

Sözler

Bediüzzaman Said Nursî

Risale-i Nur Külliyyati'ndan

Sözler

Bediüzzaman

Said Nursî

İstanbul - 2012

SÖZLER

Copyright © Şahdamar Yayınlari, 2012

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'ne aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

ISBN

978-975-9090-07-4

Yayın Numarası

08

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan A.Ş.

TS EN ISO 9001:2008

Ser No: 300-01

Sarıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR

Tel: (0232) 274 22 15

Mart 2012

Genel Dağıtım

Gökkuşakı Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. Nu: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey / İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Şahdamar Yayınlari

Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1

34696 Üsküdar / İSTANBUL

Tel: (0216) 522 11 44 Fax: (0216) 522 11 78

www.sahdamaryayinlari.com

İçindekiler

Birinci Söz	2
<i>On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı</i>	6
Birinci Sır	7
İkinci Sır	8
Üçüncü Sır	8
Dördüncü Sır	12
Beşinci Sır	13
Altıncı Sır	15
İkinci Söz	17
Üçüncü Söz	20
Dördüncü Söz	23
Beşinci Söz	25
Altıncı Söz	28
Yedinci Söz	34
Sekizinci Söz	40
Dokuzuncu Söz	49
<i>Birinci Nükte</i>	49
<i>İkinci Nükte</i>	50
<i>Üçüncü Nükte</i>	51
<i>Dördüncü Nükte</i>	51
<i>Beşinci Nükte</i>	53

Onuncu Sûz (Haşır Bahsi)	62
<i>[On İkî Sûret]</i>	64
Birinci Sûret	64
İkinci Sûret	64
Üçüncü Sûret	65
Dördüncü Sûret	65
Beşinci Sûret	66
Altıncı Sûret	67
Yedinci Sûret	68
Sekizinci Sûret	69
Dokuzuncu Sûret	70
Onuncu Sûret	71
On Birinci Sûret	72
On İkinci Sûret	73
<i>Mukaddîme</i>	76
Birinci İşaret	76
İkinci İşaret	78
Üçüncü İşaret	80
Dördüncü İşaret	81
Birinci Hakikat	81
İkinci Hakikat	81
Üçüncü Hakikat	84
Dördüncü Hakikat	86
Beşinci Hakikat	89
Altıncı Hakikat	94
Yedinci Hakikat	99
Sekizinci Hakikat	102
Dokuzuncu Hakikat	105
Onuncu Hakikat	107
On Birinci Hakikat	112
On İkinci Hakikat	115

<i>Hâtime</i>	116
<i>Zeylin Birinci Parçası</i>	121
<i>Zeylin İkinci Parçası</i>	136
<i>Zeylin Üçüncü Parçası</i>	143
<i>Zeylin Dördüncü Parçası</i>	146
<i>Zeylin Beşinci Parçası</i>	151
On Birinci Söz	153
On İkinci Söz	166
<i>Birinci Esas</i>	166
<i>İkinci Esas</i>	169
<i>Üçüncü Esas</i>	170
<i>Dördüncü Esas</i>	171
On Üçüncü Söz	177
<i>Birinci Makam</i>	177
<i>İkinci Makam</i>	184
Bazı Gençlerle Bir Muhavere.....	184
Birkaç Biçare Gençlere Verilen Bir Tenbih.....	188
İkinci Makamın Hâşiyesi.....	192
İkinci Makamın Zeyli (Leyle-i Kadir'de İhtar Edilen Bir Mesele-i Mühimme).....	200
Meyve Risalesi'nden Altıncı Mesele.....	202
Hüve Nüktesi.....	208

On Dördüncü Söz	212
<i>[Beş Mesele]</i>	212
Birincisi	212
İkincisi	213
Üçüncüsü	214
Dördüncüsü	216
Beşincisi	218
<i>Hâtime</i>	221
<i>Zeyl</i>	224
On Beşinci Söz	231
<i>Birinci Basamak</i>	231
<i>İkinci Basamak</i>	233
<i>Üçüncü Basamak</i>	233
<i>Dördüncü Basamak</i>	235
<i>Beşinci Basamak</i>	236
<i>Altıncı Basamak</i>	237
<i>Yedinci Basamak</i>	239
<i>On Beşinci Söz'ün Zeyli (Yirmi Altıncı Mektub'un Birinci Mebhası)</i>	241
<i>Şeytanın İkinci Küçük Bir İtirazı</i>	251
On Altıncı Söz	254
<i>Birinci Şua</i>	254
<i>İkinci Şua</i>	258
<i>Üçüncü Şua</i>	260
<i>Dördüncü Şua</i>	263
<i>Küçük Bir Zeyl</i>	266

On Üçüncü Söz	268
<i>Birinci Makam</i>	268
<i>İkinci Makam</i>	273
Siyah Dut'un Bir Meyvesi.....	274
Kalbe Fârisî Olarak Tahattur Eden Bir Münâcât	276
Birinci Levha	287
İkinci Levha.....	288
Barla Yaylası; Çam, Katran, Ardıç, Karakavağın Bir Meyvesi.....	291
Yıldızları Konuşturana Bir Yıldıznâme.....	298
On Sekizinci Söz	300
<i>Birinci Makam</i>	300
Birinci Nokta	300
İkinci Nokta.....	301
Üçüncü Nokta.....	303
Fırsatlı ve Gurbetli Bir Esarette Fecir Vaktinde Ağlayan Bir Kalbin Ağlayan Ağlamalarıdır.....	305
On Dokuzuncu Söz (Risâlet-i Ahmediye'ye Dâirdir).....	306
<i>Birinci Reşha</i>	306
<i>İkinci Reşha</i>	307
<i>Üçüncü Reşha</i>	308
<i>Dördüncü Reşha</i>	308
<i>Beşinci Reşha</i>	309
<i>Altıncı Reşha</i>	309
<i>Yedinci Reşha</i>	310
<i>Sekizinci Reşha</i>	310
<i>Dokuzuncu Reşha</i>	311

<i>Onuncu Reşha</i>	311
<i>On Birinci Reşha</i>	312
<i>On İkinci Reşha</i>	313
<i>On Üçüncü Reşha</i>	314
<i>On Dördüncü Reşha</i>	317
Yirminci Söz	322
<i>Birinci Makam</i>	322
Birinci Nükte.....	323
İkinci Nükte.....	324
Üçüncü Nükte.....	325
<i>İkinci Makam</i>	331
Mukaddeme.....	333
Bir Nükte-i Mühimme ve Bir Sırr-ı Ehem.....	344
İki Mühim Suâle Karşı, İki Mühim Cevap.....	347
Yirmi Birinci Söz	351
<i>Birinci Makam</i>	351
Birinci İkaz.....	351
İkinci İkaz.....	352
Üçüncü İkaz.....	352
Dördüncü İkaz.....	353
Beşinci İkaz.....	354
<i>İkinci Makam</i>	358
Birinci Vecih – Birinci Yara.....	358
İkinci Vecih.....	359
Üçüncü Vecih.....	360
Dördüncü Vecih.....	361
Beşinci Vecih.....	362

Yirmi İkinci Söz	365
<i>Birinci Makam</i>	365
Birinci Bürhan	366
İkinci Bürhan	367
Üçüncü Bürhan	367
Dördüncü Bürhan	368
Beşinci Bürhan	369
Altıncı Bürhan	369
Yedinci Bürhan	370
Sekizinci Bürhan	371
Dokuzuncu Bürhan	373
Onuncu Bürhan	374
On Birinci Bürhan	375
On İkinci Bürhan	377
<i>İkinci Makam</i>	379
Mukaddime	379
Birinci Lem'a	380
İkinci Lem'a	382
Üçüncü Lem'a	383
Dördüncü Lem'a	384
Beşinci Lem'a	388
Altıncı Lem'a	390
Yedinci Lem'a	392
Sekizinci Lem'a	394
Dokuzuncu Lem'a	395
Onuncu Lem'a	396
Güneşler Kuvvetinde On Birinci Lem'a	398
Güneşler Kuvvetinde On İkinci Lem'a	401
<i>Hâtime</i>	403

Yirmi Üçüncü Söz	405
<i>Birinci Mebhas</i>	405
Birinci Nokta	405
İkinci Nokta	407
Üçüncü Nokta	409
Dördüncü Nokta	411
Beşinci Nokta	412
<i>İkinci Mebhas</i>	416
Birinci Nükte	416
İkinci Nükte	419
Üçüncü Nükte	421
Dördüncü Nükte	426
Beşinci Nükte	428
Yirmi Dördüncü Söz	432
<i>Birinci Dal</i>	432
<i>İkinci Dal</i>	436
<i>Üçüncü Dal</i>	443
Birinci Asıl	443
İkinci Asıl	444
Üçüncü Asıl	444
Dördüncü Asıl	444
Beşinci Asıl	445
Altıncı Asıl	445
Yedinci Asıl	445
Sekizinci Asıl	446
Dokuzuncu Asıl	450
Onuncu Asıl	452
On Birinci Asıl	455
On İkinci Asıl	456

<i>Dördüncü Dal</i>	458
<i>Beşinci Dal</i>	466
Birinci Meyve.....	466
İkinci Meyve.....	469
Üçüncü Meyve.....	472
Dördüncü Meyve.....	472
Beşinci Meyve.....	473
Yirmi Beşinci Söz (Mu'rizât-ı Kur'âniye Risalesi).....	475
<i>Mukaddeme</i>	477
Birinci Cüz.....	477
İkinci Cüz ve Tetimme-i Tarif.....	479
Üçüncü Cüz.....	480
<i>Birinci Şu'le</i>	481
Birinci Şua.....	481
Birinci Sûret.....	481
İkinci Sûret.....	484
<i>Birinci Nokta</i>	484
<i>İkinci Nokta</i>	487
<i>Üçüncü Nokta</i>	489
<i>Dördüncü Nokta</i>	495
<i>Beşinci Nokta</i>	498
İkinci Şua.....	513
Birinci Lem'a.....	513
İkinci Lem'a.....	520
Üçüncü Lem'a.....	520
Dördüncü Lem'a.....	520
Beşinci Lem'a.....	523
<i>Birinci Işık</i>	523
<i>İkinci Işık</i>	523
<i>Üçüncü Işık</i>	524
<i>Dördüncü Işık</i>	527
<i>Beşinci Işık</i>	530

Üçüncü Şua.....	532
Birinci Cîlve.....	532
<i>Birinci Şavk</i>	532
<i>İkinci Şavk</i>	533
<i>Üçüncü Şavk</i>	536
İkinci Cîlve.....	536
Üçüncü Cîlve.....	543
<i>İkinci Şu'le</i>	547
Birinci Nur.....	547
İkinci Nur.....	549
Birinci Meziyet-i Cezâlet.....	550
İkinci Nükte-i Belâgat.....	550
Üçüncü Meziyet-i Cezâlet.....	553
Dördüncü Nükte-i Belâgat.....	554
Beşinci Meziyet-i Cezâlet.....	556
Altıncı Nükte-i Belâgat.....	557
Yedinci Sırr-ı Belâgat.....	559
Sekizinci Meziyet-i Cezâlet.....	562
Dokuzuncu Nükte-i Belâgat.....	565
Onuncu Nükte-i Belâgat.....	568
Üçüncü Nur.....	570
<i>Üçüncü Şu'le</i>	576
Birinci Ziyâ.....	576
İkinci Ziyâ.....	580
Üçüncü Ziyâ.....	583
<i>Hâtîme</i>	589
<i>Birinci Zeyl</i>	592
Birinci Nokta.....	592
İkinci Nokta.....	593

Üçüncü Nokta.....	593
Dördüncü Nokta	595
Beşinci Nokta	595
Altıncı Nokta	596
<i>Emirdağ Çiçeği (On Birinci Şua Olan Meyve Risalesi'nin Onuncu Meselesi)</i>	601
Onuncu Meseleye Bir Hâtime Olarak İki Hâşiye	614
Yirmi Altıncı Söz (Kader Risalesi)	617
<i>Birinci Mebhas</i>	617
<i>İkinci Mebhas</i>	621
<i>Üçüncü Mebhas</i>	625
Mukaddime	626
<i>Dördüncü Mebhas</i>	630
<i>Hâtime</i>	632
<i>Zeyl</i>	635
Hâtime	638
Yirmi Yedinci Söz (İctihâd Risalesi)	640
<i>[Altı Mâni]</i>	640
Birincisi	640
İkincisi	641
Üçüncüsü	641
Dördüncüsü	643
Beşincisi	643
Altıncısı	646
Hâtime	647
<i>Yirmi Yedinci Söz'ün Zeyli (Sahabeler hakkındadır)</i>	652
Yirmi Sekizinci Söz (Cennet'e dairdir)	665
<i>Cennet Sözüne Küçük Bir Zeyl (Cehennem'e dairdir)</i>	674

Yirmi Dokuzuncu Söz (Beka-i Ruh ve Melâike ve Haşr'e Dairdir) .. 675

Mukaddime 675

Birinci Makşad 678

Birinci Esas 678

 Şu Nükte-i Esasiyenin Hâtimesi 682

İkinci Esas 683

Üçüncü Esas 686

Dördüncü Esas 688

İkinci Makşad 692

Mukaddime 692

Birinci Esas 692

 Mukaddime 693

 Birinci Menba' 694

 İkinci Menba' 695

 Üçüncü Menba' 696

 Dördüncü Menba' 697

İkinci Esas 698

 Birinci Medar 698

 İkinci Medar 698

 Üçüncü Medar 699

 Dördüncü Medar 699

 Beşinci Medar 701

 Altıncı Medar 701

 Yedinci Medar 702

 Sekizinci Medar 703

 Dokuzuncu Medar 703

 Onuncu Medar 703

Üçüncü Esas.....	708
Birinci Mesele.....	709
İkinci Mesele.....	710
Üçüncü Mesele.....	711
Üçüncü Esas'ın Netice ve Hulâsası.....	713
Dördüncü Esas.....	714
Birinci Mesele.....	714
<i>İnce Remizli Bir Mesele</i>	715
İkinci Mesele.....	716
Üçüncü Mesele.....	717
<i>Remizli Bir Nükte</i>	717
Dördüncü Mesele.....	720
Ötuzuncu Sûz	722
<i>Birinci Makşad</i>	722
<i>İkinci Makşad</i>	741
Mukaddime.....	741
Birinci Nokta.....	744
Birinci Mebhas.....	744
İkinci Mebhas.....	746
İkinci Nokta.....	749
Üçüncü Nokta.....	751
Ötüz Birinci Sûz (Mi'râc-ı Nebeviyyeye Dairdir).....	758
<i>Birinci Esas</i>	761
Birinci Temsîl.....	762
İkinci Temsîl.....	763
<i>İkinci Esas</i>	765
Birinci Temsîl.....	766
İkinci Temsîl.....	768

<i>Üçüncü Esas</i>	780
Birinci Temsil.....	782
İkinci Temsil.....	784
<i>Dördüncü Esas</i>	794
Birinci Meyve.....	795
İkinci Meyve.....	795
Üçüncü Meyve.....	797
Dördüncü Meyve.....	797
Beşinci Meyve.....	798
<i>On Dokuzuncu ve Otuz Birinci Sözler'in Zeyli</i> (Şakk-ı Kamer Mu'cizesine Dairdir).....	802
Birinci Nokta.....	803
İkinci Nokta.....	803
Üçüncü Nokta.....	804
Dördüncü Nokta.....	804
Beşinci Nokta.....	805
<i>Onuz İkinci Söz</i>	809
<i>Birinci Mevkîf</i>	809
Küçük Bir Zeyl.....	824
<i>İkinci Mevkîf</i>	829
Birinci Maksud.....	829
İkinci Maksud.....	835
Hâtime.....	840
Üçüncü Maksud.....	847
[Suâlin Birinci Şikkına Cevap].....	847
Birinci İşaret.....	847
İkinci İşaret.....	848
Üçüncü İşaret.....	848
Dördüncü İşaret.....	849
Beşinci İşaret.....	850

[Suâlin İkinci Şıkkına Cevap]	851
<i>Birinci Remiz</i>	851
<i>İkinci Remiz</i>	852
<i>Üçüncü Remiz</i>	853
<i>Birinci Hüccet</i>	853
<i>İkinci Hüccet</i>	854
<i>Üçüncü Hüccet</i>	855
<i>Dördüncü Hüccet</i>	855
<i>Beşinci Hüccet</i>	856
<i>Dördüncü Remiz</i>	857
<i>Beşinci Remiz</i>	862
<i>Birinci Nokta</i>	862
<i>Üçüncü Mevkiyf</i>	865
<i>Birinci Mebhas</i>	865
<i>İkinci Mebhas</i>	873
<i>Mühim Bir Suâl</i>	884
<i>Birinci Nükte</i>	884
<i>İkinci Nükte</i>	884
<i>Üçüncü Nükte</i>	889
<i>Dördüncü Nükte</i>	892
<i>Mukaddime</i>	897
<i>Birinci İşaret</i>	898
<i>İkinci İşaret</i>	899
<i>Üçüncü İşaret</i>	900
<i>Dördüncü İşaret</i>	900
<i>Beşinci İşaret</i>	901
<i>Altıncı İşaret</i>	901
<i>Yedinci İşaret</i>	902
<i>Sekizinci İşaret</i>	902
<i>Dokuzuncu İşaret</i>	904
<i>Münâcât</i>	905

Otuz Üçüncü Söz	907
<i>Birinci Pencere</i>	909
<i>İkinci Pencere</i>	910
<i>Üçüncü Pencere</i>	910
<i>Dördüncü Pencere</i>	911
<i>Beşinci Pencere</i>	911
<i>Altıncı Pencere</i>	912
<i>Yedinci Pencere</i>	915
<i>Sekizinci Pencere</i>	916
<i>Dokuzuncu Pencere</i>	916
<i>Onuncu Pencere</i>	917
<i>On Birinci Pencere</i>	918
<i>On İkinci Pencere</i>	919
<i>On Üçüncü Pencere</i>	920
<i>On Dördüncü Pencere</i>	921
<i>On Beşinci Pencere</i>	922
<i>On Altıncı Pencere</i>	923
<i>On Yedinci Pencere</i>	925
<i>On Sekizinci Pencere</i>	927
<i>On Dokuzuncu Pencere</i>	928
<i>Yirminci Pencere</i>	931
<i>Yirmi Birinci Pencere</i>	934
<i>Yirmi İkinci Pencere</i>	936
<i>Yirmi Üçüncü Pencere</i>	938
<i>Yirmi Dördüncü Pencere</i>	940
<i>Yirmi Beşinci Pencere</i>	942
<i>Yirmi Altıncı Pencere</i>	943
<i>Yirmi Yedinci Pencere</i>	944
<i>Yirmi Sekizinci Pencere</i>	947

<i>Yirmi Dokuzuncu Pencere</i>	948
<i>Otuzuncu Pencere</i>	949
<i>Otuz Birinci Pencere</i>	953
Birinci Nokta	954
İkinci Nokta.....	955
Üçüncü Nokta.....	956
<i>Otuz İkinci Pencere</i>	956
<i>Otuz Üçüncü Pencere</i>	957
İlmeât (Çekirdekler Çiçekleri).....	960
<i>Tenbih</i>	961
<i>İhtar</i>	962
<i>İfade-i Meram</i>	962
<i>ed-Dâî</i>	964
<i>Anglikan Kilisesi'ne Cevap</i>	1039
Konferans	1041
Fihrist	1072
Bibliyografya	1089
Sahıslar	1101
İndeksler	1114
<i>a. Âyet İndeksi</i>	1114
<i>b. Karma İndeks</i>	1129

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَبِهِ نَسْتَعِينُ،

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ،

وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ¹

Ey kardeş!

Benden birkaç nasihat istedin.

Sen bir asker olduğun için, askerlik temsilâtıyla, sekiz hikâyecikler ile birkaç hakikati nefsimle beraber dinle. Çünkü; ben nefsimi herkesten ziyâde nasihata muhtaç görüyorum. Vaktiyle sekiz âyetten istifade ettiğim “Sekiz Söz”ü, biraz uzunca nefsimde demiştim. Şimdi kısaca ve avâm lisâniyle nefsimde diyeceğim. Kim isterse beraber dinlesin.

¹ “Rahman Rahîm Allah’ın adıyla başlar ve ancak O’ndan yardım dileriz. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, medih ve minnet, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur. Efendimiz Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) ile âline ve ashâbına ise salât ve selâm olsun.”

Birinci Sözü

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

“*Bismillâh*” her hayrın başıdır.¹ Biz dahi başta ona başlarız. Bil ey nefsim! Şu mübarek kelime, İslâm nişanı olduğu gibi, bütün mevcudatın lisân-ı hâl ile vird-i zebânıdır.

“*Bismillâh*” ne büyük tükenmez bir kuvvet, ne çok bitmez bir bereket olduğunu anlamak istersen, şu temsîlî hikâyeciğe bak, dinle... Şöyle ki:

Bedevî Arap çöllerinde seyahat eden adama gerektir ki, bir kabile reisinin ismini alsın ve himayesine girsin. Tâ, şakîlerin şerrinden kurtulup hâcâtını tedarik edebilsin. Yoksa tek başıyla hadsiz düşman ve ihtiyacâtına karşı perişan olacaktır.

İşte böyle bir seyahat için iki adam sahraya çıkıp gidiyorlar. Onlardan birisi mütevâzi idi, diğeri mağrur. Mütevâzii, bir reisin ismini aldı, mağrur almadı... Alanı her yerde selâmetle gezdi. Bir kâtû't-tarîka rast gelse, der: “*Ben, filân reisin ismiyle gezerim.*” Şakî def olur, ilişmez. Bir çadıra girse, o nâm ile hürmet görür. Öteki mağrur, bütün seyahatinde öyle belâlar çeker ki, tarif edilmez. Dâima titrer, dâima dilencilik ederdi. Hem zelîl, hem rezîl oldu.

İşte ey mağrur nefsim! Sen o seyyahsın. Şu dünya ise, bir çöldür. Aczin ve fakrın hadsizdir. Düşmanın, hâcâtın nihayetsizdir. Madem öyledir; şu sah-

¹ Cenâb-ı Hakk'ın ismi zikredilmeyen bir işin eksik kalacağına dair bkz.: İbn Mâce, *nikâh* 19; Müsned 2/359; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/127-128; Abdurrezzak, *el-Musannef* 6/189; İbn Hibbân, *es-Sahih* 1/173, 174.

Nişan: Alâmet, iz, belirti.

Mevcudat: Varlıklar.

Lisân-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam.

Vird-i zebân: Dilden düşmeyen, devamlı tekrarlanan dua, zikir.

Temsîlî: Sembolik.

Bedevî: Medenî olmayan, şehir-den uzak.

Şakî: Eşkuya, haydut, soyguncu.

Hâcât: İhtiyaçlar.

İhtiyacat: İhtiyaçlar.

Mütevâzi: Alçak gönüllü, gösteriş sevmeyen.

Mağrur: Gururlu, kendini beğenmiş.

Kâtû't-tarik: Yol kesen.

Nâm: İsim, ün.

Zelîl: Aşağılanan, hor, hakir.

Acz: Âcizlik, bir şeye güç yetireme-me hâli.

Fakr: Fakirlik, ihtiyaç duyma.

ranın Mâlik-i Ebedî'si ve Hâkim-i Ezelîsi'nin ismini al.. tâ, bütün kâinatın dilencilüğinden ve her hâdisâtın karşısında titremeden kurtulasın.

Evet, bu kelime öyle mübarek bir definedir ki; senin nihayetsiz aczin ve fakrın, seni nihayetsiz kudrete, rahmete raptedip Kadîr u Rahîm'in dergâhında aczi, fakrı en makbul bir şefaâtçi yapar.

Evet, bu kelime ile hareket eden, o adama benzer ki; askere kaydolar, devlet nâmına hareket eder. Hiçbir kimseden pervâsı kalmaz. "Kanun nâmına, devlet nâmına" der, her işi yapar, her şeye karşı dayanır.

Başta demiştik: "Bütün mevcudat, lisân-ı hâl ile '*Bismillâh*' der." Öyle mi?

Evet, nasıl ki görsen; bir tek adam geldi. Bütün şehir ahâlisini cebren bir yere sevk etti ve cebren işlerde çalıştırdı. Yakînen bilirsin; o adam kendi nâmiyle, kendi kuvvetiyle hareket etmiyor. Belki, o bir askerdir. Devlet nâmına hareket eder, bir padişah kuvvetine istinad eder.

Öyle de: Her şey Cenâb-ı Hakk'ın nâmına hareket eder ki; zerrecikler gibi tohumlar, çekirdekler başlarında koca ağaçları taşıyor, dağ gibi yükleri kaldırıyorlar. Demek her bir ağaç "*Bismillâh*" der; hazine-i rahmet meyvelerinden ellerini dolduruyor, bizlere tablacılık ediyor. Her bir bostan "*Bismillâh*" der; matbaha-yi kudretten bir kazan olur ki, çeşit çeşit pek çok muhtelif leziz taamlar, içinde beraber pişiriliyor. Her bir inek, deve, koyun, keçi gibi mübarek hayvanlar, "*Bismillâh*" der; rahmet feyzinden birer süt çeşmesi olur. Bizlere, Rezzâk nâmına en latîf, en nazîf, âb-ı hayat gibi bir gıdayı takdim ediyorlar. Her bir nebat ve ağaç ve otların ipek gibi yumuşak kök ve damarları, "*Bismillâh*" der; sert olan taş ve toprağı deler geçer. "*Allah* nâmına, *Rahman* nâmına" der, her şey ona musahhar olur.

Evet, havada dalların intişârı ve meyve vermesi gibi, o sert olan taş ve

Mâlik-i Ebedî: Sonsuza kadar mülkün sahibi olan (Allah c.c.)

Hâkim-i Ezelî: Ezelden beri hükümlen olan (Allah c.c.)

Hâdisât: Hâdiseler, olaylar.

Raptetmek: Bağlamak, irtibatlı kılmak.

Kadîr u Rahîm: Her şeye gücü yeten ve merhameti geniş olan (Allah c.c.)

Makbul: Kabul olunan, hoş karşılanan.

Şefaâtçi: Aracılık yapan.

Pervâ: Korku, çekinme.

Lisân-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam.

Cebren: Zorla.

Yakînen: Kesin olarak.

İstinad etmek: Dayanmak.

Bismillah: Allah'ın adıyla.

Hazine-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın merhametinin hazinesi.

Tablacı: Tabla ile satış yapan satıcı

Bostan: Sebze bahçesi.

Matbaha-yi Kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudret mutfağı.

Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı.

Feyz: Bereket, bolluk, verimlilik.

Rezzak: Bütün varlıkların rızkını veren (Allah c.c.)

Latîf: Hoş, güzel, nazik.

Nazîf: Temiz.

Âb-ı hayat: Bengisu. İçene ölümsüzlük kazandırdığına inanılan hayat suyu.

Nebat: Bitki.

Rahman: Merhameti bütün varlıkları kapsayan (Allah c.c.)

Musahhar: Emrine amade, emrine girmiş, boyun eğmiş.

İntişâr: Yayılma.

topraktaki köklerin kemâl-i sühûletle intişâr etmesi ve yer altında yemiş vermesi, hem şiddet-i hararete karşı aylarca nâzik, yeşil yaprakların yaş kalması; tabiiyyûnun ağzına şiddetle tokat vuruyor. Kôr olası gözüne parmağını sokuyor ve diyor ki:

“En güvendiğin salâbet ve hararet dahi, emir tahtında hareket ediyorlar ki; o ipek gibi yumuşak damarlar, birer asâ-yi Mûsâ (aleyhisselâm) gibi; ¹ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ emrine imtisâl ederek, taşları şakk eder. Ve o siğara kâğıdı gibi ince nâzenîn yapraklar, birer a'zâ-yi İbrahim (aleyhisselâm) gibi ateş saçan hararete karşı, ² يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ âyetini okuyorlar.”

Madem her şey mânen “*Bismillâh*” der. Allah nâmına, Allah'ın nimetlerini getirip bizlere veriyorlar. Biz dahi “*Bismillâh*” demeliyiz. Allah nâmına vermeliyiz, Allah nâmına almalıyız. Öyle ise, Allah nâmına vermeyen gafil insanlardan almamalıyız.³

Suâl: Tablacı hükmünde olan insanlara bir fiat veriyoruz. Acaba asıl mal sahibi olan Allah, ne fiat istiyor?

İcveap: Evet, o Mün'im-i Hakikî, bizden o kıymetdâr nimetlere, mallara bedel istediği fiat ise; üç şeydir.

Biri zikir, biri şükür, biri fıkirdir. Başta “*Bismillâh*” zikirdir. Âhirde “*El-hamdülillâh*” şükürdür. Ortada, “Bu kıymetdâr hârîka-yi san'at olan nimetler; Ehad ü Samed'in mu'cize-i kudreti ve hediye-i rahmeti olduğunu düşünmek ve derk etmek” fıkirdir.

¹ “(Bir zaman da Mûsâ, kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı.) Biz de: ‘Asânı taşla vur!’ demiştik.” (Bakara sûresi, 2/60)

² “(Ateşe şöyle ferman ettik Biz:) Ey ateş! Dokunma İbrahim'e! Serin ve selâmet ol ona!” (Enbiyâ sûresi, 21/69)

³ Blz.: “Allah adına kesilmeyen hayvanın etini yemeyin!” (En'âm sûresi, 6/121); “Ey iman edenler! Sadaka verdiğiniz kimselere minnet etmek, incitmek suretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Allah'a da, ahirete de inandırdığınız hâlde sırf insanlara gösteriş yapmak için malınızı harcayan kimsenin durumuna düşmeyin.” (Bakara sûresi, 2/264)

Kemâl-i sühûletle: Gayet kolay bir şekilde.

Şiddet-i hararet: Sıcaklığın şiddeti

Tabiiyyûn: Tabiatperestler, her şeyin doğanın eseri olduğunu iddia edenler. **Salâbet:** Sertlik.

Emir tahtında: Emir altında.

Asâ-yi Musa: Hz. Musa'nın (a.s.) asası, değneği.

Emre imtisal etmek: Emre uymak
Şakketmek: Yarmak, ortadan ayırmak.

Nâzenin: Narin, nazlı.

Âzâ-yi İbrahim: Hz. İbrahim'in (a.s.) uzuvları, organları.

Mün'im: Nimet veren.

Zikir: (Allah'ı) anmak. **Âhir:** Son.

Harîka-yi san'at: Sanat harikası.

Ehad ü Samed: Tek olan ve her şey kendisine muhtaç olduğu hâlde kendisi hiçbir şeye ihtiyaç duymayan (Allah c.c.)

Mu'cize-i kudret: Kudretinin eseri olan mucize.

Hediye-i rahmet: Merhametinin eseri olan hediye.

Derk etmek: Anlamak.

Bir padişahın kıymetdâr bir hediyesini sana getiren bir miskin adamın ayağını öpüp, hediye sahibini tanımamak ne derece belâhet ise, öyle de; zâhirî mün'imleri medih ve muhabbet edip, Mün'im-i Hakikî'yi unutmak ondan bin derece daha belâhettir.

Ey nefis! Böyle ebleh olmamak istersen; Allah nâmına ver.. Allah nâmına al.. Allah nâmına başla.. Allah nâmına işle..¹ vesselâm.

* * *

¹ Bu tür fiilleri Allah için yapanın, îmânı kemâle ermiş olacağına dair bkz.: Tirmizî, *sünnet* 15; Ebû Dâvûd, *kı-yâmet* 60; Müsned 3/438, 440.

On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı

(Makam münasebetiyle buraya alınmıştır)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'in binler esrarından altı sırrına dâirdir.

İHTAR: Bismelenin rahmet noktasında parlak bir nûru, sönük aklıma uzaktan göründü. Onu, kendi nefsim için nota sûretinde kaydetmek istedim. Ve yirmi-otuz kadar sırlar ile, o nûrun etrafında bir daire çevirmek ile avlamak ve zaptetmek arzu ettim. Fakat maatteessüf şimdilik o arzuma tam muvaffak olamadım; yirmi-otuzdan beş-altıya indi.

“Ey insan!” dediğim vakit, nefsimi murad ediyorum. Bu ders kendi nefsim'e has iken, ruhen benimle münâsebetdâr ve nefsi nefsimden daha hüsyâr zâtlara, belki medâr-ı istifâde olur niyetiyle, “On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı” olarak, müdakkik kardeşlerimin tasvirlerine havale ediyorum. Bu ders akıldan ziyâde kalbe bakar, delilden ziyâde zevke nâzırdır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قَالَتَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّ إِلَهِي إِلَهِي كِتَابٌ كَرِيمٌ •
إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ •¹

Şu makamda birkaç sır zikredilecektir.

¹ “(Hz.Süleyman'ın mektubunu alan Sebe' Kraliçesi Belkis:) 'Değerli danışmanlarım! Bana çok önemli bir mektup gönderildi. * Mektup Süleyman'dandır ve 'Bismillâhırahmânırahim = Rahman, Rahim olan Allah'ın a-dıyla' diye başlayıp ('Bana karşı kibirlenmeyin, itaat ve teslimiyet göstererek bana gelin!' diye devam etmektedir.) dedi.” (Neml sûresi, 27/29-30)

Maatteessüf: Maalesef.

Medar-ı istifade: İstifade etmeye vesile.

Esrar: Sırlar.

Hüsyâr: Uyanık, akıllı, duyarlı.

Müdakkık: Tetkik eden, inceden inceye araştıran.

Tasvîp: Tasvîp etme, doğru bulma

Zevke nâzır olma: Duygulara bakma, duygulara hitap etme.

Birinci Sır

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'in bir cilvesini şöyle gördüm ki:

Kâinat sîmâsında, arz sîmâsında ve insan sîmâsında birbiri içinde birbiri-
nin nümûnesini gösteren üç *sikke-i rubûbiyet* var:

•**Biri:** Kâinatın hey'et-i mecmuasındaki teâvün, tesânüd, teânuk, tecâ-
vübden tezahür eden *sikke-i kübrâ-yi ulûhiyet*'tir ki, بِسْمِ اللَّهِ ona bakıyor.

•**İkincisi:** Küre-i arz sîmâsında nebâtât ve hayvanâtın tedbir ve terbiye
ve idaresindeki teşâbüh, tenâsüb, intizam, insicam, lütuf ve merhametten te-
zahür eden *sikke-i kübrâ-yi rahmâniyet*'tir ki, بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ ona bakıyor.

•Sonra, insanın mâhiyet-i câmi'asının sîmâsındaki letâif-i re'fet ve de-
kâik-ı şefkat ve şuaât-ı merhamet-i ilâhiye'den tezahür eden *sikke-i ulyâ-yi ra-
hîmiyet*'tir ki, بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'deki الرَّحِيم ona bakıyor.

Demek بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ sahife-i âlemde bir satır-ı nûrânî teşkil
eden üç *sikke-i ehadîyet*'in kudsî unvanıdır. Ve kuvvetli bir hayıtdır ve par-
lak bir hattıdır. Yâni; بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ yukarıdan nüzûl ile semere-i
kâinat ve âlemin nüsha-yi musağğarası olan insana ucu dayanıyor. Ferşi ar-
şa bağlar. İnsânî arşa çıkmışa bir yol olur.

Sikke-i rububiyet: Rabbimizi gös-
teren mühür, âlâmet.

Hey'et-i mecmua: Genel görünüş

Teavün: Yardımlaşma.

Tesanüd: Dayanışma.

Teânuk: Sarılma, kucaklaşma.

Tecâvüb: Birbirine cevap verme,
yardımına koşma.

Tezahür etmek: Ortaya çıkma,
belirmek, gözükmek.

Sikke-i kübrâ-yi ulûhiyet: Ce-
nab-ı Hakk'ı gösteren en büyük
mühür, âlâmet.

Küre-i arz: Yerküre, dünya.

Nebatat: Bitkiler.

Tedbir: İdare, görüp gözetme.

İnsicam: Düzenlilik, düzgünlük.

Sikke-i kübrâ-yi rahmâniyet:

Merhameti her şeyi kuşatan Al-
lah teâlâ'yı gösteren en büyük
mühür, delil.

Teşâbüh: Birbirine benzeme, ben-
zerlik.

Tenasüb: Birbirine uygunluk.

Mâhiyet-i câmiâ: Çok kapsamlı
mahiyet.

Letâif-i re'fet: Allah'ın (c.c.) mer-
hametinin güzel eserleri.

Dekâik-i şefkat: Allah'ın (c.c.)
şefkatinin inceliklerle dolu te-
cellileri.

Şuaât-i merhamet-i ilâhiye: İlâhî
rahmetin ışınları.

Sahife-i âlem: Dünya sayfası.

Satır-ı nurânî: Nurani, parlak satır

Sikke-i ulyâ-yi rahîmiyet: Çok
engin merhametli Allah teâlâ'yı
gösteren en yüce mühür, delil.

Teşkil etmek: Oluşturmak.

Sikke-i ehadîyet: Cenab-ı Hakk'ın
biri birer her bir şeyde tecelli e-
den, görünen birliğinin delili.

Kudsi: Mukaddes, kutsal.

Hayt: İp, bağ. **Nüzul:** İnmek.

Semere-i kâinat: Kâinat ağacının
meyvesi.

Nüsha-yi musağğara: Küçültül-
müş model. **Fery:** Yeryüzü.

Arş: Gökkuşbu. Göğün en üst katı.

Cenab-ı Hakk'ın huzuru. Zirve

İnsânî arş: İnsani zirve, insanlığın
doruğu.

İkinci Sır

Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân, hadsiz kesret-i mahlûkatta tezahür eden vâhidîyet içinde ukûlû boğmamak için, dâima o vâhidîyet içinde ehadiyet cilvesini gösteriyor. Yâni, meselâ: Nasıl ki güneş ziyâsiyle hadsiz eşyayı ihâta ediyor. Mecnû-i ziyâsındaki güneşin zâtını mülâhaza etmek için, gayet geniş bir tasavvur ve ihâtalı bir nazar lâzım olduğundan, güneşin zâtını unutturmak için, her bir parlak şeyde güneşin zâtını aksi vasıtasıyla gösteriyor. Ve her parlak şey kendi kabiliyetince güneşin cilve-i zâtîsiyle beraber ziyâsı, harareti gibi hâssalarını gösteriyor. Ve her parlak şey, güneşi bütün sıfatıyla kabiliyetine göre gösterdiği gibi; güneşin ziyâ ve hararet ve ziyâdaki elvân-ı seb'a gibi keyfiyâtlarının her birisi dahi, umum mukabilindeki şeyleri ihâta ediyor. Öyle de: ¹ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى –temsilde hatâ olmasın– ehadiyet ve samedîyet-i ilâhiye, her bir şeyde husûsan zihayatta, husûsan insanın mâhiyet âyinesinde bütün esmâsiyle bir cilvesi olduğu gibi; vahdet ve vâhidîyet ciyetiyle dahi mevcudat ile alâkadar her bir ismi bütün mevcudatı ihâta ediyor, işte vâhidîyet içinde ukûlû boğmamak ve kalbler Zât-ı Akdes'i unutmamak için, dâima vâhidîyetteki sikk-i ehadiyeti nazara veriyor ki, o sikkenin üç mühim ukdesini irâe eden بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'dir.

Üçüncü Sır

Şu hadsiz kâinatı şenlendiren, bilmüşâhede rahmet'tir. Ve bu karanlıklı mevcudatı ışıkladıran, bilbedâhe yine rahmet'tir. Ve bu hadsiz ihtiyâcât i-

¹ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan: Beyanı, anlatım tarzı mucize olan Kur'an-ı Kerim.

Kesret-i mahlukat: Mahlukatın, yaratıkların çokluğu.

Vâhidîyet: Cenab-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği.

Ukûl: Akıllar, zihinler.

Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden, görünen birliği.

Cilve: Tecelli, parıltı.

Ziya: Işık. **Eşya:** Varlıklar.

İhata etmek: Kuşatmak, sarmak.

(Güneşin) mecnû-i ziyası: Güneşin her tarafa yayılan ışığı.

Güneşin zâtı: Güneşin kendi aksı, cismi

Mülâhaza etmek: Düşünme, bakma.

İhatalı nazar: Kapsamlı bakış.

Cilve-i zâtî: Bizzat kendi aksı, görünüşi. **Hâssa:** Özellik.

Sıfât: Vasıflar, özellikler.

Elvân-ı seb'a: Yedi renk.

Keyfiyat: Keyfiyetler, nitelikler.

Samedîyet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın, her şey O'na muhtaç olduğu hâlde kendisinin hiçbir şeye muhtaç olmaması vasfı.

Zihayat: Canlı varlık.

Mâhiyet: Bir şeyin aslı, esası, iç yüzü. **Âyine:** Ayna.

Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan isimleri.

Vahdet: Cenab-ı Hakk'ın birliği.

Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zat (Allah c.c.)

Sikke: Damga, mühür, delil.

Ükde: Bölüm, düğüm, bağ.

İrâe etmek: Göstermek.

Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Mevcudat: Varlıklar, kâinat.

Bilbedâhe: Çok açık bir şekilde (bilinmektedir ki)

çinde yuvarlanan mahlûkatı terbiye eden, bilbedâhe yine rahmet'tir. Ve bir ağacın bütün hey'etiyle meyvesine müteveccih olduğu gibi, bütün kâinatı insana müteveccih eden ve her tarafta ona baktıran ve muavenetine koşturan, bilbedâhe rahmet'tir. Ve bu hadsiz fezâyı ve boş ve hâlî âlemi dolduran, nurlandıran ve şenlendiren, bilmüşâhede rahmet'tir. Ve bu fânî insanı ebede namzed eden ve ezelî ve ebedî bir Zât'a muhatab ve dost yapan, bilbedâhe rahmet'tir.

Ey insan! Madem rahmet böyle kuvvetli ve câzibedâr ve sevimli ve mededkâr bir hakikat-i mahbûbedir; بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ de, o hakikate yapış ve vahşet-i mutlakadan ve hadsiz ihtiyâcâtın elemlerinden kurtul. Ve O Sultân-ı ezel ve ebed'in tahtına yanaş ve o rahmet'in şefkatiyle, şefaatiyle ve şuaâtiyle o Sultân'a muhatab ve halil ve dost ol!

Evet, kâinatın envânını hikmet dâiresinde insanın etrafında toplayıp bütün hâcâtına kemâl-i intizam ve inâyet ile koşturmak, bilbedâhe iki hâletten birisidir. Ya kâinatın her bir nev'i kendi kendine insanı tanıyor. Ona itaat ediyor, muavenetine koşuyor. Bu ise yüz derece akıldan uzak olduğu gibi, çok muhâlâtı intâç ediyor, insan gibi bir âciz-i mutlakta, en kuvvetli bir sultân-ı mutlak'ın kudreti bulunmak lâzım geliyor. Veyahut, bu kâinatın perdesi arkasında bir Kadîr-i mutlak'ın ilmi ile bu muavenet oluyor. Demek kâinatın envâı, insanı tanıyor değil; belki insanı bilen ve tanıyan, merhamet eden bir Zât'ın tanımasının ve bilmesinin delilleridir.

Ey insan! Aklını başına al. Hiç mümkün müdür ki; bütün envâ-ı mahlûkatı sana müteveccihen muavenet ellerini uzattıran ve senin hâcetlerine "Lebbeyk!" dedirten Zât-ı Zülcelâl; seni bilmesin, tanımasın, görmesin? Madem seni biliyor, rahmetiyle bildiğini bildiriyor. Sen de O'nu bil, hürmetle bildiğini bildir ve kat'iyen anla ki; senin gibi zaîf-i mutlak, âciz-i mutlak, fakîr-i mutlak, fânî, küçük bir mahlûka koca kâinatı musahhar etmek ve onun

İhtiyacat: İhtiyaçlar.

Hey'et: Topluluk, hâl, durum.

Müteveccih: Yönelmiş, yönelen.

Feza: Uzak, boşluk. **Hâlî:** Boş.

Cazibedâr: Cazibeli, alımlı.

Mededkâr: Yardım eden, yardımcı

Hakikat-i mahbûbe: Sevimli hakikat.

Vahşet-i mutlaka: Her şeyden korkma, ürkme, yalnızlık.

Sultan-ı Ezel ve Ebed: Ezel ve Ebed Sultanı olan Allah (c.c.)

Şuaât: Şualar, parıltılar.

Halil: Dost.

Kâinatın envâr: Kâinattaki bütün türler, bütün mahlûkat.

Hâcât: İhtiyaçlar.

Kemal-i intizam ve inayet ile:

Mükemmel bir düzen ve yardım duygusu ile.

Hâlet: Hâl, durum.

Nev': Tür, cins.

Muavenet: Yardım.

Muhâlât: İmkânsız, akla uzak şeyler

İntâç etmek: Netice vermek, ortaya çıkarmak.

Âciz-i mutlak: Gücü hiçbir şeyle yetmeyen.

Sultan-ı Mutlak: Sonsuz güç ve iktidar sahibi.

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten.

Envâ'-ı mahlukat: Yaratık türleri.

Müteveccihen: Yönelerek.

Hacet: İhtiyaç.

Lebbeyk: Buyurun, emredin.

Zaîf-i mutlak: Son derece zayıf, güçsüz.

Fakîr-i mutlak: Son derece fakir, yoksul.

Musahhar etmek: Emrine vermek, emrine amade etmek.

imdadına göndermek; elbette hikmet ve inâyet ve ilim ve kudreti tazammun eden hakikat-i rahmet'tir. Elbette böyle bir rahmet, senden küllî ve hâlis bir şükür ve ciddî ve sâfi bir hürmet ister. İşte o hâlis şükürün ve o sâfi hürmetin tercümanı ve unvanı olan بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'i de. O rahmet'in vusûlüne vesîle ve o Rahman'ın dergâhında şefaattçi yap.

Evet, rahmet'in vücûdu ve tahakkuku, güneş kadar zâhirdir. Çünkü, nasîl merkezî bir nakış, her taraftan gelen atkı ve iplerin intizâmından ve vaziyetlerinden hâsıl oluyor. Öyle de: Bu kâinatın dâire-i kübrâsında bin bir ism-i ilâhî'nin cilvesinden uzanan nûrânî atkılar, kâinat sîmâsında öyle bir sikke-i rahmet içinde bir hâtem-i rahîmiyet'i ve bir nakş-ı şefkati dokuyor ve öyle bir hâtem-i inâyeti nescdediyor ki, güneşten daha parlak kendini akıllara gösteriyor.

Evet, Şems ve Kamer'i, anâsır ve meâdini, nebâtât ve hayvanâtı, bir nakş-ı a'zamın atkı ipleri gibi, o bin bir isimlerin şualariyle tanzim eden ve hayata hâdim eden ve nebatî ve hayvanî olan umum vâlidelerin gayet şirin ve fedakârâne şefkatleriyle şefkatini gösteren¹ ve zevilhayatı, hayat-ı insânîyeye musahhar eden ve ondan rubûbiyet-i ilâhiye'nin gayet güzel ve şirin bir nakş-ı a'zamını ve insanın ehemmiyetini gösteren ve en parlak rahmetini izhar eden o Rahman-ı Zülcemâl, elbette kendi istiğnâ-yi mutlakına karşı rahmetini, ihtiyâc-ı mutlak içindeki zihayata ve insana makbul bir şefaattçi yapmış.

Ey insan! Eğer insan isen, بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ de; O şefaattçi bul.

Evet, zeminde dört yüz bin muhtelif ayrı ayrı nebâtâtın ve hayvanâtın tâife-

¹ Allah teâlânın, rahmeti yüz parçaya bölüp, doksan dokuz parçayı kendine ayırdığı.. geri kalan bir cüzü de yer yüzüne indirdiği.. bunu da cin, insan ve hayvanlar arasında taksim ettiği.. işte mahlukatın, bu tek cüzden nasibine düşen pay sebebiyle birbirlerine karşı merhametli davrandıklarına dair bkz.: Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17, 20, 21; Tirmizî, *deavât* 99; İbn Mâce, *zühd* 35; Dârimî, *rikak* 69; Müsned 2/334, 434, 484, 514, 526, 3/55, 4/312, 5/439.

Tazammun etmek: İçermek, içine almak. **Sâfi:** Duru, temiz.

Hakikat-i rahmet: Rahmet hakikati. **Vusûl:** Ulaşmak.

Küllî: Umumî, bütünü kapsayan.

Hâlis: Saf, duru, katksız.

Tahakkuk: Gerçekleşme.

Dâire-i kübra: Büyük dâire.

İsm-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan ismi.

Sikke-i rahmet: Rahmet mührü, damgası.

Hâtem-i rahîmiyet: Cenab-ı Hakk'ın engin merhametinin mührü.

Nakş-ı şefkat: Şefkat nakşı.

Hâtem-i inayet: Cenab-ı Hakk'ın inayet ve yardımının mührü, delili. **Nescetmek:** Dokumak.

Şems: Güneş. **Kamer:** Ay.

Anâsır: Elementler.

Meâdin: Madenler.

Şua: Işın.

Nakş-ı a'zam: Pek büyük nakış.

Tanzim etmek: Düzenlemek.

Hâdim: Hizmetçi.

Nebatî: Bitki cinsinden.

Hayvanî: Hayvan cinsinden.

Zevilhayat: Canlı varlıklar.

Hayat-ı insaniye: İnsan hayatı.

Rububiyet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.

İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek.

Rahman-ı Zülcemâl: Bütün güzelliklerin kendinde toplandığı, merhameti her şeyi kuşatan Allah (c.c.)

İstiğnâ-yi mutlak: Hiçbir şeye muhtaç olmama.

İhtiyac-ı mutlak: Her şeye muhtaç olma. **Zihayat:** Canlılar.

Tâife: Topluluk, grup.

lerini; hiçbirini unutmuyarak, şaşırmayarak, vakti vaktine, kemâl-i intizam ile, hikmet ve inâyet ile terbiye ve idare eden ve küre-i arzın sîmâsında hâtem-i ehadiyet'i vaz'eden; bilbedâhe, belki bilmüşâhede rahmet'tir. Ve o rahmet'in vücûdu, bu küre-i arzın sîmâsındaki mevcudatın vücûdları kadar kat'î olduğu gibi, o mevcudat adedince tahakkukunun delilleri var.

Evet, zeminin yüzünde öyle bir hâtem-i rahmet ve sikke-i ehadiyet bulunduğ gibi, insanın mâhiyet-i mâneviyesinin sîmâsında dahi öyle bir sikke-i rahmet vardır ki; küre-i arz sîmâsındaki sikke-i merhamet ve kâinat sîmâsındaki sikke-i uzmâ-yi rahmet'ten daha aşağı değil. Âdetâ bin bir ismin cilvesinin bir nokta-yi mihrâkiyesi hükmünde bir câmi'iyeti var.

Ey insan! Hiç mümkün müdür ki; sana bu sîmâyı veren ve o sîmâda böyle bir sikke-i rahmet'i ve bir hâtem-i ehadiyet'i vaz'eden Zât, seni başı boş bıraksın,¹ sana ehemmiyet vermesin, senin harekâtına dikkat etmesin, sana müteveccih olan bütün kâinatı abes yapsın,² hilkat şeceresini, meyvesi çürük, bozuk ehemmiyetsiz bir ağaç yapsın. Hem hiçbir cihetle şüphe kabul etmeyen ve hiçbir veçhile noksaniyeti olmayan, güneş gibi zâhir olan rahmetini ve ziyâ gibi görünen hikmetini inkâr ettirsin. Hâşâ!..

Ey insan! Bil ki: O rahmet'in arşına yetişmek için bir mi'râc var. O mi'râc, بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'dir. Ve bu mi'râc ne kadar ehemmiyetli olduğunu anlamak istersen, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın yüz on dört sûrelerinin başlarına ve hem bütün mübarek kitapların iptidâlarına ve umum mübarek işlerin mebdelerine bak. Ve Besmele'nin azamet-i kadrine en kat'î bir hüccet şudur ki; İmâm-ı Şâfiî* (radiyallahü anh) gibi çok büyük müctehidler demişler: “Besmele tek bir âyet olduğu hâlde, Kur'ân'da yüz on dört defa nâzil olmuştur.”³

¹ Bkz.: “İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır?” (Kıyâmet sûresi, 75/36)

² Bkz.: “Bizim sizi boşuna yarattığımızı, Bizim huzurumuza dönüp hesap vermeyeceğinizi mi sandınız?” (Mü'minûn sûresi, 23/115)

³ Bkz.: eş-Şâfiî, el-İmâm 1/208; el-Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân 1/8; el-Gazâlî, el-Müstasfâ 1/82; İbnü'l-Cevzî, et-Tahkik fi ehâdisi'l-hilâf 1/345-347; ez-Zeylaî, Nasbu'r-râye 1/327.

Küre-i arz: Yerküre, dünya.

Hâtem-i ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliğinin mührü.

Vaz'etmek: Ortaya koymak.

Sikke-i ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliğinin damgası, mührü.

Mâhiyet-i mâneviye: Mânevî esas, mânevî özellikler.

Vücud: Varlık, mevcudiyet.

Sikke-i uzmâ-yi rahmet: Büyük rahmet mührü.

Nokta-yi mihrakiye: Odak noktası, merkez nokta.

Câmiîyet: Toplayıcılık, kapsayıcılık. **Abes:** Boş, manasız.

Harekât: Hareketler, fiiller.

Hilkat şeceresi: Yaratılış ağacı.

Arş: Zirve, doruk.

Mîraç: Yükselme vasıtası, yolu.

Merdiven: **İbtida:** Başlangıç.

Mebde': Başlangıç.

Azamet-i kadr: Kadrinin, kıymetinin büyüklüğü. **Hüccet:** Delil.

Müctehid: Kur'ân ve Sünnet'ten dinî hükümler çıkarmaya ehil olan kimse.

Nâzil olmak: İnmek, Allah katından indirilmek.

Dördüncü Sır

Hadsiz kesret içinde vâhidiyet tecellisi, hitâb-ı **إِيَّاكَ نَعْبُدُ** demekle herkese kâfi gelmiyor. Fikir dağılıyor. Mecmûundaki vahdet arkasında Zât-ı Ehadiyet'i mülâhaza edip **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ**¹ demeğe küre-i arz vüs'atinde bir kalb bulunmak lâzım geliyor. Ve bu sırra binâen, cüz'iyatta zâhir bir sûrette sikke-i ehadiyet'i gösterdiği gibi; her bir nevide sikke-i ehadiyet'i göstermek ve Zât-ı Ehad'i mülâhaza ettirmek için, hâtem-i rahmâniyet içinde bir sikke-i ehadiyet'i gösteriyor; tâ külfetsiz herkes her mertebede **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** deyip doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e hitap ederek müteveccih olsun.

İşte Kur'an-ı Hakîm bu sırr-ı azîmi ifâde içindir ki; kâinatın daire-i a'zamından.. meselâ; semâvât ve arzın hilkatinden bahsettiği vakit, birden en küçük bir dâireden ve en dakik bir cüz'idan bahseder; tâ ki, zâhir bir sûrette hâtem-i ehadiyet'i gösterebilir. Meselâ; hilkat-ı semâvât ve arzdan bahsi içinde, hilkat-ı insandan ve insanın sesinden ve sîmâsındaki dekaik-i nimet ve hikmetten bahis açar. Tâ ki fikir dağılmasın, kalb boğulmasın, ruh Ma'bûd'unu doğrudan doğruya bulsun.

Meselâ: **وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ**² âyeti mezkûr hakikati mu'cizâne bir sûrette gösteriyor. Evet, hadsiz mahlûkatta ve nihayetsiz bir kesrette vahdet sikkeleri; mütedâhil dâireler gibi en büyüğünden, en küçük sikkeye kadar envâ ve mertebeleri vardır. Fakat o vahdet, ne kadar olsa yine kesret içinde bir vahdet'tir. Hakikî hitabı tam temin edemi-

¹ "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

² "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır." (Rûm sûresi, 30/22)

Kesret: Çokluk.

Tecelli: Yansıma, görünme, parıltı

Mecmû: Toplam, bütün.

Vahdet: Cenab-ı Hakk'ın birliği.

Zât-ı Ehadiyet: Birer birer her bir şeyde birliği tecelli eden Zat (Allah c.c.)

Mülâhaza etmek: Düşünmek.

Vüs'at: Genişlik, enginlik.

Cüz'iyat: Cüz'iler. Küçük, bütünü değil, bütünü bir parçasıyla alâkalı şeyler, hâdiseler.

Zâhir: Açık.

Zât-ı Ehad: Bir ve tek olan Zat (Allah c.c.)

Hâtem-i rahmâniyet: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kapsayan rahmetinin mührü.

Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zat (Allah c.c.).

Semavat: Gökler.

Sırr-ı azim: Büyük sır.

Daire-i a'zam: Büyük daire.

Arz: Yeryüzü, dünya.

Hilkat: Yaratılış.

Dakik: İnce, derin.

Cüz'î: Bütüne ait küçük parça.

Hilkat-ı semavat ve arz: Göklerin ve yerin yaratılışı.

Hilkat-ı insan: İnsanın yaratılışı.

Dekaik-i nimet ve hikmet: Nimet ve hikmet incelikleri.

Mu'cizane: Mucizevî, mucizeli.

Sikke: Damga, mühür.

Mütedâhil: Birbiri içine girmiş.

Envâ: Çeşitler, türler.

yor. Onun için, vahdet arkasında ehadiyet sikkesi bulunmak lâzımdır. Tâ ki, kesreti hatıra getirmesin. Doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e karşı kalbe yol açsın. Hem sikke-i ehadiyet'e nazarları çevirmek ve kalbleri celbetmek için, o sikke-i ehadiyet üstünde gayet câzibedâr bir nakış ve gayet parlak bir nur ve gayet şirin bir halâvet ve gayet sevimli bir cemâl ve gayet kuvvetli bir hakikat olan rahmet sikkelerini ve rahîmiyet hâtemini koymuştur. Evet, o rahmet'in kuvvetidir ki, zîşuurun nazarlarını celbeder, kendine çeker ve ehadiyet sikkesine îsâl eder. Ve Zât-ı Ehadiyet'i mülâhaza ettirir ve ondan

‘إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ’deki hakikî hitaba mazhar eder.

İşte بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Fâtiha'nın fihristesi ve Kur'an'ın mücmel bir hülâsası olduğu cihetle, bu mezkûr sırr-ı azîmin unvanı ve tercümanı olmuş. Bu unvanı eline alan, rahmet'in tabakâtında gezebilir. Ve bu tercümanı konuştuuran, esrâr-ı rahmet'i öğrenir ve envâr-ı rahîmiyet'i ve şefkati görür.

Beşinci Sır

Bir hadîs-i şerifte vârid olmuş ki:

–ev kemâ kâl– إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَى صُورَةِ الرَّحْمَنِ¹

Bu hadîsi, bir kısım ehl-i tarîkat, akâid-i îmâniyeye münâsib düşmeyen acîb bir tarzda tefsir etmişler. Hattâ onlardan bir kısım ehl-i aşk, insanın sîmâ-yi mânevîsine bir sûret-i Rahman nazariyle bakmışlar. Ehl-i tarîkatın ekserinde sekr, ehl-i aşkın çoğunda istiğrak ve iltibas olduğundan, hakikate muhâlif telâkkilerinde belki mazurdurlar.² Fakat, aklı başında olanlar, fikren onların esâs-ı akâide münâfi olan mânâlarını kabul edemez. Etse hatâ eder.

¹ “Şüphesiz Allah Teâlâ, insanı Rahman sûretinde yaratmıştır.” : Buhârî, *isti'zân* 1; Müslim, *birr* 115, *cennet* 28; Müsned 2/244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.

² Bkz.: ez-Zehabî, *Mizânü'l-İtidâl* 5/259.

Nazar: Bakış, göz.

Celbetmek: Çekmek.

Cazibedar: Cazibeli, alımlı.

Halâvet: Tatlılık, şirinlik.

Cemal: Güzellik.

Rahîmiyet: Cenab-ı Hakk'ın engin rahmeti. **Hâtem:** Mühür.

Zîşuur: Şuur sahibi, şuurlu.

İsâl etmek: Ulaştırmak.

Zât-ı Ehadiye: Bir ve tek olan Zat (Allah c.c.)

Mücmel hülâsa: Kısa, özlü özet.

Tabakat: Tabakalar, katlar.

Esrar-ı rahmet: Rahmetin sırları.

Envâr-ı rahîmiyet ve şefkat: Cenab-ı Hakk'ın geniş rahmetinin ve şefkatinin nurları, ışıkları.

Ehl-i tarîkat: Bir tarikata intisap etmiş kimse (ler)

Akaid-i imaniye: İman esasları.

Tefsir etmek: Açıklamak.

Ehl-i aşk: İlâhî aşka eren kimse (ler)

Sîma-yi manevî: Mânevî sîma, mânevî görünüş.

Sûret-i Rahman: Rahman sûreti.

Sekr: Mest olma, kendinden geçme

İstiğrak: Allah aşkı ile dünyayı unutup kendinden geçmek.

İltibas: Karıştırma, ayırt edememe

Muhalif: Ters, uymayan.

Mazur olmak: Özü olmak, özü kabul edilmek, kusuru görmezden gelinmek.

Esas-ı akaid: İman esasları.

Münâfi: Ters, zıt, uymayan.

Evet, bütün kâinatı bir saray, bir ev gibi muntazam idare eden ve yıldızları zerrelere gibi hikmetli ve kolay çeviren ve gezdiren ve zerrâtı muntazam memurlar gibi istihdam eden Zât-ı Akdes-i ilâhî'nin şeriki, nazîri, zıddı, niddi olmadığı gibi ¹ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ² sırıyla, sûreti, misli, misâli, şebîhi dahi olamaz. Fakat,

وَكُلُّهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ² sırıyla mesel ve temsil ile, şuûnâtına ve sıfat ve esmâsına bakılır. Demek mesel ve temsil, şuûnât nokta-yi nazarında vardır. Şu mezkûr hadîs-i şerifin çok makâsıdından birisi şudur ki: İnsan, ism-i Rahman'ı tamamiyle gösterir bir sûrettedir. Evet, sabıkan beyan ettiğimiz gibi, kâinatın sîmâsında bin bir ismin şualarından tezahür eden ism-i Rahman görüldüğü gibi; zemin yüzünün sîmâsında rubûbiyet-i mutlaka-yi ilâhiye'nin hadsiz cilveleriyle tezahür eden ism-i Rahman gösterildiği gibi; insanın sûret-i câmi'asında küçük bir mikyasta zeminin sîmâsı ve kâinatın sîmâsı gibi yine o ism-i Rahman'ın cilve-i etemmini gösterir demektir.

Hem işaretir ki; Zât-ı Rahman ü Rahîm'in delilleri ve âyineleri olan zî-hayat ve insan gibi mazharlar, o kadar o Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'a delâletleri kat'î ve vâzıh ve zâhirdir ki, güneşin timsâlini ve aksini tutan parlak bir âyine parlaklığına ve delâletinin vuzûhuna işâreten "O âyine güneştir." denildiği gibi, "İnsanda sûret-i Rahman var." vuzûh-i delâletine ve kemâl-i münasebetine işâreten denilmiş ve denilir. Ve ehl-i vahdetü'l-vücûd'un mutedil kıs-

¹ "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O her şeyi hakkıyla işitir ve bilir." (Şûrâ sûresi, 42/11)

² "Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O Allah'ındır. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak gâlibdir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm sûresi, 30/27). Ayrıca Nahî sûresi, 16/60. âyeti de aynı hususu biraz değişik lafızla ifade etmektedir.

Zerrât: Zerrelere (= Maddenin en küçük parçası)

İstihdam etmek: Kullanmak, ça-
lıştırmak.

Şerik: Ortak. **Nazir:** Benzer.

Nidd: Misil, denk. **Şebih:** Benzer.

Mesel ve temsil ile: Örneklerle,
benzetme ve örnekleme yoluyla.

Şuûnât: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin
kaynağı olan sıfatlarının dayandığı,
insanın idrâk ufkunu aşan, ihâtâ
edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat,
muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi
mukaddes, münezzeh mânâlar.

Sıfât: Sıfatlar, özellikler.

Esmâ: Sıfatlara ad olan isimler.

Makâsıd: Maksatlar, anlamlar.

Sâbikan: Daha önce.

İsm-i Rahman: Cenab-ı Hakk'ın,
'merhameti her şeyi kuşatan'
anlamındaki Rahman ismi.

Tezahür etmek: Ortaya çıkma,
belirmek, gözükme.

Rububiyet-i mutlaka-yi ilâhiye:
Cenab-ı Hakk'ın, bütün varlıkları
yaratıp, onlar için tayin ettiği
mükemmelliği gerçekleştirecek
nimetleri vermesi.

Sûret-i câmiâ: Kapsamlı, içinde
çok şeyler barındıran sûret, sima.

Mikyas: Ölçek, ölçü.

Zemin: Yeryüzü, dünya.

Zât-ı Vâcibü'l-vücûd: Varlığı,
mevcudiyeti zarurî olup bunun
aksini bir durum mümkün olmayan
Zat (Allah c.c.)

Cilve-i etemm: Tam tecelli, tam
yanısima. **Âyine:** Ayna.

Zât-ı Rahmanurrahîm: Rahman
ve Rahîm olan Zat (Allah c.c.)

Delâlet: İşâret. Delil olma.

Timsâl: Sûret, görüntü.

Vâzih: Açık. **Vuzuh:** Açıklık.

Vuzûh-i delâleti: Delilliğinin, işâ-
retinin açıklığı.

Kemal-i münasebet: Tam uygun-
luk, tam ilgi.

Ehl-i Vahdetü'l-vücûd: Allah'tan
başka varlıkların da kendilerince
sabit bir hakikat olduğu gerçeğini
kabul etmeyen kimseler.

Mu'tedil: İtidadlı, orta hâlde, aşırı-
ya kaçmayan, ılımlı.

mi “*Lâ mevcûde illâ Hû*”¹ bu sırra binâen, bu delâletin vuzûhuna ve bu münasebetin kemâlîne bir unvan olarak demişler.

اللَّهُمَّ يَا رَحْمَنُ يَا رَحِيمُ بِحَقِّ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِرْحَمْنَا كَمَا يَلِيقُ
بِرَحِيمِيَّتِكَ، وَفَهِّمْنَا أَسْرَارَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَانِيَّتِكَ آمِينَ²

Altıncı Sır

Ey hadsiz acz ve nihaysiz fakr içinde yuvarlanan biçâre insan! Rahmet ne kadar kıymetdar bir vesile ve ne kadar makbul bir şefaathî olduğu bu nunla anla ki: O rahmet, öyle bir Sultân-ı Zülcelâl’e vesiledir ki, yıldızlarla zerrât beraber olarak kemâl-i intizam ve itaatle –beraber– ordusunda hizmet ediyorlar. Ve o Zât-ı Zülcelâl’in ve o Sultân-ı ezel ve ebed’in istiğnâ-yi Zâtî’si var. Ve istiğnâ-yi mutlak içindedir. Hiçbir cihetle kâinata ve mevcudata ihtiyacı olmayan bir Ganiyy-i ale’l-ıtlak’tır. Ve bütün kâinat taht-ı emir ve idaresinde ve heybet ve azameti altında nihayet itaatte, celâline karşı tezellül eder.

İşte rahmet, seni –Ey insan!– o Müstağni-i ale’l-ıtlak’ın ve Sultân-ı Sermedî’nin huzuruna çıkarır ve O’na dost yapar. Ve O’na muhatab eder. Ve sevgili bir abd vaziyetini verir. Fakat, nasıl sen güneşe yetişemiyorsun, çok uzaksın, hiçbir cihetle yanaşamıyorsun. Fakat güneşin ziyâsı, güneşin aksini, cilvesini senin âyinen vasıtasıyla senin eline verir, öyle de: O Zât-ı Akdes’e ve o Şems-i ezel ve ebed’e biz çendan nihaysiz uzağız, yanaşamayız; fakat O’nun ziyâ-yi rahmet’i, O’nu bize yakın ediyor.

İşte ey insan! Bu rahmet’i bulan, ebedî tükenmez bir hazine-i nur buluyor. O hazîneyi bulmasının çaresi: Rahmet’in en parlak bir misâli ve mü-

¹ Vâcibü’l-vücd’a nisbeten başka şeylere vücd denilmemeli; onlar vücd unvanına lâyık değildir.

² “Ey Rahman, Rahim Allahım! ‘Bismillâhırrahmânırrahim’in hakkı için, rahîmiyetine yaraşır şekilde bize rahmet et ve rahmâniyetine yaraşır şekilde, bize ‘Bismillâhırrahmânırrahim’in sırlarını anlamayı temin et.”

Lâ Mevcûde illâ Hû: O’ndan (c.c.) başka hiçbir varlık yoktur.

Acz: Gücü bir şeye yetme.

Fakr: Fakirlik, ihtiyaç içinde olma.

Sultan-ı Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Sultan.

Kemal-i intizam ve itaatle: Mükemmel bir düzen ve itaatle.

Ganiyy-i ale’l-ıtlak: Mutlak surette hiçbir şeye ihtiyaç duymayan (Allah c.c.)

İstiğnâ-yi zâtî: Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmamak.

İstiğnâ-yi mutlak: Hiçbir şeye ihtiyaç duymamak.

Taht-ı emir ve iradesinde: Emri ve idaresi altında.

Celâl: Büyüklük, heybet, izzet ve azamet.

Tezellül: Hor ve hakir olduğunu, bir kıymeti olmadığını itiraf etme, kabullenme.

Müstağni-i ale’l-ıtlak: Hiçbir şeye muhtaç olmayan.

Sultan-ı Sermedî: Ebedî Sultan. Saltanatı ve hâkimiyeti sonsuz olan Allah (c.c.)

Abd: Kul.

Ziya: Işık.

Şems-i Ezel ve Ebed: Ezel ve ebed güneşi (Allah c.c.)

Çendan: Gerçi.

Ziya-yi rahmeti: Rahmetinin ışığı.

messili ve o rahmet'in en beliğ bir lisânı ve dellâlî olan ve rahmeten li'l-âlemîn ünvânıyla Kur'ân'da tesmiye edilen Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın sünnetidir ve tebaiyyetidir. Ve bu rahmeten li'l-âlemîn olan rahmet-i mücsemmeye vesile ise, salavât'tır. Evet, salavât'ın mânâsı rahmet'tir. Ve o zîhayat mücsem rahmet'e, rahmet duası olan salavât ise; o rahmeten li'l-âlemîn'in vusûlüne vesiledir.¹ Öyle ise; sen salavât'ı kendine, o rahmeten li'l-âlemîn'e vesile yap ve o Zât'ı da rahmet-i Rahman'a vesile ittihaz et.

Umum ümmetin rahmeten li'l-âlemîn olan (aleyhissalâtü vesselâm) hakkında hadsiz bir kesretle rahmet mânâsıyla salavât getirmeleri, rahmet ne kadar kıymetdar bir hediye-i ilâhiye ve ne kadar geniş bir dâiresi olduğunu parlak bir sûrette isbat eder.

Elhâsıl: Hazîne-i rahmet'in en kıymetdar pırlantası ve kapıcısı Zât-ı Ahmedîye (aleyhissalâtü vesselâm) olduğu gibi, en birinci anahtarı dahi, بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'dir. Ve en kolay bir anahtarı da salavât'tır.

اللَّهُمَّ بِحَقِّ أَسْرَارِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً
لِلْعَالَمِينَ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَتِكَ وَبِحُرْمَتِهِ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ. وَارْحَمْنَا رَحْمَةً
تُغْنِيْنَا بِهَا عَنْ رَحْمَةٍ مِنْ سِوَاكَ مِنْ خَلْقِكَ أَمِينَ²
سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

* * *

¹ Peygamber Efendimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) salât ü selâm getirmenin önemine dair bkz.: Ahzâb sûresi, 33/56; Müslim, *salât* 11, 70; Tirmizî, *vitir* 21; Ebû Dâvûd, *salât* 36, 201, *vitir* 26; Nesâî, *cum'a* 5, *ezan* 37, *sehv* 55; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 79; Dârimî, *salât* 206, *rikak* 58; Müsned 2/168, 375, 485, 3/102, 445, 4/8.

² "Allahım! 'Bismillâhırahmânırahım'ın sırlarının hakkı için, âlemlere rahmet olarak gönderdiği zâta ve bütün âl ve ashabına, Senin rahmetine ve onun hümetine yaraşır bir şekilde salât ve selâm et. Bize de, öyle bir rahmetle merhamet et ki, Senden gayrı, mahlûkatından hiç kimsenin merhametine muhtaç olmayalım."

³ "(Melekler:) 'Sühbansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

Rahmeten li'l-âlemîn: Bütün âlemler için rahmet (vesilesi)

Mücsem rahmet: Cisim kazanmış, görünür rahmet.

Vesile ittihaz etmek: Vesile edinmek, vasıta yapmak.

Rahmet-i Rahman: Rahmeti her şeyi kuşatan Cenab-ı Hakk'ın merhameti.

Salavat: Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.), ailesine ve ashabına dua etmek. **Vusûl:** Ulaşma.

Hediye-i ilâhiye: Cenab-ı Hak'tan gelen hediye.

Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi

Zât-ı Ahmedîye: Peygamber Efendimiz Hz. Ahmed ü Mahmud u Muhammed (s.a.s.)

İkinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ¹

İmânda ne kadar büyük bir saadet ve nîmet ve ne kadar büyük bir lezzet ve rahat bulunduğunu anlamak istersen, şu temsîlî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir vakit iki adam, hem keyif, hem ticaret için seyahate giderler. Biri hodbin, tâlî'siz, bir tarafa; diğeri, hudâbîn, bahtiyar, diğerk tarafa sülûk eder, giderler.

Hodbin adam, hem hodgâm, hem hodendiş, hem bedbin olduğundan, bedbinlik cezası olarak nazarında pek fenâ bir memlekete düşer. Bakar ki; her yerde âciz bîcâreler, zorba müthiş adamların ellerinden ve tahribatlarından vâveylâ ediyorlar. Bütün gezdiği yerlerde böyle hazin, elim bir hâlî görür. Bütün memleket bir mâtemhâne-i umumî şeklini almış. Kendisi, şu elim ve muzlim hâleti hissetmemek için sarhoşluktan başka çâre bulamaz. Çünkü; herkes ona düşman ve ecnebi görünüyor. Ve ortalıkta dahi, müthiş cezazeleri ve me'yûsâne ağlayan yetimleri görür. Vicedanî, azab içinde kalır.

Diğeri; hudâbîn, hudâperest ve hakendiş, güzel ahlâklî idi ki; nazarında pek güzel bir memlekete düştü. İşte bu iyi adam, girdiği memlekette bir umumî şenlik görüyor. Her tarafta bir sürûr, bir şehrâyîn, bir cezbe ve neş'e içinde zikirhâneler... Herkes ona dost ve akraba görünür. Bütün memlekette

¹ "O müttakiler ki görünmeyen âleme inanırlar." (Bakara sûresi, 2/3)

Temsilî: Sembolik.

Hodbin: Yalnız kendini gören, kendini düşünen, bencil, kibirlî.

Talî'siz: Talihsiz, bahtsız.

Hudâbîn: Hakkı ve hakikatî görüp gözetken, Cenab-ı Hakk'ı tanıyan.

Sülûk etmek: Yol tutup gitmek.

Hodgâm: Yalnızca kendi keyfini

Hodendiş: Yalnızca kendini düşünen, kendi için endişelenen.

Bedbin: Kötümser, fena gören.

Vâveylâ etmek: Feryat etmek.

Matemhane-i umumî: Genel yas evi.

Muzlim: Karanlık.

Hâlet: Hâl, durum.

Ecnebi: Yabancı.

Me'yûsâne: Ümitsizce.

Hudâperest: Allah'a ibadet eden.

Hakendiş: Hak düşüncesine sahip, hak düşünen.

Sürur: Sevinç, mutluluk.

Şehrâyîn: Şenlik, eğlence.

Cezbe: Ruhî coşkunluk, Allah aşkıyla kendinden geçme.

yaşasınlar ve teşekkürler ile bir terhisât-ı umûmiye şenliği görüyor. Hem tek-bir ve tehlil ile mesrûrâne ahz-ı asker için bir davul, bir mûsika sesi işitiyor. Evvelki bedbahtın hem kendi, hem umum halkın elemi ile müteallim olmasına bedel; şu bahtiyar, hem kendi, hem umum halkın sürûru ile mesrur ve müferrah olur. Hem güzelce bir ticâret eline geçer, Allah'a şükreder.

Sonra döner, öteki adama rast gelir, hâlini anlar. Ona der: “Yahu sen divâne olmuşsun. Bâtınındaki çirkinlikler, zâhirine aksetmiş olmalı ki; gülmeyi ağlamak, terhisâtı soymak ve talan etmek tevehhüm etmişsin. Aklını başına al, kalbini temizle. Tâ, şu musibetli perde senin nazarından kalsın. Hakikati görebilesin. Zîrâ nihayet derecede âdil, merhametkâr, raiyet-perver, muktedir, intizam-perver, müşfik bir Melik'in memleketi, hem bu derece göz önünde âsâr-ı terakkiyât ve kemâlât gösteren bir memleket, senin vehminin gösterdiği sûrette olamaz.”

Sonra o bedbahtın akli başına gelir. Nedamet eder. “Evet, ben işretten divâne olmuşum. Allah senden razı olsun ki, cehennemî bir hâletten beni kurtardın.” der.

Ey nefsim! Bil ki; evvelki adam kâfirdir. Veya fâsık, gafildir. Şu dünya onun nazarında bir mâtemhâne-i umûmiyedir. Bütün zîhayat, fırak ve zevâl sillesiyle ağlayan yetimlerdir. Hayvan ve insan ise, ecel pençesiyle parçalanmış kimsesiz başıbozuklardır. Dağlar ve denizler gibi büyük mevcudat, ruh-suz, müthiş cenazeler hükmündedirler. Daha bunun gibi çok elim, ezici, dehşetli evhâm, küfründen ve dalâletinden neş'et edip, onu mânen ta'zib eder.

Diğer adam ise mü'mindir. Cenâb-ı Hâlık'ı tanır, tasdik eder. Onun nazarında şu dünya bir zikirhâne-i Rahman, bir ta'lîmgâh-ı beşer ve hayvan ve

Terhisât-ı umumiye: Genel terhis

Tehlil: “Lâilâhe illâllah” deme.

Mesrurane: Sevinçli bir şekilde.

Ahz-ı asker: Asker alımı.

Mûsika: Müsiki, müzik.

Müteallim: Acı çeken, elem hissedeni.

Mesrur: Mutlu, sevinçli.

Müferrah: Feraha ermiş, rahat.

Divane: Deli, budala.

Bâtın: İç, görünmeyen.

Tevehhüm etmek: Kuruntuya ve evhama kapılma. Meseleyi kafasında büyütmeye veya farklı algılamaya

Raiyet-perver: Tebaasına, halkına iyi bakan.

Muktedir: İktidarlı, güç-kudret sahibi.

İntizam-perver: İntizama düşkün, düzeni seven.

Müşfik: Şefkatli, merhametli.

Melik: Hükümdar.

Âsâr-ı terakkiyât ve kemâlât: Terakki ve mükemmellik belirtileri, eserleri.

Vehim: Kuruntu, yersiz korku, şüphe.

Nedamet etmek: Pişman olmak.

İşret: İçki içme, içkili âlem.

Fâsık-ı gafil: Allah'ın emirlerinden çıkan gafil insan.

Zîhayat: Canlı (lar)

Fırak: Ayrılık.

Zevâl: Göçüp gitmek.

Mevcudat: Varlıklar.

Evhâm: Vehimler, kuruntular.

Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak.

Neş'et etmek: Meydana gelme, ileri gelme.

Tazip etmek: Azap vermek.

Zikirhane-i Rahman: Rahman olan Allah'ın zikredildiği yer.

Talîmgâh-ı beşer ve hayvan: İnsan ve hayvanların talim ve eğitimi yaptıkları yer.

bir meydan-ı imtihan-ı ins ü cânıdır. Bütün vefiyât-ı hayvaniye ve insâniye ise terhisattır. Vazife-i hayatını bitirenler bu dâr-ı fâniden, mânen mesrûrâne, dağdağasız diğer bir âleme giderler. Tâ, yeni vazifedârlara yer açılsın, gelip çalışsınlar. Bütün tevellüdât-ı hayvaniye ve insâniye ise, ahz-ı askere, silâh altına, vazife başına gelmektir. Bütün zîhayat birer muvazzaf mesrur asker, birer müstakim memnun memurlardır. Bütün sadâlar ise, ya vazife başlamasındaki zikir ve tesbih ve paydostan gelen şükür ve tefrîh, veya işlemek neş'esinden neş'et eden nağamâttır. Bütün mevcudat, o mü'minin nazarında, Seyyid-i Kerîm'inin ve Mâlik-i Rahîm'inin birer mûnis hizmetkârı, birer dost memuru, birer şirin kitabıdır. Daha bunun gibi pek çok latîf, ulvî ve lezîz, tatlı hakikatlar, îmânından tecelli eder, tezahür eder.

Demek, îmân bir mânevî Tûbâ-yi Cennet¹ çekirdeğini taşıyor. Küfür ise mânevî bir Zakkum-i Cehennem² tohumunu saklıyor.

Demek selâmet ve emniyet, yalnız İslâmiyet'te ve îmândadır. Öyle ise, biz dâima: ۳ كَمَالِ الْإِيمَانِ وَدِينِ الْإِسْلَامِ عَلَى اللَّهِ الْحَمْدُ demeliyiz..

* * *

¹ Tûbâ'nın, cennetteki bir ağaç olduğuna dair bkz.: Müsned 4/183; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef* 7/29; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 16/429, 430; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 17/127, 128.

² Zakkum ağacı için bkz.: İsrâ sûresi, 17/60; Sâffât sûresi, 37/62-65; Duhân sûresi, 44/43-44; Vâkıa sûresi, 56/51-53; Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 42, *kader* 10; Tirmizî, *tefsîru sûre* (17) 4; İbn Mâce, *cehennem* 38; Müsned 1/300, 338.

³ "Bize ihsan ettiği din-i İslâm ve kemâl-i iman nimeti sebebiyle Rabbimize hamd olsun."

Meydan-ı imtihan-ı ins ü cânı: İnsanlar ve cinlerin imtihan meydanı.

Vefiyât-ı hayvaniye ve insaniye: İnsan ve hayvanların ölümleri.

Vazife-i hayat: Hayat vazifesi.

Dâr-ı fani: Fani, geçici diyar.

Dağdağa: Gürültü, patırtı, beyhude telâş.

Vazifedar: Vazifeli, görevli.

Muvazzaf: Vazifeli, görevli.

Tevellüdât-ı hayvaniye ve insaniye: İnsan ve hayvanların doğumları.

Müstakim: Doğru, namuslu.

Tefrîh: Ferahlama, ferahlatma.

Nağamât: Nağmeler, sesler.

Seyyid-i Kerîmî: Asil, cömert efendisi.

Mâlik-i Rahîmî: Merhameti pek engin sahibi.

Latîf: Hoş, güzel, nazik.

Mûnis: Cana yakın, sevimli, yadığanmayan.

Ülvî: Yüksek, yüce.

Tecelli etmek: Görünmek, ortaya çıkmak.

Tezahür etmek: Meydana çıkma, belirme, gözükme.

Tûbâ-yi cennet: Cennette bulunan saadet ağacı.

Zakkum-i cehennem: Cehennemde bulunan bir ağaç.

Üçüncü Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا¹

İbadet, ne büyük bir ticaret ve saadet; fisk ve sefahet, ne büyük bir hasaret ve helâket olduğunu anlamak istersen, şu temsili hikâyeciğe bak, dinle:

Bir vakit iki asker, uzak bir şehire gitmek için emir alıyorlar. Beraber giderler, tâ yol ikileşir. Bir adam orada bulunur. Onlara der: “Şu sağdaki yol, hiç zararı olmamakla beraber, onda giden yolculardan ondan dokuzu büyük kâr ve rahat görür. Soldaki yol ise, menfaati olmamakla beraber, on yolcundan dokuzu zarar görür. Hem ikisi, kısa ve uzunlukta birdirler. Yalnız bir fark var ki; intizamsız, hükümeteşiz olan sol yolun yolcusu çantasız, silâhsız gider. Zâhiri bir hiffet, yalancı bir rahatlık görür. İntizam-ı askerî altındaki sağ yolun yolcusu ise, mugaddî hülâsalardan dolu dört okkalık bir çanta ve her adüvvü alt ve mağlûp edecek iki kıyyelik bir mükemmel mîrî silâhı taşımağa mecburdur.”

O iki asker, o muarrif adamın sözünü dinledikten sonra, şu bahtiyar nefer sağa gider. Bir batman ağırlığı omuzuna ve beline yükler. Fakat kalbi ve ruhu binler batman minnetlerden ve korkulardan kurtulur.

Öteki bedbaht nefer ise askerliği bırakır. Nizama tâbi olmak istemez. Solu gider. Cismi, bir batman ağırlıktan kurtulur. Fakat kalbi, binler batman

¹ “(Ey insanlar! Hem Sizi hem de sizden önceki insanları yaratan) Rabbinize ibadet ediniz.” (Bakara sûresi, 2/21)

Fisk: Allah'ın emirlerinden çıkma.

Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, akılsızlık.

Hasaret: Zarar, ziyan.

Helâket: Mahvolma, perişan olma

Temsilî: Sembolik.

Zahîrî: Görünürdeki, görünen.

Hiffet: Hafiflik. **Hülâsa:** Öz.

İntizam-ı askerî: Askerî düzen.

Mugaddî: Gıdalı, besleyici.

Adüvv: Düşman. **Kıyye:** Okka.

Okka: Eskiden kullanılan, 1,2828 kg. ağırlığında bir tartı birimi.

Mîrî: Devlet hazinesine ait.

Muarîf: Tarif eden.

Batman: Yaklaşık 8 kiloluk bir ağırlık ölçüsü.

Minnet: Kendisine yapılan bir iyiliğe karşı kişinin kendini borçlu hissetmesi (ve) iyilik yapanın bu iyiliğini başa kakması.

minnetler altında ve ruhu, hadsiz korkular altında ezilir. Hem herkese dilenci, hem her şeyden, her hâdiseden titrer bir sûrette gider. Tâ mahall-i maksûda yetişir. Orada, âsî ve kaçak cezasını görür.

Askerlik nizamını seven, çanta ve silâhını muhafaza eden ve sağa giden nefer ise; kimseden minnet almayarak, kimseden havf etmeyerek, rahat-ı kalb ve vicdan ile gider. Tâ o matlûp şehire yetişir. Orada, vazifesini güzelleştiren bir nâmuslu askere münâsib bir mükâfat görür.

İşte ey nefsi serkeş!

Bil ki: O iki yolcu, biri; mutî-i kanun-i ilâhî, birisi de; âsî ve hevâyâ tâbi insanlardır. O yol ise, hayat yoludur ki; âlem-i ervâhdan gelip kabirden geçer, âhirete gider. O çanta ve silâh ise, ibadet ve takvâdir. İbadetin çendan zâhiri bir ağırlığı var. Fakat, mânâsında öyle bir rahatlık ve hafiflik var ki, tarîf edilmez. Çünkü; âbid, namazında der: *أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* Yâni; “Hâlik ve Rezzâk, O’ndan başka yoktur! Zarar ve menfaat, O’nun elindedir.”¹ O hem Hakîm’dir; abes iş yapmaz. Hem Rahîm’dir; ihsanı, merhameti çoktur.” diye itikat ettiğinden, her şeyde bir hazine-i rahmet kapısını bulur, dua ile çalar. Hem her şeyi kendi Rabbisinin emrine musahhar görür. Rabbisine iltica eder. Tevekkül ile istinad edip, her musibete karşı tahassun eder. İmânı, ona bir emniyet-i tâtme verir.

*Evet, her hakikî hasenât gibi cesâretin dahi menbai; imândır, u-bûdiyettir.*² *Her seyyiât gibi cebânetin dahi menbai; dalâlettir!*³

Evet, tam münevverü’l-kalb bir âbidi, küre-i arz bomba olup patlasa, ih-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/102; Âl-i İmran sûresi, 3/26; 6/71; A’raf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/18, 49, 106; Ra’d sûresi, 13/16; Tâhâ sûresi, 20/89; Enbiyâ sûresi, 21/66; Hac sûresi, 22/12; Furkan sûresi, 25/3, 55; Şuarâ sûresi, 26/73; Fetih sûresi, 48/11; Mücadele sûresi, 58/10; Mümtahine sûresi, 60/3; Ayrıca bkz.: Tirmizî, *kader* 10; Müsned 6/441.

² Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/173.

³ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/151; Enfâl sûresi, 8/12.

Mahall-i maksud: Gidilmek istenen, hedeflenen yer.

Havf etmek: Korkmak.

Matlup: Hedeflenen.

Nefsi serkeş: Dikbaşlı, itaatsiz nefis.

Mutî-i kanun-i ilâhî: Allah’ın (c.c.) kanunlarına itaat eden, uyan.

Hevâyâ tâbi: Arzularına uyan, nefsine düşkün.

Takva: Cenab-ı Hakk’ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek.

Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi.

Çendan: Gerçi.

Âbid: İbadet eden.

Hâlik: Yaratıcı.

Rezzak: Rızık veren.

Hakîm: Her işini hikmetli yapan (Allah c.c.)

Abes: Boş, manasız iş.

Rahîm: Merhameti çok engin olan

İtikat etmek: İnanmak.

Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi

Musahhar: Boyun eğmiş, itaat etmiş

İstinad etmek: Dayanmak, arkasını vermek.

Tahassun etmek: Sığınmak.

Emniyet-i tâtme: Tam bir güven hissi.

Hasenat: İyi, güzel, hayırlı iş.

Menba: Kaynak.

Seyyiât: Kötülük, kabahat, kötü haslet.

Cebânet: Korkaklık.

Münevverü’l-kalb: Kalbi aydın, kalben aydınlanmış.

Küre-i arz: Yerküre, dünya.

timâldir ki; onu korkutmaz. Belki; harika bir kudret-i samedâniye'yi, lezzetli bir hayret ile seyredecek. Fakat, meşhur bir münevverü'l-akıl denilen kalbsiz bir fâsık feylesof ise; gökte bir kuyruklu yıldız görse, yerde titrer. “Acaba bu serseri yıldız arızımıza çarpmasın mı?” der, evhâma düşer. (Bir vakit böyle bir yıldızdan koca Amerika titredi. Çokları gece vakti hânelerini terk ettiler.)

Evet, insan nihayetsiz şeylere muhtaç olduğu hâlde, sermayesi hiç hükümünde... Hem nihayetsiz musibetlere maruz olduğu hâlde, iktidarı hiç hükümünde bir şey... Âdeta sermaye ve iktidarının dâiresi, eli nereye yetişirse o kadardır. Fakat emelleri, arzuları ve elemeleri ve belâları ise; dâiresi, gözü, ha-yâli nereye yetişirse ve gidinceye kadar genişir.

İşte bu derece âciz ve zaîf, fakir ve muhtaç olan rûh-i beşere¹ ibadet, tevekkül, tevhid, teslim; ne kadar azîm bir kâr, bir saadet, bir nîmet olduğunu, bütün bütün kör olmayan görür, derk eder.

Malûmdur ki; zararsız yol, zararlı yola –velev on ihtimâlden bir ihtimâl ile olsa– tercih edilir. Halbuki meselemiz olan ubûdiyet yolu, zararsız olmakla beraber, ondan dokuz ihtimâl ile bir saadet-i ebediye hazinesi vardır. Fısk ve sefâhet yolu ise –hattâ fâsıkın itirafıyla dahi– menfaatsiz olduğu hâlde, ondan dokuz ihtimâl ile şekâvet-i ebediye helâketi bulunduğu, icmâ ve tevâtür derecesinde, hadsiz ehl-i ihtisasın ve müşâhedenin şehâdetiyle sabittir ve ehl-i zevkin ve keşfin ihbarâtıyla muhakkaktır.

Elhâsıl: Âhiret gibi dünya saadeti dahi, ibadette ve Allah'a asker olmaktadır. Öyle ise, biz dâima: ² اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى الطَّاعَةِ وَالتَّوْفِيقِ demeliyiz ve Müslüman olduğumuza şükretmeliyiz.

* * *

¹ Bkz.: Fâtır sûresi, 35/15.

² “Bize tâat ve muvaffakiyet nasip eden Rabbimize hamd olsun.”

Kudret-i Samedâniye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti.

Münevverü'l-akıl: Akıl aydın, aklen aydınlanmış.

Fâsık: Allah'ın emirlerinin dışına çıkan.

Feylesof: Filozof, felsefe ile uğraşan.

Arz: Yeryüzü, dünya.

Evhâm: Vehimler, kuruntular.

İktidar: Güç, kudret.

Âciz: Gücü bir şeye yetmeyen.

Ruh-i beşer: İnsan ruhu.

Tevhid: Allah'ın bir ve tek olduğu-na inanma ve bunu ilân etme.

Teslim: Allah'ın emrine boyun eğme.

Azîm: Büyük.

Derk etmek: Anlamak.

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti.

Şekavet-i ebediye: Sonsuza kadar bedbaht olma, Ahirette Allah'ın rahmetinden mahrum olma.

İhbarat: Haberler, bildirmeler.

İcmâ: Bir devirdeki bütün âlimlerin bir mesele üzerinde aynı şekilde görüş bildirmeleri, ittifak etmeleri.

Tevâtür: Yalanda birleşmeleri mümkün olmayan birçok insanın aynı şeyi haber vermeleri.

Ehl-i ihtisas ve müşâhede: Mânevî âlemlerle ilgili bazı şeyleri gören ve hisseden Hak dostları.

Ehl-i zevk ve keşf: İlâhî hakikatleri yaşayarak, tadarak bilen ve kalb gözü açık olan Hak dostları.

Dördüncü Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ¹

Namaz, ne kadar kıymetdâr ve mühim, hem ne kadar ucuz ve az bir masraf ile kazanılır; hem namazsız adam, ne kadar divâne ve zararlı olduğunu, iki kere iki dört eder derecesinde kat'î anlamak istersen, şu temsîlî hikâyecîğe bak, gör...

Bir zaman bir büyük hâkim, iki hizmetkârını –her birisine yirmi dört altın verip– iki ay uzaklıkta has ve güzel bir çiftliğine ikamet etmek için gönderiyor. Ve onlara emreder ki: “Şu para ile yol ve bilet masrafı yapınız. Hem oradaki meskeninize lâzım bâzı şeyleri mübâyaa ediniz. Bir günlük mesafede bir istasyon vardır. Hem araba, hem gemi, hem şimendifer, hem tayyâre bulunur. Sermayeye göre binilir.”

İki hizmetkâr, ders aldıktan sonra giderler. Birisi bahtiyar idi ki, istasyona kadar bir parça para masraf eder. Fakat o masraf içinde, efendisinin hoşuna gidecek öyle güzel bir ticaret elde eder ki, sermayesi birden bine çıkar.

Öteki hizmetkâr, bedbaht, serseri olduğundan istasyona kadar yirmi üç altınını sarf eder. Kumara-mumara verip zâyî eder. Bir tek altını kalır. Arkadaşı ona der: “Yahu, şu liranı bir bilete ver. Tâ bu uzun yolda yayan ve aç kalmayasın. Hem bizim efendimiz kerîmdir; belki merhamet eder, ettiğin kusuru affeder. Seni de tayyâreye bindirirler. Bir günde mahall-i ikametimize gideriz. Yoksa, iki aylık bir çölde aç, yayan, yalnız gitmeye mecbur olursun.”

¹ “Namaz, dinin direğidir.” : el-Hakim et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 3/135, 136; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 3/39; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/404. Yakın lafızlar için ayrıca bkz.: Tirmizî, *îmân* 8; Müsned 5/231, 237; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/428; el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir* 7/426.

Temsîlî: Sembolik.

Mesken: Oturulan, ikamet edilen yer.

Hâkim: Hükümdar.

Mübâyaa etmek: Satın almak.

Şimendifer: Tren.

Kerim: Güzel huylu, asil, cömert.

Mahall-i ikamet: İkamet edilen, oturulan yer.

Acaba şu adam inad edip, o tek lirasını bir define anahtarı hükmünde olan bir bilete vermeyip, muvakkat bir lezzet için sefâhete sarf etse; gayet akılsız, zararlı, bedbaht olduğunu, en akılsız adam dahi anlamaz mı?

İşte ey namazsız adam! Ve ey namazdan hoşlanmayan nefsim!

O hâkim ise; Rabbimiz, Hâlık'ımızdır. O iki hizmetkâr yolcu ise; biri: Mütedeyyin, namazını şevk ile kılar. Diğeri: Gafil, namazsız insanlardır. O yirmi dört altın ise; yirmi dört saat her gündeki ömürdür. O has çiftlik ise; Cennet'tir. O istasyon ise; kabirdir. O seyahat ise; kabre, haşre, ebede gidecek beşer yolculuğudur. Amele göre, takvâ kuvvetine göre, o uzun yolu mütefâvit derecede kat'ederler. Bir kısım ehl-i takvâ berk gibi, bin senelik yolu bir günde keser. Bir kısmı da hayâl gibi, elli bin senelik bir mesafeyi bir günde kat'eder. Kur'ân-ı Azîmüşşân şu hakikate iki âyetiyle işaret eder.¹ O bilet ise; namazdır. Bir tek saat, beş vakit namaza abdestle kâfi gelir.

Acaba, yirmi üç saatini, şu kısacık hayat-ı dünyeviyeye sarf eden ve o uzun hayat-ı ebediyeye bir tek saatini sarf etmeyen; ne kadar zarar eder, ne kadar nefesine zulmeder, ne kadar hilâf-ı akıl hareket eder! Zîrâ, bin adamın iştirak ettiği bir piyango kumarına yarı malını vermek, akıl kabul ederse; halbuki kazanç ihtimâli binde birdir. Sonra yirmi dörtten bir malını, yüzde doksan dokuz ihtimâl ile kazancı musaddak bir hazine-i ebediyeye vermemek; ne kadar hilâf-ı akıl ve hikmet hareket ettiğini, ne kadar akıldan uzak düştüğünü, kendini âkil zanneden adam anlamaz mı?

Hâlbuki: Namazda; ruhun ve kalbin ve aklın büyük bir rahatı vardır, hem cisme de o kadar ağır bir iş değildir.

Hem, namaz kılanın diğer mübah dünyevî amelleri, güzel bir niyet ile ibadet hükmünü alır. Bu sûrette bütün sermâye-i ömrünü, âhirete mâl edebilir. Fânî ömrünü bir cihette ibkâ eder.

* * *

¹ Bkz.: "Gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün bu işler, sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'na yükselir." (Secde sûresi, 32/5); "Melekler ve Rûh, O'nun Arş'ına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

Muvakkat: Geçici.

Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, akılsızlık.

Hâlık: Yaradan. **Beşer:** İnsan.

Mütedeyyin: Dindar, dine bağlı.

Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek. **Amel:** İşlenen fiiller.

Mütefâvit: Birbirinden farklı, çeşitli

Ehl-i takva: Takvalı insanlar, haramlardan sakınan kimseler.

Berk: Şimşek.

Hayat-ı dünyevîye: Dünya hayatı

Hayat-ı ebedîye: Ebedî hayat, ahiret hayatı.

Hilâf-ı akıl: Akılsızca, akla ters.

Musaddak: Doğruluğu tasdik edilmiş, kesin olan.

Hazine-i ebedîye: Ebedî hazine.

Âkıl: Akıllı.

Mübah: İşlenmesi günah veya sevap olmayan işler.

Sermâye-i ömür: Ömür sermayesi

İbkâ etmek: Ebedileştirmek.

Beşinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ¹

Namaz kılmak ve büyük günahları işlememek,² ne derece hakikî bir vazife-i insânîye ve ne kadar fitrî, münâsib bir netice-i hilkat-i beşeriye olduğunu görmek istersen; şu temsîlî hikâyeciğe bak, dinle:

Seferberlikte bir taburda, biri muallim vazifeperver; diğeri acemi nefis-perver iki asker beraber bulunuyordu. Vazifeperver nefer, ta'lîme ve cihâda dikkat eder, erzak ve tâyinâtını hiç düşünmezdi. Çünkü anlamış ki; onu beslemek ve cihâzâtını vermek, hasta olsa tedavi etmek, hattâ indel-hâce lokmayı ağzına koymaya kadar devletin vazifesidir. Ve onun asıl vazifesi ta'lîm ve cihâddır. Fakat bâzı erzak ve cihâzât işlerinde işler. Kazan kaynatır, karavanayı yıkar, getirir. Ona sorulsa: “Ne yapıyorsun?” “Devletin angaryasını çekiyorum.” der. Demiyor: “Nafakam için çalışıyorum.”

Diğer şikem-perver ve acemi nefer ise, ta'lîme ve harbe dikkat etmezdi. “O devlet işidir. Bana ne!” derdi. Dâim nafakasını düşünüp onun peşinde dolaşır, taburu terk eder, çarşıya gider, alışveriş ederdi.

Bir gün muallim arkadaşına dedi: “Birâder, asıl vazifem ta'lîm ve muharebedir. Sen onun için buraya getirilmişsin. Padişaha itimat et. O seni aç bırakmaz. O, O'nun vazifesidir. Hem sen âciz ve fakırsın, her yerde kendini beslettiremezsin. Hem mücâhede ve seferberlik zamanıdır. Hem sana 'âsi-

¹ “Allah fenâlıktan korunanlar ve hep güzel davrananlarla beraberdir.” (Nahl sûresi, 16/128)

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/31; Şûrâ sûresi, 42/37; Necm sûresi, 53/32.

Vazife-i insaniye: İnsanlık görevi.

Fitri: Tabii, insanın fıtratına uygun

Netice-i hilkat-i beşeriye: İnsanlığın yaratılışının neticesi, gayesi.

Temsili: Sembolik.

Muallim: Eğitim görmüş, eğitilmiş.

Vazifeperver: Vazifesini seven, vazife düşkünü.

Nefisperver: Nefsini, kendini seven

Cihazat: Cihazlar, âlât ü edevat.

İndel-hâce: İhtiyaç anında.

Angaryasını çekmek: Gönülsüz iş görmek.

Şikemperver: Obur, midesine düşkün.

dir' der, ceza verirler. Evet, iki vazife peşimizde görünüyor. Biri; padişahın vazifesidir. Bazen biz onun angaryasını çekeriz ki, bizi beslemektir. Diğeri; bizim vazifemizdir. Padişah bize teshilât ile yardım eder ki, ta'lîm ve harptir."

Acaba o serseri nefer, o mücâhit mualleme kulak vermezse, ne kadar tehlikede kalır, anlarsın!

İşte ey tenbel nefsim! O dalgalı meydan-ı harb, bu dağdağalı dünya hayatıdır. O taburlara taksim edilen ordu ise, cemiyet-i beşeriyedir. Ve o tabur ise, şu asrın cemaat-i İslâmiye'sidir. O iki nefer ise; biri: Ferâiz-i dîniyesini bilen ve işleyen ve kebâiri terk ve günahları işlememek için, nefis ve şeytanla mücâhede eden müttakî Müslüman'dır. Diğeri: Rezzâk-ı Hakikî'yi ithham etmek derecesinde derd-i maîşete dalıp, ferâizi terk eden ve maîşet yolunda rast gele günahları işleyen fâsık-ı hâsirdir. Ve o ta'lîm ve talimat ise –başta namaz– ibadettir. Ve o harb ise, nefis ve hevâ, cin ve ins şeytanlarına karşı mücâhede edip, günahlardan ve ahlâk-ı rezileden, kalb ve ruhunu helâket-i ebediyeden kurtarmaktır. Ve o iki vazife ise; birisi: Hayatı verip beslemektir. Diğeri: Hayatı verene ve besleyene perestîş edip yalvarmaktır. O'na tevekkül edip emniyet etmektir.

Evet, en parlak bir mu'cize-i san'at-ı samedâniye ve bir hârika-yi hikmet-i rabbâniye olan hayatı kim vermiş, yapmış ise, rızıkla o hayatı besleyen ve idâme eden de O'dur.¹ O'ndan başka olmaz! Delil mi istersin? En zayıf, en aptal hayvan, en iyi beslenir –meyve kurtları ve balıklar gibi–. Hem en âciz, en nâzik mahlûk, en iyi rızık o yer –çocuklar ve yavrular gibi–.

Evet, vâsita-yi rızık-ı helâl, iktidar ve ihtiyar ile olmadığını; belki, acz ve

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/22, 60; En'âm sûresi, 6/99, 141, 142, 151; A'râf sûresi, 7/32, 160; Enfâl sûresi, 8/26; Yûnus sûresi, 10/31, 59, 93; Hûd sûresi, 11/6; İbrahim sûresi, 14/32; Hicr sûresi, 15/20; Nahl sûresi, 16/72, 112, 114; İsrâ sûresi, 17/70; Ankebût sûresi, 29/17, 60, 62; Rûm sûresi, 30/37, 40; Sebe sûresi, 34/15, 24, 36; Yâsin sûresi, 36/47; Zümer sûresi, 39/52; Mü'min sûresi, 40/13, 64; Fussilet sûresi, 41/10; Şûrâ sûresi, 42/12, 19, 27; Zâriyât sûresi, 51/22, 58; Cum'a sûresi, 62/11; Talâk sûresi, 65/3; Mülk sûresi, 67/15, 21.

Mücâhede: Cihad, savaş.
Teshilât: Zorlukları kaldırma, kolaylaştırma.
Talim: Eğitim, idman.
Mücâhid: Cihad eden, savaşçı.
Meydan-ı harb: Savaş alanı.
Dağdağa: Gürültü, patırtı, telâş.
Cem'iyet-i beşeriye: İnsan topluluğu. **Cemaat-ı İslâmiye:** İslâm topluluğu.
Ferâiz-i diniye: Dinî açıdan kişinin üzerine düşen sorumluluklar, farzlar. **Kebâir:** Büyük günahlar

Müttakî: Takva sahibi, Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından uzak durup emirlerini yerine getiren.
Rezzak-ı Hakikî: Asıl rızık veren.
İthham etmek: Suçlamak.
Derd-i maîşet: Geçim derdi.
Fâsık-ı hâsir: Allah'ın emirlerinin dışına çıktığı için zararda olan.
Heva: Arzular, nefsin istekleri.
Ahlâk-ı rezile: Kötü huy ve davranışlar. **İns:** İnsanlar.
Helâket-i ebediye: Ebedî olarak mahvolma.

Perestîş etme: İbadet etme, kul-lukta bulunma.
Mu'cize-i san'at-ı Samedaniye: Cenab-ı Hakk'ın san'at mucizesi.
Harika-yi hikmet-i Rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın hikmetinin ortaya koyduğu harikulade şey.
İdâme etmek: Devam ettirmek, sürdürmek.
Vasita-yi rızık-ı helâl: Helâl rızık kazanma yolu, vasıtası.
İktidar: Güç-kudret sahibi olma.
İhtiyar: Tercih, seçim.

zaaf ile olduğunu anlamak için balıklar ile tilkileri, yavrular ile canavarları, ağaçlar ile hayvanları muvâzene etmek kâfidir.

Demek, derd-i maîşet için namazını terk eden,¹ o nefere benzer ki; ta'li-mi ve siperini bırakıp çarşıda dilencilik eder. Fakat, namazını kıldıktan sonra Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in matbaha-yi rahmetinden tâyinâtını aramak –baş-kalara bâr olmamak için– kendisi bizzat gitmek güzeldir, mertliktir; o dahi bir ibadettir.

Hem, insan ibadet için halk olunduğunu,² fitratı ve cihâzât-ı mâneviyesi gösteriyor. Zîrâ, hayat-ı dünyeviyesine lâzım olan amel ve iktidar cihetinde; en ednâ bir serçe kuşuna yetişmez. Fakat, hayat-ı mâneviye ve uhreviyesine lâzım olan ilim ve iftikar ile tazarrû ve ibadet cihetinde hayvanâtın sultânı ve kumandanı hükmündedir.

Demek ey nefsim! Eğer hayat-ı dünyeviye-yi gaye-i maksad yapsan ve ona dâim çalışsan, en ednâ bir serçe kuşunun bir neferi hükmünde olursun. Eğer hayat-ı uhreviye-yi gaye-i maksad yapsan ve şu hayatı dahi ona vesile ve mezraa etsen³ ve ona göre çalışsan, o vakit hayvanâtın büyük bir kumandanı hükmünde ve şu dünyada Cenâb-ı Hakk'ın nazlı ve niyazdar bir abdi, mükerrem ve muhterem bir misafiri olursun.

İşte sana iki yol.⁴ İsteddiğini intihâb edebilirsin. Hidâyet ve tevfiği Erhamürrâhimîn'den iste...

* * *

¹ Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/132; Zâriyât sûresi, 51/57-58.

² Bkz.: Zâriyât sûresi, 51/56.

³ "Dünya, âhiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmî'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

⁴ Bkz.: "Şükûr" ya da "küfür" yolu (Dehr sûresi, 76/3); "iki yol (hayır ve şer yolu)" (Beled sûresi, 90/10); "kötülük" ya da "takvâ" yolu (Şems sûresi, 91/8); "en kolay yol" ya da "en güç yol" (Leyl sûresi, 92/5-10)

Acz: Gücsüzlük, gücü yetmeme.

Zaaf: Zayıflık, kuvvetsizlik.

Muvazene etmek: Karşılaştırmak, kıyaslamak.

Cenab-ı Rezzak-ı Kerim: Bütün varlıkların rızıklarını veren cömert, yüce Allah (c.c.)

Matbaha-yi rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmet mutfağı.

Bâr: Yük.

Halk olunmak: Yaratılmak.

Cihazat-ı mâneviye: Mânevî donanımlar.

Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı

Amel: İşlenen fiiller.

Ednâ: En küçük, en aşağı.

Hayat-ı mâneviye ve uhreviye: Mânevî hayat ve ahiret hayatı.

İftikar: İhtiyacını açığa vurma, fakrını itiraf etmek.

Gaye-i maksad: En büyük hedef, amaç. **Tazarrû:** Yalvarma.

Mezraa: Tarla, kazanç yeri.

Niyazdar: Niyazlı, rağbetli, ihtiyaç sahibi. **Abd:** Kul.

Mükerrem: Saygı gösterilen, el üstünde tutulan.

Muhterem: Saygıdeğer, hürmet gösterilen.

İntihap etmek: Seçmek.

Tevfik: Yardım, başarılı kılma.

Erhamürrâhimîn: En yüce merhamet sahibi (Allah c.c.)

Altıncı Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ¹

Nefis ve malını Cenâb-ı Hakk’a satmak ve O’na abd olmak ve asker olmak; ne kadar kârli bir ticaret, ne kadar şerefli bir rütbe olduğunu anlamak istersen, şu temsili hikâyeciği dinle:

Bir zaman bir padişah, raiyetinden iki adama, her birisine emaneten birer çiftlik verir ki; içinde fabrika, makine, at, silâh gibi her şey var. Fakat fırtınalı bir muharebe zamanı olduğundan, hiçbir şey kararında kalmaz. Ya mahvolur veya tebeddül eder gider. Padişah, o iki nefere kemâl-i merhametinden bir yâver-i ekremini gönderdi. Gayet merhametkâr bir ferman ile onlara diyordu:

“Elinizde olan emânetimi bana satınız. Tâ sizin için muhafaza edeyim. Beyhûde zâyî olmasın. Hem, muharebe bittikten sonra, size daha güzel bir sûrette iade edeceğim. Hem, güya o emânet malınızdır, pek büyük bir fiat size vereceğim. Hem, o makine ve fabrikadaki âletler, benim nâmımla ve benim tezgâhımda işlettirilecek. Hem fiatı, hem ücretleri birden bine yüksellecek. Bütün o kârı size vereceğim. Hem de siz âciz ve fakirsiniz. O koca işlerin masârifâtını tedârik edemezsiniz. Bütün masârifâtı ve levâzımâtı ben deruhte ederim. Bütün vâridâtı ve menfaati size vereceğim. Hem de terhisât zamanına kadar elinizde bırakacağım. İşte beş mertebe kâr içinde kâr!..

Eğer bana satmazsanız, zaten görüyorsunuz ki, hiç kimse elindekini mu-

¹ “Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.” (Tevbe sûresi, 9/111)

Tebeddül etmek: Değişmek, eski hâlinde kalmamak. **Abd:** Kul.

Kemal-i merhamet: Kusursuz merhamet. **Temsilî:** Sembolik.

Beyhude: Boşuna, boş yere.

Yaver-i ekrem: Sultanın has adamı, şanlı-şerefli yardımcısı.

Zayi olmak: Zıyan olmak, elden gitmek.

Masârifât: Giderler, harcamalar.

Levâzimat: Lâzım olan şeyler.

Deruhte etmek: Üzerine almak.

Terhisat: Askerlik görevini bitirenleri salıverme.

Varidat: Gelirler.

hafaza edemiyor. Herkes gibi elinizden çıkacak. Hem beyhûde gidecek, hem o yüksek fiattan mahrum kalacaksınız. Hem o nâzik, kıymetdâr âletler, mîzânlar; istimâl edilecek şâhâne mâdenler ve işler bulmadığından, bütün bütün kıymetten düşecekler. Hem idare ve muhafaza zahmeti ve külfeti başınıza kalacak. Hem, emânette hıyanet cezasını göreceksiniz. İşte beş derece hasâret içinde hasâret!..

Hem de bana satmak ise, bana asker olup benim nâmımla tasarruf etmek demektir. Âdi bir esir ve başıbozuğa bedel, âli bir padişahın has, serbest bir yâver-i askeri olursunuz.”

Onlar, şu iltifâtı ve fermanı dinledikten sonra, o iki adamdan aklı başında olanı dedi:

“Baş üstüne, ben maal-iftihâr satarım. Hem bin teşekkür ederim.” Diğeri mağrur, nefsi firavunlaşmış, hodbin, ayyaş, güya ebedî o çiftlikte kalacak gibi, dünya zelzele ve dağdağalarından haberi yok. Dedi:

“Yok!.. Padişah kimdir? Ben mülkümü satmam, keyfimi bozmam!..”

Biraz zaman sonra birinci adam, öyle bir mertebeye çıktı ki, herkes hâline ne gıpta ederdi. Padişahın lûtfuna mazhar olmuş, has sarayında saadette yaşıyor. Diğeri, öyle bir hâle giriftar olmuş ki; hem herkes ona acıyor, hem de “Müstahak!” diyor. Çünkü; hatasının neticesi olarak, hem saadeti ve mülkü gitmiş, hem ceza ve azap çekiyor.

İşte ey nefs-i pürheves! Şu misâlin dürbünü ile hakikatin yüzüne bak.

Amma o padişah ise; ezel-ebed Sultân'ı olan Rabbin, Hâlık'ındır. Ve o çiftlikler, makineler, âletler, mîzanlar ise; senin dâire-i hayatın içindeki mâmelekin ve o mâmelekin içindeki cisim, ruh ve kalbin ve onlar içindeki göz ve dil, akıl ve hayâl gibi zâhiri ve bâtınî hâsselerindir. Ve o yâver-i ekrem ise, Resûl-i Kerim'dir. Ve o fermân-ı ahkem ise, Kur'ân-ı Hakîm'dir ki; bahsinde bulunduğumuz ticaret-i azîmeyi, şu âyetle ilân ediyor:

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ¹

¹ “Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.” (Tevbe sûresi, 9/111)

İstimâl etmek: Kullanmak.

Tasarruf etmek: Sarf etmek, kullanmak. **Âli:** Yüce.

Yaver-i asker: Emir subayı, yardımcı. **Hasaret:** Zarar.

Maal-iftihâr: İftiharla, memnuniyetle

Firavunlaşmak: Kibirlenmek, kendini herkesten yüksekte görmek.

Mağrur: Gururlu, kendini beğenmiş

Hodbin: Yalnız kendini gören, kendini düşünen, bencil, kibirlî.

Dağdağa: Gürültü, patırtı, telâş.

Giriftar olmak: Tutulmak, uğramak, düşmek. **Hâlık:** Yaradan.

Nefs-i pürheves: Hevesleri çok olan nefis.

Mizan: Terazî, ölçü, tartı, ölçek.

Daire-i hayat: Hayat dairesi.

Mâmelek: Sahip olunan şeyler.

Zahiri: Görünürdeki, görünen.

Bâtınî: Görünmeyen. **Hâsse:** Duyu.

Resul-i Kerim: Yüce Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)

Ferman-ı ahkem: Sağlam esaslar içeren buyruk.

Ticaret-i azîme: Büyük ticaret.

Ve o dalgalı muharebe meydanı ise, şu fırtınalı dünya yüzüdü ki; durmuyor, dönüyor, bozuluyor ve her insanın aklına şu fikri veriyor: “Madem her şey elimizden çıkacak, fânî olup kaybolacak; acaba bâkiye tebdil edip ibkâ etmek çaresi yok mu?” deyip düşünürken birden semâvî sadâ-yi Kur’ân işitiliyor. Der: “Evet var. Hem beş mertebe kârlı bir sûrette, güzel ve rahat bir çaresi var.”

Suâl: Nedir?

E’cevap: Emâneti sahib-i hakikisine satmak. İşte o satışta, beş derece kâr içinde kâr var.

♦**Birinci Kâr:** Fânî mal bekâ bulur. Çünkü: Kayyûm u Bâkî olan Zât-ı Zülcelâl’e verilen ve O’nun yolunda sarf edilen şu ömr-i zâil, bâkiye inkılâb eder. Bâkî meyveler verir. O vakit ömür dakikaları; âdeta tohumlar, çekirdekler hükmünde zâhiren fenâ bulur, çürür. Fakat, âlem-i bekâ’da saadet çiçekleri açarlar ve sümbüllenirler. Ve âlem-i berzah’ta ziyâdâr, mûnis birer manzara olurlar.

♦**İkinci Kâr:** Cennet gibi bir fiat veriliyor.

♦**Üçüncü Kâr:** Her a’zâ ve hâsselerin kıymeti, birden bine çıkar.

Meselâ: Akıl bir âlettir. Eğer Cenâb-ı Hakk’a satmayıp belki nefis hesabına çalıştırsan; öyle meş’um ve müz’ic ve muacciz bir âlet olur ki, geçmiş zamanın âlâm-ı hazînânesini ve gelecek zamanın ehvâl-i muhavvifânesini senin bu bîçâre başına yükletecek yümünsüz ve muzır bir âlet derekesine iner. İşte bunun içindir ki; fâsık adam, aklın iz’âc ve tâcizinden kurtulmak için, gâliben ya sarhoşluğa veya eğlenceye kaçır. Eğer Mâlik-i Hakikî’ sine

Bâkî: Ebedî, sonsuz.

Tebdil etmek: Çevirmek, değiştirmek.

İbkâ etmek: Ebedileştirmek.

Semavî: Gökten, Allah katından gelen.

Sadâ-yi Kur’ân: Kur’ân’ın sesi.

Sahib-i hakikî: Gerçek sahip

Beka bulmak: Ebedileşmek.

Zât-ı Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Zat (Allah c.c.)

Ömr-i zâil: Geçici ömür.

Kayyûm u Bâkî: Kendi Zâtı ile var olup, bütün varlıkları da yüce iradesi ve kudretiyle ayakta tutan, sonsuz ve ebedî Cenâb-ı Hak

İnkılâp etmek: Dönüşmek.

Zahiren: Görünüşte.

Fena bulmak: Bitmek, geçip gitmek.

Âlem-i beka: Sonsuzluk âlemi, ahiret.

Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri âlem.

Ziyâdar: Parlak, ıssıklı.

Mûnis: Cana yakın, sevimli, yadrganmayan.

A’zâ: Uzu, organ (lar)

Meş’ûm: Uğursuz.

Âlâm-ı hazînâne: İnsanı üzen elemeler, acılar.

Muacciz: Karşısındakini âciz bırakacak derecede sıkıcı, bıkıran.

Müz’ic: Rahatsız edici.

Ehvâl-i muhavvifâne: Korku veren hâller.

Yümünsüz: Bereketsiz, uğursuz.

Muzır: Zararlı, zarar veren.

Dereke: Aşağı indiren basamak.

Fısk: Allah’ın emirlerinden çıkma.

İz’âc: Rahatsız etme, can sıkma.

Tâciz: Sıkıntı verme, rahatsız etme.

Gâliben: Genellikle.

Mâlik-i Hakikî: Gerçek sahip.

satılsa ve O'nun hesabına çalıştırsan; akıl öyle tılsımlı bir anahtar olur ki, şu kâinatta olan nihayetsiz rahmet hazinelerini ve hikmet definelerini açar. Ve bununla sahibini, saadet-i ebediyeye müheyyâ eden bir mürşid-i rabbânî derecesine çıkar.

Meselâ: Göz, bir hâssedir ki, ruh bu âlemi o pencere ile seyrederek. Eğer Cenâb-ı Hakk'a satmayıp belki nefis hesabına çalıştırsan; geçici, devamsız bâzı güzellikleri, manzaraları seyr ile, şehvet ve heves-i nefsânîyeye bir kavvad derekesinde bir hizmetkâr olur. Eğer gözü, gözün Sâni-i Basîr'ine satsan ve O'nun hesabına ve izni dâiresinde çalıştırsan; o zaman şu göz, şu kitab-ı kebîr-i kâinatın bir mütâlâacısı ve şu âlemdeki mu'cizat-ı san'at-ı rabbânîye'nin bir seyircisi ve şu küre-i arz bahçesindeki rahmet çiçeklerinin mübarek bir arısı derecesine çıkar.

Meselâ: Dildeki kuvve-i zâikayı, Fâtır-ı Hakîm'ine satmazsan, belki nefis hesabına, mide nâmına çalıştırsan; o vakit, midenin tavlasına ve fabrikasına bir kapıcı derekesine iner, sukut eder. Eğer Rezzâk-ı Kerîm'e satsan; o zaman, dildeki kuvve-i zâika, rahmet-i ilâhiye hazinelerinin bir nâzır-ı mahiri ve kudret-i samedâniye matbahlarının bir müfettiş-i şâkiri rütbesine çıkar.

İşte ey akıl! Dikkat et! Meş'um bir âlet nerede? Kâinat anahtarı nerede? Ey göz! Güzel bak! Âdi bir kavvad nerede? Kütüphaneye-i ilâhî'nin mütefennin bir nâzır-ı nerede? Ve ey dil! İyi tad! Bir tavla kapıcısı ve bir fabrika yasağıcısı nerede? Hazine-i hâssa-yi rahmet nâzır-ı nerede?..

Ve daha bunlar gibi başka âletleri ve a'zâları kıyas etsen anlarsın ki; hakikaten mü'min Cennet'e lâıyk ve kâfir Cehennem'e muvâfık bir mâhiyet kesbeder. Ve onların her biri öyle bir kıymet almalarının sebebi; mü'min, îmânîyle Hâlık'ın emânetini, O'nun nâmına ve izni dâiresinde istimâl etmesidir. Ve kâfir, hıyanet edip nefis-i emmâre hesabına çalıştırmasıdır.

Hikmet: İlâhî, doğru, yanıltmayan bilgi.

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti.

Müheyya: Hazır, namzet.

Mürşid-i rabbânî: İnsanlara, dinî konularda doğru yolu gösteren.

Şehvet: Nefsin arzuları.

Heves-i nefsanîye: Nefsin hevesleri.

Sâni-i Basîr: Her şeyi gören, bilen Yaradan.

Kitab-ı kebîr-i kâinat: Büyük kâinat kitabı.

Küre-i arz: Yerküre, dünya.

Mütalaacı: Okuyan, tetkik eden, düşünen.

Mu'cizat-ı san'at-ı rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın san'at mucizeleri.

Kuvve-i zâika: Tat alma duyusu, tat alma hissi.

Fâtır-ı Hakîm: Her işini hikmetli yapan Yaradan.

Tavla: Ahır.

Sukut etmek: Düşmek.

Rezzak-ı Kerîm: Bütün varlıkların rızkını cömertçe veren.

Rahmet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın merhameti.

Nâzır-ı mahîr: Maharetli gözetici.

Kudret-i Samedaniye: Her şeyin, kendisine muhtaç olduğu ilâhî kudret.

Müfettiş-i şâkir: Şükreden müfettiş. **Malbah:** Mutfak.

Kütüphane-i ilâhî: İlâhî kütüphaneye.

Mütefennin: Uzman, bilgili.

Nâzır: Bir şeyi görüp gözetmekle görevli kimse.

Hazine-i hâssa-yi rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmet hazinesi.

Muvafık: Uygun.

Kesbetmek: Kazanmak.

♦**Dördüncü Kâr:** İnsan zaîftir; belâları çok, fakirdir; ihtiyacı pek ziyâde, âcizdir; hayat yükü pek ağır... Eğer Kadîr-i Zülcelâl'e dayanıp tevekkül etmezse ve îtimad edip teslim olmazsa, vicdanı dâim azab içinde kalır. Seme-resiz meşakkatler, elemeler, teessüfler onu boğar. Ya sarhoş ya canavar eder.

♦**Beşinci Kâr:** Bütün o a'zâ ve âletlerin ibadeti ve tesbihâtı ve o yüksek ücretleri, en muhtaç olduğun bir zamanda, Cennet yemişleri sûretinde sana verileceğine, ehl-i zevk ve keşif ve ehl-i ihtisas ve müşâhede ittifak etmişler.

İşte bu beş mertebe kârlı ticareti yapmazsan, şu kârlardan mahrumiyet-ten başka, beş derece hasâret içinde hasârete düşeceksin.

•Birinci Hasâret: O kadar sevdiğin mal ve evlât; ve perestîş ettiğin nefis ve hevâ; ve meftûn olduğun gençlik ve hayat zâyi olup kaybolacak. Senin elinden çıkacaklar. Fakat, günahlarını, elemelerini sana bırakıp boynuna yükletecekler.

•İkinci Hasâret: Emânette hıyanet cezasını çekeceksin. Çünkü; en kıymetdâr âletleri, en kıymetsiz şeylerde sarf edip nefsine zulmettin.

•Üçüncü Hasâret: Bütün o kıymetdâr cihâzât-ı insâniyeyi hayvanlıktan çok aşağı bir derekeye düşürüp, hikmet-i ilâhiye'ye iftira ve zulmettin.

•Dördüncü Hasâret: Acz ve fakrın ile beraber, o pek ağır hayat yükünü, zaif beline yükleyip zevâl ve firâk sillesi altında dâim vâveylâ edeceksin.

•Beşinci Hasâret: Hayat-ı ebediye esâsâtını ve saadet-i uhreviye levâzımâtını tedarik etmek için verilen akıl, kalb, göz, dil gibi güzel hediye-i rah-mânîye'yi Cehennem kapılarını sana açacak çirkin bir sûrete çevirmektir.

Şimdi satmaya bakacağız... Acaba o kadar ağır bir şey midir ki, çokları satmaktan kaçıyorlar. Yok!.. Kat'â ve asla! Hiç öyle ağırlığı yoktur. Zîrâ helâl

Hâlık: Yaradan.

İstimal etmek: Kullanmak.

Nefs-i emmare: İnsanı, daima kötü şeyleri öğütleyen nefsi.

Kadîr-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi, her şeye gücü yeten (Allah c.c.)

Teessüf: Üzüntü, keder.

Tesbihat: Cenab-ı Hakk'ı tazim ifade eden sözler.

Ehl-i zevk ve keşf: İlâhî hakikat-leri yaşayarak, tadarak bilen ve kalb gözü açık olan Hak dostları.

Ehl-i ihtisas ve müşâhede: Mânevî âlemlerle ilgili bazı şeyleri gören ve hissededen Hak dostları.

Hasâret: Zarar.

Perestîş etmek: Fevkalâde bir muhabbet beslemek.

Meftun olmak: Gönül vermek, tutulmak, aşık olmak.

Zayı olmak: Kaybolup gitmek, ziyan olmak.

Cihâzât-ı insaniye: İnsanın maddî-mânevî donanımları.

Zeval: Göçüp gitmek.

Firak: Ayrılık.

Hikmet-i ilâhiye: İlâhî hikmet. Cenab-ı Hakk'ın her şeyi yerli yerince yapması.

Vâveylâ etmek: Feryat etmek.

Hayat-ı ebediye: Ebedî hayat, ahiret hayatı.

Esâsât: Esaslar, gerekli unsurlar.

Saadet-i uhreviye levâzımâtı: Ahiret hayatı için gerekli olan şeyler.

Hediye-i Rahmaniye: Merhameti bütün varlıkları kapsayan Cenab-ı Hakk'ın hediyesi.

Kat'â: Kesinlikle, katıyen, asla.

dairesi geniştir, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur.¹ Ferâiz-i ilâhiye ise hafiftir, azdır. Allah’a abd ve asker olmak, öyle lezzetli bir şereftir ki tarif edilmez. Vazife ise; yalnız bir asker gibi Allah nâmına işlemeli, başlamalı, ve Allah hesabıyla vermeli ve almalı, ve izni ve kanunu dairesinde hareket etmeli, sükûnet bulmalı, kusur etse istiğfar etmeli:

“Yâ Rab! Kusurumuzu affet. Bizi, kendine kul kabul et. Emânetini kabzetmek zamanına kadar, bizi emânette emîn kıl. âmin!..” demeli ve O’na yalvarmalı...

* * *

¹ “Allahım, haramına karşı helâlinle bana kifâyet et” anlamındaki duâ için bkz.: Tirmizî, *deavât* 110; Müsned, 1/153.

Ferâiz-i ilâhiye: Allah’ın (c.c.) farz kıldığı şeyler.
Abd: Kul.

İstiğfar etmek: Cenab-ı Hak’tan, günahlarının bağışlanmasını istemek.

Sükûnet bulmak: Rahatlamak.
Emaneti kabz etmek: Can emanetini almak.

Üçüncü Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Şu kâinatın tılsım-ı muğlakını açan ¹رُوحِ اِمْنَتُ بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ beşer için saadet kapısını fetheden, ne kadar kıymetdâr iki tılsım-ı müşkil-küşâ olduğunu ve sabır ile Hâlık'ına tevekkül ve iltica ve şükür ile Rezzâk'ından suâl ve dua; ne kadar nâfi ve tiryak gibi iki ilâç olduğunu ve Kur'an'ı dinlemek, hükmüne inkıyâd etmek, namazı kılmak, kebâiri terk etmek; ebedü'l-âbâd yolculuğunda ne kadar mühim, değerli, revnakdâr bir bilek, bir zâd-ı âhiret, bir nûr-i kabir olduğunu anlamak istersen, şu temsîlî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir zaman bir asker, meydan-ı harb ve imtihanda, kâr ve zarar deverânında pek müthiş bir vaziyete düşer. Şöyle ki:

Sağ ve sol iki tarafından dehşetli derin iki yara ile yaralı ve arkasında cesîm bir arslan, ona saldırmak için bekliyor gibi duruyor. Ve gözü önünde bir darağacı dikilmiş, bütün sevdiklerini asıp mahvediyor. Onu da bekliyor. Hem bu hâli ile beraber uzun bir yolculuğu var, nefyediliyor. O bîçâre, şu dehşet içinde me'yûsâne düşünürken; sağ cihetinde Hızır gibi bir hayır-hâh, nurânî bir zât peydâ olur. Ona der: "Me'yûs olma! Sana iki tılsım verip öğre-

¹ "Allah'a ve âhiret gününe iman ettim." Allah'a ve âhiret gününe iman ile ilgili âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/8, 62, 126, 177, 228, 232, 264; Âl-i İmran sûresi, 3/114; Nisâ sûresi, 4/38, 39, 59, 136, 162; Mâide sûresi, 5/69; Tevbe sûresi, 9/18, 19, 29, 44, 45, 99; Nûr sûresi, 24/2; Mücadele sûresi, 58/22; Talâk sûresi, 65/2.

Tılsım-ı muğlak: Çözülmesi zor sır, şifre.

Ruh-i beşer: İnsan ruhu.

Fethetmek: Açmak.

Tılsım-ı müşkil-küşâ: Müşkil meseleleri halleden, problemleri çözen tılsım.

Hâlık: Yaradan.

İltica: Sığınma.

Rezzak: Bütün varlıkların rızkını veren (Allah c.c.)

Sual: Sorma, dileme.

Nâfi: Faydalı.

Tiryak: Panzehir.

İnkıyad etmek: Boyun eğmek.

Kebâir: Büyük günahlar.

Ebedü'l-âbâd: Tükenmez ebedi hayat.

Revnakdar: Güzel, süslenmiş, parlak.

Zâd-ı âhiret: Âhiret azığı.

Nur-i kabir: Kabri aydınlatan ışık.

Temsîlî: Sembolik.

Meydan-ı harb ve imtihan: Savaş ve imtihan meydanı.

Deveran: Dönüp dolaşma.

Cesîm: Büyük, iri cüsseli.

Nefyetmek: Sürgün etmek.

Me'yusane: Ümitsizce.

Hayırhah: Başkasının iyiliğini isteyen.

Me'yus olmak: Ümitsizliğe kapılmak.

teceğim. Güzelce istimâl etsen, o arslan sana musahhar bir at olur. Hem o darağacı sana keyif ve tenezzüh için hoş bir salıncağa döner. Hem sana iki ilâç vereceğim. Güzelce istimâl etsen, o iki müteaffın yaraların, iki güzel koku Gü-l-i Muhammedî (aleyhissalâtü vesselâm) denilen latif çiçeğe inkılâb ederler. Hem, sana bir bilet vereceğim. Onunla uçar gibi bir senelik bir yolu, bir günde kesersin. İşte eğer inanmıyorsan bir parça tecrübe et. Tâ doğru olduğunu anlayasın.” Hakikaten bir parça tecrübe etti. Doğru olduğunu tasdik etti.

Evet ben, yâni şu bîcâre Said dahi bunu tasdik ederim. Çünkü; biraz tecrübe ettim. Pek doğru gördüm.

Bundan sonra birden gördü ki; sol cihetinden şeytan gibi dessâs, ayyaş, aldatıcı bir adam; çok zînetler, süslü sûretler, fantaziyeler, müskirler beraber olduğu hâlde geldi. Karşısında durdu. Ona dedi:

“Hey arkadaşı! Gel gel, beraber işret edip keyfedelim. Şu güzel kız sûretlerine bakalım. Şu hoş şarkıları dinleyelim. Şu tatlı yemekleri yiyeelim.”

Suâl: Ha ha!.. Nedir ağzında gizli okuyorsun?

Cevap: Bir tılsım.

– Bırak şu anlaşılmasız işi!.. Hazır keyfimizi bozmayalım.

Ş – Ha!.. Şu ellerindeki nedir?

Ç – Bir ilâç.

– At şunu. Sağlamsın. Neyin var. Alkış zamanıdır.

Ş – Ha!.. Şu beş nişanlı kâğıt nedir?

Ç – Bir bilet. Bir tâyinat senedi.

– “Yırt bunları. Şu güzel bahar mevsiminde yolculuk bizim nemize lâzım..” der. Her bir desîse ile onu iknâa çalışır. Hattâ o bîcâre ona biraz meyleder. Evet, insan aldanır. Ben de öyle bir dessâsa aldandım.

Birden sağ cihetinden, ra’d gibi bir ses gelir. Der: “Sakın aldanma! Ve o

İstimâl etmek: Kullanmak.

Musahhar: Emre amade, boyun eğmiş.

Tenezzüh: Eğlenme, gezinti.

Müteaffın: Çürümüş, kokuşmuş, fena koku yayan.

Latif: Hoş, güzel, nazik.

İnkılâp etmek: Dönmek, dönüşmek

Dessas: Desiseci, hilekâr, entrikacı

Zinet: Süs, süsleme. *Sûret:* Resim

Fantaziye: Değişik tarzda ve süslü şey. Hayal mahsulü şey.

Müskir: Sarhoşluk veren (içki)

Nişan: İşaret, alâmet.

İşret etmek: İçki içmek, içki âlemi yapmak.

Tâyinat senedi: Erzak yardımı için verilen senet.

Desise: Hile, oyun, düzen, entrika, dolap *Cihet:* Taraf, yön.

Ra’d: Gök gürültüsü.

dessâsa de ki: Eğer arkamdaki arslanı öldürüp, önümdeki darağacını kaldırıp, sağ ve solumdaki yaraları defedip, peşimdeki yolculuğu men'edecek bir çâre sende varsa, bulursan; haydi yap, göster, görelim. Sonra de: Gel keyfe-delim. Yoksa sus hey sersem!.. Tâ Hızır gibi bu zât-ı semâvî dediğini desin..."

İşte ey gençliğinde gülmüş, şimdi güldüğüne ağlayan nefsim! Bil!.. O bî-çâre asker ise; sensin ve insandır. Ve o arslan ise; eceldir. Ve o darağacı ise; ölüm ve zevâl ve firâktır ki; gece-gündüzün dönmesinde, her dost vedâ eder, kaybolur. Ve o iki yara ise; birisi, müz'îç ve hadsiz bir acz-i beşerî; diğeri, elîm, nihayetsiz bir fakr-ı insânîdir. *Ve o nefy ve yolculuk ise; âlem-i ervâhtan, rahm-ı mâderden, sabâvetten, ihtiyarluktan, dünyadan, kabirden, berzahtan, haşirden, sıratın geçer bir uzun sefer-i imtihtandır.*

Ve o iki tılsım ise; Cenâb-ı Hakk'a îmân ve âhiret'e îmândır. Evet, şu kudsî tılsım ile ölüm; insan-ı mü'mini, zindân-ı dünyadan bostân-ı cinâna, huzûr-i Rahman'a götüren bir musahhar at ve burak sûretini alır. Onun içindir ki; ölümün hakikatini gören kâmil insanlar, ölümü sevmişler. Daha ölüm gelmeden ölmek istemişler.¹ Hem zevâl ve firâk, memat ve vefat ve darağacı olan mürûr-i zaman, o îmân tılsımı ile, Sâni-i Zülcelâl'in taze taze, renk renk, çeşit çeşit mu'cizat-ı nakşını, havârik-ı kudretini, tecelliyât-ı rahmetini, kemâl-i lezzetle seyr ve temâşâyâ vâsita sûretini alır. Evet, Güneş'in nûrundaki renkleri gösteren âyinelerin tebeddül edip tazelenmesi ve sinema perdeleri-nin değişmesi, daha hoş, daha güzel manzaralar teşkil eder.

Ve o iki ilâç ise; biri, sabır ile tevekküldür. Hâlık'ının kudretine istinad, hikmetine itimattır. Öyle mi?

¹ Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/101.

Zât-ı semavî: Allah katından gelen zat.

Zeval: Göçüp gitmek.

Firak: Ayrılık.

Acz-i beşerî: İnsanın gücünün bir şeye yetmemesi, âcizliği.

Elîm: Elem ve keder veren, acı.

Fakr-ı insânî: İnsanın çok şeylere ihtiyaç duyması, fakirliği.

Müz'îç: Usandıran, rahatsızlık veren.

Nefy: Sürgün.

Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi.

Rahm-i mâder: Ana karnı.

Sabâvet: Çocukluk.

Berzah: Dünya-âhiret arası, kabir âlemi.

Haşir: İnsanların öldükten sonra dirilitilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları.

Sefer-i imtihtan: İmtihan yolculuğu

İnsan-ı mü'min: İmanlı insan.

Zindân-ı dünya: Dünya zindanı.

Bostan-ı Cinân: Cennet bahçeleri

Huzur-i Rahmân: Rahmeti bütün varlıkları kapsayan Cenab-ı Hakk'ın huzuru.

Burak: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) miraca çıkarken bindiği binek.

Memat: Ölüm.

Mürur-i zaman: Zamanın geçişi, akışı.

Sâni-i Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Yaradan.

Mu'cizat-ı nakş: Mucizevî nakış.

Havarik-ı kudret: Kudret harikaları.

Tecelliyât-ı rahmet: Rahmetin tecellileri, yansımaları, parıltıları.

Kemal-i lezzetle: Tam, eksiksiz bir lezzet olarak.

Tebeddül etmek: Değişmek.

Hâlık: Yaradan.

İstinad: Dayanma.

Evet, emr-i ¹ **كُنْ فَيَكُونُ** 'e mâlik bir Sultân-ı cihan'a, acz tezkeresiyle istinad eden bir adamın, ne pervâsı olabilir? Zîrâ, en müthiş bir musibet karşısında; ² **إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ** deyip itmi'nân-ı kalb ile Rabb-i Rahîm'ine itimad eder. Evet, ârif-i billâh; aczden, mehâfetullahtan telezüz eder. Evet, havfda lezzet vardır. Eğer, bir yaşındaki bir çocuğun aklı bulunsa ve ondan suâl edilse: "En lezîz ve en tatlı hâletin nedir?" Belki diyecek: "Aczimi, zaafımı anlayıp, vâlidemin tatlı tokatından korkarak, yine vâlidemin şefkatli sine-sine sığındığım hâlettir."

Halbuki; bütün vâlidelerin şefkatleri, ancak bir lem'a-yi tecelli-i rahmettir.³ Onun içindir ki: Kâmil insanlar, aczde ve havfullahda öyle bir lezzet bulmuşlar ki; kendi havl ve kuvvetlerinden şiddetle teberri edip, Allah'a acz ile sığınmışlar. Aczi ve havfı, kendilerine şefaâtçi yapmışlar.

Diğer ilâh ise; şükür ve kanaat ile talep ve dua ve Rezzâk-ı Rahîm'in rahmetine itimattır. Öyle mi?

Evet, bütün yeryüzünü bir sofraya-nîmet eden ve bahar mevsimini bir çiçek destesi yapan ve o sofranın yanına koyan ve üstüne serpen bir Cevâd ü Kerîm'in misafirine, fakr ve ihtiyaç, nasıl elim ve ağır olabilir? Belki fakr ve ihtiyacı, hoş bir iştiha sûretini alır. İштиha gibi fakrın tezyîdine çalışır. Onun içindir ki: Kâmil insanlar, fakr ile fahretmişler.⁴ (Sakın yanlış anlama! Allah'a karşı fakrını hissedip yalvarmak demektir. Yoksa, fakrını halka gösterip, dilencilik vaziyetini almak demek değildir.)

¹ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da olur." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mû'min sûresi, 40/68)

² "(Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musibet geldiğinde,) 'Biz Allah'a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz' (derler)." (Bakara sûresi, 2/156)

³ Mahlukatta bulunan acıma hissini; Cenâb-ı Hakk'ın 100 rahmetinden sadece birinin, bütün mahlukat arasında taksim edilmiş hâli olduğuna dair bkz.: Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17, 20, 21; Tirmizî, *deavât* 99; İbn Mâce, *zühed* 35; Dârimî, *rikâk* 69; Müsned 2/334, 434, 484, 514, 526, 3/55, 4/312, 5/439.

⁴ Bkz.: es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* s.745; Aliyyü'l-kârî, *el-Esrârü'l-merfûa* s.320; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/113; ed-Deylemî, *el-Müsne'd* 2/70, 71.

Sultan-ı cihan: Dünyanın sultanı.
Acz: Güçsüzlük, gücü bir şeye yetmeme.

Perva: Korku, çekinme.

İtmi'nân-ı kalb ile: Kalb huzuru ile.

Rabb-i Rahîm: Merhameti engin Rabbimiz.

Ârif-i billâh: Allah'ı bilen, tanıyan.

Mehâfetullah: Allah korkusu.

Telezüz etmek: Lezzet almak.

Hâlet: Durum, hâl.

Lem'a-yi tecelli-i rahmet: Cenâb-ı Hakk'ın rahmet tecellilerinin parıltısı. **Havf:** Korku.

Havfullah: Allah korkusu.

Teberri etmek: Yüz çevirme, alâkasını kesme, uzaklaşma.

Havl: Güç, kudret.

Rezzak-ı Rahîm: Bütün varlıkların rızıklarını veren ve merhameti engin olan (Allah c.c.)

Sofra-yi nîmet: Nimet sofrası.

Cevâd ü Kerîm: Son derece cömert, eli açık olan (Allah c.c.)

Tezyid: Çoğaltma, artırma.

Fahretmek: İftihar etmek.

Ve o bilet, senet ise; başta namaz olarak, edâ-yi ferâiz ve terk-i kebâir-dir. Öyle mi?

Evet, bütün ehl-i ihtisas ve müşâhedenin ve bütün ehl-i zevk ve keşfin ittifakiyle; o uzun ve karanlıklı ebedü'l-âbâd yolunda zâd ve zahîre, ışık ve burak; ancak Kur'ân'ın evâmirini imtisâl ve nevâhîsinden içtinâb ile elde edilebilir. Yoksa, fen ve felsefe, san'at ve hikmet, o yolda beş para etmez. Onların ışıkları kabrin kapısına kadardır.¹

İşte ey tenbel nefsim!

Beş vakit namazı kılmak, yedi kebâiri terk etmek ne kadar az ve rahat ve hafiftir. Neticesi, meyvesi, fâidesi ne kadar çok, mühim ve büyük olduğuna aklın varsa, bozulmamış ise anlarsın. Ve fîsk ve sefâhete seni teşvik eden şeytana ve o adama dersin:

“Eğer ölümü öldürüp, zevâlî dünyadan izale etmek ve aczi ve fakrı beşerden kaldırıp, kabir kapısını kapamak çaresi varsa, söyle dinleyelim. Yoksa sus!.. Kâinat mescid-i kebîrinde, Kur'ân kâinatı okuyor. O'nu dinleyelim... O nur ile nurlanalım... Hidâyetiyle amel edelim... Ve O'nu vird-i zebân edelim... Evet, söz O'dur. Ve O'na derler. Hak olup, Hak'tan gelip, Hak diyen ve hakikati gösteren ve nurânî hikmeti neşreden O'dur!..”

اللَّهُمَّ نَوِّرْ قُلُوبَنَا بِنُورِ الْإِيمَانِ وَالْقُرْآنِ.²
اللَّهُمَّ أَغْنِنَا بِالْإِفْتِقَارِ إِلَيْكَ وَلَا تَفْقُرْنَا بِالْإِسْتِعْنَاءِ عَنْكَ.³

¹ Ölüyü, mezara kadar takip eden üç şeyden ailesi ve malının geriye dönüp, sadece amelinin kendisiyle kalacağına dair bkz.: Buhârî, *rikak* 42; Müslim, *zühd* 5; Tirmizî, *zühd* 46; Nesâî, *cenâiz* 52; Müsned 3/110.

² “Allahım, kalbimizi iman ve Kur'ân nûruyla nurlandır.”

³ “Allahım, Sana karşı fakrımızla bizi zengin kıl; Senden istîğnâ ile bizi fakir düşürme.” el-Bâkîllânî, *İ'câzû'l-Kur'ân*, s.129. Ayrıca, benzer ifadelerle değişik dualarda da geçmektedir: Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühd* 1/71; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* 1/71; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/225; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* 1/315; el-Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd* 4/283; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân* 16/28.

Eda-yi ferâiz: Farzları eda etme, yerine getirme.

Terk-i kebâir: Büyük günahları terk etme.

Ehl-i ihtisas ve müşahede: Mâ-evî âlemlerle ilgili bazı şeyleri gören ve hisseden Hak dostları.

Ehl-i zevk ve keşf: İlâhî hakikatleri yaşayarak, tadarak bilen ve kalb gözü açık olan Hak dostları.

Zâd ve zahîre: Azık.

Evâmiri imtisal: Emirlerle uymak.

Nevâhiden içtinab: Yasaklardan, yasaklanmış şeylerden uzak durma

Yedi kebâir: Yedi büyük günah: (Allah'a şirk koşmak, sihir, adam öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, savaştan kaçmak, ifteli bir kadına zina iftirasında bulunmak)

Fîsk: Allah'ın emirlerinden çıkma.

Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, akılsızlık.

İzâle etmek: Gidermek, yok etmek.

Mescid-i kebîr: Büyük cami.

Vird-i zeban: Dilden düşmeyen, devamlı tekrarlanan.

Neşretmek: Yaymak.

تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مِنْ حَوْلِنَا وَقُوَّتِنَا، وَالتَّجَانُّا إِلَى حَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ، فَاجْعَلْنَا مِنَ الْمُتَوَكِّلِينَ
 عَلَيْكَ، لَوْلَا تَكَلُّنَا إِلَى أَنْفُسِنَا،¹ وَاحْفَظْنَا بِحِفْظِكَ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ
 وَالْمُؤْمِنَاتِ، وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَصَفِيِّكَ وَخَلِيلِكَ وَجَمَالَ
 مُلْكِكَ وَمَلِكِكَ صُنْعِكَ وَعَيْنِ عَيْنَاتِكَ وَشَمْسِ هِدَايَتِكَ وَلِسَانِ حُجَّتِكَ وَمِثَالِ
 رَحْمَتِكَ وَنُورِ خَلْقِكَ وَشَرَفِ مَوْجُودَاتِكَ وَسِرَاجِ وَحْدَتِكَ فِي كَثْرَةِ مَخْلُوقَاتِكَ
 وَكَاشِفِ طَلْسِمِ كَائِنَاتِكَ وَدَلَالِ سُلْطَنَةِ رُبُوبِيَّتِكَ وَمَبْلَغِ مَرْضِيَّاتِكَ وَمُعْرِفِ كُنُوزِ
 أَسْمَائِكَ وَمُعَلِّمِ عِبَادِكَ وَتَرْجَمَانِ آيَاتِكَ وَمِرَاتِ جَمَالِ رُبُوبِيَّتِكَ وَمَدَارِ شُهُودِكَ
 وَإِشْهَادِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ، وَعَلَى إِلَهٍ وَصَحْبِهِ
 أَجْمَعِينَ، وَعَلَى إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ، وَعَلَى مَلَائِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ، وَعَلَى
 عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، آمِينَ.²

* * *

¹ "Bizi nefsimizle başbaşa bırakma." Bu ifade aynen ya da yakın ifadelerle, Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), değişik zamanlarda yaptığı veya tavsiye ettiği dualarında yer almaktadır. Ebû Dâvûd, *edeb* 101; Müsned 1/412, 5/42, 191; el-Buhârî, *el-Edebü'l-müfred* s.244; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/147, 167; en-Nesâî, *Amelü'l-yeum ve'l-leyle* 1/381, 413; et-Tayâlisî, *el-Müsned* 1/117; İbn Ebî Şeybe, *el-Mu-sannef* 6/20; İbn Hibbân, *es-Sahih* 3/250; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 5/119, 157, 9/186.

² "Allahım! Biz kendi havl ve kuvvetimizden teberri edip Senin havl ve kuvvetine iltica ettik. Sen de bizi, Sana tevekkül edenlerden eyle. [Bizi nefsimizle başbaşa bırakma.] Bizi hıfzınla koru. Bize ve erkek, kadın bütün mü'minlere rahmet et. Kulun, nebin, safiyyin, halîlin, mülkünün cemâli, masnûâtının melîki ve sultanı, inâyetinin göz bebeği, hidâyetinin güneşi, hüccetinin lisanı, rahmetinin misâli, mahlûkatının nûru, mevcudatının şerefi, mahlûkatının kesreti içinde vahdetinin siracı, kâinatının tilsiminin kâşifi, saltanat-ı rubûbiyetinin dellâli, marziyyâtının mübelliği, esmâ-yi hüsnâ'nın hazinelerinin tarîf edicisi, kullarının muallimi, âyetlerinin tercümanı, cemâl-i rubûbiyetinin aynası, Senin görölüp gösterilmene vesile olan habîbin ve âlemlere rahmet olarak gönderdiğin resûlün olan Efendimiz Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), bütün âl ve ashâbına, kardeşleri olan nebî ve Resûllere, melâike-i mukarrebine ve sâlih kullarına salât ve selâm et. âmin."

Sekizinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ¹ ، إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ²

Şu dünya ve dünya içindeki ruh-u insanî ve insanda dinin mâhiyet ve kıymetlerini ve eğer din-i hak olmazsa, dünya bir zindan olması ve dinsiz insan, en bedbaht mahlûk olduğunu ve şu âlemin tılsımını açan, ruh-u beşerîyi zulûmâtta kurtaran ³يَا اللَّهُ ve ⁴اللَّهُ olduğunu anlamak istersen; şu temsili hikâyeciğe bak, dinle:

Eski zamanda iki kardeş uzun bir seyahate beraber gidiyorlar. Git gide tâ yol ikileşti. O iki yol başında, ciddî bir adamı gördüler. Ondan sordular: “Hangi yol iyidir?” O dahi onlara dedi ki: “Sağ yolda, kanun ve nizamı tebaiyet mecburiyeti vardır. Fakat o külfet içinde bir emniyet ve saadet vardır. Sol yolda ise serbestiyet ve hürriyet vardır. Fakat o serbestiyet içinde bir tehlike ve şekâvet vardır. Şimdi intihaptaki ihtiyar sizdedir.”

Bunu dinledikten sonra güzel huylu kardeş sağ yola ⁵تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ de-yip gitti. Ve nizam ve intizâma tebaiyeti kabul etti. Ahlâksız ve serseri olan diğer kardeş, sırf serbestlik için sol yolu tercih etti. Zâhiren hafif, mânen ağır vaziyette giden bu adamı hayâlen takip ediyoruz.

¹ “Allah o ilâhtır ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezeli ve ebedi hayat sahibi olan) O’dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O’dur.” (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2).

² “Allah katında hak din, İslâmdır.” (Âl-i İmran sûresi, 3/19).

³ “Allah’tan başka ilâh yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

⁴ Bkz.: A’lâ sûresi, 87/14-19.

⁵ “Allah’a tevekkül ettim. (Allah kerim..!)” (Hûd sûresi, 11/56) Benzer âyet-i kerîmeler için bkz.: Tevbe sûresi, 9/129; Yûnus sûresi, 10/71; Hûd sûresi, 11/88; Yûsuf sûresi, 12/67; Ra’d sûresi, 13/30; Şûrâ sûresi, 42/10.

Ruh-i insanî: İnsan ruhu.

Din-i hak: Hak din.

Tılsım: Şifre.

Ruh-i beşerî: İnsan ruhu.

Zulûmat: Karanlıklar.

Temsili: Sembolik.

Şekâvet: Bedbahtlık, talihsizlik, mahrumiyet.

Tebaiyet: Uyuma, ittiba etme.

İntihabdaki ihtiyar: Seçim hakkı, seçme hürriyeti.

Zâhiren: Görünüşte, görünüşe göre

İşte bu adam, dereden tepeden aşır gitgide tâ hâlî bir sahraya girdi. Birden müthiş bir sadâ işitti. Baktı ki; dehşetli bir arslan, meşelikten çıkıp ona hücum ediyor. O da kaçtı. Tâ altmış arşın derinliğinde susuz bir kuyuya rast geldi. Korkusundan kendini içine attı. Yarısına kadar düşüp, elleri bir ağaca rast geldi, yapıştı. Kuyunun duvarında göğermiş olan o ağacın iki kökü var. İki fare; biri beyaz, biri siyah, o iki köke musallat olup kesiyorlar. Yukarıya baktı gördü ki; arslan, nöbetçi gibi kuyunun başında bekliyor. Aşağıya baktı gördü ki; dehşetli bir ejderha içindedir. Başını kaldırmış otuz arşın yukarıdaki ayağına takarrüb etmiş. Ağzı, kuyu ağzı gibi geniştir. Kuyunun duvarına baktı, gördü ki; ısırcı muzır haşerât etrafını sarmışlar. Ağacın başına baktı, gördü ki; bir incir ağacıdır. Fakat hârika olarak muhtelif çok ağaçların meyveleri, cevizen nara kadar başında yemişleri var.

İşte şu adam sû-i fehminden, akılsızlığından anlamıyor ki; bu, adî bir iş değildir. Bu işler tesâdüfî olamaz. Bu acîb işler içinde garip esrar var. Ve pek büyük bir işleyici var olduğunu intikal etmedi.

Şimdi bunun kalbi ve ruh ve aklı, şu elim vaziyetten gizli feryâd ü figân ettikleri hâlde; nefs-i emmâresi, güya bir şey yokmuş gibi tecâhül edip, ruh ve kalbin ağlamasından kulağını kapayıp, kendi kendini aldatarak bir bahçede bulunuyor gibi o ağacın meyvelerini yemeye başladı. Halbuki o meyvelerin bir kısmı zehirli ve muzır idi.

Bir hadis-i kudsîde Cenâb-ı Hak buyurmuş: ¹ يَا نَبِيَّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْثَدَةَ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ عَنْ هَذِهِ الْحَالَةِ فَقَالَ: «كُلُّكُمْ بَنِي آدَمَ يَأْكُلُونَ مِنْ ثَمَرِهِ وَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا مِنْهُ إِلَّا مَا أَرَادَ اللَّهُ بِهِمْ»

“Kulum beni nasıl tanır, onunla öyle muamele ederim.”

İşte bu bedbaht adam, sû-i zan ile ve akılsızlığı ile gördüğünü, âdi ve ayn-ı hakikat telâkki etti. Ve öyle de muamele gördü ve görüyor ve görecek!.. Ne ölüyor ki kurtulsun, ne de yaşıyor. Böylece azap çekiyor. Biz de şu meş’umu, bu azapta bırakıp döneceğiz. Tâ öteki kardeşin hâlini anlayacağız.

¹ Buhârî, *tevhid* 15, 35; Müslim, *zikir* 2, 19, *teube* 1; Tirmizî, *zühd* 51, *deavât* 131; İbn Mâce, *edeb* 58; Dârimî, *rikak* 22; Müsned 2/251, 315, 391, 413, 445, 482, 516, 517, 524, 534, 3/210, 277, 491, 4/106.

Hâlî: Boş.

Arşın: Yaklaşık 68 cm uzunluğundaki bir uzunluk ölçüsü.

Takarrüb etmek: Yaklaşmak.

Muzır: Zararlı.

Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı.

Sû-i fehîm: Anlayışsızlık, yanlış anlama.

İntikal etmek: Anlamak, kavramak.

Esrar: Sırlar.

Elim: Keder verici, acı.

Feryad u figan etmek: İnlemek, bağırıp çağırmak.

Nefs-i emmare: İnsanı, daima kötü şeyleri öğütleyen nefsi.

Tecâhül etmek: Bilmezlikten gelmek.

Ayn-ı hakikat telâkki etmek: Gerçek zannetmek.

Hadis-i kudsî: Manası Allah teâlâ tarafından Peygamber Efendimiz’e (s.a.s.) vahyolunan ama Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) kendi ifadeleriyle anlattığı ve ehemmiyetine binaen “Allah teâlâ şöyle buyuruyor” diyerek takdim ettiği hadis.

Muamele etmek: Davranmak.

Meş’um: Uğursuz.

İşte, şu mübarek akıllı zât gidiyor. Fakat birâderi gibi sıkıntı çekmiyor. Çünkü; güzel ahlâklı olduğundan güzel şeyleri düşünür, güzel hülyalar eder. Kendi kendine ünsiyet eder. Hem birâderi gibi zahmet ve meşakkat çekmiyor. Çünkü nizamı bilir, tebaiyet eder, teshilât görür. Âsâyiş ve emniyet içinde serbest gidiyor.

İşte bir bahçeye rast geldi. İçinde, hem güzel çiçek ve meyveler var. Hem bakılmadığı için murdar şeyler de bulunuyor. Kardeşi dahi böyle birisine girmişti. Fakat murdar şeylere dikkat edip meşgul olmuş, midesini bulandırmış, hiç istirahat etmeden çıkıp gitmişti. Bu zât ise, “*Her şeyin iyisine bak.*” kaidesiyle amel edip, murdar şeylere hiç bakmadı. İyi şeylerden iyi istifade etti. Güzelce istirahat ederek çıkıp gidiyor.

Sonra gitgide bu dahi evvelki birâderi gibi bir sahra-yi azîmeye girdi. Birden hücum eden bir arslanın sesini işitti. Korktu, fakat birâderi kadar korkmadı. Çünkü; hüs-n-i zannıyla ve güzel fikriyle, “*Şu sahranın bir hâkimi var. Ve bu arslan, o hâkimin taht-ı emrinde bir hizmetkâr olması ihtimâli var.*” diye düşünüp teselli buldu. Fakat yine kaçtı. Tâ altmış arşın derinliğinde bir susuz kuyuya rast geldi, kendini içine attı. Birâderi gibi ortasında bir ağaca eli yapıştı; havada muallâk kaldı. Baktı iki hayvan, o ağacın iki kökünü kesiyorlar. Yukarıya baktı, arslan; aşağıya baktı, bir ejderha gördü. Aynı kardeşi gibi bir acı vaziyet gördü. Bu dahi tedehhüş etti. Fakat kardeşinin dehşetinden bin derece hafif... Çünkü; güzel ahlâkı ona güzel fikir vermiş. Ve güzel fikir ise, ona her şeyin güzel cihetini gösteriyor.

İşte bu sebepten şöyle düşündü ki: “*Bu acı işler birbiriyle alâkadardır. Hem bir emir ile hareket ederler gibi görünüyor. Öyle ise bu işlerde bir tılsım vardır. Evet bunlar bir gizli hâkimin emriyle dönerler. Öyle ise ben yalnız değilim; o gizli hâkim bana bakıyor, beni tecrübe ediyor, bir maksad için beni bir yere sevk edip davet ediyor.*”

Şu tatlı korku ve güzel fikirden bir merak neş’et eder ki: “*Acaba beni tecrübe edip kendini bana tanıttırmak isteyen ve bu acı yol ile bir maksada sevk eden kimdir?*”

Sonra tanımak merakından tılsım sahibinin muhabbeti neş’et etti. Ve şu muhabbetten tılsımı açmak arzusu neş’et etti. Ve o arzudan tılsım sahibini razı edecek ve hoşuna gidecek bir güzel vaziyet almak irâdesi neş’et etti.

Ünsiyet etmek: Alışmak, ahbablık etmek.

Tebaiyet etmek: Uymak, ittiba etmek. **Murdar:** Kirli, pis.

Teshilat: Kolaylık, kolaylaştırmak.

Sahra-yi azîme: Büyük kır, ova, çöl.

Hâkim: Hükümdar, hüküm geçen.

Taht-ı emrinde: Emri altında.

Muallak: Asılı.

Tedehhüş etmek: Dehşete kapılmak.

Cihet: Yön, taraf.

Neş’et etmek: Doğmak, ortaya çıkmak.

Sonra ağacın başına baktı, gördü ki, incir ağacıdır; fakat başında binlerle ağacın meyveleri vardır. O vakit bütün bütün korkusu gitti. Çünkü; kat'î anladı ki; bu incir ağacı bir listedir, bir fihristedir, bir sergidir. O mahfî hâkim, bağ ve bostanındaki meyvelerin nümûnelerini bir tılsım ve bir mu'cize ile o ağaca takmış ve kendi misafirlerine ihzâr ettiği et'imeye birer işaret sûretinde o ağacı tezyin etmiş olmalı. Yoksa bir tek ağaç, binler ağaçların meyvelerini vermez.

Sonra niyaza başladı. Tâ, tılsımın anahtarı ona ilham oldu. Bağdı ki:

“Ey bu yerlerin hâkimi! Senin bahtına düştüm. Sana dehâlet ediyorum ve sana hizmetkârım. Ve senin rızânı istiyorum. Ve seni arıyorum.”

Ve bu niyazdan sonra, birden kuyunun duvarı yarılıp, şâhâne, nezih ve güzel bir bahçeye bir kapı açıldı. Belki ejderha ağzı, o kapıya inkılâb etti. Ve arslan ve ejderha, iki hizmetkâr sûretini giydiler. Ve onu içeriye davet ediyorlar. Hattâ o arslan, kendisine musahhar bir at şekline girdi.

İşte ey tenbel nefsim! Ve ey hayâlî arkadaşım! Geliniz, bu iki kardeşin vaziyetlerini muvâzene edelim. Tâ iyilik nasıl iyilik getirir ve fenâlık nasıl fenâlık getirir, görelim, bilelim.

Bakınız: Sol yolun bedbaht yolcusu, her vakit ejderhanın ağzına girme-ye muntazırdır, titriyor. Ve şu bahtiyar ise, meyvedâr ve revnakdâr bir bahçeye davet edilir. Hem o bedbaht, elîm bir dehşette ve azîm bir korku içinde kalbi parçalanıyor. Ve şu bahtiyar ise, lezîz bir ibret, tatlı bir havf, mahbûb bir mârifet içinde garip şeyleri seyir ve temâşâ ediyor. Hem o bedbaht, vahşet ve me'yûsiyet ve kimsesizlik içinde azap çekiyor. Ve şu bahtiyar ise, ünsiyet ve ümit ve iştîyak içinde telezzüz ediyor. Hem o bedbaht, kendini vahşî canavarların hücumuna mâruz bir mahpus hükmünde görüyor. Ve şu bahtiyar ise, bir azîz misafirdir ki, misafiri olduğu Mihmandâr-ı Kerîm'in acib hizmetkârları ile ünsiyet edip eğleniyor. Hem o bedbaht, zâhiren lezîz, mânen zehirli yemişleri yemekle azabını tâcil ediyor. Zirâ o meyveler nümûnelerdir. Tatmaya izin var, tâ asıllarına talip olup müşteri olsun. Yoksa hayvan gibi

Mahfî: Gizli.

İhzar etmek: Hazırlamak.

Tezyin etmek: Donatmak, süslemek. **Et'ime:** Yiyecekler.

Dehalet etmek: (Birinin) himaye-sine sığınmak.

Nezih: Temiz, pak, güzel.

İnkılâp etmek: Dönüşmek.

Musahhar: Emre amade, boyun eğmiş.

Muvazene etmek: Karşılaştırmak, kıyaslamak.

Muntazır: Bekleyen.

Revnakdar: Güzel, süslenmiş, parlak.

Azîm: Büyük.

Havf: Korku.

Mahbub: Sevimli.

Me'yusiyet: Ümitsizlik.

İştîyak: Şevk.

Telezzüz etmek: Lezzet almak.

Mihmandar-ı Kerîm: Cömert ev sahibi.

Ta'cil etmek: Hızlandırma, çabuklaştırma.

yutmaya izin yoktur. Ve şu bahtiyar ise, tadar, işi anlar, yemesini tehir eder. Ve intizar ile telezzüz eder. Hem o bedbaht kendi kendine zulmetmiş. Gündüz gibi güzel bir hakikati ve parlak bir vaziyeti, basîretsizliği ile kendisine muzlim ve zulûmâtli bir evhâm, bir cehennem şekline getirmiş. Ne şefkate müstahaktır ve ne de kimseden şekvâya hakkı vardır.

Meselâ; bir adam güzel bir bahçede, ahibâblarının ortasında, yaz mevsiminde, hoş bir ziyâfetteki keyfe kanaat etmeyip, kendini pis müskirlerle sarhoş edip, kendisini kış ortasında, canavarlar içinde, aç, çıplak tahayyül edip, bağırma ve ağlamaya başlasa; nasıl şefkate lâayık değil... Kendi kendine zulmediyor. Dostlarını canavar görüp tahkir ediyor. İşte bu bedbaht dahi öyledir. Ve şu bahtiyar ise hakikati görür. Hakikat ise güzeldir. Hakikatin hüsnünü derk etmekle, hakikat sahibinin kemâline hürmet eder. Rahmetine müstahak olur.

İşte, “*Fenâlığı kendinden, iyiliği Allah’tan bil*”¹ olan hükm-i Kur’ânînin sırrı zâhir oluyor. Daha bunlar gibi sâir farkları muvazene etsen anlayacaksın ki; evvelkisinin nefsi emmâresi, ona bir mânevî cehennem ihzâr etmiş. Ve ötekisinin hüsn-i niyeti ve hüsn-i zannı ve hüsn-i hasleti ve hüsn-i fikri, onu büyük bir ihsan ve saadete ve parlak bir fazilete ve feyze mazhar etmiş.

Ey nefsim! Ve ey nefsimle beraber bu hikâyeyi dinleyen adam!

Eğer bedbaht kardeş olmak istemezsen ve bahtiyar kardeş olmak istersen, Kur’ân’ı dinle ve hükmüne mutî ol! Ve O’na yapış! Ve ahkâmıyla amel et!..

Şu hikâyeyi temsiliyede olan hakikatleri eğer fehmettin ise; hakikat-i dîn ve dünya ve insan ve îmânı ona tatbik edebilirsin. Mühimlerini ben söyleyeceğim. İncelerini sen kendin istihraç et.

¹ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79.

Tehir etmek: Ertelemek.

İntizar: Bekleme.

Telezzüz etmek: Lezzet almak, hoşlanmak.

Muzlim = Zulûmâtli: Karanlık.

Evhâm: Vehimler, kuruntular, yersiz korkular.

Şekva: Şikâyet etme.

Müskir: Sarhoşluk veren şey.

Tahayyül etmek: Hayal etmek.

Derk etmek: Anlamak.

Kemal: Kusursuzluk, mükemmellik. **Hüsün:** Güzellik.

Hükm-i Kur’ânî: Kur’ân hükmü.

Zahir olmak: Açığa çıkmak.

İhzar etmek: Hazırlamak.

Hüsn-i niyet: İyi niyet.

Hüsn-i haslet: Güzeli ahlâk, güzel vasıf.

Hüsn-i fikir: Güzeli düşünce.

Feyz: İlim, irfan, bereket.

Mutî: İtaatkâr.

Ahkâm: Hükümler, kurallar.

Hikâyeyi temsiliye: Sembolik, örneklerle anlatılan hikâyeler.

Fehmetmek: Anlamak.

Hakikat-i dîn ve dünya ve insan ve iman: Dîn, dünyanın, insan ve imanın hakikati.

İstihraç etmek: Çıkarmak.

İşte bak!

O iki kardeş ise; biri, rûh-i mü'min ve kalb-i sâlihdir. Diğeri, rûh-i kâfir ve kalb-i fâsıktır.

Ve o iki tarikten sağ ise; tarik-i Kur'an ve imândır. Sol ise; tarik-i isyan ve küfrandır.

Ve o yoldaki bahçe ise; cemiyet-i beşeriye ve medeniyet-i insâniye içinde muvakkat hayat-ı içtimâiyedir ki; içinde hayır ve şer, iyi ve fenâ, temiz ve pis şeyler beraber bulunur. Âkıl odur ki; ¹ خُذْ مَا صَفَا وَدَعْ مَا كَدِرَ¹ kaidesiyle amel eder, selâmet-i kalb ile gider.

Ve o sahra ise; şu arz ve dünyadır.

Ve o arslan ise; ölüm ve eceldir.

Ve o kuyu ise; beden-i insan ve zaman-ı hayattır.

Ve o altmış arşın derinlik ise; ömr-i vasatî ve ömr-i gâlibî olan altmış sene² işaretir.

Ve o ağaç ise; müddet-i ömür ve madde-i hayattır.

Ve o iki siyah ve beyaz hayvan ise; gece ve gündüzdür.

Ve o ejderha ise; ağız kabir olan tarik-i berzahiye ve revâk-ı uhrevîdir. Fakat o ağız, mü'min için zindandan bir bahçeye açılan bir kapıdır.³

Ve o haşerât-ı muzırğa ise; musîbât-ı dünyeviyedir. Fakat mü'min için,

¹ "Durur ve saf olanı al, karışık ve bulanık olanı bırak." : İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s.146; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, s.703; ez-Zemahşerî, *el-Müstaksâ*, 2/72; ez-Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, 14/22 (k-d-r maddesi). Ayrıca yakın anlamlar için bkz.: A'râf sûresi, 7/145; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/235; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 8/165; el-Gazâlî, *İhyâu ulûmî'd-dîn* 2/185.

² Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem); ümmetinin ömrünü, "60 ile 70 sene arası" diye belirttiğine dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 23, *deavât* 101; İbn Mâce, *zühd* 27; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/283, 10/390, 12/11; İbn Hibbân, *es-Sahih* 7/246; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/85.

³ Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70; Tirmizî, *cenâiz* 70; Nesâî, *cenâiz* 110; Müsned 3/3, 4/287.

Ruh-i mü'min: İmanlı insanın ruhu

Kalb-i salih: İyi işler işleyen insanın kalbi.

Ruh-i kâfir: Dinsizin ruhu.

Kalb-i fâsik: Allah'ın emirlerini tutmayan insanın kalbi.

Tarik: Yol.

Tarik-i Kur'an ve iman: Kur'an ve iman yolu.

Tarik-i isyan ve küfran: İsyan, dinsizlik ve Allah'a karşı nankörlük yolu.

Cemiyet-i beşeriye: İnsan toplumu

Medeniyet-i insaniye: İnsanların medeniyeti.

Muvakkat: Geçici, belli bir süre için olan.

Hayat-ı içtimaiye: Toplumsal hayat.

Âkıl: Akıllı, akıl sahibi, akli başında olan.

Selâmet-i kalb: Kalb selâmeti, temizliği, duruluğu.

Beden-i insan: İnsan bedeni.

Zaman-ı hayat: Hayat süresi.

Müddet-i ömür: Ömür süresi.

Ömr-i vasatî=Ömr-i gâlibî: Ortalama ömür.

Madde-i hayat: Hayatı oluşturan unsur.

Tarik-i berzahiye: Ölümden sonra ruhan gittiği âleme götürülen yol.

Revak-ı uhrevî: Öbür tarafı ahirete bakan revak, kemer.

Haşerat-ı muzırğa: Zararlı haşerat

Musibat-ı dünyeviye: Dünyada insanın başına gelen belâ ve musibetler.

gafllet uykusuna dalmamak için tatlı ikazât-ı ilâhiye ve iltifâtât-ı rahmâniye hükmündedir.

Ve o ağaçtaki yemişler ise; dünyevî nîmetlerdir ki; Cenâb-ı Kerîm-i mutlak, onları âhîret nimetlerine bir liste, hem ihtar edici, hem müşabihleri, hem Cennet meyvelerine müşterileri davet eden nümûneler sûretinde yapmış.¹

Ve o ağacın birliğiyle beraber, muhtelif başka başka meyveler vermesi ise; kudret-i samedâniye'nin sikkesine ve rubûbiyet-i ilâhiye'nin hâtemine ve saltanat-ı ulûhiyet'in turrasına işarettir. Çünkü: “Bir tek şeyden her şeyi yapmak” yâni; bir topraktan bütün nebâtât ve meyveleri yapmak; hem bir sudan bütün hayvanâtı halketmek;² hem basit bir yemekten bütün cihâzât-ı hayvaniyeyi icad etmek; bununla beraber “Her şeyi bir tek şey yapmak” yâni zihayatın yediği gayet muhtelifü'l-cins taamlardan o zihayata bir lahm-ı mahsus yapmak, bir cild-i basit dokumak gibi san'atlar; Zât-ı Ehad ü Samed olan Sultân-ı ezel ve ebed'in sikke-i hâssasıdır, hâtem-i mahsusudur, taklid edilmez bir turrasıdır. Evet, bir şeyi her şey ve her şeyi bir şey yapmak; her şeyin Hâlıkına has ve Kadîr-i külli şey'e mahsus bir nişandır, bir âyettir.

Ve o tılsım ise, sırr-ı iman ile açılan sırr-ı hikmet-i hilkattir.

Ve o miftah ise, ³يَا اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَللّٰهُ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ⁴ dur.

Ve o ejderha ağzı bahçe kapısına inkılâb etmesi ise, işarettir ki: Kabir

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25.

² Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/30.

³ “Allah o ilâhtr ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezeli ve ebedî hayat sahibi olan) O'dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkla tutup onları yöneten) O'dur.” (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2)

⁴ “Ey, Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allahım!”

İkazat-ı ilâhiye: İlâhî ikazlar, uyanılar.

İltifâtât-ı Rahmaniye: Merhameti geniş olan Allah'ın iltifatları, lütufları.

Cenab-ı Kerim-i Mutlak: Cömertliği ve keremi her şeyi kapsayan Cenab-ı Hak hazretleri.

İhtar etmek: Hatırlatmak.

Müşabih: Benzer.

Kudret-i Samedâniye: Cenab-ı Hak'ın kudreti.

Sikke: Damga.

Rububiyet-i ilâhiye: Cenab-ı Hak'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi

Hâtem: Mühür.

Saltanat-ı ulûhiyet: İbadet ve itaat edilmeye yalnızca kendisinin lâyık olduğu Cenab-ı Hak'ın saltanatı, hâkimiyeti.

Turra: Mühür, damga.

Nebatat: Bitkiler.

Halk etmek: Yaratmak.

Cihazat-ı hayvaniye: Canlıların organları.

İcad etmek: Yaratmak.

Muhtelifü'l-cins taamlar: Değişik türde yiyecekler.

Lahtm-ı mahsus: Her canlının kendine özel et.

Cild-i basit: Basit, düz, arızasız deri.

Zât-ı Ehad ü Samed: Tek olan ve her şey kendisine muhtaç bulunduğu hâlde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Zat (Allah c.c.)

Sultan-ı Ezel ve Ebed: Ezel ve ebed Sultanı Allah (c.c.)

Sikke-i hâssa: Özel damga.

Hâtem-i mahsus: Özel mühür.

Hâlık: Yaratıcı, yaradan.

Kadîr-i külli şey: Her şeye gücü yeten (Allah c.c.)

Sırr-ı iman: İman sırrı.

Sırr-ı hikmet-i hilkat: Yaratılış hikmetinin sırrı.

Miftah: Anahtar.

Vahşet: İssızlık, yalnızlık.

Nisyan: Unutmak, unutulmak.

ehl-i dalâlet ve tuğyân için vahşet ve nisyan içinde zindan gibi sıkıntılı ve bir ejderha batnı gibi dar bir mezara açılan bir kapı olduğu hâlde; ehl-i Kur'ân ve îmân için zindân-ı dünyadan bostân-ı bekâya ve meydan-ı imtihandan ravza-yi cinâna ve zahmet-i hayattan rahmet-i Rahman'a açılan bir kapıdır.¹

Ve o vahşi arslanın dahi mûnis bir hizmetkâra dönmesi ve musahhar bir at olması ise, işaretir ki: Mevt, ehl-i dalâlet için, bütün mahbûbâtından elîm bir firâk-ı ebedîdir. Hem kendi cennet-i kâzibe-i dünyeviyesinden ihraç ve tard ve vahşet ve yalnızlık içinde zindân-ı mezara idhâl ve hapis olduğu hâlde; ehl-i hidâyet ve ehl-i Kur'ân için, öteki âleme gitmiş eski dost ve ah-bâblarına kavuşmaya vasiledir. Hem hakikî vatanlarına ve ebedî makam-ı saadetlerine girmeye vasıtaadır. Hem zindân-ı dünyadan bostân-ı cinâna bir davettir. Hem Rahman ü Rahîm'in fazlından, kendi hizmetine mukabil ahz-ı ücret etmeye bir nöbettir. Hem vazife-i hayat külfetinden bir terhistir. Hem ubûdiyet ve imtihanın ta'lim ve talimatından bir paydostur...

Elhâsıl: Her kim hayat-ı fâniyeyi esas maksad yapsa, zâhiren bir cennet içinde olsa da, mânen cehennemdedir. Ve her kim hayat-ı bâkiyeye ciddî müteveccih ise, saadet-i dâreyne mazhardır. Dünyası ne kadar fenâ ve sıkıntılı olsa da, dünyasını, Cennet'in intizar salonu hükmünde gördüğü için hoş görür, tahammül eder, sabır içinde şükreder...

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَالسَّلَامَةِ وَالْقُرْآنِ وَالْإِيمَانِ آمِينَ، اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ بِعَدَدِ جَمِيعِ الْحُرُوفَاتِ الْمُتَشَكِّلَةِ فِي جَمِيعِ

¹ Kabrin, mü'min ve kâfir için iki farklı yönü olduğuna dair bkz.: Tirmizî, *kıyâmet* 26; Dârimî, *rikak* 94; Müsned 3/38. Aynı konu için ayrıca bkz.: Ahmed b. Hanbel, *el-Vera'* 1/203; Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/443; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef* 7/165; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-eusat* 8/273.

Ehl-i dalâlet ve tuğyan: Azgın, sapkın insanlar, batıl yolda olanlar.

Vahşet: Issızlık, yalnızlık.

Nisyan: Unutmak, unutulmak.

Batn: Karın.

Ehl-i Kur'ân ve iman: Kur'ân'a bağlı ve imanlı kimseler.

Zindan-ı dünya: Dünya zindanı.

Bostan-ı beka: Ebediyet bahçesi.

Meydan-ı imtihan: İmtihan meydanı.

Zahmet-i hayat: Hayatın zahmeti, külfeti.

Ravza-yi cinân: Cennet bahçeleri

Mûnis: Cana yakın, sevimli.

Mevt: Ölüm.

Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar.

Mahbûbâtından: Sevdiklerinden.

Firak-ı ebedî: Ebediyen ayrılmak.

Cennet-i kâzibe-i dünyeviye:

Yalancı dünya cenneti.

Zindan-ı mezar: Mezar zindanı.

İdhâl: (İçine) koymak, girdirmek.

Makam-ı saadet: Mutluluğa kavuşulan yer. **Fazl:** Lütuf.

Ehl-i hidayet: Hak yolda olanlar.

Bostan-ı cinân: Cennet bahçeleri.

Ahz-ı ücret etmek: Ücret almak.

Vazife-i hayat: Hayat vazifesi.

Külfet: Zahmet, sıkıntı, yük.

Hayat-ı faniye: Fani, geçici hayat, dünya hayatı.

Hayat-ı bâkiye: Sonsuz, ebedî hayat, ahiret hayatı.

Müteveccih: Yönelmiş.

Saadet-i dâreyne: İki cihan saadeti.

İntizar salonu: Bekleme salonu.

الْكَلِمَاتِ الْمُتَمَثِّلَةِ بِإِذْنِ الرَّحْمَنِ فِي مَرَايَا تَمْوُجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ
 الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ قَارِءٍ مِنْ أَوَّلِ التَّزْوِيلِ إِلَى آخِرِ الزَّمَانِ، وَارْحَمْنَا وَوَالِدَيْنَا وَارْحَمِ
 الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَعْدَهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، آمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
 الْعَالَمِينَ.¹

* * *

¹ “Allahım! Bizi saadet, selâmet, Kur’ân ve iman ehlinden eyle, âmin. Allahım, Efendimiz Muhammed’e (sallallahü aleyhi ve sellem) ve âline ve ashâbına, nüzûlünden zamanımıza kadar Kur’ân okuyan her bir okuyucunun okuduğu her bir kelimenin, hava dalgalarının aynalarında Rahman’ın izniyle temessül eden bütün kelimelerinin bütün harfleri adedince salât ve selâm et. Ve bunlar adedince bize, anne ve babamıza, erkek ve kadın bütün mü’minlere rahmetinle merhamet et, ey Erhamürrâhimîn. âmin. Âlemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun.”

Dokuzuncu Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ *

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ¹

Ey birâder! Benden, namazın şu muayyen beş vakte² hikmet-i tahsisini soruyorsun. Pek çok hikmetlerinden yalnız birisine işaret ederiz.

Evet her bir namazın vakti, mühim bir inkılâb başı olduğu gibi, azîm bir tasarruf-i ilâhî'nin âyinesi ve o tasarruf içinde ihsânât-ı külliye-i ilâhiye'nin birer ma'kesi olduğundan, Kadîr-i Zülcelâl'e o vakitlerde daha ziyâde tesbih ve ta'zim ve hadsiz nimetlerinin iki vakit ortasında toplanmış yekûnuna karşı şükür ve hamd demek olan namaza emredilmiştir. Şu ince ve derin mânâyı bir parça fehmetmek için “Beş Nükte”yi nefsimle beraber dinlemek lâzım.

Birinci Nükte

Namazın mânâsı; Cenâb-ı Hakk'ı tesbih ve ta'zim ve şükürdür. Yâni,

¹ “Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. * Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkinci vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın.” (Rûm sûresi, 30/17-18). Burada serlevha yapılan bu iki âyetin, 5 vakit namaza işaret ettiğine dair bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 1/454; Abdurrezzak, *Tefsîru's-San'ânî* 3/103; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 21/29; et-Taberânî, *el-Mu'cemül-kebir* 10/247; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/445; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 1/359.

² Namazın 5 vakit olarak farz kılındığına dair bkz.: Buhârî, *zekât* 1, 41, 64, *meğâzî* 60, *tevhid* 1; Müslim, *imân* 8, 29, 31, 259, *mesâcid* 166; Tirmizî, *zekât* 2, 6; Ebû Dâvûd, *salât* 1, 9, *vitir* 2, *zekât* 5; Nesâî, *salât* 1, 4, 6, *sıyâm* 1, *imân* 23, *zekât* 1, 46; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 194, *zekât* 1; Dârimî, *tahâret* 1, *ezan* 208, *zekât* 1; Muvatta, *sefer* 94; Müsned 1/233.

Muayyen: Belirli.

Hikmet-i tahsis: Tahsis edilme sebebi.

İnkılâp: Değişim, devrim, büyük hâdise.

Azîm: Büyük.

Âyine: Ayna.

Tasarruf-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın icraatı.

İhsanat-ı külliye-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kapsayan ihsanları, lütufları.

Ma'kes: Aksetme-ortaya çıkma-yansımaya yeri, zamanı.

Kadîr-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi, her şeye gücü yeten (Allah c.c.)

Tazim: Saygı gösterme.

Yekûn: Toplam.

Fehmetmek: Anlamak.

Nükte: İnce mana.

celâline karşı, kavlen ve fiilen “*Sübhânallah*” deyip takdis etmek... Hem, kemâline karşı, lâfzen ve amelen “*Allahu Ekber*” deyip ta’zim etmek... Hem, cemâline karşı, kalben ve lisânen ve bedenen “*Elhamdülillâh*” deyip şükretmektir.

Demek tesbih ve tekbir ve hamd, namazın çekirdekleri hükmündedirler. Ondandır ki; namazın harekât ve ezkârında bu üç şey, her tarafında bulunuyorlar. Hem ondandır ki; namazdan sonra, namazın mânâsını te’kid ve takviye için şu kelimât-ı mübâreke, otuz üç defa tekrar edilir.¹ Namazın mânâsı, şu mücmel hülâsalarla te’kid edilir.

İkinci Nükte

İbadetin mânâsı şudur ki: Dergâh-ı ilâhî’de abd, kendi kusurunu ve acz ve fakrını görüp kemâl-i rubûbiyet’in ve kudret-i samedâniye’nin ve rahmet-i ilâhiye’nin önünde hayret ve muhabbetle secde etmektir. Yâni, rubûbiyet’in saltanatı nasıl ki ubûdiyeti ve itaati ister; rubûbiyet’in kudsiyeti, pâklığı dahi ister ki abd, kendi kusurunu görüp istiğfar ile ve Rabbini bütün nekâisten pâk ve müberrâ; ve ehl-i dalâletin efkâr-ı bâtilasından münezze ve muallâ; ve kâinatın bütün kusurâtından mukaddes ve muarrâ olduğunu tesbih ile, “*Sübhânallah*” ile ilân etsin.

Hem de rubûbiyet’in kemâl-i kudreti dahi ister ki; abd, kendi zaafını ve mahlûkatın aczini görmekle kudret-i samedâniye’nin azamet-i âsârına karşı

¹ Bkz.: Müslim, *mesâcid* 144, 146; Tirmizî, *deavât* 25; Nesâî, *sehu* 92; İbn Mâce, *ikâmetü’s-salât* 32.

Celâl: Büyüklük, haşmet, izzet.

Kavlen: Sözle.

Takdis etmek: Her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırmak, dile getirmek.

Kemal: Cenab-ı Hakk’ın bütün noksanlıklardan uzak ve en mükemmel sıfatlara sahip olması.

Lâfzan: Sözle.

Amelen: Fiilen, fiille.

Cemal: Güzellik, lütuf ve ihsan.

Kalben: Kalb ile.

Lisanen: Dil ile.

Bedenen: Beden ile.

Harekât: Hareketler.

Ezkâr: Âyet, dua, tesbih gibi Allah’ı zikir sadecinde okunan her şey. Zikirler.

Te’kid: Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma.

Kelimât-ı mübareke: Kutlu, bereket kaynağı sözler.

Mücmel hülâsa: Özlü kısa söz.

Dergâh-ı ilâhî: Cenab-ı Hakk’ın huzuru. **Abd:** Kul.

Acz: Güçsüzlük, gücü bir şeye yetmeme.

Fakr: Fakirlik, hadsiz şeylere muhtaç olma.

Kemal-i rububiyet: Cenab-ı Hakk’ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri en kusursuz bir biçimde vermesi.

Kudret-i samedâniye: Cenab-ı Hakk’ın kudreti.

Rahmet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk’ın rahmeti.

Rububiyet: Cenab-ı Hakk’ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.

Übudiyet: Kulluk.

Nekâis: Noksanlıklar, eksiklik sayılan sıfatlar.

Müberrâ: (Fenalıklardan) Uzak, arınmış.

Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar

Efkâr-ı bâtila: Batıl, yanlış fikirler.

Münezzeh = Muallâ = Mukaddes = Muarrâ: (Kötü ve eksiklik ifade eden sıfatlardan) arınmış, uzak, yüce.

Kemal-i kudret: Mükemmel, noksansız kudret.

Azamet-i âsâr: Eserlerinin yüceliği, büyüklüğü.

istihsan ve hayret içinde “*Allahu Ekber*” deyip huzû ile rûkûa gidip, O’na iltica ve tevekkül etsin.

Hem, rubûbiyet’in nihayetsiz hazine-i rahmeti de ister ki; abd, kendi ihtiyacını ve bütün mahlûkatın fakr ve ihtiyâcâtını suâl ve dua lisaniyle izhar ve Rabbinin ihsan ve in’âmâtını şükür ve senâ ile ve “*Elhamdülillâh*” ile ilân etsin.

Demek, namazın ef’al ve akvâli, bu mânâları tazammun ediyor ve bunlar için taraf-ı ilâhî’den vaz’edilmişler.

Üçüncü Nükte

Nasıl ki insan, şu âlem-i kebirin bir misâl-i musağğarıdır. Ve Fâtîha-yi şerife, şu Kur’ân-ı Azimüşşân’ın bir timsâl-i münevveridir. Namaz dahi bütün ibâdâtın envânı şâmil bir fihriste-i nûrâniyedir. Ve bütün esnaf-ı mahlûkatın elvân-ı ibadetlerine işaret eden bir harita-yi kudsiyedir.

Dördüncü Nükte

Nasıl ki haftalık bir saatin saniye ve dakika ve saat ve günlerini sayan milleri birbirine bakarlar, birbirinin misâlidirler ve birbirinin hükmünü alırlar.

Öyle de, Cenâb-ı Hakk’ın bir saat-ı kübrâsı olan şu âlem-i dünyanın saniyesi hükmünde olan gece ve gündüz deverânı ve dakikaları sayan seneler ve saatleri sayan tabakât-ı ömr-i insan ve günleri sayan edvâr-ı ömr-i âlem; birbirine bakarlar, birbirinin misâlidirler ve birbirinin hükmündedirler ve birbirini hatırlatırlar. Meselâ:

•**Fecir zamanı**; tulûa kadar; evvel-i bahar zamanına, hem insanın rahm-ı

İstihsan: Beğenmek, güzel bulmak, takdir etmek.

Huzû: Tevazu, mahviyet.

Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi.

İhtiyacat: İhtiyaçlar.

Sual: İstemek, talep etmek.

İzhar: Ortaya koymak.

İn’âmât: Nimetler.

Ef’âl: Fiiller, işler, davranışlar.

Akvâl: Sözler.

Tazammun etmek: İçermek, içine almak.

Taraf-ı ilâhiden: Allah tarafından.

Vaz’etmek: Ortaya koymak, (hüküm) koymak.

Âlem-i kebir: Büyük âlem, kâinat.

Misâl-i musaggar: Küçültülmüş model.

Timsâl-i münevver: Nurlu, parlak sembol.

İbâdât: İbadetler.

Envâ: Neviler, çeşitler.

Şamil: İçine alan, kapsayan.

Fihriste-i nuraniye: Nurânî, parlak fihrist.

Esnâf-ı mahlukat: Mahlukat türleri, cinsleri.

Elvân-ı ibadet: İbadet çeşitleri, değişik türdeki ibadetler.

Harita-yi kudsiye: Kutsal harita.

Saat-i kübrâ: Büyük saat.

Gece ve gündüz deveranı: Gece ve gündüzün birbirini takip edip durması.

Tabakat-ı ömr-i insan: İnsan ömrünün tabakaları, basamakları.

Edvâr-ı ömr-i âlem: Dünya’nın, kâinatın ömrünün çağıları, devreleri.

Fecir: Şafak vakti, sabah namazı.

Tulû: Güneşin doğuşu.

Evvel-i bahar: Baharın başlangıcı

mâdere düştüğü âvânına, hem semâvât ve arzın altı gün hilkatinden birinci gününe benzer ve hatırlatır. Ve onlardaki şuûnât-ı ilâhiye'yi ihtar eder.

•**Zuhr zamanı ise;** yaz mevsiminin ortasına, hem gençlik kemâline, hem ömr-i dünyadaki hilkat-ı insan devrine benzer ve işaret eder. Ve onlardaki tecelliyât-ı rahmeti ve füyûzât-ı nimeti hatırlatır.

•**Asr zamanı ise;** güz mevsimine, hem ihtiyarlık vaktine, hem Âhir zaman Peygamberi'nin (aleyhissalâtü vesselâm) asr-ı saadet'ine benzer. Ve onlardaki şuûnât-ı ilâhiye'yi ve in'âmât-ı rahmâniye'yi ihtar eder.

•**Mağrib zamanı ise;** güz mevsiminin âhirinde pek çok mahlûkatın gurubunu, hem insanın vefatını, hem dünyanın kıyâmet iptidasındaki harâbiyetini ihtar ile, tecelliyât-ı celâliye'yi ifham ve beşeri gaflet uykusundan uyardırır, ikaz eder.

•**İşâ vakti ise;** âlem-i zulûmât, nehâr âleminin bütün âsârını siyah kefeni ile setretmesini, hem kışın beyaz kefeni ile ölmüş yerin yüzünü örtmesini, hem vefat etmiş insanın, bakiye-i âsârı dahi vefat edip nisyan perdesi altına girmesini, hem bu dâr-ı imtihan olan dünyanın bütün bütün kapanmasını ihtar ile, Kakhâr-ı Zülcelâl'in celâlli tasarrufâtını îlân eder.

•**Gece vakti ise;** hem kışı, hem kabri, hem âlem-i berzah'ı ifham ile rûh-i beşer rahmet-i Rahman'a ne derece muhtaç olduğunu insana hatırlatır.

•**Ve gecede teheccüd ise;** kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu¹ bildirir, ikaz eder. Ve bütün bu inkılâbât

¹ Karanlıkta namaza yönelenlerin, tam bir nura kavuşacaklarına dair bkz.: Tirmizî, *mevâkıytü's-salât* 51; Ebû Dâvûd, *salât* 49; İbn Mâce, *mesâcid* 14.

Rahm-i mader: Ana rahmi.

Âvân: Zaman, anlar.

Semavat: Gökler.

Arz: Yeryüzü, dünya.

Hilkat: Yaratma, yaratılış.

Şuûnât-ı ilâhiye: İlâhi tecelliler, icraatlar.

Zuhr: Öğle, öğle namazı.

Ömr-i dünya: Dünya'nın ömrü.

Hilkat-i insan: İnsanın yaratılışı.

Tecelliyât-ı rahmet: Cenab-ı Hakk'ın merhametinin tecellileri, yansımaları, parıltıları.

Füyuzât-ı nimet: Bol, hadsiz nimetler.

Asr: İkinci, ikinci namazı.

Asr-ı saadet: Saadet çağı, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) yaşadığı döneme verilen ad.

in'amat-ı Rahmaniye: Rahmeti her şeyi kuşatan Cenab-ı Hakk'ın nimetleri.

Mağrib: Güneşin batışı, akşam, akşam namazı.

Âhir: Son.

Mahlukatın gurubu: Mahlukatın ölümü, göçüp gitmesi.

İbtida: Başlangıç.

Tecelliyât-ı celâliye: Cenab-ı Hakk'ın büyüklük, izzet ve azametinin tecellileri, parıltıları.

İfham: Anlatma, anlaşılmasını sağlama.

İşâ: Yatsı namazı.

Âlem-i zulûmat: Karanlıklar âlemi.

Nehar: Gündüz.

Âsâr: Eserler, izler, belirtiler.

Setretmek: Örtmek.

Bakiye-i âsâr: Geride kalan eserler, izler.

Nisyan: Unutma, unutulma.

Dâr-ı imtihan: İmtihan diyarı.

Kakhâr-ı Zülcelâl: Yüce, izzet ve azamet sahibi, tek mutlak hâkim olan Allah (c.c.)

Celâlli tasarrufat: Haşmetli, büyük icraatlar.

Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri âlem.

İfham: Anlatmak.

Ruh-i beşer: İnsan ruhu.

Teheccüd: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) devamlı kıldığı gece namazı.

İnkılâbât: İnkılâplar, büyük olaylar.

İNİNDE Cenâb-ı Mün'im-i Hakikî'nin nihaysiz nimetlerini ihtar ile, ne derece hamd ve senâya müstahak olduğunu ilân eder.

•**İkinci sabah ise**; sabah-ı haşri ihtar eder. Evet, şu gecenin sabahı ve şu kışın baharı ne kadar mâkul ve lâzım ve kat'î ise; haşrin sabahı da, berza-hın baharı da o kat'iyettir.

Demek bu beş vaktin her biri, bir mühim inkılâb başında olduğu ve bü-yük inkılâbları ihtar ettiği gibi;¹ kudret-i samedâniye'nin tasarrufât-ı azime-i yevmiyesinin işaretiyle, hem senevî, hem asrî, hem dehrî kudret'in mu'cizâ-tını ve rahmet'in hedâyâsını hatırlatır. Demek, asıl vazife-i fitrat ve esâs-ı u-bûdiyet ve kat'î borç olan farz namaz, şu vakitlerde lâyıktır ve enseptir.

Beşinci Nükte

İnsan, fitraten gayet zaîfidir.² Halbuki her şey ona ilişir, onu müteessir ve müteallim eder. Hem, gayet âcizdir. Halbuki belâları ve düşmanları pek çok-tur. Hem, gayet fakirdir. Halbuki ihtiyâcâtı pek ziyâdedir. Hem, tenbel ve ik-tidarsızdır. Halbuki hayatın tekâlifî gayet ağırdır. Hem, insâniyet onu kâinat-la âlakadar etmiştir. Halbuki sevdiği, ünsiyet ettiği şeylerin zevâl ve fırâkı, mü-temâdiyen onu incitiyor. Hem, akıl ona yüksek maksadlar ve bâkî meyveler gösteriyor. Halbuki eli kısa, ömrü kısa, iktidarı kısa, sabrı kısadır.

İşte bu vaziyette bir ruh, **fecir zamanında** bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in dergâhına niyaz ile, namaz ile müracaat edip arz-ı hâl etmek, tevfiik ve medet istemek, ne kadar elzem ve peşindeki gündüz âle-

¹ Meselâ Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), Tevrat ehlinin Tevrat'la gün ortasına kadar, hristi-yanların da İncil'le ikinci vaktine kadar amel ettiklerini belirtmiş, önceki ümmetlere nazaran kendi ümmetinin ömrünü de ikinci vakti ile güneşin batması arasındaki müddete benzetmiştir: Buhârî, *mevâkıttü's-salât* 17, *enbiyâ* 50, *fezâilü'l-Kur'ân* 17, *tevhid* 31, 47; Tirmizî, *edeb* 82; Müsned 2/121, 124, 129.

² Bkz...: "İnsan hilkatçe zayıf yaratılmıştır." (Nisâ sûresi, 4/28).

Cenab-ı Mün'im-i Hakikî: Asıl ni-met veren Allah (c.c.)

Sabah-ı haşr: Haşir sabahı.

Tasarrufât-ı azime-i yevmiye: Günlük büyük icraatlar.

Senevî: Senelik. **Asrî**: Asırlık.

Dehrî: Ebedî, çok uzun zamana müteallik.

Mu'cizat: Mucizeler.

Hedâyâ: Hediyeleler.

Vazife-i fitrat: Yaradılıştan gelen görev, borç.

Enseb: Daha münasip, en uygun.

Esas-ı ubudiyet: Kulluğun esası, temeli.

Fitraten: Fitratı, yaradılışı itibarıyla

Müteallim etmek: Acı vermek, üzme.

İktidarsız: Gücsüz, elinden gelmez

Tekâlif: Mükellefiyetler, sorum-luluklar.

Ünsiyet etmek: Alışmak, dostluk kurmak.

Zeval: Göçüp gitmek, kaybolmak.

Fırak: Ayrılmak.

Mütemadiyen: Devamlı bir şekilde

Bâkî: Ebedî. Bitip tükenmek bilmeyen.

Fecir: Şafak vakti, sabah namazı.

Kadîr-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi, her şeye gücü yeten (Allah c.c.)

Rahîm-i Zülcemal: Bütün güzel-liklerin kendinde toplandığı, lütfu bol, rahmeti engin (Allah c.c.)

Arz-ı hâl etmek: Hâlini arz etmek, durumunu bildirmek.

Tevfiik: Yardım, başarılı kılma.

Elzem: Çok lüzumlu.

minde başına gelecek, beline yüklenecek işleri, vazifeleri tahammül için ne kadar lüzumlu bir nokta-yi istinâd olduğu bedâhетен anlaşılır.

Ve zuhr zamanında –ki o zaman– gündüzün kemâli ve zevâle meyli ve yevmî işlerin âvân-ı tekemmülü ve meşâğilin tazyikinden muvakkat bir istirahat zamanı ve fânî dünyanın bekâsız ve ağır işlerinin verdiği gaflet ve sersemlikten, ruhun teneffüse ihtiyaç vakti ve in’âmât-ı ilâhiye’nin tezahür ettiği bir andır. Ruh-i beşer o tazyikten kurtulup, o gafletten sıyrılıp, o mânâsız ve bekâsız şeylerden çıkıp, Kayyûm u Bâkî olan Mün’im-i Hakikî’nin dergâhına gidip el bağlayarak, yekûn nimetlerine şükür ve hamd edip ve istiâne etmek; ve celâl ve azametine karşı rûkû ile aczini izhar etmek; ve kemâl-i bîzevâline ve cemâl-i bîmisâline karşı secde edip hayret ve muhabbet ve mahviyetini ilân etmek demek olan zuhr namazını kılmak; ne kadar güzel, ne kadar hoş, ne kadar lâzım ve münâsib olduğunu anlamayan insan, insan değil...

Asr vaktinde –ki o vakit– hem güz mevsim-i hazinânesini ve ihtiyarlık hâlet-i mahzunânesini ve âhir zaman mevsim-i elimânesini andırır ve hatırlattırır. Hem yevmî işlerin neticelenmesi zamanı; hem o günde mazhar olduğu sıhhat ve selâmet ve hayırlı hizmet gibi niâm-ı ilâhiye’nin bir yekûn-i azîm teşkil ettiği zamanı; hem o koca güneşin ufûle meyletmesi işaretiyle, insan bir misafir memur ve her şey geçici, bîkarar olduğunu ilân etmek zamanıdır.

Şimdi, ebediyeti isteyen ve ebed için halkolunan ve ihsana karşı perestîş eden ve firâktan müteallim olan rûh-i insan; kalkıp abdest alıp, şu asr vaktinde, ikinci namazını kılmak için Kadîm-i Bâkî ve Kayyûm u Sermedî’nin dergâh-ı samedâniyesi’ne arz-ı münâcât ederek, zevâlsiz ve nihayetsiz rahme-

Tahammül: Taşıma, yüklenme, kaldırma.

Nokta-yi istinad: Dayanak noktası, güvenecek, dayanacak yer.

Bedâheten: Düşünmeye gerek kalmadan, açıkça.

Zuhr: Öğle, öğle namazı.

Yevmî işler: Günlük işler.

Âvân-ı tekemmül: Kemale erme vakti.

Meşâğil: Meşgaleler, meşguliyetler, işler.

Tazyik: Baskı, zorlama, sıkıntı.

Muvakkat: Geçici.

În’amat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk’ın nimetleri.

Tezahür etmek: Ortaya çıkmak, görünmek.

Bekâsız: Devamlılığı olmayan.

Kayyûm u Bâkî: Bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığı kendisine bağlı olup, ebedi olan.

İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek.

İstiâne etmek: Yardım istemek.

Kemal-i bîzeval: Geçici olmayan, daimi mükemmellik.

Cemal-i bîmisal: Benersiz güzelliği.

Asr: İkinci, ikinci namazı.

Mevsim-i hazinane: Hüzünlü mevsim.

Hâlet-i mahzunane: Üzüntülü durum.

Mevsim-i elimane: Kederlendiren zaman.

Nîam-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk’ın verdiği nimetler.

Yekûn-i azim: Büyük yekûn.

Üfûle meyletme: Kaybolmaya başlama, batmaya doğru gitme.

Bîkarar: Sabit olmayan, yerinde durmayan, göçüp gidici.

Halketmek: Yaratmak.

Perestîş etme: Fevkalâde muhabbet besleme.

Ruh-i insan: İnsan ruhu.

Kadîm-i Bâkî: Ezeli ve ebedi olan Allah (c.c.)

Kayyûm u Sermedî: Bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığı kendisine bağlı olup, ebedi olan.

Dergâh-ı Samedaniye: Cenab-ı Hakk’ın huzuru.

Arz-ı münacat etmek: Niyaz etme, sessizce içini dökme, içten içe yalvarma.

tinin iltifâtına iltica edip, hesapsız nimetlerine karşı şükür ve hamd ederek, izzet-i rubûbiyet'ine karşı zelîlâne rûkûa gidip, sermediyet-i ulûhiyet'ine karşı mahviyetkârâne secde ederek; hakikî bir teselli-i kalb, bir rahat-ı ruh bulup, huzur-i kibriyâsında kemerbeste-i ubûdiyet olmak demek olan asr namazını kılmak; ne kadar ulvî bir vazife, ne kadar münâsîp bir hizmet, ne kadar yerinde bir borc-i fitrat edâ etmek, belki gayet hoş bir saadet elde etmek olduğunu insan olan anlar.

Mağrib vaktinde –ki o zaman– hem kışın başlamasında yaz ve güz âleminin nâzenîn ve güzel mahlûkatının vedâ-yi hazînânesi içinde gurub etmesinin zamanını andırır. Hem, insanın vefatıyla bütün sevdiklerinden bir firâk-ı elimâne içinde ayrılıp, kabre girmek zamanını hatırlatır. Hem, dünyanın zelle-i sekerat içinde vefatıyla, bütün sekenesi başka âlemlere göçmesi ve bu dâr-ı imtihan lâmbasının söndürülmesi zamanını andırır, hatırlatır. Ve zevâl-de gurub eden mahbublara perestîş edenleri şiddetle ikaz eder bir vakittir.

İşte akşam namazı için böyle bir vakitte fitraten bir Cemâl-i Bâkî'ye âyine-i müştak olan ruh-i beşer, şu azîm işleri yapan ve bu cesîm âlemleri çeviren, tebdil eden Kadîm-i Lemyezel ve Bâkî-i Lâyezâl'in arş-ı azametine yüzünü çevirip, bu fânilerin üstünde “*Allahu Ekber*” deyip, onlardan ellerini çekip, hizmet-i Mevlâ için el bağlayıp, Dâim ü Bâkî'nin huzurunda kıyam edip; “*Elhamdülillâh*” demekle, kusursuz kemâline, misilsiz cemâline, nihaysiz rahmetine karşı hamd ü senâ edip; ¹ *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* demekle, muînsiz rubûbiyet'ine, şeriksiz ulûhiyet'ine, vezirsiz saltanatına karşı arz-ı u-

¹ “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtîha sûresi, 1/5)

İzzet-i rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın rububiyetinin izzeti.

Zelîlâne: Küçüklüğünü, kıymetsizliğini kabul eder bir şekilde.

Sermediyet-i ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın ebediyen, ibadet ve itaat edilmeye ancak kendisinin müstehak olması sıfatı.

Mahviyetkârâne: Mütevazı bir şekilde.

Teselli-i kalb: Kalbi teselli edecek şey.

Rahat-ı ruh bulmak: Ruh rahatlamak.

Huzur-i kibriyası: Yüce huzuru.

Kemerbeste-i ubudiyet olmak: Kulluk arz ederek el-pençe divan durmak. **Ülvî:** Yüce.

Borc-i fîtrat: Yaratılıştan gelen borç. **Nazenin:** Narin, nazlı.

Veda-yi hazînane: Hüzünlü veda.

Firak-ı elimane: Acı veren ayrılık.

Zelzele-i sekerat: Ölümlerinde geçirilen sarsıntılar.

Sekene: Sâkinler, bir yeri mesken tutan, orada ikamet edenler.

Perestîş etmek: Aşırı derecede sevmek. **Mahbub:** Sevgili.

Cemal-i Bâkî: Sonsuz güzellik.

Âyine-i müştak: İştiaqlı, şevkli ayna. **Azîm:** Büyük.

Cesîm: İri, büyük, kocaman.

Tebdil etmek: Değişiklik yapmak, değiştirmek.

Kadîm-i Lemyezel: Ezeli ve ebedi olan Allah (c.c.)

Bâkî-i Lâyezâl: Varlığı ebedî olan Allah (c.c.)

Arş-ı azameti: Büyüklüğünün tahtı, yüce hâkimiyeti.

Hizmet-i Mevlâ: Cenab-ı Hakk'a hizmet.

Dâim ü Bâkî: Varlığı ebedî olan Allah (c.c.)

Muînsiz: Yardımcısız, yardımcıya ihtiyaç duymayan.

Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.

Şerik: Ortak.

Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye sadece kendisinin müstehak olması.

bûdiyet ve istiâne etmek; hem nihayetsiz kibriyâsına, hadsiz kudretine ve acz'siz izzetine karşı rûkûa gidip, bütün kâinatla beraber zaaf ve aczini, fakr ve zilletini izhar etmekle, ¹ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ deyip, Rabb-i Azîm'ini tesbih edip; hem zevâlsiz Cemâl-i Zât'ına; tağayyürsüz sıfât-ı kudsiye'sine, tebeddûlsüz kemâl-i sermediyet'ine karşı secde edip, hayret ve mahviyet içinde terk-i mâsiva ile, muhabbet ve ubûdiyetini ilân edip; hem bütün fânilere be-del bir Cemîl-i Bâkî, bir Rahîm-i Sermedî bulup, ² سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى demekle zevâlden münezzeh; kusurdan müberrâ Rabb-i A'lâ'sını takdîs etmek...

Sonra teşehhüd edip oturup, bütün mahlûkatın tahiyât-ı mübârekelerini ni ve salavât-ı tayyibelerini kendi hesabına O Cemîl-i Lemyezel ve Celîl-i Lâyezâl'e hediye edip ve Resûl-i Ekrem'ine selâm etmekle, biâtını tecdit ve evâmirine itaatini izhar edip ve îmânını tecdit ile tenvir etmek için, şu kasr-ı kâinatın intizâm-ı hakîmânesini müşâhede edip Sâni-i Zülcelâl'in vahdâniyetine şehâdet etmek...

Hem saltanat-ı rubûbiyet'in dellâlı ve mübelliğ-i marziyâtı ve kitab-ı kâi-

¹ "Büyük ve yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim." Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), namazın rûkûunda 3 defa bunu söylediğine dair bkz.: Müslim, *salâtü'l-müşâfirîn* 203; Tirmizî, *salât* 79, *vitr* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147; Nesâî, *iftitâh* 77, *tatbîk* 9, 25, 74, 86, *kayâmü'l-leyl* 25; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 20; Dârimî, *ezan* 69; Müsned 1/371, 5/382, 384, 389, 394, 397, 398, 400.

² "En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim." Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), namazın secdelerinde 3 defa bunu söylediği de yukarıda belirtilen kaynaklarda geçmektedir.

Arz-ı ubudiyet etmek: Kullukta bulunmak, kulluğunu arz etmek.

İstiâne etmek: Yardım istemek.

Kibriya: Büyüklük, azamet.

Zillet: Kıymetsizlik, küçüklük.

İzhar etmek: Göstermek, açığa vurmak.

Rabb-i Azîm: Büyük Rab.

Cemal-i Zâtı: Zâtının güzelliği.

Tegayyürsüz = Tebeddûlsüz: Değişmeyen, hep aynı durumunu koruyan.

Sıfât-ı kudsiye: Mukaddes, her türlü mükemmelliği içinde barındıran ve her türlü eksiklikten uzak bulunan sıfatlar.

Kemal-i sermediyeti: Mutlak olarak ebedî olmak, varlığını hiç kaybetmemek.

Terk-i mâsivâ: Allah'tan (c.c.) başka her şeyi terk etmek, yalnızca O'na yönelmek.

Ubudiyet: Kulluk.

Cemil-i Bâkî: Güzelliği, lütuf ve ihsanları sonsuz ve ebedî olan.

Rahîm-i Sermedî: Merhameti engin ve ebedî olan.

Rabb-i A'lâsı: En yüce olan Rabbi

Takdîs etmek: Her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırmak, dile getirmek.

Teşehhüd etmek: Namazda çift rekatlarda oturup belirli dualar okuma.

Tahiyât-ı mübareke: Mübarek, güzel selâm, dualar.

Salavat: Dualar. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) için edilen dua.

Tayyibe: Güzel, hoş. Güzel iş, amel-i sâlih.

Cemil-i Lemyezel: Güzelliği, lütuf ve ihsanları sonsuz ve ebedî olan Allah (c.c.).

Celîl-i Lâyezâl: Yüceliği, azameti, haşmet ve izzeti ebedî olan Allah (c.c.)

Lemyezel = Lâyezâl: Geçici olmayan, devamlı, baki olan.

Biâtını tecdid: Bağlılığını tazelemek, sadakatini yeniden bildirmek

Evâmîr: Emirler.

Tecdid etmek: Tazelemek, yenilemek.

Tenvir etmek: Aydınlatmak, nurlandırmak.

Kasr-ı kâinat: Kâinat sarayı.

İntizâm-ı hakîmane: Çok hikmetli bir şekilde kurulmuş düzen.

Sâni-i Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Yaradan.

Vahdâniyet: Birlik.

Şehadet etmek: Şahitlik etmek.

Saltanat-ı rubûbiyetin dellâlı: Bütün mahlukatı yaratıp onların her türlü ihtiyaçlarını gideren Cenab-ı Hakk'ın saltanatını ilân eden.

Mübelliğ-i marziyat: Hoşnut olunan şeyleri bildiren, tebliğ eden.

natın tercümân-ı âyâtı olan Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm)’ın risâleti-ne şehâdet etmek demek olan mağrib namazını kılmak; ne kadar latîf, nazîf bir vazife, ne kadar azîz, leziz bir hizmet, ne kadar hoş ve güzel bir ubûdiyet, ne kadar ciddî bir hakikat ve bu fânî misafirhânede bâkiyâne bir sohbet ve dâimâne bir saadet olduğunu anlamayan adam, nasıl adam olabilir!..

İşâ vaktinde –ki o vakit– gündüzün ufukta kalan bakiye-i âsârı dahi kaybolup gece âlemi, kâinatı kaplar, ¹ **مُتْلَبُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ** olan Kadîr-i Zülcelâl’in, o beyaz sahifeyi bu siyah sahifeye çevirmesindeki tasarrufât-ı rabbâniyesiyle, yazın müzeyyen yeşil sahifesini kışın bârid beyaz sahifesine çevirmesindeki ² **مُسَخَّرُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ** olan Hakîm-i Zülkemâl’in icraât-ı ilâhiye’sini hatırlatır.

Hem, mürûr-i zamanla ehl-i kubûrun bakiye-i âsârı dahi şu dünyadan kesilmesiyle, bütün bütün başka âleme geçmesindeki “Hâlık-ı mevt ve hayât”ın³ şuûnât-ı ilâhiye’sini andırır.

Hem, dar ve fânî ve hakir dünyanın tamamen harâb olup, azîm sekera-tiyle vefat edip, geniş ve bâki ve azametli âlem-i âhiretin inkişafında “Hâlık-ı

¹ Bu lafız, ¹ **يَغْلِبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ** âyet-i kerîmesinin ifadesidir.

² “Allah gece ile gündüzü birbirine çeviriyor, geceyi gündüze, gündüzü geceye dönüştürüyor, sürelerini uzatıp kısaltıyor.” (Nûr sûresi, 24/44)

³ Bu lafız, ¹ **وَسَخَّرَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ** âyet-i kerîmelerinin ifadesidir ki aynı husus, yakın ifadelerle (İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12) âyetlerinde de geçmektedir.

² “(Allah O’dur ki) Güneş’i ve Ay’ı hizmet etmeleri için sizin emrinize verdi.” (Ra’ d sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/29; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

³ Cenâb-ı Hakk’ın (celle celâlüh), ölümün ve hayatın yaratıcısı olduğuna dair bkz.: Mülk sûresi, 67/2.

Kitab-ı kâinatın tercüman-ı âyâtı: Kâinat kitabının âyetlerinin tercümanı.

Risalet: Peygamberlik.

Latîf: Hoş, güzel, nazik.

Nazîf: Temiz, pak, hoş.

Bâkiyâne: Ebedice.

Daimâne: Daimî bir şekilde.

İşâ: Yatsı.

Bakiye-i âsâr: Geride kalan eserler, izler.

Müeyyen: Süslü, tezyin edilmiş.

Kadîr-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi, her şeye gücü yeten (Allah c.c.)

Tasarrufât-ı Rabbaniye: Bütün varlıkları yaratıp onların bütün ihtiyaçlarını gideren Cenab-ı Hakk’ın icraatları.

Bârid: Soğuk.

Hakîm-i Zülkemal: Her işini hikmetli ve mükemmel bir surette yapan Allah (c.c.)

İcraat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk’ın icraatları.

Mürûr-i zaman: Zamanın geçmesi.

Ehl-i kubûr: Kabirlerdeki ölüler.

Hâlık-ı mevt ve hayat: Ölümü ve hayatı yaratan (Allah c.c.)

Şuunât-ı ilâhiye: İlâhî tecelliler, icraatlar.

Hakir: Kıymetsiz, adi, hor.

Sekerat: Can çekişirken gelen baygınlık, dalgınlık.

İnkişaf: Açılma, ortaya çıkma.

arz ve semâvât”ın¹ tasarrufât-ı celâliyesini ve tecelliyât-ı cemâliyesini andırır, hatırlattırır bir zamandır.

Hem, şu kâinatın Mâlik ve Mutasarrıf-ı Hakikî’si, Ma’bûd ve Mahbûb-i Hakikî’si, o Zât olabilir ki; gece gündüzü, kış ve yazı, dünya ve âhiret’i bir kitabın sayfeleri gibi sühûletle çevirir, yazar, bozar, değiştirir; bütün bunlara hükmeder bir Kadîr-i mutlak olduğunu isbat eden bir vaziyettir. İşte nihayetsiz âciz, zaîf, hem nihayetsiz fakir, muhtaç, hem nihayetsiz bir istikbâl zulûmâtına dalmakta, hem nihayetsiz hâdisât içinde çalkanmakta olan rûh-i beşer, yatısı namazını kılmak için şu mânâdaki işâda, İbrâhimvârî

لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ² deyip, Ma’bûd-i Lemyezel, Mahbûb-i Lâyezâl’in dergâhına

namaz ile iltica edip ve şu fânî âlemde ve fânî ömürde ve karanlık dünyada ve karanlık istikbâlde, bir Bâkî-i Sermedî ile münâcât edip, bir parçacık bir sohbet-i bâkiye, birkaç dakikacık bir ömr-i bâki içinde dünyasına nur serpecek, istikbâlini ışıklandıracak, mevcudatın ve ahbâbının firâk ve zevâlinde neş’et eden yaralarına merhem sürececek olan Rahman ü Rahîm’in iltifât-ı rahmetini ve nûr-i hidâyetini görüp istemek...

Hem muvakkaten onu unutan ve gizlenen dünyâyı, o dahi unutup, dertlerini kalbin ağlamasıyla dergâh-ı rahmet’te döküp, hem ne olur ne olmaz,

¹ Cenâb-ı Hakk’ın (celle celâlih), yeryüzünün ve göklerin yaratıcısı olduğuna dair bkz.: Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/190, 191; En’âm sûresi, 6/1, 73; A’raf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3, 6; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Hicr sûresi, 15/85; Nahl sûresi, 16/3; İsra sûresi, 17/99; Kehf sûresi, 18/51; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60; Ankebût sûresi, 29/44, 61; Rûm sûresi, 30/8, 22; Lokman sûresi, 31/25; Secde sûresi, 32/4; Yâsin sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Mü’min sûresi, 40/57; Şûrâ sûresi, 42/29; Zuhuruf sûresi, 43/9; Duhân sûresi, 44/38; Câsiye sûresi, 45/22; Ahkaf sûresi, 46/3, 33; Kaf sûresi, 50/38; Hadid sûresi, 57/4; Teğâbûn sûresi, 64/3.

² “(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, ‘İddianıza göre) Rabbim budur!’ dedi. Yıldız sönünce de) ‘Ben öyle sönüp batanları tanıyıp sevmem’ (dedi).” (En’âm sûresi, 6/76)

Hâlik-i arz ve semâvât: Yeri ve gökleri yaratan (Allah c.c.)

Tasarrufât-ı celâliye: Yüce, haşmetli, heybetli icraatlar.

Tecelliyât-ı cemaliye: Cenab-ı Hakk’ın güzelliğinin ve engin lütuflarının tecellileri, parlıtları.

Kâinatın Mâlik ve Mutasarrıf-ı Hakikîsi: Kâinatın gerçek sahibi ve kâinatta gerçek anlamda tasarruf hakkı kendinde bulunan, evrene hükmeden.

Mabud ve Mahbub-i Hakikî: İbadet edilmeye ve gerçek anlamda sevilmeye lâyık olan.

Sühûletle: Kolayca.

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten (Allah c.c.)

Zulûmat: Karanlıklar.

Hâdisat: Hâdiseler.

İbrahimvârî: Hz. İbrahim (a.s.) gibi.

Ma’bûd-i Lemyezel: İbadet edilmeye yalnız kendisinin lâyık olduğu varlığı ebedî olan Allah (c.c.)

Mahbûb-i Lâyezâl: Ebedî sevgili.

Bâkî-i Sermedî: Ebedî olan, varlığı zamanla sınırlı olmayan.

Münacat etmek: Niyaz etme, sessizce, içten içe yalvarma.

Sohbet-i bâkiye: Ebedî sohbet.

Ömr-i bâkî: Ebedî ömür.

Mevcudat: Varlıklar, kâinat.

Neş’et etmek: Doğmak, ortaya çıkmak.

Rahman ü Rahîm: Engin merhameti her şeyi kapsayan Allah (c.c.)

İltifât-ı rahmeti: Merhametinden kaynaklanan lütf.

Nur-i hidayet: Hidayet nuru.

Muvakkaten: Bir zaman için. Bir süreliğine. Geçici.

Dergâh-ı rahmet: Merhameti engin olan Allah’ın huzuru.

ölüme benzeyen uykuya¹ girmeden evvel son vazife-i ubûdiyetini yapıp, yevmiye defter-i amelini hüsn-i hâtime ile bağlamak için salâta kıyam etmek; yâni bütün fânî sevdiklerine bedel bir Ma'bûd ve Mahbûb-i Bâkî'nin ve bütün dilencilik ettiği âcizlere bedel bir Kadîr u Kerîm'in ve bütün titrediği muzırların şerrinden kurtulmak için bir Hafız u Rahîm'in huzuruna çıkmak...

Hem Fâtiha ile başlamak; yâni, bir şeye yaramayan ve yerinde olmayan nâkis, fakir mahlûkları medih ve minnetdârlığa bedel, bir Kâmil-i mutlak ve Ganiyy-i mutlak ve Rahîm ve Kerîm olan Rabbü'l-âlemîn'i medh ü senâ etmek...

Hem **إِيَّاكَ نَعْبُدُ** hitabına terakki etmek; yâni, küçüklüğü, hiçliği, kimsesizliği ile beraber Ezel ve Ebed Sultân'ı olan Mâlik-i yevmi'd-dîn'e intisâbiyle şu kâinatta nazdâr bir misafir ve ehemmiyetli bir vazifedâr makamına girip; **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ**² demekle, bütün mahlûkat nâmına kâinatın cemaat-ı kübrâsı ve cemiyet-i uzmâsındaki ibâdât ve istiânâtı O'na takdim etmek...

Hem **إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ**³ demekle, istikbâl karanlığı içinde saadet-i ebediyeye giden, nurânî yolu olan sırat-ı müstakîm'e hidâyeti istemek...

Hem, şimdi yatmış nebâtât, hayvanât gibi; gizlenmiş güneşler, hüşyar yıldızlar, birer nefer misillü emrine musahhar ve bu misafirhâne-i âlemde birer lâmbası ve hizmetkârı olan Zât-ı Zülcelâl'in kibriyâsını düşünüp “*Allahu Ekber*” deyip rûkûa varmak...

¹ “Uyku, ölümün kardeşidir.” mânâsındaki hadis için bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/342; el-Beyhakî, *Suabü'l-imân* 4/183; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s.79; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* s.9; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/494, 4/309.

² “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız sende medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

³ “Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet.” (Fâtiha sûresi, 1/6)

Vazife-i ubudiyyet: Kulluk vazifesi.

Yevmiye defter-i amel: Günlük amel defteri.

Hüsn-i hâtime: Güzel son, güzel bitiriş. **Nâkis:** Kusurlu.

Salâte kıyam etmek: Namaza kalkmak, namaza durmak.

Kadîr u Kerîm: Her şeye gücü yeten, cömert, şanı yüce.

Hafız u Rahîm: Hiçbir şeyi ihmal etmeyen, her şeyi muhafaza eden ve merhametiengin olan.

Ganiyy-i Mutlak: Hiçbir şeye muhtaç olmayan.

Kâmil-i Mutlak: Eksiklik ifade eden bütün sıfatlardan uzak, bütün mükemmellikleri kendinde toplayan.

Rahîm ve Kerîm: Merhamet-i pek engin, şanı yüce ve son derece cömert.

Rabbü'l-âlemîn: Bütün âlemlerin Rabbi olan Allah (c.c.)

Mâlik-i yevmi'd-dîn: Ceza ve mü-kâfat gününün sahibi, hükümranı

İntisap: Bağlanma, irtibatlı olma. **Nazdâr:** Nazlı.

Vazifedar: Vazifeli, memur.

Cemaat-i kübrâ: Büyük topluluk.

Cemiyet-i uzmâ: Azametli cemiyet

İbadet: İbadetler.

İstiânât: Yardım istemeler.

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti.

Sırat-ı müstakîm: Dinin çizdiği doğru yol. **Nebatât:** Bitkiler

Hüşyar: Uyanık. **Misillü:** Gibi.

Emre musahhar: Emre amade, boyun eğmiş.

Misafirhâne-i âlem: Dünya misafirhanesi.

Kibriya: Azamet, büyüklük, ululuk

Hem bütün mahlûkatın secde-i kübrâsını düşünüp, yâni şu gecede yatmış mahlûkat gibi, her senede, her asırdaki envâ-ı mevcudat, hattâ arz, hattâ dünya, birer muntazam ordu, belki birer muî nefer gibi vazife-i ubûdiyet-i dünyeviyesinden, emr-i ¹ كُنْ فَيَكُونُ ile terhis edildiği zaman, yâni âlem-i gayba gönderildiği vakit, nihayet intizam ile zevâlde gurub seccadesinde “*Allahu Ekber*” deyip secde ettikleri...

Hem emr-i كُنْ فَيَكُونُ 'den gelen bir sayha-yi ihyâ ve îkâz ile yine baharda; kısmen aynen, kısmen mislen haşrolup kıyam edip kemerbeste-i hizmet-i Mevlâ oldukları gibi; şu insancık, onlara iktidâen o Rahman-ı Zülkemâl'in, o Rahîm-i Zülcemâl'in bâr-gâh-i huzurunda hayret-âlûd bir muhabbet, bekâ-âlûd bir mahviyet, izzet-âlûd bir tezellül içinde “*Allahu Ekber*” deyip sücûda gitmek; yâni, bir nevi mi'râca çıkmak demek olan işâ namazını kılmak; ne kadar hoş, ne kadar güzel, ne kadar şirin, ne kadar yüksek, ne kadar azîz, lezîz, ne kadar mâkul, münâsib bir vazife, bir hizmet, bir ubûdiyet, bir ciddî hakikat olduğunu elbette anladın.

Demek şu beş vakit; her biri, birer inkılâb-ı azîmin işârâtı ve icraât-ı cesîme-i rabbâniye'nin emârâtı ve in'âmât-ı külliye-i ilâhiye'nin alâmâtı olduklarından, borç ve zimmet olan farz namazın o zamanlara tahsisi, nihayet hikmettir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘oll’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mu'min sûresi, 40/68)

² “(Melekler): ‘Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.’ dediler.” (Bakara sûresi, 2/32)

Secde-i kübra: Büyük, geniş dairedeki secde.

Envâ-ı mevcudat: Bütün varlıklar, her tür yaratık.

Arz: Yeryüzü, dünya.

Mutî: İtaatkâr.

Vazife-i ubûdiyet-i dünyeviye: Dünyadaki kulluk vazifesi.

Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinmeyen âlem.

Sayha-yi ihya ve ikaz: Hayat veren, uyandıran ses, sedâ.

Mislen: Benzer şekilde.

Kıyam etmek: Kalkmak.

Kemerbeste-i hizmet-i Mevlâ olmak: Allah'a hizmet için elpençe divan durmak.

İktidâen: Uyarak, ittiba ederek.

Bâr-gâh-i huzurunda: Huzurunda, önünde.

Hayret-âlûd: Hayretle karışık, hayret dolu.

Bekâ-âlûd: Ebedilikle karışık.

İzzet-âlûd: İzzetle, büyüklükle karışık.

Tezellül: Kıymetsizliğini bilmek, itiraf etmek.

Sücûda gitmek: Secdeye varmak

Mî'rac: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) en büyük mucizelerinden olan, Cenab-ı Hakk'ın huzuruna çıkması mucizesi.

İnkılâb-ı azîm: Büyük inkılâp, büyük hâdise.

İşârât: İşaretler.

İcraat-ı cesîme-i rabbâniye: Rabbimizin büyük, muhteşem icraatı.

Emarat: Belirtiler, izler.

İn'âmât-ı külliye-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın külli nimetleri.

Alâmât: Alâmetler, belirtiler, izler.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ اَرْسَلْتَهُ مُعَلِّمًا لِّعِبَادِكَ لِيُعَلِّمَهُمْ كَيْفِيَّةَ مَعْرِفَتِكَ وَالْعُبُوْدِيَّةَ
لَكَ، وَمُعَرِّفًا لِّكُنُوْزِ اَسْمَائِكَ وَتَرْجَمَانًا لِآيَاتِ كِتَابِ كَائِنَاتِكَ، وَمِرَاةً لِّعُبُوْدِيَّتِهِ
لِجَمَالِ رُبُوْبِيَّتِكَ، وَعَلٰى اِلٰهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِيْنَ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنَاتِ،
اٰمِيْنَ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ.¹

* * *

¹ “Allahım, kullarına Seni nasıl tanıyacaklarını ve Sana nasıl kulluk edeceklerini öğretmek ve isimlerinin hazinelerini tarif etmek üzere, kitab-ı kâinatının âyetlerinin tercümanı ve ubûdiyetiyle Senin cemâl-i rubûbiyetine bir ayna olarak gönderdiğin zâta, onun bütün âl ve ashâbına salât ve selâm et. Bize ve erkek-kadın bütün mü'minlere merhamet et. Rahmetine güveniyoruz, kabul buyur ey Erhamürrahimîn olan Rabbimiz.” Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bir beyanlarında, “muallim olarak gönderildiğini” ifade buyurmaktadır: İbn Mâce, *mukaddime* 17; Dârimi, *mukaddime* 32; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.298; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s.488.

Onuncu Söz

Haşir Bahşi

İHTAR: Şu risalelerde teşbih ve temsilleri, hikâyeler sûretinde yazdığımın sebebi; hem teshil, hem hakâik-ı İslâmiye ne kadar mâkul, mütenâsib, muhkem, mütesânid olduğunu göstermektir. Hikâyelerin mânâları, sonlarındaki hakikatlerdir. Kinâiyât kabilinden yalnız onlara delâlet ederler. Demek hayâlî hikâyeler değil, doğru hakikatlerdir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتِ
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

Birâder, haşir ve âhiret'i basit ve avâm lisanıyla ve vâzih bir tarzda beyânını ister isen, öyle ise şu temsilî hikâyeciğe nefsimle beraber bak, dinle.

Bir zaman iki adam, cennet gibi güzel bir memlekete (şu dünyaya işarettir) gidiyorlar. Bakarlar ki; herkes ev, hâne, dükkân kapılarını açık bırakıp muhafazasına dikkat etmiyorlar. Mal ve para, meydanda sahipsiz kalır.

O adamlardan birisi, her istediği şeye elini uzatıp, ya çalışıyor, ya gasbediyor. Hevesine tebaiyet edip her nevi zulmü, sefâheti irtikâb ediyor. Ahâli de ona çok ilişmiyorlar.

¹ “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir.” (Rûm sûresi, 30/50)

Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (celle celâlüh) huzurunda toplanmaları.
Teshil: Kolaylaştırma.

Mütenasip: Birbiriyle uyumlu, tutarlı.
Muhkem: Sağlam esaslar üzerine kurulu.

Mütesanid: Birbirini destekleyen.
Kinâiyat: Temsillerle veya üstü kapalı biçimde anlatılan mânâlar
Tebaiyet etmek: Uymak.

Diğer arkadaşı ona dedi ki: “Ne yapıyorsun? Ceza çekeceksin; beni de belâya sokacaksın. Bu mallar mîrî malıdır. Bu ahâli çoluk çocuğuyla asker olmuşlar veya memur olmuşlar. Şu işlerde sivil olarak istihdam ediliyorlar. Onun için sana çok ilişmiyorlar. Fakat intizam şeditir. Padişah’ın her yerde telefonu var ve memurları bulunur. Çabuk git, dehâlet et.” dedi. Fakat, o sersem inad edip dedi: “Yok mîrî malı değil, belki vakıf malıdır, sahiptir. Herkes istediği gibi tasarruf edebilir. Bu güzel şeylerden istifadeyi men’ edecek hiçbir sebep görmüyorum. Gözümle görmezsem inanmayacağım.” dedi. Hem feylesofâne çok safsatıyâtı söyledi. İki arasında ciddi bir münazara başladı.

Evvelâ o sersem dedi: “Padişah kimdir? Tanımam!”

Sonra arkadaşı ona cevaben: “*Bir köy muhtarsız olmaz. Bir iğne us-tasız olmaz, sahiptir olamaz. Bir harf kâtipsiz olamaz, biliyorsun. Nasıl oluyor ki; nihayet derecede muntazam şu memleket Hâkim’siz olur?* Ve bu kadar çok servet ki, her saatte bir şimendifer^(Hâsiye) gâipten gelir gibi kıymetdâr, musanna mallarla dolu gelir. Burada dökülüyor gidiyor. Nasıl sahiptir olur? Ve her yerde görünen ilânnâmeler ve beyannameler ve her mal üstünde görünen turra ve sikkeler, damgalar ve her köşesinde sallanan bayraklar nasıl mâliksiz olabilir? Sen anlaşıyor ki, bir parça firengî okumuşsun. Bu İslâm yazılarını okuyamıyorsun. Hem de bilenden sormuyorsun. İşte gel, en büyük fermanı sana okuyacağım.”

O sersem döndü, dedi: “Haydi Padişah var; fakat benim cüz’î istifadem O’na ne zarar verebilir. Hazinesinden ne noksan eder? Hem burada hapis mapis yoktur; ceza görünmüyor.”

Arkadaşı ona cevaben dedi: “Yahu, şu görünen memleket bir manevra meydanıdır. Hem sanâyi-i garîbe-i sultâniyenin meşheridir. Hem muvakkat, temelsiz misafirhâneleridir. Görmüyor musun ki, her gün bir kafil gelir, biri gider, kaybolur. Dâima dolar boşanır. Bir zaman sonra şu memleket tebdil edilecek. Bu ahâli başka ve dâimî bir memlekete nakledilecek. Orada herkes hizmetine mukabil ya ceza, ya mükâfat görecektir.” dedi.

Yine o hâin sersem, temerrüd edip: “İnanmam. Hiç mümkün müdür ki, bu memleket harâb edilsin. Başka bir memlekete göç etsin.” dedi.

(Hâsiye) Seneye işaretir. Evet bahar; mahzen-i erzak bir vagondur. Gâipden gelir.

Mîrî malı: Devlet hazinesine ait olan mal, kamu malı.

Şedit: Şiddetli, kuvvetli, baskıcı.

Dehâlet etmek: (Birin) hima-yesine sığınmak.

Musanna: Mâhîrâne yapılmış, sanat eseri.

Firengî: Batı ilimleri, batıyla ilgili şey.

Şimendifer: Tren.

Mahzen-i erzak: Erzak deposu.

Sanayi-i garîbe-i sultaniyenin meşheri: Saltanata ait antika sanatların sergisi.

Temerrüd etmek: Dik başlılık etmek, inat etmek, kabul etmemek

Bunun üzerine emin arkadaşı dedi: “Madem bu derece inâd ve temerrüd edersin. Gel, had ve hesabı olmayan delâil içinde ‘On İki Sûret’ ile sana göstereceğim ki: Bir mahkeme-i kübrâ var, bir dâr-ı mükâfat ve ihsan ve bir dâr-ı mücâzât ve zindan var ve bu memleket her gün bir derece boşandığı gibi, bir gün gelir ki, bütün bütün boşanıp harâb edilecek.”

Birinci Sûret

Hiç mümkün müdür ki; bir saltanat, bâhusus böyle muhteşem bir saltanat, hüsn-i hizmet eden mutîlere mükâfatı ve isyan edenlere mücâzâtı bulunmasın. Burada yok hükmündedir.

Demek başka yerde bir mahkeme-i kübrâ vardır.

İkinci Sûret

Bu gidişata, icraâta bak! Nasıl en fakir, en zaîften tut, tâ herkese mükemmel, mükellef erzak veriliyor. Kimsesiz hastalara çok güzel bakılıyor. Hem gayet kıymetdâr ve şâhâne taamlar, kaplar, murassa nişanlar, müzeyyen elbiseler, muhteşem ziyâfetler vardır. Bak! Senin gibi sersemlerden başka herkes, vazifesine gayet dikkat eder. Kimse zerrece haddinden tecavüz etmez. En büyük şahıs, en büyük bir itaatle mütevâziâne bir havf ve heybet altında hizmet eder.

Demek şu saltanat sahibinin pek büyük bir keremi, pek geniş bir merhameti var. Hem pek büyük izzeti, pek celâlli bir haysiyeti, nâmusu vardır. *Halbuki kerem ise, in'âm etmek ister. Merhamet ise, ihsansız olamaz. İzzet ise, gayret ister. Haysiyet ve nâmus ise, edepsizlerin te'dibini ister.*

Halbuki şu memlekette o merhamet, o nâmusâ lâıyk binden biri yapılmıyor. Zâlim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp buradan göçüp gidiyorlar.

Demek bir mahkeme-i kübrâ'ya bırakılıyor.

Delâil: Deliller.

Mahkeme-i kübrâ: Büyük, yüce mahkeme. **Mutî:** İtaatkâr.

Mücâzât: Cezalandırma.

Murassa: Değerli taşlarla süslenmiş. **Taam:** Yemek, yiyecek.

Mütevâziâne: Alçak gönüllülükle, tevâzu içinde.

in'âm etmek: Nimet vermek, ikram etmek.

Te'dib: Haddini bildirmek, edep dersi vermek, cezalandırmak.

Üçüncü Sûret

Bak! Ne kadar âli bir hikmet, bir intizamla işler dönüyor. Hem ne kadar hakikî bir adâlet, bir mîzanla muameleler görülüyor. Halbuki hikmet-i hükümet ise, saltanatın cenâh-ı himayesine iltica eden mültecilerin taltifini ister. Adalet ise, raiyyetin hukukunun muhafazasını ister; tâ hükümetin haysiyeti, saltanatın haşmeti muhafaza edilsin.

Halbuki, şu yerlerde o hikmete, o adâlete lâayık binden biri icrâ ediliyor. Senin gibi sersem, çoğu ceza görmeden buradan göçüp gidiyorlar.

Demek bir mahkeme-i kübrâ'ya bırakılıyor.

Dördüncü Sûret

Bak! Had ve hesaba gelmeyen şu sergilerde olan misilsiz mücevherat, şu sofralarda olan emsâlsiz mat'ûmat gösteriyorlar ki: Bu yerlerin Pâdişâh'ının hadsiz bir sehâveti, hesapsız, dolu hazineleri vardır. Halbuki böyle bir sehâvet ve tükenmez hazineler, dâimî ve istenilen her şey içinde bulunur bir dâr-ı ziyâfet ister. Hem ister ki, o ziyâfetten telezzüz edenler orada devam etsinler. Tâ zevâl ve firâk ile elem çekmesinler. *Çünkü; zevâl-i elem, lezzet olduğu gibi, zevâl-i lezzet dahi elemidir.*

Bu sergilere bak! Ve şu ilânlara dikkat et! Ve bu dellâllara kulak ver ki, mu'ciznümâ bir Padişah'ın antika san'atlarını teşkil ve teşhîr ediyorlar. Kemâlâtını gösteriyorlar. Misilsiz cemâl-i mânevîsini beyan ediyorlar. Hüsn-i mahfisinin letâifinden bahsediyorlar.

Demek onun pek mühim hayret verici kemâlât ve cemâl-i mânevîsi vardır. Gizli kusursuz kemâl ise; takdir edici, istihsan edici, mâşâallah deyip, müşâhede edicilerin başlarında teşhir ister. Mahfi, nazirsiz cemâl ise; görünmek ve görmek ister. Yâni, kendi cemâlini iki vecihle görmek, biri, muhtelif âyinelerde bizzat müşâhede etmek; diğeri, müştak seyirci ve mütehayyir istihsan edicilerin müşâhedesini ile müşâhede etmek ister. Hem görmek, hem görünmek, hem dâimî müşâhede, hem ebedî işhâd ister. Hem o dâimî cemâl,

Mat'ûmat: Yiyecekler.

Sehâvet: Cömertlik.

Dâr-ı ziyâfet: Ziyâfet yurdu, ziyâfet verilen yer.

Telezzüz etmek: Lezzet almak, keyif almak.

Zevâl: Bitme, sona erme.

Mu'ciznümâ: Mucize gösteren, elinden harikalar çıkan.

Hüsn-i mahfi: Gizli güzellik.

İstihsan etmek: Beğenmek, güzel bulmak, takdir etmek.

Letâif: İncelikler, güzellikler.

Teşhir: Sergilemek, göstermek, duyurmak.

Mütehayyir: Hayrete düşmüş, hayran kalmış.

İshâd: Şahit tutmak.

müştak seyirci ve istihsan edicilerin devâm-ı vücutlarını ister. Çünkü: Dâimî bir cemâl, zâil müştaka razı olamaz. Zîrâ dönmek üzere zevâle mahkûm olan bir seyirci, zevâlin tasavvuriyle muhabbeti adâvete döner. Hayret ve hürmeti tahkire meyleder. Çünkü insan bilmediği ve yetişmediği şeye düşmandır.

Halbuki şu misafirhânelerden herkes çabuk gidip, kayboluyor. O kemâl ve o cemâlin bir ışığını, belki zayıf gölgesini, bir anda bakıp doymadan gidiyor.

Demek, bir seyrangâh-ı dâimîye gidiliyor...

Beşinci Sûret

Bak! Bu işler içinde, görünüyor ki, o misilsiz Zât'ın pek büyük bir şefkati vardır. Çünkü, her musibetzedenin imdadına koşturuyor. Her suâle ve matlûba cevap veriyor. Hattâ, bak! En ednâ bir hâcet, en ednâ bir raiyyetten görse, şefkatle kaza ediyor.¹ Bir çobanın bir koyunu, bir ayağı incinse, ya merhem, ya baytar gönderiyor.

Şimdi gel gidelim! Şu adada büyük bir içtima var. Bütün memleket eşrafı orada toplanmışlar. Bak! Pek büyük bir nişanı taşıyan bir Yâver-i Ekrem bir nutuk okuyor. O şefkatli Padişah'ından bir şeyler istiyor. Bütün ahâli: “*Evet, evet biz de istiyoruz.*” diyorlar. O'nu tasdik ve te'yid ediyorlar. Şimdi dinle, bu Pâdişah'ın sevgilisi diyor ki:

“Ey bizi nimetleriyle perverde eden Sultânımız! Bize gösterdiğin nümûnelerin ve gölgelerin asıllarını, menbâlarını göster. Ve bizi makarr-ı saltanatına celbet. Bizi bu çöllerde mahvettirme. Bizi huzuruna al. Bize merhamet et. Burada bize tattırdığın lezîz nimetlerini orada yedir. Bizi zevâl ve teb'îd ile ta'zîb etme. Sana müştak ve müteşekkîr şu mutî raiyyetini başiboş bırakıp îdam etme.” diyor ve pek çok yalvarıyor. Sen de işitiyorsun.

¹ “Allah teâlânın, her canlıya rızkını gönderdiğine dair bkz.: Hûd sûresi, 11/6; Ankebût sûresi, 29/60”.

Devam-ı vücud: Mevcudiyetin devamlı olması.

Zâil: Geçip giden, devamlılık arz etmeyen.

Seyrangâh: Seyran yeri, mesîre, gezi yeri. **Adavet:** Düşmanlık.

Ednâ: En küçük, çok önemsiz.

Kaza etmek: Yerine getirmek.

Perverde etmek: Beslemek, gıda ve iâşesini temin etmek.

Makarr-ı saltanat: Saltanat merkezi.

Teb'îd: (Rahmetten) uzaklaştırma.

Ta'zîb etmek: Azap etmek, cezalandırmak.

Mutî: İtaatkâr.

İ'dâm etmek: Yokluğa mahkum etmek.

Acaba bu kadar şefkatli ve kudretli bir Padişah, hiç mümkün müdür ki; en ednâ bir adamın en ednâ bir merâmını ehemmiyetle yerine getirsin, en sevgili bir Yâver-i Ekrem'inin en güzel bir maksûdunu yerine getirmesin? Halbuki, O sevgilinin maksûdu umumun da maksûdudur. Hem, Pâdişah'ın marzisi, hem merhamet ve adâletinin muktezâsıdır. Hem ona rahattır, ağır değil. Bu misâfirhânelerdeki muvakkat nüzhetgâhlar kadar ağır gelmez. Madem, nümûnelerini göstermek için beş-altı gün seyrangâhlara bu kadar masraf ediyor, bu memleketi kurdu. Elbette, hakikî hazinelerini, kemâlâtını, hünerlerini makarr-ı saltanatında öyle bir tarzda gösterecek, öyle seyrangâhlar açacak ki, akılları hayrette bırakacak.

Demek bu meydan-ı imtihanında olanlar, başıboş değiller; saadet sarayları ve zindanlar onları bekliyorlar...

Altıncı Sûret

İşte gel, bak! Bu muhteşem şimendiferler, tayyâreler, teçhizatlar, depolar, sergiler, icraâtlar gösteriyorlar ki, perde arkasında pek muhteşem bir saltanat vardır, ^(Hâşiye) hükmediyor. Böyle bir saltanat, kendisine lâıyk bir raiyyet

(Hâşiye) Meselâ: Nasıl şu zamanda manevra meydanında harp usûlünde, "Silâh al! Sûngü tak!" emriyle koca bir ordu baştan başa dikenli bir meşegâha benzediği gibi; her bir bayram gününde resm-i geçit için: "Formalarınızı takıp nişanlarınızı asınız!" emrine karşı ordugâh, serâser rengârenk çiçek açmış müzeyyen bir bahçeyi temsil ettiği misillü; öyle de rûy-i zemin meydanında, Sultân-ı Ezeli'nin nihayetsiz envâ-i cünûdundan melek ve cin ve ins ve hayvanlar gibi şuursuz nebâtât tâifesi dahi, hıfz-ı hayat cihadında emr-i "كُنْ فَيَكُونُ" ile "Müdâfaa için silâhlarınızı ve cihâzâtınızı takınız!" emr-i ilâhî'yi aldıkları vakit, zemin baştan aşağıya bütün ondaki dikenli ağaçlar ve nebatlar, süngücüklerini taktıkları zaman, aynen süngülerini takmış muhteşem bir ordugâha benziyor.

Hem, baharın her bir günü, her bir haftası, birer tâife-i nebâtâtın birer bayramı hükmünde olduğu için, her bir tâifesi dahi kendi Sultân'ının o tâifeye ihsan ettiği güzel hediyeleri teşhir için ona taktığı murassa nişanları birer resm-i geçit tarzında o Sultân-ı Ezeli'nin nazar-ı şuhûd ve işhâdına arz ettiğinden ve öyle bir vaziyet gösterdiğinden; bütün nebâtât ve eşcâr güya: ⇨

Marzî: Hoşa giden, hoşnut olunan şey.

Nüzhetgâh: Seyir geri, gezinti yeri, eğlence yeri.

Meşegâh: Meşelik.

Resm-i geçit: Geçit töreni.

Ordugâh: Ordunun konakladığı yer.

Serâser: Baştan başa.

Müzeyyen: Süslü. **Misillü:** Gibi.

Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya.

Sultan-ı Ezeli: Kâinatın ezeli ve mutlak hâkimi Allah (c.c.)

Envâ'-ı cünûd: Türlü türlü ordular.

İns: İnsanlar. **Nebâtât:** Bitkiler.

Hıfz-ı hayat cihadı: Hayatı koruma savaşı, gayreti.

Cihâzât: Cihazlar, aletler, donanımlar.

Emr-i ilâhî: İlâhî emir, Allah'tan (celle celâlüh) gelen emir.

Zemin: Yeryüzü.

Tâife: Grup, bölük, takım.

Tâife-i nebâtât: Bitki türü, bitki grubu.

Nazar-ı şuhûd ve işhâd: Görme ve gösterme nazarı. Gören ve gösterenin bakışı.

Eşcâr: Ağaçlar.

ister. Halbuki, görüyorsun, bütün raiyyet bu misafirhânede toplanmışlar. Misafirhâne ise, her gün dolar boşanır. Hem bütün raiyyet manevra için bu meydan-ı imtihanı bulunuyorlar. Meydan ise, her saat tebdil ediliyor. Hem bütün raiyyet, Pâdişah'ın kıymetdâr ihsânâtının nümûnelerini ve hârika sanatlarının antikalarını sergilerde temâşâ etmek için şu teşhircâhda birkaç dakika durup seyrediyorlar. Meşher ise, her dakika tahavvül ediyor. Giden gelmez, gelen gider.

İşte bu hâl, şu vaziyet kat'î gösteriyor ki: Şu misafirhâne ve şu meydan ve şu meşherlerin arkasında dâimî saraylar, müstemir meskenler, şu nümûnelerin ve sûretlerin hâlis ve yüksek asıllarıyla dolu bağ ve hazineler vardır.

Demek burada çabalamak onlar içindir. Şurada çalıştırır; orada ücret verir. Herkesin istidâdına göre orada bir saadeti var...

Yedinci Sûret

Gel, bir parça gezelim. Şu medenî ahâlî içinde ne var, ne yok görelim.

İşte bak! Her yerde, her köşede, müteaddit fotoğraflar kurulmuş, sûret alıyorlar. Bak, her yerde müteaddit kâtipler oturmuşlar, bir şeyler yazıyorlar. Her şeyi kaydediyorlar. En ehemmiyetsiz bir hizmeti, en âdi bir vukûâtı zapt ediyorlar.¹ Ha! Şu yüksek dağda Pâdişah'a mahsus bir büyük fotoğraf kurulmuş ki, ^(Hâsiye) bütün bu yerlerde ne cereyan eder, sûretini alıyorlar. Demek,

⇒ “San’at-ı rabbâniye murassaâtını ve çiçek ve meyve denilen fitrat-ı ilâhiye’nin nişanlarını takınız; çiçekler açınız!” emr-i rabbâniye’yi dinliyorlar ki, rûy-i zemin dahi gayet muhteşem bir bayram gününde, şâhâne resm-i geçitte, sürmeli formları ve murassa nişanları parlayan bir ordugâhı temsil ediyor.

İşte şu derece hikmetli ve intizamlı teşhizat ve tezyinât, elbette nihayetsiz Kadîr bir Sul-tân’ın, nihayet derecede Hakîm bir Hâkîm’in emriyle olduğunu kör olmayanlara gösterir.

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olurur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsin sûresi, 36/82; Mü’min sûresi, 40/68)

¹ Bkz.: Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfitâr sûresi, 82/10-12.

^(Hâsiye) Şu Sûret’in işaret ettiği mânâların bir kısmı Yedinci Hakikat’te beyan edilmiş. Yalnız, burada padişaha mahsus bir büyük fotoğraf işareti ve hakikati “*levh-i mahfuz*” demektir. ⇒

Fitrat-ı ilâhiye: İlâhî yaratış.

Cenab-ı Hakk’ın yaratması.

Emr-i rabbânî: Rabbimizin emri.

Teçhizat: Donatılar.

Tezyinât: Süslemeler, bezemeler, süsler.

Kadîr: Her şeye gücü yeten.

Hakîm: Yaptığı işleri hikmetli yapan

Hâkîm: Hükümdar, hükmü geçen

Tebdil etmek: Değiştirmek, değişik hâle sokmak.

Müstemir: Daimî, sürekliliği olan.

Tahavvül etmek: Değişmek, değişim geçirmek.

Müteaddid: Birçok, çeşitli.

Levh-i mahfuz: Korunmuş levha. Olmuş olacak her şeyin yazılı olduğu kader levhası.

o Zât emretmiş ki; mülkünde cereyan eden bütün muamele ve işler zaptedilsin. Demek oluyor ki; o Zât-ı Muazzam bütün hâdisâtı kaydettirir, sûretini alır. İşte, şu dikkatli hıfz ve muhafaza, elbette bir muhasebe içindir.

Şimdi, en âdi raiyyetin en âdi muamelelerini ihmal etmeyen bir Hâkim ü Hafız, hiç mümkün müdür ki, raiyyetin en büyüklerinden, en büyük amellerini muhafaza etmesin, muhasebe etmesin, mükâfat ve mücâzât vermesin. Halbuki, o Zât'ın izzetine ve gayretine dokunacak ve şe'n-i merhameti hiç kabul etmeyecek muameleler, o büyüklerden sudûr ediyor, burada cezaya çarpmıyor.

Demek, bir mahkeme-i kübrâ'ya bırakılıyor...

Sekizinci Sûret

Gel, O'ndan gelen bu fermanları sana okuyacağım. Bak! Mükerrer vaad ediyor ve şiddetli tehdid ediyor ki: *“Sizleri oradan alıp, makarr-ı saltanatıma getireceğim ve mutîleri mes'ûd, âsîleri mahbus edeceğim. O muvakkat yeri harâb edip, müebbed sarayları, zindanları hâvi diğer bir memleket kuracağım.”*

Hem o vaad ettiği şeyler ona gayet rahattır. Raiyyetine, gayet mühimdir. Va'dinde hulf ise, izzet-i iktidarına gayet zıttır.¹

⇒ Levh-i mahfuz'un tahakkuk-i vücûdu “Yirmi Altıncı Söz”de şöyle isbat edilmiş ki:

Nasıl küçük küçük cüzdanlar, büyük bir kütüğün vücûdunu ihşâs eder ve küçük küçük senedler, bir defter-i kebirin bulunduğunu iş'âr eder ve küçük kesretli tereşşuhatlar, büyük bir su menbânı ısmâm eder.

Aynen öyle de; küçük küçük cüzdanlar hükmünde; hem birer küçük levh-i mahfuz mânâsında; hem büyük levh-i mahfuzu yazan kalemden tereşşuh eden küçük küçük noktalar sûretinde olan benî-beşerin kuvve-i hâfızaları, ağaçların meyveleri, meyvelerin çekirdekleri, tohumları; elbette bir hâfıza-yi kübrâyı, bir defter-i ekberi, bir levh-i mahfuz-i a'zam'ı ihşâs eder, iş'âr eder ve isbat eder. Belki, keskin akıllara gösterir...

¹ Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâluh) vaadettiği şeyden aslâ dönmeyeceğine dair bkz.: Bakara sûresi, 2/80; Âl-i İmran sûresi, 3/9, 194; Ra'd sûresi, 13/31; İbrahim sûresi, 14/47; Hac sûresi, 22/47; Rûm sûresi, 30/6; Zümer sûresi, 39/20.

Tahakkuk-i vücudu: Varlığının kesin olması.

İhsas etmek: Sezdirmek, hissettirmek.

Defter-i kebir: Büyük defter.

İş'âr etmek: Bildirmek, haber vermek.

Tereşşuhatlar: Sızmalar, sızıntılar.

Menba: Kaynak.

İsmâm etmek: Zımnen bildirme, hissettirme.

Tereşşuh etmek: Sızmak.

Benî-beşer: İnsanoğulları.

Kuvve-i hâfıza: Hafıza. Akılda tutma melekesi.

Hafıza-i kübrâ: En büyük hafıza.

Levh-i mahfuz-i a'zam: En büyük levh-i mahfuz.

Defter-i ekber: En büyük defter.

Hâkim ü Hafız: Hiçbir şeyi ihmal etmeyen, her şeyi muhafaza eden hükümdar.

Şe'n-i merhameti: Merhametinin durumu, enginliği.

Mahbus etmek: Hapsetmek.

Vaadde hulf etmek: Verdiği sözde durmamak.

İşte bak ey sersem! Sen yalancı vehmini, hezeyâncı aklını, aldatıcı nefsi-ni tasdik ediyorsun. Ve hiçbir veçhile hulf ve hilâfa mecburiyeti olmayan ve hiçbir cihetle hilâf haysiyetine yakışmayan ve bütün görünen işler sıdkına şehâdet eden bir Zât'ı tekzîb ediyorsun. Elbette büyük bir cezaya müstahak olursun. Misâlin şuna benzer ki: Bir yolcu, güneşin ziyâsından gözünü kapıyor, hayâline bakıyor; vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu tenvîr etmek istiyor. Madem vaad etmiş yapacaktır. Halbuki, îfâsı O'na çok rahat ve bize ve her şeye ve O'na ve saltanatına pek çok lâ-zımdır.

Demek bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uzmâ vardır.

Dokuzuncu Sûret

Şimdi gel! Bu dâirelerin ve cemaatlerin bâzı rüesâlarına ki, ^(Hâşiye) her biri bizzat Pâdişah'la görüşecek husûsî birer telefonu var. Hem, bâzı onun huzuruna çıkmışlar. Ne diyorlar bak: Bunlar ittifakla ihbar ediyorlar ki; o Zât, mü-kâfat ve mucâzât için pek muhteşem ve dehşetli bir yer ihzâr etmiş. Gayet kavî vaad ve şiddetli tehdid ediyor. Hem onun izzet ve celâleti hiçbir ve-cihle, hulfü'l-va'de tenezzül edip, tezellülü kabul etmez.

Halbuki, o muhbirler hem tevâtür derecesinde çok, hem icmâ kuvvetin-de bir ittifakla haber veriyorlar ki: Şu bâzı âsârı görünen saltanat-ı azîmenin medarı ve makarrı, buradan uzak bir başka memlekettedir ve şu meydan-ı imtihanda binâlar muvakkattırlar. Sonra dâimî saraylara tebdil edilecek. Bu yerler değişecekler.

Çünkü: Eserleriyle azameti anlaşılan şu muhteşem, zevâlsiz saltanat; böy-le geçici, devamsız, bîkarar, ehemmiyetsiz, mütegayyir, bekâsız, nâkıs, tekem-mülsüz umurlar üzerinde kurulmaz, durulmaz... Demek; O'na lâyük, dâimî,

^(Hâşiye) Şu sûretin isbat ettiği mânâlar “*Sekizinci Hakikat*”te görünecek. Meselâ, dâirelerin reisleri şu temsilde, enbiyâ ve evliyâyâ işaretir. Ve telefon ise, ma'kes-i vahy ve mazhar-ı ilham olan, kalbdan uzanan bir nisbet-i rabbâniye'dir ki, kalb o telefonun başıdır ve kulağı hükmündedir.

Sıdk: Doğruluk, özü-sözü bir olmak

Saadet-i uzmâ: Büyük saadet.

Rüesâ: Reisler, başkanlar, önderler.

Enbiyâ: Peygamberler.

Evliyâ: Veliler, Allah dostları.

Ma'kes-i vahy: Vahyin zuhur et-tiği, ortaya çıktığı yer.

Mazhar-ı ilham: İlhamların gel-diği, ortaya çıktığı yer. İlhamı mazhar, ilhama nail olan.

Nisbet-i rabbâniye: İlâhî bağ.

İhzâr etmek: Hazırlamak.

Hulfü'l-vaad: Sözünde durmamak

Tevâtür: Yalan için birleşmeleri mümkün olmayan birçok insanın aynı şeyi haber vermeleri.

Tezellül: Bulunduğu konumdan aşağı inmek, hor ve hakir olmak.

Âsâr: Eserler, alâmetler.

Medâr: Yörünge, merkez.

Bîkarar: Kararsız, düzensiz, yerle-şik olmayan.

Mütegayyir: Değişken, oturaklaş-mamış.

Umûr: İşler, hususlar, durumlar.

müstekar, zevâlsiz, müstemir, mükemmel, muhteşem umurlar üzerinde duruyor.

Demek, bir diyâr-ı âher var; elbette o makarra gidilecektir...

Onuncu Sûret

Gel, bugün nevrûz-i Sultânî'dir. ^(Hâşiye) Bir tebeddülât olacak; acîb işler çıkacak. Şu baharın şu güzel gününde, şu güzel çiçekli olan şu yeşil sahraya gidip bir seyran ederiz.

İşte bak! Ahâlî de bu tarafa geliyorlar. Bak, bir sihir var. O binalar birden harâb oldular. Başka bir şekil aldı. Bak, bir mu'cize var. O harâb olan binalar, birden burada yapıldı. Âdeta bu hâlî bir çöl, bir medenî şehir oldu. Bak, sinema perdeleri gibi her saat başka bir âlem gösterir, başka bir şekil alır.

Buna dikkat et ki; o kadar karışık, sür'atli, kesretli, hakikî perdeler içinde ne kadar mükemmel bir intizam vardır ki, her şey yerli yerine konuluyor. Hayâlî sinema perdeleri dahi bunun kadar muntazam olamaz. Milyonlar mahir sihirbazlar dahi bu san'atları yapamazlar. Demek, bize görünmeyen o Pâdişah'ın çok büyük mu'cizeleri vardır.

Ey sersem! Sen diyorsun: "Nasıl bu koca memleket tahrip edilip, başka yere kurulacak?"

İşte görüyorsun ki; her saat, senin aklın kabul etmediği o tebdil-i diyar gibi çok inkılâblar, tebdiller oluyor. Şu toplanmak, dağılmak ve şu hâllerden

^(Hâşiye) Bu sûretin remzini "*Dokuzuncu Hakikat*"te göreceksin. Meselâ: Nevruz günü, bahar mevsimine işarettir. Çiçekli, yeşil sahra ise, bahar mevsimindeki rûy-i zemindir. Değişen perdeler, manzaralar ise, fasl-ı baharın iptidâsından, yazın intihâsına kadar, Sâni-i Kadîr-i Zülcelâl'in, Fâtır-ı Hakîm-i Zülcemâl'in kemal-i intizam ile değiştirdiği ve kemal-i rahmet ile tazelandirdiği ve birbiri arkasında gönderdiği mevcudat-ı bahâriye tabakâtına ve masnûât-ı sayfiye tâifelerine ve erzâk-ı hayvaniye ve insânîyeye medar olan mat'ûmâta işarettir.

Müstekar: İstikrarlı.

Müstemir: Devamlılığı olan, sürekli.

Diyâr-ı âher: Başka diyar.

Nevruz-i sultânî: Nevruz bayramı

Fasl-ı bahar: Bahar mevsimi.

İbtidâ: Başlangıç. **İntihâ:** Son.

Sâni-i Kadîr-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan.

Fâtır-ı Hakîm-i Zülcemal: Cemal ve lütuf sahibi, her işini hikmetle yapan Yaradan.

Kemâl-i intizam ile: Mükemmel, kusursuz bir düzen ile.

Kemâl-i rahmet ile: Mükemmel, kusursuz bir rahmet ve merhamet ile.

Mevcudat-ı bahariye: Baharda meydana çıkan varlıklar.

Tabakat: Tabakalar, dereceler.

Masnuat-ı sayfiye: Yazın ortaya çıkan mahluklar, varlıklar.

Erzak-ı hayvaniye ve insaniye: İnsanların ve hayvanların rızıkları

Medar: Sebep, vesile, yörlenge.

Mat'ûmât: Yiyecekler, gıda maddeleri.

Tebdil-i diyar: Bir diyardan başka bir diyara gitmek, göçmek.

anlaşıyor ki; bu görünen sür'atlı içtimâlar, dağılmalar, teşkilleri, tahripleri içinde başka bir maksad var... Bir saatlik içtimâ için on sene kadar bir masraf yapılıyor. Demek bu vaziyetler maksûd-i bizzat değiller. Bir temsildir, bir takliddirler. O Zât mu'cize ile yapıyor. Tâ sûretleri alınıp terkîb edilsin ve neticeleri hıfzedilip yazılsın. –Nasıl ki, manevra meydan-ı imtihanının her şeyi kaydediliyordu ve yazılıyordu.– Demek, bir mecma-ı ekberde muamele, bunlar üzerine devam edip dönecek. Hem, bir meşher-i a'zamda dâimî gösterilecek. Demek, şu geçici, kararsız vaziyetler; sabit sûretler, bâkî meyveler veriyorlar.

Demek bu ihtifâlât; bir saadet-i uzmâ, bir mahkeme-i kübrâ, bilmediğimiz ulvî gayeler içindir...

On Birinci Sûret

Gel, ey muannid arkadaş! Bir tayyâreye –ya şarka veya garba, yâni; mâzî ve müstakbele giden bir şimendifere– binelim. Şu mu'cizekâr Zât'ın, sâir yerlerde ne çeşit mu'cizeler gösterdiğini görelim.

İşte bak! Gördüğümüz menzil ve meydan ve meşher gibi acâibler, her tarafta bulunuyor. Lâkin, san'atça, sûretçe birbirinden ayırırlar. Fakat, buna iyi dikkat et ki; *o sebatsız menzillerde, o devamsız meydanlarda, o bekâsız meşherlerde; ne kadar bâhir bir hikmetin intizâmâtı, ne derece zâhir bir inâyetin işârâtı, ne mertebe âlî bir adâletin emârâtı, ne derece vâsî bir merhametin semerâtı görünüyor. Basîretsiz olmayan herkes yakînen anlar ki; O'nun hikmetinden daha ekmel bir hikmet ve inâyetinden daha ecmel bir inâyet ve merhametinden daha eşmel bir merhamet ve adâletinden daha ecell bir adâlet olamaz ve tasavvur edilemez.*

Eğer faraza, tevehhüm ettiğin gibi, daire-i memleketinde dâimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâkî meskenler, mukîm ahâli, mes'ud raiyeti bulunmazsa: Şu hikmet, inâyet, merhamet, adâletin hakikatlerine şu bekâsız memleket mazhar olamadığı malûm; ve onlara mazhar olacak, başka yerde de bulunmazsa; o vakit gündüz ortasında güneşin ışığını gördüğümüz hâlde, güneşi inkâr etmek derecesinde bir ahmaklıkla, şu gözümüz önündeki

İhtifâlât: Törenler, merasimler.

Saadet-i uzmâ: Büyük, azîm saadet.

Muannid: İnatçı.

Bâhir: Açık, parlak.

Ekmel: Çok güzel, en güzel.

Ekmel: Çok mükemmel, en kusursuz.

Eşmel: Çok şümullü, en engin, en kapsamlı.

Vâsî: Geniş, engin.

Ecell: Çok celâlli, çok heybetli, en büyük.

Mukîm: Bir yeri mesken tutan, ikamet eden.

hikmeti inkâr etmek ve şu müşâhede ettiğimiz inâyeti inkâr etmek ve şu gördüğümüz merhameti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emârâtı, işârâtı görünen adâleti inkâr etmek lâzım gelir. Hem bu gördüğümüz icraât-ı hakîmâne ve ef'âl-i kerîmâne ve ihsânât-ı rahîmânenin sahibini –hâşâ sümme hâşâ!– sefih bir oyuncu, gaddar bir zâlim olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu ise, hakikatlerin zıtlarına inkılâbıdır.

Halbuki; inkılâb-ı hakâik, bütün ehl-i aklın ittifakıyla muhâldir, mümkün değildir. Yalnız, her şeyin vücûdunu inkâr eden Sofestâi eblehler hariçtir.

Demek, bu diyardan başka bir diyar vardır. Onda bir mahkeme-i kübrâ, bir ma'dele-i ulyâ, bir mekreme-i uzmâ vardır ki; tâ şu merhamet ve hikmet ve inâyet ve adâlet tamamen tezahür etsinler...

On İkinci Sûret

Gel, şimdi döneceğiz. Şu cemaatlerin reisleriyle ve zâbitleriyle görüşeceğiz ve teşhizatlarına bakacağız ki; o teşhizat, yalnız o meydandaki kısa bir müddet içinde geçinmek için mi verilmiştir, yahut, başka yerde uzun bir sadet hayatı tahsil etmek için mi verilmiştir, görelim. Herkese ve her teşhizata bakamayız. Fakat, nümûne için şu zâbitin cüzdan ve defterine bakacağız. Bu cüzdanda zâbitin rütbesi, maaşı, vazifesi, matlûbâtı, düstûr-i harekâtı vardır.

Bak, bu rütbe birkaç günlük için değil; pek uzun bir zaman için verilebilir. “Şu maaşı hazine-i hâssadan filân tarihte alacaksın.” yazılıdır. Halbuki o tarih, çok zaman sonra ve bu meydan kapandıktan sonra gelir. Şu vazife ise; şu muvakkat meydana göre değil, belki Pâdişah’ın kurbünde dâimî bir saadeti kazanmak için verilmiştir. Şu matlûbât ise; birkaç günlük bu misafirhânede geçinmek için olamaz. Belki, uzun ve mes’ûdâne bir hayat için olabilir. Şu düstûr ise, bütün bütün açığa verir ki; cüzdan sahibi başka yere namzetir, başka âleme çalışır.

Bak, şu defterlerde, âletler teşhizatının sûret-i istimâli ve mes’ûliyetler vardır. Halbuki; eğer, yalnız bu meydandan başka âli, dâimî bir yer bulunmazsa; şu muhkem defter, o kat’î cüzdan, bütün bütün mânâsız olur.

Ef'âl: Fiiller, işler, uygulamalar.

İnkılâb-ı hakâik: Hakikatlerin tersine dönmesi.

Sofestâi: Yanıltmacı, muğâlatacı. Yanıltmak için söz söyleyen.

Ebleh: Ahmak.

Mâ'dele-i ulyâ: Adaletin yerini bulacağı çok yüce makam.

Mekreme-i uzmâ: Çok büyük ziyafetgâh.

Matlûbât: Talep edilen şeyler, alacaklar.

Düstur: Kanun, anayasa.

Hazine-i hâssa: Padişaha ait mülklerin gelir-giderini takip eden daire.

Padişahın kurbünde: Padişahın yakınında.

Muhkem: Kesin kaideler ihtiva eden.

Hem, şu muhterem zâbit ve mükerrem kumandan ve muazzez reis; bütün ahâliden aşağı, herkesten daha bedbaht, daha biçâre, daha zelil, daha musibetli, daha fakir, daha zâif bir derekeye düşer.

İşte buna kıyas et. *Hangi şeye dikkat etsen şehâdet eder ki: Bu fânîden sonra bir bâkî var...*

Ey arkadaş! *Demek, bu muvakkat memleket bir tarla hükmündedir. Bir talimgâhtır; bir pazardır. Elbette arkasında bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uz mâ gelecektir.* Eğer bunu inkâr etsen; bütün zâbitlerdeki cüzdanları, defterleri, teşhizatları, düstûrları, belki şu memleketteki bütün intizâmâtı, hattâ hükümeti inkâr etmeğe mecbur olursun ve bütün vâki olan icraâtın vücûdunu tezkib etmek lâzım gelir. O vakit sana, insan ve zîşuur denilmez. Sofestâî'lerden daha akılsız olursun.

Sakın zannetme; tebdil-i memleket delilleri bu “**On İki Sûret**”e münhasırdır. Belki, had ve hesaba gelmez emâreler, deliller var ki; şu kararsız, mütegayyir memleket; zevâlsiz, müstekar bir memlekete tahvîl edilecektir. Hem, had ve hesaba gelmez işaretler, alâmetler var ki; bu ahâli, şu muvakkat misafirhânelerden alınacak, saltanatın makarr-ı dâimisine gönderilecek.

Bâhusus, gel sana “**On İki Sûret**” kuvvetinden daha kuvvetli bir bürhân daha göstereceğim.

İşte gel bak! Şu uzaktaki görünen cemaat-ı azîme içinde, evvel adada gördüğümüz büyük nişan sahibi Yâver-i Ekrem bir tebliğatta bulunuyor. Gidelim, dinleyelim. Bak, o parlak Yâver-i Ekrem, bak o yüksekte ta'lik edilmiş Fermân-ı A'zam'ı ahâliye bildiriyor ve diyor ki:

“Hazırlanınız! Başka, dâimî bir memlekete gideceksiniz. Öyle bir memleket ki, bu memleket ona nisbeten bir zindan hükmündedir.¹ Pâdişah'ımızın makarr-ı saltanatına gidip merhametine, ihsanlarına mazhar olacaksınız. Eğer güzelce bu fermanı dinleyip itaat etseniz... Yoksa isyan edip dinlemezseniz, müthiş zindanlara atılacaksınız.” gibi tebliğatta bulunuyor. Sen de görüyorsun ki; o Fermân-ı A'zam'da öyle i'câz-kâr bir turra var ki, hiçbir veçhile kâbil-i taklit değil. Senin gibi sersemlerden başka herkes; o ferman, Pâdişah'ın fermanı olduğunu kat'î bilir ve o parlak

¹ Dünyanın; mü'min için zindan, kâfir için cennet hükmünde olduğuna dair bkz.: Müslim, *zühd* 1; Tirmizi, *zühd* 16; İbn Mâce, *zühd* 3; Müsned 2/197, 323, 389, 485.

Yâver-i Ekrem'de öyle nişanlar var ki, senin gibi körlerden başka herkes o Zât'ı, Pâdişah'ın pek doğru tercümân-ı evâmiri olduğunu yakinen anlar.

Acaba o Yâver-i Ekrem o Fermân-ı A'zam'la beraber bütün kuvvetiyle dâvâ edip tebliğ ettikleri şu tebdil-i memleket meselesi, hiç kabil midir ki itiraz kabul etsin? Evet kabil değil! İllâ ki, bütün bu gördüğümüz her şeyi inkâr edesin.

Şimdi ey arkadaş! Söz senindir, söyle. Ne diyorsan de!

– Ben ne diyeceğim, daha buna karşı bir şey denilebilir mi? Gündüz ortasında güneşe karşı söz söylenebilir mi? Yalnız derim ki: “Elhamdülillâh; yüz bin defa şükür olsun ki; vehim ve hevâ tahakkümünden, nefis ve heves esâretinden kurtulup, dâimî hapis ve zindandan halâs oldum ve inandım ki; bu karmakarışık, kararsız misafirhânelerden başka ve kurb-i şâhânede bir diyar-ı saadet vardır; biz de ona namzediz.”

* * *

İşte, haşır ve âhiret'ten kinâye ve ibaret olan şu hikâye-i temsîliye burada tamam oldu. Şimdi tevfik-i ilâhî ile hakikat-i ulyâya geçeceğiz. Geçmiş “**On İki Sûret**”e mukabil “**On İki Mütêsânid Hakikat**” ile bir “**Mukaddime**” beyan edeceğiz.

Muḳaddime

(Birkaç işaretle başka yerlerde, yâni Yirmi İkinci, On Dokuzuncu, Yirmi Altıncı Söz'lerde îzah edilen birkaç meseleye işaret ederiz.)

Birinci İşaret

Hikâyedeki sersem adamın o emin arkadaşıyla, üç hakikatleri var.

- Birincisi:** Nefs-i emmârem ile kalbimdir.
- İkincisi:** Felsefe şâkirdleriyle, Kur'ân-ı Hakîm tilmizleridir.
- Üçüncüsü:** Ümmet-i İslâmiye ile millet-i küfriyedir.

Felsefe şâkirdleri ve millet-i küfriye ve nefis-i emmârenin en müthiş dalâleti, Cenâb-ı Hakk'ı tanımamaktadır.

Hikâyede nasıl emin adam demişti: “Bir harf kâtibsiz olmaz, bir kanun hâkimsiz olmaz.”

Biz de deriz: Nasıl ki bir kitab, bâhusus öyle bir kitab ki; her kelimesi içinde küçük kalemle bir kitab yazılmış. Her harfi içinde ince kalem ile muntazam bir kaside yazılmış. Kâtibsiz olmak, son derece muhâldir. Öyle de, şu kâinat nakkâşsız olmak, son derece muhâl-ender muhâldir.

Zîrâ, bu kâinat öyle bir kitabdır ki; her sahifesi çok kitablara tammun eder. Hattâ, her kelimesi içinde bir kitab vardır. Her bir harfi içinde bir kaside vardır. Yeryüzü bir sahifedir; ne kadar kitab, içinde var... Bir ağaç bir kelimedir? Ne kadar sahifesi vardır... Bir meyve, bir harf; bir çekirdek, bir noktadır. O noktada koca bir ağacın programı, fihristesi var. İşte böyle bir kitab, evsâf-ı celâl ve cemâl'e, nihayetsiz kudret ve hikmete mâlik bir Zât-ı Zülcelâl'in nakş-ı kalem-i kudreti olabilir. Demek, âlemin şuhûdiyle bu îmân lâzım gelir. İllâ ki, dalâletten sarhoş olmuş ola...

Hem nasıl ki, bir hâne ustasız olmaz. Bâhusus öyle bir hâne ki; hârîka san'atlarla, acîb nakışlarla, garib zînetlerle tezyin edilmiş. Hattâ her bir taşında,

Nefs-i emmâre: İnsanı, daima kötü şeyleri öğütleyen nefsi.
Şakird: Öğrenci.

Dalâlet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak. **Muhal:** İmkânsız.
Nakkaş: Nakış yapan, işleyen.

Şuhûd: Müşahede etmek, şahitlik.
Tezyin etmek: Süslemek, donatmak.

bir saray kadar san'at dercedilmiş. Ustasız olmak, hiçbir akıl kabul edemez; gayet mahir bir san'atkâr ister. Bâhusus o saray içinde sinema perdeleri gibi, her saatte hakikî menziller teşkil edilip, kemâl-i intizamla elbise değiştirdiği gibi değiştiriliyor. Hattâ, her bir hakikî perde içinde, müteaddit küçük küçük menziller icâd ediliyor.

Öyle de, şu kâinat nihayetsiz hakîm, alîm, kadîr bir Sâni ister. Çünkü: Şu muhteşem kâinat öyle bir saraydır ki; Ay, Güneş lâmbaları; yıldızlar, mumları; zaman bir ip, bir şerittir ki; o Sâni-i Zülcelâl her sene bir başka âlemi ona takıp, gösteriyor. O taktığı âlemin içinde üç yüz altmış tarzda muntazam sûretlerini tecdit ediyor. Kemâl-i intizamla ve hikmetle değiştiriyor. Yeryüzünü bir sofraya-nîmet yapmış ki, her bahar mevsiminde, üç yüz bin envâ-ı masnûâtıyla tezyin ediyor. Had ve hesaba gelmez envâ-ı ihsânâtıyla dolduruyor. Öyle bir tarzda ki, nihayet ihtilât içinde ve karışmış oldukları hâlde, nihayet derecede imtiyaz ve farkla birbirlerinden ayrılıyor. Başka cihetleri buna kıyas et... Nasıl böyle bir sarayın Sâni'inden gaflet edilebilir?

Hem nasıl ki; bulutsuz, gündüz ortasında, güneşin deniz yüzünde bütün kabarcıklar üstünde ve karada bütün parlak şeylerde ve kar'ın bütün parçalarında cilvesi görüldüğü ve aksi müşâhede edildiği hâlde, güneşi inkâr etmek, ne derece acîb bir divanelik hezeyânıdır. Çünkü; o vakit bir tek güneşi inkâr ve kabul etmemekle, katarât sayısınca, kabarcıklar miktarınca, parçalar adedince, hakikî ve bi'l-asâle güneşçikleri kabul etmek lâzım geliyor. Her zerrecikte, (ki ancak bir zerre sıkışabildiği hâlde) koca bir güneşin hakikatini içinde kabul etmek lâzım geldiği gibi; aynen öyle de: Şu sıravârî içinde her zaman hikmetle değişen ve düzgünlük içinde her vakit tazelenen şu muntazam kâinatı görüp, Hâlık-ı Zülcelâl'i evsâf-ı kemâliyle tasdik etmemek, ondan daha berbat bir dalâlet divaneliğidir; bir mecnunluk hezeyânıdır. Zîrâ her şeyde, hattâ her bir zerrede bir ulûhiyet-i mutlaka kabul etmek lâzımdır.

Çünkü; meselâ: Havanın her bir zerresi; her bir çiçek ile her bir meyveye, her bir yaprağa girer ve işleyebilir. İşte şu zerre, eğer me-mur olmazsa, bütün girebildiği ve işlediği masnûların tarz-ı teşkilâtını ve sûretlerini ve hey'etlerini bilmek lâzımdır. Tâ içinde işleyebilsin. Demek, muhît bir ilim ve kudrete mâlik olmalı ki, böyle yapsın.

Meselâ, toprakta, her bir zerresi kabildir ki, muhtelif bütün tohumlar ve

Menzil: Yer, konaklama yeri, mesken.

Müteaddid: Çok sayıda, çeşit çeşit
Sâni': Sanatkâr.

Tecdid etmek: Yenilemek.

Tilmiz: Öğrenci.

Envâ'-ı masnuat: Çeşit çeşit sanat eserleri.

İhtilât: Karışmak, karışıklık.

Katarât: Damlalar, katreler.

Bi'l-asâle: Asıl, gerçek, kendisi.

Muhît: Geniş, kapsamlı, engin.

çekirdeklere medar ve menşe olsun. Eğer memur olmazsa, lâzım geliyor ki; otlar ve ağaçlar adedince mânevî cihâzât ve makineleri tazammun etsin. Ve yahut, onların bütün tarz-ı teşkilâtını bilir, yapar; bütün onlara giydirilen sûretleri tanır, dikebilir bir san'at ve kudret vermek lâzım gelir. Daha sâir mevcudatı da kıyas et. Tâ, anlayacaksın ki; her şeyde âşikâre, vahdâniyet'in çok delilleri var.

Evet, bir şeyden her şeyi yapmak ve her şeyi bir tek şey yapmak, her şeyin Hâlık'ına has bir iştir. ¹ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ fermân-ı zîşânına dikkat et. Demek; Vâhid ü Ehad'ı kabul etmemek ile, mevcudat adedince ilâhları kabul etmek lâzım gelir.

İkinci İşaret

Hikâyede bir Yâver-i Ekrem'den bahsedilmiş ve denilmiş ki: “Kör olmayan herkes O'nun nişanlarını görmekle anlar ki, o Zât; Pâdişah'ın emriyle hareket eder ve O'nun has bendesidir.” İşte, o Yâver-i Ekrem, **Resûl-i Ekrem**'dir (aleyhissalâtü vesselâm).

Evet, şöyle müzeyyen bir kâinatın, öyle mukaddes bir Sâni'ine böyle bir Resûl-i Ekrem, ışık şemse lüzumu derecesinde elzemdir. Çünkü, nasıl güneş, ziyâ vermeksizin mümkün değildir. Öyle de ulûhiyet de peygamberleri göndermekle kendini göstermeksizin mümkün değildir.

Hem hiç mümkün olur mu ki; nihayet kemâlde olan bir cemâl; gösterici ve tarif edici bir vasıta ile kendini göstermek istemesin!..

Hem mümkün olur mu ki; gayet cemâlde bir kemâl-i san'at, onun üzerine enzâr-ı dikkati celbeden bir dellâl vasıtasıyla teşhir istemesin?

Hem hiç mümkün olur mu ki; bir rubûbiyet-i âmmenin saltanat-ı külliyesi, kesret ve cüz'iyât tabakâtında vahdâniyet ve samedâniyetini, zü'l-ce-

¹ “Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin.” (İsrâ sûresi, 17/44)

Menşe: Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer.

Hâlık: Yaratıcı.

Bende: Kul.

Şems: Güneş.

Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye ancak kendisinin müstehak olması sıfatı.

Enzâr-ı dikkat: Dikkat nazarları.

Rubûbiyet-i âmme: Cenab-ı Hakk'ın, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye, tedbir ve malikiyeti vasfı.

Kesret: Çokluk, benzeri çok olmak

Vahdâniyet: Birlik, benzeri olmamak. Artmaktan, eksilmekten, parçalanmaktan münezze olma mânâsında Cenab-ı Hakk'ın bir sıfatı

Cüz'iyat: Cüz'i, kıymetsiz, manası başka şeylere şamil olmayan şeyler.

Samedâniyet: Allah'ın (celle celâlüh) hiçbir şeye muhtaç olmaması, bütün mahlukların ise O'na muhtaç olmaları.

Zülcenâheyn: Çift kanatlı, çift yönlü.

nâheyn bir meb'ûs vasıtasıyla ilânını istemesin! Yâni o Zât, ubûdiyet-i külliye cihetiyle kesret tabakâtının dergâh-ı ilâhiye elçisi olduğu gibi, kurbiyet ve risâlet cihetiyle dergâh-ı ilâhî'nin kesret tabakâtına memurdur.

Hem hiç mümkün olur mu ki; nihayet derecede bir hüsn-i zâtî sahibi, cemâlinin mehâsinini ve hüsnünün letâifini âyinelerde görmek ve göstermek istemesin! Yâni, bir Habib Resûl vasıtasıyla ki; hem Habib'dir; ubûdiyetiyle kendini O'na sevdirebilir, âyinedarlık eder. Hem Resûl'dür; O'nu mahlûkatına sevdirebilir. Cemâl-i esmâsını gösterir...

Hem hiç mümkün olur mu ki; acib mu'cizelerle, garip ve kıymetdâr şeylerle dolu hazineler sahibi, sarraf bir tarif edici ve vassâf bir teşhir edici vasıtasıyla enzâr-ı halka arz ve başlarında izhar etmekle, gizli kemâlâtını beyan etmek irâde etmesin ve istemesin?

Hem mümkün olur mu ki; bu kâinatı bütün esmâsının kemâlâtını ifâde eden masnûâtla tezyin ederek seyir için garip ve ince san'atlarla süslenilmiş bir saraya benzetsin de, rehber bir muallim tâyin etmesin!..¹

Hem hiç mümkün olur mu ki; bu kâinatın sahibi, şu kâinatın tahavvülâtındaki maksad ve gaye ne olacağını müş'ir tılsım-ı muğlâkını, hem mevcudatın, “Nereden? Nereye? Necisin?” üç suâl-i müşkilin muammâsını bir elçi vasıtasıyla açtırmasın!..

Hem hiç mümkün olur mu ki; bu güzel masnûât ile kendini zîşuura tanıttıran ve kıymetli nimetler ile kendini sevdiren Sâni-i Zülcelâl, onun mukabilinde zîşuurdan marziyâtı ve arzuları ne olduğunu bir elçi vasıtasıyla bildirmesin!..

Hem hiç mümkün olur mu ki; nev-i insanı, şuurca kesrete müptelâ, istidâdca ubûdiyet-i külliyyeye müheyyâ sûretinde yaratıp, muallim bir rehber vasıtasıyla onları kesretten vahdete yüzlerini çevirmek istemesin?

Daha bunlar gibi çok vezâif-i nübüvvet var ki her biri bir bürhân-ı kat'îdir ki; ulûhiyet, risâletsiz olamaz...

¹ Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), muallim olarak gönderildiğini ifade buyurmaktadır: İbn Mâce, mukaddime 17; Dârimî, mukaddime 32; et-Tayâlisî, el-Müsned s.298; İbnü'l-Mübârek, ez-Zühed s.488.

Kurbiyet: (Allah'a) yakınlık.

Mehâsin: Güzellikler.

Hüsn: Güzellik.

Letâif: İncelikler, güzellikler.

Habib: Seven ve sevilen.

Cemal-i esmâ: (Cenab-ı

Hakk'ın) isimlerinin güzelliği.

Sarrâf: Anlayan, kıymet veren.

Vassâf: Vasıflarını bildirerek anlatan veya öven.

Enzâr-ı halk: Mahlukatın nazarları, görüşleri.

Tahavvülât: Değişimler, hep aynı durumda kalmama keyfiyeti.

Müş'ir-i tılsım-ı muğlak: Kapalı tılsımdan haber veren, gösteren.

Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi varlık.

Marziyât: Hoşa giden, hoşnut olunan, razı olunan şeyler.

Nev-i insan: İnsanoğlu, insanlık âlemi.

Vezaif-i nübüvvet: Peygamberlik vazifeleri.

Bürhan: Delil, alâmet.

Şimdi acaba âlemde Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm)'dan –beyan olunan evsâf ve vezâife– daha ehil ve daha câmi' kim zuhûr etmiş? Ve rütbe-i risâlete ve vazife-i tebliğ O'ndan daha elyak, daha evfak hiç zaman göstermiş midir? Hayır, asla ve kat'â!.. Belki O, bütün Resûllerin seyyididir, bütün enbiyânın imamıdır, bütün asfiyânın serveridir, bütün mukarrebînin akrebidir, bütün mahlûkatın ekmeli-dir, bütün mürşidlerin sultânıdır.

Evet, ehl-i tahkikatın ittifâkıyla şakk-ı kamer ve parmaklarından su akması gibi, bine bâliğ mu'cizâtından had ve hesaba gelmez delâil-i nübüvve-tinden başka, Kur'ân-ı Azimüşşan gibi bir bahr-ı hakâik ve kırk vecihle mu'cize olan mu'cize-i kübrâ, güneş gibi risâletini göstermeğe kâfidir. Başka risalelerde ve bilhassa Yirmi Beşinci Söz'de Kur'ân'ın kırka karib vücûh-i i'câzından bahsettiğimizden burada kısa kesiyoruz.

Üçüncü İşaret

Hatıra gelmesin ki; bu küçücük insanın ne ehemmiyeti var ki, bu azîm dünya onun muhasebe-i a'mâlî için kapansın. Başka bir dâire açılınsın! Çünkü: Bu küçücük insan, câmi'iyet-i fitrat itibariyle şu mevcudat içinde bir us-tabası ve bir dellâl-ı saltanat-ı ilâhiye ve bir ubûdiyet-i külliyyeye mazhar olduğundan büyük ehemmiyeti vardır.

Hem, hatıra gelmesin ki; kısacık bir ömürde nasıl ebedî bir azaba müstahak olur? Zîrâ küfür; şu mektubât-ı samedâniye derecesinde ve kıymetinde olan kâinatı, mânâsız, gayesiz bir derekeye düşürdüğü için; bütün kâinata karşı bir tahkir olduğu gibi, bu mevcudatta cilveleri, nakışları görünen bütün esmâ-yi kudsiye-i ilâhiye'yi inkâr ile red ve Cenâb-ı Hakk'ın hakkâniyet ve sıdkını gösteren gayr-i mütenâhî bütün delillerini tezkib olduğundan nihayetsiz bir cinâyettir. Nihayetsiz cinâyete ise, nihayetsiz azabı icab eder...

Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran.

Elyak: En lâyık, çok lâyık.

Evfak: En muvafık, pek uygun.

Server: Baş, başkan, reis, ulu.

Mukarrabîn: (Allah'a) yakın olanlar.

Akreb: En yakın.

Ekmel: En mükemmel, kusursuz.

Şakk-ı Kamer: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.), Ay'ı ikiye bölme mucizesi.

Bâliğ: Varan, ulaşan.

Delâil-i nübüvvet: Peygamberlik delilleri, peygamberliği ispat eden kanıtlar.

Bahr-i hakâik: Hakikatler denizi.

Karib: Yakın.

Vücûh-i i'caz: Mucizelik yönleri, şekilleri.

Muhasebe-i a'mâl: Yapılan işlerin hesabı çekilmesi.

Câmiyyet-i fitrat: Yaratılıştan gelen çok kapsamlı mahiyet ve özelliklere sahip olma.

Mektubat: Mektuplar.

Esmâ-i kudsiye-i ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın kudsî isimleri.

Dördüncü İşaret

Nasıl ki, hikâyede On İki Sûret'le gördük ki: Hiçbir cihetle mümkün değil; öyle bir Padişah'ın, öyle muvakkat misafirhâne gibi bir memleketi bulunsun da, müstekar ve haşmetine mazhar ve saltanat-ı uzmâsına medar diğer dâimî bir memleketi bulunmasın?

Öyle de, hiçbir vecihle mümkün değil ki; bu fânî âlemin bâki Hâlık'ı, bunu icâd etsin de, bâki bir âlemi icâd etmesin!..

Hem mümkün değil; şu bedî' ve zâil kâinatın sermedî Sâni'i, bunu halk etsin de, müstekar ve dâimî diğer bir kâinatı icâd etmesin?

Hem mümkün değil; bu meşher ve meydan-ı imtihan ve tarla hükmünde olan dünyanın Hakîm ve Kadîr ve Rahîm olan Fâtır'ı, onu yaratsın, onun bütün gayelerine mazhar olan dâr-ı âhiret'i halk etmesin?

Bu hakikate “On İki Kapı” ile girilir. “On İki Hakikat” ile o kapılar açılır. En kısa ve basitten başlarız:

Birinci Hakikat

Bâb-ı rubûbiyet ve saltanat'tır ki, ism-i Rabb'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; şe'n-i rubûbiyet ve saltanat-ı ulûhiyet, bâhusus böyle bir kâinatı, kemâlâtını göstermek için gayet âlî gayeler ve yüksek maksadlar ile icâd etsin! O'nun gâyât ve makâsıdına karşı, îmân ve ubûdiyetle mukabele eden mü'minlere mükâfatı bulunmasın!.. Ve o makâsıdı red ve tahkir ile mukabele eden ehl-i dalâlete mucâzât etmesin!..

İkinci Hakikat

Bâb-ı kerem ve rahmet'tir ki, Kerîm ve Rahîm isminin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; gösterdiği âsâr ile nihayetsiz bir kerem ve nihayetsiz bir rahmet ve nihayetsiz bir izzet ve nihayetsiz bir gayret sahibi olan

Müstekar: Karar bulan, bir yerde sabit olan.

Saltanat-ı uzmâ: Azim, büyük saltanat.

Bedî': Eşi-benzeri görülmemiş, mükemmel.

Zâil: Zeval bulan, gelip-geçici.

Sermedî: Baki, mevcudiyeti daimî olan.

Fâtır: Yaratıcı, yaratıcı (Allah c.c.)

Rubûbiyet: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.

Bâb: Kapı.

Şe'n: İlâhî işleyiş.

Gâyât: Gayeler.

Makâsıd: Maksatlar.

Mucâzât etmek: Cezalandırmak.

Âsâr: Eserler, alâmetler.

şu âlemin Rabbi; kerem ve rahmetine lâıyk mükâfat, izzet ve gayretine şâ-yeste mücâzâtta bulunmasın!

Evet, şu dünya gidişâtına bakılsa görölüyor ki; en âciz en zaiften tut^(Hâşiye-1) tâ, en kavîye kadar her canlıya lâıyk bir rızık veriliyor. En zaif, en âcize en iyi rızık veriliyor. Her derthiye ummadığı yerden derman yetiştiriliyor. Öyle ulvî bir keremle ziyâfetler, ikramlar olunuyor ki, nihayetsiz bir kerem eli içinde iş-leliğini bedâhетен gösteriyor.

Meselâ: Bahar mevsiminde Cennet hûrileri tarzında bütün ağaçları sün-düs-misâl libaslar ile giydirip, çiçek ve meyvelerin murassaâtıyla süslendirip, hizmetkâr ederek, onların latîf elleri olan dallarıyla çeşit çeşit, en tatlı, en musanna meyveleri bize takdim etmek; hem, zehirli bir sineğin eliyle şıfalı, en tatlı balı bize yedirmek; hem, en güzel ve yumuşak bir libâsı elsiz bir böceğin eliyle bize giydirmek; hem, rahmetin büyük bir hazinesini küçük bir çekirdek içinde bizim için saklamak ne kadar cemîl bir kerem, ne kadar latîf bir rahmet eseri olduğu bedâhетен anlaşılır.

Hem, insan ve bâzı canavarlardan başka, Güneş ve Ay ve Arz'dan tut, tâ en küçük mahlûka kadar her şey kemâl-i dikkatle vazifesine çalışması, zerrece haddinden tecavüz etmemesi, bir azîm heybet tahtında umumî bir itaat bulunması; büyük bir celâl ve izzet sahibinin emriyle hareket ettiklerini gösteriyor.

Hem, gerek nebatî ve gerek hayvanî ve gerek insânî bütün vâlidelerin o rahîm şefkatleriyle^(Hâşiye-2) ve süt gibi o latîf gıda ile, o âciz ve zaif yavruların

(Hâşiye-1) Rızık-ı helâl, iktidar ile alınmadığına, belki iftikâra binâen verildiğine delil-i kat'î; iktidarsız yavruların hûsn-i maişeti ve muktedir canavarların diyk-ı maişeti; hem, zekâvetsiz balıkların sezmizliği ve zekâvetli, hileli tilki ve maymunun derd-i maişetle vücutta zailiğidir.

Demek rızık, iktidar ve ihtiyar ile ma'kûsen mütenasibdir. Ne derece iktidar ve ihtiyarına gû-vense, o derece derd-i maişete müptelâ olur.

(Hâşiye-2) Evet, aç bir arslan, zaif bir yavrusunu kendi nefesine tercih ederek, elde ettiği bir eti yemeyip yavrusuna vermesi; hem, korkak tavuk, yavrusunu himaye için ite, arslana saldırmaması; hem, incir ağacı, kendi çamur yiyerek yavrusu olan meyvelerine hâlis süt vermesi, bilbedahe, nihayetsiz Rahîm, Kerîm, Şefîk bir Zât'ın hesabıyla hareket ettiklerini kör olmayana gösteriyorlar.⇒

Rızık-ı helâl: Helâl rızık.

İktidar: Gücü yetme, muktedir olma.

İftikar: İhtiyaç duyma, gücü yet-meme.

Delil-i kat'î: Kesin delil.

Hûsn-i maişet: Güzel bir şekilde yaşamak, geçinmek.

Diyyk-ı maişet: Geçim sıkıntısı.

Muktedir: Gücü kudreti yerinde olan.

Zekâvet: Zekâ, zekilik.

İhtiyar: İstek, irade, gücü yetme.

Ma'kûsen mütenasib: Ters orantılı. **Libas:** Elbise.

Bedâhетен: Çok açık bir şekilde.

Sündüs: Cennetliklerin giyeceği çok kıymetli kumaştan elbise.

Murassaât: Kıymetli bir şekilde yapılmış.

Musanna: Sanatlı bir şekilde yapılmış. Sanat eseri. **Taht:** Alt.

Hâlis: Saf, temiz, katıksız.

Bilbedahe: Apaçık bir şekilde.

Rahîm: Merhameti engin olan.

Kerîm: Cömert, şanı yüce. **Şefîk:** Şefkatli.

terbiyesi, ne kadar geniş bir rahmetin cilvesi işlediği bedâhетен anlaşılır.

Bu âlemin Mutasarrıfının, madem nihayetsiz böyle bir keremi, nihayetsiz böyle bir rahmeti, nihayetsiz öyle bir celâl ve izzeti vardır... Nihayetsiz celâl ve izzet, edebsizlerin te'dibini ister. Nihayetsiz kerem, nihayetsiz ikram ister. Nihayetsiz rahmet, kendine lâyük ihсан ister.

Halbuki bu fânî dünyada ve kısa ömürde, denizden bir damla gibi milyonlar cüz'den ancak bir cüz'ü yerleşir ve tecelli eder. Demek o kereme lâyük ve o rahmete şâyeste bir dâr-ı saadet olacaktır. Yoksa, gündüzü ışıyla dolduran güneşin vücûdunu inkâr etmek gibi, bu görünen rahmetin vücûdunu inkâr etmek lâzım gelir.

Çünkü; bir daha dönmek üzere zevâl ise; şefkati, musîbete; muhabbeti, hırkate; ve nimeti, nıkmete; ve akli, meş'um bir âlete; ve lezzeti, eleme kalbettiirmekle hakikat-i rahmetin intifâsı lâzım gelir. Hem o celâl ve izzete uygun bir dâr-ı mücâzât olacaktır. Çünkü, ekseriya zâlim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp, buradan göçüp gidiyorlar. *Demek, bir mahkeme-i kübrâ-ya bırakılıyor, te'hîr ediliyor.* Yoksa, bakılmıyor değil.

Bazen dünyada dahi ceza verir. Kurûn-i sâlifede cereyan eden âsî ve mütemerrid kavimlere gelen azablar gösteriyor ki; insan başıboş değil. Bir celâl ve gayret sillesine her vakit mâruzdur.

Evet hiç mümkün müdür ki, insan; umum mevcudat içinde ehemmiyetli bir vazifesi, ehemmiyetli bir istidâdı olsun da; insanın Rabbi de insana bu kadar muntazam masnûâtıyla kendini tanıttırsa; mukabilinde insan îmân ile O'nu tanımazsa... Hem bu kadar rahmetin süslü meyveleriyle kendini sevdirse; mukabilinde insan ibadetle kendini O'na sevdirmese... Hem bu kadar bu türlü nimetleriyle muhabbet ve rahmetini ona gösterse; mukabilinde insan şükür ve hamle O'na hürmet etmese; cezasız kalsın! Başıboş bırakılsın! O izzet, gayret sahibi Zât-ı Zülcelâl bir dâr-ı mücâzât hazırlamasın!..

⇒ Evet nebâtât ve behîmiyyât gibi şuursuzların gayet derecede şuurkârâne ve hakîmâne işler görmesi bizzarure gösterir ki; gayet derecede Âlîm ve Hakîm birisi vardır ki, onları işlettiriyor. Onlar, O'nun nâmıyla işliyorlar...

Behîmiyât: Hayvanlar.

Şuurkârâne: Bilerek, şuurlu bir şekilde. **Nebatât:** Bitkiler.

Hakîmâne: Hikmetlice.

Bizzarure: İster istemez. Zorunlu olarak.

Âlîm: Her şeyi bilen.

Hakîm: Her işini hikmetle yapan.

Âlemin Mutasarrıfı: Âlemde tasarruf hakkı kendinde bulunan, âleme hükmeden.

Te'dib: Haddini bildirmek, cezalandırmak. **Cüz':** Parça.

Zeval: Göçüp gitmek.

Hırkate: Yanma.

Nıkmet: Şiddetli ceza.

Meş'um: Uğursuz.

Kalbetmek: Çevirmek.

İntifâ: Olmama. Yok olma.

Kurûn-i sâlife: Geçmiş çağlar.

Mütemerrid: Dikbaşı, inatçı, gerçeği kabul etmeyen.

Masnuat: Sanat eserleri.

Hem hiç mümkün müdür ki; o Rahman ü Rahîm'in kendini tanıttırmasına mukabil, î mân ile tanımakla ve sevdirmesine mukabil, ibadetle sevmek ve sevdirmekle ve rahmetine mukabil, şükür ile hürmet etmekle mukabele eden mü'minlere bir dâr-ı mükâfatı, bir saadet-i ebediyeyi vermesin!

Üçüncü Hakikat

Bâb-ı hikmet ve adâlet olup, ism-i Hakîm ve Âdil'in cilbesidir.

Hiç mümkün müdür ki; (Hâsiye) zerrelerden güneşlere kadar cereyan eden hikmet ve intizam, adâlet ve mîzanla rubûbiyet'in saltanatını gösteren Zât-ı Zülcelâl, rubûbiyet'in cenâh-ı himayesine iltica eden ve o hikmet ve adâlete, î mân ve ubûdiyetle tevfik-i hareket eden mü'minleri taltif etmesin! Ve o hikmet ve adâlete küfür ve tuğyân ile isyan eden edepsizleri te'dib etmesin?

Halbuki, bu muvakkat dünyada o hikmet, o adâlete lâıyk binden biri, insanda icrâ edilmiyor, te'hir ediliyor. Ehl-i dalâletin çoğu ceza almadan; ehl-i hidâyetin de çoğu mükâfat görmeden buradan göçüp gidiyorlar.

Demek, bir mahkeme-i kübrâ'ya, bir saadet-i uz mâya bırakılıyor.

Evet görünüyor ki; şu âlemde tasarruf eden zât, nihayetsiz bir hikmetle iş görüyor. Ona bürhân mı istersin? Her şeyde maslahat ve fâidelere riayet etmesidir. Görmüyor musun ki: İnsanda bütün a'zâ, kemikler ve damarlar da, hattâ bedeninin hüceyratında, her yerinde, her cüz'ünde faydalar ve hikmetlerin gözetilmesi, hattâ bazı a'zâsı, bir ağacın ne kadar meyveleri varsa, o derece o uzva hikmetler ve faydalar takması gösteriyor ki; nihayetsiz bir

(Hâsiye) Evet, "Hiç mümkün müdür ki": Şu cümle çok tekrar ediliyor. Çünkü, mühim bir sırrı ifade eder. Şöyle ki: Ekser küfür ve dalâlet, istib'âddan ileri gelir. Yâni akıldan uzak ve muhâl görür, inkâr eder.

İşte Haşır Sözü'nde kat'iyen gösterilmiştir ki, hakikî istib'âd, hakikî muhâliyet ve akıldan uzaklık ve hakikî suûbet, hattâ imtinâ' derecesinde müşkilât, küfür yolundadır ve dalâletin mesleğindedir. Ve hakikî imkân ve hakikî mâkûliyet, hattâ vücûb derecesinde sühûlet; î mân yolundadır ve İslâmiyet caddesindedir.

Elhâsıl: Ehl-i felsefe istib'âd ile inkâra gider. Onuncu Söz, istib'âd hangi tarafta olduğunu o tâbir ile gösterir. Onların ağızlarına bir şamar vurur.

İstib'âd: Uzak görme, ihtimal vermeme.

Muhâl: İmkânsız.

Suûbet: Zorluk.

İmtinâ: İmkânsızlık.

Müşkilât: Güçlükler, zorluklar.

Dalâlet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak.

Vücûb: Vacip ve lüzumlu olma.

Bırakılması mümkün olmama.

Varlığı zorunlu olma.

Sühûlet: Kolaylık.

Cenâh-ı himaye: Himaye kanadı

Tevfik-i hareket: Ona uygun hareket etme.

Tuğyan: Azgınlık, taşkınlık.

Bürhan: Delil, alâmet.

Hüceyrât: Hücrecikler.

hikmet eliyle iş görülüyor. Hem her şeyin san'atında nihayet derecede intizam bulunması gösterir ki, nihayetsiz bir hikmet ile iş görülüyor.

Evet güzel bir çiçeğin dakik programını, küçücük bir tohumunda derc etmek, büyük bir ağacın sahife-i a'mâlini, tarihçe-i hayatını, fihriste-i cihâzâtını küçücük bir çekirdekte mânevî kader kalemiyle yazmak; nihayetsiz bir hikmet kalemi işlediğini gösterir.

Hem her şeyin hilkatinde gayet derecede hüsn-i san'at bulunması; nihayet derecede hakîm bir Sâni'in nakşı olduğunu gösterir. Evet şu küçücük insan bedeni içinde bütün kâinatın fihristesini, bütün hazâin-i rahmetin anahatlarını, bütün esmâlarının âyinelerini derc etmek; nihayet derecede bir hüsn-i san'at içinde bir hikmeti gösterir. Şimdi hiç mümkün müdür ki, şöyle icraât-ı rubûbiyette hâkim bir hikmet; o rubûbiyetin kanadına iltica eden ve iman ile itaat edenlerin taltifini istemesin ve ebedî taltif etmesin?

Hem, adâlet ve mîzan ile iş görüldüğüne bürhân mı istersin? Her şeye, hassas mîzanlarla, mahsus ölçülerle vücûd vermek, sûret giydirmek, yerli yerine koymak; nihayetsiz bir adâlet ve mîzan ile iş görüldüğünü gösterir.

Hem, her hak sahibine istidâdı nisbetinde hakkını vermek, yâni vücûdunun bütün levâzımâtını, bekâsının bütün cihâzâtını en münâsib bir tarzda vermek; nihayetsiz bir adâlet elini gösterir.

Hem, istidâd lisanıyla, ihtiyac-ı fitrî lisanıyla, ıztırar lisanıyla suâl edilen ve istenilen her şeye dâimî cevap vermek; nihayet derecede bir adl ve hikmeti gösteriyor.

Şimdi hiç mümkün müdür ki; böyle en küçük bir mahlûkun, en küçük bir hâcetinin imdadına koşan bir adâlet ve hikmet; insan gibi en büyük bir mahlûkun bekâ gibi en büyük bir hâcetini mühmel bıraksın! En büyük istimdâdını ve en büyük suâlini cevapsız bıraksın! Rubûbiyet'in haşmetini, i-bâdının hukukunu muhafaza etmekle muhafaza etmesin!.. Halbuki, şu fânî dünyada kısa bir hayat geçiren insan, öyle bir adâletin hakikatına mazhar olamaz ve olamıyor. Belki bir mahkeme-i kübrâ'ya bırakılıyor.

Zirâ, hakîkî adâlet ister ki; şu küçücük insan, şu küçüklüğü nisbetinde değil, belki cinâyetinin büyüklüğü, mâhiyetinin ehemmiyeti ve vazifesinin a-

Sahife-i a'mâl: Yapılacak işlerin yazıldığı sayfa.

Tarihçe-i hayat: Kısa hayat hikâyesi.

Fihriste-i cihâzât: Sistemlerin fihristi.

Hüsn-i san'at: Güzel sanat, sanatın güzelliği. **Hilkat:** Yaratılış.

Hakim: Yaptığı işleri hikmetli yapan.

Hazâin-i rahmet: Rahmet hazineleri.

Mizan: Ölçü.

İhtiyac-ı fitrî: Fitrî, yaradılıştan gelen ihtiyaç.

İztırar: Çaresizlik, zaruret içinde olmak.

İbâd: Kullar.

zameti nisbetinde mükâfat ve mücâzât görsün. Madem, şu fânî, geçici dünya; ebed için halk olunan insan hususunda öyle bir adâlet ve hikmete mazhariyetten çok uzaktır... Elbette Âdil olan o Zât-ı Celîl-i Zülcemâl'in ve Hakîm olan o Zât-ı Cemîl-i Zülcelâl'in dâimî bir Cehennem'i ve ebedî bir Cennet'i bulunacaktır.

Dördüncü Hakikat

Bâb-ı cûd ve cemâl'dir. İsm-i Cevâd ve Cemîl'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; nihayetsiz cûd ve sehâvet, tükenmez servet, bitmez hazineler, misilsiz sermedî cemâl, kusursuz ebedî kemâl; bir dâr-ı saadet ve mahall-i ziyâfet içinde dâimî bulunacak olan muhtaç şâkirleri, müştak âyinedârları, mütehayyir seyircileri istemesinler!

Evet, Dünya yüzünü bu kadar müzeyyen masnûâtıyla süslendirmek, Ay ile Güneş'i lâmba yapmak, yeryüzünü bir sofra-yi nîmet ederek ma'ûmatın en güzel çeşitleriyle doldurmak, meyveli ağaçları birer kab yapmak, her mevsimde birçok defalar tecdit etmek; hadsiz bir cûd ve sehâveti gösterir.

Böyle nihayetsiz bir cûd ve sehâvet, öyle tükenmez hazineler ve rahmet, hem dâimî, hem arzu edilen her şey içinde bulunur bir dâr-ı ziyâfet ve mahall-i saadet ister.

Hem kat'î ister ki; o ziyâfetten telezzüz edenler, o mahall-i saadette devam etsinler, ebedî kalsınlar. Tâ, zevâl ve firâkla elem çekmesinler. Çünkü; *zevâl-i elem lezzet olduğu gibi, zevâl-i lezzet dahi elemdir.* Öyle sehâvet, elem çektirmek istemez. Demek, ebedî bir Cennet'i, hem içinde ebedî muhtaçları ister.

Çünkü; nihayetsiz cûd ve sehâ, nihayetsiz ihsan etmek ister, nîmetlendirmek ister. Nihayetsiz ihsan ve nîmetlendirmek ise, nihayetsiz minnetdârlık, nîmetlenmek ister. Bu ise, ihsana mazhar olan şahsın devam-ı vücûdunu ister. Tâ, dâimî tena'umla, o dâimî in'âma karşı şükür ve minnetdârlığını gösterebilir. Yoksa, zevâl ile acılaştan cüz'î bir telezzüz, kısacık bir zamanda öyle bir cûd u sehânın muktezâsıyla kabil-i tevfiik değildir. Hem dahi, meşher-i

Cûd: Cömertlik.

Mahall-i ziyâfet: Ziyâfet verilen yer.

Şâkir: Şükreden.

Âyinedâr: Ayna tutan.

Mütehayyir: Hayran.

Müzeyyen masnûât: Süslenmiş, bezenmiş sanat eserleri.

Mat'ûmât: Yiyecekler.

Tecdid etmek: Yenilemek.

Sehâvet: Cömertlik.

Zevâl-i elem: Acının sona ermesi.

Zevâl-i lezzet: Lezzetin sona ermesi.

Sehâ: Sehâvet, cömertlik.

Tena'um: Nîmetlenmek, nîmetten istifade etmek.

in'âm: Nîmet vermek.

san'at-ı ilâhiye olan aktâr-ı âlem sergilerine bak. Yeryüzündeki nebâtât ve hayvanâtın ellerinde olan ilânât-ı rabbâniye'ye dikkat et. ^(Hâşiye-1) Mehâsin-i rubûbiyet'in dellâlları olan enbiyâ ve evliyâyâ kulak ver. Nasıl müttefikan Sâni-i Zülcelâl'in kusursuz kemâlâtını,¹ hârika san'atlarının teşhiriyle gösteriyorlar, beyan ediyorlar. Enzâr-ı dikkati celbediyorlar.

Demek, bu âlemin Sâni'inin pek mühim ve hayret verici ve gizli kemâlâtı vardır. Bu hârika san'atlarla onları göstermek ister. Çünkü, gizli kusursuz kemâlât ise, takdir edici, istihsan edici, mâşâallah diyerek müşâhede edicilerin başlarında teşhir ister. *Dâimî kemâlât ise, dâimî tezahür ister. O ise, takdir ve istihsan edicilerin devâm-ı vücûdunu ister. bekâsı olmayan istihsan edicinin nazarında kemâlâtın kıymeti sukut eder.* ^(Hâşiye-2)

Hem dahi, kâinatın yüzünde serilmiş olan gayetle güzel ve san'atlı ve parlak ve süslü şu mevcudat; ı ışık güneşi bildirdiği gibi, misilsiz mânevî bir cemâlin mehâsinini bildirir ve nazirsiz, hafî bir hüsnün letâifini iş'âr ediyor. ^(Hâşiye-3) O münezzeh hüsün, o mukaddes cemâlin cilvesinden, esmâlarda, belki her isimde çok gizli defineler bulunduğunu işaret eder.

^(Hâşiye-1) Evet, kemik gibi bir kuru ağacın ucundaki tel gibi incecik bir sapta; gayet münakkaş, müzeyyen bir çiçek ve gayet musanna ve murassa bir meyve, elbette gayet san'atperver mu'cizekâr ve hikmetdâr bir Sâni'in mehâsin-i san'atını zîşuura okutturan bir ilânnâmedir. İşte, nebâtâta hayvanâtı dahi kıyas et...

¹ Bkz.: "Yedi kat göğü birbiriyle tam uyum içinde yaratan O'dur. Rahmanın yaratmasında hiçbir nizamsızlık göremezsin. Çevir de bak gözünü.. görebilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner." (Mülk sûresi, 67/3-4)

^(Hâşiye-2) Evet, durub-ı emsâldendir ki: Bir dünya güzeli, bir zaman kendine meftûn olmuş âdi bir adamı huzurdandır. O adam kendine teselli vermek için: "Tuh, ne kadar çirkindir." der, o güzelin güzelliğini nefyeder.

Hem bir vakit bir ayı, gayet tatlı bir üzüm asması altına girer. Üzümleri yemek ister. Koparmaya eli yetişmez. Asmaya da çıkamaz. Kendi kendine teselli vermek için kendi lisaniyle: "Ekşidir." der, gümler gider.

^(Hâşiye-3) Âyine-misâl mevcudatın birbiri arkasında zevâl ve fenâlarıyla beraber, arkalarından gelenlerin üstünde ve yüzlerinde aynı hüsün ve cemâlin cilvesinin bulunması gösterir ki; cemâl onların değil... Belki o cemâller, bir hüsn-i münezzeh ve bir cemâl-i mukaddesin âyâtı ve emârâtıdır.

Aktâr-ı âlem: Âlemin her tarafı.
Müzeyyen: Süslü, süslenmiş.
Musanna': Sanatlı.
Murassa': Kıymetli bir şekilde yapılmış. **Münakkaş:** Nakışlı.
San'atperver: Sanatsever.
Mu'cizekâr: Mucizeli. Mucizeler gösteren.
Hikmetdar: Hikmetli işler yapan.
Sâni': Sanatkâr, sanatlı işler yapan
Mehâsin-i san'at: Güzел sanat eserleri.
Zîşuur: Şuurlu, akıl sahibi varlıklar

Enzâr-ı dikkat: Dikkat nazarları, dikkatli bakışlar.
İstihsan etmek: Bir şeyi güzel bulmak, takdir etmek.
Sukut etmek: Düşmek, değer kaybetmek.
Durub-i emsâl: Bir durumu temsîl yoluyla anlatmak maksadıyla söylenen hikmetli sözler.
Meftûn olmak: Gönül vermek, tutulmak, aşık olmak.
Tardetmek: Kovmak.
Nefyetmek: İnkâr etmek.

Nazir: Benzer. **Hafî:** Gizli.
İş'âr etmek: Bildirmek.
Âyine-misâl: Ayna gibi.
Zevâl ve fenâ: Yok olma, bitme.
Hüsün ve cemal: Güzellik.
Cilve: Tecelli, görüntü, yansıma.
Hüsn-i münezzeh: Mükemmel olan, eksik bir yönü olmayan güzellik. **Mevcudat:** Varlıklar.
Cemal-i mukaddes: Mukaddes güzellik, eksiksiz lütuf ve ihsan.
Âyât: Ayetler, işaretler, âlâmetler.
Emârât: Emâreler, izler.

İşte şu derece âlî nazîrsiz gizli bir cemâl ise; kendi mehâsinini bir mir'atta görmek ve hüsnünün derecâtını ve cemâlinin miyâslarını zîşuur ve müştak bir âyinede müşâhede etmek istediği gibi, başkalarının nazarıyla yine sevgili cemâline bakmak için, görünmek de ister. Demek, iki vecihle kendi cemâline bakmak: Biri; her biri başka başka renkte olan âyinelerde bizzat müşâhede etmek, diğeri; müştak olan seyirci ve mütehayyir olan istihsancıların müşâhedesini ile müşâhede etmek ister. Demek, hüsnü ve cemâl, görmek ve görünmek ister. Görmek ve görünmek ise; müştak seyirci, mütehayyir istihsan edicilerin vücudunu ister. Hüsnü ve cemâl; ebedî, sermedî olduğundan, müştakların devâm-ı vücutlarını ister. Çünkü, dâimî bir cemâl ise, zâil bir müştaka razı olamaz.

Zîrâ, dönmek üzere zevâle mahkûm olan bir seyirci, zevâlin tasavvuriyle muhabbeti adâvete döner. Hayreti istihfâfa, hürmeti tahkire meyleder. Çünkü, hodgâm insan, bilmediği şeye düşman olduğu gibi, yetişmediği şeye de zıttır. Halbuki, nihayetsiz bir muhabbet, hedsiz bir şevk ve istihsan ile mukabeleye lâayık olan bir cemâle karşı, zımnî bir adâvet ve kin ve inkâr ile mukabele eder. İşte, kâfir, Allah'ın düşmanı olduğunun sırrı bundan anlaşılıyor.

Madem, o nihayetsiz sehâvet ü cûd; o misilsiz cemâl ü hüsnü; o kusursuz kemâlât; ebedî müteşekkikleri, müştakları, müstahsinleri iktizâ ederler... Halbuki, şu misafirhâne-i dünyada görüyoruz; herkes çabuk gidip kayboluyor. O sehâvetin ihsanını ancak az bir parça tadar, iştihâsı açılır. Fakat yemez gider. O cemâl, o kemâlin dahi ancak biraz ışığına, belki bir zâif gölgesine bir anda bakıp, doymadan gider.

Demek, bir seyrangâh-ı dâimîye gidiliyor.

Elhâsıl: Nasıl ki şu âlem, bütün mevcudatıyla Sâni-i Zülcelâl'ine kat'î delâlet eder; Sâni-i Zülcelâl'in de sıfat ve esmâ-yi kudsiye'si, dâr-ı âhiret'e delâlet eder ve gösterir ve ister.

Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi.

Zâil: Gelip geçici. Devamlılığı olmayan.

Mir'ât: Ayna.

İstihfâf: Küçük görme, önemsememe

Hodgâm: Yalnızca kendini düşünen. Bencil. Kendini beğenmiş.

Müştak: İştiaqlı, şevkli, özleyen.

Müstahsin: İstihsan eden, beğenen, takdir eden.

Beşinci Hakikat

Bâb-ı şefkat ve ubûdiyet-i Muhammediye'dir (aleyhissalâtü vesselâm).
İsm-i Mücîb ve Rahîm'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; en ednâ bir hâceti, en ednâ bir mahlûkundan görüp kemâl-i şefkatle ummadığı yerden is'âf eden ve en gizli bir sesi, en gizli bir mahlûkundan işitip imdad eden; lisân-ı hâl ve kal ile istenilen her şeye icabet eden nihaysiz bir şefkat ve bir merhamet sahibi bir Rab; en büyük bir abbinden, ^(Hâşiye-1) en sevgili bir mahlûkundan en büyük hâcetini görüp bitirmesin, is'âf etmesin! En yüksek duayı işitip kabul etmesin!.. Evet, meselâ: Hayvanâtın zaâflerinin ve yavrularının rızık ve terbiyeleri hususunda görünen lütuf ve sühûleti gösteriyor ki: Şu kâinatın Mâlik'i, nihaysiz bir rahmetle rubûbiyet eder. Rubûbiyet'inde bu derece rahîmâne bir şefkat, hiç kabil midir ki; mahlûkatın en efdalinin en güzel duasını kabul etmesin! Bu hakikati "*On Dokuzuncu Söz*"de izah ettiğim veçhile, şurada dahi mükerreren şöyle beyan edelim:

Ey nefsimle beraber beni dinleyen arkadaşı! Hikâye-i temsiliyede demiştik; bir adada bir içtima var... Bir Yâver-i Ekrem bir nutuk okuyor. O'nun işaret ettiği hakikat şöyledir ki: Gel! Bu zamandan tecerrüt edip, fikren

^(Hâşiye-1) Evet, bin üç yüz elli sene saltanat süren ve saltanatı devam eden ve ekser zamanda üç yüz elli milyondan ziyâde raiyeti bulunan ve her gün bütün raiyeti O'nunla tecdid-i biat eden ve O'nun kemâlâtına şehâdet eden ve kemâl-i itaatle evâmire inkiyâd eden ve arzın nisfı ve nev-i beşerin humsu o Zât'ın sıbğı ile sıbğalansa, yani mânevî rengiyle renklense ve o Zât onların mahbub-i kulübü ve mürebbi-i ervâhı olsa; elbette o Zât, şu kâinata tasarruf eden Rabb'in en büyük abdidir.

Hem, ekser envâ-ı kâinat o Zât'ın birer meyve-i mu'cizesini taşımak sûretiyle O'nun vazifesini ve memuriyetini alkışlasa, elbette o Zât; şu kâinat Hâlik'ının en sevgili mahlûkudur. Hem bütün insâniyet, bütün istidâdiyle istediği bekâ gibi bir hâceti ki, o hâcet ise, insanı esfel-i sâfilinden a'lâ-yi illiyyine çıkarıyor. Elbette o hâcet, en büyük bir hâcettir ve en büyük bir abd, umurun nâmına onu Kâdiü'l-hacât'tan isteyecek...

Ubudiyet-i Muhammediye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) kulluğu. **Mücîb:** Dualara cevap veren, icabet eden.

Ednâ: En kıymetsiz, pek bayağı, ehemmiyetsiz.

İs'âf etmek: İsteği kabul edip yerine getirme, yardıma koşma.

Tecdid-i biat etmek: Bağlılığını tazelemek, sadakatini yeniden bildirmek. **Abd:** Kul.

Kemâlât: Bütün noksanlıklardan uzak ve en mükemmel sıfatlara sahip olma.

Kemâl-i itaatle: Tam ve mükemmel bir itaat ile.

Evâmire inkiyâd etmek: Emirlerle boyun eğmek.

Arz: Yeryüzü, dünya.

Nisf: Yarı. **Hums:** Beşte bir.

Nev-i beşer: İnsanlık, insanlar.

Sıbğı ile sıbğalanmak: Rengi ile renklenmek, rengini almak.

Mahbûb-i kulûb: Kalblerin sevgili. **Mürebbi-i ervah:** Ruhların eğitici.

Tasarruf etmek: Bir şeye sahip olma, onu istediği gibi kullanma.

Envâ'-ı kâinat: Kâinatıdaki varlıklar, varlık türleri.

Hâlik: Yaradan.

İstidad: Kabiliyet. **Hâcet:** İhtiyaç.

Beka: Ebedîlik, ebedi yaşamak.

Esfel-i sâfilîn: Aşağıların aşağısı, düşülebilecek en aşağı nokta.

A'lâ-yi illiyyîn: Çıkılabilecek en yüksek seviye.

Kâdiyü'l-hacât: İhtiyacı olanların ihtiyaçlarını karşılayan (Allah c.c.)

Sühûlet: Kolaylık. **Mâlik:** Sahip.

Tecerrüd etmek: Sıyrılıp çıkma, soyutlanma.

asr-ı saadet'e ve hayâlen Cezîretü'l-Arab'a gidiyoruz. Tâ ki, Resûl-i Ekrem'i vazife başında ve ubûdiyet içinde görüp, ziyâret ederiz. Bak! O Zât nasıl ki risâletiyle, hidâyetiyle saadet-i ebediyenin sebab-i husûlû ve vesile-i vusûlûdür; onun gibi ubûdiyetiyle ve duasıyla o saadetin sebab-i vücûdu ve Cen-net'in vesile-i îcâdıdır.

İşte bak! O Zât öyle bir salât-ı kübrâda, bir ibadet-i ulyâda saadet-i ebediye için dua ediyor ki, güya bu cezîre, belki bütün Arz, O'nun azametli namazıyla namaz kılar, niyaz eder. Çünkü ubûdiyeti ise; O'na ittiba eden ümmetin ubûdiyetini tazammun ettiği gibi, muvafakat sırrıyla bütün enbiyâ-nın sırr-ı ubûdiyetini tazammun eder.

Hem o salât-ı kübrâyı öyle bir cemaat-ı uzmâda kılar, niyaz ediyor ki; güya benî-Âdem'in, Hazret-i Âdem'den asrımıza belki kıyâmete kadar bütün nûrânî ve kâmil insanlar, O'na tebaiyetle iktida edip duasına âmin derler. (Hâşiye-2)

Bak! Hem öyle bekâ gibi bir hâceti âmmeye için dua ediyor ki; değil ehl-i arz, belki ehl-i semâvât, belki bütün mevcudat niyazına iştirak edip lisân-ı hâl ile: "Oh, evet yâ Rabbenâ! Ver. Duasını kabul et. Biz de istiyoruz.." diyorlar.

(Hâşiye-2) Evet, münâcât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) zamanından şimdiye kadar bütün ümmetin bütün salâtları ve salavâtları O'nun duasına bir âmin-i dâimî ve bir iştirâk-ı umumîdir. Hattâ O'na getirilen her bir salavât dahi, O'nun duasına birer âmindir ve ümmetinin her bir ferdi, her bir namazın içinde O'na salât ve selâm getirmek¹ ve kametten sonra Şâfiî'lerin O'na dua etmesi;² O'nun saadet-i ebediye hususundaki duası; gayet kuvvetli ve umumî bir âmindir. İşte bütün beşerin fitrat-ı insâniyet lisân-ı hâlîyle, bütün kuvvetiyle istediği bekâ ve saadet-i ebediyeyi; o nev-i beşer nâmına, Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) istiyor ve beşerin nûrânî kısmı, O'nun arkasında âmin diyorlar. Acaba hiç mümkün müdür ki; şu dua, kabule karın olmasın!

¹ Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (33) 10, *enbiyâ* 10, *deavât* 31, 32; Müslim, *salât* 65-69; Tirmizî, *vitir* 20; Ebû Dâvûd, *salât* 179; Nesâî, *sehv* 49-54; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 25; Dârimî, *salât* 85; Muvatta, *sefer* 66, 67; Müsned 1/162, 3/47, 4/119, 241, 243, 244, 5/273, 374, 424.

² Bkz.: en-Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn* s.9.

Asr-ı saadet: Saadet çağı (Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) yaşadığı devir)
Cezîretü'l-Arap: Arap yarımadası
Sebeb-i husûl: Varolma sebebi.
Vesile-i vusûl: Bir şeye ulaşmaya vesile olan şey.
Salât-ı kübrâ: Büyük namaz, büyük dua. **Risalet:** Peygamberlik.
İbadet-i ulyâ: Yüce, pek yüksek ibadet. **Cezîre:** Yarımada.
Muvafakat: Birbirine uygunluk.
Cemaat-ı uzmâ: Pek büyük cemaat. **Benî-Âdem:** Âdemoğulları. İnsanoğulları.

İktidâ etmek: Uymak, tâbi olmak.
Münâcât-ı Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) niyazı, Allah'a yakarışı.
Salavât: Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.), ailesine ve ashabına dua etme. **Salât:** Dua, namaz.
Âmin-i dâimî: Devamlı olan 'âmin'
İştirâk-ı umumî: Genel katılım, beraber hareket etme.
Salât ü selâm getirmek: Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) Allah'ın rahmet ve selâmını dilemek suretiyle dua etmek.
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti.

Fitrat-ı insaniyet: İnsanın yaratılışı, yaratılıştan gelen özellikleri.
Lisân-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam.
Nev-i beşer: İnsanlık, insanlar.
Zât-ı Ahmediye: Peygamber Efendimiz (s.a.s.)
Nuranî: Nurlu. Kalbi, ruhu aydınlanmış.
Kabule karın olmak: Kabul edilme ihtimali kuvvetli, kabul edilmeye layık olmak.
Hâcet-i âmmeye: Umumî ihtiyaç.
Ehl-i Arz: Dünyada bulunan varlıklar, insanlar.

Hem bak! Öyle hazinâne, öyle mahbûbâne, öyle müştâkâne, öyle tazarrûkârâne saadet-i bâkiye istiyor ki;¹ bütün kâinatı ağlattırıp, duasına iştirak ettiriyor.

Bak! Hem öyle bir maksad, öyle bir gaye için saadet isteyip, dua ediyor ki; insanı ve bütün mahlûkatı esfel-i sâfilin olan fenâ-yi mutlaka sukuttan, kıymetsizlikten, fâidesizlikten, abesiyetten; a'lâ-yi illiyyin olan kıymete, bekâya, ulvî vazifeye, mektûbât-ı samedâniye olması derecesine çıkarıyor.

Bak! Hem öyle yüksek bir fizâr-ı istimdatkârâne ile istiyor ve öyle tatlı bir niyaz-ı istirhamkârâne ile yalvıyor ki; güya bütün mevcudata, semâvâta, arşa işittirip, vecde getirip duasına; “Âmin, Allahümme âmin.” dedirtiyor.^(Hâşiyeye-3)

¹ Bkz.: Tirmizî, *deavât* 30.

^(Hâşiyeye-3) Evet şu âlemin Mutasarrıf-ı, bütün tasarrufatı bilmüşâhede şuûrâne, alimâne, hakimâne olduğu hâlde; hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrıf, kendi masnûâtı içinde en mümtaz bir ferdin hareketına şuuru ve ıttıları bulunmasın.

Hem hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrıf-ı Alim, o ferd-i mümtâzın hareketına ve daavâtına (dualarına) ıttılâi bulunduğu hâlde ona karşı lâkayd kalsın, ehemmiyet vermesin.

Hem hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrıf-ı Kadîr u Rahîm; onun dualarına lâkayd kalmadığı hâlde, o duaları kabul etmesin.

Evet Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) nûruyla âlemin şekli değişti. İnsan ve bütün kâinatın mâhiyet-i hakikiyeleri o nur, o ziyâ ile inkişaf etti ve göründü ki: Şu kâinatın mevcudatı; esmâ-yi ilâhiyeyi okutan birer mektubat-ı samedâniye, birer muvazzaf memur ve bekâyâ mazhar kıymettar ve mânidâr birer mevcûddurlar. Eğer o nur olmasa idi, mevcudat fenâ-yi mutlaka mahkûm ve kıymetsiz, mânâsız, fâidesiz, abes, karmakarışık, tesadûf oyunacağı bir zulmet-i evhâm içinde kalırdı.

İşte şu sırdandır ki: İnsanlar Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) duasına âmin dedikleri gibi, arş ve ferş ve serâdan süreyyâyâ kadar bütün mevcudat onun nûruyla iftîhâr edip, alâkadarlık gösteriyorlar. Zâten ubûdiyet-i Ahmediyenin (aleyhissalâtü vesselâm) ruhu, duadır. Belki kâinatın hareketi ve hidemâtı, bir nevi duadır. Meselâ: Bir çekirdeğin hareketi; Hâlîk'ından, bir açaç olmasına bir nevi duadır.

Esfel-i sâfilin: Aşağıların aşağısı, düşülebilecek en aşağı nokta.

Fenâ-yi mutlak: Yok olup gitmek

A'lâ-yi illiyyin: Çıkılabilecek en

yüksek seviye. **Sukut:** Düşmek.

Fizâr-ı istimdatkârâne: Yardım isteyerek sesli bir şekilde ağlayıp inlemek.

Âlemin Mutasarrıfı: Âlemde tasarruf hakkı kendinde bulunan, dünyaya hükmeden.

Tasarrufat: Tasarruflar, icraatlar, faaliyetler.

Bilmüşâhede: Gözle görülebilecek (bilinmektedir ki)

Şuurâne: Şuurluca, bilerek, bir

maksadı gerçekleştirmeye yönelik.

Alimâne: Bilgiye dayanarak.

Hakimâne: Hikmetlice.

Masnûât: Yaratıklar, eserler.

Harekât: Hareketler, işler, davranışlar. **Mümtaz:** Seçkin, üstün.

Şuur ve ıttılar bulunmak: Anlamak, hissetmek ve bilmek.

Mâhiyet-i hakikiye: Gerçek yüz, hakikî nitelik. **Ziyâ:** Işık.

İnkişaf etmek: Meydana çıkma, açılma.

Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları.

Mektubat-ı samedâniye: Her şey O'na muhtaç olduğu hâlde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'tan gelen mektuplar.

Muvazzaf: Vazifeli, görevlendirilmiş. **Kıymettar:** Kıymetli, değerli.

Bekâyâ mazhar: Ebedî hayata nail olmuş, ebedilikle şerefendirilmiş.

Mânidâr: Mânâlı, bir anlam taşıyan. **Hidemât:** Hizmetler.

Fenâ-yi mutlak: Tamamen göçüp gitmek, yok olmak.

Zulmet-i evham: Vehimlerin, kuruntuların, esassız şeylerin sebebiyet verdiği karanlık durum.

Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. **Ferş:** Yeryüzü.

Serâdan süreyyâyâ kadar: Yerden göğe kadar.

Ubûdiyet-i Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Allah'a karşı takındığı kulluk tavrı.

Bak! Hem öyle Semî' ve Kerîm bir Kadîr'den, öyle Basîr ve Rahîm bir Alîm'den saadet ve bekâyı istiyor ki; bilmüşâhede en gizli bir zîhayatın en gizli bir arzusunu, en hafî bir niyazını görür, iştir, kabul eder, merhamet eder. Lisân-ı hâl ile de olsa icabet eder. Öyle sûret-i hakîmâne, basîrâne, rahîmânede verir ve icabet eder ki; şüphe bırakmaz, o terbiye ve tedbir; öyle Semî' ve Basîr'e mahsus, öyle bir Kerîm ve Rahîm'e hasdır...

Acaba, bütün benî-Âdem'i arkasına alıp şu arz üstünde durup, arş-ı a'zam'a müteveccihen el kaldırıp, nev-i beşerin hulâsa-yi ubûdiyetini câmi' hakikat-i ubûdiyet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) içinde dua eden, şu şeref-i nev-i insan ve ferîd-i kevn ü zaman olan Fahr-i Kâinat ne istiyor, dinleyelim:

Bak! Kendine ve ümmetine saadet-i ebediye istiyor. Bekâ istiyor. Cennet istiyor. Hem, mevcudat âyinelerinde cemâllerini gösteren bütün esmâ-yi kudsiye-i ilâhiye ile beraber istiyor. O esmâdan şefaât talep ediyor; görüyorsun.

Eğer âhiret'in hesabsız esbâb-ı mûcibesi, delâil-i vücûdu olmasa idi; yalnız şu Zât'ın tek duası, baharımızın îcâdı kadar Hâlık-ı Rahîm'in kudretine hafif gelen şu Cennet'in binasına sebebiyet verecekti. ^(Hâşiye)

Evet, baharımızda yeryüzünü bir mahşer eden, yüz bin haşir nümûnele-rini îcâd eden Kadîr-i mutlak'a Cennet'in îcâdı nasıl ağır olabilir!

Demek, nasıl ki O'nun risâleti, şu dâr-ı imtihanın açılmasına sebebiyet verdi, ¹ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْتُ الْأَفْلاكَ sırrına mazhar oldu. Onun gibi, ubûdiyeti dahi, öteki dâr-ı saadetin açılmasına sebebiyet verdi.

^(Hâşiye) Evet âhirete nisbeten gayet dar bir sahife hükmünde olan rûy-i zeminde hadd ü hesaba gelmeyen hârîka san'at nümûnelerini ve haşir ve kıyâmetin misâllerini göstermek ve üç yüz bin kitab hükmünde olan muntazam envâ-i masnûâtı, o tek sahifede kemal-i intizam ile yazıp derc etmek; elbette geniş olan âlem-i âhirette latif ve muntazam Cennet'in binasında ve îcadından daha müşkildir. Evet Cennet bahardan ne kadar yüksek ise, o derece bahar bahçelerinin hilkatı, o Cennet'ten daha müşkildir ve hayretfezâdır denilebilir.

¹ "En olmasaydın, âlemleri yaratmazdım." : Aliyyü'l-kârî, *el-Esrâ'u'l-merfûa* s.385; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/214; eş-Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa* s.326. Ayrıca yakın ifadeler için bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemû'l-evsat* 6/314; et-Taberânî, *el-Mu'cemû's-sağır* 2/182; el-Hallâl, *es-Sünne* 1/237; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/672; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüve* 5/489; ed-Deylemî, *el-Müsned* 5/227.

Semî': Her şeyi duyup işiten.

Kerîm: Cömert, asil.

Kadîr: Her şeye gücü yeten.

Basîr: Her şeyi gören.

Rahîm: Çok merhametli.

Alîm: Her şeyi bilen.

Zîhayat: Canlı varlık.

Arş-ı A'zam: Allah'ın yüce tahtı,

Allah'ın yüce hakimiyetinin

ifadesi. **Haft**: Gizli.

Hulâsa-yi ubûdiyetini câmi':

Kulluğunun özünü içine alan.

Müteveccihen: Yönelerek.

Hakikat-i ubûdiyet-i Ahmediye:

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.)

kulluğunun gerçek mahiyeti.

Şeref-i nev-i insan: İnsanoglu-

nun şerefi, şeref kaynağı.

Ferîd-i kevn ü zaman: Varlık

içinde, bütün zamanlarda eş-

benzeri olmayan, biricik.

Fahr-i kâinat: Kâinatın iftihar ve-

silesi, övünç kaynağı.

Esbab-ı mûcibe: Gerekçe, gerek-

tiren sebepler.

Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya.

Envâ'-i masnuat: Yaratık türleri, cinsleri.

Kemal-i intizam ile: Mükemmel bir düzen içerisinde.

Dercetmek: İçine yerleştirmek.

Latîf: Hoş, güzel, nazik.

Müşkil: Zor, güç, çetin.

Hilkat: Yaratılış.

Hayretfezâ: Hayret verici, şaşırtıcı

îcad etmek: Var etme, vücûda

getirme.

Risalet: Peygamberlik.

Acaba hiç mümkün müdür ki; bütün akılları hayrette bırakan şu intizam-ı âlem ve geniş rahmet içinde kusursuz hüsn-i san'at, misilsiz cemâl-i rubûbiyet; o duaya icabet etmemekle böyle bir çirkinliği, böyle bir merhametsizliği, böyle bir intizamsızlığı kabul etsin! Yâni, en cüz'î, en ehemmiyetsiz arzuları, sesleri ehemmiyetle işitip ifa etsin, yerine getirsin.. en ehemmiyetli, lüzumlu arzuları ehemmiyetsiz görüp işitmesin, anlamasın, yapmasın! Hâşâ ve kellâ.. yüz bin defa hâşâ!.. Böyle bir cemâl, böyle bir çirkinliği kabul edip çirkin olamaz. (Hâşiye)

Demek, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm), risâletiyle dünyanın kapısını açtığı gibi, ubûdiyetiyle de âhiret'in kapısını açar.

عَلَيْهِ صَلَوَاتُ الرَّحْمَنِ مِلَّةَ الدُّنْيَا وَدَارِ الْجَنَّةِ، اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى عَبْدِكَ
وَرَسُوْلِكَ ذٰلِكَ الْحَبِيْبِ الَّذِي هُوَ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَفَخْرُ الْعَالَمِيْنَ وَحَيَاةُ الدَّارَيْنِ
وَوَسِيْلَةُ السَّعَادَتَيْنِ وَذُو الْجَنَاحَيْنِ وَرَسُوْلُ الثَّقَلَيْنِ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِيْنَ وَعَلٰى
إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّيْنَ وَالْمُرْسَلِيْنَ آمِيْنَ.¹

(Hâşiye) Evet inkılâb-ı hakâik, ittifâken muhâldir ve inkılâb-ı hakâik içinde muhâl-ender-muhâl, bir zıd kendi zıddına inkılâbıdır ve bu inkılâb-ı ezdad içinde bilbedahe bin derece muhâl şudur ki: Zıd, kendi mâhiyetinde kalmakla beraber, kendi zıddının aynı olsun. Meselâ: Nihayetsiz bir cemâl; hakikî cemâl iken, hakikî çirkinlik olsun. İşte şu misâlimizde meşhûd ve kat'ıyyü'l-vücûd olan bir cemâl-i rubûbiyet; cemâl-i rubûbiyet mâhiyetinde daim iken, ayn-ı çirkinlik olsun. İşte dünyada muhâl ve bâtl misâllerin en acibidir.

¹ “Rahman olan Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâlüh), dünya ve cennetler dolusu rahmeti, Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) üzerine olsun. Allahım! Kulun ve Resûlün olan, iki cihanın efendisi ve iki âlemin medar-ı iftihân ve iki dünyanın hayatı ve iki cihan saadetinin vesilesi ve zülcenâheyn ve cin ve insin peygamberi olan şu Habîbine, bütün âl ve ashabına ve nebî ve Resûl kardeşlerine salât ve selâm et. âmin.”

Hüsn-i san'at: Güzel sanat, sanatın güzelliği.

Cemal-i rubûbiyet: Cenab-ı Hakk'ın en güzel bir şekilde, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.

İnkılâb-ı hakâik: Gerçeklerin tersine dönmesi.

İttifaken: İttifakla. Herkesin tasdi kiyle.

Muhâl-ender-muhâl: İmkânsızlık içinde imkânsız olan, son derece imkânsız. **Muhâl:** İmkânsız.

İnkılâb: Dönmek.

İnkılâb-ı ezdâd: Birbirlerine zıt olan şeylerin birbirlerine dönmesi (Mesela adaletin zulüm olması)

Cemal: Güzellik.

Meşhûd: Gözle görülen.

Kat'ıyyü'l-vücûd: Kesin olarak varolan, varlığı kesin olan.

Cemal-i rububiyyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözetken Allah Teâlâ'nın güzelliği.

Ayn-ı çirkinlik: Çirkinliğin ta kendisi.

Altıncı Hakikat

Bâb-ı haşmet ve sermediyet olup, ism-i Celil ve Bâkî cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; bütün mevcudatı güneşlerden, ağaçlardan zerrelere kadar emirber nefer hükmünde teshîr ve idare eden bir haşmet-i rubûbiyet; şu misâfirhâne-i dünyada muvakkat bir hayat geçiren perişan fâniler üstünde dursun, sermedi, bâkî bir daire-i haşmet ve ebedî, âlî bir medar-ı rubûbiyet'i îcâd etmesin!

Evet şu kâinatta görünen mevsimlerin değişmesi gibi haşmetli icraât.. ve seyyârâtın tayyâre-misâl hareketleri gibi azametli harekât.. ve arzı insana beşik, güneşi halka lâmba yapmak gibi dehşetli teshirat.. ve ölmüş, kurumuş küre-i arzı diriltmek, süslendirmek gibi geniş tahvilât gösteriyor ki; perde arkasında böyle muazzam bir rubûbiyet var; muhteşem bir saltanatla hükmediyor. Böyle bir saltanat-ı rubûbiyet, kendine lâyük bir raiyyet ister ve şâyeste bir mazhar ister.

Halbuki görüyorsun; mâhiyetçe en câmi' ve mühim raiyyeti ve bendele-ri, şu misâfirhâne-i dünyada perişan bir sûrette muvakkaten toplanmışlar. Misafirhâne ise, her gün dolar, boşanır.

Hem bütün raiyyet, tecrübe-i hizmet için şu meydan-ı imtihanda muvakkaten bulunuyorlar. Meydan ise, her saat tebeddül eder.

Hem, bütün o raiyyet, Sâni-i Zülcelâl'in kıymetdâr ihsânâtının nümûnelerini ve hârîka san'at antikalârını çarşı-i âlem sergilerinde, ticaret nazarında temâşâ etmek için, şu teşhîrgâhta birkaç dakika durup seyrediyorlar; sonra kayboluyorlar. Şu meşher ise, her dakika tahavvül ediyor. Giden gelmez, gelen gider. İşte bu hâl ve şu vaziyet kat'î gösteriyor ki: Şu misafirhâne ve şu meydan ve şu meşherlerin arkasında; o sermedi saltanata medar ve mazhar olacak dâimî saraylar, müstemir meskenler, şu dünyada gördüğümüz nümûnelerin ve sûretlerin en hâlis ve en yüksek asıllarıyla dolu, bağ ve hazineleri vardır. Demek, burada çabalamak, onlar içindir. Şurada çalıştırır, orada ücret

Sermediyet: Süreklilik, ebedilik.

Celil: Ulu, haşmetli, celâl sahibi.

Bâkî: Ebedî, daimî. Fani olmayan

Muvakkat: Geçici. Belli bir vakte mahsus. Eğreti.

Medâr-ı rubûbiyet: Rububiyetin tezahür ettiği, cereyan ettiği yer.

Teshîr etmek: Emri altına sokmak

Seyyârât: Gezenler.

Tahvilât: Değiştimeler, değişiklikler, hâlden hâle koymalar.

Şâyeste: Yakışır, yaraşır, uygun, lâyük. **Halk:** Mahlukat.

Müstemir: Daimî, sürekliliği olan.

Mazhar: Bir şeyin zuhur ettiği, görüldüğü yer.

Tebeddül etmek: Değişmek, değişikliğe uğramak.

Teşhîrgâh=Meşher: Sergi yeri.

Tahavvül etmek: Değişime uğramak, değişmek.

verir. Herkesin istidâdına göre –eğer kaybetmezse– orada bir saadeti vardır. Evet, öyle sermedî bir saltanat, muhâldir ki; şu fâniler ve zâil zeliller üstünde dursun...

Şu hakikata, şu temsil dürbünüyle bak ki: Meselâ, sen yolda gidiyorsun. Görüyorsun ki, yol içinde bir han var. Bir büyük zât, o hanı, kendine gelen misafirlerine yapmış. O misafirlerin bir gece tenezzüh ve ibretleri için, o hanın tezyinâtına milyonlar altınlar sarf ediyor.

Hem, o misafirler, o tezyinâtтан pek azı ve az bir zamanda bakıp, o nîmetlerden pek az bir vakitte, az bir şey tadıp, doymadan gidiyorlar. Fakat, her misafir, kendine mahsus fotoğrafiyle, o handaki şeylerin sûretlerini alıyorlar. Hem, o büyük zâtın hizmetkârları da, misafirlerin sûret-i muamelelerini gayet dikkat ile alıyorlar ve kaydediyorlar. Hem, görüyorsun ki; o zât, her günde, o kıymetdâr tezyinâtın çoğunu tahrip eder. Yeni gelecek misafirlere, yeni tezyinâtı îcâd eder.

Bunu gördükten sonra hiç şüphen kalır mı ki: Bu yolda bu hanı yapan zâtın; dâimî, pek âlî menzilleri, hem tükenmez pek kıymetli hazineleri.. hem müstemir, pek büyük bir sehâveti vardır. Şu handa gösterdiği ikram ile, misafirlerini, kendi yanında bulunan şeylere iştihalarını açıyor. Ve onlara hazırladığı hediyelere, rağbetlerini uyandırıyor.

Aynen onun gibi, şu misâfirhâne-i dünyadaki vaziyeti, sarhoş olmadan dikkat etsen; şu “**Dokuz Esas**”ı anlarsın:

•**Birinci Esas:** Anlarsın ki; o han gibi bu dünya dahi kendi için değil.. kendi kendine de bu sûreti alması muhâldir. Belki, kâfile-i mahlûkatın gelip konmak ve göçmek için dolup boşanan, hikmetle yapılmış bir misâfirhâne-sidir.

•**İkinci Esas:** Hem anlarsın ki; şu hanın içinde oturanlar misafirlerdir. Onların Rabb-i Kerîm’i onları dâru’s-selâm’a davet eder.¹

•**Üçüncü Esas:** Hem anlarsın ki; şu dünyadaki tezyinât, yalnız telezzüz veya tenezzüh için değil. Çünkü; bir zaman lezzet verse, firâkiyle birçok zaman elem verir. Sana tattırır, iştihânı açar, fakat doyurmaz. Çünkü; ya onun ömrü kısa, ya senin ömrün kısadır. Doymaya kâfi değil... Demek; kıymeti

¹ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/25; En’âm sûresi, 6/127.

yüksek, müddeti kısa olan şu tezyînât, ibret içindir.^(Hâşiye-1) Şükür içindir. Usûl-i dâimisine teşvik içindir. Başka, gayet ulvî gayeler içindir.

•**Dördüncü Esas:** Hem anlarsın ki; şu dünyadaki müzeyyenat ise,^(Hâşiye-2)

(Hâşiye-1) Evet, madem her şeyin kıymeti ve dekâik-i san'atı gayet yüksek ve güzel olduğu hâlde; müddeti kısa, ömrü azdır. Demek, o şeyler nümünelerdir. Başka şeylerin sûretleri hükmündedirler. Ve madem, müşterilerin nazarlarını, asıllarına çeviriyorlar gibi bir vaziyet vardır. Öyle ise, elbette şu dünyadaki o çeşit tezyînât; bir Rahman ü Rahim'in rahmetiyle, sevdiği ibadına hazırladığı niam-ı Cennet'in nümüneleridir, denilebilir ve denilir ve öyledir.

(Hâşiye-2) Evet, her şeyin vücûdunun müteaddit gayeleri ve hayatının müteaddit neticeleri vardır. Ehl-i dalâletin tevehhüm ettikleri gibi dünyaya, nefislerine bakan gayelere münhasır değildir. Tâ, abesiyet ve hikmetsizlik içine girebilirsin.

Belki her şeyin gâyât-ı vücûdu ve netâic-i hayatı üç kısımdır:

•**Birincisi** *ve en ulvîsi:* **Sânî'ine** bakar ki; o şeye taktığı hârika-yı san'at murassaâtını, Şâhid-i Ezeli'nin nazarına resm-i geçit tarzında arz etmektir ki, o nazara bir ân-ı seyyâle yaşamak kâfi gelir. Belki; vücûda gelmeden, bilkuvve niyet hükmünde olan istidâdı yine kâfidir, işte, serîü'z-zevâl latîf masnûât ve vücûda gelmeyen, yâni sünbül vermeyen, birer hârika-yı san'at olan çekirdekler, tohumlar şu gayeyi bitemâmîha verir. Fâidesizlik ve abesiyet onlara gelmez. Demek her şey; hayatıyla, vücûduyla Sâni'inin mu'cizât-ı kudretini ve âsâr-ı san'atını teşhir edip, Sultan-ı Zülcelâl'in nazarına arz etmek birinci gayesidir.

•**İkinci kısım** *gaye-i vücûd ve netice-i hayat:* **Zişuura** bakar. Yâni, her şey, Sâni-i Zülcelâl'in birer mektub-i hakâik-nümâ, birer kaside-i letâfet-nümâ, birer kelime-i hikmet-edâ hükmündedir ki; melâike ve cin ve hayvanın ve insanın enzârına arzeder.. mütâlâaya davet eder. Demek, ona bakan her zîşuura, ibret-nümâ bir mütâlâagâh'dır.

•**Üçüncü kısım** *gaye-i vücûd ve netice-i hayat:* O şeyin **nefsine** bakar ki; telezüz ve tenezzüh ve bekâ ve rahatla yaşamak gibi cüz'î neticelerdir.

•**Meselâ:** Azim bir sefine-i sultâniyede bir hizmetkârın dümcencilik ettiğinin gayesi; sefine itibarıyla yüzde birisi kendisine, ücret-i cüz'îyesine ait, doksan dokuzu sultana ait olduğu gibi; her şeyin nefsinde ve dünyaya ait gayesi bir ise, Sâni'ine ait doksan dokuzdur.

İşte bu teaddüd-i gâyât'tandır ki; birbirine zıt ve münâfî görünen hikmet ve iktisat, cûd ve sehâ ve bilhassa nihayetsiz sehâ ile sır-ı tevfiği şudur ki: Birer gaye nokta-yı nazarında cûd ve sehâ ⇨

Usûl-i dâimî: Daimî olan asıllar.

Müzeyyenât: Süslü şeyler, süslen-dirilmiş nimetler.

Vücûd: Varlık, mevcudiyet.

Müteaddid: Birçok, farklı farklı.

Tevehhüm etmek: Kafada kurma, kuruntuya kapılma.

Münhasır: Mahsus, sınırlı, has.

Gâyât-ı vücûd: Varlığın, mevcudiyetin gayeleri.

Netâic-i hayat: Hayatın neticeleri

Ulûi: Yüce. **Sânî':** Yaradan.

Hârika-i san'at: Sanat harikası.

Murassaât: Kıymetli bir şekilde yapılmış şeyler.

Şâhid-i Ezeli: Her şeyi gören, müşahede eden ezeli Zat (Allah c.c.)

Resm-i geçit: Geçit töreni.

Ân-ı seyyâle: Su gibi akıp giden bir an. **İstidat:** Kabiliyet.

Bilkuvve: Henüz ortaya çıkmadığı hâlde potansiyel olarak var olma

Serîü'z-zevâl: Hızla göçüp giden.

Bitemâmîhâ: Tamamıyla.

Mu'cizat-ı kudret: Kudretin ortaya koyduğu mucizeler.

Âsâr-ı san'at: Sanat eserleri.

Teşhir etmek: Sergilemek.

Zişuur: Şuurlu, akıl sahibi varlık(lar)

Mektub-i hakâik-nümâ: Hakikatleri, gerçekleri bildiren mektup.

Kaside-i letâfetnümâ: İnceliklerle dolu kaside.

Kelime-i hikmet-edâ: Hikmetli söz

Melâike: Melekler.

Enzâr: Nazarlar, bakışlar, gözler.

Mütalaa: Araştırma, inceleme, tetkik etme, okuma.

İbret-nümâ: İbretli, ibretler ortaya koyan. **Telezüz:** Lezzet alma.

Mütâlâagâh: Araştırma yeri, okuma mekânı.

Tenezzüh: Gezip tozma.

Cüz'î: Küçük, ehemmiyetsiz.

Sefîne-i sultaniye: Sultanın gemisi.

Ücret-i cüz'îye: Az, kıymetsiz ücret

Taaddüd-i gâyât: Bir şeyin birçok gayesinin olması.

Münafî: Ters, uyumsuz.

Cûd u sehâ: El açıklığı, cömertlik.

Sırr-ı tevfiği: Bir arada bulunma

sırrı, hikmeti.

Nokta-i nazar: Bakış açısı, görüş.

Cennet'te ehl-i î mân için rahmet-i Rahman'la iddihar olunan nîmetlerin nûmûneleri, sûretleri hükmündedir.

•**Beşinci Esas:** Hem anlarsın ki; şu fânî masnûât fenâ için değil, bir parça görünüp mahvolmak için yaratılmamışlar. Belki, vücutta kısa bir zaman toplanıp, matlûb bir vaziyet alıp; tâ sûretleri alınsın, timsâlleri tutulsun, mânâları bilinsin, neticeleri zaptedilsin... Meselâ, ehl-i ebed için dâimî manzaralar nescedilsin. Hem, âlem-i bekâda başka gayelere medar olsun.

Eşya bekâ için yaratıldığını, fenâ için olmadığını; belki, sûreten fenâ ise de, tamam-ı vazife ve terhis olduğu bununla anlaşılıyor ki; fânî bir şey bir cihetle fenâyâ gider, çok cihetlerle bâkî kalır.

Meselâ; kudret kelimelerinden olan şu çiçeğe bak ki; kısa bir zamanda o çiçek tebessüm edip bize bakar der-akab, fenâ perdesinde saklanır. Fakat, senin ağzından çıkan kelime gibi o gider; fakat, binler misâllerini kulaklara tevdi eder. Dinleyen akıllar adedince, mânâlarını akıllarda ibkâ eder. Çünkü, vazifesi olan ifade-i mânâ bittikten sonra kendisi gider. Fakat, onu gören her şeyin hafızasında zâhîrî sûretini ve her bir tohumunda mânevî mâhiyetini bırakıp öyle gidiyor. Güya her hafıza ile her tohum, hıfz-ı zîneti için birer fotoğraf ve devam-ı bekâsı için birer menzildirler.

En basit mertebe-i hayatta olan masnû' böyle ise, en yüksek tabaka-yı hayatta ve ervâh-ı bâkiye sahibi olan insan; ne kadar bekâ ile alâkadar ol-

⇒ hükmeder. İsm-i Cevâd tecelli eder. Meyveler, hubûblar, o tek gaye nokta-yı nazarında bigayr-ı hisabdır. Nihayetsiz cûdu gösteriyor. Fakat, umum gayeler nokta-yı nazarında, hikmet hükmeder, ism-i Hakîm tecelli eder. Bir ağacın ne kadar meyveleri var, belki her meyvenin o kadar gayeleri vardır ki; beyan ettiğimiz üç kısıma tefrik edilir. Şu umum gayeler, nihayetsiz bir hikmeti ve iktisadî gösteriyor. Zıt gibi görünen nihayetsiz hikmet, nihayetsiz cûd ile, sehâ ile içtima ediyor.

•**Meselâ:** Asker ordusunun bir gayesi, temin-i âsâyiştir. Bu gayeye göre ne kadar asker istersen var ve hem pek fazladır. Fakat, hıfz-ı hudud ve mücâhede-i a'dâ gibi sâir vazifeler için, bu mevcud ancak kâfi gelir. Kemâl-i hikmetle muvazenededir, işte hükûmetin hikmeti, haşmet ile içtima ediyor. O hâlde, o askerlikte fazlalık yoktur denilebilir...

İsm-i Cevâd: Cenab-ı Hakk'ın, 'cömertliğinin sınırı olmayan' anlamındaki ismi.

Tecelli etmek: Görünmek, parıldamak.

Hubublar: Taneler, tohumlar, taneli bitkiler, tahıl, hububat.

Bigayr-i hisâb: Hesapsız, sayısız, pek çok.

İsm-i Hakîm: Cenab-ı Hakk'ın, 'her işini hikmetle yapan' anlamındaki ismi.

İçtima etmek: Bir araya gelmek, bir arada bulunmak.

Tefrik edilmek: Ayrılmak.

Temin-i asayiş: Asayiş, düzeni temin etmek.

Hıfz-ı hudud: Sınırları koruma.

Mücâhede-i a'dâ: Düşmanlarla savaş.

Kemal-i hikmetle muvazenedir: Tam bir hikmet ölçüsündedir, gayet hikmetlidir.

Haşmet: Büyüklük, heybet.

İddihar olunan: Biriktirilen, bir yerde toplanan, yığılan.

Matlub: Arzu edilen, istenilen.

Ehl-i ebed: Ebedî olanlar.

Medar: Bir şeyin cereyan ettiği yer

Fenâ: Fanilik, yok olma, geçip gitme. **Nescelmek:** Dokumak.

Der-akab: Hemen akabinde, hemen arkasından.

Tevdî etmek: Emanet etme, bırakma. **İbkâ etmek:** Bırakmak, bâkîleştirmek.

İfade-i mânâ: Bir mana ifade etme

Hıfz-ı zînet: Zinetin korunması, muhafaza edilmesi.

Mertebe-i hayat: Hayat seviyesi, hayat çeşidi. **Masnû:** Yaratık.

Ervâh-ı bâkiye: Ebedî olan ruhlar

duğu anlaşılır. Çiçekli ve meyveli koca nebâtâtın bir parça ruha benzeyen her birinin kanun-i teşekkülâtı, timsâl-i sûreti zerrecikler gibi tohumlarda kemâl-i intizamla, dağdağalı inkılâblar içinde ibkâ ve muhafaza edilmesiyle; gayet cem'iyetli ve yüksek bir mâhiyete mâlik, haricî bir vücut giydirilmiş, zîşuur, nûrânî bir kanun-i emrî olan rûh-i beşer, ne derece bekâ ile merbut ve alâkadar olduğu anlaşılır.

•**Altıncı Esas:** Hem anlarsın ki; insan, ipi boğazına sarılıp, istediği yerde otlamak için başıboş bırakılmamıştır; belki, bütün amellerinin sûretleri alınıp yazılır ve bütün fiillerinin neticeleri muhasebe için zaptedilir.¹

•**Yedinci Esas:** Hem anlarsın ki; güz mevsiminde; yaz, bahar âleminin güzel mahlûkatının tahribatı îdam değil; belki, vazifelerinin tamamıyla terhisatıdır. ^(Hâşiye) Hem, yeni baharda gelecek mahlûkata yer boşaltmak için tefrîğâtır ve yeni vazifedârlar gelip konacak ve vazifedar mevcudatın gelmesine yer hazırlamaktır ve ihzârâtır. Hem zîşuura vazifesini unutturan gaffletten ve şükrünü unutturan sarhoşluktan îkazât-ı sübhâniye'dir.

•**Sekizinci Esas:** Hem anlarsın ki; şu fânî âlemin sermedî Sâni'i için başka ve bâkî bir âlemi var ki, ibâdını oraya sevk ve ona teşvik eder.

•**Dokuzuncu Esas:** Hem anlarsın ki; öyle bir Rahman, öyle bir âlemde, öyle has ibâdına, öyle ikramlar edecek, ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne kalb-i beşere hutûr etmiştir.² Âmennâ...

¹ Bkz.: Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfitâr sûresi, 82/10-12.

^(Hâşiye) Evet, rahmetin erzak hazinelerinden olan bir şecerenin uçlarında ve dallarının başlarındaki meyveler, çiçekler, yapraklar ihtiyar olup, vazifelerinin hitama ermesiyle gitmelidirler; tâ, arkalarından akıp gelenlere kapı kapanmasın. Yoksa, rahmetin vüs'atına ve sâir ihvanlarının hizmetine sed çekilir. Hem kendileri, gençlik zevâliyle hem zelil, hem perişan olurlar.

İşte bahar dahi, mahşer-nümâ bir meyvedar ağaçtır. Her asırdaki insan âlemi, ibret-nümâ bir şeceredir. Arz dahi, mahşer-i acâib bir şecere-i kudrettir. Hattâ dünya dahi, meyveleri âhiret pazarına gönderilen bir şecere-i hayret-nümâdır.

² Bkz.: Secde sûresi, 32/17; Zuhruf sûresi, 43/71; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tefsiru sûre* (32) 1, *tevhid* 35; Müslim, *imân* 312, *cennet* 2-5; Tirmizî, *cennet* 15, *tefsiru sûre* (32) 2, (56) 1; İbn Mâce, *zühd* 39; Dârimî, *rikak* 98, 105; Müsned 2/313, 370, 407, 416, 438, 462, 466, 495, 506, 5/334.

Kanun-i teşekkülât: Oluşum ve gelişiminin kanunu, formülü.

Cem'iyetli: Câmî', geniş, kapsamlı, içinde çok şey barındıran.

Haricî vücut giymek: Varlık sahasına çıkmak, maddî veya mânevî bir varlığa sahip olmak.

Kanun-i emrî: Cenâb-ı Hakk'ın emir aleminden gelen kanun, varlık.

Merbut: Bağlı, irtibatlı.

İ'dam: Bir daha varolmamak üzere yok etme.

Şecere: Ağaç. **Vüs'at:** Genişlik.

Hitâma ermek: Sona ermek.

İhvanlar: Kardeşler, arkadaşlar.

Mahşer-nümâ: Mahşeri andıran.

Meyvedar: Meyveli, meyve veren.

Arz: Yeryüzü, dünya.

Mahşer-i acâib: Normalden farklı, harika türünden şeylerin toplu hâlde bulunduğu yer.

Şecere-i kudret: Kudret ağacı, Cenab-ı Hakk'ın kudretinin ortaya koyduğu ağaç.

Şecere-i hayret-nümâ: Hayret veren ağaç.

Tefrîğât: Dolu bir şeyin içini boşaltma.

Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi (varlıklar) **İbâd:** Kullar.

Hutûr etme: Akla gelme, hatıra gelme.

Yedinci Hakikat

Bâb-ı hıfz ve hafiziyet olup, İsm-i Hafız ve Rakîb'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; gökte, yerde, karada, denizde; yaş-kuru, küçük-büyük, âdi-âli her şeyi, kemâl-i intizam ve mîzan içinde muhafaza edip, bir türlü muhasebe içinde neticelerini eleyen bir hafiziyet; insan gibi büyük bir fıtratta, hilâfet-i kübrâ gibi bir rütbede,¹ emânet-i kübrâ² gibi büyük vazifesi olan beşerin, rubûbiyet-i âmmeye temas eden amelleri ve fiilleri muhafaza edilsin! Muhasebe eleğinden geçirilmesin! Adalet terazisinde tartılsın! Şâyeste ceza ve mükâfat çekmesin! Hayır, asla!..

Evet, şu kâinatı idare eden Zât, her şeyi nizam ve mîzan içinde muhafaza ediyor. Nizam ve mîzan ise; ilim ile hikmet ve irâde ile kudretin tezahürüdür. Çünkü görüyoruz, her masnû'; vücûdunda, gayet muntazam ve mevzûn yaratılıyor. Hem, hayatı müddetince değiştirdiği sûretler dahi, birer intizamlı olduğu hâlde, hey'et-i mecmuası da bir intizam tahtındadır.

Zîrâ görüyoruz ki: Vazifesinin bitmesiyle ömrüne nihayet verilen ve şu âlem-i şehâdetten göçüp giden her şeyin; Hafız-i Zülcelâl, birçok sûretlerini elvâh-ı mahfûza hükmünde olan^(Hâşiye) hâfızalarda ve bir türlü misâlî âyine-lerde hıfzedip, ekser tarihçe-i hayatını çekirdeğinde, neticesinde nakşedip yazıyor. Zâhir ve bâtın âyinelerinde ibka ediyor. Meselâ: Beşerin hâfızası, ağacın meyvesi, meyvenin çekirdeği, çiçeğin tohumu, kanun-i hafiziyetin azamet-i ihâtasını gösteriyor.

Görmüyor musun ki: Koca baharın hep çiçekli, meyveli bütün mevcudatı ve bunların kendilerine göre bütün sahâif-i a'mâlî ve teşkilâtının kanunları ve sûretlerinin timsâlleri; mahdud bir miktar tohumcuklar içlerinde yaza-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi, 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

(Hâşiye) Yedinci Sûret'in hâşiyesine bak.

Hıfz=Hafiziyet: Muhafaza etme, saklama, zayi etmeme.

Hafız: Her şeyi muhafaza eden, hiçbir şeyi zayi etmeyen.

Rakîb: Görüp gözeten, kontrol eden.

Emânet-i kübrâ: En büyük emânet

İntizam tahtında: Düzen, intizam altında. **Masnû':** Yaratık.

Hilâfet-i kübrâ: İnsanın eşya ve hâdiselerin sırlarına vakıf olup, Allah'ın istediği istikamette tabiatı müdahale etme donanımında yaratılması, Allah'ın ilk insanın şahsında insanlığına lutfettiği mânevî pâyeye.

Hey'et-i mecmua: Genel görünüş **Âlem-i şehadet:** Görünen âlem, bu dünya.

Elvâh-ı mahfûza: Muhafaza edilen levhalar, korunmuş tablolar.

Zâhir-bâtın: Dış, iç.

İbka etmek: Ebedileştirmek. Sonrası için saklamak.

Azamet-i ihâtası: Kapsadığı alanın büyüklüğü.

Sahâif-i a'mâl: Yapılan işlerin yazıldığı sayfalar.

Mahdud: Sınırlı, sınırları belli, dar.

rak, muhafaza ediliyor. İkinci bir baharda, onlara göre bir muhasebe içinde sahife-i amellerini neşredip, kemal-i intizam ve hikmet ile koca diğer bir bahar âlemini meydana getirmekle; hafiziyetin ne derece kuvvetli ihâta ile cereyan ettiğini gösteriyor. Acaba geçici, âdi, bekâsız, ehemmiyetsiz şeylerde böyle muhafaza edilirse, âlem-i gaybda, âlem-i âhirette, âlem-i ervâhta rubûbiyet-i âmmede mühim semere veren beşerin amelleri hıfz içinde gözetilmek sûretiyle, ehemmiyetle zaptedilmemesi kabil midir! Hayır ve asla!..

Evet şu hafiziyet'in bu sûrette tecellisinden anlaşılıyor ki: Şu mevcudatın Mâlik'i, mülkünde cereyan eden her şeyin inzibatına büyük bir ihtimamı var. Hem, hâkimiyet vazifesinde nihayet derecede dikkat eder. Hem, rubûbiyet-i saltanatında gayet ihtimamı gözetir. O derece ki, en küçük bir hâdiseyi, en ufak bir hizmeti yazar, yazdırır. Mülkünde cereyan eden her şeyin sûretini müteaddit şeylerde hifzeder.

Şu hafiziyet işaret eder ki: Ehemmiyetli bir muhasebe-i a'mâl defteri açılacak ve bilhassa mâhiyetçe en büyük, en mükerrem, en müşerref bir mahlûk olan insanın büyük olan amelleri, mühim olan fiilleri; mühim bir hesap ve mîzana girecek, sahife-i amelleri neşredilecek.

Acaba, hiç kabil midir ki; insan, hilâfet¹ ve emânetle² mükerrem olsun, rubûbiyet'in külliyat-ı şuûnuna şahit olarak kesret dairelerinde, vahdâniyet-i ilâhiye'nin dellâllığını ilân etmekle, ekser mevcudatın tesbihât ve ibadetlerine müdâhale edip zâbitlik ve müşâhitlik derecesine çıksın da; sonra kabre gidip, rahatla yatsın ve uyandırılmasın! Küçük-büyük her amellerinden suâl edilmesin! Mahşer'e gidip mahkeme-i kübrâ'yı görmesin! Hayır ve asla!..

Hem, bütün gelecek zamanda olan^(Hâşiyeye) mümkinâta kâdir olduğuna,

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

(Hâşiyeye) Evet, zaman-ı hâzırdan, tâ iptidâ-yi hilkat-ı âleme kadar olan zaman-ı mâzi, umumen vukûattır. Vücûda gelmiş her bir günü, her bir senesi, her bir asrı; birer satırdır, birer sahifedir, birer kitaptır ki, kalem-i kader ile tersim edilmiştir. Dest-i kudret, mu'cizat-ı âyâtını onlarda kemâl-i ⇒

Âlem-i gayb: Görünmeyen, du-yularla bilinmeyen âlem.

Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi.

İnzibat: Sağlam olma, işlerin yo-lunda olması.

İhtısam: Önem vermek, özen göstermek.

Müteaddid: Türlü türlü, birçok, değişik.

Muhasebe-i a'mâl: Yapılan işler-den hesaba çekilme.

Külliyat-ı şuûn: İşlerin, hâllerin, keyfiyetlerin külliliği, bütün şey-lerle ilgili olması.

Vahdaniyet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın birliği.

Mahkeme-i kübrâ: En büyük mahkeme.

Mümkinat: Olması mümkün olan, varlığı zarurî olmayan şeyler. Var-lığı zarurî olan Cenab-ı Hakk'a nisbetle mahlukat.

Zaman-ı hâzır: Şu an, şimdiki zaman.

İbtidâ-i hilkat-ı âlem: Varlığın, kâinatın yaratılışının başlangıcı.

Zaman-ı mazi: Geçmiş zaman.

Vukûât: Vak'alar, olup bitmiş şeyler

Kalem-i kader: Kader kalemi.

Tersim etmek: Resmetmek, çizmek

Dest-i kudret: Kudret eli, Cenab-ı Hakk'ın kudreti.

Mu'cizat-ı âyât: Âyetlerin mucizeleri

bütün geçmiş zamandaki mu'cizât-ı kudreti olan vukûâtı şehâdet eden ve kı-yâmet ve haşre pek benzeyen kış ile baharı her vakit bilmüşâhede icâd eden bir Kadîr-i Zülcelâl'den, insan nasıl ademe gidip kaçabilir, toprağa girip saklanabilir.

Madem bu dünyada ona lâıyk muhasebe görülüp hüküm verilmiyor. *Elbette bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uz mâya gidecektir.*

⇒ hikmet ve intizam ile yazmıştır. Şu zamandan tâ kıyâmet'e, tâ Cennet'e, tâ ebade kadar olan zaman-ı istikbâl; umumen imkânattır. Yâni, mazi vukûâttr, istikbâl imkânattır.

İşte o iki zamanın iki silsilesi birbirine karşı mukabele edilse; nasıl ki dünkü günü halkeden ve o güne mahsus mevcudatı icad eden Zât; yarınki günü mevcudatıyla halketmeye muktedir olduğu hiçbir vecihle şüphe götürmez. Öyle de, şüphe yoktur ki; şu meydan-ı garâib olan zaman-ı mâzinin mevcudatı ve hârikaları, bir Kadîr-i Zülcelâl'in mu'cizâtıdır. Kat'î şehâdet ederler ki, o Kadîr, bütün istikbâlin, bütün mümkinâtın icadına, bütün acâibinin izharına muktedirdir.

Evet, nasıl ki, bir elmayı halkedecek; elbette dünyada bütün elmaları halketmeye ve koca baharı icad etmeye muktedir olmak gerektir. Baharı icad etmeyen, bir elmayı icad edemez. Zira o elma, o tezgâhta dokunuyor. Bir elmayı icad eden, bir baharı icad edebilir. Bir elma; bir ağacın, belki bir bahçenin, belki bir kâinatın misâl-i musağğandır. Hem san'at itibarıyla koca ağacın bütün tarih-i hayatını taşıyan elmanın çekirdeği itibarıyla öyle bir hârika-yı san'attır ki; onu öylece icad eden, hiçbir şeyden âciz kalmaz. Öyle de, bugünü halkeden, kıyâmet gününü halkedebilir ve baharı icad edecek, haşrın icadına muktedir bir Zât olabilir. Zaman-ı mazinin bütün âlemlerini zamanın şeridinde kemâl-i hikmet ve intizam ile takip gösteren; elbette istikbâl şeridinde dahi başka kâinatı takip gösterebilir ve gösterecektir. Kaç Söz'lerde, bilhassa Yirmi İkinci Söz'de gayet kat'î isbat etmişiz ki: *"Her şeyi yapamayan hiçbir şeyi yapamaz ve bir tek şeyi halkeden her şeyi yapabilir. Hem, eşyanın icadı bir tek Zât'a verilse, bütün eşya, bir tek şey gibi kolay olur ve sühûlet peydâ eder; eğer müteaddit esbâba verilse ve kesrete isnad edilse, bir tek şeyin icadı, bütün eşyanın icadı kadar müşkilâtlı olur ve imtinâ' derecesinde suûbet peydâ eder..."*

Kemal-i hikmet ve intizam ile: Mükemmel, eksiksiz bir hikmet ve düzenle.

Zaman-ı istikbâl: Gelecek zaman
İmkânât: Olması imkân dahilinde olan, mümkün olan şeyler.

Silsile: Olaylar zinciri, dizisi.

Halk etmek: Yaratmak.

İcad etmek: Varetmek, yaratmak.

Muktedir olmak: Yapabilmek, gücü yetmek.

Meydan-ı garâib: Hayret verici, hayranlık uyandırıcı şeylerin alanı.

Kadîr: Her şeye gücü yeten (Allah celle celâlüh)

Mümkinât: Olması ya da olmaması zarurî olmayan şeyler. Allah'tan başka her şey. Mahlukat.

Acâib: Normalden farklı, olağanüstü şeyler.

İzhâr: Göstermek, ortaya koymak.

Misal-i musaggar: Küçültülmüş model.

Tarih-i hayat: Hayat tarihi, yaşanacak şeyler.

Harika-i sanat: Sanat harikası.

Eşya: Varlıklar, mahlukat, kâinat.

Sühûlet peydâ etmek: Kolaylaşmak.

Müteaddid: Birçok, çeşitli.

Kesret: Çokluk.

İsnad etmek: Dayandırmak, bağlamak.

İmtinâ': İmkânsızlık.

Suûbet: Zorluk.

Mu'cizât-ı kudreti: Kudretinin ortaya koyduğu mucizeler.

Vaad: Yapılacak iyi şeylere mükâfat sözü verme.

Vaid: Yapılacak kötü şeylere karşı ceza vermekle tehdit etme.

Şekizinci Hakikat

Bâb-ı vaad ve vaîd'dir. İsm-i Cemîl ve Celîl'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; Âlîm-i mutlak ve Kadîr-i mutlak olan, şu mas-nûâtın Sâni'i; bütün enbiyânın tevâtürle haber verdikleri ve bütün siddîkîn ve evliyânın icmâ ile şehâdet ettikleri mükerrer vaad ve vaîd-i ilâhî'sini yerine getirmeyip, –hâşâ– acz ve cehlini gösterebilir. Halbuki; vaad ve vaîdinde bulunduğu emirler, kudretine hiç ağır gelmez; pek hafif ve pek kolay... Geçmiş baharın hesapsız mevcudatını gelecek baharda kısmen aynen^(Hâşîye-1) kısmen mislen^(Hâşîye-2) iadesi kadar kolaydır.

İfâ-yi vaad ise; hem bize, hem her şeye hem kendisine, hem saltanat-ı rubûbiyet'ine pek çok lâzımdır.

Hulfü'l-vaad ise; hem izzet-i iktidarına zıttır, hem ihâta-yi ilmiyesine münâfidir. Zîrâ hulfü'l-vaad, ya cehilden, ya aczden gelir.

Ey münkir! Bilir misin ki; küfür ve inkârın ile ne kadar ahmakça bir cinâyet işliyorsun ki; kendi yalancı vehmini, hezeyâncı aklını, aldatici nefsini tasdik edip, hiçbir veçhile, hulf ve hilâfa mecburiyeti olmayan ve hiçbir veçhile, hilâf O'nun izzetine ve haysiyetine yakışmayan ve bütün görünen şeyler ve işler, sıdkına ve hakkâniyetine şehâdet eden bir Zât'ı tekzip ediyorsun! Nihayetsiz küçüklük içinde nihayetsiz büyük cinâyet işliyorsun! Elbette, ebedî, büyük cezaya müstahak olursun. Bâzı ehl-i Cehennem'in bir dişi, dağ kadar olması; cinâyetinin büyüklüğüne bir mikyas olarak haber verilmiş.¹ Mîsâlin şu yolcuya benzer ki; güneşin ziyâsından gözünü kapar, kafası içindeki hayâline bakar. Vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu tenvir etmek istiyor.

Madem şu mevcudat, hak söyleyen sâdık kelimeleri; şu hâdisât-ı kâinat, doğru söyleyen nâtık âyetleri olan Cenâb-ı Hak vaad etmiş. Elbette yapacaktır. *Bir mahkeme-i kübrâ açacaktır. Bir saadet-i uzmâ verecektir.*

^(Hâşîye-1) Ağaç ve otların kökleri gibi...

^(Hâşîye-2) Yapraklar, meyveler gibi...

¹ Bkz.: Müslim, *cennet* 44; Tirmizî, *sıfatü cehennem* 3; İbn Mâce, *zühûd* 38; Müsned 2/26, 328, 334, 537, 3/29, 366.

Vaad: Yapılacak iyi şeylere mükâfat sözü verme.

Vaîd: Yapılacak kötü şeylere karşı ceza vermekle tehdit etme.

Âlîm-i Mutlak: Her şeyi bilen (Allah celle celâlüh)

İade: Geri vermek.

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten (Allah celle celâlüh)

İcmâ': Bir mesele üzerinde ittifak etmek.

Tevâtür: Bir haberi, yalan ihtimalini akla getirmeyecek kadar çok ve muhtelif kimselerin nakletmesi

İfâ-yi vaad: Sözünü yerine getirmek.

Mikyas: Ölçü.

Hulfü'l-vaad: Sözünden dönmek.

İzzet-i iktidar: Kudretin izzeti, onuru

İhâta-yi ilmiye: İlmi enginlik.

Tenvir etmek: Aydınlatmak.

Dokuzuncu Hakikat

Bâb-ı ihyâ ve imâte'dir. İsm-i Hayy u Kayyûm'un, Muhyî ve Mümî't'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; ölmüş, kurumuş koca Arz'ı ihyâ eden ve o ihyâ içinde her biri, beşer haşrı gibi acîb, üç yüz binden ziyâde envâ-ı mahlûkatı haşr ve neşredip kudretini gösteren ve o haşr ve neşr içinde nihayet derecede karışık ve ihtilâl içinde, nihayet derecede imtiyaz ve tefrik ile ihâta-yi ilmiyesini gösteren ve bütün semâvî fermanlarıyla beşerin haşrini vaad-etmekle, bütün ibâdının enzârını saadet-i ebediyeye çeviren ve bütün mevcudatı baş-başa, omuz-omuza, el-ele verdirip, emir ve irâdesi dairesinde döndürüp birbirine yardımcı ve musahhar kılmakla azamet-i rubûbiyet'ini gösteren; ve beşeri, şecere-i kâinatın en câmi' ve en nâzik ve en nâzenin, en nâzdar, en niyâzdar bir meyvesi yaratıp, kendine muhatap itti haz ederek her şeyi ona musahhar kılmakla, insana bu kadar ehemmiyet verdiğini gösteren bir Kadîr u Rahîm, bir Alîm ü Hakîm; kıyâmeti getirmesin! Haşr'i yapmasın ve yapamasın! Beşeri ihyâ etmesin veya edemesin! Mahkeme-i kübrâ'yı açmasın! Cennet ve Cehennem'i yaratamasın! Hâşâ ve kellâ!..

Evet, şu âlemin Mutasarrıf-ı Zîşân'ı, her asırda, her senede, her günde bu dar, muvakkat rûy-i zeminde haşr-i ekber'in ve meydan-ı kıyâmet'in pek çok emsâlini ve nümûnelerini ve işârâtını icâd ediyor.

Ezcümle: Haşr-i baharîde görüyoruz ki: Beş-altı gün zarfında küçük ve büyük hayvanât ve nebâtâtın üç yüz binden ziyâde envâi haşredip neşrediyor. Bütün ağaçların, otların köklerini ve bir kısım hayvanları aynen ihyâ edip iade ediyor. Başkalarını ayniyet derecesinde bir misliyet sûretinde icâd ediyor. Halbuki, maddeten farkları pek az olan tohumcuklar, o kadar karışmışken kemâl-i imtiyaz ve teşhîs ile o kadar sür'at ve vüs'at ve sühûlet içinde kemâl-i intizam ve mîzan ile altı gün veya altı hafta zarfında ihyâ ediliyor.

İhyâ: Hayat verme, hayatdar kılma, diriltme. **İmâte:** Öldürme, cansız kılma, canını alma.

Hayy: Hayatdar olan ve hayati, varlığı ezeli-ebedi olan (Allah c.c.)

Kayyûm: Bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığı O'na bağlı olan (Allah c.c.)

Muhyî: Hayat veren, diriltten.

Mümî't: Cansız kılan, ölümlü veren **Envâ-ı mahlukat:** Yaratık türleri, cinsleri.

İmtiyaz: Benzerlerinden ayrılma, ayrıcalıklı olma. **İbâd:** Kullar.

Tefrik: Farklı kılma, ayırma.

Musahhar: Emre amade. Birinin emrine, isteğine göre hareket eden. **Enzâr:** Nazarlar, bakışlar.

Şecere-i kâinat: Kâinat ağacı.

Câmi': Kapsamlı, mahiyeti engin.

İtti haz etmek: Edinmek.

Mutasarrıf: Bir şey üzerinde tasarruf etme, hükmetme hakkını elinde bulunduran.

Zîşân: Şanlı, şan sahibi.

Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya.

Haşr-i baharî: Baharda canlıların dirilmesi.

Ayniyet: Aynı olma, ta kendisi olma. **Envâ':** Türler, cinsler.

Misliyet: Bir şeyin benzeri olma, benzerlik. **Sühûlet:** Kolaylık.

Kemal-i imtiyaz ve teşhîs: Mükemmel bir şekilde birini diğerinden ayırma, ayrıcalık verme, tanıma. **Vüs'at:** Genişlik.

Hiç kabil midir ki, bu işleri yapan Zât'a bir şey ağır gelebilsin! Semâvât ve arzı altı günde halkedemesin! İnsanı bir sayha ile haşredemesin! Hâşâ?

Acaba; mu'ciznü mâ bir kâtip bulunsa, hurufları, ya bozulmuş veya mahvolmuş üç yüz bin kitabı, tek bir sahifede karıştırmaksızın, galatsız, sehivsiz, noksansız, hepsini beraber, gayet güzel bir sûrette bir saatte yazarsa; birisi sana dese: “Şu kâtip, kendi te'lif ettiği senin suya düşmüş olan kitabını yeniden, bir dakika zarfında hafızasından yazacak.” Sen diyebilir misin ki: “Yapamaz ve inanmam...”

Veyahut, bir sultân-ı mu'cizekâr, kendi iktidarını göstermek için veya ibret ve tenezzüh için bir işaretle dağları kaldırı, memleketleri tebdil eder. Denizi karaya çevirdiğini gördüğün hâlde; sonra görsen ki; büyük bir taş dereye yuvarlanmış. O zâtın kendi ziyâfetine davet ettiği misafirlerin yolunu kesmiş, geçemiyorlar. Biri sana dese: “O zât, bir işaretle o taşı, ne kadar büyük olursa olsun kaldıracak veya dağıtacak. Misafirlerini yolda bırakmayacak.” Sen desen ki: “Kaldırmaz veya kaldıramaz...”

Veyahut, bir zât bir günde, yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: “O zât bir boru sesiyle, efrâdı, istirahat için dağılmış olan taburları toplar. Taburlar, nizamı altına girerler.” Sen desen ki: “İnanmam!” Ne kadar divânece hareket ettiğini anlarsın...

İşte şu üç temsili fehmettin ise, bak! Nakkâş-ı Ezelî, gözümüzün önünde kışın beyaz sahifesini çevirip, bahar ve yaz yeşil yaprağını açıp, rûy-i arzın sahifesinde üç yüz binden ziyâde envâi, kudret ve kader kalemiyle ahsen-i sûret üzere yazar. Birbiri içinde, birbirine karışmaz. Beraber yazar. Birbirine mâni olmaz. Teşkilce, sûretçe birbirinden ayrı, hiç şaşırtmaz. Yanlış yazmaz.

Evet, en büyük bir ağacın ruh programını, bir nokta gibi en küçük bir çekirdekte dercedip, muhafaza eden Zât-ı Hakîm-i Hafız; “Vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder.” denilir mi?

Ve küre-i arzı bir sapan taşı gibi çeviren Zât-ı Kadîr; âhiret'e giden misafirlerinin yolunda, “Nasıl bu Arz'ı kaldıracak veya dağıtacak.” denilir mi?

Hem, hiçten, yeniden bütün zihayâtın ordularını bütün cesedlerinin taburlarında kemâl-i intizamla, zerrâtı emr-i ¹ كُنْ فَيَكُونُ ile kaydedip yerleşti-

¹ (“O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsin sûresi, 36/82; Mu'min sûresi, 40/68)

Sayha: Nârâ. (Hz. İsrâfil'in (a.s.) sürü üflemesine işaret)
Hurûf: Harfler.
Galat: Yanlış. Yanılma.
Sehiv: Hata yapma, yanılma.
Efrâd: Fertler, bireyler.

Fehmetmek: Anlamak.
Nakkâş: Nakış yapan, işleyen.
Zât-ı Hakîm-i Hafız: Her işini hikmetli yapan, her şeyi muhafaza eden, hiçbir şeyi ihmal etmeyen Zât.

Ahsen-i sûret üzere: En güzel surette, en güzel biçimde.
Zât-ı Kadîr: Her şeye gücü yeten Zât.
Zerrât: Zerreler (= Maddenin en küçük parçaları)

ren, ordular îcâd eden Zât-ı Zülcelâl; tabur-misâl cesedin nizamı altına girmekle, “Birbiriyle tanışan zerrât-ı esâsiye ve eczâ-yi asliyesini bir sayha ile nasıl toplayabilir.” denilir mi?

Hem, bu bahar haşrine benzeyen, dünyanın her devrinde, her asrında, hattâ gece-gündüzün tebdilinde, hattâ cev-v-i havada bulutların îcâd ve ifnâsında, haşr’e nümûne ve misâl ve emâre olacak ne kadar nakışlar yaptığını gözünle görüyorsun. Hattâ eğer hayâlen bin sene evvel kendini farz etsen, sonra zamanın iki cenâhı olan mazi ile müstakbeli birbirine karşılaştırsan; asırlar, günler adedince misâl-i haşir ve kıyâmetin nümûnelerini göreceksin. Sonra, bu kadar nümûne ve misâlleri müşâhede ettiğin hâlde, haşr-i cismânîyi akıldan uzak görüp istib’âd etmekle inkâr etsen; ne kadar divanelik olduğunu sen de anlarsın...

Bak! Fermân-ı A’zam, bahsettiğimiz hakikate dair ne diyor:

فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحِييُ الْمَوْتِ
وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

Elhâsıl: Haşre mâni hiçbir şey yoktur. Muktaזî ise, her şeydir.

Evet, mahşer-i acâib olan şu koca arzı, âdi bir hayvan gibi imâte ve ih-yâ eden ve beşer ve hayvana hoş bir beşik, güzel bir gemi yapan ve güneşî onlara şu misafirhânede ışık verici ve ısındırıcı bir lâmba eden, seyyârâtı meleklerine tayyâre yapan bir Zât’ın, bu derece muhteşem ve sermedî rubûbiyet’i ve bu derece muazzam ve muhîr hâkimiyeti; elbette, yalnız böyle geçici, devamsız, bîkarar, ehemmiyetsiz, mütegayyir, bekâsız, nâkıs, tekemmülsüz umûr-i dünya üzerinde kurulmaz ve durmaz.

Demek, O’na şâyeste, dâimî, berkarar, zevâlsiz, muhteşem bir di-yar-ı âher var. Başka bâkî bir memleketi vardır. Bizi onun için çalış-tırır. Oraya davet eder ve oraya nakledeceğine; zâhirden hakikate ge-

¹ “İşte bak, Allah’ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir.” (Rûm sûresi, 30/50)

Eczâ-yi asliye: Asli parçalar, temel unsurlar.

Cevv-i hava: Hava, hava boşluğu

İcâd ü ifnâ: Var etme ve yok etme

Cenâh: Taraf, kanat.

Haşr-i cismânî: Varlıkların (sadece ruhen değil) aynı zamanda bedenlen de diriltilmesi.

İstib’âd etmek: İhtimal vermemek, akla uzak görmek.

Ferman-ı A’zam: En büyük ferman, buyruk, Kur’ân-ı Kerim.

Muktaזî: Gerektiren, gerektirici sebep.

Mütegayyir: Değişken, değişip duran.

Mahşer-i acâib: Normalden farklı, harika türünden şeylerin toplu hâlde bulunduğu yer.

Seyyârât: Seyyareler, gezegenler.

Umûr-i dünya: Dünya işleri, dünya durumları.

Di-yar-ı âher: Başka diyar, başka memleket.

çen ve kurb-i huzuruna müşerref olan bütün ervâh-ı neyyire ashâbı, bütün kulûb-i münevvere aktâbı, bütün ukûl-i nurâniye erbabı şehâdet ediyorlar ve bir mükâfat ve mucâzât ihzâr ettiğini, müttefikan haber veriyorlar ve mükerreren pek kuvvetli vaad ve pek şiddetli tehdid eder, naklederler.

Hulfü'l-vaad ise; hem zillet, hem tezellüldür. Hiçbir cihetle celâl-i kudsiyetine yanaşamaz. Hulfü'l-vaid ise; ya afvdan, ya aczden gelir. Halbuki küfür; cinâyet-i mutlakadır. ^(Hâşiye) Affa kabil değil... Kadîr-i mutlak ise, aczden münezzehtir ve mukaddestir.

Şahitler, muhbirler ise; mesleklerinde, meşreplerinde, mezheplerinde muhtelif oldukları hâlde kemâl-i ittifak ile şu meselenin esâsında müttehidirdirler. Kesretçe tevâtür derecesindedirler; keyfiyetçe icmâ' kuvvetindedirler. Mevkice her biri nev-i beşerin bir yıldızı, bir tâifenin gözü, bir milletin azizidirler. Ehemmiyetçe şu meselede hem ehl-i ihtisas, hem ehl-i isbatlırlar.

Halbuki; bir fende veya bir san'atta iki ehl-i ihtisas, binler başkalardan müreccahırlar ve ihbarda iki müsbit, binler nâfî'lere tercih edilir. Meselâ: Ramazan hilâlinin sübûtunu ihbar eden iki adam, binler münkirlerin inkârlarını hiçe atarlar.

(Hâşiye) Evet, küfür; mevcudatın kıymetini iskat ve mânâsızlıkla ittiham ettiğinden; bütün kâinata karşı bir tahkir ve mevcudat âyinelerinde cilve-i esmâ'yı inkâr olduğundan; bütün esmâ-yi ilâhiye'ye karşı bir tezyif ve mevcudatın vahdâniyete olan şehâdetlerini reddettiğinden; bütün mahlûkata karşı bir tekzip olduğundan; istidâd-ı insânîyi öyle ifsad eder ki; salâh ve hayrî kabule liyâkati kalmaz.

Hem, bir zulm-i azimdir ki, umum mahlûkatın ve bütün esmâ-yi ilâhiye'nin hukukuna bir tecâvüzdür. İşte şu hukukun muhafazası ve nefsi-kâfir, hayra kabiliyetsizliği; küfrün adem-i affını iktizâ eder. ¹ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

¹ "(Lokman oğluna nasihat ederken: 'Evladım!' dedi, 'sakın Allah'a eş, ortak uydurma.) Çünkü şirk pek büyük bir zulümdür." (Lokman sûresi, 31/13)

Kurb-i huzuruna: Kendi huzuruna, yakınına.

Ervâh-ı neyyire ashâbı: Nuranî ruha sahip kimseler.

Kulûb-i münevvere aktâbı: Aydın, nuranî kalblere sahip olan kutup zatlara

Ukûl-i nurâniye erbâbı: Nurlu, aydın akıl sahipleri.

İhzâr etmek: Hazırlamak.

Hulfü'l-vaad: Verdiği sözde durmamak.

Hulfü'l-vaid: Tehdidinden dönme.

Tezellül: Zillete katlanma, hor ve hakir olduğunu kabul etme.

İskât etmek: Düşürmek.

İttiham etmek: Suçlamak.

Tahkir: Aşağılamak.

Cilve-i esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecellisi, parıltısı.

Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları.

Tezyif: Kıymetini inkâr etme, değersiz bulma, alay etme.

Vahdâniyet: Cenab-ı Hakk'ın birliği.

İstidâd-ı insânî: İnsanın istidatları, kabiliyetleri, yaratılıştan gelen yetenekleri.

İfsâd etmek: Bozmak.

Salâh: İyilik. İyi halli, faziletli olma

Liyâkat: Lâyık olma, değer.

Zulm-i azim: Büyük zulüm.

Nefs-i kâfir: Kâfir, inanmayan kişi

Adem-i afv: Affetmeme.

Müttehid: İttihat etmiş, birleşmiş, birlik olmuş. **Hukuk:** Haklar.

Müreccah: Tercihe şayan, tercih edilir.

Nâfi: İnkâr eden.

Müsbit: İspat eden, ispat edici.

Elhâsıl: Dünyada bundan daha doğru bir haber, daha sağlam bir dâvâ, daha zâhir bir hakikat olamaz... *Demek, şüphesiz dünya bir mezraadır.*¹ *Mahşer ise bir beyderdir, harmandır. Cennet, Cehennem ise birer mahzendir.*

Onuncu Hakikat

Bâb-ı hikmet, inâyet, rahmet, adâlet'tir. İsm-i Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; şu bekâsız misâfirhâne-i dünyada ve şu devamsız meydan-ı imtihanda ve şu sebatsız teşhîrgâh-ı arzda; bu derece bâhir bir hikmet, bu derece zâhir bir inâyet ve bu derece kâhir bir adâlet ve bu derece vâsi' bir merhametin âsârını gösteren Mâlikü'l-mülki Zülcelâl'in daire-i memleketinde ve âlem-i mülk ve melekûtunda; dâimî meskenler, ebedî sakinler, bâkî makamlar, mukîm mahlûklar bulunmayıp şu görünen hikmet, inâyet, adâlet, merhametin hakikatleri hiçe insin!..

Hem, hiç kabil midir ki; o Zât-ı Hakîm, şu insanı bütün mahlûkat içinde kendine küllî muhatab ve câmi' bir âyine yapıp, bütün hazâin-i rahmetinin müstemilâtını ona tattırsın, hem tartırsın, hem tanıttırsın, kendini bütün esmâsıyla ona bildirsin, onu sevsin ve sevdirdin, sonra, o bîçâre insanı o ebedî memleketine göndermesin! O dâimî saadetgâha davet edip mes'ûd etmesin?

Hem, hiç mâkûl mudur ki; hattâ çekirdek kadar her bir mevcûda, bir ağaç kadar vazife yükü yüklesin, çiçekleri kadar hikmetleri bindirsin, semereleri kadar maslahatları taksın da; bütün o vazifeye, o hikmetlere, o maslahatlara, dünyaya müteveccih yalnız bir çekirdek kadar gaye versin.. bir hardal kadar ehemmiyeti olmayan dünyevî bekâsını gaye yapsın.. ve bunları âlem-i mânâya çekirdekler ve âlem-i âhiret'e bir mezraa yapmasın.. -tâ, hakiki ve lâyık gayelerini versinler- ve bu kadar mühim ihtifâlât-ı mühimmeyi,

¹ "Dünya, âhiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmî'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Adlûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

Beyder: Harman yeri.

Bâhir: Apaçık, düşünmeye gerek duyulmadan bilinen.

Kâhîr: Üstün, hâkim, baskın.

Vâsi': Geniş.

Âsâr: Eserler, izler, âlâmetler.

Mâlikü'l-mülki Zülcelâl: Her şeyin sahibi celâl ve izzet sahibi Allah (celle celâlüh)

Âlem-i mülk ve melekût: Görünen ve görünmeyen âlem, her şeyin dış görünüşü ve iç âlemi, varlığın perde önü ve perde arkası.

Câmi': Kapsamlı, mahiyeti engin.

Hazâin-i rahmet: Rahmet hazineleri.

Âlem-i mânâ: Mânâ âlemi, misal ve ruhanîler âlemi.

İhtifâlât-ı mühimme: Önemli merasimler. **Mezraa:** Tarla.

gayesiz, boş, abes bıraksın; onların yüzünü âlem-i mânâya, âlem-i âhiret'e çevirmesin! Tâ, asıl gayeleri ve lâıyk meyvelerini gösterson.

Evet, hiç mümkün müdür ki; bu şeyleri böyle hilâf-ı hakikat yapmakla; kendi evsâf-ı hakikiyesi olan Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in zıtlarıyla, -hâşâ sümme hâşâ- muttasıf gösterip hikmet ve keremine, adl ve rahmetine delâlet eden bütün kâinatın hakâikını tekzib etsin! Bütün mevcudatın şehâdetlerini reddetsin! Bütün masnûâtın delâletlerini iptal etsin!..

Hem, hiç akıl kabul eder mi ki; insanın başına ve içindeki havâssına saçları adedince vazifeler yükletsin de, yalnız bir saç hükmünde ona bir ücret-i dünyeviye versin! Adâlet-i hakikiyesine zıt olarak ve hikmet-i hakikiyesine münâfi, mânâsız iş yapsın!..

Hem hiç mümkün müdür ki; bir ağaca taktığı neticeler, meyveler miktarınca her bir zihayata, belki lisan gibi her bir uzvuna, belki her bir masnûa o derece hikmetleri, maslahatları takmakla; kendisinin bir Hakîm-i mutlak olduğunu isbat edip gösterson, sonra bütün hikmetlerin en büyüğü ve bütün maslahatların en mühimmi ve bütün neticelerin en elzemi ve hikmeti hikmet, nîmeti nîmet, rahmeti rahmet eden ve bütün hikmetlerin, nîmetlerin, rahmetlerin, maslahatların menbaı ve gayesi olan bekâ ve likâyı ve saadet-i ebediyei vermeyip terk ederek, bütün işlerini abesiyet-i mutlaka derekesine düşürsün ve kendini o zâta benzetsin ki; öyle bir saray yapar; her bir taşında binlerce nakışlar, her bir tarafında binler zînetler ve her bir menzilinde binler kıymetdâr âlât ve levâzımât-ı beytiye bulundursun da; sonra ona dam yapmasın! Her şey çürüsün, beyhûde bozulsun! Hâşâ ve kellâ!.. *Hayr-ı mutlak'tan hayır gelir. Cemîl-i mutlak'tan güzellik gelir.*¹ *Hakîm-i mutlak'tan abes bir şey gelmez.*

Evet, her kim fikren tarihe binip mazi cihetine gitse, şu zaman-ı hâzırda gördüğümüz menzil-i dünya, meydan-ı ibtilâ, meşher-i eşya gibi, seneler adedince vefat etmiş menziller, meydanlar, meşherler, âlemler görecektir. Sûretçe, keyfiyetçe birbirinden ayrı oldukları hâlde; intizamca, acâibce, Sâni'in kudret ve hikmetini göstermekçe birbirine benzer.

¹ Cenâb-ı Hakk'ın, Cemîl-i Mutlak olduğuna ve güzelliği sevdiğine dair bkz.: Müslim, *îmân* 147; Müsned 1/399, 4/133, 134, 151; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 12/280; Ebû Ya'la, *el-Müsned* 2/320.

Hilâf-ı hakikat: Gerçek dışı, gerçeğin tersine.

Evsâf-ı hakikiye: Hakikî vasıflar, gerçek özellikler.

Havâs: Duyular, duygular, özellikler. **Münâfi:** Ters, uymayan.

Zihayat: Canlı varlık.

Likâ: Buluşmak, görüşmek. (Allah'a (c.c.) kavuşmak.)

Âlât ve levâzımât-ı beytiye: Ev araç-gereçleri.

Meydan-ı ibtilâ: İmtihan meydanı

Zaman-ı hâzır: Şimdiki zaman, yaşanan zaman.

Meşher-i eşya: Varlıkların sergilendiği yer.

Acâib: Normalden farklı, olağanüstü şeyler.

Hem görecek ki; o sebatsız menzillerde, o devamsız meydanlarda, o bekâsız meşherlerde o kadar bâhir bir hikmetin intizâmâtı; o derece zâhir bir inâyetin işârâtı; o mertebe kâhir bir adâletin emârâtı; o derece vâsi' bir merhametin semerâtını görecek. Basîretsiz olmamak şartıyla yakinen bilecek ki; o hikmetten daha ekmel bir hikmet olamaz ve o âsârı görünen inâyetten daha ecmel bir inâyet kabil değil ve o emârâtı görünen adâletten daha eccl bir adâlet yoktur ve o semerâtı görünen merhametten daha eşmel bir merhamet tasavvur edilmez.

Eğer, farz-ı muhâl olarak şu işleri çeviren, şu misafirleri ve misafirhâne-leri değiştiren Sultân-ı Sermedî'nin daire-i memleketinde dâimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâkî meskenler, mukîm ahâli, mes'ûd ibâdî bulunmazsa; ziyâ, hava, su, toprak gibi kuvvetli ve şümûllü dört anâsır-ı mânevîye olan hikmet, adâlet, inâyet, merhametin hakikatlerini nefyetmek ve o anâsır-ı zâhiriye gibi görünen vücutlarını inkâr etmek lâzım gelir. Çünkü; şu bekâsız dünya ve mâfihâ, onların tam hakikatlerine mazhar olamadığı malûmdur. Eğer, başka yerde dahi onlara tam mazhar olacak mekân bulunmazsa; o vakit, gündüzü dolduran ziyâyı gördüğü hâlde güneşin vücudunu inkâr etmek derecesinde bir divanelikle; şu her şeyde bulunan gözümüz önündeki hikmeti inkâr etmek, şu nefsimizde ve ekser eşyada her vakit müşâhede ettiğimiz inâyeti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emârâtı görünen adâleti inkâr etmek^(Hâşiye) ve şu her yerde gördüğümüz merhameti inkâr et-

(Hâşiye) Evet, adâlet iki şıktır. Biri müsbet, diğeri menfidir:

• **Müsbet** ise; hak sahibine hakkını vermektir. Şu kısım adâlet, bu dünyada bedâhet derecesinde ihâtası vardır. Çünkü, Üçüncü Hakikat'ta isbat edildiği gibi; her şeyin istidâd lisanıyla ve ihtiyac-ı fitrî lisanıyla ve ıztırar lisanıyla Fâtır-ı Zülcelâl'den istediği bütün matlûbatını ve vücut ve hayatına lâzım olan bütün hukukunu mahsus mizanlarla, muayyen ölçülerle bilmüşâhede veriyor. Demek, adâletin şu kısmı, vücut ve hayat derecesinde kat'î vardır.

• **İkinci kısım menfidir** ki; haksızları terbiye etmektir. Yâni, haksızların hakkını, ta'zib ve tecziye ile veriyor. Şu şık ise; çendan tamamıyla şu dünyada tezahür etmiyor. Fakat, o hakikatin ⇨

Ecell: Pek haşmetli, pek ulu, en celâli.

İbâd: Kullar.

Eşmel: Daha şümûllü, en kapsamlı

Sultan-ı Sermedî: Ebedî saltanat sahibi, saltanatı daimî olan sultan

Anâsır-ı mânevîye: Temel mânevî unsurlar, dinamikler, esaslar.

Nefyetmek: İnkâr etmek, olmadığını iddia etmek.

Dünya ve mâfihâ: Dünya ve dünyadaki her şey.

Bedâhet derecesinde: Gözle görülr derecede, apaçık.

İhâta: Genişlik, yaygınlık, kuşatma

İstidâd lisanı: Yaratılıştan gelen kabiliyet dili.

İhtiyac-ı fitrî lisanı: Fitrî, yaratılıştan gelen ihtiyaç dili.

İztırar: Çaresizlik, zaruret içinde olma, zorluk.

Matlubat: İstekler, arzular.

Fâtır-ı Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Yaradan.

Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Mizân: Ölçü.

Ta'zib: Azap etmek, cezalandırmak

Tecziye: Cezasını vermek, cezalandırmak. **Çendan:** Gerçi.

Tezahür etmek: Görünmek, açığa çıkmak.

mek lâzım geldiği gibi; şu kâinatta gördüğümüz icraât-ı hakîmâne ve ef'âl-i kerîmâne ve ihsânât-ı rahîmânenin sahibini –hâşâ sümme hâşâ!– sefih bir oyuncu, gaddar bir zâlim olduğunu kabul etmek lâzım gelir ki; nihayetsiz muhâl bir inkılâb-ı hakâiktir. Hattâ her şeyin vücûdunu ve kendi nefsinin vücûdunu inkâr eden ahmak Sofestâiler dahi bunun tasavvuruna kolay kolay yanaşamazlar...

Elhâsıl: Şu görünen şuûnât-ı dünyadaki vüs'atlı içtimâat-ı hayatiye ve sür'atlı iftirâkât-ı mevtiye ve haşmetli toplanmalar ve çabuk dağılmalar ve azametli ihtifâlât ve büyük tecelliyât ile ve onların bu âleme ait bu dünya-yi fânide, kısa bir zamanda malûmumuz olan semerât-ı cüz'iyeleri, ehemmiyetsiz ve muvakkat gayeleri mâbeyninde hiç münasebet olmadığından, âdeta küçük bir taş, bir büyük dağ kadar hikmetler, gayeler takmak; bir büyük dağa, bir küçük taş gibi muvakkat bir gaye-i cüz'ie vermeye benzer ki; hiçbir akıl ve hikmete uygun gelemez.

Demek, şu mevcudat ve şuûnât ile ve dünyaya ait gayeleri ortasında bu derece nisbetsizlik, kat'iiyen şehâdet eder ki: *Bu mevcudatın yüzleri, âlem-i mânâya müteveccihdir. Münâsîp meyveleri orada veriyor ve gözleri esmâ-yi kudsîye'ye dikkat ediyor. Gayeleri o âleme bakıyor. Ve özleri dünya toprağı altında, sümbülleri âlem-i misâl'de inkişaf ediyor. İnsan, istidâdı nisbetinde burada ekiyor ve ekiliyor; âhîret'te mahsul alıyor.* Evet, şu eşyanın esmâ-yi ilâhiye'ye ve âlem-i âhîret'e müteveccih yüzlerine baksan göreceksin ki; mu'cize-i kudret olan her bir çekirde-

⇒ vücûdunu ihsâs edecek bir sûrette hadsiz işârât ve emârât vardır. Ezcümle: Kavm-i Âd ve Semûd'dan tut, tâ şu zamanın mütemerrid kavimlerine kadar gelen sille-i te'dib ve tâziyâne-i ta'zib; gayet âlî bir adâletin hükûmran olduğunu hads-i kat'î ile gösteriyor...

İhsâs etmek: Hissettirmek, sezdirmek, bildirmek.

İşârât: İşaretler.

Emârât: Emareler, izler.

Ezcümle: Bu cümleden olarak, bunlar arasında.

Kavm-i Âd ve Semud: (Hz. Hûd Peygamber'in kavmi) Âd ve (Hz. Salih Peygamber'in kavmi) Semûd milletleri.

Mütemerrid: Dikbaşı, inatçı, gerçeği kabul etmeyen.

Sille-i te'dib: Haddini bildirme tokadı.

Tâziyâne-i ta'zib: Azap kırbaçı, ceza kamçısı.

Âli: Yüce.

Hükûmrân olmak: Hükmetmek, hüküm geçmek.

Hads-i kat'î ile: Kesin bir şekilde, kesin bir sezişle.

İcraat-ı hakîmâne: Hikmetli icraatlar.

Ef'âl-i kerîmâne: Cömertçe, kerem sahibine yakışır surette işlenilen fiiller.

İnkılâb-ı hakaik: Gerçeklerin tersine dönmesi. **Vüs'atlı:** Geniş.

Şuunat: İşler, hâller, keyfiyetler.

İçtimaat-ı hayatiye: Herhangi bir varlığın hayat kazanması için değişik unsurların bir araya gelmesi

Sofestâi: Yanıltmacı, mugalataci. Yanıltmak için söz söyleyen.

İftirâkât-ı mevtiye: Ölmek suretiyle ayrılmalar.

İhtifâlât: Toplanmalar, merasimler, törenler.

Semerat-ı cüz'ie: Cüz'i, önemsiz sonuçlar, kıymeti az faydalar.

Muvakkat: Geçici. Belli bir zaman için. **Mâbeyninde:** Arasında.

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş.

Esmâ-i kudsîye: Cenab-ı Hakk'ın mukaddes isimleri, sıfatları.

Âlem-i misal: Bu dünyadaki her şeyin, her hâdisenin suretinin bulunduğu, kaydedildiği âlem.

ğın bir ağaç kadar gayesi var. Kelime-i hikmet olan her bir çiçeğin, ^(Hâsiye) bir ağaç çiçekleri kadar mânâları var ve o hârika-yi san'at ve manzûme-i rahmet olan her bir meyvenin, bir ağacın meyveleri kadar hikmetleri var. Bizlere rızık olması ise; o binler hikmetlerinden bir tek hikmettir ki, vazifesi biter, mânâsını ifâde eder, vefat eder, midemizde defnedilir.

Madem, bu fânî eşya; başka yerde bâki meyveler verirler ve dâimî sûretler bırakır ve başka cihette ebedî mânâlar ifade eder, sermedi tesbihât yapar. Ve insan ise, onların şu cihetine bakan yüzlerine bakmakla insan olur. Fânide, bâkiye yol bulur.

Demek, bu hayat ve mevt içinde yuvarlanan, toplanıp dağılan mevcudat içinde başka maksad var. Temsilde kusur yoktur. Şu ahvâl, taklid ve temsil için teşkil ve tertib edilen ahvâle benzer. Nasıl büyük masrafla kısa içtimâlar, dağılmalar yapılıyor. Tâ, sûretler alınsın, terki edilsin. Sinemada dâim gösterilsin. Onun gibi, bu dünyada kısa bir müddet zarfında hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye geçirmenin bir gayesi şudur ki; sûretler alınıp terki edilsin, netice-i amelleri alınıp hıfzedilsin. Tâ, bir mecma-ı ekberde muhasebesi görülsün. Ve bir meşher-i a'zamda gösterilsin ve bir saadet-i uzma'ya istidâd gösterilsin. Demek, hadîs-i şerifte: “Dünya âhiret mezraasıdır.”¹ diye bu hakikati ifade ediyor.

Madem dünya var ve dünya içinde bu âsârıyla hikmet ve inâyet ve rahmet ve adâlet var; elbette, dünyanın vücûdu gibi kat'î olarak âhiret de var. Madem, dünyada her şey bir cihette o âleme bakıyor; demek oraya gidiliyor. Âhiret'i inkâr etmek, dünya ve mâfihâyı inkâr etmek demektir.

Demek ecel ve kabir insanı beklediği gibi, Cennet ve Cehennem de insanı bekliyor ve gözlüyor.

^(Hâsiye) **Suâl:** Eğer dense: “Neden en çok misâlleri çiçekten ve çekirdekten ve meyveden getiriyorun?..”

Elcevap: Çünkü onlar; hem, mu'cizat-ı kudretin en antikalrı, en hârikaları, en nâzeninleridir. Hem, ehl-i tabiat ve ehl-i dalâlet ve ehl-i felsefe, onlardaki kalem-i kader ve kudretin yazdığı ince hattı okuyamadıkları için onlarda boğulmuşlar; tabiat bataklığına düşmüşler...

¹ Bu hadis-i şerifin kaynakları s.107'de teferruatlıca verilmiştir.

Mu'cizat-ı kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin ortaya koyduğu mucizeler

Nâzenin: Narin, nazlı

Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar

Ehl-i tabiat: Tabiatperestler, her şeyin tabiatın eseri olduğunu iddia edenler.

Kalem-i kader ve kudret: Kader ve kudret kalemi

Mevt: Ölüm.

Ehl-i felsefe: Felsefeciler.

Ahval: Hâller, durumlar.

Mecma-ı ekber: Pek büyük toplantı yeri, toplantı.

Meşher-i a'zam: Çok büyük sergi

On Birinci Hakikat

Bâb-ı insâniyet'tir. İsm-i Hakk'ın cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; Cenâb-ı Hak ve Ma'bûd-i bi'l-hak; insanı şu kâinat içinde rubûbiyet-i mutlakasına ve umum âlemlere, rubûbiyet-i âmmesine karşı en ehemmiyetli bir abd ve hitâbât-ı sübhâniyesine en mütefekkir bir muhatab ve mazhariyet-i esmâsına en câmi' bir âyine ve onu, ism-i a'zam'ın tecellisine ve her isimde bulunan ism-i a'zam'lık mertebesinin tecellisine mazhar bir ahsen-i takvîm'de en güzel bir mu'cize-i kudret ve hazâin-i rahmetinin müştemilâtını tartmak, tanımak için, en ziyâde mîzân ve âletlere mâlik bir müdakkik ve nihayetsiz nîmetlerine en ziyâde muhtaç ve fenâdan en ziyâde müteallim ve bekâya en ziyâde müştak ve hayvanât içinde en nâzik ve en nâzdar ve en fakir ve en muhtaç ve hayat-ı dünyeviyece en müteallim ve en bedbaht ve istidâdca en ulvî ve en yüksek sûrette, mâhiyette yaratsın da; onu, müstaid olduğu ve müştak olduğu ve lâıyk olduğu bir dâr-ı ebediye göndermeyip, hakikat-i insâniyeti iptal ederek kendi hakkâniyetine taban tabana zıt ve hakikat nazarında çirkin bir haksızlık etsin!

Hem, hiç kabil midir ki; Hâkim-i bi'l-hak, Rahîm-i mutlak; insana öyle bir istidâd verip, yer ile gökler ve dağlar tahammülünden çekindiği emânet-i kübrâyı¹ tahammül edip; yâni küçücük cüz'î ölçüleriyle, san'atçılarıyla Hâlîk'ının muhîr sıfatlarını, küllî şuûnâtını, nihayetsiz tecelliyâtını ölçerek bilip; hem, yerde en nâzik, nâzenîn, nâzdar, âciz, zaîf yaratıp; halbuki bütün yerin nebatî ve hayvanî olan mahlûkatına bir nevi tanzîmât memuru yapıp, onların tarz-ı tesbihât ve ibadetlerine müdâhale ettirip, kâinattaki icraât-ı ilâhiye'ye, küçücük mikyasda bir temsil gösterip, rubûbiyet-i sübhâniye'yi fiilen ve kâlen kâinatta ilân ettirmek, meleklerine tercih edip, hilâfet rütbesini verdiği hâlde;² ona, bütün bu vazifelerinin gayesi ve neticesi ve semeresi olan saadet-i ebediyeyi vermesin! Onu, bütün mahlûkatının en bedbaht, en biçâ-

¹ Bkz.: "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, zira sorumlulugundan korktular, ama onu insan yükledi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediğinden cidden çok zâlim, çok cahil bulunuyor." (Ahzâb sûresi, 33/72)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

Mabud-i bi'l-hak: Hak Mabud. Hakkıyla ibadete lâyık olan Allah (celle celâlüh)

Müdakkik: Tetkik eden, inceden inceye araştıran.

Tahammül: Yüklenmek, sorumluluk almak.

Emanet-i kübra: En büyük emanet.

Hilâfet: İnsanın, eşya ve hâdiselerin sırlarına vâkıf olup Allah'ın istediği istikamette tabiatı müdahale etme donanımında yaratılması, Allah'ın, ilk insanın şahsında insanoğluna lütfettiği mânevî pâye.

re, en musibetzedde, en dertmend, en zelil bir derekeye atıp; en mübarek, nûrânî ve âlet-i tes'îd bir hediye-i hikmeti olan aklı; o biçâyeye en meş'um ve zulmânî bir âlet-i ta'zib yapıp, hikmet-i mutlakasına büsbütün zıt ve merhamet-i mutlakasına külliyyen münâfî bir merhametsizlik etsin! Hâşâ ve kellâ!..

Elhâsıl: Nasıl hikâye-i temsiliyede bir zâbitin cüzdanına ve defterine bakıp görmüş idik ki; hem rütbesi, hem vazifesi, hem maaşı hem düstûr-i hareketi, hem cihâzâtı bize gösterdi ki; o zâbit, o muvakkat meydan için değil; belki müstekar bir memlekete gidecek de ona göre çalışıyor. Aynen onun gibi, insanın kalb cüzdanındaki letâif ve akıl defterindeki havâs ve istidâdındaki cihâzât; tamamen ve müttefikân saadet-i ebediyeye müteveccih ve ona göre verilmiş ve ona göre teşhiz edilmiş olduğuna ehl-i tahkik ve keşf müttefiktirler.

Ezcümle: Meselâ; aklın bir hizmetkârı ve tasvircisi olan “kuvve-i hayaliye”ye denilse ki: “Sana bir milyon sene ömür ile saltanat-ı dünya verilecek, fakat âhırde mutlaka hiç olacaksın.” Tevehhüm aldatmamak, nefis karışmamak şartıyla “Oh” yerine “Âh” diyecek ve teessüf edecek.

Demek, en büyük fânî, en küçük bir âlet ve cihâzât-ı insâniyeyi doyuramıyor. İşte bu istidâddandır ki, insanın ebede uzanmış emelleri ve kâinatı ihâta etmiş efkârları ve ebedî saadetlerinin envâına yayılmış arzuları gösterir ki: Bu insan ebed için halk edilmiş ve ebede gidecektir. Bu dünya ona bir misafirhânedir ve âhiretine bir intizar salonudur...

On İkinci Hakikat

Bâbü'r-risâleti ve't-tenzil'dir. “Bismillâhirrahmânirrahîm”in cîlvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; bütün enbiyâ, mu'cizelerine istinad ederek sözünü te'yid ettikleri ve bütün evliyâ, keşf ve kerâmetlerine istinad edip dâvâsını tasdik ettikleri ve bütün asfiyâ, tahkikatına istinad ederek hakkâniyetine şehâdet ettikleri Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellam)'in tahakkuk etmiş bin

Dertmend: Dertli, tasalı.

Alet-i tes'îd: Mutlu eden cihaz, mutluluk aracı.

Meş'um: Uğursuz.

Alet-i ta'zib: Azap veren cihaz, işkence aracı. **Envâ':** Çeşitler

Düstur-i hareket: Davranış kuralı

Müstekar: Yerleşmiş, yerleşik, sabit, devamlılığı olan.

Letâif: Latifeler. İnsanın maddî şeyleri hissetmeye yarayan duyu organlarına mukabil, maneviyatı hissetmeye yarayan kalbi duyuların

Havâs: Duyular, özellikler.

Kuvve-i hayaliye: Hayal gücü, hayal etme yeteneği.

İntizar salonu: Bekleme salonu.

Risalet: Peygamberlik.

Tenzil: Cenab-ı Hakk'ın, yaratıklarının hidayeti için kitaplar, sahifeler, mesajlar indirmesi.

mu'cizâtının kuvvetine istinad edip, bütün kuvvetiyle, hem kırk vecihle mu'cize olan Kur'ân-ı Hakîm binler âyât-ı kat'îyesine istinad ederek, bütün kat'iyetle açtıkları âhiret yolunu ve küşâd ettikleri Cennet kapısını, sinek kanadı kadar kuvveti bulunmayan vâhi vehimler, ne haddi var ki kapatabilsin!

* * *

Geçen hakikatlardan anlaşıldı ki: Haşir meselesi öyle râsih bir hakikattir ki, küre-i arzı yerinden kaldıracak, kırıp atacak bir kuvvet o hakikati sarsamaz. Zîrâ o hakikati, Cenâb-ı Hak bütün esmâ ve sıfatının iktizâsı ile tesbit ediyor ve Resûl-i Ekrem'i bütün mu'cizât ve berâhiniyle tasdik ediyor ve Kur'ân-ı Hakîm bütün hakâik ve âyâtıyla onu isbat ediyor ve şu kâinat bütün âyât-ı tekvîniye ve şuûnât-ı hakîmânesi ile şehâdet ediyor.

Acaba hiç mümkün müdür ki; Haşir meselesinde Vâcibü'l-Vücûd ile bütün mevcudat –kâfirler müstesna olarak– ittifak etmiş olsun; kıl kadar kuvveti olmayan şüpheler, şeytanî vesveseler, o dağ gibi hakikat-i râsiha-yi âliye-yi sarssın, yerinden kaldırsın! Hâşâ ve kellâ!..

Sakın zannetme, delâil-i haşriye, bahsettiğimiz On İki Hakikat'a münhasırdır. Hayır, belki yalnız Kur'ân-ı Hakîm geçen şu On İki Hakikat'ları bize ders verdiği gibi, daha binler vücûha işaret edip, her bir vecih kavî bir emâredir ki, Hâlık'ımız bizi bu dâr-ı fâniden bir dâr-ı bâkiye nakledecektir.

Hem sakın zannetme ki; haşr'i iktizâ eden esmâ-yi ilâhiye bahsettiğimiz gibi yalnız –Hakîm, Kerîm, Rahîm, Âdil, Hafız– isimlerine münhasırdır. Hayır, belki kâinatın tedbirinde tecelli eden bütün esmâ-yi ilâhiye, âhiret'i iktizâ eder, belki istilzam eder.

Hem zannetme ki; haşr'e delâlet eden kâinatın âyât-ı tekvîniyesi, şu geçen bahsettiğimize münhasırdır. Hayır, belki ekser mevcudatta sağa-sola açılır perdeler gibi vecih ve keyfiyetleri vardır ki; bir vechi Sâni'a şehâdet ettiği gibi, diğer vechi de haşr'e işaret eder.

Meselâ: İnsanın ahsen-i takvîm'deki hüsn-i masnûiyeti, Sâni'i gösterdiği gibi, o ahsen-i takvîmdeki kabiliyet-i câmiyasıyla kısa bir zamanda zevâl bul-

Âyât-ı kat'îye: Kat'î âyetler.

Küşâd etme: Açma.

Vâhi: Boş, manasız, faydasız, ehemmiyetsiz.

Râsih: Sağlam, temeli kuvvetli.

Berâhin: Deliller.

Âyât-ı tekvîniye: Yaratılış mucizeleri, varlığa ait deliller.

Vücûh: Vecihler, yönler.

Şuunât-ı hakîmane: Hikmetli bir şekilde yapılan işler.

Vâcibü'l-vücud: Varlığı, mevcudiyeti zarurî olup bunun aksi bir durum mümkün olmayan, Allah (celle celâlüh).

Hakikat-ı râsiha-i âliye: Yüce, sağlam hakikat.

Dâr-ı fânî: Fani, geçici dünya.

Delâil-i haşriye: Haşrin delilleri, haşrin varlığını ispatlayan deliller.

Dâr-ı bâki: Ebedî, daimî âlem.

İstilzâm etmek: Gerektirmek.

Ahsen-i takvîm: En güzel şekil, en güzel suret.

Hüsn-i masnûiyet: Yaratılıştaki güzellik.

ması haşr'ı gösterir. Bâzı kere bir vecihle iki nazarla bakılsa; hem Sâni'i, hem haşr'ı gösterir.

Meselâ: Ekser eşyada görünen hikmetin tanzimi, inâyetin tezyini, adâletin tevizini ve rahmetin taltifi; nasıl ki mâhiyetlerine bakılsa bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in dest-i kudretinden çıktığını gösterirler. Onun gibi, bunların kuvveti ve hadsizlikleriyle beraber, şunların mazharları olan şu fânî mevcudatın ehemmiyetsiz ve az yaşamasına bakılsa âhiret görünür. Demek ki;

her şey lisân-ı hâl ile: ¹ اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ okuyor ve okutturuyor.

¹ "Allah'a ve âhiret gününe imân ettim."

Hâtime

Geçen **On İki Hakikat**, birbirini te'vid eder, birbirini tekmil eder, birbirine kuvvet verir. Bütün onlar birden ittihad ederek neticeyi gösterir. Hangi vehmin haddi var; şu demir gibi, belki elmas gibi On İki Muhkem Surlar'ı delip geçebilsin. Tâ, hısn-ı hasinde olan haşr-i î mânîyi sarssın!

âyet-i kerîmesi ifâde ediyor ki: ¹ مَا خَلَقَكُمْ وَلَا بَعَثَكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ

“Bütün insanların halkolunması ve haşredilmesi, kudret-i ilâhiye'ye nisbeten, bir tek insanın halkı ve haşrı gibi âsândır.” Evet öyledir. “Nokta” nâmında bir risalede haşır bahsinde şu âyetin ifade ettiği hakikati tafsilen yazmışım. Burada yalnız bir kısım temsiliyle hulâsasına bir işaret edeceğiz. Eğer istersen o “Nokta”ya müracaat et.²

Meselâ: ³ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى –temsilde kusur yok– Nasıl ki, “nûrâniyet sırriyle” güneşin cilvesi kendi ihtiyarıyla olsa da, bir zerreye sühûletle verdiği cilveyi, aynı sühûletle hadsiz şeffâfâta da verir.

Hem, “şeffâfiyet sırriyle” bir zerre-i şeffâfenin küçük göz bebeği güneşin aksini almasında, denizin geniş yüzüne müsavidir.

Hem “intizam sırriyle” bir çocuk, parmağıyla gemi sûretindeki oyuncacığını çevirdiği gibi; kocaman bir diritnotu da çevirir.

Hem “imtisâl sırriyle” bir kumandan, bir tek neferi bir “Arş!” emriyle tahrik ettiği gibi; bir koca orduyu da aynı kelime ile tahrik eder.

Hem “muvazene sırriyle” cevvi-i fezâda bir terazi ki, öyle hakikî hassas ve o derece büyük farz edelim ki; iki ceviz terazinin iki gözüne konulsa hisse

¹ “Ey insanlar, sizin hepinizi yaratmak veya hepinizi öldükten sonra diriltmek bir tek kişiyi diriltmek gibidir.” (Lokman sûresi, 31/28)

² Nokta Risalesi, Mesnevi-i Nûriye'nin sonunda yer almaktadır. Ayrıca Üstad hazretleri orada, aynı konuyla ilgili olarak, “Sünûhât” isimli küçük risalenin baş kısmına da referansta bulunmaktadır.

³ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

İttihad etmek: İttifak etme, birleşme, aynı fikirde olma.

Hısn-ı hasin: Sağlam, müstahkem, korunmuş kale.

Halk etmek: Yaratmak.

Haşretmek: Diriltmek, toplamak.

Âsân: Kolay.

Kendi ihtiyarıyla: Kendi isteğiyle, kendi iradesiyle, kendi seçimiyle.

Sühûletle: Kolaylıkla.

Cilve: Tecelli, görünüş, yansıma.

Şeffâfât: Şeffaf, saydam cisimler.

Diritnot: Büyük savaş gemisi.

İmtisâl: Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme.

Müsavî: Eşit.

Tahrik etmek: Harekete geçirmek

Cevv-i feza: Uzay boşluğu.

der. Ve iki güneşi de istiab edip tartar. O iki kefesinde bulunan iki cevizi, birini semâvâta, birini yere indiren aynı kuvvetle, iki şems bulunsa; birini arşa, diğerini ferşe kaldırır, indirir.

Madem şu âdi, nâkis, fânî mümkinâtta “nûrâniyet” ve “şeffâfiyet” ve “intizam” ve “imtisâl” ve “muvazene” sırlarıyla en büyük şey en küçük şeye müsavi olur. Hadsiz, hesabsız şeyler bir tek şeye müsavi görünür.

Elbette Kadîr-i mutlak’ın zâtî ve nihayetsiz ve gayet kemâlde olan kudretinin nûrânî tecelliyâtı ve melekûtiyet-i eşyanın şeffâfiyeti ve hikmet ve kaderin intizamâtı ve eşyanın evâmîr-i tekvîniyesine kemâl-i imtisâli ve mümkinâtın vücûd ve ademinin müsâvâtından ibaret olan imkânındaki muvâzenesi sırlarıyla; az-çok, büyük-küçük O’na müsâvî olduğu gibi, bütün insanları bir tek insan gibi bir sayha ile haşr’e getirebilir.

Hem, bir şeyin kuvvet ve zaafça merâtibi, o şeyin içine zıddının müdahalesidir. Meselâ: Hararetin derecâtı, soğuşun müdahalesidir. Güzelliğin merâtibi, çirkinliğin müdahalesidir. Ziyânın tabakâtı, karanlığın müdahalesidir. Fakat, bir şey zâtî olsa, ârizî olmazsa, onun zıddı ona müdâhale edemez. Çünkü; cem’-i zıddeyn lâzım gelir. Bu ise, muhâldir. Demek asıl, zâtî olan bir şeyde merâtib yoktur.

Madem, Kadîr-i mutlak’ın kudreti zâtîdir. mümkinât gibi ârizî değildir ve kemâl-i mutlakta. Onun zıddı olan acz ise, muhâldir ki; tedahül etsin. Demek, bir baharı halketmek, Zât-ı Zülcelâl’ine bir çiçek kadar ehvendir. Eğer esbâba isnad edilse; bir çiçek bir bahar kadar ağır olur. Hem, bütün insanları ihyâ edip haşretmek, bir nefsin ihyâsı gibi kolaydır.

Mesele-i haşr’in başından buraya kadar olan temsil sûretlerine ve hakikatlerine dair olan beyanâtımız, Kur’ân-ı Hakîm’in feyzindendir. Nefsi teslim, kalbi kabule ihzârdan ibarettir. Asıl söz ise Kur’ân’ındır. Zîrâ söz O’dur ve söz O’nundur. Dinleyelim:

Ârizî: Varlığı bizzat kendinden olmayan, bir başkasına bağlı veya muhtaç bulunan.

Arş: Semâ, gökyüzü. Allah’ın yüce tahtı, Allah’ın yüce hâkimiyetinin ifadesi

Cem’-i zıddeyn: Birbirine zıt iki şeyin aynı anda bulunması.

Ehven: Pek kolay, çok hafif.

Esbab: Bir şeyin olması için gerekli olan sebepler.

Evâmîr-i tekvîniye: Cenab-ı Hakk’ın kâinatta cereyan eden kanunları.

Ferş: Yeryüzü.

Halk etmek: Yaratmak.

İhyâ etmek: Diriltmek, hayat vermek. **İhzar:** Hazırlamak.

İstiâb etmek: İçine alma, içine sığdırma, kapsama.

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten (Allah celle celâlüh)

Kemal-i imtisâl: Emre mükemmel bir şekilde uymak.

Melekûtiyet-i eşya: Varlıkların görünmeyen, metafizik özellikleri

Merâtib: Mertebeler, dereceler.

Muhâl: İmkânsız.

Mümkinat: Varlığıyla yokluğu bir olan, varlığı zarurî olmayan şeyler. Varlığı zarurî olan Cenab-ı Hakk’a nisbetle mahlukat.

Sayha: Nâra, sesleniş.

Semavat: Gökler

Şems: Güneş.

Tedahül etmek: Karışmak, içine girmek, müdahale etmek.

Vücud ve ademîle müsâvâtı: Bir şeyin varlığıyla yokluğunun eşit olması

Zâtî: Bizzat kendinden kaynaklanan, başkasına bağlı ve muhtaç olmayan.

فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ¹

فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتِ
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²

قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ • قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ •³
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ • يَوْمَ تَرَوُنَّهَا تُذْهِلُ كُلُّ
مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمَلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ
بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ •⁴

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا⁵

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ • وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ •⁶
إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا • وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا • وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا •
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا • بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا • يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا
أَعْمَالَهُمْ • فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ • وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ •⁷

¹ “(De ki: En kesin ve mükemmel delil, Allah’ındır.” (En’âm sûresi, 6/149)

² “İşte bak, Allah’ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O dirilecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir.” (Rûm sûresi, 30/50)

³ “(Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misâl fırlattı Bize;) ‘Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim dirilecek!’ diye. * De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir, hem O her halkı bilir.” (Yâsîn sûresi, 36/78-79)

⁴ “Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyamet saatinin depremi müthiş bir olaydır. * Onu göreceğiniz gün... Çocuğunu emziren anne, dehşetten çocuğunu unutup terk eder. Hamile olan her kadın ceza günü düşürür. İnsanları sarhoş olmuş görürsün, halbuki gerçekte onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah’ın azabı pek çetindir.” (Hac sûresi, 22/1-2)

⁵ “Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. Kıyamet günü hepimizi bir araya toplayacaktır. Bunda hiç şüphe yoktur. Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir?” (Nisâ sûresi, 4/87)

⁶ “İyi ve hayırlı insanlar Naim cennetinde, nimetler içindedirler. * Yoldan sapan kâfirler ise ateştedirler.” (İnfitâr sûresi, 82/13-14)

⁷ “Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman.. * ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman.. * insan şaşkın şaşkın: “Ne oluyor bunal” dediği zaman.. * İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: * Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. * İşte o gün bölükler hâlinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. * Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, * zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur.” (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

الْقَارِعَةُ • مَا الْقَارِعَةُ • وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ • يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ •
وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ • فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ • فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ •
وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ • فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ • وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَةٌ • نَارُ حَامِيَةٍ •¹
وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²

Daha bunlar gibi âyât-ı beyyinât-ı Kur'âniye'yi dinleyip, “Âmenna ve saddaknâ”³ diyelim.

أَمِنْتُ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى،
وَالْبُعْثَ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالتَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الشَّفَاعَةَ حَقٌّ وَأَنَّ مُنْكَرًا
وَنَكِيرًا حَقٌّ، وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا
رَسُولُ اللَّهِ.⁴

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى أَطْفَلٍ وَأَشْرَفٍ وَأَكْمَلٍ وَأَجْمَلٍ ثَمَرَاتِ طُوبَاءِ رَحْمَتِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَهُ
رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَوَسِيلَةً لِيُصَوِّلَنَا إِلَى أَرْزَنِ وَأَحْسَنٍ وَأَجْلَى وَأَعْلَى ثَمَرَاتِ تِلْكَ الطُّوبَاءِ
الْمُتَدَلِّيَةِ عَلَى دَارِ الْآخِرَةِ أَيِ الْجَنَّةِ. اللَّهُمَّ أَجِرْنَا وَأَجِرْ وَالِدَيْنَا مِنَ النَّارِ، وَأَدْخِلْنَا

¹ “Kâria.. * Nedir o kâria? * Kâriayı, o kapıları döven ve dehşetle kalblere çarpan o kıyâmet felâketini sen nereden bileceksin ki! * O gün insanlar uçsan kelebeler gibi şuraya buraya fırlatılırlar.. * dağlar atılımsı rengârenk yünlere dönerler. * Artık kimin tartıları ağır basarsa, * memnun kalacağı bir hayata girer. * Kimin tartıları da hafif gelirse * onun barnağı da Hâviye olur. * Onun ne olduğunu bilir misin? * Hâviye kızgın mı kızgın bir ateştir!” (Kâria süresi, 101/1-11)

² “Bütün göklerin ve yerin gaybını bilmek de Allah'a mahsus! Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter. Şüphe yok ki Allah her şeye kadîr!” (Nahl süresi, 16/77)

³ “İnandık ve tasdik ettik.”

⁴ “Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah Teâlâdan geldiğine, ölümden sonra dirilişin hak olduğuna, Cennetin hak olduğuna, Cehennem ateşinin hak olduğuna, şefaatin hak olduğuna, Münker ve Nekir'in hak olduğuna, Allah'ın kabirlerdeki ölüleri tekrar dirilteceğine iman ettim. Allah'tan başka ibadete lâyık hiçbir ilâh bulunmadığına ve Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna şehâdet ederim.” Peygamber Efendimiz (s.a.s.), teheccüd namazında okuduğu duada bunların gerçek olduklarını ifade buyurmaktadır: Buhârî, *teheccüd* 1, *deavât* 10, *tevhid* 8, 24, 35; Müslim, *salâtü'l-müsâfirin* 199; Muvatta, *Kur'ân* 34; Tirmizî, *deavât* 29, 32. Bunlara inanmanın hükümüyle ilgili ayrıca bkz.: el-Eş'arî, *el-İbâne* 1/27; el-Eş'arî, *Makâlatü'l-İslâmiyyin* 1/293; el-Lâlekâî, *İ'tikâd ehli's-sünne* 1/177, 4/833; el-Beyhakî, *el-İ'tikâd* 1/226.

وَأَدْخِلْ وَالِدَيْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ بِجَاوِ نَبِّكَ الْمُخْتَارِ آمِينَ.¹

Ey şu risaleyi insaf ile mütâlâa eden kardeş! Deme: “Niçin bu ‘Onuncu Söz’ü birden tamamıyla anlayamıyorum?” ve tamam anlamadığın için sıkılma. Çünkü; İbn-i Sînâ gibi bir dâhî-yi hikmet:*

عَقْلِيَّةٌ² مَقَائِيسَ عَلَى الْحَشْرِ كَيْسَ demiş, “İmân ederiz. Fakat akıl bu yolda gidemez.” diye hükmetmiştir.

Hem, bütün ulemâ-yi İslâm: “Haşır, bir mesele-i nakliyedir. Delili, nakildir. Akıl ile ona gidilmez.” diye müttefikân hükmettikleri hâlde, elbette o kadar derin ve mânen pek yüksek bir yol, birdenbire bir cadde-i umumiye-i aklıye hükmüne geçemez. Kur’ân-ı Hakîm’in feyziyle ve Hâlık-ı Rahîm’in rahmetiyle, şu taklidi kırılmış ve teslimi bozulmuş asırda, o derin ve yüksek yolu şu derece ihsan ettiğinden bin şükür etmeliyiz. Çünkü; İmânımızın kurtulmasına kâfi gelir. Fehmettiğimiz miktarına memnun olup tekrar mütâlâa ile izdiyâdına çalışmalıyız.

Haşre, akıl ile gidilmemesinin bir sırrı şudur ki: Haşr-i a’zam, ism-i a’zam’ın tecellisiyle olduğundan, Cenâb-ı Hakk’ın ism-i a’zam’ının ve her ismin a’zamî mertebesindeki tecellisiyle zâhir olan ef’âl-i azîmeyi görmek ve göstermekle haşr-i a’zam bahar gibi kolay isbat ve kat’î iz’an ve tahkikî imân edilir.

Şu “Onuncu Söz”de feyz-i Kur’ân ile öyle görülüyor ve gösteriliyor. Yoksa akıl, dar ve küçük düsturlarıyla kendi başına kalsa âciz kalır, taklide mecbur olur...

* * *

¹ “Allahım! Rahmetinin ağacı Tûbâ’nın en latîf, en şerîf, en mükemmel ve en güzel meyvesi olan zâta salât ve selâm et. Ki Sen onu hem âlemlere rahmet olarak, hem de dâr-ı âhireti yâni cenneti gösteren şu Tûbâ’nın en süslü, en güzel, en parlak ve en âli semerelerine vesile-i vusûlümüz olarak gönderdin. Allahım, bizi ve anne ve babamızı ateşten koru. Bizi ve anne ve babamızı, ebrâr ile beraber, seçkin Peygamberinin hürmetine Cennete dahil et. âmin.”

² Bkz.: el-Gazâlî, *el-İktisâd fi’l-i’tikâd* s.210-213; İbn Haldun, *Mukaddime* 2/1254.

Mesele-i nakliye: Akılla değil vahyin bildirmesiyle bilinen mesele.

Nakil: Anlatma, bildirme, nakletme, vahiy.

Fehmetmek: Anlamak.

İzdiyâd: Artma, artırma.

Haşr-i a’zam: Mahlukatın ahirette toplanıp dirilmesi demek olan en büyük haşır.

İsm-i A’zam: Hadislerde, dua ederken zikredildiğinde duaların kabul olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk’ın en yüce ismi.

Ef’âl-i azîme: Büyük işler.

Onuncu Söz'ün Mühim Bir Zeyli ve Lâhikasının Birinci Parçası ¹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ • وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ • يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ • وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ
بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ • وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ
بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ • وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ • وَمِنْ آيَاتِهِ
مَتَابُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ •
وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُخْرِجُ بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ
مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ • وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ
ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرَجُونَ • وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
كُلُّ لَهُ قَانِتُونَ • وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى
فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ²

¹ Bu kısım, aynı zamanda Dokuzuncu Şua olup, Şualar'da yer almaktadır.

² "Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. * Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkinci vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. * O, ölüden diriye çıkarır, diriden ölüye çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece diriltileceksiniz. * O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri; sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra dünyaya yayılmış beşeriyet hâline geldiniz. * O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır. * O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır. * O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Geceleyin veya gündüzün uyumaz ve ⇒

Îmânın bir kutbunu gösteren bu semâvî âyât-ı kübrânın ve haşr'î isbat eden şu kudsî berâhin-i uzmanın bir nükte-i ekberi ve bir hüccet-i a'zamı, bu “Dokuzuncu Şua”da beyân edilecek.

Latîf bir inâyet-i rabbâniye'dir ki; bundan otuz sene evvel Eski Said, yazdığı tefsir mukaddimesi “*Muhâkemât*” nâmındaki eserin âhîrinde,

“İkinci Maksad: Kur'ân'da haşr'e işaret eden iki âyet tefsir ve beyan edilecek. ¹” تَخُو بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ deyip durmuş, daha yazamamış. Hâlık-ı Rahîm'ime delâil ve emârât-ı haşriye adedince şükür ve hamd olsun ki, otuz sene sonra tevfik ihsan eyledi.

Evet bundan dokuz-on sene evvel o iki âyetten birinci âyet olan:

فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتِ
وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²

ferman-ı ilâhî'nin iki parlak ve çok kuvvetli hüccetleri ve tefsirleri bulunan Onuncu Söz ile Yirmi Dokuzuncu Söz'ü in'âm etti. Münkirleri susturdu. Hem, îmân-ı haşrî'nin hücum edilmez o iki metin kalesinden dokuz ve on sene sonra ikinci âyet olan başta mezkûr âyât-ı ekberin tefsirini bu risale ile ikram etti. İşte bu Dokuzuncu Şua, mezkûr âyâtıyla işaret edilen “*Dokuz Âlî Makam*” ve bir ehemmiyetli “*Mukaddime*”den ibarettir.³

* * *

⇒ O'nun geniş lûtfundan geçim vesilelerini aramanızdır. Elbette bunda işiten kimseler için ibretler vardır. * O'nun delillerinden biri de; gâh korku, gâh ümit vermek için size şimşegi göstermesi, gökten bir su indirip ölmüş toprağa onun sayesinde hayat vermesidir. Elbette bunda aklını çalıştıran kimseler için ibretler vardır. * O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; göğün ve yerin, Kendisinin buyruğu ile kaim olmaları, belirlenen yerde sapaşaglam işlerinin başında bulunmalarıdır. Sonra sizi yattığınız yerden bir çağırıyor mı, birden kabirlerinizden çıkıverirsiniz! * Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. Onların hepsi, isteyerek veya istemeyerek O'na divan durnaktadır. * Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da diriltlen O'dur. Bu diriltme O'na göre pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O'nundur. O Aziz ve Hakimdir: Mutlak gâlibdir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Rûm sûresi, 30/17-27)

¹ “Öyle ise: Rahman Rahîm Allah'ın adıyla.”

² “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir.” (Rûm sûresi, 30/50)

³ Üstad hazretleri, bunlardan sadece “Mukaddime”yi telif etmiş, dokuz makamdan “Birinci Makam”a (Zeylin İkinci Parçası'na) ise sadece başlangıç yapmıştır. Kastamonu Lâhikası'nda, bu dokuz makamı tamamlama vazifesinin, Nur talebelerine ait olduğunu ifade etmektedir.

Berâhin-i uzmâ: En büyük deliller.

Hüccet-i a'zam: En büyük delil, hüccet. **Âhîr:** Son.

Delâil ve emârât-ı haşriye: Haşrin delil ve işaretleri, âlâmetleri. **Tevfik:** Muvaffak kılma, başarı verme.

Nükte-i ekber: En büyük nükte. **in'âm etme:** Nimet verme, lutfetme. **Münkir:** İnkârcı. İmanı olmayan.

Mukaddime

(Haşır akidesinin, pek çok rûhî fâidelerinden ve hayatî neticele-
rinden bir tek netice-i câmiayı ihtisar ile beyan ve hayat-ı insâniyeye,
hususan hayat-ı içtimaiyesine, ne derece lüzumlu ve zarurî olduğunu
izhar ve bu îmân-ı haşrî akidesinin pek çok hüccetlerinden, bir tek
hüccet-i külliyeği icmâl ile göstermek ve o akîde-i haşriye ne derece
bedîhî ve şüphesiz bulunduğunu ifade etmekten ibaret olarak “İki
Nokta”dır.)

Birinci Nokta

Âhîret akîdesi; hayat-ı içtimaiye ve şahsiye-i insâniyenin üssü’l-esâsı ve
saadetinin ve kemâlâtının esâsâtı olduğuna, yüzer delillerinden bir mikyas
olarak yalnız dört tanesine işaret edeceğiz:

•**Birincisi:** Nev-i beşerin hemen yarısını teşkil eden çocuklar, yalnız
Cennet fikriyle, onlara dehşetli ve ağlatıcı görünen ölümlere ve vefatlara
karşı dayanabilirler. Ve gayet zayıf ve nâzık vücûdlarında bir kuvve-i mâne-
viye bulabilirler. Ve her şeyden çabuk ağlayan gayet mukavemetsiz mîzâc-ı
ruhlarında, o Cennet ile bir ümit bulup, mesrûrâne yaşayabilirler.

Meselâ: Cennet fikriyle der: “Benim küçük kardeşim veya arkadaşım öl-
dü. Cennet’in bir kuşu oldu. Cennet’te gezer, bizden daha güzel yaşar.”¹
Yoksa, her vakit etrafında kendi gibi çocukların ve büyüklerin ölümleri; o za-
if bîcârelerin endişeli nazarlarına çarpması, mukavemetlerini ve kuvve-i mâ-
neviyelerini zîr ü zeber ederek, gözleriyle beraber ruh, kalb, akıl gibi bütün
letâifini dahi öyle ağlattıracak; ya mahvolup veya divâne bir bedbaht hay-
van olacaktı...

•**İkinci Delil:** Nev-i insanın –bir cihette– nısfı olan ihtiyarlar, yalnız ha-

¹ Blz.: Hennâd, ez-Zühâd 1/221; es-Suyûtî, ed-Dürri’l-mensûr 1/287, 288. Ayrıca, mü’min çocukların, cennette
çok rahat bir durumda olacaklarına dair blz.: Buhârî, cenâiz 91, edeb 109, bed’ü’l-halk 8; Müslim, birr 154,
fezâil 63; İbn Mâce, cenâiz 27; Müsned 2/326, 488, 509, 3/112, 4/283, 289, 297, 300, 302, 304.

Netice-i câmia: Kapsamlı netice.

Bedîhî: Çok açık, delile ihtiyaç
duymayan. **İhtisar ile:** Özetle.

Üssü’l-esas: En temel esas.

Hayat-ı içtimaiye ve şahsiye-i

insaniye: İnsanın şahsî ve
içtimai hayatı.

Nev-i insan: İnsanoğlu, insanlık.

Letâif: Latifeler. İnsanın maddî

şeyleri hissetmeye yarayan duyu
organlarına mukabil, maneviyatı
hissetmeye yarayan kalbî duyulan

yat-ı uhreviye ile yakınlarında bulunan kabre karşı tahammül edebilirler. Ve çok alâkadar oldukları hayatlarının yakında sönmesine ve güzel dünyalarının kapanmasına mukabil bir teselli bulabilirler. Ve çocuk hükmüne geçen serîü't-teessür ruhlarında ve mîzâçlarında, mevt ve zevâlden çıkan elim ve dehşetli me'yûsiyete karşı, ancak hayat-ı bâkiye ümidiyle mukabele edebilirler. Yoksa, o şefkate lâıyk muhteremler ve sükûnete ve istirahat-ı kalbiyeye çok muhtaç o endişeli babalar ve analar, öyle bir vâveylâ-yi ruhî ve bir dağ-dağa-yi kalbî hissedeceklerdi ki; bu dünya onlara zulmetli bir zindan ve hayat dahi kasâvetli bir azab olurdu.

•**Üçüncü Delil:** İnsanların hayat-ı içtimaiyesinin medarı olan gençler, delikanlılar, şiddet-i galeyânda olan hissiyatlarını ve ifratkâr bulunan nefis ve hevâlarını tecâvüzâtтан ve zulümlerden ve tahribattan durduran ve hayat-ı içtimaiyenin hüsn-i cereyanını te'min eden; yalnız Cehennem fikridir. Yoksa, Cehennem endişesi olmazsa "el-Hükmü li'l-gâlib" kaidesiyle o sarhoş delikanlılar, hevesâtları peşinde biçâre zâiflere, âcizlere, dünyayı cehenneme çevireceklerdi. Ve yüksek insâniyeti, gayet süflî bir hayvaniyete döndüreceklerdi.

•**Dördüncü Delil:** Nev-i beşerin hayat-ı dünyeviyesinde en cemiyetli merkez ve en esaslı zenberek ve dünyevî saadet için bir Cennet, bir melce, bir tahassungâh ise; aile hayatıdır. Ve herkesin hânesi, küçük bir dünyasıdır. Ve o hâne ve aile hayatının hayatı ve saadeti ise; samimî ve ciddî ve vefadârâne hürmet ve hakikî ve şefkatli ve fedakârâne merhametle olabilir. Ve bu hakikî hürmet ve samimî merhamet ise; ebedî bir arkadaşlık ve dâimî bir refâkat ve sermedî bir beraberlik ve hadsiz bir zamanda ve hudutsuz bir hayatta birbiriyle pederâne, ferzendâne, kardeşâne, arkadaşâne münasebetlerin bulunmak fikriyle, akidesiyle olabilir.

Meselâ der: "Bu haremim, ebedî bir âlemde, ebedî bir hayatta dâimî bir refika-yi hayatımdır. Şimdilik ihtiyar ve çirkin olmuş ise de zararı yok. Çünkü; ebedî bir güzelliği var, gelecek. Ve böyle dâimî arkadaşlığın hatırı için her

Hayat-ı uhreviye: Ahiret hayatı.
Serîü't-teessür: Çok çabuk etkilenen, teessür duyan.

Me'yûsiyet: Ümitsizlik.

Hayat-ı bâkiye: Ebedî, sonsuz hayat.

Mukabele etmek: Karşısında durma, mukavemet etme, karşılama

Vaveylâ-yi ruhî: Rûhî feryat.

Dağdağa-yi kalbî: Kalpte meydana gelen ıstırap, telâş.

Kasâvetli: Belâli, tasa veren, keder veren.

Şiddet-i galeyanda: Kaynayıp durmakta.

İfratkâr: Haddi aşan, sınır tanımayan.

Hüsn-i cereyan: Güzel bir şekilde devam etme.

El-hükmü li'l-gâlib: Galip olanın hükmü geçer. Hükmetme yetkisi, galip olana aittir.

Melce: Sığınak, sığınılacak yer.

Tahassungâh: Sığınılacak sağlam yer.

Pederâne-ferzendâne münasebet: Baba-oğul ilişkisi.

Harem / Refika-yi hayat: Hanım, hayat arkadaşı.

bir fedakârlığı ve merhameti yaparım.” diyerek, o ihtiyâre karısına, güzel bir hûri gibi muhabbetle, şefkatle, merhametle mukabele edebilir. Yoksa, kısacık bir iki saat sûrî bir refâkatten sonra, ebedî bir firâk ve müfârakate uğrayan arkadaşlık; elbette gayet sûrî ve muvakkat ve esassız, hayvan gibi bir rikkat-i cinsiye mânâsında ve bir mecâzî merhamet ve sun’î bir hürmet verebilir. Ve hayvanatta olduğu gibi; başka menfaatler ve sâir galip hisler, o hürmet ve merhameti mağlûb edip, o dünya cennetini cehenneme çevirir.

İşte, îmân-ı haşrî’nin yüzer neticesinden birisi; hayat-ı içtimâiye-i insânîye ye taallûk eder. Ve bu tek neticenin de yüzer cihetinden ve faydalarından, mezkûr dört delile sâirleri kıyas edilse anlaşılır ki: Hakikat-i haşriyenin tahakkuku ve vukûu; insâniyetin ulvî hakikati ve küllî hâceti derecesinde kat’îdir. Belki, insanın midesindeki ihtiyacın vücûdu; taamların vücûduna delâlet ve şehâdetinden daha zâhirdir. Ve daha ziyâde tahakkukunu bildirir.

Ve eğer, bu hakikat-i haşriye’nin neticeleri insâniyetten çıksa; o çok ehemmiyetli ve yüksek ve hayatdâr olan insâniyet mâhiyeti; murdar ve mikrop yuvası bir lâşe hükmüne sukut edeceğini isbat eder.

Beşerin idare ve ahlâk ve içtimaiyatı ile çok alâkadar olan, içtimaiyyûn ve siyasiyyûn ve ahlâkıyyûnun kulakları çınlasın!.. Gelsinler, bu boşluğu ne ile doldurabilirler? Ve bu derin yaraları ne ile tedavi edebilirler?..

İkinci Nokta

Hakikat-i haşriye’nin hadsiz bürhânlarından sâir erkân-ı îmâniyeden gelen şehâdetlerin hülâsasından çıkan bir bürhânı, gayet muhtasar bir sûrette beyan eder. Şöyle ki:

Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)’ın risâletine delâlet eden bütün mu’cizeleri ve bütün delâil-i nübüvveti ve hakkâniyetinin bütün bürhânları, birden hakikat-i haşriyenin tahakkukuna şehâdet ederek isbat ederler. Çünkü; bu Zât’ın bütün hayatında bütün dâvâları, vahdâniyetten sonra haşir’de temerküz ediyor. Hem, umum peygamberleri tasdik eden ve ettiren, bütün mu’cizeleri ve hüccetleri aynı hakikate şehâdet eder.

Rikkat-i cinsiye: Kendi cinsinden, kendi soyundan olana karşı duyulan şefkat.

Hakikat-i haşriye: Haşir gerçeği.

İçtimaiyyûn: Sosyologlar, toplum bilimciler. **Taam:** Yiyecek.

Siyasiyyûn: Siyasetçiler, politikacılar.

Ahlâkıyyûn: Ahlâk ilmiyle uğraşanlar, ahlâkçılar.

Erkân-ı îmaniye: İmanın rükunleri, iman esasları.

Delâil-i nübüvvet: Peygamberlik delilleri, peygamberliğin belgeleri

Vahdâniyet: Cenab-ı Hakk’ın birliği. **Risalet:** Peygamberlik.

Temerküz etmek: Toplanmak, yoğunlaşmak.

Hem ¹وَرِسْلِهِ kelimesinden gelen şehâdeti bedâhet derecesine çıkaran,

²وَكُتِبَهِ şehâdeti de aynı hakikate şehâdet eder. Şöyle ki:

Başta Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın hakkâniyetini isbat eden bütün mu'cizeleri, hüccetleri ve hakikatleri birden hakikat-i haşriyenin tahakkukuna ve vukûuna şehâdet edip isbat ederler. Çünkü; Kur'ân'ın hemen üçten birisi haşir'dir. Ve ekser kısa sûrelerinin başlarında gayet kuvvetli âyât-ı haşriye-dir. Sarıhan ve işâreten binler âyâtıyla aynı hakikati haber verir, isbat eder, gösterir. Meselâ:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ³ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ⁴
إِذَا زُلْزِلَتْ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ⁵ إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ⁶ إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ⁷
عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ⁸ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ ⁹

gibi, otuz-kırk sûrelerin başlarında bütün kat'iyetle hakikat-i haşriye'yi kâinatın en ehemmiyetli ve vacib bir hakikati olduğunu göstermekle beraber, sâir âyetler dahi o hakikatin çeşit çeşit delillerini beyan edip ikna eder.

Acaba bir tek âyetin bir tek işareti gözümüz önünde ulûm-i İslâmiye'de müteaddit ilmî ve kevnî hakikatleri meyve veren bir kitabın binler böyle şehâdetleriyle ve dâvâları ile, güneş gibi zuhûr eden îmân-ı haşrî; hakikatsiz olması güneşin inkârı, belki kâinatın ademi gibi hiçbir cihet-i imkânı var mı? Ve yüz derece muhâl ve bâtil olmaz mı?

Acaba, bir sultanın bir tek işareti yalan olmamak için bazen bir ordu ha-

¹ "Allah'ın Resûllerine imân ederim."

² "Allah'ın Kitaplarına imân ederim."

³ "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

⁴ "Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyâmet saatinin depremi müthiş bir olaydır." (Hac sûresi, 22/1)

⁵ "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman..." (Zilzâl sûresi, 99/1)

⁶ "Gök yarıldığı zaman..." (İnfittâr sûresi, 82/1)

⁷ "Gök yarıldığı zaman..." (İnşikak sûresi, 84/1)

⁸ "Onlar birbirine neyi sorup duruyorlar?" (Nebe sûresi, 78/1)

⁹ "Ğâşiyenin, dehşet her tarafı saracak olan o felâketin mâhiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun." (Ğâşiyet sûresi, 88/1)

Bedâhet: Gün gibi açık olma. Aşîkâr olma.

Âyât-ı haşriye: Haşirden bahseden âyetler.

Sarıhan: Açık bir şekilde.

İşâreten: Açık bir şekilde söylenmeyen ancak sözden anlaşılan mana olarak.

Ulûm-i İslâmiye: İslâmî ilimler.

Müteaddid: Birçok, çeşit çeşit.

Kevnî: Varlıkla, kâinata ilgili.

Adem: Yokluk.

reket edip çarpıştığı hâlde, o pek ciddî ve izzetli sultanın binler sözleri ve vadeleri ve tehditlerini yalan çıkarmak, hiçbir cihette kabil midir? Ve hakikatsiz olmak mümkün müdür?

Acaba, on üç asırda, fasılasız olarak, hadsiz ruhlara, akıllara, kalblere, nefislere hak ve hakikat dairesinde hükmeden, terbiye eden, idare eden bu mânevî Sultan-ı Zîşân'ın bir tek işareti böyle bir hakikati isbat etmeğe kâfi iken, binler tasrihat ile bu hakikat-i haşriye'yi gösterip isbat ettikten sonra, o hakikati tanımayan bir echel ahmak için Cehennem azabı lâzım gelmez mi? Ve ayn-ı adâlet olmaz mı?

Hem birer zamana ve birer devre hükmeden bütün semâvî suhuf lar ve mukaddes kitablar dahi, bütün istikbâle ve umum zamanlara hükümler olan Kur'ân'ın tafsîlâtla, izahatla, tekrar ile beyan ve isbat ettiği hakikat-i haşriye'yi asırlarına ve zamanlarına göre o hakikati kat'î kabul ile beraber, tafsîlatsız ve perdeli ve muhtasar bir sûrette beyan, fakat kuvvetli bir tarzda iddia ve isbatları: Kur'ân'ın dâvâsını binler imza ile tasdik ederler.

Bu bahsin münâsebetiyle Risale-i Münâcât'ın âhirinde:

الرَّكْنُ الْإِيمَانُ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ¹ rûknüne, sâir rûkûnlerin, hususan “rusûl” ve “kütüb”ün şehâdetini münâcât sûretinde zikredilen pek kuvvetli ve hülâsalı ve bütün evhâmları izale eden bir hüccet-i haşriye aynen buraya giriyor. Şöyle ki; “*Münâcât*”ta demiş:

Ey Rabb-i Rahîmim!

Resûl-i Ekrem'inin ta'limiyle ve Kur'ân-ı Hakîm'in dersiyle anladım ki: Başta Kur'ân ve Resûl-i Ekrem'in olarak, bütün mukaddes kitablar ve peygamberler, bu dünyada ve her tarafta nümûneleri görülen celâli ve cemâli isimlerinin tecellileri daha parlak bir sûrette ebedü'l-âbâdda devam edeceğine ve bu fânî âlemde rahîmâne cilveleri, nümûneleri müşâhede edilen ihsânâtının daha şa'şaalı bir tarzda dâr-ı saadette istimrârına ve bekâsına ve bu kısa hayat-ı dünyeviyede onları zevk ile gören ve muhabbet ile refâkat eden müştakların, ebedde dahi refâkatlerine ve beraber bulunmalarına icmâ ve ittîfak ile şehâdet ve delâlet ve işaret ederler.

¹ “Âhiret günü'ne imân”

Sultan-ı Zîşân: Şanlı sultan.

Echel: Pek cahil.

Ayn-ı adalet: Adaletin ta kendisi.

Rusûl: Peygamberler.

Semavî suhuf lar: Bazı peygamberlere Cenab-ı Hak tarafından indirilen sayfalar.

Kütüb: Peygamberlere inen kitaplar

Ebedü'l-âbâd: Tükenmez ebedî hayat.

İstîmrâr: Devam.

İcmâ': Bir mesele üzerinde ittîfak etmek.

Hem, yüzer mu'cizât-ı bâhirelerine ve âyât-ı kâtılarına istinaden, başta Resûl-i Ekrem ve Kur'ân-ı Hakîm'in olarak, bütün nurânî ruhların sahipleri olan peygamberler ve bütün münevver kalblerin kutupları olan veliler ve bütün keskin ve nurlu akılların mâdenleri olan siddîkinler, bütün suhuf-i semâviyede ve kütüb-i mukaddesede senin çok tekrar ile ettiğin binler vaadlerine ve tehditlerine istinaden, hem senin kudret ve rahmet ve inâyet ve hikmet ve celâl ve cemâl gibi âhireti iktizâ eden kudsî sıfatlarına ve şe'nlerine ve senin izzet-i celâl'ine ve saltanat-ı rubûbiyet'ine itimaden, hem âhiretin izlerini ve tereşşuhâtını bildiren hadsiz keşfiyatlarına ve müşâhedelerine ve ilmelyakîn ve aynelyakîn derecesinde bulunan itikatlarına ve îmânlarına binâen saadet-i ebediyeyi insanlara müjdeliyorlar. Ehl-i dalâlet için Cehennem ve ehl-i hidâyet için Cennet bulunduğunu haber verip ilân ediyorlar. Kuvvetli îmân edip, şehâdet ediyorlar.

Ey Kadîr u Hakîm! Ey Rahman ü Rahîm! Ey Sâdık'ı-l-va'di'l-Kerîm! Ey izzet ve azamet ve celâl sahibi Kahhâr-ı Zülcelâl!

Bu kadar sadık dostlarını, bu kadar vaadlerini ve bu kadar sıfat ve şuûnâtını yalancı çıkarmak, tekzip etmek ve saltanat-ı rubûbiyet'inin kat'î mukteziyâtını tekzip edip yapmamak ve senin sevdiğin ve onlar dahi seni tasdik ve itaat etmekle kendilerini sana sevdiren hadsiz makbul ibâdının âhirete bakan hadsiz dualarını ve dâvâlarını reddetmek, dinlememek ve küfür ve isyan ile ve seni vaadinde tekzip etmekle, senin azamet-i kibriyâ'na dokunan ve izzet-i celâline dokunduran ve ulûhiyet'inin haysiyetine ilişen ve şefkat-ı rubûbiyet'ini müteessir eden ehl-i dalâleti ve ehl-i küfrü, haşş'ın inkârında onları tasdik etmekten yüz binler derece mukaddessin ve hadsiz derece münezzeh ve âlîsin. Böyle nihayetsiz bir zulümden ve nihayetsiz bir çirkinlikten, senin o nihayetsiz adâletini ve nihayetsiz cemâlini ve hadsiz rahmetini, hadsiz derece takdis ediyoruz.

Ve bütün kuvvetimizle îmân ederiz ki: O yüz binler sâdık elçilerin¹ ve o hadsiz doğru dellâl-ı saltanatın olan enbiyâ, asfiyâ, evliyâlar; hakkalyakîn, aynelyakîn, ilmelyakîn sûretinde senin uhrevî rahmet hazinelerine, âlem-i

¹ 124 bin nebî, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Müsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahih* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/32, 54.

Mu'cizat-ı bâhire: Parlak, açık mucizeler.

Âyât-ı kâta: Kat'î âyetler, doğruluğuna delil olan işaretler.

Şe'n: Durum, keyfiyet, iş.

Tereşşuhat: Sızıntılar, haberler.

İlmelyakîn: Bir şeyi görüp tammaksızın kesin şekilde bilmek.

Aynelyakîn: Bir şeyi bizzat gözüyle görüp hakkında bilgi sahibi olmak, görmüş gibi bilmek.

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti.

Mukteziyât: Gereklere, gerektirdiği şeyler.

İbâd: Kullar.

Azamet-i kibriyâ: Büyüklük, ululuk, haşmet.

Hakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek.

bekâdaki ihsânâtının definelerine ve dâr-ı saadette tamamiyle zuhûr eden güzel isimlerinin hârîka güzel cilvelerine şehâdetleri hak ve hakikattir. Ve işâretleri doğru ve mutâbıktır. Ve beşâretleri sâdık ve vâkidir. Ve onlar bütün hakikatlerin mercii ve güneşi ve hâmisî olan “Hak” isminin en büyük bir şuaı; bu hakikat-i ekber-i haşriye olduğunu îmân ederek, senin emrin ile senin ibâdına hak dairesinde ders veriyorlar. Ve ayn-ı hakikat olarak ta’lîm ediyorlar.

Yâ Rab! Bunların ders ve ta’lîmlerinin hakkı ve hürmeti için, bize ve Rîsâle-i Nur talebelerine îmân-ı ekmel ve hüsn-i hâtime ver. Ve bizleri onların şefaatlerine mazhar eyle... âmin...

Hem nasıl ki; Kur’ân’ın, belki bütün semâvî kitabların hakkâniyetini isbat eden umum deliller ve hüccetler; ve Habîbullah’ın, belki bütün enbiyânın nübüvvetlerini isbat eden umum mu’cizeler ve bürhânlar, dolayısıyla en büyük müddeaları olan âhiretin tahakkukuna delâlet ederler. Aynen öyle de, Vâcibü’l-Vücûd’un vücûduna ve vahdetine şehâdet eden ekser deliller ve hüccetler, dolayısıyla rubûbiyet’in ve ulûhiyet’in en büyük medarı ve mazharı olan dâr-ı saadetin ve âlem-i bekânın vücûduna, açılmasına şehâdet ederler. Çünkü; gelecek makâmâtta beyan ve isbat edileceği gibi, Zât-ı Vâcibü’l-Vücûd’un hem mevcûdiyeti, hem umum sıfatları, hem ekser isimleri, hem “Rubûbiyet, ulûhiyet, rahmet, inâyet, hikmet, adâlet...” gibi vasıfları, şe’nleri lüzum derecesinde âhireti iktizâ ve vücûb derecesinde bâkî bir âlemi istilzam ve zaruret derecesinde mükâfat ve mücâzât için haşri ve neşri isterler.

Evet, madem ezeli, ebedî bir Allah var; elbette saltanat-ı ulûhiyetinin sermedî bir medarı olan âhiret vardır. Ve madem, bu kâinatta ve zîhayatta gayet haşmetli ve hikmetli ve şefkatli bir rubûbiyet-i mutlaka var ve görünüyor. Elbette o rubûbiyet’in haşmetini sukuttan ve hikmetini abesiyetten ve şefkatini gadirden kurtaran ebedî bir dâr-ı saadet bulunacak ve girilecek.

Beşâret: Müjde, muştı.

Şua: Bir yerden yansıyan ışık, parlak.

Hakikat-i ekber-i haşriye: Büyük haşir gerçeği.

İman-ı ekmel: En mükemmel, kusursuz iman.

Hüsn-i hâtime: Güzel son. Hayata güzel bir şekilde veda etmek.

Enbiya: Peygamberler.

Nübüvvet: Peygamberlik.

Habîbullah: Cenab-ı Hakk’ın muhabbetine nail olmuş olan Peygamber Efendimiz (s.a.s.).

Müddeâ: Dava.

Vâcibü’l-vücud: Varlığı, mevcudiyeti zarurî olan, tersi mümkün olmayan Allah (celle celâluh)

Rubûbiyet: Cenab-ı Hakk’ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.

Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk’ın, ibadet ve itaat edilmeye sadece kendisinin müstehak olması.

Medar: Yörünge, bir şeyin faaliyet gösterdiği, ortaya çıktığı yer.

Mazhar: Bir şeyin görüldüğü, tezahür ettiği yer.

Dâr-ı saadet: Mutluluk diyarı.

Şe’n: İş, icraat.

Zihayat: Canlı varlık(lar).

Sukut: Düşmek, değer kaybetmek

Hem madem, göz ile görünen bu hadsiz in'âmîlar, ihsanlar, lütuflar, keremler, inâyetler, rahmetler; perde-i gayb arkasında bir Zât-ı Rahman ü Rahîm'in bulunduğunu sönmemiş akıllara, ölmemiş kalblere gösterir. Elbette in'âmî istihzâdan ve ihsanı aldatmaktan ve inâyeti adâvetten ve rahmeti azaptan ve lütuf ve keremi ihânetten halâs eden ve ihsanı ihsan eden ve nîmeti nîmet eden bir âlem-i bâkîde, bir hayat-ı bâkiye var ve olacaktır.

Hem madem, bahar faslında zeminin dar sahifesinde hatasız yüz bin kitabı birbiri içinde yazan bir kalem-i kudret, gözümüz önünde yorulmadan işliyor. Ve o kalem sahibi yüz bin defa ahd ve vaadetmiş ki: "Bu dar yerde ve karışık ve birbiri içinde yazılan bahar kitabından daha kolay olarak, geniş bir yerde, güzel ve lâyemut bir kitabı yazacağım ve size okutturacağım." diye, bütün fermanlarda o kitaptan bahsediyor. Elbette ve her hâlde o kitabın aslı yazılmış ve haşır ve neşir ile hâşiyeleri de yazılacak. Ve umumun defter-i a'mâlleri onda kaydedilecek.

Hem madem, bu arz, kesret-i mahlûkat cihetiyle ve mütemâdiyen değişen yüz binler çeşit çeşit envâ-ı zevi'l-hayat ve zevi'l-ervâhın meskeni, menşei, fabrikası, meşheri, mahşeri olması haysiyetiyle; bu kâinatın kalbi, merkezi hülâsası, neticesi, sebab-i hilkatı olarak gayet büyük öyle bir ehemmiyeti var ki; küçüklüğü ile beraber koca semâvâta karşı denk tutulmuş. Semâvî fermanlarda dâima: رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹ deniliyor.

Ve madem, bu mâhiyetteki arzın her tarafına hükmeden ve ekser mahlukatına tasarruf eden ve ekser zîhayat mevcudatını teshir edip kendi etrafına toplattıran ve ekser masnûâtını kendi hevesâtının hendesesıyla ve ihtiyâcâtının düstûrlarıyla öyle güzelce tanzim ve teşhir ve tezyin ve çok antika nevilerini liste gibi birer yerlerde öyle toplayıp süslettirir ki; değil yalnız ins ve cin nazarlarını, belki semâvât ehlinin ve kâinatın nazar-ı dikkatlerini ve tak-

¹ "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; Enbiyâ sûresi, 21/56; Şuarâ sûresi, 26/24; Sâffât sûresi, 37/5; Sâd sûresi, 38/66; Zuhuruf sûresi, 43/82; Duhân sûresi, 44/7; Nebe sûresi, 78/37)

İn'âm: Nîmet verme, nîmet.

Perde-i gayb: Gayb perdesi, gözle görünmeyen şeylerle aramızdaki engel.

İstihzâ: Alay etme.

Adâvet: Düşmanlık.

Halâs etmek: Kurtarmak.

Zemin: Yeryüzü.

Lâyemut: Ölmez, silinip gitmez.

Hâşîye: Bir kitabın metninin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için yazılan açıklayıcı yazı, not.

Defter-i a'mâl: Günah ve sevapların yazıldığı defter.

Kesret-i mahlukat: Mahlukatın çokluğu.

Envâ'-ı zevi'l-hayat: Canlı türleri.

Zevi'l-ervah: Ruhu olan varlıklar.

Sebeb-i hilkat: Yaratılma sebebi.

Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, yaşadığı yer.

Semâvât: Gökler.

Semâvî: Gökten gelen, Allah katından indirilen.

Teshir etmek: Emri altına almak, kendine boyun eğdirmek.

Hendese: Geometri, plan-program, mühendislik.

Tezyin: Süslemek, donatmak.

dirlerini ve kâinat sahibinin nazar-ı istihsanını celbetmekle gayet büyük bir ehemmiyet ve kıymet alan ve bu haysiyetle bu kâinatın hikmet-i hilkati ve büyük neticesi ve kıymetli meyvesi ve arzın halifesi olduğunu; fenleriyle, sanatlarıyla gösteren ve dünya cihetinde, Sâni-i âlem'in mu'cizeli sanatlarını gayet güzelce teşhir ve tanzim ettiği için, isyan ve küfrüyle beraber dünyada bırakılan ve azabı te'hîr edilen ve bu hizmeti için imhâl edilip muvaffakiyet gören nev-i benî-Âdem var.

Ve madem, bu mâhiyetteki nev-i benî-Âdem, mizaç ve hilkat itibarıyla gayet zaîf ve âciz ve gayet acz ve fakriyle beraber, hadsiz ihtiyâcâtı ve teellûmâtı olduğu hâlde, bütün bütün kuvvetinin ve ihtiyarının fevkinde olarak, koca küre-i arzı, o nev-i insana lüzumu bulunan her nevî madenlere mahzen ve her nevî taamlara anbar ve nev-i insanın hoşuna gidecek her çeşit mallara bir dükkân sûretine getiren, gayet kuvvetli ve hikmetli ve şefkatli bir Mutasarrıf var ki; böyle nev-i insana bakıyor, besliyor, istediğini veriyor.

Ve madem, bu hakikatteki bir Rab; hem insanı sever, hem kendini insana sevdirebilir, hem bâkîdir, hem bâkî âlemleri var, hem adâletle her işi görür ve hikmetle her şeyi yapıyor. Hem, bu kısa hayat-ı dünyeviyede ve bu kısacık ömr-i beşerde ve bu muvakkat ve fânî zeminde o Hâkim-i Ezelî'nin haşmet-i saltanatı ve sermediyet-i hâkimiyeti yerleşmiyor. Ve nev-i insanda vukû bulan ve kâinatın intizâmına ve adâlet ve muvazenelerine ve hüsn-i cemâline münafî ve muhâlif çok büyük zulümleri ve isyanları ve velînîmetine ve onu şefkatle besleyene karşı ihâneleri, inkârları, küfürleri bu dünyada cezasız kalıp; gaddar zâlim, rahat ile hayatını ve biçâre mazlum, meşakkatler içinde ömürlerini geçirirler. Ve umum kâinatta eserleri görünen şu adâlet-i mutlakanın mâhiyeti ise; dirilmemek sûretiyle o gaddar zâlimlerin ve me'yûs mazlumların vefat içindeki müsâvâtlarına bütün bütün zıttır, kaldırmaz, müsaade etmez!¹

Ve madem, nasıl ki kâinatın sahibi, kâinattan zemini ve zeminden nev-i insanı intihab edip, gayet büyük bir makam, bir ehemmiyet vermiş. Öyle de,

¹ Bkz.: "Şu kesindir ki Allah kullarına zerre kadar bile zulmetmez. Ama kulun zerre kadar bir iyiliği bile olsa, onu kat kat artırır ve ayrıca Kendi tarafından büyük bir mükâfat verir." (Nisâ sûresi, 4/40)

Nazar-ı istihsan: Takdir edici bakış.

Hikmet-i hilkat: Yaratılış hikmeti.

Arzın halifesi: Cenab-ı Hakk'ın emirlerini yeryüzünde uygulayan ve O'nun adına icraatta bulunan

İmhâl etmek: Mühlet vermek, süre tanımak.

Nev-i benî-Âdem: İnsanlık.

Teellûmat: Tasalar, kederler, acılar

İhtiyarın fevkinde olarak: Gücü yetmediği hâlde, tercih ve iradesi olmaksızın.

Mutasarrıf: Bir şey üzerinde tasarruf etme, hükmetme hakkını elinde bulunduran.

Küre-i arz: Yerküre, dünya.

Sermediyet-i hâkimiyet: Hâkimiyetin devamlılığı, ebediliği.

Me'yus: Ümitsiz.

Vefat içindeki müsâvât: Eşit bir şekilde ölmeye. Ötürken farklı olmama.

İntihab etmek: Seçmek.

nev-i insandan dahi makâsıd-ı rubûbiyet'ine tevafuk eden ve kendilerini î mân ve teslim ile O'na sevdiren hakikî insanlar olan enbiyâ ve evliyâ ve as-fiyâyı intihab edip¹ kendine dost ve muhatap ederek, onları mu'cizeler ve tevfikler ile ikram ve düşmanlarını semâvî tokatlar ile tazib ediyor. Ve bu kıymetli, sevimli dostlarından dahi, onların imamı ve mefhari olan Muham-med (aleyhissalâtü vesselâm)'ı intihab ederek, ehemmiyetli küre-i arzın yarısını ve ehemmiyetli nev-i insanın beşten birisini uzun asırlarda O'nun nûruyla ten-vir ediyor. Âdetâ bu kâinat O'nun için yaratılmış gibi; bütün gayeleri O'nun ile ve O'nun dîni ile ve Kur'ân'ı ile tezahür ediyor.

Ve o pek çok kıymetdâr ve milyonlar sene yaşayacak kadar hadsiz hiz-metlerinin ücretlerini, hadsiz bir zamanda almağa müstehak ve lâıyk iken, gayet meşakkatler ve mücâhedeler içinde altmış üç sene gibi kısacık bir ö-mür verilmiş. Acaba hiçbir cihetle hiçbir imkânı, hiçbir ihtimâli, hiçbir ka-biliyeti var mı ki: O Zât, bütün emsâli ve dostlarıyla beraber dirilmesin? Ve şimdi de ruhen diri ve hayy olmasın?² İdam-ı ebedî ile mahvolsunlar? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Evet, bütün kâinat ve hakikat-i âlem, dirilmesini dâvâ eder ve hayatını Sahib-i kâinattan talep ediyor...

Ve madem, Yedinci Şua olan “Âyetü'l-Kübrâ”da, her biri bir dağ kuvvetinde, otuz üç adet icmâ-ı azîm isbat etmişler ki: Bu kâinat bir elden çıkmış. Ve bir tek Zât'ın mülküdür. Ve kemâlât-ı îlâhiye'nin medarı olan vahdet'ini ve ehadiyet'ini bedâhetle göstermişler. Ve vahdet ve ehadiyet ile bütün kâinat, O Zât-ı Vâhid'in emirber neferleri ve musahhar memurları hükmüne geçiyor. Ve âhiretin gelmesiyle, kemâlâtı, sukuttan; ve adâlet-i mut-lakası, müstehziyâne gadr-i mutlaktan; ve hikmet-i âmmesi sefâhetkârâne

¹ Bkz.: En'âm sûresi, 6/86-87; A'râf sûresi, 7/144; Nahl sûresi, 16/121; Meryem sûresi, 19/58; Tâhâ sûresi, 20/41; Neml sûresi, 27/59; Sâd sûresi, 38/47; Şûrâ sûresi, 42/13; Kalem sûresi, 68/50.

² Şehitlerin ölmediğine dair bkz.: Bakara sûresi, 2/154. Ayrıca Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), kendisi için getirilen salât ü selâmların, Cenâb-ı Hak tarafından kendi ruhuna ulaştırıldığını belirtmektedir. (Bkz.: Ebû Dâvûd, *menâsiku'l-hac* 96; Müsned 2/527; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 3/262)

Makasid-ı rububiyyet: Rububiyyetin maksatları, gayeleri.

Tevafuk etmek: Uyuma, uygun gelme

Ta'zib etmek: Cezalandırmak, azap vermek.

Mefhar: İftihar vesilesi. Kendisiyle iftihar edilen.

Tenvir etmek: Aydınlatmak.

İdam-ı ebedî: Ebedî olarak yok etme

Hayy: Hayatdar, hayat sahibi.

Sahib-i kâinat: Kâinatın sahibi.

İcmâ-yi azîm: Herkesin tasdik et-tiği büyük ittifak.

Kemâlât-ı îlâhiye: Cenab-ı Hak'ın bütün noksanlıklardan uzak ve en mükemmel sıfatlara sahip olması

Vahdet: Birlik. Tek olma.

Ehadiyet: Cenab-ı Hak'ın birer bi-rer her bir şeyde tecelli eden birliği

Bedahette: Çok açık bir şekilde.

Zât-ı Vâhid: Kendisinden başka ilâh olmayan, tek ve bir olan Zat (Allah celle celâluh)

Sukut: Düşmek, değer kaybetmek

Müstehziyâne: Alay edercesine.

Hikmet-i âhme: Her şeyde ken-dini gösteren hikmet.

Sefâhetkârâne: Akılsızca, sefiheç.

abesiyetten ve rahmet-i vâsiyası, lâhiyâne ta'zîbden; ve izzet-i kudreti, zelilâne acz'den kurtulurlar, takaddüs ederler.

Elbette ve elbette ve her hâlde îmân-ı billâh'ın yüzer nüktesinden bu "Sekiz Mâdem"lerdeki hakikatlerin muktezasıyla; kıyâmet kopacak, haşır ve neşir olacak, dâr-ı mücâzât ve mükâfat açılacak... Tâ ki, arzın mezkûr ehemmiyeti ve merkezîyeti ve insanın ehemmiyeti ve kıymeti tahakkuk edebilsin. Ve arz ve insanın Hâlık'ı ve Rabbi olan Mutasarrıf-ı Hakîm'in mezkûr adâleti, hikmeti, rahmeti, saltanatı takarrur edebilsin. Ve o Bâkî Rabbin mezkûr hakikî dostları ve müştaqları îdam-ı ebedîden kurtulsun. Ve o dostların en büyüğü ve en kıymetdârı, bütün kâinatı memnun ve minnetdâr eden kudsî hizmetlerinin mükâfatını görsün. Ve Sultan-ı Sermedî'nin kemâlâtı naks ve kusurdan ve kudreti acz'den ve hikmeti sefâhetten ve adâleti zulûmden tenezzüh ve takaddüs ve teberri etsin.

Elhâsıl: Madem Allah var. Elbette âhiret vardır.

Hem nasıl ki: Mezkûr üç erkân-ı îmâniye onları isbat eden bütün delilleriyle haşr'e şehâdet ve delâlet ederler. Öyle de:

¹ وَبِمَلَائِكَتِهِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى olan iki rûkn-i îmânî dahi, haşri istilzam edip, kuvvetli bir sûrette âlem-i bekâya şehâdet ve delâlet ederler. Şöyle ki:

Melâikenin vücûdunu ve vazife-i ubûdiyetlerini isbat eden bütün deliller ve hadsiz müşâhedeler, mükâlemeler;² dolayısıyla âlem-i ervâhın ve âlem-i gaybın ve âlem-i bekânın ve âlem-i âhiretin ve ileride cin ve ins ile şenlendirilecek olan dâr-ı saadetin, Cennet ve Cehennem'in vücûdlarına delâlet ederler. Çünkü: Melekler bu âlemleri izn-i ilâhî ile görebilirler ve girerler. Ve Hazret-i Cebrâil gibi,³ insanlar ile görüşen umum melâike-i mukarrebîn; mez-

¹ "Melâikeye ve kadere, hayır ve şerrin Allah Tealâ'dan geldiğine imân ederim."

² Bkz.: Hûd sûresi, 11/69-72, 78; Meryem sûresi, 19/17-21; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6; Müslim, *îmân* 7, *fezâilü's-sahâbe* 90, 91, 100; Tirmizî, *îmân* 4, *menâkıb* 63; Ebû Dâvûd, *sünnet* 16; Nesâî, *îmân* 6.

³ Hz. Cebrâil'in (aleyhisselâm), Dihye isimli sahâbi sûretinde insanlara görüldüğüne dair bkz.: ⇨

Rahmet-i vâsia: Geniş, engin rahmet

Lâhiyâne ta'zîb: Oyun olsun diye zahmet vermek, azap etmek.

Takaddüs etmek: Hiçbir çirkin vasfı içinde barındırmayacak ölçüde mukaddes olmak.

Dâr-ı mücâzat ve mükâfat: Yapılan kötü işlere ceza, iyi işlere de mükâfat verilecek diyar.

Takarrur etmek: Yerini bulmak, sağlam bir şekilde yerleşmek, sebat bulmak.

Tenezzüh = Takaddüs = Teberri etmek: (Kötülüklerden) uzak olmak

Erkân-ı imaniye: İmanın rükünleri, temel esasları.

Melâike: Melekler.

Vücûd: Mevcudiyet, varlık.

Vazife-i ubudiyet: Kulluk vazifesi.

Mükâleme: Konuşma.

Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi.

Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görüp bilemediğimiz şeylerin dünyası.

Âlem-i beka: Ebedî âlem, ahiret âlemi.

Melâike-i mukarrebîn: Allah'ın (celle celâlih), kendisine yakın olma şerefini verdiği melekler.

kûr âlemlerin vücûdlarını ve onlar, onlarda gezdiklerini müttefikan haber veriyorlar.¹ Görmediğimiz Amerika kıtasının vücûdunu, ondan gelenlerin ihbarıyla bedîhi bildiğimiz gibi, yüz tevâtür kuvvetinde bulunan melâike ihbârâtıyla âlem-i bekânın ve dâr-ı âhiretin ve Cennet ve Cehennem'in vücûdlarına, o kat'iyette îmân etmek gerektir. Ve öyle de îmân ederiz.

Hem, Yirmi Altıncı Söz olan “*Risale-i Kader*”de, îmân-ı bi'l-kader rûknünü isbat eden bütün deliller; dolayısıyla haşre ve neşr-i suhufa ve mîzan-ı ekberdeki muvazene-i a'mâlê delâlet ederler. Çünkü: Her şeyin mukadderâtını gözümüz önünde nizam ve mîzan levhalarında kaydetmek ve her zîhayatın sergüzeşt-i hayatiyelerini kuvve-i hafızalarında ve çekirdeklerinde ve sâir elvâh-ı misâliyyede yazmak ve her zîruhun, hususan insanların defter-i a'mâllerini elvâh-ı mahfazada tesbit etmek, geçirmek; elbette öyle muhîr bir kader ve hakîmâne bir takdir ve müdakkikâne bir kayıt ve hafîzâne bir kitâbet; ancak mahkeme-i kübrâ'da, umumî bir muhâkeme neticesinde, dâimî bir mükâfat ve mucâzât için olabilir. Yoksa, o ihâtalı ve inceden ince olan kayıt ve muhafaza; bütün bütün mânâsız, fâidesiz kalır. Hikmete ve hakikate münâfi olur.

Hem, haşir gelmezse; kader kalemiyle yazılan bu kitab-ı kâinatın bütün muhakkak mânâları bozulur ki, hiçbir cihet-i imkânı olamaz. Ve o ihtimâl, bu kâinatın vücûdunu inkâr gibi bir muhâl, belki bir hezeyân olur...

Elhâsıl: *Îmânın beş rûknü bütün delilleriyle, haşir ve neşrin vukûuna ve vücûduna ve dâr-ı âhiretin vücûduna ve açılmasına delâlet edip isterler ve şehâdet edip talep ederler.*

İşte hakikat-i haşriyenin azametine tam muvâfık böyle azametli ve sar-

⇒ Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *îmân* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100; Tirmizî, *menâkıb* 12; Nesâî, *îmân* 6; Müsned 2/107, 3/334. Ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâlüh), Benî İsrâîl'den 3 kişiye, onları imtihan etmek üzere bir melek gönderdiğine dair bkz.: Buhârî, *enbiyâ* 50; Müslim, *zühd* 10.

¹ Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâlüh), cennet ve cehennemi yaratıp, onları görmek üzere Hz.Cebrâil'i (aleyhisselâm) gönderdiğine dair bkz.: Tirmizî, *cennet* 21; Ebû Dâvûd, *sünnet* 22; Nesâî, *eymân* 3; Müsned 2/332, 354, 373. Ayrıca Hz.Mikâîl'in (aleyhisselâm), cehennemin yaratılışından itibaren hiç gülmediğine dair bkz.: Müsned 2/224.

Tevâtür: Bir haberin, yalan ihtimalini akla getirmeyecek derecede güvenilir olması.

Neşr-i suhuf: Maşherde, herkesin muhasebesinin yapılması için sevap-günahların kaydedildiği defterlerin meydana çıkarılması, dağıtılması.

Bedîhi: Çok açık bir şekilde.

Mîzan-ı ekber: Sevap ve günahların muhasebesinin yapılacağı en büyük mizan.

Muvazene-i a'mâl: İşlenen iyi-kötü fiillerin ölçülüp tartılması.

Sergüzeşt-i hayatiye: Hayat serüveni, kişinin başından geçenler

Kuvve-i hafıza: Hafıza. Akılda tutma melekesi.

Elvâh-ı misaliye: Misalî, bu dünyadaki her şeyin, her hâdisenin suretinin bulunduğu, kaydedildiği misal âlemine ait levhalar.

Elvah-ı mahfuza: Muhafaza edilen, korunur levhalar.

sılmaz direkleri ve bürhânları bulunduğu içindir ki: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın hemen hemen üçten birisi haşir ve âhiret'i teşkil ediyor. Ve onu, bütün hakâikına temel taşı ve üssü'l-esâs yapıyor. Ve her şeyi onun üstüne bina ediyor...

(Mukaddime nihayet buldu)

* * *

Zeylin İkinci Parçası

(Baştaki âyetin mu'cizâne işaret ettikleri dokuz tabaka berâhin-i haşriyeye dair dokuz makamdan “Birinci Makam”:)

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ • وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ • يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُخْيِ
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ¹

olan fıkradaki ferman-ı haşre dâir buradaki gösterdiği bürhân-ı bâhiri ve hüccet-i kâtiası beyan ve izah edilecek inşaallah. (Hâşiye-1)

Otuzuncu Lem'anın Beşinci Nüktesinin Dördüncü Remzi²

(Hâşiye-2) Hayatın yirmi sekizinci hâssasında beyan edilmiştir ki: Hayat îâmâ-
nın altı erkânına bakıp isbat ediyor. Onların tahakkukuna işaretler ediyor.

*Evet, madem bu kâinatın en mühim neticesi ve mâyesı ve hik-
met-i hilkatı hayattır; elbette o hakikat-i âliye; bu fânî, kısacık, nok-
san, elemli hayat-ı dünyevîyeye münhasır değildir. Belki, hayatın, yir-
mi dokuz hâssasıyle mâhiyetinin azameti anlaşılan şecere-i hayatın gayesi,
neticesi ve o şecerenin azametına lâıyk meyvesi; hayat-ı ebediyedir ve ha-
yat-ı uhreviyedir ve taşıyla ve ağacıyla, toprağıyla hayatdâr olan dâr-ı saa-*

¹ “Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah’ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. * Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O’na mahsustur. İkinci vaktinde de, öğleye girerken de O’nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. * O, ölüden diriği çıkarır, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece diriltileceksiniz.” (Rûm sûresi, 30/17-19)

(Hâşiye-1) O makam daha yazılmamış.

² Buradan itibaren Zeylin 3. Parçasına kadar olan kısım; 30. Lem’a’nın, İsm-i Hayy’ın bir cılvından bahseden 5. Nüktesi’nin 4. Remzi olup, Lem’alar’da da yer almaktadır.

(Hâşiye-2) Hayat meselesi haşre münasebeti için buraya girmiş. Fakat hayatın âhîrinde kader rûknüne işareti pek ince ve derindir.

Berâhin-i haşriye: Haşrin varlığı-
nı gösteren deliller.

Ferman-ı haşr: Haşir ile ilgili fer-
man. **Ahîr:** Son.

Bürhan-ı bâhir: Açık delil.

Hüccet-i kâta: Kesin delil.

Rûkn: Esas, temel mesele.

Hâssa: Özellik, duygu, duyu.

Erkân: Rükünler, temel esaslar.

Şecere-i hayat: Hayat ağacı.

detteki hayattır. Yoksa, bu hadsiz cihâzât-ı mühimme ile teşhiz edilen hayat şeceresi, zîşuur hakkında, hususan insan hakkında meyvesiz, fâidesiz, hakikatsiz olmak lâzım gelecek ve sermayece ve cihâzâtça serçe kuşundan, melâ; yirmi derece ziyâde ve bu kâinatın ve zîhayatın en mühim, yüksek ve ehemmiyetli mahlûku olan insan; serçe kuşundan saadet-i hayat cihetinde, yirmi derece aşağı düşüp, en bedbaht, en zelil bir biçâre olacak...

Hem, en kıymetdâr bir nîmet olan akıl dahi, geçmiş zamanın hüznlerini ve gelecek zamanın korkularını düşünmek ile kalb-i insanı mütemâdiyen incitip, bir lezzete dokuz elemeleri karıştırdığından en musibetli bir belâ olur. Bu ise yüz derece bâtıldır. Demek, bu hayat-ı dünyeviye âhirete îmân rûk-nünü kat'î isbat ediyor ve her baharda haşrin üç yüz binden ziyâde nümû-nelerini gözümüze gösteriyor.

Acaba, senin cisminde ve senin bahçende ve senin vatanında, senin hayatına lâzım ve münâsib bütün levâzımatı ve cihâzâtı, hikmet ve inâyet ve rahmetle ihzâr eden ve vaktinde yetiştiren; hattâ senin midenin bekâ ve yaşamak arzusuyla ettiği hususî ve cüz'î olan rızık duasını bilen ve işiten ve hadsiz lezîz taamlarla o duanın kabulünü gösteren ve mideyi memnun eden bir Mutasarrıf-ı Kadîr, hiç mümkün müdür ki; seni bilmesin ve görmesin ve nev-i insanın en büyük gayesi olan hayat-ı ebediyeye lâzım esbâbı ihzâr etmesin? Ve nev-i insanın en büyük ve en ehemmiyetli, en lâıyk ve umumî olan bekâ duasını; hayat-ı uhreviyenin inşâsıyla ve Cennet'in icâdiyle kabul etmesin! Ve kâinatın en mühim mahlûku, belki zeminin sultanı ve neticesi olan nev-i insanın arş ve ferşi cınlatan umumî ve gayet kuvvetli duasını işitmeyip küçük bir mide kadar ehemmiyet vermesin, memnun etmesin! Kemâl-i hikmetini ve nihayet rahmetini inkâr ettirsin! Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!..

Hem, hiç kabil midir ki; hayâtın en cüz'isinin pek gizli sesini işitsin, dardını dinlesin, derman versin ve nazını çeksin ve kemâl-i itina ve ihtimam ile beslesin ve ona dikkatle hizmet ettirsin ve büyük mahlûkatını ona hizmet-kâr yapsın ve sonra, en büyük ve kıymetdâr ve bâkî ve nazdâr bir hayatın gök sadâsı gibi yüksek sesini işitmesin? Ve onun çok ehemmiyetli bekâ duasını ve nazını ve niyazını nazara almasın!

Âdeta, bir neferin kemâl-i itina ile teşhiz ve idaresini yapsın ve mutî ve muhteşem orduya hiç bakmasın! Ve zerreyi görsün, güneşi görmesin! Sivrineğin sesini işitsin, gök gürültüsünü işitmesin! Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!..

Hem, hiçbir cihetle akıl kabul eder mi ki; hadsiz rahmetli, muhabbetli ve nihayet derecede şefkatli ve kendi san'atını çok sever ve kendini sevdiren ve kendini sevenleri ziyâde seven bir Zât-ı Kadîr-i Hakîm, en ziyâde kendini seven ve sevimli ve sevilen ve Sâni'ini fîrâten perestîş eden hayatı ve hayatın zâtı ve cevheri olan ruhu, mevt-i ebedî ile îdam edip kendinden o sevgili muhibbini ve habîbini ebedî bir sûrette küstürsün, darılsın, dehşetli rencide ederek sırr-ı rahmetini ve nûr-i muhabbetini inkâr etsin ve ettirsin! Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!..

Bu kâinatı cilvesiyle süsleştiren bir cemâl-i mutlak ve umum mahlûkatı sevindiren bir rahmet-i mutlaka, böyle hadsiz bir çirkinlikten ve kubh-i mutlakdan ve böyle bir zulm-i mutlakdan, bir merhametsizlikten; elbette nihayet-siz derece münezzehtir ve mukaddestir.

Netice: *Madem dünyada hayat var; elbette insanlardan hayatın sırrını anlayanlar ve hayatını sû-i istimâl etmeyenler dâr-ı bekâda ve cennet-i bâkiye'de hayat-ı bâkiyeye mazhar olacaklardır. Âmenna...*

Ve hem nasıl ki; yeryüzünde bulunan parlak şeylerin, güneşin akisleriyle parlamaları ve denizlerin yüzlerinde kabarcıkları, ziyânın lem'alarıyla parlayıp sönmeleri, arkalarından gelen kabarcıklar, gidenler gibi yine hayâlî güneşçiklere âyineliyor, bilbedâhe gösteriyor ki; o lem'alar, yüksek bir tek güneşin cilve-i in'ikâsıdır ve güneşin vücûdunu muhtelif diller ile yâdediyorlar ve ışık parmaklarıyla ona işaret ediyorlar...

Aynen öyle de; Zât-ı Hayy u Kayyûm'un Muhyî isminin cilve-i a'zamı ile, berr'in yüzünde ve bahrin içindeki zihayatların kudret-i ilâhiye ile parlayıp, arkalarından gelenlere yer vermek için "Yâ Hayy!" deyip perde-i gaybda gizlenmeleri; bir hayat-ı sermediye sahibi olan Zât-ı Hayy u Kayyûm'un hayatına ve vücûb-i vücûduna şehâdetler, işaretler ettikleri gibi, umum mevcudatın tanziminde eseri görünen ilm-i ilâhiye şehâdet eden bütün deliller

Perestîş etmek: Çok sevmek, tapmak.

Mevt-i ebedî: Ebedî ölüm.

İdam etmek: Yok etmek, yokluğa mahkûm etmek.

Habîb: Sevilen, sevgili.

Kubh-i mutlak: Her yönüyle çirkin olma.

Muhib: Seven.

Dâr-ı beka: Ebedî kalınacak diyar

Cennet-i bâkiye: Ebedî cennet.

Hayat-ı bâkiye: Ebedî hayat.

Âmennâ: İnandık, iman ettik.

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde.

Zât-ı Hayy u Kayyûm: Hayatdar olan ve hayatı, varlığı ezeli-ebedî olan, bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığı kendisine bağlı olan Zat (Allah celle celâlüh)

Muhyî: Hayat veren, diriltlen.

Cilve-i in'ikâs: Yansımasının parıltısı.

Lem'a: Parıltı.

Cilve-i a'zam: Pek büyük yansıma, parıltı, en büyük tecelli.

Berr: Kara (denizin zıddı).

Bahr: Deniz, sular.

Hayat-ı sermediye: Ebedî hayat.

Vücub-i vücud: Varlığı, mevcudiyeti zarurî olmak, tersi mümkün olmamak. **Zihayat:** Canlı.

ve kâinata tasarruf eden kudreti isbat eden bütün bürhânlar ve tanzim ve idare-i kâinata hükümfermâ olan irâde ve meşîeti isbat eden bütün hüccetler ve Kelâm-ı rabbânî ve vahy-i ilâhî'nin medarı olan risâletleri isbat eden bütün alâmetler, mu'cizeler ve hâkezâ, yedi sıfât-ı ilâhiye'ye şehâdet eden bütün delâil, bi'l-ittifak Zât-ı Hayy u Kayyûm'un hayatına delâlet, şehâdet, işaret ediyolar.

Çünkü, nasıl bir şeyde görmek varsa, hayatı da vardır. İşitmek varsa, hayatın alâmetidir. Söylemek varsa hayatın vücûduna işaret eder. İhtiyar, irâde varsa, hayatı gösterir...

Aynen öyle de; bu kâinata âsârıyla vücutları muhakkak ve bedihî olan kudret-i mutlaka ve irâde-i şâmile ve ilm-i muhît gibi sıfatlar, bütün delâilleri ile Zât-ı Hayy u Kayyûm'un hayatına ve vücûb-i vücûd'una şehâdet ederler ve bütün kâinatı bir gölgesiyle ışıklandıran ve bir cilvesiyle bütün dâr-ı âhi-reti zerrâtıyla beraber hayatlandıran hayat-ı sermediyesine şehâdet ederler.

Hem hayat, “*Melâikeye imân rüknü*”ne dahi bakar, remzen isbat eder. Çünkü; madem kâinata en mühim netice hayattır ve en ziyâde intişar eden ve kıymetdârlığı için nüshaları teksir edilen ve zemin misafirhânesini, gelip geçen kabilelerle şenlendiren zihayatlardır.

Ve madem küre-i arz, bu kadar zihayatın envâıyla dolmuş ve mütemâ-diyen zihayat envâlarını tecdid ve teksir etmek hikmetiyle her vakit dolar boşanır ve en hasîs ve çürümüş maddelerinde dahi kesretle zihayatlar halkedilerek bir mahşer-i huveynât oluyor. Ve madem hayatın süzülmüş en sâfi hulâsası olan şuur ve akıl ve en latîf ve sabit cevheri olan ruh; bu küre-i arzda gayet kesretli bir sûrette halkolunuyorlar; âdeta küre-i arz, hayat ve akıl ve şuur ve ervâh ile ihyâ olup öyle şenlendirilmiş... Elbette küre-i arzdan daha latîf, daha nûrânî, daha büyük, daha ehemmiyetli olan ecrâm-ı semâviye; ölü, câmid, hayatsız, şuursuz kalması imkân haricindedir.

Hükümfermâ olmak: Hüküm sürmek.

Meşîet: İrade.

Kelâm-ı Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın sözü.

Vahy-i ilâhî: Cenab-ı Hak'tan gelen vahiyler, ilhamlar.

Medar: Bir şeyin faaliyet gösterdiği, ortaya çıktığı yer.

Risâlet: Peygamberlik.

Delâil: Deliller.

Âsâr: Eserler, izler, belirtiler.

Bedihî: Çok açık.

Yedi sıfât-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın sıfatları.

İrade-i şâmile: Her şeye nüfuz eden, her şeyi kuşatan irade.

İlm-i muhît: Her şeyi kapsayan ilim.

Remzen: Bir şeyi, açık olarak değil de ona işaret ederek anlatmak suretiyle.

İntişar etmek: Yayılmak, yaygın olmak.

Teksir etmek: Çoğaltmak.

Tecdid etmek: Yenilemek.

Hasis: Değersiz.

Kesretle: Çoklukla, çok bir şekilde

Halk etmek: Yaratmak.

Mahşer-i huveynât: Hayvancıkların, küçük canlıların toplandığı, haşredildiği yer. **Ervah:** Ruhlar.

Ecrâm-ı semâviye: Gök cisimleri.

Demek, gökleri, güneşleri, yıldızları şenlendirecek ve hayatdâr vaziyetini verecek ve netice-i hilkat-ı semâvâtı gösterecek ve hitâbat-ı sübhâniye'ye mazhar olacak olan zîşuur, zîhayat ve semâvâta münâsib sekeneler, her hâl-de sırr-ı hayatla bulunuyorlar ki, onlar da melâikelerdir...

Hem, hayatın sırr-ı mâhiyeti, "*Peygamberlere îmân rüknü*"ne bakıp remzen isbat eder. Evet, madem kâinat, hayat için yaratılmış ve hayat dahi Hayy u Kayyûm u Ezeli'nin bir cilve-i a'zamıdır. Bir nakş-ı ekmeldir. Bir san'at-ı ecmelidir. Madem hayat-ı sermediye resûllerin gönderilmesiyle ve kitabların indirilmesiyle kendini gösterir. Evet, eğer kitablar ve peygamberler olmaz ise, o hayat-ı ezeliye bilinmez.

Nasıl ki; bir adamın söylemesiyle diri ve hayatdâr olduğu anlaşılır... Öyle de, bu kâinatın perdesi altında olan âlem-i gaybın arkasında söyleyen, konuşan, emir ve nehyedip hitap eden bir Zât'ın kelimâtını, hitâbâtını gösterecek peygamberler ve nâzil olan kitaplardır. Elbette kâinattaki hayat, kat'î bir sûrette Hayy-ı Ezeli'nin vücûb-i vücûduna kat'î şehâdet ettiği gibi, o hayat-ı ezeliyenin şuaâtı, celevâtı, münasebâtı olan "*İrsâl-i rusûl ve inzâl-i kütûb rûkûnleri*"ne bakar, remzen isbat eder. Ve bilhassa risâlet-i Muhammediye ve vahy-i Kur'ânî, hayatın ruhu ve akıllı hükmünde olduğundan, bu hayatın vücûdu gibi hakkâniyetleri kat'idir denilebilir.

Evet, nasıl ki hayat; bu kâinattan süzülmüş bir hulâsadır ve şuur ve his dahi, hayattan süzülmüş, hayatın bir hulâsasıdır ve akıl dahi, şuurdan ve hisden süzülmüş, şuurun bir hulâsasıdır ve ruh dahi, hayatın hâlis ve sâfi bir cevheri ve sabit ve müstakil zâtıdır...

Öyle de, maddî ve mânevî hayât-ı Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm) dahi; hayattan ve rûh-i kâinattan süzülmüş hulâsatü'l-hulâsadır ve risâlet-i Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm) dahi; kâinatın his ve şuur ve aklıdan süzülmüş en sâfi hulâsasıdır. Belki maddî ve mânevî hayat-ı Muhammediye dahi -âsârının şehâdetiyle- hayat-ı kâinatın hayatıdır ve risâlet-i Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm) şuur-i kâinatın şuurudur ve nûrudur ve vahy-i Kur'ân dahi -hayatdâr hakâikının şehâdetiyle- hayat-ı kâinatın ruhudur ve şuur-i kâinatın aklıdır.

Netice-i hilkat-i semavat: Göklerin yaratılışının gayesi, neticesi.

Hitabat-ı Sübhâniye: Cenab-ı Hakk'ın hitapları, sözleri.

Sekeneler: Bir yerde ikamet edenler, sakinler.

Cilve-i a'zam: En büyük tecelli.

Nakş-ı ekmel: Pek mükemmel, noksansız nakış.

Ecmel: En güzel.

Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görüp bilemediğimiz şeylerin dünyası.

Nehyetmek: Yasaklamalar koymak

Şuaat: Bir yerden yansıyan ışıklar, parlıtlar.

Celevât: Cilveler, parlıtlar.

İrsâl-i rusûl: Peygamberler gönderme. **Hülâsa:** Öz.

İnzâl-i kütûb: Kitaplar indirme.

Hayat-ı Muhammediye (s.a.s.): Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hayatı.

Hülâsatü'l-hülâsa: Özün özü.

Evet, evet, evet!.. Eğer, kâinattan risâlet-i Muhammediye'nin (aley-hissalâtü vesselâm) nûru çıksa, gitse, kâinat vefat edecek.

Eğer Kur'ân gitse,¹ kâinat divâne olacak ve küre-i arz, kafasını, aklını kaybedecek. Belki, şuursuz kalmış olan başını, bir seyyâreye çarpacak, bir kıyâmeti koparacak...

Hem hayat, “îmân-ı bi'l-kader” rûknüne bakıyor, remzen isbat eder. Çünkü, madem hayat, âlem-i şehâdetin ziyâsıdır ve istilâ ediyor ve vücûdun neticesi ve gayesidir ve Hâlık-ı kâinatın en câmi' âyinesidir ve faaliyet-i rab-bâniye'nin en mükemmel enmûzeci ve fihristesidir, –temsilde hatâ olmasın– bir nevi programı hükmündedir. Elbette âlem-i gayb, yâni; mazi, müstakbel, yâni; geçmiş ve gelecek mahlûkatın hayat-ı mânevîyeleri hükmünde olan intizam ve nizam ve malûmiyet ve meşhûdiyet ve taayyün ve evâmîr-i tekvîniyeyi imtisâle müheyyâ bir vaziyette bulunmalarını, sır-ı hayat iktizâ ediyor.

Nasıl ki, bir ağacın çekirdek-i aslîsi ve kökü ve muntehâsında ve meyvelerindeki çekirdekleri dahi, aynen ağaç gibi bir nevi hayata mazhardırlar. Belki, ağacın kavânîn-i hayatiyesinden daha ince kavânîn-i hayatı taşıyorlar.

Hem nasıl ki, bu hâzır bahardan evvel geçmiş güzün bıraktığı tohumlar ve kökler; bu bahar gittikten sonra gelecek baharlarda bırakacağı çekirdekler, kökler; bu bahar gibi, cilve-i hayatı taşıyorlar ve kavânîn-i hayatiyeye tâbidirler.

Aynen öyle de; şecere-i kâinatın bütün dal ve budaklarıyla her birinin bir mazisi ve müstakbeli var. Geçmiş ve gelecek tavırlardan ve vaziyetlerinden müteşekkil bir silsilesi bulunur. Her nev'i ve her cüz'ünün ilm-i ilâhiye'de muhtelif tavırlar ile müteaddit vücutları, bir silsile-i vücûd-i ilmî teşkil eder ve vücûd-i hâricî gibi, o vücûd-i ilmî dahi, hayat-ı umumiyenin, mâne-

¹ Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), kıyâmete yakın bir dönemde, Kur'ân'ın yeryüzünden çekilip alınacağını ifade buyurmaktadır: İbn Mâce, *fiten* 26; İbn Hibbân, *es-Sahih* 15/267; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/520, 587.

Seyyâre: Gezegen, gök cismi.

İmân-ı bi'l-kader: Kadere iman etme, inanma.

Âlem-i şehadet: Görünen âlem, görünen şeyler.

Câmi': Engin, kapsayıcı.

Faaliyet-i Rabbanîye: Cenab-ı Hakk'ın icraatı.

Enmûzec: Numune, örnek, model

Meşhûdiyet: Görünürlük, görünür olma.

Taayyün: Belli olma, belirlenme.

Evâmîr-i tekvîniye: Tabiat kanunları

İmtisâl: Emre uymak.

Müheyyâ: Hazır.

Sırr-ı hayat: Hayatın sırrı.

Münteha: Son. Son nokta.

Kavânîn-i hayatiye: Hayat kanunları.

Cilve-i hayat: Hayat tecellisi.

İlm-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın ilmi.

Silsile: Soy kütüğü, hiyerarşi, zincir.

Silsile-i vücûd-i ilmî: Henüz varlık sahasına çıkmamış, sadece bilgiye dayanan bir varlığı olan şeyler dizisi.

Vücûd-i ilmî: Henüz varlık sahasına çıkmamış, sadece bilgiye dayanan mevcudiyet.

Vücûd-i haricî: Yokluktan çıkmış şehâdet âlemine girmiş varlık.

vî bir cilvesine mazhardır ki; mukadderat-ı hayatiye o mânidâr ve canlı el-vâh-ı kaderiyeden alınır.

Evet, âlem-i gaybın bir nev'i olan âlem-i ervâh; ayn-ı hayat ve madde-i hayat ve hayatın cevherleri ve zâtları olan ervâh ile dolu olması, elbette mazi ve müstakbel denilen âlem-i gaybın bir diğer nev'i de ve ikinci kısmı dahi cilve-i hayata mazhariyeti ister ve istilzam eder.

Hem, bir şeyin vücûd-i ilmîsindeki intizâm-ı ekmel ve mânidâr vaziyetleri ve canlı meyveleri, tavırları, bir nevi hayat-ı mâneviyeye mazhariyetini gösterir.

Evet, hayat-ı ezeliye güneşinin ziyâsı olan, bu gibi cilve-i hayat, elbette yalnız bu âlem-i şehâdete ve bu zaman-ı hâzıra ve bu vücûd-i haricîye münhasır olamaz. Belki her bir âlem, kabiliyetine göre o ziyânın cilvesine mazhardır ve kâinat bütün âlemleriyle o cilve ile hayatdar ve ziyâdârdır. Yoksa nazar-ı dalâletin gördüğü gibi, muvakkat ve zâhirî bir hayat altında her bir âlem büyük ve müdhiş birer cenaze ve karanlıklı birer virâne âlem olacaktı.

İşte kadere ve kazaya îmân rûknünün dahi geniş bir vechi de, sırr-ı hayatla anlaşılıyor ve sabit oluyor. Yâni nasıl ki âlem-i şehâdet ve mevcûd hazır eşya intizamlarıyla ve neticeleriyle hayatdarlıkları görünüyor. Öyle de âlem-i gaybdan sayılan geçmiş ve gelecek mahlukatın dahi mânen hayatdar bir vücûd-i mânevîleri ve ruhlı birer sübût-i ilmîleri vardır ki; levh-i kaza ve kader vasıtasıyla o mânevî hayatın eseri, mukadderat nâmıyla görünür, tezahür eder.

* * *

Mukadderat-ı hayatiye: Hayatta başa gelecek şeyler.

Elvah-ı kaderiye: Kaderin yazılı olduğu levhalar.

Ayn-ı hayat: Hayatın ta kendisi.

Ervah: Ruhlar.

İstilzam etmek: Gerektirmek.

İntizâm-ı ekmel: Pek mükemmel, kusursuz düzen.

Ziyâdâr: Parlak, ışıklı.

Nazar-ı dalâlet: Doğru yoldan sapmış bakış açısı.

Sırr-ı hayat: Hayatın sırrı.

Sübût-i ilmî: Henüz varlık sahasına çıkmamış, sadece bilgiye dayanan gerçeklik. **Muvakkat:** Geçici

Levh-i kaza ve kader: Kaza ve kaderin yazılı olduğu levha.

Zeylin Üçüncü Parçası ¹

Haşır münasebetiyle *bir suâl*: Kur'ân'da mükerreren

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ ³ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً ² fer-

manları gösteriyor ki; haşır-i a'zam bir anda zamansız vücûda geliyor. Dar akıl ise, bu hadsiz derece hârika ve emsâlsiz olan meseleyi iz'ân ile kabul etmesine medar olacak meşhûd bir misâl ister?

Elcevap: Haşır'da, ruhların cesedlere gelmesi var. Hem, cesedlerin ih-yâsı var. Hem, cesedlerin inşâsı var. “**Üç Mes'ele**” dir.

Birinci Mesele

Ruhların cesedlerine gelmesine misâl ise: Gayet muntazam bir ordunun efrâdı, istirahat için her tarafa dağılmış iken, yüksek sadâli bir boru sesiyle toplanmalarıdır. Evet, İsrâfil'in borusu olan “Sûr”u,⁴ ordunun bo-razanından geri olmadığı gibi, ebedler tarafında ve zerreler âleminde iken ezel cânibinden gelen اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ⁵ hitabını işiten ve قَالُوا بَلَى ⁶ ile cevap ve-ren ervâhlar, elbette ordunun neferatından binler derece daha musahhar ve

¹ Buraya Zeylin 3. Parçası olarak giren bu kısım, Şualar'dan İkinci Şua'nın Hâtîme'sinde “Uzunca Bir Hâşiye” başlığı altında da ayrıca yer almaktadır.

² “Bütün olay, tek bir çağrıdan ibâret!” (Yâsîn sûresi, 36/29, 53) âyet-i kerîmelerinde aynı lafızla;

Sadece ³صَيْحَةً وَاحِدَةً şekliyle ise, (Yâsîn sûresi, 36/49; Sâd sûresi, 38/15; Kamer sûresi, 54/31) âyet-i kerîmelerinde geçmektedir.

⁴ “Tek bir çağrı”

⁵ “Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa) bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

⁶ Bkz.: En'âm sûresi, 6/73; Kehf sûresi, 18/99; Tâhâ sûresi, 20/102; Mü'minûn sûresi, 23/101; Neml sûresi, 27/87; Yâsîn sûresi, 36/49, 51, 53; Sâffât sûresi, 37/19; Sâd sûresi, 38/15; Zümer sûresi, 39/68; Kaf sûresi, 50/20, 42; Hâkka sûresi, 69/13; Nebe sûresi, 78/18, Nâziât sûresi, 79/6-7, 13. Ayrıca bkz.: Buhârî, *rikak* 43, *enbiyâ* 35; Müslim, *fezâil* 159, *fiten* 116; Tirmizî, *sıfatü'l-kuyâme* 8, *tefsîru sûre* (39) 8, 68; Ebû Dâvûd, *hurûf* 1, *sünnet* 21; Dârimî, *rikak* 79; Müsned 2/162, 166, 192.

⁷ “Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?” (A'râf sûresi, 7/172)

⁸ “Onlar da ‘Elbette!’ diye ikrar etmişlerdi.” (A'râf sûresi, 7/172)

Mükerreren: Tekrarla, birden fazla geçen. **Meşhud**: Gözle görülür.

Medar: Sebep, vesile, yörünge.

Haşır-i a'zam: Ahiretteki en büyük haşır.

İhyâ: Diriltmek, diriltmek.

İnşâ: Meydana getirme, bina etme

Musahhar: Emre amade, boyun eğmiş. **Ervahlar**: Ruhlar.

muntazam ve mutâdirler. Hem, değil yalnız ruhlar, belki bütün zerreler dahi, bir ordu-yi sübhânî ve emirber neferleri olduğunu kat'î bürhânlarla "Otu-zuncu Söz" isbat etmiş.

İkinci Mesele

Cesedlerin ihyâsına misâl ise: Çok büyük bir şehirde, şenlik bir gecede, bir tek merkezden, yüz bin elektrik lâmbaları, âdetâ zamansız, bir anda canlanmaları ve ışıklanmaları gibi, bütün küre-i arz yüzünde dahi, bir tek merkezden yüz milyon lâmbalara nur vermek mümkündür. Madem, Cenâb-ı Hakk'ın, elektrik gibi bir mahlûku ve bir misafirhânesinde bir hizmetkârı ve bir mumdârı, Hâlık'ından aldığı terbiye ve intizam dersiyle bu keyfiyete mazhar oluyor; elbette, elektrik gibi binler nurânî hizmetkârlarının temsil ettikleri, hikmet-i ilâhiye'nin muntazam kanunları dairesinde haşr-i a'zam tarfetü'l-aynda vücûda gelebilir.

Üçüncü Mesele ki;

Ecsâdın def'aten inşâsının misâli ise: Bahar mevsiminde birkaç gün zarfında nev-i beşerin umumundan bin derece ziyâde olan umum ağaçların bütün yaprakları, evvelki baharın aynı gibi, birden mükemmel bir sûrette inşâları ve yine umum ağaçların umum çiçekleri ve meyveleri ve yaprakları, geçmiş baharın mahsulâtı gibi, berk gibi bir sür'atle îcadları;

Hem o baharın mebdelerleri olan hadsiz tohumcukların, çekirdeklerin, köklerin, birden beraber intibahları ve inkişâfları ve ihyâları;

Hem kemiklerden ibaret olarak ayakta duran emvât gibi bütün ağaçların cenazeleri, bir emir ile def'aten "*Ba'sü ba'de'l-mevt*"e mazhariyetleri ve neşirleri;

Hem küçük hayvan tâifelerinin hadsiz efrâdlarının gayet derecede san'atlı bir sûrette ihyâları;

Hem bilhassa sinekler kabilelerinin haşirleri ve bilhassa daima yüzünü, gözünü, kanadını temizlemekle bize abdesti ve nezâfeti ihtar eden ve yüzümüzü okşayan gözümüz önündeki kabilenin bir senede neşrolan efrâdı, benî-

Ordu-yi Sübhânî: Cenab-ı Hakk'ın ordusu. **Mutî:** İtaatkâr.

Tarfetü'l-ayn'da: Göz açıp kapayınca kadar.

Ecsâd: Cesetler, vücutlar.

Def'aten: Bir defada, hep beraber aynı anda. **Berk:** Şimşek.

İcad: Var etme, vücûda getirme.

Mebde': Başlangıç, ilk unsur.

İntibah: Uyanma, harekete geçme

İnkişaf: Açılma, meydana çıkma.

Ba'sü ba'de'l-mevt: Öldükten sonra dirilme. **Emvat:** Ölümler.

Neşir: Öldükten sonra dirilme.

Nezâfet: Temizlik.

Âdem'in, Âdem zamanından beri gelen umum efrâdından fazla olduğu hâlde, her baharda sâir kabileler ile beraber birkaç gün zarfında inşâları ve ihyâları, haşirleri; elbette kıyâmette ecsâd-ı insâniyenin inşâsına bir misâl değil, belki binler misâldirler.

Evet, dünya dâru'l-hikmet ve âhiret dâru'l-kudret olduğundan; dünyada Hakîm, Mürettib, Müdebbir, Mürebbî gibi çok isimlerin iktizâsıyla, dünyada îcad-ı eşya bir derece tedricî ve zaman ile olması; hikmet-i rabbâniye'nin muktezası olmuş.

Âhiret'te ise; hikmetten ziyâde kudret ve rahmetin tezahürleri için maddeye ve müddete ve zamana ve beklemeye ihtiyaç bırakmadan birden eşya inşâ ediliyor. Burada bir günde ve bir senede yapılan işler, âhiret'te bir anda, bir lemhada inşâsına işâreten Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân:

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ¹ ferman eder.

Eğer, haşr'in gelmesini, gelecek baharın gelmesi gibi, kat'î bir sûrette anlamak istersen; haşr'e dair "Onuncu Söz" ile "Yirmi Dokuzuncu Söz"e dikkat ile bak, gör. Eğer baharın gelmesi gibi inanmaz isen, gel parmağını gözüme sok!..

Dördüncü Mesele *olan*

Mevt-i dünya ve kıyâmet kopması ise: Bir anda bir seyyâre veya bir kuyruklu yıldızın emr-i rabbânî ile küremize, misafirhânemize çarpması; bu hânemizi harab edebilir. On senede yapılan bir sarayın, bir dakikada harap olması gibi...

* * *

¹ "Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

Beni-Âdem: Âdemoğulları, insanlar
Ecsad-ı insaniye: İnsan cesetleri, insanların vücutları.

Dâru'l-hikmet: Hikmet diyân.
Her şeyin hikmetler, sebepler arkasından yürüdüğü dünya.

Hakim: Her işini hikmetli yapan.

Mürettib: Tertip eden, düzene koyan.

Dâru'l-kudret: Kudret diyân. Sebeplerin ortadan kalktığı, her şeyin bizzat kudret eliyle yürütüldüğü Ahiret âlemi.

Müdebbir: Her şeyi hikmetle evirip çeviren, nizama koyan.

Mürebbî: Terbiye eden, maişetini, rızasını temin eden, görüp gözetken

Tedricî: Birden değil, yavaş yavaş, derece derece.

Bir lemhada: Bir anda, göz açıp kapayıncaya kadar.

Mevt-i dünya: Dünya'nın ölümü, dünyanın sonu.

Emr-i Rabbani: Cenab-ı Hakk'ın emri. **Muktezâ:** Gerek.

Zeylin Dördüncü Parçası

قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۝

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ۝¹

Yâni, insan der: “Çürümüş kemikleri kim diriltecek?” Sen, de: “Kim, onları bidâyetten inşâ edip hayat vermiş ise o diriltecek...”

Onuncu Söz’ün Dokuzuncu Hakikatı’nın Üçüncü Temsili’nde tasvir edildiği gibi, bir zât göz önünde bir günde yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: “Şu zât, efrâdı istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru ile toplar, tabur nizamı altına getirebilir.” Sen ey insan, desen: “İnanmam.” Ne kadar divânece bir inkâr olduğunu bilirsin.

Aynen onun gibi; hiçlikten, yeniden ordu-misâl bütün hayvanât ve sâir zîhayatın, tabur-misâl cesedlerini kemâl-i intizamla ve mîzan-ı hikmetle o bedenlerin zerrâtını ve letâifini emr-i ² كُنْ فَيَكُونُ ile kaydedip yerleştiren ve her karnda, hattâ her baharda rûy-i zeminde yüz binler ordu-misâl zevî’l-hayatın envâlarını ve tâifelerini îcad eden bir Zât-ı Kadîr u Alîm, tabur-misâl bir cesedin nizamı altına girmekle birbiriyle tanışan zerrât-ı esâsiye ve eczâ-yi asliyeyi, bir sayha ile Sûr-i İsrâfil’in borusuyla nasıl toplayabilir? İstib’âd sûretinde denilir mi? Denilse, eblehçesine bir divaneliktir.

³ Hem, Kur’ân kâh oluyor ki; Cenâb-ı Hakk’ın âhirette hârika ef’âllerini kalbe kabul ettirmek için, ihzâriye hükmünde ve zihni tasdike müheyyâ et-

¹ “(Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misâl fırlattı Bize;) ‘Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!’ diye. * De ki: Onları ilk defa inşâ eden diriltir, hem O her halkı bilir.” (Yâsin sûresi, 36/78-79)

² “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsin sûresi, 36/82; Mû’min sûresi, 40/68)

³ Buradan itibaren Zeylin 5. Parçasına kadarki kısım; 25. Söz’ün 2. Şûle’sinin 8. Meziyet-i Cezâleti’dir ve orada ayrıca yer almaktadır.

Bidâyeten: Başlangıçta, ilkin.

Mîzan-ı hikmetle: Hikmet ölçüleriyle. **Karn:** Asır, devir, çağ.

Zerrât: Zerreler, maddenin en küçük parçacıkları.

Rûy-i zemin: Yeryüzü.

Zevî’l-hayat: Canlı varlıklar.

Letâîf: Latifeler. İnsanın maddî şeyleri hissetmeye yarayan duyu organlarına mukabil, maneviyatı hissetmeye yarayan kalbi duyuları.

Enva’lar: Türler, cinsler.

Zerrât-ı esasiye: Temel unsurlar.

Sayha: Nâra, sesleniş.

Eczâ-i asliye: Bir şeyin mahiyetini oluşturan temel parçalar.

İstib’âd: İhtimal vermemek, akla uzak görmek.

Eblehçesine: Ahmakçasına.

Ef’âl: Fiiller, icraatlar.

İhzâriye: Hazırlık.

mek için, bir i'dâdiye sûretinde, dünyadaki acâib ef'âlini zikreder. Veyahut, istikbâlî ve uhrevî olan ef'âl-i acîbe-i ilâhiye'yi öyle bir sûrette zikreder ki, meşhûdumuz olan çok nazîreleriyle onlara kanaatimiz gelir.

♦ Meselâ: ¹أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ tâ, sûre-nin âhirine kadar... İşte şu bahiste haşir meselesinde Kur'ân-ı Hakîm haşır'ı isbat için yedi-sekiz sûrette, muhtelif bir tarzda isbat ediyor.

Evvelâ; neş'e-i ûlâyı nazara verir, der ki: “*Nutfeden alakaya, alaka-dan mudğaya, mudğadan tâ hilkat-ı insâniyeye kadar olan neş'etini-zî görüyorsunuz... Nasıl oluyor ki; neş'e-i uhrâyı inkâr ediyorsunuz?.. O, onun misli; belki daha ehvenidir.*”

Hem Cenâb-ı Hak, insana karşı ettiği ihsânât-ı azîmeyi:

²جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا kelimesiyle işaret edip der: “*Size böy-le nimet eden bir Zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkma-mak üzere yatasınız.*”

Hem remzen der: “Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz; odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeyip istib'âd ediyorsunuz. Hem, semâvât ve arzı halkeden, semâvât ve arzın meyvesi olan insanın ha-yat ve memâtından âciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesi-ne ehemmiyet vermeyip başkasına mâl eder mi? Bütün ağacın neticesini terk etmekle, bütün eczasıyla hikmetle yoğrulmuş hilkat şeceresini abes ve beyhûde yapar mı zannedersiniz?”

Der: “Haşır'de sizi ihyâ edecek Zât, öyle bir Zât'tır ki; bütün kâinat O'na emirber nefer hükmündedir. Emr-i ³كُنْ فَيَكُونُ'e karşı kemâl-i inkıyâd ile ser-fürû eder. Bir baharı halketmek, bir çiçek kadar O'na ehven gelir. Bütün hayvanâtı îcad etmek, bir sinek îcadı kadar kudretine kolay gelir bir Zât'tır.

¹ “İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize.” (Yâsîn sûresi, 36/77)

² “O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır.” (Yâsîn sûresi, 36/80)

³ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mû'min sûresi, 40/68)

İ'dâdiye: Hazırlama.

Neş'e-i ûlâ: İlk varoluş, varolma, dünyaya gelme.

Nutfe: Meni.

Alaka: Aşılannmış yumurta.

Mudga: Küçük et parçası.

Neş'et: Varoluş.

Neş'e-i uhrâ: Ahirette ikinci defa dirilme, ikinci defa hayat bulma.

Ehven: Daha kolay.

Kemal-i inkıyad ile: Tam bir bo-yun eğiş ile. **Memat:** Ölüm.

Emirber nefer: Emir eri.

Emr-i kün feyekûn: Cenab-ı Hakk'ın, her ne olursa olsun bir anda istediği hâle sokan “Ol” emri

Serfürû etmek: Baş eğmek, söz dinlemek, itaat etmek.

Öyle bir Zât'a karşı, *الْعِظَامُ مَنْ يُحْيِي* deyip kudretine karşı ta'ciz ile meydan okunmaz!"

Sonra *فَسُبْحَانَ الَّذِي فِي يَدَيْهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ*² tabiriyle; her şeyin dizgini elinde, her şeyin anahtarı yanında, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitap sahifeleri gibi kolayca çevirir. Dünya ve âhireti iki menzil gibi; bunu kapar, onu açar bir Kadîr-i Zülcelâl'dir. Madem böyledir, bütün delâilin neticesi olarak: *وَالَيْهِ تُرْجَعُونَ*³ Yâni, "Kabirden sizi ihyâ edip, haşre getirip huzur-i kibriyâsında hesabınızı görecektir."

İşte şu âyetler, haşrin kabulüne zihni müheyyâ etti. Kalbi de hâzır etti. Çünkü, nezâirini dünyevî ef'âl ile de gösterdi.

Hem, kâh oluyor ki; ef'âl-i uhreviyesini öyle bir tarzda zikreder ki, dünyevî nezâirlerini ihsâs etsin. Tâ istib'âd ve inkâra meydan kalmasın.

♦ Meselâ: *إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ*⁴ ilâ âhir.. ve *إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ*⁵ ilâ âhir.. ve *إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ*⁶ ilâ âhir.

İşte şu sûrelerde, kıyâmet ve haşir'deki inkılâbât-ı azimeyi ve tasarrufât-ı rubûbiyet'i öyle bir tarzda zikreder ki; insan onların nazîrelerini dünyada, meselâ; güzde, baharda gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o inkılâbâtı kolayca kabul eder. Şu üç sûrenin meâl-i icmâlisine işaret dahi pek uzun olur. Onun için bir tek kelimeyi nümûne olarak göstereceğiz. Meselâ:

*وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ*⁷ kelimesiyle ifade eder ki: "Haşir'de herkesin bü-

¹ "Çürümüş vaziyetteki" o kemikleri kim diriltecek?" (Yâsîn sûresi, 36/78)

² "Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/83)

³ Yâsîn sûresi, 36/83.

⁴ "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

⁵ "Gök yarıldığı zaman..." (İnfittâr sûresi, 82/1)

⁶ "Gök yarıldığı zaman..." (İnşikak sûresi, 84/1)

⁷ "Hesap defterleri açıldığı zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/10)

Taciz: Âcizlikle suçlama.

Huzur-i kibriyasında: Yüce huzurunda. **Nezâir:** Benzerler.

İnkılâbât-ı azime: Büyük inkılâplar, büyük icraatlar.

Ef'âl-i uhreviye: Ahirette yapılacak işler, Cenab-ı Hakk'ın ahiretteki icraatları.

İhsas etmek: Sezdirme, hissettirme
Meal-i icmalî: Kısa, toplu mana, özet

Tasarrufat-ı rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi sıfatının ortaya koyduğu icraatlar

tün a'mâli bir sahife içinde yazılı olarak neşrediliyor." Şu mesele kendi kendine çok acib olduğundan akıl ona yol bulamaz. Fakat, sûrenin işaret ettiği gibi haşr-i baharîde başka noktaların nazîresi olduğu gibi, şu neşr-i suhuf nazîresi pek zâhirdir. Çünkü: Her meyvedâr ağaç ve çiçekli bir otun da amelleri var, fiilleri var, vazifeleri var. Esmâ-yi ilâhiye'yi ne şekilde gösterecek tesbihât etmiş ise ubûdiyetleri var. İşte onun bütün bu amelleri tarih-i hayatlarıyla beraber umum çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp; başka bir baharda, başka bir zeminde çıkar. Gösterdiği şekil ve sûret lisanıyla gayet fasih bir sûrette analarının ve asıllarının a'mâlini zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle sahife-i a'mâlini neşreder. İşte gözümüzün önünde bu hakîmâne, hafîzâne, müdebbirâne, mürebbiyâne, latîfâne şu işi yapan O'dur ki, der: ¹وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ

Başka noktaları buna kıyas eyle. Kuvvetin varsa istinbat et. Sana yarım için bunu da söyleyeceğiz. İşte: ²إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ Şu kelâm, "tekvîr" lâfiyle, yâni, "sarmak" ve "toplamak" mânâsıyla parlak bir temsile işaret ettiği gibi, nazîrini dahi îmâ eder.

•**Birinci:** Evet, Cenâb-ı Hak tarafından adem ve esîr ve sema perdele-rini açıp, güneş gibi dünyayı ışıklandıran pırlanta-misâl bir lâmbayı, hazine-i rahmetinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra o pırlanta-yı perdelerine sarıp kaldıracak.

•**İkinci:** Veya ziyâ metâinî neşretmek ve zeminin kafasına ziyâyı zulmetle münâvebeten sarmakla muvazzaf bir memur olduğunu ve her akşam o memura metâinî dahi toplattırıp gizlendiği gibi, kâh olur, bir bulut perde-siyle alışverişini az yapar. Kâh olur, Ay onun yüzüne karşı perde olur; muamelesini bir derece çeker. Metâinî ve muamelât defterlerini topladığı gibi; el-bette o memur bir vakit o memuriyetten infisâl edecektir. Hattâ hiçbir sebeb-i azl bulunmazsa, şimdilik küçük, fakat büyümeye yüz tutmuş yüzündeki

¹ "Hesap defterleri açıldığı zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/10)

² "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

A'mâl: Ameller, yapılan bütün işler

Haşr-i baharî: Baharda canlıların dirilmesi, hayata ermesi.

Neşr-i suhuf: Mahşerde, herkesin muhasebesinin yapılması için sevap-günahların kaydedildiği defterlerin meydana çıkarılması.

Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları.

Sahife-i a'mâl: Amel defteri, program cetveli.

İstinbat etmek: Bir sözden, ilk bakışta görünmeyen manalar çıkarmak. **Nazir:** Benzer.

Esîr: Kâinatı doldurduğu, bütün cisimlere nüfuz ettiği, havadan hafif olup ısı ve ışığı nakleden madde.

Adem: Yokluk. **Sema:** Gökyüzü.

Zulmet: Karanlık.

Münâvebeten: Nöbetleşe.

Muvazzaf: Vazifeli.

Muamelât defteri: Gelir-gider defteri, hesap defteri.

İnfisâl etmek: Ayrılmak.

Sebeb-i azl: Azletmek için sebep, vazifeye son verme gerekçesi.

iki leke büyümekle, Güneş, yerin başına izn-i ilâhî ile sardığı ziyâyı, emr-i rabbânî ile geriye alıp, Güneş'in başına sarıp "Haydi yerde işin kalmadı!" der. "Cehennem'e git, sana ibadet edip senin gibi bir memur-i musahharı, sadâkatsizlikle tahkir edenleri yak!" der. ¹ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ fermanını lekeli siyah yüzüyle, yüzünde okur.

* * *

¹ "Güneş dörülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

Zeylin Beşinci Parçası ¹

Evet, nass-ı hadis ile nev-i beşerin en mümtaz şahsiyetleri olan yüz yirmi dört bin enbiyânın² icmâ' ve tevâtür ile, kısmen şuhûda ve kısmen hak-kalyakîne istinaden, müttefikân âhiretin vücûdundan ve insanların oraya sevk edileceğinden ve bu kâinat Hâlık'ının kat'î vaad ettiği âhireti getireceğinden haber verdikleri gibi; ve onların verdikleri haberi keşif ve şuhûd ile ilmelyakîn sûretinde tasdik eden yüz yirmi dört milyon evliyânın o âhiretin vücûduna şehâdetleriyle ve bu kâinatın Sâni-i Hakîm'inin bütün esmâsı bu dünyada gösterdikleri cilveleriyle bir âlem-i bekâyı bilbedahe iktizâ ettiklerinden, yine âhiretin vücûduna delâletıyla; ve her sene baharda rûy-i zeminde ayakta duran had ve hesaba gelmez ölmüş ağaçların cenazelerini emr-i³ *كُنْ فَيَكُونُ* ile ihyâ edip *ba'sü ba'de'l-mevt'*e mazhar eden ve haşir ve neş-

rin yüz binler nümûnesi olarak nebâtât tâifelerinden ve hayvanât milletlerinden üç yüz bin nev'ileri haşr ve neşreden hadsiz bir kudret-i ezeliye ve hesapsız ve israfsız bir hikmet-i ebediye ve rızka muhtaç bütün zîruhları kemâl-i şefkatle gayet hârika bir tarzda iâşe ettiren ve her baharda az bir zamanda had ve hesaba gelmez envâ-ı zînet ve mehâsini gösteren bir rahmet-i bâkiye ve bir inâyet-i dâime; bilbedahe âhiretin vücûdunu istilzam ile ve şu kâinatın en mükemmel meyvesi ve Hâlık-ı kâinatın en sevdiği masnûu ve kâinatın mevcudatıyla en ziyâde alâkadar olan insandaki şedit, sarsılmaz, dâimî olan "aşk-ı bekâ" ve "şevk-i ebediyet" ve "âmâl-i sermediyet" bilbedahe işareti

¹ Bu kısım, aynı zamanda 26. Lem'a'nın 5. Ricâsı'nın haşirle ilgili olan bir parçasıdır.

² 124 bin nebî, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Müsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahih* 2/77; *et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir* 8/217; *el-Hâkim, el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/32, 54.

³ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da olurur." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'am sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsin sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

Nass-ı hadis ile: Bir hadisin haber verdiğine göre.

Enbiya: Peygamberler.

İcmâ': İttifak, görüş birliği.

Tevâtür: Bir haberin, yalan ihtimalini akla getirmeyecek derecede güvenilir olması.

Şuhûd: Müşahede.

Hakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek.

Vücud: Varlık.

İlmelyakîn: Bir şeyi görüp tadmaksızın kesin şekilde bilmek.

Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan.

Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları.

Bilbedâhe: Gün gibi açık bir şekilde.

Rûy-i zemin: Yeryüzü.

Emr-i kün feyekün: Cenab-ı Hakk'ın, her ne olursa olsun bir anda istediği hâle sokan "Ol" emri

İhyâ etmek: Diriltme, hayat verme

Ba'sü ba'de'l-mevt': Öldükten sonra dirilme.

Nev': Tür, cins, taife.

Zîruh: Ruh sahibi varlık.

İlâşe etmek: Yaşatma, geçindirme

Envâ'-ı zînet ve mehâsîn: Çeşit çeşit süs ve güzellikler.

İstilizâm: Gerekltirmek, gerekli kılmak.

Masnû: Sanat eseri, mahluk.

Şedit: Şiddetli, kuvvetli.

ve delâletiyle, bu âlem-i fâniden sonra bir âlem-i bâki ve bir dâr-ı âhiret ve bir dâr-ı saadet bulunduğunu o derece kat'î bir sûrette isbat ederler ki; dünyanın vücûdu kadar, bilbedahe âhiretin vücûdunu kabul etmeyi istilzam ederler. ^(Hâşiye) Madem Kur'ân-ı Hakîm'in bize verdiği en mühim bir ders; îmân-ı bi'l-âhirettir ve o îmân da, bu derece kuvvetlidir ve o îmânda öyle bir rica ve bir teselli var ki; yüz bin ihtiyarlık bir tek şahsa gelse, bu îmândan gelen tesellî, mukabil gelebilir. Biz ihtiyarlar, ¹ كَمَالِ الْإِيمَانِ deyip ihtiyarlığımıza sevinmeliyiz...

* * *

^(Hâşiye) Evet, sübûtî bir emri, ihbar etmenin kolaylığı ve inkâr ve nefyetmenin gayet müşkil olduğu, bu temsilden görünür. Şöyle ki; biri dese: "Meyveleri süt konserveleri olan gayet hârîka bir bahçe, küre-i arz üzerinde vardır." Diğeri dese: "Yoktur." isbat eden, yalnız onun yerini veyahut bazı meyvelerini göstermekle kolayca dâvâsını isbat eder. İnkâr eden adam, nefyini isbat etmek için küre-i arzı bütün görmek ve göstermekle dâvâsını isbat edebilir. Aynen öyle de, Cennet'i ihbar edenler yüz binler tereşşuhâtını, meyvelerini, âsârını gösterdiklerinden kat'-ı nazar, iki şahid-i sâdıkın sübûtuna şehâdetleri kâfi gelirken, onu inkâr eden hadsiz bir kâinatı ve hadsiz ebedî zamanı temâşâ etmek ve görmek ve eledikten sonra inkârını isbat edebilir, ademini gösterebilir. İşte ey ihtiyar kardeşler! İmân-ı âhiretin ne kadar kuvvetli olduğunu anlayınız...

Said Nursi

¹ Bize kâmil iman nasip ettiği için Allah'a hamdolsun.

Şevk-i ebediyet: Ebedî yaşama-ya duyulan arzu.

Âmâl-i sermediyet: Ebedî hayata duyulan istekler, emeller.

İman-ı bi'l-âhiret: Ahirete iman etme, inanma.

Sübûtî emir: Müsbet, olumlu durum. İspat edilebilen iş.

İhbar etmek: Haber vermek, bildirmek.

Nefyetmek: İnkâr etmek.

Temsil: Misal, örnek.

Küre-i Arz: Yerküre, dünya.

Nefy: Bir şeyin yokluğu.

Tereşşuhât: Sızıntılar, haberler.

Âsâr: Eserler, izler.

Kat'-ı nazar: Görmezden gelmek, görmezden gelerek.

Şahid-i sadık: Doğruyu söyleyen şahit. **Sübüt:** Var olma, varlık.

Temâşâ etmek: Bakıp seyretme.

Adem: Yokluk.

İman-ı âhiret: Ahirete, ölümden sonraki hayata iman etme, inanma

On Birinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا • وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَّيَهَا • وَالتَّهَارِ إِذَا جَلَّيَهَا • وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا •
وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَيْهَا • وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَّيَهَا • وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَهَا • فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا
وَتَقْوَاهَا • قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيَهَا • وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا •¹

Ey kardeş! Eğer hikmet-i âlemin tılsımını ve hilkat-i insanın muammâsını ve hakikat-i salâtın rumûzunu bir parça fehmetmek istersen, nefsimle beraber şu temsili hikâyeciğe bak:

Bir zaman bir sultan varmış. Servetçe onun pek çok hazineleri vardı. Hem, o hazinelerde her çeşit cevâhir, elmas ve zümrüt bulunuyormuş. Hem, gizli pek acâip defineleri varmış. Hem, kemâlâtça sanâyi-i garîbede pek çok mahâreti varmış. Hem, hesapsız fûnûn-i acîbeye mârifeti, ihâtası varmış. Hem, nihayetsiz ulûm-i bedîaya ilim ve ittîlâi varmış.

İşte her cemâl ve kemâl sahibi, kendi cemâl ve kemâlini görmek ve göstermek istemesi sırrınca, o Sultan-ı Zîşân dahi istedi ki, bir meşher açsın, içinde sergiler dizesin; tâ nâsın enzârında saltanatının haşmetini, hem servetinin şa'asasını, hem kendi san'atının hârikalarını, hem kendi ma'rifetinin garîbelerini izhar edip göstersiz. Tâ cemâl ve kemâl-i mânevisini iki vecihle müşâhede etsin:

¹ “Güneşe ve onun aydınlığına.. * onu izlediği zaman Ay’a.. * Dünyayı açığa çıkaran gündüze.. * onu büyüyüp saran geceye.. * göğe ve onu bina edene.. * yere ve onu yayıp döşeyene.. * her bir nefse ve onu düzenleyene.. * ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: * nefsinin maddi ve mânevî kirlere arındırılan felâha erer. * Onu günahlarla örten ise ziyâna uğrar.” (Şems süresi, 91/1-10)

Hikmet-i âlem: Âlemin yaratılış hikmeti. **Fehmetmek:** Anlamak.
Hilkat-i insan: İnsanın yaratılışı.
Muammâ: Özü, mahiyeti hemen anlaşılamayan derin sır.
Hakikat-i salât: Namazın hakikati, gerçek manası.

Rumuz: Remizler, işaretler, manası gizli olan sözler.
Cevahir: Cevherler.
Sanayi-i garibe: Hayret verici, benzersiz, orijinal sanatlar.
İttîlâ: Bilgi, bilme, haberdar olma.

Fûnûn-i acîbe: Hayranlık uyandıran ilimler, sanatlar.
Ulûm-i bedia: Benzeri görülmemiş, orijinal ilimler, bilgiler.
Nâsın enzârında: İnsanların nazarlarında. **Zîşân:** Şanlı.

Bir vecchi, bizzat nazar-ı dekâik-âşinâsiyle görsün.

Diğeri, gayrın nazariyle baksın.

Bu hikmete binâen, cesim ve geniş ve muhteşem bir kasrı yapmağa başladı. Şâhâne bir sûrette dairelere, menzillere taksim ederek hazinelerinin türlü türlü murassaâtiyle süslendirip, kendi dest-i san'atının en latif, en güzel eserleriyle zinetlendirip, fûnûn-i hikmetinin en incelikleriyle tanzim edip düzelterek ve ulûmunun âsâr-ı mu'cizekârâneleriyle donatarak tekmiil ettikten sonra, her bir taam ve nimetlerinin bütün çeşitlerinden en lezzetlerini câmi' sofralar, o sarayda kurdu. Her bir tâifeye lâıyk bir sofrâ tâyin etti. Öyle sehâvetkârâne ve san'atperverâne bir ziyâfet-i âmme ihzâr etti ki, güya her bir sofrâ, yüz sanâyi-i latifenin eserleriyle vücûd bulmuş gibi kıymetli hadsiz nimetleri serdi. Sonra aktâr-ı memleketindeki ahâli ve raiyyetini, seyre ve tezezzühe ve ziyâfete davet etti.

Sonra, bir Yâver-i Ekrem'ine, sarayın hikmetlerini ve müştemilâtının mâ-nâlarını bildirerek O'nu, üstad ve tarif edici tâyin etti. Tâ ki, sarayın Sâni'ini, sarayın müştemilâtıyla ahâliye tarif etsin ve sarayın nakışlarının rumûzlarını bildirip, içindeki san'atlarının işaretlerini öğretip, derûnundaki manzum murassalar ve mevzûn nukûş nedir ve ne vecihle saray sahibinin kemâlâtına ve hünelerine delâlet ettiklerini, o saraya girenlere tarif etsin ve girmenin âdâbını ve seyrin merasimini bildirip, o görünmeyen Sultân'a karşı marziyâtı dâiresinde teşrifat merasimini tarif etsin. İşte o muarrif Üstâd'ın her bir dairede birer avanesi bulunuyor. Kendisi, en büyük dâirede şakirdleri içinde durmuş, bütün seyircilere şöyle bir tebliğatta bulunuyor, diyor ki:

“Ey ahâli! Şu kasrın meliki olan Seyyidimiz, bu şeylerin izhârıyla ve bu sarayı yapmasıyla, kendini size tanıttırmak istiyor. Siz dahi onu tanıyınız ve güzelce tanımağa çalışınız. Hem şu tezyinâtla kendini size sevdirmek istiyor.

Garibe: Garip.. hayranlık veren, benzeri olmayan şey.
Nazar-ı dekaik-âşina: İncelikleri, herkesin anlayamayacağı şeyleri bilen, tanıyan göz.
Gayrın nazariyle: Başkalarının gözüyle.
Kasr: Saray.
Cesim: Büyük, iri, kocaman.
Murassaât: Kıymetli, sanatlı bir şekilde yapılmış şeyler.
Dest-i san'at: Sanatkar el.
Zinetlendirmek: Süslemek.
Fûnun-i hikmeti: Hikmetinin çeşitleri, sınıfları, türleri.
Taam: Yiyecek.
Câmi': İçinde barındıran, kapsayan

Âsâr-ı mu'cizekârane: Mucizevi bir şekilde ortaya konmuş olağanüstü eserler.
Ulûm: İlimler.
Sehavetkârane: Cömertçe.
San'atperverane: Sanatseverce, sanatlı bir şekilde.
Ziyâfet-i âmme: Umumi ziyâfet.
İhzâr etmek: Hazırlamak.
Sanayi-i latife: İnce, incelikli sanatlar.
Aktâr-ı memleket: Memleketin dört bir yanı.
Yaver-i ekrem: Sultanın has adamı, şanlı-şerefli yardımcısı.
Müştemilât: İçerdiği bölümler,

Sâni': Sanatlı, estetik ölçülere göre yapan.
Derûnundaki: İçindeki, içinde barındırdığı.
Manzum murassalar: Düzenlenmiş, dizilmiş kıymetli eserler.
Mevzun nukûş: Biçimli, ölçülü, yakışıklı nakışlar.
Marziyat: Hoşa giden, hoşnut olunan, razı olunan şeyler.
Muarrif: Tarif eden, etraflıyla anlatan, bildiren.
Şakird: Öğrenci.
Avane: Yardımcılar.
Melik: Hükümdar.
Seyyidimiz: Efendimiz.
Tezyinat: Süslemeler.

Siz dahi onun san'atını takdir ve işlerini istihsan ile kendinizi ona sevdiniz. Hem, bu gördüğünüz ihsânât ile, size muhabbetini gösteriyor. Siz dahi, itaat ile ona muhabbet ediniz. Hem, şu görünen in'âm ve ikramlar ile size şefkâ-tini ve merhametini gösteriyor. Siz dahi şükür ile ona hürmet ediniz. Hem, şu kemâlâtının âsârıyla mânevî cemâlini size göstermek istiyor. Siz dahi, onu görmeğe ve teveccühünü kazanmağa iştiyakınızı gösteriniz. Hem, bütün şu gördüğünüz masnûât ve müzeyyenat üstünde birer mahsus sikke, birer hu-susî hâtem, birer taklid edilmez turra koymakla, her şey kendisine has oldu-ğunu ve kendi eser-i desti olduğunu ve kendisi tek ve yektâ, istiklâl ve infi-rad sahibi olduğunu size göstermek istiyor. Siz dahi onu, tek ve yektâ ve mi-silsiz, nazirsiz, bihemtâ tanıyınız ve kabul ediniz.” Daha bunun gibi, ona ve o makama münâsip sözleri seyircilere söyledi. Sonra, giren ahâli iki gürûha ayrıldılar:

Birinci gürûhu; kendini tanımış ve aklı başında ve kalbi yerinde ol-dukları için, o sarayın içindeki acâiplere baktıkları zaman dediler: “Bunda büyük bir iş var.” Hem anladılar ki; beyhûde değil, âdi bir oyuncak değil. O-nun için merak ettiler. “Acaba tılsımı nedir, içinde ne var?” deyip düşünür-ken, birden o muarriif Üstad'ın beyan ettiği nutkunu işittiler, anladılar ki; bü-tün esrarın anahtarları O'ndadır; O'na müteveccihen gittiler ve dediler: “Es-selâmü aleyke yâ eyyühe'l-Üstad! Hakkan, şöyle bir muhteşem sarayın, se-nin gibi sâdık ve müdakkık bir muarriifi lâzımdır. Seyyidimiz sana ne bildir-mişse lütfen bize bildiriniz.” Üstad ise, evvel zikri geçen nutukları onlara de-di. Bunlar güzelve dinlediler, iyice kabul edip tam istifade ettiler. Padişah'ın marziyyâtı dairesinde amel ettiler. Onların şu edebli muamele ve vaziyetleri o padişah'ın hoşuna geldiğinden onları has ve yüksek ve tavsif edilmez di-ğer bir saraya davet etti, ihsan etti. Hem öyle bir Cevâd-ı Melik'e lâyük ve öyle mutî ahâliye şâyeste ve öyle edebli misafirlere münasip ve öyle yüksek bir kasra şayan bir sûrette ikram etti; dâimî onları saadetlendirdi.

İstihsan: Beğenmek, takdir etmek

İhsanat: Lütüflar, iyilikler, bağışlar

İn'âm: Nimet verme, iyilik.

Âsâr: Eserler.

Cemal: Güzellik, güzel sıfatlar.

Masnuat: Sanat eserleri.

Müzeyyenat: Süslenmiş, donatıl-mış şeyler.

Sikke: Damga.

Hâtem: Mühür.

Turra: Tuğra, sultan imzası.

Kendi eser-i desti: Kendi elinden çıkmış eser.

Yekta: Tek, eşsiz, benzersiz.

İstiklal ve infirad sahibi: Kimse-ye bağlı olmayan ve tek olan.

Nazirsiz: Benzersiz.

Bihemta: Eşi-benzeri olmayan.

Güruh: Bölük, grup.

Acaibler: Hayret veren, hayranlık uyandıran şeyler.

Esrar: Sırlar. Saklı, bilinmeyen şeyler.

Ona Müteveccihen: Ona yönele-rek, ona doğru.

Esselâmü aleyke yâ eyyühe'l-Üstad: Selâm sana ey üstad.

Hakkan: Gerçekten, hakikaten.

Müdakkık: Tetkik eden, inceden inceye araştıran, incelikleri bilen.

Tavsif edilmez: Anlatılmaz, tarif edilmez.

Cevâd-ı Melik: Cömert hüküm-dar.

Mutî: İtaatkâr.

Şâyeste: Yakışır, yaraşır, uygun, lâyük.

İkinci gürûh ise; akılları bozulmuş, kalbleri sönmüş olduklarından, saraya girdikleri vakit nefislerine mağlûp olup, lezzetli taamlardan başka hiçbir şeye iltifât etmediler. Bütün o mehâsinden gözlerini kapadılar ve o Üstad'ın irşâdâtından ve şâkirdlerinin ikazâtından kulaklarını tıkadılar. Hayvan gibi yiyerek uykuya daldılar. İçilmeyen, fakat bazı şeyler için ihzâr edilen iksirlerden içtiler. Sarhoş olup öyle bağırdılar, karıştırdılar; seyirci misafirleri çok rahatsız ettiler. Sâni-i Zîşân'ın düsturlarına karşı edepsizlikte bulundular. Saray sahibinin askerleri de onları tutup, öyle edepsizlere lâıyk bir hapse attılar.

Ey benimle bu hikâyeyi dinleyen arkadaş! Elbette anladın ki; o Hâkim-i Zîşân bu kasrı, şu mezkûr maksadlar için bina etmiştir. Şu maksadların husûlü ise, iki şeye mütevakıftır:

•**Birisi:** Şu gördüğümüz ve nutkunu işittiğimiz Üstad'ın vücûdudur. Çünkü; O bulunmazsa, bütün maksadlar beyhûde olur. Çünkü; anlaşılmaz bir kitab muallimsiz olsa, mânâsız bir kâğıttan ibaret kalır.

•**İkincisi:** Ahâli, o Üstad'ın sözünü kabul edip dinlemesidir. Demek, vücûd-i Üstad, vücûd-i kasrın dâisidir ve ahâlinin istimâi, kasrın bekâsına sebeptir. Öyle ise, denilebilir ki; eğer şu Üstad olmasaydı, o Melik-i Zîşân, şu kasrı bina etmezdi. Hem yine denilebilir ki; o Üstad'ın talimatını, ahâli dinlemedikleri vakit, elbette o kasır, tebdil ve tahvil edilecek.

Ey arkadaş! Hikâye burada bitti. Eğer şu temsilin sırrını anladınsa bak, hakikatin yüzünü de gör:

İşte o saray, şu âlemdir ki; tavanı tebessüm eden yıldızlarla tenvir edilmiş gökyüzüdür.¹ Tabanı ise, şarktan garba, günâ-gün çiçeklerle süslendirilmiş yeryüzüdür.² O Melik ise; Ezel, Ebed Sultan'ı olan bir Zât-ı Mukaddes'dir ki; yedi kat semâvât ve arz ve içlerinde olan her şey, kendilerine mahsus lisanlarla o Zât'ı takdis edip tesbih ediyorlar.³ Hem öyle bir Melik-i Kadîr ki; semâvât ve arzı altı günde yaratarak⁴ arş-ı rubûbiyet'inde durup gece ve gündüzü, siyah ve beyaz iki hat gibi birbiri arkası sıra döndürüp,⁵

¹ Bkz.: Sâffât sûresi, 37/6; Fussillet sûresi, 41/12; Mülk sûresi, 67/5.

² Bkz.: Kehf sûresi, 18/7; Rûm sûresi, 30/50.

³ Bir kısım âyetler için bkz.: Ra'd sûresi, 13/15; İsrâ sûresi, 17/44; Nahl sûresi, 16/49; Hac sûresi, 22/18.

⁴ Bir kısım âyetler için bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59.

⁵ Bir kısım âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/27, 190; A'râf sûresi, 7/54.

Mehasin: Güzellikler.

İrşadat: Eğitim ve yönlendirmeler.

Hâkim: Hükümdar, hükmü geçen

Husul: Gerçekleşme.

Mütevakıf: Bağlı.

Vücud: Varlık, mevcudiyet.

Dâir: Varlığına, varolmasına sebep olan.

İstima: Dinleme.

Beka: Ebedî olmak, sürekli var olmak. **Semavat:** Gökler.

Tebdil=Tahvil etmek: Değiştirmek, başka bir hâle koymak.

Tenvir etmek: Aydınlatmak.

Günâ-gün: Renk renk, türlü türlü.

Zât-ı Mukaddes: Mukaddes, kut-

sal, eksikliklerden münezze Zat.

Arz: Yeryüzü, dünya.

Melik-i Kadîr: Her şeye gücü yeten hükümdar.

Takdis=tesbih etmek: Her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırarak, dile getirmek.

Arş-ı rubûbiyet: Cenab-ı Hakk'ın tahtı, bütün kâinatı yöneten yüce hâkimiyeti.

kâinat sahifesinde âyâtını yazan ve Güneş, Ay, yıldızlar emrine musahhar¹ zîhaşmet ve zîkudret sahibidir. O sarayın menzilleri ise, şu on sekiz bin âlem-dir ki,² her birisi kendine lâıyk bir tarz ile tezyin ve tanzim edilmiştir. İşte o sarayda gördüğün sanâyi-i garîbe ise, şu âlemde görünen kudret-i ilâhiye'nin mu'cizeleridir. Ve o sarayda gördüğün taamlar ise, şu âlemde, hele yaz mevsiminde, hele Barla bahçelerinde rahmet-i ilâhiye'nin semerât-ı hârîka-larına işarettir. Ve oradaki ocak ve matbah ise, burada kalbinde ateş olan arz ve sath-ı arzıdır. Ve orada temsilde gördüğün gizli definelerin cevherleri ise, şu hakikatta esmâ-yi kudsiye-i ilâhiye'nin cilvelerine misâldir. Ve temsilde gördüğümüz nakışlar ve o nakışların remizleri ise, şu âlemi süslandiren muntazam masnûât ve mevzûn nukûş-i kalem-i kudrettir ki; Kadîr-i Zülcelâl'in esmâsına delâlet ederler.

Ve o Üstad ise, seyyidimiz Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dır. Avanesi ise, enbiyâ (aleyhimüsselâm)'dır. Ve şâkirdleri ise, evliyâ ve asfiyâdır. O saraydaki Hâkim'in hizmetkârları ise, şu âlemde melâike (aleyhimüsselâm)'a işaretir. Temsilde, seyir ve ziyâfete davet edilen misafirler ise, şu dünya misafirhâne-sinde cin ve ins ve insanın hizmetkârları olan hayvanlara işaretir.

Ve o iki fırka ise, burada birisi ehl-i îmândır ki, kitab-ı kâinatın âyâtının müfessiri olan Kur'ân-ı Hakîm'in şâkirdleridir. Diğer gürûh ise, ehl-i küfür ve tuğyândır ki, nefis ve şeytana tâbi olup yalnız hayat-ı dünyeviyeyi tanıyan; hayvan gibi, belki daha aşağı sağır, dilsiz, dâllîn gürûhudur.³

Birinci kafilé olan süedâ ve ebrar ise; zülcenâheyn olan Üstad'ı dinlediler. O Üstad, hem abddir; ubûdiyet noktasında Rabbini tavsif ve tarif eder ki, Cenâb-ı Hakk'ın dergâhında ümmetinin elçisi hükmündedir. Hem resûldür; risâlet noktasında Rabbinin ahkâmını Kur'ân vasıtasıyla cin ve inse tebliğ eder.

¹ Bir kısım âyetler için bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12.

² Fâtîha sûresindeki "Âlemlerin Rabbi" ifadesindeki "âlemler" in, on sekiz bin âlem olduğuna dair bkz.: et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 1/63; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/219; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/24, 25.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/18, 171; A'râf sûresi, 7/179; Hac sûresi, 22/46; Ahkaf sûresi, 46/26.

Âyât: Âyetler.

Zîhaşmet: Haşmetli, kudret ve heybet sahibi.

Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade.

Zîkudret: Güç ve kudret sahibi.

Menzil: Konak, ikamet edilen yer.

Tezyin etmek: Süslemek, donatmak. **Sath-ı arz:** Yeryüzü.

Kudret-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti, her şeye gücü yeterliği.

Semerat-ı hârîka: Harikulade meyveler, ürünler.

Esmâ-i kudsiye-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın mukaddes isimleri, sıfatları. **Matbah:** Mutfak.

Cilve: Tecelli, yansıma, görünme.

Remiz: İşaret, açık olmayan bir tarzda ifade etme.

Mevzun: Ölçülü, biçimli.

Nukûş-i kalem-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudret kaleminin çizdiği nakışlar.

Asfiya: İlim ve takvasıyla Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) gerçek varisleri.

Müfessir: Tefsir eden, açıklayan.

Hayat-ı dünyeviyé: Dünya hayatı

Dâllîn: Doğru yolda olmayanlar, yolunu sapmış olanlar.

Süeda: Ebedî mutluluğa erenler, doğru yolda olanlar.

Ebrar: İyiler. Hayırlı, erdemli insanlar.

Zülcenâheyn: İki kanatlı, iki yön-lü, iki taraflı da irtibatlı.

Abd: Kul. **Übûdiyet:** Kulluk.

Risâlet: Peygamberlik.

Ahkâm: Hükümler, kanunlar, buyruklar. **Resul:** Peygamber

Şu bahtiyar cemaat, o Resûl'ü dinleyip Kur'an'a kulak verdiler. Kendilerini, envâ-ı ibâdâtın fihristesi olan "namaz" ile, birçok makâmât-ı âliye içinde çok latif vazifelerle telebbüs etmiş gördüler. Evet, namazın mütenevvi ez-kâr ve harekâtıyla işaret ettiği vezâifi, makâmâtı, mufassalan gördüler. Şöyle ki:

•**Evvelen:** Âsâra bakıp, gâibâne muamele sûretinde saltanat-ı rubûbiyetin mehâsinine temâşâger makamında kendilerini gördüklerinden; tekbir ve tesbih vazifesini edâ edip "Allahü Ekber" dediler.

•**Sâniyen:** Esmâ-yi kudsiye-i ilâhiye'nin cilveleri olan bedâyiine ve parlak eserlerine dellâllik makamında görünmekle "Sübhânallah, velhamdülillâh" diyerek takdis ve tahmid vazifesini ifa ettiler.

•**Sâlisen:** Rahmet-i ilâhiye'nin hazinelerinde iddihar edilen nîmetlerini, zâhir ve bâtın duygularla tadıp anlamak makamında, şükür ve senâ vazifesini edâya başladılar.

•**Râbian:** Esmâ-yi ilâhiye'nin definelerindeki cevherleri, mânevî cihâzât mîzanlarıyla tartıp bilmek makamında, tenzih ve medih vazifesine başladılar.

•**Hâmisen:** Mistar-ı kader üstünde kalem-i kudretiyle yazılan mektûbât-ı rabbâniye'yi mütâlâa makamında tefekkür ve istihsan vazifesine başladılar.

•**Sâdisen:** Eşyanın yaradılışında ve masnûâtın san'atındaki latif incelik ve nâzenin güzellikleri temâşâ ile tenzih makamında, Fâtır-ı Zülcelâl, Sâni-i Zülcemâl'lerine muhabbet ve iştiyak vazifesine girdiler. Demek kâinata ve âsâra bakıp, gâibâne muamele-i ubûdiyetle mezkûr makâmâtta mezkûr vezâifi edâ ettikten sonra Sâni-i Hakîm'in dahi muamelesine ve ef'âline bakmak derecesine çıktılar ki; hâzırâne bir muamele sûretinde evvelâ Hâlık-ı Zülcelâl'in

Envâ-ı ibadat: İbadetin bütün çeşitleri.

Makamat-ı âliye: Yüce makamlar

Telebbüs etmiş: Giyinmiş, donanmış. **Mütenevvi:** Çeşitli.

Ezkâr: Âyet, dua, tesbih gibi Allah'ı zikir sadedinde okunan her şey. **Vezâif:** Vazifeler.

Mufassalan: Tafsilatlı olarak, etrafınca, ayrıntılı şekilde.

Âsâr: Ortaya konan eserler, izler.

Gaibane: Yüze karşı olmaksızın, gaybi olarak.

Saltanat-ı rububiyet: Kâinatı yaratan ve yöneten Allah teâlâ'nın mutlak hâkimiyeti.

Mehasin: Güzellikler.

Temâşager: Seyirci.

Bedâyi: Eşi-benzeri olmayan harika eserler.

Dellâllik: Bir şeyi ilân edip duyurmak. **Zâhir:** Açık.

İddihar etmek: Toplamak, biriktirmek, depolamak.

Bâtın: Gizli. Açık olmayan.

Cihazat: Cihazlar, aletler, donanımlar. **Mizan:** Ölçü.

Tenzih: Bir şeyin, eksikliklerden uzak olduğunu dile getirme, kusursuz olduğunu ifade etme.

Mistar-ı kader: Kader satırı.

Kalem-i kudret: Kudret kalemi.

Mektubat-ı Rabbaniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar.

Eşya: Varlıklar.

Fâtır-ı Zülcelâl: Celâl, azamet ve haşmet sahibi Yaradan.

Sâni-i Zülcemal: Güzellik, lütuf ve ihsan sahibi Yaradan.

Gaibane muamele: Bizzat kendisine hitap etmeksizin, yüz yüze olmaksızın yapılan muamele.

Muamele-i ubudiyet: Kulluğa ait davranışlar.

Hakim: Her işini hikmetle yapan.

Ef'âl: Fiiller, işler, icraatlar.

Hazirane muamele: Yüz yüze, karşılıklı muamele.

Hâlık: Yaradan.

kendi san'atının mu'cizeleriyle kendini zîşuura tanıttırmasına karşı, hayret içinde bir ma'rifet ile mukabele ederek: ¹ *سُبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ* dediler. “*Senin tarif edicilerin, bütün masnûâtındaki mu'cizelerindir.*”

Sonra o Rahman'ın kendi rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmesine karşı; muhabbet ve aşk ile mukabele edip: ² *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* dediler.

Sonra o Mün'im-i Hakikî'nin tatlı nimetleriyle terahhum ve şefkatini göstermesine karşı; şükür ve hamd ile mukabele ettiler, dediler:

³ *سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ* “*Senin hak şükrünü nasıl edâ edebiliriz? Sen öyle şükre lâyık bir Meşkûr'sun ki; bütün kâinata serilmiş bütün ihsânâtın açık lisân-ı hâllerî, şükür ve senânızı okuyorlar. Hem, âlem çarşısında dizilmiş ve zeminin yüzüne serpilmiş bütün nimetlerin ilânâtıyla hamd ve medhinizi bildiriyorlar. Hem, rahmet ve nimetin manzum meyveleri ve mevzûn yemişleri, senin cûd ve keremine şehâdet etmekle, senin şükrünü enzâr-ı mahlûkat önünde ifâ ederler.*” Sonra şu kâinatın yüzlerinde değişen mevcudat âyinelerinde cemâl ve celâl ve kemâl ve kibriyâsının izhârına karşı *اللَّهُ أَكْبَرُ* deyip ta'zim içinde bir aczle rûkûa gidip, mahviyet içinde bir muhabbet ve hayretle secde edip, mukabele ettiler.

Sonra o Ganiyy-i mutlak'ın servetinin çokluğunu ve rahmetinin genişliğini göstermesine karşı; fakr ve hâcetlerini izhar edip, dua edip, istemekle mukabele edip: ⁴ *وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* dediler.

¹ “Her türlü noksanlıktan münezze, kemâlâtla muttasıfın Allahım! Dil ustaları Seni vasfetmekten âcizdir. Seni hakıyla bilemedik.” Bkz.: el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 2/410; Mer'î b. Yûsuf; *Ekâvîlû's-sikât* s.45. Ayrıca meleklerin topluca söyledikleri şu yakın söz de pek çok hadiste geçmektedir: “*سُبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ*” = Her türlü noksanlıktan münezze, kemâlâtla muttasıfın Allahım! Sana hakıyla kulluk yapamadık.”: et-Taberânî, *el-Mu'cemû'l-kebir* 2/184; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/629; el-Beyhakî, *Şuabü'l-imân* 1/183.

² “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

³ Bu ifade, pek çok hadisın başında, ortasında veya sonunda geçmektedir: Müslim, *salât* 218; Ebû Dâvûd, *edeb* 98; Nesâî, *iftitâh* 17; Müsned 6/77, 151.

⁴ “(Haydi öyleyse deyiniz): (Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

Zişuur: Şuurlu varlık(lar)

Mün'im-i Hakikî: Bütün nimetlerin gerçekte kendisinden geldiği Allah (c.c.)

Terahhum: Merhamet etme, merhamet.

Meşkûr: Şükre, teşekkürle lâyık olan

Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam.

Enzar-ı mahlukat önünde: Mahlukatın bakışları arasında, gözleri önünde.

Cûd u kerem: Cömertlik, el açıklığı

Kibriya: Azamet, büyüklük, ululuk

Ganiyy-i Mutlak: Hiçbir şeye muhtaç olmayan, serveti her şeyi kapsayan Allah (c.c.)

Sonra o Sâni-i Zülcelâl'in kendi san'atının latiflerini, hârikalarını, antika-larını, sergilerle teşhîrgâh-ı enâmıda neşrine karşı; ¹ مَا شَاءَ اللَّهُ deyip takdir ederek: “Ne güzel yapılmış!” deyip istihsan ederek, ² بَارَكَ اللَّهُ deyip mü-şâhede etmek, ³ أَمَّا deyip şehâdet etmek; “Geliniz, bakınız!” hayran olarak ⁴ عَلَى الْفَلَاحِ deyip herkesi şahid tutmakla mukabele ettiler. Hem o Sul-tân-ı ezel ve ebed, kâinatın aktârında kendi rubûbiyet'inin saltanatını ilânına ve vahdâniyet'inin izhârına karşı; tevhid ve tasdik edip ⁵ وَأَطَعْنَا diyerek itaat ve inkıyâd ile mukabele ettiler.

Sonra o Rabbü'l-âlemîn'in ulûhiyet'inin izhârına karşı; zaaf içinde aczle-rini, ihtiyaç içinde fakrlerini ilândan ibaret olan ubûdiyet ile ve ubûdiyetin hulûsası olan “Namaz” ile mukabele ettiler.

Daha bunlar gibi gûnâ-gûn ubûdiyet vazifeleriyle şu dâr-ı dünya denilen mescid-i kebîrinde farîza-yi ömürlerini ve vazife-i hayatlarını edâ edip ah-sen-i takvîm sûretini aldılar.⁶ Bütün mahlûkat üstünde bir mertebeye çıktılar ki, yümn-i îmân ile emn ü emânet⁷ ile mücehhez emîn bir halîfe-i arz⁸ oldu-lar. Ve şu meydan-ı tecrübe ve şu destgâh-ı imtihandan sonra onların Rabb-i

¹ “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!” (En'âm sûresi, 6/128; A'râf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/49; Kehf sûresi, 18/39; A'lâ sûresi, 87/7)

² “Ne güzel yapılmış; Allah mübarek etsin.”

³ “İnandık, îmân ettik.”

⁴ “Haydi buyrun kurtuluşa...”

⁵ “İşittik ve itaat ettik.” (Bakara sûresi, 2/285; Nisâ sûresi, 4/46; Mâide sûresi, 5/7; Nûr sûresi, 24/51)

⁶ Bkz.: Tîn sûresi, 95/4.

⁷ Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

⁸ Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

Teşhîrgâh-ı enam: Varlıkların sergilendiği yer olan kâinat veya her biri ilâhî sanatların sergisi olan varlıklar.

Kâinatın aktarında: Kâinatın dört bir yanında.

Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirerek nimetleri vermesi.

Vahdaniyet: Cenab-ı Hakk'ın birliği.

Tevhid etmek: Cenab-ı Hakk'ın bir olduğuna inanmak.

İnkıyad etmek: Emre boyun eğmek.

Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye sadece kendisinin müstehak olması.

Dâr-ı dünya: (Ahirete nispetle) ilk yurt, dünya yurdu.

Mescid-i kebîr: Büyük mescit.

Farîza-i ömür: Ömürde yerine getirilmesi gerekli olan sorumluluk

Vazife-i hayat: Hayatta yapılması gerekli vazife.

Ahsen-i takvîm sureti: En güzel biçim, bir kulun ulaşabileceği en güzel hâl.

Yümn-i iman: İmanın bereketi.

Halîfe-i arz: Allah'ın yeryüzünde kendi adına tasarruf etme yetkisi verdiği en yüksek mahluk olan insan. **Mücehhez:** Donanmış.

Meydan-ı tecrübe: İmtihan ve sınanma meydanı.

Kerîm'i onları, îmânlarına mükâfat olarak saadet-i ebediyeye ve İslâmiyet'lerine ücret olarak dâru's-selâma davet ederek öyle bir ikram etti ve eder ki; hiç göz görmemiş ve kulak işitmemiş ve kalb-i beşere hutûr etmemiş derecede¹ parlak bir tarzda rahmetine mazhar etti ve onlara ebediyet ve bekâ verdi. Çünkü; ebedî ve sermedî olan bir cemâlin seyirci müştâkı ve âyinedâr âşığı, elbette bâkî kalıp ebede gidecektir. *İşte Kur'ân şâkirdlerinin akıbetleri böyledir. Cenâb-ı Hak bizleri onlardan eylesin, âmin!*

Amma, füccar ve eşrâr olan diğer gürûh ise; hadd-i bulûğ ile şu âlem sarayına girdikleri vakit, bütün vahdâniyetin delillerine karşı küfür ile mukabele edip ve bütün nîmetlere karşı küfrân ile mukabele ederek ve bütün mevcudatı kıymetsizlikle kâfirâne bir ittiham ile tahkir ettiler ve bütün esmâ-yi ilâhiye'nin tecelliyâtına karşı red ve inkâr ile mukabele ettiklerinden, az bir vakitte, nihayetsiz bir cinâyet işlediler; nihayetsiz bir azaba müstahak oldular. Evet, insana sermâye-i ömür ve cihâzât-ı insâniye, mezkûr vezâif içiçin verilmiştir.

Ey sersem nefsim ve ey pürheves arkadaşım! Âyâ, zannediyor musunuz ki; vazife-i hayatınız, yalnız terbiye-i medeniye ile güzelce muhâfaza-yi nefis etmek –ayıb olmasın– batın ve fercin hizmetine mi münhasırdır? Yahut zannediyor musunuz ki; hayâtınızın makinesinde dercedilen şu nâzik letâif ve maneviyat; ve şu hassas a'zâ ve âlât; ve şu muntazam cevârih ve cihâzât; ve şu mütecessis havâs ve hissiyatın gaye-i yegânesi; şu hayât-ı fâniyede, nefsi-i rezîlenin, hevesât-ı süfliyenin tatmini için, istimâlîne mi münhasırdır? Hâşâ ve kellâ! Belki vücûdunuzda şunların yaratılması ve fîtratınızda bunların gaye-i idhâlî, iki esastır:

¹ Bkz.: Secde sûresi, 32/17; Zuhuruf sûresi, 43/71; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tefsîru sûre* (32) 1, *tevhid* 35; Müslim, *imân* 312, *cennet* 2-5; Tirmizî, *cennet* 15, *tefsîru sûre* (32) 2, (56) 1; İbn Mâce, *zühûd* 39; Dârimî, *rikak* 98, 105; Müsned 2/313, 370, 407, 416, 438, 462, 466, 495, 506, 5/334.

Destgâh-ı imtihan: İmtihan tezgahı, imtihan yeri.

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk.

Dâru's-selâm: Selâmet yeri. Cennet.

Kalb-i beşere hutur etmek: İnsanının hatırına gelmek.

Sermedî: Ebedî. Geçici olmayan.

Âyinedar: Ayna tutan, yansıtın.

Füccar: Günahkârlar, fena huy-lular.

Eşrâr: Şerirler, kötü kimseler.

Hadd-i bulûğ: Ergenlik çağı.

Küfran: Nankörlük.

Tecelliyat: Görünmeler, belirme-ler, yansımalar.

Cihazat-ı insaniye: Allah'ın, insanın mahiyetine yerleştirdiği maddî-mânevi her türlü donanım.

Pürheves: Hevesli, hevesine düşkün. **Âyâ:** Acaba.

Terbiye-i medeniye: Modern eğitim, yaşam tarzı.

Muhafaza-i nefis: Kişinin kendini, bedenini muhafaza etmesi, koruması.

Batın ve ferc: Mide ve belden aşağı kısım.

Letâif: Latifeler. Maneviyatı hissetmeye yarayan kalbî duyular.

Cevârih: Organlar.

Mütecessis: Yoklayıp araştıran, gizli şeylerden haberdar olmaya çalışan.

Havas: Duyular.

Gaye-i yegâne: Tek gaye.

Hevesat-ı süfliye: Bayağı, adi hevesler.

İstimâl: Kullanmak.

Gaye-i idhâl: Yerleştirilme gayesi.

•**Biri:** Cenâb-ı Mün'im-i Hakikî'nin bütün nimetlerinin her bir çeşitlerini size ihsâs ettirip şükrettirmekten ibarettir. Siz de hissedip şükür ve ibadetini etmelisiniz.

•**İkincisi:** Âleme tecelli eden esmâ-yi kudsiyye-i ilâhiye'nin bütün tecelliyâtının aksâmını, birer birer, size o cihâzât vasıtasıyla bildirip tattırmaktır. Siz dahi tatmakla tanıyarak îmân getirmelisiniz.

İşte bu iki esas üzerine kemâlât-ı insâniye, neşv ü nemâ bulur. Bununla insan, insan olur. İnsaniyetin cihâzâtı, hayvan gibi hayât-ı dünyeviyeyi kazanmak için verilmemiş olduğuna şu temsil sırrıyla bak:

Meselâ: Bir zât, bir hizmetçisine yirmi altın verdi; tâ mahsus bir kumaştan kendisine bir kat libas alsın. O hizmetçi gitti, o kumaşın âlâsından mü-kemmel bir libas aldı, giydi. Sonra gördü ki: O zât, diğer bir hizmetkârına bin altın verip, bir kâğıt içinde bazı şeyler yazılı olarak onun cebine koydu, ticârete gönderdi.

Şimdi, her akli başında olan bilir ki; o sermâye, bir kat libas almak için değil. Çünkü; evvelki hizmetkâr, yirmi altınla en âlâ kumaştan bir kat libas almış olduğundan, elbette bu bin altın, bir kat libasa sarf edilmez. Şayet bu ikinci hizmetkâr, cebine konulan kâğıdı okumayıp, belki evvelki hizmetçiye bakıp, bütün parayı bir dükkâncıya bir kat libas için verip, hem o kumaşın en çürüğünden ve arkadaşının libasından elli derece aşağı bir libas alsa, elbette o hâdim nihayet derecede ahmaklık etmiş olacağı için şiddetle ta'zib ve hiddetle te'dip edilecektir.

Ey nefsim ve ey arkadaşım! Aklınızı başınıza toplayınız. Sermâye-i ömür ve istidâd-ı hayâtınızı hayvan gibi, belki hayvandan çok aşağı bir derecede şu hayât-ı fânîye ve lezzet-i maddiyyeye sarf etmeyiniz. Yoksa sermâyece en âlâ hayvandan elli derece yüksek olduğunuz hâlde, en ednâsından elli derece aşağı düşersiniz.

Ey gafil nefsim! Senin hayâtının gayesini ve hayatının mâhiyetini, hem hayatının sûretini, hem hayatının sırr-ı hakîkatını, hem hayatının kemâl-i sadetini bir derece anlamak istersen bak.

Senin hayatının gayelerinin icmâli “**Dokuz Emir**” dir.

İhsas ettirmek: Hissettirmek, duyurmak.

Aksam: Kısımlar, bölümler, neviler
Kemâlât-ı insâniye: İnsanın her bakımdan olgunluğu.

Tazib: Cezalandırmak, azap vermek
Te'dib: Haddini bildirmek, cezalandırma. **Libas:** Elbise.
İstidâd-ı hayat: İnsana verilmiş yaşama kabiliyeti.

Edna: Pek kıymetsiz, en aşağı derecede olan.

Hayatın sırr-ı hakîkatı: Hayat gerçeğinin sırrı.

Kemal-i saadet: Tam bir mutluluk

•**Birincisi** şudur ki: Senin vücûdunda konulan duygular terâzileriyle, rahmet-i ilâhiye'nin hazînelerinde iddihar edilen nîmetleri tartmaktır ve külli şükretmektir.

•**İkincisi**: Senin fitratında vaz'edilen cihâzâtın anahtarlarıyla esmâ-yi kudsiye-i ilâhiye'nin gizli definelerini açmaktır; Zât-ı Akdes'i o esmâ ile tanı-maktır.

•**Üçüncüsü**: Şu teşhîrgâh-ı dünyada, mahlûkat nazarında, esmâ-yi ilâhiyenin sana taktıkları garib san'atlarını ve latîf cilvelerini bilerek hayâtınla teşhir ve izhâr etmektir.

•**Dördüncüsü**: Lisân-ı hâl ve kâlinle Hâlık'ın dergâh-ı rubûbiyet'ine ubûdiyetini ilân etmektir.

•**Beşincisi**: Nasıl bir asker padişahından aldığı türlü türlü nişanları, resmî vakitlerde takıp padişahın nazarında görünmekle, onun iltifâtât-ı âsâr-ını gösterdiği gibi, sen dahi esmâ-yi ilâhiye'nin cilvelerinin sana verdikleri le-tâif-i insâniye murassaâtıyla bilerek süslenip, o Şâhid-i Ezeli'nin nazar-ı şuhûd ve işhâdına görünmektir.

•**Altıncısı**: Zevî'l-hayat olanların tezahûrat-ı hayatiye denilen, Hâlık-larına tahiyatları ve rumûzat-ı hayatiye denilen, Sâni'lerine tesbihâtları ve semerât ve gâiyât-ı hayatiye denilen, Vâhib-ül-hayâta arz-ı ubûdiyetlerini bilerek müşâhede etmek, tefekkür ile görüp şehâdetle göstermektir.

•**Yedincisi**: Senin hayatına verilen cüz'î ilim ve kudret ve irâde gibi sıfat ve hâllerinden küçük nümûnelerini vâhid-i kıyâsî ittihaz ile Hâlık-ı Zülcelâl'in sîfât-ı mutlakasını ve şuûn-i mukaddesini o ölçüler ile bilmektir. Meselâ; sen, cüz'î iktidarın ve cüz'î ilmin ve cüz'î irâden ile bu hâneyi muntazam yaptığın, şu kasr-ı âlemin senin hânenden büyüklüğü derecesinde şu âlemin ustasını o nisbette Kadîr, Alîm, Hakîm, Müdebbir bilmek lâzımdır.

Külli: Genel, bütün her şeyi içine alacak şekilde. **İcmal**: Öz, özet.

Vaz'etmek: Yerleştirmek.

Zât-ı Akdes: En mukaddes, her türlü noksanlıktan uzak olan Zat (Allah c.c.)

Lisân-ı hâl ve kal: Hâl ve söz dili. Bir şeyi hem hâl ile hem de dil ile ifade etme.

Dergâh-ı rububiyet: Rabbimizin katı, Rabbimizin huzuru.

İltifâtât-ı âsâr: Nîmetleriyle ortaya koyduğu iltifatlar.

Şâhid-i Ezeli: Her şeyi gören Ezeli Zat.

Nazar-ı şuhud ve işhad: Hem kendisinin görmesi hem de başkalarına göstermesi.

Tezahûrat-ı hayatiye: Hayat belirtileri.

Tahîyyat: Varlıkların Allah'ı zikir, tesbih ve duaları.

Rumûzat-ı hayatiye: Hayatın, canlılığın işaretleri.

Semerat ve gâiyât-ı hayatiye: Hayatın gaye ve neticeleri, ürünleri.

Vâhib-ül hayat: Hayatı bağışlayan, canlı kılan (Allah c.c.)

Zevîlhayat: Canlı varlıklar.

Vâhid-i kıyâsî ittihaz etme: Karşılaştırmada bir ölçü kabul etme

Sîfât-ı mutlaka: Mutlak olan, had-di-sınırı olmayan sıfatlar, vasıflar.

Şuun-i mukaddese: Cenâb-ı Hak'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrâk ufkunu aşan, ihâta edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar.

Kasr-ı âlem: Dünya sarayı.

Kadîr: Her şeye gücü yeten.

Alîm: Her şeyi bilen.

Hakîm: Her işini hikmetle yapan.

Müdebbir: Her şeyi hikmetle yöneten, nizama koyan.

•**Sekizincisi:** Şu âlemdaki mevcudatın her biri kendine mahsus bir dil ile Hâlık'ın vahdâniyet'ine ve Sâni'inin rubûbiyet'ine dair mânevî sözlerini fehmetmektir.

•**Dokuzuncusu:** Acz ve zaafın, fakr ve ihtiyacın ölçüsüyle kudret-i ilâhiye ve gınâ-yi rabbâniye'nin derecât-ı tecelliyâtını anlamaktır. Nasıl ki, açlığın dereceleri nisbetinde ve ihtiyâcın envâî miktarınca taamın lezzeti ve derecâtı ve çeşitleri anlaşılır; onun gibi sen de nihaysiz aczin ve fakrınla, nihaysiz kudret ve gınâ-yi ilâhiye'nin derecâtını fehmetmelisin. İşte senin hayatının gayeleri, icmâlen, bunlar gibi emirlerdir.

Şimdi kendi *hayatının mâhiyetine* bak ki, o mâhiyetinin icmâli şudur: Esmâ-yi ilâhiye'ye ait garâibin fihristesi.. hem şuûn ve sıfât-ı ilâhiye'nin bir mikyası, hem kâinattaki âlemlerin bir mîzanı.. hem bu âlem-i kebîrin bir listesi, hem şu kâinatın bir haritası, hem şu kitab-ı ekberin bir fezlekese, hem kudretin gizli definelerini açacak bir anahtar külçesi, hem mevcudata serpiilen ve evkâta takılan kemâlâtının bir ahsen-i takvîmidir. İşte mâhiyet-i hayatın bunlar gibi emirlerdir.

Şimdi senin *hayatının sûreti ve tarz-ı vazifesi* şudur ki: Hayatın, bir kelime-i mektûbedir. Kalem-i kudretle yazılmış hikmet-nümâ bir sözdür. Görünüp ve işitilip Esmâ-yi Hüsnâ'ya delâlet eder. İşte hayatının sûreti bu gibi emirlerdir.

Şimdi *hayatının sırr-ı hakikati* şudur ki: Tecellî-i ehadiyet'e, cilve-i samediyyet'e âyineliktir. Yâni, bütün âleme tecelli eden esmânın nokta-yi mihrâkiyesi hükmünde bir câmi'iyetle Zât-ı Ehad ü Samed'e âyineliktir.

Şimdi *hayatının saadet içindeki kemâli* ise: Senin hayatının âyinesinde temessül eden Şems-i Ezeli'nin envârını hissedip sevmektir. Zîşuur olarak O'na şevk göstermektir. O'nun muhabbetiyle kendinden geçmektir.

Fehmetmek: Anlamak.

Gına-yi Rabbaniye: Rabbimizin zenginliği, hiçbir şeye ihtiyacının olmaması.

Derecat-ı tecelliyat: Tecellilerin dereceleri. **Taam:** Yiyecek.

Garaib: Hayret verici, hayranlık uyandırıcı şeyler

Şuûn: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrâk ufkunu aşan, ihâta edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar.

Mikyas: Ölçü, ölçek, ölçü aleti.

Âlem-i kebir: Büyük âlem

Kitab-ı ekber: Büyük kitap, okunacak büyük bir kitap mahiyetinde olan kâinat. **Mizan:** Terazî.

Fezleke: Hulâsa, netice, özet.

Ahsen-i takvîm: En güzel şekil.

Kelime-i mektube: Yazılmış bir söz. **Evkat:** Vakitler, zaman.

Kalem- i kudret: Kudret kalemi. **Hikmet-nûma:** Hikmetli, hikmet ortaya koyan.

Tecellî-i Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birliğinin, her bir şeyde farklı farklı tecelli etmesi, parıldaması, görünmesi.

Esmâ-i hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri, sıfatları.

Cilve-i Samediyet: Hiçbir şeye muhtaç olmadığı hâlde her şeyin kendisine muhtaç olduğu Allah teâlâ'nın tecellisi, parıltısı.

Nokta-i mihrakiye: Odak noktası, merkez nokta.

Câmiyyet: Geniş kapsamlılık, enginlik.

Temessül etmek: Görünmek, belirtmek. **Envâr:** Nurlar, ışıklar.

Şems-i Ezeli: Ezeli güneş. Ezelden beri kâinatı ışıktandıran Allah (c.c.)

Kalbin göz bebeğinde aks-i nûrunu yerleştirmektir. İşte bu sırdandır ki, seni a'lâ-yi illiyîne çıkaran bir hadîs-i kudsi'nin¹ meâl-i şerifi olan:

مَنْ نَهَ كُنْجَمَ دَرِ سَمَوَاتٍ وَ زَمِينٍ ۚ أَرَّ عَجَبُ كُنْجَمِ بَقَلْبِ مُؤْمِنِينَ²

denilmiştir.

İşte ey nefsim! Hayatının böyle ulvî gââyâta müteveccih olduğu ve şöyle kıymetli hazîneleri câmi' olduğu hâlde, hiç akıl ve insafa lâayık mıdır ki; hiç-ender hiç olan muvakkat huzûzât-ı nefsâniyeye, geçici lezâiz-i dünyeviye sarf edip zâyî edersen! Eğer zâyî etmemek istersen geçen temsil ve hakikate remzeden,

وَالشَّمْسِ وَضُحَيْهَا • وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَّيَهَا • وَالتَّهَارِ إِذَا جَلَّيَهَا • وَاللَّيْلِ إِذَا يَعْشِيَهَا •
وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنِيَهَا • وَالْأَرْضِ وَمَا طَحْيَهَا • وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَهَا • فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا
وَتَقْوَاهَا • قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيَهَا • وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا³

sûresindeki kasem ve cevâb-ı kasemi düşünüp amel et.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى شَمْسِ سَمَاءِ الرِّسَالَةِ وَقَمَرِ بُرْجِ النُّبُوَّةِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ
نُجُومِ الْهِدَايَةِ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ آمِينَ آمِينَ آمِينَ⁴

* * *

¹ Bkz.: Ahmed b. Hanbel, *ez-Züh'd* s.81; el-Gazâlî, *İhyâu ulûmî'd-dîn* 3/15; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/174; ez-Zerkeşî, *et-Tezkira fi'l-ehâdisi'l-müştehirâ* s.135; es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* s.990; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/255.

² Cenâb-ı Hak, "Benim gökyüzüm ve yeryüzüm Beni taşımaya tâkat getiremedi. Fakat, verâ sahibi mülâyim mü'minin kalbi Beni taşıyabildi." buyurdu.

³ "Güneşe ve onun aydınlığına.. * onu izlediği zaman Ay'a.. * Dünyayı açığa çıkaran gündüze.. * onu bürüyüp saran geceye.. * göğe ve onu bina edene.. * yere ve onu yayıp döşeyene.. * her bir nefse ve onu düzenleyene.. * ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: * nefsinin maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer. * Onu günahlarla örten ise ziyâna uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

⁴ "Allahım! Risâlet semâsının güneşi ve nübüvvet burcunun ayı olan Peygamber Efendimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem), hidâyet yıldızları olan âl ve ashâbına salât ve selâm et. Bize ve erkek, kadın bütün mü'minlere rahmet et. âmin, âmin, âmin."

Aks-i nur: Nurun, ışığın yansıması.

A'lâ-yi illiyyin: Bir varlığın Allah katında çıkabileceği en yüksek seviye.

Gâyât: Gayeler, amaçlar.

Muvakkat: Geçici.

Hadis-i kudsi: Manası Allah teâlâ tarafından Peygamber Efendimiz'e (sas) vahyolunan ama Peygamber Efendimiz'in (sas) kendi ifadeleriyle anlatıldığı ve ehemmiyetine binaen "Allah teâlâ şöyle buyuruyor" diyerek takdim ettiği hadis.

Huzuzat-ı nefsanîye: Nefse hoş gelen şeyler.

Lezaiz-i dünyeviye: Dünya lezzetleri, dünya zevkleri.

Kasem: Yemin.

Cevab-ı kasem: Yeminle anlatılan konu.

On İkinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا¹

(Kur'ân-ı Hakîm'in hikmet-i kudsiyesi ile felsefe hikmetinin icmâlen muvâzenesi; hem hikmet-i Kur'âniye'nin, insanın hayat-ı şahsiyesine ve hayat-ı içtimâiyesine verdiği ders-i terbiyenin gayet kısa bir fezlekesi; hem Kur'ân'ın sâir kelimât-ı ilâhiye'ye ve bütün kelâmlara cihet-i rûçhâniyetine bir işarettir. İşte bu sözde "Dört Esas" vardır.)

Birinci Esas

Hikmet-i Kur'âniye ile hikmet-i fenniyenin farklarına şu gelecek hikâye-i temsiliye dürbünüyle bak:

Bir zaman, hem dindar, hem gayet san'atkâr bir Hâkim-i nâmdâr istedi ki; Kur'ân-ı Hakîm'i, maânisindeki kudsiyetine ve kelimâtındaki i'câza şâ-yeste bir yazı ile yazsın. O mu'ciznümâ kamete, hârîka bir libas giydirilsin. İşte o nakkâş Zât, Kur'ân'ı pek acîb bir tarzda yazdı. Bütün kıymetdâr cev-

¹ "Kime hikmet nasib edilmişse doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur." (Bakara süresi, 2/269)

Kur'ân-ı Hakîm: Hikmet kaynağı
Kur'ân-ı Kerim.

Hikmet: Varlıkların mahiyet ve
keyfiyetlerinden bahsedene ilim.

Hikmet-i kudsiye: Mukaddes hik-
met. **İcmalen:** Özetle, kısaca.

Muvazene: Karşılaştırma, kıyas-
lama.

Hikmet-i Kur'âniye: Kur'ân'ın
ortaya koyduğu hikmet.

Hayat-ı şahsiye: Şahsî, kişisel
hayat.

Hayat-ı içtimaiye: İçtimai, top-
lumsal hayat.

Ders-i terbiye: Terbiye, eğitim
dersi.

Fezleke: Hülâsa, netice, özet.

Kelimât-ı ilâhiye: Cenab-ı Hak
tarafından indirilen kitapların
ihtiva ettiği buyruklar.

Cihet-i rûçhâniyeti: Üstün gelen
yönü, üstün tarafı.

Hikâye-i temsiliye: Misal vererek
anlatılan hikâye.

Hikmet-i fenniye: Felsefe ilmi.

Hâkim-i namdar: Meşhur hü-
kümdar. **Maânî:** Manalar.

Kudsiyet: Mukaddeslik, yücelik.

Kelimat: Kelimeler, sözler.

Şayeste: Yakışır, yaraşır, uygun,
lâyük. **İ'caz:** Mucizelik.

Mu'ciznûma kamet: Harîka bir
vücut, endam. **Libas:** Elbise.

Nakkâş: Nakış yapan, işleyen.

Acîb: Hayranlık veren.

herleri, yazısında istimâl etti. Hakâikının tenevvüüne işaret için bâzı mücessem hurûfâtını elmas ve zümrüt ile ve bir kısmını lü'lü ve akik ile ve bir tâife-sini pırlanta ve mercanla ve bir nev'ini altın ve gümüş ile yazdı. Hem öyle bir tarzda süslendirip münakkaş etti ki, okumayı bilen ve bilmeyen herkes temâşâsından hayran olup istihsan ederdi. Bâhusus, ehl-i hakikatin nazarına o sûrî güzellik, mânâsındaki gayet parlak güzelliğin ve gayet şirin tezyînatın işârâtı olduğundan, pek kıymetdâr bir antika olmuştur.

Sonra o Hâkim, şu musanna ve murassa Kur'ân'ı, bir ecnebi feylesofa ve bir Müslüman âlime gösterdi. Hem tecrübe, hem mükâfat için emretti ki: "Her biriniz, bunun hikmetine dair bir eser yazınız!"

Evvelâ o feylesof, sonra o âlim, ona dair birer kitap te'lif ettiler. Fakat feylesofun kitabı, yalnız harflerin nakışlarından ve münasebetlerinden ve vaziyetlerinden ve cevherlerinin hâsiyetlerinden ve târifatından bahseder, mânâsına hiç ilişmez. Çünkü; o ecnebi adam, Arabî hattı okumayı hiç bilmez. Hattâ o müzeyyen Kur'ân'ı, bilmiyor ki bir kitaptır ve mânâyı ifade eden yazıdır. Belki ona münakkaş bir antika nazarıyla bakıyor. Lâkin, çendan Arabî bilmiyor; fakat çok iyi bir mühendistir. Güzel bir tasvircidir. Mahir bir kimyâgerdir. Sarraf bir cevhercidir. İşte o adam, bu san'atlara göre eserini yazdı.

Amma Müslüman âlim ise; O'na baktığı vakit anladı ki; O, Kitab-ı Mübîn'dir, Kur'ân-ı Hakîm'dir. İşte bu hakperest Zât, ne tezyînat-ı zâhîrisine ehemmiyet verdi ve ne de hurûfun nukûşuyla iştigal etti. Belki öyle bir şeyle meşgul oldu ki, milyon mertebe öteki adamın iştigal ettiği meselelerinden daha âlî, daha gâlî, daha latîf, daha şerîf, daha nâfi, daha câmi'... Çünkü; nukûşun perdesi altında olan hakâik-ı kudsiyesinden ve envâr-ı esrarından bahsederek, gayet güzel bir tefsir-i şerîf yazdı.

İstimâl etmek: Kullanmak.

Hakaik: Hakikatlar, esaslar.

Tenevvü: Çeşitlilik.

Mücessem: Cisim şeklinde, üç boyutlu. **Hurufat:** Harfler.

Akik: Ekseriya kırmızı renkli bir cins kıymetli taş. **Lü'lü:** İnci.

Münakkaş: Nakışlı.

Temaşa: Bakıp seyretme.

İstihsan etmek: Beğenmek, takdir etmek.

Bâhusus: Özellikle, bilhassa.

Ehl-i hakikat: Gerçeği araştırıp bulanlar. **Nazar:** Bakış, göz.

Sûrî güzellik: Dış görünüşteki güzellik. **Tezyînat:** Süslemeler.

İşarat: İşaretler.

Musanna: Sanatlı.

Murassa: Kıymetli taşlarla süslenmiş

Feylesof: Filozof, felsefe ile uğraşan.

Tecrübe: Sınama, imtihan.

Kitap telif etmek: Kitap yazmak.

Hâsiyet: Bir şeye has özellik, tesir.

Tarifat: Tarifler.

Arabî hat: Arapça yazı.

Müzeyyen: Süslenmiş, süslerle donatılmış.

Çendan: Gerçi.

Kitab-ı Mübîn: Allah katından geldiği açık olan, hakkı batıldan ayıran kitap.

Hakperest: Hak ve adalet yönünde hareket eden.

Tezyînat-ı zâhiriye: Görünürdeki süslemeler. **Huruf:** Harfler.

İştigal etmek: Meşgul olmak, uğraşmak. **Nukûş:** Nakışlar.

Âlî: Yüce. **Gâlî:** Kıymetli, pahalı.

Latîf: Hoş, güzel, nazik.

Şerîf: Şerefli. **Nâfi:** Faydalı.

Câmi': Kapsamlı, çok şey ihtiva eden.

Hakaik-i kudsiye: Kudsî, yüce hakikatlar.

Envâr-ı esrar: Sırların nurları.

Tefsir: Kur'ân-ı Kerim'i açıklayan kitap.

Sonra ikisi, eserlerini götürüp o Hâkim-i Zîşân'a takdim ettiler. O Hâkim, evvelâ feylesofun eserini aldı, baktı gördü ki; o hodpesent ve tabiat-perest adam çok çalışmış, fakat hiç hakikî hikmetini yazmamış. Hiçbir mânâsını anlamamış. Belki karıştırmış. O'na karşı hürmetsizlik, belki edepsizlik etmiş. Çünkü; o menba-ı hakâik olan Kur'an'ı, mânâsız nukûş zannederek, mânâ cihetinde kıymetsizlik ile tahkîr etmiş olduğundan o Hâkim-i Hakîm dahi, onun eserini başına vurdu, huzurundan çıkardı.

Sonra öteki hak-perest, müdakkik âlimin eserine baktı gördü ki; gayet güzel ve nâfi bir tefsir ve gayet hakîmâne, mürşidâne bir te'lifitir, "Aferin, bârekâllah" dedi. "İşte hikmet budur ve âlim ve hakîm, bunun sahibine derler. Öteki adam ise, haddinden tecâvüz etmiş bir san'atkârdır." Sonra onun eserine bir mükâfat olarak; her bir harfine mukabil, tükenmez hazinesinden "On altın verilsin." irâde etti.

Eğer temsili fehmettin ise, bak, hakikatin yüzünü de gör:

Amma o müzeyyen Kur'an ise, şu musanna kâinattır. O hâkim ise, Hâkim-i Ezeli'dir. Ve o iki adam ise, birisi yâni ecnebisi; ilm-i felsefe ve hükemâsıdır. Diğeri, Kur'an ve şâkirdleridir. Evet, Kur'an-ı Hakîm, şu Kur'an-ı Azîm-i Kâinat'ın en âli bir müfessiridir ve en belîğ bir tercümanıdır. Evet, o Furkan'dır ki: Şu kâinatın sahifelerinde ve zamanların yapraklarında kalem-i kudretle yazılan âyât-ı tekvîniyeyi cin ve inse ders verir. Hem her biri, birer harf-i mânidâr olan mevcudata "mânâ-yi harfî" nazariyle, yâni onlara Sâni' hesabına bakar; "*Ne kadar güzel yapılmış, ne kadar güzel bir sûrette Sâni'inin cemâline delâlet ediyor!*" der. Ve bununla kâinatın hakikî güzelliğini gösteriyor.

Amma, ilm-i hikmet dedikleri felsefe ise; hurûf-i mevcudatın tezyînâtında ve münâsebatında dalmış ve sersemleşmiş, hakikatin yolunu şaşırmış...

Zîşân: Şanlı, şerefli.

Hodpesend: Kendini beğenmiş.

Tabiatperest: Her şeyin tabiatın eseri olduğunu iddia edenler.

Menba-ı hakâik: Hakikatler kaynağı. **Tahkîr etmek:** Aşağılamak

Hakîm: Her işini hikmetle yapan.

Müdakkik: Tetkik eden, inceden inceye araştıran, incelikleri bilen.

Hakîmane: Hikmetlice, hikmetli şekilde yapılmış.

Mürşidâne: Doğru yolu gösterene yakışır bir şekilde ortaya konmuş

Bârekâllah: Allah hayırlı mübarek etsin. **Fehmetmek:** Anlamak.

Haddinden tecâvüz etmek: Haddini aşmak.

Hakîm-i Ezeli: Her işini hikmetle yapan, ezeli olan (Allah c.c.)

İlm-i felsefe: Felsefe ilmi.

Kur'an-ı azîm-i kâinat: Büyük çapta bir Kur'an durumunda olan kâinat. **Hükema:** Filozoflar

Müfessir: Tefsir eden, açıklayan.

Belîğ: Düzgün ve güzel söz söyleyen. **Şâkird:** Öğrenci.

Furkan: Hakkı batıldan, iyiyi kötünden ayırt eden anlamında

Kur'an'ın isimlerinden biri. **Kalem-i kudret:** Cenab-ı Hakk'ın kudretinin kalemi.

Âyât-ı tekvîniye: Yaratılış mucizeleri. **İns:** İnsanlar.

Harf-i manidar: Manalı, bir anlam taşıyan harf.

Mânâ-yi harfî: Her varlığın, kendine ait özelliklerin diliyle, Yaratıcısı hakkında ifade ettiği anlam.

Sâni': Yaradan. **Cemal:** Güzellik.

Delâlet etmek: Göstermek, delil olmak. **Tezyinat:** Süslemeler.

İlm-i hikmet: Varlığın mahiyetinden bahseden ilim, felsefe.

Huruf-i mevcudat: Harflerin kâtibi gösterdiği gibi Yaratıcı'yı tanıtan varlıklar.

Münasebat: Münasebetler.

Şu kitab-ı kebirin hurufâtına “mânâ-yi harfî” ile, yâni Allah hesabına bakmak lâzım gelirken; öyle etmeyip “mânâ-yi ismî” ile, yâni; mevcudata mevcudat hesabına bakar, öyle bahseder. “Ne güzel yapılmış” a bedel, “Ne güzeldir!” der, çirkinleştirir. Bununla kâinatı tahkir edip kendisine müşteki eder. Evet, dinsiz felsefe, hakikatsiz bir safsatadır ve kâinata bir tahkirdir.

İkinci Esas

Kur’ân-ı Hakîm’in hikmeti, hayat-ı şahsiyeye verdiği terbiye-i ahlâkiye ve hikmet-i felsefenin verdiği dersin muvâzenesi:

Felsefenin hâlis bir tilmizi, bir firavundur. Fakat menfaati için en hasîs şeye ibadet eden bir firavun-i zelildir. Her menfaatlı şeyi kendine “Rab” tanır. Hem o dinsiz şâkird, mütemerrid ve muanniddir. Fakat bir lezzet için, nihayet zilleti kabul eden miskin bir mütemerriddir. Şeytan gibi şahısların, bir menfaat-ı hasîse için ayağını öpmekle zillet gösterir, denî bir muanniddir. Hem o dinsiz şâkird, cebbâr bir mağrurdur. Fakat kalbinde nokta-yi istinad bulmadığı için zâtında gayet acz ile âciz bir cebbâr-ı hod-furuştur. Hem o şâkird, menfaatperest hod-endiştir ki; gaye-i himmeti, nefis ve batnın ve fercin hevesâtını tatmin ve menfaat-ı şahsiyesini, bazı menfaat-ı kavmiye içinde arayan dessor bir hodgâmdır.

Amma, hikmet-i Kur’ân’ın hâlis tilmizi ise; bir abddir; fakat, a’zam-ı mahlûkata da ibadete tenezzül etmez. Hem Cennet gibi a’zam-ı menfaat olan bir şeyi, gaye-i ibadet kabul etmez bir abd-i azizdir. Hem hakikî tilmizi,

Kitab-ı kebir: Büyük bir kitap olan kâinat.

Mânâ-yi ismî: Her varlığın kendi kendine, tek başına ifade ettiği anlam. **Müşteki:** Şikâyetçi.

Safsata: Doğru gibi gösterilmeye çalışılan, gerçek dışı düşünce.

Terbiye-i ahlâkiye: Ahlâk eğitimi.

Hikmet-i felsefe: Felsefenin gösterdiği gaye. **Hâlis:** Saf, katıksız.

Muvazene: Karşılaştırma, kıyaslama. **Tilmiz:** Öğrenci.

Firavun: Pek kibirli, gururlu, inatçı kimse. **Hasîs:** Değersiz.

Firavun-ı zelil: Zelil, aşağılık, hor, hakir firavun. **Muannid:** İnatçı.

Mütemerrid: Dik başlı.

Menfaat-ı hasîse: Değersiz menfaat, çok küçük kâr.

Zillet: Horluk, hakirlik, aşağılık.

Denî: Alçak, rezil, aşağılık.

Mağrur: Gururlu, büyüklük taslayan. **Cebbâr:** Zorba.

Nokta-i istinad: Dayanak noktası

Acz: Âcizlik, bir şeye gücü yetmeme

Âciz: Gücü-kudreti olmayan.

Hodfuruş: Kendini beğendirmeye çalışan, kendini öven.

Menfaatperest: Sırf kendi menfaatını düşünen.

Hodendiş: Yalnızca kendini düşünen, kendi için endişelenen.

Gaye-i himmeti: Bütün gayreti, bütün çabası.

Nefs: Can, kişinin biyolojik ihtiyaçları.

Hevesat: Hevesler, arzular, istekler. **Batn:** Karın, mide.

Menfaat-ı şahsiyesi: Şahsî menfaati, kendi çıkarı.

Menfaat-ı kavmiye: Kişinin mensup olduğu milletin menfaati, çıkarı. **Ferc:** Belden aşağı kısım.

Dessor: Desiseci, hilekâr, entrikacı.

Hodgâm: Yalnızca kendi keyfini düşünen. Bencil. Kendini beğenmiş.

Hikmet-i Kur’ân: Kur’ân’ın düşünce sistemi. **Abd:** Kul.

A’zam-ı mahlukat: Mahlukatın en büyüğü.

A’zam-ı menfaat: En büyük menfaat, kâr.

Gaye-i ibadet: İbadetin gayesi, kendisi için ibadet edilen şey.

Abd-i aziz: İzzetli, onurlu kul.

mütevâzidir, selim, halimdir; fakat, Fâtır'ın gayrına, daire-i izni hâricinde ihtiyariyle tezellüle tenezzül etmez. Hem fakir ve zaiftir, fakr ve zaafını bilir; fakat onun Mâlik-i Kerîm'i, ona iddihar ettiği uhrevî servet ile müstağnidir ve Seyyid'inin nihayetsiz kudretine istinad ettiği için kavidir. Hem yalnız livec-hillâh, rızâ-yi ilâhî için, fazilet için amel eder, çalışır.

İşte, iki hikmetin verdiği terbiye, iki tilmizin muvâzenesiyle anlaşılır.

Üçüncü Esas

Hikmet-i felsefe ile hikmet-i Kur'âniye'nin hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeye verdiği terbiyeler:

Amma hikmet-i felsefe ise; hayat-ı içtimâiyede nokta-yi istinad, “kuvvet” kabul eder. Hedefi, “menfaat” bilir. Düstûr-i hayatı, “cidâl” tanır. Cemaatlerin râbitasını, “unsuriyet, menfî milliyeti” tutar. Semerâtı ise, “hevesât-ı nefsâniyeyi tatmin ve hâcât-ı beşeriye-yi tezyid”dir. Halbuki; kuvvetin şe'ni, “tecâvüz”dür. Menfaatin şe'ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde “boğuşmak”tır. Düstûr-i cidâlin şe'ni, “çarpmak”tır. Unsuriyetin şe'ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan; “tecâvüz”dür. İşte bu hikmettendir ki, beşerin saadeti selb olmuştur.

Amma hikmet-i Kur'âniye ise; nokta-yi istinad, kuvvete bedel “hakk”ı kabul eder. Gayede menfaate bedel, “fazilet ve rızâ-yi ilâhî”yi kabul eder. Hayatta düstûr-i cidâl yerine, “düstûr-i teâvün”ü esas tutar. Cemaatlerin râbitalarında unsuriyet, milliyet yerine “râbita-yi dinî ve sınıfı ve vatanî” kabul eder. Gâyâtı, hevesât-ı nefsâniyenin tecâvüzâtına sed çekip, ruhu maaliyâta

Selim: Kusursuz, doğru.

Halim: Yumuşak huylu.

Fâtırın gayrına: Yaradanından başkasına.

Daire-i izni haricinde: İzni olmaksızın.

İhtiyar: İstek, irade.

Tezellül: Alçalma, karşısında boyun eğme.

Fakr: Fakirlik, ihtiyaç duyma.

Zaaf: Zayıflık.

Mâlik-i Kerim: Cömert, şanı yüce sahip.

İddihar etmek: Depolamak, saklamak, hazırlamak.

Uhrevî servet: Ahiretteki servet.

Müstağni: Muhtaç olmayan. Gönüllü tok.

Seyyid: Efendi, sahip.

İstinad etmek: Dayanmak, sırtını vermek.

Kavi: Güçlü, kuvvet sahibi.

Livechillâh: Allah için, Allah namına.

Rızâ-yi ilâhî: Allah'ın rızası.

Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: İnsanların toplum hayatı.

Düstur-i hayat: Hayat prensibi.

Cidâl: Kavga, mücadele.

Rabita: Bağ. **Unsuriyet:** Irkçılık.

Menfî milliyet: Zararlı boyutlara varan olumsuz milliyetçilik.

Semerat: Semereler, ürünler, meyveler.

Hevesat-ı nefsanîye: Nefsın arzuları. **Şe'n:** Hâl, iş, gerek.

Hâcât-ı beşeriye-yi tezyid: İnsanların ihtiyaçlarını tezyid: Artırmak

Düstur-i cidâl: Mücadele prensibi

Selb olmak: Çalınmak, elinden alınmak, ortadan kaybolmak.

Düstur-i teavün: Yardımlaşma prensibi.

Rabita-i dinî ve sınıfı ve vatanî: Din, sınıf ve vatan bağı.

Sed çekmek: Engel olmak, önlemek. **Gâyât:** Gayeler, amaçlar.

Maâliyat: Yüksek hasletler, erdemler

teşvik ve hissiyât-ı ulviyesini tatmin eder ve insanı kemâlât-ı insâniyeye sevk edip insan eder...

Hakkın şe'ni, "ittifak"tır. Faziletin şe'ni, "tesânüd"dür. Düstûr-i teâvünün şe'ni, "birbirinin imdadına yetişmek"tir. Dînin şe'ni, "uhuvvet"tir, "incizap"tır. Nefsi gemlemekle bağlamak, ruhu kemâlâta kamçılamaqla serbest bırakmanın şe'ni, "saadet-i dâreyn"dir...

Dördüncü Esas

Kur'ân'ın, bütün kelimât-ı ilâhiye içinde cihet-i ulviyetini ve bütün ke-lâmlar üstünde cihet-i tefevvukunu anlamak istersen şu iki temsile bak:

•**Birincisi:** Bir sultanın iki çeşit mükâlemesi, iki tarzda hitabı vardır. Biri: âdi bir raiyyet ile cüz'î bir iş için, hususî bir hâcete dâir has bir telefonla konuşmaktır. Diğeri; saltanat-ı uzmâ unvanıyla ve hilâfet-i kübrâ nâmıyla ve hâkimiyet-i âmme haysiyetiyle, evâmirini etrafa neşir ve teşhir maksadıyla, bir elçisiyle veya büyük bir memuruyla konuşmaktır ve haşmetini izhar eden ulvî bir fermanla mükâlemedir.

•**İkinci temsil:** Bir adam, elinde bir âyineyi güneşe karşı tutar. O âyine miktarınca bir ışık ve yedi rengi câmi' bir ziyâ alır. O nisbetle güneşle münâsebetdâr olur, sohbet eder ve o ışıklı âyineyi, karanlıklı hânesine veya dam altındaki başına tevcih etse; güneşin kıymeti nisbetinde değil, belki o âyine-nin kabiliyeti miktarınca istifade edebilir. Diğeri ise, hânesinden veya başının damından geniş pencereler açar. Gökteki güneşe karşı yollar yapar. Hakikî güneşin dâimî ziyâsıyla sohbet eder, konuşur ve lisân-ı hâl ile böyle minnetdârâne bir sohbet eder. Der: "Ey yeryüzünü ışıyla yaldızlayan ve bü-

Hissiyat-ı ulviye: Yüksek hisler, yüce duygular.

Kemâlât-ı insaniye: İnsanlara ait mükemmellikler.

Tesanüd: Dayanışma.

Uhuvvet: Kardeşlik, kardeşçe yaşama. **İncizab:** Senli-benli, içli-dışlı, sarmaş-dolaş kardeş olmak

Kemâlât: Mükemmelliğe götüren özellikler.

Saadet-i dareyn: Dünya ve ahiret mutluluğu.

Kelimat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hak tarafından indirilen kitaplarda bulunan buyruklar. **Kelâm:** Söz

Cihet-i ulviyet: Üstün taraf.

Cihet-i tefevvuk: Üstünlük sebebi **Mükâleme:** Konuşma.

Âdi: Normal, benzerlerinden farklı olmayan. **Raiyet:** Halk, teba.

Cüz'î: Küçük, ehemmiyetsiz.

Hacet: İhtiyaç, iş. **Has:** Özel.

Saltanat-ı uzma: En büyük saltanat, en haşmetli hâkimiyet.

Hilâfet-i kübra: İnsanın eşya ve hâdiselerin sırlarına vakıf olup, Allah'ın istediği istikamette tabiatı müdahale etme donanımında yaratılması, Allah'ın ilk insanın şahsında insanlığına lütfettiği mânevî pâye.

Hâkimiyet-i âmme: Umumi, her şeyi kapsayan hâkimiyet.

Haysiyet: Cihet, yön.

Evâmir: Emirler.

Neşir: Yaymak. **Teşhir:** Duyurma.

Haşmet: Büyüklük, ihtişam.

İzhar etmek: Göstermek, açığa çıkarmak. **Ulvî:** Yüce.

Ferman: Buyruk. **Âyine:** Ayna.

Câmi': Kapsayan. **Ziya:** Işık.

Tevcih etmek: Yöneltmek.

Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam.

Minnetdârâne: Minnettar bir şekilde.

tün çiçeklerin yüzünü güldüren dünya güzeli ve gök nazdârı olan nâzenin güneş! Onlar gibi benim hâneciğimi ve bahçeciğimi ısındırdın, ışıkladırdın...” Halbuki âyine sahibi böyle diyemez. O kayıt altındaki güneşin aksi ise, âsârı mahduttur. O kayda göredir.

İşte bu iki temsîlin dürbünüyle Kur’ân’a bak! Tâ ki i’câzını göresin ve kudsîyetini anlayasın... Evet, Kur’ân der ki: “Eğer yerdeki ağaçlar kalem olup, denizler mürekkep olsa, Cenâb-ı Hakk’ın kelîmâtını yazsalar; bitiremezler.”¹ Şimdi şu nihayetsiz kelîmât içinde en büyük makam, Kur’ân’a verilmesinin sebebi şudur ki:

Kur’ân: İsm-i a’zam’dan ve her ismin a’zamlık mertebesinden gelmiş... Hem bütün âlemlerin Rabbi itibarıyla Allah’ın kelâmıdır. Hem bütün mevcudatın ilâh’ı unvaniyle Allah’ın fermanıdır. Hem, semâvât ve arzın Hâlık’ı haysiyetiyle bir hitabdır. Hem rubûbiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir. Hem saltanat-ı âmme-i sübhâniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir. Hem rahmet-i vâsia-yi muhîta noktasında, bir defter-i iltifâtât-ı rahmâniye’dir. Hem, ulûhiyet’in azamet-i haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazen şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır. Hem ism-i a’zam’ın muhîtinden nüzûl ile arş-ı a’zam’ın bütün muhâtına bakan, teftiş eden hikmet-feşân bir Kitâb-ı Mukaddes’tir. İşte bu sırdandır ki “Kelâmullah” unvanı, kemâl-i liyâkatla Kur’ân’a verilmiş.

Amma, sâir kelîmât-ı ilâhiye ise; bir kısmı, has bir îtibar ile ve cüz’î bir unvan ve hususî bir ismin cüz’î tecellisi ile; ve has bir rubûbiyet ile ve mahsus bir saltanat ile ve hususî bir rahmet ile zâhir olan kelâmıdır. Hususiyet ve

¹ Bkz.: Lokman sûresi, 31/27.

Nazdar: Nazlı.

Nazenin: Narin, nazlı.

Kayıt altında: Kayıtlı, sınırlı.

Âsâr: Eserler. **Mahdud:** Sınırlı.

İ’caz: Mucizelik. **Kelîmat:** Sözler.

Kudsîyet: Mukaddeslik, yücelik.

İsm-i a’zam: Duaların kabulüne vesile olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk’ın en yüce ismi.

Her ismin a’zamlık mertebesi: Cenab-ı Hakk’ın her isminin en geniş çapta tecellisi.

Semavat: Gökler. **Arz:** Yeryüzü.

Saltanat-ı âmme-i Sübhâniye: Her türlü noksanlıktan uzak olan Cenab-ı Hakk’ın her şeyi kapsayan hâkimiyet ve saltanatı.

Rubûbiyet-i mutlaka: Cenab-ı Hakk’ın mahlukları yaratma ve yetiştirme sıfatı. **Hâlık:** Yaradan

Hutbe-i ezeliye: Ezeli hutbe.

Rahmet-i vâsia-i muhîta: Her şeyi kapsayan geniş rahmet.

Defter-i iltifâtât-ı Rahmaniye: Cenab-ı Hakk’ın lûtf ve nimetlerinin yazılı olduğu defter.

Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk’ın, ibadet ve itaat edilmeye sadece kendisinin müstehak olması.

Azamet-i haşmet: Haşmet ve heybetinin yüceliği.

Muhît: Etrafını çeviren, kuşatan, çevre. **Nüzul:** İnmek.

Arş-ı a’zam: Allah’ın yüce tahtı, Allah’ın yüce hakimiyetinin ifadesi.

Muhabere: Haberleşme, yazışma.

Arş-ı a’zamın muhatr: Arş-ı a’zamın kuşattığı şeyler.

Hikmetfeşân: Hikmet neşreden, hikmet yayan.

Kitâb-ı mukaddes: Mukaddes, kutsal kitap.

Kelâmullah: Allah kelâmı, sözü.

Kemal-i liyakat: Tam lâyk olarak.

İtibar: Değer. Değer verme.

Rububiyet: Cenab-ı Hakk’ın, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye, tedbir ve malikiyeti vasfı.

Zahir olmak: Ortaya çıkmak, görünmek.

Hususiyet: Hususî olma, bir şeye özel olma.

külliyet cihetinde dereceleri muhtelifdir. Ekser ilhâmât bu kısımdandır. Fakat derecâtı çok mütefâvittir. Meselâ; en cüz'isi ve basiti, hayvanâtın ilhamatıdır.¹ Sonra avâm-ı nâsın ilhamatıdır.² Sonra avâm-ı melâikenin ilhamatıdır. Sonra evliyâ ilhamatıdır. Sonra melâike-i izam ilhamatıdır. İşte şu sıradandır ki; kalbin telefonuyla vasıtasız münâcât eden bir velî der:

³ حَدَّثَنِي قَلْبِي عَنْ رَبِّي Yâni: “Kalbim benim Rabbimden haber veriyor.” Demiyor: “Rabbü'l-âlemin'den haber veriyor.” Hem der: “Kalbim, Rabbimin âyinesidir, arşıdır.” Demiyor: “Rabbü'l-âlemîn'in arşıdır.” Çünkü; kabiliyeti miktarınca ve yetmiş bine yakın hicapların⁴ nisbet-i ref'i derecesinde mazhar-ı hitap olabilir.

İşte bir padişahın saltanat-ı uzmâsı haysiyetiyle çıkan fermanı, âdi bir adamla cüz'î bir mükâlemesinden ne kadar yüksek ve âlî ise ve gökteki güneşin feyzinden istifâde, âyinedeki aksinin cilvesinden istifâdeden ne derece çok ve fâik ise; Kur'ân-ı Azîmüşşan dahi o nisbette bütün kelâmların ve hep kitapların fevkindedir. Kur'ân'dan sonra ikinci derecede kütüb-i mukaddese ve suhuf-i semâviye'nin, dereceleri nisbetinde tefevvukları vardır. O sırr-ı tefevvukdan hissedardırlar. Eğer bütün cin ve insanın Kur'ân'dan tereşşuh etmeyen bütün güzel sözleri toplansa; yine Kur'ân'ın mertebe-i kudsiyesine yetişip tanzîr edemez.

Eğer Kur'ân'ın ism-i a'zam'dan ve her ismin a'zamlık mertebesinden

¹ Bal arısına vahyedildiğine dair bkz.: Nahl sûresi, 16/68.

² Hz.Mûsâ'nın (aleyhisselâm) annesine vahyedildiğine dair bkz.: Tâhâ sûresi, 20/38-39.

³ Bkz.: İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü'lbîlîs* s.217, 390, 450, 451; İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehefân* 1/123; İbn Kayyim, *Medâricü's-sâlikîn* 1/40, 3/412; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 11/345; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/528; İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 2/452; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 5/401.

⁴ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/278, 8/382; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/212; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne* 2/367; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 16/95; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/79. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *imân* 293; İbn Mâce, *mukaddime* 13; Müsned 4/405.

Külliyet: Genellik, kapsamlı olma.

Muhtelif: Çeşitli, türlü türlü.

İlhamat: İlhamlar. Allah tarafından kalbe verilen bilgiler.

Derecat: Dereceler, mertebeler.

Mütefâvî: Farklı farklı, çeşitli.

Avâm-ı nâs: Sıradan halk tabakası.

Avâm-ı melâike: Sıradan melekler.

Evliya: Veliler, Allah dostları.

Melâike-i izam: Meleklerin büyüklüğü.

Münacat etmek: Niyaz etme, ses-sizce, içten içe yalvarma.

Rabb-ül Âlemîn: Âlemlerin, bütün varlıkların Rabbi. **Arş:** Taht.

Hicablar: Perdeler.

Nisbet-i ref: Kalkma nisbeti.

Mazhar-ı hitab olmak: Muhatap alınmak, muhatap kabul edilmek

Saltanat-ı uzma: Pek büyük saltanat, çok haşmetli hâkimiyet.

Mükâleme: Konuşma.

Âlî: Yüce.

Falk: Üstün.

Kur'ân-ı Azîmüşşan: Şanı yüce Kur'ân.

Kütüb-i Mukaddese: Kutsal kitaplar.

Suhuf-i Semaviye: Bazı peygamberlere indirilen sahifeler.

Tefevvuk: Üstünlük.

Sırr-ı tefevvuk: Üstünlüğün sırrı.

Tereşşuh etmek: Sızmak, süzülüp gelmek.

Mertebe-i kudsiye: Kudsî, mukaddes mertebe, yüce paye.

Tanzir etmek: Benzerini yapmak.

geldiğini bir parça fehmetmek istersen Âyetü'l-Kürsî¹

ve âyet-i ² وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ

ve âyet-i ³ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ

ve âyet-i ⁴ يُعْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ

ve âyet-i ⁵ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَّمَاءُ أَفْلَعِي

ve âyet-i ⁶ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

ve âyet-i ⁷ مَا خَلَقَكُمْ وَلَا بَعَثَكُمْ إِلَّا كَفَنَسٍ وَاحِدَةٍ

ve âyet-i ⁸ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ

ve âyet-i ⁹ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ

ve âyet-i ¹⁰ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

ve âyet-i ¹¹ لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ

gibi âyetlerin küllî, umumî, ulvî ifadelerine bak...

¹ “Allah o ilâhtır ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezeli ve ebedî hayat sahibi olan) O’dur, Kayyum (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O’dur. Kendisini ne bir uyuklama, ne uyku tutamaz. Göklerde ve yerde ne varsa O’nundur. İznî olmadan huzurunda şefaât etmek kimin haddine? Yarattığı mahlukların önünde ardında ne var, hepsini bilir. Mahluklar ise O’nun dilediğinden başka, ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O’na ağır gelmez, O öyle Ulu, öyle Büyüktür.” (Bakara sûresi, 2/255)

² “Görünmeyen gayb âleminin anahtarları O’nun yanındadır.” (En’âm sûresi, 6/59)

³ “De ki: Ey mülk ve hâkimiyet sahibi Allahım!” (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

⁴ “O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, Ay ve bütün yıldızlar hep O’nun buyruğu ile hareket ederler.” (A’raf sûresi, 7/54)

⁵ “Ey yer, suyunu yut ve sen ey gök, suyunu tut!” (Hüd sûresi, 11/44)

⁶ “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah’ı takdis ve tenzih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

⁷ “(Ey insanlar,) hepinizi öldükten sonra diriltmek, bir tek kişiyi diriltmek gibidir.” (Lokman sûresi, 31/28)

⁸ “Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik.” (Ahzâb sûresi, 33/72)

⁹ “Gün gelir, gök sahifesini, tıpkı kâatibin yazdığı kağıdı dürüp rulo yapması gibi dureriz.” (Enbiyâ sûresi, 21/104)

¹⁰ “Ama onlar, Allah’ın kudret ve azametini hakkıyla takdir edemediler, O’na lâıyk ta’zimi göstermediler. Halbuki bütün bir dünya kıyâmet günü O’nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67)

¹¹ “Eğer Biz bu Kur’ânı bir dağın tepesine indirseydik onun, (Allah’a ta’zimi sebebiyle başını eğip parçalandığını) görürdün.” (Haşır sûresi, 59/21)

Hem başlarında ¹ الْحَمْدُ لِلَّهِ veya ² سَبَّحَ ve ³ يُسَبِّحُ bulunan sûrelerin başlarına dikkat et. Tâ, bu sır-ı azîmin şuaını göresin. Hem ⁴ آل'lerin ve ⁵ الر'ların ve ⁶ حم'lerin fâtihalarına bak; Kur'ân'ın, Cenâb-ı Hakk'ın yanında ehemmiyetini bilesin.

Eğer şu “Dördüncü Esas”ın kıymetdâr sırrını fehmettin ise; enbiyâya gelen vahyin ekseri, melek vasıtasıyla olduğunu ve ilhamın ekseri, vasıtasız olduğunu anlarsın.

Hem, en büyük bir veli, hiçbir nebînin derecesine yetişmediğinin sırrını anlarsın.

Hem Kur'ân'ın azametini ve izzet-i kudsiyetini ve ulviyet-i i'câzının sırrını anlarsın.

Hem, Mi'râc'ın sır-ı lüzumunu, yâni tâ semâvâta, tâ sidretü'l-müntehâ'ya, tâ kâb-ı kavseyn'e gidip, ⁷ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ olan Zât-ı Zülcelâl ile münâcât edip, tarfetü'l-aynda yerine gelmek sırrını anlarsın...

¹ Bkz.: Fâtiha sûresi, 1/2; En'âm sûresi, 6/1; Kehf sûresi, 18/1; Sebe sûresi, 34/1; Fâtır sûresi, 35/1.

² Bkz.: Hadîd sûresi, 57/1; Haşır sûresi, 59/1; Saf sûresi, 61/1; A'lâ sûresi, 87/1 (سَبَّحَ şeklinde emir olarak).

³ Bkz.: Cum'a sûresi, 62/1; Teğâbün sûresi, 64/1.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmran sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secde sûresi, 32/1.

⁵ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/1; Hûd sûresi, 11/1; Yûsuf sûresi, 12/1; İbrahim sûresi, 14/1; Hicr sûresi, 15/1.

⁶ Bkz.: Mü'min sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhruf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1.

⁷ “İnsana şahdamarından daha yakın” (Kaf sûresi, 50/16)

Sırr-ı azîm: Büyük sır.

Şua: Işık.

Fâtiha: Başlangıç, giriş.

Enbiya: Peygamberler.

Vahy-i semavî: Cenab-ı Hakk tarafından melek vasıtasıyla peygamberlerine gönderdiği buyruklar.

Nebî: Peygamber.

Azamet: Büyüklük, yücelik.

İzzet-i kudsiyet: Mukaddesliğin izzeti, yüceliği.

Ulviyet-i i'câz: Yüce mucizelik yönleri.

Mi'râc: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Cenab-ı Hakk'ın huzuruna çıkması mucizesi.

Sırr-ı lüzumu: Lüzumunun sırrı, niçin lüzumlu olduğu.

Sidretü'l-Münteha: Kâinat ağacının son hududu.

Kâb-ı Kavseyn: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a çok yaklaştığını ifade eden makam, vücud-ımkân arası.

Zât-ı Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Zat (Allah (c.c.))

Münacat etmek: Niyaz etme, ses-sizce içini dökme, içten içe yalvarma.

Tarfetü'l-ayn: Göz açıp kapayınca kadar.

Evet şakk-ı Kamer, nasıl ki bir mu'cize-i risâletidir; nübüvvetini cin ve inse gösterdi... Öyle de: Mi'râc dahi, bir mu'cize-i ubûdiyetidir; habîbiyetini ervâh ve melâîkeye gösterdi.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَتِكَ وَبِحُرْمَتِهِ آمِينَ.¹

* * *

¹ “Allahım! Senin rahmetine ve onun hürmetine nasıl yaraşırsa, ona ve âline öylece salât ve selâm et. âmin.

Şakk-ı kamer: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Ay'ı ortadan ikiye bölme mucizesi.

Mu'cize-i risalet: Peygamberliğini ispat eden mucize.

Nübüvvet: Peygamberlik.

Cin ve ins: Cinler ve insanlar.

Mu'cize-i ubudiyeti: Kulluğunu, Allah'a kullukta ulaştığı seviyeyi ispat eden mucize.

Habîbiyet: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Cenab-ı Hakk'ın sevgisine mazhar olması.

Ervah: Ruhlar, ruhanî varlıklar.

Melâîke: Melekler.

On Üçüncü Söz

[Birinci Makam]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَنُزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ¹ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ²

Kur'ân-ı Hakîm ile felsefe ulûmunun mahsûl-i hikmetlerini, ders-i ibretlerini, derece-i ilimlerini muvazene etmek istersen, şu gelecek sözlere dikkat et!

İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bütün kâinattaki âdiyat nâmiyle yâd olunan, hârikulâde ve birer mu'cize-i kudret olan mevcudat üstündeki âdet ve ülfet perdesini keskin beyânâtıyla yırtıp, o hakâik-ı acibeyi zîşuura açıp, nazar-ı ibretlerini celbedip, ukûle tükenmez bir hazine-i ulûm açar.

Felsefe hikmeti ise, bütün hârikulâde olan mu'cizât-ı kudreti, âdet perdesi içinde saklayıp, cahilâne ve lâkaydâne üstünde geçer.³ Yalnız hârikulâdelikten düşen ve intizam-ı ilkatten huruç eden ve kemâl-i fîrattan sukut eden nâdir fertleri nazar-ı dikkate arz eder, onları birer ibretli hikmet diye zî-

¹ “Biz Kur'ânı müminlere şifa ve rahmet olarak indiririz.” (İsrâ sûresi, 17/82)

² “Biz Resûl'e Kur'ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz.” (Yâsin sûresi, 36/69)

³ Bkz.: “Göklerde ve yerde Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini gösteren nice deliller vardır ki, insanlar yanından geçip gittikleri halde yüzlerini çevirdiklerinden farkına varmazlar.” (Yûsuf sûresi, 12/105)

Kur'ân-ı Hakîm: Hikmet kaynağı
Kur'ân-ı Kerim

Felsefe ulûmu: Felsefe ilimleri

Mahsul-i hikmet: Hikmet meyvesi. Bilgi ve tefekkürden elde edilen sonuç

Ders-i ibret: İbret dersi

Derece-i ilim: İlim derecesi

Muvazene etmek: Karşılaştırmak, kıyaslamak

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Beyanı, anlatım tarzı mucize olan Kur'ân-ı Kerim

Yâd olunan: Hatırlanan, söylenen

Âdiyat: Her zaman olagelen, normal, sıradan

Mu'cize-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın

yüce kudretin eseri olan mucize

Mevcudat: Varlıklar

Adet ve ülfet perdesi: Gaflet veren alışkanlık. **Ukûl:** Akıllar

Beyanat: Açıklamalar

Hakaik-i acibe: Hayret ve hayranlık verici hakikatler

Zîşuur: Şuur sahibi, şuurlu

Nazar-ı ibret: İbretle bakış

Celb etmek: Çekmek

Hazine-i ulûm: İlim hazineleri

Felsefe hikmeti: Felsefenin verdiği dünya görüşü

Mu'cizat-ı kudret: Cenab-ı Hakk'ın

yüce kudretin eseri olan mucizeler

Lâkaydane: İlgisizcesine, kayıtsız bir şekilde. **Cahilâne:** Cahilce

İntizam-ı ilkhat: Yaratılıştaki düzenlilik

Huruc: Çıkma. **Sukut:** Düşme

Kemal-i fîrat: Mükemmel yaratılış

Nazar-ı dikkat: Dikkatli bakış

Hikmet: Doğru fikir ve davranış

şuura takdim eder. Meselâ; en câmi' bir mu'cize-i kudret olan insanın hilkatini âdi deyip lâkaydlıkla bakar. Fakat insanın kemâl-i hilkatinden huruç etmiş, üç ayaklı yahut iki başlı bir insanı, bir velvele-i istiğrabla nazar-ı ibrete teşhir eder. Meselâ; en latîf ve umumî bir mu'cize-i rahmet olan bütün yavru-
ruların hazine-i gaybdan muntazam iâşelerini âdi görüp, küfrân perdesini üstüne çeker. Fakat, intizamdan şüzûz etmiş, kabilesinden cüdâ olmuş, yalnız olarak gurbete düşmüş, denizin altında olan bir böceğin bir yeşil yaprakla iâşesini görür, ondan tecelli eden lütuf ve keremle bütün hâzır balıkçıları ağlatmak ister.^(Hâşiye) İşte Kur'ân-ı Kerîm'in ilim ve hikmet ve ma'rifet-i ilâhiye cihetiyle servet ve gınâsı; ve felsefenin ilim ve ibret ve ma'rifet-i Sâni' cihetindeki fakr ve iflâsını gör, ibret al!

İşte bu sırdandır ki; Kur'ân-ı Hakîm, nihaysiz parlak, yüksek hakikatleri câmi' olduğundan, şiirin hayâlâtından müstağnidir. Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın i'caz derecesindeki kemâl-i nizam ve intizamı ve kitab-ı kâinat-taki intizâmât-ı san'atı, muntazam üslûblarıyla tefsir ettikleri hâlde, manzum olmadığının diğer bir sebebi de budur ki: Âyetlerinin her bir necmi, vezin kaydı altına girmeyip, tâ ekser âyetlere bir nevi merkez olsun ve kardeşi olsun ve mâbeynlerinde mevcut münasebet-i mâneviyeye râbıta olmak için, o daire-i muhîta içindeki âyetlere birer hatt-ı münasebet teşkil etmesidir. Güya serbest her bir âyetin, ekser âyetlere bakar birer gözü, müteveccih birer yüzü var. Kur'ân içinde binler Kur'ân bulunur ki; her bir meşreb sahibine birisini verir. Nasıl ki, Yirmi Beşinci Söz'de beyan edildiği gibi, sûre-i İhlâs içinde otuz altı sûre-i İhlâs mikdarınca her biri zi'l-ecniha olan altı cümlelerin ter-

^(Hâşiye) Amerika'da aynen bu vâkıa olmuştur.

Câmi': Toplayan. **Hilkat**: Yaratılış
Adi: Sıradan, normal
Kemal-i hilkat: Yaratılıştaki mükemmellik
Velvele-i istiğrab: Şaşkınlıkla ortaya çıkan sesler
Teşhir etmek: Sergilemek, göstermek
Latif: Hoş, güzel, nazik
Mu'cize-i rahmet: Rahmet mucizesi
Hazine-i gayb: Görünmeyen hazine. **İaşe**: Yedirip içirme
Küfran: Nankörlük
Şüzûz etmek: Kural dışı olmak
Cüdâ olmak: Ayrı düşmek
Tecelli etmek: Görünmek, parladamak

Kerem: Cömertlik
Marifet-i ilâhiye: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme
Gına: Zenginlik
Marifet-i Sâni': Her şeyi hikmetle ve sanatla yaratan Yüce Allah'ı tanıma ve bilme
Fakr: Fakirlik, ihtiyaç duyma
Hayalat: Hayaller, hülyalar
Müstağni: Muhtaç olmayan, ihtiyaç duymayan
İ'caz: Mucizelik, insan gücünü aşkın olma
Kemal-i nizam ve intizam: Mükemmel bir düzen ve ahenk
Kitab-ı kâinattaki intizam-ı san'at: Kâinat kitabındaki sanat ahengi

Tefsir etmek: Açıklamak. Yorumlamak
Manzum: Vezinli ve kafiyeli olarak yazılmış eser
Necm: Parça, taksit
Vezin: Şiirde ahenk ölçüsü
Mabeynlerinde: Aralarında
Münasebet-i maneviye: Mânevi münasebet. Anlam bağı
Rabıta: Bağ
Daire-i muhîta: Geniş daire
Hatt-ı münasebet: Münasebet çizgisi
Müteveccih: Yönelmiş, yönelen
Meşreb: Yaratılış, mizaç, huy
Sure-i İhlâs: İhlas Suresi
Zil-ecniha: Kanatlı, çok yönlü

kibâtından müteşekkil bir hazine-i ilm-i tevhid bulunuyor ve tazammun ediyor. Evet, nasıl ki semada olan intizamsız yıldızların sûreten adem-i intizamı cihetiyle her bir yıldız kayıd altına girmeyip her birisi ekser yıldızlara bir nevi merkez olarak daire-i muhîtasındaki –birer birer– her bir yıldız, mevcudat beynindeki nisbet-i hafiyyeye işaret olarak, birer hatt-ı münasebet uzatıyor. Güya her bir tek yıldız, necm-i âyet gibi umum yıldızlara bakar birer göz, müteveccih birer yüzü vardır. İşte intizamsızlık içinde kemâl-i intizamı gör, ibret al! ¹ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ 'nün bir sırrını bil!

Hem âyet-i لَهُ وَمَا يَنْبَغِي sırrını da bununla anla ki: Şiirin şe'ni; küçük ve sönük hakikatleri, büyük ve parlak hayâllerle süslendirip beğendirmek ister. Halbuki Kur'ân'ın hakikatleri o kadar büyük, âli, parlak ve revnakdârdır ki; en büyük ve parlak hayâl, o hakikatlara nisbet edilse, gayet küçük ve sönük kalır. Meselâ:

يَوْمَ تَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السَّجِلِ لِلْكِتَابِ ² يُعْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْنًا ³
 إِنَّ كَانَتْ إِلَّا صِيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ⁴

gibi hadsiz hakikatleri buna şâhiddir. Kur'ân'ın her bir âyeti, birer necm-i sâkib gibi i'caz ve hidâyet nûrunu neşr ile küfrün zulümâtını nasıl dağıttığını görmek, zevk etmek istersen; kendini o asr-ı câhiliyyette ve o sahra-yi bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil ve gaflet altında, perde-i cümûd ve tabiata sarılmış olduğu bir anda, birden Kur'ân'ın lisân-ı ulvîsinden:

¹ “Biz Resûl'e Kur'an öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz.” (Yâsîn sûresi, 36/69)

² “Gün gelir, gök sahifesini, tıpkı kâtibin yazdığı kağıtları dürüp rulo yapması gibi düzeriz.” (Enbiyâ sûresi, 21/104)

³ “O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür.” (A'râf sûresi, 7/54)

⁴ “Bütün olay, tek bir çağrıdan ibâret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar...” (Yâsîn sûresi, 36/53)

Terkibat: Terkipler, birleşimler

Müteşekkil: Oluşan, meydana gelen

Hazine-i ilm-i tevhid: Tevhid ilminin hazinesi

Tazammun etmek: İçermek, içine almak. **Sema:** Gökyüzü

Sûreten: Görünüşte, şekil itibarıyla

Adem-i intizam: İntizamsızlık, düzensizlik

Mevcudat beynindeki nisbet-i hafiye: Varlıklar arasındaki gizli ilişki

Hatt-ı münasebet: Münasebet çizgisi

Necm-i âyet: Yıldız gibi olan âyet

Kemal-i intizam: Mükemmel düzen, ahenk

Şe'n: Hâl. Gerek

Âli: Yüce, yüksek

Revnakdar: Parlak, göz alıcı, güzel, hoş

Necm-i sâkib: Karanlık delip geçen parlak yıldız

Hidayet: Doğru yol, hak yolu

Neşr: Yayma, duyurma

Zulumat: Karanlıklar

Asr-ı cahiliyet: İslâm'dan önceki devir

Sahra-yı bedeviyet: İlkellik, göçebelik sahası. Çöl hayatı

Zulmet-i cehil ve gaflet: Gaflet ve bilgisizlik karanlığı

Perde-i cümûd-i tabiat: Tabiatı sadece maddî açıdan değerlendirmenin meydana getirdiği kalp katılığı, basiretsizlik. Tabiatın cansız perdesi

Lisan-ı ulviye: Yüksek beyan

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ¹

gibi âyetleri işit, bak. O ölmüş veya yatmış mevcudat-ı âlem, *يُسَبِّحُ* sadâsıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar! Hem o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpâre olan yıldızlar ve yerdeki perişan mahlûkat, *يُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ*² sayhasıyla işitenlerin nazarında, gökyüzü bir ağız; bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nümâ, birer nûr-i hakikat-edâ ve arz bir kafa; ber ve bahr birer lisan ve bütün hayvanât ve nebâtât birer kelime-i tesbih-feşân sûretinde arz-ı didâr eder. Yoksa bu zamandan tâ o zamana bakmakla mezkûr zevkin dekaîkını göremezsin. Evet, o zamandan beri nûrunu neşreden ve mürûr-i zaman ile ulûm-i müteârifeye hükmüne geçen ve sâir neyyirât-ı İslâmiye ile parlayan ve Kur'ân'ın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyet ile yahut sathî ve basit bir perde-i ülfet ile baksan, elbette her bir âyetin ne kadar tatlı bir zemzeme-i i'câz içinde ne çeşit zulûmâtı dağıttığını hakıyla göremezsin ve birçok envâ-i i'câzı içinde bu nev-i i'câzını zevkedemezsin. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en yüksek bir derece-i i'câzına bakmak istersen, şu temsili dinle, bak. Şöyle ki:

Gayet yüksek ve garib ve gayetle yayılmış acib bir ağaç farz edelim ki; o ağaç, bir perde-i gayb altında, bir tabaka-yi mestûriyet içinde saklanmış. Malûmdur ki; bir ağacın, insanın a'zâları gibi onun dalları, meyveleri, yaprakları, çiçekleri gibi bütün uzuvları arasında bir münasebet, bir tenasüb, bir muvâzenet lâzımdır. Her bir cüz'ü, o ağacın mâhiyetine göre bir şekil alır, bir sûret verilir. İşte, hiç görünmeyen (ve hâlen görünmüyor) o ağaca dair biri çıkarsa, bir perde üstünde onun her bir a'zâsına mukabil birer resim çekse, bi-

¹ "Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezze) Aziz ve Hakîm olan Allah'ı tesbih ve tenzih eder." (Cum'a sûresi, 62/1)

² "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

Mevcudat-ı âlem: Dünyadaki varlıklar

Sadâ: Ses, yankı

Hüşyar: Uyanık, duyarlı

Kıyam etmek: Ayağa kalkmak

Zikr etmek: Allah'ı (c.c.) anmak

Camid: Cansız, donuk

Ateşpare: Ateş parçası

Sayha: Nara, sesleniş

Kelime-i hikmet-nûma: Hikmet bildiren kelime

Nur-i hakikat-edâ: Hakikati dile getiren nur

Berr ve bahr: Kara ve deniz

Hayvanat ve nebatat: Hayvanlar ve bitkiler

Kelime-i tesbih-feşân: Cenab-ı Hakk'ı daima tesbih eden kelime

Arz-ı didâr etmek: Çehresini göstermek. **Dekaik:** İncelikler

Mezkûr: Zikredilen, anlatılan

Mürur-i zaman: Zamanın geçmesi

Ulûm-i Müteârifeye: Herkesin bildiği bilgiler

Neyyirât-ı İslâmiye: İslâm'ın nurlu hakikatleri

Sathî: Yüzeysel

Perde-i ülfet: Alışkanlık perdesi

Zemzeme-i i'câz: Mu'cizelik nağmesi, i'câzın hoş sesi

Zulûmat: Karanlıklar

Envâ'-ı i'câz: Mucizelik çeşitleri

Nev-i i'câz: Mucizelik çeşidi, türü

Derece-i i'câz: Mucizelik derecesi

Perde-i gayb: Görünmeyen âlemin perdesi

Tabaka-yi mestûriyet: Gizlilik örtüsü. **Muvâzenet:** Denge

Tenasüb: Uygunluk, uyum

rer hudut çizse, daldan meyveye, meyveden yaprağa, bir tenasüble bir sûret tersîm etse ve birbirinden nihayetsiz uzak, mebdde ve müntehâsının ortasında, uzuvlarının aynı şekil ve sûretini gösterecek muvâfık tersîmâtla doldursa; elbette şüphe kalmaz ki, o ressam o gaybî ağacı gayb-âşînâ nazarıyla görür, ihâta eder, sonra tasvir eder.

Aynen onun gibi, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın dahi hakikat-i mümkinâta dair (ki o hakikat, dünyanın ibtidasından tut, tâ âhiretin en nihayetine kadar uzanmış ve ferşten arşa ve zerreden şemse kadar yayılmış olan şecere-i hil-katin hakikatına dair) beyânât-ı furkâniye'si, o kadar tenasübü muhafaza etmiş ve her bir uzva ve meyveye lâayık birer sûret vermiştir ki; bütün muhak-kikler, nihayet-i tahkikinde, Kur'ân'ın tasvirine: “*Mâşâallah, bârekâllah*” deyip, “*Tılsım-ı kâinatı ve muammâ-yi hilkatı keşf ve fetheden yalnız sensin ey Kur'ân-ı Hakîm!*” demişler.

¹ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى – temsilde kusur yok– esmâ ve sıfât-ı ilâhiye ve şüun ve ef'âl-i rabbâniye'yi, bir şecere-i tûbâ-yi nur hükmünde temsil edelim ki; o şecere-i nûrânîyenin daire-i azameti, ezelden ebede uzanıp gidiyor. Hudûd-i kibriyâsı, gayr-i mütenâhî fezâ-yi itlakta yayılıp ihâta ediyor. Hudûd-i icraâtı,

يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ ² فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى ³
هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ⁴

hudûdundan tut tâ

¹ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² “Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler).” (Enfâl sûresi, 8/24)

³ “Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır.” (En'âm sûresi, 6/95)

⁴ “O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir.” (Âl-i İmran sûresi, 3/6)

Tenasüble: Uygunlukla

Tersîm: Resmetme

Mebde: Başlangıç. **Münteha:** Son

Gaybî: Gayba ait, görünmeyen âlemle ilgili. **Muvafık:** Uygun

Gayb-âşînâ: Gaybı bilen, gayb-dan haberi olan

İhata: Kuşatma, içine alma

Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıkla-ma ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân

İptida: Başlangıç. **Nihayet:** Son

Arş: Gökyüzü. **Ferş:** Yeryüzü

Hakikat-i mümkinat: Varlığı müm-kün olan varlıkların hakikatleri,

mahlukların gerçek mahiyetleri

Zerre: Maddenin en küçük parçası

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları. **Şems:** Güneş

Muhakkikler: Araştırmacılar

Nihayet-i tahkik: Araştırma ve

incelemenin sonucu

Tılsım-ı kâinat: Kâinatın sırrı

Muammâ-yi hilkat: Yaratılıştaki

sır ve gizlilikler. **Feth:** Açma

Keşf: Açma, meydana çıkarma

Sıfat-ı ilâhiye: Allah'ın sıfatları

Şüun: İşler, icraatlar, ilâhî tecelliler

Ef'âl-i rabbaniye: Cenab-ı

Hakk'ın fiilleri. **Esmâ:** İsimler

Şecere-i tuba-yi nur: Cennetteki

nurlu tuba ağacı

Hudud-i kibriya: Cenab-ı Hakk'ın

azametinin hududları

Gayr-i mütenahi: Sonsuz, sonu

olmayan

Feza-yi itlak: Uçsuz bucaksız

boşluk, uzay

Hudud-i icraat: Cenab-ı Hakk'ın

icraatının hududu

وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ¹ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ²

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ³

hudûduna kadar uzanmış o hakikat-i nurâniyeyi; bütün dal ve budaklarıyla, gââyât ve meyveleriyle o kadar tenasüble ve birbirine uygun, birbirine lâyıık, birbirini kırmayacak, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirinden tevahhuş etmeyecek bir sûrette, o hakâik-ı esmâ ve sıfatı ve şuûn ve ef'âlî beyan etmiştir ki, bütün ehl-i keşif ve hakikat ve daire-i melekûtta cevelân eden bütün ashab-ı ırfan ve hikmet, o beyânat-ı furkânîye'ye karşı “*Sûbhânallah*” deyip, “*Ne kadar doğru, ne kadar mutâbık, ne kadar güzel, ne kadar lâyıık.*” diyerek tasdik ediyorlar.

Meselâ: Bütün daire-i imkân ve daire-i vücûba bakan, hem o iki şecere-i azîmenin bir tek dalı hükmünde olan îmânın erkân-ı sittesi ve o erkânın bütün dal ve budakları, tâ en ince meyve ve çiçekler aralarında o kadar bir tenasüb gözetilerek tasvir eder ve o derece bir muvâzenet sûretinde tarif eder ve o mertebe bir tenasüb tarzında izhar eder ki; akl-ı beşer idrâkinden âciz ve hüsnüne hayran kalır. Ve o îmân dalının bir budağı hükmünde olan İslâmîyet'in erkân-ı hamsesi aralarında ve o erkânın tâ en ince teferruâtı ve en küçük âdâbı ve en uzak gââyâtı ve en derin hikemiyyâtı ve en cüz'î semerâtına varıncaya kadar aralarında hüsn-i tenasüb ve kemâl-i münasebet ve tam bir muvâzenet muhafaza edildiğine delil; o Kur'ân-ı Câmî'in nusûs ve

¹ “Halbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67)

² “Rabbimiz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı.” (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadid sûresi, 57/4)

³ “(Allah O'dur ki) Güneş'i ve Ay'ı hizmet etmeleri için sizin emrinize verdi.” (Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

İntişar: Yayılmak

Hakikat-i nuraniye: Nurlu, parlak hakikatlar

Gayat: Hedefler, maksatlar

Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme. **Tenasüb:** Uygunluk

Hakâik-i esma: Allah'ın isimlerinin hakikatleri. **Efal:** Fiiller

Şuun: İşler, icraatlar, İlâhî tecelliler

Ehl-i keşf: Gayb âlemine ait bazı hakikatleri Cenab-ı Hak'ın lütf ve ihsanı ile bilen kimseler

Daire-i melekût: Eşyanın iç yüzüyle alakalı daire, varlıkların perde arkası

Cevelân: Dolaşma, gezme

Ashab-ı ırfan: İrfan sahipleri

Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'an'ın açıklamaları. **Mutabık:** Uygun

Daire-i imkân: Varlık âlemi

Daire-i vücub: Varlığı akıl açısından zorunlu, kendinden olan İlâhî isim ve sıfatlar âlemi

Şecere-i azime: Büyük ağaç

Erkân-ı silte: Altı esas. İmanın altı şartı. **Tenasüb:** Uygunluk, uyum

Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile canlı bir tarzda anlatmak

Muvâzenet: Denklik

Akl-ı beşer: İnsan aklı

İdrak: Anlama, kavrama, akıl erdirmek

Erkan-ı hamse: Beş esas, İslâm'ın beş şartı. **Teferruat:** Ayrıntılar

Âdab: Usul, davranış kaideleri

Hikemiyyat: Hikmetli, ibret verici söz ve düşünceler

Semerat: Neticeler, meyveler

Hüsn-i tenasüb: Güzel bir uygunluk. **Cüz'î:** Küçük parça

Kemal-i münasebet: Tam bir uygunluk. **Muvâzenet:** Denge

Kur'ân-ı câmî: Her şeyi içinde bulunduran ve toplayan Kur'an

Nusus: Naslar, dinî metinler

vücûhundan ve işârât ve rumûzundan çıkan şeriat-ı kübrâ-yı İslâmiye'nin kemâl-i intizamı ve muvazeneti ve hüsn-i tenasübü ve rasâneti; cerhedilmez bir şâhid-i âdil, şüphe götürmez bir bürhân-ı kâtî'dır.

Demek oluyor ki; beyânât-ı Kur'âniye, beşerin ilm-i cüz'îsine, bâhusus bir ümmînin ilmine müstenid olamaz. Belki bir ilm-i muhîte istinad ediyor ve cemî' eşyayı birden görebilir, ezel, ebed ortasında bütün hakâikı bir anda müşâhede eder bir Zât'ın kelâmıdır.

¹ *اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتٰبَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا*¹ bu hakikate işaret eder.

اَللّٰهُمَّ يَا مُنَزِّلَ الْقُرْآنِ، بِحَقِّ الْقُرْآنِ وَبِحَقِّ مَنْ اُنْزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ، نُوِّرْ قُلُوْبَنَا وَقُبُوْرَنَا
بِنُوْرِ الْاِيْمَانِ وَالْقُرْآنِ اٰمِيْنَ يَا مُسْتَعَانُ.²

* * *

¹ "Hamd O Allah'a mahsustur ki kuluına Kitâb'ı indirdi ve onun içine tutsuz hiçbir şey koymadı." (Kehf sûresi, 18/1)

² "Ey Kur'ân'ı indiren Allahım! Kur'ân'ın ve kendisine Kur'ân indirilen zâtın hakkı için, kalblerimizi ve kabirlerimizi iman ve Kur'ân nûruyla nurlandır. Âmin, ey kendisinden istidmad edilen Müsteân!"

Vücûh: Vecihler, yönler

Rumuz: Semboller, işaretler

Şeriat-ı kübra-yı İslâmiye: İslâmiyet'in büyük ve yüce kanunları

Kemal-i intizam: Pek mükemmel, kusursuz düzen

Resanet: Sağlamlık

Cerh etme: Çürütme, yaralama

Bürhan-ı katî: Kesin delil

Şâhid-i âdil: Adaletli ve doğru sözlü şahit

Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları

İlm-i cüz'î: Küçük, az ilim

Bâhusus: Bilhassa, özellikle

Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen

Müstenid: Dayanan

İlm-i muhît: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kapsayan sonsuz ilmi

İstinad: Dayanma

Cemî': Bütün, tamamı

Ezel: Başlangıcı olmayan

Ebed: Sonu olmayan

Hakâik: Hakikatler, gerçekler

Müşâhede: Görme

On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Câzibedâr Bir Fitne İçinde Bulunan ve Daha Aklını Kaybetmeyen Bazı Gençlerle Bir Muhaveredir

Bir kısım gençler tarafından, şimdiki aldatıcı ve câzibedâr lehviyât ve hevesâtın hücumları karşısında “Âhiretimizi ne sûretle kurtaracağız?” diye Risâle-i Nur’dan medet istediler. Ben de Risâle-i Nur’un şahs-ı mânevîsi nâmına onlara dedim ki:

Kabir var, hiç kimse inkâr edemez. Herkes ister istemez oraya girecek. Ve oraya girmek için de, üç tarzda “Üç Yol”dan başka yol yok.

•**Birinci Yol:** O kabir, ehl-i îmân için bu dünyadan daha güzel bir âlemin kapısıdır.¹

•**İkinci Yol:** Âhiret’i tasdik eden, fakat sefâhet ve dalâlette gidenlere bir haps-i ebedî ve bütün dostlarından bir tecrid içinde bir haps-i münferid, yalnız başına bir hapis kapısıdır.² Öyle gördüğü ve itikad ettiği ve inandığı gibi hareket etmediği için öyle muamele görecektir.

•**Üçüncü Yol:** Âhiret’e inanmayan ehl-i inkâr ve dalâlet için bir îdam-ı ebedî kapısı. Yâni; hem kendisini, hem bütün sevdiklerini îdam edecek bir

¹ Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70; Tirmizî, *cenâiz* 70, *kıyâmet* 26; Nesâî, *cenâiz* 110; Müsned 3/3, 4/287.

² Bkz.: Dârimî, *rikak* 94; Müsned 3/38; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/58; Abd b. Humeyd, *el-Müsneid* s.290; Ebû Ya’lâ, *el-Müsneid* 2/491, 11/522; İbn Hibbân, *es-Sahih* 7/391, 392.

Cazibedar: İlgi çekici, baştan çıkarcı

Muhavere: Karşılıklı konuşma

Lehviyat: Meşru olmayan oyun ve eğlenceler

Hevesat: Hevesler, arzular

Ne suretle: Nasıl

Medet istemek: Yardım istemek

Şahs-ı manevî: Hükmî şahsiyet

Ehl-i iman: Müminler

Tasdik etmek: İnanmak, kabul etmek

Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik, be-yinsizlik. **Dalalet:** Sapıklık

Haps-i ebedî: Sonsuz hapis

Tecrid: Uzaklaştırma, yalnız bırakma

Haps-i münferid: Hücre hapsi

İtikad etmek: İnanmak

Muamele görmek: Karşılık görmek

Ehl-i inkâr ve dalâlet: Dinsiz ve sapıklar

İdam-ı ebedî: Ebedî idam

darağacıdır. Öyle bildiği için, cezası olarak aynını görecek. Bu iki şık bedîhîdir, delil istemiyor; göz ile görünür.

Madem ecel gizlidir. Her vakit ölüm başını kesmek için gelebiliyor. Ve genç-ihtiyar farkı yoktur. Elbette daima gözü önünde, öyle büyük dehşetli bir mesele karşısında bîçâre insan; o îdam-ı ebedî, o dipsiz, nihayetsiz haps-i münferidden kurtulmak çaresini aramak ve kabir kapısını bir âlem-i bâkiye, bir saadet-i ebediyeye ve âlem-i nura açılan bir kapıya kendi hakkında çevirmek hâdisesi, o insanın dünya kadar büyük bir meselesidir.

Bu kat'î hakikat, bu üç yol ile bulunduğunda ve bu üç yolun da mezkûr üç hakikat ile olacağını ihbar eden yüz yirmi dört bin muhbir-i sâdık,¹ ellerinde nişâne-i tasdik olan mu'cizeler bulunan enbiyâlar ve o enbiyâların haber verdikleri aynı haberleri, keşf ve zevk ve şuhûd ile tasdik eden ve imza basan yüz yirmi dört milyon evliyânın aynı hakikate şehâdetleri ve hadd ü hesaba gelmeyen muhakkiklerin kat'î delilleriyle o enbiyâ ve evliyânın verdikleri aynı haberleri, aklen ilmelyakîn derecesinde^(*) isbat ettikleri ve yüzde doksan dokuz ihtimâl-i kat'î ile "*İdam ve zindan-ı ebedîden kurtulmak ve o yolu saadet-i ebediyeye çevirmek, yalnız îmân ve itaat ile dir.*" diye ittifâken haber veriyorlar.

Acaba yüzde bir ihtimâl-i helâket bulunan bir tehlike yolunda gitmemek için, bir tek muhbirin sözü nazara alınsa ve onun sözünü dinlemeyip o yolda giden adamın endişe-i helâketten gelen elem-i mânevî, onun yemek iştihasını kaçırdığı hâlde; böyle yüz binler sâdık ve musaddak muhbirlerin: "Yüzde yüz ihtimâl ile dalâlet ve sefâhet, göz önündeki kabir darağacına ve ebedî haps-i münferidine kat'î sebep olduğunu ve îmân, ubûdiyet; yüzde yüz ihtimâl ile o darağacını kaldırıp, o haps-i münferidi kapatıp, şu göz önündeki

¹ 124 bin nebi, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Mûsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahih* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemül-kebir* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/32, 54.

^(*) Onlardan birisi Risâle-i Nur'dur. Meydandadır.

Bedîhî: Çok açık, delile ihtiyaç duymayan. **Bîçâre:** Çaresiz **Âlem-i bâki:** Sonsuz âlem **Saadet-i ebediye:** Sonsuz mutluluk. **Âlem-i nur:** Nurlu âlem **İhbar etmek:** Bildirmek **Muhbir-i sâdık:** Özü-sözü doğru olan, doğru haberler veren zat **Nişâne-i tasdik:** Bir şeyin doğruluğunu gösteren âlâmet, belirti **Zevk:** İlâhî hakikatleri yaşayıp tatmak. **Enbiya:** Peygamberler

Keşf: Gaybi bazı hakikatlerin Cenab-ı Hakk'ın lütf ü ihsanı ile bilinmesi **Şuhud:** Mana âlemini seyretme **Evliya:** Veliler, Allah dostları **Muhakkık:** Gerçeği araştırıp bulanlar. **Aklen:** Akıl gereğince **İlmelyakîn:** Bir şeyi görüp tadmaksızın kesin şekilde bilmek **İhtimâl-i kat'î:** Kesinlik derecesine yakın ihtimal **Zindan-ı ebedî:** Ebedî, sonsuz zindan

İttifaken: Oy birliği ile, topluca **İhtimâl-i helâket:** Mahvolma ihtimali. **Muhbir:** Haber veren **Endişe-i helâket:** Mahvolma endişesi **Elem-i manevî:** İnsanın iç dünyasında yaşadığı elem, acı, vicdan azabı **Sâdık:** Özü-sözü doğru olan, güvenilir **Musaddak:** Doğruluğu onaylanmış olan. **Ubûdiyet:** Kulluk

kabri, bir hazine-i ebediyeye, bir saray-ı saadete açılan bir kapıya çeviriyor.” diye ihbar eden ve emârelerini ve âsârlarını gösterdikleri hâlde, bu acib ve garip ve dehşetli ve azametli mesele karşısında bulunan biçâre insan ve bâhusus Müslüman, eğer îmân ve ubûdiyeti olmazsa; bütün dünya saltanatı ve lezzeti bir tek insana verilse, acaba o göz önündeki her vakit oraya çağırılmasına nöbetini bekleyen bir insana verdiği o endişeden gelen elîm elemi kaldirabilir mi? Sizden soruyorum.

Madem ihtiyarlık, hastalık, musîbet ve her tarafta vefiyatlar o dehşetli elemi değişiyorlar ve ihtar ediyorlar. Elbette o ehl-i dalâlet ve sefâhet, yüz bin lezzeti ve zevki alsa da, yine o mânevî bir cehennem kalbinde yaşar ve yakar. Fakat pek kalın gaflet sersemliği muvakkaten hissettirmez.

Madem ehl-i îmân ve tâat, göz önünde gördüğü kabri, bir hazine-i ebediyeye, bir saadet-i lâyezaliye kendisi hakkında bir kapı olduğunu ve o ezeli mukadderat piyangosundan milyarlar altın ve elmasları kazandıracak bir билет dahi îmân vesikasıyla ona çıkmış. Her vakit “Gel biletini al!” diye beklemesinden derin, esaslı, hakikî lezzet ve zevk-i mânevî öyle bir lezzettir ki: Eğer tecessüm etse ve o çekirdek bir ağaç olsa, o adama hususî bir cennet hükmüne geçtiği hâlde; o zevk ve lezzet-i azimeyi terk edip, gençlik sâikasıyla, o hadsiz elemeler ile âlûde zehirli bir bala benzeyen sefihâne ve heveskârâne muvakkat bir lezzet-i gayr-i meşrûayı ihtiyar eden, hayvandan yüz derece aşağı düşer.

Ecnebi dinsizleri gibi de olamaz. Çünkü; onlar Peygamber’i inkâr etseleler, diğerlerini tanıyabilirler. Peygamberleri bilmeseler de, Allah’ı tanıyabilirler. Allah’ı bilmeseler de, kemâlâta medar olacak bâzı güzel hasletler bulunabilir. Fakat bir Müslüman; hem enbiyâyı, hem Rabbini, hem bütün kemâlâtı, Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm) vasıtasıyla biliyor. O’nun terbiyesini

Hazine-i ebediye: Bitmez-tükenmez hazine

Saray-ı saadet: Mutluluk sarayı

Emare: Alâmet, ipucu, belirti

Âsâr: Eserler, izler, belirtiler

Azametli: Büyük, önemli

Bahusus: Özellikle, bilhassa

Elîm elem: Çok acı verici, can yakıcı elem.

Vefiyat: Ölümler

İhtar etmek: Uyararak, hatırlatmak

Ehl-i dalâlet ve sefahet: Yoldan çıkmış, zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkün kişiler

Muvakkaten: Geçici olarak

Ehl-i iman ve taat: Allah’a inanan ve O’nun emirlerini yerine getirenler.

Saika: Sebep

Saadet-i lâyezaliye: Ebedî, sonsuz mutluluk

Mukadderat: İnsanın dünya hayatını değerlendirmesine göre ötede nâil olacağı lütuflar, ihsanlar

Zevk-i mânevî: Mânevî zevk

Tecessüm etmek: Gözle görünür hâle gelmek.

Hususi: Özel

Lezzet-i azime: Çok büyük lezzet

Âlûde: Bulaşmış, bulaşık

Sefihane: Beyinsizce, cahilce

Heveskârane: Hevesine düşkün kimsenin yapacağı tarzda

Muvakkat: Geçici

Lezzet-i gayr-i meşrua: Helâl olmayan lezzet

İhtiyar etmek: Seçmek, tercih etmek.

Ecnebi: Yabancı

Kemâlâta medar olmak: Mükemmelliklere vesile olmak

Haslet: Huy, meziyet

Enbiya: Peygamberler

Kemâlât: Faziletler, iyilikler, ahlâk ve huy güzelliği

Muhammed-i Arabî: Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)

birakan ve zincirinden çıkan, daha hiçbir peygamberi tanımaz ve Allah'ı da tanımaz. Ve ruhunda kemâlâtı muhafaza edecek hiçbir esâsâtı bilemez.

Çünkü; peygamberlerin en âhiri ve en büyükleri ve dini ve dâveti; umum nev-i beşere baktığı için ve mu'cizâtça ve dince umuma fâik ve bütün nev-i beşere bütün hakâikde üstadlık edip on dört asırda parlak bir sûrette isbat eden ve nev-i beşerin medar-ı iftihârı bir Zât'ın terbiye-i esâsiyelerini ve usûl-i dinini terk eden; elbette hiçbir cihette bir nur, bir kemâl bulamaz. Sukut-i mutlaka mahkûmdur.

İşte, ey hayat-ı dünyeviye'nin zevkine mübtelâ ve endişe-i istikbâl ile istikbâlini ve hayatını temin için çabalayan bîcâreler! *Dünyanın lezzetini, zevkini, saadetini, rahatını isterseniz; meşrû dairedaki keyfe iktifâ ediniz. O, keyfinize kâfidir.*¹ Haricinde ve gayr-i meşrû dairedaki bir lezzetin içinde bin elem olduğunu, sâbık beyânâtta elbette anladınız.

Eğer mazi, yâni geçmiş zamanın hâdisâtını sinema ile hâl-i hazırda gösterdikleri gibi, istikbâldeki ahvâl dahi –meselâ; elli sene sonraki hâlleri– bir sinema ile gösterilse idi; ehl-i sefâhet şimdiki güldüklerine, yüz binlerce nefrin ve nefret edip ağlayacaklardı.

Dünya ve âhiret'te ebedî ve dâimî sürûru isteyen, îmân dairesindeki terbiye-i Muhammediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) kendine rehber etmek gerektir.

* * *

¹ "Allahım, haramına karşı helâlîne bana kifâyet et" anlamındaki duâ için bkz.: Tirmizî, *deavât* 110; Müsned, 1/153.

Esasat: Esaslar, gerekli unsurlar
Âhir: Sonuncu
Nev'-i beşer: İnsan türü
Mu'cizatça: Mucizeler açısından
Umuma fâik: Herkesten üstün
Hakaik: Hakikatler, gerçekler
Nev'-i beşerin medar-ı iftihârı: İnsanlığın iftihar vesilesi
Terbiye-i esasiye: Temel eğitim
Usûl-i din: Dinin esas prensipleri

Sukut-i mutlak: Kesin bir şekilde düşme. **Kemal:** Olgunluk, fazilet
Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı
Endişe-i istikbal: Gelecek kaygısı
Meşru: Din ve ahlâk kurallarına uygun. Yasal
İktifâ edinmek: Yetinmek
Sâbık beyanat: Daha önce geçen açıklamalar
Hâdisat: Hâdiseler, olaylar

Halihazırda: Şu anda, şimdi
Ahval: Hâller, durumlar
Ehl-i sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkün olanlar, cahilce hareket edenler
Nefrin: Beddua. Lanet okuma
Daimî sürur: Sürekli, bitmez-tükenmez sevinç
Terbiye-i Muhammediye: Efendimiz'in (s.a.s.) verdiği eğitim

Birkaç Bîcâre Gençlere Verilen Bir Tenbih, Bir Ders, Bir İhtardır

Bir gün yanıma parlak birkaç genç geldiler. Hayat ve gençlik ve hevesât cihetinden gelen tehlikelerden sakınmak için, te'sirli bir ihtar almak isteyen bu gençlere; ben de eskiden Risâle-i Nur'dan medet isteyen gençlere dediğim gibi dedim ki:

Sizdeki gençlik kat'iyen gidecek. Eğer siz daire-i meşrûada kalmazsanız; o gençlik zâyî olup başınıza hem dünyada, hem kabirde, hem âhirette kendi lezzetinden çok ziyâde belâlar ve elemeler getirecek. Eğer terbiye-i İslâmiye ile, o gençlik nîmetine karşı bir şükür olarak, iffet ve nâmusluluk ve tâatte sarf etseniz, o gençlik mânen bâkî kalacak. Ve ebedî bir gençlik kazanmasına sebep olacak.

Hayat ise; eğer îmân olmazsa veyahut isyan ile o îmân te'sir etmezse; hayat, zâhîrî ve kısıacık bir zevk ve lezzetle beraber, binler derece o zevk ve lezzetten ziyâde elemeler, hüzünler, kederler verir. Çünkü; insanda akıl ve fikir olduğu için, hayvanın aksine olarak hâzır zamanla beraber geçmiş ve gelecek zamanlarla da fîtraten alâkadardır. O zamanlardan dahi hem elem, hem lezzet alabilir.

Hayvan ise; fikri olmadığı için, hâzır lezzetini, geçmişten gelen hüzünler ve gelecekte gelen korkular, endişeler bozmuyor.

İnsan ise; eğer dalâlet ve gaflete düşmüş ise, hâzır lezzetine geçmişten gelen hüzünler ve gelecekte gelen endişeler o cüz'î lezzeti cidden acılaştırıyor, bozuyor. Husûsen gayr-i meşrû ise, bütün bütün zehirli bir bal hükmündedir. Demek hayvandan yüz derece, lezzet-i hayat noktasında, aşağı düşer. Belki ehl-i dalâletin ve gafletin hayatı, belki vücûdu, belki kâinatı; bulunduğu gündür. Bütün geçmiş zaman ve kâinatlar, onun dalâleti noktasında ma'dûmdur, ölmüştür. Akıl alâkadarlığı ile ona zulmetler, karanlıklar veriyor.

Hevesat: Hevesler, arzular

Meded istemek: Yardım istemek

Daire-i meşrua: Helâl daire

Zayı' olmak: Kaybolup gitmek, telef olmak

Terbiye-i İslâmiye: İslâmî eğitim

Taat: Allah'ın (c.c.) emirlerine yerini getirmek. İbadet

Manen: Mana cihetiyle. Ruhça

Bâkî kalmak: Sonsuzlaşmak, devam etmek

Zahîrî: Görünüştaki, dış yüzü itibarıyla. **Dalalet:** Sapıklık

Hazır zaman: Şimdiki zaman

Lezzet-i hayat: Beden ve cismaniyete bağlı lezzet

Fîtraten: Yaratılış itibarıyla

Ehl-i dalâlet ve gaflet: Doğru yoldan sapmış, gerçeklerden habersiz vurdumduymaz, lâubâlî yaşayanlar. **Cüz'î:** Biraz. Pek az

Madum: Yok olan, mevcut olmayan. **Zulmetler:** Karanlık

Alâkadarlık: İlgili, ilişkili olmak

Gelecek zamanlar ise, itikadsızlığı cihetiyle yine ma'dümdür. Ve ademle hâsıl olan ebedî firâklar, mütemâdiyen onun fikir yoluyla hayatına zulmetler veriyorlar.

Eğer îmân hayata hayat olsa; o vakit hem geçmiş, hem gelecek zamanlar, îmânın nûruyla ışıklanır ve vücûd bulur. Zaman-ı hâzır gibi ruh ve kalbine îmân noktasında ulvî ve mânevî ezvâkı ve envâr-ı vücûdiyeyi veriyor. Bu hakikatin, İhtiyar Risalesi'nde, Yedinci Ricâ'da izahı var, ona bakmalısınız.

İşte hayat böyledir... *Hayatın lezzetini ve zevkini isterseniz; hayatınızı îmân ile hayatlandırınız ve ferâizle zînetlendiriniz ve günahlardan çekinmekle muhafaza ediniz.*

Her gün ve her yerde ve her vakit vefiyatların gösterdikleri dehşetli hakikat-i mevt ise; size, başka gençlere söylediğim gibi, bir temsil ile beyan ediyorum.

Meselâ: Burada gözünüz önünde bir darağacı dikilmiş. Onun yanında bir piyango –fakat pek büyük bir ikrâmiye biletleri veren– dairesi var. Biz buradaki on kişi alâküllihâl, ister istemez, hiç başka çare yok, oraya davet edileceğiz. Bizi çağıracaklar ve çağırma zamanı gizli olmasından, her dakika, ya “Gel îdam biletini al, darağacına çık!” veyahut “Gel, milyonlar altın kazandıran bir ikrâmiye bileti sana çıkmış, gel, al!” demelerini beklerken; birden kapıya iki adam geldi. Biri; yarı çıplak, güzel ve aldatıcı bir kadın, elinde zâhiren gayet tatlı, fakat zehirli bir helva getirip yedirmek istiyor. Diğer biri de; aldatmaz ve aldanmaz ciddî bir adam, o kadının arkasından girdi. Dedi ki:

“Size bir tılsım, bir ders getirdim. Bunu okusanız, o helvayı yemezseniz, o darağacından kurtulursunuz. Bu tılsım ile, o emsâlsiz ikrâmiye biletini alırsınız. İşte bu darağacında zaten gözünüzle görüyorsunuz ki, bal yiyenler oraya giriyorlar ve oraya girinceye kadar, o helvanın zehirinden dehşetli karın sancısı çekiyorlar. Ve o büyük ikrâmiye biletini alanlar, çendan görünmüyorlar ve zâhiren onlar da o darağacına çıktıkları görünüyor. Fakat onlar asılmadıklarını, belki oradan kolayca ikrâmiye dairesine girmek için basamak

İtikadsızlık: İnançsızlık

Adem: Yokluk. **Firak:** Ayrılık

Mütemadiyen: Sürekli olarak

Vücud bulmak: Varlığa ermek

Zaman-ı hazır: Şimdiki zaman, şu an.

Ulvî: Yüce, yüksek

Mânevî zevak: İnsanın iç dünyasında duyduğu zevkler

Envâr-ı vücudiye: Varlığa ermekle ortaya çıkan nurlar, var olmanın neş'esi

Feraiz: Farzlar

Zinettendirmek: Süslemek

Vefiyat: Ölümler

Hakikat-i mevt: İnkâr edilemez ölüm gerçeği

Temsil: Misallerle anlatma

Alâküllihâl: Her durumda, mutlaka

Zâhiren: Görünüşte

Tılsım: Sırlı formül

Emsalsiz: Eşi, benzeri, örneği olmayan

Çendan: Gerçi

yaptıklarını milyonlar şâhidler var, haber veriyorlar. İşte pencerelerden bakınız. En büyük memurlar ve bu işle alâkadar büyük zatlar yüksek sesle ilân ediyorlar ve haber veriyorlar ki: “O darağacına gidenleri aynelyakîn gözünüz ile gördüğünüz gibi bu ikrâmiye biletini tılsımcılar aldıklarını hiç şek ve şüphesiz gündüz gibi kat’î biliniz.” dedi.

İşte, bu temsil gibi zehirli bir bal hükmünde olan gayr-i meşrû dairedaki gençliğin sefâhetkârâne zevkleri, hazine-i ebediyenin ve saadet-i sermediyenin bileti ve vesikası olan îmânı kaybettiği için, darağacı hükmünde olan ölüm ve ebedî zulümât kapısı olan kabrin musibetine, aynen zâhiren görüldüğü gibi düşer. Ve ecel gizli olduğu için genç-ihtiyar fark etmeyerek her vakit ecel cellâdı, başını kesmek için gelebilir. Eğer, o zehirli bal hükmünde olan hevesât-ı gayr-i meşrûayı terk edip, tılsım-ı Kur’ânî olan îmân ve ferâizi elde etmekle ve fevkalâde mukadderat-ı beşer piyangosundan çıkan saadet-i ebediye hazinesi biletini alacağına, yüz yirmi dört bin enbiyâ¹ (aleyhimüsselâm) ile beraber hadd ü hesaba gelmeyen ehl-i velâyet ve ehl-i hakikat müttefik haber veriyorlar ve âsârını gösteriyorlar.

Elhâsıl: Gençlik gidecek... Sefâhette gitmiş ise; hem dünyada, hem âhirette, binler belâ ve elemeler netice verdiğini ve öyle gençler ekseriyetle sû-i istimâl ile, isrâfât ile gelen evhâmlı hastalıkla hastahânelere ve taşkınlıklarıyla hapishânelere veya sefaletânelere ve mânevî elemelerden gelen sıkıntılarla meyhânelere düşeceklerini anlamak isterseniz; hastahânelerden ve hapishânelerden ve kabristanlardan sorunuz. Elbette hastahânelerin ekseriyetle lisân-ı hâlınden, gençlik sâikasıyla isrâfât ve sû-i istimâlden gelen hastalıktan enînler, eyvahlar işittiğiniz gibi; hapishânelerden dahi, ekseriyetle gençliğin taşkınlık sâikasıyla gayr-i meşrû dairedaki harekâtın tokatlarını yi-

¹ 124 bin nebî, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Müsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahih* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu’cemûl-ı-kebir* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ* 1/32, 54.

Aynelyakîn: Görerek bilgi sahibi olmak

Şek: Şüphe

Sefâhetkârâne: Cahilce ve eğlen-
ce düşkünlü bir şekilde

Hazine-i ebediye: Sonsuzluk
hazinesi

Saadet-i sermediye: Sonsuz
mutluluk

Zulûmat: Karanlıklar

Zâhiren: Görünüşte

Hevesât-ı gayr-ı meşrua: Helâl
olmayan arzular

Tılsım-ı Kur’ânî: Kur’ân’ın sırlı
formülü

Mukadderat-ı beşer: Kader, nasip

Saadet-i ebediye: Sonsuz mut-
luluk

Enbiya: Peygamberler

Ehl-i velâyet: İman ve takvada
mükemmel olanlar

Ehl-i hakikat: Doğru yolda olan
kimseler

Müttefik: Oy birliğiyle

Âsâr: Eserler, izler

Elhâsıl: Kısacası

Sefâhet: Zevk ve eğlenceye aşırı
derecede düşkünlük, cahillik,
beyinsizlik

İsrâfat: Gereksiz yere harcamalar,
savurganlıklar

Evhâmlı: Vehimli, kuşkulu, ku-
runtulu

Sefaletâne: Çirkin işlerin yapıldığı
yer

Lisân-ı hâl: Davranışların ifade
ettiği anlam

Saika: Sebep. **Enînler:** İniltiler
Harekat: Tavrılar, davranışlar

yen bedbaht gençlerin teessüflerini işiteceksiniz. Ve kabristanda ve mütemâdiyen oraya girenler için kapıları açılıp kapanan o âlem-i berzahta, –ehl-i keşfi'l-kubûrun müşahedâtıyla ve bütün ehl-i hakikatin tasdikiyle ve şehâdetiyle– ekser azaplar, gençlik sû-i istimâlâtının neticesi olduğunu bileceksiniz.

Hem nev-i insanın ekseriyetini teşkil eden ihtiyarlardan ve hastalardan sorunuz. Elbette, ekseriyet-i mutlaka ile esefler, hasretler ile “Eyvah! Gençliğimizi bâd-ı hevâ, belki zararlı zâyî ettik. Sakın bizim gibi yapmayınız.” diyecekler. Çünkü; beş-on senelik gençliğin gayr-i meşrû zevki için, dünyada çok seneler gam ve keder ve berzahta azap ve zarar ve âhirette Cehennem ve Sakar¹ belâsını çeken adam; en acınacak bir hâlde olduğu hâlde,

لَهُ الرَّاٰضِي بِالضَّرَرِ لَا يُنْظَرُ لَهُ sırıyla hiç acınmaya müstehak olamaz. Çünkü: *Zarara rızasıyla girene merhamet edilmez ve lâyük değildir.*²

Cenâb-ı Hak bizi ve sizi, bu zamanın câzibedâr fitnesinden kurtarsın ve muhafaza eylesin. âmin.

* * *

¹ Bkz.: Kamer sûresi, 54/48; Müddessir sûresi, 74/26, 27, 42.

² Bkz.: İmâm er-Rabbâni, *el-Mektûbât* 2/83 (49.Mektup).

Teessüf: Eseflenme, üzülmek
Mütemâdiyen: Sürekli olarak
Âlem-i berzah: Dünya ve ahiret arasındaki kabir hayatı
Müşahadat: Bir şeyi gözle görme, seyretme.. müşahedeler
Ehl-i hakikat: Doğru yolda olan kimseler

Ehl-i keşfelkubur: Kabirde olup bitenleri Allah'ın izniyle görebilen Allah dostları
Sû'-i istimâlât: Kötüye kullanmalar, sömürmeler
Nev'-i insan: İnsan türü
Ekseriyet-i mutlaka: Mutlak çoğunluk

Teşkil etmek: Oluşturmak
Esef: Acıma, üzülmek
Bâdiheva: Boşu boşuna
Berzah: Dünya ve ahiret arasındaki kabir hayatı
Sakar: Sakar isimli Cehennem
Cazibedar: Cazibeli, çekici, alımlı

Risale-i Nur Mîzânlarından On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı'nın Hâşiyesidir

بِسْمِهِ سُبْحَانَهُ

Risâle-i Nur'daki hakikî teselliye mahpuslar çok muhtaçtırlar. Husûsan gençlik darbesini yeyip, taze ve şirin ömrünü hapiste geçirenlerin, Nur'lara ekmek kadar ihtiyaçları var.

Evet, gençlik damarı, akıldan ziyâde hissiyatı dinler. His ve heves ise, kördür. Âkıbeti görmez. Bir dirhem hazır lezzeti, ileride bir batman lezzete tercih eder. Bir dakika intikam lezzeti ile katleder, seksen bin saat hapis elemelerini çeker. Ve bir saat sefâhet keyfiyle bir nâmus meselesinde; binler gün hem hapsin, hem düşmanın endişesinden sıkıntılarla ömrünün saadeti mahvolur.

Bunlara kıyasen, biçâre gençlerin çok vartaları var ki: En tatlı hayatını, en acı ve acınacak bir hayata çeviriyorlar. Ve bilhassa şimâlde koca bir devlet, gençlik hevesâtını elde ederek, bu asrı fırtınalarıyla sarsıyor. Çünkü: Âkıbeti görmeyen kör hissiyatla hareket eden gençlere, ehl-i nâmusun güzel kızlarını ve karılarını ibâhe eder. Belki hamamlarında erkek-kadın beraber, çıplak olarak girmelerine izin vermeleri cihetinde bu fuhşiyâtı teşvik eder. Hem serseri ve fakir olanlara, zenginlerin mallarını helâl eder ki; bütün beşer bu musibete karşı titiriyor.

İşte, bu asırda İslâm ve Türk gençleri kahramanâne davranıp, iki cihetten hücum eden bu tehlikeye karşı, Risâle-i Nur'un "Meyve" ve "Gençlik Rehberi" gibi keskin kılıçlarıyla mukabele etmeleri elzemdir. Yoksa o biçâre genç; hem dünya istikbâlini, hem mes'ud hayatını, hem âhiretteki saadetini ve hayat-ı bâkiyesini azaplara, elemlere çevirip mahveder. Ve sû-i istimâl ve

Mizan: Ölçü

Haşîye: Bir kitabın daha iyi anlaşılmasını sağlamak için yazılan açıklayıcı not

Hususân: Özellikle

Hissiyat: Hisler, duygular

Akıbet: Son

Dirhem: Ağırlık ölçüsü (3, 25 gram)

Batman: Ağırlık ölçüsü (Yaklaşık 8 kg.). **Katletmek:** Öldürmek

Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik, beysizlik

Kıyasen: Kıyas ederek, benzeterek, karşılaştırarak

Biçare: Çaresiz

Varta: Uçurum. Tehlike

Şimal: Kuzey

Hevesat: Hevesler, arzular

Ehl-i namus: Namuslu, iffetli kişiler

İbâhe etmek: Helâl kılmak, serbest bırakmak

Cihet: Yön, taraf

Fuhşiyat: Meşru olmayan ilişkiler

Kahramanane: Kahramanca

Mukabele etmek: Karşılık vermek

Elzem: En lüzumlu

İstikbal: Gelecek **Mes'ud:** Mutlu

Hayat-ı bâkiye: Sonsuz hayat

Sû-i istimâl: Kötüye kullanma

sefâhetle hastahânelere ve hissiyatın taşkınlıkları ile hapishânelere düşer. Eyvahlar, esefler ile ihtiyarlığında çok ağlayacak.

Eğer terbiye-i Kur'âniye ve Nur'un hakikatleriyle kendini muhafaza eylese, tam bir kahraman genç ve mükemmel bir insan ve mes'ud bir Müslüman; ve sâir zihayatlarına, hayvanlara bir nevi sultan olur.

Evet, bir genç; hapiste yirmi dört saat her günkü ömründen tek bir saatini beş farz namazına sarf etse; ve ekser günahlardan hapis mâni olduğu gibi, o musibete sebebiyet veren hatâdan dahi tevbe edip, sâir zararlı, elemli günahlardan çekilse, hem hayatına, hem istikbâline, hem vatanına, hem milletine, hem akrabasına büyük bir faydası olması gibi; o on-on beş senelik fâni gençlikle, ebedî parlak bir gençliği kazanacağını; başta Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, bütün kütüb ve suhuf-i semâviye kat'î haber verip müjde ediyorlar.

Evet, o şirin, güzel gençlik nimetine istikametle, tâatle şükretse; hem ziyadeleşir, hem bâkileşir, hem lezzetlenir. Yoksa hem belâlı olur; hem elemli, gamlı, kâbuslu olur; gider. Hem akrabasına, hem vatanına, hem milletine muzır bir serseri hükmüne geçirmeğe sebebiyet verir.

Eğer mahpus, zulmen mahkûm olmuş ise; farz namazını kılmak şartıyla; her bir saati, bir gün ibadet olduğu gibi, o hapis onun hakkında bir çilehâne-i uzlet olup, eski zamanda mağaralara girerek ibadet eden münzevî sâlihlerden sayılabilirler.

Eğer fakir ve ihtiyar ve hasta ve îmân hakikatlerine müştak ise; farzını yapmak ve tevbe etmek şartıyla, her bir saatleri yirmişer saat ibadet olup, hapis ona bir istirahathâne ve merhametkârâne ona bakan dostlar için bir muhabbethâne, bir terbiyehâne, bir dershâne hükmüne geçer. O hapiste durmakla; hariçteki müşevveş, her taraftaki günahların hücumuna maruz ser-

Esef: Acıma, üzülmeye

Terbiye-i Kur'âniye: Kur'ân'ın öğördüğü eğitim sistemi

Sair: Diğer, başka

Zihayat: Canlı varlık

Ekser: Çoğu

Fâni: Gelip geçici, sonlu

Ebedî: Sonsuz

Kur'ân-ı Mu'ciz-ül Beyan: Anlatım tarzı mucize olan Kur'ân-ı Kerim

Kütüb ve Suhuf-i Semaviye: Allah tarafından peygamberlere indirilen kitap ve sayfeler

Kat'î: Kesin

İstikamet: Dürüstlük. Dinin emirlerine uyma

Taat: Allah'ın (c.c.) emirlerini yerine getirmek

Ziyadeleşmek: Artmak, çoğalmak

Bâkileşmek: Sonsuzlaşmak

Muzır: Zarar veren, zarar dokunan

Mahpus: Hapsolunan

Zulmen: Zulüm yaparak, haksızlıkla

Çilehane-i uzlet: Günaha girmek, daha çok ibadet etmek için tekkelerde tek başına kalınan, çile doldurulan yer

Münzevî: Yalnız başına bir köşeye çekilip ibadet eden

Sâlih: Dinin emirlerine uyan, iyi ve güzel işler yapan

Müştak: İştiaqlı, çok arzulu, can atan

İstirahathane: Rahat edilecek, dinlenilecek yer

Merhametkârane: Merhametli bir şekilde

Muhabbethane: Sevgi yuvası

Terbiyehane: Edep, ahlâk eğitiminin yapıldığı yer

Müşevveş: Karmakarışık, dağınık

bestiyetten daha ziyâde hoşlanabilir. Hapisten tam terbiye alır. Çıktığı zaman bir katil, bir müntakim olarak değil; belki tevbekâr, tecrübeli, terbiyeli, millete menfaatli bir adam çıkar. Hatta Denizli hapsindeki zâtların az zamanda Nur'lardan fevkalâde hüsn-i ahlâk dersini alanlarını gören bâzı âlâkadar zatlar demişler ki: "Terbiye için on beş sene hapse atmaktansa; on beş hafta Risâle-i Nur dersini alsalar, daha ziyâde onları ıslah eder."

Madem ölüm ölmüyor ve ecel gizlidir, her vakit gelebilir. Ve madem kabir kapanmıyor; katile katile arkasında gelenler oraya girip kayboluyorlar ve madem ölüm, ehl-i îmân hakkında; îdam-ı ebedîden terhis tezkere-sine çevrildiği, hakikat-i Kur'âniye ile gösterilmiş ve ehl-i dalâlet ve sefâhet hakkında, göz ile görüldüğü gibi bir îdam-ı ebedîdir, bütün mahbubatından ve mevcudattan bir firâk-ı lâyezalîdir.

Elbette ve elbette hiç şüphe kalmaz ki: En bahtiyar odur ki; sabır içinde şükretmek ve hapis müddetinden tam istifade ederek Nur'ların dersini alarak, istikamet dairesinde îmânına ve Kur'ân'a hizmete çalışmaktır.

Ey zevk ve lezzete, mübtelâ insan! Ben yetmiş beş yaşında, binler tecrübelerle ve hüccetlerle ve hâdiselerle aynelyakîn bildim ki:

Hakikî zevk ve elemsiz lezzet ve kedersiz sevinç ve hayattaki saadet, yalnız îmândadır ve îmân hakikatleri dairesinde bulunur. Yoksa dünyevî bir lezzette çok elemeler var. Bir üzüm tânesini yedirir, on tokat vurur gibi, hayatın lezzetini kaçırr.

Ey hapis musibetine düşen biçâreler!.. Madem dünyanız ağılıyor. Ve hayatınız acılaştı. Çalışınız; âhiretiniz dahi ağlamasın. Ve hayat-ı bâkiyeniz gül-sün, tatlılaşsın, hapisten istifade ediniz. Nasıl bazen ağır şerâit altında, düşman karşısında bir saat nöbet, bir sene ibadet hükmüne geçebilir.¹ Öyle de, sizin bu ağır şerâit altında her bir saat ibadet zahmeti, çok saatler olup; o zahmetleri rahmetlere çevirir.

* * *

¹ Bkz.: Buhârî, *cihâd* 5, 73; Müslim, *imâret* 112-115, 163; Tirmizî, *fezâilü'l-cihâd* 26; Nesâî, *cihâd* 39; İbn Mâce, *cihâd* 2, 24; Dârimî, *cihâd* 9, 32; Müsned 1/62, 65, 66, 75, 2/177, 5/339, 440, 441.

Müntakim: İntikam alan, öç alan
Tövbekâr: Tövbe eden
Hüsn-i ahlâk: Ahlâk, huy güzelliği
Âlâkadar: Âlâka gösteren, ilgili
Islah etmek: İyileştirmek, düzeltmek. **Ehl-i iman:** Müminler
İdam-ı ebedî: Ebedî olarak yok etme

Terhis tezkeresi: Askerliğin tamamlanmış olduğunu gösteren belge
Hakikat-i Kur'âniye: Kur'ân'ın bildirdiği hakikat
Ehl-i dalâlet ve sefâhet: Sapıklar, cehalet ve eğlenceye düşkün olanlar. **Mevcudat:** Varlıklar
Hayat-ı bâkiye: Sonsuz hayat

Firak-ı lâyezalî: Sonu gelmez ayrılık
Zevk ve lezzete mübtelâ: Zevk ve lezzete düşkün, tutulmuş
Aynelyakîn: Görerek bilgi sahibi olmak. **Hüccet:** Delil
Dünyevî: Dünyaya dair dünya ile ilgili.
Şerait: Şartlar

بِسْمِهِ سُبْحَانَهُ
الْسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

Aziz, Sıddık Kardeşlerim!

Hapis musibetine düşenlere ve onlara merhametkârâne sadâkatle hariç-ten gelen erzaklarına nezaret ve yardım edenlere kuvvetli bir teselliyi “**Üç Nokta**”da beyan edeceğim:

•**Birinci Nokta:** Hapiste geçen ömür günleri, her bir gün on gün kadar bir ibadet kazandırabilir. Ve fânî saatleri –meyveleri cihetiyle– mânen bâkî saatlere çevirebilir. Ve beş-on sene ceza ile milyonlar sene haps-i ebediden kurtulmağa vesile olabilir,¹ işte ehl-i îmân için bu pek büyük ve çok kıymetdar kazanç şartı, farz namazını kılmak ve hapse sebebiyet veren günahlardan tevbe etmek ve sabır içinde şükretmektir. Zaten hapis, çok günahlara mânidir, meydan vermiyor.

•**İkinci Nokta:** Zevâl-i lezzet elem olduğu gibi, zevâl-i elem dahi lezzettir. Evet; herkes, geçmiş lezzetli, safâlı günlerini düşünse, teessüf ve tahassür elem-i mânevîsini hissedip “Eyvah!” der; ve geçmiş musibetli, elemli günlerini tahattur etse, zevâlinde bir mânevî lezzet hisseder ki: “Elhamdülillâh şükür, o belâ sevabını bıraktı, gitti.” der. Ferah ile teneffüs eder. Demek bir saat muvakkat elem, ruhta bir mânevî lezzet bırakır. Ve lezzetli saat, bilâkis elem bırakır.

Madem hakikat budur. Ve madem geçmiş musibet saatleri, elemleriyle beraber ma’dûm ve yok olmuş. Ve gelecek belâ günleri, şimdi ma’dûm ve yoktur. Ve yoktan elem yok. Ve ma’dûmdan elem gelmez.

Meselâ: Birkaç gün sonra aç ve susuz olmak ihtimâlinde, bugün o ni-

¹ Günahının cezasını dünyada çeken için, bunun keffaret sayılacağına dair bkz.: Buhârî, îmân 11, *ahkâm* 49, *hudûd* 8, *tefsîru sûre* (60) 3, *menâkıbü'l-ensâr* 43; Müslim, *hudûd* 41; Tirmizî, *hudûd* 12; Nesâî, *bey'a* 9, 17; İbn Mâce, *hudûd* 33; Dârimî, *siyer* 16; Müsned 1/159, 5/214, 215, 314, 320.

Merhametkârâne: Merhametli bir şekilde.
Erzak: Rızıklar
Nezaret etmek: Gözetmek
Cihet: Taraf, yön
Manen: Mânevî yönden, ruhî bakımdan.
Bâkî: Daimî, sonsuz
Haps-i ebedî: Ebedî hapis
Ehl-i iman: Müminler

Kıymetdar: Kıymetli, değerli
Zeval-i lezzet: Lezzetin bitmesi
Zeval-i elem: Elemin bitmesi
Teessüf: Üzüntü, keder
Tahassür: Çok istenilen ve ele geçirilemeyen şeye üzülmeye
Elem-i manevî: Vicdan azabı, manevî elem

Tahattur etmek: Hatırlamak
Zeval: Bitme, yok olma
Mânevî lezzet: Maddî olmayan, ruh ve kalpte duyulan haz
Teneffüs etmek: Soluk almak
Muvakkat: Geçici
Madum: Yok olan, mevcut olmayan

yetle mütemâdiyen ekmek yese ve su içse, ne derece divaneliktir. Aynen öyle de, geçmiş ve gelecek elemli saatleri –ki hiç ve ma’dûm ve yok olmuşlar– şimdi düşünüp sabırsızlık göstermek ve kusurlu nefsinı bırakıp, Allah’tan şekvâ etmek gibi “Of!.. Of!..” etmek divaneliktir. Eğer sağa-sola, yâni geçmiş ve geleceklere sabır kuvvetini dağıtmazsa ve hâzır saate ve güne karşı tutsa, tam kâfi gelir. Sıkıntı ondan bire iner.

Hattâ şekvâ olmasın, ben bu Üçüncü Medrese-i Yûsufiyyede, birkaç gün zarfında, hiç ömrümde görmediğim maddî ve mânevî sıkıntılı, hastalıklı musibetimde, husûsan Nur’un hizmetinden mahrumiyetinden gelen me’yûsiyet ve kalbî ve ruhî sıkıntılar beni ezdiği sırada, inâyet-i ilâhiye bu mezkûr hakikati gösterdi. Ben de sıkıntılı hastalığımından ve hapsimden razı oldum. Çünkü: “Benim gibi kabir kapısında bir bîçâreye, gafletle geçebilir bir saati-ni, on adet ibadet saatleri yapmak büyük kârdır.” diye şükreyledim.

•**Üçüncü Nokta:** Mahpuslara şefkatkârâne hizmetle yardım etmek ve muhtaç oldukları rızıklarını ellerine vermek ve mânevî yaralarına tesellilerle merhem sürmekte, az bir amel ile büyük bir kazanç var. Ve dışarıdan gelen yemeklerini onlara vermek; aynı o yemek kadar, o gardiyan ve gardiyan ile beraber dahilde ve hariçte çalışanların –bir sadaka hükmünde– defter-i hasenâtına yazılır.¹ Husûsan musibettede ihtiyar veya hasta veya fakir veya garip olsa, o sadaka-yı mâneviyenin sevabı çok ziyâdeleşir.

İşte bu kıymetli kazancın şartı, farz namazını kılmaktır. Tâ ki; o hizmeti, lillâh için olsun.

Hem bir şartı da, sadâkat ve şefkat ve sevinç ile ve minnet etmemek tarzda yardımlarına koşmaktır.

* * *

¹ Bir hayra sebep olanın, onu yapan kadar mükâfâtı olacağına dair bkz.: Müslim, *imâret* 133; Tirmizî, *ilim* 14; Ebû Dâvûd, *edeb* 115; Müsned 4/120, 5/273.

Mütemadiyen: Sürekli olarak

Divanelik: Delilik, aptallık

Şekva etmek: Şikâyet etmek

Hazır saat: Şu anki saat

Kâfi gelme: Yeterli olma

Şekva: Şikâyet, sızlanma

Medrese-i Yûsufiyye: Hz. Yûsuf (as)’ın okulu; hapishane

Zarfında: İçinde

Hususan: Özellikle

Me’yusiyyet: Ümitsizlik

Kalbî: Kalple ilgili

Ruhî: Ruhla ilgili

İnâyet-i ilâhiye: Allah’ın yardımı

Mezkûr: Anılan, geçen

Şefkatkârane: Şefkatli bir şekilde

Mânevî yara: Acısı, his ve gönül-de duyulan yara

Dahilde ve hariçte: İçerde ve dışarıda

Defter-i hasenat: Sevaplar defteri

Musibettede: Musibete, felâkete uğramış

Sadaka-yı maneviyye: Maddî olmayan, niyet ve sevap açısından sadaka yerine geçen emek

Lillah için: Allah (c.c.) için

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹
الْسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ أَبَدًا دَائِمًا²

Ey hapis arkadaşlarım ve din kardeşlerim!

Size; hem dünya azabından, hem âhiret azabından kurtaracak bir hakikat beyan etmek kalbime ihtar edildi. O da şudur:

Meselâ: Birisi birinin kardeşini veya bir akrabasını öldürmüş. Bir dakika intikam lezzetiyle bir katl, milyonlar dakika hem kalbî sıkıntı, hem hapis azabını çektirir. Ve maktûlün akrabası dahi, intikam endişesiyle ve karşısında düşmanını düşünmesiyle, hayatının lezzetini ve ömrünün zevkini kaçıır. Hem korku, hem hiddet azabını çekiyor. Bunun tek bir çaresi var: O da, Kur'an'ın emrettiği³ ve hak ve hakikat ve maslahat ve insâniyet ve İslâmiyet iktizâ ve teşvik ettikleri olan, barışmak ve musâlaha etmektir.

Evet, hakikat ve maslahat sulhtur. Çünkü; ecel birdir, değişmez.⁴ O maktûl, her hâlde ecel geldiğinden daha ziyâde kalmayacaktı. O kâtil ise, o kazâ-yi ilâhiye'ye vasıta olmuş.

Eğer barışmak olmazsa, iki taraf da daima korku ve intikam azabını çekerler. Onun içindir ki; “*Üç günden fazla bir mü'min diğer bir mü'mine küsmemek*”⁵ İslâmiyet emrediyor. Eğer o katl, bir adâvetten ve bir kinli garazdan gelmemişse ve bir münâfık o fitneye vesile olmuş ise; çabuk barışmak elzemdır. Yoksa, o cüz'î musibet büyük olur, devam eder.

Eğer barışsalar ve öldüren, tevbe etse ve maktûle her vakit dua etse, o hâlde her iki taraf çok kazanırlar ve kardeş gibi olurlar. Bir gitmiş kardeş

¹ “Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin.” (İsrâ sûresi, 17/44)

² Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi; sonsuza kadar süreklî üzerinize olsun.

³ Bkz.: Hucurât sûresi, 49/10.

⁴ Bkz.: Nahl sûresi, 16/61; Münâfıkûn sûresi, 63/11.

⁵ Bkz.: Buhârî, edeb 57, 62, isti'zân 9; Müslim, birr 23, 25, 26; Ebû Dâvûd, edeb 47; Tirmizî, birr 21, 24; İbn Mâce, mukaddime 7; Müsned 1/176, 2/392, 3/110, 165, 199, 209, 225, 4/20, 220, 327, 328, 329, 373, 416, 421, 422, 5/416, 421, 422.

Beyan etmek: Açıklamak

İhtar: Hatırlatma

Katl: Öldürme

Kalbî sıkıntı: Kalpteki sıkıntı

Maktul: Öldürülmüş

Hiddet: Öfke

Maslahat: Fayda

İnsaniyet: İnsanlık

İktiza etmek: Gerektermek

Sulh: Barış

Kaza-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın takdir ettiği şeyin gerçekleşmesi

Adâvet: Düşmanlık

Garaz: Kötü kasıt

Münâfık: Ağzıyla dine inandığını söyleyip kalbiyle inkâr eden. İki yüzlü

Fitne: Ara bozma, bozgunculuk

Elzem: Yapılması en gerekli olan

Cüz'î musibet: Küçük, önemsiz musibet

bedel, birkaç dindar kardeşleri kazanır. Kaza ve kader-i ilâhîye teslim olup düşmanını affeder. Ve bilhassa madem Risâle-i Nur dersini dinlemişler, elbette mâbeynlerinde bulunan bütün küsmekleri bırakmağa, hem maslahat ve istirahat-ı şahsiye ve umumiye, hem Nur dairesindeki uhuvvet iktizâ ediyor.

Nasıl ki, Denizli hapsinde birbirine düşman bütün mahpuslar, Nurlar dersiyle birbirlerine kardeş oldular. Ve bizim berâetimize bir sebep olup –hattâ dinsizlere, serserilere de– o mahpuslar hakkında “*Mâşâallah, bâre-kâllah*” dedirttiler. Ve o mahpuslar tam teneffüs ettiler. Ben burada gördüm ki: Bir tek adamın yüzünden yüz adam sıkıntı çekip, beraber teneffüse çıkmıyorlar. Onlara zulüm olur. *Mert ve vicdanlı bir mü'min, küçük ve cüz'î bir hatâ veya menfaatle yüzer zararı ehl-i îmâna vermez. Eğer hatâ etse, verse, çabuk tevbe etmek lâzımdır.*

* * *

بِسْمِهِ سُبْحَانَهُ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ

Aziz yeni kardeşlerim ve eski mahpuslar!

Benim kat'î kanaatim gelmiş ki; buraya girmemizin inâyet-i ilâhiye cihe-tinde bir ehemmiyetli sebebi sizsiniz. Yâni; Nurlar, tesellileriyle ve îmânın hakikatleriyle sizi bu hapis musibetinin sıkıntılarından ve dünyevî çok zararlarından ve boşuboşuna gam ve hüzn ile giden hayatınızı faydasızlıktan, bâd-ı hevâ zâyî olmasından ve dünyanın ağlaması gibi âhiretinizi ağlamaktan kurtarıp, tam bir teselli size vermektir.

Madem hakikat budur; elbette siz dahi, Denizli mahpusları ve Nur Talebeleri gibi birbirinize kardeş olmanız lâzımdır. Görüyorsunuz ki: Bir bıçak içi-nize girmek ve birbirinize tecavüz etmemek için, dışarıdan gelen bütün eşyanız ve yemek ve ekmeğinizi ve çorbanızı karıştırıyorlar. Size sadakatla

¹ “Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin.” (İsrâ sûresi, 17/44)

Kaza: Olacağı ezelden Allah (c.c.) tarafından takdir olunan şeylerin gerçekleşmesi

Kader-i İlâhiye: Allah'ın takdiri
Mabeynlerinde: Aralarında

İstirahat-ı şahsiye: Şahsî huzur

İstirahat-ı umumiye: Toplumsal huzur.

Uhuvvet: Kardeşlik

Cüz'î hata: Küçük hata

Beraet: Mahkemede suçsuzluğun ortaya çıkması

Mâşâallah: Hayret ve memnunluk uyandıran hâller karşısında, 'Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!' manasında bir ifade

Bârekâllah: Tebrik sırasında 'Allah hayırlı ve bereketli kılın' manasında kullanılan ifade

Ehl-i iman: Müminler

Mahpus: Hapsolunan. **Cihet:** Yön

Kat'î kanaat: Kesin görüş

İnâyet-i İlâhiye: Allah'ın yardımı, ilâhî ihtimam, önem verme.

Dünyevî: Dünya ile ilgili

Bâdiheva: Boşu boşuna

Zayi' olmak: Kaybolup gitmek

Tecavüz etmek: Saldırmak

hizmet eden gardiyanlar, çok zahmet çekiyorlar. Hem siz, beraber teneffüse çıkmıyorsunuz. Güya canavar ve vahşî gibi birbirinize saldıracaksınız. İşte şimdi sizin gibi fitrî kahramanlık damarını taşıyan yeni arkadaşlar, bu zamanda mânevî büyük bir kahramanlık ile, hey'ete deyiniz ki:

“Değil elimize bıçak, belki mavzer ve rovelver de verilse, hem emir de verilse; biz bu bîçâre ve bizim gibi musibettede arkadaşlarımıza dokunmayacağız. Eskiden yüz düşmanlık ve adâvetimiz dahi olsa da, onları helâl edip hatırlarını kırmamağa çalışacağımıza; Kur’ân’ın ve îmânın ve uhuvvet-i İslâmiye’nin ve maslahatımızın emriyle ve irşâdiyle karar verdik.” diyerek, bu hapsi bir mübarek dersihâneye çeviriniz.

* * *

Leyle-i Kadir'de İhtar Edilen Bir Mesele-i Mühimme

(On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı'nın Zeyli)

Leyle-i kadir'de kalbe gelen pek geniş ve uzun bir hakikate, pek kısaca bir işaret edeceğiz. Şöyle ki:

•Nev-i beşer; bu son Harb-i Umumî'nin eşedd-i zulüm ve eşedd-i istibdâdı ile, ve merhametsiz tahribatı ile, ve bir tek düşmanın yüzünden yüzer masumu perişan etmesiyle ve mağlûpların dehşetli me'yûsiyetleriyle.. ve galiplerin dehşetli telâş ve hâkimiyetlerini muhafaza ve büyük tahribatlarını tamir edememelerinden gelen dehşetli vicdan azablarıyla.. ve dünya hayatının bütün bütün fânî ve muvakkat olması ve medeniyet fantaziyelerinin aldattıcı ve uyutucu olduğu umuma görünmesiyle.. ve fitrat-ı beşeriyedeki yüksek istidâdâtın ve mâhiyet-i insâniyesinin umumî bir sûrette dehşetli yaralanmasıyla ve gaflet ve dalâletin, sert ve sağır olan tabiatın, Kur'ân'ın elmas kılınca altında parçalanmasıyla ve gaflet ve dalâletin en boğucu, aldattıcı, en geniş perdesi olan siyaset-i rûy-i zeminin pek çirkin, pek gaddarâne hakikî sûreti görünmesiyle.. elbette ve elbette hiç şüphe yok ki: Şimâl'de, Garp'ta, Amerika'da emâreleri görüldüğüne binâen, nev-i beşerin ma'sûk-i mecâzîsi olan hayat-ı dünyeviye böyle çirkin ve geçici olmasından; fitrat-ı beşerin hakikî sevdiği, aradığı hayat-ı bâkiyeyi bütün kuvvetiyle arayacak; ve elbette hiç şüphe yok ki: Bin üç yüz altmış senede, her asırda üç yüz elli milyon şakirdi bulunan ve her hükmüne ve dâvâsına milyonlar ehl-i hakikat tasdik ile imza basan ve her dakikada milyonlar hafızların kalbinde kudsiyet

Leyle-i Kadir: Kadir gecesi

Mes'ele-i Mühimme: Önemli mesele

Zeyl: Ek

Nev'-i beşer: İnsan türü

Son harb-i umumî: 2. Dünya Savaşı

Eşedd-i zulüm: En şiddetli zulüm

Eşedd-i istibdad: En şiddetli baskı

Me'yusiyet: Ümitsizlik

Fânî: Gelip geçici, sonlu

Rûy-i zemin: Yeryüzü

Ruh u canla sarılmak: Canla başla sarılmak

Misil: Eş, benzer

Mu'cize-i ekber: En büyük mucize

Sânîyen: İkinci olarak

Mu'cize-i kübra: En büyük mucize

Muannid: İnatçı

Hissiyat: Duygular, hisler

Tenvir etmek: Aydınlatmak

Hakikî suret: Gerçek görünüm

Şimal: Kuzey. **Garb:** Batı

Maşuk-i mecâzî: Gerçek olmayan sevgili. **Emare:** İpucu, belirti

Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı

Hayat-ı bâkiye: Sonsuz hayat

Şakird: Öğrenci

Ehl-i hakikat: Doğru yolda olan kimseler

Tasdik: Onay, kabul etme, inanma

Kudsiyet: Mukaddeslik, yücelik

ile bulunup, lisanlarıyla beşere ders veren ve hiçbir kitapta emsâli bulunmayan bir tarzda, beşer için hayat-ı bâkiyeyi ve saadet-i ebediyeyi müjde veren ve bütün beşerin yaralarını tedavi eden Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın şiddetli, kuvvetli ve tekrarlı binler âyâtıyla, belki sarıhan ve işaretten onbinler defa dâvâ edip haber veren ve sarsılmaz kat'î delillerle şüphe götürmez hadsiz hüccetleriyle, hayât-ı bâkiyeyi kat'iyetle müjde ve saadet-i ebediyeyi ders vermesi; elbette nev-i beşer, bütün bütün aklını kaybetmezse, maddî veya mânevî bir kıyâmet başlarına kopmazsa; İsveç, Norveç, Finlandiya ve İngiltere'nin Kur'ân'ı kabul etmeğe çalışan meşhur hatipleri ve Amerika'nın dîn-i hakkı arayan ehemmiyetli cem'iyeti gibi; rûy-i zeminin geniş kıtaları ve büyük hükümetleri Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ı arayacaklar ve hakikatlerini anladıktan sonra bütün ruh u canlarıyla sarılacaklar. Çünkü; bu hakikat noktasında, kat'iyen Kur'ân'ın misli yoktur ve olamaz. Ve hiçbir şey bu mu'cize-i ekberin yerini tutamaz.

•**Sâniyen:** Madem Risâle-i Nur, bu mu'cize-i kübrânın elinde bir elmas kılınç hükmünde hizmetini göstermiş ve muannid düşmanlarını teslim mecbur etmiş. Hem kalbi, hem ruhu, hem hissiyatı tam tenvir edecek ve ilâçlarını verecek bir tarzda, hazine-i Kur'âniye'nin dellâllığını yapan ve O'ndan başka me'hazi ve mercii olmayan ve bir mu'cize-i mâneviyesi bulunan Risale-i Nur, o vazifeyi tam yapıyor. Ve aleyhindeki dehşetli propagandalara ve gayet muannid zındıklara tam galebe çalmış ve dalâletin en sert kuvvetli kalesi olan tabiatı, "*Tabiat Risalesi*"yle parça parça etmiş ve gafletin en kalın ve boğucu ve geniş daire-i âfâkında ve fennin en geniş perdelerinde "Asâ-yi Mûsâ"daki Meyvenin Altıncı Meselesi ve Birinci, İkinci, Üçüncü, Sekizinci Hüccetleri'yle gayet parlak bir tarzda gafleti dağıtıp nûr-i tevhidi göstermiş.

* * *

Saadet-i ebediye: Sonsuz mutluluk
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân: İfade ve açıklamalarıyla mu'cize olan Kur'ân
Âyât: Ayetler
Sarıhan: Açıkça
İşaret: İşaret ile
Kat'î delil: Kesin delil
Hadsiz hüccet: Sayısız delil
Kat'iyetle: Kesinlikle
Din-i hakk: Hak din

Rûy-i zemin: Yeryüzü
Ruh u canla sarılmak: Canla başla sarılmak
Misil: Eş, benzer
Mu'cize-i ekber: En büyük mucize
Sâniyen: İkinci olarak
Mu'cize-i kübra: En büyük mucize
Muannid: İnatçı
Hissiyat: Duygular, hisler
Tenvir etmek: Aydınlatmak

Hazine-i Kur'âniye: Kur'ân hazinesi
Dellâl: Bir haberi halka yüksek sesle duyuran kişi
Me'haz: Kaynak
Merci: Dönülecek yer
Mu'cize-i maneviye: Mânevî mucize
Zındık: Dinsiz
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak
Daire-i âfâk: Etraf, çevre
Fen: Teknik
Nur-i tevhid: Tevhid nuru

Meyve Risalesi'nden¹ Altıncı Mesele

(Risâle-i Nur'un çok yerlerinde izahı ve kat'i hadsiz hüccetleri bulunan îmân-ı billâh rûknünün binler küllî bürhânlarından bir tek bürhâna kısaca bir işarettir.)

Kastamonu'da lise talebelerinden bir kısmı yanıma geldiler. “Bize Hâlîk’imizi tanıttır, muallimlerimiz Allah’tan bahsetmiyorlar.” dediler.

Ben dedim:

“Sizin okuduğunuz fenlerden her fen, kendi lisân-ı mahsûsuyla mütemâdiyen Allah’tan bahsedip Hâlîk’i tanıttırıyorlar. Muallimleri de-ğil, onları dinleyiniz.

Meselâ: Nasıl ki mükemmel bir eczahâne ki; her kavanozunda hârîka ve hassas mîzânlarla alınmış hayatdâr macunlar ve tiryaklar var. Şüphesiz gayet mahâretli ve kimyâger ve hakîm bir eczacıyı gösterir.

Öyle de: Küre-i arz eczahânesinde bulunan dört yüz bin çeşit nebâtât ve hayvanât kavanozlarındaki zîhayat macunlar ve tiryaklar cihetiyle bu çarşıdaki eczahânenen ne derece ziyâde mükemmel ve büyük olması nisbetinde –okuduğunuz fenn-i tıp mikyasıyla– küre-i arz eczahâne-i kübrâsının eczacısı olan Hakîm-i Zülcelâl’i hattâ kör gözlere de gösterir, tanıttırır.

Hem meselâ: Nasıl bir hârîka fabrika ki; binler çeşit çeşit kumaşları basit bir maddeden dokuyor; şeksiz, bir fabrikatörü ve mahâretli bir makinisti tanıttırır.

Öyle de: Küre-i arz denilen yüz binler başlı, her başında yüz binler mükemmel fabrika bulunan bu seyyâr makine-i rabbâniye ne derecede bu in-

¹ Meyve Risalesi, On Birinci Şua’dır.

Kat’i hadsiz hüccet: Kesin, sayısız delil

İman-ı billah rûknü: Allah’a iman esası

Küllî bürhanlar: Kapsamlı deliller

Hâlîk: Yaratıcı

Muallim: Öğretmen

Lisan-ı mahsus: Hususî, özel dil

Mütemâdiyen: Sürekli olarak

Hassas: Duyarlı, ince

Mizan: Ölçü. **Hayattar:** Canlı

Macun: İlâç

Tiryak: İlâç

Hakîm: Yaptığı şeyi tam yerli yerinde yapan

Küre-i arz: Yerküre, dünya

Nebatât: Bitkiler

Hayvanat: Hayvanlar

Zîhayat: Canlı

Cihet: Yön

Nisbetinde: Oranında

Fenn-i tıp: Tıp ilmi

Mikyas: Ölçü, ölçek

Eczahane-i kübra: En büyük eczane

Hakim-i Zülcelâl: Her şeyi hikmetle yapan ululuk sahibi, Cenab-ı Hakk. **Şeksiz:** Şüphesiz

Makinist: Makine kullanan, işleten kimse

Seyyâr makine-i Rabbaniye: Cenab-ı Hakk’ın idaresi altında gezen makine, dünya

san fabrikasından büyükse, mükemmelse; o derecede –okuduğunuz fenn-i makine mikyasıyla– küre-i arzın ustasını ve sahibini bildirir ve tanıttırır.

Hem meselâ: Nasıl ki gayet mükemmel bin bir çeşit erzak etrafından celbedip içinde muntazaman istif ve ihzâr edilmiş depo ve iâşe anbarı ve dükkân, şeksiz, bir fevkalâde iâşe ve erzak mâlikini ve sahibini ve memuru bildirir.

Öyle de: Bir senede yirmi dört bin senelik bir dairede muntazaman seyahat eden ve yüz binler ve ayrı ayrı erzak isteyen tâîfeleri içine alan ve seyahatiyle mevsimlere uğrayıp, baharı bir büyük vagon gibi, binler ayrı ayrı taamlarla doldurarak, kışta erzakı tükenen biçâre zihayatlarla getiren ve küre-i arz denilen bu rahmânî iâşe anbarı ve bir sefîne-i sübhâniye ve bin bir çeşit cihâzâtı ve malları ve konserve paketleri taşıyan bu depo ve dükkân-ı rabbânî, ne derece o fabrikadan büyük ve mükemmel ise; –okuduğunuz ve okuyacağınız fenn-i iâşe mikyasıyla– o kat’iyette ve o derecede küre-i arz deposunun sahibini, Mutasarrıf’ını, Müdebbir’ini bildirir, tanıttırır, sevdirebilir.

Hem nasıl ki: Dört yüz bin millet, içinde bulunan ve her milletin istediği erzakı ayrı ve istimâl ettiği silâhı ayrı ve giydiği elbisesi ayrı ve talimatı ayrı ve terhisatı ayrı olan bir ordunun mu’cizekâr bir kumandanı, tek başıyla bütün o ayrı ayrı milletlerin ayrı ayrı erzaklarını ve çeşit çeşit eslihalarını ve elbiselerini ve cihâzâtlarını, hiçbirini unutmuyarak ve şaşırmayarak verdiği o acib ordu ve ordugâh, şüphesiz bedâhetle o hârika kumandanı gösterir, takdîr-kârâne sevdirebilir.

Aynen öyle de: Zemin yüzünün ordugâhında ve her baharda yeniden silâh altına alınmış bir yeni ordu-yi sübhânî’de nebâtât ve hayvanât milletlerinden dört yüz bin nev’in çeşit çeşit elbise, erzak, esliha, ta’lîm, terhisleri gayet mükemmel ve muntazam ve hiçbirini unutmuyarak ve şaşırmayarak bir tek kumandan-ı a’zam tarafından verilen küre-i arzın bahar ordugâhı, ne de-

Fenn-i makine: Makine mühendisliği

Erzak: Yiyecek ve içecek maddeleri. Rızıklar

Celb etmek: Çekmek

Muntazaman: Düzenli olarak

İhzar etmek: Hazırlamak

İâşe anbarı: Gıda deposu

Mâlik: Sahip

Taam: Yiyecek

Biçare: Çaresiz

Rahmânî: Allah’ın (c.c.) Rahman sıfatından gelen

Sefîne-i Sübhâniye: Cenab-ı Hakk’ın gemisi

Cihazat: Aletler, donanımlar

Dükkân-ı Rabbânî: Allah’ın dükkânı

Fenn-i iâşe: Gıda mühendisliği

Mutasarrıf: Yönetici

Müdebbir: Her şeyi hikmetle yöneten

İstimâl etmek: Kullanmak

Talimat: Bir iş görülmesi için ne yolda davranılması gerektiğini bildiren emir

Terhisat: Askerlik görevini bitirenleri salıverme

Mu’cizekâr: Mucizeler yapan

Esliha: Silâhlar

Acib: Hayret verici

Ordugâh: Ordunun konakladığı yer

Bedahetle: Çok açık bir şekilde

Takdîr-kârâne: Değerini bilerek

Ordu-yi Sübhânî: Cenab-ı Hakk’ın ordusu

Kumandan-ı a’zam: En büyük komutan

rece mezkûr insan ordu ve ordugâhından büyük ve mükemmel ise –sizin okuyacağınız fenn-i askerî mikyasıyla– dikkatli ve akli başında olanlara o derece küre-i arzın Hâkim’ini ve Rabbini ve Müdebbir’ini ve kumandan-ı akdes’ini hayretler ve takdislerle bildirir ve tahmid ve tesbihle sevdirebilir.

Hem nasıl ki: Bir hârika şehirde milyonlar elektrik lâmbaları hareket ederek her yeri gezerler. Yanmak maddeleri tükenmiyor bir tarzdaki elektrik lâmbaları ve fabrikası, şeksiz bedâhetle elektriği idare eden ve seyyâr lâmbaları yapan ve fabrikayı kuran ve iştiâl maddelerini getiren bir mu’cizekâr ustayı ve fevkalâde kudretli bir elektrikçi hayretler ve tebriklerle tanıttırır, yaşasınlar ile sevdirebilir.

Aynen öyle de: Bu âlem şehrinde dünya sarayının damındaki yıldız lâmbaları, bir kısmı –kozmoğrafyanın dediğine bakılsa– küre-i arzdan bin defa büyük ve top güllesinden yetmiş defa sür’atli hareket ettikleri hâlde, intizamını bozmuyor, birbirine çarpmıyor, sönmüyor, yanmak maddeleri tükenmiyor. Okuduğunuz kozmoğrafyanın dediğine göre, küre-i arzdan bir milyon defadan ziyâde büyük ve bir milyon seneden ziyâde yaşayan ve bir misafirhâne-i rahmâniye’de bir lâmba ve soba olan güneşimizin yanmasının devamı için, her gün küre-i arzın denizleri kadar gazyağı ve dağları kadar kömür veya bin arz kadar odun yığınları lâzımdır ki sönmessin. Ve onu ve onun gibi ulvî yıldızları gazyağısız, odunsuz, kömürsüz yandıran ve söndürmeyen ve beraber, çabuk gezdiren ve birbirine çarptırmayan bir nihayetsiz kudreti ve saltanatı, ılık parmaklarıyla gösteren bu kâinat şehir-i muhteşemindeki dünya sarayının elektrik lâmbaları ve idareleri ne derece o misâlden daha büyük, daha mükemmeldir, o derecede –sizin okuduğunuz veya okuyacağınız, fenn-i elektrik mikyasıyla– bu meşher-i a’zam-ı kâinatın Sultan’ını, Münnevîr’ini, Müdebbir’ini, Sâni’ini, o nûrânî yıldızları şahit göstererek tanıttırır, tesbihâtla, takdisatla sevdirebilir, perestîş ettirir.

Fenn-i askerî: Askerlikle ilgili ilim

Hâkim: Hükmeden, sahip

Rabb: Her şeyi yaratan, terbiye eden, her şeyin sahibi Cenab-ı Hakk. **Mezkûr:** Bahsi geçen

Müdebbir: Her şeyi hikmetle yöneten, Allah (c.c.)

Kumandan-ı Akdes: Her türlü eksiklikten uzak, bütün varlıkları sevk ve idare eden Yüce Yaratıcı

Tesbih: Allah’ın her türlü kusur ve noksandan uzak olduğunu dile getirmek

Tahmid: Hamdetme, övme

Şeksiz: Şüphesiz. **İştial:** Yanma

Bedahetle: Çok açık bir şekilde

Mu’cizekâr: Mucizeli

Kozmoğrafya: Astronomi

Misafirhane-i Rahmaniye: Cenab-ı Hakk’ın misafirhanesi

Şehr-i muhteşem: Muhteşem şehir

Fenn-i elektrik: Elektrik mühendisliği. **Mikyas:** Ölçü, ölçü aleti

Meşher-i a’zam-ı kâinatın Sultanı: Kâinat denilen en büyük serginin hükümdarı

Münnevîr: Aydınlatan Allah (c.c.)

Müdebbir: Her şeyi hikmetle yöneten Allah (c.c.)

Sâni: Her şeyi en güzel ve sanatlı bir şekilde yaratan Allah (c.c.)

Nuranî yıldızlar: Pırl pırl yıldızlar

Tesbihât: Allah’ın her türlü kusur ve noksandan uzak olduğunu dile getirmeler

Takdisat: Takdisler; Cenab-ı Hakk’ın kususuz, pak ve her hussusta noksansız olduğunu dile getirme.

Perestîş: Hayranlık, çok sevmek, ibadet etme

Hem meselâ: Nasıl ki bir kitap bulunsa ki; bir satırında bir kitap ince yazılmış ve her bir kelimesinde ince kalemle bir sûre-i Kur'âniye yazılmış, gayet mânidâr ve bütün meseleleri birbirini te'yid eder ve kâtibini ve müellifini fevkalâde mahâretli ve iktidarlı gösteren bir acib mecmua; şeksiz, gündüz gibi kâtip ve musannifini kemâlâtıyla, hünnerleriyle bildirir, tanıttırır. "*Mâşâallah, bârekâllah*" cümleleriyle takdir ettirir.

Aynen öyle de: Bu kâinat kitab-ı kebîri ki, bir tek sahifesi olan zemin yüzünde ve bir tek forması olan baharda, üç yüz bin ayrı ayrı kitaplar hükümündeki üç yüz bin nebatî ve hayvanî tâifeleri beraber, birbiri içinde, yanlışsız, hatasız, karıştırmayarak, şaşırmayarak, mükemmel, muntazam ve bazen ağaç gibi bir kelimedede bir kasideyi ve çekirdek gibi bir noktada bir kitabın tamam fihristesini yazan bir kalem işlediğini gözümüzle gördüğümüz bu nihayetsiz mânidâr ve her kelimesinde çok hikmetler bulunan şu mecmua-yi kâinat ve bu mücessem Kur'ân-ı Ekber-i Âlem, mezkûr misâldeki kitaptan ne derece büyük ve mükemmel ve mânidâr ise; o derecede –sizin okuduğunuz fenn-i hikmetü'l-eşya ve mektepte bilfiil mübaşeret ettiğiniz fenn-i kıraat ve fenn-i kitâbet geniş mikyaslarıyla ve dürbün gözleriyle– bu kitab-ı kâinatın nakkâş'ını, Kâtib'ini hadsiz kemâlâtıyla tanıttırır "*Allahu Ekber*" cümlesiyle bildirir, "*Sübhânallah*" takdisiyle tarif eder, "*Elhamdülillâh*" senâla-riyla sevdirdir.

İşte bu fenlere kıyâsen, yüzer fünûndan her bir fen, geniş mikyasıyla ve hususî aynasıyla ve dürbünlü gözüyle ve ibretli nazarıyla bu kâinatın 'Hâlık-ı Zülcelâl'ini esmâsıyla bildirir; sıfatını, kemâlâtını tanıttırır.

İşte bu muhteşem ve parlak bir bürhân-ı vahdâniyet olan mezkûr hücceti ders vermek içindir ki; Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân çok tekrar ile en ziyâde

Sure-i Kur'âniye: Kur'ân'da geçen sûre. **Manidar:** Manalı **Te'yid etmek:** Güçlendirmek **Kâtib:** Yazıcı. **Acib:** Hayret verici **Müellif:** Kitap yazan, yazar **Mecmua:** Dergi **Şeksiz:** Şüphesiz **Musannif:** Yazar **Kemalât:** Mükemmel özellikler **Mâşâallah:** Hayret ve memnuniyet uyandıran hâller karşısında, 'Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!' manasında bir ifade **Bârekâllah:** Tebrik sırasında 'Allah hayırlı ve bereketli kalsın' manasında kullanılan ifade **Takdir ettirmek:** Kıymet ve önemini anlaşılmaması sağlamak

Kâinat kitab-ı kebîri: Büyük bir kitap gibi olan kâinat **Nebatî ve hayvanî taifeler:** Bitki ve hayvan türleri **Mecmua-yi kâinat:** Güzel eserlerden oluşan bir dergi gibi olan kâinat **Kaside:** Bir şiir şekli.. büyükleri, bilhassa Peygamber Efendimiz'i (s.a.s.) öven manzume **Kur'ân-ı Ekber-i Âlem:** Büyük bir Kur'ân gibi olan kâinat **Mezkûr misal:** Daha önce geçen örnek. **Mücessem:** Maddî, somut **Manidar:** Manalı. **Mekteb:** Okul **Fenn-i hikmet-ül eşya:** Varlıkların özelliklerinin araştırılan ilim (fizik, kimya, botanik vb.)

Bilfiil: Pratikte, uygulamada.. **Mübaşeret etmek:** Bir işi yapmak, temas etmek **Fenn-i kıraat ve fenn-i kitâbet:** Okuyup yazma fennî. **Nakkâş:** İşleyen, nakşeden **Kemalât:** Mükemmel sıfatlar **Kıyâsen:** Kıyas ederek, karşılaştırarak. **Sena:** Övme, medh **Hâlık-ı Zülcelâl:** Ululuk ve azamet sahibi Yaratan. **Âyine:** Ayna **Bürhan-ı vahdaniyet:** Allah'ın birliğini gösteren delil **Mezkûr hüccet:** Daha önce geçen delil. **Esmâ:** Allah'ın (c.c.) isimleri **Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân:** Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân

رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ²

âyetleriyle Hâlik'ımızı bize tanıttırıyor.” diye o mektepli gençlere dedim.

Onlar dahi tamamıyla kabul edip tasdik ederek “Hadsiz şükür olsun Rabbimize ki, tam kudsi ve ayn-ı hakikat bir ders aldık. Allah senden razı olsun.” dediler!

Ben de dedim: “İnsan binler çeşit elemeler ile müteallim ve binler nevî lezzetler ile mütelezziz olacak bir zihayat makine ve gayet derece acziyle beraber hadsiz maddî-mânevî düşmanları ve nihayetsiz fakrıyla beraber hadsiz zâhirî ve bâtınî ihtiyaçları bulunan ve mütemâdiyen zevâl ve firâk tokatlarını yiyen bir bîçâre mahlûk iken, birden î mân ve ubûdiyetle böyle bir Padişah-ı Zülcelâl'e intisap edip bütün düşmanlarına karşı bir nokta-yi istinad ve bütün hâcâtına medar bir nokta-yi istimdat bularak herkes mensup olduğu efendisinin şerefiyle, makamıyla iftihâr ettiği gibi; o da böyle nihayetsiz Kadîr ve Rahîm bir Padişah'a î mân ile intisap etse ve ubûdiyetle hizmetine girse ve ecelin îdam ilânını kendi hakkında terhis tezkeresine çevirse ne kadar memnun ve minnetdâr ve ne kadar müteşekkîrâne iftihâr edebilir kıyas ediniz.”

O mektepli gençlere dediğim gibi musibettede mahpuslara da tekrar ile derim: O'nu tanıyan ve itaat eden zindanda dahi olsa bahtiyardır. O'nu unutan saraylarda da olsa zindandadır, bedbahttır. Hattâ bir bah-tiyar mazlum idam olunurken bedbaht zâlimlere demiş: “Ben îdam olmuyo-

¹ “Göklerin ve yerin Rabbi” (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; Enbiyâ sûresi, 21/56; Şuarâ sûresi, 26/24; Sâffât sûresi, 37/5; Sâd sûresi, 38/66; Zuhruf sûresi, 43/82; Duhân sûresi, 44/7; Nebe sûresi, 78/37)

² “Göklere ve yeri yaratan...” (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Nahl sûresi, 16/3; İsrâ sûresi, 17/99; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/22; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Zuhruf sûresi, 43/9; Ahkaf sûresi, 46/33; Hadid sûresi, 57/4; Teğâbûn sûresi, 64/3)

Kudsi: Kutsal

Ayn-ı hakikat: Hakikatin tâ kendisi

Müteallim: Acı ve elem duyan

Mütelezziz: Lezzet alan

Zihayat: Canlı

Nihayetsiz fakr: Sonsuz ihtiyaç

Hadsiz zahirî ve bâtınî ihtiyaçlar: İnsanın iç ve dış dünyasına ait sınırsız ihtiyaçlar

Zeval ve firak: Bitip yok olma ve ayrılık

Mütemadiyen: Sürekli olarak

Übudiyet: Kulluk

Padişah-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi

Padişah; Cenab-ı Hak

İntisap etmek: Bir yere bağlanmak

Nokta-yi istinad: Dayanak noktası. **Hacat:** İhtiyaçlar

Medar: Vesile, sebep

Nokta-yi istimdat: Yardım istenecek yer, nokta

Kadîr: Her şeye gücü yeten (Allah c.c.)

Rahîm: Merhameti ve ihsanı sonsuz Hz.Allah

Terhis tezkeresi: Askeriğin tamamlanmış olduğunu gösteren izin belgesi

Minnettar: Gördüğü iyiliğe teşekkür eden, iyilik bilir

Müteşekkîrâne: Teşekkür ederek

Kıyas etmek: Karşılaştırmak

Musibettede mahpus: Felâkete uğramış mahkûm

Bedbaht: Mutsuz

Mazlum: Zülme, haksızlığa uğramış

rum, belki terhis ile saadete gidiyorum. Fakat, ben de sizi îdam-ı ebedî ile mahkûm gördüğümünden sizden tam intikamımı alıyorum.” ¹ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ¹ diye-
rek sürûr ile teslim-i ruh eder.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

* * *

¹ “Allah’tan başka ilâh yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

² “(Melekler:) ‘Sühbansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.’ dediler.” (Bakara sûresi, 2/32)

Hüve Nüktesi

بَاسْمِهِ شُبْحَانَهُ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹
الْسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ أَبَدًا دَائِمًا²

Çok Aziz ve Sıddık Kardeşlerim;

Kardeşlerim..³ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ⁴ ve لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ deki lâfzında, yalnız maddi cihette bir seyahat-ı hayâlîye-i fikriyede hava sahifesinin mütâlâasıyla anı bir sûrette görünen bir zarıf nükte-i tevhidde, meslek-i îmâniyenin hadsiz derece kolay ve vücûb derecesinde sühûletli bulunmasını; ve şirk ve dalâletin mesleğinde hadsiz derecede müşkilâtlı, mümteni binler muhâl bulunduğunu müşâhede ettim. Gayet kısa bir işaretle, o geniş ve uzun nükteyi beyan edeceğim.

Evet; nasıl ki bir avuç toprak, yüzer çiçeklere nöbetle saksılık eden kabında, eğer tabiata, esbâba havale edilse, lâzım gelir ki; ya o kabda küçük mikyasta yüzer, belki çiçekler adedince mânevî makineler, fabrikalar bulunsun veyahut o parçacık topraktaki her bir zerre, bütün o ayrı ayrı çiçekleri, muhtelif hâsiyetleriyle ve hayatdâr cihâzâtıyla yapmalarını bilsin. Âdetâ bir ilâh gibi hadsiz ilmi ve nihayetsiz iktidarı bulunsun.

¹ “Hiçbir şey yoktur ki Allah’ı hamd ile tenzih etmesin.” (İsrâ sûresi, 17/44)

² Allah’ın selâmı, rahmeti ve bereketi; sonsuza kadar sürekli üzerinize olsun.

³ “Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; En’âm sûresi, 6/102, 106; A’raf sûresi, 7/158; Tevbe sûresi, 9/31, 129; Hûd sûresi, 11/14; Ra’d sûresi, 13/30; Tahâ sûresi, 20/8, 98; Mü’minîn sûresi, 23/116; Neml sûresi, 27/26; Kasas sûresi, 28/70, 88; Fâtır sûresi, 35/3; Zümer sûresi, 39/6; Mü’min sûresi, 40/3, 62, 65; Duhân sûresi, 44/8; Haşır sûresi, 59/22, 23; Teğâbûn sûresi, 64/13; Müzzemmil sûresi, 73/9)

⁴ “De ki: O, Allah’dır, Tektir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

Hüve: Arapça’da “O” manasına işaret zamiri; Allah (c.c.)

Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsî bir dikkatle çıkarılan gizli ve ince mana

Seyahat-ı hayâlîye-i fikriye:

Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latifeleriyle mana âleminde varlığın yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gerçekleştirdiği seyahat

Maddî cihet: Maddeyle ilgili, maddeye bakan yön

Sıddık: Özü sözü doğru insan

Mütalaa: İnceleme, dikkatli okuma

Nükte-i tevhid: Allah’ın (c.c.) birliğini gösteren ince mana

Meslek-i imaniye: İman yolu

Vücub: Gereklilik. Kesinlik

Dalâlet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak. **Sühulet:** Kolaylık

Şirk: Allah’a ortak koşma

Müşkilat: Güçlükler, zorluklar

Mümteni: İmkânsız

Muhal: İmkânsız. **Mikyas:** Ölçü

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Mânevî makine: Maddî olmayan, düşünce ve hayalde olan makine

Muhtelif: Çeşitli, farklı

Hasiyet: Özellik. **Hayattar:** Canlı

Cihazat: Organlar, donanımlar

Aynen öyle de: Emir ve irâdenin bir arşı olan havanın, rüzgârın her bir parçası ve bir nefes ve tırnak kadar olan هُوَ lafzındaki havada, küçücük mik-yasta bütün dünyada mevcut telefonların, telgrafların, radyoların ve hadsiz ve muhtelif konuşmaların merkezleri, santralleri, âhize ve nâkileleri bulunsun ve o hadsiz işleri beraber ve bir anda yapabilsin. Veyahut o هُوَ'daki havanın, belki unsur-i havanın her bir parçasının her bir zerresi, bütün telefoncular ve ayrı ayrı umum telgrafçılar ve radyo ile konuşanlar kadar mânevî şahsiyetleri ve kabiliyetleri bulunsun ve onların umum dillerini bilsin ve aynı zamanda başka zerrelere de bildirsin, neşretsin. Çünkü, bilfiil o vaziyet kısmen görünüyor ve havanın bütün eczasında o kabiliyet var. İşte ehl-i küfrün ve tabiiyyûn ve maddiyyûnların mesleklerinde değil bir muhâl, belki zerreler adedince muhâller ve imtinâlar ve müşkilâtlar âşikâre görünüyor.

Eğer Sâni-i Zülcelâl'e verilse, hava bütün zerrâtiyle onun emirber neferi olur. Bir tek zerrenin, muntazam bir tek vazifesi kadar kolayca hadsiz küllî vazifelerini Hâlık'ın izniyle ve kuvvetiyle ve Hâlık'a intisap ve istinad ile ve Sâni'inin cilve-i kudreti ile bir anda, şimşek sür'atinde ve هُوَ telâffuzu ve havanın temevvücû sühûletinde yapılır. Yâni, kalem-i kudretin hadsiz ve hârika ve muntazam yazılarına bir sahife olur. Ve zerreleri o kalemin uçları ve zerrelerin vazifeleri dahi, kalem-i kaderin noktaları bulunur. Bir tek zerrenin hareketi derecesinde kolay çalışır.

İşte ben هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ve لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ 'deki hareket-i fikriye ile seyahatimde, hava âlemini temâşâ ve o unsurun sahifesini mütâlâa ederken, bu mücmel hakikati tam vâzih ve mufasssal aynelyakîn müşâhede ettim ve هُوَ lâfzında, havasında böyle parlak bir bürhân ve bir lem'a-yı vâhidiyet bulunduğu gibi, mânâsında ve işaretinde gayet nûrânî bir cilve-i ehadiyet ve çok

Âhize: Alıcı alet

Nâkile: Verici, nakledici alet

Unsur-i hava: Havayı oluşturan madde parçacığı, element

Mânevî şahsiyet: Hükmî şahsiyet

Neşretmek: Yayımak

Ecza: Cüzler, parçalar

Ehl-i küfr: Kâfirler

Tabiiyyun: Her şeyin doğanın eseri olduğunu iddia edenler

Maddiyyun: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler. **Bilfiil:** Gerçekte

İmtina: İmkânsızlık

Âşikâre: Apaçık

Sâni'-i Zülcelâl: Her şeyi en güzel şekilde var eden Yüce Yaradan

Zerrat: Atomlar. **Hâlık:** Yaradan

Emirber nefer: Emir eri

Külli vazife: Genel, kapsamlı vazife

İntisab: Bir yere bağlanma, emir ve iradesi altına girme

İstinad: Dayanma, güvenme

Sâni: Her şeyi en güzel ve sanatlı bir şekilde yaratan Allah (c.c.)

Cilve-i kudret: Allah (c.c.) kudretinin tecellisi, eseri

Temevvüc: Dalgalanma

Kalem-i kudret: Kudret kalemi

Kalem-i kader: Kader kalemi

Hareket-i fikriye: Geniş, derin, sistemli, zincirleme düşünce, tefekkür

Mücmel: Kısa, özet

Temaşa: Bakıp seyretme

Aynelyakîn: Görerek bilgi sahibi olmak. **Vâzih:** Açık, berrak

Lem'a-yı vâhidiyet: Cenab-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliğinin parıltısı. **Mufasssal:** Ayrıntılı, geniş

Cilve-i ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde görünen birliğinin tecellisi

kuvvetli bir hüccet-i tevhid ve هُوَ zamirinin mutlak ve müphem işareti, hangi zâta bakıyor?” işaretine bir karîne-i taayyün o hüccette bulunması içindir ki, hem Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân, hem ehl-i zikir; makam-ı tevhidde bu kudsi kelimeyi çok tekrar ederler diye ilmelyakîn ile bildim.

Evet, meselâ: Bir nokta beyaz kâğıtta, iki-üç nokta konulsa karıştığı ve bir adam, muhtelif çok vazifeleri beraber yapmasıyla şaşıracağı ve bir küçük zihyaya, çok yükler yüklenmesiyle altında ezildiği ve bir lisan ve bir kulak, aynı anda müteaddit kelimelerin beraber çıkması ve girmesi intizamını bozup karışacağı hâlde, aynelyakîn gördüm ki: هُوَ anahtarı ile ve pusulasıyla fikren seyahat ettiğim hava unsurunda her bir parçası, hattâ her bir zerresi içine muhtelif binler noktalar, harfler, kelimeler konulduğu veya konulabileceği hâlde, karışmadığını ve intizamını bozmadığını...

Hem ayrı ayrı pek çok vazifeler yaptığı hâlde, hiç şaşırmadan yapıldığını ve o parçaya ve zerreye, pek çok ağır yükler yüklendiği hâlde, hiç zaaf göstermeyerek, geri kalmıyarak intizam ile taşıdığını..

Hem binler ayrı ayrı kelime, ayrı ayrı tarzda, mânâda o küçücük kulak ve lisanlara kemâl-i intizamla gelip, çıkıp, hiç karışmayarak, bozulmayarak o küçücük kulaklara girip, o gayet incecik lisanlardan çıktığı ve o her zerre ve her parçacık, bu acib vazifeleri görmekle beraber kemâl-i serbestiyet ile cezbedarâne hâl dili ile ve mezkûr hakikatin şehâdeti ve lisanıyla لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ve هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ deyip gezer ve fırtınaların ve şimşek ve berk ve gök gürültüsü gibi havayı çarpıştırıcı dalgalar içerisinde, intizamını ve vazifelerini hiç bozmuyor ve şaşırmıyor. Ve bir iş diğer bir işe mâni olmuyor... Ben aynelyakîn müşâhede ettim.

Demek, ya her bir zerre ve her bir parça havada nihayetsiz bir hikmet ve nihayetsiz bir ilmi, irâdesi ve nihayetsiz bir kuvveti, kudreti ve bütün zerrâta hâkim-i mutlak bir hâssaları bulunmak lâzımdır ki,

Hüccet-i tevhid: Allah'ın (c.c.) birliğinin delili

Mutlak: Sınırsız, şart ve kayıt altında olmayan

Müphem: Belirsiz, örtülü

Karîne-i taayyün: Belirtme işareti. (Yani “O” zamirinin Allah'a işaret etmesi.)

Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyan: Beyanı, anlatım tarzı mucize olan Kur’ân-ı Kerim

Ehl-i zikir: Zikredenler

Makam-ı tevhid: Tevhid makamı. Kalpte Allah'ın birliğinin hissedildiği hal

Kudsi kelime: Kutsal, mukaddes kelime

İlmelyakîn: Bir şeyi görüp tatomaksızın kesin şekilde bilmek

Zihayat: Canlı

Kemal-i intizam: Mükemmel düzen

Müteaddit: Ayrı ayrı, birkaç

Kemal-i serbestiyet: Tam bir serbestlik

Cezbedarane: Hayret ve sevinçle kendinden geçmesine

Mezkûr: Bahsi geçen, anlatılan

Berk: Şimşek

Zerrat: Atomlar

Hâkim-i mutlak: Her şeye hükmeden

Hâssa: Özelliik

bu işlere medar olabilsin. Bu ise, zerreler adedince muhâl ve bâtıldır. Hiçbir şeytan dahi bunu hatıra getiremez.

Öyle ise, bu sahife-i havanın hakkalyakîn, aynelyakîn, ilmelyakîn derecesinde bedâhetle Zât-ı Zülcelâl'in hadsiz gayr-i mütenâhî ilmi ve hikmetle çalıştırdığı kalem-i kudret ve kaderin mütebeddil sahifesi ve bir levh-i mahfuzun âlem-i tağayyürde ve mütebeddil şuûnâtında bir levh-i mahv, isbat nâmında yazar-bozar tahtası hükmündedir.

İşte hava unsurunun yalnız nakl-i asvât vazifesinde mezkûr cilve-i vahdâniyet'i ve mezkûr acâibi gösterdiği ve dalâletin hadsiz muhâliyetini izhar ettiği gibi; unsur-i havâinin, sâir ehemmiyetli vazifelerinden biri de elektrik, câzibe, dâfia, ziyâ gibi sâir letâifin naklinde şaşırmadan muntazaman, asvât naklindeki vazifeyi gördüğü aynı zamanda bu vazifeleri dahi gördüğü; aynı zamanında bütün nebâtât ve hayvanâta teneffüs ve telkih gibi hayata lüzumu bulunan levâzımâtı kemâl-i intizam ile yetiştiriyor. Emir ve irâde-i ilâhiye'nin bir arşı olduğunu kat'î bir sûrette isbat ediyor ve serseri tesadüf ve kör kuvvet ve sağır tabiat ve karışık, hedefsiz esbâb ve âciz, câmid, cahil maddeler bu sahife-i havâiyenin kitâbetine ve vazifelerine karışması hiçbir cihetle ihtimâl ve imkânı bulunmadığını aynelyakîn derecesinde isbat ettiğini kat'î kanaat getirdim. Ve her bir zerre ve her bir parça lisân-ı hâl ile قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ve لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ dediklerini bildim ve bu هُوَ anahtarını ile havanın maddî cihetindeki bu acâibi gördüğüm gibi, hava unsuru da bir هُوَ olarak âlem-i misâl ve âlem-i mânâya bir anahtar oldu.

(Mütebakisi şimdilik yazdırılmadı. Umuma binler selâm.)

* * *

Medar: Sebep, vesile

Bâtıl: Yalan, çürük, esassız

Sahife-i hava: Hava sahifesi

Hakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat ta-darak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek

Bedahetle: Çok açık bir şekilde

Zât-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yü-ce Allah (c.c.)

Gayr-i mütenâhî: Sonsuz, sonu olmayan. **Mütebeddil:** Değişen

Kalem-i kudret ve kader: Kudret ve kader kalemi

Levh-i mahfuz: Her şeyin yazılı olduğu kader kitabı

Âlem-i tegayyür: Değişip duran âlem

Şuunat: İşler, ilâhî tecelliler, ic-raatler. **Hayvanat:** Hayvanlar

Levh-i mahv-isbat: Silinip yazılan, üzerinde değişiklik yapılan levha

Nakl-i asvat: Seslerin nakli

Cilve-i vahdaniyet: Cenab-ı Hakk'ın birliğinin tecellisi

Acâib: Olağanüstü şeyler

İzhar etmek: Göstermek, açığa çıkarmak. **Muhâliyet:** İmkânsızlık

Ünsur-i havâi: Havayı oluşturan madde parçacığı, element

Cazibe: Çekim kuvveti

Dafla: İtme kuvveti. **Ziya:** Işık

Sâir letaif: Gözle görülmeyen başka kuvveler

Muntazaman: Düzenli bir şekilde

Asvat: Sesler. **Nebatat:** Bitkiler

Levazumat: Gerekli, lüzumlu olan şeyler. **Teneffüs:** Soluk alma

Kemal-i intizam: Mükemmel düzen

Emir ve irâde-i ilâhiye: Allah'ın emir ve iradesi. **Arş:** Taht

Kat'î bir surette: Kesin bir şekilde

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Âciz: Gücü-kudreti olmayan

Camid: Donuk, cansız

Sahife-i havaiye: Hava sayfası

Aynelyakîn: Görerek bilgi sahibi

olmak. **Kitabet:** Yazı yazma işi

Kat'î kanaat: Kesin görüş

Lisan-ı hâl: Davranışların ifade

ettiği anlam. **Telkih:** Aşılama

Maddî cihet: Maddeye bakan yön

Âlem-i misal: Rüya âlemi gibi

gayb âlemi ile görülen âlem

arasındaki âlem

Âlem-i mana: Mana âlemi, misal

ve ruhanîler âlemi

Mütebakî: Geriye kalan

On Dördüncü Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ¹

(Kur'ân-ı Hakîm'in ve Kur'ân'ın müfessir-i hakikisi olan hadîs'in bir kısım yüksek ve ulvî hakâikına çıkmak için teslim ve inkıyâdı noksan olan kalblere yardım edecek basamaklar hükmünde o hakikatlerin bir kısım nazîrelerine işaret edeceğiz ve hâtimesinde bir ders-i ibret ve bir sır-ı inâyet beyân edilecek. O hakikatlardan haşir ve kıyâmet'in nazîreleri, Onuncu Söz'de, bilhassa Dokuzuncu Hakikat'ında zikredildiği için tekrara lüzum yoktur. Yalnız sâir hakikatlardan nümûne olarak "Beş Mesele" zikrederiz.)

Birincisi

Meselâ: ²سِتَّةَ أَيَّامٍ "Altı günde gökleri ve yeri *leri yarattı.*" demek olan; hem, belki bin ve elli bin sene gibi uzun zamandan ibaret olan eyyâm-ı Kur'âniye ile insan dünyası ve hayvan âlemi altı günde yaşayacağına işaret eden hakikat-i ulviyesine kanaat getirmek için, birer gün hükmünde olan her bir asırda, her bir senede, her bir günde Fâtır-ı

¹ "Elif, Lâm, Râ. Bu öyle bir Kitaptır ki âyetleri en kesin delillerle desteklenmiş, sonra da güzelce açıklanmış, tam hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan Hakîm ve Habîr tarafından gönderilmiştir." (Hûd sûresi, 11/1)

² "Rabbimiz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadid sûresi, 57/4)

Müfessir-i hakikî: Gerçek müfessir, açıklayıcı

Ulvi hakaik: Yüce, yüksek hakikatler

İnkıyad: Boyun eğme, itaat

Nazire: Benzer

Hâtîme: Sonuç

Ders-i ibret: İbret dersi

Sırr-ı inayet: Cenab-ı Hakk'ın bir lütfundaki sırlı (gizemli) taraf

Beyan etmek: Açıklamak

Hakikat-i ulviye: Yüce hakikat

Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları

Eyyam-ı Kur'âniye: Kur'ân'da farklı bağlamlarda geçen gün çeşitleri

Zülcelâl'in halkettiği seyyâl âlemleri, seyyâr kâinatları, geçici dünyaları, nazar-ı şuhûda gösteriyoruz. Evet, güya, insanlar gibi dünyalar dahi, birer misafirdir. Her mevsimde Zât-ı Zülcelâl'in emriyle âlem dolar, boşanır.

İkincisi

Meselâ:

وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ¹ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ²
لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ
إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ³

gibi âyetlerin ifade ettikleri ki: “Bütün eşya, bütün ahvâliyle, vücûda gelmeden ve geldikten sonra ve gittikten sonra yazılıdır ve yazılır ve yazılıyor.” demek olan hakikat-i âliyesine kanaat getirmek için nakkâş-ı Zülcelâl, rûy-i zeminin sahifesinde, her mevsimde, bâhusus baharda değiştirdiği nihayetsiz muntazam mahlûkatın fihriste-i vücutlarını, tarihçe-i hayatlarını, desâtir-i hareketlerini; çekirdeklerinde, tohumlarında, köklerinde mânevî bir sûrette derc ve muhafaza ettiğini ve zevâlden sonra semerelerinde aynen kalem-i kaderiyle, mânevî bir tarzda basit tohumcuklarında yazdığını, hattâ her geçici baharda, yaş-kuru ne varsa, mahdud zerrecikler ve kemikler hükmünde olan tohumlarda, ölmüş odunlarda, kemâl-i intizam ile muhafaza ettiğini nazar-ı şuhûda gösteriyoruz. Güya her bir bahar, bir tek çiçek gibi, gayet muntazam ve mevzûn olarak, zeminin yüzüne bir Cemîl ve Celîl'in eliyle ta-

¹ “Hasılı yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En'âm sûresi, 6/59)

² “Velhâsil her bir şeyi, apaçık bir Kitap'ta sayıp döken Biz'iz.” (Yâsin sûresi, 36/12)

³ “O (gaybları bilen) öyle bir zattır ki O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktârı bir şey bile kaçamaz. Zereden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitapta (Levh-i Mahfûzda) bulunmasın.” (Sebe sûresi, 34/3)

Fâtır-ı Zülcelâl: Yüce Yaradan

Halk etmek: Yaratmak

Seyyat: Akıcı

Seyyar: Dolaşan, gezici

Nazar-ı şuhud: Şahitlerin bakışı

Zât-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yüce Allah (c.c)

Ahval: Hâller, durumlar

Vücûda gelme: Varlığa erme

Hakikat-i âliye: Yüce, yüksek hakikat

Rûy-i zemîn: Yeryüzü

Nakkâş-ı Zülcelâl: En güzel, en

sanatlı şekilde var eden, işleyen Yüce Yaratıcı

Bahusus: Bilhassa, özellikle

Muntazam: Düzenli

Mahlukatın fihriste-i vücudları:

Mahlukların maddî varlıklarının fihristi, listesi

Tarihçe-i hayat: Kısa hayat hikâyesi

Desâtir-i hareket: Hareket prensipleri

Mânevî sûret: Manaya, ruha ait görünüm

Derc etmek: Yerleştirmek, içine koymak

Zeval: Yok olma. **Semere:** Meyve

Kalem-i kader: Kader kalemi

Mahdud: Sınırlı

Kemal-i intizam: Mükemmel düzen

Nazar-ı şuhud: Şahitlerin bakışı

Mevzûn: Ölçülü, ahenkli

Cemil: Güzel. **Celil:** Ulu, Yüce

kılıp koparılıyor; konup kaldırılıyor. Hakikat böyle iken, beşerin en acib bir dalâleti budur ki; kader kaleminin sahifesi olan levh-i mahfuz'un, yalnız bir cilve-i aksi olarak, fihriste-i san'at-ı rabbâniye olup, ehl-i gafletin lisânında tabiat denilen bu kitâbet-i fitriyeyi, bu nakş-ı san'atı, bu münfail misdar-ı hikmeti, tabiat-ı müessire diyerek masdar ve fâil telâkki etmesidir.

¹ أَيْنَ الثَّرَى مِنَ الثَّرَى¹ Hakikat nerede? Ehl-i gafletin telâkkileri nerede?

Üçüncüsü

Meselâ; hamele-i arş ve yer ve göklerin melâike-i müekkelleri ve sâir bir kısım melekler hakkında Muhibir-i Sâdık'ın tasvir ettiği, meselâ: kırk binler başlı, her başında kırk binler lisan ve her lisanda kırk binler tarzda tesbihât ettiklerini² ve intizam ve külliyyet ve vüs'at-i ubûdiyetlerini ifâde eden hakikate çıkmak için, şuna dikkat et ki, Zât-ı Zülcelâl:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ³

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ⁴

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ⁵

gibi âyetlerle tasrih ediyor ki: Mevcûdâtın en büyüğü ve küllîsi dahi, kendi

¹ “Yer nerde, Süreyyâ nerde?”

² Bkz.: et-Taberî, *Câmî'u'l-beyân* 15/156; Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/547, 740, 742, 747, 3/868; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ân* 3/62; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 8/402; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 2/82. Hamele-i arş meleklerinin tesbihleriyle ilgili ayrıca bkz.: Müslim, *selâm* 124; Tirmizî, *tefsîru sûre* (34) 3; Müsned 1/218.

³ “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

⁴ “Biz (sabâh akşam) kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Dâvud'un hizmetine râm etmiştik.” (Sâd sûresi, 38/18)

⁵ “Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik.” (Ahzâb sûresi, 33/72)

Acib: Tuhaf, anlaşılmaz, hayret verici

Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak

Levh-i Mahfuz: Her şeyin yazılı olduğu kader kitabı

Cilve-i akis: Yansıma

Fihriste-i san'at-ı Rabbaniye:

Allah'ın (c.c.) sanatı şeklinde yarattığı varlıkların fihristesi, listesi

Ehl-i gaflet: Gerçeklerden habersiz kimseler

Kitabet-i fitriye: Yarattılaşa ait yazı, Allah'ın yarattığı kitap

Nakş-ı san'at: Sanat nakışı, örgüsü

Münfail: Dış tesirle meydana gelen, tesirde kalan, üzerinde fiil icrâ edilen

Mistar-ı hikmet: Hikmet cetveli

Tabiat-ı müessire: İstedğini yapan bir yaratıcı, tesirli tabiat

Masdar: Kaynak

Fâil: İş yapan

Telâkki etme: Kabul etme

Hamele-i arş: Allah'ın (c.c.) arşını taşıyan melekler

Melaïke-i müekkel: Bir işle görevlendirilen melekler

Muhibir-i Sadık: Doğru söyleyen haberci. **Intizam:** Düzen

Tasvir etme: Bir şeyi söz veya yazı ile canlı bir tarzda anlatma

Tesbihât: Allah'ın noksanlıklardan uzak olduğunu ilân etmeler

Külliyyet: Genellik, kapsamlı olma

Vüs'at-i ubudiyyet: Geniş çerçevede yapılan kulluk

Zât-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yüce Allah (c.c.)

Tasrih etmek: Açıklığa kavuşturmak

Mevcudat: Varlıklar

Külli: Genel, kapsamlı

külliyetine göre ve azametine münâsîp bir tarzda tesbihât ettiğini gösteriyor ve öyle de görünüyor. Evet bir bahr-i müsebbih olan şu semâvâtın kelimât-ı tesbihîyesi; güneşler, aylar, yıldızlar olduğu gibi, bir tayr-ı müsebbih ve hâmid olan şu zeminin dahi elfâz-ı tahmîdiyesi; hayvanlar, nebatlar ve ağaçlardır. Demek her bir ağacın, her bir yıldızın cüz'î birer tesbihâtı olduğu gibi, zeminin de ve zeminin her bir kıtasının da ve her bir dağ ve derenin de ve her ve bahrinin de ve göklerin her bir feleğinin de ve her bir burcunun da birer tesbih-i küllîsi vardır. Şu binler başları olan zeminin, her başında yüz binler lisanlar bulunan ve her lisanda yüz bin tarzda tesbihât çiçeklerini, tahmidât meyvelerini, âlem-i misâlde tercümanlık edip gösterecek ve âlem-i ervâhda temsil edip ilân edecek, ona göre elbette bir melek-i müekkeli vardır.

Evet, müteaddit eşya bir cemaat şekline girse, bir şahs-ı mânevîsi olacaktır. Eğer o cemiyet, imtizaç edip ittihad şeklini alsa, onu temsil edecek bir şahs-ı mânevîsi, bir nevi ruh-i mânevîsi ve vazife-i tesbihîyesini görecektir bir melek-i müekkeli olacaktır, işte bak, misâl olarak bu Barla ağzının, şu dağ lisânının bir muazzam kelimesi olan bu odamızın önündeki çınar ağacına bak, gör: Ağacın, şu üç başının her başında kaç yüz dal dilleri var ve her dilde, bak; kaç yüz, mevzûn ve muntazam meyve kelimeleri var ve her meyvede, dikkat et; kaç yüz kanatlı mevzûn tohumcuk harfleri, emr-i ¹ كُنْ فَيَكُونُ'e

mâlik Sâni-i Zülcelâl'ine ne kadar belîğ bir medih ve fasîh bir tesbih ettiğini işittiğin, gördüğün gibi; ona müekkel melek dahi, ona göre âlem-i mânâda müteaddit diller ile tesbihâtını temsil ediyor ve hikmeten öyle olmak gerektir.

¹ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da olur." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsin sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

Azamet: Büyüklük, yücelik
Bahr-ı müsebbih: Allah'ı (c.c.) tesbih eden deniz; gökler
Semavat: Gökler
Kelimat-ı tesbihîye: Tesbih kelimeleri
Tayr-ı müsebbih: Allah'ı (c.c.) tesbih eden kuş
Hâmid: Cenab-ı Hakk'a hamd ve övgüde bulunan
Elfaz-ı tahmîdiye: Allah'a (c.c.) hamd, sena ve övgü ifade eden lafızlar.
Nebat: Bitki
Cüz'î: Bir bütüne ait parça, kısım
Felek: Yörünge çevresinde dönen küre

Berr ve bahr: Kara ve deniz
Burc: Güneş sisteminde yer alan on iki takım yıldızın her biri
Tesbih-i küllî: Kapsamlı tesbih
Tahmidat: Cenab-ı Hakk'a yapılan hamdler, övgüler
Âlem-i misal: Rüya âlemi gibi gayb âlemi ile görülen âlem arasındaki, mânânın şekillendiği âlem
Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi
Müteaddit: Çok sayıda
Şahs-ı mânevî: Hükmî şahsiyet, tüzel kişilik
Cem'iyet: Topluluk
İmtizaç etmek: Birleşmek, kaynaşmak
İttihad: Birleşmiş, birlik olma

Ruh-i mânevî: Mânevî ruh
Vazife-i tesbihîye: Allah'ı (c.c.) tesbihle ilgili vazife
Melek-i müekkel: Bir işle görevlendirilmiş melek
Mevzûn: Ölçülü, ahenkli
Muntazam: Düzenli
Emr-i kün-feyekün: "Ol" manasında Cenab-ı Hakk'ın mahlukları yaratırken buyurduğu emir
Sâni-i Zülcelâl: Her şeyi en güzel şekilde var eden Yüce Yaradan
Belîğ: Özlü, düzgün ve etkili ifade
Medih: Övme, methetme
Fasîh: Açık ve güzel
Âlem-i mana: Mana âlemi
Hikmeten: Hikmet açısından

Dördüncüsü

Meselâ:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹
وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ² وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ³
تُعْرَجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ⁴

gibi âyetlerin ifâde ettikleri hakikat-i ulviyesine ki, Kâdir-i mutlak, o derece sühûlet ve sür'atle ve muâlecesiz ve mübâşeretisiz eşyayı halkeder ki, yalnız sırf bir emir ile îcad eder gibi görünüyor, fahmediliyor. Hem o Sâni-i Kâdir, nihayet derecede masnûâta karîb olduğu hâlde, masnûât nihayet derecede ondan baîddir. Hem nihayetsiz kibriyâsiyle beraber, gayet cüz'î ve hakîr umûru dahi, ehemmiyetle tanzim ve hüsn-i san'attan hariç bırakmıyor. İşte bu hakikat-i Kur'âniye'nin vücûduna, mevcudatta meşhûd sühûlet-i mutlaka içinde intizâm-ı ekmel şehâdet ettiği gibi, gelecek temsil dahi, onun sırr-ı hikmetini gösterir.

Meselâ: ⁵ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ Sâni'-i Zülcelâl'in Esmâ-yi Hüsnâ'sından Nur

isminin bir kesif âyinesi hükmünde olan güneşin emr-i rabbânî ve teshir-i ilâhî ile mazhar olduğu vazifeler, şu hakikati fehme takrib eder. Şöyle ki:

¹ “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olurur...” (Yâsin sûresi, 36/82)

² “Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa) bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

³ “Biz insana şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16)

⁴ “Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktân elli bin sene olan bir günde yükselirler.” (Meâric sûresi, 70/4)

⁵ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

Hakikat-i ulbiye: Yüce, yüksek hakikat

Kâdir-i Mutlak: Her şeyi gücü yeten, kudret sahibi

Sühûlet: Kolaylık

Mualece: Doğrudan doğruya, direkt temaslâ iş yapma

Mübâşeret: Doğrudan doğruya dokunarak iş yapma

Halk etme: Yaratma

İcad: Varetmek, yaratmak

Fehm etmek: Anlamak

Sâni'-i Kâdir: Güzel ve mükemmel şekilde var eden Yüce Yaratıcı

Masnuaat: Yüce Yaratıcı'nın en güzel, en sanatlı şekilde yarattığı şeyler

Karib: Yakın. **Baid:** Uzak

Kibriya: Büyüklük, ululuk

Cüz't: Küçük, ehemmiyetsiz

Hakir: Kıymetsiz. **Umûr:** İşler

Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği

Hakikat-i Kur'âniye: Kur'an'ın bildirdiği hakikat

Sühûlet-i mutlak: Büyük bir kolaylık. **Mevcudat:** Varlıklar

İntizâm-ı ekmel: En mükemmel düzen. **Meşhud:** Gözle görülen

Temsil: Benzetme, misal verme

Sırr-ı hikmet: Hikmet sırrı

Sâni'-i Zülcelâl: Güzel şekilde var eden Yüce Yaranan

Esmâ-yi hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri, sıfatları

Kesif âyine: Maddî, yoğun ayna

Emr-i Rabbânî: Her şeyi idare eden, terbiye eden Yüce Rabbinin emri

Teshir-i ilâhî: İlâhî iradenin boyun eğdirmesi. **Fehm:** Anlama

Takrib etmek: Yaklaştırmak

Güneş ulviyetiyle beraber bütün şeffaf ve parlak şeylere nihayet derecede yakın, belki onların zatlarından onlara daha yakın olduğu, cilvesiyle ve timsâliyle ve tasarrufa benzer çok cihetlerle onları müteessir ettiği hâlde, o şeffaf şeyler ise, binler sene ondan uzaktırlar. Onu hiçbir vecihle müteessir edemezler; kurbiyet dâvâ edemezler.

Hem o Güneş, her şeffaf bir zerreye, hattâ ziyâsı nereye girmiş ise, orada hâzır ve nâzır gibi olduğu o zerrenin kabiliyet ve rengine göre Güneş'in aksi ve bir nevi timsâli görünmesiyle anlaşılır.

Hem Güneş'in azamet-i nûraniyeti derecesinde ihâtası, nüfuzu ziyâdeleştir. Nûraniyet azametindendir ki, en küçük ufak şeyler, ondan gizlenip kaçamazlar. Demek azamet-i kibriyâsı, cüz'î ve ufak şeyleri, nûraniyet sırrıyla hârice atmak değil; bilâkis daire-i ihâtasına alıyor. Hem Güneş'i, mazhar olduğu cilvelerde ve vazifelerde farz-ı muhâl olarak fâil-i muhtar farz etsek, o derece sühûlet ve sür'at ve vüs'at içinde, zerreden, katreden, deniz yüzünden seyyârâta kadar izn-i ilâhî ile öyle işliyor ki, şu tasarrufât-ı azimeyi yalnız bir mahz-ı emir ile yapar, tahayyül edilebilir. Zerre ile seyyâre, emrine karşı müsavidirler. Deniz yüzüne verdiği feyzi, zerreye de kabiliyetine göre kemâl-i intizam ile verir.

İşte, semâ denizinin yüzünde ziyâdâr bir kabarcık ve Kadîr-i mutlak'ın "Nur" isminin cilvesine kesif bir âyinecik olan şu Güneş'in, bilmüşâhede şu hakikatin üç esâsının nümûnelerine mazhar olduğunu görüyoruz. Elbette Güneş'in nur ve harareti, ilim ve kudretine nisbeten toprak gibi kesif hükümünde; "Nûru'n-nûr, Münevviru'n-nûr, Mukaddiru'n-nûr" olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye, ilim ve kudretiyle nihayetsiz yakın ve hâzır ve nâzır; ve eşya, O'ndan gayet uzak olduğuna; hem o derece külfetsiz, muâlecesiz, sühûletle işleri yapar ki; yalnız mahz-ı emrin sür'at ve sühûletiyle icad eder gibi anlaşıl-

Ulviyet: Yücelik

Cilve: Tecelli, görünme

Timsal: Suret, görüntü

Cihet: Yön, taraf

Müteessir: Tesir altında kalmış

Kurbiyet: Yakınlık. **Ziya:** Işık

Nâzır: Nazar eden, bakan

Azamet-i nuraniyet: Her tarafa yayılan parlaklık

İhata: İçine alma, kapsama

Nuraniyet: Parlaklık

Azamet-i kibriya: Büyüklük, ululuk

Daire-i ihata: Kuşatıcı, kapsayıcı daire. **Cüz'î:** Küçük

Fâil-i muhtar: İstedliğini yapan

Farz-ı muhal: Olması imkânsız olup, var gibi kabul edilen

Farz etmek: Varsaymak

Vüs'at: Genişlik, enginlik

Katre: Damla

Seyyarat: Gezegenler

İzn-i ilâhî: Allah'ın (c.c.) izni

Tasarrufat-ı azime: Büyük icraatlar

Mahz-ı emir: Sadece ve yalnız emir

Tahayyül etmek: Hayal etmek

Müsavî: Eşit. **Sema:** Gökyüzü

Kemal-i intizam: Mükemmel düzen

Ziyadar: Parlak, ışıklı

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten

Nur: Varlığı nurlandıran, her çeşit nurun yaratıcısı olan Allah'ın (c.c.) isimlerinden biri

Âyinecik: Aynacık

Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Nisbeten: Nisbetle, göre

Kesif: Yoğun

Zât-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yüce Allah (c.c.)

Külfetsiz: Zahmetsiz

Mualece: Doğrudan doğruya, direkt temasla iş yapma

dığına; hem hiçbir şey, cüz'î-küllî, küçük-büyük; daire-i kudretinden hârice çıkmadığına ve kibriyâsı ihâta ettiğine şuhûd derecesinde bir yakîn-i îmânî ile îmân ederiz ve îmân etmek gerektir.

Beşincisi

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ

'den tut, ¹بِئْسَ مَا

وَعَلَّمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ ²ta ye kadar..

hem 'den tut, ³كُلُّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

'e kadar.. ⁴تَا يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

hem 'dan tut, ⁵وَالْأَرْضُ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

'e kadar.. ⁶تَا وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ

hem 'den tut, ⁷مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

'ya kadar.. ⁸تَا وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

hudûd-i azamet-i rubûbiyet'i ve kibriyâ-yi ulûhiyyet'i tutmuş olan Ezel, Ebed

¹ “Ama onlar, Allah'ın kudret ve azametini hakkiyle takdir edemediler, O'na lâayık ta'zimi göstermediler. Halbuki bütün bir dünya kıyâmet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67)

² “Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler).” (Enfâl sûresi, 8/24)

³ “Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir.” (Zümer sûresi, 39/62)

⁴ “(Bilmiyorlar mı ki Allah) onların gizlediklerini de bilir, açıkladıklarını da?” (Bakara sûresi, 2/77; Hûd sûresi, 11/5; Nahl sûresi, 16/23)

⁵ “Gökleri ve yeri yaratan...” (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Nahl sûresi, 16/3; İsra sûresi, 17/99; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/22; Secde sûresi, 32/4; Yâsin sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Zuhruf sûresi, 43/9; Ahkaf sûresi, 46/33; Hadid sûresi, 57/4; Teğâbûn sûresi, 64/3)

⁶ “Sizi de yaptığınız şeyleri de yaratan Yüce Allah'tır.” (Sâffât sûresi, 37/96)

⁷ “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış! O'ndan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur.” (Kehf sûresi, 18/39)

⁸ “Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz.” (Dehr sûresi, 76/30)

Şuhud derecesinde: Gözle görü-lür derecede

Yakîn-i îmanî: Kesin, tereddütsüz iman

Daire-i kudret: Kudret dairesi

Hudud-i azamet-i rubûbiyet: Allah'ın (c.c.) büyüklüğünün ulaştığı yerler

Kibriyâ-yi uluhiyyet: Allah'ın (c.c.) büyüklüğü

Ezel ve Ebed Sultanı: Başlangıcı ve sonu olmayan Allah (c.c.)

Sultan'ı, şu âciz ve nihayetsiz zaif ve nihayetsiz fakir ve nihayetsiz muhtaç ve yalnız cüz'î bir ihtiyar ile, îcada kabiliyeti olmayan zaif bir kisb ile mücehhez benî-Âdem'e karşı şedid şikâyet-ı Kur'âniye'si ve azîm tehdidâtı ve müdhîş vâidleri ne hikmete binâendir ve ne vecihle tevfiik edilir; ne sûretle münâsîp düşer? demek olan derin ve yüksek hakikate kanaat getirmek için şu gelecek iki temsile bak:

•*Birinci Temsil*: Meselâ; şâhâne bir bağ var ki, nihayetsiz meyvedâr ve çiçekdâr masnû'lar içinde bulunuyorlar. Ona nezaret etmek için pek çok hademeler tâyin edilmiş. Bir hizmetkârın vazifesi dahi, yalnız o bağa yayılacak ve içilecek suyun mecrâsındaki deliğin kapağını açmaktır. Ve şu hizmetkâr ise, tenbellik etti, deliğin kapağını açmadı. O bağın tekemmülüne hâlel geldi veyahut kurudu. O vakit Hâlık'ın san'at-ı rabbâniye'sinden ve Sultân'ın nezâret-i şâhânesinden ve ziyâ ve hava ve toprağın hizmet-i bendegânesinden başka bütün hademelerin, o sersemden şekvâya hakları vardır. Zira, hizmetlerini akîm bıraktı veya zarar verdi.

•*İkinci Temsil*: Meselâ; cesîm bir sefine-i sultâniye'de, âdi bir adam cüz'î vazifesini terk etmesiyle, bütün gemideki vazifedârların netâic-i hide-mâtına hâlel getirdiğinden ve bazı da mahvettiğinden, bütün o vazifedârlar nâmına gemi sahibi ondan şedit şikâyet eder. Kusur sahibi ise, diyemez ki: “Ben bir âdi adamım, ehemmiyetsiz ihmalimden şu şiddete müstahak değilim.” Çünkü; tek bir adem, hadsiz ademleri intâç eder. Fakat vücûd kendine göre semere verir. Çünkü; bir şeyin vücûdu, bütün şerâit ve esbâbın vücûduna mütevakkıf olduğu hâlde; o şeyin ademi ve intifâsı, tek bir şartın intifâsıyla, tek bir cüz'ün ademiyle netice itibariyle mün'adım olur. Bundandır ki: “*Tahrip, tamirden pek çok defa eshel olduğu*” bir düstûr-i müteârifeye hük-

Cüz'î ihtiyar: İnsanın zayıf, küçük iradesi. **Zaif**: Zayıf

İcad: Varetme, yaratma

Kesb: Çaba, girişim, kazanma

Mücehhez: Donatılmış

Benî-âdem: İnsanoglu

Şikâyet-ı Kur'âniye: Kur'an'da ifade edilen şikâyetler

Azîm tehdidat: Büyük tehditler

Müdhîş vâidler: Dehşet ve korku verici tehditler. **Vecih**: Yön, şekil

Tevfiik etmek: Bağdaştırma, muvaffak kılma

Meyvedar: Meyveli

Çiçekdar: Çiçekli

Masnû: Sanatlı eser

Tekemmül: Tamamlanma

Nezaret etmek: Gözetmek, kontrol etmek

Hâlel: Zarar, eksiklik

Hâlık: Yaradan

San'at-ı Rabbâniye: İlâhî sanat

Nezaret-i şahane: Mükemmel bakım, gözetme. **Ziya**: Işık

Hizmet-i bendegane: Kulluk suuruyla hizmet etmek

Şekva: Şikâyet. **Cesîm**: Büyük, iri

Akîm bırakmak: Sonuçsuz, verimsiz bırakmak

Sefine-i Sultaniye: Sultanın gemisi

Cüz'î: Küçük. **Vazifedar**: Görevli

Netâic-i hidemat: Hizmetlerin neticeleri.

Şedit: Şiddetli

Müstehak: Hak etmiş, lâyık

Adem: Yokluk

İntac etmek: Sebep olmak

Vücud: Var olma

Semere: Netice, meyve

Şerâit: Şartlar

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Mütevakkıf: Bağlı

İntifâ: Ortadan yok olma, nefyolma

Cüz: Parça, kısım

Mün'adım: Yok olan

Tahrip: Harap etme, bozma, mahvetme

Tamir: Düzeltme, onarma

Eshel: Daha kolay

Düstur-i müteârifeye: Herkesçe bilinen kanun

müne geçmiştir. Madem küfür ve dalâlet, tuğyân ve ma'siyet esasları, inkâr-dır ve reddir; terkdir ve adem-i kabuldür. Sûret-i zâhiriyyede ne kadar müs-bet ve vücûdlu görünse de, hakikatta intifâdır, ademdir. Öyle ise, cinâyet-i sâriyedir. Sâir mevcudatın netâic-i amellerine hâlel verdiği gibi esmâ-yi ilâ-hiye'nin cilve-i cemâllerine perde çeker.

İşte bu hadsiz şikâyete hakları olan mevcudat nâmına o mevcudatın Sultân'ı, şu âsi beşerden azîm şikâyet eder. Ve etmesi, ayn-ı hikmettir. Ve o âsi, şiddetli tehdidâta elbette müstahaktır ve dehşetli vâidlere, bilâşübhe se-zâdır.

* * *

Dalâlet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak. **Tuğyan:** Azgınlık
Masiyet: İsyan, günah
Adem-i kabul: Kabulsuzlук
Sûret-i zahiriye: Dış görünüş.
Müsbet: Olumlu
Vücud: Varlık

Cinayet-i sâriye: Bulaşıcı, sirayet eden cinayet
Mevcudat: Varlıklar
Netaic-i amel: İşlerin sonuçları
Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları
Cilve-i cemal: Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve ihsanı ile tecellisi

Âst: İsyan eden
Ayn-ı hikmet: Hikmetin tâ kendisi
Tehdidat: Tehditler
Müstehak: Hak etmiş, lâyık
Vaid: Tehdit
Bilâşübhe: Şüphesiz
Sezâ: Lâyık, münasip

Hâtîme

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ¹

(Gafil kafaya bir tokmak ve bir ders-i ibrettir.)

Ey gaflete dalıp ve bu hayatı tatlı görüp ve âhireti unutup, dünyaya talip bedbaht nefsim! Bilir misin neye benzersin? Deve kuşuna... Avcıyı görür uçamıyor, başını kuma sokuyor; tâ avcı onu görmesin. Koca gövdesi dışarda. Avcı görür. Yalnız o, gözünü kum içinde kapamış görmez.

Ey nefis! Şu temsile bak, gör; nasıl dünyaya hasr-ı nazar; aziz bir lezzeti, elîm bir eleme kalbeder.

Meselâ: Şu karyede (yâni Barla'da) iki adam bulunur. Birisinin yüzde doksan dokuz ahhâbı İstanbul'a gitmişler, güzelce yaşıyorlar. Yalnız bir tek burada kalmış. O dahi oraya gidecek. Bunun için şu adam İstanbul'a müştaktır, orayı düşünür, ahhâba kavuşmak ister. Ne vakit ona denilse: "Oraya git!" sevinip gülererek gider.

İkinci adam ise, yüzde doksan dokuz dostları buradan gitmişler. Bir kısmı mahvolmuşlar. Bir kısmı ne görür, ne de görünür yerlere sokulmuşlar. Perişan olup gitmişler zanneder. Şu biçâre adam ise, bütün onlara bedel yalnız bir misafire ünsiyet edip teselli bulmak ister. Onunla o elîm âlâm-ı firâkı kapamak ister.

Ey nefis! Başta Habîbullah, bütün ahhâbın kabrin öbür tarafındadırlar. Burada kalan bir iki tane ise, onlar da gidiyorlar. Ölümden ürküp, kabirden korkup, başını çevirme! Merdâne kabre bak, dinle ne talep eder! Erkekçesine ölümün yüzüne gül; bak ne ister! Sakın gafil olup ikinci adama benzeme!

¹ "Bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir." (Âl-i İmran sûresi, 3/185)

Hâtîme: Sonuç
Ders-i ibret: İbret dersi
Talib: İsteyen, istekli
Bedbaht: Mutsuz, mahrum
Temsil: Misal vermek
Elîm elem: Çok acı verici elem

Hasr-ı nazar: Yalnız bir şeye gözünü dikmek
Kalb etme: Bir hâlden bir hâle çevirme, dönüştürme
Ünsiyet etme: Yakınlık kurma, alışma. **Biçâre:** Çaresiz

Karye: Köy. **Müştak:** Çok arzulu
Âlâm-ı firak: Ayrılık acıları
Habibullah: Allah'ın (c.c.) sevgili kulu ve peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.). **Taleb:** İstek
Merdane: Mertçe, erkekçe

Ey nefsim! Deme: “Zaman değişmiş, asır başkalaşmış, herkes dünyaya dalmış, hayata perestiş eder, derd-i mâişetle sarhoştur.” Çünkü; ölüm değişmiyor, firâk bekâya kalbolup başkalaşmıyor. Acz-i beşerî, fakr-ı insânî değişmiyor, ziyâdeleşiyor. Beşer yolculuğu kesilmiyor, sür’at peydâ ediyor.

Hem deme: “Ben de herkes gibiyim.” Çünkü; herkes sana kabir kapısına kadar arkadaşlık eder. Herkesle musibette beraber olmak demek olan telli ise, kabrin öbür tarafında pek esassızdır.

Hem kendini başıboş zannetme! Zira, şu misafirhâne-i dünyada, nazar-ı hikmetle baksan hiçbir şeyi nizamsız, gayesiz göremezsin. Nasıl sen nizamsız, gayesiz kalabilirsin? Zelzele gibi vâkıalar olan şu hâdisât-ı kevnîye tesadüf oyuncağı değiller.

Meselâ: Zemine nebâtât ve hayvanât envândan giydirilen birbiri üstünde, birbiri içinde, gayet muntazam ve gayet münakkaş gömlekler, baştan aşağıya kadar gayelerle, hikmetlerle müzeyyen, mücehhez olduklarını gördüğün ve gayet âlî gayeler içinde, kemâl-i intizam ile meczup mevlvî gibi devredip döndürmesini bildiğin hâlde, nasıl oluyor ki, küre-i arzın; benî Âdemden, bâhusus ehl-i imandan beğenmediği bir kısım etvâr-ı gafletin sıklet-i mâneviyesinden, omuz silkmeye benzeyen zelzele gibi^(Hâşiye) mevt-âlûd hâdisât-ı hayatiyesini –bir mülhidin neşrettiği gibi– gayesiz, tesâdüfî zannederek bütün musibetzedelerin elîm zâyîâtını bedelsiz hebâen-mensûr gösterip müt-hiş bir ye’s e atarlar. Hem büyük bir hata, hem büyük bir zulüm ederler.

Belki öyle hâdiseler bir Hakîm ü Rahîm’in emriyle, ehl-i îmânın fânî malını, sadaka hükmüne çevirip ibkâ etmektir. Ve küfrân-ı nimetten gelen günahlara keffârettir.

(Hâşiye) İzmir’in zelzelesi münasebetiyle yazılmıştır.

Perestîş etme: Hayranlık, aşırı sevgi besleme, ibadet etme
Derd-i mâişet: Geçim derdi
Firak: Ayrılık. **Beka:** Sonsuzluk
Kalbolmak: Bir hâlden başka bir hâle geçmek, dönüşmek
Acz-i beşerî: İnsanın güçsüzlüğü
Fakr-ı insânî: İnsanoğlunun ihtiyacı
Ziyadeleşmek: Artmak, çoğalmak
Misafirhane-i dünya: Dünya misafirhanesi. **Zelzele:** Deprem
Nazar-ı hikmet: Hikmet açısından
Hâdisât-ı kevnîye: Tabiatdaki hâdiseler. **Zemin:** Yeryüzü

Muntazam: Düzenli
Nebatat ve hayvanat: Bitkiler ve hayvanlar. **Envâ’:** Türler
Münakkaş: Nakışlı, işlemeli
Müzeyyen: Süslü
Mücehhez: Donatılmış
Âli: Yüce, yüksek
Kemal-i intizam: Mükemmel düzen
Meczub: Cezbeye tutulmuş, kendinden geçmiş
Mevlevî: Mevlevî tarikatına mensup kişi. **Benî-Âdem:** İnsanoğlu
Küre-i arz: Yerküre, dünya
Etvâr-ı gaflet: Gaflet tavırları, davranışları. **Bahusus:** Özellikle

Ehl-i iman: Müminler
Sıklet-i mâneviye: Mânevî ağırlık
Mevt-âlûd: Ölümler iç içe
Hâdisât-ı hayatiye: Hayata ait hâdiseler. **Mülhid:** Dinsiz
Musibetzedede: Felâkete uğramış
Hebâen-mensur: Boşu boşuna
Hakîm-i Rahîm: Her şeyi yerli yerince yapan, sonsuz rahmet sahibi Allah (c.c.)
İbka etmek: Ebedî kılmak
Küfrân-ı nimet: Nimete karşı nankörlük. **Ye’s:** Ümitsizlik
Keffaret: Günahların affı için verilen sadaka

Nasıl ki bir gün gelecek, şu musahhar zemin; yüzünün zîneti olan âsâr-ı beşeriyeyi şirk-âlûd, şükürsüz görüp, çirkin bulur. Hâlık'ın emriyle, büyük bir zelzele ile bütün yüzünü siler, temizler. Allah'ın emriyle, ehl-i şirki Cehennem'e döker. Ehl-i şükre: “*Haydi, Cennet'e buyurun.*” der.

* * *

On Dördüncü Sözün Zeyli

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا • وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا • وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا •
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا • بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا • يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا
أَعْمَالَهُمْ • فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ • وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ¹

Şu sûre, kat'iyyen ifade ediyor ki: Küre-i arz, hareket ve zelzele-sinde vahy ve ilhama mazhar olarak emir tahtında depreniyor. Bazen de titriyor.

(Mânevî ve ehemmiyetli bir câ nibden, şimdiki zelzele münâsebe-tiyle altı-yedi cüz'î suâle karşı, yine mânevî ihtar yardımıyla cevap-ları kalbe geldi. Tafsîlen yazmak kaç defa niyet ettimse de izin veril-medi. Yalnız icmâlen kısacık yazılacak.)

Birinci Suâl: Bu büyük zelzelenin maddî musibetinden daha elîm, mânevî bir musibeti olarak, şu zelzelenin devamından gelen korku ve me'yûsiyet, ekser halkın ekser memlekette gece istirahatını sel-bederek, dehşetli bir azap vermesi nedendir?

Yine mânevî cevap: Şöyle denildi ki: Ramazan-ı şerîfin teravîh vak-tinde kemâl-i neş'e ve sürûr ile sarhoşçasına gayet heveskârâne şarkıları ve bazen kızların sesleriyle, radyo ağızıyla bu mübarek merkez-i İslâmiyet'in her köşesinde câzibedârâne işittirilmesi, bu korku azabını netice verdi.

¹ “Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman.. * ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman.. * insan şaşkın şaşkın: “Ne oluyor bunal” dediği zaman.. * İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: * Çünkü Rab-bin ona bunları vahyeder. * İşte o gün bölükler hâlinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. * Zerre ağırlığına hayır yapan onu bulur, * zerre ağırlığına şer yapan da onu bulur.” (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

Zeyl: Ek, ilâve. **Zelzele:** Deprem
Küre-i Arz: Yerküre, dünya
Emir tahtında: Emir altında
Canib: Yön, taraf. **Cüz'î:** Küçük
Tafsîlen: Ayrıntılı olarak

İcmalen: Özet olarak, kısaca
Me'yûsiyet: Ümitsizlik. **Sual:** Soru
Selb etmek: Çekip almak, yok etmek. **Ekser:** Çoğu
Kemal-i neş'e ve sürur: Tam bir neşe ve sevinç

Heveskârane: Hevesli bir şekilde
Merkez-i İslâmiyet: İslâmiyet merkezi
Cazibedarane: Cazibeli, baştan çıkarıcı bir şekilde

İkinci Suâl: Niçin gâvurların memleketlerinde bu semâvî tokat başlarına gelmiyor? Bu biçâre Müslümanlara iniyor?

Elcevap: Büyük hatalar ve cinâyetler, te'hir ile büyük merkezlerde; ve küçücük cinâyetler ta'cil ile küçük merkezlerde verildiği gibi; mühim bir hikmete binâen, ehl-i küfrün cinâyetlerinin kısm-ı a'zamı, mahkeme-i kübrâ-yi haşr'e te'hir edilerek, ehl-i îmânın hataları, kısmen bu dünyada cezası verilir. ^(Hâşiye)

Üçüncü Suâl: Bazı eşhâsın hatasından gelen bu musibet bir derece memlekette umumî şekle girmesinin sebebi nedir?

Elcevap: Umumî musibet, ekseriyetin hatasından ileri gelmesi cihetiyle, ekser nâsın o zâlim eşhâsın harekâtına fiilen veya iltizâmen veya iltihâken taraftar olmasıyla mânen iştirak eder, musibet-i âmmeye sebebiyet verir.

Dördüncü Suâl: Madem bu zelzele musibeti, hataların neticesi ve keffâretü'z-zünûbdur. Masumların ve hatasızların o musibet içinde yanması nedendir? Adâletullah nasıl müsaade eder?

Yine mânevî cânibden elcevap: Bu mesele sırr-ı kadere taalluk ettiği için, Risale-i Kader'e havale edip yalnız burada bu kadar denildi:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً¹ Yâni: “Bir belâ, bir musibetten çekiniz ki; geldiği vakit yalnız zâlimlere mahsus kalmayıp mâsumları da yakar.”

Şu âyetin sırrı şudur ki: Bu dünya bir meydan-ı tecrübe ve imtihandır ve

^(Hâşiye) Hem, Rus gibi olanlar, mensûh ve tahrif edilmiş bir dîni terk etmekle, hak ve ebedî ve kabil-i nesh olmayan bir dîne ihânet etmek derecesinde gayretullaha dokunmadığından, zemin şimdilik onları bırakıp bunlara hiddet ediyor.

¹ Enfâl sûresi, 8/25.

Semavi tokat: Gökten gelen musibet. **Biçâre:** Çaresiz

Te'hir: Erteleme

Ta'cil: Çabuklaştırma

Ehl-i küfr: Kâfirler

Kısm-ı a'zam: En büyük kısım

Mahkeme-i Kübra-yı Haşir:

Mahşerde kurulacak en büyük mahkeme

Ehl-i iman: Müminler

Mensuh: Yürürlükten kaldırılan

Tahrif: Bozma, değiştirme

Kabil-i nesh: Yürürlükten kaldırılabılır

Gayretullaha dokunmak: Zulfun haddi aşması sebebiyle Cenab-ı Hakk'ın gazabının zâlimler üzerine inmesi. **Zemin:** Yeryüzü

Eşhas: Şahıslar. **Umumî:** Genel

Ekseriyet: Çoğunluk

Ekser nâs: Çoğu insanlar

İltizamen: Taraf tutarak, taraftar olarak

Harekât: Davranışlar

İltihaken: Katılarak

Musibet-i âmme: Genel musibet

Keffâretü'z-zünub: Günahları

affettiren iyilikler, sadakalar

Adaletullah: Allah'ın (c.c.) adaleti

Canib: Taraf, yön

Sırr-ı kader: Kader sırrı

Taalluk etme: İlişgi, ilgisi olma

Risale-i Kader: Kader Risalesi

Meydan-ı tecrübe: İmtihan meydanı

dâr-ı teklif ve mücâhededir. İmtihan ve teklif, iktizâ ederler ki, hakikatlar perdeli kalıp, tâ müsâbaka ve mücâhede ile Ebû Bekir'ler, a'lâ-yı illiyyîne çık-sınlar ve Ebû Cehil'ler, esfel-i sâfilîne girsinler. Eğer masumlar, böyle musibetlerde sağlam kalsaydılar, Ebû Cehil'ler, aynen Ebû Bekir'ler gibi teslim olup, mücâhede ile mânevî terakki kapısı kapanacaktı ve sırr-ı teklif bozulacaktı.

Madem, mazlum, zâlim ile beraber musibete düşmek hikmet-i ilâhiye'ce lâzım geliyor. Acaba o biçâre mazlumların rahmet ve adâletten hisseleri nedir?

Bu suâle karşı cevaben denildi ki: O musibetteki gazab ve hiddet içinde, onlara bir rahmet cilvesi var. Çünkü; o masumların fâni malları, onların hakkında sadaka olup, bâki bir mal hükmüne geçtiği gibi, fâni hayatları dahi, bir bâki hayatı kazandıracak derecede bir nevi şehâdet hükmünde olarak, nisbeten az ve muvakkat bir meşakkat ve azaptan büyük ve dâimî bir kazancı kazandıran bu zelzele, onlar hakkında ayn-ı gazab içinde bir rahmettir.

Beşinci Suâl: Âdil ve Rahîm, Kadîr ve Hakîm, neden hususî hatalara hususî ceza vermeyip, koca bir unsuru musallat eder. Bu hâl cemâl-i rahmetine ve şumûl-i kudretine nasıl muvâfık düşer?

Elcevap: Kadîr-i Zülcelâl, her bir unsura çok vazifeler vermiş ve her bir vazifede çok neticeler verdiriyor. Bir unsurun bir tek vazifesinde, bir tek neticesi çirkin ve şer ve musibet olsa da, sâir güzel neticeler, bu neticeyi de güzel hükmüne getirir. Eğer bu tek çirkin netice vücûda gelmemek için, insana karşı hiddete gelmiş o unsur, o vazifeden men'edilse; o vakit, o güzel neticeler adedince hayırlar terk edilir ve lüzumlu bir hayrı yapmamak, şer olması haysiyetiyle, o hayırlar adedince şerler yapılır. Tâ bir tek şer gelmesin gibi;

Dâr-ı teklif ve mücâhede: İmtihan ve mücadele yurdu; dünya
İktiza etmek: Gerektermek
A'lâ-yı illiyyîn: Çıkılabilecek en yüksek seviye
Esfel-i safillîn: Düşülebilecek en aşağı nokta
Mânevî terakki: Mânevî yükselme
Sırr-ı teklif: İmtihan, deneme sırrı
Hikmet-i ilâhice: İlâhî hikmet açısından
Rahmet cilvesi: Rahmet eseri, parıltısı

Bâki: Daimi
Fâni: Gelip geçici, sonlu
Şehadet: Şehitlik
Nisbeten: Nisbetle, göre
Muvakkat: Geçici
Ayn-ı gazab: Gazabın, öfkenin tâ kendisi
Rahîm: Sonsuz merhamet ve ihsan sahibi Allah (c.c.)
Kadîr: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Hakîm: Her şeyi yerli yerince yapan Allah (c.c.)

Musallat etmek: Üzerine göndermek
Cemal-i rahmet: Allah'ın (c.c.) rahmetinin güzelliği
Şumûl-i kudret: Yüce Kudret'in her şeyi kapsaması
Muvafık: Uygun, münasip
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Yüce Allah (c.c.)
Vücûda gelmek: Var olmak
Men etmek: Engellemek
Haysiyetile: ..itibarıyla, bakımından

gayet çirkin ve hilâf-ı hikmet ve hilâf-ı hakikat bir kusurdur. Kudret ve hikmet ve hakikat, kusurdan münezzehtirler.

Madem bir kısım hatalar, unsurları ve arzı hiddete getirecek derecede bir şümüllü isyandır ve çok mahlukatın hukukuna bir tahkirli tecavüzdür. Elbette o cinâyetin fevkalâde çirkinliğini göstermek için, koca bir unsura, küllî vazifesi içinde “Onları terbiye et!” diye emir verilmesi ayn-ı hikmettir ve adâlettir ve mazlumlara ayn-ı rahmettir.

Altıncı Suâl: Zelzele, küre-i arzın içinde inkılâbât-ı mâdeniyenin neticesi olduğunu ehl-i gaflet işâa edip, âdeta tesâdüfî ve tabiî ve maksatsız bir hâdisen nazarıyla bakarlar. Bu hâdisenin mânevî esbâbını ve neticelerini görmüyorlar; tâ ki intibaha gelsinler. Bunların istinad ettiği maddenin bir hakikati var mıdır?

Elcevap: Dalâletten başka hiçbir hakikati yoktur. Çünkü: Her sene elli milyondan ziyâde münakkaş, muntazam gömlekleri giyen ve değiştiren küre-i arzın üstünde binler envân bir tek nev’i olan, meselâ; sinek tâifesinden hadsiz efrâdından bir tek ferdin yüzer a’zâsından bir tek uzvu olan kanadının kasd ve irâde ve meşîet ve hikmet cilvesine mazhariyeti ve ona lâkayd kalmaması ve başıboş bırakmaması gösteriyor ki, değil hadsiz zışuurun beşiği ve anası ve mercii ve hâmisi olan koca küre-i arzın ehemmiyetli ef’âl ve ahvâlî, belki hiçbir şeyi –cüz’î olsun, küllî olsun– irâde ve ihtiyar ve kasd-ı ilâhî hâricinde olmaz. Fakat, Kadîr-i mutlak, hikmetinin muktezasıyla zâhir esbâbı tasarrufatına perde ediyor. Zelzeleyi irâde ettiği vakit, bazen de bir mâdeni harekete emredip, ateşlendiriyor. Haydi, madenî inkılâbât dahi olsa, yine emir ve hikmet-i ilâhî ile olur; başka olamaz.

Hilaf-ı hikmet: Hikmete aykırı

Hilaf-ı hakikat: Gerçek dışı

Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak.

Mahlukat: Yaratıklar

Arz: Yeryüzü. **Şümül:** Kapsam

Tahkir: Hakareti, küçümseme

Tecavüz: Sınırı aşma, saldıрма

Küllî: Genel, kapsamlı

Ayn-ı hikmet: Hikmetin ta kendisi

Ayn-ı rahmet: Rahmetin ta kendisi

Küre-i arz: Yerküre, dünya

İnkılâbat-ı madeniye: Madenlerdeki kimsayal ve fiziksel değişmeler

Ehl-i gaflet: Gerçeklerden habersiz kimseler

İşaa: Yayma, duyurma

Mânevî esbab: Mana âlemine ait sebepler

İntibah: Uyanma, ibret alma

Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak.

İstinad: Dayanma

Münakkaş: Nakışlı, işlemeli

Muntazam: Düzenli

Enva’: Neviler, türler

Efrad: Fertler

Meşîet: Dileme, irade

Cilve: Tecelli, görünme

Mazhariyet: Nail olma, kavuşma, şereflenme.

Zışuur: Şuurlu

Lakayd: Kayıtsız, ilgisiz

Merci: Dönülecek yer

Hami: Himaye eden, koruyan

Ef’âl: Fiiller, işler

Ahval: Hâller, durumlar

Cüz’î: Küçük, pek az

Küllî: Genel, kapsamlı

İhtiyar: İrade, tercih

Kasd-ı ilâhî: Cenab-ı Hakk’ın maksadı, iradesi

Kadîr-i mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Mukteza: Lâzım gelen, gereken, gerekli olan

Zahir esbab: Görünür sebepler

Tasarrufat: İcraatlar, faaliyetler

Madenî inkılâbat: Madenlerdeki fiziksel ve kimyasal değişmeler

Hikmet-i ilâhî: İlâhî hikmet

Meselâ: Bir adam bir tüfek ile birisini vurdu. Vuran adama hiç bakılmasa, yalnız fişekteki barutun ateş alması noktasına hasr-ı nazar edip, biçâre maktûlün büsbütün hukukunu zâyî etmek; ne derece belâhet ve divaneliktir. Aynen öyle de; Kadîr-i Zülcelâl'in musahhar bir memuru, belki bir gemisi, bir tayyâresi olan küre-i arzın içinde bulunan ve hikmet ve irâde ile iddihar edilen bir bombayı, "Ehl-i gaflet ve tuğyânı uyandırmak için ateşlendir!" diye olan emr-i rabbânî'yi unutmak ve tabiata sapmak, hamâkatın en eşneidir.

•*Altıncı Suâlin Tetimmesi ve Hâşiyesi:* Ehl-i dalâlet ve ilhad, mesleklerini muhafaza ve ehl-i îmânın intibahlarına mukabele ve mümânaât etmek için, o derece garib bir temerrüd ve acib bir hamâkat gösteriyorlar ki, insanı insâniyetten pişman eder.

Meselâ: Bu âhirde beşerin bir derece umumiyet şeklini alan zulümlü, zulümâtli isyanından, kâinat ve anâsır-ı külliye kızdıklarından ve Hâlık-ı arz ve semâvât dahi, değil hususî bir rubûbiyet, belki bütün kâinatın, bütün âlemlerin Rabbi ve Hâkim'i haysiyetiyle, küllî ve geniş bir tecelli ile kâinatın hey'et-i mecmuasında ve rubûbiyet'in dâire-i külliyesinde nev-i insanı uyandırmak ve dehşetli tuğyânından vazgeçirmek ve tanımak istemedikleri Kâinat Sultânı'nı tanıttırmak için emsâlsiz, kesilmeyen bir su, hava ve elektrikten; zelzele-yi, fırtınayı ve Harb-i Umumî gibi umumî ve dehşetli âfâtı, nev-i insanın yüzüne çarparak onunla hikmetini, kudretini, adâletini, kayyûmiyetini, irâdesini ve hâkimiyetini pek zâhir bir sûrette gösterdiği hâlde; insan sûretinde bir kısım ahmak şeytanlar ise, o küllî îşarât-ı rabbâniye'ye ve terbiye-i ilâhiye'ye karşı eblehâne bir temerrüd ile mukabele edip diyorlar ki: "Tabiattır; bir mâdenin patlamasıdır, tesâdüfidir. Güneş'in harareti elektrikle çarpmasıdır ki,

Hasr-ı nazar: Yalnız bir şeye gözünü dikmek

Maktûl: Katledilen, öldürülen

Belâhet: Aptallık, budalalık

Divanelik: Delilik

Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Yüce Allah (c.c.)

Müsahhar: Boyun eğmiş

İddihar etmek: Depolamak

Ehl-i gaflet: Gerçeklerden habersiz kimseler

Ehl-i tuğyan: Azgınlık. Kûfürde ileri gidenler

Emr-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın emri

Hamakat: Ahmaklık

Hâşiy: Bir kitabın daha iyi anlaşılmasını sağlamak için yazılan açıklayıcı not

Eşne: En fena, en çirkin

Tetimme: Tamamlayıcı ek

Ehl-i dalâlet ve ilhad: Sapık ve dinsiz kimseler

Ehl-i iman: Müminler

İntibah: Uyanma

Mümânaat etmek: Engellemek

Temerrüd: İnat etme, direnme

Acib: Tuhaf

İnsaniyet: İnsanlık

Zulûmat: Karanlıklar

Anasır-ı külliye: Temel unsurlar, elementler

Hâlık-ı Arz ve Semavat: Gökleri ve yeri Yaradan

Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın mahlukatı yaratıp eğitmesi

Hâkim: Her şeye hükmeden Allah (c.c.)

Haysiyetiyle: Cihetiyle

Küllî: Genel, kapsamlı

Tecelli: Görünme, parıltı

Heyet-i mecmua: Genel yapı

Daire-i külliye: Geniş, kapsamlı, her şeyi içine alan daire

Nev-i insan: İnsan türü

Tuğyan: Azgınlık, taşkınlık

Emsalsiz: Eşi, benzeri olmayan

Harb-i umumî: Dünya savaşı (II.)

Âfât: Afetler, musibetler

Kayyûmiyet: Allah'ın (c.c.) yaratıp yönetmesi ve varlıkla tutması

Sûret: Şekil, görünüm

İşarat-ı Rabbâniye: Cenab-ı Hak'tan gelen işaretler

Terbiye-i ilâhiye: İlâhî terbiye

Eblehane: Ahmakça

Temerrüd: İnat etme

Amerika'da beş saat bütün makineleri durdurmuş ve Kastamonu vilayeti cevvinde ve havasında semayı kızartmış, yangın süratini vermiş." diye mâ-nâsız hezeyânlar ediyorlar.

Dalâletten gelen hadsiz bir cehâlet ve zındıkadan neş'et eden çirkin bir temerrüd sebebiyle bilmiyorlar ki: Esbâb yalnız birer bahânedirler, birer perdedirler. Dağ gibi bir çam ağacının cihâzâtını dokumak ve yetiştirmek için bir köy kadar yüz fabrika ve tezgâh yerine küçücük çekirdeği gösterir: "İşte bu ağaç bundan çıkmış." diye Sâni'nin o çamdaki gösterdiği bin mu'cizâtı inkâr eder misillü bazı zâhîrî sebepleri irâe eder. Hâlık'ın ihtiyar ve hikmet ile işlenen pek büyük bir fiil-i rubûbiyet'ini hiçe indirir. Bazen gayet derin ve bilinmez ve çok ehemmiyetli bin cihette de hikmeti olan bir hakikate fennî bir nâm takar. Güya o nâm ile mâhiyeti anlaşıldı, âdileşti, hikmetsiz, mânâsız kaldı.

İşte gel! Belâhet ve hamâkatın nihayetsiz derecelerine bak ki: Yüz sahife ile tarif edilse ve hikmetleri beyan edilse ancak tamamıyla bilinecek derin ve geniş bir hakikat-i meçhûleye bir nâm takar; malum bir şey gibi: "Bu budur." der. Meselâ: Güneş'in bir maddesi, elektrikle çarpmasıdır. Hem birer irâde-i külliye ve birer ihtiyar-ı âmm ve birer hâkimiyet-i nev'iye'nin unvanları bulunan ve "âdetullah" nâmıyla yâdedilen fitrî kanunların birisine, hususî ve kasdî bir hâdise-i rubûbiyet'i ircâ eder. O ircâ ile, onun nisbetini irâde-i ihtiyâriyeden keser; sonra tutar tesadüfe, tabiata havale eder. Ebû Cehil'den ziyâde muzaaf bir echeliyet gösterir. Bir neferin veya bir taburun zaferli harbini, bir nizam ve kanun-i askeriye'ye isnad edip; kumandanından, padişahından, hükümetinden ve kasdî harekâttan alâkasını keser misillü âsi bir divâne olur.

Cevv: Hava, atmosfer

Dalâlet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak

Zındıka: Dinsizlik

Neş'et: Çıkma, kaynaklanma

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Cihazat: Cihazlar, organlar, donanımlar

Sâni: Sanatî şekilde var eden, işleyen Yüce Yaradan

Mu'cizat: Mucizeler

Misillü: Gibi

Zahîrî sebeb: Görünür sebep

İrâe etmek: Göstermek

Hâlık: Yaradan

İrade-i ihtiyar: İrade ile yapılan tercih

Fill-i rububiyet: İlâhî terbiye, idare ve hakimiyetin fiili

Cihet: Taraf, yön

Fennî: Bilimsel

Belâhet: Aptallık, budalalık

Hamakat: Ahmaklık

Hakikat-i meçhule: Meçhul, bilinmez hakikat

İrade-i külliye: Allah'ın her şeyi kapsayan iradesi

İhtiyar-ı âmm: Her şeyi kapsayan, kuşatan irade

Hâkimiyet-i nev'iye: İnsan türüne ait hakimiyet

Âdetullah: Kâinatın yaratılış ve işleyişinde Allah'ın (c.c.) koyduğu kanunlar

Fitrî kanunlar: Yaratılışa ait kanunlar

Hâdise-i rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın gerçekleştirdiği hâdise

İrcâ etmek: İfade etmek, mal etmek

Nisbet: Bağ

İrade-i ihtiyariye: İrade ile yapılan tercih

Muzaaf: Kat kat, katmerli

Echeliyet: Cahilliğin son noktası, zır cahillik

Kanun-i askeriye: Askerliğe dair kanun, kural

İsnad etmek: Dayandırmak, mal etmek. **Misillü:** Gibi

Âst: İsyan eden

Divane: Deli, budala

Hem, meyvedâr bir ağacın bir çekirdekten icadı gibi, bir tırnak kadar bir odun parçasından çok mu'cizâtlı bir usta, yüz okka muhtelif taamları, yüz arşın muhtelif kumaşları yapsa; bir adam o odun parçasını gösterip dese: “Bu işler, tabii ve tesâdüfî olarak bundan olmuş.” O ustanın hârika san'atlarını, hünerlerini hiçe indirse, ne derece bir hamâkattır. Aynen öyle de...

Yedinci Suâl: Bu hâdise-i arziye, bu memleketin ahâli-i İslâmiyesi'ne bakması ve onları hedef etmesi, ne ile anlaşıyor ve neden Erzin-can ve İzmir taraflarına daha ziyâde iliştiriyor?

Elcevap: Bu hâdise, hem şiddetli kışta, hem karanlıklı gecede, hem dehşetli soğukta, hem Ramazan'ın hürmetini tutmayan bu memleket mahsus olması; hem tahribatından intibâha gelmediklerinden, hafifçe gafilleri uyandırmak için, o zelzelenin devam etmesi gibi çok emârelerin delâletiyle, bu hâdise ehl-i îmânı hedef edip, onlara bakıp, namaza ve niyaza uyandırmak için sarsıyor ve kendisi de titriyor.

Biçâre Erzincan gibi yerlerde daha ziyâde sarsmasının iki vechi var:

Biri: Hataları az olmak cihetiyle, temizlemek için ta'cil edildi.

İkincisi: O gibi yerlerde kuvvetli ve hakikatli îmân muhafızları ve İslâmiyet hâmilîleri az veya tam mağlûb olmak fırsatıyla, ehl-i zındıkanın orada te'sirli bir merkez-i faaliyet te'sisleri cihetiyle en evvel oraları tokatladı ihtimâli var.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

* * *

¹ “Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir.” Bu lafız, Neml sûresi, 27/65. âyetinin kısaltılmış hâlidir.

² “(Melekler:) ‘Sühbansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.’ dediler.” (Bakara sûresi, 2/32)

İcad: Var etme, varlığa çıkarma

Mu'cizat: Mucizeler

Muhtelif taamlar: Türlü türlü yiyecekler. **Meyvedar:** Meyveli

Okka: 1238 gramlık ağırlık ölçüsü

Arşın: Yaklaşık 68 cm. tutarında uzunluk ölçüsü

Hamakat: Ahmaklık

Hâdise-i arziye: Yeryüzüne ait hâdise

Ahali-i İslâmiye: Müslüman halk

İntibah: Uyanma

Emare: İpucu, belirti

Delâlet: Delil olma, gösterme

Ehl-i iman: Müminler

Vech: Yön. Sebep

Ta'cil: Çabuklaştırma

Hâmi: Himaye eden, koruyan

Ehl-i zındıka: Dinsizler

Merkez-i faaliyet: Faaliyet merkezi

Cihet: Yön, taraf

On Beşinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ¹

Ey kozmoğrafyanın ruhsuz meseleleriyle zihni darlaşan ve aklı gözüne inen ve şu âyetin azametli sırrını, o sıkışmış zihninde yerleştiremeyen mektebli efendi! Şu âyetin semâsına yedi basamaklı bir merdivenle çıkılabilir. Gel, beraber çıkacağız!

Birinci Basamak

Hakikat ve hikmet ister ki; zemin gibi, semâvâtın da kendine münâsip sekeneleri bulunsun. Lisân-ı şer’de, o ecnâs-ı muhtelifeye, “*Melâike ve ruhâniyât*” tesmiye edilir.

Evet, hakikat öyle iktizâ eder. Zira zemin, küçüklüğü ve hakaretiyle beraber zihayat ve zîşuur mahlûklardan doldurulması ve ara sıra boşaltılıp yeniden zîşuurlarla şenlendirilmesi, işaret eder, belki tasrih eder ki; şu muhteşem burçlar sahibi, müzeyyen kasırlar hükmünde olan semâvât dahi zîşuur ve zevî’l-idrâk mahlûklarla doludur. Onlar dahi ins ve cin gibi, şu âlem sarayının seyircileri ve şu kâinat kitabının mütâlâacıları ve şu saltanat-ı rubûbiyet’in dellâlarıdır. Çünkü, kâinatı had ve hesaba gelmeyen tezyinât ve

¹ “Biz yere en yakın semâyı (yıldız ve gezegenlerin vasıtasız olarak görülebildiği gökyüzünü) lambalarla donattık. Onları şeytanlara atılan mermiler yaptık.” (Mülk sûresi, 67/5)

Kozmoğrafya: Astronomi, gök bilimi.
Azamet: Büyüklük
Hikmet: İlâhî, doğru, yanılmayan bilgi, her şeyi yerli yerince yapma
Semâvat: Gökyüzü
Sekene: Nüfus, halk, ahali
Lisân-ı Şer’i: İslâm terminolojisi
Melâike: Melekler

Ruhaniyât: Ruh sahibi varlıklar (maddî cisim taşımayanlar)
Tesmiye: Adlanmak, isimlenmek
İktizâ etmek: Gerekmek
Hakaret: Küçük, hakir olmak
Zihayat: Canlı, hayat sahibi
Zîşuur: Şuurlu
Tasrih: Açıklamak

Zevî’l-idrak: İdrak sahipleri, akıllı varlıklar
Mütalaa: İnceleme, etüd etme, okuma
Saltanat-ı Rububiyet: Cenâb-ı Hakk’ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi
Tezyinât: Süslemeler

mehâsin ve nukûş ile süslendirip tezyin etmesi; bilbedâhe, mütefekkir istih-san edici ve mütehayyir takdir edicilerin enzârını ister. Evet, hüsün elbette bir âşık ister. Taam ise, aç olana verilir. Halbuki ins ve cin, şu nihayetsiz vazifeye, şu haşmetli nezârete ve şu vüs'atlı ubûdiyete karşı milyondan birisini ancak yapabilir. Demek bu nihayetsiz ve mütenevvi vezâife ve ibâdâta, nihayetsiz melâike envâi ve ruhânîyât ecnâsı lâzımdır.

Bazı rivâyâtın işârâtıyla ve intizam-ı âlemin hikmetiyle denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı seyyâre, seyyârâtтан tut, tâ katarâta kadar bir kısım melâike-nin merâkibidirler.¹ Onlar bunlara izn-i ilâhî ile binerler, âlem-i şehâdeti sey-redip gezerler. Hem denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı hayvaniye, hadîste “*tu-yûrun hudrun*”² tesmiye edilen Cennet kuşlarından tut, tâ sineklere kadar, bir cins ervâhın tayyâreleridirler. Onlar, bunların içine emr-i Hak ile girerler, âlem-i cismâniyatı seyran edip o cesedlerdeki hâsselerin pencereleriyle cis-mânî mu'cizat-ı fıtratı temâşâ ederler. Elbette kesâfetli topraktan ve küdürüetli sudan mütemâdiyen letâfetli hayatı ve nûrâniyetli zevî'l-idrâki halkeden Hâlık'ın, elbette ruha ve hayata münâsîp şu nur denizinden ve hattâ zulmet bahrinden bir kısım zîşuur mahlûkları vardır. Hem çok kesretli olarak vardır. Melâike ve ruhânîyâtın vücûdlarına dâir “*Nokta*” nâmında bir risalemde³ ve Yirmi Dokuzuncu Söz'de iki kere iki dört eder derecesinde bir kat'iyetle isbat edilmiştir. Eğer istersen ona müracaat et.

¹ Semânın her tarafında Allah'a secde için alınını koymuş bir melek olup, dört parmak sıgacak kadar boş bir yer olmadığına dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 9; İbn Mâce, *zühd* 19. Ayrıca Allah Teâlâ'nın (celle celâlüh), her bir damla-sından bir melek yarattığı nehir için bkz.: Ebû's-Şeyh, *el-Azame* 2/735.

² Bkz.: Müslim, *imâret* 121; Tirmizî, *tefsîru sûre* (3) 19; Ebû Dâvûd, *cihad* 25; İbn Mâce, *cenâiz* 4, *cihad* 16; Dârimî, *cihad* 18; Müsned 1/265.

³ Nokta Risalesi, Mesnevî-i Nûriye'nin sonunda yer almaktadır.

Mehasin: Güzellikler

Nukûş: Nakışlar

Tezyin etmek: Bezemek, süslemek

Bi'l-bedâhe: Açıkça

İstihsan etmek: Beğenmek, güzel bulmak, takdir etmek

Mütehayyir: Hayran kalan, şaşkın

Enzar: Bakışlar, nazarlar

Hüsün: Güzellik. **Taam:** Yemek

İns: İnsan, beşer

Haşmet: Ululuk, yücelik, ihtişam

Nezaret: Bakma, idare etme

Vüs'at: Genişlik. **Übûdiyet:** Kulluk

Mütenevvi: Çeşitli, türlü

İbâdât: İbadetler

Envâ: Türler. **Ecnas:** Cinsler

Rivâyât: Rivâyetler

İntizam-ı âlem: Kâinattaki mevcut

düzen, ahenk. **İşârât:** İşaretler

Ecsâm-ı seyyare: Hareket eden

cisimler. **Seyyârât:** Gezegenler

Katarât: Katreler

Melâike: Melekler

Merâkib: Binekler

İzn-i ilâhî: Allah'ın izni

Âlem-i Şehadet: Görünen âlem, duyu organları ile kavranılanları ihtiva eden âlem

Ecsâm-ı hayvaniye: Hayvanî ci-simler, hayvanlar

Tuyurun hudrun: Yeşil kuşlar

Tesmiye edilmek: Adlanmak, isimlenmek

Ervâh: Ruhlar. **Tayyare:** Uçak

Emr-i Hak: Allah'ın emri

Âlem-i cismâniyât: Belli bir cisme sahip varlıkların âlemi

Hâsse: Duyu, duyu organı

Muzicât-ı fıtrat: Yaratılış mucizeleri

Temâşâ: Seyretme

Kesâfet: Yoğunluk

Küdüret: Bulanıklık

Mütemâdiyen: Devamlı olarak

Letâfet: Hoş, güzel, tatlı olma, incecik

Nuraniyet: Parlaklık, nurlu olma

Zevî'l-idrak: İdrak sahipleri, akıllı varlıklar

Halk etmek: Yaratmak

Hâlık: Hz. Yaradan

Zulmet: Karanlık. **Bahr:** Deniz

Kesret: Çokluk, bolluk

İkinci Basamak

Zemin ile gökler, bir hükümetin iki memleketi gibi birbirine alâkadardır. Ortalarında ehemmiyetli irtibat ve mühim muameleler vardır. Zemine lâzım olan ziyâ, hararet ve bereket ve rahmet gibi şeyler semâdan geliyor, yâni gönderiliyor. Vahye istinad eden bütün edyân-ı semâviyenin icmâi ile ve şuhûda istinad eden bütün ehl-i keşfin tevâtürüyle, melâike ve ervâh semâdan zemine geliyorlar.¹

Bundan, hisse karîb bir hads-i kat'î ile bilinir ki; sekene-i arz için, semâya çıkmak için bir yol vardır. Evet, nasıl herkesin akıl ve hayâl ve nazarı her vakit semâyâ gider; öyle de, ağırlıklarını bırakan ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ veya cesedlerini çıkaran ervâh-ı emvât, izn-i ilâhî ile oraya giderler. Madem hif-fet ve letâfet bulanlar oraya giderler, elbette cesed-i misâlî giyen ve ervâh gi-bi hafif ve latif bir kısım sekene-i arz ve hava, semâyâ gidebilirler.

Üçüncü Basamak

Semânın sükût ve sükûneti ve intizam ve ittîrâdı ve vüs'at ve nûrâniyeti gösterir ki; sekene-i zeminin sekene-i gök gibi değildir; belki bütün ahâlisi mu-tidirler. Ne emrolunsa onu işlerler.² Müzâhame ve münâkaşayı icab edecek bir sebep yoktur. Zira memleket geniş, fıtratları sâfi, kendileri masum, makamları sabittir. Evet, zeminde ezdâd içtimâ etmiş, eşrâr ahyâra karışmış, içlerin-de münâkaşât başlamış. O sebepten ihtilâfat ve ızdırâbat düşmüş. Ve ondan imtihanât ve müsâbakât teklif edilmiş. Ve ondan terakkiyât ve tedenniyât çıkmış. Şu hakikatin hikmeti şudur ki:

Beşer, şecere-i hilkatın en son cüz'ü olan meyvesidir. Malûmdur ki, bir şeyin semeresi, en uzak, en cem'iyetli, en nâzik, en ehemmiyetli cüz'üdür.

¹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/124; Hicr sûresi, 15/8; Kadir sûresi, 97/4.

² Bkz.: Nahl sûresi, 16/49-50; Tahrîm sûresi, 66/6.

İstinad: Dayanma

Edyân-ı semâviye: Semâvi dinler

İcmâ: Bir meselede oluşan ittifak, genel kabul, görüş birliği

Şuhud: Görme, şahid olma

Ehl-i keşf: Eşyanın perde arkası-na, gaybi âlemlere ait keşiflerde bulunabilen kişiler

Tevâtür: Yalanda ittifak etmeleri-ne aklın imkân olmayan birçok kişi tarafından nakledilen kesin bilgi. **Karîb:** Yakın

Hads-i kat'î: Doğru ve kesin sezgi

Sekene-i arz: Yeryüzü sakinleri

Ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ: Pey-gamber ve velilerin ruhları

Ervâh-ı emvât: Ötülerin ruhları

İzn-i ilâhî: Allah'ın izni

Hifet: Hafiflik

Letâfet: Cismin ve bedeninin ağırlı-ğından kurtulma, şeffaflık

Cesed-i misâlî: Maddî âlem ile gayb âlemi arasında yer alan, rû-ya âlemi kabilinden misal âlemi-ne ait bir beden, perispiri

Sükût: Susma. **Vüs'at:** Genişlik

Sükûnet: Sakin olma

İttîrâd: Aynı şekilde devam etme

Müzâhame: Sıkışıklık, karışıklık

Sâfi: Temiz, duru. **Ezdad:** Zıtlar

İçtima: Toplanma, bir araya gelme

Eşrar: Şerhler, kötüler

Ahyar: Hayırlılar, iyiler

Münakaşât: Münakaşalar

İhtilâfat: İhtilâflar

İzdirâbât: İztıraplar, sıkıntılar

Teklif: Sorumluluk, yükümlülük

verme. **Cüz:** Parça, bölüm

Terakkiyât: İlerleyişler, yükselişler

Tedenniyât: Düşüşler, değer kay-betmeler. **Cemiyyetli:** Kapsamlı

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

İşte bunun için semere-i âlem olan insan en câmi', en bedî', en âciz, en zaif ve en latîf bir mu'cize-i kudret olduğundan, beşiği ve meskeni olan zemin, âsumâna nisbeten maddeten küçüklüğüyle ve hakaretiyle beraber mânen ve san'aten bütün kâinatın kalbi, merkezi, bütün mu'cizât-ı san'atın meşheri, sergisi ve bütün tecelliyât-ı esmâsının mazharı, nokta-yi mihrâkiyesi ve nihayetsiz faaliyet-i rabbâniye'nin mahşeri ve ma'kesi ve hadsiz hallâkiyet-i ilâhiye'nin, hususan nebâtât ve hayvanâtın kesretli envâ-yi sağıresinde, cevâdâne icâdın medarı ve çarşısı ve pek geniş âhîret âlemlerindeki masnûâtın küçük mikyasta nümûnegâhı ve mensûcât-ı ebediyenin sür'atle işleyen tezgâhı ve menâzır-ı sermediyenin sür'atle değişen taklidgâhı ve besâtin-i dâimenin tohumcuklarına sür'atle sünbüllenen dar ve muvakkat mezraası ve terbiye-gâhı olmuştur.

İşte arzın^(Hâşiye) bu azamet-i mâneviyesinden ve ehemmiyet-i san'aviyesindendir ki; Kur'ân-ı Hakîm, semâvâta nisbeten büyük bir ağacın küçük bir meyvesi hükmünde olan arzı, bütün semâvâta denk tutuyor. Onu bir kefedede, bütün semâvâtı bir kefedede koyuyor. Mükerreren **رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ**¹ der.

^(Hâşiye) Evet, küre-i arz, küçüklüğüyle beraber semâvâta karşı gelebilir. Çünkü; nasıl ki "Dâimî bir çeşme, vâridâtsiz büyük bir gölden daha büyük" denilebilir. Hem, bir ölçek ile bir şey ölçerek başka yere nakledilen ve onun elinden geçmiş ve ona girmiş çıkmış bir mahsulâtla, zâhîren binler defa ölçekten büyük ve dağ gibi bir cisimle o ölçek muvâzeneye çıkabilir. Aynen öyle de; küre-i arz, Cenâb-ı Hak onu sanatına bir meşher ve icâdına bir mahşer ve hikmetine medâr ve kudretine mazhar ve rahmetine mezher ve Cennet'ine mezraa ve hadsiz kâinata ve mahlûkat âlemlerine ölçek ve mazi denizlerine ve gayb âlemine akacak bir çeşme hükmünde icâd etmiş. Her sene kat kat ve katmerli yüz bin tarzda, masnûâtın dokunmuş gömleklerini değiştirdiği ve çok defa dolup maziye boşaltarak gayb âlemine döktüğü bütün o müteceddit âlemleri ve arzın müteaddit gömleklerini nazara al, yâni bütün mazarını hâzır farz et; sonra yeknesak ve bir derece basit semâvâta karşı muvâzene et. Göreceksin ki arz, ziyâde gelmezse, noksan da kalmaz.

İşte **رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ**¹ sırrını anla.

¹ "Gölderin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; Enbiyâ sûresi, 21/56; Şuarâ sûresi, 26/24; Sâffât sûresi, 37/5; Sâd sûresi, 38/66; Zuhuruf sûresi, 43/82; Duhân sûresi, 44/7; Nebe sûresi, 78/37)

Semere-i âlem: Kâinatın meyvesi
Câmi: Kapsamlı, şümulü
Mucize-i kudret: Kudret harikası, mucizesi. **Latif:** Hoş, nazik
Mucizât-ı sanat: Sanat harikaları, mucizeleri. **Bedî':** Eşsiz, benzersiz
Tecelliyât-ı esmâ: İsimlerin tecellileri, ilâhî icraatların değişik isim ve ünvanlar ile eşyadaki görünüşleri. **Âsuman:** Gökyüzü, sema
Mazhar: Erişme, nâil olma, şereflenme. **Hayvanat:** Hayvanlar
Nokta-yi mihrakiye: Odak noktası
Ma'kes: Aksettigi, görüldüğü yer

Faaliyet-i Rabbâniye: İlâhî icraat. **Mahşer:** Toplanma yeri
Hallâkiyet-i ilâhiye: Allah'ın yaratıcılığı. **Nebâtât:** Bitkiler
Envâ-i sagire: Küçük türler
Cevâdâne: Cömertçe
Masnuat: Sanat değeri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Numunegâh: Numune, örnek gösterildiği yer
Mensucât-ı ebediye: Ebedî, kalıcı dokumalar, işlemeler
Menazır-ı sermediye: Kalıcı, daimi manzaralar

Taklidgâh: Taklitlerinin yapıldığı yer
Besâtin-i daime: Kalıcı, daimi bağlar, bahçeler
Mükerreren: Tekrar ederek
Muvakkat: Süreli, daimi olmayan, geçici. **Küre-i arz:** Yeryüzü
Terbiyegâh: Yetiştirme yeri
Vâridât: Gelirler, kaynaklar
Muvazene: Tartma, karşılaştırıp mukayese etme. **Mezher:** Çiçeklik
Azâmet-i mâneviye: Mânevî büyüklük. **Müteceddit:** Yenilenen
Ehemmiyet-i san'aviye: Sanata ait değer, önem

Hem arzın şu mezkûr hikmetlerden neş'et eden sür'atlı tahavvülü ve devamlı tağayyürü iktizâ eder ki, sekenesi de ona göre mazhar-ı tahavvülât olsun. Hem şu mahdud arz, hadsiz mu'cizât-ı kudrete mazhar olduğundandır ki, en mühim sekeneleri olan ins ve cinnin kuvâlarına, sâir zihayatlar gibi fitrî bir had ve hulkî bir kayıt konulmadığı için nihayetsiz terakki ve nihayetsiz tedenniye mazhar olmuşlar. Enbiyâdan, evliyâdan tut, tâ nemrudlara, tâ şeytanlara kadar uzun bir meydan-ı imtihanları peydâ olmuştur. Madem öyledir, elbette firavunlaşmış şeytanlar, hadsiz şerâretiyle semâya ve ehline taş atacaklar.

Dördüncü Basamak

Bütün âlemlerin Rabbi ve Müdebbir'i ve Hâlık'ı olan Zât-ı Zülcelâl'in, ahkâmları ayrı ayrı pek çok nâmları ve unvanları ve esmâ-yi hüsnâ'sı vardır. Meselâ: Ashâb-ı Nebî safında küffara karşı muharebe etmek için melâikeleri göndermesini¹ iktizâ eden hangi isim ve unvan ise, o isim ve unvan iktizâ eder ki; melâike ile şeyâtin ortasında muharebe bulunsun ve ahyâr-ı semâviyyin ve eşrâr-ı arzın mâbeynlerinde mübâreze olsun. Evet, küffârın nüfus ve enfâsları kabza-yi kudretinde olan Kadîr-i Zülcelâl, bir emir ile, bir sayha ile onları mahvetmiyor. Rubûbiyet-i âmme unvaniyle, Hakîm ve Müdebbir ismiyle bir meydan-ı imtihan ve mübâreze açıyor. Temsilde hatâ olmasın, görüyoruz ki: Nasıl ki bir padişahın daire-i hükümeti itibariyle ayrı ayrı pek çok unvanları, isimleri bulunur. Meselâ; daire-i adliye onu "*Hâkim-i Âdil*" nâmiyle yâd eder. Daire-i askeriye onu "*Kumandan-ı A'zam*" nâmiyle bilir.

¹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/124, 125; Enfâl sûresi, 8/9, 10, 12. Ayrıca bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 1/379; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/72; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/16; et-Taberî, *Târîhu'l-ümmen ve'l-mülûk* 1/98.

Mezkûr: Zikredilen, adı geçen
Neş'et etmek: Meydana gelmek
Tahavvül: Hâl değiştime
Tagayyür: Değişim, başkalaşma
İktiza etmek: Gerekltirmek
Mazhar-ı tahavvülât: Değişime açık, değişime uyan
Mahdud: Sınırlı
Zihayat: Canlı
Kuva: duygular, hisler, fiziki güçler
Had: Sınır. **Hulkî:** Ahlâkî
Terakki: İlerleme, yükselme
Tedenni: Alçalma, düşme
Nemrud: Hz. İbrahim (a.s.) döneminde yaşayan, zalim ve münkir hükümdar
Peyda olmak: Meydana gelmek

Şeraret: Kötülük, fenalık, kıvılcım
Müdebbir: Düzenleyen, idare eden
Hâlık: Hz.Yaradan
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve hakimiyetin sahibi Yüce Zat
Esmâ-i Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri. **Ahkâm:** Hükümler
Ashab-ı Nebî: Hz.Peygamber Efendimizin (s.a.s.) arkadaşları
Küffâr: Kâfirler. **Şeyâtin:** Şeytanlar
Ahyar-ı semâviye: Göklerdeki hayırlı, iyi varlıklar (melekler, ruhanîler). **Melâike:** Melekler
Eşrâr-ı arazin: Yeryüzündeki şerli, kötü varlıklar. **Mâbeyn:** Arası
Mübareze: Çekişme, karşı çıkma
Nüfus: Nefisler. **Enfas:** Nefesler

Kabza-yi kudretinde olmak: Hakimiyeti, tasarrufu altında olmak
Kadîr-i Zül-Celâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güç ve kudretin de yegâne sahibi Hz. Allah
Sayha: Büyük, güçlü ses; çığlık
Rububiye-i amme : Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi
Hakim: Her işi yerli yerince yapan
Daire-i adliye: Adalet dairesi (devletin ve toplumun adalet ile ilgili işlerinin takip edildiği yer)
Hâkim-i Âdil: Adaletli hâkim
Daire-i askeriye: Askeri işlerin yürütüldüğü yer
Kumandan-ı a'zam: En büyük komutan

Daire-i meşihât onu “*Halife*” ismiyle zikreder. Daire-i mülkiye onu “*Sul-tân*” nâmiyle tanır. Mutî ahâli ona “*Merhametkâr Padişah*” derler. Âsi insanlar ona “*Kahhâr Hâkim*” derler. Daha bunlara kıyas et. İşte bazı vakit oluyor ki, bütün ahâli O’nun elinde olan o Padişah-ı Âlî; aciz, zelil bir âsiyi bir emir ile idam etmiyor. Belki Hâkim-i Âdil ismiyle onu mahkemeye gönderir. Hem muktedir, hem sâdık bir memurunu taltife liyâkatini biliyor. Fakat hususî ilmiyle, hususî telefonuyla onu taltif etmiyor. Belki haşmet-i saltanat ve tedbir-i hükümet unvanıyla mükâfata istihkakını teşhir etmek için bir meydan-ı müsabaka açar. Vezirine emreder, ahâliyi temâşâyâ davet eder. Bir istikbâl-i siyasî yaptırır. Muhteşem bir imtihan-ı ulvî neticesinde bir mecma-ı âlide onu taltif eder. Liyâkatini ilân eder. Daha başka cihetleri bunlara kıyas et...

İşte ¹ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ Ezel, Ebed Sultânı’nın pek çok esmâ-yi hüsnâ’sı

vardır. Tecelliyât-ı celâliye ve tezahürât-ı cemâliye ile pek çok şüûnâtı ve unvanları vardır. Nur ve zulmet, yaz ve kış, Cennet ve Cehennem’in vücûdunu iktizâ eden isim ve unvan ve şe’ni ise; kanun-i tenâsül, kanun-i müsabaka, kanun-i teavün gibi pek çok umumî kanunlar misillü, kanun-i mübârezenin dahi bir derece tāmimini isterler. Kalb etrafındaki ilhamât ve vesveselerin mübârezelerinden tut, tâ semâ âfâkında melâike ve şeytanların mübârezesine² kadar o kanunun şümûlünü iktizâ eder.

Beşinci Basamak

Madem arzdan semâyâ gidip gelmek var; semâdan arza inip çıkmak oluyor. Ehemmiyetli levâzımat-ı arziye, oradan gönderiliyor. Ve madem er-

¹ “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² Bkz.: Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 36; en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ* 6/305; İbn Hibbân, *es-Sahih* 3/278; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned* 8/417.

Daire-i meşihat: Şeyhülislâmlık
Halife: En üst ilmi ve dinî otorite
Daire-i mülkiye: Sivil ve siyasî iş-
lerin yürütüldüğü daire
Kahhar: İradesini gerçekleştiren
mutlak hâkim
Mutî: İtaat eden
Padişah-ı âlî: Yüce padişah
Zelil: Aşağı, bayağı, zillete düşmüş
Taltif: İltifat etme, mükâfatlandırma
Haşmet-i saltanat: Saltanatın ih-
tişâmı, göz kamaştırıcılığı

Liyâkât: Lâyük olma haşmet-i sal-
tanat
Haşmet-i saltanat: İdari büyük-
lük, yücelik
Tedbir-i siyasî: Siyasî ve idari dü-
zenleme
İmtihan-ı ulvî: Yüce imtihan
Mecma-ı âlî: Yüksek, büyük toplantı
Tecelliyât-ı Celâliye: Cenâb-ı
Hakk’ın azameti ile tecellileri,
icraatları
Tezâhürât-ı Cemâliye: Cenâb-ı
Hakk’ın lütfu ile tecellileri.

Kanun-ı müsabaka: Yarışma ka-
nununu
Kanun-ı teavün: Yardımlaşma
kanunu
Kanun-ı mübareze: Çekişme, re-
kabet kanunu
Tāmim: Umumileştirme, genelleş-
tirme
İlhamat: İlhamlar
Levâzımat-ı arziye: Dünyaya ait
gerekli şeyler
Âfâk: Ufuklar

vâh-ı tayyibeler semâya gidiyorlar. Elbette ervâh-ı habîse dahi, ahyârı takliden semâvât memleketine gitmeğe teşebbüs edecekler. Çünkü; vücutça letâfet ve hiffetleri var. Hem, şüphesiz tard ve reddedilecekler. Çünkü; mâhiyetçe şerâret ve nuhûsetleri vardır. Hem, bilâ-şek velâ-şüphe, şu muamele-i mühimmenin, şu mübâreze-i mâneviyenin, âlem-i şehâdette bir alâmeti, bir işareti bulunacaktır. Çünkü; saltanat-ı rubûbiyet'in hikmeti iktizâ eder ki, zışuur için, bâhusus en mühim vazifesi müşâhede ve şehâdet ve dellâllık ve nezaret olan insan için, tasarrufât-ı gaybiyenin mühimlerine bir işaret koysun, birer alâmet bıraksın. Nasıl ki, nihayetsiz bahar mu'cizatına yağmuru işaret koymuş ve havârık-ı san'atına esbâb-ı zâhiriyei alâmet etmiş; tâ âlem-i şehâdet ehlini işhâd etsin. Belki, o acib temâşâyâ, umum ehl-i semâvât ve sekene-i arzın enzâr-ı dikkatlerini celbetsin. Yâni o koca semâvâtı, etrafında nöbetdârlar dizilmiş, burçları tezyin edilmiş bir kale hükmünde, bir şehir sûretinde gösterip haşmet-i rubûbiyet'ini tefekkür ettirsin. Madem şu mübâreze-i ulviyenin ilânı, hikmeten lâzımdır; elbette ona bir işaret vardır. Halbuki hâdisât-ı cevviye ve semâviye içinde şu ilâna münasip hiçbir hâdisi görünmüyor. Bundan daha ensebi yoktur. Zira yüksek kalelerin muhkem burçlarından atılan mancınıklar ve işaret fişeklerine benzeyen şu hâdisi-i necmiye, bu recm-i şeytana ne kadar enseb düştüğü bedâheten anlaşılır. Halbuki şu hâdisenin, bu hikmetten ve şu gayeden başka ona münasip bir hikmeti bilinmiyor. Sâir hâdisât öyle değil. Hem şu hikmet, zaman-ı Âdem'den beri meşhurdur ve ehl-i hakikat için meşhûddur.

Altıncı Basamak

Beşer ve cin, nihayetsiz şerre ve cuhûda müstaid olduklarından, nihayetsiz bir temerrüd ve bir tuğyân yaparlar, işte bunun için Kur'ân-ı Hakîm,

Ervah-ı tayyibe: Temiz ruhlar
Ervâh-ı habîse: Kötü ruhlar
Ahyâr: Hayırlılar, iyiler
Letâfet: Cismin ağırlığından kurtulma, şeffaflık, incelik
Şerâret: Kötülük, fenalık, kıvılcım
Nühûset: Uğursuzluk
Bilâ-şek velâ şüphe: Şüphesiz, tereddütsüz. **Hiffet:** Hafiflik
Muamele-i mühimme: Önemli davranış. **Tard:** Kovma
Mübâreze-i mâneviye: Mânevî çatışma
Âlem-i Şehadet: Görünen âlem, duyu organları ile kavranılanları ihtiva eden âlem
Havârık-ı san'at: Sanat harikaları

Saltanat-ı Rububiye: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi
Tasarrufât-ı gaybiye: Gayb âlemine ait, görünmeyen, gizli tasarruflar, işler
Esbab-ı zahiriye: Görünen, dış sebepler. **Zışuur:** Şuur sahibi
İshad etmek: Şahit tutmak
Temâşâ: Seyir, seyretme
Ehl-i semavat: Göklerdeki ruhani varlıklar. **Acip:** Harika, orijinal
Sekene-i arz: Yeryüzü halkı
Enzar-ı dikkat: Dikkatli bakışlar
Mübâreze-i ulviye: Göklerdeki çarpışmalar. **Enseb:** En uygun

Tezyin : Bezeme, süsleme
Haşmet-i rububiye: Allah'ın her şeyi kuşatan yönetimindeki muhteşemlik. **Tefekkür:** Düşünme
Hikmeten: Gaye ve maksat bakımından. **Bedaheten:** Açıkça
Hâdisât-ı cevviye ve semâviye: Havada ve gökte olan hâdiseler
Recm-i şeytan: Şeytan taşlama
Zaman-ı Âdem: Hz. Âdem'in (a.s.) yaşadığı çağ
Ehl-i hakikat: Gerçeğe erenler
Meşhud: Görülen, şahit olunan
Cühud: İnançsızlık, inkâr
Müstaid: İstidatlı, kabiliyetli
Temerrüd: İnat etme, direnme

öyle i'cazkâr bir belâğatla ve öyle âli ve bâhir üslûplarla ve öyle gâîl ve zâhir temsiller ve mesellerle ins ve cinni isyandan ve tuğyândan zecreder ki, kâinatı titretir.

Meselâ: “*Ey ins ve cin! Emirlerime itaat etmezseniz, haydi hudûd-i mülkümden elinizden gelirse çıkınız!*” meseline işaret eden

يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا
لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ • فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ • يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوْاظٌ مِنْ نَارٍ
وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ •¹

âyetindeki azametli inzâra ve dehşetli tehdide, şiddetli zecre dikkat et. Nasıl ins ve cinnin gayet mağrurâne temerrüdlerini, gayet mu'cizâne bir belâğatle kırar, aczlerini ilân eder. Saltanat-ı rubûbiyet'in genişliği ve azameti nisbetinde ne kadar âciz ve bîçâre olduklarını gösterir. Güya şu âyetle, hem

² جَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ âyetiyle böyle diyor ki:

“*Ey hakareti içinde mağrur ve mütemerrid.. ey zaaf ve fakrı içinde serkeş ve muannid olan cin ve ins! Nasıl cesâret edersiniz ki; isyanınızla öyle bir Sultan-ı Zîşân'ın evâmirine karşı geliyorsunuz ki; yıldızlar, aylar, güneşler, emirber neferleri gibi emirlerine itaat ederler. Hem tuğyânınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl'e karşı mübâreze ediyorsunuz ki, öyle azametli mutî askerleri var; faraza şeytanlarınız dayanabilse, onları dağ gibi güllerle recmedebilirler. Hem küfrânınızla öyle bir Mâlik-i Zülcelâl'in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, ibâdından ve cünûdundan öyleleri var ki; değil sizin gibi küçücük âciz mahlûkları, belki farz-ı muhâl olarak dağ ve arz büyüklüğünde birer*

¹ “Ey cin ve ins topluluğu! Yapabilirseniz haydi göklerin ve yerin hudûdundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz. * O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? * Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız.” (Rahman sûresi, 55/33-35)

² “(Biz yere en yakın semayı donattığımız) o lambalan şeytanlara atılan mermiler yaptık.” (Mülk sûresi, 67/5)

Belâgat: Edebiyat (ifadenin doğru, düzgün, yerinde, kusursuz ve muhataba faydalı bir şekilde kulanılma sanatı)

Âli: Yüce. **Gâîl:** Değerli, kıymetli

Bâhir: Açık, âşikâr. **Zâhir:** Açık

Mesel: Misal. **İns:** İnsan

Zecr etmek: Men etmek, engellemek.

İ'cazkâr: Mucizeli

İnzar: Sakındırma, uyarma

Hudud-ı mülk: İdarenin, yönetimin sınırları. **Azamet:** Büyüklük **Mu'cizâne:** Mucizeli bir şekilde **Saltanat-ı Rububiyet:** Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi

Mütemerrid: Dik kafalı, inatçı

Fakr: Fakirlik. **Muannid:** İnataçı

Emirber: Emir alan, söz dinleyen,

itaatkâr. **Evâmir:** Emirler

Sultan-ı zîşân: Şanlı, büyük sultan **Hâkim-i Zül-Celâl:** Büyüklük ve hikmetin yegâne sahibi Hz. Allah **Mübâreze:** Karşı koyma, mücadele **Mutî:** İtaatkâr. **Recm:** Taşlama **Küfran:** İnkâr, nankörlük **Mâlik-i Zülcelâl:** Her şeyin yüce sahibi. **Faraza:** Varsayalım ki.. **İbâd:** Kullar. **Cünud:** Askerler **Farz-ı muhâl:** Olmayacak bir şeyi olmuş gibi düşünme

adüvv-i kâfir olsaydınız arz ve dağ büyüklüğünde yıldızları, ateşli demirleri, şuvâzlı nühâsları size atabilirler, sizi dağıtırlar. Hem öyle bir kanunu kırıyorsunuz ki; o kanun ile öyleler bağlıdır; eğer lüzum olsa arzunızı yüzünüze çarpar. Gülleler gibi küreniz misillü yıldızları üstünüze yağdırabilirler!”

Evet, Kur’ân’da bazı mühim tahşidat vardır ki; düşmanların kuvvetli olduğundan ileri gelmiyor. Belki haşmetin izharı ve düşman şenâatinin teşhiri gibi sebeplerden ileri geliyor. Hem bazen kemâl-i intizamı ve nihayet adli ve gayet ilmi ve kuvvet-i hikmeti göstermek için, en büyük ve kuvvetli esbâbı, en küçük ve zayıf bir şeye karşı tahşid eder ve üstünde tutar, düşürmez, tecavüz ettirmez. Meselâ; şu âyete bak:

وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ¹

Ne kadar Nebî hakkına hürmet ve ne kadar ezvâcın hukukuna merhamet var. Şu mühim tahşidat, yalnız hürmet-i Nebî’nin azametini ve iki zaîfenin şekvâlarının ehemmiyetini ve haklarının riayetini rahîmâne ifâde etmek içindir.

Yedinci Basamak

Melekler ve semekler gibi, yıldızların dahi gayet muhtelif efrâdları vardır. Bir kısmı nihayet küçük, bir kısmı gayet büyüktür. Hattâ gökyüzünde her parlayana yıldız denilir. İşte bu yıldız cinsinden bir nev’i de nâzenin semâ yüzünün murassa zînetleri ve o ağacın münevver meyveleri ve o denizin müsebbih balıkları hükmünde, Fâtır-ı Zülcelâl, Sâni-i Zülcemâl onları yaratmış ve meleklerine mesîreler, binekler, menziller yapmıştır. Ve yıldızların kü-

¹ “Yok eğer hislerinize mağlup olup Peygambere karşı birbirinize arkâ çıkarsanız bilin ki Allah da O’nun yardımcıdır. Cebrâil de, salih müminler ve melekler de ayrıca onun yardımcılarıdır.” (Tahrîm sûresi, 66/4)

Adüvv-i kâfir: Kâfir düşman

Şuvâz: Kızgın, kor ateş

Tahşidât: Üzerinde çok çok durmalar, sık sık aynı şeyi hatırlatmalar.

Nühâs: Erimiş bakır

Haşmet: Ululuk, büyüklük

İzhar: Açığa çıkarma, gösterme

Kemâl-i intizam: Tam bir ahenk içinde.

Esbab: Sebepler

Şenâet: Kötülük, fenalık

Tahşid etmek: Sık sık aynı şeyi hatırlatmak, yığınak yapmak

Hürmet-i Nebî: Hz. Peygamber (s.a.s.) in saygınlığı.

Ezvâc: Eşler

Azamet: Büyüklük.

Şekvâ: Şikâyet

Zaîfe: Zayıf hanım

Riayet: Gözetme, kollama

Rahîmâne: Merhametli bir şekilde

Semek: Balık.

Efrad: Fertler

Murassâ: Sırmalı, kıymetli taşlarla bezeli.

Nâzenin: Nazik, hoş

Münevver: Nurlu, pırıl pırıl

Müsebbih: Tesbih eden

Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yüce Yaradan

Sâni-i zülcemâl: Sonsuz güzellikler sahibi Yüce Yaratıcı

çuk bir nev'ini de, şeyâtînin recmine âlet etmiş, işte bu recm-i şeyâtî için atılan şahabların üç mânâsı olabilir:

•**Birincisi:** Kanun-i mübâreze, en geniş dairede dahi cereyan ettiğine remz ve âlâmettir.

•**İkincisi:** Semâvâtta hüşyâr nöbetdârlar, mutî seneler var. Arzlı şerirlerin ihtilâtından ve istima'larından hoşlanmayan cünûdullah bulunduğu-na ilân ve işarettir.

•**Üçüncüsü:** Müzahrafât-ı arziyenin mümessilât-ı habîseleri olan casus şeytanları, temiz ve temizlerin meskeni olan semâyı telvis etmemek ve nüfûs-i habîse hesabına tecessüs ettirmemek için, edepsiz casusları korkutmak için atılan mancınıklar ve işaret fişekleri misüllü, o şeytanları ebvâb-ı semâdan o şahablarla red ve tardır.¹

İşte, yıldız böceği hükmünde olan kafa fenerine îtimad eden ve Kur'ân güneşinden gözünü yuman kozmoğrafyacı efendi! Şu yedi basamaklarda işaret edilen hakikatlara birden bak. Gözünü aç, kafa fenerini bırak, gündüz gibi i'câz ışığı içinde şu âyetin mânâsını gör!.. O âyetin semâsından bir hakikat yıldızı al, senin başındaki şeytana at, kendi şeytanını recmet!..

Biz dahi etmeliyiz ve ²رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ beraber demeliyiz.

فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ وَالْحُجَّةُ الْقَاطِعَةُ³

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ⁴

* * *

¹ Bkz.: Hicr sûresi, 15/16-18; Sâffât sûresi, 37/6-10; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, 11, *tefsîru sûre* (15) 1, (34) 1; *tevhid* 32; Müslim, *selâm* 122, 123, 124; Tirmizî, *tefsîru sûre* (34) 3; İbn Mâce, *mukaddime* 122, 123; Müsned 6/87.

² "Ya Rabbi, şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım!" (Mü'minûn sûresi, 23/97)

³ "Tam ve kesin delil ve her şeyde açık ve kat'î şekilde eserleri görünen hikmet Allah'ındır."

Bu Arapça ifadenin, *فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ* kısmı, En'âm sûresi, 6/149. âyetinde geçmektedir.

⁴ "(Melekler): 'Sühbansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

Şeyâtînin recmi / Recm-i şeyâtî: Şeytanların taşlanması

Şahab: Alev topu, meteor

Kanun-ı mübareze: Çekişme, mücadele kanunu.

Semavât: Gökler. **Sekene:** Halk

Hüşyar: Uyanık, dikkatli

Mutî: İtaatkâr, söz dinleyen

Arz: Yeryüzü. **Şerir:** Şerli, şirret

İhtilât: Karışma, hem dem olma

Cünûdullah: Allah'ın askerleri

Mühazrafât-ı arzîye: Dünyanın dışı süslü, yaldızlı; aldatıcı, değersiz şeyleri. **İstimâ:** Dinleme

Mümessilât-ı habîse: Çirkin, kötü temsilciler

Nüfus-i habîse: Habîs, kötü ruhlar

Tecessüs: Gizlice takip etme, gözetleme. **Tard:** Kovma

Ebvâb-ı semâ: Gök kapıları

İcâz: Mucizeli oluş (insanları benzerini yapmaktan aciz bırakan üslup). **Telvis etmek:** Kirlenmek

Recm etmek: Taş atmak, taşlamak

On Beşinci Söz'ün Zeyli

(Yirmi Altıncı Mektub'un Birinci Mebhası)

بِسْمِهِ سُبْحَانَهُ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَأَمَّا يَنْزِعُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٍ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ²

Hüccetü'l-Kur'ân ale's-şeytan ve hizbihi

İblis'i ilzam, şeytanı ifhâm, ehl-i tuğyânı iskât eden Birinci Mebhas; bitarafâne muhâkeme içinde şeytanın müthiş bir desîsesini, kat'î bir sûrette red-deden bir vâkıadır. O vâkıanın mücmel bir kısmını, on sene evvel 'Lemeât'ta yazmıştım. Şöyle ki:

Bu risalenin te'lifinden on bir sene evvel, Ramazân-ı şerif'te İstanbul Bayezid Câmi-i şerifi'nde hafızları dinliyordum. Birden, şahsını görmedim; fakat mânevî bir ses işittim gibi bana geldi, zihnimi kendine çevirdi. Hayâlen dinledim; baktım ki *bana der*:

“Sen, Kur'ân'ı pek âlî, çok parlak görüyorsun. Bitarafâne muhâkeme et, öyle bak. Yâni bir beşer kelâmı farz et, bak. Acaba o meziyetleri, o zînetleri görecek misin?..” dedi.

Hakikaten ben de ona aldandım, beşer kelâmı farz edip, öyle baktım. Gördüm ki: Nasıl Bayezid'in elektrik düğmesi çevrilip söndürülünce ortalık karanlığa düşer, öyle de; o farz ile Kur'ân'ın parlak ışıkları gizlenmeğe başladı. O vakit anladım ki, benim ile konuşan şeytandır. Beni vartaya yuvarlan-

¹ “Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin.” (İsrâ sûresi, 17/44)

² “Her ne zaman şeytandan bir fit gelip seni gıcıklayacak olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, her şeyi işitiş icabet eder ve her şeyi mükemmel tarzda bilir.” (Fussilet sûresi, 41/36)

İblis: Şeytan

İlzam: Cevap veremez hâle getirme, susturma.

Ifham (إفحام): İlzâm etme, susturma

Mebhas: Bahis, konu

Ehl-i tuğyan: Zulüm ve inkârda ileri gidenler. **Desise:** Hile, oyun

Bitarafâne: Tarafsızca

Muhakeme: İki tarafı dinleyerek bir hükme ulaşma

Te'lif: Bir araya getirme, bilgileri toplayıp kitap yazma. **Âlt:** Yüce

Meziyet: Üstün özellikler

Farz: Varsayım

Varta: Çukur, tehlike

dırıyor. Kur'ân'dan istimdat ettim. Birden, bir nur kalbime geldi; müdafaaya kat'î bir kuvvet verdi. O vakit, şöylece şeytana karşı münazara başladı.

Dedim:

– Ey şeytan! Bitarafâne muhâkeme, iki taraf ortasında bir vaziyettir. Halbuki, hem senin, hem insandaki senin şâkirdlerin, dediğiniz bitarafâne muhâkeme ise; taraf-ı muhâlifi iltizamdır, bitarafılık değildir, muvakkaten bir dinsizliktir. Çünkü: Kur'ân'a kelâm-ı beşer diye bakmak ve öyle muhâkeme etmek, şikk-ı muhâlifi esas tutmaktır. Bâtılı iltizamdır, bitarafâne değildir; belki bâtıla tarafgirliktir.

Şeytan dedi ki:

– Öyle ise; ne Allah'ın kelâmı, ne de beşer kelâmı deme. Ortada farz et, bak.

Ben dedim:

– O da olamaz. Çünkü: Münâzaun-fih bir mal bulunsa, eğer iki müddeî birbirine yakın ise ve kurbiyet-i mekân varsa, o vakit, o mal, ikisinden başka birinin elinde veya ikisinin elleri yetiyecek bir sûrette bir yere bırakılacak. Hangisi isbat etse, o alır. Eğer o iki müddeî birbirinden gayet uzak, biri maşrıkta, biri mağribde ise; o vakit kâideten “sâhibü'l-yed” kim ise, onun elinde bırakılacaktır. Çünkü, ortada bırakmak kabil değildir.¹

İşte Kur'ân kıymetdâr bir maldır. Beşer kelâmı Cenâb-ı Hakk'ın kelâmından ne kadar uzaksa; o iki taraf o kadar, belki hadsiz birbirinden uzaktır. İşte, serâdan süreyyâya kadar birbirinden uzak o iki taraf ortasında bırakmak mümkün değildir. Hem ortası yoktur. Çünkü, vücûd ve adem gibi ve nakızeyn gibi iki zıttırlar, ortası olamaz. Öyle ise, Kur'ân için sâhibü'l-yed, taraf-ı ilâhî'dir. Öyle ise, O'nun elinde kabul edilip, öylece delâil-i isbata bakılacak. Eğer öteki taraf O'nun “Kelâmullah” olduğuna dâir bütün bürhânları birer birer çürütse elini O'na uzatabilir; yoksa uzatamaz. Heyhat! Binler berâhin-i kat'iyyenin mihlalarıyla arş-ı a'zam'a çakılan bu muazzam pırlantayı hangi el bütün o mihlaları söküp, o direkleri kesip, O'nu düşürebilir?..

¹ Bkz.: es-Serahsî, *el-Mebsût* 11/8; el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'* 6/202; el-Merğînânî, *el-Hidâye* 2/177.

İstimdat: Medet isteme, yardım dileme. **Münazara:** Tartışma
Şakird: Öğrenci, talebe
Taraf-ı muhâlif: Karşı taraf
İltizâm: tercih etme, kabul etme
Muvakkaten: Geçici olarak
Kelâm-ı beşer: İnsan sözü
Şikk-ı muhâlif: Karşı görüş, karşı taraf. **Bitaraf:** Tarafsız

Bâtıl: Yanlış, haksız
Münâzaun fih: Tartışmalı
Müddeî: İddia sahibi
Kurbiyet-i mekân: Mekân yakınlığı
Maşrık: Doğu. **Mağrib:** Batı
Kaideten: Kaideye, kurala göre
Sahibü'l-yed: Mal sahibi, (davadan önce malı elinde bulunduran taraf). **Serâ:** Yeryüzü, toprak

Süreyya: Ülker takım yıldızı
Vücud: Varlık. **Adem:** Yokluk
Nâkızeyn: Birbirine zıt iki şey
Taraf-ı ilâhî: Allah'ın tarafı
Delâil-i isbat: İspat delilleri
Kelâmullah: Allah kelâmı, sözü
Berâhin-i kat'iye: Kesin deliller
Arş-ı Âzam: Yüce arş, Cenâb-ı Hakk'ın idare ve iradesinin tecelligâhı

İşte ey şeytan! Senin rağmına, ehl-i hak ve insaf bu sûretteki hakikatlı muhâkeme ile muhâkeme ederler. Hattâ en küçük bir delilde dahi, Kur'ân'a karşı î mânlarını ziyâdeleştirirler. Senin ve şâkirdlerinin gösterdiği yol ise; bir kere, beşer kelâmı farz edilse, yâni Arş'a bağlanan o muazzam pırlanta yere atılsa; bütün mihlaların kuvvetinde ve çok bürhânların metânetinde bir tek bürhân lâzım ki, O'nu yerden kaldırıp, Arş-ı mânevî'ye çaksın. Tâ küfrün zulûmâtından kurtulup, î mânın envârına erişsin. Halbuki buna muvaffak olmak pek güçtür. Onun için, senin desisen ile şu zamanda, bîtarafâne muhâkeme sûreti altında, çokları î mânlarını kaybediyorlar...

Şeytan döndü ve dedi:

- Kur'ân, beşer kelâmına benziyor. Onların muhâveresi tarzındadır. Demek beşer kelâmıdır. Eğer, Allah'ın kelâmı olsa, O'na yakışacak, her cihetçe hârikulâde bir tarzı olacaktı. O'nun san'atı nasıl beşer san'atına benzemiyor; kelâmı da benzememeli?

Cevaben dedim:

- Nasıl ki, Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) mu'cizâtından ve hasâisinden başka, ef'âl ve ahvâl ve etvârında beşeriyette kalıp, beşer gibi âdet-i îlâhiye'ye ve evâmîr-i tekvîniyesine münkâd ve mutî olmuş. O da soğuk çeker, elem çeker ve hâkezâ, her bir ahvâl ve etvârında hârikulâde bir vaziyet verilmemiş, tâ ki ümmetine ef'âliyle imam olsun; etvârıyla rehber olsun; umum harekâtıyla ders versin. Eğer her etvârında hârikulâde olsa idi; bizzat her cihetçe imam olamazdı, herkese mürşid-i mutlak olamazdı, bütün ahvâliyle "rahmeten li'l-âlemîn" olamazdı.¹

Aynen öyle de: Kur'ân-ı Hakîm, ehl-i şuura imamdır, cin ve inse mürşiddir, ehl-i kemâle rehberdir, ehl-i hakikata muallimdir. Öyle ise, beşerin muhâverâtı ve üslûbu tarzında olmak, zarurî ve kâfidir. Çünkü, cin ve ins münâcâtını O'ndan alıyor, duasını O'ndan öğreniyor, mesâilini O'nun lisa-

¹ Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/107.

Ehl-i hak ve insaf: Daima doğrunun yanında olan insaflı kişiler
Metânet: Güçlülük, sağlamlık
Arş-ı mânevî: Mânevî taht, yücelik
Zulûmât: Karanlıklar
Envâr: Nurlar
Desise: Hile, oyun
Muhâvere: Karşılıklı konuşma, diyalog
Mucizât: Mucizeler
Hasâis: Hususiyetler, özellikler

Ef'âl: Fiiller, işler
Ahvâl: Hâller, durumlar
Etvâr: Tavrılar, davranışlar
Âdet-i îlâhiye: Allah'ın âdeti, kanunu
Evâmîr-i tekvîniye: Yaratılışla ilgili ilâhî kanunlar
Münkâd: Boyun eğen, itaat eden
Rahmeten li'l-âlemîn: Âlemlere rahmet olarak
Mutî: İtaatkâr, söz dinleyen

Mürşid-i mutlak: Mutlak rehber, her yönüyle insanları doğruya ulaştırان
Harekât: Hareketler
Ehl-i şuur: Şuurlu varlıklar
Ehl-i kemal: Olgunlaşıp mükemmel hâle gelenler
Ehl-i hakikat: Daima hak ve hakikat peşinde olup gerçeği bulanlar
Münâcât: Yakarış, sessizce, içten içe duâ etme. **Mesâil:** Meseleler

niyle zikrediyor, edeb-i muâşeretini O'ndan taallüm ediyor ve hâkezâ, herkes O'nu mercî yapıyor. Öyle ise, eğer Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın Tûr-i Sîna'da işittiği Kelâmullah tarzında olsa idi, beşer bunu dinlemekte ve işitmekte tahammül edemezdi ve mercî' edemezdi. Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) gibi bir ülü'l-azm, ancak birkaç kelâmı işitmeye tahammül etmiştir. Mûsâ (aleyhisselâm) demiş: **أَهَكَذَا كَلَامُكَ؟**

“**قَالَ اللَّهُ: ”لِي قُوَّةٌ جَمِيعُ الْأَلْسِنَةِ“** ¹ [Cevap olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuş:]

Şeytan döndü, yine dedi ki:

- Kur’ân’ın mesâili gibi çok zâtlar o çeşit meseleleri din nâmına söylüyorlar. Onun için, bir beşer din nâmına böyle bir şey yapmak mümkün değil mi?

Cevaben Kur’ân’ın nûruyla dedim ki:

•**Evvelâ:** Dindar bir adam, din muhabbeti için; “Hak böyledir, hakikat budur. Allah’ın emri böyledir.” der. Yoksa Allah’ı, kendi keyfine konuşturmaz. Hadsiz derece haddinden tecavüz edip, Allah’ın taklidini yapıp, onun yerinde konuşmaz. ² **فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ.**

•**Ve sâniyen:** Bir beşer kendi başına böyle yapması ve muvaffak olması hiçbir cihetle mümkün değildir; belki yüz derece muhâldir. Çünkü, birbirine yakın zâtlar birbirini taklit edebilirler; bir cinsten olanlar birbirinin sûretine girebilirler; mertebeye birbirine yakın olanlar, birbirinin makamlarını taklid edebilirler. Muvakkaten insanları iğfâl ederler; fakat dâimî iğfâl edemezler. Çünkü, ehl-i dikkat nazarında –âlâ külli hâl– etvâr ve ahvâli içindeki tasannuatlar ve tekellüfâtlar sahtekârlığını gösterecek, hilesi devam etmeyecek. Eğer sahtekârlıkla taklide çalışan ötekenden gayet uzaksa, meselâ; âdi bir a-

¹ “Mûsâ (aleyhisselâm): ‘Senin konuşman böyle midir?’ diye sorunca, Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Bütün lisanların kuvveti benimdir.” Kaynaklarda, Allah Teâlâ’nın cevabı, aynı anlamdaki şu ifadeyle geçmektedir:

“**وَلِي قُوَّةٌ الْأَلْسِنَةُ كُلُّهَا**” Bkz.: Ahmed b. Hanbel, *er-Reddû ale’z-Zenâdika ve’l-Cehmiyye*, s.36; Ebû Nuaym,

Hilyetü’l-euliyâ 6/210; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân* 1/589; el-Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* 8/204; es-Suyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr* 3/536.

² “Uydurduğu yalanı Allah’a mal eden kimseden daha zâlim biri olabilir mi?” (Zümer sûresi, 39/32)

Edeb-i muâşeret: Görgü kuralları

Taallüm etmek: Öğrenmek

Mercî yapmak: Kaynak kabul etmek. **Tûr-ı Sînâ:** Sînâ Dağı

Muhâl: İmkânsız

Muvakkaten: Geçici

Ülü’l-azm: Üstün azım, sabır, sabırlı kimseler. (Bu vasfa hâiz beş peygamber: Hz.Muhammed, Hz.İsa, Hz.Musa, Hz.İbrahim, Hz.Nuh aleyhimu’s-salâtü ve’s-selâm)

İğfâl etmek: Aldatmak, kandırmak

Ehl-i dikkat: Hassas insanlar, dikkatli kişiler

Âlâ külli hal: Her hâlde, her halükarda

Tasannuat: Yapmacıklıklar

Tekellüfat : Zorlamalar

dam, İbn-i Sînâ* gibi bir dâhiyi, ilimde taklid etmek istese ve bir çoban, bir padişahın vaziyetini takınsa, elbette hiç kimseyi aldatamayacak, belki kendi maskara olacak. Her bir hâli bağırarak ki: “Bu sahtekârdır!”

İşte –hâşâ, yüz bin defa hâşâ!– Kur’ân, beşer kelâmı farz edildiği vakit, nasıl, bir yıldız böceği bin sene tekellüfsüz hakikî bir yıldız olarak rasat ehline görünsün? Hem bir sinek, bir sene tamamen tavus sûretini tasannûsuz temâşâ ehline göstersiz? Hem sahtekâr, âmî bir nefer; nâmdar, âlî bir müşîrin tavrını takınsın, makamında otursun, çok zaman öyle kalsın, hilesini ihsâs etmesin? Hem müfterî, yalancı, itikadsız bir adam; müddet-i ömründe daima en sâdık, en emin en mütekid bir zâtın keyfiyetini ve vaziyetini en müdakkik nazarlara karşı telâşsız göstersiz, dâhilerin nazarında tasannûu saklansın?.. Bu ise, yüz derece muhâldir; ona hiçbir zîakıl mümkün diyemez ve öyle de farz etmek, bedîhî bir muhâli vâki farz etmek gibi bir hezeyândır.

Aynen öyle de, Kur’ân’ı, kelâm-ı beşer farz etmek; lâzım gelir ki: Âlem-i İslâm’ın semâsında bilmüşâhede pek parlak ve daima envâr-ı hakâikî neşreden bir yıldız-ı hakikat, belki bir şems-i kemâlât telâkki edilen Kitab-ı Mübîn’in mâhiyeti –hâşâ– bir yıldız böceği hükmünde tasannûcu bir beşerin hurâfâtlı bir düzmesi olsun. Ve en yakınında olanlar ve dikkatle O’na bakanlar farkında bulunmasın. Ve O’nu daima âlî ve menba-ı hakâik bir yıldız bil-sin. Bu ise, yüz derece muhâl olmakla beraber; sen ey şeytan! Yüz derece şeytâniyette ileri gitsen; buna imkân verdiremezsin, bozulmamış hiçbir aklı kandıramazsın! Yalnız mânen pek uzaktan baktırmakla aldatıyorsun; yıldızı, yıldız böceği gibi küçük gösteriyorsun.

•**Sâlisen:** Hem Kur’ân’ı beşer kelâmı farz etmek; lâzım gelir ki: Âsâriye, te’sirâtiyle, netâiciyle, âlem-i insâniyetin bilmüşâhede en ruhlu ve hayat-feşân, en hakikatli ve saadet-resân, en cem’iyetli ve mu’cizbeyân âlî meziyetleriyle yaldızlı bir Furkan’ın gizli hakikati; –hâşâ!– muâvenetsiz, ilimsiz bir tek insanın sahtekâr, âdî fikrinin tasniâtı olsun!.. Ve yakından O’nu temâşâ

Âmî: Sıradan, az kültürlü kişi

Âlî: Yüce

Müşîr: Mareşal

İhsas etmek: Hissettirmek

Müddet-i ömür: Hayat süresi, ömür boyu

Mutekid: İnancı. **Keyfiyet:** Nitelik

Müdekkik: Dikkatli inceleyen araştırmacı. **Zî-akıl:** Akıl sahibi

Bedîhî: Apaçık, aşikâr

Vâkî: Olan, olmuş

Hezeyan: Saçmalık

Kelâm-ı beşer: İnsan sözü

Bi’l-müşâhede: Bizzat görerek

Envâr-ı hakâik: Hakikat nurları

Yıldız-ı hakikat: Hakikat yıldızı

Şems-i kemâlât: Mükemmellekle-re vesile olan güneş

Telâkki: Kabul etme, benimseme

Kitab-ı Mübîn: Apaçık, parlak kitap. **Âsâr:** Eserler

Hurâfât: Hurafeler, boş inançlar

Menba-yi hakâik: Hakikatlar kay-nağı. **Şeytaniyet:** Şeytanlık

Tesirât: Tesirler. **Netâic:** Neticeler

Âlem-i insâniyet: İnsanlık âlemi

Hayatfeşan: Hayat saçan, yayan

Saadetresân: Mutluluğa ulaştırıcı

Cemiyet: Birleştirme, bütünleştirme

Mu’cizbeyan: İfade gücü mucize derecesinde olan söz

Muavenet: Yardımlaşma

Tasniât: Uydurmalar, yapmacıklar

eden ve merakla dikkat eden büyük zekâlar, ulvî dehalar; O'nda hiçbir zaman, hiçbir cihette sahtekârlık ve tasannu eserini görmesin!.. Daima ciddiyeti, samimiyeti, ihlâsı bulsun!.. Bu ise, yüz derece muhâl olmakla beraber; bütün ahvâliyle, akvâliyle, harekâtiyle bütün hayatında emaneti, imanı, emniyeti, ihlâsı, ciddiyeti, istikameti gösteren ve ders veren ve sıddıkînleri yetiştiren en yüksek, en parlak, en âlî haslet telâkki edilen ve kabul edilen bir Zât'ı; en emniyetsiz, en ihlâssız, en îtikadsız farz etmekle, muzaaf bir muhâli vâki görmek gibi, şeytanı dahi utandıracak bir hezeyân-ı küfrîdir.

Çünkü; şu meselenin ortası yoktur. Zira, farz-ı muhâl olarak; Kur'ân, "Kelâmullah" olmazsa; Arş'tan zemine düşer gibi sukut eder, ortada kalmaz. Mecma-i hakâik iken, menba-ı hurâfât olur. Ve o hârîka fermanı gösteren Zât -hâşâ, sümme hâşâ- eğer Resûlullah olmazsa; a'lâ-yı illiyyînden, esfel-i sâfilîne sukut etmek ve menba-ı kemâlât derecesinden, mâden-i desâis makamına düşmek lâzım gelir; ortada kalmaz. Zira Allah nâmına iftira eden, yalan söyleyen; en ednâ bir dereceye düşer. Bir sineği, dâimî bir sûrette tavus görmek ve tavusun büyük evsâfını onda her vakit müşâhede etmek ne kadar muhâl ise, şu mesele de öyle muhâldir. Fıtraten akılsız, sarhoş bir dîvâne lâzım ki buna ihtimâl versin!..

•**Râbian:** Hem Kur'ân'ı, kelâm-ı beşer farz etmek; lâzım gelir ki: Nev-i benî-Âdem'in en büyük ve muhteşem ordusu olan ümmet-i Muhammediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) mukaddes kumandanı olan Kur'ân; bilmüşâhede kuvvetli kanunlarıyla, esaslı düsturlarıyla, nâfiz emirleriyle o pek büyük orduyu, iki cihanı fethedecek bir derecede bir intizam verdiği ve bir inzibat altına aldığı ve maddî-mânevî teşhiz ettiği ve umum o efrâdın derecatına göre akıllarını ta'lim ve kalblerini terbiye ve ruhlarını teshîr ve vicdanlarını tathîr ve a'zâ ve cevârihlerini istimâl ve istihdam ettiği hâlde -hâşâ, yüz bin defa hâşâ!- kuvvetsiz, kıymetsiz, asılsız bir düzme farz edip, yüz derece muhâli kabul etmek lâzım gelmekle beraber; müddet-i hayatında ciddî harekâtiyle Hakk'ın

Ulû: Yüce

Ahvâl: Hâller, durumlar

Akvâl: Sözler, ifadeler

Harekât: Hareketler

Sıddıkîn: Sözü özündeki temizliği ortaya koyan, amelî imanını doğrulayan, Cenâb-ı Hakk'tan geleni tereddütsüz hemen kabul eden seçkin kişiler

Telâkki: Kabul etme, benimseme

Muzaaf: Kat kat, katmerli

Hezeyân-ı küfrî: İnançsızlığa ait bir saçmalık. **Haslet:** Özellik

Farz-ı muhal: Olmayacak bir şeyi olmuş gibi düşünme

Arş: Gökyüzü. **Fery:** Yeryüzü

Mecma-yi hakaik: Hakikatlerin toplandığı yer. **Sukut:** Düşme

Menba-yi hurafat: Hurafeler kaynağı

Âlâ-yı illiyyîn: En yüksek yer, insanın erişebileceği en yüce makam

Esfel-i sâfilîn: En aşağı yer, insanın düşebileceği en kötü durum, en aşağı mertebe

Maden-i desâis: Hilelerin madeni

Nev-i benî Âdem: İnsan türü

Menba-yi kemâlât: Bütün güzelliklerin, ilerleyip yükselmelerin kaynağı. **Ednâ:** En aşağı

Bi'l-müşâhede: Bizzat görerek

İnzibât altına almak: Asayiş ve düzen içine almak. **Nâfiz:** Etkili

Teşhiz etmek: Hazırlamak

Talim: Öğretme. **Tathir:** Temizleme

Teshir: Etkileme, büyüleme

Cevârih: Organlar

İstimâl: Kullanma

İstihdâm: İşletme, çalıştırma

Müddet-i hayat: Ömür boyu

kanunlarını benî-Âdem'e ders veren, ve samimî ef'âliyle hakikatin düsturlarını beşere ta'lîm eden ve hâlis ve mâkul akvâliyle, istikametini ve saadeti usûllerini gösteren ve te'sis eden ve bütün tarihçe-i hayatının şehâdetiyle, Allah'ın azabından çok havf eden ve herkesten ziyâde Allah'ı bilen ve bildirir¹ ve nev-i beşerin beşten birisine ve küre-i arzın yarısına, bin üç yüz elli sene kemâl-i haşmetle kumandanlık eden ve cihanı velveleye veren ve şöhret-şîâr şuûnâtıyla nev-i beşerin, belki kâinatın elhâk medâr-ı fahr'i olan bir Zât'ı; -hâşâ, yüz bin defa hâşâ!- sahtekâr, Allah'tan korkmaz ve bilmez ve haysiyetini tanımaz, insâniyetin âdî derecesinde farz etmekle, yüz derece muhâlî birden irtikâb etmek lâzım gelir. Çünkü, şu meselenin ortası yoktur. Zira, farz-ı muhâl olarak Kur'ân Kelâmullah olmazsa, Arş'tan düşse; ortada kalmaz. Belki, yerde yalancı birinin malı olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu ise, ey şeytan! Yüz derece sen katmerli bir şeytan olsan, bozulmamış hiçbir aklı kandıramazsın ve çürümemiş hiçbir kalbi iknâ edemezsin!

Şeytan döndü dedi:

- Nasıl kandıramam? Ekser insanlara ve insanın meşhur âkillerine Kur'ân'ı ve Muhammed'i inkâr ettirdim.

Elcevap:

•**Evvelâ:** Gayet uzak mesafeden bakılsa; en büyük şey, en küçük şey gibi görünebilir. Bir yıldız, bir mum kadar denilebilir.

•**Sâniyen:** Hem tebeî, sathî bir nazarla bakılsa; gayet muhâl bir şey mümkün görünebilir.

Bir zaman bir ihtiyar adam, Ramazan hilâlini görmek için semâyâ bakmış. Gözüne bir beyaz kıl inmiş; o kılı, Ay zannetmiş. "Ay'ı gördüm." demiş. İşte muhâldir ki, hilâl, o beyaz kıl olsun. Fakat, kasden ve bizzat Ay'a baktığı ve o saç, tebeî ve dolayısıyla ve ikinci derecede görüldüğü için, o muhâlî mümkün telâkki etmiş.

•**Sâlisen:** Hem, kabul etmemek başkadır, inkâr etmek başkadır. Adem-i kabul, bir lâkaydlıktır, bir göz kapamaktır ve cahilâne bir hükümsüzlüktür. Bu sûrette, çok muhâl şeyler onun içinde gizlenebilir. Onun aklı onlarla uğ-

¹ Bkz.: Buhârî, *edeb* 72, *i'tisâm* 5; Müslim, *fezâil* 127, 128; Müsned 6/45, 181.

raşmaz. Amma inkâr ise; o adem-i kabul değil, belki o kabûl-i ademdir; bir hükümdür. Onun aklı, hareket etmeye mecburdur. O hâlde senin gibi bir şeytan, onun aklını elinden alır, sonra inkârı ona yutturur. Hem, ey şeytan! Bâtılı hak ve muhâli mümkün gösteren gaflet ve dalâlet ve safсата ve inat ve muğâlata ve mükâbere ve iğfal ve görenek gibi şeytanî desiselerle, çok muhâlâtı intâç eden inkâr ve küfrü, o bedbaht insan sûretindeki hayvanlara yutturmuşsun!

•**Râbian:** Hem Kur'ân'ı, kelâm-ı beşer farz etmek; lâzım gelir ki: Âlem-i insâniyetin semâvâtında yıldızlar gibi parlayan asfiyâlara, sıddıklara, ak-tâblara bilmüşâhede rehberlik eden... ve bilbedâhe mütemâdiyen hak ve hakkâniyeti, sıdk ve sadâkati, emn ve emâneti umum tabakât-ı ehl-i kemâle ta'lîm eden ve erkân-ı îmâniyenin hakâikiyle ve erkân-ı İslâmiye'nin desâtiriyle iki cihanın saadetini te'min eden ve bu icraâtının şehâdetiyle bizzarûre hak ve halis ve sâfi hakikat ve gayet doğru ve pek ciddî olmak lâzım gelen bir Kitab'ı, kendi evsâfının ve te'sirâtının ve envârının zıddıyla muttasıf tasavvur edip -hâşâ, sümme hâşâ!- bir sahtekârın tasnîat ve iftiralарının mecmuası nazariyle bakmak, sofestâileri ve şeytanları dahi utandıracak ve titretecek şeni' bir hezeyân-ı küfrî olmakla beraber; izhar ettiği din ve şeriat-ı İslâmiye'nin şehâdetiyle ve müddet-i hayatında gösterdiği bi'l-ittifak fevkalâde takvâsının ve hâlis ve sâfi ubûdiyetinin delâletiyle ve bi'l-ittifak kendinde görünen ahlâk-ı hasenesinin iktizâsiyle ve yetiştirdiği bütün ehl-i hakikatin ve sâhib-i kemâlâtın tasdikiyle; en mütekid, en metîn, en emin, en sâdık bir Zât'ı -hâşâ, sümme hâşâ, yüz bin kere hâşâ!- îtikadsız, en emniyetsiz, Allah-tan korkmaz bir vaziyette farz etmek, muhâlâtın en çirkin ve menfûr bir sûretini ve dalâletin en zulümlü ve zulmetli bir tarzını irtikâb etmek lâzım gelir.

Kabul-i adem: Yok olduğunu kabul etme, batılın hak olduğunu iddia etme

Mağlata: Yanıltıcı, aldatıcı ifade, gerçekleri çarpıtma

Mükâbere: Tutsarızlığını bile bile iddiasında ısrar etme

İğfal: Aldatma, kandırma

Muhâlât: Muhâller, mümkün olmayan şeyler

Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi

Asfiya: Perdesiz, engelsiz Hakk'a bakan ve ilâhî tecellilere aşına, ilim ve takvalarıyla seçkin olup Hz.peygamberin gerçek varisi kişiler

Aktâb: Kutuplar, en büyük velâyet makamına sahip olanlar

Bi'l-bedâhe: Açıkça

Sıddıkın: Sözü özündeki temizliği ortaya koyan, ameli imanını doğrulayan, Cenâb-ı Hakk'tan geleni tereddütsüz hemen kabul eden seçkin kişiler

Mütemâdiyen: Devamlı bir şekilde

Tabakât-ı ehl-i kemâl: Mükemmelliğe ulaşmış şahsiyetlerin bulunduğu tabakalar, dereceler

Talim: Öğretme

Erkân-ı imaniye: İman esasları

Hakaik: Hakikatler

Erkân-ı İslâmiye: İslâm esasları

Desatir: Düsturlar

Bi'z-zarure: Kesin olarak, ister istemez. **Muttasıf:** Vasıflı, özellikli

Evsaf: Vasıflar. **Envar:** Nurlar

Sofestâi: Şüpheli değişmez gerçeğin varlığına inananmayan

Hezeyân-ı küfrî: İnkârdan ileri gelen saçmalama. **Şen'i:** Çirkin

İzhar etmek: Göstermek

Şeriat-ı İslâmiye: İslâm hukuk kuralları. **Bi'l-ittifak:** İttifakla

Müddet-i hayat: Ömür süresi

Ahlâk-ı hasene: Güzel, ideal ahlâk

Ehl-i hakikat: Daima hak ve hakikat peşinde olup gerçeği bulanlar

Sahib-i kemâlât: Bütün güzelliğin sahibi olgun insanlar

Mutekid: İnancı

Muhâlât: Muhâller, mümkün olmayan şeyler

Menfur: Nefret edilen, çirkin

Dalâlet: Sapıklık

Zulûmât: Karanlık

İrtikab etmek: Suç işlemek, kötü bir şey yapmak

Elhâsıl: –On Dokuzuncu Mektub’un On Sekizinci İşâreti’nde denildiği gibi– Nasıl kulaklı âmî tabakası, i’câz-ı Kur’ân fehminde demiş: “Kur’ân, bütün dinlediğim ve dünyada mevcut kitaplara kıyâs edilse, hiçbirisine benzemiyor ve onların derecesinde değildir.” Öyle ise, ya Kur’ân umurun altındadır veya umurun fevkinde bir derecesi vardır. Umurun altındaki şık ise; muhâl olmakla beraber, hiçbir düşman, hattâ şeytan dahi diyemez ve kabul etmez. Öyle ise, Kur’ân, umum kitapların fevkindedir, öyle ise, mu’cizedir. Aynen öyle de; biz de ilm-i usûl ve fenn-i mantıkça, “*sebr ve taksim*” denilen en kat’î bir hüccetle¹ deriz:

Ey şeytan ve ey şeytanın şâkirdleri! Kur’ân, ya arş-ı a’zam’dan ve ism-i a’zam’dan gelmiş bir Kelâmullah’dır veyahut –hâşâ, sümme hâşâ, yüz bin kere hâşâ!– yerde, sahtekâr ve Allah’tan korkmaz ve Allah’ı bilmez, îtikadsız bir beşerin düzmesidir. Bu ise, ey şeytan! Sâbık hüccetlere karşı, bunu sen diyemezdin ve diyemezsin ve diyemeyeceksin. Öyle ise, bizzarûre ve bilâ-şüphê, Kur’ân, Hâlık-ı Kâinat’ın kelâmıdır. Çünkü, ortası yoktur ve muhâldir ve olamaz. Nasıl ki kat’î bir sûrette isbat ettik; sen de gördün ve dinledin.

Hem, Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm); ya Resûlullah’dır ve bütün Resûllerin ekmeli ve bütün mahlûkatın efdalidir veyahut –hâşâ, yüz bin defa hâşâ!– Allah’a iftira ettiği ve Allah’ı bilmediği ve azabına inanmadığı için, îtikadsız, esfel-i sâfilîne sukut etmiş bir beşer farz etmek^(Hâşiye) lâzım gelir ki: Bu ise, ey İblis! Ne sen ve ne de güvendiğin Avrupa feylesofları ve Asya münâfıkları bunu diyemezsiniz ve diyememişsiniz ve diyemeyeceksiniz ve dememişsiniz ve demeyeceksiniz. Çünkü, bu şıkkı dinleyecek ve kabul edecek, dünyada yoktur. Onun içindir ki, güvendiğin o feylesofların en müfsidleri ve o Asya

¹ Bkz.: el-Cüveynî, *el-Burhân*, 2/534, 535; er-Râzî, *el-Mahsûl*, 5/299.

^(Hâşiye) Kur’ân-ı Hakîm, kâfirlerin küfriyâtlarını ve galiz tâbirâtlarını ibtâl etmek için zikrettiğine istinaden, ehl-i dalâletin fikr-i küfrîlerinin bütün bütün muhâliyetini ve bütün bütün çürüklüğünü göstermek için, şu tâbirâtı farz-ı muhâl sûretinde titreyerek kullanmağa mecbur oldum.

Âmî: Sıradan kimse, kültürü, bilgisi fazla olmayan

İ’câz-ı Kur’ân: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur’ân’ın üslubu. **Fevk:** Üst

İlm-i usul: Akâid İlmi (İslâm’ın inanç esaslarını inceleyen ilim dalı)

Fenn-i mantık: Mantık bilimi

Sebr ve taksim: Mantıkta bir ispatlama metodu, ihtimalleri teker teker ayaklayarak doğru sonuca ulaşma)

Kelâmullah: Allah kelâmı

Arş-ı Âzam: Yüce arş, Cenâb-ı Hakk’ın hakimiyetinin tecelligâhı

Sâbık: Geçen. **Hüccet:** Delil **Bl’z-zarure:** kesin olarak, ister istemez

Bilâ şübhe: Şüphesiz

Hâlık-ı kâinat: Kâinatın yaratıcısı

Resul: Peygamber

Ekmel: En mükemmel

Efdal: En faziletti

Esfel-i sâfilîn: İnsanın düşebileceği en kötü durum, en aşağı mer-tebe. **Sukut:** Düşme

Küfriyât: İnançsızlığa ait şeyler

Galiz: Ağır, kaba

İstinâden: Dayanarak

Ehl-i dalâlet: Hidayetten ayrılan kâfir ve fâsıklar

Fikr-i küfrî: İnkâra dair fikir, düşünce

Muhâliyet: İmkânsızlık

Tabîrat: Tabirler, ifadeler

Farz-ı muhal: Olmayacak bir şeyi olmuş gibi düşünme

Müfsid: İfsat eden, bozguncu

münâfıklarının en vicdansızları dahi diyorlar ki: “*Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm) çok akıllı idi ve çok güzel ahlâklı idi.*”

Madem şu mesele iki şıkka münhasırdır ve madem ikinci şık muhâldir ve hiçbir kimse buna sahip çıkmıyor ve madem kat’î hüccetlerle isbat ettik ki, ortası yoktur; elbette ve bizzarûre, senin ve hizbü’ş-şeytanın rağmına olarak, bilbedâhe ve bihakki’l-yakîn, Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm) Resûlullah’dır ve bütün Resûllerin ekmelidir ve bütün mahlûkatın efdalidir.

عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بِعَدَدِ الْمَلَكِ وَالْإِنْسِ وَالْجَانِّ¹

* * *

¹ “Meleklerin, insanların ve cinlerin sayısınca ona salât ve selâm olsun.”

Şeytanın İkinci Küçük Bir İtirazı

Sûre-i Q i okurken... وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ¹

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ • وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ • وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ • وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ • لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ • وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ • أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ •²

Şu âyetleri okurken *şeytan dedi ki*:

“Kur’ân’ın en mühim fesâhatini, siz O’nun selâsetinde ve vuzûhunda buluyorsunuz. Halbuki şu âyette, nereden nereye atlıyor. Sekerattan, tâ kıyâmete atlıyor. Nefh-i Sûr’dan,³ muhasebenin hitâmına intikal ediyor ve ondan Cehennem’e idhâli zikrediyor. Bu acîb atlamaklar içinde hangi selâset kalır? Kur’ân’ın ekser yerlerinde, böyle birbirinden uzak meseleleri birleştiriyor. Böyle münasebetsiz vaziyetiyle, selâset ve fesâhat nerede kalır?..”

Elcevap: Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân’ın esas-ı i’câzı, en mühimlerinden belâğatından sonra icâzdır. İcâz, i’câz-ı Kur’ân’ın en metin ve en mühim bir

¹ “Kaf. Şanlı şerefli Kur’ân hakkı için.” (Kaf sûresi, 50/1)

² “Ağızdan çıkan bir tek söz olmaz ki yanında, bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın. • Vakti geldiğinde ölüm sekeratı başlayınca, can çektiği sırada insana ‘İşte!’ denir, ‘senin en çok nefret edip kaçtığın şey!’ • Sûra üfürülür kalk borusu çalar. İşte bu da tehdit edilen azabın günüdür. • O gün herkes beraberinde bir muhafız, bir de şahit olarak Yüce Divana gelir. • Allah ona buyurur: ‘Sen bundan gaflet içindeydin. İşte gözünün önünden perdeyi kaldırdık, şimdi artık gözün pek keskindir!’ • Yanındaki arkadaş ‘İşte!’ der, ‘onun defteri! Her ne yapmışsa, burada yazılı!’ • Allah muhafızla şahide veya cehennem görevlisi iki meleğe: ‘Atın!’ buyuracak, ‘atın cehenneme her nankör, inatçı kâfiri.’” (Kaf sûresi, 50/18-24)

³ Bkz.: En’âm sûresi, 6/73; Kehf sûresi, 18/99; Tâhâ sûresi, 20/102; Mü’minûn sûresi, 23/101; Neml sûresi, 27/87; Yâsin sûresi, 36/49, 51, 53; Sâffât sûresi, 37/19; Sâd sûresi, 38/15; Zümer sûresi, 39/68; Kaf sûresi, 50/20, 42; Hâkkâ sûresi, 69/13; Nebe sûresi, 78/18, Nâziât sûresi, 79/6-7, 13. Ayrıca bkz.: Mûsred 2/162, 166, 192.

Fesâhat: Kelimenin kolay, manası anlaşılır, akıcı ve birbirleriyle ahenkli harflerden oluşması

Selâset: Kolay, akıcı, yormayan ifade. **Vuzuht:** Açıklık

Sekerât: Can çekişme, ölüm anı

Nefh-i sûr: Hz. İsrâfil’in (a.s.) kıyamet günü sûra üfürmesi

Kur’ân-ı mu’cizü’l-beyan: beyan ve ifadesi ile insanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur’ân-ı Kerim. **Acip:** Harika, orijinal

Esas-ı i’câz: Benzerini yapmaktan aciz bırakmanın, mucize oluşun esası, temeli. **Hitam:** Bitiş, son

İcâz: Az sözle, çok şeyler ifade etmek

İdhâl: Yerleştirme, dahil etme

Belâgat: Edebiyat (ifadenin doğru, düzgün, yerinde, kusursuz ve muhataba faydalı bir şekilde kullanılması sanatı)

i’câz-ı Kur’ân: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur’ân’ın üslubu

esâsıdır. Kur'ân-ı Hakîm'de şu mu'cizâne îcâz, o kadar çoktur ve o kadar güzeldir ki; ehl-i tedkik, karşısında hayrettedirler.

♦ Meselâ:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ¹

Kısa birkaç cümle ile, “*Tûfan*” hâdise-i azîmesini netâiciyle öyle îcâzkârâne ve mu'cizâne beyan ediyor ki; çok ehl-i belâğatı, belâğatına secde ettirmiş...

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا • إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا • فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا •
فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا • وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا •²

İşte, kavm-i Semûd'un acîb ve mühim hâdisâtını ve netâicini ve sû-i âkîbetlerini böyle kısa birkaç cümle ile, îcâz içinde bir i'câz ile, selâsetli ve vuzûhlu ve fehmi ihlâl etmez bir tarzda beyan ediyor.

♦ Hem meselâ:

وَدَا التُّونَ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا
أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ³

İşte ⁴ cümlesinden ⁵ فِي الظُّلُمَاتِ cümlesine kadar

¹ “(Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe:) ‘Ey yer suyunu yut ve sen ey gök suyunu tut!’ diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi üzerinde yerleşti ve ‘Kahrolsun o zâlimler!’ denildi.” (Hûd sûresi, 11/44)

² “Azgınlığı yüzünden Semûd halkı Resûllerinin bildirdiği gerçekleri yalan saydı. * Bir ara onların en azılı olanları öne atıldığında, bu yalanlamaları iyice şiddetlendi. * Peygamberleri ise kendilerine: “Mûcizevî olarak verilen Allah'ın devesini ve onun su içme sırasını gözetin, ona dokunmayın” dedi. * Fakat onlar o Peygamberi yalancı sayıp deveyi kestiler. Allah da böyleli suç ve isyanları sebebiyle azap indirdi, onları yerle bir etti. * Bunun sonucundan da asla endişe etmedi.” (Şems sûresi, 91/11-15)

³ “Zünnûn'u da an. Hani o halkına kızmış, onlardan ayrılmış, Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonra karanlıklar içinde şöyle yakarmıştı: ‘Ya Rabbi! Sensin İlah, senden başka yoktur İlâh. Sübhansın, bütün noksanlardan münezzehtsin, Yücesin. Doğrusu kendime zulmettim, yazık ettim. Affını bekliyorum Rabbim!’” (Enbiyâ sûresi, 21/87)

⁴ “Hani o Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı.” (Enbiyâ sûresi, 21/87)

⁵ “Sonra karanlıklar içinde şöyle yakarmıştı.” (Enbiyâ sûresi, 21/87)

çok cümleler matvîdir. O mezkûr olmayan cümleler ise, fehmi ihlâl etmiyor; selâsetine zarar vermiyor. Hazret-i Yûnus (aleyhisselâm)'ın kıssasında mühim esasları zikreder; mütebakisini akla havale eder.

♦ Hem meselâ: Sûre-i Yûsuf'ta ¹ فَأَرْسِلُونِ kelimesinden

² يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ ortasında yedi-sekiz cümle, îcâz ile tayyedilmiş. Hiç fehmi ihlâl etmiyor. Selâsetine zarar vermiyor. Bu çeşit mu'cizâne îcâzlar Kur'ân'da pek çoktur. Hem pek güzeldir.

Amma sûre-i Kaf'ın âyeti ise; ondaki îcâz, pek acib ve mu'cizânedir. Çünkü; kâfirlerin pek müthiş ve çok uzun ve bir günü elli bin sene olan istikbâline ve o istikbâlin dehşetli inkılâbâtında kâfirin başına gelecek elîm ve mühim hâdisâta birer birer parmak basıyor. Şimşek gibi, fikri onlar üstünde gezdiriyor. O pek çok uzun zamanı, hâzır bir sahife gibi nazara gösteriyor. Zikredilmeyen hâdisâtı; hayâle havale edip, âlî bir selâsetle beyan eder.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ³

İşte ey şeytan! Şimdi bir sözün daha varsa, söyle!..

Şeytan der:

– Bunlara karşı gelemem, müdafaa edemem. Fakat çok ahmaklar var, beni dinliyorlar. Ve insan sûretinde çok şeytanlar var, bana yardım ediyorlar. Ve feylesoflardan çok firavunlar var, enaniyetlerini okşayan meseleleri benden ders alıyorlar. Senin bu gibi sözlerin neşrine sed çekerler. Bunun için sana teslim-i silâh etmem!

* * *

¹ Âyetin tamamı şöyledir: فَأَرْسِلُونِ بِأَوَّلِهِ فَأَرْسِلُونِ = “O iki arkadaştan kurtulani, nice zaman sonra, ancak o sırada, Yûsuf'u hatırlayıp dedi ki: Rüyanın tabirini size ben bildireceğim. Hele siz beni hapishâneye bir gönderiverin.” (Yûsuf sûresi, 12/45)

² Âyetin tamamı şöyledir: يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفَتَنَا فِي سَنَعِ بَقَرَاتِ سِمَانَ بِأَكْلِهِنَّ سَنَعٌ عَجَافٌ وَسَنَعِ سُبُلَاتِ خُضْرٍ وَأَخْرَ = “(Hapishâneye gidip:) Yûsuf! Sözü doğru ve isabetli olan aziz dostum! Şu müşkil rüya hakkında bize bir çözüm bildir lütfen: Yedi semiz ineği yiyen yedi zayıf inek ile yedi yeşil başak ile yedi kuru başağın anlamı ne olabilir? Ümid ederim ki isabetli yorumunu öğrenip halka aktarın da, böylece onlar doğruyu öğrenir ve senin kıymetini bilirler.” (Yûsuf sûresi, 12/46)

³ “Öyle ise, Kur'ân okunduğunda hemen ona kulak verin, susup dinleyin ki merhamete nail olasınız.” (A'râf sûresi, 7/204)

On Altıncı Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ •
فَسُبْحَانَ الَّذِي يَبْدِئُ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ¹ •

(İtmi'nân-ı nefsimde medar olacak, zulmeti dağıtacak şu âyetin nûrundan "Dört Şua"ı göstermekle kör nefsimde bir basiret vermek için yazılmıştır.)

Birinci Şua

Ey nefs-i nâdân! *Diyorsun ki:*

"Ehadiyet-i Zât-ı ilâhiye ile külliyet-i ef'âlî ve vahdet-i şahsiyesiyle muînsiz umumiyet-i rubûbiyet'i ve ferdâniyet'i ile şeriksiz şümûl-i tasarrufâtı ve mekândan münezzehiyetiyle her yerde hâzır bulunması ve nihayetsiz ulviyetiyle her şeye yakın olması ve birliği ile her işi bizzat elinde tutması; hakâik-i Kur'âniye'dendir. Kur'an ise, hakîmdir. Hakîm ise, akıl kabul etmeyen şeyleri akla tahmil etmez. Akıl ise, zâhirî bir münâfâtı görüyor. Akıl teslimi sevk edecek bir izah isterim."

¹ "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen olur... * Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/82-83)

İtminan-ı nefis: Nefsin huzur ve güvene kavuşması

Medar: Vesile, sebep

Basiret: Gerçeği kalp gözü ile anlamak. **Zulmet:** Karanlık

Nefs-i nâdân: Cahil nefis

Ehadiyet-i Zât-ı ilâhiye: Allah'ın birliğinin, çokluk içindeki fertlerin her birinde ayrı ayrı tecelli etmesi

Külliyet-i ef'al: Allah'ın fillerinin herşeyi kapsaması

Vahdet-i şahsiye: Zatında tek ve bir olma

Muin: Yardımcı

Umumiyet-i Rububiyet: Cenab-ı Hak'ın bütün kâinatın Rabbi olması

Ferdaniyet: Birlik

Şümûl-i tasarrufat: Cenab-ı

Hakk'ın icraatının genel ve kapsamlı oluşu. **Ulviyet:** Yücelik

Münezzehiyet: Kusur ve noksanlıktan uzak olmak. **Şerik:** Ortak

Hakaik-i Kur'âniye: Kur'an hakikatleri. **Tahmil:** Yükleme

Zahirî: Görünürdeki

Münafât: Aykırılık

Elcevap: Madem öyledir, itmi'nân için istersen, biz de Kur'ân'ın feyzine istinaden diyoruz: İsm-i Nur, çok müşkilâtımızı halletmiş, inşaallah bunu da halleder. Akla vâzih, kalbe nûrânî olacak temsil yolunu ihtiyar ile İmâm-ı Rabbânî* (radiyallahü anh) gibi deriz:

نَهْ شَبِّمُ نَهْ شَبِّمُ پَرَسْتَمُ مَنُ غَلَامِ شَمْسَمُ اَزْ شَمْسِ مِي گُوِيَمُ خَبَرُ¹

Temsil, i'câz-ı Kur'ân'ın en parlak bir âyinesi olduğundan biz dahi bir temsil ile şu sırra bakacağız. Şöyle ki:

Bir tek zât, muhtelif merâyâ vasıtasıyla külliyyet kesbeder. Cüz'î-yi hakikî iken umumî şuûnâta mâlik bir küllî hükmüne geçer. Meselâ: Şems, bir cüz'î-yi müşahhas iken eşya-yi şeffâfe vasıtasıyla öyle bir küllî hükmüne geçer ki; rûy-i zemini timsâllerile, akisleriyle dolduruyor. Hattâ katarât ve parlak zer-rât adedince cilveleri bulunuyor. Güneşin harareti ve ziyâsı ve ziyâsının içinde olan yedi renkli elvân-ı seb'ası, her birisi, mukabilindeki eşyaya muhît, âmm ve şâmil oldukları hâlde; her bir şeffaf şey dahi güneşin timsâliyle beraber harareti, hem ziyâyı, hem elvân-ı seb'ayı göz bebeğinde saklıyor ve sâfi kalbini ona bir taht yapıyor. Demek şems, vâhidiyyet haysiyetiyle ona mukabil umum eşyaya muhît olduğu gibi, ehadiyyet cihetiyle her bir şeyde güneş, çok vasıflarıyla beraber bir nevi cilve-i zâtîyle bulunur.

Madem temsilden temessül bahsine geçtik; temessülün çok envâından şu meseleye medar olacak üç nev'ine işaret ederiz.

•**Birincisi:** Kesif, maddî şeylerin akisleridir. O akisler, hem gayrdır, –ayn değil– hem mevâtîr, ölüdür. Hüviyet-i sûriyesinden başka hiçbir hâsi-

¹ “Ben ne geceyim, ne de geceye kulluk ederim. Ben bir hakikat güneşinin hâdimiyim ki, size ondan haber getiriyorum.” İmâm er-Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/124 (130.Mektub)

İminan: Emin olma, güven
İstinaden: Dayanarak, güvenerek
İsm-i Nur: Nur ismi
Vâzih: Açık
Müşkilât: Zorluklar, güçlükler
İhtiyar: Seçme, tercih etme
i'câz-ı Kur'ân: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân'ın üslubu
Merâyâ: Aynalar
Külliyet: Genellik, bütünlük
Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek
Cüz'î-yi hakikî: Kelimenin tam anlamıyla küçük bir parça
Umumî: Genel, bütün
Şuunat: İşler, hâller

Mâlik: Sahip
Şems: Güneş
Cüz'î-yi müşahhas: Somut, mad-dî küçük bir parça
Eşya-yi şeffâfe: Şeffaf şeyler
Küllî: Kapsamlı, genel
Rûy-i zemîn: Yeryüzü, dünya
Tîmsal: Suret, görüntü
Akis: Yansıma
Katarat: Damlalar
Zerrat: Zerreler
Hararet: Sıcaklık
Ziya: Işık
Elvan-ı seb'a: Yedi renk
Muhit: İhata eden, kapsayan

Âmm: Umumî, genel
Şâmil: İçine alan, kapsayan
Vâhidiyyet: Birlik
Haysiyetiyle: Cihetiyle, dolayısıyla
Ehadiyyet: Çoklukta tecelli eden birlik. **Nev':** Çeşit, tür
Cilve-i Zât: Zâtın tecellileri, eserleri
Temessül: Görünmek, belirlemek
Enva': Çeşitler, türler
Kesif: Yoğun
Gayr: Başkası
Ayn: Kendi
Mevat: Cansız şeyler, ölümler
Hüviyet-i suriye: Sadece görü-nüşten ibaret varlık, görüntü

yete mâlik değil. Meselâ; sen âyineler mahzenine girsen, bir Said binler Said olur. Fakat zihayat yalnız sensin, ötekiler ölüdürler. Hayat hâssaları onlarda yoktur.

•**İkincisi:** *Maddî nûrânînin akisleridir.* Şu akis ayn değil, fakat gayr da değil. Mâhiyeti tutmuyor, fakat o nûrânînin ekser hâsiyetlerine mâliktir. Onun gibi hayy sayılıyor. Meselâ, şems dünyaya girdi. Her bir âyinede aksini gösterdi. O akislerin her birinde, güneşin hâssaları hükmünde olan hararet, ziyâ ve ziyâdaki elvân-ı seb'a bulunuyor. Eğer, faraza güneş zışuur olsa idi, (harareti, ayn-ı kudreti; ziyâsı, ayn-ı ilmi; elvân-ı seb'ası, sîfât-ı seb'ası olsa idi) o vakit o tek ve yektâ bir güneş, bir anda her bir âyinede bulunur, her birisini kendine bir nevi arş ve bir çeşit telefon yapabilirdi. Birbirine mâni olmazdı. Her birimizle âyinemiz vasıtasıyla görüşebilirdi. Biz ondan uzak iken, o bize bizden daha yakın olurdu.

•**Üçüncüsü:** *Nûrânî ruhların aksidir.* Şu akis hem hayydır, hem ayn'dır. Fakat âyinelerin kabiliyeti nisbetinde tezahür ettiğinden, o ruhun mâhiyet-i nefsü'l-emriyesini tamamen tutmuyor. Meselâ: Hazret-i Cebrâîl (aleyhisselâm), Dihye sûretinde huzur-i nebevî'de bulunduğu¹ bir anda, huzur-i ilâhî'de haşmetli kanatlarıyla arş-ı a'zamın önünde secdeye gider,² hem o anda hesapsız yerlerde bulunur, evâmir-i ilâhiye'yi tebliğ ederdi. Bir iş, bir işe mâni olmazdı. İşte şu sırdandır ki, mâhiyeti nur ve hüviyeti nûrânîye olan Hazret-i Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), dünyada bütün ümmetinin salavâtlarını birden iştir ve kıyâmette bütün asfiyâ ile bir anda görüşür. Birbirine mâni olmaz. Hattâ evliyâdan, ziyâde nûrâniyet kesbeden ve "abdâl" denilen bir kısmı, bir anda birçok yerlerde müşâhede ediliyormuş. Aynı zât, ayrı ayrı çok işleri görüyormuş.

¹ Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *îmân* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100; Tirmizî, *menâkıb* 12; Nesâî, *îmân* 6; Müsned 2/107, 3/334.

² Bkz.: Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhid* 33; Müslim, *îmân* 346, *birr* 157; Tirmizî, *tefsîru sûre* (16) 6; Ebû Dâvûd, *sünnet* 21; Muvatta, *şear* 15; Müsned 2/267, 341, 354, 413, 509, 514, 5/263. Ayrıca bkz.: Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/730, 766-778.

Mahzen: Depo

Zihayat: Hayat sahibi, canlı

Hasiyet: Özellik, keyfiyet

Hayy: Diri, canlı

Zışuur: Akıl sahibi, şuurlu

Ayn-ı kudret: Kudretin ta kendisi

Ayn-ı ilmi: İlminin ta kendisi

Sîfat-ı seb'a: Yedi sıfat

Tezahür: Meydana çıkma, belir-me, gözükme. **Nuranî:** Nurlu

Yekta: Tek, eşsiz, benzersiz

Mâhiyet-i Nefsü'l-emriye: İşin hakikî iç yüzü

Dihye: Sahabeden (r.a) bir zatın adı, Cebrâîl (a.s.) en çok bu zatın sûretinde görünümüş

Huzur-i Nebevî: Peygamberin huzuru

Huzur-i İlâhî: Cenâb-ı Hakk'ın huzuru

Arş-ı A'zam: Allah'ın yüce tahtı,

Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi

Evamir-i İlâhiye: İlâhî emirler

Asfiya: İlim ve takvasıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)'in gerçek varisleri

Evliya: Veliler, Allah dostları

Nuranîyet: Nurluluk

Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek

Ebdal: Ziyade nuraniyet kazanmış veliler

Evet, nasıl cismaniyâta cam ve su gibi şeyler âyine olur, öyle de; rûhânîyâta dahi hava ve esîr ve âlem-i misâlin bazı mevcudatı âyine hükmünde ve berk ve hayâl sür'âtinde bir vasıta-yi seyr ve seyahat sûretine geçerler ve o rûhânîler, hayâl sür'atıyla o merâyâ-yi nazîfede, o menâzil-i latîfede gezerler. Bir anda binler yerlere girerler.

Madem güneş gibi âciz ve musahhar mahlûklar ve rûhânî gibi madde ile mukayyed nim-nûrânî masnûlar, nûrâniyet sırrıyla bir yerde iken pek çok yerlerde bulunabilirler. Mukayyed bir cüz'î iken, mutlak bir küllî hükmünü alırlar. Bir anda cüz'î bir ihtiyar ile pek çok muhtelif işleri yapabilirler... *Acaba, maddeden mücerred ve muallâ.. ve tahdid-i kayd ve zulmet-i ke-sâfetten münezzezh ve müberrâ.. ve şu umum envâr ve bütün nûrânî-yât, O'nun envâr-ı kudsiye-i esmâsının bir kesif zilâli.. ve umum vü-cut ve bütün hayat ve âlem-i ervâh ve âlem-i misâl, nim-şeffaf bir â-yine-i cemâli, ve sıfâtı muhîta ve şuûnâtı külliye olan bir Zât-ı Ak-des'in irâde-i külliye ve kudret-i mutlaka ve ilm-i muhîtle tecelli-i sı-fâtı ve cilve-i ef'âlî içindeki teveccüh-i ehadiyetinden hangi şey sak-lanabilir, hangi iş ağır gelebilir, hangi şey gizlenebilir, hangi fert u-zak kalabilir, hangi şahıs külliyyet kesbetmeden ona yanaşabilir?*

Evet nasıl güneş, kayıdsız nûru, maddesiz aksi vasıtasıyla sana, senin göz bebeğinden daha yakın olduğu hâlde, sen mukayyed olduğun için on-dan gayet uzaksın. Ona yanaşmak için çok kayıdlardan tecerrüd etmek, çok merâtib-i külliyyeden geçmek lâzım gelir. Âdeta mânen yer kadar büyüüp,

Cismaniyat: Cisimler, maddî var-lıklar

Ruhaniyat: Ruhânî varlıklar

Esir: Uzayda ısı ve ışığın yayılma-sını sağlayan; ince, hafif ve akış-kan madde. **Berk:** Şimşek

Âlem-i misâl: Maddî âlem ile gayb âlemi arasında yer alan ara kesit, mânevî sûret ve modellerin akis ve temessül ettikleri âlem

Vasıta-yi seyr ü seyahat: Yolcu-luk vasıtası. **Mevcudat:** Varlıklar

Merâyâ-yi nazife: Temiz aynalar

Menâzil-i latîfe: Şeffaf konak yerleri. **Âciz:** Gücsüz

Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş. **Mahluk:** Yaratık

Ruhânî: Ruha ait, ruhla ilgili

Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı

Masnû: Sanatlı bir şekilde yaratıl-mış her bir mahluk

Nim-nuranî: Yarı nurlu

Cüz'î: Küçük, parça

Küllî: Bütünle ilgili

Mücerred: Tecrid edilmiş, uzak,

soyutlanmış. **Muallâ:** Yüce

Tahdid-i kayd: Sınır tayin etme

Zulmet-i kesafet: Maddî olma-k-tan ileri gelen karanlık

Münezzezh: Kusurdan uzak, beri

Müberrâ: Uzak, arınmış

Envâr-ı kudsiye-i esma: Cenab-ı

Hakk'ın pek yüce isimlerinin nurları. **Kesif:** Yoğun, katı

Zilâl: Gölgeler

Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi

Âyine-i cemal: Güzellik aynası

Sıfâtı muhîta: Engin, kapsamlı

sıfatlar. **Nim-şeffaf:** Yarı şeffaf

Şuunat: İşler, ilâhî tecelliler,

icraatlar

Küllîye: Genel, bütünü içine alan

Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zat (Allah c.c.)

İrade-i külliye: Cenab-ı Hakk'ın hükmü her şeyi kapsayan iradesi

Kudret-i mutlaka: Cenab-ı

Hakk'ın kudreti, her şey gücü yeterliği

İlm-i muhit: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kapsayan ilmi

Tecelli-i sıfat: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarının, her bir şeyde tecelli etmesi, parıldaması, görünmesi

Cilve-i ef'al: Cenab-ı Hakk'ın fiil-lerinin eserleri

Teveccüh-i ehadiyet: Allah'ın her yerde hazır nazır oluşunun, birli-ğinin her bir şeyde tecellisi

Küllîyet: Umûmîlik, bütünlük

Tecerrüd: Sınırlı olmak, uzaklaşmak

Merâtib-i külliye: Büyük ve kap-samlı mertebeler

Kamer kadar yükselip, sonra doğrudan doğruya güneşin mertebe-i asliye-sine bir derece yanaşabilir ve perdesiz görüşebilirsiniz. Öyle de; Celîl-i Zülcemâl, Cemîl-i Zülkemâl, sana gayet yakındır. Sen O'ndan gayet uzaksın. Kalbin kuvveti, aklın ulviyeti varsa, temsildeki noktaları hakikate tatbîke çalış...

İkinci Şua

Ey nefs-i bihûş! *Diyorsun ki:*

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹

hem *gibi* اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيِّحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ² yetler, vücûd-i eşya, sırf bir emr ile ve def'i olduğunu ve *gibi* أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ⁴ hem *gibi* أَتَقْنَنَ كُلَّ شَيْءٍ³ vücûd-i eşya, ilim içinde azîm bir kudretle, hikmet içinde dakik bir san'atla tedricî olduğunu gösteriyorlar. Vech-i tevfiği nedir?

Elcevap: Kur'ân'ın feyzine istinaden deriz:

•**Evvelâ:** Münâfât yoktur. Bir kısım öyledir; ibtidâdaki îcad gibi. Bir kısım böyledir; mislini iade gibi...

•**Sâniyen:** Mevcûdâtta meşhûd olan sühûlet ve sür'at ve kesret ve vüs'at içinde nihayet intizam, gayet ittikan ve hüsn-i san'at ve kemâl-i hilkat, şu iki kısım âyetlerin vücûd-i hakikatlerine kat'îyyen şehâdet eder. Öyle ise, şunların hariçte tahakkukları medar-ı bahs olması lüzumsuzdur. Belki yalnız

¹ “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olur.” (Yâsin sûresi, 36/83)

² “Bütün olay, tek bir çağrıdan ibâret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar...” (Yâsin sûresi, 36/53)

³ “İşte bu, her şeyi muhkem ve mükemmel yapan Allah'ın sanatıdır.” (Neml sûresi, 27/88)

⁴ “(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı.” (Secde sûresi, 32/7)

Kamer: Ay. **Ulviyet:** Yücelik

Mertebe-i asliye: Asıl mertebe

Celîl-i Zülcemâl: Güzellik sahibi
Yüce Allah

Cemîl-i Zülkemâl: Kemâl sahibi,
Güzeller Güzeli Yüce Allah

Tatbîk: Uygulamak

Nefs-i bihûş: Şaşkın, sersem nefis

Vücûd-i eşya: Varlıkların meydana gelmesi

Def'i: Bir anda, bir kerede

Azîm: Büyük. **Dakîk:** İnce

Tedricî: Yavaş yavaş, derece derece

Vech-i tevfiğ: Uygunluk yönü

İstinaden: Dayanarak

Münafat: Aykırılık

İbtida: Başlangıç

İcad: Varetmek, yaratmak

Meşhud: Görünen, bilinen

Sühulet: Kolaylık

Kesret: Çokluk

Vüs'at: Genişlik

İtikan: Sağlamlık, düzgünlük, mükemmellik

Hüsn-i san'at: Güzeli sanat, sanatın güzelliği

Kemal-i hilkat: Mükemmel yaratılış

Vücûd-i hakikat: Gerçek varlık

Kat'îyyen: Kesinlikle

Tahakkuk: Gerçekleşme, meydana gelme

Medar-ı bahs: Söz konusu

“Sırr-ı hikmeti nedir?” denilebilir. Öyle ise, biz dahi bir kıyas-ı temsîlî ile şu hikmete işaret ederiz.

Meselâ: Nasıl ki, terzi gibi bir san’atçı, birçok külfetler, meharetlerle musanna bir şeyi îcad eder ve ona bir model yapar. Sonra onun emsâlini külfetsiz çabuk yapabilir. Hattâ bazen öyle bir derece sühûlet peydâ eder ki; güya emreder, yapılır ve öyle kuvvetli bir intizam kesbeder; (saat gibi) güya bir emrin dokunmasıyla işlenir ve işler. Öyle de; Sâni-i Hakîm ve nakkâş-ı Alîm, şu âlem sarayını müştemilâtıyla beraber bedî’ bir sûrette yaptıktan sonra cüz’î ve küllî, cüz ve küll her şeye bir model hükmünde bir nizam-ı kaderî ile bir mikdâr-ı muayyen vermiştir.

İşte bak, o Nakkâş-ı Ezelî, her bir asrı bir model yaparak mu’cizât-ı kudreti ile murassa, taze bir âlemi ona giydiriyor. Her bir seneyi bir mikyas ederek havârik-ı rahmetiyle musanna, taze bir kâinatı o kâmete göre diyor. Her bir günü bir satır yaparak dekâik-ı hikmetiyle müzeyyen, mücedded mevcudatı onda yazıyor.

Hem o Kadîr-i mutlak, her bir asrı, her bir seneyi, her bir günü bir model yaptığı gibi, rûy-i zemini, her bir dağ ve sahrayı, bağ ve bostanı, her bir ağacı birer model yapmıştır. Vakit-bevakit, taze taze birer kâinatı zeminde kuruyor, birer yeni dünyayı îcad ediyor. Birer âlemi alıp da diğer muntazam bir âlemi getiriyor. Mevsim-bemevsim her bağ ve bostanda taze taze mu’cizât-ı kudretini ve hedâyâ-yi rahmetini gösterir. Yeni birer kitab-ı hikmet-nümâ yazıyor. Taze taze birer matbaha-yi rahmetini kuruyor. Mücedded bir hulle-i san’at-nümâ giydiriyor. Her baharda, her bir ağaca sündüs-misâl taze bir çarşaf giydiriyor. Lü’lü-misâl yeni bir murassaâtla süslendiriyor. Yıldız-misâl rahmet hediyeleriyle ellerini dolduruyor.

Sırr-ı hikmet: Hikmetinin sırrı
Kıyas-ı temsîlî: Benzetmeli kıyas
Musanna: Sanatlı bir şekilde yapılmış. **Emsal:** Benzerler
Peyda: Meydana gelmek, hasıl olmak
Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Nakkâş-ı Alîm: Her şeyi sanatıyla süsleyen ve her şeyi bilen Allah (c.c.)
Müştemilât: İçerdiği bölümler, ek-lentiler
Bedî’: Harika, benzersiz
Cüz’î: Küçük, ufak, parça
Küllî: Genel, bütün, kapsamlı
Nizam-ı kaderî: Kadere ait düzen

Mikdar-ı muayyen: Belirli bir miktar
Nakkâş-ı Ezelî: Her şeyi sanatıyla süsleyen Ezelî Yaratıcı
Mu’cizat-ı kudret: Cenab-ı Hakk’ın kudretinin ortaya koyduğu mucizeler
Murassa: Süslü, sırmalı
Mikyas: Ölçek, ölçü
Havarik-ı rahmet: Rahmet harikaları
Musanna: Sanatlı bir şekilde yapılmış. Sanat eseri
Dekaik-ı hikmet: Hikmetin ince-likleri
Müzeyyen: Ziyetli, süslü
Mücedded: Yeni, yepyeni

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten mutlak ve sınırsız kudret sahibi Allah (c.c.)
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya
Hedaya-yi rahmet: Rahmet hediyeleri
Kitab-ı hikmet-nüma: Hikmetli kitab
Matbaha-yi rahmet: Cenab-ı Hakk’ın rahmet mutfağı
Hulle-i san’at-nüma: Sanatla donatılmış elbise
Sündüs-misal: İpek gibi
Lü’lü-misal: İnci gibi
Murassaat: Kıymetli taşlarla yapılan süslemeler
Yıldız-misal: Yıldız gibi

İşte şu işleri nihayet hüsn-i san'at ve kemâl-i intizam ile yapan ve şu birbirini arkasında gelen ve zaman ipine takılan seyyâr âlemleri, nihayet hikmet ve inâyet ve kemal-i kudret ve san'at ile değiştiren Zât; elbette gayet Kadîr ve Hakîm'dir. Nihayet derecede Basîr ve Alîm'dir. Tesadûf O'nun işine karışamaz. İşte o Zât-ı Zülcelâl'dir ki, şöyle ferman ediyor:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹
وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ²

deyip hem kemâl-i kudretini ilân, hem kudretine nisbeten haşır ve kıyâmet gayet sehl ve külfetsiz olduğunu beyan ediyor. Emr-i tekvînîsi, kudret ve irâdeyi tazammun ettiğini ve bütün eşya, evâmirine gayet musahhar ve münkâd olduklarını ve mübâşeretisiz, müâlecesiz halkettiği için icadındaki sühûlet-i mutlakayı ifade için, sırf bir emirle işler yaptığını, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân ile ferman ediyor.

Hâsıl-ı kelâm: Bir kısım âyetler, eşyada, hususan bidâyet-i icâdında gayet derecede hüsn-i san'atı ve nihayet derecede kemâl-i hikmeti ilân ediyor. Diğer kısmı, eşyada, hususan tekrar icâdında ve iadesinde gayet derecede sühûlet ve sür'atini, nihayet derecede inkıyâd ve külfetsizliğini beyan eder.

Üçüncü Şua

Ey haddinden tecavüz etmiş nefis-i pürvesvâs!

¹ "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen olurur..." (Yâsin sûresi, 36/83)

² "Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği

Kemal-i intizam: Mükemmel bir düzen

Seyyar: Gezici

Kemal-i kudret: Mükemmel, noksanz kudret

Kadîr: Kudret sâhibi, her şeyi kudreti yeten Allah (c.c.)

Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Basîr: Her şeyi gören Hz.Allah

Alîm: Her şeyi bilen Hz.Allah
Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c.)

Sehl: Kolay

Emr-i tekvînî: Cenab-ı Hakk'ın kâinata koyduğu tabii kanunlar

Tazammun: İhtiva etme, içine alma.

Evamîr: Emirler

Musahhar: Boyun eğmiş

Münkad: İtaat eden boyun eğen

Mübâşeretisiz: Temas etmeksizin, dokunma olmaksızın

Mualecesiz: Herhangi bir vasıta olmaksızın

Sühûlet-i mutlaka: Mutlak; tam bir kolaylık

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân: Mucize üslubu ile, her şeyi yerli yerince açıklayan

Hâsıl-ı kelâm: Sözü'nün kısası, kısacası

Bidâyet-i icad: Yaratmanın başlangıcı

Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği

Kemal-i hikmet: Mükemmel, eksiksiz bir hikmet

Sühûlet: Kolaylık

İnkıyâd: Boyun eğme, itaat

Nefs-i pürvesvas: Şeytanca düşüncelerle dolu nefis

Diyorsun ki:

بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا² وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ³

gibi âyetler, nihayet derecede kurbiyyet-i ilâhiye'yi gösteriyor.

وَالَّذِينَ تَرَوُوهُمْ تَرَوْهُوَ⁴

تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ⁵

ve hadîste vârid olan “*Cenâb-ı Hak, yetmiş bin hicab arkasındadır.*”⁶ ve mi'râc gibi hakikatler, nihayet derecede bu'diyetimizi gösteriyor. Şu sır-ı gâmızı fehme takrib edecek bir izah isterim?

Elcevap: Öyle ise, dinle:

•**Evvelâ:** Birinci Şua'nın âhîrinde demiştik: Nasıl ki güneş, kayıdsız nû-ruyla ve maddesiz aksi cihetiyle; sana, senin ruhun penceresi ve onun âyinesi olan göz bebeğinden daha yakın olduğu hâlde, sen, mukayyed ve maddede mahpus olduğun için ondan gayet uzaksın. Onun, yalnız bir kısım akisleriyle, gölgeleriyle temas edebilirsin ve bir nevi cilveleriyle ve cüz'î tellileriyle görüşebilirsin ve bir sınıf sıfatları hükmünde olan elvânlarına ve bir tâife isimleri hükmünde olan şualarına ve mazharlarına yanaşabilirsin. Eğer güneşin mertebe-i aslîsine yanaşmak ve bizzat doğrudan doğruya güneşin zâtı ile görüşmek istersen o vakit pek çok kayıtlardan tecerrüd etmekliğin ve pek çok merâtib-i külliyyetden geçmekliğin lâzım gelir. Âdetâ sen, mânen tecerrüd cihetiyle küre-i arz kadar büyüyüp, hava gibi ruhen inbisât edip ve

¹ “(Sübhandır, münezzehdir o Zât ki,) her şey üzerinde hâkimiyet elindedir.” (Yâsin sûresi, 36/83)

² “Hiçbir canlı yoktur ki mukadderatı Allah'ın elinde olmasın.” (Hûd sûresi, 11/56)

³ “Biz insana şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16)

⁴ “Zaten hepiniz döndürölüp Allah'a götürüleceksiniz.” (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsin sûresi, 36/22, 83; Fussilet sûresi, 41/21; Zuhruf sûresi, 43/85)

⁵ “Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktân elli bin sene olan bir günde yükselirler.” (Meâric sûresi, 70/4)

⁶ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/278, 8/382; er-Rûyânî, *el-Müsne'd* 2/212; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne* 2/367; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 16/95; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/79. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiye karşısında her şeyin mahvolacağına dair bkz.: Müslim, *imân* 293; İbn Mâce, *mukaddime* 13; Müsne'd 4/405.

Kurbiyyet-i İlâhiye: Cenab-ı Hak'ın yakınlığı

Vârid: Gelen, bildirilen

Hicab: Perde

Bu'diyet: Uzaklık

Sırr-ı gâmız: Anlaşılması güç olan, anlaşılmaz sır

Fehm: Anlama

Takrib: Yaklaştırma

Evvelâ: İlk olarak

Âhîr: Son, nihayet

Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı

Elvan: Renkler, çeşitler

Mertebe-i aslî: Gerçek seviye

Mazhar: Bir şeyin görüldüğü, tezahür ettiği yer

Tecerrüd: Sıynılmak, uzaklaşmak

Meratib-i külliyyet: Büyük ve kapsamlı mertebeler

Küre-i Arz: Yeryüzü, dünya

İnbisât: Yayılmak, genişlemek

Kamer kadar yükselip, bedir gibi mukabil geldikten sonra bizzat perdesiz onunla görüşüp, bir derece yanaşmak dâvâ edebilirsin. *Öyle de; o Celîl-i Pürkemâl, o Cemîl-i bîmisâl, o Vâcibü'l-Vücûd, o Mûcîd-i külli mevcûd, o Şems-i Sermed, o Sultân-ı ezel ve ebed, sana senden yakındır. Sen, O'ndan nihayetsiz uzaksın.*

Kuvvetin varsa temsildeki dekâikı tatbik et...

•**Sâniyen:** Meselâ: ¹ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى Bir padişahın çok isimleri içinde

“kumandan” ismi çok mütedâhil dairelerde tezahür eder. Serasker daire-i külliyesinden tut, müşîriyet ve ferikiyet, tâ yüzbaşı, tâ onbaşıya kadar geniş ve dar, külli ve cüz’î dairelerde de zuhûr ve tecellisi vardır. Şimdi bir nefer, hizmet-i askeriyesinde onbaşı makamında tezahür eden cüz’î kumandanlık noktasını merci tutar, kumandan-ı a’zamına şu cüz’î cilve-i ismiyle temas eder ve münasebetdâr olur. Eğer asıl ismiyle temas etmek, ona o unvan ile görüşmek istese onbaşılıktan tâ serasker mertebe-i külliyesine çıkmak lâzım gelir. Demek padişah, o nefere ismiyle, hükmüyle, kanunuyla ve ilmiyle, telefonuyla ve tedbiriyle ve eğer o padişah, evliyâ-yi abdâliyeden nûrânî olsa, bizzat huzuruyla gayet yakındır. Hiçbir şey mâni olup hâil olamaz. Halbuki; o nefer, gayet uzaktır. Binler mertebeler hâil, binler hicaplar fasıldır. Fakat bazen merhamet eder, hilâf-ı âdet bir neferi huzuruna alır, lütfuna mazhar eder...

Öyle de; emr-i ² كُنْ فَيَكُونُ 'e mâlik, güneşler ve yıldızlar emirber nefer hükmünde olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye her şeyden daha ziyâde yakın olduğu hâlde her şey O'ndan nihayetsiz uzaktır. O'nun huzur-i kibriyâ'sına

¹ “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsin sûresi, 36/82; Mû’min sûresi, 40/68)

Celîl-i Pürkemal: Yüceliği, azametî kusursuz ve mükemmel olan Allah (c.c.)

Cemîl-i Bîmisal: Güzellliği, lütuf ve ihsanları benzersiz olan Allah (c.c.)

Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin olan Allah, kendiliğinden olan yüce Allah

Mûcîd-i Küll-i Mevcûd: Var olan her şeyi yaratan Allah (c.c.)

Şems-i Sermed: Ebedî, batmayan güneş. **Dekâik:** İncelikler

Sâniyen: İkinci olarak

Mütedâhil: Birbiri içine girmiş **Tezahür:** Görünmek, açığa çıkmak

Serasker: Ordu komutanı

Daire-i külliye: Büyük daire

Müşîriyet: Mareşallik

Ferikiyet: Korgenerallik

Hizmet-i askeriye: Askerlik hizmeti

Daizahür: Görünmek, açığa çıkmak

Mercî: Başvurulacak yer, kimse

Kumandan-ı a’zam: En büyük komutan

Cilve-i ismî: İsmının yansıması, parıltıması

Mertebe-i külliye: Büyük ve kapsamlı mertebe

Evliyâ-yi ebdaliye: Dünya sevgisinden uzak, gönlünü, benliğini Allah’a adanmış kimseler

Hail: Engel. **Fâsıl:** Ayıran, bölen

Hilaf-ı âdet: Alışılmışın dışında

Emirber: Emir eri, söz dinleyen, itaatkâr

Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c.)

Huzur-i kibriya: Allah’ın yüce huzuru

perdesiz girmek istenilse zulmânî ve nûrânî, yâni maddî ve ekvânî ve esmâî ve sıfâtî yetmiş binler hicaptan geçmek, her ismin binler hususî ve küllî derecât-ı tecellisinden çıkmak, gayet yüksek tabakât-ı sıfatında mürûr edip tâ ism-i a'zamına mazhar olan arş-ı a'zamına urûç etmek; eğer cezb ve lûtf olmasa, binler seneler çalışmak ve sülûk etmek lâzım gelir. Meselâ; sen, O'na "Hâlık" ismiyle yanaşmak istersen "Senin Hâlık'ın" hususiyetiyle, sonra "Bütün insanların Hâlık'ı" cihetiyle, sonra "Bütün zîhayatların Hâlık'ı" unvanıyla, sonra "Bütün mevcudatın Hâlık'ı" ismiyle münasebetdârlık lâzım gelir. Yoksa zill'de kalırsın, yalnız cüz'î bir cilveyi bulursun.

BİR İHTAR: Temsildeki padişah, aczi için, kumandanlık isminin merâtibinde müşîr ve ferik gibi vasıtalar koymuştur.

Fakat بِدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹ olan Kadîr-i mutlak, vasitalardan müstağnidir. Vasıtalar sırf zâhîrîdirler, perde-i izzet ve azamettirler. Ubûdiyet ve hayret ve acz ve iftikar içinde saltanat-ı rubûbiyet'ine dellâldirler, temâşâgerdirler. Muînî degiller, şerik-i saltanat-ı rubûbiyet olamazlar.

Dördüncü Şua

İşte ey tembel nefsim! Bir nevi mi'râc hükmünde olan namazın hakikati; sâbık temsilde bir nefer mahz-ı lûtf olarak huzur-i şâhâneye kabulü gibi; mahz-ı rahmet olarak Zât-ı Celîl-i Zülcemâl ve Mâbud-i Cemîl-i Zülcelâl'in huzuruna kabulündür. "Allahu Ekber" deyip mânen ve hayâlen veya niye-

¹ "(Sübhandır, münezzehtir o Zât ki,) her şey üzerinde hâkimiyet elindedir." (Yâsin sûresi, 36/83)

Zulmanî: Karanlık olan

Ekvanî: Varlıklara ait, âlemlerle ilgili.

Esmâî: İsimlerle ilgili

Sıfâtî: Sıfatlarla ilgili

Derecat-ı tecellî: Tecellî dereceleri

Tabakat-ı sıfat: Sıfat tabakaları

Mürur: Geçme

İsm-i a'zam: Duaların kabulüne vesile olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce ismi

Arş-ı a'zam: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi

Uruc: Yükselmek, yukarı çıkmak

Cezb: Kendine çekmek

Sülûk: Mânevî terakkî mertebelerinde devam etme

Zîhayat: Hayat sahibi, canlı

Zıl: Gölge

Meratib: Mertebeler

Müşîr: Mareşal

Ferik: Korgeneral

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten mutlak ve sınırsız kudret sahibi Allah (c.c.)

Mustağni: İhtiyacı olmayan

Zahirî: Görünen, görünürdeki

Perde-i izzet: Aziz oma, yücelik, üstünlük perdesi

Ubûdiyet: Kulluk

İftikar: İhtiyaç duyma

Saltanat-ı rubûbiyet: Cenâb-ı

Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi

Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran

Temâşager: Seyreden, izleyen, seyirci. **Muîn:** Yardımcı

Şerik-i saltanat-ı rubûbiyet: Cenab-ı Hakk'ın saltanatına ortak

Sâbık: Önceki

Mahz-ı lûtf: Tamamen lûtf olarak

Huzur-i şâhane: Hükümdarın huzuru

Mahz-ı rahmet: Sırf rahmet olarak

Zât-ı Celîl-i Zülcemâl: Sınırsız derecede güzelliklerin sahibi yüce ve aziz olan Hz. Allah

Mâbud-i Cemîl-i Zülcelâl: Kendisine ibadet edilen ululuk sahibi Allah (c.c.)

ten iki cihandan geçip kayd-ı maddiyâtta tecerrüd edip bir mertebe-i külliye-i ubûdiyete veya küllînin bir gölgesine veya bir sûretine çıkıp bir nevi huzura müşerref olup **إِيَّاكَ نَعْبُدُ**¹ hitabına (herkesin kabiliyeti nisbetinde) bir mazhariyet-i azîmedir. Âdetâ harekât-ı salâtiyede tekrarla “*Allahu Ekber, Allahu Ekber*” demekle kat’-ı merâtib ve terakkiyât-ı mânevîyeye ve cüz’iyattan devâir-i külliye çıkmasına bir işaretir ve mârifetimiz haricindeki kemâlât-ı kibriyâ’sının mücmel bir unvanıdır. Güya her bir “*Allahu Ekber*” bir basamak-ı mi’râciyeyi kat’ına işaretir. İşte şu hakikat-i salâtta mânen veya niyeten veya tasavvuren veya hayâlen bir gölgesine, bir şuana mazhariyet dahi büyük bir saadettir. İşte hac’da pek kesretli “*Allahu Ekber*” denilmesi şu sırdandır. Çünkü; hacc-ı şerif, bi’l-asâle herkes için bir mertebe-i külliye bir ubûdiyettir. Nasıl ki bir nefer, bayram gibi bir yevm-i mahsusta ferik dairesinde bir ferik gibi, padişahın bayramına gider ve lûtfuna mazhar olur. Öyle de; bir hacı, ne kadar âmi de olsa, kat’-ı merâtib etmiş bir veli gibi umum aktâr-ı arzın Rabb-i Azîm’i unvanıyla Rabbine müteveccihdir. Bir ubûdiyet-i külliye ile müşerreffir. Elbette hac miftahiyle açılan merâtib-i külliye-i rubûbiyet ve dürbünüyle nazarına görünen âfâk-ı azamet-i ulûhiyet ve şeaîriyle kalbine ve hayâline gittikçe genişlenen devâir-i ubûdiyet ve merâtib-i kibriyâ ve ufk-i tecelliyâtın verdiği hararet, hayret ve dehşet ve heybet-i rubûbiyet; **اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ** ile teskin edilebilir ve onunla, o merâtib-i münkeşife-i meşhûde veya mutasavvire ilân edilebilir. Hac’dan sonra şu mânâ-yi ulvî ve küllî, muhtelif derecelerde bayram namazında, yağmur namazında,

¹ “(Haydi öyleyse deyiniz): (Yalnız Sana ibadet eder), yalnız senden medet umarız.” (Fâtîha sûresi, 1/5)

Kayd-ı maddiyat: Madde kayıtları, madde sınırları

Tecerrüd: Sıyrılmak, uzaklaşmak

Mertebe-i külliye-i ubûdiyet: Allah’a kulluğun şümüllü mertebesi

Mazhariyet-i azîme: Büyük bir mazhariyet

Harekât-ı salâtiye: Namaz hareketleri

Kat-ı merâtib: Mertebeleri aşip geçme

Terakkiyat-ı mânevîye: Mânevî yükselmeler

Devair-i külliye: Büyük daireler

Kemâlât-ı kibriyâ: Cenab-ı Hakk’ın büyüklüğünün mükemmellikleri. **Mücmel:** Kısa, öz

Basamak-ı mi’râciye: Yükselmeye basamağı. **Kat’:** Aşip geçme

Hakikat-i salât: Namazın asıl mahiyeti. **Şua:** Işık, parıltı

Tasavvuren: Düşünerek

Mazhariyet: Nail olma, elde etme

Bi’l-asale: Doğrudan doğruya, asıl olarak. **Hacc-ı şerif:** Kutsal hac

Mertebe-i külliye: Büyük ve kapsamlı mertebe. **Ubûdiyet:** Kulluk

Yevm-i mahsus: Özel gün

Ferik: Korgeneral

Âmi: Halktan sıradan kimse

Aktar-ı arz: Kâinatın her tarafı, dört bir yanı

Rabb-i Azîm: Büyük Rab

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş

Ubûdiyet-i külliye: Kapsamlı, bütünlük içeren kulluk

Müşerref: Şereflenen

Şeair: Alâmetler, semboller

Meratib-i külliye-i Rububiyet:

Cenab-ı Hakk’ın Rablîğının büyük ve kapsamlı mertebeleri

Âfâk-ı azamet-i Uluhiyet: Cenab-ı Hakk’ın büyük kudretinin geniş ufukları. **Miftah:** Anahtar

Devair-i Ubûdiyet: Kulluk daireleri

Meratib-i kibriyâ: Yücelik ve ululuğun mertebeleri

Ufk-i tecelliyat: İlâhî icraatların belirlediği ufuk. **Hararet:** Sıcaklık

Heybet-i Rububiyet: Cenab-ı Hakk’ın Rablîğının heybeti

Meratib-i münkeşife-i meşhude: Aşikâr olan mertebeler

Mutasavvere: Tasavvur edilen

Ulûf: Yüce

Küllî: Bütün her şeyi içine alacak şekilde, kapsamlı

husûf-kûsûf namazında, cemaatle kılınan namazda bulunur. İşte şeâir-i İslâmiye'nin, velev sünnet kabilinden dahi olsa ehemmiyeti şu sırdandır.

سُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ خَزَائِنَهُ بَيْنَ الْكَافِ وَالْثَوْنِ¹

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا⁴

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ⁵

وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى رَسُولِكَ الْأَكْرَمِ مَظْهَرِ اسْمِكَ الْأَعْظَمِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَإِخْوَانِهِ

وَأَتْبَاعِهِ آمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ⁶

* * *

¹ "Kudretinin hazinelerini bir 'Ol!' emriyle var eden Zât-ı Zülcelâl, her türlü kusurdan münezzehtir."

² "Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/83)

³ "(Melekler): 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ "Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma." (Bakara sûresi, 2/286)

⁵ "Ey bizim Kerim Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi sapırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz başış bol olan Vehhab sensin Sen!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

⁶ "İsm-i a'zâminin mazharı olan Resûl-i Ekremine, âl ve ashabına, ihvânına ve ona tâbi olanlara salât ve selâm et. Kabul buyur ey Erhamürrâhimin olan Rabbimiz."

Küçük Bir Zeyl

Kadîr-i Alîm ve Sâni-i Hakîm, kanuniyet şeklindeki âdâtının gösterdiği nizam ve intizamla, kudretini ve hikmetini ve hiçbir tesadûf işine karışmadığını izhar ettiği gibi; şüzûzât-ı kanuniye ile, âdetinin hârikalarıyla, tağayyûrât-ı sûriye ile, teşahhusâtın ihtilâfâtıyla, zuhûr ve nüzûl zamanının tebeddülûyle meşîetini, irâdetini, fâil-i muhtar olduğunu ve ihtiyarını ve hiçbir kayıd altında olmadığını izhar edip yeknesak perdesini yırtarak ve her şey, her anda, her şe’nde, her şeyinde O’na muhtaç ve rubûbiyet’ine münkâd olduğunu i’lâm etmekle gafleti dağıtıp, ins ve cinnin nazarlarını esbâbdan Müsebbib-ül-esbâb’a çevirir. Kur’ân’ın beyanâtı şu esâsa bakıyor:

Meselâ: Ekser yerlerde bir kısım meyvedâr ağaçlar bir sene meyve verir, yâni rahmet hazinesinden ellerine verilir, o da verir. Öbür sene bütün esbâb-ı zâhiriye hazırken meyveyi alıp vermiyor.

Hem meselâ: Sâir umûr-i lâzimeye muhâlif olarak yağmurun evkât-ı nüzûlü o kadar mütehavvildir ki, muğayyebât-ı hamsede¹ dahil olmuştur. Çün-

¹ Bkz.: “Kıyâmet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah’ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.” (Lokman sûresi, 31/34). Ayrıca bkz.: “Gaybın anahtarı beştir: 1-Kişi yarın ne olacağını bilemez, 2-Ana rahmindeki çocuğun durumunu kimse bilemez, 3-İnsan yarın ne kazanacağını bilemez, 4-İnsan, nerede ve hangi toprakta vefat edeceğini bilemez, 5-Hiçbir kimse yağmurun ne zaman geleceğini bilemez.” : Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre* (6) 1, (13) 1, (31) 2, *tevhid* 4; Mûsned 2/24, 52, 58, 122.

Zeyl: Ek, ilâve

Kadîr-i Alîm: Her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Allah (c.c.)

Sâni’-i Hakîm: Her şeyi hikmetli, sanatlı var eden Yüce Yaratıcı

Kanuniyet: Kanun hâline gelme, her yerde her zaman geçerli olma

İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek. **Âdât:** Âdetler

Şüzuzat-ı kanuniye: Kural dışı olanlar, kurala uymayanlar

Tegayyürât-ı suriye: Süretlerin farklılığı

Teyahhusat: Her bir şahsa ayrı bir kimlik verilmesi, ayırt edilebilir olması

İhtilâfat: Farklı olma, birbirinin aynı olmama

Zuhur: Ortaya çıkış

Nüzul: İniş

Tebeddül: Değişme

Meşiet: İrade

İradet: İrade, dileme

Fâil-i muhtar: İsteddiğini yapan Allah (c.c.)

İrade-i ihtiyâr: İrade, kendi isteğiyle seçme ve hareket etme

Yeknesak: Tekdüze, monoton

Şe’n: Durum, keyfiyet, iş

Rububiyet: Cenâb-ı Hakk’ın her şeyi kuşatan terbiye, idare ve hâkimiyeti

Münkad: İtaat eden, boyun eğen

İ’lâm etmek: Bildirmek

Müsebbib-ül Esbab: Sebepleri yaratan, sebeplere göre neticeleri yaratan Allah (c.c.)

İns: İnsan, beşer

Esbab: Sebepler

Beyanat: Açıklamalar

Meselâ: Misal olarak, örneğin

Ekser: Çoğu

Meyvedar: Meyve veren, meyveli

Esbab-ı zahiriye: Görünür sebepler, maddî şartlar

Sair: Diğer, başka

Umûr-i lâzime: Lüzumlu, gerekli işler, hususlar

Evkât-ı nüzul: Yağmurun yağış vakitleri

Mütehavvil: Değişen

Mugayyebat-ı hamse: Kur’ân’da, insanın bilemeyeceği bildirilen beş bilinmeyen husus

Dâhil olmak: İçine, kapsamina girmek

kü: Vücûdda en mühim mevki, hayat ve rahmetindir. Yağmur ise, menşe-i hayat ve mahz-ı rahmet olduğu için elbette o âb-ı hayat, o mâ-yi rahmet, gaflet veren ve hicâb olan yeknesak kaidesine girmeyecek, belki, doğrudan doğruya Cenâb-ı Mün'im, Muhyî ve Rahman ve Rahîm olan Zât-ı Zülcelâl, perdesiz, elinde tutacak; tâ, her vakit dua ve şükür kapılarını açık bırakacak.

Hem meselâ: Rızık vermek ve muayyen bir sîmâ vermek, birer ihsan-ı mahsus eseri gibi ummadığı tarzda olması; ne kadar güzel bir sûrette meşîet ve ihtiyar-ı rabbâniye'yi gösteriyor. Daha tasrîf-i hava ve teshîr-i sehâb gibi şuûnât-ı îlâhiye'yi bunlara kıyas et...

* * *

Menşe-i hayat: Hayatın menşei, kaynağı

Mahz-ı rahmet: Tamamen rahmet olarak

Âb-ı hayat: Hayat suyu

Mâ-yi rahmet: Rahmet, bereket taşıyan su.

Hicab: Perde, engel

Muayyen: Belirli

Cenab-ı Mün'im-i Muhyî: Varlıklara hayat veren, nimetlerinden Allah (c.c.)

Rahman ve Rahîm olan Zât-ı Zülcelâl: Rahmet ve merhameti sonsuz, celâl ve haşmet sahibi Cenab-ı Hakk.

İhsan-ı mahsus: Hususî, özel lütuf, iyilik. **Suret:** Şekil, görünüm

Meşîet: İrade

İhtiyar-ı Rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın sonsuz iradesi

Tasrîf-i hava: Rüzgârları farklı yönlerden estirmek

Teshîr-i sehâb: Bulutları insanlara emrine vermek

Şuûnat-ı îlâhiye: İlâhî tecelliler, fiiller, icraatlar

On Yedinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا •

وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا •¹

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ²

(Bu Söz, iki âlî makam ve bir parlak zeylden ibarettir.)

[Birinci Makâm]

Hâlık-ı Rahîm ve Rezzâk-ı Kerîm ve Sâni-i Hakîm; şu dünyayı, âlem-i ervâh ve ruhânîyât için bir bayram, bir şehrâyin sûretinde yapıp bütün es-mâsinin garâib-i nukûşuyla süslendirip küçük-büyük, ulvî-süflî her bir ruha, ona münasip ve o bayramdaki ayrı ayrı hesapsız mehâsin ve in'âmâtтан istifade etmeğe muvâfık ve havâs ile mücehhez bir cesed giydirir, bir vücûd-i cismânî verir, bir defa o temâşâgâha gönderir.

Hem, zaman ve mekân cihetiyle pek geniş olan o bayramı; asırlara, senelere, mevsimlere hattâ günlere, kıtalara taksim ederek her bir asrı, her bir seneyi, her bir mevsimi, hattâ bir cihette her bir günü, her bir kıtayı, birer tâ-

¹ “Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir zinet kıldık. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş gerçekleştireceğini ortaya koymak istedik. * Ve elbette Biz onun üstünde ne varsa hepsini, kupkuru yapıp dümdüz edeceğiz.” (Kehf sûresi, 18/7-8)

² “Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir.” (En'âm sûresi, 6/32)

Zeyl: Ek, ilave

Hâlık-ı Rahîm: Merhamet ve ihsanı çok olan Yüce Yaratıcı

Rezzâk-ı Kerîm: Rızık bol bol veren Hz. Allah

Sâni-i Hakîm: Daima hikmetle yaratan Hz. Allah

Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi

Ruhaniyat: Maddî cisim taşımayan varlıklar (melek, cin gibi)

Şehrâyin: Şenlik, donanma gecesi

Garâib-i nukûş: Harika nakışlar, sanatlar.

Esmâ: İsimler

Ulvî: Yüce. **Süflî:** Bayağı, değersiz

Mehasin: Güzellikler

in'amat: Nimetlendirmeler

Muvafık: Uygun

Havass: Organlar, duygular

Vücud-i cismanî: Beden

Temâşâgâh: Gezilecek yer

ife ruhlu mahlûkatına ve nebatî masnûâtına birer resm-i geçit tarzında bir ulvî bayram yapmıştır. Ve bilhassa rûy-i zemin, hususan bahar ve yaz zamanında masnûât-ı sağırenin tâifelerine öyle şa'şaalı ve birbiri arkasında bayramlardır ki; tabakât-ı âliyede olan ruhâniyâtı ve melâikeleri ve sekene-i semâvâtı seyre celbedecek bir câzibedârlık görünüyor ve ehl-i tefekkür için öyle şirin bir mütâlâagâh oluyor ki; akıl tarifiinden âcizdir.

Fakat bu ziyâfet-i ilâhiye ve bayram-ı rabbâniye'deki ism-i Rahman ve Muhyî'nin tecellilerine mukabil ism-i Kahrî ve Mümît, firâk ve mevt ile karışlarına çıkıyorlar. Şu ise: ¹ **وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ** rahmetinin vüs'at-i şûmûlüne zâhiren muvâfık düşmüyor. Fakat hakikatte birkaç cihet-i muvâfakatı vardır. Bir ciheti şudur ki:

Sâni-i Kerîm, Fâtır-ı Rahîm, her bir tâifenin resm-i geçit nöbeti bittikten ve o resm-i geçitten maksud olan neticeler alındıktan sonra, ekseriyet itibarıyla dünyadan, merhametkârâne bir tarz ile tenfir edip usandırıyor, istirahatı bir meyil ve başka bir âleme göçmeğe bir şevk ihsan ediyor ve vazife-i hayattan terhis edildikleri zaman, vatan-ı aslilerine bir meyelân-ı şevk-engiz, ruhlarında uyandırıyor.

Hem o Rahman'ın nihayetsiz rahmetinden uzak değil ki; nasıl vazife uğrunda, mücâhede işinde telef olan bir nefere şehâdet rütbesini veriyor ve kurban olarak kesilen bir koyuna, âhirette cismânî bir vücûd-i bâkî vererek, Sırat üstünde, sahibine Burak gibi bir bineklik mertebesini vermekle mükâfatlandırıyor...² Öyle de, sâir zîruh ve hayvanâtın dahi, kendilerine mahsus

¹ "Rahmetim ise her şeyi kaplar." (A'râf sûresi, 7/156)

² "Kurbanlarınızı hoş tutun; zira onlar Sırat köprüsünde sizin bineklerinizdir." anlamındaki hadis için bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsne'd* 1/85; el-Gazâlî, *el-Vasît* 7/31; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân* 15/111; es-Serahsî, *el-Mebsût* 12/10; el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'î* 5/80; İbnü'l-Mülâkkîn, *Hulâsatü'l-bedr* 2/377; İbn Hacer, *Telhîsu'l-habir* 4/138.

Ruhlu mahlûkat: Ruh sahibi varlıklar

Nebatî masnuat: Bitkiler âlemi

Rû-yî zemin: Yeryüzü

Masnuat-ı sağıre: Küçük varlıklar

Tabakat-ı âliye: Üst tabakalar

Sekene-i semavat: Gökyüzünde yaşayanlar (melekler, ruhanîler gibi)

Mütâlâagâh: Araştırma, inceleme yeri

Bayram-ı Rabbâniye: İlâhî bayram

Rahmân: Merhamet ve ihsanı çok fazla olan Hz. Allah

Ziyâfet-i ilâhiye: İlâhî ziyâfet

Muhyî: Hayatı yaratan, diriltten Hz. Allah

Kahr: Mutlak Hâkim ve Gâlib, Hz. Allah

Mümît: Ölümlü yaratan, verdiği canı alan, Hz. Allah

Firak: Ayrılık

Mevt: Ölüm

Vüs'at-i şûmul: Her şeyi kuşatan genişlik, enginlik

Cihet-i muvâfakat: Uygun yön

Fâtır-ı Rahîm: Her şeyi benzersiz yaradan, yegâne merhamet sahibi Hz. Allah

Sâni-i Kerîm: Her şeyi bol bol yapıp, bize lütfeden Hz. Allah

Merhametkârâne: Merhametli bir şekilde

Tenfir: Nefret ettirme, soğukluk verip usandırma

Vazife-i hayat: Ömür, hayat görevi

Vatan-ı aslî: Asıl vatan, ahiret yurdu

Meyelân-ı şevk-engiz: İnsanın şevkini tahrik eden istekler, eğilimler. **Mücâhede:** Savaş, cihad

Vücud-i bâkî: Kalıcı, ölümsüz vücut

Zîruh: Ruh sahibi

vazife-i fitriye-i rabbâniye'lerinde ve evâmîr-i sübhâniye'nin itaatlerinde telef olan ve şiddetli meşakkat çeken zîruhların, onlara göre bir çeşit mükâfât-ı rûhâniye ve onların istidâdlarına göre bir nevi ücret-i mâneviye, o tükenmez hazine-i rahmetinden baîd değil ki bulunmasın. Dünyadan gitmelerinden pek çok incinmesinler, belki memnun olsunlar.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ¹

Lâkin, zîruhların en eşrefi ve şu bayramlarda kemiyet ve keyfiyet cihe-tiyle en ziyâde istifade eden insan, dünyaya pek çok meftûn ve müptelâ oldu-ğu hâlde, dünyadan nefret ve âlem-i bekâya geçmek için eser-i rahmet olarak iştîyak-engîz bir hâlet verir. Kendi insâniyeti dalâlette boğulmayan in-san, o hâletten istifade eder. Rahat-ı kalb ile gider. Şimdi, o hâleti intâç e-den vecihlerden, nümûne olarak beşini beyan edeceğiz.

•**Birincisi:** İhtiyarlık mevsimiyle; dünyevî, güzel ve câzibedâr şeyler üs-tünde fenâ ve zevâlin damgasını ve acı mânâsını göstererek, o insanı dünya-dan ürkütüp, o fânîye bedel, bir bâkî matlubu arattırıyor.²

•**İkincisi:** İnsanın alâka peydâ ettiği bütün ahhâblardan yüzde doksan dokuzu, dünyadan gidip diğer bir âleme yerleştikleri için, o ciddî muhabbet sâikasıyla, o ahhâbın gittiği yere bir iştîyak ihsan edip, mevt ve eceli mesrû-râne karşılatıyor.³

•**Üçüncüsü:** İnsandaki nihayetsiz zayıflık ve acizliği, bazı şeylerle ihsâs ettirip, hayat yükü ve yaşamak tekâlifi ne kadar ağır olduğunu anlattırıp, isti-rahata ciddî bir arzu ve bir diyâr-ı âhere gitmeye samimî bir şevk veriyor.⁴

•**Dördüncüsü:** İnsan-ı mü'mine nûr-i iman ile gösterir ki:

Mevt, îdam değil, tebdîl-i mekândır. Kabir ise, zulûmâtlı bir kuyu ağız

¹ "Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir." Bu lafız, Neml sûresi, 27/65. âyetinin kısaltılmış hâlidir.

² Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/185; En'âm sûresi, 6/130; A'râf sûresi, 7/51; Hadid sûresi, 57/20; Nahl sûresi, 16/96.

³ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/157, 169; Tevbe sûresi, 9/111; Yûnus sûresi, 10/7; Tâhâ sûresi, 20/72; Hac sûresi, 22/58; Kaf sûresi, 50/43; Hadid sûresi, 57/21.

⁴ Bkz.: Ra'd sûresi, 13/35; Muhammed sûresi, 47/15; Dehr sûresi, 76/12.

Vazife-i fitriye-i Rabbâniye: Al-lah'ın eşyanın tabiatına koyduğu görevler, özellikler

Evâmîr-i Sübhâniye: İlâhî emirler

Mükâfât-ı ruhaniye: Ruha verilen mükâfatlar, ödüller

Baîd: Uzak

Kemiyet: Nicelik. **Keyfiyet:** Nitelik

Âlem-i beka: Kalıcı, ölümsüz âlem, ahiret âlemi

İştîyak-engîz: Büyük bir şevk ve arzu veren

Halet: Hâl, durum

İntaç: Netice verme

Fena: Bitme, tükenme, yok olma

Zevâl: Yok olmak

Mevt: Ölüml

Matlub: Aranan, istenilen

Saika: Sebep, faktör, arzu uyaran

Mesrurâne: Sevinçle, mutlulukla

Tekâlif: Yükümlülükler

Diğâr-ı âher: Öbür dünya, ahiret

Tebdîl-i mekân: Yer değişikliği

Zulûmat: Karanlıklar

değil, nûrâniyetli âlemlerin kapısıdır. Dünya ise, bütün şa'asıyla âhîret'e nisbeten bir zindan hükmündedir. Elbette, zindan-ı dünyadan bostan-ı cinâna çıkmak ve müz'îç dağdağa-yi hayat-ı cismâniyeden âlem-i rahata ve meydan-ı tayerân-ı ervâha geçmek ve mahlûkatın sıkıntılı gürültüsünden sıyrılıp huzur-i Rahman'a gitmek; bin can ile arzu edilir bir seyahattir, belki bir saadettir.¹

•**Beşincisi:** Kur'ân'ı dinleyen insana, Kur'ân'daki ilm-i hakikati ve nûr-i hakikatle dünyanın mâhiyetini bildirmekliği ile dünyaya aşk ve alâka pek mânâsız olduğunu anlatmaktadır.² Yâni, insana der ve isbat eder ki:

“*Dünya; bir kitab-ı samedânîdir.* Hurûf ve kelimâtı, nefislerine değil; belki, başkasının zât ve sıfat ve esmâsına delâlet ediyorlar. Öyle ise, mânâsını bil, al; nukûşunu bırak git!..

*Hem bir mezraadır.*³ Ek ve mahsulünü al, muhafaza et; müzahrafâtını at, ehemmiyet verme!..

Hem birbiri arkasında daim gelen geçen âyineler mecmuasıdır. Öyle ise, onlarda tecelli edeni bil, envârını gör ve onlarda tezahür eden esmânın tecelliyâtını anla ve müsemmâlarını sev ve zevâle ve kırılmaya mahkûm olan o cam parçalarından alâkanı kes!..

Hem seyyâr bir ticaretgâhtır. Öyle ise, alış verişini yap, gel. Ve senden kaçan ve sana iltifât etmeyen kafilelerin arkalarından beyhûde koşma, yorulma!..

Hem muvakkat bir seyrangâhtır. Öyle ise, nazar-ı ibretle bak ve zâhi-

¹ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/38; Nahl sûresi, 16/30; Furkan sûresi, 25/15; Ankebût sûresi, 29/64; Muhammed sûresi, 47/36.

² Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/14; Nisâ sûresi, 4/134; Yûnus sûresi, 10/24; Kehf sûresi, 18/45-46; Tâhâ sûresi, 20/131; Ra'd sûresi, 13/26; Kasas sûresi, 28/60; Mü'min sûresi, 40/39; Zuhruf sûresi, 43/35; Zilzâl sûresi, 99/7-8.

³ “Dünya, âhîretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmî'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

Nuranîyet: Aydınlık, parlaklık
Bostan-ı cinân: Cennet bahçeleri
Müz'îç: Sıkıcı
Dağdağa: Gürültü, patırtı
Hayat-ı cismanîye: Bedeni hayat
Meydan-ı tayeran-ı ervâh: Ruhlara uygun- uçsuz bucaksız- uçuş alanı
İlm-i hakikat: Hakikat bilgisi
Mezraa: Tarla

Huzur-i Rahmân: Cenâb-ı Hakk'ın huzuru
Kitab-ı Samedânî: Cenâb-ı Hakk'ın icraatlerinin okunacağı kitap
Huruf: Harfler
Kelimât: Kelimeler
Nefis: Kendi. **Nukuş:** Nakışlar
Delâlet: Delillendirerek göstermek
Muzahrafat: Yaldızlı, süslü (dış alımlı fakat içi boş olan şeyler)

Tecelli: İlâhî kudretin meydana çıkması
Envâr: Nurlar
Müsemmâ: İsim verilen varlık (yaratılarda Yaradan'ı görebilmek)
Zevâl: Yok olmak
Ticaretgâh: Ticâret yeri
Muvakkat: Süreli
Seyrangâh: Gezilecek yer
Nazar-ı ibret: İbretle bakmak

rî çirkin yüzüne değil; belki, Cemîl-i Bâkî'ye bakan gizli, güzel yüzüne dikkat et, hoş ve fâideli bir tenezzüh yap, dön. Ve o güzel manzaraları irâe eden ve güzelleri gösteren perdelerin kapanmasıyla akılsız çocuk gibi ağlama, merak etme!..

Hem bir misafirhânedir. Öyle ise, onu yapan Mihmandâr-ı Kerîm'in izni dairesinde ye, iç, şükret. Kanunu dairesinde işle, hareket et. Sonra arkana bakma, çık, git. Herzekârâne, fuzulî bir sûrette karışma. Senden ayrılan ve sana ait olmayan şeylerle mânâsız uğraşma ve geçici işlerine bağlanıp boğulma!..”

gibi zâhir hakikatlarla dünyanın iç yüzündeki esrarı gösterip, dünyadan müfârakatı gayet hafifleştirir, belki hüşyâr olanlara sevdirebilir ve rahmetinin her şeyde ve her şe'inde bir izi bulunduğunu gösterir. İşte Kur'ân şu “**beş vecih**”e işaret ettiği gibi, başka hususî vecihlere dahi âyât-ı Kur'âniye işaret ediyor.

Veyl o kimseye ki, şu beş vecihden bir hissesi olmaya...

* * *

Cemîl-i Bâkî: Güzelliği bitmeyen yegâne Güzeli, Hz. Allah

Tenezzüh: Gezmek

Herzekârâne: Abuk sabuk konuşarak, aptalca. **İrâe:** Göstermek

Mihmandâr-ı Kerîm: Misafirlerini cömertçe ağırlayan Hz. Allah

Müfârakat: Ayrılık

Hüşyar: Uyanık, dikkatli
Şe'n: İş. **Vech:** Yön

Âyât-ı Kur'âniye: Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri

Veyl: “Vay hâline.., vah vah.., yazık.. yazık!” anlamında bir deyim (Cehennem çukurlarından biri)

On Yedinci Söz 'ün İkinci Makâmı (Hâşiye)

Bırak biçâre feryâdı, belâdan gel tevekkül kıl.
Zira feryâd; belâ-ender, hatâ-ender, belâdır bil.

* * *

Belâ vereni buldunsa, atâ-ender, safâ-ender, belâdır bil.
Bırak feryâdı, şükür kıl, mânend-i belâbil, demâ keyfinden güler
hep gül mül.

* * *

Ger bulmazsan; bütün dünya cefâ-ender, fenâ-ender, hebadır bil.
Cihan dolu belâ başında varken, ne bağırırsın küçük bir belâdan,
gel tevekkül kıl.

* * *

Tevekkül ile belâ yüzünde gül, tâ o da gülsün.
O güldükçe küçülür, eder tebeddül.

* * *

Bil ey hodgâm, bu dünyada saadet, terk-i dünyada..
Hudâbin isen, o kâfidir, bıraksan da bütün eşya lehinde.

* * *

Ger hodbin isen, helâkettir, ne yaparsan bütün eşya aleyhinde.
Demek terki gerektir, her iki hâlde bu dünyada.

* * *

Terki demek: Hudâ mülkü, O'nun izni, O'nun nâmiyle bakmakta..
Ticaret istiyorsan ger, şu fânî ömrünü bâkiye tebdilde.

* * *

Eğer nefsine tâlib isen, çürüktür, hem temelsiz de..
Eğer âfâkı ister isen, fenâ damgası üstünde.

* * *

Demek değmez ki alınsa, çürük maldır hep bu çarşıda.
Öyle ise, geç.. İyi mallar dizilmiş arkasında..

* * *

(Hâşiye) Bu ikinci makamdaki parçalar şiire benzer, fakat şiir değiller. Kasdî nazmedilmemişler. Belki hakikatlerin kemal-i intizamı cihetinde, bir derece manzum sûretini almışlar.

Ender: ..içinde (belâ ender belâ:
Belâ içinde belâ)
Atâ: Lütuf, ihsan
Safâ: Güzel, şen, duru
Fenâ: Bitiş, tükeniş
Manend-i belâbil: Bülbüllere
benzer, bülbüller gibi

Demâ: Her zaman, daima
Ger: Eğer
Hodgâm: Kendi rahatını ve zevki-
ni düşünen. **Tebeddül:** Değişim
Terk-i dünya: Dünyayı terk etme
(dünyanın zevk ve rahatını dü-
şünmeme). **Tebdil:** Değiştirmek

Hudâbin: Allah'ı bilen
Hodbin: Bencil, kendini beğenmiş
Helâket: Ölmek, mahvolmak
Hudâ: Doğru yola ileten Hz.Allah
Âfâk: Dış dünyaya ait, kişiyi doğ-
rudan ilgilendirmeyen kıymetsiz
sözler ve meseleler

Siyah Dut'un Bir Meyvesi

(O mübarek dut başında Eski Said, Yeni Said lisaniyle söylemiştir.)

Muhatabım Ziyâ Paşa* değil, Avrupa meftûnlarıdır.
Mütellim nefsim değil, tilmiz-i Kur'ân nâmına kalbimdir.

* * *

Geçen sözler hakikattir, sakın şaşma, hudûdundan hazer aşma.
Ecânib fikrine sapma, dalâlettir kulak asma, eder elbet seni nâdim.

* * *

Görürsün en ziyâdârın, zekâvette alemdârın
O hayretten der dâim: "Eyvah! kimden kime şekvâ edeyim, ben dahi şaşım."

* * *

Kur'ân dedirtir; ben de derim, hiç de çekinmem.
O'ndan O'na şekvâ ederim, sen gibi şaşmam.

* * *

Hak'dan Hakk'a feryâd ederim, sen gibi aşmam.
Yerden göge dâvâ ederim, sen gibi kaçmam.

* * *

Ki Kur'ân'da hep dâvâ nurdan nuradır, sen gibi caymam.
Kur'ân'dadır hak hikmet, isbât ederim, muhâlîf felsefeyi beş para saymam.

* * *

Furkan'dadır elmas hakikat, dercân ederim, sen gibi satmam.
Halktan Hakk'a seyrân ederim, sen gibi sapmam.

* * *

Dikenli yolda tayerân ederim, sen gibi basmam.
Ferşten arşa şükrân ederim, sen gibi asmam.

* * *

Mevte, ecele dost bakarım, sen gibi korkmam.
Kabre gülerekten girerim, sen gibi ürkmem.

* * *

Hazer: Sakın!!, dikkat!!

Ecânîp: Yabancılar

Nâdim: Pişman

Ziyâdâr: Parlak

Zekâvet: Çabuk anlamak, kavramak

Alemdâr: Bayraktar, öncü

Şekvâ: Şikâyet

Furkan: Hakkı bâtıldan, iyiyi kötüden ayıran Kur'ân

Dercân etmek: Canından aziz bilmek

Seyran: Yolculuk, mesafe kat etmek

Tayerân: Uçmak

Ferş: Yeryüzü

Arş: Gökyüzü

Mevt: Ölüm

Ejder ağzı, vahşet yatağı, hiçlik boğazı sen gibi görmem.
Ahbâba kavuşturur beni, kabirden darılmam, sen gibi kızmam.

* * *

Rahmet kapısı, nur kapısı, hak kapısı; ondan sıkılmam, geri çekilmem.
“Bismillâh” diyerek çalışıyorum^(Hâşiye) arkama bakmam, dehşet de almam.

* * *

“Elhamdülillâh” diyerek rahat bulup yatacağım, zahmeti çekmem, vahşette kalmam.

“Allâhu Ekber” diyerek ezân-ı haşr’i işitip kalkacağım,^(Hâşiye) mahşer-i ekber’den çekinmem, mescid-i a’zam’dan çekilmem.

* * *

Lutf-i Yezdân, nûr-i Kur’ân, feyz-i îmân sayesinde hiç üzülmem.
Durmayıp koşacağım, Arş-ı Rahman zılline uçacağım, sen gibi şaşmam!
İnşâallah.

* * *

^(Hâşiye) Eyvah diyerek kaçmıyorum.

^(Hâşiye) İsrâfil’in ezanını fecr-i haşirde işitip Allahu Ekber diyerek kalkacağım. Salât-ı kübrâdan çekilmem, mecma-ı ekberden çekinmem.

Ezan-ı haşrî: Haşir ezanı (öldükten sonra tekrar dirilmek için yapılacak çağrı, ilân)

Mescid-i A’zam: Çok büyük mescid

Mahşer-i Ekber: Çok büyük mahşer (her şeyin ve herkesin, Allah’a hesap vermek için toplanacağı meydan)

Feyz-i iman: İmanın bereketi, ih-sanı. **Lûtf-i Yezdan:** İlâhî lütuf
Arş-ı Rahmân zillî: Cenâb-ı Hakk’ın arşının gölgesi, himayesi

Kalbe Fârisî Olarak Tahattur Eden Bir Münâcât

هَذِهِ الْمُنَاجَاتُ تَخْطُرَاتُ فِي الْقَلْبِ هَكَذَا بِالْبَيِّنِ الْفَارِسِيِّ

(Yâni bu münâcât, kalbe Fârisî olarak tahattur ettiğinden Fârisî yazılmıştır. Evvelce matbu olan “Hubâb Risalesi”nde dercedilmişti.)

يَا رَبِّ! بَشَشْ جِهَتِ نَظَرِ مِي كَرْدَمْ، دَرِ خُودَرَا دَرْمَانِ نَمِي دِيدَمْ

Yâ Rab! Tevekkülsüz, gafletle, iktidar ve ihtiyarıma dayanıp derdime derman aramak için cihât-ı sitte denilen altı cihette nazar gezdirdim. Maatteessüf derdime derman bulamadım. Mânen bana denildi ki: “Yetmez mi derd, derman sana.”

دَر رَاسَتِ مِي دِيدَمْ كِه: دِي رُوزِ مَزَارِ پَكْرِ مَنْسَتِ

Evet, gafletle sağımdaki geçmiş zamandan teselli almak için baktım. Fakat gördüm ki: Dünkü gün, pederimin kabri ve geçmiş zaman, ecdâdımın bir mezar-ı ekberi sûretinde göründü. Teselli yerine vahşet verdi. (Hâşiye)

Hâşiye: İmân, o vahşetli mezar-ı ekberi, ünsiyetli bir meclis-i münevver ve bir mecma-ı ahbâb gösterir.

وَدَرِ چَپِ دِيدَمْ كِه: فَرْدَا قَبْرِ مَنْسَتِ

Sonra soldaki istikbâle baktım. Derman bulamadım. Belki yarınki gün, benim kabrim ve istikbâl ise, emsâlimin ve nesl-i âtînin bir kabri ekberi sûretinde görünüp, ünsiyet değil belki vahşet verdi. (Hâşiye)

Hâşiye: İmân ve huzur-i imân, o dehşetli kabri ekberi, sevimli saadet saraylarında bir dâvet-i rahmâniye gösterir.

وَامْرُوزُ: تَابُوتِ جِسْمِ پُرِ اضْطِرَابِ مَنْسَتِ

Soldan dahi hayır görünmediği için, hazır güne baktım. Gördüm ki: Şu

gün, güya bir tabuttur. Hareket-i mezbûhânede olan cismimin cenazesini taşıyor. ^(Hâşiye)

Hâşiye: İmân, o tabutu, bir ticaretgâh ve şa'şaalı bir misafirhâne gösterir.

بَر سِرِّ عُمَرُ جَنَازَةٍ مِّنْ اِيسْتَاوَه اَسْت

İşbu cihetten dahi devâ bulamadım. Sonra başımı kaldırıp şecere-i ömrümün başına baktım. Gördüm ki: O ağacın tek meyvesi benim cenazemdirdi ki, o ağacın üstünde duruyor, bana bakıyor. ^(Hâşiye)

Hâşiye: İmân, o ağacın meyvesini cenaze değil, belki ebedî hayata mazhar ve ebedî saadete namzed olan ruhumun eskimiş yuvasından, yıldızlarda gezmek için çıktığını gösterir.

دَر قَدَمِ: اَبِ خَاكِ خَلَقْتِ مَن وَخَاكِسْتِ عِظَامِ مَنَسْت

O cihetten dahi me'yûs olup başımı aşağıya eğdim. Baktım ki: Aşağıda, ayak altında kemiklerimin toprağı ile mebd-i hilkatimin toprağı birbirine karışmış gördüm. Derman değil, derdime dert kattı. ^(Hâşiye)

Hâşiye: İmân, o toprağı, rahmet kapısı ve Cennet salonunun perdesi olduğunu gösterir.

چُونِ دَر پَسِ مِی نَگَرَم، یِیْنَم: اِیْنِ دُنْیَا بِی بُنْیَا هِیْچِ دَر هِیْجَسْت

Ondan dahi nazarı çevirip arkama baktım. Gördüm ki: Esassız, fânî bir dünya, hiçlik derelerinde ve adem zulûmâtında yuvarlanıp gidiyor. Derdime merhem değil, belki vahşet ve dehşet zehirini ilâve etti. ^(Hâşiye)

Hâşiye: İmân, o zulûmâtta yuvarlanan dünyayı, vazifesi bitmiş, mânâsını ifade etmiş, neticelerini kendine bedel vücutta bırakmış mektûbât-ı samedâniye ve sahâif-i nukûş-ı sübhâniye olduğunu gösterir.

وَدَرِ پِیْش: اَنْدَازَه نَظَرِ مِیْکَنَم، دَرِ قَبْرِ کُشَادَه اَسْت

وَرَاهِ اَبَدِ بَدُوْرُو دَرَازِ بَدِیْدَارَسْت

Onda dahi hayır görmediğim için ön tarafıma, ileriye nazarımı gönderdim. Gördüm ki: Kabir kapısı yolumun başında açık görünüp, onun arkasından ebede giden cadde, uzaktan uzağa nazara çarpıyor. ^(Hâşiye)

Hâşiye: İmân, o kabir kapısını, âlem-i nur kapısı ve o yol dahi, saadet-i ebediye yolunu gösterdiğinden, dertlerime hem derman, hem merhem olur.

مَرَا جُزْ جُزْ اِخْتِيَارِيْ جِيزِيْ نِيَسْت دَر دَسْت

İşte şu altı cihette ünsiyet ve teselli değil, belki dehşet ve vahşet aldığım onlara mukabil, benim elimde bir cüz'-i ihtiyârîden başka hiçbir şey yoktur ki, ona dayanıp onunla mukabele edeyim. (Hâşiye)

Hâşiye: İmân, o cüz'-i lâyetecezzâ hükmündeki cüz'-i ihtiyârî yerine, gayr-i mütenâhî bir kudrete istinad etmek için bir vesika verir ve belki imân bir vesikadır.

كِه اَوْ جُزْ هَمَّ عَاجِزْ، هَمَّ كُوتَاهُ وَ هَمَّ كَمَّ عِيَارَسْت

Halbuki o cüz'-i ihtiyârî denilen silâh-ı insânî hem âciz, hem kısadır, hem ayarı noksandır, icâd edemez, kisbden başka hiçbir şey elinden gelmez. (Hâşiye)

Hâşiye: İmân, o cüz'-i ihtiyârîyi, Allah nâmına istimâl ettirip her şeye karşı kâfi getirir. Bir askerin cüz'î kuvvetini, devlet hesabına istimâl ettiği vakit, binler kuvvetinden fazla işler görmesi gibi...

نَه دَر مَاضِي مَجَالِ حُلُولْ، نَه دَر مُسْتَقْبَلْ مَدَارِ نُفُوزَسْت

Ne geçmiş zamana hulûl edebilir, ne de gelecek zamana nüfûz edebilir. Mazi ve müstakbele ait emellerime ve elemelerime fâidesi yoktur. (Hâşiye)

Hâşiye: İmân, dizginini cism-i hayvanının elinden alıp; kalbe, ruha teslim ettiği için; maziye nüfûz ve müstakbele hulûl edebilir. Çünkü: Kalb ve ruhun daire-i hayatı geniştir.

مِيْدَانِ اَوْ اَيْنِ زَمَانِ حَالْ، وَ يَكْ اَنْ سَيَّالَسْت

O cüz'-i ihtiyârînin meydan-ı cevelânı, kısacık şu zaman-ı hâzır ve bir ân-ı seyyâldir.

بَا اَيْنِ هَمَّ فَقَرَهَا وَضَعْفًا، قَلَمِ قُدْرَتِ تُو أَشْكَارَه نُوشْتَه اَسْتْ،

«دَر فِطْرَتِ مَا»: مِيْلِ اَبَدْ وَ اَمَلِ سَرْمَدْ

İşte şu bütün ihtiyaçlarımla ve zaifliğimle ve fakr ve acizimle beraber altı cihetten gelen dehşetler ve vahşetlerle perişan bir hâlde iken; kalem-i kudretle sahife-i fîtratımda ebede uzanan arzular ve sermede yayılan emeller âşikâre bir sûrette yazılmıştır, mâhiyetimde dercedilmiştir.

Cüz-i ihtiyârî: İnsanın zayıf, küçücük tercih gücü, irade

Silâh-ı insânî: İnsana ait silâh (insanın kullanabileceği bütün sermayesi, imkânı)

Hulûl: Sızmak, sirayet etmek, içine girmek. **Nüfuz:** Bir şeyin içine girmek, sirayet etmek

Meydan-ı cevelân: Gezilebilecek alan

Kisb: Çaba, emek, kazanmak
Ân-ı seyyal: Akıp giden en kısa zaman, saniye

Kalem-i kudret: Kudret kalemi
Sahife-i fîtrat: Yaradılış sayfası

بَلْكَ هَرَّ چِه هَسْت، هَسْت

Belki dünyada ne varsa nümüneleri fitratımda vardır. Umum onlara karşı alâkadarım. Onlar için çalıştırıyorum, çalıştırıyorum.

دَاِئِرَةُ اِحْتِیَاجٍ مَانَنْدِ دَاِئِرَةِ مَدِّ نَظَرِ بُزْدِگِی دَارَسْتُ

İhtiyaç dairesi, nazar dairesi kadar büyüktür, geniştir.

خِیَالِ کُدام رَسَدِ اِحْتِیَاجِ نِیز رَسَدِ

دَر دَسْتِ هَر چِه نِیَسْتُ دَر اِحْتِیَاجِ هَسْتُ

Hattâ hayâl nereye gitse ihtiyaç dairesi dahi oraya gider. Orada da hâcet vardır. Belki her ne ki elde yok, ihtiyaçta vardır. Elde olmayan, ihtiyaçta vardır. Elde bulunmayan ise, hadsizdir.

دَاِئِرَةُ اِقتِدَارِ هَمْجُو دَاِئِرَةِ دَسْتِ کُوتَاهِ کُوتَاهَسْتُ

Halbuki; daire-i iktidar kısa, elimin dairesi kadar kısa ve dardır.

پَسْ فَقْرُ وِ حَاجَاتِ مَا بَقَدَرِ جِهَانَسْتُ

Demek fakr ve ihtiyaçlarım, dünya kadardır.

وَسَرْمَايَةُ مَا هَمْجُو «جُزْءٍ لَا يَتَجَزَّأ» اَسْتُ

Sermayem ise, cüz'-i lâyetecezzâ gibi cüz'î bir şeydir.

اَيْنِ جُزْءٍ کُدام وَاَيْنِ کَانِنَاتِ حَاجَاتِ کُدامَسْتُ؟

İşte şu cihan kadar ve milyarlar ile ancak istihsâl edilen hâcet nerede ve bu beş paralık cüz'-i ihtiyârî nerede? Bununla onların mübâyaasına gidilmez. Bununla onlar kazanılmaz. Öyle ise, başka bir çâre aramak gerektir.

پَسْ دَر رَاهِ تُو، اَز اَيْنِ جُزْءِ نِیز بَارِ مِی کُزُشْتَنِ چَارَةُ مَنْ اَسْتُ

O çâre ise, şudur ki: O cüz'-i ihtiyârîden dahi vazgeçip, irâde-i ilâhiye'ye işini bırakıp, kendi havl ve kuvvetinden teberî edip, Cenâb-ı Hakk'ın havl ve

kuvvetine ilticâ ederek, hakikat-i tevekküle yapışmaktır. “Yâ Rab! Madem çâre-i necât budur. Senin yolunda o cüz’-i ihtiyârîden vazgeçiyorum ve enânîyetimden teberrî ediyorum...”

تَا عِنَايَتِ تُو دَسْتِگِيرِ مَنْ شَوْدُ، رَحْمَتِ بِي نِهَايَتِ تُو پَنَاهِ مَنْ آسْت

Tâ senin inâyetin, acz ve zaafıma merhameten elimi tutsun. Hem, tâ senin rahmetin, fakr ve ihtiyacıma şefkat edip bana istinadgâh olabilsin, kendi kapısını bana açsın.”

اِنْ كَسْ كِه بَجْرِ بِي نِهَايَتِ رَحْمَتِ يَافْتِ آسْت
تَكِيَه نِه كُنْدُ بَرِ اَيْنِ جُزْوَ اِخْتِيَارِي كِه يَكْ قَطْرَه سَرَابَسْت

Evet, her kim ki; rahmetin nihayetsiz denizini bulsa elbette bir katre serâb hükmünde olan cüz’-i ihtiyârına îtimad etmez; rahmeti bırakıp ona müracaat etmez...

اَيَوَاهُ! اَيْنِ زَنْدِگَانِي هَمْچُو خَابَسْت
وَيْنِ عُمَرِ بِي بُنْيَادِ هَمْچُو بَارَسْت

Eyvah aldandık!.. Şu hayat-ı dünyeviyeyi sabit zannettik. O zan sebebiyle bütün bütün zâyî ettik. Evet, şu güzerân-ı hayat bir uyku-
dur, bir rüya gibi geçti. Şu temelsiz ömür dahi bir rüzgâr gibi uçar, gider...

اِنْسَانُ بَزَوَالِ دُنْيَا بَفَنَّا آسْت، اَمَالِ بِي بَقَا اَلَامُ بَه بَقَا آسْت

Kendine güvenen ve ebedî zanneden mağrur insan, zevâle mah-kûmdur. Sür’atle gidiyor. Hâne-i insan olan dünya ise, zulûmât-ı ade-me sukut eder. Emeller bekâsız, elemeler ruhda bâkî kalır.

بِيَا اَيِ نَفْسِ نَا فَرْجَامُ! وَجُودِ فَاِنِي خُدْرَا فَدَا كُنْ
خَالِقِ خُودْرَا كِه اَيْنِ هَسْتِي وَدِيَعِه هَسْت

Hakikat-i tevekkül: Gerçek
tevekkül

Çare-i necat: Kurtuluş çâresi

Enaniyet: Benlik, gurur

Teberri: Yüz çevirmek, uzak durmak

Înâyet: Yardım, destek

İstinadgâh: Dayanak

Güzerân-ı hayat: Hayat akışı

Zevâl: Bitmek, yok olmak

Zulûmât-ı adem: Yokluk, hiçlik
karanlıklar

Sukut: Düşmek, değer yitirmek

Madem hakikat böyledir: Gel ey hayata çok müştak ve ömre çok tâlib ve dünyaya çok âşık ve hadsiz emeller ile ve elemeler ile müptelâ bedbaht nefsim! *Uyan, aklını başına al!* Nasıl ki yıldız böceği, kendi ışıkçığına îtimad eder, gecenin hadsiz zulûmâtında kalır. Bal arısı kendine güvenmediği için gündüzün güneşini bulur. Bütün dostları olan çiçekleri, güneşin ziyâsıyla yaldızlanmış müşâhede eder. Öyle de: Kendine, vücûduna ve enâniyetine dayansan, yıldız böceği gibi olursun. *Eğer sen fânî vücûdunu, o vücûdu sana veren Hâlık'ın yolunda fedâ etsen bal arısı gibi olursun. Hadsiz bir nûr-i vücûd bulursun. Hem fedâ et, çünkü; şu vücûd sende vedâa ve emânettir.*

وَمُلْكُ أَوْ وَأُو دَادَهُ فَنَّا كُنْ تَابَقَا يَابَدُ،
أَزْ أَنْ سِرِّي كِه: «نَفْيِي نَفْيِي» اثْبَاتِ اسْتِ

Hem O'nun mülküdür, hem O vermiştir. Öyle ise, minnet etmeyecek ve çekinmeyerek fenâ et, fedâ et; tâ bekâ bulsun. Çünkü; nefy-i nefy, isbattır. Yâni yok, yok ise; o vardır. Yok, yok olsa; var olur.

خَدَايِ بُزْ كَرَمُ خُودُ مُلْكِ خُودَرَا مِي خَرْدُ أَزْ تُو
بِهَآيِ يِي گِرَانْ دَادَهُ بَرَايِ تُو يِگَاهُ دَارَسْتِ

Hâlık-ı Kerîm, kendi mülkünü senden satın alıyor. Cennet gibi büyük bir fiyatı verir. Hem o mülkü senin için güzelce muhafaza ediyor. Kıymetini yükselttiriyor. Yine sana, hem bâkî, hem mükemmel bir sûrette verecektir. Öyle ise, ey nefsim! Hiç durma. Birbiri içinde beş kârlı bu ticareti yap. Tâ beş hasâretten kurtulup, beş ribhi birden kazanasın.¹

* * *

¹ Buradaki beş kâr ve beş hasâret için Altıncı Söz'e bakınız.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فَلَمَّا أَفْلَحَ قَالَ لَا أَحِبُّ الْآفِلِينَ¹

لَقَدْ أَبْكَانِي نَعْيُ لَا أَحِبُّ الْآفِلِينَ مِنْ خَلِيلِ اللَّهِ

İbrahim (aleyhisselâm)'dan sudûr ile, kâinatın zevâl ve ölümünü ilân eden na'y-i **آفِلِينَ** لَا أَحِبُّ **آفِلِينَ** beni ağlattırdı.

فَصَبَّتْ عَيْنُ قَلْبِي قَطْرَاتٍ بَاكِياتٍ مِنْ شُئُونِ اللَّهِ

Onun için kalb gözü ağladı ve ağlayıcı katreleri döktü. Kalb gözü ağladığı gibi döktüğü her bir damlası da o kadar hazindir, ağlattırıyor. Güya kendisi de ağlıyor. O damlalar, gelecek Fârisî fıkralardır.

لِتَفْسِيرِ كَلَامٍ مِنْ حَكِيمٍ أَيْ نَبِيِّ فِي كَلَامِ اللَّهِ

İşte o damlalar ise, nebiyy ü peygamber olan bir hakîm-i ilâhî'nin, Kelâmullah içinde bulunan bir kelâmının bir nevi tefsiridir.

نَبِيِّ زِيْبَاسْتِ «أَفُولَهُ» كُمْ شَدْنِ مَحْبُوبِ

Güzel değil batmakla gâib olan bir mahbub. Çünkü; zevâle mahkûm, hakîkî güzel olamaz. Aşk-ı ebedî için yaratılan ve âyine-i Samed olan kalb ile sevilmez ve sevilmemeli.

نَبِيِّ أَرْزُدِ «غُرُوبَهُ» غَيْبِ شَدْنِ مَطْلُوبِ

Bir matlub ki, gurûbda gaybûbet etmeye mahkûmdur; kalbin alâkasına, fikrin merakına değmiyor; âmâle mercî olamıyor; arkasında

¹ "(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, '(İddianza göre) Rabbim budur!' dedi. Yıldız sönünce de) 'Ben öyle sönüp batanları tanı diye sevmem' (dedi)." (En'âm sûresi, 6/76)

Sudûr: Kaynaklanma, gelme
Nây: Ağıt yakmak, inlemek, fer-yad etmek
Fârisî: Farsça
Nebî: Peygamber

Hakîm-i İlâhî: İlâhî hikmetle seçilen Peygamber
Kelâmullah: Allah kelâmı
Mahbup: Sevgili
Matlub: İstek, arzu

Âyine-i Samed: Allah'ın "Samed" isminin tecellilerini gösteren ayna
Gaybûbet: Kaybolmak, ortada görünmemek. **Gurup:** Batmak
Âmâl: Emeller

gam ve kederle teessüf etmeye lâayık değildir. Nerede kaldı ki; kalb, ona perestîş etsin ve ona bağlansın kalsın?

نَبِيَّ خَاهُمْ «فَنَادَهُ» مَحُو شُدْنِ مَقْصُودُ

Bir maksud ki, fenâda mahvoluyor; o maksudu istemem. Çünkü; *fâni-yim*, *fâni olanı istemem; neyleyeyim?..*

نَبِيَّ خَانِمُ «رَوَّالِدَهُ» دَفْنِ شُدْنِ مَعْبُودُ

Bir mâbud ki, zevâlde defnoluyor; onu çağırمام, ona ilticâ etmem. Çünkü; nihayetsiz muhtacım ve âcizim. Âciz olan, benim pek büyük derdle-rime devâ bulamaz. Ebedî yaralarım merhem süremez. Zevâlden kendini kurtaramayan nasıl mâbud olur?

عَقْلُ فَرِيَادِ مِي دَارْدُ، نِدَائِ لَا أَحِبُّ الْإِلَهِينَ مِي زَنْدِ رُوحَمُ

Evet, zâhire mübtelâ olan akıl, şu keşmekeş kâinata perestîş ettiği şeyle-rin zevâlini görmek ile me'yûsâne feryâd eder ve bâkî bir mahbubu arayan ruh dahi لَا أَحِبُّ الْإِلَهِينَ¹ feryâdını ilân ediyor.

نَبِيَّ خَاهُمْ نَبِيَّ خَانِمُ نَبِيَّ تَبِمُ فِرَاقِي

İstemem, arzu etmem, tâkat getirmem müfârakati...

نَبِيَّ أَرْزُدُ «مَرَاقَهُ» اَيْنُ زَوَالُ دَرُ پَسِ تَلَاقِي

Der-akab zevâl ile acılanan mülâkatlar, keder ve meraka değmez. İştîyâ-ka hiç lâayık değildir. Çünkü; zevâl-i lezzet, elem olduğu gibi, zevâl-i lezzetin tasavvuru dahi bir elemidir. Bütün mecâzî âşıkların dîvânları, yâni aşknâme-leri olan manzum kitablari, şu tasavvur-i zevâlden gelen elemden birer fer-yattır. Her birinin bütün dîvân-ı eş'ârının ruhunu eğer sıksan, elemkârâne birer feryâd damlar.

¹ “(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, ‘(İddianıza göre) Rabbim budur!’ dedi. Yıldız sönünce de) ‘Ben öyle sönüp batanları tanı diye sevmem’ (dedi).” (En’âm sûresi, 6/76)

أَزْ أَنْ دَرْدِ كَرِيمِ لَا أُحِبُّ الْفَلِینَ مِی زَنْدِ قَلْبِمْ

İşte o zevâl-âlûd mülâkatlar, o elemli, mecâzî muhabbetler derdinden ve belâsındandır ki; kalbim, İbrahîmvârî لَا أُحِبُّ الْفَلِینَ ağlamasıyla ağlıyor ve bağıyor.

دَرِ اَیْنِ فَنِیْ بَقَا خَارِیْ بَقَا خِیَرْدُ فَنَادَنْ

Eğer şu fânî dünyada bekâ istiyorsan; bekâ fenâdan çıkıyor. Nefs-i em-mâre cihetiyle fenâ bul ki, bâkî olasın.

فَنَا شُدْ، هَمْ فَدَا كُنْ، هَمْ عَدَمْ بَیْنِ، كِهْ اَزْ دُنْیَا «بَقَايَه» رَاهْ «فَنَادَنْ»

Dünyâperestlik esâsâtı olan ahlâk-ı seyyieden tecerrüd et, fânî ol! Daire-i mülkünde ve malındaki eşyayı, Mahbûb-i Hakikî yolunda fedâ et! Mevcûdâtın adem-nümâ âkîbetlerini gör! Çünkü; şu dünyadan bekâya giden yol, fenâdan gidiyor.

فِکْرِ فِیْزَارْ دَرْدُ، اَنِیْنِ لَا أُحِبُّ الْفَلِینَ مِی زَنْدِ وَجْدَانْ

Esbâb içine dalan fikr-i insânî, şu zelzele-i zevâl-i dünyadan hayrette kalıp me'yûsâne fizâr ediyor. Vücûd-i hakikî isteyen vicdan, İbrahîmvârî

1 لَا أُحِبُّ الْفَلِینَ enîniyle mahbûbât-ı mecâziyeden ve mevcudat-ı zâileden kat'-ı alâka edip, Mevcûd-i Hakikî'ye ve Mahbûb-i Sermedî'ye bağlanıyor.

بِدَانِ اَیْ نَفْسِ نَادَانِمْ! كِهْ: دَرْ هَرِّ فَرْدِ اَزْ فَنِیْ دُو رَاهْ هَسْتِ

بَا بَاقِیْ، دُو سِرِّ جَانِ جَانَنِیْ

¹ “(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, ‘(İddianıza göre) Rabbim budur!’ dedi. Yıldız sönünce de) ‘Ben öyle sönüp batanları tanı diye sevmem’ (dedi).” (En’âm sûresi, 6/76)

Zevâl-âlûd: Yokluğa bulaşmış, yokluk dolu

Nefs-i emmâre: İnsana süreklî kötülükleri emreden nefis

Dünyâperestlik: Dünyaya taparcasına düşünmek

Esasat: Esaslar, temeller

Ahlâk-ı seyyie: Kötü ahlâk

Daire-i mülk: Eli altında, idaresinde olmak

Tecerrüd: Sıyrılmak, uzaklaşmak

Mahbub-i Hakikî: Gerçek sevgili

Ademnümâ: Yokluğu gösteren, işaret eden

Fikr-i insânî: İnsan fikri

Zelzele-i zevâl-i dünya: Dünyanın yok olup yıkılması

Meyusâne: Ümitsizce

Fizâr: Sesli sesli ağlamak

Vücûd-i hakikî: Gerçek varlık

Mahbubât-ı mecaziye: Dünyevi, geçici sevgililer. **Enîn:** İnilti

Mevcudat-ı zâile: Yok olan varlıklar

Kat'ı alâka: İlişkiyi kesmek

Mevcud-i Hakikî: Gerçek varlık (varlığı kendine ait, gerçek olan Hz.Allah)

Mahbub-i Sermedî: Ebedî, daimi sevgili

Ey nâdân nefsim! Bil ki: Çendan dünya ve mevcudat fânidir; fakat, her fânî şeyde, bâkîye îsâl eden iki yol bulabilirsin ve can ve cânân olan Mahbûb-i Lâyezâl'in tecellî-i cemâl'inden iki lem'ayı, iki sırrı görebilirsin. An şart ki; sûret-i fânîyeden ve kendinden geçebilirsen...

کِه دَر نِعْمَتِهَا اِنْعَامُ هَسْتُ وَ پَسْ اَثَارِهَا اَسْمَا بَگِیَزِ مَغْزِی، وَ مِیَزَنُ دَر فَنَّا اِنْ
قَشْرِ بِي مَعْنَا

Evet, nîmet içinde in'âm görünür; Rahman'ın iltifâtı hissedilir. Nîmetten in'âma geçsen Mün'im'i bulursun. Hem her eser-i samedânî, bir mektup gibi, bir Sâni-i Zülcelâl'in esmâsını bildirir. Nakıştan mânâya geçsen esmâ yoluyla müsemmayı bulursun. Madem şu masnûât-ı fânîyenin mağzını, içini bulabilirsin; onu elde et, mânâsız kabuğunu, kışrını, acımadan fenâ seyline atabilirsin.

بَلِی اَثَارِهَا گُوَیَنْد، زَا سَمَا لَفْظِ بُر مَعْنَا بِخَان مَعْنَا وَ مِیَزَنُ دَر هَوَا اِنْ لَفْظِ بِي سَوَدَا

Evet, masnûâtta hiçbir eser yok ki, çok mânâlı bir lâfz-ı mücessem olmasın, Sâni-i Zülcelâl'in çok esmâsını okutturmasın. Madem şu masnûât elfâzdır, kelimât-ı kudrettir; mânâlarını oku, kalbine koy. Mânâsız kalan elfâz, bilâ-pervâ zevâlin havasına at. Arkalarından alâkadarâne bakıp meşgul olma!

عَقْلُ فَرِیَادُ مِی دَارَد، غِیَاثِ لَا اُحِبُّ الْاَفْلَیْنِ مِیَزَنُ اَیْ نَفْسَمْ

İşte zâhirperest ve sermayesi âfâkî malûmattan ibaret olan akl-ı dünyevî, böyle silsile-i efkârı, hiçe ve ademe incirâr ettiğinden, hayretinden ve haybetinden me'yûsâne feryâd ediyor. Hakikate giden bir doğru yol arıyor. Madem ufûl edenlerden ve zevâl bulanlardan ruh elini çekti. Kalb dahi mecâzî mahbublardan vazgeçti. Vicdan dahi fânilerden yüzünü çevirdi. Sen dahi biçâre nefsim! İbrahimvârî الْاَفْلَیْنِ gıyâsını çek, kurtul!

Nâdan: Cahil, kaba

Çendan: Gerçi

İsâl: Ulaştırmak, iletmek

Mahbub-i Lâyezâl: Yok olmayan,

ölümsüz, ebedî sevgili

Tecellî-i cemâlî: Allah'ın "Cemil" isminin görünmesi

Lem'a: Parıltı, ışıık

Sûret-i fânîye: Geçici şekiller, suretler

İn'âm: Nîmet vermek

Mün'im: Nîmet veren

Eser-i Samedânî: Allah'ın "Samed" isminin eseri, tecellîsi

Sâni-i Zülcelâl: Her şeyi sanatlı olarak yaradan Ulu Allah

Müsemma: İsim sahibi, isimlenen

Masnuat-ı fânîye: Geçici varlıklar

Mağz: Öz. **Kışır:** Dış, kabuk

Seyl: Sel, akıntı

Masnuat: Sanat değeri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)

Lâfz-ı mücessem: Vücut giydirilmiş kelimeler (Allah'ın kudreti bir kalem, yarattıkları da onun birer kelimesi)

Kelimat-ı kudret: Kudret kelimeleri (Allah'ın bütün icraatı)

Bilâpervâ: Çekinmeden, utanmadan. **Elfaz:** Lafızlar, kelimeler

Alâkadarâne: İlgilenerek

Zahirperest: Görünüşe değer veren

Âfâkî: Dış dünyaya ait, kişiyi doğrudan ilgilendirmeyen kıymetsiz sözler veya mesele

Akl-ı dünyevî: Sadece dünyaya

ait meselelerle ilgilenen akıl

Silsile-i efkâr: Fikir silsilesi, zinciri

İncirâr: Çekilmek, sonunda olmak

Meyûsâne: Ümitsizce

Üfûl: Kaybolmak, görünmemek

Gıyâs: Yardım talebi, imdat

چِه خوش گُویدُ اَو شیدَا «جَامِی» عِشْقِ خُوی:

Fitratı aşkla yoğrulmuş gibi sermest-i câm-ı aşk olan Mevlânâ Câmî*, kesretten vahdete yüzleri çevirmek için bak ne güzel söylemiş:

یَکِی خَوَاهُ، یَکِی خَوَانُ، یَکِی جُوی، یَکِی یِین، یَکِی دَان، یَکِی گُوی

demıştır. (Hâşiye)

1- Yalnız *Bir'i iste*; başkaları istenmeye değmiyor.

2- *Bir'i çağır*; başkaları imdada gelmiyor.

3- *Bir'i taleb et*; başkaları lâıyık değiller.

4- *Bir'i gör*; başkalar her vakit görünmüyorlar, zevâl perdesinde saklanıyorlar.

5- *Bir'i bil*; mârifetine yardım etmeyen başka bilmekler fâidesizdir.

6- *Bir'i söyle*; O'na ait olmayan sözler, mâlâyânî sayılabilir.

نَعَمْ صَدَقْتَ أَيَّ جَامِی؛ هُوَ الْمَطْلُوبُ، هُوَ الْمَحْبُوبُ، هُوَ الْمَقْصُودُ، هُوَ الْمَعْبُودُ

Evet Câmî*, pek doğru söyledin. Hakikî mahbûb, hakikî matlûb, hakikî maksûd, hakikî mâbud yalnız O'dur...

کِه «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» بَرَّابِرُ مِيزَنَدِ عَالَمُ

Çünkü; bu âlem, bütün mevcudatıyla muhtelif dilleriyle, ayrı ayrı nağma-
mâtıyla zıkr-i ilâhî'nin halka-yi kübrâsında beraber هُوَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ der, vahdâni-
yete şehâdet eder. لَا أَحِبُّ إِلَّا فِلِینِ 'nin açtığı yaraya merhem sürüyor ve alâ-
kayı kestiği mecâzî mahbublara bedel, bir Mahbûb-i Lâyezâlî'yi gösteriyor.

* * *

(Hâşiye) Yalnız bu satır Mevlâna Câmî'nin kelâmıdır.

Sermest-i câm-ı aşk: Aşk kade-
hinden içip kendinden geçen (ta-
savvufta: İlâhî aşka erip kendin-
den geçen kişi)

Mâlâyânî: Boş, faydasız

Mahbub: Sevgili

Matlub: Aranan, arzulanan

Maksud: İstenilen

Mâbud: Kendisine ibadet edilen

Nağamât: Nağmeler

Zıkr-i ilâhî: Allah'ı anmak

Halka-yi kübrâ: Büyük halka

Vahdâniyet: Allah'ın birliği

Mahbub-i Lâyezâlî: Yok olma-

yan, kaybolmayan, ebedî sevgili

(Bundan yirmi beş sene kadar evvel, İstanbul Boğazı'ndaki Yûşa Tepesi'nde, dünyanın terkinde karar verdiğim bir zamanda, bir kısım mühim dostlarım beni dünyaya, eski vaziyetime döndürmek için yanıma geldiler. Dedim: “Yarına kadar beni bırakınız, istihâre edeyim.” Sabahleyin kalbime bu iki levha hutûr etti. Şiire benzer, fakat şiir değiller. O mübarek hâtıranın hatırı için ilişmedim. Geldiği gibi muhafaza edildi. Yirmi Üçüncü Söz'ün âhirine ilhak edilmişti. Makam münasebetiyle buraya alındı.)

Birinci Levha

(Ehl-i gaflet dünyasının hakikatini tasvir eder levhadır.)

Beni dünyaya çağırma	Ona geldim fenâ gördüm.
Demâ gaflet hicâb oldu	Ve nûr-i Hak nihân gördüm.
Bütün eşyâ-yi mevcudat	Birer fânî muzır gördüm.
Vücûd desen onu giydim	Âh! Ademdi çok belâ gördüm.
Hayat desen onu tattım	Azab ender azab gördüm.
Akl ayn-ı ikâb oldu	Bekayı bir belâ gördüm.
Ömür ayn-ı hevâ oldu	Kemâl ayn-ı hebâ gördüm.
Amel ayn-ı riyâ oldu	Emel ayn-ı elem gördüm.
Visâl, nefis-i zevâl oldu	Devâyı ayn-ı dâ' gördüm.
Bu envâr, zulümât oldu	Bu ahibâbı yetim gördüm.
Bu savtlar, na'y-ı mevt oldu	Bu ahyâyı mevât gördüm.
Ulûm, evhâma kalboldu	Hikemde bin sekam gördüm.
Lezzet, ayn-ı elem oldu	Vücûdda bin adem gördüm.
Habîb desen onu buldum	Âh! Firâkta çok elem gördüm.

Demâ: Her zaman, daima

Hicab: Perde, örtü

Nihân: Gizli, saklı

Adem: Yokluk

Azap-ender azap: Azap içinde azap

Ayn: Kendi

İkab: Azap, ceza

Heva: Günah olan arzu ve heveslerin geneli

Heba: Faydasız, boş

Riya: Gösteriş

Nefs-i zeval: Yokluğun kendisi

Dâ: Derd, hastalık

Envâr: Nurlar

Zulûmat: Karanlıklar

Savt: Ses. **Ulûm:** İlimler

Nây-ı mevt: Ölüm haberi

Ahyâ: Diriler. **Emvat:** Ölümler

Evhâm: Vehimler, zanlar

Kalb olmak: Dönüşmek

Hikem: Felsefeler

Sakam: Hastalık

Habîb: Sevgili. **Firak:** Ayrılık

İkinci Levha

(Ehl-i hidâyet ve huzurun hakikat-i dünyalarına işaret eder levhadır.)

Demâ gaflet zevâl buldu	Ve nûr-i Hak ayân gördüm.
Vücûd, bürhân-ı Zât oldu	Hayat, mir'ât-ı Hak'tır gör.
Akıl, miftâh-ı kenz oldu	Fenâ, bâb-ı bekâdır gör.
Kemâlin lem'ası söndü	Fakat, şems-i cemâl var gör.
Zevâl, ayn-ı visâl oldu	Elem, ayn-ı lezzettir gör.
Ömür nefis-i amel oldu	Ebed ayn-ı ömürdür gör.
Zalâm zarf-ı ziyâ oldu	Bu mevtte hak hayat var gör.
Bütün eşya enîs oldu	Bütün asvât zikirdir gör.
Bütün zerrât-ı mevcudat	Birer zâkir, müsebbih gör.
Fakrı kenz-i gınâ buldum	Aczde tam kuvvet var gör.
Eğer Allah'ı buldunsa	Bütün eşya senindir gör.
Eğer Mâlik-i mülk'e memlûk isen	Onun mülkü senindir gör.
Eğer hodbin ve kendi nefisine mâlik isen	Bilâ-addin belâdır gör,
Bilâ-haddin azabdır tad,	Bilâ-gayet ağırdır gör.
Eğer hakikî abd-i hudâbîn isen	Hudûdsuz bir safâdır gör.
Hesabsız bir sevab var tad	Nihayetsiz saadet gör...

Demâ: Her zaman

Ayan: Apaçık

Burhan-ı Zât: Cenâb-ı Hakk'ın Zat'ının delili

Mir'ât-ı Hak: Hakk'ın aynası

Miftah-ı kenz: Hazine anahtarı

Kemâl: Mükemmellik, güzellik

Lem'a: Parıltı, ışık

Fenâ: Yokluk

Bâb-ı beka: Sonsuzluk kapısı

Zeval: Yok olmak

Visal: Kavuşma

Şems-i cema: Cema güneşi

(güneş gibi parlak güzellik)

Nefs-i amel: İşin ta kendisi

Ebed: Sonsuzluk

Ayn-ı ömür: Hayatın ta kendisi

Zalâm: Karanlık, zulmet

Zarf-ı ziya: Işığın zarfı, ışığı çepe-
çevre kuşatıp, içine alan

Mevt: Ölüm

Enis: Dost.

Asvat: Sesler

Zerrat-ı mevcudat: Varlıkların
zerreleri, atomları. **Zâkir:** Zikreden

Müsebbih: Tesbih eden

Fakr: Fakirlik (Allah karşısında
hiçbir şeye sahip olamama)

Kenz-i gınâ: Zenginlik hazinesi

Mâlik-i Mülk: Mülkün sahibi, dilediği
şekilde hükmeden mutlak
Hâkim. **Memlûk:** Kul, köle

Hodbin: Kendini beğenmiş

Bilâ-addin: Sayısız

Bilâ-haddin: Sınırsız

Abd-i hudâbin: Hidâyet yolunu
tutan kul

(Yirmi beş sene evvel Ramazan'da, ikindiden sonra Şeyh Geylânî'nin* (kuddise sirruh) Esmâ-yi Hüsnâ manzûmesini okudum. Bana bir arzu geldi ki: Esmâ-yi hüsnâ ile bir münâcât yazayım. Fakat, o vakit bu kadar yazıldı. O kudsî üstadımın mübarek münâcât-ı esmâyesine bir nazîre yapmak istedim. Heyhat! Nazma istidâdım yok. Yapamadım, noksan kaldı. Bu münâcât, Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektub'u olan Pencerele Risalesi'ne ilhak edilmişti. Makam münâsebetiyle buraya alındı.)

هُوَ الْبَاقِي

حَكِيمُ الْقَضَايَا نَحْنُ فِي قَبْضِ حُكْمِهِ هُوَ الْعَدْلُ لَهُ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ
عَلِيمُ الْخَفَايَا وَالْغُيُوبِ فِي مُلْكِهِ هُوَ الْقَادِرُ الْقَيُّومُ لَهُ الْعَرْشُ وَالْثَرَاءُ
لَطِيفُ الْمَزَايَا وَالْثَقُوشِ فِي صُنْعِهِ هُوَ الْفَلَّاحُ الْوَدُودُ لَهُ الْحُسْنُ وَالْبَهَاءُ
جَلِيلُ الْمَرَايَا وَالشُّؤُونِ فِي خَلْقِهِ هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ لَهُ الْعِزُّ وَالْكَبِيرَاءُ
بَدِيعُ الْبَرَائَا نَحْنُ مِنْ نَقْشِ صُنْعِهِ هُوَ الدَّائِمُ الْبَاقِي لَهُ الْمُلْكُ وَالْبَقَاءُ
كَرِيمُ الْعَطَايَا نَحْنُ مِنْ رَكْبِ ضَيْفِهِ هُوَ الرَّزَّاقُ الْكَافِي لَهُ الْحَمْدُ وَالنِّثَاءُ
جَمِيلُ الْهَدَايَا نَحْنُ مِنْ نَسْجِ عِلْمِهِ هُوَ الْخَالِقُ الْوَافِي لَهُ الْجُودُ وَالْعَطَاءُ
سَمِيعُ الشَّكَايَا وَالِدُعَاءِ لِخَلْقِهِ هُوَ الرَّاحِمُ الشَّافِي لَهُ الشُّكْرُ وَالنِّثَاءُ
غَفُورُ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبِ لِعَبْدِهِ هُوَ الْغَفَّارُ الرَّحِيمُ لَهُ الْعَفْوُ وَالرِّضَاءُ.¹

¹ "O'dur Bâki. O, hükümünün kazasında Hakîmdir; biz de O'nun hükmü altındayız. Hakem olan O, Adl olan O'dur; arz ve semâ O'nundur. Mülkünde gizli ve kapalı olanı O hakkıyla bilir. Kâdir olan O, Kayyûm olan O'dur; Arş da, yer de O'nundur. San'atının nakışlarında ve vasıflarında görünen O'nun lûtfudur. Fâtır O'dur, Vedûd O; mahlûkattaki bütün hüsn ve güzelliğler O'nundur. Mevcûdât aynalarında ve mahlûkatının her şeyinde tezahür eden O'nun celâlidir. Melik O'dur, Kuddûs O; izzet ve kibriyâ da O'na aittir. Mahlûkatını büyüleyici san'at içinde icad eden O'dur; biz de O'nun san'atının nakışlarıyız. Dâim O'dur, Bâki O; mülk ve bekâ O'nundur. O ihsanlarında pek kerîmdir; biz de O'nun misafir kâfilelerindeniz. Rezzâk O'dur, her hâcete Kâfi O; hamd ve senâ O'na mahsustur. Hedâyâ-yi rahmetinde görünen O'nun cemâlidir. Biz de O'nun ilminin mensucatındanız. Hâlik O'dur, Vâfi O; cûd ve atâ O'nundur. Mahlûkatının şikâyet ve dualarını işiten O'dur. Merhamet eden O, şifâ veren O; şükür ve senâ O'na mahsustur. Kullarının hatâ ve günahlarını bağışlayan da O'dur. Gaffâr O'dur, Rahîm O; af da, nzâ da O'ndandır."

Ey nefsim! Kalbim gibi ağla ve bağır ve de ki:

“Fâniyim, fânî olanı istemem.

Âcizim, âciz olanı istemem.

Ruhumu Rahman’a teslim eyledim, gayr istemem!

İsterim, fakat bir yâr-ı bâkî isterim.

Zerreyim, fakat bir Şems-i Sermed isterim.

Hiç-ender hiçim, fakat bu mevcudatı umûmen isterim.”

Barla Yaylası; Çam, Katran, Ardıç, Karakavağın Bir Meyvesidir

(Makam münâsebetiyle buraya alınmış, On Birinci Mektub'un bir parçasıdır.)

Bir vakit esâretimde dağ başında azametli çam ve katran ve ardıç ağaçlarının heybet-nümâ sûretlerini, hayret-fezâ vaziyetlerini temâşâ ederken pek latîf bir rûzgâr esti. O vaziyeti, pek muhteşem ve şirin velvele-âlûd bir zelzele-i raks-nümâ, bir tesbihât-ı cezbe-edâ sûretine çevirdiğinden eğlence temâşası, nazar-ı ibret ve sem-i hikmete döndü. Birden Ahmed-i Cizrî'nin* Kürdce şu fıkrası:

هَر كَسْ بَتَمَاشَا كِه حُسَنَاتِه زِهَرَجَايِ تَشْيِيه نِگارَانِ بِجَمَالَاتِه دِنَارِنِ¹

hatırıma geldi. Kalbim, ibret mânâlarını ifâde için şöyle ağladı:

يَا رَبِّ! هَر حَيِّ بَتَمَاشَا كِه صُنْعُ تُو زِهَرَجَايِ بَتَايِ
زِ نَشِيْبُ اَزْ فِرَايِ مَانَنْدِ دَلَالَانِ بِنْدَا بِاَوَايِ
دَمْ دَمْ زِ جَمَالِ نَقْشِ تُو دَر رَقْصِ بَايِ
زِ كَمَالِ صُنْعِ تُو خُوشْ خُوشْ بِگَايِ
زِ شِيْرِ بِيْنِي اَوَا زِ خُودْ هِيْ هِيْ دِنَايِ
اَزْ وَيْ رَقْصِ اَمْدْ جَذْبِه خَايِ
اَزِيْنِ اَثَارِ رَحْمَتِ يَافْتِ هَر حَيِّ دَرَسِ تَسْبِيْحِ نَمَايِ
اَيْسْتَاوَسْتِ هَر يَكِي بَر سَنَكِ بَالَا سَرَفِرَايِ

¹ el-Cizrî, el-Ikdü'l-cevherî fî şerhi Divânî's-şeyh el-Cizrî s.438.

Heybetnümâ: Heybetli, muhteşem
Hayretfezâ: Hayret verici
Temâşâ: Seyretmek, izlemek

Zelzele-i raksnümâ: Oyunla karışık hareket, sallanma
Tesbihât-ı cezbe-edâ: Cezbe içinde (çoşkulu) tesbih etmek

Velvele-âlûd: Gürültülü
Nazar-ı ibret: İbretle bakmak
Sem-i hikmet: Hikmet dinlemek

دِرَازْ كَرْدَسْت دَسْتَهَارَا پَدَزْگَاهِ اِلَهِي هَمْچُو شَهَبَارِي

بَجْنِيْدَسْت زُلْفَهَارَا بَشُوْق اَنَكِيْزْ شَهْنَازِي

بَبَالَا مِيَزَنَنْد اَزْ پَزْدَه هَاِي هَاِي هُوِي عِشْقْ بَارِي

مِيْدِهْدْ هُوْشَه كِيْرِيْنَهَاِي دِيْرِيْنَهَاِي زَوَالِي اَزْ حُبَّ مَجَارِي

بَر سِرْ مَحْمُوْدْهَا نَغْمَهَاِي حُزْنْ اَنَكِيْزْ اِيَارِي

مُرْدَهَارَا نَغْمَهَاِي اَزَلِي اَزْ حُزْنْ اَنَكِيْزْ نَوَارِي

«رُوْحَه» مِي اِيْدْ اَزُو زَمَزَمَه نَازْ نِيَارِي

قَلْبْ مِيْخَوَانْدْ اَزِيْنْ اِيَاتْهَا: سَرَّ تَوْحِيْدْ زِعْلُوْ نَظْمْ اِعْجَاْزِي

نَفْسْ مِيْخَوَاهْدْ دَرْ اِيْنْ وَلُوْلَه هَا.. زَلْزَلَه هَا: ذَوْقْ بَاقِي دَرْ فَنَائِي دُنْيَا بَارِي

عَقْلْ مِيْبِيْنْدْ اَزِيْنْ زَمَزَمَه هَا.. دَمْدَمَه هَا: نَظْمْ خِلْقَتْ، تَقْشْ حِكْمَتْ، كَنْزْ رَازِي

اَرَزُو مِيْدَارْدْ هُوَا اَزِيْنْ هَمْهَمْه هَا.. هُوْهَوَه هَا مَزْگْ خُوْدْ دَرْ تَرْكْ اَذْوَاقِ مَجَارِي

خِيَالْ بِيْنْدْ اَزِيْنْ اَشْجَارْ: مَلَانْكَ رَا جَسْدْ اَمْدْ سَمَوي، بَاهْزَارَانْ نِي

اَزِيْنْ نِيْمَا شُنِيْدَتْ هُوْشْ: سِتَآيِشْهَاِي ذَاتِ حَي

وَرَقْهَارَا زَبَانْ دَارَنْد.. هَمْه «هُوْ هُو» ذِكْرْ اَرَنْدْ بَدَرْ مَعْنَاِي، حَي حَي

چُو «لَا اِلَهَ اِلَّا هُو» بَرَابَرْ مِيَزَنْدْ هَرْ شَيْ

دَمَادَمْ جُوِيْدَنْد «يَا حَق» سَرَّاسَرْ گُوِيْدَنْد: «يَا حَي» بَرَابَرْ مِيَزَنْد: «اللّه»

فَيَا حَيُّ يَا قِيُوْمُ بِحَقِّ اسْمِ حَيِّ قِيُوْمُ

حَيَاتِي دِهْ بَايِيْنْ قَلْبِ پَرِيْشَانْ رَا اِسْتِقَامَتْ دِهْ بَايِيْنْ عَقْلِ مُشَوْشْ رَا... اَمِيْنْ.

Barla Yaylası, Tepelice’de; çam, katran, ardıç, karakavak meyvesi hakkında yazılan Fârisî beyitlerin mânâsı:

هَر كَسْ بَتَمَاشَا كِه حُسَنَاتِه زِهَرَجَايْ تَشْبِيهِ بِنِگارَانِ بِجَمَالَتِه دِنَاژِن¹

Yâni: Senin temâşâna, hüsnüne, herkes her yerden koşup gelmiş. Senin cemâlinle nâzdârılık ediyorlar.

يَا رَبُّ! هَر حَيِّ بَتَمَاشَا كِه صُنْعُ تُو زِهَرَجَايْ بَتَاژِي

Her zîhayat Senin temâşâna, san’atın olan zemin yüzüne her yerden çıkıp bakıyorlar.

زِنَشِيْبُ اَزْ فِرَاژِي مَانَنِدِ دِلَالَانِ بِنْدَاؤِ بِاَوَاژِي

Aşağıdan, yukarıdan dellâllar gibi çıkıp bağıyorlar.

دَمْ دَمْ زِجَمَالِ نَقْشِ تُو^(Nûsha) دَر رَقْصِ بَاژِي

Senin cemâl-i nakşından keyiflenip, o dellâl-misâl ağaçlar oynuyorlar.

زِ كَمَالِ صُنْعُ تُو خُوشُ خُوشُ بِنِگَاژِي

Senin kemal-i san’atından neş’elenip, güzel güzel sadâ veriyorlar.

زِ شِيْرِ بِيْنِي اَوَاژِ خُودُ هِيْ هِيْ دِنَاژِي

Güya sadâlarının tatlılığı, onları da neş’elendirip nâzenînâne bir naz ettiriyor.

اَزْ وَيْ رَقْصَه اَمْدُ جَذْبِه خَاژِي

İşte ondandır ki; şu ağaçlar raksa gelmiş, cezbe istiyorlar.

اَزِيْنِ اَثَارِ رَحْمَتِ يَافَتْ هَر دَرَسِ تَسْبِيْحِ نِمَاژِي

Şu rahmet-i ilâhiye’nin âsâriyledir ki; her zîhayat, kendine mahsus tesbih ve namazın dersini alıyorlar.

¹ el-Cizrî, *el-İkdü'l-cevherî fî şerhi Divânî’s-şeyh el-Cizrî* s.438.

(Nûsha) *1 زِ هَوَايِ شَوْقِ تُو *2 Sana olan tutkusundan.

اَيَسْتَدَسْتُ هَرَّ يَكِي بَرَّ سَنَكِ بَلَا سَرَفَرَايِي

Ders aldıktan sonra her bir ağaç, yüksek bir taş üstünde arşa başını kaldırıp durmuşlar.

دِرَازْ كَرْدَسْتُ دَسْتَهَارَا پَدَرْگَاهِ اِلَهِي هَمْچُو شَهْبَازِي

Her birisi yüzler ellerini Şehbâz-ı Kalender^(Hâşiye-1) gibi dergâh-ı ilâhî'ye uzatıp, muhteşem bir ibadet vaziyetini almışlar.

بَجْنِيْدَسْتُ زُلْفَهَارَا بِشَوُقْ اَنگِيْزْ شَهْنَازِي

Oynattırıyorlar zülûfvârî küçük dallarını ve onunla temâşâ edenlere de latîf şevklerini ve ulvî zevklerini ihtar ediyorlar.

بَبَالَا مِيَزَنَنْدْ اَزْ پَزْدَهْ هَايِ «هَایِ هُوِي» عِشْقِ بَازِي

Aşkın “hay huy” perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunuyor gibi sadâ veriyorlar.^(Nûsha)

مِيْدِهْدْ هُوْشَهْ كِيْرِيْنَهَايِ دِيْرِيْنَهَايِ زَوَالِي اَزْ حُبِّ مَجَازِي

Fikre şu vaziyetten şöyle bir mânâ geliyor: Mecâzî muhabbetlerin zevâl elemiyle gelen ağılayış, hem derinden derine hazin bir enînî ihtar ediyorlar.

بَرَّ سِرِّ مَحْمُوْدَهَا نَغْمَهَايِ حُزْنِ اَنگِيْزْ اَيَارِي

Mahmud'ların, yâni Sultan Mahmud* gibi mahbûbundan ayrılmış bütün âşıkların başlarında, hüzn-âlûd mahbûblarının nağmesinin tarzını işitiyorlar.

(Hâşiye-1) Şehbâz-ı Kalender, meşhur bir kahramandır ki; Şeyh Geylânî'nin irşâdiyle dergâh-ı ilâhî'ye iltica edip mertebe-i velâyete çıkmıştır.

(Hâşiye-2) Şehnâz-ı Çelkezî, kırk örme saç ile meşhur bir dünya güzeli dir.

(Nûsha) Şu nûsha mezaristandaki ardıc ağacına bakar:

بَبَالَا مِيَزَنَنْدْ اَزْ پَزْدَهْ هَايِ «هَایِ هُوِي» مُرْدَهَارَا نَغْمَهَايِ اَزَلِي اَزْ حُزْنِ اَنگِيْزْ نَوَارِي^{*1}

^{*1} Aşkın “hay huy” perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunuyor gibi sadâ veriyorlar. Okşamanın verdiği hüznünden gelen ezeli nağmelerini ölümlere de duyuruyorlar.

مُرْدَهَارَا نَغْمَیَایِ اَزَلِی اَز حُرُنْ اَنگِیزِ نَوَاِری

Dünyevî sadâların ve sözlerin dinlemesinden kesilmiş olan ölmüşlere; e-zelî nağmeleri, hüzn-engîz sadâları işittiriyor gibi bir vazifesi var görünüyorlar.

«رُوحَه» مِی اَیدُ اَزُو زَمَزَمَه نَازُ نِیَاِری

Ruh ise, şu vaziyetten şöyle anladı ki; eşya, tesbihât ile Sâni-i Zülcelâl'in tecelliyât-ı esmâsına mukabele edip bir nâz-niyâz zemzemesidir, geliyor.

قَلْبِ مِیخَوَانَدُ اَزِیْنْ اِیَاتِهَا سَرَّ تَوْحِیدِ زِعُلُو نَظْمِ اعْجَاِزِی

Kalb ise, şu her biri birer âyet-i mücesseme hükmünde olan şu ağaçlardan sırr-ı tevhidi, bu i'câzın ulüvv-i nazmından okuyor. Yâni, hilkatlerinde o derece hârika bir intizam, bir san'at, bir hikmet vardır ki; bütün esbâb-ı kâinat birer fâil-i muhtar farz edilse ve toplansalar taklid edemezler.

نَفْسِ مِیخَوَاهَدُ دَرِ اِیْنِ وَلَوْلَهَ هَا زَلَوْلَهَ هَا ذَوُقِ بَاقِی دَرِ فَنَایِ دُنْیَا بَاِزِی

Nefis ise, şu vaziyeti gördükçe bütün rûy-i zemin, velvele-âlûd bir zelzele-i firâkta yuvarlanıyor gibi gördü. Bir zevk-i bâkî aradı; “Dünyâ-perestliğin terkinde bulacaksın.” mânâsını aldı.

عَقْلِ مِیپِیْنَدُ اَزِیْنْ زَمَزَمَه هَا دَمَدَمَه هَا: نَظْمِ خَلَقَتْ، تَقَشِ حِکْمَتْ، کَنْزِ رَاِزِی

Akıl ise, şu zemzeme-i hayvan ve eşcârdan ve demdeme-i nebât ve havadan gayet mânidâr bir intizam-ı hilkat, bir nakş-ı hikmet, bir hazine-i esrâr buluyor. Her şey, çok cihetlerle Sâni-i Zülcelâl'i tesbih ettiğini anlıyor.

اَرَزُو مِیدَارَدُ هَوَا اَزِیْنْ هَمْمَه هَا هَوَهَوَه هَا مَزْگِ خُودِ دَرِ تَرَكِ اَذْوَاقِ مَبَاِزِی

Hevâ-yi nefis ise, şu hemheme-i hava ve hevheve-i yapraktan, öyle bir

Hüzün-engiz: Hüzün veren, üzücü

Tesbihât: Tesbih etmek, Allah'ı anmak

Sâni-i Zülcelâl: Her şeyi sanatlı yaradan Aziz Allah

Tecelliyât-ı esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin, icraatında tecelli etmesi, yansıması

Âyet-i mücesseme: Gözle

görülen delil âyet, delil

Sırr-ı tevhid: Tevhid sırrı

İ'câz: Mucize oluş (benzerini yapmaktan insanları aciz bırakmak)

Ulüvv-i nazm: Harika şiir, fevkalâde diziliş.

Hilkat: Yaratılış

Esbab-ı kâinat: Kâinatta var olan sebepler

Fâil-i muhtar: İstedigini serbestçe yapan.

Rû-yi zemin: Yeryüzü

Velvele-âlûd: Gürültülü

Zelzele-i firak: Ayrılık sarsıntısı

Zevk-i bâkî: Kalıcı, bitmeyen zevk

Dünyaperest: Dünyaya taparcasına bağlı olan

Zemzeme-i hayvan: Hayvanların çıkardığı nağme.

Eşcar: Ağaçlar

Demdeme-i nebat: Bitkilerin hı-

sırtı gibi hafif sesleri

İntizam-ı hilkat: Yaratılıştaki düzenlilik, düzenlilik

Nakş-ı hikmet: Hikmet nakışı

Hazine-i esrar: Sırlarla dolu hazine

Heva-yı nefis: Nefsin haram ve

yasak olan arzuları

Hemheme-i hava: Hafif, tatlı

rüzgâr sesi

Hevheve-i yaprak: Rüzgârla çıkan yaprak hışırtısı

lezzet alıyor ki, bütün ezvâk-ı mecâzîyi ona unutturup o hevâ-yi nefsin haya-tı olan zevk-i mecâzîyi terk etmekle, bu zevk-i hakikatte ölmek istiyor.

خَيَالِ بَيْنَدِ اَزِينِ اشْجَارُ: مَلَائِكُ رَا جَسَدُ اَمَدِ سَمَآوِي بَاهَزَرَانِ نِيْ

Hayal ise, görüyor; güya şu ağaçların müekkel melâikeleri içlerine girip her bir dalında çok neyler takılan ağaçları cesed olarak giymişler. Güya Sul-tân-ı Sermedî, binler ney sadâsiyle muhteşem bir resm-i küşâdda onlara, on-ları giydirmiş ki; o ağaçlar câmid, şuursuz cisim gibi değil, belki gayet şuur-kârâne mânidâr vaziyetleri gösteriyorlar.

اَزِينِ نَيْهًا شُنَيْدَتْ هُوشُ: سِتَآيْشَهَايِ ذَاتِ حَيِّ

İşte o neyler semâvî, ulvî bir mûsikîden geliyor gibi sâfi ve müessirdirler. Fikir o neylerden, başta Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî* olarak bütün âşıkların işittikleri elemkârâne teşekkiyât-ı firâkı işitmiyor. Belki, Zât-ı Hayy u Kayyûm'a karşı takdim edilen teşekkürât-ı rahmâniye'yi ve tahmidât-ı rabbâniye'yi işi-tiyor.

وَرَقَبَارَا زَبَانُ دَارَنْدَ هَمَّ «هُوَ هُو» ذِكْرُ ارَنْدَ بَدَرُ مَعْنَايِ حَيِّ حَيِّ

Madem ağaçlar birer cesed oldu. Bütün yapraklar dahi diller oldu. De-mek her biri, binler dilleri ile havanın dokunmasıyle “Hû Hû” zikrini tekrar ediyorlar. Hayatlarının tahiyyâtıyla Sâni'inin Hayy u Kayyûm olduğunu îlân ediyorlar.

چُو «لَا إِلَهَ إِلَّا هُو» بَرَابَرُ مِيزَنْدَ هَرُ شَيْ

Çünkü bütün eşya «لَا إِلَهَ إِلَّا هُو» deyip, kâinatın azîm halka-yi zikrinde be-raber zikrederek çalışıyorlar.

Ezvâk-ı mecâzî: Mecazî zevkler
Zevk-i hakikat: Gerçek zevk
Müekkel: Görevli, vekaleten tayin edilen
Sultan-ı Sermedî: Ebedî, kalıcı sultan
Resm-i küşat: Açılış töreni
Câmid: Cansız
Şuurkârâne: Şuurluca

Müessir: Tesirli, dokunaklı
Elemkârâne: Üzüntü, elem verici
Teşekkiyât-ı firâkı: Ayrılık şikâ-yetleri
Zât-ı Hayy-ı Kayyûm: Ezeli ve ebedî bizzat var olan, diri olan, bütün varlıklara hayat veren ve hayatı idare eden Zat
Teşekkürat: Teşekkürler

Tahmidat: Hamdler, övgüler (Cenâb-ı Hakk'ın lâyük olduğu yüce ifadelerle anılması)
Tahiyyât: Cenâb-ı Hakk'a arz edilen selâmlar, dualar, hayat ile ortaya çıkan güzelliğler
Sâni: Yapan, Yaradan
Azîm halka-yi zikir: Büyük zikir halkası

دَمَامُ جُویدَنَدُ «يَا حَقُّ» سَرَّاسَرُ گُویدَنَدُ: «يَا حَيُّ» بَرَّابَرُ مِيزَنَدُ: «اللَّهُ»

Vakit-bevakit lisân-ı istidâd ile Cenâb-ı Hak'tan hukuk-i hayatını “Yâ Hak!” deyip hazine-i rahmetten istiyorlar. Baştan başa da hayata mazhariyetleri lisaniyle “Yâ Hayy!” ismini zikrediyorlar.

فَيَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِحَقِّ اسْمِ حَيِّ قَيُّومِ

حَيَاتِي دِهْ بَايِنُ قَلْبِ پَرِيشَانُ رَا اِسْتِقَامَتُ دِهْ بَايِنُ عَقْلِ مُشَوِّشُ رَا... آمِينَ.

* * *

(Bir vakit Barla'da, Çam Dağı'nda yüksek bir mevkide, gecede semânın yüzüne baktım. Gelecek fıkralar birden hutûr etti. Yıldızların lisân-ı hâl ile konuşmalarını hayâlen işittim gibi bu yazıldı. Nazım ve şiir bilmediğim için şiir kaidesine girmedim. Tahattur olduğu gibi yazılmış. Dördüncü Mektup ile Otuz İkinci Söz'ün Birinci Mevkîfî'nin âhîrinden alınmıştır.)

Yıldızları Konuşturan Bir Yıldıznâme

Dinle de yıldızları şu hutbe-i şîrînine,
Nâme-i nûrunu hikmet, bak ne takrir eylemiş!

* * *

Hep beraber nutka gelmiş, hak lisaniyle derler:
"Bir Kadîr-i Zülcelâl'in haşmet-i sultânına,

* * *

Birer bürhân-ı nûr-efşânız vücûd-i Sâni'a,
Hem vahdete, hem kudrete şâhidleriz biz!

* * *

Şu zeminin yüzünü yaldızlayan

Nâzenîn mu'cizâtı çün melek seyrânına,

* * *

Bu semânın Arz'a bakan, Cennet'e dikkat eden
Binler müdakkik gözleriz biz!^(Hâşiye)

* * *

(Hâşiye) Yâni; Cennet çiçeklerinin fidanlıklar ve mezraacıları olan zeminin yüzünde hadsiz mu'cizât-ı kudret teşhir edildiğinden semâvât âlemindeki melâikeler o mu'cizâtı, o hârikaları temâşâ ettikleri gibi, ecrâm-ı semâviyenin gözleri hükmünde olan yıldızlar dahi, güya melâikeler gibi zemin yüzündeki nâzenîn masnûâtı gördükçe Cennet âlemine bakıyorlar. O muvakkat hârikaları bâkî bir sûrette Cennet'te dahi müşâhede ediyorlar gibi bir zemine, bir Cennet'e bakıyorlar. Yâni; o iki âleme nezâretleri var demektir.

Tahattur: Hatıra gelme, ilham alma

Hutbe-i şîrin: Tatlı, şîrin hutbe

Nâme-i nur: Işıklı son derece parlak mektup. **Lisân-ı hâl:** Hâl dili

Takrir: Belirlemek yerleştirmek, ifade etmek

Kadîr-i Zülcelâl: Büyüklük ve gücün yegâne sahibi Hz. Allah

Haşmet-i sultan: Saltanatının yüceliği, büyüklüğü

Burhan-ı nurefşân: Aydınlatıcı, kesin delil

Vücud-i Sâni': Yaradan'ın varlığı

Vahdet: Birlik

Nazenîn: Nazlı

Mucizât: Mucizeler

Çün: Zirâ, madem ki, gibi.

Müdakkik: Dikkatli, hassas

Tûbâ-yi hilkatten semâvât şikkına, hep Kehkeşan ağsânına,
Bir Cemîl-i Zülcelâl'in, dest-i hikmetle takılmış pek güzel meyveleriyiz biz!

* * *

Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyâr,¹ birer hâne-i devvâr, birer ulvî
âşiyâne;
Birer misbâh-ı nevvâr, birer gemi-i cebbâr, birer tayyâreleriz biz!

* * *

Bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcelâl'in birer mu'cize-i kudret,
Birer hârîka-yi san'at-ı Hâlıkâne, birer nâdire-i hikmet, birer dâhiye-i
hilkat, birer nur âlemiyiz biz!

* * *

Böyle yüz bin dil ile yüz bin bürhân gösteririz; işittiririz insan olan insa-
na.
Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü, hem işitmez sözümüzü,
hak söyleyen âyetleriz biz!

* * *

Sikkemiz bir, turramız bir, Rabbimize musahharız. Müsebbihiz, zikrede-
riz abîdâne.
Kehkeşanın halka-yi kübrâsına mensup birer meczuplarız biz!"

* * *

dediklerini hayâlen dinledim.

¹ Göklerin, Allah'a secde hâlindeki meleklerle dolu olduğuna dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 9; İbn Mâce, *zühd* 19.

Tûbâ-yi hilkat: Yaratılış ağacı
Semâvat: Gökler. **Ağsân:** Dallar
Kehkeşan: Samanyolu
Cemîl-i Zülcelâl: Büyüklük ve gü-
zelliğin yegâne sahibi Hz. Allah
Dest-i hikmet: Hikmet eli (Cenâb-ı
Hakk'ın her işinde hikmetli icraatı)
Mescid-i seyyar: Hareketli mescid
Hane-i devvar: Sürekli dönen
yuva

Ulvî âşiyâne: Büyük ikametgâh, ev
Misbah-ı nevvâr: Aydınlatan lamba
Kadîr-i Zülkemâl: Güç ve güzel-
liğin yegâne sahibi Hz. Allah
Hakîm-i Zülcelâl: Büyüklük ve
hikmetin yegâne sahibi Hz. Allah
Mucize-i kudret: Kudret harikası,
mucizesi
Harîka-yi san'at-ı Hâlık: Yara-
dan'ın sanat harikası

Nadire-i hikmet: Nadide, az görü-
len hikmet eseri. **Burhan:** Delil
Dâhiye-i hilkat: Yaratılış harikası
Sikke: Damga. **Turra:** Mühür
Musahhar: Emrine âmâde, görevli
Müsebbih: Tesbih eden, Allah'ı
anan.
Âbidâne: Kulluğa yaraşır şekilde
Halka-yi kübrâ: Büyük halka
Meczup: Kendinden geçen, cebzeli

On Sekizinci Söz

(Bu Söz'ün İki Makam'ı var. İkinci Makam'ı daha yazılmamıştır.
Birinci Makam'ı Üç Nokta'dır.)

[Birinci Makam]

Birinci Nokta

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ
بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ¹

Nefs-i Emmâreme Bir Sille-i Te'dib:

Ey fahre meftûn, şöhrete mübtelâ, medhe düşkün, hodbinlikte bi-hemtâ sersem nefsim!

Eğer binler meyve veren incirin menşei olan küçücük bir çekirdeği ve yüz salkım ona takılan üzümün siyah kurucuk çubuğu; bütün o meyveleri, o salkımları kendi hünerleri olduğu ve onlardan istifade edenler o çubuğa, o çekirdeğe medih ve hürmet etmek lâzım olduğu, hak bir dâvâ ise; senin dahi sana yüklenen nimetler için fahre, gurura belki bir hakkın var. Halbuki sen, dâim zemme müstahaksın. Zira o çekirdek ve o çubuk gibi değilsin. Senin bir cüz'-i ihtiyârın bulunmakla, o nimetlerin kıymetlerini fahrin ile tenkis

¹ "Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın a-zaptan yakayı kurtaracaklarını sanma! Çünkü onlara o can yakıcı azap vardır." (Âl-i İmran sûresi, 3/188)

Nefs-i emmâre: İnsana sürekli kötülükleri emreden nefis

Sille-i tedip: Ceza tokatı

Fahr: Övünmek. **Meftun:** Düşkün

Medih: Övmek

Hodbin: Bencil, kendini beğenmiş

Zemm: Kinamak, yermek

Cüz-i ihtiyar: İnsanın zayıf, küçük iradesi. **Bi-hemtâ:** Benzersiz, eşsiz

ediyorsun, gururunla tahrip ediyorsun ve küfrânınla ibtal ediyorsun ve temellükle gasbediyorsun. Senin vazifen fahir değil, şükürdür. Sana lâıyk olan şöhet değil, tevâzûdur, hacâlettir. Senin hakkın medih değil istiğfardır, ne-dâmettir. Senin kemâlin hodbinlik değil, hüdâbinliktedir.

Evet sen benim cismimde, âlemdaki tabiata benzersin. İkiniz, hayrı kabul etmek, şerre merci olmak için yaratılmışsınız. Yâni, fâil ve masdar değilsiniz; belki münfail ve mahalsiniz. Yalnız bir tesiriniz var; o da, hayr-ı mutlakten gelen hayrı, güzel bir sûrette kabul etmemenizden şerre sebep olmanızdır. Hem siz birer perde yaratılmışsınız. Tâ, güzelliği görülmeyen zâhirî çirkinlikler size isnad edilip Zât-ı Mukaddese-i ilâhiye'nin tenzihine vesile olasınız. Halbuki bütün bütün vazife-i fitratınıza zıt bir sûret giymişsiniz. Kabiliyetsizliğinizden hayrı, şerre kalbettiğiniz hâlde, Hâlık'ınızla gûya iştirak edersiniz. Demek nefisperest, tabiatperest, gayet ahmak, gayet zâlimdir.

Hem deme ki: “Ben mazharım. Güzele mazhar ise, güzelleşir.” Zira, temessül etmediğinden mazhar değil, memur olursun.

Hem deme ki: “Halk içinde ben intihab edildim. Bu meyveler benim ile gösteriliyor. Demek bir meziyetim var.” Hayır, hâşâ! Belki herkesten evvel sana verildi; çünkü, herkesten ziyâde sen müflis ve muhtaç ve müteallim olduğundan en evvel senin eline verildi. ^(Hâşiye)

İkinci Nokta

أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ¹ âyetinin bir sırrını izah eder. Şöyle ki:

^(Hâşiye) Hakikaten ben de bu münazarada Yeni Said, nefisini bu derece ilzâm ve iskât etmesini çok beğendim ve “Bin bârekâllah” dedim.

¹ “(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı.” (Secde sûresi, 32/7)

Tenkis: Azaltmak, eksiltmek

Küfran: Nankörlük

Temellük: Sahiplenmek

Hacâlet: Utanmak, mahcup olmak

İstîğfar: Af dilemek

Nedâmet: Pişmanlık

Kemâl: Olgunluk, güzellik, erdem

Hüdâbinlik: Hidayet yolunu tutmak

Merci: Başvurulan yer, merkez

Masdar: Kaynak, menbâ

Münfail: Dış tesirle meydana gelen, (edilgen)

Hayr-ı mutlak: Mutlak, bütünüyle hayır

İsnad: Dayandırmak, nisbet etmek

Zât-ı Mukaddese-i İlâhiye: Her türlü kusur ve eksikliklerden uzak

Yüce Allah

Tenzih: Kusurlardan uzak tutmak, (toz kondurmamak)

Vazife-i fitrat: Yaratılış vazifesi, hayat görevi

Hâlık: Yaradan

Nefisperest: Nefsin arzu ve isteklerine –taparcasına– düşkün olan

Kalb: Çevirmek, döndürmek

Tabiatperest: Eşyayı, tabiatın yarattığını kabul eden

Mazhar: Nail olmak, erişmek, şereflenmek

Temessül: Bir şekle, surete girmek; özümsemek (bir şeyden tam manasıyla yararlanıp, onu en güzel şekilde temsil etmek)

Memur: Geçit yeri, geçiş noktası, uğrak. **İntihap:** Seçme ve seçilme

Müteallim: Acı, ıstırap çeken; üzüntülü

Her şeyde, hattâ en çirkin görünen şeylerde, hakikî bir hüsn-i ci-heti vardır. Evet, kâinattaki her şey, her hâdisе, ya bizzat güzeldir; ona hüsn-i bizzat denilir. Veya neticeleri cihetiyle güzeldir ki; ona hüsn-i bilgayr denilir. Bir kısım hâdiseler var ki, zâhirî çirkin, müşevveştir. Fakat o zâhirî perde altında gayet parlak güzellikler ve intizamlar var. Ezcümle:

Bahar mevsiminde fırtınalı yağmur, çamurlu toprak perdesi altında ni-hayetsiz güzel çiçek ve muntazam nebâtâtın tebessümleri saklanmış ve güz mevsiminin haşin tahribatı, hazin firâk perdeleri arkasında tecelliyât-ı celâ-liye-i sübhâniye'nin mazharı olan kış hâdiselerinin tazyikinden ve ta'zibin-den muhafaza etmek için nazdâr çiçeklerin dostları olan nâzenin hayvancık-ları vazife-i hayattan terhis etmekle beraber, o kış perdesi altında nâzenin ta-ze güzel bir bahara yer ihzâr etmektir. Fırtına, zelzele, veba gibi hâdiselerin perdeleri altında gizlenen pek çok mânevî çiçeklerin inkişâfı vardır. Tohum-lar gibi neşv ü nemâsız kalan birçok istidâd çekirdekleri, zâhirî çirkin görü-nen hâdiseler yüzünden sünbüllenip güzelleşir. Güya umum inkılâplar ve küllî tahavvüller, birer mânevî yağmurdur.

Fakat insan, hem zâhirperest, hem hodgâm olduğundan zâhire bakıp çirkinlikle hükmeder. Hodgâmlık cihetiyle yalnız kendine bakan netice ile muhâkeme ederek şer olduğuna hükmeder. Halbuki; *eşyanın insana ait gayesi bir ise, Sâni'inin esmâsına ait binlerdir.* Meselâ: Kudret-i fâtıra'nın büyük mu'cizelerinden olan dikenli otları ve ağaçları muzır, mânâsız telâkki eder. Halbuki onlar, otların ve ağaçların mücehhez kahramanlarıdır. Me-selâ; atmaca kuşu, serçelere tasliti, zâhiren rahmete uygun gelmez. Halbuki serçe kuşunun istidâdı, o taslit ile inkişâf eder. Meselâ; "kar"ı, pek bâridâne ve tatsız telâkki ederler. Halbuki o bârid, tatsız perdesi altında o kadar ha-raretlî gayeler ve öyle şeker gibi tatlı neticeler vardır ki, tarif edilmez. Hem insan hodgâmlık ve zâhirperestliğiyle beraber, her şeyi kendine bakan yüzüyle

Hüsn: Güzellik

Hüsn-i bilgayr: Dış etkilere bağlı dolaylı güzellik

Müşevveş: Karmakarışık, dağınık

Ezcümle: Başlıca, kısaca.. bu cümleden olarak

Muntazam: Düzenli, ahenk ve uyum içinde. **Nebâtât:** Bitkiler

Hazin: Hüzünlü, kederli

Tecelliyât-ı Celâliye-i Sübhâni-ye: Yüce Allah'ın icraatının bü-yük ve kusursuz tecellileri, yansı-maları. **Fırak:** Ayrılık

Tazyik: Sıkıştırmak, zorlama, baskı

Tâzib: Azap etme, sıkıntı verme

Nazdar: Nazlı

Nazenin: Nazik, hoş

Vazife-i hayat: Hayat görevi, ömür

İhzar: Hazırlama

İnkişaf: Belirmek, ortaya çıkmak

Neşv ü nema: Gelişip büyümek

İstidat: Kabiliyet

İnkılâp: Değişim

Küllî tahavvül: Genel değişiklik-ler, başkalaşmalar

Zâhirperest: Görünüşe bakıp al-danan

Hodgâm: Bencil, kendini düşünen

Sâni: San'atlı, estetik ölçülerle ya-pan Yüce Yaradan

Esmâ: İsimler

Kudret-i Fâtıra: Allah'ın yaratıcı kudreti

Telâkki: Kabul etmek, algılamak

Taslî: Musallat etmek

Bâridâne: Soğukça

Bârid: Dondurucu, soğuk

muhâkeme ettiğinden pek çok mahz-ı edebî olan şeyleri, hilâf-ı edeb zanneder. Meselâ; alet-i tenâsül-i insan, insan nazarında bahsi, hacâlet-âverdir. Fakat şu perde-i hacâlet, insana bakan yüzedir. Yoksa hilkate, san'ata ve gâ-yât-ı fitrata bakan yüzler, öyle perdelerdir ki, hikmet nazarıyla bakılsa; ayn-ı edeptir, hacâlet ona hiç temas etmez.

İşte menba-ı edeb olan Kur'ân-ı Hakîm'in bazı tâbirâtı, bu yüzler ve perdelerle göredir. Nasıl ki, bize görünen çirkin mahlûkların ve hâdiselerin zâhîrî yüzleri altında gayet güzel ve hikmetli san'at ve hilkatine bakan güzel yüzler var ki, Sâni'ine bakar ve çok güzel perdeler var ki, hikmetleri saklar ve pek çok zâhîrî intizamsızlıklar ve karışıklıklar var ki, pek muntazam bir kitâbet-i kudsiyedir...

Üçüncü Nokta

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ¹

Madem kâinatta hüsn-i san'at, bilmüşâhede vardır ve kat'idir; elbette risâlet-i Ahmediye (aleyhissalâtu vesselâm), şuhûd derecesinde bir kat'iyetle sübûtu lâzım gelir. Zira; şu güzel masnûâtaki hüsn-i san'at ve zînet-i sûret gösteriyor ki; onların san'atkârında ehemmiyetli bir irâde-i tahsîn ve kuvvetli bir taleb-i tezyîn vardır ve şu irâde ve taleb ise; o Sâni'de, ulvî bir muhabbet ve masnû'larında izhar ettiği kemâlât-ı san'atına karşı kudsi bir rağbet var olduğunu gösteriyor. Ve şu muhabbet ve rağbet ise; masnûât içinde en münevver ve mükemmel ferd olan insana daha ziyâde müteveccih olup temerküz etmek ister. İnsan ise, şecere-i hilkatin zîşuur meyvesidir. Meyve ise; en cem'iyetli ve en uzak ve en ziyâde nazarı âmm ve şuuru küllî bir cüz'idir.

¹ "Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin." (Âl-i İmran sûresi, 3/31)

Mahz-ı edeb: Tamamen sırf ahlâkî olan. **Hilâf-ı edep:** Ahlâka aykırı

Alet-i tenasül-i insan: İnsanın üreme organı

Hacâlet-âver: Utanç verici

Perde-i hacâlet: Haya perdesi, utandıran taraf. **Hilkat:** Yaratılış

Gayât-ı fitrat: Yaratılış gayeleri

Ayn-ı edep: Ahlâkın ta kendisi, bütünüyle ahlâkî

Menba-yi edep: Ahlâk, edep kaynağı. **Tâbirât:** Tabirler, ifâdeler

Kitabet-i kudsiye: Kutsî, İlâhî yazılar, eserler

Hüsn-i san'at: San'at güzelliği

Bilmüşâhede: Görerek

Risâlet-i Ahmediye: Hz.Muhammed'in (s.a.s) Peygamberliği

Şuhud: Şahit olmak görmek

Sübû: Sabit olmak,

gerçekleşmek, yerleşmek

Masnua: Sanatlı, estetik ölçülerle yapılan şeyler

Zînet-i sûret: Güzel, süslü görünüm

İrade-i tahsîn: Güzel yapma ve güzelleştirme iradesi, kararı

Taleb-i tezyîn: Süsleme isteği (her şeyi alımlı, harika yaratma isteği)

Sâni: San'atlı, estetik ölçülerle yapan Yüce Yaradan

Kemâlât-ı san'at: San'atının mükemmelliği. **Ulûf:** Yüce, büyük

Kudsî: Aşkın, duru, tertemiz, mukaddes

Münevver: Nurlu, pırıl pırıl, aydın

Müteveccih: Yönelmiş, yönelik

Temerküz: Odaklanmak, yoğunlaşmak

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Zîşuur: Akıllı, şuur sahibi

Nazarı âmm: Bütünü, geneli kavrayabilen bakış (Hz.Peygamber Efendimiz s.a.s.)

Küllî: Genel, bütünü içine alan

Cüz'î: Küçük parça

Nazarı âmm ve şuuru küllî zât ise, o San'atkâr-ı Zülcemâl'e muhatap olup görüßen ve küllî şuurunu ve âmm nazarını tamamen Sâni'inin perestîşliğine ve san'atının istihsânına ve nimetinin şükrüne sarf eden en yüksek, en parlak bir ferd olabilir.

Şimdi iki levha, iki daire görünüyor. **Biri:** Gayet muhteşem, muntazam bir daire-i rubûbiyet ve gayet musanna, murassa bir levha-yi san'at... **Diğeri:** Gayet münevver, müzehher bir daire-i ubûdiyet ve gayet vâsi', câmi' bir levha-yi tefekkür ve istihsan ve teşekkür ve îmân vardır ki; ikinci daire bütün kuvvetiyle birinci dairenin nâmına hareket eder.

İşte o Sâni'in bütün makâsıd-ı san'atperverânesine hizmet eden o daire reisinin ne derece o Sâni' ile münasebetdar ve onun nazarında ne kadar mahbûb ve makbul olduğu bilbedâhe anlaşılır.

Acaba hiç akıl kabul eder mi ki; şu güzel masnûâtın bu derece san'atperver, hattâ ağzın her çeşit tadını nazara alan in'âmperver san'atkârı, arş ve ferşi çınlattıracak bir velvele-i istihsan ve takdir içinde berr ve bahri cezbeye getirecek bir zemzeme-i şükrân ve tekbir ile perestîşkârâne O'na müteveccih olan en güzel masnûuna karşı lâkayd kalsın ve O'nunla konuşmasın ve alâkadarâne O'nu Resûl yapıp, güzel vaziyetinin başkalarına da sirâyet etmesini istemesin? Kellâ! Konuşmamak ve O'nu Resûl yapmamak mümkün değil...

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ¹

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ²

* * *

¹ "Allah katında hak din, İslâmdır." (Âl-i İmran sûresi, 3/19)

² "Muhammed Allah'ın Resûlüdür. O'nun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler." (Fetih sûresi, 48/29)

San'atkâr-ı Zülcemâl: Olağanüstü güzelliğini icraatında da gösteren Yüce San'atkâr, Allah

Perestîşlik: Tapmak, gönülden bağlanmak

İstihsan: Beğenmek, güzelliğini kabul etmek

Daire-i Rububiyet: Allah'ın yaratıp, yönettiği her şeyi kuşatan geniş daire. **Musannâ:** Sanatlı

Murassâ: Süslü, sırmalı

Müzehher: Çiçeklerle bezenmiş

Daire-i ubudiyet: Bütün yaratılanların ihtiyaç, duâ ve ibadetlerini ortaya koyan kulluk dairesi

Câmi: Çok şeyi içine alan, kapsamlı

Makâsıd-ı san'atperverâne: Sanata özen gösteren gayeler, maksatlar. **Vâsi:** Geniş

Bilbedâhe: Apaçık, aşikâr

İn'âmperver: Nimet vererek besleyen, yetiştiren

Arş: Gökyüzü, Allah'ın tahtı, bütün kâinatı kuşatan yüce hâkimiyeti

Ferş: Yeryüzü

Velvele-i istihsan: Takdir, beğenme sesleri, nağmeleri

Berr: Kara, kıta.

Bahr: Deniz

Zemzeme-i şükrân: Teşekkür sesleri, nağmeleri

Perestîşkârâne: Taparcasına

Lâkayt: Kayıtsız, ilgisiz

Alâkadarâne: İlgilenerek

Sirâyet: Geçmek, yayılmak

Kellâ: Asla!.., Hayır olamaz!.

Firkatlı ve Gurbetli Bir Esarette Fecir Vaktinde Ağlayan Bir Kalbin Ağlayan Ağlamalarıdır

Seherlerde eser bâd-ı tecelli

Uyan ey gözlerim vakt-i seherde

Înâyet hâh zi dergâh-ı ilâhî

Seherdir ehl-i zenbin tövbeğâhı

Uyan ey kalbim vakt-i fecirde

Bikün tevbe, bicû gufrân zi dergâh-ı ilâhî

سَحَرِ حَشْرِیْسَتْ، دَرُوْ هُشْیَارِ دَرِ تَسْبِیْحِ هَمَّ شَیْ

بَخَوَابِ غَفَلَتْ سَرَسَمِ نَفْسَمِ حَتَّى کِی؟

عُمُرِ عَصْرِیْسَتْ سَفَرِ بَاقَبْرِ مِی بَایَدِ زِهْرِ حِی

بَبَرِ خِیْزِ نَمَازِی چُو نِیَازِی کُو بِکُنْ آوَازِی چُونِ نِی

بُکُو: يَا رَبِّ! پَشِیْمَانَم، خَجِیْلَم، شَرِّ مَسَارَم اَزْ گَنَاهِ بِي شُمَارَم، پَرِشَانَم، ذَلِیْلَم،
اَشْکُ بَارَم اَزْ حِیَاتِ بِي قَرَارَم، غَرِیْبَم، بِي کَسَم، ضَعِیْفَم، نَاتُوَانَم، عَلِیْلَم،
عَاجِزَم، اِخْتِیَارَم، بِي اِخْتِیَارَم، اَلَامَانْ گُوِیَم، عَفُوْ جُوِیَم، مَدَدِ خَوَاهَم زِدَرِ کَاهَتْ

اَلِیِّ! ¹

¹ “Seher vakti, haşır meydanını andırır. Her şey uyanmış gelmiş, tesbih ediyorlar. Ey nefsim, ne zamana kadar gâflet uykusu içinde böyle sersem kalacaksın? Ömrünün ikindi vakti gelmiş, kabre doğru sefer başlamıştır. Her canlıdan ayrılıyorsun. Ney gibi inlemek için niyaz ve namaza gayret et. De ki: ‘Yâ Rab! pişmanım; mahcubum, utaniyorum. Sayısız günahlardan dolayı perişanım. Zelilim, gözlerim yaş dolu, hayatım kararsız. Garibim, kimsesizim, yalnızım, zayıfım, güçsüzüm, hastayım, âcizim, hem ihtiyarım, hem irâdesizim. Aman diliyorum.. af arıyorum.. Yardım istiyorum Senin dergâhından ey Allahım!”

Fecir: Sabah namazının vakti, güneş doğmadan önceki alacakaranlık. **Firkat:** Ayrılık. **Zi dergâh-ı ilâhî:** Allah'ın dergâhından

Bâd-ı tecellî: Tecelli rûzgârı (îlâhî feyz ve bereket getiren tatlı ve hafif esen rûzgâr) **Înâyetah:** Yardım, medet isteyen **Ehl-i zenb:** Günahkârlar, suçlular

Tevbeğâh: Tevbe yeri, af dileme yeri **Bikün:** Tevbe et! **Bicû:** İste! **Gufran:** Affetmek, bağışlamak

On Dokuzuncu Söz

Risâlet-i Ahmediye'ye Dâirdir

وَمَا مَدَحْتُ مُحَمَّدًا بِمَقَالَتِي وَلَكِنْ مَدَحْتُ مَقَالَتِي بِمُحَمَّدٍ ﷺ

Evet şu Söz güzeldir. Fakat onu güzelleştiren, güzellerin güzeli olan evsâf-ı Muhammediye'dir.

“On Dört Reşehât”ı tazammun eden On Dördüncü Lem’a’nın

Birinci Reşhası

Rabbimizi bize tarif eden üç büyük, küllî muarrif var.

•**Birisi**; şu kitab-ı kâinattır ki, bir nebze şehâdetini on üç lem’a ile Arabî Nur Risalesi’nden On Üçüncü Ders’ten işittik.

•**Birisi**; şu kitab-ı kebirin âyet-i kübrâsı olan Hâtemü’l-enbiyâ (aleyhis-salâtü vesselâm)’dır.

•**Birisi de**; Kur’ân-ı Azîmüşşan’dır.

Şimdi, şu ikinci bürhân-ı nâtikî olan Hâtemü’l-enbiyâ (aleyhis-salâtü vesselâm)’ı tanımalıyız, dinlemeliyiz.

Evet, o bürhânın şahs-ı mânevîsine bak: *Sath-ı arz, bir mescid; Mek-*

¹ “Ben sözlerimle Muhammed’i (aleyhis-salâtü vesselâm) övmüş olmadım; aslında sözlerimi Muhammed (aleyhis-salâtü vesselâm)’la övmüş ve güzelleştirmiş oldum.” Hassân b. Sâbit’in sözü olarak; İbnü’l-Esir, *el-Meselû’s-sâr* 2/357; el-Kalkaşendî, *Subhu’l-a’sâ* 2/321; İmâm er-Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/58 (44.Mektup).

Risâlet-i Ahmediye: Efendimizin (s.a.s.) Peygamberliği, elçiliği

Evsâf-ı Muhammediye: Efendimizin (s.a.s.) vasıfları, özellikleri

Reşha-Reşahât: Damla; bir nehrin ana kaynağından çıkan duru, berrak ilk sızıntı

Tazammun: İçine almak, ihtiva etmek. **Kitab-ı kebir**: Büyük kitap

Küllî muarrif: Evrensel rehber

Kitab-ı kâinat: Kâinat kitabı (bilgi verme bakımından kitap gibi olan kâinât)

Âyet-i kübrâ: En büyük delil, âyet

Hâtemü’l-Enbiyâ: Son peygamber, peygamber mesleğine vurulan son mühür

Burhan-ı nâtikî: Akleden ve konuşan delil

Şahs-ı mânevî: Hükmî şahsiyet

Sath-ı arz: Yeryüzü

ke, bir mihrab; Medîne, bir minber; o bürhân-ı bâhir olan Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm), bütün ehl-i imâna imam, bütün insanlara hatib, bütün enbiyâya reis, bütün evliyâyâ seyyid; bütün enbiyâ ve evliyâdan mürekkep bir halka-yi zikrin ser-zâkiri... Bütün enbiyâ, hayatdâr kökleri; bütün evliyâ, tarâvetdâr semereleri bir şecere-i nûrâniyedir ki; her bir dâvâsını, mu'cizâtlarına istinad eden bütün enbiyâ ve kerâmetlerine itimad eden bütün evliyâ tasdik edip imza ediyorlar..

Zira O, ¹ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ der, dâvâ eder. Bütün sağ ve sol, yâni mazi ve müstakbel taraflarında saf tutan o nûrânî zâkirler, aynı kelimeyi tekrar ederek, icmâ ile mânen ² صَدَقْتَ وَبِالْحَقِّ نَطَقْتَ derler. Hangi vehmin haddi var ki, böyle hesapsız imzalarla te'yid edilen bir müddeâyâ parmak karıştırırsın?

İkinci Reşha

O nûrânî bürhân-ı tevhid, nasıl ki iki cenâhın icmâ ve tevâtürüyle te'yid ediliyor. Öyle de; Tevrat ve İncil gibi kütüb-i semâviye'nin ^(Hâşiye) yüzler işârâtı³ ve irhâsâtın binler rumûzâtı⁴ ve hâtiflerin meşhur beşârâtı ve kâhinlerin

¹ "Allah'tan başka ilâh yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

² "Doğru söyledin ve hakkı dile getirdin."

(Hâşiye) Hüseyin-i Cîsrî* "Risale-i Hamîdiye"sinde yüz on dört işârâtı, o kitablardan çıkarmıştır. Tahriften sonra bu kadar bulunsa, elbette daha evvel çok tasrihât varmış.^{*1}

^{*1} Bkz.: Hüseyin Cîsrî, *Risale-i Hamîdiye* s.52-94.

³ Bkz.: Bediüzzaman, *Mektûbât* s.168-179 (19.Mektup, 16.İşâret, Birinci Kısım)

⁴ Bkz.: Bediüzzaman, *Mektûbât* s.184-188 (19.Mektup, 16.İşâret, Üçüncü Kısım)

Burhan-ı bâhir: Açık, parlak delil

Ehl-i iman: İman sahipleri, müminler.

Enbiya: Peygamberler

Seyyid: Efendi, rehber, ileri gelen

Evliya: Allah dostları, kullukta örnek kişiler

Mürekkep: Bir araya gelmiş, oluşmuş.

Halka-yi zikir: Zikir halkası

Serzâkir: Zikir edenlerin başı, zikri idare eden kişi

Tarâvettar semere: Taze, turlanda meyve.

Hayattar: Canlı, dipdiri

Şecere-i nuraniye: Pırl pırl, nurlu ağaç.

Mucizat: Mucizeler

Nuranî zâkir: Zikriyle etrafı aydınlatan kişi.

İstinat: Dayanmak

İcmâ: Bir meselede oluşan ittifak, genel kabul

Vehim: Yanlış ve mesnetsiz düşünce, zan, kuruntu

Te'yid: Pekiştirmek, desteklemek

Müddeâ: İddia, ispatlanmamış düşünce

Nuranî: Parlak, aydın

Burhan-ı tevhid: Allah'ın birliğini gösteren delil

Cenâh: Kanat, taraf

Tevâtür: Yalanda ittifak etmeleri

aqlen imkân ve ihtimâli bulunmayan birçok kişi tarafından

nakledilen kesin bilgi

Kütüb-i semâviye: Allah tarafından vahiy yoluyla gönderilen kitaplar.

İşârât: İşaretler

İrhâsât: Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.s.) peygamberliğinden önce meydana gelen harika

hâller, olaylar

Rumûzât: Remizler, işaretler

Hâtif: Sesi işitilip kendisi görülme-

yen varlık, gelecekle alakalı konuşan cinler

Beşârât: İnsanı sevindiren haberler, müjdelere

Kâhin: Gelecekte haber verdiği iddia eden kimse, falcı, medyum

mütevatir şehâdâtı¹ ve şakk-ı Kamer² gibi binler mu'cizâtının delâlatı ve Şeriat'ın hakkâniyeti ile te'yid ve tasdik ettikleri gibi, Zât'ında gayet kemâldeki ahlâk-ı hamîdesi.. ve vazifesinde nihayet hüsnündeki secâyâ-yi gâliyesi ve kemâl-i emniyeti, ve kuvvet-i imanını ve gayet itmi'nânını ve nihayet vüsû-kunu gösteren fevkalâde takvâsı, fevkalâde ubûdiyeti, fevkalâde ciddiyeti, fevkalâde metaneti; dâvâsında nihayet derecede sâdık olduğunu güneş gibi âşikâre gösteriyor.

Üçüncü Reşha

Eğer istersen gel, *asr-ı saadet*'e, Cezîretü'l-Arab'a gideriz. Hayâlen olsun O'nu vazife başında görüp ziyâret ederiz. İşte bak! Hüsn-i sîret ve cemâl-i sûret ile mümtaz bir Zâtı görüyoruz ki; elinde mu'ciznümâ bir kitap, lisanında hakâik-âşina bir hitap, bütün benî-Âdem'e, belki cin ve inse ve meleşe, belki bütün mevcudata karşı bir hutbe-i ezeliyeyi tebliğ ediyor. Sırr-ı hilkat-ı âlem olan muammâ-yi acibânesini hal ve şerh edip ve sırr-ı kâinat olan tılsım-ı muğlakını fetih ve keşfederek, bütün mevcudattan sorulan, bütün ukûlü hayret içinde meşgul eden üç müşkil ve müthiş suâl-i azîm olan: “*Necisin? Nereden geliyorsun? Nereye gidiyorsun?*” suâllerine mukni, makbul cevap verir.

Dördüncü Reşha

Bak! Öyle bir ziyâ-yi hakikat neşreder ki; eğer O'nun o nûrânî daire-i hakikat-i irşâdından hariç bir sûrette kâinata baksan; elbette kâinatın şeklini bir matemhâne-i umumî hükmünde ve mevcudatı birbirine ecnebi, belki

¹ Bkz.: Bediüzzaman, *Mektûbât* s.179 (19.Mektup, 16.İşaret, İkinci Kısım)

² Bkz.: Bediüzzaman, *Mektûbât* s.188-189 (19.Mektup, 17.İşaret)

Şehâdât: Şehadetler

Şakk-ı kamer: Ayın ikiye ayrılması

Delâlat: Deliller

Ahlâk-ı hamîde: Övülecek, ideal ahlâk.

Hüsn: Güzellik

Secâyâ-yi gâliye: Değerli özellikler

Kemâl-i emniyet: Tam bir güven içinde olması.

Ubûdiyet: Kulluk

İminan: Kararlılık, iç huzuru

Vüsuk: sağlamlık, kararlılık, ciddiyet

Metanet: Dayanıklılık, sağlamlık

Asr-ı Saadet: Hz.Peygamber

(s.a.s) Eflendimizin varlığı ile se-

reflenen asır. **Âşikâre:** Apaçık

Cezîretü'l-Arab: Arap Yarımadası

Hüsn-i sîret: İç güzelliği, huy ve ahlâk güzelliği

Cemâl-i sûret: Yüz güzelliği, fiziki güzelliği

Muciznümâ: Mucize gösteren

Hakaik-âşinâ: Gerçekleri bilen

Benî Âdem: Âdemoğulları

Hutbe-i ezeliye: Ezeli hutbe

Tebliğ: Bildirmek, ulaştırmak

Sırr-ı hilkat-i âlem: Âlemin yaratılış sırrı

Muammâ-yi acibâne: Şaşırtıcı bilmece, kapalılık. **Hâl:** Çözmek

Şerh: Açmak, izah etmek

Sırr-ı kâinat: Kâinatın sırrı

Tılsım-ı muğlak: Çözülmesi zor olan, şifre. **Fetih:** Açmak

Ükul: Akıllar. **Müşkil:** Zor, çetin

Sual-i azîm: Büyük, zor soru

Mukni: İkona edici, doyurucu

Ziya-yı hakikat: Hakikat ışığı

Nurani daire-i hakikat-i irşad:

Gerçekleri, doğruları gösteren

nurlu daire. **Mevcudat:** Varlıklar

Matemhane-i umumî: Matem yeri, herkesin kendine ait hüznünden dolayı üzülüp ağladığı yer.

Ecnebi: Yabancı

düşman ve câmidâtı dehşetli cenazeler ve bütün zevi'l-hayatı zevâl ve firâkın sillesiyle ağlayan yetimler hükmünde görürsün. Şimdi bak: O'nun neşrettiği nur ile o matemhâne-i umumî, şevk u cezbe içinde bir zikirhâneye inkılâb etti. O ecnebi, düşman mevcudat, birer dost ve kardeş şekline girdi. O câmidât-ı meyyite-i sâmite, birer münis me'mur, birer musahhar hizmetkâr vaziyetini aldı ve o ağlayıcı ve şevvâ edici kimsesiz yetimler, birer tesbih içinde zâkir veya vazife paydosundan şâkir sûretine girdi.

Beşinci Reşha

Hem o nur ile; kâinattaki harekât, tenevvüat, tebeddülât, tağayyürât; mânâsızlıktan ve abesiyetten ve tesadüf oyuncaklığından çıkıp birer mektûbât-ı rabbâniye, birer sahife-i âyât-ı tekvîniye, birer merâyâ-yi esmâ-yi ilâhiye ve âlem dahi, bir kitab-ı hikmet-i samedâniye mertebesine çıktılar.

Hem, insanı bütün hayvanâtın mâdûnuna düşüren hadsiz zaaf ve aczi, fakr ve ihtiyâcâtı ve bütün hayvanlardan daha bedbaht eden, vasıta-yi nakl-i hüzn ve elem ve gam olan aklı, o nur ile nurlandığı vakit, insan; bütün hayvanât, bütün mahlûkat üstüne çıkar. O nurlanmış acz, fakr, akıl ile, niyaz ile nâzenin bir sultan ve fizar ile nazdâr bir halife-i zemin olur.

Demek o nur olmazsa kâinat da, insan da, hattâ her şey dahi hiç iner. Evet, elbette böyle bedî' bir kâinatta, böyle bir Zât lâzımdır. Yoksa kâinat ve eflâk olmamalıdır.

Altıncı Reşha

İşte o Zât, bir saadet-i ebediyenin muhbiri, müjdecisi, bir rahmet-i bîni-hâyenin kâşifi ve ilâncısı ve saltanat-ı rubûbiyet'in mehâsininin dellâli, seyircisi

Câmidât: Cansızlar

Zevi'l-hayat: Canlılar

Zeval: Yok olmak. **Firak:** Ayrılık

Zikirhâne: Zikir meclisi; herkesin kendine ait bir dille Allah'ı andığı yer. **İnkılâp:** Değişim

Şevk u Cezbe: Coşku ve kendinden geçme. **Münis:** Uysal, evcil

Câmidât-ı meyyite-i sâmite: Sessiz, hareketsiz, cansız varlığı

Musahhar: Emre, hizmete hazır

Şevvâ: Şikâyet. **Zâkir:** Zikreden

Şâkir: Şükreden

Tenevvüat: Çeşitlilikler

Tebeddülât: Başkalaşmalar

Tagayyürât: Değişiklikler

Abesiyet: Sağmalık, gâyesizlik

Mektubât-ı Rabbâniye: İlâhî mektuplar (Allah'ın mesajlarını ve çok manaları ihtivâ eden mahlûkları)

Sahife-i âyât-ı tekvîniye: Kâinat-ha geçerli tabii kanunlar sayfası (kâinat kitabının kanun ve buyruklarını ihtivâ eden sayfa)

Merâyâ-yi esmâ-yi ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin aynaları, yansıtıcıları

Kitab-ı hikmet-i Samedâniye: Her şeyin muhtaç olduğu ilâhî icraatlarıdaki hikmetleri gösteren kitap. **Mâdûn:** Aşağı, alt

İhtiyâcât: İhtiyaçlar

Vasıta-yi nakl-i hüzn: Üzüntü

nakleden araç. **Nâzenin:** Nazik

Fizar: Ağlayarak yalvarmak, yakarmak. **Nazdar:** Nazlı

Halife-i zemin: Yeryüzü halifesi

Bedî: Emsalsiz, harika

Eflâk: Âlemler, gökler, uzay

Saadet-i ebediye: Ebedî, sonsuz mutluluk (cennet hayatı)

Rahmet-i bînihâye: Sonsuz, engin rahmet. **Muhbir:** Haberci

Saltanat-ı Rububiyyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi

Mehâsin: Güzellikler

ve künûz-i esmâ-yi ilâhiye'nin keşşâfı, göstericisi olduğundan; böyle baksan –yâni ubûdiyeti cihetiyle– O'nu, bir misâl-i muhabbet, bir timsâl-i rahmet, bir şeref-i insâniyet, en nûrânî bir semere-i şecere-i hilkat göreceksin. Şöyle baksan, –yâni risâleti cihetiyle– bir bürhân-ı hak, bir sirâc-ı hakikat, bir şems-i hidâyet, bir vesile-i saadet görürsün.

İşte bak: Nasıl berk-i hâtif gibi O'nun nûru, şarktan garbı tuttu ve nisf-ı arz ve hums-i beşer, O'nun hediye-i hidâyetini kabul edip hırz-ı cân etti. Bizim nefis ve şeytanımıza ne oluyor ki, böyle bir Zât'ın bütün dâvâlarının esâsı olan ﷻ, bütün merâtibiyle beraber kabul etmesin?

Yedinci Reşha

İşte bak! Şu cezîre-i vâsiada vahşî ve âdetlerine mutaassıp ve inatçı muhtelif akvâmı, ne çabuk âdât ve ahlâk-ı seyyie-i vahşiyânelerini def'aten kal' ve ref' ederek bütün ahlâk-ı hasene ile teşhiz edip bütün âleme muallim ve medenî ümeme üstad eyledi.

Bak! Değil zâhirî bir tasallut, belki akılları, ruhları, kalbleri, nefisleri fetih ve teshir ediyor. Mahbûb-i kulûb, muallim-i ukûl, mürebbî-i nûfûs, sultan-ı ervâh oldu.

Sekizinci Reşha

Bilirsin ki; sigara gibi küçük bir âdeti, küçük bir kavimde büyük bir hâkim, büyük bir himmetle ancak dâimî kaldırabilir. Halbuki bak! Bu Zât, büyük

Künûz-i esmâ-yi ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının hazineleri

Keşşâf: Keşfeden, bulup ortaya çıkaran. **Ubûdiyet:** Kulluk

Timsal-i rahmet: Rahmet numunesi, sembolü

Şeref-i insaniyet: İnsanlığın iftihar tablosu, insanlığın yüz aklı

Semere-i şecere-i hilkat: Yarattığı ağacının meyvesi

Risâlet: Peygamberlik, elçilik

Burhan-ı hak: Hakkın, doğrunun delili, göstericisi

Sirac-ı hakikat: Hakikatin ışığı, lambası

Şems-i hidayet: Hidayet güneşi
Vesile-i saadet: Mutluluk vesilesi

Berk-i hâtif: Göz kamaştıran parlak ışık, bir anda etrafı ışığa boğan şimşek

Şark: Doğu. **Garb:** Batı

Nisf-ı arz: Yeryüzünün yarısı

Hums-i beşer: İnsanların beşte biri

Hırz-ı cân: Canından aziz bilip, korumak

Meratib: Mertebeler, dereceler

Cezîre-i vâsia: Geniş ada

Akvâm: Kavimler, milletler

Âdât: Âdetler

Def'aten: Bir defada

Ahlâk-ı seyyie-i vahşiyâne: Kaba ve kötü ahlâk

Kal' ve ref': Söküp atmak

Ahlâk-ı hasene: Güzel, ideal ahlâk

Teşhiz: Donatmak, süslemek

Ümem: Milletler

Zahirî tasallut: Dışardan zorlama

Teshir: Büyülemek, kendine bağlamak

Mahbub-ı kulûb: Kalplerin sevgilisi

Muallim-i ukul: Akılların öğretmeni

Mürebbi-yi nûfus: Nefislerin terbiyecisi, eğiticisi

Sultan-ı ervah: Ruhların sultanı

Himmet: Gayret, çaba, emek

ve çok âdetleri; hem inatçı, mutaassıp büyük kavimlerden, zâhirî küçük bir kuvvetle, küçük bir himmetle, az bir zamanda ref' edip yerlerine öyle secâyâ-yi âliye'yi ki, dem ve damarlarına karışmış derecede sabit olarak vaz' ve tesbit ediyor. Bunun gibi daha pek çok hârika icraâtı yapıyor.

İşte, şu asr-ı saadet'i görmeyenlere Cezîretü'l-Arab'ı gözlerine sokuyorum. Haydi yüzer feylesofu alsınlar, oraya gitsinler. Yüz sene çalışsınlar. O Zât'ın, o zamana nisbeten bir senede yaptığının yüzden birisini acaba yapabilirler mi?

Dokuzuncu Reşha

Hem bilirsin; küçük bir adam, küçük bir haysiyetle, küçük bir cemaatte, küçük bir meselede, münazaralı bir dâvâda hicapsız, pervâsız; küçük, fakat hacâletâver bir yalanı; düşmanları yanında hilesini hissettirmeyecek derecede teessür ve telâş göstermeden söyleyemez. Şimdi bak bu Zât'a; pek büyük bir vazifede, pek büyük bir vazifedâr, pek büyük bir haysiyetle, pek büyük emniyete muhtaç bir hâlde, pek büyük bir cemaatte, pek büyük husûmet karşısında, pek büyük meselelerde, pek büyük dâvâda; pek büyük bir serbestiyetle, bilâ-pervâ, bilâ-tereddüt, bilâ-hicap, telâşsız, samimî bir safvetle, büyük bir ciddiyetle; hasımlarının damarlarına dokunduracak şedit, ulvî bir sûrette söylediği sözlerinde hiç hilâf bulunabilir mi? Hiç hile karışması mümkün müdür? Kellâ! ¹ *Evet, hak aldatmaz, hakikatbîn aldanmaz. Hak olan mesleği hileden müstağnidir. Hakikatbînin gözüne hayâlin ne haddi var ki, hakikat görünsün, aldatsın...*

Onuncu Reşha

İşte bak! Ne kadar merak-âver, ne kadar câzibedâr, ne kadar lüzumlu, ne kadar dehşetli hakâikî gösterir ve mesâili isbat eder..

¹ “O (Kur’ân, arkadaşınız Muhammed’e) vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm sûresi, 53/4)

Ref': Kaldırmak
Secâyâ-yi âliye: Yüce, ideal huy-
 lar, tabiatlar. **Dem**: Kan
Vaz': Koymak, yerleştirmek
Haysiyet: İtibar, kıymet
Münazara: Tartışma
Hicap: Perde, engel, mahcubiyet
Pervâ: Çekilmek, sakınmak
Hacâlet-âver: Utandırıcı

Teessür: Etkilenmek, tesir altında kalmak
Husumet: Düşmanlık
Bilâpervâ: Çekinmeden
Bilâtereddüt: Tereddütsüz
Bilâhicap: Utanmadan, sıkılmadan
Safvet: Duruluk, berraklık, sâfilik
Şedit: Şiddetli. **Ulvî**: Yüce
Hilâf: Terslik, sözünden dönmek

Kellâ: Asla
Hakikatbîn: Hakikati gören
Müstağni: İhtiyaç hissetmeyen, tenezzül etmeyen
Merak-âver: Merak uyandıran, dikkat çeken
Cazibedar: Cazibeli, çekici
Hakaik: Hakikatler
Mesâil: Meseleler

Bilirsin ki; en ziyâde insanı tahrîk eden meraktır. Hattâ, eğer sana denilse: “Yarı ömrünü, yarı malını versen; Kamer’den ve Müşteri’den biri gelir, Kamer’de ve Müşteri’de ne var, ne yok, ahvâlîni sana haber verecek. Hem, doğru olarak senin istikbâlîni ve başına ne geleceğini doğru olarak haber verecek.” Merakın varsa vereceksin. Halbuki şu Zât, öyle bir Sultân’ın ahbârını söylüyor ki; memleketinde Kamer bir sinek gibi bir pervâne etrafında döner. O Arz olan o pervâne ise, bir lâmba etrafında pervâz eder ve o Güneş olan lâmba ise, o Sultan’ın binler menzillerinden bir misafirhânesinde binler misbahlar içinde bir lambasıdır.

Hem öyle acâib bir âlemden hakikî olarak bahsediyor ve öyle bir inkılâbdan haber veriyor ki; binler küre-i arz bomba olsa patlasalar, o kadar acîb olmaz. Bak! O’nun lisanında:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ¹ إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ² الْقَارِعَةُ³

gibi sûreleri işit.

Hem öyle bir istikbâlden doğru olarak haber veriyor ki; şu dünyevî istikbâl, ona nisbeten bir katre serap hükmündedir.

Hem öyle bir saadetten pek ciddî olarak haber veriyor ki; bütün saadet-i dünyeviye, ona nisbeten, bir berk-ı zâilîn, bir şems-i sermede nisbeti gibidir.

On Birinci Reşha

Böyle acîb ve muammâ-âlûd şu kâinatın perde-i zâhiriyesi altında elbette ve elbette böyle acâib bizi bekliyor. Böyle acâibi haber verecek, böyle hârîka ve fevkalâde mu’ciznümâ bir Zât lâzımdır. Hem, bu Zât’ın gidişatından görünüyor ki: O, görmüş ve görüyor ve gördüğünü söylüyor. Hem, “Bizi nimetleriyle perverde eden şu semâvât ve arzın İlâh’ı, bizden ne istiyor, marziyyâtı nedir?” Pek sağlam olarak bize ders veriyor.

¹ “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman...” (Tekvîr sûresi, 81/1)

² “Gök yarıldığı zaman...” (İnfittâr sûresi, 82/1)

³ “Kâria.. (Nedir o kâria? Kâriayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalblere çarpan o kıyâmet felâketini sen nereden bileceksin ki!)” (Kâria sûresi, 101/1)

Kamer: Ay

Müşteri: Jüpiter Gezegeni

Ahvâl: Hâller. **Ahbâr:** Haberler

Pervaz: Uçmak. **Misbah:** Lamba

Küre-i arz: Yeryüzü

Saadet-i dünyeviye: Dünya mutluluğu

Berk-i zâil: Bir anda parlayıp sönen, kaybolan şimşek

Şems-i sermed: Ebedî, batmayan güneş

Muammâ-âlûd: Sırla dolu, bilmeceli

Perde-i zahiriye: Dış perde

Muciznümâ: Mucize gösteren

Perverde etmek: Besleyip büyütmek, yetiştirmek

Semâvat: Gökler, feza

Arz: Yeryüzü

Marziyât: Cenâb-ı Hakk’ın rızasını kazandıran şeyler

Hem bunlar gibi daha pek çok merak-âver, lüzumlu hakâiki ders veren bu Zât'a karşı her şeyi bırakıp O'na koşmak, O'nu dinlemek lâzım gelirken; ekser insanlara ne olmuş ki; sağır olup kör olmuşlar, belki divâne olmuşlar ki, bu hakkı görmüyorlar, bu hakikati işitmiyorlar, anlamıyorlar.

On İkinci Reşha

İşte şu Zât, şu mevcudat Hâlik'ının vahdâniyetinin hakkâniyeti derecesinde hak bir bürhân-ı nâtık, bir delil-i sâdık olduğu gibi; haşr'in ve saadet-i ebediyenin dahi bir bürhân-ı kâtı, bir delil-i sâtıdır. Belki, nasıl ki o Zât, hi-dâyetiyle saadet-i ebediyenin sebeb-i husûlü ve vesile-i vusûlüdür, öyle de; duasıyla, niyaziyle o saadetin sebeb-i vücûdu ve vesile-i îcadıdır. Haşır meselesinde geçen¹ şu sırrı, makam münasebetiyle tekrar ederiz:

İşte bak! O Zât öyle bir salât-ı kübrâda dua ediyor ki; güya şu cezîre, belki arz, O'nun azametli namazıyla namaz kılar, niyaz eder.

Bak! Hem öyle bir cemaat-ı uzmâda niyaz ediyor ki; güya benî-Âdem'in zaman-ı Âdem'den asrımıza, kıyâmete kadar bütün nûrânî kâmil insanlar, O'na ittiba ile iktida edip duasına “Âmin” diyorlar. Hem bak, öyle bir hâcet-i âmme için dua ediyor ki; değil ehl-i arz, belki ehl-i semâvât, belki bütün mevcudat, niyazına: “*Evet yâ Rabbenâ, ver! Biz dahi istiyoruz.*” deyip iştirak ediyorlar.

Hem öyle fakirâne, öyle hazinâne, öyle mahbûbâne, öyle müştakâne, öyle tazarrukârâne niyaz ediyor ki,² bütün kâinatı ağlattırıyor; duasına iştirak ettiriyor.

¹ Burada yer almayıp orada mevcut bulunan hâşiyeler için bkz.: s.88-92 (Onuncu Söz / Mukaddime / Dördün-çü İşaret / Beşinci Hakikat)

² Bkz.: Tirmizî, *deavât* 30.

Hâlik: Yaradan

Vahdâniyet: Allah'ın birliği

Hakkâniyet: Doğruluktan, adalet-ten ayrılmamak

Burhan-ı nâtık: Akleden ve konuşan delil

Delil-i sâdık: Doğru, yanıltmayan delil

Haşır: Dirilmek, mahşer meydana nında toplanmak

Saadet-i ebediye: ebedî mutluluk, cennet hayatı

Vesile-i vusul: Ulaşma vesilesi

Burhan-ı katı: Kesin delil (karşı görüşleri kesip atan sağlam delil)

Sebeb-i husul: Meydana gelme sebebi. **Delil-i sâtı:** Parlak delil

Sebeb-i vücud: Var olma sebebi

Vesile-i icad: Yaratılış vesilesi

Salât-ı kübrâ: Çok büyük çapta cemaatle kılınan namaz, dua

Cezire: Ada. **Azamet:** Büyüklük

Cemaat-i uzmâ: Çok büyük topluluk, cemaat

Benî Âdem: Âdemoğulları, insanlar
İttibâ: Tâbi olma

İktidâ: Uymak, örnek almak

Hâcet-i âmme: Genel, herkesi ilgilendiren ihtiyaç

Ehl-i arz: Yeryüzü halkı

Ehl-i semâvât: Gökyüzü halkı; ruhanîler, melekler

Fakirâne: Fakirce, fakirliğini ifadelerinde de hissettirerek

Hazinâne: Hüzünlü bir ifadeyle

Mahbûbâne: Sevildiğini bilerek, nazlı bir tarzda

Müştakâne: İştiağını belirterek
Tazarrukârâne: Yalvararak

Bak! Hem öyle bir maksad, öyle bir gaye için dua ediyor ki; insanı ve âlemi, belki bütün mahlûkatı; esfel-i sâfilinden, sukuttan, kıymetsizlikten, faydasızlıktan a'lâ-yi illiyyîne, yâni kıymete, bekâya, ulvî vazifeye çıkarıyor.

Bak! Hem öyle yüksek bir fizâr-ı istimdatkârâne ve öyle tatlı bir niyaz-ı istirhamkârâne ile istiyor, yalvarıyor ki; güya bütün mevcudata ve semâvâta ve arşa iştirip vecde getirip duasına: “Âmin, Allahümme âmin” dedirtiyor.

Bak! Hem öyle Semî', Kerîm bir Kadîr'den, öyle Basîr, Rahîm bir Alîm'den hâcetini istiyor ki; bilmüşâhede en hafî bir zihayatın en hafî bir hâcetini, bir niyazını görür, işitir; kabul eder, merhamet eder. Çünkü, istediğini –velev lisân-ı hâl ile olsun– verir. Ve öyle bir sûret-i hakîmâne, basîrâne, rahîmâne-de verir ki şüphe bırakmaz; bu terbiye ve tedbir, öyle bir Semî' ve Basîr ve öyle bir Kerîm ve Rahîm'e hasır.

On Üçüncü Reşha

Acaba bütün efâzıl-ı benî-Âdem'i arkasına alıp, arz üstünde durup, arş-ı a'zam'a müteveccihen el kaldırıp dua eden şu şeref-i nev-i insan ve ferîd-i kevn ü zaman ve bihakkın fahr-ı kâinat ne istiyor? Bak dinle: Saadet-i ebediye istiyor, bekâ istiyor, likâ istiyor, Cennet istiyor. Hem, merâyâ-yi mevcudatta ahkâmını ve cemâllerini gösteren bütün esmâ-yi kudsiyye-i ilâhiye ile beraber istiyor. Hattâ eğer rahmet, inâyet, hikmet, adâlet gibi hesapsız o matlûbun esbâb-ı mucibesi olmasa idi, şu Zât'ın tek duası, baharımızın icadı kadar kudretine hafif gelen şu Cennet'in binasına sebebiyet verecekti. Evet, nasıl ki O'nun risâleti şu dâr-ı imtihanın açılmasına sebebiyet verdi, öyle de,

Esfel-i sâfilin: En aşağı yer, insanın düşebileceği en kötü durum

Sukut: Düşmek; değerini, derecesini yitirmek

Âlâ-yi illiyyîn: En yüksek yer, insanın erişebileceği en yüce makam

Bekâ: Kalıcı, ölümsüz olmak

Ulvî: Yüce

Fizâr-ı istimdatkârâne: Yardım isteyerek yalvarmak

Niyaz-ı istirhamkârâne: Merhamet dileyerek isteme

Vecd: Coşku (ilâhî aşkın insan benliğini bütününüyle sarması)

Semî: Her şeyi işiten Hz.Allah

Kerîm: Pek cömert, pek âlicenap

Kadîr: Her şeye gücü yeten Hz.Allah

Basîr: Her şeyi gören Hz.Allah

Alîm: Her şeyi bilen Hz.Allah

Rahîm: Merhameti ve ihsanı sonsuz Hz.Allah

Hâcet: İhtiyaç. **Haft:** Gizli, saklı

Bilmüşahede: Görerek

Zihayat: Hayat sahibi, canlı

Velev: Şayet, dahi

Lisan-ı hâl: Hâl dili, durum ifadesi

Sûret-i hakîmâne: Hikmetli bir şekilde.

Basîrâne: Görerek

Rahîmâne: Merhamet ederek

Tedbir: Düzenlemek, yönetmek

Efâzıl-ı benî Âdem: İnsanoğlunun en faziletli, seçkinleri

Arş-ı Âzam: Yüce arş, Cenâb-ı Hakk'ın idare ve iradesinin tecellîgâhı

Ferîd-i kevn ü zaman: Bütün zaman ve mekânların yegânesi, bir tanesi, benzersizi

Şeref-i nev-i insan: İnsanlığa şeref veren

Bihakkın: Hakkıyla, tam bir liyakatle

Fahr-ı kâinat: Kâinatın iftihar tablosu

Beka: Kalıcı, ölümsüz olmak

Likâ: Kavuşmak (Allah'a ulaşmak)

Merâyâ-yi mevcudat: Varlık ayınları (her varlığın kendine ait bir ifadeyle Allah'ı göstermesi)

Ahkâm: Hükümler

Cemal: Güzellik

Esmâ-yi kudsiyye-i ilâhiye: Allah'ın pek yüce sıfatları (Esmâu'l-Hüsna).

Matlûb: İstek, talep

Esbab-ı mucibe: Gerekçeler

Risalet: Peygamberlik, elçilik

Dâr-ı imtihan: İmtihan yeri, yurdu

O'nun ubûdiyeti dahi öteki dârin açılmasına sebeptir. Acaba ehl-i akıl ve tahkika: ¹ لَيْسَ فِي الْإِمْكَانِ أَبْدَعُ مِمَّا كَانَ¹ dediren şu meşhûd intizam-ı fâik, şu rahmet içinde kusursuz hüsn-i san'at ve misilsiz cemâl-i rubûbiyet; hiç böyle bir çirkinliği, böyle bir merhametsizliği, böyle bir intizamsızlığı kabul eder mi ki: En cüz'î, en ehemmiyetsiz arzuları, sesleri ehemmiyetle işitip ifa etsin; en ehemmiyetli, en lüzumlu arzuları ehemmiyetsiz görüp işitmesin, anlamasın, yapmasın? Hâşâ ve kellâ!. Yüz bin defa hâşâ! Böyle bir cemâl, böyle bir çirkinliği kabul etmez, çirkin olmaz.

Yahu ey hayâlî arkadaşım! Şimdilik kâfidir, geri gitmeliyiz. Yoksa yüz sene şu zamanda, şu cezîrede kalsak; yine o Zât'ın garâib-i icraâtını ve acâib-i vezâifini, yüzden birisine tamamen ihâta edip temâşâsında doyamayız.

Şimdi gel! Üstünde döneceğimiz her asra birer birer bakacağız. Bak nâsıl her asır, o Şems-i hidâyetten aldıkları feyz ile çiçek açmışlar! *Ebû Hanîfe**, *Şâfiî**, *Bayezid-i Bistâmî**, *Şâh-ı Geylânî**, *Şâh-ı Nakşibend**, *İmâm-ı Gazâlî**, *İmâm-ı Rabbânî** gibi milyonlar münevver meyveler veriyor. Meşhûdâtımızın tafsîlâtını başka vakte ta'lik edip O mu'ciz-nümâ ve hidâyet-edâya –bir kısım kat'î mu'cizâtına işaret eden– bir salavât getirmeliyiz:

عَلَى مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْفُرْقَانُ الْحَكِيمُ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِنَ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيِّدِنَا
مُحَمَّدٍ أَلْفُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَأَلْفُ أَلْفِ سَلَامٍ بَعْدَ حَسَنَاتِ أُمَّتِهِ عَلَى مَنْ بَشَّرَ بِرِسَالَتِهِ
التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَالزَّبُورَ وَبَشَّرَ بِنُبُوَّتِهِ الْإِرْهَاصَاتُ وَهَوَاتِفُ الْجَنِّ وَأَوْلِيَاءُ الْإِنْسِ
وَكَوَاهِنُ الْبَشَرِ وَأَشَقُّ بِإِشَارَتِهِ الْقَمَرُ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ أَلْفُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ بَعْدَ
أَنْفَاسِ أُمَّتِهِ عَلَى مَنْ جَاءَتْ لِدَعْوَتِهِ الشَّجَرُ وَنَزَلَ سُرْعَةً بِدُعَائِهِ الْمَطَرُ وَأَظْلَنَتْهُ الْعَمَامَةُ

¹ “Şu varlık âleminde, mevcut olandan daha mükemmeli, daha üstünü olması mümkün değildir.” : el-Gazâlî, *İh-yâu ulûmî'd-dîn* 4/258; İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 1/53, 4/154, 6/392, 7/82, 8/221; ez-Zehebî, *Siye-nu a'lâmî'n-nübelâ* 19/337; eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/105; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 2/224, 4/495.

Übudiyyet: Kulluk

Ehl-i akıl ve tahkik: İlim ehli, İslâm Âlimleri

Meşhûd: Görünen, bilinen

İntizam-ı fâik: Üstün nizam, intizam

Cemâl-i Rububiyyet: Cenâb-ı

Hakk'ın bütün varlıkları kuşatan mükemmel yönetimi

Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği

İfâ: Yerine getirmek

Garaib-i icraat: Harika, fevkalâde icraat

Acaib-i vezâif: Vazifelerinin harikuladeliği

İhata: Kuşatma, içine alma

Temâşâ: Seyretmek

Şems-i hidayet: Hidayet güneşi

Feyz: İlâhî ihсан, vergi, bereket

Meşhudât: Görünenler, müşâhede edilenler

Tâlik: Bağlamak, sonraya bırakmak

Muciznümâ: Mucize gösteren

Hidayet-edâ: Hidayet sebeplerini yerine getiren

مِنَ الْحَرِّ، وَشَبَعَ مِنْ صَاعٍ مِنْ طَعَامِهِ مَاتَ مِنَ الْبَشَرِ، وَنَبَعَ الْمَاءُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كَالْكَوْثَرِ وَأَنْطَقَ اللَّهُ لَهُ الضَّبُّ وَالظَّيِّي وَالذَّئْبُ وَالْجِدْعُ وَالذَّرَاعُ وَالْجَمَلُ وَالْجَبَلُ وَالْحَجَرُ وَالشَّجَرُ، صَاحِبِ الْمِعْرَاجِ وَمَا زَاغَ الْبَصَرُ، سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا وَشَفِيعِنَا مُحَمَّدٌ أَلْفَ أَلْفِ صَلَاةٍ وَأَلْفَ أَلْفِ سَلَامٍ بَعْدَ كُلِّ الْحُرُوفِ الْمُشَكَّلَةِ فِي الْكَلِمَاتِ الْمُتَمَثِّلَةِ بِإِذْنِ الرَّحْمَنِ فِي مَرَايَا تَمُوجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ قَارِئٍ مِنْ أَوَّلِ التَّرْوِلِ إِلَى آخِرِ الزَّمَانِ وَاعْمُرْ لَنَا وَارْحَمْنَا يَا إِلَهَنَا بِكُلِّ صَلَاةٍ مِنْهَا آمِينَ.¹

(“Şuâât-ı Mârifeti'n-Nebî” nâmındaki Türkçe bir risalede ve On Dokuzuncu Mektup'ta ve şu Söz'de icmâlen işaret ettiğimiz delâil-i nübüvvet-i Ahmediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) beyan etmişim. Hem onda Kur'an-ı Hakîm'in vücûh-u i'câzı icmâlen zikredilmiş. Yine Lemeât nâmında Türkçe bir risalede ve Yirmi Beşinci Söz'de Kur'an'ın kırk vecihle mucize olduğunu icmâlen beyan ve kırk vücûh-u i'câzına işaret etmişim. O kırk vecihle, yalnız nazımda olan belâgatı, *İşârâtü'l-İ'câz* nâmındaki bir tefsir-i Arabî'de, kırk sayfa içinde yazmışım. Eğer ihtiyacın varsa şu üç kitaba müracaat edebilirsin.)

¹ “Rahmanü'r-Rahim Allah'ın (celle celâlüh), Furkan-ı Hakîmî arş-ı azîmden üzerine indirdiği zât olan Peygamber Efendimiz Hz.Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmetinin hasenâtı adedince milyonlarca salât ve milyonlarca selâm olsun. Risâletini Tevrat, İncil ve Zebur'un müjdelediği; nübüvvetini irhâsâtların (doğumundan hemen önce ve doğumu ânında meydana gelen hârikulâde hâllerin), cinlerin hâtiflerinin, insanlık âleminin evliyâlarının, beşerin kâhinlerinin müjdelediği; bir işaretleriyle ay parçalanarak Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmetinin hasenâtı adedince milyonlarca salât ve selâm olsun. Davetine ağaçların koşup geldiği, duasıyla yağmurun hemen iniverdiği, sıcağın korumak için bulutların ona gölge yaptığı, bir ölçek yiyeceğiyle yüzlerce insanın doyduğu, parmaklarının arasından üç defa kevser gibi suların çağladığı, onun hürmetine Allah'ın, kertenkeleyi, ceylânı, ağaç kütüğünü, zehirli keçinin kolunu, deveyi, dağı, taşı ve toprağı konuşturduğu, Mi'râcın ve “Göz ne şaştı, ne de başka bir şeye baktı.”¹ âyetinin mazharı olan Efendimiz ve Şefiimiz Hz.Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), nüzûlünden bu yana Kur'an'ı okuyan her bir okuyucunun okuduğu her bir kelimenin hava dalgalarının aynalarında Rahman'ın izniyle temessül eden bütün kelimelerinin bütün harfleri adedince, milyonlarca salât ve selâm olsun. Bütün bu salavâtlardan her biri hürmetine bizi mağfiret et, ey ilâhımız, bize merhamet et. âmin.”²

¹ Necm sûresi, 53/17.

² Bu duada işaret edilen mu'cizeler için bkz.: Bediüzzaman, Mektûbât s.86-203 (19.Mektup)

İcmâlen: Kısaca. **Tefsir-i Arabî:** Arapça Tefsir

Delâil-i Nübüvvet-i Ahmediye: Efendimiz'in (s.a.s.) peygamberlik delilleri

Vücûh-i i'câz: Mucize olma yönleri, özellikleri

Belâgat: Edebiyat (güzcel, düzgün, kusursuz ve yerinde ifade sanatı)

On Dördüncü Reşha

Mahzen-i mu'cizât ve mu'cize-i kübrâ olan Kur'ân-ı Hakîm, Nübüvvet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) ile vahdâniyet-i ilâhiye'yi, o derece kat'î isbat ediyor ki başka bürhâna hâcet bırakmıyor. Biz de O'nun ta'rifine ve medâr-ı tenkid olmuş bir-iki lem'a-yi i'câzına işaret ederiz.

İşte, Rabbimizi bize tarif eden Kur'ân-ı Hakîm;

- ✓ *Şu kitab-ı kebîr-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi..*
- ✓ *şu sahâif-i arz ve semâda müstetir künûz-i esmâ-yi ilâhiye'nin keşşâfı..*
- ✓ *şu sutûr-i hâdisâtın altında muzmer hakâikın miftahı..*
- ✓ *şu âlem-i şehâdet perdesi arkasındaki âlem-i gayb cihetinden gelen iltifâtât-ı rahmâniye ve hitâbât-ı ezeliye'nin hazinesi..*
- ✓ *şu âlem-i mâneviye-i İslâmiye'nin güneşi, temeli, hendesesi, avâlim-i uhreviyenin haritası, zât ve sıfat ve şuûn-i ilâhiye'nin kavl-i sarîhi, tefsir-i vâzıhı, bürhân-ı nâtıkı, tercüman-ı sâtı..*
- ✓ *şu âlem-i insâniyetin mürebbsi, hikmet-i hakîkisi, mürşid ve hâdisi..*

Mahzen-i mucizat: Mucizeler mahzeni, kaynağı

Mucize-i kübrâ: En büyük mucize

Vahdâniyet-i ilâhiye: Allah'ın birliği. **Burhan:** Delil

Medar-ı tenkit: Tenkit sebebi

Lem'a-ı câz: Mucize parıltısı

Kitab-ı kebîr-i kâinat: Büyük kâinat kitabı

Tercüme-i ezeliye: Ezeli tercüme (kâinata ait bütün hakikatleri ezelden ebede kadar, herkese anlayacağı şekilde ve dilde tercüme eden İlâhî bir kitap)

Sahâif-i arz ve semâ: Yer ve gök sayfaları (yer ve göğe ait bütün İlâhî icraatlar kâinat kitabının ayrı ayrı sayfaları)

Müstetir: Gizli, saklı

Künûz-i esmâ-yi ilâhiye: İlâhî isimlerin hazineleri

Keşşaf: Keşfeden, ortaya çıkaran

Sutûr-i hâdisât: Hâdiselerin ön yüzü, (hâdiselerin ifade ettiği gerçeklerin kâinat kitabında yer aldığı satırlar)

Muzmer hakaik: Gizli, örtülmüş gerçekler

Miftâh: Anahtar

Âlem-i gayb: Beş duyu ile kavramamayan varlıkların, gerçeklerin, hâdiselerin âlemi

İltifâtât-ı Rahmâniye: Cenab-ı Hakk'ın eşsiz, sınırsız iltifatları, ihsanları

Hitâbât-i ezeliye: Ezeli hitaplar, (bütün hakikatleri ezelden ebede kadar, herkese anlayacağı şekilde duyuran İlâhî seslenmeler, hitaplar)

Âlem-i mâneviye-i İslâmiye: Mânevî İslâm âlemi

Hendese: Geometri, (dayandığı bilgi eksenini)

Âlem-i uhreviye: Ahiret'e ait âlemler

Şuûn-i ilâhiye: İlâhî işler, icraatlar

Kavl-i şârih: Açıklayıcı söz

Tefsir-i vâzıh: Açık, berrak tefsir

Burhan-ı nâtık: Konuşan delil

Tercüman-ı sâtı: Yüksek, parlak tercüman

Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi

Mürebbi: Terbiye eden, yetiştiren, eğiten

Hikmet-i hakikî: Gerçek hikmet (doğru, yanılmayan ve faydalı bilgi)

Mürşid: İrşad eden, doğruyu gösteren

Hâdi: Hidayet eden, doğru yola ileten

✓ *hem bir kitab-ı hikmet ve şeriat,*
hem bir kitab-ı dua ve ubûdiyet,
hem bir kitab-ı emir ve davet,
hem bir kitab-ı zikir ve mârifet
gibi; bütün hâcât-ı mâneviyesine karşı birer kitap ve bütün
muhtelif ehl-i mesâlik ve meşârib olan evliyâ ve siddikînin,
asfiyâ ve muhakkikînin her birinin meşreblerine lâayk birer ri-
sale ibrâz eden bir kütüphâne-i mukaddesedir.

Sebeb-i kusur tevehhüm edilen tekrârâtındaki lem'a-yi i'câza bak ki: Kur'ân hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı davet olduğundan içinde tekrar müstahsendir, belki elzemdir ve eblâğdır. Ehl-i kusurun zannı gibi değil. Zira zikrin şe'ni, tekrar ile tenvidir. Duanın şe'ni, terdâd ile takrirdir. Emir ve davetin şe'ni, tekrar ile te'kidir.

Hem, herkes her vakit bütün Kur'ân'ı okumaya muktedir olamaz. Fakat bir sûreye gâliben muktedir olur. Onun için en mühim makâsıd-ı Kur'âniye ekser uzun sûrelerde derc edilerek her bir sûre bir küçük Kur'ân hükmüne geçmiş. Demek hiç kimseyi mahrum etmemek için tevhid ve haşır ve kıssa-yı Mûsâ gibi bazı maksadlar tekrar edilmiş. Hem, cismânî ihtiyaç gibi, mânevî hâcât dahi muhtelifdir. Bâzısına insan her nefes muhtaç olur; cisme hava, ruha Hû gibi... Bâzısına her saat: Bismillâh gibi ve hâkezâ... Demek, tekrar-ı âyet, tekerrür-i ihtiyaçtan ileri gelmiş ve o ihtiyaca işaret ederek uyandırıp teşvik etmek, hem iştiyâkı ve iştihayı tahrik etmek için tekrar eder.

Hem, Kur'ân; müessistir. Bir Dîn-i Mübîn'in esâsâtıdır ve şu âlem-i İslâmiyet'in temelleridir ve hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeyi değiştirip,

Kitab-ı hikmet ve şeriat: Hikmet ve hukuk kitabı

Kitab-ı dua ve ubûdiyet: Dua ve kulluk kitabı

Kitab-ı emir ve davet: Emir ve dua (tavsiye) kitabı

Kitab-ı zikir ve mârifet: Zikir ve mârifet kitabı

Hâcât-ı mâneviye: Mânevî ihtiyaçlar

Ehl-i mesâlik ve meşârib: Farklı farklı yol ve usul benimsemiş kişiler

Siddikîn: Siddıklar (sözündeki temizliği ortaya koyan, ameli imanını doğrulayan, çok vefâlı ideal kişiler)

Asfiya: İlim ve takvasıyla gerçek Peygamber varisi veliler

Muhakkik: Sürekli hakikatin peşinde, kılı kırk yararcasına araştıran.

İbrâz: Göstermek

Kütüphane-i mukaddese: Mukaddes kitaplık (bütün ilimlere kaynak olan ilâhî, kudsi kitap)

Tevehhüm: Vehmetmek, sanmak

Tekrarat: Tekrarlar

Lem'a-yi i'câz: Mucize parıltısı

Müstahsen: Güzel kabul edilen, beğenilen, takdir edilen

Eblâğ: Edebiyata en uygun olan, daha da edebi

Şe'n: İş, durum

Tenvir: Aydınlatma, nurlandırma

Terdad: Tekrar etmek, devamlı yapmak. **Te'kid:** Pekiştirmek

Takrîr: Yerleştirmek, sağlamlaştırmak. **Galîben:** Genellikle

Makasid-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın maksatları, gayeleri

Derc: İçine almak, ilâve etmek

Mânevî hâcât: Mânevî ihtiyaçlar

Hâkezâ: Bunun gibi

Tekerrür-i ihtiyaç: Tekrar ihtiyaç duyulması

Müessis: Tesis eden, kuran, temel atan

Dîn-i mübîn: Apaçık, pırl pırl din.. hakkı bâtıldan ayıran din

Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: Toplum hayatı

muhtelif tabakâta, mükerrer suâllerine cevaptır. Müessis'e, tesbit etmek için tekrar lâzımdır. Te'kid için terdâd lâzımdır. Te'yid için takrir, tahkik, tekrar lâzımdır.

Hem, öyle mesâil-i azîme ve hakâik-ı dakîkadan bahsediyor ki; ummun kalblerinde yerleştirmek için çok defa muhtelif sûretlerde tekrar lâzımdır. Bununla beraber sûreten tekrardır. Fakat, mânen her bir âyetin çok mânâları, çok fâideleri, çok vücûh ve tabakâtı vardır. Her bir makamda ayrı bir mânâ ve fâide ve maksatlar için zikrediliyor. Hem; Kur'ân'ın, mesâil-i kevnînin bâzısında ibhâm ve icmâli ise, irşâdî bir lem'a-yi i'câzdir. Ehl-i ilhâdin tevehhüm ettikleri gibi medâr-ı tenkid olamaz ve sebep-i kusur değildir.

Çer desen: “Acaba neden Kur'ân-ı Hakîm, felsefenin mevcudattan bahsettiği gibi etmiyor. Bâzi mesâili mücmel bırakır, bâzısını nazar-ı umumîyi okşayacak, hiss-i âmmeyi rencide etmeyecek, fikr-i âvâmı taciz edip yormayacak bir sûret-i basîtâne-i zâhirânede söylüyor?”

Cevaben deriz ki: Felsefe, hakikatin yolunu şaşırmış onun için... Hem, geçmiş derslerden ve sözlerden elbette anlamışsın ki; Kur'ân-ı Hakîm, şu kâinattan bahsediyor; tâ, zât ve sıfat ve esmâ-yi ilâhiye'yi bildirsin. Yâni, bu kitab-ı kâinatın maânisini anlattırıp, tâ Hâlık'ını tanıttırsın. Demek, mevcudata kendileri için değil, belki Mûcid'leri için bakıyor. Hem umuma hitab ediyor. İlmi hikmet ise, mevcudata mevcudat için bakıyor. Hem hususan ehl-i fenne hitab ediyor. Öyle ise; madem ki Kur'ân-ı Hakîm, mevcudatı delil yapıyor, bürhân yapıyor; delil zâhiri olmak, nazar-ı umuma çabuk anlaşıl-mak gerektir. Hem madem ki Kur'ân-ı Mürşid; bütün tabakât-ı beşere hitab eder. Kesretli tabaka ise, tabaka-yi avâmdır. Elbette irşâd ister ki: Lüzumsuz şeyleri ibhâm ile icmâl etsin ve dakîk şeyleri temsil ile takrîb etsin ve mağlatalara düşürmemek için zâhiri nazarlarında bedîh olan şeyleri, lüzumsuz, belki zararlı bir sûrette tağyir etmemektir.

Mükerrer: Tekrar edilen

Tahkik: Doğruyu araştırıp açığa çıkarmak

Mesâil-i azîme: Büyük meseleler

Hakaik-ı dakika: İnce, dikkat isteyen gerçekler. **Vücuh:** Yönler

Mesâil-i kevnîye: Varlıkla, kâinat-taki hâdiselerle alakalı meseleler

İpham: Kapalılık, mananın açık olmaması.

İcmâl: Kısaca özetlemek

İrşadî: İrşâda ait, (Kur'ân-ı Kerim'in doğrulan gösterme üslubuna ait)

Lem'a-yi i'caz: Mucize parlıtsı

Ehl-i ilhâd: İnançsızlar, kâfirler

Mesâil: Meseleler

Mücmel: Maksudın anlaşıl-maya-cağı derecede öz, pek genel

Nazar-ı umumî: Genel bakış, kamuoyunun bakışı

Hiss-i âimme: Bütün insanların genel hissi, kamuoyunun hissiyatı

Fikr-i avâm: Avamın fikri (halkın genel bilgi seviyesi)

Suret-i basîtâne-i zahîrâne:

Açık, basit şekil

Esmâ-yi ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri. **Maânî:** Manalar

Hâlık: Yaradan

Mûcid: İcâd eden, yapan

Burhan: Delil

Kur'ân-ı Mürşid: Doğru yolu gösteren Kur'ân-ı Kerim

Kesret: Çoğunluk

Takrîb: Yaklaştırmak

Mugalâta: Şaşırtmak, yanıltmak

Bedîh: Açık, âşikâr

Tağyir: Değiştirmek

Meselâ, Güneş'e der: “*Döner bir sirâcdır, bir lâmbadır.*”¹ Zira, Güneş'ten Güneş için, mâhiyeti için bahsetmiyor. Belki bir nevi intizamın zenbereği ve nizamın merkezi olduğundan intizam ve nizam ise Sâni'in âyine-i mârifeti olduğundan bahsediyor. Evet der: *وَالشَّمْسُ تَجْرِي* “Güneş döner.”

Bu “döner” tabiriyle, kış-yaz, gece-gündüzün deverânındaki muntazam tasarrufat-ı kudreti ihtar ile azamet-i Sâni'i ifhâm eder. İşte bu dönmek hakikati ne olursa olsun maksud olan ve hem mensûc, hem meşhûd olan intizam tesir etmez. Hem der: *وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا*³ Şu “sirâc” tabiriyle âlemi bir kasır sûretinde, içinde olan eşya ise, insana ve zihayata ihzâr edilmiş müzeyyenât ve mat'ûmât ve levâzımât olduğunu ve Güneş dahi musahhar bir mumdar olduğunu ihtar ile rahmet ve ihsan-ı Hâlık'ı ifhâm eder.

Şimdi bak şu sersem ve geveze felsefe ne der? Bak diyor ki:

“Güneş, bir kitle-i azîme-i mâya-yi nâriyedir. Ondan fırlamış olan sey-yârâtı etrafında döndürüp, cesâmeti bu kadar, mâhiyeti böyledir, şöyledir!..” Mûhiş bir dehşetten, müthiş bir hayretten başka ruha bir kemâl-i ilmî vermiyor. Bahs-i Kur'ân gibi etmiyor. Buna kıyâsen; bâtinen kof, zâhiren mutantan felsefî meselelerin ne kıymette olduğunu anlarsın. Onun şa'saa-yi sûrîsine aldanıp Kur'ân'ın gayet mu'ciznümâ beyânına karşı hürmetsizlik etme!..

اللَّهُمَّ اجْعَلِ الْقُرْآنَ شِفَاءً لَنَا وَلِكِتَابِهِ وَأَمْتَالِهِ مِنْ كُلِّ دَاءٍ، وَمُونِسًا لَنَا وَلَهُمْ فِي حَيَاتِنَا وَبَعْدَ مَوْتِنَا، وَفِي الدُّنْيَا قَرِينًا وَفِي الْقَبْرِ مُونِسًا وَفِي الْقِيَامَةِ شَفِيعًا وَعَلَى الصِّرَاطِ نُورًا،

¹ Güneş'ten sirâc (lâmba) olarak bahseden âyetler için bkz.: Yûnus sûresi, 10/5; Ra'd sûresi, 13/2; Enbiyâ sûresi, 21/33; Furkan sûresi, 25/61; Lokman sûresi, 31/29; Ahzâb sûresi, 33/46; Fâtır sûresi, 35/13; Yâsin sûresi, 36/38; Zümer sûresi, 39/5; Nûh sûresi, 71/16; Nebe sûresi, 78/13.

² “Güneş de bir delildir onlara, akar gider (yörüngesinde)...” (Yâsin sûresi, 36/38)

³ “Allah, o yedi gökte Güneş'i bir lâmba yaptı.” (Nûh sûresi, 71/16)

Sirac: Lamba, fener, kandil
Sâni: Sanatlı bir şekilde yapan, Yaradan
Âyine-i marifet: İlâhî bilgileri yansıtan ayna
Deverân: Peş peşe hareket etme, birbirini takip etme
Tasarrufât-ı kudret: İlâhî kudretin farklı, çeşitli tasarrufları
Azamet-i Sâni: Yaradan'ın büyüklüğü
İfham: Anlatmak
Mensuc: Dokunan işlenen

Meşhud: Görülen
Kasır: Köşk, saray
Zihayat: Canlı, hayat sahibi
İhzar: Hazırlamak
Müzeyyenat: Süslemeler, ziynetli bezemeler
Mat'umat: Yiyecekler
Levazumat: Gerekli malzemeler
Musahhar: Emre amade, hizmete hazır
Mumdar: Mum tutan, ışık saçan
İhsan-ı Hâlık: Yaradan'ın hediye-si, ikramı

Kitle-i azîme-i mâya-yi nâriye: Büyük akışkan, yanıcı kitle
Seyyârât: Gezegenerler
Mûhiş: Korkutucu
Kemâl-i ilmî: İlmi güzellik, zevk
Bahs-i Kur'ân: Kur'ân'ın bahsetmesi, konu edinmesi
Bâtinen: İç itibariyle
Mutantân: Şatafatlı, gösterişli
Şa'saa-yi suriye: Dıştaki yanıltıcı şa'saa, gösteriş
Muciznümâ: Mucize gösteren

وَمِنَ النَّارِ سِتْرًا وَحِجَابًا وَفِي الْجَنَّةِ رَفِيقًا وَإِلَى الْخَيْرَاتِ كُلِّهَا دَلِيلًا وَإِمَامًا، بِفَضْلِكَ
وَجُودِكَ وَكَرَمِكَ وَرَحْمَتِكَ يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ وَيَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ آمِينَ. اللَّهُمَّ صَلِّ¹
وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْفُرْقَانُ الْحَكِيمُ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ آمِينَ آمِينَ¹

İHTAR: Arabî Risâletü'n-Nur'da On Dördüncü Reşha'nın Altı Katre'si, bâhusus Dördüncü Katre'nin Altı Nükte'si; Kur'ân-ı Hakîm'in kırk kadar envâ-i i'câzından on beşini beyan eder. Ona iktifâen burada ihtisar ettik. İster sen ona müracaat et, bir hazine-i mu'cizât bulursun...

* * *

¹ "Allahım! Kur'ân'ı bize, bu risalenin kâtibine ve onun emsâli olan zatlara her türlü dert için şifa kıl. Bize ve onlara, hayatımızda ve ölümümüzden sonra Kur'ân ile ünsiyet ettir. Kur'ân'ı bu dünyada bir dost, kabirde bir münis, kıyâmette bir şefaâtçi, sırat üzerinde bir nur, ateşe karşı bir siper ve hicap, Cennette bir refik ve bütün hayırlar için bir yol gösterici ve imam kıl. Bütün bunları bize fazlınla, cûdunla, kereminle ve rahmetinle ihsan et, ey kerem sahiplerinin en kerîmi ve merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbimiz. âmin. Ey Allahım! Furkan-ı Hakîmin kendisine indirildiği zâta ve bütün âl ve ashâbına salât ve selâm et. âmin, âmin."

Yirminci Söz

(İki Makamdır)

Birinci Makam

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ¹

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقْرَةً²

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسَوَةً³

Bir gün şu âyetleri okurken İblisin ilkaâtına karşı Kur'ân-ı Hakîm'in feyzinden üç nükte ilham edildi. Vesvesenin sûreti şudur:

Dedi ki: “Dersiniz, Kur'ân mu'cizedir. Hem nihayetsiz belâğattedir. Hem, umuma her vakitte hidâyettir. Halbuki şöyle bâzı hâdisât-ı cüz'iyeyi tarihvârî bir sûrette musırrâne tekrar etmekte ne mânâ var? Bir ineği kesmek gibi bir vâkıa-yi cüz'iyeyi, o kadar mühim tavsifât ile böyle zikretmek, hattâ o sûre-i azîmeye de “el-Bakara” tesmiye etmekte ne münasebet var? Hem de Âdem'e secde olan hâdis, sırf bir emr-i gaybîdir. Akıl ona yol bulamaz. Kavî bir îmandan sonra teslim ve iz'an edilebilir. Halbuki Kur'ân, umum ehl-i

¹ “O vakit meleklerle: ‘Âdem için secde edin!’ dedik de İblis dışındaki bütün melekler secde ettiler.” (Bakara sûresi, 2/34; İsrâ sûresi, 17/61; Kehf sûresi, 18/50; Tâhâ sûresi, 20/116)

² “(Bir vakit Mûsâ kavmine:) ‘Allah, bir sığır kesmenizi emrediyor’ (demişti).” (Bakara sûresi, 2/67)

³ “Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı!” (Bakara sûresi, 2/74)

İblis: Şeytan

İlkaat: Atmalar, bırakmalar

Belâgat: Edebiyat (ifadenin doğru, düzgün, yerinde, kusuraş ve muhataba faydalı bir şekilde kullanılma sanatı)

Feyz: İlâhî ihsan, vergi

Hâdisât-ı cüz'îye: Küçük hâdiseler

Musırrâne: İsrarlı bir şekilde

Vakıa-yi cüz'îye: Bir hâdisenin küçük detayları

Tesmiye etmek: İsimlendirmek

Tavsifat: Vastıflandırmalar, nitelermeler.

Sûre-i azîme: Büyük sûre

Emr-i gaybî: Gayba ait mesele

Kavî: Kuvvetli, güçlü

İz'an: Anlamak, kavramak

akla ders veriyor. Çok yerlerde ¹ أَفَلَا يَعْقِلُونَ der, akla havale eder. Hem taşların tesâdüfî olan bâzı hâlât-ı tabîyesini ehemmiyetle beyan etmekte ne hidâyet var?”

İlham olunan nüktelerin sûreti şudur:

Birinci Nükte

Kur’ân-ı Hakîm’de çok hâdisât-ı cüz’iye vardır ki, her birisinin arkasında bir düstûr-i küllî saklanmış ve bir kanun-i umumînin ucu olarak gösteriliyor. Nasıl ki, ² وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا Hazret-i Âdem’in melâikelere karşı kabiliyet-i hilâfet için bir mu’cizesi olan ta’lîm-i esmâdır ki, bir hâdise-i cüz’iyedir. Şöyle bir düstûr-i küllînin ucudur ki; nev-i beşere câmiyet-i istidâd cihetiyle ta’lîm olunan hadsiz ulûm ve kâinatın envâna muhît pek çok fûnûn ve Hâlık’ın şuûnât ve evsâfına şâmil kesretli maârifin ta’lîmidir ki; nev-i beşere, değil yalnız melâikelere, belki semâvât ve arz ve dağlara karşı emânet-i kübrâyı³ haml dâvâsında bir rûçhâniyet vermiş ve hey’et-i mecmuasiyle arzın bir halife-i mânevîsi olduğunu Kur’ân ifhâm ettiği misillü; “Melâikelerin Âdem’e secdesiyle beraber, şeytanın secde etmemesi” olan hâdise-i cüz’iye-i gaybiye, pek geniş bir düstûr-i külliye-i meşhûdenin ucu olduğu gibi, pek büyük bir hakikati ihsâs ediyor. Şöyle ki:

Kur’ân, şahs-ı Âdem’e melâikelerin itaat ve inkıyâdını ve şeytanın tekebbür ve imtinânı zikretmesiyle; nev-i beşere, kâinatın ekser maddî en-

¹ Kur’ân-ı Kerîm’de أَفَلَا يَعْقِلُونَ = “Hâlâ akıllanmazlar mı?” (Yâsin sûresi, 36/68) şeklinde gâib sigasıyla sadece bir yerde geçmekte ise de أَفَلَا يَعْقِلُونَ = “Artık aklınızı başınıza almayacak mısınız?” şeklinde muhatap sigasıyla çok yerlerde geçmektedir. Bkz.: Bakara sûresi, 2/44, 76; Âl-i İmran sûresi, 3/65; En’âm sûresi, 6/32; A’râf sûresi, 7/169; Yûnus sûresi, 10/16; Hûd sûresi, 11/51; Yûsuf sûresi, 12/109; Enbiyâ sûresi, 21/10, 67; Mu’minûn sûresi, 23/80; Kasas sûresi, 28/60; Sâffât sûresi, 37/138.

² “Ve Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti.” (Bakara sûresi, 2/31)

³ Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

Hâlât-ı tabîye: Tabîî, normal hâller
Düstur-i küllî: Genel prensip
Kanun-i umumî: Herkesi bağlayıcı kanun, hüküm
Kabiliyet-i hilâfet: Halife olabilme kabiliyeti
Tâlim-i esmâ: İsimleri öğretmek
Nev-i beşer: İnsan türü
Câmiyet-i istidâd: Geniş, şümullü kapasite, kabiliyet
Ulûm: İlimler. **Envâ:** Türler

Fûnun: Fenler, bilimler
Hâlık: Hz.Yaradan
Şuûnat: İşler, icraatlar
Şâmil: Geniş, şümullü,
Kesret: Çokluk
Maarif: Marifetler, bilgiler
Emanet-i kübrâ: Büyük emanet, sorumluluk (Halifelik vazifesi)
Haml: Taşıma, yüklenme
Rûçhaniyet: Üstünlük, tercih edilmek

Heyet-i mecmua: Genel yapı
İfham etmek: Anlatmak
Meşhude: Görünen
İhsas: Hissettirmek, göstermek
Şahs-ı Âdem: Hz.Âdem’in (a.s.) şahsı
İnkıyad: Boyun eğmek, söz dinlemek
Tekebbür: Kibirlenmek, gururlanmak
İmtinâ: Çekinmek, uzak durmak

vâ'ları ve o envân mânevî mümessilleri ve müekkelleri musahhar olduklarını ve nev-i beşerin hâssalarının bütün istifadelerine müheyyâ ve münkâd olduklarını ifhâm etmekle beraber, o nevin istidâdatını bozan ve yanlış yollara sevk eden mevâdd-ı şerîfe ile onların mümessilleri ve sekene-i habîseleri, o nev-i beşerin tarîk-ı kemâlâtında ne büyük bir engel, ne müthiş bir düşman teşkil ettiğini ihtar ederek Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, bir tek Âdem'le cüz'î hâdiseyi konuşurken bütün kâinatla ve bütün nev-i beşerle bir mükâleme-i ulviye ediyor.

İkinci Nükte

Mısır kıtası, kumistan olan Sahra-yi Kebîr'in bir parçası olduğundan Nil-i Mübarek'in feyziyle gayet mahsûldâr bir tarla hükmüne geçtiğinden, o cehennem-nümün sahra komşuluğunda şöyle cennet-misâl bir mevki-i mübârekin bulunması, felâhat ve ziraatı, ahâlisinde pek merğûb bir sûrete getirmiş ve o sekenenin seciyesine öyle tesbit etmiş ki, ziraatı kudsiye ve vasıta-yi ziraat olan “bakar”ı ve “sevr”i mukaddes, belki mâbud derecesine çıkarmış. Hattâ o zamandaki Mısır milleti sevre, bakara, ibadet etmek derecesinde bir kudsiyet vermişler. İşte o zamanda benî-İsrâil dahi o kıtada neş'et ediyordu ve o terbiyeden bir hisse aldıkları, “icl” meselesinden anlaşıyor.

İşte Kur'ân-ı Hakîm, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın risâletiyle, o milletin seciyelerine girmiş ve istidâdlarına işlemiş olan o bakarperestlik mefkûresini kesip öldürdüğünü, bir bakarın zebhi ile ifhâm ediyor.

İşte şu hâdis-e cüz'îye ile bir düstûr-i küllîyi, her vakit, hem herkese gayet lüzumlu bir ders-i hikmet olduğunu ulvî bir i'câz ile beyan eder.

Buna kıyasen bil ki: Kur'ân-ı Hakîm'de bazı hâdisât-ı tarihiye sûretinde zikredilen cüz'î hâdiseler, küllî düsturların uçlarıdır. Hattâ çok sûrelerde zikir ve tekrar edilen kıssa-yi Mûsâ'nın yedi cümlelerine misâl olarak Lemeât'ta

Mümessil: Temsilci

Müekkel: Görevli, vekâleten işi üstlenen. **Hassa:** Duyu, organ

Musahhar: Emre âmâde, hizmete hazır. **Müheyyâ:** Hazır

Münkad: Boyun eğen, itaat eden

İstidâdât: İstidâtlar, kabiliyetler

Mevadd-ı şerîfe: Şerli, zararlı maddeler

Secene-i habise: Habis, kötü sakinler (dünyada yaşayan, şeytana esir olmuş kötü kimseler)

Tarik-i kemâlât: İlerleme, yükselme yolları

Mükâleme-i ulviye: Yüksek seviyeli konuşma

Cehennem-nûmun: Cehennemi andıran

Felâhat: Çiftçilik

Mergup: Rağbet gören, cazip

Secene: Halk, ahali

Seciye: Karakter, huy

Bakar: İnek

Sevr: Öküz

Mâbud: İlâh, ibadet edilen

İcl: Buzağı (Samirî'nin altından yaptığı buzağı heykeli)

Risalet: Peygamberlik, elçilik

Bakarperestlik: İneğe tapmak

Mefkûre: Düşünce, kültür

Zebh: Kesme, boğazlama

İfham: Anlatmak. **Ulûf:** Yüce

İcâz: Mucizeli oluş (insanları benzerini yapmaktan aciz bırakan üslup)

Hâdisât-ı tarihiye: Tarihî hâdiseler

İ'câz-ı Kur'ân Risalesi'nde o cüz'î cümlelerin her bir cüz'ünün nasıl mühim bir düstûr-i küllîyi tazammun ettiğini beyan etmişiz. İstersen o risaleye müracaat et.

Üçüncü Nükte

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدَّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ¹

Şu âyeti okurken, müvesvis dedi ki: “Herkes malum ve âdi olan taşların şu fitrî bâzı hâlât-ı tabiyesini, en mühim ve büyük meseleler sûretinde bahs ve beyanda ne mânâ var, ne münasebet var, ne ihtiyaç var?”

Şu vesveseye karşı feyz-i Kur'ân'dan şöyle bir nükte ilham edildi:

Evet, münasebet var ve ihtiyaç var. Hem o derece büyük bir münasebet ve ehemmiyetli bir mânâ ve o derece muazzam ve lüzumlu bir hakikat var ki, ancak Kur'ân'ın icâz-ı mu'cizi ve lutf-i irşâdiyle bir derece basitleştirilmiş ve ihtisar edilmiş. Evet, i'câz-ı Kur'ân'ın bir esası olan icâz, hem hidâyet-i Kur'ân'ın bir nûru olan lutf-i irşâd ve hüsn-i ifhâm, iktizâ ediyorlar ki; Kur'ân'ın muhatabları içinde ekseriyeti teşkil eden avâma karşı küllî hakikatleri ve derin ve umumî düsturları, me'lûf ve cüz'î sûretler ile gösterilsin ve fikirleri basit olan umumî avâma karşı muazzam hakikatlerin yalnız uçları ve basit bir sûreti gösterilsin. Hem âdet perdesi tahtında ve zeminin altında hârikulâde olan tasarrufât-ı ilâhiye icmâlen gösterilsin. İşte bu sırâ binâendir ki Kur'ân-ı Hakîm, şu âyetle diyor:

Ey benî-İsrâîl ve ey benî-Âdem! Sizlere ne olmuş ki; kalbleriniz taştan

¹ “Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki çatlar da bağrımdan su kaynar ve öylesi var ki Allah'a olan ta'zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.” (Bakara sûresi, 2/74)

Tazammun: İçine almak, ihtivâ etmek. **Fitri:** Tabii, doğal
Müvesvis: Vesvese veren, şeytan
Hâlât-ı tabiye: Tabii hâller, durumlar
Feyz-i Kur'ân: Kur'ân'ın ikramı, ihşanı vergisi
Lutf-i irşad: Doğruyu öğretme lütfu

İcâz-ı mu'ciz: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan üslup kısıfı. **İ'câz-ı Kur'ân:** İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân'ın üslubu
İhtisar: Özetlemek, kısaca ifade etmek
Hüsn-i ifham: Güzel anlatım

İcâz: Oldukça az sözle, çok şeyler ifade etmek. **İktizâ:** Gerektilmek
Melûf: Alışılmış, benimsenmiş
Tasarrufât-ı ilâhiye: İlâhî tasarruflar. **Taht:** Alt, alt taraf
İcmâlen: Kısaca, özet olarak
Benî İsrail: İsrail oğulları, Yahudiler
Benî Âdem: Âdem oğulları, insanlar

daha câmid ve daha ziyâde katılaştırmıştır! Zira görmüyor musunuz ki, o pek sert ve pek câmid ve toprak altında bir tabaka-yi azîme teşkil eden o koca taşlar, o kadar evâmîr-i ilâhiye'ye karşı mutî ve musahhar ve icraât-ı rabbâniye altında o kadar yumuşak ve emirberdir ki; havada ağaçların teşkilinde tasarrufat-ı ilâhiye, ne derece sühûletle cereyan ediyor; öyle de, tahte'z-zemin ve o sert, sağır taşlarda o derece sühûlet ve intizam ile, hattâ damarlara karşı kanın cevelânı gibi muntazam su cedvelleri^(Hâşiyeye) ve su damarları, kemâl-i hikmetle o taşlarda mukavemet görmeyerek cereyan ediyor. Hem havada nebâtât ve ağaçların dallarının sühûletle sûret-i intişârı gibi o derece sühûletle köklerin nazik damarları, yer altındaki taşlarda mümânaât görmeyerek evâmîr-i ilâhî ile muntazaman intişâr ettiğini Kur'ân işaret ediyor ve geniş bir hakikati, şu âyetle ders veriyor ve o ders ile, o kasâvetli kalblere bu mânâyı veriyor ve remzen diyor:

Ey benî-İsrâil ve ey benî-Âdem! Zaaf ve acziniz içinde nasıl bir kalb taşıyorsunuz ki, öyle bir Zât'ın evâmîrine karşı o kalb, kasâvetle mukavemet ediyor. Halbuki; o koca sert taşların tabaka-yi muazzaması, o Zât'ın evâmîri önünde kemâl-i inkıyâdla, karanlıkta nazik vazifelerini mükemmel îfa ediyorlar. İtaatsizlik göstermiyorlar. Belki o taşlar, toprak üstünde bulunan bütün zevî'l-hayata, âb-ı hayatla beraber sâir medâr-ı hayatlarına öyle bir hazi-nedarlık ediyor ve öyle bir adâletle taksimâta vesiledir ve öyle bir hikmetle

(Hâşiyeye) Evet, zemin denilen muhteşem ve seyyâr sarayın temel taşı olan taş tabakasının, Fâtır-ı Zülcelâl tarafından tavzif edilen en mühim üç vazifeyi beyan etmek, ancak Kur'ân'a yakışır:

• **İşte birinci vazifesi:** Toprağın, kudret-i rabbâniye ile nebâtâta analık edip yetiştirdiği gibi, kudret-i ilâhiye ile taş dahi toprağa dâyetlik edip yetiştiriyor.

• **İkinci vazifesi:** Zeminin bedeninde deverân-ı dem hükmünde olan suların muntazam cevelânına hizmetidir.

• **Üçüncü vazife-i fitriyesi:** Çeşmelerin ve ırmakların, uyûn ve enhârın muntazam bir mîzan ile zuhûr ve devamlarına hazinedarlık etmektir. Evet taşlar, bütün kuvvetiyle ve ağızlarının dolusuyla akıttıkları âb-ı hayat sûretinde, delâil-i vahdâniyet'i, zemin yüzüne yazıp serpiyor.

Câmid: Cansız, katı, hissiz

Tabaka-yi azîme: Büyük tabaka

Evâmîr-i ilâhî: İlâhî emirler

Mutî: İtaat eden, söz dinleyen

Musahhar: Emre amade, hizmete hazır

İcraat-ı Rabbâniye: İlâhî icraatlar

Emirber: Emir alan, söz dinleyen

Tasarrufât-ı ilâhiye: İlâhî tasarruflar.

Suhulet: Kolaylık

Tahtezzemin: Yer altı

Cevelân: Dolaşım

Tavzif: Vazife vermek, görevlendirmek

Dâyetlik: Dadılık, bakıcılık

Deveran-ı dem: Kan akışı, devri daimi

Uyûn: Gözeler, dereler küçük su kaynakları. **Enhâr:** Nehirler

Delail-i vahdâniyet: Cenâb-ı Hakk'ın (c.c.) birliğinin delilleri

Mukavemet: Tepki, karşı koymak

Mümânaat: Mani olmak, engellemek. **Kasâvet:** Katılık, sertlik

Sûret-i intişar: Yayılış şekli

Remzen: İşaretili-üstü kapalı- ifade ediş

Tabaka-yi muazzama: Büyük olan tabaka, kısım

Kemâl-i inkıyad: Tam bir teslimiyet, tamamen boyun eğme

Zevîlhayat: Hayat sahipleri, canlılar

Medâr-ı hayat: Hayatı devam ettiren sebepler

Taksimat: Taksim etmeler, dağıtımlar

tevziâtâ vasıta oluyor ki, Hakîm-i Zülcelâl'in dest-i kudretinde bal mumu gibi ve belki hava gibi yumuşaktır, mukavemetsizdir ve azamet-i kudretine karşı secdededir. Zira, toprak üstünde müşâhede ettiğimiz şu masnûât-ı muntazama ve şu hikmetli ve inâyetli tasarrufat-ı ilâhiye misillü, zemin altında aynen cereyan ediyor. Belki, hikmeten daha acîb ve intizamca daha garib bir sûrette hikmet ve inâyet-i ilâhiye tecelli ediyor. *Bakınız! En sert ve hissiz o koca taşlar, nasıl bal mumu gibi evâmîr-i tekvîniyeye karşı yumuşaklık gösteriyorlar ve me'mur-i ilâhî olan o latîf sulara, o nazik köklere, o ipek gibi damarlara o derece mukavemetsiz ve kasâvetsizdir. Güya bir âşık gibi, o latîf ve güzellerin temâsiyle kalbini parçalıyor, yollarında toprak oluyor!*

Hem ¹ *وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ* ile şöyle bir hakikat-i muazzamanın ucunu gösteriyor ki: “*Taleb-i rü'yet*” hâdisesinde, meşhur dağın tecelli ile parçalanması ve taşlarının dağılması² gibi umum rûy-i zeminde, aslı, sudan incimâd etmiş âdeta yekpâre taşlardan ibaret olan ekser dağların zelzele veya bâzı hâdisât-ı arziye sûretinde tecelliyât-ı celâliye ile o dağların yüksek zirvelerinden o haşyet verici tecelliyât-ı celâliyenin zuhûruyla taşlar parçalanarak, bir kısmı ufalanıp toprağa kalbolup, nebâtâtâ menşe' olur. Diğer bir kısmı taş kalarak, yuvarlanıp derelere, ovalara dağılıp, sekene-i zeminin meskeni gibi birçok işlerinde hizmetkârlık ederek ve mahfî bâzı hikem ve menâfî için kudret ve hikmet-i ilâhiye'ye secde-i itaat ederek, desâtîr-i hikmet-i sübhâniye'ye emirber şeklini alıyorlar. Elbette o haşyetten, o yüksek mevkîi terk edip mütevâziâne aşağı yerleri ihtiyar etmek ve o mühim menfaatlara sebep olmak beyhûde olmayıp başıboş değil ve tesâdüfî dahi olmadığı, belki bir Hakîm-i Kadîr'in tasarrufat-ı hakîmânesiyle, o intizamsızlık içinde zâhirî nazara görünmeyen bir intizam-ı hakîmâne bulunduğu delil ise; o taşlara müteallik fâideler, menfaatler ve onlar, üstünde yuvarlandıkları dağın cese-

¹ “Öyle taş var ki Allah'a olan ta'zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır.” (Bakara sûresi, 2/74)

² “Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi.” (A'raf sûresi, 7/143)

Tevziat: Dağıtımlar

Dest-i kudret: Kudret eli

Azamet-i kudret: Kudretinin büyüklüğü

Masnûât-ı muntazama: Son derece düzgün ve sanatla yaratılanlar

Acip: Harika

Evâmîr-i tekvîniye: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu fizikî, tabii, kanunlar. **Latîf:** Hoş, tatlı

Rû-yî zemin: Yeryüzü

İncimad: Donma, katlaşma

Taleb-i rüyet: Görme isteği, (Tur dağında Hz. Musa'nın -a.s.- Cenâb-ı Hakk'ı görme arzusu. bkz: A'raf, 7/143)

Hâdisât-ı arziye: Yeryüzü hâdiseleri. **Kalb:** Dönüşme

Tecelliyât-ı celâliye: Cenâb-ı Hakk'ın azameti ve kahrı ile tecelli etmesi, icraatı

Sekene-i zemin: Yeryüzü halkı

Mahfî: Gizli, saklı

Hikem: Hikmetler

Menâfî: Menfaatler, faydalar

Desâtîr-i hikmet-i Sübhâniye:

Yüce Allah'ın hikmetinin düsturları

Haşyet: Korku, ürperti

Mütevâziâne: Alçak gönüllü olarak

Hakîm-i Kadîr: Sonsuz ve sınırsız kudretini yüce hikmeti ile tecelli ettiren Yüce Allah

Müteallik: Alâkalı, ilgili

dine giydirilen ve çiçek ve meyvelerin murassaâtıyla münakkaş ve müzeyyen olan gömleklerin kemâl-i intizamı ve hüsn-i san'atı; kat'î, şüphesiz şehâdet eder. İşte, şu üç âyetin, hikmet nokta-yi nazarında ne kadar kıymetdâr olduğunu gördünüz.

Şimdi bakınız Kur'an'ın letâfet-i beyanına ve i'câz-ı belâğatına; nasıl şu zikrolunan büyük ve geniş ve ehemmiyetli hakikatlerin uçlarını üç fıkra içinde üç vâkıa-yi meşhûre ve meşhûde ile gösteriyor ve medâr-ı ibret üç hâdis-e-i uhrâyı hatırlatmakla latîf bir irşâd yapar, mukavemet-sûz bir zecreder.

♦ Meselâ, *ikinci fıkra*da der: **وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْقُقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ**¹

Şu fıkra ile, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın asâsına karşı kemâl-i şevk ile inşikak edip on iki gözünden on iki çeşme akıtan taş² işaret etmekle, şöyle bir mânâyı ifhâm ediyor ve mânânen diyor: Ey benî-İsrâil! Bir tek mu'cize-i Mûsâ'ya (a.s.) karşı koca taşlar yumuşar, parçalanır. Ya haşyetinden veya sürûrundan ağlayarak sel gibi yaş akıttığı hâlde, hangi insafla bütün mu'cizât-ı Mûseviye'ye (a.s.) karşı temerrüd ederek ağlamayıp gözünüz cümûd ve kalbiniz katılık ediyor?

♦ Hem *üçüncü fıkra*da der: **وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ**³

Şu fıkra ile, Tûr-i Sînâ'daki münâcât-ı Mûseviye'de (a.s.) vukû bulan teceliyât-ı celâliye heybetinden koca dağ parçalanıp dağılması⁴ ve o haşyetten taşların etrafa yuvarlanması olan vâkıa-yi meşhûreyi ihtâr ile şöyle bir mânâyı ders veriyor ki: Ey kavm-i Mûsâ! Nasıl, Allah'tan korkmuyorsunuz? Halbuki taşlardan ibaret olan dağlar, O'nun haşyetinden ezilip dağılıyor ve sizden ahz-ı mîsak için üstünüzde Cebel-i Tûr'u tuttuğunu,⁵ hem taleb-i rû'yet hâdisesinde dağın parçalanmasını bilip ve gördüğünüz hâlde, ne cesâretle O'nun haşyetinden titremeyip, kalbinizi katılık ve kasâvette bulunduruyorsunuz?

¹ “Öyle taş var ki çatlar da bağırından su kaynar.” (Bakara sûresi, 2/74)

² “Bir zaman da Mûsa kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı. Biz de: “Asanı taşla vurl!” demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti.” (Bakara sûresi, 2/60)

³ “Öyle taş var ki Allah'a olan ta'zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır.” (Bakara sûresi, 2/74)

⁴ “Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi. Mûsâ da düşüp bayıldı.” (A'râf sûresi, 7/143)

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/63, 93; Nisâ sûresi, 4/154; A'râf sûresi, 7/171.

Murassaât: Kıymetli taşlarla dizili, sırmalı bezeli şeyler (halkalar, kolyeler, gerdanlıklar)

Münakkaş: Nakışlı, işlemeli

Müzeyyen: Ziyetli, süslü

Kemâl-i intizam: Mükemmel sıralanış, düzen

Hüsn-i san'at: San'atının güzelliği

Letâfet-i beyan: Hoş, tatlı beyan, üslup

i'câz-ı belâgat: Belâgatının benzersizliği.

Meşhûde: Görünen

Hâdis-e-i uhrâ: Diğer hâdis

Mukavemetsûz: Dayanılmaz, karşı konulmaz

Zecir: Yasaklamak, önlemek

Kemâl-i şevk: Tam bir iştiyak, arzu

İnşikak: Yarılmak, çatlayıp parçalanmak.

İfhâm: Anlatmak

Sûrur: Sevinç, neşe

Mucizât-ı Mûseviye: Hazret-i

Mûsâ'ya ait (a.s.) mucizeler

Temerrüd: İnat etmek, direnmek

Cûmud: Katılaşmak, donuklaşmak

Münâcât-ı Mûseviye: Hazret-i

Mûsâ'ya ait (a.s.) dualar, yakarılar

Ahz-ı mîsak: Söz almak

Cebel-i Tûr: Tur Dağı

♦ Hem *birinci fıkra*da diyor: ¹وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ

Bu fıkra ile, dağlardan nebeân eden Nîl-i mübarek, Dicle ve Fırat gibi ırmaqları hatırlatmakla, taşların evâmîr-i tekvîniyeye karşı ne kadar hârika-nümâ ve mu'cizevârî bir sûrette mazhar ve musahhar olduğunu ifhâm eder ve onunla böyle bir mânâyı müteyakkız kalblere veriyor ki; şöyle azîm ırmaqların, elbette mümkün değil şu dağlar hakikî menba'ları olsun. Çünkü; faraza o dağlar tamamen su kesilse ve mahrûtî birer havuz olsalar, o büyük nehirlerin şöyle sür'atlı ve kesretli cereyanlarına muvazeneyi kaybetmeden, birkaç ay ancak dayanabilirler ve o kesretli masârifeye karşı gâliben bir metre kadar toprakta nüfuz eden yağmur, kâfi vâridât olamaz. Demek ki, şu en-hârın nebeânları, âdî ve tabîi ve tesâdüfî bir iş değildir. Belki pek hârika bir sûrette Fâtır-ı Zülcelâl, onları sırf hazine-i gaybdan akıttırıyor².

İşte bu sırâ işaretten bu mânâyı ifade için hadîste rivayet ediliyor ki: “O üç nehrin her birine Cennet'ten birer katre her vakit damlıyor ve ondan bereketlidirler.”³ Hem bir rivayette denilmiş ki: “Şu üç nehrin menba'ları, Cennet'tendir.”⁴ Şu rivayetin hakikati şudur ki: Madem esbâb-ı maddiye, şunların bu derece kesretli nebeânına kabil değildir. Elbette menba'ları, bir âlem-i gaybdadır ve gizli bir hazine-i rahmetten gelir ki; masârif ile vâridâtın muvazenesi devam eder.

İşte Kur'ân-ı Hakîm, şu mânâyı ihtâr ile şöyle bir ders veriyor ki, der: Ey benî-İsrâîl ve ey benî-Âdem! Kalb katılığı ve kasâvetinizle öyle bir Zât-ı Zülcelâl'in evâmîrine karşı itaatsizlik ediyorsunuz ve öyle bir Şems-i Sermedinin ziyâ-yi mârifetine gafletle gözlerinizi yumuyorsunuz ki, Mısır'ınızı cennet sûretine çeviren Nîl-i mübarek gibi koca nehirleri, âdî, câmid taşların ağızlarından akıtıp mu'cizat-ı kudretini, şevâhid-i vahdâniyetini o koca nehirlerin

¹ “Öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır.” (Bakara sûresi, 2/74)

² Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/8; Zümer sûresi, 39/21.

³ Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), sidretü'l-müntehâ'da, ikisi cennette olan 4 nehir gördüğü, zâhirde olan diğer ikisinin ise Nîl ve Fırat nehirleri olduğuna dair bkz.: Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *menâkıbü'l-en-sâr* 42, *eş-şirbe* 12; Müslim, *imân* 264; Müsned 3/164, 4/208, 209. Fırat nehrine her gün cennetten damlaların indiğine dair bkz.: el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd* 1/55; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 5/381.

⁴ Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nîl nehirlerinin cennet nehirlerinden olduğuna dair bkz.: Müslim, *cennet* 26; Müsned 2/260, 289, 440; el-Humeydî, *el-Müsne'd* 2/491; Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd* 10/327; et-Taberânî, *el-Mu'cemû'l-kebir* 17/18. “Dicle” nehrinin cennet nehirlerinden sayıldığı rivayet için bkz.: el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd* 1/55; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/565 (İbn Hacer el-Mekkî'den naklen).

Nebeân etmek: Suyun kaynağın-dan çıkması

Harikanümâ: Harika görünen

Müteyakkız: Uyanık, dikkatli

Mahrutî: Koni şeklinde olan, konik

Masarîf: Nehirlerin su birikimi,

debileri. **Kesret:** Çokluk

Gâliben: Genellikle

Varidat: Kaynaklar

Enhâr: Nehirler

Fâtır-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve

hakimiyetin sahibi Yüce Yaradan

Hazine-i gayb: Görünmeyen hazine

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve

hakimiyetin sahibi Yüce Zât

Esbab-ı maddiye: Maddî sebepler

Şems-i Sermedî: Batmayan
ebedî güneş

Ziya-yı marîfet: Bilgi ışığı

Mucizat-ı kudret: Cenâb-ı Hakk'ın

güç ve kuvvetinin mucizeleri

Şevâhid-i vahdâniyet: Cenâb-ı

Hakk'ın (c.c.) birliğine şahitler,
deliller

kuvvet ve zuhûr ve ifâzaları derecesinde kâinatın kalbine ve zeminin dimağına vererek, cin ve insin kulûb ve ukûlüne isâle ediyor. Hem, hissiz, câmid bâzı taşları böyle acip bir tarzda^(Hâşiye) mu'cizât-ı kudretine mazhar etmesi, Güneş'in ziyâsı, Güneş'i gösterdiği gibi, o Fâtır-ı Zülcelâl'i gösterdiği hâlde, nasıl O'nun o nûr-i mârifetine karşı kör olup görmüyorsunuz?

İşte, şu üç hakikate nasıl bir belâğat giydirilmiş gör ve belâğat-ı irşâdiye-ye dikkat et! Acaba hangi kasâvet ve katılık vardır ki, böyle hararetili şu belâğat-ı irşâda karşı dayanabilsin, ezilmesin?..

İşte baştan buraya kadar anladınsa Kur'an-ı Hakîm'in irşâdî bir lem'a-yi i'câzını gör, Allah'a şükret!..

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

اللَّهُمَّ فَهَمِّمْنَا أَسْرَارَ الْقُرْآنِ كَمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى،

وَوَفِّقْنَا لِحِدْمَتِهِ آمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ²

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ الْحَكِيمُ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ³

* * *

(Hâşiye) Nil-i mübarek Cebel-i Kamer'den çıktığı gibi, Dicle'nin en mühim bir şubesi, Van Vilâyeti'nden Müküs Nahiyesi'nden, bir kayanın mağarasından çıkıyor. Fırat'ın da mühim bir şubesi, Diyardin taraflarında bir dağın eteğinden çıkıyor. Dağların aslı, hilkaten bir madde-i mâyiadan incimâd etmiş taşlar olduğu fennen sabittir. Tesbihât-ı Nebeviyyeden olan

"¹ سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ" kat'î delâlet ediyor ki, asl-ı hilkat-ı arz şöyledir ki: Su gibi

bir madde, emr-i ilâhî ile incimâd eder, taş olur. Taş, izn-i ilâhî ile toprak olur. Teşbihteki arz lâfzı, toprak demektir. Demek su, çok yumuşaktır, üstünde durulmaz. Taş çok serttir, ondan istifade edilmez. Onun için Hakîm-i Rahîm, toprağı, taş üstünde serer, zevi'l-hayata makarr eder!

¹ "Yeryüzünü donmuş bir su üzerinde yayan Zat, her türlü noksanlıktan beridir."

¹ "(Melekler): 'Sühbansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

² "Allahım! Kur'an'ın esrarını, sevdiğin ve râzı olduğun şekilde bize duyur ve onun hizmetine bizi muvaffak et. âmin, rahmetinden ümit ediyoruz ey Erhamürrahimin."

³ "Allahım! Kur'an-ı Hakîmin kendisine indirildiği zâta ve bütün âl ve ashâbına salât ve selâm et."

İfâza: Taşmak, yayılmak

Kulûb: Kalpler

Ükul: Akıllar

İsâle: Akıtmak, dökmek

Cebel-i Kamer: Kamer Dağı

Hilkaten: Yaratılış olarak

İncimad: Donmak, katılaşmak

Madde-i mayia: Akışkan, sıvı madde

Tesbihât-ı Nebeviye: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) duaları, zikirleri

Hakîm-i Rahîm: Sonsuz merhametini yüce hikmeti ile tecelli ettiren Yüce Allah

Asl-ı hilkat-ı arz: Yeryüzünün yaratılışın aslı, gerçeği

Makarr: Yer, mesken, karargâh

Belâğat-ı irşâdiye: Kur'an'ın doğruyu göstermede kullandığı harika edebî üslup

Lem'a-yi i'câz: Mucize parıltısı

Yirminci Söz'ün İkinci Makamı

(Mucizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yı i'câz-ı Kur'ân)

Âhirdeki iki suâl ve iki cevaba dikkat et.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ¹

On dört sene evvel, (şimdi otuz seneden geçti) şu âyetin bir sırrına dâ-ir İşârâtü'l-l'câz nâmındaki tefsirimde Arabiyyü'l-l'ibâre bir bahis yazmıştım. Şimdi arzuları bence ehemmiyetli olan iki kardaşım, o bahse dair Türkçe olarak bir parça izah istediler. Ben de Cenâb-ı Hakk'ın tevfikine itimaden ve Kur'ân'ın feyzine istinaden diyorum ki:

Bir kavle göre Kitab-ı Mübîn, Kur'ân'dan ibarettir. Yaş ve kuru, her şey içinde bulunduğunu, şu âyet-i kerîme beyan ediyor. Öyle mi? Evet, her şey içinde bulunur. Fakat herkes, her şeyi içinde göremez. Zira, muhtelif derecelerde bulunur. Bazen çekirdekleri, bazen nüveleri, bazen icmâlleri, bazen düsturları, bazen alâmetleri; ya sarâhaten, ya işareten, ya remzen, ya ibhâmen, ya ihtar tarzında bulunurlar. Fakat ihtiyaca göre ve maksad-ı Kur'ân'a münasip bir tarzda ve iktizâ-yı makam münasebetinde şu tarzların birisiyle ifade ediliyor. Ezcümle:

Beşerin sanat ve fen cihetindeki terakkiyâtlarının neticesi olan havârik-ı sanat ve garâib-i fen olarak tayyâre, elektrik, şimendifer, telgraf gibi şeyler vücûda gelmiş ve beşerin hayat-ı maddiyesinde en büyük mevki almışlar. Elbette umum nev-i beşere hitap eden Kur'ân-ı Hakîm, şunları mühmel bırakmaz. Evet bırakmamış. “İki Cihet” ile onlara da işaret etmiştir.

¹ “Hasılı yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En'âm sûresi, 6/59)

Mucizât-ı enbiya: Peygamberlerin Mucizeleri

Lem'a-yı i'câz-ı Kur'ân: Kur'ân'ın mucizelik parlıtısı. **Âhir:** Son

Arabiyyü'l-l'ibâre: Arapça metin, ibare. **Nüve:** Çekirdek, tohum

Tevfik: Yardım etme, muvaffak kılma. **İstinaden:** Dayanarak

Feyz: Bereket, ihsan, İlâhî vergi

Kitab-ı Mübîn: Apaçık, parlak kitap. **İcmal:** Özet, kısaltma

Sarahaten: Açıkça

Remzen: İşaretle, sembolle ifade

İktizâ-yı makam: Makamın gereği olarak. **İbhâmen:** Kapalı ifade

Ezcümle: Bu cümleden olarak, böylece, şu şekilde

Terakkiyat: İlerleme, yükselme

Havârik-i san'at: Sanat harikaları

Garâib-i fen: İlim ve tekniğin şaşırtıcı buluşları

Hayat-ı maddiye: Maddî, günlük hayat. **Şimendifer:** Tren

Umum nev-i beşer: Bütün insan türleri

Mühmel: İhmal edilen, unutulup bırakılan

Birinci cihet: Mu'cizât-ı enbiyâ sûretiyle...

İkinci kısım şudur ki: Bâzı hâdisât-ı târihiye sûretinde işaret eder.

Ezcümle:

قَتَلَ أَصْحَابُ الْأَخْدُودِ • النَّارِ ذَاتِ الْوُقُودِ • إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ • وَهُمْ عَلَى مَا
يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ • وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ •¹

Keza: (Hâşiye-1)

فِي الْفَلَكَ الْمَشْحُونِ • وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ •²

gibi âyetlerle şimendifere işaret ettiği gibi,

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوعٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ
الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ
يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ³

(Hâşiye-2) âyeti, pek çok envâra, esrâra işaretle beraber elektrige dahi remz ediyor. Şu ikinci kısım, hem çok zatlar onlarla uğraştığından hem çok dikkat ve izaha muhtaç olduğundan ve hem çok olduğundan; şimdilik şimendifer ve elektrige işaret eden şu âyetlerle iktifâ edip o kapıyı açmayacağım.

¹ “Tıpkı kahrolası Ashab-ı Uhdudun, * o tutuşturulmuş ateşle dolu hendeği hazırlayanların mel’un oldukları gibi... * Hani onlar ateşin başında oturur, * müminlere yaptıklarını acımasızca seyrederdiler. * Onların müminlere bu işkenceyi yapmalarının tek sebebi, müminlerin (göklerin ve yerin tek Hâkimi), Aziz ve Hamid olan Allah’a iman etmeleri idi.” (Bürûc sûresi, 85/4-8)

(Hâşiye-1) Şu cümle işaret ediyor ki: Şimendiferdir. Âlem-i İslâm’ı esâret altına almıştır. Kâfirler onunla İslâm’ı mağlub etmiştir.

² “Bir delil daha onlara: Nesillerini dopdolu gemilerde taşımamızdır. * Onlar için, gemiye benzer, daha nice binerler yaratırız Biz...” (Yâsin sûresi, 36/41-42). Ayrıca الْفَلَكَ الْمَشْحُونِ = “dopdolu gemilerde” ifadesi, Şuarâ sûresi, 26/119’da da geçmektedir.

³ “Allah göklerin ve yerin nûrudur. O’nun nûrunun misâli tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Lamba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lamba, ne yalnız Doğuya, ne de yalnız Batıya mensup olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırlıdır. Allah dilediği kimseyi nûruına iletir.” (Nûr sûresi, 24/35)

(Hâşiye-2) ^{*1} “Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırlıdır.” (Nûr sûresi, 24/35)

Birinci kısım ise, mu'cizât-ı enbiyâ sûretinde işaret ediyor. Biz dahi o kısımdan bâzı nümûneleri misâl olarak zikredeceğiz.

Mukaddeme

İşte Kur'ân-ı Hakîm, enbiyâları, insanın cemaatlerine terakkiyât-ı mânevîye cihetinde birer pişdâr ve imam gönderdiği gibi; yine insanların terakkiyât-ı maddiye sûretinde dahi o enbiyânın her birisinin eline bâzı hârikalar verip, yine o insanlara birer ustabaşı ve üstad etmiştir. Onlara mutlak olarak ittibâa emrediyor. İşte enbiyâların mânevî kemâlâtını bahsetmekle insanları onlardan istifadeye teşvik ettiği gibi, mu'cizâtlarından bahis dahi onların nazîrelerine yetişmeye ve taklitlerini yapmaya bir teşviki işmâm ediyor. Hattâ denilebilir ki; mânevî kemâlât gibi maddî kemâlâtı ve hârikaları dahi en evvel mu'cize eli nev-i beşere hediye etmiştir. İşte Hazret-i Nuh'un (aleyhisselâm) bir mu'cizesi olan sefine ve Hazret-i Yûsuf'un (aleyhisselâm) bir mu'cizesi olan saati, en evvel beşere hediye eden, dest-i mu'cizedir. Bu hakikate latîf bir işaretidir ki; san'atkârların ekseri, her bir san'atta birer peygamberi pîr ittihaz ediyor. Meselâ: Gemiciler Hazret-i Nuh'u (aleyhisselâm), saatçılar Hazret-i Yûsuf'u (aleyhisselâm), terziler Hazret-i İdris'i (aleyhisselâm)...

Evet madem Kur'ân'ın her bir âyeti, çok vücûh-i irşâdî ve müteaddit cihât-ı hidâyeti olduğunu ehl-i tahkik ve ilm-i belâgat ittifak etmişler. Öyle ise, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en parlak âyetleri olan mu'cizât-ı enbiyâ âyetleri; birer hikâye-i târihiye olarak değil, belki onlar çok maânî-yi irşâdiyeyi tazammun ediyorlar. Evet, mu'cizât-ı enbiyâyı zikretmesiyle fen ve san'at-ı beşeriyenin nihayet hudûdunu çiziyor. En ileri gâyatına parmak basıyor. En nihayet hedeflerini tâyin ediyor. Beşerin arkasına dest-i teşviki vurup o gayeye sevk ediyor. Zaman-ı mazi, zaman-ı müstakbel tohumlarının mahzeni ve şuûnâtının âyinesi olduğu gibi müstakbel dahi mazinin tarlası ve ahvâlinin âyinesidir. Şimdi misâl olarak o çok vâsî' menba'dan yalnız birkaç nümûnelerini beyan edeceğiz...

Terakkiyât-ı mânevîye: Mânevî ilerleme. **Pişdar:** Öncü, rehber
İttibâ: Uymak, arkasında olmak
Kemâlât: Güzellikler, faziletler
Nazîre: Benzer, denk
İshmâm: Hissettirmek, duyurmak, koklatmak. **Sefîne:** Gemi
Latîf: Hoş, güzel
İttihaz etmek: Almak, kabul etmek, edinmek

Dest-i mucize: Mucize eli
Vücûh-i irşâdî: Irşada ait yönler (insanları doğruya yönlendirmede kullandığı farklı, üslup zenginliği)
Cihât-ı hidayet: Hidayet yönleri (insanları doğruya ulaştırmada kullandığı farklı, zengin metotları)
Ehl-i tahkik: Derin ve detaylı bilgi sahipleri, büyük ilim adamları

İlm-i belâgat: Söz ve yazının yerinde, anlamlı, düzgün ve faydalı ifade edilmesini konu edinen ilim dalı
Maânî-yi irşâdiye: Irşada ait mânalar. **Dest-i teşvîk:** Teşvik eli
Tazammun: İçine almak, ihtiva etmek. **Gayât:** Gayeler, hedefler
Şuûnât: İşler, icraatlar
Vâsî: Geniş

♦ Meselâ: Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm)'ın bir mu'cizesi olarak teshîr-i havayı beyan eden ¹وَلَسَلِّمْنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ âyeti; “Hazret-i Süleyman, bir günde havada tayerân ile iki aylık bir mesafeyi kat'etmiştir.” der. İşte bunda işaret ediyor ki beşere yol açıktır ki, havada böyle bir mesafeyi kat'etsin. Öyle ise, ey beşer! Madem sana yol açıktır; bu merteye beye yetiş ve yanaş. Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisaniyle mânen diyor:

“Ey insan! Bir abdim, hevâ-yi nefsinı terk ettiğİ için havaya bindirdim. Siz de nefsin tembelliğini bırakıp bâzı kâvânin-i âdetimden güzelce istifade etseniz, siz de binebilirsiniz.”

♦ Hem Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın bir mu'cizesini beyan eden:

²فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ نَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ

Bu âyet işaret ediyor ki, zemin tahtında gizli olan rahmet hazinelerinden, basit âletlerle istifade edilebilir. Hattâ taş gibi bir sert yerde, bir asâ ile âb-ı hayat celbedilebilir. İşte şu âyet, bu mânâ ile beşere der ki: “Rahmetin en latîf feyzi olan âb-ı hayatı, bir asâ ile bulabilirsiniz. Öyle ise, haydi, çalış, bul!”

Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı remziyle mânen diyor ki:

“Ey insan! Madem bana itimad eden bir abdimin eline öyle bir asâ veriyorum ki; her istediğİ yerde âb-ı hayatı onunla çeker. Sen de benim kavânin-i rahmetime istinad etsen şöyle ona benzer veyahut ona yakın bir âleti elde edebilirsin. Haydi et!”

İşte beşer terakkiyâtının mühimlerinden birisi bir âletin icadıdır ki ekser yerlerde vurulduğU vakit suyu fışkırtıyor. Şu âyet, ondan daha ileri, nihâyât ve gâyât-ı hudûdunu çizmiştir. Nasıl ki evvelki âyet, şimdiki hâl-i hazır tayyâreden çok ileri nihayetlerinin noktalarını tâyin etmiştir...

¹ “Süleyman'ın emrine de rûzgârı verdik. Onun sabah gidişİ bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafe idi.” (Sebe sûresi, 34/12)

² “(Bir zaman da Mûsâ kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı.) Biz de: ‘Asânı taşa vurl!’ demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti.” (Bakara sûresi, 2/60)

Teshir-i hava: Havanın emrine amade olması

Tayeran: Uçmak

Abd: Kul

Hevâ-yi nefis: Nefsin haram olan arzu ve isteğİ

Kavânin-i âdet: Âdetullah kanunları (Cenâb-ı Hakk'ın icraatında uyguladığı görülen genel kanunlar, prensipler)

Taht: Alt

Lisan-ı remz: İşaret dili

Kavânin-i rahmet: Rahmet kanunları

İstinat: Dayanmak

Nihâyât: Varlabilecek son noktalar

Gayât-ı hudud: Son sınırlar

- ♦ Hem meselâ: Hazret-i İlsâ (aleyhisselâm)'ın bir mu'cizesine dair:

وَأُتِرَى الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِيَ الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ¹

Kur'ân, Hazret-i İlsâ (aleyhisselâm)'ın nasıl ahlâk-ı ulviyesine ittibâa beşeri sarîhan teşvik eder. Öyle de, şu elindeki san'at-ı âliyeye ve tıbb-ı rabbânî'ye, remzen terğib ediyor. İşte şu âyet işaret ediyor ki: “*En müzmin dertlere dahi derman bulunabilir. Öyle ise, ey insan ve ey musibetzedde benî-Âdem! Me'yûs olmayınız. Her dert –ne olursa olsun– dermanı mümkündür. Arayınız, bulunuz. Hattâ ölüme de muvakkat bir hayat rengi vermek mümkündür!*” Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı işaretiyle mânen diyor ki:

“Ey insan! Benim için dünyayı terk eden bir abdime iki hediye verdim. Biri, mânevî dertlerin dermanı; biri de, maddî dertlerin ilâcı. İşte ölmüş kalbler nûr-i hidâyetle diriliyor. Ölmüş gibi hastalar dahi, O'nun nefesiyle ve ilacıyla şifa buluyor. Sen de benim eczahâne-i hikmetimde her derdine devâ bulabilirsin. Çalış, bul! Elbette ararsan bulursun.”

İşte beşerin tıp cihetindeki şimdiki terakkiyâtından çok ilerideki hudûdu- nu, şu âyet çiziyor ve ona işaret ediyor ve teşvik yapıyor.

- ♦ Hem meselâ: Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm) hakkında:

وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ² وَأَلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ³

Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm) hakkında:⁴ *وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ* âyetleri işaret ediyorlar ki; telyîn-i hadîd, en büyük bir nîmet-i ilâhiye'dir ki, büyük bir peygamberinin fazlını, onunla gösteriyor. Evet, telyîn-i hadîd, yâni demiri hamur gibi yumuşatmak ve nühâsı eritmek ve mâdenleri bulmak, çıkarmak; bütün maddî sanâyi-i beşeriyenin aslı ve anasıdır ve esası ve mâdenidir. İşte

¹ “(İsa da İsrâiloğullarına şöyle diyecektir): ‘Keza ben anadan doğma körü ve abraşı iyileştirir, hatta Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim’.” (Âl-i İmran sûresi, 3/49)

² “Biz Dâvud'a hikmet, nübüvvet, isabetli karar verme ve merâmını güzelce ifade etme kabiliyeti verdik.” (Sâd sûresi, 38/20)

³ “Ayrıca demiri Dâvud'a yumuşattık (demiri şekillendirme kudretini verdik).” (Sebe sûresi, 34/10)

⁴ “Süleyman için erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttık.” (Sebe sûresi, 34/12)

Ahlâk-ı ulvî: Yüce ahlâk

Sarihan: Açıkça

San'at-ı âliye: Yüksek sanat

Remzen: İşaretle

Terğib: Teşvik etmek, rağbetli hâle getirmek

Müzmin: Zamanla yerleşen, uzun

sürekli hastalık. **Meyus:** Ümitsiz

Muvakkat: Süreli, devamlı olmayan

Lisan-ı işaret: İşaret dili

Telyîn-i hadid: Demiri yumuşatıp eritmek

Eczahane-i hikmet: Hikmet eczahanesi (yeryüzü: Ciddi ve devamlı bir araştırma ile her hastalığın çaresi olabilecek ilâçlarla dolu bir ecza deposu)

Fazl: Fazilet, yücelik. **Nuhâs:** Bakır

şu âyet işaret ediyor ki: “Büyük bir Resûle, büyük bir halife-i zemine, büyük bir mucize sûretinde, büyük bir nîmet olarak telyîn-i hadîddir ve demiri hamur gibi yumuşatmak ve tel gibi inceltmek ve bakırı eritmekle ekser sanâyi-i umumiye medar olmaktadır.” Madem bir Resûle hem halife, yâni hem mânevî hem maddî bir hâkime, lisanına hikmet ve eline sanat vermiş. Lisanındaki hikmete sarîhan teşvik eder. Elbette elindeki sanata dahi terğîb işareti var. Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı işaretiyle mânen diyor:

“Ey benîâdem! Evâmîr-i teklifiyeme itaat eden bir abdimin lisanına ve kalbine öyle bir hikmet verdim ki, her şeyi kemâl-i vuzûh ile fasledip hakikatini gösteriyor ve eline de öyle bir sanat verdim ki, elinde bal mumu gibi demiri her şekle çevirir. Halifelik ve padişahlığına mühim kuvvet elde eder. Madem bu mümkündür, veriliyor. Hem ehemmiyetlidir, hem hayat-ı içtimâiyenizde ona çok muhtaçsınız. Siz de evâmîr-i tekvîniyeme itaat etmeniz, o hikmet ve o sanat, size de verilebilir. Mürûr-u zamanla yetişir ve yaşıyabilirsiniz.”

İşte beşerin sanat cihetinde en ileri gitmesi ve maddî kuvvet cihetinde en mühim iktidar elde etmesi, telyîn-i hadîd iledir ve izâbe-i nühâs iledir. Âyette nühâs, “kıtr” ile tâbir edilmiş. Şu âyetler, umum nev-i beşerin nazarını şu hakikate çeviriyor ve şu hakikatin ne kadar ehemmiyetli olduğunu takdir etmeyen eski zaman insanlarına ve şimdiki tembellerine şiddetle ihtar ediyor...

♦ Hem meselâ: Hazreti Süleyman (*aleyhiesselâm*), taht-ı Belkıs'ı yanına celb etmek için vezirlerinden bir âlim-i ilm-i celb, dedi: “Gözünüzü açıp kapayınca ya kadar sizin yanınızda o tahtı hazır ederim.” olan hâdise-i hârikaya delâlet eden şu âyet:

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ
فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقَرًّا عِنْدَهُ¹

ilâ âhir... İşaret ediyor ki; uzak mesafelerden eşyayı aynen veya sûreten ih-

¹ “Ama nezdinde kitaptan ilim olan bir zat da: ‘Ben, sen gözünü açıp kapamadan onu getirebilirim’ der demez, Süleyman, Kraliçenin tahtının, yanbaşımda hazır oluverdiğini görünce...” (Neml sûresi, 27/40)

Halife-i zemin: Yeryüzü halifesi
Medar olmak: Sebep, vesile, kaynak olmak
Evâmîr-i teklifiye: Yükümlülük ifade eden emirler (dini emirler)

Kemâl-i vuzuh: Tam bir açıklıkla, açık seçik olarak
Fasl etmek: Ayırmak, halletmek
Hayat-ı içtimâiye: Sosyal hayat
Mürûr-i zaman: Zaman akışı

Evâmîr-i tekvîniye: Yaratılışla alakalı ilâhî kanunlar
İzâbe-i nuhas: Bakır eritme
Âlim-i ilm-i celp: İlmi hakimiyet sahibi. **Kıtr:** Erimiş bakır

zâr etmek mümkündür. Hem vâkidir ki: Risâletiyle beraber saltanatla müşerref olan Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm), hem masumiyetine, hem de adâletine medar olmak için pek geniş olan aktâr-ı memleketine bizzat zahmetsiz muttali olmak ve raiyyetinin ahvâlini görmek ve dertlerini ıstımketmek, bir mu'cize sûretinde Cenâb-ı Hak ihsan etmiştir. Demek, Cenâb-ı Hakk'a itimad edip Süleyman (aleyhisselâm)'ın lisân-ı ismetiyle istediği gibi, o da lisân-ı istidâdiyle Cenâb-ı Hak'tan istese ve kavânîn-i âdetine ve inâyetine tevfik-i hareket etse; ona dünya, bir şehir hükmüne geçebilir. Demek; taht-ı Belkıs* Yemen'de iken, Şam'da aynıyle veyahut sûretiyle hâzır olmuştur, görülmüştür. Elbette taht etrafındaki adamların sûretleri ile beraber sesleri de ıstılmıştır. İşte, uzak mesafede, celb-i sûrete ve savta haşmetli bir sûrette işaret ediyor ve mânên diyor:

“Ey ehl-i saltanat! Adâlet-i tâmmе yapmak isterseniz Süleyman-vârî, rûy-i zemini etrafiyle görmeye ve anlamaya çalışınız. Çünkü, bir hâkim-i adâlet-pîşe, bir pâdişah-ı raiyyet-perver; aktâr-ı memleketine, her istediği vakit muttali olmak derecesine çıkmakla mes'uliyet-i mâneviyeden kurtulur veya tam adâlet yapabilir.” Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı remziyle mânên diyor ki:

“Ey benî-Âdem! Madem bir abdime geniş bir mülk ve o geniş mülkünde adâlet-i tâmmе yapmak için; ahvâl ve vukûât-ı zemine bizzat ittîlâ veriyorum ve madem her bir insana, fıtraten, zemine bir halife olmak kabiliyetini vermişim. Elbette o kabiliyete göre rûy-i zemini görecektir ve bakacak, anlayacak istidâdını dahi vermesini, hikmetim iktizâ ettiğinden vermişim. Şahsen o noktaya yetişmezse de, nev'an yetişebilir. Maddeten erişemezse de, ehl-i velâyet misillü, mânên erişebilir. Öyle ise; şu azîm nîmetten istifade edebilirsiniz. Haydi göreyim sizi, vazife-i ubûdiyetinizi unutmamak şartıyla öyle çalışınız ki, rûy-i zemini, her tarafı her birinize görülen ve her köşesindeki sesleri size ıstıttiren bir bahçeye çeviriniz.

İhzar: Hazırlamak, hazır hâle getirmek

Aktâr-ı memleket: Saltanatının her yanı (memleket sınırları)

Muttali olmak: Haberdar olmak, öğrenmek

Raiyet: Halk, yönetilenler

Lisan-ı ismet: Masumiyet dili

Kavânîn-i âdet: Âdetullah da denilen kâinatta cari olan yaratılışa ait bütün kanunlar

Lisan-ı istidâd: Kabiliyet dili

İnâyet: Yardım

Tevfik-i hareket: Hareketini ayarlamak

Celb-i suret ve savt: Ses ve görünümlü nakli

Haşmet: Yücelik, ululuk

Adalet-i tâmmе: Tam,

mükemmel adalet

Hâkim-i adaletpîşe: Adaleti kendine tabiat hâline getirmiş hâkim

Rû-yi zemîn: Yeryüzü

Pâdişah-ı raiyetperver: Halkını daima görüp gözetken pâdişah

Vukuat-ı zemîn: Yeryüzü hâdiseleri

İttîlâ: Öğrenme, haberdar olma

Nev'en: Tür olarak

Ehl-i velâyet: Allah dostları, seçkin kişiler

Azîm: Büyük

Vazife-i ubudiyyet: Kulluk görevi

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ¹
'deki ferman-ı rahmânîyi dinleyiniz.”

İşte beşerin nâzik sanatlarından olan celb-i sûret ve savtların çok ilerisin-deki nihâyât hudûdunu şu âyet, remzen gösteriyor ve teşviki işmâm ediyor.

♦ Hem meselâ: Yine Hazreti Süleyman (*aleyhisselâm*), cin ve şeytanları ve ervâh-ı habîseyi teshîr edip, şerlerini men ve umûr-u nâfiada istihdam etmeyi ifade eden şu âyetler: ² الْأَصْفَادِ فِي الْمُقَرَّنِينَ ilâ âhir...

âyet-i وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ³ tiyle diyor ki; “Yerin, insandan sonra zîşuur olarak en mühim sekenesi olan cin, insana hizmetkâr olabilir. Onlarla temas edilebilir. Şeytanlar da düşmanlığı bırakmaya mecbur olup, ister istemez hizmet edebilirler ki, Cenâb-ı Hakk’ın evâmirine musahhar olan bir abdine, onları musahhar etmiştir.”

Cenâb-ı Hak mânen şu âyetin lisân-ı remziyle der ki: “Ey insan! Bana itaat eden bir abdime cin ve şeytanları ve şerirlerini itaat ettiriyorum. Sen de benim emrime musahhar olsan, çok mevcudat, hattâ cin ve şeytan dahi sana musahhar olabilirler.”

İşte beşerin, sanat ve fennin imtizâcından süzülen, maddî ve mânevî fevkalâde hassasiyetinden tezahür eden ispritzima gibi celb-i ervâh ve cinlerle muhâbreyi şu âyet, en nihayet hudûdunu çiziyor ve en faydalı sûretlerini tayin ediyor ve ona yolu dahi açıyor. Fakat şimdiki gibi, bazen kendine emvât nâmını veren cinlere ve şeytanlara ve ervâh-ı habîseye musahhar ve

¹ “Yeryüzünü size hizmete hazır, uysal bir binek gibi kılan da O! Haydi öyleyse siz de onun omuzlarında rahatça dolaşın. O’nun takdir ettiği rızıklardan yiyecek, istifade edin. Ama ölümden sonra dirilip O’nun huzuruna çıkacağınızı da bilin.” (Mülk sûresi, 67/15)

² Âyetin devamı şöyledir:

وَالْخَرِيزِ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ۖ هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“(Bina yapan, dalgıçlık yapan her şeytani), bukağılarla bağlı olan başkalarını da onun hizmetine verdik. ● Buyurduk: “Süleyman! İşte bu, sana ihsanımızdır. İster dağıt, ister yanında tut, bu hesapsızdır.” (Sâd sûresi, 38/38-39)

³ “Kendisi için denize dalan ve daha başka birtakım işler yapan bazı cinleri (şeytanları) da hizmetine âmade kıldık. Biz onları gözetim altında tutardık.” (Enbiyâ sûresi, 21/82)

Ferman-ı Rahmânî: İlâhî buyruk

Ervâh-ı habîse: Kötü, zararlı ruhlar

Umur-i nâfia: Faydalı işler

Zîşuur: Şuur sahibi

İstihdam: Çalışmak, görevlendirmek. **Evâmir:** Emirler

Mevcudat: Varlıklar

İmtizac: Karışmak, birleşmek, uyuşmak

Tezahür etmek: Ortaya çıkmak, belirmek. **Emvat:** Ölümler

Celb-i ervah ve cin: Ruh ve cin çağırarak, getirebilmek

Muhabere: Haberleşme

maskara olup oyuncak olmak değil, belki tılsimat-ı Kur'âniye ile onları teshir etmektir, şerlerinden kurtulmaktır.

♦ Hem, temessül-i ervâha işaret eden Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm)'ın ifritleri celb ve teshirine dair âyetler,¹ hem فَارْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحًا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا² misillü bazı âyetler, rûhânîlerin temessülüne işaret etmekle beraber celb-i ervâha dahi işaret ediyorlar. Fakat, işaret olunan celb-i ervâh-ı tayyibe ise, medenîlerin yaptığı gibi hezeliyât sûretinde bâzı oyuncaklara o pek ciddi ve ciddi bir âlemde olan ruhlarla hürmetsizlik edip, kendi yerine ve oyuncaklara celbetmek değil, belki ciddi olarak ve ciddi bir maksat için Muhyiddîn-i Arabî* gibi zatlar ki, istediği vakit ervâh ile görüşen bir kısım ehl-i velâyet misillü onlara muncelip olup münasebet peydâ etmek ve onların yerine gidip âlemlerine bir derece takarrub etmekle ruhâniyetlerinden mânevî istifade etmektir ki, âyetler ona işaret eder ve işaret içinde bir teşviki ihsâs ediyorlar ve bu nevi san'at ve fûnûn-i hafiyenin en ileri hudûdunu çiziyor ve en güzel sûretini gösteriyorlar...

♦ Hem meselâ: Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm)'ın mu'cizelerine dair:

إِنَّا سَخَرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ³ عَلَّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ⁴

ve âyetler delâlet ediyor ki: Cenâb-ı

Hak, Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm)'ın tesbihâtına öyle bir kuvvet ve yüksek bir ses ve hoş bir edâ vermiştir ki, dağları vecde getirip birer muazzam fonograf misillü ve birer insan gibi bir serzâkirin etrafında ufki halka tutup bir daire olarak tesbihât ediyorlardı. Acaba bu mümkün müdür, hakikat mıdır? Evet

¹ "Süleyman Dâvud'a varis oldu ve 'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi ve daha her şeyden bolca nasip verildi. Gerçekten bunlar âşikâr lütuflardır.' dedi. * Günün birinde, Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları toplanmış olup, hepsi birlikte, düzenli olarak kendisi tarafından sevk ediliyordu." (Neml sûresi, 27/16-17)

² "Biz Meryem'e Ruhumuzu gönderdik de, ona kusursuz, mükemmel bir insan şeklinde görünürverdi." (Meryem sûresi, 19/17)

³ "Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Dâvud'un hizmetine râm etmiştik." (Sâd sûresi, 38/18)

⁴ "(Süleyman Dâvud'a varis oldu ve) 'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.' (dedi)." (Neml sûresi, 27/16)

⁵ "(Biz Dâvud'a tarafımızdan bir imtiyaz verdik ve:) "Ey dağlar! Ey kuşlar! Onunla beraber tesbih edin, şevke gelip Allah'ın yüceliğini terennüm edin." dedik. Ayrıca demiri ona yumuşattık (demiri şekillendirme kudretini verdik)." (Sebe sûresi, 34/10)

Tılsimat-ı Kur'âniye: Kur'an'a ait gizli, sırlı bilgiler

Temessül-i ervâh: Ruhların herhangi bir şekilde görünmesi

İfrit: Korkunç, zararlı cin

Tayyibe: İyi, güzel. **Vecd:** Coşku

Muncelip: Celp edilmiş

Peyda etmek: Meydana

çıkarmak, göstermek

Takarrüp: Yakınlaşmak

Fûnun-i hafiye: Gizli, sırlı bilgiler

Fonograf: Kaydedilmiş sesleri

mekanik yolla tekrarlayan âlet,

gramofonun basit şekli

Serzâkir: Zikri idare eden kişi

hakikattir. Mağaralı her dağ, her insanla ve insanın diliyle papağan gibi konuşabilir. Çünkü, aks-i sadâ vasıtasıyla dağın önünde sen “*Elhamdülillâh*” de. Dağ da aynen senin gibi “*Elhamdülillâh*” diyecek. Madem bu kabiliyeti, Cenâb-ı Hak dağlara ihsan etmiştir; elbette o kabiliyet inkişaf ettirilebilir ve o çekirdek sümbüllerir.

İşte Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm)’a risâletiyle beraber hilâfet-i rûy-i zemini, müstesna bir sûrette ona verdiğinden; o geniş risâlet ve muazzam saltanata lâıyk bir mu’cize olarak o kabiliyet çekirdeğini öyle inkişaf ettirmiş ki; çok büyük dağlar, birer nefer, birer şâkird, birer mürid gibi Hazret-i Dâvud’a iktidâ edip O’nun lisaniyle, O’nun emriyle Hâlık-ı Zülcelâl’e tesbihât ediyorlardı. Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm) ne söylese onlar da tekrar ediyorlardı. Nasıl ki şimdi vesât-i muhâbere ve vesâil-i irtibatın kesret ve tekemmülü sebebiyle haşmetli bir kumandan, dağlara dağılan azîm ordusuna bir anda “*Allahu Ekber*” dedirir ve o koca dağları konuşturur, velveleye getirir. Madem insanın bir kumandanı, dağları sekenelerinin lisaniyle mecâzî olarak konuşturur; elbette Cenâb-ı Hakk’ın haşmetli bir kumandanı, hakikî olarak konuşturur, tesbihât yaptırır. Bununla beraber her cebelin bir şahs-ı mânevîsi bulunduğunu ve ona münasip birer tesbih ve birer ibadeti olduğunu, eski Söz’lerde beyan etmişiz. Demek her dağ, insanların lisaniyle aks-i sadâ sırrıyla tesbihât yaptıkları gibi, kendi elsine-i mahsûsalarıyla dahi Hâlık-ı Zülcelâl’e tesbihât-ları vardır.

وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً² عَلَّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ¹ cümleleriyle Hazret-i Dâvud ve Sü-

leyman (aleyhimesselâm)’a, kuşlar envânının lisanlarını, hem istidâdlarının dillerini, yâni hangi işe yaradıklarını, onlara Cenâb-ı Hakk’ın ihsan ettiğini şu cümleler gösteriyorlar. Evet madem hakikattir, madem rûy-i zemin, bir sofraya-yı Rahmandır, insanın şerefine kurulmuştur; öyle ise, o sofradan istifade eden sâir hayvanât ve tuyûrun çoğu insana musahhar ve hizmetkâr olabilir. Nasıl ki en küçüklerinden bal arısı ve ipek böceğini istihdam edip, ilham-ı ilâhî ile azîm bir istifade yolunu açarak ve güvercinleri bâzı işlerde istihdam

¹ “(Süleyman Dâvud’a varis oldu ve) ‘Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.’ (dedi).” (Neml sûresi, 27/16)

² “(Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları,) toplu hâldeki kuşları (Dâvud’un hizmetine râm etmiştik).” (Sâd sûresi, 38/19)

Hilâfet-i rû-yî zemin: Yeryüzü halifeliği. **Şakirt:** Öğrenci
İktida etmek: Uymak, tâbi olmak
Hâlık-ı Zülcelâl: Ulu, Yüce Yarattıcı
Vesâit-i muhabere: Haberleşme vasıtaları

Vesâil-i irtibat: Bağlantı sebepleri, vesileleri. **Kesret:** Çokluk, bolluk
Tekemmül: Gelişme, mükemmelleşme. **Cebel:** Dağ
Haşmet: Büyüklük, heybet
Velvele: Coşkulu yüksek ses
Sekene: Nüfus, halk, ahali

Şahs-ı mânevî: Bir topluluktan meydana gelen mânevî kişilik, bir topluluğu temsil eden genel özellikler
Elsine-i mahsusa: Hususi diller
Envâ: Türler
Tuyur: Kuşlar

ederek ve papağan misillü kuşları konuşdurarak, medeniyet-i beşeriyenin mehâsinine güzel şeyleri ilâve etmiştir; öyle de, başka kuş ve hayvanların istidâd dili bilinirse, çok tâîfeleri var ki –karındaşları hayvanât-ı ehliye gibi– birer mühim işde istihdam edilebilirler. Meselâ; çekirge âfetinin istilâsına karşı, çekirgeyi yemeden mahveden sığırcık kuşlarının dili bilinse ve harekâtı tanzim edilse, ne kadar fâideli bir hizmette ücretsiz olarak istihdam edilebilir. İşte kuşlardan şu nevi istifade ve teshîri ve telefon ve fonograf gibi câmidâtı konuşurmak ve tuyûrdan istifade etmek; en müntehâ hudûdunu şu âyet çiziyor, en uzak hedefini tâyin ediyor, en haşmetli sûretine parmakla işaret ediyor ve bir nevi teşvik eder. İşte Cenâb-ı Hak şu âyetlerin lisân-ı remziyle mânânen diyor ki:

“Ey insanlar! Bana tam abd olan bir hemcinsinize, O’nun nübüvvetinin ismetine ve saltanatının tam adâletine medar olmak için mülkümdeki muazzam mahlûkatı O’na musahhar edip konuşturuyorum ve cünûdumdan ve hayvanâtımdan çoğunu O’na hizmetkâr veriyorum. Öyle ise, her birinize de madem gök ve yer ve dağlar, hamlinden çekindiği bir emanet-i kübrâyı¹ tevdi etmişim. Halife-i zemin olmak istidâdını vermişim. Şu mahlûkatın da dizginleri kimin elinde ise, O’na râm olmanız lâzımdır; tâ O’nun mülkündeki mahlûklar da size râm olabilsin ve onların dizginleri elinde olan Zât’ın nâmına elde edebilseniz ve istidâdlarınıza lâayık makama çıksanız...”

Madem hakikat böyledir; mânâsız bir eğlence hükmünde olan fonograf işlettirmek, güvercinlerle oynamak, mektup postacılığı yapmak, papağanları konuşturmaya bedel; en hoş, en yüksek, en ulvî bir eğlence-i mâsumâneye çalış ki, dağlar sana Dâvudvârî birer muazzam fonograf olabilsin ve havâ-yi nesîminin dokunmasıyla eşcâr ve nebâtâtın birer tel-i mûsıkî gibi nağamât-ı zikriye kulağına gelsin ve dağ, binler dilleriyle tesbihât yapan bir acâibü’l-mahlûkât mâhiyetini göstere sin ve ekser kuşlar, Hüdühüd-i Süleymânî gibi birer mûnis arkadaş veya mutî birer hizmetkâr sûretini giysin. Hem seni eğlen dirsın, hem müstaid olduğun kemâlâta da seni şevk ile sevk etsin. Öteki lehviyyât gibi, insâniyetin iktizâ ettiği makamdan seni düşürtmesin...

¹ Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

Mehâsin: Güzellikler

Hayvânât-ı ehliye: Evcil hayvanlar

Câmidât: Cansızlar

Müntehâ: En son, nihayet

Lisan-ı remz: İşaret dili

Nübüvvet: Peygamberlik

İsmet: Masumluk, günahsızlık, tertemiz olma (Peygamberlerin ortak sıfatı).

Cünûd: Askerler, ordu

Haml: Taşımak, yüklenmek

Emanet-i kübrâ: En büyük emanet, halifelik görevi

Tevdi etmek: Emanet etmek, geçici olarak vermek

Râm olmak: Boyun eğmek, tâbi olmak. **Ulvî:** Yüce

Eğlence-i mâsumâne: Zararsız, günaha sebep olmayan eğlence

Hava-yi nesim: Hoş, hafif, tatlı hava. **Eşcâr:** Ağaçlar

Nağamât-ı zikriye: Zikir nağmeleri **Acâibü’l-mahlûkat:** Hayret veren harika yaratıklar

Hüdühüd-i Süleymânî: Hazret-i Süleyman’ın (a.s.) bülbülü

Mûnis: Yumuşak huylu, cana yakın

Mutî: İtaat eden

Müstaid: Hazır, istidatlı

Lehviyat: Gayri meşru oyun ve eğlenceler

♦ Hem meselâ: Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm)'ın bir mu'cizesi hakkında olan ¹لَا تَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ âyetinde üç işâret-i latîfe var:

•**Birincisi:** Ateş dahi, sâir esbâb-ı tabîiye gibi kendi keyfiyle, tabiatıyla, körü körüne hareket etmiyor. Belki emir tahtında bir vazife yapıyor ki; Hazret-i İbrahim'i (aleyhisselâm) yakmadı ve ona, “*yakma!*” emrediliyor.

•**İkincisi:** Ateşin bir derecesi var ki, bürûdetiyle ihrak eder. Yâni ihrak gibi bir te'sir yapar. Cenâb-ı Hak, سَلَامًا (Hâşiyeye) lafzıyla bürûdete diyor ki: “Sen de hararet gibi bürûdetinle ihrak etme!” Demek o mertebedeki ateş, soğukluğuyla yandırır gibi te'sir gösteriyor. Hem ateştir, hem berddir. Evet, hikmet-i tabiiyede nâr-ı beyzâ hâlinde ateşin bir derecesi var ki, harareti etrafına neşretmiyor ve etrafındaki harareti kendine celbettiği için, şu tarz bürûdetle, etrafındaki su gibi mâyi şeyleri incimâd ettirip mânen bürûdetiyle ihrak eder. İşte zemherîr, bürûdetiyle ihrak eden bir sınıf ateştir. Öyle ise, ateşin bütün derecâtına ve umum envâina câmi' olan Cehennem içinde, elbette “*Zemherîr*”in bulunması zarûdîr.

•**Üçüncüsü:** Cehennem ateşinin te'sirini menedecek ve eman verecek îmân gibi bir madde-i mâneviye, İslâmiyet gibi bir zırh olduğu misillü; dünyevî ateşinin dahi te'sirini men'edecek bir madde-i maddiye vardır. Çünkü; Cenâb-ı Hak, ism-i Hakîm iktizâsıyla; bu dünya dâru'l-hikmet olmak hasebiyle, esbâb perdesi altında icraât yapıyor. Öyle ise, Hazret-i İbrahim'in cismi gibi, gömleğini de ateş yakmadı ve ateşe karşı mukavemet hâletini vermiştir. İbrahim'i yakmadığı gibi, gömleğini de yakmıyor. İşte bu işaretin remziyle mânen şu âyet diyor ki:

“*Ey Millet-i İbrahim! İbrahimvârî olunuz. Tâ maddî ve mânevî gömlekleriniz, en büyük düşmanınız olan ateşe, hem burada hem orada bir zırh olsun. Ruhunuza îmânı giydirip, Cehennem ateşine karşı zırhınız olduğu gibi; Cenâb-ı Hakk'ın zeminde sizin için sakladığı ve*

¹ “Ateşe ferman ettik Biz: Dokunma İbrahim'e! Serin ve selâmet ol ona!” (Enbiyâ sûresi, 21/69)

(Hâşiyeye) Bir tefsir diyor: سَلَامًا (= esenlik) demese idi, bürûdetiyle ihrak edecekti.^{*1}

^{*1} Bkz.: İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/330; Ahmed b. Hanbel, *ez-Züh'd* 1/79; Ahmed b. Hanbel, *el-İllet* 3/221; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 17/44, 45; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/147; el-Begâvî, *Meâlimü't-tenzil* 3/250 3/250; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr* 5/367; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân* 11/304; İbn Ebî Âsım, *ez-Züh'd* 1/79.

ihzâr ettiği bazı maddeler var. Onlar sizi ateşin şerrinden muhafaza eder. Arayınız, çıkarınız, giyiniz.”

İşte beşerin mühim terakkiyâtından ve keşfiyâtındandır ki, bir maddeyi bulmuş; ateş yakmayacak ve ateşe dayanır bir gömlek giymiş. Şu âyet ise; ona mukabil bak ne kadar ulvî, latîf ve güzel ve ebede kadar yırtılmayacak “*hanîfen müslimen*”¹ tezgâhında dokunacak bir hulleyi gösteriyor...

♦ Hem meselâ: ² وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا “*Hazret-i Âdem (aleyhisselâm)’ın*

dâvâ-yi hilâfet-i kübrâda mu’cize-i kübrâsı, ta’lîm-i esmâ’dır.” diyor. İşte sâir enbiyânın mu’cizeleri, birer hususî hârîka-yi beşeriyeye remzettığı gibi, bütün enbiyânın pederi ve divân-ı nübüvvetin fâtıhası olan Hazret-i Âdem (aleyhisselâm)’ın mu’cizesi umum kemâlât ve terakkiyât-ı beşeriyenin nihayetlerine ve en ileri hedeflerine sarâhate yakın işaret ediyor. Cenâb-ı Hak (celle celâlüh), mânen şu âyetin lisân-ı işaretiyle diyor ki:

“Ey benî-Âdem! Sizin pederinize, melâikelere karşı hilâfet dâvâsında rüçhâniyetine hüccet olarak, bütün esmâyı ta’lîm ettiğimden, siz dahi, madem O’nun evlâdı ve vâris-i istidâdısınız; bütün esmâyı taallüm edip merteb-i emânet-i kübrâda, bütün mahlûkata karşı, rüçhâniyetinize liyâkatinizi göstermek gerektir. Zira kâinat içinde bütün mahlûkat üstünde en yüksek makâmâta gitmek ve zemin gibi büyük mahlûkatlar size musahhar olmak gibi merteb-i âliyye size yol açıktır. Haydi ileri atılınız ve birer ismî yapışınız, çıkınız!.. Fakat sizin pederiniz, bir defa şeytana aldandı, Cennet gibi bir makamdan, rûy-i zemîne muvakkaten sukut etti. Sakın siz de terakkiyâtınızda şeytana uyup hikmet-i ilâhiye’nin semâvâtından, tabiat dalâletine sukuta vasıta yapmayınız. Vakit-bevakit başınızı kaldırıp esmâ-yi hüsnâma dikkat ederek o semâvâta urûc etmek için fûnûnunuz ve terakkiyâtınızı merdiven

¹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/67, 95; Nisâ sûresi, 4/125; En’âm sûresi, 6/161; Nahl sûresi, 16/120; Nahl sûresi, 16/123.

² “Ve Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti.” (Bakara sûresi, 2/31)

İhzar: Hazırlamak

Terakkiyât: İlerlemeler, gelişmeler

Keşfiyât: Buluşlar

Hanîfen Müslimen: Hakk’a yönelmiş, tertemiz, hâlis bir Müslüman (Âl-i İmran: 3/67)

Hulle: Elbise, giysi

Dâvâ-yi hilâfet-i kübrâ: Büyük hilâfet dâvası

Mucize-i kübrâ: En büyük mucize

Tâlim-i esmâ: İsimlerin öğretilmesi

Remz etmek: İşaret etmek

Divân-ı nübüvvetin fâtıhası:

Peygamberlik makamının ilk temsilcisi

Melâike: Melekler

Rüçhâniyet: Tercih edilir olma, üstünlük

Hüccet: Delil

Vâris-i istidâd: Kabiliyetin, yete-neğin varisi

Taallüm: Öğrenmek

Mertebe-i âliye: Yüce mertebe

Rû-yi zemîn: Yeryüzü

Muvakkaten: Süreli, devamlı olmayan

Sukut: Düşmek, değer yitirmek

Hikmet-i ilâhiye: İlâhî gaye, hikmet

Semâvât: Gökler

Dalâlet: Sapıklık, yanlışlık

Urûc: Yükselmek, yukarı çıkmak

yapınız; tâ fûnûn ve kemâlâtınızın menba'ları ve hakikatleri olan esmâ-yi rabbâniyeme çıkasınız ve o esmâ'nın dürbünüyle, kalbinizle Rabbinize bakasınız..."

Bir Nükte-i Mühimme ve Bir Sırr-ı Ehem

Şu âyet-i acîbe, insanın câmi'iyet-i istidâdı cihetiyle mazhar olduğu bütün kemâlât-ı ilmiye ve terakkiyât-ı fenniye ve havârik-ı sun'iyeyi "*Ta'lîm-i esmâ*" unvanıyla ifade ve tâbir etmekte şöyle latîf bir remz-i ulvî var ki: Her bir kemâlin, her bir ilmin, her bir terakkiyâtın, her bir fennin bir hakikat-i âliyesi var ki o hakikat, bir ism-i ilâhî'ye dayanıyor. Pek çok perdeleri ve mütenevvi tecelliyâtı ve muhtelif daireleri bulunan o isme dayanmakla o fen, o kemâlât, o san'at, kemâlini bulur, hakikat olur. Yoksa yarım yamalak bir sûrette nâkıs bir gölgedir...

Meselâ, hendese bir fendir. Onun hakikati ve nokta-yi müntehâsı, Cenâb-ı Hakk'ın "*İsm-i Adl ve Mukaddir*"ine yetişip, hendese âyinesinde o ismin hakîmâne cilverlerini haşmetiyle müşâhede etmektir.

Meselâ, tıb bir fendir, hem bir san'attır. Onun da nihyeti ve hakikati, Hakîm-i mutlak'ın "*Şâfi*" ismine dayanıp, eczahâne-i kübrâsı olan rûy-i zeminde rahîmâne cilverlerini, edviyelerde görmekle tıb, kemâlâtını bulur, hakikat olur.

Meselâ, hakikat-i mevcudattan bahseden hikmetü'l-eşyâ, Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâlüh) "*İsm-i Hakîm*"inin tecelliyât-ı kübrâsını müdebbirâne, mürebbiyâne eşyada, menfaatlarında ve maslahatlarında görmekle ve o isme yetişmekle ve ona dayanmakla şu hikmet hikmet olabilir. Yoksa, ya hurâfâta inkılâb eder ve mâlâyâniyât olur veya felsefe-i tabiiye misillü dalâlete yol açar. İşte sana üç misâl!.. Sâir kemâlât ve fûnûnu bu üç misâle kıyas et.

Âyet-i acîbe: Harika, benzersiz âyet, delil

Câmi'iyet-i istidâd: Kabiliyet gelişliği, zenginliği

Kemâlât-ı ilmiye: İlmi gelişmeler

Terakkiyât-ı fenniye: Teknik gelişmeler

Havârik-ı sun'îye: Harika yapımlar, eserler (çok çalışarak meydana getirilen harikalar)

Latîf: Hoş, güzel

Remz-i Ulvî: Yüce, üstün işaret

Mütenevvî: Türlü türlü

Tecelliyât: İlâhî icraatlerin eşyadaki görünüşleri

Hendese: Geometri

Nokta-yi müntehâ: En son nokta

Adl: Her şeyi yerli yerince ve doğru yapan. **Nâkıs:** Eksik, yarım

Mukaddir: Her şeyi belli ölçüler içinde yaradan

Şâfi: Şifâ veren, iyileştiren

Eczahane-i kübrâ: En büyük eczahane. **Edviye:** İlâçlar

Hakikat-i mevcudat: Varlıkların gerçek özellikleri

Hikmetü'l-eşyâ: Varlıkların özelliklerini araştırarak ilim (fizik, kimya, botanik gibi)

Müdebbirâne: Her şeyi ayarlayıp, düzenleyerek

Mürebbiyâne: Yetiştirerek, besleyerek

Hurâfât: Hurafeler, boş ve batıl inançlar

Mâlâyâniyât: Faydasız, boş şeyler

İşte Kur'ân-ı Hakîm, şu âyetle beşeri, şimdiki terakkiyatında pek çok geri kaldığı en yüksek noktalara, en ileri hudûda, en nihayet mertebelere, arkasına dest-i teşviki vurup, parmağıyla o mertebeleri göstererek: “*Haydi, arş ileri!*” diyor. Bu âyetin hazine-i uzmâsından şimdilik bu cevherle iktifâ ederek o kapıyı kapıyoruz...

Hem meselâ: Hâtem-i dîvân-ı nübüvvet ve bütün enbiyânın mu’cizeleri, O’nun dâvâ-yi risâletine bir tek mu’cize hükmünde olan enbiyânın serveri ve şu kâinatın mâ bihi’l-iftihâr ve Hazret-i Âdem’e (aleyhissalâm) icmâlen ta’lîm olunan bütün esmânın bütün merâtibiyle tafsîlen mazharı; yukarıya celâl ile parmağını kaldırmakla şakk-ı Kamer eden¹ ve aşağıya cemâl ile indirmekle yine on parmağından kevser gibi su akıtan² ve bin mu’cizât ile musaddak ve müeyyed olan Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)’ın mu’cize-i kübrâsı olan Kur’ân-ı Hakîm’in vücûh-i i’câzının en parlaklarından olan hak ve hakikate dâir beyânâtındaki cezâlet, ifadesindeki belâğat, maânîsindeki câmi’iyet, üslûplarındaki ulviyet ve halâveti ifade eden:

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ
كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا³

gibi çok âyât-ı beyyinatla ins ve cinnin enzârını, şu mu’cize-i ebediyenin vücûh-i i’câzından en zâhir ve en parlak vechine çeviriyor. Bütün ins ve cinnin damarlarına dokunduruyor. Dostlarının şevklerini, düşmanlarının inadını tahrik edip, azîm bir teşvik ile, şiddetli bir terğib ile dost ve düşmanları, O’nu tanzîre ve taklide, yâni nazîrini yapmak ve kelâmını O’na benzetmek için

¹ Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (54) 1, *menâkıb* 27; Müslim, *sıfâtü’l-münâfikîn* 46; Tirmizî, *tefsîru sûre* (54) 5; Müsned 3/207, 20, 4/82.

² Buhârî, *vudû’* 32, *menâkıb* 25, *eşribe* 31, *meğâzî* 35; Müslim, *zühd* 74, *fezâil* 5, 6; Tirmizî, *menâkıb* 6; Nesâî, *tahâret* 61; Dârimî, *mukaddime* 5; Muvatta, *tahâret* 32; Müsned 1/251, 401, 460, 3/132, 147, 165, 170, 329, 353.

³ “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur’ân’ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler.” (İsrâ sûresi, 17/88)

Dest-i teşvik: Teşvik eli, yardım eli

Hazine-i uzmâ: En büyük hazine

Hâtem-i divân-ı nübüvvet: Peygamberlik makamına son mührü vuran, son temsilcisi

Dâvâ-yi risalet: Peygamberlik dâvası. **Enbiya:** Peygamber

Mâ-bihi’l-iftihâr: Kendisi ile övülen. **Server:** Reis, önder

İcmâlen: Özet olarak, kısaca

Merâtib: Mertebeler, dereceler

Tafsîlen: Genişçe, ayrıntılı

Celâl: Büyüklük, izzet, azamet

Şakk-ı kamer: Ay’ın yanılması

Cemal: Güzellik, iyilik

Musaddak: Tasdik edilen, kabul edilen. **Müeyyed:** Desteklenen

Vücuh-i i’câz: Mucize yönleri

Cezâlet: Pürüzsüz, berrak ifade

Belâgat: Edebilik. **Maânî:** Manalar

Câmi’iyet: Çok şeyleri içinde barındırma, ihata etme

Ulûbiyet: Yücelik. **Halâvet:** Tatlılık

İns: İnsan

Enzâr: Bakışlar, nazarlar

Terğib: Rağbet ettirmek, teşvik etmek

Tanzir: Nazire yapmak, benzerini yapmak

sevk ediyor. Hem öyle bir sûrette o mu'cizeyi nazargâh-ı enâma koyuyor; güya insanın bu dünyaya gelişinden gaye-i yegânesi, o mu'cizeyi hedef ve düstür ittihaz edip O'na bakarak, netice-i hilkat-ı insâniyeye bilerek yürümektedir.

Elhâsıl: Sâir enbiyâ (aleyhimüsselâm)'ın mu'cizâtı, birer havârik-ı san'ata işaret ediyor ve Hazret-i Âdem (aleyhisselâm)'ın mu'cizesi ise; esâsât-ı san'at ile beraber, ulûm ve fûnûnun, havârik ve kemâlâtının fihristesini bir sûret-i icmâlîde işaret ediyor ve teşvik ediyor. Amma, mu'cize-i kübrâ-yi Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân ise; ta'lîm-i esmânın hakikatına mufassalan mazhariyetini, hak ve hakikat olan ulûm ve fûnûnun doğru hedeflerini ve dünyevî, uhrevî kemâlâtı ve saâdâtı vâzihan gösteriyor. Hem pek çok azîm teşvikatla, beşeri onlara sevk ediyor. Hem öyle bir tarzda sevk eder, teşvik eder ki, o tarz ile şöyle anlatır: *“Ey insan! Şu kâinatın maksad-ı a'lâ, tezâhür-i rubûbiyet'e karşı, ubûdiyet-i külliye-i insâniyedir ve insanın gaye-i aksâsı, o ubûdiyete ulûm ve kemâlât ile yetişmektir.”* Hem öyle bir sûrette ifâde ediyor ki, o ifâde ile şöyle işaret eder: *“Elbette nev-i beşer, âhir vakitte ulûm ve fûnûna dökülecektir. Bütün kuvvetini ilimden alacaktır. Hüküm ve kuvvet ise, ilmin eline geçecektir.”* Hem o Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, cezâlet ve belâğat-ı Kur'âniye'yi mükerreren ileri sürdüğünden remzen anlatıyor ki: *“Ulûm ve fûnûnun en parlağı olan belâğat ve cezâlet, bütün envâıyla âhir zamanda en merğub bir sûret alacaktır. Hattâ insanlar, kendi fikirlerini birbirlerine kabul ettirmek ve hükümlerini birbirine icrâ ettirmek için en keskin silâhını, cezâlet-i beyandan ve en mukavemet-sûz kuvvetini, belâğat-ı edâdan alacaktır.”*

Elhâsıl: Kur'ân'ın ekser âyetleri, her biri birer hazine-i kemâlâtın anahtarı ve birer define-i ilmin miftahıdır. Eğer istersen Kur'ân'ın semâvâtına ve âyâtının nücûmlarına yetişsin; geçmiş olan yirmi adet Söz'leri, yirmi ba-

Nazargâh-ı enâm: Halkın gözü önü, kamuoyunun bakışı

İttihaz etmek: Edinmek, almak

Netice-i hilkat-ı insaniye:

İnsanlığın yaratılış neticesi

Havârik-ı san'at: Sanat harikaları

Esâsât-ı san'at: Sanat ve tekniğin esasları, temelleri

Sûret-i icmâlî: Özet, kısa bir şekilde

Mufassalan: Genişçe

Mazhariyet: Muvaffak olma, nail olma, elde etme

Saâdât: Saadetler, mutluluklar

Vâzihan: Açıkça

Teşvikat: Teşvikler

Maksad-ı âlâ: En yüce maksat, gaye

Tezahür-i Rububiye: Cenâb-ı Hakk'ın mükemmel terbiye ve idaresinin görünümleri

Gaye-i aksâ: En uzak gaye hedef

Ubûdiyet-i külliye-i insaniye:

Bütün insanları temsil edebilen çaplı, büyük kulluk

Merğub: Rağbet gören

Cezâlet-i beyan: Pürüzsüz, berrak ifade, beyan

Mukavemetsûz: Dayanılmaz, karşı konulmaz

Belâğat-ı edâ: Edebî anlatım, ifade

Miftah: Anahtar. **Nücûm:** Yıldızlar

samaklı^(Hâşiye-1) bir merdiven yaparak çık. Onunla gör ki; Kur'ân ne kadar parlak bir güneştir. Hakâik-ı ilâhiye'ye ve hakâik-ı mümkinât üstüne nasıl sâfi bir nur serpiyor ve parlak bir ziyâ neşrediyor, bak!..

Netice: Madem enbiyâya dair olan âyetler, şimdiki terakkiyât-ı beşeriyenin hârikalarına birer nevi işaretle beraber, daha ilerideki hudûdunu çiziyor gibi bir tarz-ı ifadesi var ve madem her bir âyetin müteaddit mânâlara delâleti muhakkaktır, belki müttefekun-aleyhtir ve madem enbiyâya ittibâ etmek ve iktidâ etmeye dair evâmîr-i mutlaka var; öyle ise, şu geçmiş âyetlerin maânî-i sarîhalarına delâletle beraber, san'at ve fûnûn-i beşeriyenin mühimlerine işârî bir tarzda delâlet, hem teşvik ediliyor denilebilir...

İki Mühim Şuâle Karşı, İki Mühim Cevap

BİRİNCİSİ:

Çer desen: “Madem Kur'ân, beşer için nâzil olmuştur; neden beşerin nazarında en mühim olan medeniyet hârikalarını tasrih etmiyor? Yalnız gizli bir remz ile, hafî bir îmâ ile, hafif bir işaretle, zâif bir ihtar ile iktifâ ediyor?”

Elcevap: Çünkü: Medeniyet-i beşeriye hârikalarının hakları, bahs-i Kur'ânî'de o kadar olabilir. Zira, Kur'ân'ın vazife-i asliyesi; daire-i rubûbiyetin kemâlât ve şuûnâtını ve daire-i ubûdiyetin vezâif ve ahvâlîni ta'lîm etmektir. Öyle ise; şu havârik-ı beşeriyenin o iki dairede hakları, yalnız bir zayıf remz, bir hafif işaret, ancak düşer. Çünkü; onlar, daire-i rubûbiyet'ten haklarını isteseler o vakit pek az hak alabilirler.

Meselâ; tayyâre-i beşer^(Hâşiye-2) Kur'ân'a dese: “Bana bir hakk-ı kelâm

(Hâşiye-1) Belki otuz üç adet Sözleri, otuz üç adet Mektupları, otuz bir Lem'aları, on üç Şuaları; yüz yirmi basamaklı bir merdivendir...

(Hâşiye-2) Şu ciddi meseleyi yazarken, ihtiyarsız olarak kalemin, üslûbunu, şu latif latîfeye çevirdi. Ben de kalemini serbest bıraktım. Ümit ederim ki, üslûbun latîfeliği, meselenin ciddiyetine halel vermesin...

Hakaik-ı ilâhiye: İlâhî gerçekler
Hakaik-ı mümkinat: Varlıklara ait gerçekler

Delâlet: Delil olma, gösterme
Müttefekun aleyh: Üzerinde birleşilen, genel kabule ulaşan
Evâmîr-i mutlaka: Mutlak, kesin emirler

Maânî-i sarîha: Açık, belirgin manalar

İşârî: İşaretli. **Hafî:** Gizli, saklı
Tasrih: Açıklamak, açıkça söylemek
Vazife-i asliye: Asıl, birinci vazife
Daire-i Rububiyyet: Cenâb-ı Hakk'ın mükemmel idare ve terbiye dairesi (mâsiva dairesi)

Kemâlât: Güzellikler, yücelikler
Şuûnât: İşler, icraatlar

Daire-i ubudiyyet: Kulluk dairesi
Vezâif: Vazifeler, yükümlülükler
Tâlim etmek: Öğretmek
Havârik-ı beşeriye: İnsanın ortaya koyduğu harikalar, buluş ve icatlar. **Hakk-ı kelâm:** Söz hakkı

ver, âyâtında bir mevki ver.” Elbette o daire-i rubûbiyet’in tayyâreleri olan seyyârât, Arz, Kamer; Kur’ân nâmına diyecekler: “Burada cirmin kadar bir mevki alabilirsin.” Eğer beşerin tahte’l-bahirleri, âyât-ı Kur’âniye’den mevki isteseler; o dairenin tahte’l-bahirleri, (yâni bahr-i muhît-i havaide ve esir denizinde yüzen) zemin ve yıldızlar ona diyecekler: “Yanımızda senin yerin, görünmeyecek derecede azdır.” Eğer elektriğin, parlak, yıldız-misâl lâmbaları, hakk-ı kelâm isteyerek, âyetlere girmek isteseler, o dairenin elektrik lâmbaları olan şimşekler, şahaplar ve gök yüzünü zinetlendiren yıldızlar ve misbahlar diyecekler: “Işığın nisbetinde bahis ve beyâna girebilirsin.” Eğer havârik-ı medeniyet, dekâik-ı san’at cihetinde haklarını isterlerse ve âyetlerden makam talep ederlerse o vakit, bir tek sinek onlara: “Susunuz!” diyecek. “Benim bir kanadım kadar hakkınız yoktur. Zira sizlerdeki, beşerin cüz’i ihtiyâriyle kesbedilen bütün ince san’atlar ve bütün nâzik cihazlar toplansa benim küçük vüçûdumdaki ince san’at ve nâzenin cihazlar kadar acip olmaz...”

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ¹

âyeti sizi susturur.”

Eğer o hârikalar, daire-i ubûdiyete gidip o daireden haklarını isterlerse, o zaman o daireden şöyle bir cevap alırlar ki: “Sizin münasebetiniz bizimle pek azdır ve dairemize kolay giremezsiniz. Çünkü: *Programımız budur ki: Dünya bir misafirhânedir. İnsan ise, onda az duracaktır ve vazifesi çok bir misafirdir ve kısa bir ömürde hayat-ı ebediyeğe lâzım olan levâzımâtı tedarik etmekle mükelleftir. En ehem ve en elzem işler, takdim edilecektir.* Halbuki siz, ekseriyet itibariyle şu fânî dünyayı bir makarr-ı ebedî nokta-yi nazarında ve gaflet perdesi altında, dünyaperestlik hissiyle işlenmiş bir sûret sizde görülmüyor. Öyle ise, hakperestlik ve âhireti düşünmek-

¹ “Ey insanlar! İşte size bir misâl veriliyor, ona iyi kulak verin: Sizin Allah’tan başka yalvardığınız bütün sahte ilâhlar güç birliği yapsalar da, bir sinek bile yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi kurtarıp geri alamazlar. İsteyen de, kendinden istenilen de, kaçan da kovalayan da ne kadar güçsüz!” (Hac sûresi, 22/73)

Seyyârât: Gezegenler

Arz: Dünya.

Kamer: Ay

Tahtelbahir: Denizaltı

Bahr-i muhît-i havât: Geniş hava âlemi (atmosfer)

Şahap: Parlak ışık, ateş topu

Esir: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağlayan; ince, hafif ve akışkan madde

Misbah: Lamba, kandil

Dekaik-ı san’at: Sanat incelikleri, hassas özellikleri

Kesb: Çalışma, kazanma

Cüz-i ihtiyar: İnsanın zayıf, küçük seçme ve ayırma melekesi, iradesi

Nâzenin: İnce, hassas

Levâzımât: Gerekli malzemeler

Ehem: En önemli

Makarr-ı ebedî: Ebedî, daimî karargâh, yurt

lik esasları üzerine müesses olan ubûdiyetten hisseniz pek azdır. Lâkin, eğer kıymettar bir ibadet olan sırf menfaat-i ibâdullah için ve menâfi-i umumiye ve istirahat-i âmmeye ve hayat-ı içtimâiyenin kemâline hizmet eden ve elbette ekalliyet teşkil eden muhterem sanatkârlar ve mülhem keşşâflar, arkanızda ve içinizde varsa o hassas zâtlara şu remiz ve işârât-ı Kur'âniye –sa'ye teşvik ve sanatlarını takdir etmek için– elhâk kâfi ve vâfidir...”

İKİNCİ SUÂLE CEVAP:

Eğer desen: “Şimdi şu tahkikattan sonra şüphem kalmadı ve tasdik ettim ki; Kur'ân'da, sâir hakâikla beraber, medeniyet-i hâziranın hârikalarına ve belki daha ilerisine işaret ve remiz vardır. Dünyevî ve uhrevî saadet-i beşere lâzım olan her şey, değeri nisbetinde içinde bulunur. Fakat, niçin Kur'ân onları sarâhatle zikretmiyor; tâ, muannit kâfirler dahi tasdika mecbur olsunlar, kalbimiz de rahat olsun?”

Cevap: Din bir imtihandır, teklif-i ilâhî bir tecrübedir; tâ, ervâh-ı âliye ile ervâh-ı sâfile, müsabaka meydanında, birbirinden ayrılın. Nasıl ki bir mâdene ateş veriliyor; tâ elmasla kömür, altınla toprak birbirinden ayrılın. Öyle de, bu dâr-ı imtihanda olan teklifât-ı ilâhiye bir ibtilâdır ve bir müsabakaya sevtir ki; istidâd-ı beşer mâdeninde olan cevâhir-i âliye ile mevâdd-ı süfliyye birbirinden tefrik edilsin.

Madem Kur'ân, bu dâr-ı imtihanda, bir tecrübe sûretinde, bir müsabaka meydanında, beşerin tekemmülû için nâzil olmuştur; elbette şu dünyevî ve herkese görünecek umûr-u gaybiye-i istikbâliyyeye yalnız işaret edecek ve hüccetini isbat edecek derecede akla kapı açacak. Eğer sarâhaten zikretse, sırr-ı teklif bozulur. Âdeta gökyüzündeki yıldızlarla vâzihan **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** yazmak misillü bir bedâhete girecek. O zaman herkes ister istemez tasdik edecek. Müsabaka olmaz, imtihan fevt olur. Kömür gibi bir ruh ile elmas gibi bir ruh^(Hâşiye) beraber kalacaklar.

(Hâşiye) Ebûcehl-i Lâin ile Ebûbekir-i Siddîk, müsâvi görünecek. Sırr-ı teklif zâyi olacak...

Müesses: Kurulu
Menfaat-i ibâdullah: Allah'ın kullarına fayda veren şeyler
Menâfi-i umumiye: Kamuoyu menfaatleri, halkın çıkarları
İstirahat-i âmme: Genel huzur, asayiş. **Ekalliyet:** Azınlık
Mülhem keşşaf: İlhamı mazhar kaşifler
Sa'y: Çalışmak. **Vâfi:** Yeterli

Medeniyet-i hazıra: Günümüz medeniyeti. **Muannit:** İnâcî
Teklif-i ilâhî: Dinî yükümlülük
Ervâh-ı âliye: Yüce ruhlar
Ervâh-ı sâfile: Değerini yitirmiş, bayağı ruhlar
Cevâhir-i âliye: Yüksek, değerli cevherler
Mevâdd-ı süfliye: Değersiz maddeler. **İbtîlâ:** İmtihan, deneme

Tefrik: Ayırma, farkını ortaya koymak
Tekemmül: Gelişme, mükemmelleşme. **Hüccet:** Delil
Umur-i gaybiye-i istikbaliye: Geleceğe ait, bilinmeyen işler
Sırr-ı teklif: İmtihan sırrı, deneme gayesi. **Sarahaten:** Açıklıkla
Bedâhet: Açıklık, gözle görülür olma. **Vâzihan:** Aşikâr, apaçık

Elhâsıl: Kur'ân-ı Hakîm, hakîmdir. Her şeye, kıymeti nisbetinde bir makam verir. İşte Kur'ân, bin üç yüz sene evvel, istikbâlin zulûmâtında müstetir ve gaybî olan semerât ve terakkiyât-ı insâniyeyi görüyor ve gördüğümüzden ve göreceğimizden daha güzel bir sûrette gösterir. Demek Kur'ân, öyle bir Zât'ın kelâmıdır ki, bütün zamanları ve içindeki bütün eşyayı bir anda görüyor...

İşte mu'cizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yi i'câz-ı Kur'ân!..

اللَّهُمَّ فَهَمَّنَا أَسْرَارَ الْقُرْآنِ وَوَفَّقَنَا لِحِدْمَتِهِ فِي كُلِّ أَنْ وَزَمَانٍ¹
 سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²
 رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا³

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ وَكَرِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ
 النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّاتِهِ، وَعَلَى النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ
 وَالْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَالْأَوْلِيَاءِ وَالصَّالِحِينَ، أَفْضَلْ صَلَاةً وَأَزْكَى سَلَامٍ وَأَتَمِّ بَرَكَاتٍ
 بَعْدَ سُورِ الْقُرْآنِ وَأَيَّاتِهِ وَحُرُوفِهِ وَكَلِمَاتِهِ وَمَعَانِيهِ وَإِشَارَاتِهِ وَرُمُوزِهِ وَدَلَالَاتِهِ وَاعْفِرْ
 لَنَا وَارْحَمْنَا وَالْطُّفْ بِنَا يَا إِلَهَنَا يَا خَالِقَنَا بِكُلِّ صَلَاةٍ مِنْهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ
 الرَّاحِمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ آمِينَ.⁴

¹ "Allahım! Bize Kur'ân'ın esrarını öğret ve her an ve zamanda onun hizmetine muvaffak et."

² "(Melekler: 'Sühbansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler.)" (Bakara sûresi, 2/32)

³ "Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma." (Bakara sûresi, 2/286)

⁴ "Allahım! Seyyidimiz, mevlâmız, kulun, nebîn ve resûlün olan ümmî peygamber Hz. Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), âline, ashâbına, zevcelerine, mübarek nesline, şâir enbiyâ ve murseline, melâike-i mukarrebî-ne, evliyâ ve salih kullanna salavâtın en efdali, selâmetin en temiz, bereketlerin en bereketlisiyle, Kur'ân'ın sû-releri, âyetleri, harfleri, kelimeleri, mânâları, işaretleri, remizleri ve delâletleri adedince salât ve selâm et, bereket ihсан et, ikramda bulun. Ey ilâhımız, ey Hâlıkımız, bütün bu salavâtlardan her biri için bizi mağfiret et, bize merhamet et, bize iltifât et. Rahmetinle, ey Erhamürrahimin. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun. âmin."

Feyt olmak: Kaçmak, yok olmak, elden çıkmak

Hakîm: Daima hikmeti gözeten

Zulûmat: Karanlıklar

Müstetir: Gizli

Gaybî: Gayba ait, bilinmeyen

Semerat: Meyveler, ürünler, faydalı neticeler

Mucizât-ı enbiyâ: Peygamberlerin mucizeleri

Lem'a-yi i'câz-ı Kur'ân: Kur'ân'ın mucize parlıtısı

Yirmi Birinci Söz

(İki Makam'dır)

Birinci Makam

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا¹

Bir zaman sinnen, cismen, rütbeten büyük bir adam bana dedi: “Namaz iyidir. Fakat her gün her gün beşer defa kılmak çoktur. Bitmediğinden usanç veriyor?”

O zâtın o sözünden hayli zaman geçtikten sonra, nefsimi dinledim. İşit tim ki, aynı sözleri söylüyor ve ona baktım gördüm ki; tenbellik kulağıyla şeytandan aynı dersi alıyor. O vakit anladım: O zât o sözü, bütün nüfus-i emmârenin namına söylemiş gibidir veya söylettirilmiştir. O zaman ben dahi dedim: “Mâdem nefsim emmâredir. Nefsini ıslah etmeyen, başkasını ıslah edemez. Öyle ise, nefsimden başlarım.”

Dedim: Ey nefis!.. Cehl-i mürekkebe içinde, tenbellik döşeginde, gaflet uykusunda söylediğin şu söze mukabil “Beş İkaz”ı benden işit.

Birinci İkaz

Ey bedbaht nefsim! Acaba ömrün ebedî midir?.. Hiç kat’î senedin var mı ki, gelecek seneye belki yarına kadar kalacaksın?.. Sana usanç veren, tevehhüm-i ebediyettir. Keyf için, ebedî dünyada kalacak gibi nazlanıyor-

¹ Çünkü namaz belirli vakitlerde müminlere farz kılınmıştır. (Nisâ sûresi, 4/103)

sun. Eğer anlasa idin ki, ömrün azdır hem faidesiz gidiyor. Elbette onun yirmi dörtten birisini, hakikî bir hayat-ı ebediyenin saadetine medâr olacak bir güzel ve hoş ve rahat ve rahmet bir hizmete sarf etmek; usanmak şöyle dursun, belki ciddî bir iştiağ ve hoş bir zevki tahrike sebep olur.

İkinci İkaz

Ey şikem-perver nefsim! Acaba her gün her gün ekmek yersin, su içersin, havayı teneffüs edersin; sana onlar usanç veriyor mu?.. Mâdem vermiyor; çünkü; ihtiyaç tekerrür ettiğinden usanç değil, belki telezüz ediyorsun. Öyle ise: Hâne-i cismimde senin arkadaşların olan kalbimin gıdası, ruhunun âb-ı hayâtı ve latife-i rabbâniye'min havâ-yi nesimini cezb ve celbeden namaz dahi, seni usandırmamak gerektir.

Evet, nihayetsiz teessürat ve elemelere maruz ve mübtelâ ve nihayetsiz telezüzata ve emellere meftun ve pürsevda bir kalbin kut ve kuvveti, her şeye kadir bir Rahîm-i Kerîm'in kapısını niyaz ile çalmakla elde edilebilir.

Evet, şu fânî dünyada kemâl-i sūr'atle vaveylâ-yi firâkı koparan giden, ekser mevcudatla alâkadar bir ruhun âb-ı hayâtı ise; her şeye bedel bir Mâbûd u Bâkî'nin, bir Mahbûb u Sermedî'nin çeşme-i rahmetine namaz ile teveccüh etmekle içilebilir.

Evet, fitraten ebediyeti isteyen ve ebed için halkolunan ve ezeli ve ebedî bir Zât'ın âyinesi olan ve nihayetsiz derecede nazik ve letafetli bulunan zîşuur bir sır-ı insanî, zînur bir latife-i rabbâniye, şu kasavetli, ezici ve sıkıntılı, geçici ve zulûmâtli ve boğucu olan ahvâl-i dünyeviye içinde, elbette teneffüse pek çok muhtaçtır. Ve ancak namazın penceresiyle nefes alabilir.

Üçüncü İkaz

Ey sabırsız nefsim! Acaba geçmiş günlerdeki ibadet külfetini ve namazın meşakkatini ve musibet zahmetini, bugün düşünüp muzdarip olmak; hem

Medâr: Vesile, vâsita, sebep
Şikemperver: Obur, midesine düşkün. **Tekerrür:** Tekrarlanma
Telezüz: Lezzet, tat alma
Âb-ı hayât: Hayat veren su
Latife-i Rabbaniye: İlâhî bilginin, ilhamın algılandığı, ruhun da esasî kabul edilen vicdan, gönül (ilâhî marifetin parlak bir aynası)
Havâ-yi nesim: Hafif ve tatlı rûzgâr
Cezb= Celb etmek: Kendine çekmek. **Hâne-i cisim:** Vücut

Teessürât: Üzüntüler, kederler
Telezüzât: Lezzetler
Meftun: Sevdalı, tutulmuş, tutkun
Pürsevda: Sevgiyle dolu
Râhîm ü Kerîm: Engin merhamet ve keremin yegâne sahibi Hz. Allah. **Kemâl-i sūr'at:** Çok hızlı
Vaveylâ: Feryat, çığlık. **Kût:** Gıda
Ma'bûd-i Bâkî: Dâimi, ölümsüz Hz. Allah. **Firâk:** Ayrılık
Mahbûb-i Sermedî: Dâimi, ölümsüz Sevgili. **Halk:** Yaratmak

Çeşme-i rahmet: Rahmet çeşmesi
Teveccüh: Yönelme
Fitrat: Yaradılış, tabiat
Zîşuur: Şuur sahibi
Sır-ı insanî: Ruh âlemiyle açık münasebette bulunan kalb
Zînur: Nurlu, parlak
Kasâvet: Sıkıntı
Zulûmat: Karanlıklar
Ahvâl-i dünyeviye: Dünya meseleleri, gündelik işler

gelecek günlerdeki ibadet vazifesini ve namaz hizmetini ve musibet elemini, bugün tasavvur edip sabırsızlık göstermek hiç kâr-ı akıl mıdır?

Şu sabırsızlıkta misâlin şöyle bir sersem kumandana benzer ki: Düşmanın sağ cenah kuvveti onun sağındaki kuvvetine iltihak etmiş ve ona taze bir kuvvet olduğu hâlde, o tutar mühim bir kuvvetini sağ cenâha gönderir, merkezi zayıflştırır. Hem sol cenahta düşmanın askeri yok iken ve daha gelmeden, büyük bir kuvvet gönderir, “Ateş et” emrini verir! Merkezi bütün bütün kuvvetten düşürtür. Düşman işi anlar; merkeze hücum eder; tar u mar eder.

Evet, buna benzersin. Çünkü; geçmiş günlerin zahmeti, bugün rahmete kalbolmuş. Elemi gitmiş, lezzeti kalmış. Külfeti, kerâmete iltihak ve meşakkati, sevaba inkılab etmiş. Öyle ise; ondan usanç almak değil, belki yeni bir şevk, taze bir zevk ve devamı ciddî bir gayret almak lâzım gelir. Gelecek günler ise; mâdem gelmemişler, şimdiden düşünüp usanmak ve fütür getirmek, aynen o günlerde açlığı ve susuzluğu ile bugün düşünüp bağırıp çağırmak gibi bir divâneliktir.

Mâdem hakikat böyledir, akıl isen, ibadet cihetinde yalnız bugünü düşün. Ve “Onun bir saatini, ücreti pek büyük, külfeti pek az, hoş ve güzel ve ulvî bir hizmete sarf ediyorum.” de. O vakit senin acı bir füturun, tatlı bir gayrete inkılâb eder.

İşte ey sabırsız nefsim! Sen, üç sabır ile mükellefsin. **Birisi:** Tâat üstünde sabırdır. **Birisi:** Ma’siyetten sabırdır. **Diğeri:** Musibete karşı sabırdır. Aklın varsa, şu üçüncü ikazdaki temsilde görünen hakikati rehber tut. Merdâne “Yâ Sabûr!” de, üç sabrı omuzuna al. Cenâb-ı Hakk’ın sana verdiği sabır kuvvetini eğer yanlış yolda dağıtmazsan her meşakkate ve her musibete kâfi gelebilir.. ve o kuvvetle dayan.

Dördüncü İkaz

Ey sersem nefsim! Acaba şu vazife-i ubûdiyet neticesiz midir? ücreti az mıdır ki, sana usanç veriyor? Halbuki bir adam sana birkaç para verse veya hut seni korkutsa, akşama kadar seni çalıştırır ve fütursuz çalışsın. Acaba, bu misafirhane-i dünyada âciz ve fakir kalbine kût ve gınâ ve elbette bir menzilin olan kabrinde gıdâ ve ziya ve her hâlde mahkemen olan Mahşer’de

Tasavvur: Düşünmek

Kâr-ı akıl: Akıl kârı

Cenâh: Taraf, yön

İltihak: Katılmak

Târ u mâr: Perişan, darmadağınık

Kalb olmak: Çevrilmek

İnkılâb: Dönüşmek

Fütür: Gevşeklik, usanmak

Âkil: Akıllı. **Ulûf:** Yüce

Tâat: İtaat, boyun eğme

Mâsiyet: Günâh

Merdâne: Mertçe

Vazife-i ubudiyyet: Kulluk vazifesi

Fütür: Gevşeklik, usanç

Kût: Gıda, azık. **Ziyâ:** Işık

senet ve berat ve ister istemez üstünden geçilecek Sırat Köprüsü'nde nur ve burak olacak bir namaz, neticesiz midir veyahut ücreti az mıdır? Bir adam sana yüz liralık bir hediye va'detse, yüz gün seni çalıştırır. Hulfü'l-va'd edebilir o adama itimad edersin, fütursuz işlersin.

Acaba hulfü'l-va'd hakkında muhâl olan bir Zât, Cennet gibi bir ücreti ve saadet-i ebediye gibi bir hediyeyi sana va'd etse.. pek az bir zamanda, pek güzel bir vazifede seni istihdam etse, sen hizmet etmezsen veya isteksiz, suhre gibi veya usançla, yarım yamalak hizmetinle O'nu va'dinde ittiham ve hediyesini istihfaf etsen, pek şiddetli bir tedibe ve dehşetli bir tazibe müstehak olacağını düşünmüyor musun? Dünyada hapsin korkusundan en ağır işlerde fütursuz hizmet ettiğin hâlde, Cehennem gibi bir haps-i ebedinin havfi, en hafif ve latif bir hizmet için sana gayret vermiyor mu?

Beşinci İkaz

Ey dünyaperest nefsim! Acaba ibadetteki füturun ve namazdaki kusurun meşâgil-i dünyeviyyenin kesretinden midir? Veyahut derd-i maişetin meşgalesiyle vakit bulamadığından mıdır? *Acaba sırf dünya için mi yaratılmışsın ki, bütün vaktini ona sarf ediyorsun!*

Sen istidat cihetiyle bütün hayvanâtın fevkinde olduğunu ve hayat-ı dünyeviyyenin levâzimatını tedârikte iktidar cihetiyle, bir serçe kuşuna yetişemediğini biliyorsun. Bundan neden anlamıyorsun ki, vazife-i asliyen hayvan gibi çabalamak değil; belki hakikî bir insan gibi, hakikî bir hayat-ı dâime için sa'y etmektir. Bununla beraber meşâgil-i dünyeviye dediğin, çoğu sana ait olmayan ve fuzûlî bir surette karıştığın ve karıştırdığın malâyânî meşgalelerdir. En elzemini bırakıp, güya binler sene ömrün var gibi en lüzumsuz mâlûmat ile vakit geçiriyorsun. Meselâ: "Zühâl'in etrafındaki halkaların keyfiyeti nasıldır? Ve Amerika tavukları ne kadardır?" gibi kıymetsiz şeylerle kıymettar vaktini geçiriyorsun. Güya, kozmoğrafya ilminden ve istatistikçi fenninden bir kemâl alıyorsun!..

Hulfü'l-vaad: Sözünden dönmek
Saadet-i ebediyye: Ebedî, sonsuz, mutluluk; cennet
İstihdâm: Kullanmak
Suhre: Maskara
İttiham etmek: Suçlamak
İstihfaf etmek: Küçümsemek, ehemmiyet vermemek
Te'dib: Cezalandırmak
Tâzip: Azâp etmek

Haps-i ebedî: Daimi hapis cezası
Havf: Korku
Latif: Hoş, güzel, hafif
Dünyaperest: Dünyaya taparcasına düşünün olan
Meşâgil-i dünyeviye: Gündelik işler, meseleler
Kesret: Çokluk, yoğunluk
Derd-i mâîyet: Geçim sıkıntısı
İstidat: Kabiliyet

Levazimat: Gerekli olan şeyler
Tedarik: Elde etme
Vazife-i asliye: Asıl iş
Hayat-i dâime: Bitmeyen, daimi hayat (cennet hayatı)
Sa'y: Çalışma
Mâlâyânî: Boş, faydasız
En elzem: En lüzumlu, en gerekli
Kozmoğrafya: Astronomi, gök bilimi. **Zühâl:** Satürn Gezegeni

Eğer desen: “Beni namazdan ve ibadetten alıkoyan ve fütur veren öyle lüzumsuz şeyler değil, belki derd-i maişetin zarûrî işleridir.”

Öyle ise ben de sana **derim ki:** Eğer yüz kuruş bir gündelik ile çalışsan, sonra biri gelse, dese ki: “Gel on dakika kadar şurayı kaz, yüz lira kıymetinde bir pırlanta ve bir zümrüt bulacaksın.” Sen ona: “Yok, gelmem. Çünkü on kuruş gündeliğimden kesilecek, nafakam azalacak.” desen.. ne kadar divanece bir bahane olduğunu elbette bilirsin.

Aynen onun gibi; sen şu bağında, nafakan için işliyorsun. Eğer farz namazı terk etsen, bütün sa’yin semeresi, yalnız dünyevî ve ehemmiyetsiz ve bereketsiz bir nafakaya münhasır kalır. Eğer sen istirahat ve teneffüs vaktini, ruhun rahatına, kalbin teneffüsüne medâr olan namaza sarf etsen; o vakit bereketli nafaka-yi dünyeviye ile beraber, senin nafaka-yi uhreviyene ve zâd-ı âhiretine ehemmiyetli bir menba olan, iki mâden-i mânevî bulursun:

•**Birinci Mâden:** Bütün bağındaki^(Hâşiye) yetiştirdiğin –çiçekli olsun, meyveli olsun– her nebâtın, her ağacın tesbihâtından, güzel bir niyet ile, bir hisse alıyorsun.

•**İkinci Mâden:** Hem bu bağdan çıkan mahsulattan kim yese, –hayvan olsun, insan olsun, inek olsun, sinek olsun, müşteri olsun, hırsız olsun– sana bir sadaka hükmüne geçer.¹ Fakat o şart ile ki: Sen, Rezzâk-ı Hakikî nâmına ve izni dairesinde tasarruf etsen ve O’nun malını, O’nun mahlûkatına veren bir tevziat memuru nazarıyla kendine baksan...

İşte bak: Namazı terk eden ne kadar büyük bir hasâret eder. Ne kadar ehemmiyetli bir serveti kaybeder. Ve sa’ye pek büyük bir şevk veren ve amelde büyük bir kuvve-i mânevî temin eden o iki neticeden ve o iki mâdenden mahrum kalır, iflâs eder. Hattâ ihtiyarlandıkça bahçecilikten usanır, fütur gelir. “Neme lâzım” der.. “Ben zâten dünyadan gidiyorum. Bu kadar zahmeti ne için çekeceğim?” diyecek, kendini tenbelliğe atacak. Fakat evvelki adam der: “Daha ziyade ibadetle beraber sa’y-i helâl çalışacağım. Tâ kabrime daha ziyade ışık göndereceğim. Âhiretime daha ziyade zahîre tedârik edeceğim.”

^(Hâşiye) Bu makam, bir bağda bir zâta bir derstir ki, bu tarz ile beyân edilmiş.

¹ Bkz.: Buhârî, *hars* 1, *edeb* 27; Müslim, *birr* 52; Tirmizî, *ahkâm* 40; Dârimî, *büyü*’ 67; Müsned, 3/147, 228, 243, 5/415, 6/420.

Derd-i maişet: Geçim derdi

Sa’yin semeresi: Çalışma ve gayretin meyvesi, ürünü

Münhasır: Sınırlı, çevrili, daraltılmış

Nafaka-yi dünyeviye: Günlük veya aylık gelir, kazanç

Medar: Sebep, vesile

Nafaka-yi uhreviye: Ahirete ait sevaplar, kazançlar

Zâd-ı âhiret: Ahiret azığı

Rezzâk-ı Hakikî: Rızıkın gerçek sahibi Hz.Allah

Menba: Kaynak

Tevziât: Dağıtım

Hasâret: Kayıp, zarar

Kuvve-i mânevî: Mânevî güç

Sa’y-i helâl: Helâl kazanç
Zahîre: Azık

Elhâsıl: *Ey nefis! Bil ki: Dünkü gün senin elinden çıktı. Yarın ise; senin elinde senet yok ki, ona mâliksin. Öyle ise, hakikî ömrünü, bulunduğun gün bil. Lâakal günün bir saatini ihtiyat akçesi gibi, hakikî istikbal için teşkil olunan bir sandukça-yi uhreviye olan bir mes-cide veya bir seccâdeye at.*

Hem bil ki; her yeni gün sana, hem herkese bir yeni âlemin kapısıdır. Eğer namaz kılmazsan, senin o günkü âlemin zulümâtı ve perişan bir hâlde gider. Senin aleyhinde Âlem-i Misâl'de şehâdet eder. Zira herkesin, her günde, şu âlemden bir mahsus âlemi var. Hem o âlemin keyfiyeti, o adamın kalbine ve ameline tâbidir.

Nasıl ki âyinende görünen muhteşem bir saray, âyinenin rengine bakar. Siyah ise, siyah görünür; kırmızı ise, kırmızı görünür. Hem onun keyfiyetine bakar. O âyine şişesi düzgün ise, sarayı güzel gösterir; düzgün değil ise, çirkin gösterir. En nâzik şeyleri kaba gösterdiği misillü; sen kalbinle, aklınla, amelinle, gönlünle, kendi âleminin şeklini değiştirirsin. Ya aleyhinde, ya le-hinde şehâdet ettirebilirsin.

Eğer namazı kılsan, o namazın ile, o âlemin Sâni-i Zülcelâl'ine mütevec-cih olsan, birden, sana bakan âlemin tenevvür eder. Âdeta namazın bir elektrik lâmbası ve namaza niyetin onun düğmesine dokunması gibi, o âlemin zulümâtını dağıtır. Ve o herc ü merc-i dünyeviyedeki karmakarışık, pe-rişaniyet içindeki tebeddülât ve harekât, hikmetli bir intizâm ve mânidar bir kitabet-i kudret olduğunu gösterir. ¹ *أَللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* âyet-i pür-en-vârından bir nûrû, senin kalbine serper. Senin o günkü âlemini, o nurun in'ikâsıyla ışıklandırır. Senin lehinde nuraniyetle şehâdet ettirir.

Sakın deme: “Benim namazım nerede.. şu hakikat-i namaz neredel!” Zira bir hurma çekirdeği, bir hurma ağacı gibi, kendi ağacını tavsif eder. Fark yalnız icmâl ve tafsil ile olduğu gibi; senin ve benim gibi bir âminin –velev hissetmezse– namazı, büyük bir velînin namazı gibi şu nurdan bir his-

¹ Allah göklerin ve yerin nûrudur. (Nûr sûresi, 24/35)

Mâlik: Sahip. **Lâakal:** En az **Sandukça-yi uhreviye:** Ahiret sandığı, kumbarası

Âyine: Ayna. **Misillü:** Gibi

Sâni-i Zül' Celâl: Her şeyi mükem-mel ve harika yapan Ulu Allah

Tenevvür: Nurlanmak, aydınlanmak

Herc ü merc: Allak bullak, karma-karışık. **Zulümât:** Karanlıklar

Âlem-i misâl: Varlık ve hâdiseler-in mânevî sûretler hâlinde, ken-di özel kılıflarıyla ihsaslar dünyası-na girip, görülüp hissedilmeleri, hatta bir kısım tesirlerle kendilerini zâhir veya bâtın hâsselerimize duyurdukları âlem, mânevî sûret ve modellerin akis ve temessül ettikleri âlem

Tebeddülât: Değişimler

Âyet-i pür-envâr: Pırıl pırıl âyet

in'ikâs: Yansıma, aksetme

Hakikât-i namaz: Bütün şartları-na uyularak kılınan ideâl namaz

Tavsif etmek: Tanıtmak, özellik-lerini bildirmek

İcmâl: Özet, kısaca ifade etmek

Tafsil: Uzunca ifade etmek

Âni: Halktan, sıradan, herhangi biri

sesi var, şu hakikattan bir sırrı vardır –velev şuurun taallûk etmezse– Fakat, derecata göre inkişaf ve tenevvürü ayrı ayırdır.

Nasıl bir hurma çekirdeğinden, tâ mükemmel bir hurma ağacına kadar ne kadar merâtib bulunur... Öyle de; namazın derecatında da daha fazla merâtib bulunabilir. Fakat bütün o merâtibde, o hakikat-i nurâniyenin esâsı bulunur...

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ قَالَ: الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ وَعَلَى إِلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ¹

* * *

¹ Allahım! “Namaz dinin direğidir” (Tirmizî, *imân* 8; İbn Mâce, *fiten* 12; Müsned 5/231, 237) buyuran Rasullullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

Yirmi Birinci Söz'ün İkinci Makâmı

(Kalbin beş yarasına beş merhemi tazammun eder.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ * وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ¹

Ey maraz-ı vesvese ile müptelâ! Biliyor musun vesvesen neye benzer? Musibete benzer. Ehemmiyet verdikçe şişer; ehemmiyet vermezsen söner. Ona büyük nazarıyla baksan büyür; küçük görsen küçülür. Korksan ağırlaşır, hasta eder; havf etmezsen hafif olur, mahfî kalır. Mahiyetini bilmezsen devam eder, yerleşir; mahiyetini bilsen, onu tanısan gider. Öyle ise, şu musibetli vesvesenin aksâm-ı kesîresinden kesîru'l-vukû olan yalnız “Beş Vechini” beyân edeceğim. Belki sana ve bana şifa olur. Zira şu vesvese öyle bir şeydir ki; cehil onu davet eder, ilim onu tardeder. Tanımasan gelir, tanısan gider.

Birinci Vecih – Birinci Yara

Şeytan evvelâ şüpheyi kalbe atar. Eğer kalb kabûl etmezse, şüpheden şetme döner. Hayale karşı şetme benzer bâzı pis hâtıraları ve münâfi-i edep çirkin hâlleri tasvir eder. Kalbe “eyvâh” dedirtir, yeise düşürtür. Vesveseli adam zanneder ki kalbi, Rabbine karşı sû-i edepte bulunuyor. Müthiş bir halecan ve heyecan hisseder. Bundan kurtulmak için huzurdan kaçır, gaflete dalmak ister. Bu yaranın merhemi budur:

Bak ey bîçare vesveseli adam! Telâş etme; çünkü senin hatırına gelen şetm değil, belki tahayyüldür. *Tahayyül-ü küfür, küfür olmadığı gibi, tahayyül-ü şetm dahi, şetm değildir.* Zira mantıkça tahayyül, hüküm değil-

¹ “Yâ Rabbi, şeytanların vesveselerinden, * onların yanımda bulunmalarından Sana sığınırım!” (Mü'minûn sûresi, 23/97-98)

Tazammun: İçinde bulundurmak, ihtiva etmek

Maraz-ı vesvese: Vesvese hastalığı

Havf: Korku. **Mahfî:** Gizli

Aksâm-ı kesire: Çok çeşitli

Kesîru'l-vukû: Çokça meydana gelen

Şetm: Sövme, küfür etme

Münâfi-i edep: Edebe, ahlâka aykırı

Ye's: Ümitsizlik

Sû-i edep: Edepsizlik

Halecân: Titreme, kalp çarpıntısı

Tahayyül: Hayâl etme, hayâlen düşünme

dir. Şetm ise, hükümdür. Hem bununla beraber o çirkin sözler, senin kalbinin sözleri değil. Çünkü; senin kalbin ondan müteessir ve müteessiftir. Belki kalbe yakın olan lümme-i şeytanîden geliyor. Vesvesenin zararı, tevehhüm-i zarardır. Yâni onu zararlı tevehhüm etmekle, kalben mutazarır olmaştır. Çünkü; hükümsüz bir tahayyülü, hakikat tevehhüm eder. Hem şeytanın işini kendi kalbine mal eder. Onun sözünü, ondan zanneder. Zarar anlar, zarara düşer. Zâten şeytanın da istediği odur.

İkinci Vecih

Budur ki: Mânâlar kalbden çıktıkları vakit, suretlerden çıplak olarak hâyâle girerler, oradan suretleri giyerler. Hâyâl ise, her vakit bir sebep tahtında bir nevi suretleri nesceder. Ehemmiyet verdiği şeyin suretlerini yol üstünde bırakır. Hangi mânâ geçse; ya ona giydirir, ya takar, ya bulaştırır, ya perde eder. Eğer mânâlar münezzeh ve temiz iseler, suretler mülevves ve rezil ise giymek yoktur, fakat temas var. Vesveseli adam, teması teblbüsle iltibas eder. “Eyvâh!” der, “Kalbim ne kadar bozulmuş! Bu sefillik, bu hisset-i nefis, beni matrud eder.” Şeytan onun şu damarından çok istifade eder. Şu yararının merhemi şudur:

Dinle ey bîcâre! Nasıl ki senin, namazın edeb-i nezihânesinin vesilesi olan zâhirî taharete, batnının bâtnındaki necaset ona tesir etmez ve bozmaz; öyle de, maânî-i mukaddesenin, suret-i mülevveseye mücâvereti zarar etmez. Meselâ: Sen âyât-ı ilâhiye’yi tefekkür ediyorsun. Birden bir maraz, ya bir iştiha, ya bevl gibi bir emr-i müheyyic, şiddetle senin hissine dokunuyor. Elbette senin hayâlin, devâ-yi illet ve kazâ-yi hacetin levâzimatını görecek, bakacak, onlara münasip süflî suretleri nescedecek ve gelen mânâlar ortalarından geçecekler. Geçeceklerle ne beis vardır, ne televvüs var ve ne zarar var ve ne hatar var. Yalnız hatar ise, hasr-ı nazardır, zann-ı zarardır.

Müteessif: Kederli, üzüntülü
Lümme-i şeytânî: İnsanın kalbinin bir köşesinde bulunan, şeytanın vesvese fışıldadığı yer
Tevehhüm: Sanmak, zannetmek
Mutazarır: Zarar gören, zarara uğramış
Nesc: Dokumak, işlemek
Mülevves: Kirli, pis
Teblbüs: Bir işle bütünleşme, giyme
İltibas: Karıştırmak

Hisset-i nefis: Nefsin alçaklığı, rezillliği
Matrud: Kovulan, horlanan
Edeb-i nezihâne: Tertemiz duruluk, (namaza yakışır edep)
Zahirî tahâret: Dış temizlik
Batn: Karın. **Bâtn:** İç
Necâset: Pislik
Maânî-i mukaddese: Mukaddes manalar (okunan âyetler, dualar)
Suret-i mülevvese: Kirli şekiller
Mücâveret: Komşuluk, yakınlık

Âyât: Âyetler
Bevl: İdrar
Emr-i müheyyic: Zorlayan, sıkıştıran, tahrik eden şey
Devâ-yi illet: Rahatsızlığın çâresi
Kazâ-yı hacet: İhtiyacı giderme
Süflî: Bayağı, aşağı. **Beis:** Zarar
Televvüs: Kirlilik. **Hatar:** Tehlike
Hasr-ı nazar: Bakıp kalmak, dikkatini yoğunlaştırmak
Zann-ı zarar: Zarar ettiğini zannetme

Üçüncü Vecih

Budur ki: Eşya mabeynlerinde, bâzı münasebât-ı hafîye bulunur. Hattâ hiç ümid etmediğin şeyler içinde münasebet ipleri bulunur. Ya bizzat bulunur veya senin hayâlin, meşgul olduğu san'ata göre o ipleri yapmış, onları birbiriyle bağlamış. Şu sırr-ı münasebettendir ki, bâzan bir mukaddes şeyi görmek, bir mülevves şeyi hatıra getirir. Fenn-i beyân'da beyân olunduğu gibi, "Hariçte uzaklık sebebi olan zıddiyet ise, hayâlde sebep-i kurbiyettir." Yâni iki zıddın suretlerinin cem'ine vasıta, bir münasebet-i hayâliyedir. Bu münasebetle gelen tahattura, "tedâi-yi efkâr" tâbir edilir. Meselâ: Sen namazda, münâcâtta, Kâ'be karşısında, huzur-ı ilâhî'de iken, âyâtı tefekkürde olduğun bir hâlde; şu tedâi-yi efkâr, seni tutup en uzak malâyâniyat-ı rezileye sevk eder. Senin başın, böyle bir tedâi-yi efkâra mübtelâ ise, sakın telâş etme. Belki intibaha geldiğin anda, dön. "Aman ne kusur ettim!" deyip tetkikle meşgul olup durma; tâ o zaîf münasebet, senin dikkatinle kuvvet peyda etmesin. Zira teessür gösterdikçe, ehemmiyet verdikçe, senin o zaîf tahatturun melekeye döner. Bir maraz-ı hayâlî olur. Korkma, maraz-ı kalbî değil. Şu nevi tahattur ise, galiben ihtiyarsızdır. Hususan hassas asabilerde daha galibdir. Şeytan, şu nevi vesvesenin mâdenini çok işlettirir. Şu yaranın merhemi şudur ki:

Tedâi-yi efkâr, galiben ihtiyarsızdır. Onda mes'uliyet yoktur. Hem, tedâide mücâveret var; temas ve ihtilât yoktur. Onun için efkârın keyfiyetleri, birbirine sirayet etmez, birbirine zarar vermez. Nasıl ki şeytan ile melek-i ilham, kalb taraflarında mücâveretleri var ve fuccar ve ebrarın karabetleri ve bir meskende durmaları zarar vermez; öyle de, tedâi-yi efkâr sâikasıyla istemediğin pis hayâlât, gelip nezih efkârın içine girse, zarar vermez; meğer kasden olsa veya zarar zannıyla onunla ziyade meşgul olsa. Hem bâzan kalb yoruluyor. Fikir, kendini eğlendirmek için rast gele bir şeyle meşgul olur. Şeytan fırsat bulur, pis şeyleri önüne seriyor, sürüyor.

Mâbeyn: Arasında

Münasebât-ı hafîye: Gizli ilişkiler

Zıddiyet: Zıtlık **Kurbiyet:** Yakınlık

Cem': Birleşme, bir araya gelme

Münasebet-i hayâliye: Hayâlî

ilişki. **Tahattur:** Hatırlama

Tedâi-yi efkâr: Çağışım, (fikirlerin birbirini çağırıştırması)

Münâcât: Yakarış, duâ

Âyât: Âyetler. **Tefekkür:** Düşünme

Mâlâyâniyat-ı rezile: Bayağı, kötü ve boş şeyler. **Maraz:** Hastalık

İntibâh: Uyanmak, ayılmak

Gâliben: Çoğunlukla, genellikle

İhtiyarsız: İstem dışı

Mücâveret: Komşuluk, yakınlık

İhtilât: Karışmak

Sirâyet: Birbirine geçme, nüfûz etme

Fuccar: Günahkârlar

Ebrâr: İyi insanlar

Karâbet: Yakınlık

Saika: Sebep, faktör

Hayâlât: Hayaller

Dördüncü Vecih

Amelin en iyi suretini taharriden neş'et eden bir vesvesedir ki, takvâ zannıyla teşeddüd ettikçe hâl ona şiddetlenir. Hattâ bir dereceye varır ki, o adam amelin daha evlâsını ararken, harama düşer. Bâzan bir sünnetin araması, bir vâcibi terk ettiriyor. “Acaba amelim sahih oldu mu?” der, iade eder. Bu hâl devam eder. Gâyet ye'se düşer. Şeytan şu hâlimden istifade eder, onu yaralar. Şu yaranın iki merhemi var:

•**Birinci merhem:** Bu gibi vesvese ehl-i İ'tizâl'e lâyıktır. Çünkü, onlar derler: “Medâr-ı teklif olan ef'al ve eşya, kendi zâtında, âhîret itibarıyla ya hüsnü var, sonra o hüsnü binaen emredilmiş, veya kubhu var, sonra ona binaen nehyedilmiş. Demek eşyada, âhîret ve hakikat nokta-yi nazarında olan hüsnü ve kubuh, zâtîdir; emir ve nehy-i ilâhî ona tabidir.” Bu mezhebe göre, insan her işlediği amelde şöyle bir vesvese gelir: “Acaba amelim nefsü'l-emirdeki güzel surette yapılmış mıdır?”

Amma mezheb-i hak olan Ehl-i Sünnet ve Cemaat derler ki: “*Cenâb-ı Hak bir şeye emreder, sonra hasen olur. Nehyeder, sonra kabih olur.*” Demek emir ile güzellik; nehy ile çirkinlik tahakkuk eder. Hüsnü ve kubuh, mükellefin ıttılâna bakar ve ona göre takarrür eder. Şu hüsnü ve kubuh ise, sûrî ve dünyaya bakan yüzünde değil, belki âhîrete bakan yüzedir. Meselâ, sen namaz kıldın veya abdest aldın. Halbuki namazını ve abdestini fesada verecek bir sebep, nefsü'l-emirde varmış. Lâkin sen ona hiç muttali olmadın. Senin namazın ve abdestin hem sahihtir, hem hasendir. Mu'tezile der: “Hakikatte kabih ve fâsîddir. Lâkin senden kabûl edilir. Çünkü; cehlin var, bilmedin ve özrün var.” Öyle ise, Ehl-i Sünnet mezhebine göre, zâhîr-i şeriate muvafık olarak işlediğin amelini: “Acaba sahih olmuş mu?” deyip vesvese etme. Fakat, “Kabul olmuş mu?” de. Gururlanma, ucbe girme.

•**İkinci merhem:** Dinde hârec yoktur. ¹ لَا حَرَجَ فِي الدِّينِ Mâdem dört

¹ Dinde zorluk yoktur. Bu ifade bir hadis-i şerif olmayıp “Allah yolunda gereği gibi cihad edin. Sizi insanlar içinde bu emanete ehil bulup seçen O'dur. Din konusunda, Size hiçbir zorluk da yüklemeyi...” (Hac sûresi, 22/78) âyeti ve “Din kolaylıktır.” (Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28; Müsned 5/69) gibi hadis-i şeriflerden çıkarılan fikhî bir kaidedir.

Taharrî: Araştırma. **Evlâ:** En iyisi
Teşeddüt: Artmak, şiddetlenmek
Ehl-i İ'tizâl: Mu'tezile Mezhebine mensup olanlar. **Ye's:** Ümitsizlik
Medâr-ı teklif: Sorumluluk sebebi
Hüsn: Güzellik. **Kubh:** Çirkinlik
Hasen: Güzel. **Kabih:** Çirkin

Ef'al: Fiiller. **Zâtî:** Kendine ait
Nehy-i İlâhî: İlâhî yasak
Nefsü'l-emir: Gerçek, asıl
Nehiy: Yasak
Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek
İttıla': Bilme, haberdar olma

Takarrur: Karar kılmak, yerleşmek
Sûrî: Görünüş
Fâsîd: Bozuk, yanlış
Zâhîr-i Şeriat: Dinin genel, bilinen kuralları
Ucb: Kendini beğenmek
Hârec: Zorlama, baskı

mezhep haktır. Mâdem istiğfara müncer olan derk-i kusur ise, gurura mün-
cer olan hüsn-i amelin rü'yetine –böyle vesveseli adama– müreccahtır. Yâni
böyle vesveseli adam, amelinin güzel görüp gurura düşmektense, amelinin ku-
surlu görse, istiğfar etse, daha evlâdır. Mâdem böyledir; sen vesveseyi at.
Şeytana de ki: “Şu hâl, bir harecdır. Hakikat-i hâle muttali olmak güçtür.

Dindeki yüsre münafidir. لَا حَرَجَ فِي الدِّينِ. الدِّينُ يُسْرٌ¹ esâsına muhaliftir. El-
bette böyle amelim bir mezheb-i hakka muvafık gelir. O bana kâfidir. Hem
lâakal ben aczimi itiraf ederek ibadeti lâayık-ı veçhile edâ edemediğimden
istiğfar ve tazarru' ile merhamet-i ilâhiye'ye dehâlet edip, kusurum affolun-
mak, kusurlu amelim kabûl olunmak için mütezellilâne bir niyaza vesiledir.”

Beşinci Vecih

Mesâil-i îmâniyede şüphe suretinde gelen vesvesedir. Bîçare vesveseli
adam, bâzan tahayyülü, taakkul ile iltibas eder. Yâni; hayâle gelen bir şüp-
heyi, akla girmiş bir şüphe tevehhüm edip, itikadına hâle gelmiş zanneder.
Hem bâzan tevehhüm ettiği bir şüpheyi, îmâna zarar veren bir şek zanne-
der. Hem bâzan tasavvur ettiği bir şüpheyi, tasdik-ı aklîye girmiş bir şüphe
zanneder. Hem bâzan bir emr-i küfrîde tefekkürü, küfür zanneder. Yâni da-
lâletin esbabını anlamak suretinde kuvve-i müfekkirenin cevelânını ve ted-
kikatını ve bîtarafane muhakemesini, hilâf-ı îmân zanneder. İşte telkinat-ı
şeytaniyenin eseri olan şu zanlardan ürkerek: “Eyyah! Kalbim bozulmuş,
itikadıma hâle gelmiş” der. O hâller, galiben ihtiyarsız olduğundan, cüz'-i
ihtiyârîsiyle ıslah edemediğinden ye'se düşer. Bu yaranın merhemi şudur ki:

*Tahayyül-i küfür, küfür olmadığı gibi; tevehhüm-i küfür dahi, kü-
für değildir. Tasavvur-i dalâlet dalâlet olmadığı gibi; tefekkür-i dalâ-
let dahi, dâlalet değildir.* Çünkü; hem tahayyül, hem tevehhüm, hem ta-

¹ Din kolaylıktır. (Buhârî, îmân 29; Nesâî, îmân 28; Müsned 5/69)

İstiğfâr: Af dileme

Müncer: Sonunda gereken

Derk: Anlamak, idrak etmek

Hüsn-i amelin rü'yeti: Yapılan
işin güzel görülmesi

Müreccâh: Tercih edilen

Hakikat-i hâl: Gerçek durum

Muttali' olmak: Bilme, haberdar
olma

Yüsr: Kolaylık

Münâft: Zıt, ters

Lâakal: En az

Lâyık-ı vecih: Uygun şekil, durum

Tazarru': Yalvarma

Mütezellilâne: Kendi

küçüklüğünü gösterir bir şekilde

Mesâil-i îmâniye: İmanî meseleler

Taakkul: Düşünme (isteyerek akıl
yürütmek)

Tasdik-i aklî: Akılın kabul etmesi
(onaylamak)

Emr-i küfrî: İnançsızlığa ait bir
mesele

Dalâlet: Sapıklık

Kuvve-i müfekkire: Düşünme
gücü

Cevelân: Gezinti

Tetkikât: Araştırma

Bîtarafâne: Tarafsızca

Hilâf-ı iman: İmana aykırı

Telkinât-ı Şeytâniye: Şeytanın
fikir aşılamaları, telkinleri

Hâlet: Zarar

Gâliben: Genellikle

Cüz-i ihtiyâr: İnsanın zayıf, küçük
iradesi. **Ye's:** Ümitsizlik

savvur, hem tefekkür; tasdik-ı aklîden ve iz'ân-ı kalbîden ayırırlar, başkadırlar. Onlar bir derece serbesttirler. Cüz'-i ihtiyâriyeyi pek dinlemiyorlar. Teklif-i dinî altına çok giremiyorlar. Tasdik ve iz'an, öyle değiller. Bir mizâna tabidirler. Hem tahayyül, tevehhüm, tasavvur, tefekkür, Nasıl ki tasdik ve iz'an değiller. Öyle de şüphe ve tereddüt sayılmazlar. Fakat eğer lüzumsuz tekrar ede ede müstakar bir hâle gelse, o vakit hakikî bir nevi şüphe, ondan tevellüd edebilir. Hem bîtarafane muhakeme namıyla veya insaf namına deyip, şıkk-ı muhalifi iltizam ede ede, tâ öyle bir hâle gelir ki, ihtiyarsız taraf-ı muhalifi iltizâm eder. Ona vâcib olan hakkın iltizâmı kırılır. O da tehlikeye düşer. Hasrın veya şeytanın bir vekil-i fuzulisi olacak bir hâlet, zihninde takarrür eder.

Şu nevi vesvesenin en mühimi budur ki: Vesveseli adam, imkân-ı zâtî ile imkân-ı zihniyi birbiriyle iltibas eder. Yâni bir şeyi zâtında mümkün görse, o şeyi zihnen dahi mümkün ve aklen meşkûk tevehhüm eder. Halbuki ilm-i kelâmın kaidelerindendir ki: İmkân-ı zâtî ise, yakîn-i ilmiye münafi değil ve zarûret-i zihniyeye zıddiyeti yoktur. Meselâ: Şu dakikada Karadeniz'in yere batması, zâtında mümkündür ve o imkân-ı zâtî ile muhtemeldir. Halbuki yakînen, o denizin yerinde olduğunu hükmediyoruz, şüphesiz biliyoruz ve o ihtimal-i imkânî ve o imkân-ı zâtî, bize şek vermez, bir şüphe getirmez, yakînimizi bozmaz. Meselâ: Şu güneş, zâtında mümkündür ki; bugün gurub etmesin veya yarın tulû' etmesin. Halbuki bu imkân yakînimize zarar vermez, şüphe getirmez. İşte bunun gibi, meselâ hakâik-i imâniyeden olan hayat-ı dünyeviye'nin gurubuna ve hayat-ı uhreviye'nin tulûuna, imkân-ı zâtî cihetinde gelen vehimler, yakîn-i imânîye zarar vermez. Hem

¹ *يَا نِي: "بِرِ دِلْدِنِ نَشْ'َ عِتْمَیْیَنِ بِرِ اِیْتِمَالِیْنِ هِیْ عَهْمَمِیْیَتِیْ یُکْتُرُ."* olan kaide-i meşhûre, hem usûlû'd-dîn, hem usûlû'l-fıkhnın kaide-i mukarresesindendir.

¹ Bkz.: Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-i İslâmiye ve ıstılahât-ı fıkhiyye kamusu* 1/279.

İz'ân-ı kalbî: Kalbin kabullenmesi, onaylaması

Teklif-i dinî: Dinî sorumluluk

Müstekar: Yerleşmiş

Tevellüd: Oluşma, meydana gelme

Şıkk-ı muhalif: Karşı taraf

İltizâm: Tercih etmek, kabul etmek

İmkân-ı zâtî: Bir şeyin olabilirliği, mümkün olması

İmkân-ı zihni: Bir şeyin aklen olabilirliği, akla uygun olması

Meşkûk: Şüpheli

Yakîn-i ilmi: Kesin bilgi

Münâfi: Aykırı, ters

Zaruret-i zihniye: Akli zorunluluk (aklın kabul etmesi gereken şeyler)

Zıddiyet: Zıtlık, terslik

Yakîn: Kesin bilgi

Gurub: Batma, kaybolma

Tulû': Doğma, çıkma

Kâide-i meşhûre: Bilinen kural

Usulû'd-dîn: Kelâm İlmi (İslâm'ın inanca ait meselelerini inceleyen ilim dalı)

Usulû'l-fıkhn: İslâm Hukuku'nu bir sistem olarak ele alan ilim dalı (İslâm Hukuk Metodolojisi)

Kâide-i mukarrese: Kabul edilmiş, yerleşmiş kural

Eğer desen: “Bu derece mü'minlere muzır ve müz'ic olan vesvese, ne hikmete binaen bize belâ olmuş?”

İlcevap: İfrata varmamak, hem galebe çalmamak şartıyla, asl-ı vesvese teyakkuza sebeptir, taharriye dâîdir, ciddiyete vesiledir. Lâkaydlığı atar, te-hâvünü def'eder. Onun için Hakîm-i Mutlak, şu dâr-ı imtihanda, şu mey-dân-ı müsabakada bize bir kamçı-yı teşvik olarak, vesveseyi şeytanın eline vermiş. Beşerin başına vuruyor. Şayet ziyade incitse, Hakîm-i Rahîm'e şek-va etmeli, ¹ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ demeli...

* * *

¹ (Rahmetten) kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım. (Buhârî, *bed'ul-halk* 11, *edeb* 76; Müslim, *birr* 109)

Müz'ic: Rahatsız eden, sıkıcı
İfrat: Aşırılık
Galebe: Yenmek
Teyakkuz: Uyanıklık
Taharri: Araştırma

Dâî: Sebep, faktör
Tehavün: Gevşeklik, aldırmama
Dâr-ı imtihan: Denenme yeri, dünya
Şekvâ: Şikâyet

Meydan-ı müsabaka: Yarışma meydanı
Hakîm-i Rahîm: Hikmet ve merhamet ile muamele eden Yüce Allah

Yirmi İkinci Söz

(İki Makam'dır)

Birinci Makam

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ¹

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ²

Bir zaman iki adam, bir havuzda yıkandılar. Fevkalâde bir te'sir altında kendilerinden geçtiler. Gözlerini açtıkları vakit gördüler ki; acib bir âleme götürülmüşler. Öyle bir âlem ki; kemâl-i intizâmından bir memleket hükümünde, belki bir şehir hükmünde, belki bir saray hükmündedir. Kemâl-i hayretlerinden etraflarına baktılar, gördüler ki: Bir cihette bakılsa azîm bir âlem görünüyor. Bir cihette bakılsa muntazam bir memleket... Bir cihette bakılsa mükemmel bir şehir... Diğer bir cihette bakılsa, gâyet muhteşem bir âlemi içine almış bir saraydır. Şu acaib âlemde gezerek seyran ettiler. Gördüler ki: Bir kısım mahlûklar var, bir tarz ile konuşuyorlar. Fakat bunlar, onların dillerini bilmiyorlar. Yalnız işaretlerinden anlaşılıyor ki, mühim işler görüyorlar ve ehemmiyetli vazifeler yapıyorlar.

O iki adamdan birisi, arkadaşına dedi ki: “Şu acib âlemin elbette bir müdebbiri ve şu muntazam memleketin bir mâlikî, şu mükemmel şehrin bir sahibi, şu musanna sarayın bir ustası vardır. Biz çalışmalıyız, onu tanımalı-

¹ Düşünüp ders çıkarsınlar diye Allah insanlara böyle temsiller getirir. (İbrahim sûresi, 14/25)

² Bunlar birtakım misallerdir ki düşünüp istifade etmeleri için, Biz onları insanlara anlatıyoruz. (Haşır sûresi, 59/21)

Acip: İlginç, orijinal

Kemâl-i intizâm: Mükemmel bir düzensizlik

Kemâl-i hayret: Son derece hayret, şaşkınlık

Azîm: Büyük

Müdebbir: Düzenleyen, idare eden

Musannâ: Sanatlı yapılmış şey

yız. Çünkü; anlaşıyor ki, bizi buraya getiren O'dur. O'nu tanımazsak kim bize meded verecek? Dillerini bilmediğimiz ve onlar bizi dinlemedikleri şu âciz mahlûklardan ne bekleyebiliriz? Hem koca bir âlemi bir memleket suretinde, bir şehir tarzında, bir saray şeklinde yapan ve baştan başa hârika şeylerle dolduran ve müzeyyenatın envâ'ıyla tezyin eden ve ibret-nüma mu'ci-zâtlarla donatan bir Zât, elbette bizden ve buraya gelenlerden bir istediği vardır. O'nu tanımalıyız. Hem, ne istediğini bilmekliğimiz lâzımdır."

Öteki adam dedi: "İnanmam, böyle bahsettiğin gibi bir zât bulunsun ve bütün bu âlemi tek başıyla idare etsin."

Arkadaşı cevaben dedi ki: "Bunu tanımazsak, lâkayd kalsak, menfaati hiç yok; zararı olsa pek azımdır. Eğer tanınmasına çalışsak, meşakkati pek hafiftir, menfaati olursa pek azımdır. Onun için ona karşı lâkayd kalmak, hiç kâr-ı akıl değildir."

O serseri adam dedi: "Ben bütün rahatımı, keyfimi, O'nu düşünmemekte görüyorum. Hem böyle aklıma sığışmayan şeylerle uğraşmayacağım. Bütün bu işler, tesadüfî ve karmakarışık işlerdir, kendi kendine dönüyor; benim neme lâzım!"

Akıllı arkadaşı ona dedi: "Senin bu temerrüdün beni de, belki çokları da belâya atacaktır. Bir edepsizin yüzünden, bâzan olur ki; bir memleket harab olur."

Yine o serseri dönüp dedi ki: "Ya kat'iyyen bana isbat et ki; bu koca memleketin tek bir mâliki, tek bir Sâni'i vardır. Yahut bana ilişme."

Cevaben arkadaşı dedi: "Mâdem inadın divanelik derecesine çıkmış, o inadınla bizi ve belki memleketi bir kahre giriftar edeceksin; ben de sana "On İki Bürhan" ile göstereceğim ki: Bir saray gibi şu âlemin, bir şehir gibi şu memleketin, tek bir ustası vardır ve o usta, her şeyi idare eden yalnız O'dur. Hiçbir cihette noksanıyeti yoktur. Bize görünmeyen o usta, bizi ve her şeyi görür ve sözlerini işitir. Bütün işleri mu'cize ve hârikadır. Bütün bu gördüğümüz ve dillerini bilmediğimiz şu mahlûklar onun memurlarıdır."

Birinci Bürhan

Gel her tarafa bak, her şeye dikkat et! Bütün bu işler içinde gizli bir el iş-

Müzeyyenât: Süslemeler

Envâ: Türler, çeşitler

Tezyin etmek: Ziyetlemek, süslemek

İbretnümâ: İbret veren

Mucizât: Mucizeler

Temerrüd: İnat etme, direnme

Sâni: Sanatlı yapan, sanatkâr

Kahr: Mahvetme, cezalandırma

Giriftar: Uğrayan, maruz kalan, yakalanan

Bürhan: Delil

lıyor. Çünkü: Bak, bir dirhem^(Hâşiye-1) kadar kuvveti olmayan bir çekirdek küçüklüğünde bir şey, binler batman yükü kaldırıyor. Zerre kadar şuuru^(Hâşiye-2) olmayan, gâyet hakîmâne işler görüyor. Demek bunlar kendi kendilerine işlemiyorlar. Onları işlettiren gizli bir kudret sahibi vardır. Eğer kendi başına olsa, bütün baştan başa bu gördüğümüz memlekette her iş mu'cize, her şey mu'cizekâr bir hârika olmak lâzım gelir. Bu ise, bir safsatadır.

İkinci Bürhan

Gel bütün bu ovaları, bu meydanları, bu menzilleri süslendiren şeyler üstünde dikkat et. Her birisinde o gizli Zât'tan haber veren işler var. Âdetâ her biri birer turra, birer sikke gibi, o gaybî Zât'tan haber veriyorlar. İşte gözünün önünde, bak; bir dirhem pamuktan^(Hâşiye-3) ne yapıyor. Bak, kaç top çuha ve patiska ve çiçekli kumaş çıktı. Bak, ondan ne kadar şekerlemeler, yuvarlak tatlı köfteler yapılıyor ki; bizim gibi binler adam giyse ve yese, kâfi gelir. Hem de bak, bu demiri, toprağı, suyu, kömürü, bakırı, gümüşü, altını; gaybî avucuna aldı, bir et parçası^(Hâşiye-4) yaptı; bak, gör... İşte ey akılsız adam! Bu işler öyle bir Zât'a mahsustur ki; bütün bu memleket, bütün eczaıyla O'nun mu'cize-i kuvveti altında duruyor, her arzusuna râm oluyor.

Üçüncü Bürhan

Gel, bu müteharrik antika^(Hâşiye-5) san'atlarına bak! Her birisi öyle bir tarz-

^(Hâşiye-1) Ağaçları başlarında taşıyan çekirdeklere işaretir.

^(Hâşiye-2) Kendi kendine yükselmeyen ve meyvelerin sıkletine dayanmayan üzüm çubukları gibi nazenin nebâtâtın, başka ağaçlara latîf eller atıp sarmalarına ve onlara yüklenmelerine işaretir.

^(Hâşiye-3) Tohuma işaretir. Meselâ: Zerre gibi bir akyon büzü, bir dirhem gibi bir zerdali nüvâtı, bir kavun çekirdeğı, nasıl çuhadan daha güzel dokunmuş yapraklar, patiskadan daha beyaz ve sarı çiçekler, şekerlemeden daha tatlı ve köftelerden ve konserve kutularından daha latîf, daha leziz, daha şirin meyveleri hazine-i rahmetten getiriyorlar, bize takdim ediyorlar.

^(Hâşiye-4) Unsurlardan cism-i hayvaniyi halk ve nutfeden zihayâtı icad etmeye işaretir.

^(Hâşiye-5) Hayvanlara ve insanlara işaretir. Zira hayvan, şu âlemin küçük bir fihristesi ve mahiyet-i insâniye, şu kâinatın bir misâl-i musağgarı olduğundan; âdetâ âlemde ne varsa, insanda nümunesi vardır.

Batman: Eski ölçü birimlerinden; altı okka (yaklaşık sekiz kg.)

Siklet: Ağırılık. **Nazenin:** Nazik

Latîf: İnce, yumuşak

Hakîmâne: Hikmetlice

Mucizekâr: Mucizeli

Turra: İmza, mühür

Sikke: Damga

Gaybî: Görünmeyen

Bezr: Tane, tohum

Nevat: Çekirdekler

Cism-i hayvanî: Canlı cisim

Halk: Yaratma. **Zihayât:** Canlı

Nutfe: Zigot, döllenmiş hücre

Ecza: Cüzler, parçalar, kısımlar

Mucize-i kuvvet: Kuvvet mucizesi

Râm olmak: Boyun eğmek, uymak

Müteharrik: Hareket eden

Mahiyet-i insaniye: İnsan mahiyeti

Misal-i musaggar: Küçültülmüş örnek, maket

da yapılmış; âdeta bu koca sarayın bir küçük nüshasıdır. Bütün bu sarayda ne varsa, o küçücük müteharrik makinelerde bulunuyor. Hiç mümkün müdür ki; bu sarayın ustasından başka birisi gelip bu acib sarayı küçük bir makinede dercetsin! Hem hiç mümkün müdür ki; bir kutu kadar bir makine bütün bir âlemi içine aldığı hâlde, tesadüfi veyahut abes bir iş içinde bulunsun!

Demek bütün gözün gördüğü ne kadar antika makineler var, o gizli Zât'ın birer sikkesi hükmündedirler. Belki birer dellâl, birer ilânnâme hükmündedirler. Lisan-ı hâlleriyle derler ki: "Biz öyle bir zâtın san'atıyız ki; bütün bu âlemimizi, bizi yaptığı ve sühûletle icad ettiği gibi kolaylıkla yapabilir bir zâttır."

Dördüncü Bürhan

Ey muannid arkadaş! Gel, sana daha acibini göstereceğim. Bak, bu memlekette bütün bu işler, bu şeyler değişti, değişiyor. Bir hâlette durmuyor. Dikkat et ki; bu gördüğümüz câmid cisimler, hissiz kutular; birer hâkim-i mutlak suretini aldılar. Âdeta her bir şey, bütün eşyaya hükmediyor. İşte bu yanımızdaki bu makineye bak; ^(Hâşiye-6) güya emrediyor. İşte onun tezyinatına ve işlemesine lâzım levazimat ve maddeler, uzak yerlerden koşup geliyorlar. İşte oraya bak! O şursuz cisim ^(Hâşiye-7) güya bir işaret ediyor, en büyük bir cismi, kendine hizmetkâr ediyor, kendi işlerinde çalıştırıyor.

Daha başka şeyleri bunlara kıyas et. Âdeta her bir şey, bütün bu âlemdeki hilkatleri müsahhar ediyor. Eğer o gizli Zât'ı kabul etmezsen, bütün bu memleketteki taşında, toprağında, hayvanında, insana benzer mahlûklarda; o Zât'ın bütün hünelerini, san'atlarını, kemâlâtlarını, birer birer (o şeylere) vereceksin. İşte, aklın uzak gördüğü bir tek mu'ciznümâ Zât'ın bedeline, milyarlar onun gibi mu'ciznümâ, hem birbirine zıd, hem birbirine misil, hem birbiri içinde bulunsun; bu intizam bozulmasın, ortalığı karıştırmasınlar.

^(Hâşiye-6) Makine, meyvedâr ağaçlara işaretir. Çünkü yüzer tezgâhları, fabrikaları incecik dallarında taşıyor gibi; hayretnümâ yaprakları, çiçekleri, meyveleri dokuyor, süslendiriyor, pişiriyor, bizlere uzatıyor. Halbuki çam ve katran gibi muhteşem ağaçlar, kuru bir taştan tezgâhını atmış, çalışıp duruyorlar.

^(Hâşiye-7) Hububata, tohumlara, sineklerin tohumcuklarına işaretir. Meselâ bir sinek bir kara ağacın yaprağında yumurtasını bırakır. Birden o koca kara ağaç, yapraklarını o yumurtalara bir rahm-i mâder, bir beşik, bal gibi bir gıda ile dolu bir mahzene çeviriyor. Âdeta o meyvesiz ağaç, o surette zîruh meyveler veriyor.

Derc etmek: İçine almak, sokmak
İlânnâme: İlân kağıdı, bildiri
Lisan-ı hâl: Hâl dili
Suhulet: Kolaylık. **Muannid:** İnatçı
Câmid: Cansız, hareketsiz

Hâkim-i mutlak: Her şeyi hükmeden, güçlü hâkim
Hayretnümâ: Hayret verici
Tezyinat: Süslemeler
Hububat: Taneler, tohumlar

Rahm-i mâder: Anne karnı
Zîruh: Ruh sahibi
Musahhar: Emre âmâde, hizmete hazır. **Hilkat:** Yaratılış
Muciznümâ: Mucize gösteren

Halbuki bu koca memlekette iki parmak karışsa, karıştırır. Çünkü; bir köyde iki müdür, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa, karıştırır. Nerede kaldı, hadsiz hâkim-i mutlak beraber bulunsun!

Beşinci Bürhan

Ey vesveseli arkadaş! Gel, bu azîm sarayın nakışlarına dikkat et ve bütün bu şehrin zînetlerine bak ve bütün bu memleketin tanzimatını gör ve bütün bu âlemin san'atlarını tefekkür et! İşte bak! Eğer nihayetsiz mu'cizeleri ve hünerleri olan gizli bir Zât'ın kalemi işlemezse, bu nakışları sâir şuursuz sebeplere, kör tesadüfe, sağır tabiata verilse, o vakit ya bu memleketin her bir taşı, her bir otu, öyle mu'ciznümâ nakkaş, öyle bir hârikulâde kâtib olması lâzım gelir ki; bir harfte bin kitabı yazabilsin, bir nakışta milyonlar san'atı dercedebilsin. Çünkü, bak bu taşlardaki nakşa;^(Hâşiye-8) her birisinde bütün sarayın nakışları var, bütün şehrin tanzimat kanunları var, bütün memleketin teşkilât programları var. Demek bu nakışları yapmak, bütün memleketi yapmak kadar hârikadır. Öyle ise; her bir nakış, her bir san'at, o gizli Zât'ın bir ilânnamesidir, bir hâtemidir.

Mâdem bir harf, kâtibini göstermeksizin olmaz. San'atlı bir nakış, nakkaşını bildirmemek olmaz... Nasıl olur ki, bir harfte koca bir kitabı yazan, bir nakışta bin nakış nakşeden nakkaş, kendi kitabıyla ve nakşıyla bilinmesin!..

Altıncı Bürhan

Gel, bu geniş ovaya çıkacağız.^(Hâşiye-9) İşte o ova içinde yüksek bir dağ var. Üstüne çıkacağız, tâ bütün etrafı görülsün. Hem her şeyi yakınlaştıracak güzel dürbünleri de beraber alacağız. Çünkü, bu acib memlekette acib işler oluyor. Her saatte hiç aklımıza gelmeyen işler oluyor. İşte bak! Bu dağlar ve ovalar ve şehirler, birden değişiyor. Hem nasıl değişiyor... Öyle bir tarzda ki;

(Hâşiye-8) Şecere-i hilkatın meyvesi olan insana ve kendi ağacının programını ve fihristesini taşıyan meyveye işaretir. Zira kalem-i kudret, âlemin kitab-ı kebirinde ne yazmış ise, icmâlini mahiyet-i insâniyede yazmıştır. Kalem-i kader, dağ gibi bir ağaçta ne yazmış ise, tırnak gibi meyvesinde dahi derc etmiştir.

(Hâşiye-9) Bahar ve yaz mevsiminde zeminin yüzüne işaretir. Zira yüz binler muhtelif mahlûkâtın telifleri, birbiri içinde beraber icad edilir, rûy-i zeminde yazılır. Galatsız, kusursuz, kemâl-i intizâmla değiştirilir. Binler sofraya-yi Rahman açılır, kaldırılır, taze taze gelir. Her bir ağaç birer tablacı, her bir bostan birer kazan hükmüne geçer.

milyonlarla birbiri içinde işler gâyet muntazam surette değişiyor. Âdeta milyonlar mütenevvî kumaşlar birbiri içinde beraber dokunuyor gibi pek acib tahavvülât oluyor. Bak, o kadar ünsiyet ettiğimiz ve tanıdığımız çiçekli-miçekli şeyler kayboldular. Muntazaman yerlerine ve mahiyetçe onlara benzer, fakat suretçe ayrı, başkaları geldiler. Âdeta şu ova, dağlar, birer sahife; yüz binlerle ayrı ayrı kitaplar içinde yazılıyor. Hem hatâsız, noksansız olarak yazılıyor. İşte bu işler, yüz derece muhaldir ki; kendi kendine olsun. Evet nihayet derecede san'atlı, dikkatli şu işler, kendi kendine olmak bin derece muhaldir ki; kendilerinden ziyade, san'atkârlarını gösteriyorlar. Hem bunları işleyici öyle mu'ciznümâ bir Zât'tır ki; hiçbir iş, ona ağır gelmez. Bin kitap yazmak, bir harf kadar O'na kolay gelir.

Bununla beraber her tarafa bak ki, hem öyle bir hikmetle her şeyi yerli yerine koyuyor ve öyle mükrimâne herkese lâayık oldukları lütûfları yapıyor; hem öyle ihsan-perverane umumî perdeler ve kapılar açıyor ki, herkesin arzularını tatmin ediyor. Hem öyle sehâvet-perverane sofralar kuruyor ki, bütün bu memleketin halklarına, hayvanlarına, her bir taifesine has ve lâayık, belki her bir ferdine mahsus ismiyle ve resmiyle bir tabla-yi nîmet veriliyor. İşte dünyada bundan muhâl bir şey var mı ki, bu gördüğümüz işler içinde tesadüfî işler bulunsun veya abes ve faidesiz olsun veya müteaddid eller karışsın veya ustası her şeye muktedir olmasın veya her şey ona müsahhar olmasın! İşte ey arkadaş! Haddin varsa buna karşı bir bahane bul!

Yedinci Bürhan

Ey arkadaş gel! Şimdi bu cüz'iyatı bırakıp, saray şeklindeki bu acib âlemin eczalarının birbirine karşı olan vaziyetlerine dikkat edeceğiz. İşte bak! Bu âlemde o derece intizâm ile küllî işler yapılıyor ve umumî inkılâblar oluyor ki; âdeta bütün bu saraydaki mevcûd taşlar, topraklar, ağaçlar, her bir şey, birer fâil-i muhtar gibi bütün bu âlemin nizamât-ı külliyesini gözetip, ona göre tevfik-ı hareket ediyor. Birbirinden en uzak şeyler, birbirinin imdadına koşuyor. İşte bak! Gaibden acib bir kafiye^(Hâşiye10) çıkıp geliyor. Merkepleri; ağaçlara, nebatlara, dağlara benzerler. Başlarında birer tabla-yi erzak taşı-

(Hâşiye10) Umum hayvanâtın erzakını taşıyan, nebâtât ve eşcar kafieleridir.

Mütenevvî: Türlü türlü
Tahavvülât: Değiştirmeler

Mükrimâne: Cömertçe

ihsanperverâne: İhsanla bakarak,
gözeterek

Müteaddit: Sayılı, birkaç

Sehâvetperverâne: Cömertçe
besleyerek

Tabla-yi nîmet: Nimet tablası,
yiyecek sunulan tepsi

Fâil-i muhtar: İstedliğini serbestçe
yapabilen, özgür

Cüz'iyât: Cüz'i şeyler, ayrıntılar
Nizâmât-ı külliye: Genel, geniş
düzenlemeler

Tevfik-i hareket: Uygun hareket
etmek

Erzak: Rızıklar. **Eşcar:** Ağaçlar

yorlar. İşte bak! Bu tarafta bekleyen muhtelif hayvanâtın erzaklarını getiriyorlar. Hem de bak: Bu kubbede o azîm elektrik lâmbası^(Hâşiye11) onlara ışık verdiği gibi, bütün taamlarını öyle güzel pişiriyor; yalnız, pişirilecek taamlar bir dest-i gaybî tarafından birer ipe takılıp^(Hâşiye12) ona karşı tutuluyor. Bu tarafa da bak! Bu biçâre zaîf, nahif, kuvvetsiz hayvancıklar... Nasıl onların başı önünde, latîf gıda ile dolu iki tulumbacık^(Hâşiye13) takılmış, iki çeşme gibi; yalnız o kuvvetsiz mahlûk, onu ağzına yapıştırmaya kâfidir.

Elhâsıl: Bütün bu âlemin bütün eşyası, birbirine bakar gibi, birbirine yardım eder. Birbirini görür gibi, birbirine el-ele verir. Birbirinin işini teknil için, birbirine omuz-omuza veriyor. Bel-bele verip beraber çalışıyorlar. Her şeyi buna kıyas et; ta'dât ile bitmez... İşte bütün bu hâller, iki kere iki dört eder derecesinde kat'î gösterir ki; şu saray-ı acîbın ustasına, yâni şu garib âlemin sahibine her şey müsahhardır. Her şey O'nun hesabına çalışır. Her şey O'na bir emirber nefer hükmündedir. Her şey O'nun kuvvetiyle döner. Her şey O'nun emriyle hareket eder. Her şey O'nun hikmetiyle tanzim olur. Her şey O'nun keremiyle muavenet eder. Her şey O'nun merhametiyle başkasının imdadına koşar, yâni koşturulur. Ey arkadaş! Haddin varsa buna karşı bir söz söyle!

Sekizinci Bürhan

Gel, ey nefsim gibi kendini âkıl zanneden akılsız arkadaş! Şu saray-ı muhteşemin sahibini tanımak istemiyorsun! Halbuki her şey O'nu gösteriyor, O'na işaret ediyor, O'na şehâdet ediyor. Bütün bu şeylerin şehâdetini nasıl tekzip ediyorsun? Öyle ise; bu sarayı da inkâr et ve "Âlem yok, memleket yok" de ve kendini de inkâr et, ortadan çık. Yahut aklını başına al, beni dinle! İşte bak: Şu saray içinde bulunan ve memleketi ihâta eden yeknesak unsurlar, mâdenler var.^(Hâşiye14) Âdetâ memlekettten çıkan her şey, o

(Hâşiye11) O azîm elektrik lâmbası, Güneş'e işaretir.

(Hâşiye12) İp ve ipe takılan taam ise, ağacın ince dalları ve leziz meyveleridir.

(Hâşiye13) İki tulumbacık ise, vâlidelerin memelerine işaretir.

(Hâşiye14) Unsurlar, madenler ise pek çok muntazam vazifeleri bulunan ve izn-i Rabbânî ile her muhtacın imdadına koşan ve emr-i İlâhî ile her bir yere giren, medet veren ve hayatın levazımâtını yetiştiren ve zîhayatı emziren ve masnuat-ı İlâhiye'nin nescine, nakşına menşe ve müvellid ve beşik olan hava, su, ziya, toprak unsurlarına işaretir.

Azîm: Büyük. **Taam:** Yemek
Dest-i gaybî: Görünmeyen el
Vâlide: Anne. **Tâdât:** Saymak
Saray-ı acîb: Harika saray

Emirber: Söz dinleyen, itaatkâr
Muavenet: Yardım etmek
Âkıl: Akıllı. **Tekzip:** Yalanlama
İzn-i Rabbânî: İlâhî izin

Zîhayat: Canlı. **Nesc:** Dokuma
Masnuat-ı İlâhiye: İlâhî eserler
Müvellid: Meydana getiren, doğuran

maddelerden yapılıyor. Demek o maddeler kimin mülkü ise, bütün ondan yapılan şeyler de onundur. Tarla kimin ise, mahsulat da onundur. Deniz kimin ise, içindekiler de onundur. Hem bak, bu dokunan şeyler, bu nescolunan münakkaş kumaşlar, bir tek maddeden yapılıyor. O maddeyi getiren, ihzâr eden ve ip hâline getiren, elbette bilbedâhe birdir. Çünkü o iş, iştirâk kabul etmez. Öyle ise; bütün nescolunan san'atlı şeyler, O'na mahsustur. Hem de bak, bu dokunan, yapılan şeylerin her bir cinsi, bütün memleketin her tarafında bulunuyor; bütün ebnâ-yi cinsleriyle öyle intişar etmiş; beraber olarak birbiri içinde, bir tarzda, bir anda yapılıyor, nescediliyor. Demek bir tek zâtın işidir, bir tek emirle hareket ediyor. Yoksa böyle bir anda, bir tarzda, bir keyfiyette, bir hey'ette ittifak ve muvafakat, muhaldir. Öyle ise bu san'atlı şeylerin her birisi, o gizli Zât'ın bir ilânâme-i hükmünde, O'nu gösteriyor.

Güya her bir çiçekli kumaş, her bir san'atlı makine, her bir tatlı lokma, o mu'ciznümâ Zât'ın birer sikkesi, birer hâtemi, birer nişanı, birer turrası hükmünde; lisan-ı hâl ile her birisi der: "Ben kimin san'atıyım, bulunduğum sandıklar ve dükkânlar da onun mülküdür."

Ve her bir nakış der: "Beni kim dokudu ise, bulunduğum top da onun dokumasıdır." Her bir tatlı lokma der: "Beni kim yapıyor, pişiriyorsa, bulunduğum kazan dahi onundur."

Her bir makine der: "Beni kim yapmış ise, memlekette intişar eden bütün emsalimi de o yapıyor ve bütün memleketin her tarafında bizi yetiştiren, odur. Demek memleketin mâlikî de odur. Öyle ise; bütün bu memlekete, bu saraya mâlik kimse, o bize mâlik olabilir." Meselâ, nasıl mîrîye mahsus tek bir palaska veyahut bir tek düğmeye mâlik olmak için, onları yapan bütün fabrikalara mâlik olmak lâzımdır ki, onlara hakikî mâlik olsun. Yoksa o boş-boğaz başıbozuktan, "mîrî malıdır" diye elinden alınıp, tecziye edilir.

Elhâsıl: Nasıl bu memleketin anâsırı, memlekete muhit birer madde-dir. Onların mâlikî de, bütün memlekete mâlik bir tek zât olabilir; öyle de, bütün memlekette intişar eden san'atlar, birbirine benzediği ve bir tek sikke izhar ettikleri için, bütün memleket yüzünde intişar eden masnûlar, her bir şeye hükmeden tek bir zâtın san'atları olduğunu gösteriyorlar.

Nesc olmak: Dokunmak, işlemek

Münakkaş: Nakışlı, işlemeli

Bilbedâhe: Açıkça

Ebnâ-yi cins: Hemcinsler, bir cinsin diğer üyeleri **İhzar:** Hazırlama

Heyet: Bütünlük

Muvafakat: Uygunluk

Muhal: İmkânsızlık

Muciznümâ: Mucize gösteren

Hâtem: Mühür

Lisan-ı hâl: Hâl dili

İntişar: Yayılma

Mîrî: Devlete ait, hazine malı

Tecziye: Cezalandırma

Anâsır: Unsurlar, öğeler

Muhit: Kaplayan, yayılan

İzhar: Göstermek

Masnû: Sanatlı yapılan şey

İşte ey arkadaş! Mâdem şu memlekette, yâni şu saray-ı muhteşemde bir birlik âlâmeti vardır, bir vahdet sikkesi var. Çünkü; bir kısım şeyler, bir iken ihatası var. Bir kısım, müteaddid ise –fakat birbirine benzediği ve her tarafta bulunduğu için– bir vahdet-i nev’iye gösteriyor. Vahdet ise, bir vâhidi gösterir. Demek ustası da, mâliki de, sahibi de, sâni’i de bir olmak lâzım gelir. Bununla beraber sen buna dikkat et ki, bir perde-i gaybdan kalınca bir ip çıkıyor.^(Hâşiye15) Bak, sonra binler ipler ondan uzanmış. Her bir ipin başına bak: Birer elmas, birer nişan, birer ihsan, birer hediye takılmış. Herkese göre birer hediye veriyor. Acaba bilir misin ki, böyle garib bir gayb perdesinden, böyle acib ihsanatı, hedâyâyı şu mahlûklara uzatan Zât’ı tanımamak, O’na teşekkür etmemek, ne kadar divanece bir harekettir? Çünkü, O’nu tanımazsan bilmecburiye diyeceksin ki: “Bu ipler; uçlarındaki elmasları, sâir hediyeleri kendileri yapıyorlar, veriyorlar.” O vakit her ipe, bir padişahlık mânâsını vermek lâzım gelir. Halbuki gözümüzün önünde bir dest-i gaybî, o ipleri dahi yapıp o hedâyâyı onlara takıyor. Demek bütün bu sarayda her şey, kendi nefinden ziyade, o mu’ciznümâ Zât’ı gösteriyor. O’nu tanımazsan, bütün bu şeyleri inkâr etmekle, hayvandan yüz derece aşağı düşeceksin.

Dokuzuncu Bürhan

Gel, ey muhakemesiz arkadaş! Sen şu sarayın sahibini tanımıyorsun ve tanımak da istemiyorsun. Çünkü, istib’ad ediyorsun. O’nun acib san’atlarını ve hâlâtını, akla sığdıramadığından inkâra sapıyorsun. Halbuki asıl istib’ad, asıl müşkilât ve hakiki suûbetler ve dehşetli külfetler, O’nu tanımamaktadır. Çünkü; O’nu tanısak, bütün bu saray, bu âlem bir tek şey gibi kolay gelir, rahat olur, bu ortadaki ucuzluk ve mebzuliyete medâr olur. Eğer tanımazsak ve O olmazsa, o vakit her bir şey, bütün bu saray kadar müşkilâtlı olur. Çünkü, her şey bu saray kadar san’atlıdır. O vakit ne ucuzluk ve ne de mebzuliyet kalır. Belki bu gördüğümüz şeylerin birisi, değil elimize, hiç kimsenin eline geçmezdi. Sen, yalnız şu ipe takılan tatlı konserve kutusuna bak.^(Hâşiye16)

(Hâşiye15) Kalınca bir ip, meyvedâr ağaca; binler ipler ise, dallarına ve ipler başındaki elmas, nişan, ihsan, hediyeler ise; çiçeklerin aksamına ve meyvelerin enva’ına işaretir.

(Hâşiye16) Konserve kutusu; kudret konserveleri olan kavun, karpuz, nar, süt kutusu Hindistan cevizi gibi rahmet hediyelerine işaretir.

Vahdet-i nev’iye: Türde, çeşitte birlik

Vâhid: Bir, Allah. **Sâni:** Sanatkâr

Perde-i gayb: Gayb perdesi

Aksam: Kısımlar

Enva’: Türler, çeşitler

İhsânât: İhsanlar, iyilikler

Hedâyâ: Hediyeler

Bî’l-mecburiye: Mecburen

Dest-i gaybî: Görünmeyen bir el

İstib’ad: Uzak görme, ihtimal vermeme

Hâlât: Hâller, durumlar

Suûbet: Zorluk

Mebzuliyet: Bol olma, yaygın olma

Eğer onun gizli matbaha-yi mu'ciznümâsından çıkmasa idi, şimdi kırk para ile aldığımız hâlde, yüz liraya alamazdık.

Evet bütün istib'âd, müşkilât, suûbet, helâket belki muhâliyet, O'nu tanımamaktadır. Çünkü; nasıl bir ağaca bir kökte, bir kanunla, bir merkezde hayat veriliyor. Binler meyvelerin teşekkülü, bir meyve gibi sühulet peyda eder. Eğer o ağacın meyveleri, ayrı ayrı merkeze ve köke, ayrı ayrı kanunla rabtedilse; her bir meyve bütün ağaç kadar müşkilâtlı olur. Hem nasıl bütün ordunun teşhizatı bir merkezde, bir kanunda, bir fabrikadan çıksa; kemmiyetçe bir neferin teşhizatı kadar kolaylaşır. Eğer her bir neferin ayrı ayrı yerlerde teşhizatı yapılsa, alınsa; her bir neferin teşhizatı için, bütün ordunun teşhizatına lâzım fabrikalar bulunması lâzımdır.

Aynen bu iki misâl gibi: Şu muntazam sarayda, şu mükemmel şehirde, şu müterakki memlekette, şu muhteşem âlemde, bütün bu şeylerin icadı, bir tek zâta verildiği vakit, o kadar kolay olur, o kadar hiffet peyda eder ki; gördüğümüz nihaysiz ucuzluğa ve mebzuliyete ve sehâvete sebebiyet verir. Yoksa her şey o kadar pahalı, o kadar müşkilâtlı olacak ki; dünya verilse birisi elde edilemez...

Onuncu Bürhan

Gel, ey bir parça insafa gelmiş arkadaş! On beş gündür^(Hâşiyeye17) biz buradayız. Eğer şu âlemin nizamlarını bilmezsek, padişahını tanımazsak; cezaya müstehak oluruz. Özüümüz kalmadı. Zira on beş gün (güya bize mühlet verilmiş gibi) bize ilişmiyorlar. Elbette biz başıboş değiliz. Bu derece nazik san'atlı, mizânlı, letafetli, ibretli masnular içinde hayvan gibi gezip bozamaz, bize bozdurmazlar. Şu memleketin haşmetli mâlikinin elbette cezası da dehşetlidir. O Zât ne kadar kudretli, haşmetli bir zât olduğunu şununla anlayınız ki; şu koca âlemi, bir saray gibi tanzim ediyor, bir dolap gibi çeviriyor. Şu büyük memleketi, bir hâne gibi, hiçbir şey noksan bırakmayarak idare ediyor. İşte bak, vakit-bevakit bir kabı doldurup boşaltmak gibi şu sarayı, şu memleketi, şu şehri kemâl-i intizâmla doldurup, kemâl-i hikmetle boşalttıyor. Bir sofrayı da kaldırıp indirmek gibi, koca memleketi baştan

(Hâşiyeye17) On beş gün, sinn-i teklif olan on beş seneye işaretir.

Matbaha-yi muciznümâ: Mucize-vî yemeklerin piştiği mutfak

Helâket: Ölmek, yok olma

Muhâliyet: İmkânsız olma

Sühulet: Kolaylık

Peydâ etmek: Meydana çıkmak, gözükmek. **Kemiyet:** Nicelik

Müterakkî: İleri, ilerlemiş

Hiffet: Hafiflik. **Sehâvet:** Cömertlik

Sinn-i teklif: Yüklümlük yaşı

Letâfet: incelik, güzellik

Masnû: Sanatlı yapılan şey

Haşmet: Ululuk, büyüklük

Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet

baş, çeşit çeşit sofralar, ^(Hâşiye18) bir dest-i gaybî tarafından kaldırır, indirir tarzında mütenevvi yemekleri sıra ile getirip yedirir. Onu kaldırıp başkasını getirir. Sen de görüyorsun ve aklın varsa anlarsın ki, o dehşetli haşmet içinde hadsiz sehâvetli bir kerem var.

Hem de bak ki; o gaybî Zât'ın saltanatına, birliğine, bütün bu şeyler şehâdet ettiği gibi öyle de, kafil kafil arkasından gelip geçen, o hakikî perde perde arkasından açılıp kapanan bu inkılablar, bu tahavvülâtlar, o Zât'ın devamına, bekasına şehâdet eder. Çünkü; zevâl bulan eşya ile beraber esbabları dahi kayboluyor. Halbuki onların arkasından, onlara isnad ettiğimiz şeyler, tekrar oluyor. Demek o eserler, onların değilmiş; belki zevâlsiz birinin eserleri imiş. Nasıl ki bir ırmağın kabarcıkları gidiyor, arkasından gelen kabarcıklar, gidenler gibi parladığından anlaşıyor ki; onları parlattıran, daimî ve yüksek bir ışık sahibidir. Öyle de; bu işlerin sür'atle değişmesi, arkalarından gelenlerin aynı renk alması gösteriyor ki; zevâlsiz, daimî bir tek zâtın cilveleridir, nakışlarıdır, âyineleridir, san'atlarıdır...

On Birinci Bürhan

Gel ey arkadaş! Şimdi sana geçmiş olan on bürhân kuvvetinde kat'î bir bürhân daha göstereceğim. Gel, bir gemiye bineceğiz, ^(Hâşiye19) şu uzakta bir cezire var, oraya gideceğiz. Çünkü; bu tılsımlı âlemin anahtarları orada olacak. Hem, herkes o cezireye bakıyor, oradan bir şeyler bekliyor, oradan emir alıyorlar. İşte bak gidiyoruz. Şimdi şu cezireye çıktık. Bak pek büyük bir içtima var. Şu memleketin bütün büyükleri buraya toplanmış gibi, mühim ihtifal görünüyor. İyi dikkat et! Bu cem'iyet-i azîmenin bir reisi var. Gel daha

^(Hâşiye18) Sofralar ise, yazda zeminin yüzüne işaretir ki, yüzer taze taze ve ayrı ayrı olarak matbahaya rahmetten çıkan Rahmanî sofralar serilir, değişirler. Her bir bostan bir kazan, her bir ağaç bir tabladır.

^(Hâşiye19) Gemi tarihe ve cezire ise asr-ı saadet'e işaretir. Şu asrın zulümâtli sahilinde, mimsiz medeniyetin giydirdiği libastan soyunup, zamanın denizine girip, tarih ve siyer sefinesine binip, asr-ı saadet ceziresine ve Ceziretü'l-Arab meydanına çıkıp, Fahr-i Âlem'i (aleyhissalâtu vesselâm) iş başında ziyaret etmekle biliriz ki, o Zât o kadar parlak bir bürhân-ı tevhiddir ki, zeminin baştan başa yüzünü ve zamanın geçmiş ve gelecek iki yüzünü ışıklandırmış, küfür ve dalâlet zulümâtını dağıtmıştır.

Matbaha-yı rahmet: Rahmet mutfakı. **Esbab:** Sebepler

Dest-i gaybî: Görünmeyen el

Mütenevvi: Türlü, çeşitli

Tahavvülât: Değişimler

Zeval: Yok olma, kaybolup gitme

Nukuş: Nakışlar, işlemler

Asr-ı Saadet: Hz.Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ile şereflenen kutlu asır. **Zulûmat:** Karanlıklar

Mimsiz medeniyet: Deniyet, alçaklık, değersizlik. **Libas:** Elbise

Sefine: Gemi. **Cezire:** Ada

Fahr-i Âlem: Âlemin övünç kaynağı

Siyer: Hz.Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'ın hayatını ve özelliklerini konu edinen ilim dalı

Bürhan-ı tevhid: Allah'ın birliğini gösteren delil. **İhtifal:** Toplantı

Tılsım: Sır, bilmece

Cemiyet-i azime: Büyük topluluk

yakın gideceğiz. O reisi tanımalıyız. İşte bak! ne kadar parlak ve binden (Hâşiye20) ziyade nişanları var. Ne kadar kuvvetli söylüyor. Ne kadar tatlı bir sohbet ediyor. Şu on beş gün zarfında, bunların dediklerini ben bir parça öğrendim. Sen de benden öğren. Bak, o Zât şu memleketin mu'ciznümâ Sultân'ından bahsediyor. O Sultân-ı Zîşan, beni sizlere gönderdiğini söylüyor. Bak, öyle hârikalar gösteriyor, şübhe bırakmıyor ki; bu Zât, o Padişah'ın bir me'mur-i mahsusedir.

Sen dikkat et ki, bu Zât'ın söylediği sözü, değil yalnız şu ceziredeki mahluklar dinliyorlar; belki hârikulâde suretinde bütün memlekete işittiriyor. Çünkü, uzaktan uzağa herkes buradaki nutkunu işitmeye çalışıyor. Değil yalnız insanlar dinliyor, belki hayvanlar da hattâ bak dağlar da onun getirdiği emirlerini dinliyorlar ki; yerlerinden kımlıdaniyorlar. Şu ağaçlar, işaret ettiği yere gidiyorlar. Nerede istese su çıkarıyor. Hattâ parmağını da bir âb-ı kevser memesi gibi yapar, ondan âb-ı hayat içiriyor. Bak, şu sarayın kubbe-i âlisinde mühim lâmba, (Hâşiye21) O'nun işaretiyle, bir iken ikileşiyor. Demek, bu memleket bütün mevcudatıyla O'nun memuriyetini tanıyor. O'nu "Gaybî bir Zât-ı mu'ciz-nümânın en has ve doğru bir tercümanıdır, bir dellâl-ı saltanatı ve tılsımının keşşâfı ve evâmirinin tebliğine emin bir elçisi" olduğunu biliyor gibi, O'nu dinleyip itaat ediyorlar. İşte, bu Zât'ın her söylediği sözü, etrafındaki bütün akıllı başında olanlar: "Evet, evet, doğrudur!" derler, tasdik ederler. Belki şu memlekette dağlar, ağaçlar, bütün memleketleri ışıklandıran büyük nur lâmbası, (Hâşiye22) o Zât'ın işaret ve emirlerine baş eğmesiyle: "Evet, evet her dediğin doğrudur!" derler.

İşte ey sersem arkadaş! Şu padişahın hazine-i hassasına mahsus bin nişan taşıyan şu nuranî ve muhteşem ve pek ciddî Zât'ın bütün kuvvetiyle, bü-

(Hâşiye20) Bin nişan ise; ehl-i tahkik yanında bine baliğ olan mu'cizat-ı Ahmediye'dir (aleyhissalâtu vesselâm).

(Hâşiye21) Mühim lâmba Kamer'dir ki, onun işaretiyle iki parça olmuş. Yâni: Mevlânâ Câmi'nin dediği gibi; Hiç yazı yazmayan o ümmî Zât, parmak kalemiyle sahife-i semâvide bir elif yazmış; bir kırkı, iki elli yapmış. Yâni; şaktan evvel, kırk olan mime benzer; şaktan sonra iki hilâl oldu, elliden ibaret olan iki nuna benzedi.

(Hâşiye22) Büyük bir nur lâmbası Güneş'tir ki; arzın şarktan geri dönmesiyle yeniden Güneş'in görünmesi, kucağında Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) yatmasıyla ikinci namazını kılmayan İmâm-ı Ali (radiyallahu anh) o mu'cizeye binaen ikinci namazını edâen kılmış.

Mu'cizat-ı Ahmediye: Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) 'in mucizeleri.

Zîşan: Şanlı, şerefli

Memur-i mahsus: Özel memur, görevli

Âb-ı kevser: Kevser suyu

Kubbe-i âlî: Yüksek kubbe

Kamer: Ay

Şakk: Yarıma, bölünme

Zât-ı muciznümâ: Mucize gösteren kişi

Dellâl-ı saltanat: Saltanatın ilâncısı, dellâli. **Evâmir:** Emirler

Keşşaf: Keşfeden, ortaya çıkaran

Edaen: Vaktinde yerine getirerek

Hazine-i hassa: Padişaha ait özel hazine

tün memleketin ileri gelenlerinin taht-ı tasdikinde bahsettiği bir Zât-ı mu'ciz-nümâdan ve zikrettiği evsafından ve tebliğ ettiği evâmirinde, hiçbir vecihle hilaf ve hile bulunabilir mi? Bunda hilâf-ı hakikat kabilse; şu sarayı, şu lâmbaları, şu cemâati; hem vücûdlarını, hem hakikatlerini tekzib etmek lâzım gelir. Eğer haddin varsa buna karşı itiraz parmağını uzat! Gör, nasıl parmağın, bürhân kuvvetiyle kırılıp, senin gözüne sokulacak...

On İkinci Bürhan

Gel, ey bir parça akli başına gelen birâder! Bütün on bir bürhân kuvvetinde bir bürhân daha göstereceğim. İşte bak! Yukarıdan inen ve herkes O'na hayretinden veya hürmetinden kemâl-i dikkatle bakan, şu nuranî فرمان^(Hâşiye23) bak. O bin nişanlı Zât, O'nun yanına durmuş, O fermanın meâlini umuma beyân ediyor. İşte şu fermanın üslûbları, öyle bir tarzda parlıyor ki; herkesin nazar-ı istihsanını celbediyor ve öyle ciddî, ehemmiyetli meseleleri zikrediyor ki; herkes kulak vermeye mecbur oluyor. Çünkü; bütün bu memleketi idare eden ve bu sarayı yapan ve bu acaibi izhar eden Zât'ın şununatını, ef'alini, evâmirini, evsafını birer birer beyân ediyor. O fermanın heyet-i umumiyesinde bir turra-i a'zam olduğu gibi; bak, her bir satırında, her bir cümlesinde taklid edilmez bir turra olduğu misillü, ifade ettiği mânâlar, hakikatlar, emirler, hikmetler üstünde dahi, O Zât'a mahsus birer mânevî hâtem hükmünde O'na has bir tarz görünüyor.

Elhâsıl: O Ferman-ı a'zam, güneş gibi, o Zât-ı a'zam'ı gösterir, kör olmayan görür...

İşte ey arkadaş! Aklın başına gelmiş ise, bu kadar kâfi... Eğer bir sözün varsa, şimdi söyle!

O inatçı adam cevaben dedi ki: “Ben, senin bu bürhânlarına karşı yalnız derim: Elhamdülillâh inandım. Hem güneş gibi parlak ve gündüz gibi aydın bir tarzda inandım ki: Şu memleketin tek bir Mâlik-i Zülkemâl'i, şu âlemin tek bir Sahib-i Zülcelâl'i, şu sarayın tek bir Sâni-i Zülcemâl'i bulundu-

(Hâşiye23) Nuranî ferman, Kur'an'a ve üstündeki turra ise, i'câza işaretir.

Taht-ı tasdik: Tasdik altında, kabul ederek. **Vecih:** Yön **Hilâf:** Terslik, zıtlık **Kemâl-i dikkat:** Tam bir dikkat **İ'caz:** Benzerini yapmaktan aciz bırakma, mucize olma **Nazar-ı istihsan:** Güzelliği kabul eden bakış, takdirkâr bakış

Şuûnât: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrâk ufkunu aşan, ihâta edilemeyen, Zât'ına lâayk şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezze mânâlar **Heyet-i umumîye:** Genel şekil **Turra-yı a'zam:** En büyük imza

Ferman-ı a'zam: En büyük ferman **Mâlik-i zülkemâl:** Her şeyin mü-kemmeli, kusursuz, yüce sahibi **Sahib-i zülcelâl:** Her şeyin yüce, ulu sahibi. **Ef'âl:** İşler. **Sâni-i zülcemâl:** Kendi güzelliğini yarattıklarında gösteren yüce sanatkâr. **Evâmir:** Emirler

ğunu kabul ettim. Allah senden razı olsun ki, beni eski inadımdan ve divaneliğimden kurtardın. Getirdiğin bürhânların her birisi tek başıyla bu hakikati göstermeye kâfi idi. Fakat her bir bürhân geldikçe daha revnakdar, daha şirin, daha hoş, daha nuranî, daha güzel mârifet tabakaları, tanımak perdeleri, muhabbet pencereleri açıldığı için bekledim, dinledim...”

Tevhîdin hakikât-ı uzmâsına ve “Âmentü billâh” îmânına işaret eden hikâye-i temsiliye tamam oldu. Fazl-ı Rahman, feyz-i Kur’ân, nur-i îmân sayesinde, tevhid-i hakikînin güneşinden, hikâye-i temsiliyedeki on iki bürhâna mukabil, “On İki Lem’a” ile bir “Mukaddime”yi göstereceğiz.

وَمِنَ اللَّهِ التَّوْفِيقُ وَالْهُدَايَةُ¹

* * *

¹ Tevfik ve hidâyet ancak Allah'tandır.

Yirmi İkinci Sözün İkinci Makamı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ * لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ²

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنْزِلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ³

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ⁴

Mukaddime

Erkân-ı îmâniyenin kutb-i a'zamı olan îmân-ı billâh'a dair “*Katre Risalesi*”nde, şu mevcudatın her birisi, elli beş lisanla Cenâb-ı Hakk'ın vücub-i vücûduna ve vahdâniyetine delâlet ve şehâdetlerini icmâlen beyân etmişiz. Hem “*Nokta Risalesi*”nde, Cenâb-ı Hakk'ın delâil-i vücûb ve vahdâniyetinden, her birisi bin bürhân kuvvetinde dört bürhân-ı küllî zikretmişiz. Hem on iki kadar Arabî risâlelerimde, Cenâb-ı Hakk'ın vücub-i vücûdunu ve vahdâniyetini gösteren yüzler kat'î bürhânları zikrettiğimizden, şimdi onlara ik-tifaen derin tedkikata girişmeyeceğiz. Yalnız, şu “*Yirmi İkinci Söz*”de Arabî Risâletü'n-Nur'da icmâlen yazdığım “*On İki Lem'a*”yı, îmân-ı billâh güneşinden göstermeğe çalışacağız.

¹ Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir. * Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O'nun nezdindedir. (Zümer sûresi, 39/62-63)

² Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hakimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır. (Yâsin sûresi, 36/83)

³ Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz. (Hicr sûresi, 15/21)

⁴ Hiçbir canlı yoktur ki mukadderatı O'nun elinde olmasın. Rabbim elbette tam istikamet üzeredir. (Hûd sûresi, 11/56)

Erkân-ı İmâniye: İman esasları
Kutb-i âzam: En büyük esas, en doğru rehber
İmân-ı billâh: Allah'a iman

Vücub-i vücud: Varlığının kesin olması. **Vahdâniyet:** Birlik
Delâlet: Gösterme, delil olma
İcmâlen: Özet olarak, kısaca

Delâil-i vücub: Allah'ın varlığının kesinliğine dair deliller
Bürhan-ı küllî: Geniş, kapsamlı delil

Birinci Lem'a

Tevhid iki kısımdır. Meselâ: Nasıl ki bir çarşıya ve bir şehre büyük bir zâtın mütenevvi malları gelse, iki çeşitle onun malı olduğu bilinir.

Biri; icmâlî, âmiyânedir ki: “Bu kadar azîm mal, ondan başka kimsenin haddi değil ki sahip olabilsin.” Fakat böyle âmi bir adamın nezaretinde çok hırsızlık olabilir. Parçalarına çok adamlar sahip çıkabilir.

İkinci çeşit odur ki; her denk üzerinde yazıyı okur, her bir top üstünde turrayı tanır, her bir ilân üstünde mührünü bilir bir surette “Her şey o zâtındır” der. İşte şu hâlde her bir şey o zâtı mânen gösterir.

Aynen öyle de; tevhid dahi iki çeşittir.

Biri: *Tevhîd-i âmî ve zâhirîdir* ki; “Cenâb-ı Hak birdir, şeriki nazîri yoktur, bu kâinat O’nundur.”

İkincisi: *Tevhid-i hakikîdir* ki; her şey üstünde sikke-i kudretini ve hâtem-i rubûbiyet’ini ve nakş-ı kalemini görmekle doğrudan doğruya her şeyden O’nun nuruna karşı bir pencere açıp O’nun birliğine ve her şey O’nun dest-i kudretinden çıktığına ve ulûhiyet’inde ve rubûbiyet’inde ve mülkünde hiçbir veçhile, hiçbir şeriki ve muini olmadığına, şuhuda yakın bir yakîn ile tasdik edip îmân getirmektir ve bir nevi huzur-i daimî elde etmektir. Biz dahi şu Söz’de, o hâlis ve âlî tevhid-i hakikîyi gösterecek şuaları zikredeceğiz.

Birinci nükte içinde bir ihtar: Ey esbab-perest gafil! Esbab, bir perdedir. Çünkü, izzet ve azamet öyle ister. Fakat iş gören, kudret-i Samedâniye’dir. Çünkü, tevhid ve celâl öyle ister ve istiklâlî iktiza eder. Sultan-ı Ezelî’nin memurları, saltanat-ı rubûbiyet’in icraatçıları değillerdir. Belki o saltanatın dellâllarıdır ve o rubûbiyet’in temâşâger nâzırlarıdır. Ve o memurlar, o vasıtalar, kudretin izzetini, rubûbiyet’in haşmetini izhar içindir. Tâ umûr-i

Mütenevvî: Türlü, çeşitli

Âmiyâne: Avamca, basitçe

Şerik: Ortak. **Nazir:** Benzer, denk

Sikke-i kudret: Kudret damgası

Hâtem-i rububiyyet: Allah’ın her şeyi kuşatan idare ve terbiyesini gösteren mühür

Nakş-ı kalem: Kalemın işleyişi, nakşetmesi

Ulûhiyyet: İlâh olma, ilâhlık

Rububiyyet: Allah’ın her şeyi kuşatan idare ve terbiyesi

Vecih: Yön, taraf

Muin: Yardımcı

Şuhud: Görme, şahid olma

Yakîn: İyi ve kesin bilme

Esbab-perest: Maddî sebepleri

yaratıcı kabul eden. **Âlî:** Yüce

İzzet: Aziz olma, yücelik, üstün kudret

Azamet: Büyüklük, ululuk

Kudret-i Samedâniye: Kendisinin ihtiyacı olmadığı halde her şeyin kendisine muhtaç olduğu ilâhî kudret

Tevhid: Allah’ın birliği

Celâl: Allah’ın kuvvet, güç, kuvvet

ve hissin yegâne tek sahibi olması

İstiklâl: Tek başına, bağımsız olma

İktiza etmek: Gerektirmek

Sultan-ı Ezelî: Başı ve sonu olmayan, zaman açısından başlangıcı olmayan sultan

Saltanat-ı Rububiyyet: Allah’ın her şeyi kuşatan terbiye ve hâkimiyeti. **Nazir:** Bakan

Temâşâger: Seyreden, izleyen

Haşmet: Ululuk, yücelik

İzhar: Açığa çıkarmak, göstermek

hasise ile kudretin mübaşeretini görünmesin. Acz-âlûd, fakr-pişe olan insanı bir sultan gibi, acz ve ihtiyaç için memurları şerik ittihaz etmiş değildir.

Demek esbab vaz'edilmiş, tâ aklın nazar-ı zâhîrîsine karşı kudretin izzeti muhafaza edilsin. Zira âyinenin iki veçhi gibi, her şeyin bir “mülk” ciheti var ki; âyinenin mülevven yüzüne benzer, muhtelif renklere ve hâlâta medâr olabilir. Biri “melekût” dur ki; âyinenin parlak yüzüne benzer. Mülk ve zâhir veçhinde, kudret-i Samedâniye'nin izzetine ve kemâline münâfî hâlât vardır. Esbab, o hâlâta hem merci, hem medâr olmak için vaz'edilmişler. Fakat melekûtiyet ve hakikat cânibinde, her şey şeffaftır, güzeldir. Kudretin bizzât mübaşeretine münasipdir. İzzetine münâfî değildir. Onun için esbab, sırf zâhîrîdir, melekûtiyette ve hakikatte te'sir-i hakikîleri yoktur.

Hem esbab-ı zâhîriyenin diğer bir hikmeti şudur ki: Haksız şekvaları ve bâtil itirazları Âdil-i Mutlak'a tevcih etmemek için o şekvalara, o itirazlara hedef olacak esbab vaz'edilmiştir. Çünkü; kusur onlardan çıkıyor, onların kabil-yetsizliğinden ileri geliyor. Bu sırra bir misâl-i latîf suretinde bir temsil-i mânevî rivayet ediliyor ki: Hazret-i Azrâil (aleyhisselâm), Cenâb-ı Hakk'a demiş ki: “Kabz-ı ervâh vazifesinde Senin ibâdın benden şekva edecekler, küsecekler.” Cenâb-ı Hak lisan-ı hikmetle ona demiş ki: “Seninle ibâdımın ortasında, musibetler, hastalıklar perdesini bırakacağım; tâ şekvaları onlara gidip senden küsmesinler.” İşte bak, nasıl hastalıklar perdedir; ecelde tevehhüm olunan fenalıklara mercedirler ve kabz-ı ervâhta hakikat olarak olan hikmet ve güzellik, Azrâil (aleyhisselâm)'ın vazifesine mütealliktir; öyle de, Hazret-i Azrâil dahi bir perdedir. Kabz-ı ervâhta zâhîren merhametsiz görünen ve rahmetin kemâline münasip düşmeyen bâzı hâlâta merci olmak için o memuriyete bir nâzır ve kudret-i ilâhiye'ye bir perdedir.

Evet, izzet ve azamet ister ki; esbab, perdedâr-ı dest-i kudret olan aklın nazarında. Tevhid ve celâl ister ki; esbab, ellerini çeksinler te'sir-i hakikiden.

Umur-i hasise: Değersiz boş şeyler
Mübaşeret: Temas etmek, dokunmak
Acz-âlûd: Acze düşmüş, bulaşmış
Fakr-pişe: Fakirlikle iç içe
İttihaz etmek: Edinmek
Vaz' etmek: Koymak, yerleştirmek
Nazar-ı zahîrî: Zahirî bakış
Mülk: Eşya ve hâdiselerin dış yüzü, maddî ve cismanî yönü
Mülevven: Renkli. **Hâlât:** Hâller

Medar olmak: Sebep olmak
Melekût: Eşya ve hâdiselerin iç yüzü
Münâfî: Ters, zıt
Cânib: Yan, taraf
Tesir-i hakikî: Gerçek etki
Şekvâ: Şikâyet
Âdil-i Mutlak: Her türlü karar ve davranışında tamamen adaletli olan
Tevcih: Yönelme

Misal-i latîf: Hoş, güzel örnek
Temsil-i mânevî: Mana âleminde cereyan eden örnek
Kabz-ı ervah: Ruhların bedenden çıkarılması
İbâd: Kullar, insanlar
Lisan-ı hikmet: Hikmet dili
Tevehhüm: Sanma, vehmetme
Müteallik: Alâkalı, ilgili
Perdedâr-ı dest-i kudret: Kudret elini perdeleyen, göstermeyen

İkinci Lem'a

Bak şu kâinat bostanına, şu zeminin bağına! Şu semânın yıldızlarla yıldızlanmış güzel yüzüne dikkat et!.. Göreceksin ki bir Sâni-i Zülcelâl'in, bir Fâtır-ı Zülcemâl'in, o serilmiş ve serpilmiş masnuattan her bir masnu üstünde Hâlık-ı külli şey'e mahsus bir sikkesi ve her bir mahluku üstünde Sâni-i külli şey'e has bir hâtemi ve kalem-i kudretin birer menşûru olan sahâif-i leyl ve nehar, yaz ve baharda yazılan tabakat-ı mevcudat üstünde taklid kabul etmez bir turrâ-yi garrâsı vardır. Şimdi o sikkelerden, o hâtemlerden, o turalardan nümune olarak birkaçını zikredeceğiz.

Meselâ, hesapsız sikkelerinden, hayat üzerinde koyduğu çok sikkelerinden şu sikkeye bak ki: *"Bir şeyden her şey yapar, hem her şeyden bir tek şey yapar."* Çünkü; nutfе suyundan ve hem içilen basit bir sudan, hesapsız âza ve cihazât-ı hayvaniyeyi yapar. İşte bir şeyi her şey yapmak, elbette bir Kadîr-i Mutlak'ın işidir. Hem yenilen hadsiz taamlardan, o taam ise hayvanî olsun, nebatî olsun o müteaddit maddeleri, has bir cisme kemâl-i intizâm ile çeviren ve ondan mahsus bir cild nesceden ve ondan basit cihazları yapan, elbette bir Kadîr-i külli şey'dir ve Alîm-i Mutlak'tır. Evet, Hâlık-ı mevt ve hayat, şu destgâh-ı dünyada, hikmetiyle, hayatı öyle bir kanun-i emriye-i mu'ciz-nümâ ile idare ediyor ki; o kanunu tatbik ve icra etmek; bütün kâinatı kabza-yi tasarrufunda tutan bir Zât'a mahsustur. İşte eğer aklın sönmemiş ise, kalbin kör olmamış ise, anlarsın ki; bir şeyi kemâl-i sühulet ve intizâmla her şey yapan ve her şeyi kemâl-i mîzân ve intizâmla san'atkârane bir tek şey yapan, her şeyin Sâni'ine has ve Hâlık-ı külli şey'e mahsus bir sikkedir.

Meselâ görsen: Hârîka-pişe bir zât, bir dirhem pamuktan yüz top çuha ve ipek veya patiska gibi mütenevvi sâir kumaşları o tek dirhem pamuktan

Sâni-i Zülcelâl: Yüce, Ulu, Yegâ-ne Sanatkâr

Fâtır-ı Zülcemâl: Güzellüğünü eşyada gösteren Yüce Yaratıcı

Hâlık-ı Külli Şey: Her şeyi Yaratın

Sikke: Damga. **Hâtem:** Mühür

Sâni-i Külli Şey: Her şeyi yapan

Menşûr: Yayılmış, eser

Sahâif-i leyl ve nehar: Gece ve gündüz sayfaları

Tabakat-ı mevcudat: Varlıklar arasındaki tabakalar, bölümler

Turra-yi garrâ: Parlak imza

Nutfе: Sperm, döle

Cihazât-ı hayvaniye: Canlıların organları

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, mutlak ve sınırsız kudret sahibi

Taam: Yemek

Müteaddit: Sayılı, birçok

Kemâl-i intizâm: Mükemmel bir düzen ve ahenk

Nesc etmek: Dokumak, işlemek

Kadîr-i Külli Şey: Her şeye gücü yeten, sınırsız güç sahibi

Alîm-i Mutlak: Her şeyi bilen, vâ-kıf olan

Hâlık-ı Mevt ve Hayat: Ölümü ve hayatı yaratan

Destgâh-ı dünya: Dünya tezgahı

Kanun-i emriye-i muciznümâ: Maddî sebeplere verilemeyen mucizeli nizam

Kabza-yi tasarruf: Tasarrufu altında, eli altında

Kemâl-i sühulet: Mükemmel bir kolaylık

Kemâl-i mizan: Mükemmel bir denge

Mütenevvî: Çeşitli, türlü

Harîka-pişe: Harîka işler yapan

nescetmekle beraber helva, baklava gibi çok taamları dahi ondan yapıyor. Sonra görsen ki; o zât, demiri ve taşı, balı ve yağı, suyu ve toprağı avucuna alır, bir güzel altın yapar. Elbette kat'iyen hükmedeceksin ki; o zât, öyle kendine has bir san'ata mâliktir, bütün anasır-ı arziye, O'nun emrine müsahhar ve bütün mevalid-i türabiye, O'nun hükmüne bakar.. Evet, hayattaki tecelli-i kudret ve hikmet, bu misâlden bin derece daha acıbtır.

İşte hayat üstündeki çok sikkelerden bir tek sikke...

Üçüncü Lem'a

Bak, şu kâinat-ı seyyalede, şu mevcudat-ı seyyarede cevelan eden zihayatlar! Göreceksin ki, bütün zihayatlardan her bir zihayat üstünde, Hayy-ı Kayyûm'un koyduğu çok hâtemleri vardır. O hâtemlerden bir hâtemi şudur ki: O zihayat, meselâ, şu insan; âdeta kâinatın bir misâl-i musağğarı, şecere-i hilkatın bir semeresi ve şu âlemin bir çekirdeği gibi ki, envâ'-ı âlemin ekser nûmunelerini câmi'dir. Güya o zihayat, bütün kâinattan gâyet hassas mizanlarla süzülmüş bir katredir. Demek, şu zihayati halketmek ve ona Rab olmak, bütün kâinatı kabza-yı tasarrufunda tutmak lâzım gelir.

İşte, eğer aklın evhamda boğulmamış ise, anlarsın ki: Bir kelime-i kudreti, meselâ, bal arısını; ekser eşyaya bir nevi küçük fihriste yapmak ve bir sahifede, meselâ, insanda; şu kitab-ı kâinatın ekser meselelerini yazmak, hem bir noktada, meselâ, küçücük incir çekirdeğinde; koca incir ağacının programını derc etmek ve bir harfde, meselâ, kalb-i beşerde; şu âlem-i kebirin safahatında tecelli ve ihâta eden bütün esmânın âsârını göstermek ve bir mercimek tanesi kadar mevki tutan kuvve-i hâfıza-yı insâniyede bir kütüphane kadar yazı yazdırmak ve bütün hâdisat-ı kevnîyenin mufasssal fihristesini o kuvvecikte derc etmek, elbette ve elbette Hâlık-ı küllî şey'e has ve bu kâinatın Rabb-i Zülcelâl'ine mahsus bir hâtemdir.

Anâsır-ı arziye: Yeryüzünde bulunan maddeler, unsurlar

Musahhar: Âmade, hizmete hazır

Mevâlid-i türabiye: Toprakta yetişenler ve oluşanlar (bitkiler ve madenler)

Tecelli-i kudret: Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin eşyadaki görünümü

Kâinat-ı seyyâle: Hareket eden, akıp giden kâinat

Mevcudat-ı seyyâre: Gezici varlıklar, gezegenler

Cevelân: Dolaşma, gezme

Zihayat: Canlı. **Hâtem:** Mühür

Hayy-i Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi tasarrufunda olan Zat

Misal-i musaggar: Küçültülmüş numune, maket

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Envâ-i âlem: Dünyada bulunan türler. **Ekser:** Çoğu, geneli

Cami: Şümüllü, kapsamlı

Halk etmek: Yaratmak

Kabza-yı tasarruf: Tasarrufu

altında, eli altında

Derc etmek: Yerleştirmek, içine koymak

Âlem-i kebir: Büyük âlem

Safahât: Safhalar, devreler

Tecelli: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin eşyada görünmesi

Esmâ: İsimler. **Âsâr:** Eserler

Kuvve-i hâfıza-yı insaniye: İnsanın hâfıza kuvveti

Hâdisât-ı kevnîye: Kâinattaki olaylar. **Mufasssal:** Geniş, detaylı

Hâlık-ı küllî şey: Her şeyi yaratan

Rabb-i Zülcelâl: Kahri ve lütfuyla terbiye eden Yüce Allah

İşte zihayat üstünde olan pek çok hâtem-i Rabbânî'den bir tek hâtem, böyle nurunu gösterse ve O'nun âyâtını şöyle okuttursa, acaba birden bütün o hâtemlere bakabilsen, görebilsen ¹ اِحتَفَى بِشِدَّةِ ظُهُورِهِ demeyecek misin?

Dördüncü Lem'a

Bak, şu semâvâtın denizinde yüzen ve şu zeminin yüzünde serpilen ren-gârenk mevcudata ve çeşit çeşit masnuata dikkat et! Göreceksin ki her biri üstünde Şems-i Ezeli'nin taklid kabûl etmez turraları vardır. Nasıl hayatta sikkeleri, zihayatta hâtemleri görünüyor ve bir-ikisini gördük; ihya üstünde dahi öyle turraları vardır. Temsil, derin mânâları fehme yakınlaştırdığından bir temsil ile şu hakikati göstereceğiz.

Meselâ, Güneş; seyyarelerden tut, tâ katrelere kadar, tâ camın küçük parçalarına kadar ve kar'ın parlak zerreciklerine kadar şu Güneş'in cilve-i misâliyesinden ve in'ikâsından bir turrası ve Güneş'e mahsus bir eser-i nurânisi görünüyor. Şayet o hadsiz şeylerde görünen güneşçiklerini, Güneş'in cilve-i in'ikâsı ve tecelli-i aksı olduğunu kabûl etmezsen, o vakit her bir katrede ve ziyaya maruz her bir cam parçasında ve ışığa mukabil her şeffaf bir zerrecikte; tabii ve hakikî bir Güneş'in vücûdunu bil'asâle kabûl etmek gibi gâyet derece bir dîvanelikle, nihayetsiz bir belâhete düşmekliğin lâzım gelir. Öyle de: Şems-i Ezeli'nin tecelliyât-ı nuraniyesinden "İhya" yâni "hayat vermek" cihetinde, her bir zihayat üstünde öyle bir turrası vardır ki, faraza bütün esbab toplansa ve birer fâil-i muhtar kesilseler yine o turrayı taklid edemezler. Zira her biri birer mu'cize-i kudret olan zihayatlar, her biri o Şems-i Ezeli'nin şuaları hükmünde olan esmâsının nokta-yi mihrakiyesi suretindedir. Eğer zihayat üstünde görünen o nakş-ı acib-i san'atı, o nazm-ı garib-i hikmeti ve

¹ Şiddet-i zuhurundan gizlenmiş olan Zât'ı her türlü kusur ve noksan sıfatlardan tenzih ederiz. (Bkz.: Ğazâlî, İhyâu ulûmî'd-dîn 4/221; el-İskendarânî, Şerhu hikemî'l-atâiyye s.119)

Münezzeh: Uzak, beri, bulaşmamış

Masnuat: Eserler, sanatlı yapılan şeyler

Şems-i Ezeli: Batmayan kaybolmayan daimi güneş (Ulu Allah)

Turra: İmza

Sikke: Damga

İhyâ: Hayat vermek

Fehm: Anlamak

Seyyare: Gezegen

Misaliye: Yansıyarak görünen

şekil, hal

İn'ikâs: Yansıma

Eser-i nurani: Parlak iz, tesir

Tecelli-i aks: Yansıyan görüntü

Bil'asâle: Kendinden, asaleten, aslı ile

Tecelliyât-ı nuraniye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin eşyada gayet parlak ve berrak görünmesi

Belâhet: Aptallık, budalalık

Fâil-i muhtar: Özgür ve dilediği gibi yapan, hareket eden

Nokta-yi mihrakiye: Odak noktası

Nakş-ı acib-i san'at: Harika bir sanatla işlemek, harika sanat nakşı. **Şua:** Işın

Nazm-ı garib-i hikmet: Benzeri görülmemiş harika bir hikmetle yapmak, düzenlemek

o tecelli-i sırr-ı ehadiyeti, Zât-ı Ehad ü Samed'e verilmediği vakit, her bir zîhayatta, hattâ bir sinekte, bir çiçekte nihayetsiz bir kudret-i fâtra, içinde saklandığını ve her şeyi muhit bir ilim bulunduğunu ve kâinatı idare edecek bir İrade-i Mutlaka, onda mevcûd olduğunu; belki Vâcibü'l-Vücûd'a mahsus bâki sıfatları dahi onların içinde bulunduğunu kabûl etmek; âdeta o çiçeğin, o sineğin her bir zerresine bir ulûhiyet vermek gibi, dalâletin en eblehçesine, hurafatın en ahmakçasına bir derekesine düşmek lâzım gelir. Zira o şeyin zerrelere, hususan tohum olsalar, öyle bir vaziyet verilmiş ki; o zerre, cüz'ü olduğu zihayata bakar, onun nizamına göre vaziyet alır. Belki o zihayatın bütün nev'ine bakar gibi, o nev'in devamına yarayacak her yerde zer'etmek ve nev'inin bayrağını dikmek için kanatçıklarla kanatlanmak gibi bir keyfiyet alır. Belki o zihayat alâkadar ve muhtaç olduğu bütün mevcudata karşı muamelâtını ve münasebat-ı rızkiyesini devam ettirecek bir vaziyet tutuyor. İşte, eğer o zerre, bir Kadîr-i Mutlak'ın memuru olmazsa ve nisbeti o Kadîr-i Mutlak'tan kesilse o vakit o zerreye, her şeyi görür bir göz, her şeye muhit bir suor vermek lâzımdır.

Elhâsıl: Nasıl şu katrelerde ve camın zerreciklerinde olan güneşçikler ve çeşit çeşit renkler, Güneş'in cilve-i aksine ve in'ikâsının tecellisine verilmezse, bir tek Güneş'e mukabil nihayetsiz güneşleri kabûl etmek lâzım gelir. Muhâl ender muhâl bir hurâfeyi kabûl etmek iktiza eder. Aynen bunun gibi, eğer her şey Kadîr-i Mutlak'a verilmezse, bir tek Allah'a mukabil nihayetsiz, belki zerrât-ı kâinat adedince ilâhları kabûl etmek gibi, yüz derece muhâl içindeki bir muhali mevcûd kabûl etmek gibi bir divanelik hezeyanına düşmek lâzım gelir.

Elhâsıl: Her bir zerreden üç pencere, Şems-i Ezeli'nin nur-i vahdâniyetine ve vücub-i vücûduna açılır.

•**Birinci Pencere:** Her bir zerre; bir nefer gibi, nasıl ki askerî dairelerinin her birinde, yâni takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, fırkasında, ordusunda her birisinde bir nisbeti, o nisbete göre bir vazifesi ve o vazifeye

Tecelli-i sırr-ı ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinsde ait fertlere teker teker, ayrı ve farklı tecelli etmesi, muamelede bulunması

Zât-ı Ehad ü Samed: Hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı gibi, her şeyin kendisine muhtaç olduğu tek, yektâ Zat

Kudret-i fâtra: Yaratıcı kudret

Muhit: İhata eden, kapsayan

Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin olan

Ulûhiyet: İlâh olma, Allah'ın kâinattaki mutlak hakimiyeti, her mahluku kendine itaat ettirmesi

Ebleh: Pek akılsız, pek budala

Hurâfât: Hurafeler, boş inançlar

Dereke: Aşağı indiren basamak

Zer' etmek: Ekmek, dikmek

Muamelât: Muamelat, davranışlar

Münasebât-ı rızkiye: Rızık alıp

verme münasebetleri

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, mutlak ve sınırsız kudret sahibi

Muhâl ender muhâl: Olması mümkün olmayan, muhâl içinde muhâl

İktiza etmek: Gerekmek

Nur-i vahdâniyet: Allah'ın birliğinin nuru

Vücub-i vücud: Varlığının zarurî olmazsa olmaz- olması

göre nizamı dairesinde bir hareketi olduğu gibi.. öyle de; senin göz bebeğindeki o câmid zerrecik dahi, senin gözünde, başında, vücûdunda ve kuvve-i müvellide, kuvve-i câzibe, kuvve-i dâfia, kuvve-i müsavvire gibi deveran-ı deme ve his ve harekeye hizmet eden evride ve şerâyin ve sâir âsâblarda, hem senin nev'inde, ilâ âhir... Birer nisbeti, birer vazifesi bulunduğunu, bil-bedâhe bir Kadîr-i Ezeli'nin eser-i sun'u ve me'mur-i muvazzafı ve taht-ı tedbirinde olduğunu, kör olmayan göze gösterir.

•**İkinci Pencere:** Havadaki her bir zerre, her bir çiçeği, her bir meyveyi ziyaret edebilir. Her çiçeğe, her meyveye girer işleyebilir. Eğer her şeyi görür ve bilir bir Kadîr-i Mutlak'ın memur-i müsahharı olmasa, o serseri zerre, bütün meyvelerin, çiçeklerin cihazatını ve yapılmasını ve ayrı ayrı san'atlarını ve onlara giydirilen suretlerin terziliğini ve hıyatat-ı kâmile-i muhita-yi san'atını bilmek lâzım gelir. İşte şu zerre, bir güneş gibi bir nur-i tevhidin şuaını gösteriyor. Ziyâyı, havaya; mâi, türâba kıyas et.

Zaten eşyanın asıl menşe'leri, şu dört maddedir: Yeni hikmetle müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humuza, karbon, azottur ki, bu anasır evvelki unsurların ecdalarıdır.

•**Üçüncü Pencere:** Zerrelere mürekkep bir parça toprak, her bir çiçekli ve meyveli nebâtatın neşv ü nemasına menşe olabilir bir kâseyi, o zerreciklerden doldursan, bütün dünyadaki her nevi çiçek ve meyveli nebâtatın tohumcukları ki, o tohumcuklar hayvanâtın nutfeleri gibi ayrı ayrı şeyler değil, nutfeler bir su olduğu gibi, o tohumlar da karbon, azot, müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humuzadan mürekkep, mahiyetçe birbirinin misli, keyfiyetçe birbirinden ayrı, yalnız kader kalemiyle sırf mânevî olarak aslının programı tevdi edilmiş. İşte o tohumları nöbetle o kaseye koysak, her biri hârika cihazatıyla, eşkâl ve vaziyetiyle zuhur edeceğini, vuku bulmuş gibi inanırsın. Eğer o zerrelere her bir şeyin her bir hâl ve vaziyetini bilen ve her şeye (ona) lâayık vücûdu ve vücûdun levazimatını vermeye kadir ve kudretine nisbeten her şey kemâl-i sühuletle müsahhar olan bir Zât'ın memuru ve emirber bir vazir

Câmid: Cansız

Kuvve-i câzibe: Çekim gücü

Kuvve-i dâfia: İtme gücü

Kuvve-i musavvire: Şekil ve görünümleri alma gücü

Deverân-ı dem: Kan dolaşımı

Evride: Atar damar

Şerâyin: Toplar damar

Âsab: Damarlar ve sinirler

Bilbedâhe: Açıkça

Kadîr-i Ezeli: Güç ve kuvvetinin

başlangıcı ve sonu olmayan,

Eser-i sun': Sanat eseri

Memur-i muvazzaf: Görevli memur

Taht-ı tedbir: İdaresi altında

Hıyâtât-ı kâmile-i muhita-yi

san'at: Mükemmel, kapsamlı

terzilik sanatı

Memur-i müsahhar: Emre âmâde

memur

Mâ: Su

Türâb: Toprak

Müvellidülmâ: Hidrojen

Müvellidülhumuza: Oksijen

Neşv ü nemâ: Boy atıp gelişmek

Mürekkep: Bir araya gelmiş,

oluşmuş

Nutf: Spermi, döl

Kemâl-i sühulet: Mükemmel bir

kolaylık

fedârı olmazlarsa, o toprağın her bir zerresinde, ya bütün çiçekli ve meyve-dârların adedince mânevî fabrikalar ve matbaalar içinde bulunması lâzım gelir ki, o cihazatları ve eşkalleri birbirinden uzak ve birbirinden ayrı mevcudat-ı muhtelifeye menşe' olabilsin. Veya bütün o mevcudata muhit bir ilim ve bütün onların teşkilâtına muktedir olacak bir kudret vermek lâzımdır. Tâ bütün onların teşkilâtına medâr olsun. Demek Cenâb-ı Hak'tan nisbet kesilse, toprağın zerrâtı adedince ilâhlar kabûl edilmesi lâzım gelir. Bu ise bin defa muhâl içinde muhâl bir hurâfedir. Fakat memur oldukları vakit çok kolaydır.

Nasıl bir sultan-ı azîmin bir âdi neferi, o padişahın namıyla ve onun kuvvetiyle bir memleketi hicret ettirebilir, iki denizi birleştirebilir, bir şâhı esir edebilir; öyle de; Ezel ve Ebed Sultanı'nın emriyle, bir sinek bir Nemrud'u yere serer. Bir karınca bir Firavun'un sarayını harab eder, yere atar. Bir incir çekirdeği, bir incir ağacını yüklenir.

Hem her bir zerrede, vücub ve vahdet-i Sâni'a iki şahid-i sadık daha var. Birisi; her bir zerre; acz-i mutlakıyla beraber pek büyük ve pek müte-nevvi vazifeleri kaldırıyor ve cümûdiyeti ile beraber bir şuur-i küllî gösteren intizâm-perverâne nizam-ı umumîye tevfik-i hareket eder. Demek her bir zerre, lisan-ı acziyle Kadîr-i Mutlak'ın vücub-i vücûduna ve nizam-ı âlemi gözetmesiyle vahdetine şehâdet eder.

كَمَا أَنَّ فِي كُلِّ ذَرَّةٍ شَاهِدَيْنِ عَلَى أَنَّهُ وَاجِبٌ وَاحِدٌ كَذَلِكَ فِي كُلِّ حَيٍّ لَهُ آيَاتَانِ
عَلَى أَنَّهُ أَحَدٌ صَمَدٌ¹

Evet, her bir zîhayatta; biri Ehadiyet sikkesi, diğeri Samediyet turrası bulunuyor. Zira bir zîhayat ekser kâinatta cilveleri görünen esmâyı birden kendi âyinesinde gösteriyor. Âdeta bir nokta-yi mihrâkiye hükmünde

¹ Her bir zerrede O'nun Vâcib ve Vâhid olduğuna iki şahit bulunduğu gibi, her canlıda da O'nun Ehad ve Samed olduğuna dair iki delil vardır.

Mevcudat-ı muhtelif: Farklı varlıklar

Menşe': Kaynak, asıl esas

Zerrât: Zerreler, en küçük parçalar, atomlar

Âdi: Sıradan, basit

Vücub: Gerekliklik, zarurîlik

Vahdet-i Sâni: Sanatkârın, yapının bir olması

Acz-i mutlak: Tam bir acizlik

Mütenevvi: Çeşitli, türlü

Cumudiyet: Cansızlık, katı olma

Şuur-i küllî: Geniş, kapsamlı bir şuur

İntizamperverâne: İntizamı gözeterek

Nizam-ı umumî: Genel düzen, âşâyiş

Tevfik-i hareket: Uygun hareket etmek

Lisan-ı acz: Acizlik dili

Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinse ait fertlere teker teker, aynı ayrı tecelli etmesi, muamelede bulunması

Samediyet: Cenâb-ı Hakk'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı halde her şeyin O'na muhtaç olması

Nokta-yi mihrakiye: Odak noktası. **Zîhayat:** Canlı

Hayy-ı Kayyûm'un tecelli-i ism-i a'zamını gösteriyor. İşte Ehadiyet-i Zâtiye'yi, Muhyî perdesi altında bir nevi gölgesini gösterdiğinden, bir sikke-i Ehadiyet'i taşıyor. Hem o zihayat, bu kâinatın bir misâl-i musağğarı ve şecere-i hilkatın bir meyvesi hükmünde olduğu için, kâinat kadar ihtiyacatını birden kolaylıkla küçücük daire-i hayatına yetiştirmek, Samediyet turrasını gösteriyor. Yâni o hâl gösteriyor ki: *Onun öyle bir Rabbi var ki; ona, her şeye bedel bir teveccühü var ve bütün eşyanın yerini tutar bir nazarı var. Bütün eşya, O'nun bir teveccühünün yerini tutamaz.*

نَعَمْ يَكْفِي لِكُلِّ شَيْءٍ شَيْءٌ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا يَكْفِي عَنْهُ كُلُّ شَيْءٍ وَلَوْ لَشَيْءٍ وَاحِدٍ¹

Hem o hâl gösteriyor ki; onun o Rabbi, hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi, hazinesinden hiçbir şey eksilmez ve kudretine de hiçbir şey ağır gelmez. İşte Samediyet'in gölgesini gösteren bir nevi turrası... Demek her bir zihayatta, bir sikke-i Ehadiyet, bir turra-yi Samediyet vardır. Evet her bir zihayat, hayat lisaniyle² *هُوَ اللَّهُ أَحَدُ اللَّهِ الصَّمَدُ* okuyor. Bu iki sikkeden başka, birkaç pencere-i mühimme de var. Başka bir yerde tafsil edildiği için burada ihtisar edildi.

Mâdem şu kâinatın her bir zerresi böyle üç pencereyi ve iki deliği ve hayat dahi iki kapıyı birden Vâcibü'l-Vücûd'un vahdâniyetine açıyor, zerreden tâ Şems'e kadar tabakat-ı mevcudat, Zât-ı Zülcelâl'in envar-ı mârifetini ne suretle neşrettiğini kıyas edebilirsin.

İşte mârifetullahta terakkiyât-ı mânevîyenin derecâtını ve huzurun me-râtibini bundan anla ve kıyas et!..

Beşinci Lem'a

Nasıl ki bir kitab, eğer yazma ve mektub olsa, onun yazmasına bir kalem kâfidir. Eğer basma ve matbu olsa, o kitabın hurufatı adedince kalem-ler, yâni demir harfler lâzımdır; tâ o kitab tab'edilip vücûd bulsun. Eğer o

¹ Bu ibarenin manası, üst paragraftaki "yani o hâl..." diye başlayan cümledir.

² De ki: O, Allah'dır, Tekdir. * Allah Samed'dir. (İhlâs sûresi, 112/1-2)

Hayy-ı Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi yönetiminde olan Zat

Tecelli-i İsm-i A'zam: Cenâb-ı Hakk'ın en büyük ismiyle muamelede bulunması, varlıkların yönetmesi. **Muhyî:** Hayatı veren

Misal-i musaggar: Küçültülmüş numune, maket

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Tafsil etmek: Açıklayarak, ayrıntılarıyla anlatmak

İhtisar etmek: Özetlemek

Zât-ı Zülcelâl: Kahrı ve lütfuyla terbiye eden tek, yek tâ Zat

Mârifetullah: Allah'ı sıfat, isim ve fiilleriyle tanımak, bilmek (Allah bilgisi)

Terakkiyât-ı mânevîye: Manen ilerlemek, yükselmek

Derecât: Dereceler

Mektub: Yazılmış

Hurufat: Harfler

kitabın bâzı harflerinde gâyet ince bir hat ile o kitabın ekseri yazılmış ise –Sûre-i Yâsîn, lâfz-ı Yâsîn’de yazıldığı gibi– o vakit bütün o demir harflerin küçücükleri, o tek harfe lâzım; tâ tab’edilsin. Aynen öyle de: Şu kitab-ı kâinatı, kalem-i kudret-i Samedâniye’nin yazması ve Zât-ı Ehadiyet’in mektubu desen vücut derecesinde bir sühulet ve lüzum derecesinde bir mâkuliyet yoluna gidersin. Eğer tabiata ve esbaba isnad etsen imtina derecesinde suûbetli ve muhâl derecesinde müşkilâtli ve hiçbir vehim kabûl etmeyen hurafatlı şöyle bir yola gidersin ki, tabiat için her bir cüz’ toprakta, her bir katre suda, her bir parça havada, milyarlarca mâdenî matbaalar ve hadsiz mânevî fabrikalar bulunması lâzım; tâ ki hesapsız çiçekli, meyveli masnuatın teşekkülâtına mazhar olabilsin. Yahut her şeye muhit bir ilim, her şeye muktedir bir kuvvet, onlarda kabûl etmek lâzım gelir; tâ şu masnuata hakikî masdar olabilsin. Çünkü; toprağın ve suyun ve havanın her bir cüz’ü, ekser nebâtata menşe olabilir. Halbuki her bir nebat –meyveli olsa, çiçekli olsa– teşekkülâtı o kadar muntazamdır, o kadar mevzundur, o kadar birbirinden mümtazdır, o kadar keyfiyetçe birbirinden ayırdır ki; her birisine, yalnız ona mahsus birer ayrı mânevî fabrika veya ayrı birer matbaa lâzımdır. Demek tabiat, mistarlıktan masdarlığa çıksa, her bir şeyde bütün şeylerin makinelerini bulundurmağa mecburdur. İşte bu tabiatperestlik fikrinin esâsı, öyle bir hurafâtîr ki hurafeciler dahi ondan utanıyorlar. Kendini âkıl zanneden ehl-i dalâletin, nasıl nihayetsiz hezeyanlı bir akılsızlık iltizam ettiklerini gör, ibret al!..

Elhâsıl: Nasıl bir kitabın her bir harfi, kendi nefsinin bir harf kadar gösterip ve kendi vücûduna tek bir suretle delâlet ediyor ve kendi kâtibini on kelime ile târif eder ve çok cihetlerle gösterir. Meselâ, “Benim kâtibimin hüsn-i hattı var, kalemi kırmızıdır, şöyledir böyledir.” der. Aynen öyle de: Şu kitab-ı kebir-i âlemin her bir harfi, kendine cirmi kadar delâlet eder ve kendi sureti kadar gösterir. Fakat Nakkaş-ı Ezeli’nin esmâsını, bir kaside kadar târif eder ve keyfiyetleri adedince işaret parmaklarıyla o esmâyı gösterir, müsem-

Kalem-i kudret-i Samedâniye:

Her şeyin muhtaç olduğu ilâhî kudretin işleyişi, icraatı

Zât-ı Ehadiyet: Aynı cinse ait fertlere teker teker; ayrı ve farklı tecelli eden, muamelede bulunan Yüce Zat

Sühulet: Kolaylık

Mâkuliyet: Akla uygunluk, makul olma

İmtinâ: İmkânsız, mümkün olmayış

Suûbet: Zorluk

Hurafat: Hurafeler, batıl inançlar

Masnuât: Eserler, sanatlı yapılan şeyler

Teşekkülât: Oluşumlar, meydana gelmeler

Muhit: Şümulü, kapsamlı

Masdar: Kaynak, menşe

Mevzun: Ölçülü, dengeli

Mümtaz: Seçkin, ayrıcalıklı, üstün

Mistar: Cetvel, araç

Tabiatperestlik: Tabiatın yaratıcılığına inanan düşünce

Âkıl: Akıllı. **Hezeyan:** Saçmalama

İltizam etmek: Taraf tutma, yol edinme, kabullenme

Elhasıl: Netice olarak

Hüsn-i hatt: Güzel yazma, hattatlık

Cirm: Hacim, büyüklük

Delâlet etmek: İşaret etmek, delil olmak

Nakkaş-ı Ezeli: Sanatının başlangıcı ve sonu olmayan Zat

Esmâ: İsimler

Müsemma: İsimlenen, adlanan

masına şehâdet eder. Demek hem kendini, hem bütün kâinatı inkâr eden safsatacı gibi bir ahmak, yine Sâni-i Zülcelâl'in inkârına gitmemek gerektir!..

Altıncı Lem'a

Hâlık-ı Zülcelâl'in Nasıl ki mahlûkatının her bir ferdinin başında ve masnuatının her bir cüz'ünün cebhesinde, ehadiyetinin sikkesini koymuştur; (Nasıl ki geçmiş lem'alarda bir kısmını gördün.) öyle de, her bir nev'in üstünde çok sikke-i ehadiyet, her bir küll üstünde müteaddid hâtem-i vâhidiyet, tâ mecmu-i âlem üstünde mütenevvi turra-i vahdet, gâyet parlak bir surette koymuştur. İşte pek çok sikkelerden ve hâtemlerden ve turalardan, sath-ı arz sahifesinde bahar mevsiminde vaz'edilen bir sikke, bir hâtemi göstereceğiz. Şöyle ki:

Nakkaş-ı Ezeli, zeminin yüzünde yaz, bahar zamanında en az üç yüz bin nebâtât ve hayvanâtın enva'ını, nihayetsiz ihtilat, karışıklık içinde nihayet derecede imtiyaz ve teşhis ile ve gâyet derecede intizâm ve tefrik ile haşır ve neşretmesi, bahar gibi zâhir ve bâhir parlak bir sikke-i tevhiddir. Evet, bahar mevsiminde ölmüş arzın ihyası içinde, üç yüz bin haşrın nümunelerini kemâl-i intizâm ile icad etmek ve arzın sahifesinde birbiri içinde üç yüz bin muhtelif enva'ın efradını hatâsız ve sehivsiz, galatsız, noksansız, gâyet mevzun, manzum, gâyet muntazam ve mükemmel bir surette yazmak, elbette nihayetsiz bir kudrete ve muhit bir ilme ve kâinatı idare edecek bir irâdeye mâlik bir Zât-ı Zülcelâl'in, bir Kadîr-i Zülkemâl'in ve bir Hakîm-i Zülcemâl'in sikke-i mahsusası olduğunu zerre miktar şuuru bulunanın derk etmesi lâzım gelir. Kur'an-ı Hakîm ferman ediyor ki:

فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
إِنَّ ذَٰلِكَ لَمَحْيِ الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

¹ İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O dirilecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir. (Rûm sûresi, 30/50)

Sâni-i Zülcelâl: Tek ve yektâ Ulu Sanatkâr. **Müteaddit:** Birçok **Hâlık-ı Zülcelâl:** Tek ve yektâ Ulu Yaradan. **Masnuât:** Eserler **Ehadiyet:** Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinse ait fertlere teker teker, ayrı ve farklı tecelli etmesi, muamelede bulunması. **Küll:** Bütün **Hâtem-i vâhidiyet:** Vâhidiyet mührü... varlıkların bir bütün olarak, Allah'ın varlığını ve birliğini göstermesi. **Sath-ı arz:** Yeryüzü

Mahlûkat: Yaratılanlar **Mecmu-i âlem:** Âlemin geneli **Mütenevvi:** Çeşitli, türlü **Envâ:** Türler. **İhtilât:** Karışma **Bahîr:** Besbelli, apaçık **Kemâl-i intizam:** Mükemmel bir düzen ve âhenek. **Tefrik:** Ayırma **Efrad:** Fertler. **Sehiv:** Yanılgı **Galat:** Hata, yanlış **Mevzun:** Ölçülü, tartılı **Manzum:** Düzenli, düzgün

Zât-ı Zülcelâl: Yüceliği ve lütfuyla terbiye eden tek, yektâ Zat **Kadîr-i Zülkemâl:** Güzellik ve fazileti ile beraber güç ve kuvvetin de yegâne sahibi Hz.Allah **Hakîm-i Zülcemâl:** Lütuf ve ihsan kuşağında hikmetiyle muamele eden Hz.Allah **Sikke-i mahsus:** Kendine ait özel damga **Derk etmek:** Anlamak, idrâk etmek

Evet, zeminin diriltilmesinde, üç yüz bin haşrın nümunelerini, birkaç gün zarfında yapan, gösteren kudret-i fâtıra'ya; elbette insanın haşrı O'na göre kolay gelir. Meselâ: Gelincik Dağı'nı ve Sübhan Dağı'nı bir işaretle kaldıran bir Zât-ı mu'ciznümâyâ: "Şu dereden, yolumuzu kapayan şu koca taş kaldırabilir misin?" denilir mi? Öyle de, gök ve dağ ve yeri altı günde îcad eden ve onları vakit-bevakit doldurup boşaltan bir Kadîr-i Hakîm'e, bir Kerîm-i Rahîm'e: "Ebed tarafından ihzâr edilip serilmiş, kendi ziyafetine gidecek yolumuzu seddeden şu toprak tabakasını üstümüzden kaldırabilir misin? Yeri düzeltip bizi ondan geçirebilir misin?" İstib'âd suretinde söylenir mi!

Şu zeminin yüzünde yaz zamanında bir sikke-i tevhidi gördün. Şimdi bak! Gâyet basîrane ve hakîmâne zeminin yüzündeki şu tasarrufat-ı azîme-i bahariye üstünde, bir hâtem-i Vâhidiyet gâyet âşikâre görünüyor. Çünkü; şu icraat, bir vüs'at-i mutlaka içinde ve o vüs'atle beraber bir sür'at-i mutlaka ile ve o sür'at ile beraber bir sehâvet-i mutlaka içinde görünen intizâm-ı mutlak ve kemâl-i hüsn-i san'at ve mükemmeliyet-i hilkat; öyle bir hâtemdir ki, gayr-ı mütenahî bir ilim ve nihaysiz bir kudret sahibi ona sahip olabilir.

Evet görüyoruz ki; bütün yeryüzünde bir vüs'at-i mutlaka içinde bir îcad, bir tasarruf, bir faaliyet var. Hem o vüs'at içinde bir sür'at-i mutlaka ile işleniyor. Hem o sür'at ve vüs'atle beraber teksir-i efrâdda bir sehâvet-i mutlaka görünüyor. Hem o sehâvet ve vüs'at ve sür'atle beraber bir sühulet-i mutlaka görünüyor. Hem o sehâvet ve sühulet ve sür'at ve vüs'atle beraber her bir nevide, her bir ferdde görünen bir intizâm-ı mutlak ve gâyet mümtaz bir hüsn-i san'at ve gâyet müstesna bir mükemmeliyet-i hilkat ile beraber gâyet sehâvet içinde bir intizam-ı tam var. Ve o teksir-i efrad içinde bir mükemmeliyet-i hilkat ve gâyet sür'at içinde bir hüsn-i san'at ve nihayet ihtilal içinde bir imtiyaz-ı etem ve gâyet mebzuliyet içinde gâyet kıymetdar eserler ve gâyet geniş daire içinde tam bir muvafakat ve gâyet sühulet içinde gâyet san'atkârane bediaları îcad etmek, bir anda, her yerde, bir tarzda, her ferdde

Kudret-i Fâtıra: Yaratıcı kudret
Zât-ı muciznümâ: Mucize gösteren Zât

Kadîr-i Hakîm: Güç ve kudretini İlâhî hikmetle kullanan Hz. Allah

Kerîm-i Rahîm: Merhamet ve şefkati ile daima bol bol veren Hz. Allah

İhzar: Hazırlamak

Seddetmek: Engellemek, kapamak

İstib'ad: Uzak görme, kabul etmeme

Basîrâne: Görerek

Tasarrufât-ı azîme-i bahariye: Baharda meydana gelen büyük hâdiseler. **Hakîmâne:** Hikmetlice

Hâtem-i vâhidiyet: Cenâb-ı Hak'ın birliği, eşyadaki genel ve umumî tecellisinin mühürü, imzası

Vüs'at-i mutlaka: Sınırsız, büyük bir genişlik. **Âşikâre:** Açıkça

Sür'at-i mutlaka: Büyük bir hız

Sehâvet-i mutlaka: Büyük bir cömertlik

İntizam-ı mutlak: Tam bir düzen ve ahenk

Kemâl-i hüsn-i san'at: Sanatın güzelliğindeki mükemmellik
Mükemmeliyet-i hilkat: Yaratılıştaki mükemmellik

Gayr-ı mütenahî: Sonsuz

Teksir-i efrad: Fertlerin çoğaltılması

Sühulet-i mutlaka: Tam bir kolaylık

İhtilâl: Karışma

İmtiyaz-ı etemm: Tastamam bir

belirginlik, birbirinden farklı olma

Mebzuliyet: Bolluk

Bedîa: Eşsiz, mükemmel

bir san'at-ı hârîka, bir faaliyet-i mu'ciznümâ göstermek; elbette ve elbette öyle bir Zât'ın hâtemidir ki, hiçbir yerde olmadığı hâlde, her yerde hâzır, nâzırdır. Hiçbir şey O'ndan gizlenmediği gibi, hiçbir şey O'na ağır gelmez. Zerrelerle yıldızlar, O'nun kudretine nisbeten müsavidirler.

Meselâ: O Rahîm-i Zülcemâl'in bağıştan-ı kereminden, mu'cizâtının salkımlarından bir tanecik hükmünde gördüğüm iki parmak kalınlığında bir üzüm asmasına asılmış olan salkımları saydım: Yüz elli beş çıktı. Bir salkımın danesini saydım, yüz yirmi kadar oldu. Düşündüm, dedim: Eğer bu asma çubuğu, ballı su musluğu olsa, daim su verse, şu hararete karşı o yüzer rahmetin şurub tulumbacıklarını emziren salkımlara ancak kifayet edecek. Halbuki, bâzan az bir rutubet ancak eline geçer. İşte bu işi yapan, her şeye kadîr olmak lâzım gelir.

سُبْحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولُ¹

Yedinci Lem'a

Bak, nasıl sahife-i arz üstünde Zât-ı Ehad ü Samed'in hâtemlerini az dikkatle görebilirsin. Başını kaldır, gözünü aç, şu kâinat kitab-ı kebirine bir bak, göreceksin ki o kâinatın heyet-i mecmuası üstünde, büyüklüğü nisbetinde bir vuzuh ile hâtem-i vahdet okunuyor. Çünkü; şu mevcudat bir fabrika'nın, bir kasrın, bir muntazam şehrin eczaları ve efradları gibi bel-bele verip, birbirine karşı muavenet elini uzatıp, birbirinin suâl-i hâcetine: "*Lebbeyk! Baş üstüne!*" derler. El-ele verip, bir intizâm ile çalışırlar. Başbaşa verip, zevillhayata hizmet ederler. Omuz-omuza verip, bir gayeye müteveccihen bir Müdebbir-i Hakîm'e itaat ederler. Evet: Güneş ve Ay'dan, gece ve gündüzden, kış ve yazdan tut, tâ nebatâtın, muhtaç ve aç hayvanların imdadına gelmelerinde ve hayvanların zaîf, şerîf insanların imdadına koşmalarında, hattâ mevadd-ı gıdâiyenin latîf, nahîf yavruların ve meyvelerin im-

¹ Akılların sanatına hayran kaldığı Zât'ı takdis ederiz. (Bkz.: Nevevî, *el-Ezkar* s. 292; İmam Ali (radiyallahu anhu), *Nehcu'l-belâğa*, s. 428)

Faaliyet-i muciznümâ: Mucizeli faaliyet

Müsavi: Denk, eşit

Rahîm-i Zülcemâl: Güzellik ve lütuf ile sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet eden Hz. Allah

Bağıştan-ı kerem: Allah'ın ihsan ve keremini bağışladığı bağ

Sahife-i arz: Yeryüzü sayfası

Vuzuh: Açık olma, belirginlik

Zât-ı Ehad u Samed: Hiçbir şey ihtiyacı olmadığı halde her şeyin kendine muhtaç olduğu tek ve yektâ Hz. Allah

Hâtem-i vahdet: Cenâb-ı Hakk'ın birliği, eşyadaki genel ve umumî tecellisinin mühürü

Kasr: Köşk, saray

Sual-i hâcet: İhtiyaç isteği, talebi

Zevillhayat: Canlılar

Lebbeyk: Emredilene yerine getirme arzusunı belirten "buyurun, efendim" anlamında bir ifade

Müteveccihen: Yönelerek

Müdebbir-i Hakîm: Her işi büyük gaye ve hedeflere göre düzenleyen, idare eden Hz. Allah

Mevadd-ı gıdâiye: Gıda maddeleri

Latîf: Güzel, hoş

Nahîf: Zayıf, güçsüz

dadına uçmalarında, tâ zerrât-ı taamiyenin hüceyrat-ı beden imdadına geçmelerinde câri olan bir düstur-i teavünle hareketleri, bütün bütün kör olmayana gösteriyorlar ki; gâyet Kerîm bir tek Mürebbî'nin kuvvetiyle, gâyet Hakîm bir tek Müdebbir'in emriyle hareket ediyorlar.

İşte şu kâinat içinde câri olan bu tesanüd, bu teâvün, bu tecâvüb, bu teânuk, bu müsahhariyet, bu intizâm, bir tek Müdebbir'in tertibiyle idare edildiklerine ve bir tek Mürebbî'nin tedbirleriyle sevk edildiklerine kat'iyen şehâdet etmekle beraber; şu bilbedâhe san'at-ı eşyada görünen hikmet-i âimme içindeki inâyet-i tâmm ve o inâyet içinde parlayan rahmet-i vasia ve o rahmet üstünde serilen ve rızka muhtaç her bir zihayata onun hacetine lâayık bir tarzda iâşe etmek için serpilerek erzak ve iâşe-i umumî, öyle parlak bir hâtem-i tevhiddir ki, bütün bütün akıllı sönmeyen anlar ve bütün bütün kör olmayan görür. Evet, kasd ve şuur ve irâdeyi gösteren bir perde-i hikmet, umum kâinatı kaplamış ve o perde-i hikmet üstünde lütuf ve tezyin ve tahsin ve ihsanı gösteren bir perde-i inâyet serilmiştir ve o müzeyyen perde-i inâyet üstünde kendini sevdirmek, tanıttırmak ve in'am ve ikram etmek lem'alarını gösteren bir hulle-i rahmet, kâinatı içine almıştır ve o münevver perde-i rahmet-i âimme üstüne serilen ve terahhumu ve ihsan ve ikramı ve kemâl-i şefkat ve hüsn-i terbiyeyi ve lutf-i rubûbiyet'i gösteren bir sofraya-yı erzak-ı umumiye dizilmiştir.

Evet şu mevcudata, zerrelere güneşlere kadar; ferdler olsun nevilere olsun, küçük olsun büyük olsun, semerat ve gayâtla ve faideler ve maslahatlarla münakkaş bir kumaş-ı hikmetten muhteşem bir gömlek giydirilmiş ve o hikmet-nümâ suret gömleği üstünde lütuf ve ihsan çiçekleriyle müzeyyen bir

Zerrât-ı taamiye: Yiyecek mole-

külleri

Hüceyrât-ı beden: Beden hücreleri

Düstur-ı teâvün: Yardımlaşma kanunu

Mürebbî: Eğiten, yetiştiren

Müdebbir: Düzenleyen, idare eden

Tesânüd: Dayanışma

Teâvün: Yardımlaşma

Tecâvüb: Birbirine cevap verme, ihtiyacı karşılama

Teanuk: Kucaklaşma

Musahhariyet: İstifadeye, kullanıma hazır hâle getirilmek

Bilbedâhe: Açıkça

San'at-ı eşya: Eşyanın güzelce, sanatlı yapılması

Hikmet-i âimme: Genel, kapsamlı hikmet

İnâyet-i tamme: Tam, mükemmel yardım

Rahmet-i vâsîa: Geniş, kapsamlı rahmet. **Zihayat:** Canlı

İâşe etmek: Bakmak, yedirip, içirmek. **Tezyin:** Süsleme

Perde-i hikmet: Eşyanın yaratılışında ön planda görülen ilâhî gayeler, maksatlar

Tahsin: Güzelleştirme, güzel yapma

Perde-i inâyet: Eşyanın yaratılışında ön planda görülen ilâhî yardımlar, lütuflar

Müzeyyen: Süslü, ziynetli

Hulle-i rahmet: Rahmet ve şefkât örtüsü, giysisi

İn'am etmek: Nimet vermek

Perde-i rahmet-i âimme: Eşyanın yaratılışında ön planda görülen her şeyi kuşatan, genel rahmet

Terahhum: Acıma, şefkat etme

Kemâl-i şefkat: Mükemmel bir şefkat

Hüsn-i terbiye: Güzel yetiştirme

Lutf-i Rububiyyet: Cenâb-ı Hak'ın her şeyin sahibi olması hasebiyle mahkukâtına iyilik ve ihsanda bulunması

Sofra-yı erzak-ı umumiye: Herkesi doyuracak geniş sofraya

Semerat: Meyveler, neticeler

Münakkaş: Nakışlı, işlemeli

Hikmetnümâ: Hikmetli, hikmeti yansıtan. **Gayat:** Gayeler

hulle-i inâyet, her şeyin kametine göre biçilmiş ve o müzeyyen hulle-i inâyet üzerine tahabbüb ve ikram ve tahannün ve in'am lem'alarıyla münevver, rahmet nişanları takılmış ve o münevver ve murassa nişanları ihsan etmekle beraber, zeminin yüzünde bütün zevilhayatın taifelerine kâfi, bütün hacetlerine vâfi bir sofraya rızık-ı umumî kurulmuştur. İşte şu iş, Güneş gibi âşikâre, nihayetsiz Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk bir Zât-ı Zülcemâl'e işaret edip gösteriyor...

Öyle mi? Her şey rızka muhtaç mıdır? Evet, bir ferd, rızka ve devam-ı hayata muhtaç olduğu gibi, görüyoruz ki; bütün mevcudat-ı âlem –bâhusus zîhayat olsa– küllî olsun, cüz'î olsun, küll olsun cüz' olsun; vücûdunda, bekasında, hayatında ve idame-i hayatta maddeten ve mânen çok metâlibi var, çok levâzımâtı var. İftikarâtı ve ihtiyacâtı öyle şeylere var ki, en ednasına o şeyin eli yetişmediği, en küçük matlûbuna o şeyin kuvveti kâfi gelmediği bir hâlde, görüyoruz ki; bütün metâlibi ve erzâk-ı maddiye ve mâneviyesi ¹ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ummadığı yerlerden kemâl-i intizâmı ve vakt-i münâsibde ve lâıyk bir tarzda kemâl-i hikmetle ellerine veriliyor. İşte bu iftikar ve ihtiyac-ı mahlukat ve bu tarzda imdad ve iâne-i gaybiye, acaba güneş gibi, bir Mürebbi-i Hakîm-i Zülcelâl'i, bir Müdebbir-i Rahîm-i Zülcemâl'i göstermiyor mu?

Sekizinci Lem'a

Nasıl ki bir tarlada ekilen bir nevi tohum delâlet eder ki; o tarla, her hâlde tohum sahibinin taht-ı tasarrufunda olduğunu, hem o tohumu dahi,

¹ ...hiç ummadığı yerlerden... (Talak süresi, 65/3)

Hulle-i inâyet: İlâhi yardımlar, lütuflar giysisi. **Kamet:** Boy, ölçü
Tahabbüb: Muhabbet etmek
İn'am: Nimet verme. **Vâfi:** Yeterli
Murassâ: Sırmalı, kıymetli taşlarla bezeli. **Tahannün:** Şefkat etme
Hakîm: Her şeyi yerli yerince yapan
Kerîm: Pek faziletli yarattıklarına daima bol bol veren
Rahîm: Yarattıklarına karşı daima sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet eden
Rezzak: Yarattıklarının muhtaç oldukları rızıkları daima yerinde ve zamanında yetiştirip, ihsan eden
Mevcudat-ı âlem: Âlemdaki varlıklar. **Bahusus:** Özellikle

Zât-ı Zülcemâl: Sınırsız derecede güzelliklerin sahibi tek ve yektâ Hz. Allah
Küllî: Bütüne ait, küçük parçalar-dan meydana gelen
Cüz'î: Parçaya ait, bütünün küçük parçaları. **Cüz:** Parça, bölüm
Beka: Kalma, devam etme
İdame-i hayat: Hayatı devam ettirmek. **Küll:** Bütün, hep
İftikarât: Son derece muhtaç olma durumları, el açmalar
Ednâ: En değersiz, en basit
Matlub: İstek, talep
Metâlib: İstekler, talepler
Erzak: Rızıklar, maddi ve mânevi nimetler

Kemâl-i intizam: Tam bir düzen ve ahenk içinde
Vakt-i münâsib: Uygun vakit
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet
İâne-i gaybiye: Görünmeden yardım etme
Mürebbi-i Hakîm-i Zülcelâl: Yarattıklarının daima fayda ve maslahatlarını gözeterek onları yetiştiren, tek ve yektâ Zat
Müdebbir-i Rahîm-i Zülcemâl: Güzellik ve lütufları ile; engin şefkat ve merhameti ile daima kul-larının işlerini gözetip idare eden Zat
Taht-ı tasarruf: Tasarrufu altında

tarla mutasarrıfının taht-ı tasarrufunda olduğunu gösterir. Öyle de, şu anâsir denilen mezraa-yi masnuat, vâhidiyet ve besâtet ile beraber, külliyyet ve ihâ-taları ve şu mahlûkat denilen semerat-ı rahmet ve mu'cizât-ı kudret ve ke-lâmât-ı hikmet olan nebâtat ve hayvanât, mümaselet ve müşabehetleriyle beraber çok yerlerde intışarı, her tarafta bulunup tavattunları, tek bir Sâni-i Mu'ciznümâ'nın taht-ı tasarrufunda olduklarını öyle bir tarzda gösteriyor ki güya her bir çiçek, her bir semere, her bir hayvan, o Sâni'in birer sikkesidir, birer hâtemidir, birer turrasıdır. Her nerede bulunsu lisân-ı hâliyle her birisi der ki: "Ben kimin sikkesiyim, bu yer dahi onun masnuudur. Ben kimin hâtemiyim, bu mekân dahi onun mektubudur. Ben kimin turrasıyım, bu vatanım dahi onun mensucudur." Demek en ednâ bir mahlûka rubûbiyet, bütün anasırı kabza-yi tasarrufunda tutana mahsustur ve en basit bir hayvanı tedbir ve tedvir etmek, bütün hayvanâtı, nebâtatı, masnuatı kabza-yi rubûbiyetinde terbiye edene has olduğunu kör olmayan görür.

Evet her bir ferd, sâir efrada mümaselet ve misliyet lisanı ile der: "Kim bütün nev'ime mâlik ise, bana mâlik olabilir, yoksa yok." Her nevi, sâir nevilerle beraber yeryüzünde intışarı lisanıyla der: "Kim bütün sath-ı arza mâlik ise, bana mâlik olabilir, yoksa yok." Arz, sâir seyyarat ile bir Güneşe irtibatı ve semâvât ile tesanüdü lisanıyla der: "Kim bütün kâinata mâlik ise, bana mâlik o olabilir, yoksa yok." Evet faraza zîşuur bir elmaya biri dese: "Sen benim san'atımsın." O elma lisan-ı hâl ile ona: "Sus!" diyecek. "Eğer bütün yeryüzünde bütün elmaların teşkiline muktedir olabilirsen, belki yeryüzünde münteşir bütün hemcinsimiz olan bütün meyvedârlara, belki sefinesiyle hazine-i rahmetten gelen bütün hedâyâ-yi Rahmaniye'ye mutasarrıf olabilirsen, bana rubûbiyet dâva et." O elma böyle diyecek ve o ahmağın ağzına bir tokat vuracak...

Dokuzuncu Lem'a

Cüz'de cüz'ide; küllde, küllîde, küll-i âlemde; hayatta, zihayatta, ihyada olan sikkelerden, hâtemlerden, turralardan bazılarına işaret ettik. Şimdi, nevilerde hesapsız sikkelerden bir sikkeye işaret edeceğiz.

Mutasarrıf: Tasarruf hak ve yetki-sinin sahibi

Vâhidiyet: Birlik

Mezraa-yi masnuat: Eserlerin meydana getirildiği yer, tarla

Külliyyet: Genellik, bütünlük

İhâta: İçine alma, kapsama

Semerât-ı rahmet: Rahmet meyveleri, neticeleri

Kelâmât-ı hikmet: Hikmet ifadele-ri, kelimeleri, sözleri

Mucizât-ı kudret: Kudret mucizeleri. **Müşabehet:** Benzerlik

Mümaselet: Denklik, şekil ve özel-lik itibarıyla aynı olma

Tavattun: Yerleşme, vatan edinme

Sâni-i Muciznümâ: Mucize gösteren sanatkar. **Masnu:** Eser

Rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi içine alan engin idare ve sal-tanatı. **Tesanüd:** Dayanışma

Mensuc: Dokunmuş, işlenmiş

Tedvir etmek: İdare etmek, işleyi-şini devam ettirmek

Kabza-yi rubûbiyet: İdaresi altın-da, emri altında

Misliyet: Benzerlik, denklik

Seyyârât: Gezegenerler

Zîşuur: Şuurlu. **Sefine:** Gemi

Münteşir: Yaygın, yayılmış

Hedâyâ-yi Rahmâniye: Rahmet-i Sonsuz'un hediyeleri

Evet, Nasıl ki meyvedâr bir ağacın hesapsız semereleri, bir terbiye-i vâhide, bir kanun-i vahdetle, bir tek merkezden idare edildiklerinden, külfet ve meşakkat ve masraf, o kadar sühulet peyda eder ki; kesretle terbiye edilen tek bir semereye müsavî olurlar. Demek kesret ve taaddüd-i merkez, her semere için, kemiyetçe bütün ağaç kadar külfet ve masraf ve cihazat ister. Fark yalnız keyfiyetçedir. Nasıl ki bir tek nefere lâzım teşhizat-ı askeriye yapılmak için, orduya lâzım bütün fabrikalar kadar fabrikalar lâzımdır.. Demek iş, vahdetten kesrete geçse, efrad adedince –kemiyet cihetiyle– külfet ziyadeleşir. İşte, her nevide bilmüşâhede görünen sühulet-i fevkalâde, elbette vahdetten, tevhidden gelen bir yürür ve sühuletin eseridir.

Elhâsıl: Bir cinsin bütün enva'ı, bir nev'in bütün efradı, âzâ-yi esâsîde muvafakat ve müşabehetleri nasıl isbat ederler ki, tek bir Sâni'in masnularıdır. Çünkü, vahdet-i kalem ve ittihad-ı sikke öyle ister. Öyle de, bu meşhud sühulet-i mutlaka ve külfetsizlik, vücut derecesinde îcab eder ki, bir Sâni-i Vâhid'in eserleri olsun. Yoksa imtina' derecesine çıkan bir suûbet, o cinsi, in'idama ve o nev'i ademe götürecekti.

Velhâsıl: Cenâb-ı Hakk'a isnad edilse, bütün eşya, bir tek şey gibi bir sühulet peyda eder. Eğer esbaba isnad edilse, her bir şey, bütün eşya kadar suûbet peyda eder. Mâdem öyledir, kâinatta şu görünen fevkalâde ucuzluk ve şu göz önündeki hadsiz mebzûliyet, sikke-i vahdeti güneş gibi gösterir. Eğer, gâyet mebzûliyetle elimize geçen şu sanatlı meyveler, Vâhid-i Ehad'in malı olmazsa, bütün dünyayı verse idik bir tek narı yiyemezdik.

Onuncu Lem'a

Tecelli-i Cemâliye'yi gösteren hayat, nasıl bir bürhân-ı ehadiyet; belki bir çeşit tecelli-i vahdettir; tecelli-i Celâl'i izhar eden memat dahi, bir bürhân-ı

Terbiye-i vâhid: Bir Zat tarafından yetiştirilmek

Kanun-i vahdet: Birlik kanunu

Sühulet: Kolaylık

Peydâ etmek: Belirmek, ortaya çıkmak

Müsâvî: Denk, eşit

Kesret: Çokluk, çok olma

Taaddüd-i merkez: Merkezin fazlalığı, çok merkezlilik

Teshizat-ı askeriye: Askerî tehiizatlar, malzemeler

Vahdet: Birlik, bir olma

Kemiyet: Nicelik

Bilmüşâhede: Görerek

Sühulet-i fevkalâde: Olağanüstü derecede kolay olma

Yürür: Kolaylık

Envâ: Türler

Âzâ-yi esasî: Esas organ

Muvafakat: Uygunluk

Müşabehet: Benzerlik

İttihad-ı sikke: Damganın bir olması

Meşhud: Görünen

Vücub: Gereklilik, kesinlik

Sâni-i Vâhid: Bir, tek sanatkâr

İmtinâ: İmkânsızlık

Suûbet: Zorluk

İn'idâm: Yok olma, bitme

Mebzûliyet: Bolluk

Vâhid u Ehad: Bir ve tek, yektâ Yüce Allah

Tecelli-i cemâliye: İlâhî güzelliğin eşyada görünmesi, Allah'ın "Cemil" isminin tecellisi

Bürhan-ı ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinsde ait fertlere teker teker, ayrı ve farklı muamelede bulunmasına ait delil

Tecelli-i celâlî: Cenâb-ı Hakk'ın kahr ve lütfuyla terbiye ve idaresine ait tecellisi

İzhar: Göstermek.

Memat: Ölüm

vâhidiyettir. Evet meselâ: ¹ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى Nasıl ki, güneşe karşı parlayan ve akan büyük bir ırmağın kabarcıkları ve zemin yüzünün mütelemmi şeffâfâtı, Güneş'in aksini ve ışığını göstermek suretiyle Güneş'e şehâdet ettikleri gibi, o kataratın ve şeffâfâtın gurubuyla, gitmeleriyle beraber arkalarından yeni gelen katarat taifeleri ve şeffâfat kabileleri üstünde yine güneşin cilveleri haşmetle devamı ve ışığının tecellisi ve noksanzı istimrarı kat'iyen şehâdet eder ki; sönüp yanan, değişip tazelenen, gelip parlayan misâli güneşçikler ve ışıklar ve nurlar, bir bâki, daimî, âlî, tecellisi zevâlsiz bir tek güneşin cilveleridir. Demek o parlayan kataratlar, zuhuruyla ve gelmeleriyle Güneş'in vücûdunu gösterdikleri gibi; gurublarıyla, zevâllerleriyle, Güneş'in bekasını ve devamını ve birliğini gösteriyorlar. Aynen öyle de: Şu mevcudat-ı seyyale, vücûdlarıyla ve hayatlarıyla Vâcibü'l-Vücûd'un vücub-i vücûduna ve ehadiyetine şehâdet ettikleri gibi; zevâllerleriyle, ölümleriyle o Vâcibü'l-Vücûd'un ezeliyetine, sermediyetine ve ehadiyetine şehâdet ederler. Evet gece gündüz, kış ve yaz, asırlar ve devirlerin değişmesiyle gurub ve uful içinde teceddüd eden ve tazelenen masnuat-ı cemile, mevcudat-ı latife, elbette bir âlî ve sermedî ve daimü't-tecelli bir cemâl sahibinin vücûd ve beka ve vahdetini gösterdikleri gibi; o masnuat, esbab-ı zâhiriye-i süfliyeleriyle beraber zevâl bulup ölmele-ri, o esbabın hiçliğini ve bir perde olduğunu gösteriyorlar. Şu hâl kat'iyen isbat eder ki; şu san'atlar, şu nakışlar, şu cilveler, bütün esmâsı kudsiyye ve cemile olan bir Zât-ı Cemil-i Zülcelâl'in tazelenen san'atlarıdır, tahavvül eden nakışlarıdır, taharrük eden âyineleridir, birbiri arkasından gelen sikke-leridir, hikmetle değişen hâtemleridir...

Elhâsıl: Şu kitab-ı kebir-i kâinat, Nasıl ki vücûd ve vahdete dair âyât-ı tekviniyeyi bize ders veriyor; öyle de: O Zât-ı Zülcelâl'in bütün evsaf-ı kemâliye ve cemâliye ve celâliyesine de şehâdet eder. Ve kusursuz ve noksanzı kemâl-i Zâtî'sini isbat ederler. Çünkü; bedihîdir ki, bir eserde kemâl, o eserin menşe ve mebdei olan fiilin kemâline delâlet eder. Fiilin kemâli ise, ismin

¹ En yüce sıfatlar Allah'ındır. (Nahl sûresi, 16/60)

Burhan-ı vâhidiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birliği, eşyadaki genel ve umumî tecellisinin delili
Mütelemmi: Parlayan, ışıldayan
Şeffâfât: Şeffaf olan şeyler
Katarât: Katreler, damlalar
Gurub: Batma, kaybolma
İstimrar: Devam etme
Mevcudat-ı seyyâle: Akıp giden varlıklar
Zeval: Yok olma, bitme
Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin olan tek ve yektâ Zat

Vücub: Gereklilik, kesinlik
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinse ait fertlere teker teker, ayrı ve farklı tecelli etmesi, muamelede bulunması
Ezeliyet: Zamana bağlı olmama, başlangıcı ve sonu olmama
Sermediyet: Devamlılık, süreklilik
Üfûl: Kaybolup gitme, batma
Teceddüd: Yenilenme
Mevcudat-ı latife: Hoş, güzel varlıklar

Masnûât-ı cemile: Güzel eserler
Dâimüt-tecelli: Tecellisi devam eden
Esbab-ı zâhiriye-i süfliye: Basit, değersiz dış sebepler
Kudsiye: Kutsî, mukaddes olma
Zât-ı Cemil-i Zülcelâl: Yücelik ve heybeti ile beraber Sonsuz güzel-liklerin de sahibi Hz. Allah
Tahavvül: Başkalaşma, hâl değiş-tirme
Taharrük: Hareket etme
Kemal: Mükemmellik
Menşe: Kaynak, menba
Mebde: Başlangıç

kemâline ve ismin kemâlî, sıfatın kemâline ve sıfatın kemâlî, şe'n-i zâtînin kemâline ve şe'nin kemâlî, o zât-ı zîşuûnun kemâline, hadsen ve zarûreten ve bedâhетен delâlet eder.

Meselâ; Nasıl ki kusursuz bir kasrın mükemmel olan nukuş ve tezyinatı, arkalarında bir usta ef'âlinin mükemmeliyetini gösterir. O ef'âlin mükemmeliyeti, o fâil ustanın rûtbelerini gösteren unvanları ve isimlerinin mükemmeliyetini gösterir ve o esmâ ve unvanlarının mükemmeliyeti, o ustanın san'atına dair sıfatlarının mükemmeliyetini gösterir ve o san'at ve sıfatlarının mükemmeliyeti, o san'at sahibinin şuûn-i zâtîye denilen kabiliyet ve istidat-ı zâtîyesinin mükemmeliyetini gösterir ve o şuun ve kabiliyet-i zâtîyenin mükemmeliyeti, o ustanın mahiyet-i zâtîyesinin mükemmeliyetini gösterdiği misillü, aynen öyle de: Şu kusursuz, futursuz ¹ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ sırrına mazhar

olan şu âsâr-ı meşhude-i âlem, şu mevcudat-ı muntazama-yi kâinatta olan san'at ise; bilmüşâhede bir müessir-i zi'l-iktidarın kemâl-i ef'aline delâlet eder. O kemâl-i ef'al ise, bilbedâhe o Fâil-i Zülcelâl'in kemâl-i esmâsına delâlet eder. O kemâl-i esmâ ise, bizzarûre o esmânın Müsemma-yi Zül-cemâl'inin kemâl-i sıfatına delâlet ve şehâdet eder. O kemâl-i sıfat ise, bilyakîn o Mevsuf-i Zülkemâl'in kemâl-i şuununa delâlet ve şehâdet eder. O kemâl-i şuun ise, bihakkalyakîn o Zîşuun'un kemâl-i zâtına öyle delâlet eder ki, bütün kâinatta görünen bütün enva'-ı kemâlât, O'nun kemâline nisbeten sönük bir zıll-ı zaîf suretinde bir Zât-ı Zülkemâl'in âyât-ı kemâlî ve rumuz-i celâli ve îşarat-ı cemâlî olduğunu gösterir.

Güneşler Kuvvetinde On Birinci Lem'a

On Dokuzuncu Söz'de târif edilen ve kitab-ı kebîrin âyet-i kübrâsı ve o

¹ Hiçbir kusur görebiliyor musun? (Mülk sûresi, 67/3)

Şe'n-i zâtî: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrâk ufkunu aşan, ihâta edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâ **Zât-ı zîşuûn:** İşleyişi de kendi Zati özelliklerine göre olan Zat **Hadsen:** Duyu organlarıyla sezip algılayarak, anlayarak **Bedâhетен:** Açıkça, besbelli **Kasr:** Köşk, saray **Nukuş:** Nakışlar. **Ef'âl:** Fiiller, işler **İstidad-ı zâtîye:** Zatna ait özellikler **Mahiyet-i zâtîye:** Şahsına ait mahiyeti.. **Tezyinat:** Süslemeler **Futur:** Kusur, eksik, gedik, yank

Mevcudat-ı muntazama-yi kâinat: Kâinatta var olan ölçülü dengeli varlıklar **Âsâr-ı meşhude-i âlem:** Âlemdle gözle görülebilen eserler **Müessir-i Zi'l-iktidar:** Etkili iktidar sahibi Zat **Kemâl-i ef'al:** İşlerin mükemmeliği. **Bilmüşâhede:** Göreerek **Fâil-i Zülcelâl:** Bir ve tek olan fâil **Kemâl-i esmâ:** İsimlerin mükemmeliği **Bi'z-zarure:** Zarurî olarak, mecburen **Müsemma-yi Zülcemâl:** Güzel isimlerle adlanan Güzel Zat **Kemâl-i sıfat:** Sıfatın mükemmeliyeti. **Bi'l-yakîn:** İyice, kesin olarak

Mevsuf-i Zülkemâl: Mükemmel sıfatlarla tavsif edilen Yüce Zat **Bi-hakka'l-yakîn:** Tamamen gerçeğe ulaşarak **Zîşuûn:** İlâhî özelliklerin, tavırların sahibi **Envâ-i kemâlât:** Mükemmel olan türler, çeşitler **Zill-i zayıf:** Zayıf gölge **Âyât-ı kemâl:** Yüceliğine, büyüklüğüne dair âyetler **Rumûz-i celâl:** Kahrı ve lutfuyla terbiye ve idaresine ait remizler, işaretler **İşârât-ı cemâl:** Güzellik ve iyiliklerine dair işaretler **Kitab-ı kebîr:** Büyük kitap **Âyet-i kübrâ:** En büyük delil

Kur'ân-ı Kebîr'deki ism-i azâmı ve o şecere-i kâinatın çekirdeği ve en münevver meyvesi ve o sarây-ı âlemin güneşi ve âlem-i İslâmiyet'in bedr-i münevver ve rubûbiyet-i ilâhiyenin dellâl-ı saltanatı ve tılsım-ı kâinatın keşşaf-ı zî-hikmeti olan Seyyidimiz Muhammedü'l-Emîn (*aleyhissalâtü vesselâm*), bütün enbiyâyı sayesi altına alan risâlet cenahı ve bütün âlem-i İslâm'ı himayesine alan İslâmiyet cenahlarıyla hakikatın tabakatında uçan ve bütün enbiyâ ve mürselîni, bütün evliya ve siddîkîni ve bütün asfiyâ ve muhakkikîni arkasına alıp bütün kuvvetiyle vahdâniyeti gösterip, arş-ı ehadiyete yol açıp gösterdiği imân-ı billâh ve isbat ettiği vahdâniyet-i ilâhiyeye hiç vehim ve şüphenin haddi var mı ki, kapatabilsin ve perde olabilsin! Madem On Dokuzuncu Söz'de ve On Dokuzuncu Mektup'ta o bürhân-ı katın âb-ı hayat-ı mârifetinden *On Dört Reşha* ve *On Dokuz İşârât* ile, o zât-ı mu'ciz-nümânın envâ-ı mucizâtıyla beraber, icmâlen bir derece târif ve beyân etmişiz. Şurada şu işaret ile iktifa edip, o vahdâniyetin bürhân-ı katını tezkiye eden ve sıdkına şehâdet eden esâsâta işaret suretinde bir salavat-ı şerife ile hatmederiz...

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مَنْ دَلَّ عَلَى وَجُوبِ وَجُودِكَ وَوَحْدَانِيَّتِكَ وَشَهِدَ عَلَى أَوْصَافِ جَلَالِكَ وَجَمَالِكَ وَكَمَالِكَ الشَّاهِدِ الصَّادِقِ الْمُصَدِّقِ وَالْبَرْهَانِ النَّاطِقِ الْمُحَقِّقِ سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ الْحَامِلِ سِرِّ إِجْمَاعِهِمْ وَتَصَدِّيقِهِمْ وَمُعْجَزَاتِهِمْ وَإِمَامِ الْأَوْلِيَاءِ وَالصِّدِّيقِينَ الْحَاوِي سِرِّ اتِّفَاقِهِمْ وَتَحْقِيقِهِمْ وَكَرَامَاتِهِمْ ذُو الْمُعْجَزَاتِ الْبَاهِرَةِ وَالْخَوَارِقِ الظَّاهِرَةِ وَالِدَلَّائِلِ الْقَاطِعَةِ الْمُحَقَّقَةِ الْمُصَدِّقَةِ لَهُ ذُو الْخِصَالِ الْعَالِيَةِ فِي

İsm-i azâm: En büyük, geniş, kapsamlı isim

Şecere-i kâinat: Kâinat ağacı

Münevver: Nurlu, parlak

Bedr-i münevver: Parlak dolunay

Rububiyet-i ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi

Dellâl-ı saltanat: Saltanatı ve idareyi ilân eden, duyuran

Tılsım-ı kâinat: Kâinatın şifresi, sırrı

Keşşâf-ı zî hikmet: Hikmet sahibi kaşif. **Seyyid:** Efendi, rehber

Sâye: Gölge, koruma, himaye

Risâlet: Peygamberlik, elçilik

Cenâh: Taraf, kanat

Mürselin: Elçiler, Cenâb-ı Hakk tarafından bir vazife ile gönderilen peygamberler

Siddîkin: Sözü özündeki temizliği ortaya koyan, ameli imanını doğrulayan, Cenâb-ı Hakk'tan geleni tereddütsüz hemen kabul eden seçkin kişiler

Asfiya: Perdesiz, engelsiz Hakk'a bakan ve ilâhî tecellilere aşına, ilim ve takvalarıyla seçkin olup Hz.peygamberin gerçek varisleri

Muhakkikîn: İncelemelerini derinlemesine ve alabildiğince hassasiyetle yapan, eşyanın iç yüzüne vakıf olabilen ilim adamları

Burhan-ı kâtil: Güçlü delil, karşı görüşleri kesip atan delil

Vahdâniyet: Cenâb-ı Hakk'ın birliği, eşyadaki genel ve umumi birlik tecellisi

Arş-ı ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinsde ait fertlere teker teker, aynı ve farklı tecelli ettiği, muamelede bulunduğu yüce saltanatı, idaresi, tahtı

Âb-ı hayat-ı mârifet: Marifet hayatının kaynağı, usaresi

Zât-ı muciznümâ: Mucize gösteren Zat

Envâ-yi mucizât: Mucize çeşitleri

İcmâlen: Kısaca özet olarak

Tezkiye etmek: Temizlemek, temiz çıkarmak

Sıdk: Doğruluk, dürüstlük

ذَاتِهِ وَالْأَخْلَاقِ الْعَالِيَةِ فِي وَظِيفَتِهِ وَالسَّجَايَا السَّامِيَةِ فِي شَرِيعَتِهِ الْمُكَمَّلَةِ الْمُتَزَهِّةَ لَهُ
عَنِ الْخِلَافِ مَهْبِطُ الْوَحْيِ الرَّبَّانِيِّ بِإِجْمَاعِ الْمُنَزَّلِ وَالْمُنَزَّلِ عَلَيْهِ سَيَّارُ عَالَمِ
الْغَيْبِ وَالْمَمْلُكُوتِ مُشَاهِدُ الْأَزْوَاجِ وَمُصَاحِبُ الْمَلَائِكَةِ أَنْمُودَجُ كَمَالِ الْكَائِنَاتِ
شَخْصًا وَنَوْعًا وَجِسًّا (أَنْوَرُ ثَمَرَاتِ شَجَرَةِ الْخُلُقَةِ) سِرَاجُ الْحَقِّ بُرْهَانُ الْحَقِيقَةِ
تَمَثُّالُ الرَّحْمَةِ مِثَالُ الْمَحَبَّةِ كَشَافُ طَلْسَمِ الْكَائِنَاتِ دَلَالُ سُلْطَنَةِ الرُّبُوبِيَّةِ الْمُزْمُرُ
بِعُلُوبِيَّةِ شَخْصِيَّتِهِ الْمَعْنَوِيَّةِ إِلَى أَنَّهُ نُصِبَ عَيْنِ فَاطِرِ الْعَالَمِ فِي خَلْقِ الْكَائِنَاتِ ذُو
الشَّرِيعَةِ الَّتِي هِيَ بِوَسْعَةِ دَسَاتِيرِهَا وَقُوَّتِهَا تُشِيرُ إِلَى أَنَّهَا نِظَامُ نَاطِمِ الْكَوْنِ وَوَضْعُ
خَالِقِ الْكَائِنَاتِ نَعَمْ إِنَّ نَاطِمَ الْكَائِنَاتِ بِهَذَا النِّظَامِ الْأَتَمِّ الْأَكْمَلِ هُوَ نَاطِمُ هَذَا الدِّينِ
بِهَذَا النِّظَامِ الْأَحْسَنِ الْأَجْمَلِ سَيِّدُنَا نَحْنُ مَعَاشِرَ بَنِي آدَمَ وَمُهْدِينَا إِلَى الْإِيمَانِ
نَحْنُ مَعَاشِرَ الْمُؤْمِنِينَ مُحَمَّدُ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ
وَأَتَمُّ التَّسْلِيمَاتِ مَا دَامَتِ الْأَرْضُ وَالسَّمَوَاتُ فَإِنَّ ذَلِكَ الشَّاهِدَ الصَّادِقَ الْمُصَدِّقَ
يَشْهَدُ عَلَى رُؤُسِ الْأَشْهَادِ مُنَادِيًا وَمُعَلِّمًا لِأَجْيَالِ الْبَشَرِ خَلْفَ الْأَعْصَارِ وَالْأَفْطَارِ
نَدَاءً غُلُوبًا بِجَمِيعِ قُوَّتِهِ وَبِعَايَةِ حِدَّتِهِ وَبِنَهَايَةِ ثُبُوتِهِ وَبِقُوَّةِ اطمِئْنَانِهِ وَبِكَمَالِ إِيْمَانِهِ
بِأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ.¹

¹ Allahım! Senin varlığının zarureti ve birliğine delâlet eden, ve Senin celâl, cemâl ve kemâline şehâdet eden, doğru sözlü olan ve doğruluğu tasdik edilmiş olan, doğru konuşan bir delil, nebi ve rasullerin efendisi, onların icma', tasdik ve mucizelerinin sırrını taşıyan, evliya ve siddıkların ittifak, tahkik ve kerâmetlerinin sırrını kendinde bulunduran, parlak mucizeler, açık harikalar, tahkik edilmiş, onu doğrulayan kesin deliller sahibi olan, zâtında kıymetli özellikler bulunan, vazifesinde yüksek ahlâk, şeriatında yüce seciyelerin sahibi bulunan, Kur'ân'ı indiren Allah'ın, indirilen Kur'ân'ın ve kendisine Kur'ân inen Zât'ın icmaiyle, Rabbânî vahyin iniş yeri. Gayb ve melekût âlemini gezip dolaşan, ruhları müşâhede edip, meleklerle arkadaşlık eden, şahıs, nev' ve cins olarak kâinatın kemâlâtının numunesi, yaratılış ağacının en nurlu meyvesi, hakkın kandili, hakikatın bürhânı, rahmetin timsâli, muhabbetin misâli, kâinat tilsimünün keşşafı, rubûbiyet saltanatının dellali, şahs-ı manevîsinin remziye âlemi yaratan Zât'ın kâinatı yaratmasındaki asıl amacı. Öyle bir şeriat sahibi ki, o şeriat sağlamlığı ve düsturlarının genişliğiyle gösterir ki o, kâinatı tanzim eden Zât'ın düzenidir. Ve o yaratanın koyduğu düsturlardır. Evet kâinatı bu mükemmel düzen ile kim tanzim etmişse bu güzel ve üstün dinin sahibi de O'dur. Biz insanların efendisi, ve biz mü'minlere iman yolunu gösteren, Abdullah b. Abdülmüttalib'in oğlu Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellam) sonsuz salât ve selâm et. O'na yer ve gökler durdukça en üstün salavâtlar ve en mükemmel selâmlar olsun. İşte sadık ve musaddak olan O şahit ve bütün şahitlerin huzurunda asırlar ve mekânların arkasından bütün insan nesillerine bütün kuvvetiyle son derece bir ciddiyetle son derece bir huzur ve güven içinde tam ve mükemmel bir iman ile seslenip diyor ki; "Şehâdet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O birdir ve O'nun hiçbir ortağı yoktur."

Güneşler Kuvvetinde On İkinci Lem'a

Şu Yirmi İkinci Söz'ün On İkinci Lem'ası, öyle bir bahr-ı hakâiktir ki; bütün yirmi iki Söz, ancak onun yirmi iki katresi ve öyle bir menba-ı envardır ki, şu yirmi iki Söz, o güneşten ancak yirmi iki lem'asıdır. Evet o yirmi iki adet Söz'lerin her birisi, semâ-yi Kur'an'da parlayan bir tek necm-i âyetin bir lem'ası ve bahr-ı Furkan'dan akan bir âyetin ırmağından tek bir katresi ve bir kenz-i âzâm-ı Kitabullah'da her biri bir sandukça-yi cevâhîr olan âyetlerin bir tek âyetinin bir tek incisidir. İşte On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşhası'nda bir nebze târif edilen o Kelâmullah; ism-i a'zam'dan, Arş-ı a'zamdan, rubûbiyet'in tecelli-i a'zamından nüzul edip, ezeli ebede rabtedecek, ferşi arşa bağlayacak bir vüs'at ve ulviyet içinde bütün kuvvetiyle ve âyâtının bütün kat'iyetiyle mükerreren **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** der, bütün kâinatı işhad eder ve şehâdet ettirir. Evet **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بَرَاءٌ مِمَّنْ دُونَهُ**

Evet, o Kur'an'a selim bir kalb gözüyle baksan göreceksin ki cihat-ı sittesi öyle parlıyor, öyle şeffaftır ki; hiçbir zulmet, hiçbir dalâlet, hiçbir şübhe ve rayb, hiçbir hile içine girmeye ve daire-i ismetine duhûle fûrce bulamaz. Çünkü, *üstünde sikke-i i'câz.. altında bürhân ve delil.. arkasında nokta-yi istinadı, mahz-ı vahy-i Rabbanî.. önünde saadet-i dâreyn.. sağında, aklı istintak edip tasdikini temin.. solunda vicdanı istişhâd ederek teslimini tesbit.. içi bilbedâhe safi hidâyet-i Rahmaniye.. üstü, bilmüşâhede hâlis envar-ı îmâniye.. meyveleri, biaynelyakîn kemâlât-ı insâniye ile müzeyyen asfiyâ ve muhakkikîn-i evliya ve siddikîn*

¹ O'ndan başka tanrı yoktur. (Bakara sûresi, 2/163; Âl-i İmran sûresi, 3/2, ...)

² Âlem hep beraber "Lâ ilâhe illâ Hû" diyor.

Bahr-i hakaik: Hakikatler denizi
Menba-yi envar: Nurlar kaynağı
Necm: Yıldız
Bahr-i Furkan: Hakbı batıldan ayıran Yüce Kur'an denizi
Kenz-i âzâm-ı Kitabullah: Allah kitabının en büyük hazinesi
Sandukça-yi cevâhîr: Cevherlerle dolu sandukça
İsm-i A'zam: Kendisi ile dua edildiğinde Allah'ın icabet ettiği en büyük ismi
Rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın her kesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi

Arş-ı Âzam: En büyük taht, Cenâb-ı Hakk'ın yüce saltanatı, idaresi
Tecelli-i âzam: En büyük tecelli
Nüzul: İnme. **Vüs'at:** Genişlik
Ferş: Yer. **Ulviyet:** Yücelik
İşhad: Şahit göstermek
Cihât-ı sille: Altı yön
Rayb: Şüphe. **Burhan:** Delil
İsmet: Masum olma, günahsızlık
Duhûl: Giriş. **Fürce:** Delik
Sikke-i i'câz: Benzerini yapmak-tan âciz bırakmasını, mucize olu-şunu gösteren damga
Nokta-yi istinad: Dayanak noktası

Mahz-ı vahy-i Rabbanî: Tertemiz saf ilâhî vahiy
Saadet-i dâreyn: İki dünya saadeti
İstintak: Konuşturma, ifâde alma
İstişhâd: Şahit tutma, örnek gösterme
Bi'l-bedâhe: Açıkça, besbelli
Hidayet-i Rahmâniye: Cenâb-ı Hakk'ın doğru yola iletmesi
Bi'l-müşâhede: Gözle görerek
Envâr-ı imaniye: İmana ait nurlar
Bi'aynîl-yakîn: Gözle görüp inananak. **Müzeyyen:** Süslü, bezeli
Kemâlât-ı insaniye: İnsanî güzel-likler, erdemler

olan o lisân-ı gaybın sînesine kulağını yapııştırıp dinlesen derinden derine, gâyet mûnis ve muknî, nihayet ciddî ve ulvî ve bürhân ile mücehhez bir sada-yi semâvî işiteceksin ki, öyle bir kat'iyetle لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ der ve tekrar eder ki, hakkalyakîn derecesinde söylediğini, aynelyakîn gibi bir ilm-i yakînî sana ifade ve ifaza ediyor...

Elhâsıl: Her birisi birer güneş olan, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) ile Furkan-ı Ahkem ki:

•**Biri;** âlem-i şehâdetin lisanı olarak bin mu'cizât içinde bütün enbiyâ ve asfiyânın taht-ı tasdiklerinde İslâmiyet ve risâlet parmaklarıyla işaret ederek bütün kuvvetiyle gösterdiği bir hakikatı...

•**Diğeri;** âlem-i gaybın lisanı hükmünde, kırk vücuh-i icâz içinde, kâinatın bütün âyât-ı tekviniyesinin taht-ı tasdiklerinde, hakkaniyet ve hidâyet parmaklarıyla işaret edip bütün ciddiyetle gösterdiği aynı hakikatı... Acaba o hakikat, güneşten daha bâhir, gündüzden daha zâhir olmaz mı?

Ey dalâlet-âlûd mütemerrid insancık! ^(Hâşiye) Ateşböceğinden daha sönük kafa fenerinle nasıl şu güneşlere karşı gelebilirsin? Onlardan istiğna edebilirsin? Üfleemekle onları söndürmeye çalışırsın? Tuuuuh! tuf.. senin o münkir aklına!.. Nasıl o iki lisân-ı gayb ve şehâdet, bütün âlemlerin Rabbi ve şu kâinatın sahibi namına ve O'nun hesabına söyledikleri sözleri ve dâvaları inkâr edebilirsin? Ey bîcâre ve sinekten daha âciz, daha hakîr! Sen necisin ki, şu kâinatın Sahib-i Zülcelâl'ini tekzibe yelteniyorsun?

* * *

(Hâşiye) Bu hitab, Kur'ân'ı kaldırmağa çalışnadır.

Mûnis: Uysal, yumuşak huylu
Muknî: İknâ eden. **Ulvî:** Yüce
Mücehhez: Teçizatlı, donanımlı
Sadâ-yi semâvî: Semadan gelen ses
Hakka'l-yakîn: Meselenin hakikatına, özüne ulaşan bilgi
Ayne'l-yakîn: Gözle görülüp edinilen bilgi
İlm-i yakîn: Okuyup öğrenilerek edinilen bilgi

İfâza: Feyz vermek, akıtmak
Furkan-ı Ahkem: Hakkı batıldan; doğruyu yanlıştan ayıran en sağlam, güçlü kitap
Âlem-i Şehadet: Görünen âlem, duyu organları ile kavranılanları ihtiva eden âlem
Taht-ı tasdik: Tasdiki, onayı altında
Âlem-i Gayb: Görünmeyen âlem, duyu organları ile kavranılamayanları ihtiva eden âlem

Vücuh-i l'câz: Mucize yönleri
Âyât-ı tekviniye: Oluşuma, yaratılışa ait deliller
Bâhir: Aşikâr, belli
Dalâlet-âlûd: Dalâlete, sapıklığa bulaşmış, kirlenmiş
İstiğnâ: İstememe, ihtiyaç belirtmeme. **Mütemerrid:** İnatçı
Münkir: İnkâr eden inanmayan
Sahib-i Zül-Celâl: Yücelik ve heybet sahibi Ulu Allah

Hâtime

Ey akli hüşyar, kalbi müteyakkız arkadaş! Eğer şu Yirmi İkinci Söz'ün başından buraya kadar fehmemişsen, On İki Lem'a'yı birden elinde tut. Binler elektrik kuvvetinde bir sirac-ı hakikat bularak, Arş-ı âzam'dan uzatılıp gelen âyât-ı Kur'âniye'ye yapış. Burak-ı tevfiğe bin, semâvât-ı hakâikte uruc et, Arş-ı Mârifetullah'a çık, ¹ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ¹ de. Ve

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²

diyerek, bütün mevcudat-ı kâinatın başları üstünde ve mescid-i kebîr-i âlemde vahdâniyeti ilân et!..

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِضْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ⁴

¹ Şehâdet ederim ki, Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Sen teksin, Senin hiçbir ortağın yoktur.

² Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O birdir. Ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. Hayatı devam ettiren, ölümü yaratıp canlıları bâki âleme alan da O'dur. Her hayır O'nun elindedir ve O her şeye gücü yetendir. (Bkz.: Buhârî, ezan 155, teheccüd 21, umre 12; Müslim, zıkr 28, 30)

³ “Sühbansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma. Ya Rabbena! Bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ya Rabbena! Takat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma. Affet bizi; lütfen bağışla kusurlarımızı, merhamet buyur bize. Sensin Mevlamız, yardımcımız, Kâfir topluluklara karşı Sen yardım eyle bize. (Bakara sûresi, 2/286)

Hüşyâr: Uyanık

Müteyakkız: Gözü açık, tetikte
hazır duran

Fehm etmek: Anlamak

Sirac-ı hakikat: Hakikat kandili,
lambası

Arş-ı Âzam: En büyük taht, Cenâb-ı
Hakk'ın yüce saltanatı, idaresi

Burak-ı tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın
birliğine ulaştırın binit, vasıta

Semâvât-ı hakaik: Gerçeklerin
göğü

Âyât-ı Kur'âniye: Kur'an âyetleri

Urûc etmek: Yükselmek, çıkmak

Arş-ı marîfetullah: İlâhî bilgilerin
zirvesi, tahtı

Mescid-i kebîr-i âlem: Bir mescid
gibi olan büyük âlem

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ • رَبَّنَا
 إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ¹
 اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ اَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِيْنَ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِيْنَ وَاَرْحَمَنَا
 وَاَرْحَمَ اُمَّتِهٖ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ اٰمِيْنَ ²
 وَاٰخِرُ دَعْوَاهُمْ اَنْ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ. ³

* * *

¹ “Ey bizim Kerim Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi sapıtırma ve katından bize bir rahmet bağışla. “Şüphesiz bağış bol olan Vehhab sensin Sen!” • “Sen, geleceğinde hiç şüphe olmayan bir günde bütün insanları bir araya toplayacaksın. Allah sözünden asla dönmaz.” (Âl-i İmran sûresi, 3/8-9)

² Allahım! Âlemlere rahmet olarak gönderdiğin Zât'a, O'nun bütün Âl ve Ashabına salât ve selâm eyle. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, rahmetin hürmetine bize ve O'nun ümmetine merhamet eyle. Âmin.

³ Duaları “El-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemin” “Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.” diye sona erer. (Yûnus sûresi, 10/10)

Yirmi Üçüncü Söz

(Şu Söz'ün İki Mebhas'ı vardır.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ • ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ •
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ¹

Birinci Mebhas

Îmânın binler mehâsininden yalnız beşini “Beş Nokta” içinde beyân ederiz.

Birinci Nokta

İnsan; nur-i îmân ile a'lâ-yi illiyyîne çıkar. Cennet'e lâıyk bir kıymet alır. Ve zulmet-i küfür ile, esfel-i sâfilîne düşer. Cehennem'e ehil olacak bir vaziyete girer. Çünkü: Îmân, insanı Sâni-i Zülcelâl'ine nisbet ediyor; îmân, bir intisaptır. Öyle ise insan, îmân ile insanda tezahür eden san'at-ı ilâhiye ve nukuş-i Esmâ-yi Rabbaniye itibariyle bir kıymet alır. Küfür, o nisbeti kat'eder. O kat'dan san'at-ı Rabbaniye gizlenir. Kıymeti dahi yalnız madde itibariyle olur. Madde ise, hem fâniye, hem zâile, hem muvakkat

¹ Biz insanı en mükemmel sûrette yarattık. * Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük. * Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır. (Tîn sûresi, 95/4-6)

Mebhas: Konu, bahis

Mehâsin: Güzellikler

Nur-i iman: İman ışığı

Âlâ-yi illiyyîn: En yüce makam

(cennette en yüksek derece)

Esfel-i sâfilîn: En aşağı nokta (cehennemin en aşağı tabakası)

Zulmet-i küfür: Küfür karanlığı

Sâni-i Zülcelâl: Yüce Yaratıcı, Hz.Allah

İntisap: Bağlanmak, ait olmak

Tezahür: Görünmek, belirmek

San'at-ı ilâhiye: İlâhî sanat

Kat': Kesmek

Nukuş-i esmâ-yi Rabbâniye:

Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin bize yansıyış şekilleri

San'at-ı Rabbâniye: İlâhî sanat

Fâniye: Gelip geçici

Zâile: Biten, tükenen

Muvakkat: Geçici.. devamlı olmayan

bir hayât-ı hayvanî olduğundan, kıymeti hiç hükmündedir. Bu sırrı bir temsil ile beyân edeceğiz.

Meselâ: İnsanların san'atları içinde, Nasıl ki maddenin kıymeti ile san'a-tın kıymeti ayrı ayrıdır. Bâzan müsavi, bâzan madde daha kıymettar, bâzan oluyor ki, beş kuruşluk demir gibi bir maddede beş liralık bir san'at bulunuyor. Belki bâzan, antika olan bir san'at, bir milyon kıymeti aldığı hâlde, mad-desi beş kuruşa da değmiyor.

İşte öyle antika bir san'at, antikacıların çarşısına gidilse; hârîka-pişe ve pek eski hünerver san'atkârına nisbet ederek, o san'atkârı yâd etmekle ve o san'atla teşhir edilse, bir milyon fiatla satılır. Eğer, kaba demirciler çarşısına gidilse, beş kuruşluk bir demir bahasına alınabilir.

İşte insan, Cenâb-ı Hakk'ın böyle antika bir san'atıdır. Ve en nazik ve nâzenin bir mu'cize-i kudretidir ki: İnsanı, bütün Esmâsının cilvesine mazhar ve nakışlarına medar ve kâinata bir misâl-i musağgar suretinde yaratmıştır.

Eğer nur-i îmân içine girse; üstündeki bütün mânidâr nakışlar o ışıkla okunur. O mü'min, şuur ile okur. Ve, o intisapla okutur. Yani: "Sâni-i Zülce-lâl'in masnûuyum, mahlukuyum, rahmet ve keremine mazharım" gibi mâ-nâlarla İnsandaki san'at-ı Rabbaniye tezahür eder. Demek Sâni'ine intisap-tan ibaret olan îmân; insandaki bütün âsâr-ı san'atı izhar eder. İnsanın kıy-meti, o san'at-ı Rabbaniye'ye göre olur ve âyine-i Samedâniye itibariyledir. O hâlde şu ehemmiyetsiz olan insan, şu itibarla bütün mahlukat üstünde bir muhatab-ı ilâhî ve Cennet'e layık bir misafir-i Rabbanî olur.

Eğer kat'-ı intisaptan ibaret olan küfür, insanın içine girse; o vakit bütün o mânidâr nukuş-i Esmâ-yi ilâhiye karanlığa düşer, okunmaz. Zira Sâni' u-nutulsa, Sâni'a müteveccih mânevî cihetler de anlaşılmas. Âdetâ baş aşağı düşer. O mânidâr âli san'atların ve mânevî âli nakışların çoğu gizlenir. Bâki kalan ve göz ile görülen bir kısmı ise, süflî esbaba ve tabiata ve tesadüfe ve-rilip, nihayet sukut eder. Her biri birer parlak elmas iken, birer sönük şişe olur-

Hayat-ı hayvanî: Hayvanî hayat
Müsavi: Eşit, denk
Harîka-pişe: Harika sanat, meslek
Hünerver: Becerikli, maharetli
Nâzenin: Nazik görünümlü
Mucize-i kudret: Kudret harikası
Medâr: Odak noktası, merkez, eksen.
Masnu: Yapılmış
Misal-i musaggar: Küçültülmüş numune (maket)

Mahlûk: Yaratılmış
Mazhar: Nail olma, şereflenme (bir şeyin çıktığı görüldüğü yer)
Sâni: Yapan, sanatkâr
Âsâr-ı san'at: Sanat eserleri
İzhar: Göstermek
Âyine-i Samedâniye: Cenab-ı Hakk'ın "Samed" isminin tecel-lilerinin aynası
Muhatab-ı ilâhî: Allah'ın muhatabı

Misafir-i Rabbanî: Allah'ın misafiri
Kat-ı intisap: Bağlılığın kesilmesi
Mânîdar: Mânalı
Nukuş-i esmâ-yi ilâhiye: Ce-nâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin bize yansıyış şekilleri
Âli: Yüce
Süflî: Alçak, bayağı
Nihâyet sukut: Çok çok aşağılara düşme

lar. Ehemmiyeti yalnız madde-i hayvaniyeye bakar. Maddenin gayesi ve meyvesi ise, dediğimiz gibi; kısacık bir ömürde hayvanâtın en âcizi ve en muhtacı ve en kederlisi olduğu bir hâlde yalnız cüz'î bir hayat geçirmektir. Sonra tefessüh eder gider. İşte küfür, böyle mahiyet-i insâniyeyi yıkar; el-mastan kömüre kalbeder.

İkinci Nokta

Îmân, nasıl ki bir nurdur, insanı ışıklandırıyor; üstünde yazılan bütün mektûbât-ı Samedâniye'yi okutturuyor. Öyle de, kâinatı dahi ışıklandırıyor. Zaman-ı mâzi ve müstakbeli, zulümâtı kurtarıyor. Şu sırrı, bir vâkıada

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ¹

âyet-i kerîmesinin bir sırrına dair gördüğüm bir temsil ile beyân ederiz. Şöyle ki:

Bir vâkıa-yi hayâliyede gördüm ki: İki yüksek dağ var, birbirine mukabil... Üstünde dehşetli bir köprü kurulmuş. Köprünün altında pek derin bir dere... Ben o köprünün üstünde bulunuyorum. Dünyayı da; her tarafı karanlık, kesif bir zulümât istilâ etmişti.

Ben sağ tarafıma baktım. Nihayetsiz bir zulümât içinde bir mezar-ı ekber gördüm, yani tahayyül ettim. Sol tarafıma baktım. Müthiş zulümât dalgaları içinde azîm fırtınalar, dağdağalar, dâhiyeler hazırlandığını görüyor gibi oldum. Köprünün altına baktım. Gayet derin bir uçurum görüyorum zannettim. Bu müthiş zulümâta karşı sönük bir cep fenerim vardı. Onu istimâl ettim. Yarım yamalak ışıyla baktım. Pek müthiş bir vaziyet bana göründü. Hattâ önümdeki köprünün başında ve etrafında öyle müthiş ejderhalar, arslanlar, canavarlar göründü ki; “Keşke bu cep fenerim olmasa idi, bu dehşetleri görmese idim.” dedim. O feneri hangi tarafa çevirdim ise, öyle dehşetler aldım. “Eyyvâh! Şu fener, başıma belâdır” dedim. Ondandır kızdım; o cep fenerini yere çarptım, kırdım. Güya onun kırılması, dünyayı ışıklandıran büyük elektrik lâmbasının düğmesine dokundum gibi birden o zulümât boşandı. Her taraf o lâmbanın nuru ile doldu. Her şeyin hakikatını gösterdi.

¹ Allah iman edenlerin yardımcısıdır, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. (Bakara sûresi, 2/257)

Madde-i hayvaniye: Canlı madde
Tefessüh: Bozulmak, kokuşmak
Kalb: Değişime. **Kesif:** Yoğun
Mektûbât-ı Samedâniye: İlâhî mektuplar, yeryüzü (Her şeyin kendisine muhtaç olduğu Allah'ın eserleri)

Vakıa-yi hayaliye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latifeleriyle mana âleminde seyahat ederken varlığını yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gördüğü gerçekler
Zulûmat: Karanlıklar

Mahiyet-i insaniye: İnsanın mahiyeti, asıl kimliği
Mezar-ı ekber: Çok büyük mezar
Tahayyül: Hayal etmek
Azîm: Büyük. **Dağdağa:** Gürültü
Dâhiye: Belâ. **İstimâl:** Kullanmak

Baktım ki: O gördüğüm köprü, gayet muntazam yerde, ova içinde bir caddedir. Ve sağ tarafımda gördüğüm mezar-ı ekber; baştan başa güzel, yeşil bahçelerle nuranî insanların taht-ı riyâsetinde ibadet ve hizmet ve sohbet ve zikir meclisleri olduğunu fark ettim. Ve sol tarafımda, fırtınalı, dağdağalı zannettiğim uçurumlar, şâhikalar ise; süslü, sevimli, câzibedâr olan dağların arkalarında azim bir ziyafetgâh, güzel bir seyrangâh, yüksek bir nüzhetgâh bulunduğunu hayâl meyal gördüm. Ve o müthiş canavarlar, ejderhalar zannettiğim mahlûklar ise; mûnis deve, öküz, koyun, keçi gibi hayvanât-ı ehliye olduğunu gördüm. ¹ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَىٰ نُوْرِ الْاِيْمَانِ diyerek

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ²

âyet-i kerîmesini okudum, o vâkıdan ayıldım.

İşte o iki dağ; mebde-i hayat, âhir-i hayat.. yani, âlem-i arz ve âlem-i berzahıdır. O köprü ise; hayat yoludur. O sağ taraf ise; geçmiş zamandır. Sol taraf ise; istikbaldir. O cep feneri ise; hodbin ve bildiğine itimat eden ve vahy-i semâvîyi dinlemeyen enaniyet-i insâniyedir. O canavarlar zannolunan şeyler ise; âlemin hâdisatı ve acip mahlûkatıdır.

İşte enaniyetine itimat eden, zulûmât-ı gaflete düşen, dalâlet karanlığına mübtelâ olan adam; o vâkıda evvelki hâlîme benzer ki; o cep feneri hükmünde nâkıs ve dalâlet-âlûd malûmat ile zaman-ı mâziyi, bir mezar-ı ekber suretinde ve adem-âlûd bir zulûmât içinde görüyor. İstikbali, gayet fırtınalı ve tesadüfe bağlı bir vahşetgâh gösterir. Hem her birisi, bir Hakîm-i Rahîm'in birer memur-i musahharı olan hâdisat ve mevcudatı, muzır birer canavar hükmünde bildirir.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا اُولٰٓئِهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ³

hükmüne mazhar eder.

¹ Lutfettiği îman nûrundan dolayı hamdolsun Allah'a.

² Allah iman edenlerin yardımcısıdır, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. (Bakara sûresi, 2/257)

³ İnkâr edenlerin dostları ise tağutlar olup onları aydınlıktan karanlıklara götürürler. (Bakara sûresi, 2/257)

Nuranî: Pırıl pırıl

Taht-ı riyâset: İdaresi altında

Şahika: Yüksek dağ, zirve

Seyrangâh: Gezinti yeri

Nüzhetgâh: Gezme ve dinlenme yeri. **Mûnis:** Uysal

Hayvânât-ı ehliye: Evcil hayvanlar

Mebde-i hayat: Hayat başlangıcı

Âhir-i hayat: Hayatın sonu

Âlem-i arz: Yeryüzü

Âlem-i berzah: Kabir

Hodbin: Bencil

Vahy-i semâvî: İlahî mesaj

Enaniyet-i insaniye: İnsan benliği

Hâdisât: Hâdiseler

Acib: Şaşırtıcı, hayret verici

Zulûmât-ı gaflet: Gaflet karanlıkları

Nâkıs: Eksik

Dalâlet-âlûd: Dalâletle içice

Zaman-ı mazi: Geçmiş zaman

Âdem-âlûd: Yoklukla içice

Vahşetgâh: Ürkütücü, ıssız yer

Hakîm-i Rahîm: Engin merhamet

ve hikmetin yegâne sahibi Cenâb-ı Hak

Memur-i musahhar: Görevli memur

Eğer hidâyet-i ilâhiye yetişse, î mân kalbine girse, nefsin firavuniyeti kırılrsa, Kitabullah'ı dinlese, o vâkiâda ikinci hâlîme benzeyecek. O vakit, birden kâinat bir gündüz rengini alır; nur-i ilâhî ile dolar. Âlem

¹ *اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* âyetini okur. O vakit zaman-ı mâzi, bir mezar-ı ekber değil, belki her bir asrı bir nebinin veya evliyanın taht-ı riyâsetinde vazife-i ubûdiyeti îfâ eden ervâh-ı sâfiye cemâatlarının vazife-i hayatlarını bitirmekle, *اللَّهُ أَكْبَرُ* diyerek makamât-ı âliyye uçmalarını ve müstakbel tarafına geçmelerini kalb gözü ile görür.

Sol tarafına bakar ki; dağlar-misâl bazı inkılâbat-ı berzahiye ve uhreviye arkalarında Cennet'in bağlarındaki saadet saraylarında kurulmuş bir ziyafet-i Rahmaniye'yi o nur-i î mân ile uzaktan uzağa fark eder. Ve fırtına ve zelzele, tâun gibi hâdiseleri, birer müsahhar memur bilir. Bahar fırtınası ve yağmur gibi hâdisatı; sureten haşîn, mânen çok latif hikmetlere medar görüyor. Hat-tâ mevdi, hayât-ı ebediyenin mukaddimesi ve kabri, saadet-i ebediyenin kâşisi görüyor. Daha sair cihetleri sen kıyas eyle. Hakikati temsile tatbik et.

Üçüncü Nokta

Î mân hem nurdur, hem kuvvettir. Evet hakikî î mânı elde eden adam, kâinata meydan okuyabilir ve î mânın kuvvetine göre hâdisatın tazyikatından kurtulabilir. "Tevekkeltü alallah"² der, sefine-i hayatta kemâl-i emniyetle hâdisatın dağlarvâri dalgaları içinde seyrân eder. Bütün ağırlıklarını Kadîr-i Mutlak'ın yed-i kudretine emanet eder, rahatla dünyadan geçer, berzahta istirahat eder. Sonra saadet-i ebediyeye girmek için Cennet'e uçabilir. Yoksa tevekkül etmezse, dünyanın ağırlıkları uçmasına de-

¹ Allah göklerin ve yerin nûrudur. (Nûr sûresi, 24/35)

² Allah'a dayanıp güvendim. (Hûd sûresi, 11/56)

Hidayet-i ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın doğru yola iletmesi
Firavuniyet: Firavuna benzeme (Allah'a baş kaldırma, isyan)
Kitabullah: Kur'ân-ı Kerim
Nebi: Peygamber
Evliya: Allah dostları (kullukta örnek kişiler)
Taht-ı riyaset: İdaresi altında
Ervâh-ı sâfiye: Temiz, pırl pırl ruhlar
Vazife-i hayat: Ömür, hayat vazifesi
Makamât-ı âliye: Yüce makamlar

İnkılâbat-ı berzahiye ve uhreviye: Kabir ve Ahiret'te olacak büyük hâdiseler
Ziyafet-i Rahmâniye: İlâhî ziyafet, Allah'ın emsalsiz ikramları
Musahhar: Görevli
Sureten: Görünüşte
Latîf: Hoş, kibar, ince
Mevt: Ölüm
Hayat-ı ebediye: Sonsuz, sınırsız hayat
Mukaddime: Başlangıç
Cihet: Yön

Tazyikat: Sıkıntılar
Tevekkeltü alallah: Allah'a dayanım
Sefîne-i hayat: Hayat gemisi
Kemâl-i emniyet: Tam bir güven içinde
Seyran: Seyir, dolaşmak
Kadîr-i Mutlak: Her şeye güçlü yeten mutlak ve sınırsız kudret sahibi Hz. Allah
Yed-i kudret: Kudret eli
Saadet-i ebediye: Sonsuz, bitmeyen mutluluk. **Berzah:** Kabir

ğil, belki esfel-i sâfilîne çeker. Demek; *îmân tevhidî, tevhid teslimî, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dâreyni iktiza eder.*

Fakat yanlış anlama. *Tevekkül, esbabı bütün bütün reddetmek değildir. Belki, esbabı dest-i kudretin perdesi bilip riayet ederek; esbaba teşebbüsü ise bir nevi dua-yı fiilî telâkki ederek; müsebbebatı, yalnız Cenâb-ı Hak'tan istemek ve neticeleri O'ndan bilmek ve O'na minnettar olmaktan ibarettir.*

Tevekkül eden ve etmeyenin misâlleri, şu hikâyeye benzer:

Vaktiyle iki adam; hem bellerine, hem başlarına ağır yükler yüklenip, büyük bir sefîneye bir bilet alıp girdiler. Birisi girer girmez yükünü gemiye bırakıp, üstünde oturup nezaret eder. Diğeri hem ahmak, hem mağrur olduğundan yükünü yere bırakmıyor.

Ona denildi: “Ağır yükünü gemiye bırakıp rahat et.”

O dedi: “Yok, ben bırakmayacağım. Belki zâyî olur. Ben kuvvetliyim. Malımı, belimde ve başımda muhafaza edeceğim.”

Yine ona denildi: “Bizi ve sizi kaldıran şu emniyetli sefîne-i Sultaniye daha kuvvetlidir. Daha ziyade iyi muhafaza eder. Belki başın döner, yükün ile beraber denize düşersin. Hem gittikçe kuvvetten düşersin. Şu bükülmüş belin, şu akılsız başın gittikçe ağırlaşan şu yüklere takat getiremeyecek. Kaptan dahi eğer seni bu hâlde görse, ya divânedir diye seni tardedecek. Ya, ‘Haindir, gemimizi itham ediyor, bizimle istihza ediyor, hapis edilsin.’ diye emredecektir. Hem herkese maskara olursun. Çünkü ehl-i dikkat nazarında, zaafî gösteren tekebbürün ile, aczi gösteren gururun ile, riâyâyı ve zilleti gösteren tasannuun ile kendini halka mudhike yaptın. Herkes sana gülüyor. denildikten sonra o biçârenin akli başına geldi. Yükünü yere koydu, üstünde oturdu. Oh!.. Allah senden razı olsun. Zahmetten, hapisten, maskaralıktan kurtuldum.” dedi.

İşte ey tevekkülsüz insan! Sen de bu adam gibi aklını başına al, tevekkül et. Tâ bütün kâinatın dilenciliğinden ve her hâdisenin karşısında titremekten

Esfel-i sâfilîn: En aşağı nokta (cehennemin en aşağı tabakası)
Tevhid: Allah'ın birliğine inanmak
Teslim: Allah'ın bütün emirlerine boyun eğmek
Saadet-i dâreyn: Dünya ve Ahiret mutluluğu
İktiza: Gerektilmek
Esbab: Sebepler

Dua-yı fiilî: Duada istenilen şeylerin sebeplerini de bizzat yerine getirmek (duanın hareketlerimizle örtüşmesi)
Telâkki: Kabul etmek, benimsemek
Müsebbebat: Neticeler
Nezâret: Bakmak; koruyup, kollamak. **Sefîne:** Gemi
Sefîne-i sultaniye: Devlet gemisi

Tard: Kovmak
İttiham: İtham
Ehl-i dikkat: Hassas insanlar, dikkatli kişiler
Tekebbür: Kibirlenmek, gururlanmak. **Riâya:** Gösteriş
Zillet: Aşağılık
Tasannu': Sunilik, yapmacıklık
Mudhike: Gültünç

ve hodfuruşluktan ve maskaralıktan ve şekâvet-i uhreviyeden ve tazyikat-ı dünyeviye hapsinden kurtulasın..

Dördüncü Nokta

Îmân, insanı insan eder. Belki insanı sultan eder. Öyle ise, insanın vazife-i asliyesi, îmân ve duadır. Küfür, insanı gayet âciz bir canavar hayvan eder.

Şu meselenin binler delillerinden yalnız hayvan ve insanın dünyaya gelmelerindeki farkları, o meseleye vâzıh bir delildir. Ve bir bürhân-ı katı'dır. Evet, insâniyet, îmân ile insâniyet olduğunu, insan ile hayvanın dünyaya gelişindeki farkları gösterir.

Çünkü: Hayvan, dünyaya geldiği vakit, âdeta başka bir âlemde tekemmül etmiş gibi istidatına göre mükemmel olarak gelir; yani gönderilir. Ya iki saatte, ya iki günde veya iki ayda, bütün şerait-i hayatiyesini ve kâinatla olan münasebetini ve kavanin-i hayatını öğrenir, meleke sahibi olur. İnsanın yirmi senede kazandığı iktidar-ı hayatiyeyi ve meleke-i ameliyeyi, yirmi günde serçe ve arı gibi bir hayvan tahsil eder, yani ona ilham olunur.

Demek; hayvanın vazife-i asliyesi, taallümle tekemmül etmek değildir. Ve mârifet kesbetmekle terakki etmek değildir. Ve aczini göstermekle meded istemek, dua etmek değildir. Belki vazifesi; istidatına göre taammüldür, amel etmektir, ubûdiyet-i fiiliyedir.

İnsan ise, dünyaya gelişinde her şeyi öğrenmeye muhtaç¹ ve hayat kanunlarına câhil, hattâ yirmi senede tamamen şerait-i hayatı öğrenemiyor. Belki âhir-i ömrüne kadar öğrenmeye muhtaç, hem gayet âciz ve zayıf bir surette dünyaya gönderilip, bir iki senede ancak ayağa kalkabiliyor. On beş senede ancak zarar ve menfaati fark eder. Hayat-ı beşeriye'nin muavenetiyiyle, ancak menfaatlerini celp ve zararlardan sakınabilir.

Demek ki, *insanın vazife-i fitriyesi; taallümle tekemmüldür; dua ile ubûdiyettir.* Yani: "Kimin merhametiyle böyle hakîmâne idare olunuyorum?"

¹ Bkz.: "Allah sizi analarınızın karınlarından öyle bir halde çıkardı ki hiçbir şey bilmiyordunuz. Öyle iken size kulaklar, gözler, kalpler verdi ki şükredesiniz." (Nahl sûresi, 16/78)

Hodfuruşluk: Kendini beğendi-
ren, gösterişi seven

Şekâvet-i uhreviye: Ahiret'teki
mutsuzluk

Tazyikât-ı dünyeviye: Dünya-
daki sıkıntılar

Vazife-i asliye: Aslı vazife

Burhan-ı kâti: Kesin delil

Tekemmül: Olgunlaşmak, mü-
kemelleşmek. **Vâzıh:** Açık

İstidad: Kâbiliyet

Şerâit-i hayat: Hayat şartları

Kavânin-i hayat: Hayat kanunları

İkûdar-ı hayatiye: Canlılığını
devam ettirme gücü

Meleke-i ameliye: Pratiklik, uygu-
lama becerisi, yeteneği

Taallüm: Öğrenmek

Mârifet: Bilgi, ilim

Kesb: Kazanmak

Terakki: Yücelmek

Taammül: Çalışmak

Übudiyet-i fiiliye: Fiili kulluk

Şerâit-i hayat: Hayat şartları

Âhir: En son

Hayat-ı beşeriye: İnsan hayatı

Muavenet: Yardımlaşma

Celp: Elde etme

Vazife-i fitriye: Tabii görev

Hakîmâne: Hikmetlice

Kimin keremiyle böyle müşfikane terbiye olunuyorum? Nasıl birisinin lütf-larıyla böyle nazeninâne besleniyorum ve idare ediliyorum?” bilmektir. Ve binden ancak birisine eli yetişemediği hâcâtına dair Kadîü'l-Hâcât’a lisan-ı acz ve fakr ile yalvarmaktır. Ve istemek ve dua etmektir. Yani aczin ve fakrın cenahlarıyla makam-ı âlâ-yi ubûdiyete uçmaktır.

Demek, *insan bu âleme, ilim ve dua vasıtasıyla tekemmül etmek için gelmiştir*. Mahiyet ve istidat itibariyle her şey ilme bağlıdır. Ve bütün ulûm-i hakikîyenin esâsı ve madeni ve nuru ve ruhu; Mârifetullah’dır. Ve onun üssü'l-esâsı da îmân-ı billâhtır.

Hem insan, nihayetsiz acziyle nihayetsiz beliyata maruz ve hadsiz a’dânın hücumuna mübtelâ ve nihayetsiz fakrıyla beraber nihayetsiz hâcâta giriftar ve nihayetsiz metâlibe muhtaç olduğundan; vazife-i asliye-i fitriyesi îmândan sonra duadır. Dua ise, esâs-ı ubûdiyettir.¹

Nasıl bir çocuk, eli yetişmediği bir meramını, bir arzusunu elde etmek için; ya ağlar, ya ister. Yani; ya fiilî, ya kavli lisan-ı acziyle bir dua eder. Maksuduna muvaffak olur. Öyle de: İnsan bütün zîhayat âlemi içinde nâzık, nâzenin, nâzdar bir çocuk hükmündedir. Rahmanürrahîm’in dergâhında; ya zaaf ve acziyle ağlamak veya fakr ve ihtiyacıyla dua etmek gerekir. Tâ ki, makasıdı ona müsahhar olsun veya teshirin şükürnü eda etsin. Yoksa bir sinekten vaveylâ eden ahmak ve haylaz bir çocuk gibi; “Ben kuvvetimle bu kabil-i teshir olmayan ve bin derece ondan kuvvetli olan acib şeyleri teshir ediyorum ve fikir ve tedbirimle kendime itaat ettiriyorum.” deyip küfrân-ı nîmete sapmak, insâniyetin fitrat-ı asliyesine zıt olduğu gibi, şiddetli bir azaba kendini müstahak eder.

Beşinci Nokta

Îmân, duayı bir vesile-i kat’iye olarak iktiza ettiği ve fitrat-ı insâniye, onu şiddetle istediği gibi; Cenâb-ı Hak dahi “*Duanız olmazsa ne ehemmiyetiniz*

¹ “Duâ, ibadetin özüdür.” (Tirmizî, *deavât* 1) ve “Duânın kendisi ibadettir.” (Tirmizî, *tefsîrû sûre* (2) 16; Ebû Dâvûd, *utr* 23; İbn Mâce, *duâ* 1; Müsned, 4/267, 271, 276) anlamında hadis-i şerifler bulunmaktadır.

Müşfikane: Şefkatlice

Nazeninâne: Hoşça, nezaket içinde

Hâcât: İhtiyaçlar

Kâdu'l-Hâcât: İhtiyaçları yerine getiren

Lisan-ı acz ve fakr: Allah huzurunda güçsüzlük ve yoksulluğu-muzla ifade ettiğimiz durum

Cenah: Kanat

Makam-ı âlâ-yı ubudiyet: En yüce kulluk makamı

Ulûm-i hakikiye: Gerçek ilim

Mârifetullah: Allah’ı tanıma, bilme

Üssü'l-esas: Ana temeli

Îman-ı billâhtır. Allah’a inanma

Belîyyât: Belâlar

Â'dâ: Düşmanlar

Fakr: Fakirlik

Giriftar: Esir, tutkun

Metâlib: İstekler

Esas-ı ubudiyet: Kulluğun temeli

Kavli: Sözlü

Lisan-ı acz: Acizlik ifadesi

Zîhayat âlemi: Canlılar âlemi

Nazenin: Nazlı

Musahhar: Emrine verilmiş, elinin altında

Teshir: Emrine vermek

Vaveylâ: Çığlık, yaygara

Kâbil-i teshir: İdaresi mümkün

Tedbir: İdare

Küfran-ı nimet: Nankörlük

Fitrat-ı asliye: Asli yaratılış (yaratılış gayesi)

Vesile-i kat’iyye: Uyulması gerekli sebep, olmazsa olmaz vesile

var?” mealinde: ¹ لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ رَبِّي لَوْلَا مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ رَبِّي ferman ediyor. Hem ² اذْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ emrediyor.

Eğer desen: “Birçok defa dua ediyoruz, kabul olmuyor. Halbuki âyet umumîdir; her duaya cevap var.” ifade ediyor.

Elcevap: Cevap vermek ayırdır, kabûl etmek ayırdır. Her dua için cevap vermek var; fakat kabûl etmek, hem ayn-ı matlubu vermek Cenâb-ı Hakk’ın hikmetine tâbidir.³

Meselâ; Hasta bir çocuk çağırır: “Yâ Hekim! Bana bak.”

Hekim: “Lebbeyk” der. “Ne istersin?” cevap verir.

Çocuk: “Şu ilâcı ver bana” der.

Hekim ise; ya aynen istediğini verir, yahut onun maslahatına binaen ondan daha iyisini verir, yahut hastalığına zarar olduğunu bilir, hiç vermez.

İşte Cenâb-ı Hak; Hakîm-i Mutlak, hâzır, nâzır olduğu için, abdin duasına cevap verir. Vahşet ve kimsesizlik dehşetini, huzuruyla ve cevabıyla ünsiyete çevirir. Fakat insanın hevâperestâne ve heveskârâne tahakkümüyle değil, belki hikmet-i rabbâniye’nin iktizasıyla ya matlûbunu veya daha evlâsını verir veya hiç vermez.

Hem, dua bir ubûdiyettir. Ubûdiyet ise; semerâtı, uhreviyedir. Dünyevî maksatlar ise; o nevi dua ve ibadetin vakitleridir. O maksatlar, gayeleri değil. Meselâ: Yağmur namazı ve duası bir ibadettir. Yağmursuzluk, o ibadetin vaktidir. Yoksa o ibadet ve o dua, yağmuru getirmek için değildir. Eğer sırf o niyet ile olsa; o dua, o ibadet hâlis olmadığından kabûle lâayık olmaz. Nasıl ki güneşin gurubu, akşam namazının vaktidir. Hem güneş’in ve ayın tutulmaları, kûsûf ve husûf namazları denilen iki ibadet-i mahsusanın vakitleridir. Yani gece ve gündüzün nuranî âyetlerinin nikaplanmasıyla⁴ bir azamet-i ilâ

¹ De ki: “Duanız olmazsa Rabbim size ne diye değer versin ki? (Furkan sûresi, 25/77)

² Bana dua edin ki size karşılık vereyim. (Mü’min sûresi, 40/60)

³ “Dünyada rahat yaşamış kimseler, başından belâ eksik olmayanlara kıyamet günü verilen sevapları gördükçe, dünyada iken derilerinin makaslarla kazınmış olmasını temenni edeceklər.” anlamındaki hadis-i şerif için bkz.: Tirmizî, *zühd* 59.

⁴ Bkz.: “Biz gece ve gündüzü kudretimizi gösteren iki delil kıldık. Gece delili ay’ı sildik, gündüz delili güneş’i aydınlatıcı yaptık.” (İsrâ sûresi, 17/12)

Ayn-ı matlub: İstenilenin aynısı

Lebbeyk: “buyurun, emredin” manasında bir tabir

Hakîm-i Mutlak: Her işini hikmetle yapan Hz.Allah

Ünsiyet: Dostluk, ahbablık

Hevâperestâne: Nefse tapıncasına

Heveskârâne: Heveslice

Tahakküm: Dayatma

Hikmet-i Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk’ın bileceği hikmet

Evlâ: Daha iyi

Semerât: Meyveler (kâr)

Uhreviye: Ahiret’e ait

Gurub: Batmak

Kûsuf ve husuf namazları: Güneş ve ay tutulduğunda kılınması sünnet olan namazlar

Nikap: Perde, peçe

Azamet-i ilâhiye: Allah’ın büyüklüğü, ululuğu

hiye'yi ilâna medar olduğundan, Cenâb-ı Hak ibadını o vakitte bir nevi ibadete davet eder. Yoksa o namaz –açılması ve ne kadar devam etmesi, müneccim hesabıyla muayyen olan– Ay ve Güneş'in husûf ve küsûflarının inkişafı için değildir.

Aynı onun gibi; yağmursuzluk dahi, yağmur namazının vaktidir. Ve beliyelerin istilâsı ve muzır şeylerin tasallutu, bazı duaların evkât-ı mahsusalarındır ki; insan o vakitlerde aczini anlar, dua ile niyaz ile Kadîr-i Mutlak'ın dergâhına iltica eder.

Eğer dua çok edildiği hâlde, beliyeler def' olunmazsa, denilmeyecek ki: "Dua kabûl olmadı." Belki denilecek ki: "Duanın vakti, kaza olmadı." Eğer Cenâb-ı Hak fazl ve keremiyle belâyı ref'etse –nurun alâ nur– o vakit dua vakti biter, kaza olur.

Demek dua, bir sır-ı ubûdiyettir. Ubûdiyet ise, hâlisen livechillâh olmalı.¹ Yalnız aczini izhar edip, dua ile ona iltica etmeli. Rubûbiyet'ine karışmamalı. Tedbiri ona bırakmalı. Hikmetine itimad etmeli. Rahmetini ittiham etmemeli.

Evet hakikat-i hâlde âyât-ı beyyinatın beyânıyla sabit olan: Bütün mevcudat, her birisi birer mahsus tesbih ve birer husûsî ibadet, birer has secde ettikleri gibi; bütün kâinattan dergâh-ı ilâhiye'ye giden, bir duadır.²

• **Ya istidat lisanıyla**dir; –bütün nebâtatın duaları gibi– ki; her biri lisan-ı istidatıyla Feyyaz-ı Mutlak'tan bir suret taleb ediyorlar. Ve esmâsına bir mazhariyet-i münkeşife istiyorlar.

• **Veya ihtiyac-ı fitrî lisanıyla**dir; –bütün zîhayatın, iktidarları dâhilinde olmayan hâcât-ı zarûriyeleri için dualarıdır– ki; her birisi o ihtiyac-ı fitrî lisanıyla Cevâd-ı Mutlak'tan idame-i hayatları için bir nevi rızık hükmünde bazı metâlibi istiyorlar.

¹ Kulluğun sırf Allah için yapılacağına dair âyet-i kerîmelerden bir kısmı şunlardır: Fâtiha sûresi, 1/5; Nisâ sûresi, 4/146; En'âm sûresi, 6/162; A'râf sûresi, 7/29; Lokman sûresi, 31/22; Zümer sûresi, 39/2, 11, 14; Mû'min sûresi, 40/14, 65.

² Bkz.: Ra'd sûresi, 13/15; Nahl sûresi, 16/49; İsrâ sûresi, 17/44; Hac sûresi, 22/18; Hadid sûresi, 57/1; Haşır sûresi, 59/1; Saf sûresi, 61/1; Cum'a sûresi, 62/1, Tegâbün sûresi, 64/1.

Âyât-ı beyyinat: Apaçık âyetler

Beliyye: Belâ

Cevâd-ı Mutlak: Sonsuz ve sınırsız veren Hz.Allah, çok cömert

Dergâh-ı ilâhiye: Cenab-ı

Hakk'ın huzuru

Evkât-ı mahsusa: Özel, belirli vakitler

Feyyâz-ı Mutlak: Bereket ve bol luğun yegâne sahibi Hz.Allah

Hâcât-ı zarûriye: Zarurî ihtiyaçlar

Hâlisen livechillâh: Sadece Allah için

İdame-i hayat: Hayatı devam ettirmek

İhtiyac-ı fitrî: Yaratılıştan gelen ihtiyaç

İstidât: Kabiliyet

Kadîr-i Mutlak: Gücün yegâne sahibi Hz.Allah

Kaza: Vaktinin bitmesi

Mazhariyet-i münkeşife: Tecellinin gerçekleştiği ayna olabilme

Metâlib: İstekler

Nurun alâ nur: Nur üstüne nur ("umulanın çok çok üstünde"

manasında kullanılan bir deyim)

Ref: Kaldırmak

Rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın, her kesi ve her şeyi içine alan idaresi, terbiyesi

•*Veya lisan-ı ızdırariyle bir duadır ki;* muztar kalan her bir zîruh; kat'î bir iltica ile dua eder, bir hâmi-i meçhulüne iltica eder, belki Rabb-i Rahîm'i-ne teveccüh eder. *Bu üç nevi dua,* bir mâni olmazsa daima makbuldür.

•*Dördüncü nevi ki;* –en meşhurdur– **bizim duamızdır.** Bu da iki kısımdır; *Biri,* fiilî ve hâlî; *diğeri,* kalbî ve kalîdir. Meselâ: Esbaba teşebbüs, bir dua-yi fiilîdir. Esbabın içtimâ; müsebbebi îcad etmek için değil, belki lisan-ı hâl ile müsebbebi Cenâb-ı Hak'tan istemek için bir vaziyet-i marziye almaktır. Hattâ çift sürmek hazine-i rahmet kapısını çalmaktır. Bu nevi dua-yi fiilî, Cevâd-ı Mutlak'ın isim ve unvanına müteveccih olduğundan, kabûle mazhariyeti ekseriyet-i mutlakadır.

İkinci kısım: Lisan ile, kalb ile dua etmektir. Eli yetişmediği bir kısım metâlibi istemektir. Bunun en mühim ciheti, en güzel gayesi, en tatlı meyvesi şudur ki: Dua eden adam anlar ki; birisi var, onun hâtîrât-ı kalbini işitir, her şeye eli yetişir, her bir arzusunu yerine getirebilir, aczine merhamet eder, fakrına medet eder.

İşte ey âciz insan ve ey fakir beşer! Dua gibi hazine-i rahmetin anahtarı ve tükenmez bir kuvvetin medarı olan bir vesileyi elden bırakma. Ona yapış, a'lâ-yi illiyyîn-i insâniyete çık. Bir sultan gibi bütün kâinatın dualarını, kendi duan içine al. Bir abd-i küllî ve bir vekil-i umumî gibi ¹ *إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* de, Kâinatın güzel bir takvimi ol.

* * *

¹ Yalnız senden medet umarız. (Fâtiha sûresi, 1/5)

Abd-i küllî: Bütün varlıkları temsil edebilecek bir kul

Âlâ-yi illiyyîn-i insâniyet: İnsanın çıkabileceği en yüksek mertebe

Cevâd-ı Mutlak: Sonsuz ve sınırsız veren Hz.Allah

Fiilî: Davranış ile

Hâlî: Hâl ile

Hâmi-i meçhul: Görünmeyen koruyucu

Hâtîrât-ı kalb: Kalbe gelen duygular, fikirler

İçtimâ: Toplanmak

Kalbî: Kalb ile

Kâlî: Sözlü. **Kat'î:** Kesin

Lisan-ı ızdırarî: Çaresizliğin ifade ettiği durum

Lisan-ı hâl: Hâl dili

Muztar: Zor durumda kalan, çaresiz

Takvim: Tam kıvam, en ideal şekil

Vaziyet-i marziyye: Beğenilen hâl, tavır

Vekil-i umumî: Herkesin vekili, umurun sözcüsü, tam yetkili temsilci

Zîruh: Ruh sahibi

İkinci Mebhas

(İnsanın saadet ve şekâvetine medar Beş Nükte'den ibarettir.)

(İnsan ahsen-i takvîmde yaratıldığı ve ona gayet câmi' bir istidat verildiği için; esfel-i sâfilînden tâ a'lâ-yi illiyyîne, ferşten tâ arşa, zerreden tâ şemse kadar dizilmiş olan makâmâta, merâtibe, derecâta, derekâta girebilir ve düşebilir¹ bir meydan-ı imtihana atılmış, nihayetsiz sukut ve suûda giden iki yol² onun önünde açılmış bir mu'cize-i kudret ve netice-i hilkat ve acûbe-i san'at olarak şu dünyaya gönderilmiştir. İşte insanın şu dehşetli terakki ve tedennisinin sırrını "Beş Nükte"de beyân edeceğiz.)

Birinci Nükte

İnsan, kâinatın ekser envaina muhtaç ve âlakadardır. İhtiyacâtı, âlemin her tarafına dağılmış; arzuları ebede kadar uzanmış. Bir çiçeği istediği gibi, koca bir baharı da ister. Bir bahçeyi arzu ettiği gibi, ebedî Cennet'i de arzu eder. Bir dostunu görmeğe müştak olduğu gibi, Cemil-i Zülcelâl'i de görmeye müştaktır. Başka bir menzilde duran bir sevdiğini ziyaret etmek için o menzilin kapısını açmaya muhtaç olduğu gibi; berzaha göçmüş yüzde doksan dokuz ahababını ziyaret etmek ve firâk-ı ebedîden kurtulmak için koca dünyanın kapısını kapayacak ve bir mahşer-i acâib olan Âhîret kapısını açacak, dünyayı kaldırıp Âhîreti yerine kuracak ve koyacak bir Kadîr-i Mutlak'ın dergâhına ilticaya muhtaçtır.

¹ Bkz.: Tîn sûresi, 95/4-6.

² Bkz.: "Şükûr" ya da "küfür" yolu (Dehr sûresi, 76/3); "iki yol (hayır ve şer yolu)" (Beled sûresi, 90/10); "kötülük" ya da "takvâ" yolu (Şems sûresi, 91/8); "en kolay yol" ya da "en güç yol" (Leyl sûresi, 92/5-10)

Şekâvet: Mutsuluk, talihsizlik (insanın cehenneme gitmesine sebep olacak bir hayat sürmesi)

Ahsen-i takvîm: En güzel kıvam, şekil

Câmi': Geniş, kapsamlı

Esfel-i sâfilîn: En aşağı yer, insanın düşebileceği en kötü durum

Âlâ-yi illiyyîn: En yüksek derece, insanın erişebileceği en yüce makam

Ferş: Yeryüzü. **Arş:** Gökyüzü

Şems: Güneş

Merâtib: Mertebeler, dereceler

Derekât: Aşağı tabakalar

Sukut: Düşüş. **Suud:** Yükseliş

Mucize-i kudret: Allah'ın eşsiz kudretinin harikulâde bir göstergesi

Netice-i hilkat: Yaratılış neticesi, meyvesi

Acube-i sanat: Sanat harikası

Terakkî: İlerleme, yükselme

Tedennî: Gerileme, düşüşe geçme

Envâ: Türler

Cemil-i zü'l-Celâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güzellik ve lütfun da yegâne sahibi Hz. Allah

Berzâh: Kabir âlemi, dünya ve ahîret arası

Firâk-ı ebedî: Ebedî ayrılık

Mahşer-i acaib: Harikulâdeler kuşağı

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, sınırsız kudret sahibi Hz. Allah

İşte şu vaziyette bir insana hakikî Ma'bûd olacak; yalnız, her şeyin dizini elinde, her şeyin hazinesi yanında, her şeyin yanında nâzır, her mekânda hâzır, mekândan münezzeh, acz'den müberra, kusurdan mukaddes, naks'tan muallâ bir Kadîr-i Zülcelâl, bir Rahîm-i Zülcemâl, bir Hakîm-i Zülkernâl olabilir. Çünkü nihayetsiz hâcât-ı insâniyeyi îfâ edecek, ancak nihayetsiz bir kudret ve muhit bir ilim sahibi olabilir. Öyle ise, ma'bûdiyete lâayk yalnız O'dur.

İşte ey insan! Eğer yalnız O'na abd olsan, bütün mahlûkata üstünde bir mevki kazanırsın. Eğer ubûdiyetten istinkâf etsen, âciz mahlûkata zelil bir abd olursun. Eğer enaniyetine ve iktidarına güvenip tevekkül ve duayı bırakıp, tekebbür ve dâvaya sapsan; o vakit iyilik ve îcad cihetinde arı ve karıncadan daha aşağı, örümcek ve sinekten daha zayıf düşersin. Şer ve tahrip cihetinde; dağdan daha ağır, tâundan daha muzır olursun.

Evet ey insan! Sende iki cihet var.

Birisi: İcad ve vücûd ve hayır ve müsbet ve fiil cihetidir. **Diğeri:** Tahrip, adem, şer, nefy, infial cihetidir. Birinci cihet itibariyle; arıdan, serçeden aşağı; sinekten, örümcekten daha zayıfsın. İkinci cihet itibariyle; dağ, yer, göklerden geçersin. Onların çekindiği ve izhâr-ı acz ettikleri bir yükü kaldırırsın. Onlardan daha geniş, daha büyük bir daire alırsın. Çünkü: Sen iyilik ve îcad ettiğin vakit, yalnız vüs'atin nisbetinde, elin ulaşacak derecede, kuvvetin yetiştirecek mertebede iyilik ve îcad edebilirsin. Eğer fenalık ve tahrip etsen, o vakit fenalığın tecavüz ve tahribin intişar eder:

Meselâ: Küfür; bir fenalıktır, bir tahriptir, bir adem-i tasdikdir. Fakat o tek seyyie, bütün kâinatın tahkirini ve bütün Esmâ-yi ilâhiye'nin tezyifini, bütün insâniyetin terzilini tazammun eder. Çünkü: Şu mevcudatın âlî bir makamı, ehemmiyetli bir vazifesi vardır. Zira onlar, mektûbât-ı Rabbaniye ve merâyâ-yi Sübhaniye ve me'murîn-i ilâhiye'dirler.

Nazır: Bakan, idare eden

Münezzeh: Arı, duru, temiz, uzak

Müberra: Uzak, beri

Naks: Eksiklik

Muallâ: Yüce

Kadîr-i Zül'celâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güç ve kudretin de yegâne sahibi Hz. Allah

Rahîm-i Zül'cemâl: Güzellik ve lütuf ile beraber şefkat ve merhametin de yegâne sahibi Hz. Allah

Hakîm-i Zül'kemâl: Mükemmellik ile beraber hikmetin de yegâne sahibi Hz. Allah

Hacat-ı insaniyye: İnsanın ihtiyaçları.

İfâ: Yerine getirmek

Mâbudiyet: İbadet edilme, tapılma

Abd: Kul. **Ubudiyet:** Kulluk

İstinkâf: Çekinmek

Zelil: Bayağı, rezil

Tekebbür: Kibir, gurur

Davaya sapmak: Kendi kendine yetiyor iddiasında bulunmak

Nefy: Olumsuzluk, menfi

İnfial: Dış sebeplere bağlı hareket, edilgenlik.

Adem: Yokluk

İzhâr-ı acz: Güçsüzlüğünü ifade etmek, sergilemek

Vüs'ât: Genişlik. **İntişâr:** Yayılma

Adem-i tasdik: Tasdik etmemek, kabul etmemek

Seyyie: Kötülük, günah

Tahkir: Hakaret etmek

Tezyif: Küçük düşürmek, alay etmek

Terzil: Rezil etmek, küçük düşürmek

Tazammun: İhtivâ etmek, içermek

Mektûbât-ı Rabbâniye: Her şeyin sahibi Allah'ın mektupları, eserleri

Merâyâ-yi Sübhâniye: Bize, Allah'ın yüce sıfatlarını gösteren aynalar

Memurîn-i ilâhiye: İlâhî memurlar

Küfür ise; onları âyinedarlık ve vazifedarlık ve mânidârlik makamından düşürüp, abesiyet ve tesadüfün oyuncağı derekesine ve zevâl ve firâkın tahribiyle çabuk bozulup değişen mevadd-ı fâniyeye ve ehemmiyetsizlik, kıymetsizlik, hiçlik mertebesine indirdiği gibi.. bütün kâinatta ve mevcudatın âyinelerinde nakışları ve cilveleri ve cemâlleri görünen Esmâ-yi ilâhiye'yi inkâr ile tezyif eder. Ve insanlık denilen, bütün Esmâ-yi Kudsiye-i ilâhiye'nin cilvelerini güzelce ilân eden bir kaside-i manzume-i hikmet ve bir şecere-i bâkiyenin cihâzâtını câmi' çekirdek-misâl bir mu'cize-i kudret-i bâhire ve emanet-i kübrâyı uhdesine almakla yer, gök, dağa tefevvuk eden ve melâikeye karşı rüchaniyet kazanan bir sahib-i mertebe-i hilâfet-i arziyeyi; en zelif bir hayvan-ı fânî-i zâilden daha zelif, daha zayıf, daha âciz, daha fakir bir derekeye atar. Ve mânâsız, karmakarışık, çabuk bozulur bir âdi levha derekesine indirir.

Elhâsıl: Nefs-i emmâre tahrip ve şer cihetinde nihayetsiz cinâyet işleyebilir, fakat icad ve hayırda iktidarı pek azdır ve cüz'îdir. Evet, bir hâneiy bir günde harap eder, yüz günde yapamaz.

Lâkin eğer enaniyeti bıraksa, hayrı ve vücûdu tevfik-i ilâhiye'den istese, şer ve tahripden ve nefse itimattan vazgeçse, istiğfar ederek tam abd olsa; o vakit ¹ *يُدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ* sırrına mazhar olur. Onda ki nihayetsiz kabiliyet-i şer, nihayetsiz kabiliyet-i hayra inkılâb eder. "*Ahsen-i takvim*" kıymetini alır, âlâ-yi illiyîne çıkar.

İşte ey gafil insan! Bak Cenâb-ı Hakk'ın fazlına ve keremine: Seyyieyi bir iken bin yazmak, haseneyi bir yazmak veya hiç yazmamak adâlet olduğu hâlde; bir seyyieyi bir yazar, bir haseneyi on, bâzan yetmiş, bâzan yedi yüz, bâzan yedi bin yazar.² Hem şu nükleden anla ki; o müthiş Cehennem'e girmek ceza-yı ameldir, ayn-ı adl'dir. Fakat Cennet'e girmek, mahz-ı fazl'dır.

¹ Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir. (Furkan sûresi, 25/70)

² Seyyienin bir yazıldığı hâlde, hasenenin on kattan yedi yüz kata kadar yazıldığına dair bkz.: En'âm sûresi, 6/160; Buhârî, *imân* 31; Müslim, *imân* 206, 207.

Abesiyet: Boş, faydasız
Mevadd-ı fâniye: Geçici maddeler
Esmâ-yi kudsiye-i ilâhiye: Kut-sal, ilâhi isimler
Kaside-i manzume-i hikmet: Cenâb-ı Hakk'ın hikmetlerini bize duyuran şiir kasidesi
Şecere-i bâkiye: Baki, ölümsüz ağaç.
Cihâzât: Cihazlar
Çekirdek-misal: Çekirdek gibi
Mucize-i kudret-i bâhire: Aşîkar bir kudret harikası
Emanet-i kübrâ: Büyük sorumluluk

Tefevvuk: Üste çıkmak, üstün olmak
Rüchâniyet: Tercih edilmek, üstün olmak
Sahib-i mertebe-i hilâfet-i arzîye: Yeryüzü halifeliği makamının sahibi.
Zelif: Bayağı, rezil
Hayvan-ı fânî-i zâil: Geçici, süreli bir canlı
Elhasıl: Hasılı, son olarak
Nefs-i emmâre: Şeytanın vesvese ve oyunlarına karşı koymayan, sürekli günah arzusunda olan nefis.
Enâniyet: Benlik, gurur

Tevfik-i ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın yardımı, muvaffak etmesi
İstiğfar: Bağışlanma, af dilemek
Kabiliyet-i şer: Günah işleme potansiyeli.
Kabiliyet-i hayr: Sevap işleme potansiyeli
Ahsen-i takvim: En ideal şekil, hal
Âlâ-yi illiyîn: En yüksek derece, insanın erişebileceği en yüce makam
Seyyie: Günah.
Hasene: Sevap
Ceza-yı amel: Yapılan işin karşılığı
Ayn-ı adl: Adaletin ta kendisi
Mahz-ı fazl: Tamamen Allah'ın lütfu

İkinci Nükte

İnsanda iki vecih var. **Birisi:** Enaniyet cihetinde şu hayat-ı dünyeviyeye nâzırdır. **Diğeri:** Ubûdiyet cihetinde hayat-ı ebediyeeye bakar.

•**Evvelki**, vecih itibariyle öyle bir bîçare mahluktur ki; sermayesi yalnız ihtiyardan bir şa're (saç) gibi cüz'î bir cüz'-i ihtiyârî ve iktidardan zayıf bir kesb ve hayattan çabuk söner bir şu'le ve ömürden çabuk geçer bir müddet-çık ve mevcûdiyetten çabuk çürür küçük bir cisimdir. O hâliyle beraber kâinatın tabakatında serilmiş hadsiz envânı hesabsız efradından nazik, zayıf bir fert olarak bulunuyor.

•**İkinci**, vecih itibariyle ve bilhassa ubûdiyete müteveccih acz ve fakr cihetinde pek büyük bir vüs'atı var. Pek büyük bir ehemmiyeti bulunuyor. Çünkü Fâtır-ı Hakîm, insanın mahiyet-i mâneviyesinde nihayetsiz azîm bir acz ve hadsiz cesîm bir fakr derc etmiştir. Tâ ki, kudreti nihayetsiz bir Kadîr-i Rahîm ve gınası nihayetsiz bir Ganiyy-i Kerîm bir Zâtın hadsiz tecelliyâtına câmi' geniş bir âyine olsun.

Evet insan bir çekirdeğe benzer. Nasıl ki o çekirdeğe kudretten mânevî ve ehemmiyetli cihâzât ve kaderden ince ve kıymetli program verilmiş. Tâ ki, toprak altında çalışıp, tâ o dar âlemden çıkıp, geniş olan hava âlemine girip, Hâlık'ından istidat lisaniyle bir ağaç olmasını isteyip, kendine lâıyk bir kemâl bulsun. Eğer o çekirdek, sû-i mizacından dolayı ona verilen cihâzât-ı mâneviyeyi, toprak altında bazı mevadd-ı muzırayı celbine sarf etse; o dar yerde kısa bir zamanda faidesiz tefessüh edip çürüyecektir. Eğer o çekirdek, o mânevî cihâzâtını ¹ **فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى** 'nın emr-i tekvînîsini imtisâl edip hüsn-i istimâl etse; o dar âlemden çıkacak, meyvedâr koca bir ağaç olmakla küçücük cüz'î hakikati ve ruh-i mânevîsi, büyük bir hakikat-i külliye suretini alacaktır.

¹ Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yaparak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır. (En'âm sûresi, 6/95)

Cüz'î: Pek az

Cüz-i ihtiyâr: İnsanın, eşyanın oluşumunda pek de fazla te'siri olmayan küçük seçimi, tercihi

Kesb: Çaba. **Şule:** Alev, ateş

Envâ: Türler. **Vüs'at:** Genişlik

Fâtır-ı Hakîm: Her şeyi hikmetlerle Yaradan. **Mevcudiyet:** Varlık

Azîm: Büyük. **Acz:** Acizlik

Cesîm: Büyük. **Fakr:** Fakirlik

Kadîr-i Rahîm: Kudret ile beraber merhametin de yegâne sahibi Hz.Allah

Derc etmek: İçine koymak

Gınâ: Zenginlik, servet, ihtiyaçsızlık

Ganiyy-i Kerîm: Cömertlik ve zenginliğin yegâne sahibi Hz.Allah

Tecelliyât: Cenâb-ı Hakk'ın icraatının yansımaları

Câmî: Kapsamlı.

Hâlık: Yaradan

Kemal: Olgunluk, mükemmellik

Sû-i mizac: Kötü huyluluk

Cihâzât-ı mâneviye: Mânevî cihazlar

Mevâdd-ı muzır: Zararlı maddeler

Celb: Çekip almak

Tefessüh: Bozulmak

Emr-i tekvînî: Cenab-ı Hakk'ın kâinata koyduğu tabii kanunlar (suyun belli derecede kaynaması veya donması gibi)

İmtisâl: Örnek almak, uymak, emri yerine getirmek

Hüsn-i istimâl: Yerde ve güzelce kullanmak

Cüz'î hakikât: Küçücük hakikat

Hakikât-i külliye: Gerçeğin tamamı, bütünü

İşte aynen onun gibi; insanın mahiyetine, kudretten ehemmiyetli cihâzât ve kaderden kıymetli programlar tevdi edilmiş.

Eğer insan, şu dar âlem-i arzîde, hayat-ı dünyeviye toprağı altında o cihâzât-ı mâneviyesini nefsin hevesâtına sarf etse; bozulan çekirdek gibi bir cüz'î telezzüz için kısa bir ömürde, dar bir yerde ve sıkıntılı bir hâlde çürüyüp tefessüh ederek, mes'uliyet-i mâneviyeyi bedbaht ruhuna yüklenecek, şu dünyadan göçüp gidecektir.

Eğer o istidat çekirdeğini İslâmiyet suyu ile, îmânın ziyâsıyla ubûdiyet toprağı altında terbiye ederek, evâmîr-i Kur'âniye'yi imtisâl edip cihâzât-ı mâneviyesini hakikî gayelerine tevcih etse, elbette âlem-i misâl ve berzahta dal ve budak verecek ve âlem-i âhiret ve Cennet'te hadsiz kemâlât ve nimetlere medar olacak bir şecere-i bâkiyenin ve bir hakikât-ı dâimenin cihâzâtına câmi' kıymettar bir çekirdek ve revnakdâr bir makine ve bu şecere-i kâinatın mübarek ve münevver bir meyvesi olacaktır.

Evet hakikî terakki ise; insana verilen kalb, sır, ruh, akıl hattâ hayâl ve sair kuvvelerin hayat-ı ebediyeye yüzlerini çevirerek, her biri kendine lâyük husûsî bir vazife-i ubûdiyet ile meşgul olmaktadır. Yoksa ehl-i dalâletin terakki zannettikleri, hayat-ı dünyeviye'nin bütün inceliklerine girmek ve zevklerinin her çeşitlerini, hattâ en süflisini tatmak için bütün letâîfini ve kalb ve aklını nefs-i emmâreye müsahhar edip yardımcı verse; o terakki değil, sukuttur.

Şu hakikati bir vâkıa-yi hayâliyede, şöyle bir temsilde gördüm ki:

Ben büyük bir şehre giriyorum. Baktım ki, o şehirde büyük saraylar var. bazı sarayların kapısına bakıyorum, gayet şenlik, parlak bir tiyatro gibi nazar-ı dikkati celbeder, herkesi eğlendirir bir câzibedarlık vardı. Dikkat ettim ki, o sarayın efendisi kapıya gelmiş, it ile oynuyor ve oynamasına yardım ediyor. Hanımlar, yabanî gençlerle tatlı sohbetler ediyorlar. Yetişmiş kızlar dahi, çocukların oynamasını tanzim ediyorlar. Kapıcı da onlara kumandanlık eder gibi bir aktör tavrını almış. O vakit anladım ki, o koca sarayın içerisi bomboş. Hep nazik vazifeler muattal kalmış. Ahlâkları sukut etmiş ki, kapıda bu sureti almışlardır.

Tevdi: Emanet etmek

Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı

Mes'uliyet-i mâneviye: Mânevî sorumluluk

Âlem-i misal: Dünyada mevcut bulunan bütün eşya ve meydana gelen bütün işlerin aynısı ile oluşan arka plandaki âlem

Evâmîr-i Kur'âniye: Kur'an'ın emirleri. **Âlem-i arzî:** Yeryüzü

Şecere-i bâkiye: Çürümeyen ağaç

Hakikat-i daim: Değişmeyen gerçek. **Letâif:** Mânevî duygular

Şecere-i kâinât: Kâinat ağacı

Ehl-i dalâlet: Hidayetten ayrılan kâfir ve fâsıklar. **Süfli:** Pes, bayağı

Sır: Ruhânî kalbin bir boyutu

Sukut: Düşmek, değer kaybetme

Vâkıa-yi hayaliye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latifeleriyle mana âleminde seyahat ederken varlığın yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gördüğü gerçekler

Sonra geçtim, bir büyük saraya daha rast geldim. Gördüm ki; kapıda uzanmış vefâdâr bir it ve kaba, sert, sâkin bir kapıcı ve sönük bir vaziyet vardı. Merak ettim. Ne için o öyle, bu böyle? İçeriye girdim. Baktım ki, içeri çok şenlik. Daire daire üstünde, ayrı ayrı nazık vazifeler ile saray ehli meşguldürler. Birinci dairedaki adamlar sarayın idaresini, tedbirini görüyorlar. Üstündeki dairede kızlar, çocuklar ders okuyorlar. Daha üstünde hanımlar, gayet latif san'atlar, güzel nakışlarla iştilal ediyorlar. En yukarıda efendi, padişahla muhabere edip halkın istirahatını temin için ve kendi kemâlâtı ve terakkiyâtı için kendine has ve ulvî vazifeler ile iştilal ediyor gördüm. Ben onlara görünmediğim için, “yasak” demediler, gezebildim. Sonra çıktım, baktım. O şehrin her tarafında bu iki kısım saraylar var. Sordum, dediler: “O kapısı şenlik ve içi boş saraylar, kâfirlerin ileri gelenlerindir ve ehl-i dalâletindir. Diğerleri, nâmuslu Müslüman büyüklerindir.”

Sonra bir köşede bir saraya rast geldim. Üstünde “*Said*” ismini gördüm. Merak ettim. Daha dikkat ettim, suretimi üstünde gördüm gibi bana geldi. Kemâl-i taaccübümden bağırarak, aklım başıma geldi, ayıldım. İşte o vâkıa-yı hayâliye-yi sana tâbir edeceğim. Allah hayır etsin.

İşte o şehir ise, hayat-ı içtimâîye-yi beşeriye ve medîne-i medeniyet-i insâniyedir. O sarayların her birisi, birer insandır. O saray ehli ise; insandaki göz, kulak, kalb, sır, ruh, akıl gibi letâif ve nefis ve heva ve kuvve-i şehevîye ve kuvve-i gadabiye gibi şeylerdir. Her bir insanda her bir latîfenin ayrı ayrı vazife-i ubûdiyetleri var. Ayrı ayrı lezzetleri, elemleri var. Nefis ve heva, kuvve-i şehevîye ve gadabiye, bir kapıcı ve it hükmündedirler. İşte o yüksek letâifi, nefis ve hevâya musahhar etmek ve vazife-i asliyelerini unutturmak, elbette sukuttur, terakki değildir. Sair cihetleri sen tâbir edebilirsin.

Üçüncü Nükte

İnsan, fiil ve amel cihetinde ve sa'y-i maddî itibarıyla zayıf bir hayvandır, âciz bir mahluktur. Onun o cihetteki daire-i tasarrufâtı ve mâlikiyeti o kadar dardır ki; elini uzatsa ona yetişebilir. Hattâ, insanın eline dizgini veren hayvanât-ı ehliye, insanın zaaf ve acz ve tenbelliğinden birer hisse almışlardır ki; yâbânî emsallerine kıyas edildikleri vakit, azîm fark görünür. (Ehlî keçi ve öküz, yabanî keçi ve öküz gibi.)

Tedbir: İdare etmek, düzenlemek

Kemâlât: İyilikler, faziletler

Ulûf: Yüce

Hayat-ı içtimâîye-i beşeriye:

İnsanın sosyal hayatı

Kemâl-i taaccüb: Çok şaşımak

Medîne-i medeniyet-i insâniye:

İnsanlığın medeniyet şehri

Hevâ: Zararlı ve günah olan arzular

Kuvve-i şehevîye: Şehvet duygusu

Kuvve-i gadabiye: Öfke duygusu

Vazife-i ubudiyet: Kulluk vazifesi

Sa'y-i maddî: Maddî çaba, uğraş

Hayvânât-ı ehliye: Evcil hayvanlar

Ehlî: Evcil

Fakat o insan, infiâl ve kabûl ve dua ve suâl cihetinde; şu dünya hakkında aziz bir yolcudur. Ve öyle bir Kerîm'e misafir olmuş ki; nihayetsiz rahmet hazinelerini ona açmış. Ve hadsiz bedî' masnûâtını ve hizmetkârlarını ona musahhar etmiş. Ve o misafirin tenezzühüne ve temaşasına ve istifade-sine öyle büyük bir daire açıp müheyya etmiştir ki; o dairenin nısf-ı kutru, yani merkezden muhit hattına kadar, gözün kestiği miktar; belki hayâlin gittiği yere kadar geniştir ve uzundur.

İşte eğer insan, enaniyetine istinad edip, hayat-ı dünyeviyeyi gaye-i hayâl ederek derd-i maişet içinde, muvakkat bazı lezzetler için çalışsa, gayet dar bir daire içinde boğulur gider. Ona verilen bütün cihazât ve âlât ve letâif, ondan şikâyet ederek Haşır'de onun aleyhinde şehâdet edeceklerdir ve davacı olacaklardır.

Eğer kendini misafir bilse, misafir olduğu Zât-ı Kerîm'in izni dairesinde sermaye-i ömrünü sarf etse, öyle geniş bir daire içinde uzun bir hayat-ı ebediye için güzel çalışır ve teneffüs edip istirahat eder. Sonra, a'lâ-yi illiyyîne kadar gidebilir. Hem de bu insana verilen bütün cihazât ve âlât, ondan memnun olarak Âhiret'te lehinde şehâdet ederler.

Evet, insana verilen bütün cihazât-ı acîbe, bu ehemmiyetsiz hayat-ı dünyeviye için değil; belki, pek ehemmiyetli bir hayat-ı bâkiye için verilmişler. Çünkü, insanı, hayvana nisbet etsek görüyoruz ki: İnsan, cihazât ve âlât itibarıyla çok zengindir. Yüz derece hayvandan daha ziyadedir. Hayat-ı dünyeviye lezzetinde ve hayvanî yaşayışında yüz derece aşağı düşer.

Çünkü: Her gördüğü lezzetinde, binler elem izi vardır. Geçmiş zamanın elemeleri ve gelecek zamanın korkuları ve her bir lezzetin dahi elem-i zevâli, onun zevklerini bozuyor ve lezzetinde bir iz bırakıyor.

Fakat hayvan öyle değil. Elemsiz bir lezzet alır, kedersiz bir zevk eder. Ne geçmiş zamanın elemeleri onu incitir, ne de gelecek zamanın korkuları onu ürkütür. Rahatla yaşar, yatar, Hâlık'ına şükreder.

Demek ahsen-i takvîm suretinde yaratılan insan, hayat-ı dünyeviye hasr-ı fikr etse; yüz derece sermayece hayvandan yüksek olduğu hâlde, yüz derece serçe kuşu gibi bir hayvandan aşağı düşer.

İnfiâl: Dış sebeplere bağlı hareket, edilgenlik. **Müheyyâ:** Hazırlanmış **Bedî:** Harika, eşsiz, orijinal **Masnûât:** Sanatlı yapılan şeyler **Tenezzüh:** Gezinti. **Temâşâ:** Seyir **Nısf-ı kutr:** Yan çap. **Âlât:** Âletler

Gâye-i hayâl: Asıl gaye, ideal **Derd-i maişet:** Geçim derdi **Letâif:** Mânevî duygular.. sır, hafi, ahfâ gibi ince duygular **Zât-ı Kerîm:** Son derece cömert kişi **Hayat-ı dünyeviye:** Dünya hayatı

Elem-i zevâl: Yok olma düşüncesinin verdiği elem **Ahsen-i takvîm:** En güzel, en ideal şekil, hal **Hasr-ı fikir:** Fikri bir meselede hapsedme

Başka bir yerde bir temsil ile bu hakikati beyân etmiştim. Münasebet geldi, yine o temsili tekrar ediyorum. Şöyle ki:

Bir adam, bir hizmetkârına on altın verip, “Mahsus bir kumaştan bir kat elbise yaptır” emreder. İkincisine, bin altın verir, bir pusula –içinde bazı şeyler yazılı– o hizmetkârın cebine koyar, bir pazara gönderir. Evvelki hizmetkâr on altın ile âlâ kumaştan mükemmel bir elbise alır. İkinci hizmetkâr, divâne-lik edip, evvelki hizmetkâra bakıp, cebine konulan hesap pusulasını okumayarak bir dükkâncıya bin altın vererek bir kat elbise istedi. İnsafsız dükkâncı da kumaşın en çürüğünden bir kat elbise verdi. O bedbaht hizmetkâr, seyyidin huzuruna geldi ve şiddetli bir tedib gördü ve dehşetli bir azap çekti. İşte ednâ bir şuuru olan anlar ki, ikinci hizmetkâra verilen bin altın, bir kat elbise almak için değildir. Belki mühim bir ticaret içindir.

Aynen onun gibi: İnsandaki cihâzât-ı mâneviye ve letâif-i insâniye ki, her birisi hayvana nisbeten yüz derece inbisat etmiş. Meselâ; güzelliğin bütün merâtibini fark eden insan gözü ve taamların bütün çeşit çeşit ezvâk-ı mahsusalarını temyiz eden insanın zâika-yi lisaniyesi ve hakâikın bütün inceliklerine nüfuz eden insanın akli ve kemâlâtın bütün envaina müştak insanın kalbi gibi sair cihazları, âletleri neredel! Hayvanın pek basit yalnız bir iki mertebe inkişaf etmiş âletleri neredel!.. Yalnız şu kadar fark var ki; hayvan, kendine has bir amelde –münhasıran o hayvanda– bir cihaz-ı mahsus ziyade inkişaf eder. Fakat o inkişaf, husûsîdir.

İnsanın cihâzât cihetiyle zenginliği şu sırdandır ki; akıl ve fikir sebebiyle insanın hasseleri, duyguları fazla inkişaf ve inbisat peyda etmiştir. Ve ihtiyacâtın kesreti sebebiyle çok çeşit çeşit hissiyat peyda olmuştur. Ve hassasiyeti çok tenevvü etmiş. Ve fitratin câmiyeti sebebiyle pek çok makasıda müteveccih arzulara medar olmuş ve pek çok vazife-i fitriyesi bulunduğu sebebiyle, âlât ve cihâzâtı ziyade inbisat peyda etmiştir. Ve ibadâtın bütün envâina müstaid bir fitratta yaratıldığı için bütün kemâlâtın tohumlarına câmi’ bir istidat verilmiştir.

Âlâ: Kaliteli. **Seyyid:** Efendi

Te’dib: Ceza vermek, haddini bildirmek

Ednâ: En düşük

Cihâzât-ı mâneviye: Mânevî cihazlar

Letâif-i insaniye: İnsanın mânevî duyguları

İnbisat: Yayılmak, genişlemek

Merâtib: Mertebeler, kademeler

Taâm: Yemek

Ezvâk-ı mahsusa: Hususî zevkler

Temyiz: Ayırt etmek, fark etmek,

Zâika-yi lisaniye: Dilin tad alma duygusu

Nüfuz: Delip geçmek, tesir etmek

Münhasıran: Hususî, sınırlı olarak

Cihaz-ı mahsus: Özel cihaz

Hasse: Duygular

Peydâ: Bulunmak, oluşmak

Tenevvü’: Türlü türlü olmak, çeşitlilik

Fitrat: Yaratılış, tabiat

Câmiyyet: Şümüllü olmak, çok

şeyi içine almak

İbâdât: İbadetler

Müstaid: Hazır, hazırlıklı

İşte şu derece cihâzâtça zenginlik ve sermayece kesret, elbette ehemmiyetsiz, muvakkat şu hayat-ı dünyeviye için verilmemiştir. Belki şöyle bir insanın vazife-i asliyesi, nihayetsiz makasida müteveccih vezâifini görüp, acz ve fakr ve kusurunu ubûdiyet suretinde ilân etmek ve küllî nazarıyla mevcudatın tesbihâtını müşâhede ederek şehâdet etmek ve ni'metler içinde imdadat-ı Rahmaniye'yi görüp şükretmek ve masnuatta kudret-i rabbâniye'nin mu'cizâtını temaşa ederek nazar-ı ibretle tefekkür etmektir.

Ey dünya-perest ve hayat-ı dünyeviye âşık ve sırr-ı ahsen-i takvîmden gafil insan! Şu hayat-ı dünyeviye hakikatını bir vâkıâ-yi hayâliyyede Eski Said görmüş. Onu Yeni Said'e döndürmüş olan şu vâkıâ-yi temsiliyyeyi dinle:

Gördüm ki; ben bir yolcuyum. Uzun bir yola gidiyorum. Yani gönderiliyorum. Seyyidim olan zât, bana tahsis ettiği altmış altından tedricen birer miktar para veriyordu. Ben de sarf edip pek eğlenceli bir hana geldim. O handa bir gece içinde on altını kumara mumara, eğlencelere ve şöhrat-perestlik yoluna sarf ettim. Sabahleyin elimde hiçbir para kalmadı. Bir ticaret edemedim. Gideceğim yer için bir mal alamadım. Yalnız o paradan bana kalan elemeler, günahlar ve eğlencelerden gelen yaralar, bereler, kederler benim elimde kalmıştı. Birden ben o hazîn hâlette iken orada bir adam peyda oldu. Bana dedi:

“Bütün bütün sermayeni zayı’ ettin. Tokata da müstahak oldun. Gideceğin yere de müflis olarak elin boş gideceksin. Fakat aklın varsa, tövbe kapısı açıktır. Bundan sonra sana verilecek bâki kalan on beş altından her eline geçtikçe yarısını ihtiyaten muhafaza et. Yani gideceğin yerde sana lâzım olacak bazı şeyleri al.” Baktım nefsim razı olmuyor. “Üçte birisini” dedi. O na da nefsim itaat etmedi. Sonra “dörtte birisini” dedi. Baktım nefsim mübelâ olduğu âdetini terk edemiyor. O adam hiddetle yüzünü çevirdi gitti.

Birden o hâl değişti. Baktım ki; ben, tünel içinde sukut eder gibi bir sür’atle giden bir şimendifer içindeyim. Telâş ettim. Fakat ne çare ki, hiçbir tarafa kaçılmaz. Garâibden olarak o şimendiferin iki tarafında pek cazibedar çiçekler, leziz meyveler görünüyordu. Ben de akılsız acemiler gibi onlara bakıp elimi uzattım. O çiçekleri koparmak, o meyveleri almak için çalıştım. Fakat o çiçekler ve meyveler, dikenli mikenli, mülâkatında elime batıyor, kanatıyor.

Makasid: Maksatlar

Müteveccih: Yönelmiş

Küllî: Genel, bütünü içine alan

İmdâdât-ı Rahmâniye: İlâhî yardımlar. **Vezâif:** Vazifeler

Vâkıa-yi hayaliye/temsiliyye:

Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latifeleriyle mana âleminde seyahat ederken varlığın yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gördüğü gerçekler

Nazar-ı ibret: İbretle bakmak

Tedricen: Peyderpey, yavaş yavaş

Hazîn: Üzücü. **Hâlet:** Hâl, durum

Şimendifer: Tren

Garâib: Şaşırtıcı şeyler

Şimendiferin gitmesiyle müfarakatından elimi parçalıyorlar. Bana pek pahalı düşünüyorlardı.

Birden şimendiferdeki bir hademe dedi: “Beş kuruş ver, sana o çiçek ve meyvelerden istediğin kadar vereceğim. Beş kuruş yerine elin parçalanmasıyla yüz kuruş zarar ediyorsun. Hem de ceza var, izinsiz koparamazsın.”

Birden sıkıntıdan ne vakit tünel bitecek diye başımı çıkarıp ileriye baktım. Gördüm ki, tünel kapısı yerine çok delikler görünüyor. O uzun şimendiferden o deliklere adamlar atılıyorlar. Bana mukabil bir delik gördüm. İki tarafında iki mezar taşı dikilmiş. Merak ile dikkat ettim. O mezar taşında büyük harflerle “*Said*” ismi yazılmış gördüm. Teessüf ve hayretimden “*Ey-vah!*” dedim. Birden o han kapısında bana nasihat eden zâtın sesini işittim.

Dedi: “Aklın başına geldi mi?” Dedim: “Evet geldi fakat kuvvet kalmadı; çare yok...” Dedi: “Tevbe et, tevekkül et.” Dedim: “Ettim!” Ayıldım. Eski Said kaybolmuş. Yeni Said olarak kendimi gördüm.

İşte o vâkıâ-yi hayâliye-yi, –Allah hayretsin– bir-iki kısmını ben tâbir edeceğim. Sair cihetleri sen kendin tâbir et.

O yolculuk ise; âlem-i ervâhtan, rahm-ı mâderden, gençlikten, ihtiyarlıktan, kabirden, berzahtan, haşirden, köprüden geçen ebedü'l-âbâd tarafına bir yolculuktur. O altmış altın ise, altmış sene ömürdür ki; bu vâkıâyı gördüğüm vakit kendimi kırk beş yaşında tahmin ediyordum. Senedim yok, fakat bâki kalan on beşinden yarısını âhirete sarf etmek için Kur’ân-ı Hakîm’in hâlis bir tilmizi beni irşâd etti. O han ise, benim için İstanbul imiş. O şimendifer ise, zamandır. Her bir yıl bir vagondur. O tünel ise, hayat-ı dünyeviyedir. O dikenli çiçekler ve meyveler ise, lezaiz-i nâmeşruadır ve lehviyat-ı muharremedir ki; mülâkat esnasında tasavvur-i zevâldeki elem, kalbi kanatıyor. Müfarakatında parçalıyor. Cezayı dahi çektiriyor.

Şimendifer hademesi demişti: “Beş kuruş ver, onlardan istediğin kadar vereceğim.” Onun tâbiri şudur ki: *İnsanın helâl sa’yiyle meşrû dairede gördüğü zevkler, lezzetler, keyfine kâfidir. Harama girmeye ihtiyaç bırakmaz.*¹ Sair kısımları sen tâbir edebilirsiniz.

¹ “Allahım, haramına karşı helâlinle bana kifâyet et” anlamındaki duâ için bkz.: Tirmizî, *deavât* 110; Müsned, 1/153.

Mülâkât: Karşı karşıya gelme

Müfârakât: Ayrılma

Âlem-i ervâh: Ruhlar âlemi, insanın dünyaya gelmeden önceki âlemi

Rahm-ı mâder: Anne karnı

Ebedü'l-âbâd: Sonsuzluk

Tilmiz: Öğrenci

Lezâiz-i nâmeşrûa: Yasak olan lezzetler

Lehviyat-ı muharreme: Haram olan eğlenceler

Tasavvur-i zevâl: Yok olma düşüncesi

Sa’y: Çalışmak, kazanmak

Dördüncü Nükte

İnsan şu kâinat içinde pek nazik ve nazenin bir çocuğa benzer. Zaafında büyük bir kuvvet ve acinde büyük bir kudret vardır. Çünkü o zaafın kuvvetiyle ve aczin kudretiyledir ki, şu mevcudat ona musahhar olmuş.

Eğer insan zaafını anlayıp, kâlen, hâlen, tavren dua etse ve acini bilip istimdat eylese; o teshirin şükrünü edâ ile beraber matlubuna öyle muvaffak olur ve maksatları ona öyle musahhar olur ki, iktidar-ı zâtîsiyle onun aşr-ı mi'sârına muvaffak olamaz. Yalnız bazı vakit lisan-ı hâl duasıyla hasıl olan bir matlûbunu yanlış olarak kendi iktidarına hamleder.

Meselâ: Tavuğun yavrusunun zaafındaki kuvvet, tavuğu arslana saldırtır. Yeni dünyaya gelen arslanın yavrusu, o canavar ve aç arslanı kendine musahhar edip onu aç bırakıp kendi tok oluyor. İşte cây-i dikkat, zaaftaki bir kuvvet ve şâyân-ı temaşa bir cilve-i rahmet...

Nasıl ki nazdar bir çocuk ağlamasıyla, ya istemesiyle, ya hazin hâliyle matlublarına öyle muvaffak olur ve öyle kaviler ona musahhar olurlar ki; o matlublardan binden birisine bin defa kuvvetçiğiyle yetişemez. Demek zaaf ve acz, onun hakkında şefkat ve himayeti tahrik ettikleri için küçücük parmağıyla kahramanları kendine musahhar eder. Şimdi böyle bir çocuk, o şefkati inkâr etmek ve o himayeti ittiham etmek suretiyle ahmakane bir gurur ile “Ben kuvvetimle bunları teshir ediyorum” dese, elbette bir tokat yiyecektir.

İşte insan dahi Hâlık'ının rahmetini inkâr ve hikmetini ittiham edecek bir tarzda küfrân-ı nimet suretinde Kârûn gibi ¹ اِيْمًا اَوْ تَيْتُهُ عَلَى عِلْمٍ yani; “Ben kendi ilmimle, kendi iktidarım ile kazandım” dese, elbette sille-i azaba kendini müstahak eder.

Demek şu meşhud saltanat-ı insâniyet ve terakkiyât-ı beşeriye ve kemâlât-ı medeniyet; celb ile değil, galebe ile değil, cidal ile değil, belki ona onun zaafı için teshir edilmiş, onun aczi için ona muavenet edilmiş, onun fakrı

¹ Kasas sûresi, 28/78; Zümer sûresi, 39/49.

Zaaf: Zayıflık. **Kâlen:** Söz ile
Hâlen: Hâl ile. **Tavren:** Tavr ile
İstimdat: Yardım istemek
Teshir: Emir altına alma
İktidâr-i Zâtî: Şahsî güç
Ösr-i mişar: Yüzde biri
Musahhar: Emre âmâde, hizmete hazır

Cây-ı dikkat: Dikkat çekici, ilginç
Şâyân-ı temâşa: Görülmeye değer
Cilve-i rahmet: Rahmetin yansıması
Himâyet: Korumak, gözetmek
Hâlık: Yaradan, Allah
Küfrân-ı nimet: Nankörlük
Sille-i azab: Azap tokadı
Meşhud: Görünen

Saltanat-ı insâniyet: İnsan saltanatı
Terâkkiyât-ı beşeriyye: İnsanlığın ilerlemeleri
Kemâlât-ı medeniyye: Medenî güzellikler, ilerlemeler
Celb: Zorla almak
Galebe: Yenmek. **Cidal:** Kavga

için ona ihsan edilmiş, onun cehli için ona ilham edilmiş, onun ihtiyacı için ona ikram edilmiş. Ve o saltanatın sebebi, kuvvet ve iktidar-ı ilmî değil, belki şefkat ve re'fet-i Rabbaniye ve rahmet ve hikmet-i ilâhiye'dir ki; eşyayı ona teshir etmiştir. Evet, bir gözsüz akrep ve ayaksız bir yılan gibi haşerâta mağlûb olan insana, bir küçük kurttan ipeği giydiren ve zehirli bir böcekten balı yediren; onun iktidarı değil, belki onun zaafının semeresi olan teshir-i Rabbanî ve ikram-ı Rahmanî'dir.

Ey insan! Mâdem hakikat böyledir; gururu ve enaniyeti bırak. Ulûhiyet'in dergâhında acz ve zaafını, istimdat lisanıyla; fakr ve hâcâtını, tazarru' ve dua lisanıyla ilân et ve abd olduğunu göster ve **حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ** de, yüksel.

Hem deme ki: "Ben hiçim; ne ehemmiyetim var ki, bu kâinat bir Hakîm-i Mutlak tarafından kasdî olarak bana teshir edilsin; benden bir şükr-i küllî istenilsin?" Çünkü; sen çendan, nefsin ve suretin itibariyle hiç hükmündesin. Fakat vazife ve mertebe noktasında, sen şu haşmetli kâinatın dikkatli bir seyircisi, şu hikmetli mevcudatın belâgatlı bir lisan-ı nâtıkı ve şu kitab-ı âlemin anlayışlı bir mütâlâacısı ve şu tesbih eden mahlûkatın hayretli bir nâzırı ve şu ibadet eden masnuatın hürmetli bir ustabaşısı hükmündesin.

Evet ey insan! Sen, nebatî cismâniyetin cihetiyle ve hayvanî nefsin itibariyle; sağır bir cüz', hakir bir cüz'î, fakîr bir mahluk, zayıf bir hayvansın ki; bütün dehşetli mevcudat-ı seyyalenin dalgaları içinde çalkanıp gidiyorsun. Fakat muhabbet-i ilâhiye'nin ziyasını tazammun eden imânın nuruyla münevver olan İslâmiyet'in terbiyesiyle tekemmül edip; insâniyet cihetinde, abdiyyetin içinde bir sultansın ve cüz'iyetin içinde bir küllîsin, küçüklüğün içinde bir âlemsin ve hakaretin içinde öyle makamın büyük ve daire-i nezaretin geniş bir nâzırsın ki, diyebilirsin: "Benim Rabb-i Rahîm'im dünyayı bana bir hâne yaptı. Ay ve güneşi, o hâneme bir lâmba; ve baharı, bir deste gül; ve yazı, bir sofrayı nimet; ve hayvanı, bana hizmetkâr yaptı. Ve nebatâtı, o hânemin zînetli levâzımâtı yapmıştır."

¹ Allah bize yeter. O ne güzel vekildir. (Âl-i İmran sûresi, 3/173)

İktidâr-ı ilmî: Bilgi gücü
Re'fet-i Rabbâniyye: İlâhî merhamet
Hikmet-i ilâhiyye: İlâhî hikmet
Teshir-i Rabbânî: Allah'ın varlıkların insanın emrine vermesi
İkram-ı Rahmanî: İlâhî ikram
Ulûhiyet Dergâhı: Cenab-ı Hakk'ın huzuru

İstimdâd: Medet, yardım istemek
Hâcât: İhtiyaçlar
Tazarru: Yalvarmak
Hâkim-i mutlak: Hükmün yegâne sahibi. **Kasdî:** Kastlı
Şükr-i küllî: Genel, kapsamlı bir şükür. **Çendan:** Gerçi
Haşmet: Heybet, ululuk
Belâgat: Edebiyat

Lisan-ı nâtık: Konuşan bir dil
Mütâlâa: Araştırmak, tetkik etmek
Masnat: Sanatlı yapılan şeyler
Nebâtî: Bitkisel. **Sağır:** Küçük
Hakîr: Değersiz, horlanan
Mevcudât-ı seyyâle: Hareket hâlindeki akıp giden varlıklar
Hakâret: Küçüklük, değersizlik
Daire-i nezaret: Yetki alanı

Netice-i kelâm: Sen eğer nefis ve şeytanı dinlersen, esfel-i sâfilîne düşersin. Eğer hak ve Kur’ân’ı dinlersen, a’lâ-yi illiyyîne çıkar, kâinatın bir güzel takvimi olursun.

Beşinci Nükte

İnsan, şu dünyaya bir memur ve misafir olarak gönderilmiş, çok ehemmiyetli istidat ona verilmiş. Ve o istidâdâtâ göre ehemmiyetli vazifeler tevdi edilmiş. Ve insanı, o gayeye ve o vazifelere çalıştırmak için, şiddetli teşvikler ve dehşetli tehditler edilmiş. Başka yerde izah ettiğimiz vazife-i insâniyetin ve ubûdiyetin esâsâtını şurada icmâl edeceğiz. Tâ ki, “*Ahsen-i Takvim*” sırrı anlaşılsın.

İşte insan, şu kâinata geldikten sonra “*iki cihet*” ile ubûdiyeti var: **Bir ciheti:** Gâibâne bir surette bir ubûdiyeti, bir tefekkürü var. **Diğeri:** Hâzırâne, muhatâba suretinde bir ubûdiyeti, bir münâcâtı vardır.

• **Birinci vecih şudur ki:** Kâinata görünen saltanat-ı rubûbiyet’i, itaat-kârane tasdik edip kemâlâtına ve mehasinine hayretkârane nezaretidir.

Sonra, Esmâ-yi Kudsiye-i ilâhiye’nin nukuşlarından ibaret olan bedi’ san’atları, birbirinin nazar-ı ibretlerine gösterip dellâllık ve ilâncılıktır.

Sonra, her biri birer gizli hazine-i mâneviye hükmünde olan Esmâ-yi Rabbaniye’nin cevherlerini idrâk terazisiyle tartmak, kalbin kıymetşinaslığı ile takdîrkârâne kıymet vermektir.

Sonra, kalem-i kudretin mektubâtı hükmünde olan mevcudat sahifelerini, arz ve semâ yapraklarını mütalâa edip hayretkârane tefekkürdür.

Sonra, şu mevcudattaki zînetleri ve latîf san’atları istihsankârâne temaşa etmekle onların Fâtır-ı Zülcemâl’inin mârifetine muhabbet etmek ve onların Sâni-i Zülkemâl’inin huzuruna çıkmağa ve iltifâtına mazhar olmaya bir iştiyaktır.

Esfel-i sâfilîn: En aşağı yer, insanın düşebileceği en kötü durum

Âlâ-yi illiyyîn: En yüksek derece, insanın erişebileceği en yüce makam

Takvim: En ideal hâl, kıvam

Tevdi: Emanet etmek

Gâibâne: Görmeyerek

Hâzırâne: Huzurunda, yanında olmak

Saltanat-ı Rububiyyet: Cenâb-ı Hakk’ın, herkesi ve her şeyi içine alan idaresi

İlaatkârâne: İtaat ederek

Mehâsin: Güzellikler

Hayretkârâne: Hayran olarak

Esmâ-yi Kudsiyye-i İlâhiyye:

Kutsal ilâhî isimler

Bedi’: Harika, benzersiz

Nazar-ı ibret: İbretle bakmak

Kıymetşinaslık: Kıymet bilirlilik

Kalem-i kudret: Kudret kalemi

Mektubât: Mektuplar

İstihsankârâne: Güzellliğini takdire ederek

Temâşâ: Seyretmek

Fâtır-ı Zü’l-Cemâl: Her şeyi tabii güzelliği ile yaratan Güzeller Güzeli Hz.Allah

Sâni-i Zü’l-Kemâl: Her şeyi mükemmel ve harika yapan Hz.Allah

•**İkinci Vecih:** Huzur ve hitab makamıdır ki; eserden Müessir'e geçer, görür ki: Bir Sâni-i Zülcelâl, kendi san'atının mu'cizeleri ile kendini tanıttırmak ve bildirmek ister. O da î mân ile mârifet ile mukabele eder.

Sonra görür ki: Bir Rabb-i Rahîm, rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmek ister. O da O'na hasr-ı muhabbetle, tahsis-i taabbüdle kendini O'na sevdirebilir.

Sonra görüyor ki: Bir Mün'im-i Kerîm, maddî ve mânevî nimetlerin lezzetleriyle onu perverde ediyor. O da ona mukabil; fiiliyle, hâliyle, kâliyle, hattâ elinden gelse bütün hasseleri ile, cihâzâtı ile şükür ve hamd ü sena eder.

Sonra görüyor ki: Bir Celîl-i Cemîl, şu mevcudatın âyinelerinde kibriyâ ve kemâlini ve celâl ve cemâlini izhar edip nazar-ı dikkati celbediyor. O da ona mukabil: “*Allahu Ekber, Sübhânallah*” deyip, mahviyet içinde hayret ve muhabbet ile secde eder.

Sonra görüyor ki: Bir Ganiyy-i Mutlak, bir sehâvet-i mutlak içinde nihaysiz servetini, hazinelerini gösteriyor. O da ona mukabil, tazim ve sena içinde kemâl-i iftikar ile suâl eder ve ister.

Sonra görüyor ki: O Fâtır-ı Zülcelâl, yeryüzünü bir sergi hükmünde yapmış. Bütün antika san'atlarını orada teşhir ediyor. O da ona mukabil: “*Mâ-şâallah*” diyerek takdir ile, “*Bârekâllah*” diyerek tahsin ile, “*Sübhânallah*” diyerek hayret ile, “*Allahu Ekber*” diyerek istihsan ile mukabele eder.

Sonra görüyor ki: Bir Vâhid-i Ehad, şu kâinat sarayında taklid edilmez sikkeleriyle, ona mahsus hâtemleriyle, ona münhasır turalarıyla, ona has fermanlarıyla bütün mevcudata damga-yi vahdet koyuyor ve tevhidin âyâtını nakşediyor. Ve âfâk-ı âlemin aktarında vahdâniyetin bayrağını dikeyiyor ve rubûbiyet'ini ilân ediyor. O da ona mukabil; tasdik ile, î mân ile, tevhid ile, iz'an ile, şehâdet ile, ubûdiyet ile mukabele eder.

Eser: Ortaya konulan herhangi bir şey, iş

Müessir: Eseri meydana getiren, tesir eden

Sâni-i Zü'l-Celâl: Her şeyi mükemmel yapan Ulu Allah

Hasr-ı muhabbet: Sevgisini O'na ait kılmak

Tahsis-i taabbüd: Sadece O'na ibadet etmek

Mün'im-i Kerim: Nimetlerini cömertçe veren Hz. Allah

Celil-i Cemil: Büyüklük ve güzelliğin yegâne sahibi Hz. Allah

Kibriyâ: Ululuk, büyüklük

Celâl: Cenâb-ı Hakk'ın kahrını ve azametini ifade eden bir sıfatı

Cemâl: Cenâb-ı Hakk'ın güzellik ve güzel icrasını ifade eden bir sıfatı

Ganiyy-i mutlak: Zenginliğin yegâne sahibi Hz. Allah

Sehâvet-i Mutlak: Sınırsız cömertlik

Ta'zim: Saygı göstermek

Kemâl-i iftikâr: Yoksulluğunu

tam manasıyla göstermek

Vahid-i Ehad: Yegâne, bir ve tek, Hz. Allah

Senâ: Övmek

Sikke: Damga. **Hatem:** Mühür

Münhasır: Özel.. O'na ait.. sadece.. bilhassa

Turra: Padişah imzası, mühür

Damga-yi vahdet: Birlik damgası

Âfâk-ı âlem: Yeryüzünün bütün tarafları. **Aktar:** Etraf

Vahdaniyet: Allah'ın birliği

Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın, herkesi ve her şeyi içine alan idaresi, terbiyesi

iz'an: Kavramak, kabullenmek, tasdik etmek

İşte bu çeşit ibâdât ve tefekkürâtla hakikî insan olur. Ahsen-i takvimde olduğunu gösterir. Îmânın yümniyle emanete lâayık, emîn bir halife-i arz olur.

Ey ahsen-i takvîmde yaratılan ve sû-i ihtiyarıyla esfel-i sâfilîn tarafına giden insan-ı gâfil! Beni dinle. Ben de senin gibi gençlik sarhoşluğuyla gaflet içinde dünyayı hoş ve güzel gördüğüm hâlde, gençlik sarhoşluğundan ihtiyarlık sabahında ayıldığım dakikada, o güzel zannettiğim âhirete müteveccih olmayan dünyanın yüzünü nasıl çirkin gördüğümü ve Âhirete bakan hakikî yüzü ne kadar güzel olduğunu, On Yedinci Söz'ün İkinci Makam'ındaki iki levha-yi hakikate bak, sen de gör.

•*Birinci Levha:* Ehl-i dalâlet gibi, fakat sarhoş olmadan gaflet perde-siyle eskiden gördüğüm ehl-i gaflet dünyasının hakikatını tasvir eder.

•*İkinci Levha:* Ehl-i hidâyet ve huzûrun hakikat-i dünyalarına işaret eder. Eskiden ne tarzda yazılmış, o tarzda bıraktım. Şiire benzer, fakat şiir değillerdir...

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي • وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي • واحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي • يَفْقَهُوا قَوْلِي² •
 اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى الذَّاتِ الْمُحَمَّدِيَّةِ اللَّطِيفَةِ الْأَحَدِيَّةِ شَمْسِ سَمَاءِ الْأَسْرَارِ وَمَظْهَرِ
 الْأَنْوَارِ وَمَرْكَزِ مَدَارِ الْجَلَالِ وَقُطْبِ فَلَكِ الْجَمَالِ. اللَّهُمَّ بَسِّرْهُ لَدَيْكَ وَبَسِّرْهُ إِلَيْكَ
 أَمِنْ خَوْفِي وَأَقِلْ عَثْرَتِي وَأَذْهِبْ حُزْنِي وَحِرْصِي وَكُنْ لِي وَخُذْنِي إِلَيْكَ مِنْي
 وَارْزُقْنِي الْفَنَاءَ عَنِّي وَلَا تَجْعَلْنِي مَفْتُونًا بِنَفْسِي مَحْجُوبًا بِحِسِّي وَاكْشِفْ لِي عَنْ
 كُلِّ سِرٍّ مَكْتُومٍ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ وَارْحَمْنِي وَارْحَمْ

¹ Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

² Ya Rabbi, dedi, genişlet göğsümü, • kolaylaştır işimi, • çözöver şu dilimin bağını. • Ta ki anlaşılar sözümü. (Tâhâ sûresi, 20/25-28)

Yümn: Bereket

Halife-i arz: Yeryüzü halifesi

Sû-i ihtiyâr: Yanlış ve kötü tercih

Ehl-i gaflet: Gerçeklerden habersiz vurdumduymaz, lâubâli yaşayanlar. **Müteveccih:** Yönelmiş

Ehl-i dalâlet: Doğru yoldan çıkanlar

Ehl-i hidâyet: Doğru yolda olanlar

Hakikat-i dünya: Dünya gerçeği

رُفَقَائِي وَارْحَمْ أَهْلَ الْإِيمَانِ وَالْقُرْآنِ آمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَيَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ¹
 وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²

* * *

¹ Allahım! Sırlar semasının güneşi, nurların mazhanı, celâl sıfatının merkezi ve cemâl sıfatı burcunun kutbu olan Muhammed'in (s.a.s.) biricik latif zatına salât eyle. Allahım! Onun senin nezdindeki sırrı ve sana olan seyri için korkudan beni emin kıl, hatalarımı azalt, üzüntümü ve hırsımı gider. Yardımcım ol ve beni benden kurtarıp sendi yanına al. Faniliği benden gidermekle beni rızıklandır. Beni nefsimle meftun, duygularıma karşı mahcub etme. Gizli olan her sırı bana aç, ey hayy ve kayyum olan, ey hayy ve kayyum olan, ey hayy ve kayyum olan! Bana ve arkadaşlarıma, iman ve Kur'ân ehline merhamet eyle, ey merhametlilerin en merhametlisi ve ey kerem sahiplerinin en keremlisi olan Allahım. Âmin.

² Duaları "El-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemin" "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." diye sona erer. (Yûnus sûresi, 10/10)

Yirmi Dördüncü Söz

(Şu Söz “Beş Dal”dır. Dördüncü Dal’a dikkat et. Beşinci Dal’a yapış çık, meyvelerini kopar al.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ¹

Şu âyet-i celîlenin şecere-i nûrâniyesinin çok hakikatlerinden bir hakikatının “Beş Dal”ına işaret ederiz.

Birinci Dal

Nasıl ki, bir sultanın kendi hükûmetinin dairelerinde ayrı ayrı unvanları ve raiyetinin tabakalarında başka başka nam ve vasıfları ve saltanatının mertebelerinde çeşit çeşit isim ve âlâmetleri vardır... Meselâ; adliye dairesinde hâkim-i âdil ve mülkiyede sultan ve askeriyede kumandan-ı a’zam ve ilmiyede halife... Daha buna kıyasen sair isim ve unvanlarını bilsen anlarsın ki; bir tek padişah, saltanatının dairelerinde ve tabaka-yi hükûmet mertebelerinde bin isim ve unvana sahip olabilir. Güya o hâkim, her bir dairede şahsiyet-i mâneviye haysiyetiyle ve telefonuyla mevcut ve hâzırdır; bulunur ve bilir. Ve her tabakada kanunuyla, nizamıyla, mümessiliyle meşhud ve nâzırdır, görünür, görür. Ve her bir mertebede perde arkasında, hükmüyle, ilmiyle, kuvvetiyle, mutasarrıf ve basırdır; idare eder, bakar. Öyle de:

¹ O’dur Allah. O’ndan başka yoktur ilâh. Hep O’nundur, en güzel isimler ve vasıflar. (Tâhâ sûresi, 20/8)

Âyet-i Celîle: Yüce âyet

Şecere-i nuraniye: Nurlu ağaç

Hâkim-i âdil: Adaletli hâkim

Mülkiye: Sivil idare

Kumandan-ı âzam: En büyük komutan

Tabaka-i hükûmet: Yönetim kademeleri

Şahsiyet-i mâneviye: Tüzel kişilik

Mümessil: Temsilci

Meşhud: Görünen

Nâzır: Bakan, idare eden

Mutasarrıf: işleri yürüten, yetkili

Basir: Gören, basiretli

Ezel, Ebed Sultan'ı olan Rabbü'l-âlemîn için, rubûbiyet'inin mertebelerinde ayrı ayrı, fakat birbirine bakar şe'n ve namları ve ulûhiyet'inin dairelerinde başka başka, fakat birbiri içinde görünür isim ve nişanları ve haşmet-nümâ icraatında ayrı ayrı, fakat birbirine benzer temessül ve cilveleri ve kudretinin tasarrufatında başka başka, fakat birbirini ihsas eder unvanları var. Ve sıfatlarının tecelliyâtında başka başka, fakat birbirini gösterir mukaddes zuhûratı var. Ve ef'alinin cilvelerinde çeşit çeşit, fakat birbirini ikmâl eder hikmetli tasarrufatı var. Ve rengârenk san'atında ve mütenevvi' masnuatında çeşit çeşit, fakat birbirini temaşa eder haşmetli rubûbiyyât'ı vardır. Bununla beraber kâinatın her bir âleminde, her bir taifesinde, Esmâ-yi Hüs-nâ'dan bir ismin unvanı tecelli eder. O isim o dairede hâkimdir. Başka isimler orada ona tâbidirler; belki onun zımnında bulunurlar. Hem mahlûkatın her bir tabakasında az ve çok, küçük ve büyük, has ve âmm her birisinde has bir tecelli, has bir rubûbiyet, has bir isimle cilvesi vardır. Yâni o isim her şeye muhît ve âmm olduğu hâlde öyle bir kasd ve ehemmiyetle bir şeye teveccüh eder.. güya o isim yalnız o şeye hastır. Hem bununla beraber Hâlık-ı Zülcelâl, her şeye yakın olduğu hâlde, yetmiş bine yakın nuranî perdeleri vardır. Meselâ; sana tecelli eden Hâlık isminin mahlûkiyetindeki cüz'î mertebesinden tut, tâ bütün kâinatın Hâlık'ı olan mertebe-i kübra ve unvan-ı a'zama kadar ne kadar perdeler bulunduğunu kıyas edebilirsiniz.

Demek bütün kâinatı arkada bırakmak şartıyla mahlûkiyetin kapısından Hâlık isminin muntehasına yetişirsin, daire-i sıfata yanaşırsın. Mâdem, perdelerin birbirine temaşa eder pencereleri var ve isimler, birbiri içinde görünüyor ve şunat, birbirine bakar ve temessülât, birbiri içine girer ve unvanlar, birbirini ihsas eder ve zuhûrat, birbirine benzer ve tasarrufat, birbirine yardım edip itmam eder ve rubûbiyet'in mütenevvi terbiyeleri, birbirine imdat edip muavenet eder; elbette gerektir ki, Cenâb-ı Hakk'ı bir isim, bir un-

Ezel: Başlangıcı, öncesi olmama, zaman üstü. **Ebed:** Sonu olmama, daimi kalıcı olma
Rabbü'l-Âlemîn: Âlemlerin Rabb'i
Rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan terbiye ve hâkimiyeti
Şe'n: İlahî işleyiş, işlev
Ulûhiyet: İlahlık, kâinatı her şeyin Allah'a itaat etmesi
Haşmetnümâ: Yüceliğini, ululuğunu gösteren
Tecelliyât: Tecelliler, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatları ile eşya-daki icraatları

ihsas etmek: Hissettirmek
Zuhurât: Görünümler, hâdiseler
Ef'âl: Fiiller
İkmâl etmek: Tamamlamak
Mütenevvi: Türlü, çeşitli
Masnuât: Sanat eserleri
Temâşa: Seyretmek
Haşmet: Ulu, yüce
Esmâ-i Hüsna: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Zımn: İç kısım, görünmeyen taraf
Hâs: Özel. **Âmm:** Genel, umumi
Muhit: Kuşatan, kapsayan
Teveccüh etmek: Yönelmek

Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk ve yüceliğin yegâne sahibi Yaratıcı
Mahlûkiyet: Yaratılmış olma durumu
Mertebe-i kübra: En büyük mertebe
Ünvan-ı âzam: En büyük ünvan
Muntehâ: Son, sınır
Daire-i sıfat: Sıfat dairesi
Şuûnat: İlahî işleyişler, icraatlar
Temessülât: Değişik şekil ve cisimlere girmeler, yansımalar
İmam etmek: Tamamlamak, bitirmek
Muavenet etmek: Yardım etmek

van ile, bir rubûbiyet'le ve hâkezâ.. tanısa, başka unvanları, rubûbiyet'leri, şe'nleri, içinde inkâr etmesin. Belki, her bir ismin cilvesinden sair esmâya intikal etmezse zarar eder. Meselâ: Kadîr ve Hâlık isminin eserini görse, Âlim ismini görmezse gaflet ve tabiat dalâletine düşebilir. Belki lâzım gelir ki, onun nazarı, daima karşısında ¹هُوَ هُوَ okusun, görsün. Onun kulağı her şey-

den ²لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بِرَأْبَرٍ مِّيزَكْدُ dinlesin, işitsin. Onun lisânı ³لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى desin, ilân etsin. İşte Kur'an-ı Mübîn ⁴fermanıyla, zikrettiğimiz hakikatlara işaret eder.

Eğer o yüksek hakikatleri yakından temaşa etmek istersen, git fırtınalı bir denizden, zelzeleli bir zeminden sor. “Ne diyorsunuz?” de. Elbette “*Yâ Celîl! Yâ Celîl! Yâ Azîz! Yâ Cebbâr!*” dediklerini işiteceksin. Sonra deniz içinde ve zemin yüzünde merhamet ve şefkatle terbiye edilen küçük hayvanâtta ve yavrulardan sor. “Ne diyorsunuz?” de. Elbette “*Yâ Cemîl! Yâ Cemîl! Yâ Rahîm! Yâ Rahîm!*” diyecekler^(Hâşiye) Semâyı dinle. Nasıl “*Yâ Celîl-i*

¹ O, O Allah'tır.

² De ki: O, Allah'dır, Tekdir. (İhlâs sûresi, 112/1)

³ Âlem hep beraber “Lâ ilâhe illâ Hû” diyor.

⁴ O'dur Allah. O'ndan başka yoktur İlâh. Hep O'nundur, en güzel isimler ve vasıflar. (Tâhâ sûresi, 20/8)

^(Hâşiye) Hattâ bir gün kedilere baktım. Yalnız yemeklerini yediler, oynadılar, yattılar. Hatırıma geldi: Nasıl bu vazifesiz canavarcıklara mübarek denilir? Sonra gece yatmak için uzandım. Baktım, o kedilerden birisi geldi, yastığuma dayandı, ağzını kulağıma getirdi. Sarıh bir sûrette “*Yâ Rahîm, Yâ Rahîm, Yâ Rahîm!*” diyerek güya hatırıma gelen itirazı ve tahkiri, taifesi namına reddedip yüzüme çarptı.

Aklıma geldi: Acaba şu zikir bu ferde mi mahsustur? Yoksa taifesine mi âmmdır? Ve işitmek yalnız benim gibi haksız bir muterize mi münhasırdır? Yoksa herkes dikkat etse bir derece işitebilir mi? Sonra sabahleyin başka kedileri dinledim. Çendan onun gibi sarıh değil, fakat mütefâvit derecede aynı zikri tekrar ediyorlar. Bidâyette hırhırları arkasında “*Yâ Rahîm*” fark edilir. Git gide hırhırları, mırımları, aynı “*Yâ Rahîm!*” olur. Mahreşsiz, fasih bir zikir-i hazin olur. Ağzını kapar, güzel “*Yâ Rahîm!*” çeker. Yanıma gelen ihvanlara hikâye ettim. Onlar dahi dikkat ettiler, “Bir derece işitiyoruz” dediler. ⇨

Hâkezâ: Böylece, bunun gibi
Esmâ: İsimler
Kadîr: Kudreti Sonsuz Hz. Allah
Hâlık: Hz. Yaradan
Âlim: Her şeyi bilen Hz. Allah
Cebbâr: Yarattıklarının işlerini ve hâllerini düzelten ve iradesi ile onları istediği şekilde yöneten.. her istediğini yapma ve cehren yaptırma gücüne sahip olan
Azîz: Ulu, izzetli, üstün, mutlak gâlib

Kur'an-ı Mübîn: Gerçekleri apaçık gösteren Yüce Kur'an
Cemil: Yarattıklarına karşı daima iyilik ve güzellikler lütfeden
Rahim: Sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet sahibi
Celil: Ulu, yüce
Tahkir: Hakaret etme
Âmm: Genel. **Muteriz:** İtiraz eden
Münhasır: Sınırlı, çevrili, mahsus
Sarih: Açık, anlaşılır

Çendan: Gerçi
Mütefavit: Farklı
Bidayet: Başlangıç
Rahim: Kullarına karşı sonsuz lütuf ve merhamet eden, onları gözetken Hz. Allah
Mahreşsiz: Ses ve harfleri tam yerlerinden çıkarmaksızın
Fasih: Açık, düzgün ifade
Zikir-i hazin: Hüzünlü zikir
İhvan: Kardeşler

Zülcemâl” diyor. Ve arza kulak ver. Nasıl “*Yâ Cemîl-i Zülcelâl*” diyor. Ve hayvanlara dikkat et. Nasıl “*Yâ Rahman! Yâ Rezzâk!*” diyorlar. Bahardan sor. Bak nasıl “*Yâ Hannân! Yâ Rahman! Yâ Rahîm! Yâ Kerîm! Yâ Latîf! Yâ Atûf! Yâ Musavvir! Yâ Münevvir! Yâ Muhsin! Yâ Müzeyyin!*” gibi çok esmâyı işiteceksin. Ve insan olan bir insandan sor. Bak nasıl bütün Esmâ-yi Hüsnâ’yı okuyor ve cephesinde yazılı. Sen de dikkat etsen okuyabilirsin. Gûya kâinat, azîm bir musîka-yi zikriyedir. En küçük nağme, en gür nağmata karışmakla, haşmetli bir letafet veriyor. Ve hâkezâ kıyas et.

Fakat, çendan insan bütün esmâya mazhurdur; fakat kâinatın tenevvü-ünü ve melâikenin ihtilâf-ı ibâdâtını intac eden tenevvü-i esmâ, insanların dahi bir derece tenevvüüne sebep olmuştur. Enbiyânın ayrı ayrı şeriatleri, evliyanın başka başka tarikatları, asfiyânın çeşit çeşit meşrepleri şu sırdan neş’et etmiştir. Meselâ: İsâ (aleyhisselâm), sair esmâ ile beraber Kadîr ismi onda daha galiptir. Ehl-i aşkıta Vedûd ismi ve ehl-i tefekkürde Hakîm ismi daha ziyade hâkimdir.

İşte, nasıl eğer bir adam hem hoca, hem zâbit, hem adliye kâtibi, hem mülkiye müfettişi olsa; onun her bir dairede birer nisbeti, birer vazifesi, birer hizmeti, birer maaşı, birer mes’uliyeti, birer terakkîyâtı ve muvaffakiyetsizliğine sebep birer düşman ve rakipleri oluyor. Ve padişaha karşı çok unvanlarla

⇒ Sonra kalbime geldi: Acaba şu ismin vech-i tahsisi nedir? Ve ne için insan şivesiyle zikrederler, hayvan lisanıyla etmiyorlar? Kalbime geldi: Şu hayvanlar çocuk gibi çok nazdar ve nazık ve insana karışık bir arkadaş olduğundan, çok şefkat ve merhamete muhtaçtırlar. Okşandığı vakit hoşlarına giden taltifleri gördükleri zaman, o nimete bir hamd olarak, kelbin hilafına olarak esbabı bırakıp yalnız kendi Hâlık-ı Rahîm’inin rahmetini kendi âleminde ilân ile nevm-i gaflette olan insanları ikaz ve “*Yâ Rahîm*” nidasiyla; “Kimden medet gelir ve kimden rahmet beklenir” esbab-perestlere ihtar ediyorlar.

Vech-i tahsis: Özellikle zikredilmesinin sebebi
Taltîf: İltifat etme, lütufta bulunma
Kelb: Köpek. **Hilaf:** Ters, zıt
Esbab: Sebepler, şartlar
Hâlık-ı Rahîm: Merhamet ve ihsanı çok olan Yüce Yaratıcı
Nevm-i gaflet: Gaflet uykusu
Esbabperest: Maddî sebepleri yaratıcı kabul eden kimse
Zülcemâl: Güzellik ve lütufların yegâne sahibi
Zülcelâl: Ululuk ve yüceliğin yegâne sahibi
Rezzak: Bütün mahlukların rızkını bol ve devamlı veren
Hannân: Engin şefkât sahibi

Kerîm: Pek cömert, son derece asil
Latîf: Daima lütuf ve ihsanda bulunan. **Atûf:** Pek merhametli
Musavvir: Her şeye en harika şekil ve suret veren
Münevvir: Aydınlatan, nurlandıran. **Azîm:** Büyük
Muhsin: İhsan eden, bol bol veren
Müzeyyin: Tezyin eden, süsleyen, güzelliklerle donatan
Musika-i zikriye: Zikir musikisi
Nağmât: Nağmeler
Letâfet: Tatlılık. **Çendan:** Gerçi
Mazhar: Olma, erişme, nâil olma, şereflenme. **Tenevvü:** Çeşitlilik
Melâike: Melekler
İhtilâf-ı ibâdât: İbadet farklılıkları

İntaç etmek: Netice vermek, meydana getirmek
Enbiya: Peygamberler
Şeriat: Dinî hüküm ve kurallar
Asfiya: İlim ve takvasıyla peygamberlerin gerçek vârisi kişiler
Meşrep: Yol, tarz, tabiat
Neş’et etmek: Meydana gelmek
Ehl-i aşk: Cenâb-ı Hakk’a ulaşmada aşkı esas alan kişiler
Vedûd: Kullarını çok seven ve onlar tarafından da çok sevilen
Ehl-i tefekkür: Tefekkürü, düşünmeyi esas alan kişiler
Hakîm: Her işi yerli yerinde yapan
Zâbit: Subay
Terakkîyât: İlerlemeler, yükselmeler

görünüyor ve görür. Ve çok lisanlarla ondan medet ister. Ve âmirinin çok unvanlarına müracaat eder. Ve düşmanların şerrinden kurtulmak için, muavenetini çok suretlerle talep eder. Öyle de: Çok esmâya mazhar ve çok vazifelerle mükellef ve çok düşmanlara müptelâ olan insan; münâcâtında, istiâzesinde çok isimleri zikreder. Nasıl ki, nev-i insanın medâr-ı fahri ve –elhak– en hakikî insan-ı kâmil olan Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*), Cevşenü'l-Kebîr namındaki münâcâtında bin bir isimle dua ediyor, ateşten istiâze ediyor. İşte şu sırdandır ki sûre-i

قُلْ أَغُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ • مَلِكِ النَّاسِ • إِلَهِ النَّاسِ • مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ¹

'de üç unvan ile istiâzeyi emrediyor ve بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'de üç isimle istiâneyi gösteriyor.

İkinci Dal

Çok esrarın anahtarlarını tazammun eden iki sırrı beyan eder.

•**Birinci Sır:** “Evliya, ne için usûl-ü îmâniyede ittifak ettikleri hâlde, meşhûdatlarında, keşfiyatlarında çok tehâlûf ediyorlar. Şuhud derecesinde olan keşifleri, bazen hilâf-ı vâki ve muhalif-i hak çıkıyor?”

Hem niçin ehl-i fikir ve nazar, her biri kat'î bürhân ile hak telâkki ettikleri efkârlarında birbirine mütenakız bir surette hakikati görüyorlar ve gösteriyorlar? Bir hakikat niçin çok renklere giriyor?”

•**İkinci Sır:** “Enbiyâ-yı sâlife, niçin haşr-i cismânî gibi bir kısım erkân-ı îmâniyeyi, bir derece mücmel bırakmışlar; Kur'ân gibi tafsilât vermemişler? Sonra ümmetlerinden bir kısmı ileride o mücmel olan erkânı, inkâra kadar gitmişler?”

¹ “De ki: İnsanların Rabbine, İnsanların yegane Hükümdarına, İnsanların İlâhına sığınırım, O sinsi şey-tanın şerrinden.” (Nâs sûresi, 114/1-4)

Muavenet: Yardım

Münâcât: Yakarma, sessizce dua etme. **İstiâze:** Sığınma

Medâr-ı fahr: Övünç sebebi

İnsan-ı kâmil: Olgun, mükemmel insan. **El-hak:** Gerçekten

Tazammun: İçermek, ihtivâ etmek

Usul-i imaniye: İman esasları

Meşhûdat: Duyu organları ile algılanan şeyler. **Şuhud:** Görme

Keşfiyat: İlâhî ihsan ve ilhâm ile biz insanlara açılan gizli gerçekler

Tehâlûf: Farklı olma, uymama

Hilâf-ı vaki: Gerçeğe aykırı

Ehl-i fikir ve nazar: Fikir ve görüş sahipleri. **Burhan:** Delil

Muhalif-i hak: Hakka aykırı

Telâkki: Alma, kabullenme

Mütenakız: Zıt, çelişkili

Enbiya-yı sâlife: Geçmiş peygamberler. **Efkâr:** Fikirler

Haşr-i cismanî: Bedenlerin dirilmesi. **Mücmel:** Kısa, öz

Erkân-ı imaniye: İman esasları

Hem niçin hakikî ârif olan evliyânın bir kısmı yalnız tevhidde ileri gitmişler? Hattâ derece-i hakkalyakine kadar gittikleri hâlde, bir kısım erkân-ı îmâniye onların meşreblerinde pek az ve mücmel bir surette görünüyor. Hattâ onun içindir ki; onlara tebâiiyet edenler, ileride o erkân-ı îmâniyeye lâzım olan ehemmiyeti vermemişler, hattâ bazıları sapmışlar. Madem bütün erkân-ı îmâniyenin inkişafıyla hakikî kemâl bulunur; niçin ehl-i hakikat bazısında çok ileri ve bir kısmında çok geri kalmışlar? Hâlbuki; bütün esmânın mertebe-i âzamlarının mazharı ve bütün enbiyânın serveri olan Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) ve bütün kütüb-ü mukaddesenin reis-i enveri olan Kur'ân-ı Hakîm, bütün erkân-ı îmâniyeyi vâzih bir surette, pek ciddi bir ifadede ve kasdî bir tarzda tafsil etmişlerdir?"

Evet, çünkü; hakikatte hakikî kemâl-i etem öyledir. İşte şu esrarın hikmeti şudur ki: İnsan çendan bütün esmâya mazhar ve bütün kemâlâta müstaidir. Lâkin iktidarı cüz'î, ihtiyarı cüz'î, istidatı muhtelif, arzuları mütefâvit olduğu hâlde; binler perdeler, berzahlar içinde hakikati taharri eder. Onun için hakikatın keşfinde ve hakkın şuhudunda berzahlar ortaya düşüyor. Bazılar berzahtan geçemiyorlar. Kabiliyetler başka başka oluyor. Bazıların kabiliyeti, bazı erkân-ı îmâniyenin inkişafına menşe' olamıyor. Hem esmânın cilvelerinin renkleri mazhara göre tenevvü ediyor, ayrı ayrı oluyor. Bazı mazhar olan zât, bir ismin tam cilvesine medâr olamıyor. Hem külliyyet ve cüz'iyet ve zilliyet ve asliyyet itibarıyla cilve-i esmâ, başka başka suret alıyor. Bazı istidat, cüz'iyetten geçemiyor ve gölgeden çıkamıyor. Ve istidata göre bazen bir isim galip oluyor. Yalnız kendi hükmünü icra ediyor. O istidatta onun hükmü hükümran oluyor. İşte şu derin sırta ve şu geniş hikmete esrarlı, geniş ve hakikat ile bir derece karışık bir temsil ile bazı işaretler ederiz.

Meselâ: Zühre namıyla nakışlı bir çiçek ve kamere âşık hayatlı bir katre ve güneşe bakan safvetli bir reşhayı farz ediyoruz ki; her birisinin bir şuuru,

Tevhid: Cenâb-ı Hak'ın birliği
Hakka'l-yakin: Bir şeyi yaşayarak, bilme
Tebâiiyet etmek: Uymak, tebaa olmak. **Inkişaf:** Açılma
Kemal: Mükemmellik, olgunluk
Mertebe-i âzam: En büyük mer-tebe, derece
Server: Reis, önder
Kütüb-i mukaddese: Semâvi, mukaddes kitaplar
Tafsil etmek: Açıklamak, ayrıntılarıyla anlatmak. **Vâzih:** Açık

Reis-i enver: Pırıl pırıl önder
Tafsil etmek: Açıklamak, ayrıntılarıyla anlatmak. **Vâzih:** Açık
Kemâl-i etem: En mükemmel şekilde. **Çendan:** Gerçi
Kemâlât: Olgunluklar, mükemmellikler
Müstaid: Kabiliyetli, hazırlıklı
Cüz'î: Küçük, bütüne ait küçük parça. **Mütefâvit:** Farklı
Berzah: Ara mekân, engel, kabir hayatı. **Taharri:** Araştırma
Şuhud: Görme. **Tenevvü:** Çeşitlilik

Mazhar: Tecelliye, kendi kabiliyeti ölçüsünde zuhur mahallî olma
Medar olmak: Tecelliye tam ayna olabilme. **Menşe:** Kaynak
Külliyyet: Bütünlük, genellik, kapsamlılık
Cüz'iyet: Kısmen olma, bölüm, parça olma
Zilliyet: Gölge olmak, ikinci derecede olmak
Asliyyet: Asillik, asıl ve esas olma
Hükümran: Hüküm süren
Saffet: Saf, arı ve duru olma
Kamer: Ay. **Reşha:** Sızıntı

bir kemâli var ve o kemâle bir iştiyakı bulunuyor. Şu üç şeyde çok hakikatlere işaret etmekle beraber nefis ve akıl ve kalbin sülûklerine işaret eder ve üç tabaka ehl-i hakikate misâldir. ^(Hâşiye)

Birincisi: Ehl-i fikir, ehl-i velâyet, ehl-i nübüvvetin işârâtıdır.

İkincisi: Cismânî cihâzât ile kemâline sa'yedip hakikate gidenleri... Ve nefsin tezkiyesiyle ve aklın istimâliyle mücâhede etmekle hakikate gidenleri... Ve kalbin tasfiyesiyle ve îmân ve teslimiyetle hakikate gidenlerin misâlleridir.

Üçüncüsü: Enâniyeti bırakmayan ve âsâra dalan ve yalnız istidlâliyle hakikate giden... Ve ilim ve hikmetle ve akıl ve mârifetle hakikati aramaya giden... Ve îmân ve Kur'ân ile, fakr ve ubûdiyetle hakikate çabuk giden ayrı ayrı istidatta bulunan üç tâifenin hikmet-i ihtilâflarına işaret eden temsillerdir.

İşte şu üç tabakanın terakkiyâtındaki sırrı ve geniş hikmeti; “Zühre”, “Katre”, “Reşha” unvanları altında bir temsil ile bir derece göstereceğiz.

Meselâ: Güneşin kendi Hâlık'ının izniyle ve emriyle üç çeşit tecellisi ve in'ikâsı ve ifazâsı var; birisi çiçeklere, birisi kamere ve seyyarelere, birisi şişe ve su gibi parlaklara verdiği ayrı ayrı in'ikâslarıdır.

Birincisi; üç tarzdadır: Biri, küllî ve umumî bir tecelli ve in'ikâsdır ki; bütün çiçeklere birden ifâzâsıdır. Biri de has bir tecellidir ki, her bir nev'e göre bir hususî in'ikâsı vardır. Biri de cüz'î bir tecellidir ki, her bir çiçeğin şahsiyetine göre bir ifâzâsıdır. Şu temsilimiz, o kavle göredir ki; çiçeklerin süslü renkleri güneşin ziyâsındaki yedi rengin istihale-i in'ikâsiyesinden neşet ediyor ve bu kavle göre çiçekler dahi güneşin bir çeşit aynalarıdır.

İkincisi: Güneşin kamere ve seyyarelere, Fâtır-ı Hakîm'in izniyle verdiği nur ve feyizdir. Şu küllî ve geniş feyiz ve nurdan sonra kamer, o ziyânın

^(Hâşiye) Her tabakada dahi üç tâife var. Temsildeki üç misâl, her tabakadaki o üç tâifeye, belki dokuz tâifeye bakar. Yoksa üç tabakaya değil.

Tezkiye: Arındırma veya temize çıkarma. **İstimâl:** Kullanma

Mücâhede: Gayret etme, nefis ve şeytana karşı koyma

Âsâra dalmak: Allah'ın var ve bir olduğu büyük gerçeğine sadece varlık delilleriyle ulaşmaya çalışmak. **Tasfiye:** Sâfîleştirme

Ubûdiyet: Kulluk

Hâlık: Yaradan

İstidlâl: Delillendirme, delillerle neticeye varma. **Marîfet:** Bilgi

Fakr: Fakirlik, Cenâb-ı Hakk'ın engin ve sonsuz zenginliği karşısında Allah'a olan ihtiyacını bilme

Hikmet-i ihtilâf: Farklılık sebepleri, hikmetleri. **Enâniyet:** Benlik

Terakkiyât: İlerlemeler, yükselmeler

İfâza: Yayma, doldurma, kuşatma, taşıma. **İn'ikâs:** Yansıma

Kamer: Ay. **Seyyare:** Gezegen

Külli: Genel, bütünü içine alan, kuşatan. **Cüz'î:** Küçük, dar, özel

Kavl: Söz, görüş, ifade

İstihale-i in'ikâsiye: Yansıma değişimi. **Nev':** Tür

Neş'et etmek: Meydana gelmek

Fâtır-ı Hakîm: Her şeyi hikmetle yaratan Yüce Allah

Feyiz: İlahî ihsan, vergi, bereket

gölgesi hükmünde olan nuru, güneşten küllî bir surette istifade eder. Sonra hususî bir tarzda denizlere ve havaya ve parlak toprağa ve bir suret-i cüz'iyede denizin kabarcıklarına ve toprağın şeffaflarına ve havanın zerrelere ifâde ve ifâzâsıdır.

Üçüncüsü: Güneş'in emr-i ilâhî ile cev-v-i havayı ve denizlerin yüzlerini birer ayna ederek sâfi ve küllî ve gölgesiz bir in'ikâsı var. Sonra o güneş, denizin kabarcıklarına ve suyun katrelerine ve havanın reşhalarına ve kar'ın şişiciklerine, her birine birer cüz'î aksî, birer küçük timsâlini veriyor.

İşte güneşin her bir çiçeğe ve kamere mukabil her bir katreye, her bir reşhaya mezkûr üç cihette ikişer tarîk ile teveccüh ve ifâzâsı var:

Birinci Tarîk: Bil-asâle doğrudan doğruya berzahsız, hicapsızdır. Şu yol, nübüvvetin tarîkını temsil eder.

İkinci Yol: Berzahlar tavassut eder. Ayna ve mazharların kabiliyetleri, şemsin cilvelerine birer renk takıyor. Şu yol ise, velâyet mesleğini temsil eder.

İşte “Zühre”, “Katre”, “Reşha” her birisi evvelki yolda diyebilirler ki: “Ben umum âlem güneşinin bir aynasıyım.” Fakat ikinci yolda öyle diyemez. Belki, “Ben kendi güneşimin aynasıyım, veyahut nev'ime tecelli eden güneşin aynasıyım.” der. Çünkü; güneşi öyle tanıyor. Bütün âleme bakar bir güneşi göremiyor. Hâlbuki o şahsın veyahut nev'inin veya cinsinin güneşi, dar berzah içinde mahdud bir kayıt altında ona görünüyor. Hâlbuki kayıtsız, berzahsız, mutlak güneşin âsârını o mukayyed güneşe veremiyor. Çünkü: Bütün yeryüzünü ısıtmak, tenvir etmek; umum nebâtât, hayvanâtın hayatlarını tahrik etmek ve seyyaratı etrafında döndürmek gibi haşmet-nümâ eserleri, o dar kayıt ve mahdud berzah içinde gördüğü güneşe, şuhud-u kalbî ile veremiyor. Belki o âsâr-ı acîbeyi, eğer o şuurlu farz ettiğimiz üç şey, o kayıt altında gördüğü güneşe verse de, sırf aklî ve î mânî bir tarzda –ve o mukayyed, ayn-ı mutlak olduğunu– bir teslimiyet ile verebilir. Fakat o, insan gibi akıllı farz ettiğimiz “Zühre”, “Katre”, “Reşha” şu hükümleri, yâni pek büyük âsân güneşlerine isnad etmeleri aklîdir, şuhûdî değil. Belki bazen hükm-ü î mânîleri, şuhud-u kevnîyelerine müsademe eder. Pek güçlükle inanabilirler.

Suret-i cüz'îye: Küçük şekil
Cevv-i hava: Gökyüzü, hava, atmosfer
Saî: Berrak, duru
Reşha: Damla
Mezkûr: Geçen, zikredilen
Tarîk: Yol, tarz
Bî'l-asâle: Bizzat, direkt olarak
Berzah: Perde, engel
Hicap: Sıkılma, utanıp çekinme

Tavassut: Aracılık, vasıtalık
Şems: Güneş
Velâyet: Velilik, Allah dostluğu
Mahdut: Sınırlı
Âsâr: Eserler, izler
Mukayyet: Kayıtlı, sınırlı
Tenvir etmek: Aydınlatmak
Seyyarât: Gezenler
Haşmetnümâ: İhtîşâm gösteren
Şuhud-i kalbî: Kalben şahid olma

Âsâr-ı acîbe: Harika, orijinal sanatlar
Ayn-ı mutlak: Tam aynısı
İsnad etmek: Dayandırmak
Aklî: Aklen. **Şuhudî:** Görererek
Hükm-i imânî: İnanca dair hüküm, yargı
Şuhud-ı kevnîye: Kâinatı oluşturan şumları görme, şahit olma
Müsademe etmek: Çarpışmak

İşte hakikate dar gelen ve bazı köşelerinde hakikatın âzaları görünen ve hakikatla karışık şu temsil içine üçümüz de girmeliyiz. Üçümüz de kendimizi “Zühre”, “Katre”, “Reşha” farz edeceğiz. Zira onlarda farz ettiğimiz şuurlu kâfi gelmiyor. Biz aklımızı dahi onlara katmalıyız. Yâni onlar maddî güneşlerinden nasıl feyiz alıyorlar, biz de mânevî güneşimizden öyle alıyoruz, anlamalıyız.

İşte sen, ey dünyayı unutmayan ve maddiyata tevağğul eden ve nefsi kesafet peyda eden arkadaş! Sen “Zühre” ol. Nasıl ki o “Zühre çiçeği”, ziyâ-yı Şems’ten inhilâl etmiş bir renk alıyor. Ve o bir renk içinde Şems’in timsâlini karıştırıp kendine zînetli bir suret giydiriyor. Zira senin istidatın dahi ona benzer.

Hem şu esbaba dalmış Eski Said gibi mektepli feylesof ise, Kamer’e âşik olan “Katre” olsun ki; Kamer, Güneş’ten aldığı ziyâ zıllını ona verir ve onun göz bebeğine bir nur verir. O da o nur ile parlar. Fakat o “Katre” o nur ile yalnız Kamer’i görür, Güneş’i göremez. Belki imânıyla görebilir.

Hem, şu her şeyi doğrudan doğruya Cenâb-ı Hak’tan bilir, esbâbı bir perde telâkki eder fakir adam, o da “Reşha” olsun. Öyle bir “Reşha” ki; kendi zâtında fakirdir. Hiçbir şeyi yok ki; ona dayanıp “Zühre” gibi kendine güvensin. Hiçbir rengi yok ki; onunla görünsün. Başka şeyleri de tanımıyor ki, ona teveccüh etsin. Hâlis bir safveti var ki; doğrudan doğruya Güneş’in timsalini göz bebeğinde saklıyor. Şimdi mâdem biz bu üç şey yerine geçtik; kendimize bakmalıyız. Bizde ne var? Ne yapacağız?..

İşte bakıyoruz ki: Bir Zât-ı Kerîm, ihsanıyla bizi gayet derece tezyin ve tenvir ve terbiye ediyor. İnsan ise, ihsan edene perestîş eder. Perestîşe lââyık olana, kurbiyyet ister ve görmek taleb eder. Öyle ise, her birimiz istidatımıza göre, o muhabbet cazibesıyla sülûk edeceğiz. Ey Zühre-misâl! Sen gidiyorsun, fakat çiçek olarak git. İşte gittin. Terakki ede ede, tâ bir mertebe-i külliyyeye geldin. Güya bütün çiçeklerin hükmüne geçtin. Halbuki, “Zühre” kesif bir âyinedir. Onda ziyâdaki yedi renk inhilâl ve inkisar eder. Şems’in aksini gizler. Sen, sevdiğin Güneş’in yüzünü görmekte muvaffak olamazsın. Çünkü;

Tevaggul etmek: Çok uğraşmak, devamlı meşgul olmak

Kesafet: Yoğunluk, bulanıklık

Peydâ etmek: Meydana gelmek, oluşmak. **Zill:** Gölge

Ziya-yı şems: Güneş ışığı

İnhilâl: Ayrılma, dağılma

Timsal: Suret, örnek, numune

Telâkki etmek: Algılama, kabul lenme

Teveccüh etmek: Yönelmek

Saffet: Berraklık, duruluk

Zât-ı Kerîm: İhsanı bol cömert Zât

Tezyin: Zîynetleme, süsleme

Tenvir: Aydınlatma, nurlandırma

Terbiye: Eğitime, yetiştirme

Perestîş etmek: Kul olma, tapınma

Sülûk etmek: Bir yola girip devam etmek. **Kurbiyyet:** Yakınlık

Terakki etmek: İlerlemek, yükselmek

Mertebe-i külliye: Genel, kapsamlı derece

İnkisar etmek: Kırılmak

kayıtlı olan renkler, hususiyetler, dağıtıyor, perde çekiyor, gösteremiyor. Sen şu hâlde suretlerin, berzahların ortaya girmesiyle neş'et eden firâktan kurtulamazsın.

Lâkin bir şart ile kurtulabilirsin ki, sen kendi nefsinin muhabbetine dalmış olan başını kaldırasın ve nefsin mehâsini ile telezzüz ve iftihar eden nazarını çekesin, gökyüzündeki Güneş'in yüzüne atasın. Hem, başaşağı celb-i rızık için toprağa bakan yüzünü, yukarıdaki Şems'e çeviresin. Çünkü; sen, onun âyinesisin. Vazifen, âyinedârlıktır. Bilsen, bilmesen, hazine-i rahmet kapısı olan toprak tarafından senin rızkın gelecektir.

Evet nasıl bir çiçek, Güneş'in küçücük bir âyinesidir. Şu koca Güneş dahi gök denizinde Şems-i Ezeli'nin "Nur" isminden tecelli eden bir lem'anın katre-misâl bir âyinesidir.

Ey kalb-i insanî! Sen, nasıl bir Güneş'in âyinesi olduğunu bundan bil. Bu şartı yaptıktan sonra kemâlini bulursun. Fakat Güneş'i, nefsü'l-emirde nasıl ise öyle göremezsın. O hakikatı, çıplak anlamazsın. Belki, senin sıfatlarının renkleri ona bir renk verir ve kesafetli dürbünün bir suret takar. Ve kayıtlı kabiliyetin bir kayıt altına alır.

Şimdi sen dahi ey katre içine giren hakîm feylesof! Senin katre-i fikrin dürbünüyle, felsefenin merdiveniyle tâ Kamer'e kadar terakki ettin, Kamer'e girdin. Bak, Kamer kendi zâtında kesafetli, zulümâtıdır. Ne ziyâsı var, ne hayatı. Senin sa'yin beyhude, ilmin faidesiz gitti. Sen ye'sin zulümâtından ve kimsesizliğin vahşetinden ve ervâh-ı habîsenin iz'acatından ve o vahşetin dehşetinden şu şartlar ile kurtulabilirsin ki; tabiat gecesini terk edip hakikat Güneş'ine teveccüh etsen ve yakînen inansan ki, şu gece nurları gündüz Güneş'inin ışıklarının gölgeleridir... Bu şartı yaptıktan sonra, sen kemâlini bulursun. Fakir ve karanlıklı Kamer yerine, haşmetli Güneş'i bulursun. Fakat sen dahi öteki arkadaşın gibi, Güneş'i safi göremezsın. Belki senin aklın ve felsefen, ünsiyet ve ülfet ettikleri perdeler arkasında ve ilim ve hikmetin nescediği hicabların halfinde ve kabiliyetin verdiği bir renk içinde görebilirsin.

İşte Reşha-misâl üçüncü arkadaşınız ki, hem fâkirdir, hem renksizdir. Güneş'in hararetiyle çabuk tebahhur eder, enâniyetini bırakır, buhara biner,

Fırak: Aynlık. **Mehâsin:** Güzellikler
Telezzüz: Lezzet alma
Celb-i rızık: Rızık elde etme
Âyinedarlık: Aynalık
Şems-i Ezeli: Ebedî, batmayan güneş (Hz. Allah)
Nefsü'l-emir: Gerçek

Kesâfet: Bulanıklık
Katre-i fikr: Fikir damlası
Kamer: Ay. **Zulümât:** Karanlıklar
Sa'y: Çaba, uğraş. **Ye's:** Ümitsizlik
Ervâh-ı habîse: Kötü, çirkin ruhlar
İz'acât: Rahatsız etmeler, sıkıntılar
Yakînen: Tam ve kesin bir inanç ile

Haşmet: Yücelik, ihtişam
Ünsiyet: Aşinalık, dostluk
Ülfet: Alışma, kanıksama
Nesc etmek: Dokumak
Hicap: Örtü
Half: Arka, arkası
Tebahhur: Buharlaşma

havaya çıkar. İçindeki madde-i kesife; nâr-ı aşk ile ateş alır, ziyâ ile nura döner. O ziyânın cilvelerinden gelen bir şuaa yapışır, yanaşır. Ey Reşha-misâl! Mâdem doğrudan doğruya Güneş'e âyinedarlık ediyorsun, sen hangi mertebede bulunsan bulun, ayn-ı Şems'e karşı aynelyakîn bir tarzda, sâfi bakılacak bir delik, bir pencere bulursun. Hem o Şems'in âsâr-ı acîbesini ona vermekte müşkilat çekmeyeceksin. Ona lâıyk haşmetli evsafını tereddütsüz verebilirsin. Saltanat-ı zâtiyesinin dehşetli âsârını ona vermekte, hiçbir şey senin elinden tutup ondan vazgeçiremez. Seni ne berzahların darlığı, ne kabiliyetlerin kaydı, ne âyinelerin küçüklüğü seni şaşırtmaz; hilâf-ı hakikate sevk etmez. Çünkü sen, sâfi, hâlis, doğrudan doğruya ona baktığın için anlamışsın ki, mazharlarda görünen ve âyinelerde müşâhede olunan Güneş değil, belki bir nevi cilveleridir, bir çeşit renkli akisleridir. Çendan o akisler onun unvanlarıdır. Fakat bütün âsâr-ı haşmetini gösteremiyorlar. İşte şu hakikatle karışık temsilde, böyle başka başka üç tarîk ile kemâle gidilir. Ve o kemâlâtın mezâyâsında ve mertebe-i şuhudun tafsilâtında başka başkadırlar. Fakat neticede ve Hakk'a iz'an ve hakikati tasdikte ittifak ederler. İşte, nasıl bir gece adamı ki, hiç Güneş'i görmemiş. Yalnız Kamer âyinesinde bir gölgesini görüyor. Güneş'e mahsus haşmetli ziyâyı, dehşetli cazibeyi aklına sığdıramıyor. Belki görenlere teslim olup taklid ediyor. Öyle de: Verâset-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) ile Kadîr ve Muhyî gibi isimlerin mertebe-i uzmasına yetişmeyen, haşr-ı a'zam'ı ve kıyâmet-i kübrâ'yı taklidî olarak kabul eder, "Akli bir mesele değildir" der. Çünkü; hakikat-i Haşir ve Kıyâmet, ism-i a'zam'ın ve bazı esmânın derece-i a'zamının mazharıdır. Kimin nazarı oraya çıkmazsa taklide mecburdur. Kimin fikri oraya girse, Haşir ve Kıyâmet'i, gece-gündüz, kış ve bahar derecesinde kolay görür, itmi'nân-ı kalb ile kabul eder.

Enâniyet: Benlik

Madde-i kesife: Yoğun madde

Nâr-ı aşk: Aşk ateşi

Şua: Işın

Ayn-ı şems: Güneşin kendisi

Ayne'l-yakîn: Göreerek öğrenme

Âsâr-ı acibe: Harika eserler, işler, neticeler

Müşkilât: Müşküller, problemler

Evsâf: Vasıflar, özellikler

Saltanat-ı zâtiye: Özel, kendine ait saltanat

Hilâf-ı hakikat: Gerçeğe aykırılık, yanlışlık

Müşahede: Görme, şahit olma

Çendan: Gerçi

Âsâr-ı haşmet: Büyüklük, ululuk izleri, eserleri. **Tarîk:** Yol

Kemâl: Mükemmellik, olgunlaşma, ilerleme

Kemâlât: Mükemmellikler, olgunlaşmalar, ilerlemeler

Mezâyâ: Meziyetler, özellikler

İz'an: Anlama, kabullenme, boyun eğme

Veraset-i Ahmediye: Hz.Peygamber Efendimizin (s.a.s.) ahirete irtihalinden sonra O'nun getirdiği mesajın varisi olma. Bkz:

Asfiya

Mertebe-i şuhud: Görme dereceleri

Kadîr: Kudreti Sonsuz Hz. Allah

Muhyî: Hayat veren, hayatın sahibi Hz. Allah

Mertebe-i uzmâ: En büyük mertebe

Haşr-ı âzam: Büyük diriliş

Kıyâmet-i kübrâ: Büyük kıyamet

Akli: Akla ait, akılla anlaşılan

Hakikat-i haşir: Haşir gerçeği

İsm-i A'zam: En büyük isim

Derece-i âzam: En üst, en büyük derece

İminan-ı kalb: Kalp huzuru, rahatı

İşte şu sırdandır ki: Haşir ve Kıyâmet'i en a'zam mertebede, en ekmel tafsilâtla Kur'ân zikrediyor. Ve ism-i a'zam'ın mazharı olan Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm) ders veriyor. Ve eski peygamberler ise, hikmet-i irşâdın iktizasıyla, bir derece basit ve ibtidâî bir hâlde olan ümmetlerine Haşr'i, en a'zam bir derecede, en geniş bir tafsilâtla ders vermemişler. Hem şu sırdandır ki; bir kısım ehl-i velâyet, bazı erkân-ı îmâniyeyi mertebe-i uzmasında görmemişler veya gösterememişler. Hem şu sırdandır ki, Mârifetullah'da derecât-ı ârifin çok tefavüt ediyor. Daha bunlar gibi çok esrar şu hakikattan inkişaf eder. Şimdi şu temsil, hem bir derece hakikati ihsas ettiğinden, hem hakikat çok geniş ve çok derin olduğundan biz dahi temsil ile iktifa ediyoruz. Haddimizin ve tâkatimizin fevkinde olan esrârâ girişmeyeceğiz.

Üçüncü Dal

Kıyâmet âlâmetlerinden ve âhir zaman vukuatından ve bazı a'mâlin faizlet ve sevaplarından bahseden ehâdis-i şerife güzelce anlaşılmadığından, akıllarına güvenen bir kısım ehl-i ilim onların bir kısmına “zaîf” veya “mevzu” demişler. İmânı zaîf ve enaniyeti kavî bir kısım da, inkâra kadar gitmişler.

Şimdi tafsile girişmeyeceğiz. Yalnız “On İki Asl”ı beyan ederiz.

Birinci Asıl

Yirminci Söz'ün âhirindeki suâl ve cevapta izah ettiğimiz meseledir. İç-mali şudur ki: Din bir imtihandır, bir tecrübedir. Ervâh-ı âliyyeyi, ervâh-ı sâfileden tefrik eder. Öyle ise, ileride herkese göz ile görülecek vukuatı öyle bir tarzda bahsedecek ki; ne bütün bütün meçhul kalsın, ne de bedihî olup herkes ister istemez tasdiğe mecbur kalsın. Akla kapı açacak, ihtiyarı elinden

Ekmel: En mükemmel

Hikmet-i irşad: Doğruyu anlatma, bildirme düşüncesi, gayesi

İktiza: Gerekirtme

Ehl-i Velâyet: Tam bir iman ve takva ile Allah'a kul olanlar, Allah dostları

Erkân-ı imaniye: İman esasları

Marifetullah: Cenâb-ı Hakk'ı isim, sıfat ve fiilleriyle bilmek (Allah bilgisi)

Derecât-ı ârifin: Âriflerin dereceleri

Tefavüt: Farklılık

İhsas: Hissettirme

İktifa: Yetinme

Fevk: Üst

Âhırzaman: Dünya hayatının kıyamete yakın zaman dilimi

Vukuat: Vakıalar, olaylar

A'mâl: Ameller, işler

Ehl-i ilim: İlim adamları

Ehâdis-i şerife: Hadisler, Hz. Peygamber Efendimizin mübârek, nurlu beyanları

Mevzu: Uydurma

Enâniyet: Benlik

İcmâl: Özet, kısaca anlatım

Ervâh-ı âliye: Yüce ruhlar

Ervâh-ı sâfile: Sefil, aşağı ruhlar

Tefrik etmek: Ayırmak

Bedihî: Açık, âşikâr

İhtiyar: Seçme, tercih etme

almayacak. Zira, eğer tamamen bedâhet derecesinde bir alâmet-i kıyâmet görülse, herkes tasdike muztar olsa; o vakit kömür gibi bir istidat, elmas gibi bir istidat ile beraber kalır. Sırr-ı teklif ve netice-i imtihan zâyi olur. İşte bunun için Mehdi ve Süfyan meseleleri gibi çok meselelerde çok ihtilâf olmuş. Hem, rivâyat dahi çok muhtelifir, birbirine zıd hükümler olmuş.

İkinci Asıl

Mesâil-i İslâmiye'nin tabakatı vardır. Biri, bürhân-ı kat'î istese; diğeri bir zann-ı galibî ile iktifa eder. Başkası yalnız bir kabul-i teslimî ve reddetmemek ister. Öyle ise, *esâsât-ı imâniyeden olmayan mesâil-i fer'îye veya vukuat-ı zamaniyenin her birinde bir iz'an-ı yakîn ile bir bürhân-ı kat'î istenilmez. Belki yalnız reddetmemek ve teslimiyetle ilişmemektir.*

Üçüncü Asıl

Zaman-ı Sahabede benî-İsrâil ve Nasârâ ulemâlarından çoğu İslâmiyet'e girdiler. Eski malûmatları dahi onlarla beraber Müslüman oldu. Bazı hilâf-ı vâki malûmat-ı sâbıkaları, İslâmiyet'in malı olarak tevehhüm edildi.

Dördüncü Asıl

Ehâdis-i Şerife râvilerinin bazı kavilleri veyahut istinbat ettikleri mânâları, metn-i hadîsten telâkki ediliyordu. Halbuki insan hatâdan hâlî olmadığı için, hilâf-ı vâki bazı istinbatları veya kavilleri hadîs zannedilerek zaafına hükmedilmiş.

Bedâhet: Açıklık, netlik

Muztar: Çaresiz, mecbur

Sırr-ı teklif: Yükümlülük sırrı, sorumlu olma gayesi

Netice-i imtihan: İmtihan, deneme neticesi

Mehdi: Kıyametten önce gelmesi beklenen, insanları dine yönlendirecek kişi

Süfyan: Kıyametten önce gelmesi beklenen, İslâm'a ve Müslümanlara zarar vermeye çalışacak kişi

Rivâyat: Rivayetler

Mesâil-i İslâmiye: İmânî meseleler

Tabakat: Tabakalar, dereceler

Burhan-ı kat'î: Kesin delil

Zann-ı galib: Gerçeğe en yakın zan, görüş

İktifa etmek: Yetinmek

Kabul-i teslim: Kabullenmek, inanmayla yetinmek

Esâsât-ı imaniye: İman esasları

Mesâil-i fer'îye: Esasa ait olmayan meseleler, detaylar

Vukuat-ı zamaniye: Zamanın hadiseleri

İz'an-ı yakîn: İyice anlama, tam kavrama

Benî İsrail: İsrail oğulları (Yahudiler)

Nesârâ: Hristiyanlar

Hilâf-ı vaki: Olan bitene uymayan, yalan

Malûmât-ı sâbika: Eski bilgiler

Tevehhüm: Zannetme, vehmetme

Ehâdis-i şerife: Hadisler, Hz. Peygamber Efendimizin mübârek, nurlu beyanları

Râvî: Rivayet eden

Kavîl: Söz, görüş

İstinbat: Bir söz veya metinden hüküm veya yorum çıkarma

Metn-i hadis: Hadis metni

Telâkki etmek: Kabullenme, benimseme

Hâlî: Boş, uzak

Beşinci Asıl

يَٰنَا فِي أُمَّتِي مُحَدِّثِينَ¹ yâni² مُلْهِمِينَ³ sırınca bazı ehl-i keşif ve ehl-i velâyet

olan muhaddisîn-i muhaddesûn ilhamlarıyla gelen bazı meâni, hadîs telâkki edilmiş. Halbuki ilham-ı evliya –bazı arızalarla– hatâ olabilir. İşte bu neviden bir kısım hilâf-ı hakikat çkabilir.

Altıncı Asıl

Beyne'n-nâs iştihar bulmuş bazı hikâyeler bulunuyor ki; durûb-i emsal hükmüne geçer. Hakikî mânâsına bakılmaz. Ne maksat için sevk edilir, ona bakılır. İşte bu neviden beyne'n-nâs teârûf etmiş bazı kussa ve hikâyatı, Re-sûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) bir maksad-ı irşâdî için, temsil ve kinâye nev'inden zikredivermiş. Şu nevi meselelerin mânâ-yi hakikîsinde kusur varsa, örf ve âdât-ı nâsa aittir ve teârûf ve tesamu-i umûmiye racidir.

Yedinci Asıl

Pekçok teşbih ve temsiller bulunuyor ki, mürur-i zamanla veya ilmin elinden cehlin eline geçmesiyle hakikat-i maddiye telâkki ediliyor. Hatâya düşer. Meselâ: “Sevr” ve “Hût” isminde ve âlem-i misâlde sevr ve hût tim-sâlinde berri ve bahrî hayvanât nâzırlarından iki melâiketullah, âdeta bir koca öküz ve cismânî bir balık zannedilerek hadîse ilişilmiş.³ Hem meselâ: Bir

¹ “Ümmetim içerisinde ilhama mazhar kimseler vardır.” (el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân* 13/174. Ayrıca bkz.: Buhârî, *fezâilü ashâbi'n-nebi* 6; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 23)

² İlhamı mazhar olanlar.

³ Bkz.: Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 4/1383, 1400, 1403; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/636; İbn Adiyy, *el-Kâmil* 3/361; el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb* 4/257; İbn Receb, *et-Tahvîf mine'n-nâr* s.101; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* 1/172; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 8/131 (Bezzâr'dan naklen); İbn Hacer, *Mizânü'l-i'tidâl* 3/42, 211.

Ehl-i keşif: Eşyanın perde arkası bazan kendilerine açılıp ilhama mazhar olanlar

Ehl-i velâyet: Allah dostları

Muhaddisîn-i muhaddesîn: İl-hama açık, feraset sahibi hadis âlimleri

Maânî: Manalar

İlham-ı evliya: Velilerin ilhamı

Hilâf-ı hakikat: Gerçeğe aykırı

Beyne'n-nas: İnsanlar arasında

İştihar: Meşhur olan

Durub-i emsal: Ata sözleri

Teârûf: Ortak kabul

Nevi: Tür

Maksad-ı irşâdî: Doğruyu anlat-ma, öğretme gayesi

Temsil: Benzetme, misallendirme

Kinâye: Üstü kapalı, dolaylı ifade

Mânâ-yi hakikî: Gerçek manası

Âdât-ı nâs: İnsanların âdetleri

Tesâmu-i umumî: Herkesçe bili-nen genel kabul

Râci: Ait, ilgili

Teşbih: Benzetme

Mürur-i zaman: Zaman aşımı, uzun zaman geçmesi

Hakikat-i maddiye: Maddi, mü-şahhas gerçek. **Cehl:** Cehalet

Seor: Öküz.

Hut: Balık

Âlem-i misal: Varlık ve hâdiseler-in mânâvî sûretler hâlinde, ken-di özel kılıflarıyla ihşaslar dünyas-ına girip, görülüp hissedilmeleri, hatta bir kısım tesirlerle kendilerini zâhir veya bâtın hâsselerimize duyurdıkları âlem, mânâvî sûret ve modellerin akis ve temessül ettikleri âlem

Timsal: Benzetme, misallendirme

Berri: Karaya ait, karasal

Bahrî: Denize ait, denizde yaşayan

Hayvânât: Hayvanlar

Nâzır: Bakan, idare eden

Melâiketullah: Allah'ın melekleri

vakit huzur-i nebevî'de derin bir ses işitildi. Resûl-i Ekrem (a.s.) ferman etti ki: "Bu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp tâ ancak bu dakika Cehennem'in dibine düşen bir taşın gürültüsüdür."¹ İşte bu hadîsi işiten, hakikate vâsıl olmayan inkâra sapar. Halbuki yirmi dakika o hadîsten sonra kat'iyen sabittir ki: Biri geldi, Resûl-i Ekrem (a.s.)'a dedi ki: "Meşhur münâfık, yirmi dakika evvel öldü." Yetmiş yaşına giren o münâfık Cehennem'in bir taşı olarak bütün müddet-i ömrü, tedennîde esfel-i sâfilîne, küfre sukuttan ibaret olduğunu gayet belîğane bir surette Resûl-i Ekrem (a.s.) beyan etmiştir. Cenâb-ı Hak, o vefat dakikasında o sesi işittirip ona âlâmet etmiştir.

Sekizinci Asıl

Cenâb-ı Hakîm-i Mutlak, şu dâr-ı tecrübe ve meydan-ı imtihanda çok mühim şeyleri, kesretli eşya içinde saklıyor. O saklamakla çok hikmetler, çok maslahatlar bağlıdır. Meselâ: Leyle-i Kadr'i, umum Ramazan'da;² saat-i icâbe-i duayı, Cuma gününde;³ makbul velisini, insanlar içinde; eceli, ömür içinde⁴ ve kıyâmetin vaktini, ömr-i dünya içinde⁵ saklamış. Zira ecel-i insan muayyen olsa, yarı ömrüne kadar gaflet-i mutlaka, yarıdan sonra darağacına adım adım gitmek gibi bir dehşet verecek. Halbuki, âhiret ve dünya müvazzenesini muhafaza etmek ve her vakit hafv u reca ortasında bulunmak maslahatı iktiza eder ki; her dakika hem ölmek, hem yaşamak mümkün olsun. Şu hâlde mübhem tarzdaki yirmi sene mübhem bir ömür, bin sene muayyen bir ömre müreccahtır.

İşte kıyâmet dahi, şu insan-ı ekber olan dünyanın ecelidir. Eğer vakti taayyün etseydi, bütün kurûn-i ûlâ ve vustâ, gaflet-i mutlakaya dalacak idiler ve kurûn-i uhrâ, dehşette kalacaktı. İnsan nasıl hayat-ı şahsiyesiyle, hanesi-

¹ Müslim, *cennet* 31; Müsned 3/341, 346.

² Bkz.: Buhârî, *imân* 36, *fazlû leyleti'l-kadr* 2, 3, *ta'bir* 8; Müslim, *sıyâm* 205-213.

³ Bkz.: Buhârî, *cum'a* 37, *talâk* 24, *deavât* 61; Müslim, *cum'a* 13-15.

⁴ Bkz.: Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ*, 29, *tefsîru sûre (6)* 1, (13) 1, (31) 2, *tevhid*, 4; Müsned, 2/24, 52.

⁵ Bkz.: A'râf sûresi, 7/187; Lokman sûresi, 31/34; Müsned, 5/389.

Huzur-i Nebevî: Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.s.) huzuru, mübarek meclisleri

Vâsıl: Ulaşan, varan

Tedennî: Alçalma, düşüş

Esfel-i sâfilîn: En aşağı mertebe

Sukut: Düşme

Belîğane: Edebî, düzgün ve yerinden ifade ederek

Cenâb-ı Hakîm-i Mutlak: Her işini hikmetle yapan Hz.Allah

Dâr-ı tecrübe: Deneme yeri

Meydan-ı imtihan: İmtihan meydanı

Kesret: Çokluk

Maslahat: Fayda, menfaat

Leyle-i Kadr: Kadir gecesi

Saat-i icâbe-i dua: Duaların kabul edileceği vakit

Muayyen: Belirli, belli

Gaflet-i mutlaka: Tam bir gaflet, vurdumduymazlık

Hafv: Korkma, sakınma

Recâ: Ümit

İktiza etmek: Gerektirmek

Müphem: Kapalı, belirsiz

Müreccah: Tercih edilen

İnsan-ı ekber: En büyük insan

Taayyün etmek: Belli olmak

Kurun-i ûlâ ve vustâ: İlk ve orta çağlar

Kurun-i uhrâ: Son asırlar

Hayat-ı şahsiye: Şahsi, ferdi hayat

nin ve köyünün bekasıyla alâkadardır; öyle de, hayat-ı içtimaiye ve nev'iye-siyle, küre-i arzın ve dünyanın yaşamasıyla alâkadardır.

Kur'ân ¹ *اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ* der. "Kıyâmet yakındır." ferman ediyor.

Bin bu kadar sene geçtikten sonra gelmemesi, yakınlığına hanel vermez. Zira Kıyâmet, dünyanın ecelidir. Dünyanın ömrüne nisbeten bin veya iki bin sene, bir seneye nisbetle bir-iki gün veya bir-iki dakika gibidir. Saat-i kıyâmet yalnız insâniyetin eceli değil ki, onun ömrüne nisbet edilip baîd görülsün. İşte bunun içindir ki, Hakîm-i Mutlak, kıyâmet'i; "Muğayyebât-ı hamse"den² olarak ilminde saklıyor. İşte bu ibham sırrındandır ki; her asır, hattâ asr-ı hakikat-bîn olan asr-ı saadet dahi daima Kıyâmet'ten korkmuşlar. Hat-tâ bazıları: "Şerâiti hemen hemen çıkmış." demişler.

İşte bu hakikati bilmeyen *insafsız insanlar derler ki*: "Âhiretin tafsilâtını ders alan müteyakkız kalbli, keskin nazarlı olan sahabelerin fikirleri, niçin bin sene hakikattan uzak olarak fikirleri düşmüş gibi, istikbâl-i dünyevîde bin dört yüz sene sonra gelecek bir hakikati asırlarında karîb zannetmişler?"

Elcevap: Çünkü: Sahabeler, feyz-i sohbet-i Nübüvvet'ten herkesten ziyade dâr-ı âhireti düşünerek, dünyanın fenasını bilerek, kıyâmetin ibham-ı vaktindeki hikmet-i ilâhiyeyi anlayarak ecel-i şahsî gibi dünyanın eceline karşı dahi daima muntazır bir vaziyet alarak, âhiretlerine ciddi çalışmışlar. Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm): "*Kıyâmeti bekleyiniz, intizar ediniz.*"³ tekrar etmesi, şu hikmetten ileri gelmiş bir irşad-ı nebevî'dir. Yoksa vuku-i muayyene dair bir vahyin hükmüyle değildir ki, hakikattan uzak olsun. İllet ayırdır, hikmet ayırdır. İşte Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'ın bu nevi sözleri hikmet-i ibhamdan ileri geliyor.

¹ Bkz.: Kamer sûresi, 54/1.

² Bkz.: "Kıyâmet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır." (Lokman sûresi, 31/34); "Gaybın anahtarını bestir: 1-Kişi yarın ne olacağını bilemez, 2-Ana rahmindeki çocuğun durumunu kimse bilemez, 3-İnsan yarın ne kazanacağını bilemez, 4-İnsan, nerede ve hangi toprakta vefat edeceğini bilemez, 5-Hiç bir kimse yağmurun ne zaman geleceğini bilemez.": Buhârî, istiskâ, 29, *tefsîru sûre* (6) 1, (13) 1, (31) 2, *tevhid*, 4; Müsned, 2/24, 52, 58, 122; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.51, 249; Abd b. Humeyd, *el-Müsned* s.240; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 4/411, 6/370; Ebû Ya'la, *el-Müsned* 9/345; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 1/272, 273; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 12/324; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıusât* 2/258, 8/206.

³ Buhârî, *ilm* 2, *rikak* 35; Müsned 2/361

Asr-ı hakikatbin: Gerçekleri görmesini bilen nesil **Baîd**: Uzak
Asr-ı Saadet: Hz.Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ile şereflenen kutlu asır.

Beka: Kalıcı olma, ebedilik
Feyz-i sohbet-i Nübüvvet: Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in sohbetindeki bereket, ilâhî vâridat

Hakim-i Mutlak: Her işini hikmetle yapan Hz.Allah **İllet**: Sebep

Halel: Zarar, noksanlık

Hayat-ı içtimaiye ve nev'îye: Toplumun ve insan türünün hayatı.

Hikmet: Gaye, fayda, maksat

İpham: Kapalılık, mananın açık olmaması **Küre-i arz**: Yeryüzü

İrşad-ı Nebevî: Hz.Peygamber (s.a.s.)

Efendimiz'in insanlara doğruyu, iyiyi öğretmesi **Muntazır**: Bekleyen

İstikbâl-i dünyevî: Dünyevî gelecek

Karib: Yakın **Şerâit**: Şartlar

Mugayyebât-ı Hamse: Beş bilinmeyen şey (Lokman Suresi: 31/34)

Müteyakkız: Uyanık, dikkatli

Vuku-i muayyene: Belirli hâdise

Hem şu sırdandır ki; Mehdî, Süfyan gibi âhir zamanda gelecek eşhasları çok zaman evvel, hattâ, tâbiîn zamanında onları beklemişler, yetişmek emelinde bulunmuşlar. Hattâ bazı ehl-i velâyet “Onlar geçmiş.” demişler. İşte bu da Kıyâmet gibi, hikmet-i ilâhiye iktiza eder ki; vakitleri taayyün etmesin. Çünkü; her zaman, her asır, kuvve-i mânevîyyenin takviyesine medâr olacak ve yeisten kurtaracak “Mehdî” mânâsına muhtağtır. Bu mânâda her asrın bir hissesi bulunmak lâzımdır. Hem gaflet içinde fenalara uymamak ve lâkaydlıkta nefsin dizginini bırakmamak için, nifakın başına geçecek müthiş şahıslardan her asır çekinmeli ve korkmalı. Eğer tâyin edilseydi, maslahat-ı irşâd-ı umumî zâyi olurdu.

Şimdi, Mehdî gibi eşhâs hakkındaki rivâyâtın ihtilâfâtı ve sırrı şudur ki: Ehâdisi tefsir edenler, metn-i ehâdisi, tefsirlerine ve istinbatlarına tatbik etmişler. Meselâ: Merkez-i saltanat o vakit Şam’da veya Medîne’de olduğundan, vukuat-ı Mehdiye veya Süfyâniye’yi merkez-i saltanat civarında olan Basra, Kûfe, Şam gibi yerlerde tasavvur ederek öyle tefsir etmişler. Hem de o eşhasın şahs-ı mânevîsine veya temsil ettikleri cemaate âit âsâr-ı azîmeyi o eşhasın zâtlarında tasavvur ederek öyle tefsir etmişler ki, o eşhas-ı hârîka çıktıkları vakit bütün halk onları tanıyacak gibi bir şekil vermişler. Halbuki demiştik: Bu dünya tecrübe meydanıdır. Akla kapı açılır, fakat ihtiyarı elinden alınmaz. Öyle ise, o eşhas, hattâ o müthiş Deccal dahi çıktığı zaman çocukları, hattâ kendisi de bidayeten Deccal olduğunu bilmez. Belki nur-i îmânın dikkatiyle, o eşhas-ı âhir zaman tanınabilir.

Âlâmet-i Kıyâmet’ten olan Deccal hakkında hadîs-i şerifte: “*Birinci günü bir sene, ikinci günü bir ay, üçüncü günü bir hafta, dördüncü günü eyyam-ı saire gibidir. Çıktığı zaman dünya ışıtır. Kırk günde dünyayı gezer.*”¹ rivayet ediliyor. İnsafsız insanlar bu rivayete muhâl demişler.

Hâşâ şu rivayetin inkâr ve iptaline gitmişler. Halbuki: ² وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ hakikati şu olmak gerektir ki: Âlem-i küfrün en kesafetlisi olan şimalde, tabiiyyûnun fikr-i küfrîsinden süzülen bir cereyan-ı azîmin başına geçecek ve ulûhiyet’i

¹ Müslim, *fiten* 110; Ebu Dâvud, *melâhim* 14; Tirmizî, *fiten* 59; İbn Mâce, *fiten* 33; Müsned 3/367, 4/181

² (Bu meseleyi) yalnız Allah bilir. Bkz.: Mülk sûresi, 67/26

Tâbiîn: Hz. Peygamber (s.a.s.) Efendimiz’in ashabına yetişen nesil
Hikmet-i İlâhiye: Allah’ın hikmeti
Taayyün: Belli olma
Kuvve-i mânevîye: Mânevî güç
Medar olmak: Sebep olmak
Yeis: Ümitsizlik. **Nifak:** Münâfıklık
Rivâyât: Rivayetler. **Eşhas:** Şahıslar
İhtilâfât: İhtilâflar, farklılıklar
Ehâdis: Hadisler

Maslahat-ı irşâd-ı umumî: Halkın genel bilgilendirilmesinde gözetilen fayda. **Tayîn:** Belirleme
Metn-i ehâdis: Hadislerin metinleri
Eşhas-ı harîka: Harîka şahıslar
İstinbat: Bir söz veya metinden hüküm veya yorum çıkarma
Deccal: Ahîrzamanda gelip hak dinin karşısına çıkacağı bildirilen güç veya şahıs. **Muhal:** İmkânsız

Vukuat-ı Mehdiye: Mehdi ile ilgili hâdiseler. **Bidâyet:** Başlangıç
Eyyâm-ı saire: Diğer günler
Kesafet: Yoğunluk. **Şimal:** Kuzey
Tabiiyyun: Yaratıcıyı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler
Fikr-i küfrî: İnkârâ dair fikir, düşünce
Cereyan-ı azîm: Büyük cereyan, akım. **Ulûhiyet:** Allah’ın ibadet edilmeye lâyık tek ilah olması

inkâr edecek bir şahsın, Şimal tarafından çıkmasına işaret ve şu işaret içinde bir remz-i hikmet vardır ki, kutb-i Şimalî'ye yakın dairede bütün sene, bir gece bir gündüzdür. Altı ayı gece, altı ayı gündüzdür. "Deccal"ın bir günü bir senedir." o daire yakınında zuhuruna işaretler. "İkinci günü bir aydır." demekten murad, Şimal'den bu tarafa geldikçe bazan olur yazın bir ayında Güneş gurub etmez. Şu dahi, Deccal Şimal'den çıkıp âlem-i medeniyet tarafına tecavüzüne işaretler. Günü Deccal'a isnad etmekle şu işarete işaret eder. Daha bu tarafa geldikçe bir haftada Güneş gurub etmiyor. Daha gele gele tulû' ve gurub ortasında üç saat devam ediyor. Ben Rusya'da esârette iken böyle bir yerde bulundum. Bize yakın, bir hafta Güneş gurub etmeyen bir yer vardı. Seyir için oraya gidiyorlardı. "Deccal"ın çıktığı vakit, umum dünya işitecek." olan kaydı, telgraf ve radyo halletmiştir. Kırk günde gezmesini de, merkebi olan şimendifer ve tayyare halletmiştir. Eskiden bu iki kaydı muhâl gören mühlidler, şimdi âdi görüyorlar!..

Alâmet-i Kiyâmet'ten olan Ye'cüc ve Me'cüc'e ve Sedd'e dair, bir risalede bir derece tafsilen yazdığımдан ona havale edip şurada yalnız şunu deriz ki: Eskiden Mançur, Moğol unvanıyla içtimaat-ı beşeriyeyi zir ü zeber eden taifeler ve Sedd-i Çinî'nin yapılmasına sebebiyet verenler, kiyâmete yakın yine anarşistlik gibi bir fikirle medeniyet-i beşeriyeyi zir ü zeber edecekleri, rivayetlerde vardır.

Bazı mühlidler derler: "Bu kadar acâibi yapan ve yapacak taifeler nerede?"

Elcevap: Çekirge gibi bir âfât, bir mevsimde pek çok kesretle bulunur. Mevsim değişikçe memleketi fesada veren kesretli o tâifelerin hakikatleri, mahdut bazı ferdlerde saklanıyor. Yine zamanı geldikçe emr-i ilâhî ile o mahdut ferdlerden gayet kesretli aynı fesad yine başlar. Gûya onların hakikat-i milliyetleri inceliyor, kopmuyor. Yine mevsimi geldikçe zuhur ediyor. Aynen öyle de; bir zaman dünyayı herc ü merc eden o taifeler, izn-i ilâhî ile mevsimi geldiği vakit aynı o tâife, medeniyet-i beşeriyeyi herc ü merc edecekler. Fakat onların muharrikleri başka bir surette tezâhür eder.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ¹

¹ Gaybı yalnız Allah bilir. (Bkz.: Neml sûresi, 27/65)

Remz-i hikmet: Hikmet işareti
Kutb-i şimalî: Kuzey kutbu
Gurub: Batma. **Tulû':** Doğma
Mühlid: Inkâr eden, dinsiz
İçtimaat-ı beşeriye: İnsan toplumları. **Sedd:** Set, engel

Âdi: Normal, sıradan, bayağı
Ye'cüc-Me'cüc: Ahirzamanda gelip yeryüzünde anarşi ve bozgunculuk çıkaracağı bildirilen topluluk
Zir ü zeber: Darmadağın, yerle bir
Kesret: Çokluk, çoğunluk

Medeniyet-i beşeriye: İnsanlık medeniyeti
Mahdut: Sınırlı
Hakikat-i milliyet: Milliyet gerçeği
Hercümerc: Karmakarışık, allak bullak

Dokuzuncu Asıl

Mesâil-i îmâniyeden bir kısmın netâici, şu mukayyed ve dar âleme bakar. Diğer bir kısmı, geniş ve mutlak olan âlem-i âhirete bakar. Amellerin fazilet ve sevabına dair ehâdis-i şerifenin bir kısmı terğib ve terhibe münasip bir tesir vermek için belâgatlı bir üslûpta geldiğinden, dikkatsiz insanlar onları mübalağalı zannetmişler. Halbuki bütün onlar ayn-ı hak ve mahz-ı hakikat olduklarından mücaze ve mübalağa, içlerinde yoktur. Ezcümle, en ziyade insafsızların zihnini kurcalayan şu hadîstir ki:

لَوْ وَزِنْتَ الدُّنْيَا عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بُعُوضَةٍ مَا شَرِبَ الْكَافِرُ مِنْهَا جُرْعَةً مَاءٍ¹

–ev kemâ kal– meâl-i şerîfi: “Dünyanın Cenâb-ı Hakk’ın yanında bir sinek kanadı kadar kıymeti olsa idi, kâfirler bir yudum suyu ondan içmeyecek idiler.” Hakikati şudur ki: *عِنْدَ اللَّهِ* tâbiri, âlem-i bekadan demektir.

Evet âlem-i bekadan bir sinek kanadı kadar bir nur mâdem ebedîdir; yeryüzünü dolduracak muvakkat bir nurdan daha çoktur.² Demek koca dünyayı bir sinek kanadıyla müvazene değil, belki herkesin kısacık ömrüne yerleşen hususî dünyasını, âlem-i bekadan bir sinek kanadı kadar daimî bir feyz-i ilâhî’ye ve bir ihsan-ı İlahî’ye müvazeneye gelmediği demektir.

Hem, dünyanın iki yüzü var; belki üç yüzü var. **Biri**, Cenâb-ı Hakk’ın esmâsının âyineleridir. **Diğeri**, âhirete bakar; âhîret tarlasıdır. **Diğeri**, fenâya, ademe bakar. Bildiğimiz, marzî-yi İlahî olmayan ehl-i dalâletin dünyasıdır. Demek Esmâ-yi Hüsnâ’nın âyineleri ve mektubat-ı Samedâniye ve âhîretin mezraası olan koca dünya değil; belki âhirete zıd ve bütün hatîâtın menşei ve belîyyâtın menbaı olan dünya-perestlerin dünyasının âlem-i âhîrette ehl-i îmâna verilen sermedî bir zerresine değmediğine işarettir.

¹ Buhârî, *tefsîru sûre* (18) 6; Müslim, *münâfikûn* 18, *zühd* 13

² Bkz.: Buhârî, *cihad* 73, *bed’ü’l-halk* 8, *rikak* 2; Tirmizî, *fezâilü’l-cihad* 17, 25, *tefsîru sûre* (3) 22, (56) 1; İbn Mâce, *zühd* 30; Müsned 2/310, 438, 3/142, 434, 5/330, 337, 339

Mesâil-i imaniye: İmani meseleler
Netâic: Neticeler, sonuçlar
Mukayyet: Kayıtlı, sınırlı
Âlem-i âhîret: Âhîret âlemi
Ehâdis-i şerife: Hadisler, Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.s.) mübârek, nurlu beyanları
Belâgat: Edebiyat (ifadenin doğru, düzgün, yerinde, kusursuz ve muhataba faydalı bir şekilde kullanılma sanatı)

Terğib: Teşvik
Terhib: Sakındırma, korkutma
Ayn-ı hak: Doğrunun ta kendisi
Mahz-ı hakikat: Gerçeğin ta kendisi, katıksız gerçek
Mücaze: Ölçüsüz, abartılı ifade
Âlem-i beka: Ölümsüz, ebedi âlem
Muvakkat: Kısa süreli
Muvazene: Karşılaştırıp tartmaya çalışma

Feyz-i ilâhiye: İlahi ihsan, bereket
Marzî-i ilâhi: Allah rızası
Esmâ-i Hüsnâ: Allah’ın güzel isimleri
Mektubat-ı Samedâniye: Allah tarafından gelen mektuplar
Mezraa: Tarla
Hatîât: Hatalar, günahlar
Menşe’: Kaynak, gelişme yeri
Belîyyât: Belâlar, imtihanlar
Sermedî: Devamlı, sürekli

İşte en doğru ve ciddi şu hakikat nerede ve insafsız ehl-i ilhâdın fehmettikleri mânâ nerede! O insafsız ehl-i ilhâdın en mübalağa, en mücazeffe zannettikleri mânâ nerede!..

Hem meselâ: İnsafsız ehl-i ilhâdın mübalağa zannettikleri hattâ muhâl bir mübalağa ve mücazeffe tevehhüm ettikleri biri de, amellerin sevabına dair ve bazı sûrelerin faziletleri hakkında gelen rivâyetlerdir. Meselâ: “Fâtîha’nın Kur’ân kadar sevabı vardır.”¹ “Sûre-i İhlas, sülûs-i Kur’ân”² “Sûre-i İza Zülziletil-ardu, rub’u”³, “Sûre-i Kul yâ Eyyühe’l-kâfirün, rub’u”⁴, “Sûre-i Yâsîn, on defa Kur’ân kadar..”⁵ olduğuna rivayet vardır.

İşte *insafsız ve dikkatsiz insanlar demişler ki*: “Şu muhaldır. Çünkü; Kur’ân içinde Yâsîn ve öteki faziletli olanlar da vardır. Onun için mânâsız olur?”

Elcevap: Hakikati şudur ki: Kur’ân-ı Hakîm’in her bir harfinin bir sevabı var, bir hasenedir⁶ Fazl-ı ilâhî’den o harflerin sevabı sünbülünir, bazan on tane verir, bazan yetmiş, bazan yedi yüz (Âyetü’l-Kürsî harfleri gibi), bazan bin beş yüz (Sûre-i İhlâs’ın harfleri gibi), bazan on bin (Leyle-i berât’ta okunan âyetler ve makbûl vakitlere tesadûf edenler gibi) ve bazan otuz bin, meselâ haşhaş tohumunun kesreti misillü (Leyle-i kadir’de okunan âyetler gibi). Ve “O gece bin aya mukabil”⁷ işaretiyle, bir harfinin o gecede otuz bin sevabı olur anlaşılr.

İşte Kur’ân-ı Hakîm, tezâuf-i sevabıyla beraber elbette müvazeneye gelmez ve gelemiyor. Belki asıl sevab ile bazı sûrelerle müvazeneye gelebilir. Meselâ: İçinde mısır ekilmiş bir tarla farz edelim ki, bin tane ekilmiş. Bazı habbeleri yedi sünbül vermiş farz etsek, her bir sünbülde yüzer tane olmuş ise, o vakit tek bir habbe bütün tarlanın iki sülüsüne mukabil oluyor. Meselâ: Biri de on sünbül vermiş, her birinde iki yüz tane vermiş, o vakit bir tek habbe asıl tarladaki habbelerin iki misli kadardır. Ve hâkezâ kıyas et.

¹ Blz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (1) 1, (15) 3, *fezâilü’l-Kur’ân* 9; Tirmizî, *sevâbü’l-Kur’ân* 1; Müsned, 4/211

² Buhârî, *fezâilü’l-Kur’ân* 13; Tirmizî, *sevâbü’l-Kur’ân* 10, 11; Ebu Dâvud, *vitr* 18; Nesâî, *iftitah* 69; İbn Mâce, *edeb* 52

³ Tirmizî, *sevâbü’l-Kur’ân* 10; Müsned 3/147, 221

⁴ Tirmizî, *sevâbü’l-Kur’ân* 10; Müsned 3/147, 221

⁵ Tirmizî, *sevâbü’l-Kur’ân* 7

⁶ Tirmizî, *fezâilü’l-Kur’ân* 16; Dârimî, *fezailü’l-Kur’ân* 1.

⁷ Kadr sûresi, 97/3

Ehl-i ilhâd: İnançsızlar

Fehm etmek: Anlamak

Muhâl: İmkânsız

Tevehhüm: Sanma, zannetme

Hasene: Sevap, iyilik

Sülûs-i Kur’ân: Kur’ân-ı Kerim’in üçte biri.

Rub’: Dörtte bir

Fazl-ı İlâhî: İlâhî lûtf, ihsan

Leyle-i Berat: Berat Gecesi

Kesret: Çoğalma.

Tezâuf-i sevab: Sevabın kat kat artması.

Habbe: Tohum, tane

Sülûs: Üçte bir

Hâkezâ: Bunun gibi, böylece

Şimdi Kur'ân-ı Hakîm'i, nuranî, mukaddes bir mezraa-i semaviye tasavvur ediyoruz. İşte her bir harfi asıl sevabıyla birer habbe hükmündedir. Onların sünbülleri nazara alınmayacak. Sûre-i Yâsîn, İhlâs, Fâtîha, Kul yâ Ey-yühe'l-kâfirûn, İza zülzileti'l-ardu gibi sair faziletlerine dair rivayet edilen sûre ve âyetlerle müvazene edilebilir. Meselâ: Kur'ân-ı Hakîm'in üç yüz bin altı yüz yirmi harfi olduğundan, Sûre-i İhlâs besmele ile beraber altmış dokuzdur. Üç defa altmış dokuz, iki yüz yedi harftir. Demek Sûre-i İhlâs'ın her bir harfinin haseneleri, bin beş yüze yakındır. İşte Sûre-i Yâsîn'in hurufâtı hesap edilse, Kur'ân-ı Hakîm'in mecmu-i hurufatına nisbet edilse ve on defa muzaaf olması nazara alınsa şöyle bir netice çıkar ki: Yâsîn-i Şerîf'in her bir harfi takriben beş yüze yakın sevabı vardır. Yâni o kadar hasene sayılabilir. İşte buna kıyasen başkalarını dahi tatbik etsen, ne kadar latîf ve güzel ve doğru ve mücazefesiz bir hakikat olduğunu anlarsın.

Onuncu Asıl

Ekser taife-i mahlûkatta olduğu gibi ef'al ve a'mâl-i beşeriyede bazı hârika fertler bulunur. O fertler eğer iyilikte ileri gitmişse o nevelerin medâr-ı fahrleridir. Yoksa, medâr-ı şeametleridir. Hem gizleniyorlar. Âdeta birer şahs-ı mânevî, birer gaye-i hayâl hükmüne geçerler. Sair fertlerin her birisi o olmağa çalışır ve o olmak ihtimali var. Demek o mükemmel hârika fert, mutlak, mübhem bulunup her yerde bulunması mümkün... Şu ibham îtibariyle mantıkça kaziye-i mümkün suretinde külliyyetine hükmedilebilir. Yâni her bir amel, şöyle bir netice verebilmesi mümkündür. Meselâ: “*Kim iki rek'at namazı filan vakitte kılsa, bir Hac kadardır.*”¹ İşte iki rek'at namaz bazı vakitte bir Hacca mukabil geldiği hakikattir. Her bir iki rek'at namazda bu mâ-nâ külliyyet ile mümkündür. Demek şu nevideki rivâyetler, vukuu bilfiil daimî ve küllî değil. Zira kabulün mâdem şartları vardır; külliyyet ve daimilikten çıkar. Belki ya bilfiil muvakkattır, mutlakır veyahut mümkinedir, külliyyedir. De-

¹ Tirmizî, cuma 59

Mezraa-i semâviye: Semâvî tarla
Hurufat: Harfler
Mecmu-i hurufat: Harflerin toplamı
Muzaaf: Katlanarak artırma
Latîf: Hoş, güzel, şeffaf
Mücazeffe: Söz ile aldatma, kandırma
Ekser: Çoğunluk
Taife-i mahlûkat: Yaratılan türler

Efal: Fiiller
A'mâl-i beşeriye: İnsanların yaptıkları işler, ameller
Medar-ı fahîr: Övünç sebebi
Medar-ı şeamet: Uğursuzluk sebebi, kınanma sebebi
Şahs-ı mânevî: Hükmi şahsiyet
Gaye-i hayal: İdeal, hedef
Mutlak: Kayıtsız
Müphem: Kapalı, belirsiz

İpham: Kapalılık, belirsizlik
Kaziye-i mümkün: Olabilirliği mümkün önerme, teori
Külliyyet: Bütünlük, genellik, kapsamlılık
Vuku: Olma, meydana gelme
Bilfiil: Gerçekten, bizatihi
Küllî: Genele, bütüne ait
Muvakkat: Geçici
Mümkine: Mümkün, olabilir

mek şu nevi ehâdisteki külliyyet ise, imkân itibariyledir. Meselâ: “*Gıybet, katl gibidir.*”¹ Demek gıybette öyle bir ferd bulunur ki, katl gibi bir zehr-i kâtilden daha muzırdır. Meselâ: “*Bir güzel söz, bir abdi âzad etmek gibi bir sadaka-i azîmenin yerine geçer.*”² Şimdi terğib ve teşvik için o mübhem ferd-i mükemmel, mutlak bir surette her yerde bulunmasının imkânını, vâki bir surette göstermekle hayra şevki ve şerden nefreti tahrik etmektir. Hem de şu âlemin mikyasıyla, âlem-i ebedinin şeyleri tartılmaz. Buranın en büyüğü, oranın en küçüğüne müvazi gelemez. Sevab-ı a'mâl o âleme baktığı için, dünyevî nazarımız ona dar geliyor. Aklımıza sığdıramıyoruz.

Meselâ:

مَنْ قَرَأَ هَذَا أُعْطِيَ لَهُ مِثْلُ ثَوَابِ مُوسَى وَهَارُونَ³

Yâni:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِينَ، رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْكِبَرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِينَ، رَبِّ
الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْعِظَمَةُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. وَلَهُ الْمُلْكُ رَبِّ
السَّمَوَاتِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ⁴

İnsafsız ve dikkatsizlerin en ziyade nazar-ı dikkatini celbeden şu gibi rivayetlerdir. Hakikati şudur ki: Dünyada dar nazarımızla, kısacık fikrimizle Mûsâ ve Hârûn (aleyhimesseleâm)'ın sevablarını ne derece tasavvur ediyoruz, biliyoruz. Âlem-i ebediyette Rahîm-i Mutlak, saadet-i ebediyede nihayetsiz ihti-

¹ ed-Deylemi, el-Müsned 3/116

² et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir 7/230; el-Beyhakî, Şuabü'l-imân 6/124

³ Kim bu duayı okursa, ona Mûsâ ve Harun (aleyhimesseleâm)'ın sevabı kadar sevab verilir. (Gümüşhanevî, Mecmûatü'l-ahzab (Evrâd-ı Şâzelî), s. 263)

⁴ Bütün hamdler, övgüler göklerin ve yerlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde büyüklük âlemlerin Rabbi olan O'na mahsustur. O, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. Bütün hamdler, övgüler göklerin ve yerlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde azamet sadece âlemlerin Rabbi olan O'na aittir. O, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. Mülk sadece O'nundur. O göklerin Rabbidir ve sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. (Gümüşhanevî, Mecmûatü'l-ahzab (Evrâd-ı Şâzelî), s. 262-263)

Ehâdis: Hadisler

İmkân: Olabilirlik

Katl: Öldürme

Zehr-i katil: Öldürücü zehir

Muzır: Zararlı

Abd: Köle

Sadaka-i azime: Büyük sadaka

Tergib: Teşvik, rağbet ettirme

Mikyas: Ölçü alet, ölçek

Muvazi: Denk

Sevab-ı a'mâl: İşlerin sevabı, karşılığı

Âlem-i ebediyet: Ebediyet, sonsuzluk âlemi

Rahîm-i Mutlak: Sonsuz ve sınırsız ihsan ve merhamet sahibi

Saadet-i ebediye: Ebedî, bitmeyen mutluluk

yağ içinde bir abidine bir tek virde mukabil vereceği hakikat-i sevab, o iki Zât'ın sevaplarına –fakat daire-i ilmimize ve tahminimize giren sevaplarına– müsavi olabilir. Meselâ: Bedevî, vahşi bir adam hiç padişahı görmemiş. Saltanat haşmetini bilmiyor. Bir köyde bir ağayı nasıl tasavvur eder, o mahdud fikriyle bir pâdişahı ondan büyükçe bir ağa kadar bilir. Hattâ bizde sâde-dil bir taife var ki, eskiden diyorlardı ki: “Padişah, kendi ocağı yanında ve tencerisinin başında pişirdiği bulgur çorbası yanında ne yapıyor, bizim ağız onu biliyor”. Demek onlar, padişahı o kadar dar bir vaziyette ve âdi bir surette tahayyül ediyorlar ki, kendi bulgur çorbasını kendi pişiriyor, âdetâ bir yüzbaşı haşmetinde farz ediyorlar. Şimdi biri o adamlardan birisine dese: “Sen bugün benim için bu işi yapsan, senin bildiğin padişah haşmeti kadar sana bir haşmetlik vereceğim, yâni bir yüzbaşı kadar bir rütbe vereceğim.” O söz hakikattir. Çünkü; haşmet-i padişahîden onun dar daire-i fikrine giren, ancak bir yüzbaşılık kadar bir şevketir.

İşte dünya nazarıyla, dar fikrimizle âhirete müteveccih hakâik-i sevabiye-yi o bedevî adam kadar da düşünemiyoruz. Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) ve Hârûn'un (aleyhisselâm) meçhulümüz olan hakikî sevapları ile müvazene değil, –çünkü; teşbih kaidesi, meçhulü mâlûma kıyas eder– belki müvazene edilen ve mâlûmumuz olan ve tahminimize giren sevaplarıyla bir abd-i mü'minin bir virdine mukabil meçhulümüz olan hakikî sevabıdır.

Hem de, deniz yüzü ile katrenin göz bebeği Güneş'in tamam aksini tutmakta müsavidirler. Fark, keyfiyettedir. Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) ve Hârûn'un (aleyhisselâm) deniz-misâl âyine-i ruhlarına in'ikas eden mahiyet-i sevab, bir katre hükmünde bir abd-i mü'minin bir âyetten aldığı aynı mahiyet-i sevabıdır. Mahiyetçe, kemiyetçe birdirler. Keyfiyet ise, kabiliyete tabidir. Hem bazan olur ki, bir tek kelime, bir tek tesbih, öyle bir saadet hazinesini açar ki; altmış sene hizmetle o açılmamış. Demek bazı hâlât oluyor ki, bir tek âyet Kur'ân kadar faide verebilir. Hem ism-i a'zam'a mazhar olan Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın bir âyetinde mazhar olduğu feyz-i ilâhî, belki bir peygamberin umum feyzi kadar olabilir. Veraset-i Ahmediye ile ism-i a'zam zılline

Vird: Belli aralıklarla devamlı okunan dua, zikir

Hakikat-i sevap: Sevabın gerçek mahiyeti

Müsavi: Denk

Haşmet: Büyüklük, yücelik, ihtişam

Sade-dil: Safdil, temiz kalpli

Âdi: Sıradan, normal

Tahayyül: Hayal etme, düşünme

Şevket: Büyüklük, heybet

Müteveccih: Yönelik

Hakaik-i sevabiye: Sevaba ait gerçekler

Teşbih kaidesi: Benzetme kaidesi

Abd-i mü'min: İnançlı kul

Tamam-ı aks: Tam yansıma

Keyfiyet: Nitelik

Âyine-i ruh: Ruh aynası

İn'ikâs: Yansıma

Mahiyet-i sevap: Sevabın mahiyeti

Kemiyet: Nicelik

Hâlât: Hâller. **Zıll:** Gölge

İsm-i A'zam: En büyük isim

Feyz-i ilâhî: İlâhî feyiz, bereket

Veraset-i Ahmediye: Hz.Peygamber Efendimizin (s.a.s.) geriye bıraktığı muazzam mânevî miras.

mazhar bir mü'min, kendi kabiliyeti itibariyle kemiyetçe bir Nebî'nin feyz-i kadar sevab alıyor denilse hilâf-ı hakikat olamaz.

Hem de, sevab ve fazilet, nur âleminde. O âlemden bir âlem, bir zerreye sığışabilir. Nasıl ki bir zerrecik bir şişede, semâvât nücumuyla beraber görünebilir; öyle de, niyet-i hâlise ile şeffâfiyet peyda eden bir zikirde veya bir âyette, semâvât gibi nurânî sevab ve fazilet yerleşebilir.

Netice-i kelâm: Ey insafsız ve dikkatsiz ve îmânî zaîf, felsefesi kavî, hodbin, münekkîd adam! Şu “On Asıl”ı nazara al. Sonra sen hilâf-ı hakikat ve kat’î muhalif-i vâkî gördüğün bir rivâyeti bahâne ederek ehâdis-i şerifeye ve dolayısıyla Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)’ın mertebe-i ismetine halel verecek itiraz parmağını uzatma!.. Zira, evvelâ o “On Asıl”ın on dairesi, seni inkârdan vazgeçirir. “Hakikî bir kusur varsa bize aittir” derler, Hadîse raci’ olamaz. “Eğer hakikî değilse, senin sû-i fehmine aittir” derler.

Elhâsıl: İnkâr ve redde gitmek için, şu “On Asıl”ı tekzip ve ibtal etmek lâzım gelir. Şimdi insafın varsa bu “On Usûl”ü kemâl-i dikkatle düşündükten sonra, o aklın hilâf-ı hakikat gördüğü bir hadîsin inkârına kalkışma! “*Ya bir tefsiri, ya bir te’vili, ya bir tâbiri vardır.*” de, ilişme.

On Birinci Asıl

Nasıl, Kur’ân-ı Hakîm’in müteşabihâtı var; te’vile muhtaçtır veyahut mutlak teslim istiyor. Ehâdisin de Kur’ân’ın müteşâbihâtı gibi müşkilâtı vardır. Bazan çok dikkatli tefsire ve tâbire muhtaçtır. Geçmiş misâllerle ictifâ edebilirsiniz.

Evet, Nasıl ki hüşyar olan adam, yatmış olan adamın rû’yasını tâbir eder; öyle de, bazan uykuda olan bir adam, yanında uyanık olan konuşanların sözlerini işitiyor. Fakat kendi âlem-i menâmına tatbik eder bir tarzda mânâ veriyor, tâbir ediyor. Öyle de: Ey gaflet ve felsefe uykusu içinde tenvîm edilen insafsız adam!..

Nebî: Peygamber

Feyz: Bereket, ihsan

Hilâf-ı hakikat: Gerçeğe aykırı

Nücum: Yıldızlar

Niyet-i hâlise: Samimî, hâlis, niyet

Niyedâ etmek: Olmak

Kavî: Güçlü, kaba

Hodbin: Bencil

Münekkîd: Tenkit eden

Muhalif-i vâkî: Gerçeğe ters, aykırı

Ehâdis-i şerife: Hadis-i şerifler

Mertebe-i ismet: Günahsızlık mertebesi, derecesi

Halel vermek: Zarar vermek, noksanlaştırmak

Râci: Ait

Sû-i fehîm: Kötü, yanlış anlayış

Kemâl-i dikkat: Tam, mükemmel bir dikkat. **Te’vîl:** Yorum

Müteşâbihât: Birden fazla anlamı mümkün olan, gerçek manasının anlaşılması için başka izah veya delillere ihtiyaç duyulan meseleleri, insan aklına çeşitli benzetme veya mecazi ifadelerle bildiren âyetler. **Hüşyar:** Uyanık

Müşkilât: Zor, çetin meseleler

Âlem-i menâm: Uykü âlemi

Tenvîm edilmek: Uyutulmak

Sırr-ı ¹ طَعْنَى وَمَا زَاغَ الْبَصَرُ ve ² لَا يَنَامُ قَلْبِي ve hükmüne mazhar ve hakikî hüşyâr ve yakzân olan Zât'ın gördüğünü sen kendi rüyanda inkâr de-ğil, tâbir et. Evet uykuda bir adamı bir sinek ısırır, müthiş bir harpte yaralar alır gibi bir hakikat-i nevmiye bazen telâkki eder. Ondandır sorulsa, “Hakikaten ben yaralandım. Bana top, tüfek atıldı!” diyecek. Yanında oturanlar onun uy-kusundaki ızdırabına gülüyorlar. İşte bu nevm-âlûd nazar-ı gaflet ve fikr-i fel-sefe, elbette hakâik-i Nübüvvete mihenk olamazlar.

On İkinci Asıl

Nazar-ı Nübüvvet ve tevhid ve îmân; vahdete, âhirete, ulûhiyete baktığı için, hakâiki ona göre görür. Ehl-i felsefe ve hikmetin nazarı; kesrete, esbaba, tabiata bakar, ona göre görür. Nokta-yı nazar birbirinden çok uzaktır. Ehl-i felsefenin en büyük bir maksadı, ehl-i usulü’ d-dîn ve ulemâ-yı ilm-i kelâm’ın makasıdı içinde görünmeyecek bir derecede küçük ve ehemmiyetsizdir.

İşte onun içindir ki, mevcudatın tafsîl-i mahiyetinde ve ince ahvâllerinde ehl-i hikmet çok ileri gitmişler. Fakat hakikî hikmet olan ulûm-u âliye-i ilâhiye ve Uhreviyede o kadar geridirler ki, en basit bir müminden daha geridirler. Bu sırrı fehmetmeyenler, muhakkikîn-i İslâmiye’yi, hükemâlara nisbeten geri zannediyorlar. Hâlbuki akılları gözlerine inmiş, kesrette boğulmuş olanların ne haddi var ki, verâset-i Nübüvvet ile makasid-ı âliye-i kudsiyeye yetişenlere yetişebilsinler!

Hem bir şey iki nazar ile bakıldığı vakit, iki muhtelif hakikati gösteriyor. İkisi de hakikat olabilir. Fennin hiçbir hakikat-i kat’iyesi, Kur’ân’ın hakâik-i

¹ “Peygamberin gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da.” (Necm sûresi, 53/17)

² Bkz.: Buhârî, *teravîh* 1, *menâkıb* 24, *teheccüd* 16; Müslim, *müsfirîn* 125.

Yakzan: Uyanık

Hakikat-i nevmiye: Uykunun gerçek mahiyeti

Telâkki: Kabul etme, benimseme

Nevm-âlûd: Uykuyla karışık, uykulu

Nazar-ı gaflet: Gaflet bakışı

Fikr-i felsefe: Felsefe düşüncesi

Hakaik-i Nübüvvet: Peygamberlik gerçekleri

Mihenk: Ölçek, tartı

Nazar-ı Nübüvvet: Peygamberlik bakışı,

Tevhid: Allah’ı birleme

Vahdet: Allah’ın birliği

Ulûhiyet: Allah’ın ibadet edilmeye lâyık tek ilah olması

Kesret: Çokluk

Esbab: Sebepler, şartlar

Nokta-i nazar: Bakış açısı

Ehl-i felsefe: Felsefeciler

Ehl-i usulü’ d-dîn: İslâm’ın inanç esaslarını inceleyen ilim adamları

Ulemâ-i ilm-i kelâm: İslâm’ın

inanca ait meselelerini inceleyen ilim adamları

Muhakkikîn-i İslâmiye: Konuları derinlemesine inceleyen İslâm âlimleri

Tafsil-i mahiyet: Özelliklere ait ayrıntılar

Ehl-i hikmet: Felsefe ile meşgul olan ilim adamları

Ulûm-i âliye-i ilâhiye: İslâm’ın inanca, düşünceye ait meselelerini inceleyen ilimler, Kelâm ilmi, İslâm felsefesi

Fehm etmek: Anlamak

Hükemâ: Felsefe ile meşgul olanlar

Veraset-i Nübüvvet: Peygamber varisliği

Makasid-ı âliye-i kudsiye: Yüce, kutsal gayeler, maksatlar

Hakikat-i kat’iye: Kesin gerçek

kudsiyesine ilişemez. Fennin kısa eli, onun münezzeh ve muallâ damenine erişemez. Nümûne olarak bir misâl zikrederiz: Meselâ: Küre-i arz, ehl-i hikmet nazarıyla bakılsa hakikati şudur ki: Güneş etrafında mutavassıt bir sey-yare gibi hadsiz yıldızlar içinde döner. Yıldızlara nisbeten küçük bir mahlûk. Fakat ehl-i Kur'ân nazarıyla bakıldığı vakit –On Beşinci Söz'de izah edildiği gibi– hakikati şöyledir ki: Semere-i âlem olan insan; en câmi', en bedi' ve en âciz, en aziz, en zaîf, en latîf bir mu'cize-i kudret olduğundan, beşik ve meskeni olan zemin, semâya nisbeten maddeten küçüklüğüyle ve hakaretiyle beraber mânen ve san'aten bütün kâinatın kalbi, merkezi.. bütün mu'ci-zât-ı san'atının meşheri, sergisi.. bütün tecelliyât-ı esmâsının mazharı, nokta-yi mihrakiyesi.. nihaysiz faaliyet-i rabbâniye'nin mahşeri, ma'kesi.. hadsiz hallâkiyet-i ilâhiye'nin hususan nebatât ve hayvanâtın kesretli enva'-ı sagire-sinden cevâdâne icadın medârı, çarşısı ve pek geniş âhiret âlemlerindeki masnûatın küçük mikyasta nümunegâhı ve mensucat-ı ebediyenin sür'atle işleyen tezgâhı ve menazır-ı sermediyenin çabuk değişen taklidgâhı ve besâtîn-i daimenin tohumcuklarına sür'atle sünbüllenen dar ve muvakkat mezraası ve terbiyegâhı olmuştur.

İşte arzın bu azamet-i mâneviyesinden ve ehemmiyet-i san'aviyesinden-dir ki Kur'ân-ı Hakîm, semâvâta nisbeten büyük bir ağacın küçük bir meyvesi hükmünde olan arzı, bütün semâvâta karşı küçücük kalbi, büyük kalıba mukabil tutmak gibi denk tutuyor. Onu bir kefedede, bütün semâvâtı bir kefedede koyuyor, mükerreren ¹ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ diyor.

İşte sair mesâilî buna kıyas et ve anla ki: Felsefenin ruhsuz, sönük hakikatleri, Kur'ân'ın parlak, ruhlu hakikatleriyle müsâdeme edemez. Nokta-yi nazar ayrı ayrı olduğu için, ayrı ayrı görünür.

¹ Göklerin ve yerin Rabbi. (Kehf sûresi, 18/14; Sâd sûresi, 38/66; Zuhruf sûresi, 43/82; Nebe sûresi, 78/37)

Münezzeh: Temiz, pâk
Muallâ: Yüce. **Dâmen:** Etek, kenar
Küre-i arz: Yeryüzü
Mutavassıt: Orta derecede
Seyyâre: Gezegen
Semere-i âlem: Âlemin meyvesi
Câmi: Geniş, kapsamlı
Bedi: Benzersiz, orijinal
Latîf: Hoş, güzel
Mucize-i kudret: Kudret mucizesi
San'aten: Sanatça
Tecelliyât-ı esmâ: İsimlerin tecellileri, ilâhî icraatların değişik isim ve ünvanlar ile eşyadaki görünümleri

Mucizât-ı san'at: Sanat harikaları, mucizeleri. **Meşher:** Sergi yeri
Mazhar: Eren, nail olan, şereflenen
Nokta-i mihrakiye: Odak noktası
Faaliyet-i Rabbâniye: İlâhî icraatlar. **Mahşer:** Toplandığı yer
Ma'kes: Aksettği, yansıdığı yer
Hallâkiyet-i İlâhiye: İlâhî yaratıcılık. **Cevâdâne:** Cömertçe
Envâ-ı sagire: Küçük türler
Medar: Sebep, vesile
Masnua: Sanat değeri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Mikyas: Ölçek
Nümunegâh: Örnek yeri

Mensucat-ı ebediye: Kalıcı dokumalar, işlemler
Menâzır-ı sermediye: Daimi yerler, manzaralar
Taklîdgâh: Taklit yeri
Besâtîn-i daim: Daimi, kalıcı bağ ve bahçeler. **Muvakkat:** Geçici
Terbiyegâh: Yetiştirme yeri, yurdu
Envâ-ı mâneviye: Mânevî büyüklük. **Mezraa:** Tarla, ekilen yer
Ehemmiyet-i san'aviye: Sanatsal önemi, büyüklüğü
Mükerreren: Tekrar tekrar, devamlı
Mesâil: Meseleler
Müsademe: Çarpışma

Dördüncü Dal

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ
وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ
فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ¹

Şu büyük ve geniş âyetin hazinesinden yalnız bir tek cevherini göstereceğiz. Şöyle ki:

Kur'an-ı Hakîm tasrih ediyor ki: Arştan ferşe, yıldızlardan sineklere, meleklerden semeklere, seyyarattan zerrelere kadar her şey, Cenâb-ı Hakk'a secde ve ibadet ve hamd ve tesbih eder. Fakat ibadetleri, mazhar oldukları esmâlara ve kabiliyetlerine göre ayrı ayrıdır, çeşit çeşittir. Biz onların ibadetlerinin tenevvününün bir nev'ini bir temsil ile beyan ederiz.

Meselâ: ² وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى azîm bir Mâlikü'l-mülk, büyük bir şehri veya muhteşem bir sarayı bina ettiği vakit, o Zât dört nevi ameleyi onun binasında istihdam ve istifmal eder:

•*Birinci nevi:* O'nun memlûk ve köleleridir. Bu nev'in, ne maaşı var ve ne de ücreti var. Belki onlar seyyidlerinin emriyle işledikleri her amelde, onların gayet latîf bir zevk ve hoş bir şevkleri vardır. Seyyidlerinin medhin-den ve vasfından ne deseler, onların zevkini ve şevkini ziyade eder. Onlar O mukaddes seyyidlerine intisablarını büyük bir şeref bilerek onunla iktifa ediyorlar. Hem o Seyyidin nâmıyla, hesabıyla, nazarıyla işlere bakmalarından da mânevî lezzet buluyorlar. Ücret ve rütbeye ve maaşa muhtaç olmuyorlar.

•*İkinci kısım ki:* Bazı âmi hizmetkârlardır. Bilmiyorlar niçin işliyorlar. Belki, o Mâlik-i Zîşan onları istimal ediyor. Kendi fikriyle ve ilmiyle onları ça-

¹ Bilmez misin ki göklerde ve yerde bulunan kimseler, hatta Güneş, Ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar bütün canlılar ve insanların da bir çoğu Allah'ın yüceliğine secde ediyorlar. İnsanların çoğu hakkında ise azap hükmü kesinleşmiştir. Allah'ın zelil kıldığını aziz edecek kuvvet yoktur. Şüphesiz ki Allah ne dilerse yapar. (Hac süresi, 22/18)

² En yüce sıfatlar Allah'ındır. (Nahl süresi, 16/60)

Tasrih: Açıklama, açıklayarak ifade etme

Arş: Gökyüzü, yedi kat göğün üstündeki arş-ı İlâhî

Ferş: Yeryüzü. **Semek:** Balık

Seyyarat: Gezenler

Tenevvü: Çeşitli olma

Mâlikü'l-mülk: Mülk, hakimiyet sahibi. **Azîm:** Büyük

İstihdam: Çalıştırma, görevlendirme

İstimâl: Kullanma

Memlûk: Kul, köle

Seyyid: Efendi, reis

Latîf: Hoş, güzel

İntisap: Bağlanmak, ait olmak

Âmi: Sıradan, avam halktan

Mâlik-i zîşan: Şanlı, şerefli idareci, sahip

lıştırıyor. Onlara lâıyk bir cüz'î ücret dahi veriyor. O hizmetkârlar bilmiyorlar ki; amellerine ne çeşit küllî gayeler, âlî maslahatlar terettüp ediyor. Hattâ bazıları tevehhüm ediyorlar ki, onların amelleri yalnız kendilerine ait o ücret ve maaşından başka gayesi yoktur.

• **Üçüncü kısım:** O Mâlikü'l-mülk'ün bir kısım hayvanâtı var. Onları o şehrin, o sarayın binasında bazı işlerde istihdam ediyor, onlara yalnız bir yem veriyor. Onların da istidatlarına muvafık işlerde çalışmaları onlara bir telezzüz veriyor. Çünkü; bilkuvve bir kabiliyet ve bir isti'dat, fiil ve amel suretine girse; inbisat ile teneffüs eder, bir lezzet verir ve bütün faaliyetlerdeki lezzet bu sırdandır. Şu kısım hizmetkârların ücret ve maaşları, yalnız yem ve şu lezzet-i mâneviyedir. Onunla iktifa ederler.

• **Dördüncü kısım:** Öyle amelelerdir ki, biliyorlar ne işliyorlar ve ne için işliyorlar ve kimin için işliyorlar ve sair ameleler ne için işliyorlar ve o Mâlikü'l-mülk'ün maksadı nedir, ne için işlettiriyor. İşte bu nevi amelelerin sair amelelere bir riyâset ve nezaretleri var. Onların derecât ve rütbelerine göre derece derece maaşları var.

Aynen bunun gibi, semâvât ve arzın Mâlik-i Zülcelâl'i ve dünya ve âhi-retin Bâni-i Zülcemâl'i olan Rabbü'l-âlemîn, değil ihtiyaç için –çünkü; her şeyin Hâlık'ı O'dur– belki izzet ve azamet ve rubûbiyet'in şu'unatı gibi bazı hikmetler için, şu kâinat sarayında şu dâire-i esbab içinde hem melâikeyi, hem hayvanâtı, hem cemadât ve nebâtâtı, hem insanları istihdam ediyor; onlara ibadet ettiriyor. Şu dört nev'i, ayrı ayrı vezaif-i ubûdiyetle mükellef etmiştir.

♦ **Birinci Kısım:** Temsilde memlûklere misâl “Melâike”lerdir. Melâikeler ise, onlarda mücâhede ile terakkiyât yoktur. Belki her birinin sâbit bir makamı, muayyen bir rütbesi vardır. Fakat onların nefs-i amellerinde bir zevk-i

Küllî: Genel, şümulî, kapsamlı

Terettüp: Bina edilme, üzerine düşme. **Âlî:** Yüce

Tevehhüm: Sanma, zannetme

İstidat: Kabiliyet, yetenek

Muvafık: Uygun

Telezzüz: Lezzet, alma

Bi'l-kuvve: Fiiliyata geçmeyen, potansiyel olarak var olan

Amel: İş, eylem

Inbisat: Genişleme, yayılma, memnun olma

İktifa: Yetinme

Riyaset: Önde olma, yönetme

Nezaret: Gözetme, idare etme

Derecat: Dereceler

Mâlik-i Zülcelâl: Her şeyin yüce sahibi

Bâni-i Zülcemâl: Güzellik ve lütuf sahibi kurucu

Rabbü'l-Âlemîn: Âlemlerin Rabbi

Hâlık: Hz. Yaradan

İzzet: Aziz olma, yücelik, üstün kudret

Azamet: Büyüklük, ululuk

Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın her-kesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi

Şu'unat: İlâhî işleyişler

Daire-i esbab: Sebep dairesi, zahiri şartlar

Cemadât: Cansızlar

İstihdam: Çalıştırma, görevlendirme

Vezaif-i ubudiyet: Kulluk vazifeleri

Memlûk: Kul, köle, bende

Melâike: Melekler

Mücâhede: Nefis ve şeytanla mücadele

Terakkiyât: İlerlemeler, yükselmeler

Muayyen: Belirli

Nefs-i amel: İşin bizzat kendisi

Zevk-i mahsus: Özel zevk

mahsusaları var. Nefs-i ibadetlerinde derecâtlarına göre tefeyyüzleri var. Demek o hizmetkârlarının mükâfatı hizmetlerinin içindedir. Nasıl insan mâ, hava ve ziyâ ve gıda ile tegaddi edip telezüz eder. Öyle de, melekler, zikir ve tesbih ve hamd ve ibadet ve mârifet ve muhabbetin envarıyla tegaddi edip telezüz ediyorlar. Çünkü; onlar nurdan mahlûk oldukları için gıdalarına nur kâfidir. Hattâ nura yakın olan rayiha-yi tayyibe dahi onların bir nevi gıdalarıdır ki, ondan hoşlanıyorlar. Evet, ervâh-ı tayyibe, revayih-ı tayyibeyi sever. Hem melekler, Mâbud'larının emriyle işledikleri işlerde ve O'nun hesabıyla işledikleri amellerde ve O'nun namıyla ettikleri hizmette ve O'nun nazarıyla yaptıkları nezarette ve O'nun intisabıyla kazandıkları şerefte ve O'nun mülk ve melekûtunun mütalaasıyla aldıkları tenezzühte ve O'nun tecelliyât-ı cemâliye ve celâliyesinin müşâhedesiyle kazandıkları tenâ'umda öyle bir sadet-i azîme vardır ki; akl-ı beşer anlamaz, melek olmayan bilemez.

Meleklerin bir kısmı âbiddirler, diğer bir kısmının ubûdiyetleri ameldedir. Melâike-i arzîyenin amele kısmı, bir nevi insan gibidir. Tâbir caiz ise, bir nevi çobanlık ederler. Bir nevi de çiftçilik ederler. Yâni rûy-i zemin umumî bir mezraadır. İçindeki bütün hayvanâtın taifelerine Hâlık-ı Zülcelâl'in emriyle, izniyle, hesabıyla, havl ve kuvvetiyle bir melek-i müekkel nezaret eder. Ondan daha küçük her bir nevi hayvanâta mahsus bir nevi çobanlık edecek bir melâike-i müekkel var. Hem de rûy-i zemin bir tarladır; umum nebâtât onun içinde ekilir. Umumuna Cenâb-ı Hakk'ın namıyla, kuvvetiyle nezâret edecek müekkel bir melek vardır. Ondan daha aşağı bir melek, bir taife-i mahsusaya nezaret etmekle Cenâb-ı Hakk'a ibadet ve tesbih eden melekler var. Rezzâkiyet arşının hamelesinden olan Hazret-i Mikâil (aleyhisselâm) şunların en büyük nâzırlarıdır.

Nefs-i ibadet: İbadetin bizzat kendisi
Tefeyyüz: Feyiz alma, ilâhî lütuf-lara mazhar olma
Mâ: Su. **Ziya:** Işık
Tagaddi: Beslenme, gıda alma
Telezüz: Lezzet alma
Envar: Nurlar
Râyiha-i tayyibe: Güzel koku
Ervâh-ı tayyibe: Güzel, temiz ruhlar
Revâyih: Kokular
Mâbud: Kendisine ibadet edilen, ilâh
Nezaret: Gözetme, idare etme
İntisab: Bağlanmak, ait olmak
Tenezzüh: Gezinti, dolaşma

Mülk: Eşya ve hâdiselerin dış yüzü, maddi ve cismanî yönü
Melekût: Eşya ve hâdiselerin iç yüzü
Mütâlâa: İnceleme, araştırma, etüde etme
Tecelliyât-ı cemâliye: Allah'ın lütuf, ihsan, şefkat ve merhamet ifade eden tecellileri
Tecelliyât-ı celâliye: Allah'ın azamet, ceberût ve ululuğunu ifade eden tecellileri
Tena'um: Nimete erme, nimetlenme. **Akl-ı beşer:** İnsan aklı
Saadet-i azîme: Büyük mutluluk
Âbid: İbadet eden, kul

Ubudiyet: Kulluk
Melâike-i arzîye: Yeryüzü ile görevli melekler
Rû-yi zemin: Yeryüzü
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk ve yüceliğin yegâne sahibi Yaratıcı
Havl: Güç, kuvvet
Melek-i müekkel: Görevli melek
Taife-i mahsus: Özel taife, grup
Rezzâkiyet: Yaratılanların rızık ihtiyaçlarını gözeterek ihtiyaçlarına göre vermek
Arş: Allah'ın tahtı, bütün kâinatı kuşatan yüce hâkimiyeti
Hamele: Görevliler, taşıyıcılar
Nâzır: Bakan, sevk ve idare eden

Meleklerin çoban ve çiftçiler mesabesinde olanlarının insanlara müşabehetleri yoktur. Çünkü; onların nezaretleri sırf Cenâb-ı Hakk'ın hesabıyladır ve O'nun namıyla ve kuvvetiyle ve emriyledir. Belki nezaretleri, yalnız rubûbiyet'in tecelliyâtını, memur olduğu nevide müşâhede etmek ve kudret ve rahmetin cilvelerini o nevide mütalaa etmek ve evâmîr-i ilâhiyeyi o nev'e bir nevi ilham etmek ve o nev'in ef'âl-i ihtiyâriyesini bir nevi tanzim etmekten ibarettir. Ve bilhassa zeminin tarlasındaki nebâtata nezaretleri, onların tesbihât-ı mâneviyelerini melek lisânıyla temsil etmek ve onların hayatlarıyla Fâtır-ı Zülcelâl'e karşı takdim ettiği tahiyat-ı mâneviyelerini melek lisânıyla ilân etmek; hem onlara verilen cihazatı, hüsn-i istimal etmek ve bazı gayelere tevcih etmek ve bir nevi tanzim etmekten ibarettir. Melâikelerin şu hizmetleri, cüz'-i ihtiyârleriyle bir nevi kisbdir. Belki, bir nevi ubûdiyet ve ibadettir. Tasarruf-i hakikîleri yoktur. Çünkü; her şeyde Hâlık-ı küllî şey'e has bir sikke vardır. Başkaları parmağını icada karıştıramaz. Demek, melâikelerin şu nevi amelleri ise, onların ibadetidir. İnsan gibi, âdetleri değildir.

♦ Ve bu saray-ı kâinatta *ikinci kısım amele*: “Hayvanât”tır. Hayvanât dahi iştiha sahibi bir nefis ve bir cüz'-i ihtiyârleri olduğundan, amelleri “hâlisen-livechillâh” olmuyor. Bir derece nefislerine de bir hisse çıkarıyorlar. Onun için Mâlikü'l-mülki Zülcelâli ve'l-İkram, Kerîm olduğundan onların nefislerine bir hisse vermek için amellerinin zımında onlara bir maaş ihsan ediyor. Meselâ: Meşhur bülbül kuşu, ^(Hâşiyeye) gülün aşkıyla mâruf o hayvancığı, Fâtır-ı Hakîm istihdam ediyor. Beş gaye için onu istimâl ediyor:

• *Birincisi*: Hayvanât kabileleri namına, nebâtât taifelerine karşı olan münasebât-ı şedideyi ilâna memurdur.

• *İkincisi*: Rahman'ın rızka muhtaç misafirleri hükmünde olan hayvanât tarafından bir hatib-i Rabbanî'dir ki, Rezzâk-ı Kerîm tarafından gönderilen hediyeleri alkışlamakla ve ilân-ı sürur etmekle muvazzaftır.

(Hâşiyeye) Bülbül şâirane konuştuğu için, şu bahsimiz de bir parça şâirane düşüyor. Fakat hayâl değil, hakikattir.

Mesabe: Derece, yer

Müşabehet: Benzerlik

Nezaret: Gözetme, idare etmek

Rububiyyet: Cenâb-ı Hakk'ın her-kesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi

Tecelliyât: Tecelliler, Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatları ile eşyadaki icraatları

Evâmîr-i ilâhiye: İlâhî buyruklar, emirler.

Müşahede: Görme

Tesbihat-ı mâneviye: Mânevî tesbihler, mahlukatın herbirinin kendi yaratılış özelliklerine göre yaptıkları tesbihler, ibadetler

Ef'âl-i ihtiyariye: İnsanın irade ve tercihi neticesinde yaptığı fiiller

Fâtır-ı Zülcelâl: Sonsuz ve sınırsız hakimiyetin sahibi Yüce Yaradan

Tahiyât-ı mâneviye: Mahlukatın hayatlarıyla Yüce Yaratıcıya sundukları hürmet ve senalar

Cihâzât: Cihazât, sistemler

Hüsn-i istimal: Güzel kullanma

Tevcih: Yönlendirme

Cüz-i ihtiyari: İnsanın zayıf, küçük tercih gücü.

Kısb: Çaba, emek

Hâlisen livechillâh: Sadece Allah rızası için.

Sikke: Damga

Hâlık-ı Küllî Şey: Her şeyi yaratan

Mâlikü'l-Mülk: Hakimiyetin mutlak sahibi.

Zımn: İç, içeri, dahil

Zü'l-Celâli ve'l-İkram: Ululuk ve ikram sahibi

Fâtır u Hakîm: Her şeyi hikmetle yaratan Yüce Allah

Münasebât-ı şedide: Sıkı ilişkiler

Rahmân: Merhamet ve ihsanı çok fazla olan Hz. Allah

Hatib-i Rabbanî: Cenâb-ı Hakk'ın buyruklarını anlatan hatip

Rezzâk u Kerîm: Rızık bol bol veren Hz. Allah

•*Üçüncüsü*: Ebnâ-yi cinsine imdat için gönderilen nebâtata karşı hüsn-i istikbali herkesin başında izhar etmektir.

•*Dördüncüsü*: Nev-i hayvanâtın nebâtâta derece-i aşka vâsıl olan şidet-i ihtiyacını, nebâtâtın güzel yüzlerine karşı mübârek başları üstünde beyan etmektir.

•*Beşincisi*: Mâlikü'l-mülki Zülcelâli ve'l-Cemâli ve'l-İkrâm'ın bârgâh-ı merhametine en latîf bir tesbihi, en latîf bir şevk içinde, gül gibi en latîf bir yüzde takdim etmektir.

İşte şu beş gayeler gibi başka mânâlar da vardır. Şu mânâlar ve şu gayeler, bülbülün "*Hak Sübhânehû ve Teâlâ*"nın hesabına ettiği amelin gayesidir. Bülbül kendi diliyle konuşur. Biz şu mânâları onun hazin sözlerinden fehmediyoruz, melâike ve ruhâniyatın fehmettikleri gibi kendisi kendi nağamatının mânâsını tamamen bilmese de fehmimize zarar vermez. "*Dinleyen söyleyenden daha iyi anlar.*" meşhurdur. Hem bülbül, şu gayeleri tafsîlâtıyla bilmemesinden olmamasına delâlet etmiyor. Lâakal saat gibi sana evkatını bildirir. Kendisi bilmiyor ne yapıyor. Bilmemesi senin bildiğine zarar vermez. Amma o bülbülün cüz'î maaşı ise, o tebessüm eden ve gülen güzel gül çiçeklerinin müşâhadesiyle aldığı zevk ve onlarla muhavere ve konuşmak ve dertlerini dökmekle aldığı telezzüzdür. Demek onun nağamat-ı hazînesi, hayvanî teellümâtan gelen teşekkiyât değil, belki atâyâ-yi Rahmaniye'den gelen bir teşekkürâtır.

Bülbüle, nahli, fahli, ankebut ve nemli, yâni arı ve vasita-yi nesil erkek hayvan ve örümcek ve karınca ve hevâm ve küçük hayvanların bülbüllerini kıyas et. Her birinin amellerinin bülbül gibi çok gayeleri var. Onlar için de birer maaş-ı cüz'î hükmünde birer zevk-i mahsus, hizmetlerinin içinde dercedilmiştir. O zevk ile, san'at-ı rabbâniye'deki mühim gayelere hizmet ediyorlar. Nasıl ki, bir sefine-i Sultâniye'de bir nefer dümencilik edip bir cüz'î maaş alır. Öyle de, hizmet-i Sübhâniye'de bulunan bu hayvanâtın birer cüz'î maaşları vardır.

Ebnâ-yi cins: Hemcinsler, kendi türüne ait olanlar

Hüsn-i istikbal: Güzel karşılama

İzhar: Gösterme

Nev-i hayvânât: Hayvan türleri

Derece-i aşk: Aşk derecesi

Vasıl: Ulaşan, varan

Bârgâh-ı merhamet: Yüce huzur, merhamet dilenilecek yüce divan

Latîf: Hoş, güzel. *Fehm*: Anlayış

Ruhaniyat: Maddî cisim taşımayan varlıklar (melek, cin gibi)

Fehm etmek: Anlamak

Delâlet etmek: Göstermek, işaret etmek. *Nağamat*: Nağmeler

Lâakal: En az. *Evkat*: Vakitler

Muhavere: Karşılıklı konuşmak, diyalog

Telezzüz: Lezzet alma, tadına vama

Nağamat-ı hazîne: Hüzünlü nağmeler

Teellumat: Elem duymalar, acılar

Atâyâ-yı Rahmâniye: İlahî ikramlar, hediyeler

Teşekkiyat: Şikâyet etmeler

Teşekkürat: Teşekkürler

Nahl: Arı. *Ankebut*: Örümcek

Fahl: Hayvanların erkek cinslerinin ortak adı. *Neml*: Karınca

Hevâm: Küçük haşere

Derc: Yerleştirmek, içine koymak

San'at-ı Rabbâniye: İlahî sanat

Sefine-i sultaniye: Devlet gemisi

Hizmet-i Sübhâniye: Cenâb-ı

Hakk'ın fitrata koyduğu görev, hizmet

Bülbül bahsine bir tetimme: Sakın zannetme ki bu ilân ve dellâllık ve tesbihâtın nağamatıyla teganni, bülbüle mahsustur. Belki ekser enva'ın her bir nev'inin bülbül-misâli bir sınıfı var ki, o nev'in en latif hissiyatını, en latif bir tesbih ile en latif sec'alarla temsil edecek birer latif ferdi veya efrâdı bulunur. Hususan sinek ve böceklerin bülbülleri hem çoktur, hem çeşit çeşittirler ki, onlar bütün kulağı bulunanların en küçük hayvandan en büyüğüne kadar olanların başlarında tesbihâtlarını güzel sec'alarla onlara iştirip onları mütezziz ediyorlar. Onlardan bir kısmı leylidir. Gecede sükûta dalan ve sükûnete giren bütün küçük hayvanların kaside-hân enîsleri, gecenin sükûnetinde ve mevcudatın sükûtunda onların tatlı sözlü nutuk-hânlarıdır. Ve o meclis-i halvette olan zikr-i hafinin dairesinde birer kutupdur ki, her birisi onu dinler; kendi kalbleriyle Fâtır-ı Zülcelâl'lerine bir nevi zikir ve tesbih ederler. Diğer bir kısmı, neharîdir. Gündüzde ağaçların minberlerinde, bütün zihayatların başlarında, yaz ve bahar mevsimlerinde yüksek âvazlarıyla, latif nağamat ile, sec'alı tesbihât ile Rahmanurrahîm'in rahmetini ilân ediyorlar. Güya bir zikr-i cehrî halkasının bir reisi gibi işitenlerin cebzelerini tahrik ediyorlar ki; o vakit işitenlerin her birisi lisan-ı mahsusuyla ve bir avâz-ı hususî ile Fâtır-ı Zülcelâl'inin zikrine başlar.

Demek, her bir nevi mevcudatın, hattâ yıldızların da bir ser-zâkiri ve nur-eşan bir bülbülü var.

Fakat, bütün bülbüllerin en efdali ve en eşrefi ve en münevveri ve en bâhiri ve en azîmi ve en kerîmi ve sesçe en yüksek ve vasıfça en parlak ve zikirce en etemm ve şükürce en eamm ve mahiyetçe en ek-mel ve suretçe en ecmel, kâinat bostanında, arz ve semâvâtın bütün mevcudatını latîf secaatıyla, leziz nağamatıyla, ulvî tesbihâtıyla vecde

Tetimme: Sonuç, tamamlayıcı ek

Teganni: Şarkı söyleme

Envâ: Türler

Latîf: Hoş, güzel

Sec'a: Kumru, güvercin gibi kuşların ötüşü; düz yazıda (nesir) cümle sonlarında bulunan kâfiye

Mütezziz: Zevk ve lezzet alan

Leyli: Gecce

Kaside-hân: Kaside, şiir okuyan

Enis: Dost

Nutuk-han: Nutuk okuyan

Meclis-i halvet: Kişinin sevdiği ile baş başa kaldığı meclis

Zikr-i hafî: İçten, sessiz yapılan zikir, dua

Fâtır-ı Zülcelâl: Hakimiyetin sahibi Yüce Yaradan

Neharî: Gündüzcü. **Zihayat:** Canlı

Rahmânü'r-Rahîm: Yarattıklarına karşı merhamet ve ihsanı çok fazla olan, daima sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet eden Hz.Allah

Zikr-i cehrî: Dıştan, sesli yapılan zikir, dua

Cezbe: Coşku, coşup kendinden geçme

Lisan-ı mahsus: Hususî dil, ifâde

Âvâz-ı hususî: Hususî ses

Serzâkir: Zikredenlerin başı, zikir meclisini idare eden

Nureşan: Etrafı aydınlatan, nur saçan

Efdal: En faziletli

Eşref: En şerefli

Münevver: Nurlu

Bâhir: Açık, aşîkâr

Azîm: Büyük

Kerîm: Saygın, asil, cömert

Etem: Tastamam

Eam: En genel

Ekmel: En mükemmell

Ecmel: En güzel

Seceât: Kafiyeleler

Ulûf: Yüce

Vecd: İlâhî aşkın insanın bütün benliğini sarması

ve cezbeye getiren; nev-i beşerin andelîb-i zîşanı ve benî-Âdem'in bülbül-i zül-Kur'ân'ı: Muhammed-i Arabî'dir.

عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَأَمَثَالِهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَجْمَلُ التَّسْلِيمَاتِ¹

Elhâsıl: Kâinat sarayında hizmet eden hayvanât, kemâl-i itaatle evâmîr-i tekviniyeye imtisâl edip, fıtratlarındaki gayeleri güzel bir vecihle ve Cenâb-ı Hakk'ın namıyla izhar ederek hayatlarının vazifelerini bedî' bir tarz ile Cenâb-ı Hakk'ın kuvvetiyle işlemekle ettikleri tesbihât ve ibadet, onların hedâya ve tahiyyatlarıdır ki, Fâtır-ı Zülcelâl ve Vâhib-i hayat dergâhına takdim ediyorlar.

♦ **Üçüncü kısım** ameleleri: “Nebâtât” ve “Cemâdât”tır. Onların cüz'-i ihtiyârîleri olmadığı için, maaşları yoktur. Amelleri “hâlisen-livechillâh”tır ve Cenâb-ı Hakk'ın irâdesiyle ve ismiyle ve hesabıyla ve havl ve kuvvetiyledir. Fakat nebâtâtın gidişatlarından hiss olunuyor ki, onların vezaif-i telkîh ve tevîlde ve meyvelerin terbiyesinde bir çeşit telezüzatları var. Fakat hiç teellûmata mazhar değiller. Hayvan muhtar olduğu için, lezzet ile beraber elemi de var. Cemâdât ve nebatâtın amellerinde ihtiyar gelmediği için, eserleri de ihtiyar sahibi olan hayvanların amellerinden daha mükemmel oluyor. İhtiyar sahibi olanların içinde, arı emsali gibi vahy ve ilham ile tenevvür edenlerin amelleri, cüz'-i ihtiyârîsine itimad edenlerin amellerinden daha mükemmeldir.

Yeryüzünün tarlasında nebâtâtın her bir taifesi, lisan-ı hâl ve istidat diliyle Fâtır-ı Hakîm'den suâl ediyorlar, dua ediyorlar ki: “Yâ Rabbenâ! Bize kuvvet ver ki, yeryüzünün her bir tarafında taifemizin bayrağını dikmekle, saltanat-ı rubûbiyet'ini lisanımızla ilân edelim ve rûy-i arz mescidinin her bir köşesinde sana ibadet etmek için bize tevfiğ ver ve meşhergâh-ı arzın her bir tarafında senin Esmâ-yi Hüsnâ'nın nakışlarını, senin bedî' ve antika san'at-

¹ O'na, Âline ve emsali diğer bütün peygamberlere en yüce salât ve en güzel selâmlar eyle.

Andelîb-i zîşân: Şanlı bülbül

Benî Âdem: Ademoğlu

Bülbül-i zül-Kur'ân: Kur'ân-ı Kerim'e sahip bülbül

Kemâl-i itaat: Tam bir itaat

Evâmîr-i tekviniye: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu tabiat kanunları. **İzhar:** Gösterme

İmtisâl: Emri yerine getirme

Bedî: Orijinal, benzersiz

Tahiyyat: Selâmlar, dualar, manen sunulan bütün hediyeler

Hedâyâ: Hediye

Vâhib-i Hayat: Hayatı karşılıksız hibe olarak veren Hz.Allah

Cüz-i ihtiyarî: Zayıf, küçücük tercihi gücü

Hâlisen livechillâh: Sırf Allah rızası için. **Havl:** Güç, kuvvet

Vezaif-i telkîh ve tevîlde: Aşılama, üretme, meydana getirme vazifeleri

Telezüzat: Lezzet almalar

Teellûmât: Elem duymalar, acılar

İhtiyar: Seçme, tercih etme

Vahiy: İlham

Tenevvür: Aydınlanma, nurlanma

Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışları ortaya koyan tutum

Fâtır-ı Hakîm: Her şeyi hikmetle yaratan Yüce Allah

Saltanat-ı rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan hakimiyeti

Rû-yi arz: Yeryüzü

Tevfiğ: İlahî yardım, muvaffak kılma

Meşhergâh-ı arz: Yeryüzü sergisi

larını kendi lisanımızla teşhir etmek için bize bir revaç ve seyahata iktidar ver!” derler. Fâtır-ı Hakîm onların mânevî dualarını kabul edip ki, bir taife-nin tohumlarına kıldan kanatçıklar verir. Her tarafa uçup gidiyorlar. Tâifeleri namına Esmâ-yi ilâhiye’yi okutturuyorlar (Ekser dikenli nebâtat ve bir kısım sarı çiçeklerin tohumları gibi). Ve bir kısmına da, insana lâzım veya hoşuna gidecek güzel et veriyor. İnsanı ona hizmetkâr edip her tarafa ekiyor. Bazı taifelerine de, hazmolmayacak sert bir kemik üstünde hayvanlar yutacak bir et veriyor ki, hayvanlar onu çok taraflara dağıtıyorlar. Bazılara da, çengelcik-leri verip, her temas edene yapışiyor. Başka yerlere giderek taifesinin bayra-ğını dikerler, Sâni’-i Zülcelâl’in antika san’atını teşhir ediyorlar. Ve bir kısmı-na da, acı düğelek denilen nebâtat gibi saçmalı tüfek gibi bir kuvvet verir ki; vakti geldiği zaman onun meyvesi olan hıyarcık düşer, saçmalar gibi birkaç metre yerlere tohumcuklarını atar, zer’eder. Fâtır-ı Zülcelâl’in zikir ve tesbihi-ni kesretli lisanlarla söylettirmeye çalışırlar ve hâkezâ.. kıyas et.

Fâtır u Hakîm ve Kâdir u Alîm, kemâl-i intizâmla her şeyi güzel yarat-mış, güzel teşhiz etmiş, güzel gayelere tevcih etmiş, güzel vazifelerle tavzif et-miş, güzel tesbihât yaptırıyor, güzel ibadet ettiriyor. Ey insan!.. İnsan isen, şu güzel işlere, tabiatı, tesadüfû, abesiyeti, dalâleti karıştırma; çirkin etme, çirkin yapma, çirkin olma!

♦ **Dördüncü kısım:** “İnsan”dır. Şu kâinat sarayında bir nevi hade-me olan insanlar, hem melâikeye benzer, hem hayvanâta benzer. Melâikeye, ubûdiyet-i külliyyede, nezaretin şümûlünde, mârifetin ihâtasında, rubûbiyet’in dellâllığında meleklerle benzer. Belki insan daha câmi’dir. Fakat insanın şerire ve iştihâlî bir nefsi bulunduğundan, melâikenin hilâfına olarak pek mühim terakkiyât ve tedenniyata mazhardır. Hem insan, amelinde nefsi için bir haz ve zâtı için bir hisse aradığı için hayvana benzer. Öyle ise, insa-nın iki maaşı var: Biri cüz’îdir, hayvanîdir, muacceldir. İkincisi melekîdir, küllîdir, müecceldir. Şimdi, insanın vazifesiyle maaşı ve terakkiyât ve teden-niyatı, geçen yirmi üç adet Söz’lerde kısmen geçmiştir. Hususan On Birinci

Sâni-i Zülcelâl: Ululuk sahibi
Yüce Yaratıcı

Zer’: Ekme, dikme

Kesret: Çokluk

Hâkezâ: Böylece, bunun gibi

Kâdir u Alîm: Her şeye gücü
yeten her şeyi bilen Hz.Allah

Teçhiz: Donatma

Tevcih: Yönlendirme

Tavzif: Vaziflendirme, görev verme

Abesiyet: Boş ve faydasız saçmalık

Dalâlet: Sapıklık

Übudîyet-i külliye: Kapsamlı şü-mullü ibadet

Şümûl: Kapsama

İhata: İçine alma

Rububiyet: Cenâb-ı Hakk’ın
herkesi ve her şeyi içine alan
engin terbiye ve idaresi

Câmi: Kapsayıcı, toplayıcı

Şerire: Şerli

Hilâf: Ters

Terakkiyat: İlerlemeler, yükselmeler

Tedenniyât: Düşüşler, değer kay-betmeler

Muaccel: Öne alınmış, peşin

Meleki: Meleğe benzer

Küllî: Genel, çaplı

Müeccel: Sonraya bırakılmış, erte-lenmiş

ve Yirmi Üçüncü’de daha ziyade beyan edilmiş. Onun için şurada ihtisar ederek kapıyı kapıyoruz. Erhamürrâhimîn’den rahmet kapılarını bize açmasını ve şu Söz’ün tekmliline tevfikini refik eylemesini niyaz ile, kusurumuzun ve hatâmızın afvını talep ile hatmediyoruz.

Beşinci Dal

Beşinci Dal’ın “*Beş Meyve*”si var.

Birinci Meyve

Ey nefisperest nefsim!.. Ve ey dünya-perest arkadaşım! Muhabbet, şu kâinatın bir sebab-i vücûdudur; hem şu kâinatın râbitasıdır; hem şu kâinatın nurudur, hem hayatıdır. İnsan, kâinatın en câmi’ bir meyvesi olduğu için, kâinatı istilâ edecek bir muhabbet o meyvenin çekirdeği olan kalbine dercedilmiştir. İşte, şöyle nihayetsiz bir muhabbete lâyık olacak, nihayetsiz bir kemâl sahibi olabilir.

İşte ey nefis ve ey arkadaş! İnsanın havfe ve muhabbete âlet olacak iki cihaz, fıtratında dercolumuştur. Alâ-küllî-hâl o muhabbet ve havf, ya halka veya Hâlık’a müteveccih olacak. Halbuki halktan havf ise, elîm bir beliyedir. Halka muhabbet dahi, belâli bir musibettir. Çünkü: Sen öylelerden korkarsın ki, sana merhamet etmez veya senin istirhamını kabul etmez. Şu hâlde havf, elîm bir belâdır. Muhabbet ise; sevdiğin şey, ya seni tanımaz, “Allah’a ısmarladık” demeyip gider –Gençliğin ve malın gibi– ya muhabbetin için seni tahkir eder. Görmüyor musun ki, mecâzî aşklarda yüzde doksan dokuzu, maşukundan şikâyet eder. Çünkü: Samed âyinesi olan bâtın-ı kalb ile, sanem-misâl dünyevî mahbublara perestîş etmek, o mahbubların nazarında sakıldır ve istiskal eder, reddeder. Zira fıtrat, fitrî ve lâyük olmayan şeyi reddeder, atar. (Şehvânî sevmekler bahsimizden hariçtir.)

Erhamürrâhimîn: Merhametlilerin merhametlisi

Tekmil: Bitirme, tamamlama

Tevfik: İlâhî yardım

Refik: Arkadaş, yoldaş

Hatim etmek: Bitirmek

Nefisperest: Nefsin arzu ve isteklerine –taparcasına– düşün olan

Sebeb-i vücud: Var olma sebebi

Rabita: Bağ, alâka, birlik vesilesi

Câmi: Şümulü, kapsamlı

Derc: İçine koymak, yerleştirmek

Havf: Korku. **Fıtrat:** Yaratılış, tabiat

Alâ küllî hal: Her halde, her halükarda. **Müteveccih:** Yönelik

Hâlık: Hz.Yaradan

Elîm: Elem veren, üzücü

Beliyye: Belâ. **Mahbup:** Sevgili

Mâşuk: Sevilen, aşık olunan varlık

Samed: Hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı halde her şeyin O’na muhtaç olduğu Yüce Yaratıcı

Sanem-misâl: Put gibi güzel (çok güzel kadınlar için kullanılan bir tabir). **Bâtın-ı kalb:** Kalbin içi

Perestîş etmek: Tapmak

İstiskal: Küçük görme, rahatsız olma. **Sakîl:** Bayağı, sıkıcı

Demek, sevdiğin şeyler ya seni tanımıyor, ya seni tahkir ediyor, ya sana refakat etmiyor. Senin rağmına müfarakat ediyor. Mâdem öyledir, bu havf ve muhabbeti, öyle birisine tevcih et ki, senin havfın lezzetli bir tezellül olsun. Muhabbetin, zilsiz bir saadet olsun. Evet Hâlık-ı Zülcelâl'inden havf etmek, O'nun rahmetinin şefkatına yol bulup iltica etmek demektir. Havf, bir kamçıdır; O'nun rahmetinin kucığına atar. Mâlûmdur ki; bir vâlide, meselâ: Bir yavruyu korkutup sinesine celbediyor. O korku o yavruya gayet lezzetlidir. Çünkü; şefkat sinesine celbediyor. Halbuki, bütün vâlidelerin şefkatleri, Rahmet-i ilâhiye'nin bir lem'asıdır.¹ Demek, havfullahda bir azîm lezzet vardır. Mâdem havfullahın böyle lezzeti bulunsa, muhabbetullahta ne kadar nihayetsiz lezzet bulunduğu mâlûm olur. Hem Allah'tan havf eden, başkalarının kasavetli, belâlı havfından kurtulur. Hem Allah hesabına olduğu için mahlukata ettiği muhabbet dahi, firâklı, elemli olmuyor.

Evet, insan evvela nefsinin sever. Sonra akâribini, sonra milletini, sonra zîhayat mahlûkları, sonra kâinatı, dünyayı sever. Bu dairelerin her birisine karşı alâkadardır. Onların lezzetleriyle mütelezziz ve elemleriyle müteallim olabilir. Halbuki şu herc ü merc âlemde ve rüzgâr deveranında hiçbir şey kararında kalmadığından bîçare kalb-i insan, her vakit yaralanıyor. Elleri yapıştığı şeylerle, o şeyler gidip ellerini paralıyor, belki koparıyor. Daima ızdırab içinde kalır, yahut gaflet ile sarhoş olur. Mâdem öyledir, ey nefis! Aklın varsa, bütün o muhabbetleri topla, hakikî sahibine ver, şu belâlardan kurtul! Şu nihayetsiz muhabbetler, nihayetsiz bir kemâl ve cemâl sahibine mahsustur. Ne vakit hakikî sahibine verdin, o vakit bütün eşyayı O'nun nâmıyla ve O'nun âyinesi olduğu cihetle ızdırabsız sevebilirsin. Demek, şu muhabbet, doğrudan doğruya kâinata sarf edilmemek gerektir. Yoksa muhabbet, en lezzetli bir nimet iken, en elim bir nîkmet olur.

Bir cihet kaldı ki, en mühimi de odur ki, ey nefis! Sen, muhabbetini kendi nefsinin sarf ediyorsun. Sen, kendi nefsinin kendine mâbud ve mahbub yapıyorsun. Her şeyi nefsinin fedâ ediyorsun. Âdeti bir nevi rubûbiyet veriyorsun. Halbuki muhabbetin sebebi, ya kemâldir –zira kemâl zâtında sevilir– yahut menfaatir, yahut lezzettir veyahut hayriyettir, ya bunlar gibi bir sebep tahtında muhabbet edilir.

¹ Allah teâlânın, rahmeti yüz parçaya bölüp, doksandokuz parçayı kendine ayırdığı.. geri kalan bir cüzü de yer yüzüne indirdiği.. bunu da cin, insan ve hayvanlar arasında taksim ettiği.. işte mahlukatın, bu tek cüzden nasibine düşen pay sebebiyle birbirlerine karşı merhametli davranışlarına dair bkz.: Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17, 20, 21; Tirmizî, *deavât* 99; İbn Mâce, *zühd* 35; Dârimî, *rikak* 69; Müsned 2/334, 434, 484, 514, 526, 3/55, 4/312, 5/439.

Mufarakat: Ayrılık **Zillet:** Alçaklık

Tevcih etmek: Yönlendirmek

Tezellül: Zillete düşmek, kendi kendini zill kılma **Lem'a:** Parıltı

Havfullah: Allah korkusu

Azîm: Büyük

Muhabbetullah: Allah sevgisi

Kasavet: Katılık, sıkıcılık

Firak: Ayrılık **Akarib:** Yakınlar

Mütelezziz: Lezzet alan, zevk alan

Müteallim: Elem duyan, üzülen

Hercümerc: Allah bulağı, karmakarışık

Kemal: Olgunluk, mükemmellik,

erdem. **Deveran:** Dönüp durma

Cemal: Güzellik **Nîkmet:** Azap, ceza

Mâbud: İbadet edilen

Rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın her-

kesi ve her şeyi içine alan engin

terbiye ve idaresi. **Taht:** Alt

Hayriyet: Hayırlı olmak (hayırını

düşünerek ona rağbet etmek)

Şimdi ey nefis! Birkaç Söz’de kat’i isbat etmişiz ki; asıl mahiyetin; kusur, naks, fakr, acz’den yoğrulmuştur ki; zulmet, karanlığın derecesi nisbetinde nurun parlaklığını gösterdiği gibi, zıddiyet itibariyle sen, onlarla Fâtır-ı Zülcelâl’in kemâl, cemâl, kudret ve rahmetine âyinedarlık ediyorsun.

Demek, ey nefis! Nefsine muhabbet değil, belki adavet etmelisin veyahut acımalısın veyahut mutmainne olduktan sonra şefkat etmelisin.

Eğer nefsini seversen, çünkü; senin nefsin lezzet ve menfaatin menşei-dir. Sen de lezzet ve menfaatin zevkine meftunsun. O zerre hükmünde olan lezzet ve menfaat-ı nefsiyeyi, nihayetsiz lezzet ve menfaatlere tercih etme. Yıldızcı böceği gibi olma. Çünkü o, bütün ahababını ve sevdiği eşyayı karanlığın vahşetine gark eder, nefsinde bir lem’acı ile iktifa eder. Zira nefsi olan lezzet ve menfaatinle beraber bütün alâkadar olduğun ve bütün menfaatleriyle intifa’ ettiğin ve saadetleriyle mes’ud olduğun mevcudatın ve bütün kâinatın menfaatleri, nimetleri, iltifâtına tabi bir Mahbub-i Ezeli’yi sevmekliğin lâzımıdır. Tâ, hem kendinin, hem bütün onların saadetleriyle mütelezziz olasın. Hem Kemâl-i Mutlak’ın muhabbetinden aldığın nihayetsiz bir lezzeti alâsın.

Zâten sana, sende senin nefsine olan şedid muhabbetin, O’nun Zât’ına karşı muhabbet-i Zâtiye’dir ki; sen sû-i istimal edip kendi zâtına sarf ediyorsun. Öyle ise, nefsindeki “Ene”yi yırt, “Hüve”yi göster. Ve kâinata dağınık bütün muhabbetlerin, O’nun esmâ ve sıfâtına karşı verilmiş bir muhabbettir. Sen sû-i istimal etmişsin. Cezasını da çekiyorsun. Çünkü; yerinde sarf olunmayan bir muhabbet-i gayr-ı meşruanın cezası, merhametsiz bir musibettir. Rahmânü’r-Rahîm ismiyle, hûrilerle müzeyyen Cennet gibi senin bütün arzularına câmi’ bir meskeni, senin cismânî hevesâtına ihzâr eden ve sair esmâsıyla senin ruhun, kalbin, sırrın, aklın ve sair letâifin arzularını tatmin edecek ebedî ihsanatını o Cennet’te sana müheyya eden ve her bir isminde mânevî çok hazine-i ihsan ve kerem bulunan bir Mahbub-i Ezeli’nin, elbette bir

Naks: Eksiklik. **Fakr:** Fakirlik
Acz: Acizlik. **Zıddiyet:** Zıtlık
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk ve hakimi-yetin sahibi Yüce Yaradan
Âyinedar: Yansıtıcı
Adavet: Düşmanlık
Mutmainne: Kalbinde imanın iyice yerleştiği kimse
Menşe’: Kaynak. **Meftun:** Düşkün
Menfaat-i nefsiye: Nefse ait menfaatler, çıkarlar
Gark: Boğulma
Lem’acı: Küçük parıltı

İktifa etmek: Yetinmek
İntifa etmek: Faydalanmak
Mahbûb-i Ezeli: Sonsuz Sevgili
Mütelezziz: Lezzet duyan, tad alan
Kemâl-i mutlak: Tam bir mükemmellik
Şedit: Şiddetli
Muhabbet-i zâtiye: Allah’a ait sevgi
Ene: Ben (1.teklilik şahıs zamiri)
Hüve: “O” (3.teklilik şahıs zamiri)
Muhabbet-i gayr-ı meşrua: Meşru olmayan(haram) sevgi, aşk

Rahmânü’r-Rahîm: Yarattıklarına karşı merhamet ve ihsanı çok fazla olan, daima sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet eden Hz.Allah
Müzeyyen: Süslenmiş, güzelleştirilmiş
Câmi: Kapsayan, toplayan
Hevesât: Hevesler
İhzar etmek: Hazırlamak
Letâif: Duygular. **Müheyya:** Hazır
İhsânât: İhsanlar, hediyeler
Hazine-i ihsan: İhsan hazineleri

zerre muhabbeti, kâinata bedel olabilir. Kâinat O'nun bir cüz'î tecelli-i muhabbetine bedel olamaz. Öyle ise o Mahbub-i Ezelî'nin kendi Habib'ine söylediği şu Fermân-ı Ezelî'yi dinle ittiba et:

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ¹

İkinci Meyve

Ey nefis! Ubûdiyet, mukaddeme-i mükâfat-ı lâhika değil, belki netice-i nimet-i sâbıkadır. Evet biz ücretimizi almışız. Ona göre hizmetle ve ubûdiyetle muvazzafız. Çünkü ey nefis! Hayr-ı mahz olan vücûdu sana giydiren Hâlık-ı Zülcelâl, sana iştihalı bir mide verdiğinden, Rezzâk ismiyle bütün mat'umatı bir sofraya nimet içinde senin önüne koymuştur. Sonra sana hassasiyetli bir hayat verdiğinden, o hayat dahi bir mide gibi rızık ister. Göz, kulak gibi bütün duyguların, eller gibidir ki, rûy-i zemin kadar geniş bir sofraya nimeti, o ellerin önüne koymuştur. Sonra mânevî çok rızık ve nimetler isteyen insâniyeti sana verdiğinden, âlem-i mülk ve melekût gibi geniş bir sofraya nimet, o mîde-i insâniyetin önüne ve aklın eli yetişecek nisbette sana açmıştır. Sonra nihayetsiz nimetleri isteyen ve hadsiz rahmetin meyveleleriyle tegaddi eden ve insanîyet-i kübrâ olan İslâmiyet'i ve îmânı sana verdiğinden, daire-i mümkinât ile beraber Esmâ-yi Hüsnâ ve sıfât-ı mukaddese-nin dairesine şamil bir sofraya nimet ve saadet ve lezzet sana fethetmiştir. Sonra îmânın bir nuru olan muhabbeti sana vermekle, gayr-ı mütenâhî bir sofraya nimet ve saadet ve lezzet sana ihsan etmiştir. Yâni, cismâniyetin itibariyle küçük, zaîf, âciz, zelîl, mukayyed, mahdud bir cüz'sün. O'nun ihsanıyla cüz'î bir cüz'den, küllî bir küll-i nurânî hükmüne geçtin. Zira hayatı sa-

¹ Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin. (Âl-i İmran sûresi, 3/31)

Cüz'î: Küçük, az

Tecelli-i muhabbet: Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetinin eserlerinin kullanı üzerinde görülmesi

Habîb: Sevgili. **Ubûdiyet:** Kulluk

Mukaddeme-i mükâfat-ı lâhika: Gelecek mükâfatların başlangıcı

Netice-i nimet-i sabika: Geçmiş nimetlerin sonucu

Muvazzaf: Vazifeli

Hayr-ı mahz: Sırf, tamamen hayır

Hâlık-ı Zülcelâl: Tek ve yektâ Ulu Yaradan

Rezzak: Bütün mahluklarının

rızıklarını veren Hz.Allah

Mat'umat: Yiyecekler

Sofra-i nimet: Nimet sofrası

Âlem-i mülk: Maddî ve cismanî âlem

Rû-yi zemin: Yeryüzü

Melekût: Eşya ve hâdiselerin iç yüzüne, ait âlem

Tagaddî: Gıda alma, beslenme

İnsaniyet-i kübrâ: Büyük insanlık, (evrensel insânî değerleri bünyesinde toplayan İslâmiyet)

Daire-i mümkinât: Mâsiva (Allah'ın dışındaki bütün varlıklar)

Esmâ-i Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri

Sıfât-ı mukaddese: Cenâb-ı Hakk'ın kutsî sıfatları

Şamil: İçine alan, kapsayan

Fethetmek: Açmak

Gayr-ı mütenâhî: Sonsuz

Cismâniyet: Bedene, vücuda sahip olmak

Zelîl: Aşağı, bayağı, zillete düşmüş

Mukayyed: Kayıtlı. **Mahdud:** Sınırlı

Cüz'î: Parçaya ait, bütünün küçük parçaları. **Cüz:** Bölüm, parça

Küllî: Genel, bütünü içine alan, kapsamlı. **Küll-i nurânî:** Nuranî

türden olan küllî

na vermekle, cüz'iyetten bir nevi külliyyete ve insâniyeti vermekle hakikî külliyyete; ve İslâmîyet'i vermekle ulvî ve nuranî bir külliyyete; ve mârifet ve muhabbeti vermekle muhit bir nura seni çıkarmış.

İşte ey nefis! Sen bu ücreti almışsın. Ubudiyet gibi lezzetli, nimetli, rahatlı, hafif bir hizmetle mükellefsin. Halbuki, buna da tenbellik ediyorsun. Eğer yarım yamalak yapsan da, güya eski ücretleri kâfi gelmiyormuş gibi, çok büyük şeyleri mütehakkimâne istiyorsun. Ve hem “Niçin duam kabul olmadı?” diye nazlanıyorsun. Evet, senin hakkın naz değil, niyazdır. Cenâb-ı Hak Cennet'i ve saadet-i ebediyyeyi, mahz-ı fazl ve keremiyle ihsan eder. Sen, daima rahmet ve keremine iltica et. O'na güven ve şu fermanı dinle:

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ¹

Eğer desen: “Şu küllî hadsiz nimetlere karşı, nasıl şu mahdut ve cüz'i şükrümle mukabele edebilirim?”

İcveap: Küllî bir niyetle, hadsiz bir itikad ile... Meselâ: Nasıl ki, bir adam beş kuruş kıymetinde bir hediye ile, bir padişahın huzuruna girer ve görür ki, her biri milyonlara değer hediyeler, makbul adamlardan gelmiş, orada dizilmiş. Onun kalbine gelir: “Benim hediyem hiçtir, ne yapayım?” Birden der: “Ey Seyyidim! Bütün şu kıymetdar hediyeleri kendi namıma sana takdim ediyorum. Çünkü; sen onlara lâıyıksın. Eğer benim iktidarım olsaydı, bunların bir mislini sana hediye ederdim.” İşte hiç ihtiyacı olmayan ve raiyetinin derece-i sadakat ve hürmetlerine alâmet olarak hediyelerini kabul eden o pâdişah, o biçarenin o büyük ve küllî niyetini ve arzusunu ve o güzel ve yüksek itikad liyakatını, en büyük bir hediye gibi kabul eder. Aynen öyle de: Âciz bir abd, namazında “Ettahıyyâtü lillâh”² der. Yâni: *Bütün mahlukatın hayatlarıyla sana takdim ettikleri hediye-i ubûdiyetlerini, ben kendi hesabıma, umumunu sana takdim ediyorum. Eğer elimden gelseydi onlar kadar tahıyyeler sana takdim edecektim. Hem sen onlara, hem*

¹ De ki: “Allah'ın lütfuyla, rahmetiyle, evet sadece bununla ferahlanın. Çünkü bu, onların dünya malı olarak topladıkları bütün şeylerden daha hayırlıdır.” (Yûnus sûresi, 10/58)

² Bütün mahlukatın hamd ve şükürleri yalnız Allah'a mahsustur. (Buhârî, ezan 148, el-amelu fi's-salât 4, istizân 3, 28; Müslim, salât 55, 60, 62)

Cüz'iyet: Kismen olma, bölüm, parça olma

Külliyet: Bütünlük, genellik, kapsamlılık. **Ulûf:** Yüce

Muhit: İhtatalı, şümullü, kuşatıcı

Mütehakkimâne: Haddini aşarak, küstahça. **Seyyid:** Efendi

Niyaz: Yalvarma, yakarma, dua

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk

Mahz-ı fazl: Sırf lütf

İtikad: İnanç, iman

Raiyyet: Tebaa, halk

Derece-i sadakat: Bağlılık derecesi

Hediye-i ubudiyet: Kulluk hediyesi

Tahıyye: Selâm, iyilik temennisi

daha fazlasına lâıyksın. İşte şu niyet ve itikad, pek geniş bir şük-r-i küllidir. Nebâtâtın tohumları ve çekirdekleri, onların niyetleridir.

Meselâ: Kavun, kalbinde nüveler suretinde bin niyet eder ki, “Yâ Hâlık-ı! Senin Esmâ-yi Hüsnâ’nın nakışlarını yerin birçok yerlerinde ilân etmek isterim.” Cenâb-ı Hak gelecek şeylerin nasıl geleceklerini bildiği için, onların niyetlerini bilfiil ibadet gibi kabul eder. “Mü’minin niyeti, amelin-den hayırlıdır.”¹ Şu sırâ işaret eder.

Hem,

سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ عَدَدَ خَلْقِكَ وَرِضَاءِ نَفْسِكَ وَزِنَةَ عَرْشِكَ وَمِدَادَ كَلِمَاتِكَ
وَتَسْبِيحُكَ بِجَمِيعِ تَسْبِيحَاتِ أَنْبِيَائِكَ وَأَوْلِيَائِكَ وَمَلَائِكَتِكَ²

gibi hadsiz adedle tesbih etmenin hikmeti şu sırdan anlaşılır. Hem nasıl, bir zâbit, bütün neferâtının yekûn hizmetlerini kendi namına padişaha takdim eder. Öyle de, mahlûkata zabıtlık eden ve hayvanât ve nebâtâta kumandanlık yapan ve mevcudat-ı arziyeye halifelik etmeye kabil olan ve kendi hususî âleminde kendini herkese vekil telâkki eden insan, İYÂKَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ³ der; bütün halkın ibadetlerini ve istianelerini, kendi nâmına Mâbud-i Zülcelâl’e takdim eder.

Hem, سُبْحَانَكَ بِجَمِيعِ تَسْبِيحَاتِ جَمِيعِ مَخْلُوقَاتِكَ وَبِأَلْسِنَةِ جَمِيعِ مَصْنُوعَاتِكَ⁴ der; bütün mevcudatı kendi hesabına söylettirir.

Hem, اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ بَعْدَ ذَرَاتِ الْكَائِنَاتِ وَمُرَكَّبَاتِهَا⁵ der; her şey nâmına bir salavât getirir. Çünkü: Her şey, Nur-i Ahmedî (aleyhisselâm) ile alâkadardır. İşte tesbihâtta, salavâtlarda hadsiz adedlerin hikmetini anla.

¹ et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* 6/185-186; el-Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* 1/61, 1/109; el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* 5/343

² Mahlukatının sayısınca, zâtının hoşnutluğu, arşının ağırlığı, kelimelerinin mürekkebi miktarınca Sana hamd ederek Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz. (Bkz.: Müslim, *zıkr* 79; Tirmizî, *daavât* 103; Müsned 1/258) Bütün peygamberlerinin, veli kullarının ve meleklerinin tesbihâtıyla Seni tesbih ederiz.

³ Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız. (Fâtiha sûresi, 1/5)

⁴ Bütün mahlukatının tesbihâtları ve bütün masnuatının dilleriyle Seni tesbih ederiz.

⁵ Allah’ım! Kâinatın zerrelere ve onlardan meydana gelen varlıkların adedince Muhammed’e salât eyle.

Şük-r-i küllî: Genel, kapsamlı şükür

Nüve: Çekirdek, tohum

Hâlık: Hz. Yaradan

Esmâ-i Hüsnâ: Cenâb-ı Hak’ın güzel isimleri

Bilfiil: Gerçekleşmiş olarak

Zabit: Subay, komutan

Neferât: Askerler

Mevcudat-ı arziye: Yeryüzü varlıkları

Kabil olmak: Mümkün, uygun olmak

Telâkki: Kabul etme, benimseme

İstiâne: Yardım talebi

Mâbud-i Zülcelâl: Kendisine ibadet edilen Yüce Allah

Nur-i Ahmedî: Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.s.) nuru

Üçüncü Meyve

Ey nefis! Az bir ömürde hadsiz bir amel-i uhrevî istersen ve her bir dakika-yi ömrünü bir ömür kadar faideli görmek istersen ve âdetini ibadete ve gafletini huzura kalbetmeyi seversen, sünnet-i seniyye'ye ittiba et. Çünkü: Bir muamele-i şer'iyeye tatbik-i amel ettiğin vakit, bir nevi huzur veriyor. Bir nevi ibadet oluyor. Uhrevî çok meyveler veriyor. Meselâ: Bir şeyi satın aldın. İcab ve kabul-i şer'iyeyi tatbik ettiğin dakikada, o âdi alış-verişin bir ibadet hükmünü alır. O tahattur-i hükm-i şer'î bir tasavvur-i vahiy verir. O dahi, Şâri'i düşünmekle bir teveccüh-i İlahî verir. O dahi, bir huzur verir. Demek Sünnet-i Seniyye'ye tatbik-i amel etmekle bu fânî ömür, bâkî meyveler verecek ve bir hayat-ı ebediyyeye medâr olacak olan faideler elde edilir.

فَامِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ¹

fermânını dinle. Şeriat ve sünnet-i seniyye'nin ahkâmları içinde cilveleri intişar eden Esmâ-yi Hüsnâ'nın her bir isminin feyz-i tecellisine bir mazhar-ı câmi' olmağa çalış...

Dördüncü Meyve

Ey nefis! Ehl-i dünyaya, hususan ehl-i sefahete, hususan ehl-i küfre bakıp sûrî zînet ve aldatıcı gayr-ı meşru lezzetlerine aldanıp taklid etme. Çünkü; sen onları taklid etsen, onlar gibi olamazsın. Pek çok sukut edeceksin. Hayvan dahi olamazsın. Çünkü; senin başındaki akıl, meş'um bir âlet olur. Senin başını daima döğecektir. Meselâ: Nasıl ki; bir saray bulunsa, büyük bir daireinde büyük bir elektrik lâmbası bulunur. O elektrikten teş'a'ub etmiş

¹ ...Öyleyse siz de Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eden Nebiyy-i Ümmi olan o Resûlüne inanın. O'na tâbi olun ki doğru yolu bulasınız. (A'râf sûresi, 7/158)

Amel-i uhrevî: Ahirete ait amel, iş
Kalb etmek: Çevirmek, döndürmek

Sünnet-i Seniyye: Hz.Peygamber Efendimizin (s.a.s.) üstün davranış ve buyrukları

İttibâ etmek: Uymak, bağlanmak

Muamele-i şer'îye: Dinî bir işlem

Tatbik-i amel: Uygulamak

Kabul-i şer'î: Karşılıklı alış verişlerde: Müşterinin belli bir mal veya hizmeti anlaşılan değer üzerinden kabul edip alması

Âdî: Sıradan, basit, normal

İcab: Karşılıklı alış verişlerde: Bir malın veya hizmetin müşterilere belli bir değerle sunulması

Tahattur-i hükm-i şer'î: Dinin hükmünü hatırlamak

Tasavvur-i vahiy: Vahiy düşünmek

Şâri: Kanun, hüküm koyucu

Hz.Allah

Teveccüh-i İlahî: Allah'ın iltifatı

Medar olmak: Sebep olmak

Ahkâm: Hükümler

İntişar etmek: Yayılmak

Fez'a'ub tecellî: Tecelli bolluğu, bereketi

Mazhar-ı câmi: Bir şeyin bütününe erişen, nâil olan, çok kapsamlı bir şekilde lütufları gösteren ayna.

Ehl-i dünya: Sadece geçici dünya zevklerine bağlanıp ahireti unutan kimseler

Ehl-i sefahet: Haram helâl demeden zevk peşinde olan beyinsizler

Ehl-i küfr: İnançsızlar

Sukut etmek: Düşmek, değer kaybetmek.

Sûrî: Dış görünüm

Teşa'ub: Dağılma, dallanarak yayılma. **Meş'um:** Uğursuz, belâli

ve onunla bağlı küçük küçük elektrikler, küçük menzillere taksim edilmiş. Şimdi birisi o büyük elektrik lâmbasının düğmesini çevirip ziyâyı kapatsa, bütün menziller derin bir karanlık içine ve bir vahşete düşer. Ve başka sarayda büyük elektrik lâmbasıyla merbut olmayan küçük elektrik lâmbaları, her menzilde bulunuyor. O saray sahibi büyük elektrik lâmbasının düğmesini çevirerek kapatsa, sair menzillerde ışıklar bulunabilir. Onunla işini görebilir, hırsızlar istifade edemezler.

İşte ey nefsim! Birinci saray, bir Müslümandır. Hazret-i Peygamber (aley-hissalâtü vesselâm), onun kalbinde o büyük elektrik lâmbasıdır. Eğer O'nu unutsa, El-iyâzü-billâh kalbinden O'nu çıkarsa, hiçbir peygamberi daha kabul edemez. Belki hiçbir kemalâtın yeri ruhunda kalmaz. Hattâ Rabbini de tanımaz. Mahiyetindeki bütün menziller ve latifeler, karanlığa düşer ve kalbinde müthiş bir tahribat ve vahşet oluyor. Acaba bu tahribat ve vahşete mukabil hangi şeyi kazanıp ünsiyet edebilirsin! Hangi menfaati bulup o tahribat zararını onunla tâmir edersin! Halbuki ecnebiler, o ikinci saraya benzerler ki, Hazret-i Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'ın nurunu kalblerinden çıkarsalar da, kendilerince bazı nurlar kalabilir veya kalabilir zannederler. Onların mânevî kemalât-ı ahlâkiyelerine medâr olacak Hazret-i Mûsâ ve Îsâ (aleyhimesselâm)'a bir nevi îmânları ve Hâlıklarına bir çeşit itikadları kalabilir.

Ey nef-i emmâre! Eğer desen: “Ben, ecnebi değil, hayvan olmak isterim!” Sana kaç defa söylemiştim: Hayvan gibi olamazsın. Zira kafandaki akıl olduğu için, o akıl geçmiş elemeleri ve gelecek korkuları tokatıyla senin yüzüne, gözüne, başına çarparak dövüyor. Bir lezzet içinde bin elem katıyor. Hayvan ise, elemsiz güzel bir lezzet alır, zevkeder. Öyle ise, evvelâ aklını çıkar at, sonra hayvan ol. Hem ¹ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ sille-i te'dibini gör.

Beşinci Meyve

Ey nefis! Mükerreren söylediğimiz gibi, insan, şecere-i hilkatın meyvesi olduğundan, meyve gibi en uzak ve en câmi' ve umuma bakar ve umumun cihetü'l-vahdetini içinde saklar bir kalb çekirdeğini taşıyan ve yüzü kesrete,

¹ Doğrusu onlar davarlar gibidirler, hatta onlar (yolca) daha da sapkındırlar. (A'râf sûresi, 7/179; Furkan sûresi, 25/44)

Ziya: Işık. **Merbut:** Bağlı
El'iyâze billâh: “Allah korusun!”
manasında bir deyim
Kemâlât: Güzellikler, mükemmellikler
Latife: Mânevî duygu ve hisler

Ünsiyet: Dostluk, yakınlık
Kemâlât-ı ahlâkiye: Ahlâki güzel-likler, erdemler
Hâlık: Hz. Yaradan
Sille-i te'dib: Terbiye etmek için atılan tokat, ceza

Ecnebi: Yabancı
Mükerreren: Defalarca
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Câmi: Kapsamlı, şümullü
Cihetü'l-vahdet: Birlik noktası
Kesret: Çoğunluk, genel

fenâya, dünyaya bakan bir mahlûktur. Ubûdiyet ise, onun yüzünü fenadan bekaya, halktan Hakk'a, kesretten vahdete, müntehadan mebde'e çeviren bir hayt-ı vuslat, yahut mebde' ve müntehâ ortasında bir nokta-yi ittisaldır.

Nasıl ki, tohum olacak kıymettar bir meyve-i zîşuur, ağacın altındaki zîruhlara baksa, güzelliğine güvense, kendini onların ellerine atsa veya gaflet edip düşse, onların ellerine düşecek, parçalanacak, âdi bir tek meyve gibi zayi' olacak. Eğer o meyve, nokta-yi istinadını bulsa, içindeki çekirdek, bütün ağacın cihetü'l-vahdetini tutmakla beraber ağacın bekasına ve hakikatının devamına vasıta olacağını düşünebilse, o vakit o tek meyve içinde bir tek çekirdek, bir hakikat-i külliye-i daimeye, bir ömr-i bâki içinde mazhar oluyor. Öyle de; insan, eğer kesrete dalıp kâinat içinde boğulup dünyanın muhabbetiyle sersem olarak fânilerin tebessümlerine aldansa, onların kucaklarına atılsa, elbette nihayetsiz bir hasârete düşer. Hem fenâ, hem fâni, hem ademe düşer. Hem mânen kendini îdam eder. Eğer lisan-ı Kur'ân'dan kalb kulağıyla îmân derslerini işitiş başını kaldırsa, vahdete müteveccih olsa, ubûdiyetin mi'râciyla arş-ı kemâlâta çıkabilir. Bâki bir insan olur.

Ey nefsim! Mâdem hakikat böyledir ve mâdem Millet-i İbrahimiye'densin (aleyhisselâm) İbrahimvârî ¹ لَا أَحِبُّ الْأَفْلَينَ de ve Mahbub-i Bâki'ye yüzünü çevir ve benim gibi şöyle ağla...

(Buradaki Farisî beyitler, On Yedinci Söz'ün İkinci Makamı'nda yazılmakla burada yazılmamıştır.)

* * *

¹ Ben öyle söntüp batanları Tanrı diye sevmem. (En'âm sûresi, 6/76)

Fenâ: Bitme, tükenme, yok olma
Übudiyet: Kulluk
Beka: Kalıcı olma, ebedilik
Vahdet: Birlik. **Mebde':** Başlangıç
Müntehâ: Son, nihayet
Hayt-ı vuslat: Birleştiren bağ
Nokta-i ittisal: Birleştirme noktası
Meyve-i zîşuur: Şuur sahibi meyve

Zîruh: Ruh sahibi
Âdi: Basit, sıradan, normal
Nokta-i istinad: Dayanak noktası
Hakikat-i külliye-i daime: Kapsamlı ve devamlı gerçek
Hasâret: Kayıp, zarar.
Adem: Yokluk
Lisan-ı Kur'ân: Kur'ân dili

Müteveccih: Yönelmiş
Mirac: Merdiven, asansör
Arş-ı kemâlât: Olgunluğun, mükemmelliğin zirvesi
Millet-i İbrahimiye: Hz.İbrahim (a.s.)'in dinine mensup olanlar
Mahbûb-i Bâki: Yok olmayan, ölümsüz, ebedî sevgili

Yirmi Beşinci Söz

Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi

Elde Kur'ân gibi bir mu'cize-i bâki varken,
Başka bürhân aramak aklıma zâid görünür.
Elde Kur'ân gibi bir bürhân-ı hakikat varken,
Münkirleri ilzam için gönlüme sıklet mi gelir?

İHTAR: Şu Söz'ün başında Beş Şu'le'yi yazmak niyet ettik. Fakat Birinci Şu'le'nin âhirlerinde eski hurufatla tab'etmek için gayet sür'atle yazmağa mecbur olduk. Hattâ bazı gün yirmi-otuz sahifeyi iki-üç saat içinde yazıyorduk. Onun için üç şu'leyi ihtisâren, icmâlen yazarak iki şu'leyi de şimdilik terk ettik. Bana ait kusurlar ve noksanîyetler ve işkâl ve hatâlara nazar-ı insaf ve müsamahâ ile bakmalarını ihvanlarımızdan bekleriz.

Bu Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi'ndeki ekser âyetlerin her biri, ya mülhidler tarafından medar-ı tenkid olmuş veya ehl-i fen tarafından itiraza uğramış veya cinnî ve insî şeytanların vesvese ve şüphelerine maruz olmuş âyetlerdir. İşte bu “Yirmi Beşinci Söz” öyle bir tarzda o âyetlerin hakikatlerini ve nüktelerini beyan etmiş ki, ehl-i ilhâd ve fennin kusur zannettikleri nok-

Mu'cize-i Bâki: Sonsuz devamlı mu'cize

Bürhan: Delil.

Zâid: Fazlalık, lüzumsuz

Bürhân-ı hakikat: Hakikat delili.

Münkir: İnkâr eden.

İlzâm: Söz ve fikirde galibiyet

Sıklet: Ağırılık, mânevî sıkıntı

Hurûf: Harfler

İhtisâren: Kısaltılmış, özet olarak.

İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak.

İşkâl: Zorlaştırmak, şüpheli ve karışık yapmak

Nazar-ı insaf: Hakkaniyetle bakmak

İhvanlar: Kardeşler.

Mu'cizât-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın mucizevî yönleri.

Ekser: En çok, en fazla.

Mülhid: Dinsiz, kâfir.

Medâr-ı tenkid: Eleştiri sebebi

Cinnî ve insî: Cinlerden ve insanlardan.

Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsî bir dikkatle çıkarılan gizli mana.

Ehl-i ilhâd: Dinsizler.

talar i'câzın lemaâtı ve belâğat-ı Kur'âniye'nin kemalâtının menşe'leri olduğu, ilmî kaideleriyle isbat edilmiş. Bulantı vermemek için onların şüpheleri zikredilmeden cevâb-ı kat'î verilmiş. ¹ وَالْجِبَالِ أَوْ تَادًّا ² وَالشَّمْسُ تَجْرِي gibi.. Yalnız Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda üç-dört âyette şüpheleri söylenmiş. Hem bu "*Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi*" gerçi gayet muhtasar ve acele yazılmış ise de, fakat ilm-i belâğat ve ulûm-i Arabiye noktasında, âlimlere hayret verecek derecede âlimane ve derin ve kuvvetli bir tarzda beyan edilmiş. Gerçi her bahsini her ehl-i dikkat tam anlamaz, istifade etmez. Fakat o bahçede herkesin ehemmiyetli hissesi var. Pek acele ve müşevveş hâletler içinde te'lif edildiğinden ifade ve ibaresinde kusur var olmasıyla beraber ilim noktasında çok ehemmiyetli meselelerin hakikatını beyan etmiş.

Said Nursî

¹ Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? (Nebe sûresi, 78/7)

² Güneş döner... (Yâsin sûresi, 36/38)

İ'câz: İnsanları aciz bırakma, benzerini yapmakta insanları âciz bırakma, mucize gösterme.

Lemaat: Parlayışlar, parıltılar
Belâgat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın edebî üslûbu

Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer.

Cevâb-ı kat'î: Kesin cevap.

Muhtasar: Kısaltılmış, özet.

İlm-i Belâgat: Düzgün ve yerinde söz söylemeyi öğreten ilim dalı.

Ulum-i arabiyye: Arapça ilimler.

Âlimâne: Âlime yakışacak sûrette.

Ehl-i dalâlet: Batıl yolda olanlar.

Müşevveş: Karmakarışık, anlaşılmaz.

Haletler: Keyfiyetler, durumlar.

Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ

وَلَوْ كَانَتْ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا¹

Mahzen-i mu'cizât ve mu'cize-i kübrâ-yi Ahmediye (aley-hissalâtü vessalâm) olan Kur'ân-ı Hakîm-i Mu'cizü'l-Beyân'ın hadsiz vüçûh-i i'câzından kırka yakın vüçûh-i i'câziyeyi Arabî risâlelerimde ve Arabî Risâle-i Nur'da ve "İşârâtü'l-l-i'câz" nâmındaki tefsirimde ve geçen şu yirmi dört Söz'lerde işaretler etmişiz. Şimdi onlardan yalnız beş vechini bir derece beyan ve sair vüçûhu içlerinde icmâlen dercederek ve bir mukaddeme ile onun târif ve mahiyetine işaret edeceğiz.

Mukaddeme

"Üç Cüz"dür.

Birinci Cüz

Kur'ân Nedir? Târifi Nasıldır?

Elcevap: (On Dokuzuncu Söz'de beyan edildiği ve sair sözlerde isbat edildiği gibi) **KUR'ÂN;**

¹ De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

Mahzen-i Mucizat: Mucizeler kaynağı

Mucize-i kübra-yı Ahmediye: Hz. Muhammed'in (s.a.s) en büyük mucizesi.

Arabî: Arapça.

Vüçûh-i i'câz: Mucizelik yönleri, şekilleri.

Kur'ân-ı Hakîm-i Mu'cizü'l-Beyan: Mucize üslubu ile, her şeyi yerli yerince açıklayan.

Vech: Sûret, sebep, tarz

Sair: Diğer, başka.

İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak.

Derc etme: İçine koyma, yerleş-tirme.

Mukaddime: Ön söz, giriş

- ✓ Şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi...
- ✓ Ve âyât-i tekviniyeyi okuyan mütenevvi dillerinin tercüman-ı ebedisi...
- ✓ Ve şu âlem-i gayb ve şehâdet kitabının müfessiri...
- ✓ Ve zeminde ve gökte gizli Esmâ-yi ilâhiye'nin mânevî hazinelerinin keşşâfı...
- ✓ Ve sutûr-i hâdisatın altında muzmer hakâikın miftahı...
- ✓ Ve âlem-i şehâdetde âlem-i gaybın lisanı...
- ✓ Ve şu âlem-i şehâdet perdesi arkasında olan âlem-i gayb cihetinden gelen iltifât-ı ebediye-i Rahmaniye ve hitâbât-ı ezeliye-i Sübhâniye'nin hazinesi...
- ✓ Ve şu İslâmiyet âlem-i mânevîsinin güneşi, temeli, hendese...
- ✓ Ve avâlim-i uhreviye'nin mukaddes haritası...
- ✓ Ve zât ve sıfat ve esmâ ve şûun-i ilâhiye'nin kavl-i şârihi, tefsir-i vâzih, bürhân-ı kâtı, tercüman-ı sâtı...
- ✓ Ve şu âlem-i insâniyetin mürebbîsi...
- ✓ Ve insâniyet-i kübrâ olan İslâmiyet'in mâ ve ziyâsı...
- ✓ Ve nev-i beşerin hikmet-i hakikiyesi...
- ✓ Ve insâniyeti saadete sevk eden hakikî mürşidi ve hâdisi...
- ✓ Ve insana hem bir *kitab-ı şeriat*, hem bir *kitab-ı dua*, hem bir *kitab-ı hikmet*, hem bir *kitab-ı ubûdiyet*, hem bir *kitab-ı emir ve davet*, hem bir *kitab-ı zikir*, hem bir *kitab-ı fikir*...

Kitab-ı Kebir-i Kâinat: Çok mabnalar ihtiva etmede kitaba benzeyen büyük kâinat

Tercüme-i ezeli: Ezeli tercüme, Kur'an Bütün varlıkların mânâ, mâhiyet ve vazifelerini açıkladığından mevcudatın tercümesi hükmündedir

Âyât-ı tekviniye: Kâinatı Allah'ın varlığına işaret eden deliller

Mütenevvî: Çeşitli

Tercümân-ı ebedî: Ebedî tercüman, (Kur'an için kullanılan bir ifade.)

Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya

Âlem-i gayb: Görünmeyen, duvarlarla bilinmeyen âlem

Müfessir: Açıklayan, izah eden

Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudsî isimleri

Keşşâf: Gizli şeyleri meydana çıkaran

Sutur-i hâdisat: Hâdiselerin teşkil ettiği satırlar

Muzmer: Gizli, saklı, örtülü

Hakâik: Hakikatler

İltifât-ı ebediye-i rahmaniye: Cenab-ı Hakk'ın sonsuz iltifatları

Hitâbât-ı ezeliye-i sübhaniye: Her türlü kusurdan münezze

Cenab-ı Hakk'ın ezeli hitapları, sözleri. **Miftah:** Anahtar

İslâmiyet âlem-i mânevîsi: İslâmiyet'in mânevî dünyası

Hendese: Geometri, mühendislik

Avâlim-i uhreviye: Ahiret âlemleri

Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları

Şuun-i ilâhiye: İlâhî fiiller, işler

Kavl-i şârihi: Açıklayıcı sözü

Tefsir-i vazih: Kolay anlaşılır açıklaması

Bürhân-ı katı: Kesin delili

Tercüman-ı sâtı: Nur saçan, parlak bir tercümanı

Âlem-i insâniyet: İnsanlık

Mürebbîsi: Terbiye edeni

İnsaniyet-i kübra: En büyük insanlık, en kapsamlı insanlık anlamı.

Mâ: Su. **Ziya:** Işık

Nev-i beşer: İnsan türü

Hikmet-i hakikiye: Hakikî hikmet

Hâdi: Hidayet eden, yol gösteren

Kitâb-ı şeriat: Din kitabı, kanun kitabı.

Kitâb-ı dua: Dua kitabı

Kitâb-ı hikmet: Hikmet kitabı

Kitâb-ı ubûdiyet: Kulluk kitabı

Kitâb-ı emir: Emir kitabı

Kitâb-ı zikir: Zikir kitabı

Kitâb-ı fikir: Fikir kitabı

- ✓ Hem bütün insanın bütün hâcât-ı mâneviyesine merci' olacak çok kitablari tazammun eden tek, câmi' bir *kitab-ı mukaddes*'tir.
- ✓ Hem bütün evliya ve siddikîn ve urefa ve muhakkikînin muhtelif meşreblerine ve ayrı ayrı mesleklerine, her birindeki meşrebin mezâkına lâıyk ve o meşrebi tenvir edecek ve her bir mesleğin mesâkına muvafık ve onu tasvir edecek birer risâle ibraz eden mukaddes bir kütüphane hükmünde bir *kitab-ı semâvî*'dir.

İkinci Cüz ve Tetimme-i Târif

Kur'ân, Arş-ı a'zam'dan, ism-i a'zam'dan, her ismin mertebe-i a'zamın-
dan geldiği için, "On İkinci Söz"de beyan ve isbat edildiği gibi;

- ✓ *Kur'ân*; bütün âlemlerin Rabbi itibariyle Allah'ın kelâmıdır.
- ✓ Hem bütün mevcudatın İlâh'ı unvanıyla Allah'ın fermanıdır.
- ✓ Hem bütün semâvât ve arzın Hâlık'ı nâmına bir hitabdır.
- ✓ Hem rubûbiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir.
- ✓ Hem saltanat-ı âmme-i Sübhâniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir.
- ✓ Hem rahmet-i vâsia-yi muhîta nokta-yi nazarında bir defter-i iltifâtât-ı Rahmaniye'dir.
- ✓ Hem ulûhiyet'in azamet-i haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazan şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır.
- ✓ Hem ism-i a'zam'ın muhîtinden nüzul ile Arş-ı a'zam'ın bütün muhatna bakan ve teftiş eden hikmetfeşân bir *kitab-ı mukaddes*'tir.

Hâcât-ı mâneviye: Mânevî ihtiyaçlar

Merci: Müracat edilecek, dönülecek yer, hükmüne boyun eğilen karar yeri

Tazammun: İhtiva etme, içine alma

Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran

Kitâb-ı mukaddes: Kudsi kitap

Evliya: İbadet ve takvalarıyla Allah'a yakın olan kullar

Siddikîn: Özü sözü doğru insanlar

Urefa: Arifler, irfan sahibi kimseler

Muhakkikîn: İnceden inceye araştıran, hakikatleri delilleriyle bilen tahkik ehli kimseler

Mezâk: Zevk, tat alınacak yer, damak

Tenvir etmek: Aydınlatmak

Mesâk: Sevk edilecek yer, hedef

İbraz: Göstermek, meydana koymak

Kitâb-ı Semavî: Allah (c.c) tarafından gönderilen kitap

Tetimme-i tarîf: Tanıma ilave

Nüzul: İnme

Arş-ı a'zam: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi

İsm-i a'zam: Hadislerde, dua ederken zikredildiğinde duaların kabul olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce ismi

Mertebe-i âzam: En yüksek seviye

Mevcudat: Varlıklar

Rubûbiyet-i mutlaka: Cenab-ı Hakk'ın mahlukları yaratma ve yetiştirme sıfatı

Saltanat-ı âmme-i sübhâniye: Kâinatı yaratan ve yöneten Allah teâlâ'nın mutlak hâkimiyeti

Mükâleme: Konuşma

Hutbe-i ezeliye: Ezeli olan Cenab-ı Hakk'ın insanlara ve cinlere bir hutbesi olan Kur'ân

Rahmet-i vâsia-i muhîta: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan geniş, engin rahmeti

Nokta-i nazar: Bakış açısı

Defter-i iltifât-ı rahmaniye:

Rahmânî lütufları içeren defter

Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye sadece kendisinin müstehak olması

Azamet-i haşmet: Haşmetinin büyüklüğü

Haysiyetiyle: Cihetiyle

Muhabere: Haberleşme, karşılıklı haber verme

Muhaf: Etrafı çevrilmiş kuşatılmış

Hikmetfeşân: Hikmet saçan

Ve şu sırdandır ki, “Kelâmullah” unvanı, kemâl-i liyakatla Kur’ân’a verilmiş ve daima da veriliyor.

Kur’ân’dan sonra sair enbiyânın kütüb ve suhurları derecesi gelir. Sair nihayetsiz kelimât-ı ilâhiye’nin ise bir kısmı dahi has bir itibarla, cüz’î bir unvan ile, hususî bir tecelli ile, cüz’î bir isim ile ve has bir rubûbiyet ile ve mahsus bir saltanat ile ve hususî bir rahmet ile zâhir olan ilhamât sûretinde bir mükâlemedir. Melek ve beşer ve hayvanâtın ilhamları, külliyyet ve hususiyet itibariyle çok muhtelifir.

Üçüncü Cüz

Kur’ân; asırları muhtelif bütün enbiyânın kütüblerini ve meşrebleri muhtelif bütün evliyânın risâlelerini ve meslekleri muhtelif bütün asfiyânın eserlerini icmâlen tazammun eden ve cihat-ı sittesi parlak ve evhâm u şübehâtın zulümâtından musaffa ve nokta-yi istinadı, bilyakîn vahy-i semâvî ve kelâm-ı ezeli; ve hedefi ve gayesi, bilmüşâhede saadet-i ebediye; içi, bilbedahe hâlis hidâyet; üstü, bizzarûre envâr-ı îmân; altı, biilmelyakîn delil ve bürhân; sağ, bittecrûbe teslim-i kalb ve vicdan; solu, biaynelyakîn teshir-i akıl ve iz’an; meyvesi, bihakkalyakîn Rahmet-i Rahman ve dâr-ı cinân, makamı ve revâci, bi’l-hadsî’s-sâdık makbûl-i melek ve ins ü cân bir kitab-ı semâvî’dir.

Kur’ân’ın târifine dair üç cüz’ündeki sıfatların her biri başka yerlerde kat’î isbat edilmiş veya isbat edilecektir. Dâvamız mücerred değil, her birisi bürhân-ı kat’î ile müberhendir.

Kemâl-i liyakat: Tam lâyük olma
Sair: Diğer, başka
Enbiya: Peygamberler
Kütüb: Dört peygambere indirilen kitap, kitaplar. **İlhamat:** İlhamlar
Suhuf: Bazı peygamberlere gelen sahife hâlindeki kitap, sahifeler
Kelimat-ı ilâhiye: İlâhî kelimeler
Zâhir: Görünen, âşikâr olan
Mükâleme: Konuşma
Külliyet: Umûmilik, çok kapsamlı olma. **Hususiyet:** Husûsilik
Meşrep: Tutum, özel tarz
Asfiya: İlim ve takvasıyla Peygamber Efendimiz’in (sas) gerçek varisleri. **Kütüb:** Kitaplar
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak. **Musaffa:** Süzölmüş
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Cihat-ı sitle: Altı yön

Evham: Yanlış ve esassız zanlar, vahimler. **Şübehat:** Şüpheler
Zûlumat: Karanlıklar
Nokta-i istinad: Dayanak noktası, güvenecek, dayanacak yer
Bilyakîn: Kat’î surette, kesin olarak
Vahy-i semavî: Allah (c.c.) tarafından gönderilen ilâhî ferman
Kelâm-ı ezeli: Ezeli kelâm
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Saadet-i ebedî: Ebedî mutluluk
Bilbedahe: Açık olarak, âşikâr
Bizzarûre: İster istemez, kesin
Biilmelyakîn: Bir şeyi görüp tatmaksızın delile dayanacak şekilde bilmek
Envâr-ı iman: İman nurları
Teslim-i kalp ve vicdan: Kalp ve vicdan ile kabullenmek

Bittecrûbe: Tecrübe ile bilmek
Biaynelyakîn: Bir şeyi bizzat gözüyle görüp hakkında bilgi sahibi olmak, görerek bilmek
Teshir-i akıl ve iz’an: Akıl ve iz’anı büyüleyip hayrete düşürme
Bihakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek
Rahmet-i Rahman: Rahman olan Allah’ın (c.c.) Rahmeti
Dâr-ı cinan: Cennet yurdu
Revac: Değer kazanma, sürüm
Bilhads-i sadık: Doğru olan sezgi
Makbul-i melek: Melekler tarafından hüsn-i kabul görmüş
Kitab-ı semavî: Allah (c.c.) tarafından gönderilen kitap
Mücerred: Delilden uzak, ispatı zor. **Burhan-ı kat’î:** Kesin delil
Müberhen: Delilli, ispatlanmış

Birinci Şu'le

Bu Şu'lenin “Üç Şua”ı var.

Birinci Şua

Derece-i i'câzda belâğat-ı Kur'âniye'dir.

O belâğat ise, nazmın cezâletinden ve hüsn-i metanetinden ve üslûblarının bedâatından, garib ve müstahsenliğinden ve beyanının berâatından, fâik ve safvetinden ve meânisinin kuvvet ve hakkâniyyetinden ve lâfzının fesâhatinden, selâsetinden tevellüd eden bir belâğat-ı hârikulâdedir ki, benî-Âdem'in en dâhî ediblerini, en hârika hatiblerini, en mütebahhir ulemasını muârazaya davet edip bin üç yüz senedir meydan okuyor, onların damarlarına şiddetle dokunuyor. Muârazaya davet ettiği hâlde, kibir ve gururlarından başını semâvâtâ vuran o dâhîler, Ona muâraza için ağız açamayıp kemâl-i zilletle boyun eğdiler.

İşte belâğatındaki vech-i i'câzı iki sûretle işaret ederiz:

Birinci Sûret

İ'câzı vardır ve mevcuttur. Çünkü Cezîretü'l-Arab ahalisi o asırda ekseriyet-i mutlaka îtibariyle ümmî idi. Ümmîlikleri için mefâhirlerini ve vukuat-ı tarihiyelerini ve mehâsin-i ahlâka yardım edecek durub-i emsallerini kitabet

Derece-i i'câzda: Mu'cize düzeyinde, seviyesinde

Belâğat-ı Kur'âniye: Kur'an'ın edebî üslûbu

Nazm: Belirli bir ölçüyle, inci gibi dizilmiş söz

Cezâlet: Ağızda enfes bir tatlılık, kulakta hoş bir sadâ bırakan, birbirleriyle uyumlu ifade

Hüsn-i metanet: Sağlamlıktaki güzellik

Bedâat: Orijinallik, kendinden önce bir örneği olmama, yenilik

Müstahsen: Güzel ve herkesin beğendiği, beğenilen

Beraat: Hüsn ve cemalde tam olmak, emsalinden üstün olmak

Fâik: Her şeyin güzide ve a'lası, üstün. **Maânî:** Manalar

Safvet: Hâlislik, temizlik, sâfilik

Fesahat: Kelimenin kolay, manası anlaşılır, akıcı ve birbirleriyle ahenkli harflerden oluşması

Selaset: Anlatıştaki açık, anlaşılır ve akıcı ifade şekli

Tevellüd: Ortaya çıkma, doğma

Belâğat-ı harikulâde: Eşi ve benzeri olmayan edebî üslûb

Benî Âdem: Âdemoğulları, insanlar. **Kemâl-i zillet:** Tam bir zillet

Mütebahhir: Deniz gibi geniş ve engin ilme sahip büyük âlim

Muaraza: Karşı gelme, sözle karşı-lıklı mücadele

Vech-i i'câz: Mu'cizelik yönü, şekli

Cezîretü'l-arab: Arap yarımadası

Ekseriyet-i mutlaka: Büyük çoğunluk

Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen

Mefâhir: İftihar edilecek, övünülecek şeyler. **Kitabet:** Yazı yazma

Vukuat-ı tarihiye: Tarihi hâdiseler **Mehâsin-i ahlâk:** Ahlak güzellikleri **Durub-i emsal:** Atasözleri

yerine şiir ve belâğat kaydıyla muhafaza ediyorlardı. Mânidar bir kelâm, şiir ve belâğat câzibesıyla eslaftan ahlafa hâfızalarda kalıp gidiyordu. İşte şu ihtiyacı fitrî neticesi olarak o kavmin mânevî çarşısı ticaretlerinde en ziyade revaç bulan, fesâhât ve belâğat metâi idi. Hattâ bir kabilenin belîğ bir edibi, en büyük bir kahramân-ı millîsi gibi idi. En ziyade onunla iftihar ediyorlardı. İşte İslâmiyet'ten sonra âlemi zekâlarıyla idare eden o zeki kavim, şu en revaçlı ve medar-ı iftiharları ve ona şiddet-i ihtiyaçla muhtaç olan belâğatta akvam-ı âlemden en ileride ve en yüksek mertebede idiler. Belâğat, o kadar kıymetdar idi ki, bir edibin bir sözü için iki kavim büyük muharebe ederdi ve bir sözünü musalaha ediyorlardı. Hattâ onların içinde “Muallakat-ı Seb'a” nâmıyla yedi edibin yedi kasidesini altınla Kâ'be'nin duvarına yazmışlar, onunla iftihar ediyorlardı.

İşte böyle bir zamanda, belâğat en revaçlı olduğu bir anda Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân nüzul etti.¹ Nasıl ki zaman-ı Mûsâ (aleyhisselâm)'da sihir² ve zaman-ı İsâ (aleyhisselâm)'da tıp revaçta idi.³ Mu'cizelerinin mühimmi o cinsten geldi. İşte o vakit bülegâ-yi Arab'ı, en kısa bir sûresine mukabeleyle davet etti:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ⁴

fermanıyla onlara meydan okuyor. Hem der ki: “İmân getirmezseniz mel'un-sunuz. Cehennem'e gireceksiniz!” Damarlarına şiddetle vuruyor. Gururlarını dehşetli sûrette kırıyor. O kibirli akıllarını istihfaf ediyor. Onları bidâyeten îdâm-ı ebedî ile ve sonra da Cehennem'de îdâm-ı ebedî ile beraber dünyevî îdâm ile de mahkûm ediyor. Der: “Ya muâraza ediniz, yahut can ve malınız helâkettedir!”

İşte eğer muâraza mümkün olsaydı acaba hiç mümkün mü idi ki, bir-iki satırla muâraza edip dâvasını ibtal etmek gibi rahat bir çare varken, en tehli-

¹ el-Beyhakî, Şuabü'l-îmân, 1/154

² el-Beyhakî, Şuabü'l-îmân, 1/153

³ el-Beyhakî, Şuabü'l-îmân, 1/153

⁴ Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin. (Bakara sûresi, 2/23)

Eslaf: Evvelkiler, geçmişler, selef-ler. **Ahlaf:** Sonra gelenler, halefler

İhtiyac-ı fitrî: Tabii ihtiyaç

Fesahat: Kelimenin kolay, manası anlaşılır, akıcı ve birbiriyle ahenkli harflerden oluşması

Belîğ: Fasih, üstün ve düzgün söz söyleyen. **Metâ:** Mal, servet

Kahraman-ı millî: Milli kahraman

Medâr-ı iftihar: İftihar vesilesi

Akvam-i âlemden: Dünya milletleri içinde. **Muharebe:** Savaş

Musalaha: Sulh, barış

Muallakat-ı seba: Cahiliye döneminde Kâbe'nin duvarına asılan yedi ünlü kaside

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân: Açıklama ve ifadeyle mu'cize olan Kur'ân. **Revaçlı:** İtibarlı, kıymetli

Zaman-ı Mûsa (a.s.): Hz. Musa'nın (a.s) zamanı

Zaman-ı İsâ (a.s.): Hz. İsa'nın (a.s) zamanı

Bülegâ-i Arab: Arab edebiyatçıları. **Mukabele:** Karşılık verme

Mel'un: Lânetlenmiş, kovuşmuş

İstihfaf: Küçümsemek, hafife almak

Bidâyeten: Başlangıçta, ilkin

İdam-ı ebedî: Ebedî yok oluş

Dünyevî: Dünyaya ait

Muaraza: Kavga, söz mücadelesi

keli, en müşkilatlı muharebe tarîkı ihtiyar edilsin! Evet o zeki kavim, o siyâsi millet ki, bir zaman âlemi, siyasetle idare ettiği hâlde, en kısa ve rahat ve hafif bir yolu terk etsin? En tehlikeli ve bütün mal ve canını belâya atacak uzun bir yolu ihtiyar etsin, hiç kabil midir! Çünkü bir edibleri, birkaç hurufatla muâraza edebilseydi; Kur'ân, dâvasından vazgeçerdi. Onlar da maddî ve mânevî helâketten kurtulurlardı. Halbuki muharebe gibi dehşetli, uzun bir yolu ihtiyar ettiler. Demek, muâraza-yı bilhurûf mümkün değildi, muhaldî. Onun için muharebe-i bi's-süyûfa mecbur oldular.

Hem Kur'ân'ı tanzir etmek, taklidini yapmak için gayet şiddetli iki sebep vardı. Birisi; düşmanın hırs-ı muârazası. Diğer; dostlarının şevk-i taklidi ki, şu iki sâik-i şedid altında milyonlar Arabî kitaplar yazılmış ki hiçbirisi ona benzemez. Âlim olsun, âmi olsun her kim Ona ve onlara baksa kat'iyen diyecek ki: "Kur'ân, bunlara benzemez. Hiçbirisi Onu tanzir edemez." Şu hâlde, ya Kur'ân bütününün altındadır. Bu ise, bütün dost ve düşmanın ittifa-kıyla battaldır, muhaldir. Veya Kur'ân, o yazılan umum kitapların fevkindir.

Eğer desen: "Nasıl biliyoruz ki, kimse muârazaya teşebbüs etmedi? Kimse kendine güvenemedi mi ki, meydana çıksın? Birbirinin yardımını da mı faide etmedi?"

Elcevap: Eğer muâraza mümkün olsaydı, alâ-küllî-hâl kat'î teşebbüs edilecekti. Çünkü izzet ve nâmus meselesi, can ve mal tehlikesi vardı. Eğer teşebbüs edilseydi, alâ-küllî-hâl kat'î tarafdar pek çok bulunacaktı. Çünkü hakka muarız ve muannid daima kesretli idi. Eğer tarafdar bulsaydı, alâ-küllî-hâl iştihar bulacaktı. Çünkü: Küçük bir mücadele, beşerin nazar-ı istiğrabını celbedip destanlarda iştihar eder. Şöyle acib bir mücadele ve vukuat ise gizli kalmaz. İslâmiyet aleyhinde tâ en çirkin ve en şeni' şeylere kadar nakledilir, meşhur olur. Halbuki: Muârazaya dair Müseylime-i Kezzâb'ın* bir-iki fıkrasın-

Kabil: Mümkün

Müşkilatlı: Karşık, zor

Muharebe tarîkı: Savaş yolu

İhtiyar: Seçme, tercih etme

Hurufat: Harfler

Muaraza-i bilhuruf: Söz, yazı veya fikir ile birisine karşı gelmek, sözlü mücadele

Muazara-i bi's-suyuf: Kılıçla, kuvvetle, silâhla mücadele etmek. Silâhla karşı koymak

Muhal: İmkânsız

Hırs-ı muaraza: Mücadele hırsı

Tanzir: Benzetme, bir şeyin taklidini yapma

Şevk-i taklit: Taklit arzusu

Sâik-i şedid: Zorlayıcı sebep

Âmi: Sıradan, kültürlü az kimse

Battal: Boş, hükümsüz, bâtl

Fevkinde: Üstünde

Alâküllihâl: Eninde sonunda, kesinlikle, mutlaka

Muarız: Karşı gelen, muhalefet eden

Muannid: İnatçı

İштиhar: Meşhur olma, tanınma, ün kazanma

Kesretli: Çoklukla, sıklıkla

Nazar-ı istiğrab celb: İnsanın merak duygusunu harekete geçirme

Acib: Hayret veren, dikkat çeken

Vukuat: Vak'alar, olup bitmiş şeyler

Şeni': Kötü, çok fena, çirkin

dan başka nakledilmemiş. O Müseylime'de çendan belâğat varmış. Fakat hadsiz bir hüsn-i cemâle mâlik olan beyan-ı Kur'ân'a nisbet edildiği için, onun sözleri hezeyan sûretinde tarihlere geçmiştir.

İşte Kur'ân'ın belâğatındaki i'câz, kat'iyen iki kere iki dört eder gibi mevcuttur ki, iş böyle oluyor.

İkinci Sûret

Belâğatındaki i'câz-ı Kur'ânî'nin hikmetini *Beş Nokta*'da beyan edeceğiz.

Birinci Nokta

Kur'ân'ın nazmında bir cezâlet-i hârika var.

O nazımdaki cezâlet ve metaneti, “İşârâtü'l-l'câz” baştan aşağıya kadar bu cezâlet-i nazmiyeyi beyan eder.

Saatın; saniye, dakika, saati sayan ve birbirinin nizamını tekmiil eden ne ise, Kur'ân-ı Hakîm'in her bir cümledeki, hey'âtındaki nazım ve kelimelerindeki nizam ve cümlelerin birbirine karşı münasebatındaki intizâmı öyle bir tarzda “İşârâtü'l-l'câz”da âhırine kadar beyan edilmiştir. Kim isterse ona bakabilir ve bu nazımdaki cezâlet-i hârikayı bu sûrette görebilir. Yalnız bir-iki misâl, bir cümlelerin hey'âtındaki nazmı göstermek için zikredeceğiz.

♦ Meselâ: وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ¹

Bu cümlede, azabı dehşetli göstermek için en azının şiddetle tesirini göstermekle göstermek ister. Demek taklîli ifade edecek cümlelerin bütün hey'etleri de bu taklile bakıp ona kuvvet verecek.

İşte لَئِنْ lâfzı, teşkiktir. Şek, killete bakar مَسَّ lâfzı, azıcık dokunmaktır. Yi-ne killeli ifade eder. نَفْحَةٌ lâfzı, maddesi, bir kokucuk olup killeli ifade ettiği gibi; sîgası, bire delâlet eder. Masdar-ı merre tâbir-i sarfiyyesinde “biricik”

¹ Eğer onlara Rabbinin azabından bir esinti bile dokunsa... (Enbiyâ sûresi, 21/46)

Çendan: Gerçi, her ne kadar

Hüsn-i cemat: Güzellik

Hezeyan: Saçma sapan konuşma, sayıklama

Cezâlet: Ağızda enfes bir tatlılık, kulakta hoş bir sadâ bırakan, bir-biriyle uyumlu ifade

Tekmil: Tamamlama, bitirme

Cezâlet-i harika: Olağanüstü cezâlet

Cezâlet-i nazmiye: Nazımdaki cezâlet. **Metanet:** Sağlamlık

Hey'ât: Âyetteki kelimelerin bütün. **Ahîr:** Son, nihayet

Teşkit: Şüpheye düşürme, şüphe-de bırakma

Taklîl: Azlık, az olma

Şek: Şüphe, zan, tereddüt

Killet: Azlık.

Siga: Kip

Mastar-ı merre: Fiilin bir defa yapıldığı belirten mastar

Tabir-i sarfiye: Sarf ilmindeki ifadesi

demektir. Killeti ifade eder. نُفْحَةٌ 'daki tenvin-i tenkîrî, taklîli içindir ki, o kadar küçük ki, bilinmiyor demektir. مِنْ lafzı, teb'îz içindir, bir parça demektir. Killeti ifâde eder. عَذَابٍ lâfzı, nekâl, ikaba nisbeten hafif bir nevi cezadır ki, killete işâret eder. رَبِّكَ lâfzı, Kahhâr, Cebbar, Müntakim'e bedel yine şefkati ihlas etmekle killeti işaret ediyor.

İşte “Bu kadar kiletteki bir parça azap böyle tesirli ise, ikab-ı ilâhî ne kadar dehşetli olur kıyas edebilirsiniz.” diye ifade eder. İşte şu cümlede küçük hey'etler nasıl birbirine bakıp yardım eder. Maksad-ı küllîyi, her biri kendi lisaniyle takviye eder. Şu misâl bir derece lafız ve maksada bakar.

♦ İkinci misâl: وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ¹

Şu cümlenin hey'âtı, sadakanın şerait-i kabûlünün beşine işaret eder.

Birinci Şart: Sadakaya muhtaç olmamak derecede sadaka vermek ki: مِمَّا lâfzındaki مِنْ -i teb'îz ile o şartı ifade eder.

İkinci Şart: Ali'den alıp Veli'ye vermek değil, belki kendi malından vermektir. Şu şartı رَزَقْنَاهُمْ lafzı ifade ediyor. “Size rızık olandan veriniz” demektir.

Üçüncü Şart: Minnet etmemektir. Şu şarta رَزَقْنَا 'daki لَّا lafzı işaret eder. Yâni “Ben size rızık veriyorum. Benim malımdan benim abdime vermekte minnetiniz yoktur.”

Dördüncü Şart: Öyle adama veresin ki, nafakasına sarf etsin. Yoksa sefahete sarf edenlere sadaka makbûl olmaz. Şu şarta يُنْفِقُونَ lâfzı işaret ediyor.

¹ Kendilerine ihlas ettiğimiz nimetlerden infak ederler. (Bakara sûresi, 2/3)

Tenvin-i tenkîrî: Kelimenin belirsizliğine işaret eden tenvin

Taklîl: Azlık

Teb'îz: Bütünü parçalara, kısımlara ayırma, kısmilik

Kahhar: Mutlak hakim, iradesini hiçbir gücün engelleyemediği mutlak galib

Cebbâr: Kulların hâllerini ıslah eden ve mahluklarını istediği yöne mecbur eden

Nekâl: Şiddetli azap, ceza

İkab: Şiddetli azap, ceza

Müntakim: Suçlulara hak ettikleri cezayı veren, mazlumun hakkını zalimde bırakmayan Allah (c.c.)

İkab-ı ilâhî: Allah'ın verdiği ceza

Maksad-ı küllî: Genel maksat

Hey'at: Âyetteki kelimelerin bütünü. **Abd:** Kul

Şerait-i kabul: Kabul şartları

Nafaka: Geçim için gerekli olan şey

Sefahat: Zevk, eğlence ve yasak şeylere düşkünlük, beynsizlik

Beşinci Şart: Allah nâmına vermektir ki, رَزَقْنَاهُمْ ifade ediyor. Yâni “Mal benimdir, benim nâmumla vermelisiniz.” Şu şartlarla beraber bir tevsî’ de var. Yâni: Sadaka nasıl mal ile olur; ilim ile dâhi olur. Kavl ile, fiil ile, nasihat ile de oluyor. İşte şu aksâma مِمَّا lâfzındaki مَ umumiyetiyle işaret ediyor. Hem şu cümle de bizzât işaret ediyor. Çünkü; mutlakdır, umumu ifade eder.

İşte sadakayı ifade eden şu kısacık cümlede, beş şart ile beraber geniş bir dairesini akla ihsan ediyor. Hey’etiyle ihsas ediyor. İşte hey’ette böyle pek çok nazımlar var. *Kelimâtın* dahi birbirine karşı, aynen geniş böyle bir daire-i nazmiyesi var.

♦ Sonra *kelâm*ların da, meselâ: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ¹ ’de altı cümle var. Üçü müsbet, üçü menfî. Altı mertebe-i tevhidi isbat etmekle beraber şirkin altı enva’ını reddeder. Her bir cümlesi öteki cümlelere hem delil olur, hem netice olur. Çünkü: Her bir cümlemin iki mânâsı var. Bir mânâ ile netice olur, bir mânâ ile de delil olur. Demek Sûre-i İhlâs’ta otuz Sûre-i İhlâs kadar, muntazam, birbirini isbat eder delillerden mürekkeb sûreler vardır.

Meselâ:

قُلْ هُوَ اللَّهُ: لِأَنَّهُ أَحَدٌ، لِأَنَّهُ صَمَدٌ، لِأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يُولَدْ،
لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ²

Hem:

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ: لِأَنَّهُ لَمْ يُولَدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ، لِأَنَّهُ صَمَدٌ،
لِأَنَّهُ أَحَدٌ، لِأَنَّهُ هُوَ اللَّهُ³

¹ De ki: O, Allahdır, Tekdir. (İhlâs sûresi, 112/1)

² De ki: O, Allahdır. Çünkü O Ehad’dır, Samed’dır, doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O’na denk değildir.

³ Herhangi bir şey O’na denk değildir. Çünkü O, doğurulmamıştır, doğurmamıştır, Samed’dır, Ehad’dır; çünkü O, Allahdır.

Tevsî’: Genişletme

Kavl: Söz

Hey’et: Cümlemin her bir kelimesi

Müsbet: Olumlu

Daire-i Nazmiye: Nazımla ilgili

saha. **Menfi:** Olumsuz

Mertebe-i tevhid: Cenab-ı

Hakk’ın birliğinin dereceleri

Şirk: Allah’a ortak koşma

Enva: Tür, cins

Mürekkeb: Birkaç maddeden yapılmış, terkîp edilmiş

Hem:

هُوَ اللَّهُ فَهُوَ أَحَدٌ، فَهُوَ صَمَدٌ، فَإِذَنْ لَمْ يَلِدْ، فَإِذَنْ لَمْ يُوَلَدْ،
فَإِذَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ¹

Daha sen buna göre kıyas et...

♦ Meselâ:

لَمْ • ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ •²

Şu dört cümlemin her birisinin iki mânâsı var. Bir mânâ ile öteki cümlelere delildir. Diğer mânâ ile onlara neticedir. On altı münasebet hatlarından bir nakş-ı nazmî-i i'câzî hasıl olur. “İşârâtü'l-l'câz” da öyle bir tarzda beyan edilmiş ki, bir nakş-ı nazmî-i i'câzî teşkil eder.

On Üçüncü Söz'de beyan edildiği gibi, güya ekser âyât-ı Kur'âniye'nin her birisi ekser âyâtın her birisine bakar bir gözü ve nâzır bir yüzü vardır ki, onlara münasebatın hutût-i mâneviyesini uzatıyor. Birer nakş-ı i'câzî nesce diyor. İşte “İşârâtü'l-l'câz” baştan aşağıya kadar bu cezâlet-i nazmiyeyi şerhetmiştir.

İkinci Nokta

Mânâsındaki belâğat-ı hârikadır.

On Üçüncü Söz'de beyan olunan şu misâle bak:

♦ Meselâ: سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ³

âyetindeki belâğat-ı mâneviyeyi zevk etmek istersen, kendini nur-i Kur'ân'dan evvel asr-ı câhiliyette, sahra-yi bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil

¹ O, Allahdır. Öyleyse O, Ehaddir, Sameddir. Bundan dolayı doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O'na denk değildir.

² Elif, Lâm, Mim. * İşte Kitab! Şüphe yoktur onda. Rehberdir müttakilere. (Bakara sûresi, 2/1-2)

³ Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir. (Hadid sûresi, 57/1)

Nakş-ı nazm-ı i'câzî: Mucizeli söz dizimi

Hasıl olma: Meydana gelme, ortaya çıkma

Güya: Sanki, sözde

Ekser: En çok, en fazla

Nâzır: Bakan. **Nesc:** Dokuma

Hutut-ı mânevî: Mânevî çizgiler

Cezâlet-i nazmiye: Kelimelerin, ağızda enfes bir tat, kulakta hoş bir sadâ bırakan, birbirleriyle uyumlu dizilişi

Belâğat-ı harika: İfadelerindeki hayret verici güzellikler

Nur-i Kur'ân: Kur'ân nuru

Belâğat-ı mâneviye: İfadelerindeki mana güzellikleri

Asr-ı câhiliye: İslâm'dan önceki zaman

Sahra-i bedeviyet: Bedevilik çölü

Zulmet-i cehil: Cehalet karanlığı

ve gaflet altında perde-i cümûd-u tabiata sarılmış olduğu bir anda Kur'an'ın lisân-ı semâvisinden **لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ** veyahut;

¹ **لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ** gibi âyetleri işit, bak!

Nasıl ki, o ölmüş veya yatmış olan mevcudat-ı âlem: **سَبَّحَ**, **تَسَبَّحَ** sadasıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar. Ve o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpare olan yıldızlar ve yerde perişan mahlukat, **تُسَبِّحُ** sayhasıyla ve nuruyla işitenin nazarında gökyüzü bir ağız, bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nümâ ve birer nur-u hakikat-edâ ve küre-i arz bir baş ve berr ve bahr, birer lisan ve bütün hayvanlar ve nebatlar birer kelime-i tesbih-feşan sûretinde arz-ı dîdar eder.

♦ Meselâ: On Beşinci Söz'de isbat edilen şu misâle bak:

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُتُوا مِنْ أَفْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُتُوا لَا تَنْفُتُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ * يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوْاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ²

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ³

âyetlerini dinle bak ki, ne diyor? Diyor ki: “Ey acz ve hakareti içinde mağrur ve mütemerrit ve zaaf ve fakrı içinde serkeş ve muannit olan ins ve cin! Emirlerime itâat etmezseniz haydi elinizden gelirse hudûd-u mülkümünden çıkı-

¹ “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

² Ey cin ve ins topluluğu! Yapabilirsiniz haydi göklerin ve yerin hududundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz. • O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? • Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız. • O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? (Rahman sûresi, 55/33-36)

³ Biz yere en yakın semayı lambalarla donattık. Onları şeytanlara atılan mermiler yaptık. Hem onlara alevli ateş hazırladık. (Mülk sûresi, 67/5)

Perde-i cumûd-i tabiat: Tabiatın cansız ve donuk perdesi

Lisân-ı semavî: Semâvî lisan

Mevcudât-ı âlem: Dünyadaki varlıklar

Hüşyâr: Uyanık, akıllı

Câmid: Cansız

Ateşpare: Ateş parçası, kıvılcım

Sayha: Ses, sadâ

Kelime-i hikmetnûma: Cenab-ı Hakk'ın hikmetini gösteren bir kelime

Nur-i hakikat edâ: Gerçeğin güzelliğini gösteren ışık

Küre-i arz: Yeryüzü

Berr: Kara, toprak

Kelime-i tesbihfeşan: Tesbihat ifade eden kelimeler

Bahr: Deniz. **Nebat:** Bitki

Arz-ı dîdar: Yüz gösterme

Hakaret: Küçüklük

Mütemerrid: Hakka karşı isyanla direnen

Serkeş: Başıbozuk, dikbaşlı, asi

Müannid: İnatçı

Hudud-i mülk: Hakimiyetin ve ülkenin sınırı

nız! Nasıl cesâret edersiniz ki, öyle bir Sultan'ın emirlerine karşı gelirsiniz; yıldızlar, aylar, güneşler, emirber neferleri gibi emirlerine itâat ederler. Hem tuğyanınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl'e karşı mübâreze ediyorsunuz ki, öyle azametli muftî askerleri var. Faraza şeytanlarınız dayanabilseler, onları dağ gibi güllerle recmedebilirler. Hem küfranınızla öyle bir Mâlik-i Zülcelâl'in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, cünûdundan öyleleri var, değil sizin gibi küçük âciz mahluklar, belki farz-ı muhâl olarak dağ ve arz büyüklüğünde birer adüvv-i kâfir olsaydınız, arz ve dağ büyüklüğünde yıldızları, ateşli demirleri size atabilirler, sizi dağıtırlar. Hem öyle bir kanunu kırıyorsunuz ki, onunla öyleler bağlıdır, eğer lüzum olsa arzınızı yüzünüze çarpar, güller gibi küreler misillü yıldızları üstünüze Allah'ın izniyle yağdırabilirler.” Daha sair âyâtın mânâlarındaki kuvvet ve belâgatı ve ulviyet-i ifadesini bunlara kıyas et...

Üçüncü Nokta

Üslûbundaki bedâat-i hârikadır.

Evet Kur'ân'ın üslûpları hem gariptir, hem bedi'dir, hem acîptir, hem mukni'dir. Hiçbir şeyi, hiçbir kimseyi, taklid etmemiş. Hiç kimse de Onu taklid edemiyor. Nasıl gelmiş, öyle o üslûplar taravetini, gençliğini, garabetini daima muhafaza etmiş ve ediyor. Ezcümle, bir kısım sûrelerin başlarında şifre-misâl ¹ عَسَقَ , ² حَمَ , ³ يَسَ , ⁴ طُهُ , ⁵ آلَ , ⁶ آلم gibi mukattaat hurufundaki üslûb-u bediîsi, beş-altı lem'a-yı i'câzı tazammun ettiğini “İşârâtü'l-lî'câz”da

¹ Şûrâ sûresi, 42/2

² Mü'min sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhuruf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1.

³ Yâsîn sûresi, 36/1

⁴ Tâhâ sûresi, 20/1

⁵ Yûnus sûresi, 10/1; Hüd sûresi, 11/1; Yûsuf sûresi, 12/1; İbrahim sûresi, 14/1; Hicr sûresi, 15/1

⁶ Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmran sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secde sûresi, 32/1.

Tuğyan: Azgınlık, Küfürde ileri gitme. **Emirber nefer:** Emir eri.

Mübâreze: Çarpışma, mücadeleye etme. **Muftî:** İtaatkâr

Faraza: Öyle sayalım ki, varsayalım ki. **Gülle:** Top mermisi

Malik-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye malik olan Yaradan

Farz-ı muhâl: Olmayacak bir şeyi olacakmış gibi düşünme

Recm: Taşlamak, taş tutmak

Cunûd: Askerler. **Arz:** Dünya

Adüvv-i kâfir: Kâfir düşman

Ulviyet-i ifade: İfadenin yüceliği

Bedaat-ı harika: Üslubundaki harika ve orijinal benzersizlik

Garib: Alışılmamış, yepyeni hayranlık uyaran

Acib: Hârika, hayranlık verici

Taravet: Tazelik, taze olma

Bedi': Eşi-benzeri görülmemiş, mükemmel. **Mukni':** İknâ edici

Garabet: Alışılmamışlık, orijinallik

Mukattaat hurufu: Kur'ân-ı Kerim'de bazı surelerin başında bulunan, Elif Lâmi Mim, Yâ Sin gibi alfabedeki adlarıyla tek tek okunan harfler

Üslûb-i bedi': Benzersiz, eşsiz, orijinal üslup

Ezcümle: Sûrelerin başında mezkûr olan haruf, harufatın aksâm-ı mâlûmesi olan *mechûre*, *mehmûse*, *şedîde*, *rihve*, *zelâka*, *kalkale* gibi aksâm-ı kesîresinden her bir kısmından nısfını almıştır. Kabil-i taksim olmayan hafifinden nısf-ı ekser, sakilinden nısf-ı ekall olarak bütün aksamını tansif etmiştir. Şu mütedâhil ve birbiri içindeki kısımları ve iki yüz ihtimal içinde mütereddid yalnız gizli ve fikren bilinmeyecek bir tek yol ile umumu tansif etmek kabil olduğu hâlde, o yolda, o geniş mesâfede sevk-i kelâm etmek, fikr-i beşerin işi olamaz. Tesadûf hiç karışamaz. İşte bir şifre-i ilâhiye olan sûrelerin başlarındaki haruf, bunun gibi daha beş-altı lem'a-yi i'câziyeyi gösterdikleriyle beraber ilm-i esrar-ı haruf ulemasıyla evliyânın muhakkikleri şu mukattaattan çok esrar istihrac etmişler ve öyle hakâik bulmuşlar ki, onlarca şu mukattaat kendi başıyla gayet parlak bir mu'cizedir. Onların esrarına ehil olmadığımız, hem umum göz görececek derecede isbat edemediğimiz için o kapıyı açamayız. Yalnız “İşârâtü'l-i'câz”da şunlara dair beyan olunan beş-altı lem'a-yi i'câza havale etmekle iktifa ediyoruz.

Şimdi, esâlib-i Kur'âniye'ye sûre itibariyle, maksad itibariyle, âyât ve kelâm ve kelime itibariyle birer işaret edeceğiz.

♦ Meselâ: Sûre-i 1 ¹ عَم 'ye dikkat edilse öyle bir üslûb-i bedî' ile Âhîret'i,

Haşr'i, Cennet ve Cehennem'in ahvâlini öyle bir tarzda gösteriyor ki, şu dünyadaki ef'âl-i ilâhiye'yi, âsâr-ı rabbâniye'yi o ahvâl-i uhreviye'ye birer birer bakar isbat eder gibi kalbi ikna' eder. Şu sûredeki üslûbun izahı uzun olduğundan yalnız bir-iki noktasına işaret ederiz. Şöyle ki:

¹ Nebe sûresi, 78/1.

Ezcümle: Bu cümleden olarak.

Bunlardan biri de şudur:

Mezkûr: Adı geçen, zikredilen

Lema'-i i'câz: Mu'cize panlıları

Tazammun: İhtiva etme, içine alma

Huruf: Harfler

Hurufat: Harfler

Aksam-ı malumesi: Bilinen kısımları

Mechûre: Harf, hareke ile okunduğu vakit, nefesin hapsolunup sesin âşikâr okunduğu harfler

Mehmuse: Gizli okunan harfler

Şedîde: Rahve harflerinin zıddı olup sükûn ile söylendiğinde sesin akmadığı harfler

Rahve: Sükun ile söylenirken sesin aktığı harfler

Zelaka: Keskin olarak okunan harflerdir bunlara muzlika da denir

Kalkale: Okurken harflerin üzerinde birden durarak harfi, mahreçinden çıkar çıkmaz kesmek suretiyle bu harfleri tekrar okumak. Kalkale ile okunan harfler şunlardır: ق-ط-ب-ج-د

Kabil-i taksim olmayan: Bölünemeyen. **Nısf:** Yarım, yarı

Nısf-ı ekser: Daha çok olan yarı

Nısf-ı ekal: Daha az olan yarı

Sakıl: Kalın ve ağır okunan harf ve hece. **Aksam:** Kısımlar

Tansif: Yarı yarıya bölmek, ayırmak

Mütereddid: Karar veremeyen, kararsız. **Mütedahil:** İççe

Sevk-i kelâm: Sözü ulaştırmak

Fikr-i beşer: İnsan düşüncesi

Şifre-i ilâhiye: İlâhî şifre

İlm-i esrar-ı haruf: Harflerin sırlarını araştırma ilim

Esrar: Sırlar, gizli hikmetler ve manalar

İstihrac: Çıkarmak

İktifa: Kâfi görme, yeterli bulma

Esâlib-i Kur'an: Kur'an'ın kendine ait üslub ve beyanı

Üslûb-i bedî: Benzersiz, orijinal üslup

Ef'al-i ilâhiye: Cenab-ı hakkın fiilleri

Asâr-ı Rabbaniye: Cenab-ı hakkın yeryüzündeki eserleri

Ahvâl-i uhreviye: Ahiret âleminde ait hâller

Şu sûrenin başında kıyâmet gününü isbât için der: “Size zemini güzel serilmiş bir beşik; dağları hânenize ve hayatınıza defineli direk, hazi-neli kazık; sizi birbirini sever, ünsiyet eder çift; geceyi hâb-ı rahatınıza örtü; gündüzü meydân-ı maişet; Güneş’i ışık verici, ısındırıcı bir lâmba; bulutları âb-ı hayat çeşmesi gibi ondan suyu akıttım. Basit bir sudan bütün erzâkınızı taşıyan bütün çiçekli, meyveli muhtelif eş-yayı kolay ve az bir zamanda îcad ederiz. Öyle ise, yevm-i fasl olan kıyâmet sizi bekliyor. O günü getirmek bize ağır gelemez.” İşte bun-dan sonra kıyâmette dağların dağılması, semâvâtın parçalanması, Cehen-nem’in hazırlanması ve Cennet ehline bağ ve bostan vermesini gizli bir sû-rette isbatlarına işaret eder. Mânen der: “Mâdem gözünüz önünde dağ ve zeminde şu işleri yapar; âhirette dahi bunlara benzer işleri yapar.” Demek sûrenin başındaki “dağ”, kıyâmetteki dağların hâline bakar ve “bağ” ise, âhirde ve âhiretteki hadîkaya ve bağa bakar. İşte sair noktaları buna kı-yas et, ne kadar güzel ve âlî bir üslûbu var, gör.

♦ Meselâ:

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ¹

ilâ âhir... Öyle bir üslûb-i âlîde benî-beşerdeki şuûnat-ı ilâhiye’yi ve gece ve gündüzün deveranındaki tecelliyât-ı ilâhiye’yi ve senenin mevsimlerinde o-lan tasarrufat-ı rabbâniye’yi ve yeryüzünde hayat-memat, haşır ve neşr-i dün-yeyiyedeki icraat-ı rabbâniye’yi öyle bir ulvî üslûb ile beyan eder ki, ehl-i dikkatin akıllarını teshir eder. Parlak ve ulvî geniş üslûbu, az dikkat ile gö-ründüğü için şimdilik o hazineyi açmayacağız.

♦ Meselâ:

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ • وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ • وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ • وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ • وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ²

¹ De ki: “Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!” Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

² Gök yarıldığı zaman, * ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman, * yer yayılıp dümdüz edildiği, * içindekileri dışarı atıp boşaldığı, * ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman... Seyredin siz: Neler olacak o zaman! (İnşikak sûresi, 84/1-5)

Ünsiyet etme: Alishkanlık kurma, dost olma

Hâb-ı rahat: Dinlenme uykusu

Meydan-ı maişet: Geçim sahası

Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat ka-zandıran efsânevi su

Hadîka: Bahçe.

Yevm-i fasl: Hesap günü, Kıya-metin isimlerinden biri

Âlî: Yüce, ulu

Benî beşer: İnsanoglu

Üslûb-i Âlî: Üstün ifade tarzı

Şuûnat-ı ilâhiye: İlâhî fiiller, Allah’ın icraatları

Tecelliyat-ı ilâhiye: Cenâb-ı

Hakk’ın isimlerinin yansımaları

Tasarrufat-ı rabbâniye: Cenab-ı

Hakk’ın kâinatı dilediği tarzda yönetmesi. **Memât:** Ölüm

Teshir: Emri altına almak, kendi-ne boyun eğdirmek

Gök ve zeminin, Cenâb-ı Hakk'ın emrine karşı derece-i inkıyad ve itaatlerini şöyle âlî bir üslûb ile beyan eder ki: Nasıl bir kumandan-ı a'zam, mücâhede ve manevra ve ahz-ı asker şûbeleri gibi mücâhedeye lâzım işler için iki daireyi teşkil edip açmış. O mücâhede, o muamele işi bittikten sonra o iki daireyi başka işlerde kullanmak ve tebdil ederek istimal etmek için o kumandan-ı a'zam o iki daireye müteveccih olur. O daireler, her birisi hademeleri lisanıyla veya nutka gelip kendi lisanıyla der ki: "Ey kumandanım bir parça mühlet ver ki, eski işlerin ufak tefeklerini, pırtı-mırtılarını temizleyip dışarı atayım, sonra teşrif ediniz. İşte atıp senin emrine hâzır duruyoruz. Buyurun ne yaparsanız yapınız. Senin emrine münkadız. Senin yaptığın işler bütün hak, güzel, maslahattır." Öyle de: Semâvât ve arz, böyle iki daire-i teklif ve tecrübe ve imtihan için açılmıştır. Müddet bittikten sonra semâvât ve arz, daire-i teklife ait eşyayı emr-i ilâhî'yle bertaraf eder. Derler: "Yâ Rabbenâ! Buyurun, ne için bizi istihdam edersen et. Hakkımız sana itaattir. Her yaptığın şey de haktır." İşte, cümlelerindeki üslûbun haşmetine bak, dikkat et.

♦ Hem meselâ:

يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ¹

İşte, bu âyetin bahr-ı belâğatından bir katreye işaret için bir üslûbunu bir temsil âyinesinde göstereceğiz. Nasıl bir harb-i umumîde bir kumandan, zaferden sonra ateş eden bir ordusuna "Ateş kes!" ve hücum eden diğer bir ordusuna "Dur!" der, emreder. O anda ateş kesilir, hücum durur. "İş bitti, istilâ ettik. Bayrağımız düşmanın merkezlerinde yüksek kalelerinin başında dikildi. Eşfelü's-sâfilîne giden o edepsiz zâlimler cezalarını buldular." der.

Aynen öyle de: Padişah-ı bîmisâl, kavm-i Nuh'un mahvı için semâvât ve arz'a emir vermiş. Vazifelerini yaptıktan sonra ferman ediyor: "Ey Arz!

¹ Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe: "Ey yer suyunu yut ve sen ey gök suyunu tut!" diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi üzerinde yerleşti ve "Kahrolsun o zâlimler!" denildi. (Hûd sûresi, 11/44)

Derece-i inkıyad: İtaatin derecesi
Kumandan-ı a'zam: En büyük kumandan.
Âlî: Yüce, ulu
Mücâhede: Savaşma, mücadele etme.
Ahz-ı asker: Askere alma
Tebdil etme: Değiştirme
İstimal etmek: Kullanmak
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Nutka gelme: Konuşma

Münkad: İtaat eden boyun eğen
Maslahat: Fayda, menfaat
Semavat ve arz: Gökyüzü ve yer-yüzü.
Mühlet: Zaman
Daire-i teklif: İmtihan sahası
Emr-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın emri
Bertaraf etme: Ortadan kaldırma, tesirsiz hâle getirme
Harb-i umûmî: Dünya savaşı

İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma, kullanma
Bahr-i belâgat: Belâgat incileriyle dolu deniz.
Katre: Damla
İstilâ: İşgal etme
Eşfel-i safillin: Aşağıların aşağısı, cehennemin en alt noktası
Padişah-ı bi-misâl: Eşi ve benzeri olmayan sultan Allah (c.c.)

Suyunu yut. Ey Semâ! Dur, işin bitti. Su çekildi. Dağın başında me'mur-i ilâhînin çadır vazifesini gören gemisi kuruldu. Zâlimler cezalarını buldular.” İşte şu üslûbun ulviyetine bak. “Zemin ve gök iki mutî” asker gibi emir dinler, itaat ederler” diyor. İşte şu üslûb işaret eder ki, insanın isyanından kâinat kızıyor. Semâvât ve Arz hiddete geliyorlar ve şu işaretle der ki: “*Yer ve gök iki mutî’ asker gibi emirlerine bakan bir Zâta isyan edilmez, edilmemeli...*” Dehşetli bir zecri ifade eder. İşte tûfan gibi bir hâdis-e umumiye-yi bütün netâiciyle, hakâikiyla birkaç cümlede îcâzlı, i’câzlı, cemâlli, icmâl-li bir tarzda beyan eder. Şu denizin sair katrelerini şu katreye kıyas et.

Şimdi kelimelerin penceresiyle gösterdiği üslûba bak.

♦ Meselâ: ¹ وَالْقَمَرَ قَدَرْتَاهُ مَنَارِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ deki

كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ kelimesine bak, ne kadar latîf bir üslûbu gösteriyor. Şöyle ki: Kamer’in bir menzili var ki, Süreyya yıldızlarının dairesidir. Kamer’i, hilâl vaktinde hurmanın eskimiş beyaz bir dalına teşbih eder. Şu teşbih ile semânın yeşil perdesi arkasında güya bir ağaç bulunuyor ki beyaz, sivri, nurânî bir dalı, perdeyi yırtıp başını çıkarıp, Süreyya o dalın bir salkımı gibi ve sair yıldızlar o gizli hilkat ağacının birer münnevver meyvesi olarak işitenin hayâlî olan gözüne göstermekle; medar-ı maişetlerinin en mühimmi hurma ağacı olan sahra-nişinlerin nazarında ne kadar münasip, güzel, latîf, ulvî bir üslûb-i ifade olduğunu zevkin varsa anlarsın.

♦ Meselâ: On Dokuzuncu Söz’ün âhirinde isbat edildiği gibi,

² وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا deki *تَجْرِي* kelimesi şöyle bir üslûb-i âlî’ye pen-

cere açar. Şöyle ki: *تَجْرِي* lafzıyla yâni: “Güneş döner.” tâbiriyle kış ve yaz, gece ve gündüzün deveranındaki muntazam tasarrufât-ı kudret-i ilâhiye’yi ihtar ile Sâni’in azametini ifham eder ve o mevsimlerin sahifelerinde kalem-i

¹ Ay için de birtakım safhalar, duraklar tâyin ettik, dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpu gibi kuru, sarı, kavisli bir hâle gelir. (Yâsin sûresi, 36/39)

² Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde... (Yâsin sûresi, 36/38)

Memur-i ilâhî: Cenab-ı Hakk’ın çalıştığı görevli. **Mutî:** İtaatkâr
Zecr: Menetme, engel olma
Hâdis-e-i umumiye: Genel hâdis-e
Netâic: Sonuçlar. **Hakâik:** Hakikatler
İcâz: Az sözle çok şey ifade etme
İcâz: İnsanları aciz bırakan, hayrete düşüren, mucize gösterme

Latîf: Güzel, hoş, şeffaf
Kamer: Ay
Menzil: Yer, konaklama yeri, mesken
Teşbih etme: Benzetme
Münnevver: Nurlu, aydın
Medar-ı maişet: Geçim vesilesi
Sahra-nişin: Çölde yaşayanlar, çöl ahâlisi

Üslub-i ifade: İfade tarzı
Üslub-i âliye: Yüce üslup
Deverân: Dönme, dolaşma
Tasarrufat-ı kudret-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk’ın kudretinin dilediği şekilde yaptığı işler
İhtar: Hatırlatmak, dikkati çekmek
İfham: Anlatma

kudretin yazdığı mektubât-ı Samedâniye'ye nazarı çevirir. Hâlık-ı Zülcelâl'in hikmetini i'lâm eder.

وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا¹ Yâni, "lâmba" tâbiriyle şöyle bir üslûba pencere

açar ki, şu âlem bir saray ve içinde olan eşya ise insana ve zîhayata ihzâr edilmiş müzeyyenat ve mat'umat ve levazımât olduğunu ve Güneş dahi müsahhar bir mumdar olduğunu ihtar ile Sâni'in haşmetini ve Hâlık'ın ihsanını ifham ederek tevhide bir delil gösterir ki, müşriklerin en mühim, en parlak mâbud zannettikleri Güneş, müsahhar bir lâmba, câmid bir mahluktur. Demek سِرَاجًا tâbirinde Hâlık'ın azamet-i rubûbiyet'indeki rahmetini ihtar eder.

Rahmetin vüs'atindeki ihsanını ifham eder ve o ifhamda saltanatının haşmetindeki keremini ihsas eder ve bu ihsasta vahdâniyeti i'lam eder ve mânen der: "Câmid bir sirâc-ı müsahhar hiçbir cihette ibadete lâyük olamaz."

Hem cereyân-ı تَجْرِی tâbirinde gece gündüzün, kış ve yazın dönmele-
rindeki tasarrufat-ı muntazama-yi acibeyi ihtar eder ve o ihtarda, rubûbiyet'inde münferid bir Sâni'in azamet-i kudretini ifham eder.

Demek Şems ve Kamer noktalarından beşerin zihnini gece ve gündüz, kış ve yaz sahifelerine çevirir ve o sahifelerde yazılan hâdisatın satırlarına nazar-ı dikkati celbeder. *Evet Kur'ân, Güneş'ten Güneş için bahsetmiyor. Belki onu ışıktandıran Zât için bahsediyor. Hem Güneş'in insana lüzumsuz olan mahiyetinden bahsetmiyor. Belki Güneş'in vazifesinden bahsediyor ki, san'at-ı rabbâniye'nin intizâmına bir zenberek ve hilkat-i rabbâniye'nin nizamına bir merkez, hem Nakkaş-ı Ezeli'nin gece gündüz ipleriyle dokuduğu eşyadaki san'at-ı rabbâniye'nin insi-*

¹ ...Güneşi ise lâmba yaptı. (Nüh sûresi, 71/16)

Kalem-i kudret: Kudret kalemi

Mektubat-ı samedâniye: Her şey O'na muhtaç olduğu halde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'tan gelen mektuplar

Nazar: Bakış

Hâlik-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeyi Yaradan

İ'lam: Bildirmek

Zîhayat: Canlı, hayat sahibi

İhzâr: Hazırlama

Müzeyyenât: Süslenmiş şeyler

Mat'umât: Yenecek şeyler

Levazimat: Gerekli, lâzım olan şeyler

Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade

Mumdâr: Işık veren

İfham: Anlatma

Camid: Donmuş, cansız

İhsâs: Hissettirme

Sirâc-ı musahhar: Emre âmâde bir lâmba

Tasarrufât-ı muntazamâ-i acîbe: Hayret verici bir düzen içinde yapılan işler

Münferid: Tek benzersiz

Azamet-i kudret: Kudretin büyüklüğü

Şems: Güneş. **Hâdisât:** Olaylar

Nazar-ı dikkati celb etme: Dikkatli bakışları kendine çekme

Sanat-ı Rabbâniye: Cenab-ı

Hakk'ın sanatı

Zenberek: Hareket ettirmeye yarayan yay, hareket ve faaliyete sebep olan şey

Hilkat-ı Rabbâniyenin nizamı:

Cenab-ı hakkın yaratma kanunu

Nakkâş-ı ezeli: Her şeyin nakşını yapan ezeli Zat (c.c)

camına bir mekik vazifesini yapıyor. Daha sair kelimât-ı Kur'âniye'yi bunlara kıyas edebilirsin. Âdetâ basit, me'luf birer kelime iken, latîf mânâların definelerine birer anahtar vazifesini görüyor.

İşte ekseriyetle üslûb-i Kur'ân'ın geçen tarzlarda ulvî ve parlak olduğundandır ki, bazan bir bedevî Arap bir tek kelâma meftun olur. Müslüman olmadan secdeye giderdi. Bir bedevî **فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ**¹ kelâmını işittiği anda secdeye gitti. Ona dediler: “Müslüman mı oldun?” “Yok” dedi, “Ben şu kelâmın belâğatına secde ediyorum.”²

Dördüncü Nokta

Lafındaki fesâhât-ı hârikasıdır.

Evet Kur'ân mânen üslûb-i beyan cihetiyle fevkalâde belîğ olduğu gibi, lâfzında gayet selis bir fesâhati vardır. Fesahatin kat'î vücûduna, usandırması delildir ve fesâhatin hikmetine, fenn-i beyan ve meâninin dâhî ulemasının şehâdetleri bir bürhân-ı bâhirdir. Evet binler defa tekrar edilse usandırmıyor, belki lezzet veriyor. Küçük basit bir çocuğun hâfızasına ağır gelmiyor, hıfzedebilir. En hastalıklı, az bir sözden müteezzî olan bir kulağa nâhoş gelmiyor, hoş geliyor. Sekeratta olanın damağına şerbet gibi oluyor. Zemzeme-i Kur'ân onun kulağında ve dimağında, aynen ağızda ve damağında mâ-yi zemzem gibi leziz geliyor.

Usandırmamasının sırr-ı hikmeti şudur ki: *Kur'ân, kulûbe kût ve gıda ve ukûle kuvvet ve gınâ ve rûha mâ ve ziyâ ve nüfusa devâ ve şifâ olduğundan usandırmaz.* Her gün ekmek yeriz, usanmayız. Fakat en güzel bir meyveyi her gün yesek, usandıracak. *Demek Kur'ân, hak ve hakikat ve sıdk ve hidâyet ve hârika bir fesâhat olduğundandır ki, usandırmıyor, daima gençliğini muhafaza ettiği gibi tarâvetini, halâvetini de*

¹ Şimdi sen, sana ne emredilmişse onu açıkça söyle onlara. (Hicr sûresi, 15/94)

² Bkz.: el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86.

İnsicam: Uyum ve düzen
Kelimat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın kelimeleri. **Me'luf:** Alışılmış
Üslub-i Kur'ân: Kur'ân'ın ifade tarzı **Meftûn:** Gönül vermiş, vurgun, tutkun
Fesâhat: Kelimenin kolay, mânâsı anlaşılır, akıcı ve birbirleriyle âhenkli harflerden oluşması
Üslub-i beyan: Açıklama tarzı
Selis: Düzgün ve akıcı ifade

Fenn-i beyan: Edebiyatın, hakikat, teşbih, istiâre, mecaz, kinaye kısımlarından bahseden ilim dalı
Fenn-i maanî: Güzel söz söylemeye ve güzel yazmayı öğreten, edebiyatın bir dalı
Burhan-ı bâhîr: Açık ve âşikâr olan delil
Müteezzî: İncinen, ezâ gören
Nâhoş: Hoşa gitmeyen, beğenilmeyen

Sekerât: Ölüm anındaki baygınlık, ölüm sarhoşluğu
Zemzeme-i Kur'ân: Kur'ân'ın nağmeleri **Kulûb:** Kalpler
Kut: Gıda **Ükûl:** Akıllar, zihinler
Gınâ: Zenginlik
Mâ-i zemzem: Zemzem suyu
Mâ: Su. **Ziyâ:** Işık
Sıdk: Doğruluk
Taravet: Tazelik, taze olma
Halâvet: Tatlılık, şirin olma

muhafaza ediyor. Hattâ Kureyş'in rüesâsından müdakkik bir belîğ, müşrikler tarafından, Kur'ân'ı dinlemek için gitmiş. Dinlemiş, dönmüş, demiş ki: "Şu kelâmın öyle bir halâveti ve tarâveti var ki, kelâm-ı beşere benzemez. Ben şâirleri, kâhinleri biliyorum. Bu onların hiç sözlerine benzemez. Olsa olsa etbâmızı kandırmak için sihir demeliyiz."¹ İşte Kur'ân-ı Hakîm'in en muannit düşmanları bile fesâhatinden hayran oluyorlar.

Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinde, kelâmlarında, cümlelerinde fesâhatin esbâbını izah çok uzun gider. Onun için sözü kısa kesip yalnız nümüne olarak bir âyetteki hurûf-u hecâiyenin vaziyetiyle hâsıl olan bir selâset ve fesâhat-i lafizeyi ve o vaziyetten parlayan bir lem'a-yı i'câzı göstereceğiz.

♦ İşte: *ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِّنْكُمْ*² ilâ âhir..

İşte şu âyette, bütün huruf-u heca mevcuttur. Bak ki; sakil, ağır bütün aksâm-ı hurûf beraber olduğu hâlde selâsetini bozmamış. Belki, bir revnâk ve muhtelif tellerden mütenasib, mütesanid bir nağme-i fesâhat katmış.

Hem şu lem'a-yı i'câza dikkat et ki, hurûf-u hecâdan 'yâ' ile 'elif' en hafif ve birbirine kalbolduğu için iki kardeş gibi her birisi yirmi bir kere tekrarı var. م ile ن (Hâşiye) birbirinin kardeşi ve birbirinin yerine geçtiği için her birisi otuz üçer defa zikredilmiştir.

ش , ص , س , ش mahreççe, sıfatça, savtça kardeş oldukları için her biri üç defa, ع , غ , ع kardeş oldukları hâlde ع daha hafif altı defa; ع sıkleti için yarısı olarak üç defa zikredilmiştir.

ز , ط , ظ , ذ , ز mahreççe, sıfatça, sesçe kardeş oldukları için her birisi ikişer

¹ Bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/550; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/157; İbni Abdilberr, *el-İstîâb* 2/433; el-Hakim et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 3/260.

² "Sonra o kederin peşinden üzerinize bir güven duygusu indirdi. Sizden bir kısmını bürüyen tatlı bir uyku hâli verdi." (Âl-i İmran sûresi, 3/154)

(Hâşiye) Tenvin dahi nundur.

Kureyş: Hz Muhammed'in (s.a.s) mensub olduğu Arab kabilesi
Rüesâ: Reisler, önde gelenler
Müdakkik: İnceden inceye araştıran, en gizli şeyleri gören
Kelâm-ı beyer: İnsan sözü
Kâhin: Karışık ve tahmini sözlerle gaibden haber verdiği söylenen kimse, Falcı. **Etba':** Tâbi olanlar
Muannid: İnatçı

Fesâhat: Kelimenin kolay, mânâsı anlaşılır, akıcı ve birbiriyle âhenkli harflerden oluşması
Huruf-i hecaiye: Alfabe harfleri
Selâset: İfadenin düzgünlüğü ve akıcılığı. **Sakil:** Telaffuzu ağır
Aksâm-ı huruf: Harflerin kısımları
Revnâk: Göz alıcılık, parlaklık
Mütesanid: Birbiriyle dayanışma hâlinde bulunan

Mütenasip: Uygun
Nağme-i fesahat: Düzgün ve güzel ifadenin oluşturduğu nağme
Lem'a-i i'câz: Mu'cize parlıtsı
Huruf-i hecâ: Alfabe harfleri
Mahreç: Harflerin boğaz ve ağızdan çıktıkları yerler
Sıfatça: Vasıf ve özellik bakımından. **Savtça:** Ses bakımından
Siklet: Ağırılık

defa; ل ve 'elif' ile beraber ikisi لا sûretinde ittihat ettikleri ve elif لا sûretinde hissesi 'lâm'ın yarısıdır. Onun için ل kırk iki defa, 'elif' onun yarısı olarak yirmi bir defa zikredilmiştir. 'Hemze', ه ile mahreççe kardeş oldukları için hemze^(Hâşiye) on üç, ه bir derece daha hafif olduğu için on dört defa, ف , ك , ق kardeş oldukları için 'kaf'ın bir noktası fazla olduğu için ق on, ف dokuz, ك dokuz, ب dokuz, ت on iki, 'ت' nin derecesi üç olduğu için on iki defa– zikredilmiştir. ر , 'lâm'ın kardeşidir. Fakat ebced hesabıyla ر iki yüz, ل otuzdur. Altı derece yukarı çıktığı için altı derece aşağı düşmüştür. Hem ر , telaffuzca tekerrür ettiğinden sakil olup yalnız altı defa zikredilmiştir.

ض , ث , ح , خ sikletleri ve bazı cihat-ı münasebat için birer defa zikredilmiştir. و 'ح' dan ve 'hemze' den daha hafif ve ي 'den ve 'elif' ten daha sakil olduğu için on yedi defa, sakil hemzeden dört derece yukarı, hafif eliften dört derece aşağı zikredilmiştir.

İşte şu hurufun bu zikrinde hârikulâde bu vaziyet-i muntazama ile ve o münâsebet-i hafiyeye ile ve o güzel intizâm ve o dakik ve ince nazm ve insicâm ile iki kere iki dört eder derecede gösterir ki, beşer fikrinin haddi değil ki, şunu yapabilsin. Tesadüf ise; muhâldir ki, ona karışsın. İşte şu vaziyet-i huruftaki intizâm-ı acib ve nizam-ı garib, selâset ve fesâhat-ı lafziyeye medar olduğu gibi, daha gizli çok hikmetleri bulunabilir. Madem hurûfâtında böyle intizâm gözetilmiş. Elbette kelimelerinde, cümlelerinde, mânâlarında öyle esrarlı bir intizâm, öyle envârlı bir insicâm gözetilmiş ki, göz görse “Mâşâallah”, akıl anlasa “Bârekâallah” diyecek.

(Hâşiye) Hemze, melfuz ve gayr-i melfuz yirmi beştir ve hemzenin sâkin kardeşi elif'ten üç derece yukarıdır. Zira hareke üçtür.

İttihâd: Birleşme

Hemze: Elif harfi veya onun yerine kullanılan işaret

Ebced hesabı: Eski Sami alfabe-sindeki sıralanışa göre Arapça harflere sayı değeri vererek tarih veya sayı çıkarma işi

Tekerrür: Tekrar. **Muhal:** İmkânsız

Sakil: Telaffuzu ağır

Cihat-ı münasebat: İlgili yönler

Vaziyet-i muntazama: Muntazam durum

Münasebet-i hafiyeye: Gizli ilişki

Nazm: Düzen, cümlede söz dizini

İnsicâm: Düzgünlük, uyumluluk

Vaziyet-i huruf: Harflerin dizilişi

İntizâm-ı acib: Hayret verici diziliş

Nizam-ı garip: Orijinal, yepyeni diziliş. **Selaset:** Ifadenin düzgünlüğü ve akıcılığı

Fesâhat-i lafziye: Kelimenin; kolay, mânâsı anlaşılır, akıcı ve bir-biriyle âhenkli harflerden oluşması. **Hurufat:** Harfler

Beşinci Nokta

Beyanındaki berâattir.

Yâni, tefevvuk ve metanet ve haşmettir. Nasıl ki; nazmında cezâlet, lafzında fesâhat, mânâsında belâğat, üslûbunda bedâat var. Beyanında dahi faik bir berâat vardır. Evet terğib ve terhib, medih ve zem, isbat ve irşâd, ifhâm ve ifhâm gibi bütün aksâm-ı kelâmiyede ve tabakat-ı hitabiyede beyanât-ı Kur'âniye en yüksek mertebededir. Meselâ:

Makam-ı terğib ve teşvik'te hadsiz misâllerinden,

♦ Meselâ: Sûre-i ¹ عَلَى الْإِنْسَانِ 'de beyanâtı, ^(Hâşiyeye) âb-ı kevser gibi hoş, selsebil çeşmesi gibi selâsetle akar, cennet meyveleri gibi tatlı, hûri libası gibi güzeldir.

Makam-ı terhib ve tehdit'te pek çok misâllerinden,

♦ Meselâ: هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ الْعَاصِيَةِ² sûresinin başında beyanât-ı Kur'âniye ehl-i dalâletin sımâhında kaynayan rasas gibi, dimağında yakan ateş gibi, damağında yanan zakkum gibi, yüzünde saldıran cehennem gibi, midesinde acı, dikenli dari' gibi tesir eder. Evet bir Zât'ın tehdidini gösteren Cehennem gibi bir azab me'muru, öfkesinden ve gayzından parçalanmak vaziyetini alması ve ³ تَكَادُ تَمَيِّرُ مِنَ الْعِظْرِ söylemesi, söyletmesi, o Zât'ın terhibi ne derece dehşetli olduğunu gösterir.

¹ Dehrin akışı içinde öyle zaman geçti ki, o dönemde, insanın adı bile anılmazdı. (Dehr sûresi, 76/1)

(Hâşiyeye) Şu üslûb-ı beyan, o sûrenin meâlinin libasını giymiş.

² Gâşiyenin, dehşeti her tarafı saracak olan o felâketin mahiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun. (Gâşiyeye sûresi, 88/1)

³ Cehennem öfkesinden nerdeyse çatlayacak hâldedir. (Mülk sûresi, 67/8)

Fesâhat: Kelimenin kolay, mânâsı anlaşılır, akıcı ve birbiriyle âhenkli harflerden oluşması
Berâat: Hüsn ve cemalde tam olmak, emsalinden üstün olmak
Tefevvuk: Üstünlük
Metanet: Sağlamlık
Cezâlet: İfadenin düzgünlüğü ve güzelliği. **Haşmet:** İhtişam
Bedâat: Bedillik, güzellik
Terğib: Arzu uyandırma, teşvik etme. **Terhib:** Korkutma
Medh: Övme, methetme

Zem: Yerme, kötüleme
İsbat: Delil ve şahitle bir fikrin doğruluğunu gösterme
İrşâd: Doğru yolu gösterme
İfham (إنهاء): Anlatma, anlaşılması- nı sağlama. **Faik:** Üstün
İfham (إنعام): İlzâm etme, susturma
Aksam-ı kelâmiye: Ele aldığı konular itibarıyla cümlelerin çeşitleri
Tabakat-ı hitabiye: Hitap çeşitleri
Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'an'ın açıklamaları, mesajları

Makam-ı terğib: Arzu uyandırma, teşvik etme makamı
Ab-ı kevser: Kevser suyu
Selsebil çeşmesi: Cennet'te bir çeşmenin adı. **Libas:** Elbise
Makam-ı terhib: Korkutma ve sakındırma makamı
Ehl-i dalâlet: Batıl yolda olanlar
Sımah: Kulak, kulak içi
Rasas: Kurşun
Dimağ: Beyin, kafanın içi
Dari: Acı ve dikenli bir ağaç

Makam-ı medh'in binler misâllerinden, başında “*Elhamdülillâh*” olan beş sûrede¹ beyanât-ı Kur'âniye güneş gibi parlak, ^(Hâşiye) yıldız gibi zînetli, semâvât ve zemin gibi haşmetli, melekler gibi sevimli, dünyada yavrulara rahmet gibi şefkatli, âhirette Cennet gibi güzeldir.

Makam-ı zem ve zecir'de binler misâllerinden,

♦ Meselâ: ² *أَيُّبُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا* âyetinde zemmi altı derece zemmeder. Gıybetten altı derece şiddetle zecreder. Şöyle ki: Mâlûmdur: Âyetin başındaki hemze, sormak (âyâ) mânâsındadır. O sormak mânâsı, su gibi âyetin bütün kelimelerine girer.

İşte birinci hemze ile der: “(Âyâ) suâl ve cevap mahalli olan aklınız yok mu ki, bu derece çirkin bir şeyi anlamıyor?”

İkincisi: *يُحِبُّ* lâfzı ile der: “Âyâ, sevmek, nefret etmek mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en menfur bir işi sever?”

Üçüncüsü: *أَحَدُكُمْ* kelimesiyle der: “Cemaatten hayatını alan hayat-ı içtimaiye ve medeniyetiniz ne olmuş ki, böyle hayatınızı zehirleyen bir ameli kabûl eder?”

Dördüncüsü: *أَنْ يَأْكُلَ* kelâmıyla der: “İnsaniyetiniz ne olmuş ki, böyle canavarcasına arkadaşını dişle parçalamayı yapıyorsunuz?”

Beşincisi: *أَخِيهِ* kelimesiyle der: “Hiç rikkat-i cinsiyeniz, hiç sıla-yi rahminiz yok mu ki, böyle çok cihetlerle kardeşiniz olan bir mazlumun şahs-ı mânevîsini insafsızca dişliyorsunuz? Hiç aklınız yok mu ki, kendi âzanızı kendi dişinizle divâne gibi ısırsınız?”

Altıncısı: *مَيْتًا* kelâmıyla der: “Vicdanınız nerede... Fitratınız bozulmuş

¹ Fâtiha sûresi, 1/1; En'âm sûresi, 6/1; Kehf sûresi, 18/1; Sebe sûresi, 34/1; Fâtır sûresi, 35/1.

^(Hâşiye) Şu tâbiratta o sûrelerdeki bahislere işaret var.

² Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? (Hucurât sûresi, 49/12)

Makam-ı medh: Övme, methetme makamı

Makam-ı zem: Kötüleme, yerme makamı

Makam-ı zecir: Sakındırma, men etme makamı

Zecreder: Men eder, sakındırır

Âyâ: Acaba? hayret ve şaşkınlık ve çoğu zaman red ifade eden bir soru edatı

Mahal: Yer, mekân

Menfur: Nefret edilen, iğrenç

Rikkat-ı cinsiye: İnsanın kendi cinsine duyduğu acıma hissi

Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı

Sıla-ı rahm: Akrafa ve dostları ziyaret ve onların hukuklarına riayet etme

Cihet: Yön, taraf

Şahs-ı mânevî: Mânevî kişilik, hükmi şahsiyet

mu ki, en muhterem bir hâlde bir kardeşine karşı, etini yemek gibi en müstekreh bir iş yapılıyor?”

Demek zem ve gıybet, aklen, kalben ve insâniyeten ve vicdânen ve fitraten ve asabiyyeten ve milliyeten mezmumdur. İşte bak! Nasıl ki, şu âyet, icâz-kârâne altı mertebe zemmi zemmetmekle i'caz-kârâne altı derece o cürümden zecreder...

Makam-ı isbat'ta binler misâllerinden

♦ Meselâ:

فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخَيِّ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحِي الْمَوْتِ
وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

de, haşri isbat ve istib'adı izale için öyle bir tarzda beyan eder ki, fevkünde isbat olamaz. Şöyle ki: Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikat'ında, Yirmi İkinci Söz'ün Altıncı Lem'ası'nda isbat ve izah edildiği gibi; her bahar mevsiminde ihyâ-yi arz keyfiyetinde üç yüz bin tarzda haşrin nümûnelerini nihayet derecede girift, birbirine karıştırdığı hâlde nihayet derecede intizâm ve temyiz ile nazar-ı beşere gösteriyor ki, bunları böyle yapan Zât'a, haşir ve kıyâmet ağır olamaz, der. Hem zeminin sahifesinde yüz binler enva'ı, beraber birbiri içinde kalem-i kudretiyle hatâsız, kusursuz yazmak; bir tek Vâhid-i Ehad'in sikkesi olduğundan, şu âyetle Güneş gibi vahdâniyeti isbat etmekle beraber, Güneş'in tulû' ve gurubu gibi kolay ve kat'î, Kıyâmet ve Haşri gösterir. İşte Kَيْفَ lâfzındaki keyfiyet noktasında şu hakikati gösterdiği gibi, çok sûrelerde tafsil ile zikreder.

♦ Meselâ: Sûre-i ² الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ 'de öyle parlak ve güzel ve şirin ve

¹ İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir. (Rûm sûresi, 30/50)

² Kâf. * Şanlı şerefli Kur'ân hakkı için. (Kaf sûresi, 50/1-2)

Müstekreh: Hoş olmayan, çirkin, iğrenç

Zemm: Kötüleme, yermek

Gıybet: Bir kimsenin hoşuna gitmeyecek bir özelliğini o kişinin gıyabında söylemek

Fitraten: Yaradılış bakımından

Asabiyyeten: Soy ve milliyet bakımından. **Mezmum:** Kötülenmiş

İcaz-kârâne: Az sözle çok mânâ ifade ederek

İ'caz-kârâne: Mucizeli bir şekilde **Zecretme:** Sakındırma, menetme

Makam-ı isbat: Herhangi bir davayı ispatlama

Haşr: Kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları

İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme

İzâle: Ortadan kaldırma, giderme

İhya-ı arz: Yeryüzünü canlandırma, diriltme

Fevk: Üstünde, daha fazla

Girift: Karmaşık, içiçe

Temyiz: Bir şeyi diğerinden seçip ayırmak

Nazar-ı beşer: İnsanın bakışı, dikkati. **Enva':** Çeşitler, türler

Kalem-i kudret: Kudret kalemi

Vâhid ü Ehad: Bir olan ve birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.). **Tulu:** Doğmak, çıkmak

Gurub: Batmak, gözden kaybolmak

yüksek bir beyanla haşrı isbat eder ki, baharın gelmesi gibi kat'î bir sûrette kanâat verir. İşte bak: Kâfirlerin, çürümüş kemiklerin dirilmesini inkâr ederek “Bu acibdir, olamaz”¹ demelerine cevaben:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

ilâ âhir.. كَذَلِكَ الْخُرُوجُ 'a kadar ferman ediyor.² Beyanı su gibi akıyor, yıldızlar gibi parlıyor. Kalbe hurma gibi hem lezzet, hem zevk veriyor, hem rızık oluyor.

♦ Hem makam-ı isbat'ın en latif misâllerinden:

يَسْ • وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ • إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ •³

der. Yâni, “*Hikmetli Kur'ân'a kasem ederim. Sen Resûllerdensin.*” Şu kasem işaret eder ki: Risâlet'in hücceti o derece yakîni ve haktır ki, hakkaniyette makam-ı tâzim ve hürmete çıkmış ki, onunla kasem ediliyor. İşte şu işaret ile der: “*Sen Resûlsün. Çünkü senin elinde Kur'ân var. Kur'ân ise, haktır ve Hakk'ın kelâmıdır. Çünkü içinde hakikî hikmet, üstünde sikke-i i'câz var.*”

♦ Hem makam-ı isbat'ın îcâzlı ve i'câzlı misâllerinden şu;

قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ • قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ
وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ⁴

Yâni: “*İnsan der: Çürümüş kemikleri kim diriltecek? Sen, de: Kim onları bidayeten inşa edip hayat vermiş ise, o diriltecek.*” Onuncu

¹ (Kaf sûresi, 50/2)

² Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina ettiğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? * Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik. * Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numunesi olması için yaptık. ** Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salıkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. * Bütün bunları kullanımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır. (Kaf sûresi, 50/6-11)

³ Yâ sin, * Hikmetli Kur'âna andolsun: * Sen elbette gönderilen resûllerdensin. (Yâsin sûresi, 36/1-3)

⁴ (Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misâl fırlattı Bize:) “Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!” diye. * De ki: “Onları ilk defa inşa eden diriltir, hem O her halkı bilir.” (Yâsin sûresi, 36/78-79) (Burada “halk”, Türkçedeki mefûl mânâsında olmayıp, masdar mânâsındadır. Yani “Allah, yaratmanın her türlüşünü, hayâle bile gelmez şekillerini, mekanizmalarını bilir” demektir.)

Söz'ün Dokuzuncu Hakikatı'nın üçüncü temsilinde tasvir edildiği gibi; bir zât, göz önünde bir günde yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: "Şu Zât, efradı istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru ile toplar. Tabur nizamı altına getirebilir." Sen ey insan, desen; "İnanmam"; ne kadar divânece bir inkâr olduğunu bilirsin. Aynen onun gibi hiçten, yeniden ordu-misâl bütün hayvanât ve sair zihayatın tabur-misâl cesedlerini kemâl-i intizâmla ve mizân-ı hikmetle o bedenlerin zerrâtını ve letâifini "*Emr-i kün feyekûn*" ile kaydedip yerleştiren ve her karnda hattâ her baharda rûy-i zeminde yüz binler ordu-misâl zevillhayat envâ'larını, taifelerini icad eden bir Zât-ı Kadîr-i Âlîm, tabur-misâl bir cesedin nizamı altına girmekle birbiriyle tanışmış zerrât-ı esâsiye ve eczâ-yi asliyeyi bir sayha ile Sûr-i İsrâfîl'in borusu ile nasıl toplayabilir? İstib'âd sûretinde denilir mi? Denilse, eblehçesine bir divâneliktir.

Makam-ı irşâd'da beyanât-ı Kur'âniye o derece müessir ve rakiktir ve o derece mûnis ve şefiktir ki, şevk ile ruhu, zevk ile kalbi; akli merakla ve gözü yaşla doldurur.

♦ Binler misâllerinden yalnız şu:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً¹ ilâ âhir... Yir-

minci Söz'ün Birinci Makamı'nda üçüncü âyet mebhasinde isbat ve izah edildiği gibi benî-İsrâîl'e der: "Mûsâ (aleyhisselâm)'ın asâsı gibi bir mu'cizesine karşı sert taş, on iki gözünden çeşme gibi yaş akıttığı hâlde, size ne olmuş ki, Mûsâ (aleyhisselâm)'ın bütün mu'cizatına karşı lâkayd kalıp; gözünüz kuru, yaşsız, kalbiniz katı, ateşsiz duruyor?" O Söz'de şu mânâ-yi irşâdî izah edildiği için oraya havale ederek burada kısa kesiyorum.

¹ Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! (Bakara sûresi, 2/74)

Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile anlatmak
Efrad: Fertler, neferler
Divanecce: Delice, aptalca
Zihayat: Canlı, hayat sahibi
Kemal-i intizam ile: Pek mükemmel, kusursuz bir düzen içinde
Mizan-ı hikmetle: Hikmetli bir denge içerisinde
Zerrat: Maddenin en ufak parçaları
Letâif: Mâneviyatı hissetmeye yaranan sır, hafi, ahfâ gibi mânevî duyular. **Karn:** Asır, çağ, devir

Ruy-i zemin: Yeryüzü
Zevillhayat: Canlılar
Envâ': Çeşitler, türler
Taife: Kavim, kabile, takım
Zat-ı Kadîr-i Âlîm: Her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten Allah (c.c)
Zerrat-ı esasiye: Asıl parçalar
Ecza-yı asliye: Temel parçalar
Sayha: Ses, sadâ
Sur-i israfil: Kıyamette İsrâfil (a.s)'ın üfleyeceği borazan
İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme
Eblehçe: Ahmakça

Divanelik: Delilik, aptallık
Makam-ı irşad: Doğruyu gösterme, rehberlik, kılavuzluk makamı
Müessir: Te'sirli, etkili
Rakik: İnce, duyarlı
Munis: Cana yakın,
Şefik: Şefkatli
Mebhas: Küçük bölüm
Ben-i İsrail: İsrailoğulları
Asâ: Deynek, sopa
Mucizat: Mucizeler
Lâkayd: İlgisiz, kayıtsız
Mana-yı irşadi: Doğruya erıştiren mana

Makam-ı ifhâm ve ilzam'da binler misâllerinden yalnız şu iki misâle bak:

♦ Birinci misâl:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ¹

Yâni: “Eğer, bir şüpheniz varsa, size yardım edecek, şehâdet edecek bütün büyüklerinizi ve taraftarlarınızı çağırınız. Bir tek sûresine bir nazîre yapınız.” “İşârâtü'l-İ'câz”da izah ve isbat edildiği için burada yalnız icmâline işaret ederiz. Şöyle ki: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân diyor: “Ey ins ve cin! Eğer Kur'ân, Kelâm-ı ilâhî olduğunda şüpheniz varsa, bir beşer kelâmı olduğunu tevehhüm ediyorsanız, haydi, işte meydan, geliniz! Siz dahi O'na Muhammedü'l-Emîn² dediğiniz zât gibi, okumak yazmak bilmez, kıraat ve kitabet görmemiş bir ümmiden bu Kur'ân gibi bir kitab getiriniz, yaptırınız. Bunu yapamazsanız, haydi ümmî olmasın, en meşhur bir edib, bir âlim olsun. Bunu da yapamazsanız, haydi bir tek olmasın, bütün bülegânız, hutebânız, belki bütün geçmiş belîğlerin güzel eserlerini ve bütün gelecek ediblerin yardımlarını ve İlâhlarınızın himmetlerini beraber alınız. Bütün kuvvetinizle çalışınız, şu Kur'ân'a bir nazîre yapınız. Bunu da yapamazsanız, haydi kabil-i taklid olmayan Hakâik-i Kur'âniye'den ve mânevî çok mu'cizâtından kat-ı nazar, yalnız nazmındaki belâğatına nazîre olarak bir eser yapınız.”

فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ³ ilzâmıyla der: “Haydi sizden mânânın doğruluğunu istemiyorum. Müftereyat ve yalanlar ve bâtil hikâyeler olsun. Bunu

¹ Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendidiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda haklı iseniz. (Bakara sûresi, 2/23)

² Muhammed İbn İshak, *Sîratü İbn İshak* 2/57; Burhanuddin el-Halebî, *Sîratü'l-halebiyye* 2/391

³ İddianızda tutarlı iseniz, haydi belâğatta onunkine benzer on sûre getirin. (Hüd sûresi, 11/13)

İfham (إفحام): İlzâm etme, susturma

İcmal: Özet. **İlzam**: Muhatabını delillerle susturma

Nazîre: Benzer, denk, eş

İns ve cin: İnsanlar ve cinler

Kelâm-ı ilâhî: İlâhî söz

Tevehhüm: Vehmetme, zannetme

Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen

Muhammedü'l-emîn: Her hususta kendisine güvenilir anlamında Hz.Muhammd (s.a.v)'e verilen bir lakap

Kıraat: Okuma. **Kitabet**: Yazma

Edip: Güzel ve san'atlı söz söyleyen veya yazan

Büleğa: Güzel ve tesirli ifade sahibi söz ustaları. **Huteba**: Hatipler

Nazîre: Benzer, denk, eş

Kabil-i taklid: Taklit edilmesi mümkün olan

Hakaik-ı Kur'âniye: Kur'ân hakikatleri

İlzam: Muhatabını delillerle susturma. **Kat-ı nazar**: ...bir tarafta

Müftereyat: Uydurma, rastgele söylenen sözler

da yapamıyorsunuz. Haydi bütün Kur'ân kadar olmasın, yalnız سُورِ on sûresine nazîre getiriniz. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi, bir tek sûresine nazîre getiriniz. Bu da çoktur. Haydi, kısa bir sûresine bir nazîre ibraz ediniz. Hattâ, madem bunu da yapmazsanız ve yapamazsınız. Hem bu kadar muhtaç olduğunuz hâlde; çünkü: Haysiyet ve nâmusunuz, izzet ve dininiz, asabiyet ve şerefiniz, can ve malınız, dünya ve âhiretiniz, buna nazîre getirmekle kurtulabilir. Yoksa dünyada haysiyetsiz, nâmussuz, dinsiz, şerefsiz, zillet içinde, can ve malınız helâkette mahvolup ve âhirette¹ وَالْحِجَارَةُ² فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ¹ işaretiyle cehennemde haps-i ebedî ile mahkûm ve sanemlerinizle beraber ateşe odunluk edeceksiniz. Hem madem sekiz mertebe aczinizi anladınız. Elbette sekiz defa, Kur'ân dahi mucize olduğunu bilmekliğiniz gerektir. Ya îmâna geliniz veyahut susunuz, cehenneme gidiniz!" İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın makam-ı ifhâmdeki ilzamına bak ve de:

لَيْسَ بَعْدَ بَيَانِ الْقُرْآنِ بَيَانٌ²

Evet, “Beyan-ı Kur'ân'dan sonra beyan olamaz ve hâcet kalmaz.”

♦ İkinci Misâl:

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ • أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ • قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَزِعِينَ • أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاعُونَ • أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ • فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ • أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ • أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ • بَلْ لَا يُوقِنُونَ • أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصْطَفُونَ • أَمْ لَهُمْ سَلْمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ • أَمْ لَهُ الْنبَاتُ وَلَكُمُ الْبُنُوتُ • أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَعْرَمٍ مُثْقَلُونَ • أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ • أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَلَا يَدِينُ

¹ “Çırası insanlarla taşlar olan o ateşten sakının.” (Bakara sûresi, 2/24)

² el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 1/105.

Nazire ibraz etme: Benzerini ortaya koyma. **Sanem:** Put
Haysiyet: Onur, şeref

Asabiyet: Akrabaya, soyuna ve milletine aşırı bağlılık
İlham (٤) : İlzâm etme, susturma

Habs-i ebedi: İçinde ebedî kalınacak olan zindan
İlzam: Susturma. **Hâcet:** İhtiyaç

كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿١﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢﴾

İşte şu âyâtın binler hakikatlerinden yalnız *beyan-ı ifhamiye*ye misâl için bir hakikatini beyan ederiz. Şöyle ki: 2.âm ..âm lafzıyla on beş tabaka istifham-ı inkârî-i taaccübî ile ehl-i dalâletin bütûn aksamını susturur ve şübehâtın bütûn menşe'lerini kapatır. Ehl-i dalâlet için içine girip saklanacak şeytanî bir delik bırakmıyor, kapatıyor. Altına girip gizlenecek bir perde-i dalâlet bırakmıyor, yırtıyor. Yalanlarından hiçbir yalanı bırakmıyor, başını eziyor. Her bir fıkrada bir tâînenin hülâsa-yı fikr-i küfrîlerini ya bir kısa tâbir ile ibtâl eder. Ya butlanı zâhir olduğundan sükûtlâ butlanını bedâhete havale eder veya başka âyetlerde tafsilen reddedildiği için burada mücmelen işaret eder. Meselâ: Birinci fıkra 3.âyetine işaret eder. On Beşinci fıkra ise 4.âyetine remzeder. Daha sair fıkraları buna kıyas et. Şöyle ki: Başta diyor: "Ahkâm-ı ilâhiyeyi tebliğ et.

1 Ey Resûlüm, sen irşâd ve nasihatına devam et. Sen Rabbinin ihsanı sayesinde kâfirlerin iddia ettikleri gibi kahin de değilsin, deli de değilsin. • Ne o, yoksa onlar senin hakkında "şâirin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz" mi diyorlar? • De ki: "Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci akıbetinizi bekliyorum." • Akılları mı kendilerinden bunu istiyor, yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar? • Yahut Kur'ânı "kendi uydurdu" mu diyorlar? Hayır! Onlar bu iddialarında samimi değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu kabil sözler sarf ediyorlar. • O hâlde bu iddialarında tutarlı iseler Kur'ân gibi bir söz getirsinler bakalım! • Onlar bir Yaratan olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendi kendilerini mi yarattılar? • Yoksa, gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler. • Yoksa Rabbinin hazineleri onların mı yanında, yoksa kâinatı onlar mı yönetiyorlar? • Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenler, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini, dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimseler, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil getirsin! • Yoksa kız çocukları O'nun da, erkekler sizin mi? • Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risâlet ve irşâd hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı? • Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da, onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kopyahıyorlar mı? • Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilsinler ki: Asıl kapana kısılacak olanlar, o kâfirler olacaklar. • Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrıları mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzeh ve Yücedir. (Tûr sûresi, 52/29-43)

2 Yoksa.. yoksa...

3 "Biz Resûl'e Kur'ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz." (Yâsin sûresi, 36/69)

4 Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu. (Enbiyâ sûresi, 21/22)

Beyan-ı ifhamiye (إفهامية): Susturma gayesine yönelik ifadeler
İstifham-ı inkârî-i Taaccubi: Bir iddianın son derece zayıf olduğunu, herkes tarafından yadırgandığına bağlayarak, pekiştirme bildiren soru üslubu ile ifade etmek (mesela: "Allah'ın varlığından hiç şüphe edilir mi?")

Ehl-i dalâlet: Batıl yolda olanlar
Aksam: Bölümler, kısımlar

Şübehat: Şüpheler
Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer

Fıkra: Yazıda bir paragraf veya bir cümle

Zahir: Apaçık, belli

Taife: Kavim, kabîle, takım

Hulâsa-yı fikr-i küfrîye: Küfür olan düşüncelerin özeti

Butlân: Bâtıllık, çürüklük

Sükût: Susma, konuşmama

Bedahet: Açık, âşikâr olma

Tafsilen: Ayrıntılı olarak açıklamak

Mücmelen: Kısaltılmış, özet olarak

Remzen: Bir şeyi, açık olarak değil de ona işaret ederek

sembolik anlatım suretiyle

Ahkâm-ı ilâhiye: İlahî hükümler, prensipler

Tebliğ: Bildirmek, ulaştırmak

Sen kâhin değilsin. Zira kâhinin sözleri, karışık ve tahminîdir. Seninki, hak ve yakînidir. Mecnun olamazsın, düşmanın dahi senin kemâl-i aklına şehâdet eder.”

“*Âyâ*, acaba muhâkemesiz âmî kâfirler gibi, sana şâir mi diyorlar. Senin helâketini mi bekliyorlar. Sen, de: “Bekleyiniz. Ben de bekliyorum.”² Senin parlak büyük hakikatlerin, şiirin ha-yâlatından münezzehtir ve tezyinâtından müstağnidir.”³ “*Âklımız bize yeter*” deyip sana ittibâdan istinkâf mı ederler. Hâlbuki akıl ise, sana ittibâ emreder. Çünkü: Bütün dediğin makuldür. Fakat akıl kendi başıyla ona yetişemez.”

“*Yahut*; inkârlarına sebep, tâğî zâlimler gibi, Hakk’a serfûrû etmemeleri midir! Hâlbuki mütecebbir zâlimlerin rüesâları olan Firavunların, Nemrudların âkibetleri mâlûmdur.”

“*Veyahut*; yalancı, vicdansız münâfıklar gibi ‘Kur’ân senin sözlerindir’ diye seni ittiham mı ediyorlar! Hâlbuki, tâ şimdiye kadar sana *Muhammedü’l-Emîn*⁶ diyerek içlerinde seni en doğru sözlü biliyorlardı. Demek onların îmâna niyetleri yoktur. Yoksa Kur’ân’ın âsâr-ı beşeriye içinde bir nazîrini bulsunlar.”

“*Veyahut*; kâinatı abes ve gayesiz itikat eden fe-

1 “Ne o, yoksa onlar senin hakkında “şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz” mi diyorlar?” (Tûr sûresi, 52/30)

2 Bkz.: Tûr sûresi, 52/31.

3 “Akılları mı kendilerinden bunu istiyor...” (Tûr sûresi, 52/32)

4 “Yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar?” (Tûr sûresi, 52/32)

5 “Yahut Kur’ânı “kendi uydurdu” mu diyorlar? Hayır! onlar bu iddialarında samimî değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu kabil sözler sarf ediyorlar.” (Tûr sûresi, 52/33)

6 Muhammed İbn İshak, *Sıratü ibn ishak* 2/57; Burhanuddin el-Halebî, *Sıratü l-halebiyye* 2/391

7 “Onlar bir Yaratan olmaksızın mı yaratıldılar?” (Tûr sûresi, 52/34)

Kâhin: Karışık ve tahmini sözlerle gaibden haber verdiği söylenen kimse, Falcı

Yakîni: Kesin, şüphesiz

Kemâl-i akıl: Aklın tam ve mükemmel oluşu

Âyâ: Acaba? hayret ve şaşkınlık ve çoğu zaman red ifade eden bir soru edatı

Âmî: Sıradan, avam halktan biri

Helâket: Yıkılma, mahvolma

Hayalat: Hayeller, hülyalar

Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz

Tezyinat: Süslemeler

Mustağni: Tenezzül etmeyen

İttiba: Tabi’ olma, arkasından gitme, itaat etme

Tâğî: Azgın, isyân eden

İstinkaf: Kabul etmemek. Çekimser kalmak

Serfûrû: Baş eğme, tâbi olma

Mütecebbir: Zorba

Rüesa: Başkanlar, reisler

İttiham etmek: Suçlamak

Âsâr-ı beşeriye: İnsanların ortaya koydukları eserler

Abes: Faydasız ve boş amel, lüzumsuz ve gayesiz iş, saçma

lâsife-i abesıyyun gibi kendilerini başıboş, hikmetsiz, gayesiz, vazifesiz, Hâlık'sız mı zannediyorlar! Acaba gözleri kör olmuş, görmüyorlar mı ki, kâinat baştan aşağıya kadar hikmetlerle müzeyyen ve gayelerle müsmirdir ve mevcudat, zerrelere Güneşlere kadar vazifelerle muvazzaftır ve evâmîr-i ilâhiye'ye müsahharlardır.”

“Veyahut; Firavunlaşmış maddıyyûn gibi, ‘Kendi kendine oluyorlar. Kendi kendini besliyorlar. Kendilerine lâzım olan her şeyi yaratıyorlar’ mı tahayyül ediyorlar ki, îmândan, ubûdiyetten istinkâf ederler. Demek kendilerini birer Hâlık zannederler. Halbuki bir tek şeyin Hâlık'ı, her bir şeyin Hâlık'ı olmak lâzım gelir. Demek kibir ve gururları onları nihayet derecede ahmaklaştırmış ki, bir sineğe, bir mikrobe karşı mağlûb bir âciz-i mutlakı, bir Kadîr-i Mutlak zannederler. Mâdem bu derece akıldan, insâniyetten sukut etmişler. Hayvandan, belki cemadattan daha aşağıdırlar. Öyle ise, bunların inkârlarından müteessir olma. Bunları dahi, bir nevi muzır hayvan ve pis maddeler sırasına say. Bakma, ehemmiyet verme.”

“Veyahut; Hâlık'ı inkâr eden fîkirsiz, sersem muattıla gibi, Allah'ı inkâr mı ediyorlar ki, Kur'ân'ı dinlemiyorlar. Öyle ise, semâvât ve arzın vücûdlarını inkâr etsinler veyahut ‘Biz hal-kettik’ desinler. Bütün bütün aklın zıvanasından çıkıp, divaneliğin hezeyanına girsinler. Çünkü: Semâda yıldızları kadar, zeminde çiçekleri kadar berâhin-i tevhid görünüyor, okunuyor. Demek yakîne ve hakka niyetleri yoktur. Yoksa ‘Bir harf kâtıbsız olmaz’ bildikleri hâlde, nasıl bir harfinde bir kitab yazılan şu kâinat kitabını, kâtıbsız zannediyorlar.”

“Veyahut; Cenâb-ı Hak'ın ihtiyarını nefyeden bir kısım hükemâ-yi dâlle gibi ve Berahime gibi asl-ı Nübüvveti mi inkâr ediyor-

¹ Yoksa kendi kendilerini mi yaratırlar? (Tür sûresi, 52/35)

² Yoksa, gökleri ve yeri onlar mı yaratırlar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler. (Tür sûresi, 52/36)

³ Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mı? (Tür sûresi, 52/37)

Felasife-i abesıyyun: Kâinatın faydasız, boş ve gayesiz olduğunu iddia eden filozoflar

Hâlık: Yaratıcı (Allah c.c.)

Müzeyyen: Süslü

Müsmir: Neticeleri olan, meyveli

Mevcudat: Varlıklar

Muvazzaif: Vazifeli

Evâmîr-i ilâhiye: İlâhî emirler

Tahayyül: Hayal etme

Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade

İstinkâf: Kabul etmeme, kaçınma

Ubudiyet: Kulluk

Âciz-i mutlak: Tam manasıyla âciz, hiçbir şeye gücü yetmeyen

Sukut: Düşme, seviye kaybetme

Cemadat: Cansızlar. **Muzır:** Zararlı

Muattıla: Yaratıcı'yı inkâr edenler

Halk etme: Yaratma

Hezeyan: Saçma sapan konuşma, sayıklama

Berâhin-i tevhid: Allah'ın birliğini gösteren deliller

Yakîn: Kesin olarak bilme

İhtiyarını nefyeden: İradesini kabul etmeyen

Hükemâ-i dâlle: Hak yoldan sapmış olan filozoflar

Asl-ı nübüvvet: Peygamberliğin esası. **Berâhime:** Brahmanlar

lar? Sana î mân getirmiyorlar. Öyle ise, bütün mevcudatta görünen ve ihtiyar ve irâdeyi gösteren bütün âsâr-ı hikmeti ve gayâtı ve intizâmâtı ve semerâtı ve âsâr-ı rahmet ve inayâtı ve bütün enbiyânın bütün mu'cizâtlarını inkâr etsinler veya 'Mahlukata verilen ihsânâtın hazineleri yanımızda ve elimizdedir' desinler. Kabil-i hitab olmadıklarını göstersonlar. Sen de onların inkârından müteallim olma. 'Allah'ın akılsız hayvanları çoktur' de."

“Veyahut; akli hâkim yapan mütehakkim Mu'tezile

gibi kendilerini Hâlıkın işlerine rakib ve müfettiş tahayyül edip Hâlık-ı Zülcelâl'i mes'ul tutmak mı istiyorlar!.. Sakın fütür getirme. Öyle hodbinlerin inkârlarından bir şey çıkmaz. Sen de aldırma."

“Veyahut; cin ve

şeytana uyup kehanetfüruşlar, ispiirtizmacılar gibi, âlem-i gayba başka bir yol mu bulunmuş zannederler? Öyle ise, şeytanlarına kapanan semâvâta, onunla çıkılacak bir merdivenleri mi var tahayyül ediyorlar ki, senin semâvî haberlerini tekbiz ederler. Böyle şarlatanların inkârları, hiç hükmündedir."

“Veyahut; ukûl-i aşere ve erbâbü'l-enva nâ-

miyla şerikleri itikad eden müşrik felâsife gibi ve yıldızlara ve melâikelere bir nevi ulûhiyet isnad eden sabiyyûn gibi, Cenâb-ı Hakk'a veled nisbet eden mülhid ve dâllinler gibi, Zât-ı Ehad ve Samed'in vücub-i vücûduna, vahdetine, samediyetine, istiğna-yi mutlakına zıt olan veledi nisbet ve melâikenin

¹ Yoksa kâinatı onlar mı yönetiyorlar? (Tür sûresi, 52/37)

² Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenleri, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini, dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimseler, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil gitirsin! (Tür sûresi, 52/38)

³ Yoksa kız çocukları O'nun da, erkekler sizin mi? (Tür sûresi, 52/38)

Âsar-ı hikmeti: Hikmetinin eserleri

İntizamâtı: Tertipleri, düzgünlükleri. **Gayatı:** Gayeleri

Semerâtı: Meyveleri, neticeleri

Âsar-ı rahmet: Rahmetinin eserleri

İnayâtı: İylilikleri, lütufları, ihsanları

İhsanat: İhsanlar, lütuflar

Müteallim: Acı ve elem duyan

Mütehakkim: Her meselede akli hakem/hâkim yapıp, bu düşüncüyü dayatan

Mu'tezile: Hicri 2. asırda oluşmaya başlayan ve Kur'ânı yorumlamada kendi akli anlayışlarına öncelik veren, kader ve başka bazı inanç konularında Ehl-i Sünnetten ayrılan fırka

Hodbin: Kendini beğenen, bencil

Fütür: Gevşeklik, usanç

Kehanetfüruş: Kâhinlik taslayan

İspirtizma: Ölülerin ruhlarıyla bazı şartlar altında haberleşmenin mümkün olduğuna inanan görüş ve bu maksatla yapılan tecrübeler. Aslında ölülerin ruhları olduğunu söyleyen, onları taklit eden bazı cinlerle görüşme

Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinmeyen âlem

Ukul-i aşere: On akıl. Bazı eski filozoflara göre varlığı yöneten on akıl. **Tekzib:** Yalanlama

Müşrik felâsife: Allah'a eş koştan dinsiz felsefeciler

Erbabü'l-enva: Her türün bir rabbi olduğunu varsayan felsefi düşünce. **Şerik:** Ortak, eş

Sabiyyun: Yıldızla tapanlar

Veled: Oğul, çocuk

Dâllin: Kur'ân hakikatlerinden ayrılıp sapanlar. **Mülhid:** Dinsiz

Zat-ı Ehad ve Samed: Tek ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah

Vücub-i vücud: Varlığın kesin olması

Vahdet: Birlik. Tek olma

Samediyet: Hiçbir şeye muhtaç olmadığı halde her şeyin kendisine muhtaç olması

İstiğna-i mutlak: Allah'ın (c.c.) hiçbir şeye muhtaç olmaması

ubûdiyetine ve ismetine ve cinsiyetine münâfî olan ünûseti isnad mı ederler? Kendilerine şefaattçi mi zannederler ki, sana tâbî olmuyorlar? İnsan gibi mümkün, fânî, beka-yi nev'ine muhtaç ve cismânî ve mütecezzi, tekessüre kabil ve âciz, dünyaperest, yardımcı bir vârise müştak mahluklar için vasıta-yi tekessür ve teavün ve râbıta-yi hayat ve beka olan tenasül, elbette ve elbette vücûdu vâcib ve dâim, bekası ezeli ve ebedî, zâtı cismâniyetten mücerred ve muallâ ve mahiyeti tecezzî ve tekessürden münezzeh ve müberrâ ve kudreti aczden mukaddes ve bihemta olan Zât-ı Zülcelâl'e evlâd isnad etmek, hem o âciz, mümkün, miskin insanlar dahi beğenmedikleri ve izzet-i mağrurânesine yakıştıramadıkları bir nevi evlâd yâni hadsiz kızları isnad etmek, öyle bir safsatadır ve öyle bir divânelik hezeyanıdır ki, o fikirde olan heriflerin tekdizleri, inkârları hiçtir. Aldırmamalısın. Her bir sersemin safsatasına, her divânenin hezeyanına kulak verilmez.”

“Veyahut; hırsa, hissete alışmış tâğî,

bâğî dünyaperestler gibi senin tekalifini ağır mı buluyorlar ki, senden kaçıyorlar ve bilmiyorlar mı ki, sen ecrini, ücretini yalnız Allah'tan istiyorsun ve onlara Cenâb-ı Hak tarafından verilen maldan hem bereket, hem fakirlerin hased ve beddualarından kurtulmak için, ya ondan veya kırktan birisini kendi fakirlerine vermek ağır bir şey midir ki, emr-i zekâtı ağır görüp İslâmiyet'ten çekiniyorlar? Bunların tekdizleri ehemmiyetsiz olmakla beraber, hakları tokattır. Cevab vermek değil...”

“Veyahut; Gayb-âşinalık dâva eden Budeî-

¹ Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risâlet ve irşâd hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı? (Tür sûresi, 52/40)

² Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da, onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kopyalıyorlar mı? (Tür sûresi, 52/41)

İsmet: Günahlardan kaçınmak melekesine sâhib olmak. Suçsuzluk. Peygamberlik vasıflarından birisidir

Münâfî: Aykırı. **Ünûset:** Dışılık

Mümkin: Varlığı kendinden olmayan, Allah'ın yaratmasıyla var olan. **İsnad etme:** Dayandırma

Beka-i nev'ine muhtaç: Kendi türünün devamına muhtaç

Cismânî: Manevî ve ruhî olmayan, bedensel. **Fânî:** Ölümlü

Tekessüre kabil: Çoğalabilen

Âciz: Güçsüz, kifayetsiz

Müştak: Arzu ve iştiaç gösteren

Dünyaperest: Dünyaya tapacak derecede ehemmiyet veren

Vasıta-i tekessür: Çoğalma vasıtası

Teavün: Yardımlaşma

Vücudu vacib ve dâim: Varlığı kesin ve ebedî olan

Bekası ezeli ve ebedî: Bâkiliği ezeli ve ebedî olan

Mücerred: Soyut, uzak

Mualla: Yüksek, yüce

Mütecezzi: Parçalara ayrılan

Rabıta-i hayat: Hayat bağı

Tecezzi: Parçalara ayrılma

Tenasül: Üremek, çoğalma, nesil yetiştirmek. **Tekessür:** Çoğalma

Müberra: (Fenallıklardan) Uzak, arınmış

Zat-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c). **Bihamta:** Eşsiz, benzersiz

İzzet-i mağrurane: Gururdan kaynaklanan aldatıcı izzet ve şeref

Tekzib: Yalanlama

Hisset: Cimrilik, tamahkârlık

Tâğî: Asî, azgın

Bağî: Sınırı aşan, isyankâr

Tekâlif: Yükümlülükler

Hased: Kıskaçlılık

Emr-i zekât: Zekât emri

Gayb-âşinalık: Gaybı bilme, gaybdan haberi olma

ler^(*) gibi ve umûr-i gaybiyeye dair tahminlerini yakîn tahayyül eden akılfüruşlar gibi, senin gaybî haberlerini beğenmiyorlar mı? Gaybî kitabları mı var ki, senin gaybî kitabını kabûl etmiyorlar. Öyle ise, vahye mazhar resûllerden başka kimseye açılmayan ve kendi başıyla ona girmeye kimsenin haddi olmayan âlem-i gayb, kendi yanlarında hâzır, açık tahayyül edip ondan malûmat alarak yazıyorlar hülyasında bulunuyorlar. Böyle, haddinden hadsiz tecâvüz etmiş mağrur hodfüruşların tezkibleri, sana fütür vermesin. Zira az bir zamanda senin hakikatlerin onların hülyalarını zîr ü zeber edecek.”

“أم يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ¹” Veyahut; fitratları bozulmuş,

vicdanları çürümüş şarlatan münâfıklar, dессas zındıklar gibi ellerine geçmeyen hidâyetten halkları aldatıp çevirmek, hile edip döndürmek mi istiyorlar ki, sana karşı kâh kâhin, kâh mecnun, kâh sâhir deyip, kendileri dahi inandırdıkları hâlde başkalarını inandırmak mı istiyorlar? Böyle hilebaz şarlatanları insan sayıp desiselerinden, inkârlarından müteessir olarak fütür getirme. Belki daha ziyade gayret et. Çünkü onlar kendi nefislerine hile ederler, kendilerine zarar ederler ve onların fenalıkta muvaffakiyetleri muvakkat-tır ve istidracdır, bir mekr-i ilâhî’dir.”

“أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ²” Veyahut; hâlık-ı hayr ve hâ-

lık-ı şer nâmıyla ayrı ayrı iki ilâh tevehhüm eden Mecusiler gibi ve ayrı ayrı esbaba bir nevi ulûhiyet veren ve onları kendilerine birer nokta-yi istinad tahayyül eden esbabperestler, sanemperestler gibi başka ilâhlara dayanıp sana muâraza mı ederler? Senden istiğna mı ediyorlar?”

(*) Hindistan’da, M.Ö. 5. yüzyılda Siddhârta Gautama, yani Buda (Aydınlanmış kişi) tarafından kurulmuş olan dinî-felsefî akım. Her şeyin fânî ve boşluktan ibaret olduğuna inanan kötümser ve panteist bir din.

¹ Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilsinler ki: Asıl kapana kısılacak olanlar, o kâfirler olacaklar. (Tür sûresi, 52/42)

² Yoksa onların Allah’tan başka bir tanrının mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzeh ve Yücedir. (Tür sûresi, 52/43)

Budeî: Budist

Umur-i gaybiye: Gaybe ait işler

Yakîn: Kesinlik

Akılfüruş: Çok akıllı olduğunu göstermeğe çalışan, akıllılık taslayan, akıllı geçinen

Gaybî haber: Gaybe ait haber

Mazhar: Nail olmuş, şereflenmiş

Hodfüruş: Kendini beğendirmeye çalışan

Zîr ü zeber: Alt üst olma

Dessas: Hilebâz, hileci

Sâhir: Sihirbaz

Desise: Hile, oyun, düzen

Fütür: Gevşeklik, usanç

Muvakkat: Geçici

İstidrac: Kâfir ve fasıklarda bulunan olağanüstü hâller

Mekr-i ilâhî: Allah’ın tuzak kuranları kurdukları tuzağa düşürmesi

Hâlık-ı hayr ve şer: İyiliği ve kötülüğü yaratan (Allah c.c.)

Tevehhüm: Zannetme

Mecûsî: Mecusiliğe inanan kimse

Esbab: Sebepler

Nokta-i istinad: Dayanak noktası, güvenecek, dayanacak yer

Esbabperest: Her şeyi sebeplere bağlayarak şirke düşen

Sanemperest: Puta tapan, putperest

Muaraza: Karşı gelme, sözle karşılıklı mücadele

İstiğna: İhtiyacının farkında olma, kendisine fayda verecek şeye sırt çevirme

Demek ¹ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلَ اللَّهِ لَفَسَدَتَا ² hükmünce, “Şu bütün kâinata

gündüz gibi görünen bu intizâm-ı ekmeli, bu insicam-ı ecmeli kör olup görmüyorlar. Halbuki bir köyde iki müdür, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa, intizâm zîr ü zeber olur ve insicam herc ü merce düşer. Halbuki sinek kanadından tâ semâvât kandillerine kadar o derece ince bir intizâm gözetilmiş ki, sinek kanadı kadar şirke yer bırakılmamış. Mâdem bunlar bu derece hilaf-ı akıl ve hikmet ve münâfi-i his ve bedâhet hareket ediyorlar. Onların tezkibleri seni tezkirden vazgeçirmesin.”

İşte silsile-i hakâik olan şu âyâtın yüzer cevherlerinden yalnız *ifham ve ilzam*’a dair bir tek cevher-i beyanîsini icmâlen beyan ettik. Eğer iktidarım olsaydı, birkaç cevherlerini daha gösterseydim, “Şu âyetler tek başıyla bir mu’cizedir” sen dahi diyecektin.

Amma *ifham ve tâlim*’deki beyanât-ı Kur’âniye o kadar hârikadır, o derece letafetli ve selâsetlidir; en basit bir âmi, en derin bir hakikati onun beyanından kolayca tefehhüm eder. Evet, Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân, çok hakâik-i gamızayı nazar-ı umumîyi okşayacak, hiss-i âmmeyi rencide etmeyecek, fikr-i avâmı taciz edip yormayacak bir sûrette basitane ve zâhirane söylüyor, ders veriyor. Nasıl bir çocukla konuşulsa, çocukça tâbirat istimal edilir; öyle de, تَنْزِيلَاتٌ إِلَهِيَّةٌ إِلَى عُقُولِ الْبَشَرِ ² denilen mütekellim üslûbunda muhatabın derecesine sözüyle nüzul edip öyle konuşan esalib-i Kur’âniye, en mütebahhir hükemânın fikirleriyle yetişemediği hakâik-i gamıza-yı ilâhiye ve esrar-ı rabbâniye’yi müteşâbihat sûretinde bir kısım teşbihat ve temsîlât ile en ümmî bir âmiye ifham eder.

¹ Halbuki gökte ve yerde, Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizâmı bozulurdu. (Enbiyâ sûresi, 21/22)

² Cenab-ı Hakk’ın, kulların anlayış seviyesine göre konuşması.

Âmi: Sıradan, avâm halktan biri
Âyat: Âyetler. **Basitane:** Basitçe
Bedahet: Açık, âşikâr olma
Beyanat-ı Kur’âniye: Kur’ân’ın açıklamaları, mesajları
Cevher-i beyânî: Edebiyatın bir kolu olan “Beyân” ilmine ait bir nükte
Esalib-i Kur’âniye: Kur’âna ait ifade tarzları, Kur’ânî üsluplar
Esrar-ı rabbâniye: İlâhî sırlar
Fikr-i avam: Halkın düşüncesi
Hakaik-i gamıza-i ilâhiye: Allah’ın Zât, sıfât, şûun, isim ve fiilleriyle alâkalı ince, derin hakikatler
Hakaik-i gamıza: Anlaşılması güç, derin, ince hakikatler
Herc ü merce: Karmakarışık
Hilaf-ı akıl: Akla aykırı

Hiss-i amme: Umumun hissiyatı
Hükema: Âlimler, bilginler, filozoflar
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak
İfham (إفهام): İlzâm etme, susturma
İfham (إنهاء): Anlatma, anlaşılması-nı sağlama
İlâm: Muhatabını delillerle susturma
İnsicam-ı ecmel: En güzel bir ahenk
İntizâm-ı ekmel: En mükemmel bir düzen. **İstimal:** Kullanma
Letafetli: Güzel, hoş
Münâfi-i his: Hisse aykırı
Mütebahhir: Deniz gibi geniş ve engin ilme sahip büyük âlim
Nazar-ı umumî: Geniş kitlenin, halkın bakışı. **Nüzul:** İnme

Mütekellim: Konuşan
Müteşâbihat: Birden fazla anlamı mümkün olan, gerçek manasının anlaşılması için başka izah veya delillere ihtiyaç duyulan çeşitli meseleleri insan aklına yaklaştırmak için kullanılan benzetme veya mecazi ifadeler
Selasetli: Açık, anlaşılır ve akıcı olarak ifade etme
Semavat: Gökyüzü
Silsile-i hakaik: Hakikatler zinciri
Taciz etme: Rahatsız etme, sıkıntı verme. **Talim:** Öğretme, eğitime
Tefehhüm: Anlama, farkına varma
Temsilat: Örnek verme, misâl getirme. **Tekzib:** Yalanlama
Teşbihat: Benzetmeler
Tezkir: Hatırlatma, öğüt verme
Zâhirane: Açıkça
Zir-i zeber: Yerle bir etme

♦ Meselâ: ¹الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى bir temsil ile rubûbiyet-i ilâhiye'yi

saltanat misâlinde ve âlemin tedbirinde mertebe-i rubûbiyet'ini, bir Sultan'ın taht-ı saltanatında durup icra-yı hükûmet ettiği gibi bir misâlde gösteriyor.

Evet, Kur'ân, bu kâinat Hâlık-ı Zülcelâl'inin kelâmı olarak rubûbiyet'inin mertebe-i a'zamından çıkarak, umum mertebeler üstüne gelerek, o mertebelere çıkarları irşâd ederek, yetmiş bin perdelerden geçerek, o perdelere bakıp tenvir ederek, fehm ve zekâca muhtelif binler tabaka muhatablara feyzini dağıtıp ve nurunu neşrederek kabiliyetçe ayrı ayrı asırlar, karnlar üzerinde yaşamış ve bu kadar mebzuliyetle mânâlarını ortaya saçmış olduğu hâlde kemâl-i şebabetinden, gençliğinden zerre kadar zayıf etmeyerek gayet taravette, nihayet letafette kalarak gayet sühuletli bir tarzda, sehl-i mümteni' bir sûrette, her âmiye anlayışlı ders verdiği gibi; aynı derste, aynı sözlerle fehimleri muhtelif ve dereceleri mütebayın pek çok tabakalara dahi ders verip ikna eden, işba' eden bir kitab-ı mu'ciznümanın hangi tarafına dikkat edilse, elbette bir lem'a-yı i'câz görülebilir.

Elhâsıl: Nasıl “Elhamdülillâh” gibi bir lafz-ı Kur'ânî okunduğu zaman dağın kulağı olan mağarasını doldurduğu gibi; aynı lafz, sineğin küçücük kulakçığına da tamamen yerleşir. Aynen öyle de: Kur'ân'ın mânâları, dağ gibi akılları işba' ettiği gibi, sinek gibi küçücük basit akılları dahi aynı sözlerle tâlim eder, tatmin eder. Zira Kur'ân, bütün ins ve cinnin bütün tabakalarını îmâna davet eder. Hem umumuna îmânın ulûmunu tâlim eder, isbat eder. Öyle ise, avâmın en ümmîsi havâssın en ehassına omuz omuza, diz dize verip beraber ders-i Kur'ânîyi dinleyip istifade edecekler.

¹ O'dur Rahman: Rububiyet Arşına kurulan, kâinata hükümran. (Tâhâ sûresi, 20/5)

Rububiyet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye, tedbir ve malikiyeti vasfı

Mertebe-i rububiyet: Rububiyet makamı

Taht-ı saltanat: Saltanat makamı

İcra-i hükümet: Hükümünü uygulamak

Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeyi yaratan Allah (c.c.)

Mertebe-i azam: En büyük makam

Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma

Fehm: Anlama, kavrama

Karnlar: Asırlar

Mebzuliyet: Ucuzluk, bolluk, çokluk

Kemal-i şebabet: Gençlik hâlinin en mükemmel şekli

Taravet: Tazelik, taze olma

Sühulet: Kolaylık

Sehl-i mümteni: “İmkânsız olan kolay” yani yazılış veya söyleniş kolay görüldüğü hâlde benzerini söylemeye kalkışınca yapılması imkânsız olan şey manasına kullanılır

Âmi: Sıradan, avam halktan biri

Mütebayın: Birbirine uymayan, birbirine zıt olan; Farklı

İşba: Doyurma

Muciznüma: Mucize gösteren

Lem'a-i i'câz: Mu'cize parıltısı

Lafz-ı Kur'ânî: Kur'ân lafzı

Avam: Halktan ilmi irfanı kıt olan kimse. **Ulum:** İlimler

Havas: Muhterem, saygın olanlar, ilim irfan sahibi kişiler

Ehas: En muhterem, en saygın olanlar

Ders-i Kur'ânî: Kur'ân'ın dersi

Demek Kur'ân-ı Kerîm, öyle bir mâide-i semâviyedir ki, binler muhtelif tabakada olan efkâr ve ukûl ve kulûb ve ervâh, o sofradan gıdalarını buluyorlar, müstehiyatını alıyorlar. Arzuları yerine gelir. Hattâ pek çok kapıları kapalı kalıp, istikbalde geleceklere bırakılmıştır. Şu makama misâl istersen, bütün Kur'ân baştan nihayete kadar bu makamın misâlleridir. Evet bütün müctehidîn ve siddikîn ve hükemâ-yi İslâmiye ve muhakkikîn ve ulema-yi usûlü'l-fıkıh ve mütekellimîn ve evliyâ-i ârifin ve aktâb-ı âşıkîn ve müdakkikîn-i ulema ve avâm-ı müslimîn gibi Kur'ân'ın tilmizleri ve dersini dinleyenleri, müttefikan diyorlar ki: "Dersimizi güzelce anlıyoruz." Elhâsıl, sair makamlar gibi ifham ve tâlim makamında dahi Kur'ân'ın lemeât-ı i'câzı parlıyor.

İkinci Şua

Kur'ân'ın câmiyet-i harikulâdesidir.

Şu şuanın, "Beş Lem'a"sı var.

Birinci Lem'a

Lafzındaki câmiyettir.

Elbette evvelki Söz'lerde, hem bu Söz'de zikrolunan âyetlerden şu câmiyet âşikâre görünüyor. Evet,

لِكُلِّ آيَةٍ ظَهَرَ وَبَطَنٌ وَحَدٌّ وَمُطَّلَعٌ وَلِكُلِّ شُجُونٍ وَغُصُونٍ وَقُنُونٌ¹

olan hadîsin işaret ettiği gibi; elfâz-ı Kur'âniye, öyle bir tarzda vaz'edilmiş ki, her bir kelâmın, hattâ her bir kelimenin, hattâ her bir harfin, hattâ bazan bir sükûtun çok vücûhu bulunuyor. Her bir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir.

¹ "Her bir âyetin mânâ mertebeleri vardır; zâhirî (açık), bâtinî (açık ve görünür mânâsının içindeki, ehlinin anlayabileceği mânâ), haddi (kapsamı) ve muttala'ı (anlam çerçevesi) vardır. (Bu dört mânâ tabakasından) her birinin de fûrûâtı (detayları), işaretleri, dalları ve ayrıntıları vardır." (Bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/358; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 9/278; et-Taberânî, *el-Mu'cemû'l-evsat* 1/236)

Maide-i semavi: Semadan inen sofrâ. **Efkâr:** Düşünceler
Ukul: Akıllar. **Ervah:** Ruhlar
Müstehiyat: Hoşa giden lezzetli şeyler
Muctehidîn: İctihad eden kimseler
Siddikîn: Özü sözü doğru insanlar
Hükema-i İslâmiye: İslâm feylesofları ve düşünürleri
Ulemâ-i usulü'l-fıkıh: Usul-i fıkıh âlimleri

Muhakkikîn: İnceden inceye araştıran, hakikatleri delilleriyle bilen tahkik ehli kimseler
Mütekellimîn: Kelâm ilmiyle uğraşanlar. **Tilmiz:** Öğrenci, talebe
Evlîya-i arifîn: Allah'ı hakıyla bilen veli kimseler
Müdakkikîn-i ulema: Âlimlerin inceden inceye araştırması, en gizli şeyleri görenleri
Aktâb-ı âşıkîn: Hak ve hakikat aşığı kutup insanları

Avâm-ı Müslimîn: Müslüman halk
Müttefikan: İttifak ederek
İfham: Anlatma, anlaşılmasını sağlama
Ta'lim: Öğretme, eğitime
Lemeat-ı i'câz: Mu'cizelik parlıtları
Câmiyet-i harikulâdesi: Fevkalâde kapsamlı
Câmiyet: Kapsamlı olma
Âşikâre: Açıkça
Elfaz-ı Kur'âniye: Kur'ân lafızları

♦ Meselâ: ¹ وَالْجِبَالِ أَوْ تَادًا Yâni: “Dağları zemininize kazık ve direk yaptım” bir kelâmdır.

Bir âminin şu kelâmdan hissesi: Zâhiren yere çakılmış kazıklar gibi görünen dağları görür, onlardaki menafiini ve ni’metlerini düşünür, Hâlıkına şükreder.

Bir şâirin bu kelâmdan hissesi: Zemin, bir taban; ve kubbe-i semâ, üstünde konulmuş yeşil ve elektrik lâmbalarıyla süslenmiş bir muhteşem çadır, ufki bir daire sûretinde ve semânın etekleri başında görünen dağları, o çadırın kazıkları misâlinde tahayyül eder. Sâni-i Zülcelâl’ine hayretkârane perestiş eder.

Hayme-niş’in bir edibin bu kelâmdan nasibi: Zeminin yüzünü bir çöl ve sahra; dağların silsilelerini pek kesretle ve çok muhtelif bedevî çadırları gibi, gûya tabaka-yi tûrâbiye, yüksek direkler üstünde atılmış, o direklerin sivri başları o perde-i tûrâbiyeyi yukarıya kaldırmış, birbirine bakar pek çok muhtelif mahlukatın meskeni olarak tasavvur eder. O büyük azametli mahlukları, böyle yeryüzünde çadırlar misillü kolayca kuran ve koyan Fâtır-ı Zülcelâl’ine karşı secde-i hayret eder.

Coğrafyacı bir edibin o kelâmdan kısmeti: Küre-i zemin, bahr-ı muhit-i havaide veya esîrde yüzen bir sefine ve dağları, o sefinenin üstünde tesbit ve müvazene için çakılmış kazıklar ve direkler şeklinde tefekkür eder. O koca küre-i zemini, muntazam bir gemi gibi yapıp, bizleri içine koyup, aktar-ı âlemde gezdiren Kadîr-i Zülkemâl’e karşı: ² مَا أَعْظَمَ شَأْنَكَ der.

Medeniyet ve hey’et-i içtimaiyenin mütehasıs bir hakîminin bu kelâmdan hissesi: Zemini, bir hâne ve o hâne hayatının direği, hayat-ı hayvaniye ve hayat-ı hayvaniye direği, şerait-i hayat olan su, hava ve topraktır. Su ve hava ve toprağın direği ve kazığı, dağlardır. Zira dağlar, suyun mahzeni, havanın tarağı (gazât-ı muzırırayı tersib edip, havayı tasfiye eder)

¹ Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? (Nebe sûresi, 78/7)

² “Seni noksanlardan tenzih ederiz Yâ Rab! Senin şânın ne büyüktür!”

Âmi: Sıradan
Menâfi: Faydalar, yararlar
Hâlık: Yaratıcı
Kubbe-i semâ: Gök kubbe
Ufki: Ufka ait, yatay
Tahayyül: Hayal etme, düşünme
Sâni-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan
Hayretkârane: Hayret ederek
Tabaka-i tûrab: Toprak tabakası

Perestîş etme: Gönül verme, aşırı sevmek. **Hayme-niş’in:** Çadırdaki oturan, göçebe
Perde-i tûrâbiye: Toprak perdesi
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Secde-i hayret: Hayret secdesi
Esir: Teoriye göre bütün kâinata bulunan ve her tarafı kaplamış olan latîf madde. **Sefine:** Gemi

Bahr-ı muhit-i havaî: Gök yüzü
Aktar-ı âlem: Kâinatın her tarafı
Heyet-i içtimaiye: Toplum
Mutehasıs: Bir işin hakikatını, iç yüzünü çok iyi bilen. Uzman
Şerait-i hayat: Hayat şartları
Mahzen: Depo, kaynak
Gazat-ı muzır: Zararlı gazlar
Tersib: Tortusunu durultma. Dibi-ne çöktürme

ve toprağın hâmisi (bataklıktan ve denizin istilâsından muhafaza eder) ve sair levâzimat-ı hayat-ı insâniyenin hazinesi olarak fehmeder. Şu koca dağları, şu sûretle hâne-i hayatımız olan zemine direk yapan ve maişetimize hazinedâr tâyin eden Sâni-i Zülcelâl ve'l-İkram'a, kemâl-i tazim ile hamd ü sena eder.

*Hikmet-i tabiiyenin bir feylesofunun şu kelâmdan nasibi şudur ki: Küre-i zeminin karnında bazı inkılâbat ve imtizacâtın neticesi olarak hasıl olan zelzele ve ihtizazatı, dağların zuhuruyla sükûnet bulduğu ve medar ve mihverindeki istikrarına ve zelzelenin irticacıyla medar-ı senevîsinden çıkmasına sebep, dağların hurûcu olduğunu ve zeminin hiddeti ve gadabı, dağların menafiziyle teneffüs etmekle sükûnet ettiğini fehmeder, tamamen îmâna gelir **لِلَّهِ الْحِكْمَةُ** der.*

♦ Meselâ: ¹ **رَتُّمَا أَنْ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كَانَتْما رَتُّمَا فَفَتَقْنَاهُمَا** 1

tedkikat-ı felsefe ile âlûde olmayan bir âlime, o kelime şöyle ifhâm eder ki: Semâ berrak, bulutsuz; zemin kuru ve hayatsız, tevellûde gayr-ı kabil bir hâlde iken.. semâyı yağmurla, zemini hazrevatla fethedip bir nevi izdivac ve telkîh sûretinde bütün zihayatları o sudan halketmek, öyle bir Kadîr-i Zülcelâl'in işidir ki; rûy-i zemin, onun küçük bir bostanı ve semânın yüz örtüsü olan bulutlar, onun bostanında bir süngerdir anlar, azamet-i kudretine secde eder.

Ve muhakkik bir hakîme, o kelime şöyle ifhâm eder ki: Bidayet-i hilkatte semâ ve arz şekilsiz birer küme ve menfaatsiz birer yaş hamur, veledsiz mahlukatsız toplu birer madde iken; Fâtır-ı Hakîm, onları feth ve bas-

¹ Göklerle yer bitişik (bir bütün) idi onları Biz ayırdık (Enbiyâ sûresi, 21/30)

Hâmi: Himaye eden, koruyan
Levâzimat-ı hayat-ı insaniye: İnsan hayatı için lâzım olan şeyler
Fehm: Anlama
Hane-i hayat: Hayat dairesi
Maişetimize hazinedar: Geçimimize kaynak
Sâni-i Zülcelâli ve'l-ikram: Ulu-luk ve kerem sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan
Kemal-i tazim: Tam bir saygı ve hürmet
Hamd ü sena: Cenab-ı Hakk'a övgü ve şükür
Hikmet-i tabiiye: Fizik bilgisi
İnkılâbat: Değişimler

İmtizacat: Karışımalar
İhtizazat: Sallanmalar
Medar: Sebep, vesile
Mihver: Yörünge
İrticac: Sarsıntı
Medar-ı senevî: Dünya'nın Güneş etrafında bir yılda tamamladığı yörünge. **Huruc:** Çıkış
Menafiz: Menfezler, delikler
Tedkikat-ı felsefe: Felsefî araştırmalar. **Ifham:** Anlatma
Âlûde: Karışık, bulaşmış
Tevellûde gayr-ı kabil: Doğurmaya kabiliyeti olmayan
Hazrevat: Gökyüzü, felek. Asuman
İzdivaç: Bir araya gelme, evlilik

Telkih: Aşılama
Zihayat: Canlı varlık
Halk etme: Yaratma
Kadîr-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya
Azamet-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğü
Muhakkik: İnceden inceye araştıran, hakikatleri delilleriyle bilen tahkik ehli kimse
Bidayet-i hilkat: Yaratılışın başlangıcı. **Veled:** Çocuk
Sema ve arz: Gök ve yer
Fâtır-ı Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

tedip güzel bir şekil, menfaatdar birer sûret, zînetli ve kesretli mahlukata menşe' etmiştir anlar. Vüs'at-i hikmetine karşı hayran olur.

Yeni zamanın feylesofuna şu kelime şöyle ifhâm eder ki: Manzûme-i Şemsiye'yi teşkil eden küremiz, sair seyyareler, bidayette Güneş'le mümteziç olarak açılmamış bir hamur şeklinde iken; Kadîr-i Kayyum o hamuru açıp, o seyyareleri birer birer yerlerine yerleştirerek, Güneş'i orada bırakıp, zeminimizi buraya getirerek, zemine toprak sererek, semâ canibinden yağmur yağdırarak, Güneş'ten ziyâ serpdirerek dünyayı şenlendirip bizleri içine koymuştur anlar, başını tabiat bataklığından çıkarır,

إِنَّمَنْتُ بِاللّٰهِ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ der.

♦ Meselâ: ¹ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا 'daki "Lâm"; hem kendi mânâsını, hem "fi" mânâsını, hem "ilâ" mânâsını ifade eder.

İşte ¹لِمُسْتَقَرٍّ 'in "Lâm"ı, *avâm* o "Lâm"ı "ilâ" mânâsında görüp fehmeder ki; size nisbeten ışık verici, ısındırıcı müteharrik bir lâmba olan Güneş, elbette bir gün seyri bitecek, mahall-i kararına yetişecek, size faidesi dokunmayacak bir sûret alacaktır, anlar. O da, Hâlık-ı Zülcelâl'in Güneş'e bağladığı büyük ni'metleri düşünerek "*Sübhânallah, Elhamdülillâh*" der.

Ve âlime dahi o "Lâm"ı "ilâ" mânâsında gösterir. Fakat güneşi yalnız bir lâmba değil belki bahar ve yaz tezgahında dokunan mensucat-ı rabbâniye'nin bir mekiği, gece gündüz sahifelerinde yazılan mektûbât-ı Samedâniye'nin mürekkebi, nur bir hokkası sûretinde tasavvur ederek Güneş'in cereyan-ı sûrîsi alâmet olduğu ve işaret ettiği intizamât-ı âlemi düşündürerek Sâni-i Hakîm'in san'atına "*Mâşâallah*" ve hikmetine "*Bârekâllah*" diyerek secdeye kapanır.

Ve kozmoğrafyacısı bir feylesofa "Lâm"ı "fi" mânâsında şöyle ifham eder ki: Güneş, kendi merkezinde ve mihveri üzerinde zenberekvari bir cere-

¹ Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde... (Yâsin sûresi, 36/38)

Bast: Genişlemek, açmak, yaymak
Menfaatlar: Menfaat, fayda gören
Kesretli: Çoklukla, sıklıkla
Mahlukat: Yaratıklar
Menşe: Bir şeyin neşet ettiği, çıktığı yer. **İfham:** Anlatma
Vüs'at-ı hikmet: Hikmetinin enginliği. **Seyyare:** Gezegen
Manzume-i şemsiye: Güneş sistemi
Sema: Gökyüzü. **Canip:** Taraf

Kadîr u Kayyum: Her şeye gücü yeten, Bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığını kendisine bağlı olan (Allah c.c.)
Mahall-i karar: Karar kılıp duracağı yer. **Bidayet:** Başlangıç
Mensucat-ı rabbaniye: İlâhî dokumalar. **Mümteziç:** Kaynaşmış
Mektubat-ı semedaniye: Samet olan Allah'ın (c.c) mektupları

Müteharrik: Hareket eden
Hokka: Mürekkep konulan küçük cam kap. **Mihver:** Yörünge
Cereyan-ı sûri: Görünürdeki hareket, akış
İntizamât-ı âlem: Kâinatın düzeni
Kozmoğrafya: Astronomi
Zenberekvari: Hareket ettirmeye yarayan yay gibi, hareket ve faaliyete sebep olan şey gibi

yan ile manzumesini emr-i ilâhî ile tanzim edip tahrik eder. Şöyle bir saat-i kübrâyı halkedip tanzim eden Sâni-i Zülcelâl'ine karşı kemâl-i hayret ve istihsan ile “*El-azametü lillâh ve'l-kudretü lillâh*” der felsefeyi atar, hikmet-i Kur'âniye'ye girer.

Ve dikkatli bir hakîme şu “Lâm”ı, hem illet mânâsında, hem zarfiyet mânâsında tutturup şöyle ifham eder ki: Sâni-i Hakîm, işlerine esbab-ı zâhiriye'yi perde ettiğinden, cazibe-i umumiye nâmında bir kanun-i ilâhî'yi sapan taşları gibi seyyareleri Güneş'le bağlamış ve o câzibe ile muhtelif fakat muntazam hareketle o seyyareleri daire-i hikmetinde döndürüyor ve o câzibeyi tevliid için Güneş'in kendi merkezinde hareketini zâhirî bir sebep etmiş. Demek, *مُسْتَقَرٌّ لَهَا لِاسْتِقْرَارِ مَنْظُومَتِهَا* yâni, “Kendi müstekarı içinde manzumesinin istikrarı ve nizamı için hareket ediyor.” Çünkü: Hareket harareti, hararet kuvveti, kuvvet cazibeyi zâhiren tevliid eder gibi bir âdet-i ilâhiye, bir kanun-i Rabbânî'dir.

İşte şu hakîm, böyle bir hikmeti, Kur'an'ın bir harfinden fehmettiği zaman, “*Elhamdülillâh Kur'an'dadır hak hikmet, felsefeyi beş paraya saymam*” der.

Ve şâirane bir fikir ve kalb sahibine şu “Lâm”dan ve istikrardan şöyle bir mânâ fehmine gelir ki: “Güneş, nuranî bir ağaçtır. Seyyareler onun müteharrik meyveleri... Ağaçların hilafına olarak Güneş silkinir, tâ o meyveler düşmesin. Eğer silkinmezse, düşüp dağılacaklar.” Hem tahayyül edebilir ki: “Şems meczup bir ser-zâkirdir. Halka-yi zikrin merkezinde cezbeli bir zikreder ve ettirir.” Bir risâlede şu mânâyâ dair şöyle demiştim:

“Evet Güneş bir meyvedardır; silkinir tâ düşmesin seyyar olan yemişleri.

Eğer sükûtuyla sükûnet eylese cezbe.. kaçır, ağlar fezada muntazam meczubları.”

Emr-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın emri
Tanzim: Düzenleme
Tahrik etme: Harekete geçirme
Saat-i kübra: Büyük saat
Halk etme: Yaratma
Sâni-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan
Kemal-i hayret: Tam bir hayretle
İstihsan: Güzel karşılama, beğenme
Hikmet-i Kur'âniye: Kur'an'ın hikmeti. **İllet:** Sebep
Zarfiyet: Arapça'da kelimenin zarf olması hâli, zaman ve mekân bildirmesi

İfham: Anlatma, anlaşılmasını sağlama
Esbâb-ı zahiriye: Görünür sebepler
Cazibe-i umumi: Genel çekim
Kanun-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın genel geçer hükümleri
Seyyareler: Gezegenler
Daire-i hikmet: Hikmet alanı
Tevliid: Doğurma, sebep olma
Zâhiri: Görünen
Müstekar: Karar kılama yeri
Manzume: Sistem
Hararet: Sıcaklık
Zâhiren: Görünürde

Tevliid: Meydana getirme, doğurma
Adet-i ilâhî: Sünnetullah, Allah'ın (c.c.) sevk u idarede takdir bu-yurduğu kanun
Kanun-i rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın genel geçer hükümleri
Fehmetme: Anlama
Müteharrik: Hareket eden
Meczub: Kendinden geçmiş cezbe hâlinde olan
Serzâkir: Zikir halkasının başı
Halka-yi zikir: Zikir halkası
Cezbeli: Cezbeye tutulmuş
Meyvedar: Meyve veren, meyveli
Cezbe: Çekim gücü

- ♦ Hem meselâ: ¹ *أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* 'da bir sükût var, bir ıtlak var. Neye

zafer bulacaklarını tâyin etmemiş. Tâ herkes istediğini içinde bulabilsin. Söz-ü az söyler, tâ uzun olsun. Çünkü; bir kısım muhatabın maksadı ateşten kurtulmaktır. Bir kısmı yalnız Cennet'i düşünür. Bir kısım, saadet-i ebediyeyi arzu eder. Bir kısım, yalnız rıza-yı ilâhî'yi rica eder. Bir kısım, rü'yet-i ilâhiye'yi gaye-i emel bilir ve hakeza.. bunun gibi pek çok yerlerde Kur'ân, sözü mutlak bırakır, tâ âmm olsun. Hazfeder, tâ çok mânâları ifade etsin. Kısa keser, tâ herkesin hissesi bulunsun. İşte; *الْمُفْلِحُونَ* der. Neye felâh bulacaklarını tâyin etmiyor. Güya o sükûtla der:

"Ey Müslümanlar!.. Müjde size. Ey müttakî!.. Sen Cehennem'den felâh bulursun. Ey sâlih!.. Sen Cennet'e felâh bulursun. Ey ârif!.. Sen rıza-yı ilâhîye nail olursun. Ey âşık!.. Sen rü'yet-i mazhar olursun." Ve hâkeza... İşte Kur'ân, câmiyet-i lafziye cihetiyle kelâmdan, kelimedan, huruftan ve sükûtta her birisinin binler misâllerinden yalnız nümüne olarak birer misâl getirdik. Âyeti ve kıssâtı bunlara kıyas edersin.

- ♦ Hem meselâ: ² *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ* âyeti, o kadar vü-

cûhu var ve o derece merâtibi var ki, bütün tabakat-ı evliya, bütün sülûklerinde ve mertebelerinde şu âyete ihtiyaçlarını görüp ondan kendi mertebesine lâayık bir gıda-yı mânevî, bir taze mânâ almışlar. Çünkü; *"Allah"* bir ism-i câmi' olduğundan Esmâ-yı Hüsnâ adedince tevhidler, içinde bulunur.

³ *وَأَيُّ لَا رَزَاقَ إِلَّا هُوَ لَا خَالِقَ إِلَّا هُوَ لَا رَحْمَنَ إِلَّا هُوَ* ve hakeza.

- ♦ Hem meselâ: Kasas-ı Kur'âniye'den kıssa-yı Mûsâ (aleyhisselâm), âdetâ asâ-yı Mûsâ (aleyhisselâm) gibi binler faideleri var. O kıssada, hem Peygamber

¹ İşte bunlardır felâh bulanlar. (Bakara sûresi, 2/5)

² O hâlde şu gerçeği hiç unutma ki: Allah'tan başka ilâh yoktur. Sen kendi günahından dolayı Allah'tan af dile. (Muhammed sûresi, 47/19)

³ Yani, O'ndan başka hiçbir rızık verici yoktur, O'ndan başka hiçbir yaratıcı yoktur, O'ndan başka Rahman yoktur.

Sükût: Susma, konuşmama
İtlak: Mutlak bırakma, kayıtlı altına almama
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Rıza-yı ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın rızası
Rü'yet-i ilâhiye: Cennet'te Allah'ın cemalinin görülmesi
Gaye-i emel: Ülkü, ideal
Âmm: Umumî, genel

Hazfetmek: Yok etme, silme, ortadan kaldırma
Mazhar: Nâil olmuş, şerefleşmiş
Câmiyet-i lafziye: Sözün kapsamlı olması. **Huruf:** Harfler
Kıssât: Kıssalar, hikâyeler
Vücut: Vecihler, yönler
Meratib: Mertebeler
Sülûk: Mânevi terakki mertebelerinde devam etme

Gıda-i mânevî: Mânevî gıda
İsm-i câmi: Bütün isimleri ihtata eden, hepsini kapsayan
Esmâ-i hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri, sıfatları
Kasas-ı Kur'âniye: Kur'ân'da geçen kıssalar
Kıssa-i Musa: Hz. Musa'nın (a.s) kıssası. **Asâ-yı Musa:** Hz. Musa'nın (a.s) asası

(aleyhissalâtü vesselâm)'ı teskin ve teselli, hem küffarı tehdid, hem münâfıkları takbih, hem Yahudileri tevbih gibi çok makasıdı, pek çok vücûhu vardır. Onun için sûrelerde tekrar edilmiştir. Her yerde bütün maksadları ifade ile beraber yalnız birisi maksud-i bizzât olur, diğerleri ona tabi kalırlar.

Eğer desen: “Geçmiş misâllerdeki bütün mânâları nasıl bileceğiz ki, Kur’ân onları irâde etmiş ve işaret ediyor?”

Elcevap: Mâdem Kur’ân, bir hutbe-i ezeliye’dir. Hem muhtelif, tabaka tabaka olarak asırlar üzerinde ve arkasında oturup dizilmiş bütün benî-Âdem’e hitab ediyor, ders veriyor. Elbette o muhtelif efhâma göre müteaddid mânâları dercedip irâde edecektir ve irâdesine emâreleri vaz’edecektir. Evet “İşârâtü'l-İ-câz”da şuradaki mânâlar misillü kelimât-ı Kur’âniye’nin müteaddid mânâlarını ilm-i sarf ve nahv’in kaideleriyle ve ilm-i beyan ve fenn-i meânî’nin düsturlarıyla, fenn-i belâğat’ın kanunlarıyla isbat edilmiştir. Bununla beraber ulûm-i Arabiye’ce sahih ve usûl-i dîniyece hak olmak şartıyla ve fenn-i meânîce makbûl ve ilm-i beyanca münasip ve belâğatça müstahsen olan bütün vücûh ve meânî, ehl-i içtihad ve ehl-i tefsir ve ehl-i usûlü’ddîn ve ehl-i usûlü’l-fıkıhın icmâıyla ve ihtilâflarının şehâdetiyle Kur’ân’ın mânâlarındandır. O mânâlara, derecelerine göre birer emâre vaz’etmiştir. Ya lafziyedir, ya mâneviyedir. O mâneviye ise, ya siyak veya sibak-ı kelâmdan veya başka âyetten birer emâre o mânâya işaret eder. Bir kısmı yirmi ve otuz ve kırk ve altmış, hattâ seksen cilt olarak muhakkikler tarafından yazılan yüz binler tefsirler,¹ Kur’ân’ın câmiyet ve harikiyet-i lafziyesine kat’î bir bürhân-ı bâhirdir. Her ne ise... Biz şu sözde her bir mânâya delâlet eden emâreyi kanunıyla, kaidesiyle göstersek söz çok uzanır... Onun için kısa kesip kısmen “İşârâtü'l-İ-câz”a havale ederiz.

¹ Bkz.: el-Kevserî, el-Makalât s.473-474.

Takbih: Çirkin görme, beğenmeme
Makasid: Maksatlar, gayeler
Maksud-i bizzat: Asıl maksat, ana gaye. **Tevbih:** Azarlama
Hutbe-i ezeliye: Ezeli olan Cenab-ı hakk’ın insanlara ve cinlere bir hutbesi olan Kur’ân
Benî Âdem: Âdemoğulları, insanlar
Efham: Anlayışlar
Müteaddid: Birçok, çeşit çeşit
Dercetme: İçine koyma, yerleştirme
Vaz etmek: Esas koyma, yerleştirme
Emare: Alâmet, eser, ipucu, belirti
İlm-i sarf ve nahv: Arapça gramer, dil bilgisi. **Misillü:** Gibi

İlm-i beyan: Edebiyatın güzel anlatım üsluplarını öğreten ve hakikat, teşbih, istiâre, mecaz, kinaye kısımlarından bahseden ilim dalı
Fenn-i maânî: Güzel söz söylemeyi ve güzel yazmayı öğreten, edebiyatın bir dalı
Fenn-i belâğat: Hem düzgün, hem sanatlı, hem yerinde söz söylemeyi öğreten ilim dalı
Ulum-i Arabiye: Arap dil bilimi
Usûl-i dîniye: Dinin temel esasları
Usûlü’l-fıkıh: İslâm Hukuk Metodolojisi
Lafziye: Kelimenin yapısıyla ve söylenişleriyle ilgili

İcmâ: İttifak, ortak görüş
Mâneviye: Manaya, anlama ait
Müstahsen: Güzel karşılanan, beğenilen. **Maânî:** Manalar
Vücuh: Vecihler, yönler
Siyak: Sözün geliş, sevk ediliş, mühtevası, bağlam
Sibak-ı kelâm: Sözün evvelinde geçenden çıkan mânâ
Muhakkikler: Araştırmacılar
Câmiyet: Kapsamlı olma
Harikiyet-i lafziye: Lafızdaki harikuladeli, mükemmellik
Bürhân-ı bâhir: Açık ve âşikâr olan delil. **Kat’î:** Kesin, şüphesiz

İkinci Lem'a

Mânâsındaki câmiyet-i hârikadır.

Evet, Kur'ân, bütün müçtehidlerin me'hazlerini, bütün âriflerin mezâklarını, bütün vâsılların meşreplerini, bütün kâmillerin mesleklerini, bütün muhakkiklerin mezheplerini; mânâsının hazinesinden ihsan etmekle beraber, daima onlara rehber ve terakkiyâtlarında her vakit onlara mürşid olup, o tükenmez hazinesinden onların yollarına neşr-i envar ettiği bütün onlarca mu-saddaktır ve müttefekun aleyhtir.

Üçüncü Lem'a

İlmindeki câmiyet-i hârikadır.

Evet Kur'ân, şeriatın müteaddid ve çok ilimlerini, hakikatın mütenevvî ve kesretli ilimlerini, tarikatın muhtelif ve hadsiz ilimlerini, kendi ilminin denizinden akıttığı gibi, daire-i mümkinâtın hakikî hikmetini ve daire-i vücubun ulûm-i hakikiyesini ve daire-i âhiretin maarif-i gamızasını, o denizinden muntazaman ve kesretle akıtıyor. Şu lem'a ya misâl getirilse, bir cilt yazmak lâzım gelir. Öyle ise, yalnız nümûne olarak şu yirmi beş adet Söz'leri gösteriyoruz. Evet, bütün yirmi beş adet Söz'lerin doğru hakikatleri, Kur'ân'ın bahr-i ilminden ancak yirmi beş katredir. O Söz'lerde kusur varsa, benim fehm-i kasırına aittir.

Dördüncü Lem'a

Mebâhisindeki câmiyet-i hârikadır.

Evet, insan ve insanın vazifesi, kâinat ve Hâlik-ı kâinat'ın, arz ve semâvâtın, dünya ve âhiretin, mâzî ve müstakbelin, ezel ve ebedin mebâhis-i külliyesini cem'etmekle beraber nutfeden halketmek, tâ kabre girinceye kadar;

Câmiyet-i harika: Fevkalâde kapsamlı. **Me'haz:** Kaynak
Mezâk: Damak, Zevk, Tat duyma
Vâsil: Eren, ermiş, gönül eri
Meşrep: Yol, tarz, tabiat
Neşr-i envar: Nurların saçılması, yayılması
Musaddak: Tasdik olunmuş, kabul görmüş
Müttefekun aleyh: Oy birliği ile kabul edilen. **Mütenevvî:** Çeşitli

Daire-i mümkinat: Varlık sahası, yaratıklar
Daire-i vücub: Varlığı kesin olan yüce yaratıcı
Ulûm-i hakikî: Gerçek ilimler
Daire-i ahiret: Ahiret yurdu
Maarif-i gamıza: Anlaşılması güç bilgiler
Muntazam: Düzenli
Kesretle: Çoklukla, sıklıkla
Bahr-i ilim: İlim deryası

Katre: Damla
Fehm-i kasır: Zayıf anlayış
Mebâhis: Konular
Câmiyet-i harika: Mükemmel kapsamlık
Hâlik-ı kâinat: Kâinatı yaratan (Allah c.c.)
Arz ve semavat: Yeryüzü ve gökyüzü
Mebâhis-i külliye: Geniş ve çok şeyle ilgili konular

yemek, yatmak âdâbından tut, tâ kaza ve kader mebhaslerine kadar; altı gün hilkat-i âlemden tut, tâ ¹ وَالذَّارِيَّاتِ ² ، kasemleriyle işaret olunan rüzgârların esmesindeki vazifelerine kadar; ³ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ ⁴ , işârâtıyla, insanın kalbine ve irâdesine müdahalesinden tut, tâ ⁵ وَالسَّمَوَاتِ مَطْوِيَّاتٍ بِمِصْنَرِهَا ⁶ , yâni, bütün semâvâtı bir kabzasında tutmasına kadar; ⁷ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ ⁸ , zeminin çiçek ve üzüm ve hurmasından tut, tâ ⁹ إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ¹⁰ ile ifade ettiği hakikat-i acîbeye kadar; ve semânın hâletindeki vaziyetinden tut, tâ duhânla inşikakına ve yıldızlarının düşüp hadsiz fezada dağılmasına kadar ve dünyanın imtihan için açılmasından, tâ kapanmasına kadar ve âhiretin birinci menzili olan kabirden, sonra berzahtan, haşirden, köprüden tut, tâ cennete, tâ saadet-i ebediye kadar; mâzî zamanının vukuatından, Hazreti Âdem'in hilkat-i cesedinden, iki oğlunun kavgasından tâ Tûfan'a, tâ kavm-i Firavunun garkına, tâ ekser enbiyânın mühim hâdisatına kadar; ve ⁹ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ¹⁰ işaret ettiği hâdise-i ezeliyeden tut, tâ

وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ ﴿١٠﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿١١﴾

ifade ettiği vakıa-yı ebediye kadar bütün mebâhis-i esâsiyeyi ve mühim-

1 "O tozutup savuran (rüzgârlara)!" (Zâriyât sûresi, 51/1).

2 "İyilik için birbirinin peşinden gönderilenler hakkı için!" (Mürselât sûresi, 77/1).

3 "Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler)." (Enfâl sûresi, 8/24).

4 Ama Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz. (Dehr sûresi, 76/30; Tekvîr sûresi, 81/29)

5 ...gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir. (Zümer sûresi, 39/67)

6 "Orada üzüm bağları ve hurmalıklar yaptık." (Yâsîn sûresi, 36/34)

7 "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman..." (Zilzâl sûresi, 99/1).

8 "Sonra irâdesi bir gaz hâlinde olan göğe yöneldi." (Fussilet sûresi, 41/11)

9 "Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?!" (A'râf sûresi, 7/172)

10 "O güzel ve Yüce Rablerine bakakalır...●Ve nice suratlar vardır o gün asılır." (Kıyâmet sûresi, 75/22-23)

Mazi: Geçmiş. **Mistakbel:** Gelecek

Nutfe: Menî, döl suyu

Halk etme: Yaratma

Âdâb: Davranış kaideleri, terbiye

Kasemleriyle: Yemin ifade eden

sözlerle. **İşarat:** İşaretler

Semavat: Gökyüzü

Hakikat-i acibe: Hayret verici hakikat. **Kabza:** El, avuç

Halet: Durum. **Duhan:** Duman

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk

Vukuat: Vakalar, olup bitmiş şeyler

Hilkat-i cesed: Bedenin yaratılışı

Hilkat-i âlem: Kâinatın yaratılışı

Gark: Boğulma, batma

Hadîsat: Hâdiseler

Hâdise-i ezeliye: Ezeli vak'a

Vakıa-i ebediye: Ebedî vakıa,

ilerde meydana gelecek hâdise

Mebâhis-i esasiye: Asıl ve temel konular

meyi öyle bir tarzda beyan eder ki, o beyan, bütün kâinatı bir saray gibi idare eden ve dünyayı ve âhireti iki oda gibi açıp kapayan ve zemin bir bahçe ve semâ, misbahlarıyla süslendirilmiş bir dam gibi tasarruf eden ve mâzi ve müstakbel, bir gece ve gündüz gibi nazarına karşı hâzır iki sahife hükmünde temaşa eden ve ezel ve ebed, dün ve bugün gibi silsile-i şüunatın iki tarafı birleşmiş, ittisal peyda etmiş bir sûrette bir zaman-ı hâzır gibi onlara bakan bir Zât-ı Zülcelâl'e yakışır bir tarz-ı beyandır.

Nasıl bir usta, bina ettiği ve idare ettiği iki hânedan bahseder. Programını ve işlerinin liste ve fihristesini yapar. Kur'ân dahi, şu kâinatı yapan ve idare eden ve işlerinin listesini ve fihristesini –tâbir caiz ise– programını yazan, gösteren bir Zât'ın beyanına yakışır bir tarzdadır. Hiçbir cihetle eser-i tasannu' ve tekellüf görünmüyor. Hiçbir şaibe-i taklid veya başkasının hesabına ve onun yerinde kendini farz edip konuşmuş gibi bir hud'anın emâresi olmadığı gibi bütün ciddiyetiyle, bütün safvetiyle, bütün hulusuyla safî, berak, parlak beyanı, nasıl gündüzün ziyâsı “Güneş'ten geldim” der. Kur'ân dahi, “Ben, Hâlık-ı âlemin beyanıyım ve kelâmıyım” der.

Evet, şu dünyayı antika san'atlarla süslendiren ve lezzetli ni'metlerle dolduran ve san'atperverane ve ni'metperverane şu derece san'atının acibeleriyle, şu derece kıymetdar ni'metlerini dünyanın yüzüne serpen, sıra-vari tanzim eden ve zeminin yüzünde seren, güzelce dizen bir Sâni', bir Mün'im'den başka şu velvele-i takdir ve istihsanla ve zemzeme-i hamd ü şükranla dünyayı dolduran ve zemini bir zikirhane, bir mescid, bir temaşağâh-ı san'at-ı ilâhiye'ye çeviren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân kime yakışır ve kimin kelâmı olabilir? Ondan başka kim ona sahib çıkabilir? Ondan başka kimin sözü olabilir!.. Dünyayı ışıklandıran ziyâ, Güneş'ten başka hangi şeye yakışır!.. Tılsım-ı kâinatı keşfedip âlemi ışıklandıran beyan-ı Kur'ân, Şems-i Ezeli'den başka kimin nuru olabilir? Kimin haddine düşmüş ki, ona nazîre getirsin, onun taklidini yapsın!.. Evet, bu dünyayı san'atlarıyla zînetlendiren bir san'atkârın, san'atını istihsan eden insanla konuşmaması muhaldir. Mâdem ki, yapar ve

Misbah: Lamba, kandil

Silsile-i şüunat: Hâdiseler zinciri

İttisal peyda etme: Kavuşmuş ve birleşmiş olma

Zaman-ı hâzır: Şimdiki, mevcut zaman

Tarz-ı beyan: İfade şekli

Eser-i tasannu: Yapmacık belirtisi

Tekellüf: Zorlama

Şaibe-i taklid: Taklit etme kusur ve hatası

Hud'a: Hile, oyun, aldatma

Emare: İşaret, belirti

Safvet: Sâfilik, temizlik, pâklık. Hâlis olma

Hulûs: İçden davranmak. Her hayırlı işi ve ameli Allah rızasını niyet ederek yapmak

İstihsan: Beğenmek, güzel bulmak, takdir etmek

Velvele-i takdir: Takdir hislerinin ortaya çıkardığı hayret ve heyecan

Zemzeme-i hamd: Şükür ve hamd nağmeleri

Temaşağâh-ı sanat-ı ilâhiye: İlâhî sanatın seyir yeri

Lakayd: Kayıtsız, ilgisiz

Tılsım-ı kâinat: Kâinatın sırrı

Beyan-ı Kur'ân: Kur'ân'ın açıklaması, mesajı

Şems-i Ezeli: Ezeli güneş. Kâinatı ışıklandıran Allah (c.c.)

Nazire: Benzer, denk, eş

bilir; elbette konuşur. Mâdem konuşur, elbette konuşmasına yakışan Kur'ân'dır. Bir çiçeğin tanziminden lâkayd kalmayan bir Mâlikü'l-mülk, bütün mülkünü velveleye veren bir kelâma karşı nasıl lâkayd kalır? Hiç başkasına mal edip hiçe indirir mi?

Beşinci Lem'a

Kur'ân'ın üslûb ve icâzındaki câmiyet-i hârikadır.

Bunda “Beş Işık” var.

Birinci Işık

Uslûb-i Kur'ân'ın o kadar acib bir cem'iyeti var ki, bir tek sûre, kâinatı içine alan bahr-i muhit-i Kur'ân'ı içine alır. Bir tek âyet, o sûrenin hazinesini içine alır. Âyetlerin çoğu, her birisi birer küçük sûre, sûrelerin çoğu, her birisi birer küçük Kur'ân'dır. İşte şu, i'caz-kârâne icâzdan büyük bir lütf-i irşâddır ve güzel bir teshildir. Çünkü herkes, her vakit Kur'ân'a muhtaç olduğu hâlde, ya gabavetinden veya başka esbaba binaen her vakit bütün Kur'ân'ı okumayan veyahut okumaya vakit ve fırsat bulamayan adamlar, Kur'ân'dan mahrum kalmamak için, her bir sûre, birer küçük Kur'ân hükümüne, hattâ her bir uzun âyet, birer kısa sûre makamına geçer. Hattâ Kur'ân Fâtiha'da, Fâtiha dahi Besmele'de münderic olduğuna ehl-i keşif müttefiktirler. Şu hakikate bürhân ise, ehl-i tahkikin icmâdır.

İkinci Işık

Âyât-ı Kur'âniye, emir ve nehy, va'd ve va'id, terğib ve terhib, zecr ve irşad, kısas ve emsal, ahkâm ve maarif-i ilâhiye ve ulûm-i kevnîye ve kavanin ve şerait-i hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye ve hayat-ı kalbiye ve hayat-ı

İcazındaki câmiyet-i harika: Az sözle çok şey anlatmadaki harika kapsayıcılığı

Üslub-i Kur'ân: Kur'ân'ın üslubu

Acib: Şaşırtıcı, hayret verici

Cemiyet: Bir araya gelme

Bahr-i muhit-i Kur'ânî: Kur'ân okyanusu

İcaz-kârâne: İnsanları aciz bırakacak şekilde, mucizevi

Lütf-i irşad: Doğruya erıştiren bir nimet ve ihsan. **Esbab:** Sebepler

Teshil: Kolaylaştırma

Gabavet: Anlayışsızlık, budalalık

Münderic: Bir şeyin içine konulmuş bulunan. İçinde bulunan

Ehl-i keşf: Gaybî bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile bilen kimseler

Müttefik: Anlaşmış

Nehiy: Yasaklama, menetme

İcma: Görüş birliği

Va'd: Yapılacak iyi şeylere mükâfat sözü verme

Vaid: Yapılacak kötü şeylere karşı ceza vermekle tehdit etme

Terğib: Arzu uyandırma, teşvik etme. **Terhib:** Korkutma

Zecr: Sakındırma

İrşad: Doğru yolu göstermek

Kasas: Kıssalar, ibretli hikâyeler

Emsal: Örnekler

Ahkam: Hükümler

Maarif-i ilâhiye: İlâhî bilgi

Ulum-i kevnîye: Yaratılışla ilgili bilgiler

Kavanin: Kanunlar, Şeriatın her bir mes'elesi

Şerait-i hayat-ı şahsiye: Kişinin yaşaması için gerekli şartlar

Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı

Hayat-ı kalbiye: Kalbi hayat

mâneviye ve hayat-ı uhreviye gibi umum tabakat-ı kelâmiye ve maarif-i hakikiye ve hâcât-ı beşeriyeye delâlatıyla, işaretıyla câmi' olmakla beraber, *خُذْ مَا شِئْتَ لِمَا شِئْتَ* yâni, "İstediğin her şey için Kur'ân'dan her ne istersen al" ifade ettiği mânâ, o derece doğruluğuyla makbûl olmuş ki, ehl-i hakikat mabeyninde durub-i emsal sırasına geçmiştir. Âyât-ı Kur'âniye'de öyle bir câmiyet var ki, her derde deva, her hacete gıda olabilir. Evet, öyle olmak lâzım gelir. Çünkü daima terakkiyâtta kat'-ı merâtib eden bütün tabakat-ı ehl-i kemâlin rehber-i mutlakı elbette şu hâsiyete mâlik olması elzemdir.

Üçüncü Işık

Kur'ân'ın i'câzkârane icâzıdır. Kâh olur ki, uzun bir silsilenin iki tarafını öyle bir tarzda zikreder ki, güzelve silsileyi gösterir. Hem kâh olur ki, bir kelimenin içine sarihan, işareten, remzen, îmaen bir dâvanın çok bürhânları-nı derceder.

♦ Meselâ: *وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَاكِنُمْ* ¹ de

âyât ve delâil-i vahdâniyet silsilesini teşkil eden silsile-i hilkat-ı kâinatın mebd' ve mühtehasını zıkr ile o ikinci silsileyi gösterir, birinci silsileyi okutturuyor. Evet bir Sâni-i Hakîm'e şehâdet eden sahaif-i âlemin birinci derecesi, semâvât ve arzın asl-ı hilkatleridir. Sonra gökleri yıldızlarla tezyin ile zeminin zîhayatlarla şenlendirilmesi, sonra Güneş ve Ay'ın teshiriyle mevsimlerin değişmesi, sonra gece ve gündüzün ihtilâf ve deveranı içindeki silsile-i şuûnattır. Daha gele gele tâ kesretin en ziyade intişar ettiği mahal olan sîmaların ve seslerin hususiyetlerine ve imtiyazlarına ve teşahhuslarına kadar... Mâdem ki en ziyade intizâmıdan uzak ve tesadüfün karışmasına maruz olan ferdlerin sîmalarındaki teşahhusatta hayret verici bir intizâm-ı hakîmâne bu-

¹ O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. (Rûm sûresi, 30/22)

Hayat-ı mânevîye: Mânevî hayat

Hayat-ı uhrevîye: Ahiret hayatı

Tabakat-ı kelâmiye: Sözün tabakaları

Maarif-i hakikiye: Hakikat bilgisi, gerçek bilgiler

Câmi': Kapsamlı, geniş, engin

Ehl-i hakikat: Hakikat ehli

Mabeyn: Ara, arası

Durub-i emsal: Atasözü

Kat-ı merâtib: Mertebe mertebelerle

Hasiyet: Özellik, keyfiyet

Elzem: En gerekli, en lüzumlu

Remzen: Bir şeyi, açık olarak değil de ona işaret ederek anlatmak suretiyle, sembolik ifade

İmaen: İma ederek, sezdirerek

Dercetme: İçine koyma, yerleştirme. **Sarihan:** Açıkça

Delâil-i vahdaniyet: Allah'ın birliğini gösteren deliller

Silsile-i hilkat-ı kâinat: Kâinatın yaratılış silsilesi

Mebde: Başlangıç. **Münteha:** Sonuç

Tezyin: Donatmak, süslemek

Sahaif-i âlem: Kâinat sayfaları

Asl-ı hilkat: Yaratılışın esası

Zîhayatlar: Canlı varlıklar

Teshir: Emri altına almak, kendine boyun eğdirmek

İhtilâf: Peş peşe gelme

Silsile-i şuanat: Hâdiseler zinciri

Kesret: Çokluk, sıklık

İntişar: Yayılmak, yaygın olmak

Teşahhus: Bir şahsı başkalarından ayıran özellik

İntizam-ı hakîmâne: Hikmetli düzen ve intizam

lunsa, üzerinde gayet san'atkâr bir hakîmin kalemi işlediği gösterilse, elbette intizâmları zâhir olan sair sahifeler kendi kendine anlaşılır, nakkaşını gösterir. Hem mâdem koca semâvât ve arzın asl-ı hilkatinde eser-i san'at ve hikmet görünüyör; elbette kâinat sarayının binasında temel taşı olarak gökleri ve zemini hikmetle koyan bir Sâni'in sair eczalarında eser-i san'atı, nakş-ı hikmeti pek çok zâhirdir. İşte şu âyet, hafîyi izhar, zâhirîyi ihfa ederek gayet güzel bir icâz yapmış. Elhak, **فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ**¹ 'den tut,

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ² 'e kadar altı defa tâ **وَمِنْ آيَاتِهِ**³ ile başlayan silsile-i berâhin, bir silsile-i cevâhirdir, bir silsile-i nurdur, bir silsile-i i'câzdır, bir silsile-i icâz-ı i'câzîdir. Kalb istiyor ki, şu definelerde gizli olan elmasları göstereyim. Fakat ne yapayım makam kaldırmıyor. Başka vakte talik edip, o kapıyı şimdi açmıyorum.

♦ Hem meselâ:

فَارْسُلُونِ • يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ⁴

⁵ **فَارْسُلُونِ** kelâmıyla ⁶ **يُوسُفُ** kelimesi ortalarında şunlar var:

إِلَىٰ يُوسُفَ لَأَسْتَعِيرَ مِنْهُ الرُّؤْيَا فَارْسُلُوهُ فَذَهَبَ إِلَى السِّجْنِ وَقَالَ يُوسُفُ

Demek beş cümleyi bir cümlede icmâl edip icâz ettiği hâlde vuzuhu ihlâl etmemiş, fehmi işkal etmemiş.

♦ Hem meselâ: **الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا**⁷ İnsan-ı âsi, “Çü-

¹ Haydi siz akşama girerken, (sabaha çıkarken) Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. (Rûm sûresi, 30/17)

² Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O'nundur. O Aziz ve Hakimdir: Mutlak galibdir, tam hüküm ve hikmet sahibidir. (Rûm sûresi, 30/27)

³ O'nun varlığının ve kudretinin delilleridir..., O'nun varlığının ve kudretinin delilleridir... (Rûm sûresi, 30/20, 21, 22, 23, 24, 25)

⁴ Hele siz beni hapishaneye bir gönderiverin. * Yûsuf! Sözü doğru ve isabetli olan aziz dostum! (Yûsuf sûresi, 12/45-46)

⁵ Hele siz beni hapishaneye bir gönderiverin. (Yûsuf sûresi, 12/45)

⁶ Yûsuf! (Yûsuf sûresi, 12/46)

⁷ O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır. (Yâsin sûresi, 36/80)

Eczalar: Parçalar, unsurlar
Nakş-ı hikmet: Hikmet örgüsü
Hafî: Gizli. **İhfa:** Saklamak, gizlemek
İzhar: Açığa vurma, meydana çıkarma. **Zahir:** Açık, belli
İcâz: Az sözle çok şey ifade etme

Elhak: Hakikaten, doğrusu, doğrusu ya. **İcmal:** Öz, özet
Silsile-i berâhin: Deliller zinciri
Silsile-i cevâhir: Cevherler zinciri
Silsile-i nur: Nur zinciri
Silsile-i i'câz: Mu'cizelik silsilesi

Talik etme: Geciktirme, bırakma
Silsile-i icâz-ı i'câz: Zincirin halkaları gibi arka arkaya gelen ve mu'cize olan veciz ifadeler
Vuzuhu ihlâl: Açıklığını bozma
Fehm: Anlayış. **İşkal:** Zorlaştırma

rümüş kemikleri kim diriltecek” diye meydan okur gibi inkârına karşı Kur’ân der: “Kim *bidayeten* yaratmış ise, o diriltecek. O yaratan zât ise, her bir şeyi her bir keyfiyette bilir. Hem size yeşil ağaçtan ateş çıkaran bir zât, çürümüş kemiğe hayat verebilir.” İşte şu kelâm, diriltmek dâvasına müteaddid cihetlerle bakar, isbat eder.

Evvelâ; insana karşı ettiği silsile-i ihsânâtı şu kelâmıyla başlar, tahrik eder, hatıra getirir. Başka âyetlerde tafsil ettiği için kısa keser, akla havale eder. Yâni, “Size ağaçtan meyveyi ve ateşi ve ottan erzakı ve hububu ve topraktan hububatı ve nebâtâtı verdiği gibi, zemini size hoş –her bir erzakınız içinde konulmuş– bir beşik ve âlemi, güzel ve bütün le-vazımatınız içinde bulunur bir saray yapan bir Zât’tan kaçıp başıboş kalıp, ademe gidip saklanılmaz. Vazifesiz olup kabre girip uyandırılmamak üzere rahat yatamazsınız.”

Sonra o dâvanın bir deliline işaret eder: ¹ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ kelimesiyle remzen der: “Ey haşri inkâr eden adam!.. Ağaçlara bak!.. Kışta ölmüş, kemikler gibi hadsiz ağaçları baharda diriltten, yeşillendiren, hattâ her bir ağaçta yaprak ve çiçek ve meyve cihetiyle üç haşrin nümûnelerini gösteren bir Zât’a karşı inkâr ile, istib’ad ile kudretine meydan okunmaz!”

Sonra bir delile daha işaret eder, der: “Size ağaç gibi kesif, sakil, karanlıklı bir maddeden ateş gibi latîf, hafif, nuranî bir maddeyi çıkaran bir Zât’tan, odun gibi kemiklere ateş gibi bir hayat ve nur gibi bir şuur vermeyi nasıl istib’ad ediyorsunuz!”

Sonra bir delile daha tasrih eder der ki: “Bedevîler için kibrit yerine ateş çıkaran meşhur ağacın, yeşil iken iki dalı birbirine sürüldüğü vakit ateşi yaratan ve rutubetiyle yeşil ve hararetiyle kuru gibi iki zıt tabiatı cem’edip, onu buna menşe etmekle her bir şey hattâ anasır-ı asliye ve tabay-i esâsiye, O’nun emrine bakar, O’nun kuvvetiyle hareket eder, hiçbirisi başıboş olup tabiatıyla hareket etmediğini gösteren bir Zât’tan, topraktan yapılan ve sonra toprağa dönen insanı, topraktan yeniden çıkarması istib’ad edilmez. İsyân ile O’na meydan okunmaz.”

¹ Yeşil ağaç. (Yâsîn sûresi, 36/80)

İnsan-ı asi: Emre itaat etmeyen, isyankâr insan

Bidayeten: Başlangıçta, ilkin

Keyfiyet: Durum, hâl, nitelik

Müteaddid: Ayrı ayrı, birkaç, çeşit çeşit

Silsile-i ihsanat: İyilikler sağanağı

Erzak: Yiyecek içecek maddeleri, ihtiyaçlar

Hubub: Tohumlar, taneler

Levazimat: Lüzumlu maddeler

Remzen: Bir şeyi, açık olarak değil de ona işaret ederek anlatmak suretiyle. **Adem:** Yokluk

İstib’ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme

Kesif: Yoğun. **Sakil:** Ağır

Menşe: Bir şeyin çıktığı, neş’et ettiği, beslendiği yer

Anasır-ı asliye: Esas unsurlar

Tabay-i esasiye: Temel unsurlar

Sonra Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın şecere-i meşhuresini hatıra getirmekle şu dâvâ-yi Ahmediye(aleyhissalâtü vesselâm), Mûsâ (aleyhisselâm)'ın dahi dâvasıdır. Enbiyanın ittifakına hafî bir îma edip, şu kelimenin icâzına bir letafet daha katar.

Dördüncü Işık

Îcâz-ı Kur'ânî o derece câmi' ve hâriktir, dikkat edilse görünüyor ki: Bazan bir denizi bir ıbrıkta gösteriyor gibi pek geniş ve çok uzun ve küllî düsturları ve umumî kanunları, basit ve âmi fehimplere merhameten basit bir cüz'üyle, hususî bir hâdisle ile gösteriyor. Binler misâllerinden yalnız iki misâline işaret ederiz.

•**Birinci misâl:** Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda tafsilen beyan olunan üç âyettir ki, şahs-ı Âdem'e tâlim-i Esmâ unvanıyla nev-i benî-Âdem'e ilham olunan bütün ulûm ve fûnunun tâlimini ifade eder¹ ve Âdem'e, melâikenin secde etmesi ve şeytanın etmemesi hâdisesiyle nev-i insana semekten meleğe kadar ekser mevcudat müsahhar olduğu gibi, yılandan şeytana kadar muzır mahlukatın dahi ona itaat etmeyip düşmanlık ettiğini ifade ediyor² Hem kavm-i Mûsâ (aleyhisselâm) bir bakarayı, bir ineği kesmekle Mısır bakarperestliğinden alınan ve "icl" hâdisesinde tesirini gösteren bir bakar-perestlik mefkuresinin Mûsâ (aleyhisselâm)'ın bıçağıyla kesildiğini ifade ediyor.³ Hem taştan su çıkması, çay akması ve dağılıp yuvarlanması unvanıyla tabaka-yi türabiye altında olan taş tabakası, su damarlarına hazinedârlik ve toprağa analık ettiğini ifade ediyor.⁴

•**İkinci misâl:** Kur'an'da çok tekrar edilen kıssa-yi Mûsâ (aleyhisselâm)'ın cümleleri ve cüz'leridir ki, her bir cümlesi, hattâ her bir cüz'ü, bir düstur-i küllînin ucu olarak gösterilmiş ve o düsturu ifade ediyor.⁵

¹ (Bakara sûresi, 2/31)

² (Bakara sûresi, 2/34)

³ (Bakara sûresi, 2/67-71)

⁴ (Bakara sûresi, 2/60)

⁵ Kıssa-yi Mûsâ için bkz.: Bakara sûresi, 2/40-71; Nisâ sûresi, 4/153-162; Mâide sûresi, 5/20-26; A'râf sûresi, 7/103-162; Tâhâ sûresi, 20/9-79.

İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme

Şecere-i meşhure: Meşhur ağaç (Cenab-ı Hakk'ın, Musa (a.s.)'a "Ey Mûsa! Rabbülalemin olan Allah benim" diyerek nida ettiği, ağaç)

Dava-i Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (sas) davası

Hafti: Gizli. **İma:** İşaret

Letafet: Güzellik, hoşluk

Hârik: Harika, hayret uyandıran, mucize

Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran. **Semek:** Balık

Âmi: Sıradan, kültürü az kimse

Tâlim-i esmâ: Hz. Âdem'e (a.s) eşyanın isimlerinin öğretilmesi

Nev-i Benî Âdem: İnsan türü

Ulum ve fûnunun tâlimi: İlimlerin ve sanatların öğretilmesi

Nev-i insan: İnsan türü

Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade

Muzır: Zararlı. **Bakara:** İnek

Bakarperest: İneğe tapan

İcl: Dana. **Mefkûre:** İdeâl, gaye

Tabaka-i turabiye: Toprak tabakası. **Cüz'ler:** Parçalar, kısımlar

Kıssa-i Musa: Hz. Musa'nın (a.s) kıssası

Düstur-i küllî: Genel kural, temel prensip

♦ Meselâ, ¹يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا Firavun, vezirine emreder ki: “Bana yüksek bir kule yap, semâvâtın hâlini rasad edip bakacağım. Semânın gidişatından acaba Mûsâ’nın (aleyhisselâm) dâva ettiği gibi semâda tasarruf eden bir İlâh var mıdır?” İşte, ²صَرْحًا kelimesiyle ve şu cüz’î hâdise ile, dağsız bir çölde olduğundan dağları arzulayan ve Hâlık’ı tanımadığından tabiat-perest olup rubûbiyet dâva eden ve âsâr-ı ceberutlarını göstermekle ibka-yi nâm eden, şöhret-perest olup dağ-misâl meşhur ehramları bina eden ve sihir ve tenasühe kail olup cenazelerini mumya edip dağ misillü mezarlarda muhafaza eden Mısır Firavunlarının an’anesinde hükümferma bir düstur-i acîbi ifade eder.

♦ Meselâ: ³فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بَدَنِكَ Gark olan Firavuna der: “Bugün senin gark olan cesedine necat vereceğim” unvanıyla umum Firavunların tenasüh fikrine binaen cenazelerini mumyalamakla mâziden alıp müstakbeldeki ensal-i âtiyenin temaşagâhına göndermek olan mevt-âlûd, ibretnümâ bir düstur-i hayatiyelerini ifade etmekle beraber, şu asr-ı âhirde o gark olan Firavunun aynı cesedi olarak keşfolunan bir beden, o mahall-i gark denizinden sahile atıldığı gibi, zamanın denizinden asırların mevceleri üstünde şu asır sahiline atılacağını, mu’cizâne bir işaret-i gaybiyeyi, bir lem’a-yı i’câzı ve bu tek kelime bir mu’cize olduğunu ifade eder.

♦ Hem meselâ: ⁴يَذَّبِحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ benî-İsrâîl’in, oğullarının kesilip, kadın ve kızlarını hayatta bırakmak; bir Firavun zamanında ya-

¹ Haman! benim için bir kule inşa et. (Mü’min sûresi, 40/36)

² Kule.

³ Biz de bugün senin bedenini denizden kurtarıp karada bir yere çıkaracağız... (Yûnus sûresi, 10/92)

⁴ Onlar sizin dünyaya gelen erkek çocuklarınızı kesiyor, kız çocuklarınızı ise kötülük için hayatta bırakıyorlardı. (Bakara sûresi, 2/49; İbrahim sûresi, 14/6)

Rasat: Gözetleme, bakma

Tasarruf: Sahib olma, kullanma, idare etme

Tabiat-perest: Tabiatı yaratıcı kabul eden

Rububiyet: Cenab-ı Hakk’ın, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye, tedbir ve malikiyeti vasfı

Asâr-ı ceberut: Zulüm ve zorbalığın eserlerleri, yapıları

İbka-i nam: Namını sürdürme

Şöhresperest: Şöhret düşkünü

Ehram: Mısır’daki firavun mezarları

Tenasüh: Ruhun bedenden bedene geçtiğini ileri süren bâtıl görüş

Kail olma: İnanma

Mumya: Uzun müddet çürümemesi için ilâçlanmış ölü

An’ane: Gelenek

Hükümferma: Hüküm süren, hükmeden

Düstur-i acib: Tuhaf, hayret verici prensip

Gark olma: Boğulma, batma

Necat: Kurtuluş, selâmet

Ensal-i âtiye: Gelecek nesiller

Temaşagâh: Seyir yeri, bakacak

Mevt-âlûd: Ölümlü, korkunç

İbretnüma: İbretli

Düstur-i hayatiye: Hayat düsturu

Asr-ı ahir: İçinde yaşadığımız son asır. **Mevce:** Dalga

Mahall-i gark: Boğulma yeri

İşaret-i gaybiye: Gaybe ait bir işaret. **Ben-i İsrail:** İsrailoğulları

pılan bir hâdisе unvanıyla, Yahudi milletinin ekser memleketlerde her asırda maruz olduğu müteaddid katliamları, kadın ve kızları hayat-ı beşeriye-i sefihanede oynadıkları rolü ifade eder.

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوَةٍ¹
وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ²
وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ³
وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَآئِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ⁴
وَلَا تَعْتَوُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ⁵

Yahudilere müteveccih şu iki hükm-i Kur'ânî, o milletin hayat-ı içtimaiye-i insâniyede dolap hilesiyle çevirdikleri şu iki müthiş düstur-i umumîyi tazammun eder ki, hayat-ı içtimaiye-i beşeriye-i sarsan ve sa'y ü ameli, sermaye ile mübareze ettirip fukarayı zenginlerle çarpıştıran, muzaaf ribâ yapıp bankaları tesise sebebiyet veren ve hile ve hud'a ile cem'-i mal eden o millet olduğu gibi, mahrum kaldıkları ve daima zulmünü gördükleri hükûmetlerden ve galiblerden intikamlarını almak için her çeşit fesad komitelerine karışan ve her nevi ihtilâle parmak karıştıran yine o millet olduğunu ifade ediyor.

♦ Meselâ: “فَتَمْنُوا الْمَوْتَ” “Eğer doğru iseniz, mevti isteyiniz. Hiç istemeyeceksiniz.” İşte meclis-i nebevî'de küçük bir cemaatin cüz'î bir hâ-

¹ İnsanlar içinde dünya hayatına en hırslı olanların onlar olduğunu görürsün. (Bakara sûresi, 2/96)

² Onlardan birçoğunun günaha, başkasının hakkına tecavüz etmeye, haram yemeye yarışarcasına koştuklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kadar kötü! (Mâide sûresi, 5/62)

³ Sırf fesat çıkmak için dünyanın her tarafında koşup dururlar. Allah müfsitleri sevmez. (Mâide sûresi, 5/64)

⁴ Biz İsrâilîğullarına Kitapda şu hükmü de takdîr ettik: “Siz ülkede iki kere bozgunculuk yapacaksınız... (İsrâ sûresi, 17/4)

⁵ Fakat sakın yeryüzünde fesat çıkarak taşkınlık yapmayın. (Bakara sûresi, 2/60; A'râf sûresi, 7/74; Hûd sûresi, 11/85; Şuarâ sûresi, 26/173; Ankebût sûresi, 29/36)

⁶ Haydi ölümü istesenzen! (Bakara sûresi, 2/94)

Ekser: Çoğunluk

Müteaddit: Birçok, türlü türlü

Hayat-ı beşeriye-i sefhane: Be-yinsizce ve eğlenceye düşkün bir şekilde yaşanan insan hayatı

Mütevccih: Yönelik, yönelmiş

Hükm-i Kur'ânî: Kur'ân'ın hükmü

Tazammun: İhtiva etme, içine alma

Düstur-i umumî: Genel kural, temel prensip

Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: İnsanların toplum hayatı

Sa'yu amel: Çalışma, iş, gayret

Mübareze: Sözle çekıştirme. Kavga.

Hud'a: Hile, oyun, aldatma

Cem-i mal: Mal ve para biriktirmek

Muzaaf: Kat kat, katmerli

Riba: Faiz

İhtilâl: Ayaklanma, bozukluk, karışıklık

Meclis-i nebevî: Peygamber Efen-dimiz'in (sas) sohbet meclisi

Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz.

Mühim olmayan

dise unvanıyla, milel-i insâniye içinde hırs-ı hayat ve havf-ı mematla en meşhur olan millet-i Yehûd'un tâ kıyâmete kadar lisan-ı hâlleri, mevdi istemeyeceğini ve hayat hırsını bırakmayacağını ifade eder.

♦ Meselâ: ¹وَضَرَبْتُ عَلَيْهِمُ الدِّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ Şu unvanla o milletin mukad-

derat-ı istikbaliyesini umumî bir sûrette ifade eder. İşte şu milletin seciyele-
rinde ve mukadderatında münderic olan şöyle müthiş desâtir içindir ki, Kur'ân onlara karşı pek şiddetli davranıyor. Dehşetli sille-i tedib vuruyor. İşte şu misâllerden kıssa-yi Mûsâ (aleyhisselâm) ve benî-İsrâil'in sair cüz'lerini ve sair kıssalarını bu kıssaya kıyas et. Şimdi şu Dördüncü Işıktaki i'câzî lem'a-yi icâz gibi Kur'ân'ın basit kelimâtlarının ve cüz'i meahaslerinin arkalarında pek çok lemaât-ı i'câziye vardır. Ârife işaret yeter.

Beşinci Işık

Kur'ân'ın makasid ve mesâil, meânî ve esalib ve letâif ve mehâsin cihe-
tiyle câmiyet-i hârikasıdır. Evet, *Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın sûrelerine ve âyetlerine ve hususan sûrelerin fâtihalarına; âyetlerin mebde' ve makta'larına dikkat edilse görünüyor ki: Belâğatların bütün enva'ını.. fezâil-i kelâmiyenin bütün aksamını.. ulvî üslûbların bütün esnafını.. mehâsin-i ahlâkiyenin bütün efradını.. ulûm-i kevnîyenin bütün fezle-
kelerini.. maarif-i ilâhiye'nin bütün fihristelerini.. hayat-ı şahsiye ve içtimaiye-i beşeriye'nin bütün nâfi düsturlarını.. ve hikmet-i âliye-i kâinatın bütün nuranî kanunlarını cem'etmekle beraber hiçbir mü-
şevveşiyyet eseri görünmüyor. Elhak, o kadar ecnas-ı muhtelifeyi bir*

¹ Üzerlerine horluk ve yoksulluk damgası basıldı. (Bakara sûresi, 2/61)

Milel-i insaniye: İnsan toplulukları

Hırs-ı hayat: Hayata karşı duyulan şiddetli istek ve arzu

Havf-ı memat: Ölüm korkusu

Milel-i yehud: Yahudi milleti

Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlamlar

Mukadderat-ı istikbâliye: Başlarına gelecek durumlar

Seciye: Huy, karakter

Münderic: Bir şeyin içine konulmuş bulunan. İçinde bulunan

Desâtir: Kaideler, prensipler

Sille-i te'dib: Haddini bildirme, ikaz ve terbiye etme kasdıyla vurulan tokat

Ben-i İsrail: İsrailoğulları

Kıssa-i Musa: Hz. Musa'nın (a.s) kıssası. **Esâlib:** Üsluplar

Makasit: Maksatlar, niyetler, gayeler. **Mesâil:** Meseleler

Maânî: Manalar, anlamlar

Mehasin: Güzellikler

Mebde: Başlangıç

Makta': Bir şeyin kesildiği yer, kesim yeri. **Enva':** Türler, cinsler

Fezail-i kelâmiye: Kelâmın ele aldığı konular (emir, nehiy, vaat, vâid, terhib, terhib gibi) itibarıyla mânâya, muhtevaya kazandırdığı incelikler, güzellikler

Aksam: Kısımlar, bölümler

Mehâsin-i ahlâkiye: Ahlâk ve huy güzellikleri. **Esnaf:** Sınıflar

Efrad: Bireyler, fertler

Ulum-i kevnîye: Yaratılışla ilgili bilgiler

Fezleke: Hülâsa. Netice. Öz

Maarif-i ilâhiye: İlâhî bilgiler

Hayat-ı şahsiye: Şahsî hayat

Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: Toplum hayatı

Nâfi: Faydalı

Hikmet-i âliye-i kâinat: Kâinatın yüksek hikmeti

Cem etmek: Bir araya getirmek

Müşevveşiyyet: Karşıklık, karmakarışık vaziyet

Elhak: Hakikaten, doğrusu

Ecnas-ı muhtelife: Çeşitli, türlü cinsler

yerde toplayıp bir münakaşa, bir karışık çıkmamak, kakhâr bir nizam-ı i'câzînin işi olabilir. Elhak, bütün bu câmiyet içinde şu intizâm ile beraber, geçmiş yirmi dört adet Söz'lerde izah ve isbat edildiği gibi; cehl-i mürekkebin menşei olan âdiyat perdelerini keskin beyanâtıyla yırtmak, âdet perdeleri altında gizli olan hârikulâdeleri çıkarıp göstermek ve dalâletin menbaı olan tabiat tâgûtunu, bürhânın elmas kılıncıyla parçalamak.. ve gaflet uykusunun kalın tabakalarını ra'd-misâl sayhalarıyla dağıtmak.. ve felsefe-i beşeriyeyi ve hikmet-i insâniyeyi âciz bırakan kâinatın tılsım-ı muğlakını ve hilkat-i âlemin muamma-yi acibesini feth ve keşfetmek.. elbette hakikat-bîn ve gayb-aşına ve hidâyet-bahş ve hak-nümâ olan Kur'ân gibi bir mu'cize-kârın hârikulâde işleridir.

Evet, Kur'ân'ın âyetlerine insaf ile dikkat edilse görünüyor ki: Sair ki-tablar gibi bir-iki maksadı tâkib eden tedricî bir fikrin silsilesine benzemiyor. Belki, def'î ve ânî bir tavrı var ve ilka olunuyor bir gidişatı var ve beraber gelen her bir taifesi müstakil olarak uzak bir yerden ve gayet ciddî ve ehem-miyetli bir muhaberenin tek tek, kısa kısa bir sûrette geldiğinin nişanı var.

Evet, kâinatın Hâlık'ından başka kim var ki, bu derece kâinat ve Hâlık-ı kâinatla ciddî alâkadar bir muhabereyi yapabilirsin? Hadsiz derece haddinden çıkıp Hâlık-ı Zülcelâl'i kendi keyfiyle söyleştirsin, kâinatı doğru olarak konuştursun! Evet, Kur'ân'da kâinat Sâni'inin pek ciddî ve hakikî ve ulvî ve hak olarak konuşması ve konuşturması görünüyor. Taklidi îma edecek hiçbir emâre bulunmuyor. O söyler ve söyledirir. Farz-ı muhâl olarak Müseylime gibi hadsiz derece haddinden*

Kahhar: Mutlak hakim, iradesini hiçbir gücün engelleyemediği mutlak galib

Nizam-ı i'câzî: Mu'cizeliğe dair ölçü ve düzen

Câmiyet: Kapsamlılık

Cehl-i mürekkeb: Bilmemekle beraber, bilmediğini de bilmemek derecesinde katmerli cahillik

Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer

Âdiyat/âdet perdesi: Cenab-ı Hakk'ın her biri bir mu'cize olan icraatlarının sürekli tekrarlanmasından dolayı dikkatle bakmayanların nazarında sıradanmış gibi görmelerine sebep olan gaflet perdesi

Menba': Kaynak

Tağut: İnsanları Allah'a (c.c.) karşı isyana sevk eden. İsyankâr

Bürhan: Delil, ispat vasıtası

Ra'd-misâl: Gök gürültüsü gibi

Sayha: Ses, sadâ

Felsefe-i beşer: İnsanların geliştirdikleri fikir, felsefe

Hikmet-i insaniyet: İnsanların zaman içinde geliştirdikleri düşünce akımları

Tılsım-ı muğlak: Anlaşılması güç olan sır

Hilkat-i âlem: Kâinatın yaradılışı

Muamma-i acibe: Anlaşılması zor iş

Hakikatbîn: Hakikati, doğruyu gören, doğru görüşlü

Gayb-aşına: Gaybdan haberi olan

Haknûma: Hakkı, doğruyu gösteren

Tedricî: Derece derece olan, yavaş yavaş

Hidayet-bahş: Hidayet veren

Silsile: Zincir, birbirini takip eden şeylerin meydana getirdiği dizi

Def'î: Hemen, bir anda

İlka: Koymak, bırakmak

Müstakil: Başlıbaşına, bağımsız

Muhabere: Haberleşme

Hâlık-ı kâinat: Kâinatın yaratıcısı Allah (c.c.)

Kâinat Sanii: Kâinatı sanatıyla yaratan Allah (c.c.)

Sâni: Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren

Farz-ı muhâl: Olmayacak şeyi, olmuş gibi düşünmek

çıkıp takliddkârane o izzet ve ceberut sahibi olan Hâlık-ı Zülcelâl'ini kendi fikriyle konuşturup ve kâinatı onunla konuştursa, elbette binler taklid emâreleri ve binler sahtekârlık alâmetleri bulunacaktır. Çünkü; en pest bir hâlinde en yüksek tavrı takınanların her hâleti takliddiliğini gösterir. İşte şu hakikati kâsem ile ilân eden:

وَالنَّجْمُ إِذَا هَوَىٰ • مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ • وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ •

إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ •¹

ya bak, dikkat et...

Üçüncü Şua

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın ihbârât-ı gaybiyesi ve her asırda şebâbiye-tini muhafaza etmesi ve her tabaka insana muvafık gelmesiyle hâsıl olan i'câzdır. Şu Şua'nın "Üç Cilde"si var.

Birinci Cilde

İhbârât-ı gaybiyesidir.

Şu cilvenin "Üç Şavk"ı var.

Birinci Şavk

Mâziye ait ihbârât-ı gaybiyesidir.

Evet, Kur'ân-ı Hakîm bi'littifak ümmî ve emîn bir Zât'ın lisanıyla zaman-ı Âdem'den tâ asr-ı saadet'e kadar, enbiyâların mühim hâlâtını ve ehemmiyetli vukuatını öyle bir tarzda zikrediyor ki, Tevrat ve İncil gibi kitapların tasdiki altında gayet kuvvet ve ciddiyetle ihbar ediyor. Kütüb-i sâlifinin ittifak

¹ Kayan Yıldızla yemin olsun ki. • Arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. • O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. • O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir. (Necm sûresi, 53/1-4)

Takliddkârane: Taklit eder bir şekilde

Ceberut: Büyüklük. Hâkimlik. Kudret, celadet

Pest: Alçak, aşağı, hafif

Kasem: Yemin

İhbarat-ı gaybiye: Gaybden haber vermeler

Şebabiye: Gençlik, tazelik

Muvafık: Uygun, yerinde, denk

Cilde: Görünme, akis, yansıma.

Allah'ın isimlerinin tecellisi

Şavk: Işık, parlak

Bil-ititfak: İttifakla, kesinlikle

Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler

Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen

Zaman-ı âdem: İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in (a.s) yaşadığı zaman

Asr-ı saadet: Saadet çağı, Peygamber Efendimiz'in (sas) yaşadığı döneme verilen ad

İhbar: Haber verme, anlatma

Kütüb-i sâlife: Daha önce gönderilen mukaddes kitaplar

ettikleri noktalarda muvafakat etmiştir. İhtilâf ettikleri bahislerde, musahhihane hakikat-i vakıayı faslediyor.

Demek; Kur'ân'ın nazar-ı gayb-bînisi, o Kütüb-i Sâlifinin umumunun fevkinde ahvâl-i mâziyeyi görüyor ki, ittifakî meselelerde musaddıkane onlara tezkiye ediyor. İhtilâfî meselelerde musahhihane onlara faysal oluyor. Halbuki: Kur'ân'ın vukuat ve ahvâl-i mâziyeye dair ihbârâtı akli bir iş değil ki, akıl ile ihbar edilsin. Belki, semâa mütevakkıf nakildir. Nakil ise, kıraat ve kitabet ehline mahsustur. Dost ve düşmanın ittifakıyla kıraatsız, kitabetsiz, emanetle maruf, ümmî lâkabıyla mevsuf bir Zât'a nüzul ediyor. Hem o ahvâl-i mâziyeyi öyle bir sûrette ihbar eder ki, bütün o ahvâlî görür gibi bahseder. Çünkü: Uzun bir hâdisenin ukde-i hayatiyesini ve ruhunu alır. Maksadına mukaddeme yapar. Demek Kur'ân'daki fezlekeler, hülâsalar gösteriyor ki, bu hülâsa ve fezlekeyi gösteren, bütün mâziyi bütün ahvâlî ile görüyor. Zira bir zâtın bir fende veya bir san'atta mütehasıs olduğu; hülâsalı bir sözle, fezlekeli bir san'atçlıkla, o şahısların mehareet ve melekelerini gösterdiği gibi, Kur'ân'da zikrolunan vukuatın hülâsaları ve ruhları gösteriyor ki, onları söyleyen, bütün vukuatı ihâta etmiş, görüyor, -tâbir caiz ise- bir mehareet-i fevkalâde ile ihbar ediyor.

İkinci Şavk

İstikbâle ait ihbârât-ı gaybiyesidir.

Şu kısım ihbârâtın çok enva'ı var. Birinci kısım, hususîdir. Bir kısım ehl-i keşif ve velâyete mahsustur. Meselâ: Muhyiddîn-i Arabî*, ¹اَلْمَغْلِبَةُ الرَّوْمُ, sûresi'nde pek çok ihbârât-ı gaybiyeyi bulmuştur. İmâm-ı Rabbânî*, sûrele-

¹ Elif, Lâm, Mîm. * Rumlar (yakın bir yerde) mağlub oldular. (Rûm sûresi, 30/1-2)

Ahvâl-i mâziye: Geçmiş zaman-daki hâller

Ahvâl-i mâziye: Tarihte yaşanan hadiseler

Ehl-i keşif: Gaybî bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lûtf u ihsanı ile bilen kimseler.

Emanetle maruf: Güvenilirliğiyle bilinen. **Envâ':** Türler

Fasletme: Halletme, neticelendirme

Faysal: Kesin hüküm veren

Fezleke: Hülâsa. Netice. Öz

Hakikat-i vakıa: Hâdisenin doğrusu, gerçeği. **Hülâsa:** Öz

İhbarat-ı gaybiye: Gaybe ait haberler

İhtilâf: Anlaşmazlık, uyuşmazlık, **İstikbal:** Gelecek

İttifakî meseleler: Üzerinde görüş birliğine varılan konular

Kıraatsız-Kitabetsiz: Okuma yazması olmaksızın

Maharet-i fevkalâde: Harikulade, eşi benzeri olmayan bir ustalık ve beceri

Mevsuf: Nitelendirilen

Musaddıkane: Tasdik eder bir şekilde

Musahhihane: Tashihi eder, yanlışları düzeltir bir şekilde

Muvafakat: Uygunluk

Mütevakkıf: Bağlı

Nazar-ı gayb-bîni: Gaybı gören bakışları

Nüzul: İnme

Semâ: Duyuma, işitme

Tezkiye etme: Temize çıkarma, arındırma

Ukde-i hayatiye: Hayat düğümü, hayatın en önemli noktası, esas sır

Vukuat: Vak'alar, olup bitmiş şeyler

rin başındaki mukattaat-ı haruf ile çok muamelât-ı gaybiyenin işaretlerini ve ihbârâtını görmüştür ve hâkezâ... Ulemâ-yi bâtın için Kur'ân, baştan başa ihbârât-ı gaybiye nev'indendir. Biz ise, umuma ait olacak bir kısma işaret edeceğiz. Bunun da pek çok tabakatı var. Yalnız bir tabakadan bahsedeceğiz.

İşte, Kur'ân-ı Hakîm, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'a der: ^(Hâşiye)

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ¹

لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ ²

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ³

وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ • فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ ⁴

فَسْتَبْصِرُ وَيَصِيرُونَ • بَايَكُمُ الْمَفْتُونُ • ⁵

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ تَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ • قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ • ⁶

وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ⁷ ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا ⁸ ، وَلَنْ يَتِمَّوْهُ أَبَدًا ⁹

^(Hâşiye) Bu, gaybdan haber veren âyetler, pek çok tefsirlerde izah edilmesinden ve eski harfle tab etmek niyeti müellifine verdiği acelelik hatâsından burada izahsız ve o kıymetdar hazineler kapalı kaldılar.

¹ O hâlde sabret! Çünkü Allah'ın vaadi kesindir. (Rûm sûresi, 30/60; Mü'min sûresi, 40/55, 77)

² İnşaaallah siz kiminiz başını tıraş ettirmiş, kiminiz saçlarını kısaltmış olarak, Mescid-i Harama korkmaksızın tam bir güvenlik içinde gireceksiniz. (Fetih sûresi, 48/27)

³ Bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur. (Fetih sûresi, 48/28)

⁴ Ama bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler. • Birkaç yıl içinde. Çünkü işleri karara bağlama yetkisi Allah'a aittir. (Rûm sûresi, 30/34)

⁵ Yakında göreceksin, onlar da görecekler. Hanginizde imiş o dertler, o delilikler. (Kalem sûresi, 68/5-6)

⁶ Ne o, yoksa onlar senin hakkında "Şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz." mi diyorlar? • De ki: "Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci akıbetinizi bekliyorum". (Tûr sûresi, 52/30-31)

⁷ Allah seni, zarar vermek isteyenlerin şerlerinden koruyacaktır. (Mâide sûresi, 5/67)

⁸ Bunu yapamazsınız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız. (Bakara sûresi, 2/24)

⁹ Onlar, asla ölümü temenni etmezler. (Bakara sûresi, 2/95)

Mukattaat-ı haruf: Kur'ân-ı Kerim'de bazı surelerin başında bulunan, Elif Lâm Mim, Yâ Sin gibi tek tek, kesik kesik harfler

Muamelât-ı gaybiye: Gaybî olan, görünmeyen muamele ve işleyişler. **İhbarat-ı gaybiye:** Gaybe ait haberler **Ulema-i bâtın:** Her bir âyetin görünmeyen iç manasının olduğunu savunan âlimler

سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ¹
 قُلْ لَّيْنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ
 كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ²
 يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُجِوْنَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ³
 وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا ⁴
 قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ⁵
 وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا
 اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ
 خَوْفِهِمْ أَمْنًا ⁶

gibi çok âyâtın ifade ettiği ihbârât-ı gaybiyedir ki, aynen doğru olarak çıkmıştır. İşte pek çok itirazat ve tenkidata maruz ve en küçük bir hatâsından dolayı dâvasını kaybedecek bir Zât'ın lisanından böyle tereddüdsüz, kemâl-i ciddiyet ve emniyetle ve kuvvetli bir vüsuku ihsas eden bir tarzda böyle ihbârât-ı gaybiye, kat'iyen gösterir ki; o Zât, Üstad-ı Ezeli'sinden ders alıyor, sonra söylüyor.

¹ Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'an'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak. (Fussilet sûresi, 41/53)

² De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'an'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

³ Allah onların yerine öyle bir topluluk getirecek ki, Allah onları sever, onlar Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorludurlar. Allah yolunda mücâhede eder ve bu hususta dil uzatan hiçbir kimsenin ayıplamasından korkmazlar. (Mâide sûresi, 5/54)

⁴ De ki: "Hamd O Allah'a olsun ki size er geç âlâmetlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız. (Neml sûresi, 27/93)

⁵ De ki: "Sizi imana davet ettiğimiz ilâh Rahmandır. Biz O'na iman ettik. O'na dayandık. Yakında öğrenebilirsiniz: Kimin tarafında kesin sapıklık!" (Mülk sûresi, 67/29)

⁶ Allah içinizden iman edip makbul ve güzel işler işleyenlere kesin olarak vaad buyurur ki: Daha önce müminleri dünyada hakim kıldığı gibi kendilerini de hakim kılacak, kendileri için beğenip seçtiği İslâm dinini tatbik etme gücü verecek ve yaşadıkları korkulu dönemin arkasından, kendilerini tam bir güvene erdirecektir. (Nûr sûresi, 24/55)

İtirazat: İtirazlar

Tenkidata maruz: Eleştirilere uğramış

Kemâl-i ciddiyet: Tam bir ciddiyetle

Vüsuk: Sağlamlık. **İhsas:** Hissettirme

İhbarat-ı gaybiye: Gayba ait haberler

Üstad-ı ezeli: Sonsuz ilim sahibi, ezeli zât

Üçüncü Şavk

Hakâik-i ilâhiye'ye ve hakâik-i kevnîye'ye ve umûr-i uhrevîye'ye dair ihbârât-ı gaybiyesidir.

Evet Kur'ân'ın hakâik-i ilâhiye'ye dair beyanâtı ve tılsım-ı kâinatı fethe-dip ve hilkat-i âlemin muammasını açan beyanât-ı kevnîyesi, ihbârât-ı gay-biyenin en mühimmidir. Çünkü; o hakâik-i gaybiyeyi hadsiz dalâlet yolları içinde istikametle onları gidip bulmak, akl-ı beşerin kârı değildir ve olamaz. Beşerin en dâhî hükemâları o mesâilin en küçüğüne akıllarıyla yetişmediği mâlûmdur. Hem Kur'ân, gösterdiği o hakâik-i ilâhiye ve o hakâik-i kevnîye-yi beyandan sonra ve safa-yi kalb ve tezkiye-i nefisten sonra ve ruhun terak-kiyâtından ve aklın tekemmülünden sonra beşerin ukûlü "*Sadakte*" deyip o hakâikî kabûl eder. Kur'ân'a "*Bârekâllah*" der. Bu kısmın, kısmen On Bi-rinci Söz'de izah ve isbatı geçmiştir. Tekrara hacet kalmamıştır. Amma ah-vâl-i uhrevîye ve berzahîye ise, çendan akl-ı beşer kendi başıyla yetişemiyor, göremiyor; fakat, Kur'ân'ın gösterdiği yollar ile onları görmek derecesinde isbat ediyor. Onuncu Söz'de, Kur'ân'ın şu ihbârât-ı gaybiyesi ne derece doğru ve hak olduğu izah ve isbat edilmiştir. Ona müracaat et.

İkinci Cılve

Kur'ân'ın şebâbetidir.

Her asırda taze nâzil oluyor gibi tazeliğini, gençliğini muhafaza ediyor. Evet Kur'ân, bir hutbe-i ezeliye olarak umum asırlardaki umum tabakat-ı beşerîye'ye birden hitab ettiği için öyle daimî bir şebabeti bulunmak lâzımdır. Hem de, öyle görülmüş ve görünüyor. Hattâ efkârca muhtelif ve istidatça mütebayın asırlardan her asra göre güya o asra mahsus gibi bakar, baktırır ve ders verir. Beşerin âsâr ve kanunları, beşer gibi ihtiyar oluyor, değişiyor, tebdil ediliyor. Fakat Kur'ân'ın hükümleri ve kanunları, o kadar sâbit ve râ-

Hakaik-i ilâhiye: İlâhî hakikatlar

Hakaik-i kevnîye: Varlıkla ilgili hakikatlar

Umur-i uhrevîye: Ahirete ait işler

Tılsım-ı kâinat: Kâinatın sırrı

Hilkat-ı âlem: Kâinatın yaratılışı

Muamma: Bilmence

Beyanat-ı kevnîye: Varlıkla ilgili açıklamalar

Safa-yı kalb: Kalp temizliği, duru-luğu, şartlanmamışlık

Mesâil: Meseleler

Tezkiye-i nefs: Nefsi kötülükler-den arındırma

Terakkiyat: Yükseliş, ilerleme

Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme

Hâcet: İhtiyaç

Ahval-i uhrevîye ve berzahîye: Kabir ve âhiret âleminin hâlleri

Çendan: Gerçi

Akl-ı beşer: İnsan aklı

Şebabet: Gençlik, tazelik

Hutbe-i ezeli: Ezeli olan Cenab-ı hakk'ın insanlara ve cinlere bir hutbesi olan Kur'ân

Tabakat-ı beşerîye: İnsan taba-kaları. **Efkar:** Fikirler

İstidat: Kabiliyet, yetenek

Mütebayın: Birbirine uymayan, birbirine zıt olan

Âsâr: Eserler, izler, nişanlar

Tebdil: Değiştirme

sihtir ki, asırlar geçtikçe daha ziyade kuvvetini gösteriyor. Evet, en ziyade kendine güvenen ve Kur'ân'ın sözlerine karşı kulağını kapayan şu asr-ı hâzır ve şu asrın ehl-i kitab insanları Kur'ân'ın ¹ أَهْلَ الْكِتَابِ hitab-ı mürşidânesine o kadar muhtaçtır ki, güya o hitab doğrudan doğruya şu asra müteveccihdir ve أَهْلَ الْكِتَابِ ² lafzı mânâsını dahi tazammun eder. Bütün şiddetiyle, bütün tazeliğiyle, bütün şebâbetiyle ³ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ⁴ sayhasını âlemin aktarına sa-vuruyor.

Meselâ: Şahıslar, cemaatler, muârazasından âciz kaldıkları Kur'ân'a karşı; bütün nev'-i beşerin ve belki cinnîlerin de netice-i efkârları olan medeniyet-i hâzıra, Kur'ân'a karşı muâraza vaziyetini almışlar. İ'câz-ı Kur'ân'a karşı, sihirleriyle muâraza ediyor. Şimdi, şu müthiş yeni muârazacıya karşı i'câz-ı Kur'ân'ı, قُلْ لِّئِنْ جُمِعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ⁴ âyetinin dâvasını isbat etmek için medeniyetin muâraza sûretiyle vaz'ettiği esâsâtı ve desâtirini, esâsât-ı Kur'ân-ıye ile karşılaştıracğız.

•**Birinci derecede:** Birinci Söz'den tâ Yirmi Beşinci Söz'e kadar olan müvazeneler ve mizânlar ve o Söz'lerin hakikatleri ve başları olan âyetler, iki kere iki dört eder derecesinde medeniyete karşı Kur'ân'ın i'câzını ve galebesini isbat eder.

•**İkinci derecede:** On İkinci Söz'de isbat edildiği gibi, bir kısım düsturlarını hülâsa etmektir. İşte medeniyet-i hâzıra, felsefesiyle hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede nokta-yi istinadî “kuvvet” kabul eder. Hedefi “menfaat” bilir. Düstur-i hayatı “cîdâl” tanır. Cemaatlerin râbitasını “unsuriyet ve menfi

¹ Ey Ehl-i Kitap! (Âl-i İmran sûresi, 3/64, 65, 70, 71, 98, 99; Nisâ sûresi, 4/171...)

² Ey Ehl-i Mektep!

³ Ey Ehl-i Kitap, bizimle sizin aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım: (Âl-i İmran sûresi, 3/64)

⁴ De ki: “Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler bir araya toplansalar...” (İsrâ sûresi, 17/88)

Râsih: Muhkem, sağlam

Asr-ı hazır: Şimdiki zaman

Hitab-ı mürşidâne: Doğru yolu gösteren hitap

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş

Tazammun: İhtiva etme, içine alma

Şebabet: Gençlik, tazelik

Sayha: Ses, sadâ

Aktâr: Her taraf, her yer

Nev-i beşer: İnsan cinsi, insan nesli

Cinnî: Cinlere âit, cinlerle ilgili

Netice-i efkâr: Fikirlerin özü, hü-lâsası

Medeniyet-i hâzıra: Şimdiki medeniyet. **Esasat:** Esaslar

Muaraza: Karşı gelme, sözle karşı-lıklı mücadele

İ'câz-ı Kur'ân: Kur'ân mu'cizesi

Vaz' etmek: Ortaya koymak

Desâtir: Düsturlar, prensipler

Esasat-ı Kur'ân: Kur'ân esasları

Muvâzene: Karşılaştırma, denge

Mizan: Ölçü, denge

Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: Toplumsal hayat

Nokta-i istinad: Dayanak noktası, güvenecek, dayanacak yer

Düstur-i hayat: Hayatın kaide ve kuralları

Rabita: Bağ. **Unsurîyet:** İrkkılık

milliyet” bilir. Gayesi, hevesât-ı nefsânîyeyi tatmin ve hâcât-ı beşerîyeyi tezyid etmek için bazı “lehviyat”tır. Halbuki: Kuvvetin şe’ni, tecâvüzdür. Menfaatin şe’ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde boğuşmaktır. Düstur-i cidâlin şe’ni, çarpışmaktır. Unsuriyetin şe’ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan tecâvüzdür. İşte şu medeniyetin şu düsturlarındandır ki, bütün mehâsiniyle beraber beşerin yüzde ancak yirmisine bir nevi sûrî saadet verip seksenini rahatsızlığa, sefaletle atmıştır.

Amma hikmet-i Kur’ânîye ise; nokta-yi istinadı, kuvvet yerine “Hakk”ı kabul eder. Gayede, menfaat yerine “fazilet ve rıza-yi ilâhî”yi kabul eder. Hayatta, düstur-i cidâl yerine “düstur-i teavün”ü esâs tutar. Cemaatlerin râbitalarında, unsuriyet ve milliyet yerine “râbita-yi dinî ve sınıfı ve vatanî” kabul eder. Gayâtı, “Hevesât-ı nefsânîyenin nâmeşru tecâvüzâtına sed çekip ruhu maâliyâta teşvik ve hissiyât-ı ulviyesini tatmin etmektir ve insanı kemalât-ı insânîyeye sevk edip insan etmektir.” Hakkın şe’ni ise, ittifaktır. Faziletin şe’ni, tesanüddür. Teavünün şe’ni, birbirinin imdadına yetişmektir. Dinin şe’ni uhuvvettir, incizâbdır. Nefs-i emmâreyi gemlemekle bağlamak, ruhu kemalâta kamçılarlamakla serbest bırakmanın şe’ni, saadet-i dâreyndir. İşte medeniyet-i hâzıra, edyân-ı sâbika-yi semâviyeden, bâhusus Kur’ân’ın irşâdatından aldığı mehâsinle beraber, Kur’ân’a karşı böyle hakikat nazarında mağlûb düşmüştür.

•**Üçüncü derece:** Binler mesâilinden yalnız nümüne olarak üç-dört meseleyi göstereceğiz. Evet, *Kur’ân’ın düsturları, kanunları, ezelden geldiğinden ebade gidecektir. Medeniyetin kanunları gibi ihtiyar olup ölüme mahkûm değildir. Daima gençtir, kuvvetlidir. Meselâ: Medeniyetin bütün cem’iyat-ı hayriyeleri ile, bütün cebbarane şedid inzibat ve nizamatlarıyla,*

Menfi milliyet: Kendi ırkını diğerlerinden üstün gören, olumsuz, yıkıcı milliyetçilik düşüncesi.

Hevesât-ı nefsânîye: Nefsın, harâm olan istek ve arzuları

Hacat-ı beşerîye: İnsanın ihtiyaçları. **Tezyid:** Çoğaltma, artırma

Lehviyat: Eğlenceler, oyunlar

Şe’n: Durum, keyfiyet

Düstur-i cidâl: Mücadele prensibi

Unsuriyet: İrkçilik

Mehâsin: Güzellikler, iyilikler

Sûrî: Hakiki olmayan; şekli

Rıza-yı ilâhî: Allah rızası

Düstur-i cidâl: Mücadele prensibi

Düstur-i teavün: Yardımlaşma prensibi

Gayat: Gayeler

Rabita: Bağ, birlik vesilesi

Nameşru tecavüzât: Meşru olmayan saldırılar

Ruhu maaliyata teşvik: Ruhun yüceliklere yönlendirilmesi

Hissiyat-ı ulviyesini tatmin: Yüce duyguların doyurulması

Kemalât-ı insaniye: İnsanlığa ait olgunluklar, faziletler

İncizab: Senli-benli, içli-dışlı, sarmaş-dolaş kardeş olmak

Nefs-i emmare: Kötülüğü isteyen nefis

Şe’n: Durum, keyfiyet

Saadet-i dareyn: İki cihan saadeti, mutluluğu

Teavün: Yardımlaşma

Medeniyet-i hâzıra: Şimdiki medeniyet

Edyan-ı sabika-i semaviye: İslâm’dan önceki geçen, kaynağı vahye dayanan dinler

İrşâdât: Hak ve hakikâte ikazlar, doğru yolu bildirmeler

Bâhusus: Bilhassa, özellikle

Mehâsin: Güzellikler, iyilikler

Cem’iyat-ı hayriye: Hayır kuruluşları. **Mesâil:** Meseleler

Cebbarane: Baskıcı bir şekilde, zorla. **Şedit:** Şiddetli, sert

İnzibat: Düzen ve âşayışı sağlama

Nizamât: Her türlü kanunî düzenlemeler

bütün ahlâkî terbiyegâhlarıyla, Kur'ân-ı Hakîm'in iki meselesine karşı muâ-raza edemeyip mağlub düşmüşlerdir. Meselâ:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ¹ وَأَحْلِلْ لِلَّهِ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا²

Kur'ân'ın bu galebe-i i'caz-kârânesini bir mukaddeme ile beyan edece-ğiz. Şöyle ki:

• İşârâtü'l-lî'câz'da isbat edildiği gibi bütün ihtilâlât-ı beşeriyenin madeni, bir kelime olduğu gibi bütün ahlâk-ı seyyienin menbâi dahi, bir kelimedir.

Birinci kelime: “Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne!”

İkinci kelime: “Sen çalış, ben yiyeyim.”

Evet hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede havâs ve avâm, yâni zenginler ve fakirler, müvazeneleriyle rahatla yaşarlar. O müvazenenin esâsı ise: Havas tabakasında merhamet ve şefkat, aşağısında hürmet ve itaattir. Şimdi birinci kelime, havâs tabakasını zulme, ahlâksızlığa, merhametsizliğe sevk etmiştir. İkinci kelime, avâmı kine, hasede, mübarezeyle sevk edip rahat-ı beşeriyeyi birkaç asırdır selbettiği gibi; şu asırda sa'y, sermaye ile mübareze neticesi herkesçe mâlûm olan Avrupa hâdisat-ı azimesi meydana geldi. İşte medeni-yet, bütün cem'iyat-ı hayriye ile ve ahlâkî mektepleriyle ve şedid inzibat ve nizamıyla, beşerin o iki tabakasını musalaha edemediği gibi, hayat-ı beşe-rin iki müthiş yarasını tedâvi edememiştir. Kur'ân, birinci kelimeyi esâsından “vücub-i zekât” ile kal'eder, tedâvi eder. İkinci kelimenin esâsını “hurmet-i ribâ” ile kal'edip tedâvi eder. *Evet, âyet-i Kur'âniye âlem kapısında du-rup ribâyâ “Yasaktır!” der. “Kavga kapısını kapamak için banka (ribâ) kapısını kapayınız!” diyerek insanlara ferman eder. Şâkirdlerine “Gir-meyiniz” emreder.*

¹ Namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin... (Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77; Nûr sûresi, 24/56; Müzzemmil sûresi, 73/20)

² Halbuki Allah alış-verişi mübah, faizi ise haram kılmıştır. (Bakara sûresi, 2/275)

Ahlâkî terbiyegâh: Ahlâka dair eğitimin verildiği yer

Galebe-i i'caz-kârane: Üstünlüğü-nü mucizeli bir şekilde ortaya koyma

İhtilâlât-ı beşeriye: İnsanlarlık tarihindeki ihtilâller

Ahlâk-ı seyyie: Kötü ahlâk

Menba': Kaynak

Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: Toplumsal hayat

Muvâzene: Karşılaştırma, denge
Rahat-ı beşeriye: İnsanlığın rahatı, huzuru

Selb etme: Ortadan kaldırma, izâle. **Sa'y:** Çalışma, gayret

Mübareze: Çekişme, kavga, çarpışma

Hadisât-ı azime: Büyük olaylar, hâdiseler

Cem'iyât-ı hayriye: Hayır kuru-luşları

İnzibat: Âsayiş veya bu âsayiş-i sağlamak için görevlendirilen kimse

Musâlaha: Anlaşma, barışma, kırınlığı ortadan kaldırma

Hayat-ı beşer: İnsan hayatı

Vücub-i zekât: Zekâtın farz kılınması. **Şakirt:** Talebe

Kal' etmek: Söküp atma, kaldırma

Hurmet-i riba: Fâizin haram kılınması. **Riba:** Fâiz

•**İkinci Esâs:** *Medeniyet, taaddüd-i ezvâci kabûl etmiyor.* Kur'an'ın o hükmünü, kendine muhalif-i hikmet ve maslahat-ı beşeriyeye münafî telâkki eder. Evet eğer izdivacdaki hikmet, yalnız kaza-yi şehvet olsa, taaddüd bilâkis olmalı. Halbuki, hattâ bütün hayvanâtın şehâdetiyle ve izdivac eden nebâtatın tasdikiyle sabittir ki; izdivacın hikmeti ve gayesi, tenasüldür. Kaza-yi şehvet lezzeti ise, o vazifeyi gördürmek için rahmet tarafından verilen bir ücret-i cüz'iyedir. Mâdem hikmeten, hakikaten, izdivac nesil içindir, nev'in bekası içindir. Elbette, bir senede yalnız bir defa tevellüde kabil ve ayın yalnız yarısında kabil-i telâkkuh olan ve elli senede ye'se düşen bir kadın, ekseri vakitte tâ yüz seneye kadar kabil-i telkîh bir erkeğe kâfi gelmediğinden, medeniyet pek çok fahişehaneleri kabûl etmeye mecburdur.

•**Üçüncü Esâs:** Muhakemesiz medeniyet, Kur'an kadına sülüs verdiği için,¹ âyeti tenkid eder. Halbuki hayat-ı içtimaiyede ekser ahkâm, ekseriyet itibariyle olduğundan; ekseriyet itibariyle bir kadın, kendini himaye edecek birisini bulur. Erkek ise, ona yük olacak ve nafakasını ona bırakacak birisiyle teşrik-i mesaî etmeye mecbur olur. İşte bu sûrette bir kadın, pederinden yarısını alsın, kocası noksanîyetini temin eder. Erkek, pederinden iki parça alsın, bir parçasını tezevvüc ettiği kadının idaresine verecek; kız kardeşine müsavi gelir. İşte adâlet-i Kur'âniye böyle iktiza eder, böyle hükmetmiştir. ^(Hâşiye)

¹ Bkz.: Erkeğin hakkı, kadının hissesinin iki mislidir. (Nisâ sûresi, 4/11)

(Hâşiye) Mahkemeye karşı ve mahkemeyi susturan lâyiha-yi Temyiz'in müdafaatından bir parçadır. Bu makama hâşiye olmuş.

“Ben de adliyenin mahkemesine derim ki: Bin üç yüz elli senede ve her sırda üç yüz elli milyon insanların hayat-ı içtimaiyesinde en kudsî ve hakikatlı bir düstur-ı ilâhîyi, üç yüz elli bin tefsirin tasdiklerine ve ittifaqlarına istinaden ve bin üç yüz elli sene zarfında geçmiş ecdadımızın itikadlarına iktidaen tefsir eden bir adamı mahkûm eden haksız bir kararı, elbette rûy-i zeminde adâlet varsa, o kararı red ve bu hükmü nakzedecektir.”

Taaddüd-i ezvâc: Birden fazla kadınla evlenme

Muhalif-i hikmet: Hikmete aykırı

Maslahat-ı beşeriyeye: İnsanlığın faydası, menfaati

Münafi: Aykırı

Telâkki: Anlama, anlayış, kabul etme

İzdivac: Evlilik

Kaza-yi şehvet: Şehvet ihtiyacını gidermek, cinsî münasebet

Bilâkis: Aksine, tersine

Nebatat: Bitkiler

Tenâsül: Üremek, çoğalma, nesil yetiştirmek

Ücret-i cüz'iyeye: Küçük bir mükâfat, az bir karşılık

Nev': Çeşit, tür

Tevellüd: Doğma, doğum

Kâbil-i telâkkuh: Hamile kalması mümkün olan

Ye'se düşme: Doğurganlık özelliğini yitirme, menopoz

Kâbil-i telkîh: Hamile bırakması mümkün olan.

Muhakemesiz medeniyet: Değer ve yargı kabiliyeti olmayan, doğru neticelere ulaşamayan medeniyet

Ekser ahkam: Hükümlerin çoğu

Sülüs: Üçte bir. **Tenkîd:** Eleştiri

Ekseriyet: Çoğunluk

Nafaka: Geçim için gerekli olan şey. **Teşrik-i mesaî:** İşbirliği

Tezevvüc: Evlenmek

Müsâvi: Birbirine denk, eşit

Adalet-i Kur'âniye: Kur'an'ın hükümlerindeki adalet ve hakkaniyet

İktiza: Lâzım gelme, gerekme, icab etme

Lâyihâ-i temyiz: Temyiz yazısı

Düstur-ı ilâhî: İlâhî prensip

İtikadlarına iktidaen:

İnançlarına uyarak

Rûy-i zemîn: Yeryüzü, dünya

•**Dördüncü Esâs:** Sanem-perestliği şiddetle Kur'ân men'ettiği gibi, sanem-perestliğin bir nevi taklidi olan sûret-perestliği de men'eder. Medeniyet ise, sûretleri kendi mehâsininden sayıp Kur'ân'a muâraza etmek istemiş. Halbuki: Gölgeyi gölgesiz sûretler, ya bir zulm-i mütehaccir veya bir riyâ-yi mütecessid veya bir heves-i mütecessimdir ki, beşeri zulme ve riyâyâ ve hevaya, hevesi kamçılıyıp teşvik eder. Hem Kur'ân merhameten, kadınların hürmetini muhafaza için, hayâ perdesini takmasını emreder. Tâ hevesât-ı rezilenin ayağı altında o şefkat madenleri zillet çekmesinler. Âlet-i hevesât, ehemmiyetsiz bir metâ' hükmüne geçmesinler.^(Hâşiyeye) Medeniyet ise, kadınları yuvalarından çıkarıp, perdelerini yırtıp, beşeri de baştan çıkarmıştır. Halbuki aile hayatı, kadın-erkek mabeyninde mütekabil hürmet ve muhabbetle devam eder.

Halbuki açık-saçıklık, samimî hürmet ve muhabbeti izale edip ailevî hayatı zehirlemiştir. Hususan sûret-perestlik, ahlâkı fena hâlde sarstığı ve sukut-i ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasıl ki, merhume ve rahmete muhtaç bir güzel kadın cenazesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlâkı tahrip eder. Öyle de: Ölmüş kadınların sûretlerine veyahut sağ kadınların küçük cenazeleri hükmünde olan sûretlerine hevespervereane bakmak, derinden derine hissiyât-ı ulviye-i insâniyeyi sarsar, tahrip eder.

İşte şu üç misâl gibi binler mesâil-i Kur'âniye'nin her birisi, saadet-i beşeriyeyi dünyada temine hizmet etmekle beraber hayat-ı ebediyesine de hizmet eder. Sair meseleleri mezkûr meselelere kıyas edebilirsin.

Nasıl, medeniyet-i hâzıra, Kur'ân'ın hayat-ı içtimaiye-i beşere ait olan düsturlarına karşı mağlûb olup Kur'ân'ın i'câz-ı mânevîsine karşı hakikat

(Hâşiyeye) Tesettür-i nisvan hakkında Otuz Birinci Mektub'un Yirmi Dördüncü Lem'ası, gayet kat'î bir sûrette isbat etmiştir ki: "Tesettür, kadınlar için fîtrîdir. Ref-i tesettür, fîtrata münâfîdır."

Sanemperest: Puta tapan, put-perest

Sûretperestlik: Görünüşe veya resimlere aşırı kıymet veren

Mehâsin: Güzellikler, iyilikler

Muaraza: Karşı gelme, sözle karşı-lıklı mücadele

Zulm-i mütehaccir: Taşlaşmış, kaskatı bir zulüm

Riâya-i mütecessid: Cisimleşmiş, sûret kazanmış riya

Heves-i mütecessim: Cisimleşmiş arzu ve istek

Hevesât-ı rezile: Aşağılık, ahlâksız, âdi ve alçakça arzu ve istekler

Riâya: Gösteriş, iki yüzlülük

Âlet-i hevesât: Arzu ve istekleri tatmin aracı

Tesettür-i nisvan: Kadınların örtünmesi. **Fitrî:** Yaratılışa uygun

Ref-i tesettür: Örtünmeme

Münâfi: Aykırı

Mabeyn: Ara, arası

İzale etme: Ortadan kaldırma, yok etme. **Mütekabil:** Karşılıklı

Sukut-i ruh: Ruhun derece yitirmesi, his ve duygularda körleşme

Nazar-ı şehvet: Şehevî duygularla bakma

Merhume: Ölmüş, ölü bayan

Hevespervereane: Hevesli olana yakışacak şekilde

Hissiyat-ı ulviye-i insaniye: İnsana ait yüce his ve duygular

Mesâil-i Kur'âniye: Kur'âna ait meseleler

Saadet-i beşeriye: İnsanın mutluluğu

Hayat-ı ebedi: Sonsuz yaşam

Mezkûr: Daha önce bahsi geçen

Kıyas: Karşılaştırma, mukayese etme

Medeniyet-i hâzıra: Şimdiki medeniyet

Düstur: Kâide, prensip kanunu

noktasında iflas eder. Öyle de: Medeniyetin ruhu olan felsefe-i Avrupa ve hikmet-i beşeriyeyi, hikmet-i Kur'ân'la yirmi beş adet Söz'lerde mizânlarla iki hikmetin müvazenesinde, hikmet-i felsefiye âcize ve hikmet-i Kur'âniye'nin mu'cize olduğu kat'iyetle isbat edilmiştir. Nasıl ki On Birinci ve On İkinci Söz'lerde, hikmet-i felsefiyenin aczi ve iflası; ve hikmet-i Kur'âniye'nin i'câzı ve gınası isbat edilmiştir, müracaat edebilirsiniz.

Hem, nasıl medeniyet-i hâzıra, hikmet-i Kur'ân'ın ilmî ve amelî i'câzına karşı mağlub oluyor. Öyle de: Medeniyetin edebiyat ve belâğatı da, Kur'ân'ın edeb ve belâğatına karşı nisbeti: Öksüz bir yetimin muzlim bir hüznün ile ümitsiz ağlayışı, hem süflî bir vaziyette sarhoş bir ayyaşın velvele-i gınâsının (şarkı demektir) nisbeti ile, ulvî bir âşıkın muvakkat bir iftiraktan müştakane, ümidkârane bir hüznün ile gınâsı (şarkısı); hem zafer veya harbe ve ulvî fedâ-kârlıklara sevk etmek için teşvikkârane kasâid-i vataniyeye nisbeti gibidir. Çünkü: Edeb ve belâğat, tesir-i üslûb itibariyle ya hüznün verir, ya neş'e verir.

Hüznün ise, iki kısımdır: Ya fakdû'l-ahbabdan gelir, yâni ahababsızlıktan, sahipsizlikten gelen karanlıklı bir hüznündür ki; dalâlet-âlûd, tabiat-perest, gaflet-pîşe olan medeniyetin edebiyatının verdiği hüznündür. İkinci hüznün, firaku'l-ahbabdan gelir, yâni ahabab var, firâkında müştakane bir hüznün verir. İşte şu hüznün, hidâyet-edâ, nur-efşan Kur'ân'ın verdiği hüznündür.

Amma neş'e ise, o da iki kısımdır: Birisi, nefsi hevesâtına teşvik eder. O da tiyatrocı, sinemacı, romancı medeniyetin edebiyatının şe'nidir. İkinci neş'e, nefsi susturup, ruhu, kalbi, aklı, sırrı maâliyâta, vatan-ı aslîlerine, makarr-ı ebedîlerine, ahabab-ı uhrevîlerine yetişmek için latîf ve edebî masumane bir teşviktir ki, o da Cennet ve saadet-i ebediyeye ve rû'yet-i Cemâ-lullah'a beşeri sevk eden ve şevke getiren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın verdiği neş'edir. İşte:

Hikmet-i felsefiye: Felsefî düşünce
Hikmet-i Kur'âniye: Kur'ân felsefesi
Gınâ: Zenginlik, yeterlik
Muzlim: Dehşetli, karanlık
Süflî: Aşağı, alçak, âdi
Velvele-i gınâ: Şarkının gürültü ve şamatası
Muvakkat: Geçici
İftirak: Ayrılık
Müştakane: Arzulu ve iştiaklı bir şekilde
Kasâid-i vataniye: Milli kasideler

Ümitkârane: Ümit ederek, ümitli bir şekilde
Tesir-i üslub: Üslûbun etkisi, ifadenin kuvveti
Fakdû'l-ahbab: Dostları ve sevdiklerini kaybetme
Firak: Ayrılık
Dalâlet-âlûd: Sapıklıkla karışık
Gaflet-pîşe: Gaflete alışmış, nefse uymayı tabiatının bir yanı hâline getirmiş
Firakû'l-ahbab: Dostlardan ve sevdiklerinden ayrılma

Hidayet-eda: Doğruya vesile olan
Nur-efşan: Nur saçan, nuruyla etrafı aydınlatan
Şe'n: Durum, özellik
Maâliyât: Yüksek duygu ve fikirler
Vatan-i aslî: Asıl vatan, cennet
Makarr-ı ebedî: Ebedî kalınacak yer
Ahabab-ı uhrevî: Âhirete göçmüş dost ve sevdikler
Latîf: Güzel, hoş
Rû'yet-i cemalullah: Cenab-ı Hakk'ın cemalinin müşahedesi

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ
كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا¹

ifade ettiği azîm mânâ ve büyük hakikat, kâsırü'l-fehm olanlarca ve dikkat-sizlikle mübalağalı bir belâğat için muhâl bir sûret zannediliyor. Hâşâ! Mübalağa değil, muhâl bir sûret değil, ayn-ı hakikat bir belâğat ve mümkün ve vâki bir sûrettedir.

O sûretin *bir vechi* şudur ki: Yâni, Kur'ân'dan tereşşuh etmeyen ve Kur'ân'ın malı olmayan ins ve cinnin bütün güzel sözleri toplansa, Kur'ân'ı tanzir edemez, demektir. Hem edememiş ki, gösterilmiyor.

İkinci vecih şudur ki: Cin ve insan hattâ şeytanların netice-i efkârları ve muhassala-yi mesâileri olan medeniyet ve hikmet-i felsefe ve edebiyat-ı ecnebiye, Kur'ân'ın ahkâm ve hikmet ve belâğatına karşı âciz derekesindedirler, demektir. Nasıl da nümûnesini gösterdik.

Üçüncü Cılve

Kur'ân-ı Hakîm, her asırdaki tabakat-ı beşerin her bir tabakasına güya doğrudan doğruya o tabakaya hususî müteveccihtir, hitab ediyor. Evet bütün benî-Âdem'e bütün tabakatıyla en yüksek ve en dakik ilim olan îmâna ve en geniş ve nuranî fen olan mârifetullaha ve en ehemmiyetli ve müte-nevvi maarif olan ahkâm-ı İslâmiye'ye davet eden, ders veren Kur'ân ise, her nev'e, her taifeye muvafık gelecek bir ders vermek elzemdir. Halbuki ders birdir, ayrı ayrı değil. Öyle ise, aynı derste tabakat bulunmak lâzımdır. Derecâta göre her biri, Kur'ân'ın perdelerinden bir perdeden hisse-i dersini alır. Şu hakikatın çok nümûnelerini zikretmişiz. Onlara müracaat edilebilir.

¹ De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

Kasirü'l-fehm: Anlaması ve kavraması zayıf kimse

Muhâl: İmkânsız, olması mümkün olmayan

Ayn-ı hakikat: Hakikatın tâ kendisi

Tereşşuh: Sızma, çıkma

Tanzir: Benzetme, bir şeyin taklidini yapma

Netice-i efkâr: Fikirlerin özü, hülâsası

Muhassalâ-i mesâil: Çalışmalar sonucu elde edilen netice

Edebiyat-ı ecnebiye: Yabancı edebiyat

Dereke: Aşağı mertebe, düşük seviye

Tabakat-ı beşer: Sosyal sınıflar, tabakalar

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş

Benî Âdem: İnsanoğlu

Dakik: İnce, hassas

Marifetullah: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme

Mütenevvi: Çeşitli

Maarif: İlimler; marifetler

Ahkâm-ı İslâmiye: İslâmî hükümler

Nev': Çeşit, tür

Taiife: Kavim, bölük, topluluk

Muvafık: Uygun, yerinde, denk

Derecat: Seviyeler, makamlar

Hisse-i ders: Dersten aldığı nasip

Yalnız burada bir-iki cüz'ünün, hem yalnız bir-iki tabakasının hisse-i fehmine işaret ederiz:

♦ Meselâ:

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ • وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ •¹

Kesretli tabaka olan avâm tabakasının şundan hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak, peder ve veleden ve akrandan ve zevceden münezzehtir.”

Daha mutavassıt bir tabaka, şundan “İsâ (aleyhisselâm)’ın ve melâikelerin ve tevellüde mazhar şeylerin ulûhiyetini nefyetmektir.” Çünkü; muhâl bir şeyi nefyetmek, zâhiren faidesiz olduğundan belâğatta medar-ı faide olacak bir lâzım-ı hüküm murad olunur. İşte cismâniyete mahsus veled ve vâlidî nefyetmekten murad ise, veled ve vâlidî ve küfûvü bulunanların, nefy-i ulûhiyetleridir ve mâbud olmaya lâayık olmadıklarını göstermektir. Şu sırdandır ki, Süre-i İhlâs herkese, hem her vakit faide verebilir.

Daha bir parça ileri bir tabakanın hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak mevcudata karşı tevliid ve tevellüdü işmam edecek bütün râbitalardan münezzehtir. Şerik ve muinden ve hemcinsten müberradır. Belki mevcudata karşı nisbeti, Hallâkiyettir. “Emr-i kün feyekûn”² ile, irâde-i ezeliyesiyle, ihtiyarıyla icad eder. İcabî ve ızdırârî ve sudûr-i gayr-ı ihtiyârî gibi münafî-i kemâl her bir râbitadan münezzehtir.”

Daha yüksek bir tabakanın hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak ezelîdir, ebedîdir, evvel ve âhirdir. Hiçbir cihette ne zâtında, ne sıfâtında, ne ef’alinde nazîri, küfûvü, şebihî, misli, misâli, mesîli yoktur. Yalnız ef’alinde, şuûnunda teşbihî ifade eden mesel var: وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى³

¹ Ne doğurdu, ne de doğuruldu. * Ne de herhangi bir şey O’na denk oldu. (İhlâs sûresi, 112/3-4)

² “Ol!” der, hemen olurur. (Yâsîn sûresi, 36/82)

³ En yüce sıfatlar ise Allah’ındır. (Nahl sûresi, 16/60)

Hisse-i fehmi: Anlama payı
Kesretli tabaka: Büyük çoğunluk
Akran: Eş ve benzer olanlar
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz
Tevlîd: Çocuk sahibi olma
Tevellüd: Doğma. **Zevce:** Eş
Mutavassıt: Orta halli
Medâr-ı faide: Faydaya sebep
Lâzım-ı hüküm: Hükümün lâzımı, bir hükmün açık manasının dışın-da gerektirdiği başka bir manası

Nefyetmek: İnkâr etmek, olmadığını iddia etmek
Veled: Oğul, çocuk. **Vâlid:** Baba
Küfûv: Denk, eş, benzer, misil
Nefy-i uluhiyet: Allah’ın varlığını inkâr. **İşmam:** Hissettirme
Tevlîd: Doğurma, doğurtma
Rabîta: Münasebet, alâka, bağ, birlik vesilesi
Şerik: Ortak, eş. **Muîn:** Yardımcı
Müberra: (Fenalıklardan) Yuzak, arınmış. **Hallâkiyet:** Yaratıcılık

İrade-i ezeliye: Ezeli olan Cenab-ı Hakk’ın iradesi
İhtiyar: İrade, kendi isteğiyle seçme ve hareket etme
İcabî: Müsbet, zaruretli ilgili
İzrarî: Mecbûrî
Sudur-i gayr-i ihtiyârî: İstem dışında fiilde bulunmak
Münafî-i kemal: Olgunluğa zıt
Ef’al: Fiiller. **Nazir:** Benzer olan
Şebih: Benzer, benzeyen
Mesil: Benzer, misil, gibi

Bu tabakâta, ârifin tabakası, ehl-i aşk tabakası, siddikîn tabakası gibi ayrı ayrı hisse sahiblerini kıyas edebilirsin.

♦ İkinci misâl: Meselâ, مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ

Tabaka-yi ûlânın şundan hisse-i fehmi şudur ki: “Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)’ın hizmetkârı veya “veledim” hitabına mazhar olan Zeyd², izzetli zevcesini kendine küfuv bulmadığı için tatlik etmiş. Allah’ın emriyle Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) almış³. Âyet der: “Peygamber size evlâdım dese, risâlet cihetiyle söyler. Şahsiyet itibariyle pederiniz değil ki, aldığı kadınlar ona münasip düşmesin.”

İkinci tabakanın hisse-i fehmi şudur ki: Bir büyük âmir, raiyetine pederane şefkatle bakar. Eğer o âmir, zâhir ve bâtın bir Padişah-ı ruhânî olsa, o vakit merhameti pederin yüz defa şefkatinden ileri gittiğinden o raiyetin efradı onun hakikî evlâdı gibi ona peder nazarıyla bakarlar. Peder nazarı, zevce nazarına inkılab edemediğinden; kız nazarı da zevce nazarına kolayca değişmediğinden, efkâr-ı âmmede Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), mü’minlerin kızlarını alması şu sırra uygun gelmediğinden Kur’ân der: Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), merhamet-i ilâhiye nazarıyla size şefkat eder, pederane muamele yapar. Risâlet nâmına siz onun evlâdı gibisiniz. Fakat şahsiyet-i insâniyet itibariyle pederiniz değildir ki, sizden zevce alması münasip düşmesin.

Üçüncü kısım şöyle fehmeder ki: Peygamber’e (aleyhissalâtü vesselâm) intisab edip onun Kemalâtına istinad ederek onun pederane şefkatine itimad edip kusur ve hatiat etmemelisiniz, demektir. Evet çoklar var ki, büyüklüklerine ve müşidlerine itimad edip tenbellik eder. Hattâ bazan, “Namazımız kılınmış” der. (Bir kısım Alevîler gibi.)

Dördüncü Nükte: Bir kısım şu âyetten şöyle bir işaret-i gaybiye fehmeder ki: Peygamber’in (aleyhissalâtü vesselâm) evlâd-ı zükûru, rical derece-

¹ Muhammed (s.a.s.) içinizden hiçbir erkeğin babası değildir... (Ahzâb süresi, 33/40)

² el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/239; el-Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* 9/275

³ Bkz.: Ahzâb süresi, 33/37; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/24

Tabaka-i ulâ: Birinci tabaka

Hisse-i fehmi: Anlama payı

Veledim: Oğlum

Zevce: Eş, hanım

Küfuv: Denk, eş, benzer, misil

Tatlik: Boşama

Raiyet: İdare altına bulunanlar, yönetilenler

Risalet: Peygamberlik

Pederane: Baba gibi, babacan

Zâhir-Bâtın: Açık-Gizli

Padişah-ı ruhanî: Ruhânî hükümdar.

Efrad: Fertler

Efkâr-ı amme: Kamuoyu, umumun düşüncesi

İntisap: Bağlanma, irtibatlı olma

İstinad: Dayanma

Kemalât: Faziletler,

mükemmellikler

Hatiat: Hatalar, kusurlar

İşaret-i gaybiye: Gaybe ait işaret

Evlâd-ı zükûr: Erkek çocuklar

Rical: Erkekler

sinde kalmayıp, “rical” olarak nesli, bir hikmete binaen kalmayacaktır. Yalnız rical tâbirinin ifadesiyle, nisanın pederi olduğunu işaret ettiğinden, nisa olarak nesli devam edecektir. Felillâhilhamd, Hazret-i Fâtıma’nın nesl-i mübâreki, Hasan ve Hüseyin gibi iki nuranî silsilenin bedr-i münevveri, Şems-i Nübüvvet’in mânevî ve maddî neslini idame ediyorlar.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ¹

(Birinci Şu’le, Üç Şua ile hitama erdi.)

¹ Allahım, O’na ve Onun âline salât eyle.

İkinci Şu'le

İkinci Şu'le'nin "Üç Nur"u var.

Birinci Nur

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın hey'et-i mecmuasında raik bir selâset, faik bir selâmet, metin bir tesanüd, muhkem bir tenasüb, cümleleri ve hey'etleri mabeyninde kavî bir teavün; ve âyetler ve maksadları mabeyninde ulvî bir tecavüb olduğunu ilm-i beyan ve fenn-i meânî ve beyanî'nin Zemahşerî*, Sekkâkî*, Abdülkahir-i Cürcânî* gibi binlerle dâhî imamların şehâdetiyle sâbit olduğu hâlde, o tecavüb ve teavün ve tesanüdü ve selâset ve selâmeti kıracak, bozacak sekiz-dokuz mühim esbab bulunurken, o esbab bozmağa değil, belki selâsetine, selâmetine, tesanüdüne kuvvet vermiştir. Yalnız, o esbab bir derece hükmünü icra edip, başlarını perde-i nizam ve selâsetten çıkarmışlar. Fakat Nasıl ki yeknesak, düz bir ağacın gövdesinden bir kısım çıkıntılar, sivricikler çıkar. Lâkin ağacın tenasübünü bozmak için çıkmıyorlar. Belki, o ağacın zînetli tekemmülüne ve cemâline medar olan meyveyi vermek için çıkıyorlar. Aynen bunun gibi, şu esbab dahi, Kur'ân'ın selâset-i nazmına kıymetdar mânâları ifade için sivri başlarını çıkarıyorlar. İşte o Kur'ân-ı Mübîn, yirmi senede hâcetlerin mevkileri itibariyle necim necim olarak, müteferrik parça parça nüzul ettiği hâlde, öyle bir kemâl-i tenasübü vardır ki, güya bir defada nâzil olmuş gibi bir münasebet gösteriyor.

Faik: Üstün, yüksek

Fenn-i maânî ve beyânî: Güzel söz söylemeyi ve güzel yazmayı öğreten, edebiyatın bir dalı

Hâcet: İhtiyaç.

Heyet-i mecmua: Bütün hepsi

İlm-i beyan/fenn-i beyân: Edebiyatın, hakikat, teşbih, istiâre, mecaz, kinaye kısımlarından bahseden ilim dalı

Kemal-i tenasüb: Tam bir uy-

gunluk

Kavî: Güçlü

Mabeyninde: Arasında

Medar: Vesile, sebep

Müteferrik: Dağınık, ayrı ayrı

Necim necim: Parça, parça

Perde-i nizam: Nizam perdesi, nizamı korumak için usulen konulan perde

Raik: Saf, duru, üstün

Selâmet: Arızasız, kusursuz olma

Selâset: Akıcılık

Selâset-i nazm: Kur'ân'ın âyet ve cümlelerinin tertip ve düzenindeki ahenk

Teavün: Yardımlaşma

Tecavüb: Cevaplaşma, birbirinin ihtiyaçlarına cevap verme

Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme

Tenasüb: Uygunluk, uyum

Tesanüd: Dayanışma

Ulvî: Yüksek, yüce

Hem o Kur'ân, yirmi senede, hem muhtelif, mütebayın esbab-ı nüzule göre geldiği hâlde, tesanüdün kemâlini öyle gösteriyor; güya bir sebep-i vâhidle nüzul etmiştir. Hem o Kur'ân, mütefavit ve mükerrer suâllerin cevabı olarak geldiği hâlde, nihayet imtizac ve ittihadı gösteriyor. Güya bir suâl-i vâhidin cevabıdır. Hem Kur'ân mütegayyir, müteaddid hâdisatın ahkâmını beyan için geldiği hâlde, öyle bir kemâl-i intizâmı gösteriyor ki, güya bir hâdise-i vâhidin beyanıdır. Hem Kur'ân mütehalif, mütenevvi hâlette hadsiz muhatabların fehimlerine münasip üslûblarda tenezzülât-ı kelâmiye ile nâzil olduğu hâlde, öyle bir hüsn-i temasül ve güzel bir selâset gösteriyor ki, güya hâlet birdir, bir derece-i fehimdir; su gibi akar bir selâset gösteriyor. Hem o Kur'ân mütebaid, müteaddid muhatabın esnafına müteveccihen mütekellim olduğu hâlde, öyle bir sühulet-i beyanı, bir cezâlet-i nizamı bir vuzuh-i ifhamı var ki; güya muhatabı bir sınıftır. Hattâ her bir sınıf zanneder ki, bil'asale muhatab yalnız kendisidir. Hem Kur'ân, mütefavit mütederric irşâdî bazı gayelere îsal ve hidâyet etmek için nâzil olduğu hâlde, öyle bir kemâl-i istikamet, öyle bir dikkat-i müvazenet, öyle bir hüsn-i intizâm vardır ki; güya maksad birdir. İşte bu esbablar, müşevveşiyetin esbabı iken, Kur'ân'ın i'câz-ı beyanında, selâset ve tenasübünde istihdam edilmişlerdir.

Evet kalbi sekamsız, aklı müstakim, vicdanı marazsız, zevki selim her adam Kur'ân'ın beyanında güzel bir selâset, rânâ bir tenasüb, hoş bir ahenk, yekta bir fesâhat görür. Hem basîresinde selim bir gözü olan görür ki, Kur'ân'da öyle bir göz vardır ki, o göz bütün kâinatı zâhir ve bâtını ile vâzih, göz önünde bir sahife gibi görür, istediği gibi çevirir, istediği bir tarzda o sahifenin mânâlarını söyler. Şu Birinci Nur'un hakikatini misâller ile tavzih etsek, birkaç mücelled lâzım. Öyle ise, sair risâle-i Arabiyemde ve "İşârâtü'l-

Mütefavit: Çeşitli, farklı
Mükerrer: Tekrar edilmiş
İmtizac: Kaynaşmak, uygun ve mutabık olmak
İttihad: Birleşmiş, birlik olmak
Sual-i vahid: Tek bir soru
Mütegâyir: Birbirine zıt olan
Müteaddid: Birçok
Hâdisat: Hâdiseler
Ahkâm: Hükümler
Kemâl-i intizam: Tam bir intizam
Hâdise-i vahid: Tek bir hâdise
Tenezzülât-ı kelâmiye: Cenab-ı Hakk'ın kullarının anlayış seviyelerine göre konuşması ve derin hakikatleri, anlayabilecekleri ifadelerle beyan etmesi

Mütehalif: Birbirine uymayan
Mütenevvi: Çeşitli
Hüsn-i temasül: Güzel benzeiş
Mütebâid: Uzaklaşan, birbirinden uzak bulunan
Sühulet-i beyan: İfade kolaylığı
Cezâlet-i nazm: Dizilişteki güzellik ve sağlamlık
Vuzuh-i ifham: Anlatımın açıklığı
Bil'asale: Doğrudan doğruya, asil olarak
Mütefavit: Çeşitli, farklı
Mütederric: Derece derece, yavaş yavaş
İsal: Kavuşturma, ulaştırma
Kemal-i istikamet: Tam bir istikamet

Dikkat-i muvazenet: Ölçü ve dengedeki hassasiyet, incelik
Hüsn-i intizam: Tertip ve düzen-deki güzellik
Müşevveşiyet: Karışıklık
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma, kullanma. **Sekam:** Hastalık
Maraz: Hastalık, illet
Basire: Kalb, vicdan, gönül
Zâhir-Bâtın: Açık-Gizli
Vazih: Açık. **Yekta:** Tek, eşsiz
Tavzih: Açıklığa kavuşturma, Aydınlatma. **Ra'nâ:** Güzel, hoş
Fesahat: Kelimenin kolay, mânâsı anlaşılır, akıcı ve birbiriyle âhenkli harflerden oluşması
Mücelled: Ciltlenmiş, ciltli kitap

i'câz"da ve şu yirmi beş adet Söz'lerde şu hakikatın isbatına dair olan iza-hatla iktifa edip misâl olarak mecmu-i Kur'ân'ı birden gösteriyorum.

İkinci Nur'u

Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinin hâtimelerinde gösterdiği fezlekeler ve Esmâ-yi hüsnâ cihetindeki üslûb-i bedîisinde olan meziyet-i i'câziyeye dairdir.

İHTAR: *Şu İkinci Nur'da çok âyetler gelecektir. O âyetler, yalnız İkinci Nur'un misâlleri değil, belki geçmiş mesâil ve Şuaların misâlleri dahi olurlar. Bunları hakkıyla izah etmek çok uzun gelir. Şimdilik ihtisar ve icmâle mecburum. O-nun için gayet muhtasar bir tarzda şu sırr-ı azîm-i i'câzın mi-sâllerinden olan âyetlere birer işaret edip tafsilâtını başka vakte talik ettik.*

İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, âyetlerin hâtimelerinde galiben bazı fezlekeleri zikreder ki; o fezlekeler, ya Esmâ-yi hüsnâyı veya mânâlarını tazam-mun ediyor veyahut akli tefekküre sevk etmek için akla havale eder veyahut makasîd-ı Kur'âniye'den bir kaide-i külliyyeyi tazammun eder ki, âyetin te'kid ve teyidi için fezlekeler yapar. İşte o fezlekelerde Kur'ân'ın hikmet-i ulviye-sinden bazı işaret ve hidâyet-i ilâhiye'nin âb-ı hayatından bazı reşâsat, i'câz-ı Kur'ân'ın berklerinden bazı şerarat vardır. Şimdi pek çok o işaretattan yalnız on tanesini icmâlen zikrederiz. Hem pek çok misâllerinden birer misâl ve her bir misâlin pek çok hakâikından yalnız her birinde bir hakikatın meal-i icmâ-lisine işaret ederiz. Bu on işaretin ekserisi, ekser âyetlerde müctemian bera-ber bulunup hakikî bir nakş-ı i'câzi teşkil ederler. Hem misâl olarak getirdiği-miz âyetlerin ekserisi, ekser işaretata misâldir. Biz yalnız her âyetten bir işaret göstereceğiz. Misâl getireceğimiz âyetlerden eski Söz'lerde bahsi geçenlerin yalnız mealine bir hafif işaret ederiz.

İktifa: Yeterli bulma, yetinme
Mecmu-i Kur'ân: Kur'ân'ın tamamı
Fezleke: Hülâsa. Netice. Öz
Üslub-i bedîi: Eşsiz, orijinal üslup
Meziyet-i i'câziye: Mucizeliğini gösteren üstün özellik
İhtisar: Kısaltmak
Mesail: Konular
İcmal: Kısaltılmış, özet
Muhtasar: Kısaltılmış, özet
Talik etme: Erteleme

Sırr-ı azîm-i i'câz: Mucizeliğin bü-yük sırrı
Hatime: Son, sonuç olarak
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Makasîd-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın maksatları, gayeleri
Kâide-i külliye: Genel kural
Te'kid: Kuvvetlendirme
Te'yid: Destekleme, sağlamlaştırma
Hikmet-i ulviye: Yüce ve yüksek hikmet

Hidayet-i ilâhiye: İlâhî hidayet
Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevi su
Reşâyet: Su sızıntıları, serpintiler
Berk: Şimşek
Şerarat: Kuvılcımlar
İşarat: İşaretler
Meal-i icmalî: Kısa, toplu mana, özet
Müctemian: Toplu olarak, topluca
Nakş-ı i'câzi: Mucize nakış

Birinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'an-ı Hakîm, i'câzkâr beyanâtıyla Sâni-i Zülcelâl'in ef'al ve eserlerini nazara karşı serer, basteder. Sonra o âsâr ve ef'alinde Esmâ-yi ilâhiye'yi istihrac eder; veya haşır ve tevhid gibi bir makasid-ı asliye-i Kur'âniye'yi isbat ediyor.

- Birinci mânânın misâllerinden meselâ:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ¹

- İkinci şikkın misâllerinden meselâ:

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا • وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا • وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا²

ilâ âhir... 'e kadar... Birinci âyette âsârı bast edip bir neticenin, bir mühim maksudun mukaddematı gibi; ilim ve kudrete, gayât ve nizamatıyla şehâdet eden en azîm eserleri serdeder. “*Alîm*” ismini istihrac eder. İkinci âyette, Birinci Şu'le'nin Birinci Şua'nın Üçüncü Noktası'nda bir derece izah olunduğu gibi; Cenâb-ı Hakk'ın büyük ef'alini, azîm âsârını zikrederek neticesinde yevm-i fasl olan haşrı, netice olarak zikrediyor.

İkinci Nükte-i Belâğat

Kur'an, beşerin nazarına san'at-ı ilâhiye'nin mensucatını açar, gösterir. Sonra fezleke de o mensucatı, esmâ içinde tayyeder veyahut akla havale eder.

¹ O'dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı. Sonra irâdesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök hâlinde sağlamca nizama koydu. O her şeyi hakkıyla bilir. (Bakara sûresi, 2/29)

² Biz yeri bir döşek yapmadık mı? • Dağları da arzi tutan birer destek yapmadık mı? • Hem, sizi çift yarattık. (Nebe sûresi, 78/6-8)

³ Evet, o karar günü, vakti kesin olarak belirlenmiş bir gündür. (Nebe sûresi, 78/17)

Meziyet-i cezâlet: İfade güzelliğindeki üstünlük

i'câzkâr: İnsanların yapamayacağı sûrette iş gören, söz söyleyen

Sâni-i Zülcelâl: Sonsuz büyüklük sahibi, her şeyi sanatla yaratan Allah

Bast: Yayma, açma

Âsar: Eserler, izler. **Ef'al:** Fiiller

İstihrac: Çıkarmak

Makasid-ı asliye-i Kur'âniye:

Kur'an'ın esas gayeleri, asıl maksatları

Mukaddemat: Meselenin iyice anlaşılması için, başta yapılan hazırlıklar

Gâyat: Gayeler

Nizamat: Nizamlar, kaideler, düzenler. **Serd etmek:** İfade etme

Yevm-i fasl: Hesap günü, Kıyamet'in isimlerinden biri

Sanat-ı ilâhiye: Allah'ın sanatı

Mensucat: Dokumalar

Tayyetmek: Sarıp dürmeye, içine katma

♦ Birincinin misâllerinden meselâ:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ •
فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ¹

İşte, başta der: “Semâ ve zemini, rızkınıza iki hazine gibi müheyya edip oradan yağmuru, buradan hububatı çıkaran kimdir? Allah’tan başka koca semâ ve zemini iki muti hazinedâr hükmüne kimse getirebilir mi? Öyle ise, şükür ona münhasırdır.”

İkinci fıkra der ki: “Sizin âzalarınız içinde en kıymetdar göz ve kulaklarınızın mâliki kimdir? Hangi tezgâh ve dükkândan aldınız? Bu latif kıymetdar göz ve kulağı verecek ancak Rabbinizdir. Sizi icad edip terbiye eden O’dur ki, bunları size vermiştir. Öyle ise yalnız Rab O’dur, Mâbud da O olabilir.”

Üçüncü fıkra der: “Ölmüş yeri ihya edip yüz binler ölmüş taifeleri ihya eden kimdir? Hak’tan başka ve bütün kâinatın Hâlıkından başka şu işi kim yapabilir? Elbette o yapar. O ihya eder. Mâdem Hak’tır, hukuku zayıf etmeyecektir. Sizi bir mahkeme-i kübrâya gönderecektir. Yeri ihya ettiği gibi, sizi de ihya edecektir.”

Dördüncü fıkra der: “Bu azîm kâinatı bir saray gibi, bir şehir gibi kemâl-i intizâmla idare edip tedbirini gören, Allah’tan başka kim olabilir? Mâdem Allah’tan başka olamaz; koca kâinatı bütün ecrâmıyla gayet kolay idare eden kudret o derece kusursuz, nihayetsizdir ki, hiçbir şerik ve iştirake ve muavenet ve yardıma ihtiyacı olamaz. Koca kâinatı idare eden, küçük mahlukatı başka ellere bırakmaz. Demek, ister istemez “Allah” diyeceksiniz.

İşte, birinci ve dördüncü fıkra “Allah” der, ikinci fıkra “Rab” der, üçüncü fıkra “el-Hak” der. فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ , ne kadar mu’cizâne düştü-

¹ De ki: Kimdir sizi gökten ve yerden rızıklandıran? Kimdir kulaklarınızı ve gözlerinizi yaratan? Kimdir ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran. Kimdir bütün işleri çekip çeviren, kâinatı yöneten. “Allah!” diyecekler, duraksamadan: De ki: “O hâlde sığınmaz mısınız O’nun cezasından?” * İşte bunları yapan Allah’tır sizin gerçek Rabbiniz. (Yûnus sûresi, 10/31-32)

² İşte bunları yapan Allah’tır sizin gerçek Rabbiniz. (Yûnus sûresi, 10/32)

Müheyya: Hazır

Hububat: Tahıl ürünleri

Muti: İtaat eden, itaatkâr

Münhasır: Bir şeye has olma

Fıkra: Yazıda bir paragraf veya bir cümle. **Aza:** Organlar

Mabud: Kendisine ibadet edilen

İhya: Hayat verme

Zayı etme: Elden çıkma, kaybolma

Mahkeme-i kübra: En büyük mahkeme; âhirette kurulacak olan ilâhî mahkeme

Kemal-i intizam: Pek mükemmel, kusursuz düzen

Ecrâm: Gök cisimleri, yıldızlar

Şerik: Ortak, eş

İştirak: Ortaklık, katılma

Muavenet: Yardım, yardım etme

ğünü anla. İşte Cenâb-ı Hakk'ın azîm tasarrufatını, kudretinin mühim mensucatını zikreder. Sonra da o azîm âsârın, mensucatin destgâhı

فَذَلِّكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ yâni, “*Hak*”, “*Rab*”, “*Allah*” isimlerini zikretmekle o tasarrufat-ı azîmenin menbainı gösterir.

♦ İkincinin misâllerinden:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ¹

İşte bu âyet; Cenâb-ı Hakk'ın kemâl-i kudret'ini ve azamet-i rubûbiyet'ini gösteren ve vahdâniyetine şehâdet eden semâvât ve arzın hilkatindeki tecelli-i saltanat-ı ulûhiyet; ve gece gündüzün ihtilâfındaki tecelli-i rubûbiyet; ve hayat-ı içtimaiye-i insana en büyük bir vasıta olan gemiyi denizde teshir ile tecelli-i rahmet; ve semâdan âb-ı hayatı ölmüş zemine gönderip zemini yüz bin taifeleriyle ihya edip bir mahşer-i acaib sûretine getirmekteki tecelli-i azamet-i kudret; ve zeminde hadsiz muhtelif hayvanâtı basit bir topraktan halketmekteki tecelli-i rahmet ve kudret; ve rüzgârları, nebâtât ve hayvanâtın teneffüs ve telkihlerine hizmet gibi vezaif-i azîme ile tavzif edip tedbir ve teneffüse sâlih vaziyete getirmek için tahrik ve idaresindeki tecelli-i

¹ Gökerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır. (Bakara sûresi, 2/164)

Âsar: Eserler, izler

Tasarrufat-ı azîmenin menba: Büyük icraatların kaynağı

Kemâl-i kudret: Kudretin mükemmelliği. **Destgâh:** Tezgâh

Azamet-i rubûbiyet: Allah'ın terbiye edilişinin büyüklüğü

Hilkat: Yaratma, yaratılış

Tecelli-i saltanat-ı uluhiyet: Cenab-ı Hakkın hakimiyetinin tecellisi, göstergesi

İhtilâf: Anlaşmazlık, uyuşmazlık

Hayat-ı içtimaiye-i insan: İnsanın içtimai hayatı

Tecelli-i rubûbiyet: Kâinatı yaratma, idare eden, görüp-gözetken Allah teâlâ'nın tecellisi

Teshir: Emri altına almak, kendine boyun eğdirmek

Tecelli-i rahmet: Cenab-ı Hakkın rahmetinin görünmesi

Taife: Kavim, bölük, topluluk

Mahşer-i acaib: Hayret uyandıran şeylerin toplandığı yer

Tecelli-i azamet-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğü ve yüceliğinin tecelli etmesi, görünmesi

Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz

Muhtelif: Çeşitli, farklı

Halk etme: Yaratma

Tecelli-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin, parıltıması, görünmesi

Halk etmek: Yaratmak

Nebatât: Bitkiler

Teneffüs: Nefes alma, soluklanma

Telkih: Aşılama, cinsin üremesini sağlama

Vazife-i azîme: Büyük iş, yükümlülük. **Tavzif:** Görevlendirme

Tahrîk: Harekete geçirme, sevk etme

rahmet ve hikmet; ve zemin ve âsumân ortasında vasıta-yi rahmet olan bulutları bir mahşer-i acaib gibi muallakta toplayıp dağıtmak, bir ordu gibi istirahat ettirip vazife başına davet etmek gibi teshirindeki tecelli-i rubûbiyet gibi mensucat-ı san'atı ta'dad ettikten sonra aklı, onların hakâikına ve tafsiline sevk edip tefekkür ettirmek için لَايَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ¹ der. Onunla ukûlü ikaz için akla havale eder.

Üçüncü Meziyet-i Cezâlet

Bazan Kur'ân, Cenâb-ı Hakk'ın fiillerini tafsil ediyor, sonra bir fezleke ile icmâl eder. Tafsiliyle kanaat verir, icmâl ile hıfzettirir, bağlar.

♦ Meselâ:

وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ
وَعَلَى آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ
إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ²

İşte, Hazret-i Yûsuf ve ecdadına edilen ni'metleri şu âyetle işaret eder. Der ki: "Sizi bütün insanlar içinde makam-ı nübüvvetle serfiraz, bütün silsile-i enbiyâyı, silsilenize rabtedip, silsilenizi nev'-i beşer içinde bütün silsilenin serdarı; hânedânınızı ulûm-i ilâhiye ve hikmet-i rabbâniye'ye bir hücre-i tâlim ve hidâyet sûretinde getirip o ilim ve hikmetle dünyanın saadetkârane saltanatını, âhiretin saadet-i ebediyesiyle sizde birleştirmek, seni ilim ve hikmetle Mısır'a hem aziz bir reis, hem âlî bir nebi, hem hakîm bir mürşid et-

¹ ...Elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır. (Bakara sûresi, 2/164)

² Rabbin seni öylece seçecek, sana rüya tabirini öğretecek, ve daha önce büyükbabaların İbrahim ile İshak'a olan nimetini tamamına erdirdiği gibi, sana ve Yakub ailesine de nimetini kemale erdirecektir. Çünkü Rabbin her Şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir. (Yûsuf sûresi, 12/6)

Âsuman: Gökyüzü, semâ

Mahşer-i acaib: Hayret uyandı-

ran şeylerin toplandığı yer

Muallâk: Asılı, havada boşta duran

Teshir: Emri altına almak, kendi-

ne boyun eğdirmek

Mensucat-ı sanat: Sanat doku-

maları

Tâdad: Sayma, sayıp dökme

Hakaik: Hakikatler

Ukul: Akıllar

Meziyet-i cezâlet: İfade güzelli-
ğindeki üstünlük

Tafsil etmek: Ayrıntılı biçimde
anlatmak

Fezleke: Hülâsa. Netice. Özet

İcmal: Kısaltılmış, özet, toplu mana

Hıfzettirmek: Ezberletmek

Makam-ı nübüvvet: Peygamber-
lik makamı

Silsile-i enbiya: Peygamberler
zinciri

Serfiraz: Üstün, baş üstünde

Rab etmek: Bağlamak, birleş-

tirmek. **Nev-i beşer:** İnsan türü

Serdar: Baş. Kumandan

Ulum-i ilâhiye: İlahî ilimler

Hikmet-i rabbaniye: Cenab-ı

Hakkın hikmet dairesindeki ted-

bir, terbiye ve idaresi

Hücre-i talim: Eğitim yuvası

Saadet-i ebediye: Ebedi mutluluk

Âlî: Yüce, yüksek

mek..." olan ni'met-i ilâhiye'yi zikr ve ta'dad edip; ilim ve hikmet ile onu, âbâ ve ecdadını mümtaz ettiğini zikrediyor. Sonra, "Senin Rabbin Alîm ve Hakîm'dir" der. "O'nun rubûbiyet'i ve hikmeti iktiza eder ki, seni ve âbâ ve ecdadını Alîm, Hakîm ismine mazhar etsin." İşte o mufasssal ni'metleri, şu fezleke ile icmâl eder.

♦ Hem meselâ: قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ¹

İşte şu âyet Cenâb-ı Hakk'ın, nev'-i beşerin hayat-ı içtimaiyesindeki tasarrufatını şöyle gösteriyor ki; izzet ve zillet, fakr ve servet doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın meşietine ve irâdesine bağlıdır. Demek, "Kesret-i tabakatın en dağınık tasarrufatına kadar, meşiet ve takdir-i ilâhiye ile, tesadûf karışamaz." Şu hükmü verdikten sonra insâniyet hayatında en mühim iş, onun rızkıdır. Şu âyet, beşerin rızkını doğrudan doğruya Rezzâk-ı Hakîkî'nin hazine-i rahmetinden gönderdiğini bir-iki mukaddeme ile isbat eder. Şöyle ki; der: "Rızkınız, yerin hayatına bağlıdır. Yerin dirilmesi ise, bahara bakar. Bahar ise, Şems ve Kamer'i teshir eden, gece ve gündüzü çeviren zâtın elindedir. Öyle ise bir elmayı, bir adama hakikî rızık olarak vermek; bütün yeryüzünü bütün meyvelerle dolduran O Zât verebilir. Ve O, ona Hakîkî Rezzâk olur." Sonra da: وَكَرَّرْهُ مِنْ تَشَاءُ بَعِيرٍ حِسَابٍ² der. Bu cümlede o tafsilâtlı fiilleri icmâl ve isbat eder. Yâni "Size hesapsız rızık veren O'dur ki, bu fiilleri yapar."

Dördüncü Nükte-i Belâğat

Kur'ân, kâh olur, mahlukat-i ilâhiye'yi bir tertible zikreder; sonra o mahlukat içinde bir nizam, bir mîzân olduğunu ve onun semereleri olduğunu göstermekle güya bir şeffâfiyet, bir parlaklık veriyor ki; sonra o âyine-misâl

¹ De ki: "Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!" Sen mülkü dilediğine verir... (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

² Sen dilediğin kimseye sayısız rızıklar verirsın. (Âl-i İmran sûresi, 3/27)

Âba ve Ecdad: Babalar ve Atalar
Mümtaz: Seçkin, imtiyazlı
Rububiyyet: Rablik; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp geliştirme sıfatı
İktiza: Gerektirme
Mufasssal: Ayrıntılı, etraflı
Nev-i beşer: İnsan cinsi, insan nesli
Fakr: Fakirlik, ihtiyaç, yoksulluk

Meşiet: Dilemek, irade
Kesret-i tabakat: Tabakaların çokluğu
Takdir-i ilâhî: İlâhî takdir
Rezzak-ı hakikî: Gerçek rızık veren Allah (c.c.)
Mukaddime: Giriş, başlangıç
Şems: Güneş. **Kamer:** Ay
Teshir: Emri altına almak, birinin hizmetine vermek

Rezzak: Rızık veren
Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi
İcmal: Özet, toplu mana
Nükte-i belâğat: Belâğat inceliği
Mahlukat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hak'ın yarattıkları
Nizam: Düzen, sistem
Mizan: Ölçü, denge
Semere: Meyve, netice
Âyine-misâl: Ayna gibi, ayna durumunda

tertibinden cilvesi bulunan esmâ-yı ilâhiyeyi gösteriyor. Güya o mahlukat-ı mezkûre, elfâzdır. Şu esmâ onun mânâları, yahut o meyvelerin çekirdekleri, yahut hülâsalarıdır.

♦ Meselâ:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ۖ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ۖ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ۖ ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ۝¹

İşte, Kur'ân, hilkat-i insanın o acib, garib, bedi', muntazam, mevzûn etvârını öyle ayna-misâl bir tarzda zikredip tertib ediyor ki:

²İçinde kendi kendine görünüyör ve kendini de-dirttiriyor. Hattâ vahyin bir kâtibi şu âyeti yazarken, daha şu kelime gelmez-den evvel şu kelimeyi söylemiştir. “Acaba bana da mı vahy gelmiş” zannında bulunmuş.³ Hâlbuki evvelki kelâmın kemâl-i nizam ve şeffâfiyetidir ve insica-mıdır ki, o kelâm gelmeden kendini göstermiştir.

♦ Hem meselâ:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝⁴

¹ “Şu bir gerçektir ki Biz insanı süzme çamurdan yaratırız. ● Sonra onu nutfe (sperm) hâlinde sağlam bir yere yerleştiririz. ● Sonra nutfeyi alakaya, yapışkan dölleniş hücreye, alakayı mudgaya, yani bir çiğnem et görünümündeki varlığa, mudgayı kemiklere dönüştürür, sonra da kemiklere et giydirip, derken yeni bir yaratılışa mazhar ederiz. İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!” (Mü'minûn sûresi, 23/12-14)

² ...İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!” (Mü'minûn sûresi, 23/14)

³ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 18/16

⁴ “Rabbimiz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra da Arşa istiva buyurdu. O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler. İyi bilirsiniz ki yaratmak da, emretmek yetkisi de O'na mahsustur. Evet o Rabbülâlemin olan Allah ne yücedir!” (A'râf sûresi, 7/54)

Esmâ-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları

Mahlukat-ı mezkûre: Adı geçen yaratıklar

Elfaz: Lafızlar, sözler

Hülâsa: Öz

Hilkat-i insan: İnsanın yaratılışı

Bedi': Eşi-benzeri görülmemiş, mükemmel

Mevzun: Ölçülü

Etvar: Tavırlar, davranışlar, yaşama biçimi

Ayine-misal: Ayna gibi

Kemal-i nizam: Tam bir düzen

İnsicam: Uyumluluk

İşte Kur'an şu âyette: Azamet-i kudret-i ilâhiye ve saltanat-ı rubûbiyet'i öyle bir tarzda gösteriyor ki: Güneş, Ay, yıldızlar emirber neferleri gibi emrine müheyya; gece ve gündüzü, beyaz ve siyah iki hat gibi veya iki şerit gibi birbiri arkasında döndürüp âyât-ı rubûbiyet'ini kâinat sahifelerinde yazan ve arş-ı rubûbiyet'inde duran bir Kadîr-i Zülcelâl'i gösterdiğinden, her ruh iştise ¹ **فَتَبَارَكَ اللَّهُ ، مَا شَاءَ اللَّهُ ، فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ** demeye hâşişger olur. Demek **فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ** sâbıkın hülâsası, çekirdeği, meyvesi ve âb-ı hayatı hükümüne geçer.

Beşinci Mezîyet-i Cezâlet

Kur'an bazan tegayyüre maruz ve muhtelif keyfiyata medar maddî cüz'iyatı zikreder. Onları hakâik-i sâbite sûretine çevirmek için; sabit, nuranî, küllî esmâ ile icmâl eder, bağlar. Veyahut tefekküre ve ibrete teşvik eder bir fezleke ile hâtime verir.

♦ Birinci mânânın misâllerinden meselâ:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَقْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ • قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ •²

İşte şu âyet evvelâ “Hazret-i Âdem'in hilafet meselesinde melâikelere rûhaniyetine medar onun ilmi olduğu” olan bir hâdise-i cüz'iyeyi zikreder. Sonra o hâdisede melâikelerin Hazret-i Âdem'e karşı ilim noktasında hâdise-i mağlubiyetlerini zikreder. Sonra bu iki hâdiseyi iki ism-i küllî ile icmâl

¹ Allah ne mübarek kılmış, Allah dilediğini yapar. [Evet o Rabbülâlemin olan Allah ne yücedir! (A'râf sûresi, 7/54)]

² Ve Êdem'e bütün isimleri öğretti. Müteakiben önce onları meleklerle göstererek: “İddianızda tutarlı iseniz haydi Bana sunları isimleriyle bir bildirin bakalım!” dedi. • “Sübhanısın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.” dediler. (Bakara sûresi, 2/31-32)

Azamet-i kudret-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğü, her şeye gücü yeterliği

Saltanat-ı rububiyet: Kâinatı yaratan ve yöneten Allah teâlâ'nın mutlak hâkimiyeti

Emirber: Emir eri

Âyat-ı rububiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah teâlâ'yı gösteren deliller

Arş-ı rububiyet: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi. **Müheyya:** Hazır

Hâşişger: Arzulayan, istekli

Sâbık: Önceki. **Hülâsa:** Öz

Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevi su

Mezîyet-i cezâlet: İfade güzelliğindeki üstünlük

Tegayyür: Değişme

Muhtelif keyfiyata medar: Değişik durumlara vesile olma

Hakaik-ı sabite: Değişmez, sabit gerçekler

Külli esma: Bütün her şeyi içine alan isimler. **İcmal:** Öz, özet

Tefekkür: Düşünme, zihin yorma

Fezleke: Hülâsa. Netice, özet

Hatime: Son, sonuç olarak

Hilâfet: İnsanın Allah adına dünyada icraat yapma yetkisi

Rûchâniyet: Üstünlük

Medar: Vesile, sebep

Hâdise-i cüz'îye: Küçük hâdise

Hâdise-i mağlubiyet: Yenilme, mağlup olma hâdisesi

İsm-i küllî: Geniş manaları içine alan isim

ediyor. Yâni, ¹ أَلَيْسَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ yâni: “Âlim ve Hakîm sen olduğun için Âdem’i tâlim ettin, bize galib oldu. Hakîm olduğun için, bize istidadımıza göre veriyorsun. O’nun istidadına göre rüchaniyet veriyorsun.”

♦ İkinci mânânın misâllerinden meselâ:

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِعًا
لِلشَّارِبِينَ • وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي
ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ • وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ
الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ • ثُمَّ كُلِّي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكَ ذُلًّا يَخْرُجُ مِنْ
بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ • ²

Cenâb-ı Cenâb-ı İste şu âyetler, ³ ذِكْرُكَ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

Hakk’ın koyun, keçi, inek, deve gibi mahluklarını insanlara hâlis, sâfi, leziz bir süt çeşmesi; üzüm ve hurma gibi masnu’ları da insanlara latif, leziz, tatlı birer ni’met tablaları ve kazanları; ve arı gibi küçük mu’cizat-ı kudretini şifalı ve tatlı güzel bir şerbetçi yaptığını âyet şöylece gösterdikten sonra tefekküre, ibrete, başka şeyleri de kıyas etmeğe teşvik için

ذِكْرُكَ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ der, hâtime verir.

Altıncı Nükte-i Belâğat

Kâh oluyor ki âyet, geniş bir kesrete ahkâm-ı rubûbiyet’i serer, sonra

¹ Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

² Doğrusu davarlarda da size deliller vardır: Zira size onların kanlarındaki işkembe ile kan arasından, hâlis bir süt içiriyoruz ki içenlerin boğazından afiyetle geçer. * Hurma ve üzümde hem sarhoşluk veren içki, hem de güzel gıdalar elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını çalıştıran kimseler için alacak ibret vardır. ** Rabbin bal arsına şöyle vahyetti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine göz göz ev (kovan) edin. Sonra da her türlü meyveden ye de Rabbinin sana yayılman için belirlediği yolları tut.” Onların kanlarından renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır. (Nahl sûresi, 16/66-69)

³ ...Onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır. (Nahl sûresi, 16/69)

Talim: Öğretme, eğitme

İstidat: Kabiliyet, yetenek

Masnu: Sanatlı bir şekilde yaratılmış her bir mahluk. **Leziz:** Lezzetli

Mucizat-ı kudret: Kudret mucizeleri

Tefekkür: Düşünme, zihin yorma

Kıyas: Karşılaştırma, mukayese etme. **Hatime:** Son, sonuç olarak

Kâh: Bazı, bazen. **Kesret:** Çokluk

Ahkâm-ı rubûbiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözetken Allah teâlânın hükümleri

birlik ciheti hükmünde bir râbıta-yi vahdet ile birleştirir veyahut bir kaide-i külliye içinde yerleştirir.

♦ Meselâ: وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ¹

İşte Âyetü'l-Kürsî'de on cümle ile on tabaka-yi tevhidi ayrı ayrı renklerde isbat etmekle beraber مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ² cümlesiyle gayet keskin bir şiddetle şirki ve gayrın müdahalesini keser, atar. Hem şu âyet ism-i a'zâmın mazharı olduğundan, hakâik-i ilâhiye'ye ait mânâları a'zamî derecedir ki, a'zamiyet derecesinde bir tasarruf-i rubûbiyet'i gösteriyor. Hem umum semâvât ve arza birden müteveccih tedbir-i ulûhiyet'i en a'zamî bir derecede umuma şamil bir hafiziyeti zikrettikten sonra; bir râbıta-yi vahdet ve birlik ciheti, o a'zamî tecelliyâtlarının menba'larını وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ile hü-lâsa eder.

♦ Hem meselâ:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفَلَكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ • وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ • وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا³

İşte şu âyetler, evvelâ Cenâb-ı Hakk'ın insana karşı şu koca kâinatı nasıl bir saray hükmünde hakedip semâdan zemine âb-ı hayatı gönderip, insan-

¹ O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle Ulu, öyle Büyüktür. (Bakara sûresi, 2/255)

² ...İzni olmadan huzurunda şefaât etmek kimin haddine? (Bakara sûresi, 2/255)

³ Allah gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size râm eden, akan suları da, ırmakları da sizin hizmetinize verendir. * Mutad seyirlerini yapan Güneş ile Ay'ı size âmade kılan, geceyi ve gündüzü istifadenize veren de O'dur. * Hasılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız... (İbrahim sûresi, 14/32-34)

Râbıta-ı vahdet: Birlik bağı

Tabaka-i tevhid: Tevhid tabakası

Şirk: Allah'a ortak koşma

Gayr: Başkası

İsm-i a'zam: Duaların kabulüne vesile olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce ismi

Mazhar: Bir şeyin görüldüğü ayna

Hakaik-i ilâhiye: İlâhî hakikatlar

Âzamî: En büyük, en yüksek

Tasarruf-i rububiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözetken Allah teâlânın idaresi

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş

Tedbir-i uluhiyet: Cenab-ı

Hakkın yönetmesi, idaresi

Şamil: Kaplayan, içine alan

Hafiziyet: Allah'ın her şeyi koruyup kayıt altına alması

Menba': Kaynak.

Hülâsa: Öz

Halk etme: Yaratma

Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevi su

lara rızkı yetiştirmek için zemini ve semâyı iki hizmetkâr ettiği gibi, zeminin sair aktarında bulunan her bir nevi meyvelerinden, her bir adama istifade imkânı vermek, hem insanlara semere-i sa'yelerini mübadele edip her nevi medar-ı maişetini temin etmek için gemiyi insana müsahhar etmiştir. Yâni denize, rüzgâra, ağaca öyle bir vaziyet vermiş ki; rüzgâr bir kamçı, gemi bir at, deniz onun ayağı altında bir çöl gibi durur. İnsanları gemi vasıtasıyla bütün zemine münasebetdar etmekle beraber ırmakları, büyük nehirleri, insanın fitrî birer vesait-i nakliyesi hükmünde teshir; hem Güneş ile Ay'ı seyrettirip mevsimleri ve mevsimlerde değişen Mün'im-i Hakikî'nin renk renk nimetlerini insanlara takdim etmek için iki müsahhar hizmetkâr ve o büyük dolabı çevirmek için iki dümenci hükmünde halketmiş. Hem gece ve gündüzü insana müsahhar yâni hâb-ı rahatına geceyi örtü, gündüzü maişetlerine ticaretgâh hükmünde teshir etmiştir.

İşte bu niam-ı ilâhiye'yi ta'dad ettikten sonra, insana verilen ni'metlerin ne kadar geniş bir dairesi olduğunu gösterip, o dairede ne derece hadsiz ni'metler dolu olduğunu şu:

وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا¹

fezleke ile gösterir. Yâni: "İstidad ve ihtiyac-ı fitrî lisanıyla insan ne istemişse, bütün verilmiş. İnsana olan ni'met-i ilâhiye, ta'dad ile bitmez, tükenmez. Evet insanın mâdem bir sofraya ni'meti semâvât ve arz ise ve o sofradaki ni'metlerden bir kısmı Şems, Kamer, gece, gündüz gibi şeyler ise, elbette insana müteveccih olan ni'metler hadd ü hesaba gelmez."

Yedinci Sırr-ı Belâğat

Kâh oluyor ki âyet; zâhirî sebebi, icadın kabiliyetinden azletmek ve uzak göstermek için müsebbebin gayelerini, semerelerini gösteriyor. Tâ anlaşılınsın

¹ Hasılı O, Kendisinden dilediğinin her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız... (İbrahim sûresi, 14/34)

Sair: Diğer, başka
Aktar: Her taraf. **Nev':** Çeşit, tür
Semere-i sa'y: Çalışma ve gayretin neticesi
Mübadele: Değiştirme
Medar-ı maişet: Geçim vesilesi
Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade
Münasebettar: İlgili, alakalı
Fitri: Tabii
Vesait-i nakliye: Nakliye araçları

Teshir: Birinin hizmetine vermek
Mün'im-i hakikî: Hakikî nimet veren Allah
Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade
Hâb-ı rahat: Dinlenme uykusunu
Maişet: Geçim
Ticaretgâh: Ticaret yapılan yer
Niam-ı ilâhiye: İlâhî nimetler
Tâdad: Sayma, sayıp dökmeye
Fezleke: Hülâsa. Netice. Öz

İstidad: Kabiliyet, yetenek
İhtiyac-ı fitrî: Tabii ihtiyaçlar, yaratılıştan gelen ihtiyaçlar
Nimet-i ilâhiye: İlâhî nimet
Sofra-i nimet: Nimetlerin sunulduğu sofraya.
Şems: Güneş. **Kamer:** Ay
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Kâh: Bazı, bazen
Azletmek: Uzaklaştırmak
Müsebbeb: Netice

ki; sebab, yalnız zâhirî bir perdedir. Çünkü; gayet hakimâne gayeleri ve mühim semereleri irâde etmek, gayet Âlîm, Hakîm birinin işi olmak lâzımdır. Sebebi ise şuursuz, câmidir. Hem semere ve gayetini zikretmekle âyet gösteriyor ki; sebebler çendan nazar-ı zâhirîde ve vücûdda müsebbebat ile muttasıl ve bitişik görünür. Fakat hakikatte mabeynlerinde uzak bir mesâfe var. Sebepten müsebbebin icadına kadar o derece uzaklık var ki; en büyük bir sebebin eli, en ednâ bir müsebbebin icadına yetişemez. İşte sebab ve müsebbebin ortasındaki uzun mesâfede, esmâ-yı ilâhiye birer yıldız gibi tulû' eder. Matla'ları, o mesâfe-i mâneviyedir. Nasıl ki zâhir nazarda dağların daire-i ufkunda semânın etekleri muttasıl ve mukarin görünür. Hâlbuki daire-i ufk u cibâlîden semânın eteğine kadar, umum yıldızların matla'ları ve başka şeylerin meskenleri olan bir mesâfe-i azîme¹ bulunduğu gibi; esbab ile müsebbebat mabeyninde öyle bir mesâfe-i mâneviye var ki, îmânın dürbünüyle, Kur'ân'ın nuruyla görünür.

♦ Meselâ:

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ • أَنَا صَبَّبْنَا الْمَاءَ صَبًّا • ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا • فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا • وَعَبَّرْنَا وَفَضًّا • وَزَيَّنَّا وَنَحْلًا • وَحَدَّائِقُ غُلْبًا • وَفَاكِهَةً وَأَبًّا • مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ²

İşte şu âyet-i kerîme, mucizât-ı kudret-i ilâhiyeyi bir tertib-i hikmetle zikrederek esbâbı müsebbebata rabtedip en âhirde³ لَكُمْ مَتَاعًا lafzıyla bir gayeyi gösterir ki; o gaye, bütün o müteselsil esbab ve müsebbebat içinde o gayeyi gören ve tâkib eden gizli bir Mutasarrıf bulunduğunu ve o esbab,

¹ Meselâ Efendimiz (sallâllâhu aleyhi ve sellem) göklerin, Allah'a secde hâlindeki meleklerle dolu olduğunu bildiriyor: Tirmizî, zühd 9; İbnî Mâce, zühd 19.

² “Hele, insan, yiyeceklerinin kaynağına bir baksın: • Biz yağmuru gökten bardaktan boşanırcasına şırl şırl döktük. • Sonra nebat bitsin diye, toprağı iyice sürdük, • (26-31) Orada hububatlar, daneler, üzümmler ve yoncalar, zeytinler ve hurmalar, ağaçları gür ve sık bahçeler, meyveler ve çayırılar bitirdik. • Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık.” (Abese sûresi, 80/24-32)

³ ...Sizin faydalanmanız için... (Abese sûresi, 80/32)

Zâhirî: Görünüşte, dıştan

Semere: Meyve, netice

Câmid: Donuk, cansız

Çendan: Gerçi

Nazar-ı zâhirî: Dış görünüşü dik-kate alan bakış

Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler

Muttasıl: Bitişik

Mabeyn: Ara, arası

Ednâ: En düşük, en aşağı

Tulû etme: Doğma

Matlâ: Tulu edecek, doğacak yer

Mesafe-i mâneviye: Manevî uzaklık

Daire-i ufuk: Görüş alanı, ufk

Muttasıl: Bitişik. **Mukarin:** Yakın

Daire-i ufk-i cibalî: Dağ ufkunun çizdiği daire

Esbab: Sebepler

Mesafe-i azîme: Büyük mesafe

Mabeyninde: Arasında

Mu'cizât-ı kudret-i ilâhiye: İlâhî kudretin mucizeleri

Tertib-i hikmet: Peşpeşe gelmedeki sır, gaye

Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler.

Esbab: Sebepler

Rabtetme: Birbirine bağlama

Müteselsil: Silsile hâlinde ard arda gelen

Mutasarrıf: Tasarruf eden, idare eden

O'nun perdesi olduğunu isbat eder. Evet, **مَتَاعًا لَّكُمْ وَلَا تَعْمَلُكُمْ** tâbiriyle bütün esbabı, icad kabiliyetinden azleder. Mânen der: “Size ve hayvanâtınıza rızkı yetiştirmek için su semâdan geliyor. O suda, size ve hayvanâtınıza acıyıp şefkat edip rızık yetiştirmek kabiliyeti olmadığından; su gelmiyor, gönderiliyor” demektir. Hem toprak, nebâtatıyla açılıp, rızkınız oradan geliyor. Hissiz, şuursuz toprak, sizin rızkınızı düşünüp şefkat etmek kabiliyetinden pek uzak olduğundan, toprak kendi kendine açılmıyor, birisi o kapıyı açıyor, ni'metleri ellerinize veriyor. Hem otlar, ağaçlar sizin rızkınızı düşünüp merhameten size meyveleri, hububatı yetiştirmekten pek çok uzak olduğundan, âyet gösteriyor ki, onlar bir Hakîm-i Rahîm'in perde arkasından uzattığı ipler ve şeritlerdir ki, ni'metlerini onlara takmış, zihayatları uzatıyor. İşte şu beyanâtan Rahîm, Rezzâk, Mün'im, Kerîm gibi çok esmânın matla'ları görünüyor.

♦ Hem meselâ:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَّامًا فَتَرَى الْوَدَقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ • يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ • وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ •²

İşte şu âyet, mu'cizât-ı rubûbiyet'in en mühimlerinden ve hazine-i rahmetin en acib perdesi olan bulutların teşkilâtında yağmur yağdırmaktaki ta-

¹ Bütün bulunlar sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık. (Abese sûresi, 80/32)

² Baksana, Allah bulutlar sevk ediyor, sonra onları bir araya getirip üstüste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunların arasından yağmur çıkıyor. O gökten, oradaki dağlar büyüklüğünde bulutlardan dolu indirir de onunla dilediğini vurur, dilediğini de ondan korur. Bu bulutların şimşeginin parıltısı nerdeyse gözleri alıverecek! * Allah gece ile gündüzü birbirine çeviriyor, geceyi gündüze, gündüzü geceye dönüştürüyor, sürelerini uzatıp kısaltıyor. Elbette bunda görebilenler için alınacak bir ders vardır. * Allah her canlıyı sudan yarattı. Kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi dört ayağı üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Çünkü Allah her şeye kadirdir. (Nûr sûresi, 24/43-45)

Azletme: Görevden alma, yol verme
Nebatât: Bitkiler
Hububat: Tahıl ürünleri
Zihayat: Canlı varlık
Beyanat: Açıklamalar

Rahîm: Merhamet ve ihsan eden
Rezzak: Rızık veren manasında
Mün'im: Nimetlerle donatan Allah (c.c.). **Kerîm:** Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)

Mu'cizât-ı rubûbiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözetken Allah teâlâ'nın mucizeleri
Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi
Teşkilât: Meydana getirmeler

sarrufat-ı acibeyi beyan ederken güya bulutun eczaları cev-v-i havada dağılıp saklandığı vakit, istirahatata giden neferat misillü bir boru sesiyle toplandığı gibi emr-i ilâhî ile toplanır, bulut teşkil eder. Sonra küçük küçük taifeler bir ordu teşkil eder gibi, o parça parça bulutları te'lif edip, -kıyâmette seyyar dağlar cesamet ve şeklinde ve rutubet ve beyazlık cihetinde kar ve dolu keyfiyetinde olan- o sehâb parçalarından âb-ı hayatı bütün zihayata gönderiyor. Fakat o göndermekte bir irâde, bir kasd görünüyor. Hâcâta göre geliyor; demek gönderiliyor. Cevv berrak, sâfi, hiçbir şey yokken bir mahşer-i acaib gibi dağvari parçalar kendi kendine toplanmıyor, belki zihayata tanıyan birisidir ki, gönderiyor. İşte şu mesâfe-i mâneviyede Kadîr, Âlîm, Mutasarrıf, Müdebbir, Mürebbî, Muğîs, Muhyî gibi esmâların matla'ları görünüyor.

Şekizinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân kâh oluyor ki, Cenâb-ı Hakk'ın âhirette hârîka ef'allerini kalbe kabûl ettirmek için ihzârîye hükmünde ve zihni tasdika müheyya etmek için bir i'dadiye sûretinde dünyadaki acaib ef'alini zikreder veyahut istikbalî ve uhrevî olan ef'al-i acibe-i ilâhiye'yi öyle bir sûrette zikreder ki, meşhudumuz olan çok nazîreleriyle onlara kanaatimiz gelir.

♦ Meselâ: **أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ¹** tâ sûre-

nin âhirine kadar...

İşte şu bahiste Haşir meselesinde Kur'ân-ı Hakîm, haşri isbat için yedi-sekiz sûrette muhtelif bir tarzda isbat ediyor. **Evvelâ** neş'e-i ûlâyı nazara verir. Der ki: "Nutfeden alakaya, alakadan mudgaya, mudgadadan tâ hilkat-ı in-

¹ İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize. (Yâsîn sûresi, 36/77)

Ecza: Parçalar

Cevv-i hava: Hava boşluğu

Neferat: Erler, askerler

Misillü: Gibi, benzeri

Emr-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın emri

Seyyar: Gezici, hareket hâlinde

Cesamet: Büyüklük

Keyfiyet: Durum, hâl, nitelik

Sehab: Bulut

Âb-ı hayat: Hayat veren su

Zihayat: Canlı varlık

Kasd: Amaç, gaye

Hâcat: İhtiyaçlar

Cevv: Hava, atmosfer

Berrak: Duru, açık

Sâfi: Duru, temiz, katıksız

Mahşer-i acaib: Hayret uyandıran şeylerin toplandığı yer

Dağvari: Dağ gibi

Kadîr: Kudret sâhibi ve her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)

Âlîm: İlim sâhibi, ilmiyle her şeyi bilen manasında Allah (c.c.)

Mutasarrıf: Her şeyin idaresi kendinde olan dilediği manada tasarruf eden Allah (c.c.)

Müdebbir: İlmi ile her şeyin akibetini ihâta edip ona göre hikmetle iş yapan Allah (c.c.)

Mürebbî: Terbiye eden, besleyip büyüten Allah (c.c.)

Matlâ: Tulu edecek, doğacak yer

Mugis: Yardım eden, çağrıldığında icabet eden Allah (c.c.)

Muhyî: Maddî mânevî hayat veren, diriltten Allah (c.c.)

Meziyet-i cezâlet: İfade güzelliğindeki güzellik

İhzârîye: Hazırlık mahiyetinde olan

Ef'al-i acibe-i ilâhiye: Allah'ın hayret verici, hayranlık uyandıran fiilleri.

Müheyya: Hazır

Meşhud: Gözle görülen

Neş'e-i ulâ: İlk yaradılış

Nutfe: Meni, döl suyu

Alaka: Rahim çeperine asılıp tutunan döl, embriyo

Mudga: Bir çiğnem et parçası

sâniyeye kadar olan neş'etinizi görüyorsunuz. Nasıl oluyor ki, neş'e-i uhrâyî inkâr ediyorsunuz. O, onun misli, belki daha ehvenidir.”

Hem Cenâb-ı Hak insana karşı ettiği ihsânât-ı azîmeyi

الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا¹ kelimesiyle işaret edip der: “Size böy-

le ni'met eden Zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkmamak üzere yatasınız.” **Hem** remzen der: “Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz. Odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeyip istib'ad ediyorsunuz. **Hem** semâvât ve arzı halkeden, semâvât ve arzın meyvesi olan insanın hayat ve memâtından âciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesine ehemmiyet vermeyip başkasına mal eder mi? Bütün ağacın neticesini terk etmekle, bütün eczasıyla hikmetle uğruşmuş hilkat şeceresini a-bes ve beyhude yapar mı zannedersiniz?” Der: “Haşirde sizi ihya edecek zât, öyle bir zâttır ki; bütün kâinat, O'na emirber nefer hükmündedir. 'Emr-i kün feyekûn'e karşı Kemâl-i inkıyad ile serfûru' eder. Bir baharı halketmek bir çiçek kadar O'na ehven gelir. Bütün hayvanâtı îcad etmek, bir sinek îcadı kadar kudretine kolay gelir bir Zât'tır. Öyle bir Zât'a karşı,

مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ² deyip kudretine karşı tâciz ile meydan okunmaz!..” Sonra

فَسُبْحَانَ الَّذِي فِي يَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ³ tâbiriyle: “Her şeyin dizgini elinde, her şeyin anahtarı yanında, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitab sahifeleri gibi kolayca çevirir. Dünya ve âhireti, iki menzil gibi bunu kapar, onu açar bir Kadir-i Zülcelâl'dir.” Mâdem böyledir, bütün delâil neticesi olarak

وَالْبَيْتِ تُرْجَعُونَ⁴ Yâni: “Kabirden sizi ihya edip, haşre getirip, huzur-i Kibriyâ-sında hesabınızı görecektir.” İşte şu âyetler, haşrın kabûlüne zihni müheyya etti. Kalbi de hâzır etti; çünkü: Nezâirini dünyevî ef'al ile de gösterdi.

¹ O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır... (Yâsîn sûresi, 36/80)

² (Çürümüş vaziyetteki o) kemikleri kim diriltecek! (Yâsîn sûresi, 36/78)

³ Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. (Yâsîn sûresi, 36/83)

⁴ Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır. (Yâsîn sûresi, 36/83)

Hilkat-i insaniye: İnsanın yaratılışı

Neş'et: Yaratılış, meydana gelme

Neş'e-i uhra: İkinci yaratılış, ölümünden sonra tekrar yaratılma

Ehven: Daha kolay

İhsânât-ı azîme: Büyük ihsanlar, lütuflar

Remzen: Bir şeyi, açık olarak değil de ona işaret ederek anlatmak suretiyle

İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme. **Memat:** Ölüm

Eczâ: Parçalar. **Abes:** Boş, saçma

Hilkat şeceresi: Yaratılış ağacı

Beyhude: Boşuna, gereksiz

Emirber nefer: Emir eri

Kemal-i inkıyad: Tam bir hürmet ve itaat

Serfûru: Boyun eğme, itaat

Menzil: Oda, konak

Kadir-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan

Delâil: Deliller

İhya: Hayat verme, diriltme

Haşir: İnsanların öldükten sonra dirilitilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları

Huzur-i kibriya: Allah'ın yüce huzuru.

Müheyya: Hazır

Nezâir: Benzerler. **Efal:** Fiiller

Hem kâh oluyor ki, e'f'al-i uhreviyesini öyle bir tarzda zikreder ki; dūnevî nazairlerini ihsas etsin, tâ istib'ad ve inkâra meydan kalmasın.

♦ Meselâ: ¹ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ilh... ve ² إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ilh...

ve ³ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ .

İşte şu sûrelerde kıyâmet ve haşirdeki inkılabat-ı azîmeyi ve tasarrufat-ı rubûbiyet'i öyle bir tarzda zikreder ki; insan onların nazîrelerini dünyada, meselâ: Güzde, baharda gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o inkılabatı kolayca kabûl eder. Şu üç sûrenin meal-i icmâlîsine işaret dahi pek uzun olur. Onun için bir tek kelimeyi nümûne olarak göstereceğiz.

♦ Meselâ: ⁴ إِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ kelimesi ifade eder ki: Haşirde herkesin

bütün a'mâlî bir sahife içinde yazılı olarak neşrediliyor. Şu mesele, kendi kendine çok acaib olduğundan akıl ona yol bulamaz. Fakat sûrenin işaret ettiği gibi haşr-i baharîde başka noktaların nazîresi olduğu gibi, şu neşr-i suhuf nazîresi pek zâhirdir. Çünkü; her meyvedâr ağacın, ya çiçekli bir otun da amelleri var, fiilleri var, vazifeleri var, (Esmâ-yi ilâhiye'yi ne şekilde göstererek tesbihât etmiş ise) ubûdiyetleri var. İşte onun bütün bu amelleri tarih-i hayatlarıyla beraber umum çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp başka bir baharda, başka bir zeminde çıkar. Gösterdiği şekil ve sûret lisanıyla, gayet fasih bir sûrette, analarının ve asıllarının a'mâlini zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle, sahife-i a'mâlini neşreder. İşte gözümüzün önünde bu Hakîmâne, Hafîzâne, Müdebbirâne, Mürebbîyâne, Latîfâne şu işi yapan O'dur ki, der: ⁴ إِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ Başka noktaları buna kıyas eyle, kuvvetin varsa istinbat et. Sana yardım için bunu da söyleyeceğiz.

¹ Gök yarıldığı zaman. (İnşikak sûresi, 84/1)

² Gök yarıldığı zaman. (İnfitâr sûresi, 82/1)

³ Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman. (Tekvîr sûresi, 81/1)

⁴ Hesap defterleri açıldığı zaman... (Tekvîr sûresi, 81/10)

İhsas: Hissettirme

İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme

İnkılâbat-ı azîme: Büyük değişiklikler

Tasarrufat-ı rubûbiyet: Cenab-ı Hakk'ın icraatları

İnkılâbat: Değişiklikler

Meal-i icmâlî: Kısa, toplu mana, özet.

A'mâl: Ameller

Haşr-i baharî: Bahar mevsimindeki yeniden dirilme, canlanma

Neşr-i suhuf: İnsanların yaptıklarının kayıt altına alındığı amel defterlerinin açılması

Nazîre: Benzer, denk, eş

Zâhirdir: Açıktır

Meyvedar: Meyve veren, meyveli

Tarih-i hayat: Hayat tarihi

Fasih: Açık, düzgün ifade

Sahife-i a'mâl: Amel defteri

Hakîmane: Hikmetli bir şekilde

Hafîzane: Koruyup, muhafaza ederek

Müdebbirane: Mahir bir şekilde yöneterek

Mürebbîyane: Mahir bir şekilde eğiterek

İstinbat: Hüküm çıkarma

İşte كَوَّرَتْ إِذَا الشَّمْسُ كَوَّرَتْ Şu kelâm; “tekvir” lafzıyla, yâni “sarmak” ve “toplamak” mânâsıyla, parlak bir temsile işaret ettiği gibi, nazîrini dahi îma eder.

•**Birinci:** Evet Cenâb-ı Hak tarafından adem ve esîr ve semâ perdelelerini açıp, Güneş gibi, dünyayı ışıklandıran pırlanta-misâl bir lâmbayı, hazine-i rahmetinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra, o pırlantayı perdelerine sarıp kaldıracak.

•**İkinci:** Veya ziyâ metâını neşretmek ve zeminin kafasına ziyâyı, zulmetle münavebeten sarmakla muvazzaf bir me'mur olduğunu ve her akşam o me'mura metâını toplattırıp gizlettiği gibi, kâh olur bir bulut perdesiyle alış-verişini az yapar; kâh olur Ay onun yüzüne karşı perde olur, muamelesini bir derece çeker, metâını ve muamelât defterlerini topladığı gibi, elbette o me'mur bir vakit o me'muriyetten infisal edecektir. Hattâ hiçbir sebab-i azl bulunmazsa, şimdilik küçük fakat büyümeye yüz tutmuş yüzündeki iki leke büyümekle, Güneş, yerin başına izn-i ilâhî ile sardığı ziyâyı, emr-i Rabbanî ile geriye alıp, Güneş'in başına sarıp, “Haydi yerde işin kalmadı!” der. “Cehennem'e git, sana ibadet edip senin gibi bir me'mur-i müsahharı sadakatsizlikle tahkir edenleri yak!” der, إِذَا الشَّمْسُ كَوَّرَتْ fermanını lekeli siyah yüzyüyle yüzünde okur.

Dokuzuncu Nükte-i Belâğat

Kur'ân-ı Hakîm, kâh olur cüz'î bazı maksadları zikreder, sonra o cüz'iyat vasıtasıyla küllî makamlara zihinleri sevk etmek için, o cüz'î maksadı, bir kaide-i külliye hükmünde olan Esmâ-yi Hüsnâ ile takrir ederek tesbit eder, tahkik edip isbat eder.

♦ Meselâ:

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ
تَحَاوَرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ¹

¹ Kocası hakkında sana başvurup tartışan ve hâlini Allah'a arzeden o kadının sözlerini elbette Allah işitti. Allah sizin konuşmalarınızı dinliyordu. Şüphesiz Allah Semî'dir, Basirdir: Her şeyi işitir ve görür. (Mücadele süresi, 58/1)

İma: İşaret. **Adem:** Yokluk
Esir: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağladığı düşünülen; ince, hafif ve akışkan madde (eter)
Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi
Münavebeten: Sıra ile, nöbetleşe
Muvazzaf: Vazifeli

Muamelât: Muameleler, işlemler
Sebeb-i azl: İşinden ayırma sebebi
İzn-i ilâhî: Allah'ın izni, müsadesi
Emr-i rabbanî: Cenab-ı Hakk'ın emri. **İnfisal:** Ayrılma
Memur-i musahhar: Emre âmade hizmetli. **Kâh:** Bazi, bazen
Kâide-i külliye: Genel kural

Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
Cüz'iyat: Cüz'î, kıymetsiz, başka şeylere şamil olmayan şeyler
Esmâ-i hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri, sıfatları
Takrir: Yerleştirme, pekiştirme
Tahkik etme: Araştırma, inceleme

İşte Kur'ân der: “Cenâb-ı Hak, Semî-i Mutlak'tır, her şeyi işitir. Hattâ en cüz'î bir macera olan ve zevcinden teşekki eden bir zevcenin sana karşı mücadelesini Hak ismiyle işitir. Hem rahmetin en latîf cilvesine mazhar ve şefkatın en fedâkâr bir hakikatine maden olan bir kadının haklı olarak zevcinden dâvasını ve Cenâb-ı Hakk'a şekvasını umûr-u azîme sûretinde Rahîm ismiyle ehemmiyetle işitir ve Hak ismiyle ciddiyetle bakar.” İşte bu cüz'î maksadı küllîleştirmek için, mahlukatın en cüz'î bir hâdisesini işiten, gören -kâinatın daire-i imkânisinden hariç- bir Zât, elbette her şeyi işitir, her şeyi görür bir Zât olmak lâzım gelir. Ve kâinata Rab olan, kâinat içinde mazlum küçük mahlukların dertlerini görmek, feryatlarını işitmek gerektir. Dertlerini görmeyen, feryatlarını işitmeyen, “Rab” olamaz.

Öyle ise; ¹ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ cümlesiyle iki hakikat-i azîmeyi tesbit eder.

♦ Hem meselâ:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي
بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ²

İşte Kur'ân, Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) mi'râcının mebdei olan, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya olan seyeranını zikrettikten sonra ³ إِنَّهُ 'deki zamir, ya Cenâb-ı Hakk'adır veyahut Peygamber'edir. Peygamber'e göre olsa, şöyle oluyor ki: “Bu seyahat-i cüz'î-de, bir seyr-i umumî, bir uruc-u küllî var ki, tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı kavseyn'e kadar, merâtib-i külliye-i esmâiyede gözüne, kulağına tezahür eden

¹ “Şüphesiz Allah Semî'dir, Basirdir: Her şeyi işitir ve görür.” (Mücadele sûresi, 58/1)

² “Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammedi, Mescid-i Haramdan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâya götüren O zatın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

³ Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur. (İsrâ sûresi, 17/1)

Semî-i mutlak: Tam manasıyla her şeyi duyan işiten Allah (c.c.)
Zevc: Eş, koca. **Zevce:** Eş, hanım
Teşekki: Şikâyet etme
Şekva: Şikâyetçi olma, sıızlanma
Umûr-i azîme: Büyük işler
Külli: Bütün her şeyi içine alacak şekilde. **Mebde:** Başlangıç
Daire-i imkân: Varlık sahası
Hakikat-i azîme: Büyük hakikat
Mirac: Göğe çıkma, yükselme
Seyran: Dolaşma, seyahat

Mescid-i haram: Mekke-i Mukerremede bulunup içinde Kâbe'nin bulunduğu mukaddes mescit
Mescid-i aksa: Kudûs'te bulunan ve Müslümanların ilk kiblegâhı olan mescit
Seyahat-i cüz'î: Küçük seyahat
Seyr-i umumî: Herkesi alâkadar eden bir yolculuk
Tezahür eden: Görünen
Urûc-i küllî: Külli yükseliş, umumi manada bir yükseliş, çıkış

Sidretü'l-münteha: Hz. Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) miraç gescesinde gösterilen, hilkatin aldığı son şekli gösteren yaratılış ağacı
Kab-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası
Meratib-i külliye-i esmaiye: Allah'ın (c.c.) isimlerinin külli ve umumi mertebeleri

âyât-ı rabbâniyeyi ve acaib-i sanat-ı ilâhiyeyi iştmiş, görmüştür” der. O küçük, cüz’î seyahatı; küllî ve mahşer-i acaib bir seyahatın anahtarı hükmünde gösteriyor.

Eğer zamir, Cenâb-ı Hakk’a raci’ olsa şöyle oluyor ki: “Bir abdini bir seyahatta huzuruna davet edip bir vazife ile tavzif etmek için Mescid-i Haram’dan mecma-ı enbiyâ olan Mescid-i Aksâ’ya gönderip enbiyâlarla görüştürüp bütün enbiyâların usûl-ü dinlerine vâris-i mutlak olduğunu gösterdikten sonra, tâ Kâb-ı kavseyn’e kadar mülk ü melekûtunda gezdirdi. İşte çendan o Zât bir abddir, bir mi’râc-ı cüz’ide seyahat eder. Fakat bu abdde bütün kâinata taalluk eden bir emanet beraberdir. Hem şu kâinatın rengini değiştirecek bir nur beraberdir. Hem saadet-i ebediyenin kapısını açacak bir anahtar beraber olduğu için, Cenâb-ı Hak kendi Zât’ını “Bütün eşyayı iştir ve görür” sıfatıyla tavsif eder. Tâ o emanet, o nur, o anahtarın cihan-şümûl hikmetlerini gösterebilir.

♦ Hem meselâ:

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنَحَةٍ مَّنْثَى وَتِلْكَ
وَرُبَّاعٌ يَرِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

İşte şu sûrede, “Semâvât ve arzın Fâtır-ı Zülcelâl’i, semâvât ve arzı öyle bir tarzda tezyin edip âsâr-ı kemâlini göstermekle hadsiz seyircilerinden Fâtır’ına hadsiz medh ü senâlar ettiriyor ve öyle de hadsiz nimetlerle süslen-dirmiş ki, semâ ve zemin bütün nimetlerin ve nimet-dîdelerin lisanlarıyla o Fâtır-ı Rahmân’ına nihayetsiz hamd ü sitayiş ederler” dedikten sonra, yerin şehirleri ve memleketleri içinde Fâtır’ın verdiği cihâzât ve kanatlarıyla seyr u seyahat eden insanlarla hayvanât ve tuyur gibi; semâvî saraylar olan yıldız-

¹ “Hamd, gökleri ve yeri yaratan ve melaikeli ikiye, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a mahsus-tur. O, yaratıklarından, istediğine, dilediği kadar fazla özellikler verir, çünkü O her şeye kadirdir.” (Fâtır sûresi, 35/1)

Ayat-ı rabbaniye: Varlığını ve iradesini gösteren deliller veya kiptaki âyetler

Acaib-i sanat-ı ilâhiye: Allah’ın insanları hayrette bırakan ve insanlarda hayranlık uyandıran sanatları

Küllî: Bütün her şeyi içine alacak şekilde

Mahşer-i acaib: Hayret uyandıran şeylerin toplandığı yer

Râci: Ait olma, oraya varma

Tavzif: Görevlendirme

Mecma-ı enbiya: Peygamberlerin toplandığı yer

Enbiya: Peygamberler

Usul-i din: Dinin esasları

Varis-i mutlak: Mutlak mirasçı

Mülk ü melekût: Görünen ve görünmeyen âlem

Çendan: Gerçi, her ne kadar

Abd: Kul

Mirac-ı cüz’î: Hususi miraç

Saadet-i ebediye: Ebedi mutluluk

Tavsif: Niteleme, vasıflandırma

Cihanşümûl: Evrensel

Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan

Tezyin: Donatmak, süslemek

Âsar-ı kemal: Büyüklük ve azamet in eserleri

Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz

Fâtır: Yaratan Allah (c.c.)

Müdth ü sena: Methedip övmek

Nimet-dide: Nimete mazhar olmuş

Fâtır-ı Rahmân: Merhamet sahibi yaratan.

Hayvanat: Hayvanlar

Sitayiş: Övme, methetme

Tuyur: Kuşlar

lar ve ulvî memleketleri olan burclarda gezmek ve tayeran etmek için, o memleketin sekeneri olan meleklerine kanat veren Zât-ı Zülcelâl, elbette her şeye kadir olmak lâzım gelir. Bir sineğe, bir meyveden bir meyveye; bir serçeye, bir ağaçtan bir ağaca uçmak kanadını veren, Zühre'den Müşteri'ye, Müşteri'den Zühâl'e uçacak kanatları O veriyor. Hem, melâikeler, sekene-i zemin gibi cüz'iyete münhasır değiller, bir mekân-ı muayyen onları kaydedemiyor. Bir vakitte dört veya daha ziyade yıldızlarda bulunduğuna işaret: **ثُلْثٌ وَثُلْثٌ وَثُلْثٌ** kelimeleriyle tafsil verir. İşte şu hâdise-i cüz'iyeye olan "Melâikeleri kanatlarla teşhiz etmek" tâbiriyle, gayet küllî ve umumî bir azamet-i kudretin destgâhına işaret ederek **إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** fezlekesiyle tahkik edip tesbit eder.

Onuncu Nükte-i Belâğat

Kâh oluyor âyet, insanın isyankârane amellerini zikreder, şedid bir tehdit ile zecreder. Sonra şiddet-i tehdit, ye'se ve ümitsizliğe atmamak için, rahmetine işaret eden bir kısım esmâ ile hâtıme verir, teselli eder.

♦ Meselâ:

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ الْهَيْهَاتَ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَبَتَعُوا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا • سُبْحَانَكَ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا • تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا •³

¹ ... İkişer, üçer, dörder... (Fâtır sûresi, 35/1)

² Çünkü O her şeye kadir. (Fâtır sûresi, 35/1)

³ De ki: Faraza müşriklerin iddia ettikleri gibi Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, elbette onlar Arşın ve kâinat hakimiyetinin sahibi Yüce Allah'a üstün gelmek için çareler arayacaklardı! (Ama besbelli ki böyle bir şey asla vaki değildir.) • Allah onların, iddialarından münezzehtir, Son derece Yücedir, Uludur. • Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. Hatta hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin. Ne var ki siz onların bu tenzih ve takdislerini iyi anlayamazsınız. Bunca azametiyle beraber, kullarının gaflet ve cürümlerine karşı, O, Halimdir, Gafurdur: Pek sabırlı, müsamahalı ve bağışlayıcıdır. (İsrâ sûresi, 17/42-44)

Ulûî: Yüksek, yüce

Tayeran: Uçmak

Sekene: Ahali, ikamet edenler

Zat-ı Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Allah (c.c)

Zühre: Venüs gezegeni

Müşteri: Jüpiter gezegeni

Zühâl: Satürn gezegeni

Melâike: Melekler

Sekene-i zemin: Yeryüzü sakinleri

Münhasır: Yalnız bir şeye veya kimseye mahsus olan

Mekân-ı muayyen: Belirli bir yer

Tafsil: Ayrıntıyla açıklamak

Teşhiz: Donatmak

Azamet-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğü ve yüceliği

Destgâh: Tezgâh

Fezleke: Hülâsa. Netice. Özet

Tahkik: Araştırma, inceleme

Tesbit: Bir şeyin aslını kesin olarak bulma

İsyankârane: İtaatsizce, emre karşı gelircesine. **Şedid:** Şiddetli

Zecretmek: Sakındırma, yasaklama

Şiddet-i tehdit: Tehdit ve ikazın şiddeti.

Ye's: Ümitsizlik. **Esmâ:** İsimler

Hâtıme: Son, sonuç olarak

İşte şu âyet der ki: “De! Eğer dediğiniz gibi mülkünde şeriki olsaydı, elbette arş-ı rubûbiyet’ine el uzatıp müdahale eseri görünecek bir derecede bir intizâmsızlık olacaktı. Halbuki yedi tabaka semâvâtta, tâ hurdebinî zîhayat-lara kadar, her bir mahluk küllî olsun cüz’î olsun, küçük olsun büyük olsun, mazhar olduğu bütün isimlerin cilve ve nakışları dilleriyle, o Esmâ-yi Hüs-nâ’nın Müsemma-yi Zülcelâl’ini tesbih edip, şerik ve nazîrden tenzih ediyor-lar. Evet Nasıl ki semâ güneşler, yıldızlar denilen nur-efşan kelimâtiyle, hik-met ve intizâmıyla, O’nu takdis ediyor, vahdetine şehâdet ediyor ve cevvi-hava dahi, bulutların ve berk ve ra’d ve katrelerin kelimâtiyle O’nu tesbih ve takdis ve vahdâniyetine şehâdet eder. Öyle de zemin, hayvanât ve nebâtât ve mevcudat denilen hayattar kelimâtiyle Hâlık-ı Zülcelâl’ini tesbih ve tevhid etmekle beraber, her bir ağacı, yaprak ve çiçek ve meyvelerin kelimâtiyle yi-ne tesbih edip birliğine şehâdet eder. Öyle de en küçük mahluk, en cüz’î bir masnu’, küçüklüğü ve cüz’iyetiyle beraber, taşıdığı nakışlar ve keyfiyetler işaretiyle pek çok Esmâ-yi külliye’yi göstermek ile Müsemma-yi Zülcelâl’i tesbih edip vahdâniyetine şehâdet eder.”

İşte bütün kâinat birden, bir lisan ile, müttefikan Hâlık-ı Zülcelâl’ini tes-bih edip vahdâniyetine şehâdet ederek kendilerine göre muvazzaf oldukları vazife-i ubûdiyeti, kemâl-i itâatle yerine getirdikleri hâlde, şu kâinatın hülâ-sası ve neticesi ve nazdar bir halifesi ve nazenin bir meyvesi olan insan, bü-tün bunların aksine, zıddına olarak, ettikleri küfür ve şirkin ne kadar çirkin düşüp ne derece cezaya şayeste olduğunu ifade edip bütün bütün ye’se dü-şürmemek için, hem şunun gibi nihayetsiz bir cinâyete, hadsiz çirkin bir isya-na Kakhâr-ı Zülcelâl nasıl meydan verip kâinatı başlarına harab etmediğinin

Şerik: Ortak, eş

Arş-ı rububiyet: Allah’ın yüce tahtı, Allah’ın yüce hakimiyetinin ifadesi

Hurdebinî: Gözle görülemeyecek kadar küçük, Mikroskobik

Zîhayat: Canlı varlık

Müsemma-i Zülcelâl: Celâl, aza-met ve haşmetli isim sahibi Allah

Nazîr: Benzer olan

Tenzih: Bir şeyin, eksikliklerden uzak olduğunu dile getirme, ku-sursuz olduğunu ifade etme

Nur-efşân: Nur saçan, nuruyla etrafı aydınlatan

Cevv-i hava: Hava boşluğu, at-mosfer. **Berk:** Şimşek

Ra’d: Gök gürültüsü

Katre: Damla

Hayvanat: Hayvanlar

Nebatât: Bitkiler

Mevcudat: Varlıklar

Hâlık-ı Zülcelâl: Celâl, azamet ve haşmet sahibi Yaratıcı

Tesbih etmek: Cenab-ı Hakk, her türlü eksiklikten uzak olduğunu, dile getirmek

Tevhid etmek: Cenab-ı Hakk’ın birliğini dile getirmek

Mahluk: Yaratılmış

Cüz’î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan

Masnu: Sanatlı bir biçimde yara-tılmış

Esmâ-i külliye: Her şeyi içine alan isimler

Müsemma-i Zülcelâl: Güzel isim-lerin nitelendirdiği Allah

Vahdaniyet: Birlik, benzeri ol-mamak

Müttefikan: İttifakla, herkesin aynı şeyi söyleyerek birbirlerini doğrulamaları

Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk ve aza-met sahibi Yaratıcı

Muvazzaf: Görevli, vazifeli

Vazife-i ubudiyet: Kulluk vazifesi

Kemal-i itaat: Tam bir itaatle

Hülâsa: Öz, özet. **Nazdar:** Nazlı

Nazenin: Nâzik, nazlı

Şayeste: Uygun, yaraşır

Ye’s: Ümitsizlik

Kakhâr-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi mutlak hakim

hikmetini göstermek için إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا¹ der. O hâtime ile hikmet-i imhali gösterip, bir rica kapısı açık bırakır.

İşte şu on işarât-ı i'câziyeden anla ki, âyetlerin hâtimelerindeki fezlelerde, çok reşehat-ı hidâyetiyle beraber çok lemaât-ı i'câziye vardır ki, bûlegaların en büyük dâhileri, şu bedi' üslûblara karşı kemâl-i hayret ve istihsanlarından parmağını ısırmış, dudağını dişlemiş “Mâ Hâzâ Kelâmü Beşer!”² demiş,³ ‘إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ’³ ya, hakka'l-yakîn olarak îmân etmişler. Demek bazı âyette, bütün mezkûr işaratla beraber bahsimize girmeyen çok mezaya-yı âheri de tazammun eder ki, o mezayanın icmâında öyle bir nakş-ı i'câz görünür ki, kör dahi görebilir...

İkinci Şu'lenin Üçüncü Nuru

Şudur ki: *Kur'ân, başka kelâmlarla kabil-i kıyas olamaz.* Çünkü kelâmın tabakaları, ulviyet ve kuvvet ve hüsn-i cemâl cihetinden dört menbai var. Biri *mütেকellim*, biri *muhatap*, biri *maksad*, biri *makam'dır*. E-diblerin, yanlış olarak yalnız makam gösterdikleri gibi değildir. Öyle ise, sözde “*Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söylemiş?*” ise bak. Yalnız söze bakıp durma. Mâdem kelâm kuvvetini, hüsnünü bu dört menbadan alır. Kur'ân'ın menbâna dikkat edilse, Kur'ân'ın derece-i belâğatı, ulviyet ve hüsnü anlaşılır. Evet mâdem kelâm, mütেকellime bakıyor. Eğer o kelâm emr ve nehy ise, mütেকellimin derecesine göre irâde ve kudreti de tazammun eder. O vakit söz mukavemet-sûz olur; maddî elektrik gibi tesir eder, kelâmın ulviyet ve kuvveti o nisbette tezayüd eder.

¹ O, Halimdir, Gafurdur: Pek sabırlı, müsamahalı ve bağışlayıcıdır. (İsrâ sûresi, 17/44)

² Bu hiçbir insanın sözü olamaz. (el-Âlûsi, Rûhu'l-meânî 23/49)

³ O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir. (Necm sûresi, 53/4)

Hâtime: Son, sonuç

Hikmet-i imhal: Zaman tanımının, mühlet vermenin sebebi

İşarat-ı i'câziye: Mucizevî işaretler

Fezleke: Hülâsa. Netice. Özet

Reşehat-ı hidayet: Hidayet sınırları.

Rica: İstek, ümit

Lemeat-ı i'câzi: Mu'cizeli parıltılar

Bûleğa: Söz ustaları, edipler

Bedi': Eşi-benzeri görülmemiş, mükemmel

Kemal-i hayret: Tam bir hayret ve hayranlık

İstihsan: Beğenmek, takdir etmek

Hakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek

Mezkûr: Zikredilen, adı geçen

Mezâyâ-yı âher: Diğer meziyetler, özellikler

Tazammun: İhtiva etme, içine alma

Nakş-ı i'câzi: Mucize oluşunun nakışı. **İcmâ:** İttifak, birleşme

Mütেকellim: Konuşan

Kabil-i kıyas: Karşılaştırılabilir olma

Muhatap: Dinleyen

Maksat: Ana fikir, istenilen şey

Makam: Durulacak yer, konum

Derece-i belâğat: Edebi seviye

Ülviyet: Yücelik

Hüsn: Güzellik

Mukavemetsûz: Dayanılmaz,

karşı konulmaz

Menba': Kaynak

Tezayüd: Artma, ziyadeleşme

♦ Meselâ: ¹ يَا أَرْضُ اْبْلِعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ اْقْلِعِي ² yâni “Yâ arz! Vazifen bitti suyunu yut. Yâ semâ! Hâcet kalmadı, yağmuru kes.”

♦ Meselâ: ² يَا اَرْضُ اِئْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَا اَتَيْنَا طَائِعِينَ ³ yâni “Yâ arz! Yâ semâ! İster istemez geliniz, hikmet ve kudretime râm olunuz. Ademden çıkıp, vücûdda meşhergâh-ı sanatıma geliniz.” dedi. Onlar da: “Biz kemâl-i itâatle geliyoruz. Bize gösterdiğin her vazifeyi senin kuvvetinle göreceğiz.” İşte kuvvet ve irâdeyi tazammun eden hakikî ve nâfiz şu emirlerin kuvvet ve ulviyetine bak.

Sonra insanların ³ اَسْكُنِي يَا اَرْضُ وَاَنْشَقِي يَا سَمَاءُ وَفُومِي اَتَيْتُهَا الْقِيَامَةَ gibi sûret-i emirde cemadata hezeyanvari muhaveresi, hiç o iki emre kabil-i kıyas olabilir mi? Evet temenniden neşet eden arzular ve o arzulardan neşet eden fuzûliyâne emirler nerede! Hakikat-i âmiriyetle muttasıf bir âmirin iş başında hakikat-i emri nerede!.. Evet emri nâfiz büyük bir âmirin mutî ve büyük bir ordusuna “Arş!” emri nerede!.. Ve şöyle bir emir, âdi bir neferden işitilse; iki emir sûreten bir iken, mânen bir neferle bir ordu kumandanı kadar farkı var.

♦ Meselâ: ⁴ اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

♦ Hem meselâ: ⁵ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ Şu iki âyette iki emrin kuvvet ve ulviyetine bak, sonra beşerin emirler nev’indeki kelâmına bak. Acaba yıldız böceğinin güneşe nisbeti gibi kalmıyorlar mı?

Evet hakikî bir mâlikin iş başındaki bir tasviri ve hakikî bir sanatkârın işlediği vakit sanatına dair verdiği beyanâtı ve hakikî bir mün’imin ihsan ba-

¹ Ey yer suyunu yut ve sen ey gök suyunu tut! (Hûd sûresi, 11/44)

² “Ona ve yere şöyle buyurdu: “İsteyerek de olsa, istemeyerek de olsa emrime gelin!” onlar da: “Gönüllü olarak geldik.” dediler.” (Fussilet sûresi, 41/11)

³ Ey yer, dur. Ey gök, yanıl. Ve ey kıyâmet sen de artık kop.

⁴ “Bir şeyi dilediğinde O’nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olurverir...” (Yâsin sûresi, 36/83)

⁵ “O vakit meleklerle: “Âdem için secde edin!” dedik.” (Bakara sûresi, 2/34)

Râm olma: Boyun eyme, itaat edip teslim olma. **Hâcet:** İhtiyaç **Meşhergâh-ı sanat:** Sanat eserlerinin sergilendiği yer **Kemal-i itaat:** Tam bir itaat **Tazammun:** İhtiva etme, içine alma **Nâfiz:** Nüfuz edici, etkili **Sûret-i emir:** Emir şekli

Cemadat: Cansız varlıklar **Hezeyanvari:** Saçmalarcasına **Muhavere:** Karşılıklı konuşma **Kabil-i kıyas:** Karşılaştırılabilir olma **Temenni:** Ümit **Neş’et etme:** Çıkma, kaynaklanma **Fuzuliyane:** Gereksiz, lüzumsuz, boşuna

Hakikat-i âmiriyet: Gerçek amirlik **Muttasıf:** Nitelenen **Hakikat-i emr:** Geçerli, gerçek emir. **Emr-i nâfiz:** Geçerli emir **Tasvir:** Bir şeyi söz veya yazı ile anlatmak. **Mutî:** İtaatkâr **Mün’im:** Nimet veren, ihsanda bulunan. **İhsan:** İyilik, lütuf

şında iken beyan ettiği ihsânâtı, yâni kavl ile fiili birleştirmek, kendi fiilini hem göze, hem kulağa tasvir etmek için şöyle dese: “Bakınız! İşte bunu yaptım, böyle yapıyorum. İşte bunu bunun için yaptım. Bu böyle olacak, bunun için işte bunu böyle yapıyorum.”

♦ Meselâ:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ • وَالْأَرْضِ
مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ • تَبْصِرَةٌ وَذِكْرَى لِكُلِّ
عَبْدٍ مُنِيبٍ • وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَبَاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ •
وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ • رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَخْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مِثْلًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ¹

Kur’ân’ın semâsında şu sûrenin burcunda parlayan yıldız-misâl cennet meyveleri gibi şu tasviratı, şu ef’âlleri içindeki intizâm-ı belâgatla çok tabaka haşrin delâilini zikredip neticesi olan haşri ²كَذَلِكَ الْخُرُوجُ tâbiri ile isbat edip sûrenin başında haşri inkâr edenleri ilzam etmek nerede! İnsanların fuzûliyâne onlarla teması az olan ef’âlden bahisleri nerede!.. Taklid sûretinde çiçek resimleri; hakikî, hayattar çiçeklere nisbeti derecesinde olamaz. Şu ³أَفَلَمْ يَنْظُرُوا³’dan ²كَذَلِكَ الْخُرُوجُ’a kadar güzelce meali söylemek çok uzun gider. Yalnız bir işaret edip geçeceğiz. Şöyle ki:

Sûrenin başında, küffar haşri inkâr ettiklerinden Kur’ân onları haşrin kabûlüne mecbur etmek için şöylece bast-ı mukaddemat eder, der: “Âyâ, üstünüzdeki semâyâ bakmıyor musunuz ki, biz ne keyfiyette, ne kadar munta-

¹ Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina ettiğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? • Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik. • Bütün bunları, Allah’a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numunesi olması için yaptık. • Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, • salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. • Bütün bunlar kullanımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır. (Kaf sûresi, 50/6-11)

² İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır. (Kaf sûresi, 50/11)

³ Hiç bakmazlar mı? (Kaf sûresi, 50/6)

İhsanat: İyilikler, lütuflar. **Kavl:** Söz
Yıldız-misâl: Yıldız gibi
Tasvirat: Biçimlendirmeler, imajlı anlatımlar. **Efal:** Fiiller
İntizâm-ı belâgat: Belâğattaki düzen ve intizam
Delâil: Deliller

Haşr: Kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları
İlzam: Muhatabını delillerle susturma. **Hayattar:** Canlı
Bast-ı mukaddemat: Konuya girmeden ön bilgilere ortaya koyma

Fuzuliyane: Gereksiz, lüzumsuz, boşuna. **Küffar:** Kâfirler
Âyâ: Acaba? Ne o! Yoksa! Gibi hayret ve şaşkınlık ve çoğu zaman red ifade eden bir soru edatı
Keyfiyet: Durum, hâl, nitelik
Muntazam: Düzenli

zam, muhteşem bir sûrette bina etmişiz. Hem görmüyor musunuz ki; nasıl yıldızlarla, Ay ve Güneş ile tezyin etmişiz, hiçbir kusur ve noksaniyet bırakmamışız. Hem görmüyor musunuz ki, zemini size ne keyfiyette sermişiz, ne kadar hikmetle tefriş etmişiz. O yerde dağları tesbit etmişiz, denizin istilâsından muhafaza etmişiz. Hem görmüyor musunuz, o yerde ne kadar güzel, rengârenk her bir cinsten çift hadrevatı, nebâtatı halkettik; yerin her tarafını o güzellerle güzelleştirdik. Hem görmüyor musunuz, ne keyfiyette semâ cânibinden bereketli bir suyu gönderiyoruz. O su ile bağ ve bostanları, hububatı, yüksek leziz meyveli hurma gibi ağaçları halkedip ibâdımâ rızkı onunla gönderiyorum, yetiştiriyorum. Hem görmüyor musunuz; o su ile ölmüş memleketi ihya ediyorum. Binler dünyevî haşirleri icad ediyorum. Nasıl bu nebâtatı, kudretimle bu ölmüş memlekettten çıkarıyorum; sizin haşirdeki hürucunuz da böyledir. Kıyâmette arz ölüp, siz sağ olarak çıkacaksınız.”

İşte şu âyetin isbat-ı haşirde gösterdiği cezâlet-i beyaniye –ki, binden birisine ancak işaret edebildik– nerede; insanların bir dâva için serdettikleri kelimât nerede!..

* * *

Şu risâlenin başında şimdiye kadar tahkik nâmına bitarâfâne muhakeme sûretinde, Kur’ân’ın i’câzını muannid bir hasma kabûl ettirmek için Kur’ân’ın çok hukukunu gizli bıraktık. O güneşi, mumlar sırasına getirip müvazene ediyorduk. Şimdi tahkik vazifesini îfâ edip, parlak bir sûrette i’câzını isbat etti. Şimdi ise; tahkik nâmına değil, hakikat nâmına bir-iki söz ile Kur’ân’ın müvazeneye gelmez hakikî makamına işaret edeceğiz:

Evet, sair kelâmın Kur’ân’ın âyâtına nisbeti, şişelerdeki görünen yıldızların küçücük akisleriyle yıldızların ayınâna nisbeti gibidir. Evet her biri birer hakikat-i sâbiteyi tasvir eden, gösteren Kur’ân’ın kelimâtı nerede... Beşerin fikri ve duygularının âyineciklerinde kelimâtıyla tersim ettikleri mânâlar nerede... Evet envar-ı hidâyeti ilham eden ve Şems ve Kamer’in Hâlık-ı Zül-

Tezyin: Donatmak, süslemek

Tefriş: Yayıp döşeme

Tesbit: Sağlam olarak yerleştirme, sağlamlaştırma

İstîlâ: Kaplama, yayılma

Hadrevat: Sebzeler, yeşillikler

Nebatat: Bitkiler

Halk etme: Yaratma

Hububat: Tahıl ürünleri

İbad: Kullar. **Arz:** Yeryüzü

Huruc: Topraktan çıkılıp, diriltirme

İsbat-ı haşir: Haşir gününün geleceğini ortaya koyma

Cezâlet-i beyaniye: İfadede ki düzgünlük ve güzellik

Serd etme: Açıklama

Tahkik: Araştırma, inceleme

Bitarâfâne: Taraf tutmaksızın

Muhakeme: Hüküm verme, yargılama. **Kelimat:** Kelimeler

Muannid: İnatçı. **Hasım:** Düşman

Tahkik: Hakikatini araştırma

Müvazene: Karşılaştırma, dengeleme

İfâ etmek: Yerine getirmek

İcâz: İnsanları aciz bırakma, hayrete düşürme, mucize gösterme

Âyat: Âyetler. **Akis:** Yansıma

Hakikat-i sâbite: Değişmeyen hakikatler. **Tersim:** Resmetme

Envar-ı hidayet: Hidayet nurları

Şems: Güneş. **Kamer:** Ay

Hâlık-ı Zülcelâl: Celâl ve ululuk sahibi Yaratan

celâl'inin kelâmı olan Kur'an'ın melâike-misâl zîhayat kelimâtı nerede... Beşerin hevesâtını uyandırmak için sehhar nefisleriyle, müzevver incelikleriyle ısırcı kelimâtı nerede... Evet ısırcı haşerat ve böceklerin mübarek melâike ve nuranî ruhânîlere nisbeti ne ise; beşerin kelimâtı, Kur'an'ın kelimâtına nisbeti odur. Şu hakikatleri Yirmi Beşinci Söz ile beraber geçen yirmi dört adet Söz'ler isbat etmiştir. Şu dâvamız mücerred değil; bürhânı, geçmiş neticedir.

Evet, her biri cevâhîr-i hidâyetin birer sadefi ve hakâik-i îmâniyenin birer menbaı ve esâsât-ı İslâmiye'nin birer madeni ve doğrudan doğruya Arşü'r-Rahman'dan gelen ve kâinatın fevkinde ve haricinde insana bakıp inen ve ilim ve kudret ve irâde'yi tazammun eden ve hitab-ı ezeli olan elfâz-ı Kur'âniye nerede; insanın hevaî, hevaperestâne, vâhî, hevesperverâne elfâzı nerede!.. Evet Kur'an bir şecere-i tûbâ hükmüne geçip şu âlem-i İslâmiye'yi bütün mâneviyatıyla, şeâir ve kemalâtıyla, desâtîr ve ahkâmıyla yapraklar sûretinde neşredip asfiyâ ve evliyasını birer çiçek hükmünde o ağacın âb-ı hayatıyla taze, güzel gösterip bütün kemalât ve hakâik-i kevnîye ve ilâhiye'yi semere verip meyvelerindeki çok çekirdekleri amelî birer düstur, birer program hükmüne geçip yine meyvedâr ağaç hükmünde müteselsil hakâikî gösteren Kur'an nerede! Beşerin mâlûmumuz olan kelâmı nerede!..

أَيْنَ الشَّرَآءِ مِنَ الشَّرَّيَا¹

Bin üç yüz elli senedir Kur'an-ı Hakîm, bütün hakâikını kâinat çarşısının da açıp teşhir ettiği hâlde; herkes, her millet, her memleket O'nun cevâhîrin-den, hakâikından almıştır ve alıyorlar. Halbuki ne o ülfet, ne o mebzuliyet,

¹ Yer nerede gök nerede, yerden göğe kadar fark var.

Melâike-misâl: Melekler gibi

Zîhayat: Canlı varlık

Sehhar: Büyüleyen

Müzevver: Uyduurulmuş, düzme

Mücerred: Yalnız, soyut, sırf

Bürhan: Delil, ispat vasıtası

Cevâhîr-i hidâyet: Hidâyet pırlantaları

Sadef: Sedef, inci kabuğu

Hakaik-i imaniye: İman hakikatleri. **Menba':** Kaynak

Esasat-ı İslâmiye: İslâmiyet'in temelleri, esasları

Arşü'r-Rahman: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi. **Fevkinde:** Üstünde

Haricinde: Dışında

Tazammun: İhtiva etme, içine alma

Hitab-ı ezeli: Ezeli hitap

Elfaz-ı Kur'âniye: Kur'an'ın âyetleri

Hevâî: Nefsine düşkün

Hevaperestane: Nefsine, zevkine düşkün, sefih kimse

Vâhî: Boş, manasız, ehemmiyetsiz

Hevesperverane: Hevesli olana yakışacak şekilde

Şecere-i tuba: Cennette uçsuz bucaksız bir büyüklüğe sahip tuba ağacı. **Elfaz:** Lafızlar, sözler

Âlem-i İslâmiye: İslâm âlemi

Mâneviyat: Maddî olmayan, ruha ve manaya ait olan hususlar

Şeâir: Alâmetler, semboller

Kemalât: Faziletler, mükemmellikler

Desâtîr: Kaideler, prensipler

Ahkâm: Hükümler

Asfiya: İlim ve takvasıyla

Peygamber Efendimiz'in (sas) gerçek varisleri

Evliya: Allah dostu, ibadet ve taatıyla Allah'a yakın olan kullar

Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevi su

Hakaik-i kevnîye: Yaradılışla ilgili hakikatler

Semere: Meyve, netice

Meyvedar: Meyve veren, meyveli

Müteselsil hakaik: Birbirini takip eden hakikatler

Teşhir: Sergileme, gösterme

Mebzuliyet: Ucuzluk, bolluk, çokluk

ne o mürur-i zaman, ne o büyük tahavvülâtlar; O'nun kıymetdar hakâikına, O'nun güzel üslûblarına hâlel verememiş, ihtiyarlatmamış, kurutmamış, kıymetten düşürmemiş, hüsnünü söndürmemiştir. Şu hâlet tek başıyla bir i'câzdır.

Şimdi biri çıksa Kur'ân'ın getirdiği hakâikten bir kısmına kendi hevesince çocukça bir intizâm verse, Kur'ân'ın bazı âyâtına muâraza için nisbet etse, "Kur'ân'a yakın bir kelâm söyledim" dese, öyle ahmakâne bir sözdür ki...

Meselâ: Taşları, muhtelif cevâhirden bir saray-ı muhteşemi yapan ve o taşların vaziyetinde umum sarayın nukuş-i âliyesine bakan mîzânlı nakışlar ile tezyin eden bir ustanın san'atıyla o nukuş-i âliyeden fehmi kâsır, o sarayın bütün cevâhir ve zînetlerinden bîbehre bir âdi adam, âdi hânelerin bir ustası, o saraya girip o kıymetdar taşlardaki ulvî nakışları bozup çocukça hevesine göre âdi bir hânenin vaziyetine göre bir intizâm, bir sûret verse ve çocukların nazarına hoş görünecek bazı boncukları taksa, sonra: "Bakınız! O sarayın ustasından daha ziyade maharet ve servetim var ve kıymetdar zînetlerim var." dese; divanece bir hezeyan eden bir sahtekârın nisbet-i san'atı gibidir.

Mürur-i zaman: Zamanın geçmesi
Tahavvülât: Değişiklikler
Hüsn: Güzellik
Hâlet: Durum, hâl, vaziyet
İ'câz: İnsanları aciz bırakma, hayrete düşürme, mucize gösterme
İntizâm: Düzen. **Âyat:** Âyetler
Muaraza: Karşı gelme, sözle karşı-
 lıklı mücadele

Cevahir: Cevherler, kıymetli taşlar
Saray-ı muhteşem: Muhteşem, harika bir saray. **Mizan:** Ölçü
Tezyin: Donatmak, süslemek
Nukuş-i aliye: Yüksek nakışlar
Fehm-i kasır: Anlamadaki zayıflık, az anlama
Cevâhîr: Pırlantalar, değerli taşlar
Zînet: Süs

Bîbehre: Nasipsiz, mahrum
Âdi: Değersiz, aşağı
Ulûf: Yüksek, yüce
Maharet: Ustalık, hünêrlilik, beceriklilik
Divanece: Delice, çılgınca
Hezeyan: Saçma sapan konuşma, sayıklama
Nisbet-i sanat: Sanat bağı

Üçüncü Şu'le

Üç ziyâsı var.

Birinci Ziyâ

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın büyük bir vech-i i'câzı On Üçüncü Söz'de beyan edilmiştir. Kardeşleri olan sair vücûh-i i'câz sırasına girmek için bu makama alınmıştır. İşte Kur'ân'ın her bir âyeti, birer necm-i sâkıb gibi i'câz ve hidâyet nurunu neşrile küfür ve gaflet zulûmâtını dağıttığını görmek ve zevk etmek istersen; kendini Kur'ân'ın nüzulünden evvel olan o asr-ı câhiliyyette ve o sahra-yi bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehl ve gaflet altında perde-i cümûd-i tabiata sarılmış olduğu bir anda birden Kur'ân'ın lisan-ı ulvîsinden

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ¹

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ²

gibi âyetleri işit bak: O ölmüş veya yatmış mevcudat-ı âlem³ سَبَّحَ يُسَبِّحُ³ sadasıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar.

Hem, o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpare olan yıldızlar ve yer-

¹ Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir. (Hadid sûresi, 57/1)

² Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezzeh) Aziz ve Hakîm olan Allah'ı tesbih ve tenzih eder. (Cum'a sûresi, 62/1)

³ Tesbih etti. Tesbih eder.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân

Beyan: Açıklama, ifade

Vech-i i'câz: Mucizelik yönü, şekli

Necm-i sâkıb: Işığıyla karanlığı delip geçen parlak yıldız

Gaflet: Dikkatsizlik, gerçeklerden habersiz olma, aldırış etmeme

Neşr: Yayma, saçma

Zulûmat: Karanlıklar, haksızlıklar, eziyetler

Asr-ı câhiliyyet: Cahiliye çağı (Peygamber Efendimiz (sas) gelmeden önceki devir)

Sahra-i bedeviyet: Göçebe arapların yaşadığı çöl

Zulmet-i cehl: Cehalet karanlığı

Perde-i cümud-i tabiat: Tabiatın donuk ve cansız yüzü

Lisan-ı ulvî: Yüce dil

Mevcudat-ı âlem: Âlemdeki varlıklar

Sadâ: Ses, yankı

Hüşyar: Uyanık, akıllı, duyarlı

Camid: Donmuş, donuk, cansız

Ateşpare: Ateş parçası, kıvılcım

deki perişan mahlukat, ¹ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ sayhasıyla işitenin nazarında nasıl gökyüzü bir ağız; bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nümâ, birer nur-i hakikat-edâ ve arz bir kafa ve berr ve bahr birer lisan ve bütün hayvanât ve nebatât birer kelime-i tesbih-feşan sûretinde arz-ı dîdar eder. Yoksa bu zamandan tâ o zamânâ bakmakla, mezkûr zevkin dekaikini göremezsin. Evet o zamandan beri nurunu neşreden ve mürur-i zamanla ulûm-i müteârife hükmüne geçen ve sair neyyirat-ı İslâmiye ile parlayan ve Kur'an'ın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyet ile veyahut sathî ve basit bir perde-i ülfet ile baksan; elbette her bir âyetin ne kadar tatlı bir zemzeme-i i'câz içinde ne çeşit zulûmâtı dağıttığını hakkıyla göremezsin ve birçok enva'-ı i'câz içinde bu nevi i'câzını zevkedemezsin.

Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en yüksek derece-i i'câzına bakmak isterse, şu temsil dürbünüyle bak. Şöyle ki:

Gayet büyük ve garib ve gayetle yayılmış acib bir ağaç farz edelim ki; o ağaç geniş bir perde-i gayb altında bir tabaka-yi mestûriyet içinde saklanmıştı. Malûmdur ki, bir ağacın insanın âzaları gibi onun dalları, meyveleri, yaprakları, çiçekleri gibi bütün uzuvları arasında bir münasebet, bir tenasüb, bir müvazenet lâzımdır. Her bir cüz'ü, o ağacın mahiyetine göre bir şekil alır, bir sûret verilir. İşte hiç görülmeyen –ve hâlâ görünmüyor– o ağaca dair biri çıksa, perde üstünde onun her bir âzâsına mukabil bir resim çekse, bir hudut çizse; daldan meyveye, meyveden yaprağa bir tenasüble bir sûret tersim etse ve birbirinden nihayet uzak mebde' ve müntehasının ortasında uzuvlarının aynı şekil ve sûretini gösterecek muvafık tersimat ile doldursa, elbette şüphe kalmaz ki, o ressam bütün o gaybî ağacı gayb-âşına nazarıyla görür, ihâta eder, sonra tasvir eder.

¹ Yedi kat gök ve dünya Allah'ı takdis ve tenzih eder. (İsrâ sûresi, 17/44)

Hikmet-nûma: Hikmetli, hikmet ortaya koyan. **Sayha:** Ses, sadâ
Nur-i hakikat-eda: Hakikatlı nur
Arz: Yeryüzü. **Nebatat:** Bitkiler
Berr: Kara, toprak. **Bahr:** Deniz
Kelime-i tesbihfeşan: Tesbihat ifade eden kelimeler
Arz-ı dîdar: Yüz gösterme
Mezkûr: Zikredilen, adı geçen
Dekaik: İncelikler
Mürur-i zaman: Zamanın geçmesi
Ulûm-i müteârife: Herkesin bildiği meşhur ilimler
Sair: Diğer, başka

Neyyirat-ı İslâmiye: İslâm'ın nurlu hakikatleri. **Sathî:** Yüzeysel
Perde-i ülfet: Alışkanlık perdesi
Zemzeme-i i'câz: Mu'cizelik nağmesi, i'câzın hoş sesi
Zülumat: Zülmeler, karanlıklar
Enva'-ı i'câz: Mucizelik çeşitleri, türleri
Nev'î i'câz: Mucizelik çeşidi, türü
Derece-i i'câz: Mucizelik derecesi
Perde-i gayb: Gayb perdesi
Tabaka-i mesturiyet: Gizlilik tabakası
Tenasüb: Uygunluk, uyum

Tenasüb: Uygunluk, uyum
Muvâzenet: Denge, âhenk
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
Tersim: Resmetme
Mebde: Başlangıç, prensip
Münteha: Nihayet, sonuç
Muvafık: Uygun, yerinde
Tersimat: Resmetmeler
Gaybî: Gayba ait, görünmeyen âlemle ilgili
Gayb-âşına: Gaybdan haberi olan
İhata: Kuşatma, kaplama
Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme

Aynen onun gibi, Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân dahi hakikat-i mümkinâta dair –ki o hakikat, dünyanın ibtidâsından tut, tâ âhiretin en nihayetine kadar uzanmış ve arştan ferşe, zerreden şemse kadar yayılmış olan şecere-i hilkatin hakikatine dair– beyanât-ı Kur'âniye o kadar tenasübü muhafaza etmiş ve her bir uzva ve meyveye lâıyk bir sûret vermiştir ki, bütün muhakikler nihayet-i tahkikinde Kur'an'ın tasvirine “Mâşâallah, Bârekâllah” deyip, “Tılsım-ı kâinatı ve muamma-yı hilkatı keşif ve fetheden yalnız sensin ey Kur'an-ı Kerîm!” demişler.

وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى¹ temsilde kusur yok– esmâ ve sıfât-ı ilâhiye ve şuûn ve ef'âl-i rabbâniye, bir şecere-i tûbâ-i nur hükmünde temsil edilmekle; o şecere-i nuraniyenin daire-i azameti ezelden ebede uzanıp gidiyor. Hudûd-u kibriyâsi, gayr-i mütenâhi feza-yı ıtlakta yayılıp ihâta ediyor. Hudûd-u icraâtı,

يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ³ فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى² hudûdundan tut tâ

وَالسَّمَوَاتِ مَطَوِيَّاتٍ بِيَمِينِهِ⁵ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ⁴ tâ

hudûduna kadar intişar etmiş o hakikat-i nuraniyeyi bütün dal ve budaklarıyla, gayât ve meyveleriyle o kadar tenasüble birbirine uygun, birbirine lâıyk, birbirini kırmayacak, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirinden tevahhuş etmeyecek bir sûrette o hakâik-i esmâ ve sıfâtı ve şuûn ve ef'âli beyan eder ki; bütün ehl-i keşif ve hakikat ve daire-i melekûtta cevelan eden

1 “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

2 Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır. (En'âm sûresi, 6/95)

3 Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler). (Enfâl sûresi, 8/24)

4 Gökleri ve yeri altı günde yarattı. (A'râf sûresi, 7/54; Hadid sûresi, 57/4)

5 Gökler âlemi bükülmüş olarak elinin içindedir. (Zümer sûresi, 39/67)

Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'an. **Nihayet:** Son, bitim

Hakikat-i mümkinat: Allah'ın dışındaki varlıkların hakikatı

İptida: Başlangıç. **Şems:** Güneş

Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. **Fery:** Yeryüzü

Zerre: Maddenin en küçük parçası

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'an'ın açıklamaları, ifadeleri

Muhakkikler: Araştırmacılar

Nihayet-i tahkik: Araştırma ve incelemenin sonucu

Tılsım-ı kâinat: Kâinatın sırrı

Muamma-yı hilkat: Yaratılıştaki derin sır

Keşf: Açma, meydana çıkarma

Feth: Açma. **Esmâ:** İsimler

Sıfat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakka ait sıfatlar

Suun: İş, icraat, ilâhî tecelli

Ef'al-i rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın fiilleri

Şecere-i tuba-i nur: Cennette uçsuz bucaksız bir büyüklüğe sahip tuba ağacı

Hudud-i kibriya: Cenab-ı Hakk'ın yüce hükümrânlığının kuşatıcılığı

Feza-i ıtlak: Uçsuz bucaksız uzay

Gayr-i mütenahi: Sonsuz, sonu olmayan

Hudud-u icraat: Cenab-ı Hakk'ın icraatının kuşatıcılığı

İntişar: Yayılmak, yaygın olmak

Hakikat-i nuraniye: Nurlu hakikatler

Gayat: Netice, hedef

Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme. **Tenasüb:** Uygunluk, uyum

Hakaik-i esma: İlâhî isimlerin hakikatleri. **Efal:** Fiiller

Ehl-i keşf: Gaybî bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile bilen kimseler.

Cevelan: Dolaşma, gezme

bütün ashâb-ı irfan ve hikmet, o beyanât-ı Kur'âniye'ye karşı “Sübhanallah” deyip, “Ne kadar doğru, ne kadar mutabık, ne kadar güzel, ne kadar lâyık!” diyerek tasdik ediyorlar.

Meselâ: Bütün daire-i imkân ve daire-i vücuba bakan, hem o iki şecere-i azîmenin bir tek dalı hükmünde olan îmânın erkân-ı sittesi ve o erkânın dal ve budaklarının en ince meyve ve çiçekleri aralarında o kadar bir tenasüb gözetilerek tasvir eder ve o derece bir müvazenet sûretinde târif eder ve o mertebe bir münasebet tarzında izhar eder ki, akl-ı beşer idrâkinden âciz ve hüsnüne karşı hayran kalır. Ve o îmân dalının budağı hükmünde olan İslâmiyet'in erkân-ı hamsesi aralarında ve o erkânın tâ en ince teferruatı, en küçük âdâbı ve en uzak gayâtı ve en derin hikemiyatı ve en cüz'î semeratına varıncaya kadar aralarında hüsn-i tenasüb ve kemâl-i münasebet ve tam bir müvazenet muhafaza ettiğine delil ise, o Kur'ân-ı Câmî'in nusus ve vücû-hundan ve îşârat ve rumuzundan çıkan şeriat-ı kübrâ-yı İslâmiye'nin kemâl-i intizâmı ve müvazeneti ve hüsn-i tenasübü ve rasaneti; cerhedilmez bir şâhid-i âdil, şüphe getirmez bir bürhân-ı kâtî'dir. Demek oluyor ki, beyanât-ı Kur'âniye, beşerin ilm-i cüz'isine, bâhusus bir ümmînin ilmine müstenid olmaz. Belki bir ilm-i muhite istinad ediyor ve cemi' eşyayı birden görebilir, ezel ve ebed ortasında bütün hakâikı bir anda müşâhede eder bir Zât'ın kelâmıdır. Âmennâ...

Âdab: Görgü ve davranış kaideleri

Akl-ı beşer: İnsan aklı

Âmennâ: İnandık

Ashab-ı irfan: İrfan sahipleri

Bahusus: Bilhassa, özellikle

Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları ve ifadeleri

Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları, ifadeleri

Bürhan-ı katî: Kesin delil

Cemi': Bütün, tamamı

Cerh etme: Çürütme, yaralama

Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz.

Mühim olmayan

Daire-i imkân: Allah'ın dışındaki varlık âlemi

Daire-i vücub: Varlığı kesin olan ilâhî isim ve sıfatlar âlemi

Erkan-ı hamse: Beş esas, İslâm'ın beş şartı

Ebed: Sonu olmayan

Erkân-ı sitte: Altı esas. İmanın altı şartı

Ezel: Başlangıcı olmayan

Hakaik: Hakikatler

Hikemiyat: Hikmet ve felseye ait söz ve düşünceler

Hüsn-i temasül: Güzel benzeş

İdrak: Anlama, kavrama, akıl erdirmesi

İlm-i cüz'î: Küçük, az ilim

İlm-i muhit: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan ve kaplayan ilmi

İstinad: Dayanma

Kemal-i intizam: Pek mükemmel, kusursuz düzen

Kemal-i münasebet: Tam bir uygunluk

Kur'ân-ı câmî: Her şeyi içinde bulunduran ve toplayan Kur'ân

Mutabık: Uygun

Müvazenet: Ölçü, âhenk

Müstenid: Dayanan

Müşahede: Görme

Nusus: Naslar, açık ve kesin dini deliller, Kur'ân âyetleri

Resanet: Sağlamlık

Rumuz: Semboller, işaretler

Semerat: Neticeler, meyveler

Şahid-i âdil: Adaletli ve doğru

sözlü şahit

Şecere-i azime: Büyük ağaç

Şeriat-ı kübra-yı İslâmiye: İslâmiyet'in büyük ve yüce kanunları

Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile anlatmak

Teferruat: Ayrıntı

Tenasüb: Uygunluk, uyum

Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen

Vücuh: Vecihler, yönler

İkinci Ziyâ

Hikmet-i Kur'âniye'nin karşısında meydan-ı muârazaya çıkan felsefe-i beşeriyenin, hikmet-i Kur'ân'a karşı ne derece sukut ettiğini On İkinci Söz'de izah ve temsil ile tasvir ve sair Söz'lerde isbat ettiğimizden onlara havale edip şimdilik başka bir cihette küçük bir müvazene ederiz. Şöyle ki:

Felsefe ve hikmet-i insâniye, dünyaya sâbit bakar; mevcudatın mahiyetlerinden, hâsiyetlerinden tafsilen bahseder. Sâni'ine karşı vazifelerinden bahsetse de, icmâlen bahseder. Âdeta kâinat kitabının yalnız nakış ve huruflarından bahseder, mânâsına ehemmiyet vermez. Kur'ân ise, dünyaya geçici, seyyal, aldatici, seyyar, kararsız, inkılâbî olarak bakar. Mevcudatın mahiyetlerinden, sûrî ve maddî hâsiyetlerinden icmâlen bahseder. Fakat Sâni' tarafından tanzif edilen vezaif-i ubûdiyetkâranelerinden ve Sâni'in isimlerine ne vechile ve nasıl delâlet ettikleri ve evâmîr-i tekvinîye-i ilâhiye'ye karşı inkıyadlarını tafsilen zikreder. İşte felsefe-i beşeriye ile hikmet-i Kur'âniye'nin şu tafsil ve icmâl hususundaki farklarına bakacağız ki, mahz-ı hak ve ayn-ı hakikat hangisidir göreceğiz.

İşte, nasıl elimizdeki saat, sûreten sâbit görünüyor. Fakat içindeki çarkların harekâtıyla, daimî içinde bir zelzele ve âlet ve çarklarının ızdırabları vardır. Aynen onun gibi; kudret-i ilâhiye'nin bir saat-ı kübrâsı olan şu dünya, zâhîrî sâbitiyetiyle beraber daimî zelzele ve tegayyürde, fena ve zevâlde yuvarlanıyor. Evet dünyaya zaman girdiği için, gece ve gündüz, o saat-ı kübrânın saniyelerini sayan iki başlı bir mil hükmündedir. Sene, o saatin dakikalarını sayan bir ibre vaziyetindedir. Asır ise, o saatin saatlerini ta'dad eden

Hikmet-i Kur'âniye: Kur'âna mahsus hikmet, Kur'ân'ın verdiği fikir

Meydan-ı muaraza: Çatışma meydanı

Felsefe-i beşeriye: İnsanların geliştirdikleri fikir, felsefe

Sukut: Düşme, seviye kaybetme

Temsil: Örnek, benzetme

Hikmet-i insaniye: İnsanların felsefe ve düşüncesi

Mevcudat: Varlıklar

Hâsiyetlerinden: Özelliklerinden, vasıflarından

Tafsilen: Ayrıntılı olarak

Sâni: Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren

Seyyal: Akıcı, yer değiştiren her şey

İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak. **Huruf:** Harfler

İnkılâb: Değişme

Sûrî: Görünürde olan, zâhîrî

Hâsiyet: Özellik, keyfiyet

Tanzif: Görevlendirme

Vezaif-i ubûdiyetkârane: Kulluk vazifeleri.

Sânî: Sanatkâr, sanatlı işler yapan

Vecih: Yön, şekil

Delâlet: İşaret

Evâmîr-i tekvinîye: Cenab-ı

Hakk'ın kâinatta koyduğu tabiat kanunları. **İzdirab:** Hareket

İnkıyad: Boyun eğme, itaat

Tafsilen: Ayrıntılı olarak

Mahz-ı hak: Hakkın ta kendisi

Ayn-ı hakikat: Hakikatin ta kendisi

Sûreten: Zahiren, görünürde

Kudret-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti

Saat-ı kübra: Büyük saat

Zâhîrî: Görünen, görünürdeki

Sabitîyet: Yerin durma, kımıldamama

Tegayyür: Değişme, başkalaşma

Fenâ: Yokluk, yok olma

Zevâl: Sona erme, yok olma

Mil: Bir çarkın üzerinde döndüğü mihver, eksen

Tâdad: Sayma, sayıp dökme

bir iğnedir. İşte zaman, dünyayı emvâc-ı zevâl üstüne atar. Bütün mâzi ve istikbali ademe verip, yalnız zaman-ı hâzır vücûda bırakır. Şimdi zamanın dünyaya verdiği şu şekil ile beraber, mekân itibariyle dahi yine dünya zelzeleli, gayr-ı sâbit bir saat hükmündedir. Çünkü; cevvi hava mekânı çabuk tegayyür ettiğinden, bir hâlden bir hâle sür'aten geçtiğinden bazı günde birkaç defa bulutlar ile dolup boşalmakla, saniye sayan milin sûret-i tegayyürü hükmünde bir tegayyür veriyor. Şimdi, dünya hânesinin tabanı olan mekân-ı arz ise, yüzü mevt ve hayatça, nebat ve hayvanca pek çabuk tebeddül ettiğinden dakikaları sayan bir mil hükmünde, dünyanın şu ciheti geçici olduğunu gösterir. Zemin, yüzü itibariyle böyle olduğu gibi, batnındaki inkılâbat ve zelzelelerle ve onların neticesinde cibâlin çıkmaları ve hasflar vuku bulması, saatleri sayan bir mil gibi dünyanın şu ciheti ağırca mürur edicidir, gösterir. Dünya hânesinin tavanı olan semâ mekânı ise, ecrâmların harekâtıyla, kuyruklu yıldızların zuhuruyla, küsûfât ve husûfâtın vuku bulmasıyla, yıldızların sukut etmeleri gibi tegayyürat gösterir ki; semâvât dahi sâbit değil; ihtiyarlığa, harabiyete gidiyor. Onun tegayyüratı, haftalık saatte günleri sayan bir mil gibi çendan ağır ve geç oluyor. Fakat her hâlde geçici ve zevâl ve harabiyete karşı gittiğini gösterir.

İşte dünya, dünya cihetiyle şu yedi rûkûn üzerinde bina edilmiştir. Şu rûkûnler, daim onu sarsıyor. Fakat şu sarsılan ve hareket eden dünya, Sâni'ine baktığı vakit, o harekât ve tegayyürat, kalem-i kudretin mektûbât-ı Samedâniye'yi yazması için o kalemin işlemesidir. O tebeddülât-ı ahvâl ise, Esmâ-yi ilâhiye'nin cilde-i şunânâtını ayrı ayrı tavsifât ile gösteren, tazelenen âyineleridir. İşte dünya, dünya itibariyle hem fenaya gider, hem ölmeğe koşar, hem zelzele içindedir. Hakikatta akarsu gibi rihlet ettiği hâlde, gaflet ile sûreten incimad etmiş, fikr-i tabiatla kesafet ve küdüret peyda edip âhirete perde olmuştur. İşte felsefe-i sakime tedkikat-ı felsefe ile ve hikmet-i tabiiye

Emvac-ı zeval: Yok olma dalgaları

Adem: Yokluk

Zaman-ı hazır: Şimdiki zaman

Gayr-ı sabit: Sabit olmayan, hareketli

Cevv-i hava: Hava boşluğu, atmosfer. **Tağyir:** Değişirme

Sûret-i tegayyür: Değişme tarzı

Mekân-ı arz: Yeryüzü

Mevt: Ölüm. **Nebat:** Bitki

Tebeddül: Değişme, başkalaşma

Bâtın: İç, dahili. **Cibâl:** Dağlar

İnkılâbat: Değişimler

Hasflar: Yere batmalar, göçük

Mürur: Geçme. **Ecrâm:** Yıldızlar

Küsûfât: Güneş tutulması

Hüsûfât: Ay tutulması

Tegayyürat: Değişmeler, başkalaşmalar. **Sukut:** Düşme

Harabiyet: Harap olma, yıkılma

Çendan: Gerçi. **Rûkûn:** Esas, temel

Sâni: Sanatkâr, sanatlı işler yapan

Mektubat-ı samedâniye: Allah'tan gelen mektuplar

Cilve-i şunat: İlâhî tecelliler, icraatlar. **Rihlet:** Gitme, göçme

Kalem-i kudret: Kudret kalemi

Sûreten: Zahiren, görünürde

İncimâd: Donma, buz hâline girme

Fikr-i tabiat: Tabiat fikri

Kesafet: Katılık

Küdüret: Bulanıklık

Peyda etme: Meydana getirmek, ortaya çıkarmak

Felsefe-i sakime: Yanlış ve hatalı düşünce, felsefe

Tedkikat-ı felsefe: Felsefeyle ilgili incelemeler

Hikmet-i tabiiye: Fizik bilgisi

ile ve medeniyet-i sefihenin cazibedâr lehviyatıyla, sarhoşane hevesâtıyla o dünyanın hem cümûdetini ziyade edip gafleti kalınlaştırmış, hem küdüretle bulanmasını taz'if edip Sâni'i ve âhireti unutturuyor.

Amma Kur'an ise, şu hakikattaki dünyayı, dünya cihetiyle,

الْقَارِعَةُ • مَا الْقَارِعَةُ • 1 إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ • 2 وَالطُّورُ • وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ • 3

âyâtıyla pamuk gibi hallâç eder, atar.

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ • 4

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا • 5

أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا • 6

gibi beyanâtıyla o dünyaya şeffâfiyet verir ve bulanmasını izale eder.

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ • 7 وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ • 8

gibi nur-efşan neyyirâtıyla, câmid dünyayı eritir.

ve إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ • 11 ve إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ • 10 ve إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ • 9

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ • 12

1 Kâria, * Nedir o kâria? (Kâria sûresi, 101/1-2)

2 O gerçek olan kıyâmet gerçekleşince neler olacak neler! (Vâkıa sûresi, 56/1)

3 Tur'a (o Dağa), * yazılmış o Kitaba. (Tûr sûresi, 52/1-2)

4 Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin hükümrânlığını, o muazzam saltanatı? (A'râf sûresi, 7/185)

5 Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina ettiğimizi düşünmezler mi? (Kaf sûresi, 50/6)

6 Hakla, inkâr edenler görüp bilmediler ki mi göklerle yer bitişik (bir bütün) idi... (Enbiyâ sûresi, 21/30)

7 Allah göklerin ve yerin nûrudur. (Nûr sûresi, 24/35)

8 Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir. (En'am sûresi, 6/32)

9 Gök yandıgı zaman. (İnfitâr sûresi, 82/1)

10 Güneş dürûlüp ışığı söndüğü zaman. (Tekvîr sûresi, 81/1)

11 Gök yandıgı zaman. (İnşikak sûresi, 84/1)

12 Sûra üflenir; Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp cansız yere düşer. (Zümer sûresi, 39/68)

Medeniyet-i sefîhe: İnsanları zevk ve eğlenceye sürükleyen, nefsin hazzı için israfı sevkeden medeniyet. **Sarhoşâne:** Sarhoşasına **Câzibedar:** İlgî çekici, cezbedici

Lehviyat: Oyunlar, eğlenceler **Ziyade etme:** Arttırma, fazlaştıрма **Taz'if:** Bir kat daha arttırmak, çoğaltmak **Neyyirat:** Nur saçan şeyler, nurlular

Hallâç etme: Didik didik edip dağıtma. **Cümûdet:** Katılık, sertlik **Nur-efşân:** Nurula etrafı aydınlatan, nur saçan **Camid:** Donmuş, donuk, cansız

mevt-âlûd tâbirleriyle dünyanın ebediyet-i mevhumesini parça parça eder.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ
مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ¹
وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ²

gök gürlemesi gibi sayhalarıyla tabiat fikrini tevlid eden gafleti dağıtır.

İşte Kur'an'ın baştan başa kâinata müteveccih olan âyâtı, şu esâsa göre gider. Hakikat-i dünyayı olduğu gibi açar, gösterir. Çirkin dünyayı, ne kadar çirkin olduğunu göstermekle beşerin yüzünü ondan çevirtir, Sânia bakan güzel dünyanın güzel yüzünü gösterir. Beşerin gözünü ona diktirir. Hakikî hikmeti ders verir. Kâinat kitabının mânâlarını tâlim eder. Hurufat ve nukuşlarına az bakar. Sarhoş felsefe gibi, çirkin âşık olup, mânâyı unutturup, hurufatın nukuşuyla insanların vaktini malayâniyatta sarf ettirmiyor.

Üçüncü Ziyâ

İkinci Ziyâ'da hikmet-i beşeriyenin hikmet-i Kur'âniye'ye karşı sukutuna ve hikmet-i Kur'âniye'nin i'câzına işaret ettik. Şimdi şu ziyâda, Kur'an'ın şâkirdleri olan asfiyâ ve evliya; ve Hükemânın münevver kısmı olan hükemâ-yi işrâkiyyûn'un hikmetleriyle Kur'an'ın hikmetine karşı derecesini gösterip, şu cihette Kur'an'ın i'câzına muhtasar bir işaret edeceğiz:

İşte Kur'an-ı Hakîm'in ulviyetine en sadık bir delil ve hakkaniyetine en zâhir bir bürhân ve i'câzına en kavî bir alâmet şudur ki: Kur'an, bütün ak-

¹ Yere gireni, yerden çıkını, gökten ineni ve göğe yükseleni bilir. Hasılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı görür. (Hadid sûresi, 57/4)

² De ki: "Hamd O Allah'a olsun ki size er geç alâmetlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız. Senin Rabbin, sizin yaptıklarınızdan habersiz değildir." (Neml sûresi, 27/93)

Mevt-âlûd: Ölüm yolu

Ebediyet-i mevhûme: Ebedî olma kuruntusu

Sayha: Ses, sadâ

Tevlid: Doğurma, doğurtma, netice verme

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş

Âyat: Ayetler

Hakikat-i dünya: Dünya hayatının gerçek mahiyeti

Talim: Öğretme, eğitme

Hurûfat: Harfler

Nukuş: Nakışlar, desenler

Malâyaniyat: Faydasız, lüzumsuz, boş işler

Hikmet-i beşeriye: Felsefe

Asfiya: İlim ve takvasıyla Peygamber Efendimiz'in (sas) gerçek varisleri

Şakirt: Talebe

Sukut: Düşme, seviye kaybetme

Evliya: İman, ibadet ve taatiyle Allah'a yakın olan kullar

Hükema: Filozoflar

Münevver: Nurlu, aydın

Hükema-i işrakiyyun: İşrak felsefesi filozofları (Eflatun felsefesi)

Muhtasar: Kısaltılmış, özet

Zâhir: Görünen, açık
Kavî: Kuvvetli, güçlü

sam-ı tevhidin bütün merâtibini, bütün levâzımatıyla muhafaza ederek beyan edip müvazenesini bozmamış, muhafaza etmiş. Hem bütün hakâik-i âliye-i ilâhiye'nin müvazenesini muhafaza etmiş. Hem bütün Esmâ-yi Hüsnâ'nın iktiza ettikleri ahkâmları cem'etmiş, o ahkâmın tenasübünü muhafaza etmiş. Hem rubûbiyet ve ulûhiyet'in şûunâtını kemâl-i müvazene ile cem'etmiştir.

İşte şu muhafaza ve müvazene ve cem', bir hâsiyettir. Kat'iyen beşerin eserinde mevcûd değil ve eâzım-ı insâniyenin netâic-i efkârında bulunmuyor. Ne, melekûta geçen evliyaların eserinde; ne, umûrın bâtınlarına geçen işrâkiyyûnun kitaplarında; ne, âlem-i gayba nüfuz eden ruhânîlerin maarifinde hiç bulunmuyor. Güya, bir taksimü'l-a'mâl hükmünde her bir kısmı hakikatın şecere-i uzmâsından yalnız bir-iki dalına yapıyor. Yalnız onun meyvesiyle, yaprağıyla uğraşır. Başkasından ya haberi yok, yahut bakmıyor. Evet hakikat-i mutlaka, mukayyed enzar ile ihâta edilmez. Kur'ân gibi bir nazar-ı küllî lâzım ki, ihâta etsin. Kur'ân'dan başka çendan Kur'ân'dan da ders alıyorlar, fakat hakikat-i külliye'nin, cüz'î zihniyle yalnız bir-iki tarafını tamamen görür, onunla meşgul olur, onda hapsolür. Ya ifrat veya tefrit ile hakâikın müvazenesini ihlâl edip tenasübünü izale eder. Şu hakikat, Yirmi Dördüncü Söz'ün İkinci Dal'ında acib bir temsil ile izah edilmiştir. Şimdi de başka bir temsil ile şu meseleye işaret ederiz.

Meselâ: Bir denizde hesapsız cevherlerin aksamıyla dolu bir definenin bulunduğunu farz edelim. Gavvâs dalgıçlar, o definenin cevâhîrini aramak için dalıyorlar. Gözleri kapalı olduğundan el yordamıyla anlarlar. Bir kısmının eline uzunca bir elmas geçer. O gavvâs hükmeder ki; bütün hazine, uzun

Aksam-ı tevhid: Tevhidin kısımları
Meratib: Mertebeler, tabakalar
Levâzimat: Gerekli olan, lüzumlu şeyler
Hakaik-ı aliye-i ilâhiye: İlâhî yüce hakikatlar
Esmâ-yi Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri
İktiza: Gerektilme
Tenasüb: Uygunluk, uyum
Rububiyyet: Cenab-ı Hakk'ın mahlukatı yaratıp eğitmesi
Ulûhiyyet: Cenab-ı Hakk'ın ibadet edilmeye lâyık tek varlık olması
Şuunat: İşler, ilâhî tecelliler, icraatlar
Kemal-i muvazene: Tam bir denge, ölçüdeki mükemmellik

Hasiyet: Özellik, vasıf
Eazım-ı insaniye: İnsanlığın bütünümleri
Netaic-i efkâr: Fikirlerin neticeleri
Melekût: Görünmeyen âlem
Umur: İşler
Bâtın: İç, dâhilî
Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görünmeyen âlem
Nüfuz etmek: İçine işlemek, girmek
Maarîf: Marifetler, bilgiler
Taksimü'l-a'mâl: İş bölümü
Şecere-i uzma: Büyük ağaç
Hakikat-i mutlaka: Sonsuz gerçek, mutlak hakikat
Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı
Enzâr: Nazarlar, bakışlar

İhata: Kuşatma, kaplama
Nazar-ı küllî: Kapsamlı, her şeyi kuşatan bir bakış
Çendan: Gerçi
Hakikat-i külliye: Kapsamlı hakikat
Cüz'î: Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
İfrat: Aşırı, pek ileri gitme
Tefrit: Tersine aşırılık, Normalin çok altında kalma
Hakaikın muvazenesi: Hakikatlerin dengesi
İhlâl: Bozma
Tenasüb: Uygunluk, uyum
Cevher: Pırlanta
Aksam: Çeşit, kısım
Gavvas: Dalgıç

direk gibi elmastan ibarettir. Arkadaşlarından başka cevâhiri işittiği vakit ha-yâl eder ki; o cevherler, bulduğu elmasın tâbileridir, fusus ve nukuşlarıdır. Bir kısmının da kürevî bir yâkut eline geçer; başkası, murabba bir kehribar bulur ve hâkezâ... Her biri eliyle gördüğü cevheri, o hazinenin aslı ve mu'zamı itikad edip, işittiklerini o hazinenin zevâid ve teferruatı zanneder. O vakit hakâikın müvazenesi bozulur. Tenasüb de gider. Çok hakikatın rengi değişir. Hakikatın hakikî rengini görmek için te'vilâta ve tekellüfata muztar kalır. Hattâ bazan inkâr ve ta'tile kadar giderler. Hükemâ-yi işrâkiyyûnun kitablarına ve Sünnetin mizânıyla tartmayıp keşfiyat ve meşhudatına itimad eden mutasavvıfın kitaplarına teemmül eden, bu hükmümüzü bilâşüphe tasdik eder. Demek hakâik-i Kur'âniye'nin cinsinden ve Kur'an'ın dersinden aldıkları hâlde, –çünkü Kur'an değiller– böyle nâkıs geliyor.

Bahr-i hakâik olan Kur'an'ın âyetleri dahi, o deniz içindeki definenin bir gavvâsıdır. Lâkin onların gözleri açık, defineyi ihâta eder. Definede ne var, ne yok görür. O defineyi öyle bir tenasüb ve intizâm ve insicamla tavsif eder, beyan eder ki, hakikî hüsn-i cemâli gösterir. Meselâ: Âyet-i

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ¹
يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ²

ifade ettikleri azamet-i rubûbiyet'i gördüğü gibi,

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ³
هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ⁴

¹ Halbuki bütün bir dünya kıyâmet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir. (Zümer sûresi, 39/67)

² Gün gelir, gök sahifesini, tıpkı kâatibin yazdığı kağıdı düz rulo yapması gibi düreriz. (Enbiyâ sûresi, 21/104)

³ Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. (Âl-i İmran sûresi, 3/5)

⁴ O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir. (Âl-i İmran sûresi, 3/6)

Cevahir: Cevherler, kıymetli taşlar

Tabi: Bağlı olan, Uyan

Fusus: Kıymetli taş, fass kelimesinin çoğulu olup “yüzük kaşı” demektir.

Kürevî: Yuvarlak

Murabba: Dör köşeli, kare

Mu'zam: Bir şeyin en büyük kısmı

Zevâid: Fazlalıklar

Teferruat: Ayrıntılar

Tevilât: Yorumlar

Tekellüfat: Zorlamalı yorumlar

Muztar: Mecbur, zorda kalmış

Ta'til: Allah'ın (c.c.) sıfatlarını inkâr etmek

Hükema-i işrâkiyyun: İsrak felsefesi filozofları, (Eflatun'u izleyenler)

Keşfiyat: Keşifler

Meşhudat: Bazı evliyaların keşfen gördüğü hakikatlar

Teemmül: Etraflıca ve derince

düşünme

Mutasavvıfın: Tasavvuf ehli

Bilâşüphe: Kesinlikle, şüphesiz

Hakaik-i Kur'âniye: Kur'an hakikatleri. **Nakıs:** Noksans, eksik

Bahr-i hakaik: Hakikatler deryası

Gavvas: Dalgıç

İhata: Kuşatma, kaplama

İnsicam: Düzgünlük, pürüzsüz olma

Tavsiif: Vasıflandırma, niteleme

Azamet-i rububiyet: Allah'ın terbiye ediciliğinin büyüklüğü

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ¹

وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ ²

ifade ettikleri şümûl-i rahmeti görüyor, gösteriyor.

Hem خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ³ ifade ettiği vüs'at-ı Hallâkiyet'i görüp gösterdiği gibi, خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ⁴ ifade ettiği şümûl-i tasarrufu ve ihâta-yi rubûbiyet'i görüp, gösterir. يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ⁵ ifade ettiği hakikat-i azîme ile وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ ⁶ ifade ettiği hakikat-i Kerîmâne'yi ⁷ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالْجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ⁸ ifade ettiği hakikat-i azîme-i Hâkimâne-i Âmirâne'yi görür, gösterir.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفَاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ
إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ⁹

ifade ettikleri hakikat-i Rahîmâne-i Müdebbirâne'yi

وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ⁹ ifade ettiği hakikat-i azîme

¹ Hiçbir canlı yoktur ki mukadderatı O'nun elinde olmasın. (Hüd sûresi, 11/56)

² Nice canlı mahluk var ki rızıklarını kendileri taşıyamazlar. Ama sizi de, bütün onları da rızıklandıran Allah'tır. (Ankebût sûresi, 29/60)

³ (Hamd), gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ın hakkıdır. (En'âm sûresi, 6/1)

⁴ Sizi de yaptığınız şeyleri de yaratan (Yüce Allah'tır). (Sâffât sûresi, 37/96)

⁵ Ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! (Rûm sûresi, 30/50)

⁶ Rabbin bal arsına şöyle vahyetti: (Nahl sûresi, 16/68)

⁷ Güneş, Ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler. (A'râf sûresi, 7/54)

⁸ Üstlerinde kuşların saf saf dizilip kanatlarını açıp yumarak dolaşmalarını hiç görmüyorlar mı? Onları havada Rahmandan başka tutan yoktur. O elbette her şeyi görür. (Mülk sûresi, 67/19)

⁹ O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez. (Bakara sûresi, 2/255)

Şümûl-i rahmet: Rahmetin her yanı kaplaması

Vüs'at-ı hallâkiyet: Sonsuz ve sınırsız yaratıcılık

Şümûl-i tasarruf: Cenab-ı Hakk'ın icraatının her şeyi kaplaması

İhâta-yi rububiyet: Allah'ın rububiyetinin her şeyi kaplaması

Hakikat-i azîme-i hâkimâne-i âmirâne: Her şeyin Allah'ın (c.c) emri ve hâkimiyeti altında olduğu büyük gerçeği

Hakikat-i kerimane: Sonsuz ve sınırsız cömertlik gerçeği

Hakikat-i rahimâne-i müdebbirâne: Allah'ın (c.c.) her şeyi rahmetiyle terbiye ve idaresine aldığı hakikati

ile ¹ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ifade ettiği hakikat-i rakibâneyi,

² وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ifade ettiği hakikat-i muhîta gibi

³ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ifade ettiği akrebiyeti,

⁴ نَعْرُجُ الْمَلَائِكَةَ وَالرُّوحَ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ işaret ettiği hakikat-i ulviyeyi,

⁵ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ifade ettiği hakikat-i câmia gibi bütün uhrevî ve dünyevî, ilmî ve amelî erkân-ı sitte-i îmâniyenin her birisini tafsilen ve erkân-ı hamse-i İslâmiye'nin her birisini kasden ve cidden ve saadet-i dâreyni te'min eden bütün düsturları görür, gösterir. Müvazenesini muhafaza edip, tenasübünü idame edip o hakâikın hey'et-i mecmuasının tenasübünden hâsıl olan hüsün ve cemâlin menbaından Kur'ân'ın bir i'câz-ı mânevîsi neşet eder.

İşte şu sırr-ı azîmdendir ki; ulemâ-yı ilm-i kelâm, Kur'ân'ın şâkirtleri oldukları hâlde, bir kısmı onar cilt olarak erkân-ı îmâniyeye dair binler eser yazdıkları hâlde, Mu'tezile gibi akıllı nakle tercih ettikleri için Kur'ân'ın on

1 “Hâsılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir.” (Hadid sûresi, 57/4)

2 “Evvel O'dur, Âhir O. Zahir O'dur, Bâtın O. O her şeyi hakkıyla bilir.” (Hadid sûresi, 57/3)

3 “İnsanı Biz yarattık, onun için, nefsinin kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz. Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16)

4 “Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler.” (Meâric sûresi, 70/4)

5 “Allah başkalarına adâleti, hatta adâletten de fazla olarak ihsanı: en güzel davranışı, muhtaç oldukları şeyleri yakınlarına vermeyi emreder. Hayasızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.” (Nahl sûresi, 16/90)

Hakikat-i rakibane: Allah'ın (c.c.) her şeyi gözettiği hakikati
Hakikat-i muhîta: Her şeyi kaplayan hakikat
Akrebiyet: En yakın olma, yakınlık
Hakikat-i ulbiye: Yüksek ulviyet
Hakikat-i câmia: Her şeyi kuşatan, içine alan hakikat
Uhrevî: Ahirete dair, öteki dünyaya ait.
Dünyevî: Dünyaya dair dünya ile ilgili
Tafsilen: Ayrıntılı olarak

Erkân-ı sitte-i imaniye: İmanın altı şartı
Erkân-ı hamse-i İslâmiye: İslâm'ın beş şartı
Saadet-i dâreyn: İki cihan mutluluğu.
Düstur: Kâide, prensip
Muvazene: Karşılaştırma, denge
Tenasüb: Uygunluk, uyum
İdame: Devam ettirme
Hakaik: Hakikatler
Heyet-i mecmua: Bütün, hepsi
Hüsün: Güzellik. **Cemal:** Güzellik.

Menba': Kaynak
İ'câz-ı mânevî: Mânevî mu'cize
Neşet: Çıkma, kaynaklanma
Ulema-i ilm-i kelâm: Kelâm ilmi âlimleri.
Sırr-ı azim: Büyük sır
Erkân-ı imaniye: İman esasları
Mu'tezile: Hicrî 2. asırda oluşmaya başlayan ve Kur'ânı yorumlamada kendi akli anlayışlarına öncelik veren, kader ve başka bazı inanç konularında Ehl-i Sünnetten ayrılan fırka

âyeti kadar vuzuh ile ifade ve kat'î isbat ve ciddî ikna edememişler. Âdeta onlar, uzak dağların altında lağım yapıp, borularla tâ âlemin nihayetine kadar silsile-i esbab ile gidip orada silsileyi keser. Sonra âb-ı hayat hükmünde olan mârifet-i ilâhiyeyi ve vücûd-u Vâcibü'l-vücûd'u isbat ederler. Âyet-i kerîme ise, her birisi birer asâ-yı Mûsâ gibi her yerde suyu çıkarabilir, her şeyden bir pencere açar, Sâni-i Zülcelâl'i tanıttırır. Kur'ân'ın bahrinden tereşsuh eden Arabî "*Katre*" risâlesinde ve sair Söz'lerde şu hakikat fiilen isbat edilmiş ve göstermişiz. İşte hem şu sırdandır ki: Bâtın-ı umûra gidip, sünnet-i seniyyeye ittiba etmeyerek, meşhudatına itimad ederek yarı yoldan dönen ve bir cemaatin riyâsetine geçip bir fırka teşkil eden firâk-ı dâllenin bütün imamları hakâikin tenasübünü, müvazenesini muhafaza edemediğindendir ki, böyle bid'a, dalâlete düşüp bir cemaat-ı beşeriyeyi yanlış yola sevk etmişler. İşte bunların bütün aczleri, âyât-ı Kur'âniye'nin i'câzını gösterir.

Kat'î isbat: Kesin, tereddüde mahal bırakmayan bir isbat

İkna: İnandırma

Silsile-i esbab: Sebepler zinciri

Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevi su

Mârifet-i ilâhiye: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme

Vücûd-i Vacibü'l-Vücûd: Allah'ın varlığının kesinliği

Âsa-yı Musa: Hz. Musa'nın (a.s) asası

Sâni-i Zülcelâl: Celâl ve ululuk sahibi Yaradan

Bahr: Deniz

Tereşsüh: Sızıntı, sızma

Arabî: Arapça

Bâtın-ı umur: İşlerin iç yüzü, hakikati

Sünnet-i seniyye: Peygamber efendimizin (s.a.s.) tuttuğu güzel yol, yapmayı âdet ettiği güzel davranışlar

İttiba: Tabi' olma, arkasından gitme

Meşhudât: Allah'ın veli kullarının keşfen gördükleri hakikatlar

İtimad: Güvenmek

Riyaset: Reislik, başkanlık

Fırka: Grup, mezhep

Fırak-ı dâlle: Sapık grup, hak yoldan sapan mezhepler

Hakaik: Hakikatlar

Tenasüb: Uygunluk, uyum

Bid'a: Aslında dinde olmayıp, ona sonradan dahil edilen âdetler

Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma

Cemaat-i beşeriye: İnsan toplulukları

Âyat-ı Kur'âniye: Kur'ân âyetleri

Hâtîme

Kur'ân'ın lemaât-ı i'câzından iki lem'a-yi i'câziye, On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşhası'nda geçmiştir ki; bir sebab-i kusur zannedilen tekraratı ve ulûm-i kevnîyede icmâli, her biri birer lem'a-yi i'câzın menbaidir. Hem Kur'ân'da mu'cizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yi i'câz-ı Kur'ân, Yirminci Söz'ün İkinci Makamı'nda vâzihan gösterilmiştir. Daha bunlar gibi sair Söz'lerde ve risâle-i Arabiyemde çok lemaât-ı i'câziye zikredilip onlara iktifaen yalnız şunu deriz ki, bir mu'cize-i Kur'âniye daha şudur ki:

Nasıl bütün mu'cizât-ı enbiyâ, Kur'ân'ın bir nakş-ı i'câzını göstermiştir; öyle de Kur'ân bütün mu'cizâtıyla bir mu'cize-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) olur ve bütün mu'cizât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) dahi, Kur'ân'ın bir mu'cizesidir ki, Kur'ân'ın Cenâb-ı Hakk'a karşı nisbetini gösterir ve o nisbetin zuhuruyla her bir kelimesi bir mu'cize olur. Çünkü o vakit bir tek kelime bir çekirdek gibi bir şecere-i hakâikî mânen tazammun edebilir. Hem merkez-i kalb gibi hakikat-i uzmanın bütün âzâsına münasebetdar olabilir. Hem bir ilm-i muhite ve nihayetsiz bir irâdeye istinad ettiği için, hurufuyla, hey'etiyle, vaziyetiyle, mevkiiyle hadsiz eşyaya bakabilir. İşte şu sırdandır ki; ulema-yi ilm-i huruf, Kur'ân'ın bir harfinden bir sahife kadar esrar bulduklarını iddia ederler ve dâvalarını o fennin ehline isbat ediyorlar.

Risâlenin başından şuraya kadar bütün şu'leleri, şuaları, lem'aları, nurları, ziyâları nazara topla; birden bak. Baştaki dâva, şimdi kat'î netice olarak, yâni:

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ
كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا¹

'yı yüksek bir sadâ ile okuyup ilân ediyorlar.

¹ De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

Lemeat-ı i'câz: Mucizane parıltılar
Sebeb-i kusur: Kusur sebebi
Tekrarat: Tekrarlar
Ulum-i kevnîye: Yaratılışla ilgili bilgiler. **Menba':** Kaynak
Mucizat-ı enbiyâ: Peygamberlerin Mu'cizeleri. **Vazihan:** Açıkça
Sair: Diğer, başka
Risale-i arabiye: Arapça risale

Mucize-i Kur'âniye: Kur'ân mucizesi
Nakş-ı i'câz: Mucizeliği belirten nakış. **İktifaen:** Yeterli görerek
Mucize-i Ahmediye: Efendimizin (s.a.s.) Mu'cizesi
Şecere-i hakaik: Hakikatler ağacı
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Merkez-i kalb: Kalbin merkezi
Hakikat-i uzma: En büyük hakikat

Aza: Organlar
Münasebettar: Alâkalı, ilgili
İlm-i muhîr: Her şeyi kuşatan ilim
Nihayetsiz: Sonu olmayan, ebedi
İstinad: Dayanak. **Huruf:** Harfler
Hey'et: Şekil, görünüş, durum
Ülema-i ilm-i huruf: Harflerin sırlarını bilen âlimler
Esrar: Sırlar. **Sadâ:** Ses, yankı

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا²

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي • وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي • وَاخْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي³ •
اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ أَفْضَلَ وَأَجْمَلَ وَأَنْبَلَ وَأَظْهَرَ وَأَطْهَرَ وَأَحْسَنَ وَأَبْرَزَ وَأَكْرَمَ وَأَعَزَّ
وَأَعْظَمَ وَأَشْرَفَ وَأَعْلَى وَأَزْكَى وَأَبْرَكَ وَالْأَلْفَ صَلَوَاتِكَ وَأَوْفَى وَأَكْثَرَ وَأَزِيدَ وَأَرْفِي
وَأَرْفَعْ وَأَدْوَمْ سَلَامِكَ صَلَاةً وَسَلَامًا وَرَحْمَةً وَرِضْوَانًا وَعَفْوًا وَعُفْرَانًا تَمْتُدُّ وَتَزِيدُ
بِوَابِلِ سَحَابِ مَوَاهِبِ جُودِكَ وَكَرَمِكَ وَتَنْمُو وَتَرْكُو بِفَنَائِسِ شَرَائِفِ لَطَائِفِ جُودِكَ
وَمِنْكَ أَرْزِلَةً بِأَرْزِلَتِكَ لَا تَزُولُ أَبَدِيَّةً بِأَبَدِيَّتِكَ لَا تَحُولُ عَلَى عَبْدِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ
مُحَمَّدٍ خَيْرِ خَلْقِكَ الثَّوْرِ الْبَاهِرِ اللَّامِعِ وَالْبَرْهَانَ الظَّاهِرِ الْقَاطِعِ وَالْبَحْرَ الرَّاحِرِ وَالنُّورِ
الْعَامِرِ وَالْجَمَالَ الزَّاهِرِ وَالْجَلَالَ الْقَاهِرِ وَالْكَمَالَ الْفَاحِرِ صَلَاتِكَ الَّتِي صَلَّيْتَ
بِعَظَمَةِ ذَاتِكَ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ كَذَلِكَ صَلَاةٌ تَعْمُرُ بِهَا ذُنُوبَنَا وَتُشْرَحُ بِهَا
صُدُورَنَا وَتُطَهَّرُ بِهَا قُلُوبُنَا وَتُرَوِّحُ بِهَا أَرْوَاحَنَا وَتُقَدِّسُ بِهَا أَسْرَارَنَا وَتُنَزِّهُ بِهَا
خَوَاطِرَنَا وَأَفْكَارَنَا وَتُصَفِّي بِهَا كُدُورَاتِ مَا فِي أَسْرَارِنَا وَتَشْفِي بِهَا أَمْرَاضَنَا وَتَفْتَحُ
بِهَا أَقْفَالَ قُلُوبِنَا⁴.

1 “Sübhanısın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.” dediler. (Bakara sûresi, 2/32)

2 Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma. (Bakara sûresi, 2/286)

3 Ya Rabbi, dedi, genişlet göğsümü, • kolaylatır işimi, • çözöver şu dilimin bağını. • Ta ki anlaşılar sözümü! (Tâhâ sûresi, 20/25-28)

4 Allah'ım! En faziletli, en güzel, en yüce, en açık, en temiz, en hoş, en iyi, en değerli, en aziz, en büyük, en şerefli, en yüksek, en pak, en mübarek, en latif salavâtla; en mükemmel, en çok, en ziyade, en yüksek, en yüce, en devamlı salât ve selâmını bir rahmet, bir rıza, bir afv, bir gufran olarak ihsan eyle. Ve bütün bunlar senin cömertlik ve kereminin bağış yüklü bulutlarından sağanak hâlinde artarak devam ederek; cömertlik ve kereminin, en güzel şerefli lütuflarıyla artarak gelişsin, ezeliyetinle birlikte devam edip zevâl bulmasın, ebediyetinle beraber kesintisiz bir şekilde, kulun, habibin, resûlün, yaratıkların en hayırlı olanı, apaçık bir nur olan, en açık kat'î bir delil olan, uçsuz bucaksız bir derya olan, her tarafı aydınlatan bir nur, apaçık bir güzellik, en üstün şeref ve en kıymetli bir kemal sahibi olan Muhammed'e, senin zâtının azametine yakışır şekilde ona yaptığın bir selâm ve salavât olsun. Ve aynı şekilde onun âl ve ashabı üzerine olsun. Yine aynı şekilde bütün bu salavâtlar hürmetine günahlarımızı bağışla, onunla gönlümüzü ferahlat, kalblerimizi temizle, ruhlarımıza rahatlık ver, sırlarımızı temiz tut, fikir ve düşüncelerimizi onunla arındır, sırlarımızdaki bulanıklığı gider, hastalıklarımıza şifa ihsan eyle ve onunla kalblerimize vurulmuş kilitleri aç.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ¹

وَأَخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²

امِين ، امِين ، امِين

* * *

¹ Ey bizim Kerim Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz başışı bol olan Vehhab sensin Sen! (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

² Duaları “El-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemin” “Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.” diye sona erer. (Yûnus sûresi, 10/10)

Birinci Zeyl

(Makam itibariyle Yirmi Beşinci Söz'e ilhak edilen zeyillerden, Yedinci Şua'nın Birinci Makamı'nın On Yedinci Mertebesi'dir.)

Bu dünyada hayatın gayesi ve hayatın hayatı î mân olduğunu bilen bu yorulmaz ve tok olmaz yolcu, kendi kalbine dedi ki: Aradığımız Zât'ın sözü ve kelâmı denilen bu dünyada en meşhur ve en parlak ve en hâkim ve ona teslim olmayan herkese, her asırda meydana okuyan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân nâmındaki kitaba müracaat edip, o ne diyor, bilelim. Fakat en evvel, bu kitab bizim hâlıkımızın kitabı olduğunu isbat etmek lâzımdır, diye taharriye başladı. Bu seyyah bu zamanda bulunduğu münasebetiyle en evvel mânevî i'câz-ı Kur'âniye'nin lem'aları olan Risâle-i Nur'a baktı ve onun yüz otuz risâleleri, âyât-ı Furkaniye'nin nükteleri ve ışıkları ve esâslı tefsirleri olduğunu gördü. Ve Risâle-i Nur, bu kadar muannid ve mülhid bir asırda her tarafa hakâik-i Kur'âniyeyi mücahidane neşrettiği hâlde, karşısına kimse çıkamadığından isbat eder ki; onun üstadı ve menbaı ve mercii ve güneşi olan Kur'ân semâvidir, beşer kelâmı değildir. Hattâ Risâle-i Nur'un yüzer hüccetlerinden bir tek hüccet-i Kur'âniye'si olan Yirmi Beşinci Söz ile On Dokuzuncu Mektub'un âhiri, Kur'ân'ın kırk vecihle mu'cize olduğunu öyle isbat etmiş ki; kim görmüşse değil tenkid ve itiraz etmek, belki isbatlarına hayran olmuş, takdir ederek çok sena etmiş. Her ne ise... Kur'ân'ın vech-i i'câzını ve hak Kelâmullah olduğunu isbat etmek cihetini Risâle-i Nur'a havale ederek yalnız bir kısa işaretle büyüklüğünü gösteren birkaç noktaya dikkat etti.

Birinci Nokta

Nasıl ki Kur'ân bütün mu'cizatıyla ve hakkaniyetine delil olan bütün hakâikiyle, Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ın bir mu'cizesidir. Öyle de Muham-

Makam: Yer, konum

İlhak: Ekleme, ilave etmek

Zeyl: Ek, ilâve

Seyyah: Yolcu, gezici

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân

Hâlık: Yaratıcı

Taharri: Arama, araştırma

Âyat-ı Furkaniye: Hakkı batıldan ayıran Kur'ân âyetleri

Nükte: Bir söz veya ibâreden hususi bir dikkatle çıkarılan gizli mana

Muannid: İnatçı

Mülhid: Dinsiz

Menba': Kaynak

Merci: Müracaat edilecek, dönülecek yer

Hüccet-i Kur'âniye: Kur'âna ait delil

Ahir: Son, nihayet, bitiş

Vecih: Tarz, şekil, sebep

Tenkid: Eleştiri

Vech-i i'câz: Mucizelik yönü, şekli

Kelâmullah: Allah'ın (c.c.) sözü, kelâmı.

Mucizat: Mu'cizeler

Hakaik: Hakikatler

med (aleyhissalâtü vesselâm) da, bütün mu'cizâtıyla ve delâil-i nübüvvetiyle ve kemalât-ı ilmiyesiyle Kur'ân'ın bir mu'cizesidir ve Kur'ân, Kelâmullah olduğu-na bir hüccet-i katıasıdır.

İkinci Nokta

Kur'ân, bu dünyada öyle nuranî ve saadetli ve hakikatlı bir sûrette bir tebdil-i hayat-ı içtimaiye ile beraber, insanların hem nefislerinde, hem kalblerinde, hem ruhlarında, hem akıllarında, hem hayat-ı şahsiyelerinde, hem hayat-ı içtimaiyelerinde, hem hayat-ı siyasiyelerinde öyle bir inkılab yapmış ve idame etmiş ve idare etmiş ki; on dört asır müddetinde, her dakikada, altı bin altı yüz altmış altı âyetleri, kemâl-i ihtiramla, hiç olmazsa yüz milyondan ziyade insanların dilleriyle okunuyor ve insanları terbiye ve nefislerini tezkiye ve kalblerini tasfiye ediyor; ruhlara inkişaf ve terakki ve akıllara istikamet ve nur ve hayata hayat ve saadet veriyor. Elbette böyle bir kitabın misli yoktur, hârikadır, fevkalâdedir, mu'cizedir.

Üçüncü Nokta

Kur'ân, o asırdan tâ şimdiye kadar öyle bir belâğat göstermiş ki, Kâ'be'nin duvarında altın ile yazılan en meşhur ediblerin “Muallakat-ı Seb'a” nâmıyla şöretşiar kasidelerini o dereceye indirdi ki, Lebid'in* kızı, babasının kaside-sini Kâ'be'den indirirken demiş: “Âyâta karşı bunun kıymeti kalmadı!”

Hem bedevî bir edib, ¹ *فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ* âyeti okunurken işittiği vakit secdeye kapanmış. Ona demişler: “Sen Müslüman mı oldun?” Dedi: “Yok, ben bu âyetin belâğatına secde ettim.”²

Hem ilm-i belâğatın dâhîlerinden Abdülkahir-i Cürcânî* ve Sekkâkî* ve

¹ Şimdi sen, sana ne emredilmişse onu açıkça söyle onlara. (Hicr sûresi, 15/94)

² el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86

Âyat: Âyetler

Bedevî: Çölde yaşayan, göçebe

Delâil-i nübüvvet: Peygamberin peygamberliğine işaret eden deliller

Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı

Hayat-ı şahsiye: Şahsî hayat

Hüccet-i katia: Kesin delil

İdame: Devam ettirme

İlm-i Belâğat: Düzgün, yerinde ve etkili söz söylemeyi inceleyen ilim dalı

İnkılâb: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme

İnkişaf: Meydana çıkma

Kemalât-ı ilmiye: İlmi olgunluklar

Kemal-i ihtiram: Tam bir hürmet ve saygı

Muallakat-ı seba: Cahiliye döneminde Kâbe'nin duvarına asılan yedi ünlü kaside

Şöhretşiar: Şöhretli, şöhret sahibi

Tasfiye: Saffaştırma, temizleme

Tebdîl-i hayat-ı içtimaiye: Sosyal hayatı değiştirme

Tezkiye: Temizleme, aklama, arındırma

Zemahşerî* gibi binlerle dâhî imamlar ve mütefennin edibler icmâ' ve ittifakla karar vermişler ki: “Kur’ân’ın belâğatı, takat-ı beşerin fevkindedir, yetiştirilmez.”¹

Hem o zamandan beri mütemadiyen meydan-ı muârazaya davet edip, mağrur ve enaniyetli ediblerin ve belîğlerin damarlarına dokundurup, gururlarını kıracak bir tarzda der: “Ya bir tek sûrenin mislini getiriniz veyahut dünyada ve âhirette helâket ve zilleti kabûl ediniz” diye ilân ettiği hâlde o asrın muannid belîğleri bir tek sûrenin mislini getirmekle kısa bir yol olan muârazayı bırakıp, uzun olan, can ve mallarını tehlikeye atan muharebe yolunu ihtiyar etmeleri isbat eder ki, o kısa yolda gitmek mümkün değildir.

Hem, Kur’ân’ın dostları, Kur’ân’a benzemek ve taklid etmek şevkiyle ve düşmanları dahi Kur’ân’a mukabele ve tenkid etmek şevkiyle o vakitten beri yazdıkları ve yazılan ve telâhuk-i efkâr ile terakki eden milyonlarla Arabî kitaplar ortada geziyor. Hiçbirisinin ona yetişemediğini, hattâ en adî adam dahi dinlese, elbette diyecek: “Bu Kur’ân, bunlara benzemez ve onların mertebesinde değil. Ya onların altında veya umurunun fevkinde olacak. Umurunun altında olduğunu dünyada hiçbir ferd, hiçbir kâfir, hattâ hiçbir ahmak diyemez. Demek mertebe-i belâğatı umurun fevkindedir.”

Hattâ bir adam سَبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ² âyetini okudu. Dedi: “Bunun hârika telâkî edilen belâğatını göremiyorum.” Ona denildi: “Sen dahi bu seyyah gibi o zamana git, orada dinle.” O da kendini Kur’ân’dan evvel orada tahayyül ederken gördü ki: mevcudat-ı âlem perişan, karanlık câmid ve şuursuz ve vazifesiz olarak hâlî, hadsiz, hududsuz bir fezada; kararsız, fânî bir dünyada bulunuyorlar. Birden Kur’ân’ın lisanından bu âyeti dinlerken gördü: Bu âyet, kâinat üstünde, dünyanın yüzünde öyle bir perde açtı, ışıklandırdı ki, bu ezeli nutuk ve bu sermedi ferman asırlar sıralarında

¹ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 13/161

² Gökerde ne var, yerde ne varsa Allah’ı tenzih ve tesbih eder. (Hadid sûresi, 57/1)

Âdi: Değersiz, aşağı

Belîğler: Güzel ve tesirli ifade sahibi söz ustaları

Camid: Donmuş, donuk, cansız

Ezeli: Başlangıcı olmayan

Hâlî: Tenha, boş

İcma: Fikir birliği, oy birliği

Mertebe-i belâgat: Belâgat seviyesi

Mevcudât-ı âlem: Kâinataki varlıklar

Meydan-ı muaraza: Kavga ve çekişme meydanı

Muannid: İnatçı

Mukabele: Karşılık verme

Mütefennin: Edebiyatın bütün

dallarında uzman kimse

Mütemâdiyen: Devamlı, sürekli olarak

Sermedi: Ebedî, sonu olmayan

Seyyah: Yolcu, gezici

Tahayyül: Hayal etme

Takat-ı beşer: İnsan gücü, kapasitesi

Telâhuk-i efkâr: Fikirlerin birbirine eklenmesi

Telâkî: Anlama, anlayış, kabul etme

Terakki: Yükselmeye, ilerlemeye

dizilen zîşuurlara ders verip gösteriyor ki; bu kâinat bir câmi-i kebîr hük-münde, başta semâvât ve arz olarak umum mahlukatı hayatdarane zikir ve tesbihte ve vazifeler başında cûş u huruşla mes'udane ve memnunane bir vaziyette bulunduruyor, diye müşâhede etti ve bu âyetin derece-i belâğatını zevkederek sair âyetleri buna kıyasla Kur'ân'ın zemzeme-i belâğatı arzın nısfını ve nev'-i beşerin humsunu istilâ ederek haşmet-i saltanatı kemâl-i ihtiramla on dört asır bilâfasıla idame ettiğinin binler hikmetlerinden bir hikmetini anladı.

Dördüncü Nokta

Kur'ân, öyle hakikatlı bir halâvet göstermiş ki, en tatlı bir şeyden dahi usandıran çok tekrar, Kur'ân'ı tilâvet edenler için değil usandırmak, belki kalbi çürümemiş ve zevki bozulmamış adamlara tekrar-ı tilâveti halâvetini ziyadeleştirdiği, eski zamandan beri herkesçe müsellemler olup darb-ı mesel hükmüne geçmiş. Hem öyle bir tazelik ve gençlik ve şebabet ve garabet göstermiş ki, on dört asır yaşadığı ve herkesin eline kolayca girdiği hâlde, şimdi nâzil olmuş gibi tazeliğini muhafaza ediyor. Her asır, kendine hitab ediyor gibi bir gençlikte görmüş. Her taife-i ilmiye O'ndan her vakit istifade etmek için kesretle ve mebzuliyetle yanlarında bulundurdıkları ve üslûb-i ifadesine ittiba ve iktida ettikleri hâlde, O, üslûbundaki ve tarz-ı beyanındaki garabetini aynen muhafaza ediyor.

Beşinci Nokta

Kur'ân'ın bir cenahı mâzide, bir cenahı müstakbelde, kökü ve bir kanadı eski Peygamberlerin ittifaklı hakikatleri olduğu ve bu onları tasdik ve teyid ettiği ve onlar dahi tevafukun lisan-ı hâliyle bunu tasdik ettikleri gibi, öyle de: Evliya ve asfiyâ gibi ondan hayat alan semereleri, hayatdar tekem-

Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi varlık(lar)

Câmi-i kebîr: Büyük cami

Hayattarane: Canlı

Cûş u huruş: Taşıp coşma

Mesudane: Mutlu bir şekilde

Zemzeme-i belâgat: Belâgat nağmelerini. **Nısf:** Yarım, yarı

Nev-i beşer: İnsan türü

Hums: Beşte bir

Haşmet-i saltanat: Cenab-ı Hakk'ın Saltanatının büyüklük ve yüceliği

İstilâ: Kaplama, yayılma

Kemal-i ihtiram: Tam bir hürmet ve saygı

Bilâfasıla: Aralıksız, sürekli olarak

Halâvet: Tatlılık, zevk

Tekrâr-ı tilâvet: Okumanın tekrarı

Müsellemler: Doğruluğu tasdik edilmiş, kabul edilmiş

Darb-ı mesel: Atasözü

Şebabet: Gençlik, tazelik

Garabet: Hayret uyandırıcılık, gariplik. **Nazil olma:** İnme

Taife-i ilmiye: İlim adamları

Kesret: Çokluk

Mebzuliyet: Bolluk, çokluk

Üslub-i ifade: İfade tarzı

İttiba: Tabi' olma, arkasından gitme, itaat etme

İktida: Uymak, tâbi olmak

Tarz-ı beyan: Açıklama şekli

Cenah: Kol, kanat

Teyid: Güçlendirmek, kuvvetlendirmek. **Semere:** Meyve, netice

Tevafuk: Uyuma, uygun gelme

Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam. **Hayattar:** Canlı

mülleriyle, şecere-i mübarekelerinin hayatdar, feyizdar ve hakikat-medar olduğuna delâlet eden ve ikinci kanadının himayesi altında yetişen ve yaşayan velâyetin bütün hak tarikatları ve İslâmiyet'in bütün hakikatlı ilimleri, Kur'ân'ın ayn-ı hak ve mecma-i hakâik ve câmiyyette misilsiz bir hârîka olduğuna şehâdet eder.

Altıncı Nokta

Kur'ân'ın altı ciheti nuranîdir; sıdk ve hakkaniyetini gösterir. Evet altında hüccet ve bürhân direkleri; üstünde sikke-i i'câz lem'aları; önünde ve he-definde saadet-i dâreyn hediyeleri, arkasında nokta-yi istinad, vahy-i semâvî hakikatleri; sağında hadsiz ukûl-i müstakimenin deliller ile tasdikleri; solunda selim kalblerin ve temiz vicdanların ciddî itminanları ve samimî incizâbları ve teslimleri, Kur'ân'ın fevkalâde, hârîka, metin, hücum edilmez bir kal'a-yi semâviye-i arziye olduğunu isbat ettikleri gibi, altı makamdan dahi O'nun ayn-ı hak ve sadık olduğuna ve beşerin kelâmı olmadığına, hem yanlış olmadığına imza eden, başta bu kâinata daima güzelliği izhar, iyiliği ve doğruluğu himaye ve sahtekârları ve müfterileri imha ve izale etmek âdetini bir düstur-i faaliyet ittihaz eden bu kâinatın Mutasarrıf'ı, o Kur'ân'a âlemde en makbûl, en yüksek, en hâkimâne bir makam-ı hürmet ve bir mertebe-i muvaffakiyet vermesiyle O'nu tasdik ve imza ettiği gibi, İslâmiyet'in menbai ve Kur'ân'ın tercümanı olan Zât'ın (aleyhissalâtü vesselâm) herkesten ziyade O'na itikad ve ihtiramı ve nüzulü zamanında uyku gibi bir vaziyet-i nâimânede bulunması ve sair kelâmları O'na yetişememesi ve bir derece benzememesi ve ümmiyetle beraber gitmiş ve gelecek hakikî hâdisat-ı kevnîyeyi, gaybiyane Kur'ân ile tereddüdsüz ve itminan ile beyan etmesi ve çok dikkatli göz-

Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme

Şecere-i mübareke: Mübarek ağaç. **Feyizdar:** Feyizli, gür

Hakikat-medar: Hakikatin yürün-gesi, ekseni

Ayn-ı hak: Hakkin, gerçeğin ta kendisi

Mecma-i hakâik: Hakikatlerin toplandığı yer. **Cihet:** Yön, taraf

Sıdk: Doğruluk, samimîlik

Hakkaniyet: Hak ve adâlete uygunluk, hakka riâyet etme

Bürhan: Delil, ispat vasıtası

Saadet-i dâreyn: İki cihan mutluluğu. **Hüccet:** Delil

Sikke-i i'câz: Mucizelik mührü

Nokta-i istinad: Dayanak noktası, güvenecek, dayanacak yer

Vahy-i semavî: Cenab-ı Hakk tarafından melek vasıtasıyla peygamberlerine gönderdiği buyruklar

Ukul-i müstakime: İstikamet üzere olan akıllar, doğru düşünüp düzgün karar veren akıllar

İtminan: Güven duyma, Kalp huzuruya kabullenip benimseme

İncizab: Cezbedilme, çekilme, gönül verme. **Müfteri:** İftira eden

Kal'a-i semaviye-i arziye: Yeryüzünün semâvî kalesi

Himaye: Koruma, gözetme

Düstur-i faaliyet: Çalışma prensibi

İttihaz: Kabul etmek, addetmek, edinmek. **İmha:** Yok etme

Mutasarrıf: İşleri yöneten, çekip çeviren. **İzale:** Ortadan kaldırma

Hâkimâne: Hükmedercesine

Makam-ı hürmet: Hürmet etme makamı. **Menba':** Kaynak

Mertebe-i muvaffakiyet: Başarı mertebesi. **İtikad:** İnanmak

İhtiram: Hürmet ve saygı göstermek

Vaziyet-i nâimane: Uyur bir halde

Hadisat-ı kevnîye: Olmuş ve olacak bütün olaylar

Gaybiyâne: Görmeden, olay gerçekleşmeden

lerin nazarı altında hiçbir hile, hiçbir yanlış vaziyeti görülmeyen o tercümanın, bütün kuvvetiyle Kur'ân'ın her bir hükmüne öyle î mân edip tasdik etmesi ve hiçbir şey O'nu sarsmaması; Kur'ân semâvî, hakkaniyetli ve kendi Hâlık-ı Rahîm'inin mübarek kelâmı olduğunu imza ediyor.

Hem, nev'-i insanın humsu, belki kısm-ı a'zamı, göz önündeki o Kur'ân'a müncezibane ve dindarane irtibatı ve hakikatperestane ve müştakane kulak vermesi ve çok emârelerin ve vakıaların ve keşfiyatın şehâdetiyle, cin ve melek ve ruhânîlerin dahi, tilâveti vaktinde pervane gibi etrafında hakperestane toplanması, Kur'ân'ın kâinatça makbûliyetine ve en yüksek bir makamda bulunduğuna bir imzadır.

Hem, nev'-i beşerin umum tabakaları, en gabî ve âmîden tut, tâ en zeki ve âlime kadar her birisi, Kur'ân'ın dersinden tam hisse almaları ve en derin hakikatleri fehmetmeleri ve yüzlerle fen ve ulûm-i İslâmiye'nin ve bilhassa şariat-ı kübrânın büyük müctehidleri ve usûlû'd-dîn ve ilm-i kelâm'ın dâhî muhakkıkları gibi, her taife kendi ilimlerine ait bütün hâcâtını ve cevaplarını Kur'ân'dan istihraç etmeleri, Kur'ân'ın menba-ı hak ve maden-i hakikat olduğuna bir imzadır.

Hem edebiyatça en ileri bulunan Arap edipleri –şimdiye kadar Müslüman olmayanlar– muârazaya pek çok muhtaç oldukları hâlde Kur'ân'ın i'câzından yedi büyük vechi varken, yalnız bir tek vechi olan belâğatının, tek bir sûrenin mislini getirmekten istinkâfları ve şimdiye kadar gelen ve muâraza ile şöhrat kazanmak isteyen meşhur belîğlerin ve dâhî âlimlerin onun hiçbir vech-i i'câza karşı çıkamamaları ve âcizane sükût etmeleri; Kur'ân, mu'cize ve takat-ı beşerin fevkinde olduğuna bir imzadır.

Semavî: Allah'tan olan, yukarıdan gelen
Hâlık-ı Rahîm: Rahman olan yaratıcı
Nev-i insan: İnsan türü
Hums: Beşte bir
Kısm-ı âzam: Büyük bir kısmı
Müncezibane: Delicesine gönül vermiş
Dindarane: Dine tam bağlı birine yakışacak tarzda
İrtibat: Bağlanma
Hakikatperestane: Hakikate düşkün
Müştakane: Arzulu ve iştiaklı bir şekilde
Emare: İşaret, belirti

Keşfiyat: Keşifler
Hakperestane: Hakka bağlı bir şekilde
Makbûliyet: Makbul olma, takdir edileme
Nev-i beşer: İnsan türü
Gabî: Anlayışsız, ahmak
Âmi: Sıradan, halktan biri
Fehmetme: Anlama
Ulûm-i İslâmiye: İslâm ilimleri
Şariat-ı kübra: Allah'ın kâinata koyduğu büyük kanun, İslâmiyet
Müctehid: Âyet ve hadislerden şer'i hükümler çıkaran din âlimleri
Usûlû'd-dîn: Dinin temel esasları, akaid

İlm-i kelâm: Kelâm ilmi
Muhakkık: Araştırmacı
Taife: Takım, bölük, topluluk
Hâcât: İhtiyaçlar
İstihrac: Mana çıkarma, anlama
Menba-ı hak: Hakkın kaynağı
Maden-i hakikat: Hakikatin kaynağı
Muaraza: Karşı gelme, sözle karşılıklı mücadele
Vech: Sûret, şekil, tarz
İstinkâf: Çekinme, geri durma
Vech-i i'câz: Mucizelik yönü, şekli
Âcizane: Aciz ve güçsüz bir şekilde
Sükût: Susmak
Takat-ı beşer: İnsan gücü, beşer takatı

Evet, bir kelâm “Kimden gelmiş ve kime gelmiş ve ne için?” denilmesiyle kıymeti ve ulviyeti ve belâğatı tezahür etmesi noktasından, Kur’ân’ın misli olamaz ve O’na yetişilemez. Çünkü; *Kur’ân, bütün âlemlerin Rabbi ve Hâlik’ının hitabı ve konuşması ve hiçbir cihette taklidi ve tasannuu ihsas edecek bir emâre bulunmayan bir mükâlemesi ve bütün insanların belki bütün mahlukatın nâmına meb’us ve nev’-i beşerin en meşhur ve nâmdar muhatabı bulunan ve o muhatabın kuvvet ve vüs’at-i îmânı, koca İslâmiyet’i tereşşuh edip sahibini Kâb-ı kavseyn makamına çıkararak muhatab-ı Samedâniye’ye mazhariyetle nüzul eden ve saadet-i dâreyne dair ve hilkat-ı kâinatın neticelerine ve ondaki Rabbanî maksatlara ait mesâili ve o muhatabın bütün hakâik-i İslâmiye’yi taşıyan en yüksek ve en geniş olan îmânını beyan ve izah eden ve koca kâinatın bir harita, bir saat, bir hâne gibi her tarafını gösterip çevirip, onları yapan san’atkârı tavrıyla ifade ve tâlim eden Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân’ın elbette mislini getirmek mümkün değildir ve derece-i i’câzına yetişilmez.*

Hem, Kur’ân’ı tefsir eden ve bir kısmı otuz-kırk hattâ yetmiş cilt olarak birer tefsir yazan¹ yüksek zekâlî müdakkik binlerle mütefennin ulemanın, senedleri ve delilleriyle beyan ettikleri Kur’ân’daki hadsiz meziyetleri ve nükteleri ve hâsiyetleri ve sırları ve âlî mânâları ve umûr-i gaybiyenin her nev’inden kesretli gaybî ihbarları izhar ve isbat etmeleri ve bilhassa Risâle-i Nur’un yüz otuz kitabının her biri Kur’ân’ın bir meziyetini, bir nüktesini kat’î bürhânlarla isbat etmesi ve bilhassa Mu’cizât-ı Kur’âniye risâlesi; şimendifer ve tayyâre gibi medeniyetin hârikalarından çok şeyleri Kur’ân’dan istihrac eden Yirminci Söz’ün İkinci Makamı ve Risâle-i Nur’a ve elektrige işaret eden â-

¹ Bkz.: el-Kevserî, *el-Makalât* s.473-474.

Ulviyet: Yücelik, yükseklik
Tasannu: Yapmacık hareket
İhsas: Hissettirme. **Mebus:** Vekil
Mükâleme: Konuşma
Nev-i beyer: İnsan türü
Nâmdar: Nam sahibi, ünlü
Vüs’at-i iman: İmanın genişliği
Tereşşuh: Sızma, sızıntı
Kab-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) Mîraç’ta Cenab-ı Hakk’a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası
Muhatab-ı samedâniye: Allah’ın muhatabı

Mazhariyet: Nail olma, elde etme
Saadet-i dareyn: İki cihan mutluluğu. **Nüzul:** İnmek
Hilkat-ı kâinat: Kâinatın yaratılışı
Rabbanî: Cenâb-ı Hakk’la ilgili
Mesâil: Meseleler
Hakâik-i İslâmiye: İslâmî hakikatlar
Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân: Açıklama ve ifadesiyle mu’cize olan Kur’ân. **Beyan:** Açıklamak
Derece-i i’câz: Mucizeliğin derecesi
Müdakkik: İnceden inceye araştıran, en gizli şeyleri gören
Mütefennin: Bir çok ilim dalında uzman

Hasiyet: Özellik, keyfiyet
Âli manalar: Yüksek ve yüce manalar
Umur-i gaybiye: Gaybe ait işler
Gaybî: Gayba ait, görünmeyen âlemle ilgili
İzhar: Ortaya çıkarma
Meziyet: İyi ve doğru hareket, üstün vasıf
Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli mana
Kat’î bürhan: Kesin delil
Şimendifer: Tren
Tayyare: Uçak
İstihrac: Mana çıkarmak

yetlerin işaretini bildiren İşarat-ı Kur'âniye nâmındaki Birinci Şua ve Huruf-i Kur'âniye ne kadar muntazam, esrarlı ve mânâlı olduğunu gösteren Rumuzât-ı Semâniye nâmındaki sekiz küçük risâleler ve sûre-i Feth'in âhirki âyeti beş vecihle ihbar-ı gaybî cihetinde mu'cizeliğini isbat eden küçük bir risâle gibi Risâle-i Nur'un her bir cüz'ü, Kur'an'ın bir hakikatını, bir nurunu izhar etmesi; Kur'an'ın misli olmadığına ve mu'cize ve hârika olduğuna ve bu âlem-i şehâdetle âlem-i gaybın lisanı ve bir Allâmü'l-guyûb'un kelâmı bulunduğuna bir imzadır.

İşte altı noktada ve altı cihette ve altı makamda işaret edilen, Kur'an'ın mezkûr meziyetleri ve hâsiyetleri içindir ki; haşmetli hâkimiyet-i nuraniyesi ve azametli saltanat-ı kudsiyesi, asırların yüzlerini ışıktandırarak zemin yüzünü dahi bin üç yüz sene tenvir ederek kemâl-i ihtiram ile devam etmesi, hem o hâsiyetleri içindir ki, Kur'an'ın her bir harfi, hiç olmazsa on sevabı ve on hasenesi olması ve on meyve-i bâkî vermesi, hattâ bir kısım âyâtın ve sûrelerin her bir harfi, yüz ve bin ve daha ziyade meyve vermesi ve mübarek vakitlerde her bir harfin nuru ve sevabı ve kıymeti ondan yüzlere çıkması gibi kudsî imtiyazları kazanmış, diye dünya seyyahı anladı ve kalbine dedi: "İşte böyle her cihetle mu'cizâtı bu Kur'an; sûrelerinin icmâıyla ve âyâtının ittifakıyla ve esrar u envarının tevafukuyla ve semerat ve âsârının tetabukuyla bir tek Vâcibü'l-Vücûd'un vücûduna ve vahdetine ve sıfât ve esmâsına –delilleri ile isbat sûretinde– öyle şehâdet etmiş ki, bütün ehl-i îmânın hadsî şehâdetleri, O'nun şehâdetinden tereşsuh etmişler."

İşte bu yolcunun Kur'an'dan aldığı ders-i tevhid ve îmâna kısa bir işaret olarak *Birinci Makam'ın On Yedinci Mertebesi'*nde böyle:

İşarat: İşaretler

Huruf-i Kur'âniye: Kur'an'ın harfleri

Muntazam: Düzenli

Rumuzat-ı semaniye: Sekiz işaret, remiz

Sûre-i feth: Fetih sûresi

Ahîr: Son, nihayet, bitiş

İhbar-ı gaybî: Gaybe ait haberler

İzhar: Ortaya çıkarma

Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya

Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görüp bilemediğimiz âlem

Allâmü'l-guyûb: Gaybe ait her şeyi en iyi bilen Allah (c.c.)

Mezkûr: Zikredilen, anlatılan

Meziyet: Üstün vasıf

Haşmet: Büyüklük, ihtişam

Hâkimiyet-i nuraniye: Nurlu hâkimiyet

Saltanat-ı kudsiye: Kutsî saltanat

Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma

Kemal-i ihtiram: Tam bir hürmet ve saygı

Hâsiyet: Özellik, keyfiyet

Hasene: İyilik, sevap

Meyve-i bâkî: Ebedî, daimî, sonu olmayan meyve

Âyat: Âyetler. **Cihet:** Yön, taraf

Seyyah: Yolcu, gezici

İcmâıyla: Oy birliği ile

Esrar: Sırlar

Envar: Nurlar

Tevafuk: Aynı noktada birleşme, buluşma

Semerat: Meyveler, neticeler

Âsar: Eserler, izler

Tetabuk: Uyuma, uygun düşünme, uygun gelme

Vâcib-ül vücud: Varlığı kesin olan tek varlık

Vahdet: Birlik. Tek olma

Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz

Tereşsuh: Sızma, sızıntı

Ders-i tevhid: Allah'ın varlığından ve birliğinden bahseden bir ders

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاجِبُ الْوُجُودُ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وَجُوبِ وَجُودِهِ فِي
وَحْدَتِهِ الْقُرْآنُ الْمُعْجِزُ الْبَيَانُ الْمَقْبُولُ الْمَرْغُوبُ لِأَحْتِسَابِ الْمَلِكِ وَالْإِنْسِ وَالْجَانِّ
الْمَقْرُوءِ كُلِّ آيَاتِهِ فِي كُلِّ دَقِيقَةٍ بِكَمَالِ الْإِحْتِرَامِ بِالسَّنَةِ مِائَاتِ الْمَلَائِكِينَ مِنْ نَوْعِ
الْإِنْسَانِ الدَّائِمِ سُلْطَنَتُهُ الْقُدْسِيَّةُ عَلَى أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَالْأَكْوَانِ وَعَلَى وَجْهِ الْأَعْصَارِ
وَالْأَزْمَانِ وَالْجَارِي حَاكِمِيَّتُهُ الْمَعْنَوِيَّةُ الثَّوْرَانِيَّةُ عَلَى نِصْفِ الْأَرْضِ وَخُمْسِ الْبُشْرِ فِي
أَرْبَعَةِ عَشَرَ عَصْرًا بِكَمَالِ الْإِحْتِشَامِ وَكَذَا شَهِدَ وَبَرَّهَنَ بِإِجْمَاعِ سُورَةِ الْقُدْسِيَّةِ
السَّمَاوِيَّةِ وَبِاتِّفَاقِ آيَاتِهِ الثَّوْرَانِيَّةِ الْإِلَهِيَّةِ وَبِتَوَافُقِ أَسْرَارِهِ وَأَنْوَارِهِ وَبِتَطَابُقِ حَقَائِقِهِ
وَتَمَرَّاتِهِ وَأَثَارِهِ بِالْمُشَاهَدَةِ وَالْعِيَانِ¹

denilmiştir.

* * *

¹ Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O öyle bir Vâcibü'l-Vücûd, Vâhid ve Ehaddir ki, O'nun vücûb-i vücûduna ve vahdetine melek, ins ve cin taifeleri tarafından kabul gören ve rağbet edilen ve bütün âyetleri her dakika büyük bir hürmetle milyonlarca insan tarafından okunan, kudsi saltanatı yeryüzünün ve kâinatın dört bir yanında asırlar boyunca devam eden, mânevî ve nûrânî hâkimiyeti yeryüzünün yansında ve insanların beşte biri üzerinde tam bir ihtişamla on dört asırdır sürüp giden Kur'ân-ı mu'cizu'l-beyan işaret eder. Ve yine, Kur'ân-ı Kerim, kudsi ve semavî sûrelerinin icmai, ilâhî ve nuranî âyetlerinin ittifaki, esrar ve envarının tevafuku, hakikatlerinin, meyvelerinin ve eserlerinin uyumluluğu ile, Allah'ın vücûb-i vücûduna ve vahdetine apaçık bir şekilde şehâdet edip, ispat eder.

On Birinci Şua Olan Meyve Rısalesi'nin Onuncu Meselesi

Emirdağ Çiçeği

Kur'ân'da olan tekrârâta gelen itirazlara karşı gayet kuvvetli bir cevaptır.

Aziz, sıddık kardeşlerim!

Gerçi bu mesele, perişan vaziyetimden müşevveş ve letafetsiz olmuş. Fakat o müşevveş ibare altında çok kıymetli bir nevi i'câzı kat'î bildim. Maatteessüf ifadeye muktedir olamadım. Her ne kadar ibaresi sönük olsa da, Kur'ân'a ait olmak cihetiyle hem ibadet-i tefekkürîye, hem kudsî, yüksek, parlak bir cevherin sadefidir. Yırtık libasına değil, elindeki elmasa bakılsın. Hem bunu gayet hasta ve perişan ve gıdasız, bir iki gün Ramazan'da, mecburiyetle gayet mücmel ve kısa ve bir cümlede pek çok hakikatleri ve müteaddid hüccetleri dercederek yazdım. Kusura bakılmasın. ^(Hâşiye)

Aziz, sıddık kardeşlerim!

Ramazan-ı Şerif'te Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ı okurken Risâle-i Nur'a işaretleri Birinci Şua'da beyan olunan otuz üç âyetten hangisi gelse bakıyorum ki, o âyetin sahifesi ve yaprağı ve kıssası dahi Risâle-i Nur'a ve şâkirdlerine kıssadan hisse almak noktasında bir derece bakıyor. Hususan sûre-i Nur'dan âyetü'n-nur, on parmakla Risâle-i Nur'a baktığı gibi, arkasındaki âyât-ı zulûmât dahi muarızlarına tam bakıyor ve ziyade hisse veriyor. Âdeta o makam, cüz'iyetten çıkıp külliyet kesbeder ve bu asırda o külliyetin tam bir ferdi Risâle-i Nur ve şâkirdleridir diye hissettim.

^(Hâşiye) Denizli hapsinin meyvesine Onuncu Mesele olarak Emirdağ'ın ve bu Ramazan-ı Şerif'in nuru bir küçük çiçeğidir. Tekrarat-ı Kur'âniye'nin bir hikmetini beyanla, ehl-i dalâletin ufunetli ve zehirli evhamlarını izale eder.

Tekrarat: Tekrarlar

Müşevveş: Düzensiz, âhenksiz

Letâfetsiz: Hoş ve güzel olmayan

İ'câz-ı kat'î: Kesin ve gerçek mu'cize. **Maatteessüf:** Maalesef

Muktedir: Kuvvetli, güç yetiren

İbadet-i tefekkürîye: Tefekkür ibadeti. **Kudsî:** Kutsal

Sadef: Sedef, inci kabuğu

Müteaddid: Çeşit çeşit, birçok

Dercetme: İçine koyma, yerleştirme

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân

Mücmel: Kısa, öz

Şakirt: Talebe

Âyetü'n-nur: Nur âyeti (Nur sûresi 35. âyet)

Âyat-ı zulûmat: İnkârın karanlığından bahseden âyetler (Nur sûresi 39-40. âyetler)

Cüz'iyet: Ufak tefek şeyler, parçalar, kısımlar. **Ufunetli:** Kötü kokulu

Külliyet: Umûmilik, ziyâdelik

Evet Kur'ân'ın hitabı, evvela Mütেকellim-i Ezeli'nin rubûbiyet-i âmmesi-
nin geniş makamından.. hem nev-i beşer, belki kâinat nâmına muhatab
olan Zât'ın geniş makamından.. hem umum nev-i beşer ve benî-âdemin bü-
tün asırlarda irşâdlarının gayet vüs'atlı makamından.. hem dünya ve âhire-
tin, arz ve semâvâtın ve ezel ve ebedin ve Hâlık-ı Kâinat'ın rubûbiyetine ve
bütün mahlukatın tedbirine dair kavanin-i ilâhiye'nin gayet yüksek ihâtalı
beyanâtının makamından aldığı vüs'at ve ulviyet ve ihâta cihetiyle o hitab,
öyle bir yüksek i'câzı ve şümûlû gösterir ki; ders-i Kur'ân'ın muhatabların-
dan en kesretli taife olan tabaka-yi avâmın basit fehimlerini okşayan zâhîrî
ve basit mertebesi dahi en ulvî tabakayı da tam hissedâr eder. Güya kıs-
sadan yalnız bir hisse ve bir hikâye-i tarihiyeden bir ibret değil, belki bir küllî
düsturun efradı olarak her asra ve her tabakaya hitab ederek taze nâzil olu-
yor. Ve bilhassa çok tekrar ile **الظَّالِمِينَ الظَّالِمِينَ** deyip tehditleri ve zulümle-
rinin cezası olan musibet-i semâviye ve arziye şiddetle beyanı, bu asrın
emsalsiz zulümlerine Kavm-i Âd ve Semûd ve Firavun'un başlarına gelen
azablarla baktırıyor. Ve mazlum ehl-i imâna İbrahim (aleyhisselâm) ve Mûsâ
(aleyhisselâm) gibi enbiyânın necatlarıyla teselli veriyor.

Evet, nazar-ı gaflet ve dalâlette, vahşetli ve dehşetli bir ademistan.. ve
elîm ve mahvolmuş bir mezaristan olan bütün geçmiş zaman ve ölmüş karn-
lar ve asırlar; canlı birer sahife-i ibret ve baştan başa ruhlu, hayatdar bir acib
âlem ve mevcûd ve bizimle münasebetdar bir memleket-i rabbâniye sûre-

¹ Zâlimler!, Zâlimler!

Mütেকellim-i ezeli: Ezelden beri
konuşma sıfatına sahip olan
Allah (c.c.)

Rububiyet-i amme: Cenab-ı
Hakk'ın, her yerde, her mahluka
muhtaç olduğu şeyleri vermesi,
terbiye, tedbir ve malikiyeti vasfı

Benî-Âdem: Âdemoğulları, in-
sanlar. **Nev-i beşer:** İnsan türü

İrşad: Doğru yolu göstermek

Vüs'at: Genişlik

Hâlık-ı kâinat: Kainâtın yaratıcısı
Allah (c.c.)

Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın, her
yerde, her mahluka muhtaç ol-
duğu şeyleri vermesi, terbiye,
tedbir ve malikiyeti vasfı

Kavanin-i ilâhiye: Sünnetullah,
Allah'ın (c.c.) icraatında âdet
edindiği yol, ilâhî kanunlar

Ulviyet: Yücelik

İhata: Kuşatma, içine alma

İ'câz: İnsanları aciz bırakma, hay-
rete düşürme, mucize gösterme

Ders-i Kur'ân: Kur'ân dersi

Tabaka-i avam: Uzmanlık sahibi
olmayan halk tabakaları, az kül-
türlü kimseler

Hissedar: Hisseli, hisse sahibi

Fehm: Anlama, kavrama

Zâhîrî: Görünen, görünürdeki

Musibet-i semaviye ve arziye:

Gökten ve yerden gelen, Tufan,
sel, deprem, yangın gibi musi-
betler

Kavm-i Âd: Hz. Hud'un (a.s) pey-
gamber olarak gönderildiği ka-
vim, Yemen taraflarında bulu-
nan bu topluluk peygamberleri-
nin davetine icabet etmediklerin-
den Şiddetli ve yok edici bir rüz-
gâr ile cezalandırılmışlardır. (Fus-
silet sûresi, 41/15-16, Kamer sû-
resi, 54/18-19, Hakka sûresi, 69/6)

Hikâye-i tarihîye: Tarihi bir hikâye
Küllî düstur: Genel kâideler

Kavm-i Semud: Hz. Salih'in (a.s)
peygamber olarak gönderildiği
kavim, Kuzey Batı Arabistan'da
Hicr denilen bölgede yaşamışlar-
dır. Kendilerine mu'cize olarak
gönderilen deveyi öldürmeleri ve
peygamberlerine karşı gelmeleri
sebebiyle şiddetli bir zelzele ile
azaba çarptırılmışlardır. (A'raf
sûresi, 7/73, Hakka sûresi, 69/5)

Nazar-ı gaflet ve delâlet: Haki-
katten habersiz, kâfir bakışıyla
hükmetme. **Necat:** Kurtuluş

Ademistan: Yokluklar şehri

Elîm: Keder ve üzüntü verici

Sahife-i ibret: İbret sahifesi

Hayattar: Canlı

Münasebettar: İlgili, alakalı

Memleket-i rabbâniye: Cenab-ı
Hakk'ın sahip olduğu memleket

tinde sinema perdeleri gibi, kâh bizi o zamanlara, kâh o zamanları yanımıza getirerek her asra ve her tabakaya gösterip yüksek bir i'câz ile dersini veren *Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân*, aynı i'câz ile, nazar-ı dalâlette câmid, perişan, ölü, hadsiz bir vahşetgâh olan ve firâk ve zevâlde yuvarlanan bu kâinatı bir kitab-ı Samedânî, bir şehir-i Rahmanî, bir meşher-i sun'-i Rabbanî olarak o câmidatı canlandırıp birer vazifedâr sûretinde birbiriyle konuşturup ve birbirinin imdadına koşturup nev'-i beşere ve cin ve meleğe hakikî ve nurlu ve zevkli hikmet dersleri veren bu *Kur'ân-ı Azîmüşşan*, elbette her harfinde on ve yüz ve bazan bin ve binler sevab bulunması.. ve bütün cin ve ins toplansa O'nun mislini getirememesi..¹ ve bütün benî-Âdem'le ve kâinatla tam yerinde konuşması.. ve her zaman milyonlar hâfızların kalblerinde zevk ile yazılması.. ve çok tekrarla ve kesretli tekrarlatıyla usandırmaması.. ve çok iltibas yerleri ve cümleleri ile beraber çocukların nazik ve basit kafalarında mükemmel yerleşmesi.. ve hastaların ve az sözden müteessir olan ve sekeratta olanların kulağında, mâ-yi zemzem misillü hoş gelmesi gibi kudsî imtiyazları kazanır. Ve iki cihanın saadetlerini kendi şâkirdlerine kazandırır.

Ve tercümanın ümmiyet mertebesini tam riayet etmek sırrıyla; hiçbir tekellüf ve hiçbir tasannu ve hiçbir gösterişe meydan vermeden selâset-i fitriyesini ve doğrudan doğruya semâdan kelâmîye ile okşamak hikmetiyle, en ziyade semâ ve arz gibi en zâhir ve bedihî sahifelerini açıp o âdiyat altındaki hârikulâde mu'cizat-ı kudretini ve mânidar sutur-i hikmetini ders vermekle lütf-i irşâdda güzel bir i'câz gösterir.

¹ De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

Kâh: Bazı, bazen

Nazar-ı dalâlet: İnançsız, kâfirce bakış

Camid: Donmuş, donuk, cansız

Vahşetgâh: Korku ve dehşet yeri

Firak: Ayrılık

Zevâl: Sona erme, yok olma

Kitab-ı samedanî: Allah'ın (c.c.) kitabı

Şehr-i rahmanî: Rahman olan Allah'ın (c.c.) şehri

Meşher-i sun-i rabbanî: Allah'ın (c.c.) sanatkârlığının sergisi

Camidat: Cansızlar

Vazifedar: Vazifeli

Nev-i beşer: İnsan türü

Kesretli: Çoklukla, sıklıkla

Tekrarat: Tekrarlar

İltibas: Birbirine karıştırma

Müteessir: Hissiyatına dokunan, üzülen

Sekerât: Ölüm anındaki baygınlık, ölüm sarhoşluğu

Mâ-i zemzem: Zemzem suyu

Kudsî: Yüce

İmtiyaz: Ayrıcalık

Şakirt: Talebe

Ümmiyet: Okuma yazma bilmeme

Riayet: Gözetme, gütmeye

Tekellüf: Zorlama

Tasannu: Yapmacık hareket

Selâset-i fitriye: Tâbii akıcılık

Tabakat-ı avam: Halk tabakaları

Fehîm: Anlama

Tenezzülât-ı kelâmîye: Cenab-ı Hakk'ın kullarının anlayış seviyelerine göre konuşması ve derin hakikatleri, anlayabilecekleri ifadelerle beyan etmesi

Sema: Gökyüzü. **Arz:** Yeryüzü

Zâhir: Görünen, açık

Bedihî: Apaçık

Âdiyat: Normal işleyişin verdiği alışkanlık

Mucizat-ı kudret: Kudret mucizeleri

Mânidar: Manalı

Sutur-i hikmet: Hikmet satırları

Lütf-i irşad: Doğruya eriştiren bir nimet ve ihsan

Tekrarı iktiza eden dua ve davet ve zikir ve tevhid kitabı dahi olduğunu bildirmek sırrıyla; güzel, tatlı tekrarlatıyla bir tek cümlede ve bir tek kıssada ayrı ayrı çok mânâları, ayrı ayrı muhatab tabakalarına tefhim etmekte ve cüz'î ve âdi bir hâdisede en cüz'î ve ehemmiyetsiz şeyler dahi nazar-ı merhametinde ve daire-i tedbir ve irâdesinde bulunmasını bildirmek sırrıyla tesis-i İslâmiyet'te ve tedvin-i Şeriat'ta sahabelerin cüz'î hâdiselerini dahi nazar-ı ehemmiyete almasında; hem küllî düsturların bulunması, hem umumî olan İslâmiyet'in ve şeriatın tesisinde o cüz'î hâdiseler, çekirdekler hükmünde çok ehemmiyetli meyveleri verdikleri cihetinde de bir nevi i'câzını gösterir.

Evet, ihtiyacın tekerrürüyle, tekrarın lüzumu haysiyetiyle, yirmi sene zarfında pek çok mükerrer suâllere cevab olarak ayrı ayrı çok tabakalara ders veren ve koca kâinatı parça parça edip kıyâmette şeklini değiştirerek dünyayı kaldırıp onun yerine azametli âhireti kuracak ve zerrâtta yıldızlara kadar bütün cüz'iyat ve külliyatın tek bir zâtın elinde ve tasarrufunda bulunduğunu isbat edecek ve kâinatı ve arzı ve semâvâtı ve anasını kızdıran ve hiddete getiren nev'-i beşerin zulümlerine, kâinatın netice-i hilkatı hesabına gazab-ı ilâhîyi ve hiddet-i rabbâniye'yi gösterecek hadsiz ve nihayetsiz ve dehşetli ve geniş bir inkılabın tesisinde binler netice kuvvetinde bazı cümleleri ve hadsiz delillerin neticesi olan bir kısım âyetleri tekrar etmek; değil bir kusur, belki gayet kuvvetli bir i'câz ve gayet yüksek bir belâğat ve mukteza-yi hâle gayet mutabık bir cezâlettir, bir fesâhattır.

♦ Meselâ: Bir tek âyet olup yüz on dört defa tekrar edilen

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ cümlesi, Risâle-i Nur'un On Dördüncü Lem'ası'nda beyan edildiği gibi; arşı ferşe bağlayan ve kâinatı ışıklandıran ve her dakika herkes ona muhtaç olan öyle bir hakikattır ki, milyonlar defa tekrar edilse yine ihtiyaç vardır. Değil yalnız ekmek gibi her gün, belki hava ve ziyâ gibi her dakika ona ihtiyaç ve iştiyak vardır.

İktiza: Gerekme, gerektirme, icab etme. **Tekrarat:** Tekrarlar
Tefhim: Anlatma, bildirme
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
Nazar-ı merhamet: Merhametle bakma. **Âdi:** Değersiz, aşağı
Daire-i tedbir: Sevk ve idare sahası. **İrade:** Dileme, isteme
Tesis-i İslâmiyet: İslâm'ın kurulması ve zihinlerde yerleştirilmesi
Nev-i i'câz: Mucize türü
Tedvin-i şeriat: İslâm kural ve kaidelerinin bir araya getirilme dönemi
Tekerrür: Tekrarlanma

Haysiyetle: Cihetiyle
Mükerrer: Tekrarlanmış
Zerrat: Maddenin en küçük parçaları, atomlar
Cüz'iyat: Ufak tefek şeyler, parçalar, kısımlar
Külliyet: Genellik, kapsamlılık
Tasarruf: İşleri yönetme, çekip çevirme. **Anâsır:** Unsurlar
Nev-i beşer: İnsan türü
Gadab-ı ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın Celâli ile tecelli etmesi
İnkılâb: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme

Netice-i hilkat: Yaratılışın neticesi
Hiddet-i rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın Kahhar ismiyle tecelli etmesi. **Mutabık:** Uygun
Muktezâ-i hâl: Hâl ve vaziyetin gerektirdiğine göre, icabına göre
Cezâlet: Güzel ve düzgün ifade
Fesahat: Kelimenin kolay, manası anlaşılır, akıcı ve birbiriyle ahenkli harflerden oluşması
Arz: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. **Ferş:** Arz, yer
Ziya: Işık. **İштиyak:** İstek, arzu

Hem meselâ Sûre-i ¹طسم'de sekiz defa tekrar edilen şu

²لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ âyeti, o sûrede hikâye edilen peygamberlerin necatlarını ve kavimlerinin azaplarını, kâinatın netice-i hilkatı hesabına ve rubûbiyet-i âmmenin nâmına o binler hakikat kuvvetinde olan âyeti tekrar ederek izzet-i rabbâniye, o zâlim kavimlerin azabını ve rahîmiyet-i ilâhiye dahi enbiyânın necatlarını iktiza ettiğini ders vermek için binler defa tekrar olsa yine ihtiyaç ve iştîyak var.. ve îcazlı ve i'câzlı bir ulvî belâğattır.

♦ Hem meselâ Sûre-i Rahmân'da tekrar edilen ³فَبَآيَ الْأَئِمَّةِ رَبِّكُمْا تُكَذِّبَانِ âyeti ile Sûre-i Mürselât'ta ⁴وَلَّ يَوْمِئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ âyeti, cin ve nev-i beşere kâinatı kızdıran ve arz ve semâvâtı hiddete getiren ve hilkat-i âlemin netice-lerini bozan ve haşmet-i saltanat-ı ilâhiyeye karşı inkâr ve istihfafla mukabele eden küfür ve küfranlarını ve zulûmlerini ve bütün mahlûkatın hukuklarına tecavüzlerini asırlara ve arza ve semâvâta tehditkârâne haykıran bu iki âyet, böyle binler hakikatlerle alâkadar ve binler mesele kuvvetinde olan bir ders-i umumîde binler defa tekrar edilse yine lüzum var.. ve celâllî bir i'câz ve cemâllî bir îcâz-ı belâğattır.

♦ Hem meselâ: Kur'ân'ın hakikî ve tam bir nevi münâcâtı ve Kur'ân'dan çıkan bir çeşit hülâsası olan *Cevşenü'l-Kebîr* nâmındaki münâcât-ı Peygamberî'de (*aleyhissalâtü vesselâm*) yüz defa,

سُبْحَانَكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَمَانَ الْأَمَانَ خَلِّصْنَا مِنَ النَّارِ
أَجْرُنَا مِنَ النَّارِ، نَجِّنَا مِنَ النَّارِ⁵

¹ “Tâ. Sin. Mîm.” (Şuarâ sûresi, 26/1)

² Ama senin Rabbin Aziz ve Rahimdir. Mutlak Galiptir, geniş merhamet sahibidir. (Şuarâ sûresi, 26/9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191)

³ O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? (Rahman sûresi, 55/13, 16, 18, 21, 23, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77)

⁴ Hakkı yalan sayanların o gün, vay hâllerine! (Mürselât sûresi, 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49)

⁵ Sübhânsın yâ Rab! Sen'den başka yoktur ilâh! Emân diliyoruz Sen'den, koru bizi cehennemden!

Necat: Kurtuluş

Netice-i hilkat: Yaratılışın neticesi

Rububiyet-i amme: Allah'ın bütün

mahlukları yaratıp geliştirme sıfatı

İzzet-i rabbaniye: Cenâb-ı Hakk'ın

izzeti, üstün kudret ve şerefi

Rahimiyet-i ilâhiye: İlâhî merhamet

Enbiya: Peygamberler

İcaz: Az sözle çok şey ifade etme

İcaz: İfadenin mucize derecesinde güzel olması

Arz ve semavat: Yeryüzü ve gök-yüzü

Hilkat-ı âlem: Kâinatın yaratılışı

Haşmet-i saltanat-ı ilâhiye: Ce-

nab-ı Hakk'ın Saltanatının bü-

yüklük ve yüceliği

İstihfaf: Küçümsemek, hafife almak

Tehditkârane: Tehdit ederek

Ders-i umumî: Umûmî ders

İcaz-ı belâgat: Belâğatın mu'ci-zeliği.

Celâllî: Azametli

Münacat: Niyaz etme, içten içe

yalvarma. **Hülâsa:** Öz

Cevşenü'l-Kebîr: Esma-i hüsnayı içine alan mühim bir zikir ve duanın ismidir

cümlesi, tekrarında tevhid gibi kâinatça en büyük hakikat ve mahlukatin rubûbiyet'e karşı tesbih ve tahmid ve takdis gibi üç muazzam vazifesinden en ehemmiyetli bir vazifesi ve şekâvet-i ebediyeden kurtulmak gibi nev'-i insanın en dehşetli meselesi ve ubûdiyet ve acz-i beşerin en lüzumlu neticesi bulunması cihetiyle binler defa tekrar edilse yine azdır.

İşte tekrar-ı Kur'âniye, bu gibi metin esâslara bakıyor. Hattâ bazan bir sahifede iktiza-yi makam ve ihtiyac-ı ifham ve belâğat-ı beyan cihetiyle yirmi defa sarıhan ve zımnen tevhid hakikatını ifade eder. Değil usanç, belki kuvvet ve şevk halâvet verir. Risâle-i Nur'da, tekrar-ı Kur'âniye ne kadar yerinde ve münasip ve belâğatça makbûl olduğu hüccetleriyle beyan edilmiş.

Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın Mekkiyye sûreleriyle, Medîne sûreleri belâğat noktasında ve i'câz cihetinde ve tafsîl ve icmâl vechinde birbirinden ayrı olmasının sırrı ve hikmeti şudur ki, Mekke'de birinci safta muhatab ve muarızları, Kureyş müşrikleri ve ümmîleri olduğundan belâğatça kuvvetli bir üslûb-i âlî ve îcâzlı, muknî, kanaat verici bir icmâl ve tesbit için "tekrar" lâzım geldiğinden ekseriyetçe Mekkiyye sûreleri erkân-ı îmâniyeyi ve tevhidin mertebelerini gayet kuvvetli ve yüksek ve i'câzlı bir îcâz ile tekrar edip ifade ederek mebd'e ve meadi, Allah'ı ve âhireti, değil yalnız bir sahifede, bir âyetle, bir cümlede, bir kelimede.. belki bazan bir harfte ve takdim, te'hir ve târif, tenkir ve hazf, zikir gibi hey'etlerde öyle kuvvetli isbat eder ki, ilm-i belâğatın dâhî imamları hayretle karşılaşmışlar. Risâle-i Nur ve bilhassa Kur'an'ın kırk vech-i i'câzını icmâlen isbat eden Yirmi Beşinci Söz -zeyilleriyle beraber- ve nazmındaki vech-i i'câzı hârika bir tarzda isbat eden Arabî Risâle-i Nur'dan İşârâtü'l-İ'câz tefsiri bilfiil göstermişler ki, Mekki sûre ve âyetlerde en âlî bir üslûb-i belâğat ve en yüksek bir i'câz-ı îcâzî vardır.

Rububiyet: Rablık; Allah'ın bütün mahlukdan yaratıp geliştirme sıfatı

Tahmid: Allah'a hamd u sena etmek

Takdis: Allah'ı noksanlıklardan tenzih etme

Şekavet-i ebediye: Sonsuz mahrumiyet, ebedî bedbaht olma

Übudiyet: Kulluk

Acz-i beşer: Beşerin aczi, kuvvetsizliği

Tekrar-ı Kur'âniye: Kur'ânda tekrar edilen kıssa, cümle veya kelimeler

İktiza-i makam: Konum gereği

İhtiyac-ı ifham: Anlatma gereği

Belâğat-ı beyan: Beyandaki ifade üstünlüğü

Sarıhan: Açıkça

Zımnen: Üstü kapalı bir şekilde

Mekki sûreler: Hicretten önce nazil olan sûreler

Medeni sûreler: Hicretten sonra nazil olan sûreler

Tafsîl: Ayrıntılarıyla açıklamak

İcmâl: Öz, özet, toplu mana

Muarız: Karşı gelen, muhalefet eden

Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen

Üslub-i âlî: Yüce ifade tarzı

Muknî: İknâ edici

Erkân-ı imaniye: İman esasları

Mebde: Başlangıç, prensip

Meadi: Bitti, ahiret

Takdim-tehir: Öncelik ve sonralık sırasını değiştirme

Tarîf: Belirli kılma

Tenkir: Belirsiz kılma

Hazf: Zikretmeme, atma, çıkarma

Zikir: Söyleme, açıklama

Vech-i i'câz: Mu'cizelik yönü, şekli

Bilfiil: Fiilen

Üslub-i belâğat: Belâğat üslubu

İ'câz-ı icazi: Az sözle çok şey ifade etme mu'cizeliği

Amma, Medine sûre ve âyetlerde birinci safta muhatab ve muarızları ise, Allah'ı tasdik eden Yahudi ve Nasârâ gibi ehl-i kitab olduğundan mukteza-yı belâğat ve irşâd ve mutabık-ı makam ve hâlin lüzumundan, sade ve vazih ve tafsilli bir üslûbla ehl-i kitaba karşı dinin yüksek usûlünü ve îmânın rükünlerini değıl, belki medar-ı ihtilâf olan şeriatla ve ahkâmı ve teferruatın ve küllî kanunların menşe'leri ve sebepleri olan cüz'iyatın beyanı lâzım geldiğinden o Medine sûre ve âyetlerde ekseriyetle tafsil ve izah ve sade üslûbla beyanât içinde Kur'ân'a mahsus emsalsiz bir tarz-ı beyanla, birden o cüz'î teferruat hâdisesi içinde yüksek, kuvvetli bir fezleke, bir hâtıme, bir hüccet ve o cüz'î hâdise-i şer'iyyeyi küllileştiren ve imtisâlini îmân-ı billah ile temin eden bir cümle-i tevhidiyyeyi ve îmâniyyeyi ve uhreviyyeyi zikreder, o makamı nurlandırır, ulvileştirir, küllileştirir.

Risâle-i Nur, âyetlerin âhirlerinde ekseriyetle gelen

إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ²
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ³ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ⁴

gibi tevhidi ve âhireti ifade eden fezlekelerde ve hâtimelerde ne kadar yüksek bir belâğat ve meziyetler ve cezâletler ve nükteler bulunduğunu Yirmi Beşinci Söz'ün İkinci Şu'lesinin İkinci Nur'unda o fezleke ve hâtimelerin pek çok nüktelerinden ve meziyetlerinden on tanesini beyan ederek, o hülâsalar-da bir mu'cize-i kübrâ bulunduğunu muannidlere de isbat etmiş.

Evet, Kur'ân, o teferruat-ı şer'iyye ve kavanin-i içtimaiyenin beyanı içinde birden muhatabın nazarını yüksek ve küllî noktalara kaldırıp, sade üslûbu

¹ Allah gerçekten her şeyi kadirdir. (Bakara sûresi, 2/20)

² Muhakkak ki Allah her şeyi bilir. (Ankebût sûresi, 29/62)

³ Aziz O'dur, Hakim O! Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir. (Nahl sûresi, 16/60)

⁴ O mutlak galibdir, sınırsız merhamet ve ihsan sahibidir. (Ankebût sûresi, 29/5)

Ehl-i kitap: Kitab ehli olanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar

Mukteza-i belâğat: Belâğat icabı
Mutabık-ı makam: Konuma uygunluk

Hâl: Durum, vaziyet

Rükün: Temel, esas, şart

Medar-ı ihtilâf: İhtilâf sebebi

Ahkâm: Hükümler

Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği yer

Ekseriyet: Çoğunluk

Tafsil: Ayrıntılarıyla açıklamak

Emsalsiz: Benzeri olmayan

Tarz-ı beyan: Açıklama tarzı

Cüz'î teferruat: Küçük ayrıntılar

Fezleke: Hülâsa. Netice. Özet

Hâtıme: Son, sonuç

Hüccet: Delil

Hâdise-i şer'iye: Dinî mesele

Küllileştirme: Umumileştirme, genele yayma

İmtisal: Uyuma, tâbi olma, uygulamama

İman-ı billah: Allah'a iman

Cümle-i tevhidiye: Tevhide ait cümle

Cezâlet: Güzel ve düzgün ifade

Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli mana

Muannid: İnatçı

Teferruat-ı şer'iye: Dinin asıllarından olmayıp asla bağılı olan unsurlar

Kavanin-i içtimaiye: Toplumsal kanunlar

bir ulvî üslûba ve şeriat dersinden tevhid dersine çevirerek Kur'ân'ı, hem bir kitab-ı şeriat ve ahkâm ve hikmet, hem bir kitab-ı akide ve îmân ve zikir ve fikir ve dua ve davet olduğunu gösterip her makamda çok makasid-i irşâdiye-i Kur'âniye'yi ders vermesiyle Mekkiyye âyetlerin tarz-ı belâğatlarından ayrı ve parlak mu'cizâne bir cezâlet izhar eder. Bazan iki kelimede,

♦ Meselâ; رَبُّ الْعَالَمِينَ¹ ve رَبُّكَ² 'de, رَبُّكَ tâbiriyle Ehadiyet'i ve

رَبُّ الْعَالَمِينَ ile vâhidiyet'i bildirir; Ehadiyet içinde vâhidiyet'i ifade eder.

Hattâ bir cümlede; bir zerreyi bir göz bebeğinde gördüğü ve yerleştirdiği gibi, Güneş'i dahi aynı âyetle, aynı çekiçle göğün göz bebeğinde yerleştirir ve göğe bir göz yapar.

♦ Meselâ: خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ³ âyetinden sonra,

يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ⁴ âyetinin akabinde,

وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ⁵ der. “Zemin ve göklerin haşmet-i hilkatinde kalbin dahi hatıratını bilir, idare eder.” der, tarzında bir beyanât cihetiyle o sade ve ümmiyet mertebesini ve avâmın fehmini nazara alan o basit ve cüz'î muhavere, o tarz ile ulvî ve cazibedâr ve umumî ve irşâdkâr bir mükâleme-ye döner.

Bir Suâl: “Bazan ehemmiyetli bir hakikat, sathî nazarlara görünmediğinden ve bazı makamlarda cüz'î ve âdi bir hâdiseden yüksek bir fezleke-i tevhidi veya küllî bir düsturu beyan etmekte münasebet

¹ Âlemlerin Rabbi. (Fâtîha sûresi, 1/2; Bakara sûresi, 2/131; Mâide sûresi, 5/28; En'âm sûresi, 6/45...)

² Senin Rabbin. (Bakara sûresi, 2/30, 68, 147, 149...)

³ (O Allah ki) gökleri ve yeri yarattı. (Hadid sûresi, 57/4)

⁴ Geceyi gündüze katar, böylece gündüz uzar, Gündüzü geceye katar, böylece gece uzar. (Hadid sûresi, 57/6)

⁵ Kalplerin kühnünü O bilir. (Hadid sûresi, 57/6)

Kitab-ı şeriat: Din kitabı, İslâmî prensipler kitabı
Ahkâm: Hükümler
Kitab-ı akide: İnanç, itikat kitabı
Makasid-ı irşâdiye-i Kur'âniye: Kur'ân'ın irşad maksatları
Mucizane: Mucizevî bir şekilde
İzhar: Ortaya çıkarma
Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği. **Akabinde:** Devamında

Vâhidiyet: Cenab-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği
Zerre: Maddenin en küçük parçası
Haşmet-i hilkat: Yaratlılış hâdisesinin büyüklük ve haşmeti
Hatırat: Hatıra gelen şeyler
Ümmiyet: Okuma yazma bilmeme
Avam: Genel halk tabakası
Fehm: Anlayış

Muhavere: Karşılıklı konuşma
Cazibedar: Cezbedici, çekici
İrşâdkâr: Doğruyu gösterici
Mükâleme: Karşılıklı konuşma
Sathî nazarlara: Yüzeysel bakış
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
Âdi: Değersiz, aşağı
Fezleke-i tevhid: Tevhidin özeti
Küllî düstur: Genel kaide

bilinmediğinden, bir kusur tevehhüm edilir. Meselâ: Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm), kardeşini bir hile ile alması¹ içinde

وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ diye gayet yüksek bir düsturun zikri, belâ-ğatça münasebeti görünmüyor. Bunun sırrı ve hikmeti nedir?"

Elcevap: Her biri birer küçük Kur'ân olan ekser uzun sûre ve mutavas-sıtlarda ve çok sahife ve makamlarda yalnız iki-üç maksad değil, belki Kur'ân mahiyeti, hem bir kitab-ı zikir ve îmân ve fikir, hem bir kitab-ı şeriat ve hikmet ve irşâd gibi, çok kitabları ve ayrı ayrı dersleri tazammun ederek rubûbiyet-i ilâhiye'nin her şeye ihâtasını ve haşmetli tecelliyâtını ifade etmek cihetiyle, kâinat kitab-ı kebirinin bir nevi kiraatı olan Kur'ân, elbette her ma-kamda, hattâ bazan bir sahifede çok maksadları tâkiben mârifetullahtan ve tevhidin mertebelerinden ve îmân hakikatlerinden ders verdiği haysiyetiyle, öbür makamda meselâ; zâhirce zaîf bir münasebetle, başka bir ders açar ve o zaîf münasebete çok kuvvetli münasebetler iltihak ederler. O makama ga-yet mutabık olur, mertebe-i belâğatı yükselir.

İkinci Bir Suâl: "Kur'ân'da sarıhan ve zımnem ve işareten, âhiret ve tevhidi ve beşerin mükâfat ve mücazatını binler defa isbat edip nazara vermenin ve her sûrede, her sahifede, her makamda ders vermenin hikmeti nedir?"

Elcevap: Daire-i imkânda ve kâinatın sergüzeştine ait inkılablarda ve emanet-i kübrâyı ve hilafet-i arziyeyi omuzuna alan nev-i beşerin şekâvet ve saadet-i ebediyeye medar olan vazifesine dair en ehemmiyetli, en büyük, en dehşetli meselelerinden en azametlilerini ders vermek ve hadsiz şüpheleri

¹ Yûsuf, öz kardeşinin yükünden önce, öbürlerinin yüklerini aratmaya başladı. Sonra su kabını kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte Biz Yûsuf'a, kardeşini alıkoyması için böyle bir plan öğrettik. Yoksa, Allah dilemedikçe Hükümdarın kanununa göre, kardeşini alması uygun olmazdı. (Yûsuf sûresi, 12/76)

² Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen bulunur. (Yûsuf sûresi, 12/76)

Mutavassıt sureler: Orta uzun-luktaki sûreler

Mahiyet: Bir şeyin asıl iç yüzü, esası

Kitab-ı zikir: Zikir kitabı

Kitab-ı şeriat: Din kitabı

Tazammun: İhtiva etme, içine alma

Rububiyet-i ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi ku-şatan engin terbiye ve idaresi

İhata: Kuşatma, içine alma

Tecelliyat: Görünmeler, belirme-ler, yansımalar. **Nev':** Tür

Mârifetullah: Allah'ı hakkıyla ta-nıma, bilme, vicdan kültürü

Zâhirce: Görünürde. **Zaîf:** Zayıf

İltihak: Bitişme, kavuşma

Mutabık: Uygun

Mertebe-i belâgat: Belâgat seviyesi

Sarıhan: Açıkça

Zımnem: Üstü kapalı bir şekilde

Mücazat: Bir işin karşılığı

Daire-i imkân: Varlık sahası

Kâinatın sergüzeştı: Kâinata meydana gelen hâdiseler, olaylar

Emanet-i kübra: En büyük emane-t, insanın dünyadaki yeri ve sorumluluğu

Hilâfet-i arziye: Eşya ve hâdiselerin sırlarına vâkıf olup, Allah'ın istediği istikamette tabiata müda-hele etme donanımında yaratıl-ması, Allah'ın ilk insanın şahsın-da insanoğluna lütfettiği mânevî paye. **Nev-i beşer:** İnsan türü

Şekavet: Bedbahtlık, mahrumiyet

Saadet-i ebediye: Ebedi mutluluk

Medar: Sebep, vesile

izale etmek ve gayet şiddetli inkârları ve inatları kırmak cihetinde elbette o dehşetli inkılabları tasdik ettirmek ve o inkılabların azametinde büyük ve beşere en elzem ve en zarûrî meseleleri teslim ettirmek için Kur'ân, binler defa değil, belki milyonlar defa onlara baktırsa yine israf değil ki, milyonlar kere tekrar ile o bahisler Kur'ân'da okunur, usanç vermez, ihtiyaç kesilmez.

♦ Meselâ:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ¹

âyeti, gösterdiği müjde-i saadet-i ebediye hakikatı; “Bîçare beşere her dakika kendini gösteren hakikat-i mevtin; hem insanı, hem dünyasını, hem bütün ahababını idam-ı ebedîsinden kurtarıp ebedî bir saltanatı kazandırır.” dediğinden milyarlar defa tekrar edilse ve kâinat kadar ehemmiyet verilse yine israf olmaz, kıymetten düşmez. İşte bu çeşit hadsiz kıymetdar meseleleri ders veren ve kâinatı bir hâne gibi değiştiren ve şeklini bozan dehşetli inkılabları tesis etmekte iknaa ve inandırmaya ve isbata çalışan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân elbette sarıhan ve zımnin ve işaretin binler defa o meselelere nazar-ı dikkati celbetmek; değil israf, belki ekmek, ilâç, hava ve ziyâ gibi birer hacet-i zarûriye hükmünde ihsanını tazelendirir.

♦ Hem meselâ:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ² إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ³

gibi tehdid âyetlerini Kur'ân gayet şiddetle ve hiddetle ve gayet kuvvet ve tekrarlar zikretmesinin hikmeti ise; Risâle-i Nur'da kat'î isbat edildiği gibi; beşerin küfrü, kâinatın ve ekser mahlukatın hukuklarına öyle bir tecâvüzdür ki, semâvâtı ve arzı kızdırıyor ve anâsırı hiddete getirip tûfanlarla o zâlimleri tokatlıyor ve

¹ İman edip makbul ve güzel işler yapanlara ise, içinden ırmaklar akan cennetler var. İşte en büyük başarı, en büyük mutluluk budur! (Bürûc sûresi, 85/11)

² Kâfirlere ise cehennem ateşi var. (Fâtır sûresi, 35/36)

³ Zâlimlerin hakkı gayet acı bir azaptır. (İbrahim sûresi, 14/22)

Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz

Elzem: En gerekli, en lüzumlu

Zarûrî: Mecbûrî, kesin

Müjde-i saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk müjdesi

Bîçare: Çaresiz. **Beşer:** İnsan

Hakikat-i mevt: Ölüm gerçeği

Ahabab: Sevilenler, yakınlar

İdam-ı ebedî: Ebedî yok oluş

İnkılâb: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme

Sarıhan: Açıkça

Nazar-ı dikkati celb etme: Dikkatli bakışları kendine çekme

Zımnin: Üstü kapalı bir şekilde

Ziya: Işık

Hacet-i zaruriye: Zorunlu ihtiyaçlar

Ekser: En çok, en fazla

Semavat ve arz: Gökyüzü ve yer-yüzü. **Anâsır:** Unsurlar

Tufan: Şiddetli sel felâketi

إِذَا أَلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ﴿١﴾ تَكَادُ تَمَيَّرُ مِنَ الْغَيْظِ

âyetlerinin sarâhatiyle o zâlim münkirlere cehennem öyle öfkeleniyor ki, hid-detinden parça parça olmak ve parçalanmak derecesine geliyor.

İşte böyle bir cinâyet-i âmmeye ve hadsiz bir tecavüze karşı beşerin kü-çüklük ve ehemmiyetsizliği noktasında değil, belki zâlimâne cinâyetinin aza-metine ve kâfirâne tecavüzünün dehşetine karşı Sultan-ı kâinat kendi raiye-tinin hukukunun ehemmiyetini.. ve o münkirlerin küfür ve zulmündeki nihâ-yetsiz çirkinliğini göstermek hikmetiyle fermanında gayet hiddet ve şiddetle o cinâyeti ve cezasını değil bin defa, belki milyonlar ve milyarlar ile tekrar etse yine israf ve kusur değil ki, bin seneden beri yüzer milyon insanlar her gün usanmadan kemâl-i iştiyakla ve ihtiyaçla okurlar.

Evet her gün, her zaman, herkes için bir âlem gider, taze bir âlemin kapısı kendine açılmasından, geçici her bir âlemini nurlandırmak için ihtiyaç ve işti-yakla **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** cümlesini bin defa tekrar ile o değişen perdelerin her birisi-ne bir **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** 'ı bir lâmba yaptığı gibi, öyle de o kesretli, geçici perdeleri ve o tazelenen seyyar kâinatları karanlıklandırmamak.. ve ayna-yı hayatında in'ikâs eden suretlerini çirkinleştirmemek.. ve lehinde şahit olabilen o misa-fir vaziyetleri aleyhine çevirmemek için, o cinâyetlerin cezalarını ve Padişah-ı Ezeli'nin şiddetli ve inatları kıran tehditlerini Kur'an'ı okumakla takdir et-mek.. ve nefsinin tuğyanından kurtulmaya çalışmak hikmetiyle Kur'an, ga-yet mânidâr tekrar eder. Ve bu derece kuvvet ve şiddet ve tekrar ile tehdidât-ı Kur'âniye'yi hakikatsiz tevehhüm etmekten şeytan bile kaçır. 'Onları dinle-meyen münkirlere cehennem azabı ayn-ı adalettir' diye gösterir.

♦ Hem meselâ Asâ-yı Mûsâ gibi çok hikmetleri ve faydaları bulunan kıs-a-yı Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) ve sair enbiyânın kıssalarını çok tekrarında Risa-

¹ "Onlar oraya atılınca, cehennemin müthiş homurtusunu, kaynaya kaynaya çıkardığı uğultuyu işitirler.

• Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak haldedir." (Mülk sûresi, 67/7-8)

² "Allah'tan başka ilâh yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

Münkir: İnkâr eden

Cinayet-i amme: Umumî bir cinayet. **Azamet:** Büyüklük

Zâlimane: Zalimce, insafsızca

Kâfirane: Kâfirce

Sultan-ı kâinat: Kâinatın sultanı

Kemâl-i iştiyak: Tam bir arzu ve istek. **Raiyet:** Halk

Kesretli: Çoklukla, sıklıkla

Seyyar: Gezici, hareket hâlinde

Ayine-i hayat: Hayat aynası

İn'ikas: Aksetme, yansıma

Sûret: Görünüş, çehre

Padişah-ı ezeli: Saltanatı ezeli olan padişah

Tevvehhüm: Zannetme. Vehmetme

Tehdidât-ı Kur'âniye: Kur'an'ın tehditleri. **Tuğyan:** Azgınlık

Ayn-ı adalet: Adaletin tâ kendisi

Asa-yı Musa: Hz. Mûsâ'nın (a.s.) asası

Kıssa-ı Musa: Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kıssası

Enbiya: Nebiler, peygamberler

let-i Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) hakkaniyetine bütün enbiyânın nü-büvvetlerini bir hüccet gösterip onların umumunu inkâr edemeyen, bu Zât'ın risâletini hakikat noktasında inkâr edemez hikmetiyle ve herkes her vakit bütün Kur'ân'ı okumaya muktedir ve muvaffak olamadığından her bir uzun ve mutavassıt sûreyi birer küçük Kur'ân hükmüne getirmek için ehemmiyetli erkân-ı îmâniye gibi o kıssaları tekrar etmesi, değil israf belki mukteza-yi belâğattır ve hâdise-i Muhammediye bütün benî-Âdem'in en büyük hâdisesi ve kâinatın en azametli meselesi olduğunu ders vermektir.

Evet, Kur'ân'da Zât-ı Ahmediye'ye (aleyhissalâtü vesselâm) en büyük makam vermek ve dört erkân-ı îmâniyeyi içine almakla **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** rüknüne denk tutulan

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ve risâlet-i Muhammediye, kâinatın en büyük hakikati ve

Zât-ı Ahmediye, bütün mahlukatın en eşrefi ve hakikat-i Muhammediye tâ-bir edilen küllî şahsiyet-i mâneviyesi ve makam-ı kudsîsi, iki cihanın en parlak bir güneşi olduğuna ve bu hârika makama liyakatına dair pek çok hüccetleri ve emâreleri, kat'î bir sûrette Risâle-i Nur'da isbat edilmiş. Binden birisi şudur ki: **السَّبَبُ كَالْفَاعِلِ**² düsturuyla; bütün ümmetinin, bütün zamanlarda işlediği hasenatın bir misli onun defter-i hasenatına girmesi ve bütün kâinatın hakikatlerini, getirdiği nur ile nurlandırması, değil yalnız cin ve insi ve meleği ve zihayatları, belki kâinatı ve semâvâtı ve arzı minnetdar eylemesi ve istidat lisaniyle nebâtatın duaları ve ihtiyacı fitrî diliyle hayvanâtın duaları, gözümüz önünde bilfiil kabûl olmasının şehâdetiyle milyonlar, belki milyarlar fitrî ve reddedilmez duaları makbûl olan sulehâ-yi ümmeti her gün o Zât'a salât ü selâm ile rahmet duaları ve mânevî kazançlarını en evvel o

¹ Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. (Fetih sûresi, 48/29)

² Bir şeye sebep olan onu yapan gibidir.

Risâlet-i Ahmediye: Hz. Muhammed (s.a.s) efendimizin peygamberliği

Hakkaniyet: Hak ve adâlete uygunluk, hakka riâyet etme

Hüccet: Delil

Muktedir: Kuvvetli, güç yetiren

Muvaffak: Başarı sağlama

Mutavassıt sureler: Orta uzunluktaki sûreler, ne uzun ne de kısa olan

Erkân-ı imaniye: İman esasları

Mukteza-i belâgat: Belâgat icabı

Hâdise-i Muhammediye: Peygamber efendimizin (s.a.s) peygamberliği

Benî Âdem: İnsanoğlu

Zât-ı Ahmediye: Peygamber efendimizin (s.a.s) zâtı, kendisi

Risâlet-i Muhammediye: Peygamber efendimizin (s.a.s) Peygamberliği

Eşref: En şerefli, en onurlu

Hakikat-i Muhammediye: Peygamber efendimizin (s.a.s) yüce mânevî makamı

Makam-ı kudsî: Yüce makam

Şahsiyet-i mâneviye: Hükmî şahsiyet. **Liyakat:** Lâıyk olma

Emare: İşaret, belirti, ipucu

Kat'î: Kesin. **Misl:** Benzer, kat

Defter-i hasenat: Sevap defteri

Cin ve ins: Cinler ve insanlar

İstidat: Kabiliyet, yetenek

İhtiyac-ı fitrî: Tabî ihtiyaç

Hayvanat: Hayvanlar

Süleha-i ümmet: Ümmetin Salih insanları

Zât'a bağışlamaları ve bütün ümmetçe okunan Kur'ân'ın üç yüz bin harufunun her birisinde on sevaptan ta yüz, ta bin hasene ve meyve vermesinden –yalnız kıraat-ı Kur'ân cihetiyle– defter-i âmâline hadsiz nurlar girmesi haysiyetiyle o Zât'ın şahsiyet-i mâneviyesi olan hakikat-i Muhammediye (*aleyhissalâtu vesselâm*), istikbalde bir şecere-i tûbâ-yı cennet hükmünde olacağını Allâmü'l-guyûb bilmiş ve görmüş.. ve o makama göre Kur'ân'ında o azîm ehemmiyeti vermiş.. ve fermanında O'na tebaiyeti ve sünnet-i seniyyesine ittibâ ile şefaatine mazhariyeti, en ehemmiyetli bir mesele-i insaniye göstermiş. Ve o haşmetli şecere-i tûbânın bir çekirdeği olan şahsiyet-i beşeriyetini ve bidayetteki vaziyet-i insaniyesini arasına nazara almasıdır.

İşte Kur'ân'ın tekrar edilen hakikatleri bu kıymette olduğundan, tekrârâtında kuvvetli ve geniş bir mucize-i mâneviye bulunmasına fıtrat-ı selime şehadet eder. Meğer maddiyyûnluk tânuuyla maraz-ı kalbe ve vicdan hastalığına müptelâ ola!..

وَيُنَكِّرُ الْمَرْءُ صَوَّءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ
وَيُنَكِّرُ الْمَرْءُ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ¹

قَدْ يُنَكِّرُ الْمَرْءُ صَوَّءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ

kâidesine dâhil olur.

* * *

¹ Bazen insan, gözünün iltihaplı olması sebebiyle güneşin ışığını inkâr ettiği gibi ağız da hastalığından dolayı suyun tadını inkâr edebilir. (el-Busayrî, *Kasîdetü'l-bürde* 104. beyit)

Huruf: Harfler

Kıraat-ı Kur'ân: Kur'ân okuma

Defter-i a'mâl: Amellerin yazıldığı defter. **Hasene:** İyilik, sevap

Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz

Haysiyetiyle: Cihetiyle, itibarıyla

Şecere-i tuba-i cennet: Cennette uçsuz bucaksız bir büyüklüğe sahip tuba ağacı

Allâmü'l-guyûb: Gaybe ait her şeyi en iyi bilen Allah (c.c.)

Tebaiyet: Tâbi olma, uyma

Sünnet-i seniyye: Peygamber

Efendimizin (s.a.s.) üstün söz, hal, davranış ve buyrukları

İttiba: Tabi' olma, arkasından gitme, itaat etme

Şefaât: Af için vesile olmak

Mazhar: Nâil olmuş, şereflenmiş

Mesele-i insaniye: İnsanlığın problemi

Haşmet: İhtişam

Şahsiyet-i beşeriye: İnsanlığın şahsiyeti

Vaziyet-i insaniye: İnsanların durumu. **Bidayet:** Başlangıç

Mucize-i mâneviye: Mânevî bir mucize

Fıtrat-ı selime: Sağlam, bozulmamış fıtrat

Maddiyyun: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler

Taun: Veba hastalığı

Maraz-ı kalb: Kalb hastalığı, mânevî hastalık

Müptela olma: Tutulma

Bu Onuncu Meseleye Bir Hâtîme Olarak İki Hâşiyedir

Birincisi

Bundan on iki sene evvel işittim ki, en dehşetli ve muannid bir zındık Kur'ân'a karşı suikastını tercümesiyle yapmağa başlamış ve demiş ki: "Kur'ân tercüme edilsin, tâ, ne mal olduğu bilinsin." Yâni, lüzumsuz tekrârâtı herkes görsün ve tercümesi O'nun yerinde okunsun diye dehşetli bir plân çevirmiş. Fakat, Risâle-i Nur'un cerhedilmez hüccetleri kat'î isbat etmiş ki: Kur'ân'ın hakikî tercümesi kabil değil ve lisan-ı nahvî olan lisan-ı Arabî yerinde Kur'ân'ın meziyetlerini ve nüktelerini başka lisan muhafaza edemez ve her bir harfi, on adetten bine kadar sevab veren kelimât-ı Kur'âniye'nin mu'cizâne ve cem'iyetli tâbirleri yerinde beşerin âdî ve cüz'î tercümeleri tutamaz. O'nun yerinde câmilerde okunmaz diye Risâle-i Nur her tarafta intişariyle o dehşetli plânı akim bıraktı. Fakat, o zındıktan ders alan münâfıklar, yine şeytan hesabına Kur'ân güneşini üflemeğe söndürmeğe ahmak çocuklar gibi ahmakâne ve divânecesine çalışmaları sebebiyle bana gayet sıkı ve sıkıcı ve sıkıntılı bir hâlette bu Onuncu Mesele yazdırıldı tahmin ediyorum. Başkalarla görüşemediğim için hakikat-i hâli bilemiyorum.

İkinci Hâşîye

Denizli hapsinden tahliyemizden sonra meşhur Şehir Otelî'nin yüksek katında oturmuştum. Karşımda güzel bahçelerde kesretli kavak ağaçları birer halka-yi zikir tarzında gayet latif, tatlı bir sûrette hem kendileri, hem dalları, hem yaprakları, havanın dokunmasıyla cezbedârâne ve cazibekârâne hare-

Muannid: İnatçı

Sû-i kasd: Kötü niyet

Cerh etme: Çürütme, yaralama

Hüccetler: Deliller

Lisan-ı nahvî: Kendine has, çok zengin gramer yapısına sahip dil

Lisan-ı Arabî: Arapça

Meziyet: Üstün vasfı

Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsî bir dikkatle çıkarılan gizli mana

Kelimât-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın kelimeleri

Cem'iyetli: Toplayıcı, kapsamlı

Âdî: Bayağı, sıradan, normal

Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz.

Mühim olmayan

İntişar: Yayılmak, yaygın olmak

Akim: Neticesiz, kısır

Ahmakâne: Ahmakçasına

Hakikat-i hâli: Şimdiki durum

Kesretli: Çoklukla, sıklıkla

Halka-yi zikir: Zikir halkası

Cezbedarane: Cezbeye tutulmuş gibi

Cazibekârane: Çekici, sevimli

ketle raksları, kardeşlerimin müfarakatlarından ve yalnız kaldığımdan hüznü- lü ve gamlı kalbime ilişti. Birden güz ve kış mevsimi hâtıra geldi ve bana bir gaflet bastı. Ben, o kemâl-i neş'e ile cilvelenen o nâzenin kavaklara ve zî- hayatlara o kadar acıdım ki, gözlerim yaş ile doldu. Kâinatın süslü perdesi altındaki ademleri firâkları ihtar ve ihsasiyle kâinat dolusu firâkların, zevâllerin hüznüleri başıma toplandı. Birden hakikat-i Muhammediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) getirdiği nur, imdâda yetişti. O hadsiz hüznüleri ve gamları, sürurlara çevirdi. Hattâ o nurun, herkes ve her ehl-i îmân gibi benim hakkımda milyon feyzinden yalnız o vakitte, o vaziyete temas eden imdat ve tesellisi için Zât-ı Muhammediye'ye (aleyhissalâtü vesselâm) karşı ebediyen minnettar oldum. Şöyle ki:

Ol nazar-ı gaflet, o mübarek nâzeninleri; vazifesiz, neticesiz, bir mevsimde görünüp, hareketleri neş'eden değil, belki güya ademden ve firâktan titreyerek hiçliğe düştüklerini göstermekle, herkes gibi bendeki aşk-ı beka ve hubb-i mehâsin ve şefkat-i cinsiye ve hayatiyeye medar olan damarlarıma o derece dokundu ki, böyle dünyayı bir mânevî cehennem ve akıllı bir tâzib âletine çevirdiği sırada, Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ın beşere hediye getirdiği nur perdeyi kaldırdı; îdam, adem, hiçlik, vazifesizlik, abes, firâk yerlerinde o kavakların her birinin yaprakları adedince hikmetleri ve mânâları ve Risâle-i Nur'da isbat edildiği gibi, üç kısma ayrılan neticeleri ve vazifeleri var diye gösterdi.

•**Birinci kısım:** Sâni-i Zülcelâl'in esmâsına bakar. Meselâ: Nasıl bir usta hârîka bir makinayı yapsa; herkes o zâta "*Mâşâallah, bârekâllah*" deyip alkışlar. Öyle de; o makina dahi, ondan maksud neticeleri tam tamına göstermesiyle, lisân-ı hâliyle ustasını tebrik eder, alkışlar. Her zîhayat ve her şey böyle bir makinadır, ustasını tesbihlerle alkışlar.

•**İkinci kısım hikmetleri ise:** Zîhayatın ve zîşuurun nazarlarına bakar. Onlara şirin bir mütalâagâh, birer kitab-ı mârifet olur. Mânâlarını zîşuurun

Raks: Oynama, dans etme
Müfakat: Aynılık
Kemal-i neşe: Tam bir sevinçle
Cilvelenme: Nazlanma
Nâzenin: Cilveli, nazlı, narin
Adem: Yokluk
Firak: Ayrılık
Zîhayat: Canlı varlık
İhtar: Hatırlatma
İhsas: Hissettirme
Sürur: Sevinç, neşe

Feyz: Bereket
Ebediyen: Sonsuz olarak
Nazar-ı gaflet: Gafletli, dikkatsiz bakış
Aşk-ı beka: Ebedi hayat aşkı
Hubb-i mehasin: Güzelliklere olan sevgi
Şefkat-i cinsiye: İnsanlara karşı duyulan merhamet ve acıma hissi
Tazib: Azap verme
Abes: Boş, fâidesiz, saçma

Sâni u Zülcelâl: Her şeyi sanatlı olarak yaradan Ulu Allah
Esmâ: İsimler
Maksud: İstenen, arzu edilen
Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam
Zîhayat: Canlı varlık
Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi varlık
Mütalâagâh: Allah bilgisi, vicdan kültürü kitabı
Kitab-ı marifet: Bilgi kitabı

zhinlerinde ve sûretlerini kuvve-i hâfızalarında ve elvah-ı misâliyyede ve âlem-i gaybın defterlerinde daire-i vücûdda bırakıp, sonra âlem-i şehâdeti terk eder, âlem-i gayba çekilir. Demek, sûrî bir vücûdu bırakır, mânevî ve gaybî ve ilmi çok vücûdları kazanır.

Evet mâdem Allah var ve ilmi ihâta eder; elbette adem, îdam, hiçlik, mahv, fena; hakikat noktasında ehl-i îmânın dünyasında yoktur ve kâfirlerin dünyaları ademle, fırâkla, hiçlikle, fânîlikle doludur. İşte bu hakikatı, ummun lisanında gezen bu gelen darb-ı mesel ders verip, der: “*Kimin için Allah var, ona her şey var ve kimin için yoksa, her şey ona yoktur, hiçtir.*”

Elhâsıl: Nasıl ki îmân, ölüm vaktinde insanı îdam-ı ebedîden kurtarıyor; öyle de, herkesin hususî dünyasını dahi îdamdan ve hiçlik karanlıklarından kurtarıyor. Ve küfür ise, hususen küfr-i mutlak olsa; hem o insanı, hem hususî dünyasını ölümle îdam edip mânevî cehennem zulmetlerine atar, hayatının lezzetlerini acı zehirlere çevirir. Hayat-ı dünyeviyeyi âhirete tercih edenlerin kulakları çınlasın. Gelsinler, buna ya bir çare bulsunlar veya îmâna girsinler, bu dehşetli hasarâtan kurtulsunlar!..

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

Duanıza çok muhtaç ve size çok müştak kardeşiniz

Said Nursî

* * *

¹ Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

Zışuur: Şuurlu, şuur sahibi varlık(lar)

Kuvve-i hafıza: Hafıza kuvveti

Elvah-ı misaliye: Mânevî sûret ve modellerin yansıyıp göründükleri misal âlemine ait (mânevî) sayfalar

Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görüp bilemediğimiz âlem

Daire-i vücud: Varlık sahası

Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya

Sûrî: Hakikî olmayan, görünürde olan

Mânevî: Mâneviyata ait

Gaybî: Gaybe ait

Adem: Yokluk

Mahv: Helâk olma, yok olma

Ehl-i iman: İman sahibi kimseler

Darb-ı mesel: Atasözü

İdam-ı ebedî: Ebedî bir yokoluş

Küfr-i mutlak: Kesin ve tam bir inkâr

Hayat-ı dünyeviyeye: Dünya hayatı

Hasarât: Zararlar

Müştak: İstekli, arzulu

Yirmi Altıncı Söz

Kader Risalesi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ¹

وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ²

(Kader ile cüz'-i ihtiyârî, iki mesele-i mühimmedir. Ona dair “Dört Mebhas” içinde birkaç sırlarını açmağa çalışacağız.)

Birinci Mebhas

Kader ve cüz'-i ihtiyârî, İslâmiyet'in ve î mânın nihayet hududunu gösteren, hâlî ve vicdanî bir î mânın cüz'lerindendir. Yoksa ilmî ve nazarî değillerdir. Yâni mu'min her şeyi, hattâ fiilini, nefsin Cenâb-ı Hakk'a vere vere, tâ nihayette teklif ve mes'uliyetten kurtulmamak için “Cüz'-i ihtiyârî” önüne çıkıyor. Ona: “Mes'ul ve mükellefsin” der. Sonra, ondan sudûr eden iyilikler ve kemâlât ile mağrur olmamak için, “Kader” karşısına geliyor. Der: “Had-dini bil, yapan sen değilsin.”

¹ Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz. (Hicr sûresi, 15/21)

² Velhasıl her bir şeyi, apaçık bir Kitap'ta sayıp döken Biz'iz. (Yâsin sûresi, 36/12)

Cüz-i ihtiyârî: İnsan iradesi, herhangi bir şeyi yapmak veya yapmamak hususunda bir tarafı tercih etmek serbestliği

Mesele-i mühimme: Önemli konu

Mebhas: Konu

Hâlî: Yaşayarak anlaşılacak mesele

Vicdanî: Kalpte duyulup hissedilen

İlmî: İlmlle, bilgi ile ilgili

Nazarî: İlmi kaidelere ve fikrî gayrete dayanan, teorik

Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler. **Mağrur:** Gururlu

Teklif: Cenab-ı Hakk'ın, insanları kullukla, emir ve yasaklarına göre hareket etmekle vazifelendirmesi

Mes'ul: Yaptığı hareketlerden hesap vermeğe mecbur olan, sorumlu

Sudur etmek: Çıkmak, olmak

Evet, kader; cüz'-i ihtiyârî, îmân ve İslâmiyet'in nihayet merâtîbinde.. Kader, nefsi gururdan ve cüz'-i ihtiyârî, adem-i mes'uliyetten kurtarmak içindir ki, mesâil-i îmâniyeye girmişler. Yoksa, mütemerrid nüfus-i emmârenin işledikleri seyyiâtının mes'uliyetinden kendilerini kurtarmak için kadere yapışmak ve onlara in'am olunan mehâsinle iftihar etmek, gururlanmak, cüz'-i ihtiyârîye istinad etmek; bütün bütün sırr-ı kadere ve hikmet-i cüz'-i ihtiyârîyeye zıt bir harekete sebebiyet veren ilmî meseleler değildir.

Evet, mânen terakki etmeyen avâm içinde, kaderin cây-ı istîmâlî var. Fakat o da mâziyat ve mesâibdedir ki, ye'sin ve hüznün ilâcıdır. Yoksa maâsi ve istikbaliyatta değildir ki, sefahete ve atâlete sebep olsun. Demek kader meselesi, teklif ve mes'uliyetten kurtarmak için değil, belki fahr ve gururdan kurtarmak içindir ki, îmâna girmiş. *Cüz'-i ihtiyârî, seyyiâta merci olmak içindir ki, akideye dâhil olmuş. Yoksa mehâsine masdar olarak tefer'un etmek için değildir.*

Evet Kur'an'ın dediği gibi, insan seyyiâtından tamamen mes'uldür. Çünkü seyyiâtı isteyen odur. Seyyiat tahribat nev'inden olduğu için, insan bir seyyie ile çok tahribat yapabilir. Müthiş bir cezaya kesb-i istihkak eder. Bir kibrit ile bir evi yakmak gibi. Fakat hasenatta iftihara hakkı yoktur. Onda onun hakkı pek azdır. Çünkü hasenatı isteyen, iktiza eden rahmet-i ilâhiye ve icad eden, kudret-i rabbâniye'dir. Suâl ve cevap, dâî ve sebep, ikisi de Hak'tandır. İnsan yalnız dua ile, îmân ile, şuur ile, rızâ ile onlara sahib olur. Fakat seyyiâtı isteyen, nefsi-insânîyedir; ya istidat ile, ya ihtiyar ile. Nasıl ki beyaz, güzel güneşin zıyasından bâzı maddeler siyahlık ve taaffün alır. O si-

Merâtib: Mertebeler, basamaklar, seviyeler

Adem-i mes'uliyet: Sorumsuzluk

Mesâil-i imaniye: İmâna ait meseleler

Mütemerrid: İnatçı, dik kafalı, kibirli

Nüfus-i emmâre: Kötülüğe sevk eden nefisler

Seyyiât: Kötülük, kabahat, günah

Mes'uliyet: Sorumluluk

in'am: Nimet vermek. İhsan etmek

Mehâsin: Güzellikler, iyilikler

İftihar etmek: Öğünmek

İstinad: Dayanma

Sırr-ı kader: Kader sırrı

Terakkî: Yükselme, ilerleme

Hikmet-i cüz-i ihtiyariye: İnsana tercih hakkı vermedeki ilâhî hikmet

Avâm: Halk, ilim ve ihtisas sahibi olmayan geniş kitle

Cây-ı istîmâlî: Kullanım alanı

Mâziyat: Geçmiş hâdiseler. Geçen zamanlar. **Mesâib:** Musibetler

Ye's: Ümitsizlik

Maâsi: Günahlar, isyanlar

İstikbaliyat: Gelecek zamanlar

Sefâhet: Zevk ve eğlenceye –aşırı derecede– düşkünlük, akılsızlık

Atâlet: Tembellik, işsizlik

Fahr: Övünme, böbürlenme

Seyyiât: Kötülükler, günahlar

Merci: Dönülecek yer

Akide: İnanç. **Mastar:** Kaynak

Mehâsin: Güzellikler

Tefer'un: Firavunlaşma. **Neu':** Tür

Kesb-i istihkak: Hak kazanma, müstehak olma

Hasenat: İyilikler, sevaplar

Rahmet-i ilâhiye: İlahî rahmet

Kudret-i Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti, her şeye gücü yeterliği

Dâî: İsteyen, gerektiren

Seyyiât: Kötülükler, günahlar

Nefs-i insaniye: İnsan nefsi

İstidat: İnsanın yaratılışında bulunan tabii meyil, kabiliyet

İhtiyar: Seçmek, tercih etmek

Taaffün: Kötü koku yayma, çürütme veya bozularak kokuşma

yahlık, onun istidadına aittir. Fakat o seyyiâtı, çok mesâlihi tazammun eden bir kanun-i ilâhî ile icad eden yine Hak'tır. Demek sebebiyet ve suâl nefis-tendir ki, mes'uliyeti o çeker. Hakk'a ait olan halk ve icad ise, daha başka güzel netice ve meyveleri olduğu için güzeldir, hayırdır.

İşte şu sırdandır ki: **Kesb-i şer, şerdir; halk-ı şer, şer değildir.** Nasıl ki pek çok mesâlihi tazammun eden bir yağmurdan zarar gören tenbel bir adam diyemez: "Yağmur rahmet değil." Evet *halk ve icadda bir şerr-i cüz'î ile beraber hayr-ı kesir vardır. Bir şerr-i cüz'î için hayr-ı kesiri terk etmek şerr-i kesir olur.* Onun için o şerr-i cüz'î, hayır hükmüne geçer. İcâd-ı ilâhî'de şer ve çirkinlik yoktur. Belki, abdin kesbine ve istidadına aittir.

Hem nasıl kader-i ilâhî, netice ve meyveler itibariyle şerden ve çirkinlik-ten münezzehtir. Öyle de: illet ve sebep itibariyle dahi, zulümden ve ku-buhtan mukaddestir. Çünkü kader, hakikî illetlere bakar, adâlet eder. İnsan-lar zâhirî gördükleri illetlere, hükümlerini bina eder; kaderin aynı adâletinde zulme düşerler. Meselâ: Hâkim seni sirkatle mahkûm edip hapsedti. Halbuki sen sârik değilsin. Fakat kimse bilmez gizli bir katlin var. İşte kader-i ilâhî dahi seni o hapisle mahkûm etmiş. Fakat kader, o gizli katlin için mahkûm edip adâlet etmiş. Hâkim ise, sen ondan mâsum olduğun sirkate binaen mahkûm ettiği için zulmetmiştir. İşte şey-i vâhidde iki cihetle kader ve icâd-ı ilâhî'nin adâleti ve insan kesbinin zulmü görüldüğü gibi, başka şeyleri buna kıyas et. Demek kader ve icâd-ı ilâhî; mebd'e' ve münteha, asıl ve fer', illet ve neticeler itibariyle şerden ve kubahtan ve zulümden münezzehtir.

Eğer denilse: "Mâdem cüz'-i ihtiyârînin icada kabiliyeti yok. Bir emr-i itibarî hükmünde olan kesbden başka insanın elinde bir şey bulun-muyor. Nasıl oluyor ki, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'da, Hâlık-ı semâ-

Mesâlih: Maslahatlar, işler
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Kanun-i ilâhî: Cenab-ı hakkın her yerde ve her zaman uyguladığı değişmez hükmü
Sual: İstemek, talep etmek
Halk: Yaratmak
Kesb-i şer: Şer olan bir fiili işlemek
Halk-ı şer: Şerri yaratmak
Şerr-i cüz'î: Küçük şer
Hayr-ı kesir: Büyük hayır
Şerr-i kesir: Büyük şer
Hayr: İyilik, iyi iş, iyi şey
İcad-ı ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın var etmesi, vücuda getirmesi

Abd: Kul. **Kubuh:** Çirkinlik
Kesb: İradeyle elde etme, kazanma
İstidad: İnsanın yaratılışında bulunan tabii meyil, kabiliyet
Kader-i ilâhî: İlâhî kader
İlet: Sebep, bir şeyin vücudunun kendisine bağlı olduğu sebep
Mukaddes: Takdis olunmuş, temiz
Zâhirî: Görünen, görüntüdeki
Sirkatle: Hırsızlıkla. **Sârik:** Hırsız
Şey-i vâhid: Tek bir şey
İcad-ı ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın var etmesi, vücuda getirmesi
Mebde: Başlangıç, prensip

Münteha: Son. Son nokta
Asıl: Kök, esas, temel
Fer': Dal, kol, ayrıntı
Netice: Sonuç
Kubuh: Çirkinlik
Münezzeh: Eksikliklerden uzak olma. **İlet:** Asıl sebep, vesile
Cüz-i ihtiyârî: İnsan iradesi, herhangi bir şeyi yapmak veya yapmamak hususunda bir tarafı tercih etmek
İcad: Var etmek, vücuda getirmek
Emr-i itibarî: Hakikatta, hâricte vücudu olmayıp, var kabul edilen emir, iş

vât ve arz'a karşı, insana âsi ve düşman vaziyeti verilmiş. Hâlık-ı arz ve semâvât, ondan azîm şikâyetler ediyor.. o âsi insana karşı abd-i mü'mine yardım için kendini ve melâikesini tahşid ediyor. Ona azîm bir ehemmiyet veriyor."

İlcevap: Çünkü; küfür ve isyan ve seyyie, tahriptir, ademdir. Halbuki azîm tahribat ve hadsiz ademler, bir tek emr-i itibariye ve ademîye terettüb edebilir. Nasıl ki bir azîm sefinenin dümencisi, vazifesinin adem-i ifasıyla, sefine gark olup bütün hademelerin netice-i sa'yeleri ibtal olur. Bütün o tahribat, bir ademe terettüb ediyor. Öyle de: Küfür ve mâsiyet, adem ve tahrip nev'inden olduğu için, cüz'-i ihtiyârî bir emr-i itibarî ile onları tahrik edip müthiş netâice sebebiyet verebilir. Zira küfür, çendan bir seyyiedir. Fakat, bütün kâinatı kıymetsizlikle ve abesiyetle tahkir ve delâil-i vahdâniyet'i gösteren bütün mevcudatı tekzib ve bütün tecelliyât-ı esmâyı tezyif olduğundan, bütün kâinat ve mevcudat ve Esmâ-yi ilâhiye namına Cenâb-ı Hak kâfirden şedid şikâyet ve dehşetli tehdidat etmek; ayn-ı hikmettir ve ebedî azab vermek, ayn-ı adâlettir.

Madem insan, küfür ve isyanla tahribat tarafına gidiyor. Az bir hizmetle pek çok işleri yapar. Onun için ehl-i îmân, onlara karşı Cenâb-ı Hakk'ın inâyet-i azîmine muhtaçtır. Çünkü on kuvvetli adam, bir evin muhafazasını ve tamiratını deruhde etse, haylaz bir çocuğun o haneye ateş vermeğe çalışmasına karşı, o çocuğun velisine, belki padişahına müracaata, yalvarmağa mecbur olması gibi; mü'minlerin de, böyle edebsiz ehl-i isyana karşı dayanmak için Cenâb-ı Hakk'ın çok inâyâtına muhtaçtırlar.

Elhâsıl: Eğer kader ve cüz'-i ihtiyârîden bahseden adam, ehl-i huzur ve kemâl-i îmân sahibi ise, kâinatı ve nefsinin Cenâb-ı Hakk'a verir, onun tasarrufunda bilir. O vakit hakkı var, kaderden ve cüz'-i ihtiyârîden bahsetsin.

Hâlık-ı Semâvat ve Arz: Göklerin ve yerin yaratıcısı Allah (c.c.)
Âsi: Emre itaat etmeyip isyan eden
Abd-i mü'min: Mü'min kul
Melâike: Melekler
Tahşid etmek: Yıgmak, biriktirmek, toplamak. **Azîm:** Büyük
Seyyie: Fenalık, kötülük, günah
Tahrip: Harâbetme, yıkıp bozma
Adem: Yokluk. **Hadsiz:** Sınırsız
Emr-i itibarî: Hakikatta, hariçte vücudu olmayıp, var kabul edilen emir, iş
Emr-i ademî: Yokluk, ademe ait
Terettüb etmek: Netice olarak çıkmak, meydana gelmek

Azîm: Büyük. **Sefîne:** Gemi
Adem-i ifa: Yapmama, yerine getirmeme. **Gark olma:** Batma
Netice-i sa'y: Emegün neticesi, gayretin sonucu
Netâic: Sonuçlar. **Çendan:** Gerçi
Abesiyet: Başboşluk, gayesizlik
Tahkir: Küçük görme
Delâil-i vahdâniyet: Cenab-ı Hakk'ın birliğini gösteren deliller
Mevcudat: Var olan şeyler, mahluklar. **Tekzîp:** Yalanlama
Tecelliyât-ı esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin tecellileri
Tezyif: Küçülme, değersiz hâle getirme. **Ebedî:** Sonsuz, nihayetsiz

Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri
Ayn-ı hikmet: Hikmetin tâ kendisi
Ayn-ı adalet: Adaletin tâ kendisi
İnâyet-i azîm: Büyük ihsan, büyük lütuf
Deruhte etmek: Üstüne almak, yüklenmek
Ehl-i isyan: İsyân eden kimseler
İnâyât: İhsanlar, lütuflar
Elhasıl: Kısacası, sözün özü
Ehl-i huzur: Kalbinde şüphe ve vesvese bulunmayan gönül itminan ermiş kimseler
Kemâl-i iman: Tam ve mükemmel bir iman

Çünkü; mâdem nefsinı ve her şeyi Cenab-ı Hak'tan bilir, o vakit cüz'-i ihtiyârîye istinad ederek mes'uliyeti deruhde eder. Seyyiata merciiyeti kabûl edip, Rabbini takdis eder. Daire-i ubûdiyette kalıp, teklif-i ilâhiye'yi zimmetine alır. Hem kendinden sudûr eden kemâlât ve hasenat ile gururlanmamak için kadere bakar, fahr yerine şükreder. Başına gelen musibetlerde kaderi görür, sabreder.

Eğer kader ve cüz'-i ihtiyârîden bahseden adam, ehl-i gaflet ise; o vakit kaderden ve cüz'-i ihtiyârîden bahse hakkı yoktur. Çünkü; nefs-i emmâresi, gaflet veya dalâlet saikasıyla kâinatı esbaba verip, Allah'ın malını onlara taksim eder, kendini de kendine temlik eder. Fiilini kendine ve esbaba verir. Mes'uliyeti ve kusuru kadere havale eder. O vakit, nihayette Cenâb-ı Hak'â verilecek olan cüz'-i ihtiyârî ve en nihayette medâr-ı nazar olacak olan kader bahsi mânâsıdır. Yalnız, bütün bütün onların hikmetine zıt ve mes'uliyetten kurtulmak için bir desise-i nefsiyedir.

İkinci Mebhas

Ehl-i ilme mahsus, ^(Hâşiyeye) ince bir tedkik-i ilmîdir.

Eğer desen: “Kader ile cüz'-i ihtiyârî, nasıl tevfik edilebilir?”

İcveap: Yedi vecihle...

•**Birincisi:** Elbette kâinatın intizâm ve mizân lisanıyla hikmet ve adâletine şehâdet ettiği bir Âdil-i Hakîm, insan için medâr-ı sevab ve ikab ola-

(Hâşiyeye) Bu ikinci mebhas, en derin ve en müşkil bir sırr-ı kader meselesidir. Bütün ülemâ-yi muhakkikince en ehemmiyetli ve münazaralı bir mesele-i akaid-i kelâmîyedir. Risâle-i Nur tam halletmiş.

Seyyât: Kötülükler, günahlar

Merciiyet: Kaynaklık

Takdis etmek: Her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırmak, dile getirmek

Daire-i ubudiyet: Kulluk dairesi

Teklif-i ilâhiye: İlâhî yükümlülük

Zimmet: Sorumluluk

Sudur etmek: Çıkmak, olmak

Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler

Ehl-i gaflet: Gerçeklerden habersiz kimseler

Hasenat: İyilikler

Fahr: Övünme

Cüz-i ihtiyârî: İnsan iradesi, herhangi bir şeyi yapmak veya yapmamak hususunda bir tarafı tercih etme iktidar ve serbestliği

Nefs-i emmâre: İnsanı, daima kötü şeylere sevk eden, kötü şeyler yapmasını emreden nefis

Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma

Saika: Sevk eden, sürükleyen sebep.

Esbab: Sebepler

Temlik etmek: Mülk olarak vermek

Medar-ı nazar olmak: Düşünüp hükme esas almak

Desise-i nefsiye: Nefsin hilesi

Tedkik-i ilmî: İlmi araştırma

Müşkil: Güç, zor

Sırr-ı kader: Kader sırrı

Ülema-i muhakkikîn: Araştırmacı âlimler.

Münazara: Tartışma

Mes'ele-i akaid-i kelâmîye: Kelâm ilmin konusu

Tevfik: Uygun düşürme

Vecihle: Şekille, tarzla

Âdil-i Hakîm: Her işini hikmet ve adalet çerçevesinde gerçekleştiren zat.

Mizan: Ölçü, denge

Medar-ı sevap ve ikab: Mükâfat ve ceza vesilesi

Intizam: Düzen

cak, mahiyeti meçhul bir cüz'-i ihtiyârî vermiştir. O Âdil-i Hakîm'in pek çok hikmetini bilmediğimiz gibi, şu cüz'-i ihtiyârînin kaderle nasıl tevfiğ edildiğini bilmediğimiz, olmamasına delâlet etmez.

•**İkincisi:** Bizzarûre herkes kendisinde bir ihtiyar hisseder. O ihtiyarın vücûdunu vicdanen bilir. Mevcûdâtın mahiyetini bilmek ayrıdır, vücûdunu bilmek ayrıdır. Çok şeyler var: Vücudu bizce bedihî olduğu hâlde, mahiyeti bizce meçhul... İşte şu cüz'-i ihtiyârî, öyleler sırasına girebilir. Her şey, mâlûmatımıza münhasır değildir. Adem-i ilmimiz, onun ademine delâlet etmez.

•**Üçüncüsü:** Cüz'-i ihtiyârî, kadere münafî değil. Belki kader, ihtiyarı teyid eder. Çünkü kader, ilm-i ilâhî'nin bir nev'idir. İlm-i ilâhî, ihtiyarımıza taallûk etmiş. Öyle ise, ihtiyarı teyid ediyor, ibtal etmiyor.

•**Dördüncüsü:** Kader, ilim nev'indendir. İlim, mâlûma tâbidir. Yâni nasıl olacak, öyle taallûk ediyor. Yoksa mâlûm, ilme tâbi değil. Yâni ilim de-sâtiri; mâlûmu, haricî vücûd noktasında idare etmek için esâs değil. Çünkü; mâlûmun zâtı ve vücûd-i haricîsi, irâdeye bakar ve kudrete istinad eder. Hem ezel; mâzi silsilesinin bir ucu değil ki, eşyanın vücûdunda esâs tutulup ona göre bir mecburiyet tasavvur edilsin. Belki ezel; mâzi ve hâl ve istikbalı birden tutar, yüksekte bakar bir âyine-misâldir. Öyle ise, daire-i mümkünât içinde uzanıp giden zamanın mâzi tarafında bir uç tahayyül edip, ona ezel deyip, o ezel ilmine, eşyanın tertib ile girmesini ve kendisini onun haricinde tevehhüm etmesi, ona göre muhakeme etmek hakikat değildir.

Şu sırrın keşfi için şu misâle bak: Senin elinde bir âyine bulunsa, sağ tarafındaki mesâfe mâzi, sol tarafındaki mesâfe müstakbel farz edilse; o âyine yalnız mukabilini tutar. Sonra o iki tarafı bir tertib ile tutar, çoğunu tutamaz. O âyine ne kadar aşağı ise, o kadar az görür. Fakat o âyine ile yükseğe çıktıkça, o âyinenin mukabil dairesi genişlenir. Gitgide, bütün iki taraf mesâfeyi birden bir anda tutar. İşte şu âyine şu vaziyette onun irtisamında, o mesâfe-lerde cereyan eden hâlât birbirine mukaddem, muahhar, muvafık, muhalif de-

Bizzarure: İster istemez, zarurî olarak. **Mevcudat:** Varlıklar
İhtiyar: Seçme, tercih etme
Mahiyet: Bir şeyin aslı, esâsi, iç yüzü
Vücud: Mevcudiyet, varlık
Bedihî: Çok açık, delile ihtiyaç duymayan
Münâfî: Ters, uyuşmayan
Te'yid etmek: Desteklemek, sağ-lamlaştırmak
İlm-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın ilmi

Nev': Çeşit, tür
Taallûk etmek: İlişgi, ilgisi ol-mak, asılmak
Malûm: Bilinen, belli
Tâbi: Bağlı olma, uyma
Desâtir: Kaideler, prensipler
Vücud-i haricî: Yokluktan çıkmış şehâdet alemine girmiş varlık
İstinad etmek: Dayanmak
İlm-i ilâhî: Başlangıcı olmayan
Mazi silsilesi: Geçmiş zaman zinciri

Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme
Ayna-misal: Ayna gibi
Daire-i mümkünât: Varlık sahası
Tevehhüm: Zannetme. Vehmetme
Mazî: Geçmiş
Müstakbel: Gelecek
Mukabil: Bir şeye karşı, bir şeyin karşısında bulunan
İrtisam: Resmedilmek, şekillen-mek, resim çıkmak
Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler

nilmez. İşte kader, ilm-i ezelden olduğu için; *ilm-i ezeli*, *hadîsin tâbiriyle*: *Manzar-ı a'lâdan, ezelden ebede kadar her şey, olmuş ve olacak, birden tutar, ihâta eder bir makam-ı a'lâdadır*. Biz ve muhakematımız, onun haricinde olamaz ki, mâzi mesâfesinde bir âyine tarzında olsun.

•**Beşinci:** Kader, sebeble müsebbebe bir taallûku var. Yâni, şu müsebbeb, şu sebeble vukua gelecek. Öyle ise denilmesin ki: “Mâdem filân adamın ölmesi, filân vakitte mukadderdir. Cüz’-i ihtiyârıyla tüfek atan adamın ne kabahati var, atmasaydı yine ölecekti?”

Suâl: Niçin denilmesin?

Elcevap: Çünkü; kader, onun ölmesini onun tüfeğiyle tâyin etmiştir. Eğer onun tüfek atmamasını farz etsen, o vakit kaderin adem-i taallûkunu farz ediyorsun. O vakit ölmesini ne ile hükmedeceksin? Yâ Cebrî gibi; sebebe ayrı, müsebbebe ayrı birer kader tasavvur etsen veyahut Mu’tezile gibi kaderi inkâr etsen, Ehl-i Sünnet ve Cemaat’ı bırakıp fırka-yi dâlleye girersin. Öyle ise, biz ehl-i hak deriz ki: “Tüfek atmasaydı, ölmesi bizce meçhul.” Cebrî der: “Atmasaydı yine ölecekti.” Mu’tezile der: “Atmasaydı ölmeyecekti.”

•**Altıncı:** ^(Hâsiye) Cüz’-i ihtiyârının üssü’l-esâsı olan meyelân, Matürîdî’ce* bir emr-i itibarîdir, abde verilebilir. Fakat Eş’arî, ona mevcûd nazarıyla baktığı için abde vermemiş. Fakat o meyelândaki tasarruf, Eş’ariye’ce* bir emr-i

^(Hâsiye) Gâyet müdakkik âlimlere mahsus bir hakikattır.

Abd: Kul

Adem-i taallûk: İlgili olmama

Cebrî: Cebriye mezhebinden olan Cebriye: İnsan iradesini inkâr eden, insanın seçme ve iradesinin olmadığını savunan batıl fırka

Ehl-i hak: Hakikat ehli, doğru yoldan olan kimseler

Ehl-i Sünnet ve Cemaat: Peygamber Efendimiz’in (sas) ve ashabının çizgisinde giden ehl-i hak. Bunların muhaliflerine “ehl-i bid’a” denir.

Emr-i itibarî: Hakikatte, harîçte vücudu olmayıp, var kabul edilen emir, iş

Eş’ariyece: Eş’ariye mezhebine göre

Fırka-i dâlle: Sapık grup, hak yoldan sapan mezhepler

Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler

İhata etmek: Kuşatmak, sarmak
İlm-i ezeli: Cenab-ı Hakk’ın ezeli bilgisi

Makam-ı alâ: Yüksek makam

Manzar-ı alâ: En yüksek gözetleme yeri

Meyelân: Meyletme, bir tarafı tercih etme

Meyelândaki tasarruf: Tercih hakkını kullanma

Muahhar: Sona bırakılan, sonda zikredilen şey

Muhakemât: Hüküm çıkarmak için bir işi zihinde inceleme ve yargılamalar

Muhali: Aykırı

Mukaddem: Öncül, başta zikredilen şey

Mukadder: Tayin ve takdir olunmuş

Mutezile: Hicrî 2. asırda oluşmaya başlayan ve Kur’ânı yorumlamada kendi aklı anlayışlarına öncelik veren, kader ve başka bazı inanç konularında Ehl-i Sünnetten ayrılan fırka

Muvafık: Uygun, yerinde, denk

Müdakkik: Tetkik eden, inceden inceye araştıran, incelikleri bilen

Müsebbeb: Sebep olunarak meydana getirilen, netice

Sebeb: Bir şeyin olmasını veya bir hâl üzere bulunmasını gerektiren şey, vesile

Taallûk: İlişgi, ilgisi olma, asılma
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme

Üssü’l-esas: Temel esas

itibarîdir. Öyle ise o meyelân, o tasarruf, bir emr-i nisbîdir. Muhakkak bir vücûd-i haricîsi yoktur. Emr-i itibarî ise, illet-i tâmmeye istemez ki; illet-i tâmmeye vücûdu için lüzum ve zarûret ve vücub ortaya girip ihtiyarı ref'etsin. Belki o emr-i itibarînin illeti, bir rûhaniyet derecesinde bir vaziyet alsa, o emr-i itibarî sübut bulabilir. Öyle ise o anda onu terk edebilir. Kur'ân ona o anda diyebilir ki: "Şu şerdir, yapma."

Evet eğer abd, hâlık-ı ef'âlî bulunsaydı ve îcâda iktidarı olsaydı, o vakit ihtiyarı ref' olurdu. Çünkü; ilm-i usûl ve hikmette *لَمْ يَجِبْ لَمْ يُوجَدْ* kaidesince mukarrerdir ki: "Bir şey vâcib olmazsa, vücûda gelmez." Yâni, illet-i tâmmeye bulunacak; sonra vücûda gelebilir. İllet-i tâmmeye ise; ma'lûlû, bizzarûre ve bilvücub iktiza ediyor. O vakit ihtiyar kalmaz.

Eğer desen: "Tercih bilâ müreccih muhaldır. (Hâşiye) Halbuki, o emr-i itibarî dediğimiz kesb-i insanî; bâzan yapmak ve bâzan yapmamak; eğer mücib bir müreccih bulunmazsa tercih bilâ müreccih lâzım gelir. Şu ise, usûl-i kelâmiyenin en mühim bir esâsını hedmeder?"

Elcevap: Tereccuh bilâ müreccih muhaldır. Yâni müreccihsiz, sebebsiz rûhaniyet muhaldır. Yoksa, tercih bilâ müreccih caizdir ve vâkidir. İrâde bir sıfattır. Onun şe'ni, böyle bir işi görmektir.

Eğer desen: "Mâdem katli halkeden Hak'tır. Niçin bana katil denilir?"

Elcevap: Çünkü: İlm-i sarf kaidesince ism-i fâil, bir emr-i nisbî olan masdardan müştaktır. Yoksa bir emr-i sâbit olan hasıl-ı bilmasdar-

(Hâşiye) Tereccuh ayırdır, tercih ayırdır, çok fark var.

Abd: Kul

Bilvücub: Zorunlu olarak

Bizzarure: İster istemez. Zorunlu olarak

Emr-i nisbî: İzaflı, göreceli iş.

Emr-i sâbit: Değişmez durum

Hâlık-ı ef'âl: Fiillerin yaratıcısı

Halk eden: Yaratan

Hâsıl-ı bilmasdar: Masdardan ortaya çıkan şey. Tüfek atarak bir adamı öldürme fiilinde tüfek atmak fiili mastar, adamın ölmesi ve tüfekten ses çıkması da hâsıl-ı bil masdar'dır

Hedn etmek: Yıkamak, harab etmek

İhtiyarı ref'etmek: İradeyi ortadan kaldırmak

İktiza etmek: Lâzım gelmek, gereklemek, icab etmek

İllet: Asıl sebebi, vesilesi

İllet-i tâmmeye: Herhangi bir şeyin var olması için lâzım gelen sebeplerin tamamı

İlm-i sarf: Gramer ilmi

İsm-i fail: Dil bilgisinde fiili yapan delâlet eden etken ortağ

Kesb-i insanî: İnsanın kendi kudret ve iktidarını bir işe sarf etmesi

Lüzum: Gerekme

Malûl: Bir sebepten ötürü meydana gelen şey

Masdar: Fiillerin asıl kökü

Mücip: Gerektiren sebep

Muhal: İmkânsız, olması mümkün olmayan

Mukarrer: Anlatılmış, bildirilmiş, kararlaştırılmış, şüpheli olmayan

Müreccih: Tercih eden, tercih ettiren sebep

Müştak: Başka bir kelimeden türemiş

Ref' olma: Ortadan kalkma, fesholma

Rûhaniyet: Üstünlük

Sübut: Var olma, varlık

Şe'n: İcraat, tecelli

Tercih-bilâ müreccih: Hiçbir sebep yok iken iki şeyden birisini diğerine üstün tutmak

Tereccuh bilâ müreccih: Bir şeyin zatında üstünlük vasfı olmadığı halde üstün bulunması ki; böyle bir hâl imkânsızdır

Usul-i kelâmiye: Kelâm ilmine, İslâm'ın inanç esaslarına ait genel prensipler

Vakî: Mevcûd ve var olan

Vücub: Lüzumlu bulunma, gerekme

Vücud-i haricî: Yokluktan çıkmış şehâdet alemine girmiş varlık

Zaruret: İhtiyaç

dan inşikak etmez. Masdar kesbimizdir, katil unvanını da biz alırız. Hasıl-ı bilmasdar, Hakk'ın mahlukudur. Mes'uliyeti işmam eden bir şey, hasıl-ı bilmasdardan müştak kılınmaz.

•**Yedincisi:** İrâde-i cüz'îye-i insânîye ve cüz'-i ihtiyâriyesi çendan zaîftir, bir emr-i itibarîdir, fakat Cenâb-ı Hak ve Hakîm-i Mutlak, o zaîf cüz'î irâdeyi, irâde-i külliyesinin taallûkuna bir şart-ı âdi yapmıştır. Yâni mânen der: “Ey abdim! İhtiyarınla hangi yolu istersen, seni o yolda götürürüm. Öyle ise mes'uliyet sana aittir!” Teşbihte hatâ olmasın, sen bir iktidarsız çocuğu omuzuna alsan, onu muhayyer bırakıp “Nereyi istersen seni oraya götüreceğim” desen.. O çocuk, yüksek bir dağı istedi, götürdün. Çocuk üşüdü yahut düştü. Elbette “Sen istedin!” diyerek itab edip üstünde bir tokat vuracaksın. İşte Cenâb-ı Hak, Ahkemü'l-Hâkimîn, nihayet zaafıta olan abdin irâdesini bir şart-ı âdi yapıp, irâde-i külliyesi ona nazar eder.

Elhâsıl: Ey insan! Senin elinde gâyet zaîf, fakat seyyiâtta ve tahrîbatta eli gâyet uzun ve hasenatta eli gâyet kısa, cüz'-i ihtiyârî namında bir irâden var. O irâdenin bir eline duayı ver ki, silsile-i hasenatın bir meyvesi olan Cennet'e eli yetişsin ve bir çiçeği olan saadet-i ebediyeye eli uzansın. Diğer eline istiğfarı ver ki, onun eli seyyiâttan kısalsın ve o şecere-i mel'unenin bir meyvesi olan zakkum-i Cehennem'e yetişmesin. Demek; *dua ve tevekkül, meyelân-ı hayra büyük bir kuvvet verdiği gibi; istiğfar ve tevbe dahi, meyelân-ı şerri keser, tecavüzatını kırar.*

Üçüncü Mebhas

Kadere îmân, îmânın erkânındandır. Yâni: “Her şey, Cenâb-ı Hakk'ın takdiryledir.” Kadere delâil-i kat'îye o kadar çoktur ki, hadd ü hesaba gelmez.

İnşikak: Türeme

Mahlûk: Yaratılmış

İşmam: Hissettirme

İrâde-i cüz'îye-i insaniye: İnsan iradesi

Cüz-i ihtiyariye: İnsan iradesi

Çendan: Gerçi

Emr-i itibarî: Hakikatta, hariçte vücudu olmayıp, var kabul edilen emir, iş

Hakîm-i Mutlak: Her şeye hüküm geçen (Allah c.c.)

Şart-ı âdi: Ön şart

Mes'uliyet: Sorumluluk

Teşbih: Benzetme

İktidarsız: Gücsüz, zayıf

Muhayyer: Seçme konusunda serbest bırakma

İtab etmek: Azarlamak

Ahkemü'l-Hâkimîn: Hâkimler hâkimi Allah (c.c)

Zaaf: Zayıflık, kuvvetsizlik

Abd: Kul

İrâde-i külliye: Cenab-ı Hakk'ın hükmü her şeyi kapsayan iradesi

Seyyiat: Kötülükler, kabahat, kötü haslet

Hasenat: İyilikler, sevgiler

Silsile-i hasenât: İyilikler zinciri

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti

İstiğfar: Af dilemek

Şecere-i mel'ûne: Lanetli ağaç

Zakkum-i Cehennem: Cehennem ağacı

Tevakkül: Sebeplere riayet ettikten sonra neticesini Allah'a bırakmak

Meyelân-ı hayr: Hayra yönelme

Meyelân-ı şerr: Şerre yönelme

Tecavüzât: Tecavüzler, zararlar, saldırılar

İmanın erkânı: İman esasları

Delâil-i kat'îye: Kat'î deliller

Biz, basit ve zâhir bir tarz ile şu rûkn-ü îmânîyi, ne derece kuvvetli ve geniş olduğunu, bir “*Mukaddime*” ile göstereceğiz.

Mukaddime

Her şey, vücûdundan evvel ve vücûdundan sonra yazıldığını

¹ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ gibi, pek çok âyât-ı Kur’âniye tasrih ediyor ve şu kâinat denilen, kudretin Kur’ân-ı kebirinin âyâtı dahi şu hükm-ü Kur’ânî’yi, nizam ve mîzân ve intizâm ve tasvir ve tezyin ve imtiyaz gibi âyât-ı tekvîniyesiyle tasdik ediyor. Evet şu kâinat kitabının manzum mektûbâtı ve mevzûn âyâtı şehâdet eder ki, her şey yazılıdır.

Amma, *vücûdundan evvel her şey mukadder ve yazılı* olduğuna delil, bütün mebâdi ve çekirdekler ve mekadîr ve sûretler, birer şahittir. Zira her bir tohum ve çekirdekler, “kâf-nûn” tezgâhından çıkan birer latif sandukçadır ki, kaderle tersim edilen bir fihristecik, ona tevdi edilmiştir ki; kudret, o kaderin hendesesine göre zerrâtı istihdam edip, o tohumcuklar üstünde koca mucizât-ı kudreti bina ediyor. Demek bütün ağacın başına gelecek bütün vâkıatı ile çekirdeğinde yazılı hükmündedir. Zira tohumlar maddeten basittir, birbirinin aynıdır, maddeten bir şey yoktur. Hem her şeyin miktar-ı muntazaması, kaderi vâzihan gösterir. Evet hangi zihayata bakılsa görünüyor ki, gâyet hikmetli ve sanatlı bir kalıptan çıkmış gibi, bir miktar, bir şekil var ki; o miktarı, o sûreti, o şekli almak ya hârika ve nihayet derecede eğri bûğrû maddî bir kalıp bulunmalı veyahut kaderden gelen mevzûn, ilmî bir kalıb-ı mânevî ile kudret-i ezeliye o sûreti, o şekli biçip giydiriyor. Meselâ:

¹ “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En’âm sûresi, 6/59)

Rûkn-i imaniye: İmanın şartı, temel direği

Mukaddeme: Ön söz, giriş

Vücud: Mevcudiyet, varlık

Âyât-ı Kur’âniye: Kur’ân âyetleri

Tasrih etmek: Açıklığa kavuşturmak, aptktan açığa bildirmek

Kur’ân-ı Kebir: Büyük Kur’ân, kâinat

Âyât: Deliller

Hükm-i Kur’ânî: Kur’ân’ın hükmü

Nizam: Düzen, ölçü

Mizan: Ölçü, denge

İntizam: Düzen

Tasvir: Biçimlendirmek, şekil verme

Tezyin: Donatmak, süslemek

İmtiyaz: Ayrıcalık

Âyât-ı tekvîniye: Yaratılış mucizeleri, varlığa ait deliller

Manzum: Tanzim edilmiş, düzenlenmiş, kafiyeli söz

Mektubat: Mektuplar

Mevzun: Vezinli, uygun

Âyât: Deliller

Mebâdi: İlk unsurlar

Mekadîr: Miktarlar, ölçüler

Kâf nun: Arapça “Kûn” (ol) emrinin harfleri, Allah’ın istediği şeyi hemen yapması

Latif sandukça: Güzel ve hoş sandukça

Tersim etmek: Resmetmek, çizmek

Tevdi etmek: Emanet etmek, bırakmak

Hendese: Geometri, mühendislik

Zerrât: Zerreler (= Maddenin en küçük parçaları)

İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma, kullanma

Mucizât-ı kudret: Kudretin ortaya koyduğu mucizeler

Miktar-ı muntazama: Muntazam, düzenli ölçü. **Vâzihan:** Açıkça

Zihayat: Canlı varlık

Kalıb-ı mânevî: Manevî kalıp

Kudret-i ezeliye: Cenab-ı Hakk’ın ezeli kudreti, her şey gücünün yetmesi

Sen şu ağaca, şu hayvana dikkat ile bak ki; câmid, sağır, kör, şuursuz, birbirinin misli olan zerreler, onun neşv ü nemasında hareket eder. Bâzı eğri büğrû hudutlarda meyve ve faidelerin yerini tanır görür, bilir gibi durur, tevak-kuf eder. Sonra başka bir yerde, büyük bir gayeyi tâkib eder gibi yolunu de-ğiştirir. Demek kaderden gelen mikdar-ı mânevînin ve o mikdarın emr-i mânevîsiyle zerreler hareket ederler. Mâdem maddî ve görünecek eşyada bu derece kaderin tecelliyâtı var. Elbette eşyanın mürur-i zamanla giydikleri sû-retler ve ettikleri harekât ile hasıl olan vaziyetler dahi, bir intizâm-ı kadere tâbidir.

Evet bir çekirdekte, hem bedihî olarak, irâde ve evâmîr-i tekvinîyenin unvanı olan “*Kitab-ı Mübîn*”den haber veren ve işaret eden, hem nazarî olarak emir ve ilm-i ilâhî’nin bir unvanı olan “*İmâm-ı Mübîn*”den haber veren ve remzeden iki kader tecellisi var:

♦*Bedihî kader* ise, o çekirdeğin tazammun ettiği ağacın, maddî keyfi-yat ve vaziyetleri ve heyetleridir ki, sonra göz ile görünecek.

♦*Nazarî* ise, o çekirdekte, ondan halkolunacak ağacın müddet-i haya-tdaki geçireceği tavırlar, vaziyetler, şekiller, hareketler, tesbihâtlardır ki, ta-rihçe-i hayat namıyla tâbir edilen vakit-bevakit değişen tavırlar, vaziyetler, şekiller, fiiller; o ağacın dalları, yaprakları gibi intizâmlı birer kaderî miktarı vardır. Mâdem en âdi ve basit eşyada böyle kaderin tecellisi var. Elbette u-mum eşyanın vücûdundan evvel yazılı olduğunu ifade eder ve az bir dikkat-le anlaşılır.

Şimdi, *vücûdundan sonra her şeyin sergüzeşt-i hayatı yazıldığına* delil ise; âlemde “*Kitab-ı Mübîn*” ve “*İmâm-ı Mübîn*”den haber veren bü-tün meyveler ve “*levh-i mahfuz*”dan haber veren ve işaret eden insandaki bütün kuvve-i hâfızalar birer şahittir, birer emâredir. Evet her bir meyve, bütün ağacın mukadderat-ı hayatı onun kalbi hükmünde olan çekirdeğinde yazılı-yor. İnsanın sergüzeşt-i hayatıyla beraber kısmen âlemin hâdisat-ı mâziyesi,

Câmid: Donmuş, donuk, cansız
Neşvünemâ: Gelişmek, büyümek
Tevakkuf: Durma, bekleme
Miktar-ı mânevî: Manevî ölçü
Emr-i mânevî: Manevî emir
Tecelliyât: Görünmeler, belirme-ler, yansımalar
Mürur-i zaman: Zamanın akışı
İntizâm-ı kader: Kaderin düzeni
Bedihî: Çok açık, delile ihtiyaç duymayan

Evâmîr-i tekvinîye: Allah’ın koy-duğu fitrî yaratılış kanunları
Kitab-ı Mübîn: Kaza
Nazarî: Bakışa ait, bakışla ilgili
İmâm-ı Mübîn: Allah’ın her şeyi içinde apaçık yazdığı kader kitabı
Remz: Sembol, simge
Tazammun: İhtiva etmek, içine almak. **Halk olunan:** Yaratılan
Müddet-i hayat: Hayat müddeti
Kaderî: Kadere ait

Âdi: Değersiz, sıradan şey
Sergüzeşt-i hayat: Hayat serüveni
Levh-i Mahfuz: Olmuş olacak her şeyin yazılı olduğu kader kitabı
Kuvve-i hafıza: Hafıza. Akılda tutma melekesi
Emâre: İz, alâmet, ipucu
Mukadderât-ı hayat: Hayat bo-yunca başa gelecek şeyler
Hâdisât-ı mâziye: Geçmiş hâdi-seler, vak’alar

kuvve-i hâfızasında öyle bir sûrette yazılıyor ki; güya hardal küçüklüğünde bu kuvvecikte dest-i kudret, kalem-i kaderiyle insanın sahife-i a'mâlinden küçük bir senet istinsah ederek, insanın eline verip, dimağının cebine koymuş. Tâ, muhasebe vaktinde onunla hatırlatsın. Hem tâ mutmain olsun ki; bu fena ve zevâl herc ü merinde beka için pek çok âyineler var ki, Kadîr-i Hakîm, zâillerin hüviyetlerini onlarda tersim edip ibka ediyor. Hem beka için pek çok levhalar var ki, Hafız-i Alîm fânilerin mânâlarını onlarda yazıyor.

Elhâsıl: Mâdem en basit ve en aşağı derece-i hayat olan nebâtât hayatı, bu derece kaderin nizamına tabidir. Elbette en yüksek derece-i hayat olan hayat-ı insânîye, bütün teferruatıyla kaderin mikyasıyla çizilmiştir ve kalemiyle yazılıyor. Evet nasıl katreler, buluttan haber verir; reşhalar, su menbainı gösterir; senetler, cüzdanlar, bir defter-i kebirin vücûduna işaret ederler... Öyle de; Şu meşhudumuz olan, zihayatlardaki intizâm-ı maddî olan bedihî kader ve intizâm-ı mânevî ve hayatî olan nazarî kaderin reşhaları, katreleri, senetleri, cüzdanları hükmünde olan meyveler, nutfeler, tohumlar, çekirdekler, sûretler, şekiller; bilbedâhe “*Kitab-ı Mübîn*” denilen irâde ve e-vâmîr-i tekvinîyenin defterini ve “*Îmâm-ı Mübîn*” denilen ilm-i ilâhî'nin bir divanı olan “*levh-i mahfuz*”u gösterir.

Netice-i meram: Mâdem bilmüşâhede görüyoruz ki, her bir zihayatın –neşv ü nema zamanında– zerrelere, eğri büğrü hudutlara gider, durur. Zerreler yolunu değiştirir. O hududların nihayetlerinde birer hikmet, birer faide, birer maslahatı semere verirler. Bilbedâhe o şeyin mikdar-ı sûrîsi, bir kader kalemiyle tersim edilmiştir. İşte, meşhud, bedihî kader, o zihayatın mâ-

Kuvve-i hafıza: Hafıza. Akılda tutma melekesi

Dest-i kudret: Kudret eli

Kalem-i kader: Kader kalemi

Sahife-i a'mâl: Amel defteri, program cetveli

İstinsah: Kopya etmek, çoğaltmak

Dimağ: Beyin

Mutmain: Şüphesiz, emin, içi rahat

Kadîr u Hakîm: Her şeye gücü yeten, her işini hikmetle yapan Allah (c.c.)

Fena ve Zeval: Göçüp gitme, yok olup gitme

Hercümerc: Karışıklık, kargaşa

Zâil: Geçici

Tersim etmek: Resmetmek, çizmek

İbka etmek: Bırakmak

Hafız-i Alîm: Her şeyi bilen ve her şeyi muhafaza eden Allah (c.c.)

Elhasıl: Hâsıl, kısacası

Derece-i hayat: Hayat mertebesi

Nebâtât: Bitkiler

Hayat-ı insaniye: İnsan hayatı

Teferruat: Ayrıntılar

Mikyas: Ölçü

Katreler: Damlalar

Reşhalar: Sızıntılar

Defter-i kebir: Büyük defter

Meşhud: Gözle görülen

İntizam-ı maddî: Maddî düzen

Bedihî kader: Aşikâr kader

İntizam-ı mânevî: Mânevî düzen

İntizam-ı hayatî: Hayata ait düzen

Nazarî kader: İlmi kaidelere ve fikrî gayrete dayanan, teorik kader

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Kitab-ı Mübîn: Kaza

Evâmîr-i tekvinîye: Allah'ın koyduğu fitrî yaratılış kanunları

İmam-ı Mübîn: Allah'ın her şeyi içinde apaçık yazdığı kader kitabı

İlm-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın ilmi

Levh-i Mahfuz: Olmuş olacak her şeyin yazılı olduğu kader kitabı

Netice-i meram: Maksadın neticesi

Bilmüşahede: Gözle görülebilecek (bilinmektedir ki)

Zihayat: Canlı varlık

Neşvünemâ: Gelişmek, büyümek

Semere: Meyve, netice

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Miktar-ı sûrî: Görünürdeki miktar

mânevî hâlâtında dahi bir kader kalemiyle çizilmiş muntazam meyvedâr hudutları, nihayetleri var olduğunu gösterir. Kudret masdardır, kader mistardır. Kudret o maânî kitabını, o mistar üstünde yazar. Mâdem maddî ve mânevî kader kalemiyle tersim edilmiş müsmir hudutlar, hikmetli nihayetler olduğunu kat'iyen anlıyoruz; elbette her bir zihayâtın müddet-i hayatında geçireceği ahvâl ve etvârı, o kaderin kalemiyle tersim edilmiş. Çünkü; sergüzeşt-i hayatı, bir intizâm ve mizân ile cereyan ediyor, sûretler değiştiriyor, şekiller alıyor. Mâdem böyle umum zihayatta kalem-i kader hükümandır. Elbette âlemin en mükemmel meyvesi ve arzın halifesi ve emanet-i kübrânın hâmilî olan insanın sergüzeşt-i hayatiyesi, her şeyden ziyade kaderin kanununa tâbidir.

Eğer desen: “Kader bizi böyle bağlamış, hürriyetimizi selbetmiştir. İnbisat ve cevelâna müştak olan kalb ve ruh için kadere î mân bir ağırlık, bir sıkıntı vermiyor mu?”

Elcevap: Kat'â ve aslâ!.. Sıkıntı vermediği gibi, nihayetsiz bir hiffet, bir rahatlık ve revh u reyhanı veren ve emn ü emanı temin eden bir sürur, bir nur veriyor. Çünkü: İnsan kadere î mân etmezse, küçük bir dairede cüz'î bir serbestiyet, muvakkat bir hürriyet içinde, dünya kadar ağır bir yükü, biçare ruhun omuzunda taşımaya mecburdur. Çünkü; insan bütün kâinatla alâkadedir. Nihayetsiz makasid ve metâlibi var. Kudreti, irâdesi, hürriyeti milyondan birisine kâfi gelmediği için, çektiği mânevî sıkıntı ağırlığı, ne kadar müt-hiş ve muvahhiş olduğu anlaşılır. İşte kadere î mân, bütün o ağırlığı kaderin sefinesine atar, kemâl-i rahat ile, ruh ve kalbin kemâl-i hürriyetiyle kemâlâtında serbest cevelanına meydan veriyor. Yalnız nefs-i emmârenin cüz'î hürriyetini selbeder ve firavuniyetini ve rubûbiyetini ve keyfemâyeşâ hareketini kırar. Kadere î mân o kadar lezzetli, saadetlidir ki, târif edilmez. Yalnız şu temsil ile o lezzete ve o saadete bir işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler

Masdar: Menba, kaynak

Mistar: Âlet.. üzerinde kainat kitabına ait satırların yazıldığı alan

Maânî: Manalar

Müsmir: Neticeleri olan, meyveli

Müddet-i hayat: Hayat süresi

Ahval: Hâller, durumlar

Etvâr: Tavırlar, davranışlar

Sergüzeşt-i hayat: Hayat serüveni

Kalem-i kader: Kader kalemi

İnbisat: Açılma, ferahlama

Emanet-i kübrâ: Büyük emanet,

İnsanın dünyada Allah'ın halifesi olma konumu ve sorumluluğu

Selb etmek: Ortadan kaldırmak, almak, izâle. *Hâmîlî:* Taşıyıcısı

Cevelân: Dolaşma, gezinme

Müştak: İhtiyaklı, şevkli, özleyen

Hiffet: Hafiflik. *Ravh:* Rahatlık

Reyhân: Güzel kokulu bir bitki, güzel kokulu cennet

Emn ü emân: Korkusuzluk, güvenlik

Sürur: Sevinç, neşe

Makasid: Maksatlar

Metâlib: İstekler

Muvahhiş: Korkutup ürktüren

Kemâl-i rahat: Tam bir rahatlıkla

Kemâl-i hürriyet: Tam bir hürriyetle

Selb etmek: Ortadan kaldırmak, zorla almak

Firavuniyet: Firavunluk

Rububiyet: Rablik

Keyfemâyeşâ: İsteddiği şekilde

İki adam, bir padişahın payitahtına giderler. O padişahın mahall-i garâ-ib olan has sarayına girerler. Biri, padişahı bilmez; o yerde gâsibâne, sârıkane tavattun etmek ister. Fakat o bahçe, o sarayın iktiza ettikleri idare ve tedbir ve varidat ve makinelerini işletirmek ve garib hayvanâtın erzakını vermek gibi zahmetli külfetleri görür, mütemadiyen ızdırab çeker. O cennet gibi bahçe, başına bir cehennem gibi oluyor. Her şeye acıyor, idare edemiyor. Teessüfle vaktini geçirir. Sonra da, o hırsız edebsez adam, te'dib sûretile hapse atılır. İkinci adam, padişahı tanır, padişaha kendini misafir bilir. Bütün o bahçede, o sarayda olan işler, bir nizam-ı kanunla cereyan ettiğini, her şey bir programla, kemâl-i sühuletle işlediğini itikad eder. Zahmet ve külfetleri, padişahın kanununa bırakıp kemâl-i safa ile o cennet-misâl bahçenin bütün lezzetlerinden istifade edip padişahın merhametine ve idare kanunlarının güzelliğine istinaden her şeyi hoş görür, kemâl-i lezzet ve saadette hayatını geçirir. İşte, ¹ *أَمَّنْ بِالْقَدَرِ أَمِنْ مِنَ الْكَدْرِ* 1

Dördüncü Mebhas

Eğer desen: “Birinci Mebhas’ta isbat ettin ki: Kaderin her şeyi güzeldir, hayırdır. Ondan gelen şer de hayırdır, çirkinlik de güzeldir. Halbuki şu dâr-ı dünyadaki musibetler, beliyeler, o hükmü cerhediyor?”

Elcevap: Ey şiddet-i şefkatten şedid bir elemi hisseden nefsim ve arkadaşım! Vücut, hayr-ı mahz; adem, şerr-i mahz olduğuna; bütün mehâsin ve kemâlâtın vücûda rücuu ve bütün maâsi ve mesâib ve nekaisin esâsı adem olduğu, delildir. Mâdem adem şerr-i mahzdır. Ademe münce olan

¹ “Kim kadere iman ederse keder ve üzüntüden emin olur.” Yaklaşık manadaki hadis-i şerifler için Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsne* 1/113; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 3/187; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 1/106.

Pâyitaht: Hükümdarın oturduğu şehir, başkent

Mahall-i garaip: Garip, acayip mekân

Gasibâne: Gasbeden gibi, zorla ele geçirerek

Sârıkane: Hırsızca

Tavattun: Vatan tutma, yurt edinme, yerleşme

Varidat: Gelirler. **Erzak:** Rızıklar

Mütemadiyen: Sürekli olarak, aralıksız

Teessüfle: Acı duyarak, üzülenek

Tedip: Eğitmek

Nizam-ı kanun: Kanun nizamı

Kemâl-i suhulet: Gayet kolay bir şekilde

İtikad etmek: İnanmak

Kemâl-i safâ: Tam bir huzur ve iç ferahlığı

Cennet-misâl: Cennet gibi

Kemâl-i lezzet: Tam bir lezzet

Dâr-ı dünya: Dünya yurdu

Beliyye: Belâ, felâket

Cerh etmek: Çürütmek, yaralamak

Şiddet-i şefkat: Şefkatteki aşınlık

Vücut: Mevcudiyet, varlık

Hayr-ı mahz: Sırf hayır, hiç şer ciheti olmayan. **Adem:** Yokluk

Şerr-i mahz: Sırf şer, hiç hayır ciheti olmayan

Mehâsin: Güzellikler

Mesâib: Musibetler

Nekais: Noksanlıklar, eksiklik sayılan sıfatlar

Münce: Neticelenen

veya ademi işmam eden hâlât dahi şerri tazammun eder. Onun için, vücûdun en parlak nuru olan hayat, ahvâl-i muhtelifinde içinde yuvarlanıp kuvvet buluyor. Mütebâyin vaziyetlere girip tasaffi ediyor ve müteaddid keyfiyatı alıp, matlub semeratı veriyor ve müteaddid tavırlara girip, Vâhib-i hayat'ın nukuş-i esmâsını güzelce gösterir. İşte şu hakikattandır ki, zihayatlar âlâm ve mesâib ve meşakkat ve belıyyat sûretinde bâzı hâlât ârız olur ki; o hâlât ile hayatlarına envar-ı vücûd teceddüd edip zulûmât-ı adem tebâud ederek hayatları tasaffi ediyor. Zira tevakkuf, sükûnet, sükût, atâlet, istirahat, yeknesaklık; keyfiyatta ve ahvâlde birer ademdir. Hattâ en büyük bir lezzet, yeknesaklık içinde hiçe iner.

Elhâsıl: *Mâdem hayat, Esmâ-yi Hüsnâ'nın nukuşunu gösterir. Hayatın başına gelen her şey hasendir.* Meselâ: Gâyet zengin, nihayet derecede san'atkâr ve çok san'atlarda mâhir bir zât; âsâr-ı san'atını, hem kıymetdar servetini göstermek için âdi bir miskin adamı, modellik vazifesini gördürmek için, bir ücrete mukabil bir saatte murassa', musanna' yaptığı gömleği giydirir, onun üstünde işler ve vaziyetler verir, tebdil eder. Hem her nevi san'atını göstermek için keser, değiştirir, uzaltır, kısaltır. Acaba şu ücretli miskin adam o zâta dese: "Bana zahmet veriyorsun. Eğilip kalkmakla vaziyet veriyorsun, beni güzelleştiren bu gömleği kesip kısaltmakla güzelliğimi bozuyorsun" demeğe hak kazanabilir mi? "Merhametsizlik, insafsızlık ettin" diyebilir mi? İşte onun gibi Sâni'-i Zülcelâl, Fâtır-ı Bimisâl; zihayata göz, kulak, akıl, kalb gibi havâs ve letâif ile murassa olarak giydirdiği vücûd gömleğini Esmâ-yi Hüsnâ'nın nakışlarını göstermek için çok hâlât içinde çevirir, çok vaziyetlerde değiştirir. Elemler, musibetler nev'inde olan keyfiyat; bâzı esmâsının ahkâmını göstermek için lemaât-ı hikmet içinde bâzı şuaat-ı rahmet ve o şuaat-ı rahmet içinde latif güzellikler vardır.

* * *

İşmam: Hissettirme

Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler

Tazammun: İhtiva etmek, içine almak

Ahvâl-i muhtelif: Çeşitli durumlar

Mütebâyin: Birbirine uymayan, birbirine zıt olan

Tasaffi etmek: Saflaşmak, durulmak

Müteaddit: Birçok, çeşit çeşit

Semerat: Meyveler, neticeler

Vâhib-i Hayat: Hayat veren Allah (c.c.)

Nukuş-i esmâ: İsimlerin nakışları

Âlâm: Elemler. **Mesâib:** Musibetler

Meşakkat: Zorluk, sıkıntı

Belıyyat: Belâlar

Envâr-ı vücûd: Varlık nurları, varlığın güzellikleri

Teceddüd: Yenilenme

Zulûmât-ı adem: Yokluk karanlığı

Tebâud: Uzaklaşma

Tevakkuf: Durma, bekleme

Sükûnet: Durgunluk, durma

Sükût: Susma, konuşmama

Atâlet: Hareketsizlik, işsizlik

Yeknesaklık: Tekdüzelik, monotonluk. **Adem:** Yokluk

Esmâ-i Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın

güzel isimleri, sıfatları

Nukuş: Nakışlar. **Hasen:** Güzel

Mâhir: Maharetli, hünerli

Âsâr-ı san'at: Sanatın eserleri

Âdi: Bayağı, düşük

Murassâ: Kıymetli taşlarla bezenmiş

Musanna: Çok sanatlı

Tebdil etmek: Değiştirmek

Sâni-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet

sahibi Yaradan

Fâtır-ı Bimisâl: Eşi ve benzeri olmayan Yaradan

Zihayat: Canlı varlık

Havâs: Hasseler, duygular

Letâif: Latifeler. Mâneviyatı hissetmeye yarayan mânevî duyuları

Lemeât-i hikmet: Hikmet parıltıları

Şuaât-ı rahmet: İlâhî rahmetin

parıltıları

Hâtime

(Eski Said'in serkeş, müftehir, mağrur, ucublu, riyâkâr nefsinin sus-turan, teslime mecbur eden beş fıkradır.)

•**Birinci Fıkra:** Mâdem eşya var ve san'atlıdır. Elbette bir ustaları var. Yirmi İkinci Söz'de gâyet kat'î isbat edildiği gibi: Eğer her şey birinin ol-mazsa, o vakit her bir şey, bütün eşya kadar müşkil ve ağır olur. Eğer her şey birinin olsa, o zaman bütün eşya, bir şey kadar âsân ve kolay olur. Mâ-dem zemin ve âsumânı birisi yapmış, yaratmış. Elbette o pek hikmetli ve çok san'atkâr Zât, zemin ve âsumânın meyveleri ve neticeleri ve gayeleri olan zihayatları başkalarına bırakıp işi bozmayacak. Başka ellere teslim edip bütün hikmetli işlerini abes etmeyecek, hiçe indirmeyecek, şükür ve ibadetlerini başkasına vermeyecektir.

•**İkinci Fıkra:** Sen ey mağrur nefsim! Üzüm ağacına benzersin. Fa-hirlenme! Salkımları o ağaç kendi takmamış, Başkası onları ona takmış.

•**Üçüncü Fıkra:** Sen ey riyâkâr nefsim! "Dine hizmet ettim." diye gu-rurlanma. ¹ إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ sırımca: Müzekkâ olmadığın için, belki sen kendini o recül-i fâcir bilmelisin. Hizmetini, ubûdiyetini; geçen ni'metlerin şükürü ve vazife-i fitrat ve farîza-yi hilkat ve netice-i san'at bil, ucb ve riyâ'dan kurtul!.

•**Dördüncü Fıkra:** Hakikat ilmini, hakikî hikmeti istersen; Cenâb-ı Hakk'ın mârifetini kazan. Çünkü; bütün hakâik-i mevcudat, İsm-i Hakk'ın suaatı ve esmâsının tezahüratı ve sıfâtının tecelliyâtıdır. Maddî ve mânevî, cevherî, arazî her bir şeyin, her bir insanın hakikatı, birer ismin nuruna da-yanır ve hakikatına istinad eder. Yoksa hakikatsiz, ehemmiyetsiz bir sûrettir. Yirminci Söz'ün âhirinde, şu sırda dair bir nebze bahsi geçmiştir.

¹ Muhakkak ki Allah bu dini facir bir insan ile de güçlendirir. (Buhârî, cihad 182)

Müftehir: İftihar eden, övünen
Ucb: Kendini beğenmişlik
Fıkra: Yazıda bir bahis
Müşkil: Güç, zor, çetin
Âsân: Kolay
Âsumân: Gökyüzü
Zihayat: Canlı varlık
Abes: Faydasız, boş, gayesiz

Fahr: Övünme, böbürlenme, bü-yükleme. **Riyakâr:** İki yüzlü
Müzekkâ: Temizlenmiş, arındırılmış. **Mağrur:** Gururlu
Recül-i fâcir: Günahkâr adam
Vazife-i fitrat: Yaradılış vazifesi
Farize-i hilkat: Yaradılışın gereği
Netice-i san'at: Sanatın neticesi

Hakaik-i mevcudat: Varlıkların hakikatleri. **Esmâ:** İsimler
Şuât: Şualar, ışık hüzmeleri
Tezâhürât: Belirtiler
Tecelliyât: Tecelliler
Cevheri: Özüne ait
Arazî: Özelliklerine ait
İstinad: Dayanma

Ey nefis! Eğer şu dünya hayatına müştâksan, mevtten kaçarsan katiyen bil ki: **Hayat zannettiğin hâlât, yalnız bulunduğun dakikadır.** O dakikadan evvel bütün zamanın ve o zaman içindeki eşya-yı dünyeviye, o dakikada meyyittir, ölmüştür. O dakikadan sonra bütün zamanın ve onun mazrûfu, o dakikada ademdir, hiçtir. Demek, güvendiğin hayat-ı maddiye, yalnız bir dakikadır. Hatta bir kısım ehl-i tetkik, “Bir âşiredir belki bir ân-ı seyyâledir.” demişler. İşte şu sırdandır ki; bazı ehl-i velâyet, dünyanın dünya cihetiyle ademine hükmetmişler. Madem böyledir, hayat-ı maddiye-i nefsiyeyi bırak. Kalb ve ruh ve sırın derece-i hayatlarına çık, bak; ne kadar geniş bir daire-i hayatları var. Senin için meyyit olan mâzi, müstakbel; onlar için hayydır, hayattar ve mevcuttur.

Ey nefsim!.. Madem öyledir, sen dahi kalbim gibi ağla ve bağır ve de ki:

Fâniyim, fâni olanı istemem!

Âcizim, âciz olanı istemem!

Ruhumu Rahmân’a teslim eyledim, gayr istemem!

İsterim, fakat bir yâr-ı bâki isterim.

Zerreyim, fakat bir Şems-i Sermed isterim.

Hiç-ender-hiçim, fakat bu mevcudâtı birden isterim!

• **Beşinci Fıkra:** Şu fıkra, Arabî geldiği için Arabî yazıldı. Hem şu fıkra-yı Arabiye, “Allahu Ekber” zikrinde otuz üç mertebe-i tefekkürden bir mertebeye işaretler.

اللَّهُ أَكْبَرُ إِذْ هُوَ الْقَدِيرُ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ الْكَرِيمُ الرَّحِيمُ الْجَمِيلُ النَّقَّاشُ الْأَرَلِيُّ الَّذِي مَا
حَقِيقَةُ هَذِهِ الْكَائِنَاتِ كُلَّهَا وَجُزْءًا وَصَحَائِفَ وَطَبَقَاتٍ وَمَا حَقَائِقُ هَذِهِ الْمَوْجُودَاتِ
كُلِّيًّا وَجُزْئِيًّا وَوُجُودًا وَبَقَاءً إِلَّا خُطُوطٌ فَلَمْ قَضَائِهِ وَقَدَرِهِ وَتَنْظِيمِهِ وَتَقْدِيرِهِ بِعِلْمٍ
وَحِكْمَةٍ وَنُقُوشٍ بِرِكَازِ عِلْمِهِ وَحِكْمَتِهِ وَتَصَوِيرِهِ وَتَدْبِيرِهِ بِصُنْعٍ وَعِنَايَةٍ وَتَرْبِيَّاتٍ بِدِ
بَيْضَاءٍ صُنْعِهِ وَعِنَايَتِهِ وَتَرْبِيَّتِهِ وَتَنْوِيرِهِ بِلُطْفٍ وَكَرَمٍ وَأَزَاهِيرٍ لُطَافٍ لُطْفِهِ وَكَرَمِهِ

Müştak: İstekli, arzulu

Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler

Meyyit: Ölü

Mazrûf: Kılıflı, zarfa konmuş

Adem: Yokluk

Hayat-ı maddiye: Maddî hayat

Daire-i hayat: Hayat sahası

Mâzi: Geçmiş

Müstakbel: Gelecek

Hayy: Hayatdar, hayat sahibi

Fâni: Ölümlü

Gayr: Başkası

Yâr-ı bâki: Dâimi bir dost, kalıcı

bir sevgili

Şems-i Sermed: Ebedî güneş

Hiç-ender hiç: Hiçlik içinde hiç

Mevcudat: Varlıklar

Arabî: Arapça

Fıkra-i Arabiye: Arapça bahis

Mertebe-i tefekkür: Tefekkür mertebesi

وَنُودِدُهُ وَنَعْرِفُهُ بِرَحْمَةٍ وَنِعْمَةٍ وَثَرَاتٍ قِيَاضٍ رَحْمَتِهِ وَنِعْمَتِهِ وَتَرْحُمِهِ وَتَحْنُنِهِ بِجَمَالٍ
 وَكَمَالٍ وَلَمَعَاتٍ وَتَجَلِّيَّاتٍ جَمَالِهِ وَكَمَالِهِ بِشَهَادَاتٍ تَفَانِيَةِ الْمَرَايَا وَسَيَّالِيَةِ الْمَظَاهِيرِ
 مَعَ بَقَاءِ الْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ السَّرْمَدِيِّ الدَّائِمِ التَّجَلِّيِّ وَالظُّهُورِ عَلَى مَرِّ الْفُصُولِ
 وَالْعُصُورِ وَالذُّهُورِ وَدَائِمِ الْإِنْعَامِ عَلَى مَرِّ الْأَنَامِ وَالْأَيَّامِ وَالْأَعْوَامِ نَعَمْ فَلَا تُرَى الْمُكَمَّلُ
 يَدُلُّ لِذِي عَقْلٍ عَلَى الْفِعْلِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْفِعْلُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ لِذِي فَهْمٍ عَلَى الْإِسْمِ
 الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْإِسْمُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ بِالْبَدَاهَةِ عَلَى الْوَصْفِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْوَصْفُ الْمُكَمَّلُ
 يَدُلُّ بِالضَّرُورَةِ عَلَى الشَّأْنِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الشَّأْنُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ بِالْيَقِينِ عَلَى كَمَالِ
 الدَّاتِ بِمَا يَلِيْقُ بِالذَّاتِ وَهُوَ الْحَقُّ الْيَقِينُ. نَعَمْ تَفَانِي الْمَرَاة: زَوَالُ الْمَوْجُودَاتِ مَعَ
 التَّجَلِّيِّ الدَّائِمِ مَعَ الْفَيْضِ الْمُلَازِمِ مِنْ أَظْهَرِ الظُّوَاهِرِ أَنَّ الْجَمَالَ الظَّاهِرَ لَيْسَ مُلْكُ
 الْمَظَاهِيرِ.. مِنْ أَفْصَحِ تَبْيَانٍ.. مِنْ أَوْضَحِ بُرْهَانٍ لِلْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ لِلْإِحْسَانِ الْمُجَدَّدِ
 لِلْوَاجِبِ الْوُجُودِ.. لِلْبَاقِي الْوُدُودِ..

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مِنَ الْأَزَلِ إِلَى الْأَبَدِ عَدَدَ مَا فِي عِلْمِ اللَّهِ وَعَلَى إِلِهِ
 وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ.¹

* * *

¹ Allah en büyüktür. Çünkü O öyle bir Kadîr, Alîm, Hakîm, Kerîm, Rahîm, Cemîl ve Nakkaş-ı Ezelidir ki, küll ve cüz olarak bu kâinatın sahifelerinin ve tabakalarının hakikatı, külli ve cüz'î olarak varlık ve beka itibarıyla bu mevcudatın hakikatleri ancak O'nun kaza ve kader, tanzim ve takdirinin ilim ve hikmetle çizilmiş çizgileri; O'nun ilim ve hikmet pergelisiyle sanat ve inâyette tasvir ve tedbir edilmiş nakışları; O'nun sanat, itina, tezyin ve tenvirinin, mucizeli elinin lütuf ve keremle gerçekleştirdiği tezyinatı; rahmet ve nimetiyle ortaya koyup, kendini tanıttırmasının, sevdirmesinin, ikram ve lütfunun latif çiçekleri; O'nun coşkun rahmet, nimet, şefkat ve rahmetinin cemal ve kemalle yarattığı meyveleri; ve ayinelerin faniliği, mazharların akıp gitmesiyle beraber, onlarda tecelli eden ebedî güzellik baki kalarak, mevsimler, asırlar ve çağlar geçmesiyle; gelip geçen mahlukat, günler ve yıllar boyunca nimetinin devam etmesinin şahâdet etmesiyle cemal ve kemalinin tecelli eden lem'alarından başkası değildir.

Evet, mükemmel eser, akıl sahipleri için mükemmel fiile, mükemmel fiil, anlayış sahipleri için bilbedâhe mükemmel vasfa, mükemmel vasfı, bizzarûre mükemmel şe'ne, mükemmel şe'n, bilyakın kendisine yakışan bütün hususiyetlerle zâtın kemaline delâlet eder. Bu gerçek ve kesindir. Evet, ayinelerin faniliği ve mevcudatın geçip gitmesiyle beraber tecellilerin ve feyizlerin devam etmesi; bütün bu görünen güzelliklerin, mazharların mülk olmadiğine en açık bir delildir. Bu, Vacibü'l-Vücûd ve Baki-i Vedûd'un güzelliğinin, durmadan tazelenen ihsanlarının en açık bir bürhândır.

Allahım! Efendimiz Muhammed'e, O'nun âl ve ashabına, ezelden ebede kadar ilmindeki mevcudat sayısını ca salât ve selâm eyle.

Zeyl

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(Bu küçücük zeylin büyük bir ehemmiyeti var. Herkese menfaatlidir.)

Cenâb-ı Hakk'a vasil olacak tarîkler pek çoktur. Bütün hak tarîkler Kur'an'dan alınmıştır. Fakat tarikatların bâzısı, bâzısından daha kısa, daha selâmetli, daha umumiyetli oluyor. O tarîkler içinde, kasır fehminle Kur'an'dan istifade ettiğim "Acz ve fakr ve şefkat ve tefekkür" tarîkidir.

Evet, acz dahi, aşk gibi belki daha eslem bir tarîktir ki; ubûdiyet tarîkıyla mahbubiyete kadar gider. Fakr dahi, Rahman ismine îsal eder. Hem şefkat dahi aşk gibi, belki daha keskin ve daha geniş bir tarîktir ki Rahîm ismine îsal eder. Hem tefekkür dahi aşk gibi, belki daha zengin, daha parlak, daha geniş bir tarîktir ki, Hakîm ismine îsal eder.

Şu tarîk, hafî tarîkler misillü, "letâîf-i aşere" gibi on hatve değil ve tarîk-ı cehriye gibi "nüfus-i seb'a" yedi mertebeye atılan adımlar değil, belki "Dört Hatve"den ibarettir. Tarîkattan ziyade hakikattır, şeriattır. Yanlış anlaşılmasın: Acz ve fakr ve kusurunu, Cenâb-ı Hakk'a karşı görmek demektir. Yoksa onları yapmak veya halka göstermek demek değildir. Şu kısa tarîk-ın evrâdı: İttiba-ı sünnettir, feraizi işlemek, kebâiri terk etmektir. Ve bilhassa namazı ta'dil-i erkân ile kılmaq, namazın arkasındaki tesbi-hâtı yapmaktır.

Zeyl: Ek, ilave. **Tarik:** Yol

Vâsil olmak: Ulaşmak, erişmek

Kâsır: Kısa, yetersiz

Fehm: Anlama, anlayış

Acz: Acizlik.. Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz kudreti karşısında âcizliğini anlama

Fakr: Fakirlik.. Cenâb-ı Hakk'ın engin ve sonsuz zenginliği karşısında kendi fakirliğini bilme

Şefkat: Karşılıksız sevgi besleme, acıyarak sevmek

Tefekkür: Varlık ve hadiseleri iyiye okuma, derinlemesine düşünme

Übudîyet: Kulluk

Eslem: Daha güvenli, daha emin

Mahbubiyet: Allah tarafından sevilme. **İsal etmek:** Ulaştırmak

Rahman: Merhamet ve ihsanı engin, Hz. Allah

Rahîm: Sonsuz şefkat ve merhamet sahibi, Hz. Allah

Hakîm: Her şeyi yerli yerince yapan, Hz. Allah. **Misillü:** Gibi

Hafî Tarik: Mânevî yolculuğun "letâîf-i aşere" sistemiyle sürdürüldüğü, zikirlerin de sessizce, içten içe yapıldığı tarikat

Letâîf-i Aşere: On latife, on manevî duygu. **Hatve:** Adım

Tarik-ı cehriye: Mânevî yolculuğun "nüfus-i seb'a" sistemiyle sürdürüldüğü, zikirlerin de sesli, ağızdan yapıldığı tarikat

Nüfus-i Seb'a: Yedi nefis mertebesi: emmâre, levvâme, mülheme, mutmainne, râdiye, mar-diyye, kâmile/sâfiye

Şeriat: Dini hüküm ve kurallar.. İslâmiyet

Evrâd: Virdler, belirli zamanlarda devamlı yapılan ibadetler.. okunan duâ ve zikirler

İttibâ-ı sünnet: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) üstün söz, hal, davranış ve buyruklarına uygun bir hayat yaşama

Ferâiz: Farzlar

Kebâir: Büyük günahlar

Ta'dil-i erkân: Namazı; rükünlerini, şartlarını yerine getirerek edâ etme, gerektiği gibi kılma

Birinci hatveye: ¹ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ

İkinci hatveye: ² وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ

Üçüncü hatveye:

³ مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

Dördüncü hatveye: ⁴ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

♦ **Birinci hatvede:**

⁵ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ âyeti işaret ettiği gibi: Tezkiye-i nefis etmemek. Zira insan, cibilliyeti ve fıtratı hasebiyle nefsinin sever. Belki, evvelâ ve bizzât yalnız zâtını sever, başka her şeyi nefsinin fedâ eder. Mâbud'a lâayık bir tarzda nefsinin medheder. Mâbud'a lâayık bir tenzih ile nefsinin meâyibden tenzih ve tebrîe eder. Elden geldiği kadar kusurları kendine lâayık görmez ve kabûl etmez. Nefsinin perestîş eder tarzında şiddetle müdafaa eder. Hattâ fıtratında tevdi edilen ve Mâbud-i Hakikî'nin hamd ve tesbihi için ona verilen cihâzât ve istidadı, kendi nefsinin sarf ederek ⁵ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوَاهُ sırrına mazhar olur. Kendini görür, kendine güvenir, kendini beğenir.

İşte şu mertebede, şu hatvede tezkiyesi, tathiri: Onu tezkiye etmemek, tebrîe etmemektir.

♦ **İkinci hatvede:**

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ dersini verdiği gibi: Kendini u-

¹ Öyleyse kendinizi temize çıkarmayın, övünüp durmayın. (Necm sûresi, 53/32)

² Sakın şunlar gibi olmayın ki onlar Allah'ı unuttukları için, Allah da kendi öz canlarını kendilerine unutturdu, fayda ve zararlarını bile bilemiyorlar. (Haşır sûresi, 59/19)

³ Ey insan! sana gelen her iyilik Allah'tandır. Başına gelen her fenalık ise nefsendendir. (Nisâ sûresi, 4/79)

⁴ O'nun vechi (zâtı), hariç her şey yok olacaktır. (Kasas sûresi, 28/88)

⁵ Baksana şu kendi heva ve heveslerini tanı edinen kimseye! (Furkan sûresi, 25/43)

Tezkiye-i nefis: Nefsi, her türlü yanlış, kötü duygulardan, arzularından arındırma, temiz tutma
Cibilliyet: Karakter, huy
Haseb: Dolay, dolayısı
Meâyib: Ayıplar, kusurlar

Tenzih: Kusurlardan uzak tutma.. toz kondurmama
Tebrîe etmek: Temize çıkarmak
Perestîş etmek: Aşırı derecede sevmek, düşkünlük
Cihazat: Cihazlar, donanımlar

Tevdi etmek: Emanet olarak vermek, koymak
İstidat: Kabiliyet, yetenek
Tezkiye: Arındırma
Tathir: Temizleme

nutmuş, kendinden haberi yok. Mevti düşünse, başkasına verir. Fena ve zevâlî görse, kendine almaz ve külfet ve hizmet makamında nefsinı unutmak, fakat ahz-ı ücret ve istifade-i huzuzat makamında nefsinı düşünmek, şiddetle iltizam etmek, nefs-i emmârenin muktezasıdır.

Şu makamda tezkiyesi, tathiri, terbiyesi; şu hâletin aksidir. Yâni nisyan-ı nefis içinde nisyan etmemek. Yâni, huzuzat ve ihtirasatta unutmak ve mevtte ve hizmette düşünmek...

♦ Üçüncü hatvede:

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ dersini verdiği

gibi: Nefsin muktezası, daima iyiliği kendinden bilip fahr ve ucbe girer. Bu hatvede, nefsinde yalnız kusuru ve nakısı ve aczi ve fakrı görüp, bütün me-hâsin ve kemâlâtını, Fâtır u Zülcelâl tarafından ona ihsan edilmiş nimetler olduğunu anlayıp, fahr yerinde şükür ve temeddüh yerinde hamdetmektir.

Şu mertebede tezkiyesi, ¹ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْهَا sırrıyla şudur ki: Kemâlini kemâlsizlikte, kudretini aczde, gınasını fakrda bilmektir.

♦ Dördüncü hatvede:

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ dersini verdiği gibi: Nefs, kendini serbest ve müs-

takil ve bizzât mevcûd bilir. Ondandır bir nevi rubûbiyet dâva eder. Mâbuduna karşı adavetkârane bir isyanı taşır. İşte gelecek şu hakikati derk etmekle ondan kurtulur. Hakikat şöyledir ki:

Her şey nefsinde mânâ-yi ismiyle fânidir, mefkuddur, hâdistir, ma-dumdur. Fakat mânâ-yi harfiyle ve Sâni u Zülcelâl'in esmâsına âyine-dârlık cihetiyle ve vazifedârlık itibariyle şâhiddir, meşhuddur, vâ-ciddir, mevcûddur.

¹ Nefsinı maddi ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer. (Şems sûresi, 91/9)

Mevt: Ölüme. **Zevâl:** Yok olma
Fenâ: Bitme, tükenme
Ahz-ı ücret: Ücret alma
İstifade-i huzuzat: Hazlardan, zevklerden istifade etme
İltizam etmek: Sımsıkı sarılmak
Nefs-i emmâre: Sürekli günah arzusunda olan nefis
Mukteza: Gerek
Nisyan-ı nefis: Kendini unutmak.. nefsin hoşuna giden şeyleri görmezden gelme, aldırış etmeme
İhtirasât: Şiddetli hırslar, ihtiraslar
Fahr: Övünme, böbürlenme
Ucb: Kendini beğenme

Naks: Eksiklik, kusur
Kemâlât: Güzellikler, faziletler, erdemler. **Mehâsin:** Güzellikler
Fâtır u Zülcelâl: Ulu, Yüce Yaratıcı
Temeddüh: Kendi kendini övme, beğendirmeye çalışma
Kemâl: Olgunluk, fazilet, mükemmellik. **Rububiyyet:** Rab, ilâh olma
Gimâ: Kendine yetme, başkasına ihtiyaç duymama
Adâvetkârâne: Düşmancasına
Derk etmek: Anlamak, idrak etmek
Mâna-yi ismî: Her varlığın kendine bakan ve kendisini ifade eden yönü, anlamı
Mefkud: Yok, olmayan

Hâdis: Sonradan olan
Mâdum: Varlığı olmayan, yok
Mâna-yi harfî: Her varlığın Yaratıcısına bakan ve O'nu gösteren yönleri, anlamları
Sâni u Zülcelâl: Her şeyi sanatlı olarak yaradan Ulu Allah
Âyinedârlık: Aynalık, ayna tutma, yansıtmaya. **Esmâ:** İsimler
Şâhid: Allah'a şahadet eden, O'nu gösteren.
Meşhud: Allah'a olan şahadeti başkaları tarafından görülen
Vazifedârlık: Vazifeli olma
Mevcud: Var edilmiş, varlığa erdirilmiş. **Vâcid:** Vücut sahibi

Şu makamda tezkiyesi ve tathiri şudur ki: Vücudunda adem, ademinde vücûdu vardır. Yâni kendini bilse, vücûd verse; kâinat kadar bir zulûmât-ı adem içindedir. Yâni vücûd-i şahsîsine güvenip Mûcid-i Hakikî'den gaflet etse; yıldız böceği gibi bir şahsî ziya-yı vücûdu, nihayetsiz zulûmât-ı adem ve firâklar içinde bulunur, boğulur. Fakat enaniyeti bırakıp, bizzât nefsi hiç olduğunu ve Mûcid-i Hakikî'nin bir âyine-i tecellisi bulunduğunu gördüğü vakit, bütün mevcudatı ve nihayetsiz bir vücûdu kazanır. Zira bütün mevcudat, esmâsının cilvelerine mazhar olan Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'u bulan, her şeyi bulur.

Hâtîme

Şu acz, fakr, şefkat, tefekkür tarîkındaki dört hatvenin izahatı; hakikatın ilmîne, şeriatın hakikatına, Kur'ânın hikmetine dair olan yirmi altı adet Sözler'de geçmiştir. Yalnız şurada bir-iki noktaya kısa bir işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Evet şu tarîk daha kısadır. Çünkü dört hatvedir.

Acz, elini nefisten çekse, doğrudan doğruya Kadîr-i Zülcelâl'e verir. Halbuki en keskin tarîk olan aşk, nefisten elini çeker, fakat mâşuk-ı mecâziye yapışır. Onun zevâlini bulduktan sonra Mahbub-i Hakikî'ye gider.

Hem şu tarîk daha eslemdir. Çünkü nefsin şatahat ve bâlâ-pervazane dâvaları bulunmaz. Çünkü acz ve fakr ve kusurdan başka nefsinde bulmu-yor ki, haddinden fazla geçsin.

Hem bu tarîk daha umumî ve cadde-i kübrâdır. Çünkü: Kâinatı ehl-i vahdetü'l-vücûd gibi, huzur-i daimî kazanmak için idama mahkûm zannedip, “*Lâ mevcûde illâ Hû*” hükmetmeye veyahut ehl-i vahdet-i şuhud gibi,

Vücud: Varlık, var olma
Zulûmat-ı adem: Yokluk, hiçlik karanlıkları. **Adem:** Yok, yokluk
Mûcid-i Hakikî: Asıl var eden, gerçek yaratıcı **Firak:** Ayrılık
Ziya-yı vücud: Varlığın ziyası, ışığı
Enâniyet: Benlik, gurur
Âyine-i tecellî: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerini, icraatlarını yansıtan, gösteren ayna
Cilve: Tecelli, belirti, görüntü
Zât-ı Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kendinden ve kesin tek varlık olan Allah
Mâşuk-u mecâzi: Mecâzî sevgili

Kadîr u Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Ulu Allah
Zevâl: Sona erme, son bulma
Mahbub-u Hakikî: Gerçek, asıl sevgili
Şatahat: Bir takım hislerin coşkus-u altında söylenen, dengesiz, maksadı aşan, dinin temel prensiplerine ters düşen sözler
Bâlâ-pervazâne: Yüksekten uçarcasına, haddini aşarcasına
Cadde-i kübrâ: Büyük, geniş yol, anayol
Huzur-u daimî: Dâimî huzur.. Cenâb-ı Hakk'ın her yerde hazır ve nâzır oluşunu sürekli hissedebilme

Ehl-i vahdetü'l-Vücud: Allah'tan başka varlıkların da kendilerince sabit bir hakikati olduğu gerçeğini kabul etmeyen kimseler
Lâ mevcude illâ Hû: Vâcibü'l-vücûd'a nisbeten başka şeylere vücud denilmemeli; onlar vücud unvanına layık değildir
Ehl-i vahdetü'l-şuhud: Her şeyi Allah'ın tecellisi olarak gören, yani gözünde mâsiva yok olan, her şeyde sadece Bir'i gören, gördüğü her şeyi muhtelif mertebelerde O'nun zuhur ve tecellisi ibaret sayan kimseler
Eslem: Daha güvenli, daha emin

huzur-i daimî için kâinatı nisyan-ı mutlak hapsinde hapse mahkûm tahayyül edip, “*Lâ meşhûde illâ Hû*” demeye mecbur olmuyor. Belki idamdan ve hapisten gâyet zâhir olarak Kur’ân afvettiğinden, o da sarf-ı nazar edip ve mevcudatı kendileri hesabına hizmetten azlederek Fâtır-ı Zülcelâl hesabına istihdam edip, Esmâ-yi Hüsnâ’sının mazhariyet ve âyinedârlık vazifesinde istimal ederek mânâ-yi harfî nazarıyla onlara bakıp, mutlak gafletten kurtulup huzur-i daimîye girmektir; her şeyde Cenâb-ı Hakk’a bir yol bulmaktır.

Elhâsıl: *Mevcûdâtı, mevcudat hesabına hizmetten azlederek, mânâ-yi ismiyle bakmamaktır.*

* * *

Nisyan-ı mutlak: Tamamen unutmama, görmeme

Tahayyül etmek: Hayal etmek, hayalde canlandırmak

Lâ meşhude illâ Hû: Meşhud olan sadece O’dur

Sarf-ı nazar: Bakmama, görmezlikten gelme

Fâtır u Zülcelâl: Yüce Yaratıcı
İstihdam etmek: Çalıştırmak, hizmet ettirmek

Esmâ-i Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk’ın güzel isimleri

Mazhariyet: Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinin kendi varlığı üzerinde işleyişine ayna olma, nâil olma

İstimâl etmek: Kullanmak

Elhasıl: Hasılı.. netice olarak

Azletmek: Çıkarmak, ayırmak

Yirmi Üçüncü Söz

İçtiḥad Risalesi

(Beş-altı sene mukaddem, Arabî bir risalede, içtiḥada dair yazdığım bir mesele, iki kardeşimin arzularıyla, o meseleye dair haddinden tecavüz edenin haddini bildirmek için şu söz, o mesele-i içtiḥadiyeye dair yazıldı.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ¹

İçtiḥad kapısı açıktır. Fakat şu zamanda oraya girmeye “Altı Mânî” vardır.

Birincisi

Nasıl ki kışta, fırtınaların şiddetli olduğu bir vakitte, dar delikler dahi seddedilir; yeni kapıları açmak, hiçbir cihetle kâr-ı akıl değil.. Hem Nasıl ki büyük bir selin hücumunda, tamir için duvarlarda delikler açmak gark olmağa vesiledir.. Öyle de; şu münkerat zamanında ve âdât-ı ecânibin istilâsı anında ve bid’aların kesreti vaktinde ve dalâletin tahribatı hengâmında, içtiḥad na-

¹ Halbuki onlar bu haberi Peygambere ve aralarındaki yetkili zatlara arz etselerdi elbette işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkarırlar, onun mahiyetini, haberin neye delâlet ettiğini bilirlerdi. (Nisâ sûresi, 4/83)

Mukaddem: Önce gelen, önceki
İçtiḥad: Dini kaynaklardan, dine ait hüküm çıkarma
Mesele-i içtiḥadiye: İçtiḥat ile ilgili mesele. **Kâr-ı akıl:** Akıllıca iş
Mânî: Men’eden, engel olan
Sedd etmek: Kapamak, tıkamak, engel olmak

Cihet: Yön, taraf **Gark olmak:** Boğulmak
Münkerat: Dini olarak, İslâmiyet açısından işlenmesi doğru bulunmayan akılca da çirkin ve kötü kabul edilen şey, mekruh
Âdât-ı ecânib: Gayr-i müslimlerin âdetleri

İstilâ: İşgal etme, kuşatma
Bid’a: Aslında dinde olmayıp, ona sonradan dahil edilen âdetler
Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma
Tahribat: Yıkıp bozmalar, harap etmeler. **Kesret:** Çokluk
Hengâm: Zaman, çağ, mevsim

miyla, kasr-ı İslâmiyet'ten yeni kapılar açıp, duvarlarından muharriplerin girmesine vesile olacak delikler açmak, İslâmiyet'e cinâyettir.

İkincisi

Dinin zarûriyâtı ki, içtihad onlara giremez. Çünkü; kat'î ve muayyendirler. Hem o zarûriyât, kut ve gıda hükmündedirler. Şu zamanda terke uğruyorlar ve tezelzüldeyirler ve bütün himmet ve gayreti, onların ikamesine ve ihyasına sarf etmek lâzım gelirken, İslâmiyet'in nazariyât kısmında ve selefin içtihadat-ı sâfiyane ve hâlisanesiyle, bütün zamanların hâcâtına dar gelmeyen efkârları olduğu hâlde, onları bırakıp heveskârane yeni içtihadlar yapmak, bid'akârane bir hıyanettir.

Üçüncüsü

Nasıl ki çarşıda, mevsimlere göre birer metâ mergub oluyor vakit be-vakit birer mal revaç buluyor. Öyle de, âlem meşherinde, içtimaiyat-ı insâniye ve medeniyet-i beşeriye çarşısında, her asırda birer metâ mergub olup revaç buluyor. Sûk'unda, yâni çarşısında teşhir ediliyor, rağbetler ona celboluyor, nazarlar ona teveccüh ediyor, fikirler ona müncezeb oluyor. Meselâ, şu zamanda siyaset metâi ve hayat-ı dünyeviye'nin te'mini ve felsefenin revaçları gibi... Ve selef-i sâlihîn asrında ve o zaman çarşısında en mergub metâ, Hâlık-ı Semâvat ve Arz'ın marziyatlarını ve bizden arzularını, kelâmından istinbat etmek ve nur-i nübüvvet ve Kur'ân ile, kapatılmayacak derecede açılan âhîret âlemindeki saadet-i ebediyeyi kazandırmak vesâilini elde etmek idi.

Kasr-ı İslâmiyet: İslâmiyet sarayını

Muharripler: Harap edenler

Zaruriyât: Zorunlu, olmazsa olmaz işler

Kat'î: Kesin

Muayyen: Belirli

Kut: Yiyecek

Tezelzül: Sarsılma

Himmet: Gayret, emek, çalışma

İkame: Yerine koyma, oturtma

İhyâ: Canlandırma, uyandırma, güçlendirme

Nazariyat: Nazariyeler, teoriler

Selef: İlk örnek Müslüman nesiller

İçtihadât-ı sâfiyâne: Çok temiz ve saf niyetlerle yapılmış içtihadlar

Hâlisane: İhlâşlı bir şekilde

Hâcât: İhtiyaçlar. **Efkâr:** Fikirler

Heveskârâne: Tuhaf hevesler peşinde koşarak

Bid'at: Aslı dinde olmadığı halde dine sonradan sokulan ve dinin esaslarına uymayan şey

Bid'akârâne: Bid'atçı gibi

Metâ: Mal, servet

Mergub: İlgi duyulan

Revaç: İtibar, kıymet

Âlem: Dünya

Meşher: Sergi

İçtimaiyat-ı insaniye: İnsanın topluma bakan yanları, sosyal yönleri

Medeniyet-i beşeriye: İnsanlık medeniyeti

Teşhir: Sergileme

Celb olmak: Çekilmek, gelmek

Nazarlar: Bakışlar

Teveccüh: Çevrilme, yönelme, doğrulma

Müncezeb olmak: Tutulmak, gönül vermek

Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı

Selef-i Salihîn: Önceki devirlerde yaşamış İslâm büyükleri

Hâlık-ı Semâvat ve Arz: Göklere ve yerin yaratıcısı Allah (c.c.)

Marziyat: Hoşa giden, hoşnut

olunan, razı olunan şeyler

İstinbat etmek: Hüküm çıkarmak

Nur-i Nübüvvet: Peygamberlik

nuru. **Vesâil:** Vesileler

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahîret saadeti

İşte o zamanda zihinler, kalbler, ruhlar, bütün kuvvetleriyle, yerler ve gökler Rabbinin marziyatını anlamağa müteveccih olduğundan, içtimaiyat-ı beşeriyenin sohbetleri, muhavereleri, vukuatları, ahvâlleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istidadı bulunsa, onun kalbi ve fitratı, şuursuz olarak her şeyden bir ders-i mârifet alır. O zamanda cereyan eden ahvâl ve vukuat ve muhâverattan taallüm ediyordu. Güya her bir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fitrat ve istidadına, içtihadı bir istidad-ı ihzarî telkin ediyordu. Hattâ o derece şu fitrî ders tenvir ediyordu ki, yakın idi ki, kesbsiz içtihadı kabiliyeti ola, ateşsiz nurlana... İşte şu tarzda fitrî bir ders alan bir müstaid, içtihadı çalışmağa başladığı vakit, kibrit hükmüne geçen istidadı, nûrun alâ nûr sırrına mazhar olur; çabuk ve az zamanda müçtehid olurdu.

Amma şu zamanda, medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümüyle, felsefe-i tabiiyenin tasallutuyla, şerait-i hayat-ı dünyeviye'nin ağırlaşmasıyla, efkâr ve kulûb dağılmış, himmet ve inâyet inkısam etmiştir. Zihinler mâneviyata karşı yabancılaşmıştır. İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'an'ı hıfzedip, âlimlerle mübahase eden Süfyan İbn-i Uyeyne* olan bir müçtehidin zekâsında bulunsa, Süfyan'ın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan, on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin. Çünkü; Süfyan'ın ibtidâ-yi tahsil-i fitrîsi, sinn-i temyiz zamanından başlar. Yavaş yavaş istidadı müheyya olur, nurlanır, her şeyden ders alır, kibrit hükmüne geçer. Amma onun nazîri, şu zamanda –çünkü– zihni felsefede boğulmuş, akli siyasete dalmış, kalbi hayat-ı dünyeviye'de sersem olmuş, istidadı içtihadından uzaklaşmış...

Ahvâl: Hâller, durumlar

Ders-i marifet: İlim dersi

Efkâr: Fikirler

Felsefe-i tabiiye: Tabiatı yaratıcı sayan felsefe

Fitrî: Yaratılışa uygun

Fûnun-i hazıra: Şimdiki çağdaş ilimler

Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı

Himmet: Yardım, gayret

İçtihad-ı şerî: Dine ait içtihad

İhzar: Hazır hâle getirme, hazır lama

İnâyet: İhsan, kerem

İnkısam: Parçalanma

İstidat: Kabiliyet, yetenek

İptidâ-yı tahsil-i fitrî: Tabii eğitim sürecinin başlangıcı

Kulûb: Kalpler

Medeniyet-i Avrupa: Avrupa medeniyeti

Muallim: Öğretmen

Muhavere: Konuşma, görüşme

Muhaverat: Konuşmalar, görüşmeler

Mübahase: Herhangi bir konuda fikir belirtme

Müçtehid: İchtihad yapan, âyet ve hadislerle dayanarak hüküm ortaya koyan âlim

Müheyyâ: Hazır

Müstaid: Kabiliyetli, becerikli

Müteveccih: Teveccüh eden, yönelen

Sinn-i temyiz: İyiye kötüden ayırma yaşı olup ortalama 7 yaş kabul edilir

Şerait-i hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatının şartları

Taallüm: Öğrenme

Tahakküm: Hüküm altına alma, zorbalık etme

Tasallut: Musallat olma, rahatsız etme

Telkin: Fikrini kabul ettirme, aşılama

Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma

Tevaggul: Devamlı olarak uğraşmalar

Vukuat: Vukubulan şeyler, olaylar

Elbette fûnun-i hâzırada tevağğülü derecesinde, istidadı, içtihad-ı şer'î kabiliyetinden uzaklaşmış ve ulûm-i arziyede tefennünü derecesinde içtihadın kabûlünden geri kalmıştır. Onun için: “Ben de onun gibi zekiyim, niçin ona yetişemiyorum?” diyemez ve demeye hakkı yoktur ve yetişemez.

Dördüncüsü

Nasıl ki bir cisimde, neşv ü nema için tevessü meylî bulunur. O meyl-i tevessü ise, –çünkü dâhildendir– vücûd ve cisim için bir tekemmüldür. Fakat, eğer harîçte tevsî' için bir meyl ise; o vücûdun cildini yırtmaktır, tahrip etmektir; tevsî' değildir. Öyle de, İslâmiyet'in dairesine selef-i sâlihîn gibi takvâ-yi kâmile kapısıyla ve zarûriyât-ı dîniyenin imtisâli tarikiyle dahil olanlarda meylü't-tevessü' ve irâde-i içtihad bulunsa, o, kemâldir ve tekemmüldür. Yoksa zarûriyâtı terk eden ve hayat-ı dünyeviyeyi hayat-ı uhreviyeye tercih eden ve felsefe-i maddiye ile âlûde olanlardan olan o meylü't-tevsî' ve irâde-i içtihad, vücûd-i İslâmiye'yi tahrip ve boynundaki şer'î zincirini çıkarmadağâ vesiledir.

Beşincisi

Üç nokta-yi nazar, şu zamanın içtihadatını arziye yapar, semâvilikten çıkartıyor. Halbuki, şariat semâviyedir ve içtihadat-ı şer'îye dahi, onun ahkâm-ı mestûresini izhar ettiğinden semâviyedirler.

•**Birincisi:** Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise, tercihe sebeptir; icaba, icada medar değildir. İlet ise, vücûduna medardır. Meselâ: Seferde namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'îye'nin illeti seferdir, hikmeti ise, meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa

Ulûm-i arziye: Vahiyden kaynaklanmayan bilgiler

Tefennün: Bir fen, ilim veya sanatta ihtisas kazanma

Neşvünemâ: Gelişmek, büyümek

Meyl: Ragbet, eğilim gösterme

Meyl-i tevessü: Genişleme eğilimi

Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme. **Tevessü:** Genişleme

Tevsî': Genişletme, yayma

Selef-i Sâlihîn: Önceki devirlerde yaşamış İslâm büyükleri

Takvâ-yi kâmile: Mükemmel dindarlık. **Zarûriyât-ı dîniye:** Dinin kesin emirleri

İmtisâl: Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme

İrade-i içtihad: İçtihad arzusu

Zarûriyât: Dinin kesin emirleri

Hayat-ı uhreviye: Ahiret hayatı

Felsefe-i maddiye: Maddenin ezeli ve ebedi olduğuna, sonradan yaratılmadığına inanan materyalist felsefe. **İçtihadât:** İçtihatlar

Âlûde: Bulaşmış, bulaşık

Meylû't-tevsî: Genişletme eğilimi

Vücud-i İslâmiye: İslâm dininin varlığı. **şer'î:** Dine ait, Dinle ilgili

Nokta-i nazar: Bakış açısı, görüş

Arziye: Dinden kaynaklanmayan, dünyevî. **İcab:** Gerekme, lüzum

Semâvî: Semâya âit, Allah tarafından olan, ilâhî

İçtihadât-ı şer'îye: Dine ait içtihatlar. **Hikmet:** Gizli sebep

Ahkâm-ı mesture: Örtülü, gizli hükümler. **İlet:** Sebep

Maslahat: Fayda, menfaat

İcad: Var etme, vücûda getirme

Medar: Sebep, vesile

Sefer: Yolculuk, seyahat

Kasr: Kısaltma

Ruhsat-ı şer'îye: Dini izin

Meşakkat: Sıkıntı, zahmet, zorluk

da namaz kasredilir. Çünkü, illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz. İşte şu hakikatın aksine olarak, şu zamanın nazarı ise, maslahat ve hikmeti, illet yerine ikame edip ona göre hükmediyor. Elbette böyle içtihadat arziyedir, semâvî değildir.

•**İkincisi:** Şu zamanın nazarı, evvelâ ve bizzat saadet-i dünyeviyeye bakıyor ve ahkâmları, ona tevcih ediyor. Halbuki; şeriatın nazarı ise, evvelâ ve bizzât saadet-i uhreviyeye bakar. İkinci derecede –âhirete vesile olmak dolayısıyla– dünyanın saadetine nazar eder. Demek şu zamanın nazarı, ruh-i şeriattan yabanîdir. Öyle ise, şeriat namına içtihad edemez.

•**Üçüncüsü:** ¹ إِنَّ الضَّرُورَاتِ تُبَيِّحُ الْمَحْظُورَاتِ kaidesi, yâni: “Zarûret, haramı helâl derecesine getirir.” İşte şu kaide ise, küllî değil. Zarûret eğer haram yoluyla olmamış ise, haramı helâl etmeye sebebiyet verir. Yoksa sû-i ihtiyarıyla, gayr-ı meşru sebeblerle zarûret olmuş ise; haramı helâl edemez, ruhsatlı ahkâmlara medar olamaz, özür teşkil edemez. Meselâ; bir adam sû-i ihtiyarıyla, haram bir tarzda kendini sarhoş etse; tasarrufatı, ülemâ-yi şeriatça aleyhinde câridir, mâzur sayılmaz. Tatlik etse, talâkı vâki olur. Bir cinâyet etse, ceza görür. Fakat sû-i ihtiyarıyla olmazsa, talâk vâki olmaz, ceza da görmez. Hem meselâ; bir içki mübtelâsı, zarûret derecesinde mübtelâ olsa da, diyemez ki: “Zarûrettir, bana helâldir.”

İşte şu zamanda zarûret derecesine geçen ve insanları mübtelâ eden bir beliyeye-i âmmeye suretine giren çok umurlar vardır ki; sû-i ihtiyardan, gayr-ı meşru meyillerden ve haram muâmelelerden tevellüd ettiklerinden; ruhsatlı ahkâmlara medar olup, haramı helâl etmeye medar olamazlar. Halbuki şu zamanın ehl-i içtihadı, o zarûratı ahkâm-ı şer’iye medar yaptıklarından, içtihadları arziyedir, hevesidir, felsefidir, semâvî olamaz, şer’î değil. Halbuki;

¹ el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* 2/35

Nazar: Bakış

Saadet-i dünyeviye: Dünya mutluluğu

Ahkâm: Hükümler

Tevcih etmek: Yöneltmek

Saadet-i uhreviye: Ahiret mutluluğu. **Ruh-i şeriat:** Dinin özü

Yabanî: Habersiz, uzak

Zarûret: Yasak olan bir fiilin işlenmesini geçici olarak mübah kılan özür, mecburiyet

Küllî: Genel, bütün her şeyi içine alacak şekilde

Sû-i ihtiyar: Tercih hakkını kötüye kullanma

Gayr-ı meşru: Meşru olmayan, Dinin müsaade etmediği, dinen caiz görülmeyen şey

Ahkâm: Hükümler

Medar: Vesile, sebep

Tasarrufât: Tasarruflar

Ülema-i şeriatçe: Din âlimlerine göre

Cârî: Geçerli.

Tatlik etmek: Boşamak

Talâk: Boşanma

Mübtelâ: Düşkün, tutulmuş

Beliyye-i âmmeye: Umumi belâ

Meyil: Rağbet, eğilim gösterme

Tevellüt: Ortaya çıkma, doğma

Ehl-i içtihad: İchtihat yapan kimse-ler, müctehidler

Zarurat: Mecburiyetler

Ahkâm-ı şer’iye: Dini hükümler

Arziye: Dünyaya ait, dünya ile ilgili

Hevesi: Arzu ve isteklerle ilgili

Felsefi: Felsefeye ait, felsefeyle ilgili

Semâvî: Semâyâ âit, Allah tarafından olan, ilâhî

semâvât ve arzın Hâlık'ının ahkâm-ı ilâhiye'sinde tasarruf ve ibâdının ibâdâtına müdahale, o Hâlık'ın izn-i mânevîsi olmazsa; o tasarruf o müdahale merduddur.

Meselâ; bazı gafiller, hutbe gibi bazı şeâir-i İslâmiye'yi, Arabîden çıkarıp her milletin lisanıyla söylemeyi, iki sebep için istihsan ediyorlar.

Birincisi: “Tâ, siyaset-i hâzıra avâm-ı müslimîne de o suretle tefhim edilsin.” Halbuki siyaset-i hâzıra, o kadar çok yalan ve hile ve şeytanet içine girmiş ki, vesvese-i şeyatîn hükmüne geçmiştir. Halbuki minber, vahy-i ilâhî'nin tebliğ makamı olduğundan, o vesvese-i siyasiyenin hakkı yoktur ki o makam-ı âliye çıkabilsin.

İkinci sebep: “Hutbe, bazı suver-i Kur'âniye'nin nasihatları anlaşılacak içindir.” Evet, eğer millet-i İslâm, İslâmiyet'in zarûriyâtı ve müsellemlâtı ve mâlûm olan ahkâmını, ekseriyet itibariyle imtisâl edip yerine getirseydi, o vakit nazariyât-ı şer'îye ve mesâil-i dakika ve nasâyih-i hafiyeyi anlamak için, bildiği lisan ile hutbe okunması ve suver-i Kur'âniye'nin –eğer mümkün olsaydı– tercümesi^(Hâşiyeye) belki müstahsen olurdu. Fakat namaz, zekât, orucun vücubu ve katl, zinâ ve şarabın haramiyeti gibi mâlûm olan ahkâm-ı kat'îye-i İslâmiye mühmel kalıyor. Avâm-ı nas, onların vücubunu ve haramiyetini ders almağa muhtaç değiller. Belki teşvik ve ihtar ile o ahkâm-ı kudsiyeyi hatırlatıp, İslâmiyet damarını ve îmân hissini tahrik etmekle imtisâllerine teşvik ve tezkire ve ihtara muhtaçtırlar. Halbuki bir âmi ne kadar câhil dahi olsa, Kur'ân'dan ve hutbe-i Arabiye'den şu meal-i icmâliyyeyi anlar ki: “Her-

(Hâşiyeye) İ'câza dair olan Yirmi Beşinci Söz, Kur'ân'ın hakikî tercümesi mümkün olmadığını göstermiştir.

Hâlık: Yaratıcı
Ahkâm-ı ilâhiye: İlâhî hükümler
İbâd: Kullar
İbâdât: İbadetler
Hâlık: Yaratıcı
İzn-i mânevî: Mânevî izin
Merdud: Reddolunmuş, geri çevrilmiş
Şeâir-i İslâmiye: İslâm'ın alâmetleri, âdetleri
Arabî: Arapça
İstihsan: Beğenmek, takdir etmek
Siyaset-i hâzıra: Şimdiki siyaset
Avâm-ı Müslimin: Müslüman halk
Tefhim: Anlatma, bildirme
Şeytanat: Şeytanlıklar
Vesvese-i şeyâtîn: Şeytanların vesvesesi
Vahy-i ilâhî: İlâhî vahiy

Vesvese-i siyasiye: Siyasî vesvese
Makam-ı âli: Yüce makam
Suver-i Kur'âniye: Kur'ân sûreleri
Millet-i İslâm: İslâm milleti
Zaruriyât: Zorunlu, ister istemez olacık olan işler
Müsellemlât: Doğruluğu tasdik edilmiş, kabul edilmiş şeyler
Mâlûm: Bilinen
Ahkâm: Hükümler
Ekseriyet: Çoğunluk
İmtisal: Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme
Nazariyât-ı şer'îye: Dinin nazarı bilgileri
Mesâil-i dakika: İnce, hassas meseleler
Nesâyih-i hafiy: Gizli dersler

Müstahsen: Güzel ve herkesin beğendiği, beğenilen
Vücub: Vâcib olma
Katl: Katletme, öldürme
Haramiyet: Haram olma
Ahkâm-ı kat'îye-i İslâmiye: İslâm dininin kesin hükümleri
Mühmel: İhmal edilmiş, terk edilmiş
Avâm-ı nâs: Sıradan insanlar
Teşvik: Şevk verme, cesaretlendirme
İhtar: Hatırlatmak, dikkati çekmek
Ahkâm-ı kudsiye: Kudsi hükümler
İmtisal: Alınan emre boyun eğme
Tezkire: Hatıra getirme, hatırlatma
Âmi: Cahil, avam
Hutbe-i Arabiye: Arapça hutbe
Meal-i icmâliye: Kısa anlam

kese ve bana mâlûm olan îmânın rûkûnlerini ve İslâmiyet'in umdelerini hatib ve hâfız ihtar ediyor ve ders veriyor, okuyor.” der, kalbinde onlara karşı bir iştîyak hasıl olur.

Acaba, kâinatta hangi tâbirat var ki, arş-ı a'zamdan gelen Kur'ân-ı Hakîm'in i'câzkârâne, müfehhimâne ihtarlarına, tezkirlerine, teşviklerine mukabil gelebilsin!

Altıncısı

Selef-i sâlihinin müctehidîn-i izâmı, asr-ı nur ve asr-ı hakikat olan asr-ı sahabeye yakın olduklarından, safi bir nur alıp, hâlis bir içtihad edebilirler. Şu zamanın ehl-i içtihadı ise, o kadar perdeler arkasında ve uzak bir mesâfede hakikat kitabına bakar ki, en vâzıh bir harfini de zor ile görebilirler.

Eğer desen: “Sahabeler de insandırlar, hatâdan, hilâftan hâlî olmazlar. Halbuki içtihadatın ve ahkâm-ı şeriatın medarı, sahabelerin a-dâlet i ve sıdkıdır ki, hattâ ümmet “*Sahabeler umumen âdildirler, doğru söylerler.*”¹ diye ittifak etmişler.”

Ölcevap: Evet, sahabeler ekseriyet-i mutlaka itibariyle hakka aşık, sıdka müştak, adâlete hahişgerdirler. Çünkü; yalanın ve kizbin çirkinliği, bütün çirkinliğiyle ve sıdkın ve doğruluğun güzelliği, bütün güzelliğiyle o asırda öyle bir tarzda gösterilmiş ki, ortalarındaki mesâfe, arşdan ferşe kadar açılmış. Eşfel-i sâfilindeki Müseylime-i Kezzâb'ın* derekesinden a'lâ-yi illiyyinde olan Hazret-i Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'ın derece-i sıdkı kadar bir ayrınlık görülmüştür. Evet, Müseylime'yi eşfel-i sâfiline düşüren kizb olduğu gibi, Muhammedü'l-Emîn (aleyhissalâtü vesselâm)'ı a'lâ-yi illiyyine çıkaran sıdktır ve doğrudur.

¹ İbn Hibbân, *es-Sahîh* 10/477; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/153; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 2/181, 6/499; İbn Abdilber, *et-Temhîd* 22/47; es-Suyûtî, *et-Tedribu'r-râvî* 1/207, 318, 2/214-215

Ahkâm-ı şeriat: Dinin hükümleri
Âlâ-yi illiyyîn: Yücelerin yücesi
Arş-ı Âzam: Allah'ın yüce tahtı,
 Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi
Asr-ı hakikat: Hakikat çağı
Asr-ı nur: Nurlu zaman
Asr-ı Sahâbe: Sahabenin yaşadığı zaman
Derece-i sıdk: Doğruluk makamı
Dereke: Aşağı mertebe, düşük seviye

Ekseriyet-i mutlaka: Çoğunluk
Eşfel-i sâfilin: Aşağıların en aşağısı, cehennem
Hâhişger: Arzulayan, istekli
Hâli: Uzak
Hilâf: Yalan
İ'câzkârâne: İnsanların yapamacağı sürette iş görecektir, söz söyleyecek şekilde
İçtihadât: İçtihatlar
İştîyak: Çok arzu etme, özleme

Kizb: Yalan, uydurma
Müctehidîn-i izâm: Büyük müctehidler.
Müfehhimâne: Güzelce anlatarak
Müştak: İstekli, arzulu
Sâfi: Duru, temiz, katıksız
Selef-i Sâlihîn: Önceki devirlerde yaşamış İslâm büyükleri
Sıdk: Doğruluk
Tabirat: Tabirler, terimler
Vâzıh: Açık

İşte, hissiyat-ı ulviyeyi taşıyan ve mehâsin-i ahlâkiyeye perestiş eden ve Şems-i Nübüvvet'in ziya-yi sohbetiyle nurlanan sahabeler, o derece çirkin ve sukuta sebep ve Müseylime'nin* maskara-âlûd müzahrafat dükkânındaki kizbe, ihtiyarıyla ellerini uzatmamak ve küfürden çekindikleri gibi küfrün arkadaşı olan kizbden çekinmeleri ve o derece güzel ve medar-ı fahr ve mübahat ve mi'râc-ı suud ve terakki ve Fahr-i Risâlet'in hazine-i âliyesinde en revaçlı bulunan ve şa'saa-yi cemâliyle içtimaat-ı insâniyeyi nurlandıran sıdka ve doğruluğa ve hakka –ve bilhassa ahkâm-ı şer'îye rivayetinde ve tebliğinde– elbette ellerinden geldiği kadar talip ve muvafık ve âşık olmaları kat'îdir, zarûrîdir, şüphesizdir.

Halbuki şu zamanda, kizb ve sıdkın ortasındaki mesâfe o kadar kısalmış ki, âdetâ omuz omuza vermişler. Sıdktan yalana (geçmek) pek kolay gidiliyor. Hattâ siyaset propagandası vasıtasıyla yalancılık, doğruluğa tercih ediliyor. İşte, en çirkin şey, en güzel şeylerle beraber bir dükkânda, bir fiatla satılsa; elbette pek âlî olan ve hakikat cevherine giden sıdk ve hak pırlantası o dükkâncının mârifetine ve sözüne itimad edip, körü körüne alınmaz.

* * *

Hâtîme

Asırlara göre şeriatler değişir. Belki bir asırda, kavimlere göre ayrı ayrı şeriatler, peygamberler gelebilir ve gelmiştir. Hâtemü'l-Enbiyâ'dan sonra şeriat-ı kübrâsı, her asırda, her kavme kâfi geldiğinden, muhtelif şeriatlere ihtiyaç kalmamıştır. Fakat teferruatta, bir derece ayrı ayrı mezheplere ihtiyaç kalmıştır. Evet, Nasıl ki mevsimlerin değişmesiyle elbiseler değişir, mizaçlara göre ilâçlar tebeddül eder; öyle de, asırlara göre şeriatler değişir, milletlerin istidadına göre ahkâm tahavvül eder. Çünkü; ahkâm-ı şer'îyenin teferruat

Hissiyât-ı ulviye: Yüce duygular

Mehâsin-i ahlâkiye: Ahlâki güzelliğler

Perestiş: Aşın derecede sevmek, düşkünlük

Şems-i Nübüvvet: Peygamberlik güneşi

Ziya-yı sohbet: Sohbetin nuru, ışığı

Sukut: Düşme

Maskara-âlûd: Maskaralıkla karışık, maskara dolu

Müzahrefât: Yalancı, sahte yaldız, tel, pul, boya gibi şeylerle süslü

Medar-ı fahr: Övünme vesilesi

Mirac-ı suud: Yükselme

Terakki: Yükselme, derece kazanma

Mübâhât: Övünme

Fahr-i Risalet: Peygamberliğin övünç kaynağı

Hazine-i âliye: Kudsi hazine

Şâsaa-i cemâl: Güzelliğinin parlaklığı, yaldızı

Revaçlı: İtibarlı, kıymetli

İçtimaat-ı insaniye: İnsan toplulukları

Ahkâm-ı şer'îye: Dini hükümler

Hâtemü'l-Enbiya: Son peygamber manasında efendimizin (s.a.s) lakabı

Şeriat-ı kübrâ: Allah'ın kâinata koyduğu büyük kanun, İslâmiyet

Teferruat: Asıldan ayrılan ikinci derecede bölümler, Ayrıntılar

Tebeddül etmek: Değişmek

kısmı, ahvâl-i beşeriyeye bakar; Ona göre gelir, ilâç olur. Enbiyâ-yi salife zamanında, tabakat-ı beşeriye birbirinden çok uzak ve seciyeleri hem bir derece kaba, hem şiddetli ve efkârca ibtidâî ve bedeviyete yakın olduğundan, o zamandaki şeriatler, onların hâline muvafık bir tarzda ayrı ayrı gelmiştir. Hattâ bir kitada, bir asırda ayrı ayrı peygamberler ve şeriatler bulunmuş.

Sonra, Âhırzaman Peygamberi'nin gelmesiyle, insanlar güya ibtidâî derecesinden, idadiye derecesine terakki ettiğinden, çok inkılâbat ve ihtilâat ile akvam-ı beşeriye bir tek ders alacak, bir tek muallimi dinleyecek, bir tek şeriatle amel edecek vaziyete geldiğinden, ayrı ayrı şeriata ihtiyaç kalmamıştır, ayrı ayrı muallime de lüzum görülmemiştir. Fakat tamamen bir seviyeye gelmediğinden ve bir tarz-ı hayat-ı içtimaiyede gitmediğinden, mezhepler taaddüt etmiştir. Eğer beşerin ekseriyet-i mutlakası bir mekteb-i âlînin talebesi gibi, bir tarz-ı hayat-ı içtimaiyeyi giyse, bir seviyeye girse, o vakit mezhepler tevhid edilebilir. Fakat bu hâl-i âlem, o hâle müsaade etmediği gibi, mezahib de bir olmaz.

Eğer desen: Hak bir olur; nasıl böyle dört ve on iki mezhebin muhtelif ahkâmları hak olabilir?

Elcevap: Bir su, beş muhtelif mizaçlı hastalara göre nasıl beş hüküm alır.. şöyle ki: Birisine, hastalığının mizacına göre su, ilâçtır; tıbben vacibdir. Diğer birisine hastalığı için zehir gibi muzırdır; tıbben ona haramdır. Diğer birisine az zarar verir; tıbben ona mekruhtur. Diğer birisine, zararsız menfaat verir; tıbben ona sünnettir. Diğer birisine ne zarardır, ne menfaattir, âfiyetle içsin; tıbben ona mübahdır. İşte hak burada taaddüt etti. Beşi de hak. Sen diyebilir misin ki: “Su yalnız ilâçtır, yalnız vâcibdir, başka hükmü yoktur.”

İşte bunun gibi, ahkâm-ı ilâhiye –mezheplere, hikmet-i ilâhiye'nin seviyesiyle ittiba edenlere göre– değişir; hem hak olarak değişir ve her birisi de hak

İstidad: Kabiliyet, yetenek

Ahkâm: Hükümler

Tahavvül etmek: Değişmek, değişim geçirmek

Ahkâm-ı şer'îye: Dinî hükümler

Enbiya-yı sâlife: Önceki devirlerde yaşamış peygamberler

Tabakat-ı beşeriye: İnsan tabakaları.

Seciyeye: Huy, karakter

Efkârca: Fikir ve düşünce bakımından.

İptidâî: Basit, ilkel

Bedeviyet: Bedevîlik, göçebelik

Muvafık: Uygun, yerinde, denk

Kıt'a: Kara parçası

İdadiye: Hazırlama yeri, başlangıçtan bir sonraki basamak

Inkılâbat: Değişmeler, başka bir hâle dönmeler

İhtilâat: Karışmalar

Akvâm-ı beşeriye: İnsan toplulukları

Tarz-ı hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatının tarzı

Taaddüt etmek: Artmak, çoğalmak

Mekteb-i âlî: Yüksek okul, üniversite

Ekseriyet-i mutlaka: Çoğunluk

Tevhid: Birleştirme, bir araya getirme

Hal-i âlem: İnsanların durumu

Mezahib: Mezhepler

Muhtelif: Çeşitli, farklı

Ahkâm: Hükümler. *Muzır:* Zararlı

Mübah: Dinî açıdan yapılması yasaklanmamış olan

Ahkâm-ı ilâhiye: İlâhî hükümler

Hikmet-i ilâhiye: İlâhî hikmet

İttibâ: Tabi' olma, arkasından gitme, itaat etme

olur, maslahat olur. Meselâ, hikmet-i ilâhiye'nin tensibiyle İmâm-ı Şâfiî'ye* ittiba eden, ekseriyet itibariyle Hanefilere nisbeten köylülüğe ve bedeviliğe daha yakın olup, cemaatı bir tek vücûd hükmüne getiren hayat-ı içtimaiye de nâkıs olduğundan, her biri bizzât dergâh-ı Kadıyü'l-Hâcât'ta kendi derdini söylemek ve hususî matlubunu istemek için, imam arkasında fâtihayı birer birer okuyorlar. Hem ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir. İmâm-ı A'zam'a* ittiba edenler, ekseriyet-i mutlaka itibariyle, İslâmî hükûmetlerin ekserisi, o mezhebi iltizam etmesiyle, medeniyete, şehirliliğe daha yakın ve hayat-ı içtimaiyeye müstaid olduğundan; bir cemaat, bir şahıs hükmüne girip, bir tek adam umum namına söyler. Umum, kalben onu tasdik ve rabt-ı kalb edip, onun sözü umurun sözü hükmüne geçtiğinden, Hanefî Mezhebi'ne göre imam arkasında fâtiha okunmaz. Okunmaması ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir.

Hem meselâ, mâdem şeriat, tabiatın tecavüzatına sed çekmekle onu tadil edip nefis-i emmâreyi terbiye eder. Elbette ekser etbâ, köylü ve nim-bedevî ve amelelikle meşgul olan Şâfiî Mezhebi'ne göre: “Kadına temas ile abdest bozulur; az bir necaset zarar verir.” Ekseriyet itibariyle hayat-ı içtimaiyeye giren, nim-medenî şeklini alan insanlar, ittiba ettikleri Mezheb-i Hanefî'ye göre: “Mess-i nisvan abdesti bozmaz; bir dirhem kadar necasete fetva var.”

İşte, bir amele ile bir efendiye nazara alacağız. Amele, tarz-ı maişet itibariyle ecnebi kadınlarla ihtilâta, temasa ve bir ocak yanında oturmaya ve mülevves şeylerin içine karışmaya mübtelâ olduğundan; san'at ve maişet itibariyle, tabiat ve nefis-i emmâresi meydanı boş bulup tecavüz edebilir. Onun

Ayn-ı hak: Hakkin ta kendisi
Bedevî: Çölde yaşayan, göçebe
Dergâh-ı Kadu'l-Hâcât: İhtiyaçlara cevap veren Allah'ın (c.c.) huzuru
Ecnebî: Na mahrem
Ekser: En çok, en fazla
Ekseriyet: Çoğunluk
Ekseriyet-i mutlaka: Mutlak çoğunluk
Etbâ: Taraftarlar, emir altında bulunanlar
Hanefî: Hanefî mezhebine mensup olan kimse
Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı

İhtilât: Karışık görüşme, beraber yaşama
İltizam: Taraf tutma, tarafgirlik
İttibâ: Tâbi olma, uyma
Mahz-ı hikmet: Hikmetin ta kendisi
Maişet: Geçim
Maslahat: Fayda, menfaat
Matlub: Talep edilen şey
Mess-i nisvan: Kadınlara dokunmak
Mezheb-i Hanefî: Hanefî mezhebi
Mülevves: Kirlenmiş, kirli
Müptelâ: Düşkün, tutkulu
Müstaid: Kabiliyetli

Nâkıs: Noksan, eksik
Necaset: Pislik, kirlilik
Nefs-i emmâre: İnsanı, daima kötü şeyleri öğütleyen nefsi
Nim-bedevî: Yarı bedevi
Nim-medenî: Yarı medeni
Rapt-ı kalb: Gönül bağlama
Sed çekmek: Engel olmak, önlemek
Tâdil etmek: Düzeltmek, doğrultmak
Tarz-ı maişet: Yaşayış tarzı
Tecavüzât: Tecavüzler, saldırılar
Tensib: Münasip görme, uygun bulma

için şeriat, onların hakkında, o tecavüzata sed çekmek için, “Abdest bozulur, temas etme! Namazını ibtal eder, bulaşma!” mânevî kulağında bir sada-yı semâvî çınlatırır. Amma o efendi, nâmuslu olmak şartıyla âdât-ı içtimaiyesi itibarıyla, ahlâk-ı umumiye namına, ecnebi kadınlara temasa müptelâ değil, mülevves şeylerle nezafet-i medeniye namına kendini o kadar bulaştırır. Onun için şeriat, Mezheb-i Hanefî namıyla ona şiddet ve azimet göstermemiş; ruhsat tarafını gösterip, hafifleştirmiştir. “Elin dokunmuş ise, abdestin bozulmaz. Hicab edip, kalabalık içinde su ile istinca etmemenin zararı yoktur. Bir dirhem kadar fetva vardır.” der, onu vesveseden kurtarır. İşte denizden iki katre sana misâl... Onlara kıyas et. Mizân-ı Şa'rânî* mizânıyla, şeriat mizânlarını bu suretle müvazene edebilirsen et.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ تَمَثَّلَ فِيهِ أَنْوَارُ مَحَبَّتِكَ لِجَمَالِ صِفَاتِكَ وَأَسْمَائِكَ بِكَوْنِهِ
مِرْآةً جَامِعَةً لِتَجَلِّيَاتِ أَسْمَائِكَ الْحُسْنَى وَمَنْ تَمَرَّكَزَ فِيهِ شُعَاعَاتُ مَحَبَّتِكَ لِصُنْعَتِكَ
فِي مَصْنُوعَاتِكَ بِكَوْنِهِ أَكْمَلَ وَأَبْدَعَ مَصْنُوعَاتِكَ وَصَيَّرَتْهُ أَنْمُودَجَ كِمَالَاتِ صُنْعَتِكَ
وَفَهَّرَتْهُ مَحَاسِنِ نُفُوشِكَ وَمَنْ تَظَاهَرَ فِيهِ لَطَائِفُ مَحَبَّتِكَ وَرَغَبَتْكَ لِاسْتِحْسَانِ
صُنْعَتِكَ بِكَوْنِهِ أَعْلَى دَلَالِي مَحَاسِنِ صُنْعَتِكَ وَأَرْفَعَ الْمُسْتَخْسِنِينَ صَوْتًا فِي
إِعْلَانِ حُسْنِ نُفُوشِكَ وَأَبْدَعَهُمْ نَعْتًا لِكِمَالَاتِ صُنْعَتِكَ وَمَنْ تَجَمَّعَ فِيهِ أَقْسَامُ مَحَبَّتِكَ
وَاسْتِحْسَانِكَ لِمَحَاسِنِ أَخْلَاقِ مَخْلُوقَاتِكَ وَلَطَائِفِ أَوْصَافِ مَصْنُوعَاتِكَ بِكَوْنِهِ
جَامِعًا لِمَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ كَافَّةً بِإِحْسَانِكَ وَلِلَطَائِفِ الْأَوْصَافِ قَاطِبَةً بِفَضْلِكَ وَمَنْ
صَارَ مُضَادًّا وَمِقْيَاسًا فَائِقًا لِجَمِيعِ مَنْ ذَكَرْتَ فِي فُرُوقَانِكَ إِنَّكَ تُحِبُّهُمْ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

¹ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

Âdât-ı içtimaiye: Toplum görenekleri. **Sadâ-yı semâvî:** İlâhî ses
Ahlâk-ı umumî: Genel ahlâk
Nezafet-i medeniye: Medeniyetin gerektirdiği karşılıklı saygı, nezaket anlayışı

Hicab etmek: Utanmak
İstinca: Necasetten, pislikten temizlenme. **Katre:** Damla
Vesvese: Şüphe, vehim, kuruntu
Kıyas: Karşılaştırma, mukayese etme

Mizân-ı Şa'rânî: Eser isimdir. İmam Şa'rânî (899-978) tarafından kaleme alınan bu kitapta, dört hak mezhebin birleşen ve ayrılan tarafları ele alınmıştır
Muvazene: Mukayese

وَالصَّابِرِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُتَّقِينَ وَالْتَّوَّابِينَ وَالْأَوَّابِينَ وَجَمِيعَ الْأَوْصَافِ الَّذِينَ أَحْبَبْتَهُمْ
وَشَرَّفْتَهُمْ بِمَحَبَّتِكَ فِي فُرْقَانِكَ حَتَّى صَارَ إِمَامَ الْحَبِيبِينَ لَكَ وَسَيِّدَ الْمُحِبُّوبِينَ لَكَ
وَرَّئِيسَ أَوْلِيَّائِكَ وَعَلَى إِلَهٍ وَأَصْحَابِهِ وَإِخْوَانِهِ أَجْمَعِينَ آمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ
الرَّاحِمِينَ¹

* * *

¹ Allah'ım! Esmâ-yi hüsnanın tecellilerine tam bir ayna olmasıyla sıfat ve isimlerinin güzelliklerine olan muhabbetinin nurları kendisinde temessül eden; masnuatının en mükemmeli, en harikası olmasıyla masnuatın içinde tecelli eden sanatına olan muhabbetinin şuaları kendisinde toplanan; nakışlarının güzelliklerinin fihristesi ve mükemmel sanatının numunesi olan, sanatının mükemmelliğinin en harikası olması ve nakışlarının güzelliğini ilân ve istihsan etme de en gür sesli olmasıyla Senin yaratmış olduğun varlıklarda gösterdiğin güzelliklerinin dellalı olmasıyla Senin sanatına olan rağbet ve muhabbetinin incelikleri O'nda tezahür eden; Senin fazlınla bütün latif vasıflara sahip; ikramınla bütün güzel ahlâka malik olmakla senin istihsan ve muhabbetinin bütün nevileri O'nda toplanan; Kur'an'da zikrettiğin ve sevdiğin bütün ihsan sahibi, sabırlı, mü'min, müttakî, tevbekar ve Sana yönelmiş kimselere; Kur'an'da sevdiğin ve Seni sevmekle şerefleştirdiğin bütün mahlukata üstün bir mihen ve miyas olan, öyle ki, sevenlerin imamı, Sence mahbub olanların efendisi ve dostlarının reisi olan zâta ve onun bütün âl ve ashâb ve ihvanına salât ve selâm eyle. Âmin. Ey merhametlilerin en merhametlisi!

Yirmi Yedinci Söz'ün Zeyli

Sahabeler hakkındadır

Mevlânâ Câmi'nin* dediği gibi derim:

یا رسول الله چه باشد چون سَگِ اصحابِ کَهِفِ
داخلِ جَنَّتِ شَوْمِ دَرِ زمرهٔ اصحابِ تو؟
او رَوَدُ دَرِ جَنَّتِ مِنْ دَرِ جَهَنَّمَ کِی رَوَاسَتْ
او سَگِ اصحابِ کَهِفِ مِنْ سَگِ اصحابِ تو؟¹

بِاسْمِهِ شُحَّانَهُ ² وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ ³

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ ⁴

ilâ âhir-i âyet...

Suâl ediyorsunuz: Bazı rivayetlerde vardır ki: “Bid’aların revacı hen-
gâmında ehl-i î mân ve takvâdan bir kısım sulehâ, sahabe derece-
sinde veya daha ziyade efdal olabilir” diye rivayetler vardır. Bu ri-
vayetler sahih midir? Sahih ise, hakikatleri nedir?

¹ Ya Rasulallah! Ne olurdu, Ashâb-ı Kehf’in köpeği gibi ben de senin Ashâbının arasında Cennete girseydim. Onun Cennete, benim Cehenneme gitmem revâ mı? O, Ashâb-ı Kehf’in köpeğiysen ben de senin Ashâbının köpeğiyim.

² Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah’ın adıyla.

³ Hatta hiçbir şey yoktur ki O’na hamd ile tenzih etmesin. (İsrâ sûresi, 17/44)

⁴ Muhammed Allah’ın Resûlüdür. O’nun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler. (Fetih sûresi, 48/29)

Bid’a: Aslında dinde olmayıp, ona sonradan dahil edilen âdetler

Efdal: En fazileti

Ehl-i iman: İman sahibi kimseler, mü’minler.

Hengâm: Zaman, vakit, mevsim

İlâ âhir-i âyet: Âyetin sonuna kadar

Revac: İtibar, kıymet

Suleha: Salih kimseler, salihler

Sahih: Senedinin başından sonuna kadar güvenilir kişiler tarafından peygamberimizden nakledilen hadis

Zeyl: Ek, ilâve

Elcevap: Enbiyâdan sonra nev'-i beşerin en efdali sahabe olduğu¹, Ehl-i Sünnet ve Cemaatın icmâi bir hüccet-i katıadır ki, o rivayetlerin sahih kısmı, fazilet-i cüz'îye hakkındadır. Çünkü; cüz'î fazilette ve hususî bir kemâlde, mercuh râcihe tereccuh edebilir. Yoksa Sûre-i Feth'in âhîrinde, sitayiş-kârâne tavsifat-ı rabbâniye'ye mazhar ve Tevrat ve İncil ve Kur'ân'ın medh ü senasına mazhar olan sahabelere, fazilet-i külliye nokta-yi nazarında yetişilemez. Şu hakikatın pek çok esbab ve hikmetlerinden, şimdilik üç sebebi tammun eden üç hikmeti beyan edeceğiz:

BİRİNCİ HİKMET: Sohbet-i nebeviye öyle bir iksirdir ki, bir dakikada ona mazhar bir zât, senelerle seyr ü sülûke mukabil, hakikatın envarına mazhar olur. Çünkü, sohbette insibağ ve in'ikâs vardır. Mâlûmdur ki: İn'ikâs ve tebaiyetle, o Nur-i A'zam-ı Nübüvvet'le beraber en azîm bir mertebeye çıkabilir. Nasıl ki bir sultanın hizmetkârı ve onun tebaiyeti ile öyle bir mevkiye çıkar ki, bir şah çıkamaz. İşte şu sırdandır ki, en büyük veliler sahabe derecesine çıkamıyorlar. Hattâ Celâleddin-i Süyûtî* gibi, uyanık iken çok defa sohbet-i nebeviye'ye mazhar olan veliler, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) ile yakazaten görüşmeler ve şu âlemde sohbetine müşerref olsalar, yine sahabeye yetişemiyorlar. Çünkü; sahabelerin sohbeti, Nübüvvet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) nûruyla, yâni "Nebî" olarak onunla sohbet ediyorlar. Evliyalar ise, vefat-ı nebevî'den sonra Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ı görmeleri, velâyet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) nuruyla sohbetir. Demek Resûl-i Ek-

¹ İbn Hibbân, *es-Sahih* 10/477; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/153; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 2/181, 6/499; İbn Abdilberr, *et-Temhid* 22/47; es-Suyûtî, *et-Tedribu'r-râvî* 1/207, 318, 2/214-215

Enbiya: Peygamberler

Nev-i beşer: İnsan türü

Efdal: En faziletli

Ehl-i Sünnet ve Cemaat: Müslümanların büyük ekseriyeti tarafından izlenen gerçek İslâm

İcmâ: Bir mesele üzerinde ittifak etmek

Hüccet-i katia: Kesin delil

Fazilet-i cüz'îye: Münferit, küçük fazilet

Mercuh: Başka bir şeyin kendisine üstün tutulduğu şey

Râcih: Üstün olan, tercih edilen

Tereccuh: Üstün olmak

Sûre-i Feth: Feth süresi, 26. cüz, 48. sûre

Âhîr: Son, nihayet, bitiş

Sitayiş-kârâne: Överek, methetmek suretiyle

Tavsifat-i Rabbâniye: İlâhî vasıflandırma

Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş

Tevrat: Hz. Musa'ya indirilen mukaddes kitap, Ahd-ı Atik

İncil: Hz. İsa'ya indirilen mukaddes kitap, Ahd-ı Cedid

Senâ: Överek anma, övme, methetme. **Medih:** Övme, methetme

Fazilet-i külliye: Umumi fazilet

Nokta-i nazar: Bakış açısı, görüş

Tazammun: İhtiva etme, içine alma

Sohbet-i nebeviye: Peygamber sohbeti

Esbab: Sebepler

Seyr ü sülûk: Cenab-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk

İn'ikâs: Aksetme, yansıma

Mukabil: Bir şeye karşı, bir şeyin karşısında bulunan

Azîm: Büyük

Envâr: Nurlar

İnsibağ: Boyanma

Tebaiyet: Tâbi olma, uyma

Nur-i âzam-ı nübüvvet: Peygamberliğin en büyük nuru

Yakazaten: Uyanık olarak

Müşerref: Şerefrlenmek, tanışmak

Vefat-ı nebevî: Peygamberin vefatı

Velâyet-i Ahmediye: Peygamber efendimizin (s.a.s) mâneviyatı

Temessül: Bir şeyin bir yerde sûret ve mahiyetinin aksetmesi, görünmesi

Nübüvvet: Peygamberlik

Tezahür: Ortaya çıkma, görünme, belirme

rem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın onların nazarlarına temessül ve tezahür etmesi, velâyet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) cihetindedir; “nübüvvet” itibariyle değil. Mâdem öyledir; nübüvvet derecesi, velâyet derecesinden ne kadar yüksek ise, o iki sohbet de o derece tefavüt etmek lâzım gelir.

Sohbet-i nebeviye ne derece bir iksîr-i nûrani olduğu bununla anlaşılır ki: Bir bedevî adam, kızını sağ olarak defnedecek derecede bir kasavet-i vahşiyânede bulunduğu hâlde, gelip bir saat sohbet-i nebeviye'ye müşerref olur; daha karıncaya ayağını basamaz derecede bir şefkat-i rahîmâneyi kesbederdi. Hem câhil, vahşi bir adam, bir gün sohbet-i nebeviye'ye mazhar olur; sonra Çin ve Hind gibi memleketlere giderdi. Mütemeddin kavimlere muallim-i hakâik ve rehber-i kemâlât olurdu.

İKİNCİ SEBEB: Yirmi Yedinci Söz'deki içtihad bahsinde beyan ve isbat edildiği gibi; sahabeler, ekseriyet-i mutlaka itibariyle, kemâlât-ı insâniyenin en âlâ derecesindedirler. Çünkü; o zamanda, o inkılâb-ı azîm-i İslâmî'de hayır ve hak, bütün güzelliğiyle; şer ve bâtil, bütün çirkinliğiyle görülmüş ve maddeten hissedilmiş. Şer ve hayır ortasında öyle bir ayrılık ve kizb ve sıdk mabeyninde öyle bir mesâfe açılmıştı ki, küfür ve îmân kadar, belki Cehen-nem ve Cennet kadar beyinleri uzaklaştı. Kizb ve şer ve bâtilin dellâli ve nümunesi olan Müseylime-i Kezzâb* ve maskaraca kelimeleri olduğundan, fitraten hissiyat-ı ulviye sahibi ve maâlî-i ahlâka meftun ve izzet ve mübahata meyyal olan sahabeler, elbette ihtiyarlarıyla, kizb ve şerre ellerini uzatıp, Müseylime derekesine düşmemişler. Sıdk ve hayır ve hakkın dellâli ve nümunesi olan Habîbullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın a'lâ-yı illiyyîn-i kemâlâtındaki makamına bakarak, bütün kuvvet ve himmetleriyle, o tarafa koşmak mukteza-yı seciyeleridir.

Âlâ: Yüksek, yüce

Âlâ-yı illiyyîn-i kemâlât: Faziletin, güzelliğin, ahlâkın zirvesi

Bâtil: Hak'tan gayri olan, boş ve manasız

Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran

Dereke: Aşağı mertebe, düşük seviye

Ekseriyet-i mutlaka: Çoğunluk

Fitraten: Yaradılış bakımından

Habîbullah: “Allah'ın en çok sevdiği kul” anlamında Hz.Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) ait bir sıfat

Hissiyât-ı ulviye: Yüce duygular

İhtiyar: Seçme, tercih etme

İksîr-i nuranî: Nurlu ve tesirli şifa, deva

İnkılâb-ı azîm-i İslâmî: İslâm'ın büyük inkılabı

Kasavet-i vahşiyâne: Vahşice bir merhametsizlik, kalp katılığı

Kemâlât-ı insaniye: İnsanı faziletler, güzellikler

Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek

Kizb: Yalan

Maâlî-i ahlâk: Ahlâki yücelikler

Mabeyn: Ara, arası

Meftun: Gönüllü, tutkun

Meyyal: Çok istekli, düşkün

Muallim-i hakaik: Hakikî öğretici

Mukteza-yı seciye: Huy, karakter gereği. **Mübâhât:** Övünme

Mütemeddin: Medenileşmiş, ilerlemiş

Nübüvvet: Peygamberlik

Nümune: Örnek, misal

Rehber-i kemâlât: Mükemmelliklerin rehberi, önderi

Sıdk: Doğruluk

Şefkat-i rahîmâne: Merhamet ederek şefkat gösterme

Tefavüt: İki şey arasındaki fark

Velâyet: Velilik, Allah ile kul arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk

Meselâ; Nasıl ki, zaman oluyor; medeniyet-i beşeriye çarşısında ve hayat-ı içtimaiye-i insâniye dükkânında, bazı şeylerin verdiği müthiş neticeleri ve çirkin eserleri zehr-i katil gibi, herkes onu satın almak değil, bütün kuvvetiyle ondan nefret edip kaçır. Ve bazı şeylerin ve mânevî metâların verdikleri güzel neticeler ve kıymetdar eserler, bir tiryak-ı nâfi ve bir pırlanta gibi, herkesin nazar-ı rağbetini kendine celbeder. Herkes elinden geldiği kadar onları satın almağa çalışır. Öyle de; asr-ı saadet'te hayat-ı içtimaiye-i insâniyenin çarşısında, kizb ve şer ve küfür gibi maddeler, şekâvet-i ebediye gibi neticeleri ve Müseylime-i Kezzâb* gibi süflî maskaraları tevlid ettiğinden, seccaya-yi âliye ve hubb-i maâliye meftun olan sahabelerin, zehr-i katilden kaçır gibi ondan kaçmaları ve nefret etmeleri bedihidir. Ve saadet-i ebediye gibi netice veren ve Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) gibi nuranî meyveler gösteren sıdk ve hakka ve îmâna en nâfi bir tiryak, en kıymetdar bir elmas gibi, o fıtratları sâfiye ve seciyeleri sâmiye olan sahabeler, bütün kuvvetleriyle ve hissiyat ve letâifleriyle, onlara müşteri ve müştak olması zarurîdir. Halbuki o zamandan sonra, git gide ve gele gele sıdk ve kizb ortasındaki mesafe azala azala, omuz-omuza geldi. Bir dükkânda ikisi beraber satılmağa başladığı gibi, ahlâk-ı içtimaiye bozuldu. Propaganda-i siyaset, yalana fazla revaç verdi. Yalanın müthiş çirkinliği gizlenip, doğruluğun parlak güzelliği görünmemeye başladığı zamanda, kimin haddi var ki, sahabenin adâlet ve sıdk ve ulviyet ve hakkaniyet hususundaki kuvvetlerine, metânelerine, takvâlarına yetişebilsin veya derecelerinden geçsin? Geçen meseleyi bir derece tenvir edecek, başıma gelmiş bir hâlimi beyan ediyorum. Şöyle ki:

Bir zaman kalbime geldi; niçin Muhyiddîn-i Arabî* gibi hârika zâtlar sahabelere yetişemiyorlar? Sonra namaz içinde ¹سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى derken, şu

¹ En yüce olan Rabbim bütün noksan sıfatlardan münezzehtir.

Ahlâk-ı içtimaiye: Toplum ahlâkı
Asr-ı Saadet: Saadet çağı, Peygamber Efendimiz'in (sas) yaşadığı döneme verilen ad
Celb etmek: Kendine çekmek
Hakkaniyet: Hak ve adâlete uygunluk, hakka riâyet etme
Hayat-ı içtimaiye-i insaniye: İnsanın toplumsal hayatı
Hubb-i maâli: Yüksek ahlâkı değerlere düşkün olma
Kizb: Yalan
Letâif: Latifeler. Mâneviyatı hissetmeye yarayan mânevî duyular

Medeniyet-i beşeriye: İnsanlık medeniyeti
Meftun: Tutkun
Metâ: Mal, servet
Metanet: Sağlamlık, dayanıklılık
Müştak: İstekli, arzulı
Nâfi: Faydalı
Nazar-ı rağbet: İstekli ve arzulı bakış
Propaganda-i siyaset: Siyaset propagandası
Revaç: İtibar, kıymet
Sâfiye: Bozulmamış, temiz

Sâmiye: Yüksek, yüce
Secâyâ-yı âliye: Yüksek karakterler, yüce tabiatlar
Seciye: Huy, karakter
Süflî: Bayağı, adi
Şekâvet-i ebediye: Sonsuz bedbahtlık, tâlihsizlik
Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma
Tevlîl etmek: Doğurmak, vücuda getirmek, meydana çıkarmak
Tiryak: İlaç
Tiryak-ı nâfi: Faydalı ilaç
Zehr-i katil: Öldürücü zehir

kelimenin mânâsı inkişaf etti. Tam mânâsıyla değil, fakat bir parça hakikati göründü. Kalben dedim: “Keşki bir tek namaza bu kelime gibi muvaffak olsaydım, bir sene ibadetten daha iyi idi.” Namazdan sonra anladım ki o hatıra ve o hâl, sahabelerin ibadetteki derecelerine yetişilmediğine bir irşâddır. Evet Kur’ân-ı Hakîm’in envârıyla hasıl olan o inkılâb-ı azîm-i içtimaîde, ez-dad birbirinden çıkıp ayrılırken; şerler bütün tevabîyle, zulümâtıyla ve teferuatıyla ve hayır ve kemâlât, bütün envârıyla ve netâiciyle karşı karşıya gelip, bir vaziyette ve müheyyiç bir zamanda; her zikir ve tesbih, bütün mânâsının tabakatını turfanda ve taravetli ve taze ve genç bir surette ifade ettiği gibi; o inkılâb-ı azîmin tarrakası altında olan insanların bütün hissiyatını, letâif-i mânevîyesini uyandırmış; hattâ vehim ve hayâl ve sır gibi duygular hüşyar ve müteyakkız bir surette, o zikir, o tesbihlerdeki müteaddit mânâları kendi zevklerine göre alır, emer.

İşte, şu hikmete binaen bütün hissiyatları uyanık ve letâifleri hüşyar olan sahabeler, envâr-ı îmâniye ve tesbihîyeyi câmi’ olan kelimât-ı mübarekeyi dedikleri vakit, kelimenin bütün mânâsıyla söyler ve bütün letâifiyle hisse alırlardı. Halbuki o infîlâk ve inkılâbdan sonra, gitgide letâif uykuya ve havâs o hakâik noktasında gaflete düşüp, o kelimât-ı mübareke, meyveler gibi git gide, ülfet perdesiyle letafetini ve taravetini kaybeder. Âdeta, sathîlik havasıyla kuruyor gibi, az bir yaşlık kalıyor ki, kuvvetli, tefekkürî bir ameliyatla, ancak evvelki hâli iade edilebilir. İşte bundandır ki, kırk dakikada bir sahabenin kazandığı fazilete ve makama, kırk günde, hattâ kırk senede başkası ancak yetişebilir.

ÜÇÜNCÜ SEBEB: On İkinci ve Yirmi Dördüncü ve Yirmi Beşinci Söz’lerde isbat edildiği gibi, nübüvvetin velâyete nisbeti, Güneş’in ayn-ı zâtıyla, âyine-lerde görülen Güneş’in misâli gibidir. İşte daire-i nübüvvet, daire-i velâyetten ne kadar yüksek ise, daire-i nübüvvetin hademeleri ve o güneşin yıldızları olan sahabeler dahi, daire-i velâyetteki sulehâya o derece tefevvuku olmak

Envâr: Nurlar

İnkılâb-ı azîm-i içtimâî: Toplumdaki büyük inkılap, büyük icraat

Ez-dad: Zıt olan şeyler, karşıtlar

Tevabî: Bağlı olanlar, Uyanlar

Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler. **Netâic:** Sonuçlar

Müheyyiç: Heyecan uyandıran, coşturan

Tabakat: Tabakalar, dereceler

Taravet: Tazelik, taze olma

İnkılâb-ı azîm: Büyük inkılap, büyük icraat

Vehim: Kuruntu, şüphe, tereddüt

Letâif-i mânevîye: Mânevî duygular, ruhânî dinamikler

Hüşyar: Uyanık, akıllı, duyarlı

Müteyakkız: Uyanık, gözü açık, basiretli

Müteaddit: Birçok, çeşitli

Letâif: Latifeler. Mânevîyatı hissetmeye yarayan mânevî duygular

Envâr-ı îmâniye: İman nurları

Câmi: Toplayan, kendinde bulunan

İnfîlâk: Patlama, yarıлма

Kelimât-ı mübareke: Mübarek kelimeler.

Havâs: Hasseler, duygular

Hakaik: Hakikatler

Ülfet: Alışkanlık, aşinâlık

Taravet: Tazelik, taze olma

Sathîlik: Sathî olma hâli, yüzde kalış, derine inme

Tefekkürî: Derin düşünme yoluyla

Nübüvvet: Peygamberlik

Velâyet: Velilik, iman edip dindarlık ve takvada mükemmel olma

Daire-i nübüvvet: Peygamberlik sahası. **Ayn-ı zât:** Bizzat kendisi

Daire-i velâyet: Velilik sahası

Suleha: Salih kimseler, salihler

Tefevvuk: Üste olma, üstünlük

lâzım geliyor. Hattâ velâyet-i kübrâ olan veraset-i nübüvvet ve siddîkiyet –ki, sahabelerin velâyetidir– bir veli kazansa yine saff-ı evvel olan sahabelerin makamına yetişmez. Şu Üçüncü Sebeb’in müteaddit vücuhundan üç vechini beyan ederiz:

•**Birinci Vecih:** İctihadda, yâni istinbat-ı ahkâmda, yâni Cenâb-ı Hakk’ın marziyâtını kelâmından anlamakta, sahabelere yetişilmez. Çünkü; o zamandaki o büyük inkılâb-ı ilâhî, marziyât-ı rabbâniye’yi ve ahkâm-ı ilâhiye’yi anlamak üzere dönerdi. Bütün ezhan, istinbat-ı ahkâma müteveccih idi. Bütün kalbler, “*Rabbimizin bizden istediği nedir!*” diye merak ederdi. Ahvâl-i zaman, bu hâli işmam ve ihsas edecek bir tarzda cereyan ediyordu. Muhaverat, bu mânâları tazammun ederek vuku buluyordu. İşte bunun için her şey ve her hâl ve muhavereler ve sohbetler ve hikâyeler, bütün o mânâları bir derece ders verecek bir tarzda cereyan ettiğinden; sahabenin istidadını tekmlil ve fikirlerini tenvir ettiğinden; içtihad ve istinbatta istidadı, kibrît derecesinde nurlanmaya hazır olduğundan; bir günde veya bir ayda kazandığı mertebe-i istinbat ve içtihadı, o sahabenin derece-i zekâvetinde ve istidadında olan bir adam, şu zamanda on senede, belki yüz senede kazanmayacaktır. Çünkü; şimdi saadet-i ebediyeye bedel, saadet-i dünyeviye medar-ı nazardır. Beşerin nazar-ı dikkati, başka maksadlara müteveccihdir. Tevekkül-süzlük içinde derd-i maişet, ruha sersemlik ve felsefe-i tabiiye ve maddiye akla körlük verdiğinden; beşerin muhît-i içtimaîsi, o şahsın zihnine ve istidadına, içtihad hususunda kuvvet vermediği gibi teşettüt veriyor, dağıtıyor. Yirmi Yedinci Söz’ün içtihad bahsinde, Süfyan İbn-i Uyeyne* ile onun zekâveti derecesinde birinin müvazenesinde isbat etmişiz ki; Süfyan’ın on senede kazandığını, öteki yüz senede kazanamıyor.

Velâyet-i kübrâ: En büyük velilik makamı

Veraset-i nübüvvet: Peygamberliğin mirasçısı olma makamı

Siddîkiyet: Cenâb-ı Hak’tan geleni tereddütsüz kabul etme

Saff-ı evvel: İlk saf, ilkler

Müteaddit: Birçok, çeşitli

İstinbat-ı ahkâm: Hüküm çıkarma

Marziyât: Hoşa giden, hoşnut olunan, razı olunan şeyler

İnkılâb-ı ilâhî: Cenab-ı Hakk’ın kudretiyle meydana gelen değişmeler

Marziyât-ı Rabbâniye: Cenab-ı Hakk’ın rızasına uygun işler

Ahkâm-ı ilâhiye: İlâhî hükümler

Ezhan: Zihinler

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş

Ahvâl-i zaman: Zamanın hâlleri, durumları.

İşmam: Hissettirme

İhsas etmek: Sezdirme, hissettirme

Muhaverat: Konuşmalar, görüşmeler

Tazammun: İhtiva etme, içine alma

İstidad: Kabiliyet, yetenek

Tekmil: Tamamlama, bitirme

Tenvir: Aydınlatma

İstinbat: (hüküm) çıkarmak

Mertebe-i istinbat: (hüküm) çıkarma makamı

Derece-i zekâvet: Zekâ seviyesi

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk

Saadet-i dünyeviye: Dünya saadeti

Medar-ı nazar: Düşünme, bakma sebebi

Nazar-ı dikkat: Dikkatlice bakmak

Tevekkül: Sebeplere riayet ettikten sonra neticesini Allah’a bırakmak

Derd-i maişet: Geçim sıkıntısı

Felsefe-i tabîi: Yaratıcıyı kabul etmeyip, varlıkları tabiatın yaratığını iddia eden felsefî görüş

Muhit-i içtimâî: Sosyal çevre

Teşettüt: Dağınıklık, perişanlık

Zekâvet: Keskin anlayış, zekilik

Muvazene: Karşılaştırma, kıyaslama

♦**İkinci Vecih:** Sahabelerin kurbiyet-i ilâhiye noktasındaki makamları-na velâyet ayağıyla yetişilmez. Çünkü; Cenâb-ı Hak, bize akrebdır ve her şeyden daha ziyade yakındır. Biz ise, O'ndan nihayetsiz uzağız. O'nun kurbiyetini kazanmak iki suretle olur.

♦**Birisi:** Akrebiyetin inkişafıyladır ki, nübüvvetteki kurbiyet ona bakar ve nübüvvet veraseti ve sohbeti cihetiyle sahabeler o sırâ mazhardırlar.

♦**İkinci suret:** Bu'diyetimiz noktasında kat'-ı merâtib edip bir derece kurbiyete müşerref olmaktır ki, ekser seyr u sülûk-i velâyet ona göre ve seyr-i enfûsî ve seyr-i âfâkî bu suretle cereyan ediyor. İşte, birinci suret sırf veh-bidir, kesbî değil. İncizabdır, cezb-i Rahmanî'dir ve mahbubiyettir. Yol kısadır, fakat çok metin ve çok yüksektir ve çok hâlistir ve gölgesizdir. Diğerî kesbidir, uzundur, gölgelidir. Acaib hârikaları çok ise de kıymetçe, kurbiyet-çe evvelkisine yetişemez.

Meselâ; Nasıl ki dünkü güne, bugün yetişmek için iki yol var:

♦**Birincisi,** zamanın cereyanına tâbi olmayarak, bir kuvvet-i kudsiye ile fevk-az zaman çıkıp, dünü bugün gibi hâzır görmektir.

♦**İkincisi,** bir sene kat'-ı mesâfe edip, dönüp dolaşıp düne gelmektir; fakat yine dünü elde tutamıyor, onu bırakıp gidiyor... Öyle de, zâhirden hakikate geçmek iki suretledir.

♦**Biri,** doğrudan doğruya hakikatın incizâbına kapılıp Tarikat berzahına girmeden, hakikatı, ayn-ı zâhir içinde bulmaktır.

♦**İkincisi,** çok merâtibden seyr u sülûk suretiyle geçmektir.

Ehl-i velâyet, çendan fena-yi nefse muvaffak olurlar, nefs-i emmâreyi öldürürler; yine sahabeye yetişemiyorlar. Çünkü; sahabelerin nefisleri tezkiye

Kurbiyet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'a yakınlık

Kurbiyet: Yakınlık

Akreb: Daha yakın

Akrebiyet: Daha yakın oluş

İnkişaf: Meydana çıkma

Veraset: Varis olma, mirasçılık

Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş

Bu'diyet: Uzak olma, uzaklık

Kat-ı merâtîp: Mertebeleri aşip geçme

Seyr ü sülûk-i velâyet: Velilik yolunda çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk

Müşerref: Şereflenmek, tanışmak

Seyr-i enfûsî: Kişinin kendi iç âlemindeki delillerle, vasıtalarla yaptığı mânevî yolculuk

Seyr-i âfâkî: Kişinin dış âlemdeki delillerle, vasıtalarla yaptığı mânevî yolculuk

Vehbî: Çalışmakla kazanılmayıp Allah'ın (c.c.) lütfu ile olan

Kisbî: Çalışma ve gayretle elde edilen

İncizab: Cezbedilme, çekilme

Cezb-i Rahmânî: İlâhî cezbedilme

Mahbubiyet: Sevilen olmak

Fevkazzaman: Zaman üstü

Kuwe-i kudsiye: Cenab-ı Hakk'ın yardımına mazhar olan kuvvet

Kat-ı mesafe: Mesafe katetmek

Zâhir: Dış yüz, görünüş

Berzah: Dünya

Ayn-ı zâhir: Zâhirin kendisi

Merâtîp: Mertebeler

Ehl-i velâyet: Velilik makamına ulaşmış kimseler

Çendan: Gerçi

Fenâ-i nefis: Nefsi öldürmek

Nefs-i emmâre: İnsanı, daima kötü şeyleri emreden nefis

Tezkiye: Temizleme, arındırma

ve tathir edildiğinden; nefsin mahiyetindeki cihazat-ı kesîre ile, ubûdiyetin envain ve şükür ve hamdin aksamına daha ziyade mazhardırlar. Fena-yi nefisten sonra, ubûdiyet-i evliya besatet peyda eder.

•**Üçüncü Vecih:** Fazilet-i a'mâl ve sevab-ı ef'âl ve fazilet-i uhreviye ci-
hetinde sahabelere yetişilmez. Çünkü; nasıl bir asker bazı şerait dâhilinde,
mühim ve mahuf bir mevkide, bir saat nöbette, bir sene ibadet kadar bir fa-
zilet kazanabilir¹ ve bir dakikada bir kurşunu yemekle, en ekall kırk günde
ancak kazanılacak velâyet derecesi gibi bir makama çıkıyor. Öyle de, saha-
belerin tesis-i İslâmiyet'te ve neşr-i ahkâm-ı Kur'âniye'de hizmetleri ve İslâ-
miyet için bütün dünyaya ilân-ı harb etmeleri o kadar yüksektir ki, bir daki-
kasına başkaları bir senede yetişemez. Hattâ denilebilir ki, bütün dakikaları,
–o hizmet-i kudsiyede– o şehid olan neferin dakikası gibidir. Bütün saatleri,
müthiş bir makamda bir saat nöbet tutan fedakâr bir neferin nöbeti gibidir
ki; amel az, ücreti çok, kıymeti yüksektir. Evet, sahabeler mâdem İslâmi-
yet'in te'sisinde ve envâr-ı Kur'âniye'nin neşrinde, saff-ı evvel teşkil ediyor-
lar;² **السَّبَبُ كَالْفَاعِلِ**³ sırınca, bütün ümmetin hasenatından onlara hisse çıkar.
Ümmetin **اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ**³ demesiyle; sahabelerin, bütün
ümmetin hasenatından hissedârlıklarını gösteriyor. Hem Nasıl ki bir ağacın
kökündeki küçük bir meziyet, ağacın dallarında büyük bir suret alır, büyük
bir daldan daha büyüktür. Hem Nasıl ki mebde'de küçük bir irtifa', gittikçe
bir yekûn teşkil eder. Hem Nasıl ki nokta-yi merkeziyeye yakın bir iğne ucu
kadar bir ziyadelik, daire-i muhîtada, bâzan bir metre kadar ziyadeye
mukabil geliyor.

¹ Buhârî, *cihad* 73; Müslim, *imare* 163; Tirmizî, *cihad* 2; Nesâî, *cihad* 39; İbn Mâce, *cihad* 7; Müsned 1/62, 65-66, 75, 2/177, 3/468

² Bir şeye sebep olan onu yapan gibidir. (Yaklaşık manadaki hadis-i şerifler için Bkz.: Müslim, *imare* 133; Tirmizî, *ilim* 14; Ebu Dâvud, *edep* 115; Müsned, 4/120, 5/272-274, 357)

³ Allah'ım! Efendimiz Muhammed'e ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

Tathir: Temizleme

Cihâzât-ı kesire: Birçok cihaz, alet

Envâ: Çeşitler, türler

Aksâm: Kısımlar

Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, ka-
vuşmuş

Übûdiyet-i evliya: Velilerin kullu-
ğu, ibadeti

Besâtet: Sadelik, basitlik

Peydâ etmek: Meydana gelmek,
olmak

Fazilet-i a'mâl: Amellerin fazileti

Sevab-ı ef'âl: İşlerin, amellerin
sevabı

Fazilet-i uhreviye: Ahirete yöne-
lik fazilet

Şerâit: Şartlar, durumlar

Mahuf: Korkunç

Ekall: En az

Tesis-i İslâmiyet: İslâm dininin
kurulması

Neşr-i ahkâm-ı Kur'âniye:
Kur'an hükümlerini yayma

ilân-ı harp: Savaş açmak

Hizmet-i kudsiye: Yüce hizmet

Nefer: Er, Asker

Envâr-ı Kur'âniye: Kur'an nurları

Saff-ı evvel: İlk saf, ilkler

Hasenât: İyilikler

Mebde: Başlangıç

İrtifa: Yükselme, yukarı çıkma

Yekûn: Toplam, bütün

Nokta-i merkeziye: Merkez nokta

Ziyadelik: Fazlalık

Daire-i muhîta: Kuşatılan daire

Aynen şu dört misâl gibi; *sahabeler İslâmiyet'in şecere-i nûraniyesi-nin köklerinden, esaslarından oldukları; hem bina-yı İslâmiyet'in hutut-i nurâniyesinin mebde'inde, hem cemaat-ı İslâmiye'nin imamlarından ve adedlerinin evvellerinde, hem Şems-i Nübüvvet ve Sirâc-ı Hakikat'ın merkezine yakın olduklarından; az amelleri çoktur, küçük hizmetleri büyüktür. Onlara yetişmek için, hakikî sahabe olmak lâzım geliyor.*

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي قَالَ: أَصْحَابِي كَالْجُومِ بِأَيْهِمُ افْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ
وَخَيْرُ الْقُرُونِ قُرْنِي. وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ¹

شُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

* * *

Sual: Deniliyor ki: “Sahabeler, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)’ı gördüler, sonra îmân ettiler. Biz ise, görmeden îmân ettik. Öyle ise, îmânımız daha kavîdir. Hem, kuvvet-i îmânımıza delâlet eden rivayet³ var?”

Cevap: Sahabeler, o zamanda, efkâr-ı âmme-i âlem, hakâik-i İslâmiye’ye muâzır ve muhalif iken –sahabeler– yalnız suret-i insâniyede Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)’ı görüp, bâzan mu’cizesiz olarak, öyle bir îmân getirmişler ki; bütün efkâr-ı âmme-i âlem, onların îmânlarını sarsmıyordu. Şüphe değil, bazısına vesvese de vermezdi. Sizler iseniz, kendi îmânınızı, sahabelerin îmânlarıyla müvazene ediyorsunuz. Bütün efkâr-ı âmme-i İslâmiye, îmânınıza kuvvet ve sened olduğu hâlde; Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)’ın şecere-i tûbâ-i nübüvvetinin çekirdeği olan beşeriyeti ve suret-i cismâniyesi-

¹ Allah’ım! “Ashabım yıldızlar gibidir, hangi birine uyarırsanız hidâyete erersiniz ” (el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* 1/132; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 6/297) ve “Çağların en hayırlısı benim içinde yaşadığım çağdır” (Buhârî, *fezâilü ashabi'n-nebi* 1, şehâdet 9, rikâk 7, eyman 10, 27; Tirmizî, *fiten* 45, şehâdet 4, menakıb 56; Müsned 1/378, 417, 437, 438, 442) diyen Efendimiz Muhammed’e ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

² Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

³ Müsned 5/248, 257, 264

Şecere-i nuraniye: Nurlu ağaç
Bina-yı İslâmiyet: İslâm binası
Hutut-i nuraniye: Nurlu çizgiler
Cemaat-i İslâmiye: İslâm cemaati
Sirâc-ı hakikat: Hakikat lambası,
nur saçan güneş manasında peygamber efendimize (s.a.s) verilen bir isimdir

Şems-i nübüvvet: Peygamberlik güneşi. **Kavî:** Kuvvetli
Kuvve-i iman: İman kuvveti
Efkâr-ı âmme-i âlem: Dünyadaki yaygın ve genel kanaat, kamuoyu
Hakaik-i İslâmiye: İslâm hakikatleri
Muâzır: Karşı gelen, muhalefet eden

Muhaliif: Aykırı, karşı çıkan
Suret-i insaniye: Dış görüntüş
Vesvese: Şüphe, vehim, kuruntu
Muvazene: Karşılaştırma, kıyaslama
Şecere-i tûbâ-i nübüvvet: Mukaddes peygamberlik ağacı
Suret-i cismaniye: Dış görüntüş

ni değil, belki umum envar-ı İslâmiye ve hakâik-i Kur'âniye ile nuranî, muhteşem şahs-ı mânevîsini bin mu'cizât ile muhat olarak akıl gözüyle gördüğünüz hâlde, bir Avrupa feylesofunun sözüyle vesveseye ve şüpheyeye düşen îmânınız nerede! Bütün âlem-i küfrün ve Nasârâ ve Yehûd'un ve feylesofların hücumlarına karşı sarsılmayan sahabelerin îmânları nerede!.. Hem, sahabelerin kuvvet-i îmânlarını gösteren ve îmânlarının tereşsuhatı olan şiddet-i takvâları ve kemâl-i salâhatları nerede! Ey müddei! Senin şiddet-i zaafından, ferâizi tamamıyla senden göstermeyen sönük îmânın nerede!..

Amma hadîste varid olan ki, "Âhîrzamanda beni görmeyen ve îmân getiren, daha ziyade makbûldür"¹ meâlindeki rivayet, hususî fazilete dairdir. Has bazı eşhas hakkındadır. Bahsimiz ise, fazilet-i külliye ve ekseriyet itibarıyla.

İkinci Suâl: Diyorlar ki: Ehl-i velâyet ve ashâb-ı kemâlât, dünyayı terk etmişler. Hattâ hadîste var ki: "*Dünya muhabbeti bütün hatâların başıdır.*"² Halbuki, sahabeler dünyaya pek çok girmişler. Terk-i dünya değil, belki bir kısım sahabe, o zamanın ehl-i medeniyetinden daha ileri gitmişler. Nasıl oluyor ki, böyle sahabelerin en ednâsına, en büyük bir veli kadar kıymeti var, diyorsunuz?

Elcevap: Otuz İkinci Söz'ün İkinci ve Üçüncü Mevkıflarında gayet kat'î isbat edilmiştir ki: Dünyanın âhirete bakan yüzüyle, Esmâ-yi ilâhiye'ye mukabil olan yüzünü sevmek, sebab-i noksanîyet değil, belki medar-ı kemâldir ve o iki yüzde ne kadar ileri gitse, daha ziyade ibadet ve mârifetullahta ileri gider. Sahabelerin dünyası ise, işte o iki yüzdendir. Dünyayı âhîret mezraası görüp, ekip biçmişler. Mevcudatı, Esmâ-yi ilâhiye'nin âyinesi görüp, müştâ-

¹ Müsned 5/248, 257, 264

² Buhârî, *Tarihu kebir* 3/472; Zebidi, *İthafu's-sâde*, 8/81; el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* 1/344-345; Aliyyülkârî, *el-Esrârü'l-merfûa*, s. 108; Ayrıca Bkz.: el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/323, 338

Envâr-ı İslâmiye: İslâm nurları
Hakâik-i Kur'âniye: Kur'ân hakikatleri

Şahs-ı mânevî: Mânevî kişilik

Muhât: Etrafı çevrilmiş kuşatılmış

Kuvve-i iman: İman kuvveti

Tereşsuhat: Sızıntılar

Şiddet-i takvâ: Günahlardan titizlikle kaçınma, çok takvâli olma

Kemâl-i salâhat: Tam, kusursuz dindarlık, dîni yaşama

Müddei: İddia eden, davacı

Varid: Gelen, söylenen

Şiddet-i zaaf: Aşırı zayıflık

Ferâiz: Farzlar

Âhîrzaman: Son zaman, kıyame-tin kopmasına yakın zaman

Makbul: İtibar gören, beğenilen, geçerli

Eşhas: Şahıslar

Hususî: Kişiye has olan, şahsî

Fazilet-i külliye: Umumî fazilet

Ekseriyet: Çoğunluk

Ehl-i velâyet: Velilik makamına ulaşmış kimseler

Ashâb-ı kemâlât: Olgun insanlar, veliler

Terk-i dünya: Dünyadan vazgeçip bir kenara çekilme

Ednâ: En düşük. **Kat'î:** Kesin

Mevkîf: Durma yeri, durak

Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları

Sebeb-i noksanîyet: Eksiklik sebebi

Medar-ı kemal: Olgunluk vesilesi

Mârifetullah: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme, vicdan kültürü

Mezra: Tarla, ekilip mahsûl alınan yer. **Mevcudat:** Var olan şeyler, mahluklar

kane temaşa edip bakmışlar. Fena-yi dünya ise, fâni yüzüdü ki, insanın hevesâtına bakar.

Üçüncü Suâl: Tarikatlar, hakikatlerin yollarıdır. Tarikatların içerisinde en meşhur ve en yüksek ve cadde-i kübrâ iddia olunan tarîk-ı Nakşibendî hakkında, o tarikatın kahramanlarından ve imamlarından bazıları esasını böyle târif etmişler, demişler ki:

دَرْ طَرِيقِ نَقْشِبنَدِي لَا زِمَ آمَدَ چَارِ تَرَكِ: تَرَكِ دُنْيَا تَرَكِ عَقْبِي
تَرَكِ هَسْتِي تَرَكِ تَرَكِ

Yâni, Tarîk-ı Nakşî'de dört şeyi bırakmak lâzım: Hem dünyayı, hem nefis hesabına âhireti dahi maksud-i hakikî yapmamak; hem vücûdunu unutmak, hem ucbe, fahre girmemek için bu terkleri düşünmemektir. Demek hakikî mârifetullah ve kemâlât-ı insâniye terk-i mâsiva ile olur?

Elcevap: Eğer insan yalnız bir kalbden ibaret olsaydı; bütün mâsivayı terk, hattâ esmâ ve sıfâtı dahi bırakmak, yalnız Cenâb-ı Hakk'ın zâtına rabt-ı kalb etmek lâzım gelirdi. Fakat insanın akıl, ruh, sır, nefis gibi pek çok vazifedar letâifi ve hâssaları vardır. İnsan-ı kâmil odur ki bütün o letâifi, kendilerine mahsus ayrı ayrı tarîk-ı ubûdiyette, hakikat canibine sevk etmek ile sahabe gibi geniş bir dairede, zengin bir surette, kalb bir kumandan gibi, letâif askerleriyle kahramânâne maksada yürüsün. Yoksa kalb, yalnız kendini kurtarmak için askerini bırakıp tek başıyla gitmek, medar-ı iftihar değil, belki netice-i ıztırardır.

Dördüncü Suâl: Sahabelere karşı iddia-yi rüçhan nereden çıkıyor? Kim çıkıyor? Şu zamanda, bu meseleyi medar-ı bahsetmek nedendir? Hem Müçtehidin-i İzâm'a karşı müsavat dâva etmek neden ileri geliyor?

Müştakane: Arzulu ve iştıyaklı bir şekilde

Temâşa: Bakmak, seyretmek

Fenâ-i dünya: Dünya'nın ölümü

Hevesât: Nefsî istek ve arzular, hevesler.

Fâni: Ölümlü

Cadde-i kübrâ: En büyük yol

Tarîk-ı Nakşibendî: 14. y.y. ortalarında Buharalı büyük veli Muhammed Bahaüddin Nakşibend hazretleri tarafından kurulan tarikat

Maksud-i hakikî: Asıl gaye, gerçek hedef

Ucb: Kendini beğenmişlik

Fahr: Övünme, böbürlenme, büyülenme

Kemâlât-ı insaniye: İnsanı faziletler, güzellikler

Terk-i mâsivâ: Allah rızası olmayan işlerden, fani ve fena dünya işlerinden vazgeçip Allah rızasına yönelmek

Mâsivâ: Cenab-ı Hakk'dan başka her şey için kullanılan tabir

Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimleri

Rapt-ı kalb: Kalp bağlama, gönül verme. **Vazifedar:** Vazifeli

Letâif: Latifeler. Mâneviyatı hissetmeye yarayan mânevî duyular

İnsan-ı kâmil: Her bakımdan mükemmel insan.

Hasse: Duygu

Tarîk-ı ubûdiyet: Kulluk yolu

Câlib: Tarif, cihet, yan

Kahramânâne: Kahramanca

Medar-ı iftihar: Övünme vesilesi

Netice-i ıztırar: Çaresizlik sonucu

İddia-yi rüçhan: Üstünlük iddia etmek.

Medar-ı bahis: Söz konusu, tartışma vesilesi

Müçtehidin-i izâm: Büyük müçtehidler. **Müsavat:** Eşitlik

Elcevap: Şu meseleyi söyleyen iki kısımdır: Bir kısmı, sâfi ehl-i diyanet ve ehl-i ilimdir ki; bazı ehâdisi görmüşler, şu zamanda ehl-i takvâ ve salâhatı teşvik ve terğib için öyle mebhaslar açıyorlar. Bu kısma karşı sözümüz yok. Zâten onlar azdırlar, çabuk da intibaha gelirler. Diğer kısım ise gayet müthiş mağrur insanlardır ki; mezhepsizliklerini, Müçtehidîn-i İzâm'a müsâvat dâvası altında neşretmek istiyorlar ve dinsizliklerini, sahabeye karşı müsavat dâvası altında icra etmek istiyorlar.

•Çünkü, **evvelen**; o ehl-i dalâlet sefahete girmiş, sefahette tiryaki olmuş, sefahete mâni olan tekâlif-i Şer'îye'yi yapamıyor. Kendine bir bahane bulmak için der ki: “Şu mesâil, içtihadıyedirler. O mesâilde mezhepler birbirine muhalif gidiyor. Hem onlar da bizim gibi insanlardır, hatâ edebilirler. Öyle ise; biz de onlar gibi içtihad ederiz, istediğimiz gibi ibadetimizi yaparız. Onlara tâbi olmaya ne mecburiyetimiz var?” İşte bu bedbahtlar, bu desise-i şeytânîye ile, başlarını mezahibin zincirinden çıkarıyorlar. Bunların şu dâvaları ne kadar çürük, ne kadar esassız olduğu Yirmi Yedinci Söz'de kat'î bir surette gösterildiğinden ona havale ederiz.

•**Sâniyen**; o kısım ehl-i dalâlet baktılar ki, müçtehidînlerde iş bitmiyor. Onların omuzlarındaki, yalnız nazariyât-ı diniyedir. Halbuki bu kısım ehl-i dalâlet, zaruriyât-ı diniyeyi terk ve tağyir etmek istiyorlar. “Onlardan daha iyiyiz.” deseler, meseleleri tamam olmuyor. Çünkü; müçtehidîn, nazariyata ve kat'î olmayan teferruata karışabilirler. Halbuki bu mezhepsiz ehl-i dâlalet, zarûriyât-ı diniyede dahi fikirlerini karıştırmak ve kabil-i tebdil olmayan me-sâili tebdil etmek ve kat'î erkân-ı İslâmiye'ye karşı gelmek istediklerinden, el-bette zarûriyât-ı diniyenin hameleleri ve direkleri olan sahabelere işecekler. Heyhat! Değil bunlar gibi insan suretindeki hayvanlar, belki hakikî insanlar

Sâfi: Duru, temiz, katıksız

Ehl-i diyanet: Dindar kimseler

Ehl-i ilim: Âlimler

Ehâdis: Hadisler

Ehl-i takvâ ve salâhat: Allah'tan hakkıyla korkan ve günahlardan kaçınan, dindar kimseler

Terğib: Arzu uyandırma, teşvik etme

Mebhas: Fasil, bab

İntibah: Uyanma, harekete geçme

İcra etmek: Yürütmek, yerine getirmek

Evvelen: İlk olarak

Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar

Sefâhet: Zevk ve eğlenceye –aşır derecede– düşkünlük, akalsızlık

Tekâlif-i şer'îye: Dinî yükümlülükler

Mesâil: Meseleler

İçtihadîye: İctihatla ilgili, içtihad aittir

Tâbi: Bağlı olma, uyma

Bedbaht: Bahtsız, talihsiz, mahrum

Desise-i şeytaniye: Şeytanın hile ve entrikaları

Müçtehidîn: İctihad edenler, İmâm-ı A'zam, imâm-ı Şafîî gibi âyet ve hadislerden hüküm çıkaran İslâm âlimleri

Nazariyât-ı diniye: Dinin nazari meseleleri

Mezahib: Mezhepler

Zaruriyât-ı diniye: Dinin değişmez, kesin hükümleri

Tağyir etmek: Değiştirmek

Nazariyât: İlmî görüşler, düşünceler

Kat'î: Kesin.

Teferruât: Ayrıntılar

Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar

Kabil-i tebdil: Değiştirilebilir

Tebdil etmek: Değiştirmek

Erkân-ı İslâmiye: İslâm'ın rükünleri

Heyhat: Yazık, ne yazık, ne kadar uzak.

Suret: Şekil, biçim

ve hakikî insanların en kâimleri olan evliyanın büyükleri, sahabenin küçüklere karşı müsavat dâvasını kazanamadıkları, gayet kat'î bir surette Yirmi Yedinci Söz'de isbat edilmiştir.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى رَسُوْلِكَ الَّذِىْ قَالَ: لَا تَسُبُّوْا اَصْحَابِىْ لَوْ اَنْفَقَ
اَحَدُكُمْ مِثْلَ اَحَدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ نِصْفَ مَدٍّ مِنْ اَصْحَابِىْ.¹ صَدَقَ رَسُوْلُ اللّٰهِ
سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ²

* * *

¹ Allah'ım, "Ashabıma sövmeyin. Şayet sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın infak etse, bu ashabımdan birisinin yarım avuçluk yaptığı infakın değerine ulaşamaz." (Buhârî, *fezâilu ashabi'n-nebi* 5; Müslim, *fezâilu's-sahâbe* 221, 222) diyen senin Rasûlüne ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

² Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

Yirmi Sekizinci Söz

Cennet'e dairdir

Şu Söz'ün iki makamı var. Birinci Makam, Cennet'in bâzı letâîfine işaret eder. Fakat Onuncu Söz'de on iki hakikat-i katia ile, gayet kat'î bir sûrette ve bu Söz'ün İkinci Makam'ında Onuncu Söz'ün hülâsası ve esâsı, müteselsil gayet metin Arabî bir bürhân-ı kat'î ile gayet parlak bir tarzda vücûdu isbat olunan Cennet'in isbat-ı vücûdundan bahis değil, belki, şu makamda yalnız suâl ve cevaba ve tenkide medar olan birkaç ahvâl-i Cennet'ten bahseder. Eğer tevfik-i ilâhî refik olsa sonra azîm bir söz, o muazzam hakikate dair yazılacaktır, inşâallah.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ¹

Cennet-i bâkiyeye dair bâzı suâllere kısa cevaplardır.

¹ İman edip makbul ve güzel işler yapanları müjdele: Onlara içinden ırmaklar akan cennetler vardır. Öyle cennetler ki ne zaman, meyvelerinden kendilerine bir şey ikram edilirse: "Bu, daha önce de dünyada yediğimiz şey!" diyecekler. Oysa bu, onların aynınsı olmayıp, benzeri olarak kendilerine sunulacaktır. Orada onların tertemiz eşleri de olacak ve onlar orada devamlı kalacaklardır. (Bakara sûresi, 2/25)

Letâîf: Güzellikler

Hakikat-i katua: Kesin hakikatler

Kat'î: Kesin. **Sûret:** Şekil

Hülâsa: Öz

Müteselsil: Art arda gelen

Metin: Güçlü, sağlam

Arabî: Arapça. **Tenkid:** Eleştiri

Burhan-ı kat'î: Kesin delil

İspat-ı vücud: Varlığını gösterme

Bahis: Konuşulan şey, söz

Medar: Vesile, sebep

Ahvâl-i Cennet: Cennetin hâlleri

Tevfik-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın yardımı. **Refik:** Yardımcı

Azîm: Büyük, kuvvetli, ehemmiyetli

Muazzam: Çok büyük, muhteşem

Cennet-i bâkiye: Dâimi, kalıcı cennet

Cennet'e dair, Cennet'ten daha güzel, hûrilerinden daha latîf, selsebilinden daha tatlı olan beyânât-ı âyât-ı Kur'âniye kimseye söz bırakmamıştır ki, fazla bir şey söylensin. Fakat o parlak, ezeli ve ebedî, yüksek ve güzel âyetleri fehme takrib için, bâzı basamakları; hem o cennet-i Kur'âniye'den nümune için bâzı çiçeklerin nümunesi nev'inden bâzı nükteleri söyleyeceğiz. Beş rumuzlu suâl ve cevapla işaret edeceğiz. Evet, Cennet bütün lezâiz-i mâneviyeye medar olduğu gibi, bütün lezâiz-i cismâniyeye de medardır.

Suâl: Kusurlu, noksaniyetli, mütegayyir, kararsız, elemli cismâniyetin ebediyetle ve Cennet'le ne alâkası var? Madem, ruhun âli lezâizi vardır; ona kâfidir. Lezâiz-i cismâniye için, bir haşr-i cismânî neden icab ediyor?

İclevap: Çünkü, nasıl toprak; suya, havaya, ziyaya nisbeten kesafetli, karanlıktır; fakat masnuat-ı ilâhiye'nin bütün envâ'ına menşe' ve medar olduğundan bütün anâsır-ı sairenin mânen fevkine çıktığı gibi.. hem kesafetli olan nefs-i insâniye; sırr-ı câmiyet itibariyle, tezekkî etmek şartıyla bütün letâif-i insâniyenin fevkine çıktığı gibi; öyle de, cismâniyet; en câmi', en muhit, en zengin bir âyine-i tecelliyât-ı Esmâ-yi ilâhiye'dir. Bütün hazâin-i rahmetin müddeharatını tartacak ve mizâna çekecek âletler, cismâniyettedir. Meselâ: Dildeki kuvve-i zâika, rızık zevkinde envâ'-ı mat'umat adedince mizânlarla menşe' olmasaydı; her birini ayrı ayrı hissedip tanımazdı, tadıp tartamazdı. Hem ekser Esmâ-yi ilâhiye'nin tecelliyâtını hissedip bilmek, zevk edip tanımak cihazatı, yine cismâniyettedir. Hem gayet mütenevvi ve nihayet derecede ayrı ayrı lezzetleri hissedecek istidatlar, yine cismâniyettedir.

Hurî: Tavsif edilemeyecek derecede güzel olan cennet kızları
Selsebil: Cennet'te bir çeşmenin adı. **Latîf:** Güzel, şirin, tatlı
Beyanat-ı âyât-ı Kur'âniye: Kur'an âyetlerinin açıklamaları
Ezelî: Başlangıcı olmayan
Ebedî: Sonu olmayan
Fehm: Anlama
Takrib: Yaklaşırma
Cennet-i Kur'âniye: Kur'an cenneti. **Nümune:** Örnek, misal
Nev': Tür. **Rûmuz:** Sembol, işaret
Lezâiz-i mâneviye: Manevî lezzetler
Medar: Vesile, sebep
Lezâiz-i cismâniye: Bedene ait lezzetler. **Noksaniyet:** Eksiklik
Mütegayyir: Değişken
Cismâniyet: Cisim, vücut
Ebediyet: Sonsuzluk, dâimîlik

Âli: Yüce, ulu. **Lezâiz:** Lezzetler
Kâfi: Yeten, kâfi gelen, ihtiyacı karşılayan
Haşr-i cismânî: Ölmüş bedenlerin dirilmesi
İcab: Gerekme, lüzum. **Ziya:** Işık
Nisbeten: Nisbetle, kıyasla
Kesafet: Yoğunluk, sıklık, koyuluk
Masnuât-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın sanat eserleri
Envâ: Türler
Menşe: Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği yer. **Medar:** Vesile, sebep
Anâsır-ı saire: Başka unsurlar
Fevk: Üstünde, daha fazla
Nefs-i insâniye: İnsan nefsi
Sırr-ı câmiyet: Kapsamlı olmanın sırrı. **Tezekkî:** Temizlenme
Letâif-i insâniye: Maneviyatı hissetmeye yarayan kalbî duyarlar

Câmi: Toplayan, kapsamlı
Muhit: Kuşatan, kaplayan
Âyine-i tecelliyât-ı esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının eserlerinin görüldüğü ayna. **Mizan:** Terâzi
Hazâin-i rahmet: Rahmet hazineleri
Müddeharât: Biriktirilmiş, toplanıp saklanmış şeyler
Kuvve-i zâika: Tatma duyusu
Envâ-ı mat'umat: Yiyecek, çeşitleri
Ekser: En çok, en fazla
Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları
Tecelliyât: Görünmeler, belirmeler, yansımalar
Cihâzât: Âletler, sistemler
Mütenevvi: Çeşitli
Nihayet: Son derece
İstidat: Kabiliyet, yetenek

Madem şu kâinatın Sâniî, şu kâinatla bütün hazâin-i rahmetini tanıttırmak ve bütün tecelliyât-ı esmâsını bildirmek ve bütün enva'-ı ihsânâtını tatbik etmek istediğini; kâinatın gidişatından ve insanın câmiyetinden, –On Birinci Söz'de isbat edildiği gibi– kat'î anlaşılıyor. Elbette şu seyl-i kâinatın bir havz-ı ekberi ve bu kâinat tezgâhının işlediği mahsulâtın bir meşher-i a'zamı ve şu mezraa-yı dünyanın bir mahzen-i ebedîsi olan dâr-ı saadet, şu kâinata bir derece benzeyecektir. Hem cismânî, hem ruhânî bütün esâsâtını muhafaza edecektir. Ve o Sâni'-i Hakîm ve o Âdil-i Rahîm; elbette cismânî âletlerin vezaifine ücret olarak ve hidematına mükâfat olarak ve ibâdât-ı mahsusalarına sevab olarak, onlara lâıyk lezâizi verecektir. Yoksa hikmet ve adâlet ve rahmetine zıd bir hâlet olur ki, hiçbir cihetle onun cemâl-i rahmetine ve kemâl-i adâletine uygun değildir; kabil-i tevfiğ olamaz.

Suâl: Cisim, eğer hayatı olsa; ecza-yı bedenî daim terhib ve tahlildedir, inkıraza mahkûmdur, ebediyete mazhar olamaz. Ekl ve şürb, beka-yı şahsî ve muamele-i zevciye ise beka-yı nev'î içindir ki; şu âlemde birer esâs olmuşlar. Âlem-i ebediyette ve âlem-i uhrevîde, şunlara ihtiyaç yoktur. Neden Cennet'in en büyük lezâizi sırasına geçmişler?

İclevap: Evvelâ, şu âlemde cism-i zîhayatın inkıraza ve mevte mahkûmiyeti ise, varidat ve masarîfın muvazenesizliğindendir. Çocukluktan sinn-i kemâle kadar varidat çoktur; ondan sonra masarîf ziyadeleşir, muvazene kaybolur, o da ölür. Âlem-i ebediyette ise; zerrât-ı cisim sâbit kalıp terhib ve

Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan
Tecelliyât-ı esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının eserlerinin görünmesi
Envâ-ı ihsânât: İyilik ve lütufların her çeşidi
Câmiyet: Geniş kapsamlılık, enginlik. **Kat'î:** Kesin
Seyl-i kâinat: Kâinatın şiddetli akışı. **Mahsulât:** Ürünler
Havz-ı ekber: En büyük havuz
Meşher-i âzam: Çok büyük sergi
Mezraa-i dünya: Dünya tarlası
Mahzen-i ebedî: Sonsuz kaynak
Dâr-ı saadet: Mutluluk yurdu, cennet. **Cismânî:** Bedene ait
Ruhanî: Ruha ait
Esâsât: Esaslar, temeller
Sâni-i Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan Yaradan
Vezâif: Vazifeler

Âdil-i Rahîm: Her işini merhamet ve adâlet çerçevesinde gerçekleştiren zat.
Hidemât: Hizmetler
İbâdât-ı mahsusa: Hususî ibadetler. **Lezâiz:** Lezzetler
Hâlet: Hâl, sûret, keyfiyet
Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği
Kemâl-i adâlet: Cenab-ı Hakk'ın adâletinin mükemmelliği ve kusursuz olması
Kabil-i tevfiğ olmak: Uygun düşmek
Hayatî: Hayat sahibi
Ecza-yı bedenî: Bedenin kısımları
Terhib: Birkaç şeyden meydana getirilmiş şey
Tahlîl: Unsurlarına ayırma, çözülme
İnkıraz: Sona erme, tükenme, kaybolma

Ebediyete mazhar: Ebedî hayata nail olmuş, ebedilikle şerefendirilmiş
Ekl ve şürb: Yeme-İçme
Beka-yı şahsî: Kişinin varlığının devamı
Muamele-i zevciye: Evlilik ilişkisi
Beka-yı nev'î: Türün devamı
Âlem-i ebediyet: Sonsuzluk âlemi
Âlem-i uhrevî: Ahiret âlemi
Cism-i zîhayat: Canlı beden
İnkıraz: Sona erme, tükenme, kaybolma
Varidat: Gelirler
Mevt: Ölüm
Masarîf: Giderler
Muvâzenesizlik: Ölçsüzlük, dengesizlik
Sinn-i Kemâl: Olgunluk yaşı
Âlem-i ebediyet: Sonsuzluk âlemi
Zerrat-ı cisim: Bedenin zerrelere

tahlile mâruz değil. Veyahut muvazene sâbit kalır; ^(Hâşiyeye) varidat ile masarîf müvazenettir. Devr-i daimî gibi, cism-i zîhayat; telezüzat için, hayat-ı cismânîye tezghâhının işlettilmesiyle beraber ebedileşir. Ekl ve şûrb ve muamele-i zevciye; gerçi bu dünyada bir ihtiyaçtan gelir, bir vazifeye gider; fakat, o vazifeye bir ücret-i muaccele olarak öyle mütenevvi lezzet lezzet içlerine bırakılmıştır ki, sair lezâize tereccuh ediyor. Madem bu dâr-ı elemde, bu kadar acib ve ayrı ayrı lezzetlere medar, ekl ve nikâhtır; elbette dâr-ı lezzet ve saadet olan Cennet'te o lezzetler; o kadar ulvî bir sûret alıp ve vazife-i dünyevînin uhrevî ücretini de lezzet olarak ona katarak ve dünyevî ihtiyacı dahi, uhrevî bir hoş iştiha sûretinde ilâve ederek, Cennet'e lââyık ve ebediyete münaşib, en câmi' hayatdar bir mâden-i lezzet olur.

Evet, ¹ وَمَا هَذِهِ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُمْ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهيَّ الْحَيَوانُ ¹

rinca, şu dâr-ı dünyada, câmid ve şuursuz ve hayatsız maddeler, orada şuurlu hayattardır. Buradaki insanlar gibi orada da ağaçlar, buradaki hayvanlar gibi oradaki taşlar, emri anlar ve yapar. Sen bir ağaca desen: “Filân meyveyi bana getir.” getirir. Filân taş desen: “Gel.” gelir. Madem taş, ağaç, bu derece ulvî bir sûret alırlar; elbette ekl ve şûrb ve nikâh dahi; hakikat-i cismânîyelerini muhafaza etmekle beraber, cennet'in dünya fevkindeki derecesi nisbetinde, dünyevî derecelerinden o derece yüksek bir sûret almaları iktiza eder.

^(Hâşiyeye) Şu dünyada cism-i insanî ve hayvanî, zerrât için güya bir misafirhane, bir kışla, bir mekteb hükmündedir ki; câmid zereler ona girerler, hayatdar olan âlem-i bekaya zerrât olmak için liyakat kesb ederler, çıkarlar. Âhirette ise ¹ وَمَا هَذِهِ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُمْ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهيَّ الْحَيَوانُ ¹ sırınca, nur-i hayat orada âmm-dır. Nurlanmak için o seyrüsefere ve o tâlimat ve tâlime lüzum yoktur. Zereler demirbaş olarak sâbit kalabilirler.

¹ “...Ebedî âhiret diyarı ise, hayatın ta kendisidir.” (Ankebût sûresi, 29/64)

¹ Bu dünya hayatı geçici bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir ve ebedî âhiret diyarı ise, hayatın ta kendisidir. (Ankebût sûresi, 29/64)

Tahlil: Unsurlarına ayırma, çözülme
Muvâzene: Denge
Cism-i insanî ve hayvanî: İnsan ve hayvan bedeni
Zerrât: Zereler
Camid: Donuk, cansız
Hayattar: Hayat sahibi
Âlem-i beka: Ebedî âlem, âhiret âlemi. **Liakat:** Lâyık olma
Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek. **Âmm:** Umumi, genel
Nur-i hayat: Hayat nuru
Seyr ü sefer: Gidiş geliş
Talim: Öğretme, eğitime

Devr-i daimî: Durmadan, durmacasına dönüp dolaşma
Telezüzat: Lezzetler
Hayat-ı cismânîye: Bedene ait hayat. **Ebedî:** Sonsuz, nihayetsiz
Ekl ve şûrb: Yeme-içme
Muamele-i zevciye: Evlilik ilişkisi
Ücret-i muaccele: Peşin olarak verilen ücret. **Mütenevvi:** Çeşitli
Sâir: Diğer, başka
Lezâiz: Lezzetler
Tereccuh: Üstün olmak
Dâr-ı elem: Acılar diyarı, dünya
Acib: Şaşırtıcı, hayret verici

Medâr: Vesile, sebep. **Ekl:** Yeme
Dâr-ı lezzet: Lezzet yurdu, cennet
Vazife-i dünyevîye: Dünyaya ait vazife. **Ulvi:** Yüksek, yüce
Uhrevî: Ahirete dair, öteki dünyaya ait. **Sûret:** Görünüş, çehre
Dünyevî: Dünyaya dair, dünya ile ilgili
Câmi': Toplayan, kapsamlı
Mâden-i lezzet: Lezzet kaynağı
Dâr-ı dünya: Dünya yurdu
Câmid: Donuk, cansız
Fevk: Üstünde, daha fazla
İktiza: Gerektirme

Suâl: ¹ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ¹ sırrınca: “Dost, dostuyla beraber Cennet’te

bulunacaktır.” Halbuki, basit bir bedevî, bir dakikada sohbet-i nebeviye’de lillâh için bir muhabbet peyda eder; o muhabbetle, Cennet’te Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)’ın yanında bulunması lâzım gelir. Halbuki gayr-ı mütenâhî feyze mazhar Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)’ın feyzi, bir basit bedevî feyziyle nasıl birleşir?

Elcevap: Bir temsil ile, şu ulvî hakikate şöyle bir işaret ederiz ki: Meselâ; gayet güzel ve şa’şaalı bir bağda muhteşem bir zât, gayet büyük bir ziyafet, gayet müzeyyen bir seyrangâh öyle bir sûrette ihzâr etmiş ki; kuvve-i zâikanın hissedecek bütün lezâiz-i mat’ûmatı câmi’, kuvve-i bâsırının hoşuna gidecek bütün mehâsini şâmil, kuvve-i hayâliyyeyi keyiflendirecek bütün garâibi müstemil ve hâkezâ.. bütün havâss-ı zâhire ve bâtnâyı okşayacak ve memnun edecek her şeyi içine koymuştur. Şimdi iki dost var. Beraber o ziyafete giderler. Bir locada, bir sofrada oturuyorlar. Fakat, birisinin kuvve-i zâikası pek az olduğundan cüz’î zevk alır. Gözü de az görüyor. Kuvve-i şâmmesi yok. Sanayi-i garibeden anlamaz. Hârika şeyleri bilmez. O nûzhetgâhın, binden ve belki milyondan birisini, kabiliyeti nisbetinde ancak zevkederek istifade eder. Diğeri ise; bütün zâhirî ve bâtinî duyguları, akıl ve kalb ve his ve latîfeleri, o derece mükemmel ve o mertebe inkişaf etmiştir ki; o seyrangâhtaki bütün incelikleri, güzellikleri ve letâifi ve garâibi ayrı ayrı hissedip zevkederek, ayrı ayrı lezzet aldığı hâlde o dost ile omuz omuzadır.

Madem, bu karmakarışık, elemli ve daracık şu dünyada böyle oluyor. En küçük ile en büyük beraber iken, serâdan süreyyaya kadar fark oluyor.

¹ Bkz.: Buhârî, edeb 96; Müslim, birr 165.

Bedevî: Çölde yaşayan, göçebe
Sohbet-i Nebeviye: Hz. Peygamberin (s.a.s.) sohbeti
Lillâh: Allah için
Peyda etmek: Elde etmek, kazanmak
Gayr-ı mütenâhî: Sonsuz, sınırsız olmayan. **Feyz:** Bereket
Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş. **Ulvi:** Yüksek, yüce
Temsil: Örnek, benzetme
Şa’şaalı: Parlak, gösterişli
Müzeyyen: Süslü
Seyrangâh: Seyran yeri, mesîre, gezi yeri
İhzâr: Hazırlama

Kuvve-i zâika: Tat alma duyusu
Lezâiz-i mat’ûmat: Yiyeceklerin verdiği lezzetler
Câmi’: Toplayan, kapsamlı
Kuvve-i bâsıra: Görme duyusu
Mehâsin: Güzellikler
Şâmil: Kaplayan, içine alan
Kuvve-i hayaliye: Hayal gücü
Garâib: Tuhaf, şaşılacak şeyler
Müstemil: Kaplayan, içine alan
Hâkezâ: Böyle, bunun gibi, böylece
Cüz’î: Biraz, pek az
Kuvve-i şâmm: Koku alma duyusu
Havass-ı (hamse-i) zâhire: Dıştaki beş duygu; görme, işitme, tatma, koklama, dokunma

Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Havass-ı (hamse-i) bâtne: İçteki beş duygu; hayal, akıl, hafıza, vahime ve mutasarrıfa. Başka bir açıdan: Sâika, şâika, rüya-yı sâdika, hiss-i kable’l-vukû’, keşf-i sahih
Sanayi-i garibe: Güzel sanatlar
Nûzhetgâh: Seyir geri, gezinti yeri, eğlence yeri
Bâtinî: Görünmeyen, içteki, derûnî
Latife: Manevî duygu
İnkişaf: Gelişme
Letâif: Latîfeler. Mâneviyâtı hissetmeye yarayan kalbî duyular
Seradan süreyyaya kadar: Yerden göğe kadar

Elbette dâr-ı saadet ve ebediyet olan Cennet'te bittarîk-ıl evlâ, dost, dostu ile beraber iken, her birisi istidadına göre sofraya-yi Rahmanirrahîm'den, istidadları derecesinde hisselerini alırlar. Bulundukları cennetler ayrı ayrı da olsa, beraber bulunmalarına mâni olmaz. Çünkü; Cennet'in sekiz tabakası birbirinden yüksek oldukları hâlde, umumun damı Arş-ı a'zam'dır.¹ Nasıl ki mahruî bir dağın etrafında, birbiri içinde, birbirinden yüksek, kaidesinden zirvesine kadar surlu daireler bulunsun; o daireler birbirinin üstündedir; fakat, birbirinin güneş görmelerine mâni olmaz, birbirinden geçebilir, birbirine bakar. Öyle de Cennet'ler de buna yakın bir tarz ile olduğu, ehâdisin müte-nevvi rivâyâtı işaret ediyor.

Suâl: Ehâdiste denilmiş: “*Hûriler yetmiş hulleyi giydikleri hâlde, bacaklarının kemiklerindeki ilikleri görünüyor.*”² Bu ne demektir? Ne mânâsı var? Nasıl güzelliştir?

Elcevap: Mânâsı pek güzeldir ve güzelliği pek şirindir. Şöyle ki: Şu çirkin, ölü, câmid ve çoğu kırsı olan dünyada; hüsün ve cemâl, yalnız göze güzel görünüp, ülfete mâni olmazsa, yeter. Halbuki, güzel, hayatdar, revnakdar, bütün kırsırsız lûb ve kabuksuz iç olan Cennet'te; göz gibi bütün insanın duyguları, latifeleri, cins-i latîf olan hûrilerden ve hûriler gibi ve daha güzel, dünyadan gelme, Cennet'teki nisâ-yi dünyeviyeden ayrı ayrı hisse-i zevklerini, çeşit çeşit lezzetlerini almak isterler. Demek en yukarı hullenin güzelliğinden tut, tâ kemik içindeki iliklere kadar, birer hissin birer latîfenin medar-ı zevki olduğunu hadîs işaret ediyor.

Evet, “Hûrilerin yetmiş hulleyi giymeleri ve bacaklarındaki kemiklerin ilikleri görünmesi” tâbiriyle hadîs-i şerif işaret ediyor ki: İnsanın ne kadar hüsünperver ve zevkperest ve zînete meftun ve cemâle müştak duyguları ve hâssaları ve kuvâları ve latifeleri varsa, umumunu memnun edip doyuracak

¹ Bkz.: Buhârî, *tevhid* 22; Tirmizî, *sıfatü'l-cennet* 4.

² Tirmizî, *sıfatü'l-cennet* 5. Ayrıca Bkz.: Müslim, *cennet* 14, 17.

Dâr-ı saadet: Mutluluk diyarı
Ebediyet: Ebedilik, sonsuzluk, dâimilik
Bittarîk-ıl evlâ: Öncelikli olarak
İstidad: Kabiliyet, yetenek
Sofra-yi Rahmânürrahîm: Cenab-ı Hakk'ın sofrası
Mâni: Men'eden, engel olan
Arş-ı A'zam: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi. **Mahruî:** Koni şeklinde
Ehâdis: Hadisler

Mütelevvî: Çeşitli
Rivâyât: Rivayetler
Hurî: Tavsis edilemeyecek derecede güzel olan cennet kızları
Hulle: Cennet elbisesi
Câmid: Cansız, donuk
Hayatdar: Canlı
Revnakdar: Güzel, süslenmiş, parlak
Kırsı: Kabuk. **Lûb:** İç, öz
Latîfe: Mâneviyatı hissetmeye yarayan kalbî duygu

Cins-i latîf: Güzel cins yani kadın
Nisâ-i dünyevîye: Dünya kadınları
Hisse-i zevk: Zevk payı
Medâr-ı zevk: Zevk vesilesi
Hüsünperver: Güzelliği seven
Zevkperest: Zevke eğlenceye aşırı derecede düşkün. **Zînet:** Süs
Meftun: Vurulmuş, tutkun
Cemâl: Güzellik, iç ve dış güzellik
Müştak: İstekli, arzulu
Hassa: Duygu
Kuvâ: Kuvvetler, güçler

ve her birisini ayrı ayrı okşayıp mes'ud edecek, maddî ve mânevî her nevi zînet ve hüsn-i cemâle hûriler câmi'dirler. Demek hûriler, Cennet'in aksam-ı zînetinden yetmiş tarzını, bir tek cinsten olmadığından birbirini setretmeyecek sûrette giydikleri gibi; kendi vücûdlarından ve nefis ve cisimlerinden, belki yetmiş mertebeden ziyade ayrı ayrı hüsün ve cemâlin aksamını gösteriyorlar; ¹ *وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ* işaretinin hakikatını gösteriyorlar.

Hem, Cennet'te lüzumsuz, kısrılı ve fuzulî maddeler olmadığından; ehl-i Cennet'in ekl ve şürbünden sonra kazuratı olmadığını² hadis-i şerif beyân ediyor. Madem şu süflî dünyada, en âdi zihayat olan ağaçlar, çok tegaddi ettikleri hâlde kazuratsız oluyorlar. En yüksek tabaka-yi hayat olan Cennet ehli, neden kazuratsız olmasın?

Suâl: Ehâdis-i şerifede denilmiştir ki: "*Bâzı ehl-i Cennet'e, dünya kadar bir yer veriliyor, yüz binler kasr, yüz binler hûri ihsan ediliyor.*" Bir tek adama bu kadar şeylerin ne lüzumu var, ne ihtiyacı var, nasıl olabilir ve ne demektir?

İlcevap: Eğer insan, yalnız câmid bir vücûd olsaydı veyahut yalnız mideden ibaret nebatî bir mahluk olsaydı veyahut yalnız mukayyed, ağır ve muvakkat ve basit bir zât-ı cismâniye ve bir cism-i hayvanîden ibaret olsaydı; öyle çok kasırlara, çok hûrilere lâayık ve mâlik olmazdı. Fakat insan öyle câmi' bir mu'cize-i kudrettir ki; hattâ şu dünya-yi fânide, şu kısa bir ömürde, şu inkişaf etmemiş bâzı letâifinin ihtiyacı cihetiyle bütün dünyanın saltanatı, serveti ve lezâizi verilse belki hırısı tok olmayacaktır. Halbuki ebedi

¹ Hülâsa orada canınız ne isterse, gözleriniz hangi manzaralardan hoşlanırsa hepsi var! (Zuhurf sûresi, 43/71)

² Buhârî, *bed'ül-halk*, 8; Müslim, *cennet* 17-19

Mes'ud: Mutlu, bahtiyar

Nevî: Tür

Zînet: Süs

Hüsn-i cemâl: Güzellik

Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran

Aksam-ı zînet: Süs bölümleri

Setretmeyecek: Örtmeyecek, kapatmayacak

Sûrette: Şekilde

Hüsün: Güzellik

Aksam: Parçalar, bölümler

Fuzulî: Gereksiz

Ehl-i Cennet: Cennetlikler

Ekl ve şürb: Yeme-İçme

Kazurat: İnsan veya hayvan dışı

Beyân: Açıklama

Süflî: Bayağı, adi, aşağı

Zihayat: Canlı

Tegaddi: Beslenmek

Tabaka-i hayat: Hayat tabakası

Ehâdis-i şerife: Hadis-i şerifler

Ehl-i Cennet: Cennetlikler

Kasr: Saray

Hûri: Tavsif edilemeyecek derecede güzel olan cennet kızları

Câmid: Cansız

Nebatî: Bitkisel

Mahluk: Yaratık

Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı

Muvakkat: Geçici, belli bir süre için olan

Zât-ı cismâniye: Bedenden ibaret varlık

Cism-i hayvanî: Hayvanî beden

Mâlik: Sahip

Câmi': Toplayan, kapsamlı

Mu'cize-i kudret: Kudret mucizesi

Dünya-yı fânî: Ölümlü dünya

İnkişaf: Gelişme

Letâif: Mânevî duygular

Lezâiz: Lezzetler

bir dâr-ı saadette, nihayetsiz istidada mâlik, nihayetsiz ihtiyaçlar lisanıyla, nihayetsiz arzular eliyle, nihayetsiz bir rahmetin kapısını çalan bir insan; elbette ehadiste beyân olunan ihsânât-ı ilâhiye'ye mazhariyeti makuldür ve hakıttır ve hakikattır. Ve şu hakikat-i ulviyeye bir temsil dürbünüyle rasad edeceğiz. Şöyle ki:

Bu dere bahçesi gibi, ^(Hâşiye) şu Barla bağ ve bahçelerinin her birinin ayrı ayrı mâliki bulunduğu hâlde, Barla'da gıdası itibariyle ancak bir avuç yeme mâlik olan her bir kuş, her bir serçe, her bir arı; "Bütün Barla'nın bağ ve bostanları, benim nüzhetgâhım ve seyrangâhımdır." diyebilir. Barla'yı zabt edip daire-i mülküne dahil eder. Başkalarının iştirâkı onun bu hükmünü bozmaz. *Hem, insan olan bir insan diyebilir ki: "Benim Hâlık'ım bu dünyayı bana hâne yapmış, güneş benim bir lâmbamdır; yıldızlar benim elektriklerimdir; yeryüzü çiçekli-miçekli halılarla serilmiş benim bir beşiğimdir."* der, Allah'a şükreder. Sair mahlukatın iştirâkı, onun bu hükmünü nakzetmez. Bilâkis, mahlûkat onun hânesini tezyin eder, hânenin müzeyyenatı hükmünde kalırlar.

Acaba bu daracık dünyada insan, insâniyet itibariyle, hattâ bir kuş dahi, böyle bir daire-i azîmede bir nevi tasarruf dâva etse, cesîm bir ni'mete mazhar olsa; geniş ve ebedî bir dâr-ı saadette, ona beş yüz senelik bir mesâfede bir mülk ihsan etmek, nasıl istib'âd edilebilir?

Hem nasıl ki; şu kesafetli, karanlıklı, dar dünyada güneşin pek çok âyînelerde bir anda aynen bulunması gibi; öyle de, nuranî bir zât, bir anda çok yerlerde aynen bulunması; –On Altıncı Söz'de isbat edildiği gibi– meselâ: Hazret-i Cebrâil (aleyhisselâm), bin yıldızda bir anda, hem Arş'ta, hem huzur-i nebevî'de, hem huzur-i ilâhî'de bir vakitte bulunması; hem Hazret-i Pey-

(Hâşiye) Sekiz sene kemâl-i sadakatla bu fakire hizmet eden Süleyman'ın* bahçesidir ki, bir veya iki saat zarfında şu söz orada yazıldı.

Ebedî: Sonsuz, nihayetsiz
Dâr-ı saadet: Saadet yurdu, cennet
İstidad: Kabilîyet, yetenek
Ehadis: Hadisler
İhsânât-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın lütf ve ihsanları
Mazhariyet: Nail olma
Makul: Akıllıca, akla uygun
Hakikat-i ulviye: Yüce hakikat
Temsil: Misal, örnek
Kemal-i sadakat: Tam bir sadakatle. **Rasad etmek:** Gözetmek
Nüzhetgâh: Gezinti yeri, eğlence yeri. **Mâlik:** Sahip

Seyrangâh: Seyran yeri, mesire, gezi yeri
Zabt etmek: İdaresi altına almak, kendine mal etmek
Daire-i mülk: Hakimiyet sahası
İştirâk: Katılım, beraber hareket etme. **Hâne:** Ev, mesken
Hâlık: Yaradan
Sâir: Diğer, başka
Mahlukat: Yaratıklar
Nakz etmek: Çürütmek, yıkmak
Tezyin: Donatmak, süslemek
Müzeyyenat: Süslü şeyler
İnsâniyet: İnsanlık

Daire-i azîme: Büyük saha
Tasarruf: Yönetme, kullanma, idare etme
Cesîm: Büyük
Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş
İstib'âd etmek: İhtimal vermemek, akla uzak görmek
Kesafet: Yoğunluk, kalınlık
Nuranî: Nurlu
Huzur-i Nebevî: Hz. Peygamberin huzurunda
Huzur-i İlahî: Cenab-ı Hakk'ın huzurunda

gamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haşirde bir anda ekser etkiya-ı ümmetiyle görüşmesi ve dünyada hadsiz makamlarda bir anda tezahür etmesi ve evliyanın bir nevî garibi olan ebdalların, bir vakitte çok yerlerde görünmesi ve avâmın, rü'yada bâzan bir dakikada bir sene kadar işler görmesi ve müşâhede etmesi ve herkesin kalb, ruh, hayâl cihetiyle bir anda pek çok yerlerle temas edip alâkadârâne bulunması, mâlûm ve meşhud olduğundan; elbette nuranî, kayıtsız, geniş ve ebedî olan Cennet'te, cisimleri ruh kuvvetinde ve hiffetinde ve hayâl sür'atinde olan ehl-i Cennet, bir vakitte yüz bin yerlerde bulunup yüz bin hûrilerle sohbet ederek yüz bin tarzda zevk almak, o ebedî Cennet'e, o nihaysiz rahmete lâyıktır ve Muhibir-i Sâdık'ın (aleyhissalâtu vesselâm) haber verdiği gibi hak ve hakikattır. Bununla beraber, bu küçük aklımızın terazisiyle o muazzam hakikatlar tartılmaz.

İdrâk-i maâli bu küçük akla gerekmez.

Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez. ¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ²

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ³

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى حَبِيبِكَ الَّذِي فَتَحَ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ بِحَبِيبَتِهِ وَبِصَلَاتِهِ وَأَيَّدَتْهُ أُمَّتُهُ عَلَى فَتْحِهَا بِصَلَوَاتِهِمْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ، اللَّهُمَّ أَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ بِشَفَاعَةِ حَبِيبِكَ الْمُخْتَارِ آمِينَ ⁴

* * *

¹ Ziya Paşa (1825-1880), Eş'âr-ı Ziyâ, Terkîb-i Bend.

² Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

³ Ya Rabbenal! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma. (Bakara sûresi, 2/286)

⁴ Allahım! Senin sevgine mazhariyeti ve dualarıyla cennetin kapılarını açan ve o kapıları O'na olan salavât-larıyla açmaları için ümmetini teşvik ettiğin Sevgiline salât ve selâm eyle. Allahım! O seçkin sevgilinin şefaa-tıyla bizleri iyi kullarıyla cennete koy. Âmin.

Ekser: En çok, en fazla

Etkiya-ı ümmet: Ümmet içinde takva sahibi kimseler

Ebdal: Sayıları yedi veya yetmiş olarak gösterilen bir evliya zümresi; dünya sevgisinden uzak, gönlünü, benliğini Allah'a adanmış, aşkın kimseler

Avâm: Sıradan insanlar, avam halktan biri. **Nevî:** Tür

Evliya: Veliler, Allah dostları

Alâkadarane: Alâkalı, ilgili bir şekilde. **Mâlûm:** Bilinen, belli

Meşhud: Görülen. **Nuranî:** Nurlu

Hürî: Tavsif edilemeyecek derecede güzel olan cennet kızları

Hiffet: Hafiflik

Ehl-i Cennet: Cennetlikler

Muhibir-i Sâdık: Doğruyu söyleyen haberci manasında Peygamberimizin (s.a.s) sıfatı

Muazzam: Büyük, yüce

İdrâk-i maâli: Büyük mes'eleleri kavramak. **Sıklet:** Ağırılık

Cennet Sözüne Küçük Bir Zeyl

Cehennem'e Dairdir

İkinci ve Sekizinci Söz'lerde isbat edildiği gibi; îmân, mânevî bir cennetin çekirdeğini taşıyor. Küfür dahi, mânevî bir cehennemin tohumunu saklıyor. Nasıl ki küfür, cehennemin bir çekirdeğidir; öyle de, cehennem, onun bir meyvesidir. Nasıl küfür, cehenneme duhûlüne sebeptir; öyle de, cehennemin vücûduna ve îcadına dahi sebeptir. Zira küçük bir hâkimin küçük bir izzeti, küçük bir gayreti, küçük bir celâli bulunsa, bir edepsiz ona serkeşane dese: "Beni te'dib etmezsin ve edemezsin!" Her hâlde, o yerde hapishane yoksa da, tek o edepsiz için bir hapishane teşkil edecek, onu içine atacaktır. Hâlbuki kâfir, cehennemi inkâr ile, nihayetsiz izzet ve gayret ve celâl sahibi ve gayet büyük ve nihayetsiz Kadîr bir Zât'ı tekzip ve isnad-ı acz ediyor, yalancılıkla ve acz ile ittiham ediyor, izzetine şiddetle dokunuyor, gayretine dehşetli dokunduruyor, celâline âsiyane ilişiyor. Elbette, farz-ı muhâl olarak, cehennemin hiçbir sebab-i vücûdu bulunmazsa da şu derece tekzip ve isnad-ı aczi tazammun eden küfür için bir cehennem hakedilecek, o kâfir içine atılacaktır.

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ¹

* * *

¹ "Ey büyük Rabbimiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih edersin. Sen bizi o ateş azabından koru!" (Âl-i İmran sûresi, 3/191)

Zeyl: Ek, ilâve

Duhul: Girmek

İcad: Varetmek, yaratmak

Celâl: Azamet, ululuk

Serkeşâne: Başıbozuk, dikbaşı, asi bir şekilde

Tedip: Haddini bildirme

Tekzip: Yalanlama

İsnad-ı acz: Kuvvetsiz ve güçsüz olduğunu iddia etme

Acz: Kuvvetsizlik, güçsüzlük

Âsiyâne: İsyankâr bir şekilde

Farz-ı muhâl: Olmayacak bir şeyi olacaktı gibi düşünme

Sebeb-i vücud: Varlık sebebi

Tazammun: İhtiva etme, içine alma

Halk etmek: Yaratmak

Yirmi Dokuzuncu Söz

Beka-i Ruḥ ve Melâike ve Haşr'e Dairdir

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ¹
قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّيَّ²

(Şu makam, iki maksad-ı esas ile bir mukaddimeden ibarettir.)

Mukaddime

Melâike ve ruhâniyatın vücûdu, insan ve hayvanların vücûdu kadar kat'îdir, denilebilir. Evet, On Beşinci Söz'ün Birinci Basamağı'nda beyan edildiği gibi: Hakikat kat'iyen iktiza eder ve hikmet yakînen ister ki; zemin gibi, semâvâtın dahi sekeneleri bulunsun ve zîşuur sekeneleri olsun ve o sekeneler o semâvâta münasib bulunsun.

Şeriatın lisanında, pek çok muhtelifü'l-cins olan o sekenelere melâike ve ruhâniyat tesmiye edilir.

¹ O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner... (Kadir sûresi, 97/4)

² Rûh Rabbimin emrindedir, O'nun bileceği işlerdendir. (İsrâ sûresi, 17/85)

Beka-i Ruh: Ruhun ölümsüzlüğü

Melâike: Melekler

Haşr: Kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları

Maksad-ı esâs: Asıl maksat

Mukaddime: Giriş, ön söz

Ruhaniyat: Ruhânî varlıklar

Vücud: Varlık, var olmak

Kat'î: Kesin

Beyân: Açıklama, izah

İktiza etmek: Gerektirme

Hikmet: Her şeyi yerli yerinde yapmak

Yakînen: Kesin, şüphesiz bir şekilde

Semâvât: Gökyüzü

Sekene: Sâkinler, bir yeri mesken tutan, orada oturanlar

Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi varlık(lar).

Münasib: Uygun

Muhtelif-ül cins: Değişik türler

Tesmiye etmek: İsimlendirmek

Evet, hakikat böyle iktiza eder. Zira şu zeminimiz, semâya nisbeten küçüklüğü ve hakaretiyle beraber, zîşuur mahlûklarla doldurulması, arasına boşaltıp yeniden yeni zîşuurlarla şenlendirilmesi işaret eder, belki tasrih eder ki; şu muhteşem burçlar sahibi olan müzeyyen kasırlar misâli olan semâvât dahi, nur-i vücûdun nuru olan zîhayat ve zîhayatın ziyası olan zîşuur ve zevil-idrâk mahlûklarla elbette doludur. O mahlûklar dahi, ins ve cin gibi, şu saray-ı âlemin seyircileri ve şu kâinat kitabının mütalâacıları ve şu saltanat-ı rubûbiyet'in dellâllarıdır. Külli ve umumî ubûdiyetleri ile kâinatın büyük ve külli mevcudatın, tesbihâtlarını temsil ediyorlar.

Evet, şu kâinatın keyfiyatı, onların vücûdlarını gösteriyor. Çünkü; kâinata hadd ü hesaba gelmeyen dakik san'atlı tezyinat ve o mânidar mehâsin ile ve hikmetdar nukuş ile süslendirip tezyîn etmesi; bilbedahe ona göre mütefekkir ve istihsan edicilerin ve mütehayyir takdir edicilerin enzarını ister, vücûdlarını talep eder. Evet, nasıl ki hüsün elbette bir âşık ister. Taam ise, aç olana verilir. Öyle ise; şu nihayetsiz hüsn-i san'at içinde gıda-yi ervâh ve kût-i kulûb, elbette melâike ve ruhânîlere bakar, gösterir. Madem bu nihayetsiz tezyînat, nihayetsiz bir vazife-i tefekkür ve ubûdiyet ister. Halbuki ins ve cin, şu nihayetsiz vazifeye, şu hikmetli nezarete, şu vüs'atlı ubûdiyete karşı, milyondan ancak birisini yapabilir. Demek, bu nihayetsiz ve çok müte-nevvi olan şu vezâif ve ibadete, nihayetsiz melâike enva'ları, ruhâniyat ecnasları lâzımdır ki, şu mescid-i kebir-i âlemi saflarıyla doldurup şenlendirsinsin.

Evet, şu kâinatın her bir cihetinde, her bir dairesinde, ruhâniyat ve melâikelerden birer taife, birer vazife-i ubûdiyetle muvazzaf olarak bulunurlar.

Mahlûk: Yaratılmış
Tasrih etmek: Açıklamak
Müzeyyen: Süslü
Kasır: Saray
Nur-i vücûd: Varlık nuru
Zîhayat: Hayat sahibi, Canlı
Ziya: Işık
Zevil-idrâk: Akıl ve idrak sahibi
İns: İnsanlar
Saray-ı âlem: Dünya sarayı
Mütalâac: Dikkatlice okuyan, derinlemesine düşünen
Saltanat-ı Rubûbiyyet: Kâinatı yaratan ve yöneten Allah teâlâ-nın mutlak hâkimiyeti
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran
Külli: Bütün her şeyi içine alacak şekilde, genel
Umumî: Genel. **Ubûdiyet:** Kulluk

Tesbihât: Cenab-ı Hakk'ı noksan sıfatlardan tenzih etme
Keyfiyat: Durumlar, hâller, nitelikler
Mânidar: Manalı
Mehâsin: Güzellikler
Hikmetdar: Hikmetli
Nukuş: Nakışlar, süslemeler
Tezyin etmek: Donatmak, süslemek
Bilbedahe Açık olarak, âşikâr
Mütefekkir: Düşündür
İstihsan: Takdir etmek
Mütehayyir: Hayrete düşmüş, hayran kalmış
Enzar: Bakışlar
Hüsün: Güzellik
Taam: Yiyecek
Nihayetsiz: Sonu olmayan, ebedî
Hüsn-i san'at: Sanatın güzelliği

Gıda-yi ervah: Ruhların gıdası
Kût-i kulûb: Kalplerin azığı
Melâike: Melekler
Ruhânî: Ruhânî varlık
Tezyînat: Süslemeler, bezemeler, süsler
Vazife-i tefekkür: Tefekkür yü-kümlülüğü
Ubûdiyet: Kulluk
Vüs'atlı: Geniş
Mütenevvi: Çeşitli
Vezaif: Vazifeler
Enva': Çeşitler, türler
Ruhâniyat: Ruhânî varlıklar
Ecnas: Cinsler
Mescid-i kebir-i âlem: Büyük kâinat mescidi
Vazife-i ubûdiyet: Kulluk vazifesi
Muvazzaf: Vazifeli

Bazı rivayat-ı ehâdisiye'nin işârâtıyla ve şu intizam-ı âlemin hikmetiyle denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı câmide-i seyyare, yıldızlar seyyaratından tut, tâ yağmur kataratına kadar bir kısım melâikenin sefine ve merakibidirler.¹ O melâikeler, bu seyyarelere izn-i ilâhî ile binerler, âlem-i şehâdeti seyredip gezirler ve o merkeblerinin tesbihâtını temsil ederler. Hem denilebilir: Bir kısım hayatdâr ecsam, –bir hadîs-i şerifte “*Ehl-i Cennet ruhları, berzah âleminde yeşil kuşların cevflerine girerler ve Cennet'te gezerler.*”² diye işaret ettiği– “tuyûrun hudrun”³ tesmiye edilen Cennet kuşlarından tut, tâ sineklere kadar bir cins ervahın tayyareleridir. Onlar, bunların içine emr-i Hak'la girerler; âlem-i cismaniyâtı seyredip, o hayatdar cesedlerdeki göz, kulak gibi duyguları ile, âlem-i cismânîdeki mu'cizât-ı fıtratı temâşa ediyorlar, tesbihât-ı mahsusalarını edâ ediyorlar.

İşte, nasıl hakikat böyle iktiza ediyor, hikmet dahi aynen öyle iktiza ediyor. Çünkü; şu kesafetli ve ruha münasebeti az olan topraktan ve şu küdürretli ve nur-i hayata münasebeti pek cüz'î olan sudan, mütemadiyen hummalı bir faaliyetle, letâfetli hayatı ve nuraniyetli zevî'l-idrâki halkeden Fâtır-ı Hakîm, elbette, ruha çok lâyık ve hayata çok münasip şu nur denizinden ve hattâ şu zulmet bahrinden, şu havadan, şu elektrik gibi sair madde-i lafi-feden bir kısım zîşuur mahlukları vardır. Hem pek çok kesretli olarak vardır.

¹ Semânın, Allah'a secde hâlindeki meleklerle dolu olduğuna dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 9; İbn Mâce, *zühd* 19. Ayrıca Allah Teâlâ'nın (celle celâlüh), her bir damlasından bir melek yarattığı nehir için bkz.: Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/735.

² Müslim, *imâre* 121; Ebu Dâvud, *cihad* 25; Tirmizî, *tefsîru sûre* (3) 19; Müsned 1/266

³ Yeşil kuşlar. (Bkz.: Müslim, *imâre* 121; Ebu Dâvud, *cihad* 25; Tirmizî, *tefsîru sûre* (3) 19, *fezâilü'l-cihad* 13, Müsned 1/266, 6/386)

Âlem-i cismânîyât: Cisim âlemi

Âlem-i şehâdet: Görünen âlem, bu dünya

Bahr: Deniz

Cevf: İç. Göğüs boşluğu

Ecsam: Cisimler

Ecsâm-ı câmide-i seyyare: Uzak boşluğunda yüzen cansız cisimler

Edâ etmek: Yerine getirmek

Emr-i Hak: Cenab-ı Hak'ın emri

Ervah: Ruhlar

Fâtır-ı Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Halkeden: Yaratın

Hayatdâr: Canlı

Hummal: Sürekli, hareketli, sıkı

İktiza: Gerektirme

İntizâm-ı âlem: Kâinatın düzeni

İzn-i ilâhî: İlâhî izin

Katarat: Damlalar

Kesafet: Yoğunluk, kalınlık

Küdüret: Bulanıklık

Letâfetli: Hoş, güzel

Madde-i latîf: Şeffaf madde

Mahluk: Yaratık

Melâike: Melekler

Merakib: Binilecek şeyler

Mu'cizât-ı fıtrat: Yaratılış mucizesi

Münasib: Uygun

Mütemadiyen: Sürekli olarak, aralıksız şekilde

Nuraniyetli: Nurlu, parlak

Nur-i hayat: Hayat nuru

Rivayât-ı Ehadisiye: Hadis-i şerif rivayetleri

Sâir: Diğer, başka

Sefine: Gemi

Seyyarat: Gezegenerler

Tayyare: Uçak

Temaşa etmek: Bakıp seyretme

Tesbihât-ı mahsusa: Hususî olarak Cenab-ı Hak'ı ta'zim etmeler

Tesmiye: İsimlendirme

Zevîl-idrâk: Akıl, idrâk ve anlayış sahibi

Zîşuur: Şuur sahibi, şuurlu

Zulmet: Karanlık

Birinci Makşad

Melâikenin tasdiki, îmânın bir rûknüdür.

Şu maksatta dört nûkte-i esasiye vardır.

Birinci Esas

Vücudun kemâli, hayat iledir. Belki vücûdun hakikî vücûdu, hayat iledir. Hayat, vücûdun nurudur. Şuur, hayatın zıyasıdır. Hayat, her şeyin başıdır ve esasıdır. Hayat, her şeyi her bir zihayat olan şey'e mal eder. Bir şey'i, bütün eşyâya mâlik hükmüne geçirir. Hayat ile bir şey'-i zihayat diyebilir ki: "Şu bütün eşya, malımdır. Dünya, hânemdir. Kâinat, Mâlik'im tarafından verilmiş bir mülkümdür."

Nasıl ki ziya ecsamın görülmesine sebeptir ve renklerin –bir kavle göre–sebeb-i vücûdudur. Öyle de, Hayat dahi, mevcudatın keşşâfıdır. Keyfiyatın tahakkukuna sebeptir. Hem cüz'i bir cüz'iyi, küll ve küllî hükmüne getirir. Ve küllî şeyleri bir cüz'e sığdırmaya sebeptir. Ve hadsiz eşyayı, iştirak ve ittihad ettirip bir vahdete medâr, bir ruha mazhar yapmak gibi, kemâlât-ı vücûdun umumuna sebeptir. Hattâ hayat, kesret tabakatında bir çeşit tecelli-i vahdet'tir ve kesrette Ehadiyet'in bir âyinesidir. Bak hayatsız bir cisim, büyük bir dağ dahi olsa yetimdir, garibdir, yalnızdır. Münasebeti yalnız oturduğu mekân ile ve ona karışan şeyler ile vardır. Başka kâinatla ne varsa, o dağa nisbeten madumdur. Çünkü; ne hayatı var ki, hayat ile alâkadar olsun; ne şuuru var ki, taallûk etsin. Şimdi bak küçücük bir cisme, meselâ bal arısına. Hayat ona girdiği anda, bütün kâinatla öyle münasebet te'sis eder ki, bütün kâinatla, hususan zeminin çiçekleriyle ve nebâatları ile, öyle bir ticaret akdeder ki, diyebilir: "Şu arz, benim bahçemdir, ticarethanemdir."

Melâike: Melekler

Tasdik: Gerçek olduğunu, doğruluğunu belirtme

Rûkûn: Esas, temel

Nûkte-i esasiye: Temel incelik

Kemâl: Mükemmellik, fazilet

Şey'-i zihayat: Hayat sahibi şey

Hâne: Ev, mesken. **Ziya:** Işık

Ecsam: Cisimler. **Kavl:** Söz

Sebeb-i vücud: Varlık sebebi

Mevcûdât: Varlıklar

Keşşaf: Keşfeden, gizli sırları ve manaları ortaya çıkaran

Keyfiyat: Keyfiyetler, nitelikler

Tahakkuk: Gerçekleşme

Cüz'i: Küçük, ehemmiyetsiz

Küll: Hep, bütün, çok

Küllî: Umumi, bütün

Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz

İştirak: Ortaklık, katılma

İttihad: İttifak etme, birleşme, aynı fikirde olma. **Vahdet:** Birlik

Mazhar: Bir şeyin görüldüğü, teza-

hür ettiği yer. **Kesret:** Çokluk

Kemâlât-ı vücud: Varlık dünyasında bulunan mükemmellikler

Tecelli-i vahdet: Birliğin ve tek olmanın ortaya çıkması

Ehadiyyet Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği. **Medâr:** Vesile, sebep

Madum: Yok olan, mevcut olmayan

Şuûr: Bir şeyi anlama, tanıma ve kavrama gücü

Taallûk etmek: İlişgi, ilgisi olmak, asılmak

Te'sis etmek: Kurmak

Nebâtat: Bitkiler

Akdetmek: Yapmak

İşte, zîhayattaki meşhur havâss-ı zâhire ve bâtına duygularından başka, gayr-ı meş'ur sâika ve şâika hisleriyle beraber o arı, dünyanın ekser envâiyle ihtisas ve ünsiyet ve mübadele ve tasarrufa sahip olur. İşte en küçük zîhayatta hayat böyle te'sirini gösterse, elbette hayat tabaka-yi insâniye olan en yüksek mertebeye çıktıkça, öyle bir inbisat ve inkişaf ve tenevvür eder ki; hayatın ziyası olan şuur ile, akıl ile bir insan kendi hânesindeki odalarda gezdiği gibi, o zîhayat, kendi aklı ile avâlim-i ulviyede ve ruhiyede ve cismâniyede gezer. Yâni, o zîşuur ve zîhayat, mânen o âlemlere misafir gittiği gibi, o âlemler dahi o zîşuurun mir'at-ı ruhuna misafir olup irtisam ve temessül ile geliyorlar.

Hayat, Zât-ı Zülcelâl'in en parlak bir bürhân-ı vahdeti ve en büyük bir mâden-i ni'meti ve en latîf bir tecelli-i merhameti ve en hafî ve bilinmez bir nakş-ı nezih-i san'atıdır.

Evet, hafî ve dakiktir. Çünkü; enva'-ı hayatın en ednası olan hayat-ı nebat ve o hayat-ı nebatın en birinci derecesi olan çekirdekteki ukde-i hayatîyenin tenebbühü, yâni uyanıp açılarak neşv ü nema bulması, o derece zâhir ve kesrette ve mebzuliyette, ülfet içinde, zaman-ı Âdem'den beri hikmet-i beşeriyenin nazarında gizli kalmıştır. Hakikati, hakikî olarak beşerin aklı ile keşfedilmemiş. Hem hayat, o kadar nezih ve temizdir ki; iki vechi, yâni, mülk ve melekûtiyet vecihleri temizdir, pâkdır, şeffaftır. Dest-i kudret, esbabın per-

Avâlim-i ulviye: Yüce âlemler
Bürhân-ı vahdet: Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin delili

Cismâniye: Cisme ait, cisimle ilgili
Dakîk: İnce, hassas

Dest-i kudret: Kudret eli, Cenab-ı Hakk'ın kudreti

Edna: En küçük, en aşağı.

Enva'-ı hayat: Hayatın bütün çeşitleri. **Envâ':** Türler

Esbab: Sebepler, zahiri şartlar
Gayr-ı meş'ur: Duyulmayan, hissedilmeyen. **Hafî:** Gizli, örtülü

Hâne: Ev, mesken

Havass-ı (hamse-i) bâtına: İçteki beş duygu; hayal, akıl, vahime, hafıza, mutasarrıfa. Başka bir açıdan: Sâika, şâika, rüya-yı sâdika, hiss-i kable'l-vukû', keşf-i sahih

Havass-ı (hamse-i) zâhire: Dıştaki beş duygu; görme, işitme, tatma, koklama, dokunma

Hayat-ı nebat: Bitki hayatı

Hikmet-i beşerîye: İnsanların keşifleri, ortaya koydukları ilmi tesbitler

İhtisas: Kendine mahsus kılma
İnbisat: Açılmak, genişlemek, inkişaf etmek

İnkişaf: Açılma, ortaya çıkma

İrtisam: Resmi çıkma, görünme, izdüşüm

Kesret: Çokluk

Latîf: Hoş, güzel

Mâden-i ni'met: Nimetin kaynağı

Mebzuliyet: Bolluk, çokluk, ucuzluk

Melekûtiyet: Eşya ve hadiselerin iç yüzüne ait yönü.. her şeyin kendi derecesinde, o dereceye uygun özü, hakikati

Mir'at-ı ruh: Ruhun aynası

Mübadele: Karşılıklı olarak değiş-tirme, değiş tokuş

Mülk: Allah'ın görünen kâinata hakimiyeti

Nakş-ı nezih-i san'at: Sanatın nezih nakşı

Nazar: Bakış

Neşv ü nema: Gelişmek, büyümek

Pâk: Temiz, hoş

Ruhiye: Ruha ait, ruhla ilgili

Sâika: Dürten, sevk eden, sürükleyen, götüren

Şâika: Şevkli, hevesli, şevk verici, şevk hissi

Tabaka-i insâniye: İnsan tabakası

Tecelli-i merhamet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin, her bir şeyde görünmesi

Temessül: Görünmek, belirlemek

Tenebbüh: Uyanma

Tenevvür: Nurlanmak, aydınlanmak

Ükde-i hayatîye: Hayat düğümü, hayatın esası

Ülfet: Alışkanlık, aşinalık

Ünsiyet: Alışkanlık

Vech: Sûret, sebep, tarz

Zâhir: Açık, belli

Zaman-ı Âdem: İlk insan, ilk peygamber Hz. Âdem'in yaşadığı zaman

Zât-ı Zülcelâl: Celâl, ululuk ve azamet sahibi Allah (c.c)

Zîhayat: Hayat sahibi, canlı

Zîşuur: Şuur sahibi, şuurlu

Zîya: Işık

desini vaz'etmeyerek, doğrudan doğruya mübâşeret ediyor. Fakat, sair şeylerdeki umûr-i hasiseye ve kudretin izzetine uygun gelmeyen nâpâk keyfiyat-ı zâhiriyyeye menş'e olmak için esbab-ı zâhiriyyeyi perde etmiştir.

Elhâsıl: Denilebilir ki, *hayat olmazsa; vücûd, vücûd değildir. A-demden farkı olmaz. Hayat, ruhun ziyasıdır. Şuur, hayatın nûrudur.* Madem ki hayat ve şuur, bu kadar ehemmiyetlidirler. Ve madem şu âlemde bilmüşâhede bir intizam-ı kâmil-i ekmel vardır. Ve şu kâinatı bir itkan-ı muhkem, bir incisam-ı ahkem görünüyor. Madem, şu bîcâre perîşan küremiz, sergerdan zeminimiz, bu kadar hadd ü hesaba gelmez zevil-hayat ile, zevil-ervâh ile ve zevil-idrâk ile dolmuştur... Elbette sadık bir hads ile ve kat'î bir yakîn ile hükmolunur ki; şu kusûr-i semâviye ve şu bürûc-i sâmiyenin dahi kendilerine münasip zîhayat, zîşuur sekeneleri vardır. Balık suda yaşadığı gibi, güneşin ateşinde dahi, o nurânî sekeneler bulunur. “Nar, nuru yakmaz.” Belki, “Ateş, ışığa medet verir.” Madem, kudret-i ezeliye, bilmüşâhede en âdi maddelerden, en kesif unsurlardan hadsiz zîhayat ve zîruhu hal-keder ve gayet ehemmiyetle madde-i kesifeyi, hayat vasıtasıyla madde-i latîfeye çevirir ve nur-i hayatı her şeyde kesretle serpiyor ve şuur ziyâsıyla ekser şeyleri yaldızıyor. Elbette o Kadîr u Hakîm, bu kusursuz kudretiyle, bu noksanzî hikmetiyle; nur gibi, esîr gibi ruha yakın ve münasip olan sair seyyalat-ı latîfe maddeleri ihmâl edip hayatsız bırakmaz, câmid bırakmaz, şuuruz bırakmaz. Belki, madde-i nurdan, hattâ zulmetten, hattâ esir maddesinden, hattâ mânâlardan, hattâ havadan, hattâ kelimelerden zîhayat, zîşuuru kesretle halkeder ki; hayvanâtın pek çok muhtelif ecnasları gibi pek çok muhtelif ruhânî mahlûkları, o seyyalât-ı latîfe maddelerinden halkeder. Onların bir kısmı melâike, bir kısmı da ruhânî ve cin ecnaslarıdır.

Âdi: Sıradan, normal

Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Büruc-i sâmiye: Yüksek burçlar

Câmid: Cansız, donuk

Ecnas: Cinsler

Esbab-ı zâhiriye: Görünürdeki sebepler

Esir: Uzayda ısı ve ışığın yayılması sağladığı düşünülen; ince, hafif ve akışkan madde (eter)

Hads: Düşünmeksizin basiretle ulaşılan bilgi, sezgi

Halk etmek: Yaratmak

İncisam-ı ahkem: En muhkem, en kuvvetli tertip, uyum

İntizam-ı kâmil-i ekmel: Pek mükemmel, kusursuz düzen

İtkan-ı muhkem: Sağlam esaslar üzerine kurulu

Kadîr u Hakîm: Her şeye gücü yeten, her işini hikmetle yapan Allah (c.c.)

Kat'î: Kesin. **Kesif:** Yoğun

Kesret: Çokluk

Keyfiyat-ı zâhiriye: Görünürdeki nitelikler

Kudret-i Ezeliye: Cenab-ı Hakk'ın ezeli kudreti

Kusûr-i semâviye: Gökyüzü sa-rayları

Madde-i kesife: Yoğun madde, katı madde

Madde-i latîfe: Gözle görünmeyen, latîf, şeffaf madde

Madde-i nur: Nur maddesi

Menş'e: Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, yaşadığı yer

Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı

Mübâşeret: Temas etmek, dokunmak

Nâpâk: Temiz ve hoş olmayan

Nurânî: Nurlu

Nur-i hayat: Hayat nuru

Sâir: Başka, diğer

Sâir: Diğer, başka

Sekene: Bir meskende, bir yerde oturanlar

Sergerdan: Sersem, şaşkın, başı dönmüş, başına buyruk

Seyyalat-ı latîfe: Görünmeyen, latîf, şeffaf, akıcı şeyler

Umûr-i hasise: Değersiz şeyler

Vaz' etmek: Koymak, yerleştirmek

Yakîn: Kesin bilgi

Zevil-ervah: Ruh sahipleri, ruhlular

Zevil-hayat: Hayat sahipleri, canlılar

Zevil-idrâk: Akıl sahipleri, şuurlu varlıklar

Zîhayat: Hayat sahibi, canlı

Zîşuur: Akıl sahibi, şuurlu

Zi'a: Işık. **Zulmet:** Karanlık

Melâikelerin ve ruhânîlerin kesretle vücûdlarını kabûl etmek ne derece hakikat ve bedihî ve mâkul olduğunu ve Kur'ân'ın beyan ettiği gibi onları kabûl etmeyen, ne derece hilâf-ı hakikat ve hilâf-ı hikmet bir hurafe, bir dalâlet, bir hezeyan, bir divânelik olduğunu şu temsile bak, gör:

İki adam... Biri bedevî, vahşî; biri medenî, akli başında olarak arkadaş olup İstanbul gibi haşmetli bir şehre gidiyorlar. O medenî muhteşem şehrin uzak bir köşesinde pis, perişan, küçük bir hâneye, bir fabrikaya rast geliyorlar. Görüyorlar ki, o hâne; amele, sefil, miskin adamlarla doludur. Acib bir fabrika içinde çalışıyorlar. O hânenin etrafı da zîruh ve zihayatlarla doludur. Fakat onların medâr-ı taayyüşü ve hususî şerâit-i hayatiyeleri vardır ki, onların bir kısmı âkilü'n-nebattır, yalnız nebâtat ile yaşıyorlar. Diğer bir kısmı âkilü's-semek'tir, balıktan başka bir şey yemiyorlar. O iki adam, bu hâli görüyorlar. Sonra bakıyorlar ki, uzakta binler müzeyyen saraylar, âli kasırlar görünüyor. O sarayların ortalarında geniş tezgâhlar ve vüs'atlı meydanlar vardır. O iki adam, uzaklık sebebiyle veyahut göz zaîflığıyla veya o sarayın sekenelerinin gizlenmesi sebebiyle; o sarayın sekeneleri, o iki adama görünmüyorlar. Hem şu perişan hânedeki şerait-i hayatiye, o saraylarda bulunmuyor. O vahşî bedevî, hiç şehir görmemiş adam, bu esbaba binaen görünmediklerinden ve buradaki şerait-i hayat orada bulunmadığından der: "O saraylar, sekenelerden hâlidir, boştur, zîruh içinde yoktur." der, vahşetin en ahmakça bir hezeyanını yapar.

İkinci adam der ki: "Ey bedbaht! Şu hakir, küçük hâneyi görüyorsun ki, zîruh ile, amelelerle doldurulmuş... Ve biri var ki, bunları her vakit tazelen-diriyor, istihdam ediyor. Bak, bu hâne etrafında boş bir yer yoktur; zihayat ve zîruh ile doldurulmuştur. Acaba hiç mümkün müdür ki; şu uzakta bize görünen şu muntazam şehrin, şu hikmetli tezyinatın, şu san'atlı sarayların onlara münasib âli sekeneleri bulunmasın! Elbette o saraylar, umumen doludur ve onlarda yaşayanlara göre başka şerait-i hayatiyeleri var. Evet, ot

Ruhânî: Cisim olmayıp gözle görülmeyen varlıklar
Mahlûk: Yaratık
Melâike: Melekler
Vücud: Varlık, var olmak, bulunmak
Bedihî: Açık, aşikâr
Beyân: Açıklama, ifade
Hilâf-ı hakikat: Gerçek dışı, gerçeğin tersine
Hilâf-ı hikmet: Hikmetin tersine
Hurafe: Batıl inançlar

Hezeyan: Saçma sapan konuşma, sayıklama
Divânelik: Delilik, aptallık
Bedevî: Medenî olmayan, şehirden uzak, ilkel
Medenî: Uygur, çağdaş, kibar
Hâne: Ev, mesken
Zîruh: Ruh sahibi, ruhlı
Medâr-ı taayyüş: Geçim vesilesi
Şerait-i hayatiye: Hayat şartları
Âkilü'n-nebat: Bitki ile beslenen
Nebâtat: Bitkiler

Âkilü's-semek: Balıkla beslenen
Müzeyyen: Ziyenatlı, süslü
Âli: Yüce
Kasır: Saray, köşk
Vüs'atlı: Geniş
Sekene: Bir meskende oturanlar
Hâli: Tenha, boş
Hakir: Kıymetsiz, adi
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma
Tezyinat: Süslemeler
Münasib: Uygun

yerine belki börek yerler; balık yerine baklava yiyebilirler. Uzaklık sebebiyle veyahut gözünün kabiliyetsizliği veya onların gizlenmekliği ile sana görünmemeleri, onların olmamalarına hiçbir vakit delil olamaz. “*Adem-i rü’yet, adem-i vücûda delâlet etmez. Görünmemek, olmamağa hüccet olamaz.*”

İşte şu temsil gibi, *ecrâm-ı ulviye ve ecsâm-ı seyyare* içinde küre-i arzın hakaret ve kesafeti ile beraber bu kadar hadsiz zîruhlardan, zîşuurların vatanı olması ve en hasis ve en müteaffin cüz’leri dahi, birer menba-ı hayat kesilmesi, birer mahşer-i huveynat olması, bizzarure ve bilbedahe ve bittarıkı’l-evlâ ve bilhadsî’s-sâdık ve bilyakîni’l-kat’î delâlet eder, şehâdet eyler, ilân eder ki: Şu nihayetsiz fezâ-yi âlem ve şu muhteşem semâvât, burçlarıyla, yıldızlarıyla zîşuur, zîhayat, zîruhlarla doludur. Nârdan, nurdan, ateşten, ışıktan, zulmetten, havadan, savttan, rayihadan, kelimâtтан, esirden ve hattâ elektrikten ve sair seyyalât-ı latîfeden halk olunan o zîhayat ve o zîruhlara ve o zîşuurlara, Şeriat-ı Garrâ-yi Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm), Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân, “*Melâike ve cân ve ruhâniyattır*” der, *tesmiye* eder.

Melâikenin ise; ecsâmın muhtelif cinsleri gibi, cinsleri muhtelifdir. Evet, elbette bir katre yağmura müekkel olan melek, şemse müekkel meleğin cinsinden değildir. Cin ve ruhâniyat dahi, onların da pek çok ecnâs-ı muhtelifeleri vardır.

Şu Nükte-i Esasiyenin Hâtimesi

Bittecrûbe, madde asıl değil ki vücûd, ona müsahhar kalsın ve tâbi olsun; belki madde, bir mânâ ile kaimdir. İşte o mânâ, hayattır, ruhtur. Hem

Adem-i rü’yet: Görmemek
Adem-i vücud: Var olmamak
Bilhadsî’s-sâdık: Doğru olan sezgi
Bilyakîni’l-kat’î: Kesin bir bilgi ile
Bittarıkı’l-evlâ: Öncelikli olarak
Bittecrûbe: Tecrübe ile bilmek
Bizzarure: İster istemez, zarurî olarak
Cân: Cin taifesi
Delâlet: İşaret
Ecnâs-ı muhtelif: Çeşitli, türlü cinsler
Ecrâm-ı ulviyye: Büyük gök cisimleri
Ecsâm: Cisimler
Ecsâm-ı seyyare: Hareket eden, gezici cisimler

Esîr: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağladığı düşünülen; ince, hafif ve akışkan madde (eter)
Fezâ-yı âlem: Dünya seması
Hâtîme: Son, sonuç. **Hüccet:** Delil
Kaim: Ayakta duran
Katre: Damla. **Kelimât:** Kelimeler
Kesafet: Yoğunluk, katılık
Kur’ân-ı Mu’ciz-ül Beyân: Açıklama ve ifadesiyle mu’cize olan Kur’ân
Küre-i arz: Yeryüzü, dünya
Mahşer-i huveynat: Küçük canlıların toplandığı yer
Melâike: Melekler
Menba-ı hayat: Hayat kaynağı
Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı
Müekkel: Görevli, vekâleten işi üstlenen

Müsahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade
Müteaffin: Çürümüş, kokuşmuş, fena koku yayan
Nâr: Ateş
Nükte-i Esâsiye: Temel nükte
Rayiha: Koku, hoş koku
Ruhâniyat: Ruhânî varlıklar
Sâir: Diğer, başka. **Savt:** Ses
Semâvat: Gökyüzü
Seyyalât-ı latîfe: Gözle görünmeyen ışın gibi, latîf, şeffaf, akıcı şeyler
Şems: Güneş
Şeriat-ı Garrâ-yı Muhammediye: Hz Muhammed’in (s.a.s) parlak ve nurlu şeriat, İslâmiyet
Tesmiye etmek: İsimlendirmek

bilmüşâhede madde, mahdum değil ki, her şey ona irca edilsin. Belki hâdimdir; bir hakikatın tekemmülüne hizmet eder. O hakikat, hayattır. O hakikatın esası da ruhtur. Bilbedahe madde hâkim değil ki, ona müracaat edilsin, kemâlât ondan istenilsin; belki mahkûmdur, bir esasın hükmüne bakar, onun gösterdiği yollar ile hareket eder. İşte o esas, hayattır, ruhtur, şuurdur. Hem bizzarure madde lüb değil, esas değil, müstekar değil ki; işler ve kemâlât ona takılsın, ona bina edilsin; belki yarıлмаğa, erimeğe, yırtılмаға müheyya bir kıyıdır, bir kabuktur ve köpüktür ve bir surettir.

Görülüyor mu ki, gözle görülmeyen hurdebîni bir hayvanın ne kadar keskin duyguları var ki, arkadaşının sesini işitir, rızkını görür, gayet hassas ve keskin hisleri vardır. Şu hâl gösteriyor ki; maddenin küçülüp inceleşmesi nisbetinde âsâr-ı hayat tezayüd ediyor, nûr-i ruh teşeddüd ediyor. Güya madde inceleştikçe, bizim maddiyatımızdan uzaklaştıkça ruh âlemine, hayat âlemine, şuûr âlemine yaklaşıyor gibi hararet-i ruh, nur-i hayat daha şiddetli tecelli ediyor. İşte hiç mümkün müdür ki, bu madde perdesinde bu kadar hayat ve şuûr ve ruhun tereşsuhatı bulunsun; o perde altında olan âlem-i bâtın, zîruh ve zîşuurlarla dolu olmasın. Hiç mümkün müdür ki, şu maddiyat ve âlem-i şehâdetteki mânânın ve ruhun ve hayatın ve hakikatın şu hadsiz tereşsuhatı ve lemaât ve semeratının menabii, yalnız maddeye ve maddenin hareketine irca edilip izah edilsin. Hâşâ ve kat'â ve aslâ! *Bu hadsiz tereşsuhat ve lemaât gösteriyor ki, şu âlem-i maddiyat ve şehâdet ise, âlem-i melekût ve ervâh üstünde serpilmiş tenteneli bir perdedir.*

İkinci Esas

Melâikenin vücûduna ve ruhânîlerin sübutuna ve hakikatlerinin vücûduna bir icmâ'-ı mânevî ile -tâbirde ihtilâflarıyla beraber- bütün ehl-i akıl ve

Bilmüşahede: Gözle görülrcek (bilinmektedir ki)

Mahdum: Kendisine hizmet eden, efendi

İrca': Döndürme, çevirme

Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme. **Hâdim:** Hizmet eden

Bilbedahe: Açık olarak, âşikâr

Kemâlât: Faziletler, mükemmellikler

Müstekar: Yerleşmiş, yerleşik, sabit, devamlılığı olan. **Lüb:** İç, öz

Müheyya: Hazır. **Kıyır:** Dış, kabuk

Sûret: Şekil, biçim

Hurdebîni: Gözle görülemeyecek kadar küçük, Mikroskopik

Âsâr-ı hayat: Hayat izleri, hayat belirtileri

Tezayüd: Artma, ziyadeleşme

Nûr-i ruh: Ruhun nuru

Teşeddüd: Artmak, şiddetlenmek

Hararet-i ruh: Ruhun sıcaklığı

Nur-i hayat: Hayat nuru

Tecelli etmek: Görünmek, ortaya çıkmak

Tereşsuhat: Sızmalar, sızıntılar

Âlem-i bâtın: İç, dâhili âlem, deruni âlem. **Zîruh:** Ruh sahibi

Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu

Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya

Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz

Lemaât: Parlayışlar, parlıtlar

Semerat: Meyveler, neticeler

Menabi: Kaynaklar

Âlem-i maddiyat: Maddî âlem

Âlem-i melekût: Görünmeyen âlem, varlığın perde arkası

Ervah: Ruhlar

Melâike: Melekler

Tenteneli: Dantelli, dantelâli

Vücud: Varlık, var olmak

Ruhânî: Ruhânî varlıklar

Sûbut: Var olma, varlık

İcmâ'-ı mânevî: Mânevî ittifak

Ehl-i akıl: Akıl sahipleri

ehl-i nakil, bilerek, bilmeyerek ittifak etmişler denilebilir. Hattâ maddiyatta çok ileri giden hükemâ-yi işrâkiyyûn'un meşşâiyyûn kısmı, melâikenin mânâsını inkâr etmeyerek "Her bir nev'in bir mahiyet-i mücerrede-i ruhâniye-leri vardır." derler. Melâikeyi öyle tâbir ediyorlar. Eski hükemânın işrâkiyyûn kısmı dahi melâikenin mânâsında kabûle muztar kalarak, yalnız yanlış olarak "ukûl-i aşere ve erbabü'l-envâ" diye isim vermişler. Bütün ehl-i edyan, "melekü'l-cibâl, melekü'l-bihar, melekü'l-emtar" gibi her nev'e göre birer melek-i müekkel, vahyin ilhamı ve irşâdı ile bulunduğunu kabûl ederek o namlarla tesmiye ediyorlar. Hattâ akılları gözlerine inmiş ve insâniyetten cemâdat derecesine mânen sukut etmiş olan maddiyyûn ve tabiiyyûn dahi, melâikenin mânâsını inkâr edemeyerek^(Hâşiye) "Kuvâ-yi sâriye" namıyla bir cihette kabûle mecbur olmuşlar.

Ey Melâike ve ruhâniyatın kabûlünde tereddüd gösteren biçâre adam! Neye istinad ediyorsun? Hangi hakikate güveniyorsun ki; bütün ehl-i akıl, bilerek bilmeyerek melâikenin mânâsının sübutuna ve tahakkukuna ve rûhanîlerin tahakkukları hakkında ittifaklarına karşı geliyorsun, kabûl etmiyorsun? Madem ki; Birinci Esas'ta isbat edildiği gibi hayat, mevcudatın keşşafıdır, belki neticesidir, zübdesidir; bütün ehl-i akıl, mânâ-yi melâikenin kabûlünde mânen müttefiktirler ve şu zeminimiz, bu kadar zihayat ve zîruhlarla şenlendirilmiştir. Şu hâlde hiç mümkün olur mu ki; şu fezâ-yi vesîa, sekenelerden; şu semâvât-ı latîfe, mutavattininden hâlî kalsın. Hiç hatırına gelmesin ki; şu hilkatte cârî olan nâmuslar, kanunlar kâinatın hayatdar olması-

(Hâşiye) Melâike mânâsını ve ruhâniyatın hakikatını inkâra mecal bulamamışlar, belki fitratın nâmuslarından "*kuvâ-yi sâriye*" diye, "cereyan eden kuvvetler" namını vererek yanlış bir sûrette tasvir ile bir cihetten tasdikine mecbur kalmışlar. Ey kendini akıllı zanneden!..

Hükemâ-yi İşrâkiyyun: İşrak felsefesi filozofları. (Eflâtun'a tâbi olanlar). **Ehl-i nakil:** Nakilciler **Mesâiiyyun:** Aristo'nun felsefî görüşlerine bağlananlar, gezimciler **Mahiyet-i mücerrede-i ruhâniye:** Ruha ait soyut bir mahiyet **Tâbir etmek:** Yorumlamak **Muztar:** Mecbur, çaresiz **Ülkûl-i Aşere:** Aristo taksimine göre aklın on mertebesi; Ona göre kâinatı on akıl idare etmektedir. Bunlardan ilki Allah, diğerleri ise vasıtalarlardır. **Hükemâ:** Filozoflar **Erbabü'l-enva:** (Her türün bir rabbi olduğunu varsayan felsefî düşünceye göre) Türlerin Rabbi

Ehl-i edyan: Din sahipleri **Melek-ül cibâl:** Dağlar meleği **Melek-ül bihar:** Denizler meleği **Melek-ül emtar:** Yağmurlar meleği **Melek-i müekkel:** Görevli melek **Cemâdat:** Cansız varlıklar **Sukut etmek:** Düşme. **Neu':** Tür **Maddiyyun:** Mânevî âlemi reddeden her şeyi madde ile izah etmeye çalışan akım, materyalizm **Melâike:** Melekler **Mecal:** Güç, kuvvet, takat **Kuva-yi Sâriye:** Yayılan kuvvetler **İstinad:** Dayanma **Ehl-i akıl:** Akıl sahipleri **Tahakkuk:** Gerçekleşmek, meydana gelmek

Keşşaf: Keşfeden, ortaya çıkaran **Zübde:** Bir şeyin en seçkin parçası, kaynak, öz **Mânâ-yi melâike:** Meleklerin manası, iç yüzü **Müttefik:** Birleşmiş, fikirce beraber olan. **Mevcûdât:** Varlıklar **Zihayat:** Hayat sahibi, canlı **Fezâ-yi vesîa:** Geniş gökyüzü **Sekene:** Bir yerde oturanlar **Semâvât-ı latîfe:** Gözle görünmeyen gökler **Mutavattin:** Bir yeri vatan edinmişler, yurt tutmuşlar **Hâlî:** Tenha, boş. **Hilkat:** Yaratılış **Cârî:** Geçerli, yürürlükte olan **Namus:** Kanun

na kâfi gelir. Çünkü; o cereyan eden nâmuslar, şu hükmeden kanunlar, itibarî emirlerdir, vehmî düsturlardır; ademî sayılır. Onları temsil edecek, onları gösterecek, onların dizginlerini ellerinde tutacak melâike denilen ibâdullah olmazsa o nâmuslara, o kanunlara bir vücûd taayyün edemez, bir hüviyet teşahhus edemez, bir hakikat-i hariciye olamaz. Halbuki: “Hayat, bir hakikat-i hariciyedir. Vehmî bir emr, hakikat-i hariciyeyi yüklenemez.”

Elhâsıl: Madem ehl-i hikmetle ehl-i din ve ashâb-ı akıl ve nakil mânen ittifak etmişler ki; mevcudat, şu âlem-i şehâdet münhasır değildir. Hem madem, zâhir olan âlem-i şehâdet, câmid ve teşekkül-i ervâha nâmuvaflık olduğu hâlde bu kadar zîruhlarla tezyin edilmiş... Elbette vücûd, ona münhasır değildir; belki daha çok tabakat-ı vücûd vardır ki, âlem-i şehâdet onlara nisbeten münakkaş bir perdedir. Hem madem, denizin balğa nisbeti gibi, ervâha muvafık olan âlem-i gayb ve âlem-i mânâ, ervâhlar ile dolu olmak iktiza eder. Hem madem, bütün emirler, mânâ-yi melâikenin vücûduna şehâdet ederler.. Elbette, bilâşek velâ şübhe, melâike vücûdlarının ve ruhânî hakikatlerinin en güzel suretî ve ukûl-i selime kabûl edecek ve istihsan edecek en mâkul keyfiyeti odur ki; Kur’ân, şerh ve beyan etmiştir. O Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân der ki: “*Melâike, ibâd-ı mükerrerdir. Emre muhalefet etmezler. Ne emrolunsa onu yaparlar. Melâike, ecsâm-ı latife-i nûrâniyedirler. Muhtelif nevilere münkasımdırlar.*”

Evet, nasıl ki: *Beşer bir ümmettir, “Kelâm” sıfatından gelen şeriat-ı ilâhiye’nin hameleleri, mümessilleri, mütemessilleridir. Öyle de, melâike dahi, muazzam bir ümmettir ki, onların amele kısmı “Îrâde” sı-*

İtibarî emirler: Hakikatta, haricte vücudu olmayıp, var kabul edilen şey

Vehmî: Gerçekte olmayan, fakat olduğu sanılan

Ademî: Yoklukla ilgili, yok olan

Melâike: Melekler

İbâdullah: Allah’ın kulları

Teşahhus: Belirlenme, ayırd edilme

Hakikat-i hariciye: Dış dünyada, gerçekte var olma

Ehl-i hikmet: Hikmet sahibi kimseler

Ehl-i din: Dindarlar

Ashâb-ı akıl: Akıl sahibi kimseler

Mevcûdât: Yaratıklar

Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya

Münhasır: Mahsus, sınırlı, has

Câmid: Cansız, donuk

Teşekkül-i ervah: Ruhların meydana gelmesi, oluşması

Nâmuvaflık: Uygun olmayan

Zîruh: Ruh sahibi, ruhlı

Tezyin: Donatmak, süslemek

Tabakat-ı vücûd: Varlık tabakaları

Münakkaş: Nakışlı, işlemeli

Ervah: Ruhlar. **Muvafık:** Uygun

Âlem-i gayb: Görünmeyen deruni âlem

Âlem-i mânâ: Beş duyu ile kavranamayan varlıkların, gerçeklerin, hâdiselerin âlemi

İktiza etmek: Gerek kırmek

Mâna-yı melâike: Meleklerin

manası, iç yüzü

Bilâşek velâ şübhe: Şüphe ve tereddüt duymaksızın

Sûret: Şekil, biçim

Ükûl-i selim: Sağduyulu kimseler

İstihsan etmek: Beğenmek, takdir etmek

İbâd-ı mükerrer: Saygın kullar

Ecsâm-ı latife-i nûrâniye: Gözle görünmeyen nuranî cisimler

Münkasım: Kısımlara ayrılmış, bölünmüş. **Nev’:** Tür

Kelâm: Söz, Cenab-ı Hakk’a mahsus bir sıfat

Şeriat-ı ilâhiye: Allah’ın (c.c.) koyduğu hükümler

Hamele: Taşıyıcılar, taşıyanlar

Mümessil: Temsilci

Mütemessil: Bir sûrette görünen

Muazzam: Büyük, yüce

Îrâde: İstek, emir, Cenab-ı Hakk’a mahsus bir sıfat

fatından gelen şeriat-ı tekvîniye'nin hamelesi, mümessili ve mütemessilleridirler. Müessir-i hakikî olan kudret-i fâtıra'nın ve irâde-i ezeliye'nin emirlerine tâbî bir nevi ibâdullahtırlar ki; ecrâm-ı ulviyenin her biri onların birer mescidi, birer mabedi hükmündedirler.

Üçüncü Esas

Mesele-i melâike ve ruhâniyat, o mesâildendir ki; tek bir cüz'ün vücûdu ile, bir küllün tahakkuku bilinir. Bir tek şahsın rû'yeti ile umum nev'in vücûdu mâlûm olur. Çünkü; kim inkâr ederse, külliye inkâr eder. Bir tekini kabûl eden, o nev'in umumunu kabûl etmeye mecburdur. Madem öyledir, işte bak! Görmüyor musun ve işitmiyor musun ki; bütün ehl-i edyan, bütün asırlarda, zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar melâikenin vücûduna ve ruhânîlerin tahakkukuna ittifak etmişler ve insanın tâifeleri, birbirinden bâhsi ve muhaveresi ve rivayeti gibi melâikelerle muhavere edilmesine ve onların müşâhedesine ve onlardan rivayet etmesine icmâ' etmişlerdir. Acaba hiçbir fert melâikelerden bilbedahe görünmezse, hem bilmüşâhede bir şahsın veya müteaddid eşhasın vücûdu kat'î bilinmezse, hem onların bilbedahe, bilmüşâhede vücûdları hissedilmezse, hiç mümkün müdür ki; böyle bir icmâ' ve ittifak devam etsin ve böyle müsbet ve vücûdî bir emirde ve şuhuda istinad eden bir hâlde müstemirren ve tevâtüren o ittifak devam etsin.

Hem hiç mümkün müdür ki; şu îtikad-ı umumînin menşe'i, mebâdi-i zarûriye ve bedihî emirler olmasın. Hem hiç mümkün müdür ki; hakikatsız bir vehim, bütün inkılâbat-ı beşeriyede, bütün akaid-i insânîyede istimrar etsin, beka bulsun.

Şeriat-ı Tekvîniye: Allah teâlânın kâinata koyduğu kanunları
Müessir-i Hakikî: Tesir eden gerçek güç, Allah (c.c.)
Kudret-i Fâtıra: Yaratıcı kudret
İrade-i Ezeliye: Ezeli olan Cenab-ı Hakk'ın iradesi
Tâbî: Bağlı olma, uyuma
İbâdullah: Allah'ın (c.c.) kulları
Ecrâm-ı ulviye: Büyük gök cisimleri
Mabed: İbadet edilen mekân
Mes'ele-i Melâike: Meleklerle ilgili mesele. **Mesâil:** Meseleler
Cüz': Parça, bölüm
Küll: Bütün, hep
Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek

Rû'yet: Görme, bakma
Külliyyen: Bütünü, tamamıyla, toptan. **Mâlûm:** Bilinen, belli
Ehl-i edyan: Din sahipleri, dinlere mensup olanlar
Zaman-ı Âdem: Hz. Âdem'in yaşadığı çağ
Melâike: Melekler
Ruhânî: Ruhânî varlıklar
Tâife: Topluluk, bölüm
Bahis: Konuşulan şey, söz
Muhavere: Karşılıklı konuşma
İcmâ': Bir meselede oluşan ittifak, genel kabul
Bilbedahe: Açık olarak, âşikâr
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Müteaddid: Birçok, çeşit çeşit
Eşhas: Şahıslar. **Kat':** Kesin
Müstemirren: Sürekli, aralıksız
Tevâtüren: Ağzdan ağıza yayılarak
İtikad-ı umumî: Genel inanç
Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer
Mebâdi-i zarûriye: Zarurî unsurlar
Bedihî emirler: Apaçık emirler
İnkılâbat-ı beşerîye: İnsana ait değişimler, başkalaşmalar
Akaid-i insânîye: İnsana ait inançlar
İstimrar: Devam etme
Beka bulmak: Ebedileşmek

Hem hiç mümkün müdür ki; şu ehl-i edyânın, bu icmâ'-i azîmin senedi, bir hads-i kat'î olmasın, bir yakîn-i şuhudî olmasın. Hem hiç mümkün müdür ki; o hads-i kat'î, o yakîn-i şuhudî, hadsiz emârelerden ve o emâreler, hadsiz müşâhedât vâkıılarından ve o müşâhedat vâkııları, şeksiz ve şübhesiz mebâdi-i zarûriyeye istinad etmesin. Öyle ise, şu ehl-i edyandaki bu itikadat-ı umumiyenin sebebi ve senedi, tevâtür-i mânevî kuvvetini ifade eden pek çok kerrat ile Melâike müşâhedelerinden ve ruhânîlerin rû'yetlerinden hâsıl olan mebâdi-i zarûriyedir, esasât-ı kat'iyedir.

Hem hiç mümkün müdür, hiç mâkul mudur, hiç kabil midir ki: Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye semâsının güneşleri, yıldızları, ayları hükmünde olan enbiyâ ve evliya, tevâtür suretiyle ve icmâ'-ı mânevî kuvveti ile ihbar ettikleri ve şehâdet ettikleri melâike ve ruhâniyatın vücûdları ve müşâhedeleri, bir şübhe kabûl etsin, bir şekke medâr olsun. Bahusus onlar şu meselede ehl-i ihtisastırlar. Mâlûmdur ki; iki ehl-i ihtisas, binler başkasına müreccahtırlar, hem şu meselede ehl-i isbattırlar. Mâlûmdur ki; iki ehl-i isbat, binler ehl-i nefy ve inkâra müreccahtırlar. Ve bilhassa kâinat semâsında daim parlayan ve hiçbir vakit gurub etmeyen, âlem-i hakikatın Şemsü's-Şümûs'u olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın ihbarâtı ve risâlet güneşi olan Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) şehâdâtı ve müşâhedâtı, hiç kabil midir ki, bir şüphe kabûl etsin. Madem tek bir ruhâniyatın vücûdu, bir zamanda tahakkuk etse, şu nev'in umumen tahakkukunu gösteriyor ve madem şu nev'in vücûdu tahakkuk ediyor; elbette onların suret-i tahakkukunun en ahseni, en mâkulü, en makbulü; Şeriat'ın şerhettiği gibidir, Kur'ân'ın gösterdiği gibidir, Sahib-i Mi'râc'ın gördüğü gibidir.

İcmâ'-ı azîm: Herkesin tasdik ettiği büyük ittifak

Hads-i kat'î: Kesin bir sezgi

Yakîn-i şuhudî: Görünen kesin bilgi

Emâre: İşaret, belirti

Müşâhedât: Gözle görülen şeyler

Vâkıa: Olay, hâdise

İstinad: Dayanma

İtikadat-ı umumiye: Genel inançlar

Tevâtür-i mânevî: Bir hâdisenin esasında, hülâsasında ravilerin ittifak etmeleri

Kerrat: Defalar, kezler

Müşâhede: Gözle görülen şey

Ruhâni: Gözle görülemeyen varlıklar

Rû'yet: Görme, bakma

Hâsıl olmak: Meydana gelmek

Mebâdi-i zarûriye: Zarurî unsurlar

Esâsât-ı kat'îye: Kesin esaslar

Mâkul: Akıllıca, akla uygun

Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: İnsanın içtimai hayatı

Enbiya: Peygamberler

Evliya: İman ve takvalarıyla Allah'a yakın olan kullar, Allah dostları

İcmâ'-ı mânevî: Mânevî ittifak

Melâike: Melekler

Ruhaniyat: Ruhânî varlıklar

Şekk: Şüphe, tereddüt

Medâr: Sebep, vesile

Bâhusus: Bilhassa, özellikle, bununla beraber

Ehl-i ihtisas: Mânevî âlemlerle ilgili bazı şeyleri gören ve hissedilen Hak dostları

Müreccah: Tercihe şayan, tercih edilir

Ehl-i nefy: İnkâr edenler

Ehl-i isbat: İsbat edebilenler

Âlem-i hakikat: Gerçek âlem

Şemsüşşümûs: Güneşler güneşi

Kur'ân-ı Mu'ciz-ül Beyân: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân.

İhbarat: Haberler

Risâlet: Peygamberlik

Zât-ı Ahmediye: Hz.Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in zâtı, kendisi

Şehâdât: Şahitlik etmeler, tanık olmalar.

Kabil: Mümkün

Tahakkuk: Gerçekleşme

Sûret-i tahakkuk: Gerçekleşme şekli, biçimi.

Nev': Tür

Ahsen: En güzel

Mâkul: Akıllıca, akla uygun

Makbul: İtibar gören, beğenilen, geçerli

Şerh: Açmak, izah etmek

Sahib-i Mi'râc: Miraca çıkan, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)

Dördüncü Esas

Şu kâinatın mevcudatına nazar-ı dikkat ile bakılsa görünür ki: Cüz'iyat gibi külliyyatın dahi birer şahs-ı mânevîsi vardır ki, birer vazife-i külliyesi görünüyor. Onda bir hizmet-i külliye görünüyor. Meselâ; bir çiçek, kendince bir nakş-ı san'atı gösterip, lisân-ı hâliyle Esmâ-yi Fâtır'ı zikrettiği gibi küre-i arz bahçesi dahi, bir çiçek hükmündedir. Gayet muntazam küllî vazife-i tesbîhiyesi vardır. Nasıl ki bir meyve, bir intizam içinde bir îlanatı, tesbihâtı ifade ediyor; öyle de: koca bir ağacın heyet-i umumiyesiyle gayet muntazam bir vazife-i fitriyesi ve ubûdiyeti vardır. Nasıl bir ağaç yaprak, meyve ve çiçeklerinin kelimâtı ile bir tesbihâtı var; öyle de koca semâvât denizi dahi, kelimâtı hükmünde olan güneşler, yıldızlar ve ayları ile Fâtır-ı Zülcelâl'ine tesbihât yapar ve Sâni-i Zülcelâl'ine hamd eder ve hâkezâ.. mevcudat-ı hâriciyenin her biri, sureten câmid, şuursuz iken, gayet hayatkârane ve şuurdârane vazifeleri ve tesbihâtları vardır. Elbette nasıl melâikeler bunların âlem-i melekûtta mümessilidirler, tesbihâtlarını ifade ederler; bunlar dahi âlem-i mülk ve âlem-i şehâdette o melâikelerin timsâlleri, hâneleri, mescidleri hükmündedirler.

Yirmi Dördüncü Söz'ün Dördüncü Dalı'nda beyan edildiği gibi; şu saray-ı âlemin Sâni-i Zülcelâl'i, o saray içinde istihdam ettiği dört kısım amelemin birincisi melâike ve ruhânilerdir. Madem nebâtat ve cematat bilmeyerek ve bir bilenin emrinde gayet mühim ücretsiz hidemattadırlar. Ve hayvanât, bir ücret-i cüz'iyeye mukabilinde bilmeyerek gayet küllî maksadlara hizmet ediyorlar. Ve insan, müeccel ve muaccel iki ücret mukabilinde o Sâni-i Zülcelâl'in

Mevcûdât: Varlıklar

Nazar-ı dikkat: Dikkatli bakış

Cüz'iyat: Ufak tefek şeyler, parçalar, kısımlar

Külliyyat: Umûmilik, kapsamlılık

Şahs-ı mânevî: Hükmi şahsiyet

Vazife-i külliye: Genel vazife

Hizmet-i külliye: Genel hizmet

Nakş-ı san'at: Sanatla işlemesi

Lisân-ı hâl: Hâl dili, davranışlarını ortaya koyduğu ifade

Esmâ-i Fâtır: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları

Küre-i arz: Yeryüzü, dünya

Küllî: Umumî, genel

Vazife-i tesbîhiyye: Cenab-ı Hakk'ı tesbih etme vazifesi

İntizâm: Düzen. **İlanat:** İlanlar

Heyet-i umumiye: Genel durum

Vazife-i fitriyye: Fitri görev

Ubûdiyyet: Kulluk

Kelimât: Kelimeler

Semâvat: Gökler

Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi yaradan

Sâni-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan

Hâkezâ: Böylece, bunun gibi

Mevcûdât-ı hâriciye: Hariçteki varlıklar

Sûreten: Şekil ve biçim olarak

Câmid: Cansız, donuk

Hayatkârane: Canlı bir şekilde

Şuurdârane: Şuurlu olarak, şuurlu bir şekilde

Melâike: Melekler

Âlem-i melekût: Görünmeyen âlem. **Mümessil:** Temsilci

Âlem-i mülk: Görünen âlem, varlığın perde önü

Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya. **Melâike:** Melekler

Timsâl: Suret, heykel

Hâne: Ev, mesken

Beyân: Açıklama, ifade

Saray-ı âlem: Dünya sarayı

İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma. **Nebâtat:** Bitkiler

Cematat: Cansız varlıklar

Hidemat: Hizmetler

Ücret-i cüz'iyeye: Az bir ücret

Mukabilinde: Karşılığında

Küllî: Genel. **muaccel:** Peşin

Müeccel: Ertelenmiş, veresiye

makasidını bilerek tevfik-i hareket etmek ve her şeyde nefislerine de bir hisse çıkarmak ve sair hademelere nezaret etmek ile istihdam edilmeleri, bilmüşâhede görünüyor. Elbette dördüncü kısım, belki en birinci kısım olan hizmetkârlar, ameleler bulunacaktır. Hem insana benzer ki, O Sâni-i Zülcelâl'in makâsıd-ı külliyesini bilir bir ubûdiyet ile, tevfik-i hareket ederler. Hem, insanın hilâfına olarak hazz-ı nefisten ve cüz'î ücretlerden tecerrüd ederek yalnız Sâni-i Zülcelâl'in nazarı ile, emri ile, teveccühü ile, hesabı ile, namı ile ve kurbîyetiyle ihtisas ile ve intisab ile hâsıl ettikleri lezzet ve kemâl ve zevk ve saadeti kâfi görüp, hâlisen muhlisen çalışıyorlar; cinslerine göre kâinatdaki mevcudatın enva'ına göre vazife-i ibadetleri tenevvü' ediyor. Bir hükûmetin muhtelif dairelerde, muhtelif vazifedârları gibi, saltanat-ı rubûbiyet dairelerinde vezaif-i ubûdiyeti ve tesbihâtı öyle tenevvü' ediyor. Meselâ: Hazret-i Mikâil, yeryüzü tarlasında ekilen masnuat-ı ilâhiye'ye Cenâb-ı Hakk'ın havliyle, kuvvetiyle, hesabıyla, emriyle bir nâzır-ı umumî hükmündedir. Tâbir caizse umum çiftçi-misâl melâikelerin reisidir. Hem Fâtır-ı Zülcelâl'in izniyle, emriyle, kuvvetiyle, hikmetiyle umum hayvanâtın mânevî çobanlarının reisi, büyük bir melek-i müekkeli vardır.

İşte madem şu mevcudat-ı hariciyenin, her birisinin üstünde, birer melek-i müekkel var olmak lâzım gelir; tâ ki o cismın gösterdiği vezaif-i ubûdiyet ve hidemat-ı tesbihîyesini âlem-i melekûtta temsil etsin, dergâh-ı ulûhiyet'e bilerek takdim etsin; elbette Muhbir-i Sâdık'ın rivayet ettiği melâikeler hakkındaki suretler, gayet münasibdir ve makûldür. Meselâ, ferman etmiş ki:

Makasid: Maksatlar, gayeler

Tevfik-i hareket: Uygun hareket etmek

Sâir: Başka, diğer

Nezaret: Bakma, gözetme

Bilmüşâhede: Gözle görölerek (bilinmektedir ki)

Makasid-ı külliye: Genel maksatlar

Hilâf: Karşı, zıt

Hazz-ı nefis: Nefsin zevk alması

Cüz'î: Küçük, ehemmiyetsiz

Tecerrüd: Sıyrılmak, uzaklaşmak, soyutlanmak

Nazar: Bakış

Teveccüh: Yönelme

Kurbîyet: Yakınlık

İhtisas: Kendine mahsus kılmak

İntisab: Bağlanma, mensub olma

Hâsıl etmek: Meydana getirme, ortaya çıkarma

Kemâl: Olgunluk, mükemmellik

Hâlisen: Samimî olarak

Muhlisen: Samimî bir şekilde

Mevcûdât: Varlıklar

Enva': Türler

Vazife-i ibâdet: İbadet vazifesi

Tenevvü': Çeşitlilik

Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı

Vazifedâr: Vazifeli

Saltanat-ı Rubûbiyyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi

Vezaif-i ubûdiyyet: Kulluk vazifesi

Hazret-i Mikâil: Dört büyük melekten rızıkların taksimine me'mur olan

Masnuat-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın sanat eserleri

Havl: Güç, kuvvet

Melâike: Melekler

Nâzır-ı umumî: Bakan, en üst seviyede âmir

Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi yaradan

Hayvanat: Hayvanlar

Mevcûdât-ı hariciye: Hariçteki varlıklar

Melek-i müekkel: Görevli, vekâleten işi üstlenen melek

Vezaif-i ubûdiyyet: Kulluk vazifesi

Hidemat-ı tesbihîye: Cenab-ı Hakk'ı tesbih hizmetleri

Âlem-i melekût: Görünmeyen âlem, varlığın perde arkası

Muhbir-i Sâdık: Doğru söyleyen haberci manasında Peygamberimizin (s.a.s) isimlerinden biri

Sûret: Şekil, biçim

Münasib: Uygun

Makûl: Akıllıca, akla uygun

“Bâzı melâikeler bulunur, kırk başı veya kırk bin başı var. Her başta kırk bin ağız var, her bir ağızda kırk bin dil ile, kırk bin tesbihât yapar.” Şu hakikat-ı hadisiyenin bir mânâsı var, bir de sureti var. Mânâsı şudur ki: Melâikenin ibâdâtı, hem gayet muntazamdır, mükemmeldir; hem gayet küllîdir, geniştir. Ve şu hakikatın sureti ise, şudur ki: Bâzı büyük mevcudat-ı cismâniye vardır ki, kırk bin baş, kırk bin tarz ile vezaif-i ubûdiyeti yapar. Meselâ; semâ güneşlerle, yıldızlarla tesbihât yapar. Zemin tek bir mahlûk iken, yüz bin baş ile; her başta yüz binler ağız ile, her ağızda yüz binler lisan ile vazife-i ubûdiyeti ve tesbihât-ı rabbâniye’yi yapıyor. İşte küre-i arza müekkel melek dahi, âlem-i melekûtta şu mânâyı göstermek için öyle görülmek lâzımdır. Hattâ ben, mutavassıt bir badem ağacı gördüm ki; kırka yakın baş hükmünde büyük dalları var. Sonra bir dalına baktım, kırka yakın dili hükmünde küçük dalları var. Sonra o küçük dalının bir diline baktım, kırk çiçek açmıştır. O çiçeklere nazar-ı hikmetle dikkat ettim; her bir çiçek içinde kırka yakın incecik, muntazam püskülleri, renkleri ve san’atları gördüm ki; her biri Sâni-i Zülcelâl’in ayrı ayrı birer cilve-i esmâsını ve birer ismini okutturuyor. İşte hiç mümkün müdür ki, şu badem ağacının Sâni-i Zülcelâl’i ve Hakîm-i Zülcemâl’i, bu câmid ağaca bu kadar vazifeleri yükletsin; onun mânâsını bilen, ifade eden, kâinata ilân eden, dergâh-ı İlâhiye’ye takdim eden, ona münasip ve ruhu hükmünde bir melek-i müekkeli ona bindirmesin?

* * *

Ey arkadaş! Şuraya kadar beyanâtımız, kalbi kabûle ihzâr etmek ve nefsi teslime mecbur etmek ve aklı iz’âna getirmek için bir mukaddeme idi. Eğer o mukaddimeyi bir derece fehmettin ise, melâikelerle görüşmek istersen hâzır ol. Hem evham-ı seyyieden temizlen.

İşte Kur’ân âlemi, kapıları açıktır. İşte Kur’ân cenneti ¹ مُفْتَحَةُ الْأَبْوَابِ ’dır;

gir bak. Melâikeyi o cennet-i Kur’âniye içinde güzel bir surette gör. Her bir âyet-i tenzil, birer menzildir. İşte şu menzillerden bak:

¹ Kapıları açıktır. (Bkz.: Sâd sûresi, 38/50)

Hakikat-i Hadisiyye: Hadisin ifade ettiği geçek
İbâdât: İbadetler. **Küllî:** Kapsamlı
Mevcûdat-ı cismâniyye: Cisimli varlıklar
Vezaif-i ubûdiyyet: Kulluk vazifeleri
Semâ: Gökyüzü. **Mahlûk:** Yaratık
Tesbihât-ı Rabbâniyye: Cenab-ı Hak’ı tesbih etmek, anmak
Küre-i arz: Yeryüzü, dünya

Müekkel: Görevli, vekâleten işi üstlenen. **Mutavassıt:** Orta halli
Nazar-ı hikmet: Hikmet gözüyle, hikmetini anlamak için
Sâni-i Zülcelâl: Celâl ve ululuk sahibi yaradan
Cilve-i esmâ: Cenab-ı Hak’ın sıfatlarına ad olan isimlerinin tecellisi, parlıtısı
Câmid: Cansız, donuk
İhzâr: Hazırlamak

Hakîm-i Zülcemâl: Her şeyi yerli yerinde yapan yüce Allah
Dergâh-ı İlâhiye: Cenab-ı Hak’ın huzuru. **Münasib:** Uygun
İz’ân: Kavramak, kabullenmek
Mukaddeme: Ön söz, giriş
Fehm: Anlama. **Melâike:** Melekler
Evham-ı seyyie: Kötü zanlar
Cennet-i Kur’âniye: Kur’ân cenneti
Âyet-i tenzil: Kur’ân’ın her âyeti
Menzil: Konak, mesken

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا • فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا • وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا • فَالْفَارِقَاتِ فَرَقًا •
فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ¹

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا • وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا • وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا • فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا •
فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ²

تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ³

عَلَيْهَا مَلَكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ⁴

Hem dinle:

سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ • لَا يُسْقِئُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ • ⁵

senalarını işit. Eğer cinnîlerle görüşmek istersen:

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ ⁶ surlu sûreye gir, onları gör, dinle ne
diyorlar Onlardan ibret al. Bak, diyorlar ki:

إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا • يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا • ⁷

* * *

¹ İyilik için birbirinin peşinden gönderilenler, * Esip savuranlar, * Tohumlarını yaydıkça yayanlar, * Hakla batılı, doğru ile eğriyi ayırt edenler, * Hak sahiplerine vahyi getiren melekler hakkı için. (Mürselât sûresi, 77/1-5)

² Bütün kuvvetleriyle koşanlar, * Neş'e ve şevkle yürüyenler, * Yüzüp yüzüp gidenler, * Yanşıp geçenler, * İşleri düzenleyip yönetenler, (hakkı için ki: Kiyâmet gerçektir, hepiniz ölümden sonra diriltileceksiniz.) (Nâziât sûresi, 79/1-5)

³ O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner... (Kâdir sûresi, 97/4)

⁴ Onun başında kaba yapılı, sert ve şiddetli melekler olup onlar asla Allah'a isyan etmez ve kendilerine verilen bütün emirleri tam yerine getirirler. (Tahrîm sûresi, 66/6)

⁵ O, bundan münezzektir. Bilâkis onların evlât dedikleri melekler Onun ikram ve takdirine mazhar olmuş kullardır. * O, kendilerine sormadıkça ağızlarını bile açmazlar, sadece Onun emirlerini yerine getirirler. (Enbiyâ sûresi, 21/26-27)

⁶ De ki: Bana vahyolundu ki bir cin cemaati Kur'ânı dinledi... (Cin sûresi, 72/1)

⁷ Biz gerçekten, doğru yolu gösteren harikulade bir Kur'ân dinledik. Bundan böyle Rabbimize asla bir şerik tanımayacağız. (Cin sûresi, 72/1-2)

İkinci Makşad

Kuyâmet ve mevt-i dünya ve hayat-ı âhîret hakkındadır.

Şu maksadın dört esası ve bir mukaddime-i temsiliyesi vardır.

Mukaddime

Nasıl ki: Bir saray veya bir şehir hakkında biri dâva etse: “Şu saray veya şehir, tahrip edilip yeniden muhkem bir surette bina ve tâmir edilecektir.” Elbette onun dâvasına karşı *altı suâl* terettüp eder:

•**Birincisi:** “Niçin tahrip edilecek? Sebep ve muktazî var mıdır?” Eğer, “Evet var” diye isbat etti.

•**İkincisi:** Şöyle bir suâl gelir ki: “Bunu tahrip edip, tâmir edecek usta muktedir midir? Yapabilir mi?” Eğer, “Evet yapabilir” diye isbat etti.

•**Üçüncüsü:** Şöyle bir suâl gelir ki: “Tahribi mümkün müdür? Hem, sonra tahrip edilecek midir?” Eğer, “Evet” diye imkân-ı tahribi, hem vukuunu isbat etse; iki suâl daha ona varid olur ki:

“Acaba şu acib saray veya şehrin yeniden tamiri mümkün müdür? Mümkün olsa, acaba tâmir edilecek midir?” Eğer, “Evet” diye bunları da isbat etse; o vakit bu meselenin hiçbir cihette hiçbir köşesinde bir delik, bir menfez kalmaz ki, şek ve şüphe ve vesvese girebilsin.

İşte şu temsil gibi; dünya sarayının, şu kâinat şehrinin tahrip ve tamiri için muktaiz var.. Fâil ve ustası muktedir.. Tahribi mümkün ve vâki olacak.. Tamiri mümkün ve vâki olacaktır. İşte şu meseleler birinci esastan sonra isbat edilecektir.

Birinci Esas

Ruh, kat’iyyen bâkidir. Birinci maksaddaki melâike ve ruhânîlerin vücûdlarına delâlet eden hemen bütün deliller, şu meselemiz olan beka-i ruha

Mevt-i dünya: Dünya’nın ölümü

Hayat-ı âhîret: Ahîret hayatı

Mukaddime-i temsiliyye: Misâllerle konuya giriş yapılan bölüm
Terettüp etmek: Gerekmek, bina edilmek. **Muhkem:** Sağlam

Muktazî: İcap ettiren, gerektiren

Muktedir: Gücü kudreti yerinde olan. **Mukaddime:** Giriş, ön söz

İmkân-ı tahrib: Yıkılması mümkün olma

Menfez: Nüfuz edecek yer, delik

Temsil: Benzetme, örnek

Fâil: Yapan. **Melâike:** Melekler

Vâki: Vuku bulan, olan

Kat’iyyen: Kesin olarak, kesinlikle

Ruhânî: Ruhânî varlıklar

Beka-i ruh: Ruhun ebediliği

dahi delildirler. Bence mesele o kadar kat'îdir ki, fazla beyan abes olur. Evet şu âlem-i berzahta, âlem-i ervâhta bulunan ve âhirete gitmek için bekleyen hadsiz ervâh-ı bâkiye kabileleri ile bizim mabeynimizdeki mesâfe o kadar ince ve kısadır ki, bürhân ile göstermeğe lüzum kalmaz. Hadd ü hesaba gelmeyen ehl-i keşfin ve şuhûdun onlarla temas etmeleri, hattâ ehl-i keşfe'l-kuburun onları görmeleri, hattâ bir kısım avâmın da onlarla muhaberelei ve umurun da rü'ya-yi sâdıkada onlarla münasebet peyda etmeleri, muzaaf tevâtürler suretinde âdeta beşerin ulûm-i müteârifesi hükmüne geçmiştir. Fakat şu zamanda maddiyyûn fikri herkesi sersem ettiğinden, en bedihî bir şeyde zihinlere vesvese vermiş. İşte şöyle vesveseleri izale için; hads-i kalbînin ve iz'ân-ı aklının pek çok menbalarından, bir mukaddime ile dört menbâna işaret edeceğiz.

Mukaddime

Onuncu Söz'ün Dördüncü Hakikatı'nda isbat edildiği gibi; *ebedî, sermedî, misilsiz bir cemâl, elbette âyinedâr müştakının ebediyetini ve bekasını ister. Hem kusursuz, ebedî bir kemâl-i san'at, mütefekkir delâlinin devamını taleb eder. Hem nihayetsiz bir rahmet ve ihsan, muhtaç müteşekkirlere devam-ı tena'umlarını iktiza eder. İşte o âyinedar müştak, o dellâl mütefekkir, o muhtaç müteşekkiri, en başta ruh-i insânîdir. Öyle ise; ebedü'l-âbad yolunda; o cemâl, o kemâl, o rahmete refakat edecek, bâki kalacaktır.*

Kat'î: Kesin

Beyân: Açıklama, ifade

Abes: Boş, manasız, saçma

Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri âlem, kabir hayatı

Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi, insanın dünyaya gelmeden önceki âlemi

Ervah-ı bâkiye: Ebedî olan ruhlar

Mabeyn: Ara, arası. **Bürhân:** Delil

Ehl-i keşf ve şuhud: Gaybi bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile öğrenen kimseler

Ehl-i keşf-el kubur: Kabirlerin hâlini Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile bilen kimseler

Avâm: Sıradan, avam halktan biri

Muhabere: İletişim

Rü'ya-yi sâdika: Sadık rüyalar, olduğu gibi çıkan rüya

Peyda etme: Elde etme, kazanma

Muzaaf: Kat kat, katmerli

Tevâtür: Bir haberin, yalan ihtimalini akla getirmeyecek derecede güvenilir olması

Ulûm-i müteârife: Herkesin bildiği meşhur bilgiler, ansiklopedik bilgiler. **Beşer:** İnsan

Maddiyyun: Mânevî âlemi reddeden her şeyi madde ile izah etmeye çalışan akım, materyalizm

Bedihî: Açık, aşikâr, apaçık

Vesvese: Şeytanın kalbe gizlice attığı şüphe

İzale: Ortadan kaldırma, giderme

Hads-i kalbî: Kalbin sezip algılaması, anlaması

İz'ân-ı aklî: Aklın kabullenmesi, onaylaması. **Menba':** Kaynak

Mukaddime: Ön söz, giriş

Ebedî: Sonsuz, nihayetsiz

Sermedî: Baki, mevcudiyeti daimi olan. **Cemâl:** Güzellik

Âyinedâr: Ayna tutan, aynalık yapan. **Müştak:** Arzulu, istekli

Ebediyet: Sonsuzluk, dâimilik, sonu olmayan zaman

Beka: Ebedî olmak, sürekli varolmak

Kemâl-i san'at: San'atının mükemmelliği

Mütefekkir: Düşünür

Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran

Nihayetsiz: Sonu olmayan, ebedî

Müteşekkiri: İyiliğe karşı teşekkür eden

Devam-ı tena'um: Nimetlerin devamı

İktiza etmek: Gerektirmek

Ruh-i insânî: İnsan ruhu

Ebed-ül âbâd: Sonsuzluğa dek, ebediyen

Kemâl: Olgunluk, mükemmellik

Refakat: Arkadaşlık, yoldaşlık

Bâkî: Ebedî, daimi

Yine Onuncu Söz'ün Altıncı Hakikatı'nda isbat edildiği gibi; değil ruh-i beşer, hattâ en basit tabakat-ı mevcudat dahi, fena için yaratılmamışlar; bir nevi bekaya mazhardırlar. Hattâ ruhsuz, ehemmiyetsiz bir çiçek dahi, vücûd-i zâhîrîden gitse, bin vecihle bir nevi bekaya mazhardır. Çünkü; sureti, hadsiz hâfızalarda bâkî kalır. Kanun-i teşekkülâtı, yüzer tohumcuklarında beka bulup devam eder. Madem bir parçacık ruha benzeyen o çiçeğin kanun-i teşekkülü, timsal-i sureti, bir Hafız u Hakîm tarafından ibka ediliyor. Dağdağalı inkılablar içinde kemâl-i intizam ile, zerrecikler gibi tohumlarında muhafaza ediliyor, bâkî kalır.. Elbette gayet cem'iyetli ve gayet yüksek bir mahiyete mâlik ve haricî vücûd giydirilmiş ve zîşuur ve zîhayat ve nûrani kanun-i emrî olan ruh-i beşer, ne derece kat'iyetle bekaya mazhar ve ebediyetle merbut ve sermediyetle âlâkadar olduğunu anlamazsan, nasıl "Zîşuur bir insanım" diyebilirsiniz? Evet, koca bir ağacın bir derece ruha benzeyen programını ve kanun-i teşekkülâtını, bir nokta gibi en küçük çekirdekte dercedip muhafaza eden bir Zât-ı Hakîm-i Zülcelâl, bir Zât-ı Hafız-i Bîzevâl hakkında "Vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder" denilir mi!

Birinci Menba'

Enfûsîdir. Yâni, herkes hayatına ve nefesine dikkat etse, bir ruh-i bâkiyi anlar. Evet, her bir ruh, kaç sene yaşamış ise; o kadar beden değiştirdiği hâlde, bilbedahe aynen bâkî kalmıştır. Öyle ise: –madem cesed, gelip geçicidir– mevt ile bütün bütün çıplak olmak dahi ruhun bekasına te'sir etmez ve mahiyetini de bozmaz. Yalnız, müddet-i hayatta tedricî cesed libasını değiştiriyor; mevtte ise, birden soyunur. Gayet kat'î bir hads ile belki

Tabakat-ı mevcûdât: Varlık tabakaları. **Fena:** Yokluk, yok olma

Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş

Vücûd-i zâhîrî: Varlığın görünen yüzü, zâhîrî varlık

Sûret: Şekil, biçim

Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz

Kanun-i teşekkülât: Oluşum ve gelişim kanunu

Timsal-i sûret: Şeklinin görüntüsü

Hafız u Hakîm: Her şeyi muhafaza eden ve yaptığı her şeyi yerli yerince yapan Allah (c.c.)

İbka etmek: Ebedileştirmek

Dağdağalı: Gürültülü, patırtılı

İnkılab: Değişimler

Kemâl-i intizâm: Mükemmel bir düzen içerisinde

Cem'iyetli: Geniş, kapsamlı, içinde çok şey barındıran

Haricî vücûd giymek: Varlık sahasına çıkmak. **Mâlik:** Sahip

Zîşuur: Akıl sahibi, şuurlu

Zîhayat: Hayat sahibi, canlı

Kanun-i emrî: Cenâb-Hakk'ın emir aleminden gelen kanun, varlık. **Nûranî:** Nurlu

Kat'iyetle: Kesinlikle

Merbut: Bağlı, irtibatlı

Sermediyet: Devamlılık, süreklilik

Zât-ı Hakîm-i Zülcelâl: Her işini hikmetli yapan, ululuk ve azamet sahibi Zat (Allah c.c.)

Dercetme: İçine koyma, yerleştirme

Zât-ı Hafız-i bîzeval: Her şeyi kaydettirip koruyan ve zevali olmayan Allah (c.c.)

Enfûsî: Zihinde bulunan, subjektif öznel (bunun zıddı afakî olup gerçekte varolan objektif, nesnel)

Ruh-i bâkî: Ölümsüz, ebedî ruh

Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr

Mevt: Ötüm. **Te'sir:** Etki

Mahiyet: Bir şeyin asıl durumu, esası

Müddet-i hayat: Hayat süresi

Tedricî: Birden değil, yavaş yavaş, derece derece. **Libas:** Elbise

Hads: Düşünmeksizin basiretle ulaşılan bilgi, sezgi. **Kat'î:** Kesin

müşâhede ile sabittir ki cesed, ruh ile kaimdir. Öyle ise; ruh, onun ile kaim değildir. Belki ruh, binefsihî kaim ve hâkim olduğundan cesed istediği gibi dağılıp toplansın, ruhun istiklâliyetine halel vermez. Belki cesed, ruhun hânesi ve yuvasıdır, libası değil. Belki ruhun libası, bir derece sabit ve letâfetçe ruha münasip bir gılâf-ı latîfi ve bir beden-i misâlisî vardır. Öyle ise; mevt hengâmında bütün bütün çıplak olmaz; yuvasından çıkar, beden-i misâlisini giyer.

İkinci Menba'

Âfâkîdir. Yâni, mükerrer müşâhedat ve müteaddit vâkıat ve kerrat ile münasebattan neş'et eden bir nevi hükmi-i tecrübîdir. Evet, tek bir ruhun bâ'delmemat bekası anlaşılrsa, şu ruh nev'inin külliyetle bekasını istilzam eder. Zira fenn-i mantıkça kat'idir ki: Zâtî bir hassa, bir tek fertte görünse; bütün efratta dahi o hassanın vücûduna hükmedilir; çünkü, zâtîdir. Zâtî olsa her fertte bulunur. Halbuki değil bir fert, belki o kadar hadsiz, o kadar hesaba, hasra gelmez müşâhedata istinad eden âsâr ve beka-yi ervâha delâlet eden emârât, o derece kat'idir ki; bize nasıl Yeni Dünya, yâni Amerika var ve orada insanlar bulunur, o insanların vücûdlarına hiç vehim hatıra gelmez; öyle de, şüphe kabûl etmez ki; şimdi âlem-i melekût ve ervâhta, ölmüş, vefat etmiş insanların ervâhı, pek çok kesretle vardır ve bizimle münasebet-tardırlar. Mânevî hedâyâmız onlara gidiyor, onların nûranî feyizleri de bizlere geliyor.

Müşâhede: Görme

Kaim: Ayakta duran

Binefsihî: Kendisi, kendi kendine

İstiklâliyet: Tek başına, bağımsız olma

Hâne: Ev, hane

Letâfetçe: İncelik, güzelliik bakımından

Münasib: Uygun

Gılâf-ı latîf: İnce ve güzel bir kılıf

Beden-i misâli: Kendine has, görünmeyen mânevî bir beden

Hengâm: Zaman, çağ, mevsim

Âfâkî: Dış dünyaya ait, kişiyi doğrudan ilgilendirmeyen kıymetsiz sözler veya mesele

Mükerrer: Tekrarlanmış

Müşâhedat: Gözle görülen şeyler

Müteaddit: Ayrı ayrı, birkaç, çeşit çeşit

Vâkıat: Başa gelen, baştan geçen hâdiseler

Kerrat: Defalar, kezler, kereler

Münasebat: İlgiler, yakınlıklar, ilişkiler

Neş'et etmek: Doğmak, ortaya çıkmak

Hükmi-i tecrübî: Deneme ile ilgili hüküm

Bâ'delmemat: Ölümden, öldükten sonra

Beka: Ebedî olmak, sürekli varolmak

Nev'i: Tür

Külliyet: Küllilik, genellik, kapsamlı oluş

İstilzam: Gerektilmek, gerekli kılmak

Fenn-i mantık: Mantık ilmi

Kat'i: Kesin

Efrad: Fertler

Zâtî: Bizzat kendinden kaynaklanan, başkasına bağılı ve muhtaç olmayan

İstinad: Dayanma

Âsâr: Rivayetler, haberler

Beka-i ervah: Ruhların ebedî olması

Delâlet: İşaret

Emarat: Belirtiler, izler

Vücud: Mevcudiyet, varlık

Vehim: Kuruntu, zan

Âlem-i melekût: Görünmeyen âlem, varlığın perde arkası

Ervah: Ruhlar

Kesretle: Çoklukla

Münasebettar: İlgili, ilişkili

Hedâyâ: Hediyeeler

Nûranî: Nurlu, Parlak

Feyiz: İlâhî ihsan, bereket

Hem hads-i kat'î ile vicdanen hissedilebilir ki; insan öldükten sonra esaslı bir ciheti bâkidir. O esas ise, ruhtur. Ruh ise, tahrip ve inhilâl mâruz değil. Çünkü; basittir, vahdeti var. Tahrip ve inhilâl ve bozulmak ise, kesret ve terki edilmış şeylerin şe'nidir. Sâbikan beyan ettiğimiz gibi hayat, kesrette bir tarz-ı vahdeti temin eder, bir nevi bekaya sebebiyet verir. Demek vahdet ve beka, ruhta esastır ki, ondan kesrete sirayet eder. Ruhun fenası, ya tahrip ve inhilâl iledir; o tahrip ve inhilâl ise, vahdet yol vermez ki girsin, besâtet bırakmaz ki bozsun. Veyahut îdam iledir; îdam ise, Cevâd-ı Mutlak'ın hadsiz merhameti müsaade etmez ve nihayetsiz cûdu bırakmaz ki, verdiği nimet-i vücûdu, o nimet-i vücûda pek müştak ve lâıyk olan ruh-i insâniden geri alsın.

Üçüncü Menba'

Ruh; zîhayat, zîşuur, nuranî, vücûd-i haricî giydirilmiş, câmi', hakikatdâr, külliyyet kesbetmeğe müstaid bir kanun-i emrîdir. Halbuki; en zaîf olan kavânin-i emriye, sebat ve bekaya mazhardırlar. Çünkü; dikkat edilse, mâruz-ı tegayyûr olan bütün nevilerde birer hakikat-ı sabite vardır ki, bütün tegayyûrat ve inkılâbât ve etvâr-ı hayat içinde yuvarlanarak suretler değiştirip, ölmeyerek, yaşayarak bâki kalıyor. İşte her bir şahs-ı insanî, mahiyetinin câmiyetiyle ve küllî şuûruyla ve umumî tasavvuratıyla bir şahıs iken, bir nev' hükmüne geçmiştir. Bir nev'e gelen ve cârî olan kanun, o şahs-ı insânide dahi cârîdir. Madem Fâtır-ı Zülcelâl, insanı, câmi' bir âyine

Beka: Ebedî olmak, sürekli var olmak
Besâtet: Sadelik, basitlik, kolaylık
Beyân: Açıklama, ifade
Câmi': Geniş, kapsamlı, toplayıcı
Câmiyyet: Genişlik, kapsamlılık
Cârî: Geçerli
Cevâd-ı Mutlak: Sonsuz cömertlik sahibi Hz. Allah
Cihet: Taraf, yön
Cûd: Cömertlik
Etvâr-ı hayat: Hayat tavırları, merhaleleri
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Fena: Yokluk, yok olma
Hads-i kat'î ile: Kesin bir sezgi ile
Hakikatdâr: Hakikatli
Hakikat-ı sâbite: Değişmeyen hakikatler
İnhilâl: Çözülüp açılma, dağılma
İnkılâbât: Değişimler

Kanun-i emrî: Cenâb-Hakk'ın emir aleminden gelen kanun, varlık
Kavânin-i emriye: Cenâb-Hakk'ın emir aleminden gelen kanunlar, varlıklar
Kesb: Kazanmak
Kesret: Çokluk
Küllî: Bütün her şeyi içine alacak şekilde
Küllîyyet: Küllilik, genellik, kapsamlı oluş
Mâruz-ı tegayyûr: Değişikliğe maruz
Mazhar: Nail olmak, erişmek, şereflenmek
Müstaid: Kabiliyetli, donanımlı
Müştak: İstekli, arzulu
Nev': Çeşit, tür
Nihayetsiz: Sonu olmayan, ebedî
Nimet-i vücud: Varlık nimeti
Nuranî: Nurlu, parlak
Ruh-i insânî: İnsan ruhu

Sâbikan: Daha önce
Sebat: Yerde durma
Sirayet: Geçmek, yayılmak
Sûret: Şekil, biçim
Şahs-ı insanî: İnsanı şahıs
Şe'n: Durum, keyfiyet, iş
Tahrip: Harâbetme, yıkip bazma
Tarz-ı vahdet: Birlik şekli
Tasavvurat: Zihinde şekillendirmeler, göz önüne getirmeler
Tegayyûrat: Değişmeler, başkalaşmalar
Terkip: Birkaç şeyden meydana getirilmiş şey
Übûdiyyet: Kulluk
Vahdet: Birlik. Tek olma
Vicdanen: Kalbî his ile, vicdânî olarak
Vücud-i haricî: Yokluktan çıkmış şehâdet alemine girmiş varlık
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Zîşuur: Akıl sahibi, şuurlu

ve küllî bir ubûdiyetle ve ulvî bir mahiyetle yaratmıştır. Her fertteki hakikat-i ruhiye, yüz binler suret değıştirse, izn-i Rabbânî ile ölmeyecek, yaşayarak geldiğı gibi gidecek. Öyle ise; o şahs-ı insânînin hakikat-i zısuuru ve unsur-i zihayâtı olan ruhu dahi, Allah'ın emriyle, izni ile ve ibkasıyla daima bâkidir.

Dördüncü Menba'

Ruha bir derece müşabih ve ikisi de âlem-i emirden ve irâdeden geldiklerinden masdar itibariyle ruha bir derece muvafık, fakat yalnız vücûd-i hissî olmayan nevilerde hükümrân olan kavânine dikkat edilse ve o nâmuslara bakılsa görünür ki: Eğer o kanun-i emrî, vücûd-i haricî giyse idi, o nevinin birer ruhu olurdu. Halbuki o kanun daima bâkidir. Daima müstemir, sabittir. Hiçbir tegayyürat ve inkılâbat, o kanunların vahdetine te'sir etmez, bozmaz. Meselâ; bir incir ağacı ölse, dağılsa; onun ruhu hükmünde olan kanun-i teşekkülâtı, zerre gibi bir çekirdeğinde ölmeyerek bâkî kalır. İşte madem en âdi ve zaîf emrî kanunlar dahi böyle beka ile, devam ile alâkadar; elbette ruh-i insânî; değil yalnız beka ile, belki ebedü'l-âbâd ile alâkadar olmak lâzım gelir. Çünkü; ruh dahi Kur'an'ın nassı ile, ¹ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

ferman-ı celîli ile âlem-i emirden gelmiş bir kanun-i zısuur ve bir nâmus-i zihayattır ki, kudret-i ezeliye, ona vücûd-i haricî giydirmiş. Demek, nasıl ki sıfat-ı irâdeden ve âlem-i emirden gelen şuûrsuz kavânin, daima veya ağıle-ben bâkî kalıyor; aynen onların bir nevi kardeşi ve onlar gibi sıfat-ı irâdenin tecellisi ve âlem-i emirden gelen ruh, bekaya mazhar olmak daha ziyade kat'îdir, lâyıktır. Çünkü; zivücûddur, hakikat-i hariciye sahibidir. Hem onlardan daha kavîdir, daha ulvîdir. Çünkü; zısuurdur. Hem onlardan daha daimidir, daha kıymetdârdır. Çünkü; zihayattır.

¹ Rûh Rabbimin emrindedir, O'nun bileceğı işlerdendir. (İsrâ sûresi, 17/85)

Âlem-i emir: Her şeyin ilâhî bir emirle anında yaratıldığı, meydana geldiğı âlem
Bâkî: Ebedî, daimî. Fani olmayan
Beka: Ebedî olmak, sürekli varolmak
Daimî: Sürekli
Ebed-ül âbâd: Tükenmez ebedî hayat. **Emrî:** Emirle ilgili
Ferman-ı celil: Yüce ferman
Hakikat-i haricî: Sadece ilimde ve zihinde kalmayıp dışa yansıyan, bunların dışında var olan bir gerçek
Hakikat-i ruhiye: Ruhun hakikati
Hakikat-i zısuur: Akıllı, şuur sahibi olmanın hakikati
İbka: Ebedileştirmek

İzn-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın izni
Kanun-i emrî: Cenab-Hakk'ın emir aleminden gelen kanun, varlık. **Kanun-i teşekkülât:** Oluşum ve gelişim kanunu
Kanun-i zısuur: Şuur sahibi hüküm
Kat'î: Kesin. **Kavânin:** Kanunlar
Kavî: Kuvvetli
Kıymetdâr: Kıymetli
Kudret-i ezeliye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti, her şeye gücü yeterliği
Masdar: Kaynak, menba
Mazhar: Nail olmak, erişmek, şereflemek. **Muvafık:** Uygun
Müstemir: Sürekli, aralıksız
Müşabih: Benzer. **Namus:** Kanun

Nâmus-i zihayat: Hayat sahibi kanun
Nass: Kesin ve muhkem hüküm getiren âyet ve hadis
Ruh-i insani: İnsan ruhu
Sıfat-ı irade: Cenab-ı Hakk'ın dileme sıfatı. **Te'sir:** Etki
Tecellî: Yansıma, görünme, parıltı
Ulvi: Yüce
Unsur-i zihayat: Canlılık unsuru
Vücud-i haricî: Yokluktan çıkmış şehâdet alemine girmiş varlık
Vücud-i hissî: Duyulan ve sezilen varlık
Zihayat: Hayat sahibi, canlı
Zısuur: Akıl sahibi, şuurlu
Zivücud: Beden sahibi

İkinci Esas

Saadet-i ebediyeye muktazî vardır ve o saadeti verecek Fâil-i Zülcelâl de muktedirdir. *Hem harab-ı âlem, mevt-i dünya mümkündür. Hem vâki olacaktır. Yeniden ihya-yi âlem ve haşır, mümkündür. Hem vâki olacaktır.* İşte bu altı meseleyi, birer birer akli ikna edecek muhtasar bir tarzda beyan edeceğiz. Zaten Onuncu Söz’de kalbi, îmân-ı kâmil derecesine çıkaracak derecede bürhânlar zikredilmiştir. Şurada ise; yalnız akli ikna’ edecek, susturacak, Eski Said’in *Nokta Risalesi*’ndeki beyanâtı tarzında bahsedeceğiz.

Evet saadet-i ebediyeye muktazî mevcuttur. O muktazînin vücûduna delâlet eden bürhân-ı kat’î “*On Menba’ ve Medar*”dan süzülen bir hadistir.

Birinci Medar

Dikkat edilse, şu kâinatın umumunda bir nizam-ı ekmel, bir intizam-ı kasdî vardır. Her cihette reşehat-ı ihtiyar ve lemaât-ı kasd görünür. Hattâ her şeyde bir nûr-i kasd, her şe’nde bir ziya-yi irâde, her harekette bir lem’a-yi ihtiyar, her terkipte bir şu’le-i hikmet, semeratının şehâdetiyle nazar-ı dikkate çarpıyor. İşte eğer saadet-i ebediye olmazsa, şu esaslı nizam, bir suret-i zaife-i vâhiyeden ibaret kalır. Yalancı, esassız bir nizam olur. Nizam ve intizamın ruhu olan mâneviyat ve revabıt ve niseb, hebâ olup gider. Demek nizamı nizam eden, saadet-i ebediyedir. Öyle ise; nizam-ı âlem, saadet-i ebediye işaret ediyor.

İkinci Medar

Hilkat-i kâinatta bir hikmet-i tâmmе görünüyor. Evet, inâyet-i ezeliye’nin timsali olan hikmet-i ilâhiye, kâinatın umumunda gösterdiği maslahat-

Saadet-i ebediyye: Ebedî mutluluk
Muktazî: İcap ettiren, gerektiren
Fâil-i Zülcelâl: Ululuk sahibi yaran. Allah (c.c)
Harab-ı âlem: Dünya’nın yıkımı
Mevt-i dünya: Dünya’nın ölümü
Vâki: Vuku bulan, olan
İhya-yı âlem: Dünya’nın yeniden diriltilmesi. **Muhtasar:** Özet
İman-ı kâmil: Mükemmel, kusursuz iman. **Menba’:** Kaynak
Bürhân-ı kat’î: Kesin delil
Hads: Düşünmeksizin basiretle ulaşılan bilgi, sezgi

Nizâm-ı ekmel: En mükemmel, kusursuz düzen
İntizâm-ı kasdî: Belli bir gaye ve amaca matuf düzen
Reşehat-ı ihtiyar: İrade ve dilemenin sınıtları
Lemaât-ı kasd: Amaç ve gayeyi gösteren parlıtlar
Nûr-i kasd: Amaç ve gayenin nuru, parlıtsı
Şe’n: Durum, iş, işlev
Ziya-yı irâde: İradenin ışığı
Lem’a-yi ihtiyar: İrade ve dilemenin parlıtsı

Şu’le-i hikmet: Hikmet ateşi
Semerat: Meyveler, neticeler
Nazar-ı dikkat: Dikkatlice bakmak
Sûret-i zaife-i vâhiye: Zayıf ve bitkin sûret. **İntizâm:** Düzen
Revabıt: Münasebetler, alâkalar, bağlılıklar, yakınlıklar
Niseb: Nisbetler. **Nizâm:** Düzen
Nizâm-ı âlem: Dünya’nın düzeni
Hilkat-i kâinat: Kâinatın yaratılışı
Hikmet-i tâmmе: Eksiksiz, kusursuz hikmet
İnâyet-i Ezeliyye: Ezeli lütuf
Hikmet-i İlâhiyye: İlâhi hikmet

ların riayeti ve hikmetlerin iltizâmı lisanı ile, saadet-i ebediyeyi ilân eder. Çünkü; saadet-i ebediye olmazsa, şu kâinatta bilbedahe sabit olan hikmetleri, faideleri, mükâbere ile inkâr etmek lâzım gelir. Onuncu Söz'ün Onuncu Hakikati, bu hakikati güneş gibi gösterdiğinden, ona iktifaen burada ihtisar ederiz.

Üçüncü Medar

Akıllık ve hikmet ve istikrâ ve tecrübenin şehâdetleri ile sabit olan hilkat-ı mevcudattaki adem-i abesiyet ve adem-i israf, saadet-i ebediyeye işaret eder. Fıtratta israf ve hilkatta abesiyet olmadığına delil, Sâni-i Zülcelâl'in, her şeyin hilkatinde en kısa yolu ve en yakın ciheti ve en hafif sureti ve en güzel keyfiyeti ihtiyar ve intihab etmesidir ve bâzan bir şeyi, yüz vazife ile tavzif etmesidir ve bir ince şeye bin meyve ve gayeleri takmasıdır. Madem israf yok ve abesiyet olmaz, elbette saadet-i ebediye olacaktır. Çünkü; dönmemek üzere adem, her şeyi abes eder, her şey israf olur. Umum fıtratta, ez-cümle insanda, fenn-i menâfiü'l-a'zâ şehâdetiyle sabit olan adem-i israf gösteriyor ki; insanda olan hadsiz istidadât-ı mâneviye ve nihayetsiz âmâl ve efkâr ve müyülât dahi israf edilmeyecektir. Öyle ise; insandaki o esaslı meyl-i tekemmül, bir kemâlin vücûdunu gösterir ve o meyl-i saadet, saadet-i ebediyeye namzet olduğunu kat'î olarak ilân eder. Öyle olmazsa insanın mahiyet-i hakikiyesini teşkil eden o esaslı mâneviyat, o ulvî âmâl, hikmetli mevcudatın hilâfına olarak israf ve abes olur, kurur, hebâen gider. Şu hakikat, Onuncu Söz'ün On Birinci Hakikati'nde isbat edildiğinden kısa kesiyoruz.

Dördüncü Medar

Pek çok nevilerde, hattâ gece ve gündüzde, kış ve baharda ve cevvi havada, hattâ insanın şahıslarında, müddet-i hayatında değiştirdiği bedenler

İltizam: İcâbettirme, gerektirme
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Mükâbere: Kendi haksızlığını anladığı halde iddiasında ısrar etmek.
İktifaen: Yeterli görek
İhtisar: Kısaltmak, özetlemek
İstikrâ: Bir şey hakkında etrafıca bilgi edinme
Hilkat-ı mevcûdât: Varlıkların yaratılması
Adem-i abesiyet: Lüzumsuzluk, işe yaramazlık ve gayesizliğin olmaması. **Hilkat:** Yaratılış
Fıtrat: Yaradılış, tabiat

Abesiyet: Gayesizlik, lüzumsuzluk, saçmalık
Sâni-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan
İhtiyar: Gücü yetme, irade
İntihab: Seçmek. **Adem:** Yokluk
Tavzif: Vazifelenendirme, görevlendirme. **Abes:** Boş, lüzumsuz
Ezcümle: Bu cümleden olarak, bunlardan başlıcaları şunlardır:
Fenn-i Menâfi-ül-âza: Vücut organlarının faydasını konu alan ilim, fizyoloji
Adem-i israf: İsrâf olmaması
Âmâl: Ameller. **Efkâr:** Fikirler

İstidadât-ı mâneviyye: Mânevî kabiliyet ve yetenekler
Müyülât: Meyiller
Meyl-i tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme eğilimi
Vücud: Varlık, var olmak
Meyl-i saadet: Mutluluk eğilimi
Namzed: Aday. **Kat'î:** Kesin
Mahiyet-i hakikiyye: İşin gerçek durumu, iç yüzü
Ülvî: Yüce. **Mevcûdât:** Varlıklar
Hilâf: Karşı, zıt
Cevv-i hava: Hava boşluğu, atmosfer. **Hebâen:** Boşu boşuna
Müddet-i hayat: Hayat süresi

ve mevte benzeyen uyku ile haşır ve neşre benzer birer nevi kıyâmet, bir kıyâmet-i kübrânın tahakkukunu ihsas ediyor, remzen haber veriyorlar.

Evet, meselâ; haftalık bizim saatimizin saniye ve dakika ve saat ve günlerini sayan çarklarına benzeyen Allah'ın dünya denilen büyük saatindeki yevm, sene, ömr-i beşer, deveran-ı dünya, birbirine mukaddeme olarak birbirinden haber veriyor, döner işlerler. Gecedden sonra sabahı, kıştan sonra baharı işledikleri gibi, mevtten sonra subh-i kıyâmet, o destgâhtan, o saat-i uz mâdan çıkacağını remzen haber veriyorlar.

Bir şahsın müddet-i ömründe başına gelmiş birçok kıyâmet çeşitleri vardır. Her gece bir nevi ölmekle, her sabah bir nevi dirilmekle emârât-ı haşrî gördüğü gibi, beş-altı senede bil-ittifak bütün zerrâtını değiştirerek, hattâ bir senede iki def'a tedricî bir kıyâmet ve haşır taklidini görmüş. Hem hayvan ve nebât nevilerinde üç yüz binden ziyade haşır ve neşir ve kıyâmet-i nev'i-yeyi her baharda müşâhede ediyor. İşte bu kadar emârat ve işârat-ı haşriye ve bu kadar alâmat ve rumuzat-ı neşriye elbette kıyâmet-i kübrânın teressuhatı hükmünde, o haşre işaret ediyorlar.

Bir Sâni-i Hakîm tarafından nevilerde böyle kıyâmet-i nev'i-yeyi yâni bütün nebâtât köklerini ve bir kısım hayvanları âynen baharda ihya etmek ve yaprakları ve çiçekleri ve meyveleri gibi sair bir kısım şeyleri aynıyla değil, misliyle iade ederek bir nevi haşır ve neşir yapmak; her bir şahs-ı insânide kıyâmet-i umumiye içinde bir kıyâmet-i şahsiyeye delil olabilir. Çünkü; insanın bir tek şahsı, başkasının bir nev'i hükmündedir. Zira fikir nûru, insanın âmâlîne ve efkârına öyle bir genişlik vermiş ki, mâzi ve müstakbeli ihata eder. Dünyayı dahi yutsa tok olmaz. Sair nevilerde fertlerin mahiyeti cüz'iyeye-

Haşır: İnsanların öldükten sonra dirilitilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları. **Mevt:** Ölüm

Neşr: Öldükten sonra dirilme

Kıyâmet-i kübrâ: Büyük kıyamet

Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek

İhsas: Hissettirmek, sezdirmek, bildirmek

Remzen: İşaretle, sembolle ifade

Yevm: Gün

Ömr-i beşer: İnsan ömrü

Deveran-ı dünya: Dünya'nın dönmesi

Mukaddeme: Önce gelen, önceki

Subh-i kıyamet: Kıyamet sabahı

Destgâh: Tezgâh

Saat-ı uz mâ: En büyük saat

Müddet-i ömür: Ömür müddeti

Emârat: Emareler, işaretler, deliller

Emârât-ı haşriye: Ölümden sonra dirilmenin emâreleri

Bil-ittifak: İttifak ile, oy birliği ile

Zerrat: Zerreler

Tedricî: Yavaş yavaş, derece derece. **Nebat:** Bitki

Kıyamet-i nev'îye: Türe ait kıyamet

İşârat-ı haşriye: Ölümden sonra dirilmenin işaretleri

Alâmat: Alâmetler, işaretler, belirtiler

Rumuzat-ı neşriye: Dirilmeye dair işaretler

Tereşsuhat: Sızıntılar, sızmalar

Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Nebâtat: Bitkiler

İhya etmek: Diriltmek

Şahs-ı insânî: İnsanın şahsı

Kıyâmet-i umumiye: Büyük kıyamet

Kıyâmet-i şahsiyeye: Ferdin kıyameti

Âmâl: Ameller. **Efkâr:** Fikirler

Müstakbel: Gelecek

İhata: İçine alma, kapsama

Sâir: Başka, diğer

Mahiyet: Bir şeyin aslı, esâsı, iç yüzü

Cüz'îyye: Biraz, pek az, az mik-tarda

dir; kıymeti şahsiyedir; nazarı mahduttur; kemâli, mahsurdur; lezzeti ve elemi, ânidir. Beşerin ise, mâhiyeti ulviyyedir; kıymeti galiyedir; nazarı âmmdır; kemâli hadsizdir; mânevî lezzeti ve elemi kısmen daimîdir. Öyle ise; bilmüşâhede sair nevilerde tekerrür eden bir çeşit kıyâmetler, ve haşırler; şu kıyâmet-i kübrâ-yi umumiyede, her şahs-ı insanî aynıyla iade edilerek haşredilmesine remz eder, haber verir. Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikati'nde iki ke-re iki dört eder derecesinde kat'iyet ile isbat edildiğinden burada ihtisar ederiz.

Beşinci Medar

Beşerin cevher-i ruhunda derc edilmiş gayr-i mahdut isti'dâdât ve o isti'dâdatta mündemiç olan gayr-i mahsur kabiliyetler ve o kabiliyetlerden neş'et eden hadsiz meyiller ve o hadsiz meyillerden hasıl olan nihayetsiz emeller ve o nihayetsiz emellerden tevellüd eden gayr-i mütenahî efkâr ve tasavvurat-ı insâniye, şu âlem-i şehâdetin arkasında bulunan saadet-i ebediye elini uzatmış, ona gözünü dikmiş, o tarafa müteveccih olmuş olduğunu ehl-i tahkik görüyor.

İşte hiç yalan söylemeyen fitrat ve fitrattaki şu kat'î ve şedîd ve sarsılmaz meyl-i saadet-i ebediye, saadet-i ebediyenin tahakkukuna dair vicdana bir hads-i kat'î veriyor.

Onuncu Söz'ün On Birinci Hakikati, bu hakikati gündüz gibi gösterdiğinden kısa kesiyoruz.

Altıncı Medar

“Rahman-ı Rahîm” olan şu mevcudatın Sâni-i Zülcemâl'inin rahmeti, saadet-i ebediye gösteriyor. Evet ni'meti ni'met eden, ni'meti nikmetlikten

Şahsiyye: Şahsa ait, kişiyle ilgili
Mahdud: Sınırlı, sınırları belli, dar
Kemâl: Olgunluk, mükemmellik
Mahsur: Kuşatılmış, sınırlanmış, belli edilmiş. **Nazar:** Bakış
Ulviyye: Yüksek, yüce
Galiye: Çok değerli
Âmm: Umumî, genel
Daimî: Sürekli. **Tekerrür:** Tekrar
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Kıyâmet-i kübrâ-yi umumîye: Umumî olan büyük kıyamet
Şahs-ı insanî: İnsanın şahsı
Remz etmek: İşaret etmek
Kat'iyet: Kesinlik

İhtisar: Kısaltmak, özetlemek
Cevher-i ruh: Ruhun özü
Derc etmek: İçine koyma, yerleş-tirme. **Gayr-ı mahdud:** Sınırsız
İstidadat: Kabiliyetler, yetenekler
Mündemiç: Dürülüp sarılan, içinde bulunan
Gayr-ı mahsur: Sınırlanmamış, Kuşatılmamış
Meyl: Ragbet, eğilim gösterme
Tevellüd: Doğma, oluşma, meydana gelme
Gayr-ı mütenahî: Sonsuz, sonu olmayan. **neş'et:** Ortaya çıkmak
Tasavvurat-ı insâniye: İnsanın düşünceleri

Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Ehl-i tahkik: Araştırmacı, büyük ilim adamları. **Kat'î:** Kesin
Şedîd: Şiddetli, kuvvetli
Meyl-i saadet-i ebediye: Ebedî mutluluğa meyl
Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek
Hads-i kat'î: Kesin bir sezgi
Mevcûdât: Var olan şeyler, mah-luklar. **Nikmet:** Şiddetli ceza
Sâni-i Zülcemâl: Güzellik, lütuf ve ihsan sahibi Yaradan
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk

halâs eden ve mevcudatı, firâk-ı ebedîden hasıl olan vaveylâlardan kurtaran saadet-i ebediyyeyi, o rahmetin şe'nindendir ki; beşerden esirgemesin. Çünkü; bütün nimetlerin re'si, reisi, gayesi, neticesi olan saadet-i ebediye verilmezse, dünya öldükten sonra âhiret suretinde dirilmezse, bütün ni'metler nıkmetlere tahavvül ederler. O tahavvül ise, bilbedahe ve bizzarure ve umum kâinatın şehâdetiyle muhakkak ve meşhud olan rahmet-i ilâhiye'nin vücûdunu inkâr etmek lâzım gelir. Halbuki rahmet, güneşten daha parlak bir hakikat-ı sabitedir. Bak rahmetin cilvelerinden ve latîf âsârından olan aşk ve şefkat ve akıl nimetlerine dikkat et. Eğer firâk-ı ebedî ve hicran-ı lâyezalîye, hayat-ı insânîye incirar edeceğini farz etsen görürsün ki o latîf muhabbet, en büyük bir musibet olur. O leziz şefkat, en büyük bir illet olur. O nuranî akıl, en büyük bir belâ olur. Demek rahmet, –çünkü rahmettir– hicran-ı ebedîyi, muhabbet-i hakikiyeye karşı çıkaramaz. Onuncu Söz'ün İkinci Hakikati, bu hakikati gayet güzel bir surette gösterdiğinden burada ihtisar edildi.

Yedinci Medar

Şu kâinatta görünen ve bilinen bütün letâif, bütün mehâsin, bütün kemâlât, bütün incizâbat, bütün iştîyakat, bütün terahhumat; birer mânâdır, birer mazmundur, birer kelime-i mâneviyedir ki; şu kâinatın Sâni-i Zülcelâl'inin lütuf ve merhametinin tecelliyâtını, ihsan ve kereminin cilvelerini bizzarure, bilbedahe kalbe gösterir, aklın gözüne sokuyor. Madem şu âlemde bir hakikat vardır; bilbedahe hakikî rahmet vardır. Madem hakikî rahmet vardır; saadet-i ebediye olacaktır.

Onuncu Söz'ün Dördüncü Hakikati, İkinci Hakikati ile beraber şu hakikati gündüz gibi aydınlatmıştır.

Halâs: Kurtarmak

Firak-ı ebedî: Ebedî ayrılık

Vaveylâ: Feryat, çığlık, yaygara

Şe'n: Durum, iş, işlev

Re's: Baş

Tahavvül etmek: Değişime uğramak, değişmek

Bilbedahe: Açık olarak, âşikâr

Bizzarure: İster istemez, zarurî olarak

Meşhud: Görünen, bilinen

Rahmet-i ilâhiyye: İlâhî rahmet

Vücud: Varlık, var olmak

Hakikat-i sâbite: Değişmeyen hakikat

Cilve: Tecelli, görüntü, yansıma

Latîf: Hoş, güzel

Âsâr: Eserler, izler, alâmetler

Hicran-ı lâyezalî: Bitip tükenmez bir ayrılık

İncirar: Bir yere varmak

İllet: Hastalık

Hicran-ı ebedî: Ebedî ayrılık

Muhabbet-i hakikî: Gerçek muhabbet

İhtisar: Özetlemek, kısaca ifade etmek

Letâif: Güzellikler

Mehâsin: Güzellikler

Kemâlât: Mükemmellikler

İncizabat: Cazibeye kapılmalara

İştîyakat: İstek ve arzular

Terahhumat: Acımlar, şefkat etmeler

Mazmun: Mana, muhteva

Kelime-i mâneviyye: Mânevî kelime

Sâni-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan

Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk'ın icraatının yansımaları

Bizzarure: İster istemez, kaçınılmaz olarak

Bilbedahe: Açık olarak, âşikâr

Saadet-i ebediyye: Ebedî mutluluk

Şekizinci Medar

İnsanın fıtrat-ı zîşûuru olan vicdanı, saadet-i ebediyeye bakar, gösterir. Evet, kim kendi uyanık vicdanını dinlerse “Ebed!.. Ebed!..” sesini işitecektir. Bütün kâinat o vicdana verilse, ebede karşı olan ihtiyacının yerini dolduramaz. Demek o vicdan, o ebed için mahluktur. Demek bu vicdanî olan incizâb ve cezbe, bir gaye-i hakikiyenin ve bir hakikat-ı câzibedârın yalnız cezbi ile olabilir. Onuncu Söz’ün On Birinci Hakikatı’nın hâtimesi bu hakikati göstermiştir.

Dokuzuncu Medar

Sâdık, masduk, musaddak olan Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm)’ın ihbarıdır. Evet O Zât’ın sözleri, saadet-i ebediyenin kapılarını açmıştır ve O’nun (aleyhissalâtü vesselâm) kelâmları saadet-i ebediyeye karşı birer penceredir. Zaten bütün enbiyânın (aleyhimüsselâm) icmasını ve bütün evliyânın tevâtürünü elinde tutmuş, bütün kuvvetiyle bütün dâvaları, tevhid-i ilâhî’den sonra şu haşır ve saadet noktasında temerküz ediyor. Acaba, şu kuvveti sarsacak bir şey var mıdır!

Onuncu Söz’ün On İkinci Hakikatı, şu hakikati pek zâhir bir surette göstermiştir.

Onuncu Medar

On üç asırda yedi vecihle i’câzını muhafaza eden ve Yirmi Beşinci Söz’de isbat edildiği üzere kırk adet enva’-ı i’câziyle mu’cize olan Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân’ın ihbarat-ı kat’iyesidir. Evet, o Kur’ân’ın nefsi ihbarı, haşır-ı cismânînin keşşafıdır ve şu tılsım-ı muğlak-ı âlemin ve şu remz-i hikmet-i kâi-

Fırat-ı zîşûur: Akıllı, şuur sahibi olan tabiat, yaratılış

Vicdanî: Kalbî his ile, yürek duygusu ile ilgili.

Mahluk: Yaratılmış

İncizab: Cezbedilme, çekilme

Gaye-i hakikiye: Gerçek amaç

Hakikat-ı câzibedâr: Çekici hakikat. **Cezbe:** Çekim gücü

Sâdık: Doğru, içten bağlılığı olan

Masaddak: Doğrulanmış

Musaddak: Tasdik olunmuş, kabul görmüş

Enbiya: Peygamberler

İcma: İttifak, oy birliği

Tevâtür: Yalanda ittifak etmelerine aklın ihtimâl bulunmayan birçok kişiler tarafından nakledilen kesin bilgi

Tevhid-i ilâhî: Cenab-ı Hakk’ın bir ve tek olması

Temerküz: Odaklanmak, yoğunlaşmak. **Sûret:** Şekil, biçim

Enva’-ı i’câz: Mucizelik çeşitleri

İhbarat-ı kat’iye: Kesin haber vermeler, bildirmeler

Kur’ân-ı Mu’ciz-ül Beyân: İfade ve açıklamalarıyla mucize olan Kur’ân. **Vecih:** Tarz, şekil

İhbar: Haber verme, bildirme

Nefs-i ihbar: Sırf haber vermesi

Haşır-ı cismânî: Varlıkların (sadece ruhen değil) aynı zamanda bedenlen de diriltilmesi

Keşşaf: Keşfeden, ortaya çıkaran

Tılsım-ı muğlak-ı âlem: Dünya’nın anlaşılması güç olan sırrı

Remz-i hikmet-i kâinat: Kâinatın hikmetinin ortaya koyduğu işaret

natın miftâhıdır. Hem o Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın tazammun ettiği ve mükerrenen tefekküre emredip nazara vaz'eylediği berâhin-i akliye-i kat'îye, binlerdir.

Ezcümle: Bir kıyas-ı temsîlîyi tazammun eden; ¹وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ve ²قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ve bir delil-i adâlete işaret eden; ³وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ gibi pek çok âyât ile haşr-i cismânideki saadet-i ebediye-yi gösterecek pek çok dürbünleri, nazar-ı beşerin dikkatine vaz'etmiştir.

♦ Kur'ân'ın sair âyetler ile izah ettiği şu: ¹وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ve ²قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ'deki kıyas-ı temsîlinin hülâsasını *Nokta Risalesi*'nde şöyle beyan etmişiz ki:

Vücut-u insan, tavırdan tavıra geçtikçe acib ve muntazam inkılâblar geçiriyor. Nutfeden alakaya, alakadan mudgaya, mudgadan azm ve lahme, azm ve lahmden halk-ı cedîde yâni insan suretine inkılâbı, gayet dakik düsturlara tâbî'dir. O tavırların her birisinin öyle kavânin-i mahsusa ve öyle nizamat-ı muayyene ve öyle harekât-ı muttarideleri vardır ki; cam gibi, altın da bir kasd, bir irâde, bir ihtiyar, bir hikmetin cilvelerini gösterir. İşte şu tarzda o vücûdu yapan Sâni-i Hakîm, her sene bir libas gibi o vücûdu değiştirir. O vücûdun değiştirilmesi ve bekası için inhilâl eden eczaların yerini dolduracak, çalışacak yeni zerrelere gelmesi için bir terkibe muhtaçtır. İşte o beden hücreleri, muntazam bir kanun-u ilâhî ile yıkıldığından yine muntazam bir

¹ Allah sizi tavırdan tavıra (koyarak) yarattı. (Nûh sûresi, 71/14)

² De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir. (Yâsîn sûresi, 36/79)

³ “Rabbin, kullarına asla zulmetmez.” (Fussilet sûresi, 41/46)

Miftâh: Anahtar

Tazammun: İçine almak, ihtiva etmek. **Mükerreren:** Tekrarla

Tefekkür: Düşünmek, derinlemesine düşünmek

Vaz: Koymak, yerleştirmek

Berâhin-i akliye-i kat'îye: Kesin akli deliller

Kıyas-ı temsîlî: Benzetmeli mukayese. **Âyât:** Âyetler

Haşr-i cismânî: Varlıkların (sadece ruhen değil) aynı zamanda beden de diriltilmesi

Delil-i adâlet: Adalet delili

Nazar-ı beşer: İnsanın bakışı

Sâir: Başka, diğer

Hülâsa: Öz, özet

Vücut-i insan: İnsan vücudu

İnkılâb: Değişim

Nutfe: Spermi, döl

Alaka: Aşlanmış yumurta

Mudga: Bir çiğnem et

Azm: Kemik. **Lâhm:** Et

Halk-ı cedîd: Yeni bir yaratılış

Dakik: İnce, hassas

Tâbî: Bağlı olan, uyan

Kavânin-i mahsusa: Hususî kanunlar.

Nizamat-ı muayyene: Belirli düzenler

Harekât-ı muttaride: Muntazam, düzenli hareketler

Kasd: Gaye, amaç

İhtiyar: Dileme, irade etme

Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan. **Libas:** Elbise

İnhilâl: Çözülüp açılma, dağılma

Hüceyre: Küçük hücreler

Kanun-u ilâhî: ilâhî kanun

kanun-i Rabbânî ile tâmir etmek için rızık namıyla bir madde-i latifeyi ister ki, o beden uzuvlarının ayrı ayrı hâcetleri nisbetinde Rezzâk-ı Hakikî, bir kanun-i mahsus ile taksim ve tevzi ediyor.

Şimdi O Rezzâk-ı Hakîm'in gönderdiği o madde-i latifenin etvârına bak; göreceksin ki, o maddenin zerrâtı, bir katile gibi küre-i havada, toprakta, suda dağılmış iken; birden hareket emrini almışlar gibi bir hareket-i kasdîyi işmam eden bir keyfiyet ile toplanıyorlar. Güya onlardan her bir zerre, bir vazife ile, bir muayyen mekâna gitmek için me'murdur gibi gayet muntazam toplanıyorlar. Hem gidişatından görünüyor ki, bir Fâil-i Muhtar'ın bir kanun-i mahsus ile sevk edilip, cemâdat âleminde mevâlîde, yâni zihayat âlemine girerler. Sonra nizamât-ı muayyene ve harekât-ı muttaride ile ve desâtir-i mahsusa ile rızık olarak bir bedene girip o beden içinde dört matbahta pişirildikten sonra ve dört inkılâbat-ı acibeyi geçirdikten sonra ve dört süzgeçten süzöldükten sonra bedenın aktarına yayılarak bütün muhtaç olan âzaların muhtelif, ayrı ayrı derece-i ihtiyaçlarına göre Rezzâk-ı Hakikî'nin inâyetiyle ve muntazam kanunları ile inkısam ederler.

İşte o zerrâttan hangi zerreye bir nazar-ı hikmetle baksan göreceksin ki: Basîrane, muntazamâne, semîane, alîmâne sevk olunan o zerreye, kör ittifak, kanunsuz tesadüf, sağır tabiat, şuursuz esbab, hiç ona karışamaz. Çünkü; her birisi unsur-i muhitten tut, tâ beden hüceyresine kadar hangi tavra girmiş ise; o tavrın kavanin-i muayyenesi ile güya ihtiyaren amel ediyor, muntazaman giriyor. Hangi tabakaya sefer etmiş ise, öyle muntazam adım atıyor ki; bilbedahe bir Sâik-i Hakîm'in emri ile gidiyor gibi görünüyor. İşte böyle muntazam tavırdan tavıra, tabakadan tabakaya git gide hedef ve maksadından ayrılmayarak tâ makam-ı lâyıkhına, meselâ: Tevfik'in* göz be-

Kanun-i Rabbânî: İlâhî kanun
Madde-i latife: Gözle görünmeyen madde
Hâcet: İhtiyaç
Rezzak-ı Hakikî: Gerçek rızık veren yüce Allah (c.c.)
Taksim: Paylaştırmak
Tevzi: Dağıtmak
Etvâr: Tavrılar, davranışlar, yaşama biçimi. **Zerrat:** Zerreler
Küre-i hava: Atmosfer
Hareket-i kasdî: Belli bir gayeye yönelik hareket
İşmam: Hissettirme
Me'mur: Görevli
Kanun-i mahsus: Hususî bir kanun

Fâil-i Muhtar: İstedigini serbestçe yapan
Cemâdat: Cansız varlıklar
Mevâlîd: Mevcutlar, bitkiler
Zihayat: Hayat sahibi, canlı
Desâtir-i mahsusa: Hususî düşürlar. **Matbah:** Mutfak
İnkılâbat-ı acibe: Hayret uyandıracak değişiklikler
Aktar: Her taraf
Âza: Vücudun organları
Derece-i ihtiyaç: İhtiyaç derecesi
Rezzak-ı Hakikî: Gerçek rızık veren yüce Allah (c.c.)
Nazar-ı hikmet: Hikmet gözüyle, hikmetini anlamak için bakma

İnkısam: Parçalanma
Basîrane: Görüp anlayacak bir şekilde
Muntazamâne: Düzenli bir şekilde
Semîane: İştîp, iştîterek
Alîmâne: Bîlerek
Ünsur-i muhit: Tabiatla bulunan dört temel unsur
Kavanin-i muayyene: Belirli kanunlar. **Hüceyre:** Küçük hücre
İhtiyaren: İrade ve istekle
Bilbedahe: Açık olarak, aşîkâr
Sâik-i Hakîm: Hikmetlice sevk eden
Makam-ı lâyık: Lâyık olduğu konum

beğine Emr-i Rabbânî ile girer, oturur, çalışır. İşte bu hâlde, yâni erzaktaki tecelli-i rubûbiyet gösteriyor ki; ibtidâ o zerreler muayyen idiler, muvazzaf idiler, o makamlar için namzet idiler. Güya her birisinin alnında ve cephe-sinde “Filân hüceyrenin rızkı olacak.” yazılı gibi bir intizamın vücûdu, her adamın alnında kalem-i kader ile rızkı yazılı olduğuna ve rızkı üstünde isminin yazılı olmasına işaret eder.

Acaba mümkün müdür ki: Bu derece nihayetsiz bir kudret ve muhîr bir hikmet ile rubûbiyet eden ve zerrâtın tâ seyyarata kadar bütün mevcudatı kabza-yı tasarrufunda tutmuş ve intizam ve mîzân dairesinde döndüren Sâni-i Zülcelâl, neş’e-i uhrâyı yapmasın veya yapamasın! İşte çok âyât-ı Kur’âniye, şu hikmetli neş’e-i ûlâyı nazar-ı beşere vaz’ediyor. Haşir ve kıyâmetteki neş’e-i uhrâyı ona temsil ederek istib’adı izale eder, der:

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ¹ Yâni: “Sizi hiçten bu derece hikmetli bir surette kim inşa etmiş ise, O’dur ki, sizi âhirette diriltecektir.”

Hem der ki: وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ² Yâni: “Sizin haşirde iâdeniz, dirilmeniz, dünyadaki hilkatinizden daha kolay, daha rahattır.” Nasıl ki bir taburun askerleri, istirahat için dağılsa sonra bir boru ile çağrılrsa kolay bir surette tabur bayrağı altında toplanmaları, yeniden bir tabur teşkil etmekten çok kolay ve çok rahattır; öyle de, bir bedende birbiriyle imtizac ile ünsiyet ve münasebet peyda eden zerrât-ı esâsiye, Hazret-i İsrâfil (aleyhisselâm)’ın Sûr’u ile Hâlık-ı Zülcelâl’in emrine “Lebbeyk!” demeleri ve toplanmaları; aklen birinci icaddan daha kolay, daha mümkündür. Hem, bütün zerrelerin toplanmaları belki lâzım değil. Nüveler ve to-

¹ De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir. (Yâsin sûresi, 36/79)

² Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da diriltten O’dur. Bu diriltme O’na göre pek kolaydır. (Rûm sûresi, 30/27)

Emr-i Rabbânî: Cenab-ı Hak’ın emriyle. **Erzak:** Rızıklar
Tecelli-i Rubûbiyyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah teâlâ’nın tecellisi
İbtidâ: Başlangıç
Muayyen: Belirli
Muvazzaf: Vazifeli
Namzed: Aday
Kalem-i kader: Kader kalemi
Muhîr: Geniş, kapsamlı
Zerrat: Zerreler
Seyyarat: Seyyareler, gezegenler
Mevcûdât: Varlıklar
İntizâm: Düzen. **Mizan:** Denge

Kabza-i tasarruf: Yönetimde, tasarrufu altında, eli altında
Sâni-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Neş’e-i uhrâ: Ahirette ikinci defa dirilme
Âyât-ı Kur’âniyye: Kur’ân âyetleri
Neş’e-i ûlâ: İnsanın ilk yaratılışı
Nazar-ı beşer: İnsan bakışı
Vaz’etmek: Koymak, yerleştirmek
Temsil etmek: Benzetmek
İstib’ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme
Hilkat: Yaratmak
Zerrat-ı esâsiye: Asıl parçalar

İmtizac: Karışmak, birleşmek, uyusmak
Ünsiyet: Alışkanlık kurma, dost olma
Hazret-i İsrâfil Aleyhisselâm: Kıyamet kopmak üzereyken, öttüreceği borazan ile vaktin geldiğini bildirecek olan meleke
Sûr: Kıyamette İsrâfil (a.s.)’ın üfleyeceği borazan
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaratan
Lebbeyk: “Buyurun, emredin” manasında bir tabir
Nüve: Çekirdek

humlar hükmünde olan ve hadîs'te ¹ عَجَبُ الدَّيْبِ tâbir edilen eczâ-yi esasiye ve zerrât-ı asliye, ikinci neş'e için kâfi bir esastır, temeldir. Sâni-i Hakîm, beden-i insanîyi onların üstünde bina eder.

♦ Üçüncü âyet olan ² وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ gibi âyetlerin işaret ettikleri kıyâs-ı adlînin hülâsası şudur ki:

Âlemdede çok görüyoruz ki: Zâlim, fâcir, gaddar insanlar, gayet refah ve rahatla ve mazlum ve mütedeyyin adamlar, gayet zahmet ve zillet ile ömür geçiriyorlar. Sonra ölüm gelir, ikisini müsavi kılar. Eğer şu müsavat, nihayetsiz ise, bir nihayeti yoksa, zulüm görünür. Halbuki zulümden tenezzühü, kâinatın şehâdetiyle sabit olan adâlet ve hikmet-i ilâhiye, bu zulmü hiçbir cihetle kabûl etmediğinden; bilbedahe bir mecmâ'-i âheri iktiza ederler ki; birinci, cezasını; ikinci, mükâfatını görsün. Tâ şu intizamsız, perişan beşer, istidadına münasip tecziye ve mükâfat görüp adâlet-i mahzaya medâr ve hikmet-i rabbâniye'ye mazhar ve hikmetli mevcudat-ı âlemin bir büyük kardeşi olabilsin.

Evet, şu dâr-ı dünya, beşerin ruhunda mündemîç olan hadsiz istidatların sünbüllemesine müsait değildir; demek başka âleme gönderilecektir. Evet, insanın cevheri büyüktür; öyle ise, ebade namzettir. Mahiyeti âliyedir; öyle ise, cinâyeti dahi azîmdir. Sair mevcudata benzemez. İntizamı da mühimdir. İntizamsız olamaz, mühmel kalamaz, abes edilmez; fenâ-yi mutlak ile mahkûm olamaz; adem-i sırfa kaçamaz. Ona, Cehennem ağzını açmış bekliyor. Cennet ise, âğûş-i nazdârânesini açmış gözlüyor. Onuncu Söz'ün Üçüncü Hakikati bu ikinci misâlimizi gayet güzel gösterdiğinden burada kısa kesiyoruz.

¹ Buhârî, *tefsîru sûre* (39) 3, (78) 1; Müslim, *fiten* 28, 141-143.

² Rabbin kullarına asla zulmetmez. (Fussilet sûresi, 41/46)

Eczâ-i esâsiye: Asıl parçalar
Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Beden-i insanî: İnsan vücudu
Kıyâs-ı adlî: Adalet ölçüsü
Hülâsa: Öz, özet. **Müsavi:** Eşit
Gaddar: Zulmeden, merhametsiz, hain. **Fâcir:** Günahkar
Mütedeyyin: Dindar, dine bağlı
Tenezzüh: (Kötülüklerden) uzak olmak, beri olmak
Hikmet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın hikmeti

Bilbedahe: Açık olarak, âşikâr
Mecmâ'-i âher: Başka bir toplanma yeri. **Tecziye:** Cezalandırma
İktiza etmek: Gerektirmek
İstidad: Kabiliyet, yetenek
Adâlet-i mahza: Tam, mükemmel adalet. **Medâr:** Vesile, sebep
Hikmet-i Rabbâniyye: İlâhî hikmet. Cenab-ı Hakk'ın her şeyi yerli yerince yapması
Mazhar: Ayna olmak, görünmesine vesile olmak
Ebed: Sonu olmama, daimi olma

Mevcudât-ı âlem: Dünyadaki varlıklar
Dâr-ı dünya: (Ahirete nispetle) ilk yurt, dünya yurdu
Mündemîç: Dürülüp sarılan, içinde bulunan. **İntizam:** Düzen
Namzed: Aday. **Âliye:** Yüce
Azîm: Büyük. **Sâir:** Başka, diğer
Fenâ-yi mutlak: Tamamen göçüp gitmek, yok olmak
Adem-i sırfa: Mutlak yokluk, tam manasıyla yokluk
Âğûş-i nazdârâne: Nazlı kucak

İşte, misâl için şu iki âyet-i kerîme gibi pek çok berâhin-i latife-i aklıyeyi tazammun eden sair âyetleri dahi kıyas eyle, tettebbu et. İşte Menabi-i Aşere ve On Medâr, bir hads-i kat'î, bir bürhân-ı kat'îyi intaç ediyorlar ve o pek esaslı hads ve o pek kuvvetli bürhân, haşır ve kıyâmete dâî ve muktazînin vücûduna kat'iyen delâlet ettikleri gibi, Sâni'-i Zülcelâl'in dahi –Onuncu Söz'de kat'iyen isbat edildiği üzere– Hakîm, Rahîm, Hafız, Âdil gibi ekser Esmâ-yi Hüsnâ'sı, haşır ve kıyâmetin gelmesini ve saadet-i ebediyenin vücûdunu iktiza ederler ve saadet-i ebediyenin tahakkukuna kat'î delâlet ederler. Demek haşır ve kıyâmete muktazî o derece kuvvetlidir ki, hiçbir şek ve şüpheye medâr olamaz.

Üçüncü Esas

Fâil, muktedirdir. Evet, nasıl haşrin muktazîsi, şüpheşiz mevcuttur; haşrı yapacak Zât da nihayet derecede muktedirdir. O'nun kudretinde noksan yoktur. En büyük ve en küçük şeyler O'na nisbeten birdirler. Bir baharı halk etmek, bir çiçek kadar kolaydır. Evet, bir Kadîr ki, şu âlem; bütün güneşleri, yıldızları, avâlimi, zerrâtı, cevâhiri nihaysiz lisanlarla O'nun azametine ve kudretine şehâdet eder. Hiçbir vehim ve vesvesenin hakkı var mıdır ki, haşr-i cismânîyi o kudretten istib'âd etsin. Evet bilmüşâhede bir Kadîr-i Zülcelâl, şu âlem içinde, her asırda birer yeni ve muntazam dünyayı hal keden, hattâ her senede birer yeni seyyar, muntazam kâinatı îcad eden, hattâ her günde birer yeni muntazam âlem yapan, daima şu semâvât ve arz yüzünde ve birbiri arkasında geçici dünyaları, kâinatları kemâl-i hikmet ile

Berâhin-i latife-i aklıye: Akla uygun güzel deliller

Tâzammun: İçine almak, ihtiva etmek

Tettebbu': Araştırıp tetkik etmek

Menabi-i Aşere: On kaynak

Hads-i kat'î: Kesin bir sezgi

Bürhân-ı kat'î: Kesin delil

İntaç etmek: Netice vermek, ortaya çıkarmak

Hads: Düşünmeksizin basiretle ulaşılan bilgi, sezgi

Dâî: Varlığına, varolmasına sebep olan.

Bürhân: Delil

Muktazî: İcap ettiren, gerektiren

Kat'iyen: Kesin olarak, kesinlikle

Hakîm: Her şeyi birtakım maksatlarla ve tam yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Rahîm: Rahmetini fiilleriyle ortaya koyan pek çok merhamet ve iltisânı olan Allah (c.c.)

Hafız: Her şeyi muhafaza eden, hiçbir şeyi zayıf etmeyen Allah (c.c.)

Âdil: Her işi adaletle gerçekleştiren Allah (c.c.). **Ekser:** Birçok

Esmâ-i Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri

İktiza etmek: Gerektilmek, icap ettirmek

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk

Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek. **Kat'î:** Kesin

Medâr: Vesile, sebep

Fâil: İşleyen, yapan

Muktadir: Yapabilmek, gücü yetmek. **Mevcûd:** Var olmak

Halk etmek: Yaratmak

Avâlim: Âlemler. **Zerrat:** Zerreler

Cevâhir: Cevherler, kıymetli taşlar

Âzamet: Büyüklük, ululuk

Vesvese: Şüphe, şeytanın insanın kalbine gizlice attığı şüphe

Haşr-i cismânî: Varlıkların (sadece ruhen değil) aynı zamanda bedenlen de diriltilmesi

İstib'âd: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme

Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Kadîr-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten (Allah (c.c.)

Muntazam: Düzenli, ahenk ve uyum içinde

Seyyar: Geziçi, hareket hâlinde

Kıad etmek: Varetmek, yaratmak

Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet

halkeden, değiştiren ve asırlar ve seneler, belki günler adedince muntazam âlemleri zaman ipine asan ve onunla azamet-i kudretini gösteren ve yüz bin çeşit haşrın nakışlarıyla tezyin ettiği koca bahar çiçeğini küre-i arzın başına bir tek çiçek gibi takan ve onunla kemâl-i hikmetini, cemâl-i san'atını izhar eden bir Zât, "Nasıl kıyâmeti getirecek, nasıl bu dünyayı âhiretle değiştirecek." denilir mi? Şu Kadîr'in kemâl-i kudretini ve hiçbir şey O'na ağır gelmediğini ve en büyük şey en küçük şey gibi O'nun kudretine ağır gelmediğini ve hadsiz efrad, bir tek fert gibi o kudrete kolay geldiğini, şu âyet-i kerîme ilân ediyor: ¹ مَا خَلَقَكُمْ وَلَا بِعَنُكُمُ إِلَّا كُنْزٌ وَاحِدٌ Şu âyetin hakikatını

Onuncu Söz'ün Hâtimesi'nde icmâlen ve Nokta Risalesi'nde ve Yirminci Mektub'da îzâhen beyan etmişiz. Şu makam münasebetiyle üç mesele suretinde bir parça izah ederiz.

İşte, kudret-i ilâhiye, zâtıyyedir; öyle ise, acz tahallül edemez. Hem melekûtiyet-i eşyaya taallûk eder; öyle ise, mevânî' tedâhül edemez. Hem nisbeti, kanunîdir; öyle ise cüz', külle müsavi gelir ve cüz'î, küllî hükmüne geçer. İşte şu üç mesele'yi isbat edeceğiz.

Birinci Mesele

Kudret-i ezeliye, Zât-ı Akdes-i ilâhiye'nin lâzime-i zaruriye-i zâtiyesidir. Yâni, bizzarure zâtın lâzimesidir. Hiçbir cihet-i infikâki olamaz. Öyle ise; kudretin zıddı olan acz, o kudreti istilzam eden zâta bilbedahe ârız olamaz. Çünkü: O hâlde cem'-i zıddeyn lâzım gelir. Madem acz, zâta ârız olamaz; bilbedahe, o zâtın lâzımı olan kudrete tahallül edemez. Madem acz, kudretin içine giremez; bilbedahe o kudret-i zâtıyyede merâtib olamaz. Çünkü, her şeyin vücûd merâtibi, o şeyin zıddlarının tedâhülü ile. Meselâ: Ha-

¹ Ey insanlar, sizin hepinizi yaratmak veya hepinizi öldükten sonra diriltmek bir tek kişiyi diriltmek gibidir. (Lokman sûresi, 31/28)

Halk etme: Yaratma

Azamet-i kudret: Cenab-ı

Hakk'ın kudretinin büyüklüğü ve yüceliği

Tezyin etmek: Donatmak, süslemek. **Küre-i arz:** Yeryüzü, dünya

Cemâl-i san'at: Sanat güzelliği

Kemâl-i kudret: Kudretin mükemmelliği. **Efrad:** Fertler

Hâtîme: Son, sonuç olarak

İcmâlen: Kısaltılmış, özet olarak

İzâhen: Açıklayarak

Melekûtiyet-i eşya: Eşyanın görünmeyen yüzü, perde arkası

Kudret-i ilâhiyye: Cenab-ı

Hakk'ın kudreti, her şeye gücü

yeterliği. **Tahallül:** Araya girme

Taallûk etmek: İlişgi, ilgisi olmak

Mevânî: Maniler, engeller

Tedâhül: Birbirinin içine girme, karışma

Kanunî: Kanuna ait, kanunla ilgili

Cüz': Parça. **Küll:** Bütün

Kudret-i Ezeliyye: Cenab-ı

Hakk'ın kudreti, her şeye gücü

yeterliği. **Müsavi:** Eşit

Lâzime-i zaruriyye-i zâtıyye:

Zâtının ayrılmaz kesin bir sıfatı

Zât-ı Akdes-i ilâhiyye: En mu-

kaddes, her türlü noksanlıktan uzak olan Zat Allah (c.c.)

Cihet-i infikâk: Çözülme, ayrılma

yönü. **İstilzam:** Gerekirtmek, gerekli kılmak

Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr

Ârız: Gelişip çıkan, bulaşan

Cem'-i zıddeyn: Birbirine zıt olan

iki şeyin bir arada bulunması

Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr

Kudret-i zâtîye: Cenab-ı Hakk'ın

zâtına ait kudreti

Merâtib: Mertebeler

raretteki merâtib, bürûdetin tahallülü iledir; hüsündeki derecât, kubhun tedâhülü iledir ve hâkezâ kıyâs et... Fakat mümkünâtta, hakikî ve tabîî lüzum-i zâtî olmadığından, mümkünâtta zıddlar birbirine girebilmiş. Mertebeler tevellüd ederek ihtilâfât ile tegâyâyûrat-ı âlem neş'et etmiştir. Madem ki kudret-i ezeliye'de merâtib olamaz. Öyle ise; makdûrat dahi, bizzarure kudrete nisbeti bir olur. En büyük, en küçüğe müsavi ve zerreler, yıldızlara emsâl olur. Bütün haşr-i beşer, bir tek nefsin ihyâsı gibi; bir baharın îcadı, bir tek çiçeğin sun'u gibi; o kudrete kolay gelir. Eğer esbaba isnad edilse; o vakit bir tek çiçek, bir bahar kadar ağır olur.

Şu Söz'ün İkinci Makamı'nın Dördüncü 'Allahu Ekber Mertebesi'nin âhir fıkrasının hâşiyesinde, hem Yirmi İkinci Söz'de, hem Yirminci Mektub'da ve Zeyli'nde isbat edilmiş ki; hilkat-i eşya Vâhid ü Ehad'e verilse, bütün eşya, bir şey gibi kolay olur. Eğer esbaba verilse; bir şey, bütün eşya kadar külfetli, ağır olur.

İkinci Mesele

ki: *Kudret; melekûtiyet-i eşyaya taallûk eder.* Evet, kâinatın âyine gibi iki yüzü var. Biri, mülk ciheti ki: Âyinenin renkli yüzüne benzer. Diğeri, melekûtiyet ciheti ki; Âyinenin parlak yüzüne benzer. Mülk ciheti ise, zıddların cevelângâhıdır. Güzel, çirkin; hayır, şer; küçük, büyük; ağır, kolay gibi emirlerin mahall-i vürûdudur. İşte şunun içindir ki: Sâni'-i Zülcelâl, esbab-ı zâhirîyi, tasarrufat-ı kudretine perde etmiştir. Tâ dest-i kudret, zâhir akla göre hasis ve nâ-lâyık emirlerle bizzat mübaşeretini görünmesin. Çünkü: Azamet ve izzet, öyle ister. Fakat o vesait ve esbaba hakikî tes'ir vermemiştir. Çünkü:

Hararet: Sıcaklık
Bürûdet: Sogukluk
Hüsün: Güzellik. **Kubh:** Çirkinlik
Derecat: Dereceler
Lüzum-i zâtî: Bizzat kendi varlığının gerekmesi
Tevellüd: Oluşma, meydana gelme
İhtilâfât: Anlaşmazlıklar, uyumsuzluklar
Tegâyâyûrat-ı âlem: Dünya'nın maruz kaldığı değişiklikler
Neş'et: Ortaya çıkmak
Makdurat: Allah'ın kudretiyle gerçekleştirildiği işler
Bizzarure: İster istemez, zarurî ya-nı kaçınılmaz olarak
Emsâl: Benzerler

Haşr-i beşer: İnsanın haşrı
Sun': Yapılma. **Âhir:** Son
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Fıkra: Yazıda bir paragraf veya cümle. **Hâşîye:** Açıklayıcı not
Zeyl: Ek, ilâve
Hilkat-i eşya: Eşyanın yaratılması
Vâhid ü Ehad: Bir ve tek, Hz.Allah (c.c.)
Melekûtiyet-i eşya: Eşyanın görünmeyen yüzü, perde arkası
Taallûk etmek: İlişgi, ilgisi olmak
Melekûtiyet: Eşya ve hadiselerin iç yüzüne ait yönü.. her şeyin kendi derecesinde, o dereceye uygun özü, hakikati
Cevelângâh: Dolaşma, gezme yeri

Mahall-i vürûd: Ortaya çıktığı yer
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Esbab-ı zâhirî: Görüntürdeki sebepler, maddî şartlar
Tasarrufat-ı kudret: İlâhî kudretin çeşitleri, icraatları
Dest-i kudret: Kudret eli, Cenab-ı Hakk'ın kudreti
Nâ-lâyık: Lâyık olmayan, liyakatsiz
Mübaşeret: Temas etmek, dokunmak
Azamet: Büyüklük, yücelik
İzzet: Aziz olma, yücelik, üstün kudret
Vesait: Vasıtalar, araçlar
Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Vahdet-i Ehadiyet öyle ister. Melekûtiyet ciheti ise, her şeyde parlaktır, temizdir. Teşahhusatın renkleri, müzahrafatları, ona karışmaz. O cihet, vasıtasız kendi Hâlık'ına müteveccihdir. Onda terettüb-i esbab, teselsül-i ilel yoktur. Ona; illiyet, ma'lûliyet giremez. Eğribügrüsü yoktur. Mâniler müdahale edemezler. Zerre, Şemse kardeş olur.

Elhâsıl: O kudret hem basittir, hem namütenahîdir, hem zâfîdir. Mahall-i taallük-i kudret ise, hem vasıtasız, hem lekesiz, hem isyansızdır. Öyle ise; o kudretin dairesinde büyük, küçüğe karşı tekebbürü yok. Cemaat ferde karşı rüchânı olamaz. Küll cüz'e nisbeten, kudrete karşı fazla nazlanamaz.

Üçüncü Mesele

ki: *Kudret'in nisbeti kanunîdir*. Yâni: Çoğa-aza, büyüğe-küçüğe bir bakar. Şu mesele-i gâmızayı, birkaç temsil ile zihne takrib edeceğiz.

İşte kâinatta “Şeffâfiyet”, “Mukabele”, “Muvazene”, “İntizam”, “Tecerrüd”, “İtaat” birer emirdir ki; çoğu aza, büyüğü küçüğe müsavi kılar.

•**Birinci Temsil:** “Şeffâfiyet Sırrı”nı gösterir.

Meselâ: Şemsin feyz-i tecellisi olan timsali ve aksi, denizin yüzünde ve denizin her bir katresinde aynı hüviyeti gösterir. Eğer küre-i arz, perdesiz, güneşe karşı muhtelif cam parçalarından mürekkebe olsa; şemsin aksi, her bir parçada ve bütün zemin yüzünde müzahametsiz, tecezzisiz, tenakussuz bir olur. Eğer faraza şems, fâil-i muhtar olsa idi ve feyz-i ziyasını, timsâl-i aksini irâdesiyle verse idi; bütün zemin yüzüne verdiği feyzi, bir zerreye verdiği feyzden daha ağır olamazdı.

Vahdet-i Ehadiyet: Bir ve tek olmak

Melekûtiyet: Eşya ve hadiselerin iç yüzüne ait yönü.. her şeyin kendi derecesinde, o dereceye uygun özü, hakikati

Teşahhusat: Her varlığı, benzerlerinden ayıran özellikler

Müzahrafat: Yaldızlı, süslü (dış alımlı fakat içi boş olan şeyler)

Hâlık: Yaratıcı

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş

Terettüb-i esbab: Sebeplerin peşpeşe bulunması

Teselsül-i ilel: Sebeplerin arka arkaya gelmesi

Ma'lûliyet: Sebeplerin neticesinde ortaya çıkma

İlliyet: Sebebiyet, sebep olma

Şems: Güneş

Zâtî: Zata mensub. Kendisine ait, hususî. **Nâmütenâhî:** Sonsuz

Mahall-i taallük-i kudret: Kudretin ilişkili olduğu yer

Tekebbür: Kibirleşmek, gururlanmak. **Rüchân:** Üstünlük

Küll: Bütün. **Cüz':** Parça

Kanunî: Kanuna ait, kanun

durumunda, kurallı

Mes'ele-i gamıza: Anlaşılması

güç mesele

Takrib: Yaklaştırma

Mukabele: Karşılık, karşılaştırma

Muvazene: Denge

İntizam: Düzen

Tecerrüd: Sıyrılıp çıkma, soyutlanma, soyut olma durumu

Feyz-i tecellî: Yansımasının bereketi. **Katre:** Damla

Küre-i arz: Yeryüzü, dünya

Mürekkebe: Bir araya gelmiş, oluşmuş

Müzahametsiz: Zahmetsiz, sıkıntı

vermeden

Tecezzisiz: Parçalara ayrılmaksızın

Tenakussuz: Eksilmeksizin

Faraza: Öyle sayalım ki, farz

edelim ki

Fâil-i muhtar: İstedliğini serbestçe

yapan

Feyz-i ziya: Işığın bereketi

Timsâl-i aks: Yansıma örneği

•**İkinci Temsil:** “*Mukabele Sırrı*”dır.

Meselâ: Zîhayat fertlerden –yâni insanlardan– terekküp eden bir daire-i azîmenin nokta-yi merkeziyesindeki ferdin elinde bir mum ve daire-i muhitteki fertlerin ellerinde de birer âyine farz edilse; nokta-yi merkeziyenin muhit aynalarına verdiği feyiz ve cilve-i aks, müzahametsiz, tecezzisiz, tenakussuz, nisbeti birdir.

•**Üçüncü Temsil:** “*Muvazene Sırrı*”dır.

Meselâ: Hakikî ve hassas ve çok büyük bir mîzân bulunsa; iki gözünde iki güneş veya iki yıldız veya iki dağ veya iki yumurta veya iki zerre herhangisi bulunursa bulunsun, sarf olunacak aynı kuvvet ile o hassas azîm terazinin bir gözü göğö, biri zemine inebilir.

•**Dördüncü Temsil:** “*İntizam Sırrı*”dır.

Meselâ: En azîm bir gemi, en küçük bir oyuncak gibi çevrilebilir.

•**Beşinci Temsil:** “*Tecerrüd Sırrı*”dır.

Meselâ: Teşahhusattan mücerred bir mahiyet, bütün cüz’iyatına en küçüğünden en büyüğüne tenakus etmeden, tecezzi etmeden bir bakar, girer. Teşahhusat-ı zâhiriye cihetindeki hususiyetler, müdahale edip şaşırtmaz. O mahiyet-i mücerredin nazarını tağyîr etmez. Meselâ; iğne gibi bir balık, balina balığı gibi o mahiyet-i mücerredeye mâliktir. Bir mikrop, bir gergedan gibi mahiyet-i hayvaniye-yi taşıyor.

•**Altıncı Temsil:** “*İtaat Sırrı*”nı gösterir.

Meselâ: Bir kumandan, “Arş!” emri ile bir neferi tahrik ettiği gibi, aynı emir ile bir orduyu tahrik eder. Şu temsil-i itâat sırrının hakikati şudur ki: Kâinatta, bittecrübe her şeyin bir nokta-yi kemâlî vardır. O şeyin, o noktaya bir meyli vardır. Muzaaf meyil, ihtiyaç olur. Muzaaf ihtiyaç, iştiaak olur. Muzaaf iştiaak, incizâb olur ve incizâb, iştiaak, ihtiyaç, meyil; Cenâb-ı Hakk’ın

Zîhayat: Hayat sahibi, canlı

Terekküb: Karışıp birleşme, meydana gelme

Daire-i azîme: Büyük daire

Nokta-i merkeziye: Merkez nokta

Daire-i muhit: Çevre

Muhit: Etrafını çeviren, kuşatan, çevre. **Feyiz:** Bereket

Cilve-i aks: Yansımanın parıltısı

Muvazene: Denge

Tecerrüd: Sıyrılmak, soyut olma durumu, soyutlanma

Azîm: Büyük

İntizâm: Düzen

Mücerred: Tecrid edilmiş, soyutlanmış, ayrı

Cüz’iyat: Ufak tefek şeyler, parçalar, kısımlar

Tenakus: Eksilme

Teşahhusat-ı zâhiriye: Her varlığı, benzerlerinden ayıran özellikler

Mahiyet-i mücerred: Mutlak, genel mahiyet, özellik

Tecezzi: Parçalara ayrılma

Nazar: Bakış. **Tağyîr:** Değiştirme

Mahiyet-i hayvaniye: Hayvan olma özelliği, hayvanî mahiyet

Temsil-i itâat: İtaat konusundaki temsil, benzetme

Bittecrübe: Tecrübe ile bilmek

Nokta-i kemâl: Mükemmellik noktası

Muzaaf: Kat kat, katmerli

İştiaak: Arzu, ileri derecedeki istek
İncizab: Cezbedilme, çekilme

evâmîr-i tekvîniyesinin, mahiyet-i eşya tarafından birer habbe ve nüve-i imtisâlidirler. Mümkinat mahiyetlerinin mutlak kemâli, mutlak vücuttur. Hususî kemâli, istidatlarını kuvveden fiile çıkaran ona mahsus bir vücuttur. İşte bütün kâinatın “Kün!” emrine itâatı, bir tek nefer hükmünde olan bir zerrenin itâatı gibidir. İrâde-i ezeliye’den gelen “Kün!” emr-i ezelisine mümkünâtın itâatı ve imtisâlinde, yine irâdenin tecellisi olan meyil ve ihtiyaç ve şevk ve incizâb; birden, beraber mündemiçtir. Latîf su, nâzık bir meyille incimad emrini aldığı vakit demiri parçalaması, itâat sırrının kuvvetini gösterir.

Şu altı temsil, hem nâkis, hem mütenahî, hem zâif, hem te’sîr-i hakikîsi yok olan mümkünât kuvvetinde ve fiilinde bilmüşâhede görünse; elbette hem gayr-ı mütenahî, hem ezeli, hem ebedî, hem bütün kâinatı adem-i sırfdan icad eden ve bütün ukulü hayrette bırakan, hem âsâr-ı azametiyle tecelli eden kudret-i ezeliye’ye nisbeten şüphesiz her şey müsavidir. Hiçbir şey O’na ağır gelmez. Gaflet olunmaya! Şu altı sırrın küçük mîzânlarıyla o kudret tartılmaz ve münasebete giremez. Yalnız fehme takrib ve istib’âdı izale için zikredilir.

Üçüncü Esas’ın Netice ve Hülâsası

Madem kudret-i ezeliye, gayr-ı mütenahîdir. Hem Zât-ı Akdes’e lâzime-i zarûriyedir. Hem, her şeyin lekesiz, perdesiz melekûtiyet ciheti, ona müteveccihtir. Hem, ona mukabildir. Hem tesâvi-i tarafeynden ibaret olan imkân itibariyle muvazenettir. Hem, şeriat-ı fitriye-i kübrâ olan nizam-ı fıtrata ve kavanin-i âdetullaha mutî’dir. Hem, mânilerden ve ayrı ayrı hususiyetlerden melekûtiyet ciheti mücerred ve sâfidir... Elbette en büyük şey, en küçük şey

Adem-i sırf: Tam bir yokluk
Âsâr-ı âzamet: Büyüklük eserleri
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Emr-i ezeli: Ezeli olan emir
Evâmîr-i tekvîniye: Fitri yaratılış kanunları. Cenab-ı Hakk’ın kâinatı koyduğu fitri yaratılış kanunları. **Fehm:** Anlama
Gayr-ı mütenahî: Sonsuz, bitmez tükenmez
Habbe: Tane. **Hülâsa:** Öz, özet
İmtisâl: Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma
İncimad: Donma, katılaşma
İrade-i ezeliye: Ezeli olan Cenab-ı Hakk’ın iradesi
Kavanin-i âdetullah: Cenab-ı Hakk’ın kâinatta yürürlükte olan kanunları

İstib’âd: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme
Kudret-i ezeliye: Cenab-ı Hakk’ın ezeli kudreti
Kün emri: “Ol” manasında Cenab-ı Hakk’ın mahlukları yaratırken buyurduğu emir
Lâzime-i zarûriye: Ayrılmaz bir sıfat
Mahiyet-i eşya: Varlıkların asıl özelliği, mahiyet. **Mâni:** Engel
Melekûtiyet: Eşya ve hadiselerin iç yüzüne ait yönü.. her şeyin kendi derecesinde, o dereceye uygun özü, hakikati
Mutî’: İtaatkâr
Mücerred: Tecrid edilmiş, madde- den soyutlanmış
Mümkinat: Allah’tan başka her şey. Mahlukat

Mündemiç: Dürülüp sarılan, içinde bulunan
Müsavî: Eşit. **Mütenahî:** Sonlu
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Muvazenet: Denge
Nâkis: Noksan, eksik
Nizâm-ı fıtrat: Yaratılış düzeni
Nüve-i imtisâlî: Emri yerine getirecek kabiliyette yaratılan çekirdek
Sâfi: Duru, temiz, katıksız
Şeriat-ı fitriye-i kübrâ: Allah’ın yaratılışa koyduğu büyük kanun
Takrib: Yaklaşım
Tesâvi-i tarafeyn: İki tarafın eşitliği
Te’sîr-i hakikî: Gerçek etki
Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zat Allah (c.c.)
Zevil-ervah: Ruhlu varlıklar

gibi, o kudrete ziyade nazlanmaz, mukavemet etmez. Öyle ise; haşirde bütün zevil-ervâhın ihyası, bir sineğin baharda ihyasından daha ziyade kudrete ağır olmaz. Öyle ise; ¹ *إِلَّا كَنْفَسٍ وَاحِدَةٍ* fermânı mübalâğasızdır, doğrudur, haktır. Öyle ise müddeamız olan “*Fâil muktedirdir. O cihette hiçbir mâni yoktur.*” kat’î bir surette tahakkuk etti.

Dördüncü Esas

Nasıl, kıyâmet ve haşre muktazî var ve haşri getirecek Fâil dahi muktedirdir; öyle de, şu dünyanın, kıyâmet ve haşre kabiliyeti vardır. İşte “Şu mahal kabildir.” olan müddeamızda dört mesele vardır.

- **Birincisi:** Şu âlem-i dünyanın imkân-ı mevtidir.
- **İkincisi:** O mevtin vukuudur.
- **Üçüncüsü:** O harap olmuş, ölmüş dünyanın, âhîret suretinde tâmir ve dirilmesinin imkânıdır.
- **Dördüncüsü:** O mümkün olan tâmir ve ihyânın vuku bulmasıdır.

Birinci Mesele

Şu kâinatın mevti, mümkündür. Çünkü; bir şey, kanun-i tekâmülde dâhil ise, o şeyde alâ-küllî-hâl neşv ü nema vardır. Neşv ü nema ve büyümek varsa ona alâ-küllî-hâl bir ömr-i fıtrî vardır. Ömr-i fıtrîsi var ise, alâ-küllî-hâl bir ecel-i fıtrîsi vardır. Gayet geniş bir istikra ve tettebbu ile sabittir ki; öyle şeyler, mevtin pençesinden kendini kurtaramaz. Evet, nasıl ki insan küçük bir âlemdir, yıkılmaktan kurtulamaz; âlem dahi büyük bir insandır, o dahi ölümün pençesinden kurtulamaz. O da ölecek, sonra dirilecek veya yavaş yavaş sonra subh-i haşirle gözünü açacaktır. Hem nasıl ki kâinatın bir nüsha-yı

¹ Ey insanlar, sizin hepinizi yaratmak veya hepinizi öldükten sonra diriltmek bir tek kişiyi diriltmek gibidir. (Lokman sûresi, 31/28)

Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek. **Kat’î:** Kesin **Muktazî:** İcap ettiren, gerektiren **Haşr:** Kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları **Muktedir:** Gücü kudreti yerinde olan. **Mahal:** Yer, mekân **Kabil:** Mümkün **Müddea:** Dava, iddia

Âlem-i dünya: Yeryüzü, dünya **İmkân-ı mevt:** Ölümün mümkün olması. **Mevt:** Ölüm **İhyâ:** Hayat vermek, diriltmek **Vuku bulma:** Meydana gelme **Kanun-i tekâmül:** Olgunlaşma, kemâle erme kanunu **Alâ-küllî-hâl:** Her halükârda, mutlaka

Neşv ü nema: Gelişmek, büyümek **Ömr-i fıtrî:** Yaratılışına uygun bir ömür **Ecel-i fıtrî:** Yaratılışına uygun bir ölüm **İstikra:** Bir şey hakkında etraflıca bilgi edinme **Tettebbu’:** Bir şeyi etraflıca inceleme **Subh-i haşir:** Kıyamet sabahı

musâğğarası olan bir şecere-i zihayat, tahrip ve inhilâlden başını kurtaramaz; öyle de, şecere-i hilkatten teşa'ub etmiş olan silsile-i kâinat tâmir ve tecdid için, tahripten, dağılmaktan kendini kurtaramaz. Eğer dünyanın ecel-i fitrîsinden evvel irâde-i ezeliye'nin izni ile, hâricî bir maraz veya muharrib bir hâdisе başına gelmezse ve onun Sâni'-i Hakîm'i dahi ecel-i fitrîden evvel onu bozmazsa, her hâlde, hattâ fennî bir hesap ile bir gün gelecek ki:

۱ İذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ • وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ • وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ •

۲ إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ • وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَشَرَتْ • وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ •

mânaları ve sırları, Kadîr-i Ezeli'nin izni ile tezahür edip, o dünya olan büyük insan sekerâta başlayıp, acıp bir hırıltı ile ve müthiş bir savt ile fezâyı çınlatıp dolduracak, bağırıp ölecek; sonra emr-i ilâhî ile dirilecektir.

İnce Remizli Bir Mesele

Nasıl ki su, kendi zararına olarak incimad eder. Buz, buzun zararına temeyyu eder. Lüb, kışrın zararına kuvvetleşir. Lâfız, mânâ zararına kalınlaşır. Ruh, cesed hesabına zayıflaşır. Cesed, ruh hesabına inceleşir. Öyle de: Âlem-i kesif olan dünya, âlem-i latîf olan âhiret hesabına, hayat makinesinin işlemesiyle şeffaflaşır, latîfleşir. Kudret-i fâtıra, gayet hayret verici bir faaliyetle kesif, câmid, sönmüş, ölmüş eczalarda nur-i hayatı serpmesi, bir remz-i kudrettir ki; âlem-i latîf hesabına şu âlem-i kesifi nur-i hayat ile eritiyor, yandırıyor, ışıktandırıyor; hakikatını kuvvetleştiriyor. Evet, hakikat ne kadar zayıf ise de ölmez, suret gibi mahvolmaz. Belki teşahhuslarda, suretlerde, seyr u sefer

¹ Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman; * yıldızlar yerlerinden düşüp dağıldığı zaman, * dağlar yürütüldüğü zaman. (Tekvîr sûresi, 81/1-3)

² Gök yarıldığı zaman, * yıldızlar parçalanıp etrafa saçıldığı zaman, * denizler birbirine katılıp tek deniz hâline geldiği zaman, (İnfitâr sûresi, 82/1-3)

Nûsha-i musâğğar: Küçültülmüş örnek

Şecere-i zihayat: Canlı bir ağaç

Tahrib: Yıkılma, harap olma

İnhilâl: Çözülüp açılma, dağılma

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Teşa'ub: Dallanma, dal budak salma

Silsile-i kâinat: Kâinattaki olaylar zinciri

Tecdid: Tazelemek, yenilemek

İrade-i ezeliye: Ezeli olan Cenab-ı Hakk'ın iradesi

Hâricî: Hârice, dışarıya ait

Maraz: Hastalık

Muharrib: Harap edici, yıkıcı

Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Fennî: İlimle ilgili, ilme ait

Kadîr-i Ezeli: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan Allah (c.c.)

Tezahür: Meydana çıkma, belirme

Sekerat: Ölüm anındaki baygınlık, ölüm sarhoşluğu

Savt: Ses

Emr-i İlahî: Cenab-ı Hakk'ın emri

İncimad: Donma, katılaşma

Temeyyu: Sıvı hâline gelme,

sıvılaşma

Lüb: İç, öz

Âlem-i kesif: Katı, yoğun âlem

Âlem-i latîf: Nurani, şeffaf âlem

Kudret-i Fâtır: Yaratıcı kudret

Câmid: Donuk, cansız

Nur-i hayat: Hayat nuru

Remz-i kudret: Kudretin sembolü

Teşahhus: Belli bir şekilde ortaya çıkma

eder. Hakikat büyür, inkişaf eder, gittikçe genişlenir. Kısır ve suret ise; eskileşir, inceleşir, parçalanır. sabit ve büyümüş hakikatın kametine yakışmak için daha güzel olarak tazeleşir. Ziyade ve noksan noktasında hakikatla suret, mâkûsen mütenasiptirler. Yâni suret kalınlaştıkça, hakikat inceleşir. Suret inceleştikçe hakikat o nisbette kuvvet bulur. İşte şu kanun, kanun-i tekâmüle dâhil olan bütün eşyaya şamildir. Demek, her hâlde bir zaman gelecek ki, Kâinat hakikat-i uzmasının kısır ve sureti olan âlem-i şehâdet, Fâtır-ı Zülcelâl'in izniyle parçalanacak, sonra, daha güzel bir surette tazeleneyecektir.

¹ *يَوْمَ يُبَدِّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ* sırrı tahakkuk edecektir.

Elhâsıl; dünyanın mevdi mümkün, hem hiç şüphe götürmez ki mümkünür.

İkinci Mesele

Mevt-i dünyanın vuku bulmasıdır. Şu meseleye delil, bütün edyân-ı semâviyenin icmâdır ve bütün fıtrat-ı selimenin şehâdetidir ve şu kâinatın bütün tahavvülât ve tebeddülât ve tegayyüratının işaretidir. Hem asırlar, seneler adedince zihayat dünyaların ve seyyar âlemlerin, şu dünya misafirhanesinde mevtleriyle, asıl dünyanın da onlar gibi ölmesine şehâdetleridir.

Şu dünyanın sekerâtını, âyât-ı Kur'âniye'nin işaret ettiği surette tahayyül etmek istersen, bak: Şu kâinatın eczaları, dakik, ulvî bir nizam ile birbirine bağlanmış. Hafî, nâzik, latîf bir râbîta ile tutunmuş ve o derece bir intizam içindedir ki; eğer ecrâm-ı ulviyeden tek bir cirm, "Kün!" emrine veya "Mih-verinden çık!" hitabına mazhar olunca, şu dünya sekerata başlar. Yıldızlar çarpışacak, ecrâmlar dalgalanacak, nihayetsiz fezâ-yi âlemde milyonlar gül-

¹ Gün gelir, yer başka bir yere... çevrilir. (İbrahim sûresi, 14/48)

Mâkûsen mütenasib: Ters orantılı
Kanun-i tekâmül: Olgunlaşma, kemâle erme kanunu
Şamil: Kaplayan, içine alan
Hakikat-i uzma: En büyük gerçek
Kısır: Dış, kabuk
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi yaradan
Tahakkuk: Gerçekleşme, meydana gelme
Mevt-i dünya: Dünya'nın ölümü

Edyan-ı Semâviyye: İlahî dinler (Yahudilik, Hristiyanlık, İslâmiyet)
İcmâr: Fikir birliği, oy birliği
Fıtrat-ı selime: Sağlam, bozulmamış fıtrat
Tahavvülât: Değişmeler, değişiklikler
Tebeddülât: Değişiklikler, değişiklikler
Tegayyürat: Değişiklikler, başkalaşmalar. **Mevt**: Ölüm
Zihayat: Hayat sahibi, canlı
Seyyar: Gezici, hareket hâlinde
Âyât-ı Kur'âniyye: Kur'an âyetleri

Tahayyül etmek: Hayal etmek
Ulû: Yüce
İntizâm: Düzen
Hafî: Gizli, örtülü, kapalı
Ecrâm-ı ulviyye: Büyük gök cisimleri
Cirm: Cisim
Kün emri: "Ol" emri.
Mazhar: Nail olmak, şereflenmek
Sekerat: Ölüm anındaki baygınlık, ölüm sarhoşluğu
Ecrâm: Gök cisimleri, yıldızlar
Fezâ-yı âlem: Kâinattaki boşluk, uzay

leleri, küreler gibi büyük topların müthiş sadaları gibi vâveylâya başlar. Birbirine çarpışarak, kıvılcımlar saçarak, dağlar uçarak, denizler yanarak yeryüzü düzlenecek. İşte şu mevt ve sekerat ile Kadîr-i Ezeli kâinatı çalkalar; kâinatı tasfiye edip, Cehennem ve Cehennem'in maddeleri bir tarafa, Cennet ve Cennet'in mevadd-ı münasebeleri başka tarafa çekilir, âlem-i âhiret tezâhür eder.

Üçüncü Mesele

Ölecek âlemin dirilmesi mümkündür. Çünkü; İkinci Esas'ta isbat edildiği gibi; kudret'te noksan yoktur. Muktazî ise, gayet kuvvetlidir. Mesele ise mümkünâtandır. Mümkün bir meselenin gayet kuvvetli bir muktazîsi var ise; fâilün kudretinde noksanîyet yok ise; ona mümkün değil, belki vâki suretiyle bakılabilir.

Remizli Bir Nükte

Şu kâinata dikkat edilse görünüyor ki: İçinde iki unsur var ki, her tarafa uzanmış, kök atmış. Hayır şer, güzel çirkin, nef' zarar, kemâl noksan, ziya zulmet, hidâyet dalâlet, nur nâr, îmân küfür, tâat isyan, havf muhabbet gibi âsârlarıyla, meyveleriyle şu kâinata ezdad birbiriyle çarpışıyor, daima tegayyür ve tebeddülâta mazhar oluyor. Başka bir âlemin mahsulâtının tezgâhı hükmünde çarkları dönüyor. Elbette o iki unsurun birbirine zıd olan dalları ve neticeleri ebede gidecek; temerküz edip birbirinden ayrılacak. O vakit, Cennet-Cehennem suretinde tezahür edecektir. Madem âlem-i beka, şu âlem-i fenâdan yapılacaktır; elbette anasır-ı esasiyesi, bekaya ve ebede gidecektir. Evet, Cennet-Cehennem, şecere-i hilkatten ebed tarafına uzanıp eğilerek giden dalının iki meyvesidir ve şu silsile-i kâinatın iki neticesidir ve şu seyl-i şuûnatın iki mahzenidir ve ebede karşı cereyan eden ve dalgalanan mevcudatın iki havzıdır ve lûtf ve kahrın iki tecelligâhıdır ki; dest-i kudret

Sada: Ses, yankı

Vâveylâ: Çığlık, yaygara

Kadîr-i Ezeli: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan Allah (c.c.)

Tasfiye: Saflaştırma, temizleme

Mevadd-ı münasebe: Uygun maddeler

Âlem-i âhiret: Ahiret yurdu

Tezâhür: Ortaya çıkma, görünme

Muktazî: İcap ettiren, gerektiren

Fâil: Yapan. **Nâr:** Ateş

Noksanîyet: Eksiklik, kusur

Nef': Menfaat, fayda, kâr

Tâat: İtaat. **Havf:** Korku

Ezdam: Karşıtlar, zıtlar

Tegayyür: Değişiklik, başkalaşma

Tebeddülât: Değişiklikler

Temerküz: Bir merkezde toplanma

Âlem-i beka: Ebedî âlem, sonsuz hayat

Âlem-i fenâ: Yokluk âlemi

Anasır-ı esâsi: Esas unsurlar

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Silsile-i kâinat: Kâinata ardı ardına gerçekleşen işler

Seyl-i şuûnat: Hâdiselerin akışı

Mahzen: Depo. **Havz:** Havuz

Tecelligâh: Tecelli yeri, görünme yeri. **Mevcûdât:** Varlıklar

Dest-i kudret: Kudret eli, Cenab-ı Hakk'ın kudreti

bir hareket-i şedide ile kâinatı çalkaladığı vakit, o iki havuz, münasip maddelerle dolacaktır.

Şu Remizli Nükte'nin sırrı şudur ki:

Hakim-i Ezeli, inâyet-i sermediye ve hikmet-i ezeliyenin iktzası ile şu dünyayı, tecrübeye mahal ve imtihana meydan ve Esmâ-yi Hüsnâ'sına âyine ve kalem-i kader ve kudretine sahife olmak için yaratmış. Ve tecrübe ve imtihan ise neşv ü nemaya sebeptir. O neşv ü nema ise, istidatların inkişafına sebeptir. O inkişaf ise, kabiliyetlerin tezahürüne sebeptir. O kabiliyetlerin tezahürü ise, hakâik-i nisbiyenin zuhuruna sebeptir. Hakâik-i nisbiyenin zuhuru ise, Sâni'-i Zülcelâl'in Esmâ-yi Hüsnâ'sının nukuş-i tecelliyâtını göstermesine ve kâinatı mektûbât-ı Samedâniye suretine çevirmesine sebeptir. İşte şu sırr-ı imtihan ve sırr-ı teklif ilemdir ki; ervâh-ı âliyenin elmas gibi cevherleri, ervâh-ı sâfilenin kömür gibi maddelerinden tasaffi eder, ayrılır.

İşte, bu mezkûr sırlar gibi daha bilmediğimiz çok ince, âli hikmetler için, âlemi bu surette irâde ettiğinden; şu âlemin tegayyür ve tahavvülünü dahi o hikmetler için irâde etti. Tahavvül ve tegayyür için zıtları birbirine hikmetle karıştırdı ve karşı karşıya getirdi. Zararları menfaatlara mezc ederek, şerleri hayırlara idhâl ederek, çirkinlikleri güzelliklerle cem'ederek, hamur gibi yoğurarak şu kâinatı tebeddül ve tegayyür kanununa ve tahavvül ve tekâmül düsturuna tâbi kıldı.

Vaktaki meclis-i imtihan kapandı. Tecrübe vakti bitti. Esmâ-yi Hüsnâ hükmünü icra etti. Kalem-i kader, mektûbatını tamamıyla yazdı. Kudret, nukuş-i san'atını tekmil etti. Mevcudat, vezaifini ifâ etti. Mahlûkat, hizmetlerini bitirdi. Her şey, mânâsını ifade etti. Dünya, âhîret fidanlarını yetiştirdi. Zemin,

Hareket-i şedide: Şiddetli bir hareket

İnâyet-i sermediye: Ebedî lütf ve ihtimam

Hikmet-i ezeliye: Cenab-ı Hakk'ın ezeli hikmeti

İktiza: Gerektermek, icap ettirmek

Esmâ-i hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın pek güzel isimleri

Kalem-i kader: Kader kalemi

Neşvünema: Gelişmek, büyümek

İstidad: Kabiliyet, yetenek

İnkişaf: Meydana çıkma

Hakaik-i nisbiye: İzafî, göreceli hakikatler

Zuhur: Görünme, meydana çıkma

Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaran

Nukuş-i tecelliyat: Cenab-ı Hakk'ın icraatlarının tecellile-
rindeki nakışlar

Mektûbât-ı Samedâniye: Allah'tan gelen mektuplar

Sırr-ı imtihan: İmtihan sırrı

Sırr-ı teklif: İmtihan sırrı, insanın yükümlü kılınmasındaki sır

Ervâh-ı âliye: Yüce ruhlar

Ervâh-ı sâfile: Değerini yitirmiş, aşağı ruhlar

Tasaffi: Saflaşmak, durulmak

Mezkûr: Zikredilen, anlatılan

Âli: Yüce

Tegayyür: Başkalaşma

Tahavvül: Değişiklik

Mezc: Katma, karıştırma

İdhal: Girdirmek, dahil etmek

Cem': Birleşme, bir araya toplama

Tekâmül: Olgunlaşma, kemâle erme

Meclis-i imtihan: İmtihan salonu

Esmâ-i hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan pek güzel isimleri

Kalem-i kader: Kader kalemi

Nukuş-i san'at: Sanat nakışları

Tekmil: Tamamlama, bitirme

Mevcûdât: Varlıklar

Vezaif: Vazifeler

İfâ: Yerine getirme

Mahlûkat: Yaratılanlar

Sâni-i Kadîr'in bütün mucizât-ı kudretini, umum havârik-ı sanatını teşhir edip gösterdi. Şu âlem-i fena, sermedî manzaraları teşkil eden levhaları zaman şeridine taktı. O Sâni-i Zülcelâl'in hikmet-i sermediyesi ve inâyet-i ezeliyesi, o imtihan neticelerini, o tecrübenin neticelerini, o esmâ-yı hüsnânın tecellilerinin hakikatlerini, o kalem-i kader mektûbâtının hakâikini, o nümûne-misâl nukuş-u sanatının asıllarını, o vezaif-i mevcudatın faydalarını, gayelerini, o hidemât-ı mahlûkatın ücretlerini ve o kelimât-ı kitab-ı kâinatın ifade ettikleri mânâların hakikatlerini ve istîdat çekirdeklerinin sünbüllemesini ve bir mahkeme-i kübrâ açmasını ve dünyadan alınmış misâlî manzaraların göstermesini ve esbab-ı zâhiriye'nin perdesini yırtmasını ve her şey doğrudan doğruya Hâlık-ı Zülcelâl'ine teslim etmesi gibi hakikatleri iktiza etti ve o mezkûr hakikatleri iktiza ettiği için, kâinatı dağdağa-yı tagayyür ve fena-dan, tahavvül ve zevâlden kurtarmak ve ebedileştirmek için o zıtların tasfiyesini istedi ve tagayyürün esbâbını ve ihtilâfatın maddelerini tefrik etmek istedi... Elbette kıyâmeti koparacak ve o neticeler için tasfiye edecek. İşte şu tasfiyenin neticesinde cehennem, ebedî ve dehşetli bir suret alıp, tâifeleri ¹ *وَأَمَّا تَزُوا التَّوْمُ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ* tehdidine mazhar olacak. Cennet, ebedî, haşmetli bir suret giyerek ehil ve ashâbı ² *فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ* hitabına mazhar olacak.

Yirmi Sekizinci Söz'ün Birinci Makam'ının İkinci Suâlî'nde isbat edildiği gibi, Hakîm-i Ezeli, şu iki hânenin sekenelerine, kudret-i kâmileleriyle ebedî ve sabit bir vücut verir ki, hiç inhilâl ve tagayyüre ve ihtiyarlığa ve inkırâza mâruz kalmazlar. Çünkü inkırâza sebebiyet veren tagayyürün esbâbı bulunmaz.

¹ Fakat bugün sizler, şöyle bir tarafa çekilin ey mücrimler. (Yâsîn sûresi, 36/59)

² "Selâm olsun sizlere, ne mutlu size. Haydi, ebediyen kalmak üzere, giriniz oraya!" (Zümer sûresi, 39/73)

Sâni-i Kadîr: Her şeye gücü yeten yaradan

Mu'cizât-ı kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin ortaya koyduğu mucizeler

Havârik-ı san'at: Sanat harikaları

Teşhîr: Sergilemek, göstermek

Âlem-i fena: Yok olmaya giden âlem.

Mektûbât: Mektuplar

Sermedî: Ebedî, sonu olmayan

Hikmet-i sermediye: Ebedî hikmet

İnâyet-i ezeliye: Ezeli lütf ve ihtimam.

Hakaik: Hakikatler

Vezaif-i mevcûdât: Varlıkların vazifeleri

Nümûne-misâl: Örnek gibi

Hidemât-ı mahlûkat: Mahlûkaların hizmetleri

Kelimât-ı kitab-ı kâinat: Kâinat kitabının kelimeleri

İstîdad: Kabiliyet, yetenek

Mahkeme-i kübrâ: En büyük mahkeme, mahşer günü

Misâlî: Misâl âlemine ait

Esbab-ı zâhiriye: Görünen sebepler, maddî şartlar

Hâlık-ı Zülcelâl: Celâl, azamet ve ululuk sahibi Yaratan

İktiza etmek: Gerekmek, icap etmek.

Dağdağa-i tegayyür: Başkalaşmanın, değişimin gürültü ve patırtısı

Zeval: Bitme, sona erme

Tasfiye: Sıfırlama, temizleme

İhtilâfat: Anlaşmazlıklar, uyumsuzluklar. **Esbab:** Sebepler

Tefrik etmek: Ayırma

Ebedî: Sonsuz, nihayetsiz

Ehil: Ehliyetli, layık

Mazhar: Nail olmak

Ashâb: Sahipler, arkadaşlar

Sekene: Bir meskende oturanlar

Kudret-i kâmile: Mükemmel kudret.

Hâne: Ev, mesken

İnhilâl: Çözülüp açılma, dağılma

Tegayyür: Başkalaşma

İnkırâz: Sona erme, tükenme

Dördüncü Mesele

Şu mümkün, vâki olacaktır. Evet dünya, öldükten sonra âhiret olarak diriltilecektir. Dünya harab edildikten sonra, o dünyayı yapan Zât, yine daha güzel bir surette onu tâmir edecek, âhiretten bir menzil yapacaktır. Şuna delil başta Kur'ân-ı Kerîm binler berâhin-i aklıyeyi tazammun eden umum âyâtıyla ve bütün kütüb-i semâviye, bunda müttelik bulunduğu gibi; Zât-ı Zülcelâl'in evsaf-ı celâliyesi ve evsaf-ı cemâliyesi ve Esmâ-yi Hüsnâ'sı, bunun vukuuna kat'î surette delâlet ederler. Ve enbiyâya gönderdiği bütün semâvî fermanları ile kıyâmeti ve haşrin icâdını va'detmiş. İşte madem va'detmiş, elbette yapacaktır. Onuncu Söz'ün Sekizinci Hakikati'ne müracaat et. Hem başta Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm)'ın bin mu'cizâtının kuvveti ile, bütün enbiyâ ve mürselinin ve evliya ve siddîkinin, vukuunda müttelik olup haber verdikleri gibi, şu kâinat bütün âyât-ı tekvîniyesiyle, vukuundan haber veriyor.

Elhâsıl: “Onuncu Söz” bütün hakâikiyle; Yirmi Sekizinci Söz, İkinci Makamı'nda Lâsiyyemalar'daki bütün berahiniyle; gurub etmiş Güneş'in sabahleyin yeniden tulû' edeceği derecesinde bir kat'iyetle göstermiştir ki: Hayat-ı dünyeviyyenin gurubundan sonra şems-i hakikat, hayat-ı uhreviye suretinde çıkacaktır.

İşte baştan buraya kadar beyanâtımız, İsm-i Hakîm'den istimdat ve feyz-i Kur'ân'dan istifade suretinde kalbi kabûle, nefsi teslime, aklı iknaa ihzâr için “Dört Esas” söyledik. Fakat biz neyiz ki, buna dair söz söyleyeceğiz? Asıl şu dünyanın sahibi, şu kâinatın Hâlık'ı, şu mevcudatın Mâlik'i ne söylüyor... O'nu dinlemeliyiz. Mülk sahibi söz söylerken başkalarının ne haddi var ki, fuzûliyâne karışsın!..

İşte o Sâni-i Hakîm, dünya mescidinde ve arz mektebinde, asırlar arka-

Arz: Yeryüzü
Âyât: Âyetler
Âyât-ı tekvîniyye: Yaradılış delilleri
Berâhin: Deliller
Berâhin-i aklıyye: Akli deliller
Beyânât: Açıklamalar, ifadeler
Delâlet: Göstermek, delil olmak
Enbiya: Peygamberler
Esmâ-i hüsnâ: Cenab-ı Hak'ın sıfatlarına ad olan pek güzel isimleri
Evliya: İman, ibadet ve taatıyla Allah'a yakın olan kullar
Evsaf-ı cemâliyye: Cenab-ı Hak'ın lûtfunu ve şefkatini gösteren sıfatları

Evsaf-ı celâliyye: Cenab-ı Hak'ın ululuğunu gösteren sıfatları
Feyz-i Kur'ân: Kur'ân'ın bereket ve ihsanı
Fuzûliyâne: Gereksiz, lüzumsuz yere
Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan
Hayat-ı dünyeviyye: Dünya hayatı
Hayat-ı uhreviyye: Ahiret hayatı
İcâd: Var etme, vücuda getirme
İstimdat: Yardıma çağırma
Kat'î: Kesin
Kat'iyetle: Kesinlikle
Kütüb-i Semâviyye: Semâvî kitaplar
Menzil: Konak, ikamet edilen yer

Mürselin: Elçiler, peygamberler
Müttelik: Birleşmiş
Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Semâvî: İlâhî
Siddîkin: Ameli imanını doğrulayan, son derece dürüst ve sadık, Allah dostları
Şems-i hakikat: Hakikat güneşi
Tazammun: İçine almak, ihtiva etmek
Tulû': Doğmak, çıkmak
Vâki olmak: Vuku bulmak
Vukuuna: Meydana gelmesine
Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c)

sında oturan taifelerin umum saflarına hitaben îrad ettiği hutbe-i ezeliye-sinde, kâinatı zelzeleye veren:

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا • وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا • وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا •
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا • بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا • يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا
أَعْمَالَهُمْ • فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ • وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ •¹

ve bütün mahlûkatı neş'elendiren, şevke getiren:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا
رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُوتَا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا
أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ²

gibi binler fermanları, Mâlikü'l-mülk'ten, Sâhib-i dünya ve âhiretten dinle-meliyiz. “Âmennâ ve Saddaknâ!” demeliyiz.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا⁴

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى سَيِّدِنَا إِبْرَاهِيمَ
وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ⁵

¹ Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman, * ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman, * insan şaşkın şaşkın: “Ne oluyor bunal!” dediği zaman, * işte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: * Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. * İşte o gün bölükler hâlinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. * Zerre ağırlığına hayır yapan onu bulur, * zerre ağırlığına şer yapan da onu bulur. (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

² İman edip makbul ve güzel işler yapanları müjdele: Onlara içinden ırmaklar akan cennetler vardır. Öyle cen-netler ki ne zaman, meyvelerinden kendilerine bir şey ikram edilirse: “Bu, daha önce de dünyada yediğimiz şey!” diyecekler. Oysa bu, onların aynınsı olmayıp, benzeri olarak kendilerine sunulacaktır. Orada onların ter-temiz eşleri de olacak ve onlar orada devamlı kalacaklardır. (Bakara sûresi, 2/25)

³ Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ Ya Rabbenâ! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma. (Bakara sûresi, 2/286)

⁵ Allah'ım! Efendimiz İbrahim ve efendimiz İbrahim'in âl ve ashabına salât ve selâm eylediğin gibi efendimiz Muhammed'e ve efendimiz Muhammed'in âl ve ashabına da salât ve selâm eyle. Şüphesiz sen her türlü öv-güye layık ve sonsuz büyüklük sahibisin.

Âmennâ ve saddaknâ: “İnandık ve tasdik ettik”

Hutbe-i ezeliyye: Ezeli olan Cenab-ı Hakk'ın insanlara ve cinlere bir hutbesi olan Kur'an
İrad etme: Söyleme. **Mahlûkat:** Yaratıklar

Mâlikü'l-mülk: Dilediği şekilde hükmeden mutlak
Hâkim

Sâhib-i Dünya: Dünya'nın sahibi

Taife: Takım, topluluk, cemaat

Tılsım-ı Kâinatı Keşfeden,
Kur'ân-ı Hakîm'in Mühim Bir Tılsımını Halleden

Otuzuncu Söz

“Ene” ve “Zerre” den ibaret bir “Elif” bir “Nokta” dır.

Şu söz İki Maksad'dır: Birinci Maksad, “Ene”nin mahiyet ve neticesinden; İkinci Maksad, “Zerre”nin hareket ve vazifesinden bahseder.

Birinci Maksad

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا
وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا¹

Şu âyetin büyük hazinesinden tek bir cevherine işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Gök, zemin, dağ tahammülünden çekindiği ve korktuğu emanetin müteaddit vücuhundan bir ferdi, bir vechi, “Ene”dir. Evet “Ene”, zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar âlem-i insâniyetin etrafına dal budak salan nurânî bir şecere-i tûbâ ile, müdhîş bir şecere-i zakkumun çekirdeğidir. Şu azîm ha

¹ “Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yükledi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediğinden cidden çok zâlim, çok cahil bulunuyor.” (Ahzâb sûresi, 33/72)

Tılsım-ı Kâinat: Kâinatın herkes tarafından bilinmeyen gizli sırrı, tılsımı. **Tılsım:** Gizli sır

Zerre: En küçük parça, atom

Mahiyet: Bir şeyin aslı, esası, iç yüzü

Tahammül: Taşıma, yüklenme, kaldırma

Müteaddid: Birkaç, çeşit çeşit, birçok

Vücu: Vecihler, yönler

Vech: Yön, şekil

Zaman-ı Âdem: Hz. Âdem'in (a.s) yaşadığı zaman

Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi

Nurânî: Nurlu, parlak

Şecere-i tûbâ: Cennetteki tuba ağacı. **Azîm:** Büyük

hikate girişmeden evvel, o hakikatın fehmini teshil edecek bir *mukaddime* beyân ederiz. Şöyle ki:

Ene, künûz-i mahfiye olan Esmâ-yi ilâhiye'nin anahtarı olduğu gibi, kâinatın tılsım-ı muğlakının dahi anahtarı olarak bir muamma-yi müşkil-küşâdır, bir tılsım-ı hayret-fezâdır. O ene mahiyetinin bilinmesiyle, o garib muamma, o acib tılsım olan ene açılır ve kâinat tılsımını ve âlem-i vücûb'un künûzunu dahi açar. Şu meseleye dair “Şemme” isminde bir risâle-i Arabiyemde şöyle bahsetmişiz ki: Âlemin miftahı insanın elindedir ve nefesine takılmıştır. Kâinat kapıları zâhiren açık görünürken, hakikaten kapalıdır. Cenâb-ı Hak, emanet cihetiyle insana ene nâmında öyle bir miftah vermiş ki; âlemin bütün kapılarını açar ve öyle tılsımlı bir enaniyet vermiş ki; Hallâk-ı Kâinat'ın künûz-i mahfiyesini onun ile keşfeder.

Fakat ene, kendisi de gayet muğlak bir muamma ve açılması müşkil bir tılsımdır. Eğer onun hakikî mahiyeti ve sırr-ı hilkatı bilinse; kendisi açıldığı gibi kâinat dahi açılır. Şöyle ki:

Sâni-i Hakîm, insanın eline emanet olarak, rubûbiyetinin, sıfât ve şuûnâtının hakikatlerini gösterecek, tanıttıracak, işârat ve nümûneleri câmi' bir ene vermiştir. Tâ ki o ene, bir vâhid-i kıyâsî olup, evsâf-ı rubûbiyet ve şuûnât-ı ulûhiyet bilinsin. Fakat vâhid-i kıyâsî, bir mevcud-ı hakikî olmak lâzım değil. Belki hendesedeki farazî hatlar gibi, farz ve tevehhümle bir vâhid-i kıyasî teşkil edilebilir. İlim ve tahakkukla hakikî vücûdu lâzım değildir.

Âlem-i vücûb: Cenâb-ı Hakk'a ait, O'nun zât, isim ve sıfatlarına ait âlem

Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran, kapsamlı

Enaniyet: Benlik

Esmâ-yi ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri

Evsaf-ı rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın rububiyetinin vasıfları

Farazî: Varsayılan

Farz: Farz etme, tahmin etme

Fehm: Anlama

Hallak-ı Kâinat: Kâinatın yaratıcısı

Hendese: Geometri, mühendislik

Künûz: Hazineseler

Künûz-ı mahfiye: Gizli hazineler

Mevcud-ı hakikî: Gerçek varlık

Miftah: Anahtar

Muamma: Anlaşılmaz iş, bilmece

Muamma-yi müşkil-küşâ: Anlaşılması zor olmakla beraber, zor ve çetin şeyleri halleden

Muğlak: Anlaşılması güç, kapalı

Mukaddime: Giriş, başlangıç

Müşkil: Güç, zor, çetin

Nümûne: Örnek, misal

Risale-i Arabiye: Arapça risale

Rubûbiyet: Rablik; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp eğitmesi

Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Sırr-ı hilkat: Yaratılış sırrı

Şuûnât: İşler, ilâhî tecelliler, icraatlar

Şuûnât-ı ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar

Teshil: Kolaylaştırma

Tevehhüm: Vehmetme, zannetme

Tılsım: Gizli sır, bilinmeyen

Tılsım-ı hayret/fezâ: Hayret verici, gizli bir sır

Tılsım-ı muğlak: Kapalı, gizli sır

Vâhid-i kıyâsî: Ölçü birimi

Zâhiren: Görünüşte

Suâl: Niçin Cenâb-ı Hakk'ın sıfât ve esmâsının mârifeti, "Enaniyet"e bağlıdır?

Elcevap: Çünkü mutlak ve muhît bir şeyin hududu ve nihayeti olmadığı için, ona bir şekil verilmez ve üstüne bir sûret ve bir taayyün vermek için hükmedilmez, mahiyeti ne olduğu anlaşılmaz. Meselâ; zulmetsiz daimî bir ziyâ, bilinmez ve hissedilmez. Ne vakit hakikî veya vehmî bir karanlık ile bir hat çekilse, o vakit bilinir. İşte Cenâb-ı Hakk'ın ilim ve kudret, Hakîm ve Rahîm gibi sıfât ve esmâsı; muhît, hududsuz, şeriksiz olduğu için onlara hükmedilmez ve ne oldukları bilinmez ve hiss olunmaz. Öyle ise; hakikî nihayet ve hadleri olmadığından, farazî ve vehmî bir haddi çizmek lâzım geliyor. Onu da enaniyet yapar. Kendinde bir rubûbiyet-i mevhume, bir mâlikîyet, bir kudret, bir ilim tasavvur eder, bir had çizer. Onun ile muhît sıfatlara bir hadd-i mevhum vaz'eder. "Buraya kadar benim, ondan sonra O'nundur" diye bir taksimat yapar. Kendindeki ölçücükler ile, onların mahiyetini yavaş yavaş anlar. Meselâ; daire-i mülkünde mevhum rubûbiyetiyle, daire-i mümkinâtta Hâlık'ının rubûbiyetini anlar ve zâhir mâlikîyetiyle, Hâlık'ının hakikî mâlikîyetini fehmeder ve "Bu hâneye mâlik olduğum gibi, Hâlık da şu kâinatın mâlikidir." der ve cüz'î ilmiyle O'nun ilmini fehmeder ve kisbî san'atçıyla o Sâni'-i Zülcelâl'in ibdâ-yi san'atını anlar. Meselâ: "*Ben şu evi nasıl yaptım ve tanzim ettim. Öyle de şu dünya hânesini birisi yapmış ve tanzim etmiş.*" der. *Ve hâkezâ... Bütün sıfât ve şuûnât-ı ilâhiye'yi bir derece bildirecek, gösterecek binler esrârlı ahvâl ve sıfât ve hissiyat, ene'de münderiçtir.*

Demek ene, âyine-misâl ve vâhid-i kıyâsî ve âlet-i inkişâf ve mânâ-yi harfî gibi; mânâsı kendinde olmayan ve başkasının mânâsını gösteren, vü-

Ahvâl: Hâller, durumlar
Âlet-i inkişâf: Meydana çıkaran âlet. *Cüz'î:* Küçük
Daire-i mülk: İdaresinde olmak
Daire-i mümkinat: Yaratılan varlıklar alanı. *Esrarlı:* Sırlı
Esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri
Fehm: Anlamak. *Had:* Sınır
Hadd-i mevhum: Hayalî bir sınır
Hâkeza: Böylece, bunun gibi
Hakim: Her şeyi birtakım maksatlar ve tam yerli yerinde yapan Allah (c.c.). *Hâlık:* Yaratıcı
Hâne: Ev, mesken.
İbdâ-yi san'at: Sanatı örneksiz olarak meydana getirme, yaratma
Kisbî: Çalışmakla elde edilen

Mâlik: Sahip
Mâlikîyet: Malik olma, sahip olma
Mâna-yi harfî: Kendi varlığını değil, yaratıcısını gösterme
Marifet: Bilgi, ilim
Mevhum: Hayalî
Muhit: Geniş, kapsamlı
Münderiç: Bir şeyin içine konulmuş bulunan. İçinde bulunan
Rahim: Rahmetini fiilleriyle ortaya koyan pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Rubûbiyet-i mevhume: Hayalî bir idare ve saltanat
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan
Şerik: Ortak

Şuûnât-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürür, gazap gibi mukaddes, münezze mânâlar
Taayyün vermek: Sınırlandırılmış bir şahsiyet vermek
Tanzim: Düzenleme
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme
Vâhid-i kıyâsî: Ölçü birimi
Vaz' etmek: Koymak, yerleştirmek
Vehmî: Gerçekte olmayan, fakat olduğu sanılan. *Zâhir:* Açık, belli
Ziyâ: Işık. *Zulmet:* Karanlık

cûd-ı insâniyetin kalın ipinden şuûrlu bir tel ve mahiyet-i beşeriyenin hulle-sinden ince bir ip ve şahsiyet-i Âdemiyet'in kitabından bir eliftir ki, o elif'in "iki yüzü" var. Biri, hayra ve vücûda bakar. O yüz ile yalnız feyz kâbildir. Vereni kabul eder, kendi icad edemez. O yüzde fâil değil, icaddan eli kısadır.¹ Bir yüzü de şerre bakar ve ademe gider. Şu yüzde o fâildir, fiil sahibidir.² Hem onun mahiyeti, harfiyedir; başkasının mânâsını gösterir. Rubûbiyeti hayâliyedir. Vücûdu o kadar zaîf ve incedir ki; bizzât kendinde hiçbir şeye tahammül edemez ve yüklenemez. Belki eşyanın derecat ve miktarlarını bildiren mîzânü'l-hararet ve mîzânü'l-hava gibi mîzânlar nevinden bir mîzândır ki; Vâcibü'l-Vücûd'un mutlak ve muhît ve hududsuz sıfâtını bildiren bir mîzândır.³

İşte, mahiyetini şu tarzda bilen ve iz'an eden ve ona göre hareket eden⁴ *قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْهَا* beşaretinde dâhil olur. Emaneti bihakkın edâ eder ve o enenin dürbünüyle, kâinat ne olduğunu ve ne vazife gördüğünü görür ve âfâkî mâlûmat nefse geldiği vakit, ene'de bir musaddık görür. O ulûm, nur ve hikmet olarak kalır. Zulmet ve abesiyete inkılâb etmez. Vaktâki ene, vazifesini şu sûretle îfa etti; vâhid-i kıyâsî olan mevhum rubûbiyetini ve farazî mâlikiyetini terk eder.

لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ⁵ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ⁶

der, hakikî ubûdiyetini takınır, "makam-ı ahsen-i takvîm"e çıkar.⁷

¹ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79.

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79; Yûsuf sûresi, 12/53

³ Bkz.: Tîn sûresi, 95/4.

⁴ "Nefsini maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer." (Şems sûresi, 91/9)

⁵ "Yegâne hâkimiyet O'nundur. Bütün hamdler ve övgüler, sadece ve sadece O'na mahsustur." (Teğâbîn sûresi, 64/1)

⁶ "Hüküm yetkisi O'nundur. Sonunda varacağınız yer de O'nun huzurudur." (Kasas sûresi, 28/70)

⁷ Bkz.: Tîn sûresi, 95/4.

Vücûd-ı insaniyet: İnsanlığın mevcudiyeti, varlığı
Mahiyet-i beşeriye: İnsanlığın aslı, esası, ne olduğu
Şahsiyet-i Âdemiyet: İnsanoglu-nun şahsiyeti. **Hulle:** Elbise, giysi
Feyz: Bereket, ihsan
Mahiyet: Bir şeyin aslı, esası, ne olduğu. **Fâil:** İşleyen, yapan
Harfiye: Bir başka varlığa dayanarak anlam kazanma
Rubûbiyet: Rablik; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp terbiye etmesi

Hayâliye: Zihnen tasavvur edilen, hayale ait. **Zaîf:** Zayıf
Derecat: Miktarlar, mertebeler
Mîzânü'l hararet: Termometre
Mîzânü'l hava: Barometre
Mîzân: Ölçü, ölçek, ölçü aleti
Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendinden olan Allah (c.c.)
Muhît: Geniş, kapsamlı
İz'an: Kalbin kabullenmesi
Beşaret: Müjde, muştı. **Nev':** Tür
Bihakkın: Hakkiyla
Edâ etmek: Yerine getirmek
Âfâkî: Dış dünyaya ait

Musaddık: Tasdik eden, gerçekliğini doğrulayan
Abesiyet: Boş, faydasız, saçma
İnkılâb: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme
Vâhid-i kıyâsî: Ölçü birimi
Mevhum: Vehim ve hayalde meydana getirilen. **Mâlûmat:** Bilgiler
Farazî: Zan ve tahmin edilen, varsayılan. **Ubûdiyet:** Kulluk
Mâlikiyet: Malik olma, sahip olma
Makam-ı "ahsen-i takvîm": En güzel biçim, ideal örneklik makamı

Eğer o ene, hikmet-i hilkatini unutup, vazife-i fitriyesini terk ederek kendine mânâ-yi ismîyle baksa, kendini mâlik itikad etse; o vakit emanete hiyânet eder; وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيْهَا¹ altında dâhil olur. İşte, bütün şirkleri ve şer-

leri ve dalâletleri tevlid eden enaniyetin şu cihetindendir ki; semâvât ve Arz ve cibâl tedehhüş etmişler; farazî bir şirkten korkmuşlar. Evet, ene; ince bir elif, bir tel, farazî bir hat iken, mahiyeti bilinmezse, tesettür toprağı altında neşv ü nema bulur, gittikçe kalınlaşır. Vücut-ı insanın her tarafına yayılır. Koca bir ejderha gibi, vücûd-ı insanı bel' eder. Bütün o insan, bütün letâifiyle âdetâ ene olur.² Sonra nev'in enaniyeti de bir asabiye-i nev'îye ve milliye cihetiyle o enaniyete kuvvet verip; o ene, o enaniyet-i nev'îyeye istinad ederek, şeytan gibi, Sâni-i Zülcelâl'in evâmirine karşı mübâreze eder.³ Sonra kıyas-ı binnefs sûretiyle herkesi, hattâ her şeyi kendine kıyas edip, Cenâb-ı Hakk'ın mülkünü onlara ve esbaba taksim eder. Gayet azîm bir şirke düşer.

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ⁴ meâlini gösterir. Evet, nasıl mîrî malından kırk parayı çalan bir adam, bütün hâzır arkadaşlarına birer dirhem almasını kabul ile hazmedebilir. Öyle de; "Kendime mâlikim." diyen adam, "Her şey kendine mâliktir." demeye ve itikad etmeye mecburdur.

İşte ene, şu hâinâne vaziyetinde iken cehl-i mutlaktır. Binler fûnûnu bilse de, cehl-i mürekkeble bir echeldir. Çünkü; duyguları, efkârları kâinatın envâr-ı mârifetini getirdiği vakit, nefsinde onu tasdik edecek, ışıklandıracak ve idame edecek bir madde bulmadığı için, sönerler. Gelen her şey, nefsin-

¹ "Onu (nefsi) günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/10)

² Bkz.: "(Firavun), adamlarını topladı ve onlara: "Sizin en yüce rabbiniz benim!" dedi." (Nâziât sûresi, 79/23-24)

³ Şeytanın mübarezesi ile alâkalı âyetlere bkz.: A'raf sûresi, 7/12; Hicr sûresi, 15/32-33; Sâd sûresi, 38/75-76.

⁴ "Doğrusu şirk, pek büyük bir zulümdür." (Lokman sûresi, 31/13)

Hikmet-i hilkat: Yaratılış hikmeti

Vazife-i fitriye: Tabii görev

Mâna-yi ismî: Kendi varlığını

göstermek

İtikad: İnanmak

Şirk: Allah'a ortak koşma

Teolid: Doğurma, sebep olma

Enaniyet: Benlik

Semâvât: Gökler

Arz: Yer

Cibâl: Dağlar

Tedehhüş etmek: Dehşete kapılmak, ürkmek

Mahiyet: Bir şeyin aslı, esası, ne olduğu

Tesettür: Gizlenme, örtünme

Neşv ü nema: Gelişmek, büyümek

Vücut-ı insan: İnsanın varlığı, mahiyeti.

Bel' etmek: Yutmak. **Nev':** Tür

Letâif: Latifeler, mânevi duygular

Asabiye-i nev'îye: İnsanın kendi türüne aşırı bağlılığı

Enaniyet-i nev'îye: Kendi türüne aşırı bağlılıktan ileri gelen benlik

İstinad: Dayanma

Sâni-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan

Evamir: Emirler

Mübâreze: Kavga, çarpışma

Kıyas-ı binnefs: Kendine kıyas ederek hüküm verme

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Taksim: Paylaştırmak

Azîm: Büyük

Şirk: Allah'a ortak koşma

Mîrî: Devlet hazinesine ait

İtikad: İnanmak

Hâinâne: Haince

Cehl-i mutlak: Tam bir bilmezlik, cehalet

Fûnûn: İlimler

Cehl-i mürekkeb: Katmerli cehalet

Echel: En cahil

Efkâr: Fikirler

Envâr-ı mârifet: Bilgi nurları

İdame: Devam ettirme

deki renkler ile boyalanır. Mahz-ı hikmet gelse, nefsinde abesiyet-i mutlaka sûretini alır. Çünkü; şu hâldeki ene'nin rengi, şirk ve ta'tildir; Allah'ı inkârdır. Bütün kâinat, parlak âyetlerle dolsa; o ene'deki karanlıklı bir nokta, onları nazarda söndürür, göstermez.¹ On Birinci Söz'de mahiyet-i insâniyenin ve mahiyet-i insâniyedeki enaniyetin, –mânâ-yi harfî cihetiyle– ne kadar hassas bir mîzân ve doğru bir mikyas ve muhîr bir fihriste ve mükemmel bir harita ve câmi' bir âyine ve kâinata güzel bir takvim, bir rûznâme olduğu gayet kat'î bir sûrette tafsil edilmiştir. Ona müracaat edilsin. O Söz'deki tafsilâta ıktifâen kısa keserek mukaddimeye nihayet verdik.

* * *

Eğer mukaddimeyi anladınsa gel, hakikate giriyoruz.

İşte bak: Âlem-i insâniyette, zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar iki cereyan-ı azîm, iki silsile-i efkâr; her tarafta ve her tabaka-yi insaniyede dal budak salmış; iki şecere-i azîme hükmünde² –biri, silsile-i nübüvvet ve diyanet; diğeri, silsile-i felsefe ve hikmet– gelmiş gidiyor. Her ne vakit o iki silsile imti-zaç ve ittihad etmiş ise; yâni silsile-i felsefe, silsile-i diyanete dehâlet edip itâat ederek hizmet etmiş ise; âlem-i insâniyet parlak bir sûrette bir saadet, bir hayat-ı içtimâie geçirmiştir. Ne vakit ayrı gitmişler ise; bütün hayır ve nur, silsile-i nübüvvet ve diyanet etrafına toplanmış ve şerler ve dalâletler, felsefe silsilesinin etrafına cem'olmuştur. Şimdi şu iki silsilenin menşe'lerini, esaslarını bulmalıyız.

İşte diyanet silsilesine itâat etmeyen silsile-i felsefe ki, bir şecere-i zak-kum sûretini alıp, şirk ve dalâlet zulûmâtını etrafına dağıtır. Hattâ kuvve-i

¹ Ene'nin Cenâb-ı Hakk'a inanmaya mani olması ile alâkalı olarak bkz.: Bakara sûresi, 2/130.

² Bkz.: Mâide sûresi, 5/27-31.

Abesiyet-i mutlaka: Tam bir saç-malık, mânâsızlık

Âlem-i insâniyet: İnsanlık âlemi

Câmi': Kapsamlı, geniş

Cem': Birleşme, bir araya toplama

Cereyan-ı azîm: Büyük akım, bü-yük hareket

Dalâlet: Hak ve hakikatten sap-ma, dinden ayrılma

Dehâlet: Himayesine sığınmak

Enaniyet: Benlik

Hayat-ı içtimâie: Toplum hayatı

İktifâen: Yeterli görerek, yetinerek

İmtizaç: Karışmak, birleşmek, uyuşmak. **Kat'î:** Kesin

İttihad: Birleşme, aynı fikirde olma

Mahiyet-i insaniye: İnsanın esası

Mahz-ı hikmet: Hikmetin ta ken-disi, sırf hikmet

Mânâ-yi harfî: Kendi varlığını de-ğil, yaratıcısını gösterme

Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, yaşadığı yer

Mikyas: Ölçü, ölçek, ölçü aleti

Mizân: Ölçü, ölçek, ölçü birimi

Muhît: Geniş, kapsamlı

Mukaddime: Giriş, başlangıç

Rûznâme: Program

Silsile: Zincir, art arda gelen şey-lerin meydana getirdiği sıra

Silsile-i diyanet: Diyanet zinciri

Silsile-i efkâr: Fikirler zinciri

Silsile-i felsefe: Felsefe zinciri

Silsile-i nübüvvet: Peygamberlik zinciri

Şecere-i azîme: Büyük ağaç

Şecere-i zakkum: Cehennemde yetişen bir ağaç, cehennemlikle-rin yemeği

Şirk: Allah'a ortak koşma

Ta'til: Allah'ın (c.c.) sıfatlarını in-kâr etmek

Tabaka-i insaniye: İnsan tabakası

Tafsil: Ayrıntılı biçimde anlatmak

Zaman-ı Âdem: Hz. Âdem'in

yaşadığı zaman

Zulûmât: Karanlıklar

akliye dalında; Dehriyyûn, maddiyyûn, tabiyyûn meyvelerini, beşer aklının eline vermiş. Ve kuvve-i gadabiye dalında; Nemrudları, Firavunları, Şed-dadlar^(Hâşiye) beşerin başına atmış. Ve kuvve-i şehevîye-i behîmiye dalında; âliheleri, sanemleri ve ulûhiyet dâva edenleri semere vermiş, yetiştirmiş. O şecere-i zakkumun menşei ile silsile-i nübüvvetin –ki bir şecere-i tûbâ-yi ubûdiyet hükmünde bulunan o silsilenin– küre-i zeminin bağında, mübarek dalları: Kuvve-i akliye dalında enbiyâ ve mürselin ve evliyâ ve siddîkîn meyvelerini yetiştirdiği gibi.. kuvve-i dâfia dalında; âdil hâkimleri, melek gibi melikler meyvesini veren ve kuvve-i câzibe dalında hüsn-i sûret ve ismetli cemâl-i sûret ve sehâvet ve kerem-nâmdarlar meyvesini yetiştiren ve beşer, nasıl şu kâinatın en mükemmel bir meyvesi olduğunu gösteren o şecerenin menşei ile beraber ene'nin iki cihetindedir. O iki şecereye menşe' ve medâr, esaslı bir çekirdek olarak ene'nin iki vechini beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Ene'nin bir vechini Nübüvvet tutmuş gidiyor; diğer vechini felsefe tutmuş geliyor.

•**Nübüvvetin vechi olan birinci vecih:** Ubûdiyet-i mahzanın menşeidir. Yâni ene, kendini abd bilir; başkasına hizmet eder, anlar. Mahiyeti, harfiyedir. Yâni; başkasının mânâsını taşıyor, fehmeder. Vücudu, tebedir. Yâni; başka birisinin vücudu ile kâim ve icadıyla sabittir, îtikad eder. Mâliki-

(Hâşiye) Evet Nemrudları, Firavunları yetiştiren ve dâyelik edip emziren, eski Mısır ve Babil'in ya sihir derecesine çıkmış veyahut hususî olduğu için etrafında sihir telâkki edilen eski felsefeleri olduğu gibi; âliheleri eski Yunan kafasında yerleştiren ve esnâmı tevliid eden felsefe-i tabiîye bataklığıdır. Evet, tabiatın perdesi ile Allah'ın nurunu görmeyen insan, her şeye bir ulûhiyet verip kendi başına musallat eder.

Abd: Kul. **Âdil:** Adalet sahibi
Âlihe: İlahlar, tanrılar
Cemâl-i sûret: Yüz güzelliği
Dâyelik: Dadılık, süt ninelik
Dehriyyûn: Dünya'nın sonsuzluğuna inanıp dini ve ahireti inkâr edenler. **Fehm:** Anlama
Enbiyâ: Peygamberler
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Felsefe-i tabîi: Yaratıcıyı kabul etmeyip tabiatın yarattığını iddia eden felsefi görüş
Firavun: Hz. Musa'nın mücadele ettiği Mısır hükümdarı
Harfiye: Kendi varlığını değil, yaratıcısını gösterme
Hüsn-i sûret: Ahlâk güzelliği
İcad: Varetmek, yaratmak
İsmetli: Günahlardan korunmuş
İtikad: İnanma
Kâim: Ayakta duran

Keremnâmdar: Cömertlikle meşhur
Kuvve-i akliye: Akıl dinamiği
Kuvve-i câzibe: Fıtrata uygun her türlü güzelliği ve fazileti benimseyip, yaşama dinamiği
Kuvve-i dâfia: Toplun nizamı ve adaleti sağlama dinamiği
Kuvve-i gadabiye: Öfke, sinirlenme duygusu
Kuvve-i şehevîye-i behîmiye: Hayvanî şehvet duygusu
Küre-i zemin: Yeryüzü, dünya
Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler, maddeciler
Mahiyet: Bir şeyin aslı, esası, ne olduğu. **Medâr:** Vesile, sebep
Menşe: Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer
Mürselin: Elçiler
Nemrud: Hz. İbrahim'in mücadele

ettiği dinsiz hükümdar
Nübüvvet: Peygamberlik
Sanem: Put
Sehavet: Cömertlik, kerem
Semere: Meyve, netice
Siddîkîn: Ameli imanını doğrulayan, son derece dürüst ve sadık
Silsile-i nübüvvet: Peygamberlik zinciri
Şecere: Ağaç
Şecere-i tûbâ-yi ubûdiyet: Cen-net ağacı gibi verimli kulluk
Şeddad: Ad kavminin zorba ve dinsiz hükümdarı
Tabiyyûn: Yaratıcı'yı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler
Tebeî: Bağlı olma, tâbi
Tevliid: Doğurma, netice verme
Ubûdiyet-i mahza: Tam, mükemmel kulluk
Ulûhiyet: İlah olma

yeti, vehmiyedir. Yâni; kendi mâlikinin izni ile sûrî, muvakkat bir mâlikiyeti vardır, bilir. Hakikati, zılliye'dir. Yâni; hak ve vâcib bir hakikatın cilvesini taşıyan mümkün ve miskin bir zıldır. Vazifesi ise; kendi Hâlık'ının sıfât ve şuûnâtına mikyas ve mizân olarak, şuûrkârâne bir hizmettir. İşte, enbiyâ ve enbiyâ silsilesindeki asfiyâ ve evliyâ, ene'ye şu vecihle bakmışlar, böyle görmüşler, hakikati anlamışlar. Bütün mülkü Mâlikü'l-mülk'e teslim etmişler¹ ve hükmetmişler ki: O Mâlik-i Zülcelâl'in ne mülkünde,² ne rubûbiyetinde,³ ne ulûhiyetinde⁴ şerik ve nazîri yoktur;⁵ muîn ve vezire muhtaç değil;⁶ her şeyin anahtarı O'nun elindedir;⁷ her şeye Kâdir-i Mutlak'tır;⁸ esbab, bir perde-i zâhiriye'dir;⁹ tabiat, bir şeriat-ı fıtriyesidir ve kanunlarının bir mecmuâsıdır ve kudretinin bir mistarıdır.¹⁰

İşte şu parlak nurânî güzel yüz, hayatdar ve mânidar bir çekirdek hükme geçmiş ki; Hâlık-ı Zülcelâl bir şecere-i tûbâ-yi ubûdiyeti ondan halketmiştir ki; onun mübârek dalları, âlem-i beşeriyetin her tarafını nurânî meyvelerle tezyin etmiştir. Bütün zaman-ı mâzideki zulûmâtı dağıtıp, o uzun zaman-ı mâzi; felsefenin gördüğü gibi bir mezar-ı ekber, bir ademistan olmadığını, belki istikbale ve saadet-i ebediyeye atlamak için, ervâh-ı âfilîne bir me-

¹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/26.

² Bkz.: A'râf sûresi, 7/158.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/21.

⁴ Bkz.: Kehf sûresi, 18/110

⁵ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/111; Şûrâ sûresi, 42/11; İhlâs sûresi, 112/4.

⁶ Bkz.: İhlâs sûresi, 112/2.

⁷ Bkz.: En'âm sûresi, 6/59; Zümer sûresi, 39/63; Şûrâ sûresi, 42/12.

⁸ Bkz.: Bakara sûresi, 2/259; Mâide sûresi, 5/120; Teğâbün sûresi, 64/1.

⁹ Saffat sûresi, 37/95-96; Ra'd sûresi, 13/16; Yâsîn sûresi, 36/28; Fetih sûresi, 48/7.

¹⁰ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/26; Yâsîn sûresi, 36/77-83; Ahkaf sûresi, 46/33.

Mâlikiyet: Malik olma, sahip olma

Vehmiye: Gerçekte olmayan fakat olduğu sanılan

Sûrî: Görünürde olan, zâhirî

Muvakkat: Geçici

Zılliye: Gölge ile ilgili

Mümkîn: Varlığı şart olmayan

şeyler. Allah'tan başka her şey

Zill: Gölge. **Hâlık:** Yaratıcı

Şuûnât: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının da-
yandığı, insanın idrak ufkunu
aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına
lâyık şefkat, muhabbet, ferah,
sürur, gazap gibi mukaddes, mü-
nezzeh mânâlar

Şuûrkârâne: Bilerek, şuurlu bir
şekilde

Mikyas: Ölçü, ölçek, ölçü aleti

Asfiya: İlim ve takvasıyla gerçek
Peygamber varisi velîler

Mâlikü'l-Mülk: Dilediği şekilde
hükmeden mutlak Hâkim

Mâlik-i Zülcelâl: Ululuk sahibi,

her şeye malik olan Yaratıcı

Rubûbiyet: Rablik; Allah'ın bütün

mahlukları yaratıp geliştirme sıfatı

Ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'ın kudreti

ile kâinattaki her şeyi kendisine

ibadet ve itaat ettirmesi

Şerik: Ortak. **Nazir:** Benzer, denk

Muîn: Yardımcı. **Esbab:** Sebepler

Kadir-i Mutlak: Her şeye gücü

yeten mutlak ve sınırsız kudret

sahibi Hz. Allah

Perde-i zâhiriye: Dış perde

Şeriat-ı fıtrîye: Allah'ın yaratılışa

koyduğu büyük kanun

Mecmua: Tertip ve tanzim edilmiş

şeylerin hepsi

Mistar: Alet, araç.. üzerinde kainat

kitabına ait satırların yazıldığı

alan. **Hayatdar:** Canlı

Hâlık-i Zülcelâl: Ululuk sahibi

Yaratıcı

Şecere-i tûbâ-yi ubûdiyet: Cen-

net ağacı gibi verimli kulluk

Âlem-i beşeriyet: İnsanlık âlemi

Tezyin: Donatmak, süslemek

Zaman-ı mâzi: Geçmiş zaman

Zulûmât: Karanlıklar

Mezar-ı ekber: Çok büyük mezar

Ademistan: Yokluklar şehri

Saadet-i ebediye: Ebedi mutluluk

Ervâh-ı âfilîn: Göçüp giden ruhlar

dâr-ı envar ve muhtelif basamaklı bir mi'râc-ı münevver ve ağır yüklerini bırakan ve serbest kalan ve Dünyadan göçüp giden ruhların nurânî bir nuristanı ve bir bostanı olduğunu gösterir.

•**İkinci vecih ise:** Felsefe tutmuştur. Felsefe ise; ene'ye mânâ-yi ismîyle bakmış. Yâni; kendi kendine delâlet eder, der. Mânâsı kendindedir, kendi hesabına çalışır, hükmeder. Vücudu; aslî, zâtî olduğunu telâkki eder. Yâni, zâtında bizzât bir vücûdu vardır, der. Bir hakk-ı hayatı var, daire-i tasarrufunda hakikî mâliktir, zu'meder. Onu, bir hakikat-i sâbite zanneder. Vazifesini, hubb-ı zâtından neş'et eden bir tekemmül-i zâtî olduğunu bilir ve hâkezâ.. çok esâsât-ı fâsideye mesleklerini bina etmişler. O esâsat, ne kadar esassız ve çürük olduğunu sair risâlelerimde ve bilhassa Sözlere'de hususan On İkinci ve Yirmi Beşinci Sözlere'de kat'î isbat etmişiz.

Hattâ silsile-i felsefenin en mükemmel ferdleri ve o silsilenin dâhileri olan Eflâtun* ve Aristo*, İbn-i Sinâ* ve Fârâbî* gibi adamlar; “İnsaniyetin gayetü'l-gayâtı, “teşebbüh-i bi'l-Vâcib'dir.” yâni Vâcibü'l-Vücûd'a benzer-mektir.” deyip Firavunâne bir hüküm vermişler ve enaniyeti kamçılayıp şirk derelerinde serbest koşturarak; esbab-perest, sanem-perest, tabiat-perest, nücûm-perest gibi çok envâ-yi şirk tâifelerine meydan açmışlar. İnsaniyetin esasında munderiç olan acz ve zaaf,¹ fakr ve ihtiyaç,² naks ve kusur³ kapılarını kapayıp, ubûdiyetin yolunu seddetmişler. Tabiata saplanıp, şirkten tamamen çıkamayıp, şükrün geniş kapısını bulamamışlar...

¹ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/28; Rahman sûresi, 55/14.

² Bkz.: Zümer sûresi, 39/49; Dehr sûresi, 76/2, 17-32.

³ Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/52-53.

Acz: Güçsüzlük, gücü bir şeye yetmeme. **Aslî:** Asıl, esas

Daire-i tasarruf: Kullanma alanı, idare etme sahası

Enaniyet: Benlik

Envâ-yi şirk: Şirkin çeşitleri

Esâsât-ı fâside: Çürük esaslar, bozuk temeller

Esbabperest: Sebeplere tapan

Fakr: İhtiyaç

Firavunâne: Kibirli gururlu bir şekilde

Gayetü'l-gayât: En büyük gaye

Hâkezâ: Böylece, bunun gibi

Hakikat-i sabite: Değişmeyen hakikatler

Hakk-ı hayat: Hayat hakkı

Hubb-ı zât: Kişinin kendini sevmesi

Kat'î: Kesin

Mâna-yi ismî: Kendi varlığını göstermek

Medar-ı envâr: Nurların hareket edeceği yer

Mi'râc-ı münevver: Nurlu bir yükseliş

Munderiç: Bir şeyin içine konulmuş bulunan. İçinde bulunan

Naks: Eksiklik

Neş'et: Doğmak, ortaya çıkmak

Nuristan: Nur bahçesi

Nücûmperest: Yıldızlara tapan

Sair: Başka, diğer

Sanemperest: Putlara tapan

Seddetmek: Kapamak

Silsile-i felsefe: Felsefe zinciri

Tabiatperest: Tabiata tapan

Tekemmül-i zâtî: Kişinin olgunlaşması, kemâle ermesi

Telâkki: Kabul etme, alma

Teşebbüh-i bi'l-vâcib: Cenab-ı Hakk'a benzemek

Ubûdiyet: Kulluk

Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendiliğinden olan yüce Allah

Zaaf: Zayıflık

Zâtî: Zata mensub. Kendisine ait, hususî

Zu'm: İddia etme

Nübüvvet ise; gaye-i insâniyet ve vazife-i beşeriyet, ahlâk-ı ilâhiye ile ve secâyâ-yi hasene ile tahalluk etmekle beraber,¹ aczini bilip kudret-i ilâhiye'ye iltica.² zaafını görüp kuvvet-i ilâhiye'ye istinad.³ fakrını görüp rahmet-i ilâhiye'ye itimad..⁴ ihtiyacını görüp gınâ-yi ilâhiye'den istimdad..⁵ kusurunu görüp aff-ı ilâhî'ye istiğfar..⁶ naksını görüp kemâl-i ilâhî'ye tesbih-hân olmak⁷ diye, ubûdiyetkârâne hükmetmişler.

İşte diyanete itâat etmeyen felsefenin böyle yolu şaşırdığı içindir ki; ene, kendi dizginini eline almış, dalâletin her bir nev'ine koşmuş. İşte şu vecihteki ene'nin başı üstünde bir şecere-i zakkum neşv ü nemâ bulup, âlem-i insâniyetin yarısından fazlasını kaplamış.

İşte o şecerenin kuvve-i şeheviye-i behîmiye dalında, beşerin enzârına verdiği meyveler ise; esnamlar ve âlihelerdir. Çünkü felsefenin esasında, kuvvet müstahsendir. Hattâ “El-hükmü li'l-gâlib” bir düstûrudur. “Galebe edende bir kuvvet var. Kuvvette hak vardır.” der.^(Hâşiye-1) Zulmü mânen alkışlamış; zâlimleri teşci' etmiştir ve cebbarları, ulûhiyet dâvasına sevk etmiştir. Hem masnûdaki güzelliği ve nakıştaki hüsnü, masnûa ve nakşa mal edip,

¹ Güzel ahlâk ile alâkalı olarak bkz.: Ahzâb sûresi, 33/21; Kalem sûresi, 68/4; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 2/312; İbn Abdî'l-Berr, *et-Temhid* 16/254; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 10/191; Müsned 2/381; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannaf* 6/324; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred* 1/104.

² Bkz.: Tevbe sûresi, 9/118.

³ Bkz.: Nûh sûresi, 71/28.

⁴ Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/83-84.

⁵ Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/87.

⁶ Bkz.: Sâd sûresi, 38/24.

⁷ Bkz.: A'râf sûresi, 7/143.

^(Hâşiye-1) Düstur-i nübüvvet “*Kuvvet haktır, hak kuvvette değildir.*” der, zulmü keser, adâleti temin eder.

Nübüvvet: Peygamberlik

Gaye-i insaniyet: İnsanlığın amacı

Vazife-i beşeriyet: İnsanlığın sorumluluğu

Ahlâk-ı ilâhiye: İlâhî ahlâk

Secâyâ-yi hasene: Güzel huylar, iyi karakterler

Tahalluk: Ahlâklanma, huy edinme

Kudret-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti, her şeye gücü yeterliği

İltica: Sığınma

Kuvvet-i ilâhiye: İlâhî kuvvet

İstinad: Dayanma

Rahmet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın rahmeti

İtimad: Dayanma, güvenme

Gınâ-yi ilâhiye: İlâhî zenginlik

İstimdad: Yardım isteme

Afu-ı ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın affı

İstiğfar: Af dileme

Naks: Eksiklik

Kemâl-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın bütün noksanlıklardan uzak ve en mükemmel sıfatlara sahip olması

Tesbih-hân: Tesbih eden, Cenab-ı Hakk'ın her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırıp dile getiren

Übûdiyetkârâne: Kulluk ederek

Nev': Çeşit, tür

Şecere-i zakkum: Cehennemde yetişen bir ağaç, cehennemliklerin yemeği

Neşv ü nemâ: Gelişmek, büyümek

Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi

Kuvve-i şeheviye-i behîmiye:

Hayvanî şehvet duygusu

Enzâr: Bakışlar

Esnam: Putlar

Âlîhe: İlahlar

Müstahsen: Güzel karşılanan, beğenilen

El-hükmü li'l-gâlib: Hüküm galip olana göre verilir

Düstûr: Kâide, prensip

Teşci': Cesaret verme, gayrete getirme

Cebbar: Zorba

Ülûhiyet: İlahlık

Masnû': Sanat eseri

Sâni' ve Nakkaş'ın mücerred ve mukaddes cemâlinin cilvesine nisbet etmeye-
yerek, "Ne güzel yapılmış." yerine "Ne güzeldir." der, perestîşe lâıyk bir sa-
nem hükmüne getirir. Hem herkese satılan müzahraf, hod-fürûş, gösterici,
riyâkâr bir hüsnü, istihsan ettiği için riyâkârları alkışlamış, sanem-misâlleri
kendi âbidlerine âbide^(Hâşiye-2) yapmıştır. O seçerenin kuvve-i gadabiye dalın-
da, bîçâre beşerin başında küçük büyük Nemrudlar, Fıraunlar, Şeddadlar
meyvelerini yetiştirmiş. Kuvve-i aklıye dalında, âlem-i insâniyetin dimağına
Dehriyyûn, maddiyyûn, tabiiyyûn gibi meyveleri vermiş; beşerin beynini bin
parça etmiştir...

Şimdi şu hakikati tenvir için, felsefe mesleğinin esâsât-ı fâsidesinden
neş'et eden neticeleriyle, silsile-i nübüvvetin esâsât-ı sâdıkasından tevellüd
eden neticelerinin binler müvâzenesinden nümüne olarak üç-dört misâl zik-
rediyoruz.

◆**Meselâ:** Nübüvvet'in hayat-ı şahsiyedeki düstûri neticelerinden

¹ **تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ** kaidesiyle "Ahlâk-ı ilâhiye ile muttasıf olup Cenâb-ı Hak'a

(Hâşiye-2) Yâni o sanem-misaller perestîşkârlarının hevesatlarına hoş görünmek ve teveccühlerini ka-
zanmak için riyâkârane gösteriş ile ibadet gibi bir vaziyet gösteriyorlar.

¹ Bkz.: el-Cürcânî, *et-Ta'rifât* 1/564; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medaricü's-salikin* 3/241; el-Gazâlî, *İhyâu ulû-
mi'd-dîn* 4/306; el-Gazâlî, *el-Maksadü'l-esnâ* s. 150; el-Bikâî, *Masrau't-tasavvuf* s. 240.

Ayrıca bu konuyla alakalı şu hadisler de vardır: "Güzel ahlâk Cenâb-ı Hak'ın yüce ahlâkıdır." (et-Taberânî,
el-Mu'cemü'l-evsat 8/184; el-Hakim et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 2/284); "Güzel ahlâk Cenâb-ı Hak'ın yüce
ahlâkıdır. O yüce ahlâk da insanın kendisine zulmedenî affetmesi; akrabalık bağıni kesene buna rağmen ak-
rabalık bağıni devam ettirmesi; kendisine sert davranana merhametle muamele etmesi; ve kötülük yapana ih-
sanla muamelede bulunmasıdır." (ed-Deylemî, *el-Müsne'd* 2/140)

Sâni': Yaratıcı

Nakkaş: İşleyen, nakşeden

Mücerred: Uzak

Mukaddes: Takdis olunmuş,
temiz

Cemâl: Güzellik

Cilve: Görünme, akis, esmâ-yi
ilâhînin tecellisi

Perestîş: İbadet etme, kullukta
bulunma. **Sanem:** Put

Müzahref: Yalancı, sahte yaldız,
tel, pul, boya gibi şeylerle süslü

Hod-fürûş: Kendini beğendirmeye
çalışan, kendini öven

Riyakâr: Gösteriş yapan

Hüsn: Güzellik

İstihsan: Beğenmek, takdir etmek

Sanem-misâl: Put gibi

Âbid: İbadet eden

Âbide: Eser, anıt

Sanem-misâl: Put gibi

Perestîşkâr: İbadet etme, kullukta
bulunma

Hevesat: Heva ve hevesler

Teveccüh: Yönelme

Şecere: Ağaç

Kuvve-i gazabiye: Öfke duygusu

Bîçare: Çaresiz

Nemrud: Hz. İbrahim'in mücadele
ettiği dinsiz hükümdar

Fıraun: Hz. Musa'nın mücadele
ettiği Mısır hükümdarı

Şeddad: Ad kavminin zorba ve
dinsiz hükümdarı

Kuvve-i aklıye: Akıl gücü

Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi

Dimağ: Beyin

Dehriyyûn: Dünya'nın sonsuzlu-
ğuna inanıp dini ve ahireti inkâr
edenler

Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden
materyalistler

Tabiiyyûn: Yaratıcı'yı inkâr edip
tabiatı yaratıcı sayan kimseler

Tenvir: Aydınlatma

Esâsât-ı fâside: Çürük esaslar,
bozuk temeller

Neş'et: Doğmak, ortaya çıkmak

Silsile-i nübüvvet: Peygamberlik
zinciri

Esâsât-ı sâdika: Doğru temeller

Tevellüd: Doğma, oluşma, mey-
dana gelme

Müvâzene: Denge

Nümüne: Örnek, misal

Nübüvvet: Peygamberlik

Hayat-ı şahsiye: Şahsî hayat

Düsturi: Kaideyle ilgili, ölçüye ait

Ahlâk-ı ilâhiye: İlâhî ahlâk

Muttasîf: Vasıflanan

mütezellilâne teveccüh edip acz, fakr, kusurunuzu bilip dergâhına abd olunuz.” düstûru nerede? Felsefenin “Teşebbüh-i bi'l-Vâcib insâniyetin gayet-i kemâlidir.” kaidesiyle “Vâcibü'l-Vücûd'a benzemeğe çalışınız.” hodfuruşâne düstûru nerede? Evet nihayetsiz acz, zaaf, fakr, ihtiyaç ile yoğrulmuş olan mahiyet-i insâniye nerede? Nihayetsiz kadîr, kavî, ganî ve müstağnî olan Vâcibü'l-Vücûd'un mahiyeti nerede!..

♦*İkinci Misâl:* Nübüvvetin hayat-ı içtimâiyedeki düstûrî neticelerinden ve Şems ve Kamer'den tut, tâ nebâtât hayvanâtın imdadına ve hayvanât insanın imdadına, hattâ zerrât-ı taâmiye hüceyrât-ı bedeninin imdadına ve muâvenetine koşturulan düstûr-i teâvün, kanun-i kerem, nâmus-i ikram nerede! Felsefenin hayat-ı içtimâiyedeki düstûrlarından ve yalnız bir kısım zâlim ve canavar insanların ve vahşi hayvanların, fıtratlarını su-i istimallerinden neş'et eden düstûr-i cidâlî nerede! Evet düstûr-i cidâlî o kadar esaslı ve küllî kabul etmişler ki; “Hayat bir cidâldır.” diye eblehâne hükmetmişler.

♦*Üçüncü Misâl:* Nübüvvet'in tevhid-i ilâhî hakkındaki netâic-i âliyesinden ve düstûr-i gâliyesinden ¹ *لَا يَصْدُرُ إِلَّا عَنِ الْوَاحِدِ* yâni: “Her birliği bulunan, yalnız birden sudûr edecektir.” “Madem her şeyde ve bütün eşyada bir birlik var; demek bir tek Zât'ın icâdîdır.” diye olan tevhidkârâne düstûru nerede! Eski felsefenin bir düstûr-i itikadiyesinden olan ² *لَا يَصْدُرُ عَنْهُ إِلَّا الْوَاحِدُ* “Birden bir sudûr eder.” yâni: “Bir zâtтан, biz-zât bir tek sudûr edebilir. Sair şeyler, vasıtalar vasıtasıyla ondan sudûr eder.”

¹ Bkz.: eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* 2/124; el-İcî, *Kitabu'l-Mevakif* 2/589.

² Bkz.: eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* 2/187; el-İcî, *Kitabu'l-Mevakif* 2/689-690; el-Âmidî, *Gâyetü'l-meram fi ilmi'l-kelâm* 2/42; İbn Kayyım el-Cevziyye, *es-Savâiku'l-mürsele* 2/726; İbn Teymiyye, *Minhacü's-sünneti'n-Nebeviyye*, 5/436; İbn Teymiyye, *Şerhu'l-Akide'ti'l-Esfahâniyye* 2/46-47, 75.

Mütezellilâne: Kendi küçüklüğü-nü gösterir bir şekilde. **Abd:** Kul **Acz:** Güçsüzlük, gücü bir şeye yetmeme. **Fakr:** İhtiyaç, muhtaçlık **Düstür:** Kâide, prensip, ölçü **Teşebbüh-i bil-Vâcib:** Cenab-ı Hakk'a benzemek **İnsaniyet:** İnsanlık **Gayet-i kemal:** En büyük gaye **Vâcib-ül Vücud:** Varlığı kesin ve kendiliğinden olan yüce Allah **Hodfuruşâne:** Kendini beğendirmeye çalışır şekilde, kendini över şekilde **Mahiyet-i insaniye:** İnsan mahiyeti **Kavî:** Mutlak kuvvet sahibi

Ganî: Mutlak zenginlik sahibi **Müstağnî:** İhtiyaç hissetmeyen, tenezzül etmeyen **Nübüvvet:** Peygamberlik **Hayat-ı içtimâiye:** Toplum hayatı **Şems:** Güneş. **Kamer:** Ay **Nebâtât:** Bitkiler **Zerrât-ı taamiye:** Yiyecek zerreleri. **Hayvanât:** Hayvanlar **Hüceyrât-ı beden:** Beden hücreleri **Muavenet:** Yardım **Düstür-i teavün:** Yardımlaşma prensibi **Kanun-i kerem:** Cömertlik kanunu **Sû-i istimal:** Kötüye kullanma

Nâmus-i ikram: Lütuf, ihsan ka-nunu **Neş'et:** Doğmak, ortaya çıkmak **Düstür-i cidâl:** Kavga mücadele prensibi. **Küllî:** Genel, kapsamlı **Cidâl:** Kavga, mücadele **Eblehane:** Ahmakçasına **Tevhid-i ilâhî:** Cenab-ı Hakk'ın bir ve tek olması **Netâic-i âliye:** Yüce neticeler **Düstür-i gâliye:** Yüce prensipler **Sudûr:** Çıkmak, olmak **Tevhidkârâne:** Cenab-ı Hakk'ın birliğini dile getirerek **Düstür-i itikadiye:** İnanç prensibi **Sair:** Başka, diğer

diye Ganiyy-i ale'l-ıtlak ve Kadîr-i Mutlak'ı âciz vesâite muhtaç göstererek, bütün esbâba ve vesâite, rubûbiyette bir nevi şirket verip Hâlık-ı Zülcelâl'e, "akl-ı evvel"¹ nâmında bir mahlûku verip, âdeta sair mülkünü esbâba ve vesâite taksim ederek bir şirk-i azîme yol açan, şirk-âlûd ve dalâlet-pîşe o felsefenin düstûru nerede! Hükemânın yüksek kısmı olan işrâkiyyûn böyle hal-tetseler; maddiyyûn, tabiiyyûn gibi aşağı kısımları ne kadar halt edeceklerini kıyas edebilirsin.

♦*Dördüncü Misâl: Nübüvvetin düstûr-i hakîmânesinden*

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ² sırrıyla: "Her şeyin, her zihayatin neticesi ve hikmeti kendine ait bir ise; Sâni'ine ait neticeleri, Fâtır'na bakan hikmetleri binlerdir. Her bir şeyin, hattâ bir meyvenin, bir ağacın meyveleri kadar hikmetleri, neticeleri bulunduğu" mahz-ı hakikat olan düstûr-i hikmet nerede! Felsefenin "Her bir zihayatin neticesi kendine bakar veyahut insanın menâfi'ine aittir." diye, koca bir dağ gibi ağaca, hardal gibi bir meyve, bir netice takmak gibi gayet mânâsız bir abesiyet içinde gördüğü hikmetsiz hikmet-i müzahrafe düstûrları nerede!.. Şu hakikat, Onuncu Söz'ün Onuncu Hakikat'ında bir derece gösterildiğinden kısa kestik. İşte bu dört misâle, binler misâli kıyas edebilirsin. "Lemeât" nâmındaki bir risalede bir kısmına işaret etmişiz.³

İşte felsefenin şu esâsât-ı fâsidesinden ve netâic-i vahîmesindendir ki; İslâm hükemâsından İbn-i Sînâ* ve Fârâbî* gibi dâhîler, şa'şaa-yi sûrîsine meftun olup, o mesleğe aldanıp, o mesleğe girdiklerinden; âdî bir mü'min

¹ Bkz.: İbn Teymiyye, *Şerhu'l-Akâidetü'l-Esfahâniyye* 2/80; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* 2/75, 88-89.

² "Hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

³ Bu Lemeât Risâlesi, Hz. Üstadımız'ın tensibi ile Sözler Mecmuası'nın nihayetinde dercedilmiştir. (Hizmetindeki Talebeleri)

Abesiyet: Boş, faydasızlık, saçmalık. **Âdi:** Sıradan, normal

Akl-ı Evvel: İlk akıl

Dalâlet-pîşe: Sapık

Düstûr-i hakîmane: Hikmetli prensip

Düstûr-i hikmet: Hikmet prensibi

Esâsât-ı fâside: Çürük esaslar, bozuk temeller

Esbâb: Sebepler, maddî şartlar

Fâtır: Yaratan Allah (c.c.)

Ganiyy-i ale'l-ıtlak: Mutlak surette hiçbir şeye ihtiyaç duymayan (Allah c.c.)

Hâlık-ı Zülcelâl: Azamet ve ullah sahibi Yaratan

Hikmet-i müzahrafe: Süslü, sahte hikmet

Hükema: Filozoflar

İşrâkiyyûn: Eflatunu izleyen İsrak felsefesi filozofları

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, sınırsız kudret sahibi Hz. Allah

Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler

Mahlûk: Yaratık

Mahz-ı hakikat: Hakikatin ta kendisi, sırf hakikat

Meftun: Tutkun

Menâfi': Faydalar

Netâic-i vahîme: Tehlikeli sonuçlar

Nübüvvet: Peygamberlik

Rubûbiyet: Rablik; Allah'ın bütün mahlûkları yaratıp geliştirme sıfatı

Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren

Şa'şaa-yi sûriye: Dış parlıtsı, görünüşteki parlaklık

Şirk-âlûd: Şirk, inkâr bulaşmış

Şirket: Ortaklık

Şirk-i azîm: Büyük şirk

Tabiiyyûn: Yaratıcı'yı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler

Taksîm: Paylaştırmak

Vesâit: Vasıtalar

Zihayat: Canlı

derecesini ancak kazanabilmişler. Hattâ İmâm-ı Gazâlî* gibi bir Hücetü'l-İslâm, onlara o dereceyi de vermemiş.¹

Hem mütekellimînin mütebahhirîn ulemâsından olan Mu'tezile imam-ları, zînet-i sûrisine meftun olup, o mesleğe ciddî temas ederek, akli hâkim ittihaz ettiklerinden, ancak fâsık, mübtedî' bir mü'min derecesine çıkabilmişler. Hem üdebâ-yi İslâmiyenin meşhurlarından bedbînlikle mâruf Ebu'l-Alâ-yi Maarrî* ve yetimâne ağlayışıyla mevsuf Ömer Hayyam* gibilerin, o mesleğin nefsi emmâreyi okşayan zevkiyle zevklenmesi sebebiyle, ehl-i hakikat ve kemâlden bir sille-i tahkir ve tekfir yiyip; "Edebsizlik ediyorsunuz, zındıkaya giriyorsunuz, zındıkları yetiştiriyorsunuz!" diye zecirkârâne te'dib tokatlarını almışlar.²

Hem, meslek-i felsefenin esâsât-ı fâsidesindendir ki: Ene, kendi zâtında hava gibi zâif bir mahiyeti olduğu hâlde, felsefenin meş'um nazarı ile mânâ-yi ismî cihetiyle baktığı için; güya –buhar misâl– o ene temeyyu edip, sonra ülfet cihetiyle ve maddiyata tevaggul sebebiyle güya tasallub ediyor. Sonra gaflet ve inkâr ile o enaniyet tecemmüd eder. Sonra isyan ile tekeddür eder, şeffâfiyetini kaybeder. Sonra gittikçe kalınlaşıp sahibini yutar. Nev'-i insanın efkârıyla şişer. Sonra sair insanları, hattâ esbabı kendine ve nefsiye kıyas edip, onlara –kabul etmedikleri ve teberri ettikleri hâlde– birer firavunluk verir. İşte o vakit, Hâlık-ı Zülcelâl'in evâmirine karşı mübareze vaziyetini alır.

¹ Bkz.: el-Gazâlî, *el-Munkızü mine'd-dalâl* s. 39-40, 46.

² Bkz.: İbnü'l-Cevzi, *Telbîsü iblîs* 134-136; Süleyman İbn Abdillâh, *Şerhu Kitâbi't-Tevhîd* s. 616; İbn Teymiyye, *Kütübü ve Resailü ve Fetâvâ İbn Teymiyye* 7/571, 8/260.

Bedbîn: Kötümser

Buhar-misâl: Buhar gibi

Efkâr: Fikirler

Ehl-i hakikat: Gerçeği araştırıp bulanlar

Enaniyet: Benlik

Esbâb: Sebepler, maddî şartlar

Evâmîr: Emirler

Fâsık: Allah'ın emirlerinin dışına çıkan

Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaratan

Hücetü'l-İslâm: Seçkin âlimlere verilen unvan

İttihaz: Kabul etmek, sayma, ad-d etmek, edinmek

Mâna-yi ismî: İsmî varlığını göstermek

Meslek-i felsefe: Felsefe mesleği

Meş'um: Uğursuz

Mevsuf: Vasfolunmuş, vasıflanmış

Mu'tezile: Hicrî 2. asırda oluşmaya başlayan ve Kur'an'ı yorumlamada kendi akli anlayışlarına öncelik veren, kader ve başka bazı inanç konularında Ehl-i Sünnet'ten ayrılan fırka

Mübareze: Mücadele, çarpışma

Mübtedî: Bid'atçı

Mütebahhirîn: Geniş ilme sahip büyük âlim

Mütekellimîn: Kelâm ilmiyle uğraşan âlimler

Nefs-i emmare: İnsanı, daima kötü şeylere sevk eden, onun kötü şeyler yapmasını emreden nefsi

Nev'-i insan: İnsan türü

Sille-i tahkir ve tekfir: Hakaret ve küfür damgası ve sillesi

Tasallub: Katlaşma, sertleşme

Te'dib: Haddini bildirme, cezalandırma

Teberri: Yüz çevirmek, uzak durmak

Tecemmüd: Donma

Tekeddür: Bulanmak

Temeyyu: Sıvı hâline gelme

Tevaggul: Devamlı olarak uğraşma, meşgul olma

Üdebâ-yi İslâmiye: İslâm edipleri

Yetimâne: Yetimce

Zaif: Zayıf

Zecirkârâne: Men edilerek, engel olunarak

Zinet-i sûri: Dış görünüşündeki güzellik

مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ¹ der. Meydan okur gibi Kadîr-i Mutlak'ı acz ile ittiham eder. Hattâ Hâlık-ı Zülcelâl'in evsâfına müdahâle eder. İşine gelmeyenleri ve nefs-i emmârenin firavunluğunun hoşuna gitmeyenleri ya red, ya inkâr, ya tahrif eder. Ezcümle:

Felâsifenin bir tâifesi, Cenâb-ı Hakk'a "Mûcib-i Bizzât" demişler, ihtiyarını nefyetmişler; ihtiyarını isbat eden bütün kâinatın nihayetsiz şehâdetlerini tekzip etmişler. Feyâ Sübhanallah! Şu kâinatta zerreden Şems'e kadar bütün mevcudat taayyünatlarıyla, intizamatıyla, hikmetleriyle, mizânlarıyla Sâni'in ihtiyarını gösterdikleri hâlde, şu kör olası felsefenin gözü görmüyor.

Hem bir kısım felâsife, "Cüz'iyata ilm-i ilâhî taalluk etmiyor."² diye ilm-i ilâhî'nin azametli ihatasını³ nefyedip, bütün mevcudatın şehâdât-ı sâdikalarını reddetmişler. Hem felsefe, esbaba te'sir verip, tabiat eline icad verir. Yirmi İkinci Söz'de kat'î bir sûrette isbat edildiği gibi; her şeyde, Hâlık-ı küllî şey'e⁴ has, parlak sikkeyi görmeyip âciz, câmid, şuûrsuz, kör ve iki eli tesadûf ve kuvvet gibi iki körün elinde olan tabiata masdariyet verip, binler hikmet-i âliyeyi ifade eden ve her biri birer mektubât-ı Samedâniye hükmünde olan mevcudatın bir kısmını ona mal eder.

Hem, Onuncu Söz'de isbat edildiği gibi, Cenâb-ı Hak bütün esmâsıyla ve kâinat bütün hakâikiyle ve silsile-i nübüvvet bütün tahkikatıyla ve Kütüb-i Semâviye bütün âyâtıyla⁵ gösterdikleri haşir ve âhiret kapısını bulmayıp, haşri nefyedip, ervâhlara bir ezeliyet isnad etmişler.

¹ "Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim dirilecek!" diye." (Yâsin sûresi, 36/78)

² Bkz.: el-Gazâlî, *el-Munkızü mine'd-dalâl* s. 46.

³ İlm-i ilâhînin her şeyi ihâta ettiğini belirten âyet-i kerîmeler için bkz.: Nisâ sûresi, 4/126; Talâk sûresi, 65/12; Fussilet sûresi, 41/54.

⁴ Bkz.: En'âm sûresi, 6/102.

⁵ Kitâb-ı Mukaddes (Türkçe terceme), *Eski Ahit*, Tesniye, Bâb: 32, Âyet: 39, (s.212); Hezekiel, Bâb: 37, Âyet:1-14, (s.625-626); İşaya, Bâb: 2, Âyet: 10-20, (s.674); İşaya, Bâb: 26, Âyet: 19, (s.691); İşaya, Bâb: 35, Âyet: 5-10, (s.698); Yeremya, Bâb: 4, Âyet: 23-31, (s.728); Daniel, Bâb: 12, Âyet: 1-13, (s.855); Hoşea, Bâb: 6, Âyet: 1-3, (s.859); Tsefanya, Bâb: Âyet: 2-3, 7, 15-18, (s.886); Yeni Ahit, Matta, Bâb: 7, Âyet: 21-23, (s.7); Matta, Bâb: 11, Âyet: 20-24, (s.12); Matta, Bâb: 19, Âyet: 29-30, (s.22); Matta, Bâb: 25, Âyet: 41, 46, (s.29); Markos, Bâb: 1, Âyet: 15, (s. 35); Markos, Bâb: 9, Âyet: 47, (s.46); Luka, Bâb: 18, Âyet: 18-25, 29-30, (s.51); Luka, Bâb: 10, Âyet: 9, (s.71); Luka, Bâb: 17, Âyet: 20, (s.80); Yuhanna, Bâb: 5, Âyet: 25, (s.97); Yuhanna, Bâb: 11, Âyet: 24, (s.106)

İttiham: İtham, suçlamak
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaratıcı. **Evsaf:** Vasıflar
Nefs-i emmare: İnsanı, daima kötü şeylere sevk eden, onun kötü şeyler yapmasını emreden nefsi
Tahrif: Değiştirme, bozma
Felâsife: Filozoflar
Mûcib-i Bizzât: İradesi ile değil de varlığı icabı yapan
İhtiyar: Dileme, irade etme
Nefyetmek: İnkâr etmek

Tekzip: Yalanlama. **Şems:** Güneş
Mevcudat: Varlıklar
Taayyünat: Belirlenmeler
İntizam: Tertipler
Sâni': Yaratıcı, sanat eseri olarak meydana getiren
Cüz'iyat: Çok küçük parçalar
İlm-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın ilmi
Azamet: Büyük
İhata: İçine alma, sarma, kapsama
Şehâdât-ı sâdika: Doğru tanıklıklar
Esbâb: Sebepler, maddî şartlar

Kat'î: Kesin
Hâlık-ı Küllî Şey': Her şeyi yaratan
Masdariyet: Menşey' olma, kaynaklık. **Sikke:** Damga, mühür
Hikmet-i âliye: Yüce hikmet
Mektubat-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar
Esmâ: İsimler. **Hakâik:** Hakikatlar
Silsile-i nübüvvet: Peygamberlik zinciri
Tahkikat: Araştırmalar, incelemeler

İşte bu hurâfâtlara sair meselelerini kıyas edebilirsin. Evet şeytanlar, göya ene'nin gaga ve pençesiyle dinsiz feylesoflarının akıllarını havaya kaldırıp dalâlet derelerine atıp dağıtmıştır.¹ Küçük âlemde ene, büyük âlemde tabiat gibi tâğutlardandır.

فَمَنْ يَكْفُرُ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ²

Geçen hakikati tenvir edecek bir seyahat-ı hayâliye sûretinde nîm-manzum olarak “Lemeât”ta yazdığım bir vâkıa-yi misâliyenin meâlini şurada zikretmeğe münasebet geldi. Şöyle ki:

Bu risalenin te'lifinden sekiz sene evvel İstanbul'da, Ramazan-ı şerif'te, meslek-i felsefe ile münasebette bulunan Eski Said'in Yeni Said'e inkılâb edeceği bir hengâmdadır ki, Fâtîha-yi Şerife'nin âhîrinde

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ³

ile işaret ettiği üç mesleği düşünürken şöyle bir vâkıa-yi hayâliye, bir hâdis-e misâliye, rü'yâya benzer bir hâdis-e gördüm ki:

Kendimi, bir sahra-yi azîmede görüyorum. Bütün zeminin yüzünü; karanlıklı, sıkıcı ve boğucu bir bulut tabakası kaplamış. Ne nesim var, ne ziyâ, ne âb-ı hayat.. hiçbirisi bulunmuyor. Her tarafı canavarlar, muzır ve muvahiş mahlûklarla dolu olduğunu tevehhüm ettim. Kalbime geldi ki: “Şu zeminin öteki tarafında ziyâ, nesim, âb-ı hayat var. Oraya geçmek lâzım.” Bak-tım ki, ihtiyarsız sevk olunuyorum. Zeminin içinde, tünel-vârî bir mağaraya sokuldum. Gitgide zeminin içinde seyahat ettim. Bakıyorum ki, benden ev-

¹ Bkz.: Hac sûresi, 22/31.

² “Artık kim tağutu reddedip Allah'a iman ederse, işte o kopması mümkün olmayan en sağlam tutamağa yapışmıştır. Allah her şeyi iştir, bilir. (Dini, kişinin kendi tercihi ile dilemesi gerekir. Dinin özelliği zorlamak değil, bilâhâ zorlamadan korumaktır.)” (Bakara sûresi, 2/256)

³ “Nimet ve lûtfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil.” (Fâtîha sûresi, 1/7)

Kütüb-i Semâviye: Semâvî kitaplar (Tevrat, İncil, Zebur, Kur'ân)
Âyât: Âyetler. **Ervah:** Ruhlar
Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları. **Hurâfât:** Harfler
Ezeliyet: Zamana bağlı olmama, başlangıcı ve sonu olmama
İsnad: Dayandırma
Tağut: Allah'tan (c.c.) başka tanrılaştırılan nesne
Tenvir: Aydınlatma

Seyahat-ı hayâliye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latifeleriyle mana âleminde varlığını yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gerçekleştiği seyahat
Hâdis-e misâliye/Vakıa-yi hayâliye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latifeleriyle mana/misal âleminde seyahat ederken varlığını yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gördüğü gerçekler

Nîm-manzum: Yarı kafiyeli
Te'lif: Eser yazma, yazılış eser
Meslek-i felsefe: Felsefe mesleği
İnkılâb: Dönmek, dönüşmek
Hengâm: Zaman, çağ, mevsim
Sahra-yi azîme: Büyük çöl
Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevi su
Muzır: Zararlı, zarar veren
Muvahiş: Korkutup ürktüren
Tevehhüm: Zannetme. Vehmetme
Ziyâ: Işık. **Tünel-vârî:** Tünel gibi

vel o tahte'l-arz yolda çok kimseler gitmişler. Her tarafta boğulup kalmışlar. Onların ayak izlerini görüyordum. Bâzılarının bir zaman seslerini işitiyordum. Sonra sesleri kesiliyordu.

Ey, hayâli ile benim seyahat-i hayâliyeme iştirâk eden arkadaş! O zemin, tabiattır ve felsefe-i tabiiyedir. Tünel ise, ehl-i felsefenin efkârı ile hakikate yol açmak için açtıkları meslektir. Gördüğüm ayak izleri, Eflâtun* ve Aristo*(Hâşiye) gibi meşâhirlerindir. İşittiğim sesler, İbn-i Sînâ* ve Fârâbî* gibi dâhilerindir. Evet İbn-i Sînâ'nın bâzı sözlerini, kanunlarını bâzı yerlerde görüyordum. Sonra, bütün bütün kesiliyordu. Daha ileri gidememiş, demek boğulmuş. Her ne ise, seni meraktan kurtarmak için hayâlin altındaki hakikatın bir köşesini gösterdim. Şimdi seyahatime dönüyorum.

Gitgide baktım ki benim elime iki şey verildi. Biri, bir elektrik; o tahte'l-arz tabiatın zulûmâtını dağıtır. Diğeri, bir âlet ile dahi azim kayalar, dağ-misâl taşlar parçalanıp bana yol açılıyor. Kulağıma denildi ki: "Bu elektrik ile o âlet, Kur'ân'ın hazinesinden size verilmiştir." Her ne ise.. çok zaman öylece gittim. Baktım ki, öteki tarafa çıktım. Gayet güzel bir bahar mevsiminde bulutsuz bir Güneş, ruh-efzâ bir nesim, hayatdar bir âb-ı leziz, her taraf şenlik içinde bir âlem gördüm. "Elhamdülillâh" dedim. Sonra baktım ki, ben kendi kendime mâlik değilim. Biri beni tecrübe ediyor.

Yine evvelki vaziyette o sahra-yi azîmede, boğucu bulut altında yine ben kendimi gördüm. Daha başka bir yolda, bir sâik beni sevk ediyordu. Bu

(Hâşiye) **Eğer desen:** "Sen necisin, bu meşahire karşı meydana çıkıyorsun? Sen bir sinek gibi olup da, kartalların uçmalarına karışıyorsun?" **Ben de derim ki:** "Kur'ân gibi bir üstad-ı ezeliyem varken, dalâlet-âlûd felsefenin ve evham-âlûd aklın şakirdleri olan o kartallara, hakikat ve mârifet yolunda, sinek kanadı kadar da kıymet vermeğe mecbur değilim. Ben onlardan ne kadar aşağı isem, onların üstadı dahi, benim üstadımdan bin defa daha aşağıdır. Üstadımın himmetiyle, onları gark eden madde, ayağımı da ıslatamadı. Evet büyük bir padişahın, onun kanununu ve evâmirini hâmil küçük bir neferi, küçük bir şahın büyük bir müşirinden daha büyük işler görebilir."

Âb-ı leziz: Lezzetli su

Dağ-misâl: Dağ gibi

Dalâlet-âlûd: Sapıklığa bulaşmış

Efkâr: Fikirler

Ehl-i felsefe: Filozoflar

Evâmîr: Emirler

Evham-âlûd: Evhamlı, evham dolu

Felsefe-i tabiiye: Tabiatı yaratıcı sayan felsefe

Gark: Boğma, batırma

Hâmil: Taşıyan

Hayatdar: Canlı

Meşahir: Meşhur, ünlü kimseler

Nesim: Hafif rüzgâr

Ruh-efzâ: Cana can katan

Saik: Sevk eden, sürükleyen

Seyahat-i hayâliye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latifeleriyle mana âleminde varlığın yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gerçekleştirdiği seyahat

Tahte'l-arz: Yerin altı

Üstad-ı ezeli: İlmi ve büyüklüğü ezeli olan rehber

Zulûmât: Karanlıklar

defa tahte'z-zemin değil, belki seyir ve seyahatle yeryüzünü kat'edip öteki yüze geçmek için gidiyordum. O seyahatimde öyle acâib ve garâibi görüyordum ki, târif edilmez. Deniz bana hiddet ediyor, fırtına beni tehdid eder, her şey bana müşkilât peydâ eder. Fakat yine Kur'ân'dan bana verilen bir vasıta-yi seyahatimle geçiyordum, galebe çalıyordum. Gitgide bakıyordum, her tarafta seyyahların cenazeleri bulunuyor. O seyahati bitirenler, binde ancak birdir. Her ne ise... O buluttan kurtulup, zeminin öteki yüzüne geçip güzel Güneş'le karşılaştım. Ruh-efzâ nesîmi teneffüs ederek, "Elhamdülillâh" dedim. O Cennet gibi o âlemi seyre başladım.

Sonra baktım, biri var ki, beni orada bırakmıyor. Başka yolu bana gösterecek gibi, yine beni bir anda o müdhiş sahraya getirdi. Baktım ki; yukarıdan inmiş aynı asansörler gibi muhtelif tarzlarda bâzı tayyare, bâzı otomobil, bâzı zenbil gibi şeyler görünüyor. Kuvvet ve isti'dada göre onlara atılsa yukarıya çekiliyor. Ben de birisine atladım. Baktım, bir dakika zarfında bulutun fevkine beni çıkardı. Gayet güzel, müzeyyen, yeşil dağların üstüne çıktım. O bulut tabakası, dağın yarısına kadar gelmemişti. En latîf bir nesim, en leziz bir âb-ı hayat, en şirin bir ziyâ her tarafta görünüyor. Baktım ki: O asansörler gibi nurânî menziller, her tarafta var. Hattâ iki seyahatimde ve zeminin öteki yüzünde onları görmüştüm, anlamamıştım. Şimdi anlıyorum ki şunlar, Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinin cilveleridir.

İşte **وَلَا الضَّالِّينَ**¹ ile işaret olunan *evvelki yol*, tabiata saplananların ve Tabiiyyûn fikrini taşıyanların mesleğidir ki; onda, hakikate ve nura geçmek için ne kadar müşkilât olduğunu hissettiniz.

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ² ile işaret olunan *ikinci yol*, esbab-perestlerin ve vesaite îcad ve tesir verenlerin, meşşâiyyûn hükemâsı gibi; yalnız akıl ile, fikir ile hakikatü'l-hakâika ve Vâcibü'l-Vücûd'un mârifetine yol açanların mesleğidir.

¹ "Sapkınlarınkine değil." (Fâtiha sûresi, 1/7)

² "Gazaba uğrayanlarınkine değil." (Fâtiha sûresi, 1/7)

Tahte'z-zemin: Yer altı

Garâib: Hayret uyandıran şeyler, harika şeyler

Müşkilât: Güçlükler, zorluklar

Vasita-yı seyahat: Yolculuk aracı

Ruh-efzâ: Ruha tazelik veren, cana can katan

Sahra: Çöl

Tayyare: Uçak

Zenbil: Hasırdan örülerek yapılan kulplu torba

İsti'dad: Kabiliyet, yetenek

Müzeyyen: Ziyetli, süslü

Latîf: Hoş, güzel

Nesim: Hafif rüzgâr

Âb: Su. **Menzil:** Konak, mesken

Tabiiyyûn: Tabiatı yaratıcı sayan felsefî görüş

Esbâbperest: Sebeplere yaratıcılık isnat eden

Vesait: Vesileler

Meşşâiyyûn: Aristo'yu üstad kabul edenler.

Hükemâ: Filozoflar

Hakikatü'l-hakâik: En büyük gerçek

Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendiliğinden olan yüce Allah

الَّذِينَ أُنْعِمْتَ عَلَيْهِمْ¹ ile işaret olunan *üçüncü yol* ise; sırat-ı müstakîm ehli olan ehl-i Kur'ân'ın cadde-i nurâniyesidir ki en kısa, en rahat, en selâmet ve herkese açık, semâvî ve rahmânî ve nurânî bir meslektir.

* * *

¹ “Nimet ve lûtfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet.” (Fâtiha sûresi, 1/7)

Sırat-ı müstakîm: Dinin çizdiği doğru yol

Ehl-i Kur'ân: Kur'ân ehli

Cadde-i nurâniye: Nurlu cadde

Selâmet: Sıkıntı ve kusurlardan uzak olma

Semâvî: Semâya âit, Allah tarafından olan, ilâhî

Rahmânî: Engin merhameti her şeyi kapsayan
Allah'a (c.c.) ait

Nurânî: Nurlu

İkinci Makşad

Tahavvülât-ı Zerrâta Dair

Şu âyetin hazinesinden bir zerreye işaret edecektir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ¹

(Şu âyetin pek büyük hazinesinden bir miskal zerre miktarında, yâni zerre sandukçasında olan cevheri gösterir ve zerrenin hareket ve vazifesinden bir nebze bahseder. Şu maksad, bir “Mukaddime” ile “Üç Nokta”dan ibarettir.)

Mukaddime

Tahavvülât-ı zerrât; Nakkaş-ı Ezeli'nin kalem-i kudreti, kitab-ı kâinata yazdığı âyât-ı tekvîniyenin hengâmındaki ihtizazatı ve cevelânıdır. Yoksa maddiyyûn ve tabiiyyûnların tevehhüm ettikleri gibi tesadûf oluncağı ve karışık, mânâsız bir hareket değildir.

Çünkü; bütün mevcudat gibi zerreler ve her bir zerre, mebde'-i harekette “Bismillâh” der. Çünkü nihayetsiz, kuvvetinden fazla yükleri kaldırır ve buğday tanesi kadar bir çekirdeğin koca bir çam ağacı gibi bir yükü omuzuna alması gibi...

¹ “Kâfirler: “Kıyâmet saati bize gelmez, böyle bir şey yok!” diye iddia ettiler. De ki: “Hayır! Rabbim hakkı için gelecektir! O gaybları bilen öyle bir Zât'ır ki O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreten daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitap'ta (levh-i mah-fuz'da) bulunmasın.” (Sebe sûresi, 34/3)

Tahavvülât-ı zerrât: En küçük zerrelerin bir hâlden başka hâle hareketleri

Miskal: 4,5 gr. ağırlığında bir tartı birimi

Mukaddime: Giriş, ön söz

Nakkaş-ı Ezeli: Sanatının başlangıcı ve sonu olmayan Zat

Kalem-i kudret: Kudret kalemi

Kitab-ı kâinat: Kâinat kitabı

Âyât-ı tekvîniye: Yaratılış mucizeleri, varlığa ait deliller

Hengâm: Zaman, çağ, mevsim

İhtizazat: Sallanmalar

Cevelân: Dolaşma, gezme

Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler

Tabiiyyûn: Yaratıcı'yı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler

Tevehhüm: Zannetme. Vehmetme

Mebde'-i hareket: Hareketin başlangıcı

Hem vazifesinin hitamında “Elhamdülillâh” der. Çünkü; Bütün ukûlû hayrette bırakan hikmetli bir cemâl-i san’at, fâideli bir hüsn-i nakış göstere-rek Sâni’-i Zülcelâl’in medâyihine bir kaside-i medhiye gibi bir eser gösterir; meselâ: Nar ve mısıra dikkat et.

Evet, tahavvûlât-ı zerrât,^(Hâşiye) âlem-i gaybdan olan her şeyin geçmiş as-

(Hâşiye) İkinci Maksad’ın tahavvûlât-ı zerrâtın tarifine dair olan uzun cümlelerin hâşiyesidir.

Kur’ân-ı Hakîm’de “İmâm-ı Mübin” ve “Kitab-ı Mübin”, mükerrer yerlerde zikredilmiştir. ¹ Ehl-i tefsir, “İkisi birdir.”²; bir kısmı, “Ayrı ayrıdır.” demişler. Hakikatlerine dair beyanatları muhtelifir. Hülâsa: “İlm-i ilâhî’nin unvanlarıdır.” demişler. ³ Fakat Kur’ân’ın feyz ile şöyle kanaatim gelmiş ki:

“**İmâm-ı Mübin**”, ilim ve emr-i ilâhî’nin bir nev’ine bir unvandır ki, âlem-i şehâdetten ziyade âlem-i gayba bakıyor. Yâni, zaman-ı hâlden ziyade mâzi ve müstakbele nazar eder. Yâni, her şeyin vücûd-ı zâhîrisinden ziyade aslına, nesline ve köklerine ve tohumlarına bakar. Kader-i ilâhî’nin bir defteridir. Şu defterin vücûdu, Yirmi Altıncı Söz’de, hem Onuncu Söz’ün hâşiyesinde isbat edilmiştir. Evet şu “İmâm-ı Mübin”, bir nevi ilim ve emr-i ilâhî’nin bir unvanıdır. Yâni, eşyanın mebâdileri ve kökleri ve asılları, kemâl-i intizam ile eşyanın vücûdlarını gayet san’atkârâne intâc etmesi cihetiyle elbette desâtîr-i ilm-i ilâhî’nin bir defteri ile tanzim edildiğini gösteriyor ve eşyanın neticeleri, nesilleri, tohumları; ileride gelecek mevcudatın programlarını, fihristelerini tazammun ettiklerinden elbette evâmîr-i ilâhiye’nin bir küçük mecmuası olduğunu bildiriyorlar. Meselâ: Bir çekirdek bütün ağacın teşkilâtını tanzim edecek olan programları ve fihristeleri ve o fihriste ve programları tayin eden o evâmîr-i tekvinîyenin küçücük bir mücessmesi hükmünde denilebilir. **Elhâsıl**: “İmâm-ı Mübin”, mâzi ve müstakbelin ve âlem-i gaybın etrafında dal budak salan şecere-i hilkatin bir programı, bir fihristesi hükmündedir. Şu mânâdaki “İmâm-ı Mübin”, Kader-i ilâhî’nin bir defteri, bir mecmua-yi desatiridir. O desatirin imlâsı ile ve hükmü ile zerrât, vücûd-i eşyadaki hidematına ve hareketine sevk edilir.

Amma “**Kitab-ı Mübin**” ise, âlem-i gaybdan ziyade, âlem-i şehâdete bakar. Yâni, mâzi ve müstakbelden ziyade, zaman-ı hâzıra nazar eder ve ilim ve emirden ziyade, kudret ve irâde-i ilâhiye’nin bir unvanı, bir defteri, bir kitabıdır. “İmâm-ı Mübin” kader defteri ise, “Kitab-ı Mübin” kudret defteridir. Yâni: Her şey vücûdunda, mahiyetinde ve sîfât ve şuânâtında kemâl-i san’at ⇒

Ukûl: Akıllar, zihinler

Cemâl-i san’at: Sanatının güzelliği

Hüsn-i nakış: Güzел süsleme

Sâni’-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan

Medâyih: Övülmeye lâyık olan işler ve hareketler

Kaside-i medhiye: Övgü kasidesi

Tahavvûlât-ı zerrât: En küçük zerelerin bir hâlden başka hâle dönüşmesi

Mükerrer: Tekrarlanmış

Beyanat: Açıklamalar

İlm-i ilâhî: Cenab-ı Hakk’ın ilmi

İmam-ı Mübin: Kader defteri

Kitâb-ı Mübin: Kudret defteri

Hülâsa: Öz, özet

Emr-i ilâhî ilâhî emir, Allah’tan (c.c.) gelen emir. **Nev’**: Çeşit, tür

Âlem-i şehâdet: Görünen âlem, bu dünya

Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinmeyen âlem

Zaman-ı hâl: Şimdiki zaman

Mâzi: Geçmiş. **Nazar**: Bakış

Müstakbel: Gelecek

Vücûd-i zâhîr: Dış görünüş

Kader-i ilâhî: ilâhî kader

Vücûd: Varlık, mevcudiyet

Mebâdî: İlk unsurlar, başlangıçlar

Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen. **İntac**: Sonuçlandırma

Sanatkârâne: Sanatlı bir şekilde

Desâtîr-i ilm-i ilâhî: ilâhî ilmin kaideleri. **Tanzim**: Düzenleme

Evâmîr-i ilâhiye: Yarattığı kanunları

Mecmua: Toplanıp düzenlenen şeylerin tamamı

Evâmîr-i tekvinîye: Cenab-ı Hakk’ın koyduğu fitrî yaratılış kanunları. **Elhâsıl**: Netice olarak

Mücesssem: Cisimli, somut

Şecere-i hilkat: Yarattığı ağacı

Mecmua-yi desatir: Kaidelerinin toplanıp düzenlenmiş hâli

Desatir: Kaideler, prensipler

Zerrât: Zerreler, atomlar

Vücûd-i eşya: Eşyanın varlığı

Hidemat: Hizmetler

Harekât: Hareketler

Kitab-ı Mübin: Kudret kitabı

Zaman-ı hazır: Şimdiki zaman

İrade-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk’ın hükmü her şeyi kapsayan iradesi

Şuânât: İşler, hâller, keyfiyetler

Kemâl-i san’at: San’atının mükemmelliği

linda ve gelecek neslindeki intizamata medâr ve ilim ve emr-i ilâhî'nin bir unvanı olan “İmâm-ı Mübîn”in düstûrları ve imlâsı tahtında ve zaman-ı hâzır ve âlem-i şehâdetten teşkil ve îcad-ı eşyada tasarrufa medâr ve kudret ve irâde-i ilâhiye'nin bir unvanı olan “Kitab-ı Mübîn”den istinsah ile ve seyyâl

⇒ ve intizamları gösteriyor ki; bir kudret-i kâmilenin desâtiri ile ve bir irâde-i nâfizenin kavanini ile vücûd giydiriliyor. Sûretleri tayin, teşhis edilip; birer mikdar-ı muayyen, birer şekl-i mahsus veriliyor. Demek o kudret ve irâdenin küllî ve umumî bir mecmua-yi kavanini, bir defter-i ekberi vardır ki; her bir şeyin hususî vücûdları ve mahsus suretleri ona göre biçilir, dikilir, giydirilir. İşte şu defterin vücûdu “İmâm-ı Mübîn” gibi kader ve cüz-i ihtiyârî mesâilinde isbat edilmiştir. Ehl-i gaflet ve dalâlet ve felsefenin ahmaklığına bak ki: Kudret-i fâtıra'nın o levh-i mahfuz'unu ve hikmet ve irâde-i rabbâniye'nin o basîrâne kitabının eşyadaki cilvesini, aksini, misâlini hissetmişler. Hâşâ, “Tabiat” nâmiyle tesmiye etmişler, körletmişler. İşte “İmâm-ı Mübîn”in imlâsı ile, yâni kaderin hükümüyle ve düsturu ile kudret-i ilâhiye, îcad-ı eşyada her biri birer âyet olan silsile-i mevcudatı, “levh-i mahv, isbat” denilen zamanın sahife-i misâliyesinde yazıyor, îcad ediyor, zerrâtı tahrik ediyor. Demek harekât-ı zerrât; o kitabetten, o istinsahtan; mevcudat âlem-i gaybdan âlem-i şehâdete ve ilimden kudrete geçmelerinde bir ihtizazdır, bir harekâttır.

Amma, “levh-i mahv, isbat” ise, sâbit ve dâim olan levh-i mahfuz-ı a'zam'ın daire-i mümkinâtta, yâni mevt ve hayata, vücûd ve fenâyâ daima mazhar olan eşyada mütebeddil bir defteri ve yazar bozar bir tahtasıdır ki, hakikat-i zaman odur. Evet her şeyin bir hakikati olduğu gibi, zaman dediğimiz, kâinatta cereyan eden bir nehr-i azimin hakikati dahi “levh-i mahv, isbat”taki kitabet-i kudretin sahifesi ve mürekkebi hükmündedir.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ⁴

⁴ Kitab-ı Mübîn: Mâide sûresi, 5/15; En'am sûresi, 6/59; Yûnus sûresi, 10/61; Hûd sûresi, 11/6; Yûsuf sûresi, 12/1; Şuarâ sûresi, 26/2; Neml sûresi, 27/1, 75; Kasas sûresi, 28/2; Sebe' sûresi, 34/3; Zuhruf sûresi, 43/2; Duhan sûresi, 44/2. İmâm-ı Mübîn: Yâsin sûresi, 36/12.

² es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr* 7/48; Ebu's-Süüd, *Tefsîr* 7/161; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* 5/367; er-Râzî, *Kitabu huccet'l-Kur'ân* 1/22; Şihabuddin el-Mısıri, *et-Tibyan* 348.

³ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 7/212; el-Beyzâvî, *Tefsîr* 3/206; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân* 7/4; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ân* 2/138; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr* 7/48; Ebu's-Süüd, *Tefsîr* 4/158.

⁴ (De ki: Gerek göklerde gerek yerde olanlardan hiç kimse gaybı bilemez) gaybı yalnız Allah bilir. (Neml sûresi, 27/65 âyetinden iktibas)

Kudret-i kâmile: Mükemmel kudret
İrade-i nazife: Nüfûz eden, te'sir eden irade. **Kavanin:** Kanunlar
Mikdar-ı muayyen: Belirli bir miktar
Şekl-i mahsus: Hususî bir şekil
Mecmua-yi kavanin: Kanunların bütünü
Defter-i ekber: Büyük defter
Mesâil: Meseleler
Ehl-i gaflet ve dalâlet: Gafil, ihtiyatsız ve hak yoldan sapmış kimseler
Tesmiye: İsimlendirme, adlandırma
İmam-ı Mübîn: Kader kitabı
Kudret-i ilâhiye: İlâhî kudret
İcad-ı eşya: Eşyanın var olması, vücûda getirilmesi

Silsile-i mevcudat: Varlıklar zinciri
Zerrât: Zerreler
Harekât-ı zerrât: Zerrelerin hareketi
İstinsah: Kopya etmek, çoğaltmak
Mevcudat: Varlıklar
Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinmeyen âlem
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya
İhtizaz: Sallanma
Levh-i Mahv-İsbat: Allah'ın zaman sayfasında yazar, ifade eder, sonra bozar bir tahtası hükmünde olan varlık
Levh-i Mahfuz-ı Azam: Ana kitap. Olmuş olacak her şeyin yazılı olduğu kader levhası

Daire-i mümkinat: Yaradılmış mahlukların alanı. **Mevt:** Ölüml
Mütebeddil: Değişen, başka hâle giren
Hakikat-i zaman: Zamanın gerçeği
Nehr-i azim: Büyük nehir
Kitabet-i kudret: Kudret kitabı
Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinmeyen âlem
İntizam: Düzenler
Medâr: Vesile, sebep
Emr-i ilâhî: İlâhî emir
İcad-ı eşya: Eşyanın var olması, vücûda getirilmesi
İrade-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın hükmü her şeyi kapsayan iradesi
İstinsah: Kopya etmek, çoğaltmak
Seyyâl: Akıcı, yer değiştiren her şey

zamanın hakikati ve sahife-i misâliyesi olan “levh-i mahv, isbat” da kelimât-ı kudreti yazmak ve çizmekten gelen harekâtı ve mânidar ihtizâttır.

Birinci Nokta

İki Mebhasır.

Birinci Mebhas

Her zerrede; hem hareketinde, hem sükûnetinde; iki güneş gibi iki nur-i tevhid parlıyor. Çünkü; –Onuncu Söz’ün Birinci İşareti’nde icmâlen ve Yirmi İkinci Söz’de tafsîlen– isbat edildiği gibi; her bir zerre, eğer memur-i ilâhî olmazsa ve O’nun izni ve tasarrufu ile hareket etmezse ve ilim ve kudretiyle tahavvül etmezse; o vakit her bir zerrenin nihayetsiz bir ilmi, hadsiz bir kudreti, her şeyi görür bir gözü, her şeye bakar bir yüzü, her şeye geçer bir sözü bulunmak lâzım gelir. Çünkü: Anâsırın her bir zerresi, her bir cism-i zihayatı muntazaman işler veya işleyebilir. Eşyanın intizamı ve kavânîn-i teşekkülâtı birbirine muhalıftır. Onların nizamı bilinmezse, işlenilmez; işlenilse de yanlış yapılmaz. Halbuki, yanlış yapıyor. Öyle ise; o hizmet eden zerrelere, ya bir ilm-i muhît sahibinin izin ve emriyle ve ilim ve irâdesiyle işliyorlar veyahut kendilerinde öyle bir muhît ilim ve kudret bulunmak lâzım geliyor.

Evet, havanın her bir zerresi, her bir zihayatın cisminde, her bir çiçeğin her bir meyvesine, her bir yaprağın binasına girip işleyebilir. Halbuki; onların teşkilâtı ayrı ayrı tarzdadır, başka başka nizamı var. Bir incir meyvesinin fabrikası, faraza çuha makinesi gibi olsa; bir nar meyvesinin fabrikası da şeker makinesi gibi olacaktır ve hâkeza.. o binaların, o cisimlerin programları birbirinden başkadır. Şimdi şu zerre-i havâiye, bütün onlara girer veya girebilir ve gayet hakîmâne ve üstadâne yanlış olarak işler, vaziyetler alır. Vazifesi bittikten sonra kalkar gider.

Sahife-i misaliye: Misal âlemine ait sahife

Levh-i Mahv-İsbat: Allah’ın zaman sayfasında yazar, ifade eder, sonra bozar bir tahtası hükmünde olan varlık

Kelimat-ı kudret: Kudret kelimeleri

Harekât: Hareketler

İhtizâzat: Sallanmalar

Nur-ı tevhid: Tevhid nuru

İcmâlen: Kısaca, özet olarak

Tafsîlen: Ayrıntılı olarak

Memur-ı ilâhî: Cenab-ı Hakk’ın memuru

Tahavvül: Değişme, değişim geçirme, başkalaşma

Anâsır: Unsurlar

Cism-i zihayat: Canlının bedeni

İntizam: Tertipler

Kavânîn-i teşekkülât: Oluşum ve gelişim kanunları, sistemler

Muhâlîf: Uymayan, aykırı

Nizâmat: Düzenler

İlm-i muhît: Her şeyi kuşatan ilim

Zihayat: Canlı

Hâkeza: Böylece, bunun gibi

Zerre-i havâiye: Hava zerresi

Hakimane: Hikmetlice

Üstadane: Ustaca

İşte müteharrik havanın müteharrik zerresi, ya nebâtâta ve hayvanâta, hattâ meyvelerine ve çiçeklerine giydirilen sûretlerin, mikdarların teşkilâtını, biçimini bilmesi lâzım geldiği.. veyahut onlar, bir bilenin emir ve irâdesiyle memur olması lâzım geldiği gibi; sâkin toprak, sâkin olan her bir zerresi; bütün çiçekli nebâtâtın ve meyvedâr ağaçların tohumlarına medâr ve menşe' olmak kâbil olduğundan hangi tohum gelse ve o zerrede, yâni misliyet itibarıyla bir zerre hükmünde olan bir avuç toprakta kendine mahsus bir fabrika ve bütün levâzımatına ve teşkilâtına lâzım bütün cihazatı bulunduğu; o zerrede ve o zerrenin kulübeciği olan o bir avuç toprakta; eşcâr ve nebâtât ve çiçekler ve meyveler envâ'ı adedince muntazam mânevî makine ve fabrikaları bulunması veyahut mu'cizekâr, her şeyi hiçten icâd eder ve her şeyin her şeyini ve her cihetini bilir bir ilim ve kudret bulunması lâzımdır veyahut bir Kadîr-i Mutlak,¹ bir Alîm-i külli şey'in² emir³ ve izniyle,⁴ havl ve kuvveti⁵ ile o vazifeler gördürülür.

Evet, nasıl ki bir acemî, ham, âmî, âdi, hem kör bir adam; Avrupa'ya gitse, bütün fabrikalara, tezgâhlara girse, üstadâne kemâl-i intizam ile her bir san'atta, her bir binada işler, öyle eserler yapar ki; nihâyet derecede hikmetli, san'atlı, herkesi hayrette bırakıyor. Zerre miktar şuûru olan bilir ki: O adam, kendi başı ile işlemiyor, belki bir üstad-ı küll, ona ders verir, işlettirir.

Hem nasıl ki bir kör, âciz, yerinden kalkamıyor, basit bir kulübeciğinde oturmuş bir adam bulunuyor. Halbuki o kulübeciğe bir dirhem gibi küçük bir taş, kemik ve pamuk gibi birer madde veriliyor. Halbuki o kulübecikten batmanlarla şeker, toprakla çuha, binlerle mücevherat, gayet san'atlı, muraasatlı libaslar, lezzetli taamlar çıkıp gelse; zerre miktar akıllı olan demeyecek mi ki:

“O adam, gayet mu'cizekâr bir Zât'ın menşe-i mu'cizâtı olan fabrikasının bir mandalı veyahut miskin bir kapıcısıdır.”

¹ Bkz.: Mâide sûresi, 5/120.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/231.

³ Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; İbrahim sûresi, 14/32; Yâsîn sûresi, 36/82.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/145; Nisâ sûresi, 4/64; Mâide sûresi, 5/110; Yûnus sûresi, 10/100.

⁵ Bkz.: Kehf sûresi, 18/39; Buhârî, *ezan* 7, teheccüd 21; Müslim, *salat* 12, *menasik* 139; Ebû Dâvûd, *salat* 36; Tirmizî, *deavât* 26, 36; Nesâî, *ezan* 36; İbn Mâce, *ikamet* 180; Dârimî, *salat* 10; Muvatta, *Kur'ân* 23; Müsned 1/66, 71; et-Taberanî, *el-Mu'cemu'l-üsat* 4/95.

Müteharrik: Hareketli

Nebâtât: Bitkiler

Nebat: Bitki

Medâr: Vesile, sebep

Menşe': Kaynak, menba

Misliyet: Aynı olma, denklik

Levâzimat: Lüzumlu şeyler

Cihazat: Aletler, donanımlar

Eşcâr: Ağaçlar

Envâ': Çeşitler, türler

Alîm-i Küll-i Şey': Her şeyi bilen

Allah (c.c.). **Havl:** Güç, Kuvvet

Âmi: Sıradan, az kültürlü insan

Üstadâne: Ustaca

Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen

Üstad-ı küll: Herşeyi bilen, öğreten. **Çuha:** Yün kumaş

Murassaat: Değerli taşlarla süslenmiş şeyler

Libas: Elbise. **Taam:** Yiyecek

Mu'cizekâr: Mucizeler gösteren

Menşe-i mu'cizât: Mucizeler kaynağı

Aynen öyle de: Havanın zerreleri, her biri birer mektubât-ı Samedâniye, birer antika-yi san'at-ı rabbâniye, birer mu'cize-i kudret, birer hârîka-yi hikmet olan nebâtât ve eşcâr, ezhâr ve esmârdaki harekât ve hidematları; bir Sâni'-i Hakîm-i Zülcelâl'in, bir Fâtır-ı Kerîm-i Zülcemâl'in emir ve irâdesiyle hareket ettiğini ve toprağın zerreleri dahi, her biri birer ayrı makine ve tezgâh, birer ayrı matbaa, birer ayrı hazine, birer ayrı antika ve Sâni-i Zülcelâl'in esmâsını ilân eden birer ayrı ilânnâme ve kemâlâtını söyleyen birer ayrı kaside hükmünde olan o tohumcuklarının, o çekirdeklerinin sünbüllerine, ağaçlarına menşe' ve medâr olmaları; Emr-i Kün Feyekûn'e mâlik,¹ her şey emrine müsahhar² bir Sâni-i Zülcelâl'in emriyle,³ izniyle,⁴ irâdesiyle,⁵ kuvvetle⁶ olması; iki kerre iki dört eder gibi kat'ıdır. Âmennâ...

İkinci Mebhâs

Zerrâtın harekâtındaki vazifelere, hikmetlere küçük bir işaret. Evet, akılları gözlerine sukut etmiş maddiyyûnların hikmetsiz hikmetleri, abesiyet esasına istinad eden felsefeleri nazarında tesadüfle bağlı olan tahavvülât-ı zerrâtı, bütün düstûrlarına üssü'l-esas tutup, masnûat-ı ilâhiye'ye masdar göstermişler. Nihayetsiz hikmetlerle müzeyyen masnûatı, hikmetsiz, mânâsız, karmakarışık bir şeye isnad etmeleri, ne kadar hilâf-ı akıl olduğunu zerre miktar şuûru bulunan bilir.

Şimdi, Kur'ân-ı Hakîm'in hikmeti nokta-yi nazarında tahavvülât-ı zerrâtin pek çok gayeleri, hikmetleri ve vazifeleri vardır. **وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ**⁷

¹ Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/82.

² Bkz.: Nahl sûresi, 16/13, 79.

³ Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/82.

⁴ Bkz.: A'râf sûresi, 7/58; İbrahim sûresi, 14/11.

⁵ Bkz.: Ra'd sûresi, 13/11; İsrâ sûresi, 17/16; Yâsîn sûresi, 36/82.

⁶ Bkz.: Kehf sûresi, 18/39.

⁷ "Hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Mektubât-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar
Antika-yi san'at-ı Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın antika sanatı
Mu'cize-i kudret: Kudretinin eseri olan mucize
Hârîka-yi hikmet: Hikmet harikası
Nebâtât: Bitkiler. **Eşcâr:** Ağaçlar
Ezhâr: Çiçekler. **Esmâr:** Meyveler
Hidemat: Hizmetler
Sâni'-i Hakîm-i Zülcelâl: Ululuk ve hikmet sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan

Fâtır-ı Kerîm-i Zülcemâl: Cemel ve lütuf sahibi Yaradan
Esmâ: İsimler
İlânnâme: İlân
Kemâlât: Mükemmellikler
Menşe': Kaynak, Menba
Medâr: Vesile, sebep
Emr-i Kün Feyekûn: "Ol" Allah'ın sadece istemesiyle bir anda yaratması
Müsahhar: Emrine verilmiş, elinin altında
Âmennâ: İnandık. **Zerrât:** Zerreler

Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler
Abesiyet: Gayesizlik, saçmalık
İstinad: Dayanma
Tahavvülât-ı zerrât: En küçük zerrelerin bir hâlden başka hâle hareketleri. **Masdar:** Kaynak
Üssü'l-esas: En temel esas
Masnûat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın sanat eserleri
Müzeyyen: Süslü
Hilâf-ı akıl: Akla aykırı
Nokta-yi nazar: Bakış açısı

gibi çok âyetlerle hikmetlerine ve vazifelerine işaret eder. Nümüne olarak birkaçına işaret ediyoruz.

•**Birincisi:** Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd'un tecelliyât-ı icâdiyesini tecdid ve tazelandirmek için her bir tek ruhu model gibi ederek, her sene mu'cizât-ı kudretinden taze birer cesed giydirmek ve her bir tek kitaptan ayrı ayrı bin muhtelif kitabı, hikmetiyle istinsah etmek ve bir tek hakikati başka başka sûrette göstermek ve kâinatların ve âlemlerin ve mevcudatların, tâife tâife arkasından gelmelerine yer vermek ve zemin hazırlamak için Fâtır-ı Zülcelâl kudretiyle zerrâtı tahrik ve tavzif etmiştir.

•**İkincisi:** Mâlikü'l-mülk-i Zülcelâl; şu Dünya'yı, bâhusus rûy-i zemin tarlasını bir mülk sûretinde yaratmıştır. Yâni; neşv ü nemâya, taze taze mahsulât vermeğe kabil bir sûrette müheyyâ etmiştir. Tâ ki, nihayetsiz mu'cizât-ı kudretini orada ekip biçsin.

İşte şu zemin yüzündeki tarlasında, zerrâtı hikmetle tahrik ederek, intizam dairesinde tavzif edip, her asırda, her fasılda, her ayda, belki her günde belki her saatte mu'cizât-ı kudretinden yeni yeni birer kâinat gösterir, yer-yüzü avlusuna başka başka mahsulât veririr. Nihayetsiz hazine-i rahmetinin hedâyâsını, nihayetsiz kudretinin mu'cizâtının nümünelerini harekât-ı zerrât ile izhâr eder.

•**Üçüncüsü:** Nihayetsiz tecelliyât-ı Esmâ-yi İlâhiye'nin nakışlarını göstermekle, o esmânın cıvellerini ifade için mahdud bir zeminde hadsiz nukuş göstermek, küçük bir sahifede nihayetsiz maânileri ifade edecek olan hadsiz âyâtları yazmak için Nakkaş-ı Ezeli zerrâtı, kemâl-i hikmetle tahrik edip kemâl-i intizamla tavzif etmiştir.

Evet, geçen senenin mahsulâtıyla şu senenin mahsulâtının mahiyetleri bir hükmündedir. Fakat, maânileri başka başkadır. Taayyünât-ı itibâriyeyi

Nümüne: Örne, misal

Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendiliğinden olan yüce Allah

Tecelliyât-ı icâdiye: Cenâb-ı Hakk'ın icadının, yaratmasının tecellileri, görülmeleri

Tecdid: Tazelemek, yenilemek

İstinsah: Kopya etmek, çoğaltmak

Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan. **Zerrât:** Zerreler

Tahrik: Harekete geçirmek

Tavzif: Vazife vermek, görevlendirmek

Mâlikü'l-Mülk-i Zülcelâl: Mutlak hakimiyet sahibi yüce Allah (c.c.)

Bâhusus: Özellikle, bilhassa

Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya

Neşv ü nemâ: Gelişmek, büyümek

Müheyyâ: Hazır

Mu'cizât-ı kudret: Kudret eseri olan mucizeler

Mahsulât: Ürünler

Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi

Hedâyâ: Hediyeler

Harekât-ı zerrât: En küçük parçalarda meydana gelen hareketler. **Mu'cizât:** Mucizeler

İzhâr: Göstermek, ortaya koymak

Tecelliyât-ı Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin tecellileri

Esmâ: İsimler. **Mahdud:** Sınırlı

Nukuş: Nakışlar. **Maânî:** Manalar

Âyât: Deliller. **Zerrât:** Zerreler

Nakkaş-ı Ezeli: Varlığının başlangıcı ve sonu olmayan sanatkâr

Kemâl-i hikmet: Mükemmel hikmet

Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen

Taayyünât-ı itibâriye: Varlıkların bir kararda kalmayan görüntüleri

değiştirmekle, maânîleri değiştirir ve çoğalır. Taayyünât-ı itibariye ve teşahhusat-ı muvakkate, tebdil edildikleri ve zâhiren fânî oldukları hâlde; onların maânî-yi cemileleri muhafaza olunup, sabit ve bâkî kalır. Şu ağacın geçen bahardaki yaprak ve çiçek ve meyvelerinin ruhları olmadığından, şu bahardaki emsâlinin, hakikatçe aynılarıdır. Yalnız teşahhusat-ı itibariyede fark var. Fakat o itibarî teşahhuslar, her vakit tecelliyâtı tazelenmekte olan şuûnât-ı Esmâ-yi İlâhiye'nin maânîlerini ifade için, şu bahardakiler ayrı teşahhusatla onların yerine geldiler.

•**Dördüncüsü:** Hadsiz âlem-i misâl gibi gayet geniş âlem-i melekût ve gayr-i mahdud sair uhrevî âlemlere birer mahsulât veya tezyinat veya levâzımât gibi onlara münasib şeyleri yetiştirmek için şu dar mezraa-yi Dünya'da, zemin yüzünün tezgâhında ve tarlasında Hakîm-i Zülcelâl, zerrâtı tahrik edip; kâinatı seyyâle ve mevcudatı seyyare ederek; şu küçük zeminde o pek büyük âlemlere pek çok mahsulât-ı maneviye yetiştiriyor. Nihayetsiz hazine-i kudretinden nihayetsiz bir seyli, dünyadan akıttırıp âlem-i gayba ve bir kısmını âhiret âlemlerine döküyor.

•**Beşincisi:** Nihayetsiz kemâlât-ı ilâhiye'yi, hadsiz celevat-ı cemâliye'yi ve gayetsiz tecelliyât-ı celâliye'yi ve gayr-i mütenâhî tesbihât-ı rabbâniye'yi şu dar ve mahdud zeminde ve mütenâhî ve az bir zamanda göstermek için zerrâtı kemâl-i hikmetle kudretiyle tahrik edip, kemâl-i intizamla tavzif ederek; mütenâhî bir zamanda, mahdud bir zeminde gayr-i mütenâhî tesbihât yapıyor. Gayr-i mahdud tecelliyât-ı cemâliye ve celâliye ve kemâliyesini gösteriyor. Çok hakâik-i gaybiye ve çok semerât-ı uhreviye ve fânîlerin bâkî

Teşahhusât-ı muvakkate: Varlıkların geçici olarak aldıkları belli şekiller ve biçimler

Tebdil: Değiştirmek

Zâhiren: Görünüşte

Fânî: Ölümlü, sonlu

Maânî-i cemile: Güzel manalar

Bâkî: Ebedî, sonsuz

Teşahhusat-ı itibariye: Varlıkların duruma göre aldıkları çeşitli görünümüler

Emsâl: Benzerler

Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk'ın icraatının yansımaları

Şuûnât-ı Esmâ-yi İlâhiye: Allah'ın isimlerinin eserleri

Maânî: Manalar

Teşahhusat: Belirlenmeler, değişik görünümler

Âlem-i melekût: Herşeyin iç yüzünü, hikmetini ifade eden âlem

Âlem-i misâl: Rüya âlemi, maddî âlem ile gayb âlemi arasında yer alan ara kesit, misâl âlemi

Gayr-i mahdud: Sınırsız

Uhrevî: Ahirete ait

Mahsulât: Ürünler

Tezyinat: Süslemeler

Levâzımât: Lüzumlu şeyler

Mezraa-yi Dünya: Dünya tarlası

Hakîm-i Zülcelâl: Her işini hikmetli ve mükemmel bir surette yapan Allah (c.c.)

Zerrât: Zerreler

Mahsulât-ı mâneviye: Mânevî ürünler

Hazine-i kudret: Kudret hazinesi

Âlem-i gayb: Görünmeyen âlem

Kemâlât-ı İlâhiye: Cenab-ı Hakk'a ait mükemmellikler

Gayr-i mütenâhî: Sonsuz

Celevat-ı cemâliye: Cenab-ı Hakk'ın güzelliğinin tecellileri, eserleri

Tecelliyât-ı celâliye: Cenab-ı Hakk'ın büyüklük, izzet ve azametinin tecellileri, eserleri

Tesbihât-ı Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ı tesbih etmek, anmak

Mahdud: Sınırlı. **Mütenâhî:** Sonlu

Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet

Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen

Tavzif: Görevlendirmek

Celâliye: Büyüklük, ululuk

Kemâliye: Mükemmellik

Hakâik-i gaybiye: Gayba ait hakikatlar. **Fânî:** Ölümlü, sonlu

Semerât-ı uhreviye: Ahirete ait neticeler. **Bâkî:** Ebedî, sonsuz

olan hüviyet ve sûretlerinden pek çok nukuş-ı misâliye ve çok mânidar nü-suc-ı levhiyeyi icad ediyor. Demek zerreyi tahrir eden; şu makâsıd-ı azîmeyi, şu hikem-i cesîmeyi gösteren bir Zât'tır. Yoksa her bir zerrede, Güneş gibi bir dimağ bulunması lâzım gelir.

Daha bu beş nümüne gibi belki beş bin hikmetle tahrir olunan zerrâtın tahavvülâtını, o akılsız feylesoflar hikmetsiz zannetmişler ve hakikatta; biri enfüsî, diğeri âfâkî iki hareket-i cezbekârânede zikir ve tesbih-i ilâhî ile mevlevî gibi zikreden ve deverana kalkan o zerrelere, kendi kendine, sersem gibi dönüp oynuyorlar zu'metmişler. İşte bundan anlaşılıyor ki; onların ilimleri ilim değil, cehildir. Hikmetleri, hikmetsizliktir.

(Üçüncü Nokta'da altıncı uzun bir hikmet daha söylenecektir.)

İkinci Nokta

Her bir zerrede, Vâcibü'l-Vücûd'un vücûduna ve vahdetine iki şâhid-i sâdık vardır.

Evet, zerre; acz ve cümûduyla beraber şuûrkârâne büyük vazifeleri yapmakla, büyük yükleri kaldırmakla Vâcibü'l-Vücûd'un vücûduna kat'î şehâdet ettiği gibi, harekâtında nizamât-ı umumiyyeye tevfi-k-i hareket edip her girdiği yerde ona mahsus nizamâtı mûraat etmekle, her yerde kendi vatani gibi yerleşmesiyle; Vâcibü'l-Vücûd'un vahdetine ve mülk ve melekûtun mâliki olan Zât'ın ehadiyetine şehâdet eder. Yâni, zerre kimin ise, gezdiği bütün yerler de O'nundur. Demek zerre, -çünkü; âcizdir, yükü nihaysiz ağırdır ve vazifeleri nihaysiz çoktur- bir Kadîr-i Mutlak'ın ismiyle, emriyle kâim ve müteharrik olduğunu bildirir.

Nukuş-ı misaliye: Misâl âlemindeki nakışlar

Nüsus-i levhiye: Sürekli dokumalar hâlinde işlenen değişik tablolar

Makâsıd-ı azime: Büyük maksatlar

Hikem-i cesîme: Büyük hikmetler

Tahrir: Harekete geçirme

Tahavvülât: Değişmeler, başkalaşmalar. **Nümüne:** Örnek

Enfûsî: Kişinin kendi zihninde olan, (subjektif, öznel)

Âfâkî: Gerçekte, dış dünyada olan, (objektif, nesnel)

Hareket-i cezbekârâne: Cezbeli hareket

Tesbih-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ı tesbih etmek, anmak

Mevlevî: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin tarikatı, yolu ve bu tarikatten olan kimse

Zu'm: İddia, yanlış zanna dayanan iddia

Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin olan ve kendiliğinden olan yüce Allah

Vücud: Varlık, var olmak

Şâhid-i sâdık: Doğruyu söyleyen şahit

Cümûd: Katlaşmak, donuklaşmak

Şuûrkârâne: Şuurlu

Kat'î: Kesin. **Harekât:** Hareketler

Nizâmât-ı umumiye: Genel düzen

Tevfik-i hareket: Hareket uygunluğu

Nizâmât: Düzenler

Mûraat: Gözetme, koruma

Mülk ve melekût: Görünen ve görünmeyen âlem

Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın her bir şeye teker teker, isimleriyle tecelli etmesi; herşeyin, O'nun birliğine delil olması

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, mutlak ve sınırsız kudret sahibi

Müteharrik: Hareket eden

Hem, kâinatın nizamât-ı külliyesini bilir bir tarzda tevfik-i hareket etmesi ve her yere mânisiz girmesi; tek bir Alîm-i Mutlak'ın kudretiyle, hikmetiyle işlediğini gösterir. Evet, nasıl ki bir nefer; takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, fırkasında ve hâkeza.. her bir dairede birer nisbeti ve o nisbete göre birer vazifesi olduğunu ve o nisbetleri, o vazifeleri bilmekle tevfik-i hareket etmek; nizamât-ı askeriye tahtında tâlim ve tâlimat görmekle bütün o dairelere kumanda eden bir tek kumandan-ı a'zâmın emrine ve kanununa tebaiyetle oluyor.

Öyle de her bir zerre, birbiri içindeki mürekkebâtta birer münasib vaziyeti, ayrı ayrı maslahatlı birer nisbeti, ayrı ayrı muntazam birer vazifesi, ayrı ayrı hikmetli neticeleri bulunduğundan elbette o zerreyi, o mürekkebâtta bütün nisbet ve vazifelerini muhafaza edip netice ve hikmetleri bozmayacak bir tarzda yerleştirmek; bütün kâinat kabza-yi tasarrufunda olan bir Zât'a mahsustur.

Meselâ: Tevfik'in^(*) göz bebeğinde yerleşen zerre, gözün âsâb-ı muharrike ve hassâse ve şerâyin ve evride gibi damarlara karşı münasib vaziyet alması ve yüzde ve sonra başta ve gövdede, daha sonra hey'et-i mecmua-yi insâniyede her birisine karşı birer nisbeti, birer vazifesi, birer faydası kemâl-i hikmetle bulunması gösteriyor ki: Bütün o cismin bütün âzasını îcad eden bir Zât, o zerreyi o yerde yerleştirebilir.

Ve bilhassa rızık için gelen zerreler, rızık kfilesinde seyr u sefer eden o zerreler, o kadar hayret-fezâ bir intizam ve hikmetle seyr u seyahat ederler ve öyle tavırlarda, tabakalarda intizam-perverâne geçip gelirler ve öyle şuûr-kârâne ayak atıp hiç şaşırmayarak gele gele tâ beden-i zihayatta dört süzgeçle süzülüp rızka muhtaç âza ve hüceyrâtın imdadına yetişmek için kanda ki küreyvât-ı hamrâya yüklenip bir kanun-i kerem'le imdada yetişirler. On- dan bilbedâhe anlaşılır ki: Şu zerreleri binler muhtelif menzillerden geçiren,

(*) Nur'un birinci kâtibidir.

Nizâmât-ı külliye: Kapsamlı dü- zen ve intizam

Alîm-i Mutlak: Her şeyi bilen Al- lah (c.c.)

Hâkeza: Böylece, bunun gibi

Nizâmât-ı askeriye: Askerî düzen

Tâlim: Öğretme, öğretim

Kumandan-ı âzam: En büyük kumandan

Mürekkebât: Bir araya gelmiş şeyler, bileşikler

Tebaiyet: Uyuma, ittiba etme

Kabza-yi tasarruf: Yönetiminde, eli altında

Âsâb-ı muharrike ve hassâse:

Hareket ve hissedен sinirler

Şerâyin: Kan taşıyan damarlar, Atardamarlar

Heyet-i mecmua-yi insaniye:

İnsanın genel yapısı

Evride: Toplardamarlar

Hayret-fezâ: Hayret verici, şaşırtıcı

Kemâl-i hikmetle: Mükemmel, eksiksiz bir hikmet

İntizamperverâne: İntizamı gözeterek

Şuûrkârâne: Şuurlu bir şekilde

Beden-i zihayat: Canlı beden

Âza: Organlar

Hüceyrât: Hücreler

Küreyvât-ı hamrâ: Akyuvarlar

Küreyvât-ı beyzâ: Akyuvarlar

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

sevk eden; elbette ve elbette bir Rezzâk-ı Kerîm, bir Hallâk-ı Rahîm'dir ki, kudretine nisbeten zerreler, yıldızlar omuz omuza müsavidirler.

Hem her bir zerre, öyle bir nakş-ı san'atta işler ki; ya bütün zerrâtla mü-nasebetdâr, her birisine ve umumuna hem hâkim ve hem her birisine ve umumuna mahkûm bir vaziyette bulunmakla, o hayrettefzâ san'atlı nakşı ve hikmet-nümâ nakışlı san'atı bilir ve îcad eder. Bu ise, binler defa muhâldir. Veya bir Sâni'-i Hakîm'in kanun-i kader ve kalem-i kudret'inden çıkan, harekete memur birer noktadır.

Nasıl ki, meselâ: Ayasofya kubbesindeki taşlar, eğer mimarının emrine ve san'atına tâbi olmazlarsa; her bir taşı, Mimar Sinan gibi dülgerlik san'a-tında bir mahâreti ve sair taşlara hem mahkûm, hem hâkim olmak, yâni “Geliniz, düşmemek, sukut etmemek için baş başa vereceğiz.” diye bir hü-küm sahibi olması lâzımdır.

Öyle de: Binler defa Ayasofya kubbesinden daha san'atlı, daha hayretli ve hikmetli olan masnûattaki zerreler, Kâinat Ustası'nın emrine tâbi olmaz-larsa; her birine Sâni'-i Kâinat'ın evsâfı kadar evsâf-ı kemâl verilmesi lâzım gelir.

Feyâ Sübhanallah! Zındık maddiyyûn gâvurlar bir Vâcibü'l-Vücûd'u ka-bul etmediklerinden, zerrât adedince bâtil âliheleri kabûl etmeğe mezhep-lerine göre muztar kalıyorlar. İşte şu cihette münkir kâfir ne kadar feylesof, âlim de olsa; nihayet derecede bir cehl-i azîm içindedir, bir echel-i mutlaktır.

Üçüncü Nokta

Şu nokta, Birinci Nokta'nın âhırinde vaad olunan **altıncı hikmet-i azî-meye** bir işaretir. Şöyle ki:

Yirmi Sekizinci Söz'ün İkinci Suâli'nin cevabındaki hâşiyede denilmişti ki: Tahavvûlât-ı zerrâtın ve zihayat cisimlerde zerrât harekâtının binler hik metlerinden bir hikmeti dahi, zerreleri nurlandırmaktır ve âlem-i uhreviye bi-

Rezzâk-ı Kerim: Bütün varlıkların rızıklarını veren cömert, yüce Al-lah (c.c.)

Hallâk-ı Rahîm: Merhamet ve ihsanı çok olan Yüce Yaratıcı

Müsavi: Birbirine denk, eşit

Nakş-ı san'at: Sanat nakşı

Hikmetnümâ: Hikmetli

Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Kanun-i Kader: Kader kanunu

Kalem-i Kudret: Kudret kalemi

Dülgerlik: Marangozluk

Sâni'-i Kâinat: Kâinatın yaratıcısı

Evsaf: Vasıflar

Evsaf-ı kemâl: Mükemmel vasıflar

Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler. **Âlihe:** İlahlar

Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendiliğinden olan yüce Allah

Muztar: Mecbur, çaresiz

Cehl-i azîm: Büyük cehalet

Echel-i mutlak: En cahil

Va'd: Söz verilen şey

Hikmet-i azîme: Büyük hikmet

Tahavvûlât-ı zerrât: En küçük zerrelerin bir hâlden başka hâle dönüşmesi

Zihayat: Canlı. **Zerrât:** Zerreler
Âlem-i uhreviye: Ahiret âlemi

nasına lâıyk zereler olmak için, hayatdâr ve mânidâr olmaktadır. Güya cism-i hayvanî ve insanî hattâ nebâtî; terbiye dersini almak için gelenlere bir misafirhâne, bir kışla, bir mekteb hükmündedir ki; câmid zereler ona girerler, nurlanırlar. Âdeta bir tâlim ve tâlimâta mazhar olurlar, letâfet peydâ ederler. Birer vazifeyi görmekle âlem-i bekâya ve bütün eczasıyla hayatdâr olan dâr-ı âhirete zerrât olmak için liyâkat kesb ederler.

Suâl: Zerrâtın harekâtında şu hikmetin bulunması ne ile bilinir?

İcevap:

•*Evvelâ:* Bütün masnûatın bütün intizâmâtıyla ve hikmetleriyle sâbit olan Sâni'in hikmetiyle bilinir. Çünkü: En cüz'î bir şeye küllî hikmetleri takan bir hikmet; seyl-i kâinatın içinde en büyük faaliyet gösteren ve hikmetli nakışlara medâr olan harekât-ı zerrâtı hikmetsiz bırakmaz. Hem en küçük mah-lûkatı, vazifelerinde ücretsiz, maaşsız, kemâlsiz bırakmayan bir hikmet, bir hâkimiyet; en kesretli ve esaslı memurlarını, hizmetkârlarını narsuz, ücretsiz bırakmaz.

•*Sâniyen:* Sâni'-i Hakîm, anâsırı tahrîk edip tavzif ederek –onlara bir ücret-i kemâl hükmünde– mâdeniyat derecesine çıkarmasıyla ve mâdeniyata mahsus tesbihâtları onlara bildirmesiyle.. ve mâdeniyâtı tahrîk ve tavzif edip nebâtât mertebe-i hayatiyesinin makamını vermesiyle.. ve nebâtâtı rızık ederek tahrîk ve tavzif ile hayvanât mertebe-i letâfetini onlara ihsan etmesiyle ve hayvanâtındaki zerrâtı tavzif edip rızık yoluyla hayat-ı insâniye derecesine çıkarmasıyla.. ve insanın vücûdundaki zerrâtı süze süze tasfiye ve taltif ederek tâ dimağın ve kalbin en nâzik ve latîf yerinde makam vermesiyle bilinir ki: Harekât-ı zerrât hikmetsiz değil, belki kendine lâıyk bir nevi kemâlâta koşturuluyor.¹

¹ Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/50.

Hayattar: Canlı

Cism-i hayvanî: Canlı beden, organimizma. *İnsanî:* İnsana ait

Nebatî: Bitkiye ait

Tâlim: Öğretmek, öğretim

Letâfet: Güzellik, hoşluk

Peyda etmek: Kazanmak, elde etmek

Âlem-i bekâ: Ebedî âlem, sonsuz hayat

Dâr-ı âhiret: Ahiret yurdu

Liyâkat: Lâıyk olma

Kesbetmek: Kazanmak, elde etmek

Masnuat: Sanat değeri olan varlıklar

İntizâmât: Tertipler, düzgünlükler

Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren

Cüz'î: Küçük, pek az, ehemmiyetsiz

Küllî: Umumi, kapsamlı

Seyl-i kâinat: Kâinatın akışı

Medâr: Sebep, vesile

Harekât-ı zerrât: Zerelerin, atomların hareketi

Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Tahrîk: Harekete geçirmek

Tavzif: Görevlendirmek

Ücret-i kemâl: Tam, dolgun bir ücret

Mâdeniyat: Madenden yapılmış nesneler, madenler

Nebâtât: Bitkiler

Mertebe-i hayatiye: Hayat mertebesi

Mertebe-i letâfet: Güzel, hoş ve zarîf olma mertebesi

Zerrât: Zerreler

Hayat-ı insaniye: İnsanlık hayatı

Tasfiye: Saflaştırma, temizleme

Taltif: Yumuşatma. *Dimağ:* Beyin

Kemâlât: Mükemmellikler

•**Sâlisen:** Zîhayat cisimlerin zerrâtı içinde çekirdek ve tohumdaki gibi bir kısım zerrelere öyle mânevî bir nura, bir letâfete, bir meziyete mazhar oluyorlar ki; sair zerrelere ve o koca ağaca bir ruh, bir sultan hükmüne geçer.

İşte azîm bir ağacın bütün zerrâtı içinde bir kısım zerrelere şu mertebeye çıkmaları, o ağacın tabaka-yi hayatında çok devirleri ve nazik vazifeleri görmesiyle olduğundan gösteriyor ki: Sâni'-i Hakîm'in emriyle vazife-i fıtrat içinde zerrâtın envâ-yi harekâtına göre onlara tecelli eden esmânın hesabına ve şerefine olarak birer mânevî letâfet, birer mânevî nur, birer makam, birer mânevî ders almalarını gösteriyor.

Elhâsıl: Madem Sâni'-i Hakîm her şey için o şeye münasib bir noktayı kemâl ve ona lâayık bir mertebe-i feyz-i vücûd tâyin edip ve o şeye, o noktayı kemâle sa'yedip gitmek için bir istidat vererek ona sevk ediyor ve bütün nebâtât ve hayvanâtta şu kanun-i rubûbiyet câri olmakla beraber, cemâdâtta dahi câridir ki; âdi toprağa, elmas derecesine ve cevâhir-i âliye mertebesine bir terakkîyât veriyor ve şu hakikatta muazzam bir "Kanun-i rubûbiyet" in ucu görünüyor.

Hem madem o Hâlık-ı Kerîm, tenasül kanun-i azîminde istihdam ettiği hayvanâta ücret olarak birer maaş gibi birer lezzet-i cüz'îye veriyor. Ve arı ve bülbül gibi, sair hidemât-ı rabbâniye'de istihdam olunan hayvanlara birer ücret-i kemâl verir. Şevk ve lezzete medâr birer makam veriyor ve şunda bir muazzam "Kanun-i kerem" in ucu görünüyor.

Hem madem her şeyin hakikatı, Cenâb-ı Hakk'ın bir isminin tecellisine bakar, ona bağılıdır; ona âyinedir. O şey, ne kadar güzel bir vaziyet alsın, o ismin şerefinedir; o isim öyle ister. O şey bilse, bilmese; o güzel vaziyet, hakikat nazarında matlubdur. Ve şu hakikattan gayet muazzam bir "Kanun-i tahsin ve cemâl" in ucu görünüyor.

Hem madem Fâtır-ı Kerîm, düstûr-i kerem iktizasıyla bir şeye verdiği makamı ve kemâli, o şeyin müddeti ve ömrü bitmesiyle, o kemâli geriye al-

Zîhayat: Hayat sahibi, canlı

Letâfet: Güzellik, hoşluk

Mazhar: Nail olmak, kavuşmak

Tabaka-yi hayat: Hayat tabakası

Vazife-i fıtrat: Yaratılış vazifesi

Envâ-yi harekât: Hareket çeşitleri

Nokta-yi kemâl: Mükemmellik

Nebâtât: Bitkiler

Mertebe-i feyz-i vücûd: Varlığın

en yüksek derecesi

İstidat: Kabiliyet, yetenek

Kanun-i Rubûbiyet: Cenab-ı

Hakk'ın genel geçer hükümleri

Cemâdât: Cansız varlıklar

Cevâhir-i âliye: Yüksek, değerli

cevherler.

Tenasül: Üreme

Terakkîyat: İlerlemeler, gelişmeler

Hâlık-ı Kerîm: Pek cömert olan

yüce Yaratıcı

Kanun-i azîm: Büyük kanun

İstihdam: Çalıştırma

Lezzet-i cüz'îye: Küçük bir lezzet

Hidemât-ı Rabbâniye: Cenab-ı

Hakk'ın belirlediği hizmet alanları

Ücret-i kemâl: Tam, dolgun ücret

Kanun-i Kerem: Cömertlik kanunu

Matlub: İstenen, talep edilen

Kanun-i tahsin ve cemâl: Güzel-

leştirme, güzel kılma kanunu

Fâtır-ı Kerîm: Pek cömert olan

yüce Yaratıcı

Düstûr-i kerem: Cömertlik prensibi

İktiza: Gerektirme

miyor. Belki o zîkemâlin meyvelerini, neticelerini, mânevî hüviyetini ve mâ-nâsını, ruhlı ise ruhunu ibkâ ediyor.

Meselâ: Dünya’da insanı mazhar ettiği kemâlâtın mânâlarını, meyvele-rini ibkâ ediyor. Hattâ müteşekkîr bir mü’minin yediği zâil meyvelerin şük-rünü, hamdini; mücessem bir meyve-i Cennet sûretinde tekrar ona veriyor.¹ Ve şu hakikatta muazzam bir “Kanun-i rahmet”in ucu görünüyor.

Hem madem Hallâk-ı Bîmisâl israf etmiyor, abes işleri yapmıyor. Hattâ güz mevsiminde vazifesi bitmiş, vefat etmiş mahlûkların enkaz-ı maddiyesini bahar masnûatında istîmal ediyor; onların binalarında dercediyor.

وَأِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ³، يَوْمَ يُبَدِّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ² Elbette

işaretiyle şu dünyada câmid, şuûrsuz ve mühim vazifeler gören zerrât-ı arzî-yenin elbette taşı, ağacı, her şeyi zîhayat ve zîşuur olan âhiretin bâzı binala-rında derc ve istimali mukteza-yi hikmettir. Çünkü: Harab olmuş Dünya’nın zerrâtını Dünya’da bırakmak veya ademe atmak israftır. Ve şu hakikattan pek muazzam bir “Kanun-i hikmet”in ucu görünüyor.

Hem madem şu Dünya’nın pek çok âsârı ve mâneviyatı ve meyveleri ve cin ve ins gibi mükellefinin mensucât-ı amelleri, sahâif-i ef’âlleri, ruhları, cesedleri âhiret pazarına gönderiliyor. Elbette o semerâta ve mânâlara hiz-met eden ve arkadaşlık eden zerrât-ı arzîye dahi, vazife noktasında kendine

¹ Bu mânâda Nebiler Sultanı’nın (s.a.s.) şöyle nurlu beyanları vardır:

“Kim ‘sühbanellâhi ve bihamdihi, sühbanellâhi’l-azim’ derse Cennet’te onun için bir hurma ağacı dikilir.” (Tirmizî, *deavât* 59; İbn Mâce, *edep* 56; İbn Hibban, *es-Sahih* 3/109; el-Hâkim *el-Müstedrek* 1/680; el-Bey-hakî, *es-Sünenü’l-kübrâ* 6/207; Ebû Ya’lâ, *el-Musned* 4/165);

“Kim ‘sühbanellâhi ve’l-hamdüillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber’, derse her harfî için onun adına Cen-net’te bir ağaç dikilir.” (et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-eusat* 8/226; Ayrıca bkz.: Tirmizî, *deavât* 59; ed-Deylemî, *el-Musned* 2/256; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* 10/173);

“Cennet fidanları ‘lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh’tır.” (Müsned 5/418; İbn Hibban, *es-Sahih* 3/103; el-Beyhakî, *Şuabü’l-îman* 1/443)

² “Gün gelir, yer başka bir yere, gökler de başka göklere çevrilir.” (İbrahim sûresi, 14/48)

³ “Ve ebedî âhiret diyân ise, hayatın ta kendisidir.” (Ankebût sûresi, 29/64)

Zîkemâl: Olgunluk sahibi

İbkâ: Ebedileştirmek

Mazhar etmek: Nail etmek, şeref-lendirmek

Kemâlât: Mükemmellikler

Müteşekkîr: İyilik bilen, teşekkür eden

Zâil: Geçen, yok olan

Mücessem: Somut

Meyve-i Cennet: Cennet meyvesi

Muazzam: Büyük, yüce

Kanun-i Rahmet: Rahmet kanunu

Hallak-ı Bîmisâl: Eşi ve benzeri olmayan Yaradan

Abes: Saçma, gayesiz

Enkaz-ı maddiye: Maddî yıkıntı ve molozlar. **Mahlûk:** Yaratık

Masnûat: Eserler, sanatlı yapılan şeyler. **İstîmal:** Kullanma

Dercetme: İçine koyma, yerleştirme

Câmid: Cansız, donuk

Zerrât-ı arzîye: Yeryüzünün zer-releri

Zîhayat: Canlı. **Zîşuur:** Şuurlu

Derc: İçine koyma, yerleştirme

İstîmal: Kullanma

Mukteza-yi hikmet: Hikmet gereği

Zerrât: Zerreler. **Adem:** Yokluk

Kanun-i Hikmet: Hikmet kanunu

Âsar: Eserler

İns: İnsanlar

Mensucât-ı amel: Dokudukları yani yaptıkları işler

Sahâif-i ef’âl: Fiillerin yazıldığı sahifeler

Semerât: Meyveler, neticeler

göre tekemmül ettikten sonra, yâni nur-i hayata çok defa hizmet ve mazhar olduktan sonra ve hayatî tesbihâta medâr olduktan sonra şu harab olacak dünyanın enkazı içinde, şu zerrâtı dahi öteki âlemin binasında derc etmek mukteza-yi adl ve hikmettir. Ve şu hakikattan pek muazzam bir “Kanun-i adl”in ucu görünüyor.

Hem madem ruh cisme hâkim olduğu gibi; câmid maddelerde dahi kaderin yazdığı evâmîr-i tekviniye, o maddelere hâkimdir. O maddeler, kaderin mânevî yazısına göre mevki ve nizam alabilirler.

Meselâ: Yumurtaların envâında ve nutfelerin aksamında ve çekirdeklerin esnafında ve tohumların ecnasında kaderin ayrı ayrı yazdığı evâmîr-i tekviniye cihetiyle ayrı ayrı makam ve nur sahibi oluyorlar. Ve o madde itibariyle mahiyetleri^(Hâşiye-1) bir hükmünde olan o maddeler, hadsiz muhtelif mevcudata menşe’ oluyorlar. Ayrı ayrı makam ve nur sahibi oluyorlar. Elbette hidemat-ı hayatiye ve hayattaki tesbihât-ı rabbâniye’de defaatla bir zerre bulunmuş ise ve hizmet etmiş ise, o zerrenin mânevî alnında o mânâların hikmetlerini, hiçbir şeyi kaybetmeyen kader kalemiyle kaydetmesi; mukteza-yi ihâta-yi ilmîdir. Ve şunda pek muazzam bir “Kanun-i ilm-i muhît”in ucu görünüyor.

Öyle ise zerreler^(Hâşiye-2) başıboş değiller.

Netice-i kelâm: Geçmiş yedi kanun, yâni kanun-i rubûbiyet, kanun-i kerem, kanun-i cemâl, kanun-i rahmet, kanun-i hikmet, kanun-i adl, kanun-i ihâta-yi ilmî gibi pek çok muazzam kanunların görünen uçları arka-

(Hâşiye-1) Evet bütün onlar bu dört unsurdan mürekkeptir. Müvellidü’l-mâ, müvellidü’l-humuza, azot, karbon gibi maddelerden teşkil olunuyorlar. Maddece bir sayılabilirler. Farkları yalnız kaderin mânevî yazısındadır.

(Hâşiye-2) Şu cevap, yedi “Madem” kelimelerine bakar.

Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme

Nur-ı hayat: Hayat nuru

Mazhar: Nail olmak, kavuşmak, şerefienmek

Hayatî: Hayatla ilgili, hayata ait

Medâr: Vesile, sebep

Enkaz: Yıkıntılar, molozlar

Mukteza-yi adl: Adaletin gereği

Kanun-i Adl: Adalet kanunu

Evâmîr-i tekviniye: Cenab-ı Hakk’ın kâinatta cereyan eden kanunları

Envâ’: Çeşitler, türler

Nutfe: Menî, döl suyu

Ecnas: Cinsler, türler

Mürekkep: Bir araya gelmiş, oluşmuş

Müvellidü’l-mâ: Hidrojen

Müvellidü’l-humuza: Oksijen

Mevcûdat: Varlıklar

Hidemat-ı hayatiye: Hayat hizmetleri. **Menşe’:** Kaynak

Tesbihât-ı Rabbâniye: Cenab-ı Hakk’ı tesbih etmek, anmak

Netice-i Kelâm: Sözün kıyası

Mukteza-yi ihata-yi ilmî: Allah’ın (c.c.) Her şeyi kuşatan ilminin gereği

Kanun-i İlm-i Muhît: Her şeyi kuşatan ilim kanunu

Kanun-i Rubûbiyet: Rablîk kanunu

Kanun-i Kerem: Cömertlik kanunu

Kanun-i Cemal: Güzellik kanunu

Kanun-i Rahmet: Rahmet kanunu

Kanun-i Hikmet: Hikmet kanunu

Kanun-i Adl: Adalet kanunu

larında birer ism-i a'zam ve o ism-i a'zam'ın tecelli-i a'zamını gösteriyor. Ve o tecelliden anlaşılıyor ki:

Sâir mevcudat gibi şu dünyadaki tahavvûlât-ı zerrât dahi, gayet âlî hikmetler için kaderin çizdiği hudud üzerine kudretin verdiği evâmîr-i tekviniye-göre hassas bir mîzân-ı ilmî ile cevelân ediyorlar. Âdeta başka yüksek bir âleme^(Hâşiye-3) gitmeğe hazırlanıyorlar. Öyle ise zihayat cisimler, o seyyah zerrelere güya birer mekteb, birer kışla, birer misafirhâne-i terbiye hükmündedir. Ve öyle olduğuna bir hads-i sâdıkla hükmedilebilir.

Elhâsıl: Birinci Söz'de denildiği ve isbat edildiği gibi; her şey “Bismillâh” der. İşte bütün mevcudat gibi her bir zerre ve zerrâtın her bir tâifesi ve mahsus her bir cemaati, lisân-ı hâl ile “Bismillâh” der, hareket eder.¹

Evet, geçmiş üç nokta sırrıyla; her bir zerre, mebd-i hareketinde lisân-ı hâl ile بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ² der. Yâni: “Ben, Allah'ın nâmıyla, hesabıyla, ismiyle, izniyle, kuvvetiyle hareket ediyorum.” Sonra netice-i hareketinde, her bir masnû gibi her bir zerre, her bir tâifesi, lisân-ı hâl ile

(Hâşiye-3) Çünkü: Bilmüşâhede gayet cevâdâne bir faaliyetle şu âlem-i kesif ve süflide pek kesretle nur-ı hayatı serpmek ve iş'al etmek, hattâ en hasis maddelerde ve teaffün etmiş cisimlerde kesretle taze bir nur-i hayatı ışıktandırmak, o kesif ve hasis maddeleri nur-i hayatla letâfetlendirmek, cilâlandırmak sarahate yakın işaret ediyor ki: Gayet latif, ulvî, nazif, hayatdâr diğer bir âlemin hesabına şu kesif, câmid âlemi; zerrâtın hareketiyle, hayatın nuruyla cilâlandırıyor, eritiyor, güzelleştiriyor. Güya latif bir âleme gitmek için, zinetlendiriyor. İşte beşer haşrını aklına sığdıramayan dar akıllı adamlar, Kur'ân'ın nuruyla rasad etseler görecekler ki: Bütün zerrâtı bir ordu gibi haşredecek kadar muhit bir “Kanun-i Kayyûmiyet” görünüyor, bilmüşâhede tasarruf ediyor.

¹ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/44.

² “Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla.” (Fâtîha sûresi, 1/1)

İsm-i A'zam: Duaların kabulüne vesile olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce ismi
Tecelli-i âzam: Cenab-ı Hakk'ın en büyük ismiyle muamelede bulunması, eşyada tasarruf etmesi
Tahavvûlât-ı zerrât: En küçük zerrelere bir hâlden başka hâle dönüşmesi
Âlî: Yüksek, yüce
Evâmîr-i tekviniye: Yaratılışla ilgili ilâhî kanunlar
Mîzân-ı ilmî: İlmî ölçü
Cevelân: Dolaşma, gezme
Bilmüşâhede: Görecek
Cevâdâne: Cömertce
Âlem-i kesif: Yoğun âlem, katı âlem

Süflî: Aşağı, alçak, âdi
Nur-ı hayat: Hayat nuru
İş'al: Yakma. **Hasis:** Değersiz
Teaffün: Kötü koku yayma, çürü-yerek veya bozularak kokuşma
Kesretle: Çoklukla, çok bir şekilde
Kesif: Şeffaf olmayan, yoğun
Letâfet: İncelik, güzellik
Sarahat: Açıklık
Latif: Güzel, hoş. **Ulvî:** Yüce
Nazif: Temiz, pak, hoş
Hayatdâr: Canlı
Câmid: Cansız, donuk
Rasad: Gözetlemek
Muhît: Geniş, kapsamlı, engin
Tasarruf: İdare etmek, yönetmek

Kanun-i Kayyûmiyet: Her varlığın yaşatma, ayakta tutma ve idare etme kanunu
Zihayat: Hayat sahibi, canlı
Seyyah: Yolcu, gezici
Misafirhane-i terbiye: Eğitim ve öğretim misafirhanesi
Hads-i sâdık: Doğru olan sezgi
Zihayat: Hayat sahibi, canlı
Seyyah: Yolcu, gezici
Misafirhane-i terbiye: Eğitim ve öğretim misafirhanesi
Hads-i sâdık: Doğru olan sezgi
Rasat: Zerreler
Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ortaya koyduğu durum

¹ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ der ki, bir kaside-i medhiye hükmünde olan san'atlı bir mahlûkun nakşında, kudretin küçük bir kalem ucu hükmünde kendini gösterir. Belki her biri; mânevî, Rabbânî, muazzam, hadsiz başlı bir fonografin birer plâğı hükmünde olan masnûların üstünde dönen ve tahmîdât-ı rabbânîye kasideleriyle o masnûatı konuşturan ve tesbihât-ı ilâhiye neşidelerini okutturan birer iğne başı sûretinde kendini gösteriyorlar.

دَعَوِيْهُمْ فِيْهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيْهَا سَلَامٌ

وَآخِرُ دَعَوِيْهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ³

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ⁴

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَاةً تَكُونُ لَكَ رِضَاءٌ وَلِحَقِّهِ أَدَاءٌ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ

وَسَلَامٌ وَسَلَامٌ وَسَلَامٌ دَيْنَنَا آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ ⁵

* * *

¹ "Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah'adır." (Fâtiha sûresi, 1/2)

² "Onların orada duaları, 'Sübhanısın Allahım! Her türlü noksandan münezzeh ve yücesin!' demek, birbirlerine iyi dilek ve temennileri ise hep 'Selâm!' dir. Duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

³ (Melekler:) 'Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz Âlîm ve Hakîm olan ancak Sensin.' (dediler)." (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ "Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab Sensin Sen!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

⁵ "Allahım! Efendimiz Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), O'nun Âl'ine, Ashabına ve kardeşlerine Senin için hoşnutluk ve O'nun için de hakkı eda olacak bir rahmet ve selâm eyle. Bizi ve dinimizi selâmette kıl. Dua-mızı kabul et ey âlemlerin Rabbi!"

Mebde'-i hareket: Hareketin başlangıcı

Netice-i hareket: Hareketin neticesi

Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ortaya koyduğu durum

Masnû: Sanat eseri, mahluk

Kaside-i medhiye: Övgü kasidesi

Mahlûk: Yaratık

Tahmîdât-ı Rabbânîye: Cenab-ı Hakk'a hamdetmeler, şükretmeler

Masnûat: Eserler, sanatlı yapılan şeyler. **Fonoğraf:** Gramofon

Tesbihât-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ı tesbih etmek, anmak

Neşide: Nağme, ezgi, marş

Otuz Birinci Söz

Mi'râc-ı Nebevî'ye Bairdir (aleyhissalâtü vesselâm)

İHTAR: Mi'râc meselesi, erkân-ı îmâniyenin usûlünden sonra terettüb eden bir neticedir. Ve erkân-ı îmâniyenin nurlarından meded alan bir nurdur. Erkân-ı îmâniyeyi kabul etmeyen dinsiz mühlidlere karşı elbette bizzât isbat edilmez. Çünkü; Allah'ı bilmeyen, Peygamber'i tanımayan ve melâikeyi kabul etmeyen veya semâvâtın vücûdunu inkâr eden adamlara Mi'râc'dan bahsedilmez. Evvelâ o erkânı isbat etmek lâzım geliyor. Öyle ise biz, Mi'râc'da istib'ad ile vesveseye düşen bir mü'mini muhatab ittihaz ederek, ona karşı serd-i kelâm edip ara sıra makam-ı istima'da olan mühlidi nazara alıp serd-i kelâm edeceğiz. Bâzı sözlerde hakikat-i Mi'râc'ın bir kısım lem'aları zikredilmişti. İhvanlarıminın ısrarı ile ayrı ayrı o lem'aları hakikatın aslıyla birleştirmek ve kemâlât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) cemâline birden bir âyine yapmak için, inâyeti Allah'tan istedik.

Mi'râc: Peygamber Efendimiz'in Recep ayının 27. gecesinde Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna ruhen, cismen çıkması mu'cizesi ki bir anda meydana gelmiştir

Erkân-ı îmaniye: İmanın rükünleri, iman esasları

Terettüp etmek: Bina edilmek, sonuç olarak bir şeyin peşinden gelmek

Meded alan: Yardım alan, destek alan

Mühlidler: Allah'ı (c.c.) inkâr edenler, dinsizler

Usûl: Asıllar, esaslar

Semâvât: Gökler, yedi kat gök

Vücudunu: Varlığını

İnkâr etmek: Reddetme, tanıma, kabul etmeme

İstib'ad etmek: İhtimal vermemek, akla uzak görmek

Vesvese: Şüphe, vehim, kuruntu

Muhatab ittihaz etmek: Muhatab saymak

Makam-ı istima: Dinleme konusu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak

Nazara almak: Dikkate almak, göz önünde bulundurmak

Serd-i kelâm: Güzel bir şekilde ifade etmek, söz söylemek

Hakikat-i Mi'râc: Mi'râc'ın gerçek mahiyeti

Lem'alar: Parıltılar

İhvan: Kardeşler, sadık arkadaşlar

Kemâlât-ı Ahmediye: Hz. Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) ait faziletler

Cemâl: Güzellik. **Âyine:** Ayna

İnâyet: Yardım, lütuf

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 مُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي
 بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ¹

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى • عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى • ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى • وَهُوَ بِالْأُفُقِ
 الْأَعْلَى • ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى • فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى • فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى •
 مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى • أَفَتُمَارُونَهُ عَلَى مَا يَرَى • وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى • عِنْدَ
 سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى • عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى • إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى • مَا زَاغَ الْبَصَرُ
 وَمَا طَعَى • لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى²

Evvelki âyet-i azîmenin azîm hazinesinden yalnız ³نه zamîrinde bir düstûr-u belâgata istinad eden iki remzin meselemize münasebeti olduğu için, i'câz bahsinde beyân edildiği üzere yazacağız.

İşte Kur'an-ı Hakîm, Habib-i Ekrem'in (aleyhi efdalüsselâti ve ekmeüsselâm) 'ın

1 “Bir gece, kendisine bâzı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed'i, Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren O Zât'ın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

2 “O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir. (O, zamirinden maksad, birçok müfessire göre Kur'an'dır. Hz. Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) İslâm tebliği, Kur'an'ı açıklama niteliği taşıyan sözlerinin hepsi vahiy kaynaklıdır.) • Onu kendisine pek güçlü ve kuvvetli, o üstün akıl ve kemâl sahibi Melek, Cebrâil öğretti. • Melek, kendi aslî sûretine girip doğruldu. İşte o zaman kendisi en yüce ufukta idi. • Sonra o yaklaştı ve iyice sarktı. • Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı. • O da kuluna vahyetmek istediği her şeyi vahyetti. • Gözlerinin gördüğünü kalbi yalan saymadı. • Şimdi siz kalkmış da onun gördükleri hakkında şüphe edip kendisiyle münakaşa mı ediyorsunuz? • Onun bir başka inişini Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında görmüştü. (Hz. Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Cibril'i ikinci defa görmesine işaret. Bu seferinde onu aslî sûretindeki azametle görmüştü. Sidretü'l-Müntehâ, Hz. Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) miraç gecesinde gösterilen, hilkatın aldığı son şekli gösteren, emir âleminin sonundaki “şeceretu'l-kevn” yâni yaratılış, kâinat ağacıdır. Başka izahlar arasında, en kuvvetlisi bu görünüyor.) • Me'vâ cennet'i de onun yanındadır. • O dem ki Sidre'yi bir feyiz sarıyor, sardıkça sarıyordu... • Peygamber'in gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da. (Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Rabbinde o kadar yönelmişti ki gök melekûtunda temaşa ettiği sayısız güzellikleri onu meşgul etmedi.) • Vallahi gördü, hem de Rabbinin âyetlerinden en büyüğünü gördü.” (Necm sûresi, 53/4-18)

3 “Gerçekten O..” (İsrâ sûresi, 17/1)

Âyet-i azîme: Mühim, büyük âyet

Azîm: Büyük. **Remz:** İşaret

Düstûr-i belâgat: Belâgat kaidesi

İstinad eden: Dayanan

i'câz: İnsanları âciz bırakma, hay-

rete düşürme, mu'cize gösterme

Bahs: Konu. Bir mevzu hakkında

tafsilat, açıklama

Beyân: Açıklama, ifade

Mi'râc'ının mebde'i olan, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya olan seyrânını zikrettikten sonra ¹ *إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ* der. Ve şu kelâm ile Sûre-i

² *وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ* 'da işaret olunan münteha-yi Mi'râc'a remzeden ³ *إِنَّهُ* 'deki zamir, ya Cenâb-ı Hakk'a râci'dir veyahut Peygamberedir (aleyhissalâtü vesselâm).

Peygambere göre olsa, kanun-i belâğat ve münasebet-i siyâk-i kelâm şöyle ifade ediyor ki: Bu seyahat-i cüz'iyede bir seyr-i umumî ve bir urûc-i küllî var ki; tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı kavseyn'e kadar merâtib-i külliye-i esmâiyede gözüne, kulağına tesadüf eden âyât-ı rabbâniye'yi ve acâib-i san'at-ı ilâhiye'yi işitmiş, görmüştür, der. O küçük cüz'i seyahati hem küllî, hem mahşer-i acâib bir seyahatin anahtarı hükmünde gösteriyor.

Eğer zamir, Cenâb-ı Hakk'a raci' olsa, şöyle oluyor ki: Bir abdini bir seyahatte huzuruna dâvet edip, bir vazife ile tavzif etmek için, Mescid-i Haram'dan mecma-i enbiyâ olan Mescid-i Aksâ'ya gönderip, ⁴ enbiyâlarla görüştürüp, bütün enbiyâların usûl-i dinlerine vâris-i mutlak olduğunu gösterdikten sonra, tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı kavseyn'e kadar mülk ve melekûtunda gezdirdi.⁵

¹ "...Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur." (İsrâ sûresi, 17/1)

² "Kayan Yıldıza yemin olsun ki." (Necm sûresi, 53/1)

³ "... Gerçekten O..." (İsrâ sûresi, 17/1)

⁴ el-Bezzâr, *el-Müsne'd* 5/15; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 10/69; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/648; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/3; el-Makdisî, *Fedâilü Beyti'l-Makdis* s.58.

⁵ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1; Necm sûresi, 53/4-18; İbn Kesir, *el-Bidâye* 3/109-118; es-Süheylî, *er-Ravdu'l-ünf* 2/191-194.

Seyrân: Gezme, gezinme

Zikretmek: Anmak, hatırlamak

Kelâm: Cenâb-ı Hakkın sözü

Münteha-yi Mi'râc: Mi'râc'ın son noktası, sınırı

Remzeden: İşaret eden. **Raci':** Ait

Kanun-i belâğat: Belâğat kaidesi

Münasebet-i siyâk-i kelâm: Söz gelişindeki uyum

Seyahat-i cüz'îye: Küçük yolculuk

Seyr-i umumî: Genel ve kapsamlı gezinti, yolculuk

Urûc-i küllî: Bütün semâları kapsayan yükseliş, çıkış

Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Mîraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası

Sidretü'l-Müntehâ: Hz.Peygamber Efendimiz'e (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) mîraç gecesinde gösterilen, hilâkatın aldığı son şekli gösteren yaratılış ağacı

Merâtib-i külliye-i esmâiy: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin küllî mertebeleri

Âyât-ı Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'a ait âyetler, mu'cizeler
Acâib-i san'at-ı ilâhiye: Allah'ın (c.c.) insanlarda hayranlık uyandıran sanatları

Cüz'î: Bütüne ait küçük parça

Külli: Genel, bütün her şeyi içine alan. **Abd:** Kul

Mahşer: Haşır meydanı. Kıyamet-ten sonra insanların tekrar dirilip toplanacağı yer

Tavzif etmek: Görevlendirmek

Mahşer-i acâib: Herkesi hayrette

bırakan şeylerin toplandıkları yer

Mescid-i Haram: Mekke-i Mükerrreme'de bulunan ve içinde Kâbe'nin yer aldığı mukaddes mescid

Mecma-yi Enbiyâ: Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) toplandığı mekân

Mescid-i Aksâ: Kudüs'te bulunan ve Müslümanların ilk kibleğâhı olan mescid

Enbiyâ: Peygamberler (aleyhimüsselâm)

Usûl-i dinleri: Dinlerinin esasları

Vâris-i mutlak: Yegâne tek varis

Mülk: Allah'ın (c.c.) hâkimiyetinin ortaya çıktığı kâinat

Melekût: Allah'ın (c.c.) hâkimiyetinin en yüksek şekilde ortaya çıktığı kâinatın iç yüzü

İşte çendan, o bir abddir ve o seyahat, bir mi'râc-ı cüz'îdir. Fakat, bu abdin, bütün kâinata taalluk eden bir emanet beraberindedir. Hem şu kâinatın rengini değiştirecek bir nur beraberdir. Hem saadet-i ebediyenin kapısını açacak bir anahtar beraber olduğu için, Cenâb-ı Hak kendini "Bütün eşyayı iştir ve görür."¹ sıfatıyla tavsif eder. Tâ o emanet, o nur, o anahtarın cihan-şümûl ve muhît ve umum kâinata âmm ve bütün mahlûkata şâmil hikmetlerini göstersiz.²

Bu sır-ı azîmin "Dört Esas"ı var.

- **Birincisi:** Mi'râc'ın sır-ı lüzumu nedir?
- **İkincisi:** Hakikat-i Mi'râc nedir?
- **Üçüncüsü:** Hikmet-i Mi'râc nedir?
- **Dördüncüsü:** Mi'râc'ın semerât ve fâidesi nedir?

Birinci Esas

Mi'râc'ın sır-ı lüzumu

Meselâ *deniliyor ki:* "Cenâb-ı Hak ³ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ 'dir. Her şeye, her şeyden daha yakındır. Cisimden, mekândan münezzehtir.⁴ Her veli, kalbi içinde onunla görüşebilir.⁵ Neden dolayı velâyet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) Mi'râc gibi uzun bir seyahatın neticesinden sonra, her velinin kendi kalbinde muvaffak olduğu münâcâta muvaffak oluyor?"

¹ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1.

² Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1.

³ "(Biz) insana şah damarından daha yakınız." (Kaf sûresi, 50/16)

⁴ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/43; Enbiyâ sûresi, 21/22.

⁵ Bkz.: el-Cürcâni, *et-Ta'rîfât* 1/76.

Mi'râc-ı cüz'î: Küçük mi'râc
Taalluk eden: İlgiyi olan. Ait olan
Saadet-i ebediye: Ebedi mutluluk
Tavsif etmek: Vasıflandırmak, nitelendirmek. **Âmm:** Genel
Cihan-şümûl: Evrensel
Muhit: Evreni içine alan
Mahlûkat: Yaratılmışlar
Şâmil: Kaplayan, içine alan
Sırr-ı lüzumu: Lüzumunun sırrı, niçin lüzumlu olduğu

Hakikat-i Mi'râc: Mi'râc'ın gerçek mahiyeti
Sırr-ı azîm: Büyük sır
Hikmet-i Mi'râc: Mi'râc'ın meydana geliş hikmeti. **Fâide:** Fayda
Semerât: Meyveler, neticeler
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak, kusursuz, mükemmel olan
Velâyet-i Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) velâyeti, kulluğuyla ulaştığı yakınlık

Veli: Hak dostu, hak eri; dostluk hisleriyle Allah'a yönelen ve O'nun tarafından dostluk muamelesi gören ermiş insan demektir
Kalb: Şuur, idrak, ihtisas, akıl ve irade gücünün de merkezi de olan kalb, rûhânî bir latifedir. Ruh bu latifenin esası ve bânîsini, biyolojik ruh da bineğidir
Muvaffak olmak: Ulaşmak, başarmak. **Münâcât:** Yakarış, sessizce, içten içe duâ etme

Elcevap: Şu sırr-ı gâmızı “iki temsîl” ile fehme takrib ediyoruz. On İkinci Söz’ün sırr-ı i’câz-ı Kur’ân ve sırr-ı Mi’râc hakkında olan şu iki temsîli dinle:

Birinci Temsîl

Bir sultanın iki çeşit mükâlemesi, sohbeti, görüşmesi vardır. İki tarzda hitâbı, iltifâtı vardır. **Birisi:** Âmi bir raiyetiyle cüz’î bir iş için, hususî bir hâce-te dâir, has bir telefonla sohbet etmektir. **Diğeri:** Saltanat-ı uzmâ unvanı ile ve hilâfet-i kübrâ nâmıyla ve hâkimiyet-i âmme haysiyetiyle ve evâmirini et-rafa neşir ve teşhir maksadıyla, o işlerle alâkadar bir elçisiyle veya o evâmîr ile münasebetdar büyük bir memuru ile konuşmaktır, sohbet etmektir. Ve haşmetini izhar eden ulvî bir fermanla bir mükâlemedir.

İşte **وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى**¹ şu temsîl gibi: Şu kâinat Hâlık’ının ve Mâlikü’l-mülk ve’l-melekût’un ve Hâkim-i Ezel ve Ebed’in iki tarzda mükâlemesi, sohbeti, iltifâtı vardır. Birisi cüz’î ve has, diğeri küllî ve âmm... İşte Mi’râc, velâyet-i Ahmedîye’nin (aleyhissalâtu vesselâm) bütün velâyâtın fevkinde bir külliyyet, bir ulviyyet sûretinde bir tezahürüdür ki; bütün kâinatın Rabbi ismiyle, bütün mev-cudatın Hâlık’ı unvanıyla Cenâb-ı Hakk’ın sohbetine ve münâcâtına müşer-refiyettir.

¹ “En yüce sıfatlar ise Allah’a aittir.” (Nahl sûresi, 16/60)

Sırr-ı gâmuz: Kapalı, çözülmesi çetin sır

Sırr-ı i’câz-ı Kur’ân: Kur’ân’ın mu’cizeliğinin sırrı

Temsil: Benzetme, örnek

Fehm: Anlayış, kavrayış

Takrib etmek: Yaklaştırmak

Sırr-ı Mi’râc: Mi’râc’ın sırrı

Sultan: Hâkimiyet sahibi padişah

Mükâleme: Karşılıklı konuşma,

Sohbet: Görüşüp konuşma

Hitâb: Bir şahsa veya topluluğa söz söyleme

İltifat: Değer vermek, gönül almak

Âmi: Halktan, sıradan herhangi biri

Raiyet: Halk, yönetilenler

Cüz’î: Küçük, mühim olmayan, pek az

Hususî: Genel olmayan, özel

Hâcet: İhtiyaç. **Has:** Özel

Saltanat-ı uzmâ: Her şeyi kapsayan hâkimiyet ve kudret

Unvan: San, makam

Hilâfet-i kübrâ: Yeryüzü halifelîği, yöneticiliği

Nâm: İsim, ün şân

Hâkimiyet-i âmme: Geneli kapsayan hükümrânlık, egemenlik

Haysiyet: Şeref, itibar

Evâmîr: Emirler

Neşir: Yayma

Teşhir: Sergileme, gösterme, duyurma

Alâkadar: İlgili, ilişkili

Elçî: Peygamber

Münasebetdar: Alâkalı

Haşmet: Büyüklük ve heybet

İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek

Ulûf: Yüce. **Ferman:** Buyruk

Kâinat Hâlık’ı: Kâinatın yaratıcısı Allah (c.c)

Mâlikü’l-Mülk ve’l-Melekût: Görünen ve görünmeyen âlemlerin yegâne sahibi Allah (c.c.)

İltifat: Değer vermek, gönül almak

Hâkim-i Ezel ve Ebed: Ezel ve ebedden beri hükümrân olan Allah (c.c.)

Cüz’î: Küçük, mühim olmayan, pek az. **Has:** Ait, mahsus, özel

Külli: Genel, bütün her şeyi içine alan. **Âmm:** Bütünü kaplayan

Velâyet-i Ahmedîye: Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) velâyeti, kulluğuyla ulaştığı yakınlık

Velâyât: Çeşitli velilik makamları, **Fevkinde:** Üstünde, üst derecede

Külliyyet: Küllilik, genel ve kapsamlı olma

Ulviyyet: Yücelik, yükseklik

Sûret: Şekil, tarz, görünüş

Tezahür: Ortaya çıkmak, görünmek

Kâinatın Rabbi: Varlıkların Rabbi

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Münâcât: Yakarış, sessizce, içten içe duâ etme

Müşerrefiyet: Şereflenme hâli

İkinci Temsîl

Bir adam elindeki bir âyineyi Güneş'e karşı tutar. O âyine kendi miktarınca bir ışık ve yedi rengi hâvi bir ziyâyı, bir aksi, Şems'den alır. Onun nisbetinde Güneş'le münasebetdar olur, sohbet eder. Ve o ışıklı âyineyi karanlıklı hânesine veya dam altındaki küçük, hususî bağına tevcih etse; Güneş'in kıymeti nisbetinde değil, belki o âyinenin kabiliyeti miktarınca istifade edebilir. Diğerisi ise âyineyi bırakır, doğrudan doğruya Güneş'e karşı çıkar, haşmetini görür, azametini anlar. Sonra pek yüksek bir dağa çıkar, Güneş'in pek geniş şâşaa-yi saltanatını görür ve bizzât perdesiz onunla görüşür. Sonra döner, hânesinden veya bağının damından geniş pencereler açar, gökteki Güneş'e karşı yollar yapar, hakikî Güneş'in daimî ziyâsı ile sohbet eder, konuşur. Ve böylece minnetdarâne bir sohbet edebilir ve diyebilir: "Ey yeryüzünü ışıyla yaldızlayan ve zeminin vechini ve bütün çiçeklerin yüzlerini güldüren dünya güzeli, gök nazdârı olan nâzenin Güneş!.. Onlar gibi benim hâneciğimi, bahçeciğimi ısındırdın ve ışıkladırdın, bütün dünyayı ışıkladırdığın ve yeryüzünü ısındırdığın gibi." Halbuki evvelki âyine sahibi böyle diyemez. O âyine kaydı altında Güneş'in aksi ise, âsârı mahduddur, o kayda göredir.

İşte Şems-i Ezel ve Ebed Sultanı olan Zât-ı Ehad ve Samed'in tecellisi, mahiyet-i insâniyeye hadsiz merâtibi tazammun eden iki sûretle tezahür eder:

•**Birincisi:** Âyine-i kalbe uzanan bir nisbet-i rabbâniye ile bir tezahürdür ki; herkes istidadına ve tayy-ı merâtibde seyr u sülûküne, esmâ ve sıfâtın

Temsil: Örnek, benzetme

Hâvi: İhtiva eden, içine alan, kapsayan.

Âyine: Ayna

Ziyâ: Işık.

Şems: Güneş

Münasebetdar: Alâkalı, ilgili

Hâne: Ev, mesken

Dam: Küçük ev

Tevcih etmek: Yöneltmek

Kabiliyet: Kapasite, kabul etmeye gücü olma

İstifade etmek: Yararlanmak, faydalanmak

Azamet: Büyüklük, ululuk, yücelik

Şâşaa-yi saltanat: Her şeyi kapsayan hâkimiyet ve kudretin parıltısı

Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi

Minnetdarâne: İyiliğe karşı kendisini borçlu ve mahcup sayma

Daimî: Sürekli, devamlı, devam ede gelen

Zeminin vechi: Yeryüzü

Nazdâr: Nazlı

Nâzenin: Narin, nazik

Âyine: Ayna

Âsâr: Eserler, izler, alâmetler

Mahdud: Sınırlı

Şems-i Ezel: Ezelî Güneş Allah (c.c.)

Ebed Sultanı: Ezelin hâkimiyetini elinde bulunduran Allah (c.c.)

Zât-ı Ehad ve Samed: Tek olan ve her şey kendisine muhtaç bulunduğu hâlde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah (c.c.)

Tecelli: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin varlıklarda ortaya çıkması

Hadsiz: Sınırsız

Mahiyet-i insaniye: İnsanın mahiyeti, asıl kimliği

Merâtib: Mertebeler, dereceler, seviyeler

Tazammun etmek: İçermek, içine almak.

Sûret: Şekil

Tezahür etmek: Ortaya çıkmak, görünmek

Âyine-i kalb: Kalb aynası

Nisbet-i Rabbâniye: İlâhî bağ

İstidad: Kabiliyet, kapasite

Tayy-ı merâtib: Mertebeleri bir anda aşmak, atlamak

Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk

Esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri

Sıfât: Cenâb-ı Hakk'ın sıfatları

tecelliâtına nisbeten cüz'î ve küllî o Şems-i Ezeli'nin nuruna ve sohbetine ve münâcâtına mazhariyeti var. Galib-i esmâ ve sıfâtın zılâlinde giden velâyetlerin derecâtı bu kısımdan ileri gelir.

•**İkincisi:** İnsanın câmiyeti ve şecere-i kâinatın en münevver meyvesi olduğundan, bütün kâinatta cilveleri tezahür eden Esmâ-yi Hüsnâ'yı, birden âyine-i ruhunda gösterebilmesi cihetiyle Cenâb-ı Hak, tecelli-i Zât'ıyla ve Esmâ-yi Hüsnâ'nın a'zamî mertebede, nev'-i insanın mânen en a'zam bir ferde, tecelli-i a'zam tezahür eder ki; bu tezahür ve tecelli, Mi'râc-ı Ahmedî (aleyhissalâtü vesselâm) sırrıdır ki; O'nun velâyeti, risâletine mebde' olur. Velâyet ki; zıllıdan geçer, ikinci temsilin birinci adamına benzer. Risâlette zıll yoktur, doğrudan doğruya Zât-ı Zülcelâl'in ehadiyetine bakar, ikinci temsilin ikinci adamına benzer. Mi'râc ise, velâyet-i Ahmedîye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) kerâmet-i kübrâsı, hem mertebe-i ulyâsı olduğundan, risâlet mertebesine inkılâb etmiş. Mi'râc'ın batını velâyetdir, halktan Hakk'a gitmiş. Zâhir-i Mi'râc risâlet-tir, Hak'tan halka geliyor. Velâyet, kurbiyet merâtibinde sülûktur. Çok merâtibin tayyına ve bir derece zamâna muhtaçtır. Nur-i a'zam olan risâlet ise, akrebiyet-i ilâhiye'nin inkişâfı sırrına bakar ki, bir ân-ı seyyâle kâfidir. Onun için hadîste denilmiş: "Bir anda dönmüş gelmiş."¹

¹ Efendimizin (aleyhissalâtü vesselâm) bir anda Mi'râc'tan döndüğüne dair bkz.: es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/272; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ* s.166; Aliyülkârî, *Şerhu's-Şifâ* 1/409.

Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatlarının kâinattaki icraatları, eserleri

Cüz'î: Bütüne ait küçük parça

Şems-i Ezeli: Ezeli Güneş Allah (c.c.). **Küllî:** Genel, kapsamlı

Münâcât: Yakarış, sessizce, içten içe duâ etme

Mazhariyet: Nail olma, elde etme

Galib-i esmâ ve sıfât: İsim ve sıfatların öne çıkması

Velâyet: Velilik, Allah ile kul arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk

Derecât: Dereceler, makamlar

Câmiyeti: İstidatlarının kapsamlı olması, çok şeylerle ilgili olması

Şecere-i kâinat: Ağacın gelişmesi tarzında bir süreç izleyen kâinat ağacı. **Münevver:** Nurlanmış

Kâinat: Yaratılmışlar, varlıklar

Cilveler: Tecelliler, yansımalar, görünmeler

Tezahür etmek: Ortaya çıkmak, görünmek

Esmâ-yi Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri

Âyine-i ruh: Ruh aynası

Tecelli-i Zât: Hiçbir sığara bürünmeden doğrudan doğruya Allah'tan (c.c.) gelen tecelli

Nev'-i insan: İnsanlık, insan türü, insan cinsi. **A'zamî:** En büyük

Mânen: Mânevî bakımdan

A'zam: En büyük. **Ferd:** Bir tek

Tecelli-i a'zam: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatlarının eşyada görünmesi ve icraatı

Mi'râc-ı Ahmedî: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Recep ayının 27. gecesinde Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna ruhen, cismen (velâyetle) çıkması mu'cizesi ki bir anda meydana gelmiştir

Velâyet: Velilik, Allah dostluğu

Zill: Gölge

Temsil: Benzetme, örnek

Risâlet: Peygamberlik, elçilik

Zât-ı Zülcelâl: Cenâb-ı Hakk'ın kendisi. **Mebde':** Başlangıç

Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden, görünen birliği

Velâyet-i Ahmedîye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) velâyeti

Kerâmet-i kübrâ: Büyük kerâmet

Kerâmet: Allah dostlarının ihtiyaçları anında Cenâb-ı Hakk'ın lüt-fuyla gösterdikleri harikâlâde hâl

Mertebe-i ulyâ: Yüksek derece

İnkılâb etmek: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme

Bâtın: Açık olmayan, iç, dâhil, görünmeyen. **Zâhir-i Mi'râc:** Mi'râc'ın görünen yüzü, dışı

Kurbiyet: Allah'a (c.c.) yakınlık

Merâtib: Mertebeler, dereceler, seviyeler. **Sülûk:** Yola girme, yol tutma, terakki etme

Tay: Mesafeyi kısaltma, aşma

Nur-i a'zam: En büyük nur

Akrebiyet-i ilâhiye: Cenâb-ı Allah'ın kuluna şahdamarından bile daha yakın olması, yakınlığının ileri derecesi

İnkişâf: Açılma, meydana çıkma, görünme

Ân-ı seyyâle: Gelip geçici pek az bir zaman. **Kâfi:** Yeterli

Hadîs: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) söylediklerini veya yaptığı davranışlarını ifade eden kutlu sözler

Şimdi makam-ı istima'da bulunan mülhide deriz ki: Madem bu kâinat, gayet muntazam bir memleket, gayet muhteşem bir şehir, gayet müzeyyen bir saray hükmündedir; elbette onun bir Hâkim'i, bir Mâlik'i, bir ustası vardır. Madem böyle haşmetli bir Mâlik-i Zülcelâl, bir Hâkim-i Zülkemâl, bir Sâni'-i Zülcemâl vardır. Hem madem umum o âleme, o memlekete, o şehre, o saraya alâkadarlık gösteren ve havâs ve duygularıyla umumuna münasebetdar ve nazarı küllî olan bir insan vardır; elbette o Sâni'-i Muhteşem, o küllî nazarlı ve umumî şuûrlu olan insan ile ulvî, a'zamî bir münasebeti buluncaktır ve ona kudsi bir hitâbı ve âlî bir teveccühü olacaktır.

Hem madem Âdem (aleyhisselâm)'dan şimdiye kadar şu münasebete mazhar olanların içinde âsârının şehâdetiyle, yâni küre-i arz'ın nısfını ve nev'-i beşerin humsunu daire-i tasarrufuna aldığı ve kâinatın şekl-i mânevîsini değiştirdiği, ışıktırdığı gibi, en a'zamî bir mertebede o münasebeti Muhammed-i Arabî (sallallahü aleyhi ve sellem) göstermiştir. Öyle ise; o münasebetin en a'zamî bir mertebesinden ibaret olan Mi'râc, O'na elyak ve O'na evfaktır.

İkinci Esas

Hakikat-i Mi'râc nedir?

Elcevap: Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) merâtib-i kemâlâtta seyr u sülûkünden ibarettir. Yâni, Cenâb-ı Hakk'ın tertib-i mahlûkatta tecelli ettirdiği ayrı ayrı isim ve unvanlarla ve saltanat-ı rubûbiyetinde teşkil ettiği devâir-i tedbir ve îcadda ve o dairelerde birer arş-ı rubûbiyet ve birer merkez-i

Makam-ı istima': Dinleme konusu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak
Mülhid: Allah'ı (c.c.) inkâr eden, dinsiz
Müzeyyen: Süslü. **Mâlik:** Sahip
Mâlik-i Zülcelâl: Büyüklük sahibi Allah (c.c.)
Hâkim-i Zülkemâl: Bütün mükemmelliklere sahip olan Yüce Allah (c.c.)
Havas: Hasseler, duygular
Nazar: Bakma, bakış
Sâni'-i Muhteşem: İhtişam sahibi Yaradan Allah (c.c.)
Umumî: Genel. **Ulvî:** Yüce
Kudsi: Mukaddes
Hitâb: Bir şahsa veya topluğa söz söyleme

Âli: Yüce, yüksek
Teveccüh: Yönelme, sevgi, yakınlık
Mazhar olmak: Nail olmak, kavuşmak, şereflenmek
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Şehâdet: Şahidlik, tanıklık
Küre-i Arz: Yerküre
Nısf: Yarım
Nev'-i beşer: İnsanlık, insan türü
Hums: Beşte bir
Daire-i tasarruf: Etki alanı, idare etme sahası, kullanma sahası
Şekl-i mânevî: Mânevî biçim, mânevî durum
Elyak: En lâyık. **Evfak:** En uygun
Hakikat-i Mi'râc: Mi'râc'ın gerçek mahiyeti
Zât-ı Ahmediye: Peygamberimiz'in (s.a.s.) kendisi

Merâtib-i kemâlât: Fazilet mertebeleri
Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a etmek için çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk
Tertib-i mahlûkat: Yaratılmışların tanzim etme, düzene koyma ve sıralama
Tecelli ettirmek: Göstermek, aksettirmek
Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme
Saltanat-ı rubûbiyet: Rubûbiyetin hâkimiyeti
Teşkil etmek: Oluşturmak
Devâir-i tedbir: Yönetim alanları
İcad: Varetmek, yaratmak
Arş-ı rubûbiyet: Rubûbiyet makamı

tasarrufa medâr olan bir semâ tabakasında gösterdiği âsâr-ı rubûbiyeti, birer birer o abd-i mahsusa göstermekle, o abdi, hem bütün kemâlât-ı insânîyeyi câmi', hem bütün tecelliyât-ı ilâhiye'ye mazhar, hem bütün tabakat-ı kâinata nâzır ve saltanat-ı rubûbiyet'in dellâli ve marziyyât-ı ilâhiye'nin mübelliği ve tılsım-ı kâinatın keşşafı yapmak için, Burak'a bindirip, berk gibi semâvâtı seyrettirip, kat'-ı merâtib ettirerek, Kamervârî menzilden menzile, daireden daireye rubûbiyet-i ilâhiye'yi temâşâ ettirip, o dairelerin semâvâtında makamları bulunan ve ihvanı olan enbiyâyı birer birer göstererek, tâ Kâb-ı kavseyn makamına çıkarmış, ehadiyet ile kelâmına ve ru'yetine mazhar kılmıştır.¹

Şu yüksek hakikate “iki temsîl” dürbünü ile bakılabilir.

Birincisi

Yirmi Dördüncü Söz'de izah edildiği gibi; nasıl ki bir padişahın kendi hükûmetinin dairelerinde ayrı ayrı unvanları ve raiyetinin tabakalarında başka başka nâm ve vasıfları ve saltanatının mertebelerinde çeşit çeşit isim ve alâmetleri vardır. Meselâ, adliye dairesinde hâkim-i âdil ve mülkiyede sultan ve askeriyede kumandan-ı a'zam ve ilmiyede halife ve hâkeza.. sâir isim ve unvanları bulunur. Her bir dairede birer mânevî tahtı hükmünde olan ma-

¹ Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/6; el-Makdisî, *el-Ehadisü'l-muhtâra* 6/258-259; İbn Kesir, *el-Bidâye* 3/109-118; es-Süheylî, *er-Ravdu'l-ünf* 2/191-194.

Merkez-i tasarruf: Yönetim merkezi

Medâr olmak: Sebep, vesile olmak

Semâ tabakası: Yedi kat semâdan biri. Gökyüzü

Âsâr-ı rubûbiyet: Rubûbiyet sıfatının eserleri

Abd-i mahsus: Seçilmiş, has kul

Kemâlât-ı insaniye: İnsanı erdemler

Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran

Tecelliyât-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatlarının varlıktaki icraatları, eserleri

Mazhar: Nâil olmak, erişmek, şereflenmek

Tabakat-ı kâinat: Kâinatın değişik katları, bölümleri

Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran

Marziyyât-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın nzasını kazandıran şeyler

Mübelliğ: Bildiren

Tılsım-ı kâinat: Kâinatın sırrı

Keşşaf: Keşfeden, ortaya çıkaran

Burak: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Mir'âc'a çıkarken bindiği binek

Berk: Şimşek

Semâvât: Gökler, yedi kat gök

Kat'-ı merâtib ettirmek: İlerletmek, yükseltmek

Kamervârî: Ay gibi

Menzil: Durak, konak

Rubûbiyet-i ilâhiye: Allah Teâlâ'nın kâinatı yaratıp yönetmesi

İhvan: Kardeşler, sadık arkadaşlar

Enbiyâ: Peygamberler

Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası

Ru'yet: Allah'ın (c.c.) cemâlini görme

Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden, görünen birliği

Kelâm: Cenâb-ı Hakk'ın sözü

Mazhar kılmak: Nâil etmek, şerefli kılmak

Temsil: Benzetme, örnek

İzah etmek: Açıklamak

Hükûmet: Devlet, yönetim

Unvanlar: Sanlar, makamlar

Raiyet: Halk, yönetilenler

Saltanat: Hâkimiyet ve kudret

Adliye: Adalet teşkilâtı

Hâkim-i âdil: Âdaletli hâkim

Mülkiye: Sivil idare teşkilâtı

Sultan: Hükümdar, iktidar sahibi

Kumandan-ı a'zam: Başkomutan

İlmiye: Eğitim ve öğretim teşkilâtı, bakanlığı

Halife: İlmî otorite

Hâkeza: Bunun gibi, yine böyle

Sâir: Diğer, başka

kam ve iskemlesi bulunur. O tek padişah, o saltanatın dairelerinde ve tabakat-ı hükûmetin mertebelerinde, bin isim ve unvana sahip olabilir. Birbiri içinde bin taht-ı saltanatı olabilir. Güya o hâkim, her bir dairede şahsiyet-i mâneviye haysiyetiyle ve telefonu ile mevcut ve hâzır bulunur, bilir. Ve her tabakada kanunuyla, nizamıyla, mümessiliyle görünür, görür. Ve her mertebede perde arkasında hükmüyle, ilmiyle, kuvvetiyle idare eder, bakar. Ve her bir dairenin başka bir merkezi, bir menzili vardır. Ahkâmları birbirinden ayrıdır, tabakatlari birbirinden başkadır. İşte böyle bir sultan, istediği bir zâtı, bütün o dairelerinde gezdirip, her daireye mahsus saltanat-ı şâhânesini ve evâmîr-i hâkîmanesini gösterip, daireden daireye, tabakadan tabakaya gezdirip, tâ huzuruna getirir. Sonra bütün o dairelere taalluk eden bâzı evâmîr-i umumiye-i külliye-yi ona tevdi eder, gönderir.

İşte bu misâl gibi; Ezel ve Ebed Sultanı olan Rabbü'l-âlemîn için, rubûbiyetinin mertebelerinde ayrı ayrı fakat birbirine bakar şe'n ve nâmları vardır. Ve ulûhiyetinin dairelerinde başka başka fakat birbiri içinde görünür isim ve alâmetleri vardır. Ve haşmetli icraatında ayrı ayrı fakat birbirine benzer tecelli ve cilveleri vardır. Ve kudretinin tasarrufatında başka başka, fakat birbirini ihsas eder unvanları vardır. Ve sıfatlarının tecelliyâtında başka başka, fakat birbirini gösterir mukaddes zuhuratı vardır. Ve ef'âlinin cilvelerinde çeşit çeşit, fakat birbirini ikmal eder tasarrufatı vardır. Ve rengârenk san'atında ve masnûatında çeşit çeşit, fakat birbirini temâşâ eder haşmetli rubûbiyeti vardır.

İşte şu sır-ı azîme binaen kâinatı hayret-fezâ acib bir tertib ile tanzim etmiş. En küçük tabakat-ı mahlûkattan olan zerrâtta tâ semâvâta ve semâvâtin birinci tabakasından tâ arş-ı a'zama kadar birbiri üstünde teşkilât var.

Mânevî: Ruhânî, mânâyâ ait olan, mâddî olmayan

Tabakat-ı hükûmet: Sivil idarenin muhtelif daireleri, bölümleri

Taht-ı saltanat: Hâkimiyet makamı, yönetim merkezi

Şahsiyet-i mâneviye: Hükmi şahsiyet

Haysiyetiyle: Cihetinden, bakımından. **Mümessil:** Temsilci

Ahkâm: Hükümler

Saltanat-ı şâhâne: Çok mükemmel hâkimiyet ve kudret

Evâmîr-i hâkîmane: Hükûmdar emirleri

Evâmîr-i umumiye-i külliye: Cenâb-ı Hakk'ın her yere ve her şeye ait genel emirleri

Tevdi etmek: Emanet etmek

Ezel ve Ebed Sultanı: Ezel ve ebed hükûmdarı Allah (c.c.)

Rabbü'l-âlemîn: Âlemlerin Rabbi

Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme. **Şe'n:** Durum, sıfat, işlev

Nâm: İsim, ün, şan

Ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'ın ibadet ve itaate lâyık tek varlık olması

Haşmetli: Büyük, heybetli

İcraat: İşler, faaliyetler

Tecelli: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kâinattaki görünmesi

Cilveler: Görünmeler, akisler, yansımalar. Allah'ın (c.c.) isimlerinin yansımaları

Tasarrufat: İşler, faaliyetler, bir şeyin sahibi olarak onu kullanma

İhsas etmek: Hissettirme

Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatlarının kâinattaki yansımaları, eserleri

Zuhurat: Devamlı yenilenen görüntüler. **Ef'âl:** Fiiller, işler

Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)

Sırr-ı azîm: Büyük sır

Hayret-fezâ: Hayret veren, şaşırtan

Acib: Hayret veren, dikkat çeken

Tabakat-ı mahlûkat: Varlık sınıfları. **Tertib:** Sıralama, düzen

Semâvât: Gökler, yedi kat gök

Arş-ı a'zam: Allah'ın (c.c.) yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. **Zerrât:** Zerreler, atomlar

Teşkilât: Kuruluş, organizasyon

Her bir semâ, bir ayrı âlemin damı ve rubûbiyet için bir arş ve tasarufat-ı ilâhiye için bir merkez hükmündedir. O dairelerde ve o tabakatta çendan ehadiyet itibariyle bütün esmâ bulunabilir. Bütün unvanlarla tecelli eder. Fakat nasıl ki adliyyede hâkim-i âdil unvanı asıldır, hâkimdir. Sair unvanlar orada onun emrine bakar, ona tâbidir. Öyle de, her bir tabakat-ı mahlûkatta, her bir semâda bir isim, bir unvan-ı ilâhî hâkimdir, sâir unvanlar da onun zımnındadır. Meselâ: İsm-i Kadîr'e mazhar Hazret-i İsâ (aleyhisselâm), hangi semâda Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ile görüştü ise; işte o semâ dairesinde Cenâb-ı Hak Kadîr unvanıyla bizzât orada mütecellidir. Meselâ: Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın makamı olan semâ dairesinde en ziyade hükümfermâ, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın mazhar olduğu "Mütekellim" unvanıdır ve hâkeza...

İşte Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) –çünkü; ism-i a'zam'a mazhardır¹ ve nübüvveti umumîdir² ve bütün esmâya mazhardır.³– elbette bütün devâir-i rubûbiyet'le alâkadardır. Elbette o dairelerde makam sahibi olan enbiyâlarla görüşmek ve umum tabakattan geçmek; hakikat-i Mi'râc'ı iktiza ediyor.

İkinci Temsîl

Nasıl ki bir sultanın unvanlarından olan "Kumandan-ı a'zam" unvanı, devâir-i askeriyyenin serasker dairesi gibi küllî ve geniş daireden tut, tâ onbaşı dairesi gibi cüz'î ve hususî her bir dairede bir zuhuru, bir cilvesi vardır. Meselâ; Bir nefer; o kumandanlık unvan-ı a'zamnın nümûnesini onbaşı

¹ İsm-i A'zam için bkz.: Ebû Dâvûd, *utr* 8; Tirmizi, *deavât* 64; İbn Mâce, *dua* 9; Müsned 6/461; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/683-686, 4/352; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf* 6/47; el-Beyhakî, *Şuabu'l-İman* 2/437.

² Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) nübüvvetinin umumiliği hakkında bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/107; Sebe' sûresi, 34/27; Saf sûresi, 61/9; Buhârî, *teyemmüm* 1, *salat* 56; Müslim, *mesacid* 3; Nesâî, *gusûl* 26; Dârimî, *salat* 111; Müsned 2/412; İbn Hibban, *es-Sahih* 14/311; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 9/5.

³ Nebiler Sultanı'nın (sallallahü aleyhi ve sellem) bütün Esmâ-yi ilâhiye'ye mazhar olduğuna dair bkz.: Kadî İyaz, *es-Şifâ* 1/235-246.

Semâ: Gök

Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi

Tasarrufat-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın icraatı, işleri

Çendan: Gerçi. **Tâbi:** Uyan

Unvan-ı ilâhî: Cenâb-ı Hakk'a ait isim, san.

Zımnında: İçinde

İsm-i Kadîr: Kadîr ismi

Mazhar: Görünme yeri, ayna

Bizzât: Kendisi

Mütecellî: Akseden, görünen

Hükümfermâ: Hüküm süren

Mütekellim: Kelâm-ı ezeliyyeyle söz söyleyen Cenâb-ı Hak

Zât-ı Ahmediye: Resûlullah'ın (s.a.s.) kendisi

İsm-i a'zam: Hadislerde, zikredildiğinde duaların kabul olduğu bildirilen Cenâb-ı Hakk'ın en yüce ismi

Umumî: Genel

Nübüvvet: Peygamberlik

Esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri

Devâir-i rubûbiyet: Rubûbiyet sahaları, daireleri

Tabakat: Tabakalar, dereceler

Hakikat-i Mi'râc: Mi'râc'ın gerçek mahiyeti

Temsil: Benzetme, örnek

Kumandan-ı a'zam: Başkomutan

Devâir-i askeriye: Askerî daireler

Serasker: Genelkurmay başkanı

Küllî: Genel, kapsamlı

şahsında görür, ona bakar, ondan emir alır. O nefer onbaşı olduğunda; çavuş dairesindeki kumandanlık dairesi nazarına çarpar, ona bakar. Sonra çavuş olsa, o vakit kumandanlık nümûnesini ve cilvesini mülâzım dairesinde görür. O makamda ona mahsus bir iskemle bulunur. Ve hâkezâ... Yüzbaşı, binbaşı, ferik, müşîr dairelerinden her birinde, dairelerin büyük ve küçük-lüğü nisbetinde o kumandanlık unvanını görür.

Şimdi bir neferi o kumandan-ı a'zam, bütün devâir-i askeriye taalluk edecek bir vazife ile tavgif etmek istese; bir müfettiş gibi her devâiri görüp ve görünecek bir makam vermek istese; elbette o kumandan-ı a'zam o neferi, onbaşı dairesinden tut, tâ daire-i a'zamına kadar birer birer gezdirecek; tâ görsün, görülsün. Sonra huzuruna kabul edip sohbetine müşerref ederek, nişan ve ferman verip taltif ederek, tâ geldiği yere kadar bir anda gönderir. Şu temsilde bir noktayı nazara almak lâzım ki: Padişah eğer âciz olmazsa – surî olduğu gibi, mânevî cihetinde de iktidarı olsa– o vakit ferik, müşîr, mülâzım gibi eşhası tevkil etmez, bizzat her yerde bulunur. Yalnız bâzı perdeler altında ve makam sahibi eşhasın arkasında, doğrudan doğruya emri o verir. Bâzı veliyy-i kâmil olan padişahlar; çok dairelerde, bâzı eşhas sûretinde icraatını yaptığı rivâyet edilir. Şu temsîl ile baktığımız hakikat ise; acz, onun içinde olmadığı için, doğrudan doğruya her bir dairede emir ve hüküm kumandan-ı a'zamdandır geliyor. Onun emriyle, irâdesiyle, kuvvetiyledir.

İşte şu temsîl gibi; Hâkim-i Arz ve semâvât, Emr-i ¹ كُنْ فَيَكُونُ 'e mâlik,

Âmir-i Mutlak olan Sultan-ı Ezeli ve Ebedî, tabakat-ı mahlûkatında cereyan eden ve kemâl-i itâat ve intizam ile imtisâl olunan, evâmîr ve kumandanlığı-nın şuûnatı ve zerrâtta seyyârata ve sinekten semâvâta kadar olan tabakat-ı

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mû’min sûresi, 40/68)

Unvan-ı a'zam: En büyük san, makam

Nümûne: Misal, örnek

Cilve: Tecelli, görüntü, yansıma

Mülâzım: Teğmen

Ferik: Korgeneral

Müşîr: Mareşal. **Nefer:** Er

Kumandan-ı a'zam: Başkomutan

Devâir-i askeriye: Askerî daireler

Taalluk etmek: İlgili olmak

Tavgif etmek: Vazifelendirmek

Devâir: Daireler

Daire-i a'zam: En büyük daire

Müşerref etmek: Şerefliendirmek

Nişan: Madalya

Ferman: Buyruk

Taltif etmek: Lütuf ve ihsanda bulunma. Ödüllendirme

Temsil: Benzetme, örnek

Surî: Görünüş

Mânevî: Ruhânî, mânâyâ ait olan,

mâddî olmayan

Eşhas: Şahıslar

İcraat: İşler, faaliyetler

İrade: Dilemesi

Hâkim-i Arz: Yeryüzünün hâkimi

Semâvât: Gökler, yedi kat gök

Mâlik: Sahip

Âmir-i Mutlak: Mutlak emir sahibi

Sultan-ı Ezeli ve Ebedî: Kâinatın ezeli ve ebedî mutlak hükümdarı Allah (c.c.)

Tabakat-ı mahlûkat: Mahlûkat bölümleri

Cereyan eden: Ola gelen. Hareket eden

Kemâl-i itâat: Tam itaat

İntizam: Düzen. **Evâmîr:** Emirler

İmtisâl: Emre uymak

Şuûnat: İşler, icraatlar

Zerrât: Zerreler, atomlar

Seyyârat: Gezegenler

mahlûkat ve tavâif-i mevcudatta küçük-büyük, cüz'-i küllî tabakatı ve tâifeleri ayrı ayrı, fakat birbirine bakar bir tarzda birer daire-i rubûbiyet, birer tabakaya hâkimiyet görünüyor. Şimdi, bütün kâinattaki makâsıd-ı ulyâ ve netâic-i uz mâyı anlayacak ve bütün tabakatın ayrı ayrı vezaif-i ubûdiyetlerini görmekle, Zât-ı Kibriyâ'nın saltanat-ı rubûbiyetini, haşmet-i hâkimiyetini müşâhede ederek, o Zât'ın marziyyâtı ne olduğunu anlamak ve O'nun saltanatına dellâl olmak için, alâ-küllî-hâl, o tabakat ve dairelere bir seyr u sülûk olacaktır. Tâ daire-i a'zamiyesinin unvanı olan Arş-ı a'zam'ına girecek, tâ Kâb-ı kavseyn'e -yâni imkân ve vücub ortasında Kâb-ı kavseyn ile işaret olunan makama- girecek ve Zât-ı Celil-i Zülcemâl ile görüşecektir ki; şu seyr u sülûk ise, Mi'râc'ın hakikatıdır. Her bir insan aklıyla hayâl sür'atinde seyeranı, her bir veli kalbiyle berk sür'atinde cevelânı ve cism-i nurânî olan her bir melek ruh sür'atinde Arş'tan Ferş'e, Ferş'ten Arş'a deveranı,¹ ehl-i Cennet'in insanları, Burak sür'atinde haşirden beş yüz sene fazla mesafeden Cennet'e çıkmaları olduğu gibi²; nur ve nur kabiliyetinde ve evliyâ kalblerinden daha latîf ve emvâtın ruhlarından ve melâike cisimlerinden daha hafif ve cesed-i necmî ve beden-i misâlden daha zarif olan ruh-i Muhammedî'nin (aleyhissalâtü vesselâm) hadsiz vezâifine medâr ve cihazatının mahzeni olan cism-i Muhammedî (aleyhissalâtü vesselâm), elbette O'nun ruh-i âlîsiyle Arş'a kadar beraber gidecektir.

¹ Bkz.: Meâric sûresi, 70/4.

² Hadiste, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) "Cehennem'in üzerine kurulan Sırat'tan ameline göre kiminin şimşek (berk) sür'atinde, kiminin rüzgâr sür'atinde, kiminin kuş gibi hızlı, kiminin doludizgin at sür'atinde, kiminin koşarak, kiminin de yürüyerek geçeceğini" buyurmuştur. (Tirmizi, *tefsiru'l-Kur'an* 19; Dârimî, *rikâk* 89; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/542; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir* 9/356)

Tavâif-i mevcûdat: Varlık grupları
Cüz'î: Bütüne ait küçük parça
Daire-i rubûbiyet: Rubûbiyet dairesi.
Küllî: Genel, kapsamlı
Tabaka-yî hâkimiyet: Hâkimiyet tabakaları, derecesi ve mertebesi
Makâsıd-ı ulyâ: Yüce maksadlar
Netâic-i uz mâ: Büyük neticeler
Vezaif-i ubûdiyet: Kulluk vazifeleri
Zât-ı Kibriyâ: Azamet sahibi Cenâb-ı Hak
Saltanat-ı rubûbiyet: Rubûbiyetin her şeyi kapsayan hâkimiyeti
Haşmet-i hâkimiyet: Heybetli ve büyük hâkimiyet
Müşâhade etmek: Görmek
Marziyyât: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran

Alâ-küllî-hâl: Her durumda
Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk.
Unvan: San, makam
Daire-i a'zamiye: Daire ve makamın en geniş ve büyük olanı
Arş-ı A'zam: Allah'ın (c.c.) yüce tahtı. Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi.
Deveran: Dolaşım
Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenâb-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası.
Cevelân: Gezinti
İmkân: Varlığı mümkün olma
Vücub: Varlığı kendinden olma
Zât-ı Celil-i Zülcemâl: Sonsuz güzelliği sahibi ve sonsuz büyük olan Allah (c.c.)
Seyeran: Dolaşma, seyahat

Veli: Allah dostu.
Berk: Şimşek
Cism-i nurânî: Nurlu cisim
Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi.
Ferş: Yeryüzü
Ehl-i Cennet: Cennetlikler
Evliyâ: Allah dostları
Latîf: Nurânî. Göze görünmeyen
Cesed-i necmî: Parlayan bir yıldız gibi akıp giden beden
Beden-i misâlî: Rûya âlemindeki bedenlere benzer beden, kişiyi andıran beden.
Emvât: Ölümler
Ruh-i Muhammedî (s.a.s.): Resûlullah Efendimiz'in (s.a.s.) yüce ruhu.
Medâr: Sebep, vesile
Cihazat: Donanımlar
Mahzen: Hazine, depo
Cism-i Muhammedî: Resûlullah Efendimiz'in (s.a.s.) mübarek bedeni.
Ruh-i âlî: Yüce ruh

- ♦ Şimdi makam-ı istima'da olan mülhide bakıyoruz. Hatıra geliyor ki, o

mülhid kalbinden der: “Ben Allah’ı tanımıyorum, Peygamber’i bilmiyorum, nasıl Mi’râc’a inanacağım?”

Biz de deriz ki: Madem şu kâinat ve mevcudat var ve içinde ef’âl ve icad var. Hem madem muntazam bir fiil, fâilsiz olmaz. Mânidar bir kitap, kâtipsiz olmaz. San’atlı bir nakış, nakkaşsız olmaz. Elbette şu kâinatı dolduran ef’âl-i hakîmânenin bir fâili ve yeryüzünün mevsim-bemevsim tazelenen hayret-fezâ nukuşlarının, mânidar mektubâtının bir kâtibi, bir nakkaşı vardır. Hem madem bir işte iki hâkimin bulunması, o işin intizamını bozuyor. Hem madem sinek kanadından tâ semâvât kandiline kadar mükemmel bir intizam var. Öyle ise; o Hâkim birdir. –Bir olmazsa– Çünkü her şeyde san’at ve hikmet o derece acıbdır ki; o şeyin Sâni’i, her bir şeye muktedir olacak, her bir işi bilecek bir derecede Kadîr-i Mutlak olmak lâzım gelir. Öyle ise; bir olmazsa, mevcudat adedince ilâhların bulunması lâzım gelir. O ilâhlar hem birbirine zıd, hem birbirine misil olacaklar ve o hâlde şu acib intizam bozulmamak, yüz bin defa muhâldir.

Hem madem, şu mevcudatın tabakatı, bir ordudan bin defa daha muntazam bir emir ile hareket ettiği bilbedâhe görünüyor. Yıldızların, Güneş ve Kamer’in muntazaman hareketlerinden tut, tâ badem çiçeklerine kadar her bir tâife o kadar muntazam, o kadar mükemmel bir sûrette Kadîr-i Ezeli’nin o tâifeye verdiği nişanları, formları, güzel libasları ve tâyin ettiği harekâtı, bin defa ordudan daha muntazam bir tarzda izhar ediyor. Öyle ise; şu kâinatın –mevcudatı O’nun emrine bakar ve imtisâl eder– perde-i gayb arkasında bir Hâkim-i Mutlak’ı vardır. Hem madem O Hâkim, bütün yaptığı icraat-ı hakîmâne şehâdetiyle, hem gösterdiği âsâr-ı haşmetle bir Sultan-ı Zülcelâl’dir.

Makam-ı istima’: Dinleme konusu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak
Mülhid: Dinsiz, kâfir
Kâinat: Varlıklar, evren
Mevcûdat: Varlıklar
Ef’âl: Fiiller. **Fâil:** Yapan
İcad: Varetmek, yaratmak
Kâtip: Yazan, yazıcı
Nakkaş: Nakış yapan, işleyen
Ef’âl-i hakimane: Gayeli, hikmetli fiiller. **Mânidar:** Mânâlı
Mevsim-bemevsim: Mevsimden mevsime
Hayret-fezâ: Hayret verici, şaşırtıcı

Nukuş: Nakışlar
Mektubât: Mektuplar
Sâni’: Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Misil: Benzer. **Muhâl:** İmkânsız
Acib: Hayret veren, dikkat çeken
Muntazam: Düzenli
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Muntazaman: Düzenli olarak
Kadîr-i Ezeli: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan Allah (c.c.). **Tâife:** Topluluk

Nişanlar: Madalyalar
Libaslar: Elbiseler
Tâyin etmek: Yerini belli etmek
İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek. **Harekât:** Hareketler
İmtisâl etmek: Emre uymak
Perde-i gayb: Gayb perdesi. Hislerle ve akılla bilinmeyen âlem ile insanlar arasındaki perde
Hâkim-i Mutlak: Her şeye hükmeden Cenâb-ı Hak
Şehâdet: Şahidlik
Âsâr-ı haşmet: Büyüklük eserleri
Sultan-ı Zülcelâl: Hâkimiyet sahibi Hz. Allah (c.c.)

Hem gösterdiği ihsanat ile, gayet Rahîm bir Rab'dir. Hem izhar ettiği güzel san'atlarıyla, san'at-perver ve san'atını çok sever bir Sâni'dir.

Hem gösterdiği tezyinat ve merak-âver san'atlarıyla, zîşuurların nazar-ı istihsanını âsârına celbetmek isteyen bir Hâlık-ı Hakîm'dir.

Hem hilkat-i âlemde gösterdiği muhayyirü'l-ukûl tezyinatın ne demek olduğunu ve mahlûkat nereden gelip nereye gideceğini, rubûbiyetinin hikmetiyle zîşuura bildirmek istediği anlaşılıyor. Elbette bu Hâkim-i Hakîm ve Sâni'-i Âlîm, rubûbiyetini göstermek ister.

Hem madem bu kadar gösterdiği âsâr-ı lütuf ve merhamet ve garâib-i san'at ile zîşuura kendini tanıttırmak ve sevdirmek ister. Elbette zîşuurlardan arzularını ve onlardaki marziyyâtı ne olduğunu, bir mübellîğ vasıtasıyla bildirecektir.

Öyle ise; zîşuurlardan birisini tâyin edip, onun ile o rubûbiyetini ilân edecektir. Ve sevdiği san'atlarını teşhir için, bir dellâli kurb-ı huzuruna müşerref edip, teşhire vasıta edecektir. Ve o ulvî makâsıdını sâir zîşuurlara bildirmekle kemâlâtını izhar etmek için, birisini muallim tâyin edecektir. Ve şu kâinatta dercettiği tılsımı ve şu mevcudatta gizlediği muamma-yi rubûbiyeti mânâsız kalmamak için, her hâlde bir rehber tâyin edecektir. Ve gösterdiği ve enzârın temâşâsına neşrettiği mehâsin-i san'at, fâidesiz ve abes kalmamak için; onlardaki makâsıdı ders verecek bir rehber tâyin edecektir. Hem marziyyâtını zîşuurlara tebliğ etmek için, birisini bütün zîşuurların fevkinde bir makama çıkaracak ve marziyyâtını ona bildirecek, onlara gönderecektir.

İhsanat: İyilikler, lütuflar

Rab: Doğrudan doğruya rubûbiyeti ile tâlim, terbiye ve idare eden Cenâb-ı Hak

San'at-perver: Sanatsever

Tezyinat: Süsler, süslemeler

Merak-âver: Merak uyandıran, dikkat çeken

Zîşûur: Akıl sahibi, şuurlu

Nazar-ı istihsan: Güzelliği kabul eden bakış, takdîrkâr bakış

Celbetmek: Çekmek

Hâlık-ı Hakîm: Her şeyi hikmetlerle Yaradan

Hilkat-i âlem: Âlemin yaratılışı

Muhayyirü'l-ukûl: Akılları hayrette bırakan. **Tezyinat:** Süslemeler

Mahlûkat: Yaratılmışlar

Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme

Hikmet: Her şeyi yerli yerince yapma, gaye, maksat

Zîşûur: Akıl sahibi, şuurlu

Hâkim-i Hakîm: Hikmetli Yönetici olan Cenâb-ı Hak

Sâni'-i Âlîm: Her şeyi bilen Yaratıcı

Âsâr-ı lütuf: İyilik ve bağış eserleri

Garâib-i san'at: San'atın hayret veren incelikleri

Marziyyât: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler

Mübellîğ: Bildiren, peygamber

Teşhir: Sergileme, gösterme, duyurma

Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran

Kurb-ı huzur: Kendi huzuruna, yakınına

Müşerref etmek: Şerefliendirmek

Ülvî: Yüce. **Makâsıd:** Maksadlar

Sâir: Diğer, başka

Kemâlât: Mükemmellikler

İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek

Muallim: Öğretmen

Tâyin etmek: Yerini belli etmek

Dercetmek: İçine yerleştirmek

Tılsım: Sır, bilmece

Mevcûdat: Varlıklar

Muamma-yi rubûbiyet: Rubûbiyetin sırları

Enzâr: Bakışlar

Temâşâ: Seyretmek, izlemek

Neşretmek: Yaymak, sunmak

Mehâsin-i san'at: Güzел sanat eserleri

Fâidesiz: Faydasız

Abes: Boş, saçma

Makâsıd: Maksadlar

Fevkinde: Üstünde

Madem hakikat ve hikmet böyle iktiza ediyor ve şu vezâife en elyak Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dır. Çünkü bilfil en mükemmel bir sûrette o vazifeleri yapmıştır. Teşkil ettiği Âlem-i İslâm ve gösterdiği nur-i İslâmiyet, bir şahid-i âdil ve sâdıktır. Öyle ise o Zât, doğrudan doğruya bütün kâinatın fevkine çıkıp, bütün mevcudattan geçip, bir makama girmek lâzımdır ki; bütün mahlûkatın Hâlik'ı ile umumî, ulvî, küllî bir sohbet etsin. İşte Mi'râc dahi, bu hakikati ifade ediyor.

Elhâsıl: Madem şu azîm kâinatı mezkûr maksadlar gibi çok azîm makâsîd ve çok büyük gayeler için şu sûrette teşkil, tertib ve tezyin etmiştir. Hem madem şu mevcudat içinde, şu umumî rubûbiyeti, bütün dekâikî ile; şu azîm saltanat-ı ulûhiyeti, bütün hakâikî ile görecek insan nev'i vardır. Elbette o Hâkim-i Mutlak, o insan ile konuşacaktır, makâsîdını bildirecektir. Madem her insan cüz'iyetten ve süfliyetten tecerrüd edip, en yüksek bir makam-ı küllîye çıkamıyor. O Hâkim'in küllî hitâbına bizzât muhatab olamıyor. Elbette o insanlar içinde bâzı efrâd-ı mahsusa, o vazife ile muvazzaf olacaklar; tâ iki cihetle münasebeti bulunsun: Hem insan olmalı, tâ insanlara muallim olsun; hem ruhen gayet ulvî olmalı ki, tâ doğrudan doğruya hitâba mazhar olsun.

Şimdi; madem şu insanlar içinde, şu kâinat Sâni'inin makâsîdını en mükemmel bir sûrette bildiren ve şu kâinat tilsimini keşfeden ve hilkatın muammasını açan ve rubûbiyetin mehâsin-i saltanatına en mükemmel tarzda delâllik eden Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dır. Elbette bütün efrâd-ı insâniye içinde öyle bir mânevî seyr u sülûkü olacaktır ki; cismânî âlemde seyr u seyahat

Elyak: En lâyık

Bilfil: Fiilen. **Sûrette:** Şekilde

Teşkil etmek: Oluşturmak

Âlem-i İslâm: İslâm Âlemi

Nur-i İslâmiyet: İslâm'ın nuru

Şâhid-i âdil ve sâdik: Güvenilir

ve doğru sözlü şahid

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Hâlık: Yaratıcı, yaratıcı

Umumî: Genel. **Ulvî:** Yüce

Küllî: Genel, kapsamlı

Elhâsıl: Netice olarak

Azîm: Büyük

Mezkûr: Adı geçen, anılan

Makâsîd: Maksadlar

Dekâik: İncelikler

Saltanat-ı ulûhiyet: Allah'ın

(c.c.) hâkimiyeti

Hakâik: Hakikatler

Hâkim-i Mutlak: Her şeye hükmeden Cenâb-ı Hak

Cüz'iyet: Küçüklük

Süfliyet: Değersizlik, bayağılık

Tecerrüd etmek: Sınırlanmak, uzaklaşmak

Makam-ı küllî: Kapsamlı makam

Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi

Efrâd-ı mahsus: Seçkin ferdler.

Peygamberler

Muvazzaf olmak: Vazifelendirilmek. Görevlendirilmek

Cihet: Taraf. **Muallim:** Öğretmen

Hitâba mazhar olmak: Muhatap alınmak

Kâinat: Varlıklar, evren

Sâni': Sanatlı Yaratıcı

Makâsîd: Maksadlar

Sûret: Şekil. **Tilsum:** Gizli sır

Keşfetmek: Ortaya çıkarmak

Hilkat: Yaratılış

Muamma: Bilmecce, sır

Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme

Mehâsin-i saltanat: Saltanatın güzellikleri

Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran

Efrâd-ı insaniye: İnsan ferdleri, kişiler

Mânevî: Ruhânî, mânâyâ ait olan, mâddî olmayan

Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hak'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde

çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk

Cismanî: Bedene ait

Seyr u seyahat: Gezi ve yolculuk

sûretinde bir Mi'râcî olacaktır. "Yetmiş bin perde"¹ tabir olunan berzah-ı esmâ ve tecelli-i sıfât ve ef'âl ve tabakat-ı mevcudatın arkasına kadar kat'-ı merâtib edecektir. İşte Mi'râc budur.

♦ *Yine hatıra geliyor ki:* Ey müstemi'! Sen kalbinden diyorsun ki: "Nasıl inanayım, her şeyden daha yakın bir Rabb'e binler sene mesafeyi kat'edip, yetmiş bin perdeyi geçtikten sonra O'nunla görüşmek ne demektir?"

Biz de deriz ki: Cenâb-ı Hak her şeye, her şeyden daha yakındır.² Fakat her şey, ondan nihayetsiz uzaktır.³ Nasıl ki Güneş'in suûru ve konuşması olsa, senin elindeki âyine vasıtası ile seninle konuşabilir. İsteddiği gibi sende tasarruf eder. Belki âyine-misâl senin göz bebeğinden sana daha yakın olduğu hâlde, sen dört bin sene kadar ondan uzaksın, hiçbir cihette ona yanaşamazsın. Eğer terakki etsen, Kamer makamına gelip, doğrudan doğruya bir mukabele noktasına çıksan, ona yalnız bir nevi âyinedarlık edebilirsin. Öyle de, Şems-i Ezel ve Ebed olan Zât-ı Zülcelâl her şeye her şeyden daha yakın olduğu hâlde; her şey ondan nihayetsiz uzaktır. Yalnız bütün mevcudatı kat'edip, cüz'iyetten çıkıp, külliyyetin merâtibinde gitgide binler hicâblardan geçip, tâ bütün mevcudata muhîr bir ismine yanaşır, ondan daha ileride çok merâtibi kat'eder. Sonra bir nevi kurbiyete müşerref olur.

Hem meselâ; bir nefer, kumandan-ı a'zâmin şahs-ı mânevîsinden çok uzaktır. O nefer, kumandanını onbaşıllıkta gördüğü küçük bir nûmûne ile gayet uzak bir mesafede, mânevî çok perdeler arkasında ona bakar. Hakikî o-

¹ Cenâb-ı Hakk'ın yetmiş bin perde ardında olduğuna dair bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir* 6/148; el-Asbahânî, *el-Azamet* 2/671, 681; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 1/90; er-Rüyânî, *el-Müsned* 2/212; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/221.

² Bkz.: Kaf sûresi, 50/16; Vâkıa sûresi, 56/85.

³ Bkz.: En'âm sûresi, 6/103.

Berzah-ı esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının tecellisinden önce isimlerinin tecelli merhalesi

Tecelli-i sıfât ve ef'âl: Cenâb-ı Hakk'ın fiillerinin ve sıfatlarının tecelli etmesi, parıldaması, görünmesi

Tabakat-ı mevcûdat: Varlık mertebeleri

Kat'-ı merâtib: Mertebeleri aşip geçmek

Müstemi': Dinleyici

Suûr: Bir şeyi anlama, tanıma ve kavrama gücü. Bilinç

Âyine: Ayna

Tasarruf etmek: Yönetme

Âyine-misâl: Ayna gibi

Terakki etmek: Yükselme, ilerleme

Kamer: Ay

Mukabele noktası: Karşı karşıya olma noktası

Âyinedarlık etmek: Ayna olma

Şems-i Ezel ve Ebed: Ezeli ve ebedî Güneş, Allah (c.c.)

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c.)

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Kat'edip: Geçip, aşip

Külliyet: Küllilik, kapsamlılık, genellik

Merâtib: Mertebeler, kademeler

Hicâblar: Perdeler

Mevcûdat: Varlıklar

Muhîr: Kuşatan

Kurbiyet: (Allah'a) yakınlık

Müşerref olmak: Şereflenmek

Nefer: Er. Asker

Kumandan-ı a'zam: Başkomutan

Şahs-ı mânevî: Hükmî şahsiyet

Nûmûne: Misal, örnek

nun şahs-ı mânevîsiyle kurbiyet ise; mülâzımlık, yüzbaşılık, binbaşılık gibi çok merâtib-i külliyyeden geçmek lâzım geliyor. Halbuki kumandan-ı a'zam; emriyle, kanunuyla, nazarıyla, hükmüyle, ilmiyle, -sûreten olduğu gibi mânen de kumandan ise- bizzât zâtıyla o neferin yanında bulunur, görür. Şu hakikat On Altıncı Söz'de gayet kat'î bir sûrette isbat edildiğinden, ona iktifâen burada kısa kesiyoruz.

- ♦ *Yine hatıra gelir ki:* Sen kalbinden dersin: “Ben semâvâtı inkâr ediyorum, melâikelere inanmıyorum. Semâvâtta birinin gezmesi-ne, melâikelerle görüşmesine nasıl inanayım?”

Evet, senin gibi akli gözüne inmiş ve gözüne perde çekilmiş adamlara söz anlatmak ve bir şey göstermek, elbette müşkildir. Fakat hak o kadar parlaktır ki, körler de görebildiği için *biz de deriz ki:* Fezâ-yi ulvî, bilittifak “esir” ile doludur. Ziyâ, elektrik, hararet gibi sâir seyyâlât-ı latîfe, o fezâyı dolduran bir maddenin vücûduna delâlet eder. Meyveler ağacını, çiçekler çimenlerini, sünbüller tarlalarını, balıklar denizini bilbedâhe gösterdiği gibi; şu yıldızlar dahi bizzarûre menşe’lerini, tarlasını, denizini, çimengâhının vücûdunu, aklın gözüne sokuyorlar. Madem âlem-i ulvîde muhtelif teşkilât var, muhtelif vaziyetlerde muhtelif ahkâmlar görünüyor; öyle ise o ahkâmların menşe’leri olan semâvât, muhtelifdir. İnsanda cisimden başka nasıl akıl, kalb, ruh, hayâl, hâfıza gibi mânevî vücûdlar da var; elbette insan-ı ekber olan âlemde ve şu insan meyvesinin şeceresi olan kâinatta, âlem-i cismâniyetten başka âlemler var. Hem âlem-i Arz’dan, tâ Cennet âlemine kadar her bir âlemin birer semâsı vardır.

Hem melâike için deriz ki: Seyyârat içinde mutavassıt ve yıldızlar içinde küçük ve kesif olan küre-i arz; mevcudat içinde en kıymetdar ve nurânî olan

Mülâzım: Teğmen

Merâtib-i külliye: Kapsamlı mer-tebeler

Nazar: Bakış. **Sûreten:** Şeklen

Mânen: Mânevî bakımdan

Kat’î: Kesin. **İktifâen:** Yetinerek

Hatır: Akıl. **Müşkil:** Güç, zor

Semâvât: Gökler, yedi kat gök

Fezâ-yi ulvî: Geniş, uzay

Bilittifak: Söz birliğiyle, oy birliğiyle

Esir: Uzayda ısı ve ışığın yayılma-sını sağladığı düşünülen; ince, hafif ve akışkan madde (eter)

Ziyâ: Işık

Hararet: Sıcaklık

Fezâ: Uzay. **Vücud:** Varlık

Seyyâlât-ı latîfe: Hava, ısı, ısı, ve elektrik gibi akıp giden şeffaf varlıklar. **Sâir:** Diğer, başka

Delâlet etmek: İşaret etmek, delil olmak

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Bizzarûre: İster istemez, zorunlu olarak. **Menşe’ler:** Esaslar, kökler

Çimengâh: Çimen tarlası

Âlem-i ulvî: Yüce âlem

Muhtelif teşkilât: Çeşitli kuruluşlar

Muhtelif vaziyetler: Çeşitli durumlar

Muhtelif ahkâmlar: Çeşitli hükümler

Menşe’ler: Esaslar, kökler

Muhtelif: Farklı, çeşitli

Mânevî vücudlar: Mânevî varlıklar

İnsan-ı ekber: Büyük insan

Şecere: Ağaç. **Semâ:** Gök

Kâinat: Varlıklar, evren

Âlem-i cismâniyet: Maddî âlem

Âlem-i Arz: Dünya âlemi

Seyyârat: Gezegenler

Mutavassıt: Orta hâlli

Kesif: Şeffaf olmayan, yoğun

Küre-i Arz: Yerküre

Mevcûdat: Varlıklar

Kıymetdar: Kıymetli

Nurânî: Nurlu, parlak

hayat ve şuûr, hesabsız bir sûrette onda bulunuyorlar. Elbette karanlıklı bir hâne hükmünde olan şu Arz'a nisbeten müzeyyen kasırlar, mükemmel saraylar hükmünde olan yıldızlar ve yıldızların denizleri olan gökler; zîşuur ve zîhayat ve pek kesretli ve muhtelifü'l-ecnas olan melâike ve ruhânîlerin meskenleridir. Pek kat'î bir sûrette İşârâtü'l-İ'câz nâmındaki tefsirimde

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ¹

âyetinde, semâvâtın hem vücûdu, hem taaddüdü isbat edildiğinden ve melâike hakkında Yirmi Dokuzuncu Söz'de iki kerre iki dört eder kat'îyyetinde, melâikelerin vücûdunu isbat ettiğimizden, onlara iktifâen burada kısa kesiyoruz.

Elhâsıl: Esîrden yapılmış; elektrik, ziyâ, hararet, câzibe gibi seyyâlât-ı latîfenin medârı olmuş ve hadîste **السَّمَاءُ مَوْجٌ مَّكَفُوفٌ**² işaretiyle, seyyârat ve nücûmun harekâtına müsaid olmuş ve Samanyolu denilen “Mecerretü's-semâ”dan tâ en yakın seyyareye kadar, muhtelif vaziyet ve teşekkülde yedi tabaka, her bir tabaka âlem-i Arz'dan, tâ âlem-i berzaha, âlem-i misâle, tâ âlem-i âhirete kadar birer âlemin damı hükmünde birer semânın bulunması, hikmeten, aklen iktiza eder.

¹ “Sonra irâdesi yukarıya yönelik orayı da yedi gök hâlinde sağlamca nizama koydu.” (Bakara sûresi, 2/29)

² **السَّمَاءُ الدُّنْيَا مَوْجٌ مَّكَفُوفٌ** : “Semâ etrafı taşmaktan korunmuş deniz dalgası gibidir.” (et-Taberânî, *el-Mu'ce-mü'l-evsat* 6/15)

Âlem-i âhiret: Ölümden sonraki âlem. Kıyametten sonra kurulacak âlem

Âlem-i Arz: Dünya âlemi

Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri âlem

Âlem-i misâl: Rûya âlemi.

Maddî âlem ile gayb âlemi arasında yer alan ara kesit

Câzibe: Çekim kuvveti

Esîr: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağladığı düşünülen; ince, hafif ve akışkan madde (eter)

Hâne: Ev, mesken

Hararet: Sıcaklık

Harekât: Hareketler

İktifâen: Yetinerek

İktiza eder: Gerekir

İşârâtü'l-İ'câz: Bediüzzaman Hazretlerinin Kur'ân'ın mu'cize özelliklerini gösteren tefsiri

Kat'îyyet: Kesinlik

Kesretli: Çoklukla, sıklıkla

Medâr olmak: Sebep, vesile ve yöürünge olmak

Melâike: Melekler

Muhtelif: Farklı, çeşitli

Muhtelifü'l-ecnas: Farklı cinsler

Müsaid: Elverişli, uygun

Müzeyyen: Süslü

Nücûm: Yıldızlar

Seyyârat: Gezegenler

Seyyare: Gezegen

Ruhaniler: Cisim olmayıp gözle görülmeyen cin ve melâike gibi mahlûklar

Samanyolu: Güneş sistemini de ihtiva eden bulutsu yıldız kümesi, keheşan

Seyyâlât-ı latife: Hava, ışık, ısı, ve elektrik gibi akıp giden şeffaf varlıklar

Sûrette: Şekilde

Şuûr: Bir şeyi anlama, tanıma ve kavrama gücü, bilinç

Taaddüd: Çokluk

Teşekkül: Oluşum, şekillenme

Zihayat: Canlı, hayat sahibi

Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu

Ziyâ: Işık

- ♦ *Hem hatıra gelir ki:* Ey mülhid! Sen dersin: “Bin müşkilât ile tayyare vasıtasıyla ancak bir iki kilometre yukarıya çıkılabilir. Nasıl, bir insan cismiyle binler sene mesafeyi birkaç dakika zarfında kat’eder; gider, gelir?”

Biz de deriz ki: Arz gibi ağır bir cisim, fenninizce hareket-i seneviye-şiyle bir dakikada takriben yüz seksen sekiz saat mesafeyi keser. Takriben yirmi beş bin senelik mesafeyi, bir senede kat’ediyor. Acaba, şu muntazam harekâtı ona yaptıran ve bir sapan taşı gibi döndüren bir Kadîr-i Zülcelâl; bir insanı, arşa getiremez mi? Şems’in câzibesi denilen bir kanun-i Rabbânî ile mevlevî gibi etrafında pek ağır olan cism-i Arz’ı gezdiren bir hikmet, câzibe-i Rahmet-i Rahman ile ve incizâb-ı muhabbet-i Şems-i Ezel ile bir cism-i insanı berk gibi Arş-ı Rahman’a çıkaramaz mı?

- ♦ *Yine hatıra gelir ki:* Diyorsun: “Haydi çıkabilir, niçin çıkmış? Ne lüzumu var? Veliler gibi ruh ve kalbi ile gitse, yeter?”

Biz de deriz ki: Madem Sâni’-i Zülcelâl, mülk ve melekûtundaki â-yât-ı acibesini göstermek ve şu âlemin tezgâh ve menba’larını temâşâ ettirmek ve a’mâl-i beşeriye’nin netâic-i uhreviyesini irae etmek istemiş. Elbette âlem-i mubsratın anahtarı hükmünde olan gözünü ve mesmuat âlemindeki âyâtı temâşâ eden kulağını, Arş’a kadar beraber alması lâzım geldiği gibi; ruhunun hadsiz vezâife medâr olan âlât ve cihazatının makinesi hükmünde olan cism-i mübarekini dahi, tâ Arş’a kadar beraber alması mukteza-yi akıl ve hikmettir. Nasıl ki, Cennet’te, hikmet-i ilâhiye cismi ruha arkadaş ediyor.

Mülhid: Dinsiz. *Tayyare:* Uçak
Müşkilât: Güçlükler, zorluklar
Kat’eder: Geçer, aşar
Hareket-i seneviye: Dünya’nın bir senelik dönmesi
Takriben: Yaklaşık olarak
Muntazam harekât: Düzenli, intizamlı hareketler
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Arş: Semâ, gökyüzü. Allah’ın yüce tahtı, Allah’ın yüce hâkimiyetinin ifadesi
Şems: Güneş. *Câzibe:* Çekim
Kanun-i rabbânî: İlâhî kanun
Mevlevî: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin tarikatından olan kimse
Cism-i Arz: Dünya’nın kütesi

Cism-i insan: İnsan bedeni
Câzibe-i Rahmet-i Rahmân: Rahmeti her şeyi kuşatan Cenâb-ı Hakk’ın merhametinin çekmesi
İncizâb-ı muhabbet-i Şems-i Ezel: Ezeli Güneş Allah’ın (c.c.) sevgisinin çekiciliği
Arş-ı Rahmân: Allah’ın (c.c.) yüce tahtı, Allah’ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. *Veliler:* Hak dostları
Kalb: İnsanın mânevî hayatının merkezi
Sâni’-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan
Mülk ve melekût: Görünen ve görünmeyen âlem
Âyât-ı acibe: Mu’cizeler
Menba’lar: Kaynaklar
Temâşâ ettirmek: Seyrettirmek

A’mâl-i beşeriye: İnsanların amelleri
İrae etmek: Göstermek
Âlem-i mubsrat: Görünenler, görünen âlem
Mesmuat âlemi: İştilenler, duylanlar âlemi. *Âyât:* Deliller
Temâşâ eden: Seyreyleyen, takip eden, dinleyen
Vezâif: Vazifeler
Medâr olan: Sebep ve vesile olan
Âlât ve cihazat: Maddî mânevî âletler
Cism-i mübarek: Efendimiz’in (s.a.s.) mübarek bedeni
Mukteza-yi akıl ve hikmet: Aklın ve hikmetin gereği
Hikmet-i ilâhiye: İlâhî hikmet

Çünkü pek çok vezâif-i ubûdiyete ve hadsiz lezâiz ve âlâma medâr olan cessedir. Elbette o cessed-i mübarek, ruha arkadaş olacaktır. Madem Cennet'e cisim, ruh ile beraber gider. Elbette cennetü'l-me'vâ gövdesi olan Sidretü'l-Münteha'ya uruc eden¹ Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) ile cessed-i mübarekini refakat ettirmesi, ayn-ı hikmettir.

♦ *Yine hatıra gelir ki:* Dersin: “Birkaç dakikada binler sene mesafeyi kat’ etmek, aklen muhâldir?”

Biz de deriz ki: Sâni’-i Zülcelâl’in san’atında harekât, nihayet derecede muhtelifdir. Meselâ; savtın sür’atıyla; ziyâ, elektrik, ruh, hayâl sür’atleri ne kadar mütefavit olduğu mâlûm... Seyyâratın dahi fennen harekâtı o kadar muhtelifdir ki, akıl hayrettedir. Acaba latif cismi, urûcda sür’atlı olan ulvî ruhuna tâbi olmuş; ruh sür’atinde hareketi nasıl akla muhalif görünür? Hem on dakika yatsan, bâzı olur ki bir sene kadar hâlâta mâruz olursun. Hattâ bir dakikada insan gördüğü rû’yâyı, onun içinde içtiği sözleri, söylediği kelimâtı toplansa, uyanık âleminde bir gün, belki daha fazla zaman lâzımdır. Demek oluyor ki; bir zaman-ı vâhid, iki şahsa nisbeten, birisine bir gün, birisine de bir sene hükmüne geçer.

Şu mânâya bir temsil ile bak ki: İnsanın hareketinden, güllenin hareketinden, savttan, ziyâdan, elektrikten, ruhtan, hayâlden tezahür eden sür’at-i harekâtta bir mikyas olmak için şöyle bir saat farz ediyoruz ki: O saatte on işne var. Birisi, saatleri gösterir. Biri de, ondan altmış defa daha geniş bir dairede dakikayı sayar. Birisi, altmış defa daha geniş bir daire içinde sâniyeleri; diğeri, yine altmış defa daha geniş bir dairede sâliseleri ve hâkeza râbiaları, hâmiseleri, sâdisse, sâbia, sâmine, tâsia, tâ âşireleri sayacak gayet muntazam

¹ Bkz.: Necm sûresi, 53/14.

Vezâif-i ubûdiyet: Kulluğa ait vazifeler

Lezâiz: Lezzetler. **Âlâm:** Elemeler

Cessed-i mübarek: Mübarek beden

Cennetü'l-Me'vâ: Cennet’in seviz tabakasından biri

Sidretü'l-Münteha: Mi'râc esnasında Peygamberimizin (s.a.s.) ulaştığı son nokta

Uruc etmek: Yükselmek

Zât-ı Ahmediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Zâtı, kendisi

Refakat ettirmesi: Yoldaş etmesi

Ayn-ı hikmet: Hikmetin tâ kendisi

Kat'etmek: Geçmek, aşmak, mesafe almak

Muhâl: İmkânsız

Sâni’-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan. **Harekât:** Hareketler

Muhtelif: Farklı, çeşitli

Savt: Ses. **Ziyâ:** Işık

Mütefavit: Farklı, çeşitli

Mâlûm: Bilinen, belli

Seyyârat: Gezegenerler. **Ulvî:** Yüce

Urûc: Yükselmek, çıkmak

Tâbi olmak: Uymak, itaat etmek

Muhalif: Uymayan, aykırı

Hâlât: Hâller, durumlar

Mâruz olmak: Bir hâle uğramak

Kelimat: Kelimeler

Zaman-ı vâhid: Aynı zaman dilimi

Nisbeten: Nisbetle, kıyasla

Tezahür etmek: Ortaya çıkmak, belirlemek

Sür’at-i harekât: Hareket hızı

Farz etmek: Var saymak, kabul etmek

Hâkeza: Bunun gibi, yine böyle

Sâlise: Sâniyenin altmışta biri

Râbia: Sâlisenin altmışta biri

Hâmise: Râbianın altmışta biri

Sâdisse: Hâmisenin altmışta biri

Sâbia: Sâdisenin altmışta biri

Sâmine: Sâbianın altmışta biri

Tâsia: Sâminenin altmışta biri

Âşire: Tâsianın altmışta biri

Muntazam: Düzenli

azîm bir dairede birer ibre farz ediyoruz. Faraza saati sayan ibrenin dairesi, küçük saatimiz kadar olsa; her hâlde âşireleri sayan ibrenin dairesi, Arz'ın medâr-ı senevîsi kadar, belki daha fazla olmak lâzım gelir.

Şimdi iki şahıs farz ediyoruz: Biri, saati sayan ibreye binmiş gibi o ibrenin harekâtına göre temâşâ ediyor. Diğeri, âşireleri sayan ibreye binmiş. Bu iki şahsın bir zaman-ı vâhidde müşâhede ettikleri eşya; saatimizle Arz'ın medâr-ı senevîsi nisbeti gibi, meşhudatça pek çok farkları vardır. İşte zaman, –çünkü– harekâtın bir rengi, bir levni yahut bir şeridi hükmünde olduğundan, harekâtta câri olan bir hüküm, zamanda dahi câridir. İşte bir saatte meşhudatımız, bir saatin saati sayan ibresine binen zîşuur şahsın meşhudatı kadar olduğu ve hakikat-i ömrü de o kadar olduğu hâlde; âşire ibresine binen şahıs gibi, aynı zamanda, o muayyen saatte Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesse-lâm), Burak-ı tevfik-i ilâhî'ye biner; berk gibi bütün daire-i mümkinâtı kat'edip, acâib-i mülk ve melekûtu görüp, daire-i vücub noktasına çıkıp, sohbe müşerref olup, ru'yet-i cemâl-i ilâhî'ye mazhar olarak, fermanı alıp vazifesine ne dönebilir ve dönmüş ve öyledir.

♦ *Yine hatıra gelir ki:* Dersiniz: “Evet olabilir, mümkündür. Fakat her mümkün vâki’ olmuyor. Bunun emsâli var mı ki kabul edilsin? Emsâli olmayan bir şeyin, yalnız imkânı ile vukuuna nasıl hükmedilebilir?”

Biz de deriz ki: Emsâli o kadar çoktur ki, hesaba gelmez. Meselâ; her zînazar, gözüyle, yerden tâ Neptün seyyaresine kadar bir saniyede çıkar. Her zîlim aklıyla kozmoğrafya kanunlarına binip, yıldızların tâ arkasına bir dakikada gider. Her zîmân, namazın ef'âl ve erkânına fikrini bindirip, bir nevi Mi'râc ile kâinatı arkasına atıp, huzura kadar gider. Her zîkalb ve kâmil

Azîm: Büyük

Faraza: Öyle sayalım ki, farz edelim ki. *Arz:* Dünya

Medâr-ı senevî: Yıllık yörünge

Harekât: Hareketler

Temâşâ etmek: Bakıp seyretme

Müşâhede etmek: Görmek

Nisbet: İrtibat, bağ

Meşhudatça: Gözlemlere göre

Levn: Renk. *Cârî:* Geçerli

Burak-ı tevfik-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla giden süratli binek. Allah'ın şimşek gibi hızlı olan yardımı

Hakikat-i ömrü: Ömrünün gerçeği

Daire-i mümkinat: Mâsiva.. varlıkları kendinden olmayan, bütün yaratılanları içine alan daire

Kat'etmek: Geçmek, aşmak, meseafe almak

Acâib-i mülk ve melekût: Görünen ve görünmeyen âlemlerin hayret uyandıran hârikaları

Daire-i vücub: Varlığı kendinden, kesin olan Cenab-ı Hakk'ın zâtı, isim ve sıfatlarını ifade eden daire

Ru'yet-i cemâl-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın cemâlinin görülmesi

Müşerref olmak: Şereflenmek

Ferman: Buyruk. *Emsâl:* Örnekler

Vâki' olmak: Vuku bulmak, olmak

İmkân: Mümkün olma

Vuku: Meydana gelmesi

Zînazar: Bakış sahibi

Seyyare: Gezegen. *Ef'âl:* Fiiller

Kozmoğrafya: Astronomi, gök bilimi. *Zîlim:* İlim sahibi

Zîman: İman sahibi, mü'min

Erkân: Rükünler, temel esaslar

Zîkalb: Mânevi kalb sahibi

Kâmil velî: Her bakımdan mükemmel Allah (c.c.) dostu

veli, seyr u sülûk ile, arştan ve daire-i esmâ ve sıfâtın kırk günde geçebilir. Hattâ Şeyh Geylânî*, İmâm-ı Rabbânî* gibi bâzı zâtların ihbarat-ı sâdikaları ile; bir dakikada arşa kadar uruc-i ruhânîleri oluyor. Hem ecdam-ı nurânî olan melâikelerin arştan ferşe, ferşten arşa kısa bir zamanda gitmeleri ve gelmeleri vardır.¹ Hem ehl-i Cennet, mahşerden Cennet bağlarına kısa bir zamanda uruc ediyorlar.² Elbette bu kadar nümüneler gösteriyorlar ki: Bütün evliyâların sultanı, umum mü'minlerin imamı, umum ehl-i Cennet'in reisi ve umum melâikenin makbulü olan Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtu vesselâm) seyr u sülûkuna medâr bir mi'râc bulunması ve O'nun makamına münasib bir sûrette olması, ayn-ı hikmettir ve gayet mâkuldür ve şüphesiz vâkî'dir.

Üçüncü Esas

Hikmet-i Mi'râc nedir?

Elcevap: Mi'râc'ın hikmeti o kadar yüksektir ki, fikr-i beşer ulaşmıyor. O kadar derindir ki, ona yetişemiyor. O kadar incedir ve latiftir ki, akıl kendi başıyla göremiyor. Fakat bâzı işaretlerle, hakikatleri bilinmezse de vücûdları bildirilebilir. Şöyle ki:

Şu kâinatın Hâlık'ı, şu kesret tabakatında nur-i vahdetini ve tecelli-i ehadiyetini göstermek için, kesret tabakatının müntehasından tâ mebde'-i vahdete bir hayt-ı ittisal sûretinde bir Mi'râc ile bir ferd-i mümtazı, bütün mahlûkat hesabına, kendine muhatab ittihaz ederek, bütün zışuur nâmına,

¹ "O vakit sen müminlere: "Rabbimizin, indirdiği üç bin melek ile size imdat göndermesi yetmez mi?" diyordun." (Âl-i İmran sûresi, 3/124); "Biz o melekleri ancak hikmet gereğince göndeririz." (Hicr sûresi, 15/8); "O gece Rab'lerin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner..." (Kadir sûresi, 97/4)

² Bu mânâdaki bir hadiste İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtu vesselâm): "Cehennem'in üzerine kurulan Sırat'tan amelîne göre kiminin şimşek (berk) sür'atinde, kiminin rüzgâr sür'atinde, kiminin kuş gibi hızlı, kiminin doludizgin at sür'atinde, kiminin koşarak, kiminin de yürüyerek geçeceğini" buyurmuştur. (Tirmizî, *tefsiru'l-Kur'*ân 19; Dârimî, *rikâk* 89; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/542; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir* 9/356)

Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi **Sûret:** Şekil, biçim **Ayn-ı hikmet:** Hikmetin ta kendisi **Daire-i esmâ ve sıfât:** Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının sahası, dairesi **Nümüne:** Misal, örnek **Ecdam-ı nurânî:** Nurânî cisimler **Ehl-i Cennet:** Cennetlikler **Ferd-i mümtaz:** Bir tek üstün, seçilmiş, seçkin fert **Fery:** Yeryüzü **Fikr-i beşer:** İnsan düşüncesi **Hâlık:** Yaradan, yaratıcı **Hayt-ı ittisal:** Birleştiren bağ **Hikmet-i Mi'râc:** Mi'râc'ın hikmeti

İhbarat-ı sâdikalar: Doğru haberler. **Kâinat:** Varlıklar, evren **Kesret tabakatı:** Maddî âlemdeki çok sayıda tabakalar **Latîf:** Nurânî. Göze görünmeyen **Mahşer:** Her şeyin ve herkesin, Allah'a hesap vermek için toplanacağı meydan **Makbul:** İtibar gören, beğenilen **Mâkul:** Akıllıca, akla uygun **Mebde'-i vahdet:** Başlangıçtaki birlik. **Medâr:** Sebep, vesile **Muhatab ittihaz etmek:** Muhatab almak **Mahlûkat:** Yaratılmışlar **Münasib:** Uygun. **Nâmuna:** Adına

Münteha: Nihayet, sonuç **Nur-i Vahdet:** Cenâb-ı Hakk'ın karanlıkları aydınlatan birliği **Seyr u sülûk:** Cenâb-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk **Tecelli-i Ehadiyet:** Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin, her bir şeyde farklı farklı görünmesi **Uruc-i ruhanî:** Ruhânî yükselme **Vâkî:** Vuku bulan, olan **Vücud:** Var olma, varlık **Zışuur:** Akıl sahibi, şuurlu

makâsıd-ı ilâhiye'sini O'na anlatmak ve O'nunla bildirmek ve O'nun nazarı ile, âyine-i mahlûkatında cemâl-i san'atını, kemâl-i rubûbiyet'ini müşâhede etmek ve ettirmektedir. Hem Sâni'-i Âlem'in, âsârın şehâdetiyle nihayetsiz cemâl ve kemâlî vardır. Cemâl hem kemâl, ikisi de mahbub-i lizâtihidirler. Yâni bizzât sevilirler. Öyle ise, o cemâl ve kemâl sahibinin cemâl ve kemâline nihayetsiz bir muhabbeti vardır. O nihayetsiz muhabbeti, masnûatında çok tarzlarda tezahür ediyor. Masnûatını sever, Çünkü masnûatının içinde cemâlini, kemâlini görür. Masnûat içinde en sevimli ve en âlî, zihayattır. Zihayatlar içinde en sevimli ve âlî, zîşuurdur. Ve zîşuurun içinde câmiyet itibariyle en sevimli, insanlar içinde bulunur. İnsanlar içinde istîfâdâ tamamıyla inkişâf eden, bütün masnûatta münteşir ve mütecelli kemâlâtın nümûnelerini gösteren ferd, en sevimlidir.

İşte Sâni'-i mevcudat, bütün mevcudatta intişâr eden tecelli-i muhabbetin bütün envânı; bir noktada, bir âyinede görmek ve bütün envâ-yi cemâlini, ehadiyet sırrıyla göstermek için şecere-i hilkatten bir meyve-i münevver derecesinde ve kalbi, o şecerenin hakâik-i esasiyesini istîab edecek bir çekirdek hükmünde olan bir Zât'ı, o mebd'e-i evvel olan çekirdekten, tâ mün-teha olan meyveye kadar bir hayt-ı ittisal hükmünde olan bir Mi'râc ile, o ferdin kâinat nâmına mahbubiyetini göstermek ve huzuruna celbetmek ve ru'yet-i cemâline müşerref etmek ve ondaki hâlet-i kudsiyeyi başkasına sirayet ettirmek için kelâmıyla taltif edip, fermanıyla tavzif etmektedir.

Makâsıd-ı ilâhiye: İlâhî maksadlar
Nazar: Bakış, göz

Cemâl-i san'at: Sanat güzelliği

Âyine-i mahlûkat: Cenâb-ı

Hakk'ın isimlerine aynalık yapan yaratılmışlar

Kemâl-i rubûbiyet: Cenâb-ı

Hakk'ın mükemmel rubûbiyeti

Müşahede etmek: Görmek

Sâni'-i Âlem: Âlemin Yaradanı

Allah (c.c.)

Âsâr: Eserler, izler, âlâmetler

Şehâdet: Şahidlik, tanıklık

Nihayetsiz: Sonsuz

Cemâl: Güzellik

Kemâl: Mükemmellik

Mahbub-i lizâtih: Kendi güzelli-
lerinden dolayı sevilen (sevilme-
sinin sebebi kendisidir)

Muhabbet: Sevgi

Masnûat: Sanat eseri olan
varlıklar

Tarzlar: Şekiller, biçimler

Tezahür etmek: Ortaya çıkma,
belirme, gözükmek

Âli: Yüksek, yüce

Zihayat: Canlı

Zîşûur: Akıl sahibi, şuurlu

Câmiyet: Kapsayıcılık

İstîdad: Kabiliyet, kapasite

İnkişâf etmek: Ortaya çıkma

Münteşir: Yaygın, yayılmış

Mütecelli: Görünen

Kemâlât: Mükemmellikler

Nümûneler: Misaller, örnekler

Sâni'-i mevcudat: Varlıkları sa-
nâtlı yaratan

İntişâr etmek: Yayılmak

Tecelli-i muhabbet: Muhabbetin
görünmesi, yansması

Envânı: Çeşitlerini

Âyine: Ayna

Envâ-yi cemâl: Güzellik ve lûtfu-
nun çeşitleri

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Meyve-i münevver: Nurlu meyve

Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer
birer her bir şeyde tecelli eden
birliği

Hakâik-i esasiye: Esas hakikatler

İstîab etmek: İçine almak, kap-
lamak

Mebde'-i evvel: İlk başlangıç

Mün-teha: Son nokta. Sonuç

Hayt-ı ittisal: Birleştiren bağ

Mahbubiyet: Sevilen olmak

Celbetmek: Çekmek

Ru'yet-i cemâl: Cenâb-ı Hakk'ın
cemâlinin görülmesi

Müşerref etmek: Şerefliendirmek

Hâlet-i kudsiye: Yüce hâl ve
durum

Sirayet ettirmek: Yaymak, intikal
ettirmek

Kelâm: Söz

Taltif etmek: Lûtf ve iyilikte bu-
lunmak

Ferman: Buyruk

Tavzif etmek: Görevlendirmek

Şimdi şu hikmet-i âliye bakmak için “iki temsîl” dürbünü ile tarassud edeceğiz.

Birinci Temsîl

On Birinci Söz’ün hikâye-i temsiliyesinde tafsilen beyân edildiği gibi: Nasıl ki bir Sultan-ı Zîşân’ın, pek çok hazineleri ve o hazinelerde pek çok cevâhirlerin envâi bulunsa, hem sanayi-i garîbede çok mahareti olsa ve hesab-sız fûnûn-ı acîbeye mârifeti, ihataşı bulunsa, nihayetsiz ulûm-i bedîaya ilim ve ittîlâi olsa.. her cemâl ve kemâl sahibi, kendi cemâl ve kemâlini görüp ve göstermek istemesi sırrınca, elbette o Sultan-ı Zifûnün dahi, bir meşher açmak ister ki; içinde sergiler dizsin, tâ nâsın enzârına saltanatının haşmetini, hem servetinin şâşaasını, hem kendi san’atının hârikalarını, hem kendi mârifetinin garîbelerini izhar edip göstersiz; tâ cemâl ve kemâl-i mânevîsini, iki vecihle müşâhede etsin. Bir vecih, bizzât nazar-ı dekâik-âşinâsıyla görsün. Diğeri: Gayrın nazarıyla baksın. Ve şu hikmete binaen elbette cesîm, muhteşem, geniş bir saray yapmağa başlar. Şahâne bir sûrette dairelere, menzillere taksim eder. Hazinelerinin türlü türlü murassaatıyla süslendirip, kendi dest-i san’atının en güzel, en latif san’atlarıyla zînetlendirir. Fûnûn ve hikmetinin en incelikleriyle tanzim eder. Ve ulûmunun âsâr-ı mu’cizekârâneleriyle donatır, tekmiil eder. Sonra nimetlerinin çeşitleriyle, taamlarının lezzetleriyle, her tâifeye lâıyk sofraları serer. Bir ziyafet-i âmme ihzar eder. Sonra raiyetine

Hikmet-i âliye: Yüce hikmet

Temsil: Benzetme, örnek

Tarassud etmek: Gözetlemek

Hikâye-i temsiliye: Sembolik hikâye

Tafsilen: Detaylı olarak

Beyân edilmek: Açıklanmak, ifade edilmek

Sultan-ı Zîşân: Şanlı Sultan

Cevâhirlere: Cevherler, kıymetli taşlar

Envâi: Çeşitleri, türleri

Sanayi-i garibe: Hayret verici, benzersiz, orijinal sanatlar

Maharet: Ustalık, hünerlik, beceriklik

Fûnûn-i acibe: Hayranlık uyandırıcı ilimler, sanatlar

Mârifet: Bilgi, ilim

İhata: İçine alma, kapsama

Ulûm-i bedîa: Eşsiz ve mükemmel ilimler

İlim ve ittîlâi olmak: Bilmek ve haberdar olmak

Sultan-ı Zifûnün: İlimler ve sanatlar sahibi Sultan Allah (c.c.)

Meşher: Sergi yeri

Nâs: İnsanlar

Enzâr: Bakışlar

Saltanat: Hâkimiyet

Haşmet: Büyüklük ve heybet

Şâşaa: Parlak, gösterişli

Garibe: Hayranlık uyandırıcı şey. Benzeri olmayan harika şey

İzhar etmek: Açığa çıkarmak, ortaya koymak, gözler önüne sermek

Cemâl ve kemâl-i mânevî: Mânevî güzelliği ve yücelik

Vecih: Yön

Müşâhede etmek: Görmek

Nazar-ı dekâik-âşinâ: İncelikleri bilen, tanıyan göz

Gayrın: Başkasının

Cesîm: Büyük, kocaman

Muhteşem: İhtişamlı, görkemli

Şahâne: Çok mükemmel

Menziller: Odalar

Taksim etmek: Bölme, parçalara ayırmak

Murassaat: Değerli taşlarla süslenmiş şeyler

Dest-i san’at: Sanatkâr el

Latîf: İnce, hoş

Fûnûn: İlimler

Tanzim etmek: Düzenlemek

Ulûm: İlimler

Âsâr-ı mu’cize-kârâneler: Olağanüstü eserler

Tekmil etmek: Tamamlama, bitirme

Taamlar: Yiyecekler

Tâife: Topluluk, grup

Ziyâfet-i âmme: Umumi, genel ziyafet

İhzar etmek: Hazırlamak

Raiyet: Halk, yönetilenler

kendi kemâlâtını göstermek için, onları seyre ve ziyafete dâvet eder. Sonra birisini Yaver-i Ekrem yapar, aşağıdaki tabakat ve menzillerden yukarıya dâvet eder; daireden daireye, üst üstteki tabakalarda gezdirir. O acib san'atının makinelerini ve tezgâhlarını ve aşağıdan gelen mahsulâtın mahzenlerini göstere göstere, tâ daire-i hususiyesine kadar getirir. Bütün o kemâlâtının mâdeni olan mübarek Zât'ını O'na göstermekle ve huzuruyla O'nu müşerref eder. Kasrın hakâikını ve kendi kemâlâtını ona bildirir. Seyircilere rehber tâyin eder, gönderir. Tâ o sarayın Sâni'ini, o sarayın müstemilâtıyla, nukuşuyla, acâibiyle, ahaliye târif etsin. Ve sarayın nakışlarındaki rumûzunu bildirip ve içindeki san'atlarının işaretlerini öğretip, (derunundaki manzum mura-sa'lar ve mevzun nukuş nedir? Ve saray sahibinin kemâlâtını ve hünelerini nasıl gösterirler?) o saraya girenlere târif etsin ve girmenin âdâbını ve seyrin merasimini bildirip ve görünmeyen Sultan-ı Zîfûn'un ve Zîşûn'a karşı, marziyyâtı ve arzuları dairesinde teşrifat merasimini târif etsin.

Aynen öyle de: ¹ وَلِلّٰهِ الْمُلْكُ الْأَعْلٰی Ezel, Ebed Sultanı olan Sâni'-i Zülce-

lâl, nihayetsiz kemâlâtını ve nihayetsiz cemâlini görmek ve göstermek istemiştir ki, şu âlem sarayını öyle bir tarzda yapmıştır ki; her bir mevcud, pek çok dillerle O'nun kemâlâtını zikreder. Pek çok işaretlerle cemâlini gösterir. Esmâ-yi Hüsnâ'sının her bir isminde ne kadar gizli mânevî defineler ve her bir unvan-ı mukaddesinde ne kadar mahfî letâif bulunduğunu, şu kâinat bütün mevcudatıyla gösterir. Ve öyle bir tarzda gösterir ki: Bütün fûnûn, bütün desâtiriyle şu kitab-ı kâinatı, zaman-ı Âdem'den beri mütalâa ediyor.

¹ "En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir." (Nahl sûresi, 16/60)

Yâver-i Ekrem: Sultanın has adanmış, şanlı-şerefli yardımcısı

Tabakat: Tabakalar

Acib: Hayret veren, dikkat çeken

Mahsulât: Ürünler

Mahzenler: Hazine, depolar

Daire-i hususiye: Hususî daire. Özel saha

Mâden: Kaynak

Huzur: Hazır olmak, mevcud bulunmak

Müstemilât: İçerdiği bölümler, ek-lentiler

Nukuş: Nakışlar

Acâib: Hayret uyandıran şeyler, harikülâde şeyler

Ahali: Halk

Târif etmek: Tanıtma, anlatma

Rumûz: Remizler, işaretler

Derun: İç, dahil

Manzum murassa'lar: Sırmalı, kıymetli taşlarla bezenip sıralanmış

Mevzun nukuş: Biçimli, ölçülü nakışlar

Âdâb: Davranış kaideleri, terbiye

Sultan-ı Zîfûn ve Zîşûn: Ge-niş ilim ve icraat sahibi olan Allah (c.c.)

Marziyyât: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler

Arzular: İstekler

Teşrifat: Resmî toplantılarda uygulanan kabul sırası, merasim, protokol

Târif etmek: Tanıtma, anlatma

Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan

Kemâlât: Mükemmellikler

Cemâl: Güzellik

Mevcud: Varlık

Esmâ-yi Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri

Unvan-ı mukaddese: Mukaddes makam, unvan, san

Mahfî letâif: Mâneviyatı hissetmeye yarayan gizli kalbi duyular

Kâinat: Varlıklar, evren

Mevcûdat: Varlıklar

Fûnûn: İlimler

Desâtir: Kaideler, prensipler

Kitab-ı kâinat: Kâinat kitabı

Zaman-ı Âdem: Hz. Âdem'in (a.s.) yaşadığı zaman

Mütalâa etmek: İncelemek, okumak

Halbuki o kitap, esmâ ve kemâlât-ı ilâhiye'ye dair ifade ettiği mânâların ve gösterdiği âyetlerin öşr-i mi'şarını daha okuyamamış. İşte şöyle bir saray-ı âlemi, Kendi kemâlât ve cemâl-i mânevîsini görmek ve göstermek için bir meşher hükmünde açan Celil-i Zülcemâl, Cemil-i Zülcelâl, Sâni'-i Zülkemâl'in hikmeti iktiza ediyor ki: Şu âlem-i Arz'daki zîşuurlara nisbeten abes ve fâidesiz olmamak için, o sarayın âyetlerinin mânâsını birisine bildirsin. O saraydaki acâibin menba'larını ve netâicinin mahzenleri olan avâlim-i ulviyede birisini gezdirmesin. Ve bütün onların fevkine çıkarsın ve kurb-i huzuruna müşerref etsin ve âhiret âlemlerinde gezdirmesin, umum ibâdına bir muallim ve saltanat-ı rubûbiyetine bir dellâl ve marziyyât-ı ilâhiye'sine bir mübelliğ ve saray-ı âlemindeki âyât-ı tekviniyesine bir müfessir gibi, çok vazifeler ile tavzif etsin. Mu'cizât nişanlarıyla imtiyazını göstere sin. Kur'ân gibi bir ferman ile o Şahsı, Zât-ı Zülcelâl'in has ve sâdık bir tercümanı olduğunu bildirsin.

İşte Mi'râc'ın pek çok hikmetlerinden şu temsil dürbünüyle bir ikisini nümüne olarak gösterdik. Sâirlerini kıyas edebilirsin...

İkinci Temsîl

Nasıl ki bir zât-ı zîfünûn, mu'ciznümâ bir kitabı te'lif edip yazsa.. Öyle bir kitap ki, her sahifesinde yüz kitap kadar hakâik, her satırında yüz sahife kadar latîf mânâlar, her bir kelimesinde yüz satır kadar hakikatlar, her harfinde yüz kelime kadar mânâlar bulunsun; bütün o kitabın meânî ve hakâikleri, o kâtib-i mu'ciznümânın kemâlât-ı mânevîyesine baksa, işaret etse, elbette

Esmâ ve kemâlât-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri ve O'na ait mükemmellikler

Öşr-i mi'şar: Yüzde bir

Saray-ı âlem: Dünya sarayı

Cemâl-i mânevî: Mânevî güzellik

Meşher: Sergi yeri

Celil-i Zülcemâl: Güzellik ve lütfulla beraber yücelik sahibi Hz. Allah (c.c.)

Cemil-i Zülcelâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güzellik sahibi Hz. Allah (c.c.)

Sâni'-i Zülkemâl: Güzellik ve fazilet sahibi sanatkar Yaradan

Hikmet: Her şeyi yerli yerince yapma, gaye, maksat

İktiza etmek: Gerekltirmek

Âlem-i Arz: Yeryüzü âlemi

Zîşuurlar: Akıl sahipleri, şuurlular

Abes: Boş, saçma

Fâidesiz: Faydasız

Âyetler: İşaretler, alâmetler

Acâib: Hayret uyandıran şeyler, harikulâde şeyler

Menba'lar: Kaynaklar

Netâic: Neticeler

Mahzenler: Depolar

Avâlim-i ulviye: Yüce âlemler

Kurb-i huzur: Kendi huzuruna, yakınına. **Fevkine:** Üstüne

Müşerref etmek: Şereflendirmek

İbâd: Kullar. **Muallim:** Öğretmen

Saltanat-ı rubûbiyet: Rubûbiyetin hâkimiyeti

Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran

Marziyyât-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler

Mübelliğ: Bildiren

Âyât-ı tekviniye: Yaratılış mu'cizeleri, varlığa ait deliller

Müfessir: Açıklayan, izah eden

Tavzif etmek: Görevlendirmek

Mu'cizât: Mu'cizeler

Nişanlar: Madalyalar

İmtiyaz: Ayrıcalık

Ferman: Buyruk

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c.)

Has: Özel, hususî

Tercüman: Çeviren, ifade eden

Temsil: Benzetme, örnek verme

Sâirler: Başkalar, diğerler

Kıyas etmek: Karşılaştırma, mukayese etme

Zât-ı zîfünûn: Çok sayıda sanatları bilen Zât

Mu'ciznümâ: Mu'cize gösteren

Te'lif etmek: Eser yazmak, kitap yazmak. **Hakâik:** Hakikatlar

Latîf: Hoş, güzel, ince

Meânî: Mânâlar

Kâtib-i mu'ciznümâ: Elinden harikalar çıkan yazar

Kemâlât-ı mânevî: Mânevî mükemmellikler

öyle bitmez bir hazineyi kapalı bırakıp abes etmez. Her hâlde o kitabı, bâzılara ders verecek. Tâ o kıymetdar kitap, mânâsız kalıp, beyhude olmasın. Onun gizli kemâlâtı zâhir olup, kemâlini bulsun ve cemâl-i mânevîsi görünsün. O da sevin sin ve sevdirs in. Hem o acib kitabı bütün meânîsiyle, hakâikiyle ders verecek birisini, en birinci sahifeden, tâ nihayete kadar üstünde ders vere vere geçirecektir.

Aynen öyle de: Nakkaş-ı Ezeli, şu kâinatı, kemâlâtını ve cemâlini ve hakâik-i esmâsını göstermek için öyle bir tarzda yazmıştır ki; bütün mevcudat, hadsiz cihetlerle nihayetsiz kemâlâtını ve esmâ ve sıfâtını bildirir, ifade eder. Elbette bir kitabın mânâsı bilinmezse hiçe sukut eder. Bâhusus böyle her bir harfi, binler mânâyı tazammun eden bir kitap, sukut edemez ve ettirilmez. Öyle ise; o kitabı yazan, elbette onu bildirecektir, her tâifenin istîdadına göre bir kısmını anlattıraca ktır. Hem umumunu, en âmm nazarlı, en küllî şuûrlu, en mümtaz istîdadlı bir ferde ders verecektir. Öyle bir kitabın umumunu ve küllî hakâikını ders vermek için, gayet yüksek bir seyr u sülûk ettirmek hikmeten lâzımdır. Yâni, birinci sahifesi olan tabakat-ı kesretin en nihayetinden tut, tâ münte ha sahifesi olan daire-i ehadiyete kadar bir seyeran ettirmek lâzım geliyor. İşte şu temsil ile Mi'râc'ın ulvî hikmetlerine bir derece bakabilirsin.

Şimdi makam-ı istima'da olan mülhide bakıp, kalbini dinleyeceğiz; ne hâle girdiğini göreceğiz. İşte, hatıra geliyor ki: Onun kalbi diyor:

“Ben inanmağa başladım. Fakat iyi anlayamıyorum. *Üç mühim müşkilim daha var.*

•*Birincisi:* Şu Mi'râc-ı azîm, niçin Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm)'a mahsustur?

•*İkincisi:* O Zât, nasıl şu kâinatın çekirdeğidir? dersiniz: Kâinat,

Bevhude: Boşuna, gereksiz
Nihayet: Son, bitim
Nakkaş-ı Ezeli: Ezeli sanatkâr
Hakâik-i esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin hakikatleri
Tarz: Şekil. Biçim
Mevcûdat: Varlıklar
Cihetler: Yönler
Sıfât: Sıfatlar
Sukût etmek: Düşmek, seviye kaybetmek
Tazammun etmek: İçermek, içine almak

Bâhusus: Özellikle, bilhassa
Tâife: Topluluk
İstîdad: Kabiliyet, kapasite
Âmm nazarlı: Genel görüşlü
Küllî: Genel, kapsamlı
Mümtaz: Seçkin
İstîdadlı: Kabiliyetli, kapasiteli
Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk
Tabakat-ı kesret: Maddî dünyada çok sayıda tabakalar

Hikmeten: Hikmet bakımından
Nihayet: Son derece
Münteha: Son nokta
Daire-i ehadiyet: Ehadiyet dairesi
Seyeran: Dolaşma, seyahat
Temsil: Benzetme, örnek verme
Ulûf: Yüce
Makam-ı istima': Dinleme konusu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak
Mülhid: Allah'ı (c.c.) inkâr eden, dinsiz
Mi'râc-ı azim: Büyük Mi'râc

O'nun nurundan halkolunmuş. Hem kâinatın en âhir ve en münevver meyvesidir.¹ Bu ne demektir?

•**Üçüncüsü:** Sâbık beyânâtınızda diyorsunuz ki; âlem-i ulvîye çıkmak; şu âlem-i arzîyedeki âsârların makinelerini, tezgâhlarını ve netâicinin mahzenlerini görmek için uruç etmiştir. Ne demektir?

Evvelâp:

• **Birinci müşkiliniz:** Otuz adet Sözler'de tafsilen halledilmiştir. Yalnız şurada Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) kemâlâtına ve delâil-i Nübüvvet'ine ve o Mi'râc-ı a'zama en elyak O olduğuna icmâlî işaretler nev'inde, bir muhtasar fihriste gösteriyoruz. Şöyle ki:

• **Evvelâ:** Tevrat, İncil, Zebûr gibi Kütüb-i Mukaddese'den, pek çok tahrifata mâruz oldukları hâlde, şu zamanda dahi, Hüseyin-i Cisrî* gibi bir muhakik, Nübüvvet-i Ahmediye'ye (aleyhissalâtü vesselâm) dair yüz on dört işârî beşaretleri çıkarıp "Risale-i Hamîdiye"de göstermiştir.²

• **Sâniyen:** Tarihçe sabit, Şık ve Safîh gibi meşhur iki kâhinin, Nübüvvet-i Ahmediye'den (aleyhissalâtü vesselâm) biraz evvel, nübüvvetine ve âhir zaman peygamberi O olduğuna beyânatları gibi çok beşaretler, sahih bir sûrette tarihen nakledilmiştir.³

• **Sâlisen:** Velâdet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) gecesinde Kâ'be'deki sanemlerin sükutuyla,⁴ Kısra-yi Fâris'in saray-ı meşhuresi olan Eyvân'ı inşa-

¹ Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsne'd* 1/171; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/311.

² Hüseyin Cisrî, *Risâle-i Hamîdiye* (Türkçe tercümesi) s. 52-94.

³ Bkz.: İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye* 1/124-127, 158, 190, 192; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 1/126-130; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve* 1/122-128; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/430; el-Esbahânî, *Delâilü'n-nübüvve* 2/135.

⁴ Bkz.: el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 1/19; es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kubrâ* 1/81; İbn Habîb, *el-Müktefâ min sireti'l-Mustafâ* s. 36; el-Halebî, *es-Siretü'l-Halebiyye* 1/76.

Mahsus: Ayrılmış, özel

Halkolunmuş: Yaratılmış

Âhir: Son. **Münevver:** Nurlu

Sâbık beyânât: Önceki açıklamalar

Âlem-i ulvî: Yüce âlem

Âlem-i arzîye: Yeryüzü

Âsâr: Eserler. **Netâic:** Neticeler

Mahzenler: Depolar, hazineler

Ürûc: Yükselmek

Müşkil: Güçlük, zorluk, problem

Tafsilen: Detaylı, ayrıntılı olarak

Kemâlât: Mükemmellikler

Delâil-i Nübüvvet: Peygamberlik delilleri

Mi'râc-ı a'zam: En büyük Mi'râc

Elyak: En lâynk

İcmâlî: Özet

Muhtasar fihriste: Kısa, tafsilsiz

indeks

Evvelâ: İlk olarak

Kütüb-i Mukaddese: Kutsal kitaplar, semâvî kitaplar

Tahrîfata mâruz: Değiştirmelere uğramış

Muhakkik: İnceden inceye araştıran, hakikatleri delilleriyle bilen

kimse

Sâniyen: İkinci olarak

Nübüvvet-i Ahmediye (s.a.s.):

Efendimiz'in (s.a.s.) peygamberliği

İşârî beşaretler: İşaretli müjdelere

Âhir zaman peygamberi: Son

peygamber

Beyânât: Açıklamalar

Sûret: Şekil

Sâlisen: Üçüncü olarak

Velâdet-i Ahmediye: Peygamber

Efendimiz'in (s.a.s.) doğumu

Sanemler: Putlar. **Sukut:** Düşme

Kısra-yi Fâris: Eski İran hükümdarlarına verilen unvan

Saray-ı meşhure: Meşhur saray

kâk etmesi¹ gibi, irhâsât denilen yüzer hârîka, tarihçe meşhurdur.

•**Râbian:** Bir orduya parmağından gelen suyu içirmesi² ve câmide bir cemaat-ı azîme huzurunda, kuru direğin, minberin naklinden dolayı müfâ-rakat-ı Ahmediye'den (aleyhissalâtü vesselâm) deve gibi enin ederek ağlaması³; وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ⁴ nassı ile, Şakk-ı Kamer⁵ gibi, muhakkiklerin tahkikatıyla bine bâ-liğ mu'cizâtla serfiraz olduğunu tarih ve siyer gösteriyor.

•**Hâmisen:** Dost ve düşmanın ittifakıyla ahlâk-ı hasenenin şahsında en yüksek derecede; ve bütün muamelâtının şehâdetiyle secâyâ-yi sâmiye, va-zifesinde ve tebliğâtında en âlî bir derecede; ve Din-i İslâm'daki mehâsin-i ahlâkın şehâdetiyle, şeriatında en âlî hisal-ı hamîde, en mükemmel derece-de bulunduğuna ehl-i insaf ve dikkat tereddüd etmez.

•**Sâdisen:** Onuncu Söz'ün İkinci İşaret'inde işaret edildiği gibi: Ulûhi-yet, mukteza-yi hikmet olarak tezahür istemesine mukabil, en a'zamî bir de-

¹ Bkz.: el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 1/19, 126; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve* 1/139; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/459; el-Esbahânî, *Delâilü'n-nübüvve* 2/134-135; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 6/584; İbn Hacer, *el-İsâbe* 6/524; es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/127-131.

² Bkz.: Buhârî, *vuddü* 32, 46, *menakıb* 25, *eşribe* 31; Müslim, *zühd* 74, *fedâil* 4-6; Tirmizî, *menakıb* 6; Nesâî, *taharet* 61-62; Dârimî, *mukaddime* 5; Muvatta, *taharet* 32; Müsned 1/251, 324; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.336; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/379; İbn Huzeyme, *es-Sahih* 1/65, 74; İbn Hibbân, *es-Sahih* 14/457, 480; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 2/141; ed-Dârakutnî, *es-Sünen* 1/71; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 1/43.

³ Bkz.: Buhârî, *menakıb* 25, *cuma* 26; Tirmizî, *menakıb* 6, *cuma* 10; Nesâî, *cuma* 17; İbn Mâce, *ikamet* 199; Dârimî, *mukaddime* 6, *salat* 202; Müsned, 3/226, 293; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/319; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.396; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 6/115; İbn Hibbân, *es-Sahih* 14/435; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 2/367.

⁴ "Kiyâmet saati yaklaştı, Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

⁵ Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 27, *menâkıbu'l-ensâr* 36, *tefsîr* 54/1; Müslim, *sıfâtü'l-münafikîn* 43-48; Müsned 1/447, 456; Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'an* (54), 1-2, *fiten* 20; Müsned 1/377, 456, 3/165, 275, 4/82; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/472; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s. 38; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s. 356-357; İbn Hibbân, *es-Sahih* 14/422; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 2/132; Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/193-194; Abdurrezzak, *Tefsîru'l-Kur'an* 2/257; Ebû Nuaym, *Delâilün-nübüvve* 2/281; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 2/266-267; eş-Şâfi, *el-Müsned* 1/402.

İnşikâk etmek: Yanılma, bölünme
irhâsât: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) gelişine hazırlık kabilinden meydana gelen harika hâller. Peygamber olmadan önceki harika hâller

Râbian: Dördüncü olarak

Cemaat-ı azîme: Büyük topluluk

Minber: Camilerde hatiplerin hutbe okudukları merdivenli kürsü

Müfârakat-ı Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ayrılması

Enin etmek: İnmek

Nass: Kesin ve muhkem hüküm getiren âyet veya hadis

Şakk-ı Kamer: Ay'ın ikiye yanılması

Tahkikat: Araştırmalar, incelemeler

Balîğ: Varan, ulaşan

Serfiraz: Seçkin, mümtaz

Mu'cizât: Mu'cizeler

Siyer: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) hayatını ve özelliklerini konu edinen ilim dalı

Hâmisen: Beşinci olarak

Ahlâk-ı hasene: Güzel ahlâk

Muamelât: İnsanların birbirleriyle olan ilişkileri. **Şehâdet:** Şahitlik

Secâyâ-yi sâmiye: Yüksek ve kıymetli karakterler, huylar, seciyeler

Tebliğât: Bildirilen şeyler

En âlî: En yüksek

Din-i İslâm: İslâm Dini

Mehâsin-i ahlâk: Ahlakî güzellikler

Şeriat: Dini kural ve hükümler

Hisal-ı hamîde: Övülmeye layık güzel hasletler, huylar

Ehl-i insaf ve dikkat: İnsaflı ve dikkatli kişiler

Sâdisen: Altıncı olarak

Ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'ın ibadet ve itaate layık tek varlık olması

Mukteza-yi hikmet: Hikmet gereği

Tezahür: Görünmek

Mukabil: Karşılık

Âzamî: En çok, en fazla

recede Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) dinindeki a'zamî ubûdiyetiyle en parlak bir derecede göstermiştir. Hem Hâlık-ı Âlem'in nihayet kemâldeki cemâlîni bir vasıta ile göstermek, mukteza-yi hikmet ve hakikat olarak istemesine mukabil; en güzel bir sûrette gösterici ve târif edici, bilbedâhe O Zât'tır.

Hem Sâni'-i Âlem'in nihayet cemâlde olan kemâl-i san'atı üzerine enzâr-ı dikkati celb etmek, teşhir etmek istemesine mukabil; en yüksek bir sadâ ile dellâllık eden, yine bilmüşâhede O Zât'tır.

Hem bütün âlemlerin Rabbi, kesret tabakatında vahdâniyetini ilân etmek istemesine mukabil, -tevhidin en a'zamî bir derecede- bütün merâtib-i tevhidi ilân eden yine bizzarûre O Zât'tır.

Hem Sahib-i Âlem'in nihayet derecede âsârındaki cemâlin işaretiyle, nihayetsiz hüsn-i zâtîsini ve cemâlinin mehâsinini ve hüsnünün letâifini âyine-lerde mukteza-yi hakikat ve hikmet olarak görmek ve göstermek istemesine mukabil; en şâşaaal bir sûrette âyinedarlık eden ve gösteren ve sevip ve başkasına sevdiren yine bilbedâhe O Zât'tır.

Hem şu saray-ı âlemin Sâni'i, gayet hârîka mu'cizeleri ile ve gayet kıymetdar cevâhirler ile dolu hazine-i gaybiyelerini izhar ve teşhir istemesi ve onlarla kemâlâtını târif etmek ve bildirmek istemesine mukabil, en a'zamî bir sûrette teşhîr edici ve tavsif edici ve târif edici yine bilbedâhe O Zât'tır.

Hem şu kâinatın Sâni'i, şu kâinatı envâ'-ı acâib ve zînetlerle süslendir-
mek sûretinde yapması ve zîşuur mahlûkatına seyr ve tenezzüh ve ibret ve tefekkür için ona idhâl etmesi ve mukteza-yi hikmet olarak onlara o âsâr ve sanayiinin mânâlarını, kıymetlerini, ehl-i temâşâ ve tefekküre bildirmek istemesine mukabil; en a'zamî bir sûrette cin ve inse, belki ruhânîlere ve melâikelere de Kur'ân-ı Hakîm vasıtasıyla rehberlik eden, yine bilbedâhe O Zât'tır.

Zât-ı Ahmediye: Peygamberimi-zân (s.a.s.) kendisi

Ubûdiyet: Kulluk

Hâlık-ı Âlem: Âlemi Yaradan

Kemâl: Mükemmellik

Cemâl: Güzellik

Sûret: Şekil, biçim

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Sâni'-i Âlem: Âlemi Yaradan

Kemâl-i san'at: San'at mükemmelliği. **Sadâ:** Ses

Enzâr-ı dikkat: Dikkatli bakışlar

Celb etmek: Kendine çekmek

Teşhir etmek: Sergilemek

Vahdâniyet: Birlik

Dellâllık: Bir şeyi ilân edip duyurmak. **Bilmüşâhede:** Görerek

Kesret tabakatı: Maddî âlemdeki çok sayıda tabakalar

Merâtib-i tevhid: Tevhid mertebeleri

Bizzarûre: İster istemez, zorunlu olarak

Sahib-i Âlem: Âlemin Sahibi

Âsâr: Eserler

Hüsn-i zâtî: Zâtından kaynaklanan güzellik

Mehâsin: Güzellikler

Hüsnünün letâifi: Güzellüğünün incelikleri. **Âyinelere:** Aynalar

Mukteza-yi hakikat ve hikmet:

Hakikat ve hikmet gereği

Şâşaaal: Parlak, gösterişli

Âyinedarlık: Ayna tutan

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Saray-ı âlem: Dünya sarayı

Hazine-i gaybiye: Gaybî hazine

İzhar ve teşhir: Göstermek, sergilemek. **Kıymetdar:** Kıymetli

Kemâlât: Mükemmellikler

Âzamî: En çok, en fazla

Sûrette: Biçimde, şekilde

Teşhir edici: Sergileyen

Tavsif edici: Vasıflandıran, niteleyen

Hem şu kâinatın Hâkim-i Hakîm'i, şu kâinatın tahavvülâtındaki maksad ve gayeyi tazammun eden tılsım-ı muğlakını ve mevcudatın “Nereden? Nereye? Ve ne oldukları?” olan şu üç suâl-i müşkilin muammasını bir elçi vasıtasıyla umum zîşuurlara açtırmak istemesine mukabil, en vâzıh bir sûrette ve en a'zamî bir derecede hakâik-i Kur'âniye vasıtasıyla o tılsımı açan ve o muammayı halleden, yine bilbedâhe O Zât'tır.

Hem şu âlemin Sâni'-i Zülcelâl'i, bütün güzel masnûatıyla kendini zîşuur olanlara tanıttırmak ve kıymetli nimetlerle kendini onlara sevdirmesi, biz-zarûre onun mukabilinde zîşuur olanlara marziyyâtı ve arzu-yi ilâhiye'lerini bir elçi vasıtasıyla bildirmesini istemesine mukabil, en âlâ ve ekmel bir sûrette, Kur'ân vasıtasıyla o marziyyât ve arzuları beyân eden ve getiren, yine bilbedâhe O Zât'tır.

Hem Rabbü'l-Âlemin, meyve-i âlem olan insana, âlemi içine alacak bir vüs'at-i istidad verdiğinden ve bir ubûdiyet-i külliyye müheyya ettiğinden ve hissiyatça kesrete ve dünyaya mübtelâ olduğundan, bir rehber vasıtasıyla, yüzlerini kesretten vahdete, fâniden bâkiye çevirmek istemesine mukabil; en a'zamî bir derecede, en eblağ bir sûrette, Kur'ân vasıtasıyla en ahsen bir tarzda rehberlik eden ve risâletin vazifesini en ekmel bir tarzda ifa eden, yine bilbedâhe O Zât'tır.

İşte mevcudatın en eşrefi olan zihayat ve zihayat içinde en eşref olan zîşuur ve zîşuur içinde en eşref olan hakikî insan ve hakikî insan içinde geçmiş vezâifi en a'zamî bir derecede, en ekmel bir sûrette ifa eden zât; elbette o

Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren

Envâ'-ı acâib: Çeşit çeşit harikalar

Zîşuur: Şuurlu

Mahlûkat: Yaratılmışlar

Seyr ve tenezzüh: Gidiş, gezinti

İbret: Ders alma

Tefekkür: Derin düşünmek

İdhal etmek: Girdirmek

Âsâr: Eserler

Sanayî: Sanatlar

Ehl-i temâşâ ve tefekkür: İbretle

seyredenler ve düşünenler

İns: İnsanlar

Ruhanîler: Ruhânî varlıklar

Melâike: Melekler

Hâkim-i Hakîm: Hikmetli Yönetici olan Cenâb-ı Hak

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Tahavvülât: Değişiklikler

Tazammun eden: İçeren, içine alan

Tılsım-ı muğlak: Anlaşılması güç olan gizli sır

Mevcûdat: Varlıklar

Suâl-i müşkil: Zor, çetin suâl

Muamma: Bilmece, sır

Vâzıh: Açık, net

Hakâik-i Kur'âniye: Kur'ân'a ait hakikatler

Bizzarûre: İster istemez, zorunlu olarak

Marziyyâtı ve arzu-yi ilâhiye:

Cenâb-ı Hakk'ın istekleri ve

rızasını kazandıran şeyler

En âlâ: En yüksek, en yüce

Ekmel: En mükemmel, kusursuz

Beyân: Açıklama, ifade

Rabbü'l-Âlemin: Âlemlerin Rabbi

Meyve-i âlem: Bu âlemin nihai neticesi

Vüs'at-i istidad: Engin ve geniş kabiliyet, yetenek

Übûdiyet-i külliye: Kapsamlı kulluk

Müheyya etmek: Hazırlamak

Kesret: Çokluk, yoğunluk

Mübtelâ: Tutkun

Vahdet: Birlik

Ahsen: En güzel

Fânî: Ölümlü, sonlu

Bâkî: Ebedî, sonsuz

Eblağ: En düzgün ve en açık söz

Ekmel: En mükemmel, kusursuz

İfa etmek: Yerine getirmek

Mevcûdat: Varlıklar

Eşref: En şerefli, en üstün

Zihayat: Canlı

Vezâif: Vazifeler

Mi'râc-ı azîm ile Kâb-ı kavseyn'e çıkacak, saadet-i ebediye kapısını çalacak, hazine-i rahmetini açacak, îmânın hakâik-i gaybiesini görecek, yine O olacaktır.

•*Sâbian*: Bilmüşâhede şu masnûatta gayet güzel tahsinat, nihayet derecede süslü tezyinat vardır. Ve bilbedâhe şöyle tahsinat ve tezyinat, onların Sâni'inde gayet şiddetli bir irâde-i tahsin ve kasd-ı tezyin var olduğunu gösterir. Ve irâde-i tahsin ve tezyin ise, bizzarûre o Sâni'de san'atına karşı kuvvetli bir râğbet ve kudsî bir muhabbet olduğunu gösterir. Ve masnûat içinde en câmi' ve letâif-i san'atı birden kendinde gösteren ve bilen ve bildiren ve kendini sevdiren ve başka masnûattaki güzellikleri "Mâşâallah" deyip istihsan eden, bilbedâhe o san'at-perver ve san'atını çok seven Sâni'in nazarında en ziyade mahbub, O olacaktır.

İşte masnûatı yıldızlayan mezâya ve mehâsine ve mevcudatı ışıktandıran letâif ve kemâlâta karşı: "*Sühbânallah, Mâşâallah, Allahu Ekber*" diyerek semâvâtı çınlattıran ve Kur'ân'ın nağamâtıyla kâinatı velveleye verdiren, istihsan ve takdir ile, tefekkür ve teşhir ile, zikir ve tevhid ile, berr ve bahri cezbeyle getiren yine bilmüşâhede O Zât'tır.

İşte böyle bir Zât ki: ¹ *السَّبَبُ كَالْفَاعِلِ* sırınca bütün ümmetin işlediği hasenâtın bir misli, O'nun kefe-i mizânında bulunan ve umum ümmetinin sa-

¹ Bu mânâda Efendimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem) nakledilen şöyle bir hadis vardır:

إِنَّ الدَّالَّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ: "Hayra delâlet eden onu yapan gibidir." (Tirmizî, *ilim* 14; Mûsned 5/357; Ebû Hanîfe, *el-Mûsned* 1/151; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat* 3/34)

Allahu Ekber: Allah en büyüktür

Berr ve bahr: Kara ve deniz

Bilmüşâhede: Görerek

Câmi': Geniş, kapsamlı

Cezbeyle getiren: Ruhî coşkunluk veren, Allah (c.c.) aşkıyla kendinden geçiren

Hakâik-i gaybiye: Gayba ait hakikatler

Hasenât: İyilikler

Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi

İrâde-i tahsin: Güzelleştirme, güzellik kılma isteği

İstihsan etmek: Beğenmek, takdir etmek

İstihsan: Beğenmek

Kasd-ı tezyin: Süsleme niyeti

Keefe-i mizân: Terazi kefesi

Kemâlât: Mükemmellikler

Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası

Letâif: İncelikler, güzellikler

Letâif-i san'at: Sanat incelikleri

Mahbub: Sevgili

Masnûat: Eserler, sanatlı yapılan şeyler

Mâşâallah: Cenâb-ı Hak ne güzel dilemiş ve yapmış!

Mehâsin: Güzellikler

Mevcûdat: Varlıklar

Mezâya: Meziyetler, özellikler

Mi'râc-ı azîm: Büyük Mi'râc

Nağamât: Nağmeler, sesler

Saadet-i ebediye: Ebedi mutluluk

Sâbian: Yedinci olarak

Salâvât: Peygamber Efendimiz

(s.a.s.) için rahmet dileme

San'at-perver: Sanat sever

Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren

Semâvât: Gökler

Sühbânallah: Cenâb-ı Hak bütün kusurlardan uzaktır

Tahsinat: Güzelleştirme, güzel kılma

Teşhir: Sergileme

Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğine inanıp bildirmek

Tezyinat: Süslemeler

Velvele: Coşuklu yüksek ses

Zikir: Cenâb-ı Hakk'ı anmak, hatırlamak

lavâtı, O'nun mânevî kemâlâtına imdad¹ veren ve risâletinde gördüğü vezâifin netâicini ve mânevî ücretleriyle beraber rahmet ve muhabbet-i ilâhiyenin nihayetsiz feyzine mazhar olan bir Zât, elbette Mi'râc merdiveniyle Cennet'e, Sidretü'l-Müntehâ'ya, Arş'a ve Kâb-ı kavseyn'e kadar gitmek,² ayn-ı hak, nefs-i hakikat ve mahz-ı hikmettir.

♦ **İkinci Müşkil:** Ey makam-ı istima'daki insan! Şu ikinci işkâl ettiğin hakikat o kadar derindir, o kadar yüksektir ki, akıl ona ne ulaşır, ne de yaklaşır.. illâ nur-i îmân ile görünür. Fakat bâzı temsîlât ile, o hakikatın vücûdu, fehme takrib edilir. Öyle ise; bir nebze takribe çalışacağız.

İşte şu kâinata nazar-ı hikmetle bakıldığı vakit, azîm bir şecere mânâsında görünür. Ve şecerenin nasıl dalları, yaprakları, çiçekleri, meyveleri vardır; şu şecere-i hilkatın de bir şikkı olan âlem-i süflînin; anâsır dalları, nebâtât ve eşcar yaprakları, hayvanât çiçekleri, insan meyveleri hükmünde görünür. Sâni'-i Zülcelâl'in ağaçlar hakkında câri olan bir kanunu, elbette şu şecere-i a'zamda da câri olmak, mukteza-yi ism-i Hakîm'dir. Öyle ise; mukteza-yi hikmet, şu şecere-i hilkatın de bir çekirdekten yapılmasıdır.³ Hem öyle bir çekirdek ki, âlem-i cismânîden başka, sâir âlemlerin nümûnesini ve esâsâtını câmi' olsun. Çünkü; binler muhtelif âlemleri tazammun eden kâinatın

¹ Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/56; Buhârî, ezan 8, *tefsîr* (17) 11; Müslim, *salat* 14; Ebû Dâvûd, *salat* 37; Tirmizî, *mevâkıf*, 43; Nesâî, ezan 38; İbn Mâce, ezan 4; Müsned 3/337; İbn Huzeyme, *es-Sahîh* 1/218.

² Bkz.: Necm sûresi, 53/4-18.

³ Bir hadis-i kudsi'de Resûlullâh'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) varlığın sebebi olduğuna dair şöyle buyrulmaktadır: *لَوْلَا أَنَا لَمْ يَخْلُقْ الْإِنْسَانُ*: "Sen, şayet olmasaydın âlemleri de yaratmazdım." (ed-Deylemi, *el-Müsned* 5/227; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/150; Aliyyülkârî, *el-Masnû*' 1/46)

Âlem-i cismanî: Cisim âlemi

Âlem-i süflî: Aşağı, alçak, âlem

Anâsır: Unsurlar (toprak, hava, su, ateş)

Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. **Azîm:** Büyük

Ayn-ı hak: Gerçeğin ta kendisi

Bir nebze: Bir parça

Câmi': Kapsayan, içine alan

Câri olan: Geçerli olan

Esâsât: Esaslar, temeller

Eşcar: Ağaçlar

Fehme takrib etmek: Akıl almaya şekilde anlatmak

Feyz: Bereket, ihsan

Hayvanât: Hayvanlar. **İllâ:** Ancak

İşkâl etmek: Zorlaştırmak, şüpheli ve karışık yapmak

Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası

Kemâlât: Mükemmellikler

Mahz-ı hikmet: Hikmetin ta kendisi

Makam-ı istima': Dinleme konumu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak

Mazhar: Görünme yeri, ayna

Muhabbet-i ilâhiye: Allah (c.c.) sevgisi. **Muhtelif:** Farklı, çeşitli

Mukteza-yi hikmet: Hikmetin gereği

Mukteza-yi ism-i Hakîm: Cenâb-ı Hakk'ın Hakîm isminin gereği

Nazar-ı hikmet: Hikmet gözüyle bakmak. **Nebâtât:** Bitkiler

Nefs-i hakikat: Hakikatın kendisi

Netâic: Neticeler

Nur-i îman: İman nuru

Nümûne: Misal, örnek

Risalet: Peygamberlik

Sâir: Diğer, başka

Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan

Sidretü'l-Müntehâ: Hz.Peygamber Efendimiz'e (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) miraç gecesinde gösterilen, hilkatın aldığı son şekli gösteren yaratılış ağacı

Şecere: Ağaç

Şecere-i a'zam: En büyük ağaç

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Tazammun etmek: İçermek, içine almak

Temsilât: Benzetmeler, örnekler

Vezâif: Vazifeler

çekirdek-i aslısi ve menşei, kuru bir madde olamaz. Madem şu şecere-i kâinatın daha evvel, o nev'den başka şecere yok; öyle ise; ona menşe' ve çekirdek hükmünde olan mânâ ve nur, elbette yine şecere-i kâinatda bir meyve libasının giydirilmesi, yine Hakîm isminin muktezasıdır. Çünkü; çekirdek daima çıplak olamaz. Madem evvel-i fitratta meyve libasını giymemiş; elbette, âhirde o libası giyecektir. Madem o meyve insandır. Ve madem insan içinde sâbikan isbat edildiği üzere, en meşhur meyve ve en muhteşem semere ve umumun nazar-ı dikkatini celbeden ve Arz'ın nisfını ve beşerin humsunun nazarını kendine hasreden ve mehâsin-i mâneviyesi ile âlemi, ya nazar-ı muhabbet veya hayretle kendine baktıran meyve ise: Zât-ı Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm)'dır; elbette kâinatın teşekkülüne çekirdek olan nur, O'nun Zât'ında cismini giyerek en âhir bir meyve sûretinde görünecektir.

Ey müstemi'!. Şu acib kâinat-ı azîme, bir insanın cüz'î mahiyetinden halkolunmasını istib'âd etme! Bir nevî âlem gibi olan muazzam çam ağacını, buğday tanesi kadar bir çekirdekten halkeden Kadîr-i Zülcelâl, şu kâinatı "Nur-i Muhammedî"den (aleyhissalâtü vesselâm) nasıl halketmesin veya edemesin? İşte şecere-i kâinat, şecere-i tûbâ gibi; gövdesi ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olduğu için, aşağıdaki meyve makamından, tâ çekirdek-i aslî makamına kadar, nurânî bir hayt-ı münasebet var. İşte Mi'râc, o hayt-ı münasebetin gılaflı ve sûretidir ki; Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm), o yolu açmış, velâyetiyle gitmiş, risâletiyle dönmüş ve kapıyı da açık bırakmış. Arkasındaki evliyâ-yi ümmeti, ruh ve kalb ile o cadde-i nurânide, Mi'râc-ı nebevî'nin gölgesinde seyr u sülûk edip istidadlarına göre makamat-ı âliyeye çıkıyorlar.

Çekirdek-i aslî: Asıl çekirdek

Menşe': Esas, kök

Şecere-i kâinat: (Ağacın gelişmesi tarzında bir süreç izleyen) kâinat ağacı. **Nev':** Çeşit

Libas: Elbise. **Âhir:** Son

Evvel-i fitrat: Yaratılışın başlangıcı

Sâbikan: Bundan önce, az önce geçtiği gibi

Semere: Meyve, ürün

Nazar-ı dikkat: Dikkatlice bakmak

Celb etmek: Kendine çekmek

Nisf: Yarım. **Beşer:** İnsan

Hasreden: Sınırlandıran

Mehâsin-i mâneviye: Mânevî güzellikler. **Hums:** Beşte bir

Nazar-ı muhabbet: Sevgiyle bakış

Zât-ı Muhammediye (s.a.s.):

Peygamber Efendimiz'in kendisi

Âhir: Son, sonuncu

Sûret: Görünüş, şekil

Müstemi': Dinleyici

Acib: Hayret veren, dikkat çeken

Kâinat-ı azîme: Büyük kâinat

Cüz'î mahiyet: Küçük esas, asıl

İstib'âd: İhtimal vermeme

Halkeden: Yaratan

Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Nur-i Muhammedî: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) nuru

Şecere-i kâinat: Ağacın gelişmesi tarzında bir süreç izleyen kâinat ağacı

Şecere-i tûbâ: Cennetteki tûbâ ağacı

Hayt-ı münasebet: İrtibat, bağlan

Gılaflı: Kılıf, örtü

Zât-ı Ahmediye (a.s.m): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Zâtı, kendisi

Velâyet: Velilik, Allah (c.c.) ile kul arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk

Evliyâ-yi ümmet: Ümmetin velileri

Cadde-i nurânî: Nurlu cadde

Mi'râc-ı Nebevî: Peygamber Efendimiz'in Recep ayının 27. gecesinde Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna ruhen, cismen (velâyetiyle) çıkması mu'cizesi ki bir anda meydana gelmiştir

Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk

İstidad: Kabiliyet, yetenek

Makamat-ı âliye: Yüce makamlar

Hem sâbikan isbat edildiği üzere: Şu kâinatın Sâni'i, birinci işkâlin cevabında gösterilen makâsîd için şu kâinatı, bir saray sûretinde yapmış ve tezyin etmiştir. O makâsîdın medârı, Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) olduğu için, kâinatın evvel Sâni'-i Kâinat'ın nazar-ı inâyetinde olması ve en evvel tecellisine mazhar olmak lâzım geliyor. Çünkü; bir şeyin neticesi, semeresi; evvel düşünülür. Demek vücûden en âhir, mânen de en evveldir. Halbuki Zât-ı Ahmediye, (aleyhissalâtü vesselâm) hem en mükemmel meyve, hem bütün meyvelerin medâr-ı kıymeti ve bütün maksadların medâr-ı zuhuru olduğundan en evvel tecelli-i icada mazhar, O'nun nuru olmak lâzım gelir.¹

♦ **Üçüncü Müşkilin:** O kadar geniştir ki, bizim gibi dar zihinli insanlar, istiab ve ihâta edemez. Fakat uzaktan uzağa bakabiliriz.

Evet âlem-i süflinin mânevî tezgâhları ve küllî kanunları, avâlim-i ulviye dedir. Ve mahşer-i masnûat olan küre-i arz'ın hadsiz mahlûkatının netâic-i a'mâlleri ve cin ve insan semerât-ı ef'âlleri, yine avâlim-i ulviyede temessül eder. Hattâ hasanat Cennet'in meyveleri sûretine,² seyyiât ise Cehennem'in zakkumları şekline³ girdikleri, pek çok emârât ve pek çok rivâyâtın şehâdeti ile ve hikmet-i kâinatın ve ism-i Hakîm'in iktizasıyla beraber, Kur'ân-ı Hakîm'in işârâtı gösteriyor. Evet, zeminin yüzünde kesret, o kadar intişâr etmiş ve hilkat, o kadar teşa'ub etmiş ki, bütün kâinatta münteşir umum masnûatın pek çok fevkinde ecnâs-ı mahlûkat ve esnaf-ı masnûat, küre-i zeminde

¹ Bkz.: el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/265.

² Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/55/57; Duhân sûresi, 44/27, 55; Sâd sûresi, 38/51; Tûr sûresi, 52/22; Rahman sûresi, 55/52, 67; Vâkıa sûresi, 56/32; Mü'minûn sûresi, 23/19; Sâffât sûresi, 37/42; Mürselât sûresi, 77/42.

³ Bkz.: Sâffât sûresi, 37/62; Duhân sûresi, 44/43; Vâkıa sûresi, 56/52; Nebe sûresi, 78/21-30.

Sâbikan: Bundan önce, az önce geçtiği gibi

Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren

İşkâl: Zorlaştırmak, şüpheli ve karışık yapmak

Makâsîd: Maksatlar, gayeler

Tezyin etmek: Donatmak, süslemek. **Medâr:** Vesile, sebep

Sâni'-i Kâinat: Kâinat-ı Yaradan

Nazar-ı inâyet: Yardım ve koruma

Tecelli: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin varlıkta eserlerinin ortaya çıkması

Mazhar olmak: Nail olmak, kavuşmak, şereflenmek

Semere: Meyve, ürün

Medâr-ı kıymet: Kıymetli sayılmalarına sebep, vesile

Vücuden: Beden ve cisim olarak

Medâr-ı zuhur: Ortaya çıkmaları-na, doğmalarına sebep ve vesile

Tecelli-i icada mazhar: Varlığının ilki olarak yaratılma tecellisine mazhar

İstiab: İçine alma, içine sığdırma, kapsama. **Küllî:** Genel, kapsamlı

İhâta: Tam kavrayış, anlayış

Âlem-i süflî: Bulunduğumuz şu anki maddî âlem

Avâlim-i ulviye: Yüce âlemler

Mahşer-i masnûat: Sanat eserlerinin sergilendiği yer

Küre-i Arz: Yerküre

Netâic-i âmâller: Amellerin neticeleri. **İns:** İnsanlar

Semerât-ı ef'âller: Fiillerin ürünleri, meyveleri

Temessül: Bir şeyin misâlinin görünmesi. **Hasanat:** İyi ameller

Zakkum: Cehennem'de bir ağacın ismi. **Rivâyât:** Rivâyetler

Emârât: İşaretler, belirtiler

Hikmet-i kâinat: Kâinatın yaratılmasındaki gaye

İsm-i Hakîm: Hakîm ismi

İktiza: Gerekltirmek

Kesret: Çokluk. **İntişâr:** Yayılma

Teşa'ub: Dallanma, dal budak salma. **Münteşir:** Yayılmış

Masnûat: Eserler, sanatlı yapılan şeyler. **Fevkinde:** Üstünde

Ecnâs-ı mahlûkat: Yaratık cinsleri, türleri. **İşârât:** İşaretler

Esnaf-ı masnûat: Sanatlı yapılan şeylerin sınıfları

Küre-i zemin: Yerküre

bulunur, değişir; daima dolup boşalır. İşte şu cüz'iyat ve kesretin menba'ları, mâdenleri elbette küllî kanunlar ve küllî tecelliyât-ı esmâiyedir ki; o küllî kanunlar, o küllî tecelliler ve o muhît esmâların mazharları da bir derece basit ve safi ve her biri bir âlemin arşı ve sakı ve bir âlemin merkez-i tasarrufu hükmünde olan semâvâtır ki; o âlemlerin birisi de Sidretü'l-Münteha'daki cennetü'l-me'vâ'dır.¹ Yerdeki tesbihât ve tahmidat, o Cennet'in meyveleri sûretinde –Muhbir-i Sâdık'ın ihbarı ile– temessül ettiği sâbittir.² İşte bu üç nokta gösteriyorlar ki: Yerde olan netâic ve semerâtın mahzenleri oralardadır ve mahsulâtı o tarafa gider.

Deme ki: Havâi bir “Elhamdülillâh” kelimem, nasıl mücessem bir meyve-i Cennet olur?

Çünkü; sen, gündüz uyanık iken güzel bir söz söylersin; bâzen rû'yâda güzel bir elma şeklinde yersin. Gündüz çirkin bir sözün, gecede acı bir şey sûretinde yutarsın. Bir gıybet etsen, murdar bir et sûretinde sana yedirirler. Öyle ise, şu dünya uykusunda söylediğin güzel sözlerin ve çirkin sözlerin; meyveler sûretinde uyanık âlemi olan âlem-i âhirette yersin ve yemesini istib'ad etmemelisin.

Dördüncü Esas

Mi'râcın semerâtı ve faydası nedir?

Elcevap: Şu şecere-i tûbâ-yi mâneviye olan Mi'râcın beş yüzden fazla meyvelerinden nümûne olarak yalnız beş tanesini zikredeceğiz.

¹ Bkz.: Necm sûresi, 53/15.

² Bu mânâdaki bir hadis'te Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurmuştur: Kim “Sübhanellahi'l-azîm” ve “Sübhanellahi ve bi hamdihî” derse onun için Cennet'te bir hurma ağacı dikilir.” (İbn Hibban, *es-Sahih* 3/109; el-Hakim, *el-Müstedrek* 1/680; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/207; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 4/165)

Cüz'iyat: Küçük şeyler

Menba': Kaynak, bir şeyin çıktığı yer

Mâden: Kaynak

Tecelliyat-ı esmâiye: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isimlerinin icraatında yansması

Arş: Taht, emirlerin tebliğ yeri

Merkez-i tasarruf: Yönetim merkezi

Sidretü'l-Münteha: Mi'râc esnasında Peygamberimizin (s.a.s.) ulaştığı son nokta

Sakf: Çatı, tavan gökyüzü

Semâvât: Gökler, yedi kat gök

Cennetü'l-Me'vâ: Cennet'in sekiz tabakasından biri

Tesbihât: “Sübhanallah” demeler

Tahmidat: “Elhamdülillâh” demeler

Muhbir-i Sâdık: Doğru, yanlışta-yan haberci.. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)

İhbar: Haber verme, bildirme

Temessül: Cisimleşme

Netâic: Neticeler

Mahzenler: Depolar

Mahsulât: Ürünler

Havâi: Havaya ait olan, hava ile alâkalı olan

Meyve-i Cennet: Cennet meyvesi

Murdar: Pis, kirli, haram

Âlem-i âhiret: Âhiret yurdu

İstib'ad: İhtimal vermek, akla uzak görmek

Semerât: Meyveler

Şecere-i tûbâ-yi mâneviye:

Mânevî tûbâ ağacı

Nümûne: Misal, örnek

Birinci Meyve

Erkân-ı îmâniyenin hakâikını göz ile görüp, melâikeyi, Cennet'i, âhireti, hattâ Zât-ı Zülcelâl'i göz ile müşâhede etmek; kâinata ve beşere öyle bir hazine ve bir nur-i ezeli ve ebedi bir hediye getirmiştir ki: Şu kâinatı, perişan ve fânî, karmakarışık bir vaziyet-i mevhumeden çıkarıp, o nur ve o meyve ile o kâinatı; kudsî mektubât-ı Samedâniye, güzel âyine-i cemâl-i Zât-ı Ehadiye vaziyeti olan hakikatını göstermiş. Kâinatı ve bütün zışuuru sevindirip mesrur etmiş. Hem o nur ve o meyve ile beşeri müşevveş, perişan, âciz, fakir, hâcâtı hadsiz, a'dâsı nihaysiz ve fânî, bekâsız bir vaziyet-i dalâletkârâne-den o insanı; o nur, o meyve-i kudsiye ile ahsen-i takvîmde, bir mu'cize-i kudret-i Samedâniye'si.. ve mektubât-ı Samedâniye'nin bir nüsha-yi câmiası.. ve Sultan-ı Ezel ve Ebed'in bir muhatabı, bir abd-i hassı.. ve kemâlâtının istih sancısı, halîli ve cemâlinin hayretkârı, habibi.. ve Cennet-i bâkiyesine nâmzed bir misafir-i azîzi sûret-i hakikisinde göstermiş. İnsan olan bütün insanlara, nihaysiz bir sürûr, hadsiz bir şevk vermiştir.

İkinci Meyve

Sâni'-i mevcudat ve Sahib-i kâinat ve Rabbü'l-Âlemîn olan Hâkim-i Ezel ve Ebed'in marziyyât-ı rabbâniye'si olan İslâmiyet'in, başta namaz olarak, esâsâtını, cin ve inse hediye getirmiştir ki; o marziyyâtı anlamak, o kadar

Erkân-ı îmaniye: İman esasları

Hakâik: Hakikatlar

Melâike: Melekler

Âhiret: Ölümden sonraki hayat

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve

hâkimiyetin sahibi Yüce Zât

Müşâhede: Görmek

Beyer: İnsan

Nur-i ezeli ve ebedî: Ezeli ve

ebedî nur. Sonsuz Nur

Fânî: Ölümlü, sonlu

Vaziyet-i mevhum: Hayali durum

Kud'sî mektubât-ı Samedâniye:

Allah'tan (c.c.) gelen mukaddes mektuplar

Âyine-i cemâl-i Zât-ı Ehadiye:

Bir ve tek olan Allah'ın (c.c.) mukaddes benzersiz güzelliğinin aynası

Zişûr: Şuurlu

Mesrur: Mutlu, sevinçli

Müşevveş: Karmakarışık, anlamsız

Hâcât: İhtiyaçlar. A'da: Düşmanlar

Fânî: Ölümlü, sonlu

Bekâsız: Ebedî olmayan, kalıcı olmayan

Vaziyet-i dalâlet-kârâne: Kâfirce vaziyetler

Meyve-i kudsiye: Mukaddes meyve

Ahsen-i takvîm: En güzel biçim, bir kulun ulaşabileceği en güzel hâl

Mu'cize-i kudret-i Samedâniye:

Her şeyin muhtaç olduğu ilâhî kudretin mu'cizesi

Mektubât-ı Samedâniye:

Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar

Nüsha-yi câmiâ: Kapsamlı kitap

Sultan-ı Ezel ve Ebed: Ezel ve ebed hükümdarı Allah (c.c.)

Muhatab: Sözü dinleyen kimse

Abd-i has: Çok değerli ve gözde kul.

Kemâlât: Mükemmellikler

İstih sancı: Beğenen, takdir eden

Halîl: Dost

Cemâlinin hayretkârı: Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes güzelliğinin hayranı

Habib: Allah'ın sevgilisi

Cennet-i bâkiye: Dâimî, kalıcı cennet. **Nâmzed:** Aday

Misafir-i aziz: İzzetli, onurlu misafir

Sûret-i hakikî: Gerçek görünüş

Sürûr: Sevinç, mutluluk

Şevk: Şiddetli arzu, neşe, sevinç

Sâni'-i mevcûdat: Varlıkları sanatlı yaratan

Sahib-i kâinat: Kâinatın Yaradan'ı

Rabbü'l-âlemîn: Âlemlerin Rabbi

Hâkim-i Ezel ve Ebed: Ezel ve Ebedin Hâkimi Allah (c.c.)

Marziyyât-ı Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın rızasına uygun işler

Esâsât: Esaslar. **İns:** İnsanlar

merak-âver ve saadet-âverdir ki, târif edilmez. Çünkü; herkes, büyüğe bir veliyy-i ni'metini, yahut muhsin bir padişahının uzaktan arzularını anlamağa ne kadar arzukeş.. ve anlasa ne kadar memnun olur... Temenni eder ki: "Keşki bir vasıta-yi muhabere olsa idi doğrudan doğruya O Zât ile konuşsa idim. Benden ne istiyor, anlasa idim. Benden O'nun hoşuna gideni bilse idim." der. Acaba bütün mevcudat kabza-yi tasarrufunda ve bütün mevcudattaki cemâl ve kemâlât, O'nun cemâl ve kemâline nisbeten zayıf bir gölge ve her anda nihayetsiz cihetlerle O'na muhtaç ve nihayetsiz ihsanlarına mazhar olan beşer, ne derece O'nun marziyyâtını ve arzularını anlamak hususunda hâhişger ve merak-âver olması lâzım olduğunu anlarsın.

İşte Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) yetmiş bin perde arkasında O Sultan-ı Ezel ve Ebed'in marziyyâtını doğrudan doğruya Mi'râc semeresi olarak hakkalyakın işitip, getirip beşere hediye etmiştir.¹

Evet beşer, Kamer'deki hâli anlamak için ne kadar merak eder ki: Biri gidip, dönüp haber verse. Hem ne kadar fedakârlık gösterir. Eğer anlasa, ne kadar hayret ve meraka düşer. Halbuki Kamer, öyle bir Mâlikü'l-mülk'ün memleketinde geziyor ki: Kamer, bir sinek gibi küre-i arz'ın etrafında pervaz eder. Küre-i arz, pervane gibi Şems'in etrafında uçar. Şems, binler lâmbalar içinde bir lâmbadır ki; o Mâlikü'l-mülki Zülcelâl'in bir misafirhânesinde mumdarlık eder. İşte Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) öyle bir Zât-ı Zülcelâl'in şuûnatını ve acâib-i san'atını ve âlem-i bekâda hazain-i rahmetini görmüş, gelmiş, beşere söylemiş. İşte beşer, bu Zât'ı kemâl-i merak ve hayret ve muhabbetle dinlemezse, ne kadar hilâf-ı akıl ve hikmetle hareket ettiğini anlarsın.

¹ Efendimiz'in (aleyhissalâtü vesselâm) Mi'râc'tan getirdiği ve Cenâb-ı Hakk'ın marziyatını ifade eden hediyeler için bkz.: Buhârî, *menâkıbu'l-Ensar* 42; Müslim, *İman* 279, *müsâfirîn* 253; Tirmizî, *tefsîru sûre* (53)1; Nesâî, *salât* 1, *iftitâh* 25; Müsned 1/387, 422.

Merak-âver: Meraklandırıcı
Saadet-âver: Saadet verici
Veliyy-i ni'met: Nimet sahibi
Arzukeş: Arzulu, istekli, hevesli
Temenni: Ümit
Vasıta-yi muhabere: Haberleşme vasıtaları
Mevcûdat: Varlıklar
Kabza-yi tasarruf: Tasarrufu, eli altında. **Cemâl:** Güzellik
Kemâlât: Mükemmellikler
Kemâl: Mükemmellik
Mazhar: Nail olmak, şereflenmek
Beşer: İnsan
Marziyyât: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler
Hâhişger: Arzulayan, istekli

Merak-âver: Merak uyaran, düşündürücü
Zât-ı Ahmediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) kendisi
Sultan-ı Ezel ve Ebed: Ezel ve ebed hükümdarı Allah (c.c.)
Hakkalyakın: Bir şeyi, bizzat tadarak bilmek. **Kamer:** Ay
Fedakâr: Kendini veya şahsî menfaatlarını esirgemeyen feda eden
Mâlikü'l-Mülk: Dilediği şekilde hükmeden mutlak Hâkim
Küre-i Arz: Yerküre
Pervaz etmek: Uçmak
Pervane: Geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek
Şems: Güneş

Mâlikü'l-Mülk-i Zülcelâl: Mülkünde dilediği şekilde hükmeden, yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c.)
Mumdar: Mum tutan, ışık veren, ışık tutan
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve hâkimiyetin sahibi Yüce Zât Allah (c.c.)
Şuûnat: İlâhî tecelliler, işler, icraatlar
Acâib-i san'at: Sanat harikaları
Âlem-i bekâ: Ebedî âlem, sonsuz hayat
Hazain-i rahmet: Rahmet hazineleri
Kemâl-i merak: Can kulağı
Hilâf-ı akıl: Akla aykırı

Üçüncü Meyve

Saadet-i ebediyenin definesini görüp, anahtarını alıp getirmiş; cin ve inse hediye etmiştir. Evet Mi'râc vasıtasıyla ve kendi gözüyle Cennet'i görmüş ve Rahman-ı Zülcemâl'in rahmetinin bâkî cilvelerini müşâhede etmiş ve saadet-i ebediyeyi kat'iyen hakkalyakîn anlamış, saadet-i ebediyenin vücûdunun müjdesini cin ve inse hediye etmiştir ki: Bîcâre cin ve ins, kararsız bir Dünya'da ve zelzele-i zevâl ve firâk içindeki mevcudatı, seyl-i zaman ve harekât-ı zerrât ile adem ve firâk-ı ebedî denizine döküldüğü olan vaziyet-i mevhum-e-i canhıraşânede oldukları hengâmda; şöyle bir müjde, ne kadar kıymetdar olduğu ve îdam-ı ebedî ile kendilerini mahkûm zanneden fânî cin ve insin kulağında öyle bir müjde, ne kadar saadet-âver olduğu târif edilmez. Bir adama, îdam edileceği anda, onun afvıyla kurb-i şâhânede bir saray verilse, ne kadar sürûra sebebdir. Bütün cin ve ins adedince böyle sürûrları topla, sonra bu müjdeye kıymet ver.

Dördüncü Meyve

Ru'yet-i cemâlullah meyvesini kendi aldığı gibi, o meyvenin her mü'mine dahi mümkün olduğunu, cin ve inse hediye getirmiştir ki, o meyve, ne derece leziz ve hoş ve güzel bir meyve olduğunu bununla kıyas edebilirsin. Yâni; Her kalb sahibi bir insan; zîcemâl, zîkemâl, zîihsan bir zâtı sever. Ve o sevmek dahi, cemâl ve kemâl ve ihsanın derecatına nisbeten tezayüd eder, perestîş derecesine gelir, canını feda eder derecede muhabbet bağlar. Yalnız bir defa görmesine, dünyasını feda etmek derecesine çıkar. Halbuki: Bütün mevcudattaki cemâl ve kemâl ve ihsan, O'nun cemâl ve kemâl ve ihsanına nisbeten, küçük birkaç lemeâtın, Güneş'e nisbeti gibi de olmaz. Demek; ni-

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
İns: İnsanlar

Rahmân-ı Zülcelâl: Bütün yücelik ve haşmetin kendinde toplanmış, merhameti her şeyi kuşatan Allah (c.c.)

Bâkî: Ebedî, sonsuz

Cilveler: Tecelliler, parlıtlar

Müşâhade etmek: Görmek

Vücud: Varlık

Bîcâre: Çaresiz

Zelzele-i zevâl ve firâk: Sona erme, yok olma ve ayrılığın sarıntısı

Seyl-i zaman: Zamanın akıp gitmesi

Harekât-ı zerrât: Zerrelerin hareketi

Adem ve firâk-ı ebedî: Ebedî yokluk ve ayrılık

Vaziyet-i mevhum-e-i canhıraşâne: Yürek paralayıcı, vehim mahsulü olan hayalî durum

Hengâm: Zaman

Kıymetdar: Kıymetli, değerli

İdam-ı ebedî: Ebedî yok etme, öldürme

Saadet-âver: Saadet verici

Kurb-i şâhâne: Padişaha yakınlık

Sürûr: Sevinç, mutluluk

Ru'yet-i Cemâlûllah: Cenâb-ı Hakk'ın cemâlinin müşâhadesi

Zicemâl: Güzellik sahibi

Zikemâl: Mükemmel olan

Zîihsan: İhsan eden, ihsan sahibi

Tezayüd: Artma, çoğalma

Perestîş: İbadet etme, kullukta bulunma

Cemâl: Güzellik, iç ve dış güzellik

Kemâl: Mükemmellik

İhsan: İyilik, lütuf

hayetsiz bir muhabbete lâyük ve nihayetsiz ru'yete ve nihayetsiz bir iştiyâka elyak bir Zât-ı Zülcelâli ve'l-kemâl'in saadet-i ebediyede ru'yetine muvaffak olması, ne kadar saadet-âver ve medâr-ı sürûr ve hoş ve güzel bir meyve olduğunu insan isen anlarsın.

Beşinci Meyve

İnsan, kâinatın kıymetdar bir meyvesi ve Sâni'-i Kâinat'ın nazdar sevgili olduğu, Mi'râc ile anlaşılmış ve o meyveyi cin ve inse getirmiştir. Küçük bir mahlûk, zayıf bir hayvan ve âciz bir zışuur olan insanı, o meyve ile o kadar yüksek bir makama çıkarır ki: Kâinatın bütün mevcudatı üstünde bir makam-ı fahr veriyor. Ve öyle bir sevinç ve sürûr-i mes'udiyetkârâne veriyor ki, tasvir edilmez. Çünkü; Âdi bir nefere denilse: "Sen müşîr oldun." Ne kadar memnun olur. Halbuki: Fânî, âciz bir hayvan-ı nâtık, zevâl ve firâk sille-sini daima yiyen bîçâre insana, birden "Ebedî, bâkî bir Cennet'te, Rahîm ve Kerîm bir Rahman'ın rahmetinde ve hayâl sür'atinde, ruhun vüs'atinde, aklın cevelânında, kalbin bütün arzularında, mülk ve melekûtunda tenezzühe, seyerana ve cevelâna muvaffak olduğun gibi, saadet-i ebediyede ru'yet-i cemâline de muvaffak olursun." denildiği vakit, insâniyeti sukut etmemiş bir insan, ne kadar derin ve ciddî bir sevinç ve sürûru kalbinde hissedeceğini tahayyül edebilirsin.

Şimdi, makam-ı istima'da olan zâta deriz ki: İlhad gömleğini yırt, at. Mü'min kulağını geçir ve müslim gözlerini tak. Sana iki küçük temsil ile bir iki meyvenin derece-i kıymetini göstereceğiz.

Lemeât: Parlıtlar

Ru'yet: Allah'ın (c.c.) cemâlini görme. **İştîyâk:** Arzu, istek

Elyak: En lâyük, çok lâyük

Zât-ı Zülcelâli ve'l-Kemâl: Ululuk ve en mükemmel sıfatların sahibi Yüce Zât

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk

Saadet-âver: Saadet verici

Medâr-ı sürûr: Sevinç ve mutluluk sebebi

Kıymetdar: Kıymetli

Sâni'-i kâinat: Kâinat-ı Yaradan

Nazdar: Nazlı. **İns:** İnsanlar

Mahlûk: Yaratık. **Zışûr:** Şuurlu

Mevcûdat: Varlıklar

Makam-ı fahr: Şeref kürsüsü

Sürûr-i mes'udiyet-kârâne: Saadet veren bir sevinç

Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile anlatmak

Âdi: Sıradan

Müşîr: Mareşal

Fânî: Ölümlü, sonlu

Âciz: Gücsüz, kifayetsiz

Hayvan-ı nâtık: Konuşan ve düşünen hayvan (insan)

Zevâl ve firak: Sona erme, yok olma ve ayrılma

Sille: Tokat. **Bîçâre:** Çaresiz

Ebedî: Sonsuz, nihayetsiz

Bâkî: Ebedî, sonsuz

Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsan sahibi

Kerîm: Yaratıklarına daima bol bol veren Cenâb-ı Hak

Rahmân: Merhameti bütün varlıkları kapsayan Allah (c.c.)

Vüs'at: Genişlik

Cevelân: Dolaşma, gezme

Mülk ve melekût: Görünen ve görünmeyen âlem

Tenezzüh: Gezinti

Seyeran: Dolaşma, seyahat

Muvaffak: Başarmış

Sukut etmemiş: Değeri düşmemiş

Tahayyül: Hayal etme

Makam-ı istima: Dinleme konusu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak

İlhâd: Dinsizlik

Mü'min: Dinin bildirdiği esaslara inanan

Müslim: Müslüman

Temsil: Benzetme, örnek verme

Derece-i kıymet: Kıymet derecesi, değer miktarı

•**Meselâ:** Senin ile biz beraber bir memlekette bulunuyoruz. Görüyoruz ki; her şey bize ve birbirine düşman ve bize yabancı.. her taraf müdhîş cenazelerle dolu.. işitilen sesler yetimlerin ağlayışı, mazlumların vaveylâsıdır. İşte biz, şöyle bir vaziyette olduğumuz vakitte; biri gitse, o memleketin padişahından bir müjde getirse.. o müjde ile, bize yabancı olanlar ahbab şekline girse.. düşman gördüğümüz kimseler, kardeşler sûretine dönse.. o müdhîş cenazeler, huşû ve huzûda, zikir ve tesbihde birer ibadetkâr şeklinde görünsün.. o yetimâne ağlayışlar, senâkârâne “yaşasın”lar hükmüne girse.. ve o ölümler ve o soymaklar, garâtlar terhisat sûretine dönse.. kendi sürûrumuz ile beraber, herkesin sürûruna müşterek olsak; o müjde ne kadar mesrurâne olduğunu elbette anlarsın. İşte Mi'râc-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtu vesselâm) bir meyvesi olan nur-i îmândan evvel, şu kâinatın mevcudatı, nazar-ı dalâletle bakıldığı vakit; yabancı, muzır, müz'îç, muvahhiş ve dağ gibi cirmeler birer müdhîş cenaze; ecel herkesin başını kesip adem-âbâd kuyusuna atar. Bütün sadâlar, firâk ve zevâlden gelen vaveylâlar olduğu hâlde, dalâletin öyle tasvir ettiği hengâmda; meyve-i Mi'râc olan hakâik-i erkân-ı îmâniye nasıl mevcudatı sana kardeş, dost ve Sâni'-i Zülcelâl'ine zâkir ve müsebbih;¹ ve mevt ve zevâl, bir nevi terhis ve vazifeden âzad etmek;² ve sadâlar, birer tesbihât hakikatında olduğunu sana gösterir. Bu hakikati tamam görmek istersen, İkinci ve Sekizinci Sözlere bak.

•**İkinci Temsil:** Senin ile biz, sahra-yi kebir gibi bir mevkideyiz. Kum denizi fırtınasında, gece o kadar karanlık olduğundan, elimizi bile göremiyoruz. Kimsesiz, hâmisiz, aç ve susuz, me'yus ve ümitsiz bir vaziyette olduğumuz.

¹ Bkz.: Ra'd sûresi, 13/13; İsrâ sûresi, 17/44; Nûr sûresi, 24/41; Zümer sûresi, 39/75.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/46, 156; Mü'minûn sûresi, 23/160.

Mazlumlar: Zulme uğrayanlar

Ahbab: Dostlar, sevgililer, sevenler. **Vaveylâ:** Feryat

Huşû: Yüksek ve heybetli bir huzurda duyulan alçak gönüllülük hâli

Huzû: Allah'ın büyüklüğünü, taattır ve tefekkürden hasıl olan alçak gönüllülük hâli

Zikir: Allah'ı (c.c.) anmak

Tesbih: “Sübhaneallah” demek

İbadetkâr: Çok ibadet eden

Yetimâne: Yetimce, yetim gibi

Senâ-kârâne: Överek ve metheder bir şekilde

Garâtlar: Yağmalar, çapullar

Mesrurâne: Sevinçli bir şekilde

Mi'râc-ı Ahmediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Mi'râcı

Nur-i îman: İman nuru

Nazar-ı dalâlet: Kâfir gözüyle bakış

Muzır: Zararlı, zarar veren

Müz'îç: Rahatsız edici

Muvahhiş: Korkutup ürktüren

Cirmeler: Cisimler

Adem-âbâd: Yokluk âlemi, ebedi

yokluk. **Sadâlar:** Sesler

Vaveylâlar: Feryatlar

Hengâm: Zaman

Meyve-i Mi'râc: Mi'râc'ın meyvesi

Hakâik-i erkân-ı îmaniye: İman esaslarının hakikatleri

Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan

Zâkir: Zikreden

Müsebbih: Tesbih eden, Allah'ı (c.c.) anan. **Mevt:** Ölüm

Terhis: Askerlik görevini bitirenleri salıverme

Âzad etmek: Serbest bırakma, hürriyetine kavuşturma

Tesbihat: Cenâb-ı Hakk'ı noksan sıfatlardan tenzih etme

Sahra-yi kebir: Büyük çöl

Hâmi: Himaye eden, koruyan

Me'yus: Ümitsiz

muz dakikada, birden bir zât, o karanlık perdesinden geçip; sonra gelip, bir otomobil hediye getirse ve bizi bindirse, birden cennet-misâl bir yerde istikbalimiz temin edilmiş, gayet merhametkâr bir hâmimiz bulunmuş, yiyecek ve içecek ihzar edilmiş bir yerde bizi koysa; ne kadar memnun oluruz, bilirsin.

İşte o sahra-yi kebir, bu dünya yüzüdür. O kum denizi, bu hâdisat içinde harekât-ı zerrât ve seyl-i zaman tahrikiyle çalkanan mevcudat ve biçâre insandır. Her insan, endişesiyle kalbi dâğdâr olan istikbali; müdhiş zulûmât içinde, nazar-ı dalâletle görüyor. Feryadını iştittirecek kimseyi bilmiyor. Nihayetsiz aç, nihayetsiz susuzdur. İşte semere-i Mi'râc olan marziyyât-ı ilâhiye ile şu Dünya, gayet kerîm bir Zât'ın misafirhânesi, insanlar dahi O'nun misafirleri, memurları, istikbal dahi Cennet gibi güzel, rahmet gibi şirin ve saadet-i ebediye gibi parlak görüldüğü vakit; ne kadar hoş, güzel, şirin bir meyve olduğunu anlarsın.

Makam-ı istima'da olan zât diyor ki: “Cenâb-ı Hakk'a yüz binler hamd ve şükür olsun ki ilhaddan kurtuldum, Tevhide girdim, tamamiyle inandım ve kemâl-i îmânı kazandım.”

Biz de deriz: Ey kardeş! Seni tebrik ediyoruz. Cenâb-ı Hak bizleri, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şefaatına mazhar etsin. Âmîn...

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مَنْ انْشَقَّ بِإِشَارَتِهِ الْقَمَرُ وَتَبَعَ مِنْ أَصَابِعِهِ الْمَاءُ كَالْكَوْثَرِ صَاحِبِ
الْمِعْرَاجِ وَمَا زَاغَ الْبَصَرُ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ مِنْ أَوَّلِ الدُّنْيَا إِلَى
آخِرِ الْمَحْشَرِ¹

¹ “Allahım! İşaretiyle Ay'ın ikiye bölündüğü, parmaklarından suyun Kevser gibi aktığı, Mi'râc'ın ve “Gözü kaymadı.” (Necm süresi, 53/17) âyetinin sahibi Efendimiz Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), O'nun bütün Âl ve Ashabına Dünya'nın evvelinden mahşerin sonuna kadar rahmet eyle.”

Cennet-misâl: Cennet gibi
Temin edilmiş: Sağlanmış, yerine getirilmiş
Merhametkâr: Merhametli
İhzar edilmiş: Hazırlanmış
Harekât-ı zerrât: Zerrelerin, atomların hareketleri
Kalbi dâğdâr: Kalbi yaralı, çok üzgün. **Hâdisat:** Hâdiseler

Zulûmât: Karanlıklar
Nazar-ı dalâlet: Hak'tan ayrılsız gözüyle bakış
Semere-i Mi'râc: Mir'âc'ın meyvesi
Marziyyât-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler
Makam-ı istima': Dinleme konusu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak

Saadet-i ebediye: Ebedi mutluluk
Tevhid: Allah'ın (c.c.) bir olduğuna, O'ndan başka da ilâh olmadığına inanma
Kemâl-i iman: Tam ve mükemmel iman. **İlhâd:** Dinsizlik
Şefaat: İstenen bir netice için vesile olma
Mazhar: Nail olmak, kavuşmak

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹
 رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ²
 رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا³
 رَبَّنَا لَا تَزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا⁴
 رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَافْغِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁵
 وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ⁶

* * *

¹ “(Melekler): Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.” dediler.” (Bakara sûresi, 2/32)

² “Ey bizim Kerîm Rabbimiz! Yaptığımız bu işi kabul buyur bizden! Hakkıyla işiten ve bilen ancak Sensin.” (Bakara sûresi, 2/127)

³ “Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma.” (Bakara sûresi, 2/286)

⁴ “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi sapıtırma!” (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

⁵ “Ey Kerîm Rabbimiz, nurumuzu daha da artır, tamamına erdir, kusurlarımızı affet, çünkü Sen her şeye kadir-sin.” (Tahrîm sûresi, 66/8)

⁶ “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

On Dokuzuncu ve Otuz Birinci Sözler'in Zeyli

Şakk-ı Kamer Mu'cizesine Dairdir

(aleyhissalâtü vesselâm)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ * وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ *

Kamer gibi parlak bir Mu'cize-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) olan İnşikak-ı Kamer'i, evham-ı fâside ile inhisafa uğratmak isteyen feylesoflar ve onların muhakemesiz mukallidleri *diyorlar ki*: “Eğer İnşikak-ı Kamer vuku bulsa idi umum âleme mâlûm olurdu. Bütün tarih-i beşerin nakletmesi lâzım gelirdi?”

İlcevap: İnşikak-ı Kamer dâvâ-yi nübüvvete delîl olmak için o dâvâyı işiten ve inkâr eden hazır bir cemaate, gecede, vakt-i gaflette âni olarak gösterildiğinden; hem ihtilâf-ı metâlî ve sis ve bulutlar gibi ru'yete mâni esbabın vücûdu ile beraber, o zamanda medeniyet taammüm etmediğinden ve hususî kaldığından ve tarassudat-ı semâviye pek az olduğundan; bütün etraf-ı âlemde görülmek, umum tarihlere geçmek, elbette lâzım değildir.² Şakk-ı Kamer yüzünden bu evham bulutlarını dağıtacak çok noktalardan şimdilik “Beş Nokta”yı dinle...

¹ “Kiyâmet saati yaklaştı, Ay bölündü. (Ay'ın yarılması hicretten 5 yıl önce, Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'nin çok yakınında Mina'da olduğu sırada vaki olmuştur.) * Ama o müşrikler her ne zaman bir mucize görseler sırtlarını döner, 'Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyüdür.' derler.” (Kamer sûresi, 54/1-2)

² Bkz.: en-Nevevî, *Şerhu Sahihi Müslim* 17/143; İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs* 1/21-25; İbn Hacer, *Fethu'l-bâri* 7/183-184.

Şakk-ı Kamer: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) parmak işaretleriyle Ay'ı ikiye bölmesi şeklinde gösterdiği mu'cize

Mu'cize-i Ahmediye (s.a.s.):

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) mu'cizesi

İnşikâk-ı Kamer: Ay'ın ikiye ayrılması

Evham-ı fâside: Doğru olmayan, bozuk kuruntular

Feylesoflar: Filozoflar

Inhisaf: Ay tutulması. Karartma, perdeleme

Muhakemesiz: Değer ve yargı kabiliyeti olmayan, doğru neticele-re ulaşamayan. **Mâlûm:** Bilinen

Mukallidler: Taklidciler

Vuku bulsa: Olsa, meydana gelse

Umum âlem: Bütün insanlar

Tarih-i beşer: İnsanlık tarihi

Dâva-yi nübüvvet: Peygamberlik

iddiası. **Vakt-i gaflet:** Uyku vakti

İhtilâf-ı metâlî: Ay'ın doğduğu yerlerin farklı olması

Ru'yet: Görme

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Vücud: Varolma

Taammüm: Yayılma, genelleşme

Tarassudat-ı semâviye: Göğü gözetlemeler

Etraf-ı âlem: Dünya'nın dört bir yanı

Evham: Kuruntular, şüpheler

Birinci Nokta

O zaman, o zemindeki küffârın gayet şedid derecede inatları, tarihen mâlûm ve meşhur olduğu hâlde; Kur'ân-ı Hakîm'in ¹وَأَنشَقَّ الْقَمَرُ demesiyle şu vak'ayı umum âleme ihbar ettiği hâlde; Kur'ân'ı inkâr eden o küffârdan hiçbir kimse, şu âyetin tekbibine, yâni ihbar ettiği şu vakıanın inkârına ağız açmamışlar. Eğer o zamanda o hâdis, o küffârca kat'i ve vâki' bir hâdis olmasa idi; şu sözü serrişte ederek, gayet dehşetli bir tekbibe ve Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) ibtal-i dâvasına hücum göstereceklerdi. Halbuki şu vak'aya dair siyer ve tarih, o vak'a ile münasebetdar küffârın adem-i vukuuna dair hiçbir şeyini nakletmemişlerdir.

Yalnız ²وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ âyetinin beyân ettiği gibi, tarihçe menkul olan şudur ki: O hâdisiye gören küffâr, "Sihirdir." demişler ve "Bize sihir gösterdi. Eğer sâir taraflardaki kervan ve kabileler görmüşlerse hakikattir. Yoksa bize sihir etmiş." demişler. Sonra sabahleyin Yemen ve başka taraflardan gelen kabileler ihbar ettiler ki: "Böyle bir hâdisiye gördük." Sonra küffâr, Fahr-i Âlem (aleyhissalâtü vesselâm) hakkında (hâşâ) "Yetim-i Ebû Talib'in sihri semâya da tesir etti." dediler.³

İkinci Nokta

Sa'd-ı Teftâzânî* gibi eâzım-ı muhakkikinin ekseri demişler ki: "İnşikak-ı Kamer; parmaklarından su akması umum bir orduya su içirmesi, câmide hutbe okurken dayandığı kuru direğin müfarakat-ı Ahmediye'den (aleyhissalâtü vesselâm) ağlaması umum cemaatin işitmesi gibi mütevatirdir.⁴ Yâni öyle taba-

¹ "Kıyâmet saati yaklaştı, Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

² (Müşrikler): "Bu kuvvetli ve devamlı bir büyüdür." derler. (Kamer sûresi, 54/2)

³ Bkz.: Tirmizî, *tefsiru'l-Kur'ân* 54; Müsned 3/165; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 27/84-85; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 17/126; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 2/268; es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/209; el-Fâkihî, *Ahbaru Mekke* 4/46; el-Halebî, *es-Siretü'l-Halebiyye* 1/492/493.

⁴ Bkz.: el-İcî, *Kitabü'l-Mevakıf* 3/405-406; el-Âmidî, *Gayetü'l-meram* 1/356; İbn Teymiyye, *el-Cevabü's-sahiha* 1/141; 2/44; eş-Şehristânî, *el-Fark beyne'l-fırak* 1/313; el-Gazâlî, *Fedâihü'l-bâtıniyye* 1/139-141; et-Tef-tâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd* 5/17.

Küffâr: Kâfirler

Şedid: Şiddetli, kuvvetli

İhbar: Haber verme, bildirme

Tekzib: Yalanlama

Vakia: Olmuş iş, gerçek

Hâdis: Olan şey. **Vak'a:** Olay

Serrişte: Tutamak, ipucu

İbtal-i dâva: Nübüvvet dâvasını çürütme, boşa çıkarma

Siyer: Hz.Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) hayatını ve özelliklerini konu edinen ilim dalı

Münasebetdar: İlgili, alâkalı

Adem-i vukuu: Olmaması

Menkul: Nakledilen, anlatılan

Fahr-i Âlem (s.a.s.): Bütün âlemin kendisi ile iftihar ettiği Peygamber Efendimiz (s.a.s.)

Hâşâ: Asla, katiyen

Yetim-i Ebû Talib: Ebû Talib'in himaye ettiği yetim (Hz. Peygamber (s.a.s.)).

Semâ: Gök

Eâzım-ı muhakkikîn: Hakikatleri delilleriyle bilen en büyük âlimler

Müfarakat-ı Ahmediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ayrılması

kadan tabakaya bir cemaat-i kesîre nakletmiştir ki, kizbe ittifakları muhâldir. “Hâle (Halley)” gibi meşhur bir kuyruklu yıldızın bin sene evvel çıkması gibi mütevatirdir. “Görmediğimiz Serendib Adası’nın vücûdu gibi tevâtürle vücûdu kat’îdir.” demişler. İşte böyle gayet kat’î ve şuhûdî mesâilde teşkikât-ı vehmiye yapmak, akılsızlıktır. Yalnız muhâl olmamak kâfidir. Halbuki Şakk-ı Kamer, bir volkanla inşikâk eden bir dağ gibi mümkündür.

Üçüncü Nokta

Mu’cize; dâvâ-yi nübüvvet’in isbatı için, münkirleri ikna’ etmek içindir, icbar için değildir. Öyle ise dâvâ-yi nübüvveti işitenler için, ikna’ edecek bir derecede mu’cize göstermek lâzımdır. Sâir taraflara göstermek veyahut icbar derecesinde bir bedahetle izhar etmek, Hakîm-i Zülcelâl’in hikmetine münâfî olduğu gibi, sırr-ı teklife dahi muhaliftir. Çünkü “Akla kapı açmak, ihtiyar-ı elinden almamak” sırr-ı teklif iktiza ediyor. Eğer Fâtır-ı Hakîm İnşikak-ı Kamer’i, feylesofların hevesâtına göre bütün âleme göstermek için bir iki saat öyle bıraksa idi ve beşerin umum tarihlerine geçse idi, o vakit sâir hâdisat-ı semâviye gibi; ya dâvâ-yi nübüvveti delîl olmazdı, risâlet-i Ahmediye’ye (aleyhissalâtü vesselâm) hususiyeti kalmazdı veyahut bedahet derecesinde öyle bir mu’cize olacaktı ki; aklı icbar edecek, aklın ihtiyarını elinden alacak, ister istemez nübüvveti tasdik edecek. Ebû Cehil gibi kömür ruhlu, Ebû Bekir-i Sıddîk gibi elmas ruhlu adamlar bir seviyede kalıp, sırr-ı teklif zayı’ olacaktı. İşte bu sır içindir ki; Hem âni, hem gece, hem vakt-i gaflet, hem ihtilâf-ı me-tâli’, sis ve bulut gibi sâir mevanîi perde ederek umum âleme gösterilmedi veyahut tarihlere geçirilmedi.

Dördüncü Nokta

Şu hâdise, gece vakti herkes gaflette iken âni bir sûrette vuku bulduğundan etraf-ı âlemde elbette görülmeyecek. Bâzı efrâda görünse de, gözüne

Cemaat-ı kesîre: Kalabalık topluluk. **Kizb:** Yalan

İttifak: Söz birliği, oy birliği

Mütevatir: Yalan ihtimalini akla getirmeyecek kadar çok ve muhtelif kimselerin naklettiği haber

Tevâtür: Bir haberin, yalan ihtimalini akla getirmeyecek derecede güvenilir olması

Vücûdu kat’î: Varlığı kesin

Şuhûdî mesâil: Gözle görülen meseleler. **Muhâl:** İmkânsız

Teşkikât-ı vehmiye: Vehim mahsulü şüphelendirmeler, şüphe uyandırıcılar

Muhâl: İmkânsız. **Kâfi:** Yeterli

İnşikâk: İkiye ayrılma

Dâvâ-yi Nübüvvet: Peygamberlik davası, iddiası

Münkirler: İnkâr edenler, inanmayanlar. **İcbar:** Zorlama

Bedahet: Gözle görülür derecede açıklıkla. **Sâir:** Başka, diğer

izhar etmek: Göstermek, açığa çıkarmak. **Münâfî:** Ters, uymayan

Hakîm-i Zülcelâl: Celâl ve ululuk sahibi, her işini hikmetle yapan Cenâb-ı Allah

Sırr-ı teklif: İmtihan sırrı

Muhâlif: Uymayan, aykırı

Fâtır-ı Hakîm: Her şeyi hikmetlerle Yaradan. **İktiza:** Gerekirtme

Feylesoflar: Filozoflar

Hevesât: Nefsî istek ve arzular, hevesler

Hâdisat-ı semâviye: Gök olayları

Risâlet-i Ahmediye: Hz. Muhammed Efendimiz’in (s.a.s.) peygamberliği

Nübüvvet: Peygamberlik

Zayı’: Kaybolup gitme, ziyan olma

Mevanî: Maniler, engeller

Hâdise: Sonradan olan şey

Etraf-ı âlem: Dünya’nın dört bir yanı. **Efrâd:** Ferdler

inanmayacak. İnandırır da, elbette böyle mühim bir hâdise, haber-i vâhid ile tarihlere bâkî bir sermaye olmayacak.

Bâzı kitaplarda: “Kamer, iki parça olduktan sonra yere inmiş.” ilâvesi ise; ehl-i tahkik reddetmişler. “Şu mu’cize-i bâhireyi kıymetten düşürmek niyetiyle, belki bir münâfık ilhak etmiş.” demişler.¹

Hem meselâ o vakit, cehalet sisiyle muhat İngiltere, İspanya’da yeni gurb; Amerika’da gündüz; Çin’de, Japonya’da sabah olduğu gibi, başka yerlerde başka esbab-ı mâniaya binaen elbette görülmeyecek. Şimdi bu akılsız mûterize bak, diyor ki: “İngiltere, Çin, Japon, Amerika gibi akvamın tarihleri bundan bahsetmiyor. Öyle ise vuku bulmamış.” Bin nefrin onun gibi Avrupa kâselislerinin başına...

Beşinci Nokta

İnşikak-ı Kamer, kendi kendine bâzı esbaba binaen vuku bulmuş, tesadüfî, tabiî bir hâdise değil ki; âdi ve tabiî kanunlarına tatbik edilsin. Belki Şems ve Kamer’in Hâlık-ı Hakîm’i, Resûlünün (sallallahü aleyhi ve sellem) risâletini tasdik ve dâvasını tenvir için hârikulâde olarak o hâdiseyi îka etmiştir. Sırr-ı irşâd ve sırr-ı teklif ve hikmet-i risâletin iktzasıyla, hikmet-i rubûbiyetin iste-diği insanlara ilzam-ı hüccet için gösterilmiştir. O sırr-ı hikmetin iktiza etmedikleri, istemedikleri ve dâvâ-yi nübüvveti henüz işitmedikleri aktâr-ı zemindeki insanlara göstermemek için, sis ve bulut ve ihtilâf-ı metâlî’ haysiyetiyle; bâzı memleketin Kamer’i daha çıkmaması ve bâzılarının Güneş’leri çıkması

¹ Bkz.: el-Vâdî, *el-Mualle* 1/80; Derviş el-Hût, *Esna’l-metâlib* 1/378, 1606; el-Medenî, *Tahzîru’l-Müslimîn* 1/163; Aliyyülkârî, *el-Esrâru’l-merfûa* s. 398.

Haber-i vâhid: Tek bir haber

Bâkî: Kalıcı. **Kamer:** Ay

Ehl-i tahkik: Hakikatleri delilleri ile bilen âlimler

Mu’cize-i bâhire: Parlak, apaçık mu’cize

Münâfık: Dış görünüşü Müslüman olmakla birlikte içi kâfir olan kimse

İlhak: Ekleme, ilâve etmek

Cehalet: Cahillik, bilgisizlik

Muhat: Etrafı çevrilmiş, sarılmış, kuşatılmış

Gurb: Güneş’in batması

Esbab-ı mâniya: Engel olan sebepler

Mûteriz: İtiraz eden, karşı gelen

Akvam: Milletler

Nefrin: Lânet, beddua

Kâselisler: Çanak yalayıcılar, dalkavuklar

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Tesadüf: Tesadüf eseri, rastgele

Tabî: Tabiatla ilgili

Âdi: Sıradan

Tabî kanunlar: Tabiat kanunları

Tatbik: Karşılaştırma, kıyaslama

Şems: Güneş. **Kamer:** Ay

Hâlık-ı Hakîm: Her şeyi hikmetlerle Yaradan Allah (c.c.)

Risalet: Peygamberlik

Tenvir: Aydınlatma, nurlandırma

İka etme: Oldurma, yaptırma, yapma

Sırr-ı irşad: İrşad sırrı

Sırr-ı teklif: İmtihan sırrı

Hikmet-i risalet: Peygamberliğin gereği olan tebliğin hikmeti

İktiza: Gerekleme

Hikmet-i rubûbiyet: Rubûbiyetin hikmeti

İlzam-ı hüccet: Muhatabı delille susturma, kuvvetli delil gösterme

Sırr-ı hikmet: Hikmetin sırrı

Dava-yi nübüvvet: Peygamberlik davası

Aktâr-ı zemin: Yeryüzünün dört bir tarafı

İhtilâf-ı metâlî: Ay’ın doğduğu yerlerin farklı olması

Haysiyetiyle: Cihetiyle, itibariyle

ve bir kısmının sabahı olması ve bir kısmının Güneş'i yeni gurub etmesi gibi, o hâdiseyi görmeye mâni pek çok esbaba binaen gösterilmemiş. Eğer umum onlara dahi gösterilse idi, o hâlde ya işaret-i Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) neticesi ve mu'cize-i nübüvvet olarak gösterilecekti; o vakit risâleti, bedahet derecesine çıkacaktı. Herkes tasdike mecbur olurdu, aklın ihtiyarı kalmazdı. İmân ise, aklın ihtiyarıdır. Sırr-ı teklif zayi' olurdu. Eğer sırf bir hâdis-i semâviye olarak gösterilse idi; risâlet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) ile münasebeti kesilirdi ve onunla hususiyeti kalmazdı.

Elhâsıl: Şakk-ı Kamer'in imkânında şüphe kalmadı. Kat'î isbat edildi. Şimdi, vukuuna delâlet eden çok bürhânlarından altısına^(Hâşiye) işaret ederiz. Şöyle ki:

Ehl-i adâlet olan sahabelerin, vukuuna icma' ve ehl-i tahkik umum müfessirlerin, ¹ وَأَشَقُّ الْقَمَرِ tefsirinde onun vukuuna ittifakı² ve ehl-i rivâyet-i sâdika bütün muhaddisnin, pek çok senedlerle ve muhtelif tariklerle vukuunu nakletmesi³ ve ehl-i keşif ve ilham bütün evliyâ ve siddîkinin şehâdeti ve

(Hâşiye) Yâni, altı defa icmâ suretinde, vukuuna dair altı hüccet vardır. Bu makam çok izaha lâayk iken, maatteessüf kısa kalmıştır.

¹ "Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

² Bkz.: el-Vâhidî, *el-Veciz fî tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz* 1/370; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 2784-87; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an* 17/126-127; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr* 7/672; es-Seâlibî, *el-Cevâmîu'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'an* 4/234; el-Begâvî, *Meâlimü't-tenzil* 4/258; eş-Şevkânî, *el-Fethu'l-kadir* 5/120; İbnü'l-Cevzî, *Zâdül-mesîr* 7/51; Ebu's-Süüd, *İrşâdül-aklî's-selîm* 8/167; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an* 4/262; Alûsî, *Rûhu'l-meânî* 27/74, 77-78.

³ Şakk-ı Kamer Mucizesi'ni rivâyet eden sahabelerin altısının rivâyeti meşhurdur. Bunlar da:

a) Abdullah İbn Mes'ûd (radiyallahu anh): Bkz.: Buhârî, *tefsîr* (54) 1; Müslim, *sıfâtul-münâfikin* 44-45; Tirmizî, *tefsîr* 54; Müsned 1/447, 456; et-Tayâlîsî, *el-Müsned* s. 38; eş-Şâşî, *el-Müsned* 1/402; Abdurrezzak, *Tefsîru'l-Kur'an* 2/257; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/472; Ebû Nuaym, *Delâilün-nübüvve* 2/281; el-Beyhakî, *Delâilün-nübüvve* 2/266-267. ⇨

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

İşaret-i Ahmediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) işareti

Bedahet: Gözle görülür derece, açıklık

Aklın ihtiyarı: Aklın seçme hüriyeti

Zayı': Kaybolup gitme, ziyan olma

Hâdis-i semâviye: Gök olayı

Risâlet-i Ahmediye (s.a.s.): Allah Resûlü'nün (s.a.s.) peygamberliği

Münasebet: Alâka, ilgi, bağ

Şakk-ı Kamer: Ay'ın ikiye yarılması

İmkân: Mümkün olma

Vuku: Meydana gelmesi

Delâlet: İşaret etme, delil olma

Bürhan: Delil, ispat vasıtası

Ehl-i adalet: Âdil ve doğru kişiler

İcmâ: İttifakı, görüş birliği

Ehl-i tahkik: Hakikatleri delilleri ile bilen âlimler

Müfessirler: Kur'an-ı Kerim'i tefsir eden, açıklayan âlimler

Tefsîr: Açıklama, izah etme

İttifak: Oy birliği

Ehl-i rivâyet-i sâdika: Sahih hadis rivâyet edenler

Muhaddisîn: Muhaddisler. Hadis ilmini ayrıntılarıyla iyi bilen kimseler

Sened: Hadis metnini birbirine nakleden ravî isimlerinden müteşekkîl rivâyet zinciri

Muhtelif tarikler: Farklı rivâyet zincirleri

Nakletme: Rivâyet etme

Ehl-i keşif: Gaybî bazı hakikatleri Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve ihsanı ile bilen kimseler

İlham: Allah (c.c.) tarafından kalbe gelen mânâ

Evliyâ: Veliler, Allah dostları

Siddîkin: Dosdoğru ve vefalı kişiler

Şehâdet: Şahidlik, tanıklık

ilm-i kelâm'ın meslekçe birbirinden çok uzak olan imamların ve mütebahhir ulemânın tasdiki ve nass-ı kat'î ile dalâlet üzerine icmâları vâkî' olmayan ümmet-i Muhammediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm)¹ o vak'ayı telâkki-i bilkabul etmesi; Güneş gibi İnşikak-ı Kamer'i isbat eder.

Elhâsıl: Buraya kadar tahkik nâmına ve hasmı ilzam hesabına idi. Bundan sonraki cümleler, hakikat nâmına ve îmân hesabınadır. Evet, tahkik öyle dedi. Hakikat ise diyor ki:

Semâ-yi risâlet'in Kamer-i münîri olan Hâtem-i Dîvan-ı Nübüvvet, nasıl ki mahbubiyet derecesine çıkan ubûdiyetindeki velâyetin kerâmet-i uzmâsı ve mu'cize-i kübrâsı olan Mi'râc ile, yâni bir cism-i Arz'ı semâvâtta gezdirmekle semâvâtın sekenesine ve âlem-i ulvî ehline rûchaniyeti ve mahbubiyeti gösterildi ve velâyetini isbat etti. Öyle de: Arz'a bağlı, semâyâya asılı olan Kamer'i, bir Arzlı'nın işaretiyle iki parça ederek Arz'ın sekenesine, o Arzlı'nın risâletine öyle bir mu'cize gösterildi ki: Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) Kamer'in açılmış iki

⇒ b) Abdullah İbn Ömer (radiyallahu anh): Bkz.: Müslim, *sıfâtü'l-münâfikin* 45. Ayrıca bkz.: Tirmizî, *tefsîru sûre* 54, *fiten* 20.

c) Abdullah İbn Abbas (radiyallahu anh): Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 27, *menâkıbu'l-ensâr* 36, *tefsîr* (54) 1; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikin* 48.

d) Enes İbn Malik (radiyallahu anh): Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 27, *tefsîr* (54) 1, *menâkıbu'l-ensâr* 36; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikin* 46; Tirmizî, *tefsîru sûre* 54; Müsned 3/165; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s. 356-357; İbn Hacer, *el-Fethu'l-bârî* 7/222; el-Kirmânî, *Şerhu'l-Kirmânî* 15/90; el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezi* 9/174.

e) Huzeyfe İbnu'l-Yeman (radiyallahu anh): Bkz.: et-Taberî, *Câmiü'l-beyân* 27/51; Abdurrezak, *el-Musanef* 3/193-194; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/280-281.

f) Cübeyr İbn Mut'im (radiyallahu anh): Bkz.: Tirmizî *tefsîru sûre* 54; Müsned 4/82; İbn Hibban, *es-Sahih* 14/422; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 2/132.

¹ Hadiste Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem): "Ümmetim dalâlet üzerine ittifak etmez." buyurmaktadır. (Ebû Dâvûd, *fiten ve melâhim* 1; Tirmizî, *fiten* 7; İbn Mâce, *fiten* 7; Dârimî, *mukaddime* 8; Müsned 6/396; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/201)

İlm-i Kelâm: Kelâm ilmi

Meslekçe: Takib ettikleri metodça

İmamlar: Müctehid âlimler

Mütebahhir ulemâ: Engin ilme

sahip büyük âlimler

Nass-ı kat'î: Kesin ve muhkem

hüküm getiren âyet veya hadis

Dalâlet: Doğru yoldan sapma, kü-

für ve inkâr

İcmâlar: Bir meselede oluşan itti-

fak, genel kabuller

Vâkî': Vuku bulan, olan, meydana

gelen. **Vak'a:** Olay

Ümmet-i Muhammediye (s.a.s.):

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.)

ümmei, ümmet-i icâbet olan

Müslümanlar

Telâkki-i bilkabul: Benimsemek

İnşikâk-ı Kamer: Ay'ın ikiye ya-

rilması

Elhâsıl: Netice olarak

Tahkik: Gerçeği araştırma, ince-

leme. **Hasm:** Düşman

İlzam: Susturma, cevap veremez

hâle getirme

Semâ-yi Risalet: Peygamberlik

semâsı

Kamer-i münîr: Parlak, ışık veren

Ay

Hâtem-i Dîvan-ı Nübüvvet: Pey-

gamberlik makamına son mühürü

vuran, son temsilcisi

Mahbubiyet: Sevilen olmak

Übûdiyet: Kulluk

Velâyet: Velilik, Allah ile kul ara-

sındaki karşılıklı sevgi ve dostluk

Kerâmet-i uzmâ: En büyük keramet

Mu'cize-i kübrâ: En büyük mu'cize

Cism-i Arz: Dünya küresi

Semâvâtın sekenesi: Göklerde

yaşayan melekler, ruhaniler

Âlem-i ulvî ehli: Ruhâniler âlemi

Rûchaniyet: Üstün olma

Mahbubiyet: Sevilen olma

Velâyet: Velilik. Allah dostu olma

Semâ: Gök. **Risalet:** Peygamberlik

Sekene: Nüfus, halk, ahali

Zât-ı Ahmediye: Peygamber

Efendimiz (s.a.s.)

Kamer: Ay

nurânî kanadı gibi; risalet ve velâyet gibi iki nurânî kanadıyla, iki ziyâdâr cenâh ile, evc-i kemâlâta uçmuş.. tâ Kâb-ı Kavseyn'e çıkmış.. hem ehl-i semâvât, hem ehl-i arza medar-ı fahir olmuştur...

عَلَيْهِ وَعَلَى إِلَه الصَّلَاةِ وَالتَّسْلِيمَاتِ مِلْأَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ¹

مُبْحَانُكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

اَللّٰهُمَّ بِحَقِّ مَنْ اِنْشَقَّ الْقَمَرُ بِاِسَارَتِهِ اجْعَلْ قَلْبِي وَ قُلُوْبَ طَلَبَةِ رَسَائِلِ التَّوْرِ الصَّادِقِينَ

كَالْقَمَرِ فِي مُقَابَلَةِ شَمْسِ الْقُرْآنِ اٰمِيْنَ اٰمِيْنَ³

* * *

¹ “O’na (sallallahü aleyhi ve sellem), Âline ve Ashabına yerler ve gökler dolusu rahmet ve selâmlar olsun.”

² “(Melekler): Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz Âlîm ve Hakîm olan ancak Sensin. (dediler).” (Bakara sûresi, 2/32)

³ Allahım! İşaretiyle Ay’ın ikiye bölündüğü Zât (sallallahü aleyhi ve sellem) hürmetine, benim ve sadık Nur talebelerinin kalblerini, Kur’ân Güneşi karşısında adeta birer Ay hâline getir. Âmin, âmin!

Ziyâdâr: Parlak, ışıklı. **Cenah:** Kanat

Evc-i kemâlât: Mükemmelliklerin zirvesi, doruğu, şahıkası

Ehl-i Semâvât: Göklerde yaşayan melekler, ruhanîler

Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) Miraç’ta Cenab-ı Hakk’a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası. **Ehl-i Arz:** Yeryüzü halkı

Medâr-ı fahr: İftihar vesilesi, övünç kaynağı

Otuz İkinci Söz

Şu söz üç mevkıftır.

(Yirmi İkinci Söz'ün Sekizinci Lem'ası'nı izah eden bir zeyildir. Mevcûdat-ı âlem, vahdâniyete şehâdet ettikleri elli beş lisândan –ki Katre Risalesi'nde onlara işaret edilmiş– birinci lisânuna bir tefsirdir. Ve لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا¹ âyetinin pek çok hakâikından, temsîl libası giydirilmiş bir hakikattir.)

Birinci Mevkıf

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا²

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ³

Bir Ramazan gecesinde, şu kelâm-ı tevhidînin on bir cümlesinin her birinde birer tevhid mertebesi ve birer müjde bulunduğunu ve o mertebeler-

¹ “Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

² Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. “Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

³ “Allah'tan başka ilâh yoktur. O birdir. Allah bir olur. Ortağı yoktur mülk umumen O'nundur. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, şükür ve minnet O'na mahsustur ve O'na lâyıktır. Hayat veren ve devam ettiren O'dur. Ölümü de yaratan ve bâkî âleme alan O'dur. O, ezeli ve ebedî hayat sahibidir. Her hayır O'nun elindedir; yapılan her hayrı da kaydeder ve karşılığını verir. Her şeye gücü yeter ve hiçbir şey O'na ağır gelmez. Dönüş yalnız O'nadır.” (Tirmizî, *deavât* 36; Nesâî, *menasik* 163; İbn Mace, *menasik* 84; Dârimî, *menasik* 34; Müsned 1/47; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir* 4/165.

Mevkıf: Durma yeri, durak

İzah eden: Açıklayan

Mevcûdat-ı âlem: Kâinatı varlıklar. **Zeyil:** Ek, ilâve

Vahdâniyet: Birlik

Şehâdet: Şahidlik, tanıklık

Lisân: Dil

Hakâik: Hakikatler

Temsil: Birden fazla benzetme unsurunun bulunduğu misâl

Tefsir: Açıklama, izah etme

Libas: Giysi

Kelâm-ı tevhidî: Allah'ın (c.c.)

birliğini bildiren “Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerikelehû” zikri

den yalnız **لَا شَرِيكَ لَهُ** 'deki mânâyı, basit avâmın fehmine gelecek bir muhavere-i temsiliye ve bir münazara-yi faraziye tarzında ve lisân-ı hâlî, lisân-ı kâl sûretinde söylemişim. Bana hizmet eden kıymetdar kardeşlerimin ve mescid arkadaşlarımla arzuları ve istemeleri üzerine o muhavereyi yazıyorum. Şöyle ki:

Bütün tabiat-perest, esbab-perest ve müşrik gibi umum envâ-yi ehl-i şirkin ve küfrün ve dalâletin tevehhüm ettikleri şeriklerin nâmına bir şahıs farz ediyoruz ki: O şahs-ı farazî, mevcudat-ı âlemden bir şeye rab olmak istiyor ve hakikî mâlik olmak dâva etmektedir.

İşte o müddeî, evvelâ mevcudatın en küçüğü olan bir zerreye rast gelir. Ona rab ve hakikî mâlik olmakta olduğunu; zerreye, tabiat lisânıyla, felsefe diliyle söyler. O zerre dahi, hakikat lisânıyla ve hikmet-i Rabbânî diliyle der ki: “Ben hadsiz vazifeleri görüyorum. Ayrı ayrı her masnûa girip işliyorum, eğer bütün o vezâifi bana gördürecek, sende ilim ve kudret varsa.. hem, benim gibi hadd ü hesaba gelmeyen zerrât içinde beraber gezip^(Hâsiye) iş görüyo-

¹ “Ortağı yoktur.”

(Hâsiye) Evet müteharrik her bir şey, zerrâtın seyyarata kadar, kendilerinde olan sikke-i samediyet ile vahdeti gösterdikleri gibi, harekâtlarıyla dahi, gezdikleri bütün yerleri vahdet namına zabtederler. Kendi mâlikinin mülküne idhâl ederler. Hareket etmeyen masnûat ise, nebatattan nücum-ı sevabite kadar, birer mühr-i vahdâniyet hükmündedirler ki; bulunduğu mekânı, kendi Sâni'inin mektubu olduğunu gösterirler. Demek her bir nebat, her bir meyve, birer mühr-i vahdâniyet, birer sikke-i vahdettirler ki; mekânlarını ve vatanlarını, vahdet namına Sâni'lerinin mektubu olduğunu gösterirler.

Elhâsıl: Her bir şey, hareketiyle bütün eşyayı vahdet namına zabteder. Demek bütün yıldızları elinde tutmayan, bir tek zerreye rab olamaz.

Avâm: Sıradan insanlar, avam halk

Muhavere-i temsiliye: Temsille, sembolik misaller vererek yapılan karşılıklı konuşma, sohbet

Münazara-yi faraziye: Belli kaide ve usûller çerçevesinde yapılan hayali tartışma. **Fehm:** Anlayış

Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ

Lisân-ı kâl: Dil ile anlatılan mânâ

Kıymetdar: Kıymetli, değerli

Muhavere: Karşılıklı konuşma, sohbet. **Sûret:** Şekil, biçim

Tabiat-perest: Tabiata tapan, her şeyin tabiatın eseri olduğunu iddia eden, naturalist

Esbab-perest: Sebeplere tapan, her şeyi sebeplere bağlayan

Envâ-yi ehl-i şirk ve küfr ve dalâlet: Çeşitli şirk yolları

Tevehhüm: Zannetme, vehmetme

Şahs-ı farazî: Hayalî şahıs

Mevcûdat-ı âlem: Kâinataki varlıklar. **Şerikler:** Ortaklar

Hakikî mâlik: Gerçek, asıl sahip

Dâva: İddia. **Evvelâ:** Birinci olarak

Müddeî: Davacı, iddia sahibi

Mevcûdat: Varlıklar. **Lisân:** Dil

Hikmet-i Rabbânî: İlâhî hikmet.

Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi yerli yerince yapması. **Vezâif:** Vazifeler

Masnûa: Sanat eseri

Kudret: Güç, kuvvet

Hadd ü hesab: Sınır ve hesab

Zerrât: Zerreler, atomlar

Müteharrik: Hareketli

Seyyarat: Seyyareler, gezegenler

Sikke-i samediyet: Allah'ın (c.c.) mührü, damgası

Harekât: Hareketler

Vahdet: Birlik. **Mâlik:** Sahip

Zabtederler: İdaresi altına alırlar

İdhâl: İçine koymak, girdirmek

Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)

Nücum-i sevabit: Sabit yıldızlar

Mühr-i vahdaniyet: Allah'ın birliğinin mührü, damgası

Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren. **Nebat:** Bitki

Sikke-i vahdet: Mahlûkatta, Yaratan'ının bir olduğunu gösteren deliller. **Elhasıl:** Netice olarak

Zabt etmek: İdaresi altına almak

ruz. Eğer bütün emsâlim o zerreleri de istihdam edip emir tahtına alacak bir hüküm ve iktidar sende varsa.. hem kemâl-i intizam ile cüz olduğum mevcudlara, meselâ kandaki küreyvât-ı hamrâya hakikî mâlik ve mutasarrıf olabirsen, bana rab olmak dâva et; beni, Cenâb-ı Hak'tan başkasına isnad et. Yoksa sus! Hem bana rab olamadığın gibi, müdahale dahi edemezsin. Çünkü vezâifimizde ve harekâtımızda o kadar mükemmel bir intizam var ki; nihayetsiz bir hikmet ve muhît bir ilim sahibi olmayan bize parmak karıştırmaz. Eğer karışsa, karıştıracak. Halbuki senin gibi câmid, âciz ve kör ve iki eli tesadüf ve tabiat gibi iki körün elinde olan bir şahıs, hiçbir cihette parmak uzatamaz.”

O müddeî, maddiyyûnların dedikleri gibi dedi ki: “Öyle ise sen kendi kendine mâlik ol. Neden başkasının hesabına çalışmasını söylüyorsun?” Zerre ona cevaben der: “Eğer, Güneş gibi bir dimağım ve ziyâsı gibi ihatalı bir ilmim ve harareti gibi şümüllü bir kudretim ve ziyâsındaki yedi renk gibi muhît duygularım ve gezdiğim her yere ve işlediğim her mevcuda müteveccih birer yüzüm ve bakar birer gözüm ve geçer birer sözüm bulunsa idi, belki senin gibi ahmaklık edip kendi kendime mâlik olduğumu dâva ederdim. Haydi def ol git, sen benden iş bulamazsın!”

İşte şeriklerin vekili, zerreden me'yus olunca, küreyvât-ı hamrâdan iş bulacağım diye, kandaki bir küreyvât-ı hamrâya rast gelir. Ona esbab nâmına ve tabiat ve felsefe lisânıyla der ki: “Ben sana rab ve mâlikim.” O küreyvât-ı hamrâ, yâni yuvarlak kırmızı mevcud, ona hakikat lisânıyla ve hikmet-i ilâhiye dili ile der:

“Ben yalnız değilim. Eğer sikkemiz ve memuriyetimiz ve nizamatımız bir olan kan ordusundaki bütün emsâlime mâlik olabirsen, hem gezdiğimiz ve kemâl-i hikmetle istihdam olunduğumuz bütün hüceyrât-ı bedene mâlik olacak bir dakik hikmet ve azîm kudret, sende varsa göster ve gösterebilirsen belki

Emsâl: Benzerler

Emir tahtına: Emir altına

Hüküm: Hükmetme, emir

İktidar: Güç yetme, yapabilme, kudret

Kemâl-i intizam: Mükemmel düzen. **Cüz:** Parça

Küreyvât-ı hamrâ: Alyuvarlar

Hakikî mâlik ve mutasarrıf: Gerçek sahip ve yönetici

İsnad: Dayandırmak

Vezâif: Vazifeler

Harekât: Hareketler

Muhît: Kuşatan, kapsayan

Câmid: Cansız, donuk

Müddeî: Davacı, iddia sahibi

Maddiyyûnlar: Materyalistler, Yaratıcı'yı inkâr edip, her şeyi maddeye dayandıranlar

Dimağ: Beyin. **Hararet:** Sıcaklık

İhtatalı: Geniş, kaplayan, kuşatan

Şümüllü: Kapsamlı

Mevcud: Varlık. **Dâva:** İddia etme

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş

Şerikler: Ortaklar

Vekil: Sözcü, tam yetkili temsilci

Me'yus olunca: Ümitsizliğe kapılınca. **Lisânıyla:** Diliyle, ağızyla

Küreyvât-ı hamrâ: Alyuvarlar

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Hikmet-i ilâhiye: İlâhî hikmet

Sikke: Damga, mühür

Memuriyet: Memurluk, vazife, görev. **Nizâmat:** Düzenler

Kemâl-i hikmet: Mükemmel hikmet

İstihdam olunmak: Çalıştırılmak

Hüceyrât-ı beden: Beden hücreleri

Dakik: İnce, hassas. **Azîm:** Büyük

senin dâvanda bir mânâ bulunabilir. Halbuki senin gibi sersem ve senin elindeki sağır tabiat ve kör kuvvetle, değil mâlik olmak belki zerre miktar karışamazsın.¹ Çünkü; bizdeki intizam o kadar mükemmeldir ki, ancak her şeyi görür ve işitir ve bilir ve yapar bir Zât bize hükmedebilir.² Öyle ise sus! Vazifem o kadar mühim ve intizam o kadar mükemmeldir ki; senin ile, senin böyle karmakarışık sözlerine cevap vermeğe vaktim yok.” der, onu tardeder.

Sonra onu kandıramadığı için o müddeî gider, bedendeki hüceyre tabir ettikleri menzilciğe rast gelir. Felsefe ve tabiat lisâniyla der: “Zerre ve küreyvât-ı hamrâya söz anlattıramadım; belki sen sözümü anlarsın. Çünkü sen, gayet küçük bir menzil gibi birkaç şeyden yapılmışsın. Öyle ise ben seni yapabilirim. Sen benim masnûum ve hakikî mülküm ol.” der. O hüceyre ona cevaben, hikmet ve hakikat lisâniyla der ki:

“Ben çendan küçücük bir şeyim. Fakat pek büyük vazifelerim, pek ince münasebetlerim ve bedenim bütün hüceyrâtına ve hey’et-i mecmuasına bağlı alâkalarım var. Ezcümle, evride ve şerâyin damarlarına ve hassâse ve muharrike asablarına ve câzibe, dafia, müvellide, musavvire gibi kuvvelere karşı derin ve mükemmel vazifelerim var. Eğer bütün bedeni, bütün damar ve asab ve kuvveleri teşkil ve tanzim ve istihdam edecek bir kudret ve ilim sende varsa ve benim emsâlîm ve san’atça ve keyfiyetçe birbirimizin kardeşi olan bütün hüceyrât-ı bedeniyeye tasarruf edecek nâfiz bir kudret, şâmil bir hikmet, sende varsa göster, sonra ben seni yapabilirim diye dâva et. Yoksa haydi git! Küreyvât-ı hamrâ, bana erzak getiriyorlar. Küreyvât-ı beyzâ da, bana hücum eden hastalıklara mukabele ediyorlar. İşim var, beni meşgul etme. Hem senin gibi âciz, câmid, sağır, kör bir şey, bize hiçbir cihetle karışamaz. Çünkü bizde o derece ince ve nazik ve mükemmel bir intizam^(Hâşiye)

¹ Bkz.: Ra’d sûresi, 13/16; Ahkaf sûresi, 46/4-5.

² Bkz.: Lokman sûresi, 31/28; Şûrâ sûresi, 42/11.

(Hâşiye) Sâni’-i Hakîm, beden-i insanı gayet muntazam bir şehir hükmünde halketmiştir. Damarların bir kısmı, telgraf ve telefon vazifesini görür. Bir kısmı da çeşmelerin boruları hükmünde, âb-ı ⇨

İntizam: Düzen. **Menzilcilik:** Odacık
Hüceyre: Hücrecik, hücrede odacık
Masnû: Sanat eseri
Hakikî mülk: Gerçek, asıl mülk
Çendan: Gerçi, her ne kadar
Münasebetler: Alâkalar, ilişkiler
Hüceyrât: Hücreler
Hey’et-i mecmua: Genel görünüş
Evride: Toplardamarlar
Şerâyin: Atardamarlar
Câzibe: Tabiatına, hayatına gereken şeyleri alma duygusu, mekanizması. **Tanzim:** Düzenleme

Hassâse: Hissetme, algılama duygusu, mekanizması
Muharrike: Harekete sevk eden duygu, mekanizma. **Asab:** Sinir
Dâfia: Savunma duygusu, mekanizması. **Teşkil:** Oluşturmak
Müvellide: Bir takım yeni unsurlar üretme, meydana getirme duygusu, mekanizması
Musavvire: Şekil ve görünüm alıp verebilme duygusu, mekanizması
Kuvveler: Kuvvetler, güçler
Keyfiyetçe: Nitelikçe, durumca, hâlce. **Emsâl:** Benzerler

İstihdam: Çalıştırma
Hüceyrât-ı bedeniye: Vücut hücreleri. **Tasarruf:** Yönetme
Nâfiz: Nüfuz edici, etkili
Kudret: Güç. **Dâva:** İddia etme
Şâmil: Geniş, içine alan, kapsamlı
Küreyvât-ı hamrâ: Alyuvvarlar
Küreyvât-ı beyzâ: Akıyuvvarlar
Mukabele: Mukavemet etme
Sâni’-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Gayet muntazam: Son derece düzenli. **Halketmek:** Yaratmak

var ki; eğer bize hükmeden bir Hakîm-i Mutlak ve Kadîr-i Mutlak ve Alîm-i

⇒ hayat olan kanın cevvelânına medârdırlar. Kan ise içinde iki kısım küreyvât halkedilmiş. Bir kısmı küreyvât-ı hamrâ tabir edilir ki, bedenin hüceyrelerine erzak dağıtıyor ve bir kanun-i ilâhî ile hüceyrelere erzak yetiştiriyor (tüccar ve erzak memurları gibi). Diğer kısmı küreyvât-ı beyzâdırlar ki; ötekilere nisbeten ekalliyettedirler. Vazifeleri, hastalık gibi düşmanlara karşı asker gibi müdafaadır ki, ne vakit müdafaaya girseler mevlevî gibi iki hareket-i devriye ile sür'atlı bir vaziyet-i acibe alırlar.

Kanın heyet-i mecmuası ise; iki vazife-i umumiyesi var. Biri, bedendeki hüceyrâtın tahribatını tamir etmek. Diğer, hüceyrâtın enkazlarını toplayıp, bedeni temizlemektir. Evride ve şerâyın namında iki kısım damarlar var ki: Biri sâfî kanı getirir, dağıtır, sâfî kanın mecralarıdır. Diğer kısmı, enkazı toplayan bulanık kanın mecrasıdır ki, şu ikinci ise kanı "ree" denilen nefesin geldiği yere getirirler.

Sânî-i Hakîm, havada iki unsur halketmiştir. Biri azot, biri müvellidü'l-humuza. Müvellidü'l-humuza ise; nefes içinde kana temas ettiği vakit, kanı telvis eden karbon unsur-i kesfini kehribar gibi kendine çeker. İki imtizaç eder. Buhârî hâmız-ı karbon denilen (semli havaî) bir maddeye inkılâb ettirir. Hem hararet-i gariziyeyi temin eder, hem kanı tasfiye eder. Çünkü; Sâni-i Hakîm, fenn-i kimyada aşk-ı kimyevî tabir edilen bir münasebet-i şedideyi, müvellidü'l-humuza ile karbona vermiş ki; O iki unsur birbirine yakın olduğu vakit, o kanun-i ilâhî ile o iki unsur imtizaç ederler. Fennen sabittir ki; imtizaçdan hararet hasıl olur. Çünkü imtizaç, bir nevi ihtiraktır.

Şu sırrın hikmeti budur ki: O iki unsurun her birisinin zerrecilerinin ayrı ayrı hareketleri var. İmtizaç vaktinde her iki zerre, yâni onun zerresi bunun zerresiyle imtizaç eder. Bir tek hareketle hareket eder. Bir hareket muallak kalır. Çünkü; imtizaçtan evvel iki hareket idi; şimdi iki zerre bir oldu, her iki zerre bir zerre hükmünde bir hareket aldı. Diğer hareket, Sâni-i Hakîm'in bir kanunu ile hararete inkılab eder. Zâten "Hararet, harareti tevliid eder." bir kanun-i mukarreredir. İşte bu sırta binaen beden-i insanideki hararet-i gariziye, bu imtizaç-ı kimyeviye ile temin edildiği gibi, kandaki karbon alındığı için kan dahi sâfî olur. İşte nefes dâhile girdiği vakit, vücudun hem âb-ı hayatını temizliyor, hem nâr-ı hayatı iş'al ediyor. Çıktığı vakit ağızda mu'cizat-ı kudret-i ilâhiye olan kelime meyvelerini veriyor.

سُبْحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولُ^{*1}

*1 Sanatında akılların hayrete düştüğü Allah, her türlü kusur ve noksandan münezzehtir.

Âb-ı hayat: Hayat suyu
Aşk-ı kimyevî: Kimyevî birleşme
Beden-i insani: İnsan vücudu
Buhâr-ı hâmız-ı karbon: Karbon dioksit gazı
Cevvelân: Dolaşma, gezme
Ekalliyet: Azlık, azınlık
Erzak: Rızıklar
Fennen: Bilimce
Fenn-i kimya: Kimya bilimi
Hararet: Isı, sıcaklık
Hararet-i gariziye: Vücut ısısı
Hareket-i devriye: Daire şeklinde dönme
Havaî: Gaz halinde olan, gaz
Heyet-i mecmua: Genel görüntüş
Hüceyre: Hücre
İhtirac: Yanma
İmtizaç-ı kimyeviye: Kimyevî birleşme
İnkılab ettirir: Dönüştürür

İmtizaç: Karışmak, birleşmek, uyuşmak
İş'al etmek: Tutuşturmak
Kanun-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın genel geçer hükümleri
Kanun-i mukarrere: Mukarrer kanun, kararlaştırılmış
Kehribar: Yarı şeffaf, işlenerek tesbih, gerdanlık vb. şeyler yapılan, sarı veya kırmızı renkte, kıl ve samanı kendine çeken taşlaşmış reçine; saman ve çöp kapan
Küreyvât: Yuvarlaklar
Mecralar: Aktığı yerler, kanallar
Medâr: Sebep, vesile
Mevlevî: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin tarikatına mensup olan kimse
Mu'cizat-ı kudret-i ilâhiye: İlâhî kudretin mu'cizeleri
Muallak: Boş

Münasebet-i şedide: Kuvvetli bağ
Müvellidü'l-humuza: Oksijen
Nam: İsim
Nâr-ı hayat: Hayat ateşi, sıcaklığı
Ree: Akciğer
Sâfî: Temiz, berrak
Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Sem: Zehir
Tabir edilir: İfade edilir
Tahribat: Yıkıp bozmalar, harap etmeler
Tasfiye: Saflaştırma, temizleme, antma
Telvis: Kirlenme, pisletme
Tevliid: Doğurma
Ünsur: Element
Ünsur-ı kesif: Yoğun element
Vazife-i umumiye: Genel görev
Vaziyet-i acibe: Hayret verici hâl durum

Mutlak olmazsa, intizamımız bozulur, nizamımız karışır.¹

Sonra o müddeî, onda da me'yus oldu. Bir insanın bedenine rast gelir. Yine kör tabiat ve serseri felsefe lisânı ile tabiiyyûnun dedikleri gibi der ki: "Sen benimsin. Seni yapan benim. Veya sende hissem var." Cevaben o beden-i insan, hakikat ve hikmet diliyle ve intizamının lisân-ı hâliyle der ki:

"Eğer bütün emsâlîm ve yüzümüzdeki sikke-i kudret ve turra-yi fîtrat bir olan bütün insanların bedenlerine hakikî mutasarrıf olacak bir kudret ve ilim sende varsa, hem sudan ve havadan tut, tâ nebâtât ve hayvanâta kadar benim erzakımın mahzenlerine mâlik olacak bir servetin ve bir hâkimiyetin varsa, hem ben kılıf olduğum gayet geniş ve yüksek olan ruh, kalb, akıl gibi letâîf-i mâneviyeyi benim gibi dar, süflî bir zarfta yerleştirerek, kemâl-i hikmet ile istihdam edip ibadet ettirecek sende nihaysiz bir kudret, hadsiz bir hikmet varsa göster, sonra 'Ben seni yaptım.' de. Yoksa sus! Hem bendeki intizam-ı ekmelin şehâdetiyle ve yüzümdeki sikke-i vahdetin delâletiyle, benim Sâni'im her şeye Kadîr, her şeye Âlîm, her şeyi görür ve her şeyi iştirir bir Zât'tır. Senin gibi sersem, âcizin parmağı, O'nun san'atına karışamaz. Zerre miktar müdahale edemez."²

O şeriklerin vekili, bedende dahi parmak karıştıracak yer bulamaz, gider, insanın nev'ine rast gelir. Kalbinden der ki: "Belki bu dağınık, karmakarışık olan cemaat içinde; şeytan, onların ef'âl-i ihtiyariye ve içtimâiyelerine

¹ Bkz.: Kehf sûresi, 17/37; Meryem sûresi, 19/67; Mü'minûn sûresi, 23/12-14; Secde sûresi, 32/7; Fâtır sûresi, 35/11; Yâsîn sûresi, 36/77; Mü'min sûresi, 40/67; Rahman sûresi, 55/14; Tânk sûresi, 86/5-8.

² Bkz.: Hicr sûresi, 15/26; Nahl sûresi, 16/4; Kehf sûresi, 18/37; Meryem sûresi, 19/67; Mü'minûn sûresi, 23/12-14; Lokman sûresi, 31/28; Secde sûresi, 32/7; Fâtır sûresi, 35/11; Yâsîn sûresi, 36/77; Mü'min sûresi, 40/67; Rahman sûresi, 55/14; İnfitâr sûresi, 82/6-8; Tânk sûresi, 86/5.

İntizam: Nizam, düzen

Hakim-i Mutlak: Her işini hikmetle yapan Hz. Allah (c.c.)

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Hz. Allah (c.c.)

Âlîm-i Mutlak: Her şeyi hakkıyla bilen. **Nizâm:** Düzen

Müddeî: Davacı, iddia sahibi

Me'yus olmak: Ümitsizliğe kapılmak

Tabiiyyûn: Yaratıcıyı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler

Beden-i İnsani: İnsan bedeni, vücudu

Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ, hâl dili

Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz

Emsâl: Benzerler

Sikke-i kudret: Allah'ın (c.c.)

kudretini gösteren mühür, damga

Turra-yi fîtrat: Yaratılış mühürü

Mutasarrıf: Tasarruf eden, idare eden, yöneten

Nebâtât: Bitkiler. **Erzak:** Rızıklar

Hayvanât: Hayvanlar

Mahzen: Depo. **Mâlik:** Sahip

Letâîf-i mâneviye: Mânevî duygular, ince ve derin duygular

Süflî: Aşağı, âdi

Zarf: Kap, kılıf

Kemâl-i hikmet: Mükemmel hikmet

İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma

İntizam-ı ekmele: En mükemmel, kusursuz düzen

Şehâdet: Şahidlik, tanıklık

Sikke-i vahdet: Mahlûkatta, Yaratıcılarının bir olduğunu gösteren delil, damga

Delâlet: Göstermek, delil olmak

Sâni: Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren

Kadîr: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)

Âlîm: Her şeyi bilen Allah (c.c.)

Şerikler: Ortaklar

Vekil: Sözcü, tam yetkili temsilci

Nev': Tür

Ef'âl-i ihtiyariye ve içtimâiye: İsteyerek ve topluca yapılan fiiller

karıştığı gibi, belki ben de ahvâl-i vücûdiye ve fitriyelerine karışabileceğim ve parmak karıştırarak bir yer bulacağım. Ve onda bir yer bulup beni tardededen bedene ve beden hüceyesine hükmümü icra ederim.” Onun için beşerin nev’ine, yine sağır tabiat ve sersem felsefe lisânıyla der ki: “Siz çok karışık bir şey görünüyorsunuz. Ben size rab ve mâlikim veyahut hissedarım.” der. O vakit nev’-i insan, hak ve hakikat lisânıyla, hikmet ve intizamın diliyle der ki:

“Eğer bütün küre-i arz’a gyidirilen ve nev’imiz gibi bütün hayvanât ve nebâtâtın yüzler bin envâından, rengârenk atkı ve iplerden kemâl-i hikmetle dokunan ve dikilen gömleği ve yeryüzüne serilen ve yüz binler zihayat envâından nescolunan ve gayet nakışlı bir sûrette îcad edilen halıçeyi yapacak ve her vakit kemâl-i hikmetle tecdid edip tazelandirecek bir kudret ve hikmet sende varsa, hem eğer biz meyve olduğumuz küre-i arz’a ve çekirdek olduğumuz âlemde tasarruf edecek ve hayatımıza lâzım maddeleri mizân-ı hikmetle aktâr-ı âlemden bize gönderecek bir muhit kudret ve şâmil bir hikmet sende varsa, ve yüzümüzdeki sikke-i kudret bir olan bütün gitmiş ve gelecek emsâlimizi îcad edecek bir iktidar sende varsa; belki bana rubûbiyet dâva edebilirsin. Yoksa haydi sus! Benim nev’imdeki karmakarışıklığa bakıp parmak karıştırabilirim deme. Çünkü intizam mükemmeldir. O karmakarışık zannettiğin vaziyetler, kudretin kader kitabına göre kemâl-i intizam ile bir istinsaktır.¹ Çünkü bizden çok aşağı olan ve bizim taht-ı nezaretimizde bulunan hayvanât ve nebâtâtın kemâl-i intizamı gösteriyor ki, bizdeki karışıklıklar bir nevi kitabettir.²

Hiç mümkün müdür ki: Bir halıçenin her tarafına yayılan bir atkı ipini san’atkârâne yerleştiren, halıçenin ustasından başkası olsun. Hem bir meyvenin mûcidi, ağacının mûcidinden başkası olsun. Hem çekirdeği îcad eden,

¹ Bkz.: Câsiye sûresi, 45/29.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/190; Ra’d sûresi, 13/16; Tâhâ sûresi, 20/50; Rûm sûresi, 30/22; Câsiye sûresi, 45/4.

Ahvâl-i vücûdiye ve fitriye: Vücudun ve fitratın çeşitli hâlleri
Tardededen: Kovan, uzaklaştıran
İcra: Yürütme, yerine getirme
Mâlik: Sahip. **İntizam:** Düzen
Nev’-i insan: İnsan türü
Küre-i Arz: Yerküre, dünya
Hayvanât: Hayvanlar
Nebâtât: Bitkiler. **Envâ:** Türler
Kemâl-i hikmet: Mükemmel hikmet. **Zihayat:** Canlı
Nescolunan: Dokunan, örülen

İcad: Varetmek, yaratmak
Halıçe: Küçük halı, kilim
Tecdid: Tazelemek, yenilemek
Tasarruf: Yönetme
Mizân-ı hikmet: Hikmet terazisi
Aktâr-ı âlem: Kâinatın her tarafı
Muhit: Kuşatan, kaplayan
Şâmil: Kaplayan, içine alan
Sikke-i kudret: Kudretini gösteren mühür, damga
İktidar: Güç yetme, yapabilme, kudret

Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme, terbiye etmek. Rab’lık
Dâva: İddia
Kemâl-i intizam: Mükemmel düzen, nizam
İstinsah: Kopya etmek, çoğaltmak
Taht-ı nezaret: Gözaltı, gözetim, denetim, kontrol
Kitabet: Yazma
San’atkârâne: Sanatkâra yakışır şekilde
Mûcid: Yaratıcı

çekirdekli cismin sâni'inden başkası olsun. Hem gözün kördür. Yüzümdeki mu'cizât-ı kudreti, mahiyetimizdeki havarik-ı fıtratı görmüyorsun. Eğer gör- sen, anlarsın ki: Benim Sâni'im öyle bir Zât'tır ki, hiçbir şey O'ndan gizlene- mez,¹ hiçbir şey O'na nazlanıp ağır gelemes.² Yıldızlar, zerreler kadar O'na kolay gelir.³ Bir baharı bir çiçek kadar sühuletle îcad eder.⁴ Koca kâinatın fihristesini, kemâl-i intizamla benim mahiyetimde derceden bir Zât'tır.⁵ Böy- le bir Zât'ın san'atına senin gibi câmid, âciz ve kör, sağır parmak karıştırabi- lir mi? Öyle ise, sus! Defol git!" der onu tardeder.

Sonra o müddeî gider zeminin yüzüne serilen geniş haliçeye ve zemine giydirilen gayet müzeyyen ve münakkaş gömleğe esbab nâmına ve tabiat lisânıyla ve felsefe diliyle der ki: "Sende tasarruf edebilirim ve sana mâlikim veya sende hissem var." diye dâva eder. O vakit o gömlek, ^(Hâşiye-1) o haliçe, hak ve hakikat nâmına, lisân-ı hikmetle o müddeîye der ki: "Eğer seneler, karnlar adedince yere giydirilip sonra intizam ile çıkarılıp geçmiş zamanın ipine asılan ve yeniden giydirilecek ve kemâl-i intizam ile kader dairesinde programları ve biçimleri çizilen ve tâyin olunan ve gelecek zamanın şeridine takılan ve intizamlı ve hikmetli, ayrı ayrı nakışları bulunan bütün gömlekleri, haliçeleri dokuyacak, îcad edecek kudret ve san'at sende varsa, hem hilkat-i Arz'dan tâ harab-ı Arz'a kadar, belki ezelden ebede kadar ulaşacak, hikmet- li, kudretli iki mânevî elin varsa ve bütün atkılarımdaki bütün ferdleri îcad edecek kemâl-i intizam ve hikmetle tamir ve tecdid edecek sende bir iktidar ve hikmet varsa, hem bizim modelimiz ve bizi giyen ve bizi kendine peçe ve

¹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/5, 29; İbrahim sûresi, 14/38; Ahzâb sûresi, 33/54; Mü'min sûresi, 40/16; A'lâ sûresi, 87/ 7.

² Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/83; Ra'd sûresi, 13/15; Fussilet sûresi, 41/11.

³ Bkz.: En'âm sûresi, 6/97; A'râf sûresi, 7/54; Nahl sûresi, 16/12; Tâhâ sûresi, 22/88.

⁴ Bkz.: Ankebût sûresi, 29/19.

⁵ Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/30.

^(Hâşiye-1) Fakat şu haliçe hem hayatdardır, hem intizamlı bir ihtiazdadır. Her vakit nakışları kemâl-i hikmet ve intizam ile tebeddül eder. Tâ ki nessacının muhtelif cilve-i esmâsını ayrı ayrı gösterebilirsin.

Mu'cizât-ı kudret: Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin ortaya koy- duğu mu'cizeler. **Mücid:** Yaratıcı **Havarik-ı fıtrat:** Hilkat, yaratılış harikaları **Zerre:** Maddenin en küçük parça- sı, atom. **Sühulet:** Kolaylık **Fihriste:** İndeks, kitabın "içindeki- ler" kısmı **Kemâl-i intizam:** Mükemmel düzen. **Câmid:** Cansız, donuk **Müddeî:** Davacı, iddia sahibi

Zemin: Yeryüzü, dünya **Haliçe:** Küçük halı, kilim **Müzeyyen:** Süslü. **Mâlik:** Sahip **Münakkaş:** Nakışlı, işlemeli **Esbab:** Sebepler, maddî şartlar **Tasarruf:** Yönetme. **Dâva:** İddia **Hayatdar:** Hayat sahibi, canlı **İhtiaz:** Titreme, titreme **Hâşiye:** Açıklayıcı not **Kemâl-i hikmet:** Mükemmel hikmet. **Nessac:** Dokumacı **Tebeddül:** Değişme, başkalaşma

Muhtelif: Çeşitli, farklı **Cilve-i esmâ:** Cenâb-ı Hakk'ın sı- fatlarına ad olan isimlerinin te- cellisi, parlıtsı. **İntizam:** Düzen **Lisân-ı hikmet:** Hikmet dili **Karnlar:** Asırlar, nesiller **İcad:** Varetmek, yaratmak **Hilkat-i Arz:** Dünya'nın yaratılışı **Harab-ı Arz:** Dünya'nın yıkılması **Tecdid:** Tazelemek, yenilemek **Peçe:** Kadınların tesettür için yüz- lerini örttükları tüle benzer örtü

çarşaf yapan küre-i arz'ı elinde tutup mücid olabilirsen, bana rubûbiyet dâva et. Yoksa haydi dışarıya! Bu yerde yer bulamazsın. Hem bizde öyle bir sikke-i vahdet ve öyle bir turra-yi ehadiyet vardır ki, bütün kâinat kabza-yi tasarrufunda olmayan ve bütün eşyayı, bütün şuûnatıyla birden görmeyen ve nihayetsiz işleri beraber yapamayan ve her yerde hazır ve nâzır bulunmayan ve mekândan münezzeh olmayan ve nihayetsiz hikmet ve ilim ve kudrete mâlik olmayan bize sahip olamaz ve müdahale edemez.”¹

Sonra o müddeî gider. “Belki küre-i arz'ı kandırıp orada bir yer bulurum.” der. Gider, küre-i arz'a^(Hâşiye-2) yine esbab nâmına ve tabiat lisânıyla der ki: “Böyle serseri gezdiğinden, sahipsiz olduğunu gösteriyorsun. Öyle ise, sen benim olabilirsin.” O vakit küre-i arz, hak nâmına ve hakikat diliyle, gök gürültüsü gibi bir sadâ ile ona der ki: “Haltetme... Ben, nasıl serseri, sahipsiz olabilirim? Benim elbisemi ve elbisemin içindeki en küçük bir noktayı, bir ipi intizamsız bulmuş musun ve hikmetsiz ve san'atsız görmüş müsün ki, bana sahipsiz, serseri dersin? Eğer hareket-i seneviyem ile takriben yirmi beş bin senelik^(Hâşiye-3) bir mesafede, bir senede gezdiğim ve kemâl-i mizân ve hikmetle vazife-i hizmetimi gördüğüm o daire-i azîmeye hakikî mâlik olabilirsen ve kardeşlerim ve benim gibi vazifedar olan on seyyareye ve gezdikleri bü-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/115, 148, 164, 258; Yûnus sûresi, 10/5; Nahl sûresi, 16/65; Furkan sûresi, 25/2, 49; Ankebût sûresi, 29/63; Rûm sûresi, 30/50; Fâtır sûresi, 35/9; Yâsin sûresi, 36/33; Hadid sûresi, 57/4.

^(Hâşiye-2) **Elhâsıl:** Zerre, o müddeîyi küreyvât-ı hamrâya havale eder. Küreyvât-ı hamrâ onu hüceyre, hüceyre dahi beden-i insana, beden-i insan ise nev-i insana, nev-i insan onu zihayat enva'ından dokunan Arz'ın gömleğine, Arz'ın gömleği dahi küre-i arz'a, küre-i arz onu Güneş'e, Güneş ise bütün yıldızlara havale eder. Her biri der: “Git, benden yukandakini zabtedebilersen sonra gel benim zabtına çalış. Eğer onu mağlub etmezsen, beni ele geçiremezsin.”

Demek, bütün yıldızlara sözünü geçiremeyen, bir tek zerreye rububiyetini dinletemez.

^(Hâşiye-3) Bir dairenin takriben nisf-ı kutru, yüz seksen milyon kilometre olsa; o daire (kendisi) takriben yirmi beş bin senelik mesafe olur.

Mücid: Yaratan

Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme, terbiye etme. Rab'lık

Sikke-i vahdet: Mahlûkatta, Yaratıcı'larının bir olduğunu gösteren delil, damga

Turra-yi ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliğinin damgası

Kabza-yi tasarruf: Tasarrufu, emri altında

Nâzır: Nezaret eden, gözeten, yöneten

Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz

Şuûnat: İşler, icraatlar

Küre-i Arz: Yerküre, dünya

Elhâsıl: Netice olarak, kısacası, sözün özü

Küreyvât-ı hamrâ: Alyuvlarlar

Hüceyre: Hücre

Beden-i insan: İnsan vücudu

Nev-i insan: İnsan türü

Zihayat: Canlı, hayat sahibi

Enva': Çeşitler, türler

Arz: Yer, dünya

Zabt: İdaresi altına alma

Mağlub etmek: Yenmek

Sadâ: Ses

Haltetme: Karıştırma

Hareket-i seneviye: Dünya'nın, Güneş etrafında bir yılda tamamladığı hareket

Takriben: Yaklaşık olarak

Nisf-ı kutru: Yarı çapı

Kemâl-i mizân: Mükemmel ölçü

Vazife-i hizmet: Hizmet görevi

Daire-i azîme: Büyük daire, büyük saha

Hakikî mâlik: Asıl sahip

Vazifedar: Vazifeli

tün dairelere ve bizim imamımız ve biz onunla bağlı ve câzibe-i rahmetle ona takılı olduğumuz Güneş'i îcad edip, yerleştirecek ve sapan taşı gibi beni ve seyyârat yıldızları ona bağlayacak ve kemâl-i intizam ve hikmetle döndürüp istihdam edecek bir nihayetsiz hikmet ve nihayetsiz kudret sende varsa, bana rubûbiyet dâva et, yoksa haydi cehennem ol, git! Benim işim var. Vazifeme gidiyorum. Hem bizlerdeki haşmetli intizam ve dehşetli harekât ve hikmetli teshirat gösteriyor ki, bizim ustamız öyle bir Zât'tır ki; bütün mevcudat, zerrelere yıldızlara ve güneşlere kadar emirber nefer hükmünde O'na muvafık ve musahhardırlar. Bir ağacı, meyveleriyle tanzim ve tezyin ettiği gibi, kolayca Güneş'i, seyyâratla tanzim eder bir Hakîm-i Zülcelâl ve Hâkim-i Mutlak'tır."¹

Sonra o müddeî, yerde yer bulamadığı için gider Güneş'e, kalbinden der ki: "Bu çok büyük bir şeydir, belki içinde bir delik bulup, bir yol açarım. Yeri de musahhar ederim." Güneş'e şirk nâmına ve şeytanlaşmış felsefe lisânıyla, Mecûsîler'in dedikleri gibi der ki: "Sen bir sultansın, kendi kendine mâliksin, istediğin gibi tasarruf edersin." Güneş ise, hak nâmına ve hakikat lisânıyla ve hikmet-i ilâhiye diliyle ona der:

"Hâşâ yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Ben musahhar bir memurum. Seyyidimin misafirhânesinde bir mumdârim. Bir sineğe, belki bir sineğin kanadına dahi hakikî mâlik olamam. Çünkü; sineğin vücûdunda öyle mânevî cevherler ve göz, kulak gibi antika san'atlar var ki; benim dükkânımda yok; daire-i iktidarımın haricindedir."² der, müddeîyi takdir eder.

Sonra o müddeî döner, firavunlaşmış felsefe lisânıyla der ki: "Madem kendine mâlik ve sahip değilsin, bir hizmetkârsın; esbab nâmına benimsin."

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/22, 164; Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/32-33; Nahl sûresi, 16/12; Ankebût sûresi, 29/44, 61; Lokman sûresi, 31/25, 29; Secde sûresi, 32/4; Fâtır sûresi, 35/13, 40; Zümer sûresi, 39/5, 67; Câsiye sûresi, 45/13.

² Bkz.: Yûnus sûresi, 10/5; Nahl sûresi, 16/12; Hac sûresi, 22/18, 73; Yâsîn sûresi, 36/38; Nûh sûresi, 71/16.

Seyyare: Gezegen

Câzibe-i rahmet: Rahmetin eseri olan çekim kanunu

İcad: Varetmek, yaratmak

Seyyârat: Gezegenler

Kemâl-i intizam: Mükemmel düzen, nizam

İstihdam etmek: Çalıştırmak

Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme. **Dâva:** İddia etme

İntizamat: Tertipler, düzenler

Harekât: Hareketler

Teshirat: Emri altına alma, hizmete koşma

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Emirber nefer: Emir eri

Mutî: İtaatkâr

Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade

Tanzim: Düzenleme

Tezyin: Donatma, süsleme

Seyyârat: Gezegenler

Hakîm-i Zülcelâl: Her işini hikmetli yapan, ululuk ve azamet sahibi Zât (Allah) (c.c.)

Hâkim-i Mutlak: Her şeye hükmeden Cenâb-ı Hak

Mecûsî: Mecusîliğe inanan, ateşe tapan kimse

Müddeî: Davacı, iddia sahibi

Musahhar etmek: Boyun eğdirmek, emre amade kılmak, hizmetine vermek

Mâlik: Sahip. **Tasarruf:** Yönetme

Hikmet-i ilâhiye: İlâhî hikmet

Hâşâ: Asla, katiyen

Kellâ: Asla. **Seyyid:** Efendi

Mumdâr: Işık veren

Daire-i iktidar: İktidar alanı

Haricinde: Dışında

Tekdir etmek: Azarlamak

Firavunlaşmak: Azgınlık ve inkârcılıkta Firavun'a benzemek

der. O vakit Güneş, hak ve hakikat nâmına ve ubûdiyet lisânıyla der ki: “Ben öyle birinin olabilirim ki; bütün emsâlim olan ulvî yıldızları îcad eden ve semâvâtında kemâl-i hikmetle yerleştiren ve kemâl-i haşmetle döndüren ve kemâl-i zînetle süslendiren bir Zât olabilir.”¹

Sonra o müddeî, kalbinden der ki: “Yıldızlar çok kalabalıktırlar. Hem dağınık, karmakarışık görünüyorlar. Belki onların içinde, müekkillerim nâmına bir şey kazanırım.” der. Onların içine girer. Onlara esbab nâmına, şeriklerini hesabına ve tuğyan etmiş felsefe lisânıyla, nücûm-perest olan sâbiyyûnların² dedikleri gibi der ki: “Sizler, pek çok dağınık olduğunuzdan, ayrı ayrı hâkimlerin taht-ı hükmünde bulunuyorsunuz.” O vakit yıldızlar nâmına bir yıldız der ki:

“Ne kadar sersem, akılsız ve ahmak ve gözsüzsün ki; bizim yüzümüzdeki sikke-i vahdeti ve turra-yi ehadiyeti görmüyorsun, anlamıyorsun. Ve bizim nizamat-ı âliyemizi ve kavânîn-i ubûdiyetimizi bilmiyorsun. Bizi intizamsız zannediyorsun. Bizler öyle bir Zât’ın san’atıyız ve hizmetkârlarıyız ki, bizim denizimiz olan semâvâtı ve şeceremiz olan kâinatı ve mesiregâhımız olan nihayetsiz fezâ-yi âlemi kabza-yi tasarrufunda tutan bir Vâhid ü Ehad’dır. Bizler donanma elektrik lâmbaları gibi, O’nun kemâl-i rubûbiyetini gösteren nurânî şâhidleriz ve saltanat-ı rubûbiyetini ilân eden ışıklı bürhânlarız. Her bir tâifemiz O’nun daire-i saltanatında ulvî, süflî, dünyevî, berzahî, uhrevî menzillerde haşmet-i saltanatını gösteren ve ziyâ veren nurânî hizmetkârlarız.”³

Evet her birimiz kudret-i Vâhid ü Ehad’in birer mu’cizesi ve şecere-i hilkatin birer muntazam meyvesi ve vahdâniyetin birer münevver bürhânı ve

¹ Bkz.: Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/12; Mülk sûresi, 67/5.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/62; Mâide sûresi, 5/69; Hac sûresi, 22/17.

³ Bkz.: Nahl sûresi, 16/49; Nûr sûresi, 24/41; Rûm sûresi, 30/26; Zümer sûresi, 39/67; Câsiye sûresi, 45/3.

Berzahî: Kabir âlemine ait
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Daire-i saltanat: Hâkimiyet, saltanat dairesi. **Emsâl:** Benzerler
Dünyevî: Dünyaya ait
Fezâ-yi âlem: Uzay
Haşmet-i saltanat: Cenâb-ı Hakk’ın saltanatının büyüklük ve yüceliği. **İntizam:** Düzen
İcad: Varetmek, yaratmak
Kabza-yi tasarruf: Yönetim
Kavânîn-i ubûdiyet: Kulluk kavunları
Kemâl-i haşmet: Mükemmel ihtişam
Kemâl-i hikmet: Mükemmel hikmet
Kemâl-i rubûbiyet: Allah Teâlâ’nın rubûbiyetinin mükemmelliği
Kudret-i Vâhid u Ehad: Vahid ve Ehad Allah’ın kudreti, gücü

Kemâl-i zînet: Mükemmel süsleme
Mesiregâh: Gezinti yeri
Muntazam: İntizamlı, derli toplu, tertipli. **Müekkil:** Vekâlet veren
Münevver: Nurlu, aydın
Nizamat-ı âliye: Yüksek nizamlar, düzenler. **Nurânî:** Nurlu
Nücûm-perest: Yıldızlara tapan
Sâbiyyûn: Âlemin tek Yaratıcısına inanmakla birlikte, dünyanın ve insanların yönetiminin gök cisimlerine bıraktığını ileri süren, meleklerle veya yıldızlara tapan kimseler. Günümüzde yıldız falına inanma ve yıldızların gücüne sığınma bunlardan kalmadır
Saltanat-ı rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk’ın mutlak hâkimiyeti
Semâvât: Gökler, yedi kat gök

Sikke-i vahdet: Mahlûkatta, Yaratıcı’larının bir olduğunu gösteren delil, damga
Süflî: Aşağı, alçak, âdi
Şecere: Ağaç. **Şerik:** Ortak, eş
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Taht-ı hükmü: Hükmü altında
Tâife: Topluluk, bölüm
Tuğyan: Azgınlık, küfürde ileri gitme
Turra-yi ehadiyet: Cenâb-ı Hakk’ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliğinin mührü
Übûdiyet: Kulluk
Uhrevî: Ahirete ait. **Ulvî:** Yüce
Vahdâniyet: Birlik
Vâhid u Ehad: Bir olan ve birliği her şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Ziyâ: Işık

melâikelerin birer menzili, birer tayyaresi, birer mescidi ve avâlim-i ulviyenin birer lâmbası, birer güneşi ve saltanat-ı rubûbiyetin birer şâhidi ve fezâ-yi âlemin birer zîneti, birer kasrı, birer çiçeği ve semâ denizinin birer nurânî ba-
lığı ve gökyüzünün birer güzel gözü^(Hâşiye-1) olduğumuz gibi, hey'et-i mecmua-
mızda sükûnet içinde bir sükût ve hikmet içinde bir hareket ve haşmet için-
de bir zînet ve intizam içinde bir hüsn-i hilkat ve mevzuniyet içinde bir ke-
mâl-i san'at bulunduğundan Sâni'-i Zülcelâl'imizi, nihayetsiz diller ile vahde-
tini, ehadiyetini, samediyetini ve evsâf-ı cemâl ve celâl ve kemâlini bütün
kâinata ilân ettiğimiz hâlde, bizim gibi nihayet derecede sâfi, temiz, mutî,
musahhar hizmetkârları, karmakarışıklık ve intizamsızlık ve vazifesizlik hattâ
sahipsizlik ile ithham ettiğinden tokata müstehaksın." der. O müddeinin yü-
züne –recm-i şeytan¹ gibi– bir yıldız öyle bir tokat vurur ki, yıldızlardan tâ Ce-
hennem'in dibine onu atar. Ve beraberinde olan tabiatı^(Hâşiye-2) evham dere-

(Hâşiye-1) Cenâb-ı Hakk'ın acâib-i masnûatına bakıp, temaşa edip ve ettiren işaretleriz. Yâni: Sema-
vat, hadsiz gözlerle zemindeki acâib-i san'at-ı ilâhiye'yi temaşa eder gibi görünüyor. Semânın
melâikeleri gibi, yıldızlar da mahşer-i acâib ve garâib olan Arz'a bakıyorlar ve zîşuurları dikkatle
baktırıyorlar, demektir.

¹ Bkz.: "Biz yere en yakın semâyı lâmbalarla donattık. Onları şeytanlara atılan mermiler yaptık. Hem onlara
alevli ateş hazırladık." (Mülk süresi, 67/5)

(Hâşiye-2) Fakat sukuttan sonra tabiat tevbe etti. Hakikî vazifesi, tesir ve fiil olmadığını, belki kabul ve
infial olduğunu anladı. Ve kendisi kader-i ilâhî'nin bir nevi defteri –fakat tebeddül ve tegayyüre
kabil bir defteri– ve kudret-i rabbâniye'nin bir nevi programı ve Kadîr-i Zülcelâl'in bir nevi fitrî
şeriatı ve bir nevi mecmua-yi kavanini olduğunu bildi. Kemâl-i acz ve inkiyad ile vazife-i ubû-
diyetini takındı. Ve fitrat-ı ilâhiye ve san'at-ı rabbâniye ismini aldı.

Menzil: Durak, konak

Tayyare: Uçak

Avâlim-i ulviye: Yüce âlemler

Fezâ-yı âlem: Uzak . **Zinet:** Süs

Kasr: Saray. **Semâ:** Gökyüzü

Acâib-i masnûat: İnsanlarda hay-

ranlık uyandıran sanat eserleri

Temaşa etmek: Bakıp seyretme

Zemin: Yeryüzü, dünya

Acâib-i san'at-ı ilâhiye: Allah'ın
(c.c.) insanlarda hayranlık uyandı-
ran sanatları

Mahşer-i acâib ve garâib: Hay-
ret uyandıran şeylerin toplandığı
yer. **Arz:** Yeryüzü

Hey'et-i mecmua: Genel yapı,
şekil. **Zîşûr:** Akıl sahibi, şuurlu

Sükûnet: Durgunluk, duma

Sükût: Susma, konuşmama

Haşmet: Göz kamaştıran ihtişam

Hüsn-i hilkat: Güzel yaratma

Mevzuniyet: Ölçülü, tartılı olma

Kemâl-i san'at: Sanat mükem-
melliği

Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi
Yaradan

Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer
birer her bir şeyde tecelli eden
birliği. **Vahdet:** Birlik. Tek olma

Samediyet: Cenâb-ı Hakk'ın hiç-
bir şeye muhtaç olmadığı hâlde
her şeyin kendisine muhtaç ol-
ması

**Evsâf-ı cemâl ve celâl ve ke-
mâl:** Cenâb-ı Hakk'ın lûtfunu,
ululuğunu ve mükemmelliğini
gösteren sıfatlar

Sâfi: Duru, temiz, berrak

Mutî: İtaatkâr

Musahhar: Emre amade kılınmış,
hizmetine verilmiş

İthham etmek: Suçlamak, töhmet
altında bırakmak

Müstehak: Hak etmiş, lâyık

Müddei: Davacı, iddia sahibi

Recm-i şeytan: Şeytanın gök yü-
zünde melekler tarafından taş-
lanması. **Sukut:** Düşme

İnfial: Etkilenme

Kader-i ilâhî: İlâhî kader

Tebeddül ve tegayyüre kâbil:
Değişebilen, başkalaşabilen

Kudret-i Rabbâniye: Cenâb-ı
Hakk'ın kudreti

Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü
yeten Yaradan

Fitri şeriat: Yaratılışla alâkalı ka-
nunlar. **Bir nevi:** Bir çeşit

Mecmua-yi kavanin: Kanunlar
mecmuası

Kemâl-i acz ve inkiyad: Son dere-
ce güçsüzlük ve tam eksiksiz itaat

Vazife-i ubûdiyet: Kulluk vazifesi

Fitrat-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın
yaratması

San'at-ı Rabbâniye: İlâhî sanat

Evham: Yanlış ve esassız zanlar,
vehimler

lerine ve tesadüfü adem kuyusuna ve şerikleri, imtina' ve muhâliyet zulümâtına ve din aleyhindeki felsefeyi, esfel-i sâfilinin dibine atar. Bütün yıldızlarla beraber o yıldız ¹ لَفَسَدَتَا اللَّهُ إِلَّا فِيهِمَا إِلَهَةٌ ferman-ı kudsîsini okuyorlar. Ve “Sinek kanadından tut, tâ semâvât kandillerine kadar, bir sinek kanadı kadar şerike yer yoktur ki, parmak karıştırısın.” diye ilân ederler.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ²
 اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ سِرَاجٍ وَخَدِّتِكَ فِي كَثْرَةِ مَخْلُوقَاتِكَ وَذَلَالِ
 وَخَدَانِيَّتِكَ فِي مَشْهَرِ كَائِنَاتِكَ وَعَلَى إِلَهٍ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ ³

¹ “Halbuki gökte ve yerde, Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

² “(Melekler:) Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz Âlîm ve Hakîm olan ancak Sensin. (dediler)” (Bakara sûresi, 2/32)

³ “Allahım! Senin mahlûkatının çokluğu içerisinde vahdetinin Sıracı (birliğinin kandili), kâinatının sergisinde vahdâniyetinin dellâli Efendimiz Muhammed’e (sallallahü aleyhi ve sellem), O’nun bütün Âl’ine ve Ashabına salât ve selâm et.”

Tesadüf: Rastgele meydana gelme

Adem: Yokluk

İmtina’: İmkânsızlık, mümkün olmama

Şerik: Ortak, eş

Muhâliyet: İmkânsızlık

Zulûmat: Karanlıklar, haksızlıklar

Ferman-ı kudsî: Kutsal buyruk

Esfel-i safillin: Aşağıların aşağısı,

Cehennem’in en alt noktası

Semâvât: Gökler, yedi kat gök

Şerik: Ortak, eş

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا¹

âyetinin ezeli bağından, bir çiçeğine işaret eden Arabî fıkralardır.

حَتَّىٰ كَأَنَّ الشَّجَرَ الْمَرْهَرَةَ فَصِيدَةٌ مَنْظُومَةٌ مُحَرَّرَةٌ..

وَتُنْشِدُ لِلْفَاطِرِ الْمَدَائِحِ الْمُبَهَّرَةَ أَوْ فَتَحَتْ بِكَثْرَةِ عُيُونِهَا الْمُبْصَّرَةَ..

لِتَنْظُرَ لِلصَّانِعِ الْعَجَائِبِ الْمُنَسَّرَةَ أَوْ زَيَّنَتْ لِعِيدِهَا أَعْضَاءَهَا الْمُخَضَّرَةَ..

لِيَشْهَدَ سُلْطَانُهَا آثَارَهُ الْمُنَوَّرَةَ وَتُشْهِرَ فِي الْمَخْضَرِ مُرْصَعَاتِ الْجَوْهَرِ..

وَتُعْلِنُ لِلْبَشَرِ حِكْمَةَ خَلْقِ الشَّجَرِ بِكَثْرَتِهَا الْمُدْخَرِ مِنْ جُودِ رَبِّ الثَّمَرِ..

سُبْحَانَهُ مَا أَحْسَنَ إِحْسَانَهُ مَا أَرَزَيْنَ بُرْهَانَهُ مَا أَبَيَّنَ تَبَيَّنَانَهُ..

خَيَالُ بَيْنَدِ أَرِيزِنِ أَشْجَارُ مَلَائِكَةٍ رَا جَسَدَ أَمْدِ سَمَآوِي بَا هَرَا زَانِ نِي..

أَرِيزِنِ نَبِيهَا شَنِيدَتْ هُوشِ سِتَايِشْهَآيِ ذَاتِ حَيِّ..

وَرَفْهَارَا زَبَانِ دَارَنْدِ هَمَمَهُ هُوَ هُوَ ذَكَرَ أَرَنْدِ بَدَرِ مَعْنَايِ حَيِّ حَيِّ..

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بَرَابَرُ مِيرَنْدِ هُزْ شَيْ.. چو

دَمَادَمِ جَوِيدَنْدِ يَا حَقِّ سَرَامِسَرِ گَوِيدَنْدِ يَا حَيِّ بَرَابَرِ مِيرَنْدِ اَللّٰهُ²

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا³

¹ Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. "Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arz'ı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor!" (Rûm sûresi, 30/50)

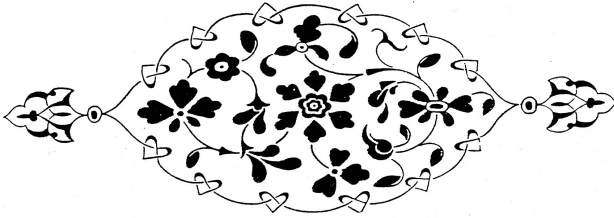
² Farsça kısmın tercemesi: "Hayal görüyor ki bu ağaçlar meleklerle cesed olmuşlar. Binlerce semâvî neyler ile beraber. Onların neylerinden akıl, Hayy olan Allah'ın medih ve övgüsünü işitiyor. Yaprakları birer dil olup daima yâ Hayy, yâ Hayy mânâsıyla "Hu Hu" zikrini çekiyorlar. Sanki her şey beraber "Lâ ilâhe illâllâh" diyor. Daima yâ Hak deyip hakk-ı hayat istiyorlar. Baştan başa yâ Hayy deyip Allah diyorlar."

³ "Gökten bereketli bir su indirdik." (Kaf sûresi, 50/9)

Arabî fıkranın tercümesi:

Yâni: Güya çiçek açmış her bir ağaç, güzel yazılmış manzum bir kasidedir ki; o kaside Fâtır-ı Zülcelâl'in medâyihi-i bâhiresini inşad edip, şâirâne lisân-ı hâl ile söylüyor. Veyahut o çiçek açmış her bir ağaç, binler bakar ve baktırır gözlerini açmış, tâ Sâni'-i Zülcelâl'in neşir ve teşhir olunan acâib-i san'atını bir iki gözle değil, belki binler gözlerle baksın; tâ ehl-i dikkati öyle baktırsın. Veyahut o çiçek açan her bir ağaç, umumî bayram olan baharın içindeki hususî bayramında ve resm-i geçit-misâl bir anda yeşillenmiş âzâlarını en süslü müzeyyenatla süslemiş. Tâ ki, onun Sultan-ı Zülcelâl'i, ona ihsan ettiği hedâyâyı ve letâifi ve âsâr-ı nuraniyesini müşâhede etsin. Hem meşher-i san'at-ı ilâhiye olan zeminin yüzünde ve bahar mevsiminde, murassaat-ı rahmetini enzâr-ı halka teşhir etsin. Ve şecerin hikmet-i hilkatini beşere ilân etsin. İncecik dallarında ne kadar mühim hazineler bulunduğunu ve ihsanat-ı Rahmaniye'nin meyvelerinde ne derece mühim defineler var olduğunu göstermekle kemâl-i kudret-i ilâhiye'yi göstersiz.

* * *

Arabî fıkrâ: Arapça metin

Manzum: Vezinli, kafiyeli söz

Kaside: Büyükleri övmek için belli kaideler çerçevesinde yazılan, tek kafiye dayanan en az 15 beyit tutarında olan şiir

Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan

Medâyihi-i bâhire: Açık ve aşıkâr övgüler

İnşad: Topluluk karşısında bir şiiri uygun şekilde okuma

Şâirâne: Şairce, şair gibi

Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ. Hâl dili

Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan

Neşir: Neşretmek, yaymak

Teşhir: Sergileme, gösterme

Acâib-i sanat: Allah'ın (c.c.) hayranlık uyandıran sanatları

Ehl-i dikkat: Dikkat sahipleri

Umumi: Genel

Resm-i geçit-misâl: Geçit töreni tarzında

Âzâ: Uzunlar, organlar

Müzeyyenat: Süslenmişler, süslü şeyler. **İhsan:** İyilik, lütuf

Sultan-ı Zülcelâl: Hâkimiyet sahibi Hz. Allah (c.c.)

Hedâyâ: Hediyeler

Letâif: Güzellikler

Âsâr-ı nuraniye: Nûranî eserler

Müşâhede etmek: Görmek

Meşher-i san'at-ı ilâhiye: İlâhî sanat eserlerinin sergisi

Zemin: Yeryüzü

Murassaat-ı rahmet: Rahmetin süslemeleri. **Şecer:** Ağaç

Enzâr-ı halk: Halkın bakışları

Hikmet-i hilkat: Yaratılışın hikmeti

İhsanat-ı Rahmâniye: Rahmânî ihsanlar, lütuflar

Kemâl-i kudret-i ilâhiye: İlâhî kudretin mükemmelliği

Birinci Mevkıf'ın Küçük Bir Zeyli

فَاسْتَمِعْ لِأَلَايَةِ الْكَرِيمَةِ:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ¹
ثُمَّ انْظُرْ إِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ تَرَى سُكُوتًا فِي سُكُوتَةٍ حَرَكَةٍ فِي حِكْمَةٍ تَلْقَا فِي حِشْمَةٍ
تَبَسُّمًا فِي زِينَةٍ مَعَ انْتِظَامِ الْخَلْقَةِ مَعَ اتِّزَانِ الصَّنْعَةِ تَشَعُّعُ سِرَاجِهَا تَهْلُهُلُ مِصْبَاحِهَا
تَلْقُلُ نُجُومُهَا تُعَلِّنُ لِأَهْلِ التُّهَى سُلْطَنَةً بِلا انْتِهَاءٍ²
أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

Bu âyetin bir nevi tercümesi olan

tercümesidir. Yâni; âyet-i kerîme nazar-ı dikkati, semânın zînetli ve güzel yüzüne çeviriyor. Tâ dikkat-i nazar ile, semânın yüzünde fevkalâde sükûnet içinde bir sükûtu görüp, bir Kadîr-i Mutlak'ın emir ve teshiriyle o vaziyeti aldığını anlasın. Yoksa eğer başıboş olsa idiler, birbiri içinde o dehşetli hadsiz ecrâm, o gayet büyük küreler ve gayet sür'atlı hareketleriyle öyle bir velveleyi çıkarmak lâzım idi ki, kâinatın kulağını sağır edecekti. Hem öyle bir zelzele-i herc ü merc içinde karışıklık olacaktı ki, kâinatı dağıtacak. Yirmi camus, birbiri içinde hareket etse ne

¹ Şu âyeti dinle: "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina ettiğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?" (Kaf sûresi, 50/6)

² "Sonra göğün yüzüne bak, nasıl sükûnet içerisinde bir sessizlik, hikmet içerisinde bir hareket, haşmet içerisinde bir parıltı, zînet içerisinde bir tebessüm göreceksin. Bunlar intizam-ı hilkat (yaratılışın düzeni), ittizan-ı sanat (sanatın ölçülü oluşu) ile beraber olmaktadır. Kandilinin parlaması, lâmbasının ışık vermesi, yıldızlarının parıltımaları akıl sahiplerine sonsuz saltanatın varlığını ilân eder."

Mevkıf: Durma yeri, durak

Zeyl: Ek, ilâve

Nazar-ı dikkat: Dikkatlice

bakmak

Semâ: Gökyüzü

Fevkalâde: Harika, olağanüstü

Sükûnet: Durgunluk, durma

Sükût: Susma, konuşmama, sessizlik

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Ecrâm: Gök cisimleri, yıldızlar

Teshir: Emri altına almak, kendine boyun eğdirmek

Velvele: Gürültü ve şamata

Zelzele-i herc u merc: Darmadağınıklık, sarsıntı

Camus: Manda

kadar velveleli bir herc ü merce sebebiyet verdiği mâlûm. Halbuki; küre-i arz'dan bin defa büyük ve top güllesinden yetmiş defa sür'atlı hareket edenler, yıldızlar içerisinde var olduğunu kozmografya söylüyor. İşte sükûnet içindeki sükût-i ecrâmdan Sâni'-i Zülcelâl'in ve Kadîr-i Zülkemâl'in derece-i kudret ve teshirini ve nücûmun O'na derece-i inkıyad ve itâatını anla.

حَرَكَةً فِي حِكْمَةٍ Hem semânın yüzünde, hikmet içinde bir hareketi gör-

meyi âyet emrediyor. Evet, gayet acib ve azîm o harekât, gayet dakik ve geniş hikmet içindedir. Nasıl ki bir fabrikanın çarklarını ve dolaplarını bir hikmet içinde çeviren bir san'atkar, fabrikanın azamet ve intizamı derecesinde derece-i san'at ve maharetini gösterir. Öyle de: Koca Güneş'e, seyyârat ile beraber fabrika vaziyetini veren ve o müdhîş azîm küreleri sapan taşları misillü ve fabrika çarkları gibi etrafında döndüren bir Kadîr-i Zülcelâl'in derece-i kudret ve hikmeti, o nisbette nazara tezahür eder.

تَلَّأُلًا فِي حِشْمَةٍ تَبَسُّمًا فِي زِينَةٍ Yâni: Hem semâvât yüzünde, öyle bir haş-

met içinde bir parlamak ve bir zînet içinde bir tebessüm var ki; Sâni'-i Zülcelâl'in ne kadar muazzam bir saltanatı, ne kadar güzel bir san'atı olduğunu gösterir. Donanma günlerinde kesretli elektrik lâmbaları, sultanın derece-i haşmetini ve terakkiyât-ı medeniyede derece-i kemâlini gösterdiği gibi; koca semâvât o haşmetli, zînetli yıldızlarıyla Sâni'-i Zülcelâl'in kemâl-i saltanatını ve cemâl-i san'atını, öylece nazar-ı dikkate gösteriyorlar.

مَعَ انْتِظَامِ الْخَلْقَةِ مَعَ اِتِّزَانِ الصَّنْعَةِ Hem diyor ki: Semânın yüzündeki mah-

lûkatın intizamını, dakik mîzânlar içinde masnûatın mevzuniyetini gör ve an-

Herc ü merce: Darmadağınıklık

Mâlûm: Bilinen, belli

Küre-i Arz: Yerküre, dünya

Kozmografya: Astronomi

Sükût-i ecrâm: Gök cisimlerinin sessizliği

Sâni'-i Zülcelâl: Celâl ve ululuk

sahibi Yaradan

Muntazam harekât: Düzenli, intizamlı hareketler

Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Derece-i kudret ve teshir: Güç ve emri altına alma derecesi

Nücûm: Yıldızlar

Derece-i inkıyad ve itâat: Boyun eğme ve itâat derecesi

Acib: Hayret veren, dikkat çeken

Azîm: Büyük, ehemmiyetli

Harekât: Hareketler

Çark: Bir makinenin dönen tekerleği. **Dakik:** İnce, hassas

Dolap: Her çeşit döner çark ve çıkırık. **Azamet:** Büyüklük, yücelik

İntizam: Düzen. **Azîm:** Büyük

Derece-i san'at ve maharet:

Sanat ve maharet derecesi

Seyyârat: Gezegenler

Misillü: Gibi, benzeri

Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.). **Nazar:** Bakış

Derece-i kudret ve hikmet:

Kudret ve hikmetinin derecesi

Tezahür: Meydana çıkma

Semâvât: Gökler, yedi kat gök

Haşmet: Büyüklük, ihtişam

Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Ya-

radan. **Muazzam:** Büyük, yüce

Saltanat: Hâkimiyet ve kudret

Kesretli: Çoklukla, sıklıkla

Derece-i haşmet: Büyüklük ve

ihtişam derecesi

Terakkiyat-ı medeniye: Medenî

ilerleme

Derece-i kemâl: Mükemmelliğin

derecesi

Kemâl-i san'at: San'at mükem-

melliği. **Mahlûkat:** Yaratıklar

Cemâl-i san'at: San'at güzelliği

Nazar-ı dikkat: Dikkatlice bakmak

İntizam: Düzen

Dakik mîzân: Hassas ölçü

Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar

Mevzuniyet: Ölçülü, tartılı olma

la ki: Onların Sâni'i ne kadar Kadir ve ne kadar Hakîm olduğunu bil. Evet muhtelif ve küçük cirimleri veyahut hayvanları döndüren ve bir vazife için çeviren ve bir mîzân-ı mahsus ile, her birini muayyen bir yolda sevk eden bir Zât'ın derece-i iktidar ve hikmetini ve hareket eden cirimlerin ona derece-i itâat ve musahhariyetlerini gösterdikleri gibi, koca semâvât o dehşetli azametiyle hadsiz yıldızlarıyla ve o yıldızlar da dehşetli büyüklükleriyle ve gayet şiddetli hareketleriyle beraber, zerre miktar ve bir sâniyecik kadar hudûdlarından tecavüz etmemeleri, bir âşire-i dakika kadar vazifelerinden geri kalmamaları, Sâni'-i Zülcelâl'lerinin ne kadar dakik bir mîzân-ı mahsus ile rubûbiyetini icra ettiğini nazar-ı dikkate gösterirler. Hem de şu âyet gibi Sûre-i Amme'de ve sâir âyetlerde beyân olunan teshir-i Şems ve Kamer ve nücûmla işaret ettiği gibi:

تَسْعُشْعُ سِرَاجَهَا تَهْلُهُلُ مِصْبَاحَهَا تَلْكُلُوْ نُجُومَهَا تُعِينُ لِأَهْلِ التَّهْيِ سُلْطَنَةً بِلَا انْتِهَاءِ

Yâni: Semânın müzeyyen tavanına, Güneş gibi ışık verici, ısındırıcı bir lâmbayı takmak; gece gündüz hatlarıyla, kış yaz sahifelerinde mektubât-ı Samedâniye'yi yazmasına bir nur hokkası hükmüne getirmek ve yüksek minare ve kulelerdeki büyük saatların parlayan akrepleri misillü, kubbe-i semâda Kamer'i, zamanın saat-ı kübrâsına bir akrep yapmak; mütefavit çok hilâller sûretinde her geceye güya ayrı bir hilâl bırakıp, sonra dönüp kendine toplamak, menzillerinde kemâl-i mîzânla, dakik hesaba hareket ettirmek ve kubbe-i semâda parlayan, tebessüm eden yıldızlarla, göğün güzel yüzünü yaldızlamak, elbette nihayetsiz bir saltanat-ı rubûbiyetin şeâiridir. Zîşuûra, onu iş'ar eden muhteşem bir ulûhiyetin işârâtıdır. Ehl-i fikri, îmâna ve tevhide dâvet eder.

Sâni': Sanatlı yaratan

Kadir: Her şeye gücü yeten

Hakim: Her işini hikmetli yapan

Muhtelif: Çeşitli, farklı

Cirim: Gök cismi, yıldız

Mîzân-ı mahsus: Hususî ölçü

Muayyen: Belirli

Sevkeden: İleri süren, gönderen, yollayan

Derece-i iktidar ve hikmet:

İktidar, güç, ve hikmet derecesi

Derece-i itâat: İtâat derecesi

Musahhariyet: Emre amade kılma

Azamet: Büyüklük

Hudud: Sınır

Tecavüz: Sınırı aşma, saldırma

Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme

Âşire-i dakika: Bir dakikanın 167 trilyon 961 milyar 600 milyonda biri

İcra etmek: Yürütmek, yerine getirmek

Sûre-i Amme: Amme sûresi

Sâir: Başka, diğer

Beyân: Açıklama, ifade

Teshir-i Şems ve Kamer ve nücûm: Güneş, Ay'ı ve yıldızları emri altına alma, birinin hizmetine verme

Hat: Çizgi, satır, yazı

Mektubât-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar

Hokka: Mürekkep konulan küçük cam kap

Misillü: Gibi, benzeri

Kubbe-i semâ: Gök kubbe

Saat-ı kübrâ: Büyük saat

Mütefavit: Çeşitli, farklı

Sûret: Şekil, biçim

Menzil: Konak, durak

Kemâl-i mîzân: Mükemmel ölçü

Dakik: İnce, hassas

Saltanat-ı rubûbiyet: Rubûbiyetin hâkimiyeti

Şeâir: Alâmetler, semboller

Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu

İş'ar: Bildirmek, haber vermek

Ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'ın ibadet ve itaate lâyık tek varlık olması

İşârât: İşaretler

Ehl-i fikr: Derin ve ince düşünenler, akıl sahipleri

Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ı birleme

Bak kitab-ı kâinatın safha-yi rengînine
 Hâme-i zerrîn-i kudret, gör ne tasvir eylemiş.
 Kalmamış bir nokta-yi muzlim, çeşm-i dil erbabına
 Sanki âyâtın Hudâ, nur ile tahrir eylemiş.
 Bak, ne mu'ciz-i hikmet, iz'ân-rubâ-yi kâinat;
 Bak, ne âlî bir temâşâdır fezâ-yi kâinat;
 Dinle de yıldızları, şu hutbe-i şîrinine,
 Nâme-i nûrunu hikmet, bak ne takrir eylemiş.
 Hep beraber nutka gelmiş, hak lisânıyla derler:
 Bir Kadîr-i Zülcelâl'in haşmet-i sultanına
 Birer bürhân-ı nur-efşânız vücut-i Sâni'a, hem vahdete, hem kudrete
 şahidleriz biz.
 Şu zeminin yüzünü yıldızlayan nazenin mu'cizâtı çün melek seyrânına
 Bu semânın Arz'a bakan, Cennet'e dikkat eden, binler müdakkik gözle-
 riz biz.
 Tübâ-yi hilkatten semâvât şikkına, hep kehkeşan ağsânına
 Bir Cemil-i Zülcelâl'in dest-i hikmetiyle takılmış, binler güzel meyveleriz
 biz.
 Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyar, birer hâne-i devvar, birer ulvî
 âşiyâne,
 Birer misbâh-ı nevvar, birer gemi-i cebbar, birer tayyareyiz biz.

Kitab-ı kâinat: Kâinat kitabı
Safha-yi rengîn: Süslü, parlak, rengârenk sayfa
Hâme-i zerrîn-i kudret: Kudretin altın kalemi
Tasvir eylemek: Biçimlendirme, şekil verme
Nokta-yi muzlim: Karanlık nokta
Çeşm-i dil erbabı: Basiret sahipleri, kalp gözü açık olanlar
Âyât: Deliller
Hudâ: Rab, Yaradan
Tahrir: Yazma
Mu'ciz-i hikmet: Hikmetin mu'cizesi
İz'ân-rubâ-yi kâinat: Kâinatın, herkesi hayrette bırakan ve şaşkınlık veren yüzü
Âlî: Yüce, yüksek
Temâşâ: Bakmak, seyretmek

Fezâ-yi kâinat: Uzay
Hutbe-i şîrin: Latif, tatlı hutbe
Nâme-i nur: Işıklı, son derece parlak mektup
Takrir: Bildirmek
Nutka gelmek: Konuşmak
Lisân: Dil
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Haşmet-i sultan: Sultanın büyüklüğü
Bürhan-ı nur-efşân: Nur saçan delil
Vücut-i Sâni': Yaradan'ın varlığını zorunlu oluşu
Vahdet: Birlik. Tek olma
Zeminin yüzü: Yeryüzü
Nazenin mu'cizât: Narin mu'cizeler. Harika, mucize olan nazlı varlıklar. **Çün:** Gibi

Seyran: Gezinme
Arz: Yeryüzü
Müdakkik: İnceden inceye araştıran
Tübâ-yi hilkat: Yaratılış ağacı
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Şikk: Bir bütünün yarısı
Kehkeşan: Samanyolu
Ağsan: Dalları
Cemil-i Zülcelâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güzellik ve lütfun da yegâne sahibi Hz. Allah (c.c.)
Dest-i hikmet: Hikmet eli
Mescid-i seyyar: Seyyar mescid
Hâne-i devvar: Devamlı dönen hâne, köşk
Ülvî âşiyane: Yüce yuva, mesken
Misbâh-ı nevvar: Nur saçan lâmba
Tayyare: Uçak, uçan cisim

Bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcelâl'in, birer mu'cize-i kudret,
 birer hârîka-yi san'at-ı Hâlıkâne,
 Birer nadire-i hikmet, birer dâhiye-i hilkat, birer nur âlemiyiz biz.
 Böyle yüz bin dil ile, yüz bin bürhân gösteririz, iştîririz insan olan in-
 sana,
 Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü. Hem işitmez sözümüzü.
 Hak söyleyen âyetleriz biz.
 Sikkemiz bir, turramız bir, Rabbimize musahharız, müsebbihiz abîdâne
 Zikrederiz. Kehkeşânın halka-yi kübrâsına mensub birer meczublarız biz...

* * *

Kadîr-i Zülkemâl: Güzellik, fazilet
 ve sınırsız kudret sahibi Allah (c.c.)

Hakîm-i Zülcelâl: Her işini hik-
 metli yapan, ululuk ve azamet
 sahibi Zât Allah (c.c.)

Mu'cize-i kudret: Kudret mu'ci-
 zesi

Bürhan: Delil, ispat vasıtası

Hârîka-yi san'at-ı Hâlıkâne: Ya-
 radan'ın sanat harikası

Nadire-i hikmet: İlâhî hikmetin
 ender bir eseri

Dâhiye-i hilkat: Yaratılış ha-
 rikası

Musahhar: Emre amade kılınmış,
 hizmetine verilmiş

Sikke: Damga

Turra: Mühür

Müsebbih: Tesbih eden, Allah'ı
 (c.c.) anan

Abidâne: İbâdet edercesine

Zikr etmek: Anmak, hatırlamak

Halka-yi kübrâ: Büyük halka

Meczub: Cezbeye tutulmuş

İkinci Mevkıf

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ • اللَّهُ الصَّمَدُ • ¹

Şu Mevkıfın Üç Maksadı Var

Birinci Maksad

(Bir yıldızın tokatıyla yere sukut eden ehl-i şirk ve dalâletin vekili, zerrelerden yıldızlara kadar hiçbir yerde zerre miktar şirke yer bulamadığından, o tarzdaki dâvadan vazgeçip, fakat şeytan gibi, vahdete dair teşkikât yapmak için “Üç Mühim Suâl” ile, ehadiyete ve vahdete dair ehl-i tevhide ves-vese yapmak istedi.)

Birinci Suâl: Zındıka lisânıyla diyor ki: “Ey ehl-i Tevhid! Ben, kendi müekkillerim nâmına bir şey bulamadım, mevcudatta bir hisse çıkaramadım, mesleğimi isbat edemedim. Fakat siz ne ile nihayetsiz bir kudret sahibi bir Vâhid ü Ehad’i isbat ediyorsunuz? Neden O’nun kudretiyle beraber başka eller karışmasını kabil görmüyorsunuz?”

İcveap: Yirmi İkinci Söz’de kat’î isbat edilmiş ki; bütün mevcudat, bütün zerrât, bütün yıldızlar, her biri Vâcibü’l-Vücûd’un ve Kadîr-i Mutlak’ın

¹ Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla: “De ki: O, Allah birdir. • Allah Samed’dir (Her şey O’na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)” (İhlâs süresi, 112/1-2)

Mevkıf: Durma yeri, durak
Sukut etmek: Düşme
Ehl-i şirk ve dalâlet: Allah’a (c.c.) ortak koşanlar ve dinden sapanlar
Vekil: Sözcü, tam yetkili temsilci
Dâva: İddia
Vahdet: Birlik
Teşkikât: Şüpheye düşürmeler, şüphede bırakmalar

Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk’ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
Ehl-i tevhid: Cenâb-ı Hakk’ın birliğine inananlar
Vesvese: Şeytanın insanın kalbine gizlice attığı şüphe
Zındıka: Dinsizlik
Müekkil: Vekâlet veren

Mevcûdat: Varlıklar. **Hisse:** Pay
Meslek: Yol, usûl, sistem
Vâhid u Ehad: Bir olan ve birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Kabil görmek: Mümkün görmek
Zerrât: Zerreler, maddenin en küçük parçaları, atomlar
Vâcibü’l-Vücud: Varlığı kesin ve kendinden olan Allah (c.c.)

vücub-i vücûduna birer bürhân-ı neyyirdir. Bütün kâinattaki silsilelerin her biri, O'nun vahdâniyetine birer delil-i kat'idir. Kur'ân-ı Hakîm hadsiz bürhânlarında isbat ettiği gibi, umumun nazarına en zâhir bürhânları daha ziyade zikreder. Ezcümle:

وَلَقَدْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولَنَّ اللَّهُ¹

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ²

gibi pek çok âyâtla, Kur'ân-ı Hakîm; hilkat-ı Arz ve semâvâtı, vahdâniyete bedahet derecesinde bir bürhân gösteriyor ki, ister istemez zîşuur olan her adam, hilkat-ı Arz ve semâvâtta bizzarûre Hâlık-ı Zülcelâl'ini tasdik etmeğe mecburdur ki, لَيَقُولَنَّ اللَّهُ der.

Birinci Mevkıf'ta nasıl bir zerreden başladık, tâ yıldızlara ve semâvâta kadar sikke-i tevhide gösterdik. Kur'ân-ı Hakîm şu nevi âyâtla, yıldızlardan ve semâvâtтан tutup, tâ zerrelere kadar, şirki tard eder. Şöyle işaret eder ve mânen der:

Semâvât ve Arz'ı böyle muntazam halkeden bir Kadîr-i Mutlak'ın, devair-i masnûatından olan manzume-i şemsiye bilbedâhe O'nun kabza-yi tasarrufundadır.

Madem o Kadîr-i Mutlak, Şems'i seyyâratıyla kabza-yi tasarrufunda tutuyor ve tanzim ve teshir ve tedvir ediyor.³ Elbette o manzume-i şemsiye'nin

¹ "Şayet onlara: "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye soracak olursan, elbette "Allah'tır." diye cevap vereceklerdir." (Lokman sûresi, 31/25; Zümer sûresi, 39/38)

² "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisânlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır." (Rûm sûresi, 30/22)

³ Bkz.: Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12; Hac sûresi, 22/18; Ankebût sûresi, 29/61; Yâsîn sûresi, 36/38.

Âyât: Âyetler

Bedahet: Açık, aşikâr olma

Bilbedâhe: Açık olarak, aşikâr

Bizzarûre: İster istemez, zorunlu olarak

Bürhan-ı neyyir: Nurlu, parlak delil. **Delil-i kat'i:** Kat'i delil

Devair-i masnûat: Sanatlı olarak yarattığı şeyler dairesi

Ezcümle: Bu cümleden olarak.. başlıca

Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz

Hâlık-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yaratıcı. **Halkeden:** Yaratıcı

Hilkat-ı Arz ve semâvât: Yeryüzü ve göklerin yaratılması

Kabza-yı tasarruf: Yönetim

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Kâinat: Varlıklar, evren

Manzume-i şemsiye: Güneş sistemi

Muntazam: Düzenli, ahenk ve uyum içinde. **Nazar:** Bakış

Semâvât ve Arz: Gökler ve yeryüzü. **Seyyârat:** Gezegenler

Sikke-i tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin mührü, imzası

Silsile: Zincir, birbirini takip eden

şeylerin meydana getirdiği dizi

Şems: Güneş

Şirk: Allah'a (c.c.) ortak koşma

Tanzim: Düzenleme

Tard etmek: Kovmak

Tedvir: İdare etmek, işleyişini devam ettirmek

Teshir: Emri altına almak, hizmete koşma. **Umum:** Genel

Vücub-i vücud: Varlığının kendinden olması

Zâhir bürhan: Açık, parlak delil

Zîşuur: Şuur sahibi, şuurlu **Ziyade:** Fazla

bir cüz'ü ve Şems ile bağlanan küre-i arz dahi kabza-yi tasarrufunda ve tedbir ve tedvirindedir.¹ Madem küre-i arz, kabza-yi tasarrufunda ve tedbir ve tedvirindedir; bilbedâhe Arz'ın yüzünde yazılan ve icad edilen ve yerin meyveleri ve gayâtı hükmünde olan masnûat dahi, O'nun kabza-yi rubûbiyetinde ve terbiyesindedir. Madem bütün zeminin yüzüne serilen ve serpilen ve yüzünü yaldızlayan ve zînetlendiren ve her zaman tazelenen, gelip giden ve zemin onlarla dolup boşalan umum masnûat, kabza-yi kudret ve ilmindedir ve adl u hikmetinin mîzânıyla ölçülüp ve tanzim edilir. Madem bütün envâ, O'nun kabza-yi kudretindedir. Elbette o envân muntazam ve mükemmel ferdleri ve âlemin küçük misâl-i musağğarları ve envâ-yi kâinatın bilânçoları ve kitab-ı âlemin küçücük fihristeleri hükmünde olan cüz'î ferdleri, bilbedâhe O'nun kabza-yi rubûbiyetinde ve icadındadır ve tedvir ve terbiyesindedir. Madem her bir zîhayat, kabza-yi tedbir ve terbiyesindedir. Elbette o zîhayatın vücûdunu teşkil eden hüceyrât ve küreyvât ve âzâ ve âsâb; bilbedâhe O'nun kabza-yi ilim ve kudretindedir. Madem her bir hüceyre ve kandaki her bir küreyvât, O'nun taht-ı emrindedir ve daire-i tasarrufundadır ve O'nun kanunuyla hareket ederler. Elbette bütün bunların madde-i esasiyesi ve bütün onlardaki nakş-ı san'ata ve nesc-i nakşa mekikler ve yaylar hükmünde olan zerrât dahi bizzarûre O'nun kabza-yi kudretinde ve daire-i ilmindedir ve O'nun emriyle, izniyle, kuvvetiyle muntazam harekât yapar, mükemmel vezâif görür.

Madem her bir zerrenin hareketi ve vazife görmesi, O'nun kanunuyla, izniyle, emriyledir. Elbette teşahhusat-ı vechiye ve herkesin yüzünde herkes-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Hac sûresi, 22/65; Zümer sûresi, 39/67.

Cüz': Parça, bölüm

Küre-i Arz: Yerküre

Tedbir: Yönetme, idare etme

İcad edilen: Varedilen, yaratılan

Gayât: Gayeler, neticeler, hedefler

Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar

Kabza-yi rubûbiyet ve terbiye:

Cenâb-ı Hakk'ın idaresi ve terbiyesi altında

Kabza-yi kudret ve ilm: Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz güç ve ilim dairesinde

Adl u hikmet: Adalet ve hikmet

Mizan: Ölçü. **Tanzim**: Düzenleme

Envâ': Çeşitler, türler

Âlem: Dünya

Misâl-i musağğar: Küçültülmüş örnek

Envâ-yi kâinat: Kâinattaki çeşitli varlıklar

Bilânço: Yekûn, hesap sonucu, rapor

Kitab-ı âlem: Dünya kitabı

Fihriste: İndeks, kitapların "içindekiler" kısmı, katalog

Cüz'î ferdler: Küçük ferdler

İcad: Var etmek, yaratmak

Kabza-yi tedbir ve terbiye: İdare ve terbiyesi altında

Zîhayat: Hayat sahibi, canlı

Teşkil eden: Meydana getiren, oluşturan. **Hüceyrât**: Hücreler

Küreyvât: Kandaki küçük yuvarlak cisimler

Âzâ: Organlar. Bedenin uzuvları

Âsab: Sinirler

Kabza-yi ilim ve kudret: Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz ilim ve gücü dairesinde. **Hüceyre**: Hücre

Daire-i tasarruf: Etki, yönetim, hâkimiyet alanı

Madde-i esasiye: Aslı madde

Nakş-ı san'at: Sanat işlemesi, nakış. **Zerrât**: Zerreler, atomlar

Nesc-i nakş: Nakşın dokuması

Mekik: Dokumacılıkta, atkı ipliklerini örgü iplikleri arasında geçirmekle kullanılan masuralı âlet

Bizzarûre: İster istemez, zorunlu olarak

Muntazam harekât: İntizamlı hareketler. **Vezâif**: Vazifeler

Teşahhusat-ı vechiye: İnsanın yüzündeki ayırddilme özelliği

ten onu temyiz edecek birer alâmet-i fârîka bulunması ve sîmâlar gibi seslerde, dillerde ayrı ayrı farklar bulunması, bilbedâhe O'nun ilim ve hikmetiyledir. İşte şu silsileye mebde' ve müntehayî zikrederek işaret eden şu âyete bak:

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ¹

Şimdi deriz: Ey ehl-i şirkin vekili! İşte silsile-i kâinat kadar kuvvetli bürhânlar, meslek-i tevhidi isbat eder. Ve bir Kadîr-i Mutlak'ı gösterir.

Madem hilkat-ı semâvât ve Arz, bir Sâni'-i Kadîr'i ve o Sâni'-i Kadîr'in nihayetsiz bir kudretini ve o nihayetsiz bir kudretin, nihayetsiz bir kemâlde olduğunu gösterir. Elbette şeriklerden istiğna-yi mutlak var. Yâni; hiçbir cihette şeriklere ihtiyaç yok. İhtiyaç olmadığı hâlde neden bu zulümâtlı meslekte gidiyorsunuz? Ne zorunuz var ki, oraya giriyorsunuz? Hem de şürekâya hiçbir ihtiyaç olmadığı ve kâinat onlardan müstağni-i mutlak oldukları hâlde, şerik-i ulûhiyet gibi, rubûbiyet ve îcad şerikleri dahi mümteni'dirler, vücûdları muhâldir. Çünkü; semâvât ve Arz'ın Sâni'indeki kudret hem nihayet kemâlde, hem nihayetsiz olduğunu isbat ettik. Eğer şerik bulunsa, mütenâhî diğer bir kudret, o nihayetsiz ve gayet kemâldeki kudreti mağlûb edip, bir kısım yer zabt etmek ve ona nihayet vermek ve mânen âciz bırakıp, hadsiz olduğu hâlde tahdid etmek ve hiçbir mecburiyet olmadan bir mütenâhî şey, nihayetsiz bir şeye, nihayetsiz olduğu bir vakitte nihayet vermek ve mütenâhî yapmak lâzım gelir ki; bu, muhâlatın en gayr-ı mâkulü ve mümteniâtın en katmerlisidir.

¹ "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda, bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır." (Rûm sûresi, 30/22)

Alâmet-i fârîka: Ayırıcı işaret

Sîmâ: Yüz, çehre

Silsile: Zincir, dizi

Mebde': Başlangıç, ilke

Münteha: Nihayet, sonuç

Zikrederek: Anarak, anlatarak

Ehl-i şîrk: Allah'a ortak koşanlar

Vekil: Sözcü, tam yetkili temsilci

Silsile-i kâinat: Kâinatın ardı ardına gerçekleşen işler

Bürhan: Delil, ispat vasıtası

Meslek-i tevhid: Tevhid yolu

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Kemâl: Mükemmellik

Hilkat-ı semâvât ve Arz: Göğün ve yerin yaratılışı

Sâni'-i Kadîr': Her şeye gücü yeten Yaratıcı. **Şerik:** Ortak, eş

İstiğna-yi mutlak: Allah'ın (c.c.) hiçbir şeye muhtaç olmaması

Zulümât: Karanlıklarla dolu

Şürekâ: Ortaklar, eşler

Müstağni-i mutlak: Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan

Şerik-i ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'a, ibadet ve itaat edilme hususunda başka ortak ve eş iddiası

Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp

yönetme

İcad: Varetmek, yaratmak

Mümteni': İmkânsız

Vücud: Mevcudiyet, varlık

Muhal: İmkânsız

Semâvât: Gökler, yedi kat gök

Arz: Yeryüzü. **Sâni':** Yaradan

Kudret: Güç. **Mütenâhî:** Sonlu

Kemâl: Mükemmellik, fazilet

Zabt etmek: İdaresi altına almak

Nihayet vermek: Son vermek

Mânen: Mânevî bakımdan

Hadsiz: Sınırsız, sonsuz

Tahdid etmek: Sınırlamak, sınır çizme. **Muhâlat:** İmkânsız şeyler

En gayr-ı mâkul: En akla aykırı. En saçma

Hem şerikler “müstağniyetün anhâ” ve “mümteniâtün bi’z-zât” yâni hiç onlara ihtiyaç olmadığı gibi, vücûdları muhâl oldukları hâlde onları dâva etmek, sırf tahakkümîdir. Yâni aklen, mantıken, fikren o dâvayı ettirecek bir sebep olmadığı için, mânâsız sözler hükmündedir. İlm-i Usûlce “tahakkümü” tabir edilir. Yâni mânâsız dâvâ-yi mücerredir. İlm-i kelâm ve İlm-i Usûl’ün düstûrlarındandır ki, denilir:

لَا عِبْرَةَ لِلْإِحْتِمَالِ الْغَيْرِ النَّاشِئِ عَنْ دَلِيلٍ¹
وَلَا يَنَافِي الْإِمْكَانُ الدَّائِيُّ الْيَقِينُ الْعِلْمِيُّ²

Yâni: “Bir delilden, bir emareden neş’et etmeyen bir ihtimalin ehemmiyeti yok. Kat’î ilme şek katmaz. Yakîn-i hükmîyi sarsmaz.” Meselâ; zâtında Barla denizi, (yâni Eğirdir gölü) imkân ve ihtimal var ki, pekmez olsun; yağa inkılâb etmiş olsun. Fakat madem bir emareden, o imkân ve ihtimal neş’et etmiyor; onun vücûduna ve su olduğuna, kat’î ilmimize, tesir etmez, şek ve vesvese vermez.

İşte bunun gibi, mevcudatın her tarafından, kâinatın her köşesinden sorduk: Birinci Mevkıf’ta gösterildiği gibi, zerrâtın yıldızlara kadar ve İkinci Mevkıf’ta görüldüğü gibi; hilkat-i semâvât ve Arz’dan, tâ sîmâlardaki teşâhhusata kadar hangi şeyden soruldu ise, lisân-ı hâl ile vahdâniyete şehâdet ve sikke-i tevhidi gösterdi. Sen de gördün... Öyle ise; kâinatın mevcudatında bir emare yok ki, bir şirk ihtimali ona bina edilsin. Demek dâvâ-yi şirk, sırf

¹ Bu mânâdan olarak: *فَأَمَّا الْعِلْمُ فَلَا يَبْتَغِي مَعَ الْإِحْتِمَالِ* : İlim (ilm-i yakin) ihtimal ile sabit olmaz. (el-Gazâlî, *el-Menhûl*, s. 122)

² Bu mânâda: *لَا حُجَّةَ مَعَ الْإِحْتِمَالِ النَّاشِئِ عَنْ دَلِيلٍ* : Bir delile dayanmayan ihtimal delil değildir.” (el-Müceddidi, *Kavâidü’l-fıkıh* s. 105); *أَنَّ مَا ثَبَتَ بِالْيَقِينِ لَا يَزُولُ بِالشَّكِّ* : Yakîn ile sabit olan şek ile zail olmaz. (el-Müceddidi, *Kavâidü’l-fıkıh*, s. 11)

Müstağniyetün anhâ: Kendileri-ne ihtiyaç ve lüzum olmayan

Mümteniâtün bizzât: Olmaları imkânsız

Dâva etmek: İddia etmek

Tahakkümî: Delilsiz, ispatsız, mânâsız iddia

Tabir edilir: İfade edilir, yorumlanır. **İlm-i Usûl:** Fıkıh usûlü

Dâva-yi mücerred: Kuru, boş iddia

İlm-i Kelâm: İnanç esaslarını konu edinen Kelâm ilmi

Düstur: Kâide, prensip kanunu

Emare: Alâmet, belirti

Neş’et: Çıkma, kaynaklanma

Kat’î ilm: Kesin bilgi

Şek: Şüphe, zan, tereddüt

Yakîn-i hükmî: Kesinlik kazanmış bilgi. **İnkılâb:** Değişim

İmkân: Mümkün olma

İhtimal: Mümkün olma, bir şeyin olabilmesi. **Mevcûdat:** Varlıklar

Neş’et: Çıkma, kaynaklanma

Vesvese: Şüphe, şeytanın insanın kalbine gizlice attığı şüphe

Zerrât: Zerreler, maddenin en küçük parçaları, atomlar

Hilkat-i semâvât ve Arz: Gökle-rin ve yerin yaratılışı

Teşâhhusat: Bir şahsı, diğerlerinden ayıran özellikler

Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ. Hâl dili

Vahdâniyet: Cenâb-ı Hakk’ın birliği. **Şehâdet:** Şahidlik, tanıklık

Sikke-i tevhid: Cenâb-ı Hakk’ın birliğinin mührü, imzası

Dâva-yi şirk: Cenâb-ı Hakk’a şirk iddia etmek

tahakkümî ve mânâsız söz ve dâvâ-yi mücerred olduğundan; şirki iddia etmek, mahz-ı cehalet, ayn-ı belâhettir.

İşte *ehl-i dalâletin vekili*, buna karşı diyeceği kalmıyor. Yalnız *diyor ki*: “Şirke emare, kâinattaki tertib-i esbabdır. Her şeyin bir sebeble bağlı olduğudur. Demek esbabın hakikî tesirleri vardır. Tesirleri varsa, şerik olabilirler?”

Elcevap: Meşîet ve hikmet-i ilâhiye'nin muktezasıyla ve çok esmânın tezahür etmek istemesiyle; müsebbebat, esbaba rabtedilmiş. Her bir şey, bir sebeble bağlanmış. Fakat çok yerlerde ve müteaddid Sözlerde kat'î isbat etmişiz ki: “Esbabda hakikî tesir-i îcadî yok.”¹ Şimdi yalnız bu kadar deriz ki: Esbab içinde, bilbedâhe en eşrefi ve ihtiyarı en geniş ve tasarrufatı en vâsî', insandır. İnsanın dahi en zâhir ef'âl-i ihtiyariyesi içinde en zâhiri; ekl ve kelâm ve fikirdir. Yâni: Yemek, söylemek, düşündürmektir. Şu yemek, söylemek, düşündürmek ise gayet muntazam, acib, hikmetli birer silsiledir. O silsilenin yüz cüz'ünden, insanın dest-i ihtiyarına verilen ancak bir cüz'üdür. Meselâ; yemekten, bedenın tegaddî-i hüceyrâtından tut, tâ semerâtın teşekkülüne kadar olan silsile-i ef'âl içinde, insanın dest-i ihtiyarına verilen yalnız ağızdaki dişlerin değirmenini tahrik edip onu çiğnemektir. Ve söylemek silsilesinden yalnız meharic-i hurûf kalıplarına, havayı sokup çıkarmaktır. Halbuki; ağzında bir tek kelime, bir çekirdek gibi iken, bir ağaç hükmündedir. Hava içinde milyonlar aynı kelime gibi meyveler verir. Milyonlarla dinleyenlerin kulaklarına girer. Bu misâlî sünbûle, insandaki hayâlin eli ancak yetişebilir. İhtiyarın kısacık eli, nasıl yetişir?

Madem esbab içinde en eşrefi ve en ziyade ihtiyar sahibi olan insan, böyle hakikî îcaddan eli bağlansa, sâir cemâdât ve behîmât ve anâsır ve ta-

¹ Bkz.: Enfâl sûresi, 8/17; Sâffât sûresi, 37/96.

Mahz-ı cehalet: Sırf cehalet

Ayn-ı belâhet: Ahmaklığın ta kendisi

Ehl-i dalâlet: Batıl yolda olanlar

Tertib-i esbab: Sonuca götüren sebepleri art arda sıralama

Meşîet ve hikmet-i ilâhiye: İlâhî irade ve hikmet

Mukteza: Gerek, icap

Esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın (güzeli) isimleri

Tezahür: Ortaya çıkma, görünme

Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler

Rabtedilmiş: Bağlanmış, birleştirilmiş

Müteaddid: Aynı ayrı, birkaç, çeşit çeşit

Hakikî tesir-i îcadî: Gerçek yaratma etkisi

Bilbedâhe: Açık olarak, aşikâr

İhtiyar: Seçme, tercih etme

Tasarrufat: İcraatlar

En vâsî': En geniş

En zâhir: En açık

Ef'âl-i ihtiyariye: İradeli yapılan fiiller.

Muntazam: Düzenli

Acib: Hayret veren, dikkat çeken

Silsile: Zincir, dizi

Cüz': Parça, kısım

Dest-i ihtiyar: İrade eli

Tegaddî-i hüceyrât: Hücrelerin beslenmesi.

Semerât: Meyveler

Teşekkül: Meydana gelme, oluşma, şekillenme

Silsile-i ef'âl: Zincirleme fiil ve hareketler

Tahrik: Harekete geçirme, sevk etme

Meharic-i hurûf: Ağızda harf seslerinin çıktığı yerler

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

biat; nasıl hakikî mutasarrıf olabilirler? Yalnız o esbab, birer zarftır ve masnûat-ı rabbânîye'ye birer kılıftırlar ve hedâyâ-yi Rahmaniye'ye birer tablacıdırlar. Elbette bir padişahın hediyesinin kabı veya hediyeye sarılan mendil veyahut hediye eline verilip getiren nefer, o padişahın saltanatına şerik olamazlar. Ve onları şerik tevehhüm eden, saçma bir hezeyan eder. Öyle de esbab-ı zâhiriye ve vesait-i sûriyenin, rubûbiyet-i ilâhiye'den hiçbir cihette hisseleri olamaz. Hizmet-i ubûdiyetten başka nasibleri yoktur.

İkinci Maksad

Ehl-i şirkin vekili, meslek-i şirki hiçbir cihette isbat edemediğinden ve onun isbatından me'yus kaldığından; ehl-i tevhidin mesleğini, teşkikâtıyla ve şüpheleriyle tahrip etmeğe çalışmak istediğinden; şöyle

İkinci bir suâl ediyor. Diyor ki: Ey ehl-i tevhid! Siz diyorsunuz ki:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ • اللَّهُ الصَّمَدُ • ¹

Hâlık-ı Âlem birdir; Ehad'dir, Samed'dir.² Hem, her şeyin Hâlıkı O'dur.³ Ehadiyet-i Zâtiye'siyle beraber doğrudan doğruya her şeyin dizgini O'nun elinde; her şeyin anahtarı kabzasında,⁴ her şeyin nâsiyesini tutuyor;⁵ bir iş bir işe mâni olmuyor⁶. Bütün eşyada, bü-

¹ "De ki: O, Allah birdir. • Allah sameddir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)." (İhlâs sûresi, 112/1-2)

² İhlâs sûresi, 112/1-2.

³ Bkz.: En'âm sûresi, 6/102; Ra'd sûresi, 13/16; Zümer sûresi, 39/62; Mü'min sûresi, 40/62.

⁴ Bkz.: Mâide sûresi, 5/120; En'âm sûresi, 6/59; Hicr sûresi, 15/21; Yâsin sûresi, 36/83; Zümer sûresi, 39/63; Şûrâ sûresi, 42/12; Mülk sûresi, 67/1.

⁵ Bkz.: Hûd sûresi, 11/56.

⁶ Bkz.: Hûd sûresi, 11/107; Rahman sûresi, 55/29; Bürûc sûresi, 85/16.

Zarf: Kılıf, mahfaza

Masnûat-ı Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın sanat eserleri

Hedâyâ-yi Rahmâniye: Rahman olan Cenâb-ı Hakk'ın hediyeleri

Tevehhüm: Kuruntuya düşme, vehimlenme, zannetme

Hezeyan: Saçma sapan konuşma, sayıklama

Esbab-ı zâhiriye: Zahirî sebepler

Vesait-i suriye: Görünürdeki vasıtalar

Rubûbiyet-i İlâhiye: Cenâb-ı

Hakk'ın kâinatı yaratması ve idare etmesi. **Cihet:** Taraf, yön

Hizmet-i ubûdiyet: Kulluk hizmeti

Ehl-i şirk: Cenâb-ı Hakk'a ortak ve eş koşanlar. **Me'yus:** Ümitsiz

Meslek-i şirk: Şirk yolu

Ehl-i tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğini bilip inanan ve sadece O'na ibadet eden kimseler

Teşkitât: Şüpheye düşürmeler, şüphede bırakmalar

Tahrib etmek: Harap etmek, yıkıp bozmak

Hâlık-ı âlem: Âlemi Yaradan

Ehad: Bir ve tek. Hz.Allah (c.c.)

Samed: Bütün varlıklar O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç olmayan Hz.Allah (c.c.)

Hâlık: Yaradan

Ehadiyet-i Zâtiye: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde

tecelli eden birliği
Nâsiye: Alın

tün ahvâliyle bir anda tasarruf edebilir.¹ Böyle acib bir hakikate nasıl inanılabilir? Müşahhas bir tek Zât, nihayetsiz yerlerde, nihayetsiz işleri külfetsiz yapabilir mi?

Elcevap: Şu suâle, gayet derin ve ince ve gayet yüksek ve geniş olan bir sır-ı ehadiyet ve samediyetin beyânıyla cevap verilir. Fıkr-i beşer ise o sırâ, ancak bir temsil dürbünüyle ve mesel rasadıyla bakabilir. Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfâtında misil ve misâli yok.² Fakat mesel ve temsil ile bir derece şuûnatına bakılabilir.³ İşte biz de, temsilât-ı maddiye ile o sırâ işaret edeceğiz.

•**Birinci Temsil:** Şöyle ki: On Altıncı Söz'de isbat edildiği gibi: Bir tek zât-ı müşahhas, muhtelif âyineler vasıtasıyla külliyyet kesbeder. Bir cüz'iy-i hakikî iken, şuûnat-ı kesîreye mâlik bir küllî hükmüne geçer. Evet nasıl cismânî şeylere cam ve su gibi maddeler âyine olup, cismânî bir tek şey, o âyinelere bir külliyyet kesbeder. Öyle de: Nurânî şeylere ve ruhâniyata dahi, hava ve esir ve âlem-i misâlin bâzı mevcudatı, âyineler hükmünde ve berk ve hayâl sür'atinde birer vasıta-yi seyr u seyahat sûretine geçerler ki, o nurânîler ve o ruhânîler, hayâl sür'atıyla o meraya-yi nazife ve o menazil-i latife gezerler. Bir anda binler yerlere girerler. Ve her âyinede, nurânî oldukları ve akisleri onların aynı ve onların hâsiyetine mâlik oldukları için, cismâniyetin aksine olarak, her yerde bizzât bulunur gibi hükmederler. Kesif cismanilerin akisleri ve misâlleri, o cismâniyetin aynaları olmadığı gibi, hâsiyetlerine dahi mâlik değil, ölü sayılırlar. Meselâ: Güneş, müşahhas bir cüz'î olduğu hâlde, parlak eşya vasıtasıyla bir küllî hükmüne geçer. Zemin yüzündeki bütün parlak şeylere, hattâ her bir katre suya ve cam zerreciklerine bi-

¹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/26.

² Bkz.: Şûrâ sûresi, 42/11.

³ Bkz.: Nahl sûresi, 16/60.

Acib: Hayret veren, dikkat çeken
Âlem-i misâl: Varlık ve hâdiselerin mânevî sûretler halinde, kendi özel kılıflarıyla ihsaslar dünyasına girip, görölüp hissedilmeleri, hatta bir kısım tesirlerle kendilerini zâhir veya bâtin hâsselerimize duyurdukları âlem, mânevî sûret ve modellerin akis ve temesül ettikleri âlem
Âyineler: Aynalar
Ayn: Aslı, tıpkısı. **Berk:** Şimşek
Beyân: Açıklama, ifade
Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi
Cismânî: Bedene ait
Cismaniyet: Cisim, vücut, beden
Esir: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağladığı düşünülün; ince, hafif ve akışkan madde (eter)

Cüz'iy-i hakikî: Hakikî parça
Fıkr-i beşer: İnsan düşüncesi
Hasiyet: Özellik, keyfiyet
Katre: Damla
Kesif: Şeffaf olmayan, yoğun
Külfetsiz: Zahmetsiz, sıkıntısız
Küllî: Genel, bütün, her şeyi içine alacak şekilde. **Külliyet:** Kapsamlılık, genellik çokluk
Menazil-i latife: Nurânî ve güzel yerler, konaklar. **Mâlik:** Sahip
Meraya-yi nazife: Temiz aynalar
Mesel: İbretli küçük hikâye. Delil
Mevcûdât: Varlıklar
Müşahhas: Teşhis edilmiş, tanınmış. **Rasad:** Gözetleme
Ruhanîyat: Ruhânî varlıklar
Sûret: Şekil, biçim

Sırr-ı ehadiyet ve samediyet:
Ehadiyet ve samediyet sırrı
Şuûnat: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Suûnat-ı kesîre: Çok işler
Tasarruf: Yönetme
Temsil: Benzetme, örnek verme
Temsilât-ı maddiye: Maddî benzetmeler, örnekler
Vasıta-yi seyr u seyahat: Seyahat ve gezinti vasıtası
Zât-ı müşahhas: Müşahhas, somut kişi, zât

rer aksini, birer misâlî güneşi, onların kabiliyetine göre verir. Güneş'in hararet ve ziyâsi ve ziyâsındaki yedi rengi ve zâtının bir nevi misâli, her bir parlak cisimde bulunur. Faraza Güneş'in ilmi, şuûru bulunsa idi; her âyine onun bir nevi menzili ve tahtı ve iskemlesi hükmünde olup, her şeyle bizzât temas eder, her zîşuurla âyineleri vasıtasıyla, hattâ göz bebeğiyle birer telefon hükmünde muhabere edebilirdi. Bir şey, bir şeye mâni olmazdı. Bir muhabere, bir muhabereye sed çekmezdi. Her yerde bulunmakla beraber, hiçbir yerde bulunmazdı.

Acaba; bir Zât'ın bin bir isminden yalnız Nur isminin maddî ve cüz'î ve câmid bir âyinesi hükmünde olan Güneş, böyle teşahhusu ile beraber, küllî yerlerde küllî işlere mazhar olsa; O Zât-ı Zülcelâl, ehadiyet-i zâtıyesiyile beraber nihayetsiz işleri bir anda yapamaz mı?

•*İkinci Temsîl*: Kâinat bir şecere hükmünde olduğu için, her bir şecere, kâinatın hakâikına misâl olabilir. İşte biz de şu odamızın önündeki muhteşem, muazzam çınar ağacını, kâinata bir misâl-i musağgar hükmünde tutup, kâinattaki cilve-i ehadiyeti onun ile göstereceğiz. Şöyle ki:

Şu ağacın, lâakal on bin meyvesi var. Her bir meyvesinin, lâakal yüzler kanatlı çekirdeği var. Bütün on bin meyve ve bir milyon çekirdek; bir anda, beraber bir san'at ve îcada mazhardırlar. Halbuki şu ağacın çekirdek-i aslîsinde ve kökünde ve gövdesinde, cüz'î ve müşahhas ve ukde-i hayatiye tabir edilen bir cilve-i irâde-i ilâhiye ve bir nüve-i emr-i Rabbânî ile, şu ağacın kavânin-i teşkiliyesinin merkezîyeti; her dalın başında, her bir meyvenin içinde, her bir çekirdeğin yanında bulunur ki, hiçbirinin bir şeyini, noksan bırakmayarak, birbirine mâni olmayarak; onunla yapılır. Ve o bir tek cilve-i irâde ve o kanun-i emrî; ziyâ, hararet, hava gibi dağılıp her yere gitmiyor. Çünkü; gittiği yerlerin ortalarındaki uzun mesafelerde ve muhtelif masnûlarda

Hararet: Sıcaklık. **Ziyâ**: Işık

Menzil: Konak, mesken

Taht: Hükümdarların oturduğu büyük koltuk

Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu

Muhabere: Haberleşme

Câmid: Cansız, donuk

Teşahhus: Belli bir şekilde ortaya çıkma, somutlaşma

Küllî: Bütün her şeyi içine alacak şekilde. **Hakâik**: Hakikatler

Mazhar: Ayna olmak, görünmesi-ne vesile olmak

Ehadiyet-i Zâtıye: Cenâb-ı

Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği. **Şecere**: Ağaç

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Hz. Allah (c.c.)

Muhteşem: İhtişamlı, görkemli

Muazzam: Çok büyük

Misâl-i musağgar: Küçültülmüş örnek

Cilve-i ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği

Lâakal: Hiç olmazsa, en azından

Çekirdek-i aslî: Asıl çekirdek

Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan

Ukde-i hayatiye: Hayat düğümü, hayatın en önemli noktası, esas sır

Cilve-i irade-i ilâhiye: İlâhî iradenin görünmesi, yansıması

Nüve-i emr-i Rabbânî: Cenâb-ı Hakk'ın emrinin çekirdeği olan "Kün" (Ol!) ifadesi

Kavânin-i teşkiliye: Şekil verme-ye ait kanunlar

Merkeziyet: Bütün işlerin bir yerden idare edilir olması

Cilve-i irade: İradenin görünmesi, yansıması

Kanun-i emrî: Allah'ın (c.c.)

"Kün" (Ol!) emri ile meydana getirdiği "emir âlemi"ne ait varlık

Masnû: Sanat eseri olan varlıklar, Allah'ın (c.c.) yarattığı her şey

hiçbir iz bırakmıyor, hiçbir eseri görülüyor. Eğer intişâr ile olsa idi; izi ve eseri görülecekti. Belki bizzât, tecezzi ve intişâr etmeden her birisinin yanında bulunuyor. Ehadiyetine ve şahsiyetine o küllî işler, münafî olmuyor. Hat-tâ denilebilir ki; o cilve-i irâde, o kanun-i emrî, o ukde-i hayatiye; her birinin yanında bulunur, hiçbir yerde de bulunmaz. Güya şu muhteşem ağaçta meyveler, çekirdekler adedince o kanun-i emrînin birer gözü, birer kulağı var. Belki ağacın her bir cüz'ü, o kanun-i emrînin duygularının birer merkezi hükmündedir ki; uzun vasıtaları perde olup bir mâni teşkil etmek değil, belki telefon telleri gibi birer vesile-i teshil ve takrib olur. En uzak, en yakın gibidir.

Madem bilmüşâhede Zât-ı Ehad u Samed'in, irâde gibi bir sıfatının bir tek cilve-i cüz'isi, bilmüşâhede milyon yerde, milyonlar işe vasıtasız medâr olur. Elbette Zât-ı Zülcelâl'in tecelli-i kudret ve irâdesiyle, şecere-i hilkatî bütün ecza ve zerrâtıyla beraber tasarruf edebilmesine şuhûd derecesinde yakın etmek lâzım gelir.

On Altıncı Söz'de isbat ve izah edildiği gibi deriz ki: Madem, Güneş gibi âciz ve musahhar mahlûklar ve ruhânî gibi madde ile mukayyed nîm-nurânî masnûlar ve şu çınar ağacının mânevî nuru, ruhu hükmünde olan ukde-i hayatiyesi ve merkez-i tasarrufu olan emrî kanunlar ve irâdevî cilveler, nuranîyet sırrıyla bir yerde iken ve bir tek müşahhas cüz'î oldukları hâlde, pek çok yerlerde ve pek çok işlerde bilmüşâhede bulunabilirler. Ve madde ile mukayyed bir cüz'î oldukları hâlde, mutlak bir küllî hükmünü alırlar. Ve bir anda bir cüz'î ihtiyârî ile, pek çok muhtelif işleri bilmüşâhede kesb ederler. Sen de görüyorsun ve inkâr edemezsin.

İntişâr: Yayılmak, yaygın olmak

Tecezzi: Parçalara ayrılma

Ehadiyet: Cenâb-ı Hak'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği

Münâfi: Ayrık

Vesile-i teshil ve takrib: Kolaylaştırma ve yakınlaştırma vasıtası

Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Zât-ı Ehad u Samed: Ehad ve Samed olan Cenâb-ı Hak

Cilve-i cüz'î: Az bir yansıma, görünme

Medâr: Sebep, vesile

Zât-ı Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Allah (c.c)

Tecelli-i kudret ve irade: Kudret ve iradenin yansıması, görünmesi

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Ecza: Parçalar

Zerrât: Zerreler, atomlar

Tasarruf: Yönetme

Şuhûd: Göme, şahid olma

Yakin etmek: Kesin olarak bilmek

Musahhar: Emre amade kılınmış, hizmetine verilmiş

Mahlûklar: Yaratılmışlar

Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı

Merkez-i tasarruf: Yönetim merkezi

İradevi cilveler: İradeye ait yansımalar, görünmeler

Nîm-nurânî: Yarı nurânî

Emrî kanunlar: Allah'ın (c.c.)

“Kün” (Ol!) emri ile meydana getirdiği “emir âlemi”ne ait kanunlar

Nuranîyet: Nurlu olanın hâli, parlaklık

Mutlak: Sınırsız

Müşahhas: Somut, maddî

Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı

Cüz'-i ihtiyârî: İnsan iradesi, herhangi bir şeyi yapmak veya yapmamak hususunda bir tarafı tercih etmek serbestliği

Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek

Acaba; maddeden mücerred ve muallâ, hem kaydın tahdidinden ve ke-sâfetin zulmetinden münezzeh ve müberrâ, hem şu umum envâr ve şu bütün nuraniyat O'nun Envâr-ı Kudsiye-i Esmâiye'sinin kesif bir gölgesi ve zilâli, hem umum vücûd ve bütün hayat ve âlem-i ervâh ve âlem-i berzah ve â-lem-i misâl nîm-şeffaf birer âyine-i cemâli, hem sıfâtı muhîta ve şuûnatı kül-liye olan bir tek Zât-ı Akdes'in irâde-i külliye ve kudret-i mutlaka ve ilm-i mu-hît ile zâhîr olan tecelli-i sıfâtı ve cilve-i ef'âlî içindeki teveccüh-i ehadiyetin-den hangi şey saklanabilir?¹ Hangi iş O'na ağır gelebilir?² Hangi yer O'ndan gizlenebilir?³ Hangi ferd O'ndan uzak kalabilir?⁴ Hangi şahıs külliyyet kesbet-meden O'na yaşayabilir?⁵ Hiç eşya O'ndan gizlenebilir mi?⁶ Hiçbir iş, bir işe mâni olur mu?⁷ Hiçbir yer, O'nun huzurundan hâlî kalır mı?⁸ İbn-i Abbas (radiyallahü anhu)'ın dediği gibi: "Her bir mevcuda bakar birer mânevî basarı ve işittir birer mânevî sem'i" bulunmaz mı? Silsile-i eşya, O'nun evâmîr ve ka-nunlarının sür'atle cereyanlarına birer tel, birer damar hükmüne geçmez mi? Mevâni' ve avâik, O'nun tasarrufuna vesail ve vesait olamaz mı? Esbab ve

¹ Bkz.: Bakara süresi, 2/284; Âl-i İmran süresi, 3/29, 118; İbrahim süresi, 14/38; Neml süresi, 27/25; Ahzâb süresi, 32/37, 54; Fussilet süresi, 41/40; Mümtahine süresi, 60/1; Hâkka süresi, 69/18.

² Bkz.: Bakara süresi, 2/255.

³ Bkz.: Âl-i İmran süresi, 3/5; İbrahim süresi, 14/38.

⁴ Bkz.: Bakara süresi, 2/115, 148, 186; Nisâ süresi, 4/78; Hûd süresi, 11/61; Sebe süresi, 34/50; Vâkıa süresi, 56/85; Hadid süresi, 57/4; Mücadele süresi, 58/7.

⁵ Bkz.: Mutaaffifin süresi, 83/21.

⁶ Bkz.: Âl-i İmran süresi, 3/5; İbrahim süresi, 14/48.

⁷ Bkz.: Bakara süresi, 2/253; Âl-i İmran süresi, 3/27; Hûd süresi, 11/107; İbrahim süresi, 14/27; Enbiyâ süresi, 21/23; Hac süresi, 22/14, 18; Bürûc süresi, 85/16.

⁸ Bkz.: Bakara süresi, 2/115, 148, 255; Âl-i İmran süresi, 3/26, 129; Nisâ süresi, 4/78; Mâide süresi, 5/17-18; Fâtır süresi, 35/13; Hadid süresi, 57/4; Mücadele süresi, 58/7.

Âlem-i berzah: Dünya-âhiret ara-sı âlem, kabir hayatı

Âlem-i ervâh: Ruhlar âlemi, insa-nın dünyaya gelmeden önceki âlemi.

Âlem-i misâl: Varlık ve hâdiselerin mânevî sûretler ha-linde, kendi özel kılıflarıyla ihssa-lar dünyasına girip, görülüp his-sedilmeleri, hatta bir kısım tesir-lerle kendilerini zâhîr veya bâtın hâsselerimize duyurdıkları âlem, mânevî sûret ve modellerin akis ve temessül ettikleri âlem

Avâik: Manialar, engeller

Âyine-i cemâl: Güzellik aynası

Basar: Görme duygusu, gözün görmesi

Cereyan: Hareket, akış, akma, akım.

Envâr: Nurlar

Hâlî kalmak: Uzak kalmak, boş kalmak

Envâr-ı Kudsiye-i Esmâiye: Al-lah'ın (c.c.) mukaddes isimlerinin nurları.

Evâmîr: Emirler

İlm-i muhît: Her şeyi kuşatan ilim

İrade-i külliye: Cenâb-ı Hakk'a mahsus kapsamlı irade

Kesâfet: Yoğunluk, katılık

Kesb etmek: Kazanmak, elde et-mek.

Kesif: Yoğun, katı

Kudret-i mutlaka: Sonsuz kudret

Külliye: Umumi, genel

Külliyyet: Kapsamlılık

Mevâni': Maniler, engeller

Muhîta: Kuşatan, kaplayan

Müberrâ: (Fenâlıklardan) Uzak, arınmış.

Muallâ: Yüksek, yüce

Mücerred: Soyut, sırf zihinde olan

Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz

Nîm-şeffaf: Yarı şeffaf

Sem': İşitmek. **Sifât:** Sıfatlar

Silsile-i eşya: Varlıkların birbirine zincirleme bağlı olması.

Varlıklar zinciri.

Şuûnat: İşler, icraatlar

Tahdid: Sınırlamak, sınır çizme

Tasarruf: Yönetme, istediği gibi kullanma

Tecelli-i sıfât ve cilve-i ef'âl: Ce-nâb-ı Hakk'ın fiillerinin ve sıfatlarının tecelli etmesi,

parıldaması, ortaya çıkması

Teveccüh-i ehadiyet: "Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden, görünen birliği" mâ-nâsındaki ehadiyet sıfatıyla yö-nelmesi.

Vesail: Vasıtalar, araçlar

Vesail: Vesileler, sebepler, yollar

Zâhîr: Görünen, aşikâr olan

Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zât (Allah c.c.)

Zilât: Gölgeler. **Zulmet:** Karanlık

vesait, sırf zâhirî bir perde olamaz mı? Hiçbir yerde bulunmadığı hâlde, her yerde bulunmaz mı? Hiç tahayyüz ve temekküne muhtaç olur mu? Hiç uzaklık ve küçüklük ve tabakat-ı vücûdun perdeleri, O'nun kurbiyetine ve tasarrufuna ve şuhûduna mâni olabilir mi? Hem hiç maddîlerin, mümkünlerin, kesiflerin, kesîrlerin, mukayyedlerin, mahdudların hassaları ve maddenin ve imkânın ve kesâfetin ve kesretin ve takayyüdün ve mahdudiyetin mahsus ve münhasır lâzımları olan tagayyür, tebeddül, tahayyüz ve tecezzi gibi emirler; maddeden mücerred ve Vâcibü'l-vücûd ve Nuru'l-envâr ve Vâhid-i Ehad ve kuyûddan münezzeh ve hudûddan müberrâ ve kusurdan mukaddes ve noksandan muallâ bir Zât-ı Akdes'e lâhik olabilir mi? Acz, hiç O'na yakışır mı? Kusura, hiç O'nun dâmen-i izzetine yanaşır mı?

İkinci Maksad'ın Hâtimesi

Bir zaman ehadiyete dair bir tefekkürde bulunduğum zaman, odamın yanındaki çınar ağacının meyvelerine baktım: Arabiyyü'l-ibâre bir silsile-i tefekkür kalbe geldi. Nasıl gelmiş ise, öyle Arabî olarak yazıp, sonra kısa bir meâlini söyleyeceğim. İşte:

نَعَمْ فَلَا تُنْمَارُ وَالْبُدُورُ مُعْجَزَاتُ الْحِكْمَةِ خَوَارِقُ الصَّنْعَةِ هَدَايَا الرَّحْمَةِ بَرَاهِينُ
الْوَحْدَةِ بِشَائِرِ لُطْفِهِ فِي دَارِ الْآخِرَةِ سَوَاهِدُ صَادِقَةٍ بِأَنَّ خَلْقَهَا لِكُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمٌ. كُلُّ الْأَنْمَارِ وَالْبُدُورِ مَرَايَا الْوَحْدَةِ فِي أَطْرَافِ الْكَثْرَةِ إِشَارَاتُ الْقَدْرِ

Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Tahayyüz: Yer alma, yer tutma
Temekkün: Yerleşme, yer tutma
Tabakat-ı vücud: Varlık tabakaları
Kurbiyet: Yakınlık
Şuhûd: Görme, şahid olma
Mümkün: Varlığı şart olmayan şeyler. Allah'tan (c.c.) başka her şey
Kesif: Şeffaf olmayan, yoğun
Kesir: Çok çok olan, bol
Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı
Mahdud: Sınırlı, sınırları belli, dar
Hassa: Duyu
İmkân: Varlığı kendinden olmama
Kesâfet: Yoğunluk, kalınlık, katlılık
Kesret: Çokluk
Takayyüd: Kayıtlı olma, bağlı bulunma, sınırlı olma

Mahdudiyet: Sınırlılık
Mahsus: Hususî, özel
Münhasır: Yalnız bir şeye veya kimseye mahsus olan
Tegayyür: Değişiklik, başkalaşma
Tebeddül: Değişme, başkalaşma
Tecezzi: Parçalara ayrılma
Maddeden mücerred: Madde olmayan
Vâcibü'l-Vücud: Allah'ın (c.c.) varlığının olması, kesinliği
Nuru'l-Envâr: Nurların Nuru Cenâb-i Hak
Vâhid u Ehad: Bir olan ve birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz, mükemmel olan

Kuyûd: Kayıtlar, bağlar, sınırlar
Müberrâ: Fenalıklardan uzak, arınmış. **Mukaddes:** Kutsal
Muallâ: Yüksek, yüce
Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zât Allah (c.c.)
Lâhik olmak: Yetişip ulaşmak, yaklaşmak, eklenmek
Dâmen-i izzet: Yücelik ve üstün kudretinin dairesi, eteği
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
Tefekkür: Düşünmek, derinlemesine düşünmek
Arabiyyü'l-ibâre: Arapça ifade
Arabî: Arapça
Silsile-i tefekkür: Tefekkür zinciri
Meâl: Mânâ, anlam

رُمُوزَاتِ الْقُدْرَةِ بِأَنَّ تَاكَ الْكَثْرَةَ مِنْ مَنَبِعِ الْوَحْدَةِ تَصْدُرُ شَاهِدَةً لِّوَحْدَةِ الْفَاطِرِ فِي الصَّنْعِ وَالتَّصْوِيرِ ثُمَّ إِلَى الْوَحْدَةِ تَنْتَهِي ذَاكِرَةً لِّحِكْمَةِ الْقَادِرِ فِي الْخَلْقِ وَالتَّدْبِيرِ وَكَذَا هُنَّ تَلْوِيحَاتِ الْحِكْمَةِ بِأَنَّ صَانِعَ الْكُلِّ بِكَلِّتِهِ النَّظَرِ إِلَى الْجُزْئِيِّ يَنْظُرُ ثُمَّ إِلَى جُزْئِهِ إِذْ إِنْ كَانَ تَمَرًا فَهُوَ الْمَقْصُودُ الْأَطْهَرُ مِنْ خَلْقِ هَذَا الشَّجَرِ.. فَالْبَشَرُ تَمَرٌ لِهَذِهِ الْكَائِنَاتِ فَهُوَ الْمَطْلُوبُ الْأَطْهَرُ لِخَالِقِ الْمَوْجُودَاتِ. وَالْقَلْبُ كَالْتَوَاتَةِ فَهُوَ الْمِرَاةُ الْأَنْوَرُ لِصَانِعِ الْكَائِنَاتِ مِنْ هَذِهِ الْحِكْمَةِ صَارَ الْإِنْسَانُ الْأَصْغَرُ فِي هَذِهِ الْمَخْلُوقَاتِ هُوَ الْمَدَارُ الْأَطْهَرُ لِلنَّشْرِ وَالْمَحْشَرِ فِي هَذِهِ الْمَوْجُودَاتِ وَالتَّحْرِيبِ وَالتَّبْدِيلِ لِهَذِهِ الْكَائِنَاتِ.

Bu Arabî Fıkranın Mebdei Şudur:

فَسُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ حَدِيقَةَ أَرْضِهِ مَشْهَرًا صَنَعَتِهِ مَحْشَرَ حِكْمَتِهِ مَظْهَرَ قُدْرَتِهِ مَرْهَرًا رَحْمَتِهِ مَزْرَعًا جَنَّتِهِ مَمَرًا الْمَخْلُوقَاتِ مَسِيلَ الْمَوْجُودَاتِ مَكِيلَ الْمَصْنُوعَاتِ فَمُرَيْنَ الْحَيَوَانَاتِ مُنْقَشَ الطُّيُورَاتِ مُتَمَرَّ الشَّجَرَاتِ مُرَهَّرَ النَّبَاتَاتِ مُعْجِزَاتِ عِلْمِهِ خَوَارِقَ صُنْعِهِ هَدَايَا جُودِهِ بِشَائِرِ لُطْفِهِ. تَبَسُّمُ الْأَزْهَارِ مِنْ زِينَةِ الْأَنْمَارِ تَسْجُعُ الْأَطْيَارِ فِي نَسْمَةِ الْأَشْحَارِ تَهْزُجُ الْأَمْطَارِ عَلَى خُدُودِ الْأَزْهَارِ تَرْخُمُ الْوَالِدَاتِ عَلَى الْأَطْفَالِ الصِّغَارِ تَعْرِفُ وَدُودِ تَوَدُّدِ رَحْمَنِ تَرْخُمُ حَتَّانِ تَحْنُنِ مَتَّانِ لِلْجِنِّ وَالْإِنْسَانِ وَالرُّوحِ وَالْحَيَوَانِ وَالْمَلَكِ وَالْجَانِّ.

İşte bu Arabî tefekkürün kısa bir meâli şudur ki:

Bütün meyveler ve içindeki tohumcuklar; hikmet-i rabbâniye'nin birer mu'cizesi.. san'at-ı ilâhiye'nin birer hârikası.. rahmet-i ilâhiye'nin birer hediyesi.. vahdet-i ilâhiye'nin birer bürhân-ı maddîsi.. âhirette eltâf-ı ilâhiye'nin

Arabî fıkra: Arapça metin

Hikmet-i Rabbâniye: Cenâb-ı

Hakk'ın hikmeti

Rahmet-i ilâhiye: İlâhî rahmet

San'at-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın sanatı

Vahdet-i ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın birliği

Bürhan-ı maddî: Maddî, gözle görünen delil

Eltâf-ı ilâhiye: İlâhî lütuflar, niyetler

birer müjdecisi.. kudretinin ihatasına ve ilminin şümûlüne birer şâhid-i sâdik oldukları gibi; şunlar, âlem-i kesretin aktârında ve şu ağaç gibi tekessür etmiş bir nevi âlemin etrafında vahdet âyineleridirler. Enzârı, kesretten vahdete çeviriyorlar. Lisân-ı hâl ile her birisi der: “Dal budak salmış şu koca ağacın içinde dağılma, boğulma, bütün o ağaç bizdedir. Onun kesreti, vahdetimizde dâhildir.” Hattâ her meyvenin kalbi hükmünde olan her bir çekirdek dahi, vahdetin birer maddî âyinesi oldukları gibi; zikr-i kalbiyy-i hafî ile koca ağacın zikr-i cehrî sûretiyle çektiği ve okuduğu bütün esmâyı zikreder, okur.

Hem o meyveler, tohumlar; vahdetin âyineleri oldukları gibi, kaderin meşhud işârâtı ve kudretin mücessem rumûzatıdır ki; kader onlar ile işaret eder ve kudret o kelimeler ile remzen der: “Nasıl ki şu ağacın kesretli dal ve budakları, bir tek çekirdekten gelmiş ve şu ağacın san’atkârının îcad ve tasvirde vahdetini gösteriyor. Sonra şu ağaç, dal ve budak salıp tekessür ve intişâr ettikten sonra, bütün hakikatını bir meyvede toplar. Bütün mânâsını bir çekirdekte derc eder. Onunla Hâlık-ı Zülcelâl’inin halk ve tedbirindeki hikmetini gösterir.” Öyle de: Şu şecere-i kâinat, bir menba-yi vahdetten vücûd alır, terbiye görür. Ve o kâinatın meyvesi olan insan, şu kesret-i mevcûdat içinde, vahdeti gösterdiği gibi; kalbi dahi, îmân gözüyle kesret içinde sırr-ı vahdeti görür.

Hem o meyveler ve tohumlar, hikmet-i rabbâniye’nin telvihatıdır. Hikmet onlarla ehl-i şuûra şöyle ifade ediyor ve diyor ki: “Nasıl şu ağaca müteveccih küllî nazar, küllî tedbir, külliyetiyle ve umumiyetiyle bir tek meyveye bakar. Çünkü o meyve, o ağaca bir misâl-i musağğardır. Hem o ağaçtan mak-

İhata: Kuşatma, kaplama

Şümûl: İçine alma, kaplama

Şâhid-i sâdik: Doğru sözlü şahit

Âlem-i kesretin aktârı: Kesret âlemi, çokluk âleminin dört bir tarafı. **Tekessür:** Çoğalma

Âyine: Ayna

Enzâr: Nazarlar, bakışlar

Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ

Dâhil: İçinde, içerisinde

Zikr-i kalbiyy-i hafî: İçten kalb ile yapılan sessiz zikir

Zikr-i cehrî: Açıkta yüksek sesle yapılan zikir

Esmâ: Cenâb-ı Hakk’ın güzel isimleri

Meşhud işârât: Gözle görülen işaretler

Mücessem rumûzat: Cisimleşmiş semboller, işaretler

Remzen: İmâ ve işaret etmek suretiyle. **Tekessür:** Çoğalma

İcad: Varetmek, yaratmak

Tasvîr: Biçimlendirme, şekil verme

İntişâr: Yayılmak, yaygın olmak

Derc etmek: İçine koymak, yerleştirmek

Hâlık-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yaratıcı. **Halk:** Yaratma

Şecere-i kâinat: Ağacın gelişmesi tarzında bir süreç izleyen kâinat ağacı

Tedbir: Yönetme, idare etme

Menba-yi vahdet: Birliğin kaynağı

Vücud: Mevcudiyet, varlık

Kesret-i mevcûdat: Varlıkların, yaratılmışların çokluğu

Sırr-ı vahdet: Vahdet sırrı. Birlikteki özellik

Hikmet-i Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk’ın hikmeti

Telvîhat: Açıklamalar, kısa ve özlu açıklamalar

Ehl-i şuûr: Akıl sahipleri, şuurlular

Müteveccih: Yönelik, yönelmiş

Külli nazar: Genel, kapsamlı bakış

Külli tedbir: Kapsamlı yönetim

Külliyyet: Kapsamlılık, genellik, bütünlük. **Umumiyet:** Genellik

Misâl-i musağğar: Küçük örnek

sud, odur. Hem o küllî nazar ve umumî tedbir, bir meyvenin içinde her bir çekirdeğe dahi nazar eder. Çünkü çekirdek, umum ağacın mânâsını, fihristesini taşıyor. Demek ağacın tedbirini gören Zât, o tedbir ile alâkadar bütün esmâsıyla, ağacın vücûdundan maksud ve îcadının gayesi olan her bir semereye müteveccihdir. Hem şu koca ağaç, o küçük meyveler için bâzan budanır, kesilir, tecdid için bâzı cihetleri tahrip edilir. Daha güzel, bâkî meyveler vermek için, aşılır. Öyle de: Şu şecere-i kâinatın semeresi olan beşer; kâinatın vücûdundan ve îcadından maksud odur ve îcad-ı mevcudatın gayesi de odur. Ve o meyvenin çekirdeği olan insanın kalbi dahi, Sâni'-i Kâinat'ın en münevver ve en câmi' bir âyinesidir. İşte şu hikmettedir ki: Şu küçücük insan, neşir ve haşır gibi muazzam inkılâblara medâr olmuş. Kâinatın tahrip ve tebdiline sebep olur. Onun muhakemesi için Dünya kapısı kapanıp, Âhîret kapısı açılır.

Madem haşrin bahsi geldi. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın haşrin isbatına dair cezâlet-i beyânını ve kuvvet-i ifadesini gösteren bir nükte-i hakikatını beyân etmeğe münasebet geldi. Şöyle ki:

Şu tefekkür neticesi gösteriyor ki:

Beşerin muhakemesi ve saadet-i ebediye kazanması için lüzum olsa bütün kâinat tahrip edilir ve tahrip ve tebdil edecek bir kudret görünüyor ve vardır. Fakat haşrin merâtibi var. Bir kısmına îmân farzdır. Mârifeti lâzımdır. Diğer kısmı, terakkiyât-ı ruhiye ve fikriyenin derecatına göre görünür. Ve ilim ve mârifeti lâzım olur. Kur'ân-ı Hakîm, en basit ve kolay olan mertebeyi kat'î ve kuvvetli isbat için en geniş ve en büyük bir daire-i haşri açacak bir kudreti gösteriyor. İşte umuma îmân lâzım olan haşrin mertebesi şudur ki: İnsanlar öldükten sonra, ruhları başka makamlara gider. Cesedleri çürüyor.

Maksud: İstenen, arzu edilen, gaye
Umumî tedbir: Genel yönetme
Nazar: Bakış
Fihriste: İndeks, kitabın içindekiler kısmı. **Esmâ:** İsimler
İcad: Varetmek, yaratmak
Semere: Meyve, ürün
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Tecdid: Tazelemek, yenilemek
Şecere-i kâinat: Ağacın gelişmesi tarzında bir süreç izleyen kâinat ağacı. **Beşer:** İnsan
İcad-ı mevcûdat: Varlıkların yaratılması
Sâni'-i Kâinat: Kâinatı Yaradan
Münevver: Nurlu, aydın

Câmi': Kapsamlı, geniş, engin
Âyine: Ayna. **Hikmet:** Gizli sebep
Neşir: Öldükten sonra dirilme
Haşır: Kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları
Muazzam: Çok büyük, muhteşem
İnkılâb: Değişim
Medâr: Sebep, vesile
Tahrîb: Yıkılma, harap olma
Tebdil: Değiştirilme
Muhakeme: Hüküm verme, yargılama
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân
Kuvvet-i ifade: İfade kuvveti

Cezâlet-i beyân: İfadedeki düzgünlük ve güzellik
Nükte-i hakikat: Hakikat ifade eden incelik
Beyan etmek: Açıklamak, ifade etmek. **Mârifet:** Bilgi, ilim
Münasebet: Alâka, ilgi, bağ
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Merâtib: Mertebeler, basamaklar
Terakkiyât-ı ruhiye ve fikriye: Ruhî ve fikrî ilerleme
Derecat: Seviyeler, dereceler, makamlar
Kur'ân-ı Hakîm: Her şeyi yerli yerince açıklayan Kur'ân
Daire-i haşr: Haşır daire, sahası

Fakat insanın cesedinden, bir çekirdek, bir tohum hükmünde olacak “ac-bü’z-zeneb” tabir edilen küçük bir cüz’ü bâkî kalıp Cenâb-ı Hak, onun üstünde cesed-i insanîyi haşirde halkeder, onun ruhunu ona gönderir.¹ İşte bu mertebe o kadar kolaydır ki; her baharda milyonlarca misâli görüyoruz. İşte bâzan şu mertebeyi isbat için âyât-ı Kur’âniye öyle bir daireyi gösteriyor ki: Bütün zerrâtı haşır u neşredecek bir kudretin tasarrufatını gösterir.² Bâzan da bütün mahlûkatı fenaya gönderip, yeniden getirecek bir kudret ve hikmetin âsârını gösterir.³ Bâzi, yıldızları dağıtıp, semâvâtı parçalayabilir bir kudret ve hikmetin tasarrufatını ve âsârını gösterir.⁴ Bâzi, bütün zîhayatı öldürecek, yeniden def’aten bir sayha ile diriltecek bir kudret ve hikmetin tasarrufatını ve tecelliyâtını gösterir.⁵ Bâzi, bütün rûy-i zeminde zîhayat olanları ayrı ayrı haşır u neşredecek bir kudret ve hikmetin tecelliyâtını gösterir.⁶ Bâzan, küre-i arz’ı bütün bütün dağıtacak, dağları uçuracak, düzeltip daha güzel bir sûrete çevirecek bir kudret ve hikmetin âsârını gösterir. Demek, herkese îmânı ve mârifeti farz olan haşirden başka, çok mertebe-i haşirleri dahi o kudret ve hikmetle yapabilir.⁷ Hikmet-i rabbâniye iktiza etmiş ise, elbette haşır u neşr-i insanî ile beraber umum onları dahi yapacak veyahut bâzi mühimlerini yapar.

¹ Bkz.: Buhârî, *tefsîru’l-Kur’ân* 39/3; Müslim, *fiten* 141-143; Ebû Dâvûd, *sünnet* 22; Nesâî, *cenâiz* 117; İbn Mâce, *zühd* 32; Muvatta, *cenâiz* 48; Müsned 2/322.

² Bkz.: En’âm sûresi, 6/38; Fussilet sûresi, 41/39; Ahkaf sûresi, 46/33; Kaf sûresi, 50/41-44.

³ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/3-6; Hicr sûresi, 15/23; Tâhâ sûresi, 20/55; Enbiyâ sûresi, 21/103-104; Hac sûresi, 22/5/7; Mü’minûn sûresi, 33/78-80; Mü’min sûresi, 40/67-68; Duhân sûresi, 44/37-40; Kaf sûresi, 50/43-44; Necm sûresi, 53/44; Hadid sûresi, 57/1-2.

⁴ Bkz.: Sebe sûresi, 34/9; Rahman sûresi, 55/37; Hâkka sûresi, 69/16; Müzzemmil sûresi, 73/18; Mürselât sûresi, 77/1-19; Tekvîr sûresi, 81/1-13.

⁵ Bkz.: Kehf sûresi, 18/99; Neml sûresi, 27/87-88; Yâsîn sûresi, 36/49-53; Sâd sûresi, 38/15; Zümer sûresi, 39/68; Kaf sûresi, 50/41-44; Hâkka sûresi, 69/13-16.

⁶ Bkz.: Fâtır sûresi, 35/9; Zuhuruf sûresi, 43/11.

⁷ Bkz.: Tûr sûresi, 52/7-11; Vâkıa sûresi, 56/3-6; Hâkka sûresi, 69/13-14; Meâric sûresi, 70/8-9; Müzzemmil sûresi, 73/13-14; Mürselât sûresi, 77/7-10.

Acbü’z-zeneb: İnsanın tohumu hükmündeki en küçük parçası

Cüz’: Parça

Bâkî kalmak: Ebedî kalmak, daimî kalmak

Cesed-i insanî: İnsan bedeni

Halk etmek: Yaratmak

Âyât-ı Kur’âniye: Kur’ân âyetleri

Zerrât: Maddenin en küçük parçaları, atomlar

Haşır u neşr etmek: İnsanları öldükten sonra diriltilip mahşerde toplamak

Kudretin tasarrufatı: İlâhî kudretin icraatları

Mahlûkat: Yaratılanlar

Fena: Yokluk, yok olma

Âsâr: Eserler, izler, âlâmetler

Semâvât: Gökler

Kudret ve hikmetin tasarrufatı: İlâhî kudret ve hikmetin icraatları

Âsâr: Eserler, izler, âlâmetler

Zîhayat Hayat sahibi, canlı

Def’aten: Bir defa, bir kere

Sayha: Ses, sadâ

Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk’ın isim ve sıfatlarının kâinattaki icraatları, tecellileri

Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya

Kudret ve hikmetin tecelliyatı:

İlâhî kudret ve hikmetin yansımaları

Küre-i Arz: Yerküre, dünya

Sûret: Şekil, biçim

Mertebe-i haşirler: Haşir mertebeleri, dereceleri

Hikmet-i Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk’ın her şeyi yerli yerince yapması

İktiza etmek: Gerekmek, icap etmek

Haşır u neşr-i insanî: İnsanların diriltilip bir yerde toplanmaları

Bir Suâl: Diyorsunuz ki: “Sen Sözl’de kıyas-ı temsîlî çok istîmal ediyorsun. Halbuki Fenn-i Mantıkça kıyas-ı temsîlî, yakîni ifade etmiyor.¹ Mesâil-i yakîniyede bürhân-ı mantikî lâzımdır. Kıyas-ı temsîlî, usûl-i fıkıh ulemâsınca zann-ı galib kâfi olan metalibde istîmal edilir. Hem de sen, temsîlâtı bâzı hikâyeler sûretinde zikrediyorsun. Hikâye hayâlî olur, hakikî olmaz, vakıa muhalif olur?”

Elcevap: İlm-i Mantıkça çendan “Kıyas-ı temsîlî, yakîn-i kat’î ifade etmiyor.”² denilmiş. Fakat kıyas-ı temsîlinin bir nev’i var ki; mantığın yakînî bürhânından çok kuvvetlidir ve mantığın birinci şeklinin birinci darbindan daha yakînidir. O kısım da şudur ki: Bir temsîl-i cüz’î vasıtasıyla bir hakikat-i küllînin ucunu gösterip, hükmü o hakikate bina ediyor. O hakikatın kanununu, bir hususî maddede gösteriyor. Tâ o hakikat-i uzmâ bilinsin ve cüz’î maddeler, ona irca’ edilsin. Meselâ: “Güneş nuraniyet vasıtasıyla, bir tek zât iken her parlak şeyin yanında bulunuyor.” temsîliyle bir kanun-i hakikat gösteriliyor ki, nur ve nurânî için kayıd olamaz. Uzak ve yakın bir olur. Az ve çok müsavî olur. Mekân onu zabtedemez.

Hem meselâ: “Ağacın meyveleri, yaprakları; bir anda, bir tarzda kolaylıkla ve mükemmel olarak bir tek merkezde, bir kanun-i emrî ile teşkilî ve tasvirî” bir temsildir ki, muazzam bir hakikatın ve küllî bir kanunun ucunu gösterir. O hakikat ve o hakikatın kanununu gayet kat’î bir sûrette isbat eder ki, o koca kâinat dahi şu ağaç gibi o kanun-i hakikatın ve o sırr-ı ehadiyetin bir mazharıdır, bir meydan-ı cevelândır.

İşte bütün Sözl’deki kıyasat-ı temsiliyeler bu çeşittirler ki, bürhân-ı kat’î-yi mantıkiden daha kuvvetli, daha yakînidirler.

¹ Bkz.: el-Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf* 2/18; *Mantık metinleri* (Ahmed Hamdi Şirvânî, *Muhtasar mantık*) s. 56; A.g.e. (Mehmed Hâlis, *Mizânü’l-ezhan*) s. 161.

² Bkz.: el-Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf* 2/18; *Mantık metinleri* (Ahmed Hamdi Şirvânî, *Muhtasar mantık*) s. 56; A.g.e. (Mehmed Hâlis, *Mizânü’l-ezhan*) s. 161.

Bürhan-ı kat’î-yi mantikî=Burhan-ı kâtî’: Red için söz götürmeyecek sûrette doğruluğu iptale isbata şahid olan sağlam mantikî delil. **Çendan:** Gerçi

Bürhan-ı mantikî: Mantikî, kesin delil. **Darb:** Önerme, bölüm

Fenn-i mantık: Mantık ilmi

Hakikat-i küllî: Kapsamlı hakikat

Hakikat-i uzmâ: En büyük hakikat

İlm-i Mantık: Mantık ilmi

İrca’: Döndürmek, çevirmek

İstîmal: Kullanma. **Kâfi olan:** Yeten

Kanun-i emr: Allah’ın (c.c.) “Kün” (Ol!) emri ile meydana getirdiği “emir âlemi”ne ait kanun

Kanun-i hakikat: Hakikat kanunu

Kat’î: Kesin. **Kayıd:** Bağ, sınır

Kıyasat-ı temsiliyeler: Temsîlî kıyaslar, sembolik kıyaslar

Kıyas-ı temsîlî: Benzetme sûretinde yapılan mukayese

Mazhar: Bir şeyin görüldüğü, tezahür ettiği yer

Mesâil-i yakîniye: Kesin bilgiye ait meseleler

Metalib: Taleb olunan, istenen şeyler. **Muazzam:** Çok büyük

Meydan-ı cevelân: Dolaşma, gezinme meydanı

Muhallif: Aykırı. **Müsavî:** Eşit

Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme

Sırr-ı ehadiyet: Cenâb-ı Hakk’ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliğinin sırrı

Temsîlât: Temsiller, birden fazla benzetmeden meydana gelen misâller. **Yakîn:** Kesin bilgi

Temsîl-i cüz’î: Küçük benzetme, temsîl. **Teşkil:** Oluşturma

Usûl-i Fıkıh ulemâsı: Fıkıh usûlü âlimleri. **Vâkı:** Vuku bulan, olan

Yakîn-i kat’î: Kesin bilgi

Yakînî: Şüphesiz, kesin bilgi niteliği olan

Zabt etmek: İdaresi altına almak

Zann-ı galib: Kuvveti hakikate en yakın olan zann

İkinci suâle cevap: Mâlûmdur ki: Fenn-i Belâgat'ta bir lafzın, bir kelâmın mânâ-yı hakikisi, başka bir maksud mânâya sırf bir âlet-i mülâhaza olsa, ona "lafz-ı kinaî" denilir. Ve "kinaî" tabir edilen bir kelâmın mânâ-yı aslîsi, medâr-ı sıdk ve kizb değildir. Belki kinaî mânâsıdır ki, medâr-ı sıdk ve kizb olur. Eğer o kinaî mânâ doğru ise, o kelâm sâdıktır. Mânâ-yı aslî, kâzib dahi olsa sıdkını bozmaz. Eğer mânâ-yı kinaî doğru değilse; mânâ-yı aslîsi doğru olsa, o kelâm kâziptir. Meselâ: Kinaî misâllerinden: *فُلَانٌ طَوِيلُ التَّجَادِ* denilir. Yâni: "Kılıcının kayışı, bendi uzundur." Şu kelâm, o adamın kametinin uzunluğuna kinâyedir. Eğer o adam uzun ise, kılıcı ve kayışı ve bendi olmasa da, yine bu kelâm sâdıktır, doğrudur. Eğer o adamın boyu uzun olmazsa; çendan uzun bir kılıcı ve uzun bir kayışı ve uzun bir bendi bulunsa, yine bu kelâm kâziptir. Çünkü mânâ-yı aslîsi, maksud değil.¹

İşte Onuncu Söz'ün ve Yirmi İkinci Söz'ün hikâyeleri gibi, sâir Sözler'in hikâyeleri, kinâiyat kısmındandır ki, be-gayet doğru ve gayet sâdık ve mu-tâbık-ı vâkî' olan hikâyelerin sonlarındaki hakikatler, o hikâyelerin mânâ-yı kinâiyeleridir. Mânâ-yı asliyeleri, bir temsîl-i dûrbînîdir. Nasıl olursa olsun, sıdkına ve hakkaniyetine zarar vermez. Hem o hikâyeler birer temsîldirler. Yalnız umuma tefhim için lisân-ı hâl, lisân-ı kâl sûretinde ve şahs-ı mânevî, bir şahs-ı maddî şeklinde gösterilmiştir.

¹ Bkz.: el-Kazvinî, *el-Îzâh* 1/301; el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb* 2/263; 265; el-Mevsilî, *el-Meselu's-sâir* 2/187; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ* 2/253; el-Esfehânî, *el-Eğânî* 15/85; el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz* 1/66, 69, 203; es-Suyûtî, *el-Mezher* 1/268; el-Cezerî, *en-Nihaye fi garîbi'l-eser* 5/18; ez-Zemahşerî, *el-Müsteksâ* 1/406.

Âlet-i mülâhaza: Düşünme ve muhakeme vasıtası

Be-gayet: Son derece, pek ziyade

Bend: Bağ. **Çendan:** Gerçi

Fenn-i Belâgat: Edebiyat.. sözlü veya yazılı ifadeyi doğru, düzgün, yerinde, kusursuz ve muhataba faydalı bir şekilde kullanma sanatı

Hakkaniyet: Hak ve adâlete uygunluk, hakka riâyet etme

Kamet: Boy, endam, boybos

Kâzib: Yalan, uydurma

Kelâmın mânâ-yı aslîsi: Sözün asıl kendi mânâsı

Kinaî mânâ: Üstü kapalı kastedilen kinâyeli mânâ

Kinâiyat: Kinâyeler

Lâfz-ı kinaî: Bir fikri üstü kapalı ifade eden söz

Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ. Hâl dili

Lisân-ı kâl: Sözlü anlatım

Maksud: İstenen, kastedilen

Mânâ-yı aslî: Sözün asıl mânâsı

Mânâ-yı kinaî: Üstü kapalı kastedilen kinâyeli mânâ

Medâr-ı sıdk ve kizb: Doğru ve yalan olma sebebi, yeri

Mânâ-yı hakikî: Gerçek mânâ

Mutabık-ı vâkî': Olup bitene, gerçeğe uygun. **Sâir:** Başka, diğer

Sıdk: Doğruluk

Sûret: Şekil, biçim

Şahs-ı maddî: Cismî olan bir şahıs

Şahs-ı mânevî: Hükmî şahsiyet

Tefhim: Anlatma, bildirme

Temsil: Birden fazla benzetme ile örnek verme

Temsil-i dûrbînî: Anlaşılması zor meseleleri akla ve hayale yakınlaştıran benzetmeler

Umum: Genel, herkes

Üçüncü Maksud

- ♦ Umum ehl-i dalâletin vekili, ikinci suâline^(Hâsiye) karşı, kat'î ve muknî ve mülzim cevabı aldıktan sonra, şöyle *üçüncü bir suâl* ediyor, diyor ki: Kur'ân'da:

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ¹ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ²

gibi kelimât, başka hâliklar, rahimler bulunduğunu iş'ar eder. Hem diyorsunuz ki: “Hâlık-ı Âlem'in nihayetsiz kemâlâtı var. Bütün en-vâ-yi kemâlâtın en nihayet mertebelerini câmi'dir.” Halbuki eşya-nın kemâlâtı, ezdâd ile bilinir; elem olmazsa lezzet bir kemâl olmaz, zulmet olmazsa ziyâ tahakkuk etmez, firâk olmazsa visal lezzet vermez ve hâkezâ?

Elcevap: Birinci şıkka “Beş İşaret” ile cevap verimiz:

Birinci İşaret

Kur'ân baştan başa tevhidi isbat ettiği ve gösterdiği için, bir delil-i kat'î-dir ki; Kur'ân-ı Hakîm'in o nevi kelimeleri sizin fehmettiğiniz gibi değildir. Belki أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ³ demesi, “Hâlıkıyet mertebelerinin en ahsenindedir.” demektir ki, başka hâlık bulunduğuna hiç delâleti yok. Belki hâlıkıyetin sâir sıfatlar gibi çok merâtibi var.

(Hâsiye) İkinci Maksud'ın başındaki suâl demektir. Yoksa, hâtimenin âhindeki bu küçücük suâl değildir.

¹ “O, mükemmel yaratandır.” (Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125)

² “O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.” (A'râf sûresi, 7/151; Yûsuf sûresi, 12/64, 92; Enbiyâ sûresi, 21/83)

³ “O, mükemmel yaratandır.” (Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125)

Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Hâtime: Son, sonuç. **Âhîr:** Son
Muknî: İkna edici
Mülzim: Susturucu
Kelimat: Kelimeler
Hâliklar: Yaratıcılar
Rahimler: Merhamet edenler
İş'ar: Bildirme, haber verme
Hâlık-ı Âlem: Âlemi Yaradan
Kemâlât: Mükemmellikler

Envâ-yi kemâlât: Mükemmelliklerin çeşitleri
Nihayet: Son
Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran, kapsamlı
Ezdad: Karşıtlar, zıtlar
Kemâl: Mükemmellik. **Ziyâ:** Işık
Tahakkuk: Gerçekleşme, meydana gelme. **Firak:** Ayrılık
Visal: Ulaşma. Sevgiliye kavuşma
Hâkezâ: Böyle, bunun gibi, böylece

Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliği
Delil-i kat'î: Kat'î delil
Kur'ân-ı Hakîm: Tamamı hikmetlerle dolu Kur'ân
Fehmetmek: Anlamak
Hâlıkıyet: Yaratıcılık
Ahsen: En güzel
Hâlık: Yaratıcı, yaratan
Delâlet: İşaret
Sâir: Diğer, başka
Merâtib: Mertebeler, dereceler

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ demek, “*Merâtib-i hâlıkıyetin en güzel, en münteha mertebesinde bir Hâlık-ı Zülcelâl’dir.*” demektir.

İkinci İşaret

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ gibi tabirler, hâlıkların taaddüdüne bakmıyor. Belki mah-lûkiyetin envâına bakıyor. Yâni “*Her şeyi, her şeye lâıyk bir tarzda, en güzel bir mertebede halkeder bir Hâlık’tır.*” Nasıl ki şu mânâyı
أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ gibi âyetler ifade eder.

Üçüncü İşaret

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ³ اللَّهُ أَكْبَرُ⁴ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ⁵ خَيْرُ الْمُحْسِنِينَ⁶

gibi tabirattaki müvâzene, Cenâb-ı Hakk’ın vâkı’deki sîfât ve ef’âli, sâir o sîfât ve ef’âlin nümûnelerine mâlik olanlarla müvâzene ve tafdil değildir. Çünkü bütün kâinata cin ve ins ve melekte olan kemâlât, O’nun kemâline nisbeten zaîf bir gölgedir; nasıl müvâzeneye gelebilir? Belki müvâzene, insanların ve bâhusus ehl-i gafletin nazarına göredir. Meselâ: Nasıl ki bir nefer, onbaşısına karşı kemâl-i itâat ve hürmeti gösteriyor, bütün iyilikleri ondan görüyor; padişahı az düşünür. Onu düşünse de yine teşekkürâtını onbaşıya veriyor. İşte böyle bir nefere karşı denilir: “Yahu, padişah senin onbaşından daha büyüktür. Yalnız ona teşekkür et.” Şimdi şu söz, vâkı’deki padişahın

¹ “O, mükemmel yaratandır.” (Mü’minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125)

² “Yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı.” (Secde sûresi, 32/7)

³ “O, mükemmel yaratandır.” (Mü’minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125)

⁴ Bkz.: Ebû Hanife, *el-Müsne'd* s. 148; Ebû Yûsuf, *Kitabu'l-âsâr* s. 18; eş-Şafii, *es-Sünenu'l-me'sûra* s. 290; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef* 6/75; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 5/28; el-Beyhakî, *Şuabü'l-ıman* 3/3.

⁵ “O doğruyu eğriden ayırt edenlerin, hükmedenlerin en hayırlısıdır.” (En’âm sûresi, 6/57)

⁶ “İhsanından öte ihsan olmayan, iyilik edenlerin en hayırlısı. (Gümüşhanevî, *Mecmûâtü'l-ahzâb* (Evrad-ı Muh-yiddin İbnî'l-Arabî –el-Cevşenü'l-kebir duasında-) s. 231.

Merâtib-i hâlıkıyet: Yaratıcılığın dereceleri

Müntehâ: Son. Son nokta

Hâlık-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yaratıcı

Taaddüd: Çokluk, çok sayıda olma

Mahlûkiyetin envâr: Yaratılmış-lığın çeşitleri, türleri

Tabirler: İfadeler, yorumlar

Müvâzene: Denge, ölçü

Vâkı': Vuku bulan, olan

Sıfât: Sıfatlar. **Ef'âl:** Fiiller

Sâir: Diğer. **Mâlik:** Sahip

Nümûne: Misal, örnek

Tafdil: Üstün tutma

İns: İnsanlar

Kemâlât: Mükemmellikler

Kemâl: Fazilet, iyilik, mükem-mellik

Zaîf: Zayıf

Bâhusus: Bilhassa, özellikle

Ehl-i gaflet: Gafil, ihtiyatsız, tem-bel kimseler. **Nazar:** Bakış

Kemâl-i itâat ve hürmet: Tam bir itaat ve hürmet

Teşekkürât: Teşekkürler: Teşek-kür etmeler

Nefer: Er, asker

Haşmetli: İhtiyamlı, büyüklük sahibi

haşmetli hakikî kumandanlığıyla, onbaşısının cüz'î, surî kumandanlığını müvâzene değil; çünkü o müvâzene ve tafdil, mânâsıdır. Belki neferin nazar-ı ehemmiyet ve irtibatına göredir ki, onbaşısını tercih eder, teşekkürâtını ona verir, yalnız onu sever.

İşte bunun gibi, hâlık ve mün'im tevehhüm olunan zâhirî esbab, ehl-i gafletin nazarında Mün'im-i Hakikî'ye perde olur. Ehl-i gaflet onlara yapışır, nimet ve ihsanı, onlardan bilir. Medih ve senalarını, onlara verir. Kur'ân der ki: "Cenâb-ı Hak daha büyüktür,¹ daha güzel bir Hâlık'tır, ² daha iyi bir Muhsin'dir, ³ O'na bakınız, O'na teşekkür ediniz."⁴

Dördüncü İşaret

Müvâzene ve tafdil, vâkî' mevcudlar içinde olduğu gibi; imkânî, hattâ farazî eşyalar içinde dahi olabilir. Nasıl ki ekser mahiyetlerde, müteaddid merâtib bulunur. Öyle de: Esmâ-yi ilâhiye ve Sıfât-ı Kudsiye'nin mahiyetlerinde de, akıl itibarıyla hadsiz merâtib bulunabilir. Halbuki Cenâb-ı Hak, o sıfât ve esmânın mümkün ve mutasavver bütün merâtibinin en ekmelinde, en ahsenindedir. Bütün kâinat, kemâlâtıyla bu hakikate şahiddir.

⁵ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ bütün esmâsını ahseniyet ile tavsif, şu mânâyı ifade ediyor.

¹ Bkz.: En'âm sûresi, 6/100; A'râf sûresi, 7/190; Yûnus sûresi, 10/18; İsrâ sûresi, 17/43; Neml sûresi, 27/63; Rûm sûresi, 30/40.

² Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/4; Sâffât sûresi, 37/25.

³ Bkz.: Secde sûresi, 32/7.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/152, 172; Nahl sûresi, 16/114; Ankebût sûresi, 29/17; Lokman sûresi, 31/12, 14; Sebe sûresi, 34/15.

⁵ "En güzel isimler O'nundur." (Haşır sûresi, 59/24)

Cüz'î: Küçük. **Surî:** Görünüş, şekli
Nazar-ı ehemmiyet: Bakışındaki değer, kıymet. **İrtibat:** Bağlanma

Tercih: Üstün tutma, daha çok beğenme

Teşekkürât: Teşekkürler. Teşekkür etmeler

Hâlık: Yaratıcı, yaratıcı

Tevehhüm olunmak: Zannedilmek. **Mün'im:** Nimet veren

Zâhirî: Görünen, görünürdeki

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Ehl-i gaflet: Gafil, ihtiyatsız, tembel kimseler

Nazar: Bakış. **İhsan:** İyilik, lütuf
Mün'im-i Hakikî: Gerçek nimet veren, ihsanda bulunan Cenâb-ı Hak. **Medih:** Övme, methetme

Sena: Överek anma, övme, methetme

Tafdil: Üstün tutma

Muhsin: Lütufta bulunan, iyilik eden. **Vâkî:** Vuku bulan, olan

İmkânî: Varlığı kendine ait olmayan

Farazî: Olmadığı hâlde varsayılan

Ekser: Birçok

Müteaddid merâtib: Çeşit çeşit mertebeler, dereceler

Esmâ-yi ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri

Sıfât-ı Kudsiye: Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes sıfatları. **Sıfât:** Sıfatlar

Mümkîn: Varlığı kendinden olmayan şeyler. Allah'tan (c.c.) başka her şey

Mutasavver: Zihinde şekillendirilen, hatırdan geçen

Ekmel: En mükemmel, kusursuz

Ahsen: En güzel

Kemâlât: Mükemmellikler

Ahseniyet: En güzel olma

Tavsif: Niteleme, vasıflandırma

Beşinci İşaret

Şu müvâzene ve müfâdale; Cenâb-ı Hakk'ın mâsivâyâ mukabil değil, belki iki nevi tecelliyât-ı sıfâtı var.

•*Biri*: Vâhidiyet sırrıyla ve vesait ve esbab perdesi altında ve bir kanun-ı umumî sûretinde tasarrufatıdır.

•*İkincisi*: Ehadiyet sırrıyla; perdesiz, doğrudan doğruya, hususî bir teveccüh ile tasarruftur. İşte ehadiyet sırrıyla, doğrudan doğruya olan ihsanı ve îcadı ve kibriyâsı ise; vesait ve esbabın mezâhiriyle görünen âsâr-ı ihsanından ve îcad ve kibriyâsından daha büyük, daha güzel, daha yüksektir, demektir.

Meselâ nasıl bir padişahın, –fakat veli bir padişahın– ki, umum memurları ve kumandanları sırf bir perde olup, bütün hüküm ve icraat onun elinde farz ediyoruz. O padişahın tasarrufat ve icraatı iki çeşittir:

•*Birisi*: Umumî bir kanunla, zâhirî memurların ve kumandanların sûretinde ve makamların kabiliyetine göre verdiği emirler ve gösterdiği icraatlerdir.

•*İkincisi*: Umumî kanunla değil ve zâhirî memurları da perde yapmayarak, doğrudan doğruya ihsanat-ı şâhânesi ve icraatı daha güzel, daha yüksek denilebilir.

Öyle de: Sultan-ı Ezel ve Ebed olan Hâlık-ı kâinat, çendan vesait ve esbabı icraatına perde yapmış, haşmet-i rubûbiyetini göstermiş. Fakat ibâdının kalbinde hususî bir telefon bırakmış ki, esbabı arkada bırakıp, doğrudan doğruya ona teveccüh etmek için, ubûdiyet-i hâssa ile mükellef edip

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾¹ deyiniz diye, kâinattan yüzlerini kendine çevirir.

¹ (Haydi öyleyse deyiniz): “(Rabbimiz!) Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız senden medet umarız.” (Fâtîha sûresi, 1/5)

Müfâdale: Fazilet ve meziyette birbiri ile yarışma

Mâsivâ: Cenâb-ı Hakk'dan başka her şey

Mukabil: Bir şeye karşı, bir şeyin karşısında bulunan

Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatlarının kâinattaki icraatları, tecellileri

Vâhidiyet: Cenâb-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği

Sîfât: Cenâb-ı Hakk'ın sıfatları
Vesait: Vasıtalar

Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Kanun-ı umumî: Genel kanun, her yerde geçerli kanun

Tasarrufat: Faaliyetler, icraatlar

Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği

Teveccüh: Yönelme

Tasarruf: Kullanma, idare

İhsan: İyilik, lütuf

İcad: Varetmek, yaratmak

Kibriyâ: Büyüklük

Vesait: Vasıtalar, araçlar

Mezâhir: Bir şeyin görüldüğü, tezâhir ettiği yerler, aynalar

Âsâr-ı ihsan: İyilik ve lütuf eserleri

İcraat: İşler, yapılan, tatbik edilen şeyler

Umumî: Genel

Sûret: Şekil, biçim

İhsanat-ı şâhâne: Allah'ın (c.c.) mükemmel lütuf ve ihsanları

İşte ¹أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ²أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ³اللَّهُ أَكْبَرُ meânîsi, şu mânâyâ da bakıyor.

Vekilin ikinci şık suâline “Beş Remiz” ile cevaptır:

Birinci Remiz

Suâlde diyor ki: “Bir şeyin zıddı olmazsa, o şeyin nasıl kemâlî olabilir?”

Elcevap: Şu suâl sahibi, hakikî kemâlî bilmiyor. Yalnız nisbî bir kemâl zannediyor. Halbuki gayra bakan ve gayra nisbeten hâsıl olan meziyetler, faziletler, tefevvuklar; hakikî değiller, nisbîdirler, zaifirler. Eğer gayr, nazardan sâkıt olsalar; onlar da sukut ederler. Meselâ: Sıcaklığın nisbî lezzeti ve fazileti, soğğun tesiri iledir. Yemeğin nisbî lezzeti, açlık elemninin tesiri iledir. Onlar gitse, bunlar da azalır. Halbuki hakikî lezzet ve muhabbet ve kemâl ve fazilet odur ki; gayrın tasavvuruna bina edilmesin, zâtında bulunsun ve biz-zât bir hakikat-i mukarrere olsun. “Lezzet-i vücûd ve lezzet-i hayat ve lezzet-i muhabbet ve lezzet-i mârifet ve lezzet-i îmân ve lezzet-i bekâ ve lezzet-i rahmet ve lezzet-i şefkat ve hüsn-i nur ve hüsn-i basar ve hüsn-i kelâm ve hüsn-i kerem ve hüsn-i sîret ve hüsn-i sûret ve ke-

¹ “O, mükemmel yaratandır.” (Mu’minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125)

² “O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.” (A’raf sûresi, 7/151; Yûsuf sûresi, 12/64, 92; Enbiyâ sûresi, 21/83)

³ Bu mânâdaki âyetler için bkz.: En’âm sûresi, 6/100; A’raf sûresi, 7/190; Yûnus sûresi, 10/18; İsrâ sûresi, 17/43; Neml sûresi, 27/63; Rûm sûresi, 30/40.

Sultan-ı Ezel ve Ebed: Ezel ve ebedin mutlak hâkimi Allah (c.c.)
Hâlık-ı kâinat: Kâinatın yaratıcısı Allah (c.c.)
Çendan: Gerçi, her ne kadar
Vesait: Vasıtalar, araçlar
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Haşmet-i rubûbiyet: Rubûbiyetin büyüklüğü
İbâd: Kullar
Teveccüh etmek: Yönelmek
Übûdiyet-i hâssa: Hâlis samimî kulluk
Mükellef etmek: Bir işi yapmaya yükümlü, mecbur kılmak
Meânî: Mânâlar. **Remiz:** İşaret
Kemâl: Olgunluk, mükemmellik
Nisbî: İzafî, göreceli

Gayr: Başkası
Hasıl olma: Meydana gelme, ortaya çıkma
Meziyet: İyi ve doğru hareket, üstün vasıf
Tefevvuk: Üste olma, üstünlük
Zaif: Zayıf. **Nazar:** Bakış
Sâkıt olmak: Düşmüş olmak
Sukut etmek: Düşme
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme
Zâtında: Bizzat kendinde
Hakikat-i mukarrere: Kararlanmış, kesin, şüphe olmayan hakikat
Lezzet-i vücûd: Varlık lezzeti
Lezzet-i hayat: Hayatın kendisinin deki lezzet

Lezzet-i muhabbet: Muhabbetteki lezzet
Lezzet-i mârifet: Bilgi ve ilimdeki lezzet
Lezzet-i iman: İmandaki lezzet
Lezzet-i bekâ: Bekâdaki lezzet
Lezzet-i rahmet: Merhametteki lezzet
Lezzet-i şefkat: Şefkatin, acıyarak sevmenin lezzeti
Hüsn-i nur: Nurun güzelliği
Hüsn-i basar: Gözdeki güzellik
Hüsn-i kelâm: Sözdeki güzellik
Hüsn-i kerem: Cömertlikteki güzellik
Hüsn-i sîret: Ahlâk güzelliği
Hüsn-i sûret: Görünüş, çehre güzelliği

mâl-i zât ve kemâl-i sıfât ve kemâl-i ef'âl gibi bizzât meziyetler; gayr olsun olmasın, şu meziyetler tebeddül etmez."

İşte Sâni'-i Zülcelâl ve Fâtır-ı Zülcemâl ve Hâlık-ı Zülkemâl'in bütün kemâlâtı hakikiyedir, zâtıyedir; gayr ve mâsivâ, ona tesir etmez. Yalnız mezâhir olabilirler.

İkinci Remiz

Seyyid Şerif-i Cürçânî* "Şerhu'l-Mevâkıf"ta demiş ki: "*Sebeb-i muhabbet ya lezzet veya menfaat, ya müşakelet (yâni meyl-i cinsiyet), ya kemâldir. Çünkü kemâl, mahbub-i lizâtihtir.*"¹ Yâni, ne şeyi seversen ya lezzet için seversin, ya menfaat için, ya evlâda meyl gibi bir müşakele-i cinsiye için, ya kemâl olduğu için seversin. Eğer kemâl ise, başka bir sebep, bir garaz lâzım değil. O bizzât sevilir. Meselâ; eski zamanda sahib-i kemâlât insanları herkes sever, onlara karşı hiçbir alâka olmadığı hâlde istihisankârâne muhabbet edilir.

İşte Cenâb-ı Hakk'ın bütün kemâlâtı ve Esmâ-yi Hüsnâ'sının bütün merâtibleri ve bütün faziletleri, hakikî kemâlât olduklarından bizzât sevilirler. "Mahbubetün lizâtihâ" dırlar. Mahbub-i bilhak ve Habib-i Hakikî olan Zât-ı Zülcelâl, hakikî olan kemâlâtını ve sıfât ve esmâsının güzelliğini kendine lâyık bir tarzda sever, muhabbet eder. Hem o kemâlâtın mazharları, âyinele-ri olan san'atını ve masnûatını ve mahlûkatının mehâsinini sever, muhabbet eder. Enbiyâsını ve evliyâsını, hususan Seyyidü'l-Mürselîn ve Sultanü'l-Evli-

¹ el-Cürçânî, Şerhu'l-Mevâkıf 6/138.

Kemâl-i zât: Zâtın, şahsın mükemmelliği, kusursuzluğu

Kemâl-i sıfât: Sıfatların mükemmelliği

Kemâl-i ef'âl: Fiillerin mükemmelliği

Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi

Tebeddül: Değişme, başkalaşma

Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan

Fâtır-ı Zülcemâl: Güzellik, lütf ve ihsan sahibi Yaradan

Hâlık-ı Zülkemâl: Fazilet, iyilik ve mükemmellik sahibi Yaradan

Kemâlât: Mükemmellikler

Hakikiye: Gerçek. **Gayr:** Başkası

Zâtiye: Zâtına, kendisine ait

Mâsivâ: Cenâb-ı Hak'tan başka her şey için kullanılan tabir

Mezâhir: Bir şeyin görüldüğü, tezahür ettiği yerler, aynalar

Sebeb-i muhabbet: Muhabbetin sebebi

Menfaat: Fayda

Müşakelet = Meyl-i cinsiyet:

Cinsî yakınlık ve benzeyiş

Kemâl: Mükemmellik, olgunluk

Mahbub-i lizâtihtir: Kendi güzelliğinden dolayı sevilen

Garaz: Niyet, maksad, meyl, istek

Sahib-i kemâlât: Kemâlât sahibi, fazilet sahibi

İstihsan-kârâne: Beğenerek, güzel bularak

Kemâlât: Mükemmellikler

Esmâ-yi Hüsnâ: Cenâb-ı Hak'ın güzel isimleri

Merâtib: Mertebeler, tabakalar

Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi

Mahbubetün lizâtihâ: Bizzât sevilen, kendi zâtında sevgili olanlar

Mahbub-i Bilhak: Hakkiyla sevimliye lâyık olan

Habib-i Hakikî: Gerçek sevgili

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Hz. Allah (c.c.)

Sıfât: Sıfatlar. **Esmâ:** İsimler

Mazharlar: Bir şeyin görüldüğü, tezahür ettiği yerler, aynalar

Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar

Mahlûkat: Yaratılmışlar

Mehâsin: Güzellikler, iyilikler

Enbiyâ: Nebiler, peygamberler

Evliyâ: Veliler, Allah dostları

Seyyidü'l-Mürselîn: Peygamberler Efendisi

Âyinerler: Aynalar

yâ olan Habib-i Ekrem'ini sever. Yâni kendi cemâlini sevmesiyle, o cemâlin âyinesi olan Habib'ini sever. Ve kendi esmâsını sevmesiyle, o esmânın mazhar-ı câmi'i ve zîşuuru olan o Habib'ini ve ihvanını sever. Ve san'atını sevmesiyle, o san'atın dellâl ve teşhircisi olan o Habib'ini ve emsâlini sever. Ve masnûatını sevmesiyle, o masnûata karşı "Mâşâallah, Bârekâllah, ne kadar güzel yapılmışlar!" diyen ve takdir eden ve istihsan eden o Habib'ini ve O'nun arkasında olanları sever. Ve mahlûkatının mehâsinini sevmesiyle, o mehâsin-i ahlâkın umumunu câmi' olan o Habib-i Ekrem'ini ve O'nun etbâ ve ihvanını sever, muhabbet eder.

Üçüncü Remiz

Umum kâinattaki umum kemâlât, bir Zât-ı Zülcelâl'in kemâlinin âyâtıdır ve cemâlinin işâretıdır. Belki hakikî kemâline nisbeten bütün kâinattaki hü-sün ve kemâl ve cemâl, zâif bir gölgedir. Şu hakikatın "*Beş Hüccet*"ine ic-mâlen işâret ederiz.

Birinci Hüccet

Nasıl ki mükemmel, muhteşem, münakkaş, müzeyyen bir saray; mükemmel bir ustalık, bir dülgerliğe bilbedâhe delâlet eder. Ve mükemmel fiil olan o dülgerlik, o nakkaşlık; bizzarûre mükemmel bir fâile, bir ustaya, bir mühendise ve "nakkaş ve musavvir" gibi unvan ve isimleriyle beraber delâlet eder. Ve mükemmel o isimler dahi, şüphesiz o ustanın mükemmel, san'at-kârâne sıfatına delâlet eder. Ve o kemâl-i san'at ve sıfat, bilbedâhe o ustanın kemâl-i istidadına ve kabiliyetine delâlet eder. Ve o kemâl-i istidad ve kabiliyet, bizzarûre o ustanın kemâl-i zâtına ve ulviyet-i mahiyetine delâlet eder.

Sultanü'l-Evliyâ: Veliler Sultanı

Habib-i Ekrem: En kerim sevgili.

Allah'ın (c.c.) sevgilisi Muham-med (s.a.s.). **Cemâl:** Güzellik

Habib: Allah'ın sevgilisi

Mazhar-ı câmi': Hepsini topla-yan, kendinde bulunduran ayna

Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu

İhvan: Kardeşler

Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran

Teshirci: Sergileyen

Masnûat: Sanat eseri olan varlık-lar, Allah'ın (c.c.) yarattığı her şey

Takdis etmek: Her türlü eksiklik-ten uzak olduğunu haykırmak, dile getirmek. **Emsâl:** Benzerler

Mehâsin: Güzellikler, iyilikler

İstihsan etmek: Beğenmek, takdir etmek

Mehâsin-i ahlâk: Ahlâkın güzel-likleri. **Etbâ:** Tâbi olanlar

Câmi': Toplayan, kendinde bu-lunduran, kapsamlı

Kemâlât Mükemmellikler

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Hz. Allah (c.c.)

Âyât: Deliller. **Cemâl:** Güzellik

Hüsün: Güzellik. **Zâif:** Zayıf

İcmâlen: Toplu mânâ, çok kısa bir özet olarak

Münakkaş: Nakışlı, işlemeli

Müzeyyen: Ziyetli, süslü

Dülger: Bir binanın tahta kısım-larını yapan usta, marangoz

Bilbedâhe: Açık olarak, aşikâr

Delâlet etmek: İşâret etmek

Nakkaşlık: Nakış ve işleme yap-ma sanatı

Bizzarure: İster istemez. Kesin olarak. **Fâil:** Yapan

San'at-kârâne: Özenip maharetli yapılma suretiyle, sanatkâra ya-kışır şekilde

İnâyet-kârâne: İhsan, kerem

Kemâl-i san'at ve sıfat: Sanat ve sıfat mükemmelliği

Kemâl-i istidad: Kabiliyet ve ye-tenegin mükemmelliği

Kemâl-i Zât: Zâtının, Kendisinin mükemmelliği,

Ulviyet-i mahiyet: Mahiyetinin, esasının yüceliği

Aynen öyle de: Şu saray-ı âlem, şu mükemmel, müzeyyen eser; bilbedâhe gayet kemâldeki ef'âl delâlet eder. Çünkü eserdeki kemâlât, o ef'âlin kemâlâtından ileri gelir ve onu gösterir. Kemâl-i ef'âl ise, bizzatüre bir Fâil-i Mükemmel'e ve O Fâil'in kemâl-i esmâsına, yâni âsâra nisbeten Müdebbir, Musavvir, Hakîm, Rahîm, Müzeyyin gibi isimlerin kemâline delâlet eder. İsimlerin ve unvanların kemâli ise, şeksiz şüphesiz o fâilin kemâl-i evsâfına delâlet eder. Zira sıfat mükemmel olmazsa, sıfattan neş'et eden isimler, unvanlar mükemmel olamaz. Ve o evsâfın kemâli, bilbedâhe şuûnat-ı zâtîyenin kemâline delâlet eder. Çünkü sıfâtın mebdeler, o şuûn-i zâtîyedir. Ve şuûn-i zâtîyenin kemâli ise; biilmelyakîn Zât-ı Zîşuûn'un kemâline ve öyle lâıyk bir kemâline delâlet eder ki; o kemâlin ziyâsı, şuûn ve sıfat ve esmâ ve ef'âl ve âsâr perdelerinden geçtiği hâlde, şu kâinata yine bu kadar hüsnü ve cemâli ve kemâli göstermiş.

İşte şu derece hakikî kemâlât-ı zâtîyenin bürhân-ı kat'î ile vücûdu sabit olduktan sonra, gayra bakan ve emsâl ve ezdâda tefevvuk cihetiyle olan nisbî kemâlâtın ne ehemmiyeti kalır, ne derece sönük düşer, anlarsın...

İkinci Hüccet

Şu kâinata nazar-ı ibretle bakıldığı vakit, vicdan ve kalb bir hads-i sâdıkla hisseder ki: Şu kâinatı bu derece güzelleştiren ve süslendiren ve envâ-yi mehâsin ile tezyin edenin, nihayet derecede bir cemâl ve kemâlâtı vardır ki, şöyle yapıyor.

Saray-ı âlem: Dünya sarayı

Ef'âl: Fiiller, işler,

Kemâl-i ef'âl: Fiillerin mükemmelliği

Fâil-i Mükemmel: Mükemmel fâil, yapan

Kemâl-i esmâ: İsimlerin mükemmelliği

Âsâr: Eserler, izler, âlâmetler

Müdebbir: İlmi ile her şeyin akıbetini ihâta edip ona göre hikmetle iş yapan Allah (c.c.)

Musavvir: Eşyaya şekil veren

Hakîm: Her işini hikmet çerçevesinde gerçekleştiren Zât

Rahîm: Çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)

Müzeyyin: Eşyayı süsleyen Allah (c.c.)

Şek: Şüphe, zan, tereddüt

Fâil: İşleyen, yapan

Kemâl-i evsâf: Sıfatların mükemmelliği

Neş'et etme: Çıkma, kaynaklanma. **Evsâf:** Sıfatlar

Bilbedâhe Açık olarak, aşıkâr

Şuûnat-ı zâtîye: Cenâb-ı Hak'ın Zâtı'na ait ilâhî icraatlar

Mebde': Başlangıç

Sıfât: Sıfatlar

Şuûn-i zâtîye: Cenâb-ı Hak'ın Zâtı'na ait ilâhî tecelliler, icraatlar

Biilmelyakîn: Bir şeyi görüp tatomaksızın delile dayanacak şekilde bilmek

Zât-ı Zîşuûn: İlâhî tecelliler, icraatlar, fiiller sahibi Cenâb-ı Hak

Ziyâ: Işık

Şuûn: İlâhî tecelliler, icraatlar, fiiller

Esmâ: İsimler. **Ef'âl:** Fiiller

Âsâr: Eserler, izler, âlâmetler

Hüsn: Güzellik

Cemâl: Güzellik

Kemâl: Mükemmellik, fazilet

Kemâlât-ı zâtîye: Bizzât kendinden kaynaklanan mükemmellikler

Bürhan-ı kat'î: Kesin delil

Gayr: Başkası

Emsâl: Benzerler

Ezdâd: Karşıtlar, zıtlar

Tefevvuk: Üstte olma, üstünlük

Nisbî kemâlât: İzafî, göreceli mükemmellikler

Hüccet: Delil

Nazar-ı ibret: İbretle bakmak

Hads-i sâdık: Doğru olan sezgi

Envâ-yi mehâsin: Güzelliklerin bütün çeşitleri

Tezyin: Donatmak, süslemek

Cemâl: Güzellik

Kemâlât: Mükemmellikler

Üçüncü Hüccet

Mâlûmdur ki; mevzun ve muntazam ve mükemmel ve güzel san'atlar, gayet güzel bir programa istinad eder. Mükemmel ve güzel bir program ise, mükemmel ve güzel bir ilme ve güzel bir zihne ve güzel bir kabiliyet-i ruhiyeye delâlet eder. Demek ruhun mânevî güzelliğidir ki; ilim vasıtasıyla san'a-tında tezahür ediyor.

İşte şu kâinat, hadsiz mehâsin-i maddiyesiyle, bir mânevî ve ilmî mehâsinin tereşsuhatıdır. Ve o ilmî ve mânevî mehâsin ve kemâlât, elbette hadsiz bir sermedî hüsün ve cemâl ve kemâlin cilveleridir.

Dördüncü Hüccet

Mâlûmdur ki; ziyâyı verenin ziyâdâr olması lâzım, tenvir edenin nurânî olması gerek, ihsan gınâdan gelir, lütuf latiften zuhur eder. Madem öyledir; kâinata bu kadar hüsün ve cemâl vermek ve mevcudata muhtelif kemâlât vermek; ışık, Güneş'i gösterdiği gibi, bir Cemâl-i Sermedî'yi gösterirler.

Madem mevcudat, zeminin yüzünde büyük bir nehir gibi kemâlâtın lem'alarıyla parlar geçer. O nehir, Güneş'in cilveleriyle parladığı gibi, şu seyl-i mevcudat dahi, hüsün ve cemâl ve kemâlin lem'alarıyla muvakkaten parlar gider. Arkalarından gelenler aynı parlamayı, aynı lem'aları gösterdiklerinden anlaşılıyor ki: Cereyan eden suyun kabarcıklarındaki cilveler, güzellikler, nasıl kendilerinden değil; belki bir Güneş'in ziyâsının güzellikleri, cilveleridir. Öyle de: Şu seyl-i kâinattaki muvakkat parlayan mehâsin ve kemâlât, bir Şems-i Sermedî'nin lemeât-ı cemâl-i esmâsıdır.

نَعَمْ تَفَانِي الْمِرَاتِ زَوَالِ الْمَوْجُودَاتِ مَعَ تَجَلِّي الدَّائِمِ مَعَ الْفَيْضِ الْمُلَازِمِ مِنْ أَظْهَرِ

Mevzun: Ölçülü

Muntazam: Düzenli

İstinad etmek: Dayanmak

Kabiliyet-i ruhiye: Ruhi istidat, yetenek

Tezahür etme: Ortaya çıkma, görünme, belirme

Mehâsin-i maddiye: Maddî güzellikler

Mânevî: Ruhânî, mânâya ait olan, maddî olmayan

Mehâsin: Güzellikler, iyilikler

Sermedî hüsün: Ebedî, sonu olmayan, güzellik

Tereşsuhat: Sızıntılar, sızmalar

Kemâl: Mükemmellik, fazilet

Cilve: Tecelli, görüntü, yansıma

Ziyâ: Işık. **Ziyâdâr:** Işığa sahip

Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma

Nurânî: Nurlu

İhsan: İyilik, lütuf

Gına: Zenginlik

Lütuf: Hoşluk, güzellik

Latîf: Hoş, güzel

Zuhur: Görünme, meydana çıkma

Mevcûdât: Varlıklar

Muhtelif: Çeşitli, farklı

Cemâl-i Sermedî: Ebedî, sonu olmayan Güzellik

Zemin: Yeryüzü

Lem'alar: Parlıtlar

Seyl-i mevcûdat: Varlıkların şiddetli akışı

Muvakkaten: Geçici olarak

Seyl-i kâinat: Kâinatın şiddetli akışı

Muvakkat: Geçici

Şems-i Sermedî: Ebedî, sonu olmayan Güneş

Leemeât-ı cemâl-i esmâ: İsimlerinin güzelliğinin parlıtları

الظَّوَاهِرِ أَنَّ الْجَمَالَ الظَّاهِرَ لَيْسَ مُلْكَ الْمَظَاهِرِ مِنْ أَفْصَحِ تَيَّانٍ مِنْ أَوْضَحِ بُرْهَانٍ
لِلْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ لِلْإِحْسَانِ الْمُجَدَّدِ لِلْوَجِبِ الْوُجُودِ لِلْبَاقِي الْوُدُودِ...¹

Beşinci Hücet

Mâlûmdur ki; üç dört muhtelif yoldan gelenler, aynı bir hâdiseyi söyle-seler, yakîni ifade eden tevâtür derecesinde o hâdisenin kat'î vukuuna delâ-let eder.

İşte meşrebçe ve meslekçe ve istîdadça ve asırca gayet muhtelif ayrı ayrı bütün muhakkikînin muhtelif tabakatından ve evliyânın muhtelif turuklarından ve asfiyânın muhtelif mesleklerinden ve hükemâ-yi hakikiyenin muhtelif mezheplerinden olan bütün ehl-i keşif ve zevk ve şuhûd ve müşâhede, keşif ve zevk ve şuhûd ile ittifak etmişler ki: Kâinat mezâhîrinde ve mevcudat âyinelerinde görülen mehâsin ve kemâlât, bir tek Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un tecelliyât-ı kemâlidir ve cîlve-i cemâl-i esmâsıdır. İşte bunların icmâi, sarsıl-maz bir hüccet-i katıdır.

Tahmin ederim ki: Şu remizde ehl-i dalâletin vekili, işitmemek için kula-ğın kapayıp kaçmağa mecburdur. Zâten zulmetli kafaları, huffaş misillü, bu nurları görmeğe tahammül edemezler. Öyle ise, bundan sonra onları, pek de nazara almayacağız.

¹ "Evet, tecelli ve feyiz devam etmesine rağmen aynaların fenaya gitmesi, mevcudatın yok olması, görünen ce-malin aynaların malı olmadığına en açık delillerindendir; Vacibu'l-Vücud'un, Baki-i Vücud'un cemal-i mücer-redine ve tazelenen ihsanına en açık bürhândır."

Yakîn: Kesin bilgi

Tevâtür: Yalanda ittifâk etmeleri-ne aklen ihtimâl bulunmayan birçok kişiler tarafından nakledi-len kesin bilgi

Hâdis: Sonradan meydana gelen

Vuku: Meydana gelmesi

Delâlet etmek: Göstermek, delil olmak

Meşrebçe: Huyca, mizaç yö-nünden

İstîdadça: Kabiliyetçe, yetenekçe

Muhakkikîn: İnceden inceye araştıran, hakikatleri delilleriyle bilen kimseler

Asfiya: İlim ve takvâlarıyla Pey-gamber Efendimiz'in (s.a.s.) gerçek varisleri

Tabakat: Tabakalar, dereceler

Muhtelif turuk: Çeşitli yollar

Hükemâ-yi hakikiye: Gerçek filozoflar

Ehl-i keşif: Gaybî bazı hakikatleri Cenâb-ı Hakk'ın lûtf ve ihsanı ile bilen kimseler

Ehl-i zevk: Allah'a (c.c.) yakınlıkta ve uyanık kalbe îman ve Kur'an hakikatlerinden zevk alanlar

Ehl-i şuhûd: Şuhûd ehli

Ehl-i müşâhede: Müşâhede ehli
Şuhûd: Görme, şahid olma

Kâinatın mezahîri: Bir şeyin gö-ründüğü, tezahür ettiği varlıklar

Mevcûdat âyineleri: Ayna gibi Allah'ın (c.c.) sıfatlarını gösteren varlıklar

Mehâsin: Güzellikler

Kemâlât: Mükemmellikler

Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı zorunlu, kesin

Tecelliyat-ı kemâl: Mükem-melliğinin tecellileri, parıltıları, akisleri

Cîlve-i cemâl-i esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan isimlerinin parıltısının güzelliği

İcmâ: Fikir birliği, oy birliği

Hüccet-i katta: Kesin delil

Remiz: İşaret, imâ. Gizli ve kapalı bir şekilde söyleme

Ehl-i dalâlet: Batıl yolda olanlar

Zulmetli: Karanlık

Huffaş misillü: Yarasa benzeri

Nazar: Bakış

Dördüncü Remiz

Bir şeyin lezzeti, hüsnü, cemâli, emsâl ve ezdâdına bakmaktan ziyade, mazharlarına bakarlar. Meselâ: Kerem, güzel ve hoş bir sıfattır. Kerîm olan zât, başka mükrimlere tefevvuk cihetiyle aldığı lezzet-i nisbiyeden bin defa daha hoş bir lezzeti, ikram ettiği adamların telezzüzleriyle, ferahlarıyla alır. Hem bir şefkat ve merhamet sahibi, şefkat ettiği mahlûkların istirahatleri derecesinde hakikî bir lezzet alır. Meselâ: Bir vâlidenin evlâdının mes'udiyetlerinden ve istirahatlerinden, şefkat vasıtasıyla aldığı lezzet, o derece kuvvetlidir ki; onların rahatı için ruhunu feda eder derecesine getirir. Hattâ o şefkatın lezzeti, tavuğu civcivlerini himaye etmek için arslana saldırır.

İşte, madem evsâf-ı âliyedeki hakikî lezzet ve hüsnün ve saadet ve kemâl, akran ve ezdâda bakmıyor. Belki mezâhir ve müteallikatına bakıyor. Elbette Hayy u Kayyûm ve Hannân u Mennân ve Rahîm ve Rahman olan Zât-ı Zül-cemâl ve'l-kemâl'in rahmetindeki cemâl ise, merhumlara bakar. Merhame-tine mazhar olanların, hususan Cennet-i bâkiyede nihaysiz envâ-yi rahmet ve şefkatine mazhar olanların derece-i saadetlerine ve tena'umlarına ve ferahlarına göre o Zât-ı Rahman u Rahîm, ona lâayık bir tarzda bir muhabbet, bir sevmek gibi (ona lâayık şuûnatla tabir edilen) ulvî, kudsî, güzel, münezzeh mânâları vardır. "*Lezzet-i kudsiye, aşk-ı mukaddes, ferah-ı münezzeh, mesruriyet-i kudsiye*" tabir edilen, izn-i şer'î olmadığından yâd edemediğimiz gayet münezzeh, mukaddes şuûnatı vardır ki; her biri kâinatta gördüğümüz ve mevcudat mabeyninde hissettiğimiz aşk ve ferah ve mesruriyetten

Hüsn: Güzellik. **Cemâl:** Güzellik
Emsâl: Benzerler
Ezdâd: Karşıtlar, zıtlar
Mazhar: Bir şeyin görüldüğü, tezahür ettiği yer, ayna
Kerem: Cömertlik. **Kerîm:** Cömert
Mükrim: İkrâm eden, cömertlikte bulunan
Tefevvuk: Üstte olma, üstünlük
Lezzet-i nisbiye: İzafî, göreceli lezzet
Telezzüzler: Lezzetler, tad almalar
Evsâf-ı âliye: Yüce sıfatlar
Akran: Eş ve benzer olanlar
Müteallikat: Yakın olanlar, alâkalı olanlar. **Mahlûk:** Yaratılmış
Hayy: Hayatdar, hayat sahibi
Kayyûm: Bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığı kendisine bağlı olan Allah (c.c.)

Hannân: Tekrar tekrar merhamet eden, kendisinden yüz çevirenle re yönelen
Mennân: İyilik ve ihsan nimetini çok-çok, veren
Rahîm: Çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Rahmân: Zâtı itibariyle pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Zât-ı Zülcemâl: Güzellik, lütuf ve ihsan sahibi, **velkemâl:** güzellik ve fazilet ve mükemmellik sahibi
Cennet-i bâkiye: Dâimî, kalıcı cennet
Derece-i saadetleri: Mutluluklarının derecesi
Tena'umlar: Nimetlenmeler
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz
Ulvî: Yüce. **Kudsî:** Mukaddes

Lezzet-i kudsiye: Mukaddes, yüce lezzet
Aşk-ı mukaddes: Mukaddes aşk
Ferah-ı münezzeh: Son derece nezih, mukaddes sevinç
Mesruriyet-i kudsiye: Mukaddes, yüce sevinç
İzn-i şer'î: Dinî izin
Yâd etmek: Anmak, zikretmek
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz
Mukaddes: Kutsal, temiz ve pak
Şuûnat: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının da-yandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâayık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Mabeyn: Ara, arası

nihayetsiz derecelerde daha yüksek, daha ulvî, daha mukaddes, daha münezzeh olduğunu çok yerlerde isbat etmişiz. O mânâların birer lem'asına bakmak istersen, gelecek temsîlâtın dürbünü ile bak:

♦ Meselâ: Nasıl ki sehâvetli, âlîcenâb, müşfik bir zât, güzel bir ziyafeti, gayet fakir ve aç ve muhtaç olanlara vermek için, seyahat eden güzel bir gemisine serer. Kendi de üstünde seyredir. O fukaranın minnet-darâne tena'umları ve o aç olanların müteşekkirâne telezzüzleri ve o muhtaç olanların senâkârâne memnuniyetleri; ne derece o kerîm zâtı mesrur ve müferrah eder, ne kadar onun hoşuna gider, anlarsın.

İşte küçücük bir sofranın hakikî mâliki olmayan ve bir tevziat memuru hükmünde olan bir insanın mesruriyeti böyle ise; cin ve insi ve hayvanâtı, fezâ-yi âlem denizinde seyr u seyahat ettiren ve bir sefine-i rabbâniye olan koca zeminin üstüne bindirip, yüzünde hadsiz envâ-yi mat'umatı câmi' bir sofrayı serip, bütün zihayatı küçük bir kahvaltı nev'inde o ziyafete dâvet etmekle beraber, gayet mükemmel ve bütün envâ-yi lezâizi câmi', sermedî, ebedî bir dâr-ı bekâda cennetleri, her birisini birer sofrâ-yi nimet ederek hadsiz lezâizi ve letâifi câmi' bir tarzda, nihayetsiz bir zamanda, nihayetsiz muhtaç, nihayetsiz müştak, nihayetsiz ibâdına, hakikî yemek için ziyafet açan bir Rahman u Rahîm'e ait ve tabirinde âciz olduğumuz meânî-i mukaddese-i muhabbeti ve netâic-i rahmeti kıyas edebilirsin.

♦ Hem meselâ: Mahir bir san'at-perver maharetini göstermeyi sever bir usta; güzel, plâksız konuşan fonoğraf gibi bir san'atı icad ettikten sonra, onu kurup tecrübe ediyor, gösteriyor. O san'atkarın düşündüğü ve istediği netice-

Temsîlât: Benzetmeler

Ulvî: Yüce

Lem'a: Parlıt

Sehâvetli: Cömert

Âlîcenâb: Şerefli, üstün ahlâk sahibi

Müşfik: Şefkatli, merhametli

Fukara: Fakirler, yoksullar

Minnet-darâne: Minnet duyar-casına

Tena'umlar: Nimetler

Müteşekkirâne: İyiliğe karşı teşekkür eder sûrette

Telezzüzler: Lezzetler

Senâkârâne: Metheden birisine yakışır şekilde

Kerîm: Cömert, müsamahakâr

Müferrah: Ferahlanmış, sıkıntıdan kurtulmuş

Tevziat memuru: Dağıtım memuru

Mesruriyet: Sevinme

Hayvanât: Hayvanlar

Fezâ-yı âlem: Uzay

Seyr u seyahat: Seyahat ve gezinti

Sefîne-i Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'a ait gemi

Envâ-yi mat'umat: Çeşitli, türlü yiyecekler

Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran

Zihayat: Canlı varlık

Nev': Çeşit, tür

Envâ-yi lezâiz: Çeşitli lezzetler

Sermedî: Ebedî, sonu olmayan

Dâr-ı bekâ: Ebedî, sonsuz yurt

Sofra-yi nimet: Nimetlerin sunulduğu sofrâ

Lezâiz: Lezzetler

Letâif: Güzellikler

Câmi': Toplayan, kapsamlı

Müştak: Arzu ve iştiyak gösteren

Rahmân: Zâtı itibariyle pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c.). *İbâd:* Kullar

Rahîm: Çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)

Tabir: İfade etme

Âciz: Güçsüz, kifayetsiz

Meânî-i mukaddese-i muhabbet: Muhabbetin mukaddes mânâları

Netâic-i rahmet: Rahmetin neticeleri

Mahir: Maharetli, hünerli

San'at-perver: Sanat sever

Fonoğraf: Kaydedilmiş sesleri mekanik yolla tekrarlayan âlet, gramofonun basit şekli

İcad etmek: Var etmek, yaratmak

leri en mükemmel bir tarzda gösterse; onun mucidi ne kadar iftihar eder, ne kadar memnun olur, ne derece hoşuna gider. Kendi kendine “Bârekâllah” der.

İşte küçücük bir insan, îcadsız, sırf surî bir san’atçı ile, bir fonoğrafın güzel işlemesiyle böyle memnun olsa; acaba bir Sâni’-i Zülcelâl, koca kâinatı, bir musiki, bir fonoğraf hükmünde îcad ettiği gibi, zemini ve zemin içindeki bütün zihayâtı ve bilhassa zihayat içinde insanın başını öyle bir fonoğraf-ı Rabbânî ve bir mûsika-yi ilâhî tarzında yapmış ki; hikmet-i beşer, o san’at karşısında hayretinden parmağını ısıyor.

İşte bütün o masnûat, bütün onlardan matlub neticeleri, nihayet derecede ve gayet güzel bir sûrette gösterdiklerinden ve ibâdât-ı mahsusa ve tesbihât-ı hususiye ve tahiyat-ı muayyene ile tabir edilen evâmîr-i tekvinîye karşı onların itaatları ve onlardan matlub olan makâsıd-ı rabbâniye’nin husulünden hâsıl olan ve iftihar ve memnuniyet ve ferahla tabir edemediğimiz meânî-i mukaddese ve şuûn-i münezzeh, o derece âli ve mukaddestir ki; bütün ukûl-i beşer itihad edip bir akıl olsa, yine onların künhüne yetişemez ve ihata edemez.

♦ Hem meselâ: Adâlet-perver, ihkak-ı hakkı sever ve ondan zevk alır bir hâkim, mazlumlara haklarını vermekten ve mazlumlara teşekkürlerinden, zâlimleri tecziye etmekle mazlumlara intikamlarını almaktan nasıl memnun olur, bir zevk alır.

İşte Hakîm-i Mutlak ve Âdil-i bilhak ve Kakhâr-ı Zülcelâl, değil yalnız cin ve inste, belki bütün mevcudatta ihkak-ı haktan, yâni her şeye hakk-ı vücûdu

Adâlet-perver: Adâleti seven
Âdil-i Bilhak: Her işi kendi Zât’ına yakışır bir adaletle gerçekleştiren Allah (c.c.).

Âlî: Yüce, ulu
Bârekâllah: Aferin ne güzel yaptın! “Allah (c.c.) kutlu ve bereketli kulsın!” anlamında dua

Bilhassa: Özellikle, her şeyden önce
Cin ve ins: Cinler ve insanlar

Evâmîr-i tekvinîye: Allah’ın (c.c.) yaratılışa ait kanunları

Fonoğraf-ı Rabbânî: Cenâb-ı Hakk’a ait fonoğraf

Hakîm-i mutlak: Her şeyi bir takım maksatlarla ve tam yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Hakk-ı vücud: Gereken şekildeki vücud hakkı

Hâsıl: Meydana gelen

Hikmet-i beşer: İnsanların keşifleri, ortaya koydukları ilmi tesbitler

Husul: Olma, meydana gelme

İbâdât-ı mahsusa: Hususî ibadetler. **İftihar etmek:** Öğünmek

İcad: Vücut verme, var etme

İhata: Kuşatma, kaplama

İhkak-ı hak: Hakliya hakkını vermek, hakkın yerine getirilmesi

İttihad: İttifak etme, birleşme, aynı fikirde olma

Kahhar-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi mutlak hâkim Allah (c.c.)

Kühn: Dip, asıl, esas

Makâsıd-ı Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk’ın yüce maksatları

Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar, Allah’ın (c.c.) yarattığı her şey

Matlub: Arzu edilen, istenilen şey

Meânî-i mukaddese: Mukaddes, yüce mânâlar

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Mucid: Yaratan, vareden

Musika-yi ilâhî: İlâhî mızıkâ

Sâni’-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan

Surî: Görünürde olan, zâhirî

Şuûn-i münezzeh: Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât’ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, yüce mânâlar

Tahiyat-ı muayyene: Hayatla-nyla ve kendilerine mahsus dillerle Yüce Yaratıcı’ya yaptıkları belirlenmiş hamdler, şükürler ve selâmlar. **Tecziye:** Cezalandırma

Tesbihât-ı hususiye: Kendine mahsus lisân ile Cenâb-ı Hakk’ı noksan sıfatlardan tenzih etme

Ükûl-i beşer: İnsanların akilları

Zemin: Yeryüzü, dünya

Zihayat: Hayat sahibi, canlı

ve hakk-ı hayatı vermekten ve vücûd ve hayatını mütecavizlerden muhafaza etmekten ve dehşetli mevcudları tecavüzlerden tevkif ve durdurmaktan, hususan mahşerde ve dâr-ı âhirette cin ve insin muhakemesinden başka bütün zîhayata karşı tecelli-i kübrâ-yi adl ve hikmetten gelen meânî-i mukaddeseyi kıyas edebilirsin.

İşte şu üç misâl gibi, bin bir Esmâ-yi ilâhiye'nin her birinde pek çok tabakat-ı hüsün ve cemâl ve fazl ve kemâl bulunduğu gibi, pek çok merâtib-i muhabbet ve iftihar ve izzet ve kibriyâ vardır. İşte bundandır ki: "Vedûd" ismine mazhar olan muhakkikîn-i evliyâ; "*Bütün kâinatın mâyesi, muhabbettir. Bütün mevcudatın harekâtı, muhabbetledir. Bütün mevcudat-taki incizâb ve cezbe ve câzibe kanunları, muhabbettendir.*" demişler. Onlardan birisi demiş:

فَلَكٌ مَسْتُ مَلِكٌ مَسْتُ نُجُومٌ مَسْتُ
سَمَوَاتٌ مَسْتُ شَمْسٌ مَسْتُ قَمَرٌ مَسْتُ زَمِينٌ مَسْتُ
عَنَاصِرٌ مَسْتُ نَبَاتٌ مَسْتُ شَجَرٌ مَسْتُ بَشَرٌ مَسْتُ سَرَّاسِرْدِي
حَيَاتٌ مَسْتُ هَمَّ ذَرَّاتٍ مَوْجُودَاتٍ بَرَابَرٌ مَسْتُ دَرْمَسْتُ أَسْتُ

Yâni: Muhabbet-i ilâhiye'nin tecellisinde ve o şarab-ı muhabbetten herkes istidadına göre mesttir. Mâlûmdur ki: Her kalb, kendine ihsan edeni se-ver ve hakikî kemâle muhabbet eder ve ulvî cemâle meftun olur. Kendiyle

Hakk-ı hayat: Hayat, yaşama hakkı
Mütecavizler: Hücum edenler, saldıranlar, saldırganlar
Mevcudlar: Varlıklar, mahluklar
Tecavüz: Hücum etme, saldırma
Tevkif: Durdurma, alıkoyma
Hususan: Ayrıca, özellikle
Mahşer: Her şeyin ve herkesin, Allah'a hesap vermek için toplanacağı meydan
Dâr-ı âhiret: Âhiret yurdu
Cin ve ins: Cinler ve insanlar
Muhakeme: Hüküm verme, yargılama
Tecelli-i kübrâ-yi adl: Cenâb-ı Hakk'ın Adl isminin her yönüyle tecellisi
Meânî-i mukaddese: Mukaddes mânâlar

Esmâ-yi ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Tabakat-ı hüsün: Güzellik tabakaları
Cemâl: Güzellik
Fazl: Lütuf, ihsan, cömertlik
Kemâl: Olgunluk, mükemmellik
İftihar: Övünme
Merâtib-i muhabbet: Muhabbet mertebeleri, dereceleri
İzzet: Aziz olma, yücelik
Vedûd: Sevilen, seven ve mahlûkat arasında sevgi yaratan Allah (c.c.). **Kibriyâ:** Büyüklük
Mazhar: Ayna olmak, görünmesi-ne vesile olmak
Maye: Maya
Muhakkikîn-i evliyâ: Hakikatleri delilleriyle bilen Allah dostları

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Harekât: Hareketler
İncizâb: Cezbedilme, çekilme, çekici güç. **Cezbe:** Çekim gücü
Câzibe: Çekme kuvveti
Muhabbet-i ilâhiye: İlâhî muhabbet
Tecelli: Yansıma, parlıtı, ortaya çıkma
Şarab-ı muhabbet: Muhabbet şerbeti
İstidad: Kabiliyet, yetenek
Mest: Haz duyarak kendinden geçme. **Mâlûm:** Bilinen, belli
İhsan etmek: İyilik etmek, lütfetmek
Hakikî kemâl: Gerçek mükemmellik, olgunluk
Ulûi cemâl: Yüce güzellik

beraber sevdiği ve şefkat ettiği zâtlara dahi ihsan edeni daha pek çok sever. Acaba, –sâbikan beyân ettiğimiz gibi– her bir isminde binler ihsan defineleri bulunan ve bütün sevdiklerimizi ihsanatıyla mes’ud eden ve binler kemâlâtın menbaı olan ve binler tabakat-ı cemâlin medârı olan bin bir esmâsının müsemması olan Cemil-i Zülcelâl, Mahbub-i Zülkemâl, ne derece aşk ve muhabbete lâayık olduğu ve bütün kâinat, O’nun muhabbetiyle mest ve sergerdan olmasının şayeste bulunduğu anlaşılmaz mı?

İşte şu sırdandır ki; “Vedûd” ismine mazhar bir kısım evliyâ, “Cennet’i istemiyoruz. Bir lem’a-yı muhabbet-i ilâhiye, ebeden bize kâfidir.” demişler.

Hem ondandır ki; hadîste geldiği gibi: “Cennet’te bir dakika ru’yet-i cemâl-i ilâhî, bütün Cennet lezâzine faiktir.”¹

İşte şu nihayetsiz kemâlât-ı muhabbet, vâhidiyet ve ehadiyet dairesinde Zât-ı Zülcelâl’in kendi esmâ ve mahlûkatıyla hâsıl olur. Demek o daire haricinde tevehhüm olunan kemâlât, kemâlât değildir.

¹ Âhirette Cenâb-ı Hakk’ı görenin Cennet nimetlerinden üstün olduğuna dair bkz.: Müslim, *İman* 297; İbn Mâce *mukaddime* 13; Müsned 4/333; ed-Deylemî, *el-Müsned* 4/356; eş-Şâfiî, *el-Müsned* 2/389.

Sâbikan: Daha önce geçtiği üzere
Beyân etmek: Açıklamak, ifade etmek. **İhsanat:** İyilikler, lütuflar
Mes’ud: Mutlu, bahtiyar
Kemâlât: Mükemmellikler
Menba: Kaynak
Tabakat-ı cemâl: Güzellik tabakaları, dereceleri
Medâr: Sebep, vesile
Esmâ: İsimler
Müsemma: Tesmiye olunan, bir ismi olan, adlanmış
Cemil-i Zülcelâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güzellik ve lütfun da yegâne sahibi Hz. Allah (c.c.)
Mahbub-i Zülkemâl: Güzellik ve fazilet sahibi gerçek sevgili Allah (c.c.)

Mest: Haz duyarak kendinden geçme
Sergerdan: Sersem, şaşkın, başı dönmüş
Şayeste: Uygun, yaraşır, lâayık
Evliya: Allah dostu, ibadet ve taatiyle Allah’a yakın olan kullar
Lem’a-yı muhabbet-i ilâhiye: İlâhî muhabbetin parıltısı
Ebeden: Sonsuz olarak
Kâfi: Yeten, kâfi gelen, ihtiyacı karşılayan
Hadis: Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) söylediklerini veya yaptığı davranışlarını ifade eden sözler
Ru’yet-i cemâl-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk’ın cemâl (güzelliği)inin görülmesi. **Faik:** Üstün, yüksek

Kemâlât-ı muhabbet: Muhabbetin fazilet, iyilik ve mükemmellikleri
Vâhidiyet: Cenâb-ı Hakk’ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk’ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
Zât-ı Zülcelâl: Celâl, ululuk ve azamet sahibi Allah (c.c.)
Esmâ: İsimler
Mahlûkat: Yaratılanlar
Hâsıl olma: Meydana gelme, ortaya çıkma. **Haricinde:** Dışında
Tevehhüm: Vehmetme, zannetme
Kemâlât: Mükemmellikler, güzellikler

Beşinci Remiz

Beş Nokta'dır.¹

Birinci Nokta

Ehl-i dalâletin vekili der ki: “Ehâdisinizde dünya tel'in edilmiş,² “cife” ismiyle yâdedilmiş.³ Hem bütün ehl-i velâyet ve ehl-i hakikat, dünyayı tahkir ediyorlar. “Fenadır, pistir” diyorlar. Halbuki sen, bütün kemâlât-ı ilâhiye'ye medâr ve hüccet, onu gösteriyorsun ve âşikâne ondan bahsediyorsun?”

Ecevap: Dünyanın üç yüzü var:

•**Birinci yüzü:** Cenâb-ı Hakk'ın esmâsına bakar. Onların nukuşunu gösterir. Mânâ-yi harfiyle, onlara âyinedarlık eder.⁴ Dünyanın şu yüzü, hadsiz mektubât-ı Samedâniye'dir. Bu yüzü gayet güzeldir. Nefrete değil, aşka lâyıktır.

•**İkinci yüzü:** Âhirete bakar. Âhiretin tarlasıdır, Cennet'in mezraasıdır, rahmetin mezheresidir.⁵ Şu yüzü dahi, evvelki yüzü gibi güzeldir. Tahkire değil, muhabbete lâyıktır.

¹ Burada sadece Birinci Nokta bulunmaktadır. İkinci Nokta ise, bundan sonra gelen Üçüncü Mevkıf'tan ibarettir.

² Bkz.: Tirmizî, *zühd* 14; İbn Mâce, *zühd* 3; Dârimî, *mukaddime* 32; Abdurrezzak, *el-Musannef* 7/201; et-Ta-berânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 4/236; et-Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn* 1/107, 353; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 3/157; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îman* 2/265, 7/343.

³ Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/141-142; el-Aclûnî, *Kesfû'l-hafâ* 1/492; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 8/238 (Hz. Ali'nin sözü olarak rivâyet edilmektedir.)

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/164, 259; En'âm sûresi, 6/141; Yûnus sûresi, 10/22,101; Ra'd sûresi, 13/4; Nahl sûresi, 16/11; Yâsîn sûresi, 36/34; Fussilet sûresi, 41/12; Câsiye sûresi, 45/5; Rûm sûresi, 46/48-50; Hâkka sûresi, 69/6.

⁵ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Kesfû'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

Âşikâne: Aşıkça

Âyinedarlık etmek: Ayna tutan, aynalık yapan olmak

Cife: Kokmuş et, ölü hayvan, leş

Ehadis: Hadisler

Ehl-i dalâlet: Doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar

Ehl-i dünya: Dünyaya dalıp, âhireti düşünmeyenler

Ehl-i hakikat: Hakikat ehli

Ehl-i velâyet: Velilik makamına ulaşmış kimseler

Fânî: Ölümlü, sonlu

Gaflet: Dikkatsizlik, gerçeklerden habersiz olma, aldınış etmeme, aymazlık

Hevesât: Nefsî istek ve arzular, hevesler. **Hüccet:** Delil

Kemâlât-ı ilâhiye: İlâhî faziletler, iyilikler ve mükemmellikler

Mânâ-yı harf: Her varlığın kendisinde bulunan özelliklerin diliyle bu niteliklerin aslını, kaynağını gösterir ifade, anlam

Medâr: Sebep, vesile

Mektubât-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar

Mel'abe-i hevesât: Nefsî istek ve arzuların oynacağı

Mezhere: Çiçek bahçesi

Mezraa: Ekilecek tarla, yer

Nukuş: Nakışlar, desenler

Tahkir etme: Küçük görme, hakaret etme

Tel'in edilmek: Lânetlenmek

Vekil: Sözcük, tam yetkili temsilci

Yâd etmek: Anmak, zikretmek

• **Üçüncü yüzü:** İnsanın hevesâtına bakan ve gaflet perdesi olan ve ehl-i dünyanın mel'abe-i hevesâtı olan yüzdür. Şu yüz çirkindir. Çünkü fânîdir, zâildir, elemlidir, aldatır.¹ İşte hadiste vârid olan tahkir ve ehl-i hakikatın ettiği nefret, bu yüzdendir.

Kur'an-ı Hakîm'in kâinattan ve mevcudattan ehemmiyetkârâne, istih-sankârâne bahsi ise;² evvelki iki yüze bakar. Sahabelerin ve sâir ehlullahın mergub dünyaları, evvelki iki yüzdendir.

Şimdi, dünyayı tahkir edenler dört sınıftır:

• **Birincisi:** Ehl-i mârifettir ki, Cenâb-ı Hakk'ın mârifetine ve muhabbet ve ibadetine sed çektiği için tahkir eder.

• **İkincisi:** Ehl-i âhirettir ki; ya dünyanın zarûrî işleri onları amel-i uhre-vîden men'ettiği için veyahut şuhûd derecesinde îmân ile Cennet'in kemâlât ve mehâsinine nisbeten dünyayı çirkin görür. Evet Hazret-i Yûsuf (aleyhisse-lâm)'a güzel bir adam nisbet edilse, yine çirkin görüldüğü gibi; dünyanın ne kadar kıymetdar mehâsini varsa, Cennet'in mehâsinine nisbet edilse, hiç hükmündedir.³

• **Üçüncüsü:** Dünyayı tahkir eder. Çünkü eline geçmez. Şu tahkir, dünyanın nefretinden gelmiyor; muhabbetinden ileri geliyor.

• **Dördüncüsü:** Dünyayı tahkir eder. Zira dünya, eline geçiyor. Fakat durmuyor, gidiyor. O da kızıyor. Teselli bulmak için tahkir eder. "Pistir."

¹ Bkz.: En'âm sûresi, 6/70; Tevbe sûresi, 9/38; Yûnus sûresi, 10/7, 24; Kehf sûresi, 18/28; Ankebût sûresi, 29/64; Fatır sûresi, 35/5; Hadid sûresi, 57/20.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/22, 164; Âl-i İmran sûresi, 3/109, 191; A'râf sûresi, 7/96; Ra'd sûresi, 13/13; Hicr sûresi, 15/16, 22; İsrâ sûresi, 17/44; Enbiyâ sûresi, 21/79; Furkan sûresi, 25/61; Rûm sûresi, 30/24; Haşır sûresi, 59/1; Cum'a sûresi, 62/1.

³ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/77; Ra'd sûresi, 13/26; Mü'min sûresi, 40/39; A'lâ sûresi, 87/16-17.

Zâil: Geçici

Elemli: Acılı

Vârid: Gelen, söylenen

Ehl-i hakikat: Hakikat ehli

Kur'an-ı Hakîm: Tamamı hikmetlerle dolu Kur'an

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Ehemmiyetkârâne: Çok önem ve kıymet verir bir şekilde

İstih-sankârâne: Beğenerek, güzel bulur bir şekilde

Bahs: Bir mevzu hakkında konuşma, açıklama

Sâir: Diğer

Ehlullah: Cenâb-ı Hakk'ın sevgisine ulaşmış ve O'nun dostu olmuş kişiler

Mergub: Arzu edilen, beğenilen

Ehl-i mârifet: Bilgi ve mârifet sahibi kimseler

Mârifet: Allah'ı (c.c.) hakkıyla tanıma, bilme

Muhabbet: Sevgi

Sed çekmek: Engel olmak, ölemek

Zarûrî: Mecbûrî, kesin

Ehl-i âhiret: Dünyayı kalben terk edip âhireti en birinci gaye edenler

Amel-i uhrevî: Âhiretle alâkalı güzel iş

Men'etmek: Engel olmak

Şuhûd: Görme, şahid olma

Kemâlât: Mükemmellikler

Mehasin: Güzellikler

Nisbet etmek: Kıyas etmek, karşılaştırmak

Kıymetdar: Kıymetli, değerli, pahalı

Mehâsin: Güzellikler, iyilikler

der. Şu tahkir ise; o da, dünyanın muhabbetinden ileri geliyor. Halbuki makbul tahkir odur ki, hubb-i âhiretten ve mârifetullahın muhabbetinden ileri gelir.

Demek makbul tahkir, evvelki iki kısımdır. Cenâb-ı Hak, bizi onlardan yapsın. Âmin.

بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ¹

* * *

¹ “Peygamberlerin Efendisi hürmetine duamızı kabul et Allahım!”

Makbul tahkir: İtibar gören, beğenilen, geçerli küçük görme

Hubb-i âhiret: Âhiret sevgisi, arzusu

Mârifetullah: Allah'ı (c.c.) hakkıyla tanıma, bilme

Âmin: Yâ Rab, duamızı kabul eyle!

Üçüncü Mevkıf

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹

Şu Üçüncü Mevkıf “İkinci Nokta”dır. O da İki Mebhas’tır.

Birinci Mebhas

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ

sırınca: Her şeyden Cenâb-ı Hakk’a karşı pencereler hükmünde çok vecihler var. Bütün mevcudatın hakâiki, bütün kâinatın hakikatı; Esmâ-yi ilâhiye’ye istinad eder. Her bir şeyin hakikatı, bir isme veyahut çok esmâya istinad eder. Eşyadaki sıfatlar, san’atlar dahi, her biri birer isme dayanıyor. Hattâ hakikî fenn-i hikmet, “Hakîm” ismine ve hakikatlı fenn-i tıb “Şâfi” ismine ve fenn-i hendese “Mukaddir” ismine ve hâkeza her bir fen, bir isme dayandığı ve onda nihayet bulduğu gibi, bütün fûnûn ve kemâlât-ı beşeriye ve tabakat-ı kümmelîn-i insâniyenin hakikatleri, Esmâ-yi ilâhiye’ye istinad eder. Hattâ muhakikîn-i evliyânın bir kısmı demişler: “*Hakikî hakâik-i eşya, Esmâ-yi ilâhiye’dir. Mahiyet-i eşya ise, o hakâikın gölgeleridir. Hattâ bir tek zihayat şeyde, yalnız zâhir olarak yirmi kadar Esmâ-yi ilâhiye’nin cilve-i nakşı görünebilir.*” Şu ince ve dakik ve pek büyük ve

¹ Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla. “Hiçbir şey yoktur ki O’na hamd ile tenzih etmesin.” (İsrâ sûresi, 17/44)

Mevkıf: Durma yeri, durak

Mebhas: Küçük bölüm

Vecih: Yön, şekil

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Hakâik: Hakikatler, gerçekler

Esmâ-yi ilâhiye: Cenâb-ı

Hakk’ın güzel isimleri

İstinad: Dayanmak

Esmâ: Cenab-ı Hakk’ın isimleri

Fenn-i hikmet: Felsefe bilgisi

Hakim: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)

Fenn-i tıb: Tıp ilmi

Şâfi: Maddî-mânevî bütün dertlere şifâ veren Allah (c.c)

Fenn-i hendese: Geometri, Mühendislik bilimi

Mukaddir: Her şeyi tam bir ölçü ile yaratan Allah (c.c)

Fûnûn: Bilimler, sanatlar

Tabakat-ı kümmelîn-i insaniye:

İnsanların en mükemmellerinin

(Peygamberler vs.) tabakaları

Hakâik-i eşya: Varlığın hakikatleri

Kemâlât-ı beşeriye: İnsana ait mükemmellikler, erdemler

Muhakkikîn-i evliyâ: Hakikatleri delilleriyle bilen tahkik ehli Allah dostları

Mahiyet-i eşya: Varlıkların asıl özelliği

Zihayat: Canlı, hayat sahibi

Zâhir: Görünen, âşikâr olan

Cilve-i nakş: Nakıştaki inceliğin görüntüsü, yansıması

Dakik: İnce, hassas

geniş hakikati, bir temsil ile fehme takribe çalışacağız. İki üç ayrı ayrı elek ile elemek sûretinde tahlil edeceğiz. Ne kadar uzun beyân etsek yine kısadır. Usanmamak gerek. Şöyle:

Nasıl ki gayet mahir bir tasvirici ve heykeltraş bir zât, gayet güzel bir çiçekle ve insan cins-i latifinden gayet güzel bir hasnâ'nın sûret ve heykelini yapmak istese; evvelâ, o iki şeyin umumî şekillerini bâzı hatlarla tâyin eder. Şu tâyini, bir tanzim iledir, bir takdir ile yapıyor. Hendeseye istinaden hudûd tâyin ediyor. Şu tanzim ve takdir, bir hikmet ve ilim ile yapıldığını gösteriyor ki, tanzim ve tahdid fiilleri, ilim ve hikmet pergeliiyle dönüyor. Öyle ise, tanzim ve tahdid arkasında, ilim ve hikmet mânâları hükmediyor. Öyle ise, ilim ve hikmet pergeli, kendini gösterecek. İşte kendini gösterdi ki, o hudûdlar içinde, göz, kulak, burun, yaprak ve incecik püskülcükler gibi şeylerin tasvirine başladı. Şimdi görüyoruz ki: İçindeki pergelin harekâtıyla tâyin edilen âzâlar, san'atkârâne ve inâyetkârâne düşüyor. Öyle ise o ilim ve hikmet pergelini çeviren, arkada sun' ve inâyet mânâları var, hükmediyorlar ve kendilerini gösterecekler. İşte ondandır ki; bir hüsün ve zînete kabiliyet gösteriyor. Öyle ise; sun' ve inâyeti çalıştıran, irâde-i tahsin ve kasd-ı tezyindir. Öyle ise onlar hükmediyorlar ki; tezyine, tenvire başladı. Bir tebessüm vaziyetini gösterdi ve hayatdarlık hey'etini verdi. Elbette şu tahsin ve tenvir mânâsını çalıştıran, lütuf ve kerem mânâsıdır. Evet o iki mânâ, onda o derece hükmeder ki; âdeta o çiçek bir lutf-i mücessem, o heykel bir kerem-i mütecessiddir. Şimdi bu mânâ-yi kerem ve lûtfu çalıştıran ve tahrik eden, "teveddüd ve taarrûf" mânâlarıdır. Yâni: Kendini, hüneri ile tanıttırmak ve halka kendini sevdirmek mânâları arkada hükmediyor. Bu tanıttırmak ve sevdirmek, elbette meyl-i merhamet ve irâde-i nimetten geliyor. Madem rahmet ve irâde-i nimet, arkada hükmediyor. Öyle ise o heykeli, nimetin envâıyla dolduracak,

Temsil: Benzetme, örnek

Fehme takrib: Anlamaya yakın hâle getirmek, aklın alacağı tarzda anlatmak

Mahir: Maharetli, hünerli

Cins-i latif: Güzel cins, kadınlar

Hasnâ: Güzel kadın

Hat: Yazı, çizgi

Tâyin etmek: Yerini belli etmek, belirlemek

Tanzim: Düzenleme

Takdir: Değerini, lüzumunu anlaması, ilm-i ilâhî ile bir nizam verilmesi. **Hudûd:** Sınır

Tahdid: Sınırlama, sınır çizme

Âzâ: Uzuvlar, organlar

San'at-kârâne: Sanatkâra yakışır şekilde

Harekât: Hareketler

İnâyet-kârâne: İtinalı bir şekilde

Sun': Sanat, sanatlı yapma

İnâyet: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi en mükemmel bir sistem, intizam ve denge içerisinde yaratması

Hüsün: Güzellik. **Zinet:** Süs

İrade-i tahsin: Güzelleştirme, güzel kılma isteği

Kasd-ı tezyin: Süsleme niyeti

Tenvir: Aydınlatma

Tebessüm: Gülümseme

Hayatdar: Hayat sahibi

Hey'et: Şekil, görünüş, durum

Lûtf-i mücessem: Cisimleşmiş güzellik, lütuf

Kerem-i mütecessid: Vücut bulmuş lütuf ve ihsan, somutlaşmış, elle tutulur hâle gelmiş bir cömertlik

Teveddüd: Kendini sevdirmek

Taarrûf: Kendini hünerleriyle tanıttırma

Hüner: Beceri, ustalık, maharet

Meyl-i merhamet: Acıma meyli

İrade-i nimet: Nimet verme

İrade-i: iradesi. **Envâ:** Çeşitler

tezyin edecek, o çiçeğin sûretini de bir hediyeye takacak. İşte o heykelin ellerini, kucağını ve ceplerini kıymetdar nimetler ile doldurdu ve o çiçek sûretini de bir mücevherata taktı. Demek bu rahmet ve irâde-i nimeti çalıştıran, terahhum ve tahannündür. Yâni “acımak ve şefkat etmek” mânâsı, rahmet ve nimeti tahrik ediyor.

Ve o müstağni ve hiç kimseye ihtiyacı olmayan zâtta olan terahhum ve tahannün mânâsını tahrik eden ve izhara sevk eden, elbette o zâttaki mânevî cemâl ve kemâldir ki, tezahür etmek isterler. *Ve o cemâlin en şirin cüz’ü olan muhabbet ve en tatlı kısmı olan rahmet ise, san’at âyinesiyle görünmek ve müştakların gözleriyle kendilerini görmek isterler. Yâni cemâl ve kemâl, –çünkü; bizzât sevilirler– her şeyden ziyade kendi kendini severler. Hem hüsündür, hem aşkırlar. Hüsün ve aşkın ittihadı bu noktadandır.* Cemâl madem kendini sever, kendini âyinelerde görmek ister. İşte heykele konulan ve sûrete takılan sevimli nimetler, güzel meyveler, o cemâl-i mânevînin –kendi kabiliyetlerine göre– birer lem’asını taşıyorlar. O lem’aları hem cemâl sahibine, hem başkasına gösteriyorlar.

Aynen öyle de: Sâni-i Hakîm, Cennet’i ve Dünya’yı, semâvâtı ve zemin, nebâtât ve hayvanâtı, cin ve insi, melek ve ruhâniyatı, küllî ve cüz’î bütün eşyayı; cilve-i esmâsıyla eşkâlini tahdid ediyor, tanzim ediyor, birer miktar-ı muayyene veriyor. Onun ile bunlara “Mukaddir, Munazzım, Musavvir” isimlerini okutturuyor. Öyle bir tarzda şekl-i umumîsinin hudûdunu tâyin eder ki, “*Âlîm, Hakîm*” ismini gösterir. Sonra ilim ve hikmet cedveliyle, o hudûd içinde, o şeyin tasvirine başlar. Öyle bir tarzda ki, sun’ ve inâyet mânâlarını ve “*Sâni ve Kerîm*” isimlerini gösteriyor. Sonra san’atın yed-i beyzâsıyla, inâyetin fırçasıyla o sûretin, –eğer bir tek insan ve bir tek çiçek ise– göz,

Kıymetdar: Kıymetli

Terahhum: Acımak, şefkat etmek

Tahannün: Çok istekle sıızınma, şefkat etmek

Müstağni: İhtiyacı olmayan, ihtiyacını başkasına bildirmeyen

İzhar: Ortaya koymak, göstermek

Cemâl: Güzellik. **Lem’a:** Parıltı

Kemâl: Mükemmellik. Bütün güzel sıfatlara sahip bulunmak

Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi

İttihad: Birleşmiş, birlik olmak

Cemâl-i mânevî: Mânevî güzellik

Sâni’-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Allah (c.c)

Semâvât: Gökler

Zemin: Yeryüzü, dünya

Nebâtât: Bitkiler. **İns:** İnsan

Hayvanât: Hayvanlar

Ruhaniyat: Ruhânî varlıklar

Külli: Genel, kapsamlı, bütüncül

Cüz’î: Küçük, kıymetsiz, mühim

olmayan küçük bir parça

Cilve-i esmâ: Cenab-ı Hakk’ın isimlerinin tecellisi, parıltısı

Eşkâl: Şekiller, sûretler

Tahdîd: Sınırlama, sınır çizme

Tanzim: Düzenleme

Miktar-ı muayyene: Belirlenmiş

ölçü, kalıp

Mukaddir: Her şeyi tam bir ölçü ile takdir edip yaratan Allah (c.c)

Munazzım: Her şeyi en güzel şekilde tanzim eden Allah (c.c)

Musavvir: Mahluklara şekil veren Allah (c.c)

Şekl-i umumî: Genel hatlar, genel görünüm. **Tâyin:** Belirlemek

Âlim: İlim sahibi, ilmiyle her şeyi bilen Allah (c.c)

Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)

İnâyet: Cenab-ı Hakk’ın her şeyi en mükemmel bir sistem, intizam ve denge içerisinde yaratması

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c). **Sâni’:** Yaradan

Yed-i beyzâ: Maharetti el

kulak, yaprak, püskül gibi âzâlarına bir hüsün, bir zînet renkleri veriyor. Eğer zemin ise; meâdin, nebâtât ve hayvanâtına bir hüsün ve zînet renkleri veriyor. Eğer Cennet ise; bağlarına, kasırlarına, hûrilerine bir hüsün ve zînet renkleri veriyor ve hâkeza... Başkalarını kıyas et.

Hem öyle bir tarzda tezyin ve tenvir eder ki: Lutuf ve kerem mânâları, onda o derece hükmediyor ki; âdeta o mevcud-i müzeyyen, o masnû-i münevver; bir lutf-i mücessem, bir kerem-i müteccesid hükmüne geçer. “*Latîf ve Kerîm*” ismini zikreder. Sonra o lûtf ve keremi şu cilveye sevk eden, elbette teveddûd ve taarrüftür, yâni kendini zîhayata sevdirmek ve zîşuura bildirmek şe’nleridir ki, “*Latîf, Kerîm*” isimlerinin arkalarında “*Vedûd ve Ma’ruf*” isimlerini okutuyor ve masnûun lisân-ı hâlinden işitiliyor. Sonra o müzeyyen mevcudu, o güzel mahlûku, leziz meyveler, sevimli neticelerle süslendirip, zînetten nimete, lûtuftan rahmete çevirir. “*Mün’im ve Rahîm*” ismini okutturur ve zâhirî perdeler arkasında, o iki ismin cilvesini gösterir. Sonra bu *Rahîm ve Kerîm*’i, –Mustağni-i ale’l-ıtlak olan Zât’ta– bu cilveye sevk eden, elbette bir terahhum, tahannün şe’nleridir ki; ism-i “*Hannân ve Rahman*”ı okutturuyor ve gösteriyor. Şu terahhum, tahannün mânâlarını cilveye sevk eden, elbette bir cemâl ve kemâl-i zâtidir ki, tezahür etmek ister. “*Cemil*” ismini ve Cemil isminde münderiç olan “*Vedûd ve Rahîm*” isimlerini okutturuyor. *Çünkü; cemâl, bizzât sevilir. Zicemâl ve cemâl, kendi kendini sever. Hem hüsündür, hem muhabbettir. Kemâl dahi, bizzât mahbubdur, sebebsiz olarak sevilir. Hem muhibdir, hem mahbubdur.*

Âzâ: Uzuvar, organlar

Cemil: Bütün güzelliklerin kaynağı mutlak güzel olan Allah (c.c)

Cilve: Görünme, yansıma, Allah’ın isimlerinin tecellisi

Hannân: Tekrar tekrar merhamet eden, kendisinden yüz çevirene yönelen Allah (c.c)

Hüsün: Güzellik

Kasır: Saray, köşk

Kerem: Cömertlik, lûtf, ihsan

Kerem-i müteccesid: Vücut bulmuş lûtf ve ihsan, somutlaşmış, elle tutulur hâle gelmiş bir cömertlik

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)

Latîf: Lûtf ve ihsanda bulunan, gizli ve ince işleri bilen Allah (c.c)

Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği anlam

Lûtf-i mücessem: Cisimleşmiş güzellik

Lûtf: İhsan, iyilik, güzellik

Ma’ruf: Bilinen, bütün mahlukat tarafından bilinip tanınan Allah (c.c)

Maadin: Madenler

Mahlûk: Yarattılmış

Masnû: Sanat eseri

Mevcud-i müzeyyen: Süslenmiş güzel varlık

Muhib: Seven, muhabbet eden, aşık. **Mahbub:** Sevgili

Mün’im: Nimet veren Allah (c.c)

Mustağni-i ale’l-ıtlak: Kesinlikle ihtiyacı olmayan

Müzeyyen: Ziyetli, süslü

Rahim: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)

Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)

Rahmân: Merhameti bütün varlıkları kapsayan Allah (c.c)

Taarrûf: Kendini hünerleriyle tanıttırma

Şe’n: Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât’ına lââyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar

Tahannün: Çok istekle sızlanma, şefkat etme

Tenvir: Aydınlatma

Terahhum: Acımak, şefkat etmek

Teveddûd: Kendini tedricen sevdirmeye

Tezyin etmek: Donatmak, süslemek

Vedûd: Sevilen, seven ve mahlukat arasında sevgi var eden Allah (c.c)

Zâhirî: Görünen, görünürdeki

Zicemâl: Güzellik sahibi

Zîhayat: Canlı, hayat sahibi

Zînet: Süs

Zîşûr: Akıl sahibi, şuurlu

Madem nihayetsiz derece-i kemâlde bir cemâl ve nihayetsiz derece-i cemâlde bir kemâl; nihayet derecede sevilir, muhabbete ve aşka lâyıktır. Elbette âyinelerde ve âyinelerin kabiliyetlerine göre lemeâtını ve cilvelerini görmek ve göstermekle tezahür etmek ister. Demek Sâni'-i Zülcelâl'in ve Hakîm-i Zülcemâl'in ve Kadîr-i Zülkemâl'in zâtındaki cemâl-i zâtî ve kemâlât-ı zâtîyesi, terahhum ve tahannün ister ve "*Rahman ve Hannân*" isimlerini tecelliye sevk eder. Terahhum ve tahannün ise, rahmet ve nimeti göstermekle "*Rahîm ve Mün'im*" isimlerini cilveye sevk eder. Rahmet ve nimet ise; teveddüd, taarrüf şe'nlerini iktiza edip "*Vedüd ve Ma'ruf*" isimlerini tecelliye sevk eder. Masnûun bir perdesinde onları gösterir, teveddüd ve taarrüf ise; lütuf ve kerem mânâlarını tahrik eder. "*Latîf ve Kerîm*" isimlerini masnûun bâzı perdelerinde okutturuyor. Lütuf ve kerem şe'nleri ise, tezyin ve tenvir fiillerini tahrik eder. "*Müzeyyin ve Münevvir*" isimlerini masnûun hüsün ve nuraniyeti lisânıyla okutturur. Ve o tezyin ve tahsin şe'nleri ise, sun' ve inâyet mânâlarını iktiza eder. Ve "*Sâni ve Muhsin*" isimlerini, o masnûun güzel sîmâsıyla okutturur. Ve o sun' ve inâyet ise, bir ilim ve hikmeti iktiza eder. Ve ism-i "*Alîm ve Hakîm*"i, o masnûun intizamlı, hikmetli âzâsıyla okutturur. O ilim ve hikmet ise tanzim, tasvir, teşkil fiillerini iktiza ediyor. "*Musavvir ve Mukaddir*" isimlerini masnûun hey'etile, şekliyle okutturur, gösterir.

Nihayetsiz: Sonu olmayan, ebedi

Derece-i kemâl: Mükemmelliğin derecesi

Derece-i cemâl: Güzellik derecesi

Lemeât: Parlıtlar

Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c)

Hakîm-i Zülcemâl: Her işini hikmetli yapan yüce Allah (c.c)

Kadîr-i Zülkemâl: Bütün mükemmelliklerin ve sınırsız kudretin sahibi Allah (c.c)

Cemâl-i zâtî: Aslı güzelliği

Kemâlât-ı zâtîye: Aslı mükemmellik

Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)

Mün'im: Nimet veren Allah (c.c)

Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi

Teveddüd: Kendini sevdirmeye

Taarrüf: Kendini hünerleriyle tatnıtma

İktiza etmek: Gerektirmek

Vedüd: Sevilen, seven ve mahlukat arasında sevgi var eden Allah (c.c)

Ma'ruf: Bilinen, bütün mahlukat tarafından bilinip tanınan Allah (c.c)

Tecelli: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin varlıklarda eserlerinin görünmesi

Masnû: Sanat eseri

Latîf: Lütuf ve ihsanda bulunan, gizli ve ince işleri bilen Allah (c.c)

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)

Tezyin: Donatma, süsleme

Tenvir: Aydınlatma

Müzeyyin: Her şeyi kendisine lâ-yık şekilde süsleyip güzelleştiren Allah (c.c).

Münevvir: Nuruyla her şeyi aydınlatan Allah (c.c)

Nuraniyet: Nurlu olanın hâli, parlaklık

Hüsün: Güzellik

Tahsin: Güzelleştirme, güzel kılma

Sun': Sanat, sanatlı yapma

İnâyet: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi en mükemmel bir sistem, intizam ve denge içerisinde yaratması

Sâni': Yaradan

Muhsin: Lütuf ve iyilikte bulunan Allah (c.c)

Sîmâ: Yüz, şehre

Alim: İlim sahibi, ilmiyle her şeyi bilen Allah (c.c)

Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)

İntizam: Düzen

Âzâ: Uzunlar, organlar

Tanzim: Düzenleme

Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile anlatmak

Teşkil: Oluşturmak

Musavvir: Mahluklara şekil veren Allah (c.c)

Mukaddir: Her şeyi tam bir ölçü ile yaratan Allah (c.c)

Hey'et: Şekil, görünüş, durum

İşte Sâni'-i Zülcelâl, bütün masnûatını öyle bir tarzda yapmış ki; ekserisi, hususan zihayat kısmı, çok Esmâ-yi ilâhiye'yi okutturur. Güya her bir masnûna ayrı ayrı, birbiri üstünde yirmi gömlek giydirmiş, yirmi perdeye sarmış. Her gömlekte, her perdede ayrı ayrı esmâsını yazmış. Meselâ: Temsilde gösterildiği gibi, tek güzel bir çiçekle, insanın kısım-ı sânisinden bir ferd-i hasnânın yalnız zâhirî hilkatlerinde, çok sayfeler vardır. Başka büyük ve külli masnûatı, o iki cüz'î misâle kıyas et.

•*Birinci sahife*: Umumî şekil ve miktarını gösteren hey'ettir ki: “*Yâ Musavvir, Yâ Mukaddir, Yâ Munazzım*” isimlerini yâdeder.

•*İkinci sahife*: Sûretlerinde ayrı ayrı âzâların inkişâfıyla hâsıl olan çiçek ve insanın basit hey'etidir ki; o sahifede “*Âlîm, Hakîm*” isimleri gibi çok isimler yazılıyor.

•*Üçüncü sahife*: O iki mahlûkun ayrı ayrı âzâlarına, ayrı ayrı hüsün ve zînet vermekle, o sahifede “*Sâni' ve Bâri*” isimleri gibi çok isimler yazılıyor.

•*Dördüncü sahife*: Öyle bir zînet ve hüsün, o iki masnûa veriliyor ki; güya lütuf ve kerem tecessüm etmiş, onlar olmuş. O sahife “*Yâ Latîf, Yâ Kerîm*” gibi çok isimleri yâdeder, okur.

•*Beşinci sahife*: O çiçeğe leziz meyveler, o hasnâya sevimli evlâdlar, güzel ahlâklar takmakla; o sahife “*Yâ Vedûd, Yâ Rahîm, Yâ Mün'im*” gibi isimleri okutturuyor.

•*Altıncı sahife*: O in'am ve ihsan sahifesinde, “*Yâ Rahman, Yâ Hannân*” gibi isimler okunuyor.

•*Yedinci sahife*: O nimetlerde, o neticelerde, öyle lemeât-ı hüsün ve cemâl görünüyor ki, hakikî bir şevk ve şefkatle yoğrulmuş hâlis bir şükür ve

Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c). **Ekser**: Birçok, çoğu
Hususan: Özellikle, bilhassa
Zihayat: Canlı, hayat sahibi
Esmâ-yi ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Temsil: Benzetme, örnek
Kısım-ı sâni: İkinci kısım
Ferd-i hasnâ: Güzel bir kadın
Külli: Genel, kapsamlı, bütüncül
Cüz'î: Küçük, kıymetsiz, mühim olmayan. **Hilkat**: Yaratılış
Hey'et: Şekil, görünüş, durum
Musavvir: Mahlûklara şekil veren Allah (c.c)

Munazzım: Her şeyi en güzel şekilde tanzim eden Allah (c.c)
Yâdetmek: Anma, hatırlama, zikretme. **Sâni**: Yaradan
Âlîm: İlim sahibi, ilmiyle her şeyi bilen Allah (c.c)
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)
Bâri: Her şeyi düzgün ve ahenkli yaratan Allah (c.c)
Kerem: Cömertlik, lütuf, ihsan
Tecessüm: Cisimleşme, maddeleşme
Latîf: Lütuf ve ihsanda bulunan, gizli ve ince işleri bilen Allah (c.c)

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c). **Vedûd**: Sevilen, seven ve mahlûkat arasında sevgi veren eden Allah (c.c)
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Mün'im: Nimet veren Allah (c.c)
İn'am: Nimet verme, iyilik etme
Rahmân: Zâtı itibarıyla pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c). **İhsan**: İyilik, lütuf
Hannân: Tekrar tekrar merhamet eden, kendisinden yüz çevirene yönelen Allah (c.c)
Mukaddir: Her şeyi tam bir ölçü ile yaratan Allah (c.c)

safi bir muhabbete lâıyk olur. O sahifede “Yâ Cemil-i Zülkemâl, Yâ Kâmil-i Zülcemâl” isimleri yazılı okunuyor.

İşte yalnız bir güzel çiçek ve hasnâ bir insan ve yalnız maddî ve zâhir sûretinde bu kadar esmâyı gösterirse; acaba umum çiçekler ve bütün zîhayat ve büyük ve küllî mevcudat, ne derece ulvî ve küllî esmâyı okutuyor, kıyas edebilirsin.

Hem insan ruh, kalb, akıl cihetiyle ve hayat ve letâif sahifeleriyle “Hayy, Kayyûm ve Muhyî” gibi ne kadar Esmâ-yi Kudsiye-i Nuranîye’yi okur ve okutturur, kıyas edebilirsin.

İşte, Cennet bir çiçektir. Hûri tâifesi dahi bir çiçektir. Rûy-i zemin dahi bir çiçektir. Bahar da bir çiçektir. Semâ da bir çiçektir; yıldızlar, o çiçeğin yaldızlı nakışlarıdır. Güneş de bir çiçektir; ziyâsındaki yedi rengi, o çiçeğin nakışlı boyalarıdır. Âlem, güzel ve büyük bir insandır; nasıl ki insan, küçük bir âlemdir. Hûriler nev’i ve ruhânîler cemaatı ve melek cinsi ve cin tâifesi ve insan nev’i, birer güzel şahıs hükmünde tasvir ve tanzim ve îcad edilmiştir. Hem her biri külliyetiyle; hem her bir ferdi, tek başıyla Sâni’-i Zülcemâl’inin esmâsını gösterdikleri gibi; O’nun cemâline, kemâline, rahmetine ve muhabbetine birer ayrı ayrı âyinelerdir. Ve nihayetsiz cemâl ve kemâline ve rahmet ve muhabbetine birer şâhid-i sâdıktır. Ve o cemâl ve kemâlin ve rahmet ve muhabbetin birer âyâtıdır, birer emârâtıdır. İşte şu nihayetsiz envâ-yi kemâlât, daire-i vâhidîyette ve ehadiyyette hâsıldır. Demek o daire hariçinde tevehhüm olunan kemâlât, kemâlât değildir.

İşte hakâik-i eşyanın Esmâ-yi ilâhiye’ye dayandığını ve istinad ettiğini, belki hakikî hakâik, o esmânın cilveleri olduğunu ve her şeyin çok cihetlerle,

Cemil-i Zülkemâl: Sonsuz kemâl ve güzellik sahibi Allah (c.c)

Kâmil-i Zülcemâl: Her şeyi en mükemmel şekilde yaratan, bütün güzelliklerin yegâne sahibi Hz.Allah

Esmâ: Cenâb-ı Hakk’ın isimleri

Zîhayat: Canlı, hayat sahibi

Küllî: Genel, kapsamlı, bütüncül

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Letâif: Latifeler, mânevî duyular

Hayy: Bütün hayat sahiplerine hayat veren, mutlak diri olan Allah (c.c).

Ulûf: Yüce

Kayyûm: Her şeyi yaratıp varlıkta tutan Allah (c.c)

Muhyî: Maddî mânevî hayat veren, diriltiren Allah (c.c)

Esmâ-yi Kudsiye-i Nuranîye:

Allah’ın (c.c) mukaddes nurlu isimleri

Tâife: Topluluk, grup

Rûy-i zemin: Yeryüzü, Dünya

Yaldız: Cilâ, parlatmaya yarayan şey.

Semâ: Gökyüzü

Nakış: İpek veya sırma ile işleme, süsleme, süsleme sanatı

Ziyâ: Işık.

Nev’i: Tür

Ruhanî: Ruhani varlıklar

Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme

Tanzim: Düzenlemek

İcad: Varetmek, yaratmak

Sâni’-i Zülcemâl: Sonsuz güzelliği

sahibi, her şeyi sanatla yaratan Allah (c.c)

Külliyet: Küllilik, umumilik, genellik

Şâhid-i sâdık: Doğru sözlü şahit

Âyât: Deliller, mucizeler

Emârât: İşaretler, belirtiler

Envâ-yi kemâlât: Türlü türlü mükemmellikler

Vâhidîyet: Cenâb-ı Hakk’ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği

Ehadiyyet: Cenâb-ı Hakk’ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği.

Tevehhüm: Zannetme

Hakâik-i eşya: Varlığın hakikatleri

Esmâ-yi ilâhiye: Cenâb-ı Hakk’ın güzel isimleri

İstinad: Dayanma

Hakâik: Hakikatler, gerçekler

çok dillerle Sâni'ini zikir ve tesbih ettiğini anla. ¹ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ nin bir mânâsını bil ve ² سُبْحَانَ مَنْ اخْتَفَى بِشِدَّةِ ظُهُورِهِ de. Ve âyetlerin âhirlisinde olan ³ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ⁴ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ⁵ وَهُوَ الْقَدِيرُ gibi zikir ve tekrarlarındaki bir sırrı fehmet.

Eğer bir çiçekte esmâyı okuyamıyorsan ve vâzih göremiyorsan; Cennet'e bak, bahara dikkat et, zeminin yüzünü temâşâ et. Rahmetin şu büyük çiçekleri olan Cennet ve bahar ve zeminde yazılan esmâyı vâzihan okuyabilirsin, cilvelerini ve nakışlarını anlar, görürsün.

* * *

¹ "Hiçbir şey yoktur ki O'na hamdile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

² "Şiddet-i zuhurundan gizlenmiş olan Allah her türlü noksandan münezzehtir." (Bkz.: er-Rifâi, *el-Bürhanu'l-müeyyed* 1/157)

³ "O, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir." (İbrahim sûresi, 14/4; Nahl sûresi, 16/60; Ankebût sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27; Lokman sûresi, 31/9; Fâtır sûresi, 35/2; Câsiye sûresi, 45/37; Hadid sûresi, 57/1; Haşır sûresi, 59/1, 24; Saf sûresi, 61/1; Cum'a sûresi, 62/3. Ayrıca bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Âl-i İmran sûresi, 3/6, 18, 62, 126; Mâide sûresi, 5/118; Neml sûresi, 27/9; Ankebût sûresi, 29/26; Sebe sûresi, 34/27; Zümer sûresi, 39/1; Mü'min sûresi, 40/8; Şûrâ sûresi, 42/3; Câsiye sûresi, 45/2; Ahkaf sûresi, 46/2; Mümtahine sûresi, 60/5; Cum'a sûresi, 62/1; Teğâbün sûresi, 64/18)

⁴ "O, öyle Gafûr, öyle Rahimdir." (Yûnus sûresi, 10/107; Ahkaf sûresi, 46/8)

⁵ "Her şeyi bilen, her şeye Kadir olan, yalnız O'dur." (Rûm sûresi, 30/54)

İkinci Nokta'nın İkinci Mebhası

Ehl-i dalâletin vekili, tutunacak ve dalâletini ona bina edecek hiçbir şey bulamadığı ve mülzem kaldığı zaman şöyle *diyor ki*: “Ben, saadet-i dünyayı ve lezzet-i hayatı ve terakkiyât-ı medeniyeti ve kemâl-i san'atı; kendimce, âhireti düşünmemekte ve Allah'ı tanıtmakta ve hubb-i dünyada ve hürriyette ve kendine güvenmekte gördüğüm için, insanın ekserisini bu yola şeytanın himmetiyle sevk ettim ve ediyorum.

Elcevap: Biz dahi Kur'ân nâmına diyoruz ki: Ey bîçâre insan! Aklını başına al! Ehl-i dalâletin vekilini dinleme! Eğer onu dinlersen hasâretin o kadar büyük olur ki, tasavvurundan ruh, akıl ve kalb ürperir. Senin önünde iki yol var:

Birisi: Ehl-i dalâletin vekilinin gösterdiği şekâvetli yoldur.

Diğeri: Kur'ân-ı Hakîm'in târif ettiği saadetli yoldur. İşte o iki yolun pek çok müvâzenelerini, çok Sözler'de, hususan Küçük Sözler'de gördün ve anladın. Şimdi makam münasebetiyle binde bir müvâzenelerini yine gör, anla. Şöyle ki:

♦ *Şirk ve dalâletin ve fîsk ve sefahetin yolu*, insanı nihayet derecede sukut ettiriyor. Hadsiz elemler içinde nihayetsiz ağır bir yükü zaîf ve âciz beline yükletir. Çünkü; insan, Cenâb-ı Hakk'ı tanımazsa ve O'na tevekkül etmezse, o vakit insan, gayet derecede âciz ve zaîf, nihayet derecede muhtaç, fakir, hadsiz musibetlere mâruz, elemli, kederli bir fânî hayvan hükmünde olup,¹ bütün sevdiği ve alâka peydâ ettiği bütün eşyadan mütemadiyen fırâk

¹ Bkz.: A'râf sûresi, 7/179; Furkan sûresi, 25/43-44; Muhammed sûresi, 47/12.

Mebhas: Bahis, konu

Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar

Mülmazem: Susturulmuş, mağlup edilmiş, ilzam edilmiş

Saadet-i dünya: Dünya mutluluğu

Lezzet-i hayat: Hayatın kendisindeki lezzet

Terakkiyât-ı medeniyet: Medenî yükseliş, ilerleme

Kemâl-i san'at: San'atın mükemmelliği. **Ekser**: Birçok, çoğu

Hubb-i dünya: Dünya sevgisi

Bîçâre: Çaresiz

Himmet: Gayret, emek, yardım

Vekil: Sözcü, tam yetkili temsilci

Hasâret: Zarar etme, ziyan, kayıp

Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme

Şekavet: Bedbahtlık, mahrumiyet

Müvâzene: Denge, ölçü

Fîsk: Allah'ın emirlerini terk ve O'na isyan etmek, doğru yoldan sapmak

Hususan: Özellikle, bilhassa

Şirk: Allah'a ortak koşma

Sefahet: Zevk, eğlence ve yasak olan şeylere düşkünlük

Sukut: Düşme

Zaîf: Zayıf

Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz

Âciz: Gücsüz, kifayetsiz

Tevekkül: Sebeplere riayet ettikten sonra neticeyi Allah'a bırakmak

Mâruz: Bir hâle uğramak

Fânî: Ölümlü, sonlu

elemi ni çeke çeke, nihayetle, bâkî kalan bütün ahababını bir fırak-ı elîm içinde bırakıp, kabrin zulûmâtına yalnız olarak gider.

Hem müddet-i hayatında gayet cüz'î bir ihtiyar ve küçük bir iktidar ve kısacık bir hayat ve az bir ömür ve sönük bir fikir ile nihayetsiz elemeler ile ve emeller ile faydasız çarpışır ve hadsiz arzuların ve makâsıdın tahsiline, se-meresiz boşu boşuna çalışır.¹ Hem kendi vücûdunu yüklenemediği hâlde, koca dünya yükünü biçâre beline ve kafasına yüklenir. Daha Cehennem'e gitmeden Cehennem azabını çeker.²

Evet şu elîm elemi ve dehşetli mânevî azabı hissetmemek için, ehl-i dalâlet ibtal-i his nev'inden gaflet sarhoşluğu ile muvakkaten hissetmez. Fakat hissedeceği zaman yâni kabre yakın olduğu vakit birden hisseder.³ Çünkü Cenâb-ı Hakk'a hakikî abd olmazsa, kendi kendine mâlik zannedecek. Halbuki o cüz'î ihtiyar, o küçük iktidarı ile şu fırtınalı dünyada vücûdunu idare edemiyor. Hayatına muzır mikroptan tut, tâ zelzeleye kadar binler tâife düşmanları, hayatına karşı tehacûm vaziyetinde görür. Elîm bir korku dehşeti içinde her vakit kendine müdhîş görünen kabir kapısına bakıyor.

Hem bu vaziyette iken insâniyet itibariyle nev'-i insanî ile ve Dünya ile alâkadar olduğu hâlde, Dünya'yı ve insanı Hakîm, Alîm, Kadîr, Rahîm, Kerîm bir Zât'ın tasarrufunda tasavvur etmediği ve onları tesadûf ve tabiata havale ettiği için, Dünya'nın ehvali ve insanın ahvâli onu daima iz'ac eder. Kendi elemiyle beraber insanların elemi ni de çeker. Dünya'nın zelzelesi, tâ-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/217; Mâide sûresi, 5/5, 53; En'âm sûresi, 6/88; A'râf sûresi, 7/147; Hûd sûresi, 11/16; Zümer sûresi, 39/65; Muhammed sûresi, 47/9, 28, 32.

² Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/56; En'âm sûresi, 6/124-125; A'râf sûresi, 7/152; Şûrâ sûresi, 9/55; Ra'd sûresi, 13/34; Zümer sûresi, 39/22; Fussilet sûresi, 41/16.

³ Ehl-i dalâletin bu durumuna, Firavun'un son anını anlatan şu âyet işaret etmektedir: "Derken, İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Hemen Firavun, askerleriyle beraber zulmederek ve saldırarak peşlerine düştü. Nihayet boğulmak üzere iken: 'İman ettim. İsrâiloğullarının inandığı İlah'tan başka ilâh yokmuş. Ben de Müslümanlardanım.'" dedi." (Yûnus sûresi, 10/90)

Mütemadiyen: Sürekli olarak, aralıksız şekilde. **Fırak:** Ayrılık
Bâkî: Ebedî, sonsuz
Fırak-ı elîm: Keder ve üzüntü verici ayrılık
Zulûmât: Karanlıklar
Müddet-i hayat: Hayat süresi
Cüz'î: Küçük, kıymetsiz, mühim olmayan
İktidar: Güç yetme, yapabilme, kudret
Makâsıd: Maksadlar, gayeler
Semere: Meyve, ürün

Elîm: Keder ve üzüntü verici
İbtal-i his: Duygunun uyuşturulması
Muvakkat: Geçici, belli bir süre için olan
Abd: Kul. **Mâlik:** Sahip
Muzır: Zararlı, zarar veren
Tâife: Topluluk, bölük
Tehacûm: Hücûm etme, saldırma
İnsaniyet: İnsanlık
Nev'-i insanî: İnsan türü
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)

Alîm: İlim sahibi, ilmiyle her şeyi bilen Allah (c.c)
Kadîr: Kudret sahibi ve her şeyi kudreti yeten Allah (c.c)
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme
Ehval: Korkular, sıkıntılar
Ahvâl: Hâller, durumlar
İz'ac: Rahatsız etme, bunalma

unu, tûfanı, kaht u galâsı, fena ve zevâlî, ona gayet müz'îç ve karanlıklı birer musibet sûretinde onu tâzib eder.

Hem şu hâldeki insan, merhamet ve şefkate lâıyk değildir. Çünkü; kendi kendine bu dehşetli vaziyeti veriyor. Sekizinci Söz'de kuyuya girmiş iki kardeşin müvâzene-i hâlinde denildiği gibi; nasıl bir adam, güzel bir bahçede, güzel bir ziyafette, güzel ahablar içinde, nezahetli, tatlı, nâmuslu, hoş, meşrû bir lezzet ve eğlenceye kanaat etmeyip, gayr-i meşrû ve mülevves bir lezzet için çirkin ve necis bir şarabı içse, sarhoş olup kendini kış ortasında, pis bir yerde, vahşi canavarlar içinde tahayyül etse, titreyip bağırıp çağırırsa nasıl merhamete lâıyk değil. Çünkü; ehl-i nâmus ve mübarek arkadaşlarını canavar tasavvur eder, onlara karşı hakaret eder. Hem ziyafetteki leziz taamları ve temiz kapları mülevves, pis taşlar tasavvur eder, kırmağa başlar. Hem mecliste muhterem kitapları ve mânidar mektupları mânâsız ve âdi nakışlar tasavvur eder, yırtarak ayak altına atar ve hâkeza... Böyle bir şahıs, nasıl merhamete müstehak değil, belki tokata müstehaktır.

Öyle de: Sû'-i ihtiyarından neş'et eden küfür sarhoşluğu ile ve dalâlet divaneliğiyle Sâni-i Hakîm'in şu misafirhâne-i dünyasını, tesadüf ve tabiat oyuncağı olduğunu tevehhüm edip ve cilve-i Esmâ-yi ilâhiye'yi tazelandiren masnûatın, zamanın geçmesiyle vazifelerinin bittiğinden âlem-i gayba geçmelerini, adem ile îdam tasavvur ederek ve tesbihât sadâlarını, zevâl ve firâk-ı ebedî vaveylâsı olduklarını tahayyül ettiğinden ve mektubât-ı Samedâniye olan şu mevcudat sahifelerini, mânâsız, karmakarışık tasavvur ettiğinden ve âlem-i rahmete yol açan kabir kapısını zulûmât-ı adem ağzı tasavvur

Tâun: Veba, salgın hastalık
Kaht u galâ: Kıtık, kuraklık ve ardından gelen pahalılık
Fena: Yokluk, yok olma
Zevâl: Sona erme, yok olma
Müz'îç: Rahatsız edici
Tâzib: Acı çekirtme, sıkıntı verme, incitme
Müvâzene-i hâl: Farklı hâl ve vaziyetlerin karşılaştırılması
Ahab: Sevilenler, yakınlar
Nezahet: Ahlâk temizliği, incelik, rikkat
Meşrû: Şer'an câiz olan, kanuna uygun, yasal
Gayr-i meşrû: Meşru olmayan, dinin müsaade etmediği şey
Mülevves: Kirletilmiş, kirlî

Necis: Pis, murdar
Tahayyül: Hayal etme, düşünme
Ehl-i nâmus: Namuslu, ahlâklı kimseler. **Taam:** Yiyecek
Mânidar: Manalı. **Âdi:** Sıradan
Nakış: İpek veya sırma ile işleme, süsleme, süsleme sanatı
Müstehak: Hak etmiş, lâıyk
Sû'-i ihtiyar: İradeyi kötü yönde kullanma, hatalı tercih
Neş'et etmek: Doğmak, ortaya çıkmak
Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma
Divane: Delilik, aptallık
Cilve-i Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan isimlerinin tecellisi, parlıtısı

Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Allah (c.c)
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görüp bilemediğimiz âlem
Adem: Yokluk
İdam: Yok etme, öldürme
Tesbihât: Tesbih etmek, Allah'ı anmak
Sadâ: Ses, yankı
Zevâl: Sona erme, yok olma
Firâk-ı ebedî: Ebedî ayrılık
Vaveylâ: Feryat
Mektubât-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar
Mevcudat: Varlıklar, yaratılmışlar
Zulûmât-ı adem: Yokluk karanlığı

ettiğinden ve eceli, hakikî ahabblara visal dâveti olduğu hâlde, bütün ahabblardan firâk nöbeti tasavvur ettiğinden; hem kendini dehşetli bir azab-ı elimde bırakıyor, hem mevcudatı, hem Cenâb-ı Hakk'ın esmâsını, hem mektubâtını inkâr ve tezyif ve tahkir ettiğinden, merhamete ve şefkate lâayık olmadığı gibi, şiddetli bir azaba da müstehaktır. Hiçbir cihette merhamete lâayık değildir.

İşte ey bedbaht ehl-i dalâlet ve sefahet! Şu dehşetli sukuta karşı ve ezici me'yusiyete mukabil; hangi tekemmülünüz, hangi fûnunuz, hangi kemâliniz, hangi medeniyetiniz, hangi terakkiyâtınız karşı gelebilir? Ruh-i beşerin eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olduğu hakikî teselliye nerede bulabilirsiniz?

Hem güvendiğiniz ve bel bağladığınız ve âsâr-ı ilâhiye'yi ve ihsanat-ı rabbâniye'yi onlara isnad ettiğiniz hangi tabiatınız, hangi esbabınız, hangi şerikiniz, hangi keşfiyâtınız, hangi milletiniz, hangi bâtil mâbudunuz, sizi sizce îdam-ı ebedî olan mevtin zulûmâtından kurtarıp, kabir hudûdundan, berzah hudûdundan, mahşer hudûdundan, sırat köprüsünden hâkimâne geçirebilir, saadet-i ebediyeye mazhar edebilir? Halbuki kabir kapısını kapamadığınız için, siz kat'î olarak bu yolun yolcususunuz. Böyle bir yolcu, öyle birisine dayanır ki, bütün bu daire-i azîme ve bu geniş hudûdlar, O'nun taht-ı emrinde ve tasarrufundadır.

Hem dahi, ey bedbaht ehl-i dalâlet ve gaflet! “*Gayr-i meşrû bir muhabbetin neticesi, merhametsiz azab çekmektir.*” kaidesi sırrınca, siz, fitratınızdaki Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfât ve esmâsına sarf edilecek muhabbet ve mârifet istîdadını ve şükür ve ibâdât cihazatını, nefsinize ve dünyaya gayr-i

Ahab: Sevilenler, yakınlar
Visal: Ulaşma. Sevgiliye kavuşma
Azab-ı elim: Yakıcı azap
Mektubât: Mektuplar
Tezyif: Küçültme, değersiz hâle getirme
Tahkir etme: Küçük görme
Bedbaht: Bahtsız, talihsiz, mahrum
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Sefahet: Zevk, eğlence ve yasak olan şeylere düşkünlük
Me'yusiyet: Ümitsiz, kederli olma hâli
Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme. **Fûn:** İlimler
Ruh-i beşer: İnsan ruhu
Eşedd-i ihtiyaç: Şiddetli ihtiyaç
Âsâr-ı ilâhiye: İlâhî eserler

İhsanat-ı Rabbâniye: Rabbânî ihسانlar, lütuflar
İsnad etme: Dayandırma
Esbab: Sebepler. **Şerik:** Ortak, eş
Keşfiyât: Keşifler, gizli olan hakikatlere âşinâ olma
Bâtil: Hak'tan gayri olan, boş ve manasız
Mâbud: Kendisine ibadet edilen
İdam-ı ebedî: Ebedî yok etme, öldürme. **Mevt:** Ölüm
Zulûmât: Karanlıklar
Berzah: Ruhların, ölümden sonra kıyâmete kadar kalacakları kabir hayatı
Mahşer: İnsanların ve cinlerin, Allah'a hesap vermek için toplanacağı meydan.
Hâkimâne: Hükmedercesine

Sırat köprüsü: Üzerinden geçip Cennete gitmek üzere Cehennem üzerine kurulacak olan çok dar ve güç geçilir köprü
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti
Daire-i azîme: Büyük daire, büyük saha
Hudûd: Sınır
Taht-ı emr: Emri altında
Gayr-i meşrû: Meşru olmayan, dinin müsaade etmediği şey
Fitrat: Yaradılış, tabiat
Zât: Kendi, öz, asıl
Sıfât: Sıfatlar. **Esmâ:** İsimler
Mârifet: Bilgi, ilim
İstîdad: Kabiliyet, kapasite
İbâdât: İbadetler
Cihazat: Donanımlar

meşrû bir sûrette sarf ettiğinizden, bi'l-istihkak cezasını çekiyorsunuz. Çünkü; Cenâb-ı Hakk'a ait muhabbeti, nefsinize verdiniz. Mahbubunuz olan nefsinizin hadsiz belâsını çekiyorsunuz. Çünkü; hakikî bir rahatı o mahbubunuza vermiyorsunuz. Hem onu, hakikî mahbub olan Kadîr-i Mutlak'a tevekkül ile teslim etmiyorsunuz, daima elem çekiyorsunuz.

Hem Cenâb-ı Hakk'ın esmâ ve sıfâtına ait muhabbeti, Dünya'ya verdiniz ve âsâr-ı san'atını, âlemin esbabına taksim ettiniz; belâsını çekiyorsunuz. Çünkü; o hadsiz mahublarınızın bir kısmı size "Allah'a ismarladık!" demeyip, size arkasını çevirip, bırakıp gidiyor. Bir kısmı sizi hiç tanımıyor, tanısa da sizi sevmiyor. Sevse de size bir fayda vermiyor. Daima hadsiz firâklardan ve ümitsiz dönmek üzere zevâllerden azab çekiyorsunuz.

İşte ehl-i dalâletin saadet-i hayatiye ve tekemmülât-ı insâniye ve mehâsin-i medeniyet ve lezzet-i hürriyet dedikleri şeylerin iç yüzleri ve mahiyetleri budur. Sefahet ve sarhoşluk bir perdedir, muvakkaten hissettirmez. "Tuh onların aklına!" de...

♦ **Amma Kur'ân'ın cadde-i nuraniyesi ise:** Bütün ehl-i dalâletin çektiği yaraları, hakâik-i imâniye ile tedavi eder. Bütün evvelki yoldaki zulûmâtı dağıtır. Bütün dalâlet ve helâket kapılarını kapatır. Şöyle ki:

İnsanın zaaf ve aczini ve fakr ve ihtiyacını, bir Kadîr u Rahîm'e tevekkül ile tedavi eder.¹ Hayat ve vücûdun yükünü, O'nun kudretine, rahmetine teslim edip; kendine yüklemeyip belki kendisi o hayatına ve nefsinin biner hükümünde bir rahat makam bulur.² Kendisinin "nâtık bir hayvan" değil, belki hakikî bir insan ve makbul bir misafir-i Rahman olduğunu bildirir. Dünyayı,

¹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/122; A'râf sûresi, 7/89; Enfâl sûresi, 8/45; Tevbe sûresi, 9/129; Yûnus sûresi, 10/71, 85; Hûd sûresi, 11/56; Yûsuf sûresi, 12/67; İbrahim sûresi, 14/12; Zümer sûresi, 39/38; Mücadele sûresi, 58/10; Mümtahine sûresi, 60/4; Talâk sûresi, 65/3; Mülk sûresi, 67/29.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/112, 131; Nisâ sûresi, 4/125; Neml sûresi, 27/44; Lokman sûresi, 31/22; Sâffât sûresi, 37/103-111; Zümer sûresi, 39/54.

Bi'l-istihkak: Hakıyla, hak ederek, kazanarak

Mahbub: Sevgili

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c)

Tevekkül: Sebeplere riayet ettikten sonra neticeyi Allah'a bırakmak

Esmâ: İsimler. **Sıfât:** Sıfatlar

Âsâr-ı san'at: Sanat eserleri

Esbab: Sebepler

Mahbub: Sevgili

Firak: Ayrılık

Zevâl: Sona erme, yok olma

Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar

Saadet-i hayatiye: Hayat saadeti, mutluluğu

Tekemmülât-ı insaniye: İnsanların becerileriyle geliştirdikleri, medeniyet

Mehâsin-i medeniyet: Medeniyet nimetleri, güzellikleri

Lezzet-i hürriyet: Özgürlük lezzeti

Sefahet: Zevk, eğlence ve yasak olan şeylere düşkünlük

Muvakkat: Geçici, belli bir süre için olan

Cadde-i nuraniye: Nurlu cadde

Hakâik-i imaniye: İman hakikatleri

Zulûmât: Karanlıklar

Helâket: Yıkılma, mahvolma

Zaaf: Zayıflık, kuvvetsizlik

Fakr: Fakirlik, yoksulluk

Kadîr u Rahîm: Çok merhametli ve her şeye gücü yeten Allah (c.c)

Nâtık: Konuşan, düşünen

Makbul: İtibar gören, beğenilen

bir misafirhâne-i Rahman olduğunu göstermekle ve dünyadaki mevcudat ise, Esmâ-yi ilâhiye'nin âyineleri olduklarını ve masnûatı ise, her vakit tazelelen mektubât-ı Samedâniye olduklarını bildirmekle, insanın fena-yi Dünya'dan ve zevâl-i eşyadan ve hubb-i fâniyattan gelen yaralarını güzelce tedavi eder ve evhamın zulûmâtından kurtarır.

Hem mevt ve eceli, âlem-i berzaha giden ve âlem-i bekâda olan ahabb-lara visal ve mülâkat mukaddemesi olarak gösterir. Ehl-i dalâletin nazarında bütün ahabbından bir firâk-ı ebedî telâkki ettiği ölüm yaralarını böylece tedavi eder. Ve o firâk, ayn-ı lika olduğunu isbat eder. Hem kabrin âlem-i rahmete ve dâr-ı saadete ve bağıştan-ı cinâna ve nuristan-ı Rahman'a açılan bir kapı olduğunu isbat etmekle, beşerin en müdhîş korkusunu izale edip, en elîm ve kasavetli ve sıkıntılı olan berzah seyahatini, en leziz ve ünsiyetli ve ferahlı bir seyahat olduğunu gösterir. Kabir ile ejderha ağzını kapatır, güzel bir bahçeye kapı açar. Yâni kabir ejderha ağzı olmadığını, belki bağıştan-ı rahmete açılan bir kapı olduğunu gösterir.

Hem mü'mine der: "İhtiyarın cüz'î ise; kendi Mâlik'inin irâde-i külliyesine işini bırak.¹ İktidarın küçük ise, Kadîr-i Mutlak'ın kudretine itimad et.² Hayatın az ise, hayat-ı bâkiyeyi düşün.³ Ömrün kısa ise; ebedî bir ömrün var, merak etme.⁴ Fikrin sönük ise; Kur'ân'ın güneşi altına gir, îmânın nu-

¹ Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/25-27; Mü'min sûresi, 40/44.

² Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/159, 173; Nisâ sûresi, 4/81; Mâide sûresi, 5/23; Enfâl sûresi, 8/61; Yûnus sûresi, 10/84; Hûd sûresi, 11/123; İbrahim sûresi 14/12; Furkan sûresi, 25/58; Neml sûresi, 27/79; Ahzâb sûresi, 33/3, 48; Zümer sûresi, 39/38; Müzzemmil sûresi, 73/9.

³ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/38; Yûnus sûresi, 10/24; Ra'd sûresi, 13/26; Kehf sûresi, 18/45; Ankebût sûresi, 29/64; Lokman sûresi, 31/33; Fâtır sûresi, 35/5; Mü'min sûresi, 40/51; Muhammed sûresi, 47/36; Hadid sûresi, 57/20.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/201; Âl-i İmran sûresi, 3/148; Nisâ sûresi, 4/77; En'âm sûresi, 6/32; A'râf sûresi, 7/169; Yûnus sûresi, 10/64; Yûsuf sûresi, 12/109; Nahl sûresi, 16/30, 41, 122; Ankebût sûresi, 29/64; Kasas sûresi, 38/83; Mü'min sûresi, 40/39; Duhâ sûresi, 93/4.

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)

Mektubât-ı Samedâniye: Al-

lah'tan (c.c) gelen mektuplar
Fena-yi Dünya: Dünya'nın faniliği, gelip geçici olması

Zevâl-i eşya: Eşyanın yok olması

Hubb-i fâniyat: Fani, geçici şeyle-ri sevmek

Evham: Kuruntular, şüpheler

Zulûmât: Karanlıklar. **Mevt:** Ölüm

Âlem-i berzah: Ruhların ölümünden sonra gittikleri kabir hayatı

Ahabb: Sevilenen, yakınlar

Âlem-i bekâ: Ebedî âlem, sonsuz hayat

Visal: Ulaşma. Sevgiliye kavuşma

Mülâkat: Kavuşma, buluşma.

Mukaddeme: Önce gelen, önceki

Ayn-ı lika: Kavuşmanın tâ kendisi

Âlem-i rahmet: Rahmet dünyası

Dâr-ı saadet: Mutluluk diyarı,

Cennet

Bağıştan-ı cinân: Cennet bağları

Nuristan-ı Rahmân: Çok merha-

met sahibi Allah'ın nurlu âlemi

Elîm: Keder ve üzüntü verici

Kasavet: Kalp katılığı, tasa, üzüntü

Bağıştan-ı rahmet: Allah'ın rahmet eseri nimetleriyle dolu bahçe, Cennet bahçesi

Cüz'î: Küçük, kıymetsiz, mühim olmayan. **Mâlik:** Sahip

İrade-i külliye: Cenâb-ı Hakk'ın kapsamlı ve mutlak iradesi

İktidar: Güç yetme, yapabilme, kudret

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c). **Kudret:** Güç

İtimad: Güvenmek

Hayat-ı bâkiye: Baki hayat, âhîret hayatı

Ebedî: Sonsuz, nihayetsiz

ruyla bak ki: Yıldız böceği olan fikrin yerine her bir âyet-i Kur'ân, birer yıldız misillü sana ışık verir.¹ Hem hadsiz emellerin, elemelerin varsa, nihayetsiz bir sevab ve hadsiz bir rahmet seni bekliyor.² Hem hadsiz arzuların, makâsıdın varsa, onları düşünüp muztarib olma. Onlar bu dünyaya sığmaz. Onların yerleri başka diyardır ve onları veren de başkadır.³

Hem der: “Ey insan! Sen kendine mâlik değilsin.⁴ Sen, kudreti nihayetsiz bir Kadîr, rahmeti hadsiz bir Rahîm-i Zât-ı Zülcelâl'in memlûküsün.⁵ Öyle ise sen, kendi hayatını kendine yükleyip zahmet çekme; Çünkü; hayatı veren O'dur, idare eden de O'dur.⁶ Hem Dünya sahipsiz değil ki, sen kendi kafana dünya yükünü yüklettirerek ehvâlini düşünüp merak etme; Çünkü; onun sahibi Hakîm'dir, Âlîm'dir.⁷ Sen de misafirsin; fuzulî olarak karışma, karıştırma. Hem insanlar, hayvanlar gibi mevcudat, başı boş değiller; belki vazifedar memurdurlar.⁸ Bir Hakîm u Rahîm'in nazarındadırlar. Onların âlâm ve meşakkatlerini düşünüp, ruhuna elem çektiler.⁹ Ve onların Hâlık u

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/2, 185; Âl-i İmran sûresi, 3/138; Mâide sûresi, 5/46; Tevbe sûresi, 9/99; Yûnus sûresi, 10/57; Yûsuf sûresi, 12/111.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/157, 218; Âl-i İmran sûresi, 3/107; Nisâ sûresi, 4/96, 175; A'râf sûresi, 7/156; Nahl sûresi, 16/64, 89, 102; İsrâ sûresi, 17/82; Neml sûresi, 27/2, 77; Lokman sûresi, 31/3; Fussilet sûresi, 41/44; Câsiye sûresi, 45/20, 30.

³ Bkz.: Mâide sûresi, 5/65; Tevbe sûresi, 9/21; Yûnus sûresi, 10/9; Mü'minûn sûresi, 23/19; Furkan sûresi, 25/24; Şuarâ sûresi, 26/85; Zümer sûresi, 29/10; Lokman sûresi, 31/8; Yâsin sûresi, 36/55; Sâffât sûresi, 37/42-43, 46; Sâd sûresi, 38/52; Zuhurf sûresi, 43/71, 73; Duhân sûresi, 44/55; Ahkaf sûresi, 46/14, 16; Muhammed sûresi, 47/15; Tûr sûresi, 52/17, 22; Rahman sûresi, 55/11, 52, 68; Vâkua sûresi, 56/12, 20, 32, 89; Kalem sûresi, 68/34; Meâric sûresi, 70/38; Dehr sûresi, 76/11-22; Mürselât sûresi, 77/42; İnfitâr sûresi, 82/13; Mutaaffin sûresi, 83/22, 24.

⁴ Bkz.: A'râf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/49; Lokman sûresi, 31/24; Cin sûresi, 82/21.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/186; Âl-i İmran sûresi, 3/20, 30; Mâide sûresi, 5/118; İbrahim sûresi, 14/31; Hicr sûresi, 15/40, 49; İsrâ sûresi, 17/53, 65; Kehf sûresi, 18/102; Enbiyâ sûresi, 21/105; Mü'minûn sûresi, 23/109; Furkan sûresi, 25/63; Ankebût sûresi, 29/56; Sebe sûresi, 34/13; Sâffât sûresi, 37/40, 127, 160; Zümer sûresi, 39/10, 53; 16; Mü'min sûresi, 40/31; Duhân sûresi, 44/18.

⁶ Bkz.: Bakara sûresi, 2/38; Âl-i İmran sûresi, 3/156; En'âm sûresi, 6/122; A'râf sûresi, 7/158; Tevbe sûresi, 9/116; Yûnus sûresi, 10/56; Hicr sûresi, 15/23; Hac sûresi, 22/6; 66; Furkan sûresi, 25/49; Yâsin sûresi, 36/12, 33; Fussilet sûresi, 41/39; Kaf sûresi, 50/43; Necm sûresi, 53/44.

⁷ Bkz.: Bakara sûresi, 2/107; Âl-i İmran sûresi, 3/26, 189; Mâide sûresi, 5/17, 18, 40, 120; En'âm sûresi, 6/73; A'râf sûresi, 7/158; Tevbe sûresi, 9/116; Nûr sûresi, 24/42; Furkan sûresi, 25/2; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/6; Şûrâ sûresi, 42/49; Zuhurf sûresi, 43/85; Hadid sûresi, 57/3; Teğâbûn sûresi, 64/1; Mülk sûresi, 67/1; Bürûc sûresi, 85/9.

⁸ Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/115-116; Kıyâmet sûresi, 75/36.

⁹ Bkz.: Fâtıha sûresi, 1/3; Bakara sûresi, 2/37, 143, 160, 163, 173; En'âm sûresi, 6/18, 73, 83, 128; Tevbe sûresi, 9/118; Hicr sûresi, 15/25, 49; İsrâ sûresi, 17/66; Şuarâ sûresi, 26/9; Ahzâb sûresi, 33/43; Sebe sûresi, 34/1-2; Zuhurf sûresi, 43/84; Zâriyât sûresi, 51/30; Tûr sûresi, 52/28; Mümtahine sûresi, 60/5, 10; Teğâbûn sûresi, 64/18.

Âyet-i Kur'ân: Kur'ân âyeti
Misillü: Gibi. **Mâlik:** Sahip
Muztarib: Acı çeken, ızdırap duyan, sıkıntılı. **Kudret:** Güç
Kadîr: Her şeye gücü yeten, sınırsız kudret sahibi Allah (c.c)

Rahîm-i Zât-ı Zülcelâl: Celâl ve ululuk sahibi, çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Memlûk: Kul, köle
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)

Ehval: Korkular, sıkıntılar
Âlim: İlim sahibi, ilmiyle her şeyi bilen Allah (c.c)
Fuzulî: Gereksiz
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Vazifedar: Vazifeli

Rahîm'in rahmetinden daha ileri şefkatini sürme.¹ Hem sana düşmanlık vaziyetini alan mikroptan tâ tâun ve tûfan ve kaht ve zelzeleyle kadar bütün eşyanın dizginleri, o Rahîm u Hakîm'in elindedirler.² O Hakîm'dir, abes iş yapmaz. Rahîm'dir, rahîmiyeti çoktur. Yaptığı her işinde bir nevi lütuf var.³

Hem der: “Şu âlem çendan fânîdir, fakat ebedî bir âlemin levâzımâtını yetiştiriyor. Çendan zâildir, geçicidir; fakat bâkî meyveler veriyor, bâkî bir Zât'ın bâkî esmâsının cilvelerini gösteriyor. Ve çendan lezzetleri az, elemeleri çoktur; fakat Rahman u Rahîm'in iltifâtâtı, zevâlsiz hakikî lezzetlerdir. Elemeler ise sevab cihetiyle mânevî lezzet yetiştiriyor.⁴ Madem meşrû daire; ruh ve kalb ve nefsin bütün lezzetlerine, safalarına, keyiflerine kâfidir. Gayr-i meşrû daireye girme. Çünkü o dairedeki bir lezzetin bâzan bin elemi var. Hem hakikî ve daimî lezzet olan iltifâtât-ı Rahmaniye'yi kaybetmeğe sebebidir.”⁵

Hem dalâletin yolunda sâbikan beyân edildiği gibi esfel-i sâfilîne insanı öyle bir sukut ettiriyor ki;⁶ hiçbir medeniyet, hiçbir felsefe ona çare bulamadıkları ve o derin zulûmât kuyusundan hiçbir terakkîyât-ı beşeriye, hiçbir kemâlât-ı fenniye insanı çıkaramadığı hâlde, Kur'an-ı Hakîm, îmân ve amel-i

¹ Bkz.: A'râf sûresi, 7/151; Yûsuf sûresi, 12/64, 92; Enbiyâ sûresi, 21/83; Mü'minûn sûresi, 23/109, 118.

² Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/26, 83; Mü'minûn sûresi, 23/88; Yâsîn sûresi, 36/83; Hadid sûresi, 57/29; Mülk sûresi, 67/1.

³ Bkz.: Şûrâ sûresi, 42/19.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25, 82; Âl-i İmran sûresi, 3/15, 198; Nisâ sûresi, 4/13, 57, 122; Mâide sûresi, 5/85, 119; A'râf sûresi, 7/42; Tevbe sûresi, 9/22, 72, 89, 100; Hûd sûresi, 11/23; İbrahim sûresi, 14/22; Mü'minûn sûresi, 23/11; Furkan sûresi, 25/76; Ankebût sûresi, 29/58; Ahkaf sûresi, 46/14; Fetih sûresi, 48/5; Kaf sûresi, 50/34; Vâkıa sûresi, 56/17; Teğâbûn sûresi, 64/9; Talâk sûresi, 65/11; Dehr sûresi, 76/19; Beyyine sûresi, 98/87-98.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/39, 81, 93, 117, 257, 275; Âl-i İmran sûresi, 3/116; Nisâ sûresi, 4/14, 169; Mâide sûresi, 5/80; En'âm sûresi, 6/128; A'râf sûresi, 7/36; Tevbe, 9/63; Furkan sûresi, 25/69; Yûnus sûresi, 10/27, 52; Ra'd sûresi, 13/5; Mü'minûn sûresi, 23/103; Secde sûresi, 32/14; Fussilet sûresi, 41/28; Zuhruf sûresi, 43/74; Muhammed sûresi, 47/15; Mûcadele sûresi, 58/17.

⁶ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/145; Tin sûresi, 95/5.

Âlâm: Elemler

Meşakkat: Sıkıntı, zahmet, zorluk

Hâlık u Rahîm: Sonsuz merhamet ve şefkat sahibi her şeyi yoktan yaratan Allah (c.c.)

Tâun: Veba, salgın hastalık

Kaht: Kıtık, kuraklık

Zelzele: Sarsıntı, deprem

Abes: Boş, gayesiz

Rahîmiyet: Allah'ın merhamet ve ihsan etme vasfı

Çendan: Gerçi

Levâzımât: Gerekli, lâzım olan şeyler. **Fânî:** Ölümlü, sonlu

Zâil: Geçici. **Bâkî:** Ebedî, sonsuz

Esmâ: İsimler

Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi

Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı

İltifâtât: Lütuflar, iyilikler

Zevâl: Sona erme, yok olma

Meşrû: Şer'an câiz olan, kanuna uygun, yasal

Safa: Gönül rahatlığı ve sevinçli olma hâli

İltifâtât-ı Rahmâniye: Sonsuz merhamet sahibi Allah'ın iltifatları

Gayr-i meşrû: Meşru olmayan, dinin müsaade etmediği şey

Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, clinden ayrılma

Sâbikan: Daha önce geçtiği üzere

Esfel-i safillin: Aşağıların aşağısı, cehennemin en alt noktası

Zulûmât: Karanlıklar

Terakkîyât-ı beşeriye: İnsanlığa ait ilerlemeler. **Sukut:** Düşme

Kemâlât-ı fenniye: İlimlerin gelişmesi, ilim ve teknolojiye ilerleme

Kur'an-ı Hakîm: Her şeyi yerli yerince açıklayan Kur'an

sâlih ile o esfel-i sâfilîne sukuttan insanı a'lâ-yi illiyyîne çıkarır ve delâil-i kat'iyye ile çıkarmasını isbat ediyor ve o derin kuyuyu terakkiyât-ı mâneviyenin basamaklarıyla ve tekemmülât-ı ruhiyenin cihazatıyla dolduruyor.¹

Hem beşerin uzun ve fırtınalı ve dağdağalı olan ebed tarafındaki yolculuğunu gayet derecede teshil eder ve kolaylaştırır. Bin, belki elli bin senelik mesafeyi bir günde kestirecek vesaiti gösterir.²

Hem Sultan-ı Ezel ve Ebed olan Zât-ı Zülcelâl'i tanıttirmekle, insanı O'na bir memur abd ve bir vazifedar misafir vaziyetini verir. Hem Dünya misafirhânesinde, hem berzahî ve uhrevî menzillerde kemâl-i rahatla seyahatini temin eder.

Nasıl ki bir padişahın müstakîm bir memuru, onun daire-i memleketinde, hem her vilayetin hudûdlarından sühuletle ve tayyare, gemi, şimendifer gibi sür'atlı vasıta-yi seyahatle gezer, geçer. Öyle de: Sultan-ı Ezelî'ye îmân ile intisab eden ve amel-i sâlih ile itâat eden bir insan, şu misafirhâne-i Dünya menzillerinden ve âlem-i berzah ve âlem-i mahşer dairelerinden ve hâkezâ.. kabirden sonraki bütün âlemlerin geniş hudûdlarından berk ve burak sür'atında geçer. Tâ saadet-i ebediyyeyi bulur. Ve şu hakikati kat'î isbat eder ve asfiyâ ve evliyâyâ gösterir.

Hem de Kur'ân'ın hakikati der ki: "Ey mü'min! Sendeki nihayetsiz muhabbet kabiliyetini, çirkin ve noksan ve şerûr ve sana muzır olan nefsi em-

¹ Bkz.: Sâd sûresi, 38/24; İnşıkak sûresi, 84/25; Tin sûresi, 95/6; Asr sûresi, 103/3.

² Bkz.: Meâric sûresi, 70/1-44.

Amel-i sâlih: Allah rızasına uygun amel, iyi iş

Esfel-i safilîn: Aşağıların aşağısı, Cehennem'in en alt noktası

Sukut: Düşme

A'lâ-yi illiyyîn: En yüksek mertebeye, Cennet'in en yüksek derecesi

Delâil-i kat'iyye: Kat'î deliller

Terakkiyat-ı mâneviye: Mânevi yükseliş, ilerleme

Tekemmülât-ı ruhiye: Ruhi olgunlaşma, kemâle erme

Cihazat: Donanımlar

Dağdağalı: Gürültülü, patırtılı

Teshil: Kolaylaştırma

Vesait: Vasıtalar, araçlar

Sultan-ı Ezel ve Ebed: Kâinatın ezeli ve ebedi mutlak hâkimi Allah (c.c)

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c)

Abd: Kul. **Vazifedar:** Vazifeli

Berzahî: Kabir âlemine ait

Uhrevî: Âhirete ait

Müstakîm: Doğru yolda olan, doğru, hilesiz, temiz

Daire-i memleket: Ülke sınırları içinde

Sühulet: Kolaylık

Tayyare: Uçak

Şimendifer: Tren

Vasita-yi seyahat: Seyahat vasıtası

Sultan-ı Ezelî: Kâinatın ezeli ve mutlak hâkimi Allah (c.c)

İntisab: Bağlanma, mensub olma

Amel-i sâlih: Allah rızasına uygun amel, iyi iş

Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri kabir hayatı

Âlem-i mahşer: Kabir hayatının bitiminden sonra insanların yeniden toplanıp diriltilecekleri âlem

Berk: Şimşek

Burak: Hz. Muhammed aleyhisselâm'ın miraca çıkarken bindiği binek

Saadet-i ebediye: Ebedi mutluluk, ahiret saadeti

Asfiya: İlim ve takvasıyla Peygamber aleyhisselâm'ın gerçek varisleri

Evliyâ: Veliler, Allah dostları

Şerûr: Çok şerhli, zararlı, kötü

Muzır: Zararlı, zarar veren

Nefs-i emmare: Kötülüğü isteyen nefis

mârene verme.¹ Onu mahbub ve onun hevâsını kendine mâbud ittihaz etme.² Belki sendeki o nihayetsiz muhabbet kabiliyetini, nihayetsiz bir muhabbete lâıyk, hem nihayetsiz sana ihsan edebilen, hem istikbalde seni nihayetsiz mes'ud eden, hem bütün alâkadar olduğun ve onların saadetleriyle mes'ud olduğun bütün zâtları, ihsanatıyla mes'ud eden, hem nihayetsiz kemâlâtı bulunan ve nihayetsiz derecede kudsî, ulvî, münezzeh, kusursuz, noksansız, zevâlsiz cemâl sahibi olan ve bütün esmâsı, nihayet derecede güzel olan ve her isminde pek çok envâr-ı hüsnün ve cemâl bulunan ve Cennet bütün güzelliğiyle ve nimetleriyle, O'nun cemâl-i rahmetini ve rahmet-i cemâlini gösteren ve sevimli ve sevilen bütün kâinattaki bütün hüsnün ve cemâl ve mehâsin ve kemâlât, O'nun cemâline ve kemâline işaret eden ve delâlet eden ve emare olan bir Zât'ı, mahbub ve mâbud ittihaz et..."

Hem der: "Ey insan! O'nun esmâ ve sıfâtına ait istîdad-ı muhabbetini, sâir bekâsız mevcudata verme; fâidesiz mahlûkata dağıtma.³ Çünkü âsâr ve mahlûkat fânîdirler.⁴ Fakat o âsârda ve o masnûatta nakışları, cilveleri görünen Esmâ-yi Hüsnâ bâkîdirler, daimîdirler. Ve esmâ ve sıfâtın her birisinde binler merâtib-i ihsan ve cemâl ve binler tabakat-ı kemâl ve muhabbet var. Sen yalnız Rahman ismine bak ki: Cennet bir cilvesi ve saadet-i ebediye bir lem'ası ve Dünya'daki bütün rızık ve nimet, bir katresidir."

¹ Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/53.

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/135; Sâd sûresi, 38/29; Nâziât sûresi, 79/40; Kehf sûresi, 18/28; Tâhâ sûresi, 20/16; Furkan sûresi, 25/43; Kasas sûresi, 28/50; Câsiye sûresi, 45/18, 23.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/165; Tevbe sûresi, 9/23-24; Kıyâmet sûresi, 75/20-35; Dehr sûresi, 76/27; Fecr sûresi, 89/20-26.

⁴ Bkz.: Kasas sûresi, 28/88.

Mahbub: Sevgili

Hevâ: İstek, düşkünlük, nefsin

zararlı ve günah olan arzuları

Mâbud: Kendisine ibadet edilen

İttihaz etmek: Kabul etmek, addetmek, edinmek

İhsanat: İhsanlar, lütuflar

Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler

Kudsî: Mukaddes, kutsal

Ülvî: Yüce

Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan

Zevâl: Sona erme, yok olma

Cemâl: Güzellik. **Esmâ:** İsimler

Envâr-ı hüsnün: Güzellik nurları

Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği

Rahmet-i cemâl: İlâhî güzelliğin rahmet ciheti

Mehâsin: Güzellikler

Delâlet etmek: İşaret etmek, delil olmak

Emare: İşaret, belirti

Sıfât: Sıfatlar

İstîdad-ı muhabbet: Sevgi kabiliyeti

Bekâ: Devam etme, sonsuza kadar var olma

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Mahlûkat: Allah'ın yarattığı her şey

Âsâr: Eserler, izler, âlâmetler

Fânî: Ölümlü, sonlu

Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)

Nakış: İpek veya sırma ile işleme, süsleme, süsleme sanatı

Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi

Esmâ-yi Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri

Esmâ: İsimler

Sıfât: Sıfatlar

Merâtib-i ihsan ve cemâl: Lütuf ve güzelliğin dereceleri

Tabakat-ı kemâl: Mükemmelliğin dereceleri

Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti

Lem'a: Parıltı

Katre: Damla

İşte şu müvâzene, ehl-i dalâletle ehl-i îmânın hayat ve vazife cihetindeki mahiyetlerine işaret eden

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ * ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ¹

hem netice ve âkibetlerine işaret eden² olan âyete dikkat et. Ne kadar ulvî, mu'cizâne, beyân ettiğimiz müvâzeneyi ifade ederler.

•*Birinci âyet*; On Birinci Söz'de tafsilen o âyetin i'câzkârâne ve îcâz-kârâne ifade ettiği hakikatı, o Söz'de beyân edildiğinden, onu oraya havale ederiz.

•*İkinci âyet* ise; yalnız bir küçük işaretle göstereceğiz ki, ne kadar ulvî bir hakikati ifade ediyor. Şöyle ki:

Şu âyet, mefhum-i muvafık ile şöyle ferman ediyor: “Ehl-i dalâletin ölmesiyle, semâvât ve zemin, onların üstünde ağlamıyorlar.”³ Ve mefhum-i muhalif ile delâlet ediyor ki: “Ehl-i îmânın Dünya'dan gitmesiyle, semâvât ve zemin, onların üstünde ağlıyor.” Yâni: Ehl-i dalâlet, madem semâvât ve Arz'ın vazifelerini inkâr ediyor. Mânâlarını bilmiyor. Onların kıymetlerini iskât ediyor. Sâni'lerini tanımıyor. Onlara karşı bir hakaret, bir adâvet ettiğinden elbette semâvât ve zemin, onlara ağlamak değil, belki onlara nefrin eder, onların gebermesiyle memnun olurlar. Ve mefhum-i muhalif ile der: “Semâvât ve Arz, ehl-i îmânın ölmesiyle ağlarlar.” Zira ehl-i îmân ise –çünkü–

¹ “Biz insanı en mükemmel surette yarattık. * Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük. * Ancak îman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır.” (Tîn sûresi, 95/4-6)

² “Merhamete lââyık olma haklarını kaybettiklerinden perişan hâllerine gök de ağlamadı, yer de ağlamadı.” (Duhân sûresi, 44/29)

³ Bkz.: Duhân sûresi, 44/29.

Müvâzene: Denge, ölçü

Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar

Ehl-i îman: Mü'minler

Cihet: Taraf, yön

Mahiyet: Bir şeyin asıl durumu, esası

Âkibet: Son, nihayet, netice

Ülvî: Yüce

Mu'cizâne: Mu'cizeli bir şekilde

Müvâzene: Denge, ölçü

Tafsilen: Ayrıntılı olarak

İ'câzkârâne: Mucizevî

İcâzkârâne: Veciz bir şekilde, az

sözle çok manalar anlatarak

Mefhum-i muvafık: Doğrudan anlaşılan mana

Ferman: Buyruk

Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar

Semâvât: Gökler

Zemin: Yeryüzü

Mefhum-i muhalif: Kastedilen mananın tam tersi anlam

Ehl-i îman: Mü'minler

Arz: Yeryüzü

İnkâr etmek: Reddetme, tanıma, kabul etmeme

İskât: Düşürmek, hükümsüz bırakmak. **Sâni':** Yaradan

Hakaret: Hor ve hakir görme, küçümseme. **Adâvet:** Düşmanlık

Nefrin: Lânet, beddua

semâvât ve Arz'ın vazifelerini bilir. Hakikî hakikatlerini tasdik ediyor. Ve onların ifade ettikleri mânâları î mân ile anlıyor. “Ne kadar güzel yapılmışlar, ne kadar güzel hizmet ediyorlar.” diyor. Ve onlara lâıyk kıymeti veriyor ve ihtiram ediyor. Cenâb-ı Hak hesabına onlara ve onlar âyine oldukları esmâya muhabbet ediyor. İşte bu sır içindir ki, semâvât ve zemin, ağlar gibi ehl-i î mânın zevâline mahzun oluyorlar.¹

Mühim Bir Şuâl

Diyorsunuz ki: “Muhabbet, ihtiyarî değil. Hem ihtiyac-ı fıtrîye binaen, leziz taamları ve meyveleri severim. Peder ve vâlîde ve evlâdlarımı severim. Refika-yi hayatımı severim. Dost ve ahabblarımı severim. Enbiyâ ve evliyâyı severim. Hayatımı, gençliğimi severim. Baharı ve güzel şeyleri ve dünyayı severim. Nasıl bunları sevmeyeceğim? Nasıl bütün bu muhabbetleri, Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfât ve es-mâsına verebilirim? Bu ne demektir?”

İclevap: “Dört Nükte”yi dinle.

Birinci Nükte

Muhabbet, çendan ihtiyarî değil. Fakat ihtiyar ile, muhabbetin yüzü, bir mahbubdan diğer bir mahbuba dönebilir. Meselâ: Bir mahbubun çirkinliğini göstermekle veyahut asıl lâıyk-ı muhabbet olan diğer bir mahbuba perde veya âyine olduğunu göstermekle, muhabbetin yüzü, mecâzî mahbubdan hakikî mahbuba çevrilebilir.

İkinci Nükte

Ta'dad ettiğin sevdiklerini, sevme demiyoruz. Belki onları Cenâb-ı Hakk'ın

¹ İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallahü aleyhi ve sellem), “Arş'in Sa'd İbn Muaz'ın (radiyallahu anh) vefatıyla sarsıldığını” ifade buyurmuştur. Bkz.: (Buhârî, *menâkıbu'l-ensar* 12; Müslim, *fedâilü's-sahabe* 123-125; Tirmizî, *menâkıb* 50; İbn Mâce, *mukaddime* 11; Müsned 3/234, 4/352; İbn Hibban, *es-Sahih* 15/503; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/227.

İhtiram: Hürmet, saygı

Esmâ: İsimler

Zevâl: Sona erme, yok olma

İhtiyarî: Kişinin tercih ve iradesi ile yapması

İhtiyac-ı fıtrîye: Tabii ihtiyaç

Taam: Yiyecek

Peder: Baba

Vâlîde: Anne

Evlâd: Çocuklar

Refika-yi hayat: Hayat arkadaşı, eş, hanım

Ahab: Sevilenler, yakınlar

Enbiyâ: Nebiler, peygamberler

Evliyâ: Veliler, Allah dostları

Zât: Kendi, öz, asıl

Sıfât: Sıfatlar

Esmâ: İsimler

Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsî bir dikkatle çıkarılan gizli mana

Çendan: Gerçi

İhtiyarî: Kişinin tercih ve iradesi ile yapması. **Mahbub:** Sevgili

Lâıyk-ı muhabbet: Sevgiye değer

Âyine: Ayna

Mecâzî: Hakikî olmayan

Ta'dad: Sayıp dökme

hesabına ve O'nun muhabbeti nâmına sev, deriz. Meselâ: Leziz taamları, güzel meyveleri, Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı ve o Rahman u Rahîm'in in'amı cihetinde sevmek, "Rahman" ve "Mün'im" isimlerini sevmektir, hem mânevî bir şükürdür. Şu muhabbet, yalnız nefis hesabına olmadığını ve Rahman nâmına olduğunu gösteren; meşrû dairesinde kanaatkârâne kazanmak ve mütefekkirâne, müteşekkîrâne yemektir.

Hem peder ve vâlideyi şefkat ile teşhiz eden ve seni onların merhametli elleriyle terbiye ettiren hikmet ve rahmet hesabına onlara hürmet ve muhabbet, Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetine aittir.¹ O muhabbet ve hürmet, şefkat; Allah için olduğuna alâmeti şudur ki: Onlar ihtiyar oldukları ve sana hiçbir fâideleri kalmadığı ve seni zahmet ve meşakkate attıkları zaman, daha ziyade muhabbet ve merhamet ve şefkat etmektir.

² İْمَا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٌ² âyeti beş mertebe hürmet ve şefkate evlâdî dâvet etmesi; Kur'an'ın nazarında vâlideynin hukukları ne kadar ehemmiyetli ve ukukları ne derece çirkin olduğunu gösterir. Madem peder; kimseyi değil, yalnız veledinin kendinden daha ziyade iyi olmasını ister. Ona mukabil veled dahi, pederine karşı hak dâva edemez. Demek vâlideyn ve veled ortasında fitraten sebep-i münakaşa yok. Zira münakaşa, ya gıpta ve hasedden gelir. Pederde oğluna karşı o yok. Veya münakaşa, haksızlıktan gelir. Vele din hakkı yoktur ki, pederine karşı hak dâva etsin. Pederini haksız görse de, ona isyan edemez. Demek pederine isyan eden ve onu rencide eden, insan bozması bir canavardır.

Ve evlâdlarını, o Zât-ı Rahîm u Kerîm'in hediyeleri olduğu için kemâl-i şefkat ve merhamet ile onları sevmek ve muhafaza etmek, yine Hakk'a ait-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/83; Nisâ sûresi, 4/36; En'am sûresi, 6/151; İbrahim sûresi, 14/41; İsrâ sûresi, 17/23; Ankebût sûresi, 29/8; Lokman sûresi, 31/14; Ahkaf sûresi, 46/15, 17; Nûh sûresi, 71/28.

² "Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yük-sünme, "öf!" bile deme." (İsrâ sûresi, 17/23)

Leziz: Lezzetli. **Taam:** Yiyecek

İhsan: İyilik, lütuf

in'am: Nimet verme, iyilik etme

Rahmân: Zâtı itibarıyla pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c). **Cihet:** Taraf, yön

Mün'im: Nimet veren Allah (c.c)

Mânevî: Ruhânî, manaya ait olan, mâddî olmayan

Meşrû: Şer'an câiz olan, kanuna uygun, yasal

Kanaatkârâne: Kanaat sahibi bir kimseye yakışır tarzda

Mütefekkirâne: Tefekkür ederek, düşünenlere has bir şekilde

Müteşekkîrâne: Şükrederek, şükür edenlere lâayık bir şekilde

Peder: Baba. **Vâlide:** Anne

Teçhiz: Donatmak

Hürmet: Hürmet, saygı

Lillâh: Allah için

Alâmet: İşaret, belirti

Fâide: Fayda

Meşakkat: Sıkıntı, zahmet, zorluk

Evlâd: Çocuklar

Vâlideyn: Anne-baba

Ehemmiyet: Mühim olma, dikkate değer olma, önem

Ukuk: Ana babaya itaatsizlik ve hürmetsizlik etmek, Âsi olmak

Peder: Baba

Veled: Oğul, çocuk

Fitraten: Yaradılış bakımından

Sebeb-i münakaşa: Münakaşa sebebi

Gıpta: İmrenme, şiddetle başkasının güzel bir hâlinin kendisinde de olmasını arzu etme

Hased: Kıskançlık

tır.¹ Ve o muhabbet ise, Cenâb-ı Hakk'ın hesabına olduğunu gösteren âlâmet ise: Vefatlarında sabır ile şükürdür, me'yusâne feryad etmemektir.² "Hâlık'ımın benim nezaretine verdiği sevimli bir mahlûku idi, bir memlûkü idi, şimdi hikmeti iktiza etti, benden aldı, daha iyi bir yere götürdü. Benim o memlûkte bir zâhîrî hissem varsa, hakikî bin hisse onun Hâlık'ına aittir.³ اَلْحُكْمُ لِلّٰهِ deyip teslim olmaştır. Hem dost ve ahabab ise: Eğer onlar î mân ve amel-i sâlih sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın dostları iseler,⁴ اَلْحُبُّ فِي اللّٰهِ sırrınca o muhabbet dahi, Hakk'a aittir.

Hem refika-yi hayatını, rahmet-i ilâhiye'nin mûnis, latîf bir hediyesi olduğu cihetiyle sev ve muhabbet et.⁵ Fakat çabuk bozulan hüsn-i sûretine muhabbetini bağlama. Belki kadının en câzibedâr, en tatlı güzelliği, kadınlığa mahsus bir letafet ve nezaket içindeki hüsn-i sûretidir. Ve en kıymetdar ve en şirin cemâlî ise; ulvî, ciddî, samimî, nurânî şefkatidir. Şu cemâl-i şefkat ve hüsn-i sûret, âhir hayata kadar devam eder, ziyadeleşir. Ve o zaife, latîfe mahlûkun hukuk-i hürmeti, o muhabbetle muhafaza edilir. Yoksa hüsn-i sûretin zevâlîyle, en muhtaç olduğu bir zamanda biçâre, hakkını kaybeder.

¹ a) Çocukları, Allah'ın (c.c.) bir emaneti olarak muhafaza etmekle âlâkalı (bkz.: En'âm sûresi, 6/151);

b) Çocuklara şefkatle âlâkalı olarak; Fakirlik korkusu ile Cenâb-ı Hakk'ın emaneti olan çocukların öldürülmesi (bkz.: İsra sûresi, 17/31); Çocukların öldürülmemesi (Bkz.: Mümtahine sûresi, 60/12); Hz. Lokman'ın (aleyhisselâm) oğluna nasihatı (bkz.: Lokman sûresi, 31/13-23); Hz. Nûh'un (aleyhisselâm) oğluna şefkati (bkz.: Hûd sûresi, 11/42-45); Hz. Yakub'un (aleyhisselâm) oğullarına nasihatı (bkz.: Nahl sûresi, 16/72; Bakara sûresi, 2/132-133); Hz. Yakub'un (aleyhisselâm) oğullarına şefkati (bkz.: Yûsuf sûresi, 12/67, 87); İbrahim'in (aleyhisselâm) oğullarına şefkat ifade eden duası (bkz.: İbrahim sûresi, 14/35)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/156.

³ "Hüküm Allah'a aittir." el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/437 (Mânası doğru olmakla birlikte hadis olmadığı kaydedilmektedir.) Ayrıca bkz.: En'âm sûresi, 6/57.

⁴ "Allah adına sevmek." Resûlullah Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bu konuda şöyle buyurmuşlardır: "Kim ki Allah adına sever ve Allah adına buğzederse onun îmanî kemâle ermiştir." (Ebû Dâvûd, *sünnet* 15; Tirmizî, *kıyâmet* 60; Müsned 3/438, 440) Başka bir hadisinde ise "Birbirini Allah için sevenlerin Kıyâmet gününde hiçbir gölgenin bulunmadığı o anda Cenâb-ı Hakk'ın gölgesi altında gölgeleneceği" müjdesini vermiştir. Bkz.: Buhârî, *ezan* 36; Müslim, *zekât* 91; Tirmizî, *zühd* 53; İbn Mâce, *nikâh* 5; Müsned 2/439) Ayrıca bkz.: Buhârî, *îman* 9, 14; Müslim, *îman* 56, 66-67; Ebû Dâvûd, *sünnet* 2; Tirmizî, *îman* 10; Nesâî, *îman* 2-4, *kaza* 2; İbn Mâce, *fiten* 23; Müsned 2/298, 3/103, 140.

⁵ "Allah kendilerinizden, insan kardeşlerinizden size eşler yarattı..." (Nahl sûresi, 16/72)

Âlâmet: İşaret, belirti

Me'yusâne: Ümitsizlik

Feryad: Bağırıp çağırma, yüksek sesle yardım isteme

Hâlık: Yaratıcı

Nezaret: Bakma, gözetme

Mahlûk: Yaratılmış

Memlûk: Kul, köle

İktiza etmek: Gerekirmek

Zâhîrî: Görünen, görünürdeki

Hisse: Pay, nasip

Ahabab: Sevilenler, yakınlar

Amel-i sâlih: Allah rızasına uygun amel, iyi iş

Refika-yi hayat: Hayat arkadaşı, eş, hanım

Rahmet-i ilâhiye: İlâhî rahmet

Mûnis: Cana yakın, sevimli, dost, itaatkâr

Latîf: Nurânî. Göze görünmeyen

Hüsn-i sûret: Güzel görünüm, güzel yüz. **Letafet:** Güzellik, hoşluk

Câzibedâr: İlgi çekici, cezbedici

Nezaket: Nazıklık, incelik

Hüsn-i sûret: Güzel ahlâk

Kıymetdar: Kıymetli

Ulvi: Yüce. **Nurânî:** Nurlu

Cemâl-i şefkat: Şefkat güzelliği

Zaife: Güçsüz, iktidarsız

Latife: Yumuşak, nazik, hoş, güzel

Hukuk-i hürmet: Hürmet ve saygı

hakkı. **Biçâre:** Çaresiz

Zevâl: Sona erme, yok olma

Hem enbiyâ ve evliyâyı sevmek, Cenâb-ı Hakk'ın makbul ibâdî olmak cihetiyle, Cenâb-ı Hakk'ın nâmına ve hesabınadır ve o nokta-yi nazardan O'na aittir.¹

Hem hayatı, Cenâb-ı Hakk'ın insana ve sana verdiği en kıymetdar ve hayat-ı bâkiyeyi kazandıracak bir sermaye ve bir define ve bâkî kemâlâtın cihazatını câmi' bir hazine cihetiyle onu sevmek, muhafaza etmek, Cenâb-ı Hakk'ın hizmetinde istihdam etmek, yine o muhabbet bir cihette Mâbud'a aittir.

Hem gençliğin letafetini, güzelliğini; Cenâb-ı Hakk'ın latîf, şirin, güzel bir nimeti nokta-yi nazarından istihsan etmek, sevmek, hüsn-i istimal etmek, şâkirâne bir nevi muhabbet-i meşrûadır.

Hem baharı; Cenâb-ı Hakk'ın nurânî esmâlarının en latîf, güzel nakışlarının sahifesi ve Sâni-i Hakîm'in antika san'atının en müzeyyen ve şâsaalı bir meşher-i san'atı olduğu cihetiyle mütefekkirâne sevmek, Cenâb-ı Hakk'ın esmâsını sevmektir.

Hem dünyayı; âhiretin mezraası² ve Esmâ-yi ilâhiye'nin âyinesi ve Cenâb-ı Hakk'ın mektubâtı ve muvakkat bir misafirhânesi cihetinde sevmek,³ –nefs-i emmâre karışmamak şartıyla– Cenâb-ı Hakk'a ait olur.

¹ Bkz.: Âl-i İmran, 3/31; Buhârî, *İman* 9; Müslim, *İman* 66-67; Tirmizî, *İman* 10.

² "Dünya, âhiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmî'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şurâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

³ "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirir." (Rûm sûresi, 30/50)

Enbiyâ: Nebiler, peygamberler
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Makbul: İtibar gören, beğenilen
İbâd: Kullar
Nokta-yi nazar: Bakış noktası
Kıymetdar: Kıymetli
Hayat-ı bâkiye: Baki hayat, âhiret hayatı
Bâkî: Ebedî, sonsuz
Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mü-kemmellikler
Cihazat: Donanımlar
Câmi': Kapsamlı, geniş, engin
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma
Mâbud: Kendisine ibadet edilen

Letafet: Güzellik, hoşluk
Latîf: Nurânî. Göze görünmeyen
Nokta-yi nazar: Bakış noktası
İstihsan: Beğenmek, takdir etmek
Hüsn-i istimal: Güzeli ve iyi kullanış
Şâkirâne: Şükrederek
Muhabbet-i meşrûa: Meşru olup haram veya yersiz olmayan sevgi
Nurânî: Nurlu
Esmâ: İsimler
Nakış: İpek veya sırma ile işleme, süsleme, süsleme sanatı
Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Allah (c.c.)
Müzeyyen: Ziyetli, süslü

Antika san'at: Çok eski dönemden kalan kıymetli ve orijinal eser
Şa'saali: Parlak, gösterişli
Meşher-i san'at: Sergi
Cihet: Taraf, yön
Mütefekkirâne: Tefekkür ederek, düşünenlere has bir şekilde
Esmâ: İsimler
Mezraa: Tarla
Esmâ-yi ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Mektubât: Mektuplar
Muvakkat: Geçici
Nefs-i emmare: Kötülüğü isteyen nefis

Elhâsıl: Dünyayı ve ondaki mahlûkatı mânâ-yi harfiyle sev.¹ Mânâ-yi ismiyle sevmek.² “Ne kadar güzel yapılmış.” de. “Ne kadar güzeldir.” deme. Ve kalbin bâtınına, başka muhabbetlerin girmesine meydan verme.³ Çünkü bâtın-ı kalb, âyine-i Samed’dir ve O’na mahsustur.

⁴ اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا حُبَّكَ وَحُبَّ مَا يَفْرُبُنَا اِلَيْكَ de.⁵

İşte bütün ta’dad ettiğimiz muhabbetler, eğer bu sûretle olsa, hem elem-siz bir lezzet verir, hem bir cihette zevâlsiz bir visaldir. Hem muhabbet-i ilâhiye’yi ziyadeleştirir. Hem meşrû bir muhabbettir. Hem ayn-ı lezzet bir şükürdür. Hem ayn-ı muhabbet bir fikirdir.

Meselâ: Nasıl ki bir padişah-ı âlî,^(Hâşiye) sana bir elmayı ihsan etse, o elmaya iki muhabbet ve onda iki lezzet var: Biri; elma, elma olduğu için sevilir ve elmaya mahsus ve elma kadar bir lezzet var. Şu muhabbet padişaha ait değil. Belki huzurunda o elmayı ağzına atıp yiyen adam, padişahı değil, elmayı sever ve nefesine muhabbet eder. Bâzan olur ki; padişah o nefis-perverâne olan muhabbeti beğenmez, ondan nefret eder. Hem elma lezzeti dahi cüz’îdir. Hem zevâl bulur; elmayı yedikten sonra o lezzet dahi gider, bir teessüf kalır. İkinci muhabbet ise: Elma içindeki elma ile gösterilen iltifâtât-ı

¹ Mânâ-yi harfiyle sevmeye şu âyet işaret etmektedir: “Hani bir gün ikindi vakti ona (Süleyman aleyhisselâm’a), durduğunda sakın, koştuğu zaman ise süratlı safsan koşu atları gösterilmişti. Onlarla ilgilenip “Ben Rabbim’i hatırlattıkları için güzel şeyleri severim.” dedi ve onlar gözden kayboluncaya dek onları seyredip durdu. Sonra: “Onları tekrar bana getirin!” deyip bacalarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.” (Sâd sûresi, 38/31-33)

² Mânâ-yi ismiyle sevmemeye şu âyet işaret etmektedir: “Allah’ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedi âhiret yurdunu mâmur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma, ihtiyacına yetecek kadar sakla. Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakın ülkede nizâmı bozma peşinde olma, çünkü Allah bozguncuları sevmez.” (Kasas sûresi, 28/77)

³ “İyi bilin ki gönüller ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.” (Ra’ d sûresi, 13/28)

⁴ Bkz.: Ra’ d sûresi, 13/27; Kehf sûresi, 18/28; Hac, 22/32; Şuarâ sûresi, 26/89; Sâffât sûresi, 37/84; Kaf sûresi, 50/33, 37.

⁵ “Allahım, bize Senin sevgini ve bizi Sana yaklaştıracak şeylerin sevgisini nasip et!” (Bkz.: Tirmizî, *tefsiru’l-Kur’ân* 4/38; Müsned 5/243; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* 20/109, 141; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/702; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/76; Abdullah İbnü’l-Mübârek, *ez-Zühâ* s. 144; er-Rüyânî, *el-Müsned* 1/430; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ* 1/227)

^(Hâşiye) Bir zaman iki aşiret reisi, bir padişahın huzuruna girmişler, yazılan aynı vaziyette bulunmuşlar.

Âyine-i Samed: Kendisi muhtaç olmayıp bütün ihtiyaç sahipleri-ne dileklerini veren Allah’ın eserlerini gösteren ayna

Ayn-ı lezzet: Lezzetin tâ kendisi

Ayn-ı muhabbet: Sevginin tâ kendisi. **Bâtın-ı kalb:** Kalbin içi

Bâtın: Açık olmayan, iç, dâhil, görünenmeyen

Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı

Cüz’î: Küçük, kıymetsiz, mühim olmayan.

İhsan: İyilik, lütuf

İltifâtât-ı şâhâne: Padişah iltifatı

Mânâ-yi harf: Her varlığın kendisinde bulunan özelliklerin diliyle bu niteliklerin aslını, kaynağını gösterir ifade, anlam

Mânâ-yi isim: Her varlığın kendine bakan ve kendisini ifade eden yönü, anlamı

Mahlûkat: Allah’ın yarattığı her şey

Meşrû: Şer’an câiz olan, kanuna uygun, yasal

Muhabbet-i ilâhiye: Allah sevgisi

Nefis-perverâne: Kendi nefisini aşır seven bir tarzda

Ta’dad: Sayıp dökme

Teessüf: Üzülmek, kederlenmek

Visal: Ulaşma. Sevgiliye kavuşma

Zevâl: Sona erme, yok olma

şâhânedir. Gûya o elma, iltifât-ı şâhânenin nümûnesi ve mücessemidir diye başına koyan adam, padişahı sevdiğini izhar eder. Hem iltifâtın gılaflı olan o meyvede öyle bir lezzet var ki, bin elma lezzetinin fevkindedir. İşte şu lezzet ayn-ı şükrandır. Şu muhabbet, padişaha karşı hürmetli bir muhabbettir.

Aynen onun gibi bütün nimetlere ve meyvelere, zâtları için muhabbet edilse, yalnız maddî lezzetleriyle gafilâne telezüz etse, o muhabbet nefsanîdir. O lezzetler de geçici ve elemlidir. Eğer Cenâb-ı Hakk'ın iltifâtât-ı rahmeti ve ihsanatının meyveleri cihetiyle sevsen ve o ihsan ve iltifâtâtın derece-i lûtuflarını takdir etmek sûretinde kemâl-i iştiha ile lezzet alsa; hem mânevî bir şükür, hem elemsiz bir lezzettir...

Üçüncü Nükte

Cenâb-ı Hakk'ın esmâsına karşı olan muhabbetin tabakatı var: Sâbikan beyân ettiğimiz gibi; bâzan âsâra muhabbet sûretiyle esmâyı sever. Bâzan esmâyı, kemâlât-ı ilâhiye'nin unvanları olduğu cihetle sever. Bâzan insan, câmiyet-i mahiyet cihetiyle hadsiz ihtiyacat noktasında esmâya muhtaç ve müştak olur ve o ihtiyaçla sever. Meselâ: Sen bütün şefkat ettiğin akraba ve fukara ve zâif ve muhtaç mahlûkata karşı, âcizâne istimdad ihtiyacını hissettiğin hâlde; biri çıksa, istediğin gibi onlara iyilik etse, o zâtın in'am edici unvanı ve kerîm ismi ne kadar senin hoşuna gider, ne kadar o zâtı, o unvan ile seversin. Öyle de: Yalnız Cenâb-ı Hakk'ın Rahman ve Rahim isimlerini düşün ki: Sen sevdiğin ve şefkat ettiğin bütün mü'min âbâ ve ecdadını ve akraba ve ahababını dünyada nimetlerin envâıyla ve Cennet'te envâ-yi lezâiz ile ve saadet-i ebediyede onları sana gösterip ve kendini onlara göstermesiyle mes'ud ettiğin cihette o "Rahman" ismi ve "Rahim" unvanı, ne kadar sevilmeğe lâyıktırlar ve ne derece o iki isme ruh-i beşer muhtaç olduğunu kıyas

Nümûne: Örnek, misal

Mücessem: Cisimleşmiş

İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek

Gılaflı: Kılıf, örtü

Fevk: Üst, daha fazla

Ayn-ı şükran: Şükrun tâ kendisi

Maddî: Madde ile alakalı, cismânî

Telezüz: Tat ve zevk almak

Nefsanî: Nefse hoş giden, nefisle alakalı

Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı

İltifâtât-ı rahmet: Rahmet-i ilâhiyenin lûtufları ve iyilikleri

İhsanat: İhsanlar, lûtuflar

Kemâl-i iştiha: Tam iştiha

Esmâ: İsimler

Mânevî: Ruhanî, manaya ait olan, maddî olmayan

Tabakat: Tabakalar, makamlar

Sâbikan: Daha önce

Âsâr: Eserler, izler, âlâmetler

Kemâlât-ı ilâhiye: İlâhî mükemmellikler. **Unvan:** San

Câmiyet-i mahiyet: Çok kapsamlı bir mahiyet

İhtiyacat: İhtiyaçlar

Müştak: İstekli, arzulu

Mahlûkat: Allah'ın yarattığı her şey. **Zâif:** Zayıf

Âcizâne: Aciz ve güçsüz bir şekilde

in'am: Nimet verme, iyilik etme

İstimdad: Yardım isteme, medet umma

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)

Rahmân: Zâtı itibarıyla pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c)

Rahim: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)

Âba ve Ecdad: Babalar ve Atalar

Ahabab: Sevilenler, yakınlar

Envâ: Çeşitler, türler

Envâ-yi lezâiz: Çeşitli lezzetler

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti

Ruh-i beşer: İnsan ruhu

edebilirsin. Ve ne derece: ¹ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى رَحْمَتِهِ وَعَلَى رَحِيمَتِهِ yerindedir anlarsın.

Hem alâkadar olduğun ve perişanîyetlerinden müteessir olduğun; senin bir nevi hânen ve içindeki mevcudat, senin o hânenin ünsiyetli levâzîmâtı ve sevimli müzeyyenatı hükmünde olan dünyayı ve içindeki mahlûkatı kemâl-i hikmet ile tanzim ve tedbir ve terbiye eden Zât'ın "Hakîm" ismine ve "Mürebbi" unvanına senin ruhun ne kadar muhtaç, ne kadar müştak olduğunu dikkat etsen anlarsın. Hem bütün alâkadar olduğun ve zevâllerîyle müteelim olduğun insanları, mevtleri hengâmında adem zulûmâtından kurtarıp şu dünyadan daha güzel bir yerde yerleştiren bir Zât'ın "Vâris, Bâis" isimlerine, "Bâkî, Kerîm, Muhyî ve Muhsin" unvanlarına ne kadar ruhun muhtaç olduğun dikkat etsen anlarsın.

İşte insanın mahiyeti ulviye, fıtratı câmia olduğundan; binler envâ-yi hâcât ile bin bir Esmâ-yi ilâhiye'ye, her bir ismin çok mertebelerine fitraten muhtaçtır. Muzaaf ihtiyaç, iştiyâktır. Muzaaf iştiyâk, muhabbettir. Muzaaf muhabbet dahi aşktır. Ruhun tekemmülâtına göre merâtib-i muhabbet, merâtib-i esmâya göre inkişâf eder. Bütün esmâya muhabbet dahi –Çünkü o esmâ Zât-ı Zülcelâl'in unvanları ve cilveleri olduğundan– muhabbet-i zâtîyeye döner. Şimdi yalnız nümûne olarak bin bir esmâdan yalnız "Adl" ve "Ha-

¹ "Dünya'da bütün mahlûkatına âhirette ise sadece mü'min kullarına şefkat ve marhametle muamele etmesinden dolayı Allah'a hamd ve övgüler olsun."

Alâkadar: İlgili, ilişkili

Perişanîyet: Perişanlık

Müteessir: Üzüntülü, hissiyatına dokunmuş

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Ünsiyet: Aşışkanlık, dostluk

Levâzîmât: Gerekli, lâzım olan şeyler

Müzeyyenat: Süslenmiş şeyler

Kemâl-i hikmet: Dosdoğru ve Mükemmel bir hikmetle

Tanzim: Düzenleme

Tedbir: Yönetme, idare etme

Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)

Mürebbi: Terbiye eden, besleyip büyüten Allah (c.c)

Müştak: İstekli, arzulu

Alâkadar: İlgili, ilişkili

Zevâl: Sona erme, yok olma

Müteellim: Acı ve elem duyan

Mevt: Ölüm. **Hengâm:** Zaman

Vâris: Bütün fânî varlıkların ve onların elde ettikleri her şeyin asıl sahibi, Hz. Allah

Bâis: Ölüleri dirilten Allah (c.c)

Bâkî: Ebedî olan Allah (c.c)

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)

Muhyî: Maddî mânevî hayat veren, dirilten Allah (c.c)

Muhsin: Lütuf ve iyilikte bulunan Allah (c.c)

Mahiyet: Bir şeyin asıl durumu, esası

Ulviye: Yüce, yüksek

Fıtratı câmia: Kapsamlı fitrat

Envâ-yi hâcât: Türlü türlü ihtiyaçlar

İштиyâk: Şevke gelme, özlemek

Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri

Muzaaf: İki kat, bir şeyin iki misli, daha ziyade

Tekemmûlat: Olgunlaşma, kemâle erme

Merâtib-i muhabbet: Sevgi dereceleri

Merâtib-i esmâ: Allah'a ait isimlerin mertebeleri, dereceleri

İnkişâf: Açılma, meydana çıkma, görünme

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c)

Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi

Muhabbet-i zâtîye: Kendi zatına olan sevgi

Nümûne: Örnek, misal

Adl: Tam adalet sahibi Allah (c.c)

kem” ve “Hak” ve “Rahîm” isimlerinin bin bir mertebelerinden bir mertebe-yi beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Hikmet ve adl içindeki “Rahman Rahîm” ve “Hak” ismini a’zamî bir dairede görmek istersen, şu temsile bak: Nasıl ki bir orduda dört yüz muhtelif tâifeler bulunduğunu farz ediyoruz ki, her bir tâife beğendiği elbiseleri ayrı, hoşuna gittiği erzakı ayrı, rahatla istimâl edeceği silâhları ayrı ve mizacına devâ olacak ilâçları ayrı oldukları hâlde, bütün o dört yüz tâife, ayrı ayrı takım, bölük tefrik edilmeyerek, belki birbirine karışık olduğu hâlde onları kemâl-i şefkat ve merhametinden ve hârikulâde iktidarından ve mu’cizâne ilim ve ihatasından ve fevkalâde adâlet ve hikmetinden, misilsiz bir tek padişah onların hiçbirini şaşırmayarak, hiçbirini unutmuyarak, bütün ayrı ayrı onlara lâyük elbise, erzak, ilâç ve silâhlarını muinsiz olarak bizzât kendisi verse, o zât acaba ne kadar muktedir, müşfik, âdil, kerîm bir padişah olduğunu anlarsın. Çünkü, bir taburda on milletten efrâd bulunsa, onları ayrı ayrı giydirmek ve teçhiz etmek çok müşkil olduğundan, bilmeceburiye ne cinsten olursa olsun, bir tarzda teçhiz edilir.

İşte öyle de: Cenâb-ı Hakk’ın adl ve hikmet içindeki ism-i “Hak ve Rahman u Rahîm”in cilvesini görmek istersen bahar mevsiminde zeminin yüzünde çadırları kurulmuş, muhteşem dört yüz bin milletten mürekkeb nebâtât ve hayvanât ordusuna bak ki; bütün o milletler, o tâifeler, birbiri içinde oldukları hâlde, her birinin libası ayrı, erzakı ayrı, silâhı ayrı, tarz-ı hayatı ayrı, tâlimatı ayrı, terhisatı ayrı oldukları hâlde ve o hâcâtlarını tedarik edecek iktidarları ve o metalibi isteyecek dilleri olmadığı hâlde, daire-i hikmet

Hakem: Hükmü geçersiz kılınmayan hâkim Allah (c.c)

Hak: İnkân mümkün olmayan, varlığı kesin, son derece adil olup hakikati ortaya koyan Allah (c.c)

Rahim: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)

Temsil: Benzetme, örnek

Muhtelif: Farklı, çeşitli

Tâife: Topluluk, grup

Erzak: Yiyecek içecek maddeleri, ihtiyaçlar

İstimâl: Kullanmak, faydalanmak

Mizac: Huy, tabiat

Takım: 3-4 mangedan meydana gelen askeri birlik

Bölük: 3-4 takımdan meydana gelen askeri birlik

Tefrik etmek: Ayırma

Hârikulâde: Fevkalâde, olağan üstü

Mu’cizâne: Mu’cizeli bir şekilde

İhata: Kuşatma, kaplama

Fevkalâde: Harikulade, sıra dışı, olağan üstü

Misil: Benzer, eş, tıpkısı

Muin: Yardımcı

Muktedir: Kuvvetli, güç yetiren

Müşfik: Şefkatle seven, acıyan, merhamet eden

Âdil: Adalet sahibi, doğru

Tabur: 3-4 bölükten meydana gelen askeri birlik

Efrâd: Ferdlar, kişiler

Teçhiz: Donatmak

Müşkil: Güç, zor, çetin

Bilmeceburiye: Mecburen, zorunlu olarak

Cilve: Görünme, yansıma, Allah’ın isimlerinin tecellisi

Zemin: Yeryüzü, dünya

Mürekkeb: Bir araya gelmiş, oluşmuş

Nebâtât: Bitkiler

Hayvanât: Hayvanlar

Tarz-ı hayat: Hayat tarzı

Tâlimat: Tâlimler, eğitimler

Terhisat: Askerlik hizmetini tamamlayanları serbest bırakma

Hâcât: İhtiyaçlar

Tedarik: Hazırlama, temin etme, karşılama

Metalib: Taleb olunan, istenen şeyler

ve adl içinde, mîzân ve intizam ile “Hak” ve “Rahman”, “Rezzâk” ve “Rahîm”, “Kerîm” unvanlarını seyret, gör. Nasıl hiçbirini şaşırılmayarak, unutmuyarak, iltibas etmeyerek terbiye ve tedbir ve idare eder.

İşte, böyle hayret verici muhît bir intizam ve mîzân ile yapılan bir işe, başkalarının parmakları karışabilir mi? Vâhid ü Ehad, Hakîm-i Mutlak, Kâdîr-i küllî şey’den başka, bu san’ata, bu tedbire, bu rubûbiyete, bu tedvire hangi şey elini uzatabilir? Hangi sebep müdahale edebilir?¹

Dördüncü Nükte

Diyorsun: Benim taamlara, nefsime, refikama, vâlideynime, evlâdıma, ahabbıma, evliyâyâ, enbiyâyâ, güzel şeylere, bahara, dünyaya müteallik ayrı ayrı muhtelif muhabbetlerimin (Kur’ân’ın emrettiği tarzda olsa) neticeleri, fâideleri nedir?

Elcevap: Bütün neticeleri beyân etmek için büyük bir kitap yazmak lâzım gelir. Şimdilik yalnız icmâlen bir iki neticeye işaret edilecek. Evvelâ, dünyadaki muaccel neticeleri beyân edilecek. Sonra âhirette tezahür eden neticeleri zikredilecek. Şöyle ki:

Sâbikan beyân edildiği gibi; ehl-i gaflet ve ehl-i dünya tarzında ve nefis hesabına olan muhabbetlerin; dünyada belâları, elemeleri, meşakkatleri çoktur. Safaları, lezzetleri, rahatları azdır. Meselâ: Şefkat, acz yüzünden elemli bir musibet olur. Muhabbet, firâk yüzünden belâlı bir hirkat olur. Lezzet, ze-

¹ Bkz.: Fâtır sûresi, 35/3; Zümer sûresi, 39/62; Mü’min sûresi, 40/62; Tûr sûresi, 52/35; Vâkıa’ sûresi, 56/59.

Mîzân: Ölçü, tartı

İntizam: Düzen

Hak: İnkâr mümkün olmayan, varlığı kesin, son derece adil olup hakikati ortaya koyan Allah (c.c)

Rahmân: Zatı itibarıyla pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c)

Rezzâk: Bütün mahlukâtın rızıklarını veren Allah (c.c)

Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)

İltibas: Birbirine karıştırma

Tedbir: Yönetme, idare etme

Muhît: Geniş, kapsamlı

Vâhid u Ehad: Bir olan ve birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c)

Hakîm-i Mutlak: Her şeyi hikmetle yerli yerince yapan Allah(c.c)

Kadîr-i Küllî Şey: Her şeye gücü yeten, sınırsız kudret sahibi Allah (c.c)

Rubûbiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözetan Allah (c.c)’ın sıfatı

Tedvir: İdare etmek, işleyişini devam ettirmek

Taam: Yiyecek

Refika: Hanım, hayat arkadaşı

Vâlideyn: Anne-baba

Evlâd: Çocuklar

Ahabb: Sevilenler, yakınlar

Evliyâ: Veliler, Allah dostları

Enbiyâ: Nebiler, peygamberler

Müteallik: Alâkalı, bir yere bağlı, bir şeye mensup

Muhtelif: Farklı, çeşitli

İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak

Muaccel: Peşin

Tezahür: Ortaya çıkma, görünme, belirme

Sâbikan: Daha önce

Ehl-i gaflet: Gafil, gerçeklerden habersiz kimseler

Ehl-i dünya: Dünyaya dalıp ahireti düşünmeyenler

Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı

Meşakkat: Sıkıntı, zahmet, zorluk

Safa: Gönül rahatlığı ve sevinçli olma hâli

Acz: Kuvvetsizlik, güçsüzlük

Musibet: Afet, belâ, felâket

Firak: Ayrılık

Hirkat: Hararet, yanma, yakma

vâl yüzünden zehirli bir şerbet olur. Âhirette ise; Cenâb-ı Hakk'ın hesabına olmadıkları için, ya fâidesizdir veya azabdır. (Eğer harama girmiş ise.)¹

Sual: Enbiyâ ve evliyâyâ muhabbet, nasıl fâidesiz kalır?

Cevap: Ehl-i Teslis'in Îsâ (aleyhisselâm)'a ve Râfızîlerin Hazret-i Ali (radı-yallahü anh)'a muhabbetleri fâidesiz kaldığı gibi.²

Eğer o muhabbetler, Kur'ân'ın irşâd ettiği tarzda ve Cenâb-ı Hakk'ın hesabına ve muhabbet-i Rahman nâmına olsalar, o zaman hem dünyada, hem âhirette güzel neticeleri var. Amma dünyada ise leziz taamlara, güzel meyvelere muhabbetin, elemsiz bir nimet ve ayn-ı şükür bir lezzettir.

Nefsine muhabbet ise: Ona acımak, terbiye etmek, zararlı hevesâtın men'etmektir.³ O vakit nefis sana binmez, seni hevâsına esir etmez. Belki sen nefsine binersin. Onu hevâyâ değil, hüdâyâ sevk edersin.⁴

Refika-yi hayatına muhabbetin, madem hüsn-i sîret ve mâden-i şefkat ve hediye-i rahmet olduğuna bina edilmiş. O refikaya samimî muhabbet ve merhamet edersen, o da sana ciddî hürmet ve muhabbet eder. İkiniz ihtiyar oldukça o hâl ziyadeleşir, mes'udâne hayatını geçirirsin. Yoksa hüsn-i sûrete muhabbet nefsanî olsa, o muhabbet çabuk bozulur, hüsn-i muaşeretini de bozar.

Peder ve vâlideye karşı muhabbetin, Cenâb-ı Hak hesabına olduğu için hem bir ibadet, hem de onlar ihtiyarlandıkça hürmet ve muhabbeti ziyadeleştirirsin. En âlî bir his ile, en merdâne bir himmet ile onların tûl-i ömrünü ciddî arzu edip bekalarına dua etmek, tâ onların yüzünden daha ziyade sevab kazanayım diye samimî hürmetle onların elini öpmek, ulvî bir lez-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/165; Âl-i İmran sûresi, 3/14; Tevbe sûresi, 9/23-24; İbrahim sûresi, 14/3; Nahl sûresi, 16/107; Nûr sûresi, 24/19; Fussilet sûresi, 41/17.

² Bkz.: Mûsne'd 1/160; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/132; el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 3/281.

³ Bkz.: Haşır sûresi, 59/9; Nâziât sûresi, 79/40; A'lâ sûresi, 87/14; Şems sûresi, 91/9.

⁴ Bkz.: Neml sûresi, 27/92; Fâtır sûresi, 35/32.

Zevâl: Sona erme, yok olma
Enbiyâ: Nebiler, peygamberler
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Ehl-i Teslis: Allah'ı baba, oğul ve ruhu'l-kudüs olarak kabul eden Hristiyanlar
İrşad: Doğru yolu göstermek
Taam: Yiyecek
Ayn-ı şükür: Şükürün tâ kendisi
Hevesât: Nefsî istek ve arzular, hevesler

Hüdâ: Doğruluk, hidayet, doğru yol
Hevâ: İstek, düşkünlük, nefsin zararlı ve günah olan arzuları
Refika-yi hayat: Hayat arkadaşı, eş, hanım
Hüsn-i sîret: Güzel ahlâk
Mâden-i şefkat: Şefkat kaynağı
Hediye-i rahmet: Rahmet-i İlâhiyenin bir hediyesi
Hüsn-i muaşeret: İyi geçinme

Hüsn-i sûret: Güzel görünüm, güzel yüz
Nefsani: Nefse hoş giden, nefisle alâkalı
Peder: Baba
Vâlide: Anne
Hürmet: Hürmet, saygı
Âlî: Yüce, yüksek
Himmet: Gayret, emek, yardım
Tul-i ömr: Ömrün uzunluğu
Ulvî: Yüce

zet-i ruhânî almaktır. Yoksa nefsanî, dünya itibariyle olsa, onlar ihtiyar oldukları ve sana bâr olacak bir vaziyete girdikleri zaman; en süflî ve en alçak bir his ile vücûdlarını istiskal etmek, sebeb-i hayatın olan o muhterem zâtın mevtlerini arzu etmek gibi vahşi, kederli, ruhânî bir elemidir.

Evlâdına muhabbet ise: Cenâb-ı Hakk'ın senin nezaretine ve terbiye-ne emanet ettiği sevimli, ünsiyetli o mahlûklara muhabbet ise; saadetli bir muhabbet, bir nimettir. Ne musibetleriyle fazla elem çekersin, ne de ölümle-riyle me'yusâne feryad edersin. Sâbikan geçtiği gibi; onların Hâlîk'ları hem Hakîm, hem Rahîm olduğundan, onlar hakkında o mevt bir saadettir dersin. Senin hakkında da, onları sana veren zât'ın rahmetini düşünürsün, firâk eleminden kurtulursun.

Ahbablara muhabbetin ise: Madem Allah içindir. O ahbabların firâk-ları, hattâ ölümleri, sohbetinize ve uhuvvetinize mâni olmadığı için, o mânevî muhabbet ve ruhânî irtibattan istifade edersin. Ve mülâkat lezzeti daimî olur. Allah için olmazsa, bir günlük mülâkat lezzeti, yüz günlük firâk elemi ni netice verir. (Hâşiyeye)

Enbiyâ ve evliyâyâ muhabbetin ise: Ehl-i gaflete karanlıklı bir vahşet-gâh görünen âlem-i berzah, o nurânilerin vücûdlarıyla tenevvür etmiş men-zil-gâhları sûretinde sana görüldüğü için o âleme gitmeğe tevahhuş, tedeh-hüş değil; belki bilâkis temayül ve iştiyâk hissini verir; hayat-ı dünyeviyenin lezzetini kaçırmaz. Yoksa onların muhabbeti, ehl-i medeniyetin meşahir-i in-sânîyeye muhabbeti nev'inden olsa, o kâmil insanların fena ve zevâllerini ve

(Hâşiyeye) Allah rızası için bir saniye mülâkat, bir senedir. Dünya için olsa; bir sene, bir saniyedir.

Ahbab: Sevilenler, yakınlar
Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri kabir hayatı
Bâr: Zahmet, eziyet, yük
Daimî: Sürekli, devamlı
Ehl-i gaflet: Gafil, gerçeklerden habersiz kimseler
Ehl-i medeniyet: Medenî kimseler
Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı
Enbiyâ: Nebiler, peygamberler
Evlâd: Çocuklar. **Firak:** Aynlık
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Fena: Yokluk, yok olma
Feryad: Bağırıp çağırma, yüksek sesle yardım isteme
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)

Hâlîk: Yaratıcı
Hayat-ı dünyevîye: Dünya hayatı
İstiskal: Birinin varlığından sıkıntı duymak
İشتیâk: Şevke gelme, özlemek
Kâmil: Olgun, mükemmel
Lezzet-i ruhanî: Mânevî lezzet
Lillâh: Allah için
Mahlûk: Yaratılmış
Me'yusâne: Ümitsizlikle
Menzil-gâh: Konak, yer, ev, bir müddet durulan yer
Meşahir-i insaniye: Meşhur insanlar. **Mevt:** Ölüm
Musibet: Afet, belâ, felâket
Nefsanî: Nefse hoş giden, nefisle alâkalı. **Nurânî:** Nurlu

Mülâkat: Kavuşma, buluşma
Rahîm: Pek çok merhamet ve ih-sanı olan Allah (c.c)
Ruhanî: Ruha ait, mânevî
Sâbikan: Daha önce
Süflî: Bayağı, adi
Tedehhüş: Dehşete düşme, korkma, ürperme
Temayül: Meyletmek, eğilim
Tenevvür: Nurlanmak, aydınlanmak
Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme
Uhuvvet: Kardeşlik, samimî dostluk
Ünsiyet: Aşkânlık, dostluk
Vahşetgâh: Korku, vahşet ve dehşet yeri
Zevâl: Sona erme, yok olma

mâzi denilen mezar-ı ekberinde çürümelerini düşünmekle, elemli hayatına bir keder daha ilâve eder. Yâni “Öyle kâmilleri çürüten bir mezara, ben de gireceğim.” diye düşünür; mezaristana endişeli bir nazarla bakar. “Ah!” çeker. Evvelki nazarda ise: Cisim libasını mâzide bırakıp, kendileri istikbal salonu olan berzah âleminde kemâl-i rahatla ikametlerini düşünür, mezaristana ünsiyetkârâne bakar.

Hem **güzel şeylere muhabbetin**, madem Sâni’leri hesabınadır.¹ “Ne güzel yapılmışlar.” tarzındadır. O muhabbetin bir leziz tefekkür olduğu hâlde, hüsün-perest, cemâl-perest zevkinin nazarını daha yüksek, daha mukaddes ve binler defa daha güzel cemâl mertebelerinin definelerine yol açar, baktırır. Çünkü o güzel âsardan ef’âl-i ilâhiyenin güzelliğine intikal ettirir. Ondan esmânın güzelliğine, ondan sıfâtın güzelliğine, ondan Zât-ı Zülcelâl’in cemâl-i bîmisâline karşı kalbe yol açar. İşte bu muhabbet bu sûrette olsa, hem lezzetlidir, hem ibadettir ve hem tefekkürdür.

Gençliğe muhabbetin ise: Madem Cenâb-ı Hakk’ın güzel bir nimeti cihetinde sevmişsin; elbette onu ibadette sarf edersin, sefahette boğdurup öldürmezsin. Öyle ise o gençlikte kazandığın ibadetler, o fânî gençliğin bâkî meyveleridir. Sen ihtiyarlandıkça, gençliğin iyilikleri olan bâkî meyvelerini elde ettiğin hâlde, gençliğin zararlarından, taşkınlıklarından kurtulursun. Hem ihtiyarlıkta daha ziyade ibadete muvaffakiyet ve merhamet-i ilâhiye’ye daha ziyade liyakat kazandığını düşünürsün. Ehl-i gaflet gibi beş-on senelik bir gençlik lezzetine mukabil, elli senede “Eyvah gençliğim gitti.” diye teessüf edip, gençliğe ağlamayacaksın. Nasıl ki, öylelerin birisi demiş:

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمُسِيبُ²

Yâni: Keşke gençliğim bir gün dönse idi; ihtiyarlık benim başıma neler getirdiğini şekva ederek haber verecektim.”

¹ Bkz.: Sâd sûresi, 38/32.

² Bkz.: el-Üşşeyhî, *el-Müstatref* 2/71; el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn* 1/429 (Ebû'l-Atâhiye'nin sözü olarak kaydedilmiştir.)

Mâzi: Geçen, geçmiş zaman

Mezar-ı ekber: Büyük mezarlık

Mezaristan: Mezarlık

Cisim libası: Vücut, İnsan bedeni

Berzah âlemi: Ruhların ölümden sonra gittikleri kabir âlemi

Mezaristan: Mezarlık

Ünsiyet-kârâne: Dostça, ahabça

Leziz: Lezzetli. **Nazar:** Bakış

Tefekkür: Fikrini çalıştırmak, derinlemesine düşünmek

Hüsün-perest: Güzelliği çok seven

Cemâl-perest: Güzelliği çok seven

Âsar: Eserler, izler, alâmetler

Ef’âl-i ilâhiye: Allah’ın fiilleri

Esmâ: İsimler. **Sıfât:** Sıfatlar

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c)

Cemâl-i bîmisâl: Benzeri bulunmayan, eşsiz güzelliği

Tefekkür: Fikrini çalıştırmak, derinlemesine düşünmek

Sefahet: Zevk, eğlence ve yasak olan şeylere düşkünlük

Fânî: Ölümlü, sonlu

Merhamet-i ilâhiye: Allah’ın merhameti. **Bâkî:** Ebedî, sonsuz

Liyakat: Lâyık olma, iktidar, ehliyet

Ehl-i gaflet: Gafil, gerçeklerden habersiz kimseler

Teessüf: Üzülmeye, kederlenmeye

Şekva: Şikâyetçi olma, sızlanma

Bahar gibi zînetli meşherlere muhabbet ise: Madem san'at-ı ilâhiye-yi seyran itibarıyledir. O baharın gitmesiyle, temâşâ lezzeti zâil olmaz. Çünkü, bahar yaldızlı bir mektub gibi, verdiği mânâları her vakit temâşâ edebilirsin. Senin hayâlin ve zaman, ikisi de sinema şeridleri gibi sana o temâşâ lezzetini idame ettirmekle beraber o baharın mânâlarını, güzelliklerini sana tazelerdirirler. O vakit muhabbetin esefli, elemli, muvakkat olmaz. Lezzetli, safalı olur.

Dünyaya muhabbetin ise: Madem Cenâb-ı Hakk'ın nâmınadır. O vakit dünyanın dehşetli mevcudatı, sana ünsiyetli bir arkadaş hükmüne geçer. Mezraa-yi âhiret cihetiyle sevdiğin için, her şeyinde, âhirete fâide verecek bir sermaye, bir meyve alabilirsin. Ne musibetleri sana dehşet verir, ne zevâl ve fenası sana sıkıntı verir. Kemâl-i rahatla o misafirhânedeki müddet-i ikametini geçirirsin. Yoksa ehl-i gaflet gibi seversen, yüz defa sana söylemişiz ki: Sıkıntılı, ezici, boğucu, fenaya mahkûm, neticesiz bir muhabbet içinde boğulur, gidersin.

İşte bâzı mahbubların, Kur'ân'ın irşâd ettiği sûrette olduğu vakit, her birisinden yüzde ancak bir letafetini gösterdik. Kur'ân'ın gösterdiği yolda olmazsa, yüzden bir mazarrâtına işaret ettik. Şimdi şu mahbubların dâr-ı bekâda, âlem-i âhirette, Kur'ân-ı Hakîm'in âyât-ı beyyinatıyla işaret ettiği neticeleri iştirmek ve anlamak istersen, işte o çeşit meşrû muhabbetlerin dâr-ı âhiretteki neticelerini bir "Mukaddime" ve "Dokuz İşaret"le yüzden bir fâidesini icmâlen göstereceğiz:

* * *

Zînet: Süs
Meşher: Sergi yeri
Seyran: Gezinme
Temâşâ: Seyretmek, izlemek
Zâil: Geçici
Yaldız: Cilâ, parlatmaya yarayan şey.
İdame: Devam ettirme
Esef: Üzüntü
Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı
Muvakkat: Geçici
Safa: Gönül rahatlığı ve sevinçli olma hâli
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar

Ünsiyet: Alışkanlık, dostluk
Mezraa-yi âhiret: Ahiret için ürün yetiştirme yeri olan dünya
Cihet: Taraf, yön.
Fâide: Fayda
Musibet: Afet, belâ, felâket
Zevâl: Sona erme, yok olma
Fena: Yokluk, yok olma
Müddet-i ikamet: Bir yerde kalma, oturma süresi
Ehl-i gaflet: Gafil, gerçeklerden habersiz kimseler
İrşad: Doğru yolu göstermek
Mahbub: Sevgili

Letafet: Güzellik, hoşluk
Mazarrât: Zararlar, ziyanlar
Dâr-ı bekâ: Ahiret yurdu
Kur'ân-ı Hakîm: Her şeyi yerli yerince açıklayan Kur'ân
Âyât-ı beyyinat: Apaçık âyetler, deliller
Meşrû: Şer'an câiz olan, kanuna uygun, yasal
Dâr-ı âhiret: Ahiret yurdu
Fâide: Fayda
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak

Mukaddime

Cenâb-ı Hak celil ulûhiyetiyle, cemil rahmetiyle, kebîr rubûbiyetiyle, kerîm re'fetiyle, azîm kudretiyle, latîf hikmetiyle, şu küçük insanın vücûdunu bu kadar havâs ve hissiyat ile, bu derece cevarih ve cihazat ile ve muhtelif âzâ ve âlât ile ve mütenevvi letâif ve mâneviyat ile, techiz ve tezyin etmiştir ki; tâ, mütenevvi ve pek çok âlât ile, hadsiz envâ-yi nimetini, aksam-ı ihsanatını, tabakat-ı rahmetini, o insana ihsas etsin, bildirsin, tattırsın, tanıttırsın. Hem tâ bin bir esmâsının hadsiz envâ-yi tecelliyâtlarını, insana o âlât ile bildirsin, tarttırsın, sevdirdin. Ve o insandaki pek kesretli âlât ve cihazatın her birisinin ayrı ayrı hizmeti, ubûdiyeti olduğu gibi, ayrı ayrı lezzeti, elemi, vazifesi ve mükâfatı vardır.

Meselâ göz, sûretlerdeki güzellikleri ve âlem-i mubsırratta güzel mu'cizât-ı kudretin envânını temâşâ eder. Vazifesi, nazar-ı ibretle Sâni'ine şükrandır. Nazara mahsus lezzet ve elem mâlûmdur, târife hâcet yok.

Meselâ kulak, sadâların envâlarını, latîf nağmelerini ve mesmuat âleminde Cenâb-ı Hakk'ın letâif-i rahmetini hisseder. Ayrı bir ubûdiyet, ayrı bir lezzet, ayrı da bir mükâfatı var.

Meselâ kuvve-i şâmme, kokular tâifesindeki letâif-i rahmeti hisseder. Kendine mahsus bir vazife-i şükranıyesi, bir lezzeti vardır. Elbette mükâfatı dahi vardır.

Celil: Büyük, ulu

Ulûhiyet: İlâh olma, ibadetlerin hedefi olma. **Kebîr:** Büyük, yüce

Rubûbiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözetan Allah (c.c)'in sıfatı

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)

Re'fet: Merhametin ileri derecesi

Azîm: Pek büyük, pek yüce

Kudret: Güç

Latîf: Nurânî. Göze görünmeyen

Havas: Hasseler, duygular

Hissiyat: His ve duygular

Cevarih: El, ayak gibi vücud azaları. **Cihazat:** Donanımlar

Muhtelif: Farklı, çeşitli

Âzâ: Uzuvar, organlar

Âlât: Aletler, vasıtalar

Mütenevvi: Çeşitli

Mâneviyat: Maddî olmayan, ruha ve manaya ait olan hususlar

Letâif: Latifeler, mânevî duyular

Techiz: Donatma, gereken şeyleri tamamlama

Tezyin: Donatmak, süslemek

Mütenevvi: Çeşitli

Envâ-yi nimet: Türlü nimetler

Aksam-ı ihsanat: İhsanın kısımları

Tabakat-ı rahmet: Rahmetin dereceleri, tabakaları

İhsas: Hissettirme. **Esmâ:** İsimler

Envâ-yi tecelliyat: Türlü türlü tecelliler. **Kesret:** Çokluk

Cihazat: Donanımlar

Übûdiyet: Kulluk

Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı

Âlem-i mubsırrat: Görünen varlıklar âlemi

Mu'cizât-ı kudret: Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin ortaya koyduğu eserler

Envâ: Çeşitler, türler

Nazar-ı ibret: İbret gözüyle, ders almak için

Sâni': Yaradan **Temâşâ:**

Seyretmek, izlemek

Şükran: Şükür, minnettarlık, teşekkür etmek

Nazar: Bakış

Mahsus: Ayrılmış, özel, hususî

Mâlûm: Bilinen, belli

Hâcet: İhtiyaç

Sadâ: Ses, yankı

Nağme: Ahenk, güzel ses, ezgi

Mesmuat âlemi: İşitilenler, sesler âlemi

Letâif-i rahmet: Rahmet esintileri, duyguları

Übûdiyet: Kulluk

Kuvve-i şâmme: Koku alma duyusu

Tâife: Topluluk, grup

Letâif-i rahmet: Rahmet esintileri, duyguları

Mahsus: Ayrılmış, özel, hususî

Vazife-i şükranıye: Şükür vazifesi

Meselâ dildeki kuvve-i zâika, bütün mat'umatın ezvakını anlamakla gayet mütenevvî bir şükr-i mânevî ile vazife görür ve hâkeza... Bütün cihazat-ı insâniyenin ve kalb ve akıl ve ruh gibi büyük ve mühim letâifin böyle ayrı ayrı vazifeleri, lezzetleri ve elemeleri vardır.

İşte Cenâb-ı Hak ve Hakîm-i Mutlak, bu insanda istihdam ettiği bu cihazatın elbette her birerlerine lâıyk ücretlerini verecektir. O müteaddid envâ-yi muhabbetin sâbıkan beyân edilen dünyadaki muaccel neticelerini, herkes vicdan ile hisseder ve bir hads-i sâdık ile isbat edilir. Âhiretteki neticeleri ise; kat'iyyen vücûdları ve tahakkukları, icmâlen Onuncu Söz'ün on iki hakikat-i katia-yi satiasıyla ve Yirmi Dokuzuncu Söz'ün altı esas-ı bâhiresiyle isbat edildiği gibi, tafsilen ¹ أَصْدَقُ الْكَلَامِ وَأَبْلَغُ النَّظَامِ كَلَامُ اللَّهِ الْمَلِكِ الْعَزِيزِ الْعَلَامِ olan Kur'an-ı Hakîm'in âyât-ı beyyinatıyla tasrih ve telvih ve remiz ve işârâtıyla kat'iyyen sabittir. Daha uzun bürhânları getirmeğe lüzum yok. Zâten başka Sözlerde ve Cennet'e dair Yirmi Sekizinci Söz'ün Arabî olan İkinci Makamı'nda ve Yirmi Dokuzuncu Söz'de çok bürhânlar geçmiştir.

Birinci İşaret

Leziz taamlara, hoş meyvelere şâkirâne muhabbet-i meşrûanın uhrevî neticesi, Kur'an'ın nassıyla, Cennet'e lâıyk bir tarzda leziz taamları, güzel meyveleridir.² Ve o taamlara ve o meyvelere müştehiyâne bir muhabbettir.

¹ "Sözün en doğrusu ve anlatımın en harikası, sonsuz ilim, izzet ve hakimiyet sahibi olan Allah'ın sözüdür." Bu mânâda Efendimiz'den (aleyhissalâtü vesselâm) rivâyet edilen hadislerden bazıları için bkz.: Buhârî, *edeb* 70; Nesâî, *sehu* 65, *ıydeyn* 22; İbn Mâce, *mukaddime* 7.

² Bkz.: Bakara süresi, 2/25; Yasin süresi, 36/55-57; Sâffât süresi, 37/41-42; Zuhurf süresi, 43/72; Duhan süresi, 44/51-57; Tûr süresi, 52/19-20; Rahman süresi, 55/68; Vakia, süresi, 56/20, 32; Mürselât süresi, 77/41-42.

Kuvve-i zâika: Tat alma duyusu
Mat'umat: Yemekler, yenecek şeyler
Ezvak: Zevkler, keyifler
Şükr-i mânevî: Mânevî şükür
Hâkeza: Bunun gibi, yine böyle
Cihazat-ı insaniye: İnsandaki maddî ve mânevî cihazlar, organlar
Hakîm-i Mutlak: Her şeyi hikmetle yerli yerince yapan Allah(c.c)
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma. **Cihazat:** Donanımlar
Müteaddid: Ayrı ayrı, birkaç, çeşit çeşit
Envâ-yi muhabbet: Sevgi çeşitleri
Sâbıkan: Daha önce

Beyân edilmek: Açıklanmak, ifa-
 de edilmek. **Muaccel:** Peşin
Hads-i sâdık: İnsana güven veren
 sezgi, doğru bilme ve idrak etme
Vücud: Varlık
Tahakkuk: Gerçekleşme, meydana
 gelme
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir
 özet olarak
Hakikat-i katia-yi satia: Parlak
 ve kesin hakikat
Esas-ı bâhire: Apaçık esas
Tafsilen: Ayrıntılı olarak
Kur'an-ı Hakîm: Her şeyi yerli
 yerince açıklayan Kur'an
Âyât-ı beyyinat: Apaçık âyetler,
 deliller

Tasrih: Açıklama
Telvih: Açıklama, izah etme
Remiz: İşaret, âlâmet. Gizli ve ka-
 palı bir şekilde söyleme
İşârât: İşaretler
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Arabî: Arapça
Şâkirâne: Şükreder tarzda
Muhabbet-i meşrûa: Meşru olup
 haram veya yersiz olmayan sevgi
Uhrevî: Âhirete ait
Nass: Kesin ve muhkem hüküm
 getiren âyet ve hadis
Leziz: Lezzetli
Taam: Yiyecek
Müştehiyâne: İştahlıca
Muhabbet: Sevgi

Hattâ dünyada yediğin meyve üstünde söylediğin “Elhamdülillâh” kelimesi, cennet meyvesi olarak tecessüm ettirilip sana takdim edilir. Burada meyve yersin, orada “Elhamdülillâh” yersin. Ve nimette ve taam içinde in’am-ı ilâhî’yi ve iltifât-ı Rahmânî’yi gördüğünden o lezzetli şükri mânevî, Cennet’te gayet leziz bir taam sûretinde sana verileceği, hadisın nassıyla,¹ Kur’ân’ın işârâtıyla² ve hikmet ve rahmetin iktizasıyla sabittir.

İkinci İşaret

Dünyada meşrû bir sûrette nefsine muhabbet, yâni mehâsinine bina edilen muhabbet değil, belki noksanîyetlerini görüp tekmil etmeğe bina edilen şefkat ile onu terbiye etmek ve onu hayra sevk etmek neticesi; o nefse lâıyık mahubları, Cennet’te veriyor. Nefis, madem dünyada hevâ ve hevesini Cenâb-ı Hak yolunda hüsn-i istimal etmiş. Cihazatını, duygularını hüsn-i sûretle istihdam etmiş. Kerîm-i Mutlak, ona dünyadaki meşrû ve ubûdiyet-kârâne muhabbetin neticesi olarak Cennet’te, Cennet’in yetmiş ayrı ayrı envâ-yi zînet ve letafetinin nümûneleri olan yetmiş muhtelif hulleyi giydirip, nefisteki bütün hasseleri memnun edecek, okşayacak yetmiş envâ-yi hüsn ile vücûdunu süslendirip; her biri, ruhlu küçük birer cennet hükmünde olan hûrileri, o dâr-ı bekâda vereceği, pek çok âyât ile tasrih ve isbat edilmiştir.³

¹ Dünyada Cenâb-ı Hakk’a yapılan şükürün âhirette Cennet nimeti olarak verileceğine dair Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

“Kim ‘sühbanellahi ve bi hamdihi, sühbanellahi’l-azim’ derse Cennet’te onun için bir hurma ağacı dikilir.” (Tirmizî, *deavât* 59; İbn Mâce, *edeb* 56; İbn Hibban *es-Sahih* 3/109; el-Hâkim *el-Müstedrek* 1/680; el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ* 6/207; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned* 4/165);

“Kim ‘sühbanellahi ve l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllahu vallahu ekber’ derse her harfî için onun adına Cennet’te bir ağaç dikilir.” (et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat* 8/226; Ayrıca bkz.: Tirmizî, *deavât* 59; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/256; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* 10/173);

Diğer birinde de: “Cennet fidanları lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah’tır.” buyurmuştur. (Müsned 5/418; İbn Hibban, *es-Sahih* 3/103; el-Beyhakî, *Şuabü’l-îman* 1/443)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Yâsîn sûresi, 36/55-57; Sâffât sûresi, 37/41-42; Zuhuruf sûresi, 43/72; Tûr sûresi, 52/19-20; Duhan sûresi, 44/51-57; Rahman sûresi, 55/68; Vakıa, sûresi, 56/20, 32; Mürselât sûresi, 77/41-42

³ Bkz.: Kehf sûresi, 18/30-31; Duhân sûresi, 44/50-55; Tûr sûresi, 52/17-20; Rahman sûresi, 55/72; Vakıa sûresi, 56/22-24; Dehr sûresi, 76/21-22; Nebe sûresi, 78/33.

Tecessüm: Cisimleşme, somutlaşma. **İşârât:** İşaretler
in’am-ı ilâhî: Allah’ın inşan etmesi
İltifât-ı Rahmânî: Sonsuz merhamet sahibi Allah’ın iltifatı
Şükri mânevî: Mânevî şükür
İktiza etmek: Gerekltirmek
Meşrû: Şer’an câiz olan, kanuna uygun, yasal
Mehâsin: Güzellikler
Noksanîyet: Eksiklik

Tekmil: Tamamlama, bitirme
Sevk etmek: Önüne katıp sürmek, göndermek. **Mahub:** Sevgili
Hevâ: İstek, düşkünlük, nefsin zararlı ve günah olan arzuları
Heves: Nefsî istek ve arzu
Hüsn-i istimal: Güzel ve iyi kullanış
Hüsn-i sûret: Güzel görünüm, güzel yüz. **Cihazat:** Donanımlar
Kerîm-i Mutlak: Mutlak cömert ve mûsamahakâr Allah (c.c)

İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma
Übûdiyetkârâne: Kulluğunu gösterir bir tavırla, kulluğa yakışır bir şekilde. **Nümûne:** Örnek, misal
Envâ-yi zînet: Süs çeşitleri
Letafet: Güzellik, hoşluk
Hulle: Elbise. **Hasse:** Duygu
Envâ-yi hüsn: Güzellik çeşitleri
Dâr-ı bekâ: Ahiret yurdu
Âyât: Âyetler, işaretler
Tasrih: Açıklama

Hem dünyada gençliğe muhabbet, yâni ibadette gençlik kuvvetini sarf etmenin neticesi: Dâr-ı saadette ebedî bir gençliktir.¹

Üçüncü İşaret

Refika-yi hayatına meşrû dairesinde, yâni latîf şefkatine, güzel hasletine, hüsn-i sîretine binaen samimî muhabbet ile, refika-yi hayatını da nâşizelikten, sâir günahlardan muhafaza etmenin netice-i uhreviyesi ise: Rahîm-i Mutlak, o refika-yi hayatı, hûrilerden daha güzel bir sûrette ve daha zînetli bir tarzda, daha câzibedâr bir şekilde, ona dâr-ı saadette ebedî bir refika-yi hayatı ve dünyadaki eski maceraları birbirine mütelezzizâne nakletmek ve eski hatıratı birbirine tahattur ettirecek enis, latîf, ebedî bir arkadaş, bir muhib ve mahbub olarak verileceğini va'detmiştir.² Elbette va'dettiği şeyi kat'î verecektir.

Dördüncü İşaret

Vâlideyn ve evlâda muhabbet-i meşrûanın neticesi: Nass-ı Kur'ân ile Cenâb-ı Erhamürrahîmîn, onların makamları ayrı ayrı da olsa yine o mes'ud aileye safi olarak lezzet-i sohbeti, Cennet'e lâayık bir hüsn-i muaşeret sûretinde, dâr-ı bekâda ebedî mülâkat ile ihsan eder. Ve on beş yaşına girmeden, yâni hadd-i büluğa vâsıl olmadan vefat eden çocuklar,³ وَلَدَانِ مُحَلَّدُونَ ile tabir edilen Cennet çocukları şeklinde ve Cennet'e lâayık bir tarzda gayet süslü, sevimli bir sûrette, onları Cennet'te dahi peder ve vâlidelerinin kucaklarına verir. Veled-perverlik hislerini memnun eder. Ebedî o zevki ve o lez-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25, 72; Âl-i İmran sûresi, 3/15, 198; Nisâ sûresi, 4/13, 57, 122; Tevbe sûresi, 9/22, 72, 89; Yûnus sûresi, 10/26; Hûd sûresi, 11/23; İbrahim sûresi, 14/23; Kehf sûresi, 18/108; Tâhâ sûresi, 20/76; Enbiyâ sûresi, 21/102; Mü'minûn sûresi, 23/11; Furkan sûresi, 25/16, 76; Zuhruf sûresi, 43/71.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Ra'd sûresi, 13/23-24; Yâsin sûresi, 36/22; Zuhruf sûresi, 43/70; Vâkıa sûresi, 56/34-38.

³ "Ebediliğe ermiş çocuklar" (Vâkıa sûresi, 56/17; Dehr sûresi, 76/19)

Dâr-ı saadet: Mutluluk diyarı,
Cennet

Ebedî: Sonsuz, nihaysiz

Refika-yi hayat: Hayat arkadaşı,
eş, hanım

Latîf: Nurânî. Göze görünmeyen

Haslet: Huy, tabiat, karakter, me-
ziyet

Hüsn-i sîret: Güzel ahlâk

Nâşizelik: Başına buyruk, serkeş-
çe davranan, kocasına isyanı â-
det hâline getiren kadının durumu

Netice-i uhreviye: Âhiretteki netice

Rahîm-i Mutlak: Mutlak merha-
met ve ihsan sahibi olan Allah
(c.c)

Zînet: Süs

Câzibedâr: Çekici, cazibeli

Mütelezzizâne: Lezzet alarak,
lezzet alırcasına

Tahattur: Akla gelme, hatırlama

Enis: Dost, arkadaş, sevgili

Muhib: Seven, muhabbet eden,
aşık

Mahbub: Sevgili

Vâlideyn: Anne-baba

Evlâd: Çocuklar

Muhabbet-i meşrûa: Meşrû olup
haram olmayan sevgi

Nass-ı Kur'ân: Kur'ân'ın âyetleri

Hüsn-i muaşeret: İyi geçinme

Mülâkat: Kavuşma, buluşma

İhsan: İyilik, lütuf

Hadd-i büluğ: Büluğa erme yaşı

Vâsıl: Ulaşan, kavuşan

Peder: Baba

Vâlide: Anne

Veled-perverlik: Çocukları sevip
onları yetiştirme

zeti onlara verir. Zira çocuklar sinn-i teklife girmediklerinden; ebedî, sevimli, şirin çocuk olarak kalacaklar. Dünyadaki her lezzetli şeyin en a'lâsı Cennet'te bulunur.¹ Yalnız çok şirin olan veled-perverlik, yâni çocuklarını sevip okşamak zevki –Cennet tenasül yeri olmadığından– Cennet'te yoktur zannedilirdi. İşte bu sûrette o dahi vardır. Hem en zevkli ve en şirin bir tarzda vardır.² İşte kable'l-bülûğ evlâdı vefat edenlere müjde...

Beşinci İşaret

Dünyada ³ اَلْحُبُّ فِي اللّٰهِ hükmünce sâlih ahablara muhabbetin neticesi: Cennet'te ⁴ عَلَى سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ile tabir edilen, karşı karşıya kurulmuş Cennet iskemlelerinde oturup hoş, şirin, güzel, tatlı bir sûrette, dünya maceralarını ve kadîm olan hatıratlarını birbirine nakledip eğlendirmeleri sûretinde; firâksız, safi bir muhabbet ve sohbet sûretinde ahablarıyla görüştüreceği, Kur'an'ın nassıyla sabittir.⁵

Altıncı İşaret

Enbiyâ ve evliyâyâ Kur'an'ın târif ettiği tarzda muhabbetin neticesi: O enbiyâ ve evliyanın şefaatlarından berzahta, haşirde istifade etmekle bera-

¹ Bkz.: Bakara sûresi sûresi, 2/25; Tevbe sûresi, 9/72; Fâtır sûresi, 35/33; Yâsin sûresi, 36/55; Sâffât sûresi, 37/43; Şûrâ sûresi, 42/22; Muhammed sûresi, 47/15; Rahman sûresi, 55/54-58; Meâric sûresi, 70/35.

² Bu konuyla alakalı bir hadiste: "Mü'min, Cennet'te çocuk arzu ettiğinde hamlı, doğum ve yetiştirme gibi işler hemen kısa bir zaman zarfında olup, bu arzusu gerçekleşir." buyurulmuştur. (Tirmizî, *sıfatü'l-cennet* 23; İbn Mâce, *zühd* 39; Dârimî, *rikâk* 110; Müsned 3/80; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.292; İbn Hibbân, *es-Sahih* 16/417; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 2/317.

³ Birbirini sırf Cenâb-ı Hakk'ın rızası için sevmeye ile alakalı Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Kim ki Allah adına sever ve Allah adına buğzederse onun imanı kemâle ermiştir." (Ebû Dâvûd, *sünnet* 15; Tirmizî, *kıyâmet* 60; Müsned 3/438, 440);

"Birbirini Allah için sevenler, Kıyâmet gününde hiçbir gölgenin bulunmadığı o anda Cenâb-ı Hakk'ın gölgesi altında gölgelenecektir." (Buhârî, *ezan* 36; Müslim, *zekât* 91; Tirmizî, *zühd* 53; İbn Mâce, *nikâh* 5; Müsned 2/439) Ayrıca bkz.: Buhârî, *îman* 9, 14; Müslim, *îman* 56, 66-67; Ebû Dâvûd, *sünnet* 2; Tirmizî, *îman* 10; Nesâî, *îman* 2-4, *kaza* 2; İbn Mâce, *fiten* 23; Müsned 2/298, 3/103, 140.

⁴ "Dost ve kardeş olarak, divanlar üzerinde karşı karşıya otururlar." (Hicr sûresi, 15/47; Sâffât sûresi, 37/44)

⁵ Bkz.: Yâsin sûresi, 36/56; Dehr sûresi, 76/13; Mutaffifin sûresi, 83/23.

Sinn-i teklif: Erginlik, sorumluluk yaşı

A'lâ: En iyi, üstün, yüce, kıymetli

Tenasül: Üremek, nesil yetiştirmek

Kable'l-bülûğ: Ergenlik öncesi, bülûğdan önce

Ahab: Sevilenler, yakınlar

İskemle: Sandalye

Kadim: Geçmiş, eski, eski zaman

Firak: Ayrılık

Nass: Kesin ve muhkem hüküm getiren âyet ve hadis

Enbiyâ: Nebiler, peygamberler

Evliyâ: Veliler, Allah dostları

Berzah: Ruhların, ölümden sonra gittikleri kabir hayatı

Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltildiği bir yerde toplanmaları

ber; gayet ulvî ve onlara lâıyk makam ve füyuzâtın o muhabbet vasıtasıyla istifâza etmektir.¹

Evet ² الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ sırınca, âdi bir adam, en yüksek bir makama, muhabbet ettiği âlî makam bir Zât'ın tebaiyetiyle girebilir.

Yedinci İşaret

Güzel şeylere ve bahara meşrû muhabbetin, yâni “Ne kadar güzel yapılmış!”³ nazar ile, o âsârın arkasındaki ef'âlin güzelliğini ve intizamını ve intizam-ı ef'âl arkasındaki güzel esmânın cilvelerini ve o güzel esmânın arkasında sıfâtın tecelliyâtını ve hâkeza sevmekliğin neticesi ise: Dâr-ı bekâda o güzel gördüğü masnûattan bin defa daha güzel bir tarzda esmânın cilvesini ve esmâ içindeki cemâl ve sıfâtını, Cennet'te görmektir. Hattâ İmâm-ı Rab-bânî* (radıyallahü anh) demiş ki: “Letâif-i Cennet, cilve-i esmânın temessülâtıdır.” Teemmell!..

Sekizinci İşaret

Dünyada, dünyanın âhiret mezraası⁴ ve Esmâ-yi ilâhiye âyinesi olan iki güzel yüzüne karşı mütefekkirâne muhabbetin uhrevî neticesi: Dünya kadar,

¹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/31; Buhârî, *tevhid* 19, 24; Müslim, *iman* 322, 327, 334-345; Ebû Dâvûd, *cihad* 26; Tirmizî, *tefsîru sûre* 17/19, *kıyâmet* 10; İbn Mâce, *zühd* 37; Müsned, 3/94.

² “Kişi sevdiği ile beraberdir.” (Buhârî, *edeb* 96; Müslim, *birr* 165; Tirmizî, *zühd* 50; Dârimî, *rikâk* 71; Müsned 1/392; ed-Dâraikutnî, *es-Sünen* 1/131; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/503; İbn Hibbân, *es-Sahih* 1/308, 2/316, 16/345; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/271, 6/35, 36, 311, 9/100; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 8/58)

³ Meşrû dairede eşyayı sevmeye ile alâkalı olarak Kur'ân'da Hz. Süleyman'ın (aleyhisselâm) şu kıssası anlatılır: “Hani bir gün ikindi vakti ona (Süleyman aleyhisselâma), durduğunda sakın, koştuğu zaman ise süratli safkan koşu atları gösterilmişti. Onlarla ilgilenip ‘Ben Rabbimi hatırlattıkları için güzel şeyleri severim.’ dedi ve onlar gözden kayboluncaya dek onları seyredip durdu. Sonra: ‘Onları tekrar bana getirin!’ deyip bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.” (Sâd sûresi, 38/31-33)

⁴ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmî'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-euliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

Lâyık: Uygun, münasib ve muvafık
Füyuzât: Feyizler, mânevî istifadeler. **Ulvî:** Yüce
İstifâza: Feyiz alma, feyizlenme, mânevî zenginlik kazanma
Âdi: Sıradan. **Âlî:** Yüce, yüksek
Tebaiyet: Tâbi olma, uyma
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Ef'âl: Fiiller, işler
Esmâ: İsimler. **Sıfât:** Sıfatlar

İntizam-ı ef'âl: Fiil ve hareketlerdeki düzen. **İntizam:** Düzen
Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi
Tecelliyat: Görünmeler, belirlemeler, yansımalar
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Letâif-i Cennet: Cennetin güzelikleri. **Dâr-ı bekâ:** Ahiret yurdu

Cilve-i esmâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimlerinin tecellisi, yansıması
Temessülât: Bir şeyin bir yere sürat ve mahiyetinin aksetmesi, görünmesi. **Mezraa:** Tarla
Teammel: Düşün! dikkat et! incele!
Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri
Mütefekkirâne: Tefekkür ederek, düşünenlere has bir şekilde

fakat fânî dünya gibi fânî değil, bâkî bir Cennet verilecektir.¹ Hem dünyada yalnız zaîf gölgeleri gösterilen esmâ, o Cennet'in âyinelerinde en şâsaalı bir sûrette gösterilecektir.

Hem dünyayı, mezraa-yi âhiret yüzünde sevmenin neticesi: Dünyayı fidanlık, yâni ancak fidanları bir derece yetiştiren küçük bir mezraası hükmünde olacak öyle bir Cennet'i verecek ki: Dünyada havâs ve hissiyat-ı in-sâniye, küçük fidanlar olduğu hâlde, Cennet'te en mükemmel bir sûrette in-kişâf ve dünyada tohumcuklar hükmünde olan istidadları, envâ-yi lezâiz ve kemâlât ile sünbüllenecek sûrette ona verileceği, rahmetin ve hikmetin muktezası olduğu gibi, hadisin nususuyla² ve Kur'ân'ın işârâtıyla³ sabittir. Hem madem dünyanın; her hatânın başı olan mezmum muhabbeti⁴ değil, belki esmâya ve âhirete bakan iki yüzünü, esmâ ve âhiret için sevmiş ve ibadet-i fikriye ile o yüzleri ma'mur etmiş, güya bütün dünyasıyla ibadet etmiş. Elbette dünya kadar bir mükâfat alması, mukteza-yi rahmet ve hikmettir. Hem madem âhiretin muhabbetiyle onun mezraasını⁵ sevmiş ve Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetiyle âyine-i esmâsını sevmiş. Elbette dünya gibi bir mahbub ister. O da, dünya kadar bir Cennet'tir.

Suâl: O kadar büyük ve hâlî bir Cennet neye yarar?

Elcevap: Nasıl ki eğer mümkün olsa idi, hayâl sür'atıyla zeminin aktârını ve yıldızların ekserisini gezsen, "Bütün âlem benimdir." diyebilirsin. Me-

¹ Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadisinde, "Cenâb-ı Hakk'ın Cennet'e en son girecek olan kişiye dünyanın on misli kadar bir yer vereceğini" buyurmuştur. Bkz.: (Buhârî, *rikâk* 51, *ezan* 129; Müslim, *iman* 308, 311; Tirmizî, *cehennem* 10; Müsned 2/450; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/633; İbn Hibban, *es-Sahih* 16/517)

² Allah Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem): "Cenâb-ı Hak, salih kullarına gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir insanın hayâline gelmeyecek nimetler hazırlamıştır." müjdeli haberini vermiştir. (Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tevhid* 35; Müslim, *iman* 312, *cennet* 2-5; Tirmizî, *tefsiru'l-Kur'ân* 32/2; İbn Mâce, *zühd* 39)

³ Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/102; Secde sûresi, 32/17; Fussilet sûresi, 41/31; Zuhruf sûresi, 43/71.

⁴ Dünya muhabbeti ile alâkalı bir hadiste: حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ : "Dünya'ya muhabbet bütün hataların başıdır." buyurulmuştur. (el-Beyhakî, *Şuabü'l-İman* 7/338; ed-Deylemî, *el-Müsne'd* 3/30)

⁵ "Dünya, âhiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmü'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Kesfû'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsne'd* 2/228'e de bakılabilir.

Fânî: Ölümlü, sonlu

Bâkî: Ebedî, sonsuz. **Zaîf:** Zayıf

Şa'saalı: Parlak, gösterişli

Mezraa-yi âhiret: Dünya tarlası

Havas: Hasseler, duygular

Hissiyat-ı insaniye: İnsana ait his ve duygular

İstidad: Kabiliyet, kapasite

İnkişâf: Açılma, meydana çıkma, görünme

Envâ-yi lezâiz: Lezzet çeşitleri

Mukteza: İcab eden, lüzum, gerek

Nusus: Naslar, açık ve kesin dinî

hüküm bildiren metinler

İbadet-i fikriye: Fikir ve düşünce buudlu ibadet. **İşârât:** İşaretler

Mezmum: Kötülenmiş, kınanmış

Ma'mur: İmar edilmiş, sevindirilmiş, şenlendirilmiş

Mukteza-yi rahmet: Rahmetin gereği. **Mahbub:** Sevgili

Hâlî: Tenha, boş. **Ekser:** En çok

Zemin: Yeryüzü, dünya

Aktâr: Her taraf, her yer

lâike ve insan ve hayvanların iştirakleri, senin o hükmünü bozmaz. Öyle de: O Cennet dahi dolu olsa, “O Cennet benimdir.” diyebilirsin. Hadîste bâzı ehl-i Cennet’e verilen beş yüz senelik bir Cennet sırrı,¹ Yirmi Sekizinci Söz’de ve İhlâs Lem’ası’nda beyân edilmiştir.

Dokuzuncu İşaret

İmân ve muhabbetullahın neticesi: Ehl-i keşif ve tahkikin ittifakıyla; dünyanın bin sene hayat-ı mes’udânesi, bir saatine değmeyen Cennet hayatı ve Cennet hayatının dahi bin senesi, bir saat müşâhedesine değmeyen bir kudsi, münezzeh cemâl ve kemâl sahibi olan Zât-ı Zülcelâl’in müşâhedesi, ru’yetidir ki,^(Hâşiye) hadîs-i kat’î² ile ve Kur’ân’ın nassıyla³ sabittir. Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm) gibi muhteşem bir kemâl ile meşhur bir zâtın ru’yetine iştîyâklı bir merak, Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) gibi bir cemâl ile mümtaz bir zâtın şuhûduna meraklı bir iştîyâk; herkes vicdanen hisseder. Acaba dünyanın bütün mehâsin ve kemâlâtından binler derece yüksek olan Cennet’in bütün mehâsin ve kemâlâtı, bir cilve-i cemâli ve kemâli olan bir Zât’ın ru’yeti, ne kadar mergub, merak-âver ve şuhûdu ne derece matlub ve iştîyâk-âver olduğunu kıyas edebilirsen et...

اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا فِي الدُّنْيَا حَبَّكَ وَحُبَّ مَا يَفْرُقُنَا إِلَيْكَ وَالْإِسْتِقَامَةَ كَمَا أَمَرْتَ وَفِي
الْآخِرَةِ رَحْمَتَكَ وَرَوْيَتَكَ⁴

¹ Bkz.: Beğavî, *Şerhu’s-sünne* 15/232; es-Suyûtî, *el-Fethu’l-kebir* 1/62, 3/422; el-Heysemî, *Müsnedü’l-Hâris*, 2/655; Gümüşhanevî, *Ramûzu’l-ehâdis* s. 113

^(Hâşiye) Hadîsin nassıyla “O şühud, bütün lezâiz-i Cennet’in o derece fevkindedir ki, onları unutturur. Ve şühuddan sonra ehl-i şühudun hüsn-i cemali o derece fazlaşır ki; döndükleri vakit, saraylarındaki aileleri çok dikkat ile zor ile onları tanıyabilirler.” hadîste vârid olmuştur.

² Bkz.: Buhârî, *mevâkıf* 16, 26, *ezan* 129; Müslim, *mesâcid* 211-212; Ebû Dâvûd, *sünnet* 19; Tirmizî, *cennet* 16; Müsned 4/360; İbn Hibban, *es-Sahih* 16/473; Ebû Hanîfe, *el-Müsned* s. 55; et-Taberânî, *el-Mü’cemûl’eusat* 2/194; el-Humeydi, *el-Müsned* 2/350.

³ Bkz.: “Yüzler vardır o gün pırl pırl...O güzel ve Yüce Rab’lerine bakakalır...” (Kıyâmet sûresi, 75/22-23)

⁴ “Allahım! Bizi dünyada Senin sevgin ve bizi Sana ve Senin emrettiğin gibi istikametli olmaya yaklaştıracak şeylerin sevgisiyle nızıklandır! Ahirette ise rahmetinle ve cemâlini göstermekle bizi nızıklandır!”

İştirak: Ortaklık, katılma
Ehl-i Cennet: Cennetlikler
Muhabbetullah: Allah sevgisi
Ehl-i keşif: Gaybî bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk’ın lûtf u ihsanı ile bilen kimseler. **Lem’a:** Parıltı
İttifak: Söz birliği, oy birliği
Müşahade: Görme
Kudsi: Mukaddes, kutsal

Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan. **Mümtaz:** Seçkin
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c)
Ru’yet: Allah’ın cemalini görme
Nass: Kesin ve muhkem hüküm getiren âyet ve hadis
İştîyâk: Şevke gelme, özlemek
Şuhûd: Görme, şahid olma

Mehâsin: Güzellikler
Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mü-kemmellikler
Cilve: Görünme, yansıma, Allah’ın isimlerinin tecellisi
Mergub: Arzu edilen, beğenilen
Merak-âver: Merak uyaran, düşündürücü
İştîyâk-âver: İştîyâklı, şevk veren

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹
 اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ²

* * *

TENBÎH

Şu sözün âhirinde uzun tafsîlâtı uzun görme; ehemmiyetine nisbeten kısadır, daha uzun ister.

Bütün Sözlerde konuşan ben değilim. Belki, işârât-ı Kur'âniye nâmına hakikattir. Hakikat ise hak söyler, doğru konuşur. Eğer yanlış bir şey gördünüz, muhakkak biliniz ki: Haberim olmadan fikrim karışmış, karıştırmış, yanlış etmiş.

* * *

Münâcât

Yâ Rab! Nasıl büyük bir sarayın kapısını çalan bir adam, açılmadığı vakit, o sarayın kapısını, diğer makbul bir zâtın sarayca me'nus sadâsıyla çalar; tâ ona açılsın. Öyle de: Biçâre ben dahi, senin dergâh-ı rahmetini, mahbub abdin olan Üveys el-Karanî'nin* nidâsıyla ve münâcâtıyla şöyle çalışıyorum. O dergâhını ona açtığın gibi, rahmetinle bana da aç.

¹ “(Melekler,) ‘Sühbansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.’ dediler.” (Bakara sûresi, 2/32)

² Allahım! Âlemlere rahmet olarak gönderdiğin Resûlün Hz. Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), O'nun bütün Âline ve Ashabına salat ve selâm eyle!

Tafsîlât: Ayrıntılı olarak açıklama
Ehemmiyet: Mühim olma, dikkate değer olma, önem
Nisbeten: Nisbetle, kıyasla

İşârât-ı Kur'âniye: Kur'an'ın işâretleri
Me'nus: Alışılmış, cana yakın
Sadâ: Ses, yankı. **Biçâre:** Çaresiz

Dergâh-ı rahmet: Rahmet kapısı
Abd: Kul. **Mahbub:** Sevgili
Nidâ: Seslenmek, çağırmak, haykırmak

أَقُولُ كَمَا قَالَ:

وَأَنْتَ الْخَالِقُ وَأَنَا الْمَخْلُوقُ	إِلَهِي أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا الْعَبْدُ
وَأَنْتَ الْمَالِكُ وَأَنَا الْمَمْلُوكُ	وَأَنْتَ الرَّزَّاقُ وَأَنَا الْمَرْزُوقُ
وَأَنْتَ الْغَنِيُّ وَأَنَا الْفَقِيرُ	وَأَنْتَ الْعَزِيزُ وَأَنَا الدَّلِيلُ
وَأَنْتَ الْبَاقِي وَأَنَا الْفَانِي	وَأَنْتَ الْحَيُّ وَأَنَا الْمَيِّتُ
وَأَنْتَ الْمُحْسِنُ وَأَنَا الْمُسِيءُ	وَأَنْتَ الْكَرِيمُ وَأَنَا اللَّئِيمُ
وَأَنْتَ الْعَظِيمُ وَأَنَا الْحَقِيرُ	وَأَنْتَ الْغَفُورُ وَأَنَا الْمُذْنِبُ
وَأَنْتَ الْمُعْطِي وَأَنَا السَّائِلُ	وَأَنْتَ الْقَوِيُّ وَأَنَا الضَّعِيفُ
وَأَنْتَ الْجَوَادُ وَأَنَا الْمُسْكِينُ	وَأَنْتَ الْأَمِينُ وَأَنَا الْخَائِفُ
وَأَنْتَ الشَّافِي وَأَنَا الْمَرِضُ	وَأَنْتَ الْمُجِيبُ وَأَنَا الدَّاعِي

فَاعْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَتَجَاوَزْ عَنِّي وَاشْفِ أَمْرَاضِي يَا اللَّهُ يَا كَافِي يَا رَبِّ يَا وَافِي يَا رَحِيمُ
يَا شَافِي يَا كَرِيمُ يَا مُعَافِي فَاغْفُ عَنِّي مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ وَعَافِنِي مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَارْضَ عَنِّي
أَبَدًا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ¹

وَاخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²

¹ “Ben de onun dediği gibi derim: “Allahım! Sen benim Rabbimsin, ben ise Senin kulun! Yaratan Sensin, yara-tılan benim. Rızık veren Sensin rızıklandırılan benim. Mülk sahibi Sensin, kul ve köle benim. Aziz Sensin, zelil benim. Zengin Sensin, fakir benim. Diri Sensin, ölü benim. Baki Sensin, fani olan benim. Kerim Sensin, hakir (zelil) benim. İyilik yapan Sensin, suçlu ve günahkâr benim. Affedip bağışlayan Sensin, günah işleyen benim. Büyük ve yüce Sensin, küçük ve değersiz benim. Güçlü ve kuvvetli Sensin zayıf ve güçsüz benim. Veren Sen-sin, isteyen benim. Her şeyden Emin Sensin, korkan benim. Cömert Sensin, muhtaç ve fakir benim. Dualara cevap veren Sensin, dua edip isteyen benim. Şifa veren Sensin, hasta benim. Her türlü noksan sıfattan mü-nezzeh ve bütün kemâl sıfatlarla muttasıl Rabbim! Günahlarımı affet hatalarımı bağışla, hastalıklarına şifa ver, ebediyen beni rızana mazhar eyle. Bunu rahmetinle ihsan eyle ey merhamet edenlerin en merhametlisi!” (Gümüşhanevî, Mecmûatü'l-ahzâb (Evrad-ı Şazeli) 323-324)

² “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

Otuz Üçüncü Söz

Otuz Üç Penceredir

(Bir Cihette Otuz Üçüncü Mektub ve Bir Cihette Otuz Üçüncü Söz)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُنُّرِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوْ لَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ¹

Sudâ: Şu iki âyet-i câmianın ifade ettiği vücub ve vahdâniyet-i ilâhiye ve evsâf ve şuûnat-ı rabbâniye'ye, âlem-i asgar ve ekber olan insan ve kâinatın vech-i delâletlerini, mücmel ve kısa bir sûrette beyânlarını isteriz. Çünkü münkirler pek ileri gittiler. Ne vakte kadar² *وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* deyip, elimizi kaldıracağız? diyorlar.

Elcevap: Yazılan bütün otuz üç adet Sözler, o âyetin denizinden ve ifâza ettiği hakikat bahrinden otuz üç katredir. Onlara baksanız, cevabınızı alabilirsiniz. Şimdilik yalnız o denizden bir katrenin reşehatına işaret nev'in-den şöyle deriz ki:

Meselâ: Nasıl ki bir zât-ı mu'ciz-nümâ, büyük bir saray yapmak istese: Evvelâ temellerini, esaslarını muntazaman hikmetle vaz'eder ve ilerideki ne-

¹ "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla: "Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'an'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak; Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?" (Fussilet sûresi, 41/53)

² "Allah, her şeye hakkıyla kâdirdir." (Mâide sûresi, 5/120; Hüd sûresi, 11/4; Rûm sûresi, 30/50; Şûrâ sûresi, 42/9; Hadid sûresi, 57/2; Teğâbün sûresi, 64/2; Mülk sûresi, 67/1)

Âlem-i asgar ve ekber: Büyük ve küçük âlem; insan ve kâinat
Âyet-i câmia: Geniş, kapsamlı âyet
Bahr: Deniz. **Beyân:** Açıklama
Evsâf: Sıfatlar. **Katre:** Damla
İfâza: Taşmak, yayılmak
Mücmel: Kısa, öz. **Neo':** Çeşit, tür

Şuûnat-ı Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâayk şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezze mânâlar

Vahdaniyet-i ilâhiye: Allah'ın birliği. **Münkr:** İnkâr eden
Vaz' etmek: Koymak, yerleştirmek
Vech-i delâlet: İşaret yönü
Vücub: Varlığın kesin olması
Zât-ı mu'ciz-nümâ: Mucize gösteren Zât. **Reşehat:** Sızıntılar

ticelerine ve gayelerine muvafık bir tarzda tertib eder. Sonra menzillere, kısımlara maharetle tefrik ve tafsil ediyor. Sonra o menzilleri tanzim ve tertib ediyor. Sonra nukuşlarla tezyin ediyor. Sonra elektrik lâmbalarıyla tenvir ediyor. Sonra o muhteşem ve müzeyyen sarayda maharetini, ihsanatını tecdid etmek için her bir tabakada yeni yeni icadlar, tebdiller, tahviller yapıyor. Sonra her bir menzilde kendi makamına merbut bir telefon rabtedip birer pencere açarak, her birinden onun makamı görünür.

Aynen öyle de: ¹ **وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى** Sâni-i Zülcelâl, Hâkim-i Hakîm, Adl-i Hakem ve bin bir esmâ-yi kudsiye ile müsemmâ Fâtır-ı Bîmisâl, şu âlem-i ekber olan kâinat sarayının ve hilkat şeceresinin icadını irâde etti. Altı günde o sarayın, o şecerenin esâsâtını desâtir-i hikmet ve kavânîn-i ilm-i ezeli ile vaz'etti.² Sonra ulvî ve süflî tabakata ve dallara ayırıp, kaza ve kader desâtiri ile tafsil ve tasvir etti. Sonra her mahlûkatın her tâifesini ve her tabakasını sun' ve inâyet düstûru ile tanzim etti.³ Sonra her şeyi, her bir âlemi ona lâyık bir tarzda, meselâ semâyı yıldızlarla, zemini çiçeklerle tezyin ettiği gibi, süslendirip tezyin etti.⁴ Sonra o kavânîn-i külliye ve desâtir-i umumiye meydanlarında esmâlarını tecelli ettirip tenvir etti. Sonra bu kanun-i küllînin taz-yikinden feryad eden ferdlere Rahman u Rahîm isimlerini hususî bir sûrette imdada yetiştirdi. Demek o küllî ve umumî desâtiri içinde hususî ihsanatı,

¹ "En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir." (Nahl sûresi, 16/60)

² Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3-6; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59; Secde sûresi, 32/4-6; Mücadele sûresi, 48/4-6; Kaf sûresi, 50/38; Hadîd sûresi, 57/4-6.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Yûnus sûresi, 10/2-3; Ra'd sûresi, 13/2.

⁴ Bkz.: Hicr sûresi, 15/16-21; Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/10-12; Kaf sûresi, 50/6-8; Mülk sûresi, 67/5.

Muvafık: Uygun

Tertib: Düzene koyma

Maharet: Ustalık

Tefrik: Ayırma

Tafsil: Ayrıntılarıyla açıklamak

Tanzim: Düzenleme

Tezyin: Süslemek

Tenvir: Aydınlatma

Müzeyyen: Süslü

İhsanat: Lütuflar

Tecdid: Tazelemek, yenilemek

İcad: Var etme, vücuda getirme

Tebdil: Değiştirme

Tahvil: Değişiklik yapma

Merbut: Bağlı, irtibatlı

Rab' etmek: Bağlamak, birleş-

tirmek

Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi

Yaradan

Hâkim-i Hakîm: Her işi yerli yerinde yapan yönetici

Adl-i Hakem: Her hükmünü adilce yapan Allah (c.c.)

Esmâ-yi kudsiye: Yüce isimler

Müsemmâ: İsimlenen, adlanan

Fâtır-ı Bîmisâl: Eşi ve benzeri olmayan Yaradan

Âlem-i ekber: En büyük âlem, kâinat

Hilkat şeceresi: Yaratılış ağacı

Esâsât: Esaslar, temeller

Desâtir-i hikmet: Hikmet prensipleri

Kavânîn-i ilm-i ezeli: Cenab-ı Hakk'ın ezeli ilmini kanunları

Vaz'etmek: Koymak, yerleştirmek

Ülûl: Yüce. **Süflî:** Aşağı

Desâtir: Kanunlar, prensipler

Tafsil: Ayrıntılarıyla açıklamak

Tasvir: Şekil verme

Mahlûkat: Yaratılmışlar

Sun': Yapma

İnâyet: Yardım

Düstûr: Kanun, prensip

Tanzim: Düzenleme

Tezyin: Süslemek

Kavânîn-i külliye: Kapsamlı kanunlar

Desâtir-i umumiye: Umumi prensipler. **Esmâ:** İsimler

Tecelli: Yansıma, görünme

Tenvir: Aydınlatma

Kanun-i küllî: Kapsamlı kanun

Tazyik: Sıkıştırmak

Küllî: Kapsamlı, genel

Desâtir: Kanunlar, prensipler

İhsanat: Lütuflar

hususî imdadları, hususî cilveleri var ki: Her şey, her vakit, her hâceti için O'ndan istimdad eder, O'na bakabilir.¹ Sonra her menzilden, her tabakadan, her âlemden, her tâifeden, her ferdden, her şeyden, kendini gösterecek yâni vücûdunu ve vahdetini bildirecek pencereler açmış. Her kalb içinde bir telefon bırakmış. Şimdi şu hadsiz pencerelerden elbette haddimizin fevkinde olarak bahse girişmeyeceğiz. Onları ilm-i muhît-i ilâhî'ye havale edip, yalnız âyât-ı Kur'âniye'nin lemeâtı olan Otuz Üç Pencere'yi Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektubu'nun namazdan sonraki tesbihâtın otuz üç aded-i mübarekine muvafık olmak için Otuz Üç Pencere'ye icmâlî ve muhtasar bir sûrette işaret edip, izahını sâir Sözler'e havale ederiz...

Birinci Pencere

Bilmüşâhede görüyoruz ki: Bütün eşya, hususan zihayat olanların pek çok muhtelif hâcâtı ve pek çok mütenevvi metalibi vardır. O matlabları, o hâcetleri, ummadığı ve bilmediği ve eli yetişmediği yerden münasib ve lâyük bir vakitte onlara veriliyor, imdada yetiştiriliyor.² Halbuki o hadsiz maksudların en küçüğüne o muhtaçların kudreti yetişmez, elleri ulaşmaz. Sen kendine bak: Zâhirî ve bâtinî hasselerin ve onların levâzımâtı gibi elin yetişmediği ne kadar eşyaya muhtaçsın. Bütün zihayatları kendine kıyas et.

İşte bütün onlar, birer birer, Vücub-i Vâcib'e şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, hey'et-i mecmuasıyla, Güneş'in ziyâsı Güneş'i gösterdiği gibi, o hâl ve bu keyfiyet, perde-i gayb arkasında bir Vâcibü'l-Vücûd'u, bir Vâhid ü Ehad'i, hem gayet Kerîm, Rahîm, Mürebbî, Müdebbir unvanları içinde akla gösterir.

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/186; Âl-i İmran sûresi, 3/195; Enfâl sûresi, 8/9; Yûsuf sûresi, 12/34; Enbiyâ sûresi, 21/76, 84, 88, 90; Neml sûresi, 27/62; Mü'min sûresi, 40/60; Şûrâ sûresi, 42/26.

² Bkz.: Talâk sûresi, 65/3.

Cilve: Görünme, yansıma
Hâcet: İhtiyaç
İstimdad: Yardıma çağırma
Tâife: Topluluk
Feuk: Üstünde
İlm-i muhît-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan ve kaplayan ilmi
Âyât-ı Kur'âniye: Kur'an âyetleri
Lemeât: Parıltılar
Aded-i mübarek: Mübarek sayı
Muvafık: Uygun
İcmâlî: Kısa, özet şeklinde
Muhtasar: Özet

Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Zihayat: Canlı
Muhtelif: Çeşitli
Hâcât: İhtiyaçlar. **Hâcet:** İhtiyaç
Mütenevvî: Çeşitli
Metalib: İstekler. **Matlab:** İstek
Maksud: Maksat
Zâhirî: Görünen
Bâtunî: Görünmeyen
Hasse: Duygu
Levâzımât: Gerekli malzemeler
Vücûd-i Vâcib: Varlığı kesin olan Allah'ın varlığı

Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Ziyâ: Işık
Perde-i gayb: Gayb perdesi
Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin olan Allah
Vâhid ü Ehad: Bir olan ve birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Kerîm: Cömert, asil, çok iyi
Rahîm: Merhamet ve ihsanı çok olan Allah (c.c.)
Mürebbî: Besleyip büyüten Allah (c.c.)
Müdebbir: Hikmetle yöneten

Şimdi ey münkir-i cahil ve ey fâsık-ı gafil! Bu faaliyet-i hakîmâneyi, bâsîrâneyi, rahîmâneyi ne ile izah edebilirsin? Sağır tabiatla mı? Kör kuvvetle mi? Sersem tesadüfle mi? Âciz câmid esbabla mı izah edebilirsin?..

İkinci Pencere

Eşya, vücûd ve teşahhusatlarında, nihaysiz imkânât yolları içinde mütereddîd, mütehayyir, şekilsiz bir sûrette iken, birdenbire gayet muntazam, hakîmâne öyle bir teşahhus-i vecî veriliyor ki; meselâ her bir insanın yüzünde, bütün ebna-yi cinsinden her birisine karşı birer alâmet-i fârika, o küçük yüzde bulunduğu ve zâhir ve bâtın duygularıyla kemâl-i hikmetle teşhiz edildiği cihetle, o yüz gayet parlak bir sikke-i ehadiyet olduğunu isbat eder. Her bir yüz, yüzer cihetle bir Sâni-i Hakîm'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, bütün yüzlerin hey'et-i mecmuasıyla izhar ettikleri o sikke, bütün eşyanın Hâlık'ına mahsus bir hâtem olduğunu akıl gözüne gösterir.

Ey münkir! Hiçbir cihetle kâbil-i taklid olmayan şu sikkeleri ve mecmuundaki parlak sikke-i samediyeti hangi tezgâha havale edebilirsin?..

Üçüncü Pencere

Zeminin yüzünde dört yüz bin muhtelif tâifeden^(Hâşiye) ibaret olan bütün hayvanât ve nebâtât envânının ordusu; bilmüşâhede ayrı ayrı erzakları, sûretleri, silâhları, libasları, tâlimatları, terhisatları kemâl-i mizân ve intizamla hiçbir şey unutulmayarak, hiçbirini şaşırmayarak bir sûrette tedbir ve terbiye et-

^(Hâşiye) Hattâ o taifelerden bir kısım var ki; bir senedeki efradı, zaman-ı Âdem'den kıyâmete kadar vücûda gelen bütün insan efradından ziyadedir.

Münkir-i cahil: İnkâr eden cahil
Faaliyet-i hakîmane Hikmetli icraatlar. **Basîrâne:** Görerek
Rahîmane: Merhametle
Âciz: Gücsüz. **Câmid:** Cansız
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Vücud: Varlık, var olmak
Teşahhusat: Belirlenme
İmkânât: Mümkün olan şeyler
Mütereddîd: Kararsız
Mütehayyir: Şaşkın
Teşahhus-i vecî: Belirli, herkesten farklı yüz şekli
Ebna-yi cîns: Hemcinsler, diğer insanlar

Hakîmane: Hikmetli
Alâmet-i fârika: Ayıncı işaret
Zâhir: Görünen, açık
Bâtın: İç, dâhili
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet. **Teşhiz:** Donatmak
Sikke-i ehadiyet Cenab-ı Hakk'ın her bir şeyde tecelli eden birlik mührü
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Vücud: Varlık, var olmak
Vahdet: Birlik
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
İzhar: Ortaya çıkarma

Hâlık: Yaradan. **Hâtem:** Mühür
Münkir: İnkâr eden
Kâbil-i taklid: Taklit edilebilen
Sikke: Mühür. **Mecmu:** Toplam
Sikke-i Samediyet: Allah'a mahsus mühür
Tâife: Topluluk
Hayvanât: Hayvanlar
Nebâtât: Bitkiler. **Envâ:** Türler
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Erzak: Rızıklar. **Libas:** Elbise
Sûret: Şekil, biçim
Terhisat: İzin vermeler
Kemâl-i mizân: Tam bir denge

mek öyle bir sikkedir ki; –hiçbir şüphe kabul etmez– Güneş gibi parlak bir sikke-i Vâhid ü Ehad'dir. Hadsiz bir kudret ve muhîr bir ilim ve nihayetsiz bir hikmet sahibinden başka kimin haddi var ki, o hadsiz derecede hârika olan şu idareye karışsın. Çünkü şu birbiri içinde girift olan envâları, milletleri, umumunu birden idare ve terbiye edemeyen, onlardan birisine karışsa elbette karıştıracak. Halbuki ¹ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ sırrı ile, hiçbir karışık alâmeti yoktur. Demek ki hiçbir parmak karışamıyor.

Dördüncü Pencere

İstîdad lisânıyla bütün tohumlar tarafından ve ihtiyac-ı fitrî lisânıyla bütün hayvanlar tarafından ve lisân-ı ıztırârî ile bütün muztarlar tarafından edilen duaların makbuliyetidir.² İşte bu nihayetsiz duaların bilmüşâhede kabul ve icabeti, her biri vücuba ve vahdete şehâdet ve işaret ettikleri gibi, mecmuu büyük bir mikyasta bilbedâhe bir Hâlık u Rahîm ve Kerîm ve Mücib'e delâlet eder ve baktırır.

Beşinci Pencere

Görüyoruz ki; eşya hususan zîhayat olanlar, def'î gibi âni bir zamanda vücûda gelir. Halbuki def'î ve âni bir sûrette basit bir maddeden çıkan şeyler, gayet basit, şekilsiz, san'atsız olması lâzım gelirken; çok maharete muhtaç bir hüsn-i san'atta, çok zamâna muhtaç ihtimamkârâne nakışlarla münakkaş, çok âlâta muhtaç acib san'atlarla müzeyyen, çok maddelere muhtaç bir sûrette halk olunuyorlar.

İşte bu def'î ve âni bir sûrette bu hârika san'at ve güzel hey'et, her biri bir Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna şehâdet ve vahdet-i rubûbiyetine işa-

¹ “Çevir de bak gözünü, görebilir misin bir kusur?” (Mülk sûresi, 67/3)

² Bkz.: En'âm sûresi, 6/63; İsrâ sûresi, 17/67; Neml sûresi, 27/62.

Sikke-i Vâhid u Ehad: Birliği her bir şeyde tecelli eden Allah'ın (c.c.) mührü

Muhîr: Geniş, kapsamlı

Girift: Karmaşık, içiçe

Envâ: Türler. **İstîdad:** Kabiliyet

İhtiyac-ı fitrî: Tabii ihtiyaç

Lisân-ı ıztırârî: Çaresizliğin ifade ettiği durum. **Muztar:** Çaresiz

Makbuliyet: Makbul olma

Vücub: Kesinlik. **Mecmu:** Toplam

Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Mikyâs: Ölçü

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Hâlık-ı Rahîm: Merhametli

Yaratan. **Kerîm:** Cömert

Mücib: İhtiyaçlara cevap veren Allah (c.c.)

Delâlet: Göstermek, delil olmak

Zîhayat: Canlı

Def'î: Bir anda, ani

Mahâret: Ustalık

Hüsn-i san'at: Güzel sanat

İhtimamkârâne: Özenle

Âlât: Âletler. **Acib:** Şaşırtıcı

Müzeyyen: Süslü

Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Vücub-i vücud: Varlığının kesin ve kendinden olması

Vahdet-i Rubûbiyet: Allah'ın (c.c.) birliği

ret ettikleri gibi mecmuu gayet parlak bir tarzda nihayetsiz Kadîr, nihayetsiz Hakîm bir Vâcibü'l-Vücûd'u gösterir.

Şimdi, ey sersem münkir! Haydi bunu ne ile izah edersin? Senin gibi sersem, âciz, cahil tabiatla mı? Veyahut hadsiz derece hatâ ederek o Sâni-i Mukaddes'e "tabiat" ismini verip O'nun mu'cizât-ı kudretini, o tesmiye bahanesiyle tabiata isnad edip, bin derece muhâlî birden irtikâb etmek mi istersin?

Altıncı Pencere

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفَلَكَ الَّتِي تَجْرِي فِي
الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَخْبَاهِ بِهِ الْأَرْضُ بِغَدِّ مَوْتِهَا
وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
لَايَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ¹

Şu âyet, vücub ve vahdeti gösterdiği gibi, bir ism-i a'zam'ı gösteren gayet büyük bir penceredir.

İşte şu âyetin hülâsatü'l-hülâsası şudur ki:

Kâinatın ulvî ve süflî tabakatındaki bütün âlemler ayrı ayrı lisânla bir tek neticeyi, yâni bir tek Sâni-i Hakîm'in rubûbiyetini gösteriyorlar. Şöyle ki:

Nasıl göklerde –hattâ kozmoğrafyanın itirafıyla dahi– gayet büyük neticeler için gayet muntazam hareketler, bir Kadîr-i Zülcelâl'in vücûd ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Zeminde bilmüşâhede –hattâ

¹ "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır." (Bakara sûresi, 2/164)

Kadîr: Her şeye kudreti yeten
Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan. **Münkir:** İnkâr eden
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan tek varlık. **Âciz:** Güçsüz
Sâni'-i Mukaddes: Yüce Yaradan
Mu'cizât-ı kudret: Kudretinin ortaya koyduğu mucizeler
Tesmiye: İsimlendirme
Muhâl: İmkânsız. **Vücub:** Kesinlik

İrtikâb: Kötü bir iş işleme
İsm-i âzam: Duaların kabulüne vesile olduğu bildirilen Cenab-ı Hak'ın en yüce ismi
Hülâsatü'l-hülâsa: Özün özü
Ulvî: Yüce. **Süflî:** Aşağı
Tabakat: Tabakalar
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Kozmoğrafya: Astronomi

Rubûbiyet: Allah'ın bütün mahlukları yaratıp yönetmesi
Muntazam: Düzenli
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Vücud: Varlık, var olmak
Kemâl-i rubûbiyet: Mükemmel yaratıp yönetme
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

coğrafyanın şehâdetiyle ve ıkrarıyla– gayet büyük maslahatlar için mevsimlerdeki gibi gayet muntazam tahavvûlâtlar dahi, aynı o Kadîr-i Zülcelâl'in vücub ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl berr'de ve bahr'de kemâl-i rahmet ile rızıkları verilen ve kemâl-i hikmet ile muhtelif şekiller giydirilen ve kemâl-i rubûbiyetle türlü türlü duygularla teşhiz edilen bütün hayvanât, birer birer yine o Kadîr-i Zülcelâl'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmua-sıyla gayet geniş bir mikyasta azamet-i ulûhiyetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bağlardaki muntazam nebâtât ve nebâtâtın gösterdikleri müzeyyen çiçekler ve çiçeklerin gösterdikleri mevzun meyveler ve meyvelerin gösterdikleri müzeyyen nakışlar, birer birer yine o Sâni-i Hakîm'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber külliyetleriyle gayet şâşaalı bir sûrette cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl cevvi semâdaki bulutlardan mühim hikmetler ve gayeler ve lüzumlu fâideler ve semereler için tanzif edilen ve gönderilen katreler, katreler adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücubunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Zemindeki bütün dağların ve dağlar içindeki mâdenlerin ayrı ayrı hâsiyetleriyle beraber ayrı ayrı maslahatlar için ihzar ve iddiharları, dağ metanetinde bir kuvvetle yine o Sâni-i Hakîm'in vücub ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl sahralarda ve dağlardaki küçük küçük tepelerin türlü türlü muntazam çiçeklerle süslenmeleri, her biri bir Sâni-i Hakîm'in vücubuna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmuasıyla haşmet-i saltanatını ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bütün otlarda ve ağaçlardaki bütün yaprakların türlü türlü eşkâl-i muntazamaları ve ayrı ayrı vaziyetleri ve cezbekârâne mevzun hareketleri, yapraklar adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûdunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Tahavvûlât: Değişiklikler

Berr: Kara, toprak parçası

Bahr: Deniz

Kemâl-i rahmet: Mükemmel rahmet

Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet

Muhtelif: Çeşitli

Teşhiz: Donatmak

Hey'et-i mecmua: Genel görünüş

Mikyas: Ölçü

Azamet-i Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın büyüklüğü

Nebâtât: Bitkiler

Müzeyyen: Süslü

Mevzun: Ölçülü

Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Şâşaalı: Parlak, gösterişli

Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği

Cevv-i semâ: Atmosfer

Katre: Damla

Hasiyet: Özellik

İhzar: Hazırlama

İddihar: Depolama

Metanet: Sağlamlık

Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Sahra: Çöl

Hey'et-i mecmua: Genel görünüş

Haşmet-i saltanat: Muhteşem hakimiyet

Eşkâl-i muntazama: Düzenli şekiller

Cezbekârâne: Çekici, sevimli

Vücub-i vücud: Varlığı kesin olması

Hem nasıl bütün ecsam-ı nâmiyede, büyümek zamanında muntazaman hareketleri ve türlü türlü âlât ile teşhizleri ve çeşit çeşit meyvelere şuûrkârâne teveccühleri, her biri ferdan-ferdâ yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret eder. Ve hey'et-i mecmuasıyla gayet büyük bir mikyasta ihata-yi kudretini ve şumul-i hikmetini ve cemâl-i san'atını ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bütün hayvanî cesedlerde kemâl-i hikmetle nefislerini, ruhlarını yerleştirmek, türlü türlü cihazat ile kemâl-i intizam ile teslih etmek, türlü türlü hizmetlerde kemâl-i hikmetle göndermek, hayvanât adedince belki cihazatları sayısınca yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna ve vahdetine şehâdet ve işaret ettikleri gibi, hey'et-i mecmuasıyla gayet parlak bir sûrette cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl bütün kalblere, insan ise her nevi ulûm ve hakikatleri bildiren, hayvan ise her nevi hâcetlerinin tedarikini öğreten bütün ilhamât-ı gaybiye, bir Rabb-i Rahîm'in vücûdunu ihsas eder ve rubûbiyetine işaret eder. Öyle de; gözlere kâinat bostanındaki mânevî çiçekleri toplayan şuaât-ı ayniye gibi zâhirî ve bâtinî bütün duyguların, ayrı ayrı âlemlere her biri birer anahtar olmaları, yine o Sâni-i Hakîm, o Fâtır-ı Alîm, o Hâlık-ı Rahîm, o Rezzâk-ı Kerîm'in vücub-i vücûdunu ve vahdet ve ehadiyetini ve kemâl-i rubûbiyetini Güneş gibi gösterir.

İşte şu yukarıda geçen on iki ayrı ayrı pencerelerden, on iki vecihten bir pencere-i a'zam açılıyor ki; on iki renkli bir ziyâ-yi hakikat ile Cenâb-ı Hakk'ın ehadiyetini ve vahdâniyetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Ecsam-ı nâmiye: Gelişip büyüyen cisimler. **Âlât:** Aletler
Şuûrkârâne: Şuurlu bir şekilde
Teveccüh: Yönelme
Ferdan-ferdâ: Teker teker
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Mikyâs: Ölçü
İhata-yi kudret: Allah'ın kudretinin her şeyi kaplaması
Şumul-i hikmet: Allah'ın hikmetinin her şeyi kuşatması
Cemâl-i san'at: Sanat güzelliği
Hayvanî: Hayvana ait
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet
Cihazat: Aletler, sistemler
Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen

Teslih: Silâhlendirme
Hayvanât: Hayvanlar
Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği
Kemâl-i Rubûbiyet: Mükemmel yaratıp yönetme
Nev: Tür. **Ulûm:** İlimler
Hâcet: İhtiyaç
Tedarik: Araştırıp bulma
İlhâmât-ı gaybiye: Gayb âleminden gelen ilhamlar
Rabb-i Rahîm: Merhamet ve ihسان çok olan Allah (c.c.)
Vücud: Varlık, var olmak
Rubûbiyet: Rablik; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp yönetme sıfatı
Şuaât-ı ayniye: Gözdeki ışık hüzmeleri

Bâtînî: Görünmeyen
Sâni-i Hakîm: Her şeyi yerli yerinde yapan Yaradan
Fâtır-ı Alîm: Her şeyi bilen Yaradan
Hâlık-ı Rahîm: Rahman olan yaratan
Rezzâk-ı Kerîm: Bütün mahluklarının rızıklarını cömertçe veren Allah (c.c.)
Vücub-i vücud: Varlığın kesin olması. **Vahdet:** Birlik
Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın her bir şeyde tecelli eden birliği
Pencere-i âzam: En büyük pencere
Ziyâ-yi hakikat: Hakikat ışığı
Vahdaniyet: Allah'ın birliği

İşte ey bedbaht münkir! Şu daire-i Arz kadar, belki medâr-ı senevîsi kadar geniş olan şu pencereyi ne ile kapatabilirsin? Ve Güneş gibi parlak olan şu mâden-i nuru ne ile söndürebilirsin ve hangi perde-i gaflette saklayabilirsin?..

Yedinci Pencere

Şu kâinat yüzünde serpilten masnûatın kemâl-i intizamları ve kemâl-i mevzuniyetleri ve kemâl-i zînetleri ve îcadlarının suhuleti ve birbirine benze-meleri ve bir tek fıtrat izhar etmeleri, nasıl ki bir Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve vahdetini gayet geniş bir mikyasta gösteriyorlar.

Öyle de; câmid ve basit unsurlardan, hadsiz ve ayrı ayrı ve muntazam mürekkebâtın îcadı, mürekkebât adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmua-sıyla gayet parlak bir tarzda kemâl-i kudretini ve vahdetini gösterdiği gibi terkebât-ı mevcudat tabir edilen terkeb ve tahlil hengâmındaki teceddüdde nihayet derecede ihtilât ve karışma içinde nihayet derecede bir imtiyaz ve tefrik ile, meselâ topraktaki tohumların ve köklerin çok karışık olduğu hâlde hiç şaşımayaarak bir sûrette sünbüllenmelerini ve vücûdlarını temyiz ve tefrik etmek ve ağaçlara giren karışık maddeleri yaprak ve çiçek ve meyvelere tefrik etmek ve hüceyrât-ı bedene karışık bir sûrette giden gıdaî maddeleri kemâl-i hikmetle ve kemâl-i mîzânla ayırıp tefrik etmek, yine o Hakîm-i Mutlak ve o Âlîm-i Mutlak ve o Kadîr-i Mutlak'ın vücub-i vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve vahdetini gösterdiği gibi; zerrelere âlemini hadsiz ve geniş bir tarla hükmüne getirip, her dakikada kemâl-i hikmetle ekip biçip, yeni yeni kâinatlar mahsulâtını ondan almak ve o câmide, âcize, cahile olan zerrâta gayet

Bedbaht: Bahtsız, talihsiz, mahrum

Münkir: İnkâr eden

Daire-i arz: Yeryüzü, dünya

Medâr-ı senevî: Dünya'nın Gü-neş etrafında bir yılda tamamladığı yörünge

Mâden-i nur: Nur madeni

Perde-i gaflet: Gaflet perdesi

Masnûat: Sanatlı bir şekilde yaratılmış mahluklar

Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen

Kemâl-i mevzuniyet: Tam bir ölçü

Kemâl-i zînet: Pek mükemmel süs

İcad: Var etme

Suhulet: Kolaylık

Fıtrat: Yaradılış, tabiat

İzhar: Ortaya çıkarma

Sâni-i Hakîm: Her şeyi yerli yerinde yapan Yaradan

Vücub-i vücud: Varlığının kesin olması

Kemâl-i kudret: Mükemmel kudret

Vahdet: Birlik. **Mikyas:** Ölçü

Câmid: Cansız

Hadsiz: Nihayetsiz

Muntazam: Düzenli

Mürekkebât: Bileşikler

Hey'et-i mecmua: Genel görünüş

Terkebât-ı mevcûdat: Varlıkların meydana getirdiği şey

Hengâm: Zaman, vakit, mevsim

Teceddüt: Yenilenme

İhtilât: Karışma, karışıklık

Temyiz: Bir şeyi diğerinden seçip ayırmak. **Tefrik:** Ayırma

Hüceyrât-ı beden: Beden hücreleri

Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet. **Gıdaî:** Gıda

Kemâl-i mîzân: Tam bir ölçü

Hakîm-i Mutlak: Her işini yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Âlîm-i Mutlak: Her şeyi en iyi şekilde bilen Allah (c.c.)

Kadîr-i Mutlak: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)

Mahsulât: Ürünler

Câmid: Cansız. **Zerrat:** Zerreler

şuûrkârâne ve gayet hakîmâne ve muktedirâne hadsiz muntazam vazifeleri gördürmek, yine o Kadîr-i Zülcelâl'in ve o Sâni-i Zülkemâl'in vücub-i vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve azamet-i rubûbiyetini ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

İşte bu dört yol ile büyük bir pencere mârifetullaha açılır. Ve büyük bir mikyasta bir Sâni-i Hakîm'i akla gösterir.

Şimdi ey bedbaht gafil! Şu hâlde O'nu görmek ve tanımak istemezsen; aklını çıkar at, hayvan ol, kurtul...

Sekizinci Pencere

Nev'-i beşerdeki bütün ervâh-ı neyyire ashâbı olan enbiyâlar (aleyhimüs-selâm), bâhir ve zâhir mu'cizâtlarına istinad ederek ve bütün kulûb-i münevvere aktabı olan evliyâlar, keşf ve kerâmetlerine itimad ederek ve bütün ukûl-i nuraniye erbabı olan asfiyâlar, tahkikatlarına istinad ederek, bir tek Vâhid ü Ehad, Vâcibü'l-Vücûd, Hâlık-ı külli şey'in vücub-i vücûduna ve vahdetine ve kemâl-i rubûbiyetine şehâdetleri, pek büyük ve nurânî bir penceredir. Hem her vakit o makam-ı rubûbiyeti göstermektedir.

Ey bîçâre münkir! Kime güveniyorsun ki, bunları dinlemiyorsun? Veyahut gündüz içinde gözünü kapamakla, dünyayı gece mi oldu zannediyorsun?

Dokuzuncu Pencere

Kâinattaki ibâdât-ı umumîye, bilbedâhe bir Mâbud-i Mutlak'ı gösteriyor. Evet âlem-i ervâha ve bâtına giden ve ruhânî ve meleklerle görüşen zâtların şehâdetleriyle sabit olan umum ruhânî ve melâikelerin kemâl-i imtisâl ile

Şuûrkârâne: Şuurluca

Hakîmane: Hikmetli bir şekilde

Muktedirâne: Tam bir iktidarla

Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Sâni-i Zülkemâl: Mükemmellikler sahibi Yaradan

Azamet-i Rubûbiyet: Allah teâlânın yüceliği

Kemâl-i Rubûbiyet: Allah teâlâ'nın büyüklüğü

Mârifetullah: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme, vicdan kültürü

Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan. **Mikyas:** Ölçü

Nev'-i beşer: İnsan türü

Ervâh-ı neyyire: Nur saçan ruhlar

Ashab: Sahipler, arkadaşlar

Bâhir: Açık, apaçık

Zâhir: Görünen, açık

Mu'cizât: Mucizeler

İstinad: Dayanmak

Kulûb-i münevvere: Nurlu kalpler

Aktab: Büyük veliler

Evlîyâ: Veliler, Allah dostları

Keşf ü keramet: Kerametler

İtimad: Güvenmek

Ükûl-i nurani: Parlak akıllar

Asfiya: İlim ve takvasıyla Peygamber Efendimiz'in (sas) gerçek varisleri. **Tahkikat:** Araştırmalar

İstinad: Dayanma

Vâhid u Ehad: Birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)

Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan tek varlık

Hâlık-ı Külli Şey: Her şeyi Yaratan

Kemâl-i rubûbiyet: Allah teâlânın büyüklüğü

Makam-ı Rubûbiyet: Allah teâlânın yüce hakimiyeti

Münkir: İnkâr eden

İbâdât-ı umumî: Toplu ibadetler

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Mâbud-i Mutlak: İbadete layık tek varlık. **Bâtın:** İç, dâhili

Âlem-i ervâh: Ruhlar âlemi

Kemâl-i imtisâl: Mutlak itaat

ubûdiyetleri ve bilmüşâhede bütün zîhayatların kemâl-i intizamla ubûdiyet-kârâne vazifeler görmeleri ve bilmüşâhede anâsır gibi bütün cemâdâtın kemâl-i itâatla ubûdiyetkârâne hizmetleri, bir Mâbud-i bilhakk'ın vücub-i vücûdunu ve vahdetini gösterdiği gibi, her bir tâifesi icmâ ve tevâtür kuvvetini taşıyan bütün âriflerin hakikatlı mârifetleri, bütün şâkirler tâifesinin semeredar şükürleri ve bütün zâkirlerin feyizli zikirleri ve bütün hâmidlerin nimet artıran hamdleri ve bütün muvahhidlerin bürhânî tevhidleri ve tavsifleri ve bütün muhiblerin hakikî muhabbet ve aşkları ve bütün müridlerin sâdık irâde ve rağbetleri ve bütün müniblerin ciddî taleb ve inabeleri, yine Ma'ruf, Mezkûr, Meşkûr, Mahmûd, Vâhid, Mahbûb, Merğûb, Maksûd olan o Mâbud-i Ezeli'nin vücub-i vücûdunu ve kemâl-i rubûbiyetini ve vahdetini gösterdiği gibi, kâmil insanlardaki bütün makbul ibâdâtın ve o makbul ibâdâtın neticesinden hâsıl olan füyuzât ve münâcât, müşahedât ve keşfiyât, yine o Mevcud-i lem-yezal ve o Mâbud-i lâ-yezâl'in vücub-i vücûdunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. İşte şu üç cihette ziyâdâr büyük bir pencere, vahdâniyete açılır.

Onuncu Pencere

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ • وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ • وَأَنْتُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا¹

¹ “Allah gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size râm eden, akan suları da, ırmakları da sizin hizmetinize verendir. • Mutad seyirlerini yapan Güneş ile Ay'ı size âmade kılan, geceyi ve gündüzü istifade-nize veren de O'dur.” • Hasılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız.” (İbrahim sûresi, 14/32-34)

Ubûdiyet: Kulluk

Bilmüşâhe: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Zîhayat: Canlı

Kemâl-i intizam: Mükemmel düzen

Ubûdiyetkârâne: Kulluk ederek

Cemâdât: Cansız varlıklar

Kemâl-i itâat: Tam bir itaatle

Mâbud-i Bilhakk: İbadete lâyık

tek varlık. **Anâsır:** Unsurlar

Tâife: Topluluk

İcmâ: Oy birliği

Tevâtür: Bir haberin, yalan ihtimalini aklı getirmeyecek derecede güvenilir olması

Mârifet: Bilme. **Şâkir:** Şükreden

Semeredar: Verimli

Zâkir: Zikreden. **Feyiz:** Bereket

Hâmid: Şükreden, takdir eden

Muvahhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğine inanan

Bürhan: Delil, ispat vasıtası

Tavsif: Niteleme. **Muhib:** Seven

Mürid: İsteyen, arzu eden

Münib: Tövbe edip Allah'a yönelen

İnabe: Günahlara tövbe edip hak yoluna dönme. **Mezkûr:** Zikredilen

Meşkûr: Kendisine şükür ve teşekkür edilen. **Mahmûd:** Övülen

Vâhid: Bir, Allah (c.c.)

Mahbub: Sevilen. **Mergub:** Arzu

Maksud: Gaye edilen

Mâbud-i Ezeli: Kendisine ibadet edilen ezeli olan Allah (c.c.)

Kâmil: Olgun, mükemmel

Münâcât: Niyaz etme, içten içe

yalvarma. **Füyuzât:** Bereketler

Müşahedât: Gözle görülen şeyler

Keşfiyât: Keşifler, gizli olan hakikatlere âşinâ olma

Mevcud-i Lemyezal: Varlığı ezeli olan Allah (c.c.)

Mâbud-i Lâyezâl: Ebedî ilah

Cihet: Yön, taraf. **Ziyâdâr:** Parlak

Vahdaniyet: Allah'ın birliği

Şu kâinattaki mevcudatın birbirine teâvünü, tecâvübü, tesanüdü gösterir ki; umum mahlûkat, bir tek Mürebbî'nin terbiyesindedirler. Bir tek Müdebbir'in idaresindedirler. Bir tek Mutasarrıf'ın taht-ı tasarrufundadırlar. Bir tek Seyyid'in hizmetkârlarıdır. Çünkü; zemindeki zihayatlar levâzımât-ı hayatiyeyi emr-i Rabbânî ile pişiren Güneş'ten ve takvimcilik eden Kamer'den tut, tâ ziyâ, hava, mâ, gıdanın zihayatların imdadına koşmalarına ve nebâtâtın dahi hayvanâtın imdadına koşmalarına ve hayvanât dahi insanların imdadına koşmalarına, hattâ âzâ-yi bedeninin birbirinin muavenetine koşmalarına ve hattâ gıda zerrâtının hüceyrât-ı bedeniyenin imdadına koşmalarına kadar cari olan bir düstûr-i teâvün ile, câmid ve şuursuz olan o mevcudat-ı müteavine, bir kanun-ı kerem, bir nâmus-i şefkat, bir düstûr-i rahmet altında gayet hakîmâne, kerîmâne birbirine yardım etmek, birbirinin sadâ-yi hâcetine cevap vermek, birbirini takviye etmek, elbette bilbedâhe bir tek, yektâ, Vâhid ü Ehad, Ferd u Samed, Kadîr-i Mutlak, Âlîm-i Mutlak, Rahîm-i Mutlak, Kerîm-i Mutlak bir Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un hizmetkârları ve memurları ve masnûları olduklarını gösterir.

İşte ey bîçâre müflis felsefi! Bu muazzam pencereye ne diyorsun? Senin tesadüfün buna karşıabilir mi?...

On Birinci Pencere

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ¹

Bütün ervâh ve kulûbün dalâletten neş'et eden ıztırabat ve keşmekeş ve ıztırabattan neş'et eden mânevî elemelerden kurtulmaları, bir tek Hâlık'ı tanı-

¹ "İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd sûresi, 13/28)

Mevcûdat: Var olan şeyler
Teâvün: Yardımlaşma
Tecâvüb: İhtiyaçlara karşılıklı cevap verme
Tesanüd: Birbiriyle dayanışma hâlinde bulunma
Mürebbî: Terbiye eden, besleyip büyüten Allah (c.c.)
Müdebbir: İlmi ile her şeyin akıbetini ihâta edip ona göre hikmetle iş yapan, idare eden Allah (c.c.)
Mutasarrıf: Yöneten
Taht-ı tasarruf: Yönetimi altında
Seyyid: Efendi. **Zihayat:** Canlı
Levâzımât-ı hayatiye hayat için gerekli malzemeler
Emr-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın emri. **Kamer:** Ay. **Ziyâ:** Işık
Mâ: Su. **Nebâtât:** Bitkiler
Âzâ-yi beden: Vücut organları

Muavenet: Yardım
Zerrat: Zerreler
Hüceyrât-ı bedeniye: Beden hücreleri. **Carî:** Geçerli
Düstûr-i teâvün: Yardımlaşma prensibi. **Câmid:** Cansız
Mevcûdat-ı müteavine: Yardımlaşan varlıklar
Kanun-ı kerem: Cenab-ı Hakk'ın cömertlik ve ihsan kanunu
Namus-ı şefkat: Cenab-ı Hakk'ın varlıklara gösterdiği şefkat kanunu
Düstûr-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın varlığı kuşatan rahmet prensibi
Hakîmane: Hikmetli bir şekilde
Kerîmane: Cömertçe
Sadâ-yi hâcet: İhtiyaç sesi
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Vâhid ü Ehad: Birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)

Yektâ: Tek, eşsiz
Ferd ü Samed: Tek ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah
Kadîr-i Mutlak: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)
Âlîm-i Mutlak: Her şeyi en iyi şekilde bilen Allah (c.c.)
Rahîm-i Mutlak: Pek merhametli ve ihsanı bol olan Allah (c.c.)
Kerîm-i Mutlak: Pek cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)
Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin olan Allah
Masnû: Sanatlı bir şekilde yaratılmış her bir mahluk
Ervâh: Ruhlar. **Kulûb:** Kalpler
Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma
Neş'et: Ortaya çıkmak
İztırabat: Sıkıntılar, çileler

makla olur. Bütün mevcudatı, bir tek Sâni'a vermekle necât buluyorlar, bir tek Allah'ın zikriyle mutmain olurlar.

Çünkü; hadsiz mevcudat bir tek Zât'a verilmezse (Yirmi İkinci Söz'de kat'î isbat edildiği gibi) o zaman her bir tek şeyi, hadsiz esbaba isnad etmek lâzım gelir ki, o hâlde bir tek şeyin vücûdu, umum mevcudat kadar müşkil olur. Çünkü; Allah'a verse, hadsiz eşyayı bir Zât'a verir. O'na vermezse, her bir şeyi hadsiz esbaba vermek lâzım gelir. O vakit bir meyve, kâinat kadar müşkilât peydâ eder, belki daha ziyade müşkil olur.

Çünkü; nasıl bir nefer yüz muhtelif adamın idaresine verilse, yüz müşkilât olur. Ve yüz nefer, bir zâbitin idaresine verilse, bir nefer hükmünde kolay olur.

Öyle de; çok muhtelif esbabın bir tek şeyin îcadında ittifakları, yüz derece müşkilâtlı olur. Ve pek çok eşyanın îcadı, bir tek Zât'a verilse yüz derece kolay olur. İşte mahiyet-i insâniyedeki merak ve taleb-i hakikat cihetinden gelen nihayetsiz ıztrabdan kurtaracak yalnız tevhid-i Hâlık ve mârifet-i ilâhiye'dir.

Madem küfürde ve şirkte nihayetsiz müşkilât ve ıztrabat var. Elbette o yol muhâldir, hakikati yoktur. Madem tevhidde, mevcudatın yaratılışındaki suhulete ve kesrete ve hüsn-i san'ata muvafık olarak nihayetsiz suhulet ve kolaylık var. Elbette o yol vâcibdir, hakikattir.¹

İşte ey bedbaht ehl-i dalâlet! Bak: Dalâlet yolu ne kadar karanlıklı ve elemli!. Ne zorun var ki, oradan gidiyorsun? Hem bak: Îmân ve tevhid yolu ne kadar kolay ve safalı... Oraya gir, kurtul...

On İkinci Pencere

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى • الَّذِي خَلَقَ فَسُوَّى • وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى •²

sırrınca, umum eşyada hususan zihayat masnûlarda hikmetli bir kalıbdan

¹ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/42; Enbiyâ sûresi, 21/21.

² "Tenzih et Rabbinin yüce adını. * O seni yaratıp, mükemmel yaratılış vereni. * O her canlıyı bir ölçüye göre yapıp hayatının devamını sağlayacak yolları göstereni." (A'lâ sûresi, 87/1-3)

Mevcudat: Var olan şeyler
Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan
Necât: Kurtuluş
Mutmain: Emin, içi rahat
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
İsnad: Dayandırma
Müşkil: Karşıık, zor
Müşkilât: Karşııklıklar, zorluklar

Peydâ: Meydana gelmek, hasıl olmak. **Nefer:** Er, asker
Mahiyet-i insaniye: İnsan mahiyeti
Taleb-i hakikat: Hakikat isteği
Tevhid-i Hâlık: Yaradanın bir ve tek olması
Mârifet-i ilâhiye: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme. **Muhâl:** İmkânsız

Suhulet: Kolaylık. **Kesret:** Çokluk
Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği
Muvafık: Uygun, yerinde, denk
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Zihayat: Hayat sahibi, canlı
Masnû: Sanatlı bir şekilde yaratılmış her bir mahluk

çıkması gibi her şeye bir miktar-ı muntazam ve bir sûret, hikmetle verildiği ve o sûret ve o miktarda maslahatlar ve fâideler için eğri bûğrû hududlar bulunması; hem müddet-i hayatlarında değiştirdikleri sûret-i libasları ve miktarları yine hikmetlere, maslahatlara muvafık bir tarzda mukadderat-ı hayatiye-den terkiib ve tanzim edilen mânevî ve muntazam birer sûret, birer miktar bulunması, bilbedâhe gösterir ki: Bir Kadîr-i Zülcelâl'in ve bir Hakîm-i Zülkemâl'in kader dairesinde sûretleri ve biçimleri tertib edilen ve kudretin destgâhında vücûdları verilen o hadsiz masnûat, o Zât'ın vücub-i vücûduna delâlet ve vahdetine ve kemâl-i kudretine hadsiz lisân ile şehâdet ederler.

Sen kendi cismine ve âzâlarına ve onlardaki eğri bûğrû yerlerin meyvelerine ve fâidelerine bak! Kemâl-i hikmet içinde kemâl-i kudreti gör.

On Üçüncü Pencere

¹ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹ sırınca: Her şey lisân-ı mahsusı ile Hâlık'ını yâdede, takdis eder. Evet bütün mevcudatın lisân-ı hâl ve kâl ile ettiği tesbihât, bir tek Zât-ı Mukaddes'in vücûdunu gösteriyor. Evet fitratın şehâdeti reddedilmez.

Delâlet-i hâl ise, hususan çok cihetlerle gelse, şüphe getirmez. Bak hadsiz fitrî şehâdeti tazammun eden ve nihayetsiz tarzlarda lisân-ı hâl ile delâlet eden ve mütedâhil daireler gibi bir tek merkeze bakan şu mevcudatın muntazam sûretleri, her biri birer dildir. Ve mevzun hey'etleri, her biri birer lisân-ı şehâdetir. Ve mükemmel hayatları, her biri birer lisân-ı tesbihtir ki, Yirmi Dördüncü Söz'de kat'î isbat edildiği gibi, o bütün diller ile pek zâhir bir sûrette tesbihâtları ve tahiyatları ve bir tek mukaddes Zât'a şehâdetleri, ziyâ

¹ "Hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Miktar-ı muntazam: Düzenli miktardır. **Maslahat:** Fayda, menfaat

Müddet-i hayat: Hayat müddeti

Sûret-i libas: Elbise şekli, biçimi

Maslahat: Fayda. **Muvafık:** Uygun

Mukadderat-ı hayatiye: Varlığın; ezelde yazılıp, takdir edilen, başına gelecek şeyler

Terkip: Çeşitli unsurları birleştirme, sentez

Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Hakîm-i Zülkemâl: Her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Masnûat: Sanatlı bir şekilde yaratılmış mahluklar

Vücub-i vücud: Varlığının kesin ve kendinden olması

Kemâl-i kudret: Kudretin mükemmelliği. **Âzâ:** Vücudun organları

Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet. **Destgâh:** Tezgâh

Lisân-ı mahsus: Her varlığın kendine ait hususî ifade şekli

Takdis: Allah'ı noksanlıklardan tenzih etme. **Hâlık:** Yaradan

Lisân-ı hâl ve kal: Davranışlarının sözlerin ifade ettiği anlam

Mevcûdat: Var olan şeyler

Zât-ı Mukaddes: Her türlü kusur ve eksikliklerden uzak Yüce Allah

Delâlet-i hâl: Davranışların işaretleri

Tazammun: İhtiva etmek, içine almak. **Zâhir:** Görünen, açık

Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği anlam

Mütedâhil: İççe. **Mevzun:** Ölçülü

Hey'et: Şekil, görünüş, durum

Lisân-ı şehâdet: Şahadet dili

Lisân-ı tesbih: Tesbih dili

Tahiyat: Selâmlar, manen sunulan bütün hediyeler. **Ziyâ:** Işık

Güneş'i gösterdiği gibi bir Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'u gösterir. Ve kemâl-i ulûhiyetine delâlet eder.

On Dördüncü Pencere

قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ²

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا³

إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيفٌ⁴

sırlarınca: Her şey her şeyinde ve her şe'inde tek bir Hâlık-ı Zülcelâl'e muhtaçtır. Evet kâinattaki mevcudata bakıyoruz ve görüyoruz ki: Zaaf-ı mutlak içinde bir kuvvet-i mutlaka tezahüratı var. Ve acz-i mutlak içinde bir kudret-i mutlakanın âsârı görünüyor. Meselâ, nebâtâtın tohumlarında ve köklerdeki ukde-i hayatiyelerinin itibahları zamanında gösterdikleri hârîka vaziyetleri gibi...

Hem fakr-ı mutlak ve kuruluk içinde bir gınâ-yi mutlakin tezahüratı var: Kıştaki toprağın ve ağaçların vaziyet-i fakirâneleri ve baharda şâsaalı servet ve gınaları gibi...

Hem cümud-i mutlak içinde bir hayat-ı mutlakanın tereşşuhatı görünür: Anâsır-ı câmidenin zîhayat maddelere inkılâbı gibi...

Hem bir cehl-i mutlak içinde muhîr bir şuûrun tezahüratı görünür: Zerrelere yıldızlara kadar her şeyin harekâtında nizamat-ı âleme ve me-

¹ "Peki!" de, "Her şeyin gerçek yönetimini elinde tutan, Kendisi her şeyi koruyup gözetken kimdir!.." (Mü'minûn sûresi, 23/88)

² "Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır." (Hicr sûresi, 15/21)

³ "Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın." (Hûd sûresi, 11/56)

⁴ "Muhakkak ki Rabbim her şeyi koruyandır." (Hûd sûresi, 11/57)

Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin olan Allah

Kemâl-i Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye ancak kendisinin müstehak olması

Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan. **Şe'n:** Durum, iş

Zaaf-ı mutlak: Tam bir zayıflık

Kuvvet-i mutlaka: Sınırsız kuvvet

Tezahürat: Belirtiler

Acz-i mutlak: Tam bir güçsüzlük

Kudret-i mutlaka: Mükemmel ve sınırsız kuvvet. **Nebâtât:** Bitkiler

Âsâr: Eserler, izler

Ukde-i hayatiye: Hayat merkezi

İtibah: Uyanma, harekete geçme

Fakr-ı mutlak: Tam fakirlik

Gına-yi mutlak: Tam zenginlik

Vaziyet-i fakirâne: Fakirce bir durum. **Tezahürat:** Belirtiler

Şâsaalı: Parlak, gösterişli

Cümud-i mutlak: Cansızlık, tam donukluk. **Tereşşuhat:** Sızıntılar

Hayat-ı mutlaka: Tam bir canlılık

Anâsır-ı câmid: Cansız unsurlar

Cehl-i mutlak: Tam bir bilgisizlik, katmerli cehalet. **Zîhayat:** Canlı

Muhîr: Geniş, kapsamlı

Harekât: Hareketler

Nizâmat-ı âlem: Dünya düzeni

salih-i hayata ve metalib-i hikmete muvafık bir tarzda hareket etmeleri ve şuûrkârâne vaziyetleri gibi...

İşte bu acz içindeki kudret ve zaaf içindeki kuvvet ve fakr içindeki servet ve gına ve cümud ve cehil içindeki hayat ve şuûr; bilbedâhe ve bizzarûre bir Kadîr-i Mutlak ve Kaviyy-i Mutlak ve Ganiyy-i Mutlak ve Alîm-i Mutlak ve Hayy u Kayyûm bir Zât'ın vücub-i vücûduna ve vahdetine karşı her taraftan pencereler açar. Hey'et-i mecmuası ile büyük bir mikyasta bir cadde-i nuranıyeyi gösterir.

İşte ey tabiat bataklığına düşen gafil! Eğer tabiatı bırakıp kudret-i ilâhiye'yi tanımazsan; her bir şeye, hattâ her bir zerreye, hadsiz bir kuvvet ve kudret ve nihaysiz bir hikmet ve maharet, belki ekser eşyayı görecektir, bilecek, idare edecek bir iktidar, her şeyde bulunduğunu kabul etmek lâzım gelir.

On Beşinci Pencere

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ¹

sırınca: Her şeye, o şeyin kabiliyet-i mahiyetine göre kemâl-i mîzân ve intizam ile biçilip hüsn-i san'at ile tertib edilip, en kısa yolda, en güzel bir sûrette, en hafif bir tarzda, istimalce en kolay bir şekilde, meselâ; kuşların elbiselerine ve her vakit tüylerini kolayca oynatmalarına ve istimal etmelerine bak. Hem israfsız hikmetli bir tarzda vücûd vermek, sûret giydirmek, eşya adedince diller ile bir Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna şehâdet ve bir Kadîr u Alîm-i Mutlak'a işaret ederler.

¹ "(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel yapmıştır." (Secde sûresi, 32/7)

Mesalih-i hayat: Hayat için gerekli ve faydalı şeyler

Metalib-i hikmet: Hikmetin gerekleri

Muvafık: Uygun, yerinde, denk

Şuûrkârâne: Şuurluca

Zaaf: Zayıflık, kuvvetsizlik

Fakr: Fakirlik, ihtiyaç, yoksulluk

Gına: Zenginlik

Cümud: Donukluk, cansızlık

Bilbedâhe: Açıktır bir şekilde

Bizzarûre: İster istemez, kesin olarak

Kadîr-i Mutlak: Kudreti her şeyi kuşatan Allah (c.c.)

Kaviyy-i Mutlak: Her şeyi güçlü yeten Allah (c.c.)

Ganiyy-i Mutlak: Her şeyin gerçek sahibi Allah (c.c.)

Alîm-i Mutlak: Her şeyi bilen Allah (c.c.)

Hayy u Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi yönetiminde olan Zat

Hey'et-i mecmua: Genel görünüş

Mikyas: Ölçü

Cadde-i nuraniye: Nurlu cadde

Kudret-i ilâhiye: İlâhî kudret

Mahâret: Ustalık

Ekser: En çok, en fazla

Kabiliyet-i mahiyet: Aslındaki kabiliyet

Kemâl-i mîzân: Tam bir denge

Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği

İstimal: Kullanma

Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Vücub-i vücud: Varlığının kesin ve kendinden olması

Kadîr-i Alîm-i Mutlak: Kudret ve ilim sâhibi ve her şeye kudreti yeten ve her şeyi bilen Allah (c.c.)

On Altıncı Pencere

Rûy-i zeminde mevsim-bemevsim tazelenen mahlûkatın icad ve tedbir-lerinde intizam ve tanzimat, bilbedâhe bir hikmet-i âmmeyi gösterir.¹ Sıfat, mevsufsuz olmadığından; elbette o hikmet-i âmme, bizzarûre bir Hakîm'i gösterir.

Hem o perde-i hikmet içinde hârika tezyinat, bilbedâhe bir inâyet-i tâmmeyi gösterir. Ve o inâyet-i tâmme, bizzarûre inâyet-kâr bir Hâlık-ı Kerîm'i gösterir. Ve o perde-i inâyette umuma şâmil bir taltifat ve ihsanat, bilbedâhe bir rahmet-i vasiayı gösterir. Ve o rahmet-i vasia, bizzarûre bir Rahman u Rahîm'i gösterir. Ve o perde-i rahmet üstünde dahi bütün rızka muhtaç zî-hayatların lâıyk ve mükemmel bir tarzda işeleri ve erzakları, bilbedâhe terbiyekârâne bir rezzâkiyet ve şefkatkârâne bir rubûbiyeti gösterir. Ve o terbiye ve idare, bizzarûre bir Rezzâk-ı Kerîm'i gösterir.

Evet zeminin yüzünde kemâl-i hikmetle terbiye edilen ve kemâl-i inâyetle tezyin edilen ve kemâl-i rahmetle taltif edilen ve kemâl-i şefkatle işe edilen bütün mahlûkat, birer birer bir Sâni'-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk'ın vücubuna şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, yeryüzünün mec-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/259; En'âm sûresi, 6/99; Hac sûresi, 22/5; Mü'minûn sûresi, 23/14; Rûm sûresi, 30/50; Mülk sûresi, 67/3; Gâşiye sûresi, 88/17.

Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya

Mahlûkat: Yaratılmışlar

İntizam: Tertipler, düzgünlükler

Hikmet-i âmme: Kapsamlı hikmet

Mevsuf: Nitelendirilen

Bizzarûre: Kesin olarak

Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan

Perde-i hikmet: Eşyanın yaratılışında ön planda görülen ilâhî gayeler, maksatlar

Tezyinat: Süslemeler

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

İnâyet-i tâmme: Tam, mükemmel yardım, itina, ihtimam

İnâyetkâr: İhsan ve lütf sahibi

Hâlık-ı Kerîm: Pek cömert olan yüce Yaratıcı

Perde-i inâyet: Eşyanın yaratılışında ön planda görülen ilâhî yardımlar, lütuflar

Şâmil: Kapsayan, içine alan

Taltifat: İltifat etmeler, mükâfatlandırmalar

Rahmet-i vasia: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan geniş, engin rahmeti. **İhsanat:** İhsanlar, lütuflar

Rahmân u Rahîm: Rahman ve Rahim olan Allah (c.c.)

Perde-i rahmet: Rahmet perdesi

İşe: Besleme, yiyeceklerini sağlama

Erzak: Rızıklar, maddi ve mânevî nimetler. **Zihayat:** Canlı

Terbiyekârâne: Besleyip büyütür bir şekilde

Rezzâkiyet: Yaratılanların rızık ihtiyaçlarını gözeterek ihtiyaçlarına göre vermek

Şefkatkârâne: Şefkatli, merhametli bir şekilde

Rubûbiyet: Rablik; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp yönetme sıfatı

Rezzâk-ı Kerîm: Bütün mahluklarının rızıklarını cömertçe veren Allah (c.c.)

Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet

Kemâl-i inâyet: Kusursuz ihsan, mükemmel iyilik

Tezyin: Donatmak, süslemek

Kemâl-i rahmet: Mükemmel, kusursuz bir rahmet ve merhamet

Taltif: İltifat etme, mükâfatlandırma

Kemâl-i şefkat: Mükemmel bir şefkat

Mahlûkat: Yaratılmışlar

Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)

Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)

Rezzâk: Bütün mahluklarının rızıklarını veren Allah (c.c.)

Mecmû: Toplanmış, bir araya getirilmiş

Tezahür: Ortaya çıkma, görünme, belirme. **Kasd:** Gaye, amaç

muunda tezahür eden ve umumunda görülen ve kasd ve irâdeyi bilbedâhe gösteren hikmet-i âimme; ve hikmeti dahi tazammun eden umum masnûata şâmil inâyet-i tâmme; ve inâyet ve hikmeti tazammun eden ve umum mevcudat-ı arzıyeye şâmil olan rahmet-i vasia; ve rahmet ve hikmet ve inâyeti de tazammun eden umum zîhayata şâmil bir sûrette ve gayet kerîmâne bir tarzda olan rızık ve işe-i umumiye bir den nazara al, bak! Nasıl ki elvan-ı seb'a, ziyâyı teşkil eder. Ve yeryüzünü tenvir eden o ziyâ, nasıl şüphesiz Güneş'i gösterir. Öyle de; o hikmet içindeki inâyet ve inâyet içindeki rahmet ve rahmet içindeki işe-i rızık, nihayet derecede Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk bir Vâcibü'l-Vücûd'un vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini büyük bir mikyasta, yüksek bir derecede, parlak bir sûrette gösterir.¹

İşte ey sersem münkir-i gafil! Göz önündeki bu hakîmâne, kerîmâne, rahîmâne, rezzâkâne terbiyeti ve bu acib ve hârika ve mu'cize keyfiyeti ne ile izah edebilirsin? Senin gibi serseri tesadüfle mi? Ve kalbin gibi kör kuvvetle mi? Ve kafan gibi sağır tabiatla mı? Ve senin gibi âciz, câmid, cahil esbabla mı? Yoksa nihayetsiz derecede mukaddes, münezzeh ve müberrâ, muallâ ve nihayetsiz derecede Kadîr, Alîm, Semî', Basîr olan Zât-ı Zülcelâl'e nihayetsiz derecede âciz, cahil, sağır, kör, mümkün, miskin olan "tabiat" nâminı verip nihayetsiz hatâ işlemek mi istersin? Hem Güneş gibi parlak şu hakikatı, hangi kuvvet ile söndürebilirsin? Hangi perde-i gaflet altında saklayabilirsin?

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/22; Yûnus sûresi, 10/21; İbrahim sûresi, 14/32; Hicr sûresi, 15/19-22; Neml sûresi, 17/64; Sebe sûresi, 34/24; Fâtır sûresi, 35/3; Mü'min sûresi, 40/13; Zâriyat sûresi, 51/58.

Hikmet-i âimme: Kapsamlı hikmet

Tazammun: İhtiva etmek, içine almak

Masnûat: Sanatlı bir şekilde yaratılmış mahluklar

Şâmil: Kaplayan, içine alan

İnâyet-i tâmme: Tam, mükemmel yardım, itina, ihtimam

İnâyet: İtina, ihtimam

Mevcûdat-ı arzıye: Yeryüzünde yaşayan varlıklar

Rahmet-i vasia: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan geniş, engin rahmeti

Kerîmane: Cömertçe

İşe-i umumî: Bütün yaratıkları kapsayan yedirip doyurma

Elvan-ı seb'a: Yedi renk

Ziyâ: Işık

Tenvir: Aydınlatma

İşe-i rızık: Rızıkla besleme

Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)

Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan

Vahdet: Birlik. Tek olma

Kemâl-i Rubûbiyet: Mükemmel yaratıp yönetme

Mikyas: Ölçü

Hakîmane: Hikmetle

Kerîmane: Cömertçe

Rahîmane: Merhamet ve ihsan eder bir şekilde

Rezzâkâne: Muhtaç olanlara rızıklarını vererek

Âciz: Güçsüz. **Câmid:** Sansız

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz

Müberrâ: (Fenallıklardan) Uzak, arınmış

Muallâ: Yüksek, yüce

Kadîr: Her şeyi kudreti yeten Allah (c.c.)

Alîm: Her şeyi bilen Allah (c.c.)

Semî': Tam manasıyla her şeyi duyan işiten Allah (c.c.)

Basîr: Her şeyi gören Allah (c.c.)

Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c.)

Mümkîn: Varlığı şart olmayan şeyler. Allah'tan başka her şey

Perde-i gaflet: Gaflet perdesi

On Yedinci Pencere

إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ¹

Zeminin yüzünü yaz zamanında temâşâ edip görüyoruz ki: İcad-ı eşya-da müşevveşiyeti iktiza eden ve intizamsızlığa sebep olan nihayetsiz sehâvet ve bir cûd-i mutlak, gayet derecede bir insicam ve intizam içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü tezyin eden bütün nebâtâtı gör.

Hem mizânsızlığı ve kabalığı iktiza eden icad-ı eşyadaki sür'at-i mutlaka dahi kemâl-i mevzuniyet içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü süslendiren bütün meyvelere bak.

Hem ehemmiyetsizliği, belki çirkinliği iktiza eden kesret-i mutlaka dahi, kemâl-i hüsn-i san'at içinde görünüyor. İşte yeryüzünü yaldızlayan bütün çiçeklere bak!

Hem san'atsızlığı, basitliği iktiza eden icad-ı eşyadaki suhulet-i mutlaka dahi, nihayetsiz derecede san'atkârlık ve maharet ve ihtimamkârlık içinde görünüyor. İşte yeryüzündeki ağaç ve nebâtât cihazatının sandukçaları ve programları ve tarihçe-i hayatlarının kutucukları hükmünde olan bütün tohumlara, çekirdeklere dikkatle bak.

Hem ihtilâf ve ayrılığı iktiza eden uzaklık ve bu'd-i mutlak dahi bir ittifak-ı mutlak içinde görünüyor. İşte bütün aktâr-ı zeminde zer'edilen her nevi hububata bak.

Hem karışmayı ve bulaşmayı iktiza eden kemâl-i ihtilât, bilâkis kemâl-i imtiyaz ve tefrik içinde görünüyor. İşte bütün yer altına karışık atılan ve madde itibariyle birbirine benzeyen tohumların sünbül vaktinde kemâl-i imtiyazları ve ağaçlara giren muhtelif maddelerin yaprak, çiçek ve meyvelere

¹ "Şüphesiz göklerde ve yerde müminler için Allah'ın kudret ve hikmetine dair çok deliller vardır." (Câsiye sûresi, 45/3)

Temâşâ: Bakmak, seyretmek

İcad-ı eşya: Varlıkların vücuda getirme

Müşevveşiyet: Karışıklık, karma-karışık vaziyet

İktiza: Gerektilmek

Sehâvet: Cömertlik

Cûd-i mutlak: Tam cömertlik

İnsicam: Düzgünlük, uyumluluk

Tezyin: Donatmak, süslemek

Nebâtât: Bitkiler

Mizân: Denge, ölçü

Sür'at-i mutlaka: Büyük bir hız

İcad-ı eşya: Varlıkların meydana getirilmesi

Kemâl-i mevzuniyet: Pek mükemmel düzgünlük, kusursuz bir düzen

Kesret-i mutlaka: Büyük çokluk

Kemâl-i hüsn-i san'at: Mükemmel sanat

İcad-ı eşya: Varlıkların vücuda getirilmesi

Sühulet-i mutlaka: Tam bir kolaylık

İhtimamkârlık: Dikkatle çalışma, özenle iş görme

Cihazat: Aletler, sistemler

Tarihçe-i hayat: Hayat tarihçesi, ömür

Bu'd-i mutlak: Tam uzaklık

İttifak-ı mutlak: Tam birliklilik

Aktâr-i zemin: Yeryüzünün her tarafı, her yeri

Zer' etmek: Ekmek, dikmek

Nev': Tür

Hububat: Tahıl ürünleri

Kemâl-i ihtilât: Tam bir karışma

Kemâl-i imtiyaz: Tam bir ayrıcalık

Tefrik: Ayırma

kemâl-i imtiyaz ile tefrikleri ve mideye giren karışık gıdaların muhtelif âzâ ve hüceyrâta göre kemâl-i imtiyazla ayrılmasına bak, kemâl-i hikmet içinde kemâl-i kudreti gör.

Hem ehemmiyetsizliği, kıymetsizliği iktiza eden gayet derecede mebzûliyet ve nihayet derecede ucuzluk dahi, yeryüzünde masnûatça, san'atça nihayet derecede kıymetli ve pahalı bir keyfiyette görünüyor. İşte o hadsiz acâib-i san'at içinde yeryüzünün Rahmanî sofrasında yalnız kudretin şekerlemeleri olan dutların nevilerine bak! Kemâl-i rahmeti, kemâl-i san'at içinde gör.

İşte bütün rûy-i zeminde gayet kıymetlilik ile beraber hadsiz ucuzluk; ve hadsiz ucuzluk içinde hadsiz ihtilâl ve karışıklık ile beraber hadsiz imtiyaz ve tefrik; ve hadsiz imtiyaz ve tefrik içinde gayet uzaklık ile beraber son derecede muvafakat ve benzeyiş; ve son derece benzemek içinde gayet derecede suhulet ve kolaylık ile beraber gayet derecede ihtimamkârâne yapılış; ve gayet derecede güzel yapılış içerisinde sür'at-i mutlaka ve çabuklukla beraber gayet derecede mevzun ve mizânlı ve israfsızlık; ve gayet derecede israfsızlık içinde son derece çokluk ve kesret ile beraber son derecede hüsn-i san'at; ve son derece hüsn-i san'at içinde nihayet derecede sehâvet ile beraber intizam-ı mutlak.. elbette gündüz ışığı, ışık Güneş'i gösterdiği gibi, bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Hakîm-i Zülkemâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in vücub-i vücûduna ve kemâl-i kudretine ve cemâl-i rubûbiyetine ve vâhidiyetine ve ehadiyetine şehâdet ederler, ¹ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى gösterirler.

Şimdi ey bîçâre cahil, gafil, muannid, muattıl! Bu hakikat-ı uzmayı ne ile tefsir edebilirsin? Bu nihayet derecede mu'cize ve hârika keyfiyeti ne ile

¹ “En güzel isimler Allah'a mahsustur.” (Tâhâ sûresi, 20/8)

Âzâ: Vücudun organları

Hüceyrât: Hücreler

Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet

Kemâl-i kudret: Kudretin mükemmelliği. **İktiza:** Gerektirmek

Mebzûliyet: Bolluk

Masnûat: Sanatlı bir şekilde yaratılmış mahluklar

Kıymetli: Kıymetli

Acâib-i san'at: Sanat harikaları

Rahmânî: Merhamet ve ihsan sahibi Allah'a (c.c.) ait. **Nev':** Tür

Kemâl-i rahmet: Mükemmel rahmet

Kemâl-i san'at: Mükemmel sanat

Rûy-i zemîn: Yeryüzü, dünya

İhtilâl: Karışma

İmtiyaz: Ayırma, seçme

Tefrik: Ayırma

Sühulet: Kolaylık

İhtimamkârâne: Dikkatle çalışarak, özenle iş görerek

Sür'at-i mutlaka: Büyük bir hız

Mevzun: Ölçülü

Hüsn-i san'at: Güzel sanat

Sehavet: Cömertlik

İntizam-ı mutlak: Tam bir intizam

Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye güçlü yeten Allah (c.c.)

Hakîm-i Zülkemâl: Her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Rahîm-i Zülcemâl: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)

Vücub-i vücud: Varlığı kesin olan tek varlık

Kemâl-i kudret: Mükemmel kudret
Cemâl-i rubûbiyet: Allah'ın güzel icraatları

Vahdaniyet: Allah'ın birliği

Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği

Muattıl: Allah'ın sıfatlarını inkâr eden.

Muannid: İnatçı

Hakikat-i uzma: En büyük gerçek

izah edebilirsin? Bu hadsiz derecede acib şu san'atları neye isnad edebilirsin? Bu yeryüzü derecesinde geniş bu pencereye hangi perde-i gafleti atıp kapatabilirsin? Senin tesadüfün nerede, tabiat dediğin ve güvendiğin şuûrsuz yoldaşın ve dalâlette istinadgâhın ve arkadaşın nerede? Bu işlere tesadüfün karışması yüz derece muhâl değil mi? Ve şu hârika işlerin binden birinin tabiata havalesi, bin derece muhâl olmuyor mu?

Yoksa câmid, âciz tabiatın; her bir şeyin içinde o şeyden yapılan eşya adedince mânevî makine ve matbaaları mı var?..

On Sekizinci Pencere

أَوْ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹

Yirmi İkinci Söz'de izah edilen şu temsile bak ki: Nasıl mükemmel, muntazam, san'atlı, saray gibi bir eser, bilbedâhe muntazam bir fiile delâlet eder. Yâni bir bina, bir dülgerliğe delâlet eder. Ve mükemmel, muntazam bir fiil, bizzarûre mükemmel bir fâile ve mahir bir ustaya, bir dülgerle delâlet eder. Ve mükemmel usta ve dülger unvanları, bilbedâhe mükemmel bir sıfata, yâni san'at melekisine delâlet eder. Ve mükemmel sıfat ve o mükemmel meleke-i san'at, bilbedâhe mükemmel bir istidadın vücûduna delâlet eder. Ve mükemmel bir istidat ise, âlî bir ruh ve yüksek bir Zât'ın vücûduna delâlet eder.

Öyle de, zeminin yüzünü, belki kâinatı dolduran müteceddid eserler, bilbedâhe gayet derece-i kemâlde bulunan ef'âli gösteriyor. Ve şu nihayet derecedeki intizam ve hikmet dairesindeki ef'âl, bilbedâhe unvanları ve isimleri mükemmel olan bir Fâil'i gösteriyor.

Çünkü; muntazam, hakîmâne fiiller, fâilsiz olmadığı kat'iyen mâlûm. Ve son derece mükemmel unvanlar, o fâilin son derece kemâldeki sıfatlarına delâlet eder. Çünkü fenn-i Sarfça nasıl ism-i fâil masdardan yapılır. Öy-

¹ "Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin melekûtunu ve o muazzam saltanatı?" (A'râf sûresi, 7/185)

Keyfiyet: Durum, hâl, nitelik

Acib: Şaşırtıcı, hayret verici

İsnad: Dayandırma

Perde-i gaflet: Gaflet perdesi

İstinadgâh: Dayanak

Muhâl: İmkânsız. **Câmid:** Cansız

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Dülgerlik: Marangozluk

Bizzarûre: İster istemez, kesin olarak

Fâil: İşleyen, yapan. **Ef'âl:** Fiiller

Mahir: Hünerli

Delâlet: Göstermek, delil olmak

Meleke-i san'at: Ustalık

İstidad: Kabiliyet. **Âlî:** Yüce, ulu

Vücud: Varlık, var olmak, bulunmak

Müteceddid: Yenilenen

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Derece-i kemâl: Mükemmellik

Hakîmane: Hikmetli bir şekilde

Kat'iyen: Kesin olarak, kesinlikle

Fenn-i Sarf: Dil bilgisi, fiil çekimleri, fiil yapıları vs.. ile ilgili temel bilgileri ihtiva eden ilim

İsm-i fâil: Gramerde bir fiili yapan kimse için kullanılan sıga (etken ortaç).

Mâlûm: Bilinen, belli

Masdar: Fiillerin asıl kökü

le de, unvanların ve isimlerin dahi masdarları ve menşe'leri, sıfatlardır. Ve son derece-i kemâlde sıfatlar, şüphesiz son derece mükemmel olan şuûnat-ı zâtiyeye delâlet eder. Ve kabiliyet-i zâtiye –tabir edemediğimiz– o mükemmel şuûn-i zâtiye, bihakkalyakîn hadsiz derece-i kemâlde olan bir Zât'a delâlet eder.

İşte bütün âlemdeki âsâr-ı san'at ve bütün mahlûkat, her biri birer eser-i mükemmel olduğundan, her biri bir fiile ve fiil ise isme, isim ise vasma ve vasf ise şe'ne ve şe'n ise zâta şehâdet ettikleri için; masnûat adedince bir tek Sâni-i Zülcelâl'in vücub-i vücûduna şehâdet ve ehadiyetine işaret ettikleri gibi; hey'et-i mecmuası ile, silsile-i mahlûkat kadar kuvvetli bir tarzda bir mi'râc-ı mârifettir. Hiçbir cihette içine şüphe girmeyen müteselsil bir bürhân-ı hakikattir.

Şimdi ey biçâre münkir-i gafil! Silsile-i kâinat kadar kuvvetli şu bürhânı ne ile kırabilirsin? Şu masnûat adedince hakikatın şuanı gösteren hadsiz delikli ve kafesli şu pencereyi ne ile kapatabilirsin? Hangi perde-i gafleti üstüne çekebilirsin?

On Dokuzuncu Pencere

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹

sırınca: Sâni-i Zülcelâl, semâvâtın ecrâmına o kadar hikmetler, mânâlar takmış ki; güya celâl ve cemâlini ifade etmek için semâvâtı; güneşler, aylar, yıldızlar kelimeleriyle süslendirdiği gibi, cevvi semâda dahi olan mevcudata öyle hikmetler ve mânâlar ve maksadlar takmış ki; güya o cevvi semâyı berk-

¹ "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. Hattâ hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Âsâr-ı san'at: Sanat eserleri
Bihakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak bilmek
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Bürhan-ı hakikat: Hakikat delili
Celâl: Ululuk. **Cemâl:** Güzellik
Cevv-i semâ: Hava boşluğu, atmosfer
Derece-i kemâl: Mükemmellik, olgunluk derecesi
Ecrâm: Gök cisimleri, yıldızlar
Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği. **Mahlûkat:** Yaratılmışlar
Eser-i mükemmel: Mükemmel eser

Hey'et-i mecmua: Genel görüntü
Kabiliyet-i zâtiye: Zatından olan özellikler
Masnûat: Sanatlı bir şekilde yaratılmış mahlûklar. **Mevcûdat:** Var olan şeyler, mahlûklar
Menşe: Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği yer
Mi'râc-ı mârifet: Allah'ı tanıma gayesine yükselten merdiven
Münkir-i gafil: İnkâr eden gafil
Müteselsil: Silsile hâlinde ard arda gelen
Sâni-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan. **Semâvât:** Gökyüzü

Perde-i gaflet: Gaflet perdesi
Silsile-i kâinat: Kâinatta ardı ardına gerçekleşen işler
Silsile-i mahlûkat: Yaratılmışlar zinciri
Şe'n: Durum, iş
Şuâ: Işık hüzmesi. **Vasf:** Sıfat
Şuûnat-ı zâtiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâayık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Vücub-i vücud: Varlığın kesinliği

ler, şimşekler, ra'dlar, katreler kelimeleriyle intak ediyor. Ve kemâl-i hikmet ve cemâl-i rahmetini ders veriyor.

Ve nasıl zemin kafasını, hayvanât ve nebâtât denilen mânidar kelimeleriyle söyleştirip kemâlât-ı san'atını kâinata gösteriyor. Öyle de; o kafanın birer kelimesi olan nebatları ve ağaçları dahi; yapraklar, çiçekler, meyveler kelimeleriyle intak edip yine kemâl-i san'atını ve cemâl-i rahmetini ilân ediyor. Ve birer kelime olan çiçekleri ve meyveleri dahi tohumcuklar kelimeleriyle konuşturup dekâik-ı san'atını ve kemâl-i rubûbiyetini ehl-i şuûra tâlim ediyor.

İşte bu hadsiz kelimât-ı tesbihiye içinde yalnız tek bir sünbül ve tek bir çiçeğin tarz-ı ifadesine kulak verip dinleyeceğiz. Nasıl şehâdet eder, bileceğiz.

Evet her bir nebat, her bir ağaç, pek çok lisân ile Sâni'lerini öyle gösteriyorlar ki; ehl-i dikkati hayretlerde bırakır ve bakanlara "Sübhânallah! Ne kadar güzel şehâdet ediyor!" dedirtirler. Evet, her bir nebatın çiçek açması zamanında ve sünbül vermesi anında, tebessümkârâne mânevî tekellümleri hengâmındaki tesbihleri, kendileri gibi güzel ve zâhirdir. Çünkü her bir çiçeğin güzel ağzı ile ve muntazam sünbülün lisânıyla ve mevzun tohumların ve muntazam habbelerin kelimâtıyla hikmeti gösteren o nizam, bilmüşâhede ilmi gösteren bir mizân içindedir. Ve o mizân ise, maharet-i san'atı gösteren bir nakş-ı san'at içindedir ve o nakş-ı san'at, lütuf ve keremi gösteren bir zînet içindedir. Ve o zînet dahi, rahmet ve ihsanı gösteren latif kokular içindedir. Ve birbiri içinde bulunan şu mânidar keyfiyetler, öyle bir lisân-ı şehâdetir ki; hem Sâni-i Zülcemâl'ini esmâsıyla târif eder, hem evsâfıyla tavsif eder, hem cilve-i esmâsını tefsir eder, hem teveddüd ve taarrüfünü, yâni sevdirmesini ve tanıttırılmasını ifade eder.

Berk: Şimşek. **Ra'd:** Gök gürültüsü
İntak: Konuşturma, dile getirme
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet. **Katre:** Damla
Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği
Nebâtât: Bitkiler. **Nebat:** Bitki
Kemâlât-ı san'at: Mükemmel san'at. **Mânidar:** Manalı
Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği
Dekâik-ı san'at: Sanat incelikleri
Kemâl-i Rubûbiyet: Mükemmel yaratıp yönetme

Ehl-i şuûr: Şuurlu kimseler
Tâlim: Öğretme, eğitime
Kelimat-ı tesbihiye: Tenzih ifadeleri
Tarz-ı ifade: İfade şekli
Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan
Ehl-i dikkat: Dikkatli kimseler
Tebessümkârâne: Gülümseyerek
Tekellüm: Konuşma, söyleme
Hengâm: Zaman, vakit, mevsim
Zâhir: Görünen, açık
Mevzun: Ölçülü. **Habbe:** Tane
Kelimat: Kelimeler
Nizâm: Düzen

Bilmüşâhede: Gözle görümler (bilinmektedir ki)
Mizân: Denge, ölçü
Mahâret-i san'at: Sanattaki ustalık
Nakş-ı san'at: Sanatlı işleme
Lütuf: Nimet, ihsan. **Zînet:** Süs
Latîf: Güzel, şirin, tatlı
Lisân-ı şehâdet: Şahadet dili
Sâni-i Zülcemâl: Güzellik, lütuf
Esmâ: İsimler
Evsâf: Vasıflar, özellikler
Tavsîf: Nitelendirme, vasfetme
Cilve-i esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin eserleri

İşte bir tek çiçekten böyle bir şehâdet işitsen, acaba zemin yüzündeki Rabbânî bağlarda umum çiçekleri dinleyebilsen, ne derece yüksek bir kuvvetle Sâni-i Zülcelâl'in vücub-i vücûdunu ve vahdetini ilân ettiklerini işitsen, hiç şüpheden ve vesveseden gafletin kalabilir mi? Eğer kalsa, sana insan ve zîşuur denilebilir mi?

Gel şimdi bir ağaca dikkatle bak! İşte bahar mevsiminde yaprakların muntazaman çıkması, çiçeklerin mevsunen açılması, meyvelerin hikmetle, rahmetle büyümesi ve dalların ellerinde, masum çocuklar gibi, nesimin esmesiyle oynaması içindeki latîf ağzını gör. Nasıl bir dest-i kerem ile yeşillenen yaprakların dili ile ve bir neş'e-i lütuf ile tebessüm eden çiçeklerin lisânıyla ve bir cilve-i rahmet ile gülen meyvelerin kelimâtı ile ifade edilen hikmetli nizam içindeki adilli mîzân; ve adli gösteren mîzân içinde bulunan dikkatli san'atlar, nakışlar ve maharetli nakışlar ve zînetler içinde rahmet ve ih-sanı gösteren ayrı ayrı tatlı tatmaklar ve ayrı ayrı güzel kokular ve hoş tatmaklar içinde birer mu'cize-i kudret olan tohumlar ve çekirdekler, gayet zâhir bir sûrette bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Muhsin, Mün'im, Mücemmil, Mufaddıl'ın vücub-i vücûdunu ve vahdetini ve cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. İşte eğer bütûn rûy-i zemindeki ağaçların lisân-ı hâllerini birden dinleyebilsen: ¹ يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ hazinesinde ne kadar güzel cevherler bulunduğunu göreceksin, anlayacaksın.

İşte ey nankörlük içinde kendini başıboş zanneden bedbaht gafil! Bu derece hadsiz lisânlarla kendini sana tanıttıran ve bildiren ve sevdiren bir Kerîm-i Zülcemâl, tanımak istenilmezse bu lisânları susturmalı. Madem ki susturulmaz, dinlemeli. Gafletle kulağını kapasan kurtulamazsın. Çünkü sen

¹ "Gölklerde ve yerde olanların hepsi, Allah'ı tesbih eder." (Cum'a sûresi, 62/1)

Rabbânî: Cenab-ı Hakk'la ilgili

Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan

Vücub-i vücud: Varlığının kesin olması

Zîşuur: Akıl sahibi, şuurlu

Mevzunen: Ölçülü olarak

Nesim: Hoş, hafif, tatlı rûzgâr

Dest-i kerem: Cömertlik eli, Cenab-ı Hakk'ın cömertliği

Neş'e-i lütuf: İhsan, nimet sevinci

Cilve-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin eserleri

Kelimât: Kelimeler

Mîzân: Denge, ölçü. **Zînet:** Süs

Mu'cize-i kudret: Kudretin ortaya koyduğu mucize

Zâhir: Görünen, açık

Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)

Rahîm: Pek çok merhamet ve ih-sanı olan Allah (c.c.)

Muhsin: İhsan eden, bol bol veren Allah (c.c.)

Mün'im: Nimetlerle donatan Allah (c.c.)

Mücemmil: Her şeyi en güzel şekilde yaratan, güzelleştiren

Mufaddıl: Birbirinden faziletli ve üstün kılan, derece derece özelliklerde yaratan

Vücub-i vücud: Varlığının kesin olması. **Vahdet:** Birlik. Tek olma

Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği

Kemâl-i Rubûbiyet: Mükemmel yaratıp yönetme

Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya

Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği anlam

Kerîm u Zülcemâl: Güzellik sahibi, cömert ve müsamahakâr Allah (c.c.)

kulağını kapamakla kâinat sükût etmez, mevcudat susmaz, vahdâniyet şahidleri seslerini kesmezler. Elbette seni mahkûm ederler...

Yirminci Pencere (Hâşiye)

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ²

وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاحِجٍ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَشْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ³

(Hâşiye) Şu Yirminci Pencere'nin hakikati, bir zaman Arabî bir surette şöyle kalbe gelmişti:

تَمُوجُ الْأَعْصَارِ مِنْ تَضْرِيكَ تَوَظُّفِكَ	سُبْحَانَ مَا أَعْظَمَ سُلْطَانَكَ
تَرْقُؤُ الْأَخْجَارِ مِنْ تَذْبِيرِكَ تَضْوِيرِكَ	سُبْحَانَكَ مَا أَبْدَعَ حَكْمَتَكَ
تَبْزُجُ الْأَنْمَارِ مِنْ إِنْعَامِكَ إِثْرَامِكَ	سُبْحَانَكَ مَا أَحْسَنَ صُنْعَتَكَ
تَهْرُجُ الْأَطْفَارِ مِنْ إِنْزَالِكَ إِفْصَالِكَ	سُبْحَانَكَ مَا أَوْسَعَ رَحْمَتَكَ
تَحْرُكُ الْأَقْمَارِ مِنْ تَقْدِيرِكَ تَذْبِيرِكَ تَنْوِيرِكَ	
سُبْحَانَكَ مَا أَتَوَرَّ بَرْهَانَكَ مَا أَبْهَرَ سُلْطَانَكَ	

Tercemesi: Işığın parlaması, masnuat-ı ilâhiye-yi izn-i Rabbânî ile teşhir ve ilân etmektir.. Rüzgârların dalgalanması, emr-i Rabbânî'nin yerine getirilmesine sûratle çalışmaktır.

Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin saltanatın ne büyüktür! Nehirlerin, çayların ve ırmakların, yerden ve dağlardan kaynaması, Senin onları depolaman ve insanlara musahhar kılmın iledir.

Kıymetli taşların süslenmesi Senin tedbirin ve tasvirin iledir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin hikmetin ne güzeldir!

Çiçeklerin gülümsemesi Senin süslemen ve güzelleştirmen iledir. Meyvelerin süslenip kendilerini bize takdim etmeleri Senin ihsan ve ikramın iledir.

Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin san'atın ne güzeldir. Kuşların ahenkle cıvıldaşmaları Senin konuşturman ve onları birbirlerine karşı şefkatli kılmın iledir.

Yağmurların serpişmesi Senin yağdırman ve ihsanın iledir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin. Senin rahmetin ne kadar da geniştir!

Ay'ın (kamerlerin) hareket etmesi Senin takdirin ve tedbirin, döndürmen nurlandırman (aydınlatman) iledir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin bürhânın ne kadar da nurludur, Senin saltanatın ne kadar da zahirdir (gözler önündedir).

¹ "Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir!" (Yâsin sûresi, 36/83)

² "Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz." (Hicr sûresi, 15/21)

³ "Aşılavıcı olarak rüzgârlar gönderdik. Derken gökten yağmur indirip onunla sizi suladık. Halbuki o suyu hazinelerde depolayan da sizler değilsiniz." (Hicr sûresi, 15/22)

Sükût: Susma, konuşmama
Mevcûdat: Var olan şeyler, mah-luklar. **Arabî:** Arapça
Vahdaniyet: Allah'ın birliği

Masnuat-ı İlâhiye: Allah'ın yarat-tığı eserler
Emr-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın emri. **Teşhir:** Sergileme, gösterme

Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete âmade
Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme
Bürhan: Delil, ispat vasıtası

Nasıl cüz'iyat ve neticelerde ve teferruatta kemâl-i hikmet ve cemâl-i san'at görünüyor. Öyle de: Tesadüfî ve karışık tevehhüm edilen küllî unsurların, büyük mahlûkatın zâhiren karışık vaziyetleri dahi, bir hikmet ve san'at ile vaziyetler alıyorlar.

İşte ziyânın parlaması, sâir hikmetli hidematının delâletiyle, yeryüzünde masnûat-ı ilâhiye'yi izn-i Rabbânî ile teşhir ve ilân etmektir. Demek bir Sâni-i Hakîm tarafından ziyâ istihdam ediliyor. Çarşı-yı âlem sergilerindeki antika san'atlarını onun ile irâe ediyor.

Şimdi rüzgârlara bak ki: Sâir hakîmâne, kerîmâne fâidelerinin ve vazifelerinin şehâdetiyle gayet mühim ve kesretli vazifelere koşuyorlar. Demek o dalgalanmak bir Sâni-i Hakîm tarafından bir tavziftir, bir tasrifdir, bir kullanmaktır. Dalgalanmaları ise, emr-i Rabbânî'nin çabuk yerine getirilmesine sür'atle çalışmaktır.

Şimdi bak çeşmelere, çaylara, ırmaklara! Yerden, dağlardan kaynamaları tesadüfî değildir. Çünkü onlara terettüb eden âsâr-ı rahmet olan fâidelelerin ve semerelerin şehâdetiyle ve dağlarda bir mizân-ı hâcetle iddiharlarının ifadesi ile ve bir mizân-ı hikmetle gönderilmelerinin delâletiyle gösteriliyor ki; bir Rabb-i Hakîm'in teshiriyle ve iddiharıdır. Ve kaynamaları ise, O'nun emrine heyecanla imtisâl etmeleridir.

Şimdi yerdeki bütün taşların ve cevâhirlerin ve mâdenlerin envâna bak! Bunların tezyinatları ve menfaatli hâsiyetleri bir Sâni-i Hakîm'in tezyini ile, tertibi ile, tedbiri ile, tasviri ile olduğunu, onlara müteallik hakîmâne fâideleri ve mesalih-i hayatiye ve levâzımât-ı insâniye ve hâcât-ı hayvaniyeye muvafık bir tarzda ihzarları gösteriyor.

Cüz'iyat: Ufak tefek şeyler, parçalar
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet. **Teferruat:** Ayrıntılar
Cemâl-i san'at: Sanat güzelliği
Tevehhüm: Vehmetme, zannetme, kuruntu
Küllî: Kapsamlı, genel
Mahlûkat: Yaratılmışlar
Zâhiren: Görünürde
Ziyâ: Işık. **Sâir:** Diğer, başka
Delâlet: Göstermek, delil olmak
Masnûat-ı ilâhiye: Allah'ın yaratmış eserleri. **Hidemat:** Hizmetler
İzn-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın izni. **Teşhir:** Sergileme, gösterme
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan. **İrae:** Gösterme

İstihdam: Hizmet ettime, çalıştırma
Çarşı-yı âlem: Dünya çarşısı
Hakîmane: Hikmetli bir şekilde
Kerîmane: Cömertçe
Tavzif: Görevlendirme
Tasrif: İsteddiği gibi idare etme
Emr-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın emri. **Semere:** Meyve, netice
Terettüb: Gerekmek, bina edilmek
Âsâr-ı rahmet: Rahmet eserleri
Mizân-ı hâcet: İhtiyaç dengesi
İddihar: Biriktirip saklama, depolama
Mizân-ı hikmet: Hikmet terazisi
Rabb u Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Teshir: Birinin hizmetine vermek

İmtisâl: Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma
Cevâhîr: Cevherler, kıymetli taşlar
Envâ: Türler. **Tezyinat:** Süslemeler
Hâsiyet: Özellik, keyfiyet
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Tedbir: Cenab-ı Hakkın yönetmesi, idaresi. **Müteallik:** Alâkalı, ilgili
Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme
Mesalih-i hayatiye: Hayat için faydalı olan şeyler
Levâzımât-ı insâniye: İnsan için gerekli malzemeler
Hâcât-ı hayvaniye: Hayvana ait ihtiyaçlar. **Muvafık:** Uygun
İhzar: Hazır hâle getirme, hazırlama

Şimdi çiçeklere, meyvelere bak! Bunların gülümsemeleri ve tadları ve güzellikleri ve nakışları ve koku vermeleri; bir Sâni-i Kerîm'in, bir Mün'im-i Rahîm'in sofrasında birer târife, birer dâvetnâme hükmünde olarak muhtelif renk ve koku ve tadlarla her nev'e ayrı ayrı târife ve dâvetnâme olarak verilmiştir.

Şimdi kuşlara bak! Onların söyleşmeleri ve cıvıldaşmaları, bir Sâni-i Hakîm'in intak ve söyletmesi olduğuna delil-i kat'î ise, hayret verir bir tarzda birbirine o seslerle müdavele-i hissiyat ve ifade-i maksad etmeleridir.

Şimdi bulutlara bak! Yağmurun sıpıltıları, mânâsız bir ses olmadığına ve şimşek ile gök gürlemesi, boş bir gürültü olmadığına kat'î delil ise, hâlî bir boşlukta o acâibi îcad etmek ve onlardan âb-ı hayat hükmündeki damlaları sağlamak ve zemin yüzündeki muhtaç ve müştak zihayatlarla emzirmek, gösteriyor ki: O sırlı, o gürültü gayet mânîdar ve hikmettardır ki; bir Rabb-i Kerîm'in emriyle, müştaklara o yağmur bağıyor ki, "Sizlere müjde, geliyoruz!" mânâsını ifade ederler.

Şimdi göğe bak! Gök içinde hadsiz ecrâmdan yalnız Kamer'e dikkat et! Onun hareketi, bir Kadîr u Hakîm'in emriyle olduğu, ona müteallik ve yer-yüzüne ait mühim hikmetlerdir ki, başka yerde beyân ettiğimizden kısa kesiyoruz.

İşte ziyâdan tut, tâ Kamer'e kadar saydığımız küllî unsurlar gayet geniş bir tarzda ve büyük bir mikyasta bir pencere açar. Bir Vâcibü'l-Vücûd'un vahdetini ve kemâl-i kudretini ve azamet-i saltanatını gösterir, ilân ederler.

İşte ey gafil! Eğer bu gök gürlemesi gibi bu sadâyı susturabilirsen ve Güneş'in ışığı gibi parlak o ziyâyı söndürebilirsen, Allah'ı unut! Yoksa aklını başına al! ¹ شُبْحَانَ مَنْ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ de.

¹ Bütün noksanlıklardan münezzehtir o Allah ki "Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

Sâni'-i Kerîm: Her şeyi bol bol yapıp, bize lütfeden Hz. Allah
Mün'im u Rahîm: Nimet ve merhametin kaynağı Allah (c.c.)
Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı
Nev': Tür
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
İntak: Konuşturma
Delil-i kat'î: Kesin delil
Müdavele-i hissiyat: Duyguların karşılıklı paylaşımı
İfade-i maksad: Maksadı ifade
Kat'î: Kesin. **Hâlî:** Tenha, boş

Acâib: Hayret veren, dikkat çeken şeyler
İcad: Var etme, vücuda getirme
Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevî su
Müştak: Arzu ve ihtiyaç gösteren
Zihayat: Hayat sahibi, canlı
Mânîdar: Manalı
Hikmettar: Hikmetli
Müştak: Özleyen
Ecrâm: Gök cisimleri, yıldızlar
Kadîr u Hakîm: Her şeye kudreti yeten ve her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Kamer: Ay
Müteallik: Alâkalı, ilgili
Beyân: Açıklama
Ziyâ: Işık
Küllî: Kapsamlı
Mikyâs: Ölçü
Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendinden olan tek varlık
Vahdet: Birlik. Tek olma
Kemâl-i kudret: Mükemmel kudret
Azamet-i saltanat: Cenab-ı Hak'ın saltanatının büyüklüğü
Sadâ: Ses

Yirmi Birinci Pencere

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ¹

Şu kâinatın lâmbası olan Güneş, kâinat Sâni'inin vücûduna ve vahdâniyetine Güneş gibi parlak ve nurânî bir penceredir. Evet, manzume-i şemsiye denilen küremizle beraber on iki seyyare;² cirmeleri küçüklük-büyüklik itibariyle pek çok muhtelif ve mevkileri uzaklık-yakınlık noktasında pek çok mütefavit ve sür'at-i hareketleri çok mütenevvi' olduğu hâlde kemâl-i intizam ve hikmet ile ve kemâl-i mizân ile ve bir sâniye kadar şaşırmayarak hareketleri ve deveranları ve Güneş ile, câzibe kanunu tabir edilen bir kanun-i ilâhî ile bağlanmaları, yâni onlar imamlarına iktidaları; büyük bir mikyasta bir azamet-i kudret-i ilâhiye'yi ve vahdâniyet-i rabbâniye'yi gösterir.

Çünkü; o câmid cirmeleri, o şuursuz büyük kütleleri, nihayet derecede intizam ve mizân-ı hikmet içinde muhtelif şekillerde ve muhtelif mesafelerde ve muhtelif hareketlerde döndürmek, istihdam etmek, ne derece bir kudreti ve bir hikmeti isbat ettiğini kıyas et. Bu büyük ve ağır işe zerre mikdar tesadüf karışsa, öyle bir patlayış verecek ki, kâinatı dağıtacak. Çünkü; bir dakika, tesadüf birisini tevkiif etse, mihverinden çıkmasına sebebiyet verir, başkaları ile müsademe etmesine yol açar. Küre-i arz'dan bin defa büyük cirmelerle müsademenin ne derece dehşetli olduğunu kıyas edebilirsiniz.

Manzume-i şemsiye'nin yâni Şems'in me'murları ve meyveleri olan on iki seyyarenin acâibini ilm-i muhîr-i ilâhî'ye havale edip, yalnız gözümüzün önünde seyyaremiz bulunan Arz'a bakıyoruz, görüyoruz ki: Bu seyyaremiz, bir azamet-i şevket-i rubûbiyeti ve haşmet-i saltanat-ı ulûhiyeti ve kemâl-i

¹ “Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde... Takdir-i Aziz u Alim böyle olur işte!” (Yâsin sûresi, 36/38)

² “Bir zaman Yûsuf babasına, “Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızın, Güneş ve Ay'ın bana secde ettiklerini gördüm.” (Yûsuf sûresi, 12/4) âyeti Kur'an'da Güneş sistemindeki gezegenlerin sayısına işaret etmektedir. Güneş ile beraber sayı on iki olmaktadır.

Acâib: Hayret veren, dikkat çeken şeyler

Azamet-i kudret-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğü

Azamet-i şevket-i rubûbiyet:

Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah teâlânın heybet ve azameti. **Câmid:** Cansız

Cirm: Cismîn kapladığı yer, hacim, büyüklük

Haşmet-i saltanat-ı Ulûhiyet:

Cenab-ı Hakk'ın hakimiyeti

İlm-i muhîr-i ilâhî: Cenab-ı

Hakk'ın her şeyi kaplayan ilmi

İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma

Kanun-i ilâhî: İlâhî kanun

Kemâl-i intizam: Pek mükemmel düzen

Kemâl-i mizân: Tam bir denge

Küre-i Arz: Yeryüzü, dünya

Manzume-i Şemsiye: Güneş sistemi

Me'mum: Birine tâbi olan, birini

imam kabul eden, cemaat

Mihver: Yörünge. **Mikyas:** Ölçü

Mizân-ı hikmet: Hikmet dengesi

Müsademe: Çarpışma

Mütefavit: Farklı

Mütenevvi': Çeşitli

Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan

Seyyare Gezegen

Sür'at-i hareket: Hızlı hareket

Şems: Güneş

Tevkiif: Durdurma, alıkoyma

Vahdaniyet: Allah'ın birliği

Vahdaniyet-i Rabbâniye: Al-

lah'ın birliği

Vücud: Varlık, var olmak

rahmeti ve hikmeti gösterir bir sûrette Güneş'in etrafında, emr-i Rabbânî ile –Üçüncü Mektub'da beyân edildiği gibi– pek büyük bir hizmet için bir uzun seyr ü seyahat ona ettiriliyor. Bir sefine-i rabbâniye olarak acâib-i masnûat-ı ilâhiye ile doldurulmuş ve zîşuur ibâdullahı seyrangâh gibi bir mesken-i seyyar vaziyeti verilmiş. Ve evkat ve hesabı bildirecek saat akrebi gibi Kamer dahi dakik hesaplarla, azîm hikmetlerle ona takılmış ve o Kamer'e başka menzillerde ayrı seyr u seyahat verilmiş.¹ İşte bu mübarek seyyaremizin şu hâlleri, küre-i arz kuvvetinde bir şehâdetle, bir Kadîr-i Mutlak'ın vücut-u vücûdunu ve vahdetini isbat eder. Madem şu seyyaremiz böyledir, manzume-i şemsiye'yi ona kıyas edebilirsiniz.

Hem Şems'e kendi mihveri üstünde câzibe denilen mânevî ipleri yumak yaptırmak için dolap ve çıkırık hükmünde olan Güneş'i, bir Kadîr-i Zülcelâl'in emriyle döndürüp, o seyyâratı o mânevî iplerle bağlayıp tanzim etmek ve Güneş'i bütün seyyâratı ile sâniyede beş saatlik bir mesafeyi kestirecek kadar bir sür'atle, bir tahmine göre "Herkül Burcu" tarafına veya "Şemsü's-Şümûs" canibine sevk etmek, elbette ezel ve ebed Sultanı olan Zât-ı Zülcelâl'in kudretiyle ve emriyledir. Güya haşmet-i rubûbiyetini göstermek için, bu emirber neferleri hükmünde olan manzume-i şemsiye ordusu ile bir manevra yaptırır.

Ey kozmoğrafyacı efendi! Hangi tesadüf bu işlere karışabilir? Hangi esbabın eli buna ulaşabilir? Hangi kuvvet buna yanaşabilir? Haydi sen söyle... Hiç böyle bir Sultan-ı Zülcelâl, aczini gösterip mülküne başkasını karıştırır mı? Bâhusus kâinatın meyvesi, neticesi, gayesi, hülâsası olan zîhayatları, başka ellere verir mi? Başkasını müdahale ettirir mi? Bâhusus o meyvelerin en câmii ve o neticelerin en mükemmeli ve zeminin halifesi ve o sultanın âyinedar bir misafiri olan insanları başıboş bırakır mı? Ve onları tabiata ve

¹ "Ay için de birtakım safhalar, duraklar tâyin ettik, dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hâle gelir." (Yâsin sûresi, 36/39)

Kemâl-i rahmet: Mükemmel rahmet

Emr-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın emri

Sefine-i Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın gemisi

Acâib-i masnûat-ı ilâhiye: Allah'ın insanları hayrette bırakan ve insanlarda hayranlık uyandıran sanatları

Zîşuur: Akıl sahibi, şuurlu

İbâdullah: Allah'ın kulları

Seyrangâh: Seyran yeri, mesire, gezi yeri

Mesken-i seyyar: Gezici, hareket

hâlinde konak

Evkat: Vakitler

Kamer: Ay. **Dakik:** İnce

Kadîr-i Mutlak: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)

Vücut-i vücud: Varlığın kesin olması

Şems: Güneş. **Mihver:** Yörünge

Kadîr-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Seyyârat: Gezegenerler

Tanzim: Düzenleme

Şemsü's-Şümûs: Güneşler güneşi

Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c.)

Haşmet-i rubûbiyet: Allah teâlâ'nın muhteşem hakimiyeti

Emirber nefer: Emir eri asker

Kozmoğrafya: Astronomi

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Sultan-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c.)

Bâhusus: Bilhassa, özellikle

Zîhayat: Canlı

Âyinedar: Ayna tutan, yansıtan

tesadüfe havale edip haşmet-i saltanatını hiçe indirir mi, kemâl-i hikmetini sukut ettirir mi?..

Yirmi İkinci Pencere

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا • وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا • وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا •¹

فَانْظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخَيِّ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْنِهَا²

Küre-i arz bir kafadır ki, yüz bin ağzı vardır. Her bir ağzında, yüz bin lisânı vardır. Her lisânında, yüz bin bürhânı var ki; her biri çok cihetle Vâcibü'l-Vücûd, Vâhid ü Ehad, her şeye kadîr, her şeye alîm bir Zât-ı Zülcelâl'in vücub-i vücûduna ve vahdetine ve evsâf-ı kudsiyesine ve Esmâ-yi Hüsnâ'sına şehâdet ederler.

Evet Arz'ın evvel-i hilkatine bakıyoruz ki: Mâyi hâline gelen bir madde-i seyyâleden taş ve taştan toprak hakedilmiş. Mâyi kalsaydı, kâbil-i süknâ olmazdı. O mâyi taş olduktan sonra, demir gibi sert olsa idi kâbil-i istifade olmazdı. Elbette buna bu vaziyeti veren, yerin sekenelerinin hâcetlerini gören bir Sâni-i Hakîm'in hikmetidir.

Sonra tabaka-yi turabiye, dağlar direği üzerine atılmış, tâ içindeki dâhilî inkılâblardan gelen zelzeleler, dağlarla teneffüs edip, zemini hareketinden ve vazifesinden şaşırtmasın. Hem denizin istilâsından toprağı kurtarsın. Hem zî-hayatların levâzımât-ı hayatiyesine birer hazine olsun. Hem havayı tarasın, gazât-ı muzırardan tasfiye etsin, tâ teneffüse kabil olsun. Hem suları biriktirip iddihar etsin. Hem zîhayata lâzım olan sâir mâdenlere menşey ve medâr olsun.

¹ “Biz yeri bir döşek yapmadık mı? • Dağları da Arz'ı tutan birer destek yapmadık mı? • Hem, sizi çift yarattık. (Nebe sûresi, 78/6-8)

² “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!” (Rûm sûresi, 30/50)

Haşmet-i saltanat: Muhteşem hakimiyet

Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet

Küre-i Arz: Yeryüzü, dünya

Lisân: Dil. **Bürhan:** Delil

Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan tek varlık

Vâhid ü Ehad: Birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)

Kadîr: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)

Alîm: Her şeyi en iyi şekilde bilen Allah (c.c.)

Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c.) **Vahdet:** Birlik. Tek olma

Evsâf-ı kudsiye: Yüce vasıflar

Esmâ-yi Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri

Evvel-i hilkat: Yaratılışın başlangıcı

Mâyi: Su hâlinde bulunan, sıvı

Madde-i seyyâle: Akıcı madde

Kâbil-i süknâ: Oturmaya elverişli

Kâbil-i istifade: Kullanmaya elverişli. **Hâcet:** İhtiyaç

Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Sekene: Sâkinler, oturanlar

Tabaka-yi turabiye: Toprak tabakası. **Dâhilî:** İç

İnkılâb: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme

Teneffüs: Nefes alma, soluklanma

Levâzımât-ı hayatiye: Hayat için gerekli malzemeler

Gazat-ı muzır: Zararlı gazlar

Tasfiye: Sıfıflama, temizleme

İddihar: Biriktirip saklama, depolama. **Zîhayat:** Canlı

Menşey: Kaynak

Medâr: Sebep, vesile

İşte bu vaziyet bir Kadîr-i Mutlak ve bir Hakîm u Rahîm'in vücub-i vücûduna ve vahdetine gayet kat'î ve kuvvetli şehâdet eder.

Ey coğrafyacı efendi! Bunu ne ile izah edersin? Hangi tesadûf şu acâib-i masnûat ile dolu sefine-i rabbâniye'yi bir meşher-i acâib yaparak yirmi dört bin sene bir mesafede, bir senede sür'atle çevirip, onun yüzünde dizilmiş eş-yadan hiçbir şey düşürmesin?

Hem zeminin yüzündeki acib san'atlara bak! Anâsırlar, ne derece hikmetle tavzif edilmişler. Bir Kadîr u Hakîm'in emriyle zemin yüzündeki Rahman misafirlerine nasıl güzel bakıyorlar, hizmetlerine koşuyorlar.

Hem acib ve garib san'atlar içinde rengârenk acib hikmetli zemin yüzünün sîmâsındaki bu nakışlı çizgilere bak! Nasıl sekenelerine enhar ve çayları, deniz ve ırmakları, dağ ve tepeleri, ayrı ayrı mahlûklarına ve ibâdına lââyık birer mesken ve vesait-i nakliye yapmış. Sonra yüz binler ecnas-ı nebâtât ve envâ-yi hayvanâtı ile kemâl-i hikmet ve intizam ile doldurup hayat vererek şenlendirmek, vakit-bevakit muntazaman mevt ile terhis ederek boşaltıp yine muntazaman "*Ba'sû ba'de'l-mevt*" sûretinde doldurmak; bir Kadîr-i Zülcelâl'in ve bir Hakîm-i Zülkemâl'in vücub-i vücûduna ve vahdetine yüz binler lisânlarla şehâdet ederler.

Elhâsıl: Yüzü, acâib-i san'ata bir meşher ve garâib-i mahlûkata bir mahşer ve kfile-i mevcudata bir memer ve sufûf-i ibâdına bir mescid ve makarr olan zemin; bütün kâinatın kalbi hükmünde olduğundan, kâinat kadar nur-i vahdâniyeti gösterir.

Kadîr-i Mutlak: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)

Hakîm u Rahîm: Rahmetini fiilleriyle ortaya koyan her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Kat'î: Kesin

Acâib-i masnûat: Hayret veren harika eserler

Sefine-i Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın gemisi

Meşher-i acâib: Allah'ın insanları hayrette bırakan ve insanlarda hayranlık uyandıran sergisi

Acib: Şaşırtıcı, hayret verici

Anâsır: Unsurlar

Tavzif: Görevlendirme

Kadîr u Hakîm: Her şeye kudreti yeten ve her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Rahmân: Zatı itibarıyla pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c.)

Acib: Şaşırtıcı, hayret verici

Enhâr: Nehirler

Mahlûk: Yarattılmış

İbâd: Kullar

Vesait-i nakliye: Ulaşım vasıtaları

Ecnas-ı nebâtât: Bitki türleri

Envâ-yi hayvanât: Hayvan türleri

Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet

Mevt: Ölüm

Terhis: İzin verme, görevi bitenleri koyuverme

Ba'sû ba'de'l-mevt: Ölümden sonra yeniden dirilme

Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye güçlü yeten Allah (c.c.)

Hakîm-i Zülkemâl: Her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Vücub-i vücud: Varlığı kesin olması

Elhâsıl: Kısacası, sözün özü

Acâib-i san'at: Cenab-ı Hakk'ın insanları hayrette bırakan ve hayranlık uyandıran sanatı

Garâib-i mahlûkat: Şaşılacak yaratıklar. **Meşher:** Sergi

Mahşer: Toplanma yeri

Kafile-i mevcûdat: Varlıklar kafilesi

Memer: Geçit yeri, geçiş noktası, uğrak

Sufûf-i ibâd: Kullardan meydana gelen saflar

Makarr: Kalınacak yer

Nur-i vahdâniyet Allah'ın birliği-nin nuru

İşte ey coğrafyacı efendi! Bu zemin kafası yüz bin ağız, her birinde yüz bin lisân ile Allah'ı tanıttırsa ve sen O'nu tanımazsan, başını tabiat bataklığına soksan, derece-i kabahatını düşün. Ne derece dehşetli bir cezaya seni müstehak eder, bil, ayıl ve başını bataklıktan çıkar.

¹ اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ الَّذِيْ يَبْدِىْ مَلَكُوْثَ كُلِّ شَيْءٍ¹ de.

Yirmi Üçüncü Pencere

الَّذِيْ خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ²

Hayat, kudret-i rabbâniye mu'cizâtının en nurânîsidir, en güzeldir. Ve vahdâniyet bürhânlarının en kuvvetlisi ve en parlağıdır. Ve tecelliyât-ı same-dâniye âyinelerinin en câmii ve en berrakıdır. Evet, hayat tek başıyla bir Hayy u Kayyûm'u bütün esmâ ve şuûnatı ile bildirir. Çünkü hayat, pek çok sıfâtın memzuç bir macunu hükmünde bir ziyâ, bir tiryaktır. Elvan-ı seb'a, ziyâda; ve muhtelif edviyeler, tiryakta nasıl ki mümtezicen bulunur. Öyle de: Hayat dahi, pek çok sıfâttan yapılmış bir hakikattir. O hakikattaki sıfatlardan bir kısmı, duygular vasıtasıyla inbisât ederek inkişâf edip ayrılırlar. Kısım-ı ekseri ise hissiyat sûretinde kendilerini ihsas ederler ve hayattan kaynama sûretinde kendilerini bildirirler.

Hem hayat, kâinatın tedbir ve idaresinde hüküm-ferma olan rızık ve rahmet ve inâyet ve hikmeti tazammun ediyor. Güya hayat onları arkasına takıp, girdiği yere çekiyor. Meselâ; hayat bir cisme, bir bedene girdiği vakit; Hakim ismi dahi tecelli eder, hikmetle yuvasını güzelce yapıp tanzim eder. Aynı hâlde Kerîm ismi de tecelli edip, meskenini hâcâtına göre tertib ve tezyin eder. Yine aynı hâlde Rahîm isminin cilvesi görünüyor ki, o hayatın de-

¹ İman ettim "O Allah'a ki her şeyin hüküm ve tasarrufu O'nun hâkimiyet elindedir." (Yâsin sûresi, 36/83)

² "Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için, ölümü ve hayatı yaratan O'dur." (Mülk sûresi, 67/2)

Derece-i kabahat: Kusur ve kabahatin derecesi

Müstehak: Hak etmiş olma

Kudret-i Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti

Mu'cizât: Mucizeler

Vahdaniyet: Allah'ın birliği

Bürhan: Delil

Tecelliyat-ı Samedâniye:

Allah'ın icraatının eserleri

Câmi: Toplayan, kapsamlı

Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimleri

Şuûnat: İşler, icraatlar

Hayy u Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi yönetiminde olan Zat. **Memzuç:** Karışmış

Ziyâ: Işık. **Tiryak:** İlaç

Elvan-ı seb'a: Yedi renk

Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı

Edviye: İlaçlar

Mümtezicen: Karışmış olarak

İnbisât: Açılmak, genişlemek

İnkişâf: Açılma, ortaya çıkma

Kısım-ı ekser: Büyük bir kısmı

İhsas: Sezdirme, hissettirme

Hükümferma: Hüküm süren, hükmeden

Tazammun: İhtiva etmek, içine almak. **Tanzim:** Düzenleme

Hakim: Her işini yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.). **Hâcât:** İhtiyaçlar

Tecelli: Görünme, parlıt

Tezyin: Donatmak, süslemek

Rahîm: Rahmetini fiiliyle ortaya koyan pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)

vam ve kemâli için türlü türlü ihsanlarla taltif eder. Yine aynı hâlde Rezzâk isminin cilvesi görünüyor ki, o hayatın bekasına ve inkişâfına lâzım maddî, mânevî gıdaları yetiştiriyor. Ve kısmen bedeninde iddihar ediyor. Demek hayat bir nokta-yi mihrakiye hükmünde; muhtelif sıfât birbiri içine girer, belki birbirinin aynı olur. Güya hayat tamamıyla hem ilimdir, aynı hâlde kudrettir, aynı hâlde de hikmet ve rahmettir ve hâkeza...

İşte hayat bu câmi' mahiyeti itibariyle şuûn-i zâtiye-i rabbâniye'ye âyine nedarlık eden bir âyine-i Samediyettir. İşte bu sırdandır ki: Hayy u Kayyûm olan Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd, hayatı pek çok kesretle ve mebzûliyetle halkedip, neşir ve teşhir eder. Ve her şeyi hayatın etrafına toplattırıp, ona hizmetkâr eder. Çünkü hayatın vazifesi büyüktür.

Evet samediyetin âyinesi olmak kolay bir şey değil, âdi bir vazife değil. İşte göz önünde her vakit gördüğümüz bu hadd ü hesaba gelmeyen yeni yeni hayatlar ve hayatların asılları ve zâtları olan ruhlar, birden ve hiçten vücûda gelmeleri ve gönderilmeleri, bir Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd ve Hayy u Kayyûm'un vücub-i vücûdunu ve sıfât-ı kudsiyesini ve Esmâ-yi Hüsnâ'sını; lemeâtın Güneş'i gösterdiği gibi gösteriyorlar. Güneş'i tanımayan ve kabul etmeyen adam, nasıl gündüzü dolduran ziyâyı inkâr etmeye mecbur oluyor. Öyle de: Hayy u Kayyûm, Muhyî ve Mümît olan Şems-i Ehadiyet'i tanımayan adam, zeminin yüzünü belki mâzi ve müstakbeli dolduran zihayatların vücûdunu inkâr etmeli ve yüz derece hayvandan aşağı düşmeli. Hayat mer-tebesinden düşüp câmid bir cahil-i echel olmalı.

Âyinedar: Ayna tutmakla görevli hizmetçi. **Âdi:** Sıradan, normal
Âyine-i Samediyet Allah'ın tecellileri, işlerini yansıtan ayna
Beka: Ebedî olmak, sürekli var olmak. **Câmi':** Geniş, kapsamlı
Cahil-i echel: Katmerli cahil
Cilve: Görünme, Allah'ın isimlerinin eserleri. **Câmid:** Cansız
Esmâ-yi Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın pek güzel isimleri
Hâkeza: Böyle, bunun gibi
Halk etmek: Yaratmak
Hayy u Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi yönetiminde olan Zat
İddihar: Biriktirip saklama, depolama. **Kesret:** Çokluk, sıklık

Inkişâf: Açılma, ortaya çıkma
Kemâl: Olgunluk, mükemmellik
Lemeât: Parlayışlar, parıltılar
Mâzi: Geçmiş
Mebzûliyet: Ucuzluk, bolluk
Muhyî: Maddî mânevî hayat veren, diriltten Allah (c.c.)
Mümît: Ölümlü yaradan, öldüren Allah (c.c.)
Müstakbel: Gelecek
Neşir etmek: Yaymak, dağıtmak
Nokta-yi mihrakiye: Odak, hareket noktası
Rezzâk: Bütün mahluklarının rızıklarını veren Allah (c.c.)
Samediyet: Hiçbir şeye muhtaç olmadığı halde her şeyin kendisine muhtaç olması
Sıfât-ı kudsiye: Yüce sıfatlar

Şems-i Ehadiyet Cenab-ı Hakk'ın her bir şeyde tecelli eden birlik güneşi
Şuûn-i zâtiye-i Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına layık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Taltif: İltifat etme, mükâfalandırma
Teşhir etmek: Sergilemek, göstermek
Vücub-i vücud: Varlığı kesin ve kendinden olma
Vücud: Varlık, var olmak
Zât-ı Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan Allah, kendiliğinden olan yüce Allah
Zihayat: Canlı. **Ziyâ:** Işık

Yirmi Dördüncü Pencere

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ¹

Mevt, hayat kadar bir bürhân-ı rubûbiyettir. Gayet kuvvetli bir hüccet-i vahdâniyettir.

²اللّٰهِ خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ delâletince, mevt; adem, îdam, fena, hiçlik, fâilsiz bir inkıraz değil, belki bir Fâil-i Hakîm tarafından hizmetten terhis ve tahvil-i mekân ve tebdil-i beden ve vazifeden paydos ve haps-i bedenden âzad etmek ve muntazam bir eser-i hikmet olduğu, Birinci Mektub'ta gösterilmiştir.

Evet nasıl zemin yüzündeki masnûat ve zîhayatlar ve hayatdar zemin yüzü, bir Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna ve vahdâniyetine şehâdet ediyorlar. Öyle de: O zîhayatlar ölümleriyle bir Hayy u Bâkî'nin sermediyetine ve vâhidiyetine şehâdet ediyorlar. Yirmi İkinci Söz'de; mevt, gayet kuvvetli bir bürhân-ı vahdet ve bir hüccet-i sermediyet olduğu isbat ve izah edildiğinden, şu bahsi o Söz'e havale edip yalnız mühim bir nüktesini beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Nasıl zîhayatlar, vücûdları ile bir Vâcibü'l-Vücûd'un vücûduna delâlet ediyorlar. Öyle de: O zîhayatlar, ölümleri ile bir Hayy u Bâkî'nin sermediyetine, vâhidiyetine şehâdet ediyorlar. Meselâ; yalnız bir tek zîhayat olan zemin yüzü, intizamâtı ile, ahvâliyle Sâni'i gösterdiği gibi, öldüğü vakit yâni

¹ "O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun vechi (Zâtı), hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz." (Kasas sûresi, 28/88)

² "Ölümü ve hayatı yaratan O'dur." (Mülk sûresi, 67/2)

Mevt: Ölüm

Bürhan-ı rubûbiyet: Allah

teâlâ'yı gösteren delil

Hüccet-i vahdâniyet: Allah'ın

birliğinin delili. **Adem:** Yokluk

Delâlet: Göstermek, delil olmak

Fena: Yokluk, yok olma

Fâil: İşleyen, yapan

İnkıraz: Sona erme, tükenme

Fâil-i Hakîm: Her şeyi yerli yerin-

de yapan Allah (c.c.)

Terhis: İzin verme, görevi bitenleri

koyuverme

Tahvil-i mekân: Mekân değişikliği

Tebdil-i beden: Beden değişikliği

Haps-i beden: Beden hapsi

Âzad: Serbest bırakma, hürriyete kavuşturma

Eser-i hikmet: Hikmet eseri

Masnûat: Sanatlı bir şekilde yara-

tilmiş mahluklar

Zîhayat: Hayat sahibi, canlı

Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle

yapan Yaradan

Vücub-i vücud: Varlığı kesin ve

kendinden olma

Hayatlar: Canlı

Hayy u Bâkî: Her zaman var ve

diri olup varlıkların da hayatı ve

devamı kendi yönetiminde olan

Zat. **Vahdâniyet:** Allah'ın birliği

Sermediyet: Devamlılık, süreklilik

Vâhidiyet: Cenab-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği

Bürhan-ı vahdet: Birlik delili

Hüccet-i sermediyet: Devamlılık, süreklilik delili

Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsî bir dikkatle çıkarılan gizli mana

Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin ve kendinden olan

Vücud: Varlık, var olmak

Delâlet: Göstermek, delil olmak

İntizamât: Tertipler, düzensizlikler

Ahvâl: Hâller, durumlar

Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan

kış, beyaz kefeni ile ölmüş o zemin yüzünü kapaması ile nazar-ı beşeri ondan çeviriyor. Veyahut nazar, o giden bahar cenazesinin arkasından mâziye gider, daha geniş bir manzarayı gösterir. Yâni her biri birer mu'cize-i kudret olan zemin dolusu bütün geçen baharlar misillü yeni gelecek birer hârîka-yi kudret ve birer hayatdar zemin olan, bahar dolusu hayatdar mevcudat-ı arzîyenin gelmelerini ihsas ve vücûdlarına şehâdet ettiklerinden; öyle geniş bir mikyasta, öyle parlak bir sûrette, öyle kuvvetli bir derecede bir Sâni-i Zülcelâl'in bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Kayyûm u Bâkî'nin, bir Şems-i Sermedî'nin vücub-i vücûduna ve vahdetine ve beka ve sermediyetine şehâdet ederler ve öyle parlak delâili gösterirler ki, ister istemez bedahet derecesinde ¹أَمْنْتُ بِاللّٰهِ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ dedirtir.

Elhâsıl: ²وَيُخِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا; sırrınca; hayatdar bu zemin, bir baharda Sâni'a şehâdet ettiği gibi; onun ölmesiyle, zamanın geçmiş ve gelecek iki kanadına dizilmiş mu'cizat-ı kudretine nazarı çeviriyor. Bir bahar yerine binler baharı gösteriyor. Bir mu'cize yerine binler mu'cizat-ı kudretine işaret eder. Ve onlardan her bahar, şu hazır bahardan daha kat'î şehâdet eder. Çünkü mâzi tarafına geçenler, zâhirî esbablarıyla beraber gitmişler; arkalarında yine kendileri gibi başkalar yerlerine gelmişler. Demek esbab-ı zâhiriye hiçbir. Yalnız bir Kadîr-i Zülcelâl, onları halkedip, hikmetiyle esbaba bağlayarak gönderdiğini gösteriyor. Ve gelecek zamanda dizilmiş hayatdâr olan zemin yüzleri ise, daha parlak şehâdet eder. Çünkü yeniden, yoktan, hiçten yapılıp gönderilecek, yere konup vazife gördürüp sonra gönderilecekler.

İşte ey tabiata sapanan ve bataklıkta boğulmak derecesine gelen gafil! Bütün mâzi ve müstakbele ulaşacak hikmetli ve kudretli mânevî el sahibi olmayan bir şey, nasıl bu zeminin hayatına karışabilir? Senin gibi hiç ender

¹ "Zât ve sıfatlarında eşsiz ve tek olan Allah'a iman ettim." (Bakara sûresi, 2/163; İhlâs sûresi, 112/1 âyetlerinden iktibas)

² "Ve ölmüş toprağa hayat verir." (Rûm sûresi, 30/19)

Nazar-ı beşer: İnsanın bakışı, dikkati

Mâzi: Geçmiş

Mu'cize-i kudret: Allah'ın kudreti ile gerçekleşen mucize

Misillü: Gizli

Hârîka-yi kudret: Kudret harikası

Mevcûdat-ı arzîye: Yeryüzünde bulunan varlıklar

İhsas: Hissettirme

Mikyas: Ölçü

Sâni-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi Yaradan

Kadîr-i Zülkemâl: Güzellik sahibi, her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)

Kayyûm u Bâkî: Varlıkların hayatı ve devamı kendi idaresinde olan Ebedî Zat

Şems-i Sermedî: Ebedî güneş

Vücub-i vücud: Varlığının kesin olması

Vahdet: Birlik. Tek olma

Beka: Ebedî olmak, sürekli var olmak. **Delâil:** Deliller

Bedahet: Açık, aşîkâr olma

Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan

Mu'cizat-ı kudret: Kudretinin ortaya koyduğu mucizeler

Kat'î: Kesin

Zâhirî: Görünen, görünürdeki

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Esbab-ı zâhiriye: Görünürdeki sebepler, maddî şartlar

Kadîr-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Halk etmek: Yaratmak

Hayatdâr: Canlı

Mâzi: Geçmiş

Müstakbel: Gelecek

hiç olan tesadüf ve tabiat buna karışabilir mi? Kurtulmak istersen: “Tabiat, olsa olsa bir defter-i kudret-i ilâhiye’dir. Tesadüf ise, cehlimizi örten gizli bir hikmet-i ilâhiye’nin perdesidir.” de, hakikate yanaş.

Yirmi Beşinci Pencere

Nasıl ki madrub, elbette dâribe delâlet eder. San’atlı bir eser, san’atkârı îcab eder. Veled, vâlidı iktiza eder. Tahtiyet, fevkiyeti istilzam eder ve hâkeza... Bütün umûr-i izafiye tabir ettikleri biri birisiz olmayan evsâf-ı nisbiye misillü şu kâinatın cüz’iyatında ve hey’et-i umumiyesinde görünen imkân dahi, vücubu gösterir. Ve bütün onlarda görünen infial, bir fiili gösterir. Ve umumunda görünen mahlûkiyet, hâlıkıyeti gösterir. Ve umumunda görünen kesret ve terkib, vahdeti istilzam eder. Ve vücub ve fiil ve hâlıkıyet ve vahdet, bilbedâhe ve bizzarûre mümkün, münfail, kesir, mürekkeb, mahlûk olmayan; vâcib ve fâil, vâhid ve hâlık olan mevsuflarını ister. Öyle ise bilbedâhe bütün kâinattaki bütün imkânlar, bütün infialler, bütün mahlûkiyetler, bütün kesret ve terkibler bir Zât-ı Vâcibü’l-Vücûd, Fa’âlün limâ yûrid,¹ Hâlık-ı külli şey’e,² Vâhid ü Ehad’e³ şehâdet eder.

Elhâsıl: Nasıl imkândan vücub görünüyor, infialden fiil ve kesretten vahdet; bunların vücûdu, onların vücûduna kat’iyyen delâlet eder. Öyle de: Mevcûdat üstünde görünen masnûiyyet ve merzukıyyet gibi sıfatlar dahi, sâ-

¹ “(Allah) Dilediği her şeyi yapar.” Bkz.: (Hûd sûresi, 11/107; Burûc sûresi, 85/16)

² “(Rabbimiz Allah) Her şeyi yaratan O’dur.” Bkz.: (En’âm sûresi, 6/102; Ra’d sûresi, 13/16)

³ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/171; İhlâs sûresi, 112/1.

Defter-i kudret-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk’ın kudret defteri
Hikmet-i ilâhiye: Allah’ın hikmeti
Madrub: Dövülmüş
Dârib: Döven, vuran
Delâlet: Göstermek, delil olmak
Veled: Çocuk, oğul
Vâlid: Baba
İktiza: Gerektilmek
Tahtiyet: Altta olmak
Fevkiyet: Üstte, yukarıda olmak
İstilzam: Gerektilmek
Hâkeza: Böyle, bunun gibi
Umûr-i izafiye: Duruma göre değişen şeyler, göreceli işler
Evsâf-ı nisbiye: İzafî, göreceli vasıflar
Cüz’iyat: Ufak tefek şeyler, parçalar
Hey’et-i umumiye: Genel durum

İmkân: Olabilirlik
Vücub: Vâcib olma
İnfial: Dış sebepler bağlı hareket, edilgenlik
Mahlûkiyet: Yaratılmış olma durumu
Hâlıkıyet: Yaratma
Kesret: Çokluk, sıklık
Terkib: Çeşitli unsurları birleştirme, sentez
İstilzam: Olabilirlik
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Bizzarûre: İster istemez, kesin olarak
Mümkîn: Varlığı şart olmayan şeyler. Allah’tan başka her şey
Münfail: Dış tesirle meydana gelen, (edilgen)
Kesir: Çok, bol

Mürekkeb: Bir araya gelmiş, oluşmuş. **Mahtûk:** Yaratılmış
Vâcib: Varlığı kesin olan
Fâil: İşleyen, yapan
Vâhid: Bir, Allah. **Hâlık:** Yaradan
Mevsuf: Nitelendirilen
Zât-ı Vâcibü’l-Vücûd: Varlığı kesin olan yüce Allah
Fa’âlün-Limâ Yûrid: Dilediği şeyi istediği şekilde yapan Allah (c.c.)
Hâlık-ı Külli Şey: Her şeyi Yaratan
Vâhid ü Ehad: Birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Elhâsıl: Kısacası, sözün özü
Kat’iyyen: Kesin olarak, kesinlikle
Mevcûdat: Var olan şeyler, mahlûklar
Merzukıyyet: Rızık verme

nî'iyet, rezzâkiyet gibi şe'nlerin vücûdlarına kat'î delâlet ediyor. Şu sıfâtın vücûdu dahi, bizzarûre ve bilbedâhe bir Hallâk ve bir Rezzâk Sâni-i Rahîm'in vücûduna delâlet eder. Demek her bir mevcud, taşıdığı yüzler bu çeşit sıfatlar lisânı ile, Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un yüzler Esmâ-yi Hüsnâ'sına şehâdet ederler. Bu şehâdetler kabul edilmese, mevcudatın bütün bu çeşit sıfatlarını inkâr etmek lâzım gelir...

Yirmi Altıncı Pencere (Hâşiye)

Şu kâinatın mevcudatı yüzünde tazelenen ve gelip geçen cemâller ve hüsünler; bir Cemâl-i Sermedî cilvelerinin bir nevi gölgeleri olduğunu gösterir. Evet, ırmağın yüzündeki kabarcıkların parlayıp gitmesinden sonra arkadan gelenlerin gidenler gibi parlamaları, daimî bir şemsin şualarının âyineleleri olduklarını gösterdikleri gibi; seyyâl zaman ırmağında, seyyar mevcudatın üstünde parlayan lemeât-ı cemâliye dahi, bir Cemâl-i Sermediye işaret ederler ve O'nun bir nevi emareleridirler.

Hem kâinat kalbindeki ciddî aşk, bir Maşuk-i lâ-yezâlfî'yi gösterir. Evet, ağacın mahiyetinde olmayan bir şey, esaslı bir sûrette meyvesinde bulunmadığı delâletileyle; şecere-i kâinatın hassas meyvesi olan nev'-i insandaki ciddî aşk-ı lahutî gösterir ki; bütün kâinatta –fakat başka şekillerde– hakikî aşk ve muhabbet bulunuyor. Öyle ise kalb-i kâinattaki şu hakikî muhabbet ve aşk, bir Mahbub-i Ezeli'yi gösterir.

Hem kâinatın sînesinde çok sûretlerde tezahür eden incizâblar, cezbelere, câzibeler; ezeli bir hakikat-i câzibedârın cezbiyle olduğunu hüşyar kalblere gösterir. Hem mahlûkatın en hassas ve nurânî tâifesi olan ehl-i keşif ve ve-

(Hâşiye) Şu pencere, umumî değil; ehl-i kalbe ve ehl-i muhabbete hususiyeti var.

Sâni'iyet: Yaratmak, sanatkârlık

Rezzâkiyet: Yaratılanların rızık ihtiyaçlarını gözeterek ihtiyaçlarına göre vermek

Şe'n: Durum, iş, icraat

Kat'î: Kesin

Bizzarûre: İster istemez, kesin olarak

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Hallâk: Yaradan Allah (c.c.)

Rezzâk: Bütün mahlûklarının rızıklarını veren Allah (c.c.)

Sâni'-i Rahîm: Rahmeti her şeyi kuşatan yaratan

Esmâ-yi Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri

Mevcûdat: Var olan şeyler, mahlûklar. **Mevcud:** Var olan şey

Cemâl: Güzellik. **Hüsün:** Güzellik

Cemâl-i Sermedî: Sonsuz güzellik sahibi Allah (c.c.)

Cilve: Allah'ın isimlerinin belirtileri

Nev: Tür. **Şems:** Güneş

Şuâ: Işık hüzmeleri

Seyyâl: Akıcı, yer değiştiren her şey

Lemeât-ı cemâliye: Güzellik parıltıları

Cemâl-i sermedî: Güzelliği bitmeyen, sonsuz güzellik sahibi Allah (c.c.)

Maşuk-i Lâyezâlfî: Ölümsüz sevgili. **Emare:** İz, alâmet, ipucu

Şecere-i kâinat: Kâinat ağacı

Nev'-i insan: İnsan türü

Aşk-ı lahutî: İlâhî aşk

Kalb-i kâinat: Kâinatın kalbi

Mahbub-i Ezeli: Ezeli sevgili Allah (c.c.). **Câzibe:** Çekim gücü

İncizâb: Cezb edilme, çekilme

Cezbe: Kendine çekme, bağlama

Hakikat-i câzibedâr: Çekici hakikat

Hüşyar: Uyanık, akıllı, duyarlı

Mahlûkat: Yaratılmışlar

Tâife: Topluluk, bölük

Ehl-i keşf ve velâyet: Gaybî bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lütf u

ihsanı ile bilen kimseler

lâyetin ittifakıyla, zevk ve şuhûda istinad ederek, bir Cemîl-i Zülcelâl'in cilvesine, tecellisine mazhar olduklarını ve o Celîl-i Zülcemâl'in (kendini) tanıttırılmasına ve sevdendirilmesine zevk ile muttali olduklarını, müttefikane haber vermeleri, yine bir Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un, bir Cemîl-i Zülcelâl'in vücûduna ve insanlara kendini tanıttırmasına kat'iyen şehâdet eder.

Hem kâinat yüzünde ve mevcudat üstünde işleyen kalem-i tahsin ve tezyin; o kalem sahibi Zât'ın esmâsının güzelliğini vâzihan gösteriyor.

İşte kâinat yüzündeki cemâl ve kalbindeki aşk ve sînesindeki incizâb ve gözlerindeki keşf ve şuhûd ve hey'atındaki hüsün ve tezyinat; pek latîf, nurânî bir pencere açar. Onun ile, bütün esmâsı cemîle bir Cemîl-i Zülcelâl'i ve bir Mahbub-i lâ-yezâlî'yi ve bir Mâbud-i lem-yezel'i, hüşyar olan akıl ve kalblere gösterir.

İşte ey maddiyat karanlığında, evham zulûmâtında, boğucu şübehat içinde çırpınan gafil! Kendine gel. İnsaniyete lâıyk bir sûrette yüksel. Şu dört delik ile bak; cemâl-i vahdeti gör, kemâl-i îmânı kazan, hakikî insan ol!..

Yirmi Yedinci Pencere

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ¹

Kâinatta, “esbab ve müsebbebat” görünen eşyaya bakıyoruz ve görüyoruz ki: En a'lâ bir sebep, en âdi bir müsebbebe kuvveti yetmiyor. Demek esbab bir perdedir. Müsebbepleri yapan başkadır. Meselâ; hadsiz masnûattan

¹ “Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir.” (Zümer sûresi, 39/62)

Şuhûd: Görme, şahid olma
İstinad: Dayanma
Cemîl-i Zülcelâl: Ululuk sahibi güzel Allah (c.c.)
Cilve: Görünme, akis
Tecellî: Yansıma, görünme, parılma
Mazhar: Nail olmak, şereflenmek
Celîl-i Zülcemâl: Güzellik sahibi yüce Allah (c.c.)
Müttefikane: İttifak ederek
Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendinden olan Allah (c.c.)
Kat'iyen: Kesin olarak, kesinlikle
Kalem-i tahsin: Güzelleştirme, güzel yapma kalemi
Tezyin: Donatmak, süslemek

Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimleri
Vâzihan: Açıkça
Cemâl: Güzellik
İncizâb: Cezbedilme, çekilme, çekici güç
Keşf: Açma, meydana çıkarma
Hey'at: Şekiller, görüntüler, biçimler
Hüsün: Güzellik
Tezyinat: Süslemeler
Latîf: Güzel, hoş
Nurânî: Nurlu
Mahbub-i Lâyezâlî: Ölümsüz sevgili Allah (c.c.)
Mâbud-i Lemyezel: Ebedî, sürekli var olan ve kendisine ibadet edilen Allah (c.c.)

Hüşyar: Uyanık, akıllı, duyarlı
Maddiyat: Yaratıcıyı inkâr eden materyalist anlayış
Evham: Yanlış ve esassız zanlar, vehimler
Zulûmât: Zulumlar, karanlıklar
Şübehat: Şüpheler
Cemâl-i vahdet: Bir ve tek olma güzelliği
Kemâl-i iman: Tam bir iman sahibi
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler
A'lâ: Yüksek, yüce
Âdi: Sıradan, normal
Müsebbeb: Neticе

yalnız cüz'î bir misâl olarak insan başı içinde bir hardal küçüklüğünde bir yerde yerleştirilen kuvve-i hâfızaya bakıyoruz. Görüyoruz ki: Öyle bir câmi' kitap belki kütüphâne hükmündedir ki, bütün sergüzeşt-i hayatı, içinde karıştırılmaksızın yazılıyor.

Acaba şu mu'cize-i kudrete hangi sebep gösterilebilir? Telâfif-i dimağîye mi? Basit, şuûrsuz hüceyrât zerreleri mi? Tesadüf rüzgârları mı? Halbuki o mu'cize-i san'at, öyle bir zâtın san'atı olabilir ki; beşerin haşırde neşredilecek büyük defter-i a'mâinden muhasebe vaktinde hatıra getirilecek ve işlediği her fiilleri yazıldığını bildirmek için bir küçük sened istinsah edip, yazıp aklının eline verecek bir Sâni'-i Hakîm'in san'atı olabilir.

İşte beşerin kuvve-i hâfızasına misâl olarak bütün yumurtaları, çekirdekleri, tohumları kıyas et ve bu câmi' küçücük mu'cizelere, sâir müsebbebatı da kıyas et. Çünkü hangi müsebbebe ve masnûa baksan, o derece hârika bir san'at var ki, değil onun âdi, basit sebebi, belki bütün esbab toplansa, ona karşı izhar-ı acz edecekler. Meselâ: Büyük bir sebep zannedilen Güneş'i; ihtiyarlı, şuûrlu farz ederek ona denilse: "Bir sineğin vücûdunu yapabilir misin?" Elbette diyecek ki: "Hâlık'ımın ihsanı ile dükkânımda ziyâ, renkler, hararet çok. Fakat sineğin vücûdunda göz, kulak, hayat gibi öyle şeyler var ki, ne benim dükkânımda bulunur ve ne de benim iktidarım dâhilindedir."

Hem nasıl ki müsebbebdeki hârika san'at ve tezyinat, esbabı azledip Müsebbibü'l-Esbab olan Vâcibü'l-Vücûd'a işaret ederek, ¹ **وَالَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ** sırınca: O'na teslim-i umûr eder. Öyle de: Müsebbebata takılan neticeler, gayeler, fâideler; bilbedâhe perde-i esbab arkasında bir Rabb-i Kerîm'in, bir Hakîm u Rahîm'in işleri olduğunu gösterir. Çünkü şuûrsuz esbab, elbette bir

¹ "Bütün işler hükmetmesi için O'na götürülür." (Hûd sûresi, 11/123)

Hardal: Çok küçük tohumları olan
Kuvve-i hâfıza: Hafıza. Akılda tutma melekesi
Câmi': Geniş, kapsamlı
Sergüzeşt-i hayat: Hayat serüveni
Mu'cize-i kudret: Kudret mucizeleri
Telâfif-i dimağ: Beyinde bulunan kıvrımlar, büküntüler, lifler
Hüceyrât: Hücreler
Mu'cize-i san'at: Sanat mucizeleri
Defter-i a'mal: Amellerin yazıldığı defter. **Beşer:** İnsan
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler
Masnû: Sanatlı bir şekilde yaratılmış her bir mahluk
İzhar-ı acz: Güçsüzlüğünü, âcizliğini ortaya koymak
İhtiyarlı: Seçme, tercih hakkı bulunan
Hâlık: Yaradan. **İhsan:** İyilik, lütuf
Ziyâ: Işık. **Hararet:** Sıcaklık
İktidar: Güç, kuvvet
Tezyinat: Süslemeler
Azletmek: Uzaklaştırmak
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan tek varlık

Müsebbibü'l-Esbab: Sebepleri yaratan, sebeplere göre neticeleri yaratan Allah (c.c.)
Teslim-i umûr: Kâinattaki her bir güzellikte Cenab-ı Hakk'ı görme
Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Perde-i esbab: Sebepler, maddî şartlar perdesi
Rabb-i Kerîm: Cömert, müsama-hakâr Allah (c.c.)
Hakîm u Rahîm: Rahmetini fiille-riyle ortaya koyan, her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

gayeyi düşünüp çalışmaz. Halbuki görüyoruz: Vücuda gelen her mahlûk, bir gaye değil, belki çok gayeleri, çok fâideleri, çok hikmetleri takip ederek vücûda geliyor. Demek bir Rabb-i Hakîm ve Kerîm, o şeyleri yapıp gönderiyor. O fâideleri onlara gaye-i vücûd yapıyor. Meselâ, yağmur geliyor. Yağmuru zâhiren intac eden esbab; hayvanâtı düşünüp, onlara acıyıp merhamet etmekten ne kadar uzak olduğu mâlûmdur. Demek hayvanâtı halkeden ve rızıklarını taahhüd eden bir Hâlık-ı Rahîm'in hikmetiyle imdada gönderiliyor. Hattâ yağmura "rahmet" deniliyor. Çünkü çok âsâr-ı rahmet ve fâideleri tazammun ettiğinden, güya yağmur şeklinde rahmet tecessüm etmiş, takattur etmiş, katre katre geliyor.

Hem bütün mahlûkatın yüzüne tebessüm eden bütün zînetli nebâtât ve hayvanâtta tezyinat ve gösterişler, bilbedâhe perde-i gayb arkasında bu süslü ve güzel san'atlar ile kendini tanıttırmak ve sevdirmek ve bildirmek isteyen bir Zât-ı Zülcelâl'in vücub-i vücûduna ve vahdetine delâlet ederler. Demek eşyadaki süslü vaziyetler, gösterişli keyfiyetler; tanıttırmak ve sevdirmek sıfatlarına kat'ıyyen delâlet eder. Sevdirmek ve tanıttırmak sıfatları ise; bilbedâhe Vedûd, Ma'ruf bir Sâni-i Kadîr'in vücub-i vücûduna ve vahdetine şehâdet eder.

Elhâsıl: Sebeb gayet âdi, âciz ve ona isnad edilen müsebbeb ise gayet san'atlı ve kıymetli olduğundan, sebebi azleder. Hem müsebbebin gayesi, fâidesi dahi, cahil ve câmid olan esbabı ortadan atar, bir Sâni-i Hakîm'in eline teslim eder. Hem müsebbebin yüzündeki tezyinat ve maharetler, kendi kudretini zîşuurlara bildirmek isteyen ve kendini sevdirmek arzu eden bir Sâni-i Hakîm'e işaret eder.

Mahlûk: Yaratılmış

Rabb-ı Hakîm: Her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)

Gaye-i vücud: Varlık gayesi

Zâhiren: Görünürde

İntaç etmek: Netice vermek, ortaya çıkarmak

Hayvanât: Hayvanlar

Halkeden: Yaradan

Taahhüd: Üstüne, üzerine alma

Hâlık-ı Rahîm: Merhamet ve ihsânı sonsuz sonsuz, Yüce Yaratan

Âsâr-ı rahmet: Rahmet eserleri

Tazammun: İhtiva etmek, içine almak

Tecessüm: Cisimleşmek

Takattur: Damla damla akmak

Katre: Damla

Mahlûkat: Yaratılmışlar

Zînet: Süs

Nebâtât: Bitkiler

Tezyinat: Süslemeler

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Perde-i gayb: Gayp perdesi

Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c.)

Vücub-i vücud: Varlığının kesin ve kendinden olması

Vahdet: Birlik. Tek olma

Kat'ıyyen: Kesin olarak, kesinlikle

Delâlet: Göstermek, delil olmak

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Vedûd: Kullarını çok seven ve

onlar tarafından da çok sevilen

Mâruf: Varlığı apaçık bilinen Allah (c.c.)

Sâni'-i Kadîr: Her şeye gücü yeten yaradan

Elhâsıl: Kısacası, sözün özü

Âdi: Sıradan, normal

Âciz: Güçsüz

İsnad: Dayandırma

Müsebbeb: Netice

Azletmek: Uzaklaştırmak

Câmid: Cansız

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

Zîşuûr: Akıl sahibi

Ey esbab-perest bîcâre! Bu üç mühim hakikati ne ile izah edebilirsin? Sen nasıl kendini kandırabilirsin? Aklın varsa, esbab perdesini yırt.

¹ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَلَايَكُمُ لَهُ 1 de, hadsiz evhamdan kurtul.

Yirmi Sekizinci Pencere

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَلَايَكُمُ لَهُ

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالَمِينَ²

Şu kâinata bakıyoruz, görüyoruz ki: Hüceyrât-ı bedenden tut, tâ mecmu-i âleme şâmil bir hikmet ve tanzim var. Hüceyrât-ı bedene bakıyoruz, görüyoruz ki: Mesalih-i bedeni gören ve idare eden birisinin emriyle, kanunuyla o küçücük hüceyrelerde ehemmiyetli bir tedbir var. Mideye, nasıl bir kısım rızık, iç yağı sûretinde iddihar olunup vakt-i hâcette sarf edilir. Aynen o küçücük hüceyrelerde de, o tasarruf ve iddihar var.

Nebâtâta bakıyoruz, gayet hakîmâne bir terbiye, bir tedbir görünüyor. Hayvanâta bakıyoruz; nihayet derecede kerîmâne bir terbiye ve işe görüyoruz. Kâinatın erkân-ı azîmesine bakıyoruz; mühim gayeler için haşmetkârâne bir tedvir ve tenvir görüyoruz. Âlemin mecmuuna bakıyoruz; muntazam bir memleket, bir şehir, bir saray hükmünde âlî hikmetler, galî gayeler için mükemmel bir tanzimat görüyoruz. –Otuz İkinci Söz’ün Birinci Mevki’-fi’nda izah ve isbat edildiği üzere– bir zerreden tut, tâ yıldızlara kadar zerre miktar şirke yer bırakmıyor. Öyle birbirlerine mânen münasebetdardırlar ki; bütün yıldızları müsahhar etmeyen ve elinde tutmayan, bir zerreye rubûbi-

¹ “Allah’ın hiçbir şeriki yoktur.” (Buhârî, *îman* 42, *megazi* 29; Müslim *îman* 46; Ebû Dâvûd, *salat* 36; Tirmizî, *taharet* 41; Nesâî, *ezan* 38; İbn Mâce, *mukaddime* 10; Darîmî, *mukaddime* 4; Muvatta, *nidâ* 55; Müsned 1/19; et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir* 4/165; et-Taberî, *Câmiu’l-beyân* 20/23; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâm-il-Kur’ân*, 13/17)

² “O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır.” (Rûm sûresi, 30/22)

Esbabperest: Her şeyi sebeplere bağlayarak şirke düşen

Evham: Yanlış ve esassız zanlar, vahimler

Bîcâre: Çaresiz

Hüceyrât-ı beden: Beden hücreleri

Mecmu-i âlem: Âlemin, kâinatın geneli, bütünü

Tedbir: İdare etme, düzenleme

Mesâlih-i beden: Bedene gerekli ve faydalı şeyler

İddihar: Biriktirip saklama, depolama

Vakt-i hacet: İhtiyaç zamanı, gerektiği zaman

Hakîmâne: Hikmetlice

Kerîmâne: Pek cömertçe

Erkân-ı azime: Büyük önemli varlıklar

İşe: Besleme

Haşmetkarâne: Asilce, ululuğuna uygun bir şekilde

Tedvir: Çevirmek, idareyi devam ettirme. **Tenvir:** Aydınlatma

Âlî: Yüce. **Galî:** Değerli

Tanzimat: Düzenlemeler

Rububiyyet: Cenâb-ı Hakk’ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi

yetini dinlettiremez. Bir zerreye hakikî Rab olmak için, bütün yıldızlara sahip olmak lâzım gelir.

Hem –Otuz İkinci Söz’ün İkinci Mevkıfı’nda izah ve isbat edildiği üzere– semâvâtın halk ve tesviyesine muktedir olmayan, beşerin sîmâsındaki teşahhusu yapamaz. Demek bütün semâvâtın Rabbi olmayan, bir tek insanın sîmâsındaki alâmet-i fârika olan nakş-ı sîmâvîyi yapamaz. İşte kâinat kadar büyük bir pencere ki; onunla bakılsa

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹

âyetleri, büyük harflerle kâinat sahifelerinde yazılı olduğu, akıl gözüyle de görülecek. Öyle ise: Görmeyenin ya akli yok, ya kalbi yok veya insan sûretinde bir hayvandır!

Yirmi Dokuzuncu Pencere

وَلِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ²

Bir bahar mevsiminde, garibâne, mütefekkirâne seyahate gidiyordum. Bir tepecğin eteğinden geçerken, parlak bir sarıçiçek nazarıma ilişti. Eskiden vatanımda ve sâir memleketlerde gördüğüm o cins sarıçiçekleri derhatır ettirdi. Şöyle bir mânâ kalbe geldi ki: Bu çiçek kimin turrası ise, kimin sikkesi ise ve kimin mührü ise ve kimin nakşı ise, elbette bütün zemin yüzündeki o nevi çiçekler, O’nun mühürleridir, sikkeleridir.

Şu mühür tahayyülünden sonra şöyle bir tasavvur geldi ki: Nasıl bir mühür ile mühürlenmiş bir mektub; o mühür, o mektubun sahibini gösterir. Öyle de; şu çiçek, bir mühür-i Rahmani’dir. Şu envâ-yi nakışlarla ve mânidar nebâtât satırlarıyla yazılan şu tepecik dahi, bu çiçek Sâni’inin mektubudur.

Hem şu tepecik dahi bir mühürdür. Şu sahra ve ova bir mektub-i Rahmani hey’atını aldı. İşbu tasavvurdan şöyle bir hakikat zihne geldi ki: Her bir

¹ “Her şeyi yaratan Allah’tır. Her şey O’nun tasarruf ve yönetimindedir. • Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O’nun nezdindedir...” (Zümer sûresi, 39/62-63)

² “Hiçbir şey yoktur ki O’na hamd ile tenzih etmesin.” (İsrâ sûresi, 17/44)

Halk: Yaratma. **Tesoiye:** Düzeltme
Teşahhus: Her bir şahsa ayrı bir kimlik verme, ayırt edilebilir kılma
Alâmet-i fârika: Ayırıcı özellik
Nakş-ı simâvî: Yüz güzelliği
Garibâne: Garip olarak
Mütefekkirâne: Düşünerek
Turra: İmza, tuğra

Derhatır ettirmek: Hatıra getirmek, hatırlatmak
Sikke: Mühür, damga
Tahayyül: Hayal etmek
Mühr-i Rahmânî: Cenâb-ı Hakk’ın “Rahman” ismini, kullarına karşı engin şefkat ve merhametini gösteren mühür

Envâ-i nakış: Nakış, işleme türleri
Sâni: San’atlı, estetik ölçülerle yapan Yüce Yaradan
Mektub-ı Rahmani: Cenâb-ı Hakk’ın “Rahman” ismini, mahlukatına karşı engin şefkat ve merhametini gösteren icraatı
Hey’ât: Görünüşler, şekiller

şey, bir mühr-i Rabbânî hükmünde bütün eşyayı kendi Hâlık'ına isnad eder. Kendi kâtibinin mektubu olduğunu isbat eder.

İşte her bir şey, öyle bir pencere-i tevhiddir ki, bütün eşyayı bir Vâhid ü Ehad'e mal eder. Demek her bir şeyde, hususan zîhayatlarda öyle hârika bir nakış, öyle mu'cize-kâr bir san'at var ki: Onu öyle yapan ve öyle mânidar nakşeden, bütün eşyayı yapabilir ve bütün eşyayı yapan, elbette O olacaktır. Demek bütün eşyayı yapamayan, bir tek şeyi îcad edemez.

İşte ey gafil! Şu kâinatın yüzüne bak ki: Birbiri içinde hadsiz mektubât-ı samedâniye hükmünde olan sahaif-i mevcudat ve her bir mektub üstünde hadsiz sikke-i tevhid mühürleriyle temhir edilmiş. Bütün bu mühürlerin şe-hâdetlerini kim tezkib edebilir? Hangi kuvvet onları susturabilir? Kalb kulağı ile hangisini dinlesen, ¹ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ dediğini işitirsin.

Otuzuncu Pencere

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا²

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ³

Şu pencere, imkân ve hudûsa müesses umum mütekelliminin pencere-sidir ve isbat-ı Vâcibü'l-Vücûd'a karşı caddeleridir. Bunun tafsîlâtını, “Şerhu'l-Mevâkıf” ve “Şerhu'l-Makâsıd” gibi muhakkiklerin büyük kitaplarına havale ederek, yalnız Kur'ân'ın feyzinden ve şu pencereden ruha gelen bir-iki şuaı göstereceğiz. Şöyle ki:

¹ “Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim.” (Buhârî, ezan 148, cuma 23; Müslim, îman 44-45, salat 6; Ebû Dâvud, taharet 64, salat 28; Tirmizî, taharet 41, îman 17; Nesâî, ezan 3; İbn Mâce, ikame 24)

² “Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

³ “O'nun vechi (Zât'ı), hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz.” (Kasas sûresi, 28/88)

Hâlık: Hz.Yaradan

Pencere-i tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğini gösteren pencere

Vahid-i Ehad: Bir ve tek Hz. Allah

Zîhayat: Canlı

Mucizekâr: Mucizeli

Mektubât-ı Samedâniye: İlâhî mektuplar, yeryüzü (Her şeyin kendisine muhtaç olduğu Cenâb-ı Hakk'ın eserleri)

Sahâif-i mevcudat: Varlık sayfaları

Tezkib etmek: Yalanlamak

İmkân: Bir şeyin varlığının veya yokluğunun olabirliklik açısından eşit olması; eğer bir şey varlığı veya yokluğu adına kendi başına bir şey yapamıyorsa elbette onun olmasını dileyen ve yapan başka bir kudret var demektir

Muhakkik: İncelemelerini derinlemesine ve alabildiğince hassasiyetle yapan, eşyanın iç yüzüne vakıf olabilen ilim adamı

Sikke-i tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğini gösteren mühür

Hudus: Sonradan olma, yok iken varlık kazanma; kâinatta meydana gelen her şeyde bir oluşum, değişim ve başkalaşım var ise elbette bu varlıklar kendi başlarına bunları yapamayacağına göre ezeli ve ebedi bir kudret bunları yapıyor ve değiştiriyor demektir

Mütekellimin: Kelâm bilginleri

Feyz: Bereket, ihsan, ilâhî vergi

Âmiriyet ve hâkimiyetin muktezası; rakib kabul etmemektir, iştiraki red-etmektir, müdahaleyi ref'etmektir... Onun içindir ki; küçük bir köyde iki muhtar bulunsa, köyün rahatını ve nizamını bozarlar. Bir nahiyede iki müdür, bir vilayette iki vali bulunsa, herc ü merc ederler. Bir memlekette iki padişah bulunsa, fırtınalı bir karmakarışıklığa sebebiyet verirler.

Madem hâkimiyet ve âmiriyetin gölgesinin zayıf bir gölgesi ve cüz'î bir nümûnesi, muavenete muhtaç âciz insanlarda böyle rakib ve zıddı ve em-sâlinin müdahalesini kabul etmezse; acaba saltanat-ı mutlakla sûretindeki hâkimiyet ve rubûbiyet derecesindeki âmiriyet, bir Kadîr-i Mutlak'ta ne derece o redd-i müdahale kanunu ne kadar esaslı bir sûrette hükmünü icra ettiğini kıyas et. Demek ulûhiyet ve rubûbiyetin en kat'î ve daimî lâzımı; vahdet ve infiraddır. Buna bir bürhân-ı bâhir ve şahid-i kat'î, kâinattaki intizam-ı ekmele ve insicâm-ı ecmeldir. Sinek kanadından tut, tâ semâvât kâdillerine kadar öyle bir nizam var ki; akıl onun karşısında hayretinden ve istihsanından "Sübhânallah, mâşâallah, bârekâllah" der, secde eder. Eğer zerre miktar şerike yer bulunsa idi, müdahalesi olsa idi,

1 *âyet-i kerîmesinin delâletiyle: Nizam bozulacaktı, sûret değişecekti, fesadın âsârı görünecekti. Halbukî:*

فَازْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ • ثُمَّ اَرْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ

2 *خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ •*

delâletiyle ve şu ifade ile nazar-ı beşer, kusuru aramak için ne kadar çabalarsa, hiçbir yerde kusuru bulamayarak, yorgun olarak menzili olan göze gelip, onu gönderen münekkîd akla diyecek: "Beyhude yorulduğum, kusur yok."

1 "Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

2 "Yedi kat göğü birbiriyle tam uyum içinde yaratan O'dur. Rahman'ın yaratmasında hiçbir nizamsızlık görmezsin.) * Çevir de bak gözünü görebilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner." (Mülk sûresi, 67/3-4)

Âmiriyet: Amir olma, yönetme
Hâkimiyet: Hakim olma, yetki ve hükmü elinde bulundurma
Mukteza: Gerek, gerektirici sebep
İştirak: Ortaklık
Ref' etmek: Kaldırma
Herc ü merc: Allak bullak, karma-karışık. **Cüz'î:** Küçük
Saltanat-ı mutlak: Mutlak idare, rakisiz otorite
Rububiyet: Her şeyi kuşatan içinde tutan idare

Muavenet: Yardımlaşma
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten mutlak ve sınırsız kudret sahibi
Redd-i müdahale: Müdahale kabul etmeme, kimseyi idareye karıştırmama
Ulûhiyet: İlah olma, Allah'ın kâinattaki mutlak hakimiyeti, her mahluku kendine itaat ettirmesi
Vahdet: Bir olma
İnfrad: Tek başına olma

Bürhan-ı bâhir: Açık, parlak delil
Şahid-i kat'î: Kesin şahit
İntizam-ı ekmele: En mükemmel, kusursuz düzen
İnsicâm-ı ecmel: Harika uyum, işleyiş, en güzel âhenk
İstihsan: Beğenme, güzelliğini kabul etme
Şerik: Ortak. **Âsâr:** Eserler
Delâlet: Delil olma, gösterme
Nazar-ı beşer: İnsan bakışı
Münekkîd: Tenkitçi

demesiyle gösteriyor ki: Nizam ve intizam, gayet mükemmeldir. Demek intizam-ı kâinat, vahdâniyetin kat'î şahididir.

Gel gelelim “Hudûs”a. Mütেকellimîn demişler ki: “Âlem, mütegayyirdir. Her mütegayyir, hâdistir. Her bir hâdisin, bir muhdisi, yâni mûcidi var. Öyle ise bu kâinatın kadîm bir mûcidi var.”

Biz de deriz: Evet kâinat hâdistir. Çünkü görüyoruz: Her asırda, belki her senede, belki her mevsimde bir kâinat, bir âlem gider, biri gelir. Demek bir Kadîr-i Zülcelâl var ki, bu kâinatı hiçten îcad ederek her senede belki her mevsimde, belki her günde birisini îcad eder, ehl-i şuûra gösterir ve sonra onu alır, başkasını getirir. Birbiri arkasına takıp zincirleme bir sûrette zamanın şeridine asıyor. Elbette bu âlem gibi birer kâinat-ı müteceddide hükümünde olan her baharda gözümüzün önünde hiçten gelen ve giden kâinatları îcad eden bir Zât-ı Kadîr’in mu’cizât-ı kudretidirler. Elbette âlem içinde her vakit âlemleri halkedip değiştiren Zât, mutlaka şu âlemi dahi O halketmiştir. Ve şu âlemi ve rûy-i zemini, o büyük misafirlere misafirhâne yapmıştır.

Gelelim “İmkân” bahsine. Mütেকellimîn demişler ki: “İmkân, mütesaviyü’t-tarafeyn”dir. Yâni: Adem ve vücûd, ikisi de müsavi olsa; bir tahsis edici, bir tercih edici, bir mûcid lâzımdır. Çünkü mümkinât, birbirini îcad edip teselsül edemez. Yahut o onu, o da onu îcad edip devir sûretinde dahi olamaz. Öyle ise bir Vâcibü’l-Vücûd vardır ki, bunları îcad ediyor. Devir ve teselsülü, on iki bürhân yâni arşî ve süllemî gibi nâmlar ile müsemmâ meşhur on iki delîl-i kat’î ile devri ibtal etmişler ve teselsülü muhâl göstermişler. Silsile-i esbabı kesip, Vâcibü’l-Vücûd’un vücûdunu isbat etmişler.

Biz de deriz ki: Esbab, teselsülün berâhini ile âlemin nihayetinde kesilmesinden ise, her şeyde Hâlık-ı külli şey’e has sikkeyi göstermek daha kat’î,

İntizam-ı kâinat: Kâinatın düzeni
Vahdaniyet: Allah’ın birliği
Mütegayyir: Değişken
Hadis: Sonradan olan
Muhdis: Yapan, ortaya koyan
Kadim: Ezeli, başı ve öncesi olmayan
Kadîr-i Zül-Celâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güç ve kudretin de yegâne sahibi Hz. Allah
Ehl-i şuur: Şuur sahipleri
Kâinât-ı müteceddide: Sürekli yenilenen kâinat

Zât-ı Kadîr: Her şeye gücü yeten Hz. Allah
Mucizât-ı kudret: Cenâb-ı Hakk’ın (c.c.) güç ve kuvvetinin mucizeleri
Halk etmek: Yaratmak
Ru-i zemin: Yeryüzü
Mütesaviyü’t-tarafeyn: İki tarafın birbirine denk olması: Varlık veya yokluk konusunda eşit durumda olma
Adem: Yokluk. **Vücud:** Varlık
Mümkinât: Olması veya olmaması kendi gücü dahilinde olmayan varlıklar, kâinat

Tahsis: Ayırma, özelleştirme
Teselsül: Silsile hâlinde devam etmek. **Müsemma:** İsimlenen
Vâcibü’l-Vücud: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zat
Delil-i arşî ve süllemî: Eski mantıkta, Vahdâniyet-i ilâhiye’yi ve teselsülün muhâliyetini isbat esnasında geçen delillerdendir.
Delil-i kat’î: Kesin delil
Muhâl: İmkânsız
Silsile-i esbab: Sebepler zinciri
Berâhin: Deliller
Hâlık-ı Külli Şey: Her şeyi Yaratan

daha kolaydır. Kur'ân'ın feyziyle bütün Pencerele ve bütün Sözler, o esas üzerine gitmişler. Bununla beraber imkân noktasının hadsiz bir vüs'atı var. Hadsiz cihetlerle Vâcibü'l-Vücûd'un vücûdunu gösteriyor. Yalnız, mütekel-liminin teselsülün kesilmesi yoluna, -elhak geniş ve büyük olan o caddeye-münhasır değildir. Belki hadd ü hesaba gelmeyen yollar ile, Vâcibü'l-Vücûd'un mârifetine yol açar. Şöyle ki:

Her bir şey vücûdunda, sıfâtında, müddet-i bekasında hadsiz imkânât, yâni gayet çok yollar ve cihetler içinde mütereddî iken, görüyoruz ki; o hadsiz cihetler içinde vücûdça muntazam bir yolu takip ediyor. Her bir sıfat da mahsus bir tarzda ona veriyor. Müddet-i bekasında bütün değiştirdiği sıfat ve hâller dahi, böyle bir tahsis ile veriliyor. Demek bir muhassısın irâde-siyle, bir müreccihin tercihiyle, bir Mûcid-i Hakîm'in îcadıyladır ki; hadsiz yollar içinde, hikmetli bir yolda onu sevk eder, muntazam sıfatı ve ahvâli ona giydiriyor.

Sonra infiraddan çıkarıp, bir terkilbli cisme cüz' yapar, imkânât ziyadeleşir. Çünkü o cisimde binler tarzda bulunabilir. Halbuki neticesiz o vaziyetler içinde neticeli, mahsus bir vaziyet ona verilir ki; mühim neticeleri ve fâideleri ve o cisimde vazifeleri gördürülüyor. Sonra o cisim dahi diğer bir cisme cüz' yaptırılıyor. İmkânât daha ziyadeleşir. Çünkü binlerle tarzda bulunabilir. İşte o binler tarz içinde, bir tek vaziyet veriliyor. O vaziyet ile mühim vazifeler gördürülüyor ve hâkeza... Gittikçe daha ziyade kat'î bir Hakîm u Müdeb-bir'in vücub-i vücûdunu gösteriyor. Bir Âmir u Âlîm'in emriyle sevk edildiğini bildiriyor. Cisim içinde cisim, birbiri içinde cüz' olup giden bütün bu ter-kiblerde; nasıl bir nefer, takımında, bölümünde, taburunda, alayında, fırka-sında, ordusunda mütedâhil o hey'etlerden her birisine mahsus birer vazife-si, hikmetli birer nisbeti, intizamlı birer hizmeti bulunuyor. Hem nasıl ki se-nin göz bebeğinden bir hüceyre; gözünde bir nisbeti ve bir vazifesi var. Se-nin başın hey'et-i umumiyesi nisbetine dahi, hikmetli bir vazifesi ve hizmeti vardır. Zerre miktar şaşırsa, sıhhat ve idare-i beden bozulur. Kan damar-la-rına, his ve hareket asablarına, hattâ bedeninin hey'et-i umumiyesinde birer mahsus vazifesi, hikmetli birer vaziyeti vardır. Binlerle imkânât içinde, bir Sâni'-i Hakîm'in hikmetiyle o muayyen vaziyet verilmiştir.

Feyz: Bereket, ihsan, ilâhî vergi
Vüs'at: Genişlik
Münhasır: Daraltılmış
Müddet-i bekâ: Kalma süreci
Muhassıs: Tahsis eden, ayırma
Müreccih: Tercih eden

Mucid-i hakîm: Her şeyi birçok faydalı gayelerle icad eden
İnfrad: Yalnız, tek başına olma
Cüz: Bölüm, parça
Hakim-u Müdebbir: Her şeyi dai-ma hikmet ve maslahatlarına uygun idare eden

Âmir-u Âlîm: Her şeyi bilen âmir
Heyet-i umumiye: Genel şekil
İdare-i beden: Vücut idaresi
Âsab: Sinirler. **Muayyen:** Belirli
Sâni-i Hakîm: Daima hikmetle Yaradan Hz.Allah

Öyle de: Bu kâinattaki mevcudat, her biri kendi zâtı ile, sıfâtı ile çok imkânât yolları içinde has bir vücûdu ve hikmetli bir sûreti ve fâideli sıfatları, nasıl bir Vâcibü'l-Vücûd'a şehâdet ederler. Öyle de: Mürekkebâta girdikleri vakit, her bir mürekkebe daha başka bir lisânla yine Sâni'ini ilân eder. Git gide, tâ en büyük mürekkebe kadar nisbeti, vazifesi, hizmeti itibariyle Sâni'-i Hakîm'in vücub-i vücûduna ve ihtiyarına ve irâdesine şehâdet eder. Çünkü bir şeyi, bütün mürekkebâta hikmetli münasebetleri muhafaza sûretinde yerleştiren, bütün o mürekkebâtın Hâlık'ı olabilir. Demek bir tek şey, binler lisânlarla O'na şehâdet eder hükmündedir. İşte kâinatın mevcudatı kadar de-ğil, belki mevcudatın sıfât ve mürekkebâtı adedince imkânât noktasından da Vâcibü'l-Vücûd'un vücûduna karşı şehâdetler geliyor.

İşte ey gafil! Kâinatı dolduran bu şehâdetleri, bu sadaları işitmemek.. ne derece sağır ve akılsız olmak lâzım geliyor? Haydi sen söyle...

Otuz Birinci Pencere

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ¹

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ • وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ²

Şu pencere insan penceresidir ve enfûsîdir. Ve enfûsî cihetinde şu pencerenin tafsîlâtını binler muhakkikîn-i evliyânın mufasssal kitaplarına havale ederek yalnız feyz-i Kur'ân'dan aldığımız birkaç esasa işaret ederiz. Şöyle ki:

On Birinci Söz'de beyân edildiği gibi: “İnsan, öyle bir nüsha-yı câmiadır ki: Cenâb-ı Hak bütün esmâsını, insanın nefsi ile insana ihsas ediyor.” Tafsîlâtını başka Sözlere havale edip yalnız üç noktayı göstereceğiz.

¹ “Biz, insanı en mükemmel surette yarattık.” (Tin sûresi, 95/4)

² “Yeryüzünde kesin inanmak isteyenler için birçok deliller vardır. • Bizzat kendi varlıklarınızda da böyle deliller vardır. Hâlâ görmeyecek misiniz?” (Zâriyât sûresi, 51/20-21)

Mürekkebât: Terkipler, birleşimler

İhtiyar: Tercih etme, seçme

Enfûsî: İç âleme ait

Mufasssal: Geniş, detaylı

Muhakkikîn-i evliya: İncelemele-rini derinlemesine ve alabildiğin-ce hassasiyetle yapan, eşyanın iç yüzüne vakıf olabilen Allah dost-ları, veliler. **Halık:** Hz.Yaradan

Feyz-i Kur'ân: Kur'ân'ın bereketi, ihsanı, vergisi

Nüsha-i câmia: Kapsamlı, geniş nüsha, örnek

İhsas etmek: Hissettirmek

Birinci Nokta

İnsan, üç cihetle Esmâ-yi ilâhiye'ye bir âyinedir.

•**Birinci Vecih:** Gecede zulümât, nasıl nuru gösterir. Öyle de: İnsan, zaaf ve acziyle, fakr u hâcâtıyla, naks ve kusuru ile, bir Kadîr-i Zülcelâl'in kudretini, kuvvetini, gınasını, rahmetini bildiriyor ve hakeza pek çok evsâf-ı ilâhiye'ye bu sûretle âyinedarlık ediyor. Hattâ hadsiz aczinde ve nihayetsiz zaafında, hadsiz a'dasına karşı bir nokta-yi istinad aramakla, vicdan daima Vâcibü'l-Vücûd'a bakar. Hem nihayetsiz fakrında, nihayetsiz hâcâtı içinde, nihayetsiz maksadlara karşı bir nokta-yi istimdad aramağa mecbur olduğundan, vicdan daima o noktadan bir Ganiyy ü Rahîm'in dergâhına dayanır, dua ile el açar. Demek her vicdanda şu nokta-yi istinad ve nokta-yi istimdad cihetinde iki küçük pencere, Kadîr u Rahîm'in barigâh-ı rahmetine açılır, her vakit onunla bakabilir.

•**İkinci Vecih âyinedarlık ise:** İnsana verilen nümûneler nev'inden cüz'î ilim, kudret, basar, sem', mâlikiyet, hâkimiyet gibi cüz'iyat ile kâinat Mâlik'inin ilmine ve kudretine, basarına, sem'ine, hâkimiyet-i rubûbiyetine âyinedarlık eder. Onları anlar, bildirir. Meselâ: "Ben nasıl bu evi yaptım ve yapmasını biliyorum ve görüyorum ve onun mâlikiyim ve idare ediyorum. Öyle de şu koca kâinat sarayının bir ustası var. O Usta onu bilir, görür, yapar, idare eder ve hâkeza..."

•**Üçüncü Vecih âyinedarlık ise:** İnsan, üstünde nakışları görünen Esmâ-yi ilâhiye'ye âyinedarlık eder. Otuz İkinci Söz'ün Üçüncü Mevkıfı'nın başında bir nebze izah edilen insanın mahiyet-i câmiasında nakışları zâhir olan yetmişden ziyade esmâ vardır. Meselâ: Yaratılışından Sâni', Hâlık ismini ve hüsn-i takviminden Rahman ve Rahîm isimlerini ve hüsn-i terbiyesinden

Esmâ-yi ilâhiye: Allah'a ait güzel isimler

Ayine: Ayna. **Zulümât:** Karanlıklar

Hâcât: İhtiyaçlar. **Naks:** Eksiklik

Kadîr-i Zül-Celâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güç ve kudretin de yegâne sahibi Hz. Allah

Gına: Zenginlik

Evsâf-ı ilâhiye: İlâhî sıfatlar

Ayinedarlık: Aynalık

A'da: Düşmanlar

Nokta-i istinad: Dayanak noktası

Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zat

Nokta-i istimdad: Yardım isteme yeri. **Mâlikiyet:** Sahiplik

Ganiyy-i Rahîm: Engin merhamet ve zenginliğin yegâne sahibi Hz. Allah

Kadîr-i Rahîm: Kudret ile beraber merhametin de yegâne sahibi Hz. Allah. **Cüz'î:** Küçük, az

Bârigâh-ı rahmet: Merhamet dilenen yüce makam

Basar: Görme. **Sem':** İşitme

Hâkimiyet: Hâkim olma, hükmetme kabiliyeti

Mahiyet-i câmia: Kapsamlı, geniş özellik, mahiyet

Hâkimiyet-i rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi, hükümlanlığı. **Hâlık:** Hz. Yaranan

Sâni': San'atlı, estetik ölçülerle yapan Yüce Yaranan

Hüsn-i takvim: Güzel, ideal, şekil ve kıvamda olma

Rahmân ve Rahîm: Yaratıklarına karşı merhamet ve ihsanı çok fazla olan, daima sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet eden Hz. Allah

Hüsn-i terbiye: Güzel yetiştirme, eğitime. **Cüz'iyât:** Küçük şeyler

Kerîm, Latîf isimlerini ve hâkeza... Bütün âzâ ve âlâtı ile, cihazat ve cevârihi ile, letâîf ve mâneviyatı ile, havâs ve hissiyatı ile ayrı ayrı esmânın ayrı ayrı nakışlarını gösteriyor. Demek nasıl esmâda bir ism-i a'zam var, öyle de o esmânın nukuşunda dahi bir nakş-ı a'zam var ki, o da insandır.

Ey kendini insan bilen insan! Kendini oku... Yoksa hayvan ve câmid hükmünde insan olmak ihtimali var!

İkinci Nokta

Mühim bir sır-ı ehadiyete işaret eder. Şöyle ki:

İnsanın nasıl ruhu bütün cesedine öyle bir münasebeti var ki: Bütün âzâsını ve eczasını birbirine yardım ettirir. Yâni, irâde-i ilâhiye cilvesi olan evâmîr-i tekvinîye ve o emirden vücûd-i haricî giydirilmiş bir kanun-i emrî ve latife-i rabbânîye olan ruh,¹ onların idaresinde onların mânevî seslerini hissetmesinde ve hâcâtlarını görmesinde birbirine mâni olmaz, ruhu şaşırtmaz. Ruha nisbeten uzak-yakın bir hükmünde. Birbirine perde olmaz. İsterse, çoğunu birinin imdadına yetiştirir. İsterse beden her cüz'ü ile bilebilir, hissedebilir, idare edebilir. Hattâ çok nuraniyet kesbetmiş ise, her bir cüz'ü ile görebilir ve işitebilir.

Öyle de: **وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ** Cenâb-ı Hakk'ın madem onun bir kanun-i emri olan ruh, küçük bir âlem olan insan cisminde ve âzâsında bu vaziyeti gösteriyor. Elbette âlem-i ekber olan kâinata o Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un irâde-i külliyesine ve kudret-i mutlakasına hadsiz fiiller, hadsiz sadâlar, hadsiz dualar, hadsiz işler, hiçbir cihette O'na ağır gelmez, birbirine mâni olmaz. O Hâlık-ı Zülcelâl'i meşgul etmez, şaşırtmaz. Bütününü birden görür, bütün

¹ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/85.

² "En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir." (Nahl sûresi, 16/60)

Kerîm: Pek cömert, yarattıklarına, daima, hesapsız, bol bol veren
Latîf: Daima sınırsız lütf ve ihsan-da bulunan
Âzâ: Uzuvar. **Âlât:** Aletler
Cihâzât: Cihazlar
Cevârih: Organlar
Letâîf: Mânevî duygular, ruhanî dinamikler
Havas: Mânevîyata ait özellikler
İsm-i âzam: En büyük isim
Nakş-ı azam: En büyük nakış, işleme. **Câmid:** Cansız

Sırr-ı Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinse ait fertlere teker teker, ayrı ve farklı tecellî etmesi, muamelede bulunması sırrı
İrade-i İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın iradesi. **Eczâ:** Bölümler, cüzler
Evâmîr-i tekvinîye: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu fizikî, tabii kanunlar
Kanun-i emrî: İlâhî kanun, Cenâb-ı Hakk'ın emir âleminde gelen kanun, varlık
Kesb etmek: Kazanmak

Vücud-u haricî: Yokluktan çıkmış şahadet âlemine girmiş varlık
Latife-i Rabbaniye: Vicdan, gönül, kalp. **Hâcât:** İhtiyaçlar
Âlem-i ekber: En büyük âlem
Zât-ı Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zat. **Nuraniyet:** Parlaklık
İrade-i külliye: Cenâb-ı Hakk'ın engin, sınırsız iradesi
Kudret-i mutlaka: Tam bir kudret
Hâlık-ı Zülcelâl: Tek ve yektâ Ulu Yaradan

sesleri birden işitir. Yakın uzak birdir. İsterse, bütününü birinin imdadına gönderir. Her şey ile her şeyi görebilir, seslerini işitebilir ve her şey ile her şeyi bilir ve hâkeza...

Üçüncü Nokta

Hayatın pek mühim bir mahiyeti ve ehemmiyetli bir vazifesi var. Fakat o bahis, Hayat Penceresi'nde ve Yirminci Mektub'un Sekizinci Kelimesi'nde tafsili geçtiğinden ona havale edip yalnız bunu ihtar ederiz ki:

Hayatta hissiyat sûretinde kaynayan memzuç nakışlar; pek çok esmâ ve şû'nat-ı zâtiyeye işaret eder. Gayet parlak bir sûrette Hayy u Kayyûm'un şû'nat-ı zâtiyesine âyinedarlık eder. Şu sırrın izahı, Allah'ı tanımayanlara ve daha tam tasdik etmeyenlere karşı zamanı olmadığından kapıyı kapıyoruz...

Otuz İkinci Pencere

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا¹

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ²

Şu pencere, semâ-yi risâletin Güneş'i, belki güneşler Güneş'i olan Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ın penceresidir.

Şu gayet parlak ve pek büyük ve çok nurânî pencere Otuz Birinci Söz olan Mi'râc Risalesi'yle, On Dokuzuncu Söz olan Nübüvvet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) Risalesi'nde ve on dokuz işaretli olan On Dokuzuncu Mektup'ta, ne derece nurânî ve zâhir olduğu isbat edildiğinden, o iki Sözü ve o Mektubu ve o Mektubun On Dokuzuncu İşareti'ni bu makamda düşünüp, sözü onlara havale edip, yalnız deriz ki:

¹ "Bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur. Buna şahit olarak Allah yer." (Fetih sûresi, 48/28)

² "De ki: Ey insanlar ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen Peygamberim. O ki, göklerin ve yerin hakimiyeti O'na aittir. O'ndan başka ilâh yoktur. Hayatı veren de, ölümü yaratan da O'dur." (A'râf sûresi, 7/158)

Memzuç: Karışmış

Şû'nat-ı Zatiye: Cenâb-ı Hakk' a ait işleyişler, icraatındaki genel özellikler

İhtar etmek: Hatırlatmak

Hayy-ı Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi yönetiminde olan Zat

Nurani: Nurlu

Semâ-i risalet: Peygamberlik seması

Nübüvvet-i Ahmediye: Hz. Peygamber efendimizin (s.a.s.) peygamberliği. **Zahir:** Açık

Tevhidin bir bürhân-ı nâtıkı olan Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) risâlet ve velâyet cenahlarıyla, yâni kendinden evvel bütün enbiyânın tevâtürle icmâlarını ve O'ndan sonraki bütün evliyânın ve asfiyânın icmâkârâne tevâtürlerini tazammun eden bir kuvvetle bütün hayatında bütün kuvvetiyle vahdâniyeti gösterip ilân etmiş. Ve Âlem-i İslâmiyet gibi geniş, parlak, nurânî bir pencereyi, mârifetullaha açmıştır. İmâm-ı Gazâlî*, İmâm-ı Rabbânî*, Muhyiddin-i Arabî*, Abdülkadir-i Geylânî* gibi milyonlar muhakkikîn-i asfiyâ ve siddikîn o pencereden bakıyorlar, başkalarına da gösteriyorlar.

Acaba böyle bir pencereyi kapatacak bir perde var mı? Ve onu ittiham edip, bu pencereden bakmayanın aklı var mı? Haydi sen söyle!

Otuz Üçüncü Pencere

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۖ قِيمًا¹

الرَّ كِتَابَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ²

Bütün geçmiş pencereler, Kur'an denizinden bâzı katreler olduğunu düşün. Sonra Kur'an'da ne kadar âb-ı hayat hükmünde olan envâr-ı tevhid var olduğunu kıyas edebilirsin. Fakat bütün o pencerelerin menbaı ve mâdeni ve aslı olan Kur'an'a gayet mücmel bir sûrette, gayet basit bir tarzda bakılsa dahi, yine gayet parlak, nurânî bir pencere-i câmiadır. O pencere ne kadar kat'î ve parlak ve nurânî olduğunu, Yirmi Beşinci Söz olan İ'câz-

¹ "Hamd, O Allah'a mahsustur ki kuluna Kitabı indirdi ve onun içine tutsuz hiçbir şey koymadı. Dosdoğru bir Kitap olarak gönderdi." (Kehf sûresi, 18/1-2)

² "Elif, Lâm, Râ. Bu, Rab'lerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, üstün kudret sahibi ve her işi övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna, göklerde ve yerdeki her şeyin sahibinin yoluna insanları çıkarmaları için sana indirdiğimiz bir kitaptır." (İbrahim sûresi, 14/1)

Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliği

Bürhân-ı nâtık: Konuşan delil, canlı delil.

Risalet: Peygamberlik

Enbiya: Peygamberler

Tevâtür: Yalanda ittifak etmeleri aklın imkân ve ihtimâli bulunmayan birçok kişiler tarafından nakledilen kesin bilgi

İcmâ: Bir meselede oluşan ittifak, genel kabul. **Velâyet:** Velilik

Evliyâ: Veliler, Allah dostları

Tazammun: İçinde bulundurma, ihtiva etme

Asfiya: Perdesiz, engelsiz Hakk'a bakan ve ilâhî tecellilere aşına, ilim ve takvalarıyla seçkin olup Hz.peygamberin gerçek varisi kişiler

İcmâkârâne: İttifak edercesine

Vahdaniyet: Allah'ın birliği

Âlem-i İslâmiyet: İslâm âlemi

Mârifetullah: Cenâb-ı Hakk'ı isim, sıfat ve fiilleriyle bilmek (Allah bilgisi), vicdan kültürü

Âb-ı hayat: Hayat veren su

Envâr-ı tevhid: Tevhid nurları

Muhakkikîn-i asfiya: İncelemelelerini derinlemesine ve alabildiğince hassasiyetle yapan, eşyanın iç yüzüne vakıf olabilen peygamber varisleri

Siddikîn: Sözü özündeki temizliği ortaya koyan, ameli imanını doğrulayan, Cenâb-ı Hakk'tan geleni tereddütsüz hemen kabul eden seçkin kişiler

Mücmel: Kısa, öz, detaysız

Pencere-i câmia: Geniş, kapsamlı pencere

Kur'ân Risalesi'ne ve On Dokuzuncu Mektub'un On Sekizinci İşaretine havale ediyoruz. Ve Kur'ân'ı bize gönderen Zât-ı Zülcelâl'in Arş-ı Rahmanî'sine niyaz edip deriz:

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَهْطَأْنَا¹

رَبَّنَا لَا تُرْغِ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا²

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ³

وَتُبَّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ⁴

İHTAR

Şu otuz üç pencereleli olan “Otuz Üçüncü Mektub”, îmânı olmayanı inşâallah îmâna getirir. Îmânı zaîf olanın îmânını kuvvetleştirir. Îmânı kavî ve taklîdî olanın îmânını tahkîkî yapar. Îmânı tahkîkî olanın îmânını genişlendirir. Îmânı geniş olana bütün kemâlât-ı hakikiyenin medârı ve esası olan mârifetullahta terakkiyât verir; daha nurânî, daha parlak manzaraları açar.

İşte bunun için, “Bir pencere bana kâfi geldi, yeter.” diyemezsin. Çünkü; senin aklına kanaat geldi, hissesini aldı ise; kalbin de hissesini ister, ruhun da hissesini ister. Hattâ hayâl de o nurdan hissesini isteyecek. Binaenaleyh her bir pencerenin ayrı ayrı fâideleri vardır.

Mî'râc Risalesi'nde asıl muhatab, mü'min idi; mülhîd ikinci derecede istima' makamında idi. Şu risalede ise muhatab, mümkirdir; istima' makamlarında mü'mindir. Bunu düşünüp öylece bakmalı.

¹ “Ya Rabbenâ! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma.” (Bakara sûresi, 2/286)

² “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma!” (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

³ “(İbrahim ile İsmail, Beyt-i Şerif'in temellerini yükseltirken şöyle dua ediyorlardı:) “Ey bizim Kerîm Rabbimiz! Yaptığımız bu işi kabul buyur bizden! Hakkiyla işiten ve bilen ancak Sensin.” (Bakara sûresi, 2/127)

⁴ “(Ey bizim Yüce Rabbimiz!) Ve tevbelerimizi kabul buyur. Muhakkak ki tevbeleri en güzel şekilde kabul eden, çok merhametli olan ancak Sensin!” (Bakara sûresi, 2/128)

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve hakimiyetin sahibi Yüce Zat

Arş-ı Rahmani: Cenâb-ı Hakk'ın “Rahman” ismiyle tecelli ettiği yüce makam

Kavî: Güçlü, kuvvetli

Taklîdî: Geleneksel, başkalarından görerek alınan

Tahkîkî: Pekişmiş, sağlam

Kemâlât-ı hakikiye: Gerçek erdemler, yücelikler

Medar: Sebep. **İstimâ:** Dinleme

Mârifetullah: Cenâb-ı Hakk'ı isim, sıfat ve fiilleriyle bilmek (Allah bilgisi), vicdan kültürü

Terakkiyât: İlerleyişler, yükselişler

Mülhid: İnançsız, ateist

Münkîr: İnkâr eden, kâfir

Fakat maatteessüf mühim bir sebebe binaen şu mektub gayet sür'atle yazıldığından ve hattâ müsvedde hâlinde kaldığından, elbette bana ait olan tarz-ı ifadede müşevveşiyet ve kusurlar olacaktır. Nazar-ı müsamaha ile bakmalarını ve ellerinden gelirse ıslahlarını ve mağfiret ile bana dua eylemelerini ihvanlarımdan isterim...

وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى¹

وَالْمَلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ آمِينَ⁴

* * *

¹ "Kurtuluş, bu doğru yolu tutanlara hastır!" (Tâhâ sûresi, 20/47)

² "Levm (azarlama) ise nefsinin isteklerine uyan!"

³ "(Melekler:) Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz âlim ve hakîm olan ancak Sensin. (dediler)" (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ Allahım, âlemlere rahmet olarak gönderdiğî Zâta, O'nun Âl'ine ve Ashabına salat ve salâm eyle. Âmin!

Lemeât

مِنْ بَيْنِ هِلَالِ الصُّومِ وَهِلَالِ الْعِيدِ¹

Çekirdekler Çiçekleri

*Risâle-i Nur Şakirdlerine
Küçük Bir Mesnevî ve İmânî Bir Divandır.*

Müellifi:

Bediüzzaman

Said Nursî

¹ “Ramazan ve Bayram hilâli arasından. (Ramazan Esintileri)”

Tenbih

Bu Lemeât nâmındaki eserin sâir dîvanlar gibi bir tarzda bir iki mevzu ile gitmediğinin sebebi: Eski eserlerinden “*Hakikat Çekirdekleri*” nâmındaki kısacık vezirleri bir derece izah etmek için, hem nesir tarzında yazılmış, hem de sâir dîvanlar gibi hayâlâta, mîzânsız hissiyata girilmemiş olmasıdır. Baştan aşağıya mantık ile hakâik-i Kur’âniye ve imâniye olarak, yanında bulunan birâderzâdesi gibi bâzı talebelerine bir ders-i ilmîdir, belki bir ders-i imânî ve Kur’ânî’dir. Üstadımızın baştaki ifadesinde dediği gibi, biz de anlamışızdır ki: Nazma ve şiire hiç meyli ve onlarla iştigali de yoktur.

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ¹

sırrının bir nümûnesini gösteriyor.

Bu eser, birçok meşâgil ve Dâru’l-Hikmet’teki vazife içinde yirmi gün Ramazan’da, günde iki veya iki buçuk saat çalışmak sûretiyle manzum gibi yazılmıştır. Bu kadar kısa zamanda ve manzum bir sahife on sahife kadar müşkil olduğu cihetle, birden dikkatsiz, tashihsiz böyle söylenmiş, tab’edilmiştir. Bizce Risâle-i Nur hesabına bir hârikadır. Hiçbir nazımlı dîvan, bunun gibi tekellüfsüz, nesren okunabilir görülmüyor. İnşâallah bu eser bir zaman Risâle-i Nur şakirdlerine bir nevi mesnevî olacak. Hem bu eser, kendisinden on sene sonra çıkan ve yirmi üç senede tamamlanan Risâle-i Nur’un mühim eczalarına bir işaret-i gaybiye nev’inden müjdeli bir fihrist hükmündedir.

Risâle-i Nur Şakirdlerinden

Sungur, Mehmed Feyzi*, Hüsrev**

¹ “Biz ona (Peygamber’e) şiir öğretmedik.” (Yâsîn sûresi, 36/69)

Lemeât: Parıltılar

Vecize: Kısa özlü söz

Hayâlât: Hayaller

Hakâik-i Kur’âniye ve imâniye:

İman ve Kur’ân hakikatleri

Birâderzâde: Yeğen

Ders-i ilmi: İlmi ders

Ders-i imânî ve Kur’ânî: İman ve

Kur’ân dersi

İştigâl: Meşgul olma

Meşâgil: Meşguliyetler, işler

Manzum: Vezinli

Müşkil: Zor

Tab’: Basma

Tekellûf: Zorlanma

Ecza: Bölümler, cüzler

İşâret-i gaybiye: Gayba ait, görünmeyen işaret

İhtar

¹ الْمَرْءُ عَدُوٌّ لِمَا جَهِلَ¹ kaidesiyle, ben dahi nazım ve kafiye bilmediğimden ona kıymet vermezdim. Safiye'yi kafiye feda etmek tarzında hakikatin sûretini nazmın keyfine göre taşıyarak etmek hiç istemezdim. Şu kafiyesiz, nazımsız kitapta en âlî hakikatlara, en müşevveş bir libas giydirdim.

•**Evvelâ:** Daha iyisini bilmezdim. Yalnız mânâyı düşünüyordum.

•**Sâniyen:** Cesedi libasa göre yontmakla rendeleyen şuarâya tenkidimi göstermek istedim.

•**Sâlisen:** Ramazan'da kalb ile beraber nefsi dahi hakikatlarla meşgul etmek için, böyle çocukça bir üslûb ihtiyar edildi. Fakat ey kâri! Ben hatâ ettim, itiraf ederim. Sakın sen hatâ etme! Yırtık üslûba bakıp o âlî hakikatlara karşı dikkatsizlik ile hümratsızlık etme!..

İfade-i Meram

Ey kâri! Peşinen bunu itiraf ederim ki: San'at-ı hat ve nazımda istîdamıdan çok müstekiyim. Hattâ şimdi ismimi de düzgün yazamıyorum. Nazım, vezin ise; ömrümde bir fıkrâ yapamamıştım. Birdenbire zihnime, nazma musırrâne bir arzu geldi. Sahabelerin gazevâtına dair Kürtçe

² قَوْلِ نَوَالِ سَيْسَبَانْ² nâmında bir destan vardı. Onun ilâhî tarzındaki tabîî nazmına ruhum hoşlanıyordu. Ben de kendime mahsus onun tarz-ı nazmını ihtiyar ettim. Nazma benzer bir nesir yazdım. Fakat vezin için kat'iyen tekel-lûf yapmadım. İsteyen adam, nazmı hatıra getirmeden zahmetsiz, nesren o-

¹ "Kişi bilmediği şeyin düşmanıdır."

الْأَنَسُ أَغْدَاءُ مَا جَهِلُوا : "İnsanlar bilmedikleri şeylerin düşmanıdır." şeklinde Nehcü'l-belâğa'da yer almaktadır. (Ali İbn Ebi Talib, *Nehcü'l-belâğa* s. 780)

² Dört yüz beyitlik uzun bir kasidedir. Sahabe-i Kirâm'ın kahramanlıklarından bahsetmektedir. Yaşadığı dönemde zühd ve takvâsıyla tanınmış olan Molla Ağa ez-Zibarî tarafından Kürtçe'nin Kuzey Kırmancı şivesiyle kaleme alınmıştır.

Sâfiye: Saf, duru, berrak ifade

Nazm: Vezinli söz şiir

Tağyir etmek: Değiştirmek

Âlî: Yüce. **Libas:** Giysi

Müşevveş: Kanşık, düzensiz

Sâniyen: İkinci olarak

Şuarâ: Şairler

Salisen: Üçüncü olarak

Kâri: Okuyucu

Sanat-ı hat: Yazı sanatı

Müsteki: Şikâyetçi

Musırrâne: İsrarlı bir şekilde

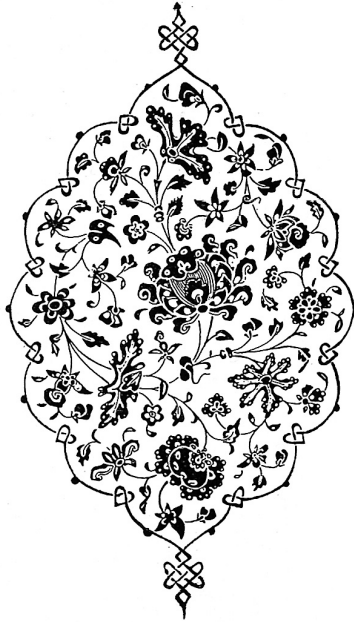
Gazevât: Gazveler, savaşlar

Tarz-ı nazm: Şiir tarzı

Nesir: Düz yazı. **Tekellûf:** Zorlama

kuyabilir. Hem nesren olarak bakmalı, tâ mânâ anlaşılın. Her kıtada ittisal-i mânâ vardır. Kafiye de tevakkuf edilmesin. Külâh püskülsüz olur, vezin de kafiyesiz olur, nazım da kaidessiz olur. Zannımca lâfz ve nazım, san'atça câzi-bedâr olsa, nazarı kendiyle meşgul eder. Nazarı mânâdan çevirmemek için perişan olması daha iyidir.

Şu eserimde üstadım, Kur'ân'dır. Kitabım, hayattır. Muhatabım, yine benim. Sen ise ey kâri' müstemi'sin. Müstemi'in tenkide hakkı yoktur; beğendiğini alır, beğenmediğine ilişmez. Şu eserim, bu mübarek Ramazan'ın feyzi^(*) olduğundan, ümid ederim ki inşâallah din kardeşimin kalbine tesir eder de lisânı bana bir dua-yi mağfîret bahşeder veya bir Fâtîha okur.

(*) Hattâ tarihi نَجْمُ أَدَبٍ وَلَدَ لِهَاكِي رَمَضَانَ çıkmış. Yâni: "Ramazan'ın iki hilâlinden doğmuş bir edeb yıldızıdır." (Bin üç yüz otuz yedi eder.)

ed-Dâî

(*)Yıkılmış bir mezarım ki, yığılmıştır içinde
Said'den yetmiş dokuz emvât^(**) bâ-âsam âlâma.

Sekseninci olmuştur, mezara bir mezar taş.
Beraber ağlıyor^(***) hüsrân-ı İslâm'a.

Mezar taşımla pür-emvât enindâr o mezarımla
Revanım saha-yi ukbâ-yi ferdâma.

Yakînim var ki: İstikbal semâvâtı, zemin-i âsiyâbâ
Hem olur teslim, yed-i beyzâ-yi İslâm'a.

Zira yemin-i yümn-i îmândır
Verir emn ü emân ile enâma...

(*) Bu kıta, onun imzasıdır.

(**) Her senede iki defa cisim tazelandığı için iki Said ölmüş demektir. Hem bu sene Said yetmiş dokuz senesindedir. Her bir senede bir Said ölmüş demektir ki, bu tarihe kadar Said yaşayacak.

(***) Yirmi sene sonraki bu şimdiki hâli, hiss-i kable'l-vuku' ile hissetmiş.

Emvât: Ölümler

Bâ-âsâm: Günahlarla

Âlâm: Elemler

Hiss-i kable'l-vuku: Bir şeyi olmadıktan önce hissetme, içine doğma

Hüsrân-ı İslâm: İslâm'ın maruz kaldığı üzücü hâdiseler

Pür-emvât: Ölümlerle dolu

Enindâr: İnleyen

Revan: Yolculuk, hareket, yürüyüş

Saha-i ukbâ-yi ferdâ: Yakın

gelecekteki ahiret yurdu

Yakîn: Kuvvetli iman, kesin bilgi

Semâvât-ı zemin-i âsiyâbâ:

Göklerdeki ve yerdeki kurulu çark, düzen

Yed-i beyzâ-i İslâm: İslâm'ın parlak eli (Hz.Musa'nın -a.s.- projektör gibi ışık saçan eliyle gösterilen mucizeye işaret)

Yemin: Sağ el

Yümn-i iman: İman bereketi

Emn: Emniyet. **Enâm:** Halk

Emân: Güven, huzur

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ،

وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ¹

Tevhidin İki Bürhan-ı Muazzamı

Şu kâinat tamamıyla bir bürhân-ı muazzamdır. Lisân-ı gayb, şehâdetle müsebbihtir, muvahhiddir. Evet tevhid-i Rahman'la, büyük bir sesle zâkirdir ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...²

Bütün zerrât hüceyrâtı, bütün erkân ve âzâsı birer lisân-ı zâkirdir; o büyük sesle beraber der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

O dillerde tenevvü' var, o seslerde merâtib var. Fakat bir noktada toplar, onun zikri, onun savtı ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Bu bir insan-ı ekberdir, büyük sesle eder zikri; bütün eczası, zerrâtı, küçücük sesleriyle, o bülend sesle beraber der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

¹ "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd, Peygamberlerin Efendisi olan Zât'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve Ashabına salat ve selâm olsun."

² "O'ndan başka ilâh yoktur." (Âl-i İmran sûresi, 3/18; Tevbe sûresi, 9/129; Hûd sûresi, 11/14)

Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliği

Bürhân-ı Muazzam: Büyük delil

Lisan-ı gayb: Görünmeyen âleme

ait ifade. **Müsebbih:** Tesbih eden

Şehadet: Görünen âlem, duyu organları ile kavranılan âlem

Muvahhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğine inanan

Tevhid-i Rahman: Cenâb-ı

Hakk'ın birliği

Zakir: Zikreden

Zerrât-ı hüceyrât: Hücreciklerin zerreleri

Erkân-u âzâ: Vücuttaki önemli uzuvlar, organlar

Tenevvü': Çeşitlilik

Lisan-ı zâkir: Zikreden, ibadet eden dil

Merâtip: Mertebeler, dereceler

Savt: Ses

İnsan-ı ekber: En büyük insan

Ecza: Cüzler, bölümler

Zerrât: Zerreler

Bülend: Yüce, yüksek

Şu âlem halka-yi zikir içinde okuyor aşrı, şu Kur'ân maşrı-kı nuru. Bütün zîruh eder fikri ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Bu Furkan-ı Celilü'ş-Şân, o tevhide nâtık bürhân, bütün âyât sâdık li-sân. Şuaât-bârîka-yi îmân. Beraber der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Kulağı ger yapıştırırsan, şu Furkan'ın sînesine, derinden tâ derine, sarîhan iştirsin semâvî bir sadâ der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

O sestir gayeten ulvî, nihayet derece ciddî, hakikî pek samimî, hem nihayet mûnis ve muknî ve bürhânla mücehhezdir. Mükerrer der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Şu bürhân-ı münevverde, cihât-ı sittesi şeffaf ki, üstünde münakkaştır müzehher sikke-i i'câz. İçinde parlayan nur-i hidâyet der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Evet, altında nescolmuş müheffef mantık ve bürhân, sağında akli istintak; mürefref her taraf, ezhân "Sadakte" der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Halka-yi zikir: Zikir halkası

Aşr: Kur'ân-ı Kerim'den on âyetlik bir bölüm

Maşrı-kı nur: Nurun doğuşu

Ziruh: Ruh sahibi

Furkan-ı Celilü'ş-Şân: Hak ile bâtılı birbirinden ayıran şânı yüce Kur'ân-ı Kerim

Nâtık: Konuşan

Âyât: Âyetler

Şuaat-ı bârîka-yi iman: İmanın şimşek gibi güçlü ışıkları

Ger: Eğer. **Ulvî:** Yüce

Sarîhan: Açıkça

Mûnis: Huzur veren, cana yakın

Muknî: İkna eden

Bürhan: Delil

Mücehhez: Donanımlı

Mükerrer: Tekrar

Bürhân-ı münevver: Nurlu, parlak delil

Cihât-ı sitte: Altı yön

Müzehher: Çiçekli, çiçeklerle bezlenmiş

Münakkaş: Nakışlı

Sikke-i i'câz: Mucize oluşunu gösteren mühür

Nur-ı hidayet: Hidayet nuru

Nesc: Dokuma

Müheffef: Nazik, yumuşak

Akli istintak: Akli konuşturma, akla hitap etme

Mürefref: Hoş, parlak

Ezhân: Zihinler

Sadakte: "doğru söyledin" anlamında bir ifade

Yemîn olan şimâlinde, eder vicdanı istîşhad. Emâmında hüsn-i hayırdır, hedefinde saadettir. Onun miftahıdır her dem ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Emâm olan verâsında ona mesned semâvîdir ki, vahy-i mahz-ı Rab-bânî. Bu şeş cihet ziyâdârdır; bürûcunda tecellidâr ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Evet vesvese-i sârik, bâvehim şüphe-i târik, ne haddi var ki o mârik, gi-rebilsin bu bârik kasma. Hem şârik ki, sur sûreler şâhik, her kelime bir melek-i nâtik ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

O Kur'an-ı Azîmüşşân nasıl bir bahr-i tevhiddir. Bir tek katre, misâl için bir tek Sûre-i İhlâs.. fakat kısa bir tek remzi, nihayetsiz rumûzundan. Bütün envâ-yi şirki reddeder, hem de yedi envâ-yi tevhidi eder isbat; üçü menfî, üçü müsbet şu altı cümlede birden:

♦ **Birinci cümle:** ¹ قُلْ هُوَ karinesiz işaretler. Demek tılakla tâyindir. O tâ-yinde taayyün var. Ey

Lâ Hüve illâ Hû...²

Şu tevhid-i şuhûda bir işaretler. Hakikat-bîn nazar tevhide müstağrak olursa der ki:

Lâ Meşhûde illâ Hû.³

¹ "(De ki:) O Allah birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

² "O'ndan başka o yok."

³ "O'ndan başka meşhud yok."

Yemin: Sağ
Şimal: Kuzey
İstîşhad: Şâhit tutma, delil gösterme
Emâm: Ön taraf
Verâ: Arka taraf
Vahy-i mahz-i Rabbânî: Bütü-nüyle Cenâb-ı Hakk'a ait vahiy
Şeş: Altı
Bürûc: Burçlar
Tecellidâr: İlâhî icraatları eşyada gösteren, yansıtan
Vesvese-i sârik: Hırsız vesvese
Bâvehim: Vehimli, kuruntulu

Şüphe-i târik: Bir an yanıp sönen şüphe, kısa süreli şüphe
Mârik: Dinden çıkmış
Bârik: Işıl ışıl
Şârik: Parlak
Şâhik: Yüce, yüksek
Melek-i nâtik: Konuşan melek
Kur'an-ı azîmü's-şân: Şanı yüce Kur'an
Bahr-i tevhid: Tevhid denizi
Remz: İşaret
Rumuz: İşaretler
Envâ-i şirk: Şirk çeşitleri

Envâ-i tevhid: Tevhid çeşitleri
Menfî: Olumsuz. **Müsbet:** Olumlu
Karine: İşaret, emare, ipucu
İllâk: Mutlak bırakma, kayıt veya sınır belirlememe
Tayîn: Belli etme, belirleme
Taayyün: Belli olma, belirlenme
Tevhid-i şuhud: Cenâb-ı Hakk'ın eşyadaki tecellilerini görüp mâ-sivâyı aradan çıkarma hâli
Hakikatbîn: Hakikati gören
Müstağrak: Boğulmuş, içinde kaybolmuş

♦ **İkinci cümle:** ¹ *اللَّهُ أَحَدٌ* dir ki, tevhid-i ulûhiyet'e tasrihtir. Hakikat, hak lisânı der ki:

Lâ Ma'bûde illâ Hû...²

♦ **Üçüncü cümle:** ³ *اللَّهُ الصَّمَدُ* 'dir. İki cevher-i tevhide sadeftir. *Birinci dürrü:* Tevhid-i rubûbiyet. Evet nizam-ı kevn lisânı der ki:

Lâ Hâlık illâ Hû...⁴

İkinci dürrü: Tevhid-i Kayyûmiyet. Evet serâser kâinatta, vücûd ve hem bekada, müessire ihtiyaç lisânı der ki:

Lâ Kayyûme illâ Hû...⁵

♦ **Dördüncü:** ⁶ *لَمْ يَلِدْ* dir. Bir tevhid-i celâlî müstetirdir; envâ-yi şirki reddeder, küfrü keser biştibah.

Yâni tegayyür, ya tenasül, ya tecezzi eden elbet; ne Hâlık'tır, ne Kayyûm'dur, ne İlâh...

Veled fikri, tevellüd küfrünü *لَمْ* reddeder, birden keser atar. Şu şirktendir ki, olmuştur beşer ekserisi gümrâh...

Ki İsâ (aleyhisselâm), ya Üzeyr'in, ya melâik, ya ukûlün tevellüd şirki meydana alıyor nev-i beşerde gâh bâ-gâh...

¹ "De ki: O Allah birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

² "O'ndan başka mabud yok."

³ "Allah Samed'dir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)" (İhlâs sûresi, 112/2)

⁴ "O'ndan başka yaratıcı yok."

⁵ "O'ndan başka Kayyûm (bizatihi var olup başkasına muhtaç olmayan ve her şeyin varlık ve bekası kendisine muhtaç olan) yok."

⁶ "O, doğurmadı." (İhlâs sûresi, 112/3)

Tevhid-i uluhiyet: Allah'tan başka Ma'bud (ibadet edilen) tanımamak. **Tasrih:** Açıklama

Cevher-i tevhid: Tevhid cevheri

Tevhid-i Rububiyet: Allah'tan başka yaratan ve yöneten tanımamak. **Dürr:** İnci

Tevhid-i Kayyûmiyet: Allah'tan başka varlıkları yaratıp, hayatlarını devam ettiren kuvvet tanımamak. **Serâser:** Baştan başa

Vücûd: Var olma

Bekâ: Kalıcı olma, ölümsüzlük

Müessir: Etken, faktör

Tevhid-i Celâlî: Allah'ın kuvvet, güç ve büyüklüğünde tek ve bir olduğunu ikrar ve ilân etmek

Müstetir: Gizli

Envâ-i şirk: Şirk çeşitleri

Biştibâh: Şüphesiz

Tagayyür: Değişim

Tenasül: Çoğalma, üreme

Tecezzi: Bölünme, parçalanma

Hâlık: Yaratıcı

Kayyum: Kendi zâtı ile var olup, bütün varlıkları da yüce iradesi ve kudretiyle ayakta tutan, idare eden Cenâb-ı Hak. **İlâh:** Tanrı

Veled: Çocuk. **Tevellüd:** Doğma

Şirk: Cenâb-ı Hakk'a eş, ortak koşma. **Gümrâh:** Kaybolmuş

Melâik: Melekler. **Ukûl:** Akıllar

Gâh bâ gâh: Zaman zaman

♦ **Beşinci:** ¹ وَلَمْ يُؤَلَّ Bir tevhid-i sermedî işareti şöyledir: Vâcib, Kadîm, Ezeli olmazsa, olmaz İlâh...

Yâni: Ya müddeten hâdis ise, ya maddeden tevellüd, ya bir asıldan münfasıl olsa, elbette olmaz şu kâinata penah...

Esbab-perestî, nücûm-perestlik, sanem-perestî, tabiat-perestlik şirkin birer nev'idir; dalâlette birer câh...

♦ **Altıncı:** ² وَلَمْ يَكُنْ Bir tevhid-i câmi'dir. Ne zâtında nazîri, ne ef'âlinde şeriki, ne sıfâtında şebihî lûfzına nazargâh...

Şu altı cümle mânen birbirine netice, hem birbirinin bürhânı, müselsel-dir berâhin, mürettebdir netâic şu sûrede karargâh...

Demek şu Sûre-i İhlâs'ta, kendi mikdar-ı kametinde müselsel, hem müretteb otuz sûre munderiç; bu bunlara sehergâh...

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبُ إِلَّا اللَّهُ ³

* * *

Sebeb Sırf Zâhirîdir

İzzet ve azamet ister ki; esbab-ı tabiî, perdedâr-ı dest-i kudret ola aklın nazarında.

Tevhid ve celâl ister ki; esbab-ı tabiî, dâmenkeş-i tesir-i hakikî ola^(*) kudret eserinde.

* * *

¹ "Ve O, doğrulmadı da." (İhlâs sûresi, 112/3)

² "Olmadı." (İhlâs sûresi, 112/4)

³ Bu lâfız, **Ezeli**, başı ve öncesi olmayan : لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ : "Göklerde ve yerde, gaybı yalnız Allah bilir." (Neml sûresi, 27/65) âyetinden iktibas edilmiştir.

(*) Hakikî tesirden elini çeksin, îcâda karışmasın, demektir.

Tevhid-i Sermedî: Ezeli Yaratıcının birliği

Vâcib: Varlığı kesin olan

Kadîm: Ezeli, başı ve öncesi olmayan

Müddeten: Belirli bir süre

Hâdis: Sonradan olan

Münfasıl: Ayn, ayrılmış

Penâh: Sığınak, dayanak

Esbab-perestî: Maddî sebepleri yaratıcı kabul etme

Nücûm-perestlik: Yıldızlara tapma

Sanem-perestî: Putlara tapma

Tabiat-perestlik: Eşyayı, tabiatın yarattığını kabul etme

Dalâlet: Sapıklık, küfür

Câh: Çukur

Tevhid-i câmi: Cenâb-ı Hakk'ın birliğine ait bütün tevhid görüşlerini içine alan, kapsamlı, şümüllü tevhid anlayışı

Nazîr: Denk. **Şerik:** Ortak

Şebih: Benzer. **Berâhin:** Deliller

Nazargâh: Bakılacak yer

Müselsel: Silsile hâlinde, zincirleme

Müretteb: Bağlantılı, dizili

Mikdâr-ı kâmet: Boy ölçüsü

Munderic: İçine alınmış, yerleştirilmiş. **Netâic:** Neticeler

Sehergâh: Seher vakti, sabah vakti, aydınlık yer

İzzet: Üstün kudret

Azamet: Büyüklük, ululuk

Esbâb-ı tabiî: Tabii sebepler, maddî şartlar

Perdedâr-ı dest-i kudret: Allah'ın kudretinin kapıcısı

Celâl: Ululuk

Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliği

Vücud, Âlem-i Cismanîde Münhasır Değil

Vücudun hasra gelmez muhtelif envâını, münhasır olmaz, sıkışmaz şu şehâdet âleminde.

Âlem-i cismânî bir tenteneli perde gibi, şu'le-feşân gaybî avâlim üzerinde.

* * *

Kalem-i kudrette İttihad, Tevhidi İlân Eder

Eser-i itkan-ı san'at, fıtratın her köşesinde bilbedâhe reddeder esbabının icadını.

Nakş-ı killî ayn-ı kudret; hilkatın her noktasında bizzarûre reddeder vesâitin vücûdunu.

* * *

Bir Şey, Her Şeysiz Olmaz

Kâinata serbeser sırr-ı tesanüd müstetir, hem münteşir. Hem cevânibde tecâvüb, hem teâvün gösterir

Ki yalnız bir kudret-i âlem-şumuldür yaptırır, zerreyi her nisbetiyle halkep yerleştirir.

Kitab-ı âlemin her satırıyla her harfi hayy.. ihtiyaç sevk ediyor, tanıştırır.

Her nereden gelirse gelsin nidâ-yi hâcete lebbeyk-zendir, sırr-ı tevhid nâmına etrafı görüştürür.

Zihayat her harfi, her bir cümleye müteveccih birer yüzü, hem de nâzır birer gözü baktırır.

* * *

Vücud: Varlık

Âlem-i cismânî: Cismanî âlem, belli bir cisme sahip varlıkların âlemi

Münhasır: Sınırlı, çevrili, mahsus

Şehâdet âlemi: Görünen âlem, duyu organları ile kavranılanları ihtiva eden âlem

Şûle-feşân: Işık saçan, aydınlatan

Gaybî: Gayba ait, görünmeyen

Avâlim: Âlemler

Kalem-i Kudret: Kudret kalemi, Cenâb-ı Hakk'ın kudret kalemini-nan yazı ve nakışları

Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliği

Eser-i itkân-ı sanat: San'attaki mükemmellik

Fıtrat: Yaratılış

Bi'l-bedâhe: Açıkça, besbelli

Esbâp: Maddî şartlar

Nakş-ı killî-ı ayn-ı kudret: Kudret kaleminin nakışı

Hilkat: Yaratılış

Bi'z-zarure: Kesin olarak, ister

istemez. **Vesâit:** Vasıtalar

Serbeser: Baştan başa

Sırr-ı tesânüd: Dayanışma sırrı

Müstetir: Gizli, saklı

Müntehir: Yaygın, yayılmış

Cevânib: Taraflar, yönler

Tecâvüb: Birbirine cevap verme, ihtiyacı karşılama

Teâvün: Yardımlaşma

Kudret-i âlem-şumûl: Evrensel kudret. **Hayy:** Diri

Halk etmek: Yaratmak

Kitâb-ı âlem: Kâinat kitabı

Nidâ-i hâcet: İhtiyaç sesi

Lebbeyk-zen: "buyurun" diyen

Sırr-ı tevhid: Tevhid gerçeği, tevhid sırrı. **Zihayat:** Canlı

Müteveccih: Yönelik

Güneş'in Hareketi Câzibe İçindir, Câzibe İstikrar-ı Manzumesi İçindir

Güneş bir meyvedârdır, silkinir tâ düşmesin müncezib seyyar olan ye-mişleri.

Ger sükûtuyla sükûnet eylese, cezbe kaçır, ağlar fezâda muntazam mec-zupları.

* * *

Küçük Şeyler Büyük Şeylerle Merbuttur

Sivrisinek gözünü halkeyleyendir mutlaka, Güneş'i hem kehkeşi halkey-lemiş.

Pirenin midesini tanzim edendir mutlaka, manzume-i şemsiye'yi naz-meylemiş.

Gözde ru'yet, midede hem ihtiyacı dercedendir mutlaka, semâ gözüne ziyâ sürmesi çekmiş, zemin yüzüne gıda sofrası sermiş.

* * *

Kâinatın Nazmında Büyük Bir İ'câz Var

Kâinatın gör ki te'lifinde bir i'câz var. Ger bütün esbab-ı tabiiye bi'l-far-zı'l-muhâl

Ola her biri muktedir bir Fâil-i Muhtar. O i'câza karşı nihayet acz ile bi'l-ımtisâl

Ederek secde ki ¹ شُبْحَانَكَ لَا قُدْرَةَ فِينَا رَبَّنَا أَنْتَ الْقَدِيرُ الْأَزَلِيُّ ذُو الْجَلَالِ

* * *

¹ "Seni her türlü noksan sıfattan tenzih ederiz. Ey Rabbimiz! Bizde hiçbir güç ve kudret yok. Sen ise ezeli kudret, ululuk ve ikram sahibisin."

Câzibe: Çekim gücü

İstikrâr-ı manzume: Sistemin istikrarı. **Müncezip:** Cezbedilmiş

Ger: Eğer. **Sükût:** Susma

Sükûnet: Sakin olma, hareketsizlik

Cezbe: Coşku

Meczub: Bağlı, coşmuş

Kehkeş: Kehkeşân, Samanyolu galaksisi

Halk: Yaratma

Rû'yet: Görme

Derc etmek: Yerleştirmek

Ziya: Işık

Te'lif: Bir araya getirme, oluşturma

İ'câz: Benzerini yapmaktan aciz

bırakma, mucize olarak yapma

Esbâb-ı tabiiye: Tabii sebepler, maddî şartlar

Bi'l-farzi'l-muhâl: İmkânsız olan bir şeyin, olduğunu farz ederek

Fâil-i muhtar: Özgür ve dilediğini yapan

Acz: Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz kudreti karşısında insanın hiçliğini anlaması

Bi'l-ımtisâl: Örnek alarak, emri yerine getirerek

Kudrete Nisbet Her Şey Müsavidir

مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَبْعَثُكُمْ إِلَّا كُنْهٌ وَاحِدٌ¹

Bir kudret-i zâtiyedir, hem ezeli; acz tehallül edemez.

Onda merâtib olmayıp, mevâni' tedâhül edemez. İsterse küll, isterse cüz' nisbet tefavüt eylemez.

Çünkü her şey bağlıdır her şey ile. Her şeyi yapamayan bir şeyi de yapamaz.

* * *

Kâinatı Elinde Tutamayan, Zerreyi Halk Edemez

Tesbih gibi nazmeyleyip kaldıracak; Arz'ımızı, şümûsu, nücûmu, hasra gelmez

Şu fezânın başına hem sînesine takacak öyle kuvvetli ele bir kimse mâlik olmaz

Dünyada hiçbir şeyde dâvâ-yi halk edip, iddia-yi îcad edemez...

* * *

İhyâ-yi Nev', İhyâ-yi Ferd Gibidir

Mevt-âlûd bir nevm ile kışta uyuşmuş bir sinek, nasıl onun ihyâsı kudrete ağır gelmez.

Şu Dünya'nın mevdi de, ihyâsı da öyledir. Bütün zîruh ihyâsı onda fazla nazlanmaz.²

* * *

¹ "Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

² Bkz.: Lokman sûresi, 39/6.

Kudret-i Zâtiye: Cenâb-ı

Hakk'ın gücünü başkasından almayıp kendi Zat'ından olan kudreti

Ezeli: Başlangıcı, öncesi olmayan, zaman üstü

Tahallül (تحلل): Sızma, içine girme

Merâtib: Mertebeler, dereceler

Mevâni: Engeller, maniler

Tedahül: Karışma, iç içe girme

Küll: Bütün

Cüz: Bölüm, parça

Tefavüt: Farklılaşma

Halk: Yaratma

Nazm eylemek: Dizmek

Şümûs: Güneşler

Nücûm: Yıldızlar

Hasr: Sınırlama

Dâvâ-yı halk: Yaratma iddiası

iddiâ-i îcad: Var etme iddiası

İhya-yı Nev': Bir türe hayat vermek

İhyâ-yı ferd: Bir kişiye hayat vermek

Mevt-âlûd: Ölümle karışık

Nevm: Uyku

İhyâ: Hayat vermek

Mevt: Ölüm

Zîruh: Ruh sahibi

Tabiat, Bir San'at-ı ilâhiye'dir

Değil tâbi' tabiat, belki matba'. Değil nakkaş, o belki bir nakıştır. Değil fâil, o kâbilidir. Değil masdar, o mistardır...

Değil nâzım, o nizamdır... Değil kudret, o kanundur... İrâdî bir şeriattır, değil haric hakikatdâr.

* * *

Vicdan, Cezbesi ile Allah'ı Tanır

Vicdanda mündemiçtir, bir incizâb ve cezbe. Bir câzibin cezbiyle daim olur incizâb.

Cezbe düşer zîşuur, ger Zülcemâl görünse. Etse tecelli daim pür-şâşaa bîhicâb.

Bir Vâcibü'l-Vücûd'a, Sahib-i Celâl ve Cemâl; şu fitrat-ı zîşuur kat'î şehâdet-meab.

Bir şâhidi o cezbe, hem diğeri incizâb.

* * *

Fitratın Şehâdeti Sâdıkadır

Fitratıta yalan yoktur; ne dediyse doğrudur. Çekirdeğin lisânı,

Meyl-i nümûv der: "Ben, sünbül lenip meyvedâr..." Doğru çıkar beyânı.

Yumurtanın içinde, derin derin söyler hayatın meyelânı

Ki: "Ben piliç olurum, izn-i ilâhî ola." Sâdık olur lisânı.

Bir avuç su, bir demir gülle içinde eğer niyet etse incimâd. Bürûdetin zamanı

İçindeki inbisât meyli der: "Genişlen, bana lâzım fazla yer." Bir emr-i bîemânî...

Tâbi: Yapan, tab' eden

Nakkaş: Nakşeden, işleyen

Kâbil: Kabul eden; etkilenen, alıcı cihaz

Masdar: Kaynak, menba

Mistar: Cetvel

Nâzım: Düzenleyen

Nizam: Sistem, düzen

İrâdî şeriat: Bilerek yapılan bir kanunî düzenleme

Haric-i hakikatdar: Gerçek varlığı olan müstakil bir varlık

Mündemiç: Yerleştirilmiş

İncizâb: Cezb edilme, çekilme

Cezbe: Kendine çekme, bağlama

Câzib: Çekici, çekme, cezbe etme gücü olan. *Cezb*: Çekme

Fitrat-ı zîşuur: Şuur sahibi tabiat, yaratılış

Şehâdet-meâb: Şahane şahit

Sâdık: Doğru

Meyl-i nümûv: Gelişme, büyüme eğilimi

Meyelân: Meyletme, eğilme

İzn-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın izni

İncimâd: Donma, katılaşma

Burûdet: Soğukluk

İnbisât: Genişleme

Emr-i bî-emânî: Aman vermeyen, karşı konulmaz emir

Metin demir çalışır, onu yalan çıkarmaz. Belki onda doğruluk, hem de sıdk-ı cenânî

O demiri parçalar. Şu meyelânlar bütün birer emr-i tekvînî, birer hükm-i Yezdânî,

Birer fitrî şeriat, birer cilve-i irâde. Irâde-i ilâhî, idare-i ekvanî

Emirleri şunlardır: Birer birer meyelân, birer birer imtisâl, evâmir-i Rab-bânî.

Vicdandaki tecelli aynen böyle cilvedir; ki incizâb ve cezbe iki musaffa cânı.

İki mücellâ camdır, akseder içinde Cemâl-i lâ-yezâlî, hem de nur-i îmânî.

* * *

Nübüvvet Beşerde Zarûriyedir

Karıncayı emîrsiz, arıları ya'subsuz bırakmayan kudret-i ezeliye elbette

Beşeri de bırakmaz şeriatsız, nebîsiz. Sırr-ı nizam-ı âlem, böyle ister el-bette.

* * *

Meleklerde Mi'râc, İnsanlarda Şakk-ı Kamer Gibidir

Bir mi'râc-ı kerâmetle melekler, gördüler elhak ki müsellemler bir nübüv-vette muazzam bir velâyet var.

O parlak Zât, Burak'a binmiş de berk olmuş. Kamer-vârî serâser, âlem-i nuru da görmüştür.

Sıdk-ı cenân: Kalpten, samimî doğruluk

Emr-i tekvînî: Cenab-ı Hakk'ın kâinata koyduğu tabii kanun

Hükm-i Yezdânî: Cenab-ı Hakk'ın hükmü, kararı

Fitri şeriat: Tabii, doğal kanun

Cilve-i irade: Cenab-ı Hakk'ın iradesinin bir tecellisi, numunesi

İdare-i ekvânî: Tabiatteki oluşumları, yaratılışları idare etme

İmtisâl: Örnek almak, uymak, emri yerine getirmek

Evâmir-i Rabbânî: Yüce Rabbinin emirleri

İncizâb: Cezb edilme, çekilme

Cezbe: Kendine çekme, bağlama

Musaffâ: Tertemiz, pâk

Mücellâ: Cilalı, parlak

Cemal-i lâ yezâlî: Bitmeyen, tükenmeyen güzellik

Nur-i imânî: İman nuru

Ya'süb: Arı beyi

Kudret-i ezeliye: Cenab-ı Hakk'ın ezelden gelen sonsuz güç ve kuvveti

Şeriat: Hukuk, dinî hüküm ve kurallar. **Nebi:** Peygamber

Sırr-ı nizam-ı âlem: Kâinatın dengesindeki sır, kâinat geçceği

Mirâc-ı keramet: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) insanlar arasındaki yerini, saygınlığını, Allah karşısındaki mükemmelliğini meleklerle de gösteren büyük mirac mucizesi. **Elhak:** Gerçekten

Müsellemler: Herkesçe kabul edilen

Nübüvvet: Peygamberlik

Muazzam: Büyük

Velâyet: Allah dostluğu, Allah'a yakınlık, velilik

Berk: Şimşek

Kamervarî: Ay gibi

Serâser: Baştan başa

Âlem-i nur: Nur âlemi

Şu şehâdet âleminde münteşir insanlara hissî büyük bir mu'cize nasıl ki
¹ اِنْشَقَّ الْقَمَرُ 'dir.²

Bu Mi'râc'dır, âlem-i ervâhtaki sâkinlere en büyük bir mu'cize ki,
³ سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى 'dır.

* * *

Kelime-i Şehâdetin Bürhanı İçindedir

Kelime-i şehâdet vardır iki kelâmı. Birbirine şâhiddir, hem delil ve bürhândır.

Birincisi, sâniye bir bürhân-ı limmîdir. İkincisi, evvele bir bürhân-ı in-nîdir.

* * *

Hayat Bir Çeşit Tecelli-i Vahdettir

Hayat bir nur-i vahdettir. Şu kesrette eder tevhid tecelli. Evet, bir cilve-i vahdet eder kesretleri tevhid ve yektâ.

Hayat bir şeyi her şeye eder mâlik. Hayatsız şey, ona nisbet ademdir cümle eşya.

* * *

Ruh, Vücut-i Haricî Giydirilmiş Bir Kanundur

Ruh bir nurânî kanundur, vücûd-i haricî giymiş bir nâmustur⁴; şuûru başına takmış.

Bu mevcud ruh, şu mâkul kanuna olmuş iki kardeş, iki yoldaş.

¹ "Ve Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

² Bkz.: el-İcî, *Kitabü'l-Mevakıf* 3/405-406; el-Âmidî, *Gayetü'l-meram* 1/356; İbn Teymiyye, *el-Cevabü's-sahih* 1/414; 2/44; eş-Şehristânî, *el-Fark beyne'l-îrâk* 1/313; el-Gazâlî, *Fedâihu'l-bâtunîyye* 1/139-141; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd* 5/17.

³ "Gece yürüten O Zât bütün noksanlıklardan münezzehtir." (İsrâ sûresi, 17/1)

⁴ Bir de sana "ruh" hakkında soru sorarlar. De ki: "Rûh Rabbimin emrindedir, O'nun bileceği işlerdendir. Size sadece az bir ilim verilmiştir." (İsrâ sûresi, 17/85)

Şehâdet âlemi: Görünen âlem

Müntesir: Yaygın

Âlem-i ervâh: Ruhlar âlemi

Bürhan: Delil

Bürhân-ı limmî: Tüme varım; sebeplerden neticeye, eserden müessire ulaştıran delil

Bürhân-ı innî: Tümden gelim; neticeden sebeplere, müessirden esere ulaştıran delil

Tecelli-i Vahdet: Cenab-ı Hakk'ın birliğini icraatında gösteren tecellisi. **Kesret:** Çokluk

Nur-ı vahdet: Birlik nuru

Tevhid: Cenab-ı Hakk'ın birliği

Cilve-i vahdet: Cenab-ı Hakk'ın birliğinin bir tecellisi, eseri

Adem: Yokluk

Vücud-i haricî: Gerçek ve müstakıl varlığı olan

Namus: Düstur, kanun

Sabit ve hem daim fitrî kanunlar gibi, ruh dahi hem âlem-i emir, hem irâde vasfından gelir.

Kudret vücûd-i hissî giydirebilir, şuûru başına takar, bir seyyâle-i latîfeyi o cevhere sadef eder.

Eğer envâdaki kanunlara kudret-i Hâlık vücûd-i haricî giydirirse, her biri bir ruh olur.

Ger vücûdu ruh çıkarsa, başından şuûru indirirse, yine lâyemut kanun olur.

* * *

Hayatsız Vücut, Adem Gibidir

Ziyâ ile hayatın her biri, mevcudatın birer keşşafıdır. Bak nur-i hayat olmazsa,

Vücut, adem-âlûddur; belki adem gibidir. Evet garib, yetimdir; hayatsız ger Kamer'se...

* * *

Hayat Sebebiyle Karınca Küreden Büyük Olur

Ger mîzânü'l-vücûdla karıncayı tartarsan, onda çıkan kâinat küremize sıkışmaz.

Bence Küre hayevândır, başkaların zannınca meyyit olan Küre'yi ger getirip koyarsan

Karıncanın karşısına, o zîşuur başının nısıfı bile olamaz...

* * *

Nasrâniyet İslâmîyet'e Teslim Olacak

Nasrâniyet, ya intifa ya ıstıfa bulacak. İslâm'a karşı teslim olup terk-i silâh edecek.

Fitri kanun: Tabii, doğal kanun
Âlem-i emir: Her şeyin ilâhî bir emirle anında yaratıldığı, meydana geldiği âlem
Vücûd-ı hissî: Duyu organları ile kavranabilen varlık
Seyyâle-i latîfe: Zaman ve mekân üstü, şeffaf ve maddi ağırlığı olmayan varlık
Envâ: Türler
Sadef: Sedef, inci kabuğu
Lâ-yemût: Ölmez, ölümsüz

Kudret-i Halık: Cenab-ı Hakk'ın gücü, kuvveti
Ger: Eğer
Vücûd: Varlık
Adem: Yokluk
Ziya: Işık
Mevcudat: Varlıklar
Keşşâf: Keşfeden, ortaya çıkaran
Nur-ı hayat: Hayat nuru, ışığı
Adem-âlûd: Ölümcül
Kamer: Ay

Küre: Dünya
Mîzânü'l-vücûd: Varlık terazisi
Hayvan: Canlı, yaşayan
Meyyit: Ölü
Zîşuur: Şuur sahibi
Nasrâniyet: Hristiyanlık
İntifâ: Sönme, gücünü kaybetme
İstîfâ: Saf, duru hâle gelme, kirlerinden arınma
Terk-i silâh: Silâh bırakma, teslim olma

Mükerreren yırtıldı, purutluğa tâ geldi, purutlukta görmedi ona salâh verecek.

Perde yine yırtıldı, mutlak dalâle düştü. Bir kısmı lâkin, bâzı yakınlaştı tevhide; onda felâh görecek.

Hazırlanır şimdiden^(*) yırtılmaya başlıyor. Sönmezse safvet bulup İslâm'a mal olacak.

Bu bir sır-ı azîmdir, ona remz u işaret; Fahr-i Rusûl demiştir: "İsâ, Şer'im ile amel edip ümmetinden olacak."¹

* * *

Tebaî Nazar, Muhâli Mümkin Görür

Meşhurdur ki: İyd'in hilâlîne bakardı cemaat-ı kesîre. Kimse bir şey görmedi.

Zevâlî bir ihtiyar yemin etti ki: "Gördüm." Halbuki gördüğü, kirpiğinin tekavvüs etmiş beyaz bir kılı idi.

O kıl oldu onun hilâlî. O mukavves kıl nerede? Hilâl olmuş Kamer nerede? Ger anladın şu remzi:

Zerrâtteki harekât; kirkik-i aklın olmuş, birer kıl-ı zulmetdâr.. kör etmiş maddî gözü.

Teşkil-i cümle envâ' fâilini göremez, düşer başına dalâl.

O hareket nerede? Nazzâm-ı kevn nerede! Onu ona vehmetmek, muhâl ender muhâl!..

* * *

^(*) Bu dehşetli Harb-i Umumî neticesindeki vaziyete işaret eder. Belki, İkinci Harb-i Umumî'den tam haber verir.

¹ Bkz.: Buhârî, *enbiyâ* 49, *büyü*' 102, *mezâlim* 31; Müslim, *îman* 24-247; Ebû Dâvûd, *melâhim* 14; Tirmizî, *fiten* 54; İbn Mâce, *fiten* 33; Müsned 2/240-272; İbn Hibban, *es-Sahih* 16/377; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/651; et-Taberânî, *el-Mü'cemü'l-evsat* 5/142; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağir* 2/30.

Mükerreren: Defalarca, devamlı bir şekilde

Prutluk: Protestanlık mezhebi (Martin Luther'in, katı Hristiyan doğmalarına karşı çıkmasıyla başlamış, Kilise ve öğretilerinde büyük reformlar gerçekleştirmiş bir mezhep)

Salâh: Düzeltme, iyileşme

Dalâl: Sapıklık, dalâlet

Felâh: Kurtuluş

Safvet: Arınma

Sır-ı azim: Büyük bir sır

Remz: İşaret

Fahr-i rusûl: Bütün peygamberlerin iftihan, Hz. Muhammed (s.a.s.)

Şer': Şeriat, İslâm hukuku

Tebaî nazar: Dolaylı bakış

İyd: Bayram

Cemaat-ı kesire: Büyük bir topluluk

Zevâlî ihtiyar: Oldukça yaşlı

Tekavvüs etmek: Kıvrılmak

Mukavves: Yay şeklinde

Ger: Eğer

Zerrât: Zerreler, atomlar

Harekât: Hareketler

Kıl-ı zulmettâr: Siyah kıl

Teşkil-i cümle envâ': Bütün türlerin meydana gelmesi

Dalâl: Dalâlet, yanlışlık

Nazzâm-ı kevn: Bütün varlıkları yaratan Hz.Allah

Vehmetmek: Zannetmek, sanmak

Muhâl ender muhâl: Bûsbütün

imkânsız

Kur'ân Âyine İster, Vekil İstemez

Ümmetteki cumhûru, hem avâmın umumu; bürhândan ziyade me'haz-daki kudsiyet şevk-i itâat verir, sevk eder imtisâle.

Şeriat yüzde doksanı; müselle-mât-ı şer'î, zarûriyât-ı dinî birer elmas sü-tundur.

İçti-hâdî, hilâfî, fer'î olan mesâil; yüzde ancak on olur. Doksan elmas sü-tunu, on altının sahibi

Kesesine koyamaz, ona tâbî kılamaz. Elmasların mâdeni: Kur'ân ve hem hadîs'tir. O'nun malı.. oradan, her zaman istemeli.

Kitaplar, içti-hadlar Kur'ân'ın âyinesi, yahut dürbün olmalı. Gölge, vekil istemez o Şems-i Mu'ciz-Beyân.

* * *

Mübtl, Bâtılı Hak Nazarıyla Alır

İnsandaki fitratı mükerrerrem olduğundan, kasden hakkı arıyor. Bâzan ge-lir eline, bâtlı hak zanneder, koynunda saklıyor.

Hakikati kazarken ihtiyarı olmadan dalâl düşer başına; hakikattır zanne-der, kafasına geçirir.

* * *

Kudretin Âyineleri Çoktur

Kudret-i zülcelâl'in pek çoktur mir'atleri. Her biri ötekinden daha eşeff ve eltaf pencereler açıyor bir âlem-i misâle.

Sudan havaya kadar, havadan tâ esîre, esîrden tâ misâle, misâlden tâ ervâha, ervâhtan tâ zamana, zamandan tâ hayâle,

Cumhur: Ekseriyet, çoğunluk
Bürhan: Delil. **Me'haz:** Kaynak
Kudsiyet: Mukaddeslik, temizlik, paklık
Şevk-i itaât: İtaat etme arzusu, isteği
İmtisâl: Uymak, emri yerine ge-tirmek
Şeriat: Dinî hüküm ve kurallar
Müselle-mât-ı şer'î: Herkesçe ka-bul edilen ve değişmeyen dinî hükümler
Zaruriyât-ı dinî: Dinin kesin hü-kümleri. **İçti-hâdî:** İçti-hada açık olan
Fer'î:

Hilâfî: Farklı olmaya müsait, deği-şebilir. **Mesâil:** Meseleler
İçti-hâd: Dinî delillerden dine ait hüküm çıkarmak
Âyine: Ayna. **Dürbin:** Dürbün
Şems-i mu'cizbeyân: Mucize beyanı ile insanlığı aydınlatan güneş, Kur'ân-ı Kerim
Mubtl: Yanlış, batıl düşmüş; doğruyu, yanlış gösteren
Mükerrerrem: Asil, şerefli
Dalâl: Dalâlet, yanlışlık
Kudret-i Zü'l-Celâl: Ulu ve Yüce Allah'ın sonsuz kudreti
Mir'ât: Ayna. **Eşeff:** En şeffaf

Eltaf: En latif, en ince, en hafif
Âlem-i misal: Varlık ve hâdiseler-in mânevî sûretler hâlinde, ken-di özel kılıflarıyla ihsaslar dünya-sına girip, görülüp hissedilmeleri, hatta bir kısım tesirlerle kendileri-ni zâhir veya bâtın hâsselerimize duyurdukları âlem, mânevî sûret ve modellerin akis ve temessül ettikleri âlem
Esir: Uzayda ısı ve ışığın yayılma-sını sağlayan; ince, hafif ve akış-kan madde
Misal: Varlık ve hâdiselerin mâne-vî sûret ve modellerin akis ve te-messülü. **Ervâh:** Ruhlar

Hayâlden fikre kadar muhtelif âyineler, daima temsîl eder şuûnat-ı sey-yâle. Kulağınla nazar et âyine-i havaya: Kelime-i vâhîde, olur milyon kelimât!

Acib istinsah eder o kudretin kalemi.. şu sırr-ı tenasülât...

* * *

Temessülün Aksamı Muhtelifedir

Âyinede temessül, münkasım dört sûrete: Ya yalnız hüviyet; ya beraber hâsiyet; ya hüviyet hem şu'le-i mahiyet; ya mahiyet, hüviyet.

Eğer misâl istersen, işte insan ve hem Şems, melek ve hem kelime. Kesîf-in timsalleri, âyinede oluyor birer müteharrik meyyit.

Bir ruh-i nurânînin, kendi mir'atlerinde timsalleri oluyor birer hayy-ı murtabat; aynı olmazsa eğer, gayrı dahi olmayıp

Birer nur-i münbasit. Ger Şems hayevân olaydı; olur harareti hayatı, zi-yâ onun şuûru.. şu havâssa mâliklik âyinede timsali.

İşte budur şu esrârın miftahı: Cebrâil hem Sidre'de,¹ hem sûret-i Dîhye'de meclis-i nebevî'de,²

Hem kim bilir kaç yerde!.. Azrâil'in bir anda Allah bilir kaç yerde, ruh-ları kabzediyor. Peygamber'in bir anda,³

Hem keşf-i evliyâda, hem sâdık rü'yâlarda ümmetine görünür, hem haşırde umum ile şefaatele görüşür.

Velilerin abdâlî, çok yerlerde bir anda zuhur eder, görünür.

¹ Hz. Cebrâil'in (aleyhisselâm) Resûlullah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) Mîrâc'da Sidre'ye götürdüğüne dair bkz.: Buhârî, *salat* 1; Müslim, *îman* 259; Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 108; Nesâî, *salat* 1.

² Hz. Cebrâil'in (aleyhisselâm), Dîhye isimli sahâbî sûretinde insanlara görüldüğüne dair bkz.: Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *îman* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100; Tirmizî, *menâkıb* 12; Nesâî, *îman* 6; Müsned 2/107, 3/334.

³ Azrâil'in (aleyhisselâm) vakti gelince ruhları kabzettiğine dair bkz.: En'âm, 6/61; Secde sûresi, 32/11; el-Esba-hânî, *el-Azamet* 3/848, 900, 909; Azrâil'in (aleyhisselâm) Hz. Mûsâ'nın (aleyhisselâm) ruhunu kabzetmesiyle alâkalı bkz.: Buhârî, *cenâiz* 69; Müslim, *fezâil* 157; Nesâî, *cenâiz* 121; Azrâil'in (aleyhisselâm) Hz. Âdem'e (aleyhisselâm) gelmesiyle alâkalı bkz.: Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 7/2; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 14/41; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/132; Ebû Ya'la, *el-Müsned* 11/263.

Şuûnat-ı seyyâle: Akıp giden ic-raatlar. **Aksam:** Kısımlar
Âyine-i hava: Hava aynası
Kelime-i vâhîde: Bir kelime
Kelimât: Kelimeler
Acip: Harika. **İstinsâh:** Çoğaltma
Sırr-ı tenâsülât: Nesillerin artma sırrı. **Temessül:** Yansıma
Münkasım: Kısımlara ayrılış
Şule-i mahiyet: Mahiyete ait parıltı, işaret. **Şems:** Güneş
Hüviyet: Kimlik. **Hâsiyet:** Özellik

Kesif: Maddî ağırlığı olan, yoğun
Müteharrik meyyit: Canlı cenaze
Ruh-ı nurânî: Nuranî ruh
Mir'at: Ayna. **Timsal:** Suret
Hayy-ı murtabat: Aslı ile bağlantılı canlı görünüm
Nur-ı münbasit: Yayılmış nur
Sûret-i Dîhye: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ashabından Hz. Dîhye'nin şekil ve sureti
Ger: Eğer. **Havass:** Özellikler
Esrar: Sırlar. **Miftah:** Anahtar

Sidre: Hz. Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) miraç gecesinde gösterilen, hilkatin aldığı son şekli gösteren yaratılış ağacı; sidretü'l-müntehâ
Meclis-i Nebevî: Peygamber meclisi
Keşf-i evliyâ: Allah dostlarının ilâhî ihsan ve ilhâm ile bazı sırları, hakikatleri keşfetmesi
Abdal: Dünya sevgisinden uzak, gönlünü, benliğini Allah'a adanmış aşkın kimseler

* * *

Müstaid, Müctehid Olabilir; Müşerri' Olamaz

İçtihadın şartını haiz olan her müstaid, ediyor nefsi için, nass olmaya içtihad; ona lâzım, gayre ilzam edemez.

Ümmeti dâvetle teşri' edemez. Fehmi, şeriatıtan olur; lâkin şeriat olamaz. Müctehid olabilir, fakat müşerri' olamaz.

İcmâ ile cumhûrdur, sikke-i şer'i görür. Bir fikre dâvet etmek; zann-ı kabul-i cumhûr, şart-ı evvel oluyor.

Yoksa dâvet bid'attır, reddedilir. Ağzına tıklır, onda daha çıkamaz...

* * *

Nur-i Akıl, Kalbden Gelir

Zulmetli münevverler bu sözü bilmeliler: Ziyâ-yi kalbsiz olmaz nur-i fikir münevver.

O nur ile bu ziyâ mezc olmazsa zulmettir, zulüm ve cehli fişkıdır. Nurun libasını giymiş bir zulmet-i münevver.

Gözünde bir nehar var, lâkin ebyaz ve muzlim. İçinde bir sevad var ki, bir leyl-i münevver.

O içinde bulunmazsa, o şahm-pâre göz olmaz; sen de bir şey göremez. Basiretsiz basar da para etmez.

Ger fikret-i beyzâda süveyda-yi kalb olmazsa, halîta-yi dimağî ilim ve basiret olmaz. Kalbsiz akıl olamaz.

* * *

Müstaid: İstidatlı, kabiliyetli
Müctehid: Dinî delillerden hüküm çıkarma bilgi ve kabiliyetine sahip olan kimse
Müşerri: Kanun koyucu
Hâiz: Sahip, elde etmiş
Nefs: Kendi
Nass: İslâm Hukukunda kendisinden hüküm çıkarılan âyet veya hadis metni
İlzam etmek: Bağlamak, susturmak
Teşri': Kanun koyma, yasama
Fehm: Anlayış
Şeriat: İslâm Hukukuna verilen genel ad

İcmâ: Aynı çağda yaşayan İslâm âlimlerinin bir meselede ittifak ederek aynı görüşte birleşmeleri
Cumhur: Genele yakın ekseriyet
Sikke-i şer'î: Dinî mühür
Zann-ı kabul-i cumhur: Bir meselenin zamanın İslâm âlimlerinin aynı şekilde kabul edildiğini düşünmek, bilmek
Şart-ı evvel: İlk şart
Bid'at: Dinî bir asla dayananmayan, sonradan ortaya çıkan
Zulmet: Karanlık
Münevver: Aydın
Ziyâ-yı kalb: Kalp ışığı
Nur-ı fikr-i münevver: Parlak fikrin ışığı

Mezc olmak: Karışma, bütünleşme
Cehl: Cehalet. **Libas:** Elbise
Zulmet-i münevver: Dışı aydın içi karanlık
Nehâr: Gündüz
Ebyaz: Beyaz
Muzlim: Kara
Sevâd: Karanlık
Leyl-i münevver: Aydınlık gece
Şahm-pâre: Et parçası
Basiret: Kalb gözü
Basar: Baş gözü
Ger: Eğeri
Fikret-i beyzâ: Parlak fikir, düşünce
Süveydâ-i kalb: Kalb gözü
Halîta-i dimağî: Zihni zenginlik

Dimağda Merâtib-i İlim Muhtelifedir, Mültebise

Dimağda merâtib var; birbiriyle mültebis, ahkâmları muhtelif. Evvel tahayyül olur, sonra tasavvur gelir,

Sonra gelir taakkul, sonra tasdik ediyor, sonra iz'an oluyor, sonra gelir iltizam, sonra itikad gelir.

İtikadın başkadır, iltizamın başkadır. Her birinden çıkar bir hâlet: Salâbet itikaddan,

Taassub iltizamdan, imtisâl iz'andan, tasdikten iltizam, taakkulde bitaraf, bîbehre tasavvurda.

Tahayyülde safsata hâsıl olur, mezcine eğer olmaz muktedir. Bâtıl şeyleri güzel tasvir etmek, her demde sâfi olan zihinleri cerhdir, hem idlâli.

* * *

Hazmolmayan İlim Telkin Edilmemeli

Hakikî mürşid-i âlim koyun olur, kuş olmaz. Hasbî verir ilmini.

Koyun verir kuzusuna hazmolmuş musaffâ sütünü.

Kuş veriyor ferhine lûab-âlûd kayyını.

* * *

Tahrip Esheldir; Zaîf, Tahripçi Olur

Vücud-i cümle-ecza, şart-ı vücûd-i külldür. Adem ise, oluyor bir cüz'ün ademiyile; tahrip eshel oluyor.

Bundandır ki: Âciz adam, sebab-i zuhur-i iktidar müsbete hiç yanaşmaz. Menfice müteharrik, daim tahripkâr olur.

* * *

Merâtib: Dereceler

Muhtelif: Çeşitli

Mültebise: Karışık

Ahkâm: Hükümler

Tahayyül: Hayal etme

Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme

Taakkul: Akıl etme, zihni çalıştırma

Tasdik: Kabul etme

İz'an: Tam olarak anlama, kavrama

İltizâm: Taraftar olma

İtikâd: Gönülden inanma, bağlanma

Hâlet: Hâl, durum

Salâbet: Sağlamlık, kararlılık

Taassub: Aşırı derecede bağlılık

İmtisâl: Emri yerine getirmek

Bî-taraf: Tarafsız

Bî-behre: Nasipsiz, kısmetsiz

Mezc: Karışma, bütünleşme

Cerh: Yaralama

İdlâl: Bozmak, yoldan çıkarmak

Mürşid-i âlim: Âlim, mürşit

Hasbî: Samimî, karşılıksız

Musaffâ: Saf, temiz hâle getirilmiş, süzlümüş. *Ferh:* Kuş yavrusu

Lûab-âlud: Salya ile karışık

Kayy: Kusmuk

Eshel: En kolay

Vücûd-ı cümle eczâ: Bütün parçaların varlığı

Şart-ı vücûd-ı küll: Bütünün varlığının şartı

Adem: Yokluk

Sebeb-i zuhur-i iktidâr: Güç göstermeyi gerektiren sebep

Müsbet: Olumlu

Menfice müteharrik: Olumsuzca hareket eden

Kuvvet Hakka Hizmetkâr Olmalı

Hikmetteki desâtir, hükûmette nevâmis, hakta olan kavânin, kuvvetteki kavâid birbiriyle olmazsa müstenid ve müstemid:

Cumhûr-i nâsta olmaz, ne müsmir ve müessir. Şeriatta şeâir; kalır mühmel, muattal. Umûr-i nâsta olmaz, müstenid ve mu'temid.

* * *

Bâzan Zıd, Zıddını Tazammun Eder

Zaman olur zıd, zıddını saklarmış. Lisân-ı siyasette lafız, mânânın zıddıdır. Adâlet külâhını^(*)

Zulüm başına geçirmiş. Hamiyet libasını, hıyânet ucuz giymiş.

Cihad ve hem gazâyâ, bağı ismi takılmış. Esâret-i hayvanî, istibdâd-ı şeytanî; hürriyet nâm verilmiş. Zıdlarda emsâl olmuş, sûretlerde tebadül, isimlerde tekabül, makamlarda beca'yîş-i mekânî.

* * *

Menfaati Esas Tutan Siyaset, Canavardır

Menfaat üzere çarkı kurulmuş olan siyaset-i hâzıra; müfteristir, canavar.

Aç olan canavara karşı tahabbüb etsen; merhametini değil, iştihasını açar.

Sonra döner, geliyor; tırnağının, hem dişinin kirasını senden ister.

* * *

Kuvâ-yi İnsaniye Tahdid Edilmediğinden Cinâyâtı Büyük Olur

Hayvanın hilâfına, insandaki kuvveler, fitrî tahdid olmamış. Onda çıkan hayr u şer, lâ-yetenâhî gider.

^(*) Bu zamanı tam görmüş gibi bahseder.

Hikmet: Her şeyi yerli yerince yapma
Desâtir: Düsturlar, kanunlar
Nevâmis: Kanunlar, yasalar
Kavâid: Kaideler, kurallar
Müstenid: Dayanan, bağlanan
Müstemid: Yardım alan
Cumhûr-ı nâs: Halkın çoğunluğu, geneli. **Müsmir:** Semereli, verimli
Müessir: Tesir eden, etkili
Şeriat: Dini hüküm ve kurallar
Şeâir: Dini âlâmetler, dini temsil eden semboller
Mühmel: İhmal edilmiş

Muattal: Kullanılmayan, terk edilen
Umur-ı nâs: İnsanlara ait işler
Mu'temid: Güvenen, itimat eden
Lisân-ı siyaset: Siyaset dili
Hamiyet: Milliyetçilik
Libas: Elbise. **Gazâ:** Savaş
Cihad: Allah'ın adını yüceltmek için gösterilen müsbet manada maddî mânevî çaba, gayret
Bağy: Zulüm, tecavüz
Esâret-i hayvânî: Hayvanî duygulara esir olma
İstibdâd-ı şeytanî: Şeytanî baskı

Tebâdül: Değiş tokuş
Tekabül: Birbirine karşılık olma
Becâyîş-i mekânî: Karşılıklı yer değiştirme. **Çarh:** Çark
Siyâset-i hâzıra: Mevcut siyasi yapı. **Müfteris:** Yırtıcı
Tahabbüb: Sevgi duymak
Kuvâ-yi İnsaniye: İnsan yaratılışındaki kuvvetler
Hilâf: Aykırı, ters
Kuva: İnsandaki çeşitli kuvvetler
Fitri: Tabii, yaratılıştan gelen
Lâ-yetenâhî: Bitmez, son bulmaz

Onda olan hodgâmlık, bundan çıkan hodbinlik, gurur, inad birleşse; öyle günah oluyor^(**) ki beşer şimdiye kadar ona isim bulmamış. Cehennem'in lüzumuna delil olduğu gibi, cezası da yalnız Cehennem olabilir.

Hem meselâ: Bir adam, tek yalancı sözünü doğru göstermek için, İslâm'ın felâketini kalben arzu eder.

Şu zaman da gösterdi: Cehennem lüzumsuz olmaz, Cennet ucuz değildir.

* * *

Bâzan Hayır, Şerre Vasıta Olur

Havastaki meziyet filhakika sebebdır tevâzu', mahviyete. Olmuş maat-teessüf sebeb-i tahakküme,

Tekebbüre hem illet. Fakirlerdeki aczi, âmilerdeki fakrı filhakika sebebdır ihsan ve merhamete.

Lâkin maatteessüf müncer olmuştur şimdi, zillet ve esârete. Bir şeyde hâsıl olan mehâsin ve şerefse;

Havas ve rüesaya o şey peşkeş edilir. O şeyden neş'et eden seyyiât ve şer ise; efrâd ve hem avâma

Taksim, tevzi' edilir. Aşîret-i galibte hâsıl olan şerefse: "Hasan Ağa, âferin!" Hâsıl olan şer ise,

Efrâda olur nefrin. Beşerde şerr-i hazîn!..

* * *

Gaye-i Hayâl Olmazsa, Enaniyet Kuvvetleşir

Bir gaye-i hayâl olmazsa, yahut nisyan basarsa, ya tenasi edilse; elbette zihinler enelere dönerler,

Etrafında gezerler. Ene kuvvetleşiyor, bâzan sinirleniyor.

Delinmez, tâ "nahnü" olsun. Enesini sevenler, başkaları sevmeyenler.

* * *

(**) Bunda da bir işaret-i gaybiye var.

Hodgâmlık: Kendi rahatını ve zevkini düşünme

Hodbinlik: Bencillik

İşaret-i gaybiye: Görünmeyen işaret

Havas: Seçkinler

Fi'l-hakika: Gerçekten, doğrusu

Mahviyet: Alçak gönüllülük

Maa't-teessüf: Üzülerken, maalesef

Sebeb-i tahakküm: Hükmetme sebebi

Tekebbür: Kibirleşme, gururlanma

İllet: Sebep. **Acz:** Acizlik

Âmi: Sıradan insan

Fakr: Fakirlik. **İhsan:** İyilik

Müncer olmak: Neticede oraya varmak

Zillet: Aşağılık

Mehasin: Güzellikler

Rüesâ: Reisler, yöneticiler

Neş'et etmek: Meydana gelmek

Seyyiât: Günahlar, kötülükler

Efrâd: Fertler. **Tevzi':** Dağıtma

Aşîret-i gâlib: Toplumun önde

gelen tabakası. **Nefrin:** Nefret

Şerr-i hazîn: Hüzünlü, üzücü şer

Gaye-i hayal: Hedef, ideal

Nisyan: Unutma

Tenâsi: Göz yummak, unutmuş

görünmek

Ene: Arapça'da "ben" 1. teklik şahıs

Nahnü: Arapça'da "biz" 1. çokluk şahıs

Hayat-ı İhtilâl; Mevt-i Zekât, Hayat-ı Ribâdan Çıkmış

Bilcümle İhtilâlât, bütün herc ü fesâdât; hem asıl, hem mâdeni.. rezâil ve seyyiât, bütün fâsid hasletler,

Muharrik ve menbaı iki kelimedir tek.. yahut iki kelâmdır.

•**Birincisi** şudur ki: “Ben tok olsam, başkalar acından ölse neme lâzım!..”

•**İkincisi**: “Rahatım için zahmet çek; sen çalış, ben yiyeyim. Benden yemek, senden emekler!”

Birinci kelimedede olan semm-i kâtili, hem kökünü kesecek, şâfi devâ olacak tek bir devâsı vardır.

O da zekât-ı şer’î ki, bir rûkn-i İslâm’dır. İkinci kelimedede, zakkum şecer münderic. Onun ırkını kesecek, ribânın hurmetidir.

Beşer salâh isterse, hayatını severse; zekâtı vaz’ etmeli, ribâyı kaldırmalı.

* * *

Beşer Hayatını İsterse, Envâ-yi Ribâyı Öldürmeli

Tabaka-yi havâstan tabaka-yi avâma sila-yi rahm kopmuştur. Aşağıdan fırlıyor

Sadâ-yi İhtilâlî, vaveylâ-yi intikamî, kin ü hased enîni... Yukarıdan iniyor

Zulüm ve tahkir ateşi, tekebbürün sıkleti, tahakküm sâikası... Aşağıdan çıkmalı

Tahabbüb ve itâat, hürmet ve hem imtisâl. Fakat merhamet ve ihsan yukarıdan inmeli,

Hem şefkat ve terbiye... Beşer bunu isterse sarılmalı zekâta, ribâyı tar detmeli.

Hayat-ı İhtilâl: İhtilâlin hayat bulması

Mevt-i zekât: Zekâtın ölümü

Hayat-ı ribâ: Faizin hayat bulması

İhtilâlât: İhtilâller

Herc ü fesâdât: Karışıklıklar ve bozukluklar

Rezâil: Rezillikler

Fâsid haslet: Bozucu, yıkıcı özellik

Muharrik: Harekete geçiren, tahrik eden

Semm-i katil: Öldürücü zehir

Şâfi: Şifa veren

Zekât-ı şer’î: Zekât

Rûkn-i İslâm: İslâm’ın esası, temeli

Zakkum şecer: Zakkum ağacı

Münderic: Yerleştirilmiş

İrk: Damar, kök

Ribâ: Faiz

Hurmet: Haram olma, yasaklanma

Salah: İyileşme, düzelme

Vaz’ etmek: Yerleştirmek

Tabaka-i havas: Eşraf, zenginler

Tabaka-i avam: Genel halk

Sila-yi rahim: Yakınlar gözetme

Sila-yi rahim: Yakınlar gözetme

Sadâ-yi ihtilâlî: İhtilâl, baş kaldırma sesi

Vaveylâ-yi intikamî: İntikam çıkışları, feryatları. **Enîn**: İnleme

Tahkir: Hor, hakir görme

Tekebbür: Kibirlenme

Siklet: Ağırılık

Tahakküm: Zorbalık

Saika: Eğilim

Tahabbüb: Sevgi duyma

İmtisâl: Nizama uymak

İhsan: İyilik

Tard etmek: Kovmak

Kur'ân'ın adâleti bâb-ı âlemde durup ribâya der: "Yasaktır! Hakkın yoktur, dönmeli!"

Dinlemedi bu emri, beşer yedi bir sille.^(*) Müdhişini yemeden bu emri dinlemeli.

* * *

Beşer Esirliği Parçaladığı Gibi, Ecirliği de Parçalayacaktır

Bir rû'yâda demiştim: Devletler, milletlerin hafif muharebesi; tabakat-ı beşerin şedid olan harbine terk-i mevki ediyor.

Zira beşer, edvârda esirlik istemedi, kanıyla parçaladı. Şimdi ecir olmuştur; onun yükünü çeker, onu da parçalıyor.

Beşerin başı ihtiyar; edvâr-ı hamsesi var. Vahşet ve bedeviyet, memlûkiyet, esâret, şimdi dahi ecirdir, başlamıştır geçiyor.

* * *

Gayr-i Meşrû Tarîk, Zıdd-ı Maksuda Gider

¹ كَاتِلُ لَافِئَةٍ bir düstûr-i azîmdir: "Gayr-i meşrû tarîk ile bir maksada giden zât, galiben maksudunun zıddıyla görür mücâzat."

Avrupa muhabbeti, gayr-i meşrû muhabbet, hem taklid ve hem ülfet.

Âkıbeti mükâfat: Mahbubun gaddârâne adâveti, cinâyât...

Fâsık-ı mahrum bulmaz, ne lezzet ve ne necât...

* * *

^(*) Kuvvetli bir işaret-i gaybiyedir. Evet beşer dinlemedi, İkinci Harb-i Umûmî ile bu dehşetli silleyi de yedi.

¹ "Kâtil, (katlettiği şahsa) varis olamaz." (Ebû Dâvûd, *diyât* 18; Tirmizî, *ferâiz* 17; İbn Mâce, *ferâiz* 8, *diyât* 14; Dârimî, *ferâiz* 41; Müsned, 1/49; ed-Dârakutnî, *es-Sünen* 4/120; Abdurrezzak, *el-Musannef* 9/405; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/279-280; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/298); el-Beyhakî *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/219, 220, 8/133, 186)

Bâb-ı âlem: Âlemin kapısı
İşaret-i gaybiye: Görünmeyen işaret
Ecir: Ücretli, işçi
Tabâkât-ı beşer: Toplum kesimleri
Şedit: Şiddetli
Terk-i mevki: Yerini terk etme
Edvâr: Devirler, asırlar
Edvâr-ı hamse: Beş devir

Vahşet: İlkellik
Bedeviyet: Bedevilik
Memlukiyet: Kölelik
Gayr-i meşru tarîk: Haram, yasak yol
Zıdd-ı maksud: Maksadın tersi
Düstur-ı azim: Önemli prensip
Gâliben: Çoğunlukla, genellikle
Mücâzât: Cezalandırmalar

Gayr-i meşru muhabbet: Yasak sevgi. **Ülfet:** Dostluk
Akubet: Sonuç, netice
Gaddârâne: Gaddarca
Adavet: Düşmanlık
Cinâyât: Cinayetler
Fâsık-ı mahrum: Yoldan çıkıp mahrum kalan bedbaht
Necât: Kurtuluş

Cebir ve İ'tizâlde Birer Dâne-i Hakikat Bulunur

Ey tâlib-i hakikat! Mâziye, hem musibet; müstakbel ve ma'siyet ayrı görür şeriat. Mâziye, mesâibe nazar olur kadere.

Söz olur Cebriye. Müstakbel ve maâsi nazar olur teklife, söz olur İ'tizâle. İ'tizal ile Cebir.

Şurada barışılır. Şu bâtil mezheplerde birer dâne-i hakikat mevcut münderiçtir; mahsus mahalli vardır; bâtil olan ta'mimdir.

* * *

Acz ve Cez' Bîçârelerin Kârıdır

Ger istersen hayatı, çareleri bulunan şeyde acze yapışma.

Ger istersen rahatı, çaresi bulunmayan şeyde ceza'a sarılma.

* * *

Bâzan Küçük Bir Şey, Büyük Bir İş Yapar

Öyle şerait oluyor, tahtında az bir hareke, sahibini çıkarıyor tâ a'lâ-yi illiyyîn...

Öyle hâlât oluyor ki; küçük bir hareket, kâsibini indiriyor tâ esfel-i sâfilîn...

* * *

Bâzılara Bir An, Bir Senedir

Fıtratların bir kısmı birdenbire parlıyor. Bir kısmı tedricîdir, şey'en şey'en kalkıyor. Tabiat-ı insanî ikisine de benziyor.

Şeraite bakıyor; ona göre değişir. Bâzan tedricî gider. Bâzan dahi oluyor barut gibi zulmanî, birdenbire fişkıyor.

Nurânî bir nâr olur. Bâzı olur bir nazar, fahmi elmas ediyor. Bâzı olur bir temas, taşı iksir ediyor. Bir nazar-ı Peygamber,

Cebir: İnsanın yaptığı işlerde (cüz'î) iradesinin etkisi olmadığını savunan görüş, Cebriye Mezhebi

İ'tizâl: İnsanın, kendi fiilinin yaratıcısı olduğunu savunan görüş, Mu'tezile Mezhebi

Tâlib-i hakikat: Gerçeğin peşinde olan. **Mâsiyet:** Günah

Mesâib: Musibetler

Maâsi: İsyânlar, günahlar

Teklîf: Yükümlü olma

Münderic: İçine alınmış, yerleştirilmiş

Ta'mim: Genelleme

Acz: Acizlik, miskinlik

Cez': Ağlayıp, sızlanma

Şerâit: Şartlar

Âlâ-yı illiyyîn: En yüksek makam

Hâlât: Hâller, durumlar

Kâsib: İşleyen, yapan

Esfel-i sâfilîn: En aşağı mertebe

Fıtrat: Tabiat, yaratılış

Tedricî: Yavaş yavaş olan

Şey'en şey'en: Azar azar

Tabiat-ı insanî: İnsan tabiatı

Şerâit: Şartlar

Zulmânî: Karanlık

Nurânî: Parlak

Nâr: Ateş

Fahm: Kömür

İksir: İlaç

Nazar-ı Peygamber: Peygamber bakışı

Birdenbire kalbeder; bir bedevi-i cahil, bir ârif-i münevver. Eğer mîzân istersen: İslâm'dan evvel Ömer, İslâm'dan sonra Ömer...

Birbiriyle kıyası: Bir çekirdek, bir şecer... Def'aten verdi semer, o nazar-ı Ahmedî, o himmet-i Peygamber...

Cezîretü'l-Arab'da, fahmolmuş fitratları kalbetti elmaslara... Birdenbire serâser...

Barut gibi ahlâkı parlattırdı, oldular birer nur-i münevver.

* * *

Yalan, Bir Lafz-ı Kâfirdir

Bir dâne sıdk, yakar milyonla yalanı. Bir dâne-i hakikat, yıkar kasr-ı hayâl. Sıdk büyük esastır, bir cevher-i ziyâli.

Yeri verir sükûta, eğer çıksa zararlı... Yalana yer hiç yoktur, çendan olsa faydalı. Her sözün doğru olsun, her hükmün hak olmalı.

Lâkin hakkın olamaz, her doğruyu söz etmek. Bunu iyi bilmeli.

¹ خُذْ مَا صَفَا وَدَعْ مَا كَدِرَ kendine düstûr etmeli.

Güzel gör, hem güzel bak. Tâ güzel düşünmeli. Güzel bil, hem güzel düşün. Tâ leziz hayatı bulmalı.

Hayat içinde hayattır, hüsn-i zanda emeli. Sû-i zanla yeistir: Saadet muharribi, hem de hayatın kâtili.

* * *

Bir Meclis-i Misâlîde Şeriatla Medeniyet-i Hâzıra, De-hâ-yi Fennî ile Hüdâ-yi Şer'î Müvâzeneleri

(Birinci Harb'in) Mütâreke başında, bir Cuma gecesinde bir rû'yâ-yi sâdikada, misâlî âleminde, bir meclis-i azîmde, benden suâl ettiler:

¹ "Bulanık ve şüpheli olanı bırak alma, saf ve netamesiz olanı al." (İbn Dureyd, *el-İştikâk* s. 146; ez-Zemahşerî, *el-Müstekşâ* 2/72; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa* s. 703; ez-Zebidî, *Tâcu'l-arûs* 11/22)

Kalb etmek: Çevirmek, dönüş-türmek

Ârif-i münevver: İrfan sahibi aydın

Şecer: Ağaç

Defaten: Bir defada

Semer: Meyve, netice

Nazar-ı Ahmedî: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) bir bakışı

Himmet-i Peygamber: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) yardımı

Cezîretü'l-Arab: Arap Yarımadası

Fahm olmak: Kômürleşmek

Serâser: Baştan başa

Nur-ı münevver: Parlak ışı

Lafz-ı kâfir: Kâfirin söyleyeceği söz

Sıdk: Doğruluk

Kasr-ı hayal: Hayal köşkü

Cevher-i ziyâ: Işık cevheri

Sükût: Susma, sessizlik

Çendan: Gerçi

Hüsn-i zan: İyi olumlu düşünme

Sû-i zan: Kötü, olumsuz düşünme

Muharrib: Tahrir eden, yıkan

Meclis-i misâlî: Rüya âleminde ait meclis

“Mağlûbiyet sonunda İslâm’ın âleminde ne hâl peydâ olacak?” Asr-ı hâzır meb’usu sıfatıyla söyledim; onlar da dinlediler:

Eski zamandan beri istiklâl-i İslâm’ın bekası, hem Kelimetullah’ın i’lâsı için, farz-ı kifâye-i cihadı; o lâzime-i diyanet

Deruhde ile, kendini yek vücûd-i vahdânî, İslâm’ın âlemine fedaya vazîfedâr, hilâfete bayrakdâr görmüş olan bu devlet,

Şu millet-i İslâm’ın felâket-i mâzisi, getirecek de elbet İslâm’ın âlemine saadet ve hürriyet. Olur geçen musibet,

İstikbalde telâfi. Üçü veren, üç yüzü kazandıran, etmiyor elbette hiç hasâret. Hâlini istikbale tebdil eder, zîhimmet...

Zira ki şu musibet; hayatımız mâyesi olan şefkat, uhuvvet, tesanüd-i İslâmî hârikulâde etti, inkişâf-ı uhuvvet

Tesri’-i ihtizâzı. Tahrib-i medeniyet, deniyet-i hâzıra sûreti değişecek, sistemi bozulacak; zuhur edecek o vakit,

İslâmî medeniyet. Müslümanlar bi’l-ihitiyar elbet evvel girecek. *Müvâze-ne istersen*: Şer’in medeniyeti, şimdiki medeniyet

Esaslara dikkat et, âsârlara nazar et. Şimdiki medeniyet esâsâtı menfidir. Menfî olan **beş esas** ona temel, hem kıymet.

Onlarla çarh kurulur. İşte *nokta-yi istinad*: Hakka bedel kuvvettir.

Kuvvet ise, şe’nidir tecavüz ve teâruz; bundan çıkar hıyânet.

Hedef-i kasd, fazilet bedeline hasis bir menfaattir. Menfaatin şe’nidir tezâhüm ve tehâsum; bundan çıkar cinâyet.

Şeriat: Dinî hüküm ve kurallar
Medeniyet-i hâzıra: Mevcut Batı medeniyeti

Dehâ-i fennî: İlmî dehâ
Hüdâ-yı şer’: İslâmiyet’in bildir-diği hidayet, doğru yol

Muvazene: Karşılaştırma

Mütâreke: Ateşkes

Rüyâ-yı sâdıka: Doğru, gerçekleşen rüya

Âlem-i misâl: Rüya âlemi, maddî âlem ile gayb âlemi arasında yer alan ara kesit

Meclis-i azim: Büyük bir meclis

Peydâ olmak: Meydana gelmek

Asr-ı hâzır: Mevcut, yaşanan asır

İstiklâl-i İslâm: İslâm’ın bağimsizliği. **Meb’us**: Vekil, temsilci

Bekâ: Süreklilik, devamlılık

Kelimetullah: İslâm Dini

İ’lâ: Yüceltme

Farz-ı kifâye: Toplumun geneline farz olup bir grubun yapmasının kâfi sayıldığı emir (cihad gibi)

Lâzime-i diyanet: Dinen gerekli olan, görev

Deruhte: Üstlenme, yüklenme

Yek vücûd-i vahdânî: Tek bir vücûd hâlinde

Felâket-i mâzi: Geçmişte yaşanan felâket. **Hasâret**: Kayıp, zarar

Tebdil: Değiştirme. **Mâye**: Maya

Zî-himmet: Gayretli, çalışan

Uhuvvet: Kardeşlik

Tesanüd-i İslâmî: İslâmî dayanışma

İnkişâf-ı uhuvvet: Kardeşliğin ortaya çıkması

Tesri-i ihtizâz: Hareketi hızlandırma (meydana getirdiği etkileri arttırma)

Tahrib-i medeniyet: Medeniyetin zarar vermesi, yıkılması

Bi’l-ihitiyar: Seçerek, tercih ederek

Şer’: Şeriat, İslâm

Âsâr: Eserler, izler. **Çarh**: Çark

Nokta-yi istinad: Dayanak noktası

Şe’n: İşleyiş, işlev

Teâruz: Karşı çıkma, zıtlasma

Hedef-i kasd: Yönelindiği hedef

Hasis: Alçak, değersiz

Tezâhüm: Zahmet verme, sıkıntıya sokma

Tehâsum: Karşılıklı düşmanlık

Hayattaki kanunu, teâvün bedeline bir düstûr-i cidâldır. Cidâlin şe'ni budur: Tenâzu' ve tedâfû'; bundan çıkar sefâlet..

Akvamların beyrinde râbîta-yi esası: Âharın zararına muntebih unsuriyet. Başkaları yutmakla beslenir, alır kuvvet.

Milliyet-i menfiye, unsuriyet, milliyet; şe'ni olur daima böyle müdhîş te-sâdüm, böyle feci' telâtum, bundan çıkar helâket.

Beşincisi şudur ki: Câzibedâr hizmeti: Hevâ, hevesi teşci', teshil; he-vesâtı, arzuları tatmin; bundan çıkar sefâhet.

O hevâ, hem heves, şe'ni budur daima: İnsanı memsuh eder, sîreti de-ğiştirir. Mânevî meshediyor, de-ğişir insâniyet.

Şu medenilerden çoğu, eğer içini dışına çevirsen, görürsün: Başta may-munla tilki, yılanla ayı, hınzır. Sîreti olur sûret.

Gelir hayâli karşına, postlarıyla tüyleri. İşte şununla görünür meydan-daki âsârı. Zemindeki mevâzin mîzânıdır şeriat...

Şeriatdaki rahmet, semâ-yi Kur'ân'dandır. Medeniyet-i Kur'ân esasları müsbettir. **Beş müsbet esas üzere döner çarh-ı saadet.**

♦ *Nokta-yi istinad*; kuvvete bedel hakır. Hakkın daim şe'nidir adâlet ve tevazün. Bundan çıkar selâmet, zâil olur şekâvet.

♦ *Hedefinde* menfaat yerine fazilettir. Faziletin şe'nidir muhabbet ve te-câzüb. Bundan çıkar saadet, zâil olur adâvet.

♦ *Hayattaki düstûru*, cidâl kıtal yerine, düstûr-i teâvündür. O düstûrun şe'nidir ittihad ve tesanüd; hayatlanır cemaat.

Teâvün: Yardımlaşma
Düstur-ı cidâl: Mücadele prensibi
Tenâzu': Çekişme, çatışma
Tedâfû': Karşılıklı itişme, kakaşma
Akvâm: Kavimler
Beyn: Ara, arast
Rabîta-i esas: Esas bağ
Âhâr: Diğer
Muntebih: Uyanık
Unsuriyet: İrkçilik
Milliyet-i menfiye: Zararlı milliyetçilik uygulaması
Tesâdüm: Karşılıklı vuruşma, çarpışma
Telâtum: Karşılıklı tokat atma
Helâket: Ölüm, helak olma

Cazibedâr: Çekici
Hevâ: Zararlı ve günah olan arzular
Teşci: Cesaretlendirme
Teshil-i hevesât: Arzu ve hevesle-ri kolaylaştırma
Sefâhet: Ahlâksızlık ve beyinsizlik
Memsuh: Şekli bozulmuş, çirkinleşmiş
Siret: İç yapı, ahlâk
Mesh etmek: Şeklini bozmak, çirkinleştirmek
Âsâr: Eserler, izler
Semâ-i Kur'ân: Kur'ân'ın atmosferi
Çarh-ı saadet: Mutluluk çarkı

Şe'n: İşlevişi, işlev
Tevâzün: Dengeli, ölçülü davranma
Zâil olmak: Yok olmak
Şekâvet: Mutsuzluk, mahrumiyet
Fazilet: Erdem
Tecâzüp: Sempatik, sevecen davranma
Adâvet: Düşmanlık
Cidâl: Kavga, mücadele
Kıtâl: Savaşma
Düstûr-i teâvün: Yardımlaşma prensibi
İttihad: Birlik, birleşme
Tesanüd: Dayanışma

♦ *Sûret-i hizmetinde*, hevâ heves yerine hüdâ-yı hidâyettir. O hüdânın şe'nidir: İnsana lâıyk tarzda terakki ve refahet.

Ruha lâzım sûrette tenevvür ve tekâmül. Kitlelerin içinde cihetü'l-vahdeti de tardeder unsuriyet, hem de menfî milliyet.

♦ *Hem onların yerine* râbıta-yı dinîdir, nisbet-i vatanîdir, alâka-yı sınıfidir, uhuvvet-i îmânî. Şu râbıtanın şe'nidir; samimî bir uhuvvet,

Umumî bir selâmet. Haric etse tecavüz, o da eder tedâfu'. İşte şimdi anladın; sırrı nedir ki küsmüş, almadı medeniyet.

Şimdiye kadar İslâm'lar ihtiyarla girmemiş, şu medeniyet-i hâzıra.

Onlara yaramamış; hem de onlara vurmuş müdhiş kayd-ı esâret.

Belki nev'-i beşere tiryak iken zehir olmuş. Yüzde seksenini atmış meşakkat ve şekâvet. Yüzde onu çıkarmış müzahraf bir saadet!

Diğer onu bırakmış beyne beyne bîrahat! Zâlim ekallin olmuş gelen ribh-i ticaret. Lâkin saadet odur: Külle ola saadet.

Lâ-akall ekseriyete olsa medâr-ı necât. Nev'-i beşere rahmet nâzil olan şu Kur'ân, ancak kabul ediyor bir tarz-ı medeniyet;

Umuma, ya eksere verirse bir saadet. Şimdiki tarz-ı hazır, heves serbest olmuştur, hevâ da hür olmuştur, hayvanî bir hürriyet.

Heves tahakküm eder. Hevâ da müstebiddir, gayr-i zarûrî hâcâtı havâic-i zarûrî hükmüne geçirmiştir. İzale etti rahat...

Bedavette bir adam dört şeye muhtaç iken, medeniyet yüz şeye muhtaç, fakir etmiştir. Sa'y-i helâl, masrafa etmemiştir kifâyet.

Sûret-i hizmet: Hizmet şekli
Hüdâ-yı hidayet: Doğru yola iletme. **Terakki:** İlerleme

Refâhet: Bolluk

Tenevvür: Aydınlanma

Tekâmül: Olgunlaşma

Cihetü'l-vahdet: Birlik yönü (birliği sağlayan unsur)

Tard etmek: Kovmak

Unsurîyet: İrkçilik

Râbıta-i dinî: Din bağı

Nisbet-i vatanî: Vatan bağı (vatan birliği)

Alâka-i sınıfî: Meslektaşlar arası ilişkî.

Uhuvvet: Kardeşlik

Uhuvvet-i îmânî: İman kardeşliği

Hâric: Dışarda olan, yabancı

Tedâfü': Müdafaa, savunma

İhtiyar: Seçme, tercih etme

Medeniyet-i hâzıra: Mevcut Batî medeniyeti

Kayd-ı esaret: Esaret zinciri, bağı

Nev-i beşer: İnsan türü

Şekâvet: Mutsuzluk, mahrumiyet

Müzahraf: Dış süslü, yaldızlı; değersiz şey. **Tiryâk:** İlaç

Beyne beyne: "ara yerde, ortada kalma" anlamında bir ifade

Bî-rahat: Rahatsız. **Ekall:** Azınlık

Ribh-i ticaret: Ticarî gelir, kâr

Küll: Genel, bütün. **Lâakall:** En az

Medâr-ı necât: Kurtuluş sebebi

Tarz-ı medeniyet: Medeniyet tarzı, işleyişi. **Nazil olmak:** İnmek

Tarz-ı hâzir: Bugünkü sistem, işleyiş. **Ekser:** Çoğunluk

Hevâ: Zararlı ve günah olan arzular

Tahakküm: Zorla boyun eğdirmek, zorbalık

Müstebit: Despot, zorba

Gayr-i zarurî hâcât: Zarurî olmayan ihtiyaçlar

Havâyic-i zarurî: Zarurî ihtiyaçlar

İzâle etmek: Yok etmek, ortadan kaldırmak

Bedâvet: Göçebelik dönemi, bedevilik

Muhtâc-ı fakir: Yardıma muhtaç durumda olan fakir

Sa'y-i helâl: Helâl kazanç

Kifâyet: Yetme, yeterlilik

Onda hile, harama beşeri sevk etmiştir. Ahlâkın esasını şu noktadan bozmuştur. Cemaate hem nev'e vermiştir servet, haşmet.

Ferdi, şahsı ahlâksız, hem fakir eylemiştir. Bunun şâhidi çoktur.

Kurûn-ı ûlâdaki mecmu-i vahşet ve cinâyet, hem gadr ve hem hıyânet

Şu medeniyet-i habîse tek bir defada kustu. Midesi^(*) daha bulanır.

Âlem-i İslâm'daki istinkâf-ı mânidâr hem de bir cây-ı dikkat.

Kabulde muztaribdir, soğuk da davranmıştır. Evet şeriat-ı garrâ'da olan nur-i ilâhî, hassa-yı mümtazdır: İstiğna, istiklâliyet.

O hassadır bırakmaz ki o nur-i hidâyet, şu medeniyet ruhu olan Roma dehâsı ona tahakküm etsin. Onda olan hidâyet,

Bundaki felsefe ile mezcolmaz, hem aşılınmaz, hem de tâbî' olamaz. İslâmiyet ruhunda şefkat izzet-i îmân, beslediği şeriat Kur'ân-ı Mu'ciz-Beyân tutmuş yed-i beyzâda hakâik-i şeriat.

O yemin-i beyzâda birer asâ-yı Mûsâ'dır. Sehhar medeniyet, istikbalde edecek ona secde-i hayret...

Şimdi buna dikkat et: Eski Roma, Yunan'ın iki dehâsı vardı; bir asıldan tev'emdi, biri hayâl-âlûddu, biri madde-perestti.

Su içinde yağ gibi imtizac olamadı. Mürûr-i zaman istedi, medeniyet çabaladı. Hristiyanlık da çalıştı, temzicine muvaffak hiçbirisi de olmadı.

Her biri istiklâlini filcümle hıfzeyledi. Hattâ el'an âdeta o iki ruh, şimdi de cesedleri değişmiş, Alman, Fransız oldu.

Güya bir nevi tenasüh başlarından geçmişti. Ey birâder-i misâli! Zaman böyle gösterdi. O ikiz iki dehâ, öküz gibi reddetti.

(*) Demek daha dehşetli kusakak. Evet iki harb-i umumî ile öyle kustu ki: Hava, deniz, kara yüzlerini bulandırdı, kanla lekeledi...

Kurûn-ı ûlâ: İlk asırlar
Mecmû-i vahşet ve cinâyet: Bütün vahşilikler ve canilikler
Medeniyet-i habîse: Çirkin medeniyet
Âlem-i İslâm: İslâm âlemi
İstinkâf-ı mânidâr: Manalı çekimsellik
Cây-ı dikkat: Dikkat edilmesi gereken yer
Muzdarip: İstiraplı, sıkıntılı
Şeriat-ı garrâ: Parlak İslâm yolu
Hassa-i mümtâz: Seçkin özellik
İstiğna: Azla yetinme, tok gözlülük

İstiklâliyet: Bağımsızlık
Nur-ı hidâyet: Hidâyet nuru
Mezç olmak: Karışmak
İzzet-i iman: İman şerefi
Kur'ân-ı Mu'ciz Beyan: İfadesi ile mucize olan Kur'ân-ı Kerim
Yed-i beyzâ: Parlak el
Hakaik-i şeriat: İslâmiyet'in parlak, tertemiz hakikatleri
Yemin-i beyzâ: Beyaz, tertemiz sağ el
Âsâ-yı Musa: Hz. Musa'nın (a.s.) âsâsı, değneği. **Tev'em:** İkiz
Sehhâr: Büyüleyici, aldatıcı

Secde-i hayret: Hayranlık secdesi
Hayal-âlûd: Hayalle karışmış
Madde-perest: Maddeci, materyalist
İmtizac: Birbiri ile uyuşma, gelişme
Mürûr-i zaman: Zaman aşımı
Temzic: Birleştirme, kanştırma
Fi'l-cümle: Bir hayli
Hıfz eylemek: Ezberlemek
El'an: Şu anda
Tenasüh: Kimlik değiştime
Birâder-i misâli: Rüya âlemindeki kardeş

Temzicin esbabını. Şimdi de barışmadı. Madem onlar tev'emdi, kardeş ve arkadaş, terakkide yoldaştı; birbiriyle döğüştü.

Hiç de barışmadılar. Nasıl olur ki aslı, hem mâdeni, matlaı başka çeşit olmuştu. Kur'ân'da olan nuru, şariat hidâyeti

Şu medeniyetin ruhu olan Roma dehâsı, birbiriyle barışır hem mezc u ittihadı.

O dehâ ile bu hüdâ menşe'leri ayırır: Hüdâ semâdan indi, dehâ zeminden çıktı. Hüdâ kalbde işliyor, dimağı da işletir.

Dehâ dimağda işler, kalbi de karıştırır. Hüdâ ruhu eder tenvir, taneleri sünbüllettirir. Karanlıklı tabiat onunla ışıklanır.

İstîdad-ı kemâlî birdenbire yol alır, nefs-i cismânî yapar hizmetkâr-ı emirber. Melek-sîmâ ediyor insan-ı himmet-perver.

Dehâ ise: Evvelâ nefs u cisme bakıyor, tabiata giriyor, nefsi tarla ediyor. İstîdad-ı nefsânî neşv ü nemâ buluyor.

Ruhu eder hizmetkâr, taneleri kuruyor. Şeytanın sîmâsını beşerde gösteriyor.

Hüdâ, hayateyne saadet veriyor. Dâreyne ziyâ neşrediyor. İnsanı yükseletiyor.

Deccal-misâl^(*) dehâ-yi a'ver, bir dâr ile bir hayatı anlar; madde-perest olur ve dünya-perver. İnsanı yapar birer canavar.

Evet dehâ, sağır tabiata tapar. Kör kuvvete fermanber. Fakat hüdâ, şu-ûrlu san'atı tanır, hikmetli kudrete bakar. Dehâ, zemine küfrân perdesi çeker. Hüdâ, şükran nurunu serper.

Bu sırdandır: Dehâ, a'mâ vü asamm; hüdâ, semî u basîr. Dehânın nazarında, zemindeki nimetler sahipsiz ganîmettir.

Minnetsiz gasb ve sirkat, tabiattan koparmak canavarca his verir. Hüdânın nazarında; zeminin sînesinde kâinatın yüzünde

(*) Bunda da bir ince işaret var.

Esbâb: Sebepler

İttihad: Birleşme, birlik

Hüdâ: Hidayet, doğru yol

Menşe': Kaynak

Tenvir: Aydınlatma

İstîdad-ı kemâlî: Olgunlaşma

istidadı, kabiliyeti

Nefs-i cismânî: Beden

Hizmetkâr-ı emirber: Emre âmâ-de hizmetçi

Melek-sîmâ: Melek yüzlü

İnsan-ı himmetperver: Gayretli

insan. **Neşv ü nemâ:** Gelişme

İstîdad-ı şeytânî: Şeytânî kabiliyet

Hayateyn: İki hayat, dünya ve ahiret

Dâreyn: İki yurt, dünya ve ahiret yurdu. **Küfrân:** Nankörlük

Deccâl-misâl: Deccal gibi

Dehâ-yı a'ver: Tek gözlü deha

Fermânber: Söz dinleyen

Â'mâ vü asamm: Kör ve sağır

Semî' u basîr: İşiten ve gören

Sirkat: Hırsızlık

Serpilmiş olan niam, rahmetin semerâtı. Her nimetin altında bir yed-i muhsin görür, şükran ile öptürür.

Bunu da inkâr etmem: Medeniyette vardır mehâsin-i kesîre.. lâkin onlar değildir ne Nasrâniyet malı, ne Avrupa îcadı,

Ne şu asrın san'atı.. Belki umum malıdır: Telâhuk-i efkârdan, semâvî şerâyi'den, hem hâcât-ı fîtrîden, hususan şer'-i Ahmedî,

İslâmî inkılâbdan neş'et eden bir maldır. Kimse temellük etmez.

Misâlîler meclisi, o meclisin reisi tekrar sordu; hem dedi: "Musibet olur her dem hıyânet neticesi, mükâfatın sebebi. Ey şu asrın adamı! Kader bir sille vurdu, kazaya da çarptırdı.

Hangi ef'âlinizle kazaya, hem kadere şöyle fetva verdiniz ki, kaza-yi ilâhî musibetle hükmetti, sizleri hırpaladı?

Hatâ-yi ekseriyet olur sebab daima musibet-i âmmeye." Dedim: Beşerin dalâlet-i fikrîsi, Nemrudâne inadı,

Firavunâne gururu şişti şişti zeminde, yetiştî semâvâta. Hem de dokundu hassas sırr-ı hilkate. Semâvâtta indirdi

Tufan, tâun misâli, şu harbin zelzelesi; gâvura yapıştırdı semâvî bir silleyi. Demek ki şu musibet, bütün beşer musibetiydi,

Nev'en umuma şâmil. Bir müşterek sebebi; maddiyyûnluktan gelen dalâlet-i fikrîydi, hürriyet-i hayvanî, hevânın istibdâdı...

Hissemizin sebebi; erkân-ı İslâmî'de ihmal ve terkimizdi. Zira Hâlık Teâlâ yirmi dört saatten bir saati istedi,

Beş vakit namaz için yalnız o saati, bizden yine bizim için emretti, hem istedi. Tenbellikle terk ettik, gafletle ihmal oldu.

Şöyle de ceza gördük: Beş senede, yirmi dört saatte daima tâlim ve meşakkatle tahrik ve koşturmakla bir nevi namaz kıldırdı.

Niam: Nimetler

Semerât: Meyveler, neticeler

Yed-i muhsin: İyilik sahibi cömert el

Mehâsin-i kesire: Birçok güzellikler

Nasrâniyet: Hristiyanlık

Telâhuk-ı efkâr: Fikirlerin birbirine eklenmesi

Semâvî şerâyi': Semâvî dinler

Hâcât-ı fîtrî: Tabii ihtiyaçlar

Neş'et etmek: Meydana gelmek

Şer-i Ahmedî: Hz.Muhammed (s.a.s.)'in getirdiği muazzez ve mukaddes İslâm dîni

Temellük: Sahiplenmek

Ef'âl: Fiiller

Kazâ-yı ilâhî: Cenâb-ı Hak tarafından ezelde takdir edilen şeylerin meydana gelmesi

Musibet-i âmme: Toplumun tamamını kapsayan felâket

Dalâlet-i fikrî: Fikrî sapıklık

Nemrudâne: Nemrut gibi

Fir'avunâne: Firavun gibi

Sırr-ı hilkat: Yaratılış sırrı

Tâun: Veba. **Nev'en:** Tür olarak

Maddiyyunluk: Maddecilik, materalistik

Hürriyet-i hayvânî: Hayvanca özgürlük

Erkân-ı İslâmî: İslâmî esaslar

Hâlık Teâlâ: Yüce Yaratıcı

Talim: Öğretme

Hem senede yalnız bir ay oruç için nefsimizden istedi. Nefsimize acıdık, keffâreten beş sene cebren oruç tutturdu.

Kendi verdiği malından, kırkından ya onundan birini zekât istedi.

Buhl ile hem zulmettik, haramı karıştırdık, ihtiyarla vermedikti.

O da bizden aldırıldı müterâkim zekâtı, haramdan da kurtardı. Amel, cins-i cezadır. Ceza, cins-i ameldir. *Sâlih amel ikiydi:*

Biri müsbet ve ihtiyârî, *biri* menfî ıztırârî. Bütün âlâm, mesâib, a'mâl-i sâlihadır; lâkin menfidir, ıztırârî. Hadîs teselli verdi.¹

Bu millet-i günahkâr kaniyla abdest aldı. Fiilî bir tevbe etti. Mükâfat-ı âcili, şu milletin humsu dört milyonu çıkardı.

Derece-i velâyet, mertebe-i şehâdet ile gazilik verdi, günahı sildi. Bu meclis-i âlî-i misâlî, bu sözü tahsin etti.

Ben de birden uyandım, belki yakaza ile yeni yattım. Bence yakaza rû'yâdır,

Rû'yâ bir nevi yakazadır. Orada asrın vekili, burada Said-i Nursî...

* * *

Cehil, Mecâzı Eline Alsa Hakikat Yapar

İlmin elinden eğer cehlin eline düşse mecâz, eder inkılâb hakikata, hem açar hurâfâta kapılar.

Küçüklüğümde gördüm ki hasf olmuştu Kamer. Sordum ben vâlidemden. Dedi: “Yılan yutmuştur.” Dedim: “Neden görünür?”

Dedi: “Orada yılanlar böyle nîm-şeffaf olur.” İşte böyle bir mecâz hakikat zannedilmiş: Medâr-ı Şems ve Kamer

¹ İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyuruyor: “Mü'minin her durumu hayırdır, bu durum başka hiçbir kimse için söz konusu değildir. Şöyle ki, onu sevindiren bir şey olsa şükreder, onun için hayır olur. O'na herhangi bir zarar dokunsa sabreder, onun hakkında yine hayır olur.” (Müslim, *zühd* 64; Dârimî, *rikâk* 61; Müsned 4/332, 5/24; İbn Hibban, *es-Sahîh* 7/155; et-Taberânî, *el-Mü'cemü'l-kebir* 8/40)

Keffâreten: Günahı silmek için ödenen bedel olarak

Cebren: Zorla, mecburen

Buhl: Cimrilik

Müterâkim: Birikmiş

Cins-i cezâ: Cezanın aynı cinsi

Cins-i amel: İşin aynı cinsi

Müsbet: Olumlu

İhtiyârî: Tercihli, seçmeli

Menfî: Olumsuz

İztırârî: Çaresiz olarak, mecburî

Fiilî tevbe: Davranış ile tövbe etme, tövbesini hareketleriyle gösterme.

Hums: Beşte bir

Mükâfat-ı âcîl: Peşin mükâfat

Derece-i velâyet: Velilik derecesi

Mertebe-i şehâdet: Şehitlik derecesi

Meclis-i âlî-i misâlî: Rüya âlemi-ne ait yüce meclis

Yakaza: Uyanıklık

Cehil: Cehalet, bilgisizlik

Mecaz: Bir sözün gerçek manasında kullanılmayıp, ilgi ve benzerlik bağı bulunan başka bir manada kullanılması

İnkılab etmek: Dönüşmek

Hurafat: Hürâfeler, boş ve batıl inançlar. **Nîm-şeffaf:** Yarı şeffaf

Hasf: Ay tutulması. **Kamer:** Ay

Medar-ı Şems: Güneş yörüngesi

Tekatu' noktaları olan re's ve zenebde Arz'ın haylûletiyle bir emr-i ilâhî'yle münhasif olur Kamer.

İki kavs-i mevhûme tinnîneyn yâdedilmiş, hayâlî bir teşbih ile isim, müsemma olmuş. Tinnîn ise yılandır.

* * *

Mübalâğa Zemm-i Zımnîdir

Hangi şeyi vafsetsen olduğu gibi vafset. Medhin mübalâğası bence zemm-i zımnîdir.

İhsan-ı ilâhî'den fazla ihsan, ihsan değildir...

* * *

Şöhret Zâlimedir

Şöhret bir müstebiddir, sahibine mal eder başkasının malını.

Meşhur Hoca Nasreddin letâifi içinde, zekâtı¹ asıl malı...

Rüstem-i Sistani* onun hayâl-i şânı garet etti bir asır mefâhir-i İran'ı. Gasb u garetle şîşti o nâmdâr hayâlî..

Hurâfâta karıştı, attı nev'-i insanî..

* * *

Din ile Hayat Kâbil-i Tefrik Olduğunu Zannedenler Felâkete Sebebdirler

Şu Jön-Türk'ün hatâsı; bilmedi o bizdeki din hayatın esası. Millet ve İslâmiyet ayrı ayrı zannetti.

Medeniyet müstemir, müstevli vehmeyledi. Saadet-i hayatı içinde görüyordu. Şimdi zaman gösterdi,

¹ Yâni, onda biri onundur.

Tekatu' noktaları: Kesişme noktaları

Re's ve zeneb: Baş ve kuyruk

Arz: Yeryüzü

Haylulet: Araya girme

Emr-i ilâhî: İlâhî emir

Münhasif: Sönükleşen, sönük

Kavs-i mevhume: Gerçekte olmayıp, olduğu varsayılan yay

Tinnin: Küçük ayı burcunu çepeçevre etrafından saran yılan şeklindeki burç. **Teşbih:** Benzetme

Müsemma: İsimlendirilmiş olan

Mübalâğa: Abartma

Zemm-i Zımnî: Üstü kapalı kınama, kötöleme

Medh: Övme, methetme

İhsan-ı ilâhî: İlâhî iyilik, lütuf

Zalime: Zulmeden

Müstebid: Zulüm ve baskıda bulunan, keyfine göre idare eden, despot. **Letaif:** Latifeler, nükteler

Garet etmek: Gasbetmek, yağmalamak

Hayal-i şân: Şân, şöhret hayali

Mefâhir-i İran: İran'ın iftihar ettiği, övündüğü şeyler

Namdar: Namlı, şöhretli

Nev'-i insan: İnsan türü

Kâbil-i tefrik: Ayrılabilir olan

Müstemir: Bir düziye uzayıp giden, sürekli

Müstevli: İstilâ eden

Vehm eylemek: Yanlış ve esassız düşüncelere kapılmak

Saadet-i hayat: Hayat mutluluğu

Medeniyet sistemi^(*) bozuktı, hem muzırdı; tecrübe-i kat'iyye bize bunu gösterdi.

Din hayatın hayatı, hem nuru, hem esası. İhyâ-yi din ile olur şu milletin ihyâsı. İslâm bunu anladı...

Başka dinin aksine, dinimize temessük derecesi nisbeten milletin terakkisi. İhmali nisbetinde idi milletin tedennisi. Tarihî bir hakikat, ondan olmuş tenâsi...

* * *

Mevt, Tevehhüm Edildiği Gibi Dehşetli Değil

Dalâlet vehmîdir; mevti dehşetlendirir. Mevt, tebdil-i câmedir, ya tahvil-i mekândır. Sicinden bostana çıkar.

Kim hayatı isterse şehâdet istemeli. Şehidin hayatına Kur'ân işaret eder.¹ Sekerati tatmamış her bir şehid, kendini

Hayy biliyor, görüyor. Lâkin yeni hayatı daha nezih buluyor.

Zanneder ki ölmemiş.² Meyyitlere nisbeti, dikkat et şuna benzer:

İki adam, rü'yâda lezaiz envâina câmi' güzel bahçede ikisi geziyorlar. Biri rü'yâ olduğunu bilir; lezzet almıyor.

Onu müferrah etmez, belki teessüf eder. Öbürüsü; biliyor ki âlem-i yakazadır; hakikî lezzet alır, ona hakikî olur.

Rü'yâ misâlin zıllı, misâl ise berzahın zıllı olmuştur. Ondan onların düsturları birbirine benziyor.

* * *

^(*) Tam bir işaret-i gaybiyedir. Sekeratta olan dinsiz zâlim medeniyete bakıyor.

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/154; Âl-i İmran sûresi, 3/169.

² Bkz.: Tirmizî, *cihad* 6; Nesâî, *cihad* 35; İbn Mâce, *cihad* 16; Dârimî, *cihad* 7.

Muzır: Zarar veren, zararı dokunan

Tecrübe-i kat'iyye: Kesin, katı tecrübe

İhya-yı din: Dinin dirilmesi

Temessük: Tutunmak, sarılmak

Nisbeten: Nisbetle, göre

Terakkî: İlerleme, yükselme

Tedennî: Gerileme, düşüşe geçme

Tenâs: Unutma, unutmış görünme

Mevt: Ölüm

Tevehhüm etme: Kafada kurma, kuruntuya kapılma

Dalâlet: Sapkınlık

Vehmî: Gerçekte olmayan, olduğu sanılan

Tebdil-i câme: Elbise değiştirme

Tahvil-i mekân: Yer değişikliği

Şehadet: Şehitlik

Sekerat: Ölüm anındaki baygınlık, ölüm sarhoşluğu

Hayy: Canlı

Nezih: Temiz, pak

Meyyit: Ölü

Lezaiz enva': Lezzet çeşitleri

Câmi': Kapsayan

Müferrah: Feraha ermiş, rahat

Teessüf: Üzülme

Âlem-i yakaza: Uyanıklık âlemi

Zill: Gölge

Berzah: Dünya ve ahiret arasındaki kabir hayatı

Siyaset, Efkârın Âleminde Bir Şeytandır; İstiaze Edilmeli!

Siyaset-i medenî, ekserin rahatına feda eder ekallî. Belki ekall-i zâlim, kendine kurban eder ekserîn-i avâmî.

Adâlet-i Kur'ânî; tek mâsumun hayatı, kanı heder göremez, onu feda edemez değil ekseriyete, hattâ nev'in umumu...

Âyet-i ¹ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ *iki sırr-ı azîmî* vaz'ediyor nazara. **Biri:** Mahz-ı adâlet. Bu düstûr-i azîmî

Ki ferd ile cemaat, şahıs ile nev'-i beşer, kudret nasıl bir görür; adâlet-i ilâhî, ikisine bir bakar. Bir sünnet-i daimî.

Şahs-ı vâhid, hakkını kendi feda ediyor. Lâkin feda edilmez, hattâ u-mum insana. Onun ibtal-i hakkı, hem iraka-yi demi,

Hem zevâl-i ismeti: İbtal-i hakk-ı nev'in hem ismet-i beşerin mislidir, hem nazîri. **İkinci** sırrı budur: Hodgâmî bir âdemî

Hırs ve heves yolunda bir mâsumu öldürse, eğer elinden gelse, heve-sine mâni ise harab eder dünyayı, imha eder benî Âdem'i.

* * *

Zaaf, Hasım Teşci' Eder. Allah Abdini Tecrübe Eder. Abd Allah'ını Tecrübe Edemez.

Ey hâif ve hem zaîf! Havf ve zaafın beyhude, hem senin aleyhinde; tesirat-ı haricî teşci' eder, celbeder.

¹ "Kim kâtil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürse (sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur.)" (Mâide sûresi, 5/32)

Efkâr: Fikirler

İstiaze Etmek: Allah'a sığınmak

Siyaset-i medenî: Günümüz siyaset anlayışı

Ekser: Daha çok. **Ekall:** Daha az

Ekall-i zalim: (Halkın) az bir kesimini oluşturan zâlimler, zalim azınlık

Ekserin-i avam: Halkın çoğunluğu

Adalet-i Kur'ânî: Kur'ân'ın insanlığa sunduğu adalet sistemi

Ekseriyet: Çoğunluk

Sırr-ı azim: Büyük sır

Mahz-ı adalet: Tastamam gerçekleşen adalet

Vaz' etmek: Ortaya koymak

Düstur-u azim: Büyük, önemli prensip

Nev'-i beşer: İnsan türü

Adalet-i ilâhî: İlâhî adalet

Sünnet-i daimî: Allah'ın (c.c.) koyduğu daimî, değişmez kanun

Şahs-ı vâhid: Bir tek şahıs

İbtal-i hakk: Temel hak ve hürriyetlerin ortadan kaldırılması

İraka-i dem: Kan akıtılması

Zeval-i ismet: Masumlüğün, suçsuzluğun ortadan kaldırılması

İbtal-i hakk-ı nev'î: Bir türe ait hakkın ortadan kaldırılması

Misal: Örnek, benzer

İsmet-i beşer: İnsanoğlunun masumiyeti, suçsuzluğu

Nazir: Benzer, denk

Hodgâmî: Kendini beğenmişlik, bencillik. **Âdemî:** İnsanoğlu

Benî-âdemî: İnsanoğlu

Zaaf: Zayıflık, irade zayıflığı

Hasım: Düşman, rakip

Teşci' Etmek: Cesaretlendirmek, teşvik etmek. **Abd:** Kul

Tecrübe Etmek: Denemek

Hâif: Korkan, korkak

Zaif: Zayıf. **Havf:** Korku

Tesirat-ı haricî: Dış tesirler, etkenler

Celb etmek: Üzerine çekmek

Ey vesveseli vehham! Muhakkak bir maslahat, mazarrât-ı mev’hûme için feda edilmez. Sana lâzım hareket, netice Allah’ındır.

İşine karışılmaz. Allah çeker abdini meydan-ı imtihana. “Böyle yaparsan eğer, böyle yaparım Ben.” der.

Abd ise hiç yapamaz Allah’ını tecrübe. “Rabbim muvaffak etsin, ben de bunu işlerim.” dese, tecavüz eder.

Îsâ’ya demiş Şeytan: “Madem her şeyi O yapar; kader birdir, değişmez. Dağdan kendini at. O da sana ne yapar?”

Îsâ (aleyhisselâm) dedi: “Ey mel’un! Abd edemez Rabbini tecrübe ve imtihan!”¹

* * *

Beğendiğin Şeyde İfrat Etme²

Bir derdin dermanı, başka derde derd olur. Panzehiri zehir olur. Derman hadden geçerse derd getirir, öldürür.

* * *

İnadın Gözü, Meleği Şeytan Görür

İnadın işi budur: Şeytan yardım ederse birisine “melek” der, rahmeti de okutur.

Muhelif tarafında eğer meleği görse; libasını değiştirmiş, onu şeytan zanneder, adâvet lânet eder.

* * *

Hakkı Bulduktan Sonra Ehak İçin İhtilâfı Çıkarma

Ey tâlib-i hakikat, madem hakta ittifak, ehakta ihtilâftır. Bâzan hak, ehaktan ehaktır. Hem de olur hasen, ahsenden ahsen.

* * *

¹ Bkz.: Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi’* 11/113; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ* 4/12; el-Mâverdi, *Edebü’l-dünyâ ve’l-dîn* s.12; el-Lâlekâî, *Şerhu usûli itikâdi ehlis-sünne* 4/619; ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ* 5/43; İbnü’l-Cevzi, *Telbisü iblis* 1/344, 464; İbn Hacer, *el-İsâbe* 4/764; el-Münâvi, *Feyzu’l-kadir* 3/297; Kitâb-ı Mukaddes (Türkçe tercüme), Matta, Bâb: 4, Âyet: 1-11.

² Bu hususta mevkûf bir hadiste şöyle denmektedir: “Sevdiğini ölçülü sev ki bir gün gelir sevmediğin biri olur. Sevmediğin kimseye de ölçülü buğzet ki, olur ki bir gün sevdiğin biri olur.” (Tirmizî, *birr* 60; et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat* 3/357; el-Beyhakî, *Şuabu’l-îman* 1/382)

Vehham: Aşırı derecede vehimli, kuruntulu

Maslahat: Fayda

Mazarrat-ı mev’hûme: Gerçekte olmayan, var olduğu sanılan zarar, ziyan

Meydan-ı imtihan: İmtihan sahası

Tecavüz etmek: Zulmetmek, sınırı aşmak. **Mel’un:** Lanetlenmiş

İfrat: Bir konuda ölçüyü aşma, aşırı gitme

Hadden geçmek: Sınırı aşmak

Libas: Elbise

Ehak: Daha doğru, en doğru

İhtilâf: Bir konuda ayrılık çıkarma, uyuşmazlık

Talib-i hakikat: Hakikati isteyen, gerçeğin peşinde olan

İttifak: Birleşme

Hasen: Güzel

Ahsen: Daha güzel, en güzel

İslâmiyet, Selm ve Mûsâlemettir; Dâhilde Nizâ ve Husumet İstemez

Ey Âlem-i İslâmî! Hayatın ittihadda. Ger ittihad istersen düstûrun bu olmalı:

¹ *هُوَ الْحَقُّ* yerine ² *هُوَ حَقٌّ* olmalı. ³ *هُوَ الْحَسَنُ* yerine ⁴ *هُوَ الْأَحْسَنُ* olmalı...

Her müslim kendi meslek, mezhebine demeli: “İşte bu haktır, başkasına ilişmem. Başkaları güzelse, benim en güzeldir.”

Dememeli: “Budur hak, başkaları battaldır. Ya yalnız benimkidir güzeli; başkaları yanlıştır, hem çirkindir.”

Zihniyet-i inhisar, hubb-i nefisten geliyor, sonra maraz oluyor, nizâ ondan çıkıyor. Derd ile dermanlar

Taaddüdü hak olur, hak da taaddüd eder. Hâcât ve ağdıyenin tenevvüü hak olur, hak da tenevvü eder.

İstîdad, terbiyeler, tekessürü hak olur, hak da tekessür eder. Bir madde-i vâhide, hem zehir ve hem panzehir.

İki mîzaca göre mesâil-i fer’ide hakikat sabit değil, izafî ve mürekkeb, mükellefin mizaclar

Ona bir hisse verip, ona göre ederek tahakkuk ve tereküb, her mezhebin sahibi mühmel mutlak hükmeder.

¹ “Sadece o haktır.”

² “O haktır.”

³ “Sadece o iyidir.”

⁴ “O en iyidir.”

Selm: Barış, sulh

Mûsalemet: Barış içinde olma

Dâhilde: İçte

Nizâ: Kavgâ, çekişme, uyuşmazlık

Husumet: Düşmanlık

Âlem-i İslâmî: İslâm âlemi

İttihad: Birleşme, aynı fikirde olma

Battal: Batıl, hükümsüz, işe yaramaz. **Ger:** Eğer

Zihniyet-i inhisar: Bir işi başkası yapmamak üzere yalnız kendine has kılma zihniyeti, tekelleştirme anlayışı

Hubb-u nefis: Kendini beğenme, nefse düşkünlük

Maraz: Hastalık

Taaddüd etmek: Birden fazla olmak. Artmak, çoğalmak

Hacat: İhtiyaçlar

Ağdiye: Gıdalar

Tenevvü’: Çeşitlilik

İstîdad: Kabiliyet

Tekessür: Çoğalma

Madde-i vâhide: Tek bir madde

Mesail-i fer’i: Esasa ait olmayan meseleler, detaylar

İzafî: Bağlı bulunduğu şeye göre değişen, görelî, göreceli

Mürekkeb: İki veya daha fazla şeyin karışmasından meydana gelmiş olan, birleşik

Mükellefin: Yükümlüler

Tahakkuk etmek: Gerçekleşmek

Tereküb etme: Birden fazla şeyin birleşmesinden oluşma; birleşme

Mühmel: Terk edilmiş, bırakılmış

Mutlak: Herhangi bir kayda bağlı bulunmayan, serbest, sınırsız

Mezhebinin hududu tâyinini bırakır temayül-i mîzaca; taassub-i mezhebi tâtîme sebeb olur.

Tâmimin iltizamı sebeb olur nizâa. İslâmiyet'ten evvel tabakat-ı beşerde derin uçurumlar,

Hem tebâüd-i acibi istedi bir vakitte taaddüd-i enbiyâ, tenevvü-i şerâyî', müteaddid mezhepler.

Beşerde bir inkılâb İslâmiyet yaptırdı, beşer tekarüb etti, Şer' etti ittihad, vâhid oldu Peygamber.

Seviye bir olmadı; mezhep taaddüd etti. Terbiye-i vâhîde kâfi geldiği zaman, ittihad eder mezhepler...

* * *

İcad ve Cem'-i Ezdâdda Büyük Bir Hikmet Var. Kudret Elinde Şems ve Zerre Birdir

Ey birâder-i kalb-i hüşyar! Ezdâdın cem'indendir tecelli-i iktidar; lezzet içinde elem, hayrın içinde şerri,

Hüsnün içinde kubhu, nef'in içinde dârı, nimet içinde nîkmet, nurun içinde nârı bilir misin ki sırrı?

Hakâik-i nisbiye, sübut takarrür etsin, bir şeyde çok şey olsun, bulsun vücûd, görünsün. Sür'-at-i hareketle bir nokta bir hat olur.

Çevirmenin sür'ati yapar bir lem'a-yi nur, daire-i nurânî. Hakâik-i nisbiye vazifesi, dünyada taneler sünbül olur.

Kâinatın çamuru, revâbıt-ı nizamı, alâik-i nakşını odur teşkil ediyor. Âhi-rette bu nisbî emirler orada hakâik olur.

Hudud: Sınırlar

Temayül-ü mîzac: Mizaç eğilimi

Taassub-u mezhebî: Bir mezhe-

be bağnazlık ölçüsünde bağlılık

Tamim etmek: Genelleştirmek

İltizam: Taraf tutma, tarafgirlik

Tabakat-ı beşer: Sosyal sınıflar,

tabakalar

Tebâüd-ü acib: Hayret verici öl-

çüde uzaklık, uzaklaşma

Taaddüd-ü enbiya: Aynı dönem-

de birden fazla peygamberin ol-

ması. *Şer':* Şeriat, hukuk sistemi

Tenevvü-ü şerâyî: Şeriatlerin

çeşitliliği. *Beşer:* İnsanlık

Tekarüb etmek: Yaklaşmak, ya-

kınlaşmak. *Vâhid:* Bir, tek

Müteaddid: Çok sayıda, çeşit çeşit

Taaddüd etmek: Birden fazla

olmak. Artmak, çoğalmak

Terbiye-i vâhîde: Bir tek eğitim

sistemi. *İttihad etme:* Birleşme

İcad: Varetmek, yaratmak

Cem'-i Ezdad: Zıtların bir araya

getirilmesi. *Şems:* Güneş

Birader-i kalbhüşyar: Kalbi uya-

nık kardeş

Tecelli-i iktidar: Allah'ın (c.c.) son-

suz gücünün, kudretinin tecellisi

Hayr: İyilik. *Şerr:* Kötülük

Hüsn: Güzellik. *Kubh:* Çirkinlik

Dâr: Zarar, ziyan. Sıkıntı, belâ

Nef': Yarar. *Nikmet:* Şiddetli ceza

Sübut: Sabit olma, yerleşme

Hakaik-i nisbiye: Bulunduğu

şartlara göre değişen hakikatler,

görelî, göreceli hakikatler. (Uzun-

luk, kısalık, güzellik, çirkinlik gibi)

Takarrür etmek: Sağlam bir şe-

kilde yerleşme, karar kılma

Vücud: Varlık, var olma *Hat:* Çizgi

Sür'-at-i hareket: Hareket hızı

Lem'a-i nur: Nur parıltısı

Daire-i nuranî: Nurlu, ışıltı, par-

lak daire. *Tane:* Bitki tohumu

Revabıt-ı nizam: Nizamı sağlayan

bağlar. *Sünbül:* Başak

Alâik-i nakş: Nakşı oluşturan bağlar

Nisbî emirler: Bulunduğu şarta

göre değişen, görelî, göreceli du-

rumlar

Hararete merâtib, ona olmuştur sebep tahallül-i bürûdet.

Hüsündeki derecat kubhun tedâhülüdür. Sebeb, illet oluyor.

Ziyâ zulmete borçlu, lezzet eleme medyun; sıhhat, marazsız olmaz. Cen-net olmazsa belki Cehennem tâzib etmez. Zemherîrsiz olmuyor... Ger zemherir olmazsa, o da ihrak edemez.

O Hallâk-ı lem-yezel, halk-ı ezdâd içinde hikmetini gösterdi. Haşmeti etti zuhur...

O Kadîr-i lâ-yezâl, cem'-i ezdâd içinde iktidarı gösterdi. Azamet etti zuhur. Madem o kudret-i ilâhî lâzime-i Zâtî olur

O Zât-ı Ezeliye, hem zarûre-i nâşie; onda zıddı olamaz, acz tahallül edemez, onda merâtib olamaz, her şeye nisbeti bir, hiçbir şey ağır olmuyor.

O kudretin ziyâsına Güneş mişkât olmuştur. Bu mişkâtın nuruna deniz yüzü âyine, şebnemlerin gözleri birer mir'at olmuştur.

Denizin geniş yüzü, gösterdiği Güneş'i çin-i cebînindeki katreler de gösterir, şebnemin küçük gözü yıldız gibi parlıyor.

Aynı hüviyet tutar; şebnem, deniz bir olur Güneş'in nazarında, kudreti tanzir eder; şebnemin göz bebeği küçücük bir güneştir.

Şu muhteşem Güneş de küçücük bir şebnemdir; göz bebeği bir nurdur ki şems-i kudretten gelir, o kudrete Kamer olur.

Semâvât bir denizdir; bir nefes-i Rahman'la çin-i cebînlerinde mevcele-nip, katarât ki nücûm ve hem şümûstur.

Kudret tecelli etti, o katarâta serpiti nurânî lemeâtı. Her bir güneş bir kat-re, her bir yıldız bir şebnem, her bir lem'a timsaldir.

Hararet: Sıcaklık

Meratib: Mertebeler

Sebeb-i tahallül-ü bürûdet: So-ğukluğun araya girmesinin, sız-masının sebebi

Hüsûn: Güzellik. **Kubh:** Çirkinlik

Derecat: Dereceler

Tedahül: İç içe girme, karışma

İllet: Asıl sebep. **Medyun:** Borçlu

Ziya: Işık. **Zulmet:** Karanlık

Maraz: Hastalık. **Ger:** Eğér

Tazib etmek: Azaplandırma

Zemherir: Şiddetli soğuk, karakış

ihrak etmek: Yakmak

Hallâk-ı Lemyezel: Gücü-kudreti sonsuz Yüce Yaratıcı

Halk-ı ezdad: Zıtları yaratılması

Zuhur: Ortaya çıkma

Kadîr-i Lâyezal: Her şeye gücü yeten, kudreti sonsuz Allah (c.c.)

Cem'-i ezdad: Zıtların bir araya getirilmesi

Kudret-i ilâhî: İlâhî kudret

Lâzime-i zâtî: Kendisine ait gere-ken hâl, kendisine has vaziyet

Zât-ı Ezeli: Devamlı var olup var-lığının başlangıcı olmayan zat; Allah (c.c.)

Zarure-i nâşie: Bir şeyin kendi-sinde bulunması zarurî olan, on-dan ayrılmaması mümkün olmayan zaruret

Acz: Acizlik, gücü bir şeye yetmeme

Tahallül etmek: Araya, içine girmek

Meratib: Mertebeler. **Ziya:** Işık

Mişkât: İçine lamba koymak için duvarda yapılan oyuk

Âyine: Ayna. **Mir'at:** Ayna

Şebnem: Çiy. **Katre:** Damla

Çin-i cebin: Alın kırışıklığı

Hüviyet: Kimlik. **Nazar:** Bakış

Tanzir etmek: Nazara vermek, göstermek

Şems-i kudret: Kudret güneşi

Kamer: Ay. **Semavat:** Gökler

Nefes-i Rahman: Sonsuz merha-met sahibi Cenab-ı Hakk'ın var-lıklar üzerindeki rahmet esintisi

Mevcelenmek: Dalgalanmak

Katarat: Damlalar

Nücûm: Yıldızlar. **Şümûs:** Güneşler

Tecelli etmek: Görünmek, parıl-damak. **Lem'a:** Parıltı

Nurani lemaat: Aydınlık parıltılar

Timsal: Resim, görüntü. Sembol

O feyz-i tecellinin küçücük bir aksidir o katre-misâl güneş. Eder mücellâ camını o lümeý'a zücâce dürrî-misâl parlıyor

O şebnem-misâl yıldız latîf gözü içinde, bir yer yapar lem'aya, lem'a olur bir sirac, gözü olur zücâce, misbâhı nurlanıyor.

* * *

Meziyetin Varsa Hafa Turabında Kalsın; Tâ Neşv ü Ne-mâ Bulsun

Ey zihassa-yi meşhure! Taayyünle zulmetme, ger perde-i hafanın altın-da sen kalırsan, ihvanına verirsın ihvan ve bereketi.

Her bir ihvanın altında sen çıkması, hem de o sen olması imkân ve ihtimali, her birine celbeder bir nazar-ı hürmeti.

Eğer taayyün edip perde altından çıksan, mükerrem iken altında; üstünde zâlim olursun. Güneş iken orada; burada gölge edersin.

İhvanını düşürttürüp hem nazar-ı hürmetten. Demek taayyün ve teşahhus, zâlim birer emirdir, sahih doğru böyle ise, hem de böyle görürsün.

Nerede kaldı yalancı tasannu' ve riyâ ile kesb-i teşahhus-i şöhret? İşte bir sır-ı azîm ki hikmet-i ilâhî, hem o nizam-ı ahsen

Bir ferd-i fevkalâde, kendi nev'i içinde setr ile perde çeker, bununla kıymet verdirir, hem de eder müstahsen.

İşte sana misâli: İnsan içinde veli,¹ ömür içinde ecel,² olmuş meçhul ve mühmel. Cuma'da müstetirdir bir saat, kabul olur dua edersen.³

¹ Bu mânâdaki bir Hadis-i Şerif'te Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İnsanların değer vermediği yüzüne bakmadığı nice saç-baş dağınık kimseler vardır ki Allah'a yemin etseler Cenâb-ı Hak onları yeminlerinde yalancı çıkarmaz." (Müslim, *hudûd* 18; Tirmizî, *menâkıb* 54; Dârimî, *rikâk* 61; Müsned 4/332)

² "Hiç kimse nerede öleceğini bilemez." (Lokman sûresi, 31/34)

³ Bkz.: Buhârî, *cuma* 37; Müslim, *cuma* 13-15; Tirmizî, *cuma* 2; Nesâî, *cuma* 45; İbn Mâce, *ikamet* 99; Dârimî, *salat* 204; Muvatta, *cuma* 15; Müsned 2/498; eş-Şâfiî, *el-Müsned* 1/71; et-Taberânî, *el-Mü'cemü'l-evsat* 3/104.

Feyz-i tecellî: Cenab-ı Hakk'ın yüce isimlerinin varlıktaki aksinin feyzi. **Mücellâ:** Parlatılmış, parlak

Lümeý'a: Küçük parıltı

Zücac: Sirca, cam

Dürrî-misâl: İnci gibi

Latîf: Hoş, güzel

Sirac: Lamba, mum

Misbah: Lamba, meşale

Meziyet: Bir kişiyi başkalarından ayıran üstün vasıf

Hafa: Gizli olma, gizlilik

Neşvünema: Yetişip büyüme, ser-pilip gelişme

Turab: Toprak

Zihassa-yi meşhure: Meşhur özelliklere sahip kişi

Ger: Eğer

Taayyün: Belirleme, ortaya çıkma

Perde-i hafa: Gizlilik perdesi

İhvan: Kardeşler, arkadaşlar

Nazar-ı hürmet: Hürmet, saygı dolulu bakış

Celb etmek: Çekmek

Sahih: Gerçek, doğru, hakikat

Mükrim: İkram eden, iyilik ve lütufta bulunan

Teşahhus: Belirginleşme, şahıs olarak ortaya çıkma

Tasannu': Sunilik, yapmacıklık

Riya: Gösteriş

Kesb-i teşahhus-i şöhret: Şahıs olarak belirlip şöhret elde etme

Sırr-ı azîm: Büyük sır

Hikmet-i ilâhî: İlâhî hikmet

Nizam-ı ahsen: En güzel nizam

Ferd-i fevkalâde: Olağanüstü özelliklere sahip ferd

Setr: Örtme

Ecel: Ölümlü vakti

Müstahsen: Beğenilen, güzel bulunan

Meçhul: Bilinmeyen

Mühmel: Bırakılan, terk edilen

Müstetir: Örtülü, gizli

Ramazan'da münteşir bir leyle-i zû-kadir,¹ Esmâ-yi Hüsnâ'da muzmer iksir-i ism-i a'zam.² Bu misâllerin haşmeti, hem de o sır-ı hasen

İbhâmda izhar eder, ihfâda isbat eder. Meselâ: Ecelin ibhâmında bir müvâzene vardır; her dakikada tutar ne vaziyet alırsan.

Kefeteyn-i havf u recâ, hizmet-i ukbâ, dünya; tevehhüm-i bekaî, lezzet-i ömrü verir. Yirmi sene mübhem bir ömür olsa ahsen

Nihayeti muayyen bin senelik bir ömre. Zira nısfı geçerse, her saati geldikçe güya adım atarak darağacına gidersin.

Şey'en şey'en üzülmek.. ve hem de teselli vermez, sen de rahat etmezsin...

* * *

Allah'ın Rahmet ve Gazabından Fazla Tahassüs Hatâdır

Allah'ın rahmetinden fazla rahmet edilmez. Allah'ın gazabından fazla gazab edilmez.

Öyle ise işi bırak o Âdil ü Rahîm'e. Fazla şefkat elemdir, fazla gazab zemîme...

* * *

İsraf Sefahetin, Sefahet Sefâletin Kapsıdır

Ey müsrifli kardeşim! Tagaddî noktasında bir iken iki lokma; bir lokma bir kuruşa, bir lokma on kuruşa.

¹ Hadislerde Leyle-i Kadr'in Ramazan'ın on yedinci, yirmi birinci, yirmi yedinci, son on gecesinde, yahut son yedi gecesinde veyahutta bütün Ramazan'da aranmasına dair bkz.: Buhârî, *îman* 36, *leyletü'l-kadr* 3-4; Müslim, *salâtü'l-müsâfirin* 176, 177, 179, 180, *sıyâm* 205-218; Ebû Davûd, *Ramazan* 2, 3, 4, 5, 6, 7; Tirmizî, *savm* 72; Muvatta, *i'tikâf* 10-11.

² İsm-i A'zam için bkz.: Ebû Dâvûd, *vitir* 8; Tirmizî, *deavât* 64; İbn Mâce, *dua* 9; Müsned 6/461; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/683-686, 4/352; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf* 6/47; el-Beyhâkî, *Şuabü'l-îman* 2/437.

Münteşir: Yayılmış olan

Leyle-i zû-kadir: Kadir gecesi

Esmâ-ül hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan güzel isimleri

Muzmer: Gizli, örtülü

İksir-i ism-i a'zam: Hadislerde, dua ederken zikredildiğinde duaların kabul olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce isminin iksiri

İbhâm: Kapalı bırakma, gizli-kapaklı tutma

İzhar etmek: Göstermek, açığa çıkarmak

Sır-ı hasen: Güzel sır

İhfa: Gizleme, saklama

Müvazene: Denge

Kefeteyn-i havf u reca: Ümit-korku kefeleri

Hizmet-i ukba: Ahiret hizmeti

Tevehhüm-ü bekaî: İnsanın, kendisini hiç ölmeyecekmiş gibi bir kuruntuya, aldanişa kapılması

Lezzet-i ömr: Yaşam lezzeti

Mübhem: Belirsiz, kapalı

Ahsen: Daha güzel, en güzel

Muayyen: Belirli. **Nısf:** Yarı

Şey'en şey'en: Yavaş yavaş

Tahassüs: Hislenme, duygulanma

Âdil-i Rahim: Adalet ve rahmetini fiilleriyle ortaya koyan, mutlak adalet ve sonsuz merhamet sahibi Allah (c.c.)

Zemîme: Yerilmeye, kınanmaya layık kötü hâl ve hareket

Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik

Sefalet: Düşkünlük, yoksulluk

Müsrif: İsraf eden

Tegaddî: Gıda alma, beslenme

Hem ağıza girmeden, hem boğazdan geçtikten, müsavi bir olurlar. Yalnız ağızda, o da kaç sâniyede bihûşe verir nûşe.

Zevkî bir fark bulunur, daim onu aldatır o kuvve-i zâika, bedene, hem mideye kapıcı, müfettişe.

Onun tesiri menfî, müsbet değil! Vazife yalnız kapıcıyı taltif ve memnun etmek? Nûş verirsin o bihûşe

Aslî vazifesinde onu müşevveş etmek, tek bir kuruş yerine on bir kuruşu vermek, olur şeytanî pişe.

İsrafın en sefihi, tebzîrin en sakîmi, bir tarzdır bir çeşidi; heves etme bu işe...

* * *

Zâika Telgrafçısıdır, Telzîz ile Baştan Çıkarma

^(*)Rubûbiyet-i İlâh hikmet ve inâyeti, ağızla hem burunla iki merkezi teşkil eylemiştir, içinde hudud karakolu, hem

Muhbirleri de koymuş. Şu âlem-i sağırde damarları telefon, a'sabları telgraf hükmüne vaz'eylemiş. Şâmme telefonu, hem

Telgrafa zâika inâyet memur etmiş. O Rezzâk-ı Hakikî, erzak üstüne koymuş rahmetten bir târife; taam ve levn ve hem

Rayiha. İşte şu havâss-ı selâse, o Rezzâk canibinden birer ilânnâmesi, birer dâvetnâmesi, bir izinnâmesi, hem

Bir dellâldır ki muhtaç ve müşteriler hep onlarla celb olur. Mürtezak hayvanlara zevk ve ru'yet ve şemm, birer âlet vermiş. Hem

^(*) İktisad Risalesi'nin çekirdeğidir. Belki on sahife olan İktisad Risalesi'ni kable'l-vücûd on satırda okumuş.

Müsavî: Eşit
Bihûşe: Şaşkın, sersem
Nûş: İçki. Tatlı, bal
Kuvve-i zaika: Tadicılık kuvveti. Tatma duyusu
Menfî: Olumsuz. **Müsbet:** Olumlu
Taltif: İltifat etme, gönül okşama
Müşevveş: Karmakarışık, dağınık
Şeytanî pişe: Şeytanca davranış, huy
Sefih: Rezil, adi
Tebzir: Har vurup harman savurma, israf
Sakim: Hastalıklı, kötü

Zaika: Tat alma duyusu
Telziz: Lezzet vermek, tatlandırmak
Rubûbiyet-i İlâh: Cenab-ı Hakk'ın mahlukatı yaratıp eğitmesi
İnayet: Yardım, iyilik, lütuf
Hudud: Sınırlar
Muhbir: Haber veren
Âlem-i sağır: Küçük âlem
A'sab: Sinirler
Vaz'eylemek: Koymak, yerleştirmek
Şâmme: Koku alma duyusu
Rezzak-ı Hakikî: Asıl rızık veren Allah (c.c.)

Erzak: Rızıklar
Taam: Yemek, yiyecek
Levn: Renk. **Rayiha:** Korku
Havass-ı selâse: Üç duyuyu veren Allah (c.c.)
Canib: Yön, taraf
Dellâl: Bir haberi halka yüksek sesle duyuran kişi
Celb olmak: Çekilmek, götü-rülmek
Mürtezak: Rızıklanmış, rızıklanan
Rü'yet: Görmek
Şemm: Koku alma

Taamları muhtelif zînetlerle süsletmiş; hevâî gönülleri avutup, lâkaydları tehyic ile cezbetmiş. Vakta, taam girse hem

Ağıza, birdenbire zâika her tarafa bir telgraf çekiyor bedeninin aktârına. Şâmme telefon veriyor, gelen taam nev'i, hem

Çeşitleri de söyler. Hâcetleri muhtelif, ayrı ayrı mürtezak, ona göre davranır, ona da hazırlanır ya cevap-ı red gelir. Hem

Kapı dışarı atar, yüzüne de tükürür. İnâyet tarafından madem buna memurdur; zevkle baştan çıkarma. Hem

Telziz ile aldatma. Sonra o da unuttur doğru iştiha nedir, bir iştiha-yi kâzib gelir; başına çatar. hatâsı, maraz ile hem

İlletlerle cezalar gelir. Hakikî lezzet hakikî iştihadan çıkar, doğru iştiha sâdik bir ihtiyaçtan. Bu lezzet-i kâfide, şah hem

Gedâ beraber. Hem bâhemdir bir dinar ve bir dirhem o lezzet berhemzened eleme olur merhem.

* * *

Niyet Gibi, Tarz-ı Nazar Dahi Âdeti İbadete Çevirir

Şu noktaya dikkat et; nasıl olur niyetle mübah âdât, ibâdât... Öyle tarz-ı nazarla fûnûn-i ekvan, olur maârif-i ilâhî...

Tedkik dahi, tefekkür, yâni ger harfî nazarla, hem san'at noktasında "Ne güzeldir." yerine "Ne güzel yapmış Sâni", nasıl yapmış o mâhî."

Nokta-yi nazarında kâinata bir baksan, nakş-ı Nakkaş-ı Ezel, nizam ve hikmetiyle lem'a-yi kasd ve itkan, tenvir eder şübehi.

Taam: Yiyecek, yemek

Muhtelif: Çeşitli, türlü türlü

Zînet: Süs

Hevâ: Nefsinin zaafırları doğrultusunda hareket eden

Lâkayd: Aldırmayan, ilgisiz

Tehyic: Heyecanlandırmak

Cezbetmek: Kendine çekmek

Şâmme: Koku alma duyusu

Nev': Tür, çeşit

Hacet: İhtiyaç, lüzum

Cevab-ı red: Red cevabı

Telziz: Lezzet vermek

İштиha: İştah, yemek yeme isteği

İштиha-yi kâzib: Yalancı iştah

Maraz: Hastalık

Lezzet-i kâfi: Yeterli lezzet

Geda: Köle

Bahem: Birlikte, beraber

Dinar: Altın para

Dirhem: Gümüş para

Berhem-zened: Birlikte çalışma

Tarz-ı Nazar: Bakış tarzı, şekli

Mubah: İşlenmesi günah veya se-vap olmayan işler

Âdât: Âdetler

İbadat: İbadetler

Fûnun-u ekvan: Pozitif bilimler.

Tabiat bilimleri

Maârif-i İlahî: İlahî bilgi

Tedkik: İncelemek

Tefekkür: Düşünmek. **Ger:** Eğer

Harfî nazar: Bir şeye, o şeyin kendisi olarak değil de, başkası veya sahibi, ustası adına bakma, değerlendirme

Sani': Sanatlı şekilde yaratan Allah (c.c.). **Mâhî:** Balık

Nokta-i nazar: Bakış açısı, görüş

Nakş-ı Nakkaş-ı Ezel: Her şeyin nakşını yapan ezeli Zat'ın nakş-ı (c.c.)

Lem'a-i kasd: İrâdenin parıltısı

İtkan: Bir işi sağlam yapma

Tenvir: Aydınlatmak, açıklığa kavuşturmak

Şübehe: Şüpheler, tereddütler

Döner ulûm-i kâinat, maârif-i ilâhî. Eğer mânâ-yi ismîyle, tabiat noktasında, “Zâtında nasıl olmuş.” eğer etsen nigâhı,

Bakarsan kâinata, daire-i fûnûnun daire-i cehl olur. Bîçâre hakikatlar, kıymetsiz eller kıymetsiz eder. Çoktur bunun güvâhı...

* * *

Böyle Zamanda Tereffühte İzn-i Şer’i Bizi Muhtar Bırakmaz

Lezâiz çağırdıkça “Sanki yedim.” demeli. Sanki yedim düstûr eden, bir mescidi yemedi.^(*)

Eskide ekser İslâm fi’l-cümle aç değildi. Tena’uma ihtiyar bir derece var idi.

Şimdi ise, ekseri açlığa düştü kaldı. Telezzüze ihtiyar, izn-i şer’i kalmadı.

Sevâd-ı a’zam, hem ekseriyet-i mâsumun maişeti basittir. Tagaddî besatetiyle onlara tâbi olmak

Bin kerre müreccahtır, ekalliyet-i mûsrife, ya bir kısım sefihe tagaddîde tereffüh noktasında benzemek...

* * *

Zaman Olur Ki, Adem-i Nimet Nimettir

Hâfıza bir nimettir. Fakat ahlâksız bir adamda musibet zamanında nisyan ona râcihtir.

Nisyan da bir nimettir. Yalnız her günün âlâmını çektirir, müterâkim olmuş âlâmı unutturur.

* * *

^(*) İstanbul’da Sanki Yedim namında bir mescid var. “Sanki Yedim” diyen adam, hevesinden kurtardığı paralarla bina etmiş.

Ulûm-u kâinat: Kâinat ilimleri, pozitif bilimler

Maârif-i ilâhî: İlâhî bilgi

Mana-yı ismî: Kendi varlığını göstermek

Nigâh: Bakış

Daire-i fûnun: İlimler dairesi

Daire-i cehl: Bilgisizlik sahası

Bîçâre: Çaresiz

Güvâh: Şahit, delil

Tereffüh: Refah ve bolluk içinde olma

İzn-i Şer’i: Dinin verdiği izin

Muhtar bırakmak: Serbest bırakmak

Lezaiz: Lezzetler

Ekser: Çoğu

Tena’um: Bolluk içinde rahat yaşama

İhtiyar: Seçim, tercih

Telezzüz: Lezzet almak, keyif almak

Sevâd-ı a’zam: Çoğunluk

Ekseriyet-i masum: Masum, günahsız çoğunluk

Maişet: Geçim

Tegaddî: Gıda alma, beslenme

Besatet: Basitlik, sadelik

Müreccah: Tercih edilen

Ekalliyet-i mûsrife: Azınlıkta kalan israfçılar

Sefih: Zevk, eğlence ve süs aşım derecede düşkün olan

Adem-i Nimet: Nimet yokluğu

Nisyan: Unutma, unutkanlık

Racih: Daha üstün, tercih edilen olan

Âlâm: Elemler

Müterakim: Birikmiş, yığılmış

Her Musibette, Bir Cihet-i Nimet Var

Ey musibetzed! Musibetin içinde bir nimet münderiçtir. Dikkat et de onu gör. Nasıl her şeyde vardır

Bir derece-i hararet, her musibette vardır bir derece-i nimet. Daha büyüğü düşün. Küçükteki nimetin

Dereceyi görerek Allah'a çok şükür et. Yoksa isti'zamla ürkersen, "of of"la üflersen, o da aksine şişer.

Şişer de dehşetlenir. Eğer merak da etsen, bir iken ikileşir. Kalbde olan misâli, döner hakikat olur;

Hakikattan ders alır. Sonra döner, başlıyor, kalbini tokatlıyor...

* * *

Büyük Görünme Küçülürsün¹

Ey enesi çifteli, kafası da kibirli! Şu mîzânı bilmeli: Her adam için elbet cem'iyet-i beşerde, içtimâî binada,

Görmek görünmek için şu mertebe denilen bir penceresi var.

Ger pencere, kamet-i kıymetinden yüksekse, tekebbürle tetavül edecek, uzanacak. Ger pencere, kamet-i himmetinden alçaksa, tevâzuyla tekavvüs edecek, eğilecek.

Kâmillerde, büyüklük mikyasıdır küçüklük. Nâkislarda, küçüklük mîzânıdır büyüklük...

* * *

Hasletlerin Yerleri Değişse, Mahiyetleri Değişir

Bir haslet.. yer ayrı, sîmâ bir. Kâh dev, kâh melek, kâh sâlih, kâh tâlih; misâli şunlardır:

¹ Bu mânâda bir Hadis'te Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Kim büyüklük taslarsa Allah, onu alçaltır da alçaltır. Kim de tevazu ederse Allah, onu yücelttikçe yüceltir." (Müsned 3/76; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 2/237; el-Heysemî, *el-Mecmeu'z-zevâid* 10/320)

Cihet-i Nimet: Nimet yönü
Musibetzed: Musibete, felâkete uğramış
Münderiç: Bir şeyin içine konulmuş bulunan
Derece-i hararet: Sıcaklık derecesi
Derece-i nimet: Nimet derecesi
İsti'zam: Büyük görme, büyütmek
Ene: Ben, benlik

Mizan: Ölçü, terazi. **Ger:** Eğer
Cem'iyet-i beşer: İnsan topluluğu
İçtimâî bina: Toplumsal yapı
Kamet-i kıymet: Kıymet derecesi
Tekebbür: Kibirlenme, büyüklük taslama
Tetavül: Uzakmak
Kamet-i himmet: Himmet, gayret derecesi

Tevazu': Alçakgönüllülük
Tekavvüs etme: Yay şekline girme
Mikyas: Ölçü
Nâkis: Noksan, eksik
Haslet: Yaratılıştan, doğuştan gelen özellik
Mahiyet: Bir şeyin hakikati, nitelik
Sîma: Yüz, çehre

Zaîfin kavîye karşı izzet-i nefsi sayılan bir sıfat, ger olursa kavîde, tekeb-
bür ve gururdur.

Kavînin bir zaîfe karşı da tevâzu'u sayılan bir sıfatı, ger olursa zaîfte,
tezellül ve riyâdır.

Bir ülü'l-emr, makamında olursa ciddiyeti, vakardır; mahviyeti, zillettir.

Hânesinde bulunsa mahviyeti tevâzu', ciddiyeti kibirdir.

Mütekellim-i vahde olsa eğer bir zâtta: Mûsamaha, hamiyet. Fedakârlık;
bir haslet, bir amel-i sâlihtir.

Mütekellim-i maa'l-gayr olsa eğer o zâtta: Mûsamaha, hıyânet. Fedakâr-
lık; bir sıfat, bir amel-i tâlihtir.

Tertib-i mebâdide tevekkül, tenbelliktir. Terettüb-i netice noktasındaki
tefviz, tevekkül-i şer'îdir.

Semere-i sa'yine, kısmetine rıza ise, memduh bir kanaattır, meyl-i sa'ye
kuvvettir.

Mevcud mala iktifâ, mergub kanaat değil; belki dün-himmetliktir. Misâl-
ler daha çoktur.

Kur'ân mutlak zikreder, sâlihât ve takvâyı.¹ İbhâmında remz eder maka-
matın tesiri. İcâzı bir tafsildir. Sükûtu geniştir sözdür.

* * *

¹ Sâlihât için bkz.: Bakara, 2/25; Âl-i İmran sûresi, 3/57; Nisâ sûresi, 4/122; Mâide sûresi, 5/9; Takvâ için bkz.:
Bakara sûresi, 2/197; Mâide sûresi, 5/2; A'râf sûresi, 7/26; Hac sûresi, 22/32.

Zaif: Zayıf. **Kavî:** Kuvvetli
İzzet-i nefis: İnsanın kendini aşağı
derecelere düşürmeyip vakarını
koruması; şeref, onur. **Ger:** Eğer
Tekebbür: Kibirlenme, büyüklük
taslama
Tezellül: İnsanın kendi vakar ve
haysiyetini koruyamaması, al-
çalma. **Riya:** Gösteriş
Ülü'l-emr: İdareci, yönetici
Mahviyet: Alçakgönüllülük
Zillet: Kıymetsizlik, küçüklük
Tevazu': Alçakgönüllülük
Mütekellim-i vahde: Birinci tekil
şahıs. (Kendi adına konuşan)
Hamiyet: İnsanda bulunan din,
millet, vatan ve aile gayreti, bu
değerleri koruma duygusu

Amel-i sâlih: Dince makbul olan
işler, iyi, faydalı, güzel fiil
Mütekellim-i maalgayr: Birinci
çoğul şahıs. (Başkaları adına
konuşan) **Hıyanet:** Hainlik
Amel-i tâlih: Faydasız-yararsız iş
Tertib-i mebadî: Bir işin gerçek-
leştirilmesi için gerekli ön şartla-
rın yerine getirilmesi
Tevekkül: Sebepleri yerine getir-
dikten sonra işin neticesini Al-
lah'a bırakmak
Terettüb-ü netice: Sonuca var-
mak için yapılması gerekenler
Tefviz: Sebepleri yerine getirdik-
ten sonra işin neticesini Allah'a
bırakmak
Tevekkül-ü şer'i: Dinin öngör-
düğü tevekkül anlayışı

Semere-i sa'y: Çalışmanın, gay-
retin neticesi
Memduh: Övülmeye, takdire layık
Kanaat: Kismete razı olma, göz
tokluluk
Meyl-i sa'y: Çalışma, gayret eğilimi
İktifa: Yeterli bulma, yetinme
Mergub: İstenen, aranan
Dün-himmetlik: Çaba-gayret dü-
şküğü, küçük işlerle meşgul olma
Sâlihât: Yararlı, güzel, iyi işler
Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasakla-
rından kaçınıp emirlerini yerine
getirmek. **Makamat:** Makamlar
İbham: Kapalı bırakma
Remz etmek: İşaret etmek
İcaz: Az sözle çok şey ifade etme
Tafsîl: Ayrıntılarıyla açıklamak

Bizzât, Hem Âkıbet Muraddır¹

Ey arkadaş! Bir zaman bir sâil dedi: “Madem الْحَقُّ يَغْلُو hakktır. Neden kâfir, müslime; kuvvet, hakka galibtir?”

Dedim: Dört noktaya bak! Bu müşkil de hallolur. •**Birinci nokta** şudur: Her hakkın her vesilesi hak olması lâzım değildir.

Öyle de, her bâtılın her vesilesi bâtil olması, yine lâzım değildir. Neticesi şu çıkar: Hak olan bir vesile, bâtil vesileye galibtir.

Dolayısıyla, bir hak bir bâtila mağlûbdur. Muvakkaten, bi'l-vasita olmuştur. Yoksa bizzât, hem daima değildir.

Lâkin âkıbetü'l-âkıbe, her dem yine hakkındır.² Kuvvetin bir hakkı var, bir sırr-ı hilkati var. •**İkinci nokta** şudur: Her müslimin her vasfı müslim olmak vâcib iken, haricen her dem vâki', sabit değildir.

Öyle de: Her kâfirin her vasfı kâfir olmak, küfüründen neş'et etmek yine lâzım değildir.

Her fâsıkın her vasfı fâsık olmak, fıskından neş'et etmek, öyle de her dem sabit değildir.

Demek bir kâfirin müslim olan bir vasfı, müslimdeki lâ-meşrû' vasfına galib olur. Bilvasita, o kâfir dahi ona galibtir.

Hem dünyada, hayatın hakkı şâmil ve âmmdır. O rahmet-i âmmenin bir cilve-i mânidâr, onun bir sırr-ı hikmeti var; küfür mâni değildir.

¹ “Hak yücedir.” Bu mânâda, iki hadîs rivayeti vardır:

الإسلام يucedir. O'na galip gelinmez.” (Buhârî, *cenâiz* 79 (Abdullah İbn Abbas'ın (radi-yallahu anhumâ) sözü olarak bâb başlığında geçiyor.); ed-Dâraikutnî, *es-Sünen* 3/252; el-Beyhakî *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/205)

هذا الدين يucedir. O'na galip gelinmez.” (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/128; *el-Mu'cemü's-sağır* 2/155; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/140; eş-Şevkânî, *Neylül-evtâr* 7/155)

² Bu mânâdaki âyetler için bkz.: Hûd sûresi, 11/49; Kasas sûresi, 28/83; Lokman sûresi, 31/22.

Sâil: Soru soran

Müşkil: Güçlük, problem

Muvakkaten: Geçici olarak

Bilvasita: Vasıtayla, dolaylı olarak

Âkıbet-ül âkıbe: Nihai sonuç

Sırr-ı hilkat: Yaratılış sırrı

Vâcib: Zorunlu

Haricen: Dıştan, dışarıdan

Neş'et etme: Çıkma, kaynaklanma

Fâsık: Allah'ın emirlerinin dışına çıkan

Fısk: Allah'ın emirlerinin dışına çıkma

Lâmeşrû': Meşru olmayan

Âmm: Genel, kapsayıcı

Rahmet-i âmme: Kapsayıcı rahmet

Cilve-i manidar: Manalı, bir anlam taşıyan tecelli

Sırr-ı hikmet: Hikmet sırrı

•**Üçüncü nokta şudur:** O Zât-ı Zülcelâl'in iki vâsf-ı kemâlden iki Şer'i tecelli; vâsf-ı irâdeden gelen meşîetle takdirdir,

O da şer'-i tekvînî... Vâsf-ı Kelâm'dan gelen şeriat-ı meşhure. Teşriî evâmire karşı itâat, isyan

Nasıl olur. Öyle de tekvînî evâmire itâat ve isyan olur. Birincisi galibâ dâr-ı uhrâda görür,

Mücâzâtı, sevabı. İkincisi ağılebâ dâr-ı Dünya'da çeker, mükâfat ve ıka-bı. Meselâ: Nasıl sabrın mükâfatı zaferdir;

Atâletin mucâzâtı sefâlet. Öyle de, sa'yin sevabı olur servet. Sebatta da galebedir mükâfat. Zehirin ıkabı bir maraz, panzehirin sevabı bir sıhhattır.

Bâzan iki şeriat evâmiri, bir şeyde beraber müctemi'dir. Her birine bir cihet... Demek tekvînî emre itâat ki bir haktır.

İtâat galib olur, o emrin isyanına ki bir tavr-ı bâtıldır. Bir bâtıla vesile olmuş olursa bir hak, vaktaki galib olsa

Bir bâtıla ki, olmuş o da vesile-i hak. Bilvasıta bir hakkın bir bâtıla mağ-lûbdur. Fakat bizzât değildir.

Demek **الْحَقُّ يَغْلُو** bizzât demektir. Hem âkıbet muraddır, kayd-ı haysiyet maksuddur. •**Dördüncü nokta şudur:** Bir hak bilkuvve kalmış, yahut kuvvetsiz kalmış, ya mahlûttur, hem mağşûş. Ona da bir inkişâf, ya bir taze kuvvet vermek lâzım gelmiştir.

Mühezzeb ve müzehheb yapmak için, muvakkat bâtıl ona musallat, tâ ki sebike-i hak ne miktar lüzum vardır

Zât-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yü-ce Allah (c.c.)

Vâsf-ı kemal: Cenâb-ı Hakk'ın her türlü kusur ve noksanlıktan uzak, her bakımdan mükemmel olması. **Şer':** Şeriat

Tecelli: Ortaya çıkma, görünme

Vâsf-ı irade: İrade vâfı

Meşîet: Dileme, irade

Şer'-i tekvînî: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu kanun

Şeriat-ı meşhure: Herkesçe bilinen şeriat; fizikî, tabii kanunlar

Teşriî evâmîr: Cenâb-ı Hakk'ın insan ve toplum hayatını düzenlemek üzere koyduğu kanunlar

Dâr-ı uhra: Ahiret yurdu

Tekvînî evâmîr: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu fizikî, tabii kanunlar

Mücâzat: Bir suça karşı verilen cezalar

Ağıleba: Genelde, galiba

Dâr-ı dünya: Dünya yurdu

İkab: Azap, ceza

Atalet: Tembellik

Sefalet: Düşkünlük, yoksulluk

Sa'y: Çalışma, çaba-gayret

Maraz: Hastalık

Şeriat evâmîr: Dinin ortaya koyduğu kurallar

Müctemî': Bir araya gelme, bir arada bulunma

Cihet: Yön

Tekvînî emr: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu fizikî, tabii kanun

Tavr-ı bâtıl: Batıl tavr, nizama aykırı olan davranış

Vesile-i hak: Hak vesile

Kayd-ı haysiyet: Özellik, kayıtlayıcı cihet. **Maksud:** Kastedilen

Mahlut: Karıştırılmış, karışık

Mağşuş: Karışık, hileli

Bilvasıta: Vasıtayla, dolaylı olarak

Mühezzeb: Düzeltilmiş, terbiye edilmiş

Müzehheb: Altınla süslenmiş

Musallat: Sık sık rahatsızlık veren, sataşan. **Muvakkat:** Geçici

Sebike-i hak: Hak külçesi. Som altın külçesi gibi hâlis olan gerçek

Tâ mahz ve hâlis çıksın. Mebâdide, Dünya'da bâtil etse galebe, fakat kazanmaz harbi. "Âkıbetü'l-müttakîn" ona vurur bir darbe!

İşte bâtil mağlûbdur. اَلْحَقُّ يَغْلُو sırı onu çarpar ikaba; işte hak da galibtir.

* * *

Bir Kısım Desâtir-i İçtimâiye

İçtimâî hey'ette düsturları istersen: Müsavatsız adâlet, önce adâlet değil. Temâsülse, tezadın mühim bir sebebidir.

Tenasübse tesanüdün esası. Sığar-ı nefistir tekebbürün menbai. Zaaf-ı kalbdır gururun mâdeni. Olmuş acz, muhalefet menşei. Meraksa ilme hocadır.

İhtiyaçtır terakkinin üstadı. Sıkıntıdır muallime-i sefâhet. Demek sefahe-tin menbai sıkıntı olmuş. Sıkıntı ise mâdeni: Yeisle sû-i zandır,

Dalâlet-i fikrîdir, zulümât-ı kalbîdir, israf cesedîdir.

* * *

Kadınlar Yuvalarından Çıkıp Beşeri Yoldan Çıkarmış, Yuvalarına Dönmeli

إِذَا تَأَنَّتِ الرِّجَالُ الشُّفَهَاءُ بِالْهُوسَاتِ إِذْنُ تَرْجُلُ النِّسَاءُ النَّشِرَاتِ بِالْوَقَاحَاتِ (*)

Mimsiz medeniyet, tâife-i nisâyı yuvalardan uçurmuş, hürmetleri de kırmış, mebzûl metai yapmış. Şer'-i İslâm onları

(*) Tesettür Risalesi'nin esasıdır. Yirmi sene sonra müellifinin mahkûmiyetine sebep gösteren bir mahkeme, kendini ve hâkimlerini ebedî mahkûm ve mahcup eylemiş.

(Tercemesi: Zevk ve eğlenceye düşkün erkekler, nefsanî arzu ve emellerle kadınlaşırlarsa, kocalarına isyan eden kadınlar da hayasızlıklarıyla erkekleşirler.)

Mahz: Katıksız, saf

Mebadi: Başlangıçlar, ilkeler

İkab: Azap, ceza

Desatir-i İçtimâiye: Toplumla ilgili kanunlar

İçtimâî heyet: Toplumsal görünüm. **Müsavat:** Eşitlik

Temasül: Benzeme, benzeyiş

Tezad: Birbirine zıt olma, zıtlık

Tenasüb: Uygunluk

Tesanüd: Dayanışma

Sigar-ı nefis: Küçük nefis

Tekebbür: Kibirlenme, büyüklük taslama

Menba: Kaynak

Zaaf-ı kalb: Kalb zaafı, kalpteki kusur

Acz: Acizlik, gücü bir şeye yet-meme

Menşe': Bir şeyin çıktığı, beslen-diği yer

Terakkî: İlerleme, yükselme

Üstad: Hoca, öğretici

Muallime-i sefahet: Zevk ve eğ-lenceye aşın derecede düşkünlük öğreten kimse

Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik

Ye's: Ümitsizlik

Sû-i zan: Elde delil, bilgi olmaksızın bir başkasının hakkında kötü düşünceler beslemek

Dalalet-i fikrî: Fikre ait sapkınlık, yoldan çıkma

Zulûmat-ı kalbî: Kalp dünyasındaki karanlıklar

İsraf-ı cesedî: Cesetle ilgili israf

Mimsiz medeniyet: Alçaklık

Taife-i nisa: Kadın taifesi

Mebzul meta: Her yerde çokça bulunan kıymetsiz eşya

Şer'-i İslâm: İslâm hukuku

Rahmeten dâvet eder eski yuvalarına. Hürmetleri orada, rahatları evlerde, hayat-ı ailede. Temizlik zînetleri.

Haşmetleri, hüsn-i hulk; lûtf-i cemâli, ismet; hüsn-i kemâli, şefkat; eğlencesi, evlâdi. Bunca esbab-ı ifsad, demir sebat kararı

Lâzımdır tâ dayansın. Bir meclis-i ihvanda güzel karı girdikçe riya ile rekabet, hased ile hodgâmlık debretir damarları!

Yatmış olan hevesât, birdenbire uyanır. Tâife-i nisâda serbestî inkişâfı, sebeb olmuş beşerde ahlâk-ı seyyienin birdenbire inkişâfı.

Şu medenî beşerin hırçınlaşmış ruhunda, şu sûretler denilen küçük cenazelerin, mütebessim meyyitlerin rolleri pek azımdır; hem müdhîştir tesiri.^(**)

Memnu' heykel, sûretler: Ya zulm-i mütehaccir, ya mütecessid riya, ya muncemid hevestir. Ya tılsımdır: Celbeder o habîs ervâhları.

* * *

Tasarruf-i kudretin Vüs'atı, Vesâit ve Muinleri Reddeder

O Kadîr-i Zülcelâl; tasarruf-i kudreti tevessü-i tesiri noktasında oluyor Şems'imiz zerre-misâl

Nev'-i vâhidde olan tasarruf-i azîmi mesafesi vâsi'dir. İki zerre beyninde câzibeyi ele al;

Git de tâ Şemsü's-Şümûs ve Kehkeşan beynindeki câzibenin yanında koy. Yüğü bir kar dânesi bir melek, Şemsi ele almış bir Şems-misâl

(**) Nasıl meyyite bir karıya nefsanî nazarla bakmak nefsin dehşetle alçaklığını gösterir. Öyle de, rahmete muhtaç bir bîçare meyyitenin güzel tasvirine müştehiyane bir nazarla bakmak, ruhun hissiyat-ı ulviyesini söndürür.

Hayat-ı aile: Aile hayatı

Zînet: Süs

Haşmet: Ululuk, yücelik

Hüsn-ü hulk: Güzel ahlâk

Lûtf-u cemat: Güzellik lütfu

İsmet: Namus, iffet. Masumluk

Hüsn-ü kemal: Olgunluğun, erdemin güzelliği

Esbab-ı ifsad: İfsad edici, bozucu sebepler

Meclis-i ihvan: Kardeşler meclisi

Riya: Gösteriş

Hased: Kıskaçlık

Hodgâm: Yalnızca kendi keyfini düşünme. Bencillik

Hevesat: Hevesler, arzular

Serbestî inkişaf: Serbestlikle gelen açılıp-saçılma

Beşer: İnsanlık

Ahlâk-ı seyyie: Kötü ahlâk

Sûret: Resim, fotoğraf

Mütebessim meyyitler: Tebessüm eden ölümler

Memnu': Yasaklanmış, yasak

Zulm-ü mütehaccir: Taşlaşmış zulüm

Mütecessid riya: Cesetleşmiş, soğutulmuş riyâkârlık

Muncemid heves: Donmuş heves

Tılsım: Sırlı formül

Celb etmek: Çekmek

Habîs: Kötü, fena. **Ervah:** Ruhlar

Tasarruf-u Kudret: Cenab-ı

Hakk'ın sonsuz kudretinin tasarrufu

Vüs'at: Genişlik. **Vesait:** Vasıtalar

Muin: Yardımcı

Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Tevessü-ü tesir: Tesir sahasının genişliği. **Şems:** Güneş

Misal: Benzer, örnek

Nev'-i vâhid: Tek bir tür

Tasarruf-u azim: Büyük icraat

Vasî': Geniş

Beyninde: Arasında

Şemsüşşümûs: Güneşler güneşi

Kehkeşan: Samanyolu

Meleğin yanına getir. İğne kadar bir balığı, balina balığı da yan yana bırak. O Kadîr-i Ezeli-i Zülcelâl

Tecelli-i vasii, asgardan tâ ekbere itkan-ı mükemmeli birden tasavvura al. Câzibe ve nevâmis, vesail-i pür-seyyâl

Gibi örfî emirler; tecelli-i kudrete, tasarruf-i hikmete birer isim olması.. odur yalnız meâl.

Başka meâli olmaz, beraber de bir düşün; bileceksin bizzarûre ki: Esbab-ı hakikî, vesâit-i zîmisâl,

Muinler, hem şerikler birer emr-i bâtıldır, birer hayâl-i muhâl, o kudret nazarında. Hayat vücûda kemâl,

Makamı büyük, mühimdir; buna binaen derim: Küremiz, âlemimiz neden mutî, müsahhar olmasın hayvan-misâl.

O Sultan-ı Ezel'in bu tarz hayvan tuyuru kesretle münteşirdir şu meydan-ı fezâda, muhteşem ve pür-cemâl.

Bostan-ı hilkatinde salmış da döndürüyor, onlardaki nağamât, bunlardaki harekât; tesbihâtîr o akval,

İbadettir o ahvâl, Kadîm-i lem-yezel'e, Hakîm-i lâ-yezâl'e. Küremiz hayvana pek benziyor, âsâr-ı hayat gösteriyor. Eğer yumurta kadar küçülse bi'l-farzi'l-muhâl,

Minimini bir hayvan olması pek muhtemel. Yuvarlak bir huveyne, küre kadar büyüse, o da böyle olması pek karîb bir ihtimal.

Kadîr-i Ezeli-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten, varlığının başlangıcı olmayan Allah (c.c.)

Tecelli-i vasit: Geniş tecelli

Asgar: En küçük

Esker: En büyük

İtkan-ı mükemmel: Mükemmel derecede işin sağlam, düzenli, güzel olması

Cazibe: Çekim kuvveti

Nevamis: Kanunlar

Vesail-i pür-seyyal: Bütünüyle akıcı vesileler

Örfî emir: Cenab-ı Hakk'ın kâinata koyduğu, sürekli tekrarlanan kanun

Tecelli-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın sonsuz kudretinin tecellisi, görünmesi. **Meal:** Dönülecek yer

Tasarruf-u hikmet: Her şeyi yerli yerince yapan Cenab-ı Hakk'ın hikmetinin icraatı

Bizzarure: İster istemez. Zarurî olarak

Esbab-ı hakikî: Gerçek sebepler

Vesail-i zi-misal: Örnek vasıtalar

Muin: Yardımcı. **Şerik:** Ortak, eş

Emr-i bâtil: Aslı-esası olmayan iş, aykırı, neticesiz iş

Hayal-i muhal: Gerçekleşmesi mümkün olmayan hayal

Vücud: Var olma, varlık

Mutî: İtaat eden, baş eğen

Müsahhar: Boyun eğmiş

Sultan-ı Ezeli: Ezeli Hükümdar

Tuyur: Kuşlar

Kesretle: Çoklukla, çok bir şekilde

Münteşir: Yaygın, yayılmış

Meydan-ı feza: Uzak boşluğu

Pür-cemal: Güzelliklerle dolu, güzellikler sahibi

Bostan-ı hilkat: Yaratılış bahçesi

Nağamat: Nağmeler, güzel sesler

Tesbihat: Cenab-ı Hakk'ı tazim ifade eden sözler. **Akval:** Sözler

Ahval: Hâller, durumlar

Kadîm-i Lemyezel: Varlığının başlangıcı ve sonu olmayan, baki olan

Hakîm-i Lâyezal: Başlangıcı ve sonu olmayan, her şeyi yerli yerince yapan Allah (c.c.)

Âsâr-ı hayat: Hayat izleri, belirtileri

Bilfarzûlmuhal: Olmayacak bir şeyi, olmuş gibi düşünmek suretiyle

Huveyne: Gözle görülemeyecek hayvancık, mikrop. **Karîb:** Yakın

Âlemimiz insan kadar küçülse; yıldızları, zerrelere sûretine dönerse, bir zîşuur hayvana dönmesi caiz olur, akıl da bulur mecal.

Demek âlem erkânlarıyla birer âbid-i müsebbih, birer mutî müsahhar Hâlık-ı lem-yezel'e, Kadîr-i lâ-yezâl'e.

Kemmen büyük olması, keyfen büyük olması her vakit lâzım gelmez; zira daha cezâletlidir saat-i hardal-misâl,

Bir saatten ki timsali Ayasofya kadardır. Bir sineğin hilkatı hayret-fezâdır filden, o mahlûk-i bifasal.

Ger kalem-i kudretle bir cüz-i ferd üstüne esîrin cevâhir-i ferdiyle yazılrsa bir Kur'ân ki, sıgar-ı sahife nisbeti, bir kibr-i san'at-meâl

Sahife-i semâda yıldızlarla yazılan bir Kur'ân-ı Kerîm'e cezâletle müsavi. Nakkaş-ı Ezeli'nin san'atı her tarafta pür-cemâl ve pür-kemâl.

Her tarafta böyledir. Derece-i kemâlde kalemdeki ittihad, tevhidi ilân eder. Bu kelâm-ı pür-meâl; iyi bir dikkate al!

* * *

Melâike Bir Ümmettir; Şeriat-ı Fitriye ile Memurdur

Şeriat-ı ilâhî ikidir. Hem iki sıfattan gelmiş, iki insan muhatab, hem de mükellef olmuş. Sıfat-ı irâdeden gelen şer'-i tekvînî.

İnsan-ı ekber olan âlemin ahvâlini, hem de harekâtını ki ihtiyarî değil, tanzim eden şer'dir. O meşîet-i Rabbânî

Suret: Şekil, görünüm

Mecal: Kuvvet. İmkân

Erkân: Rükünler, esaslar

Âbid-i müsebbih: Allah'ı tesbih eden kul. **Zîşuur:** Şuurlu

Mutî: İtaat eden, baş eğen

Müsahhar: Boyun eğmiş, hizmetkâr

Hâlık-ı Lemyezel: Geçici olmayan, devamlı, baki olan Yüce Yaratıcı

Kadîr-i Lâyezal: Geçici olmayan, devamlı, baki olan, her şeye gücü yeten Allah (c.c.)

Kemmen: Sayı, nicelik bakımından

Keyfen: Hâl, durum, nitelik bakımından

Cezâletlî: Güzel, düzgün, pürsüz olan. **Timsal:** Suret, görüntü

Saat-i hardal-misâl: Tohum küçüklüğünde olan saat

Hilkat: Yaratılış

Hayretfeza: Hayret verici

Mahluk-u bifasal: Bilekleri olmayan yaratık. **Ger:** Eğer

Kalem-i kudret: Kudret kalemi

Cüz-ü ferd: Atom, en küçük parça

Esir: Havadan hafif olup kâinatı doldurduğu, bütün cisimlere nüfuz ettiği, ısı ve ışığı naklettiği farz olunan madde

Cevahir-i ferdî: Atomlar

Sıgar-ı sahife: Küçük sahife

Kibr-i san'at-meal: Sanat açısında ortaya çıkan büyüklük, ihtişam

Sahife-i sema: Gökyüzü sayfası

Cezâlet: Güzel ve düzgün ifade

Nakkaş-ı Ezeli: Ezeli ressam, ezelî sanatkâr. **Müsavi:** Eşit

Pürcehal: Güzelliklerle dolu, çok güzel. **Melâike:** Melekler

Pürkemal: Mükemmelliklerle dolu, bütünüyle mükemmel

Derece-i kemal: Mükemmellik derecesi. **İttihad:** Bir olma, birlik

Kelâm-ı pür-meal: Yüce, yüksek şereflî manalarla dolu söz

Ümmet: Toplum, topluluk

Şeriat-ı Fitriye: Cenab-ı Hakk'ın kâinata yerleştirdiği tabiat kanunları

Şeriat-ı ilâhî: İlâhî şeriat

Mükellef olmak: Sorumlu, vazifeli olmak. **Sıfat-ı irade:** İrade sıfatı

Şer'-i tekvînî: Cenab-ı Hakk'ın kâinata koyduğu kanun, sistem

İnsan-ı ekber: Büyük insan; kâinat

Ahval: Hâller, durumlar

İhtiyarî: Seçime, tercihe bırakılmış

Şer': Kanun

Meşîet-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın iradesi, dilemesi

Yanlış bir ıstıhlahla tabiat da denilir. Sıfat-ı kelâmından gelen şeriat ise, âlem-i asgar olan insanın ef'âlini,

Ki ihtiyarî olmuş, tanzim eden şer'dir. İki şer' bir yerde bâzan eder içtima'. Melâike-i ilâhî, bir ümmet-i azîme, hem bir cünd-i Sübhânî¹

Birinci şer'a olmuş hamele-i mümtesil,² amele-i mümessil. Hem onlardan bir kısmı ibâd-ı müsebbihtir.³ Bir kısmı da müstağrak, Arş'ın mukarrebini.⁴

* * *

Madde Rikkat Peydâ Ettikçe, Hayat Şiddet Peydâ Eder

Hayat asıl, esastır; madde ona tâbidir, hem de onunla kaimdir.

Bir hurdebinî huveyn havâss-ı hamsesiyle, insanın havâssını müvâzene edersen, görürsün; insan ondan ne derece büyükse, havâssı o derece onunkinden aşağı. O huveyne iştir kardeşinin sesini.

Hem de görür rızkını. Ger insan kadar büyüse, havâssı hayret-fezâ; hayatı şu'le-feşân; ru'yeti de berk-âsâ bir nur-i âsumânî.

İnsan, bir kitle-i mevattan bir zihayat değildir. Belki de milyarlarla zihayat hüceyrâtından mürekkebe ve zihayat bir hücre-i insanî.

إِنَّ الْإِنْسَانَ كُتِبَ فِيهَا سُورَةُ (يَس) 5 فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ 6

* * *

¹ Meleklerin Cenâb-ı Hakk'ın orduları olduğuna dair bkz.: Enfal sûresi, 8/9; Tevbe sûresi, 9/26, 40; Neml sûresi, 27/37; Ahzab sûresi, 33/9; Yâsîn sûresi, 36/28; Muhammed sûresi, 47/27; Fetih sûresi, 48/4; Müddessir sûresi, 74/31.

² Hadislerde hamele melekleri için bkz.: Müslim, *selâm* 124; Timizi, *tefsiru'l-Kur'ân* 34; Ebû Davud, *sünnet* 18.

³ Tesbih eden melekler için bkz.: Nahl sûresi, 16/49; Zümer sûresi, 39/75; Şûrâ sûresi, 42/5.

⁴ Mukarreb melekler için bkz.: Nisa sûresi, 4/172.

⁵ Tercemesi: Bir hattat tarafından yâ-sîn harfleri içinde "Yâsîn" sûresinin tamamının yazıldığı gibi, insanın içinde de binlerce âlem vardır.

⁶ "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!" (Mü'minûn sûresi, 23/14)

İstılah: Terim, kavram

Sıfat-ı kelâm: Kelâm yani konuşma sıfatı

Şeriat: Yol. Din, dinle gelen emir ve yasaklar. **Efâl:** Fiiller

Âlem-i asgar: Küçük âlem

İçtima': Bir araya gelme

Melâike-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın melekleri

Ümmet-i azîme: Büyük toplum, topluluk

Cünd-ü Sübhânî: Cenab-ı Hakk'ın ordusu

Hamele-i mümtesil: Aldığı emre itaat edip, yüklenip yerine getiren

Amele-i mümessil: Temsilci ameleler, işçiler

İbad-ı müsebbih: Cenab-ı Hak'ı tesbih eden kullar

Müstağrak: Dalmış, kendinden geçmiş

Arş: Allah'ın yüce tahtı, O'nun yüce hâkimiyetinin ifadesi

Mukarrebîn: Allah'a yakınlaştırılmış büyük melekler

Peyda etmek: Kazanmak, elde etmek. **Rikkat:** İncelik

Kaim: Var olan. Ayakta duran

Hurdebini: Gözle görülemeyecek kadar küçük, mikroskobik

Huveyn: Gözle görülemeyecek hayvancık, mikrop

Havass-ı hamse: Beş duyu

Havas: Duyular. **Ger:** Eğrer

Müvazene etmek: Mukayese etmek. **Rü'yet:** Görme

Hayret/feza: Hayret verici

Şu'le-feşân: Işık saçan

Berk-âsâ: Şimşek gibi

Nur-u âsumânî: Göklerin nuru

Kitle-i mevat: Ölü, cansız yığın

Zihayat: Canlı

Hüceyrat: Hücreler

Mürekkebe: Birleşik

Hücre-i insanî: İnsan hücresi

Maddiyyûnluk, Bir Tâun-i Mânevîdir

Maddiyyûnluk bir tâun-i mânevî, beşere de tutturdu şu müdhîş bir sıt-mayı.^(*) Hem de âni çarptırdı bir gazab-ı ilâhî, telkin hem de taklid,

Tenkide kabiliyet-i tevessûü nisbeten, o tâun da ediyor tevessû' ve inti-şâr. Telkini fenden almış, medeniyetten taklid.

Hürriyet, tenkid vermiş, gururundan dalâlet çıkmış.

* * *

Vücutta Atâlet Yok. İşsiz Adam, Vücutta Adem He-sabına İşler

En bedbaht sıkıntılı muztarib, işsiz olan adamdır; zira ki atâlet: Vücut içinde adem, hayat içinde mevttir.

Sa'y ise: Vücutun hayatı, hem hayatın yakazasıdır elbet!

* * *

Ribâ, İslâm'a Zarar-ı Mutlaktır

Ribâ atâlet verir, şevk-i sa'yî söndürür. Ribânın kapıları hem de onun kapıları olan bu bankaların her

Dem nef'i ise, beşerin en fena kısmındır; onlar da gâvurlardır. Gâvur-lardaki nef'i en fena kısmındır, onlar da zâlimler, her

Dem zâlimlerdeki nef'i en fena kısmındır; onlar da sefihlerdir. Âlem-i İslâm'a bir zarar-ı mutlaktır. Mutlak beşer her

Dem refahı nazar-ı şer'ide yoktur; zira harbî bir gâvur hürmetsiz, ismet-sizdir; demi hederdir her

De.....m

* * *

(*) Eski Harb-i Umumi'ye işaret eder.

Taun-u Manevî: Mânevî veba
Gazab-ı İlâhî: İlâhî gazap
Telkin: Fikrini kabul ettirme, aş-lama
Kabiliyet-i tevessû: Genişleme, yayılma kabiliyeti
Nisbeten: Nisbetle, göre
Tevessû: Genişleme, yayılma
İntişar: Yayılma
Dalalet: Sapıklık
Atalet: Tembellik

Adem: Yokluk, hiçlik
Bedbaht: Mutsuz
Mevt: Ölüm
Sa'y: Çalışma, çaba-gayret
Yakaza: Uyanıklık
Riba: Faiz
Zarar-ı Mutlak: Mutlak, kesin zarar
Şevk-i sa'y: Çaba-gayret şevki
Nef': Yarar
Âlem-i İslâm: İslâm âlemi

Sefih: Zevk, eğlence ve süse aşım derecede düşkün olan
Beşer: İnsanlık
Nazar-ı şer': Dinin bakışı
Harbî: Düşman, barış hâlinde olunmayan
İsmetsiz: Suçsuz, masum olmayan
Dem: Kan
Heder: Dökülmesi suç sayılma-yan, mübah olarak kabul edilen kan

(**) Kur'ân, Kendi Kendini Himaye Edip Hâkimiyetini İda-me Eder

Bir zâtı gördüm ki yeis ile mübtelâ, bedbînlikle hasta idi. Dedi: Ulemâ azaldı, kemmiyet keyfiyeti. Korkarız dinimiz sönecek de bir zaman

Dedim: Nasıl kâinat söndürülmezse, îmân-ı İslâmî de sönecek. Öyle de, zeminin yüzünde çakılmış mismarlar hükmünde her an

Olan İslâmî şeâir, dînî minârât, ilâhî maâbid, şer'î maâlim itfa olmazsa, İslâmiyet parlayacak ân-be-ân!..

Her bir mâbed bir muallim olmuş tab'ıyla tabâyie ders verir. Her maâlim dahi birer üstad olmuştur; onun lisân-ı hâlî eder telkin-i dinî; hatâsız, hem bînisyan.

Her bir şeâir bir hoca-yı dânnâdır, ruh-i İslâm'ı daim enzâra ders veriyor. Mürûr-i a'sâr ile sebep-i istimrâr-ı zaman.

Güya tecessüm etmiş envâr-ı İslâmiyet, şeâiri içinde. Güya tasallüb etmiş zülâl-i İslâmiyet, maâbidi içinde. Birer sütun-i îmân.

Güya tecessüd etmiş ahkâm-ı İslâmiyet, maâlimi içinde. Güya tahaccür etmiş erkân-ı İslâmiye, avâlimi içinde. Birer sütun-i elmas. Onunla murtabıtır zemin ile âsumân.

Lâsiyyemâ bu Kur'ân-ı Hafîb-i Mu'ciz-Beyân; daima tekrar eder bir hutbe-i ezeli, aktâr-ı İslâmî'de kalmamış hiç de bir köy, hem dahi hiçbir mekân;

(**) Otuz beş sene evvel yazılan bu makam, bu sene yazılmış tarzını gösteriyor. Demek Ramazan bereketiyle yazdırılmış bir nevi ihbar-ı gaybidir.

İdame Etmek: Sürdürmek
Ye's: Ümitsizlik
Mübtela olma: Tutulma
Bedbînlik: Karamsarlık, kötümserlik
Ülema: Âlimler
Kemmiyet: Miktar, sayı, nicelik
Keyfiyet: Durum, hâl, nitelik
İman-ı İslâmî: İslâmiyete iman
Misrar: Çivi
İslâmî şeâir: İslâm'a ait alâmetler
Minarat: Minareler
Maâbid: Mabedler, ibadet yerleri
Şer'î maâlim: Dine ait işaretler, izler, eserler
İfa: Söndürme
Muallim: Öğretmen
Tab': Mühür, damga

Tabayt: Tabiatlar, karakterler
Üstad: Hoca, öğretmen
Lisan-ı hâl: Davranışların ifade ettiği anlam
Telkin-i dînî: Dine ait düşünceleri kabul ettirme, aşılama
Bînisyan: Unutmaksızın, unutmadan
Şeair: Alâmetler
Hoca-ı dânnâ: Bilen, bilgin hoca
Ruh-u İslâm: İslâm'ın ruhu; özü, esası
Enzar: Nazarlar, bakışlar
Mürûr-u a'sar: Asırların geçmesi
Sebeb-i istimrâr-ı zaman: Zamanın sürekliliğin sebebi
Tecessüm etmek: Cisimleşmek, gözle görünür hâle gelmek

Envâr-ı İslâmiyet: İslâmiyet nurları
Tasallüb etme: Katlaşıp sağlamlaşma
Zülâl-i İslâmiyet: İslâmiyet'in saf, temiz, hoş, tatlı suyu
Sütun-u iman: İman sütunu, direği
Murtabıt: Bağlı, bağlanmış
Zemin: Yeryüzü
Âsuman: Gökyüzü
Lâsiyyema: Hele, özellikle
Kur'ân-ı hatib-i mu'ciz-beyan: İnsanlığa hitabet edip açıklama ve ifadesiyle mucize olan Kur'ân
Hutbe-i ezeli: Ezeli hutbe
Aktar-ı İslâmî: İslâma ait bölgeler, dört bir taraf

Nutkunu dinlemesin, tâlimi işitmesin. ¹ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ sırrı ile hâfızlıktır pek de büyük bir rütbe. Tilâvet ise, ibadet-i ins ü cân.

Onun içinde tâlim, hem müsellemtâ tezkîr. Tekerrür-i zamanla nazariyat, kalbolur müsellemtâ hem döner bedihiyata. İstemez daha beyân.

Zarûriyât-ı dînî, nazariyattan çıkıp zarûriyât olmuştur. Tezkîr ise kâfidir. İhtar ise vâfidir. Şâfidir her dem Kur'ân.

İhtara, hem tezkîre, şu intibah-ı İslâm, hem içtimâî yakaza her birine veriyor: Umuma ait olan delâil ve hem mîzân.

Madem içtimâî hayat İslâm'da başlamıştır; her birinin îmânı kendine mahsus olan delîle münhasıran değîl; müstenid vicdan.

Belki cemaatın kalbinde gayr-i mahdud esbaba dahi eder istinad. Hattâ cây-ı dikkattir: Bir mezheb-i zaîfî, mürûr ettikçe zaman,

İbtali müşkil olur. Nerede kaldı ki İslâm, vahy ile fıtrat gibi, iki metin esasa hem istinad etmiştir; hem bu kadar a'sârda nâfizâne hükûmrân!..

Râsih esaslarıyla, bâhir eserleriyle kürenin yarısıyla iltihâm peydâ etmiş, bir ruh-i fitrî olmuş; nasıl küsûfa girer.. küsûftan çıkmış el'ân!

Fakat maatteessûf, bâzı zevzek kefere, safsatalı adamlar şu kasr-ı âlînin metin esaslarına ilişir buldukça imkân.

Onları deprettirir. Esaslara ilişilmez, onlarla oynanılmaz, sussun şimdi dinsizlik! İflâs etti o teres. Besdir tecrübe-i küfrân ve yalan.

¹ “Onu (Kur'ân'ı) koruyacak olan da Biziz.” (Hicr sûresi, 15/9)

Nutk: Söz. Hitabe, söylev

Tilâvet: Okuma

İbadet-i ins ü cân: İnsanların ve cinlerin ibadeti

Müsellemat: Herkes tarafından kabul edilen, sağlamlığında şüphe olmayan esaslar

Tezkîr: Hatırlatma

Tekerrür-ü zaman: Zamanın geçmesi

Nazariyat: Nazarî bilgiler, teoriler

Kalbolmak: Bir hâlden başka bir hâle geçmek, dönüşmek

Bedihiyat: Delil ve ispatı gerektirmeyecek ölçüde apaçık şeyler

Beyan etme: Bildirme

Zarûriyat-ı dîniyye: Dindeki kesin hükümler. **Vâfî:** Tam, yeterli

Zarûriyât: Kesin hükümler

Şâfi: Şifa veren, iyileştiren

İntibah-ı İslâm: Müslümanların uyanışı

İçtimâî yakaza: Toplumsal uyanış

Delail: Deliller. **Mizan:** Ölçü

Münhasıran: Özellikle, sadece, yalnız olarak

Müstenid: Dayanan, yaslanan

Gayr-ı mahdud: Sınırsız

Esbab: Sebepler

İstinad: Dayanma

Cây-ı dikkat: Dikkat çekici, ilginç

Mezheb-i zaîf: Zayıf mezhep

Mürur: Geçip gitme

Fıtrat: Yaratılış, tabiat

A'sar: Yüzyıllar

Naftzane: Tesir eder şekilde

Hükûmrân: Hüküm süren, hakim olan. **Râsih:** Sağlam, köklü

Bâhir: Açık, parlak, güzel

İltihâm peydâ etme: Kaynaşma, yapışma, iç içe girme

Ruh-u fitrî: Yaratılıştan, doğuştan gelen ruh; öz

Kûsuf: Güneş tutulması. Mecazen; geçici karanlık. **El'ân:** Şu an

Maatteessûf: Maalesef, üzülerek

Zevzek: Geveze

Kefere: Kâfirler, inançsızlar

Kasr-ı âlî: Yüce, yüksek köşk

Teres: Pezevenk

Bes: Yeter, yetişir

Tecrübe-i küfrân: İnkârcılık ve nankörlük tecrübesi. (Tecrübe ettiğimiz bu inkârcılık yeter artık)

Bu Âlem-i İslâm'ın âlem-i küfre karşı en ileri karakolu şu dâru'l-fünûn idi. Lâkayd ve gafletlikle hasm-ı tabiat-yılan

Gediği açtı cephenin arkasında, dinsizlik hücum etti, millet epey sarsıldı. En ileri karakol, İslâmiyet ruhuyla tenevvür etmiş cinân.

En mütesallib olmalı. En müteyakkız olmalı yahut o dar olmamalı, İslâm'ı aldatmamalı. İmânın yeri kalbdır; dimağ ise oluyor ma'kes-i nur-i imân.

Bâzan da mücahiddir, bâzan süpürgecidir, dimağda vesveseler, hem pek çok ihtimaller kalb içine girmese, sarsılmaz imân, vicdan.

Yoksa bâzıların zannınca imân dimağda olsa; ruh-ı imân olan hakka'l-yakîne, ihtimalât-ı kesire olur birer hasm-i biemân.

Kalb ile vicdan, mahall-i imân. Hads ile ilham, delil-i imân.

Bir hiss-i sâdis; tarîk-ı imân... Fikr ile dimağ, bekçi-i imân.

* * *

Tâlim-i Nazariyattan Ziyade, Tezkîr-i Müsellemâta İhtiyaç Var

Zarûriyât-ı dînî, müsellemât-ı şer'î; kulûblerde hâsıldır, ihtar ile huzuru, tezkîr ile şuûru.

Matlub da hâsıl olur. İbâre-i Arabî(*) daha ulvî ediyor tezkîri, hem ihtarı.

Onun için Cuma'da hutbe-i Arabiye, zarûriyâtı ihtar, müsellemâtı tezkîr, maalkifâye olur onun tarz-ı tezkîri.

Nazariyatı tâlim onda maksud değildir; hem İslâm'ın vahdânî simâsında şu Arabî ibâre bir nakş-ı vahdettir; kabul etmez teksiri.

(*) On sene sonra gelen bir hâdiseyi hissetmiş, mukabeleye çalışmış.

Âlem-i İslâm: İslâm âlemi
Âlem-i küfr: İnkârcıların dünyası
Dârülfünun: Üniversite
Hasm-ı tabiat-yılan: Yılan tabiatlı düşman. **Müteyakkız:** Uyanık
Tenevvür: Aydınlanmak
Cinân: Cennetler, bahçeler
Mütesallib: Dayanıklı, sertleşmiş
Ma'kes-i nur-u iman: İman nurunun yansıdığı yer
Ruh-u iman: İmanın ruhu; özü, esası. **Dimağ:** Beyin
Hakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek

İhtimalât-ı kesire: Pek çok ihtimal
Hasm-i bieman: İnsafsız düşman
Mahall-i iman: İmanın bulunduğu yer. **Hads:** Sezgi, sezış
Delil-i iman: İman delili
Hiss-i sâdis: Altıncı his
Tarîk-i iman: İman yolu
Bekçi-i iman: İman bekçisi
Talim-i Nazariyat: Nazarı bilgileri öğretme
Tezkîr-i Müsellemat: Kesin esasları hatırlatmak
Zarûriyat-ı dînî: Dindeki kesin hükümler
Tezkîr: Hatırlatma

Müsellemat-ı Şer': Dinin kesin esasları. **Kulûb:** Kalpler
Hasıl: Meydana gelen, olan. Elde edilen mahsul, ürün
İbare-i Arabî: Arapça ibare, metin
Ulvi: Yüce, yüksek
Hutbe-i Arabiye: Arapça hutbe
Maalkifâye: Kâfi olmakla, yetmekle beraber. **Matlub:** İstenilen
Tarz-ı tezkîr: Hatırlatma tarzı, şekli
Nazariyat: Nazarı bilgiler, teoriler
Vahdânî sima: Tevhid siması, yüzünde okunan birlik
Nakş-ı vahdet: Birlik, tevhid nakşı
Teksir: Çoğaltma, artırma

* * *

Hadîs Der Âyete: Sana Yetişmek Muhâl!

Hadîs ile âyeti müvâzene edersen, bilbedâhe görürsün beşerin en belîği, vahyin de mübellîği, o dahi balığ olmaz

Belâğat-ı âyete. O da ona benzemez. Demek ki: Lisân-ı Ahmedî'den gelen her bir kelâm her dem O'nun olamaz.

* * *

Îcâz ile Beyân İ'câz-ı Kur'ân

Bir zaman rü'yâda gördüm ki: Ağrı dağı altındayım. Birden o dağ patladı, dağ gibi taşları âleme dağıttı, sarstı cihanı.

Füc'eten bir adam yanımda peydâ oldu. Dedi ki: "Îcâz ile beyân et, icmâl ile îcâz et, bildiğin envâ-yi i'câz-ı Kur'ân'ı!"

Daha rü'yâda iken tabirini düşündüm, dedim: Şuradaki infilâk, beşerde bir inkılâba misâl. İnkılâbda ise elbet hüdâ-yi Furkanî,

Her tarafta yükselip hem de hâkim olacak. İ'câzının beyânı, zamanı da gelecek! O sâile cevaben dedim: İ'câz-ı Kur'ânî,

Yedi menâbi-i külliyyeden tecelli, hem yedi anâsırdan tereküb eder.

•**Birinci Menba'**: Lâfzın fesâhatından selâset-i lisânı;

Nazmın cezâletinden, mânâ belâğatından, mefhumların bedâatından, mazmunların beraatından, üslûbların garabetinden birden tevellüd eden bârika-yı beyânı.

Muhal: İmkânsız

Müvazene etmek: Karşılaştırmak, kıyaslamak

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Belîğ: Düzgün ve güzel söz söyleyen. **Beşer:** İnsanlık

Mübellîğ: Haber veren, bildiren

Balığ: Varan, ulaşan

Belâğat-ı âyet: Âyetlerin düzgün, yerinde, tesirli, sanatlı ifade gücü

Lisân-ı Ahmedî: Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kullandığı dil

Îcâz: Az sözle çok şey ifade etme

İ'câz-ı Kur'ân: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân'ın üslubu. **Beyan:** Bildirme

Füc'eten: Ansızın, birdenbire

Peyda olmak: Ortaya çıkmak, meydana gelmek

İcmal: Öz, özet

Beşer: İnsanlık

Envâ-ı i'câz-ı Kur'ân: Kur'ân'ın

çeşitli mucizevi özellikleri

İnfilâk: Şiddetli patlama

İnkılâb: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme

Hüdâ-yi Furkanî: Hakkı batıldan ayıran Kur'ân'ın insanlara doğru yolu göstermesi

Sâil: Soru soran

Cevaben: Cevap olarak

Menabi-i külliye: Büyük, kapsamlı kaynaklar

Tecelli: Görünme, parıltı

Anasır: Unsurlar, esaslar, öğeler

Tereküb etme: Birden fazla şeyin birleşmesinden oluşma; birleşme. **Menba':** Kaynak

Fesahat: Dilin doğru, düzgün,

açık ve akıcı şekilde kullanılması

Selâset-i lisân: Dildeki açık, anlaşılır ve akıcı ifade şekli

Nazm: Şiir

Cezâlet: Güzel ve düzgün ifade

Belâğat: Sözün düzgün, pürüzsüz, kusursuz, yerinde söylenmesi

Mefhum: Bir sözün ifade ettiği mana, kavram

Bedâat: Bedililik, güzellik, yenilik

Mazmun: Mana, kavram

Beraat: Benzerlerinden üstün olmak

Garabet: Hayret uyandırıcılık, gariplik, değişik durum

Tevellüd: Ortaya çıkma, doğma

Bârika-i beyan: Beyanın şimşek gibi olan parıltısı

Onlarla oldu mümtezic, mizac-ı i'câzında acib bir nakş-ı beyân, garib bir san'at-ı lisânî. Tekrarı hiçbir zaman usandırmaz insanı.

•**İkinci Unsur** ise: Umûr-i kevnîyede gaybî olan esâsât, ilâhî hakâik-ten gaybî olan esrârdan, gaybî-yi âsumânî.

Mâzide kaybolan gaybî olan umûrdan, müstakbelde müstetir kalmış olan ahvâlden birden tazammun eden bir ilmü'l-guyub hızânı,

Âlemü'l-guyub lisânı, şehâdet âlemiyle konuşuyor erkânı, rumûz ile beyânı, hedef nev-i insanî, i'câzın bir lem'a-yi nurânî...

•**Üçüncü Menba'** ise: Beş cihetle hârika bir câmiîyet vardır. Lâfzında, mânâsında, ahkâmda, hem ilminde, makâsıdın mizânı.

Lâfzı tazammun eder: Pek vâsi' ihtimalât; hem vücuh-i kesîre ki, her biri nazar-ı belâğatta müstahsen, Arabiyece sahih, sırr-ı teşrîî lâıyk görüyor âni.

Mânâsında: Meşârib-i evliyâ, ezvak-ı ârifîni, mezahib-i sâlikîn, turuk-i mütekellimîn, menahic-i hükemâ, o i'câz-ı beyânı

Birden ihata etmiş, hem de tazammun etmiş. Delâletinde vüs'at, mânâsında genişlik. Bu pencere ile baksan, görürsün ne geniştir meydanı!

Ahkâmdaki istiab: Şu hârika şeriat ondan olmuş istinbat, saadet-i dâreynin bütün desâtirini, bütün esbab-ı emni.

İçtimâî hayatın bütün revâbıtını, vesail-i terbiye, hakâik-i ahvâlî birden tazammun etmiş onun tarz-ı beyânı...

Mümtezic: Karışmış, kaynaşmış
Mizac-ı i'câz: Mucizelik karakteri, yapısı
Nakş-ı beyan: Beyan nakışı
San'at-ı lisânî: Dille, dilin kullanışıyla ilgili sanat
Umûr-u kevnîye: Kâinatın yaratılış, oluşum ve işleyişiyle ilgili işler, durumlar
Gaybî: Gayble, bilinmeyen âlemle ilgili
Esasat: Esaslar, gerekli unsurlar
İlahî hakâik: İlahî hakikatlar
Gaybî-yi âsumanî: Göklerdeki bilinmeyen âlemle ilgili
Umûr: İşler. **Müstetir:** Örtülü, gizli
Ahval: Hâller, durumlar
Tazammun etmek: İçermek, içine almak. **Hızan:** Hazine
İlm-ül guyub: Bilinmeyen âlemlerin ilmi, bilgisi

Âlem-i gayb: Görünmeyen âlem
Erkân: Rükünler, temel esaslar
Rumuz: Semboller, işaretler
Nev-i insanî: İnsan türü
Lem'a-i nuranî: Aydınlık parıltı
Cihet: Yön. **Ahkâm:** Hükümler
Câmiîyet: Kapsamlılık
Makâsıd: Maksatlar. **Mizan:** Ölçü
Vasi' ihtimalat: Geniş, pek çok ihtimaller
Vücuh-u kesîre: Pek çok tarz, şekil
Nazar-ı belâgat: Belâgat ilmine göre
Müstahsen: Güzel kabul edilen, beğenilen, takdir edilen
Sırr-ı teşrîî: Şeriatle, hukukla ilgili sır
Meşârib-i evliya: Velilerin tuttukları farklı yollar
Ezvak-ı ârifîn: İlahî bilgiye erenlerin tattıkları zevkler

Mezahib-i sâlikîn: Hakk'a yürüyemeyenlerin tuttukları yollar
Turuk-u mütekellimîn: Hakk'a ulaşma yolunda kelâmcıların tuttukları yollar
Menahic-i hükema: Filozofların tuttukları yollar. **Vüs'at:** Genişlik
İ'câz-ı beyan: Beyanın mucizeliği
İhata etmek: Kuşatmak, sarmak
Delâlet: Delil olma, gösterme
İstinbat etme: İçine alma, kapsama
İstinbat: Hüküm çıkarma
Saadet-i dareyn: İki cihan mutluluğu. **İçtimâî:** Toplumsal
Desatir: Düsturlar, prensipler
Esbab-ı emn: Emniyet ve güveni sağlayan sebepler
Vesail-i terbiye: Eğitim vesileleri
Hakaik-i ahval: Hâllerin hakikatları, iç yüzleri. **Revabıt:** Bağlar
Tarz-ı beyan: Beyan tarzı, şekli

İlmindeki istiğrak: Hem ulûm-i kevnîye, hem ulûm-i ilâhî, onda merâtib-i delâlat, rumûz ile işârât, sûreler surlarında cem'etmiştir cinânı.

Makâsıd ve gayâtta: Müvâzenet, ittîrad, fıtrat desâtirine mutabakat, ittihad; tamam mûraat etmiş, hıfzeylemiş mîzânı.

İşte lâfzın ihatasında, mânânın vüs'atinde, hükmün istiabında, ilmin istiğrakında, müvâzene-i gayâtta câmiyet-i pür-şânı!..

•**Dördüncü Unsurlar** ise: Her asrın derece-i fehmine, edebî rütbesine, hem her asırdaki tabakata, derece-i istîdad, rütbe-i kabiliyet nisbetinde ediyordur bir ifâza-yi nurânî.

Her asra, her asırdaki her tabakaya kapısı küşâde. Güya her demde, her yerde taze nâzil oluyor o Kelâm-ı Rahmânî.

İhtiyarlandıkça zaman, Kur'ân da gençleşiyor. Rumûzu hem tavazzuh eder, tabiat ve esbabın perdesini de yırtar o hitâb-ı Yezdânî.

Nur-i tevhidi, her dem her âyetten fışkırır. Şehâdet perdesini gayb üstünden kaldırır. Ulviyet-i hitâbı dikkate dâvet eder, o nazar-ı insanı.

Ki o lisân-i gaybdır; şehâdet âleмиyle bizzât odur konuşur. Şu unsurdan bu çıkar hârika tazeliği bir ihata-yi ummanî!

Te'nis-i ezhân için akl-ı beşere karşı ilâhî tenezzülât. Tenzil'in üslûbunda tenevvüü, mûnisliğidir mahbub-i ins ü cânı.

İstiğrak: Her şeyi ihtiva etme, her şeyi kaplama

Ulûm-u kevnîye: Tabii bilimler

Ulûm-u ilâhî: İlâhiyat ilimleri

Meratib-i delâlat: Mantık ilmindeki delâlet mertebeleri

Rumuz: İşaretler. **İşarat:** İşaretler

Cem'etmek: Toplamak, bir araya getirmek. **Gayat:** Gayeler

Cinan: Cennetler, bahçeler

Müvâzenet: Denge, karşılaştırma

İttîrad: Bir üslupta giden, intizamlı, sürekli. Biteviye, değişmez şekil. **Makâsıd:** Maksatlar

Fıtrat desâtiri: Yaratılış kanunları

Mutabakat: Uyumluluk

İttihad: Birleşme, birlik olma

Mûraat: Gözetme, koruma

Hıfz etmek: Korumak

Mizan: Ölçü

İhata: Kuşatma, içine alma

Vüs'at: Genişlik

İstiab etme: İçine alma, kapsama

Müvâzene-i gayat: Gayelerin dengelenmesi

Câmiyet-i pürşan: Herkesçe şöhreti bilinen, çok ünlü geniş kapsamlılık

Derece-i fehîm: Anlayış, idrak yet derecesi

Tabakat: Tabakalar, katlar

Derece-i istîdad: Yetenek, kabiliyet derecesi

Küşâde: Açık

Nâzil olmak: İnmek

Kelâm-ı Rahmânî: Cenab-ı Hakk'ın kelâmı

Tavazzuh: Aydınlanma, açıklığa kavuşma

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Hitab-ı Yezdânî: İlâhî hitap

Nur-u tevhid: Tevhid, Allah'ın birliğinin nuru

Gayb: His ve aklın ötesinde kalan, bilinmeyen, görünmeyen

Ulviyet-i hitab: Hitabın yüce ve yüksekliği

Nazar-ı insan: İnsanın bakışı

Lisan-i gayb: Bilinmeyen âlemin dili, sözcüsü

İhata-i ummanî: Deniz gibi engin olan ihata, kuşatma

Te'nis-i ezhân: Zihinleri okşama, akılları ısındırma

Akl-ı beşer: İnsan aklı

İlahî tenezzülât: Cenab-ı Hakk'ın kullarının anlayış seviyelerine göre konuşması ve derin hakikatleri, anlayabilecekleri ifadelerle beyan etmesi

Tenzil: Cenab-ı Hakk'ın, kullarının hidayeti için, parça parça, peyder pey olarak kitaplar, sahifeler, mesajlar indirmesi

Tenevvü-ü munislik: Cana yakın olma hâlinin çeşitliliği

Mahbub-u ins ü cân: Cinlerin ve insanların sevgilisi

•**Beşinci Menba'** ise: Nakil ve hikâyatında, ihbar-ı sâdikada esasî noktalardan hazır müşâhid gibi bir üslûb-i bedi-i pür-maânî

Naklederek, beşeri onunla ikaz eder. Menkulâtı şunlardır: İhbar-ı evvelîni, ahvâl-i âhîrîni, esrâr-ı Cehennem ve cinânî.

Hakâik-i gaybiye, hem esrâr-ı şehâdet, serâir-i ilâhî, revâbit-ı kevnîye dair hikâyatıdır hikâyet-i ayânî

Ki ne vâki' reddeylemiş, ne mantık tekzib etmiş. Mantık kabul etmezse red de bile edemez. Semâvî kitapların ki matmah-ı cihanî.

İttifakî noktalarda musaddıkâne nakleder. İhtilâfî yerlerinde musahhihâne bahseder. Böyle naklî umûrlar bir "Ümmî"den sudûru hârîka-yi zamanî...

•**Altıncı Ünsur** ise: Mutazammın ve müessis olmuş Din-i İslâm'a. İslâmîyet misline ne mâzî muktedirdir, ne müstakbel muktedir; araştırsan zaman ile mekân!..

Arzımızı senevî, yevmî dairesinde şu hayt-ı semâvîdir; tutmuş da döndürüyor. Küreye ağır basmış, hem dahi ona binmiş. Bırakmıyor isyanı.

•**Yedinci Menba'** ise: Şu altı menba'dan çıkan envâr-ı sitte, birden eder imtizac. Ondan çıkar bir hüsün, bundan gelir bir hads, vasıta-yi nurânî.

Şundan çıkan bir zevktir; zevk-i i'câz bilinir, tabirine lisânımız yetişmez. Fikir dahi kâsırdır, görünür de tutulmaz o nücûm-i âsumânî.

Hikâyat: Olayları anlatma, bildirme

İhbar-ı sadıka: Doğru haber verme

Esasî: Asılla, esasla ilgili

Müşâhid: Müşahede eden, gören

Üslûb-u bedi-i pür-maânî: Eşsiz

güzelliklerle dolu üslub

Menkulât: Nakledilen, aktarılan

şeyler. **Beşer:** İnsanlık

İhbar-ı evvelin: Geçmişte yaşamış

topluluklar hakkında haber verme

Ahval-i âhîrîn: Gelecekte yaşayacak

olanların hâllerini

Esrar-ı cehennem ve cinan:

Cennet ve cehennemin sırları

Hakaik-i gaybiye: Bilinmeyen

âleme ait hakikatlar

Esrar-ı şehadet: Görünen âlemin

sırları. **Serâir-i ilâhî:** İlâhî sırlar

Revâbit-ı kevnîye: Kâinatındaki irtibat

unsurları, bağlar; kanunlar

Hikâyet-i ayânî: Açık bir dille anlatım.

Vaki': Gerçekleşen

Tekzib etmek: Yalanlamak

Semavî kitablar: Kutsal kitaplar

Matmah-ı cihanî: Dünya çapında

herkesin arzuladığı, herkesin gözdesi olan

İttifakî noktalar: Üzerinde görüş

birliğine varılan konular

Musaddıkane: Tasdik eder bir

şekilde

İhtilâfî yerler: Üzerinde görüş

birliğine varılamayan konular

Musahhihane: Tashih eder, yanlışları

düzeltilir bir şekilde

Naklî umûr: Nakille, aktarımla

ilgili işler, hususlar

Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış,

okuma yazma bilmeyen

Sudûr: Meydana çıkma, olma

Mutazammun: İçine alan, kapsayan

Müessis: Tesis eden, kuran

Din-i İslâm: İslâm dini

Misl: Benzer, eş. **Mazi:** Geçmiş

Hârîka-i zamanî: Geçmiş ve gele-

cekten haber vermekle zaman

hususunda gösterilen harika;

mucize

Muktedir: Gücü yeten, kuvvet-

kudret sahibi

Müstakbel: Gelecek

Arz: Yeryüzü

Senevî: Yıllık. **Yevmî:** Günlük

Hayt-ı semavî: Gökten inen bağ

Envâr-ı sitte: Altı yöndeki ışıklar

İmtizac: Kaynaşmak, uygun ve

mutabık olmak

Hüsün: Güzellik

Hads: Sezgi, sezış

Vasıta-i nurânî: Nurlu, parlak

vasıta

Kasır: Kısa, kıt

Zevk-i i'câz: Mucizeli üslubun

verdiği zevk

Nücûm-u âsumânî: Göklerdeki

yıldızlar

On üç asır müddette meylü't-tahaddî varmış Kur'ân'ın a'dâsında, şevk-i taklid uyanmış Kur'ân'ın ahbabında. İşte i'câzın bir bürhânı...

Şu iki meyl-i şedidle yazılmıştır meydanda, milyonlarla kütüb-i Arabiye, gelmiştir kütüphâne-i vücûda. Onlar ile tenzili düşerse bir mizânı

Müvâzene edilse, değil dâna-yi bî-müdânî, hattâ en âmî adam, göz kulaqla diyecek: Bunlar ise insanî, şu ise âsumânî!

Hem de hükmedecek: Şu bunlara benzemez, rütbesinde olamaz. Öyle ise ya umumdandır aşağı; bu ise, bilbedâhe mâlûm olmuş butlanı.

Öyle ise, umumun fevkindedir. Mazmunları o kadar zamanda, kapı açık, beşere vakfedilmiş; kendine dâvet etmiş ervâhıyla ezhanî!

Beşer onda tasarruf, kendine de maletmiş. Onun mazmunları ile yine Kur'ân'a karşı çıkmamış, hiçbir zaman çıkamaz; geçti zaman-ı imtihanı.

Sâir kitaplara benzemez, onlara makis olmaz; zira yirmi sene zarfında müneccemen hâcetlere nisbeten nüzûlü; müteferrik mütekattî', bir hikmet-i Rabbânî.

Esbab-ı nüzûlü muhtelif, mütebayın. Bir maddede es'ile mütekerrir, mütefavit. Hâdisat-ı ahkâmı müteaddid, mütegayir. Muhtelif, mütefarik nüzûlünün ezmanı.

Hâlât-ı telâkkisi mütenevvî', mütehalif. Aksam-ı muhatabı müteaddid, mütebaid. Gayât-ı irşâdında mütederric, mütefavit. Şu esaslara müstenid binâî, hem beyânî,

Meyl-üt tahaddî: Meydan okuma meyli, eğilimi

A'dâ: Düşmanlar

Şevk-i taklid: Taklit şevki, arzusu

i'câz: İnsanları aciz bırakan, hayrete düşüren, mucize

Bürhan: Delil, kanıt

Meyl-i şedid: Şiddetli meyl, eğilim, arzu

Kütüb-ü arabiye: Arapça kitaplar

Kütübhane-i vücud: Varlık kütüphanesi

Tenzil: Cenab-ı Hakk'ın, kullarının hidayeti için, parça parça, peyder pey olarak kitaplar, sayfalar, mesajlar indirmesi. **Mizan:** Ölçü

Müvazene etmek: Karşılaştırmak, kıyaslamak

Dâna-i bî-müdânî: Eşsiz âlim, bilgin. **Âmî:** Gözleri görmeyen

İnsanî: İnsana ait, insan eseri olan

Âsumânî: Göklere ait

Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

Butlan: Batıllık, boşluk, çürüklük

Fevkinde: Üstünde

Mazmun: Mana, kavram

Beşer: İnsanlık

Ervah: Ruhlar. **Ezhan:** Zihinler

Zaman-ı imtihan: İmtihan, deneme zamanı

Makis: Kıyasa esas alınan, kendine kıyas edilen. **Zarfında:** İçinde

Müneccemen: Parça parça, taksit taksit olarak

Hacet: İhtiyaç, lüzum

Nisbeten: Nisbetle, göre

Nüzul: Cenab-ı Hakk'ın, kullarının hidayeti için kitaplar, sayfalar, mesajlar indirmesi

Müteferrik: Aynı ayrı

Mütekattî': Kesik kesik

Hikmet-i Rabbânî: Cenab-ı Hakkın hikmet dairesindeki tedbir, terbiye ve idaresi

Esbab-ı nüzul: Kur'ân âyetlerinin iniş sebepleri, indiği ortam

Muhtelif: Çeşitli, farklı

Mütebayın: Ayrı. **Es'ile:** Sorular

Mütekerrir: Tekrar eden

Mütefavit: Farklı farklı, çeşitli

Hâdisat-ı ahkâm: Hükümlere zemin oluşturan hâdiseler

Müteaddid: Birçok, çeşit çeşit

Mütegayir: Değişen

Mütefarik: Birbirinden farklı olan; ayrı ayrı. **Ezman:** Zamanlar

Hâlât-ı telâkki: Gelme, ulaşma şekilleri. **Mütenevvî:** Çeşitli

Mütehalif: Birbirine uymayan, farklı

Aksam-ı muhatab: Muhatabların kısımları

Mütebaid: Birbirinden uzak olan

Gayât-ı irşad: İrşadın gayeleri

Mütederric: Derece derece, kademelî. **Müstenid:** Dayanan

Cevabî, hem hitâbî. Bununla da beraber selâset ve selâmet, tenasüb ve tesanüd, kemâlini göstermiş; işte onun şâhidi: Fenn-i Beyân Maânî.

Kur'ân'da bir hassa var; başka kelâmı yoktur. Bir kelâmı işitsen, asıl sahib-i kelâmı arkasında görürsün, ya içinde bulursun. Üslûb: Âyine-i insanî.

Ey sâil-i misâlî! Sen ki icâz istedin, ben de işaret ettim. Eğer tafsil istersen, haddimin haricinde!.. Sinek seyretmez âsumânı.

Zira o kırk envâ-yi i'câzından yalnız bir tekini ki, cezâlet-i nazmıdır; İşâ-râtü'l-l'icâz'da sıkışmadı tıbyanı.

Yüz sahife tefsirim ona kâfi gelmedi. Senin gibi ruhânî ilhamları ziyade. Ben istiyorum senden tafsil ile beyânı!

أَلَا سَمَرُ دَسْتِ غَرْبِ آدَبِ هَوَسِ بَارِ هَوَاكَارِ دَعَاذِ
دَابِ آدَبِ أَبَدِ مُدَّتِ قُرْآنِ ضِيَاكَارِ شَفَاكَارِ هَذَاذِ¹

Kâmilin insanların zevk-i maâlîsini hoşnud eden bir hâlet, çocukça bir hevесе, sefihçe bir tabiat sahibine hoş gelmez,

Onları eğlendirmez. Bu hikmete binaen, bir zevk-i süflî, sefih, hem nefsi ve şehvanî içinde tam beslenmiş, zevk-i ruhiyi bilmez.

Avrupa'dan tereşşuh etmiş şu hazır edebiyat roman-vârî nazarla, Kur'ân'da olan letâif-i ulviyet, mezaya-yi haşmeti göremez, hem tadamaz.

Kendindeki miheki ona ayar edemez. Edebiyatta vardır üç meydan-ı cevelân; onlar içinde gezer, haricine çıkamaz:

Ya aşkla hüsündür, ya hamaset ve şehamet, ya tasvir-i hakikat. İşte yabani edebse hamaset noktasında hak-perestliği etmez.

¹ Batının hevâ ve hevese dayalı dehasından kaynaklanan edebiyatı, Kur'ân'ın sonsuza ışık ve şifa saçan hidâyet edici edeb kurallarına ulaşmaz.

Selâset: Düzgün ve akıcı ifade

Selâmet: Kusur, noksanlık vb. şeylerden uzak olma

Tenasüb: Uygunluk

Tesanüd: Dayanışma

Fenn-i Beyân Maânî: Edebiyat sanatlarından bahseden, güzel söz söylemeyi ve güzel yazmayı öğreten ilim dalı. **Hâssa:** Özellik

Sahib-i kelâm: Sözün sahibi

Âyine-i insanî: İnsanın aynası

Sâil-i misâlî: Rüyada soru soran kişi. **Âsuman:** Gök

İcâz: Az sözle çok şey ifade etme

Tafsîl: Ayrıntılarıyla açıklamak

Envâ-i i'câz: Mucize türleri, çeşitleri

Cezalet-i nazm: Nazımdaki güzellik

Tıbyan: Açık-seçik anlatma, bildirme

Ruhânî: Ruhla ilgili

Kâmilin: Kâmiller, ruhen olgunluğa ermiş olanlar

Zevk-i maâlî: Yüce ve yüksek şeylerin duyulup hissedilmesiyle tadılan zevk. **Halet:** Hâl, durum

Zevk-i süflî: Adi, aşağılık zevk

Sefih: Zevk, eğlence ve süse aşırı derecede düşkün olan, cahil

Tereşşuh etmek: Sızmak

Zevk-i ruhi: Ruhta duyulup hissedilen zevk

Letaif-i ulviyet: Yüce, yüksek latifeler, mânevî duygular

Mezaya-yi haşmet: Yüce, ulu meziyetler, üstün özellikler

Mihet: Altının ayanını ölçmek için kullanılan taş, denektaş

Meydan-ı cevelan: Hareket alanı

Hamaset: Kahramanlık duygusu

Şehamet: Akıllılıkla beraber olan cesaret, yiğitlik. **Hüsün:** Güzellik

Tasvir-i hakikat: Hakikatin anlatılması, resmedilmesi

Belki zâlim nev-i beşerin gaddarlıklarını alkışlamakla kuvvet-perestlik hissini telkin eder. Hüsün ve aşk noktasında, aşk-ı hakikî bilmez.

Şehvet-engiz bir zevki nefislere de zerkeder. Tasvir-i hakikat maddesinde, kâinata san'at-ı ilâhî sûretinde bakmaz,

Bir sıbğa-yi Rahmanî sûretinde göremez. Belki tabiat noktasında tutar, tasvir ediyor, hem ondan da çıkamaz.

Onun için telkini aşk-ı tabiat olur. Madde-perestlik hissi, kalbe de yerleştirir, ondan ucuzca kendini kurtaramaz.

Yine ondan gelen, dalâletten neş'et eden ruhun ızdırabatına o edebisizlenmiş edeb (müsekkin hem münevvim); hakikî fayda vermez.

Tek bir ilâcî bulmuş, o da romanlarıymış. Kitap gibi bir hayy-ı meyyit, sinema gibi bir müteharrik emvât! Meyyit hayat veremez.

Hem tiyatro gibi tenasüh-vârî, mâzî denilen geniş kabrin hortlakları gibi şu üç nevi romanlarıyla hiç de utanmaz.

Beşerin ağzına yalancı bir dil koymuş, hem insanın yüzüne fâsık bir göz takmış, dünyaya bir âlüfte fistanını giydirmiş, hüs-n-i mücerred tanımaz.

Güneş'i gösterirse, sarı saçlı güzel bir aktrisi karie ihtar eder. Zâhiren der: "Sefahet fenadır, insanlara yakışmaz."

Netice-i muzırayı gösterir. Halbuki sefahete öyle müşevvikâne bir tasviri yapar ki, ağır suyu akıtır, akıl hâkim kalamaz.

İştihayı kabartır, hevesi tehyc eder, his daha söz dinlemez. Kur'ân'daki edebse hevâyı karıştırmaz.

Hak-perestlik hissi, hüs-n-i mücerred aşkı, cemâl-perestlik zevki, hakikat-perestlik şevki verir; hem de aldatmaz.

Nev-i beşer: İnsan türü

Aşk-ı hakikî: Gerçek aşk

Şehvet-engiz: Şehvet uyandıran

Zerk etmek: Şıringa yapmak

San'at-ı ilâhî: İlâhî sanat

Sıbğa-yi Rahmanî: Allah'ın verdiği fitrat

Aşk-ı tabiat: Tabiat aşkı

Dalalet: Sapıklık

Neş'et etmek: Çıkmak, kaynaklanmak

İzdirabat: İzdıraplar, sarsıntılar

Müsekkin: Teskin edici, sakinleştirici

Münevvim: Uyutucu, uyuşturucu

Hayy-ı meyyit: Canlı cenaze

Müteharrik emvat: Hareket eden ölümler. **Meyyit:** Ölü

Tenasühvârî: Ruhun bedenden bedene geçtiğini ileri süren batıl anlayışı anımsatır bir tarzda

Mazî: Geçmiş

Beşer: İnsanlık

Fâsık: Allah'ın emirlerinin dışına çıkan

Âlüfte: İffetsiz, düşkün kadın

Fistan: Entari

Hüs-ü mücerred: Soyut güzellik

Aktris: Kadın sinema ve tiyatro oyuncusu

Kari: Okuyucu

Zahiren: Görünüşte

Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik

Netice-i muzır: Zararlı, zarar veren netice

Müşevvikane: Teşvik eder bir şekilde

Tehyc etmek: Heyecanlandırmak, harekete geçirmek

Hevâ: Zararlı ve günah olan arzular

Kâinata tabiat cihetinde bakmıyor; belki bir san'at-ı ilâhî, bir sıbğa-yi Rahmanî noktasında bahseder, akılları şaşırtmaz.

Mârifet-i Sâni'in nurunu telkin eder. Her şeyde âyetini gösterir. Her ikisi rikkatli birer hüznü de veriyor, fakat birbirine benzemez.

Avrupazâde edebse fakdû'l-ahbabdan, sahipsizlikten neş'et eden gamlı bir hüznü veriyor, ulvî hüznü veremez.

Zira sağır tabiat, hem de bir kör kuvvetten mülhemâne aldığı bir hiss-i hüzn-i gamdâr. Âlemi bir vahşet-zâr tanır, başka çeşit göstermez.

O sûrette gösterir, hem de mahzunu tutar, sahipsiz de olarak yabancıler içinde koyar, hiçbir ümid bırakmaz.

Kendine verdiği şu hissî heyecanla git gide ilhada kadar gider, ta'tile kadar yol verir, dönmesi müşkil olur, belki daha dönemez.

Kur'an'ın edebi ise: Öyle bir hüznü verir ki, âşıkâne hüzündür, yetimâne değildir. Firaku'l-ahbabdan gelir, fakdû'l-ahbabdan gelmez.

Kâinata nazarı, kör tabiat yerine şuûrlu, hem rahmetli bir san'at-ı ilâhî onun medâr-ı bahsi, tabiatı bahsetmez.

Kör kuvvetin yerine inâyetli, hikmetli bir kudret-i ilâhî ona medâr-ı beyân. Onun için kâinat, vahşet-zâr sûret giymez.

Belki muhatab-ı mahzunun nazarında oluyor bir cem'iyet-i ahabab. Her tarafta tecâvüb, her canibde tahabbüb; ona sıkıntı vermez.

Her köşede istînas, o cem'iyet içinde mahzunu vaz'ediyor bir hüzn-i müştakâne, bir hiss-i ulvî verir, gamlı bir hüznü vermez.

İkisi birer şevki de verir: O yabancı edebini verdiği bir şevk ile nefis düşer heyecana, heves olur münbasit; ruha ferah veremez.

San'at-ı ilâhî: İlâhî sanat

Sıbğa-yi Rahmanî: Allah'ın (c.c.) verdiği fitrat

Mârifet-i Sâni': Yüce Allah'ı tanıma ve bilme

Telkin: Fikrini kabul ettirme, aşılama

Rikkat: İncelik, nezaket

Fakdû'l-ahbab: Arkadaşsızlık, yalnızlık

Mülhemane: İlham olmuş bir şekilde

Vahşetzar: Yabanî, ıssız yer

Hiss-i hüzn-i gamdar: Gam veren hüzn hissi

İlhâd: İnançsızlık, inkâr

Ta'til: Allah'ın (c.c.) sıfatlarını ve hatta varlığını inkâr etme

Âşıkane: Aşığa yaraşır tarzda

Firak-ul ahabab: Sevgililerin, eş-dostun ayrılığı

Medar-ı bahîs: Söz konusu etme

Kudret-i ilâhî: İlâhî kudret

Medar-ı beyan: Açıklama vesilesi

Muhatab-ı mahzun: Hüzünlü muhatap

Sûret: Şekil

Cem'iyet-i ahabab: Sevgililer, dostlar topluluğu

Tecavüb: Cevaplaşma, birbirinin ihtiyaçlarına cevap verme

Canib: Yön, taraf

Tahabbüb: Karşılıklı sevgi duyma

İstînas: Fertler arasında sıcaklık ve cana yakınlığın oluşması

Hüzn-i müştakane: Çok iştiyaklı, arzulu kişinin hüznü

Hiss-i ulvî: Yüce, yüksek duygular

Münbasit: Genişlemiş, yayılmış

Kur'ân'ın şevki ise: Ruh düşer heyecana, şevk-i maâlî verir. İşte bu sırta binaen, Şeriat-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) lehviyatı istemez.

Bâzı âlât-ı lehvi tahrim edip, bir kısmı helâl diye izin verip.. Demek hüzn-i Kur'ânî veya şevk-i tenzîlî veren âlet, zarar vermez.

Eğer hüzn-i yetimî veya şevk-i nefsanî verse, âlet haramdır. Değişir eş- hasa göre, herkes birbirine benzemez.

* * *

Dallar Semerâtı Rahmet Nâmına Takdim Ediyor

Şecere-i hilkatın dalları her tarafta semerât-ı niamî zîruhun ellerine zâhiren uzatıyor.

Hakikatta bir yed-i rahmet, bir dest-i kudrettir ki, o semerâtı, o dalları içinde sizlere uzatıyor.

O yed-i rahmeti, siz de şükür ile öpünüz. O dest-i kudreti de minnetle takdis ediniz...

* * *

Fâtîha'nın Âhîrinde İşaret Olunan Üç Yolun Beyânı¹

Ey birâder-i pür emel! Hayâlini ele al, benimle beraber gel. İşte bir zemindeyiz, etrafına bakınız; kimse de görmez bizi.

Çadır direkleri hükmünde yüksek dağlar üstünde karanlıklı bir bulut tabakası atılmış, hem o dahi kaplatmış zeminimizin yüzü.

Müncemid bir sakf olmuş, fakat altı yüzü açılmış, o yüz Güneş görürmüş. İşte bulut altındayız, sıkıyor zulmet bizi.

¹ Bkz.: "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet. Nimet ve lûtfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil. (Fâtîha sûresi, 1/6-7)

Şevk-i maâlî: Yüce, yüksek şeylere duyulan özlem, arzu

Şeriat-ı Ahmediye: Hz. Muhammed (s.a.s.) ile gönderilen din

Lehviyat: Meşru olmayan oyun ve eğlenceler

Âlât-ı lehv: Oyun ve eğlenceler için kullanılan aletler

Tahrim etmek: Haram kılmak

Hüzn-i Kur'ânî: Kur'ân'a dair, Kur'ân'a has hüzn

Şevk-i Tenzîlî: Allah'ın indirdiği Kur'ân'a karşı duyulan arzu, özlem

Hüzn-i yetimî: Yetim hüznü; ümitsizlik ve karamsarlıkla dolu hüzn

Şevk-i nefsanî: Nefsin meşru ve helâl olmayan arzularına karşı duyulan özlem, istek

Eşhas: Şahıslar

Semerat: Meyveler, ürün

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Semerat-ı niam: Nimet meyveleri

Zîruh: Ruh sahibi

Zahiren: Görünüşte

Yed-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın bütün varlıklara uzanan rahmet eli

Dest-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın bütün varlıklara hükmeden kudret eli

Takdis etmek: Allah'ın (c.c.) her türlü eksiklik ve kusurdan uzak olduğunu dile getirmek

Âhîrinde: Sonunda

Beyan: Bildirme, izah etme

Birader-i pür emel: Çokça emelleri, arzuları olan kardeş

Müncemid: Donmuş, buz hâlinde olan

Sakf: Tavan

Zulmet: Karanlık

Sıkıntı da boğuyor; havasızlık öldürür. Şimdi bize üç yol var: Bir âlem-i ziyâdâr, bir kerre seyrettimdi bu zemin-i mecâzî.

Evet bir kerre buraya da gelmişim, üçünde ayrı ayrı gitmişim. •**Birinci yolu budur:** Ekseri burdan gider; o da devr-i âlemdir, seyahate çeker bizi.

İşte biz de yoldayız, böyle yayan gideriz. Bak şu sahranın kum deryalarına, nasıl hiddet saçıyor, tehdid ediyor bizi!

Bak şu deryanın dağ-vârî emvacına! O da bize kızıyor. İşte elhamdülil-lâh öteki yüze çıktık; görürüz Güneş yüzü.

Fakat çektiğimiz zahmeti ancak da biz biliriz. Of! tekrar buraya döndük şu zemin-i vahşet-zâr, bulut damı zulmetdâr. Bize lâzım: Revnakdâr eder kalbdeki gözü

Bir âlem-i ziyâdâr. Fevkalâde eğer bir cesâretin var; gireriz de beraber, bu yol-i pür-hatarkâr. •**İkinci yolumuzu:**

Tabiat-ı arzı deleriz, o tarafa geçeriz. Ya fitrî bir tünelden titreyerek gide-riz. Bir vakitte bu yolda seyrettim de geçtim bî-nâz ve pür-niyazî.

Fakat o zaman tabiatın zemini eritecek, yırtacak bir madde var idi elim-de. Üçüncü yolun o delil-i mu'cizi

Kur'ân onu bana vermişti. Kardeşim, arkamı da bırakma, hiç de kork-ma! Bak hâ şurada tünel-vârî mağaralar, tahte'l-arz akıntılar beklerler iki-mizi.

Bizi geçirecekler. Tabiat da şu müdhîş cümudiyeleleri de seni hiç korkut-masın. Zira bu abus çehresi altında merhametli sahibinin tebessümlü yüzü.

Radyum-vârî o madde-i Kur'ânî ışıyla sezmişim. İşte, gözüne aydın! Ziyâdâr âleme çıktık, bak şu zemin-i pür-nâzî

Bu fezâ-yi latîf, şirin. Yahu başını kaldır! Bak semâvâta ser çekmiş, bu-lutları da yırtmış, aşağıda bırakmış. Dâvet ediyor bizi.

Âlem-i ziyadar: Işık veren, aydınlık âlem

Zemin-i mecazî: Mecazî, hayalde olan zemin

Ekser: Çoğu

Devr-i âlem: Dünya seyahati

Sahra: Çöl

Derya: Deniz

Hiddet: Şiddetli kızgınlık, öfke

Dağvari: Dağ gibi

Emvac: Dalgalar

Elhamdülillah: "Bütün hamdler, övgüler Allah'adır."

Zemin-i vahşetzâr: Yabanî, ıssız-kimsesiz zemin

Zulmettar: Zulmetli, karanlık

Revnakdâr: Göz alıcı, ışıltılı, parlak; güzel

Yol-i pür-hatarkâr: Tehlikelerle dolu yol

Tabiat-ı arz: Yeryüzü tabiatı

Fitri: Yaratılıştan, tabii

Bî-nâz: Nazsız, isteksiz

Pür-niyazî: Yalvarış-yakarışlarla dolu

Delil-i mu'ciz: Mucizeli delil

Tünelvari: Tünel gibi

Tahtel'arz: Yer altı

Cümudiye: Donma, donukluk

Abus çehre: Asık yüz

Radyumvari: Radyum gibi

Madde-i Kur'ânî: Kur'ân'a ait, Kur'ân'a has madde

Ziyadar: Işık saçan, parlak

Zemin-i pür-nâz: Rica ve yalvarışlarla dolu zemin

Feza-yı latîf: Güzel, hoş uzay boşluğu.

Semavat: Gökler

Ser çekmek: Zirveler ulaşmak

Şu şecere-i tûbâ, meğer o Kur'ân imiş. Dalları her tarafa uzanmış. Tedelli eden bu dala biz de asılmalıyız, oraya alsın bizi.

O şecere-i semâvî; bir timsali zeminde olmuş şer'-i enveri. Demek zahmet çekmeden o yol ile çıkardık bu âlem-i ziyâya, sıkmadan zahmet bizi.

Madem yanlış etmişiz; eski yere döneriz, doğru yolu buluruz. Bak, **•üçüncü yolumuz**; şu dağlar üstünde durmuş olan şehbazi

Hem de bütün cihana okuyor bir ezanı. Bak müezzin-i a'zama, Muhammedü'l-Hâşimî (aleyhissalâtü vesselâm) dâvet eder insanı âlem-i nur-i envere. İlzam eder niyaz ile namazı.

Bulutları da yırtmış, bak bu hüdâ dağlarına. Semâvâta ser çekmiş, bak şeriat cibeline. Nasıl müzeyyen etmiş zeminimizin yüzü gözü.

İşte çıkmalıyız buradan himmet tayyaresiyle. Ziyâ, nesim orada, nur u cemâl orada. İşte buradadır Uhud-i Tevhid, o cebel-i azizi.

İşte şuradadır Cûdi-i İslâmiyet, o cebel-i selâmet. İşte Cebelü'l-kamer olan Kur'ân-ı Ezher, zülâl-i Nil akıyor o muhteşem menba'dan. İç o âb-ı leziz!..

فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ¹

وَاجْزِ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²

Ey arkadaş! Şimdi hayâli baştan çıkar, akli kafaya geçir! Evvelki iki yolun mağdub ve dâllîn yolu; hatarları pek çoktur, kıstır daim güz, yazı...

¹ “İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!” (Mü'minûn sûresi, 23/14)

² “Dualarımız “Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.” diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10 âyetinden ictibaz edilmiş)

Şecere-i tuba: Cenneteki tuba ağacı

Tedelli: Uzanıp aşağıya inme, eğilme

Şecere-i semavî: Gökyüzü ağacı

Timsal: Suret, görüntü

Şer'-i enveri: En nurlu, en parlak yol

Âlem-i ziya: Işık âlemi, nur dünyası

Şehbaz: İri ve beyaz doğan kuşu

Müezzin-i a'zam: En büyük müezzin

Muhammedü'l-Hâşimî (a.s.m.): Hâşimî soyundan gelen Hz. Muhammed (s.a.s.)

Âlem-i nur-u enver: İç içe nurlarla dolu âlem

İlzam: Gerekli kılmak, mecbur tutmak

Niyaz: Dua, yalvarma-yakarma

Hüda: Hidayet, doğru yol

Şeriat cibali: Şeriat dağı. Dağ gibi sağlam ve köklü İslâm'a ait emir ve yasaklar bütünlüğü

Müzeyyen: Süslü

Himmet: Çalışma, gayret gösterme. Azim, niyet. **Ziya:** Işık

Nesim: Hoş, hafif, tatlı rüzgâr

Nur u cema: Güzellik nuru

Cebel-i aziz: Aziz, yüce dağ

Cebelü'l-Kamer: Kamer Dağı

Uhud-u Tevhid: Tevhidin Uhud'u. Uhud dağı gibi sağlam-sarsılmaz tevhid anlayışı

Cûdi-i İslâmiyet: Cudi dağı gibi insanları tufanlardan koruyan İslâmiyet dini

Cebel-i selâmet: Banş ve esenlik dağı

Kur'ân-ı Ezher: Parlak Kur'ân

Zülâl-i Nil: Nil'in saf, tatlı, hafif, soğuk, güzel suyu

Âb-ı leziz: Leziz, lezzetli su

Mağdub: Allah'ın gazabına uğramış olan

Dâllîn: Doğru yoldan sapanlar

Hatar: Tehlike, risk

Yüzde biri kurtulur; Eflâtun*, Sokrat* gibi. Üçüncü yol; sehildir, hem karîb-i müstakîmdir. Zaîf, kavî müsavi. Herkes o yoldan gider. En rahatı budur ki: Şehid olmak ya gazi.

İşte neticeye gireriz. Evet dehâ-yi fennî: Evvelki iki yoldur ona meslek ve mezhep. Fakat hüdâ-yi Kur'ânî: Üçüncü yoldur, onun sırat-ı müstakîmi îsâl eder o bizi.

اللَّهُمَّ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

عَالِيَهُمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ¹ • آمِينَ

* * *

Hakikî Bütün Elem Dalâlette, Bütün Lezzet İmândadır Hayâl Libasını Giymiş Muazzam Bir Hakikat

Ey yoldaş-ı hüşdâr! Sırat-ı müstakîmin o meslek-i nurânî, mağdub ve dâllinin o tarîk-i zulmanî, tam farklarını görmek eğer istersen ey aziz,

Gel vehmini ele al, hayâl üstüne de bin, şimdi seninle gideriz zulûmât-ı ademe. O mezar-ı ekberi, o şehri-pür-emvâtı bir ziyaret ederiz.

Bir Kadîr-i Ezelî, kendi dest-i kudretle bu zulûmât-ı kıtadan bizi tuttu çıkardı, bu vücûda bindirdi, gönderdi şu Dünya'ya; şu şehri-i bî-lezaiz.

İşte şimdi biz geldik şu âlem-i vücûda, o sahra-yi hâile. Gözümüz de açıldı, şeş cihette biz baktık; evvel istîtafkârâne önümüze bakarız.

Lâkin beliyyeler, elemeler önümüzde düşmanlar gibi tehacüm eder. On-dan korktuk, çekindik. Sağa sola, anâsır-ı tabâyia bakarız, ondan meded bekleriz.

¹ Allahım "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet. Nimet ve lûtfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil." (Fâtîha sûresi, 1/6-7) âmin!

Karib-i müstakîm: Hak ve doğru yola yakın olan. **Sehil:** Kolay
Zaîf: Zayıf. **Kavî:** Kuvvetli, güçlü
Müsavi: Eşit, aynı konumda
Deha-yı fennî: Bilimsel deha
Hüdâ-yı Kur'ânî: Kur'an'ın hidayet-i
İsâl etmek: Ulaştırmak
Sırat-ı müstakîm: Doğru yol
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapmak. **Libas:** Elbise
Yoldaş-ı hüşdâr: Akli başında, akıllı yoldaş
Dâllin: Doğru yoldan sapanlar

Meslek-i nuranî: Nurlu, parlak, aydınlık yol
Mağdub: Allah'ın gazabına uğramış olan
Tarîk-i zulmanî: Zulmetli, karanlık yol
Zulûmât-ı adem: Yokluk karanlıkları
Mezar-ı ekber: Büyük mezar
Şehir-i pür-emvat: Ölülerle dolu şehir. **Zulûmât:** Karanlıklar
Kadîr-i Ezelî: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan

Dest-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın bütün varlıklara hükmeden kudret eli
Şehir-i bî-lezaiz: Zevk ve lezzetleri olmayan şehir
Âlem-i vücud: Varlık âlem
Sahra-yı hâil: Ürperti veren çöl
Şeş cihet: Altı yön
İstîtafkârane: Yardım ve merhamet diler bir şekilde
Beliyye: Felâket, musibet, tase
Tehacüm: Saldırma, başına üşüşme
Anasır-ı tabâyia: Tabî', bağlı unsurlar, öğeler

Lâkin biz görüyoruz ki, onların kalbleri kâsiye, merhametsiz. Dişlerini bilerler, hiddetli de bakarlar; ne nâz dinler, ne niyâz!

Muztar adamlar gibi me'yusâne nazarı yukarıya kaldırdık. Hem istimdadkârâne ecrâm-ı ulviyeye bakarız; pek dehşetli tehdidkâr da görürüz.

Güya birer gülle bomba olmuşlar, yuvalardan çıkmışlar, hem etraf-ı fe-zâda pek sür'atli geçerler, her nasılsa ki onlar birbirine dokunmaz.

Ger birisi yolunu kazara bir şaşırsa, el-iyazü billâh, şu âlem-i şehâdet ödü de patlayacak. Tesadüfe bağlıdır; bundan dahi hayır gelmez.

Me'yusâne nazarı o cihetten çevirdik, elim hayrete düştük. Başımız da eğildi, sinemizde saklandık, nefsimize bakarız. Mütalâa ederiz.

İşte işitiyoruz: Zavallı nefsimizden binlerle hâcetlerin sayhaları geliyor. Binlerle fâkatlerin enînleri çıkıyor. Teselliye beklerken tevahhuş ediyoruz.

Ondan da hayır gelmedi. Pek ilticakârâne vicdanımıza girdik; içine bakıyoruz, bir çareyi bekleriz. Eyvah! Yine bulmayız; biz meded vermeliyiz.

Zira onda görünür binlerle emelleri, galeyanlı arzular, heyecanlı hissiyat, kâinata uzanmış. Her birinden titreriz, hiç yardım edemeyiz.

O âmâl sıkışmışlar vücûd-i adem içinde; bir tarafı ezele, bir tarafı ebede uzanıp gidiyorlar. Öyle vüs'atları var; ger Dünya'yı yutarsa o vicdan da tok olmaz.

İşte bu elim yolda nereye bir baş vurduk, onda bir belâ bulduk. Zira mağdub ve dâllin yolları böyle olur. Tesadüf ve dalâlet, o yolda nazar-endaz.

O nazarı biz taktık, bu hâle böyle düştük. Şimdi dahi hâlimiz ki mebde' ve meâdi, hem Sâni' ve hem haşri muvakkat unutmmuşuz.

Kasiyye: Sert, katı, acımasız
Niyaz: Yalvarma-yakarma, rica
Muztar: Zor durumda kalan, çaresiz
Me'yusane: Ümitsiz bir şekilde
İstimdadkârâne: Yardım, imdat diler bir şekilde
Ecrâm-ı ulviye: Gökteki büyük cisimler
Tehdidkâr: Tehdid eden
Etraf-ı feza: Uzak boşluğu
Ger: Eğer
El'iyazü billah: Allah korusun!
Âlem-i şehadet: Görünen âlem

Cihet: Yön, taraf
Elim: Çok acı verici, can yakan
Mütalaa: İnceleme, tetkik etme, okuma
Hacet: İhtiyaç, lüzum
Sayha: Çığlık
Eninler: İniltiler, inleyişler
Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme
İlticakârâne: Bir yere sığınır bir şekilde
Meded: İmdat, yardım
Galeyanlı: Coşkun, çalkantılı
Hissiyat: Hisler, duygular

Âmâl: Emeller, arzular
Vüs'at: Genişlik
Mağdub: Allah'ın gazabına uğramış olan
Dâllin: Doğru yoldan sapanlar
Dalalet: Sapıklık
Nazar-endaz: Etrafa bakınan
Mebde': Başlangıç, ilke
Meâd: Dönülecek yer; ahiret
Sâni': Sanatlı şekilde yaratan Allah (c.c.)
Haşri: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları

Cehennem'den beterdir, ondan daha muhriktir, ruhumuzu eziyor. Zira o şeş cihetten ki onlara başvurduk. Öyle hâlet almışız.

Ki yapılmış o hâlet, hem havf ile dehşetten, hem acz ile ra'şetten, hem kalâk ve vahşetten, hem yütm ve hem yeisten mürekkeb vicdan-sûz.

Şimdi her cihete mukabil bir cepheyi alınız, def'ine çalışınız. •**Evvel**, kudretimize müracaat ederiz, vâesefâ görürüz.

Ki âcize zaife. •**Sâniyen**: Nefiste olan hâcâtın susmasına teveccüh ediyoruz. Vâesefâ durmayıp bağırlar görürüz.

•**Sâlisen**: İstimdadkârâne, bir halaskârı için bağırr, çağırırız, ne kimse işitiyor, ne cevabı veriyor. Biz de zannediyoruz:

Her bir şey bize düşman, her bir şey bizden garib. Hiçbir şey kalbimize bir teselli vermiyor; hiç emniyet bahşetmez, hakikî zevki vermez.

•**Râbian**: Biz ecrâm-ı ulviyeye baktıkça, onlar nazara verir bir havf ile dehşeti. Hem vicdanın müz'ici bir tevahhuş geliyor: Akıl-sûz, evham-sâz!

İşte ey birâder! Bu dalâletin yolu, mahiyeti şöyledir. Küfürdeki zulmeti, bu yolda tamam gördük. Şimdi de gel kardeşim, o ademe döneriz.

Tekrar yine geliriz. Bu kerre tarîkımız sırat-ı müstakîmdir, hem îmânın yoludur. Delîl ve imamımız, inâyet ve Kur'ân'dır, şehbaz-ı edvâr-pervaz.

İşte Sultan-ı Ezel'in rahmet ve inâyeti, vakta bizi istedi, kudret bizi çıkardı, lûtfen bizi bindirdi kanun-i meşîete: Etvar üstünde perdaz.

Şimdi bizi getirdi, şefkat ile giydirdi şu hil'at-i vücûdu, emanet rütbesini bize tevcih eyledi. Nişanı niyaz ve namaz.

Muhrik: Yakıcı

Şeş cihet: Altı yön

Halet: Hâl, durum. **Havf**: Korku

Acz: Acizlik, gücü bir şeye yetmeme

Ra'şet: Titreyiş, ürperme

Kalak: Endişe, huzursuzluk

Yütm: Yetimlik, kimsesizlik

Ye's: Ümitsizlik

Mürekkeb: Terkip edilmiş, birçok

unsurdan meydana gelmiş olan

Vicdan-sûz: Vicdan yakan

Vâesefâ: Vah vah, esefler, çok yazık!

Âciz: Gücü-kudreti olmayan

Zaif: Zayıf

Sâniyen: İkinci olarak

Teveccüh etmek: Yönelmek

Sâlisen: Üçüncü olarak

İstimdadkârâne: Yardım, imdat diler bir şekilde

Halaskâr: Kurtarıcı

Râbian: Dördüncü olarak

Ecrâm-ı ulviye: Gökteki büyük cisimler

Müz'ic: Rahatsızlık, sıkıntı veren

Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme

Akıl-sûz: Akıl baştan alan, akıl yakan

Evham-sâz: Vehimli, kuruntu yapan

Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak. **Zulmet**: Karanlık

Adem: Yokluk, hiçlik. **Tarîk**: Yol

Sırat-ı müstakim: Doğru yol

İnayet: Yardım, iyilik, lütuf

Şehbaz-ı edvâr-pervaz: Her dönemde geçerli olan, hükmünü sürdüren

Sultan-ı Ezelî: Başı ve sonu olmayan, zaman açısından başlangıcı olmayan sultan

Kanun-u meşîet: Dileme, irade kanunu

Etvar: Tavırlar, davranışlar

Perdaz: Tertipleyen, düzenleyen

Hil'at-ı vücud: Varlık elbisesi

Tevcih eylemek: Yöneltmek, yönlendirmek

Niyaz: Dua, yalvarma-yakarma

Şu edvâr ve etvarın, bu uzun yolumuzda birer menzil-i nazdır. Yolumuzda teshilât içindir ki, kaderden bir emirnâme vermiş, sahifede cephemiz.

Her nereye geliriz, herhangi tâifeye misafir oluyoruz, pek uhuvvetkârâne istikbal görüyoruz. Malımızdan veririz, mallarından alırız.

Ticaret muhabbeti, onlar bizi beslerler, hediyelerle süslerler, hem de teş-yi' ederler. Gele gele işte geldik, dünya kapısında'yız işitiyoruz âvâz.

Bak girdik şu zemine; ayağımızı bastık şehâdet âlemine: Şehr-âyîne-i Rahman, gürültühâne-i insan. Hiçbir şey bilmeyiz, delil ve imamımız,

Meşiet-i Rahman'dır. Vekil-i delilimiz, nâzenin gözlerimiz. Gözlerimizi açtık, dünya içine saldık. Hatırına gelir mi evvelki gelişimiz?

Garib, yetim olmuştuk; düşmanlarımız çoktu, bilmezdik hâmimizi. Şimdi nur-i î mânla o düşmanlara karşı bir rûkn-i metnimiz

İstinadî noktamız, hem himayetkârımız def'eder düşmanları. O î mân-ı billâhtır ki ziyâ-yi ruhumuz, hem nur-i hayatımız, hem de ruh-i ruhumuz.

İşte kalbimiz rahat, düşmanları aldırılmaz, belki düşman tanımaz. Evvelki yolumuzda, vakta vicdana girdik; işittik ondan binlerle feryad u fizar ve âvâz.

Ondan belâya düştük. Zira âmâl, arzular, istîdad ve hissiyat; daim ebedî ister. Onun yolunu bilmezdik, bizden yol bilmemezlik, onda fizar ve niyaz.

Fakat elhamdülillâh, şimdi gelişimizde bulduk nokta-yi istîmdad, ki daim hayat verir o istîdad, âmâle; tâ ebedü'l-âbâda onları eder pervaz.

Onlara yol gösterir, o noktadan istîdad hem istîmdad ediyor, hem âb-ı hayatı içer, hem kemâline koşuyor; o nokta-yi istîmdad, o şevk-engiz remz ü nâz.

Edvar: Devirler, dönemler

Menzil-i naz: Naz makamı

Teshilât: Kolaylıklar

Emirname: Yazılı emir

Taife: Özel bir sınıf meydana getiren insanlar, takım

Uhuuvetkârane: Kardeşçesine

Teşyi': Yolcu etme, uğurlama

Âvâz: Yüksek ses

Şehadet âlemi: Görünen âlem, bu dünya

Şehr-âyîne-i Rahman: Cenab-ı Hakk'ın sonsuz rahmetiyle bir donanma, bir şenlik hâline gelen yeryüzü

Gürültühâne-i insan: İnsanın canlılık ve harekette bulunduğu yer; yeryüzü

Meşiet-i Rahman: Allah'ın (c.c.) iradesi

Vekil-i dellil: Yol gösteren

Hâmi: Korumayı kollayan

Nur-u iman: İman nuru

Rûkn-ü metin: Dayanılacak sağlam rûkûn, esas

İstinadî nokta: Dayanak noktası

Himayetkâr: Korumayı gözeten

İman-ı billah: Allah'a iman

Ziya-i ruh: Ruhun işığı

Nur-u hayat: Hayatın nuru

Ruh-u ruh: Ruhun özü, esası

Feryad u fizar: İnleyip feryat etme

Âvâz: Yüksek ses

Âmâl: Emeller, arzular

İstîdad: Kabiliyet, yetenek

Hissiyat: Hisler, duygular

Fizar: Ağlayıp inleme

Niyaz: Dua, yalvarma-yakarma

Elhamdülillâh: "Bütün hamdler, övgüler Allah'adır."

Nokta-i istîmdad: Medet isteme, yardım dilenme kapısı

Ebed-ül-âbâd: Sonsuzluk âlemi

Pervaz: Uçmak

İstîmdad: İmdat, yardım isteme

Âb-ı hayat: Hayat suyu

Kemal: Olgunluk, mükemmellik

Şevk-engiz: Şevke getiren, coşturan

Remz ü nâz: İşaret, cilve, işve

İkinci kutb-ı îmân ki: Tasdik-i haşirdir, saadet-i ebedî; o sadefin cevheri îmân, bürhânı Kur'ân. Vicdan, insanî bir râz.

Şimdi başını kaldır, şu kâinata bir bak, onun ile bir konuş. Evvelki yolu-muzda pek müdhiş görünürdü. Şimdi de mütebessim her tarafa gülüyor, nâzenînâne niyaz ve âvâz.

Görmez misin: Gözümüz arı-misâl olmuştur; her tarafa uçuyor. Kâinat bostanıdır, her tarafta çiçekler, her çiçek de veriyor ona bir âb-ı lezîz.

Hem ünsiyet, teselli, tahabbübü veriyor. O da alır getirir; şehd-i şehâdet yapar. Balda bir bal akıtır, o esrâr-engiz şehbaz.

Harekât-ı ecrâma, ya nücûm, ya şümûsa nazarımız kondukça, ellerine verirler Hâlık'ın hikmetini. Hem mâye-i ibreti, hem cilde-i rahmeti alır ediyor pervaz.

Güya şu Güneş bizlerle konuşuyor: Der: “Ey kardeşlerimiz! Tevahhuşla sıkılmayınız, ehlen sehlen merhaba, hoş teşrif ettiniz. Menzil sizin; ben bir mumdâr-ı şehnaz.

Ben de sizin gibiyim; fakat sâfi isyansız, mutî bir hizmetkârım. O Zât-ı Ehad ü Samed ki mahz-ı rahmetiyle hizmetinize beni müsahhar-ı pür-nur etmiş. Benden hararet, ziyâ; sizden namaz ve niyaz.”

Yahu, bakın Kamer'e! Yıldızlarla denizler her biri de kendine mahsus birer lisânla: “Ehlen sehlen merhaba!” derler. “Hoş geldiniz, bizi tanımaz mısınız?”

Sırr-ı teâvünle bak, remz-i nizamla dinle. Her birisi söylüyor: “Biz de birer hizmetkâr, rahmet-i Zülcelâl'in birer âyinedârıyız; hiç de üzülmeyiniz, bizden sıkılmayınız.”

İkinci kutb-u iman: İmanın diğer kutbu

Tasdik-i haşir: Ölümden sonra dirilişi inanıp kabul etmek

Saadet-i ebedî: Ebedî mutluluk

Bürhan: Delil

Râz: Sır, gizlenilen şey

Müdhiş: Dehşet verici, korkutucu

Nâzenînane: İnce, nazik, nazlı bir şekilde. *Âvâz:* Yüksek ses

Niyaz: Dua, yalvarma-yakarma

Âb-ı leziz: Leziz, lezzetli su

Ünsiyet: Yakınlık duyma, dostluk, ahbablık

Tahabbüb: Karşılıklı sevgi duyma

Şehd-i şehadet: Şehadet getirmenin verdiği tatlılık

Esrar-engiz şehbaz: Sırlar âlemler oluşturan şanlı yiğit

Harekât-ı ecrâm: Gökteki büyük cisimlerin hareketleri

Nücûm: Yıldızlar

Şümûs: Güneşler

Hâlık: Yaradan

Mâye-i ibret: İbret kaynağı

Cilde-i rahmet: Rahmet tecellisi

Pervaz: Uçmak

Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme

Ehlen sehlen: Hoş-sefa geldiniz!

Mumdâr-ı şehnaz: Işık saçan güzel

Mutî: İtaat eden, baş eğen

Mahz-ı rahmet: Safi, katıksız rahmet. Rahmetin ta kendisi

Zât-ı Ehad ü Samed: Zat ve sıfatında tek olup eşi-benzeri olmayan, her şeyin O'na muhtaç olduğu, O'nun hiçbir şey muhtaç bulunmadığı Zat

Müsahhar-ı pürnur: Nurlu, aydınlık boyun eğdirilmiş memur

Hararet: Sıcaklık

Ziya: Işık. *Kamer:* Ay

Sırr-ı teavün: Yardımlaşma, dayanışma sırrı

Remz-i nizam: Nizamın, düzenin işareti, göstergesi

Rahmet-i Zülcelâl: Celâl ve ulyuk sahibi Allah'ın (c.c.) her şeyi kuşatan rahmeti

Âyinedar: Ayna tutan

Zelzele na'raları, hâdisat sayhaları sizi hiç korkutmasın, vesvese de vermesin. Zira onlar içinde bir zembere-i ezkâr, bir demdeme-i tesbih, velvele-i nâz u niyaz.

Sizi bize gönderen o Zât-ı Zülcelâl, ellerinde tutmuştur bunların dizginlerini. İmân gözü okuyor yüzlerinde âyet-i rahmet, her biri birer âvâz.

Ey mü'min-i kalbi hüşyâr! Şimdi gözlerimiz bir parça dinlensinler, onların bedeline hassas kulağımızı îmânın mübarek eline teslim ederiz, dünyaya göndeririz. Dinlesin leziz bir sâz.

Evvelki yolumuzda bir matem-i umumî, hem vaveylâ-yi mevtî zannolunan o sesler, şimdi yolumuzda birer nevas u namaz, birer âvâz u niyaz, birer tesbihe âğâz.

Dinle, havadaki demdeme, kuşlardaki civcive, yağmurdaki zembere, denizdeki gangama, raadlardaki rakraka, taşlardaki tıktıka birer mânidâr nevas...

Terennûmat-ı hava, naarat-ı ra'diye, nağamât-ı emvac, birer zikr-i azamet. Yağmurun hezecâtı, kuşların seceâtı birer tesbih-i rahmet, hakikate bir mecâz.

Eşyada olan asvat, birer savt-ı vücûddur: Ben de varım derler. O kâinat-ı sâkit, birden söze başlıyor: “Bizi câmid zannetme, ey insan-ı boşboğaz!”

Tuyurları söylettirir ya bir lezzet-i nimet, ya bir nüzûl-i rahmet. Aynı aynı seslerle, küçük âğâzlarıyla rahmeti alkışlarlar, nimet üstünde iner, şükür ile eder pervaz.

Âğâz: Başlama. **Asvat:** Sesler
Âvâz u niyaz: Yüksek sesle dua, yalvarıp yakarma
Âvâz: Yüksek ses
Âyet-i rahmet: Allah'ın rahmetine dair olan âyet
Camid: Donuk, cansız
Demdeme: Hava, rüzgar sesi
Demdeme-i tesbih: Tesbihin coşkulu sesleri
Gangama: Dalgaların çıkardığı ses, savaş esnasında çıkan ses
Hâdisat: Hâdiseler
Hezecât: Güzel sesle söylenen şarkılar; yağmur sesi
Kâinat-ı sâkit: Susan kâinat
Lezzet-i nimet: Nimet lezzeti
Manidar: Manalı, bir anlam taşıyan

Matem-i umumî: Genel matem
Mü'min-i kalbi hüşyâr: Kalbi uyanık mümin
Naarat-ı ra'diye: Gök gürleyişinin naraları, haykırışları
Nağamat-ı emvac: Dalgaların nağmeleri
Nevaz u namaz: Ruhu rahatlatan, ruha iyi gelen namaz ve benzeri şeyler
Nevaz: Ruhu rahatlatan, ruha iyi gelen şey
Nüzul-ü rahmet: Rahmetin inişi
Raad: Gök gürlemesi
Rakraka: Gök gürültüsü ile meydana gelen ses. **Sayha:** Çığlık
Savt-ı vücud: Varlığın sesi
Seceât: Ritimli sesler, seci'ler

Seci': Nesirde kafiye'dir. Kuşlar da hep aynı şekilde öttükleri için, ötüşleri seci' e benzetilmiştir.
Terennûmat-ı hava: Havanın yavaş, güzel, hoş söyleyişi, bestesi
Tesbih-i rahmet: Rahmetle muamele gören varlıkların Cenab-ı Hak'ı tesbihi. **Tuyur:** Kuşlar
Vaveylâ-yi mevtî: Ölüme çığlığı
Velvele-i nâz u niyaz: Yalvarış-yakarışın heyecanlı, coşkun sesi
Zât-ı Zülcelâl: Celâl, ululuk ve azamet sahibi Allah (c.c)
Zembere: Ezgili, nağmeli ses
Zembere-i ezkâr: Zikrin hoş, tatlı sesleri, nağmeleri
Zikr-i azamet: Büyüklüğün zikri, dile geliş

Remzen onlar derler: “Ey kâinat kardeşler! Ne güzeldir hâlimiz: Şefkatle perverdeyiz, Hâlimizden memnunuz. Sivri dimdikleriyle fezâya saçıyorlar birer âvâz-ı pür-nâz.

Güya bütün kâinat ulvî bir musikîdir, îmân nuru iştir ezkâr ve tesbihleri. Zira hikmet reddeder tesadûf vücûdunu, nizam ise tardeder ittîfak-ı evham-sâz.

Ey yoldaş! Şimdi şu âlem-i misâlîden çıkarız, hayâlî vehimden ineriz, a-kıl meydanında dururuz, mîzâna çekeriz, ederiz yolları ber-endaz.

Evvelki elîm yolumuz mağdub ve dâllîn yolu, o yol verir vicdana, tâ en derin yerine hem bir hiss-i elîmî, hem bir şedid elemî. Şuûr onu gösterir. Şu-ûra zıd olmuştur.

Hem kurtulmak için de muztar ve hem muhtacı; ya o teskin edilsin, ya ihsas da olmasın; yoksa dayanamayız, feryad u fizar dinlenmez.

Hüdâ ise şifadır; hevâ, ibtal-i histir. Bu da teselli ister, bu da tegafûl ister, bu da meşgale ister, bu da eğlence ister. Hevesât-ı sihirbaz.

Tâ vicdanı aldatsın, ruhu tenvim edilsin, tâ elem hissolmasın. Yoksa o elem-i elîm, vicdanı ihsas eder; fızara dayanılmaz, elem-i ye’s çekilmez.

Demek sırat-ı müstakîmden ne kadar uzak düşse, o derece nisbeten şu hâlet tesir eder, vicdanı bağırttırır. Her lezzetin içinde elemî var, birer iz.

Demek heves, hevâ, eğlence, sefâhetten memzuc olan şâşaa-yi medenî, bu dalâletten gelen şu müdhîş sıkıntıya bir yalancı merhem, uyutucu zehir-baz.

Remzen: İşaretle, sembolle üstü kapalı ifade etme
Perverde etmek: Besleyip büyütmek, yetiştirmek
Âvâz-ı pür-nâz: Nazlı, cilveli hay-kırış
Ülvî: Yüce, yüksek
Ezkâr: Zikirler
Vücud: Var olma
İttîfak-ı evham-sâz: Evham üretten, kuruntu yapan birleşme
Tardetmek: Kovmak
Âlem-i misâlî: Rüya âlemi
Mizan: Ölçü
Ber-endaz etmek: Ölçmek, kıyas etmek
Mağdub: Allah’ın gazabına uğramış olan

Dâllîn: Doğru yoldan sapanlar
Hiss-i elîm: Acı veren, can yakıcı duygu
Şedid: Şiddetli
Muztar: Zor durumda kalan, çaresiz
Teskin etmek: Sakinleştirmek, yatıştırmak
İhsas: Duyurma, sezdirme
Feryad u fizar: İnleyip feryat etme
Hüdâ: Hidayet, doğru yol
Heva: Nefsin helâl ve meşru olmayan arzuları
İbtal-i his: Duygunun ortadan kaldırılması, duyguları uyuşturmamak
Tegafûl: Anlamazlıktan gelmek
İhsas etmek: Yakmak

Hevesat-ı sihirbaz: Yalancı ve aldatıcı nefsin helâl ve meşru olmayan hevesleri, istekleri (mecazen)
Elem-i elîm: Can yakıcı, acı veren elem
Fizar: Ağlayıp inlemek
Elem-i ye’s: Ümitsizlik elemi
Sırat-ı müstakîm: Doğru yol
Nisbeten: Nisbetle, göre
Halet: Hâl, durum
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, akılsızlık
Memzuc: Karıştırılmış, karışık
Şâşaa-i medenî: Medeniyetin parlaklığı
Dalalet: Sapıklık
Zehir-baz: Zehirli

Ey aziz arkadaşım! İkinci yolumuzda, o nurânî tarîkte bir hâleti hissettik; o hâletle oluyor hayat, mâden-i lezzet. Âlâm, olur lezâiz.

Onunla bunu bildik ki mütefavit derecede, kuvvet-i îmân nisbetinde ruha bir hâlet verir. Cesed ruhla mültezdir, ruh vicdanla mütelezziz.

Bir saadet-i âcile, vicdanda münderiçtir; bir firdevs-i mânevî, kalbinde mündemiçtir. Düşünmekse deşmektir; şuûr ise, şiar-ı râz.

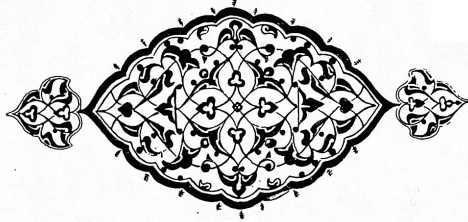
Şimdi ne kadar kalb ikaz edilirse, vicdan tahrik edilse, ruha ihsas verilse; lezzet ziyade olur, hem de döner ateşi nur, şitası yaz.

Vicdanda firdevslerin kapıları açılır, Dünya olur bir Cennet. İçinde ruhlarımız, eder pervaz u perdez, olur şehbaz u şehnaz, yelpaz namaz u niyaz.

Ey aziz yoldaşım! Şimdi Allah'a ısmarladık. Gel, beraber bir dua ederiz, sonra da buluşmak üzere ayrılırız...

اَللّٰهُمَّ (اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ) ¹ اٰمِيْنَ

* * *

¹ Allahım! "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet." Amîn! (Fâtiha sûresi, 1/6)

Nuranî tarîk: Nurlu, aydınlık yol

Maden-i lezzet: Lezzet kaynağı

Âlâm: Elemler

Lezaiz: Lezzetler

Mütefavit: Farklı farklı, çeşitli

Kuvvet-i iman: İman kuvveti

Mültez: Lezzet alan

Saadet-i âcile: Peşin, hazır mutluluk

Mütelezziz: Lezzetlenen

Münderiç: Bir şeyin içine konulmuş bulunan, içinde bulunan

Firdevs-i manevi: İnsanın ruhunda yaşadığı mânevî firdevs cenneti

Mündemiç: Dürülüp sanılan, bir şeyin içine konulan, yerleştirilen

Şiar-ı râz: Sırrı açan alâmet

İhsas: Duyurma, sezdirme

Şitâ: Kış

Firdevs: Cennet

Pervaz u perdez: Kanat çırparak uçan

Şehbaz u şehnaz: Çok güzel olan iri ve beyaz doğan kuşu

Yelpaz: Yelpaze

Niyaz: Dua, yalvarma-yakarma

Anglikan Kilisesi'ne Cevap^(*)

Bir zaman bî-aman İslâm'ın düşmanı, siyasî bir dессas, yüksekte kendini göstermek isteyen vesvas bir papaz, desise niyetiyle hem inkâr sûretinde,

Hem de boğazımızı pençesiyle sıktığı bir zaman-ı elimde pek şematetkârane bir istifham ile dört şey sordu bizden.

Altı yüz kelime istedi. Şematetine karşı: Yüzüne “tuh!” demek. Desise-sine karşı: Küsmekle sükût etmek, inkârına karşı da:

Tokmak gibi bir cevap-ı mûskit vermek lâzımdı. Onu muhatab etmem. Bir hak-perest adama böyle cevabımız var. *O dedi •birincide:*

“Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) dini nedir?” *Dedim:* İşte Kur’ân’dır. Erkân-ı sitte-i îmân, erkân-ı hamse-i İslâm, esas maksad-ı Kur’ân. *Der •ikincisinde:*

“Fikir ve hayata ne vermiş?” *Dedim:* “Fikre tevhid, hayata istikamet. Buna dair şâhidim:

¹ فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ ² قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ¹ *Der •üçüncüsünde:*

“Mezahim-i hâzıra nasıl tedavi eder?” *Derim:* “Hurmet-i ribâ, hem vücub-i zekâtla. Buna dair şâhidim: ³ اللَّهُ يَمْحُؤُ الرَّبُّوا’da.

(*) Yüz mâşâallah bu cevaba!

¹ “De ki: O, Allah birdir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

² “Öyleyse ey Resûlüm, Sen beraberinde olup tevbe edenlerle birlikte, Sana nasıl emredilmişse öyle dosdoğru hareket et.” (Hûd sûresi, 11/112)

³ “Allah faizin bereketini eksiltir.” (Bakara sûresi, 2/276)

Bî-aman: İnsafsız

Dessas: Hileci, entrikacı

Vesvas: Vesveseleriyle aldatan şeytan

Desise: Hile, oyun, düzen

Suret: Şekil, görünüm

Zaman-ı elim: Acılı zaman

Şematetkârane: Başkasının başına gelen felâkete sevinir bir şekilde

İstifham: Soru sorma

Şematet: Uğradığımız felâketten ötürü sevinme

Cevab-ı mûskit: Susturucu cevap

Hak-perest: Doğruluktan hiç ayrılmayan, ciddi ve samimî olarak doğruluk peşinde olan

Erkân-ı sitte-i iman: İmanın altı şartı. **Sükût etmek:** Susmak

Erkân-ı hamse-i İslâm: İslâm'ın beş şartı

Maksad-ı Kur’ân: Kur’ân'ın maksadı

Mezahim-i hazır: Günümüz dünyasının maruz kaldığı sıkıntılar, eziyetler

Hurmet-i riba: Faizin haram oluşu **Vücub-u zekât:** Zekâtın farz oluşu

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا² وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ¹

Der •dördüncüsünde: “İhtilâl-i beşere ne nazarla bakıyor?” *Derim:* Sa’y, asıl esastır. Servet-i insâniye, zâlimlerde toplanmaz, saklanmaz ellerinde. Buna dair şâhidim:

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى³

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ⁴

* * *

¹ “Hem namazı tam kılın, zekâtı verin.” (Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77, Nûr sûresi, 24/56, Müzzemmil sûresi, 73/20)

² “Halbuki Allah, alış-verişi mübah, faizi ise haram kılmuştur.” (Bakara sûresi, 2/275)

³ “İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır.” (Necm sûresi, 53/39)

⁴ “Altını, gümüşü yığıp Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onları acı bir azabın beklediğini müjdele!” (Tevbe sûresi, 9/34)

Konferans

Teşrin-i sâni 1950'de

Ankara Üniversitesi'nde

Profesör ve meb'uslarımız ve Pakistanlı misafirlerimiz ve muhtelif fakülte talebelerinin huzurunda, Fakülte Mescidinde gece yarısına kadar devam eden bir mecliste verilen ve büyük bir alâka ve ehemmiyetle dinlenmiş olan bir konferanstır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ
وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ¹

Îmân ve İslâmiyet Âb-ı Hayatına Susamış Kıymetli Kardeşlerim!

Evvelâ: İtiraf edeyim ki, bu konferansın verildiği kürsüde bulunmuş olmak itibariyle sizlerden farkım yoktur. Sizin bir kardeşinizim. Hem bu konferans, benim çok muhtaç olduğum gayet nâfi' bir dersimdir. Muhatab, kendimdir. Dersimi müzakere nev'inden, siz mübarek kardeşlerime okuyacağım. Kusurlar bendendir. Kemâl ve güzellikler, istifade ettiğim Risâle-i Nur eserlerine aittir. Bir mâni başımıza gelmezse, haftada bir defa olarak devam edeceğimiz dinî konferanslardan, bugün birincisi îmâna dairdir. Çünkü Bediüzzaman Said Nursî'nin Birinci Millet Meclisinde beyân ettiği gibi, "*Kâinatta en yüksek hakikat îmandır, îmandan sonra namazdır.*" Bunun için biz de konferansımızın Kur'ân, İman, Peygamberimiz Resûl-i Ekrem (aley-hissalâtü vesselâm) Efendimiz hakkında olmasını münasib gördük. İkincisi de inşâallah namaz ve ibadete ait olacaktır.

Bu mevzuları bize ders verecek bir eser aradık. Nihayet bu hayatî ve ebedî ihtiyacımızı, asrımızın fehmine uygun ve ikna edici bir tarzda ders veren ve yarım asra yakındır, büyük bir itimad ve emniyete mazhar olmakla en muteber dinî bir eser olan "*Risâle-i Nur*"u intihab ettik. Şimdi, ilk konferansımızın niçin îmân mevzuunda olduğunu izah ile, bu eser ve müellifi hakkında gayet kısa olarak mâlûmat vereceğiz. Şöyle ki:

Bu asırda din ve İslâmiyet düşmanları, evvelâ îmânın esaslarını zayıflatmak ve yıkmak plânını, programlarının birinci maddesine koymuşlardır. Hususan bu yirmi beş sene içinde, tarihte görülmemiş bir hâlde münâfıkâne ve çeşit çeşit maskeler altında îmânın erkânına yapılan sû'-i kasdlar pek dehşetli olmuştur, çok yıkıcı şekiller tatbik edilmiştir.

¹ "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah'adır. Salat ve selâm Efendimiz Hz. Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) ve O'nun Âlinin ve Ashabının hepsine olsun!"

Halbuki: İmanın rükünlerinden birisinde hâsıl olacak bir şüphe veya in-kâr, dinin teferruatında yapılan lâkaydlıktan pek çok defa daha felâketli ve zararlıdır. Bunun içindir ki; şimdi en mühim iş, taklîdî îmânı tahkikî imâna çevirerek îmânı kuvvetlendirmektir, îmânı takviye etmektir, îmânı kurtarmaktır. Her şeyden ziyade îmânın esâsâtıyla meşgul olmak kat'î bir zarûret ve mübrem bir ihtiyaç, hattâ mecburiyet hâline gelmiştir. Bu, Türkiye'de böyle olduğu gibi; umum İslâm dünyasında da böyledir.

Evet, temelleri yıpratılmış bir binanın odalarını tamir ve tezyine çalışmak, o binanın yıkılmaması için ne derece bir fâide temin edebilir? Köklerinin çürütülmesine çabalanan bir ağacın kurumaması için, dal ve yapraklarını ilâçlayarak tedbir almaya çalışmak, o ağacın hayatına bir fâide verebilir mi?..

İnsan, saray gibi bir binadır; temelleri, erkân-ı îmâniyedir. İnsan, bir şeceredir; kökü esâsât-ı îmâniyedir. İmanın rükünlerinden en mühimmi, İmân-ı Billâh'tır; Allah'a îmandır. Sonra Nübüvvet ve Haşir'dir. Bunun için, bir insanın en başta elde etmeye çalıştığı ilim; îmân ilmidir. İlimlerin esası, ilimlerin şahı ve padişahı; îmân ilmidir.

İmân, yalnız icmâlî bir tasdikten ibaret değildir. İmanın çok mertebeleri vardır. Taklîdî bir îmân, hususan bu zamandaki dalâlet, sapkınlık fırtınaları karşısında çabuk söner. Tahkikî îmân ise sarsılmaz, sönmez bir kuvvettir. Tahkikî îmânı elde eden bir kimsenin, îmân ve İslâmiyet'i dehşetli dinsizlik kasırgalarına da mâruz kalsa, o kasırgalar bu îmân kuvveti karşısında tesirsiz kalmaya mahkûmdur. Tahkikî îmânı kazanan bir kimseyi, en dinsiz feylesoflar dahi, bir vesvese veya şüpheye düşürmez.

İşte bu hakikatlara binaen, biz de tahkikî îmânı ders vererek, îmânı kuvvetlendirip insanı ebedî saadet ve selâmete götürecektir Kur'ân ve îmân hakikatlerini câmi' bir eseri, sebat ve devam ve dikkatle okumayı kat'iyetle lâzım ve elzem gördük. Aksi takdirde, bu zamanda dünyevî ve uhrevî dehşetli musibetler içine düşmek, şüphe götürmez bir hakikat hâlinedir. Bunun için yegâne kurtuluş çaremiz, Kur'ân-ı Hakîm'in îmânî âyetlerini ve bu asra bakan âyet-i kerîmelerini tefsir eden yüksek bir Kur'ân tefsirine sarılmaktır.

Tahkikî iman: Delillere dayanarak kalpte sağlam bir şekilde kök salan iman

Mübrem: Kaçınılmaz, vazgeçilmez

Tezyin: Süslemek

Erkân-ı imaniye: İmanın şartları

Esasat-ı imaniye: İman esasları

Şecere: Ağaç

İman-ı Billah: Allah'a iman

Nübüvvet: Peygamberlik

Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları

İcmali: Özet bir şekilde

Dalalet: Doğru yoldan çıkmak

Câmi': Kapsayan

Elzem: En lüzumlu

Dünyevî: Dünya'yla ilgili

Uhrevî: Ahiretle ilgili

Kur'ân-ı Hakîm: Hikmetli Kur'ân-ı Kerim

Şimdi, “Böyle bir eser, bu asırda var mıdır?” diye bir suâlin içinde hâsıl olduğu; nurânî bir heyecanı ifade eden sîmâlarınızdan anlaşılmaktadır.

Evet, bu çeşit ihtiyacımızı tam karşılayacak olan bir eseri bulmak için çok dikkat ve itina ile aradık. Nihayet, hem Türk gençliğine, hem umum Müslümanlara ve beşeriyete Kur’ânî bir rehber ve bir mürşid-i ekmel olacak bir eserin Bediüzzaman Said Nursî’nin Risâle-i Nur eserleri olduğu kanaatına vardık. Bizimle beraber, bu hakikate Risâle-i Nur’la îmânını kurtaran yüzbinlerle kimseler de şâhiddir.

Evet, yirminci asırda küllî ve umumî bir rehberlik vazifesini görecektir Kur’ânî bir eserin müellifinin, şu hususiyetleri haiz olmasını esas ittihaz ettik. Bu hâsiyetlerin de tamamıyla Risâle-i Nur’da ve müellifi Bediüzzaman Said Nursî’de mevcut olduğunu gördük. Şöyle ki:

•**Birincisi:** Müellifin, yalnız Kur’ân-ı Hakîm’i kendine üstad edinmiş olması...

•**İkincisi:** Kur’ân-ı Hakîm, hakikî ilimleri havi bir kitab-ı mukaddestir. Ve bütün asırlarda, insanların umum tabakalarına hitâb eden, ezeli bir hutbedir. Bunun için, Kur’ân’ı tefsir ederken, hakikatın sâfi olarak ifade edilmesi ve böylece hakikî bir tefsir olması için, müfessirin kendi hususî meslek ve meşrebinin tesiri altında kalmamış ve hevesi karışmamış olması lâzımdır. Ve hem de Kur’ân’ın mânâlarını keşf ile tezahür eden Kur’ân hakikatlerinin tesbiti için elzemdir ki: O müfessir zât, her bir fende mütehasıs geniş bir fikre, ince bir nazara ve tam bir ihlâsa mâlik bir allâme ve hem gayet âli bir dehâ ve nüfuzlu, derin bir içtihad ve bir kuvve-i kudsiyeye sahib olsun...

•**Üçüncüsü:** Kur’ân tefsirinin tam bir ihlâsla te’lif edilmiş olması ki: Müellifin, Cenâb-ı Hakk’ın rızasından başka, hiçbir maddî, mânevî menfaati gaye edinmemesi ve bu ulvî hâletin müellifin hayatındaki vukuatlarda müşâhede edilmiş olması...

•**Dördüncüsü:** Kur’ân’ın en büyük mu’cizelerinden birisi de, gençlik ve tazeliğini muhafaza etmesidir. Ve o asırda inzal edilmiş gibi, her asrın ihtiyacını karşılayan bir vechesi olmasıdır.

Sual: Soru. **Nurânî:** Nurlu, parlak

Beşeriyet: İnsanlık

Mürşid-i ekmel: En mükemmel yol gösterici

Küllî ve Umumî: Genel ve kapsamlı. **Müellif:** Yazar

Haiz olmak: Sahip olmak

Esas ittihaz etmek: Esas edinmek

Kur’ân-ı Hakîm: Hüküm ve hikmet kitabı Kur’ân-ı Kerim

Hâsiyet: Özellik

Havi: Kapsayan

Kitab-ı mukaddes: Kutsal kitap

Meşreb: Mizaç, özel tutum

Mütehasıs: Uzman

Elzem: En lüzumlu

Allâme: Âlim, bilgin

Âli: Yüksek

Nüfuzlu: Etkili

Kuvve-i kudsiye: Cenab-ı

Hakk’ın verdiği hususî kuvvet

Ulûf: Yüce. **Halet:** Hâl, durum

İnzal etme: İndirmek

Veche: Yön, taraf

İşte, bu asırda meydana getirilen bir tefsirde; Kur'ân-ı Hakîm'in asrımıza bakan vechesinin keşf edilip, avâmdan en havâssa kadar her tabakanın istifade edebileceği bir üslûbla izah ve isbat edilmiş olması...

•**Beşincisi:** Müfessirin, Kur'ân ve îmân hakikatlerini, cerh edilmez delil ve hüccetlerle isbat ederek tedris etmesi. Yâni, pozitivizm (isbatiyecilik)i bir esas ittihaz etmiş olması...

•**Altıncısı:** Ders verdiği Kur'ânî hakikatlerin; hem aklı, hem kalbi, hem ruhu ve vicdanı tenvir ve tatmin ve nefsi musahhar etmesi ve şeytanı dahi ilzam edecek derecede kuvvetli ve gayet belig, nâfiz ve müessir olması...

•**Yedincisi:** Hakikatlerin derkine de mâni olan benlik, gurur, ucub ve enaniyet gibi kötü hasletlerden kurtarıp, tevazu ve mahviyet gibi yüksek ve güzel ahlâklara sahip kılması...

•**Sekizincisi:** Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir eden bir allâmenin Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın Sünnet'ine ittiba' etmiş olması ve Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebi üzere ilmiyle âmil olması ve a'zamî bir zühd ve takvâ ve a'zamî ihlâs ve dine hizmetinde a'zamî sebat, a'zamî sıdk ve sadakat ve fedakârlığa, a'zamî iktisad ve kanaata mâlik olması şarttır.

Hülâsa olarak; müfessirin, Kur'ânî risaleleriyle, risâlet-i Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) a'zamî takvâ ve a'zamî ubûdiyeti ve kuvve-i kudsiyesiyle de velâyet-i Ahmediye'nin lemeâtına mazhar olmuş hâdim-i Kur'ân bir zât olması...

•**Dokuzuncusu:** Müfessirin, Kur'ânî ve Şer'i meseleleri beyân ederken, şu veya bu tazyik ve işkenceyi nazara almayan, herhangi bir tesir altında kalarak fetva vermeyen ve ölümü istihkar edip, dünyaya meydan okuyacak bir îmân kuvvetiyle hakikatı pervasızca söyleyen İslâmî şecaat ve cesârete mâlik olan bir müfessir olması gerektir.

Avam: Sıradan kişiler

Havas: Seçkin kişiler

Hüccet: Delil

Tedris etmek: Ders vermek

Tenvir: Aydınlatma

Musahhar: Boyun eğmiş

Belîğ: Etkili ve güzel ifade

Nâfiz: Tesirli. **Müessir:** Etkili

Derk: Anlama. **Enâniyet:** Benlik

Ucb: Kendini beğenmişlik

Mahviyet: Alçakgönüllülük

İttiba' etmek: Tâbi olmak, uymak

Ehl-i sünnet ve cemaat mezhebi: İnanç ve amelde Kur'ân ve Sünnet'e sınıksız bağlı, İslâm ümmetinin ana kitlesini oluşturan anlayış. **Âmil:** Sebeb

A'zamî: En büyük, en yüksek

Zühd: Nefsânî zevk ve arzudan uzak durarak kendini ibadete vermek

Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek

Sıdk: Doğruluk

Risâlet-i Ahmediye: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) peygamberliği

Kuvve-i kudsiye: Cenab-ı Hakk'ın verdiği hususî, kudsî kuvvet. **Übûdiyet:** Kulluk

Velâyet-i Ahmediye: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) velâyeti

Lemaat: Parıltılar

Hâdim-i Kur'ân: Kur'ân'ın hizmetkârı

İstihkar etmek: Küçümsemek

Pervasızca: Korkmadan, çekinmeden. **Şecaat:** Cesaret

Hem îdam plânlarının tatbik edildiği ve bir tek dinî risale neşrettirildiği dehşetli bir devirde, bilhassa imha edilmesi ve söndürülmesi hedef tutulan Kur'ânî, Şer'î esâsâtı te'lif ve neşretmiş olduğu meydanda olmakla bir müşhid-i kâmil ve İslâm'ın bu asırda hakikî bir rehber-i ekmeli ve Kur'ân'ın muteber bir müfessir-i a'zamı olmuş olması lâzımdır.

İşte bu zamanda, yukarıda mezkûr dokuz şart ve hususiyetlerin, müellif Said Nursî'de ve eserleri olan Nur Risaleleri'nde aynıyla mevcut olduğu, hakikî ve mütebahhir ulemâ-yi İslâm'ın icmâ ve tevâtür ve ittifakıyla sabit olmuştur. Ve hem intibaha gelmekte olan bu Millet-i İslâmiye'ce, Avrupa ve Amerika'ca mâlûm ve musaddaktır. İşte arkadaşlar! Biz, böyle bir tefsir-i Kur'ân arıyor ve böyle bir müfessir istiyorduk.

Kıymetli kardeşlerim! Böyle dehşetli bir asırda, insanın en büyük meselesi: İmânı kurtarmak veya kaybetmek dâvasıdır. Umumî harbler beşere intibah vermiş, dünya hayatının fâniliğini ihtar etmiştir. Ve bâkî bir âlemdе, ebedî bir saadet içinde yaşamak hissini uyandırmıştır. Elbette böyle muazzam bir dâvayı, şaşırtıcı ve aldatıcı bir zamanda kazanabilmek için, bir dâva vekili bulmakta, ^(Hâşiye) çok dikkatli olmamız lâzımdır. Bunun için, tedkikatımızı biraz daha genişleteceğiz. Şöyle ki:

Asrımızdan evvelki, İslâmiyet'in ilm-i kelâm dâhîleri ve dinimizin hârîka imamları ve Kur'ân-ı Hakîm'in dâhî müfessirlerinin vücûda getirdikleri eserler, kıymet takdiri mümkün olmayacak derecede kıymettardır. O zâtlar, İslâmiyet'in birer güneşidirler. Fakat bu zaman, o büyük zâtların yaşadığı zaman gibi değildir.

Eski zamanda dalâlet, cehaletten geliyordu. Bunun yok edilmesi kolaydır. Bu zamanda dalâlet, –Kur'ân ve İslâmiyet'e ve imâna taarruz– fen ve felsefe ve ilimden geliyor. Bunun izalesi müşkildir. Eski zamanda ikinci kısım, binden bir bulunuyordu; bulunanlardan, ancak binden biri, irşâd ile yola gelebilirdi. Çünkü öyleler hem bilmiyorlar, hem kendilerini bilir zannediyorlar.

(Hâşiye) Bu zamanda, böyle bir dava vekilinin, Risâle-i Nur olduğuna Risâle-i Nur'la îmanlarını kurtaran milyonlarca kimseler şahiddir.

Müşhid-i kâmil: Mükemmel yol gösterici. **Esasat:** Esaslar

Rehber-i ekmel: En mükemmel rehber

Müfessir-i a'zam: En büyük tefsirci

Mütebahhir: Engin, derin, ilim sahibi büyük âlim

Ülema-i İslâm: İslâm âlimleri

İcmâ: Oy birliği

Tevâtür: Yalanda ittifâk etmeleri aklın imkân ve ihtimâli bulunmayan birçok kişinin naklettiği kesin bilgi. **İntibah:** Uyanma

İttifak: Fikir ve görüş birliği

Millet-i İslâmiye: İslâm milleti

Musaddak: Doğruluğu kesin olan

Umumî harbler: Dünya savaşları

Beşer: İnsanlık

Bâkî: Daimî, sonsuz

Tedkikat: İncelemeler

İlm-i Kelâm: İnanç konularını ele alan kelâm ilmi

Kur'ân-ı Hakîm: Hüküm ve hikmet kitabı Kur'ân-ı Kerim

Dalalet: Doğru yoldan çıkmak

İzale etmek: Gidermek

Müşkil: Zor

Hem bundan evvelki asırlarda, müsbet ilimlerin, yirminci asırdaki kadar terakki etmemiş olduğu mâlûmunuzdur. Şu hâlde, bu asırda dünyaya yayılmış olan dinsizlik ve maddiyyûnluğu kökünden yıkabilmek, hak ve hakikat yolunu gösterip, beşeri sırat-ı müstakîme kavuşturmak, îmânı kurtarabilmek için, ancak ve ancak Kur'ân-ı Hakîm'in bu asra bakan vechesini keşf edip, umumun müstefid olabileceğı bir şekilde tefsir edilmesi, elbette bu asırda kabîl olacaktır.

İşte Bediüzzaman Said Nursî; Kur'ân-ı Kerîm'deki bu asrın muhtaç olduğu hakikatleri keşfedip, Nur Risaleleri'nde, herkesin kabiliyeti nisbetinde istifade edebileceğı bir tarzda tefsir ve izah etmek muvaffakiyetine mazhar olmuştur. Bunun içindir ki: Risâle-i Nur, emsâli görülmemiş bir şâheserdir kanaatine varılmıştır.

Ve yine Risâle-i Nur'daki bu imtiyazdan dolayıdır ki, bu mübarek İslâm milletinden milyonlarca bahtiyar kimseler, tercihan ve ziyade bir ihtiyaç duyarak, büyük bir iştiyâk ve sevgiyle senelerce devam eden tazyikatlar içerisinde Risâle-i Nur'u okumuşlardır.

Hem Risâle-i Nur ihtiyaç zamanında te'lif edildiğinden; Türkiye ve İslâm dünyası genişliğinde gelişmiş ve dünyayı alâkadar eden bir imtiyaza mazhar olduğunu gözlere göstermiştir...

Kıymetli kardeşlerim! Said Nursî kırk sene evvel İstanbul'da iken, “Kim ne isterse sorsun.” diye, hârikulâde bir ilânat yapmıştır. Bunun üzerine o zamanın meşhur âlim ve allâmeleri, Bediüzzaman'ın hücrelerine kafilere gidip, her nevi ilimlere ve muhtelif mevzulara dair sordukları en müşkil, en muğlak suâlleri, Bediüzzaman duraklamadan, doğru olarak cevaplandırmıştır.

Böyle had ve hudûdu tâyin edilmeyen, yâni “Şu veya bu ilimde veya mevzuda, kim ne isterse sorsun.” diye bir kayıt konulmadan ilânat yapmak ve neticede daima muvaffak olmak; beşer tarihinde görülmemiş ve böyle ihatalı ve yüksek bir ilme sahip böyle bir İslâm dâhîsi, şimdiye kadar zuhur etmemiştir (Asr-ı saadet müstesna).

Hattâ o zamanlarda, Mısır Ezher Üniversitesi reislerinden meşhur Şeyh Bahîd Efendi*, İstanbul'a bir seyahat için geldiğinde, Kürdistan'ın sarp, yal-

Müsbet ilimler: Pozitif bilimler
Maddiyyunluk: Mânevî âlemi reddeden, her şeyi madde ile izah etmeye çalışan akıl, materyalizm
Terakki: İlerleme

Sırat-ı müstakîm: Doğru yol
Vech: Yön
Müstefid: Faydalanan
İmtiyaz: Ayrıcalıklık
Tercihan: Tercih ederek

Allâme: Bilgin
Muğlak: Kapalı
Hadd ü hudud: Sınırlar
İhata: Kuşatma
Zuhur: Ortaya çıkma

çın kayaları arasından gelerek, İstanbul'da bulunan Bediüzzaman Said Nursî'yi ilzam edemeyen İslâm ulemâsı, Şeyh Bahid'den bu genç hocanın (Bediüzzaman'ın) ilzam edilmesini isterler. Şeyh Bahid de, bu teklifi kabul ederek bir münazara zemini arar. Ve bir namaz vakti, Ayasofya Câmii'nden çıkılıp "çayhâne"ye oturulduğunda, bunu fırsat telâkki eden Şeyh Bahid Efendi, Bediüzzaman Said Nursî'ye hitâben:

مَا تَقُولُ فِي حَقِّ الْأَوْرَبَا وَالْعُثْمَانِيَّةِ ؟

Yâni: "Avrupa ve Osmanlı Devleti hakkında ne diyorsunuz? Fikriniz nedir?" Şeyh Bahid Efendi hazretlerinin bu suâlden maksadı; Bediüzzaman Said Nursî'nin, şek olmayan bir bahr-i umman gibi ilmini ve ateşpâre-i zekâsını tecrübe etmek değildi. Zaman-ı istikbale ait şiddet-i ihatasını ve idare-i âlemdeki siyasetini anlamak fikrinde idi.

Buna karşı, Bediüzzaman'ın verdiği cevap şu oldu:

إِنَّ الْأَوْرَبَا حَامِلَةٌ بِالْإِسْلَامِيَّةِ فَسَتَلِدُ يَوْمًا مَا
وَأَنَّ الْعُثْمَانِيَّةَ حَامِلَةٌ بِالْأَوْرَبَانِيَّةِ فَسَتَلِدُ أَيْضًا يَوْمًا مَا

Yâni: "Avrupa bir İslâm Devletine, Osmanlı Devleti de bir Avrupa Devletine hâmileler. Bir gün gelip doğuracaklardır."

Bu cevaba karşı, Şeyh Bahid Hazretleri: "Bu gençle münazara edilmez, ben de aynı kanaatta idim. Fakat bu kadar vecîz ve beligâne bir tarzda ifade etmek, ancak Bediüzzaman'a hastır." demiştir. Nitekim Bediüzzaman'ın dediği gibi, ihbaratın iki kutbu da tahakkuk etmiş. Bir iki sene sonra Meşrutiyet devrinde, şeâir-i İslâmiye'ye muhalif çok âdât-ı ecnebiyeyi ahzetmek ve gittikçe Türkiye'de yerleştirmekle; ve şimdi Avrupa'da Kur'ân'a ve İslâmiyet'e karşı gösterilen hüsn-i alâka ve bilhassa bahtiyar Alman Milleti'nde fevç fevç İslâmiyet'i kabul etmek gibi hâdiseler; o ihbarı tamamıyla tasdik etmişlerdir.

İşte büyük ulemâ-yi İslâm ve meşayih-i kirâm çok tecrübe ve imtihanlarla şöyle bir kanaata varmışlardır ki: Bediüzzaman ne söylerse hakikattır.

İlzam etmek: Delil göstererek muhalifini susturmak

Münazara: Tartışma. **Şek:** Şüphe

Bahr-i umman: Okyanus

Ateşpare-i zekâ: Ateş parçası zekâ

Zaman-ı istikbal: Gelecek zaman

Zaman-ı istikbal: Gelecek zaman

Şiddet-i ihata: Geniş bilgi

İdare-i âlem: Dünya idaresi

Beligane: Açık ve net olarak

İhbârât: Haber vermeler, haberler

Tahakkuk etmek: Gerçekleşmek

Şeâir-i İslâmiye: İslâm'ı temsil eden semboller. İslâm'a has özellikler. **Vecîz:** Özlü

Âdât-ı ecnebiye: Yabancı âdetleri

Ahzetmek: Almak, kabul etmek

Hüsn-ü alâka: İyi ilgi

Bediüzzaman'ın eserleri, sünuhât-ı kalbiye olup, cumhûr-i ulemânın tasdik ve takdirine mazhurdur.

Ehl-i ilim, ehl-i tasavvuf ve ehl-i mekteb ve fen, Bediüzzaman'ın eserlerinden sadece istifâza ve istifade ederler. Evet, üç aylık bir tahsili bulunan ve kırk seneden beri Kur'ân-ı Kerîm'den başka bir kitapla işigal etmeyen, yüz otuzu Türkçe, on beşi Arapça olan eserlerini te'lif ederken hiçbir kitaba müracaat etmediği, henüz hayatta olan kâtibleri tarafından şehâdet edilen.. esasen kütüphânesi de bulunmayan, yarım ümmi bir zât, öyle misilsiz bir ilânatla, ulûm-i cedide de dâhil mütenevvi' ilimlerde, yüksek âlimler ve büyük müşidlerle, genç yaşında yaptığı münazaraların hepsinde muvaffak olduğu meydanda bulunan, ittifaklı olan meseleleri tasdik ve ihtilâflı olanları tashih eden, kendisi için "Bediüzzaman'ın cevap veremeyeceği bir suâl yoktur." diye allâmeler tarafından tasdik edilen; ve Avrupa'nın bir kısım idraksız ve garazkâr feylesoflarının, müteşâbih âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflere yaptığı taarruzlarını, o âyet ve hadîslerin birer mu'cize olduğunu eserleriyle isbat ederek itirazlarını kökünden yıkan ve böylece evhama düşürülen bâzı ehl-i ilmi de kurtarıp, İslâmiyet'e olan hücumları akîm bırakan Said Nursî gibi bir müellifin, elbette dâhî bir müfessir-i Kur'ân ve onun ilminin vehbî ve vasi olduğuna, eserleri olan Nur Risaleleri'nin bir hayat boyunca okumaya lâayık hârika bir şaheser olduğuna şüphe edilemez.

Müteyakkız kardeşlerim! Hem bizim, hem İslâm dünyasının ebedî hayatının necâtını, kurtulmasını temin edecek ve bizi tenvir ve irşâd ederek dâlâletten muhafaza edecek bir eser intihab etmekte, bu kadar dikkatli olmamız çok lüzumludur. Çünkü bu zamanda, türlü türlü aldatmalarla, perde arkasında İslâm gençliğini yoldan çıkarmaya çalışıyorlar.

Bir eser okunacağı veya bir söz dinleneceği zaman, evvelâ

مَنْ قَالَ وَلَمْ يَفْعَلْ وَلَمْ يَفْعَلْ وَمِمَّا قَالَ؟

yâni: Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söyle-

Ülema-i İslâm: İslâm âlimleri
Meşayih-i kiram: Şerefli şeyhler
Sünuhât-ı kalbiye: Kalbe doğan şeyler
Cumhur-u ülema: Âlimlerin ekseriyeti. **Mütenevvi':** Çeşitli
Ehl-i tasavvuf: Tasavvuf ehli
Ehl-i mekteb ve fen: Modern bilim ve teknikle meşgul olanlar

İstifaza: Mânevî olarak aydınlanmak. **İştigal etmek:** İlgilenmek
Ümmî: Okuma yazma bilmeyen
Müteşâbih: Birden fazla anlamı mümkün olan, gerçek manasının anlaşılması için başka izah veya delillere ihtiyaç duyulan çeşitli meseleleri insan aklına yaklaştırmak için kullanılan benzetme ve ya mecazi ifade

Ulûm-u cedide: Modern bilimler
Akîm bırakmak: Sonuçsuz bırakmak. **Garazkâr:** Garazlı, kinli
Vehbî: Çalışmakla kazanılmayıp Allah'ın (c.c.) lütfu ile olan
Vasî: Geniş. **Necat:** Kurtuluş
Müteyakkız: Uyanık, dikkatli
Tenvir etmek: Aydınlatmak
İntihab: Seçmek

miş? olan bir kaide-i esasiyeyi, nazar-ı itibara almalı. Evet kelâmın tabakatının ulviyeti, güzelliği ve kuvvetinin menbaı, şu dört şeydir: Mütakellim, muhatab, maksad ve makam. Yoksa, her ele geçen kitap okunmamalı, her söylenen söze kulak vermemelidir. Meselâ: Bir kumandanın, bir orduya verdiği arş emriyle; bir neferin, arş sözü arasında ne kadar fark vardır? Birincisi, koca bir orduyu harekete getirir. Aynı kelâm olan ikincisi, belki bir neferi bile yürütemez.

İşte, bu dört esastan dolayı ve hem Said Nursî'ye karşı kalblerinde büyük bir sevgi taşıyan yüz binlerle kimseler, sevgiyle üstadlarının en küçük hâline dahi, büyük bir ehemmiyet vererek onları öğrenip ittiba' etmek, yapmak arzusunu taşıdıklarından; buradaki bir kısım kardeşlerimiz, üstadımızın hayatı, eserleri, meslek ve meşrebi hakkında mâlûmat verilmesini ısrar ile istediler.

Fakat, Bediüzzaman gibi bir zâtın hayatı ve eserleri ve seciyelerini tam ifade edemeyeceğiz. Bu hakikat, basiretli ehl-i ilim olan ediblerce de itiraf edilmiş olduğundan bu hizmet, bizim haddimizden çok uzaktır. Hem Bediüzzaman hakkında mâlûmat almak isteyen kardeşlerimize, bunun ancak ve ancak Risâle-i Nur Külliyyatı'nı dikkat ve devamla okumak sûretiyle mümkün olduğunu arz ederiz.

Aziz kardeşlerim! Bu mübarek vatan ve milletin ve Âlem-i İslâm'ın ebedî saadetini ve kurtuluşunu ve dolayısıyla yeryüzünde umumî sulh ve selâmeti temin edecek bir inâyet ve kudrete mâlik olan Risâle-i Nur'un şahs-ı mânevîsinde şöyle gayet sağlam kuvvetler toplanmış ve imtizac etmiştir:

1. Yüksek bir kuvvet ve bütün kemâlâtın üstadı olan, hakikat-i İslâmiye...

2. Şehamet-i imâniye. Yâni tezellül etmemek, biçârelere tahakküm ve tekebbür etmemek...

3. Müslümanlığın insana verdiği izzet ve şeref, terakki ve teâlinin en mühim âmili olan izzet-i İslâmiye...

Kaide-i esasiye: Temel kaide, prensip

Nazar-ı itibar: Dikkate alma

Ulviyet: Yükseklik

Menba: Kaynak. **Nefer:** Er

Mütakellim: Sözü söyleyen

İttiba' etmek: Tâbi olmak, uymak

Seciye: Huy, karakter

Şahs-ı manevi: Hükmî şahsiyet, tüzel kişilik

İmtizac: Kaynaşmak

Hakikat-i İslâmiye: İslâm hakikatleri

Şehamet-i imaniye: İmandan gelen cesaret, yiğitlik

Biçare: Çaresiz

Tezellül: İnsanın kendi vakar ve haysiyetini koruyamaması, alçalma

Tahakküm: Hükmetme, zor güçle baskı kurma

Tekebbür: Kibirlenme

Terakki: İlerleme

Teâli: Yükselme

İzzet-i İslâmiye: İslâm'ın şerefi

Arkadaşlar! Şu meâlde bir Hadîs-i Şerif var ki: “Hakikî âlimler, zâlim hükümdarlara karşı hak ve hakikati pervasızca söyleyen âlimlerdir.”¹ İşte biz, ancak böyle ve müttakî bir allâmenin söz ve eserlerine itimad edebiliriz.

Asrımızda ise, hayatındaki vakıalar ve eserleriyle bu Hadîs-i Şerife mâ-sadak olan Risâle-i Nur meydandadır. Müellif Bediüzzaman dinî mücâhede-si ve Kur’ân’a hizmetinde ve ubûdiyetinde, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)’ın Sünnet-i Seniyesi’ne tam ittiba’ etmiş bir mücahiddir. Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) Efendimiz, dünyanın en muazzam siyasî hâdisesi olan Bedir muharebesi’nde; sahabe-i kirâma, nöbet nöbet cemaatla namaz kıldırıştır. Yâni vâcib olmayan, hususan muharebe zamanında terk edilebilen “cemaatla namaz kılmak” gibi bir hayrı, dünyanın en büyük siyasî vak’asına tercih etmiştir, üstün tutmuştur. Ufak bir sevabı, harb cephesinin o dehşetleri içinde dahi terk etmemiştir.

Bediüzzaman, gönüllü alay kumandanı olarak katıldığı Rus Harbi’nde, harb cephesinde, avcı hattında, Kur’ân’ın bir kısmının tefsiri olan meşhur Arabî İşârâtü’l-İ’caz tefsirini te’lif etmiş. Ve bu eser-i azîm, Âlem-i İslâm’da en büyük âlimlerin takdir ve tahsinine mazhar olmuş ve tam anlamaktan âciz kaldıklarını ve öyle bir tefsir görmediklerini itiraf etmişlerdir ki, Kur’ân-ı Kerîm’in en ince nükte ve en derin meselelerini ve misilsiz i’câz ve hârikulâde yüksek belâğat ve fesâhatını izhar ve isbat etmiştir. Hattâ bir harfin nüktelerini izhar ederken, avcı ateş hattında, düşman topları zihnini ondan çevirememiş, harbin dağdağa ve dehşetleri mâni olamamıştır.

Ezan-ı Muhammedî’nin (aleyhissalâtu vesselâm) yasak edildiği ve bid’aların cebren umuma yaptırıldığı zulümâtli ve dehşetli bir devirde, Nur Talebeleri, o uydurma ezanı okumamışlar ve böyle bid’alara karşı, kendilerini kahrmanca muhafaza ederek, bid’alara girmemişlerdir.

Îmân ve İslâmiyet’in ortadan kaldırılmaya çalışıldığı ve bir âlimin gizli-den gizliye dahi bir tek dinî eser neşredemediği fecaat devrinde, Bediüzza-

¹ Hadis kaynaklarında buna benzer şu hadis yer almaktadır: “En faziletli cihad hangisidir? diye sorulduğunda Allah Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem): Zâlim idareciye karşı söylenen hak ve hakikat sözdür.” diye cevap vermiştir.” (Nesâî, *bey’at* 37; İbn Mâce, *fiten* 20; Müsned 4/314-315; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/551; et-Taberânî, *el-Mu’cemtû’l-evsat* 2/166; ed-Deylemî, *el-Müsne* 1/358)

Pervasızca: Korkmadan, çekinmeden. **Allâme:** Bilgin
Müttakî: Takvalı, Cenab-ı Hakk’ın yasaklarından uzak durup emirlerini yerine getiren
Mücâhede: Mücadele, çaba, gayret
Eser-i azîm: Büyük, muhteşem eser. **İ’câz:** Mucize

Mâsadak olmak: İfade edilen hükme uygun, onun kapsamında olmak, bir hükmü tasdik etmek. **Übudiyet:** Kulluk
Belâgat: Sözün düzgün ve etkili söylenmesi. **Arabî:** Arapça
Fesahat: Dilin doğru, düzgün, açık ve akıcı şekilde kullanılması

İzhar: Gösterme, açığa çıkarma.
Dağdağa: Gürültü-patırtı
Bid’a: Dinde olmayıp, ona sonradan dahil edilen âdetler
Cebren: Zorla, baskı ve zulümle
Zulûmat: Karanlıklar
Fecaat: Yüreker acısı hâl

man nefyedildiği yerlerde, zâlim müstebidlerin tarassudat ve tazyikatı içinde, gizliden gizliye yüz otuz adet î mânî eser te'lif ve neşretmiştir. Bununla beraber, geceleri pek az bir uykudan sonra, esâret altında inleyen İslâm Milletleri'nin necât ve salâhı için dualar etmiş, dergâh-ı ilâhiye'ye iltica ederek yalvarmıştır.

Evet Hazret-i Üstad, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) Efendimizin Sünnet-i Seniye'sine tam iktida etmiştir.

Bediüzzaman'ın bu hâli de, bütün İslâm mücahidlerine ve umum Müslümanlara bir örnektir. Yâni, cihad ile ubûdiyet ve takvâyı beraber yapıyor; birini yapıp, diğerini ihmal etmiyor. Cebbar ve zâlim din düşmanlarının plânıyla hapis hânelere sevk edilip, tecrid-i mutlakta ve gayet soğuk bir odada bırakılması ve şiddetli soğukların ve hastalıkların ızdıraqları ve titremeleri ve ihtiyarlığın tâkatsızlıkları içinde bulunması dahi, te'lifata noksanlık vermemiştir.

Sıddık-ı Ekber (radıyallahü anh) demiştir ki: "Cehennem'de vücûdum o kadar büyüsün ki, ehl-i imâna yer kalmasın." Bediüzzaman, bu gayet ulvî seciyenin bir lem'acığına mazhar olmak için, "Birkaç adamın î mânîni kurtarmak için Cehennem'e girmeye hazırım." diye fedakârlığın şahikasına yükselmiş ve böyle olduğu, Kur'ân ve İslâmiyet'in fedai ve muhlis bir hâdimi olduğu, seksen senelik hayatının şehâdetiyle sabit olmuştur.

Kur'ân ve î mân hizmeti için Bediüzzaman'ın haysiyetini, şerefini, ruhunu, nefsinin, hayatını feda ettiği; mâruz kaldığı o kadar şedid zulüm ve işken celere ve giriftar edildiği çok musibet ve belâlara karşı gösterdiği son derece sabır, tahammül ve itidal, birer şâhid-i sâdik hükmündedirler.

Bediüzzaman Kur'ân, î mân, İslâmiyet hizmeti için, dünyevî rahatlıklarını feda etmiş, dünyevî şahsî servetler edinmemiş, zühd ve takvâ ve riyazet, iktisad ve kanaatla ömür geçirerek, dünya ile alâkasını kesmiştir.

Nefyedilmek: Sürgüne gönderilmek

Müstebid: Keyfine göre idare eden, despot

Tarassudat: Gözetlemeler

Tazyikat: Baskılar, zorlamalar

Necat: Kurtuluş. **Salah:** İyilik

Dergâh-ı İlâhiye: İlâhî huzur

İltica etmek: Sığınmak

İktida etmek: Uymak, tâbi olmak

Übudiyet: Kulluk

Tecrid-i mutlak: Hücre hapsi

Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek. **Cebbar:** Zorba

Te'lifat: Yazılmış kitaplar, eserler

Ehl-i iman: Müminler

Ülvî: Yüce, yüksek

Seciye: Huy, karakter

Lem'acık: Küçük parıltı

Şahika: Zirve. **Muhlis:** Samimî

Hâdim: Hizmetçi. **Şedid:** Şiddetli

Haysiyet: İtibar, şeref, değer

Şahid-i sâdik: Özü-sözü doğru olan şahit. **Giriftar:** Maruz kalan

Dünyevî: Dünya ile ilgili

Zühd: Nefsânî zevk ve arzudan uzak durarak kendini ibadete vermek

Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek

Riyazet: Nefsini terbiye amacıyla çok yeme ve içmeyi terk ederek ilim, ibadet, fikirle meşgul olmak

Bu cümleden olarak, Müslümanların refah ve saadeti için, bütün ömür dakikalarını sırf î mân hizmetine vakf ve hasretmek ve ihlâsa tam muvaffak olmak için, kendini dünyadan tecrid ederek mücerred kalmıştır. Evet, Bediüzzaman î mân ve İslâmiyet hizmeti için, her şeyden bu derece fedakârlık yapan, fakat bütün bunlarla beraber; ubûdiyet, zühd ve takvâda da bir istisna teşkil eden tarihî bir İslâm fedaisi ve Kur'ân-ı Hakîm'in muhlis bir hâdimi payesine yükselmiştir.

Bediüzzaman'ın, Risâle-i Nur dâvasında öyle bir itminanı, öyle bir sıdk ve sadakatı, öyle bir sebat ve metaneti, öyle bir ihlâsı vardır ki: Din düşmanlarının o kadar şiddetli zulüm ve istibdâdları, o kadar hücum ve tazyikatları ve bunlarla beraber maddî yokluklar içinde bulunması, dâvasından vazgeçirememiş ve küçük bir tereddüd dahi ika' edememiştir.

Said Nursî, Eski Said tabir ettiği gençliğinde felsefede çok ileri gitmiştir. Garbın Sokrat*¹, Eflâtun*², Aristo'su* gibi hakikatlı feylesofları ve şarkın İbn-i Sînâ*, İbn-i Rüşd*, Fârâbî* gibi dâhî hükemâlarından felsefe ve hikmette Kur'ân-ı Hakîm'in feyziyle çok ileri geçmiş ve Kur'ân'dan başka halâskâr ve hakikî rehber olmadığını dâva etmiş ve Risâle-i Nur eserlerinde isbat etmiştir. Bu hakikatlarda şüphesi olan olursa, Üstad âhirete teşrif etmeden bizzât şüphesini izale edebilir.

Said Nursî, Kur'ân ve imâna hizmet mesleğini ihtiyar edip, hiçbir maddî ve mânevî menfaat, salâhat ve velilik gibi mânevî makamları maksad ve gaye etmeden, sırf Cenâb-ı Hakk'ın rızası için hizmet yapmıştır. Basiretli ehl-i ilim tarafından bütün Müslümanlarca “Zuhuru beklenen siyasî ve dinî bir halâskârdır.” gibi şahsına verilen yüksek mertebeyi, Bediüzzaman hiddetle reddetmiş, kendisinin ancak Kur'ân'ın bir hizmetkârı ve Risâle-i Nur Talebeleri'nin bir ders arkadaşı olduğuna inanmış ve beyân etmiştir.

Millî Müdafaa Vekâleti'nde yirmi beş sene hizmet görmüş muhterem âlim bir zâtın, şimdi aramızda bulunan bir kısım arkadaşlarımızla, evvelki gün ziyaretine gittiğimiz vakit, Bediüzzaman Hazretleri hakkında demişti ki: “Bediüzzaman'ın nasıl bir zât olduğunu anlayabilmek için, Risâle-i Nur Külliyyatı'nı dikkatle, sebatla okumak kâfidir. Size bir misâl olarak, yalnız dünyevî iktidarı

Hasretmek: Mahsus kılmak

Tecrid etmek: Uzak tutmak

Mücerred: Bekâr

Ubûdiyet: Kulluk. **Sıdk:** Doğruluk

Paye: Mertebe, rütbe

Metanet: Sağlamlık

İstibdad: Keyfî, şahsî idare, zulüm ve baskı idaresi

Tazyikat: Baskılar, zorlamalar

Garb: Batı. **Şark:** Doğu

İzale etmek: Gidermek

İhtiyar etmek: Seçmek

Salâhat: Dindarlık, sâlih olmak

Ehl-i ilim: İlim ehli

Zuhur: Ortaya çıkış

Halâskâr: Kurtarıcı

Millî Müdafaa Vekaleti: Millî Savunma Bakanlığı. **Kâfi:** Yeterli

bakımından derim ki: Bediüzzaman, Risâle-i Nur'un şahs-ı mânevîsiyle yalnız bir devleti değil, dünya yüzündeki milletlerin idaresi ona verilse, onları selâmet ve saadet içinde idare edecek bir iktidar ve inâyete mâliktir." Evet, Bediüzzaman nâdire-i hilkattir. Fakat yirmi beş senedir hem kendini, hem talebelerini siyasetten men'etmiştir; dünyevî işlerle meşgul değildir.

Bediüzzaman'ın Risâle-i Nur'u te'lif ettiği zamanlarda ve hizmet-i Kur'âniye'de istihdam edildiği anlarda; zekâsı, fetaneti, aklı, mantığı, zihni, hayâlî, hâfızası, teemmülû, feraseti, seziş ve kavrayışı, sür'at-i intikali ve ruhî, kalbî, vicdanî hâsseleri, duyguları ve mânevî letâifinin emsâlsiz bir tarzda olması, istihdam edildiğine aşikâr bir delildir ki; kendi ihtiyarıyla, keyfiyle değil, inâyet-i ilâhiye ile Kur'ân'a hizmetkârlık etmiş bir derecede olduğu, basiretli ehl-i ilim ve ehl-i kalbce musaddak ve müstahsendir.

Mısır'da fâzıl ulemâdan, merhum Abdülaziz Çâviş*, Bediüzzaman'ın fâtînü'l-asr olduğu ve müdhîş bir fart-ı zekâyâ mâlik bulunduğu mevzuunda, Mısır matbuatında makale neşretmiştir.

Büyük ve salâbetli bir âlim olan Şeyhü'l-İslâm merhum Mustafa Sabri Efendi*, Mısır'da Risâle-i Nur'a sahip çıkmış ve Câmîü'l-Ezher Üniversitesinde en yüksek bir mevkiye koymuştur.

Risâle-i Nur, İslâmiyet'in gayet keskin ve elmas bir kılıncıdır. Bu hakikatlara bir delîl ise, Bediüzzaman'ın zâlim hükümdarlara ve kumandanlara, ö-lümü istihkar ederek, hakikati pervasızca tebliğ etmesi ve dünyayı saran dinsizlik kuvvetine mukabil, hakâik-i Kur'âniye ve îmâniyeyi, kendini feda ederek, istibdâdın en koyu devrinde neşretmesi ve bu kudsî hakikata, cansiperâne hizmet etmesidir.

Bir müddeiumumî, iddianâmesinde: "Bediüzzaman, ihtiyarladıkça artan enerjisiyle dinî faaliyete devam etmektedir." Denizli mahkemesi, ehl-i vukuf raporunda: "Evet, Said Nursî'de bir enerji vardır, fakat bu enerjisini, tarikat

Şahs-ı manevisi: Hükmî şahsiyet, tüzel kişilik

İnayet: Yardım, iyilik, lütuf

Nâdire-i hilkat: Ender bulunan

Men'etmek: Engellemek

Hizmet-i Kur'âniye: Kur'ân hizmeti

İstihdam: Kullanma

Fetanet: Yaratılıştan gelen çabuk kavrayış ve anlayış

Teemmül: Etraflıca düşünme

Feraset: Çabuk seziş, basiret

Sür'at-i intikal: Meseleleri çok çabuk kavrama

Hasse: Duygu

Letâif: Mânevî duyular

Emsal: Eş, benzer

Aşikâre: Apaçık

İnayet-i ilâhiye: Allah'ın yardımı

Ehl-i kalb: Kalp ehli

Musaddak: Doğruluğu onaylanmış olan

Müstahsen: Takdir edilen, beğenilen. **Fâzıl:** Faziletli

Ülema: Âlimler, bilginler

Fâtîn-ül asr: Çağın dahisi

Fart-ı zekâ: Üstün zekâ

Matbuat: Basın, medya

Salâbet: Sağlamlık

Şeyhülİslâm: Osmanlı Devleti'nde eğitim, öğretim ve din işlerine bakan en yüksek yetkili kişi

İstihkar etmek: Hafife almak, küçümsemek

Pervasızca: Korkmadan, çekinmeden

Hakaik-i Kur'âniye: Kur'ân hakikatleri

İstibdad: Keyfi, şahsî idare, zulüm ve baskı idaresi

Cansiperane: Canını verircesine

Müddeiumumî: Savcı

Ehl-i vukuf: Bilirkişi

veya bir cem'iyet kurmakta sarf etmemiş, Kur'ân hakikatlerini beyân ve dine hizmete sarf ettiği kanaatına varılmıştır." denilmektedir.

Din aleyhindeki eski hükûmetlerin vekillerinden birisi (antidemokratik kanunların Millet Meclisinde müzakeresi esnasında): "Bediüzzaman Said-i Nursî'nin dinî faaliyetine, yirmi beş seneden beri mâni olamıyoruz." demiştir.

Biz de deriz ki: Evet, Said Nursî Hazretleri; emsâli görülmemiş dinamik ve enerjik bir zâttır. Bediüzzaman'ın hârika bir insan olduğunu, din düşmanları olan muarızları dahi kalben tasdik ve takdir etmektedirler.

Said Nursî, bâzan bir talebesine Risâle-i Nur'dan okuyuvermek nimetini lûtfettiği zaman der ki: "Bu benim dersimdir. Ben kendim için okuyorum. Bu risaleyi, şimdiye kadar belki yüz defa okumuşum. Fakat, şimdi yeni görüyorum gibi tekrar okumağa ihtiyaç ve iştiyâkım var."

Hem yine der ki: "Ben başkaları için kitap yazmamışım. Kendim için yazmışım. Kur'ân'dan bulduğum bu devalarımı arzu edenler okuyabilir." Evet, Bediüzzaman îtikad ediyor ve diyor ki: "Ben derse, terbiyeye ve nefsimi ıslaha muhtacım." Bediüzzaman gibi bir zât böyle derse, bizim bu eserlere ne kadar muhtaç olduğumuz artık kıyas edilsin.

Bediüzzaman Said Nursî bütün hayatında, şan ve şöhretten, hürmetten kaçmış ve insanlardan istiğna etmiştir. Arabî bir eserinde, şöhret hakkında diyor ki: "Şöhret, ayn-ı riyâdır ve kalbi öldüren zehirli bir baldır. İnsanı, insanlara abd ve köle yapar. Yâni, nâm ve şöhret isteyen adam; halklara kendini beğendirmek, sevdirmek için, insanlara riyâkârlık, dalkavukluk yapar. Tasannu'kâr tavırlar takınır. O belâ ve musibete düşersen

1 إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ de."

Üstad, şöhretten fiilen ve hâlen bu kadar kaçmasına rağmen, her ne hikmetse, insanlar âdeta bir sevk-i ilâhî varmış gibi, istimdadkârâne ona koşmuşlardır ve ona akın etmektedirler. Ve onun mahz-ı hak olan bu kudsî seçiyesi, Risâle-i Nur gibi cihan-şümûl bir esere hâdim olmuştur...

¹ (Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musibet geldiğinde,) "Biz Allah'a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz" (derler). (Bakara sûresi, 2/156)

Muarız: Muhalif
Kıyas etmek: Karşılaştırmak
İstiğna: Tokgözlülük
Arabî: Arapça
Ayn-ı rıya: Rıyanın ta kendisi

Abd: Kul
Tasannu'kâr: Yapmacık
Sevk-i ilâhî: Allah'ın yönlendirmesi
İstimdadkârâne: Yardım istemesine

Mahz-ı hak: Gerçeğin ta kendisi
Kudsî: Kutsal
Seciye: Huy, karakter
Cihanşümûl: Evrensel
Hâdim: Hizmetçi

Bediüzzaman küçük yaşından beri, halkların mukabilsiz hediyelerinden istîğna etmiştir. Hediye kabul etmemeyi meslek edinmiştir. Zindandan zindana, memleketten memlekete sürgün edildiği zamanlarda, ihtiyarlığın tahmil ettiği zarûretler içinde dahi, bu seksen senelik istîğna düstûrunu bozmadır. En has bir talebesi, bir lokma bir şey hediye etse, mukabilini verir; ver-mese dokunur.

Neden hediye kabul etmediğinin sebeplerinden birisi olarak der ki: “Bu zaman, eski zaman gibi değildir. Eski zamanda îmânı kurtaran on el varsa, şimdi bire inmiş. Îmânsızlığa sevk eden sebepler eskiden on ise, şimdi yüze çıkmış. İşte böyle bir zamanda îmâna hizmet için, dünyaya el atmadım, dünyayı terk ettim. Hizmet-i îmâniyemi hiçbir şeye âlet etmeyeceğim.” der. Hazret-i Üstad, kendi şahsı için birisi zahmet çekse, bir hizmetini görse; mukabilinde bir ücret, bir teberrük verir. Aksi hâlde, ruhuna ağır gelir, hoşuna gitmez.

Bediüzzaman Said Nursî; Kur’ân, Îmân ve Din’e yaptığı hizmetinde, senelerden beri mütemadî bir tarassud ve tecessüs, takibat ve tedkikat altında bulundurulmuştur. Yalnız ve yalnız rıza-yı ilâhî için, yalnız ve yalnız hakikat için İslâmiyet’e hizmet ettiği ve hizmet-i Kur’âniye’sini hiçbir şeye âlet etmediği müteaddid mahkemelerde de sabit olmuştur.

Eğer bu mezkûr hakikatlara ve eserlerindeki hak ve hakikati gören hakperestlerin, Bediüzzaman ve eserlerinde gördükleri ve neşrettikleri âlî meziyet ve yüksek hakikate mugayir en küçük bir şey olsa idi, en büyük ilâvelerle, şâsaalarla ve yaygaralarla, bu yirmi beş sene içinde, din düşmanları tarafından dünyaya ilân edilecek idi.

Nitekim bütün bütün iftira ve ittihamlarla, cebbar, müstebid din düşmanlarının tahrikatıyla mahkemelere sevk edildiği zaman, gazetelerin birinci sayfelerinde, bire yüz ilâvelerle teşhir ettirilmesi; tahkikat ve muhakeme neticesinde hiçbir suç olmadığı tahakkuk ederek, beraet ettiği vakit sükût edilmesi; bu hakikatın aşikâr çok delillerinden bir tanesidir.

Tahmil etmek: Yüklemek
Hizmet-i imaniye: İman hizmeti
Teberrük: Bereket vesilesi
Mütemadî: Sürekli
Tarassud: Gözetleme
Tecessüs: Gizlice araştırma
Tedkikat: Araştırmalar, incelemeler
Rıza-yı ilâhî: Allah’ın rızası

Müteaddid: Birçok
Âlî: Yüce, yüksek
Meziyet: Ayırıcı vasıf
Mugayir: Aykırı, zıt
Şâsa: Gösteriş, yaldız
İttiham: Suçlama
Müstebid: Keyfine göre idare eden, despot

Cebbar: Zorba
Tahrikat: Tahrikler
Teşhir: Dillere düşürme
Tahkikat: Araştırmalar, soruşturmalar
Tahakkuk etme: Gerçekleşme
Sükût: Düşme
Aşikâr: Apaçık

Bediüzzaman, din kardeşlerine ziyade şefkatlidir. Onların elemleriyle elem çektiği, İslâm dünyasında hürriyet ve istiklâli için can veren, fedai İslâm mücahidlerinin acılarıyla muzdarib olduğu, Kur'ân ve İslâmiyet'e yapılan darbeler ânında çok ıztırlar çektiği, böyle acı acıların tesiratyyla, zâten pek az yediği bir parça çorbasını da yiyemediği çok defa görülmüş ve görülmektedir.

Ekser günleri hastalıklar ve sıkıntılarla geçmektedir. Bir Nur talebesinin yazdığı gibi, "Ey Millet-i İslâm'ın ebedî refah ve saadeti için, dünyada rahatlık görmeyen müşfik üstadım! Senin devam eden hastalıkların cismânî değildir. Dinimize icra edilen istibdâd ve zulüm sona ermedikçe, Âlem-i İslâm kurtulmadıkça senin ıztırabın dinmeyecektir." Evet biz de bu kanaatteyiz.

Fakat o elîm acılar, Bediüzzaman'ı asla ye'se düşürmemiş, bilâkis öyle küllî ve umumî bir dinî cihada ve dua ve ubûdiyete sevk etmiştir ki: "Kurtuluşun çare-i yegânesi, Kur'ân'a sarılmaktır." demiş ve sarılmış.

Kur'ân'da bulduğu devâ ve dermanları kaleme alarak, bu zamanda bir halâskâr-ı İslâm ve nev-i beşerin saadetine medâr olan Risâle-i Nur eserlerini meydana getirmiştir.

Hunhar din düşmanlarının, dünyevî satvet ve şevketleri, Bediüzzaman'ı kat'iyen atâlete düşürtememiştir. "Vazifem Kur'ân'a hizmettir. Galib etmek, mağlûb etmek Cenâb-ı Hakk'a aittir." diye îmân ederek, bir an bile faaliyetten geri kalmamıştır. Evet Hazret-i Üstad, öyle bir himmet-i azîmeye mâliktir ki; ona icra edilen müdhîş mezâlîm, bu himmetin mukabilinde tesirsiz kalmağa mahkûm olmuştur.

Bediüzzaman, Arz ve semâvâtaki mevcudatı, hayret ve istihsanla temâşâ eder. Kırlarda ve dağlarda hususan bahar mevsiminde çok gezinti yapar. O seyrangâhlarda zihnen meşguliyet ve dakik bir tefekkür ve daimî bir huzur hâlinedir. Ağaç ve nebâtât ve çiçekleri

مَا شَاءَ اللَّهُ¹ بَارَكَ اللَّهُ² فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ³

¹ "Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!" (Kehf sûresi, 18/99 ve A'lâ sûresi, 87/7 âyetlerinden iktibas edilmiş.)

² "Allah hayır ve bereketini artırsın."

³ "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!" (Mü'minûn sûresi, 23/14)

Tesirat: Tesirler. **Müşfik:** Şefkatli

Millet-i İslâm: İslâm milleti

İstibdad: Keyfi, şahsî idare

Âlem-i İslâm: İslâm âlemi

Ye's: Ümitsizlik

Külli: Genel, kapsamlı

Çare-i yegâne: Tek çare

Ubûdiyet: Kulluk

Halâskâr: Kurtarıcı

Nev'-i beşer: İnsan türü

Medar: Vesile

Satvet: Ezici kuvvet

Şevket: Büyüklük, güçlülük

Atalet: Boş durma, tembellik

Himmet-i azîme: Büyük gayret

Mezalim: Zulümler

Arz ve semavat: Yer ve gökler

Mevcudat: Varlıklar

İstihsan: Beğenmek, takdire etmek

Seyrangâh: Gezinti yeri

Nebatat: Bitkiler

“Ne güzel yaratılmışlar.” diyerek, ibret nazarıyla onları seyreder; kâinat kitabını okur. Her âzâ ve hasseleri gibi, gözünü de daima Cenâb-ı Hak hesabına ve izni dairesinde çalıştırır. Gözü, şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir mütalâacı ve şu âlemdeki mu’cizat-ı san’at-ı rabbâniye’nin bir seyircisidir. Ve şu küre-i arz bahçesindeki rahmet çiçeklerinin bir mübarek arısı derecesindedir.

Üstad, hususî hayatında mütevazı, vazife başında vakurdur. Tevazu ve mahviyette nümûne-i misâl olacak bir mertebededir. Bu mevzuda der ki: “Bir nefer nöbette iken, baş kumandan da gelse, silâhını bırakmayacak. Ben Kur’ân’ın bir hizmetkârı ve bir neferiyim. Vazife başında iken karşıma kim çıksa çıksın, hak budur derim, başımı eğmem.”

Hülâsa olarak arz ederiz ki: Bediüzzaman, ihlâs-ı tâmmeye mâlik, hârikulâde, hakikî bir müfessir-i Kur’ân’dır. Hem ihlâs-ı etemme vâsıl olmuş, kahraman ve yektâ bir hâdim-i Kur’ân’dır. Risâle-i Nur’un müellifi olmak itibarıyla; hem bir mütekellim-i a’zamdır, hem ilimde gayet derecede mütebahhir ve râsih, muhakkik ve müdakkik bir allâmedir, hem ilm-i Mantık’ın yüksek, nazirsiz bir üstadıdır.

Ta’likat nâmındaki te’lifatı, Mantık’ta bir şaheserdir. Hem mümtaz ve hak-perest ve hakikatbîn bir dâhîdir, hem Kur’ân’la barışık müstakîm felsefenin hakikat-perver bir feylesofudur, hem nazirsiz bir sosyolog (içtimâiyatçı) ve bir psikolog (ruhiyatçı) ve bir pedagog’dur (terbiyeci), hem daima hakikat terennüm etmiş ve eden, yüksek ve emsâlsiz ve dâhî bir müellif ve edibdir.

Said Nursî, senelerden beri şiddetli bir istibdâd ve takyidat altında bulundurulup tanıtılmadığı ve hem de kendisi, şahsî kemâlâtını setrettiği, gizlediği için; mezkûr sıfatların her birisine muttali olamayan bulunabilir. Hem bunlar ve hem Risâle-i Nur’un hususiyetleri hakkındaki beyânatımız, hakikat-perver ve fazilet-perver ve bu zamanda bir kısım ulemâ-yi hakikînin ve ehllahın ittifak ve icmâ kuvvetindeki hükümleridir. Hem de bizim kat’i kanaatlarımızdır.

Hasse: Duygu. **A’za:** Organlar
Kitab-ı kebir-i kâinat: Büyük bir kitap gibi olan kâinat
Mütalaacı: Okuyan, tetkik eden
Mu’cizat-ı san’at-ı Rabbaniye: Cenab-ı Hak’ın sanat mucizeleri
Vakur: Vakarlı, ağırbaşlı
Nümune-i misal: Örnek alınacak model. **Hülâsa:** Özet
Hâdim-i Kur’ân: Kur’ân’a hizmet eden. **ihlas-ı tâmm:** Tam ihlas

Müellif: Kitap yazar, yazar
Mütekellim-i a’zam: Büyük kelâmlacı. **Mütebahhir:** Büyük âlim
Râsih: Sağlam, köklü
Muhakkik: Gerçeği araştırıp bulan
Müdakkik: İnceden inceye araştıran
Allâme: Bilgin. **Mümtaz:** Seçkin
Te’lifat: Yazılmış kitaplar, eserler
Hakperest: Hak ve adalete teslim olan. **Nazir:** Benzer, denk
Hakikatbîn: Hakikati gören

Hakikatperver: Hakikat aşığı
Terennüm: Yavaş, güzel, hoş bir şekilde söyleme
İstibdad: Keyfi, şahsî idare
Takyidat: Sınırlandırmalar
Kemalât: Mükemmellikler
Faziletperver: Fazilet sevdalı
Muttali olmak: Haberdar olmak
Ülema-i hakikî: Gerçek âlim
Ehlullah: Allah dostları
İcmâ: Fikir ve oy birliği

Bediüzzaman'ın, öyle bir ilim ve sıfatlara mâlik olduğuna en mu'teber ve en birinci ve en hakikî delilimiz, Bediüzzaman Said Nursî'dir. Kimin şüphesi varsa, Risâle-i Nur'u okusun. Evet biz zikrettiğimiz ve edeceğimiz bu hakâik-i uzmâyı, bütün İslâm Dünyası'na ve umum beşeriyet âlemine ifşa ve ilân ediyoruz. Evet bin seneden beri Âlem-i İslâmiyet ve insâniyet, Risâle-i Nur gibi bir esere intizar ediyordu.

Bediüzzaman Said Nursî, çok ilimlerde müstesna birer eser yazabilirdi. Fakat o "Zaman, îmânı kurtarmak zamanıdır." demiş ve bütün himmet ve mesaîsini ve hayatını, ulûm-i îmâniyenin te'lif ve neşrine hasretmiştir.

Evet, Hazret-i Üstad ulûm-i îmâniyeyi neşretmekle, Âlem-i İslâm ve âlem-i insâniyeti hayatdar ve ziyâdâr eylemiştir. Cenâb-ı Hak, o büyük üstadı ebediyen razı olsun, uzun ömürler versin. Âmin, âmin, âmin...

Risâle-i Nur, Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bu asırda bir mu'cize-i mânevîyesi olan yüksek ve parlak bir tefsiridir. Evet Risâle-i Nur kalblerin fatihi ve mahbubu, ruhların sultanı, akılların muallimi, nefislerin mürebbi ve müzek-kisidir. Risâle-i Nur'un bir hususiyeti de, Mektubât'ın birinci cildinin 129'uncu sahifesindeki şu bahistir: "Bâzı Sözlerde, ulemâ-yi ilm-i kelâm'ın mesleğiyle, Kur'an'dan alınan minhac-ı hakikinin farkları hakkında şöyle bir temsîl söylemişiz ki, meselâ: Bir su getirmek için bâzıları küngân (su borusu) ile uzak yerden, dağlar altında kazar, su getirir. Bir kısmı da her yerde kuyu kazar, su çıkarır. Birinci kısım çok zahmetlidir. Tıkanır, kesilir. Fakat her yerde kuyular kazıp su çıkarmaya ehil olanlar; zahmetsiz, her bir yerde suyu buldukları gibi... Aynen öyle de: Ulemâ-yi ilm-i kelâm, esbabı, nihayet-i âlemde teselsül ve devrin muhâliyeti ile kesip, sonra Vâcibü'l-Vücûd'un vücûdunu onunla isbat ediyorlar. Uzun bir yolda gidiliyor. Amma Kur'an-ı Hakîm'in minhac-ı hakikîsi ise; her yerde suyu buluyor, çıkarıyor. Her bir âyeti, birer asâ-yi Mûsâ gibi, nereye vursa âb-ı hayat fışkırtıyor.

Muteber: İtibarlı

Hakaik-i uzma: Büyük hakikatlar

İfşa: Gizli bir şeyi açığa vurma

Âlem-i İslâmiyet: İslâmiyet âlemi

İnsaniyet: İnsanlık

İntizar etmek: Beklemek

Ulûm-u imaniye: İmana dair ilimler

Te'lif: Eser yazma

Hasretmek: Mahsus kılmak, yalnız bir şeye sarfetmek

Âlem-i İslâm: İslâm âlemi

Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi

Hayatlar: Canlı

Ziyadar: Işıklı

Mu'cize-i mânevîye: Mânevî mucize

Mahbub: Sevgili

Muallim: Öğretmen

Mürebbi: Eğitici

Müzekki: Temizleyen, arındıran

Ülema-i ilm-i Kelâm: Kelâm ilmi âlimleri

Minhac-ı hakikî: Gerçek yol

Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Nihayet-i âlem: Âlemin sonu

Teselsül: Sebeplerin arka arkaya gelmesi

Muhâliyet: İmkânsız olma hâli

Vâcib-ül Vücud: Varlığı kesin ve kendinden olan Zat

Vücud: Varlık

Kur'an-ı Hakîm: Hikmet kaynağı Kur'an-ı Kerim

Asâ-yı Musa: Hz. Musa'nın asası

Âb-ı hayat: Hayat suyu

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَّهُ آيَةٌ تَذُلُّ عَلَى آتِهِ وَاحِدٌ¹

düstûrunu her şeye okutturuyor.

Hem î mân yalnız ilim ile değil.. î mânda çok letâifin hisseleri var. Nasıl ki bir yemek mideye girse; o yemek muhtelif asaba, muhtelif bir sûrette inkısam edip tevzi olunuyor. İlim ile gelen mesâil-i î mânîye dahi, akıl midesine girdikten sonra, derecata göre ruh, kalb, sır, nefis ve hâkeza.. letâif, kendine göre birer hisse alır, masseder. Eğer onların hissesi olmazsa, noksandır.” İşte Risâle-i Nur her yerde suyu buluyor, çıkartıyor. Evvelce gidilen uzun yolu kısaltıyor ve müstakîm ve selâmetli yapıyor.

Eski hükemâ, ahkâm-ı şer’iyeden ve akaid-i î mânîyeden bâzıları için: “Bu nakildir, î mân ederiz, akıl buna yetişmez.” demişler. Halbuki bu asırda akıl hükmediyor. Bediüzzaman Said Nursî ise; “Bütün ahkâm-ı şer’iye ve hakâik-i î mânîye aklîdir. Aklî olduğunu isbata hazırım.” demiş ve Risâle-i Nur’da isbat etmiştir.

Risâle-i Nur’da müstesna bir edebiyat ve belâğat ve î câz, nazirsiz, câzib ve orijinal bir üslûb vardır. Evet, Bediüzzaman zâtına mahsus bir üslûba mâliktir. Onun üslûbu, başka üslûblarla müvâzene ve mukayese edilemez. Eserlerin bâzı yerlerinde, edebiyat kaidesine veya başka üslûblara nazaran pek münasib düşmemiş gibi zannedilen bir noktaya rastlanırsa, orada gayet ince bir nûkte, bir î mâ veya ince bir mânâ veya hikmet vardır. Ve o beyân tarzı, oraya tam muvafıktır. Fakat o ince inceliği, âlimler de birden pek anlamadıklarını itiraf etmişlerdir. Bunun için, Bediüzzaman’ın eserlerindeki hususiyet ve incelikleri, Risâle-i Nur’la fazla iştiğal etmemiş olanlar, birden intikal edemezler.

Büyük şâirimiz, edebiyatımızın medâr-ı iftiharını merhum Mehmed Âkîf*, bir üdebâ meclisinde, “Viktor Hügo’lar*, Şekspir’ler*, Dekart’lar*, edebiyata ve felsefede, Bediüzzaman’ın bir talebesi olabilirler.” demiştir.

¹ “Bütün her şeyde Allah’ın varlık ve birliğini gösteren bir âyet (işaret) vardır.” (Bkz.: el-Esfehani, *el-Eğânî* 4/39; el-Kalkaşendi, *Subhu’l-A’sâ* 12/413; el-Eşbihi, *el-Müstatraf* 2/280)

Letâif: Mânevî duyular

Asab: Sinirler

İnkısam: Bölünme

Tevzi: Dağıtım

Mesail-i î mânîye: İmana dair meseleler

Derecat: Dereceler

Massetme: Emme, içine çekme

Selâmet: Emniyet, güven

Hükema: Feylesoflar

Ahkâm-ı şer’iye: Dinin hükümleri

Akaid-i î mânîye: İmana dair konular

Hakaik-i î mânîye: İman hakikatleri

Belâğat: Sözün düzgün ve etkili söylenmesi

İcâz: Az sözle çok şey ifade etme

Nazir: Benzer, denk

Müvazene etmek: Karşılaştırmak

Münasib: Uygun

Nûkte: Bir söz veya ibâreden husûsî bir dikkatle çıkarılan gizli mana

Muvafık: Uygun, yerinde, denk

Medar-ı iftihar: İftihar vesilesi

Üdebâ: Edebiyatçılar

Edib ve şâirler, zevâl ve firâktan ağlamışlar, ölümden vaveylâ etmişlerdir. Güz mevsimini hüznle tasvir etmişlerdir. Hattâ dünyaca meşhur Arap edipleri “Eğer firâk olmasa idi, ölüm ruhlarımızı almak için yol bulup gelemezdi” mânâsında

لَوْلَا مُفَارَقَةُ الْأَحْبَابِ مَا وَجَدَتْ لَهَا الْمَنَابِتُ إِلَى أَرْوَاحِنَا شَيْلًا¹

demişlerdir.

Bediüzzaman ise, “Kâinattaki zevâl, firâk ve adem zâhirîdir. Hakikatta firâk yok, visal var. Zevâl ve adem yok, teceddüd var. Ve kâinatta her şey, bir nevi bekâya mazhardır. Ölüm, bu âlem-i fâniden âlem-i bâkîye gitmektir. Ölüm, ehl-i hidâyet ve ehl-i Kur’ân için, öteki âleme gitmiş eski dost ve ahbablarına kavuşmağa vesiledir. Hem hakikî vatanlarına girmeye vasıttır. Hem zindan-ı dünyadan, bostan-ı cinâna bir dâvettir. Hem Rahman u Rahîm’in fazlından, kendi hizmetine mukabil ahz-ı ücret etmeye bir nöbettir. Hem vazife-i hayat külfetinden bir terhistir. Hem ubûdiyet ve imtihanın tâlim ve tâlimatından bir paydostur. Azrâil (aleyhisselâm) bugün gelse, hoş geldin, safa geldin diye gülerek karşılayacağım.” diyor.

Bediüzzaman, beşeri Risâle-i Nur’la sefahet ve dalâletten kurtarıırken, korku ve dehşet vermek tarzını takip etmiyor. Gayr-ı meşrû bir lezzetin içinde, yüz elemi gösterip, hissi mağlûb ediyor. Kalb ve ruhu hissiyata mağlûb olmaktan muhafaza ediyor. Risâle-i Nur’da müvâzenelerle küfür ve dalâlette, bir zakkum-i Cehennem tohumu olduğunu ve dünyada dahi Cehennem azabları çektiğini ve îmân ve İslâmiyet ve ibadette, bir Cennet çekirdeği ve leziz lezzetler ve zevkler ve Cennet meyveleri bulunduğunu, dünyada dahi bir nevi mükâfata nâil eylediğini isbat ediyor.

Risâle-i Nur nifak ve şikâkı, tefrikayı, fitne ve fesadı kaldırıp; kardeşliği, uhuvvet-i diniyeyi, tesanüd ve teavününü yerleştirir. Risâle-i Nur mesleğinin bir

¹ Bkz.: el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb* 1/197; el-Kazvîni, *el-İzâh* 1/374. (Ebu't-Tayyib El-Mütenebbî'nin sözü olarak nakledilmiştir.)

Zeval: Bitme, yok olma
Firak: Ayrılık. **Vaveylâ:** Çılgılık
Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile canlı bir tarzda anlatmak
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Visal: Kavuşma. **Adem:** Yokluk
Teceddüd: Yenilenme
Beka: Sonsuzluk
Mazhar: Nail olmak, şereflenmek
Âlem-i fânî: Geçici âlem
Âlem-i bâkî: Sonsuz âlem
Ehl-i hidayet: Doğru yolu bulanlar

Ehl-i Kur’ân: Kur’ân ehli
Zindan-ı dünya: Dünya zindanı
Bostan-ı cinan: Cennet bahçeleri
Rahmân: Zâtı itibariyle pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c.). **Ahz-ı ücret:** Ücret alma
Rahîm: Merhamet ve ihsan eden
Vazife-i hayat: Hayat vazifesi
Terhis: Askerlik görevini bitirenleri salıverme. **Ubûdiyet:** Kulluk
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik

Dalâlet: Sapkınlık
Gayr-ı meşru: Meşru olmayan
Müvazene: Denge
Zakkum-u Cehennem: Cehennemde bir ağaç
Nâil: Ulaşan, erişen
Nifak: Münâfıklık, iki yüzlülük
Şikak: Tefrika, bölücülük
Tefrika: Parçalanma
Uhuvvet-i diniye: Din kardeşliği
Tesanüd: Dayanışma
Teavün: Yardımlaşma

esasî da budur. Risâle-i Nur gurur ve kibir ve hodfüruşluk ve zillet gibi ahlâk-ı seyyieden kurtararak, tevazu' ve mahviyet ve izzet ve vakar gibi güzel ahlâklara sahip kılar.

Risâle-i Nur, insan olan bir insana, acz ve fakrını derk ettirir. Bediüzzaman der ki: "İnsan, acz ve fakrını anlamakla, tam Müslüman ve abd olur."

Bu dinsizleri mağlûb etmek için, yeni tahsili de yapalım diyenler veya yapanlar, Nur risalelerini devam ve sebatla mütalâa ederek, bu hedeflerine vâsıl olurlar ve çare-i yegâne de budur. Hem böylelikle, mekteb mâlûmatları da maârif-i ilâhiye'ye inkılâb eder.

Ey, bin seneden beri İslâmiyet'in bayraktarlığını yapan bir milletin torunları olan cengâver ruhlu kardeşlerim! Bu zamanın ve gelecek asırların Müslümanları ve bizler, Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın tefsiri olan öyle bir rehberle muhtacız ki; tahkikî îmân dersleriyle, îmân mertebelerinde terakki ve teâlî ettirsin. Hem korkak değil, bilâkis Risâle-i Nur Talebeleri gibi cesur ve kahraman ve fa'al ve amel-i sâlih sahibi, mütedeyyin, müttakî ve bununla beraber, şahsî rahatlık ve menfaatlarını îmân ve İslâmiyet'in kurtuluşu uğrunda feda eden, fedai ve mücahid Müslümanlar yetiştirsın, neme lâzımcılıktan kurtarsın. Hem taarruz ve işkenceler ve ölüm ihtimalleri karşısında, tahkikî îmân kuvvetinden gelen bir cesâretle, Kur'ân ve İslâmiyet cephesinden asla çekilmeyen, "Ölürsem şehidim, kalırsam Kur'ân'ın hizmetkârıyım." diyen ve yılgınlık hâline düşmeyen sâdık ve ihlâslı, yalnız Allah rızası için hizmet eden, Nur Talebeleri gibi İslâmiyet hâdimleri yetiştirsın, böyle muazzez Müslümanlar meydana getsin.

Evet bu asra öyle bir Kur'ân tefsiri lâzım ve elzemdir ki; Risâle-i Nur gibi akıl, fikir ve mantığı çalıştırsın, ruh ve kalb ve vicdanı tenvir etsin. Müslümanları, beşeri uyandırın; intibah versin, gafletten kurtarsın. Sırat-ı müstakîm olan Kur'ân yolunu göstere. Sünnet-i Seniye'ye ve İslâmiyet'in şeâiri-ne muhalif olarak yaptırılan ve yapılan şeyleri fark ettirip, Sünnet-i Peygamberî'ye (aleyhissalâtu vesselâm) ittibâi ders versin ve ihyâ etmek cehdini uyandırsın.

Hodfüruşluk: Kendini beğendir-meye çalışma

Zillet: Alçalma

Ahlâk-ı seyyie: Kötü ahlâk

Mahviyet: Alçakgönüllülük

Acz: Acizlik, gücü bir şeye yetmeme

Fakr: Fakirlik, ihtiyaç duyma

Abd: Kul

Çare-i yegâne: Tek çare

Maârif-i ilâhî: İlâhî bilgi

Kur'ân-ı Azîmüşşân: Büyük şân sahibi Kur'ân

Tahkikî îman: Delillere dayanarak kalpte sağlam bir şekilde kök salan îman

Terakki: İlerleme

Teâlî: Yükselme

Fa'al: Aktif

Amel-i sâlih: Makbul işler

Müttakî: Takvalı, Cenab-ı Hakk'ın

yasaklarından uzak durup emirlerini yerine getiren

Mütedeyyin: Dindar

Muazzez: Kıymetli

Elzem: En lüzumlu

Tenvir etmek: Aydınlatmak

İntibah: Uyanma, ibret alma

Sırat-ı müstakîm: Doğru yol

Şeair: Alâmetler, semboller

Sünnet-i Peygamberî'ye: Hz.

Peygamber'in (s.a.s.) sünneti

İttibâ' etmek: Tâbi olmak, uymak

Cehd: Gayret

İşte Risâle-i Nur'un böyle hâsiyetleri havi bir Kur'ân tefsiri olduğu, otuz seneden beri meydandadır ve ehl-i hakikatın tasdikiyle sabittir. Hem amansız din düşmanlarının plânlarıyla mahkemelere sürüklenen Risâle-i Nur Talebeleri'nin müdafaaları; ve bu talebelerin İslâmiyet'e hizmetleri esnasında, gizli İslâmiyet düşmanı, insafsız, cebbar zâlimlerin entrikalarıyla mâruz kaldıkları işkencelerden yılmamak, şahıslarını düşünmeden, yâni şahsî refahlarını İslâm'ın refah ve saadeti için feda ederek, sıddıkiyetle sebat etmeleri ve eşedd-i zulme mukavemet etmeleri aşikâr bir delil teşkil etmektedir.

Evet, hem yirmi beş seneden beri Risâle-i Nur'la îmân hizmetine bütün varlığını vakfeden ve şimdiye kadar “gaddar din düşmanlarının” çok defalar tecavüz ve taarruzuna ve taharriyata mâruz kaldığı hâlde, yirmi beş senedir inziva içinde, Risâle-i Nur'un naşirliğini yapan Nur kahramanları ağabeylerimiz, bizlere birer nümûne-i imtisâl olan, îmân ve İslâmiyet fedaileridir.

İşte biz Müslümanlar, böyle bir tefsir-i Kur'ân arıyor, böyle bir hâdiyi bekliyorduk. O ihlâslı Nur talebeleri ki, “Cenâb-ı Hak, Hafız'dır. Ben onun inâyeti ve himayeti altındayım. Başıma ne gelse hayırdır.” diye îmân etmekle beraber amel ederler. Îmân hizmetini yaparlar. Din düşmanlarına yakalanmamak ve canlarından kıymetli olduğuna inandıkları Nur Risaleleri'ni onlara kaptırmamak için de ihtiyat ederler. Şahıslarına gelecek zararları nazarı itibara almadan hizmetlerine devam ederler. Hapse, zindana atılıp, işkence yapıldığı zamanda, onlar yine üstadları Bediüzzaman ile alâkadarlardır. Eğer gizlice bir imkân bulurlarsa, onlar yine Risâle-i Nur ile meşguldürler. Hattâ “Belki hapse atılırım, Nur Risaleleri'mi vermezler, çalışmaktan mahrum kalırım.” diye bâzı Nurları ezberleyen talebeler de olmuştur.

Muhlis bir Nur talebesi, hapishânedен çıkarıldığı vakit; güya o kırbaçlı, falakalı, türlü türlü işkenceli hapishâne, ona bir kuvvet, bir enerji kaynağı olmuş sadakat ve teyakkuza Nur hizmetinde koşturmak için bir kırbaç tesiri yapmış gibi, üstadına daha ziyade yakınlaşır ve eskisinden daha fazla Nurlar'a çalışır, neşriyat yapar.

Afyon hâdisesinde, Bediüzzaman hapiste iken, muallim bir Nur talebesi, savcılıkta Risâle-i Nur ve Üstadı hakkında kahramanca cevaplar verdiği için,

Hâsiyet: Özellik

Havî: İçine almak, kapsamak

Ehl-i hakikat: Gerçeği arayıp bulan kimseler

Cebbar: Zorba

Sıddıkiyet: Doğruluk

Eşedd-i zulm: Zulmün en şiddetlisi

Mukavemet etme: Direnç gösterme

Aşikâr: Apaçık

Gaddar: Zulüm ve haksızlık yapan

Taharriyat: Araştırmalar

Naşir: Neşreden, yaygın

İnziva: Bir köşeye çekilip ilim, ibadet ve fikirle meşgul olmak

Nümune-i imtisâl: Örnek alınacak kişi

Hâdi: Doğru yolu gösteren

Hafız: Muhafaza edip koruyan

İnayet: Yardım, iyilik, lütuf

Himayet: Koruma

İhtiyat: Tedbir

Nazar-ı itibar: Dikkate alma

Teyakkuz: Uyanıklık

Muallim: Öğretmen

savcı kızmış. “Şimdi seni hapse atarım.” diye tehdid etmiş. O İslâm fedaisi muallim de cevaben “Ben hazırım, derhâl hapse gönderin.” demiştir.

Yine Afyon mahkemesinde, bir Nur talebesi hakkında tevkif kararı veriliyor, fakat adliye bulamaz. O talebe bundan haberdar olur. Diğer Nur kardeşleri gibi, “Üstadım ve kardeşlerim hapiste iken, nasıl hariçte kalabilirim.” diyerek savcılığa teslim olup, hapse girer.

Aynı bu haphishânede, bir Nur talebesini sehven tahliye ederler. O da “Üstadım ve kardeşlerim henüz hapidedirler. Hem istinsahını tamamlayacağım yeni te’lif edilen Nur Risaleleri var.” diye düşünerek haphishâne müdürüne, “Benim kırk gün sonra tahliye edilmem lâzım. Ceza müddetimin daha bitmedi.” der. Hesab ederler ki hakikaten böyledir, tekrar hapse koyarlar.

Hamiyet-i diniye meziyetine lââyık anlayışlı kardeşlerim!

Said Nursî, kendi hakkında verilen böyle bir mâlûmatı görürse, diyeceklerdir ki: “Ne için böyle yapıyorlar? Şahsımın ehemmiyeti yok. Kıymet, Kur’ân’dan tereşşüh eden ve Kur’ân-ı Hakîm’in malı olan Risâle-i Nur’dadır. Ben bir hiçim.”

Üstadın şahsının mazhar ve âyine olduğu Kur’ânî hakikatlar ve Nurlar itibariyle ve neşrettiği îmân ve İslâmiyet dersleriyle, ihlâs-ı tâmm ile, umumî ve küllî bir tarzda Kur’ân’a ve dine hizmet etmesiyle, onun hakkındaki takdir ve tahsinler, mânâ-yı harfî ile şahsına aid kalmıyor. Kur’ân ve İslâmiyet’e raci’dır. Allah nâm ve hesabınadır. Din düşmanları tarafından, ona yapılan düşmanlık ve taarruzlar da, Bediüzzaman’ın hâdimliğini yaptığı Kur’ân ve İslâmiyet’in ortadan kaldırılması maksad-ı mahsusuna matuftur.

Zira hakâik-i Kur’âniye ve îmâniyeyi câmi’, o cihan-şümûl Risâle-i Nur eserleri ona ihsan edilmiştir.

İşte bu bedihî hakikati bilen, maskeli, gizli ve münâfık îmân ve İslâmiyet muarızları ve düşmanları, yarım asra yakındır, Bediüzzaman’ın çürütemedikleri şahsını, yalan ve yaygaralarla hâlâ çürütmeye çabalyorlar. Maksadları: Risâle-i Nur, rağbet ve revaç görüp intişâr etmesin, îmân ve İslâmiyet

Tevkif: Tutuklama

Sehven: Yanlışlıkla

İstinsah: Kopye etme

Hamiyet-i diniye: Dine bağlılık ve dini değerleri koruma duygusu

Meziyet: Ayıncı vasfı

Mâlûmat: Bilgiler

Tereşşüh etmek: Sızmak

Mazhar: Nail olmak, şereflemek

Âyine: Ayna

İhlâs-ı tâmm: Tam ihlas

Umumî ve küllî: Genel ve kapsamlı

Tahsin: Güzel bulma, beğenme

Mânâ-yı harfî: Kendi varlığını de-
ğil, yaratıcısını gösterme

Raci’: Dönen, geri gelen

Maksad-ı mahsus: Özel maksat

Matuf: Yönelik, raci

Hakaik-i Kur’âniye ve imaniye:
İman ve Kur’ân hakikatleri

Câmi’: Kapsayan

Cihanşümûl: Evrensel

Bedihî: Apaçık

Muarız: Karşı gelen

inkışâf etmesin. Halbuki, Said Nursî'ye iliştiğçe Risâle-i Nur parlıyor. Neşriyat daireleri genişliyor. Birer nümûne olan yirmi beş sene içindeki hâdiseler meydandadır.

İslâmiyet düşmanları, bir taraftan tamamıyla yalan propagandalarına ve taarruzlarına devam ederken, diğer taraftan da Nur talebelerinin üstadları ve Risâle-i Nur hakkında istîdadları nisbetinde, istifade ve istifâzalarından doğan minnet ve şükranlarını ifade eden takdîrkâr yazı ve sözlerden mürekkebe bir nevi müdafaalarını perdeler arkasından men'etmeye çalışıyorlar. Bunun için, sâfdil gördükleri dostların dostlarına veya dostlara samimî görünerek "İfrata gidiyorsunuz." gibi, birtakım şeyler söylediriyorlar. İşte böyle sinsi, böyle dessay, böyle entrikalı çeşitli iftiralarla bizi korkutmaya, yıldırmaya ve susturmaya çalışıyorlar.

Evet, acaba hiç akıl kârı mıdır ki: Din düşmanları, iftira ve yalanlardan ibaret yaygaralarını yapsınlar da, bizler hakikati izhar tarzıyla müdafa etmekte susalım? Acaba hiç mümkün müdür ki: İslâmiyet düşmanlığıyla, Üstad Bediüzzaman hakkında zâlimâne ve cebbarâne haksızlıkları irtikâb eden o insafsız propagandacılar, yalanlarını savururken, biz, Üstad ve Risâle-i Nur'un hakkaniyetini ilân ederek, o acib yalanlarını akîm bırakmaya çalışmayalım? Acaba eblehlik ve sâfderunluk olmaz mı ki: Kur'ân ve îmânın hunhar ve müstebid zâlim düşmanları; Kur'ân ve İslâmiyet'i ve dini Risâle-i Nur'la küfr-i mutlaka karşı müdafa ve muhafaza hizmetini yapan Bediüzzaman aleyhtarlığında, mütemadiyen uydurmalarla seslerini yükseltsinler de, biz hak ve hakikati beyân ve ilân etmekte sükût edelim, susalım veya "Biraz susun." gibi bir şeyle, paravanalar, perdeler arkasında icra-yi faaliyet yapan o gizli dinsizlere bir nevi yardım etmiş veya desteklemiş olalım? Aslâ ve kellâ, kat'â ve aslâ susmayacağız ve hem susturamayacaklardır. Durmayacağız ve hem durduramayacaklardır. Bu can bu kafesten çıkıncaya kadar, bu ruh bu cesedden ayrılıncaya kadar, bu nefes, bu bedenden gidinceye kadar; Risâle-i Nur'u okuyacağız, neşredeceğiz. Risâle-i Nur'un mahz-ı hakikat ve ayn-ı hak olduğunu ve Bediüzzaman Said Nursî'nin, yapılan ithamlardan

İstidad: Kabiliyet

İstifaza: Feyizlenme, mânevî olarak aydınlanmak

Mürekkebe: Birleşik. **İfrat:** Aşırılık

Men'etmek: Engellemek

Dessay: Hileci, entrikacı

İrtikâb etme: Kötü, günah teşkil edecek bir şey yapma

Cebbarane: Zorbaca

Hakkaniyet: Doğruluk ve adalet

Akîm bırakmak: Sonuçsuz, verimsiz bırakmak

Eblehlik: Ahmaklık

Hunhar: Kan döken, zalim

Müstebid: Keyfine göre idare eden, despot

Küfr-ü mutlaka: Mutlak küfür

Mütemadiyen: Sürekli olarak

Sükût etmek: Susmak

İcra-i faaliyet: Faaliyet yapma

Kellâ: Hiçbir zaman, asla

Mahz-ı hakikat: Saf, katıksız hakikat. **İtham:** Suçlama

Ayn-ı hak: Gerçeğin ta kendisi

tamamıyla münezzeh ve müberrâ olduğunu, iftiracı ve tertibci, hunhar din düşmanlarına mukabil, izhar ve ilân edeceğiz.

Kıymetli kardeşlerim! İslâm tarihinde, altın sahifelerde mevkileri bulunan, büyük ve nazirsiz zâtlar meydana gelmiştir. O misilsiz zâtların tefsirleri ve eserleri, hiçbir Avrupalı feylesofun eseriyile kâbil-i kıyas olmayacak derecede emsâlsizdir. O büyük İslâm müellifleri ve İslâm dâhileri, herhangi bir hükûmetin, senelerce ağır bir esâret ve koyu bir istibdâdî tahtında olmaksızın, Kur'ân ve İslâmiyet'e hakkıyla ve hâlis bir sûrette hizmet etmişlerdi. Tarihte eşine rastlanmayan bir istibdâd-ı mutlak ve eşedd-i zulüm altında ve dehşetli bir esâret içinde bırakılan ve kendini ve eserlerini imha etmeye çalışan din düşmanlarına mukabil, bir şahs-ı mânevî olan Bediüzzaman Said Nursî, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimizin sünnetine tam ittiba' ederek yaptığı dinî cihad-ı ekberinde, beşer tarihinde misli görülmemiş bir tarzda muvaffak ve muzaffer olmuştur.

Bediüzzaman gibi, yüz otuz parça îmânî eserlerini şiddetli bir istibdâd, tazyikat ve takyidat altında, gizliden gizliye te'lif edebilmek, hem kuvvetli bir takvâ ve ubûdiyete sahip olmak ve hem bunlarla beraber, harb cephesinde de fedai olarak gönüllü askerleriyle muharebe etmiş olmak ve harb cephesinde, avcı hattında dahi, fırsat buldukça Kur'ân'ın en ince nüktelerini ve hârîka i'câzını beyân eden bir Kur'ân tefsiri te'lif etmiş olmak ve aynı zamanda nefis mücadelesinde de galib olup, nefsinin de dine hizmetkâr yapmak ve hürriyeti gasbedilerek, ücra bir köye sürgün edilip, tecrid-i mutlak ve tarassudlar ve her türlü azablar içinde ablukaya alınıp, Engizisyon zulümlerini çok geride bırakan hâkim bir kuvvetin tazyikatı altında, cani canavarların pek vahşi işkenceleri içinde, (Sırran tenevverat) sırrıyla perde altında Risâle-i Nur eserleri gibi eserler neşretmek ve böylece cihanın maddî mânevî "Fâtih"i olan Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın sünnet-i seniyesinin bir hizmetkârı olarak, bugün milyonlara balığ olan bir câmiayı, inâyet-i ilâhî ile, Kur'ân-ı

Münezzeh: Temiz, uzak

Müberrâ: Anınmış

İzhar etmek: Göstermek, açığa çıkarmak. **Nazir:** Benzer, denk

Kabil-i kıyas: Karşılaştırılabilir olma. **Misil:** Eş, benzer

İstibdad: Keyfi, şahsî idare

İstibdad-ı mutlak: Hiçbir hak ve özgürlük tanımayan baskıcı yönetim

Eşedd-i zulüm: Çok şiddetli zulüm

Şahs-ı mânevî: Hükmî şahsiyet, tüzel kişilik

İttiba' etmek: Tâbi olmak, uymak

Cihad-ı ekber: En büyük cihad

Tazyikat: Baskılar, zorlamalar

Takyidat: Sınırlandırmalar

Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek

Übudiyet: Kulluk

Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsî bir dikkatle çıkarılan gizli ve ince mana. **İ'câz:** Mucize

Tecrid-i mutlak: Hücre hapsi

Tarassudat: Gözetlemeler

Sırran tenevverat: Gizliden gizliye aydınlanma

Baliğ: Varan, ulaşan

İnâyet-i ilâhî: Allah'ın yardımı

Hakîm'in cadde-i kübrâsında selâmetle ilerletmek ve mü'minlerin ve beşeriyetin sadece dünyalarını değil, ebedî saadetlerini temine Risâle-i Nur gibi bir eserle vesile olmak; bu mezkûr hususiyetlerin mânevî şahsında toplanması, Risâle-i Nur müellifi Bediüzzaman Said Nursî gibi, tarihte hangi bir zâta daha nasîb olmuştur acaba?

Evet kardeşlerim! Risâle-i Nur, öyle bir ziyâ-yi hakikat, öyle bir bürhân-ı hak ve bir sirac-ı hakikat neşrediyor ve iki cihanın saadetini temin edecek, Kur'ân ve îmân hakikatlerini ders veriyor ve öyle bir lûtf-i ilâhî'dir ki: Yirmi beş seneden beri, çocuk-çocuk, genç-ihthiyar, kadın-erkek, muallimi, feylesofu, talebesi, âlimi, mutasavvıfı gibi, her bir tabaka-yi insâniye, bu Nur'un âşığı, bu Nur'un pervanesi, bu Nur'un meclûbu, bu Nur'un muhibbi olmuşlar, bu Nur'a koşmuşlar, bu Nur'un sînesine atılmışlar, bu Nur'dan meded istemişler. Milyonlarca bahtiyar kimselerden müteşekkil muazzam bir kütle, bu Nur'la nurlanıp, bu Nur'la kurtulmuşlardır.

Evet kardeşlerim! Mahzen-i mu'cizat ve mu'cize-i kübrâ olan Kur'ân-ı Azîmüştân'ın hakikî bir tefsiri olan Risâle-i Nur, o kadar merak-âver, o kadar câzibedâr, o kadar dehşetli ve muazzam hakikatleri ders veriyor ve mesâili isbat ediyor ki; îmân ve İslâmiyet'in kıtalar genişliğinde inkişâf ve fûtuhatına medâr oluyor ve olacaktır.

Evet Risâle-i Nur, kalblere o derece bir aşk ve muhabbet, ruhlara o kadar bir vecd ve heyecan vermiş, akıl ve mantıkları öyle bir tarzda ikna etmiş ve öyle bir itminan-ı kalb hâsıl etmiştir ki, milyonlarca Nur talebelerine, kendini defalarca okutmuş, yazdırmış ve bir ömür boyunca mütalâa ettirmiş ve senelerden beri âdeta kendi kendini neşretmiştir.

Aziz kardeşlerim! Ecnebi parmağıyla idare edilen zındıka komiteleri, İslâmiyet'i imha için, İslâm memleketlerinde, bilhassa Türkiye'de, öyle desiselerle entrikalar çevirmişler, haince dolaplar döndürmüşler, hunharâne ve vahşiyâne zulümler irtikâb ve şeytanî ve menfur plânlar tatbik etmişler ve iğfa-

Cadde-i kübra: Büyük ve geniş cadde. **Beşeriyet:** İnsanlık
Selâmet: Emniyet, güven
Mezkûr: Zikredilen, anlatılan
Ziya-i hakikat: Hakikat ışığı
Bürhan-ı hak: Hakikatin delili
Sirac-ı hakikat: Hakikat meşalesi, kandili
Lûtf-u ilahî: Allah'ın lûtfu, yardımı
Muallim: Öğretmen
Mutasavvıf: Tasavvuf ehli

Tabaka-i insaniye: Toplum kesimi
Meded: Yardım
Müteşekkil: Oluşan
Mahzen-i mu'cizat: Mucizeler mahzeni
Mu'cize-i kübra: En büyük mucize
Kur'ân-ı Azîmüştân: Büyük şân sahibi Kur'ân
Merakâver: Merak uyandıran
Mesail: Meseleler
Fûtuhat: Fetihler

Vecd: Coşku
İtminan-ı kalb: Kalp huzuru
Mütalaa: İnceleme, dikkatli okuma
Ecnebi: Yabancı, gayr-i müslim
Zındıka: Dinsizlik
Desise: Hile, oyun, düzen
Hunharane: Kan içercesine, zalimce
Vahşiyane: Vahşice
İrtikâb etme: Kötü, günah teşkil edecek bir şey yapma

latta bulunmuşlar; iblisâne, sinsî metodlar takip etmişler ve kardeşi kardeşe çarpıştırmışlar ve öyle aldatıcı yalan ve propagandalar ve yaygaralar yapmışlar, fitne ve fesad ve tefrika tohumları saçmışlardır ki; bunlar İslâm'ın bünyesinde derin rahneler açmış ve büyük tahribatlar yapmıştır.

Fakat o musibetler, Cenâb-ı Hakk'ın imdadı ile, tahrik ve istihdam olunan Bediüzzaman Said Nursî gibi, ihlâs-ı tâmmı kazanmış olan bir zât vasıtasıyla, rahmet-i ilâhî ile meded-res ve şifâ-resan ve cihan-pesend ve cihan-şümûl bir mahiyeti haiz Risâle-i Nur eserlerinin meydana gelmesine sebep olmuştur. Ve aynı zamanda, Müslümanları uyandırmış; onları halâs, kurtuluş çarelerini aramaya sevk etmiştir. Ebedî âhîret hayatlarını kurtarmak için, hakikî îmân derslerini almak ve Allah'a iltica ve emirlerine itâat etmek ihtiyacını şiddetle hissettirmiş ve bu husustaki gaflet ve kusurâtı; o musibetlerin ihtar ettiğini, idrak ettirmiştir. Zâten insanların, mü'minlerin başına gelen belâ ve musibetlerin hikmeti budur.

Evet o ecnebilerin, canavarlar gibi yaptıkları muamele ve zulümler, İslâm dünyası'nda, hürriyet ve istiklâl ve ittihad-ı İslâm cereyanını da hızlandırmıştır. Nihayet, müstakil İslâm devletlerinin teşkilini intac etmiştir. İnşâallahü Teâlâ, Cemâhir-i Müttefika-yı İslâmiye de meydana gelecek ve İslâmiyet, dünyaya hâkim ve hükümrân olacaktır. Rahmet-i ilâhî'den kuvvetle ümid ve niyaz ediyoruz.

İşte Risâle-i Nur müellifi Bediüzzaman Said Nursî, öyle bir mücahid-i İslâm'dır ki; ve te'lifâtı Risâle-i Nur, öyle uyandırıcı ve öyle halâskâr ve öyle fevkalâde ve cihangir bir eserdir ki: Din aleyhindeki bütün o komitelerin bellerini kırmış ve mezkûr muzır ve habîs faaliyetlerini akamete düçar ve dinsizlik esaslarının temel taşlarını paramparça etmiş ve köküyle kesmiştir ve İslâmî ve îmânî fütuhâtı, perde altında, kalbden kalbe inkişâf ettirmiş ve Kur'an-ı Azîmüşşân'ın hâkimiyet-i mutlakasına zemin ihzar etmiştir.

İğfalat: Aldatmalar

İblisane: Şeytanca

Tefrika: Aynılık, bozuşma

Rahne: Yara

Tahrik: Harekete geçirme

İstihdam: Çalıştırma

İhlâs-ı tâm: Tam ihlas

Rahmet-i ilâhî: Allah'ın rahmeti

Mededres: İmdada yetişen

Cihanpesend: Herkesin takdirini kazanan

Şifaresan: Şifa veren

Cihanşümûl: Evrensel

Halâs: Kurtuluş. **İltica:** Sığınma

Kusurat: Kusurlar

İttihad-ı İslâm: İslâm birliği

Müstakil: Bağımsız

İntac etme: Neticelendirme, doğurma

Cemahir-i Müttefika-i İslâmiye:

Birleşik Müslüman cumhuriyetleri
Rahmet-i ilâhî: Allah'ın rahmeti

Mücahid-i İslâm: İslâm mücahidi

Te'lifât: Yazılmış kitaplar, eserler

Halâskâr: Kurtarıcı

Mezkûr: Zikredilen, anlatılan

Muzır: Zarar veren, zarar dokunan

Habîs: Kötü, fena

Akamet: Kısırlık, sonuçsuzluk

Düçar: Yakalanmış, maruz kalmış

Hâkimiyet-i mutlaka: Mutlak hakimiyet

İhzar etme: Hazırlama

Evet Risâle-i Nur, o tahribatı Kur'ân'ın elmas hakikatleriyle ve Kur'ân-ı Kerîm'deki en kısa ve en müstakîm bir tarikle tamir ve o yaraları, Kur'ân-ı Hakîm'in eczahâne-i kübrâsındaki edvîyelerle tedavi ediyor ve edecektir.

Hem, masum Müslümanların kanlarını sömüren ve servetleri tahaccür etmiş millet kanı olan, parazit, tufeylî ve aç gözlü canavar ve barbar emperyalistleri, müstemlekeçileri ve onların içimizdeki, sadece şahsî menfaat zebunu, zâlim, hunhar, harîs ve müstebid uşaklarını, hak ile yeksân edip izmihlâl ve inhidam-ı mutlakla mağlûb eden ve edecek yegâne çarenin Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bu asırda bir mu'cize-i mânevîsi olan Risâle-i Nur eserleri olduğunda, basiretli İslâm mücahidleri ve âlimleri, icraat ve müşahedâta müstenid, yakînî bir kanaat-ı kat'îyye ile müttefiktirler.

Evet tarih-i beşer, Risâle-i Nur gibi bir eser göstermiyor. Demek anlaşılıyor ki: Risâle-i Nur, Kur'ân'ın emsâlsiz bir tefsiridir.

Evet Bediüzzaman Said Nursî'ye, yalnız Âlem-i İslâm değil, Hristiyan dünyası da medyun ve minnettardır ki; dinsizliğe karşı umumî cihadında mazhar olduğu muvaffakiyet ve galibiyetten dolayı Roma'daki Papa dahi, kendisine resmen tebrik ve teşekkürnâme yazmıştır.

Şimdi Risâle-i Nur Külliyyatı'ndan, îmân, Kur'ân ve Hazret-i Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz hakkında olan eserlerden bâzı kısımları aynen okuyacağım. Siz bu eserleri elde edip tamamını okursunuz. Okurken, belki izah edilmesini isteyen kardeşlerimiz olacaktır. Fakat bu hususta arz edeyim ki, üstadımız Bediüzzaman, bir Nur talebesine Risâle-i Nur'dan bâzan okuyuvermek lûtfunu bahşederken izah etmiyor, diyor ki: "Risâle-i Nur, îmânî meseleleri lüzumu derecesinde izah etmiş. Risâle-i Nur'un hocası, Risâle-i Nur'dur. Risâle-i Nur, başkalarından ders almağa ihtiyaç bırakmıyor. Herkes istifadâ nisbetinde kendi kendine istifade eder. Aklınız her bir meseleyi tam anlamasa da, ruh, kalb ve vicdanınız hissesini alır. Ne kadar istifade etseniz, büyük bir kazançtır."

Okunan Türkçe veya Arapça bir risalenin izahı, başka bir risalede varsa, onu getirip okuyor. Risâle-i Nur'daki gayet ince nükteleri derk eden basiretli

Tarîk: Yol

Eczahane-i kübra: En büyük ec-

zane. **Tahaccür:** Taşlaşmak

Müstemleke: Sömürge

Zebun: Zayıf, güçsüz

Hunhar: Kan döken, zalim

Müstebid: Zulüm ve baskıda bul-

nan, keyfine göre idare eden, despot. **Harîs:** Hırslı

Hak ile yeksân etmek: Yerle bir etmek

İzmihlâl: Yıkılma, çökme

İnhidam-ı mutlak: Mutlak çöküş

Kur'ân-ı Mu'ciz-ül Beyan: Be-

yanı, anlatım tarzı mucize olan Kur'ân-ı Kerîm

Mu'cize-i mânevîye: Mânevî mu-
cize. **Müşahedat:** Gözlemler

Müstenid: Dayanan. **Yakînî:** Kat'î

Kanaat-ı kat'îyye: Kesin kanaat

Tarih-i beşer: İnsanlık tarihi

Medyun: Borçlu

İstidad: Kabiliyet

Nükte: Bir söz veya ibâreden hu-
sûsi bir dikkatle çıkarılan gizli ve
ince mana

Derk: İdrak etme, anlama

âlimler de der ki: Bir âlimin yüksek bir ilmi olabilir fakat Risâle-i Nur'u ce-maata okurken tafsîlâtâ girişip eski mâlûmatlarıyla açıklarsa, bu izahatı, Ri-sâle-i Nur'un beyân ettiği, asrımızın fehmine uygun ve ihtiyacına tam cevap veren hakikatlerin anlaşılmasında ve tesirâtında ve Risâle-i Nur'un mahiyeti-nin derkine bir perde olabilir. Bunun için, bâzı lügatların mânâlarını söyleye-rek aynen okumak daha müessir ve daha efaldır.

İstanbul Üniversitesi'ndeki kardeşlerimiz de böyle okuyorlar. Biz de hulâsaten deriz ki: Risâle-i Nur, gayet fasih ve vecizdir. Sözü'n kıymeti; îcâ-zındadır, kısalığındadır. Bir mesele-i îmâniye ve Kur'âniye umuma ders ve-rilirken, mücmel olarak tedrisinde, daha fazla istifâza ve istifade vardır.

Ey Üstadımız Efendimiz! Umum kadirşinas insanlar Risâle-i Nur'u ve sizi ebediyen tebcil ve tekrim edeceklerdir. Tahkiki îmân dersleriyle îmânımızı kurtaran cihanbaha ve cihandeğer bir kıymette olan Risâle-i Nur'u bütün ruh-i canımızla, bütün mevcudiyetimizle seviyor ve tekrim ediyoruz. Bu aşk ve bu muhabbet, bu ta'zim ve bu hürmet, nesilden nesile, asırdan asıra, de-virden devire intikal edecektir.

Evet, Risâle-i Nur'daki hakâik-i Kur'âniye öyle bir kuvvettir ki: Bu kud-ret karşısında, küfr-i mutlakın ve dinsizliğin temelleri târumâr olacak; inhi-dam çukurlarına yuvarlanarak geberecektir. Bâkî kalanlar, îmân ve Kur'ân nuruyla felâh ve necât bulacaklardır.

Evet dağları, taşları, pamuk gibi dağıtacak, demir ve granitleri yağ gibi eritecek derecede olan bu kuvvet-i Kur'âniye dünyayı nur ve saadete gark edecek. Bu Nur-i Kur'ân, îmânların kurtuluşunda, dünyaya hâkim ve hü-kümân olacaktır.

وَاٰخِرُ دَعْوَاهُمْ اَنْ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ¹

* * *

¹ "Duaları: "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

Fehm: Anlayış. **Tesirât:** Tesirler
Müessir: Tesirli, etkili
Efdal: Üstün
Hulâsaten: Özet olarak
Fasih: Açık ve güzel
Veciz: Kısa ve özlü (söz)
İcaz: Az sözle çok şey ifade etme
İstifaza: Feyizlenme, mânevî ola-rak aydınlanmak

Mücmel: Kısa, öz
Kadirşinas: Kıymet bilir
Tebcil: Saygı gösterme, yüceltme
Tekrim: Saygı gösterme, ululama
Tahkiki iman: Delillere dayana-rak kalpte sağlam bir şekilde kök salan iman
Hakaik-i Kur'âniye: Kur'ân'ın bildirdiği hakikat

Cihanbaha: Cihan kıymetinde
Küfr-ü mutlak: Mutlak küfür
Târumâr: Dağınık, perişan
İnhidam: Çökme, yıkılma
Felah: Kurtulma. **Necat:** Kurtuluş
Kuvvet-i Kur'âniye: Kur'ân kuvveti
Gark etme: Boğmak; çok bol ver-mek

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

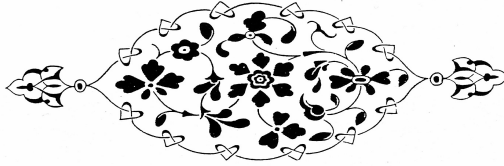
يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ يَا رَحِيمُ يَا فَؤُدُ يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ يَا حَكَمُ يَا عَدْلُ يَا قُدُّوْسُ¹

İsm-i A'zam'ın hakkına ve Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın hürmetine ve Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şerefine, bu mecmuayı bastırانları ve mübarek yardımcılarını cennetü'l-firdevs'te saadet-i ebediyeye mazhar eyle, âmîn. Ve hizmet-i îmâniye ve Kur'âniye'de daima muvaffak eyle, âmîn. Ve defter-i hasenatlarına Sözlür Mecmuası'nın her bir harfine mukabil bin hasene yazdır, âmîn. Ve Nurların neşrinde sebat ve devam ve ihlâs ihsan eyle âmîn.

Yâ Erhamerrâhimîn! Umum Risâle-i Nur Şakirdleri'ni iki cihanda mes'ud eyle, âmîn. İnsî ve cinnî şeytanların şerlerinden muhafaza eyle, âmîn. Ve bu âciz ve biçâre Said'in kusuratını afveyle, âmîn...

Umum Nur Şakirdleri nâmına

Said Nursî

¹ Ya Allah. Ya Rahman: Ey Zâtı itibariyle merhametli olan. Ya Rahim: Rahmetiyle mahlûkatına merhamet eden. Ya Ferd: Ey eşi ve benzeri olmayan. Ya Hayy: Ey her zaman var olan, diri olan, ezeli ve ebedî hayat sahibi olan. Ya Kayyûm: Ey kendi Zât'ı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten. Ya Hakem: Ey hükmü geçersiz kılınmayan Hâkim. Ya Adl: Ey tam adâlet sahibi. Ya Kuddûs: Ey her şeyi tertemiz yapan ve Kendisi her türlü lekeden münezze olan.

Fihrist

Âyât-ı Kur'âniye'nin Bir Nevi Tefsiri Olan Risâle-i Nur Eczalarından "Sözler Mecmuası"nın Mücmel Bir Fihristesidir.

BİRİNCİ SÖZ.....2

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ'in çok esrâr-ı mühimmesinden bir sırrını güzel bir temsîl ile tefsir eder. Ve "Bismillâh" ne kadar kıymetli bir şeaîr-i İslâmiye olduğunu gösteriyor.

On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı.....4

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم'in en mühim beş-altı sırlarını tefsir ediyor. Ve بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم Kur'an'ın bir hülâsası ve bir fihristesi ve miftahı olduğunu gösterdiği gibi, arştan ferşe kadar uzanmış bir hatt-ı kudsi-i nurânî olmakla beraber saadet-i ebediye kapısını açan bir anahtar ve her mübarek şeye feyz ve bereket veren bir menba'-ı envâr olduğunu beyân eder. Bu İkinci Makam, en birinci risale olan Birinci Söz'e bakar. Âdeti Risâle-i Nur eczaları, bir daire hükmünde olup, muntehası ibtidasına

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم hatt-ı mübarekiyle ittihad ediyor. Ve bu makamda altı sır yerine, otuz yazılacaktı. Şimdilik altı kaldı. Kısadır, fakat gayet büyük hakâiki tazammun ediyor. Bunu dikkatle okuyan

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم ne kadar kıymetli bir hazine-i kudsiye olduğunu anlar.

İKİNCİ SÖZ.....17

اللَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ¹ meâlinde ve îmân hakkındaki âyetlerin mühim bir sırrını, gayet mâkul bir temsîl ile tefsir eder.

¹ "Onlar gayba inanırlar." (Bakara sûresi, 2/3)

ÜÇÜNCÜ SÖZ.....20

¹ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا âyetinin meâlinde ve îmân hakkındaki âyetlerin mühim bir hakikatını, mantıkî bir temsîl ile tefsir ediyor.

DÖRDÜNCÜ SÖZ.....23

² إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا âyetinin meâlinde ve namaz hakkındaki âyetlerin mühim bir sırrını, gayet mâkul ve mantıkî bir temsîl ile tefsir ediyor. Zerre miktar insafı bulunanı teslimine mecbur ediyor.

BEŞİNCİ SÖZ.....25

³ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ âyetinin meâlinde ve takvâ ve ubûdiyet hakkındaki âyetlerin ve vazife-i ubûdiyet ve takvânın mühim bir sırrını gayet güzel bir temsîl ile tefsir ediyor. O tefsir herkesi ikna ediyor.

ALTINCI SÖZ.....28

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

⁴ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ âyetinin meâlinde ve nefis ve malını Cenâb-ı Hakk'a satmak hakkındaki âyetlerin gayet mühim bir sırrını tefsir etmekle beraber, nefis ve malını Cenâb-ı Hakk'a satanların beş derece kâr içinde kâr ve satmayanların beş derece hasâret içinde hasâret kazandıklarını, gayet muknî bir temsîl ile tefsir ediyor. Hakikate karşı mühim bir kapı açıyor.

YEDİNCİ SÖZ.....34

يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ⁵

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ⁶

¹ "Ey insanlar! (Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabb'inize) kulluk ediniz." (Bakara sûresi, 2/219)

² "Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır." (Nisâ sûresi, 4/103)

³ "Çünkü Allah fenalıktan korunanlar ve hep güzel davrananlarla beraberdir." (Nahl sûresi, 16/128)

⁴ "Allah, mü'minlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) Cennet karşılığında satın almıştır." (Tevbe sûresi, 9/111)

⁵ "Bunlar Allah'ı ve âhireti tasdik eder." (Âl-i İmran sûresi, 3/114; Tevbe sûresi, 9/44; Mücadele sûresi, 58/22)

⁶ "Allah'ın vâdi elbette gerçektir. O hâlde sizi dünya aldatmasın ve çok hilekâr şeytan da sizi Allah ile aldatmasın, Allah'ın affına güvendirmesin." (Lokman sûresi, 31/33; Fâtır sûresi, 35/5)

âyetinin meâlinde ve “İmân-ı billâh ve'l-yevmi'l-âhir” ve hayat-ı dünyeviye hakkındaki âyetlerin mühim bir sırrını gayet mâkul bir temsîl ile tefsir etmekle beraber, ehl-i gaflet hakkında dünyanın ne kadar dehşetli; ve mevt ve ecel, ne kadar müdhîş; ve acz ve fakr, ne kadar elîm olduğunu ve ehl-i hidâyet hakkında hayat-ı dünyeviye'nin iç yüzü, ne kadar güzel; ve kabir ve ecel ve acz ve fakr, nasıl birer vesile-i saadet bulunduğunu gayet kat'î bir tarz ile isbat eder. Saadet-i Dâreyn'e giden yolu gösterir.

SEKİZİNCİ SÖZ

40

âyetlerinin meâlinde ¹ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ve ² إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ³ âyetlerinin meâlinde mahiyet-i dünya ve dünyada mahiyet-i insan ve insanda mahiyet-i din hakkındaki âyâtın mühim bir sırrını (Suhuf-i İbrahim'de aslı bulunan) güzel ve parlak bir temsîl ile ³ tefsir etmekle beraber, dünyanın mahiyetini ve dünyadaki ruh-i insanı ve insandaki dinin kıymetini göstermekle beraber, dinsiz insan en bedbaht mahlûk olduğunu isbat etmekle ve şu âlemin tilsimini açan ve ruh-i beşeri zulmetten kurtarmak çarelerini göstermekle beraber, gayet latîf ve güzel bir müvâzene ile; fâsık olan bedbaht adamın müdhîş vaziyetini, sâlih olan bahtiyar adamın saadetli vaziyetini gösteriyor.

DOKUZUNCU SÖZ

49

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ • وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَعِشْيَا وَحِينَ تُنَظِّمُونَ • ⁴

âyetinin meâlinde ve beş vakit namaz hakkındaki âyâtın gayet mühim bir sırrını “Beş Nükte” ile tefsir etmekle beraber, mâlûm olan beş vakit namazın

¹ “Allah, o ilâhtır ki Kendisinden başka ilâh yoktur. O, Hayy yâni hayat sahibidir; O, Kayyûm yâni bizâtihi var olup başkasına muhtaç olmayan ve her şeyin varlık ve bekası Kendisine muhtaç bulunandır.” (Bakara sûresi, 2/255)

² “Allah katında hak din, İslâm'dır.” (Âl-i İmran sûresi, 3/19)

³ “Hz. Ebû Zerr el-Gıfârî demiştir ki: Allah Resûlü'ne “Yâ Resûlallah; Hz. İbrâhim'in (aleyhisselâm) sayfaları ne hakkındaydı?” diye sordum. Buyurdu ki: “Hepsi örneklerle doluydu. Meselâ; “Ey mağrur ve zâlim kral, ben seni, dünyayı birbirine katasın diye göndermedim. Mazlumun çağrısını duyayın diye gönderdim. Zira ben, kâfir de olsa mazlumu duymazlıktan gelemem.” gibi âyetler vardı. Ayrıca bu sayfalarda ibretler de vardı: “Akıllı bir adamın zamanını iyi kullanması gerekir. Vaktinin bir bölümünü, Allah'a yalvamaya adanmalı, bir bölümünü, yaptıklarını muhasebe etmek için ayırmalı, bir bölümünü Allah'ın yarattıklarını düşünerek geçirmeli, bir bölümünü de, ihtiyacını gidermek için ayırmalıdır. Akıllı bir adamın, zamanını iyi kullanması, dilini koruması ve düşünerek hareket etmesi gerekir.” (İbn Hibbân, *es-Sahih* 2/78; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/167; et-Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/187; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* 20/25; İbn Abdilberr, *et-Temhid* 9/199)

⁴ Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. * Gölklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkinci vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. (Rûm sûresi, 30/17-18)

o vakitlere hikmet-i tahsisini o kadar güzel ve şirin bir tarzda beyân ediyor ki: Zerre miktar şuûru bulunan bir insan, bu câzibedâr hikmet ve parlak hakikate karşı teslime mecbur olur. Ve cesed-i insan; havaya, suya, gıdaya muhtaç olduğu gibi, ruh-i insan da namaza muhtaç bulunduğunu gayet kat'î bir sûrette beyân eder.

ONUNCU SÖZ 62

فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

âyetinin meâlinde ve haşir ve âhiret hakkındaki âyâtın mühim bir hakikatını, on iki mantıkî ve mâkul sûret-i temsiliye ile ve on iki hakâik-i katia-yi bâhire ile tefsir etmekle beraber, îmân-ı bi'l-âhiret'i o kadar kuvvetli bir sûrette isbat eder ki: Bütün bütün kalbi ölmemiş ve bütün bütün akli sönmemiş bir insan, o isbata karşı teslim olur. İzn-i ilâhî ile imâna gelir. İmâna gelmezse de inkârdan vazgeçmeye mecbur olur.

ON BİRİNCİ SÖZ 153

وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا • وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّيَهَا • وَالتَّهَارُ إِذَا جَلَّيَهَا • وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَاهَا •
وَالسَّمَاءُ وَمَا بَنِيهَا • وَالْأَرْضُ وَمَا طَحْيَاهَا • وَنَفْسٌ وَمَا سَوَّيَاهَا • فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا
وَتَقْوَاهَا • قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَقَهَا • وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَاهَا²
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ³

âyetlerinin yüksek ve geniş bir hakikatını Sûre-i Şems'in mu'cizâne işaret ettiğini ve kâinatı muntazam bir saray sûretinde gösterdiğini, ulvî ve vüs'atlı bir temsil ile tefsir etmekle beraber, mahiyet-i insâniyedeki vezâif-i ubûdiyet ve cihazat-ı insâniyeyi ve rubûbiyet-i ilâhiye'nin envâ-yi tecelliyâtına karşı ubûdiyet-i insâniyenin mukabelelerini o kadar güzel bir sûrette isbat ediyor

¹ “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor. İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir.” (Rûm sûresi, 30/50)

² “Güneşe ve onun aydınlığına.. * onu izlediği zaman Ay'a.. * Dünyayı açığa çıkaran gündüze.. * onu büyüyüp saran geceye.. * göğe ve onu bina edene.. * yere ve onu yayıp döşeyene.. * her bir nefse ve onu düzenlene.. * ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: * nefsinin maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer. * Onu günahlarla örten ise ziyâna uğrar.” (Şems sûresi, 91/1-10)

³ “Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım.” (Zâriyât sûresi, 51/56)

ki: Sûre-i Ve's-Şems'in mu'cizâne olan işaretini hârika bir sûrette ve en azîm bir dairede a'zam bir rubûbiyeti, ekmelele bir ubûdiyetle karşılaştırıyor.

ON İKİNCİ SÖZ 166

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا¹ ، وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ²

âyetlerinin meâlinde ve hikmet-i Kur'âniye'nin fazileti hakkında yüzer âyâtın mühim bir hakikatını, hikmet-i felsefe ile hikmet-i Kur'âniye'nin müvâzenesi sûretinde gayet parlak bir temsil ile tefsir etmekle Kur'an'ın bir mu'cizesini ve i'câzını ve onun karşısında hikmet-i felsefenin aczini ve sukutunu hârika bir sûrette isbat eder, körlere de gösterir. Bu söz, On Birinci Söz gibi gayet mühimdir. Herkes onlara muhtaçtır.

ON ÜÇÜNCÜ SÖZ 177

“İki Makam”dır.

Birinci Makam 177

âyetiyle, وَنُزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ³

âyetinin meâlinde ve hikmet-i Kur'âniye'nin kudsiyeti ve vüs'ati ve şîirden istiğnası hakkındaki âyâtın mühim bir sırrını tefsir etmekle beraber, Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın yüksek mu'cizâne hikmetini, felsefenin aşağı ve dar hikmeti ile müvâzene ediyor. Hikmet-i Kur'âniye'deki kesret ve vüs'ati ve felsefenin fakr ve iflâsını muhtasar beyân etmekle beraber, Kur'an'ın şîirden istiğnasının ve adem-i tenezzülünün sebebi, hakâik-i Kur'âniye'nin yüksekliği ve parlaklığı olduğunu gösterir. Ve mühim bir temsil ile bir nevi i'câz-ı Kur'âniye'yi beyân eder.

İkinci Makam 184

Gençliği, dalâlet ve sefahet uçurumuna düşmekten kurtaran ve îmânda, bu dünyada dahi hakikî bir Cennet lezzeti ve dalâlette ise Cehennemî bir azab ve sıkıntı bulunduğunu misâllerle izah ve isbat eden bir derstir.

İkinci Makamın Hâşiyesi 192

Mahpuslara teselli hakkında dört mektubdur.

¹ “Kime hikmet nasip edilmişse doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur.” (Bakara sûresi, 2/269)

² “Biz Kur'an'ı hak olarak indirdik. O da hakkın ve gerçeğin ta kendisi olarak indi. Seni de ey Resûlüm, sadece rahmetle müjdelemen ve inananları ise azapla uyarman için gönderdik.” (İsrâ sûresi, 17/105)

³ “Biz Kur'an'ı mü'minlere şifa ve rahmet olarak indiririz.” (İsrâ sûresi, 17/82)

⁴ “Biz ona (Peygamber'e) şîir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da.” (Yâsin sûresi, 36/69)

İkinci Makamın Zeyli.....	200
(Leyle-i kadir’de ihtar edilen bir mesele-i mühimmedir.)	
Meyve Risalesi’nden Altıncı Mesele.....	202
Hüve Nüktesi.....	208
ON DÖRDÜNCÜ SÖZ.....	212

Dar akıllara sığışmayan yüksek ve geniş bir kısım hakâik-i Kur’âniye’yi göze görünen emsâl ve nazireleriyle fehme takrib ediyor. Meselâ:

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ¹ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ²
وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ³ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ⁴
وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ⁵

âyetlerinin gayet yüksek ve gayet geniş hakikatlerini temsil ve tanzir ile akla kabul ettirir ve kalbi ikna eder bir tarzda beyân ediyor.

On Dördüncü Söz’ün Hâtimesi.....	221

Gafil kafaya bir tokmak ve bir ders-i ibrettir.

Âhirinde, nefs-i emmâreye müessir bir sille-i ikaz var. Nefse esir olan onu okusa ve kabul etse, esâretten kurtulur.

On Dördüncü Söz’ün Zeyli.....	224

Zelzele hakkında ehemmiyetli altı suâlê cevaptır.

ON BEŞİNCİ SÖZ.....	231

âyetinin meâlinde ve melâike ile şeytanların mübarezeleri hakkındaki âyâtın, kozmoğraf-yacıların dar akıllarına yerleşmeyen mühim bir sırrını, “Yedi Basamak” nâ-

¹ “Rabbimiz o Allah’tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı.” (A’râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadid sûresi, 57/4)

² “Hasılı yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En’âm sûresi, 6/59)

³ “Gökler Allah’ın kudret eliyle dürülmüş olacaktır.” (Zümer sûresi, 39/67)

⁴ “Bir şeyi dilediğinde O’nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen oluverir.” (Yâsîn sûresi, 36/82)

⁵ “Kıyâmetin oluşu işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

⁶ “Biz, yere en yakın semâyı lambalarla donattık. Onları şeytanlara atılan mermiler yaptık.” (Mülk sûresi, 67/5)

miyla yedi muhkem hüccet ve metin bir mukaddeme ile tefsir ediyor. Ve şu âyetin semâsından evham-ı şeytaniyeyi recmedip tardeder.

On Beşinci Söz'ün Zeyli.....241

Kur'ân'ın Kelâmullah ve Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) Allah'ın Resûlü olduğunu muknî delillerle isbat eden, münazara tarzında yazılmış be-liğ bir risaledir.

ON ALTINCI SÖZ 254

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ •

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ •¹

âyetlerinin meâlindeki çok âyâtın ifade ettiği: “Ehadiyet-i zâtiyesi ile külliyyet-i ef’âl; ve vahdet-i şahsiyesiyle muinsiz umumiyet-i rubûbiyet ve ferdâniyetiy-le şeriksiz şümûl-i tasarrufat; ve mekândan münezzehiyetiyle her yerde hazır bulunması ve nihayetsiz ulviyetiyle her şeye yakın olması; ve bir tek zât-ı ehadî olmakla her şeyi bizzât elinde tutmak” olan hakâik-i âliye-i Kur’âni-ye’nin “Dört Şua” nâmiyla gayet mühim bir sırrını tefsir ediyor. Ve o hakâiki müstakim akıllara ve selim kalblere teslim ettiriyor.

ON YEDİNCİ SÖZ 268

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا •

وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا •²

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ •³

âyetlerinin meâllerinde: Lezzet-i hayat içinde elem-i mevt ve sürûr ve visal içinde elem-i zevâl hakkındaki âyâtın mühim bir sırrını ve ism-i Kakhhâr’a kar-şı Rahman isminin cilvesini gayet güzel bir sûretle gösterip tefsir ediyor. Ve ehl-i îmân için dünyanın mahiyetini, seyyar bir ticaretgâh ve muvakkat bir misafirhâne ve birkaç günlük bir teşhîrgâh ve kısa bir müddet için işleyecek

¹ “Bir şeyi dilediğinde O’nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olurur... * Sübhandır, münezzehdir O Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O’na olacaktır.” (Yâsîn sûresi, 36/82-83)

² “Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir zinet kıldık. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş gerçekleştireceğini ortaya koymak istedik. * Ve elbette Biz, onun üstünde ne varsa hepsini, kupkuru yapıp dümdüz edeceğiz.” (Kehf sûresi, 18/7-8)

³ “Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir.” (En’âm sûresi, 6/32)

bir tezgâh ve ahz u i'tâ için yol üstünde kurulmuş bir pazar olduğunu gösterip, dünyadan berzah ve âhîret tarafına insan seyahatını sevdendirir, ve dehşetini izâle eder. Ve bu sözün âhîrinde bâzı nüshalarda “Siyah Dut’un Meyvesi” nâmıyla kıymetdar ve câzibedâr ve şîir kıyafetinde birkaç hakikat var.

Kalbe Farisî olarak tahattur eden bir münâcât.....276

Ehl-i gaflet dünyasının hakikatini tasvir eden Birinci Levha .287

Ehl-i hidayet ve huzurun hakikat-i dünyalarına işaret eden İkinci Levha.....288

Barla yaylası, çam, katran, ardıç, karakavağın bir meyvesi...291

Yıldızları konuşuran bir Yıldıznâme.....298

ON SEKİZİNCİ SÖZ.....300

Bu söz, “İki Makam”dır. İkinci Makamı: Yazılmamış.

Birinci Makamı.....300

Üç noktadır.

•**Birincisi:** ¹لَا تَحَسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرُخُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا

âyetinin fahre meftun, şöhrete mübtelâ, medhe düşkün, hodbin nefsi em-mârenin kafasına sille-i te’dibi vuran bir sırrını,

•**İkincisi:** ²أَخَسَّنَ كُلُّ شَيْءٍ خَلْقَهُ

şeylerin güzel cihetlerini gösteren bir sırrını,

•**Üçüncüsü:** ³إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ

mediye’ye (aleyhissalâtü vesselâm) dair ince fakat kuvvetli bir delilini gösteren bir sırrını tefsir eder.

ON DOKUZUNCU SÖZ.....306

يَسْ • وَالْفُرْآنِ الْحَكِيمِ • إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ⁴

¹ “Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın a-zaptan yakayı kurtaracaklarını sanma!” (Âl-i İmran sûresi, 3/188)

² “Yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yarattı” (Secde sûresi, 32/7)

³ “Ey Resûlüm, de ki: “Ey insanlar, eğer Allah’ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin.” (Âl-i İmran sûresi, 3/31)

⁴ “Yâsin. • Hikmetli Kur’ân’a andolsun: • Sen elbette gönderilen resûllerdensin.” (Yâsin sûresi, 36/1-3)

âyetinin meâlindeki yüzer âyâtın en mühim hakikatleri olan risâlet-i Ahmediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) "On Dört Reşha" nâmıyla on dört kat'î ve parlak ve muhkem bürhânlarla tefsir ve isbat ediyor. Ve en muannid bir hasmı dahi ilzam eder. Güneş gibi risâlet-i Ahmediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) izhar ediyor.

YİRMİNCİ SÖZ 322

"İki Makam"dır.

Birinci Makamı 322

Sûre-i Bakara'nın başında: Hazret-i Âdem'e meleklerin secdesi ve bir bakanın zebhi ve taşlardan su çıkması hakkındaki üç mühim âyete karşı şeytanın gayet müdhîş üç şüphesini öyle bir tarzda reddedip mahveder ki: Şeytanı ve şeytan gibi insanları öyle desiselerden perişan edip vazgeçiriyor. Çünkü onlar, tenkid ve itirazlarıyla lemeât-ı i'câziyenin kapısını açtırtılar. O üç âyetten üç lem'a-yi i'câziye göründü.

İkinci Makamı 331

Mu'cizât-ı enbiyâ (aleyhimüsselâm) yüzünde parlayan bir mu'cize-i Kur'âniye'yi göstermekle beraber, mu'cizât-ı enbiyâ'ya dair âyât-ı Kur'âniye'nin ne kadar mânidar ve hikmettar olduklarını gösterir. Ve Kur'an'da kapalı kalmış çok defineler bulunduğunu ihtar eder.

YİRMİ BİRİNCİ SÖZ 351

İki Makamdır.

Birinci Makamı 351

Namazın o kadar güzel bir tarzda kıymetini ve fâidesini gösterir ki, en tenbel ve en fâsik adama dahi namaza karşı bir iştiyâk verir ve gayrete getirir.

İkinci Makamı 358

Şeytanın çok istimal ettiği mühim desiselerini ibtal ediyor. Ve vesvesesi ile mü'minlerin kalbinde açtığı yaraların beşine, güzel merhemler târif ediyor.

YİRMİ İKİNCİ SÖZ 365

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ¹ ، اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ²

¹ "O hâlde şu gerçeği hiç unutma ki: Allah'dan başka ilâh yoktur." (Muhammed sûresi, 47/19)

² "Her şeyi yaratan Allah'dır." (Zümer sûresi, 39/62)

meâlinde ve tevhid-i hakikî hakkındaki yüzer âyâtın mühim bir hakikatını “İki Makam” ile tefsir eder.

Birinci Makam 365

Gayet güzel ve parlak ve muhkem bir hikâye-i temsiliye ile on iki basamak hükmünde “Oniki Bürhan” ile vahdâniyet-i ilâhiye’yi, o kadar kat’î bir sûrette isbat eder ki: En mütemerred müşrikleri de tevhide mecbur ediyor. Ve kolay fakat kuvvetli ve basit fakat parlak bir sûrette Vâcibü’l-Vücûd’un vücûdunu ve vahdetini ve ehadiyetini bütün sıfât ve esmâsıyla isbat eder.

İkinci Makamı ise 379

Hakikat-i tevhidi ve tevhid-i hakikîyi, “On İki Lem’a” nâmıyla hikâye-i temsiliyenin perdesi altında on iki bürhân-ı bâhire ile vahdâniyet-i ilâhiye’yi isbat etmekle beraber, evsâf-ı celâliye ve cemâliye ve kemâliyesini vahdâniyet içinde isbat ediyor. O Lem’alardaki deliller o kadar kat’îdir ki, hiçbir şüphe yeri kalmıyor. Ve o kadar küllîdirler ki, mevcudat adedince, belki zerrât sayısınca mârifetullaha pencereler açıyor. Ve onun ile Vâcibü’l-Vücûd’un vücûdunu, umum sıfât ve esmâsıyla en muannidlere karşı isbat ediyor.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ SÖZ 405

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ • ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ •

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ¹

âyetlerinin meâlindeki çok âyâtın îmâna dair ve terakkiyât ve tedenniyat-ı insâniyeye medâr hakikatlerini “Beş Nokta” ile ve “Beş Nükte” içinde her kese taalluk eden ve herkes ona muhtaç olan on mebhas ile o sır-ı azîmi tefsir eder. İstîdadat-ı insâniye ile vezâif-i insâniyeyi, gayet mâkul ve makbul bir sûrette beyân eder.

Bu söz, şimdiye kadar binler adamı hâb-ı gafletten kurtardığı gibi, çoklarını da îmâna getirmiş. Gayet kıymettar ve yüksek olmakla beraber, temsiller ile fehmi kolaylaşmış, herkes onun dilini anlıyor.

¹ “Biz insanı en güzel biçimde yarattık. • Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. • Fakat iman edip salih amel işleyenler (için eksilmeyen devamlı bir ecir vardır.)” (Tin sûresi, 95/4-6)

YİRMİ DÖRDÜNCÜ SÖZ 432

¹ *إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى* âyetinin meâlinde ve Esmâ-yi Hüsnânın cıvelleri hakkındaki çok âyâtın muazzam bir hakikatını beş dal nâmıyla mebahis-i azîme ile tefsir ediyor.

Birinci ve İkinci Dalları, mühim esrârın muhtasar bir hazinesidir.

Üçüncü Dal, hadîslere gelen evhamı on iki kaide ile reddeder. Evhamın esaslarını keser.

Dördüncü Dal, kâinat sarayında istihdam olunan nebâtât ve hayvanât ve insan ve melâike tâifelerinin sır-ı istihdamlarını ve güzel vazife-i ubûdiyet ve tesbihlerini ve haşmet-i rubûbiyet-i ilâhiye'yi câzibedâr bir tarzda beyân eder.

Beşinci Dal, ² *إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى* âyetinin şecere-i nuranîyesinin hadsiz meyvelerinden beş meyvesini gayet parlak ve güzel bir sûrette gösteriyor. Bu beş meyve ve Otuz Birinci Söz'ün âhindeki beş meyve, çok şirindirler. Tatlı ilim isteyenler onları alsın okusun.

YİRMİ BEŞİNCİ SÖZ 475

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ
كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا³

âyetinin hakikatını teyid eden yüzer âyâtın en mühim bir hakikati olan i'câz-ı Kur'ânî'yi tefsir eder. Üç Şua içinde kırk vücuh-i i'câziye'yi beyân ve tefsir ediyor ki; Kur'ân, Kelâmullah olduğunu; gündüzdeki ziyâ, Güneş'in vücûdunu gösterdiği gibi, öylece gösterir ve isbat eder. Nisf-ı evvel çendan sür'atlı te'lif edilmiş, fakat istirahat-ı kalb ile yazıldığı için izahlıdır. Nisf-ı âhir bâzı esbab-ı mühimmeye binaen muhtasar ve mücmel kalmıştır. Fakat bununla beraber her tâife'ye göre (ve ne fikirde bulunursa bulunsun) bu mübarek Söz, i'câz-ı Kur'ân'ı ona gösterir ve isbat eder. Bu söz şimdiye kadar i'câz-ı Kur'ân'a karşı çok muannidleri serfûru ettirerek secdeye getirmiş...

¹ "Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur." (Tâhâ sûresi, 20/8)

² "Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur." (Tâhâ sûresi, 20/8)

³ "De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, Hattâ birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

YİRMİ ALTINCI SÖZ 617

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ¹

وَكُلُّ شَيْءٍ أَخْضَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ²

gibi âyetlerin sırr-ı kadere ait ve “Îmân-ı bi'l-kader” “hayrihî ve şerrihî minallahi teâlâ”nın³ isbatına medâr mühim bir hakikatını dört mebhas ile öyle bir sûrette tefsir eder ki: Havassın fikirleri yetişmediği esrâr-ı kaderiyeyi, basit avâmların zihinlerine takrib edip anlatıyor. Hâtimesinde: En kısa ve en selim ve en müstakîm bir tarîkın esasını “Dört Hatve” nâmıyla tezkiye-i nefsin ve tekemmül-i ruhun medârı olan dört mühim dersi veriyor. Ve hâtimenin hâtimesinde mesâil-i müteferrikadan altı mesele var ki, birisi Sûre-i Feth'in âhirindeki âyetin bir sırr-ı i'câziyesini açıyor.

YİRMİ YEDİNCİ SÖZ 640

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْ لَا

فَضْلَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ وَرَحْمَتَهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا⁴

âyetinin meâlindeki âyâtın içtihadı dair mühim bir hakikatını tefsir eder. Ve bu zamanda haddinden tecavüz edip içtihadından dem vuranların haddini bildirip, ihtilâf-ı mezâhibin sırrını güzel beyân eder. “Bu zamanda eski zaman gibi içtihad edebiliriz.” diyenlerin ne kadar yanlış hatâ ettiklerini isbat eder. Bu sözün zeylinde sahabe-i güzîn'in evliyâdan yüksek olan mertebelerini gayet parlak bir sûrette ve kat'î bir tarzda isbat etmekle beraber, sahabelerin nev'-i beşer içinde enbiyâdan sonra en mümtaz şahsiyetler olduklarını ve onlara yetişilmediğini kat'î bir sûrette isbat eder.

¹ “Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz.” (Hicr sûresi, 15/21)

² Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla “Biz, her şeyi apaçık bir kitapta (levh-i mahfuz'da) sayıp yazmışızdır.” (Yâsin sûresi, 36/12)

³ “Kaderde olan hayır da şer de Allah'tandır.” (Ebû Hanîfe, *el-Müsned*, s. 52; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 6/174; el-Beyhakî, *Şuabu'l-imân*, 1/201; el-Beyhakî, *el-İ'tikad*, s. 134, 163; el-Lâlekâî, *İ'tikadu ehli-s-sünne*, 1/176; Abdullah el-Ensârî, *Tabakatu'l-muhaddisin*, 4/259)

⁴ “Halbuki onlar bu haberi Peygamber'e ve aralarındaki yetkili zâtlara arz etselerdi elbette işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkaranlar, onun mahiyetini, haberin neye delâlet ettiğini bilirlerdi. Eğer Allah'ın lûtf ve rahmeti üzerinizde olmasaydı, pek azınız hariç hepiniz şeytana uymuş gitmiştiniz.” (Nisâ sûresi, 4/83)

YİRMİ SEKİZİNCİ SÖZ 665

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ¹

âyetinin Cennet'e ve saadet-i ebediyeye dair hakikatını teyid eden yüzer âyâtın mühim bir hakikatını iki makamla tefsir eder. **Birinci Makam**, "Beş Suâl ve Cevap" nâmıyla Cennet'in lezâiz-i cismaniyesine ve hûriler hakkın-da medâr-ı tenkid olmuş meseleleri öyle güzel bir sûrette beyân eder ki, herkesi ikna eder. **İkinci Makam**, Arabiyyü'l-ibâre olarak on iki lâsiyyemâ kelimesiyle başlar ve gayet kuvvetli ve kat'î ve hiçbir cihette sarsılmaz, haşre dair, Cennet ve Cehennem'in hakkaniyetine medâr binler bürhânı tazam-mun eden bir bürhân-ı bâhirdir ki; o bürhân, Onuncu Söz'ün menşe'i ve esası ve hülâsasıdır.

YİRMİ DOKUZUNCU SÖZ 675

تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ²
 قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي³
 وَمَا أَمُرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ⁴
 مَا خَلَقْتُكُمْ وَلَا بَعَثْتُكُمْ إِلَّا كَنْفَسٍ وَاحِدَةٍ⁵

âyetlerinin meâlindeki yüzer âyâtın Haşir ve Bekâ-yi Ruh'a ve Melâike'ye dair üç mühim hakikatını tefsir eder. Bekâ-yi Ruh'u o kadar güzel isbat eder ki: Cesedin vücûdu gibi, ruhun bekâsını gösterir. Ve melâikenin vücûdlarını,

¹ "İman edip makbul ve güzel işler yapanları müjdele: Onlara içinden ırmaklar akan cennetler vardır. Öyle cen-netler ki ne zaman, meyvelerinden kendilerine bir şey ikram edilirse: "Bu, daha önce de dünyada yediğimiz şey!" diyecekler. Oysa bu, onların aynısı olmayıp, benzeri olarak kendilerine sunulacaktır. Orada onların ter-temiz eşleri de olacak ve onlar orada devamlı kalacaklardır." (Bakara sûresi, 2/25)

² O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner... (Kadir sûresi, 97/4)

³ "De ki: Rûh Rabbimin emrindedir." (İsrâ sûresi, 17/85)

⁴ "Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sû-resi, 16/77)

⁵ "Ey insanlar, sizin hepinizi yaratmak veya hepinizi öldükten sonra diriltmek bir tek kişiyi diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

Amerika insanlarının vücûdları gibi isbat eder. Ve Haşir ve Kıyâmetin vücûd ve tahakkuklarını o kadar mantıkî ve aklî bir sûrette isbat eder ki: Hiçbir feylesof, hiçbir münkir itiraza mecal bulamaz. Teslim olmazsa da mülzem olur. Hususan âhirindeki “Remizli Nüktenin Sırrı” nâmıyla Haşr-i Ekberin esbab-ı mûcibesini ve hikmetlerini öyle bir tarzda beyân eder ki; tılsım-ı kâinatın üç muammasından bir muammasını gayet parlak bir sûrette halleder. ^(Hâşiye)

OTUZUNCU SÖZ 722

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَقَهَا • وَقَدْ حَابَ مَنْ دَسَّيَهَا ¹

عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَغْرُبُ عَنْهُ مِقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ²

âyetlerinin enaniyet-i insâniye ve tahavvülât-ı zerrât hakkındaki hakikate dair gelen âyâtın iki mühim sırrını iki maksad ile beyân eder.

Birinci Maksad 722

Enaniyet-i insâniyenin muamma-yi acîbesini hallederek silsile-i diyanet ile silsile-i felsefenin menşe’lerini gayet parlak bir tarzda gösterir.

İkinci Maksad 741

Tahavvülât-ı zerrâtın tılsımını keşfediyor. Zerrâtın harekâtını, o derece hikmetli ve muntazam gösteriyor ki: O umum zerreler, Sultan-ı Ezeli’nin muhteşem ve muazzam bir ordusu ve mutî ve musahhar memurları olduğunu kat’î delillerle isbat eder. Yirmi Dokuzuncu Söz nasıl ki tılsım-ı kâinatın üç muammasından birisini keşfetmiş. Bu Otuzuncu Söz dahi akılları hayrette bırakan ve feylesofları sersemleştiren o tılsımın üç muammasından ikinci muammasını halletmiştir. Hususan hâtimesinde: Yedi hikmet ve yedi kanun-i azîm ile bir ism-i a’zâmın tecellisini göstermekle; tahavvülât-ı zerrâtın hikmetini gayet kat’î ve parlak bir sûrette gösterdiği gibi, zihayat cisimlerini, o zerrâtın seyr u seferine bir misafirhâne ve bir kışla ve bir mekteb hükmünde gösterir, isbat eder.

(Hâşiye) Yirmi Dokuzuncu Söz’ün göz ile görünen bir kerâmeti var. Ezcümle, on altı sahifesinde ihtiyarsız, tasannu’suz her sahifenin satırlarının başlarında on altı elif gelmesidir. Bu tevafuku görmek isteyenler, eski harfli nüshasına müracaat etsinler.

¹ “Nefsini maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer. * Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar.” (Şems sûresi, 91/9-10)

² “O gaybları bilen öyle bir Zât’tır ki O’nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zereden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitap’ta (levh-i mahfuz’da) bulunmasın.” (Sebe sûresi, 34/3)

OTUZ BİRİNCİ SÖZ 758

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي

بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ¹

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى ²

âyetlerinin hakikatını teyid eden âyâtın en mühim bir hakikati olan Mi'râc-ı Ahmediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) ve o Mi'râc içinde Kemâlât-ı Muhammediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) ve o kemâlât içinde risâlet-i Ahmediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) ve o risâlet içinde çok esrâr-ı rubûbiyeti tefsir eder. Ve kat'î delillerle isbat eder bir risaledir. Muhtelif tabakattan olan insanlardan bu risaleyi kim görmüşse, karşısında hayran olup, akıldan uzak mesele-i Mi'râc'ı en zâhir ve vâcib ve lâzım bir tarzda gösterdiğini kabul ediyorlar. Hususan o şecere-i nuraniye-i Mi'râc'ın âhirlerinde beş yüz meyveden “Beş Meyve”sini o kadar güzel tasvir eder ki; zerre miktar zevki, şuûru bulunan onlara meftun olur.

Zeyl 802

Şakk-ı Kamer mu'cizesine bu zaman feylesoflarının ettikleri itirazlarını “Beş Nokta” ile gayet kat'î bir sûrette reddedip, İnşıkak-ı Kamer'in vukuuna hiçbir mâni bulunmadığını gösterir. Ve âhirinde de “Beş İcma” ile Şakk-ı Kamer'in vuku bulduğunu gayet muhtasar bir sûrette isbat eder. Şakk-ı Kamer mu'cize-i Ahmediye'sini güneş gibi gösterir.

OTUZ İKİNCİ SÖZ 809

Üç Mevkıftır.

Birinci Mevkıf 809

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا ³ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ ⁴

âyetinin meâlindeki yüzer âyâtın vahdâniyete dair en mühim hakikatını öyle bir sûrette isbat eder ki; şirk ve küfür yolunu muhâl ve mümteni' gösterir.

¹ “Bir gece, kendisine bâzı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed'i, Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren O Zât'ın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

² “Kayan Yıldızla yemin olsun ki.” (Necm sûresi, 53/1)

³ “Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

⁴ “De ki: O, Allah birdir. * Allah sameddir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)” (İhlâs sûresi, 112/1-2)

Kâinatın etrafından küfür ve şirki tardeder. Zerrât adedince vahdâniyetin delilleri bulunduğunu beyân eder. Gayet latif ve yüksek ve mantikî bir muhavere-i temsiliye sûretinde, hadsiz geniş mesâilî o temsîl içinde dercedip gösterir. Ve zeylinde gayet latif birkaç mesele var ki; hakikat oldukları hâlde şiirin en parlak ve geniş hayâlinden daha parlak, daha geniştir.

İkinci Mevkıf 829

¹ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ¹ in hakikatına dair sırr-ı ehadiyete ve vahdete gelen teşkikât ve evhamı izale eder. Ehl-i dalâletin ehl-i tevhide karşı ettikleri itirazatı kat'î bir sûrette reddediyor. Birinci Mevkıf'tan daha kuvvetli, âyât-ı Kur'âniye'nin vahdâniyete dair mu'cizâne isbatlarını gösterir. Ehadiyet-i zâtiye ile bütün eşyayı birden bir anda tedbir ve terbiye etmek olan hakikat-i muazzama-yı Kur'âniye'yi gayet güzel ve vâzih bir temsîl ile isbat eder. Akli ikna ve kalbi teslime mecbur eder.

Ve bilhassa bu İkinci Mevkıf'ın hâtimesinden evvel ikinci temsîlin neticesinde Zât-ı Akdes-i ilâhiye'den hiçbir şey saklanmadığını ve hiçbir şey ondan gizlenemediğini, hiçbir ferd O'ndan uzak kalmadığını hiçbir şahıs külliyyet-i kudsiye kesbetmeden O'na yaşamadığını ve rubûbiyetinde ve tasarrufunda bir iş, bir işe mâni olmadığını ve hiçbir yer O'nun huzurundan hâlî kalmadığını, her şeyde bakar ve işitir sem' ve basarının cilvesi bulunduğunu, silsile-i eşya emirlerinin sür'at-i cereyanlarına birer tel, birer damar hükmüne geçtiğini, esbab ve vesait sırf zâhirî bir perde olduğunu, hiçbir yerde bulunmadığı hâlde her yerde ilim ve kudretiyle bulunduğunu, hiçbir tahayyüz ve temekküne muhtaç olmadığını ve uzaklık ve güçlük ve tabakat-ı vücûdun perdeleri O'nun kurbîyetine ve tasarrufuna ve şuhûduna mâni olmadığını ve maddîlerin, mümkinlerin, kesiflerin, kesirlerin, mahdudların hassaları O'nun dâmen-i izzetine yaşamadığını ve tegayyür ve tebeddül ve tahayyüz ve tecezzi gibi emirlerden mücerred, münezzeh, müberrâ ve mukaddes olduğunu gayet güzel bir sûrette isbat eder. Bu İkinci Mevkıf'ın hâtimesinde sırr-ı ehadiyete dair Arabiyyü'l-ibâre gayet mühim bir parça tercümesiyle beraber gayet parlak bir sûrette çok mesâil-i mühimmeyi ifade eder. Hususan insanın muhasebe-i a'mâlî için haşır ve neşri yapmak, koca kâinatı tağyir ve tebdil ve tahrip ve tamir etmek sırrını beyân eder.

¹ "De ki: O, Allah birdir. * Allah sameddir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)" (İhlâs sûresi, 112/1-2)

Üçüncü Mevkıf 865

وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ¹

وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ²

âyetlerinin meâlindeki yüzer âyâtın mühim bir hakikatını gayet mühim bir müvâzene ile beyân eder. Ehl-i dalâlet hakkında hayat-ı dünyeviye ne kadar müdhiş neticeler getirdiğini ve ehl-i hidâyet hakkında ne kadar güzel neticeler ve gayeler verdiğini gösterir. Hususan, muhabbet hakkındaki semerât-ı dünyeviye ve uhreviye; ehl-i dalâlet için ne kadar elîm, ehl-i hidâyet için ne kadar hoş olduğunu gösterir. Bu Üçüncü Mevkıf hakkında bâzı müdakkik kardeşlerimiz demişler ki: “Sâir risaleler yıldızlar olsa, bu güneştir.” Diğer biri ona mukabil demiş: “Her bir risale, kendi âleminde ve kendine mahsus semâ-yi hakikatta birer güneştir. Uzak olanlara yıldız, yakın olanlara şems-tirler.”

OTUZ ÜÇÜNCÜ SÖZ 907

سُرِّيهِمْ إِيَّاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ

عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ³

Otuz Üç âyetin birer hakikatlerini tefsir eden Otuz Üç Pencere’dir. Otuz Üç risale olmağa lâıyk iken gayet müstâcel bir zamanda yazıldığı için, bir veya yarım sahifelik pencereleri birer risale kuvvetinde ve birer risaleyi tazammun eden mahiyetinde olduğunu gösterir. Fakat maatteessüf baştaki pencereler gayet mücmel ve muhtasar kalmış, lâkin gittikçe inbisât ederek nisf-ı âhirdeki pencereler vâzıh düşmüştür.

LEMEÂT 960

Risâle-i Nur Şakirdleri’ne küçük bir mesnevî ve îmânî bir divandır.

Anglikan Kilisesi’ne Cevap 1039

KONFERANS 1041

FIHRİST 1072

* * *

¹ “Bu dünya hayatı ise aldatma metâından başka bir şey değildir.” (Âl-i İmran sûresi, 3/185)

² “Ve ebedî âhiret diyânı ise, hayatın ta kendisidir.” (Ankebût sûresi, 29/64)

³ “Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur’ân’ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak. Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?” (Fussilet sûresi, 41/53)

Bibliyografya

- Abd İbn Humejd**, İbn Nasr Ebû Muhammed (ö. 249 h.); *el-Müsned*, [Tahkik: *Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî*], Mektebetü's-sünne, Kahire, 1408/1988.
- Abdurrezzak**, Ebû Bekr Abdurrezzak İbn Hemmâm (126-211 h.); *el-Musannef*, [Tahkik: *Habiburrahmân el-A'zamî*], I-XI, el-Meclisü'l-ilmî, Beyrut, 1403/1983.
- _____; *Tefsîru'l-Kur'ân*, I-IV, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1410/1989.
- _____; *Tefsîru's-San'ânî*, I-II, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1410/1989.
- el-Aclûnî**, İsmâîl b. Muhammed (v. 1162); *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs*, I-II, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1988.
- Ahmed İbn Hanbel**, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî (164-241 h.); *el-Müsned*, I-VIII, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.
- _____; *el-Vera'*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1403/1983.
- _____; *ez-Zühed*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1398 h.
- Ali İbn Ebî Talib**, Ebu'l-Hasan Ebû Turab Ali b. Ebî Talib Abdimenaf Ali (v. 40/661); *Nehcü'l-belâğa*, [Şerh: *Muhammed Abduh, Cem: Şerif er-Radi*], Dârü'l-Belâğa, Beyrut, 1412/1992.
- Aliyyülkârî**, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (v. 1014/1606); *el-Esrâru'l-merfûa fi'l-ahbârî'l-mevdûa*, [Tahkik: *Muhammed b. Lutfi Sabbâğ*], el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1406 h.
- _____; *el-Masnû' fi ma'rifeti hadisi'l-mevdû'*, [Tahkik: *Abdulfettah Ebû Gudde*], Mektebü'l-matbûati'l-İslâmî, Kahire, 1984.
- _____; *Şerhu's-Şifâ li'l Kâdi İyâz* I-II, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.
- el-Âlûsî**, Ebu's-Senâ Şehabeddin Mahmud İbn Abdillâh (v. 1270/1854); *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'u'l-mesânî*, I-XXX, Dâru ih-yâi't-türâsî'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- el-Âmidî**, Ali İbn Ebî Ali İbn Muhammed İbn Salim (551-631 h.); *Gâyetü'l-meram fi ilmi'l-keîlâm*, [Tahkik: *Hasan Mahmud Abdüllâtîf*], el-Meclisü'l-a'lâ li's-şüûnî'l-İslâmiyye, Kahire, 1391 h.

- el-Azîmâbâdî**, Şemsülhak Muhammed b. Emir Ali (v. 1329/1911); *Avnü'l-ma'bûd*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1415 h.
- el-Bâkullânî**, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib (v. 403/1013); *İ'câzü'l-Kur'ân*, [Şerh ve ta'lîk: Muhammed Abdülmüslim el-Hafâcî], Mektebetü ve matbaatü's-Sabîh ve evlâdihî, Mısır, 1370/1951.
- el-Beğavî**, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin İbn Mesud, (v. 516/1122); *Meâlimü't-tenzil*, I-II, Dâru Taybe, Riyad, 1993.
- _____; *Şerhu's-sünne*; [Tahkik: Şuayb el-Arnaut], I-XVI, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1983.
- el-Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin (384-458 h.); *Delâilü'n-nübüvve*, I-VII, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.
- _____; *el-İtikad ve'l-hidâye ilâ sebîlî'r-raşâd alâ mezhebi's-selef ve ashâbi'l-hadis*, [Tahkik: Ahmed el-Kâtib], Dâru'l-âfâkî'l-cedide, Beyrut, 1401 h.
- _____; *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.
- _____; *Şuabü'l-imân*, [Tahkik: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl], I-IX, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.
- _____; *ez-Zühed*, Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, Beyrut, 1996.
- el-Beyzâvî**, Nasruddin Ebû Saîd Abdullah İbn Ömer İbn Muhammed (v. 791 h.); *Envârut't-tenzil ve ensrâru't-te'vîl*, [Tahkik: Abdulkâdir Arafât], I-V, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1416/1996.
- el-Bikaî**, Burhanuddin (809-885 h.); *Masrau't-tasavvuf*, [Tahkik: Abdurrahman el-Vekîl], Dâru Abbas Ahmed el-Bâz, el-Mekketü'l-Mükerrreme, 1400/1980.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi (v. 1391/1971); *Hukuk-u İslâmiye ve Istilahât-ı Fikhiye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985
- el-Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (v. 256 h.); *el-Edebü'l-müfred*, I-VIII, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1409/1989.
- _____; *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.
- _____; *et-Târihu'l-kebîr*, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1986.
- el-Busayrî (el-Bûsirî)**, Muhammed İbn Said İbn Hammad İbn Muhsin (v. 316/929); *Kasîde-i Bürde*, [Terceme ve Şerh: Abidin Paşa, Terceme: Ömer Faruk Harman], Elif Ofset, İstanbul, 1977.
- el-Câhız**, Ebû Osman Amr İbn Bahr İbn Mahbub el-Kinanî el-Leysî (v. 255/868); *el-Beyân ve't-tebyîn*, [Tahkik: el-Mehâmî Fevzî Atavî], I-II, Dâru Sa'b, 1968.

- el-Cessâs**, Ahmed b. Ali Ebû Bekr (v. 370 h.); *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.
- el-Cezerî**, Ebu's-Sââdat el-Mübarek İbn Muhammed (544-606 h.); *en-Nihâye fi ğaribi'l-eser*, V, el-Mektebetü'l-ilmiyye, Beyrut, 1399/1979.
- el-Cizrî**, Ahmed b. Molla Muhammed el-Bühî (v. 1640 m.); *el-Ikdü'l-cevherî fi şerhi Divânî'l-Cizrî*, Matbaatü'r-râfideyn, Kamışlı/Suriye, 1958.
- el-Cürcânî**, Ebû Bekr Abdulkahir İbn Abdirrahman İbn Muhammed (v. 471 h.); *Delâilu'l-i'câz*, [Tahkik: Muhammed et-Tenci], Dâru'l-kitabî'l-Arabî, Beyrut, 1995.
- el-Cürcânî**, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf (v. 816 h.); *Şerhu'l-Mevâkıf*, I-VI, [Tahkik: Mahmud Ömer ed-Dimyâtî], Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.
- _____; *et-Ta'rifât*, [Tahkik: İbrahim el-Eybârî], Dâru'l-kitabî'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.
- el-Cüveynî**, Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf (419-478 h.); *el-Burhân fi usûli'l-fıkıh*, I-III, Dâru'l-vefâ, Mısır, 1418 h.
- ed-Dârakutnî**, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ömer (306-385 h.); *Sünenü'd-Dârakutnî*, I-IV, [Tahkik: es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî], Dâru'l-ma'ri-fe, Beyrut, 1386/1966.
- ed-Dârimî**, Abdullah b. Abdirrahmân (181-255 h.); *es-Sünen*, I-II, Dâru'l-kitabî'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.
- Derviş el-Hût**, Muhammed İbn es-Seyyid (1209-1276 h.); *Esna'l-metâlib fi ehâdisi muhtelifeti'l-meratib*, [Tahkik: Halil el-Meyyis], Dâru'l-kitabî'l-Arabî, Beyrut, 1403 h.
- ed-Deylemî**, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.); *el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, [Tahkik: Muhammed es-Sâid Besyûnî ez-Zağlûl], Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); *es-Sünen*, [Tahkik: Muhammed Muhsin Abdülhamîd], I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, tsz.
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî (v. 430 h.); *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, I-X, Dâru'l-kitabî'l-Arabî, Beyrut-1405 h.
- _____; *Delâilü'n-nübüvve*, [Tahkik: Muhammed Ravvas Kal'acî Abdalberr Abbas], I-II, Dâru'n-nefâis, Beyrut, 1991.

- Ebu's-Süüd**, Muhammed İbn Muhammed Muhyiddin el-İmad (v. 851 h.); *İrşâdu'l-aklî's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, I-IX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- Ebü Ya'lâ**, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ (210/307 h.); *el-Müsned*, I-XIII, Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.
- Ebü Yûsuf**, Ya'kub İbn İbrahim el-Ensârî (v. 182 h.); *Kitabu'l-âsâr*, [Tahkik: Ebu'l-Vefâ], Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1355 h.
- el-Esbahânî**, Abdullah İbn Muhammed İbn Cafer İbn Hayyan (274-369 h.); *el-Azamet*, [Tahkik: Rızaullah İbn Muhammed İdris el-Mübarekfûrî], I-V, Dâru'l-âsime, Riyad, 1408 h.
- el-Esbahânî**, İsmâil İbn Muhammed İbni'l-Fazl et-Teymî (457-535 h.); *Delâilü'n-nübüvve*, [Tahkik: Muhammed el-Haddad], Dâru Taybe, Riyad, 1409.
- el-Esfehânî**, Ebu'l-Ferec Ali İbn Hüseyin İbn Muhammed, (v. 357/967); *el-Eğânî*, [Tahkik: Semir Cabir] I-XXIV, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.
- el-Eş'arî**, Ali b. İsmail b. Ebî Bişr (260-324 h.); *el-İbâne an usûli'd-diyâne*, I-II, Dâru'l-ensâr, Kahire, 1397 h.
- _____ ; *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I-II, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- Eşrefoğlu Rûmî** (v. 874/1469); *Müzekki'n-nûfûs*, İnsan yayınları, İstanbul, 1996.
- el-Fâkihî**, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmail İbni'l-Abbâs (217-275 h.); *Ahbaru Mekke fi kadîmî'd-dehri ve hadîsih*, [Tahkik: Abdulmelik Abdullah], I-VI, Dâru Hadîr, Beyrut, 1414 h.
- el-Gazâlî**, Ebû Hâmid Muhammed İbn Muhammed (450-505 h.); *Fedâihu'l-bâtuniyye*, [Tahkik: Abdurrahman Bedevî], Müessesetü dari'l-kütübi's-sekâfiyye, Küveyt, tsz.
- _____ ; *İhyâu ulûmî'd-dîn*, I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.
- _____ ; *el-Maksadü'l-esnâ fi şerhi meâni esmâillâhî'l-hüsna*, [Tahkik: Besam Abdulvahhab el-Cabî], el-Cifan ve'l-Câbî, Kıbrıs, 1407/1987.
- _____ ; *el-Menhûl min ta'likati'l-usûl*, [Tahkik: Muhammed Hasan Hayto], Dâru'l-fikr, Dimaşk, 1400 h.
- _____ ; *el-Munkizü mine'd-dalâl*, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1408/1987.
- _____ ; *el-İhyâ*, I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.
- _____ ; *el-İktisâd fi'l-i'tikad*, A.Ü. İlahiyât Fakültesi yayınları, Ankara, 1962.
- _____ ; *el-Müstasfâ*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1413 h.

- el-Geylânî, Muhyiddin Abdülkadir b. Mûsâ b. Abdillâh (v. 561/1166); *Günyetü't-tâlibîn*, İstanbul, 1994.
- el-Gümüşhânevî, Ahmed Ziyaeddin Nakşibendî, *Mecmûatü'l-ahzâb*, I-III, Sezgin neşriyat, İstanbul, 1311/1893.
- _____; *Ramûzu'l-ehâdis*, Kışla-ı Hümayun Matbaası, Âsitane, 1275.
- el-Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbü'rî (321-405 h.); *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-V, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1990.
- el-Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Hasen, *Nevâdiru'l-usûl fî ehâdisi'r-Rasûl*, [Tahkik: Abdurrahman Amîra], I-IV, Dâru'l-cil, Beyrut, 1412/1992.
- el-Halebî, Ali İbn Burhaniddin (v. 1044/1635); *es-Sîratü'l-Halebiyye*, I-III, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, tsz.
- el-Hallâl, Ahmed b. Muhammed b. Hârûn b. Yezîd (234-311 h.); *es-Sünne*, I-III, Dâru'r-râye, Riyad, 1410 h.
- el-Hamevî, Takıyyuddîn Ebû Bekr Ali İbn Abdillâh (768-837 h.); *Hizânetü'l-edeb*, [Tahkik: İsmâ Şayto], I-II, Dâru mektebeti'l-hilâl, Beyrut, 1987.
- el-Hennâd, İbnü's-Sirî (152-243 h.); *ez-Zühed*, I-II, Dâru'l-hulefâ, Kuveyt, 1406 h.
- el-Heysemî, Ali İbn Ebî Bekr (v. 807 h.); *el-Mecmeu'z-zevâid*, I-X, Dâru'r-reyyan li't-tûras-Dâru'l-kitabî'l-Arabî, Kahire-Beyrut, 1407 h.
- _____; *Müsnedü'l-Hâris (Zevâidu'l-Hâris)*; [Tahkik: Hüseyin Ahmed Salih el-Bakirî], Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sireti'n-Nebeviyye, Medine, 1413/1992.
- el-Humeydî, Ebû Bekr Abdullâh İbnu'z-Zübeyr (v. 219 h.); *el-Müsned*, [Tahkik: Habîburrahman el-A'zâmî], I-II, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye-Mektebetü'l-Mütenebbî, Beyrut-Kahire, tsz.
- Hüseyin Cisrî; *Risâle-i Hamîdiye*, [Türkçe tercemesi: Manastırlı İsmail Hakkı], Bahar yayınları, İstanbul, 1980.
- İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed (v. 463 h.); *el-İstiâb*, I-V, Dâru'l-cil, Beyrut, 1412 h.
- İbn Adiyy, Ebû Ahmed Abdullâh İbn Adiyy el-Cürcanî (v. 365/976); *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, I-VII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1985.
- İbn Arabî, Muhammed b. Ali Muhyiddîn (v. 638 h.); *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, I-VIII, el-Meclisü'l-a'lâ li's-sekâfe, Kahire, 1403/1983.

- İbnü'l-Cevzî**, Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed (508/510-597 h.); *Telbisü iblis*, [Tahkik: *es-Seyyid el-Cemîlî*], Dâru'l-kitabî'l-Arabî, Beyrut, 1405/1985.
- _____ : *el-İlelü'l-mütenâhiye*, I-II, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1403 h.
- _____ : *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, I-IX, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1404 h.
- _____ : *et-Tahkîk fî ehâdisi'l-hilâf*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1415 h.
- _____ : *el-Müdhiş*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1415 h.
- İbnü'd-Deyba'**, Ebû Muhammed Vecîhüddin Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed ez-Zebîdî (v. 944/1537); *Temyîzü't-Tayyib minel habîs fî mâ yedûru alâ elsineti'n-nâs*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.
- İbn Düreyd**, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan (223-321 h.); *el-İştikâk*, [Tahkik: *Abdüsselâm Muhammed Hârûn*], Mektebetü'l-Hancı, Mısır, tsz.
- İbn Ebî Âsım**, Ahmed b. Amr (v. 287 h.); *ez-Zühed*, Dâru'r-rayyân li't-türâs, Kahire, 1408 h.
- İbn Ebî Şeybe**, Abdullah b. Muhammed (v. 235 h.); *el-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*, [Tahkik: *Kemal Yusuf el-Hâtî*], I-VII, Mektebetü'r-Ruşd, Riyad, 1409 h.
- İbnü'l-Esîr**, Ebu'l-Hasan İzzüddin Ali b. Muhammed b. Abdilkerim (v. 630/1233); *el-Meselû's-sâir fî edebi'l-kâtibi ve's-şâir*, I-II, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1995.
- İbn Habîb**, Ebû Muhammed Bedrüddin Hasan İbn Ömer İbn Habib el-Halebî, (v. 779/1377); *el-Müktefâ min sîreti'l-Mustafâ*, [Tahkik: *Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehebî*], Dâru'l-hadis, Kahire, 1416/1996
- İbn Hacer**, Ahmed b. Ali el-Askalânî (773-852 h.); *Mukaddimetü Fethu'l-bârî*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1379 h.
- _____ : *el-İsâbe*, I-VIII, Dâru'l-cil, Beyrut, 1412 h.
- İbn Haldûn**, Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zeyd Veliyyüddîn (v. 808/1406); *Mukaddime*, [Hazırlayan: *Süleyman Uludağ*], I-II, Dergâh yayınları, İstanbul, 1983.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî (v. 354/965.); *el-İhsân fî takrîbi Sahih İbn Hibbân*, [Tertib: *Alâüddîn Ali b. Belbânî*, Tahkik ve ta'lik: *Şuayb el-Arnâvûtî*], I-XVII, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1988.
- İbn Hişâm**, Abdülmelik İbn Hişâm İbn Eyyûb el-Himyârî (v. 213/828); *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, I-IV, Dâru'l-Kalem, Beyrut, tsz.

- İbn Huzeyme**, Ebû Bekr Muhammed İbn İshak es-Sülemî en-Neysabûrî (223-311 h.); **es-Sahîh**, [Tahkik: Muhammed Mustafa el-A'zâmî], I-IV, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1390/1970.
- İbn Kays**, Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Süfyân (208-281 h.); **Kura'd-dayf**, I-V, Advâ'u's-selef, Riyad, 1997.
- İbn Kayyim el-Cevziyye**, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Ebî Bekr Eyyûb ez-Zürei (691-751 h.); **Medaricü's-salikin**, [Tahkik: Muhammed Hamid el-Fakî], I-III, Dâru'l-kitabî'l-Arabî, Beyrut, 1393/1973.
- _____; **es-Savâiku'l-mürsele alâ'l-Cehmiyye ve'l-Muattile**, [Tahkik: Ali İbn Muhammed ed-Dehîlî'l-İlâh], I-IV, Dâru'l-âsime, Riyad, 1418/1998.
- _____; **et-Tıbbü'n-Nebevi**, Kahire, 1402/1982.
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); **Tefsiru'l-Kur'ânî'l-azîm**, I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1401 h.
- _____; **el-Bidâye ve'n-nihâye**, I-XIV, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1988.
- İbn Kuteybe**, Abdullah İbn Müslim ed-Dineverî (v. 276/889); **Te'vîlü muhtelifi'l-hadis**, [Tahkik: Muhammed Zührî en-Neccar], Dâru'l-cil, Beyrut, 1393/1972.
- İbn Mâce**, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (207-275 h.); **es-Sünen**, I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.
- İbnü'l-Mübârek**, Abdullah (118-181 h.); **ez-Zühed**, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.
- İbn Receb**, Ebu'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman İbn Ahmed el-Hanbelî (v. 795/1393); **Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem fi şerhi hamsine hadîsen min cevâmi'i'l-kelim**, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1408.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Menî' (168-230 h.); **et-Tabakâtü'l-kübrâ**, I-VIII, Dâru sâdir, Beyrut, tsz.
- İbn Teymiyye**, Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Abdilhalim İbn Teymiyye el-Harrânî (661-728 h.); **el-Cevabü's-sahîh li men beddele dine'l-Mesîh**, [Tahkik: Ali Hasan Nasır, Abdulaziz İbrahim el-Asker, Hamdan Muhammed], I-VI, Dâru'l-âsime, Riyad, 1414 h.
- _____; **Kütübü ve resâilü ve fetâvâ İbn Teymiyye fi'l-akide**, [Tahkik: Abdurrahman Muhammed Kasım en-Necdî], I-VII, Mektebetü İbn Teymiyye, tsz.

- _____ ; **Minhacü's-sünneti'n-Nebeviyye**, [Tahkik: Muhammed Reşad Salim], I-X, Müessesetü Kurtuba, 1406 h.
- _____ ; **Şerhu'l-Akâidetü'l-Esfehâniyye**, [Tahkik: İbrahim Süaydâ], Mektebetü'r-ruşd, Riyad, 1415 h.
- İbn Tûlûn**, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Ali İbn Muhammed ed-Dimaşkî (880-953 h.); **eş-Şezera fi'l-ehâdisi'l-müştehirâ**, [Tahkik: Kemal Besyûnî Zağ-lûl], I-II, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, tsz.
- İshâk b. Râhûye**, İbn İbrâhim b. Mahled (161-238 h.); **el-Müsned**, I-V, Mektebetü'l-îmân, Medine, 1995.
- el-İcî**, Ebu'l-Fazl Adudiddin Abdurrahman İbn Ahmed Abdulgaffar (v. 756/1355); **Kitabu'l-Mevakıf**, [Tahkik: Abdurrahman Umeyre], Dâru'l-cil, Beyrut, 1997.
- el-İskenderî**, Ebu'l-Fazl Taceddin Ahmed İbn Ataillâh (v. 709/1309); **el-Hikemü'l-ataiyye**, [Terceme: Saffet Yetkin], Milli Eğitim Bakanlığı, (Şark-İslâm Klâsikleri-2), Ankara, 1950.
- Kâdı İyâz**, Ebu'l-Fazl İyâz İbn Musa İbn. İyâz el-Yahsubî (v. 544/1149); **eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafa (s.a.s.)**, [Tahkik: Hüseyin Abdulhamid Nil], Dâru'l-erkam, Beyrut, 1415/1995.
- el-Kalkaşendî**, Ahmed b. Ali (v. 821 h.); **Subhu'l-a'sâ fi sinâati'l-inşâ**, I-VIII, Dâru'l-fikr, Dimaşk, 1987.
- el-Kâsânî**, Alâüddîn (v. 587 h.); **el-Bedâiu's-sanâi'**, I-VII, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1982.
- el-Kazvinî**, Celâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'diddîn b. Ömer (v. 739/1338); **el-İzâh fi ulûmi'l-belâğâ**, Dâru ihyâi'l-ulûm, Beyrut, 1998.
- el-Kevserî**, Muhammed Zâhid (v. 1952); **Makâlâtü'l-Kevserî**, el-Mektebetü'l-ezheriyye li't-türâs, Mısır, 1994.
- el-Kirmânî**, Şemsüddin Muhammed İbn Yusuf İbn Ali (v. 786/1384); **Sahihu'l-Buhârî bi-şerhi'l-Kirmânî**, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1981.
- Kitab-ı Mukaddes** [Türkçe terceme] Eski ve Yeni Ahit, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988.
- el-Kurtubî**, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferah (v. 671/1273 h.); **el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân**, I-XX, Dâru's-şâ'b, Kahire, 1372 h.
- el-Lâlekâî**, Hibetullah b. el-Hasen b. Mansûr (v. 418); **Şerhu usûli i'tikâdi ehli's-sünne**, I-IV, Dâru Taybe, Riyad, 1402 h.

- el-Makdisî**, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Abdilvahid İbn Ahmed el-Hanbelî (567-643 h.); *el-Ehadisü'l-muhtâra*, [Tahkik: Abdulmelik İbn Abdillâh], I-X, Mekke, 1410 h.
- Mâlik b. Enes**, Ebû Abdillâh el-Esbahî (93-179 h.); *el-Muvatta'*, I-II, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985.
- Mantık metinleri**, (İçindekiler: *Türkçe mantık hülâsası*, Abdurrahman Nacim; *Muhtasar mantık*, Ahmed Hamdi Şirvânî; *Hülâsa-i mantık*, Said Paşa; *Mizânü'l-ezhan*, Mehmed Hâlis), [Haz.: Kudret Büyükcoşkun], İşaret Yayınları, İstanbul, tsz.
- el-Medenî**, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu'l-Beşir İbn Muhammed Hasan Zafir (v. 1329 h.); *Tahzîru'l-muslimîn mine'l-ehâdisi'l-mevzûa' alâ Seyyidi'l-Murselîn*, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1401 h.
- el-Merğînânî**, Ebu'l-Hüseyin Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl (511-593 h.); *el-Hidâye şerhu'l-Bidâye*, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, tsz.
- Mer'î b. Yûsuf** (v. 1033); *Ekâvilü's-sikât fî te'vîli'l-esmâi ve's-sıfât*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1406 h.
- el-Meydânî**, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed (v. 518 h.); *Mecmeu'l-emsâl*, I-II, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.
- el-Mevsilî**, Ebu'l-Feth Nasrullah İbn Muhammed İbn Abdilkerim (v. 637 h.); *el-Meselu's-sâir*, [Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid], el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1995.
- el-Mübârekfûrî**, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman İbn Abdirrahman İbn Abdirrahim (1283-1353 h.); *Tuhfetü'l-Ahfezî*, I-X, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.
- el-Müceddidî**, Muhammed Umeym el-İhsan el-Bereketî; *Kavâidü'l-fıkḥ*, Dâru's-sadeḥ, Kerateş, 1407/1986.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbüri (206-261 h.); *Sahîhu Müslim*, I-V, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- el-Münâvî**, Muhammed Abdür-raûf b. Ali (v. 1031/1622); *Feyzu'l-kadîr şerhu Câmi's-sağîr*, I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.
- en-Nesâî**, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1406 h.
- _____ ; *es-Sünen*, [Tahkik: Abdülfettah Ebû Guḍde], I-VIII, Mektebetü'l-matbû-âtü'l-İslâmiyye, Halep, 1406/1986.
- _____ ; *es-Sünenü'l-kübrâ*, [Tahkik: Abdulğaffâr Süleyman el-Bündârî], I-VI, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

en-Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref (631-676 h.); *Minhâcü't-tâlibîn*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

_____; *Şerhu Sahîhi Müslim (Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim)*, I-XVIII, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.

er-Râmehurmuzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd Hasan İbn Abdırrahman (v. 360/970); *Emsâlü'l-hadîs*, [Tahkik: Ahmed Abdulfettah Temmam], Beyrut, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiye, 1409/1988.

er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn (544-606 h.); *el-Mahsûl*, I-V, Câmiâtü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad, 1400 h.

er-Rifâî, Ebu'l-Abbas Ahmed İbn Ali Sabit el-Hüseynî (v. 578/1182); *el-Bürhânu'l-müeyyed*, [Tahkik: Abdulganî Nekemî], Dârü'l-kitabî'n-nefis, Beyrut, 1408 h.

er-Rüyânî, Ebû Bekr Muhammed İbn Harun (v. 307 h.); *el-Müsned*, [Tahkik: Eymen Ali Ebû Yemânî], I-II, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 1416 h.

es-Sağânî, Ebu'l-Fezâil Radiyyüddin Hasan İbn Muhammed İbn Hasan (v. 650/1252); *Mevzûâtü's-Sağânî*, [Tahkik: Necm Abdurrahman Halef], Dâru'l-Me'mûn li't-türas, Dimaşk, 1405/1985.

es-Safûrî, Abdurrahman; *Nüzhetü'l-mecâlis ve mühtehabü'n-nefâis*, I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

es-Seâlibî, Abdurrahman İbn Muhammed İbn Mahlûf; *el-Cevâmiu'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'ân*, Müessesetü Âlemî li'l-matbûat, Beyrut, tsz.

es-Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdırrahman (v. 902/1497); *el-Makâsidü'l-hasene*; Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1399 h.

es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (v. 483/1090); *el-Mebsût*, I-XXX, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1406 h.

es-Suyûtî, Abdurrahman b. el-Kemâl Celâleddin (v. 911 h.); *ed-Dürü'l-mensûr*, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993.

_____; *el-Fethu'l-kebîr fî dammi'z-ziyâde ile'l-câmiî's-sağîr*, I-III, Dâru'l-kitabî'l-Arabî, Beyrut, 1932.

_____; *Kifâyetü't-talibî'l-lebîb fî hasâisi'l-kübrâ (el-Hasâisu'l-kübrâ)*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.

_____; *et-Tedribu'r-Ravi*, I-II, (Tahkik: Abdulvehhab Abdüllatîf, Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse, Riyad, tsz.

es-Süheyli, Abdurrahman İbn Abdillâh el-Has'amî (v. 581 h.); *er-Ravdu'l-ünf fi tefsiri's-sireti'n-Nebeviyye li İbni Hişâm*, [Tahkik: Mecdî Mansur], I-IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1418/1997.

Süleyman İbn Abdillâh, Süleyman İbn Abdillâh İbn Muhammed İbn Abdilvahhab (1200-1233 h.); *Şerhu Kitabı't-tevhîd*, Mektebetü'r-Riyadî'l-hadîse, Riyad, tsz.

eş-Şafîi, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İdris (150-204 h.); *Müsnedü's-Şafîi*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

_____ ; *es-Sünenu'l-me'sûra*, [Tahkik: Abdülmûti Emin Kal'acî], Dâru'l-ma'rif, Beyrut,

eş-Şa'rânî, Muhammed el-Mağribî (v. 976 h.); *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-II, Dâru'l-fikri'l-Arabî, Kahire, tsz.

eş-Şaşı, Ebû Saîd el-Heysem İbn Küleybe (v. 335); *el-Müsned*, [Tahkik: Mahfûzurrahman Zeynullah], I-II, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Medine, 1410 h.

eş-Şehrîstânî, Muhammed İbn Abdilkerim İbn Ebî Bekr Ahmed (479-548 h.); *el-Milel ve'n-nihal*, [Tahkik: Muhammed Seyyid Cîlânî], I-II, Dâru'l-ma'rif, Beyrut, 1404 h.

_____ ; *el-Fark beyne'l-firâk*, Dâru'l-âfâki'l-cedide, Beyrut, 1977.

eş-Şevkânî, Muhammed İbn Ali İbn Muhammed (1173-1250 h.); *el-Fethu'l-kadîr*, I-V, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

_____ ; *Neylü'l-evtâr şerhu münteka'l-ahbar*, I-IX, Dâru'l-cil, Beyrut, 1973.

_____ ; *el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevdûa*, [Tahkik: Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî], el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1392 h.

Şihâbuddin el-Misrî, Şihâbuddin Ahmed İbn Muhammed el-Hâim (853-915 h.); *et-Tibyan fi tefsiri garibi'l-Kur'ân*, [Tahkik: Fethi Enver ed-Dâbûlî], Dâru's-Sahâbe li't-türâs bi Tantâ, Kahire, 1992.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (v. 360 h.); *el-Mu'cemül-evsat*, [Tahkik: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî], I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415 h.

_____ ; *el-Mu'cemül-kebîr*, [Tahkik: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî], I-XX, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Musul, 1404 h.

_____ ; *el-Mu'cemüs-sağîr*, [Tahkik: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî], I-II, el-Mektebu'l-İslâmî/Dâru Ammân, Beyrut/Amman, 1405/1985.

_____ ; *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, [Tahkik: Hamdî İbn Abdilmecîd es-Selefî], I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405/1984.

et-Taberî, Muhammed İbn Cerîr İbn Yezîd İbn Hâlid (224-310 h.); *Câmiu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

_____; *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Tarîhu't-Taberî)*, I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407h.

et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd (v. 204 h.); *el-Müsned*, Dâru'l-ma'ri-fe, Beyrut, tsz.

et-Teftâzânî, Sa'düddin Mesud İbn Ömer İbn Abdillâh, (v. 792/1390); *Şerhu'l-Mekâsîd*, [Tahkik: Abdurrahman Umeyre] I-V, Âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1989.

et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (209-279 h.); *el-Câmiu's-Sahih*, I-V, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Übşeyhî, Şihâbüddin Muhammed b. Ahmed (790-850 h.); *el-Müstatraf fi külli fennin müstazraf*, [Tahkik: Müfid Muhammed Kamîha], I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.

el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ahmed (v. 468 h.); *el-Vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, [Tahkik: Safvan Adnan Davudî], I-II, Dâru'l-kalem, Dimaşk-Beyrut, 1415 h.

ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (v. 1205/1790); *Tâcü'l-arûs min cevhereti'l-kâmûs*, I-XX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1394/1974.

_____; *İthâfû sâdeti'l-müttakîn bi şerhi İhyâi ulûmi'd-dîn*, I-X, Dâru'l-fikr, tsz.

ez-Zehebî, Şemsüddin Muhammed Ahmed (v. 748/1347); *Mizanü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, [Tahkik: Ali Muhammed Muavvad, Âdil Ahmed Abdül-mevcûd], I-VIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1416/1995.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed (v. 538/1144); *Esâsü'l-belâğa*, [Tahkik: Mezîd Nuaym Şevki el-Mearrî], Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1998.

_____; *el-Müsteksâ fi emsâli'l-Arab*, I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407/1987.

ez-Zeylaî, Abdullah b. Yusuf Ebû Muhammed (v. 762 h.); *Nasbu'r-râye*, I-IV, Dâru'l-hadis, Mısır, 1357 h.

Şahıslar

Abdülaziz Çavuş (1876-1929)

Tunus asıllı olan Abdülaziz Çavuş, İskenderiye’de doğdu. Cami’ul-Ezher ve Kahire Muallim Mektebi’nde okudu. Tahsilini tamamlaması için Mısır’a gönderildi. Oxford’da Arapça hocalığı yaptı. Mısır’a döndüğünde Mısır Maarif Vekaleti’nde sekiz yıl boyunca müfettiş olarak görev yaptı. Bu dönemde eğitimin ıslahı ve bilhassa Mısır’ın sömürgeci İngilizlerin baskısından kurtarılması için gayret gösterdi. 1907’de memuriyetten ayrılarak siyasî mücadeleye atıldı. 1908-1912 yılları arasında el-Livâ gazetesinde baş yazarlık yaptı. Mısır’da İngilizlerin baskılarını artırmaları sonucunda, 1912’de İstanbul’a gitmek zorunda kaldı. El-Hilâl-lü’l-Osmanî adlı günlük Arapça bir gazete çıkarmaya başladı. 1924’te Mısır’a geri döndü ve burada Milli Eğitim Bakanlığı’nda başmüfettiş olarak görev yaptı. Kahire’de vefat ettiği tarihe kadar Mısır maarifini, özellikle ilköğretimi sağlam esaslar üzerine kurmak maksadıyla çalışmalar yaptı. *Anglikan Kilisesi-ne Cevap* adlı eseri Mehmet Akif Ersoy tarafından Türkçeye tercüme edildi.

(Bkz. İslâm Ansiklopedisi, c.1, 187-188)

Abdülkadir-i Geylanî (1077-1166)

Hazar Denizi’nin güneybatısındaki Gılân eyalet merkezine bağlı Neyf köyünde doğdu. Küçük yaşta babasını kaybeden Abdülkadir’in bütün gayesi, tahsiline devrin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdat’ta devam etmektir. On sekiz yaşına gelince annesinden izin alarak bir kafileye katılıp Bağdat’a gitti. Orada hadis, fıkıh, edebiyat okudu. Bu arada Bağdat mutasavvıflarıyla yakın dostluklar kurup tasavvufa intisap etti. Medresede hadis, tefsir, kıraat, fıkıh ve nahiv gibi ilimleri okuttu ve vaaz vermeye başladı. Ancak bir süre sonra bütün bunları bırakarak inzivaya çekildi. Abdülkadir-i Geylânî’nin tasavvufu, şeriata ve dinin zahirî hükümlerine titizlikle bağlı kalma esasına dayanır. O, her an Kur’ân ve hadislerle uygun hareket etmeyi şart koşar. Ona göre bir zahidin hayatında görülebilecek deruni hâller dinî ölçülerin dışına taşmamalıdır. Gerçek vaazlarında gerekse eserlerinde son derece sade bir üslup kullanan Abdülkadir-i Geylanî’nin verdiği vaazları dinlemek için yetmiş bin kişinin Bağdat’a geldiği rivayet edilir. Daha hayatta iken kendisinden birçok keramet nakledilmeye başlanmıştır. Kendi adıyla anılan Ka-

diriyye tarikatı bütün İslâm âlemine yayılmıştır. En önemli eserleri olarak el-Gunye, Fütuhu'l-Gayb ve el-Fethu'r-Rabbanî sayılabilir. (Bkz: İ.A., c.1, 234-239)

Abdülkahir el-Cürânî (Öl. 1079)

Arap dil bilgini ve edebiyat nazariyatçısı olan el-Cürcanî, yaşadığı devrin önemli kültür merkezlerinden biri olan Cürcan-da doğdu ve bütün hayatını orada geçirdi. Tahsilini bitirdikten sonra Cürcan-da ders vermeye başlayınca şöhreti kısa zamanda yayıldı. Ondan ders okumak isteyen ilim meraklıları Cürcan'a akın etmeye başladılar. 'Belâğat şeyhi' ünvanı ile anılmayı hak eden Cürcanî'nin en önemli eserleri Esrarü'l-belâğa ve Delailü'l-i'caz adlı eserleridir. (Bkz: İ.A., c.1, 247-248)

Ahmed-i Cizrî (1570-1640)

Cizre'de doğdu. İlk dinî eğitimini baba ocağında aldı. Devrin meşhur âlimlerinden biri olan Molla Taha'nın yanında tahsilini sürdürdü. İcazet aldıktan sonra Hasankeyf'de bir müddet öğrencilere ders verdi. Daha sonra Kızıl Medrese adıyla bilinen Cizre'deki medresesinde hayatının sonuna kadar müderrislik vazifesinde bulundu. Güçlü bir aruz şairi olan Ahmed-i Cizrî, tasavvuf ve hikmet muhtevalı şiirler yazdı. Gazel ve kaside tarzında yazdığı bu şiirler, bilhassa yaşadığı bölgedeki medreselerde ezberlendi, yaygınlık ve ün kazandı.

Aristo (m.ö. 384-322)

İlkçağ Yunan filozofudur. Aristo, Atina'da Eflatun'un Akademî'sinde yirmi yıl kadar tahsil gördü. Önceleri Eflatun'un

en seçkin talebesi iken, sonra da onun felsefî sistemini eleştiren başarılı bir rakibi oldu. Makedonya kralı Filip, oğlu İskender'i yetiştirmek üzere Aristo'yu sarayına davet etti. Sekiz yıl süren bu bu eğitim, daha sonra Aristo'yu 'cihan imparatoru yetiştiren üstat' ünvanıyla büyük bir şöhrete kavuşturmuştur. Derslerini öğrencileri arasında gezinerek verdiği için onun kurmuş olduğu felsefe ekolüne el-meşşâî (yürüyen) adı verildi. Mantık ilminin kurucusu olarak kabul edilen Aristo, çağının bütün ilimlerini sistematize etmesiyle bilinmektedir. Felsefenin bütün disiplinleriyle ilgilenen Aristo, geriye, yüze yakın eser bırakmıştır. İslâm dünyasında 8. asırda başlayan tercüme hareketleri sonucunda Aristonun eserleri de Arapça'ya tercüme edilmiştir.

Bayezid-i Bistamî (777-848)

İlk büyük mutasavvıflardan kabul edilen Bâyezid-i Bistami, İran'ın Horasan eyaletinde bulunan Bistam kasabasında doğmuştur. Bayezid, tasavvuf tarihinde sekr, fena, tevhid, mirac gibi konulardaki sözleri ile tanınır. Esasında onun sekr dediği cezbe ve vecd hâlinde söylediği şeyler açıklanmaya ve yoruma muhtaçtır. Şu kadar var ki, hadis, fıkıh ve kelâm âlimlerinden çoğu Bayezid'in bazı sözlerini doğru bulmamakla birlikte sekr hâlinde dolayı kendisini mazur görmüşlerdir. Kendisinden pek çok keramet ve keşf hâli nakledilen Bayezid olağanüstü hâllere önem verilmesini istemezdi. "Falan kişi tayy-ı mekân ediyor." denilince, "Allah'ın lanetlediği şeytan ile

leş yiyan kargalar da aynı şeyi yapıyor.” der; “Falan zat su üzerinde yürüyor.” denilince, “Balıklar da aynı işi yapıyor.” diyerek bunları önemsemediğini göstermiş ve aslolanın şeriatın hükümlerine bağlı kalmak olduğuna işaret etmişti. O, şerî edeblerden birine aykırı davranan kişiye, Allah’ın velilik sırrını emanet etmeyeceğini söylerdi. Yaşadığı dönemde çevresindekiler üzerinde derin tesirler bırakmış olan Bayezid’in kendisinden sonra Tayfuriyye veya Bistamiyye adı verilen tasavvuf cereyanları doğmuştur. (Bkz. İ.A., c.5, 240)

Belkıs

Kur’ân’da Hz. Süleyman devrinde yaşayıp onun getirdiği tevhid dinini kabul ettiği bildirilen Sebe melikesidir. Belkıs ile ilgili bu kıssa Neml Suresi 20-44. âyetlerinde anlatılır.

Camî (Mevlana) (1414-1492)

Arap dil bilgini, şair ve mutasavvıftır. Horasan’ın Câm şehrinde doğdu. Bu şehre nisbetle Camî diye şöhret bulmuştur. Ulemâ yetiştiren bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Câmî, Nizamiye medreselerinde eğitim gördü ve denilebilir ki çağının bütün ilimlerini tahsil etti. Fars şiirinin en büyük üstadlarından biri kabul edilen; âlim, edip, şair ve mutasavvıf sıfatlarını kendisinde birleştiren Camî, arkasından manzum ve mensur birçok eser bırakmıştır.

Celâleddin Suyutî (1445-1505)

Arap dilinde en çok eser veren şahıslarından biri olarak kabul edilen müfessir, muhaddis, tarihçi ve edibdir. Kahire’nin

Suyut kasabasında doğdu. Sekiz yaşında hafız olup, 17 yaşında eser vermeye başladı. İlim için o dönemin belli başlı ilim merkezlerini gezdi. Mekke ziyaretinden sonra Mısır’ın çeşitli medreselerinde müderrislik yaptı. Tefsir, hadis, tarih ve edebiyat başta olmak üzere çeşitli ilimlerde beş yüzden fazla eser verdi. Eserleri bazı sahalarda kaynak kitabı olarak kabul edildi. *El- İtkan fî Ulumi’l-Kur’ân*, *Camîu’s-Sağır*, “*ed-Dürr’ül-Mensûr fî’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr*” en önemli eserleridir.

Cürcanî (Seyyid Şerif) (1340-1413)

Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi olan Seyyid Şerif Cürcanî Hazar Denizi’nin güneydoğusunda bulunan Cürcan’da doğdu. Cürcanî, yaşadığı döneme kendi damgasını vuran ve sonraki yüzyıllarda bir otorite olarak etkisini devam ettiren çok yönlü birkaç âlimden biridir. Başlıca ilgi alanı kelâm, Arap dili ve edebiyatı olmakla beraber felsefe, mantık, astronomi, matematik, mezhepler tarihi, fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf gibi dinî ve aklî ilimlerin hepsine dair telif, şerh ve haşiye türünde eserler vermiş bir “allame”dir. Onun bilhassa Arap dili, miras hukuku ve kelâm ile ilgili eserleri medreselerde nesilden nesile intikal ederek el kitabı hâline gelmiştir.

Descartes, Rene (1596-1650)

Orta Çağ düşüncesiyle modern çağ düşüncesinin kavşak noktasında olan dönemin özelliklerini yansıtan Fransız filozof ve matematikçisidir. Metafizik bakımından idealisttir, metodik bir şüphe-den yola çıkar. Bu metot, yanlıgı ve ön

yargıları önlemek, eleme yoluyla şüphe edilemez bir gerçeğe ulaşmak için, her şeyden şüphe etmeğe dayanır. Descartes, filozof olduğu kadar, analitik geometriyi icad eden, cebir işaretlerini basitleştiren, fizyolojik psikolojinin öncülüğünü yapan bir bilgin olarak da önemli bir şahsiyettir.

Ebu Hanife (İmam-ı Azam) (699-767)

Hanefi mezhebinin imamı, İslâm'da hukukî düşüncenin ve ictihad anlayışının gelişmesinde önemli payı olan büyük müctehiddir. İmam-ı Azam sıfatıyla da şöhret bulmuştur. "Büyük imam" anlamına gelen İmam-ı Azam sıfatının ona verilmesi, çağdaşları arasında seçkin bir yere sahip bulunması, hukukî düşünce ve ictihad metodunda belli bir çığır açması, döneminden itibaren birçok fakihin onun görüşleri ve metodu etrafında kümelenmiş olması gibi sebeplerle açıklanabilir. Ticaretle uğraşan varlıklı bir ailenin çocuğu olan Ebu Hanife, Kufede doğdu. Küçük yaşlarda Kur'ân'ı ezberledi. Önce akaid ve cedel ilmini öğrenmeye başlayan, giderek bu ilimde belli bir mesafe alan Ebu Hanife, dönemindeki inkârcı ve bid'atçılarla münakaşa ve münazarada bulunmuştur. Bu münakaşalarla Efendimiz'den sahabeye ve sonraki nesillere intikal eden ve o dönem Müslümanların çoğunluğunda benimsenen itikadî esasları savunmayı gaye edinmiştir. Onun bu alandaki görüşleri, zamanla daha belirgin hâle gelecek olan Ehl-i Sünnet anlayışının şekillenmesine önemli ölçüde yardımcı olmuş-

tur. Fıkıhta ve bilhassa amelî fıkıhta derinleşmesi ise, kendi döneminde Kufe re'y ekolünün üstadı kabul edilen Hamad b. Ebû Süleyman'ın öğrencisi olduktan sonra gerçekleşir. Kaynakların kanaatkâr, cömert, güvenilir, âbid ve zahid bir kişi olduğunda, bütün ticarî işlem ve beşerî ilişkilerinde bu özelliklerinin açıkça görüldüğünde görüş birliği içindedir. Derin fıkıh bilgisinin yanı sıra, inandığını ve doğru bildiğini söylemekten ve onun mücadelesini vermekten çekinmeyen güçlü bir ideal ve cesarete de sahipti. Hakikati aramada ve takip etmede son derece samimî olan Ebu Hanife başkalarının görüşlerine karşı hoşgörülü olmuş, kendi ictihadının doğruluğunda ısrar eden ve onu tartışmaya imkân vermeyen bir taassup göstermemiştir. Müzakere sonunda ulaştığı netice için, "Bizim kanaatimiz ve ulaşabildiğimiz en güzel görüş budur. Bundan daha iyisini bulan olursa şüphe yok ki doğru olan onun görüşüdür." diyerek hem diğer görüşlere müsamaha ile bakar, hem de ilmi araştırmayı sürdürmeyi teşvik ederdi. Ebu Hanife'nin "Biz önce Allahın kitabında olanı alırız. Onda bulamazsak Hz. Peygamber'in sünnetine bakarız. Orada da bir şey bulamazsak ashabın ittifak ettiğini benimseriz, ihtilâf etmişlerse dilediğimizin görüşünü alırız. Başkalarının görüşlerini onlara tercih etmeyiz. Ancak tabiin âlimlerine gelince onların ictihadlarına bağlı kalmayız. Onlar gibi biz de ictihadda bulunuruz. Aralarında müşterek illet bulununca bir hükmü di-

ğere kıyas ederiz” sözünden ictihad metodu anlaşılmaktadır. Zaten sahabe-den itibaren İslâm âlimleri az veya çok bu metodu kullanmışlardır. Ebu Hanife’de göze çarpan farklılık kıyası belli bir sistem ve kurala bağlamak, onu sıkça kullanmak ve henüz vuku bulmamış hâdiselere de uygulamaktan ibarettir. (Bkz. İ.A., c. 10, s. 131-145)

Ebu’l-Alâ el-Maarî (973-1057)

Meşhur Arap filozofu ve şairidir. Suriye’de Halep’le Humus arasında bulunan Maaretünnu’man’da doğdu. Dört yaşında iken çiçek hastalığına yakalanarak gözlerini kaybeden Maarî, lugat, edebiyat, gramer, fıkıh ve tarih tahsili aldı. Maddî sıkıntı içinde hayatını sürdürabilen, gözleri görmeyen, kısa boylu, zayıf ve çirkin olan Maarî, şahsındaki bu hâli şiirlerine yansıttığından, şiir tarihinde karamsarlığın simgesi kabul edilir. Müslüman olmadığı halde, İslâm toplumu içinde yaşamış ve hürriyet içinde kitaplarını yazmıştır.

Eflatun (m.ö. 427-348)

İlk Çağ Yunan filozofudur. Atina’da doğan Eflatun, Sokrat’ın talebesidir. Eflatun’un en önemli görüşü “ideler âlemi” görüşüdür. Ona göre duyularla algılanan bu âlem gölgelerden ibarettir. Bizat eşyanın kendisi birtakım yansıma ve hayallerdir. Asıl âlem ise ideler âlemidir.

Eş’arî Ebu’l-Hasan (873-936)

Eş’ariyye diye bilinen kelâm mezhebinin kurucusudur. Ehl-i sünnet akidesinin gelişip yayılmasına olan önemli katkılarından dolayı “Nasirüddin” lakabıyla

da anılan Eş’arî Basra’da doğdu. Küçük yaşta babasını kaybetti. Annesinin Mutezile âlimlerinden birisi ile evlenmesinden dolayı ilk tahsilini Mutezile mezhebine mensup âlimlerden aldı. Ancak gerçeği arama çabasının bir sonucu olarak, özellikle başta Ebu Hanife ve takipçilerinin kelâmıla ilgili düşünceleri olmak üzere daha önce yapılmış olan Mutezileyi tenkit mahiyetindeki çalışmalarını inceleme-si ve bu suretle kaydettiği fikrî gelişme neticesinde Mutezile’den ayrılp Ehl-i Sünnet’e intisap etti. (Bkz: İ.A., c. 11, s. 444-447)

Farabî (871-950)

İslâm felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren ünlü Türk filozofudur. Türkistan’ın Farab (bugünkü Kazakistan’ın Otrar) şehrinde doğdu. Farabî, İslâm dünyasında ilk defa Kindî’nin başlattığı felsefî harekete ve onun şekillendirdiği Meşşâî akıma, kendi inanç ve kültürünün temellerini oluşturan uluhiyyet, nübüvvet ve mead akidesinin yanı sıra Eflatun ve Yeni Eflatunculuk’tan aldığı bazı unsurları da katarak eklektik bir sistem kurmuştur. Farabî’nin en çok tartışılan görüşü “sudur teorisi”dir. Bütün semavî kitaplarda, mümkün varlıklar tanımına giren kâinatın, Allah’ın hür iradesi ve mutlak kudretinin sonucu olarak sonradan yaratıldığı şeklinde çok açık bir inanç ve telâki bulunmasına rağmen, İslâm felsefesi tarihinde ilk defa Farabî, dinî geleneğin dışına çıkarak Allah-âlem ilişkisini sudür veya kozmik akıllar teorisi denilen bir sistemle yorumlamıştır. (Bkz, İ.A., c.12, s. 145-163)

Hüsrev Altınbaşak (1899-1977)

Bediüzzaman Hazretleri tarafından “Nur’un en has ve kahraman bir talebesi” olarak takdir edilen ve onun ilk talebelerinden biri olan muhterem Hüsrev Altınbaşak, Isparta’da doğdu. Eskişehir, Denizli ve Afyon hapisanelerinde Üstad’la beraber bulundu. Ömrünü iman hizmetlerine adadı, bilhassa Risale-i Nur’un Kur’ân hattıyla yazılıp çoğaltılmasında büyük hizmetlerde bulundu. Üstad’ının işaret ve teşvikiyle Allah lafz-ı celilinin alt alta aynı hizada yer aldığı tevafuklu Mushaf-ı Şerif’i yazmıştır.

Hüseyin el-Cisr (1845-1909)

Suriyeli din âlimi olan Hüseyin el-Cisr Trablusşam’da doğdu. Amcasının yanında başlayan dinî tahsilini devam ettirmek için Ezher’e gitti. Ezher’de bulunduğu süre içinde dinî ilimlerle meşgul olanların mutlaka tabii ve akli ilimleri de öğrenmelerinin gerektiğini ısrarla savundu. Ona göre yeni tip eğitim, dinî ilimlerle müsbet ilimleri bir arada sunan kuramlar şeklinde düzenlenmelidir. Türkçe’ye Risale-i Hamidiye adıyla tercüme edilen eserinde oryantalistlerin İslâm aleyhinde ileri sürdükleri iddialara cevap veren el-Cisr, aynı eserinde Hz. Peygamber’in hak peygamber olduğuna dair 100’den fazla delili semâvî kitaplardan istihraç ederek ortaya koymuştur. (Bkz: İ.A., c.18, s. 537-540)

İbn-i Rüşd (1126-1198)

Meşşâî okulunun son temsilcisi, filozof, fakih ve hekimdir. Kurtuba’da doğdu. Kendisi gibi babası ve dedesi de Kurtuba’da kadılık yapmışlardı. Aristo’nun

felsefî doktrinine sadık kalarak onun eserlerini şerh ettiğinden ‘Aristo şarihi’ ünvanıyla da tanınır. Temel dinî ilimleri babasından öğrenen İbn-i Rüşd, Endülüs’te âdet olduğu üzere İmam Malik’in el-Muvatta’ adlı eserini ezberledi. Ayrıca fıkıh, fıkıh usulü, felsefe, tıp, matematik ve astronomi öğrenimi gördü. İbn Rüşd’ün asıl amacı, vahiy ile felsefenin birbirinden bağımsız olarak nasıl anlaşılıp değerlendirilebileceği ve buna bağlı olarak ikisi arasında biri diğerini geçersiz kılmayacak biçimde sağlam bağlantılar kurmaktır. Meşşâî okulunun son temsilcisi kabul edilen İbn Rüşd, bilhassa Allah’ın iradesini sınırlayıcı yorumlarından ötürü eleştirilere muhatap olmuştur.

(Bkz: İ.A., c. 20, s. 257-292)

İbn-i Sina (980-1037)

İslâm Meşşâî (Aristocu) okulunun en büyük sistemci filozofu, Orta Çağ tıbbının önde gelen temsilcisi olan İslâm bilginidir. Buhara yakınındaki Efsene köyünde doğdu. Üstün bir zekâyâ sahip olduğu için küçük yaşta dikkatleri üzerine topladı. Önce Kur’ân’ı ezberledi; dil, edebiyat, akaid ve fıkıh öğrenimi gördü. Dinî ilimler sahasında çok yoğun bir okuma faaliyeti sürdüren ve yüksek bir düzeye ulaştığı anlaşılan İbn Sinâ ayrıca babasından geometri, aritmetik ve felsefe konusunda ilk bilgilerini aldı. Mantık ve aritmetik üzerine çalışmalarını sürdürdükten sonra, astronomide de o günün şartları açısından oldukça ileri bir seviyeye ulaştı. Felsefenin bütün disiplinlerinde iyi bir donanıma sahip olduktan sonra tıp tahsiline başladı. Felsefe

ve tıp alanında oldukça ün kazanan İbn Sinâ, henüz on sekiz yaşında iken Samanoğulları hükümdarının saray hekimliğine getirildi. Kindî ile başlayan İslâm felsefe geleneğinin zirvesinde bulunan İbn Sina felsefî sisteminde özellikle Farabî'ye çok şey borçludur. Kendisi bir bakıma Farabî'nin öğrencisi ve halefi olarak görülebilir. Bununla birlikte üstadını aşmış, tarih içerisinde onun adını ikinci derecede bırakmıştır. Ayrıca İbn Sina'nın, felsefî açıdan, Farabî kadar Eflatun ve Aristo sistemine bağlı olmadığı söylenebilir. Ancak İbn Sina, İslâm düşünce tarihinde üzerinde çokça tartışılan Farabî'nin "sudûr teorisi"ni aynen tekrar eder. (Bkz: İ.A., c. 20, s. 319-358)

İmam-ı Gazzâlî (1058-1111)

Eş'arî kelâmcısı, Şafîî fakihî, tasavvuf ehli, felsefeye yönelttiği eleştirilerle tanınan İslâm düşünürüdür. İran'ın Horasan bölgesindeki Tus'ta (bugünkü Meşhed) doğdu. Okuma-yazma, Kur'ân ezberi, dil bilgisi, aritmetik gibi alanlarda dönemin geleneksel ilk öğrenimini babasının yakın sufi bir dostundan aldı. Nişabur'daki Nizamiye Medresesi'ne girmesi ve orada dönemin en tanınmış kelâm âlimi olan İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin öğrencisi olması eğitim-öğretiminde dönüm noktası oldu. Cüveynî'nin ölümünden sonra büyük devlet ve siyaset adamı Nizamülmülk'le görüşmesi ise hayatında yeni bir dönemin açılmasını sağladı. Nizamiye medreselelerinde müderrislik makamına kadar ula-

şan Gazalî; burada kelâm, felsefe, Batı-nîlik ve tasavvuf hakkında uzun soluklu araştırma ve çalışmalarda bulundu. Akıl, duyuları, tecrübe ve sezgiyi bilginin başlıca kaynakları kabul etmekle beraber, akılı aşan hakikatleri ancak vahiy ile öğrenebileceğini belirten Gazzalî, filozoflara karşı verdiği mücadele ile İslâm düşünce tarihinde önemli bir konuma sahiptir.

İmâm-ı Rabbânî (1563-1624)

Müceddid-i elf-i sâni (hicrî II. binyılın müceddidi) ünvanıyla da tanınmaktadır. Doğu Pencap'taki Sirhind'de (*Serhind*) doğdu. Öğrenime babasının yanında başladı. Medresede tefsir, hadis yanında akllı ilimler tahsili de aldı. Hacca giderken Delhi'de Nakşibendiyye tarikatını Hindistan'da yayan Hace Baki-Billah ile karşılaştı. Teklifini kabul ederek bir süre yanında kaldı, sonra ona intisap etti. Kısa bir müddet sonra da onun en önemli bir halifesi konumuna geldi. Kendi ifadesiyle Nakşibendiyye tarikatına intisap etmesi onun bütün ruhî terakkisinin temelini oluşturdu. Yaşadığı dönem ve coğrafyada, İslâm inançları hurafe ve batıl inançlarla karıştırılmak isteniyordu. Hint kıtasında Babürlü Ekber Şah eliyle bir devlet politikası olarak bütün dinleri birleştirme gibi bir hedef doğrultusunda İslâmî inançların tahrif ve değiştirilme tehlikesi söz konusuydu. İşte İmâm-ı Rabbânî bu batıl hareketlere karşı sahil İslâm inancının yerleşmesi için büyük gayret ve çalışmalarda bulundu ve tarihe II. bin yılın müceddidi olarak geçti. En önemli eseri *Mektubat*'tır. İmanın

yaân derecesine erdirilmesi, insanın ihsan derecesine yükseltilmesi, İslâm'ın insana sevdilmesi vb. konularda İmâm Rabbâni'nin görüşlerini yansıtan bu eser, 536 mektubun derlenmesiyle meydana gelmiştir. Birkaçı dışında bütün mektuplar Farsça yazılmıştır. (Bkz. İ.A., c. 22, s. 195-199)

İmam Şafîi (767-820)

İslâm dünyasının ikinci büyük mezhebi olan Şafîi mezhebinin kurucusu. Gazze'de doğmuş olmakla birlikte, babasının vefatı dolayısıyla henüz iki yaşında iken annesi tarafından Mekke'ye getirildi. Küçük yaşta Kur'ân'ı ezberledi. Fasîh Arapça konuşan Huzeyl kabilesi arasında şiir ve edebiyat öğrendi. O dönem Mekke müftüsünden ders aldı. Henüz 15 yaşında iken Mekke müftüsünün yanında fetva verecek konuma geldi. Sonra Medine'ye gitti. Orada müctehid İmam Malik b. Enes'ten fıkıh ve hadis dersi aldı. Süfyan b. Uyeyne, Fudayl b. İyaz, amcası Muhammed b. Şafîi ve başkalarından hadis rivayet etti. İmam Şafîi, mutlak bir müctehid olup, fıkıh, hadis ve usûlde imamdı. Er-Risale adlı eseriyle ilk olarak fıkıh usulü konularını ele alan Şafîi, bu eseriyle fıkıh usulünün de kurucusu sayılmıştır. Mısır'daki görüşlerini kapsayan el-Ümm adlı eseri de en önemli eserlerinden birisi kabul edilir. (Bkz. Şamil İ.A., c. 6, s. 1-5.)

Lebid (Şair Lebid) (560-661)

İslâm'ın ilk devirlerini de idrak eden cahiliye devri Arap şairlerinden biridir. Daha pek genç yaşta iken hitabetiyle

kabilesi içinde ehemmiyetli bir konum elde etti. Muallakat-ı Seb'a'da (Yedi Asık) yayınlanan kasidesi ile ün kazandı ve meşhur Arap şairlerinden birisi olarak tarihe geçti. Hicretten sonra Müslüman olup Hz. Peygamber (sas)'den ilgi ve destek gördü. Kasidede olduğu kadar, hicviye ve mersiyede de başarılı kabul edilen Lebid, canlı ve güçlü tasvirleriyle bilinmektedir.

Matürîdî Ebu Mansûr (852-944)

Ehl-i sünnet'in iki büyük itikadî mezhebinden biri olan Matürîdiyye'nin kurucusudur. Maverâünnehir'de bulunan Semerkant'ın Matürîd köyünde doğdu. Hanefî mezhebine ait bir çevrede yetişti. Ebu Hanîfe'ye uzanan bir silsilenin halkasını oluşturan hocalardan ders aldı. İmam-ı A'zam'ın el-Fikhü'l-Ekber, er-Risale, el-Vasıyye, el-Fikhü'l-Ebsat, el-Alim ve'l-Müteallim isimli risalelerini okuyup rivayet etti. Neticede de Hanefî mezhebinin itikadî görüşlerini sistemleştiren kişi olarak tarihe geçti. Matürîdî'yi öne çıkartan husus, akıl ve nakil arasında kurduğu dengedir. O, dinin temel prensiplerine bağlı kalarak nakle de akla da önem vermiştir. Ona göre dinde akla uymayan bir şey yoktur. Allah'ın varlığı, hayat, ilim, kudret, irade gibi sıfatları ve Hz. Muhammed (sas)'in peygamberliği akılla isbat edilir. Yine naklin bildirdiği ahiret ve ahvali gibi gayb haberlerinin imkânı akıl ile gösterilir ve Resul'ün haber verdiği şekilde bunlara iman edilir.

(Bkz: Şamil İ.A., c.4, s. 76-79)

Mehmed Feyzi Pamukçu (1912-1990)

Kastamonu'da doğdu. Arapça tahsili almış bulunan ve ilim ehli bir zat olarak tanınan M. Feyzi Pamukçu, 1936 yılında Üstad'ın Kastamonu'ya sürgün edilmesinden sonra Nurlarla tanıştı. Üstadla birlikte Risaleleri baştan sona kadar okuyup Risale-i Nur düşüncesinin anlaşılup yayılmasında önemli hizmetlerde bulundu. Ömrünü iman ve Kur'ân hizmetine adayan Pamukçu 1990 yılında Kastamonu'da vefat etti.

Mevlana Celâleddin-i Rumî (1207-1273)

Horasan'ın Belh şehrinde doğdu. Beş yaşında iken babasıyla birlikte Belh'ten çıkıp hacca gitti. Bir müddet seyahat ettikten sonra Anadolu'ya gelip Erzincan ve Karaman'da oturdu ve nihayet Konya'ya yerleşti. Kendisine Rumî denilmesi o vakit (Diyar-ı Rum) tabir edilen Anadolu'ya yerleşmiş olmasındandır. Konya'da yüzlerce talebesi olan ve o dönemin önde gelen âlimlerinden olan Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ile tanıştıktan sonra tasavvufa yöneldi. Çeşitli eserleri içinde en meşhuru "*Mesnevî*" adlı eserdir.

Muhyiddin-i Arabi (1165-1240)

İspanya'nın Mürsiye şehrinde doğdu. İlk tahsil hayatını ve gençlik yıllarını burada geçirdi. Sonra Mısır ve Mekke'ye gitmiş, Irak'ta bulunmuş, oradan Anadolu'ya geçmiş ve nihayet Şam'da yerleşmiştir. Büyük bir mutasavvıf olan Muhyiddin-i Arabî, "Şeyhü'l-Ekber" lakabıyla da meşhurdur. Onun şeriatın zahirine zıt

görünen söz ve düşünceleri, bilhassa vahdet-i vücudla ilgili görüşleri, İslâm tasavvuf ve düşünce tarihinde birçok tartışmaya yol açmıştır. En meşhur eserleri *Fütuhat-ı Mekkiye ve Füsûsü'l-Hikem*'dir.

Mustafa Sabri Efendi (1869-1954)

Osmanlı'nın son döneminde yetmişmiş ilim ve siyaset adamıdır. Tokat'ta doğdu. İlk tahsilinden sonra hıfzını tamamladı. Kayseri'de Hoca Emin Efendi'nin derslerine devam edip aklî ve naklî ilimlerde kısa zamanda büyük mesafe kat etti. Daha sonra İstanbul'a gidip Ahmet Asım Efendi'den icazet aldı. Fatih Camii'nde müderris olduğunda henüz 22 yaşındaydı. 16 yıl Sultan II. Abdülhamit'in huzurunda verilen huzur derslerine katıldı. 1908 yılında Tokat meb'usu oldu. Daha sonra Dar'ül-Hikmet-i İslâmiyye azalığına tayin edildi. 1919'da Damat Ferit Paşa kabinesinde Şeyhülislam oldu. 1922 yılında Mısır'a hicret etti ve hayatının son 32 yılını Mısır'da ilmi faaliyetler ve eser telifiyle geçirdi. En meşhur eseri "*Mevkifu'l-akl*"dır.

Mustafa Sungur (1929-)

Karabük/Eflani doğumlu olan Mustafa Sungur, Kastamonu Gököy Enstitüsünü bitirip öğretmen oldu. 1948-49'da Afyon'da Bediüzzaman ile yirmi ay kadar beraber hapisnede tutuklu olarak zulmen tutulduktan sonra beraat etti. Üstad'ın en yakın talebelerinden biri ve hakkıyla Üstad'ın düşüncelerinin sadık temsilcisi olan Mustafa Sungur, yaklaşık on yıl bizzat Üstad'ın hizmetinde bulun-

du. Ömrünü Risale-i Nur hizmetine adan-
yan Sungur, iman yolundaki çalışmala-
rına halen devam etmektedir.

Müseylime-i Kezzab

Hız. Peygamber (sas) ile aynı zamanda
yaşamış, peygamberlik iddia eden bir
yalancıdır. Rivayete göre, kendisi bir
elçi hey'etine girerek, Hız. Peygamber'i
Medine'de ziyaret etmiş ve Allah Rasu-
lü'nün vefatından kısa bir zaman sonra
Suudi Arabistan'ın Yemame, bugünkü
Necd bölgesinde peygamberlik iddiası
ile ortaya çıkmıştır. Doğruluk ve hakkın
zıt kutbunda tarihe yalanın ve batılın
sembol ismi olarak geçen Müseylime-i
Kezzab, Hız. Ebu bekir döneminde Halid
b. Velid komutasındaki İslâm ordusu
tarafından mağlup edilip öldürülmüştür.

Ömer Hayyam (1048-1122)

Selçuklu devrinin tanınmış İranlı şairidir.
Yaşadığı dönemde matematik, tıp ve
astronomide söz sahibi kişilerden biridir.
Ancak daha çok şairliğiyle meşhurdur.
Yazdığı rubailerde bir taraftan "geçmiş-
gelecek masal hep/eğlenmene bak öm-
rünü berbad etme" anlayışı doğrultu-
sunda hazcı bir felsefeyi savunmuş, di-
ğer taraftan yetimâne ağılayışlarıyla İslâm
düşünce tarihinde ümitsizlik ve ka-
ramsarlığın sembol isimlerinden biri ol-
muştur.

Rüstem-i Zal

Zaloğlu Rüstem diye de bilinen, savaşı-
larda gösterdiği cesaret, güçlülük ve yi-
ğitlik özellikleriyle efsaneleştirilen üstu-
revî bir kahramandır. Tarihi vakia ola-
rak, gerçekten böyle bir şahsın yaşayıp-

yaşamadığı bilinmemektedir. İran ede-
biyatındaki mübalağa unsurunun ortaya
çıkardığı ve bir topluluğun kahramanlık-
larının tek bir şahısta gösterildiği bir ol-
gu olarak kabul edilmektedir.

Sa'd-ı Taftazani (1332-1395)

Horasan'ın Taftazan kasabasında doğ-
du. Meşhur kelâm âlimi İcî'nin talebesi
olduğu söylenir. Taftazani, kendi dev-
rinde ve yaşadığı çağdaki fikir ve ilim
anlayışına bihakkin vakıf bulunuyordu.
En çok kelâm ilminde meşhur olmakla
birlikte belâgat, mantık, fıkıh ve fıkıh
usulünde de söz sahibidir. Kelâm saha-
sında ise Seyyid Şerif Cürcani ile birlikte
anılan ikinci büyük isimdir. Nizamiye
medreselerinde onun eserleri okunmuş,
medrese zihniyetinin teşekkülünde ve
asırlar boyunca devam etmesinde birin-
ci derecede rol oynamıştır. "*Şerhu'l-
Makasid*" adlı kelâma dair kitabı en ta-
nınmış eserlerinden biridir.

Sekkâkî (1160-1299)

Meşhur dil ve belâgat âlimidir. İlk mes-
leği maden oyma işçiliği idi. Daha sonra
kendini ilme verdi. İlim sahasındaki ilk
çalışmaları başarılı olmaktan uzak idi;
bu başarısızlık onun cerasetini kırdı. An-
cak aralıksız düşen su damlalarının ka-
yada nasıl bir delik oyduğu dikkatini çe-
kince, çalışmalarına tekrar başladı. Sek-
kakî Hanefî fıkıhçıları arasında yer alır,
ancak şöreti dil ve belâgat konusunda-
dır. "*Miftah'ul-ulum*" adlı eseri zamanı-
na kadar belâgat konusunda kaleme
alınmış olan en kapsamlı eser olma
özellğine sahiptir.

Shakespeare, William (1565-1616)
İngiliz oyun yazarıdır. Genç yaşta yetenekli bir oyuncu ve halkın çok tuttuğu bir yazar olarak ün yaptı. İnsan tabiatındaki her türlü duygu ve düşüncüyü canlı ve renkli bir üslupla yansıtmayı ve böylece insanın iç dünyasına tercüman olması oyun yazarlığındaki en büyük başarısı olarak kabul edilir. Eserleri birçok dile çevrilmiş ve dünya çapında oyun yazarı olarak şöhret bulmuştur.

Sıddık Süleyman Kervancı (Öl. 1965)
Risale-i Nur'a olan bağlılığı dolayısıyla Bediüzzaman Hazretleri tarafından kendisine "sıddık" ünvanı verilen, Barla'da Üstad hazretlerine yardım ve hizmette bulunan Risale-i Nur talebesidir.

Sultan Mahmud (970-1030)
İlk Müslüman-Türk devletlerinden biri olan Gazneliler'in en meşhur hükümdarıdır. Hayatının büyük bir kısmı savaş meydanlarında geçmiş, özellikle Hindistan'a yaptığı seferlerle bu bölgenin Müslümanlaştırılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Hindistan'a yaptığı seferler sebebiyle gazi lakabıyla da anılan Sultan Mahmud, Hanefi ve Şafii âlimlerine destek vererek hakim olduğu bölgede batıl akımlarla mücadele etmiş ve ehl-i sünnet anlayışının yerleşmesini sağlamıştır.

Süfyan b. Uyeyne (725-813)

Tebe-i Tabiin döneminde Mekke imamı olarak şöhret bulmuş, müctehid, fakih ve muhaddistir. Kufe'de doğdu, sonradan Mekke'ye yerleşti. Kur'an'ı ezberlediğinde dört, hadis yazmaya başladığını

da ise henüz yedi yaşındaydı. Çoğu İmam Malik'in de üstadları arasında bulunan yetmiş kadar tabiinden hadis öğrenmiştir. Kendisinden hadis ve fıkıh okuyanlar arasında İbn'ul-Mübarek, Sevrî, Ahmed b. Hanbel gibi şahıslar vardır. İmam Şafii onun için şöyle demiştir: "Eğer Malik ile Süfyan olmasalardı Hicaz ilmi kaybolup giderdi."

Şah-ı Nakşibend (1318-1389)

Bahaüddin Nakşibend Buhara yakınlarındaki Kasr-ı Arifan'da doğdu. Nakşibend Farsça bir kelimedir ve "nakış yapan" demektir. Dünyaya geldiğinde, o dönem Hâcegan tarikatının şeyhlerinden Semmasî, Bahaüddin Nakşibend'i manevî evlâtlığına almış ve onu müridi Emir Külâl'e teslim ederek manevî eğitimini sağlamıştır. Şah-ı Nakşibend, Hanefî mezhebine mensuptu. Her fırsatta sohbet eder ve "Tarikimiz sohbet üzerinedir." diyerek, müridlerini de buna teşvik ederdi. Vefatından sonra Nakşibendi tarikatı İslâm coğrafyasında büyük bir alana yayıldı. Bilhassa İmam Rabbani zamanında Hindistan ve havalisinde yayılma kaydetti. Sonraki yıllarda Nakşibendiye tarikatının Mevlana Halid Bağdadî (ö. 1826) tarafından kurulan Halidiye kolu, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, Suriye ve Irak bölgelerinde yaygınlık kazandı. (Bkz. Şamil İ.A., c. 5, s. 15-17)

Şa'ranî (1492-1565)

Mısır'da doğmuş ve yaşamış olan meşhur bir tasavvuf âlimidir. Gençliğinin ilk yıllarından itibaren Kahire'de yaşamaya başladı. Hayatını dokumacılıkla kazanı-

yordu. Başta tasavvuf olmak üzere, Kur'ânî ilimler, akaid, fıkıh, gramer ve tıbbî da içine alan eserler yazdı. Herkesin anlayabileceği şekilde yazılan ve son derece yayılan eserleri sayesinde İslâm dünyasında bilhassa tasavvuf sahasında derin bir tesir icra etmiştir.

Şeyh Bahit Efendi (Öl. 1926)

Ezher Üniversitesi'nin son dönem yetiştirdiği âlimlerden biridir. Mısır'ın Asyut şehrinde doğdu. Ezher'de tahsilini tamamlayıp aynı üniversitede müderrislik vazifesi aldı. Kahire şer'i mahkeme kadılığı da yapan Şeyh Bahit, bir süre de Mısır Diyanet reisliği görevinde bulundu.

Tevfik Göksu (1887-1965)

Barla'da doğdu. Şam'da bulunduğu için Risalelerde "Şamlı Hafız" lakabıyla anılmaktadır. Şam'da olduğu yıllarda Bediüzzaman'ı görmüş ve onun Emeviye camiindeki hutbesini dinlemiştir. Güzel hattıyla Risalelerin yazılıp çoğaltılmasında önemli bir görev eda etmiştir.

Üveys-i Karanî

Tabiinin en meşhurlarındandır. Hz. Peygamber (sas) devrinde yaşamış ve o dönemde İslâmiyet'e girmiş olmasına rağmen Allah Rasulü'nü (sas) görememiştir. Zühd ve takvasıyla bütün mutasavvıflarca tasavvufun öncülerinden biri sayılır. Hayatı hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte Sahih-i Müslim'de anlatılan şu hâdise onun kıymet ve değerini anlama adına önemli bir belgedir: "Yemen yardımcı askerleri geldikçe Hz. Ömer "İçinizde Üveys b. Amir var mı?" diye sorardı. Nihayet Üveys gelince o-

nun yanına gitti ve "Üveys b. Amir sen misin?" diye sordu. Üveys: "evet" deyince ona sırasıyla şu soruları sordu: "Murad ve Karen kabilesinden misin?" Üveys: "Evet." Hz. Ömer: "Zannedersen sende alaca hastalığı vardı da yalnız bir dirhem miktarındaki yerden başka yerleri savuşturmuşsun." Üveys: "Evet." Hz. Ömer: "Validen var mı?" Üveys: "Evet." Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: "Resul-i Ekrem'den (sas) (bizzat) işittim. 'Yemen yardımcı askerleriyle birlikte Murad ve Karen kabilesinden Üveys b. Amir gelecektir. Kendisi baras hastalığına yakalanmışsa da ondan kurtulmuş ve yalnız dirhem miktar bir yer kalmıştı. Onun bir validesi var ki, ona son derece iyi bakardı. (Bir şeyin olması için) Allah'a yemin edecek olsa Allah onu yemininde doğru çıkarır. Kendin için istiğfar ettirebilirsen yap. (Duası makbul bir kuldur)' buyurmuştur. Benim için Allah'tan mağfiret dile, deyince Üveys, Ömer (ra) için istiğfar etti." Daha sonra Kufe'ye yerleşen Üveys-i Karanî, burada zühd ve takvasıyla meşhur olunca, Kufe'yi terk etmiş ve ömür boyu kendini gizlemeye çalışmıştır. Hz. Ali'nin yanında Hz. Muaviye'ye karşı savaştığı ve burada şehid olduğu rivayet edilmektedir.

Victor Hugo (1802-1885)

Fransız romancısı, oyun yazarı ve şairidir. Şiirlerinde son derece derunî bir lirizm görülür. Romanlarında da romantizm yönü ağır basar. *Notr-Dam'ın Kam-buru ve Sefiller* Fransız ve dünya edebiyatının klasiklerinden sayılır.

Zemahşerî (1075-1143)

Büyük bir dilci, edebiyatçı, kelâmcı ve tefsircidir. Zemahşer’de doğdu. İlk eğitimi burada aldı. Daha sonra ilim tahsili için o zamanın büyük bir ilim ve medeniyet merkezi olan Buhara’ya gitti. Buhara’da fıkıh usûlü, fıkıh, hadis, tefsir, kelâm, mantık, felsefe ve Arapça dersleri aldı. Kelâm sahasında mutezilî görüşler taşıdığı için ciddi tenkide uğramıştır. Klasik bir eser olarak kabul edilen el-Keşşaf, onun belâğat ilmindeki üstün mevkiine delil olup en önemli eseridir. Bu eseri açıklamak için 250 kadar haşiye yazılmıştır. Mu’tezilî olmasına rağmen, 9 yüzyıldan beri Sünnî medreselerde okutulması, Müslüman hoşgörüsünün bariz bir örneğidir. (Bkz: Şamil İslâm Ansiklopedisi, c.6, s.445-447)

Ziya Paşa (1825-1880)

Son dönem Osmanlı şair, yazar ve siyasetçisidir. Bayezid Rüşdiyesi’ni bitirdikten sonra Sadaret Kalemî’ne memur olup saraya katip olarak alındı. 1867’de ülkede meşrutiyet yönetiminin kurulması için çalışan Genç Osmanlılar Cemiyeti üyeleri arasına katılarak Paris’e kaçtı. 1870’de İstanbul’a dönüp padişah Abdülaziz’in tahttan indirilmesinden sonra Şura-yı Devlet üyeliğine seçildi. Kanun-i Esasi’yi hazırlayan komisyonda görevlendirildi. II. Abdülhamit döneminde vezirlik rütbesiyle Suriye, Konya ve Adana valiliklerinde bulundu. Tanzimat döneminde divan şiiri geleneğini başarıyla sürdüren Ziya Paşa, özellikle gözlemlediği sosyal bozuklukları eleştiren şiirleriyle tanınmaktadır.

İndeksler

a. Âyet İndeksi

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Abese sûresi	80	24	560
Abese sûresi	80	25	560
Abese sûresi	80	26	560
Abese sûresi	80	27	560
Abese sûresi	80	28	560
Abese sûresi	80	29	560
Abese sûresi	80	30	560
Abese sûresi	80	31	560
Abese sûresi	80	32	560, 561
Ahkaf sûresi	46	1	489
Ahkaf sûresi	46	8	872
Ahkaf sûresi	46	33	206, 218
Ahzâb sûresi	33	40	545
Ahzâb sûresi	33	72	174, 214, 722
A'lâ sûresi	87	1	175, 919
A'lâ sûresi	87	2	919
A'lâ sûresi	87	3	919
A'lâ sûresi	87	7	160, 1057
Âl-i İmran sûresi	3	1	175, 489
Âl-i İmran sûresi	3	2	40, 46, 208, 401
Âl-i İmran sûresi	3	5	585
Âl-i İmran sûresi	3	6	181, 208, 585
Âl-i İmran sûresi	3	8	265, 404, 591, 757, 801, 958
Âl-i İmran sûresi	3	9	404
Âl-i İmran sûresi	3	18	208, 965
Âl-i İmran sûresi	3	19	40, 304, 1074
Âl-i İmran sûresi	3	26	174, 491, 554
Âl-i İmran sûresi	3	27	554
Âl-i İmran sûresi	3	31	303, 469, 1079
Âl-i İmran sûresi	3	47	37, 60, 68, 104, 146, 147, 151, 215, 262, 769
Âl-i İmran sûresi	3	49	335

Âl-i İmran sûresi	3	59	37
Âl-i İmran sûresi	3	64	537
Âl-i İmran sûresi	3	65	537
Âl-i İmran sûresi	3	70	537
Âl-i İmran sûresi	3	71	537
Âl-i İmran sûresi	3	98	537
Âl-i İmran sûresi	3	99	537
Âl-i İmran sûresi	3	114	1073
Âl-i İmran sûresi	3	154	496
Âl-i İmran sûresi	3	173	427
Âl-i İmran sûresi	3	185	221, 1088
Âl-i İmran sûresi	3	188	300, 1079
Âl-i İmran sûresi	3	191	674
Ankebût sûresi	29	1	175, 489
Ankebût sûresi	29	5	607
Ankebût sûresi	29	36	529
Ankebût sûresi	29	42	872
Ankebût sûresi	29	60	586
Ankebût sûresi	29	61	57, 182, 206, 218
Ankebût sûresi	29	62	607
Ankebût sûresi	29	64	668, 754, 1088
A'râf sûresi	7	54	174, 179, 182, 206, 212, 218, 555, 556, 578, 586, 1077
A'râf sûresi	7	74	529
A'râf sûresi	7	151	847, 851
A'râf sûresi	7	156	269
A'râf sûresi	7	158	208, 472, 956
A'râf sûresi	7	172	143, 521
A'râf sûresi	7	179	473
A'râf sûresi	7	185	582, 927
A'râf sûresi	7	188	160
A'râf sûresi	7	204	253
Bakara sûresi	2	1	175, 487, 489
Bakara sûresi	2	2	487
Bakara sûresi	2	3	17, 485, 1072
Bakara sûresi	2	5	518
Bakara sûresi	2	20	607
Bakara sûresi	2	21	20
Bakara sûresi	2	23	482, 503
Bakara sûresi	2	24	504, 534
Bakara sûresi	2	25	665, 721, 1084
Bakara sûresi	2	29	550, 776
Bakara sûresi	2	30	608
Bakara sûresi	2	31	323, 343, 527, 556
Bakara sûresi	2	32	16, 60, 207, 230, 240, 265, 330, 350, 403, 430, 556, 557, 590, 616, 650, 660, 664, 673, 721, 757, 801, 808, 821, 905, 959
Bakara sûresi	2	34	322, 527, 571

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Bakara sûresi.....	2	43.....	539, 1040
Bakara sûresi.....	2	49.....	528
Bakara sûresi.....	2	60.....	4, 334, 527, 529
Bakara sûresi.....	2	61.....	530
Bakara sûresi.....	2	67.....	322, 527
Bakara sûresi.....	2	68.....	608
Bakara sûresi.....	2	74.....	322, 325, 327, 328, 329, 502
Bakara sûresi.....	2	77.....	218
Bakara sûresi.....	2	83.....	539, 1040
Bakara sûresi.....	2	94.....	529
Bakara sûresi.....	2	95.....	534
Bakara sûresi.....	2	96.....	529
Bakara sûresi.....	2	110.....	539, 1040
Bakara sûresi.....	2	117.....	37, 60, 68, 104, 146, 147, 151, 215, 262, 769
Bakara sûresi.....	2	127.....	801, 958
Bakara sûresi.....	2	128.....	958
Bakara sûresi.....	2	131.....	608
Bakara sûresi.....	2	147.....	608
Bakara sûresi.....	2	149.....	608
Bakara sûresi.....	2	156.....	37, 1055
Bakara sûresi.....	2	163.....	208, 401, 941
Bakara sûresi.....	2	164.....	552, 553, 912
Bakara sûresi.....	2	219.....	1073
Bakara sûresi.....	2	245.....	261
Bakara sûresi.....	2	255.....	40, 46, 174, 208, 558, 586, 1074
Bakara sûresi.....	2	256.....	737
Bakara sûresi.....	2	257.....	407, 408
Bakara sûresi.....	2	264.....	4
Bakara sûresi.....	2	269.....	166, 1076
Bakara sûresi.....	2	275.....	539, 1040
Bakara sûresi.....	2	276.....	1039
Bakara sûresi.....	2	285.....	160
Bakara sûresi.....	2	286.....	265, 350, 403, 590, 673, 721, 801, 958
Bürüc sûresi	85	4.....	332
Bürüc sûresi	85	5.....	332
Bürüc sûresi	85	6.....	332
Bürüc sûresi	85	7.....	332
Bürüc sûresi	85	8.....	332
Bürüc sûresi	85	11.....	610
Câsiye sûresi	45	1.....	175, 489
Câsiye sûresi	45	3.....	925
Câsiye sûresi	45	37.....	872
Cin sûresi	72	1.....	691
Cin sûresi	72	2.....	691
Cum'a sûresi	62	1.....	175, 180, 576, 872, 930
Cum'a sûresi	62	3.....	872

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Dehr sûresi	76	1	498
Dehr sûresi	76	19	900
Dehr sûresi	76	30	218, 521
Duhân sûresi	44	1	175, 489
Duhân sûresi	44	7	130, 206, 234
Duhân sûresi	44	8	208
Duhân sûresi	44	29	883
En'âm sûresi	6	1	175, 206, 218, 586
En'âm sûresi	6	32	268, 582, 1078
En'âm sûresi	6	45	608
En'âm sûresi	6	57	848
En'âm sûresi	6	59	174, 213, 331, 626, 1077
En'âm sûresi	6	73	37, 60, 68, 104, 146, 147, 151, 206, 215, 262, 769
En'âm sûresi	6	76	58, 282, 283, 284, 474
En'âm sûresi	6	95	181, 419, 578
En'âm sûresi	6	102	208
En'âm sûresi	6	106	208
En'âm sûresi	6	128	160
En'âm sûresi	6	149	118, 240
Enbiyâ sûresi	21	22	505, 511, 809, 821, 949, 950, 1086
Enbiyâ sûresi	21	26	691
Enbiyâ sûresi	21	27	691
Enbiyâ sûresi	21	30	515, 582
Enbiyâ sûresi	21	46	484
Enbiyâ sûresi	21	56	130, 206, 234
Enbiyâ sûresi	21	69	4, 342
Enbiyâ sûresi	21	82	338
Enbiyâ sûresi	21	83	847, 851
Enbiyâ sûresi	21	87	252
Enbiyâ sûresi	21	104	174, 179, 585
Enfâl sûresi	8	24	181, 218, 521, 578
Enfâl sûresi	8	25	225
Fâtr sûresi	35	1	175, 499, 567, 568
Fâtr sûresi	35	2	872
Fâtr sûresi	35	3	208
Fâtr sûresi	35	5	1073
Fâtr sûresi	35	13	57, 182
Fâtr sûresi	35	36	610
Fâtiha sûresi	1	1	499, 756
Fâtiha sûresi	1	2	175, 608, 757
Fâtiha sûresi	1	5	12, 55, 59, 159, 264, 415, 471, 850
Fâtiha sûresi	1	6	59, 1028, 1031, 1038
Fâtiha sûresi	1	7	737, 739, 740, 1028, 1031
Fetih sûresi	48	27	534
Fetih sûresi	48	28	534, 956
Fetih sûresi	48	29	304, 612, 652

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Furkan sûresi	25	43	636
Furkan sûresi	25	44	473
Furkan sûresi	25	59	206, 218
Furkan sûresi	25	70	418
Furkan sûresi	25	77	413
Fussilet sûresi	41	1	175, 489
Fussilet sûresi	41	11	521, 571
Fussilet sûresi	41	21	261
Fussilet sûresi	41	36	241
Fussilet sûresi	41	46	704, 707
Fussilet sûresi	41	53	535, 907, 1088
Ğâşiye sûresi	88	1	126, 498
Hac sûresi	22	1	118, 126
Hac sûresi	22	2	118
Hac sûresi	22	18	458
Hac sûresi	22	73	348
Hadid sûresi	57	1	175, 487, 576, 594, 872
Hadid sûresi	57	2	907
Hadid sûresi	57	3	587
Hadid sûresi	57	4	182, 206, 212, 218, 578, 583, 587, 608, 1077
Hadid sûresi	57	6	608
Haşir sûresi	59	1	175, 872
Haşir sûresi	59	19	636
Haşir sûresi	59	21	174, 365
Haşir sûresi	59	22	208
Haşir sûresi	59	23	208
Haşir sûresi	59	24	872
Hicr sûresi	15	1	175, 489
Hicr sûresi	15	9	1018
Hicr sûresi	15	21	379, 617, 921, 931, 1083
Hicr sûresi	15	22	931
Hicr sûresi	15	47	901
Hicr sûresi	15	94	495, 593
Hucurât sûresi	49	12	499
Hûd sûresi	11	1	175, 212, 489
Hûd sûresi	11	3	182, 212, 1077
Hûd sûresi	11	4	907
Hûd sûresi	11	5	218
Hûd sûresi	11	7	206, 218
Hûd sûresi	11	13	503
Hûd sûresi	11	14	208, 965
Hûd sûresi	11	34	261
Hûd sûresi	11	44	174, 252, 492, 571
Hûd sûresi	11	56	261, 379, 409, 586, 921
Hûd sûresi	11	57	921

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Hûd sûresi.....	11	85.....	529
Hûd sûresi.....	11	112.....	1039
Hûd sûresi.....	11	123.....	945
İbrahim sûresi.....	14	1.....	175, 206, 218, 489, 957
İbrahim sûresi.....	14	4.....	754, 872
İbrahim sûresi.....	14	6.....	528
İbrahim sûresi.....	14	19.....	206, 218
İbrahim sûresi.....	14	22.....	610
İbrahim sûresi.....	14	25.....	365
İbrahim sûresi.....	14	32.....	206, 558, 917
İbrahim sûresi.....	14	33.....	558, 917
İbrahim sûresi.....	14	34.....	558, 559, 917
İbrahim sûresi.....	14	48.....	716, 754
İhlâs sûresi.....	112	1.....	208, 388, 434, 486, 829, 835, 941, 967, 968, 1039, 1086, 1087
İhlâs sûresi.....	112	2.....	388, 835, 968, 1086, 1087
İhlâs sûresi.....	112	3.....	544, 968, 969
İhlâs sûresi.....	112	4.....	544, 969
İnfitâr sûresi.....	82	1.....	126, 148, 312, 564, 582, 715
İnfitâr sûresi.....	82	2.....	715
İnfitâr sûresi.....	82	3.....	715
İnfitâr sûresi.....	82	13.....	118
İnfitâr sûresi.....	82	14.....	118
İnşikak sûresi.....	84	1.....	126, 148, 491, 564, 582
İnşikak sûresi.....	84	2.....	491
İnşikak sûresi.....	84	3.....	491
İnşikak sûresi.....	84	4.....	491
İnşikak sûresi.....	84	5.....	491
İsrâ sûresi.....	17	1.....	566, 759, 760, 975, 1086
İsrâ sûresi.....	17	4.....	529
İsrâ sûresi.....	17	23.....	885
İsrâ sûresi.....	17	42.....	568
İsrâ sûresi.....	17	43.....	568
İsrâ sûresi.....	17	44.....	78, 174, 180, 197, 198, 208, 214, 241, 488, 568, 570, 577, 652, 734, 746, 756, 865, 872, 920, 928, 933, 948
İsrâ sûresi.....	17	61.....	322
İsrâ sûresi.....	17	82.....	177, 1076
İsrâ sûresi.....	17	85.....	675, 697, 955, 975, 1084
İsrâ sûresi.....	17	88.....	345, 477, 535, 537, 543, 589, 603, 1082
İsrâ sûresi.....	17	99.....	206, 218
İsrâ sûresi.....	17	102.....	130, 206, 234
İsrâ sûresi.....	17	105.....	1076
Kadir sûresi.....	97	4.....	675, 691, 1084

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Kaf sûresi.....	50	1.....	251, 500
Kaf sûresi.....	50	2.....	500
Kaf sûresi.....	50	6.....	501, 572, 582, 824
Kaf sûresi.....	50	7.....	501, 572
Kaf sûresi.....	50	8.....	501, 572
Kaf sûresi.....	50	9.....	501, 572, 822
Kaf sûresi.....	50	10.....	501, 572
Kaf sûresi.....	50	11.....	501, 572
Kaf sûresi.....	50	16.....	175, 216, 261, 587, 761
Kaf sûresi.....	50	18.....	251
Kaf sûresi.....	50	19.....	251
Kaf sûresi.....	50	20.....	251
Kaf sûresi.....	50	21.....	251
Kaf sûresi.....	50	22.....	251
Kaf sûresi.....	50	23.....	251
Kaf sûresi.....	50	24.....	251
Kalem sûresi.....	68	5.....	534
Kalem sûresi.....	68	6.....	534
Kamer sûresi.....	54	1.....	447, 787, 802, 803, 806, 975
Kamer sûresi.....	54	2.....	803
Kâria sûresi.....	101	1.....	119, 312, 582
Kâria sûresi.....	101	2.....	119
Kâria sûresi.....	101	3.....	119
Kâria sûresi.....	101	4.....	119
Kâria sûresi.....	101	5.....	119
Kâria sûresi.....	101	6.....	119
Kâria sûresi.....	101	7.....	119
Kâria sûresi.....	101	8.....	119
Kâria sûresi.....	101	9.....	119
Kâria sûresi.....	101	10.....	119
Kâria sûresi.....	101	11.....	119
Kasas sûresi.....	28	70.....	208, 261, 725
Kasas sûresi.....	28	77.....	888
Kasas sûresi.....	28	78.....	426
Kasas sûresi.....	28	88.....	208, 261, 636, 940, 949
Kehf sûresi.....	18	1.....	175, 183, 499, 957
Kehf sûresi.....	18	2.....	957
Kehf sûresi.....	18	7.....	268, 1078
Kehf sûresi.....	18	8.....	268, 1078
Kehf sûresi.....	18	14.....	130, 206, 234, 457
Kehf sûresi.....	18	39.....	160, 218
Kehf sûresi.....	18	50.....	322
Kehf sûresi.....	18	99.....	143, 1057
Kıyâmet sûresi.....	75	22.....	521, 904
Kıyâmet sûresi.....	75	23.....	521, 904

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Lokman sûresi	31	1	175, 489
Lokman sûresi	31	9	872
Lokman sûresi	31	13	106, 726
Lokman sûresi	31	22	206, 218
Lokman sûresi	31	25	830
Lokman sûresi	31	27	172
Lokman sûresi	31	28	116, 174, 709, 714, 972, 1084
Lokman sûresi	31	29	57
Lokman sûresi	31	33	1073
Lokman sûresi	31	34	266
Mâide sûresi	5	7	160
Mâide sûresi	5	28	608
Mâide sûresi	5	32	997
Mâide sûresi	5	54	535
Mâide sûresi	5	62	529
Mâide sûresi	5	64	529
Mâide sûresi	5	67	534
Mâide sûresi	5	120	907
Meâric sûresi	70	4	24, 216, 261, 587, 770
Meryem sûresi	19	17	339
Meryem sûresi	19	35	37, 60, 68, 104, 146, 147, 151, 215, 262, 769
Meryem sûresi	19	65	130, 206, 234
Muhammed sûresi	47	19	40, 207, 307, 518, 611, 1080
Mü'min sûresi	40	1	175, 489
Mü'min sûresi	40	3	208
Mü'min sûresi	40	36	528
Mü'min sûresi	40	55	534
Mü'min sûresi	40	60	413
Mü'min sûresi	40	62	208
Mü'min sûresi	40	65	208
Mü'min sûresi	40	68	37, 60, 68, 104, 146, 147, 151, 215, 262, 769
Mü'min sûresi	40	77	534
Mü'minûn sûresi	23	12	555
Mü'minûn sûresi	23	13	555
Mü'minûn sûresi	23	14	555, 847, 848, 851, 1015, 1030, 1057
Mü'minûn sûresi	23	88	921
Mü'minûn sûresi	23	97	240, 358
Mü'minûn sûresi	23	98	358
Mü'minûn sûresi	23	116	208
Mücadele sûresi	58	1	565, 566
Mücadele sûresi	58	22	1073
Mülk sûresi	67	1	907
Mülk sûresi	67	2	938, 940
Mülk sûresi	67	3	398, 911, 950
Mülk sûresi	67	4	950
Mülk sûresi	67	5	231, 238, 488, 820, 1077

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Mülk sûresi	67	7	611
Mülk sûresi	67	8	498, 611
Mülk sûresi	67	15	338
Mülk sûresi	67	19	586
Mülk sûresi	67	29	535
Mürselât sûresi	77	1	521, 691
Mürselât sûresi	77	2	691
Mürselât sûresi	77	3	691
Mürselât sûresi	77	4	691
Mürselât sûresi	77	5	691
Mürselât sûresi	77	15	605
Müzemmil sûresi	73	9	208
Müzemmil sûresi	73	20	539, 1040
Nahl sûresi	16	3	206, 218
Nahl sûresi	16	23	218
Nahl sûresi	16	40	37, 60, 68, 104, 146, 147, 151, 215, 262, 769
Nahl sûresi	16	60	8, 116, 181, 216, 236, 262, 397, 458, 544, 578, 607, 762, 783, 872, 908, 955
Nahl sûresi	16	66	557
Nahl sûresi	16	67	557
Nahl sûresi	16	68	557, 586
Nahl sûresi	16	69	557
Nahl sûresi	16	77	119, 143, 145, 216, 260, 1077, 1084
Nahl sûresi	16	90	587
Nahl sûresi	16	128	25, 1073
Nâs sûresi	114	1	436
Nâs sûresi	114	2	436
Nâs sûresi	114	3	436
Nâs sûresi	114	4	436
Nâziât sûresi	79	1	691
Nâziât sûresi	79	2	691
Nâziât sûresi	79	3	691
Nâziât sûresi	79	4	691
Nâziât sûresi	79	5	691
Nâziât sûresi	79	23	726
Nâziât sûresi	79	24	726
Nebe sûresi	78	1	126, 490
Nebe sûresi	78	6	550, 936
Nebe sûresi	78	7	476, 514, 550, 936
Nebe sûresi	78	8	550, 936
Nebe sûresi	78	9	550
Nebe sûresi	78	10	550
Nebe sûresi	78	11	550
Nebe sûresi	78	12	550
Nebe sûresi	78	13	550

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Nebe sûresi.....	78.....	14.....	550
Nebe sûresi.....	78.....	15.....	550
Nebe sûresi.....	78.....	16.....	550
Nebe sûresi.....	78.....	17.....	550
Nebe sûresi.....	78.....	37.....	130, 206, 234, 457
Necm sûresi.....	53.....	1.....	532, 760, 1086
Necm sûresi.....	53.....	2.....	532
Necm sûresi.....	53.....	3.....	532
Necm sûresi.....	53.....	4.....	311, 532, 570, 759
Necm sûresi.....	53.....	5.....	759
Necm sûresi.....	53.....	6.....	759
Necm sûresi.....	53.....	7.....	759
Necm sûresi.....	53.....	8.....	759
Necm sûresi.....	53.....	9.....	759
Necm sûresi.....	53.....	10.....	759
Necm sûresi.....	53.....	11.....	759
Necm sûresi.....	53.....	12.....	759
Necm sûresi.....	53.....	13.....	759
Necm sûresi.....	53.....	14.....	759
Necm sûresi.....	53.....	15.....	759
Necm sûresi.....	53.....	16.....	759
Necm sûresi.....	53.....	17.....	316, 456, 759, 800
Necm sûresi.....	53.....	18.....	759
Necm sûresi.....	53.....	32.....	636
Necm sûresi.....	53.....	39.....	1040
Neml sûresi.....	27.....	16.....	339, 340
Neml sûresi.....	27.....	17.....	339
Neml sûresi.....	27.....	26.....	208
Neml sûresi.....	27.....	29.....	6
Neml sûresi.....	27.....	30.....	6
Neml sûresi.....	27.....	40.....	336
Neml sûresi.....	27.....	60.....	206, 218
Neml sûresi.....	27.....	65.....	270, 449, 969
Neml sûresi.....	27.....	88.....	258
Neml sûresi.....	27.....	93.....	535, 583
Nisâ sûresi.....	4.....	11.....	540
Nisâ sûresi.....	4.....	46.....	160
Nisâ sûresi.....	4.....	77.....	539, 1040
Nisâ sûresi.....	4.....	79.....	44, 636
Nisâ sûresi.....	4.....	83.....	640, 1083
Nisâ sûresi.....	4.....	87.....	118, 208
Nisâ sûresi.....	4.....	103.....	351, 1073
Nisâ sûresi.....	4.....	171.....	537
Nüh sûresi.....	71.....	14.....	704
Nüh sûresi.....	71.....	16.....	320, 494

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Nûr sûresi.....	24	35.....	332, 356, 409, 582
Nûr sûresi.....	24	43.....	561
Nûr sûresi.....	24	44.....	57, 561
Nûr sûresi.....	24	45.....	561
Nûr sûresi.....	24	51.....	160
Nûr sûresi.....	24	55.....	535
Nûr sûresi.....	24	56.....	539, 1040
Ra'd sûresi.....	13	2.....	57, 182
Ra'd sûresi.....	13	16.....	130, 206, 234
Ra'd sûresi.....	13	28.....	888, 918
Ra'd sûresi.....	13	30.....	208
Rahman sûresi.....	55	13.....	605
Rahman sûresi.....	55	33.....	238, 488
Rahman sûresi.....	55	34.....	238, 488
Rahman sûresi.....	55	35.....	238, 488
Rahman sûresi.....	55	36.....	488
Rûm sûresi.....	30	1.....	175, 489, 533
Rûm sûresi.....	30	17.....	49, 122, 136, 525, 1074
Rûm sûresi.....	30	18.....	49, 122, 136, 1074
Rûm sûresi.....	30	19.....	122, 136, 941
Rûm sûresi.....	30	2.....	533
Rûm sûresi.....	30	3.....	534
Rûm sûresi.....	30	4.....	534
Rûm sûresi.....	30	20.....	122, 525
Rûm sûresi.....	30	21.....	122, 525
Rûm sûresi.....	30	22.....	12, 122, 524, 525, 830, 832, 947
Rûm sûresi.....	30	23.....	122, 525
Rûm sûresi.....	30	24.....	122, 525
Rûm sûresi.....	30	25.....	122, 525
Rûm sûresi.....	30	26.....	122
Rûm sûresi.....	30	27.....	14, 122, 525, 706, 872
Rûm sûresi.....	30	50.....	62, 105, 118, 122, 390, 500, 586, 822, 887, 907, 936, 1075
Rûm sûresi.....	30	54.....	872
Rûm sûresi.....	30	60.....	534
Sâd sûresi.....	38	18.....	214, 339
Sâd sûresi.....	38	19.....	340
Sâd sûresi.....	38	20.....	335
Sâd sûresi.....	38	31.....	888, 902
Sâd sûresi.....	38	32.....	888, 902
Sâd sûresi.....	38	33.....	888, 902
Sâd sûresi.....	38	38.....	338
Sâd sûresi.....	38	39.....	338
Sâd sûresi.....	38	66.....	130, 206, 234, 457
Saf sûresi.....	61	1.....	175, 872

Sûre adı:.....	Sûre no:.....	Âyet no:.....	Sayfa no:
Sâffât sûresi.....	37.....	5.....	130, 206, 234
Sâffât sûresi.....	37.....	35.....	40, 207, 307, 611
Sâffât sûresi.....	37.....	44.....	901
Sâffât sûresi.....	37.....	96.....	218, 586
Sâffât sûresi.....	37.....	125.....	847, 848, 851
Sebe sûresi.....	34.....	1.....	175
Sebe sûresi.....	34.....	3.....	213, 741, 1085
Sebe sûresi.....	34.....	10.....	335, 339
Sebe sûresi.....	34.....	12.....	334, 335
Secde sûresi.....	32.....	1.....	175, 489
Secde sûresi.....	32.....	4.....	206, 218
Secde sûresi.....	32.....	5.....	24
Secde sûresi.....	32.....	7.....	258, 301, 848, 922, 1079
Şems sûresi.....	91.....	1.....	153, 165, 1075
Şems sûresi.....	91.....	2.....	153, 165, 1075
Şems sûresi.....	91.....	3.....	153, 165, 1075
Şems sûresi.....	91.....	4.....	153, 165, 1075
Şems sûresi.....	91.....	5.....	153, 165, 1075
Şems sûresi.....	91.....	6.....	153, 165, 1075
Şems sûresi.....	91.....	7.....	153, 165, 1075
Şems sûresi.....	91.....	8.....	153, 165, 1075
Şems sûresi.....	91.....	9.....	153, 165, 637, 725, 1075, 1085
Şems sûresi.....	91.....	10.....	153, 165, 726, 1075, 1085
Şems sûresi.....	91.....	11.....	252
Şems sûresi.....	91.....	12.....	252
Şems sûresi.....	91.....	13.....	252
Şems sûresi.....	91.....	14.....	252
Şems sûresi.....	91.....	15.....	252
Şuarâ sûresi.....	26.....	1.....	605
Şuarâ sûresi.....	26.....	9.....	605
Şuarâ sûresi.....	26.....	24.....	130, 206, 234
Şuarâ sûresi.....	26.....	68.....	605
Şuarâ sûresi.....	26.....	104.....	605
Şuarâ sûresi.....	26.....	119.....	332
Şuarâ sûresi.....	26.....	122.....	605
Şuarâ sûresi.....	26.....	140.....	605
Şuarâ sûresi.....	26.....	159.....	605
Şuarâ sûresi.....	26.....	173.....	529
Şuarâ sûresi.....	26.....	175.....	605
Şuarâ sûresi.....	26.....	191.....	605
Şûrâ sûresi.....	42.....	1.....	175, 489
Şûrâ sûresi.....	42.....	2.....	489
Şûrâ sûresi.....	42.....	9.....	907
Şûrâ sûresi.....	42.....	11.....	14

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Tâhâ sûresi.....	20	1.....	489
Tâhâ sûresi.....	20	5.....	512
Tâhâ sûresi.....	20	8.....	208, 432, 434, 926, 1082
Tâhâ sûresi.....	20	25.....	430, 590
Tâhâ sûresi.....	20	26.....	430, 590
Tâhâ sûresi.....	20	27.....	430, 590
Tâhâ sûresi.....	20	28.....	430, 590
Tâhâ sûresi.....	20	47.....	959
Tâhâ sûresi.....	20	98.....	208
Tâhâ sûresi.....	20	116.....	322
Tahrîm sûresi.....	66	4.....	239
Tahrîm sûresi.....	66	6.....	691
Tahrîm sûresi.....	66	8.....	801
Talâk sûresi.....	65	3.....	394
Teğâbün sûresi.....	64	1.....	175, 725
Teğâbün sûresi.....	64	2.....	907
Teğâbün sûresi.....	64	3.....	206, 218
Teğâbün sûresi.....	64	13.....	208
Tekvîr sûresi.....	81	1.....	126, 148, 149, 150, 312, 564, 582, 715
Tekvîr sûresi.....	81	2.....	715
Tekvîr sûresi.....	81	3.....	715
Tekvîr sûresi.....	81	10.....	148, 149, 564
Tekvîr sûresi.....	81	29.....	521
Tevbe sûresi.....	9	31.....	208
Tevbe sûresi.....	9	34.....	1040
Tevbe sûresi.....	9	36.....	206, 218
Tevbe sûresi.....	9	44.....	1073
Tevbe sûresi.....	9	111.....	28, 29, 1073
Tevbe sûresi.....	9	129.....	208, 965
Tîn sûresi.....	95	4.....	405, 416, 723, 725, 883, 953, 1081
Tîn sûresi.....	95	5.....	405, 883, 1081
Tîn sûresi.....	95	6.....	405, 883, 1081
Tûr sûresi.....	52	1.....	582
Tûr sûresi.....	52	2.....	582
Tûr sûresi.....	52	29.....	505
Tûr sûresi.....	52	30.....	505, 506, 534
Tûr sûresi.....	52	31.....	505, 506
Tûr sûresi.....	52	32.....	505, 506
Tûr sûresi.....	52	33.....	505, 506
Tûr sûresi.....	52	34.....	505, 506
Tûr sûresi.....	52	35.....	505, 507
Tûr sûresi.....	52	36.....	505, 507
Tûr sûresi.....	52	37.....	505, 507, 508
Tûr sûresi.....	52	38.....	505, 508
Tûr sûresi.....	52	39.....	505

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Tûr sûresi	52	40	505, 509
Tûr sûresi	52	41	505, 509
Tûr sûresi	52	42	505, 510
Tûr sûresi	52	43	505, 510
Vâkıa sûresi	56	1	582
Vâkıa sûresi	56	17	900
Yâsîn sûresi	36	1	489, 501, 1079
Yâsîn sûresi	36	2	501
Yâsîn sûresi	36	3	501
Yâsîn sûresi	36	12	213, 617, 1083
Yâsîn sûresi	36	22	261
Yâsîn sûresi	36	29	143
Yâsîn sûresi	36	34	521
Yâsîn sûresi	36	38	320, 476, 493, 516, 934
Yâsîn sûresi	36	39	493
Yâsîn sûresi	36	41	332
Yâsîn sûresi	36	42	332
Yâsîn sûresi	36	53	143, 179, 258
Yâsîn sûresi	36	59	719
Yâsîn sûresi	36	68	323
Yâsîn sûresi	36	69	177, 179, 505, 961, 1076
Yâsîn sûresi	36	77	147, 562
Yâsîn sûresi	36	78	118, 146, 148, 501, 563, 736
Yâsîn sûresi	36	79	118, 146, 501, 704, 706
Yâsîn sûresi	36	80	147, 525, 526, 563
Yâsîn sûresi	36	81	206, 218
Yâsîn sûresi	36	82	37, 60, 68, 104, 146, 147, 151, 215, 216, 254, 262, 544, 571, 769, 1077, 1078
Yâsîn sûresi	36	83	148, 258, 260, 261, 263, 265, 379, 563, 931, 938, 1078
Yûnus sûresi	10	1	175, 489
Yûnus sûresi	10	3	182, 206, 212, 218, 1077
Yûnus sûresi	10	10	404, 431, 591, 757, 801, 906, 1030, 1070
Yûnus sûresi	10	31	551
Yûnus sûresi	10	32	551
Yûnus sûresi	10	49	160
Yûnus sûresi	10	56	261
Yûnus sûresi	10	58	470
Yûnus sûresi	10	90	874
Yûnus sûresi	10	92	528
Yûnus sûresi	10	107	872
Yûsuf sûresi	12	1	175, 489
Yûsuf sûresi	12	6	553
Yûsuf sûresi	12	45	253, 525
Yûsuf sûresi	12	46	253, 525
Yûsuf sûresi	12	64	847, 851

Sûre adı:	Sûre no:	Âyet no:	Sayfa no:
Yûsuf sûresi	12	76.....	609
Yûsuf sûresi	12	92.....	847
Zâriyât sûresi	51	1.....	521
Zâriyât sûresi	51	20.....	953
Zâriyât sûresi	51	21.....	953
Zâriyât sûresi	51	56.....	1075
Zilzâl sûresi	99	1.....	118, 126, 224, 521, 721
Zilzâl sûresi	99	2.....	118, 224, 721
Zilzâl sûresi	99	3.....	118, 224, 721
Zilzâl sûresi	99	4.....	118, 224, 721
Zilzâl sûresi	99	5.....	118, 224, 721
Zilzâl sûresi	99	6.....	118, 224, 721
Zilzâl sûresi	99	7.....	118, 224, 721
Zilzâl sûresi	99	8.....	118, 224, 721
Zuhruf sûresi	43	1.....	175, 489
Zuhruf sûresi	43	9.....	206, 218
Zuhruf sûresi	43	71.....	161, 671
Zuhruf sûresi	43	82.....	130, 206, 234, 457
Zuhruf sûresi	43	85.....	261
Zümer sûresi	39	5.....	57, 182, 206, 218
Zümer sûresi	39	6.....	208
Zümer sûresi	39	32.....	244
Zümer sûresi	39	38.....	206, 830
Zümer sûresi	39	49.....	426
Zümer sûresi	39	62.....	218, 379, 944, 948, 1081
Zümer sûresi	39	63.....	379, 948
Zümer sûresi	39	67.....	174, 182, 218, 521, 578, 585, 1077
Zümer sûresi	39	68.....	143, 582
Zümer sûresi	39	73.....	719

b. Karma İndeks

a'lâ-yi illiyyîn, 91, 165, 226, 246, 314, 405,
415, 416, 422, 428, 646, 654, 881, 986
a'mâl-i beşeriye, 777
a'mâl-i sâliha, 994
abd, 15, 28, 33, 50, 51, 89, 112, 169, 288,
341, 415, 417, 418, 427, 454, 470, 624,
728, 733, 874, 881, 905, 997, 998,
1055, 1062
abdâl, 256, 262, 979
abdest, 24, 54, 361, 649, 650, 994
abd-i has, 795
abd-i mahsus, 766
abd-i mü'min, 620
Abdülaziz Çavuş, 1054
Abdülkadir Geylânî, 289, 315, 780, 957
Abdülkahir-i Cürcânî, 547, 593
abesiyet, 727, 734, 746
abesiyet-i mutlaka, 727
âb-ı hayat, 3, 267, 326, 334, 376, 399, 491,
549, 552, 556, 558, 562, 574, 588, 737,
813, 933, 957, 1034, 1042, 1059
âb-ı keuser, 376, 498
âbid, 21
âbid-i müsebbih, 1014
acbü'z-zeneb, 844
acı düğelelek, 465
âciz, 9, 17, 22, 25, 26, 28, 58, 82, 101,
112, 120, 131, 147, 169, 182, 211, 219,
234, 238, 257, 278, 283, 290, 353, 366,
402, 411, 415, 417, 418, 421, 457, 469,
470, 489, 509, 531, 537, 543, 563, 579,
633, 734, 736, 745, 769, 795, 798, 816,
832, 838, 858, 873, 910, 912, 924, 927,
946, 950, 981, 1051, 1071
acz, 15, 26, 32, 36, 37, 50, 102, 117, 131,
164, 169, 222, 263, 280, 309, 381, 412,
417, 419, 421, 424, 426, 427, 468, 488,
606, 635, 638, 709, 730, 733, 736, 749,
769, 820, 840, 877, 892, 922, 945, 971,
972, 986, 1001, 1011, 1033, 1062, 1074
acz-i mutlak, 387, 921
Âd, 110
adâlet, 65, 72, 73, 84, 85, 107, 108, 109,
111, 127, 129, 131, 132, 314, 337, 418,

540, 619, 621, 646, 655, 667, 707, 891,
982, 985, 989, 997, 1011
adâlet-i Kur'ânî, 997
adâlet-i Kur'ânîye, 540
adâlet-perver, 859
âdât-ı nâs, 445
adâvet, 88, 883, 985, 989, 998
adem, 149, 179, 219, 242, 248, 277, 284,
287, 417, 565, 615, 616, 618, 620, 622,
623, 630, 638, 699, 797, 799, 803, 821,
875, 890, 940, 951, 975, 976, 981,
1016, 1032, 1061, 1076
Âdem (a.s.), 90, 92, 131, 145, 219, 237,
246, 247, 308, 313, 314, 322, 323, 325,
326, 329, 335, 336, 337, 343, 345, 346,
464, 481, 519, 521, 527, 532, 543, 556,
603, 612, 679, 686, 722, 727, 765, 783,
997, 1080
ademi, 685
adem-i kabul, 220, 247, 248
adem-i nimet, 1006
adem-i rû'yet, 682
adem-i sırf, 707, 713
adem-i vücûd, 682
ademistan, 729
âdet-i ilâhiye, 517
âdetullah, 229
Âdil, 84, 86, 107, 108, 114, 115, 226, 236,
708, 859, 1003
âdil hâkimler, 728
Âdil-i Hakîm, 621
Âdil-i Mutlak, 381
Âdil-i Rahîm, 667
Adl-i Hakem, 908
adliye, 235, 432, 435, 766, 1064
âfâk, 264
âfâkî, 285, 725, 749
aff-ı ilâhî, 731
afyon, 367
Afyon hâdisesi, 1063
Afyon mahkemesi, 1064
ağaç, 3, 9, 11, 41, 42, 43, 45, 46, 76, 84,
85, 87, 91, 97, 99, 101, 102, 104, 107,
111, 141, 147, 149, 180, 186, 205, 215,

229, 230, 234, 239, 277, 294, 355, 368,
369, 371, 374, 375, 396, 419, 457, 474,
493, 526, 547, 563, 564, 574, 577, 626,
627, 632, 659, 668, 688, 694, 734, 742,
748, 753, 823, 834, 837, 838, 842, 843,
845, 925, 929, 930, 943, 1043, 1057
ağız, 690, 938, 1004
ağlama, 803
Ağrı dağı, 1020
ahbab, 892, 894, 901
âhir zaman, 52, 443, 448, 786
âhiret, 22, 36, 46, 58, 62, 75, 92, 93, 98,
104, 108, 110, 111, 114, 115, 123, 129,
133, 135, 145, 184, 187, 197, 234, 271,
361, 416, 422, 446, 450, 457, 490, 609,
641, 661, 668, 702, 714, 715, 718, 720,
736, 748, 752, 754, 784, 843, 862, 873,
892, 893, 902, 903, 1000, 1068, 1075,
1079
ahkâm-ı ilâhiye, 645, 648, 657
ahkâm-ı İslâmiyet, 1017
ahkâm-ı şer'îye, 644, 647, 1060
ahkâm-ı şeriat, 646
ahlâk, 26, 125, 194, 248, 284, 308, 310,
335, 731, 732
ahlâk-ı hamîde, 308
ahlâk-ı hasene, 248, 310, 787
ahlâk-ı ilâhiye, 731, 732
ahlâk-ı rezîle, 26
ahlâk-ı seyyie, 284, 310, 539, 1012, 1062
Ahmed-i Cizrî, 291
Ahmed-i Fârûkî, 255, 315, 533, 780, 902,
957
ahsen, 998
ahsen-i takvîm, 112, 114, 160, 164, 416,
422, 424, 430, 725, 795
ahvâl-i Cennet, 665
aile, 124, 900
aile hayatı, 124, 541
akıl, 22, 24, 29, 30, 31, 32, 53, 77, 108,
110, 113, 120, 123, 137, 138, 139, 140,
143, 149, 165, 188, 233, 254, 269, 283,
287, 288, 295, 304, 309, 322, 420, 421,
423, 438, 472, 473, 480, 497, 506, 533,
564, 631, 661, 662, 669, 679, 699, 702,
739, 746, 775, 777, 778, 780, 791, 796,
814, 849, 859, 871, 873, 898, 910, 916,
933, 944, 948, 950, 980, 1014, 1026,
1033, 1037, 1060, 1062, 1065, 1067

akik, 167
akl-ı evvel, 734
akraba, 889
akrep, 427
akrep (saatteki), 826
aktâb, 513
âlem, 21, 30, 36, 51, 52, 57, 60, 71, 87,
88, 92, 93, 94, 97, 99, 100, 107, 110,
128, 129, 130, 131, 132, 133, 140, 141,
142, 151, 159, 161, 164, 180, 185, 191,
204, 205, 211, 213, 215, 231, 232, 234,
237, 245, 248, 257, 259, 268, 270, 271,
277, 286, 309, 317, 318, 329, 332, 365,
371, 373, 409, 439, 448, 449, 450, 453,
455, 457, 469, 478, 488, 494, 602, 611,
641, 668, 687, 698, 708, 714, 722, 723,
727, 729, 731, 738, 742, 748, 751, 756,
777, 781, 783, 786, 788, 789, 792, 794,
796, 807, 809, 839, 871, 880, 903, 951,
955, 966, 991, 1014, 1029, 1030, 1031,
1059
âlem-i âhiret, 57, 92, 100, 107, 110, 133,
420, 450, 717, 776, 794, 896
âlem-i Arz, 408, 420, 775, 776, 786
âlem-i asgar, 1015
âlem-i asgar ve ekber, 907
âlem-i bâtin, 683
âlem-i bekâ, 450, 668, 717, 752, 878
âlem-i berzah, 30, 52, 191, 408, 693, 776,
839, 878, 881, 894
âlem-i beşeriyet, 729
âlem-i cismânî, 970
âlem-i cismaniyât, 677
âlem-i cismâniyet, 775
âlem-i ebediyet, 667
âlem-i ekber, 908, 955
âlem-i emir, 697, 976
âlem-i ervâh, 425, 693, 916, 975
âlem-i fânî, 1061
âlem-i fenâ, 717
âlem-i gayb, 60, 100, 133, 140, 141, 142,
317, 329, 402, 478, 508, 510, 584, 599,
616, 685, 742, 748, 875
âlem-i insâniyet, 478, 727, 732
âlem-i İslâm, 245, 318, 332, 399, 574, 773,
957, 991, 999, 1016, 1019, 1050, 1051,
1057, 1059, 1069
âlem-i İslâmiyet, 399
âlem-i kesif, 715

âlem-i kesret, 842
 âlem-i küfr, 1019
 âlem-i latîf, 715
 âlem-i maddiyat, 683
 âlem-i mahşer, 881
 âlem-i mânâ, 108, 211, 685
 âlem-i mânevî, 478
 âlem-i melekût, 683, 688, 689, 695, 748
 âlem-i misâl, 110, 211, 215, 257, 420, 445,
 748, 776, 836, 839, 978, 1037
 âlem-i mubsrat, 897
 âlem-i mülk, 688
 âlem-i nur, 974
 âlem-i rahmet, 875, 878
 âlem-i sağır, 1004
 âlem-i süflî, 791, 793
 âlem-i şehâdet, 99, 141, 142, 232, 237,
 317, 402, 478, 599, 616, 677, 683, 685,
 688, 701, 716, 742, 743, 1032
 âlem-i uhrevî, 667
 âlem-i uhreviye, 751
 âlem-i ulvî, 775
 âlem-i vücûb, 723
 âlem-i yakaza, 996
 âlemin miftahı, 723
 âlemü'l-guyub, 1021
 Alevîler, 545
 Ali (r.a.), 376, 893
 âlihe, 751
 âliheler, 731
 Âlim, 77, 83, 91, 92, 102, 103, 146, 163,
 259, 260, 266, 434, 465, 550, 554, 557,
 560, 562, 745, 750, 813, 814, 867, 869,
 870, 874, 879, 924, 936, 952
 âlim, 167, 168, 336, 503, 751, 1047, 1053,
 1054
 âlim-i ilm-i celb, 336
 Âlim-i külli şey, 745
 Âlim-i Mutlak, 382, 750, 915, 918, 922
 Allah (c.c.), 3, 4, 5, 18, 22, 33, 37, 44, 88,
 129, 133, 169, 172, 186, 196, 202, 206,
 223, 242, 243, 244, 246, 247, 249, 278,
 288, 328, 330, 378, 385, 410, 421, 425,
 466, 467, 479, 486, 489, 507, 508, 509,
 518, 545, 551, 606, 607, 616, 621, 672,
 697, 700, 727, 728, 743, 756, 758, 771,
 813, 873, 877, 894, 919, 933, 938, 956,
 973, 979, 997, 998, 1003, 1007, 1038,
 1043, 1062, 1064, 1068, 1078

Allahu Ekber, 50, 51, 55, 59, 60, 205, 340,
 429, 633, 710, 790
 Allâmü'l-guyûb, 599, 613
 Alman, 991, 1048
 altın, 23, 24, 95, 162, 167, 168, 186, 189,
 367, 383, 423, 424, 425, 482, 978
 Altıncı Söz, 28
 amel, 27, 38, 42, 44, 45, 155, 165, 170,
 196, 287, 288, 411, 421, 452, 459, 472,
 648, 659, 705, 886, 977, 994, 1063
 amele, 681, 685
 amele-i mümessil, 1015
 amel-i sâlih, 881, 1008, 1062
 amel-i tâlih, 1008
 amel-i uhrevî, 863
 Amerika, 22, 134, 178, 200, 229, 354, 695,
 805, 1046, 1085
 anahat, 16, 24, 31, 43, 148, 164, 210,
 211, 346, 415, 495, 563, 567, 723, 729,
 760, 761, 777, 835, 914, 1072
 anâsır, 10, 109, 228, 395, 666, 744, 752,
 791, 834, 917, 921, 937, 1031
 Anglikan Kilisesi, 1039, 1088
 Anglikan Kilisesi'ne Cevap, 1039, 1088
 Ankara Üniversitesi, 1041
 ankebut (örümcek), 462
 antika, 65, 130, 167, 367, 368, 406, 429,
 464, 522, 746, 818, 887, 932
 antika san'atlar, 932
 antika-yi san'at-ı rabbâniye, 746
 araba, 23
 Arap, 2, 90, 308, 311, 375, 481, 495, 597,
 987, 1061
 Arap yarımadası, 90, 308, 311, 375, 481,
 987
 Arapça, 1049, 1069
 ardıc, 291, 293, 294
 arı, 31, 281, 340, 383, 411, 417, 462, 464,
 557, 672, 678, 679, 753, 915, 974, 1035
 ârif-i billâh, 37
 ârifler, 917
 Aristo, 730, 738, 1053
 arslan, 34, 36, 41, 42, 43, 45, 82
 Arş, 55, 91, 92, 137, 156, 172, 214, 242,
 243, 246, 247, 249, 256, 263, 275, 304,
 314, 460, 474, 479, 672, 712, 765, 767,
 768, 770, 777, 791
 Arş'ın mukarrebîni, 1015
 Arş-ı a'zam, 92, 172, 242, 249, 256, 263,
 314, 401, 403, 479, 646, 670, 767, 770

Arş-ı mânevî, 243
 Arş-ı Rahman, 777
 Arş-ı Rahmânî, 958
 arşın, 41, 42, 45, 230
 Arz, 82, 90, 98, 103, 104, 298, 312, 348,
 395, 492, 620, 641, 726, 738, 765, 769,
 775, 776, 777, 779, 784, 792, 807, 816,
 817, 820, 827, 830, 831, 832, 833, 883,
 915, 934, 936, 995
 Arzın halifesi, 131, 629
 asâ, 4, 334
 âsâb-ı muharrike, 750
 asabiyyet-i nev'îye, 726
 asansör, 739
 âsâr-ı rahmet, 932
 asâ-yi Mûsâ (a.s.), 4, 201, 518, 588, 611,
 991, 1059
 asfiyâ, 113, 128, 256, 318, 399, 401, 574,
 583, 595, 729, 881, 916, 957
 ashâb, 235, 579, 661
 ashâb-ı akıl, 685
 asır, 52, 127, 179, 222, 315, 447, 448,
 487, 528, 580, 593, 595, 988, 995, 1024
 âsi, 620
 asker, 1, 18, 19, 20, 22, 25, 28, 29, 33, 34,
 36, 63, 97, 163, 492, 493, 659, 813
 asr (ikindi), 52, 54
 asr-ı saadet, 52, 90, 308, 311, 375, 447,
 532, 655, 1047
 Asya, 249
 âşık, 232, 281, 327, 424, 437, 440, 518,
 583, 647, 676
 aşiret, 888, 983
 aşk, 151, 159, 271, 282, 286, 442, 615,
 635, 638, 702, 813, 861, 943, 944,
 1026, 1067, 1070
 aşk-ı hakiki, 1026
 aşk-ı kimyevî, 813
 aşk-ı lahutî, 943
 aşk-ı mukaddes, 857
 aşk-ı tabiat, 1026
 at, 28, 35, 36, 43, 47, 559
 atâlet, 631, 1010, 1016
 ateş, 4, 157, 228, 342, 343, 349, 442, 492,
 498, 526, 620, 680, 1051
 ateşböceği, 402
 atmaca kuşu, 302
 Atûf, 435
 avâlim-i ulviye, 679

avcı, 221, 1051, 1066
 Avrupa, 249, 274, 539, 642, 661, 745, 805,
 985, 993, 1025, 1046, 1048, 1049
 Avrupa Devleti, 1048
 Avrupazâde, 1027
 Ay, 77, 82, 86, 149, 157, 247, 392, 414,
 427, 524, 556, 559, 565, 573, 928
 Ayasofya, 751, 1014, 1048
 âyât, 741, 760, 777, 784, 844, 896, 898,
 899, 966, 1080, 1087
 âyât-ı beyyinat, 896, 898
 âyât-ı Kur'ân, 523, 1072
 âyât-ı Kur'âniye, 403, 588, 626, 666, 706,
 716, 909
 âyât-ı rabbâniye, 760
 âyât-ı tekvîniye, 626, 741
 âyet, 11, 116, 122, 174, 179, 295, 306,
 318, 331, 334, 335, 336, 338, 341, 342,
 343, 344, 356, 398, 413, 454, 500, 502,
 523, 525, 539, 545, 552, 554, 556, 557,
 558, 559, 561, 568, 569, 585, 588, 594,
 604, 605, 652, 690, 707, 743, 747, 759,
 824, 825, 826, 883, 907, 912, 950, 997,
 1020, 1036, 1043, 1049, 1070
 âyet-i câmia, 907
 âyet-i celîle, 432
 âyet-i kerîme, 407, 408, 560
 âyet-i Kur'ân, 879
 Âyetü'l-Kübrâ, 132
 Âyetü'l-Kürsî, 174, 451, 558
 ayı, 87, 255, 268, 285, 989
 âyine, 8, 14, 15, 36, 49, 55, 65, 79, 85, 86,
 87, 88, 92, 99, 107, 112, 138, 141, 159,
 161, 164, 171, 173, 216, 217, 255, 256,
 257, 261, 271, 282, 320, 333, 344, 352,
 356, 375, 381, 387, 397, 406, 418, 419,
 429, 438, 439, 440, 441, 442, 450, 454,
 467, 468, 492, 554, 555, 573, 581, 611,
 622, 623, 628, 637, 638, 639, 656, 661,
 666, 672, 678, 693, 696, 710, 712, 718,
 724, 727, 753, 758, 763, 764, 774, 781,
 788, 795, 836, 837, 839, 842, 843, 852,
 856, 862, 867, 869, 871, 878, 884, 887,
 902, 903, 935, 938, 939, 943, 954, 978,
 979, 1001, 1025, 1035, 1064
 ayn, 256
 aynelyakîn, 128, 190, 194, 209, 210, 211,
 402, 442
 ayn-ı hak, 129, 206, 450, 543, 580, 596,
 649, 791, 1065

ayn-ı hakikat, 41
 ayn-ı lezzet, 888
 ayn-ı muhabbet, 888
 ayn-ı şükür, 893
 azamet, 11, 50, 99, 103, 128, 172, 217,
 218, 234, 264, 320, 327, 479, 494, 552,
 585, 710, 825, 934, 1036
 azamet-i kudret, 327, 494, 515, 552, 556,
 568, 934
 azamet-i rubûbiyet, 916
 azamet-i saltanat, 933
 azamet-i ulûhiyet, 913
 azot, 386, 755, 813
 Azrâil (a.s.), 381, 979, 1061
 ba'sû ba'de'l-mevt, 144, 151, 937
 Babil, 728
 badem ağacı, 690
 bağistan-ı cinân, 878
 bağistan-ı rahmet, 878
 bağı, 982
 bahar, 35, 37, 51, 63, 71, 77, 92, 98, 100,
 104, 105, 117, 120, 130, 141, 203, 213,
 237, 269, 369, 390, 442, 463, 500, 516,
 709, 710, 738, 754, 872, 891, 896, 902,
 921, 941, 1057
 bahar cenazesi, 941
 bahar mevsimi, 35, 37, 71, 77, 390, 500,
 738, 823, 891, 930, 948, 1057
 Bahid Efendi, 1047, 1048
 bahr, 80, 180, 215, 348, 488, 492, 523,
 577, 913, 1048
 bahr-i muhit, 523
 bahr-i tevhid, 967
 Bâis, 890
 Bakara sûresi, 1080
 el-Bakara, 322
 bakar (inek/öküz), 324
 bakarperestlik, 324
 bakır, 336, 367
 Bâkî, 890, 940, 941
 bâkî esmâ, 880
 baklava, 383, 682
 bal, 82, 188, 189, 190, 281, 340, 368, 383,
 427, 678, 1035
 bal arısı, 281, 340, 383, 678
 bal mumu, 327, 336
 balık, 26, 27, 680, 681, 685, 712, 775,
 820, 1013
 balıkçı, 178

balina, 712, 1013
 banka, 539, 1016
 bârekâllah, 429, 497, 516, 536, 578, 853,
 859, 950
 Bâri, 870
 bârid, 57, 302
 bârika-yi imân, 966
 Barla, 157, 215, 221, 291, 293, 298, 672,
 833
 Barla denizi (Eğirdir gölü), 833
 Barla yaylası, 291, 293
 barut, 228, 986, 987
 Basîr, 31, 92, 260, 314, 924
 basîret, 254, 980
 Basra, 448
 bast, 550, 572
 baş, 29, 103, 343, 376, 392, 406, 488, 690
 bâtil, 751, 876, 978, 1009, 1010, 1011
 bâtil mezhepler, 986
 bâtin, 466, 545, 588, 910
 bâtin-ı kalb, 466, 888
 bâtinî, 669, 909, 914
 batman, 20, 192, 367
 Bayezid Câmîi, 241
 Bayezid-i Bistâmî, 315
 bayrak, 63, 464
 bayram, 67, 68, 264, 268, 269, 823
 bayram namazı, 264
 baytar, 66
 bedâat, 1020
 bedbaht, 681
 beden-i misâlî, 695
 beden-i zihayat, 750
 bedevî, 681
 bedî, 81, 234, 259, 309, 719
 bedihî, 681, 686, 693
 bedir (dolunay), 262
 Bedir muharebesi, 1051
 Bediüzzaman, 960, 1042, 1044, 1047,
 1048, 1049, 1050, 1051, 1052, 1053,
 1054, 1055, 1056, 1057, 1058, 1059,
 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065,
 1066, 1067, 1068, 1069
 beka, 397, 509, 615, 628, 667, 675, 686,
 692, 694, 696, 697, 941
 beka-yi nev'î, 667
 belâ, 137, 190, 195, 225, 273, 287, 364,
 702, 892, 1032, 1055, 1068
 belâbil, 273

- belâğat*, 330, 333, 345, 346, 476, 481, 482, 484, 487, 498, 542, 543, 550, 554, 557, 559, 565, 568, 593, 604, 606, 607, 846, 1020, 1051, 1060
beliğ, 16, 168, 215, 482, 495, 1020, 1078
Belkıs, 336, 337
benî-Âdem (a.s.), 90, 92, 131, 145, 219, 246, 247, 308, 313, 314, 325, 326, 329, 335, 336, 337, 343, 464, 481, 527, 543, 603, 612
benî-İsrâil, 324, 444, 502, 528, 530
benlik, 1045
beraat, 1020
Berahime, 507
berât gecesi, 451
bereket, 2, 233, 509, 1072
berk, 24, 144, 210, 257, 310, 312, 569, 766, 770, 777, 779, 836, 881, 974
berr, 138, 304, 488, 577, 790, 913
berzah, 52, 439, 876, 878, 901, 996, 1079
berzah âlemi, 677, 895
berzah-ı esmâ, 774
besmele, 11, 452, 523
Beş Dal, 432
Beş İkaz, 351
Beş Nükte, 416
Beş Şu'le, 475
beş vakit, 24, 60, 993, 1074
beş vecih, 272, 358
beşer, 18, 24, 34, 52, 54, 55, 58, 90, 98, 103, 105, 182, 190, 192, 200, 201, 241, 242, 243, 244, 245, 249, 310, 334, 346, 347, 349, 351, 415, 460, 480, 497, 536, 579, 602, 707, 728, 756, 780, 796, 836, 843, 881, 950, 968, 983, 985, 993, 997, 1000, 1016, 1047, 1066, 1069, 1083
beşer kelâmı, 241, 242, 243, 245, 503, 592
beşeriyet, 731, 1059
Beşinci Söz, 25
Beyân, 1020, 1025
biat, 89
bid'a/bid'at, 588, 640, 641, 652, 980, 1051
bin bir esmâ, 897, 908
binbaşı, 769, 775
birâderzâde, 961
Birinci Harb-i Umûmî, 228, 977, 987, 991, 1016
Birinci Millet Meclisi, 1042
Birinci Söz, 2, 537
Birinci Şua, 261, 599
Bismillâh, 2, 3, 4, 275, 318, 741, 756, 1072
bitarafane muhakeme, 362, 363
bomba, 21, 228, 312, 1032
borazan, 143
borç, 53, 60
boru, 104, 143, 146, 502, 562, 706
bostan, 996
bostan-ı cinân, 1061
böcek, 82, 178, 427
börek, 682
Budeiler, 510
buğday, 741, 792
buhl (cimrilik), 994
bulut, 77, 105, 149, 491, 515, 553, 561, 562, 565, 569, 581, 628, 737, 738, 739, 802, 804, 805, 913, 933, 1028, 1029
Burak, 36, 38, 269, 354, 403, 766, 770, 779, 881, 974
burun, 866, 1004
bûlbûl, 461, 462, 463, 753
bûrhân, 693, 698, 708, 827, 828, 830, 841, 845, 854, 928, 938, 940, 950, 951, 957, 965, 966, 975, 978, 1067, 1081, 1084
bûrhân-ı hakikat, 928
bûrhân-ı innî, 975
bûrhân-ı kat'î, 665, 845, 854
bûrhân-ı limmî, 975
bûrhân-ı mantikî, 845
bûrhân-ı tevhid, 375
bûrhân-ı vahdet, 679, 940
bürûc-i sâmiye, 680
büyük âlem, 737
büyük günah, 25
cadde-i kübrâ, 638, 662, 1067
cahil, 924
cam, 257, 271, 384, 704, 711, 836
câmî, 241, 595
Câmî (Mevlânâ), 286, 652
câmid, 627, 680, 685, 688, 690, 715, 756
camus, 824
can, 271, 285, 482, 483, 504, 594, 1065
canavar, 733, 737, 875, 885, 982, 992, 1069
casus, 240
câzibe, 776, 777, 812, 818, 860, 934, 935, 943
Cebbâr, 434
Cebel-i Kamer, 330

Cebel-i Tûr, 328

cebir, 986

Cebrâil (a.s.), 133, 256, 672, 979

Cebri, 623

Cebriye, 986

cehennem, 19, 31, 32, 44, 86, 103, 107, 111, 124, 127, 128, 133, 150, 186, 191, 223, 236, 251, 324, 342, 354, 405, 418, 446, 482, 490, 491, 498, 504, 518, 565, 611, 616, 625, 630, 654, 674, 707, 717, 719, 793, 818, 820, 874, 983, 1001, 1023, 1033, 1052, 1061, 1084

cehil, 179, 358, 487, 576, 749, 922, 994

cehl-i azîm, 751

cehl-i mutlak, 726, 921

cehl-i mürekkeb, 726

celâl, 54, 76, 82, 83, 106, 128, 159, 345, 380, 381, 396, 429, 674, 820, 928, 969

Celâleddin-i Süyûtî, 653

celb-i rızık, 441

celevat-ı cemâliye, 748

Celîl, 56, 86, 102, 213, 258, 262, 263, 434

Celîl-i Cemîl, 429

Celîl-i Zülcemâl, 435, 944

cemaat, 26, 59, 74, 90, 158, 215, 313, 588, 649, 711, 787, 804, 814, 989, 997, 1018

Cemâhir-i Müttefika-yi İslâmiye, 1068

cemâl, 13, 54, 55, 65, 76, 78, 79, 86, 87, 88, 93, 128, 138, 153, 159, 226, 285, 288, 293, 308, 315, 345, 397, 467, 468, 670, 693, 728, 742, 755, 781, 782, 784, 785, 795, 796, 797, 820, 825, 853, 854, 855, 857, 860, 867, 868, 869, 870, 871, 882, 902, 904, 928, 943, 944, 973, 974, 1013, 1014, 1026, 1030

cemâl-i esmâ, 855, 856

cemâl-i rahmet, 882, 913, 914, 929, 930

cemâl-i rubûbiyet, 93, 315, 926

cemâl-i san'at, 914, 932

cemâl-i şefkat, 886

cemâl-i vahdet, 944

cemâl-perest, 895

Cemîl, 56, 86, 102, 108, 213, 258, 262, 263, 272, 299, 434, 784, 827, 861, 868, 871

Cemîl-i Zülcelâl, 86, 263, 299, 416, 435, 944

cemiyet, 26, 45, 59, 215

Cenâb-ı Hak (c.c.), 3, 27, 28, 30, 31, 36, 41, 49, 51, 76, 80, 102, 112, 114, 120, 144, 146, 147, 149, 157, 161, 172, 175, 191, 234, 242, 261, 279, 297, 331, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 353, 361, 379, 380, 381, 387, 396, 406, 410, 412, 413, 414, 415, 418, 433, 440, 446, 450, 458, 460, 461, 464, 470, 471, 492, 507, 508, 509, 544, 550, 552, 553, 554, 557, 558, 562, 563, 565, 566, 567, 589, 617, 620, 621, 625, 632, 635, 639, 657, 658, 662, 689, 712, 723, 724, 726, 732, 736, 753, 760, 761, 762, 764, 765, 768, 774, 800, 820, 836, 844, 848, 849, 850, 852, 862, 863, 864, 865, 873, 874, 876, 877, 884, 885, 886, 887, 889, 891, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 903, 914, 953, 955, 1044, 1053, 1057, 1058, 1059, 1063, 1068, 1073

cenaze, 142, 277, 799

cennet, 19, 24, 30, 31, 32, 46, 47, 62, 82, 86, 90, 92, 97, 101, 103, 107, 111, 114, 123, 124, 128, 133, 137, 138, 152, 169, 186, 223, 232, 234, 236, 277, 281, 298, 314, 324, 329, 343, 354, 405, 406, 409, 416, 418, 420, 468, 470, 490, 491, 498, 499, 518, 521, 542, 572, 613, 625, 630, 654, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 673, 674, 677, 707, 717, 719, 739, 754, 770, 775, 777, 791, 793, 794, 795, 797, 798, 800, 827, 861, 862, 863, 867, 871, 872, 882, 889, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 983, 1001, 1038, 1061, 1076, 1084

cennet bağları, 780

cennet çocukları, 900

cennet-i bakiye, 665

cennet-i bâkiye, 857

cennet-i Kur'âniye, 666, 690

cennetü'l-firdevs, 1071

cennetü'l-me'vâ, 778, 794

cereyan-ı azîm, 727

cesâret, 238, 489

cevâhir-i âliye, 753

cevâhirlar, 932

cevher, 701, 987

cevher-i tevhid, 968

ceviz, 41, 116, 117

Cevşenü'l-Kebîr, 605

cevu-i semâ, 913, 928
ceza, 26, 29, 63, 65, 83, 84, 99, 195, 226,
 425, 644, 986, 993
cezâlet, 1020
cezb, 263, 352
cezbe, 17, 291, 293, 309, 517, 703, 860,
 943, 971, 973, 974
cezb-i Rahmani, 658
Cezîretü'l-Arab, 90, 308, 311, 375, 481,
 987
cidâl, 170, 537, 538, 733, 989
cife, 862
cihad, 982, 988, 1052, 1066
cihan-şümûl, 761, 1055, 1064, 1068
cihat-ı sitte, 401, 480
cilve-i cemâl, 220, 904
cilve-i ehadiyet, 209, 837
cilve-i esmâ, 106, 437, 690, 816, 867, 902,
 929
cilve-i irâde, 837, 974
cilve-i nakş, 865
cilve-i vahdet, 975
cin, 26, 67, 96, 130, 133, 157, 168, 173,
 176, 231, 237, 238, 243, 308, 330, 338,
 345, 488, 503, 508, 543, 597, 603, 605,
 676, 680, 682, 754, 788, 793, 795, 797,
 798, 848, 858, 859, 860, 867, 871
cinâyet, 982, 988, 991
cins-i amel, 994
cins-i ceza, 994
cins-i latîf, 670
cismânî, 667
cismâniyet, 666
cism-i Arz, 777
cism-i hayvanî, 671, 752
cism-i Muhammedî (s.a.s.), 770
coğrafya, 913
coğrafyacı, 514, 937, 938
cûd, 86, 88, 96, 159
cûd-i mutlak, 925
Cuma gecesi, 987
Cuma günü, 446
Cuma namazı, 1002, 1019
cünd-i Sübhani, 1015
Cürçânî, 852
cüz'-i ihtiyârî, 278, 279, 280, 300, 348,
 362, 419, 461, 464, 617, 618, 619, 620,
 621, 622, 623, 625, 743, 838
cüzdan, 73

çam, 229, 291, 293, 298, 368, 741, 792
Çam Dağı, 298
çanta, 20, 21
çark, 988
çavuş, 769
çay, 527, 932
çekirdek, 30, 76, 82, 107, 141, 186, 205,
 300, 340, 367, 418, 419, 420, 474, 589,
 728, 729, 742, 753, 781, 791, 792, 815,
 834, 837, 842, 843, 844, 925, 987
çekirge âfeti, 341
çeşme, 932
çiçek, 37, 42, 67, 68, 77, 82, 85, 87, 97,
 99, 111, 117, 147, 149, 213, 302, 315,
 328, 385, 386, 395, 425, 437, 438, 440,
 441, 521, 523, 526, 563, 564, 569, 572,
 574, 688, 690, 694, 708, 710, 744, 745,
 748, 816, 823, 866, 867, 870, 871, 872,
 913, 915, 925, 929, 930, 948, 1035
Çin, 449, 654, 805
Çin seddi, 449
çirkin, 710, 717
çirkinlik, 93, 361, 619, 630
çoban, 66, 245, 461
çocuk, 37, 116, 124, 272, 412, 413, 426,
 435, 495, 620, 625, 901, 1067
çöl, 71, 514, 559
çuha, 744, 745
çuha makinesi, 744
dağ, 3, 102, 110, 114, 132, 215, 229, 234,
 238, 259, 291, 328, 340, 341, 369, 391,
 407, 408, 417, 489, 491, 512, 528, 678,
 712, 722, 734, 738, 799, 804, 913, 932,
 936, 937, 1020, 1028, 1029, 1030, 1059
daire-i âhiret, 520
daire-i askerîye, 235
daire-i hayat, 278, 388, 633
daire-i imkân, 182, 566, 579
daire-i kudret, 218
daire-i meşîhât, 236
daire-i vücub, 520, 579, 779
dalâlet, 621, 717, 727, 734, 737, 738, 743,
 795, 807, 873, 875, 877, 883, 918, 993,
 1016, 1032, 1043, 1046, 1076
dalâlet-i fikrî, 993
damarlar, 1004
damga-yi vahdet, 429
dâne-i hakikat, 986, 987
darağacı, 34, 35, 36, 189, 190

dâr-ı âhiret, 81, 88, 134, 139, 152, 447,
752, 860, 896
dâr-ı bâkî, 114
dâr-ı bekâ, 899, 900, 902
dâr-ı dünya, 160, 630, 668, 707
dâr-ı fânî, 114
dâr-ı imtihan, 52, 55, 92, 314, 349, 364
dâr-ı lezzet, 668
dâr-ı saadet, 83, 86, 92, 127, 129, 133,
137, 152, 667, 670, 672, 878, 900
dâr-ı uhrâ, 1010
dâru'l-fünûn, 1019
Dâru'l-Hikmet, 961
dâvâ, 75, 107, 132, 201, 217, 262, 274,
300, 307, 343, 345
dâvâ-yi Ahmediye (a.s.m.), 527
dâvâ-yi halk, 972
dâvâ-yi nübüvvet, 804
Dâvud (a.s.), 335, 339, 340, 341
Deccal, 448, 449, 992
define, 24, 346, 887
defter-i a'mâl, 130, 134
defter-i kudret, 942
dehâ-yi fennî, 987, 1031
Dehriyyûn, 728, 732
dehşet, 34, 148, 264, 275, 277, 278, 446,
564
Dekart, 1060
delâil-i nübüvvet, 80, 125, 593
delil-i sâdık, 313
dellâl, 78, 80, 128, 293, 368, 693, 770,
784, 853
demir, 116, 335, 336, 367, 383, 388, 406,
713, 936, 973, 974, 1070
deniyet-i hâzıra, 988
deniz, 77, 116, 178, 217, 239, 363, 372,
434, 439, 454, 493, 515, 559, 573, 585,
685, 711, 739, 936, 937, 991, 1001,
1035
Denizli, 194, 198, 601, 614, 1054
Denizli hapsi, 194, 198, 601, 614
derd-i maişet, 354, 355, 422, 657
dere bahçesi, 672
dergâh-ı ilâhî, 79, 294, 305
dergâh-ı ilâhiye, 414, 690
desâtir, 1021
desâtir-i hikmet, 327, 908
desâtir-i ilm-i ilâhî, 742
desise-i nefsiye, 621

desise-i şeytânîye, 663
destan, 962
dest-i gaybî, 371, 373, 375
dest-i kerem, 930
dest-i kudret, 115, 327, 380, 381, 410, 628,
679, 710, 717, 969, 1028, 1031
deve, 3, 221, 408, 557, 787
deve kuşu, 221
devir ve teselsül, 951
devlet, 3, 25, 192, 278, 988
Dihyetü'l-Kelbî, 256, 979
Dicle, 329, 330
dil, 29, 31, 32, 164, 299, 454, 690, 827,
828, 1026
dilenci, 21
dilsiz, 157
dimağ, 749, 981, 1019
din, 40, 44, 59, 197, 201, 244, 248, 349,
443, 510, 787, 821, 995, 996, 1017,
1042, 1052, 1055, 1056, 1057, 1074
din düşmanları, 1053, 1055, 1056, 1057
din kardeşi, 963
dinar, 1005
Din-i İslâm, 1023
dînî minârât, 1017
dinsiz, 40, 737, 1074
dinsizlik, 242, 663, 1018, 1019, 1043,
1047, 1054, 1068
dirhem, 192, 367, 382, 649, 650, 726, 745,
1005
diritnot, 116
diş, 102, 499, 570, 834, 982, 1032
Diyadin, 330
Dokuz Emir, 162
Dokuz Esas, 95
Dokuz İşaret, 896
Dokuzuncu Söz, 49
Dokuzuncu Şua, 121, 122
dost, 9, 15, 17, 19, 36, 47, 132, 274, 309,
345, 483, 533, 669, 670, 787, 799, 884,
886, 1061
Dördüncü Mektup, 298
Dördüncü Söz, 23
Dört Esas, 166, 720
Dört Hatve, 635
Dört Şua, 254
dua, 21, 34, 37, 51, 90, 91, 92, 159, 197,
267, 313, 314, 318, 411, 412, 413, 414,
415, 422, 426, 427, 436, 464, 478, 604,
608, 618, 625, 893, 954, 959, 1002,
1038, 1057

dua-yi fiilî, 410
dua-yi mağfiret, 963
dûn-himmetlik, 1008
dut, 274, 1079
dükkân, 62, 131, 203
dülger, 853, 927
dülgerlik, 751
dünya, 724, 730, 747, 754, 763, 794, 797, 800, 843, 862, 863, 867, 874, 877, 879, 881, 882, 883, 888, 892, 894, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 916, 972, 992, 997, 1003, 1010, 1011, 1031, 1032, 1034, 1038, 1046, 1052, 1054, 1074
dünya saadeti, 22
dünyaperest, 354, 509
dünyaperestlik, 348
dünya-yi fânî, 671
düstûr, 733, 734, 743, 985, 987, 997, 1006
düstûr-i belâgat, 759
düstûr-i cidâl, 733, 989
düstûr-i îtikadiye, 733
düstûr-i kerem, 753
düstûr-i rahmet, 918
düstûr-i teâvün, 733, 918, 989
düşman, 2, 17, 88, 194, 198, 239, 249, 309, 324, 353, 435, 620, 799, 1031, 1033, 1034, 1051
ebced, 497
ebed, 9, 15, 29, 46, 54, 59, 86, 113, 133, 156, 160, 183, 185, 194, 195, 218, 236, 262, 288, 352, 387, 391, 433, 520, 522, 579, 602, 616, 703, 717, 762, 763, 767, 774, 783, 795, 881, 935
ebedî, 666, 671, 672, 673, 693, 713, 719
ebrar, 157
Ebû Bekir, 226, 349, 804
Ebû Cehil, 226, 229, 349, 804
Ebû Hanîfe, 315, 649
Ebû Talib, 803
Ebu'l-Alâ-yi Maarrî, 735
ecel, 18, 111, 185, 190, 194, 197, 446, 799, 1002, 1074
ecel-i fîrî, 714
ecel-i şahsî, 447
echel-i mutlak, 751
ecîr, 985
ecnebi, 17, 167, 186, 308, 473, 649, 1067
ecrâm-ı semâviye, 139, 298
ecrâm-ı ulviye, 682, 686, 716

ecsâm-ı câmide, 677
ecsâm-ı seyyare, 682
eczahâne, 202
edeb, 244, 303, 358, 542, 1026, 1079
edebiyat, 542, 543, 1025, 1060
edyân-ı semâviye, 233, 716
Eflâtun, 730, 738, 1031, 1053
Eğirdir, 833
Eğirdir gölü (Barla denizi), 833
eğlence, 30, 875, 1011
Ehad, 4, 12, 46, 78, 164, 763, 819, 829, 835, 838, 840, 892, 909, 911, 916, 918, 936, 942, 949, 1035
ehadiyet, 8, 12, 13, 132, 164, 255, 678, 766, 768, 781, 817, 837, 861, 871, 914, 926, 928
ehadiyet sırrı, 781, 850
ehadiyet sikkesi, 13
ehl-i adâlet, 806
ehl-i âhiret, 863
ehl-i akıl, 315, 683, 684
ehl-i arz, 90, 313
ehl-i aşk, 13, 435, 545
ehl-i cehennem, 102
ehl-i cennet, 671, 673, 677, 770, 780, 904
ehl-i dalâlet, 47, 50, 81, 84, 96, 111, 128, 186, 188, 194, 228, 249, 389, 421, 430, 450, 498, 505, 663, 834, 847, 856, 862, 873, 874, 876, 877, 878, 883, 919, 1087, 1088
ehl-i din, 685
ehl-i dünya, 863, 892
ehl-i ebed, 97
ehl-i edyan, 684, 686, 687
ehl-i felsefe, 84, 111, 456, 738
ehl-i fen, 319, 475
ehl-i fikir, 436, 438
ehl-i gaflet, 214, 227, 228, 287, 430, 621, 743, 848, 849, 892, 894, 895, 896, 1074
ehl-i hak, 167, 191, 237, 243, 248, 438, 524, 623
ehl-i hakikat, 190, 200, 735, 862, 863
ehl-i hidâyet, 47
ehl-i hikmet, 685
ehl-i huzur, 620
ehl-i ihtisas, 22, 32, 38, 106, 687
ehl-i ilhâd, 319, 451, 475
ehl-i ilim, 443, 621, 663, 1049, 1050, 1053, 1054

ehl-i î mân, 97, 157, 184, 186, 194, 195,
198, 222, 225, 228, 230, 599, 620, 883
ehl-i isyan, 620
ehl-i kalb, 1054
ehl-i kemâl, 243, 248, 524
ehl-i keşif, 182, 191, 233, 533, 578, 693,
856, 904, 943
ehl-i Kur'an, 740
ehl-i küfür, 128, 157, 209, 225, 472
ehl-i mârifet, 863
ehl-i medeniyet, 661, 894
ehl-i nakil, 684
ehl-i nübüvvet, 438
ehl-i sefahet, 472
Ehl-i Sünnet ve Cemaat, 361, 623, 653,
1045
ehl-i şirk, 223, 810, 829, 832, 835
ehl-i şuûr, 929
ehl-i tahkik, 80, 113, 333, 376, 523, 701,
805, 806
ehl-i takvâ, 24
ehl-i tasavvuf, 1049
ehl-i tedkik, 252, 633
ehl-i tefekkür, 269, 435
ehl-i tefsir, 519, 742
ehl-i teslis, 893
ehl-i tevhid, 829, 835, 1087
ehl-i tuğyân, 241
ehl-i usûlû'd-dîn, 519
ehl-i usûlû'l-fık, 519
ehl-i vahdet-i şuhud, 638
ehl-i vahdetü'l-vücûd, 638
ehl-i velâyet, 190, 337, 339, 438, 443, 445,
448, 633, 658, 661, 862
ehl-i zevk, 22, 32, 38
ehl-i zındıka, 201, 229, 230, 510, 614, 735,
751, 829, 1067
ehlullah, 863, 1058
ehram, 528
ejderha, 41, 42, 43, 45, 46, 726, 878
ekmek, 192, 196, 352, 495, 604, 610
el, 54, 55, 92, 103, 242, 314, 569, 584,
941, 954, 1056
el-Bakara, 322
elbise, 77, 203, 423, 891
elektrik, 144, 204, 211, 241, 331, 332, 348,
356, 371, 403, 407, 472, 473, 514, 570,
598, 677, 738, 775, 776, 778, 819, 825,
908

elem, 65, 86, 95, 185, 187, 188, 195, 243,
283, 287, 288, 309, 422, 425, 473, 847,
873, 874, 877, 879, 880, 894, 897,
1000, 1003, 1031, 1037, 1057, 1078
elfâz-ı Kur'âniye, 513
Elhamdülillâh, 4, 50, 51, 55, 75, 195, 205,
275, 340, 377, 499, 512, 516, 517, 738,
739, 742, 794, 899
El-hükmü li'l-gâlib, 731
elma, 101, 395, 794, 888
elmas, 116, 153, 167, 186, 200, 201, 274,
349, 373, 406, 444, 531, 584, 655, 718,
753, 804, 978, 986, 1017, 1054, 1069
elvân-i seb'a, 8, 256, 938
emanet-i kübrâ, 418, 629
emel, 287, 879, 1028
emîr, 974
Emirdağ, 601
Emirdağ Çiçeği, 601
emniyet, 19, 21, 26, 40, 42, 1033
emr-i ilâhî, 439, 449, 517, 562, 715, 742,
743
emr-i itibarî, 619, 620, 623, 624, 625
emr-i kün feyekûn, 502, 544, 563
emr-i nisbî, 624
emr-i Rabbânî, 706, 918, 932, 935
enaniyet, 419, 723, 724, 726, 735, 983,
1045, 1085
enaniyet-i insâniye, 408, 1085
enaniyet-i nev'îye, 726
enbiyâ, 70, 80, 87, 90, 102, 113, 128, 129,
132, 151, 157, 185, 190, 233, 306, 307,
331, 332, 333, 343, 345, 346, 350, 399,
402, 437, 480, 508, 521, 567, 589, 602,
605, 611, 612, 687, 703, 720, 728, 729,
760, 768, 884, 887, 892, 893, 894, 901,
916, 957, 1000
endişe-i istikbâl, 187
ene, 468, 722, 723, 724, 725, 726, 728,
730, 731, 735, 737, 983, 1007
enesi çifteli, 1007
enfûsî, 749, 953
envâr-ı hüsün, 882
envâr-ı î mân, 480
envâr-ı İslâmiyet, 1017
envâr-ı mârifet, 726
envâr-ı vücûd, 189
envâ-yi hayvanât, 937
envâ-yi hüsün, 899

envâ-yi lezâiz, 889, 903
envâ-yi şîrk, 730
envâ-yi tecelliyât, 897
erbâbü'l-enva, 508
Erhamürrâhimîn, 27, 466, 900
erkân-ı hamse, 182, 579
erkân-ı imâniye, 125, 133, 248, 587, 606, 612
erkân-ı İslâmiye, 248, 663, 1017
erkek, 192, 462, 540, 541, 1067
ervâh, 97, 106, 139, 142, 176, 233, 237, 257, 268, 310, 338, 339, 349, 460, 729, 736, 839, 918
ervâh-ı âfilîn, 729
ervâh-ı âliye, 349, 443, 718
ervâh-ı bâkiye, 693
ervâh-ı neyyire, 916
ervâh-ı sâfile, 349, 443, 718
erzak, 910
Erzincan, 230
esâret, 332, 983, 985, 990, 1052, 1066
esâsât-ı fâside, 735
esâs-ı ubûdiyet, 53, 412
esbab, 92, 211, 229, 237, 266, 284, 295, 314, 329, 342, 381, 384, 397, 435, 459, 547, 560, 588, 653, 705, 710, 729, 730, 739, 805, 810, 811, 816, 817, 818, 819, 835, 849, 850, 910, 919, 924, 941, 944, 945, 992, 1012, 1021, 1082, 1087
esbab-ı tabiî, 969
esbab-ı tabiîye, 971
esbab-ı zâhiriye, 381, 680, 719
esbab-perest, 380, 730, 947
esbab-perestî, 969
eser-i san'at, 525
esfel-i sâfilîn, 91, 226, 246, 249, 314, 405, 410, 416, 428, 430, 446, 646, 821, 880, 881, 986
esir, 29, 387, 893, 985, 1077
esir maddesi, 348, 680, 682, 775, 836
Eski Roma, 991
Eski Said, 122, 274, 424, 425, 440, 632, 698, 737, 1053
esmâ, 746, 763, 768, 780, 784, 785, 849, 852, 854, 861, 871, 877, 882, 884, 887, 889, 890, 902, 903, 929, 938, 944, 954, 956
Esmâ-yi Fâtir, 688

Esmâ-yi Hüsnâ, 164, 216, 235, 236, 289, 343, 433, 435, 450, 464, 469, 471, 472, 518, 565, 569, 584, 631, 639, 708, 718, 720, 764, 783, 852, 882, 936, 939, 943, 1003, 1082
Esmâ-yi ilâhiye, 406, 417, 418, 465, 478, 550, 555, 560, 564, 581, 620, 661, 666, 723, 747, 748, 849, 860, 865, 870, 871, 875, 878, 887, 890, 902, 954
Esmâ-yi Kudsiye, 871
Esmâ-yi Kudsiye-i ilâhiye, 418, 428
esnamlar, 731
esrar, 41, 443, 490, 589, 599
esrar-ı rabbâniye, 511
Eş'ariye, 623
eşcâr, 745, 746
eşya, 101, 108, 111, 142, 145, 205, 213, 215, 217, 255, 258, 260, 273, 287, 288, 295, 296, 320, 344, 361, 375, 388, 396, 446, 494, 632, 633, 678, 713, 779, 836, 839, 865, 909, 911, 919, 922, 927, 944, 975, 1087
et, 367, 465, 794
etkiya-ı ümmet, 673
ev, 14, 62
evâmir, 742
evâmir-i hâkimane, 767
evâmir-i ilâhî, 326
evâmir-i ilâhiye, 507, 742
evâmir-i Rabbânî, 974
evâmir-i tekviniye, 464, 580, 627, 628, 742, 755, 756, 859, 955
evham, 690, 738, 802, 820, 878, 944, 947, 1033, 1037
evham-âlûd, 738
evham-ı şeytaniye, 1078
evlâd, 509, 545, 884, 892, 900
evliyâ, 70, 87, 113, 132, 157, 173, 233, 262, 307, 318, 399, 401, 445, 479, 513, 518, 583, 659, 687, 720, 728, 729, 770, 792, 806, 853, 861, 881, 892, 893, 894, 901, 916
evsâf, 907
evsâf-ı kemâl, 751
evsâf-ı kudsiye, 936
evsâf-ı rubûbiyet, 723
Eyvân, 786
ezan-ı Muhammedî (s.a.s.), 1030, 1051

ezel, 9, 15, 29, 46, 59, 143, 156, 160, 183,
 218, 236, 262, 387, 433, 520, 522, 579,
 602, 622, 762, 763, 767, 783, 795, 935
 ezeli, 666
 ezeliyet, 736
 ezhan, 657
 ezhâr, 746
 Ezher Üniversitesi, 1047
 ezvak-ı ârifin, 1021
 faaliyet-i hakimâne, 910
 fabrika, 28, 31, 202, 229, 389, 681, 745,
 825
 fabrikatör, 202
 fâcir, 707
 fahr, 314, 618, 621, 637, 647, 798
 Fahr-i Âlem, 375, 803
 Fahr-i Rusûl, 977
 Fâil-i Hakîm, 940
 Fâil-i Muhtar, 705, 971
 Fâil-i Mükemmel, 854
 Fâil-i Zülcelâl, 398, 698
 fakdû'l-ahbab, 1027
 fakir, 22, 58, 59, 64, 74, 112, 170, 192,
 193, 196, 219, 353, 415, 418, 440, 441,
 795, 858, 873, 983, 990, 991
 fakr, 15, 36, 37, 51, 56, 159, 164, 170,
 178, 222, 278, 279, 280, 309, 412, 419,
 424, 427, 438, 468, 554, 635, 638, 730,
 733, 877, 922, 954, 1074, 1076
 fakr ve acz, 278
 fakr-ı mutlak, 921
 Fakülte Mescidi, 1041
 fâni, 633
 Fârâbî, 730, 734, 738, 1053
 fare, 41
 Fârisî, 276, 282, 293
 farz-ı kifâye, 988
 fâsık-ı gafîl, 910
 Fâtma (r.anhâ), 546
 Fâtır, 31, 71, 81, 109, 158, 170, 212, 239,
 269, 326, 329, 330, 461, 463, 464, 465,
 468, 734, 746, 747, 823, 852
 Fâtır-ı Âlîm, 914
 Fâtır-ı Bîmisâl, 631, 908
 Fâtır-ı Hakîm, 31, 71, 419, 438, 461, 464,
 465, 515, 677, 804
 Fâtır-ı Kerîm, 746, 753
 Fâtır-ı Kerîm-i Zülcemâl, 746

Fâtır-ı Zülcelâl, 109, 158, 213, 239, 326,
 329, 330, 429, 461, 463, 464, 465, 468,
 514, 567, 637, 639, 688, 689, 696, 716,
 747, 823
 Fâtır-ı Zülcemâl, 382, 428
 Fâtîha-yı şerîfe, 13, 51, 59, 451, 452, 523,
 649, 737, 963, 1028
 fâtînü'l-asr, 1054
 fazilet, 170, 443, 450, 455, 538, 653, 851,
 988, 989, 1058
 fazilet-i a'mâl, 659
 fazilet-i uhreviye, 659
 fecir (sabâh), 51, 53, 275, 305
 fedakârlık, 1008
 felâsîfe, 736
 felsefe, 38, 76, 166, 168, 170, 177, 319,
 320, 344, 455, 456, 515, 580, 583, 727,
 728, 730, 732, 733, 734, 736, 737, 738,
 810, 814, 815, 816, 818, 819, 880, 991,
 1046, 1053
 felsefe-i Avrupa, 542
 felsefe-i beşeriye, 531
 felsefe-i maddiye, 643
 felsefe-i sakime, 581
 felsefe-i tabiiye, 642, 657, 728, 738
 fen, 38, 202, 205, 331, 333, 338, 344, 543,
 597, 865, 1016, 1046, 1049
 fenâ, 17, 30, 45, 47, 91, 97, 270, 273, 281,
 284, 285, 287, 288, 474
 fena-yi Dünya, 878
 fenn-i hendese, 865
 fenn-i kıraat, 205
 fenn-i mantık, 249
 fenn-i menâfiü'l-a'zâ, 699
 fenn-i Sarf, 927
 fenn-i tîb, 865
 ferah-ı münezzeh, 857
 ferâiz, 26, 33, 38
 Ferd, 918
 ferik, 769
 ferş, 91, 770
 feryad, 886, 894, 1034, 1037
 fesâhat, 495, 496, 497, 498, 548, 1020
 Fetih sûresi, 599, 653, 1083
 fetva, 649, 650, 993, 1045
 feylesof, 22, 167, 440, 441, 749, 751, 802,
 1043, 1085
 fezâ, 750, 767, 771, 775, 819, 820, 827,
 858, 971, 1029

fezâ-yi âlem, 858
Fırat, 329, 330
fırka-yi dâlle, 623
fırtına, 409, 739
fisk, 20, 38, 873
fitrat, 53, 55, 68, 80, 90, 200, 466, 632, 642, 701, 703, 753, 814, 820, 915, 920, 973, 1018, 1022
fitrat-ı asliye, 412
fitrat-ı insâniye, 412
fitrat-ı selime, 716
fitrî kanunlar, 229, 976
fitrî şehâdet, 920
fidanlık, 298, 903
Fihrist, 1072
fihrîste, 727, 742
fikir, 12, 42, 188, 189, 296, 360, 412, 423, 478, 517, 608, 609, 700, 739, 874, 980, 1023, 1039, 1062
fil, 1014
Finlandiya, 201
firâk, 603, 615, 797, 798, 799, 847, 873, 876, 878, 892, 894, 1061
firâk-ı ebedî, 416, 702, 797, 875, 878
firâk-ı elim, 874
firaku'l-ahbab, 1027
Firavun, 29, 169, 235, 253, 387, 409, 506, 507, 521, 528, 602, 629, 728, 730, 732, 735, 818, 993
firdevs cenneti, 1071
fişek, 228, 237, 240
fitne, 1061, 1068
fonoğraf, 339, 341, 757, 858, 859
fotoğraf, 68, 95, 97
Fransız, 991
Furkan, 168, 245, 274, 401, 966
Furkan-ı Ahkem, 402
füccar, 161, 360
füyuzât, 902, 917
gaddar, 707
gafil, 916, 926
gafil kafa, 221, 1077
gaflet, 46, 52, 54, 77, 179, 186, 200, 248, 267, 287, 288, 348, 351, 430, 434, 448, 455, 456, 467, 474, 488, 531, 542, 576, 581, 602, 615, 621, 638, 713, 735, 743, 804, 863, 874, 876, 930, 1068
Ganiyy-i ale'l-ıtlak, 15, 734
Ganiyy-i Kerîm, 419

Ganiyy-i Mutlak, 429, 922
gardiyanlar, 199
garib, 76, 163, 180, 228, 327, 371, 373, 481, 497, 555, 577, 630, 723, 976, 1021, 1033
gayb, 181, 234, 322, 373, 509, 577, 965, 1017, 1022
gaybi haberler, 510
gaye-i hayâl, 983
gaye-i vücûd, 946
gayr, 256, 290, 851, 852
gayret, 64, 81, 83, 353, 354, 510, 674
gazâ, 982
gazab, 1003
Gazâlî, 315, 735, 957
gazevât, 962
gazi, 1031
gazyâğı, 204
gece, 22, 36, 45, 51, 52, 57, 58, 95, 105, 148, 156, 224, 320, 392, 397, 413, 424, 434, 441, 442, 449, 451, 491, 493, 494, 516, 522, 524, 552, 554, 556, 559, 563, 580, 699, 700, 799, 804, 826, 916
Gelincik Dağı, 391
gemi, 23, 105, 116, 219, 228, 299, 333, 375, 410, 493, 514, 552, 559, 712, 827, 858, 881
gemiciler, 333
genç, 185, 188, 190, 192, 193, 656, 1048, 1049, 1067
gençler, 124, 184, 190
gençlik, 32, 52, 98, 186, 188, 190, 192, 193, 430, 595, 895, 900, 1044
Gençlik Rehberi, 192
gergedan, 712
Geylânî, 289, 294, 315, 780, 957
gıda sofrası, 971
gıda-yi ervâh, 676
gînâ, 164, 288, 495, 731
gînâ-yi ilâhiye, 731
gînâ-yi mutlak, 921
ğıpta, 29, 885
gıybet, 453, 499, 500, 794
gök, 722, 933
gök gürlemesi, 933
gömlek, 222, 227, 328, 342, 343, 393, 816, 870
gönüllü alay kumandanı, 1051

göz, 18, 29, 31, 32, 98, 110, 116, 130,
145, 146, 161, 165, 185, 186, 194, 247,
255, 257, 261, 298, 385, 396, 406, 421,
443, 469, 490, 497, 502, 507, 548, 551,
561, 585, 597, 608, 627, 631, 670, 677,
681, 706, 750, 795, 818, 866, 867, 897,
924, 934, 939, 945, 948, 971, 980,
1001, 1024, 1026
göz bebeği, 116, 165, 255, 706, 750, 1001
gurur, 426, 983, 1008, 1045, 1062
gül, 35, 221, 273, 427, 462
gümüş, 167, 367
günah, 983
günahlar, 900
gündüz, 44, 51, 53, 72, 75, 77, 180, 190,
205, 240, 377, 397, 409, 441, 442, 494,
511, 516, 522, 559, 577, 580, 701, 702,
794, 805, 826, 916, 926
güneş, 8, 10, 11, 36, 72, 77, 78, 80, 82, 86,
87, 94, 105, 117, 126, 129, 137, 149,
150, 157, 172, 217, 228, 229, 255, 256,
257, 261, 308, 312, 317, 320, 330, 363,
371, 376, 377, 384, 385, 386, 392, 394,
396, 397, 399, 402, 413, 414, 427, 437,
438, 439, 440, 441, 449, 454, 457, 478,
491, 493, 494, 499, 500, 516, 517, 522,
524, 556, 559, 565, 571, 573, 592, 608,
612, 656, 670, 672, 687, 699, 712, 738,
739, 744, 749, 763, 771, 774, 797, 805,
807, 817, 818, 819, 820, 825, 826, 836,
837, 838, 845, 855, 871, 878, 909, 911,
914, 915, 918, 921, 924, 928, 933, 934,
935, 939, 945, 956, 971, 1001, 1002,
1026, 1028, 1029, 1035, 1080, 1082,
1086
güvercin, 340, 341
güzel, 685, 690, 699, 702, 707, 716, 717,
720
güzel söz, 173, 453, 543, 794
habbe, 451, 452, 713
haber-i vâhid, 805
Habib-i Ekrem, 759, 853
Habib-i Hakikî, 852
Habibullah, 129, 221, 654
hac, 264, 452
hacı, 264
hadd-i büluğ, 900
hadd-i mevhum, 724
hademe, 425, 465

hadid, 335, 336
hadis, 13, 14, 41, 111, 151, 165, 212, 261,
444, 445, 448, 670, 671, 677, 707, 776,
863, 903, 904, 978, 994, 1020, 1049,
1051
hâdise-i misâliye, 737
hads-i kalbî, 693
hads-i sâdik, 756, 854
hâfız, 646
hâfıza, 775, 1006
hâfızlık, 1018
hafî, 87, 92, 314, 347, 527, 635, 679, 716,
842
Hafız, 708
Hafız-i Âlîm, 628
Hafız-i Hakîm, 694
hak, 85, 109, 170, 631, 731
hakâik-i eşya, 865
hakâik-i gaybiye, 748, 790, 1023
hakâik-i imâniye, 877, 1060
hakâik-i Kur'âniye, 1064, 1076, 1077
hakâik-i nisbiye, 718, 1000
hakâik-i şeriat, 991
hakikat, 280, 311, 675, 676, 677, 681, 683,
690, 696, 699, 702, 703, 715, 716
Hakikat Çekirdekleri, 961
hakikat-i hariciye, 685, 697
hakikat-i Mi'râc, 758, 761, 768
hakikat-i Muhammediye (s.a.s.), 612, 615
hakikat-i sâbite, 730
hakikat-i uzma, 926
hakikatü'l-hakâik, 739
Hakîm, 21, 57, 68, 77, 81, 83, 85, 86, 103,
104, 107, 108, 114, 128, 133, 138, 145,
163, 168, 202, 222, 226, 235, 249, 260,
299, 327, 330, 344, 394, 435, 465, 554,
557, 560, 628, 635, 667, 680, 708, 715,
723, 724, 746, 748, 751, 752, 753, 792,
804, 805, 812, 813, 818, 826, 828, 830,
847, 854, 859, 865, 867, 869, 870, 874,
879, 880, 890, 892, 894, 912, 923, 924,
933, 937, 938, 945, 952, 953, 1013
Hâkim, 3, 24, 42, 43, 63, 68, 69, 85, 112,
131, 156, 157, 166, 167, 168, 204, 210,
228, 235, 238, 489, 619, 762, 765, 769,
771, 789, 795, 818
Hâkim-i Âdil, 235
Hâkim-i Ezeli, 718, 719
Hâkim-i Hakîm, 168, 772, 789, 908

Hakîm-i Mutlak, 364, 413, 427, 447, 625, 898, 915

Hâkim-i Mutlak, 771, 773

Hakîm-i Rahîm, 330, 364, 408, 561

Hakîm-i Zülcelâl, 202, 299, 327, 746, 748, 804, 818, 828

Hakîm-i Zülcemâl, 390, 690

Hakîm-i Zülkemâl, 57, 417, 920, 926, 937

hâkimiyet-i âmme, 762

hakka'l-yakîn, 570

hakk-ı hayat, 730

hâl, 53, 68, 94, 187, 210, 226, 244, 308, 334, 424, 483, 657, 988

Hâle (Halley), 804

Hâlik, 18, 21, 24, 29, 31, 34, 36, 57, 77, 78, 81, 89, 91, 92, 112, 114, 120, 122, 133, 141, 144, 151, 158, 163, 164, 172, 202, 205, 206, 209, 219, 223, 228, 229, 232, 235, 249, 263, 268, 281, 301, 313, 319, 320, 323, 340, 419, 422, 426, 433, 435, 438, 459, 460, 461, 466, 467, 469, 479, 494, 507, 528, 531, 598, 602, 619, 645, 672, 711, 720, 724, 729, 734, 735, 736, 753, 762, 773, 780, 788, 847, 848, 849, 852, 879, 886, 894, 910, 911, 918, 920, 942, 945, 946, 949, 953, 954, 968, 976, 993, 1014

Hâlik-ı âlem, 522, 835, 847

Hâlik-ı ef'âl, 624

Hâlik-ı Hakîm, 772

Hâlik-ı hayr, 510

Hâlik-ı kâinat, 520, 850

Hâlik-ı Kerîm, 753, 923

Hâlik-ı külli şey, 382, 383, 461, 736, 916, 942, 951

Hâlik-ı Rahîm, 92, 120, 122, 268, 435, 597, 914, 946

Hâlik-ı şer, 510

Hâlik-ı Zülcelâl, 77, 158, 163, 205, 340, 390, 433, 460, 467, 494, 508, 512, 516, 531, 569, 574, 706, 719, 729, 734, 735, 830, 842, 848, 921, 955

halife, 236, 309, 323, 336, 337, 341, 766

halife-i arz, 430

halifelik, 336, 471

halk, 27, 81, 86, 113, 367, 619, 682, 842, 911, 948, 972

halk etme, 708

halka-yi zikir, 614, 966

halk-ı cedîd, 704

halk-ı ezdâd, 1001

halk-ı şer, 619

hamd, 49, 50, 53, 54, 55, 122, 159, 429, 435, 458, 460, 515, 522, 636, 688, 800, 917

Hâme, 827

hamele-i arş, 214, 460

hamele-i mûmtesil, 1015

hamiyet, 982, 1008

hamiyet-i diniye, 1064

hamur, 335, 515, 516

hâne, 22, 62, 76, 124, 145, 163, 171, 172, 299, 374, 418, 427, 491, 514, 522, 575, 581, 598, 610, 672, 678, 679, 681, 688, 695, 719, 724, 763, 776, 827, 890

Haneî mezhebi/Hanefiler, 649, 650

hanîfen müslimen, 343

Hannân, 435, 857, 868, 869, 870

hapis, 47, 63, 75, 184, 192, 193, 194, 195, 197, 198

hapis musibeti, 194, 195, 198

hapisshane, 674

haram, 893, 991, 994

harb, 26, 34, 200, 228, 492, 659, 977, 985, 987, 991, 1011, 1016, 1051, 1066

Harb-i Umûmî, 200, 228, 977, 985, 987, 991, 1016

hardal, 107, 628, 734, 945, 1014

harekât-ı salâtiye, 264

harekât-ı zerrât, 747, 752

harfî nazar, 1005

Hârûn (a.s.), 453, 454

Hasan (r.a.), 546

Hasan Ağa, 983

hasâret, 873, 988, 1073

hased, 509, 885, 984, 1012

hasen, 361, 998, 1003

hasenat, 621, 793

hasene, 452, 613, 1071

hasnâ, 866, 870, 871

hasta, 25, 193, 196, 358, 413, 601, 1017

haşşaş, 451

haşir, 24, 62, 75, 84, 92, 101, 103, 105, 114, 115, 116, 117, 120, 122, 123, 125, 126, 128, 130, 133, 134, 136, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 151, 212, 225, 260, 275, 313, 318, 390, 422, 442, 443, 490,

491, 500, 550, 562, 563, 675, 698, 700,
703, 706, 708, 714, 736, 843, 844, 901,
979, 1032, 1043, 1075, 1084, 1085,
1087
Haşır Risalesi, 62
haşmet, 94, 97, 131, 236, 237, 298, 375,
433, 454, 605, 608, 770, 819, 820, 825,
827, 934, 947, 991, 1003
haşmet-i rubûbiyet, 94, 237, 850, 935,
1082
haşmet-i saltanat, 913, 936
haşr-i a'zam, 120, 143, 144, 442
haşr-i baharî, 149, 564
haşr-i cismânî, 436, 666, 703
haşr-i ekber, 103, 1085
hâtem, 10, 11, 12, 46, 155, 345, 377, 807,
910
hâtem-i ehadiyet, 11, 12
hâtem-i tevhid, 393
hâtem-i vahdet, 392
hâtem-i vâhidiyet, 390, 391
Hâtemü'l-enbiyâ, 647
hatırat, 901
Hatib-i Mu'ciz-Beyân, 1017
hatve, 635, 1083
hava, 109, 208, 209, 210, 211, 219, 228,
233, 257, 261, 267, 295, 318, 327, 371,
460, 514, 569, 581, 604, 610, 725, 735,
834, 836, 837, 918, 978, 991, 1036
hava âlemi, 209, 419
hava unsuru, 210, 211
havaic-i zarûrî, 990
havârik-ı medeniyet, 348
havâs, 113, 161, 268, 765, 897, 903, 955,
984
havâss-ı zâhire, 669, 679
hauf, 21, 43, 64, 247, 358, 446, 466, 467,
717, 997, 1003, 1033
havuz, 329, 718
hayâ, 541
hayâl, 24, 29, 179, 233, 257, 279, 408,
420, 422, 452, 461, 585, 656, 673, 738,
770, 775, 778, 798, 836, 903, 991, 995,
1013, 1031
hayat, 10, 21, 24, 27, 32, 45, 47, 67, 73,
85, 94, 96, 109, 111, 112, 123, 124,
125, 127, 130, 131, 136, 137, 138, 139,
140, 141, 142, 146, 147, 157, 163, 166,
169, 170, 187, 188, 189, 192, 194, 200,

245, 256, 257, 267, 270, 271, 280, 287,
288, 318, 331, 335, 336, 348, 363, 374,
382, 383, 384, 388, 396, 407, 411, 464,
469, 472, 491, 499, 501, 526, 540, 563,
595, 631, 633, 668, 678, 679, 680, 681,
683, 684, 685, 696, 715, 727, 732, 733,
737, 752, 776, 839, 871, 874, 877, 878,
883, 887, 894, 904, 921, 922, 937, 938,
939, 940, 945, 956, 975, 976, 984, 987,
995, 996, 1012, 1013, 1015, 1016,
1018, 1026, 1034, 1038, 1049, 1074,
1088
hayat-ı beşeriye, 411
hayat-ı dünyeviye, 419, 422, 720, 894
hayat-ı içtimâiye, 727, 733
hayat-ı insânîye, 752
hayat-ı mes'udâne, 904
hayat-ı mutlaka, 921
hayat-ı şahsiye, 732
hayret, 22, 50, 51, 54, 56, 60, 65, 66, 87,
98, 159, 263, 264, 291, 308, 429, 476,
524, 570, 715, 723, 796, 892, 991, 1057
hayr-ı keşir, 619
hayr-ı mahz, 630
hayvan, 18, 26, 42, 43, 45, 105, 123, 125,
144, 156, 157, 162, 188, 212, 295, 411,
422, 423, 700, 798, 873, 877, 914, 916,
948, 955, 1013
hayvanât, 733, 752, 791, 815, 867, 868,
891, 910, 913, 914, 918, 929, 946, 1082
hayvanlar, 879, 904
Hayy, 857, 871, 922, 938, 939, 940, 956,
996
Hayy-ı Kayyûm, 383, 388
hazâin-i rahmet, 666, 667
hazine-i rahmet, 747
hedâyâ-yi rahmet, 259
hediye, 4, 5, 16, 32, 56, 113, 310, 333,
335, 354, 373, 470, 615, 795, 796, 797,
800, 835, 893, 1056
helâl, 32, 192, 199, 425, 644, 1028
helva, 189, 383
hendese, 344
Herkül Burcu, 935
hesap, 100, 423, 452
hevâ, 26, 32, 75, 191, 198, 287, 295, 296,
334, 893, 899, 989, 990, 1037
hevâ-yi nefis, 296, 334
heves, 997

- hevesât*, 989
heyet-i umumiye, 688
hınzır, 989
Hristiyan dünyası, 1069
Hristiyanlık, 991
hırs, 483, 509, 530, 671, 997
hırsız, 355, 380, 473, 630
hiyânet, 982, 1008
hiyarcık, 465
Hızır (a.s.), 34, 36
hicret, 387
hidâyet, 27, 47, 58, 59, 84, 90, 128, 179, 288, 313, 315, 322, 323, 325, 333, 335, 401, 402, 409, 430, 480, 495, 510, 531, 542, 548, 549, 553, 570, 573, 574, 576, 717, 966, 990, 991, 992, 1061, 1074, 1088
hidâyet-i ilâhiye, 409
hidâyet-i Rahmaniye, 401
hidemât, 753
hidemat-ı hayatiye, 755
hidemât-ı rabbâniye, 753
hikâye, 44, 75, 113, 166, 333, 434, 602, 605, 782, 1081
hikâye-i temsiliye, 378
hikem, 327, 749
hikem-i cesîme, 749
hikmet, 9, 10, 11, 24, 26, 31, 32, 38, 46, 49, 65, 72, 73, 84, 85, 96, 99, 100, 107, 108, 109, 111, 113, 117, 120, 128, 129, 131, 132, 136, 137, 144, 145, 151, 153, 164, 166, 168, 169, 170, 172, 177, 180, 182, 210, 226, 227, 228, 229, 231, 237, 258, 259, 260, 274, 295, 298, 299, 303, 309, 314, 317, 319, 324, 327, 336, 342, 343, 344, 381, 383, 418, 449, 456, 457, 478, 488, 501, 511, 517, 525, 538, 553, 569, 571, 577, 579, 603, 608, 609, 618, 621, 628, 631, 643, 653, 667, 675, 677, 698, 699, 706, 719, 725, 726, 727, 734, 736, 743, 746, 748, 749, 750, 751, 752, 754, 755, 771, 773, 777, 780, 782, 787, 788, 791, 793, 805, 810, 811, 812, 814, 815, 816, 818, 820, 823, 825, 827, 828, 834, 841, 842, 859, 865, 866, 867, 869, 885, 891, 897, 899, 911, 922, 927, 932, 934, 938, 939, 940, 946, 947, 1004, 1024, 1037, 1060, 1075, 1076, 1085
hikmet-i âlem, 153
hikmet-i âliye, 530, 736, 782
hikmet-i âmmeye, 132, 393, 923, 924
hikmet-i beşer, 859
hikmet-i beşeriye, 542, 583, 679
hikmet-i felsefe, 169, 170, 543, 1076
hikmet-i fenniye, 166
hikmet-i hilkat, 46, 131, 136, 726, 823
hikmet-i ilâhî, 1002
hikmet-i ilâhiye, 32, 144, 226, 327, 343, 427, 648, 698, 707, 942
hikmet-i Kur'âniye, 517, 542, 580, 583
hikmet-i Mi'râc, 761
hikmet-i müzahrafe, 734
hikmet-i rabbâniye, 26, 145, 413, 707, 844
hikmet-i rubûbiyet, 805
hikmet-i samedâniye, 309
hilâfet, 99, 100, 112, 171, 340, 343, 988
hilâfet-i arziye, 418
hilâfet-i kübrâ, 99, 171, 343, 762
hilâf-ı akıl, 746
hilâf-ı hakikat, 681
hilâf-ı hikmet, 681
hilâl, 247, 376, 493, 826, 977
hile, 311, 377, 401, 510, 529, 597, 609, 645, 991
hilkat, 11, 12, 52, 100, 131, 147, 153, 258, 295, 299, 330, 493, 494, 563, 598, 605, 632, 698, 699, 772, 793, 816, 820, 828, 830, 832, 833, 870
hilkat şeceresi, 908
hilkat-i âlem, 521
hilkat-i insan, 153, 555
himmet, 641, 642, 893, 1030, 1057, 1059
himmet-i Peygamber, 987
Hind, 654
Hindistan, 373, 510
Hindistan cevizi, 373
hissiyat, 897
hissiyat-ı insâniye, 903
hiyânet, 726
hizmet-i Kur'âniye, 1054
hizmet-i ukbâ, 1003
Hoca Nasreddin, 995
hoca-yi dânâ, 1017
hodbin, 17, 29, 273, 288, 300, 301, 408, 455, 508, 983, 1079
hodgâm, 17, 88, 273, 302
hokka, 516, 826
Hubâb Risalesi, 276

hubb-i dünya, 873
hubb-i fâniyat, 878
hubb-i nefis, 999
hububat, 925
hudâperest, 17
hudud karakolu, 1004
hudûs delili, 951
hukuk, 297
hukuk-i hürmet, 886
hurâfât, 246, 344, 995
hurdebînî, 683
hûri, 82, 125, 468, 498, 666, 670, 671, 673, 868, 871, 899, 900, 1084
hurma, 356, 357, 493, 501, 557, 573
hurmet-i ribâ, 539, 984, 1039
husûf, 265, 413
husûf namazı, 265
husûmet, 311
huşû, 799
hût (balık), 445
hutbe, 172, 298, 308, 479, 645, 803, 827
hutbe-i Arabiye, 1019
hutbe-i ezeli, 1017
hutbe-i ezeliye, 172, 308, 479, 519, 536, 721
huzur-i ilâhî, 672
huzur-i nebevî, 672
hüccet, 11, 122, 123, 127, 136, 210, 343, 592, 593, 596, 607, 612, 682, 805, 853, 854, 855, 856, 862, 1078
hüccet-i sermediyet, 940
hüccet-i vahdâniyet, 940
hüceyrât, 733, 750, 811, 812, 831, 915, 918, 926, 945, 965, 1015
hüceyrât-ı beden, 733, 915, 947
hüceyrât-ı bedeniye, 918
hücre-i insani, 1015
Hüdâ, 893, 990, 992, 1030, 1031, 1037
Hüdâ-yi Furkanî, 1020
Hüdâ-yi Şer'î, 987
Hüdhüd, 341
hükemâ-yi işrâkiyyûn, 583, 585, 684
hükem-i Kur'ânî, 529, 626
hükûmet, 236
hürmet, 2, 10, 44, 83, 84, 124, 125, 155, 239, 300, 539, 541, 596, 885, 893, 984, 1070
hürriyet, 40, 629, 873, 877, 982, 988, 990, 1016, 1057, 1068

hürriyet-i hayvani, 993
Hüseyn (r.a.), 546
Hüseyn-i Cîsrî, 307, 786
hüsn-i basar, 851
hüsn-i kelâm, 851
hüsn-i kerem, 851
hüsn-i muâşeret, 893
hüsn-i nur, 851
hüsn-i san'at, 391, 676, 911, 922, 925, 926
hüsn-i sûret, 728, 851, 886, 893, 900
hüsn-i sûret, 851, 893
Hüsrev (Altınbaşak), 961
hüsün, 87, 88, 232, 302, 361, 587, 670, 671, 676, 710, 853, 855, 857, 860, 866, 868, 869, 870, 944, 1000, 1023
hüsün-kubuh, 710, 1000
hüsün-perest, 895
hüsünperver, 670
Hüve, 468
Hüve nüktesi, 208
hüzün, 198, 294, 295, 309, 542, 1027
ırmak, 329, 559, 932, 937, 943
ıyd (bayram), 977
ıyd'in hilâli, 977
i'câz, 759, 971, 1051, 1076, 1082
i'câz-ı beyân, 1021
i'câz-ı Kur'ân, 537, 1020
İ'câz-ı Kur'ân Risalesi, 325, 958
İ'tizâl, 361, 986
ibâd, 937
ibâdât-ı mahsusa, 667
ibâdât-ı umumiye, 916
ibadet, 20, 21, 22, 24, 27, 90, 150, 169, 193, 194, 195, 196, 294, 324, 349, 352, 353, 408, 413, 414, 427, 458, 459, 460, 464, 465, 471, 472, 565, 601, 659, 661, 689, 732, 814, 863, 893, 1018
ibadet-i fikriye, 903
ibâd-ı müsebbih, 1015
ibâdullah, 685, 935
ibdâ-yi san'at, 724
İblis, 241, 249, 322, 1068
İbn-i Abbas, 839
İbn-i Rüşd, 1053
İbn-i Sînâ, 120, 245, 730, 734, 738, 1053
İbrahim (a.s.), 4, 282, 284, 285, 342, 474, 602, 1074
îcad, 46, 367, 502, 544, 551, 561, 573, 618, 725, 736, 739, 743, 749, 750, 751,

- 771, 815, 816, 818, 819, 831, 832, 842,
843, 850, 858, 859, 871, 908, 919, 923,
933, 949, 951, 972
icad-ı eşya, 743, 925
icâd-ı ilâhî, 619
icadlar, 915
icâz, 1008, 1020
icâz-ı Kur'ânî, 527
icl (buzağı), 324, 527
icmâ, 22, 70, 102, 106, 127, 132, 151, 307,
594, 686, 687, 917, 957, 980, 1046,
1058
iç yağı, 947
içtihad, 519, 640, 641, 643, 644, 646, 654,
657, 663, 978, 980, 1044, 1083
İçtihad Risalesi, 640
idam, 797, 875, 876, 940, 1046
idam-ı ebedî, 132, 610
İdris (a.s.), 333
ifham, 52, 493, 494, 511, 516, 517, 606
ifrat, 584, 998
iftihar, 441, 482, 618, 662, 859, 860
iftikar, 27, 263, 394, 429
iftira, 32, 246, 249, 1056, 1065
iğne, 63, 659, 712, 778, 1013
iğne başı, 757
ihbar-ı sâdika, 1023
ihkak-ı hak, 859
ihlâs, 1045, 1058, 1064, 1068, 1071
İhlâs Lem'ası, 904
İhlâs sûresi, 178, 451, 452, 486, 544, 967,
969
ihсан, 44, 51, 64, 67, 83, 86, 120, 122,
130, 155, 267, 269, 270, 320, 337, 340,
373, 393, 417, 427, 440, 450, 461, 468,
469, 470, 486, 520, 571, 637, 671, 672,
693, 702, 752, 797, 823, 855, 860, 870,
882, 885, 888, 889, 900, 929, 983, 984,
1002, 1064, 1071
ihسان-ı ilâhî, 995
ihtilâf-ı metâli', 802, 804, 805
ihtilâf-ı mezâhib, 1083
ihtisas, 679, 687, 689
ihtiyac-ı fitrî, 85, 109, 414, 482, 559, 612,
884, 911
ihtiyar, 52, 54, 123, 152, 186, 270, 430,
895
ihyâ, 60, 103, 105, 117, 139, 147, 148,
151, 384, 500, 551, 552, 563, 573, 700,
1062
ihyâ-yi âlem, 698
ihyâ-yi din, 996
ihyâ-yi ferd, 972
ihyâ-yi nev, 972
İkinci Harb-i Umûmî, 200, 228, 977, 985,
991
İkinci Söz, 17, 674, 799
ikindi, 53, 54, 376
İktisad Risalesi, 1004
ilâç, 34, 35, 36, 37, 610, 648, 891
ilham, 43, 70, 322, 323, 325, 340, 411,
427, 445, 461, 464, 527, 573, 806, 1019
ilhamât, 236, 480
ilhamât-ı gaybiye, 914
ilim, 10, 27, 77, 99, 153, 163, 178, 217,
258, 358, 385, 387, 389, 391, 412, 417,
438, 441, 476, 486, 543, 550, 553, 556,
574, 622, 723, 724, 742, 743, 744, 745,
749, 782, 810, 814, 817, 831, 832, 843,
855, 866, 867, 869, 891, 911, 954, 980,
981, 994, 1043, 1059, 1060, 1082, 1087
illet, 359, 447, 517, 619, 643, 644, 702,
983, 1001
illet-i tâmmе, 624
ilmelyakîn, 128, 151, 185, 210, 211
ilm-i ezeli, 623, 908
ilm-i hikmet, 168
ilm-i ilâhî, 138, 622, 736, 742
ilm-i kelâm, 363, 456, 597, 807, 833, 1046,
1059
ilm-i mantık, 1058
ilm-i muhit, 139, 183, 257, 744, 839, 909,
934
ilm-i sarf, 519, 624
ilm-i usûl, 249, 833
ilmiye, 766
ilmü'l-guyub, 1021
iltifâtât-ı Rahmaniye, 880
iltifâtât-ı rahmet, 889
iltifât-ı Rahmanî, 899
iltifât-ı rahmet, 58
İmam Matürîdî, 623
İmâm-ı A'zam, 315, 649
İmâm-ı Gazâlî, 315, 735, 957
İmâm-ı mübîn, 627, 628, 742, 743
İmâm-ı Rabbânî, 255, 315, 533, 780, 902,
957
İmâm-ı Şa'rânî, 650
İmâm-ı Şâfîî, 11, 315, 649

îmân, 19, 36, 46, 47, 76, 81, 83, 84, 85,
 120, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 132,
 133, 134, 137, 139, 140, 141, 142, 152,
 160, 162, 182, 185, 186, 187, 188, 189,
 190, 193, 194, 202, 206, 218, 230, 270,
 275, 276, 277, 278, 304, 342, 482, 508,
 570, 579, 592, 597, 607, 608, 609, 615,
 616, 618, 625, 629, 674, 717, 791, 806,
 807, 842, 843, 863, 878, 880, 881, 883,
 886, 964, 1017, 1019, 1034, 1035,
 1036, 1037, 1038, 1039, 1042, 1043,
 1045, 1052, 1053, 1057, 1060, 1061,
 1062, 1063, 1064, 1067, 1068, 1069,
 1070, 1072, 1073, 1075, 1078, 1083
îmân-ı bi'l-âhiret, 152
îmân-ı bi'l-kader, 141, 1083
îmân-ı billâh, 133, 202, 379, 412, 1034
îmân-ı İslâmî, 1017
îmânın altı erkânı, 136
imkân, 770, 942, 949, 952
imkân delili, 951
imkân ve hudûs, 949
imkân ve vücub, 770
imtisâl sırrı, 116, 117
in'am-ı ilâhî, 899
inâyet, 9, 10, 11, 72, 73, 107, 109, 111,
 122, 128, 129, 137, 151, 196, 198, 212,
 260, 305, 314, 327, 620, 642, 866, 867,
 869, 938, 1004, 1005, 1033, 1050,
 1054, 1066
inâyet düstûru, 908
inâyet-i ezeliye, 698
inâyet-i ilâhiye, 196, 198, 327
*inâyet-i tâmm*e, 393, 923, 924
inbisat, 423, 459, 629, 679
inci, 581, 715
İncil, 307, 532, 653, 786
incir, 41, 43, 82, 300, 744
incir ağacı, 697
incir çekirdeği, 383, 387
incisam-ı ahkem, 680
incizâb, 703, 712, 777, 860, 944, 973, 974
inek, 3, 253, 322, 355, 527, 557
İngiltere, 201, 805
inkâr, 11, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 83, 84,
 88, 105, 106, 109, 111, 134, 137, 138,
 146, 147, 152, 161, 184, 186, 229, 247,
 371, 373, 390, 402, 418, 426, 434, 448,
 455, 456, 501, 502, 507, 526, 563, 572,

585, 605, 612, 623, 674, 684, 686, 699,
 702, 735, 758, 775, 802, 803, 838, 876,
 883, 939, 943, 993, 1039, 1043
inkılâb, 30, 35, 46, 49, 53, 60, 73, 93, 110,
 309, 353, 418, 654, 656, 725, 737, 813,
 833, 994, 1000, 1062
inkîşaf, 679, 716, 718
ins, 19, 26, 67, 130, 133, 157, 168, 231,
 235, 238, 243, 266, 345, 480, 488, 503,
 512, 543, 603, 676, 754, 788, 793, 795,
 797, 798, 848, 858, 859, 860, 867,
 1018, 1022
insan, 675, 679, 688, 696, 714, 715, 726,
 728, 765, 770, 773, 775, 777, 778, 789,
 791, 795, 797, 798, 800, 815, 817, 828,
 834, 842, 843, 859, 863, 866, 867, 871,
 873, 875, 877, 879, 880, 881, 882, 885,
 889, 897, 904, 907, 914, 918, 930, 944,
 945, 948, 953, 954, 955, 979, 992,
 1002, 1014, 1015, 1034, 1036, 1043,
 1055, 1062, 1074, 1075, 1079, 1082
insan-ı ekber, 446, 775, 965, 1014
insan-ı kâmil, 436, 662
insâniyet-i kübrâ, 478
İnşikak-ı Kamer, 802, 803, 804, 805, 807,
 1086
intikam, 192, 197
intisap, 206, 209
intizam, 7, 18, 60, 63, 71, 84, 85, 92, 99,
 100, 101, 141, 144, 177, 210, 214, 232,
 233, 246, 258, 259, 295, 315, 320, 326,
 327, 368, 677, 688, 698, 706, 716, 736,
 742, 747, 750, 769, 771, 812, 814, 815,
 816, 820, 892, 927, 937, 950, 951
intizam sırrı, 116, 117, 711, 712
intizam-ı ef'âl, 902
intizam-ı kâmil-i ekmel, 680
ip, 725
ipek, 3, 4, 327, 340, 382, 427
ipek böceği, 340
irâde, 79, 99, 139, 163, 168, 211, 227,
 228, 229, 257, 279, 303, 519, 544, 560,
 562, 570, 574, 624, 627, 628, 685, 704,
 718, 742, 743, 837, 838, 839, 955, 976
irâde-i ezeliye, 713, 715
irâde-i ilâhî, 974
irâde-i ilâhiye, 742, 743, 955
irâde-i külliye, 625, 878
irâde-i mutlaka, 385

- irâde-i nimet*, 866
irâde-i tahsin, 790, 866
İran, 995
irhâsât, 307, 787
irşâd, 319, 325, 328, 425, 498, 512, 523, 607, 609, 893, 1046, 1049
irtisam, 679
İsâ (a.s.), 335, 435, 473, 482, 544, 768, 893, 968, 977, 998
İslâm, 2, 63, 120, 192, 332, 645, 734, 787, 964, 976, 977, 983, 987, 988, 990, 996, 1006, 1016, 1018, 1019, 1039, 1043, 1046, 1047, 1048, 1049, 1052, 1053, 1057, 1059, 1063, 1064, 1066, 1067, 1068, 1069
İslâm Devleti, 1048
İslâm dünyası, 1047, 1057, 1068
İslâmî medeniyet, 988
İslâmiyet, 19, 84, 161, 182, 197, 224, 230, 342, 399, 402, 420, 427, 444, 469, 478, 482, 483, 509, 579, 596, 598, 604, 617, 641, 643, 645, 659, 773, 795, 976, 991, 995, 999, 1000, 1017, 1019, 1023, 1030, 1042, 1043, 1046, 1048, 1049, 1051, 1052, 1053, 1054, 1056, 1057, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068
ismet, 997
ism-i a'zam, 112, 120, 172, 173, 249, 263, 388, 401, 442, 443, 454, 479, 558, 756, 768, 912, 955, 1003, 1071, 1085
ism-i Celîl, 94
ism-i fâil, 927
ism-i Hakîm, 84, 97, 107, 342, 344, 720, 791, 793
ism-i ilâhî, 10, 344
ism-i Rabb, 81
İspanya, 805
ispirtizma, 338
ispirtizmacılar, 508
israf, 610, 611, 612, 699, 754, 1003, 1004, 1011
İsrâfil (a.s.), 143, 146, 275, 502, 706
İstanbul, 221, 241, 287, 425, 681, 737, 1006, 1047
İstanbul Boğazı, 287
İstanbul Üniversitesi, 1070
istibdâd-ı şeytanî, 982
istidat, 354, 412, 414, 416, 419, 420, 423, 428, 437, 444, 464, 713
istiğfar, 33, 50, 362, 418, 625, 731
istiğrak, 13, 1022
istihdam, 14, 63, 246, 338, 340, 458, 459, 461, 492, 548, 626, 639, 681, 688, 753, 811, 814, 818, 887, 934, 1054, 1068, 1082
istihsan, 51, 65, 87, 88, 155, 158, 160, 167, 232, 304, 429, 517, 522, 645, 676, 685, 790, 852, 853, 863, 887
istikamet, 194, 548, 593, 1039
istikbal, 356, 800, 964, 1034
istiklâl-i İslâm, 988
istinbat, 149, 444, 564, 641
istinbat-ı ahkâm, 657
istinsah, 743
istirahat, 42, 54, 104, 124, 143, 146, 198, 349, 355, 409, 422, 502, 553, 631, 706, 1082
İsveç, 201
isyan, 45, 64, 74, 84, 128, 131, 188, 238, 489, 493, 526, 620, 717, 735, 885, 1010
işâ (yatısı), 52, 57, 58, 60
İşârâtü'l-l'câz, 316, 331, 477, 484, 487, 489, 490, 503, 519, 539, 549, 606, 776, 1025
işaret fişekleri, 237, 240
işaret-i gaybiye, 528, 545, 961, 985, 996
işkence, 1062, 1063
işrâkiyyûn, 583, 584, 585, 684, 734
iştîyak, 43, 158, 270, 352, 604, 605, 646, 712
itaat, 9, 74, 82, 85, 128, 155, 160, 185, 206, 238, 323, 327, 336, 338, 376, 392, 412, 424, 493, 527
itaat sırrı, 711, 712
iz'an, 981
izdivaç, 515, 540
İzmir, 222, 230
izn-i ilâhî, 133, 150, 217, 232, 233, 330, 677, 973, 1075
izn-i Rabbânî, 932
izn-i şer'i, 857, 1006
izzet, 55, 60, 64, 69, 70, 81, 82, 83, 102, 128, 133, 175, 263, 380, 381, 459, 483, 504, 532, 554, 605, 654, 674, 710, 860, 1050, 1062
izzet ve azamet, 128, 263
izzet-i azamet, 969
izzet-i imân, 991
izzet-i nefis, 1008

- Japonya*, 805
Jön-Türk, 995
Kâ'be, 360, 482, 593, 786
Kâb-ı kavseyn, 566, 567, 598, 760, 766, 770, 790, 791, 808
kabiliyet-i hilâfet, 323
kabiliyet-i ruhiye, 855
kabiliyet-i zâtiye, 928
kabir, 24, 34, 38, 45, 46, 52, 55, 100, 111, 124, 147, 184, 185, 194, 196, 221, 222, 270, 277, 520, 526, 563, 874, 875, 876, 878, 881, 1074
kabza-yi tasarruf, 750
kabz-ı ervâh, 381
kader, 85, 104, 134, 136, 141, 142, 158, 198, 214, 225, 386, 521, 617, 618, 620, 621, 622, 623, 627, 628, 629, 742, 751, 815, 816, 820, 842, 908, 920, 993, 998, 1083
kader kalemi, 755
Kader Risalesi, 134, 225, 617
kadere imân, 141, 1083
kadere ve kazaya imân, 142
kader-i ilâhî, 198, 619, 742
kadın, 189, 192, 528, 540, 541, 545, 566, 649, 650, 886, 1011, 1067
Kadîm, 54, 55, 951, 969, 1013
Kadîm-i Bâkî, 54
Kadîr, 3, 9, 32, 46, 49, 53, 57, 58, 59, 68, 71, 77, 81, 91, 92, 101, 102, 103, 106, 117, 128, 137, 148, 156, 163, 206, 216, 217, 226, 227, 228, 235, 259, 260, 263, 266, 298, 299, 314, 327, 392, 417, 434, 435, 442, 562, 628, 674, 680, 708, 733, 734, 736, 745, 749, 768, 792, 813, 814, 820, 824, 826, 828, 832, 869, 874, 877, 879, 892, 912, 922, 924, 933, 936, 937, 954, 1014
Kadîr-i Ezelî, 386, 715, 717, 771, 1013, 1031
Kadîr-i Hakîm, 391
Kadîr-i külli şey, 892
Kadîr-i lâ-yezâl, 1001
Kadîr-i Mutlak, 382, 385, 386, 387, 409, 414, 416, 507, 734, 736, 745, 749, 771, 829, 830, 832, 877, 878, 915, 918, 922, 935, 937, 950
Kâdir-i Mutlak, 729
Kadîr-i Rahîm, 419
Kadîr-i Zülcelâl, 32, 49, 53, 57, 71, 101, 148, 157, 226, 228, 235, 298, 417, 515, 556, 563, 638, 708, 777, 792, 820, 825, 827, 912, 913, 916, 920, 926, 935, 937, 941, 951, 954, 1012
Kadîr-i Zülkemâl, 299, 390, 514, 825, 828, 941
Kaf sûresi, 253
kafîle, 63, 157, 194, 370, 375, 705, 937, 1047
kâfir, 31, 45, 88, 239, 489, 594, 674, 751, 1009
Kâfirûn sûresi, 451, 452
Kahhâr, 52, 128, 236, 269, 485, 859, 1078
Kahhâr-ı Zülcelâl, 52, 128, 569
kahraman, 193, 1058, 1062
kaht (kâtlık), 875, 880
kâinat, 667, 676, 687, 692, 703, 715, 720, 723, 725, 727, 736, 747, 750, 751
kâinat sahibi, 131
kâinat sarayı, 908
Kâinat Ustası, 751
kalb, 12, 21, 26, 32, 37, 45, 55, 70, 98, 113, 123, 137, 161, 236, 270, 278, 282, 283, 285, 295, 326, 329, 358, 360, 401, 409, 415, 420, 421, 442, 467, 473, 474, 480, 517, 525, 536, 589, 629, 631, 633, 662, 669, 673, 761, 775, 777, 792, 797, 814, 854, 860, 871, 873, 880, 888, 898, 909, 924, 937, 943, 944, 949, 962, 980, 983, 1000, 1007, 1011, 1018, 1019, 1029, 1038, 1060, 1061, 1062, 1067, 1069, 1082
kalb kulağı, 949
kalb-i fâsık, 45
kalb-i insan, 137, 441, 467
kalb-i sâlih, 45
kalem, 76, 100, 111, 130, 157, 158, 164, 168, 172, 205, 209, 211, 213, 278, 369, 388, 493, 500, 741, 751, 757, 944
kalem-i kader, 100, 111, 209, 213, 369, 628, 629, 706, 718, 719
kalem-i kudret, 389, 428, 741, 970, 1014
Kamer, 10, 176, 258, 262, 308, 312, 345, 348, 376, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 493, 494, 554, 559, 573, 733, 771, 774, 796, 802, 805, 807, 826, 918, 933, 935, 976, 977, 994, 995, 1001, 1030, 1035, 1086

kâmil insan, 36, 37, 90, 313, 894, 917, 1007
Kâmil-i Zülcemâl, 871
kan, 811, 813, 952, 976, 994, 1085
kanaat, 37, 44, 211, 212, 213, 219, 553, 606, 875, 1008, 1069
kanun, 3, 21, 40, 76, 98, 99, 229, 236, 239, 240, 323, 694, 697, 756, 813, 845, 976, 1085
kanun-i adl, 755
kanun-i belâğat, 760
kanun-i cemâl, 755
kanun-i emri, 955
kanun-i emrî, 837, 845, 955
kanun-i hikmet, 754, 755
kanun-i ihâta-yi ilmî, 755
kanun-i ilâhî, 517, 619, 934
kanun-i ilm-i muhît, 755
kanun-i kader, 751
kanun-i kerem, 733, 750, 753, 755, 918
kanun-i küllî, 908
kanun-i meşîet, 1033
kanun-i Rabbânî, 517, 705, 777
kanun-i rahmet, 754, 755
kanun-i rubûbiyet, 753, 755
kanun-i tahsin, 753
kanun-i umumî, 850
kanun-i zişuur, 697
kap, 86, 208
kar, 77, 302, 384, 439, 562, 1012
Karadeniz, 363
karakavak, 291, 293
karakol, 1019
karbon, 386, 755, 813
kardeş, 1, 40, 44, 45, 120, 153, 197, 198, 309, 496, 711, 799, 800, 975, 992
karınca, 387, 417, 462, 974, 976
karpuz, 373
Kârun, 426
kasas-ı Kur'âniye, 518
kasd, 227, 393, 433, 562, 704, 790, 924, 1005
kasd-ı tezyin, 866
kasem, 165, 501, 532
kasır (köşk), 671
kaside, 742, 746, 757, 823
kaside-i medhiye, 742, 757
Kastamonu, 202, 229
kâtil, 194, 453, 624, 625, 655
katil, 197, 619, 624, 645

katran, 291, 293, 368
katre, 379, 438, 439, 440, 441, 588, 682
Katre Risalesi, 379, 438, 439, 440, 588, 809
kavânîn-i teşekkülât, 744
kavanoz, 202
Kaviyy-i Mutlak, 922
Kaum-i Âd, 602
kaum-i Nuh, 492
kavun, 367, 373
Kayyûm, 857, 871, 922, 938, 939, 941, 956, 968
kaza, 414, 521, 908
kaza ve kadere îmân, 142
kaza-yi ilâhî, 993
kebâir, 26, 34, 38, 635
keçi, 3, 408, 421, 557
keder, 191, 283, 895
kelâm, 139, 242, 245, 246, 248, 428, 480, 482, 490, 496, 526, 555, 565, 570, 575, 598, 758, 760, 809, 834, 846, 1014, 1020, 1050
kelâm-ı beşer, 242, 245, 246, 248, 496
Kelâm-ı ilâhî, 503
Kelâm-ı rabbânî, 139
Kelâm-ı Rahmânî, 1022
Kelâmmullah, 244, 247, 282, 401, 480, 592, 593, 1078, 1082
kelimât-ı kudret, 744
kelimât-ı tesbihiye, 215, 929
kelime-i şehâdet, 975
kemâlât, 18, 65, 87, 88, 132, 162, 171, 245, 246, 264, 303, 333, 343, 344, 346, 347, 420, 617, 621, 656, 678, 683, 702, 748, 766, 784, 796, 848, 852, 853, 854, 855, 856, 861, 863, 869, 871, 882, 903, 1086
kemâlât-ı Ahmediye, 758
kemâlât-ı beşeriye, 865
kemâlât-ı fenniye, 880
kemâlât-ı ilâhiye, 748, 862, 889
kemâlât-ı zâtiye, 854
kemâl-i ef'âl, 852, 854
kemâl-i esmâ, 854
kemâl-i evsâf, 854
kemâl-i hikmet, 101, 260, 326, 374, 708, 747, 748, 750, 811, 814, 815, 816, 819, 890, 910, 913, 914, 915, 920, 923, 926, 929, 932, 936, 937

kemâl-i ilâhî, 731
kemâl-i ilmi, 320
kemâl-i îmân, 944
kemâl-i imtiyaz, 925
kemâl-i intizam, 9, 11, 15, 77, 98, 99, 103, 104, 146, 179, 183, 210, 211, 213, 217, 222, 239, 260, 328, 694, 742, 745, 747, 748, 811, 815, 816, 818, 914, 915, 917, 934
kemâl-i kudret, 50, 260, 709, 823, 915, 920, 926, 933
kemâl-i mizân, 910
kemâl-i rahmet, 913, 923, 926, 935
kemâl-i rubûbiyet, 50, 819, 912, 913, 914, 916, 917, 924, 929, 930
kemâl-i sıfât, 852
kemâl-i zât, 852
kemik, 84, 144, 146, 147, 213, 277, 465, 501, 526, 563, 670, 745
kemmiyet, 1017
kerâmet, 807, 916, 974
kerâmet-i kübrâ, 764
kerem, 64, 81, 82, 83, 375, 468, 728, 733, 857, 866, 868, 869, 870, 929
kerem-i mütecessid, 866, 868
Kerîm, 19, 27, 29, 31, 37, 43, 46, 59, 81, 82, 92, 95, 107, 108, 114, 115, 128, 161, 268, 269, 272, 281, 314, 393, 394, 422, 429, 461, 561, 746, 751, 753, 798, 800, 857, 858, 867, 868, 869, 870, 874, 885, 889, 890, 891, 892, 897, 909, 911, 923, 924, 930, 938, 955
Kerîm-i Mutlak, 899, 918
Kerîm-i Rahîm, 391
Kerîm-i Zülcemâl, 930
kervan, 803
kesb-i insânî, 624
kesb-i şer, 619
kesret, 8, 12, 78, 100, 130, 258, 340, 396, 424, 678, 696, 780, 788, 793, 842, 926, 942, 1076
kesret-i mutlak, 925
keşf-i evliyâ, 979
keşif, 32, 151, 445, 523, 806, 916, 944, 1044, 1045, 1047
kevn, 92, 314
keuser, 345
keyfiyat-ı zâhiriye, 680
keyfiyet, 270, 385, 454, 500, 705

kıl, 977
kılınç, 201
kıraat, 503, 533, 613
kırk para, 726
kış, 44, 58, 101, 148, 236, 302, 320, 392, 397, 442, 493, 494, 563, 615, 699, 826, 875, 941, 972
kışır, 716
kaşla, 668, 752, 756, 1085
katal, 989
kıtr, 336
kıyâmet, 52, 90, 101, 103, 105, 133, 141, 145, 148, 201, 212, 251, 256, 260, 313, 442, 443, 444, 446, 447, 448, 449, 491, 500, 530, 562, 564, 573, 604, 692, 700, 701, 706, 708, 709, 714, 719, 1085
kıyâmet alâmetleri, 443, 444, 448, 449
kıyâmet-i kübrâ, 442, 700, 701
kıyâmet-i nev'îye, 700
kıyâmet-i şahsiye, 700
kıyâmet-i umumiye, 700
kıyas, 31, 74, 77, 78, 87, 125, 147, 149, 206, 236, 259, 267, 344, 368, 371, 386, 388, 409, 421, 433, 451, 454, 457, 462, 465, 485, 487, 489, 491, 493, 495, 505, 518, 530, 541, 545, 557, 563, 564, 570, 571, 619, 650, 708, 726, 734, 735, 737, 784, 797, 845, 858, 860, 868, 870, 871, 889, 904, 909, 934, 935, 945, 950, 957, 1055, 1066
kıyas-ı binnefs, 726
kıyas-ı temsîlî, 259, 704, 845
kız, 35, 540, 545
kibir, 481, 507, 1008, 1062
kibriit, 526, 618, 642, 657
kımyâger, 202
kin, 88, 984
kira, 982
kirpik-i akl, 977
Kisra-yi Fâris, 786
kitab-ı kâinat, 157, 178, 205, 306, 319, 383, 389, 719, 741, 783, 827
kitab-ı kebîr, 31
Kitab-ı mübîn, 167, 245, 331, 627, 628, 742, 743
Kitabullah, 401, 409
kitap, 148, 167, 205, 308, 318, 370, 771, 784, 785, 875, 892, 945, 1050, 1055
kitle-i mevat, 1015

Konferans, 1041
konserve, 203, 367, 373
korku, 42, 43, 197, 224, 467, 874
koyun, 3, 408, 557, 981
kozmoğrafya, 204, 231, 240, 354, 516,
 779, 825, 912
köfte, 367
kömür, 204, 349
köprü, 407, 408
kör, 627
kör kuvvet, 924, 992
köy, 63, 229, 950, 1017
kubuh, 710, 1000
kudret, 22, 31, 46, 50, 53, 76, 78, 97, 100,
 104, 108, 110, 112, 116, 128, 130, 138,
 139, 145, 151, 157, 163, 164, 177, 178,
 211, 227, 234, 257, 260, 298, 299, 302,
 326, 327, 356, 367, 369, 373, 383, 384,
 387, 391, 416, 417, 426, 457, 461, 468,
 493, 551, 552, 574, 626, 629, 706, 710,
 711, 713, 717, 718, 724, 731, 742, 743,
 744, 745, 746, 751, 795, 810, 811, 812,
 813, 814, 815, 816, 818, 819, 820, 825,
 827, 828, 829, 831, 832, 838, 839, 842,
 843, 877, 897, 911, 922, 954, 955, 969,
 970, 972, 973, 976, 997, 1001, 1013,
 1027, 1033, 1070
kudret-i âlem, 970
kudret-i ezeliye, 151, 626, 680, 697, 709,
 713, 974
kudret-i fâtıra, 302, 385, 391, 686, 715,
 743
kudret-i ilâhî, 1001
kudret-i ilâhiye, 116, 138, 157, 164, 326,
 381, 560, 709, 731, 743, 922
kudret-i mutlaka, 139, 257, 839, 921, 955
kudret-i rabbâniye, 424, 618, 938
kudret-i Samedâniye, 380
kudret-i zülcelâl, 978
kudsî hadis, 165
Kûfe, 448
kulak, 26, 65, 87, 98, 158, 161, 210, 274,
 377, 421, 435, 469, 509, 597, 631, 677,
 818, 866, 868, 897, 945
kulûbe, 745
kumandan, 27, 74, 116, 203, 204, 235,
 246, 262, 340, 492, 571, 662, 712, 766,
 850
kumandan-ı a'zam, 432, 492, 750, 768,
 769, 774, 775

kumaş, 162, 367, 372, 393, 423
Kur'an, 8, 11, 12, 13, 16, 24, 29, 30, 34,
 38, 44, 45, 47, 51, 76, 80, 114, 117,
 119, 120, 122, 126, 127, 128, 129, 132,
 135, 140, 141, 143, 145, 146, 147, 152,
 157, 158, 161, 166, 167, 168, 169, 170,
 171, 172, 173, 175, 177, 178, 179, 180,
 181, 182, 183, 190, 193, 194, 197, 199,
 200, 201, 205, 210, 212, 216, 219, 234,
 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245,
 246, 247, 248, 249, 251, 253, 254, 255,
 258, 260, 266, 271, 272, 274, 275, 303,
 306, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322,
 323, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 331,
 333, 339, 345, 346, 347, 349, 350, 377,
 401, 436, 438, 443, 447, 451, 452, 454,
 455, 456, 457, 458, 464, 474, 475, 476,
 477, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 487,
 489, 490, 494, 495, 496, 498, 499, 501,
 504, 506, 507, 512, 513, 517, 518, 519,
 520, 522, 523, 524, 526, 527, 530, 531,
 533, 534, 536, 537, 538, 539, 540, 541,
 542, 543, 545, 548, 550, 553, 554, 555,
 556, 560, 562, 566, 570, 572, 573, 574,
 575, 577, 580, 582, 583, 585, 587, 589,
 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599,
 601, 602, 605, 606, 607, 609, 610, 611,
 612, 613, 614, 618, 624, 635, 638, 639,
 641, 642, 645, 653, 681, 685, 690, 697,
 704, 720, 722, 738, 739, 740, 742, 746,
 756, 762, 784, 788, 789, 790, 793, 803,
 830, 843, 847, 849, 863, 873, 877, 878,
 881, 885, 892, 893, 896, 898, 901, 903,
 904, 905, 949, 952, 953, 957, 961, 963,
 966, 967, 978, 985, 990, 991, 992, 996,
 1008, 1014, 1017, 1018, 1022, 1024,
 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1030,
 1031, 1033, 1035, 1039, 1042, 1043,
 1044, 1045, 1046, 1048, 1051, 1052,
 1053, 1054, 1055, 1056, 1057, 1058,
 1059, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065,
 1066, 1067, 1068, 1069, 1070, 1071,
 1072, 1076, 1078, 1082, 1087
Kur'an tefsiri, 1043, 1044, 1062, 1063,
 1066
Kur'an-ı Câmî, 579
Kur'an-ı Hakîm, 390, 425, 437, 452, 532,
 534, 539, 543, 549, 550, 562, 565, 574,

722, 739, 742, 746, 759, 873, 880, 896,
898, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047,
1053, 1059
Kur'ân-ı Kebîr, 399
Kur'ân-ı Kerîm, 178, 513, 578, 720, 1014,
1045, 1047, 1049, 1051, 1069
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, 482, 503, 504,
511, 522, 530, 532, 542, 547, 549, 576,
577, 578, 592, 598, 601, 603, 610, 619,
682, 685, 687, 703
Kur'ân-ı Mubîn, 434, 547
kurb, 75, 106, 784, 797
kurban, 269
kurbîyet, 79, 217, 242, 658, 764, 775
Kureyş, 496, 606
kusur, 730, 733
kuş, 27, 123, 137, 221, 232, 302, 340, 341,
354, 422, 461, 672, 677, 922, 933, 981,
1036
kuvâ-yi insaniye, 982
kuvâ-yi sâriye, 684
kuvve-i aklıye, 728, 732
kuvve-i bâsıra, 669
kuvve-i câzibe, 728
kuvve-i dâfia, 728
kuvve-i gadabiye, 421, 728, 732
kuvve-i hâfıza, 69, 616, 627, 945
kuvve-i hayâliye, 669
kuvve-i mâneviye, 123
kuvve-i müfekkire, 362
kuvve-i müsavvire, 386
kuvve-i müvellide, 386
kuvve-i şâmme, 669, 897
kuvve-i şeheviye, 421
kuvve-i şeheviye-i behîmiye, 728, 731
kuvve-i zâika, 31, 666, 669, 898, 1004
kuvvet, 2, 114, 116, 117, 170, 211, 239,
242, 288, 308, 330, 336, 339, 346, 353,
360, 389, 425, 426, 427, 464, 481, 484,
489, 495, 517, 532, 537, 538, 547, 570,
571, 598, 606, 610, 611, 625, 631, 654,
657, 660, 712, 716, 726, 731, 736, 739,
843, 910, 922, 924, 935, 949, 982, 988,
989, 1009, 1010, 1026, 1038, 1050,
1063, 1070
kuvvet-i ilâhiye, 731
kuvvet-i mutlaka, 921
kuyruklu yıldız, 22, 145, 581, 804
kuyu, 41, 45, 270, 1059

kuzu, 981
Küçük Sözler, 873
küffâr, 803
küfrân-ı nimet, 222, 412, 426
küfür, 19, 80, 84, 102, 106, 128, 161, 220,
362, 375, 405, 406, 411, 417, 418, 569,
576, 605, 611, 616, 620, 654, 655, 674,
717, 875, 919, 1009, 1061, 1086
külâh, 963
künûz-i mahfiye, 723
Kürdistan, 1047
küre-i arz, 7, 11, 12, 21, 31, 94, 104, 114,
131, 132, 139, 141, 144, 152, 202, 203,
204, 222, 224, 227, 228, 234, 247, 261,
312, 447, 457, 488, 682, 688, 690, 709,
711, 775, 793, 796, 815, 817, 825, 831,
844, 934, 935, 936, 1058
küre-i zemin, 514, 515, 728, 793
küreyvât-ı hamrâ, 750
Kürtçe, 962
küsûf, 265, 413, 414, 581, 1018
küsûf namazı, 265, 413, 414
kütüb-i Arabiye, 1024
kütüb-i mukaddese, 127, 128, 140, 173,
193, 437, 480, 532, 533, 786
kütüb-i semâviye, 307, 720, 736
kütüphâne, 945
Lâ meşhûde illâ Hû, 639
Lâ mevcûde illâ Hû, 15, 638
lâmba, 86, 94, 105, 204, 312, 376, 427,
491, 494, 516, 611
Lâsiyyemalar, 720
Latîf, 435, 868, 869, 870, 955
latîfe-i rabbâniye, 955
lebbeyk, 9, 392, 413, 706, 970
Lebid, 593
Lemeât, 241, 316, 324, 734, 737, 960, 961
letâîf, 7, 113, 161, 163, 421, 422, 530,
631, 635, 656, 662, 702, 783, 790, 871,
897, 898, 955, 995, 1025, 1060
letâîf-i aşere, 635
letâîf-i cennet, 902
letâîf-i insâniye, 423, 666
letâîf-i mâneviye, 656, 814
letâîf-i rahmet, 897
levâzımât, 748, 909, 936
levâzımât-ı hayatiye, 918
levâzımât-ı insâniye, 932
levh-i kaza, 142

levh-i mahfuz, 68, 69, 211, 214, 627, 628,
 741, 743, 1085
levh-i mahu, isbat, 211, 743, 744
leyle-i berât, 451
leyle-i kadir, 200, 451, 1077
leyle-i zû-kadir, 1003
lezâiz, 165, 669, 778, 904, 996, 1006,
 1031, 1038, 1084
lezâiz-i cismâniye, 666
lezâiz-i mâneviye, 666
lezzet, 17, 24, 37, 65, 86, 95, 162, 169,
 186, 188, 194, 195, 283, 287, 296, 422,
 458, 459, 464, 467, 468, 469, 473, 495,
 501, 616, 630, 631, 668, 669, 670, 689,
 753, 847, 851, 852, 857, 873, 875, 877,
 888, 889, 892, 897, 985, 996, 1000,
 1001, 1003, 1005, 1031, 1036, 1038
lezzet-i bekâ, 851
lezzet-i cüz'îye, 753
lezzet-i hayat, 851, 1078
lezzet-i imân, 851
lezzet-i kudsiye, 857
lezzet-i mârifet, 851
lezzet-i muhabbet, 851
lezzet-i nisbiye, 857
lezzet-i rahmet, 851
lezzet-i ruhânî, 894
lezzet-i sohbət, 900
lezzet-i şefkat, 851
lezzet-i vücûd, 851
libas, 162, 166, 704, 910, 962
lisân, 2, 3, 89, 90, 92, 115, 159, 163, 171,
 179, 190, 202, 211, 231, 297, 298, 314,
 334, 335, 336, 337, 338, 341, 343
lisân-ı Ahmedî, 1020
lisân-ı gayb, 402, 965, 1022
lisân-ı hâl, 2, 3, 89, 90, 92, 115, 159, 163,
 171, 190, 211, 298, 314, 395, 615, 688,
 756, 810, 814, 823, 833, 842, 846, 868,
 920, 930, 1017
lisân-ı hikmet, 816
lisân-ı ıztırârî, 911
lisân-ı kâl, 810, 846
lisân-ı mahsus, 920
lisân-ı siyaset, 982
lisân-ı zâkir, 965
lise talebeleri, 202
lokma, 372, 1003, 1056
lutf-i mücesssem, 866, 868

lû'lû, 167
lûb, 683
lütuf, 7, 89, 130, 178, 263, 393, 702, 772,
 855, 866, 868, 869, 870, 880, 929, 930
Ma'ruf, 869, 917, 946
Maânî, 1025
maaş, 461, 462
mâbed, 1017
Mâbud, 263, 283, 286, 324, 460, 467, 471,
 494, 544, 551, 636, 882, 887
Mâbud-i bilhak, 917
Mâbud-i Ezelî, 917
Mâbud-i Hakikî, 636
Mâbud-i lâ-yezâl, 917
Mâbud-i lem-yezel, 944
Mâbud-i Mutlak, 916
madde, 45, 142, 257, 330, 342, 405, 406,
 442, 515, 682, 683, 726, 738, 745, 755,
 792, 831, 838, 991, 992, 1015, 1026,
 1029
madde-i kesife, 680
madde-i latîfe, 677, 680, 705
madde-i seyyâle, 936
maddî göz, 977
maddiyat, 735, 944
maddiyyûn, 209, 507, 613, 684, 693, 728,
 732, 734, 741, 746, 751, 811, 993,
 1016, 1047
mâden-i lezzet, 668
mâden-i şefkat, 893
mâdeniyat, 752
mâdenler, 371, 913, 932
mağrib (akşam), 52, 55, 57
mağrur, 617, 632
mahbub, 781, 790, 852, 868, 877, 882,
 884, 896, 900, 903, 905, 985, 1022
Mahbub (c.c.), 852, 861, 943, 944
mahbubetün lizâtihâ, 852
Mahbub-i bilhak, 852
Mahbub-i Ezelî, 943
Mahbub-i lâ-yezâlî, 944
mahiyet-i beşeriye, 725
mahiyet-i insâniye, 727, 733
mahkeme, 64, 65, 69, 70, 72, 73, 74, 83,
 84, 85, 100, 101, 102, 103, 134, 225,
 1011, 1056
mahkeme-i kübrâ, 64, 65, 69, 70, 72, 73,
 74, 83, 84, 85, 100, 101, 102, 134, 225,
 551, 719

- Mahmûd*, 917
Mahmud (Sultan), 294
mahpuslar, 192, 198
mahsulât-ı maneviye, 748
maḥşer, 92, 98, 100, 105, 107, 139, 234, 275, 353, 416, 552, 562, 567, 760, 780, 793, 820, 876, 937
maḥşer-i huveynat, 682
mahviyet, 56, 60, 159, 429, 983, 1008, 1045, 1062
mahzen-i mu'cizât, 317, 477, 1067
mahz-ı adâlet, 997
mahz-ı hakikat, 450, 734, 1065
mahz-ı hikmet, 649, 727, 791
maîşet, 26, 27
makam, 6, 47, 122, 131, 136, 172, 177, 184, 210, 268, 273, 287, 289, 291, 300, 313, 322, 331, 348, 350, 351, 355, 358, 365, 379, 417, 430, 459, 474, 476, 480, 498, 499, 500, 501, 502, 525, 527, 570, 589, 592, 598, 599, 601, 606, 607, 612, 645, 665, 675, 709, 710, 719, 720, 725, 752, 753, 755, 767, 768, 769, 785, 798, 877, 902, 908, 1013, 1017, 1050, 1072, 1076, 1079, 1080, 1081
makam-ı istima', 758, 765, 771, 791, 800
makam-ı küllî, 773
makam-ı nübüvvet, 553
makam-ı rubûbiyet, 916
makâsıd-ı azîme, 749
makâsıd-ı külliye, 689
makinist, 202
Maksûd, 917
mal, 4, 30, 32, 62, 63, 226, 242, 380, 424, 483, 486, 736
Mâlik, 3, 19, 30, 58, 59, 89, 100, 170, 238, 288, 458, 459, 489, 678, 720, 729, 765, 878, 954
Mâlik-i Kerim, 170
Mâlik-i Zülcelâl, 729
Mâlik-i Zülkemâl, 377
mânâ-yi harfî, 168, 169, 724, 727, 888
mânâ-yi ismî, 169, 726, 730, 735, 888, 1006
mânâ-yi kerem, 866
mancnık, 237, 240
Mançur, 449
manzum, 154, 159, 178, 273, 283, 390, 626, 737, 783
mârifet, 43, 318, 378, 411, 429, 460, 470, 615, 642, 738, 739, 843, 876, 1027
mârifet-i ilâhiye, 588, 919
mârifetullah, 403, 412, 443, 662, 916, 1081
marziyyât, 766, 772, 784, 789, 795, 800
maslahat, 84, 197, 198, 643, 649, 998
masnuat-ı ilâhiye, 666, 689
mâşâallah, 429, 497, 516, 578, 615, 790, 853, 950
matbaa, 389, 746, 927
Matürîdî, 623
mauzer, 199
maymun, 82, 989
mazhar, 743, 753
mâzi, 729, 742
mazlum, 64, 83, 131, 206, 226, 566, 602, 707
me'vâ cenneti, 778, 794
meânî-i mukaddese, 858, 859, 860
mebzuliyet, 373, 391, 574
mecâz, 994, 1036
mecâzi aşk, 466
meclis-i misâlî, 987
meclis-i nebevî, 979
mecnun, 506, 510
Mecusiler, 510
meczip, 517, 971
medeniyet, 45, 200, 341, 347, 349, 449, 539, 540, 543, 582, 802, 880, 988, 990, 991, 1011, 1016
medeniyet-i habîse, 991
medeniyet-i hâzıra, 349, 537, 538, 541, 542, 987, 990
medih, 5, 59, 158, 215, 300
Medîne, 307, 448, 606, 607
mehâsin, 630, 637
mehâsin-i ahlâk, 853
mehâsin-i ahlâkiye, 647
mehâsin-i medeniye, 877
Mehdî, 444, 448
Mehmed Âkif, 1060
Mehmed Feyzi (Pamukçu), 961
Mekke, 307, 606
mekteb, 648, 668, 752, 756, 1049, 1062, 1085
mektepli gençler, 206
Mektubât, 1059
mektubât-ı Samedâniye, 736, 746, 795, 826, 862, 875, 878

mektub-i Rahmânî, 948
mektup postacılığı, 341
melâike, 96, 133, 139, 157, 173, 214, 231, 232, 233, 235, 236, 298, 459, 460, 462, 568, 574, 675, 676, 677, 680, 682, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 692, 758, 770, 775, 776, 795, 904, 1014, 1015, 1077, 1082, 1084
melâike-i müekkel, 214, 460
melâikeye imân, 139
melek, 67, 175, 214, 215, 298, 460, 461, 480, 499, 597, 682, 728, 770, 827, 848, 867, 871, 916, 967, 974, 979, 992, 998, 1007, 1012
melek-i ilham, 360
melek-i müekkel, 684, 689
meleklerle imân, 139
melekût, 760, 762, 777
melekûtiyet, 117, 381, 679, 709, 710, 713
memat, 36, 396, 491
memleket, 765, 947
memur-i ilâhî, 744
menfaat, 21, 169, 170, 194, 349, 468, 537, 538, 648, 852, 982, 989, 1053, 1069
menfî ıztırârı, 994
menfî milliyet, 170, 538, 990
Mennân, 857
menşe-i mu'cizât, 745
merâtib-i delâlat, 1022
merâtib-i külliye, 760, 775
merâtib-i muhabbet, 860, 890
merâtib-i tevhid, 788
mercan, 167
Mergûb, 917
merhamet, 9, 11, 23, 64, 66, 67, 72, 73, 89, 92, 109, 113, 124, 125, 191, 239, 262, 314, 415, 434, 466, 539, 545, 772, 857, 866, 875, 885, 893, 895, 946, 982, 984
merhamet-i ilâhiye, 895
merhem, 58, 66, 196, 277, 283, 286, 361, 1005, 1037
mertebe-i feyz-i vücûd, 753
mertebe-i hayatiye, 752
mertebe-i letâfet, 752
mertebe-i şehâdet, 994
mertebe-i ulyâ, 764
mesâib, 630, 986, 994
mesâil-i imâniye, 618

mescid, 38, 160, 275, 299, 306, 522, 810, 827, 937, 1006
Mescid-i Aksâ, 566, 567, 760
Mescid-i Haram, 566, 567, 760
mescid-i kebîr-i âlem, 403, 676
meslek-i felsefe, 735, 737
mesmuat âlemi, 897
Mesnevî, 960
mesruriyet-i kudsiye, 857
meşahir-i insâniye, 894
meşîet-i Rabbânî, 1014
Meşkûr, 917
meşrû muhabbet, 902
meşşâiyyûn, 684, 739
metalib-i hikmet, 922
mevânî', 709
Mevcûd, 284
mevcudat-ı âlem, 576
mevcud-ı hakikî, 723
Mevcud-i lem-yezel, 917
Mevlâ, 55, 60
Mevlânâ Câmî, 286, 376, 652
Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, 296
mevlevî, 222, 749, 777, 813
mevsim, 771, 913, 923, 951
mevt, 47, 57, 111, 124, 138, 144, 145, 151, 189, 222, 269, 270, 287, 581, 583, 694, 717, 743, 799, 878, 894, 937, 940, 972, 996, 1016, 1074, 1078
mevt-i dünya, 145, 692, 698
mevzu hadis, 443
meyelân, 623
meyelân-ı hayr, 625
meyelân-ı şer, 625
meyl-i cinsiyet, 852
meyl-i merhamet, 866
meyve, 3, 11, 26, 38, 41, 42, 43, 46, 53, 68, 69, 72, 76, 77, 82, 83, 84, 86, 87, 89, 97, 98, 99, 103, 108, 110, 111, 126, 131, 136, 141, 142, 144, 147, 149, 151, 159, 180, 181, 182, 195, 215, 219, 230, 233, 234, 239, 266, 274, 277, 291, 293, 299, 300, 301, 303, 315, 328, 355, 367, 368, 369, 374, 386, 388, 389, 392, 395, 396, 399, 401, 407, 415, 419, 420, 424, 425, 429, 432, 457, 464, 465, 466, 469, 472, 473, 474, 480, 493, 495, 498, 517, 526, 547, 556, 561, 563, 569, 572, 577, 579, 599, 604, 613, 619, 625, 627, 629,

- 632, 668, 688, 699, 700, 728, 731, 732,
734, 745, 754, 764, 781, 789, 791, 792,
793, 794, 795, 797, 798, 799, 800, 810,
815, 819, 831, 834, 837, 838, 841, 842,
843, 845, 867, 868, 870, 880, 884, 885,
889, 893, 896, 898, 899, 913, 915, 919,
925, 929, 930, 934, 935, 943, 1061,
1082, 1086
meyve kurdu, 26
Meyve Risalesi, 192, 201, 202, 601
Meyve'nin Altıncı Meselesi, 201
meyve-i Cennet, 754
mezahib-i sâlikîn, 1021
mezar, 895, 964
mezar-ı ekber, 729
mezaristan, 895
mezhep, 361, 362, 648, 649, 751, 999,
1000, 1018, 1031, 1045
Mezkûr, 917
mezraa, 27, 107, 234, 452, 748
mezraa-yi âhiret, 896, 903
mezraa-yi dünya, 667, 748
mısır, 451, 742
Mısır, 324, 329, 527, 528, 553, 728, 1047,
1054
mî'râc, 11, 175, 176, 261, 263, 567, 647,
730, 758, 760, 761, 762, 764, 765, 770,
771, 773, 774, 779, 780, 781, 784, 785,
786, 790, 791, 792, 796, 797, 798, 799,
800, 807, 928, 956, 958, 974, 975, 1086
Mî'râc Risalesi, 956, 958
mide, 31, 137, 469, 926, 947, 971
mihrab, 307
Mikâil (a.s.), 460, 689
mikrop, 125, 507, 712, 874, 880
millet, 76, 203, 342, 474, 483, 529, 574,
645, 995, 996, 1019, 1069
Millet Meclisi, 1055
millet-i günahkâr, 994
millet-i İslâm, 988, 1057
millet-i İslâmiye, 1046
millet-i küfriye, 76
Millî Müdafaa Vekâleti, 1053
milliyet, 170, 538
milliyet-i menfiye, 989
Mimar Sinan, 751
minare, 826
minber, 307, 645
minnet, 21, 196, 281, 485, 1065
mîrî malı, 726
mîrî silâhı, 20
misafir, 54, 59, 95, 422, 428, 611, 630,
679, 795, 881, 1034
misafirhâne, 752, 756
misafirhâne-i Dünya, 881
misafirhâne-i terbiye, 756
misafir-i Rabbânî, 406
misafir-i Rahman, 877
miskal, 741
miskin, 681
mîzân, 112, 382, 502, 554, 621, 626, 629,
706, 712, 725, 727, 729, 815, 817, 826,
892, 922, 929, 930, 934, 1018
mîzân-ı hâcet, 932
mîzân-ı hikmet, 934
mîzân-ı ilmî, 756
Mîzân-ı Şa'rânî, 650
Moğol, 449
mu'cizât, 916, 938
mu'cizât-ı Ahmediye, 376, 589
mu'cizât-ı enbiyâ, 1080
mu'cizât-ı kudret, 897, 912, 941, 951
Mu'cizât-ı Kur'âniye risâlesi, 476, 598
Mu'ciz-Beyân, 991
mu'cize, 746, 795, 802, 804, 805, 806,
807, 828, 924, 926, 941, 945, 949, 975,
1049, 1059, 1067, 1069, 1086
mu'cize-i bâhire, 805
mu'cize-i kudret, 930, 941
mu'cize-i Kur'âniye, 1080
Mu'cizü'l-Beyân, 1069
Mu'tezile, 361, 508, 587, 623
Muallakat-ı Seb'a, 482, 593
muallim, 79, 310, 642, 654, 772, 773, 784,
1017
muamele-i zevciye, 667, 668
muâraza-yi bilhurûf, 483
muattıla, 507, 926
Mûcib-i Bizzât, 736
Mûcid-i Hakikî, 638
Mufaddil, 930
muğayyebât-ı hamse, 266, 447
Muğis, 562
muhabbet, 5, 54, 56, 60, 83, 88, 127, 155,
158, 159, 270, 303, 310, 378, 427, 428,
429, 440, 466, 467, 468, 669, 702, 717,
790, 791, 792, 797, 851, 852, 857, 860,
861, 862, 863, 867, 868, 871, 876, 881,

- 882, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890,
892, 893, 894, 895, 896, 899, 900, 901,
902, 917, 943, 985, 989, 1067, 1070,
1088
muhabbet-i hakikiye, 702
muhabbet-i ilâhiye, 860, 861, 888
muhabbet-i meşrûa, 898, 900
muhabbet-i Rahman, 893
Muhâkemât, 122
muhakkikîn-i evliyâ, 860, 865, 953
Muhammed (s.a.s.), 35, 57, 80, 125, 132,
157, 186, 247, 249, 250, 345, 464, 592,
615, 773, 956, 1039, 1078
Muhammed-i Arabî (s.a.s.), 57, 80, 186,
250, 436, 464, 703, 720, 765, 785
Muhammedü'l-Emin (s.a.s.), 399, 503, 506,
646
Muhammedü'l-Hâşimî (s.a.s.), 1030
muharebe, 28, 30, 235, 482, 483, 594,
1051, 1066
muharebe-i bis-süüyûf, 483
muhasebe, 69, 80, 98, 99, 100, 101, 628,
945, 1087
muhasebe-i a'mâl, 80, 100
muhîb, 868, 900
muhlis, 1052, 1053
Muhsin, 435, 849, 869, 890, 930
muhtar, 950
muhteşem, 676, 681, 682
Muhyî, 103, 138, 267, 269, 388, 442, 562,
871, 890, 939
Muhyiddin-i Arabî, 339, 533, 655, 957
mukabele sırrı, 711, 712
mukadderat-ı hayatiye, 142, 920
Mukaddir, 865, 867, 869, 870
muktazî, 105, 692, 698, 708, 714, 717
mum, 247
mumya, 528
Munazzım, 867, 870
Mûsâ (a.s.), 201, 244, 318, 324, 328, 334,
453, 454, 473, 482, 502, 518, 527, 530,
588, 602, 611, 768, 991, 1059
Musavvir, 435, 854, 867, 869, 870
musibet, 37, 195, 197, 225, 226, 352, 602,
702, 873, 875, 892, 986, 988, 993,
1006, 1007, 1052
musibet-i âmmе, 993
musibetzede, 1007
mûsika, 859
Mustafa Sabri Efendi, 1054
Mustafa Sungur, 961
Mutasarrıf, 58, 91, 103, 131, 133, 137,
203, 560, 562, 596, 918
muvazene, 44, 134, 177, 667
muvazene sırrı, 116, 117, 711, 712
muvazene-i a'mâl, 134
muvazzaf, 676, 706
mübellîğ, 772, 784, 1020
Mübtıl, 978
mücâhede, 25, 26, 97, 226, 269, 438, 459,
492
Mücemmil, 930
*mücevhеr*at, 745
Müciб, 911
müçtehid, 513, 642, 646, 663, 980
Müdebbir, 145, 163, 203, 204, 235, 393,
394, 562, 854, 909, 918, 952
Müdebbir-i Hakîm, 392
müdür, 369, 511, 950
müezzin, 1030
müfettiş, 31, 508, 769
müflis felsefi, 918
müftehir, 632
mühr-i Rabbânî, 949
mühr-i Rahmânî, 948
mühür, 948, 949
müjde, 128, 193, 201, 309, 518, 610, 797,
799, 809, 842, 901, 933, 961
Müküs, 330
mülâzım, 769, 775
mülhid, 758, 771, 777, 958
mülk, 107, 288, 337, 381, 460, 469, 567,
672, 679, 710, 747, 749, 760, 777, 779,
798
mülkiye, 766
mümkinât, 117, 347, 469, 622, 713, 951
Mün'im, 849, 868, 869, 870, 885, 930
Mün'im-i Hakikî, 849
Mün'im-i Rahîm, 933
münâcât, 54, 58, 127, 173, 243, 276, 289,
328, 605, 761, 762, 764, 905, 917
Münâcât Risalesi, 127
münâfık, 197, 446, 805, 1064
münevver, 128, 239, 276, 303, 304, 315,
393, 394, 399, 420, 427, 493, 583, 730,
764, 781, 786, 819, 843, 868, 980, 987
Münevvir, 204, 435, 869
münkir, 102, 402, 751, 907, 910, 912, 915,
916, 1085

münkir kâfir, 751
münkir-i cahil, 910
münkir-i gafil, 924, 928
Mürebbi, 890, 909, 918
Mürebbi-i Hakîm-i Zülcelâl, 394
mürekkep, 172, 516
Mürselât sûresi, 605
mürşid, 31, 243, 317, 520, 553, 1044, 1046
mürşid-i âlim, 981
mürşid-i ekmel, 1044
mürşid-i kâmil, 1046
müsbet, 967, 981, 989, 994, 1004, 1047
müsebbeb, 946
müsebbibat, 834, 944
Müsebbibü'l-Esbab, 945
müsellemât-ı şer'i, 978, 1019
Müsemma-yi Zülcelâl, 569
Müseylime-i Kezzâb, 483, 531, 646, 647, 654, 655
müslim, 798, 999, 1009
Müslüman, 22, 26, 167, 186, 193, 421, 444, 495, 593, 597, 988, 1062
Mustağni-i ale'l-ittlak, 868
müstaid, 980
müstakbel, 141, 142, 307, 333, 409, 522, 622, 633, 986, 1023
müşahedât, 917
müşâhede, 32, 56, 65, 73, 77, 87, 88, 105, 109, 127, 153, 160, 163, 183, 208, 209, 210, 237, 246, 256, 281, 298, 327, 344, 770, 779, 781, 782, 795, 797, 823, 856, 1044
müşakelet, 852
müşerri', 980
müşfik, 858, 891, 1057
müşîr, 263, 769, 798
müşteri, 43, 355, 655
Müşteri yıldızı, 312, 568
mütâreke, 987
mütedeyyin, 707
mütefekkir, 676, 693
müteharrik, 749
mütehayyir, 65, 86, 88, 232, 676, 910
Mütekellim-i Ezelî, 602
mütekellimîn, 951
mütemerrid, 83, 110, 169, 238, 402, 488, 618, 1081
mütesaviyü't-arafeyn, 951

müteşabihat, 511
müzeyyen, 676, 681
Müzeyyin, 435, 854, 869
nafaka, 25
nafaka-yi uhreviye, 355
nahiv, 519
nakiş, 752
nakş-ı i'câz, 487, 549, 570, 589
nakş-ı san'at, 751
nakş-ı vahdet, 1019
namaz, 23, 24, 25, 26, 27, 34, 38, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 57, 58, 60, 90, 158, 160, 193, 195, 196, 263, 293, 313, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 361, 376, 413, 414, 452, 635, 643, 644, 645, 655, 779, 795, 909, 993, 1030, 1033, 1035, 1036, 1038, 1042, 1048, 1051, 1073, 1074
namazsız adam, 23, 24
nâmus, 64, 192, 697, 733
nâmus-i ikram, 733
nâmus-i şefkat, 918
nar, 41, 373, 742, 744
Nasârâ, 444, 607, 661
nasihat, 1, 425, 486
Nasrâniyet, 976, 993
Nasreddin Hoca, 995
nass, 807, 898, 900, 901, 903, 904, 980
nâşizelik, 900
Nazzâm-ı kevn, 977
nebâtât, 733, 745, 746, 752, 753, 791, 814, 867, 868, 891, 910, 913, 918, 921, 925, 929, 937, 946, 948, 1057, 1082
Nebe sûresi, 826
necât, 919, 985, 1052, 1070
nefer, 750, 768, 774, 818, 835, 848, 919, 952, 1058
nefes, 209, 318, 352, 813, 1065
nefes-i Rahman, 1001
nefh-i Sûr, 251
nefis, 5, 21, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 41, 44, 75, 76, 106, 113, 124, 157, 161, 169, 221, 254, 258, 260, 284, 287, 288, 295, 300, 310, 351, 356, 421, 428, 438, 459, 460, 461, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 473, 629, 633, 637, 662, 671, 735, 736, 791, 880, 881, 885, 887, 888, 892, 893, 899, 914, 962, 980, 992, 994, 1027, 1060, 1066, 1073

nefret, 187, 270, 499, 655, 863
nefs-i emmâre, 31, 41, 44, 76, 284, 300,
 351, 418, 420, 473, 538, 618, 621, 629,
 637, 649, 658, 735, 736, 882, 887,
 1077, 1079
nefs-i hakikat, 791
nefs-i insâniye, 618
nefs-i kâfir, 106
Nemrud, 235, 387, 506, 728, 732, 993
Neptün, 779
nesh, 225
nesir, 961, 962
neşr-i suhuf, 134, 149, 564
netâic-i uhreviye, 777
netice-i hilkat, 25, 140, 346, 416, 604, 605
netice-i uhreviye, 900
nev'-i beşer, 990
nev'-i insan, 943
nevm, 435, 456, 972
ney, 296
nifak, 1061
nikâh, 668
Nil, 324, 329, 330, 1030
nimet, 147, 467, 469, 696, 849, 867, 869,
 882, 893, 917, 1000, 1006, 1007, 1036
nisbet-i vatânî, 990
nisyan, 983, 1006
niyaz, 53, 90, 91, 309, 313, 314, 352, 414,
 466, 1030, 1033, 1034, 1035, 1036,
 1038, 1068
niyet, 24, 96, 224, 355, 413, 455, 471,
 475, 973, 1005
nizam, 40, 99, 134, 141, 178, 229, 259,
 266, 320, 432, 484, 497, 547, 554, 555,
 626, 630, 698, 713, 716, 755, 929, 930,
 950, 951, 974, 1037
nizamât-ı askeriye, 750
nizamât-ı külliye, 750
nizamât-ı umumiye, 749
nizam-ı kevn, 968
noksan, 708, 716, 717
Nokta Risalesi, 116, 232, 379, 698, 704,
 709
Norveç, 201
nöbet, 194, 659, 1051
Nuh (a.s.), 333
nûr, 34, 58, 138, 180, 201, 217, 270, 271,
 275, 281, 287, 288, 298, 330, 335, 642,
 717, 725, 727, 744, 753, 755, 756

Nur Risaleleri, 1047
Nûr sûresi, 601
nûrâniyet sırrı, 116, 117, 257
nur-i hayat, 756
nur-i Muhammedî (s.a.s.), 792
nuristan-ı Rahman, 878
Nurlar, 198, 1063, 1064
nübüvvet, 79, 316, 317, 345, 447, 456,
 641, 653, 654, 656, 658, 727, 728, 731,
 732, 733, 734, 736, 768, 786, 806, 807,
 974, 1043
nübüvvet-i Ahmediye (a.s.m.), 316, 317,
 653, 786, 956
nücûm, 730, 819, 969, 972, 1001, 1023,
 1035
nücûm-perest, 730, 819, 969
nüfus-i seb'a, 635
nühâs, 336
nükte-i tevhid, 208
ocak, 157, 649
odun, 147, 204, 230, 526, 563
okka, 20, 230
On Altıncı Söz, 254, 775, 836, 838
On Beşinci Söz, 231, 241, 457, 488, 675
On Birinci Mektup, 291
On Birinci Söz, 153, 667, 727, 782, 802,
 883, 953
On Birinci Söz'ün Zeyli, 802
On Birinci Şua, 601
On Dokuz İşârât, 399
On Dokuzuncu Mektup, 249, 316, 399,
 592, 956, 958
On Dokuzuncu Söz, 76, 89, 306, 398, 399,
 401, 477, 493, 589, 802, 956
On Dokuzuncu Söz'ün Zeyli, 802
On Dördüncü Lem'a, 6, 306
On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı, 6
On Dördüncü Söz, 212, 224
On Dört Reşhât, 306
On Dört Reşha, 399
On İki Asıl, 443
On İki Bûrhan, 366, 378
On İki Hakikat, 81, 114, 116, 665
On İki Lem'a, 378, 379, 403
On İki Sûret, 64, 74, 75, 81
On İkinci Söz, 166, 479, 537, 580, 656,
 730
On Sekizinci Söz, 300
On Üçüncü Söz, 177, 184, 192, 200, 487,
 576

On Yedinci Söz, 268, 273
On Yedinci Söz'ün İkinci Makamı, 273
onbaşı, 262, 768, 769
Onuncu Söz, 62, 84, 120, 121, 122, 145, 146, 212, 500, 502, 536, 665, 693, 694, 698, 699, 701, 702, 703, 707, 708, 709, 720, 734, 736, 742, 744, 787, 846, 898, 1084
ordu, 15, 26, 60, 67, 104, 116, 126, 137, 143, 144, 146, 203, 246, 374, 385, 396, 492, 502, 553, 562, 571, 712, 756, 771, 787, 803, 811, 891, 910, 935, 952, 1050, 1085
ordugâh, 67, 203
oruç, 994
Osmanlı Devleti, 1048
otomobil, 739, 800
Otuz Birinci Söz, 758, 956
Otuz İkinci Söz, 298, 661, 809, 947, 948, 954
Otuz Üç Pencere, 289, 907, 909
Otuz Üçüncü Mektub, 289, 907, 958
Otuz Üçüncü Söz, 289, 907, 909
Otuzuncu Lem'a, 136
Otuzuncu Söz, 144, 722
ova, 327, 367, 369, 370, 408, 948
oyuncak, 91, 116, 155, 222, 309, 339, 418, 712, 741, 875
öküz, 408, 421, 445, 991
ölmek, 36, 296, 446
ölüm, 36, 45, 185, 190, 194, 222, 616, 707, 878, 1061, 1062
Ömer (r.a.), 987
Ömer Hayyam, 735
ömr-i fitrî, 714
ömür, 367, 1002
örf, 445
örümcek, 417, 462
padişah, 3, 26, 28, 29, 63, 65, 66, 67, 81, 155, 206, 236, 262, 263, 369, 376, 432, 454, 492, 511, 545, 611, 767, 769, 848, 850, 891, 950
padişah-ı âlî, 888
Padişah-ı Zülcelâl, 206
Pakistanlı, 1041
pamuk, 745
panteist, 510
panzehir, 999, 1010
Papa, 1069

papağan, 340, 341
papaz, 1039
patiska, 367
pedagog (terbiyecisi), 1058
peder, 544, 545, 884, 885, 893, 900
pekmez, 833
Pencereler Risalesi, 289
perde-i gaflet, 915, 924, 927, 928
perde-i gayb, 130, 138, 180, 373, 577, 771, 909, 946
perde-i hikmet, 923
pervane, 597, 796
peygamber, 127, 128, 140, 186, 256, 282, 376, 443, 447, 473, 518, 545, 566, 646, 647, 669, 673, 758, 760, 768, 771, 803, 979, 986, 1000, 1069
peygamberlere imân, 140
pırlanta, 149, 167, 243, 355, 565, 655
piliç, 973
pire, 971
piyango, 24, 189
plâk, 757
post, 989
propaganda, 201, 647, 655, 1065, 1068
psikolog (ruhiyatçı), 1058
purutluk, 977
pusula, 210
ra'd, 35, 531, 569
Rab, 89, 131, 169, 383, 551, 566, 772, 905, 948
Rabbânî, 255, 315, 533, 757, 780, 902, 957
Rabb-i Hakîm, 932
Rabb-i Kerîm, 933, 945
Rabb-i Rahîm, 37, 127, 415, 427, 914
Rabbü'l-âlemîn, 433, 459
râbîta, 170, 178, 544, 716, 989
râbîta-yi dinî, 990
rabt-ı kalb, 649, 662
racül-i fâcir, 632
radio, 209, 224, 449
radıyım, 1029
Râfızîler, 893
rahat, 17, 20, 21, 30, 38, 55, 70, 131, 270, 275, 349, 352, 373, 410, 482, 526, 629, 740, 990, 1003, 1034
Rahîm, 3, 14, 19, 21, 37, 47, 53, 56, 58, 59, 60, 81, 82, 84, 89, 91, 92, 103, 107, 108, 112, 114, 115, 128, 130, 206, 222,

- 226, 267, 269, 314, 394, 429, 434, 453,
468, 561, 566, 635, 708, 724, 751, 772,
798, 854, 857, 858, 868, 869, 870, 874,
877, 879, 880, 885, 889, 891, 894, 908,
909, 911, 923, 924, 930, 937, 938, 945,
954, 1003, 1061
Rahim-i Kerim, 352
Rahim-i Mutlak, 900, 918
Rahim-i Zülcemâl, 392, 417, 926
Rahman, 3, 10, 13, 14, 16, 18, 36, 47, 52,
58, 60, 84, 97, 98, 128, 130, 159, 267,
269, 271, 275, 285, 290, 435, 461, 633,
777, 797, 798, 857, 858, 868, 869, 870,
880, 882, 885, 889, 891, 908, 923, 937,
954, 965, 1034, 1061, 1078
Rahman sûresi, 605
Rahman-ı Rahim, 701
Rahman-ı Zülcemâl, 10
rahmâniyet, 7, 12
rahmet, 3, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 21,
31, 47, 50, 52, 53, 58, 71, 81, 82, 83,
86, 93, 97, 107, 108, 111, 128, 129,
133, 138, 151, 157, 158, 159, 163, 172,
178, 226, 233, 259, 263, 266, 267, 270,
275, 277, 293, 309, 314, 320, 334, 352,
373, 394, 406, 415, 422, 426, 427, 435,
441, 466, 467, 470, 479, 480, 499, 508,
540, 612, 631, 693, 702, 731, 754, 755,
777, 791, 800, 841, 857, 862, 866, 867,
869, 871, 877, 879, 885, 894, 897, 899,
923, 924, 929, 930, 938, 946, 989, 990,
1003, 1009, 1028, 1033, 1035, 1036,
1058, 1068
rahmet-i cemâl, 882
rahmet-i ilâhî, 1068
rahmet-i ilâhiye, 618, 702, 731, 886
rahmet-i mutlaka, 138
rahmet-i vasia, 393
Rakib, 99
Ramazan hilâli, 106, 247
Ramazan-ı şerif, 106, 224, 230, 241, 247,
289, 446, 601, 737, 809, 961, 962, 963,
1017
recâ, 1003
recm-i şeytan, 237, 820
refika-yi hayat, 884, 886, 892, 893, 900
reis, 74, 307, 437, 553
rekabet, 1012
Resûl-i Ekrem (a.s.m.), 16, 29, 56, 78, 79,
90, 93, 113, 114, 127, 128, 158, 304,
402, 437, 445, 446, 447, 454, 455, 534,
545, 566, 653, 655, 660, 669, 779, 800,
805, 1042, 1045, 1051, 1052, 1066,
1071
Resûlullah (s.a.s.), 246, 249
Reşha, 399, 438, 439, 440, 441
revh u reyhan, 629
Rezzâk, 3, 394, 435, 561, 751, 892, 914,
923, 924, 939, 943, 1004
Rezzâk-ı Hakikî, 705, 1004
Rezzâk-ı Hakim, 705
Rezzâk-ı Kerim, 751, 914
rezzâkiyet, 923, 943
rızâ, 170, 618
rızâ-yi ilâhî, 170
rızık, 82, 89, 111, 137, 267, 414, 469, 485,
554, 561, 705, 750, 752, 882, 913, 924,
938, 947
rızk-ı helâl, 26, 82
ribâ (faiz), 529, 539, 984, 1016, 1039
risâle-i Arabiye, 548, 589, 723
Risale-i Hamidiye, 307, 786
Risâle-i Nur, 129, 184, 185, 188, 192, 194,
198, 201, 202, 477, 592, 598, 601, 604,
606, 607, 610, 612, 614, 615, 621, 960,
961, 1042, 1044, 1047, 1050, 1051,
1053, 1054, 1055, 1057, 1058, 1059,
1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065,
1066, 1067, 1068, 1069, 1070, 1071,
1072, 1088
risâlet, 79, 140, 141, 157, 303, 306, 340,
399, 402, 501, 545, 687, 764, 808, 957,
1086
risâlet-i Ahmediye (a.s.m.), 306, 612, 804,
806, 1045, 1079, 1080, 1086
risâlet-i Muhammediye (s.a.s.), 612
riyâ, 287, 410, 541, 588, 632, 1002, 1008,
1012
riyâkâr, 632
Roma, 991, 992, 1069
roman, 542, 1026
romancı, 542
rouvelver, 199
ru'yet-i cemâl-i ilâhî, 766, 779, 781, 797,
798, 861, 904
rubûbiyet, 218, 637, 724, 765, 768, 770,
772, 815, 817, 818, 832, 892, 897, 912,
914, 923, 934, 950, 1075, 1078

*rubûbiyet-i âmm*e, 78, 99, 100, 112, 235, 602, 605
rubûbiyet-i İlâh, 1004
rubûbiyet-i ilâhiye, 399, 512, 609
*rubûbiyet-i mevhum*e, 724
*rubûbiyet-i mutlak*a, 14, 112, 129, 172, 479
ruh, 12, 22, 29, 31, 34, 40, 41, 45, 52, 53, 54, 55, 58, 98, 104, 123, 139, 140, 189, 201, 207, 215, 283, 285, 349, 420, 421, 556, 629, 633, 662, 673, 695, 715, 738, 739, 753, 755, 770, 775, 777, 778, 792, 814, 871, 873, 880, 898, 914, 927, 955, 975, 976, 991, 1018, 1019, 1034, 1038, 1060, 1062, 1065, 1069, 1070, 1074, 1075
ruhânî, 667, 838, 871, 894, 916, 1025
ruhâniyat, 675, 676, 682, 867
ruh-i beşer, 889
ruh-i İslâm, 1017
ruh-i Muhammedî (s.a.s.), 770
ruh-i nurânî, 979
ruhsat, 643, 650
Rûm sûresi, 533
Rumuzât-ı Semâniye Risalesi, 599
Rus, 225
Rus Harbi, 1051
rusûl, 127, 140
Rusya, 449
rû'yâ, 737, 996, 1020
*rû'yâ-yi sâdık*a, 987
rûkn-i İslâm, 984
rûkû, 51, 54, 55, 56, 59, 159
Rûstem-i Sistanî, 995
Rûstem-i Zal, 995
rûtbe, 28, 73, 80, 454, 1018
rûzgâr, 209, 280, 291, 467, 521, 552, 559, 932, 945
Sa'd-ı Teftâzânî, 803
saadet-i dâireyn, 47, 171, 401, 410, 538, 587, 596, 598, 1021
saadet-i ebediye, 22, 31, 59, 84, 90, 92, 103, 108, 112, 113, 128, 161, 185, 190, 201, 277, 309, 313, 354, 409, 453, 470, 480, 518, 521, 542, 553, 567, 609, 610, 625, 641, 655, 657, 698, 699, 701, 702, 703, 704, 708, 729, 761, 790, 797, 798, 800, 843, 876, 881, 882, 889, 1071, 1072, 1084

saat, 24, 51, 68, 71, 94, 125, 192, 193, 194, 195, 229, 259, 318, 449, 462, 475, 580, 598, 654, 659, 672, 700, 778, 826, 935, 1014
saat-i icâbe-i dua, 446
saat-i kıyâmet, 447
saat-i kübrâ, 517
sabır, 34, 36, 47, 194, 195, 196, 353, 886, 1010, 1052
sabırsızlık, 196
sabiyyûn, 508
saç, 108, 294, 419
saçmalar, 465
sadaka, 196, 222, 226, 355, 453, 485, 486
sadâkat, 196
sâdık, 102, 128, 155, 185, 236, 245, 248, 308, 480, 703, 784, 846, 917, 966, 973, 1005, 1062
sâdık rû'yâlar, 979
safsata, 981
safvet, 977
sağ, 20, 34, 35, 40, 45, 307
sağır, 627
sağır tabiat, 211, 705, 812, 924, 992, 1027
sahabe, 444, 646, 647, 652, 653, 654, 655, 656, 658, 659, 660, 661, 662, 806, 962, 1051, 1083
Sahib-i Celâl, 973
Sahib-i Mi'râc, 687
sâhibü'l-yed, 242
sâhir, 510
sahra, 737, 738, 799, 800, 948, 1031
Sahra-yi kebîr, 324
Said, 421, 425, 964
Said Nursî, 152, 476, 616, 960, 994, 1042, 1044, 1046, 1047, 1048, 1049, 1050, 1053, 1054, 1055, 1056, 1058, 1059, 1060, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1071
sâika, 679
Sakar, 191
salâbet-i diniye, 981
salât, 90, 275, 313, 612
salât-ı kübrâ, 90, 275, 313
salavât, 16, 56, 90, 315, 471
sâlih, 518, 552, 886, 901, 994, 1007, 1008, 1074
saltanat, 442, 448, 454, 464, 479, 480, 512, 605, 784, 819, 934, 950

salтанat-ı rubûbiyet, 380, 676, 689, 765,
770, 784, 819, 820, 826

salтанat-ı şâhâne, 767

salтанat-ı ulûhiyet, 773

salтанat-ı uzmâ, 762

Samanyolu, 776

Samed, 4, 46, 164, 282, 466, 763, 835,
838, 918, 1035

samediyet, 810

san'at, 26, 38, 77, 78, 85, 87, 92, 93, 96,
101, 140, 214, 219, 258, 259, 260, 289,
295, 299, 303, 304, 315, 331, 333, 335,
336, 338, 339, 344, 346, 347, 348, 369,
391, 393, 398, 405, 406, 416, 494, 522,
550, 567, 632, 649, 693, 742, 746, 760,
771, 772, 790, 815, 816, 820, 823, 825,
828, 837, 841, 853, 858, 859, 866, 867,
896, 926, 927, 928, 929, 932, 945, 949,
970, 1005, 1014, 1021, 1026, 1027,
1058

san'at-ı ilâhî, 1026

san'at-ı ilâhiye, 896, 973

san'at-ı rabbâniye, 1058

sandukça-yi uhreviye, 356

sanem, 466, 541, 730, 732, 969

Sâni, 31, 36, 56, 71, 77, 78, 79, 81, 85, 87,
88, 94, 96, 98, 102, 108, 114, 115, 131,
138, 151, 154, 156, 158, 160, 163, 164,
168, 178, 204, 209, 215, 216, 229, 239,
259, 266, 268, 269, 285, 295, 296, 298,
302, 303, 304, 320, 366, 382, 396, 406,
465, 493, 494, 522, 531, 580, 581, 631,
637, 667, 708, 710, 715, 718, 723, 724,
726, 732, 734, 736, 742, 746, 751, 752,
753, 765, 771, 772, 773, 777, 778, 781,
783, 784, 788, 789, 790, 791, 793, 795,
798, 799, 810, 812, 813, 814, 816, 820,
823, 825, 826, 827, 832, 843, 852, 859,
867, 869, 870, 871, 872, 883, 895, 897,
919, 923, 929, 934, 940, 941, 945, 948,
952, 953, 954, 1005, 1032

Sâni-i Alîm, 772

Sâni-i Hakîm, 115, 151, 158, 259, 266,
268, 516, 517, 524, 700, 704, 707, 720,
723, 753, 813, 867, 875, 887, 910, 911,
912, 913, 914, 915, 916, 922, 930, 932,
933, 936, 940, 946

Sâni-i Kadîr, 719, 946

Sâni-i Kerîm, 933

Sâni-i külli şey, 382

Sâni-i Mu'cizümâ, 395

Sâni-i Mukaddes, 912

Sâni-i Rahîm, 943

Sâni-i Vâhid, 396

Sâni-i Zülcelâl, 36, 56, 77, 79, 87, 88, 94,
96, 160, 209, 215, 285, 295, 356, 382,
390, 405, 406, 429, 514, 515, 517, 550,
615, 688, 690, 719, 742, 746, 777, 778,
825, 826, 908, 928, 930, 941

Sâni-i Zülcemâl, 377, 929

Sâni-i Zülkemâl, 916

Sanki Yedim Mescidi, 1006

sapan taşı, 104, 777, 818

saray, 14, 77, 108, 154, 156, 186, 356,
365, 366, 370, 371, 373, 374, 421, 461,
472, 473, 494, 522, 526, 551, 558, 575,
688, 692, 765, 782, 784, 786, 788, 793,
797, 853, 907, 908, 927, 947, 1043,
1075

saray-ı âlem, 854

sarhoşluk, 877

sârık (hırsız), 619

sarraı, 79, 167

sath-ı arz, 157, 306, 390, 395

Satîh, 786

sebat, 696, 1012, 1043, 1045, 1053, 1063,
1071

sebeı, 63, 185, 198, 233, 327, 352, 359,
361, 435, 467, 647, 833, 843, 852, 892,
944, 945, 946, 969, 1001, 1068

sebr ve taksım, 249

secâyâ-yi âliye, 311

secâyâ-yi hasene, 731

secde, 50, 54, 55, 56, 60, 159, 252, 322,
323, 327, 414, 429, 458, 495, 515, 527,
593, 950, 971, 991

secde-i hayret, 514

Sedd-i Çin, 449

sefahet, 873, 876, 877, 1003, 1011, 1026,
1061, 1076

sefâlet, 1003

seferberlik, 25

sefiı, 110, 1016, 1025

sefil, 681

sefine, 96, 203, 219, 333, 462, 514, 620,
677

sefine-i hayat, 409

sefine-i rabbâniye, 858, 935, 937
sefine-i Sultaniye, 410
sehâ, 86, 96
sehâvet, 65, 86, 88, 728, 858, 925, 926
sehâvet-i mutlaka, 391, 429
sekerat, 55, 57, 251, 495, 996
Sekiz Mâdem, 133
Sekizinci Söz, 40, 674, 799
Sekkâkî, 547, 593
sekr, 13
selâm, 56, 90, 95, 211, 612
selâmet, 19, 45, 54, 547, 740, 989, 1025, 1030, 1054
selâset, 251, 496, 497, 547, 548, 603, 1025
selâset-i lisân, 1020
selâset-i nazm, 547
selef-i sâlihîn, 641, 643, 646
semâ, 551, 690, 766, 768, 776, 807, 820, 871, 956, 971, 992, 1088
semâvât, 12, 52, 58, 90, 104, 130, 147, 156, 172, 228, 231, 237, 298, 299, 312, 313, 323, 455, 459, 479, 492, 493, 499, 567, 620, 684, 726, 758, 769, 771, 775, 808, 819, 821, 825, 826, 827, 830, 832, 833, 867, 883, 928, 950, 993, 1001
semâ-yi Kur'ân, 989
semerât, 748, 793, 1028, 1088
semerât-ı uhreviye, 748
Semî', 92, 314, 566, 924
Semûd, 110, 252, 602
serçe, 27, 137, 302, 354, 411, 672
Serendib Adası, 804
sermediyet, 55, 56, 94, 131, 151
servet, 63, 86, 153, 159, 170, 178, 355, 429, 554, 575, 631, 671, 782, 814, 921, 922, 991, 1010, 1052, 1069
ser-zâkir, 307, 517
sevr (öküz), 324, 445
seyr, 31, 36, 257, 653, 750, 763, 788, 836, 858, 935, 1085
seyr u sülûk, 658, 763, 765, 770, 773, 780, 785, 792
seyr-i âfâkî, 658
seyr-i enfûsî, 658
seyr-i umumî, 760
seyyârat, 775
seyyare, 934
seyyiât, 21, 793, 983, 984
Seyyid Şerif, 852

Seyyid Şerif-i Cürcânî, 852
seyyie, 417, 618, 620
sıbğa-yi Rahmanî, 1026, 1027
Sıddık Süleyman, 672
Sıddık-ı Ekber, 1052
sıddıkîn, 102, 128, 246, 248, 318, 399, 401, 479, 513, 545, 720, 728, 806, 957
sıdk, 248, 495, 596, 647, 654, 655, 846, 974, 987, 1045, 1053
sıfât, 723, 724, 729, 742, 763, 848, 849, 850, 852, 854, 876, 882, 884, 902, 939, 953, 969, 1081
sığircık kuşları, 341
sıla-yi rahm, 984
sır, 420, 421, 656, 662, 1060
Sırat, 269, 354, 876
sırat-ı müstakim, 59, 740, 1031, 1033, 1037, 1047, 1062
sırr-ı kader, 621
Siddhârta Gautama, 510
Sidretü'l-Müntehâ, 566, 760, 778, 791, 794, 979
sigara, 4, 310
sihir, 71, 482, 496, 528, 728, 803
sikke, 814, 815, 910, 948
sikke-i ehadiyet, 7, 8, 11, 12, 13, 390, 910
sikke-i i'câz, 966
sikke-i kübrâ, 7
sikke-i rahmet, 10, 11
sikke-i samediyet, 910
sikke-i şer'i, 980
sikke-i tevhid, 390, 391, 830, 833, 949
sikke-i vahdet, 396, 810, 814, 817, 819
sikke-i Vâhid, 911
silâh, 19, 20, 21, 28, 67, 203, 253, 278, 346, 891, 910, 976, 1058
silsile-i diyanet, 727
silsile-i esbab, 951
silsile-i felsefe, 727, 730
silsile-i nübüvvet, 728, 732, 736
sinek, 82, 114, 147, 227, 245, 312, 348, 355, 368, 385, 387, 402, 412, 417, 450, 456, 463, 507, 511, 512, 563, 568, 714, 738, 769, 771, 796, 818, 821, 945, 950, 972, 1014, 1025
sinek kanadı, 738
sinema, 36, 71, 77, 187, 542, 603, 896, 1026
sinemacı, 542

sinn-i kemâl, 667
sinn-i teklif, 901
sis, 802, 804, 805
siurisinek, 137, 971
siyah dut, 274
Siyah Dut'un Meyvesi, 1079
siyaset, 200, 483, 641, 642, 645, 647, 655, 982, 997, 1048, 1054
siyer, 375, 787, 803
Sofestâi, 73, 74
sofra, 858, 933
sofra-yi nimet, 469, 858
sofra-yi Rahmanirrahim, 670
sohbet, 673
sohbet-i nebeviye, 669
Sokrat, 1031, 1053
sol, 20, 34, 35, 40, 43, 45, 307
sosyolog (içtimâiyatçı), 1058
Sözler, 730, 786, 834, 845, 846, 873, 898, 905, 907, 909, 952, 1059, 1071, 1072
su, 46, 69, 80, 109, 196, 228, 232, 257, 326, 327, 329, 330, 342, 345, 352, 371, 376, 386, 392, 438, 491, 493, 499, 501, 514, 527, 548, 561, 573, 628, 648, 650, 713, 715, 803, 814, 833, 836, 973, 978, 991, 1059, 1080
su borusu, 1059
suâl, 666
suç, 1056
Suhuf-i İbrahim (a.s.), 1074
suhuf-i semâviye, 127, 128, 173, 193, 480, 1074
Sultan Mahmud, 294
Sultan-ı Ezel, 795, 1013, 1033, 1085
Sultan-ı Ezel ve Ebed, 796, 850, 881
Sultan-ı Ezelî, 380, 769, 881, 1085
Sultan-ı Kâinat, 611
Sultan-ı Zülcelâl, 96, 771, 823, 935
Sungur, 961
Sûr, 143, 146, 251, 502, 706
sûre, 178, 205, 224, 251, 253, 318, 322, 436, 451, 452, 486, 490, 498, 500, 523, 605, 606, 607, 609, 760
sûre-i Amme, 826
sûre-i Bakara, 1080
sûre-i Feth, 599, 653, 1083
sûre-i İhlâs, 178, 486, 544, 967, 969
sûre-i Kaf, 253
sûre-i Mürselât, 605

sûre-i Nebe, 826
sûre-i Nur, 601
sûre-i Rahman, 605
sûre-i Şems, 1075
sûre-i Yâsin, 389
sûre-i Yûsuf, 253
sûrelerin faziletleri, 451
Sübhan Dağı, 391
Sübhanallah, 50, 158, 182, 205, 429, 516, 790, 929, 950
Süfyan, 444, 448
Süfyan İbn-i Uyeyne, 642, 657
Süleyman (a.s.), 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 904
Süleyman (Siddik), 672
sülûk, 17, 263, 440
sünbül, 96, 451, 925, 1000
sünnet, 265, 472, 997, 1045, 1051, 1052, 1062, 1066
sünnet-i seniyye, 472, 588, 613
Süreyya yıldızları, 493
sürûr, 17, 207, 224, 795, 798, 1078
süt, 3, 82, 152, 373, 557, 981
Süyûtî, 653
Şa'rânî, 650
Şâfi, 865
Şâfiî, 11, 90, 315, 649
Şâfiî mezhebi, 649
Şâh-ı Nakşibend, 315
şâika, 679
şâir, 506
şakirdler, 960, 961
şakk-ı kamer, 80, 787, 802, 804, 806, 974, 1086
Şam, 337, 448
şarap, 645, 860, 875
şarkı, 542
şatahat, 638
şêair, 265, 574, 982, 1017, 1072
şêair-i İslâmiye, 645, 1048
şecer, 984, 987
şecere, 722, 727, 729, 731, 742
şecere-i hilkat, 181, 233, 303, 310, 369, 383, 388, 473, 578, 715, 717, 742, 781, 791, 819, 838, 1028
şecere-i tûbâ, 181, 574, 578, 613, 660, 722, 728, 729, 792, 794, 1030
şecere-i zakkum, 722, 727, 728, 731
Şeddad, 728, 732

şeffâfiyet sırrı, 116, 117, 711

şefkat, 7, 89, 128, 196, 280, 393, 426, 427, 435, 467, 468, 539, 541, 545, 561, 615, 635, 638, 654, 702, 857, 861, 867, 870, 875, 885, 889, 891, 892, 899, 923, 984, 988, 991, 1003, 1012, 1033

şehâdet, 56, 57, 70, 74, 89, 101, 102, 106, 110, 113, 114, 125, 126, 127, 128, 129, 133, 134, 138, 139, 140, 159, 160, 216, 226, 237, 258, 269, 286, 328, 356, 371, 375, 387, 390, 393, 397, 398, 399, 401, 402, 422, 424, 429, 478, 503, 506, 524, 550, 552, 569, 596, 599, 613, 621, 626, 682, 683, 687, 708, 749, 809, 833, 909, 910, 911, 913, 914, 915, 916, 920, 922, 923, 926, 928, 929, 930, 932, 936, 937, 940, 941, 942, 943, 944, 946, 953, 996, 1022, 1023, 1034, 1035, 1049

şehâdet âlemi, 970, 975, 1021, 1022

Şehbâz-ı Kalender, 294

şehid, 659, 996, 1031, 1062

şehir, 681, 692, 765, 812, 947

Şehnâz-ı Çelkezi, 294

şehvet, 31, 541, 1026

şek, 190, 237, 362, 363, 484, 692, 708, 833, 1048

şekâvet, 22, 40, 411, 416, 606, 609, 655, 873, 989, 990

şeker, 302, 367, 744, 745

şeker makinesi, 744

Şekspir, 1060

şekvâ, 44, 196, 219, 239, 274, 309

Şemme, 723

Şems, 384, 385, 388, 439, 440, 441, 442, 494, 517, 554, 559, 573, 633, 733, 736, 763, 764, 774, 777, 796, 805, 826, 830, 934, 935, 978, 979, 994, 1012

Şems sûresi, 1075

Şems-i Ehadiyet, 939

Şems-i Ezel, 774, 777

Şems-i Ezeli, 164, 384, 385, 441, 522, 764

Şems-i hakikat, 720

Şems-i hidâyet, 310, 315

Şems-i kudret, 1001

Şems-i Nübüvvet, 546, 647, 660

Şems-i Sermed, 633

Şems-i Sermedî, 855, 941

Şemsü'ş-Şümûs, 935

şer, 45, 226, 302, 417, 418, 630, 654, 655, 710, 717, 982, 983, 1000

şer' (seriat), 231, 472, 977, 1000, 1014, 1015

şer'-i Ahmedi, 993

şer'-i İslâm, 1011

şer'i maâlim, 1017

şer'-i tekvini, 1010

Şerhu'l-Makâsîd, 949

Şerhu'l-Mevâkıf, 852, 949

şeriat, 183, 308, 318, 472, 478, 604, 608, 609, 643, 644, 649, 650, 685, 687, 729, 973, 974, 978, 980, 986, 987, 989, 991, 992, 1010, 1015, 1021, 1030

şeriat-ı Ahmediye (a.s.m.), 1028

şeriat-ı fitriye, 713, 729, 1014

şeriat-ı garrâ, 682, 991

şeriat-ı ilâhî, 1014

şeriat-ı kübrâ, 183, 579, 597, 647

Şerif-i Cürçânî, 852

şerr-i cüz'î, 619

şerr-i kesîr, 619

şerr-i mahz, 630

şetm, 358, 359

şevk, 24, 88, 151, 164, 269, 270, 309, 328, 341, 353, 355, 462, 483, 502, 606, 713, 753, 795, 870, 978, 1016, 1027, 1028, 1034

Şeyh Bahid Efendi, 1047, 1048

Şeyh Geylânî, 289, 294, 315, 780, 957

Şeyhü'l-İslâm, 1054

şeytan, 26, 35, 169, 211, 228, 235, 238, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 251, 253, 338, 358, 359, 360, 361, 489, 611, 614, 726, 737, 814, 829, 873, 998, 1080

şeytanın itirazı, 251

Şık, 786

şifa, 335, 358

şiir, 273, 287, 298, 430, 482, 1079

şimendifer, 23, 63, 67, 72, 331, 332, 424, 425, 449, 598, 881

şimşek, 209, 210, 253, 933

şirk, 208, 223, 727, 730, 734, 818, 833, 834, 873, 919, 967, 968, 969, 1086

şişe, 406, 438

şöhret, 247, 301, 424, 528, 597, 995, 1002, 1055

Şuaât-ı Ma'rifeti'n-Nebî, 316

Şualar, 121
 şuarâ (şâirler), 962
 şuhûd, 67, 151, 163, 185, 218, 303, 838,
 856, 863, 904, 944
 şûnat, 459, 491, 522, 524, 717, 769, 796,
 817, 836, 839, 854, 857, 907, 928, 938,
 956, 979
 şûnât-ı Esmâ-yi ilâhiye, 748
 şûnât-ı rabbâniye, 907
 şûnât-ı seyyâle, 979
 şûnât-ı zâtiye, 854, 928, 956
 şûn-i mûnezzeh, 859
 şûn-i zâtiye, 398, 854, 928, 939
 şuur, 139, 140, 385, 393, 406, 440, 526,
 618, 678, 679, 680, 776, 916, 922, 1038
 şûkr-i mânevî, 898, 899
 şükür, 4, 10, 19, 34, 37, 49, 51, 54, 55, 75,
 83, 84, 86, 96, 120, 122, 155, 158, 159,
 162, 188, 195, 206, 267, 273, 289, 429,
 551, 632, 637, 659, 800, 870, 876, 886,
 888, 889, 1007, 1028, 1036
 şûphe, 11, 92, 101, 181, 183, 194, 200,
 237, 314, 362, 363, 577, 579, 687, 692,
 695, 716, 806, 911, 920, 928, 930, 967,
 1043, 1049, 1081
 şûrb, 667, 668
 Ta'likat, 1058
 taakkul, 362, 981
 taam, 154, 232, 371, 382, 676, 892, 893,
 898, 899, 1004, 1005
 taarrûf, 866, 868, 869, 929
 taassub-i mezhebî, 1000
 taassup, 981
 tâat, 717
 tabakat-ı beşer, 543, 648, 985, 1000
 tabakat-ı beşeriye, 536
 tabakat-ı vücûd, 685, 840, 1087
 tabaka-yi hayat, 671, 753
 tabaka-yi insâniye, 679
 tabiat, 111, 168, 201, 214, 343, 389, 434,
 441, 516, 528, 531, 583, 649, 729, 730,
 736, 737, 738, 743, 810, 811, 812, 814,
 815, 816, 817, 820, 835, 875, 910, 912,
 922, 924, 927, 938, 941, 942, 973, 992,
 1006, 1015, 1019, 1022, 1025, 1026,
 1027, 1029
 Tabiat Risalesi, 201
 tabiat-ı müessire, 214
 tabiat-perest, 542, 730

tabiat-perestlik, 969
 tâbiîn, 448
 tabiiyyûn, 4, 209, 448, 684, 728, 732, 734,
 739, 741, 814
 tâğut, 737
 tahabbüb, 394, 982, 984, 1027
 tahaddî, 1024
 tahannün, 867, 868, 869
 tahavvül, 744
 tahavvülât-ı zerrât, 741, 742, 746, 751,
 756, 1085
 tahayyül, 622, 639, 798, 875, 981
 tahiyyatlar, 163, 464, 920
 tahkik, 319, 565, 568, 573, 807
 tahte'l-arz, 738, 1029
 tahte'l-bahir (denizaltı), 348
 tahte'z-zemin, 739
 taht-ı Belkas, 336, 337
 takdir, 65, 87, 134, 155, 160, 205, 232,
 304, 336, 349, 429, 522, 592, 611, 676,
 790, 853, 1051, 1055, 1064
 takvâ, 24, 361, 643, 663, 1008, 1045,
 1052, 1066, 1073
 takvim, 727
 talâk, 644
 talebe, 1063, 1064
 taleb-i rü'yet, 328
 tâlim, 750, 752
 tâlimat, 750
 tarih, 73, 101, 149, 375, 787, 802, 803,
 1069
 tarikat, 13, 1054
 tarik-ı Nakşi, 662
 tarla, 74, 81, 324, 372, 394, 451, 915, 992
 tasavvur, 8, 72, 109, 248, 283, 353, 362,
 363, 448, 452, 453, 472, 514, 516, 622,
 623, 724, 874, 875, 948, 981
 tasdik, 18, 35, 66, 70, 77, 102, 113, 114,
 125, 127, 128, 151, 160, 182, 184, 185,
 191, 200, 206, 248, 307, 308, 349, 363,
 376, 380, 428, 429, 540, 579, 585, 595,
 596, 607, 610, 626, 649, 726, 804, 830,
 884, 956, 981, 1035, 1048, 1049, 1055
 tasfiye, 514, 593, 717, 719, 752, 813, 936
 taş, 3, 104, 110, 235, 294, 326, 327, 328,
 330, 334, 502, 527, 668, 738, 745, 751,
 875, 932, 936, 1020
 tâun, 409, 880, 993, 1016
 tâun-i mânevî, 1016

tavuk, 82, 426, 857
 tayyâre, 23, 67, 72, 94, 105, 228, 232, 299,
 331, 334, 347, 348, 598
 tazarru, 313, 362, 427
 teâvün, 7, 170, 393, 918, 970, 989
 tebaiyet, 902
 tebeddül, 28, 36, 94, 273, 581, 647, 816,
 820, 840, 852
 tebliğ, 75, 157, 256, 308, 377, 505, 645,
 772, 1054
 tebzîr, 1004
 tecâvüb, 918, 970, 1027
 tecdid, 89, 139, 715, 747, 815, 816, 843
 tecelli, 19, 37, 83, 114, 162, 164, 1002
 tecelli-i a'zam, 756
 tecelli-i ehadiyet, 780
 tecelli-i kübrâ, 860
 tecelli-i merhamet, 679
 tecelli-i rubûbiyet, 706
 tecelli-i sıfât, 774
 tecelli-i vahdet, 396, 678, 975
 tecelliyât, 457, 491, 620, 748, 794, 850,
 856, 902
 tecelliyât-ı celâliye, 748
 tecelliyât-ı Esmâ-yi ilâhiye, 666, 747
 tecelliyât-ı ilâhiye, 766
 tecelliyât-ı samedâniye, 938
 tecerrüd, 257, 261, 264, 284, 689, 773
 tecerrüd sırrı, 711, 712
 tecrid, 184, 1052, 1053, 1066
 tedâfû', 989
 tedâi-yi efkâr, 360
 tefekkür, 158, 163, 237, 304, 359, 369,
 424, 514, 553, 635, 638, 676, 788, 790,
 840, 843, 895, 1005, 1057
 tefsir, 13, 122, 167, 168, 178, 316, 317,
 448, 478, 540, 598, 926, 929, 1043,
 1044, 1045, 1047, 1051, 1072, 1073,
 1074, 1075, 1076, 1078, 1079, 1080,
 1081, 1082, 1083, 1084, 1086, 1088
 tefsir-i Kur'an, 1046
 Teftâzânî, 803
 tehdid, 69, 70, 106, 519, 568, 610, 739,
 1064
 theccüd, 52
 tekâmül, 718, 990
 tekbir, 18, 50, 158, 304
 tekebbür, 323, 417, 1008, 1050
 tekellûf, 522, 603

tekemmülât-ı ruhiye, 881
 tekemmül-i zâtî, 730
 tekerrür-i zaman, 1018
 tekfir, 735
 teklîf-i ilâhî, 349
 tekrarat-ı Kur'âniye, 606
 tekvîni emr, 1010
 tekvîni evâmîr, 1010
 tekvîr, 565
 telefon, 70, 256, 341, 762, 812, 837, 838,
 850, 908, 909, 1005
 telezüz, 37, 43, 65, 86, 95, 96, 352, 420,
 441, 459, 460, 889, 1006
 telgraf, 331, 449, 812, 1004, 1005
 telgrafçı, 1004
 telkîh, 211
 temessül, 164, 255, 301, 339, 433, 654,
 679, 793, 979
 temsiller, 238, 445
 tenasüh, 182, 528, 991, 1026
 tenâsül, 236, 303
 tenâzu, 989
 tenbellik, 219, 351, 470, 545, 1008
 tenevvü-i şerâyi', 1000
 tenezzülât-ı kelâmiye, 548, 603
 tenkid, 317, 319, 475, 535, 540, 592, 594,
 665, 962, 963, 1016, 1080, 1084
 tepe, 948
 Tepelice, 293
 terahhum, 867, 868, 869
 terakki, 59, 226, 235, 411, 416, 420, 421,
 440, 441, 593, 594, 618, 647, 648, 774,
 990, 1011, 1047, 1050, 1062
 terakkiyât, 465, 753, 825, 843, 958, 1081
 terakkiyât-ı beşeriye, 426, 880
 terakkiyât-ı mâneviye, 264, 333, 388, 881
 terakkiyât-ı medeniyyet, 873
 teravih, 224
 terbiye, 7, 9, 11, 92, 109, 127, 144, 161,
 169, 170, 187, 188, 193, 194, 227, 228,
 246, 314, 395, 412, 420, 434, 440, 551,
 593, 649, 752, 842, 885, 890, 892, 893,
 923, 924, 947, 984, 1000, 1021
 terbiye-i İslâmiye, 188
 terbiye-i Muhammediye (s.a.s.), 187
 tercih bilâ müreccih, 624
 tereccuh bilâ müreccih, 624
 tereffüh, 1006
 tereşşuhat, 683

- terğib*, 450, 498, 523, 663
terhib, 498, 523
terhisat, 799, 910
terk-i dünya, 273
terk-i mâsiua, 56, 662
terk-i silâh, 976
terzi, 259, 333
tesadüf, 736, 741, 874, 875, 910, 918, 924, 927, 934, 935, 937, 942, 1037
tesanüd, 918
tesanüd-i İslâm, 988
tesâvi-i tarafeyn, 713
tesbih, 19, 49, 50, 56, 156, 158, 180, 215, 293, 295, 309, 340, 414, 427, 454, 458, 460, 463, 471, 488, 569, 577, 606, 656, 731, 749, 872, 1036
tesbihât, 100, 111, 112, 149, 214, 215, 291, 295, 339, 340, 341, 688, 690, 757, 909
tesbihât-ı ilâhiye, 757
tesbihât-ı mahsusa, 677
tesbihât-ı rabbâniye, 690, 748, 755
tesbih-i ilâhî, 749
tesettür, 541, 726
Tesettür Risalesi, 1011
teslim, 22, 32, 132, 198, 207, 212, 226, 253, 278, 290, 322, 410, 442, 455, 480, 592, 610, 632, 633, 719, 729, 877, 976, 1036, 1075, 1078, 1085
teslim-i umûr, 945
teşbih, 62, 445, 454, 493, 995
teşebbüh-i bi'l-Vâcib, 730
Teşrin-i sâni, 1041
tevâtür, 22, 70, 102, 106, 134, 151, 233, 307, 686, 687, 693, 703, 804, 856, 917, 1046
tevâzu, 983, 1007, 1008
teube, 193, 195, 197, 198, 305, 425, 625, 820, 994
teveccüh, 257, 352, 415, 433, 439, 440, 441, 472, 641, 733, 839, 850, 1033
teveddüd, 866, 868, 869, 929
tevehhüm, 622
tevekkeltü alallah, 409
tevekkül, 21, 22, 26, 32, 34, 51, 273, 409, 410, 417, 425, 625, 733, 877, 1008
Tevfik (Göksu), 705, 750
tevhid, 22, 160, 179, 210, 307, 318, 380, 381, 410, 429, 456, 507, 550, 569, 599, 604, 606, 608, 648, 733, 744, 790, 800, 809, 829, 919, 957, 965, 967, 968, 969, 975, 1030, 1039, 1081
tevhid-i câmi', 969
tevhid-i hakiki, 378, 380
tevhid-i Hâlik, 919
tevhid-i ilâhî, 703, 733
tevhid-i Kayyûmiyet, 968
tevhid-i rubûbiyet, 968
tevhid-i sermedi, 969
tevhid-i şuhûd, 967
tevhid-i ulûhiyet, 968
Teurat, 307, 532, 653, 786
tevziat memuru, 858
tezellül, 60, 467, 1008, 1050
tezkiye, 399, 533, 536, 593, 636, 658, 1083
tezkiye-i nefis, 636
tılsım, 34, 35, 36, 42, 43, 46, 79, 181, 189, 190, 308, 722, 723, 789, 1085
tılsım-ı kâinat, 181, 399, 522, 536, 578, 766, 1085
tıp, 202, 335, 344, 482
tırnak, 209, 230, 369
ticaret, 17, 20, 23, 28, 29, 94, 273, 423, 424, 678, 990, 1034
tilâvet, 1018
tilki, 82, 989
tinnin (yılan), 995
tiryak, 34, 655, 990
tiyatro, 420, 542, 1026
tiyatrocü, 542
tohum, 97, 385, 394, 474, 626, 745, 753, 844, 903, 921, 925
tokat, 4, 194, 225, 395, 426, 625, 820
toprak, 109, 208, 217, 219, 302, 326, 330, 349, 367, 371, 386, 387, 389, 391, 419, 439, 441, 514, 515, 516, 561, 666, 745, 746, 921, 936
Tübâ, 19, 181, 299, 574, 578, 613, 660, 722, 728, 729, 792, 794, 827, 1030
tüfan, 252, 493, 521, 610, 875, 880
tûl-i ömr, 893
Tûr-i Sinâ, 328
turra, 46, 63, 74, 155, 299, 367, 372, 377, 380, 382, 384, 387, 388, 390, 395, 429, 814, 817, 819, 828, 948
tuyûrun hudrun, 232, 677
tüfek, 228, 456, 465, 623

- tünel, 737
 Türk, 192, 1044
 Türkçe, 316, 331, 1049, 1069
 Türkiye, 1043, 1047, 1048, 1067
 ubûdiyet, 22, 47, 55, 56, 57, 60, 79, 80,
 89, 90, 91, 92, 157, 160, 185, 263, 264,
 304, 318, 346, 413, 414, 419, 420, 424,
 429, 461, 465, 469, 474, 478, 606, 635,
 659, 676, 689, 728, 730, 789, 819, 897,
 917, 1052, 1053, 1061, 1073, 1075,
 1082
 ubûdiyet-i fiiliye, 411
 ubûdiyet-i hâssa, 850
 ubûdiyet-i mahza, 728
 ucup, 632, 637, 662, 1045
 Uhd, 1030
 uhuvvet, 171, 198, 199, 988, 1034, 1061
 uhuvvet-i imânî, 990
 uhuvvet-i İslâmiye, 199
 ukbâ, 964, 1003
 ukde-i hayatiye, 679, 921
 ukûl, 772, 859, 916, 968
 ukûl-i aşere, 508, 684
 ukûl-i beşer, 859
 ukûl-i nuraniye, 916
 ukûl-i selime, 685
 ulemâ, 120, 456, 1017, 1046, 1048, 1058,
 1059
 ulemâ-yi bâtin, 534
 ulemâ-yi ilm-i kelâm, 587
 ulûhiyet, 7, 46, 55, 77, 78, 79, 81, 128,
 129, 160, 172, 264, 380, 385, 427, 433,
 448, 456, 479, 508, 510, 552, 558, 584,
 689, 723, 728, 731, 787, 832, 897, 934,
 950
 ulûm, 725
 ulûm ve fûnûn, 346
 ulûm-i Arabiye, 476, 519
 ulûm-i kevnîye, 1022
 umûr-i hasise, 680
 umûr-i izaîfiye, 942
 unsuriyet, 170, 537, 538, 989, 990
 urûc-i küllî, 760
 usûl-i kelâmiye, 624
 usûlû'd-dîn, 187, 363, 456, 519, 597, 760
 usûlû'l-fıkah, 363, 513, 519, 845
 uzlet, 193
 ücret, 47, 68, 94, 96, 108, 161, 270, 458,
 459, 540, 637, 667, 752, 753, 1056
 ücret-i cüz'îye, 688
 ücret-i muaccele, 668
 Üçüncü Söz, 20
 üdebâ-yi İslâmiye, 735
 ülfet, 735
 ülû'l-azm, 244
 ülû'l-emr, 1008
 ümmet, 76, 246, 646, 659, 807, 977, 978,
 979, 980, 1014
 ümmet-i azîme, 1015
 ümmet-i Muhammediye (s.a.s.), 246, 807
 ümmî, 183, 376, 481, 503, 511, 512, 532,
 533, 579, 606, 1023
 ümmiyet, 596, 603, 608
 ünsiyet, 679, 706
 üstad-ı ezeliye, 738
 üstad-ı küll, 745
 Üveys el-Karanî, 905
 Üzeyr (a.s.), 968
 üzüm, 87, 194, 300, 367, 392, 521, 557, 632
 üzüm ağacı, 632
 üzüm asmastı, 87, 392
 vâcib, 363, 509, 624, 729, 730, 942, 1009,
 1051, 1086
 Vâcibü'l-Vücûd, 14, 114, 129, 262, 385,
 388, 397, 588, 599, 638, 725, 730, 733,
 739, 747, 749, 751, 829, 856, 909, 912,
 916, 918, 921, 924, 933, 936, 939, 940,
 942, 943, 944, 945, 949, 951, 952, 953,
 955, 1059, 1081
 vahdâniyet, 78, 100, 160, 164, 205, 211,
 317, 326, 524, 620, 810, 907, 917, 931,
 934, 938, 1081
 vahdâniyet-i ilâhiye, 100, 317, 399, 907
 vahdâniyet-i rabbâniye, 934
 vahdet, 8, 12, 132, 254, 373, 678, 696,
 711, 810, 841, 909, 911, 912, 913, 914,
 915, 916, 917, 920, 922, 923, 924, 930,
 935, 936, 937, 941, 942, 946, 950, 975
 vahdet sikkeleri, 12
 Vahdet-i Ehadiyet, 711
 vahdet-i kalem, 396
 vahdet-i rubûbiyet, 911
 vahdet-i vücûd, 14
 Vâhid, 78, 132, 500, 819, 829, 840, 892,
 909, 916, 917, 918, 936, 942, 949
 Vâhid-i Ehad, 396, 429, 500, 710
 vâhidiyet, 8, 12, 209, 255, 395, 608, 850,
 861, 871, 926, 940

vahiy, 70, 139, 140, 224, 464, 472, 480,
 555, 596, 645, 967, 1018, 1020
vahy-i mahz, 967
vahy-i semâvî, 408
vakar, 1008, 1062
vâkıa-yi hayâliye, 737
vâkıa-yi misâliye, 737
vakıf, 63
vakit, 6, 12, 17, 20, 22, 27, 30, 31, 38, 43,
 49, 54, 57, 60, 67, 72, 74, 77, 83, 87,
 101, 109, 123, 139, 149, 156, 161, 167,
 185, 186, 189, 190, 194, 197, 219, 221,
 225, 226, 227, 233, 236, 241, 242, 245,
 246, 256, 259, 261, 267, 278, 286, 289,
 291, 297, 298, 309, 318, 324, 329, 334,
 337, 339, 343, 347, 348, 351, 353, 354,
 355, 359, 363, 365, 369, 373, 374, 384,
 387, 389, 406, 409, 411, 414, 417, 418,
 420, 421, 425, 426, 435, 444, 446, 448,
 449, 451, 456, 458, 463, 467, 472, 474,
 482, 520, 523, 526, 544, 545, 562, 565,
 570, 571, 581, 585, 589, 593, 595, 612,
 620, 621, 623, 624, 627, 632, 638, 641,
 642, 645, 648, 656, 681, 687, 692, 710,
 713, 717, 724, 725, 726, 791, 798, 799,
 800, 804, 805, 806, 813, 815, 816, 878,
 896, 904, 953, 954, 1053, 1056, 1074
vakt-i seher, 305
vali, 369, 511, 950
vâlide, 10, 37, 82, 467, 857, 884, 885, 893,
 900, 994
vâlideyn, 885, 892, 900
Van, 330
vâris, 343, 509, 567, 760
Vâris, 890
vatan, 269, 1050
vatan-ı aslı, 542
vazife-i dünyeviye, 668
vazife-i fıtriyeye, 688, 726
vazife-i hayat, 47, 160, 161, 269, 302, 409,
 1061
vazife-i tesbîhiye, 688
veba, 302
vecd, 1067
vech-i i'câz, 481, 576, 592, 597, 606
Vedûd, 435, 860, 861, 868, 869, 870, 946
vefat, 36, 52, 57, 104, 108, 111, 131, 141,
 446, 653, 694, 695, 754, 900
vehbî, 658, 1049

vehim, 75, 114, 363, 389, 399, 656, 686,
 695, 708
vehmî, 685
velâdet-i Ahmediye (a.s.m.), 786
velâyet, 439, 653, 658, 659, 764, 808, 957,
 974, 994
velâyet-i Ahmediye (a.s.m.), 761, 762, 764,
 1045
velâyet-i kübrâ, 657
veled, 508, 544, 545, 885, 900, 968
veled-perverlik, 900
veli, 175, 264, 657, 661, 761, 770, 777,
 780, 850, 979, 1002
velilik, 1053
verâset-i Ahmediye (a.s.m.), 442
vesika, 278
vesile-i hak, 1010
vesvese, 358, 361, 364, 475, 645, 660,
 692, 693, 829, 833, 930, 967, 1036,
 1043
vicdan, 17, 21, 200, 284, 285, 480, 499,
 613, 703, 854, 898, 954, 973, 974,
 1018, 1019, 1032, 1033, 1035, 1038
Viktor Hügo, 1060
vird, 2, 38
vird-i zebân, 2, 38
visal, 847, 876, 1061, 1078
volkan, 804
vukuat, 444, 448, 481, 483, 533, 642
vuslat, 474
vücûb, 84, 129, 138, 139, 140, 208, 723
Vücub-i Vâcib, 909
vücub-i vücûd, 911, 913, 914, 915, 916,
 917, 920, 922, 926, 928, 930, 935, 936,
 937, 940, 941, 946
vücûd, 14, 85, 93, 117, 139, 141, 142,
 154, 156, 189, 219, 242, 258, 268, 269,
 281, 298, 388, 397, 417, 588, 622, 630,
 631, 638, 643, 649, 671, 680, 682, 685,
 697, 709, 725, 726, 742, 743, 753, 839,
 840, 842, 951, 952, 953, 954, 973, 975,
 976, 1004, 1032, 1081, 1085
Vücûd, 284, 287, 288, 725
vücûd-i haricî, 622, 624, 696, 697, 955,
 975
vücûd-i hissî, 976
Yâ Azîz, 434
Yâ Celîl, 434
Yâ Cemîl, 434

Yâ Hak, 297
 Yâ Hayy, 138, 297
 Yâ Kerîm, 435
 Yâ Rab, 33, 129, 276, 280
 Yâ Rahîm, 434, 435
 ya'sub, 974
 yağmur, 264, 267, 302, 329, 409, 413, 516, 561, 619, 677, 933, 946
 yağmur namazı, 264, 413, 414
 Yahudi, 607
 Yahudi milleti, 529
 yakaza, 994, 1018
 yakîn, 218, 250, 380, 510, 680, 833, 838
 yakîn-i kat'î, 845
 yakîn-i şuhudî, 687
 yâkut, 585
 yalan, 126, 246, 645, 701, 973, 974, 987, 1018, 1064, 1065, 1068
 yaprak, 744, 748, 866, 868, 915, 925, 930
 Yâsîn sûresi, 389, 451, 452
 yaz, 44, 52, 55, 98, 104, 157, 236, 269, 320, 369, 382, 390, 391, 397, 463, 493, 494, 516, 826, 925
 Ye'cûc ve Me'cûc, 449
 yedi basamaklı merdiven, 231
 yed-i beyzâ, 867, 964, 991
 yedi kebâir, 38
 Yedinci Söz, 34
 Yedinci Şua.Bkz. Âyetü'l-Küb râ
 Yehûd, 530, 661
 yeis, 222, 358, 361, 362, 441, 448, 540, 568, 569, 618, 987, 1011, 1017, 1033, 1037, 1057
 yemek, 87, 185, 196, 198, 500, 834, 858, 1060
 Yemen, 337, 803
 yemiş, 4, 32, 41, 43, 46, 159, 517, 971
 Yeni Said, 274, 301, 424, 425, 737
 veryüzü, 672, 747, 925, 927
 yeşil dağlar, 739
 yeşil kuşlar, 677
 yevm-i fasl, 491, 550
 yılan, 427, 989, 994, 995, 1019
 yıldız, 22, 59, 70, 77, 102, 157, 179, 180, 204, 215, 238, 239, 240, 245, 247, 248, 259, 262, 281, 298, 348, 457, 468, 488, 489, 493, 499, 501, 556, 560, 568, 569, 572, 576, 672, 677, 688, 712, 751, 775, 819, 820, 825, 826, 829, 844, 871, 879, 903, 921, 928, 947, 1001, 1002, 1035, 1088

yıldız böceği, 70, 102, 240, 245, 281, 468, 571, 638, 879
 Yıldıznâme, 298
 Yirmi Altıncı Mektub, 241
 Yirmi Altıncı Mektub'un Birinci Mebhâsı, 241
 Yirmi Altıncı Söz, 69, 76, 134, 617
 yirmi basamaklı merdiven, 347
 Yirmi Beşinci Söz, 80, 178, 316, 475, 537, 574, 592, 606, 607, 656, 730, 957
 Yirmi Birinci Söz, 351
 Yirmi Dokuzuncu Söz, 122, 145, 232, 675, 776, 898, 1085
 Yirmi Dördüncü Söz, 432, 584, 656, 688, 766
 Yirmi İkinci Söz, 76, 365, 379, 401, 403, 500, 632, 710, 736, 744, 809, 829, 846, 919, 927, 940
 Yirmi Sekizinci Söz, 665, 674, 719, 720, 751, 898, 904
 Yirmi Üçüncü Söz, 287, 405
 Yirmi Yedinci Söz, 640, 652
 Yirminci Mektub, 709, 710
 Yirminci Söz, 322, 331, 443, 476, 502, 527, 589, 598, 632
 Yirminci Söz'ün İkinci Makamı, 331
 yoldaş, 975, 1031, 1037
 yumurta, 712, 1013
 Yunan, 728, 991
 Yûnus (a.s.), 253
 Yûsuf (a.s.), 333, 553, 609, 863, 904
 Yûsuf sûresi, 253
 Yûşa Tepesi, 287
 yüz, 725, 729, 863, 910
 yüzbaşı, 769, 775
 zaaf, 27, 37, 56, 117, 160, 210, 238, 280, 309, 421, 426, 730, 733, 877, 922, 954
 zâbit, 73, 74, 100, 113, 435, 471, 919
 zâd-ı âhîret, 34, 355
 zâhir, 11, 12, 44, 72, 107, 120, 172, 238, 345, 381, 390, 402, 480, 505, 525, 545, 548, 560, 583, 603, 626, 639, 679, 685, 703, 710, 724, 785, 830, 834, 839, 865, 871, 910, 916, 920, 930, 954, 956, 1086
 zahîre, 38, 355
 zakkum, 19, 498, 625, 727, 731, 984, 1061
 zaman-ı Âdem (a.s.), 237, 313, 532, 679, 686, 722, 727, 783
 zaman-ı hal, 742
 zaman-ı hâzır, 742, 743
 zaman-ı mâzi, 100, 101, 408, 409, 729

zarûriyât-ı dîniye, 641, 643, 645, 663, 978, 1018, 1019
 Zât-ı Ahmediye (a.s.m.), 16, 612, 687, 765, 768, 778, 780, 786, 788, 792, 793, 796, 807, 957
 Zât-ı Akdes (c.c.), 8, 12, 13, 14, 15, 163, 257, 709, 713, 839, 840, 1087
 Zât-ı Ehad ü Samed, 385, 392, 1035
 Zât-ı Hafız-i Bîzevâl, 694
 Zât-ı Hakîm-i Zülcelâl, 694
 Zât-ı Kadîr, 104, 138, 146, 951
 Zât-ı Kadîr-i Alîm, 502
 Zât-ı Kerîm, 422, 440
 Zât-ı Mukaddes, 156, 301, 920
 Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd, 638
 Zât-ı Zîşuûn, 854
 Zât-ı Zülcelâl, 9, 15, 30, 59, 76, 83, 84, 105, 117, 175, 211, 213, 214, 217, 235, 260, 262, 267, 329, 388, 390, 397, 509, 522, 568, 679, 720, 764, 774, 784, 795, 796, 798, 837, 838, 852, 853, 861, 890, 904, 924, 935, 936, 946, 958, 1010, 1036
 Zât-ı Zülcemâl, 394
 Zât-ı Zülkemâl, 398
 zayıf hadis, 443
 Zebûr, 786
 zehir, 648, 990, 998, 999, 1037
 zehre çiçeği, 440
 zehr-i kâtil, 453, 655
 zekât, 539, 645, 984, 994, 995
 zelzele, 29, 55, 222, 223, 224, 225, 226, 284, 291, 295, 302, 327, 409, 515, 580, 581, 797, 824, 880
 zem, 300, 498, 499, 500, 995
 Zemahşerî, 547, 594
 Zemherîr, 342, 1001
 zemin, 722, 737, 738, 739, 747, 748, 831, 859, 868, 883, 940, 1017
 zemzem, 495, 603
 zeneb, 995
 zerdali, 367
 zerrât, 667, 668, 706, 742, 743, 915, 965, 977, 1081, 1087
 zerrât-ı arziye, 754
 zerrât-ı asliye, 707
 zerre, 77, 116, 181, 208, 210, 211, 217, 367, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 416, 455, 468, 469, 512, 578, 697, 705, 711, 712, 722, 736, 741, 744, 745, 746, 749, 750, 751, 755, 756, 810, 812, 813, 814, 817, 826, 829, 830, 836, 915, 921, 934, 947, 950, 952, 1012, 1073, 1075, 1086

zevâl, 375, 397, 418, 581, 628, 797, 798, 799, 875, 878, 888, 893, 894, 896, 1061, 1078
 zevâl ve firâk, 32, 36, 53, 65, 86, 206, 309
 zevk, 127, 185, 186, 188, 194, 295, 296, 353, 422, 458, 459, 462, 501, 502, 603, 669, 670, 673, 689, 856, 859, 944, 1004, 1023, 1025
 Zeyd b. Hârîse, 545
 zındıka, 201, 229, 230, 510, 614, 735, 751, 829, 1067
 zihayat, 615, 676, 678, 679, 680, 681, 682, 684, 694, 696, 705, 712, 715, 716, 734, 751, 753, 754, 756, 776, 781, 789, 815, 817, 831, 844, 859, 865, 870, 871, 909, 911, 918, 919, 921, 940, 970, 1015, 1085
 zikir, 4, 19, 210, 286, 318, 324, 408, 434, 460, 463, 465, 478, 524, 554, 595, 604, 606, 608, 609, 656, 749, 790, 799, 842, 845, 872, 919, 1036
 zikirhâne, 18
 zillet, 106, 169, 504, 541, 554, 707, 983, 1062
 Zilzâl sûresi, 451, 452
 zinâ, 645
 zindan, 40, 47, 64, 74, 124, 185, 271, 1061
 ziruh, 681, 683
 zîşuur, 74, 88, 98, 137, 140, 164, 231, 232, 237, 256, 303, 338, 352, 395, 474, 675, 676, 677, 679, 680, 682, 754, 772, 776, 779, 780, 788, 789, 798, 830, 930, 935, 973, 976, 1014
 Ziyâ Paşa, 274
 zuhr (öğle), 52, 54
 zulmet, 124, 149, 179, 188, 189, 232, 236, 248, 254, 257, 401, 405, 468, 487, 565, 576, 616, 677, 680, 682, 717, 724, 725, 839, 847, 856, 977, 980, 1001, 1028, 1029, 1033, 1074
 zulmet-i küfür, 405
 zulüm, 198, 200, 222, 605, 707, 980, 982, 984, 1052, 1053, 1057, 1066
 zulümât-ı adem, 631, 638
 zulümât-ı kalbî, 1011
 Zühâl, 354, 568
 zühd, 1045, 1052, 1053
 Zühre, 438, 439, 440, 568
 zühre çiçeği, 437, 440
 zümrüt, 153, 167, 355